

VILLALPANI

IN

EZECHIELEM

2

Coll. Rom.

Latet. Testa.

DE POSTREMA
E ZECHIELIS
PROPHE TAE
VISIONE
I O A N N I S
B A P T I S T A E
V I L L A L P A N D I
C O R D V B E N S I S
E S O C I E T A T E
I E S V
T O M I S E C V N D I
E X P L A N A T I O N V M
P A R S S E C V N D A

*In qua Templi, eiusque uasorum forma,
tum commentarijs, tum cœneis quamplu-
rimis descriptionibus exprimitur.*

D O M
PHILIPPO TERTIO
REGI CATHOLICO
P A T E R N A R V M
V I R T V T V M
A T Q V E I M P E R I I
H E R E D I
D I G N I S S I M O
O B S I N G V L A R E M
E I V S I N M Y S T I C I
T E M P L I
A E D I F I C A T I O N E
D I L I G E N T I A M
I O A N N E S B A P T I S T A
V I L L A L P A N D V S
E S O C I E T A T E
I E S V
E X P L I C A T V M S A L O M O N I S
T E M P L V M
D D Q

CLAVDIVS AQVAVIVA

SOCIETATIS IESV

Praepositus Generalis.

CUm Tomi secundi Explanationum partem secundam de postrema Ezechielis visione, Patris Ioannis Baptistae Villalpandi, Societatis nostrae Theologi, tres eiusdem Societatis Theologi, quibus id commisimus, recognouerint; ac in lucem edi posse probauerint: facultatem concedimus, vt typis mandetur, si ita Reuerendissimo Domino Vicesgerenti, & Reuerendissimo Patri Magistro Sacri Palatij videbitur. In quorum fidem has literas manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus. Romae x. Martij. 1605.

Claudius Aquaviva.

Locus ✱ Sigilli.

Imprimatur.

Si placet Reuerendiss. Patri Magistro Sacri Palatij

B. Gypsius Vicesgerens.

Imprimatur.

F. Paulus de Francis de Neapoli Magister & socius Reuerendissimi
P. Mag. Sacri Palatij Apostolici.

 PHILIPPO TERTIO
REGI CATHOLICO

IOANNES BAPTISTA VILLALPANDVS.

S. P. D.

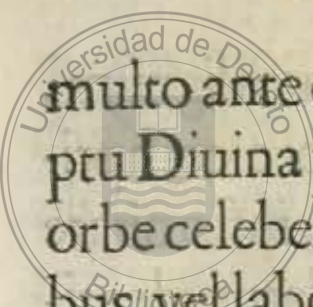

COGITANTI mihi (Rex potentissime) quo potissimum argumenti genere esset vtendum, vt haec meas in Ezechielem qualescunque lucubrationes, in quibus praesertim de Salomonis Templo differitur, munus dudum Maiestati Tuae debitum deferrem, nummus quidam venit in mentem peruetustus, in quem forte paucis ante annis incideram. Eius nummi facies altera Marcum Antonium, tum credo, Romani Imperij Triumvirum, ostentabat; cuius Hebraica haec erat inscriptio. **REX SALOMON**. altera vero facies Templum exprimebat, Hebraicis itidem characteribus insignita: quibus illud esse Salomonis Templum indicaretur. Nimirum perhonorificum fore Marco Antonio existimatum est, qui esset eo tempore in summis orbis terrae principibus; si eius effigies Regi sapientissimo tribueretur, eiusdemque Regis nomine, ac Templi longe augustissimi aedificio decoraretur. Quòd si Ethnicum virum, à vera Salomonis religione, felicitate, opibus, gloria remotissimum, Hebraicae Reipublicae moderatores Salomonem appellare, eidemque numismata dicare non dubitarunt; quanto mihi aequius Te liceat Salomonem alterum dicere, nempe Principem Christiani Imperij, Regemque praepotentem, Religionis Orthodoxae propugnatorem acerrimum, egregiumque cultorem, atque in aedificando mystico Dei Templo strenuum in primis ducem: cuius ille Templi quamdam dumtaxat imaginem condidit? Curnon Tibi tanquam alteri Salomoni felicissimo & maximo, non dicam nummos ae-

re, argento, auroque cufos, verum ampla volumina, diuturnas
lucubrationes, ipsa paene dicam Salomonis opera vniuerfa
multo quidem labore meo concinnata, Tuis vero sumptibus
nuper excusa dedicentur? Etenim permulta sunt, eaque sa-
ne praeclara, quae Te reddunt Salomoni Regi celeberrimo
quàm simillimum. Ac primum quidem, si eius nomen, quod
pacem declarat, inspicias; nonne id nomen Tibi iure opti-
mo debeatur, pacis Anglicanae, Scoticae, Belgicae instau-
ratori? quae inde in reliquas orbis terrae partes, Te auctore
atque auspice, redundauit. Salomonem adhuc puerum
Deus immortalis ad illud Regnum euexit, in quo vno Re-
gno vera tum vigeat Religio, fratre Adonia nati maiore
sublato: Te idem Rex Regum Maximus Principem in Chri-
stiana Republica delegit, adhuc in matris aluo delitescen-
tem, cum iam nonnulli fratres Tui, ad quos Regni here-
ditas pertinebat, è vita migrassent. Ille, quas gentes pa-
rens ipsius Dauid minus potuit vi armisque perdomare, vna
sapientiae auctoritate perfecit, vt eae sibi vel tributo reddendo,
vel societate ac foedere iungerentur. Britanniae populos, quos
Pater Tuus Rex optimus nequiuit summis opibus, & ingen-
ti saepius instructa classe, Catholicae Reipublicae Imperio
potestatique subijcere; Tu sapientiae vnius praesidio, Deo-
que adiutore fretus demulces ac mitigas. Quare sperandum
videtur fore, vt breui in Ecclesiae Sacrosanctae sinum vniuer-
sa illa natio confugiat, eamque vt omnium Christianorum, sic
suam etiam parentem & magistram agnoscat. Locuples, vt
nemo alius, Rex Salomon, etiam sacrorum voluminum te-
stimonio praedicatur. quippe in eius gazam tertio quoque
anno magnam vim auri, gemmarum, aliarumque pretiosa-
rum rerum opulenta classis ex Orientis terris vltimis conue-
hebat. qua in re perspicue satis Dei erga illum Regem libe-
ralissimi prouidentia & benignitas cernitur; cuius beneficio
fiebat, vt secundo cursu classis vltro citroque commearet. Id
quod Iosaphato multis post annis imitari conanti non modo

non cessat è sententia ; sed etiam in ipso portu naues paratae
soluentesque periere : quòd non veritus esset inire cum Ocho-
zia impio Israelis Rege societatem . Iam vero quot & quanti
Maiestati Tuae thesauri conflantur ? sane praecipua Dei erga
Te cura & studio : quo fit vt vere Catholico pioque Regi maria
ipsa quodammodo ventique semper obsecundent . Etenim
binae Tibi singulis annis classes tum ab Orientis, tum ab Occi-
dentis Indiae regionibus redeunt, auro, argento, margaritis,
gemmis, alijsque permultis ac praeclaris mercibus onustae :
quae etsi longissimo sunt à nostris interuallo terrarum Ocea-
nique vastissimi disiunctae ; Hispano tamen imperio subiectae,
libentes Tuis aequissimis legibus obsequuntur . Iure igitur Te
diuitiarum paene dicam dominum, ac perennem quemdam
thesaurorum fontem appellarim ; vnde ceterae gentes, si hau-
rire nequeant ; vix, aut ne vix quidem tueri se satis posse videan-
tur ; quippe quas iam diu auri argentiue fodinae defecerint . Er-
go cum aliquando Pater tuus, cuius de laudibus nulla vnquam
posteritas conticescet, pecuniam alio, ad breue quoddam tem-
pus ex Hispania transferri vetuit ; magnum continuo ex ea re
vel eius hostes detrimentum accepere ; cum locupletes in An-
glia, Gallia, Thracia mercatores breui conturbarent . Vt non
magis Tua Regna propemodum, quàm cetera quoque siue
amica siue inimica Tuis pecunijs atque opibus ali ditarique
videantur . Quapropter iam ne bellum quidem Tecum gere-
re quisquam sine Tuis armis, hoc est, sine Tuis opibus queat,
aut illud certe ducere vel sustinere diutius . Age vero Salo-
monis quidem Imperium longe lateque legimus propaga-
tum . Vbi enim incredibili Hebraeorum numero angusta
coepit esse Palaestina, cum vrbes iam eos nullae, quamuis
plurimae ac maximae, non pagi, non oppida caperent ; in-
numerabiles prope ipforum copiae in alias deductae prouin-
cias, orbem terrarum, velut apum examina, repleuerunt . Ita
videlicet admirabilis illa mundi effectoris ac moderatoris Dei
providentia sapientissime suum populum iam tum terris om-
nibus

nibus dispertiebat; vt fecum sacra oracula comportaret, vt legem diuinam, vatumque praedictiones in omnia regna spargeret ac diffeminaret; vt verum Dei cultum cum populis omnibus communicaret; vt nulli omnino nationi deessent salutis praesidia sempiternae. At illud es Tu hoc tempore nactus Imperium, quo si amplitudinem spectes, non modo nullum vidimus; sed ne auditione quidem aliquando maius accepimus. Quocirca parum iam sit de Regnis Tuis illud affirmare, quod olim de Romano Imperio dicebatur, Solem eis non occidere. Tanta est enim Imperij Tui maiestas & amplitudo; vt Regna cetera prope vniuersa, vel Tibi libentissimis animis pareant, vel de Tua amicitia glorientur, vel in Tuae potestatis vmbra, fide, prouidentia conquiescant. Alioquin illi ipsi qui se Tibi aduersarios profitentur, nullus est angulus tam seclusus, quo se proripiant, aut vbi tuto delitescant, qui aliqua ratione Tui fines Imperij non attingat. Quae enim terrarum est regio tam remota atque abdita, cui non Hispanorum, hoc est, Catholicae religionis lux ac splendor affulgeat? Quare illud vere de tuis copijs, Rex potentissime, dici potest, quod olim Nehemias tradit Israelis militibus contigisse, cum ait: Media pars iuuenum faciebat opus, & media parata erat ad bellum. quod bellum, vt idem scribit, à finitimis populis vrbis instaurationi aduersantibus imminabat. Imo vero ipsimet fabri simul ac milites altera manu opus vrgebant, gladium altera tenebant, vt hostibus aduentantibus repugnarent. Milites enim Tui, in remotissimis amplissimisque Indiae vtriusque terris atque Insulis, altera manu gladium gestant, & aduersus Christi hostes, eosdemque Tibi eo ipso nomine infestos vibrant, altera vero Sacrosanctae Christi Religionis aedificium aut à fundamentis excitare, aut ad culmen vsque perducere pro viribus non desistunt: dum consilio, auctoritate, opibus, exemplo, quacumque denique ratione queant, Christi causam defendere, tueri, prouehere conantur assidue. Templum denique Salomon à Deo ipso
multo

multo ante descriptum, ingenti ac nunquam ante audito sum-
ptu Diuina prorsus sapientia, religione, pietate, toto terrarum
orbe celeberrimum exaedificauit. Tu vero nullis vel sumpti-
bus, vel laboribus parcis, vt viuum Dei templum, hoc est, **I E-**
S V Christi Ecclesia longe lateque diffundatur & crescat. Tu
summa industria, consilio, prudentia caues, ne Catholica fi-
des in Belgio, ac Britannia concidat: Tu das diligenter ope-
ram, vt si qua pars est vsquam Religionis verae prolapsa, resti-
tuatur, aut sicubi forte iam diu iacuerat, excitetur. Tu ad re-
motas illas barbarasque Gentes quotannis, tum alios multos
genere, doctrina, pietate praestantes, tum è nostra Societate
Tui studiosissima complures mittendos, tanquam fabros, &
Architectos curas, qui sincerae fidei, ac Religionis Catholi-
cae siue fundamenta iaciant, siue opus iam inchoatum ab
alijs, Dei ope freti promoueant, atque perficiant. Quapro-
pter eo etiam magis videri debes Salomoni praestare, quo
maior est huius posterioris Dei Domus gloria, quàm prioris
fuit. Cum tanta igitur Tibi sit, Rex potentissime, cum vete-
ri Salomone similitudo, eaque in amplissimis maximisque
rebus laudeque dignissimis; cur non Te iure optimo Salomo-
nem alterum dixerim? Cur non hoc Tibi Salomonis Tem-
plum in Ezechielis Oraculo descriptum, measque in ea ob-
scurissima descriptione illustranda vigilas, eadem prope in-
scriptione, qua Marco Antonio Palaestina nummos; Tibi,
inquam, Salomoni meo multis nominibus iam diu debita
deferam? Accipe igitur **PHILIPPE R E X** benigno
vultu, atque oculis istis clementiae plenissimis volumina,
quae non nisi Tuis opibus Parentisque Tui voluntate, quam
Tu egregia pietate semper exequeris, explicari potuerunt.
Ac Tuae potissimum tribue felicitati, quod ea quae adhuc in
obscuris Ezechielis vaticiniis tot saeculis abstrusa, & recondita
latuere, nunc demum sub haec fausta Regni Tui initia lu-
cem aspiciant, & in Christianae Reipublicae vsum dignita-
temque conferantur. Et quanquam per multos iam annos

MAOI
hoc

hoc Tibi debitum munus, non satis Maiestate Tua dignum, si donantis tenuitatem spectes, magno meo dolore compri-
mo, feriusque in lucem profero, quàm optaram, infirmitate
scilicet valetudinis meae interpellatus ac retardatus identi-
dem; nunquam tamen siue dum scriberem, siue dum inuitus
cessarem, Tuum esse desijt; neque in alterum potuit sine scele-
re flagitioque transferri. Quin etiam veritus, ne me prius vi-
ta ipsa deficeret, quàm Vatis huiusce praestantissimi interpre-
tandi munus explerem; opus mutilum atque imperfectum
edere malui, quàm Te diutius debito munere fraudare. Ita
enim interea dum reliqua molior, & meo in Te officio ac stu-
dio, si non omnino, at aliqua certe ex parte satisfacisse videri
potero: & si quando, Deo bene iuuante, quae adhuc super-
sunt enucleanda, licebit absoluerè, nemini poterunt nisi ei-
dem Tibi deberi, cui non modo pars haec huius muneris, sed
reliquae omnes, ac totum prorsus opus iam nunc à me Ti-
bi, Rex optime ac potentissime, tanquam legitimo Domino
donatur, dicatur, addicitur: Cui & in terris felicem, diutur-
namque vitam, & in caelis beatam à Deo precor, ac sempiter-
nam. Romae Kalendis Martij Anno Domini CXCDCV.

IOANNES BAPTISTA VILLALPANDVS.

LECTORI PIO. S.

VMMA fuit profecto fama, quam de Salomonis sapientia rebusque gestis, auditione accepit mulier illa magni nominis Regina Sabba, vel Austri, ut eam appellauit Christus Dominus, siue, ut loquutus est Iosephus, Aethiopiae Aegyptique Regina; ubi tamen Hierosolymis ipsa adfuit, coramque omnia subiecit sensibus; dum loquentis sapientiae viua vox in aures, atque in oculos caderet amplitudo operum, & opum ex quadam naturae, & artis contentione admirabilium; tum demum tot Regis, ac tam luculentis commendationibus, quasi personante animo, superari famae celebritatem rei praestantia, minime imprudens mulier professæ est ijs verbis: *Maiores est sapientia & opera tua, quam rumor, quem audiui, viciisti famam virtutibus tuis.* Cuius quidem vocis ea videtur esse vis, quantum interpretari licet: nequique satis vel exponere lingua, vel auris vlla transmittere ad humanae mentis intelligentiam laudes tantas, tam inusitatas, vulgaribus tanto maiores: nunc autem experientia suffecit id, quod nomini deerat ad faciendam fidem; suaeque causae ne praeuaricaretur excellentia, commodum accessit testimonium oculorum; ad extremum cuius rei, par dignitati, exemplum aliud extitisset nullum, ea res debuit sibi ipsa fieri specimen, & exemplum.

Vt enim multi siue libri siue sapientes viri & amici res multas de regionibus remotissimis narrent, quae res ita à nostratibus differant, nihil ut earum simile aliquando viderimus: satis tamen illud est experientia ipsa compertum, nos illarum rerum speciem naturamque penitus complecti animo, & cogitatione satis informare non posse. Quin etiam longa licet illi oratione ac verborum anfractibus terras illas nobis, vrbes, fluuios, arbores, feras, aues, cetera describere, exprimereque conentur: si forte cuiquam deinde nostrum illuc ire contigerit, ubi oculis eadem cernere licet, ea nihilominus ei, quam si nihil vnquam de ijs audierit, noua videantur. Quod si id in ijs rebus vsu venit, quae illarum sunt quam simillimae, quas tractamus; quid Salomonis tandem operibus accidere necesse est, quorum vix vllum extat in ijs rebus, quas aut vidimus, aut videre potuimus exemplum, quod vel minima ex parte illorum nobis praestantiam repraesentet? Quid Peripatetici doceant de Aurei montis notitia non ignoro; quem & si mente comprehendere penitus nequeas, quippe quem nunquam videris; è laxea tamen rupe, glebaque aurea, nempe ex rebus notissimis, ex quibus conflari fingitur, posse nos eundem, aiunt, ingenij viribus comminisci. At quid vnquam simile quisquam Salomonis operum fingat, eiusque Templi praesertim, quod longe tum ipsius, tum ceterorum Regum operibus autecellit, in quod & potestatem Salomon, qua aequalibus Regibus praestitit, & sapientiam omnem diuinitus haustam, qua cunctos vicit mortales contulit vniuersam? Duo enim illa videntur esse ad Montis aurei scientiam nanciscendam pernecessaria: primum quidem praecedens aliqua montis eiusdem, ac saltem adumbrata cognitio, deinde vero partium, ex quibus ipse mons constat, perfecta notitia; vnde res tota penitus cognoscatur.

At vero huius Templi aequae partes erant obscurae, ignotaeque per se singulae, atque res tota; imo vero nihil erat ex omnibus quae sunt apud nos, aut nobis aliqua ratione perspectae; cuius vestigijs insistentes, vllam omnino Templi similitudinem assequeremur. Testes libri tam multi tunc de hoc argumento conscripti; Testes eiusdem Templi descriptiones plurimae, atque imagines Biblijs alijsque libris insertae, quae vel in aere diligenter incisae, & elaboratae illae quidem, melius tamen agrestium pastorumue humiles casas atque mapalia referant, quam aedem expriment augustissimam Regis Regum. Etenim nihil in huiusmodi libris, ac descriptionibus plane reperiens, quod non sit exile, tenue, mutilum, ieunum: nihil quod non sit ipsi Architectandi scientiae, artificioque contrarium: nihil quod non ab immensa illa propemodum Templi magnificentia, maiestate, amplitudine quam longissime recedat: nihil denique quod non ijs prope rebus omnibus aduersetur, quas res tum sacrae, tum prophanae historiae huic Templo apud omnes Gentes celeberrimo tribuerunt, quasque verbis amplissimis extulerunt. quippe quod esset elegantissimum quoddam pulcherimumque simulacrum ornamentorum omnium, quae sunt in Christo summa, innumerabilia, singularia, vno verbo diuina.

Haec

Haec nos omnia cupiditate inflammantur cognitioni publicae, atque adeo oculis ipsis proponendi admirabile aedificium, quod aggredimur explicare. Cupiditas autem exarsit adeo, ut eam non potuerint retardare, ne dum extinguere; aut quinque ac viginti annorum spatio tolerati labores, aut rei maximae exequendae difficultates, aut aduersae inuidientium tanquam turbinum ingruentium tempestates. Nam ut quae inciderint, minora fiant; quantum existimetur illud, quod cum hunc veluti cursum inituri è littore soluissemus, Pater Hieronymus Pradus, & comes ego, mors illum abstraxit sub velificationis initium; meam vero solitudinem suo laborantem metu, quanta praeterea frequentium aegritudinum procella vexauit? Sed iactata nauis tener portum iam aliquando; mercesque dudum promissas, notitiam videlicet Diuini Templi iusto comprehensam volumine, tametsi expectatione ferius, ubi tamen primum potuit, edit in vulgus.

At enim occurreret fortasse Censorius quispiam nimiae diligentiae, ac laboris intempestiui neque necessarij nos, si Deo placet, accusans. Si enim, inquit, in Templi huius ignorance tam multa saecula impune versata sunt; quid ni in posterum alia versari sinuntur? Sed haec explenda potius est, quam refutanda criminatio: quandoquidem cum homine fouente inscitiae tenebras; quibus inuoluitur, quid opus est tanquam cum Andabata velle pugnare? Aio igitur non tantum decuisse, verum & oportuisse ad vnius Dei gloriam, Christianaeque Reipublicae bonum, ut aliquis tandem susciperet provinciam, facultate quauis maxime liberalis ingenij, non mea dumtaxat mediocritate, dignissimam. Cum autem illam ego provinciam, nisi fallor, diuinitus impositam mihi viderem, num subterfugere laborem ignauus debui, meque oneri iam recepto subducere? Nec timenda citius fuit ira numinis à quo tum in me animaduerti, tum deferri potuisset negotium alteri, per caelestem opem transacturo perfectius? Neque tamen ita disputo, quasi putem opera mea factum esse satis officio, praereptumue alijs locum; aut demum peractum aliquid amplius, quam ut iecerim tanquam fundamenta, è quibus excitatura sit subinde posteritatis industria molem operis cumulationem. via scilicet est indicata duntaxat, qua profici plurimum possit; edolatumque lignum, quod deinceps ab alijs expoliatur. Quod ut verissimum sit, ad collocanda tamen prima ipsa tam clarae molitionis exordia vehementer incitauerunt me conscientiae stimuli, quos acuit insuper nonnullorum grauis auctoritas. Etenim si loquendum ex animo demum est; de diuina providentia quotus quisque tam humiliter sentiat, ut sibi persuadeat illam temere voluisse, ut veteris ac noui Testamenti sacrae literae ita saepe meminerint tabernaculi prius, deinde Templi, nullumque propemodum finem fecerint de eius partibus, mensuris, diuitijs, ornamentis, vasis, ministris, sacrificijs, hostijs, ac reliquis huiusmodi faciendae mentionis? Profecto vetat pietas dicere haec esse inconsulto sacrarum literarum monumentis consignata. porro ad Iudaeorum ijs vrentium causam vnam omnia conuertere, vetat nos Apostolus, dum asserit: *Quaecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.* Et sane quorsum alioquin legantur à nostris, quorsum coluntur, quorsum religione oraculorum propria afficiuntur? Num Dei filius, idemque Deus vni Hebraeorum generi commendatam venerationem Templi voluit; ex quo eiecit ementes, & vendentes, ac non sinebat transferri vas per Templum? Inde loci Apostoli praeclare intellexerunt Psalmi locum: *Zelus domus tuae comedit me:* quasi Christi Domini proprium esset, diuinam domum studio vel acerrimo tueri. Spiritualem fortasse dices domum: neque ego inficiabor; aio tamen prodijisse initium à materiata; cui ne tantula quidem iniuria permittebatur, puer ut quispiam aliusue sarcinam vllam gestans, pauimenta calcaret: ac si quicumque Summo Deo non supplicaturus accederet, Templi tam augusti prohiberetur ingressu.

At quorsum, inquires, tam accurata ac longa disputatio de re, cuius notio rudis sat commodè complecti potuisset appellationem Templi, Sancti, Sancti Sanctorum, Arcae, altaris, portarum, horumque similium; quibus tum Sancti, tum docti viri ad commune bonum vti sunt? quid autem necesse fuit in integrum quodammodo restituere, & imaginibus restauratum oculis offerre Templum ipsum; cuius non modo non formam, sed vix vmbra, aut vestigium Deo iubente flamma reseruauit? Equidem non id spectauit, non id egi, ut antiquam aedis restaurarem gloriam; sed ut interpretaturus illam sacrae Scripturae partem, quae nostrae religionis arcana sublimia continet, illustrarem ea, quae in sensus cadere possent, ex quibus alia diuiniora perciperentur. Quocirca fuerit omnino mihi satis neruos contendisse omnes in aperienda sapientia Dei, spondente: *Qui elucidant me, vitam aeternam habebunt.* Quod vnum compensabit atque adeo laetos efficiet labores, vigilias, aetatemque à me in hoc vno prope studio, opereque consumptam: cuius etiam fructus poterunt esse participes, quicumque maiore industria in campi eiusdem spatijs praecurrent mihi. Ego vero quamuis potiores alios ex magno interuallo videam, consistere me saltem in secundis, aut reliquis facile patiar; modo nec abhuerim à studio penitus, & incitauerim nobilissimos

Roman. 15.
4.

Psalm. 68.
V. 10.

Eccles. 24. V.
31.

nobilissimos cursores exemplo. Quis enim paruum aut indignum non sua dumtaxat vnus, verum ingenij cuiuslibet sedula ad considerandum opera existimabit illud, cuius Architectum se praeberit, composito exemplari, Deus? Exemplar sane hoc aedis à se perfectum, Deus idem per nuncium suum Nathan tradidit Psalti Regio; qui diuinitus afflata mente contemplans, tanquam opus futurum, sumptus ex thesauris innumerabilibus, aliaque necessaria comparauit adeo multa; vt si ea persequi hoc loco accuratius velim, modum praefationis excedam. Tribuit insuper diuina providentia eidem Regi filium, & sanctitatis haeredem ad tempus, & prudentia post homines natos cumulatissimum Salomonem; vt ille accurate praeceptiones exhauriret Templum fabricantis Diuinitatis. Constitutum porro hoc Templum quippe opus excelsius quam Architecturae mortalis; quoties impellente caelo, in sacris actis Regum, librisque Paralipomenon celebratum est? quoties Psalmis ac Vaticinijs iteratur? Adde post eius euerfionem ac ruinam Ezechielem à quodam caelestium ciuium Principe translatum Babylone Hierosolymam in id incubuisse, vt gratiose fortitus illustre visum, Deoque dignum, de Templo disceret omnia: singulaque membra dimensus enucleate literarum deinde monumentis cuncta committeret. Et nos Christiano indignum homine censebimus, meditari, declamare, effingere Templum; quod tanti aestimauit Deus; vt in eo prosequendo officijs complures Sanctos viros collocauerit; imo etiam sanctitate illos, vt nauarent ibi operam, aut quia nauauerant, auxisse videatur?

Quod si caelestes orbis cum sideribus certissimisque motibus suis, si terra cum animalium, plantarum, florum, fructuumque varietate, si mare cum littoribus, sinibus, piscibus, si aer cum generibus auium: in summa, si res creatae omnes, Deum vbique proclamantes linguae sunt, siue notae & effigies, quae authoris maiestatem ante oculos ponant: cur non etiam opificem eundem ante conspectum collocari posse putabimus hoc Templo; in quod per compendium tanto artificiosius, quanto breuius praepotens eiusdem dextera, quae prius alia alibi distribuerat, insignia vniuersa congessit? Et quanquam habet hoc hominis natura, vt vna contineat omnes huius vniuersitatis ornatus; quis tamen Procreatoris laudandi cupidus, tam alienus fuerit à se agnoscendo, vt paruifaciat nitidissimum speculum, in quo sui molitionem, iuncturam partium, decora alia intuens, eius cui haec accepta referre debet, amore rapiatur?

Ad extremum quoniam bonorum omnium cumulus nobis in vno Christo clauditur, quod sapientissime animaduertit Apostolus, dum scribit ad Ephesios: *Ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suae secundum beneplacitum, quod proposuit in eo, in dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo, quae in caelis, & quae in terra sunt in ipso:* quoniam in Christo, inquam, nobis nullae non opes concluduntur: quis propterea despiciet quoddam illius veluti simulachrum? cur enim si minus, id est, huic similitudini tribuendum; cur, inquam, permutantur promiscue diuini Corporis Templique appellationes? Ego igitur, qui pridem Christo IESV meum omne studium industriamque deuoui, merito magnam aetatis meae partem in hoc negotium contuli, & quod ad me attinet conferam libens partem reliquam, quantacumque sit. eiusmodi consilio nempe adducor; vt argumentum per se quidem intellectu difficile, sed ab ipso Deo ad indicandam Christi gloriam directum, vbi clarius patuerit, patefaciat magis è Christi infinitis laudibus aliquam: aut reuocet quidem certe animos, ad eas apertius cognoscendas, quas iam cognitae habuerunt. Neque vero nouum hoc aut nostrum esse inuentum quispiam suspicetur: siquidem tota fere Aggaei, insignis inter veteres Christi praecones, luculentique indicis vaticinatio, hoc fundamento nititur, & in hoc versatur quasi cardine; vt ornamenta referat prioris Templi, quod illustrauit ac ditauit Salomon, auctore Deo; & eidem praeferat alterum inops, despectum, humana sententia, nomine templi indignum, quod infinitis partibus nobilitauit magis, quippe in quo interfuerit Dei filius *Splendor gloriae & figura substantiae eius*. Quare Vates hic, vel potius qui Vatem impulit diuinus Spiritus, visus est Aquilae instar pullos prouocare ad volandum; quasi constatis, ope non Daedalea sed caelesti, pennis, iter doceret ad antiqui Templi dignitatem, & illinc ad amplitudinem Christi deprehendendam: quanquam in his rebus illa vere ineunda est ratio; vt tanto praeponderari existimemus Christi dignitate atque amplitudine huius aedis elegantiam, quanto eiusdem Templi decor ac splendor quamlibet pulchritudinem superat, quae aut subijci oculis, aut in hominum cogitationem cadere possit.

Quid quod à nostra disputatione, nisi fallimur, peculiaris ducetur ad Christum, eiusque Ecclesiam Catholicam Romanam gloria? etenim cum haec ab illo acceperit sacrarum literarum interpretationem atque notitiam, quae negata est Synagogae Satanae, tum Iudaicae sub Moylis

Ioan. 3. V.
12.

velamine iam caecutienti, tum Haereticae errorem suum sectanti; ut ambabus his ignominiosum est etiam prima sacrae scientiae rudimenta nescire, de porta, vestibulo, poste, atrio, fronte, peribolo, Templo denique vniuerso; ita Christianae religioni per quam erit honorifica rerum talium plurimumque cognitio. Quamobrem vna cum vitio intelligentiae penitus ignarae, lutulentus animus exprobrari miseris poterit per huiusmodi sententiam: si cum terrena loquuntur vobis Scripturae, non intelligitis; quomodo cum proponunt caelestia intelligetis? quinimo telum accommodatius fiet, illud optimi Parentis dictum: *Si terrena dixi vobis, & non creditis, quomodo si dixerō vobis caelestia, credetis?* Atqui caueat hoc loco maleuolus quisque, ne arrogare nos nobis magnificam notitiae opinionem arbitretur: nam qui nostrum attulimus huc nihil, sed ex varijs diuinarum literarum locis, aut ē Sanctis Patribus, sacrisque Doctoribus collegimus tantum, quae ipsi disperferant; quare alia, nisi bono fruimur alieno? Coegimus scilicet quasi disiuncta membra in vnum doctrinae corpus his tribus Tomis: Aegyptiorum quoque diuitijs vtentes, vbi res exigeret: nec omittentes identidem quidquid Rabbini, Scriptoresque ceteri profani, opportunum huic materiae prodiderunt. Omnia porro ad perpendiculum vocamus Sanctae Ecclesiae, cuius arbitrio subijci volumus ipsi, quodcumque sentimus.

Ezech. 43.
V. 10. & 11.

Atque ut veniamus aliquando, quo cogitauimus iam dudum: illud propositum nobis, ut alias diximus, à principio fuit, ut opera nostra melius, quam quod de mundo Cereris factum esse à Romanis legimus; ostenderetur Hierosolymitana aedes, quam scripta sacra honorificentissime praedicant. Cum itaque versati diligenter hi libelli, collatique inter se à nobis, principem (quod spectat ad rem nostram) concederent locum Ezechielis, & cum eius tanquam perelegans tela, miro artificio contexta filis veluti aureis, quod inquirimus, contineret; non satis posse disputationibus huiusce cursus progredi visus est, nisi Prophetae librum, quasi perpetuum itineris ducem ab initio ad extremum finem vsque sequeretur, ut fecit. Sed quamuis plurimi in illo Prophetiae horto flores appareant, ijque pulcherrimi; excellunt tamen nescio quo pacto, qui in exordio exituque eminent, perinde, ac si agmen inchoent, & claudant, virtute potiore. Primum enim obuiam fit visum, quo diuinitas in solio augustissimo super alas Cherubim & Arcam residens, benignitatem ac prouidentiam suam ostendere cernitur intra Sancta Sanctorum. Ibi modo docet, modo blanditur, modo paterne defendit, modo etiam punit, ac nonnunquam scelerum satietate commouente populum auersatur ac deserit. alter videlicet quaerebatur populus, qui à Christo nomen ducens quum Imperatori vicissim nomen daret, nunquam esset omnino relinquendus. Sed postremum visum ea detegit, quibus diuina iussa fideliter obeuntur. *Tu autem fili hominis ostende domui Israel Templum &c. Figuram domus & fabricae eius exitus & introitus, & omnem descriptionem eius, & vniuersa praecepta eius, cunctumque ordinem eius, & omnes leges eius ostende eis, & scribes in oculis eorum.* Fuit autem Hebraeis tanta visorum horum obseruantia, utin vtrumque pariter cautum sit, ne quis immaturior auderet legere, quam annos triginta natus. Neque id iniuria factum est: quoniam cum difficultas habet nodum magis quam Gordij vinculum deterrere posset animum cuiuslibet à voluntate tentandi, citra soluendi spem, non minus Magnum Alexandrum, aut quemlibet alium grandiore adhuc aetate firmatum. Tantas igitur nobis quaestiones tractaturis, non fuit voluminis vnus afferenda actio, sed ex rerum numero geminanda per tomos duos: quibus etiam visum est addere tertium: quo comprehenderentur haud inutilia quaedam, nec pauca, ad captum ingeniorum appetentium, visione quam tractamus, explendum. Verum de tertia hac parte plura dicere non est necesse; quae iam edita in lucem, expectat dum obsequatur isti, cui debet obsequium: & ipsa iam illius frons explicationem prae se fert textus, ordinis, argumenti, ac partium, quibus additis res absolui queat. His igitur omisiss ad alia veniamus.

Bifariam dispartita pridem est Ezechielis Prophetia tanquam ex asse; ac semis quidem ad Caput vsque Trigésimum nonum obtrigit primo volumini; altera autem portio volumini huic secundo conuenit à Capite Quadragesimo & per octo consequentia. Ac primum quidem è littore soluit olim feliciter Pater Pradus disputans priora; per alia quoque perrecturus ad portum: at diuina sic volente prouidentia, vix Caput sextum supra vigésimum compleuerat, cum è nauigatione euocatus in caelum, ut pie credimus, praemium reportauit laborum, & quos tulerat, & quos ferre sibi imperauerat, Dei & Ecclesiae causa. Mihi vni duplicatum est pondus; & qui speraueram etiam mei muneris fore participem, & adiutorem alterum, illius intercepti vicem subire solus debui; sine socio laturus iugum, sub quo gernerem vel sociatus; ac toleraturus laborem eo maiorem viribus, quo imparatior tolerare coactus sum. Atqui pro sua beneficentia dedit idem Deus, ut iam aliquando cum authoris illius opere pro-

re prodeat vna imperfectum meum : prodeat : inquam , nam adhuc quod erat excusum , diligenter id ipse custodieram , & arcueram à publico , quod extremam coronidem perferret secum.

Rogabit fortasse quispiam , factum qui sit ; multi vt libri dudum excusi circumtulerint Patris Pradi nomen , resque ab eo disputatas , ipsasque voces quibus disputantur ? Huic igitur ex ingenuo candore satisfaciam . quoniam à Patris illius obitu nauauì operam limandis imprimendisque sex & viginti Capitibus , quae extabant eius ingenij monumenta . Tomum itaque eo pacto conditum Domino , Regi , ac Maecenati meo PHILIPPO II. mihi (cuius ab acrio suggeruntur impensae) ac pariter eiusdem nomine detuli ad Sanctissimum Maximumque Pontificem , & ad Augustissimum Imperatorem , atque ad alios Principes viros . Alijs autem pluribus etsi negauerim , non potui pugnacibus quibusdam resistere , quo minus viginti trigintaue exemplaria extorquerentur . Verum nunc ex sententia vel tres Tomos producente me , necesse erit vt primus noua duorum capitum accessione locupletetur . Etenim ex omnibus quae in explicando Propheta supererant , nempe ex tredecim capitibus ad prius volumen , & ex nouem ad posterius spectantibus , erat mihi secundum opus affatim conficiendum , eaque de causa duae partes operis distinguendae , ob diuersitatem rerum , diuersas eiusmodi sedes occupantium . Sed euentus tulit , vt in priorem Tomum aliqua reijcerentur potius , quam vt in alterum omnia reseruarentur . Cum enim ego cetera ex ordine capita explanare aggressus , septimum & octauum vltra vigesimum dedissem typis ; mox amicorum salubri consilio adductus , Diuina ita prouidentia statuente , ijs intermissis , me ad tertium Tomum , & ad secundi partem hanc alteram applicaui . Et vero meae valetudinis ac virium imbecillitas , quod sentio , nequiuisset pati molem vniuersam , quin oneri succumbens fecisset , vt vix aliquo perficiente libenter aliena , vel destitueretur omnino haec tractatio , vel mutila sortiretur lucem , nec profutura alteri , nec suam ignominiam vitatura . Nunc autem cum benigne indulerit Deus , vt opus huc vsque prouexerim , quo nomine gratias illi ago quam maximas possum ; nunc primum Tomum statui referre ad viginti sex , aliorum duorum praeterea Capitum explanationem , in quem item Tomum vndecim reliquorum spero , Deo iuuante , relatum iri .

Quod attinet ad partem huic secundo assignatam volumini , vt ante indicaui ; potissima illa est , propter quam desudauit nostra omnis industria . Nam Hierosolymitanam aedem declarat per vltimum visum ostensam Ezechieli , qualem aedificauerat Salomon : ideoque titulus impositus est . DE POSTREMA VISIONE EZECHIELIS PROPHE-TAE . Et quoniam huiusmodi molitionem cum tota supellectili Propheta persequitur Capite quadagesimo primo , quadagesimo secundo , & ex parte quadagesimo tertio ac quadagesimo ; sexto in his interpretandis versati sumus , omissis alijs vbi aliud agitur ; ita tamen vt id totum efficeremus duobus medijs ex quinque digestis libris : quoniam priores duo quippe isagogici praeluserant intelligentiae , quaedam prolegomena complectentes . Demum quintus DE GLORIA TEMPLI , notitiae necessaria nonnulla disseruerat . Ex nouem itaque Capitibus ea desiderantur quae narrant sacrificia , ministros , horumque similia .

Quinque vero librorum ordo coniunctioque vt clarius patefiat , breui quid ijs insit , exponam . Primus narrat quamobrem visio difficilis intellectu fuerit , ac literalis eius sententia tum Hebraeos , tum Christianos homines fugerit . quod sane tum accidit ob aliqua cum alijs omnibus , visionibus communia ; tum ob alia propria agentis de aedificio cuius partes , ornatus , & instrumenta appellantur vocibus artis proprijs , minimeque vulgaribus : & quod caput est , quia in ea visione , quae celeberrimis quibusque tum prisca , tum noui Testamenti pro sua dignitate conferri , si minus praeferrì potest ; in ea inquam , Ezechiel mente raptus Ierosolymam intueretur fabricationem artificio , specie , numeris omnibus perfectissimam , ac prorsus eandem quam erexerat Salomon . Decuit enim tale id esse , quod portenderet Ecclesiam Christi iam pridem Salomonis Templo significatam : cum praesertim esset etiam praenotandus ipse Christus existens à mortuis , & à Cruce tumuloque rediuius ; ac demum quo populi Hebraei spes prope intermortua reficeretur ; ad quam excitandam praecipue respexit huius loci consilium . Verum vt fructus hic participaretur ; in animis inferi notionem Templi velut semen oportuit : atque ad hanc informat secundus liber , qui Architecturae normam admouet Theologiae , & facultatem Architecti discutit , ac dispositionem inprimis : neque de Perspectiua tacet id , quod aut nusquam , aut non satis apposite tradidit quisquam : quin etiam declarat vim Ichnographiae , Orthographiae , & Scenographiae ; ex quibus patefiunt nostrae descriptiones aere caelatae quindecim , diuersae magnitudinis & conditionis .

Liber tertius Capiti quadagesimo lucem affert , dum atria Ierosolymitani Templi metitur

juxta mensuras, quas ab Angelo didicit Ezechiel, ab eodem in terram ductus Israel: & id praestatur quâ minute, quâ perfecte adeo cum rerum ita elegantium adiectu, ut pompam deductura suarum opum disputatio, perrexerit in ambitus octo & quadraginta. Neque haec multiplex distributio Capiti sine consilio suscepta videri debet. Primum enim exoritur laudata species ordinis; deinde facilius quasi lapidibus notata viae spatia commonefaciunt scopum eius rei, quae tractatur. Tertio de rebus singulis agi perfectius potest, nihil impediens praecedentium aut consequentium circumiectu. Quarto quotiescumque digrediendum tantisper fuit, orationis tamen filum non perturbauerunt seiuncta orsa telarum. Postremo nemini molestiae tantum afferet vnius, vel alterius membri lectio, quantum libri totius afferret mora. Eum vero librum inscripsimus: DE TEMPLI ATRIIS, PORTIS, PORTICIEVS. Articulus autem secundum Prophetiae structuram iustruximus: qui primum quidem edicit annum, mensem, diem, quo comparuit visio nobilissima, ob nomen, regionem, & Angelum ostendentem; quippe cuius dignitatem tum argumenta probarunt multa, tum approbabit ea, quam exigit à Propheta diligentiam Angelus, & à quibuslibet visuris deinde, siue lectoris hanc prophetiam. Tractatur etiam praecipue calamus, & funiculus, qui singula dimensus est. Exprimuntur peribolus, gradus, limen, vestibulum, frontes, cancelli, atrium exterius, areae, gazophylacia, pauimenta, admirabilitas symmetriae, portarum numerus, atrium item interius cum suis partibus, portis, mensis, ministerijs, custodijs, ac demum Templi vestibulum, postes, longitudo, altitudo, situs altaris holocaustorum, aenearumque columnarum. Quae omnia si dicenda fuissent, ut aequum erat, priuatos seorsim codices flagitauiſſent, sed coacta sunt in vnum locum: disputatis ijs, quae essent necessaria, & quae potissimum Theologis conducerent ad imaginem Templi cogitatione informandam.

Liber quartus quatuor & octoginta particulis reliquum aedificium continet: neque vnum modo caput Prophetiae, verum duo integra, duorumque alias partes includit. Nam Capite quadragesimo primo Templum Dei Propheta ingressus, eius partes, mensuras, ornamenta per censet: at quadragesimo secundo regressus ad exterius atrium, scalas ascendit, ac metitus gazophylacia, eorum vsum describit. Versu autem decimo nono ad extremum vsque quadragesimum sextum caput, culinas tum Sacerdotum, tum Populi profert; atque arrepta occasione transit ad horrea, & apothecas. Et quinque versiculis quadragesimi tertij capitis, nempe à decimo tertio ad decimum septimum holocaustorum ara componitur.

Porro ea est libri distributio, ut quinque & sexaginta Capita explicent quadragesimum primum Ezechielis, & considerent artificium ac sapientiam interioris aedis primum; deinde locum, qui appellatus est Sancta cum ianua, postibus, ornamentis, longitudine, latitudine; Oraculum autem cum valuis, parietibus, mensuris, loco in atrijs medio, postea partem domus exteriorem, latera, costas, cubicula, cochleas, trium tabulatorum artificium & altitudinem, plateam quoque cingentem vndique domum, precationis recessum, fenestras, ornatumque interioris Templi. Nec inibi omissum est, aut efficta Cherubim multiplici facie (id quod Sanctissimi doctissimi que Ecclesiae Doctores obseruauerunt) meditari iterum, quod Pater Pradus fecerat primo tomo; aut explorare antepagmenta, epistylia, thuris vel incensi altare, cuius vestigarentur mensurae, anguli, materies, locus in Templo, & Tabernaculo, indita mensae appellatio, aut denique discutere mensam panum ijsdem semper mensuris constitutam cum sua materia, vectibus, panibus, vasis, & eorum numero. Examinatur insuper candelabri nomen, materies, opus, hastile, calami, scyphi, spherulae, lilia, lucernae, oleum. Tum valuae Templi cum ornatibus, tum parastatae cum capitellis exterius vndique coronantibus domum. Quinque deinde Capita vsque ad septuagesimum consistunt in Ezechielis Capite quadragesimo secundo, ac designant gazophylacia Sanctorum, ac triplicem Templi contignationem, & superiorum columnarum retractiones. Quatuor quae sequuntur ad septuagesimum quartum Caput Prophetiae interpretantur sextum & quadragesimum de Sanctorum culinis, & populi, de harum focis, de cryptoporticibus Templi, de castellis, ipsis angulis eminentibus, de attriorum forma, de structurae mensuris. Reliqua demum vsque ad octogimum quartum, Prophetiae tertium & quadragesimum caput consuectantur, de altaris holocaustorum figura, caelesti igne, dispositione, mensuris, partibus, gradibus ad Orientem conuersis, de nefario Idololatriae genere, quod interdixit Deus, dum ad altare per gradus ascendere vetuit, de craticula, arula, aere fusili, eius pondere: quae suis etiam, ubi opus fuit, aeneis imaginibus exprimuntur.

Et quanquam libris, quos diximus, quantum potuimus, exposueramus locos, quibus de Templo agit Ezechiel, & quae sparsa erant in alijs sacrarum literarum historijs, eodem retuleramus: superabant tamen complura huic notitiae conficiendae necessaria; quae in quinto libro collocauimus, adhibito ex insigni commendatione titulo, DE GLORIA TEMPLI.

Hunc

Hunc librum in Capita septuaginta duo, & quatuor disputationes diuissimas. Primam statuimus DE TEMPLI ARCHITECTURA, ubi enucleatius perpenduntur proportionibus ac mensurae partium Templi, & columnarum moles, altitudo, contractio, adiectio, striae; item domus Salutaris Libani, unde perfectius cognoscatur Salomonis, aut Dei potius Architectatio, ac diuinae aedis intima & extrema altitudo in membris singulis, ac testudines, quibus concamerabantur Sancta, & Sancta Sanctorum; sacrae etiam symmetriae omnes, & zophorus cum triglyphis suis, & corona cum malogranatis ac retibus; denique capitella, & bases columnarum. Secunda disputatio DE ADMIRANDIS TEMPLI instituta est: ubi post verba facta de Architecto, & operarijs, narrantur fabricae huius proportionibus non temeritatem & casum prae se ferentes, sed consilium summum, instar conditae vniuersitatis; ac referentes Castra Israel, humani corporis tabernaculum, atque in primis ortum est Christo corpus, nempe Ecclesiam: itidemque declaratur ibidem, aut indicatur potius, quidnam denotent partes Templi nonnullae. Tertiam addidimus disputationem DE TEMPLI OPIBVS, videlicet de vasis, aut instrumentis aereis, de altari, mari, conchis, basibus, ac de metallo, quo Templum omne contextum est; necnon de alijs vasis ex auro & aere: insuper de Templi sumptibus, ubi fidem conciliare conamur thesaurorum immensitati, quae est sacris scriptis colligitur fere supra hominum fidem: exponimus redditus annuos Salomonis post hominum memoriam maximos, populos eius ditioni subiectos recensemus, quidque de tanta pecuniarum vi factum sit, inuestigamus. Quarta demum disputatio DE VERA TEMPLI GLORIA demonstrare nititur illam, quam Aggaeus Propheta patefacere videtur, argumento fuisse ad vnam Christi amplitudinem praesignandam. Eius autem loci initio non poenituit praefigere compendium eorum omnium, quae Salomonici Templi dignitatem aperiant: neque conferre cum opificijs toto terrarum orbe nobilissimis, quae non secus huius vnius amplitudine ac maiestate, quam Solis immensa luce reliqua sidera superantur. Hae tamen temporariae laudes nullae sunt, si cum aeterno Christi Domini decore componantur; quin imo si quid sunt, atque ab explicantibus nobis si otium, laborem, vitae non parum abstulerunt; debent id eidem Christo: quem generi humano esse perspectum atque haerere in medullis cupimus, & cui nos nostraque omnia consecrauimus. Quod si labor hic noster illi gratus aliqua ex parte fuerit, egregie nobiscum agi putabimus: nam vt plane gratificati simus, vix optare audemus, inscitiae memores nostrae, quae vtinam haud multa peccauerit. Quin etiam ideo quicumque legerit, oramus, vt excuset si qua repererit vitia, cum quicquid scripserimus minus bene, id parati ad corrigendum simus, a quocumque sapienter admoneamur; quod facimus tum ex officio, tum ne videamur peruiaces ijs, qui nos culpa conuicerint. Quod si priuati cuiuslibet saniori iudicio nostrum subdimus; libet sine dubio maxime Christianae subdere Reipublicae, quae falli non potest. quocirca praeter huius arbitrium nihil vspiam dictum volumus aut iudicatum.

INDEX PER CAPITA

eorum omnium, quae hac secunda Tomi
secundi parte continentur.

TEMPLVM SALOMONIS AB EZECHIELE descriptum imaginibus exprimendum esse.

LIBER PRIMVS ISAGOGICVS.

I Nstituti nostri difficultas proponitur & difficultatis com-
moda. Cap. I. pag. 1
Verbis ac sensu suas contegunt Prophetae visiones. C. II. pag. 4
Versiones variae difficultatem sacris asserunt Scripturis: eae
tamen maximam pariunt Vulgatae nostrae auctoritatem, &
dignitatem. Cap. III. pag. 6
De multiplici visione Prophetarum; deque visionis huius di-
gnitate. Cap. IV. pag. 9
Spiritu non corpore raptus Hierosolymam Ezechiel, visionem
hanc perspexit. Cap. V. pag. 13
Ezechielis visio cum Pauli in tertium caelum raptu confertur.
Cap. VI. pag. 14
Quod viderit Ezechiel imaginem aedificij omnibus suis nume-
ris absoluti, atque perfecti. Cap. VII. pag. 16
Quod prius sit formanda fabricae idaea, quam prophetia intel-
ligatur, aut visionis sensus percipiatur. Cap. VIII. pag. 19
Hierosolymitanum Templum Ezechieli fuisse in visione osten-
sum. Cap. IX. pag. 21
Maxime decebat Ecclesiam Christi Templi Salomonici aedificio

Ezechieli repraesentari. Cap. X. pag. 25
Salomonis Templum vidit Ezechiel, quod Christi resurrectio-
nem indicaret, instaurandum. Cap. XI. pag. 29
Visione hac Templum ostenditur, quo admissorum criminum do-
lorem, eiusque instaurandi spem concipiant videntes.
Cap. XII. pag. 32
Templi Urbis, regionis, Leuitici ordinis, legis, Reipublicae in-
stauratio legitima, visione hac indicitur. Cap. XIII. pag. 35
Mente conceptam Templi idaeam describere opus est.
Cap. XIV. pag. 37

DESCRIPTIONVM TEMPLI EXPLICATIO.

LIBER SECVNDVS ISAGOGICVS.

A Rchitectum pluribus disciplinis, & varijs eruditionibus
ornatum esse debere. Cap. I. pag. 41
Sapientiam maxime in Architecto requiri ostendit Dominus.
Cap. II. pag. 44
Architecturae praecipua pars dispositio Optices praeceptis
maxime indiget. Cap. III. pag. 47
De luce, illuminatione, & vmbra. Cap. IV. pag. 48
Oculorum visionem in ipsis fieri susceptis rerum formis, quas
vocat species. Cap. V. pag. 52
Rerum formis perspicuum moueri, quod visus instrumenta mo-
uet. Cap. VI. pag. 54
Qua

INDEX CAPITVM.

Qua ratione species perspicuum moueant & visum. C.VII. p.56
De his quae visioni accidunt. Cap.VIII. pag.59
De aedificiorum idaeis ac primum de Ichnographia. C.IX. p.62
De reliquis aedificiorum idaeis Ichnographia, & Orthographia
in vniuersum. Cap. X. pag.65
Quae sunt Orthographiae propria. Cap.XI. pag.67
Quid praeflet Architectis Ichnographia, & quomodo fiat.
Cap.XII. pag.68
Descriptionum ratio, numerus, ordo traditur. Cap. XIII. pag.70
De triplici Sanctuarij Ichnographia, & quadrupli Orthogra-
phia, necnon de oraculi scenographia. Cap. XIV. pag.72
De atriorum Templi Ichnographis in vniuersum. C.XV. p.75
De triplici vniuersali Ichnographia. Cap. XVI. pag.77
De idaeorum modica mensura, deque substructionibus Templi,
& earum Orthographia. Cap. XVII. pag.79
Substructionum Templi symmetria cum Vitruuij praeceptioni-
bus confertur. Cap. XVIII. pag.80
De peculiari quadam atrij interioris Ichnographia. C.XIX.83
De duplici vniuersali Orthographia. Cap. XX. pag.84

SEQVNTVR FIGVRAE TEMPLI CVM EARVM
numero, ordine, titulis, atque forma.

I. V Estigium primum Sanctuarij, cui ex aequo respondent
Orthographiae eiusdem Sanctuarij.
II. Vestigium secundum caenaculi Sanctuario superstructi.
III. Vestigium tertium turris vestibulo Sanctuarij super-
structae.
IV. Orientalis facies vestibuli Sanctuarij, & turris super-
structae.
V. Aspectus lateris Sanctuarij, & caenaculi, ac turris super-
structae vestibulo.
VI. Occidentalis aspectus Sanctuarij, caenaculi, & turris
supereminens.
VII. Sectio murorum testudinis, atque caenaculi aulae fan-
ctae, ostendens faciem Sancti Sanctorum.
VIII. Prospectus testudinis murorum, pavimenti Sancti San-
ctorum, atque Arcae testamenti cum Cherubinis.
IX. Vestigium primum Templi Hierosolymitani, & vniuer-
sarum illius porticum a Salomone constructarum, ex sa-
crac historiae monumentis, Ezechielisque descriptione,
de promptum, atque emendatissime exactum ad primum
exemplar olim a Deo inuentore Dauidi traditum, & ab An-
gelo postea Ezechiele prospectante commensuratum.
X. Secundum Templi Salomonis vestigium cubicala ostendens
pro Sacerdotibus, Cantoribus, & alijs ministris, nec-
non gazophylacia pro sanctis Virginibus, concilio Senio-
rum, schola Theologiae, & alijs ministris: cui est omnino
simile vestigium Templi tertium.
XI. Vestigium murorum substructionis Templi Salomonis, &
gazophylaciorum, quae erant in eius cryptoportibus
pro culinis, horreis, ceterisque apothecis extructa.
XII. Orientalis facies substructionis ab imis vallibus cu-
bitos trecentos erectae ad sustinendos aggeres, quibus
atriorum Templi aream Salomon laxandam curauit,
necnon periboli atque porticum, quae ad Hebraeos,
quaeque ad Gentes pertinebant, sub minima cubitorum
mensura, qua etiam vniuersalia vestigia dimetiuntur.
XIII. Vestigium atrij interioris, & Sanctuarij. Eiusdem cu-
bitorum mensurae sunt Orthographiae vniuersales.
XIV. Vniuersi Templi Hierosolymitani Orthographia quae
ostendit Orientalem faciem muri atrij exterioris, &
partem muri porticus Gentium, quae deinde dicta est
Salomonis.
XV. Dissecti Templi Salomonis Orthographia ostendens
interiora porticum, & cryptoporticum, & Orientalem
Sanctuarij faciem, necnon ternos eiusdem faciei, & atrij
interioris, atque exterioris ordines, binosque atrij Gen-
tium.

EZECHIELIS PROPHETA E.

Caput Quadragesimum.

ARGVMENTVM.

Atriorum Hierosolymitani Templi mensuras recenset
Ezechiel, quas eo deductus in extasi Angelum viderat
calamo definiientem.

Verba Ezechielis Prophetiae cum sua paraphrasi. pag.145

Explanatio eiusdem Capituli Quadragesimi.

DE TEMPLI ATRIIS, PORTIS, PORTICIBVS.

LIBERTERTIVS.

Quo à transmiratione anno Templum viderit Ezechiel.
Cap. I. pag.151

Quo anni mense, quoque mensis die facta fuerit haec visio.
Cap. II. pag.154

Facta manus Domini felicitatem hac visione promissam indi-
cat. Cap. III. pag.157

Visionis huius dignitas ex nomine, & loco dignoscitur.
Cap. IV. pag.159

Eodem loco Templum nunc ostenditur, quo olim fuerat extru-
ctum. Cap. V. pag.160

Templum ciuitati simile quare dicatur. Cap. VI. pag.162

Prophetiae ductor Angelus quidem fuit, sed qui Christum re-
ferret. Cap. VII. pag.163

De funiculo, & calamo mensurae in vniuersum. C.VIII. p.164

Quasi Templi custos, fuit Angelus in porta. Vbi de religione

templis nunc debita. Cap. IX. pag.166

Quae exigantur à Propheta visionem hanc contemplatio.
Cap. X. pag.168

De peribolo Templum cingente. Cap. XI. pag.172

De propria calami longitudine. Cap. XII. pag.174

Periboli latitudo, & altitudo. Cap. XIII. pag.176

Atrium Gentium quare non dimetiatur ab Angelo. Cap.
XIV. pag.178

De graduum primae portae Orientalis vsu, numero, & men-
sura. Cap. XV. pag.180

De limine portae, & muri crassitudine. Cap. XVI. pag.182

De calamo, qui huius aedificij modulus est, & de Ichnogra-
phijs describendis: necnon de thalamis, cui accedit thalami
portarum figura. Cap. XVII. pag.183

Vestibuli nomen, vsus, & mensura. Cap. XVIII. pag.186

De frontium, columnarum, vestibuli dispositione. C. XIX. 188

Portae nomen expenditur, eiusque in vniuersum mensurae re-
censentur. Cap. XX. pag.191

Calami iusta mensura subducitur. Vbi de mirabili totius aedi-
ficij in aquas partes sectione. Cap. XXI. pag.194

De porticum ordinibus, atque altitudine vniuersa. Cap.
XXII. pag.196

De portarum longitudine. Cap. XXIII. pag.197

De cancellis quibus thalami clauduntur, ac portae, necnon de
columnarum capitellis. Cap. XXIV. pag.198

De atrio exteriori, & eius quadrata area Orientali. Cap.
XXV. pag.201

De gazophylacijs atriorum in vniuersum. Cap. XXVI. p.203

De atriorum & porticum pavimentis. Cap. XXVII. pag.205

De gazophylaciorum numero, & porticum latitudine. Cap.
XXVIII. pag.207

Quadrata area definitur, porticum longitudo, ac mira fabri-
cae dispositio expenditur. Cap. XXIX. pag.209

De porta & area Aquilonari atrij exterioris. Cap. XXX. p.213

De porta Australi atrij exterioris. Cap. XXXI. pag.215

De numero portarum Templi, & quod occidua Israelis porti-
cus media porta caruerit. Cap. XXXII. pag.218

De porta Australi atrij interioris. Cap. XXXIII. pag.222

De gradibus Templi, & Canticis graduum. C. XXXIII. p.224

De porta Orientali atrij interioris. Cap. XXXV. pag.227

De gazophylacijs, ad quae lauabantur holocausta. Cap.
XXXVI. pag.229

De sacrificiorum mensis, earumque vsu. Cap. XXXVII. p.230

Mensurarum numerus dispositio mensurae. C. XXXVIII. p.232

Mensurarum ornamenta & instrumenta: deque vncinis in la-
niena. Cap. XXXIX. pag.235

De Cantorum gazophylacijs. Cap. XL. pag.238

De Templi custodia. Cap. XLI. pag.239

De Custodia altaris. Cap. XLII. pag.240

De atrio interiori. Cap. XLIII. pag.241

De situ altaris holocaustorum. Cap. XLIV. pag.242

De Templi vestibulo. Cap. XLV. pag.243

Vestibuli ostium, postes, longitudo, latitudo describitur, & al-
titudo. Cap. XLVI. pag.245

De Templi gradibus, eorumque cum Sylobatarum altitudine
collatione. Cap. XLVII. pag.248

De aereis Templi columnis. Cap. XLVIII. pag.249

EZECHIELIS PROPHETA E.

Caput Quadragesimum primum.

ARGVMENTVM.

Templum Domini ingressus Propheta, eius partes orna-
menta, mensuras, instrumentaque perueniet.

Verba Ezechielis Prophetiae cum ipsorum paraphrasi.

Explanatio eiusdem Capituli Quadragesimi primi.

DE PARTIBVS, MENSVRIS, ORNAMENTIS, altari, candelabris, & mensis domus Domini. Nec-
non de gazophylacijs Sanctorum, atriorumque culi-
nis, castellis, quadrata forma periboli, & altari.

LIBER QVARTVS.

Mirabili sapientia atque ordine interius Templum descri-
bere aggreditur Propheta. Cap. I. pag.255

Quid proprie Templi nomine significet sacra Scriptura. Cap.
II. pag.257

Latinitas templum unde dicatur. Cap. III. pag.258

De postibus portae aulae Sanctae. Cap. IV. pag.258

De ostiorum Templi mensuris & nomine. Cap. V. pag.259

De aulae Sanctae longitudine, ac latitudine. Cap. VI. pag.260

De porta Oraculi, postibus, & muro. Cap. VII. pag.261

De muro Oraculi, quo loco fuerit, quo nomine censetur, &
quibus sit ornamentis. Cap. VIII. pag.262

De ostio Sanctuarij. Cap. IX. pag.263

De mensuris & nomine Oraculi. Cap. X. pag.264

Quod Oraculum in media arca atrij statutum fuerit.
Cap.

Cap. XI.	pag. 165
Quam celsum fuerit Oraculum, & quo loco situm. C. XII. p. 267	
De triplici Sancti Sanctorum nomine. Cap. XIII.	pag. 168
De pariete Templi, eiusque nominibus, & dimensionibus. Cap. XIV.	pag. 279
Latera domus quae dicantur & de mirabili structura parietum. Cap. XV.	pag. 270
De laterum sine pilae forma & usu. Cap. XVI.	pag. 274
Latera sine pilae quantum a pariete domus extent. Cap. XVII.	pag. 275
De costarum numero. Cap. XVIII.	pag. 276
De cubiculis quae duobus parietibus Templi continebantur, & costis. Cap. XIX.	pag. 278
De retractionibus costarum, & tabulatis cubiculorum. Cap. XX.	pag. 279
Figura prospectus cubiculorum quae Templi parietibus concluderentur, & antis. Cap. XXI.	pag. 282
De cochleis Templi lateralibus, quibus ad superiora cubacula ascendebar: & de portis quae ad illas ducebat. Cap. XXII.	pag. 283
De tribus tabulatis, quorum superius medio, medium imo latius erat. Cap. XXIII.	pag. 285
De retractionum & tabulaturum altitudine. Cap. XXIV.	pag. 286
De calamo iterum, necnon de altitudine singulorum cubiculorum, & omnium simul. Cap. XXV.	pag. 288
De cellarum ornamentis, & usu. Cap. XXVI.	pag. 290
De lapide cubicularum pariete. Cap. XXVII.	pag. 291
De platea viginti cubitorum, quae totam domum cingebat. Cap. XXVIII.	pag. 292
De loco orationis, & eius duplici ostio. Cap. XXIX.	pag. 293
De longitudine loci ad orationem, eiusque nominibus, & parietibus. Cap. XXX.	pag. 297
De longitudine domus, centum cubitorum. Cap. XXXI.	pag. 299
De platea Orientali, quae inter vestibulum Templi iacebat, & atrium Sacerdotum necnon de quadrata area atrij interioris, in cuius medio domus Domini erigebatur. C. XXXII. p. 301	
De triplici porticu, Occidentali, Meridionali, & Aquilonari circa Templum. Cap. XXXIII.	pag. 303
De fenestris Templi. Cap. XXXIV.	pag. 305
Quod Sanctum Sanctorum fenestris caruerit. C. XXXV. p. 307	
De interioris Templi ornamentis, & Cherubinis. C. XXXVI. p. 310	
Sanctissimi doctissimi, & antiquissimi viri Cherubinos Templi cum Ezechielis Cherubinis, & cum Isaiae Seraphinis conferunt. Cap. XXXVII.	pag. 312
De Cherubinarum quadruplici forma. Cap. XXXVIII.	pag. 313
Iesu Christi Domini nostri gloriam, & Cherubini Ezechielis, & Seraphini Isaiae indicabant. Cap. XXXIX. p. 315	
Cherubini & Seraphini iterum conferuntur. C. XL. p. 316	
Quod Ezechiel viderit Cherubinos Templi, & imaginem solij Dei, quod erat in Sancto Sanctorum. Cap. XLI.	pag. 316
Cherubini quos vidit Sanctus Ioannes in Apocalypsi band diffimiles sunt Cherubinis Ezechielis aut Templi. C. XLII. p. 318	
Quod gloria Dei Cherubinis stipata, quae olim vno templo continebatur, nunc totum repleat orbem. C. XLIII. p. 320	
Cherubini Templi & Tabernaculi eiusdem formae & quadruplici facie fuerunt. Cap. XLIV.	pag. 322
Omnes Cherubini Templi quatuor habuerunt facies. Cap. XLV.	pag. 324
Cherubinarum Templi forma, dispositio, & numerus. Cap. XLVI.	pag. 326
De portarum antepagmentis & de epistylis Templi. Cap. XLVII.	pag. 329
De altaris nominibus in vniuersum: & quod ea altari incensi maxime conueniant. Cap. XLVIII.	pag. 331
De altaris incensi, a Salomone constructi, mensuris. C. XLIX.	pag. 333
Figura altaris incensi aurei, ad cuius dexteram Zachariae thymiana adolenti Angelus apparuit. Cap. L.	pag. 335
De altaris angulis, materia, & structura. Cap. LI.	pag. 337
Quod altare incensi mensa vocetur, & quare. Cap. LII.	pag. 340
Aureum altare coram Domino dicitur esse: ubi de altaris loco in Tabernaculo & Templo. Cap. LIII.	pag. 341
Quod beatus Paulus numquam arbitratus sit altare incensi fuisse in adyto Templi. Cap. LIV.	pag. 343
Quod semper incensi altare fuerit in Sancto, ad cuius dexteram apparuit Angelus Zachariae Sacerdoti non summo. Cap. LV.	pag. 345
De mensa panum propositionis quae eisdem mensuris semper fuit, quo propius perpetuam noui & aeterni Testamenti mensam repraesentaret. Cap. LVI.	pag. 346
De mensae materia, & ornamentis. Cap. LVII.	pag. 348
De mensae vestibus, & propositionis panibus. C. LVIII.	pag. 350
De quadruplici vasorum genere, quorum usus erat in mensa.	

Cap. LVII.	pag. 351
Figura Candelabri Templi aurei, quod vidit Zacharias perveni oliuarum oleo depasci quo etiam Sacerdotes, & Reges inungebantur. Cap. LVIII.	pag. 355
De nomine, materia, & opere Candelabri. Cap. LVIII. p. 359	
De quinque candelabri partibus, basili, calamis, scyphis, sphaerulis, lilis. Cap. LIX.	pag. 360
De partium candelabri numero, ordine, dispositione. Cap. LX.	pag. 362
De lucernis, ac reliquis candelabri instrumentis. C. LXI. p. 364	
De candelabri oleo, & olei vasis. Cap. LXII.	pag. 365
De valuarum Templi forma, & materia. Cap. LXIII.	pag. 366
Valuarum ornamenta & ea quae sunt in Zaphoris. Cap. LXIV.	pag. 368
De capitellis & parastatis quae interius vestibulum, & totam domum exterius exornabant. Cap. LXV.	pag. 369
EZECHIELIS PROPHETAE.	
Caput Quadragesimum secundum.	
A R G V M E N T V M.	
Quae reliqua esse videbantur ad perfectam atriorum descriptionem, breuissime percenset Propheta.	
Explanatio eiusdem Capituli Quadragesimi secundi.	
DE Gazophylacis Templi latera prospicientibus, in quibus, sacris carnibus vesciebantur Sacerdotes. Cap. LXVI.	pag. 372
De superioribus gazophylacis, triplici columnarum ordine, & de superiorum contractione. Cap. LXVII.	pag. 374
De gazophylacis Meridianis, & de scalaribus. C. LXVIII. p. 375	
De praedictorum gazophylaciorum usu, & sanctitate. Cap. LXIX.	pag. 377
De peribolo summas Templi substructiones cingente, ac de pariete Israelis atrium circumdante. Cap. LXX.	pag. 378
EX CAPITULO QUADRAGESIMO SEXTO	
Ezechielis Prophetae.	
Explanatio eiusdem partis Capituli Quadragesimi sexti.	
DE culinis Sanctorum. Cap. LXXI.	pag. 380
De culinis populi & facis in cryptoportibus Templi extructis: ubi de quadrata atrij Israelitici forma: necnon de castellis porticum angulis superstructis. C. LXXII. p. 382	
Vestigij substructionum mensura probatur, atque vniuersa dispositio. Cap. LXXIII.	pag. 384
De portibus inter culinas earumque usu, triclinijs, & castellis. Cap. LXXIV.	pag. 385
EX CAPITULO QUADRAGESIMO TERTIO	
Ezechielis Prophetae.	
Figura altaris holocaustorum aenei, in quo ignis de caelo delapsus assidua Sacerdotum cura seruabatur. 388	
Explanatio eiusdem Capituli Quadragesimi tertij.	
DE altari holocaustorum aeneo. Cap. LXXV.	pag. 389
De aenei altaris nominibus. Cap. LXXVI.	pag. 390
De reliqua altaris dispositione, mensuris & partibus. Cap. LXXVII.	pag. 393
De gradibus altaris ad Orientem conuersis. C. LXXVIII. p. 395	
Nefarium quoddam idololatriae genus prohibet Dominus, dum gradus altaris videtur inibere. Cap. LXXIX. p. 397	
De altaris holocaustorum proportionem, & magnitudine. Cap. LXXX.	pag. 401
De craticulae altaris forma & usu. Cap. LXXXI.	pag. 402
De arula, & aere, ex quo altare conflatum est. Cap. LXXXII.	pag. 404
De altaris pondere, ubi de tota eius structura particulatim agemus. Cap. LXXXIII.	pag. 405
Altare hoc totum aeneum fuit & inane, non solidum. Cap. LXXXIV.	pag. 407
DE TEMPLI GLORIA LIBER QUINTVS.	
Q V I D gloriae nomine in sacris literis indicetur. Cap. I.	pag. 409
Quae sit gloria Templi. Cap. II.	pag. 411
De Architectura Templi Disputatio prima.	
Quoniam sit a nobis Architecturae genus exponendum, & quo potissimum nomine. Cap. III.	pag. 414
De aeneis columnis quae reliquarum sunt norma Sacrarum, Scripturarum testimonia. Cap. IV. Versus. 8.	
Ex capite VII. Libri Tertij Regum. V. 2.	
Ex eodem capite. V. 1.	
Ex capite XXV. Libri Quarti Regum. V. 3.	
Ex capite III. Libri Secundi Paralipomenon. V. 2.	
Ex capite IV. eiusdem Libri Paralipomenon. V. 3.	
Ex capite LII. Ieremiae.	pag. 417
Sacrae Architecturae partes earumque mensurae & ornamenta.	pag. 420
Basis columnarum Templi Salomonis.	pag. 421
De co-	

SACRAE SCRIPTURAE PARTES

earumque mensurae & ornamenta aere incisa.	
De columnarum partibus, latitudine & crassitudine in vniuersum. Cap. V.	pag. 423
De columnarum contractione, adiectione, & strys. C. VI.	pag. 424
De columnarum strys, & adiectione. Cap. VII.	pag. 425
De coronis siue trabeationibus in vniuersum. Cap. VIII.	pag. 427
De triplici atriorum, & vestibuli Templi contiguatione. Cap. IX.	pag. 428
De domo saltus Libani, eiusque appellatione, & usu. Cap. X.	pag. 431
VESTIGIVM DOMVS SALTVS LIBANI. Ichnographia vestigiū domus Saltus Libani, & porticus columnarum. Cap. XI.	pag. 432
De Symmetria domus saltus Libani, de columnarum ordinibus, & trabeationibus in vniuersum. Cap. XII.	pag. 433
De trabeationum & columnarum numero, mensura, dispositione, & ornamentis. Cap. XIII.	pag. 434
Omnes basilicae construendae leges ex hac vna mutuatur est vniuersus. Cap. XIII.	pag. 436
De exteriori domus celsitudine, necnon de interiori celsitudine Sancti, eiusdemque testudine. Cap. XV.	pag. 437
De Oraculi altitudine, & camera. Cap. XVI.	pag. 440
De secundo & tertio ordine domus Domini, necnon de omnium ordinum mensuris & proportionibus. Cap. XVI.	pag. 441
SYMMETRIAE ARCHITECTVRAE SACRAE. De trabeationum numeris particulatim, & primum de epistylis. Cap. XVII.	pag. 443
De Zophori symmetria, & ornamentis, vbi de triglyphis, atque metopis. Cap. XVIII.	pag. 445
De mirabili triglyphorum distributione. Cap. XIX.	pag. 446
Vniuersalis Architecturae sacrae consideratio, & triglyphorum in reliquis ordinibus distributio. Cap. XX.	pag. 448
TABVLA PARTIVM TRABEATIONIS IN DOMO Domini, in atrijs, & in domo Regia.	pag. 449
De retiaculis & malogranatis quibus corona mirabili artificio exornabatur. Cap. XXI.	pag. 451
De malogranatorum dispositione, & numeris. C. XXII.	pag. 452
De capitellorum forma, mensura, ornamentis Corinthio more factis: necnon de duplici vetustissimo capitello. Cap. XXIII.	pag. 454
De columnarum basibus, ac de multiplici ornamentorum Templi proportionibus. Cap. XXIV.	pag. 457
DE ADMIRANDIS TEMPLI.	
DISPVATIO SECVNDA.	
Sententia Eupolemi de Templo. Cap. XXV.	pag. 459
De Architecto Templi, & operis praefecto. Cap. XXVI.	pag. 461
De reliquorum operatorum numero, praefectis, & munere. Cap. XXVII.	pag. 463
De proportionibus fabricae Templi, Tabernaculi, mundi huius, corporis humani, & Ecclesiae Christi in vniuersum. Cap. XXVIII.	pag. 465
De Israelis circa tabernaculum castrametatione, militum copijs, & Ducum insignibus. Cap. XXIX.	pag. 466
CASTRA TRIBVVM ISRAEL CIRCA tabernaculum foederis.	pag. 467
Templum Hierosolymitanum castris praeditis & tabernaculo, sicut mundus hic vniuersus referebatur. Cap. XXX.	pag. 468
EORVMDem CASTRORVM DISPOSITIO mundum referens, & Templum.	pag. 470
Ex humanae fabricae symmetria vniuersa Templi dispositio desumpta est. Cap. XXXI.	pag. 471
SINGVLARVM PORTICVVM, ET humanae staturae similis distributio.	pag. 472
Quid calamo significetur, qui aedificium omne partitur. Cap. XXXII.	pag. 473
Quod Christus Dominus vniuerso Templi aedificio repraesentetur. Cap. XXXIII.	pag. 474
Christus lapis est, qui ab aedificantibus reprobatus, factus est in caput anguli. Cap. XXXIII.	pag. 476
De nonnullarum aedificij partium, & ornamentorum significatione. Cap. XXXV.	pag. 480
DE TEMPLI OPIBVS. DISPVATIO TERTIA.	
De vasorum nomine & aenea materia. Cap. XXXVI.	pag. 484
De aenei altaris, & columnarum sumptibus, ac de harum pondere. Cap. XXXVII.	pag. 486
FIGVRA MARIS AENEI QVOD ERAT in atrio Templi interiore, vbi Sacerdotes lauabantur, aere incisa.	pag. 488
De mari aeneo, eiusque ornamentis, usu, & pondere. Cap. XXXVIII.	pag. 489
Testimonia maris aenei ex capite VII. Libri tertij Regum.	
BASIVM AC PELVIVM AENEARVM QVIBVS sacrificia lauabantur delineatio aere incisa.	pag. 492

De concubis decem, earumque basibus, sculpturis, & pondere. Cap. XXXIX.	pag. 493
De aere quo tepla Templi operiebantur: ac de reliquis aeneis vasis Templi. Cap. XL.	pag. 496
De vasis Templi aureis, & argenteis. Cap. XLI.	pag. 498
De valuarum Templi aureis ornamentis, & de vasorum numero & magnitudine. Cap. XLII.	pag. 500
Aerei cultri antiquum monumentum.	pag. 500
De expensis Templi. Cap. XLIII.	pag. 503
Qua ratione potuerit David tam immensum thesaurum in tam exigua ditone coacervare. Vbi de magnificentia Regni Salomonis. Cap. XLIV.	pag. 506
De annuo censu Salomonis, Regni vbertate & opibus. Cap. XLV.	pag. 509
De classibus Salomonis aurum, argentum, gemmas, aliasque merces ex Ophir afferentibus. Cap. XLVI.	pag. 512
De tributis & donarijs Salomonis in vniuersum. C. XLVII.	pag. 514
Salomonis census annui cum Assyriorum, Persarum, Graecorumque redditibus conferuntur. Cap. XLVIII.	pag. 516
Annua Reipublicae Romanae tributa tenitora fuisse Salomonis ostenduntur. Cap. XLIX.	pag. 518
Plura metalla Salomoni allata quotannis fuisse, quam Romanae Reipublicae. Cap. L.	pag. 519
Salomonis frumentationem pinguiorem fuisse Romanam. Cap. LI.	pag. 520
De magnificentia Salomonis circa equos, & curtus. Cap. LII.	pag. 525
De Salomonis Equitibus, eorumque admirabili opulentia & pulchritudine. Cap. LIII.	pag. 526
Ex tributis, velligalibus, fodinis immensum Davidis thesaurum aggregari facile potuisse. Cap. LIII.	pag. 529
Ex hostium spolijs praedis, manubijs oper suas Davidem comparasse. Cap. LV.	pag. 530
Capitationis legem qua singuli Hebraeorum didrachma soluerent, latam a Deo olim fuisse. Cap. LVI.	pag. 535
Quantus nam esse potuit Israelitico tractu Hebraeorum numerus circa centesimum annum Exodi. Cap. LVII.	pag. 539
Hebraeorum gentem fuisse toto orbe diffusam, etiam ante Davidis tempora. Cap. LVIII.	pag. 542
Quonam abierint Davidis & Salomonis opes? Cap. LIX.	pag. 546
DE VERA TEMPLI GLORIA QVAE ex vna Christi Domini praesentia petita, omnem priorem longe lateque superauit.	
DISPVATIO QVARTA.	
Summa earum rerum ex quibus prioris Templi amplitudo & magnificentia dignoscitur. Cap. LX.	pag. 549
Primae domus gloria cum Cariae mausolaeo, colossis, Babyloniae muris & hortis, tribus mundi miraculis collata, magna esse deprehenditur. Cap. LXI.	pag. 554
Eadem prima domus illustrior certe fuit, quam ut cum Persarum domo conferatur. Cap. LXII.	pag. 557
Eadem primae domus gloria cum reliquis mundi miraculis confertur. Cap. LXIII.	pag. 558
Romanae urbis sumptuosa aedificia primae domus gloriam maxime extollunt. Cap. LXIV.	pag. 560
Gloria quae cum reliquis Romanis miraculis collata magna esse videbatur, est certe minima, si cum gloria secundae domus conferatur. Cap. LXV.	pag. 564
EX AGGAEI CAPITULO SECVNDO.	
Loci huius difficultate proposita Christus Dominus, desideratus Gentibus dicitur, ad cuius Ecclesiam merito refertur nouissimae domus gloria. Cap. LXVI.	pag. 567
De illa Domo loquutus est Aggaeus Propheta, quam ipse a Zorobabele aedificari iusserat, quippe cum aliam futuram fuisse negaret. Cap. LXVII.	pag. 570
Herodiani Templi aut veri, aut à Iosepho commenti, nullam rationem habuit Aggaeus Propheta. Cap. LXVIII.	pag. 574
Constant fuit semper Ecclesiae Catholicae Doctorum sententia, gloriam secundae domus ad temporalem referendam non esse. Cap. LXIX.	pag. 578
Etiam si Herodes maius atque opulentiore Templum aedificasse crederetur, de eo verba Prophetae, intelligi nunquam possent. Cap. LXX.	pag. 582
Nihil habuit Templum Herodis quod gloriae nomine censeretur, ut eo respuisset Aggaeus Propheta. Cap. LXXI.	pag. 588
Gloriam secundae domus priore maiorem vna efficit praesentia Christi. Cap. LXXII.	pag. 594
Index I. Locorum sacrae Scripturae.	
Index II. Phrasium sacrae Scripturae.	
Index III. Verborum & rerum.	
Index IIII. Vocum Architecturae.	

IOANNIS BAPTISTAE
VILLALPANDI
E SOCIETATE IESV
TOMI SECVNDI
EXPLANATIONVM
PARS SECVNDA
DE EXTREMA VISIONE
EZECHIELIS
PROPHETAE

TEMPLVM SALOMONIS
AB EZECHIELE DESCRIPTVM
IMAGINIBVS EXPRIMENDVM ESSE

LIBER PRIMVS ISAGOGICVS.

INSTITVTI NOSTRI DIFFICVLITAS
PROPONITVR, ET DIFFICVLTATIS COMMODA.

CAPVT PRIMVM.

ESSE quidem sacras Scripturas intellectu difficiles, haud secus quam de Pauli Epistolis testatur eius collega Apostolorum princeps Sanctus Petrus, perspicuum est, & ab omnibus fere sacris Scriptoribus confirmatum, atque receptum. Id quod Prophetis maxime, ac psalmis peculiare est, utpote qui parabolis, aenigmatibus, tropis, schematis sermonem contegunt, atque ea, quae omnibus in promptu esse non debent, sapientibus percipienda conseruant. Qua in re principem videtur locum tenere Sanctus Ezechiel; qui cum, praeter ceteris, in adytis, sacrisque tenebris latuit, tum in hac extrema templi visione in magis recondita penetralia secessit; ut merito sanè Beatus Hieronymus pronunciarit, occupatus in explicatione templi Ezechielis, quod opus in Scripturis sanctis vel difficillimum est. Hanc porro eandem difficultatem ita attollit in maius, ut vix veritatem intelligentiae consequi se posse

tractatione fateatur. Fastidioso lectori, inquit, immo omnino perduelli nostra lecturo, illud in explicatione templi tota libertate denuntio, ut si veritatem desiderat, quaerat eam ab alijs; nos autem ea, quae in opere difficillimo possumus suspicari, simpliciter confitemur, atque dictamus, gratias acturi Domino, si non in omnibus, quod impossibile est, sed in plerisque nobis aperuerit fores scientiae. Prima enim, ut ait sublimis Orator, quaeque sectari honestum est, honestum est etiam in secundis, tertijsve consistere. Haec Sancti Hieronymi verba sunt, quibus non minus ingenij candorem, animi modestiam, ac veritatis studium exemplis praetulit, quam illam ipsam, quam probare contendimus, loci difficultatem: neque minus hic exemplo, quam alias verbo confirmavit, sine eiusmodi praesidijs, animique ornamentis tutum non esse, immo periculolum satis, sacras velle interpretari, aut intelligere scripturas. Quod & alibi exemplo Cryptarum, quae in terrarum profundo defossae Romae conspiciuntur, demonstrat, quarum profunditas,

HVMILITAS
sacris Scrip-
tis interpretan-
dis, aut intelli-
dis necessaria.
In explicat.
Ezech. lib. 1. 2.

ta, angustia, & viarum multitudo caecis sepul-
ta tenebris, ac ferme inferorum perfusa caligi-
ne, atque silentio, horrorem incutit animis in-
gredientium. quae omnia ideo à se commemorari
inquit sanctissimus vir, vt prudens Lector in-
telligat, quam habeat sententiam super expli-
catione templi Dei in Ezechiele, de quo scri-
ptum est: *Nubes & caligo sub pedibus eius.* &
rursum: *Tenebrae latibulum eius.* Post pauca,
vero subdit: Simpliciter igitur est fatendum,
me templum Ezechielis, quod saecula cuncta,
tacuerunt, non temeritate velle disserere, sed fi-
de, & timore Dei coniecturam animi mei cupe-
re legentibus demonstrare. Hanc ipsam ani-
mi modestiam alibi etiam magis aperuit idem
Sanctus, rationem reddens, ob quam de hac
etiam difficili scriptura scribere non dubitaue-
rit. Nam dum longa quadam allegoria Orien-
talis templi portae mensuras omnes connectere,
atque explicare contendisset: Haec, inquit,
non friuola videantur esse lectori, licet & mihi
ipsi, qui dico, displiceant, sentiens me clausam
pulsare ianuam. Sed legenda cum venia sunt, a-
lioqui potui simpliciter ignorantiam confiteri, &
omne studiosorum amputare desiderium. Sicut
enim à perfecta scientia procul sumus, leuioris
culpa arbitramur, saltem parum, quam omnino
nihil dicere. Haec Hieronymus. à quibus non
dissentiant Sancti Gregorij magni, Pontificis-
que Maximi de eadem re testimonia certissima.
Bonis, inquit, vestris desiderijs placuit petere,
vt saltem extrema eius visio, quae ei facta est
de aedificio in monte constituto, quae & cun-
ctis est visionibus eius obscurior, exponi de-
buisset. Et quidem voluntati vestrae me parere
necesse est; sed duo sunt, quae hac in re pertur-
bant animum meum. Vnum, quod haec eadem
visio tantae obscuritatis nebulis tegitur, vt vix
in ea aliquid intellectu interlucente videatur.
Et post pauca haec subdit: Obscurum quidem
valde est opus, quod aggredimur, sed ponamus
in animo quod nocturnum iter agimus:
restat ergo, vt hoc palpando carpiamus.

S. Gregor.
proem. lib. 2.
sup. Ezech.
S. GREGO-
rij sententia
de eadem dif-
ficultate.

TIMORIS
ac spei argu-
menta.

Quae omnia sanctorum virorum testimonia
duo nobis longè diuersa proponere videntur,
quae duos non diuersos modo, sed & opposi-
tos excitare possint affectus: timoris alterum,
alterum spei, atque constantiae. Nam quis au-
deat opus aggredi explicandum, quod longa,
saecula non tacuisse modo videantur, sed &
quodammodo ignorasse? Quis aliquid lucis à
nobis adduci speret illis itineribus ac vijs, quae
adhuc oclusa, tenebris & caligine visa sunt
ipsis clarissimis Ecclesiae luminibus, Hierony-
mo, Gregorio, atque alijs? Sed quamuis hu-
iusmodi cogitationes, hisque persimiles aliae,
quamplurimae, animum nostrum ab instituto
opere longe deterreant, & susceptum abicere
quodammodo compellant, tamen alia eorun-
dem Sanctorum verba, praeclarissimaque exem-
pla, ac certa consilia in spem nos erigunt, fore,
vt eorundem Sanctorum ductu, ac patrocinio
viam saltem eruditae posteritati ostendere pos-
simus, quam insistent, omnia haec sanctissimi
Ezechielis varicinia intelligere, ac plenè perci-
pere possit. Sciendi namque cupiditatem, quam
Deus homini quasi stimulum ad felicitatem,
cum vsu mentis, aut cum ipsa natura indidit,
exacuit mirum in modum haec ipsa rei magni-
tudo, dignitas, excellentia, difficultas. Cum

Enim animus tanto aliquid ardentius appetat,
quanto illud ad naturam accommodatius, ma-
iorem boni speciem prae se ferat, in sapientiae
amorem vix potest non ardentissime ferri, si ali-
quis emicet summae illius dignitatis, ac pulchri-
tudinis radius, si illa (quod hoc potissimum,
tempore satis praestit) diuinitatem exerat suam.
Et quamuis satis praesidij sit à natura paratum
ad hoc ingenij bonum assequendum, nobis ta-
men, quod in extrema incidimus tempora,
sarius consultum est; quippe qui alienis etiam
studijs, sanctorum potissimum vigilijs, & lucu-
brationibus parata rerum scientia fruimur, & ad
philosophandum, patefacto aliorum laboribus
aditu, nullo pene negotio ducimur. vt non mo-
do verendum non sit, ne deferuecat, sed speran-
dum, fore, vt summus ille discendi ardor, quem
in se lector à natura excitatum, sapientiae splen-
dore auctum, hoc ipso lectionis exordio sentire
se putet, magis, ac magis exardescat.

Quod quidem si in alijs fere omnibus disci-
plinis, aut scientiarum disputationibus verum
est; in vno tamen Ezechiele explicando verum
esse credendum est, atque certissimum. Quis
enim credat, celeberrimam hanc prophetiam
visionem, quam diuino spiritu factam certò sci-
mus, ac firmiter credimus, eiusque iussu scri-
ptam, atque Ecclesiae Catholicae traditam,
diu, multumque obscuritatis, ac difficultatum
tegumentis absconditam delitescere potuisse;
nedum perpetuò ignorari, & quasi intelligen-
tiae fructu aeternum priuari? *Sapientia enim
absconsa*, ait Sapiens, & *thesaurus inuisus*, quae
utilitas in vtrisque? Verum haec ipsa non om-
nibus temere proponenda est. Qua de re au-
diendus est in primis Beatus Clemens. Quod au-
tem, inquit, auditis in aurem; abdite scilicet, & in my-
sterio: nam quae sunt eiusmodi, dicuntur in aurem dici al-
legorice: Super domos, inquit, praedicare, cum ea prae-
clare ac magnifice accepissent, sublimique & excelsio di-
cendi genere traderent, & ex regula veritatis Scripturas ex-
planarent. Neque enim prophetia, neque ipse Saluator adeo

Drasse, & generaliter elocutus est diuina mysteria, vt ea fa-
cile capi possent à quibuslibet, sed differt in parabolis.
De Domino quidem certe dicunt Apostoli, quod omnia lo-
cutus est in parabolis, & nihil loquebatur eis sine parabola.
Si autem omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est
nihil: ergo prophetia quoque & lex per ipsum factae sunt
in parabolis. Caeterum recta sunt omnia, inquit Scriptu-
ra, coram ijs qui intelligunt, hoc est ijs, qui ab ipso decla-
ratam Scripturarum expositionem ex Ecclesiastica regula,
accipientes conseruant. Regula autem Ecclesiastica est con-
sensus, & consensus legis, & prophetarum conuenienter te-
stamento, quod traditur per Domini aduentum. Haec
Sanctus Clemens. Quibus sapienter, ac pie nos
docet, magna & admiranda Dei maximi myste-
ria, sermone etiam grandiori proponenda, cu-
ius intelligentia non omnibus sit in promptu,
sed illis tantum, qui digni habitii fuerint, & à
Deo edocti. Magna enim Dei opera magna,
decent verba, magnos auditores, qui & possint
perpendere, atque percipere. Occultanda est, inquit
idem Clemens, sapientia, quae dicta est in mysterio, quam
docuit Dei Filius. Tam enim Esaias quoque Propheta igne
linguam purgatur, vt possit dicere visionem. & nec linguam
solum, sed etiam aures castas nobis habere conuenit, si con-
emur fieri veritatis participes. Haec mihi erant impedi-
mento, quo minus scriberem, & vt nunc adhuc vereor,
vt ait, ante porcos iacere margaritas, ne eas conculeent
pedibus, & conuersi nos frangant. Est enim difficile de-
vero

TEMPVS
hoc scientijs
addiscendis
magis aptum

ALIQUAN-
do explicanda
fuit Ezechielis
visio Ecclesiae
sanctae à Deo
tradita.

Eccles. 10. 8.
32.

B. Cle. Alex.
lib. 6. Strom.

Matth. 6.

SACRAE
Scripturae 20
nigmata,
quamplurima.
Mar. 4. 13.

Matth. 7.

vero lumine vere puros & perspicuos ostendere sermones
suillis & indocto auditoribus. His enim vix possunt apud
vulgus vlla magis audiri ridicula: rursus autem apud inge-
niosos magis admirabilia, & Deum magis inspirantia.

Quae sanè Clementis verba, de omnibus sacris
mysterijs in vniuersum dicta sapienter, si perpen-
ditur attentius, huic nostrae prophetiae maxi-
mè conuenire iudicabuntur, & sanctissimi Pro-
phetæ Ezechielis in eisdem occultandis men-
tem, ac sapientissimum consilium quasi ob ocu-
los posuisse; vt mirandum non sit, hunc prae-
alijs omnibus, difficilioribus quibusdam aeni-
gmatis suas fere omnes contexisse sententias.

Nam quidquid felicitatis, quidquid gloriae,
quidquid honoris rudi populo illi, cui primum
scribebat Ezechiel, his omnibus pollicebatur
visionibus, id omne in terrestribus illius reipubli-
cae, gentis, ac nominis perniciem quodammo-
do, atque interitum vergebat. Nam quid quae-
so aliud hoc huius propheticae visionis aedifi-
cium, celsissimo exaedificatum monti, omnibus
suis numeris absolutum, atque perfectum, quid
eius partes singulae, quid ministri, quid sacrifi-
cia, quid vasa aurea, argentea, aerea, quid
denique instrumenta omnia, atque ornamenta
significant aliud, quàm admirandum hoc Chri-
sti Seruatoris nostri corpus mysticum? Eccle-
siam videlicet Catholicam, quam tamquam
sponsam ornatam viro suo vidit Ioannes? Hoc
inquam aedificium, cui fideles omnes, quique
olim hospites, & aduenae fueraus, gentes vi-
delicet idolis seruientes, coedificamur, dome-
stici effecti Dei, ac ciues sanctorum, *superaedi-
ficati supra fundamentum Apostolorum, & Pro-
phetarum*, vt ait Paulus, *ipso summo angulari
lapide Christo IESV*. Quod plane aedificium
quamuis admirabile, quamuis magnificum,
quamuis gloriosum, quodque ipsos Iudaeos,
atque Israelitas minimè repellat, sed recipiat,
si eidem fidei coedificari velint; tamen illud
vnum consequi videtur, quod hodie quoque
manifestè cernimus, quodque maximè timere
tunc posse videretur terrenus ille populus, nimi-
rum Hierosolymae perpetua ruina, templi ci-
neres, ac euulsa cum monte cui inerant funda-
menta: Israelitici populi dispersio, seruitus,
caedes. Quae omnia, quis non videat pruden-
ter à Propheta abscondita fuisse; ac sub obscu-
rissimis aenigmatum integumentis genti illi me-
rito proposita, donec, Deo optimo & maximo
sic disponente, & Spiritu sancto docente, & sug-
gerente, Ecclesiae sanctae manifesta opportu-
no tempore fierent? Sunt & alia huiusmodi dif-
ficultatum commoda, quae late persequuntur
Doctores sacri: ea breui per censere operaepre-
tium duximus. Vtile est, inquit Augustinus, vt
de obscuritatibus diuinarum scripturarum, quas exercita-
tionis nostrae causa Deus esse voluit, multae inueniantur
sententiae, cum aliud alijs videtur, quae tamen omnes sa-
cræ fidei, doctrinaeque concordant. Et iterum: Sunt,
inquit, in scripturis sanctis profunda mysteria, quae ad
hoc absconduntur, ne vilescant, ad hoc quaeruntur, vt exer-
ceant, ad hoc aperiuntur, vt pascant. Haec sunt San-
cti Augustini verba, quae non semel retulit.
Et sanè suauissimus fructus, qui ex sacrarum
scripturarum lectione percipitur, cum è medijs
difficultatibus quasi è duro cortice nucleus e-
ducitur, incredibili voluptate mentem pascit
intelligentis. Alliciunt solertes, piosque inda-
gatores sacrae litterae, respuunt, atque à se

Explan. Tom. 2. Par. 2.

A longè repellunt, arrogantes, segnes, rudes; im-
puros verò vitant, aufugiunt, derestantur.
Quapropter diuinus ille Dionysius saepe sae-
pius hoc ipsum inculcat, decere quidem sacra
eloquia & signis, atque mysticis arcanis occul-
tari, necnon ab ipsis tractatoribus abscondi.
Decentissimum enim, inquit, est, sacram, & abstrusam
caelestium spirituum veritatem huiusmodi arcanis velamen-
tis, & sacratissimis signis occultare, & profanae multitu-
dini iniuriam ponere. Et iterum: Tu autem o fili, in-
quit, iuxta quod sancit nostra pijsima, & sacrosancta
traditio, & ipse quae sancte dicuntur, congrua suscipe
pietate, &c. & a profana multitudine inuiolata custodi.
Nefas enim est, vt sacra testantur eloquia, spiritualium mar-
garitarum purissimum illud, ac permissionis ignarum, perlu-
cidumque decorem, & ornatum totius venustatis auctorem
in porcos abijcere. Tandem haec eadem fere repe-
tens Christi Domini exemplo confirmat, & qui-
bus, & à quibus explicari conueniat sacras scri-
pturas aperte testatur: nimirum à sacris Sacer-
dotibus, non ab indocta plebecula, non ab im-
puri mulierculis, non à sciolis, verbosis, rerum-
que omnium ignaris haereticorum ministris, vt
ipsi sibi arrogant impudenter. Sed verba ipsius
Dionysij haec eadem melius explicatura pro-
ponere operaepretium duxi. Sunt autem hu-
iusmodi: Sed observa diligenter ne sancta sanctorum
offeras, neue profanis luminibus violanda permittas. Ve-
rum reuerberis magis, occultique Dei mysteria spiritua-
libus, visibilibusque notionibus honorabis, atque intemerata
seruabis, nequaquam ea passim rudibus tradens; sed san-
ctis solis sanctorum rerum intelligentias sacratius pandens:
sic enim (vt Theologia nobis suis studiosis cultoribus tra-
dit) ipse quoque IESVS, diuina profecto, atque omni
substantia superior mens &c. beatissimis illis spiritibus,
& nobis naturali dignitate longe praestantibus, manife-
stus simul atque spiritualius lucet, eosque pro viribus ad
lucis suae similitudinem transfert. Haecenus sunt Dio-
nysij verba, quibus satis superque perspectum
esse arbitramur, & quantum deceat sacras scri-
pturas difficiles esse, & quantum hoc pariat
emolumenti, & commodi. Superest iam, quò
ordine procedamus, ac methodo, vt impedi-
menta omnia ad certa capita sequenti capite
reuocemus.

IMPROBOS
abhorrent sa-
cræ litterae.
S. Dionys. A-
reop. c. 2. cae-
lesti. Hierach.

Ibid. in fin.
cap.

A QVIBVS
sunt sacrae lit-
terae expli-
candae.

S. Dionys. de
caelest. Hie-
rarch. cap. 1.

VERBIS AC SENSU

SVAS CONTEGVNT

Prophetæ visiones.

Cap. II.

S. Hier. sup.
Nabum.

PROPHETAE de Christo loquentes difficiliores sunt.

DVPLICI Ezechiel stylo vsus est.

S. Gregor. ubi supra.

CAECVTIEN ti populo lux fuit temperanda, vt purgatos illustraret oculos, reliquos non obtunderet.

DVPLICEM occultandae veritatis viam tenuisse Prophetas, docet Sanctus Hieronymus, alteram sensu, alteram verbis; quia nimirum res intellectu difficiles difficiliore sermone celabant. eius haec sunt verba: Scito Scripturam sanctam tot difficultatibus esse contextam, & maxime Prophetas, qui aenigmatibus pleni sunt, vt difficultatem sensuum difficultas quoque sermonis inuoluat, vt non facile pateat sanctum canibus, & margaritae porcis, & profanis sancta sanctorum. Haec sunt Hieronymi dicta. Ex quibus, si recte liceat ratiocinari, facile intelligemus, hanc vtramque difficultatem, qua mirabili ducti consilio Scriptores sacri sacras inuoluebant scripturas, in illis praecipue adinueniendam esse, qui prae alijs obscuri, difficilesque haberi voluerunt. Sunt autem Prophetæ, utpote arcana, ineffabiliaque Christi mysteria praecidentes, merito difficiliores, atque obscuriores. Inter quos, nulli dubium est, nostrum Prophetam primas tenuisse, qui, quamuis alijs etiam, locis obscurus sit, initio tamen, & fine suae prophetiae maximè tenebras amat, atque extrema hac potissimum templi visione omni videtur vsus occultandi mysterij artificio. Id quod haud immerito à sapientissimo pariter, ac sanctissimo Propheta factum fuisse intelligemus, si attentam mentis cogitatione perpenderit causas, quibus impulsus id praestiterit.

Duplici namque vsus fuisse videtur Ezechiel, in tota sua prophetia conscribenda, stylo; altero quidem reliquorum Prophetarum persimili, hoc vno diuerso, quod prae ceteris est & difficilis, & obscurus. Sacerdos enim cum esset, & populi totius quasi pastor, ac parens, captiuitate detentus, ac miserae seruitutis damnis cum populo oppressus, damna expertus, quae aderant, & non minora, quae iam iam imminabant, praesentens, gemit, plorat, ac lamentatur: atque vt se plorantem populo ostendat, animique sensum verbis aliquo modo exprimat, difficilem se exhibet, ac si fluctuantibus aestuaret verbis, & crebro singultu interruptis. At postquam, diuina benignitate, Prophetæ praenunciatum est, futurum vt aliquando conuersus viuificet pene extinctos, atque in libertatem asserat captiuos Deus, & diuitijs, ac gloria magnificè donatos, in patriam, eos reducat quasi filios regni, stylum oportuit mutari, & ex difficili difficillimum fieri, ex obscuro, in obscuritatis nebulis (vt magni Gregorij verbis utar) ita contextum, vt vix in eo aliquid intellectu interlucente videatur. Nam, cum rudis ille, ac caecutiens populus, quique spem totam suam, atque animum ita ad sensibilem libertatem, & gloriam adiecerat, vt nihil his maius percipere posset; immo diuinarum rerum maiestate, clarissimoque lumine haud secus obcaecaretur, quam oculus noctuae solis radijs, ac lumine: temperanda igitur lux fuit, & ita conte-

Agenda, vt à purgatissimis tantum cerneretur oculis, à reliquis neque cognosci posset, nec sciri, an ibi esset, necne. Quo sapientissimo, salubrique consilio hoc plane consequutus fuisse videtur Propheta, vt lucis, atque intelligentiae viam vnde quaque intercluserit, vt nulla fere sui parte adiri posse videatur. Enumerata namque aedificij cuiusdam fabrica, eiusque partium dimensionibus computatis, quasi quodam perpetuo aenigmate vsus est. Quod quidem symbolum quàm difficile mente concipiatur ab ijs, qui architecturae praeceptis imbuti non sunt, aut in aedificiorum contemplatione minus sunt exercitati, quotidiana nos docet experientia. Quis enim ingenio, quamuis polleat acutissimo, si architectus non sit, audiens magnificentissimi alicuius aedificij dispositionem, materiam, partes, dimensiones, ornamenta, fabricam denique omnem, sibi audeat polliceri, se mente illud aedificium omne posse comprehendere, haud secus quàm si illud oculis saepius lustrasset? quod quidem cum consequi nullus possit, negandum non est, aedificij symbolum difficile ab alijs, quàm ab architectis percipi posse. Accedit huc etiam Vitruuij architectorum principis sententia, discrimen assignans non modicum inter architecti, & reliquorum de extruendo aedificio iudicium. Namque omnes homines, inquit, non solum architecti, quod est bonum possunt probare: sed inter idiotas, & eos hoc est discrimen, quod idiota, nisi factum viderit, non potest scire quid futurum sit: architectus autem, simul ac animo, confiteri, antequam inceperit, & venustate, & vsu, & decore quale sit futurum, habet definitum. Quibus verbis aperte indicat Vitruuius, quàm difficile sit ijs, qui minus architectandi scientia edocti, eiusque praeceptionibus assueti sunt, aedificium, quod oculis contueri non possunt quale aut fuerit, aut futurum sit, mente animoque comprehendere. Quae etiam causa fuit, cur antiquis illis Hebraeis non magis fuerit haec Ezechielis visio perspecta, quàm Doctoribus nostris: quamuis Hierosolymitani templi forma, cuius hic fit mentio, dignitas, & ornamenta, ipsis, utpote aetate vicinioribus, magis potuerint esse perspicua; praesertim cum maioribus suis, qui illa viderunt, atque scripserunt, moribus, lingua, & lege simillimi adhuc essent. Verum cum hoc argumentum pluribus sit infra pertractandum, hac prima difficultatis causa, hic tantum insinuata, ad secundam accedamus, quae in verbis, dicendique modo sita est.

Verborum quidem & phrasim, qua haec Ezechielis visio scripta est, difficultatem vix verbis exprimere audemus; neque alia ratione melius posse cognosci putamus, quàm ipsa experientia teste. at vna haec coniectura aliqua ex parte poterit à lectore perpendi, quod quae nobis duplex est, & pluribus inuoluta impeditis, antiquis Hebraeis simplex fuit, & ea, quam facile superare potuissent; non tamen, propterea illam superarunt, nec quidquam de visione hac scripserunt, quod eam aliqua ratione illustraret. Verborum autem difficultatem simplicem illis fuisse, nobis autem duplicem, ostendendum nunc est. Et quidem tota haec difficultas ex praecedenti originem ducere videtur. Nam cum visio haec, vt dixi, de quodam aedificio, eiusque partibus loquatur, non alijs verbis explicari potuit, quàm aedificatoriae artis proprijs, quae sunt à communi vsu

IVDICIVM architecti, & idiotae longe diuersum. Vitru. lib. 6. cap. 11.

QVARE HEbraeis ipsi, qui templum viderant, difficilis fuerit haec prophetia, non minus quàm nostris.

SECYNDAM difficultas, verborum, ac phrasim.

VERBORVM difficultas duplex.

ni vñ pene remota. . . Quam planè difficultatem, & in explicandis architecturae praeceptis, sensisse se profitetur Vitruvius, dum sua studia, cum historiae, aut poematum scribendorum, comparat facilitate, legendorumque suauitate.

Idem dicitur: Id autem in Architecturae conscriptionibus non potest fieri, quod vocabula ex artis propria necessitate concepta in consueto sermone obijciunt sensibus obscuritatem. Cum ea ergo per se non sint aperta, nec pateant eorum in consuetudine nomina &c. Hanc verò obscuri sermonis rationem ita exaggerat deinceps Vitruvius, ut voces ipsas non minus quam praecepta explicanda suscipiat, quò intelligi queant. Quòd si cui huius & rationis, & auctoritatis momenta leuiora fortasse videantur, quam quae tantam animis audientium, vel legentium, cum proprio idiomate aedificium aliquod describitur, afferre possint obscuritatem, is audiat, quales, aurifices, vel fabros quoslibet inter se loquentes, materna etiam lingua, quae suae artis sunt praecepta, instrumenta, atque id genus alia: audiat aedificatorem, aut suturem, similia suae artis instrumenta, aut munera referentem; numquid ea, quae referunt, percipiet omnia. ?

Quod si his adhuc exemplis non moueatur, ingrediatu obsecro artificum officinas, & singulorum instrumentorum propria percontetur nomina, & voces, quibus singula artificia distinguuntur, & tunc fateatur necesse est, difficiliiores, & à communi vñ loquendi voces eas magis esse alienas, quam alterius cuiusvis idiomatis, aut saeculis, aut locorum spatijs propè infinitis, quamuis longè sepositi. Neque vero quisquam aliquid aut intellectu facilius, aut explicatu breuius sibi praesumat de architectura, eiusque aut instrumentorum, aut extruendarum aedificij partium vocibus, cum plurimarum artium opera ab vna architectura, vti à principe populus, dirigantur, probentur, perficiantur. quapropter earum omnium vocibus instructam esse oportet Architecturam, atque alijs multis ab eius auctoribus excogitatis. Iam verò si quis attentè perpendat, & conferat, facile Vitruuij, ut ita dicam, lucem, & prophetae noctem deprehendet. Architectus namque suae disciplinae finibus contentus, aedificia quomodo construenda sint, docere volens ignaros, via, quadam, ac methodo progrediatur necesse est, ita ut singulas partes, earumque nomina, vñs, dimensiones, ac reliqua ordine quodam explicet, nihil praetermittendo eorum, quae ad perspicuam, & plenam totius aedificij cognitionem facere posse videantur: at contra Propheta, omnium disciplinarum, atque totius scientiae fines transcendens, utpote diuina edoctus sapientia, non tam aedificium explicare conatur, quam eius multiplici, ac varia commensuratione, quasi quibusdam symbolis contegere arcana Dei, & ineffabilia sacramenta, ne videlicet ab alijs, quam à purgatis mentibus, eodemque diuino spiritu illustratis, aut indignè tractari, aut non pro meritis aestimari possint. Quapropter mirandum non est, si Prophetae verba ab ipsis suis contribulibus difficilius multò intelligerentur, quam à Latinis possent Vitruuij verba de aedificijs loquentia cognosci. Quae sanè res mentis oculis iam pridem obiecta parum abfuit, quin me omnino ab incepto itinere reuocaret, metuentem scilicet, ne immodicos propemodum

Explan. Tom. 2. Par. 2.

A laborum sumptus sine vlla fructus, aut gratiae spe profundere viderer, cum quòd animorum nostrorum conceptus, immaturofue foetus perfecturum desperarem; tum quòd etiam, si vtrumque eos vellem proponere, quomodo legentium mentibus exponerem, vix suppeteret. De aedificio namque apud Theologos sacrarum litterarum studiosos accuratissime iuxta Prophetarum ductum locuturus, nulla alia licebat adhibere verba, quam aedificantium; quae sanè verba, quoniam de sacris fabricis sacrorum more tractanda essent, vix ab ipsis architectis percipi, à Theologis ne vix quidem intelligi possent. Et quod ad architectos spectat, eos appello, qui verè sunt: nam alios quamuis architectorum nomen, & vices gerant, nec erudire cupimus, neque ab eis percipi, aut iudicari curamus; quorum iudicia à Theologis ipsis maxime cauenda esse monemus. His igitur praetermissis, quibus nihil persuaderi posse speramus, sed neque cum illis rationibus disceptandum esse putamus; cum, quae dicturi sumus, omnia ratiocinationibus, auctoritate, aut saltem coniecturis probaturi simus, eos nostrarum lucubrationum lectores, siue etiam censores, aut iudices exoptamus, qui libera mentis ratiocinatione polent, & assidua exercitatione rationibus assentiri consueuerunt. Quibus hoc vnum profiteamur, laborasse nos diu, multumque, non modò ut rem difficilem, obscuram, & plurium saeculorum silentio pene obrutam, non modò explicare pro viribus conaremur, verum etiam ut facili methodo, stylo temperato, breuiter ac dilucide cuncta proponeremus: ita ut non architectis modo (quamuis multa de eorum penu de sumenda sint) verum etiam Theologis ipsis esse possint cognita atque perspecta: hac vna dumtaxat lege, & conditione proposita, ut animi vires lectioni huic intendant, ac firma deliberatione constituent rem totam comprehendere. Non enim existimare debet prudens lector, se quidquam posse fructus, aut commodi ex hac nostri huius tractatus lectione percipere, si succisui tantum horis, cursim, aut oscitanter legat. Rem difficilem aggredimur pertractandam, plurium annorum defatigatione paratam, quamque exhibere ita nequiuimus, ut sine labore, solertiaue legi, aut cum fructu percipi possit. Nec, si poruissimus, eam omnibus sine labore percipiendam proponeremus, tum quòd gnaros, solertesque iuuare contendimus, desides à longè ostensa veritate incitare, atque ad laborem suscipiendum commouere: tum vel maxime, quòd vix crederemur Prophetae instituto satis fecisse, si quod ille voluit tot difficultatibus manere contectum, nos omnibus sine delectu pateremur esse perspectum. Fuisse autem hanc Prophetae mentem, confirmat Clemens Alexandrinus, id de omnibus sacris Scripturis affirmans, quod de vno Ezechiele nos dicimus.

B Propter multas, inquit, causas occultant Scripturae sententiam. Primum quidem, ut diligenter inquiramus, & semper vigilemus in inueniendis salutaribus orationibus. Praeterea ne omnibus quidem conueniebat hominibus intelligere, ne laederentur aliter accipientes ea, quae a sancto Spiritu dicta sunt salutariter. Haec ille. Nos verò non aliam ob causam hanc existimandi sumus assumpsisse explicandae difficultatis prouinciā, quam ut lectorem hortaremur, ut attenta men-

C laborum sumptus sine vlla fructus, aut gratiae spe profundere viderer, cum quòd animorum nostrorum conceptus, immaturofue foetus perfecturum desperarem; tum quòd etiam, si vtrumque eos vellem proponere, quomodo legentium mentibus exponerem, vix suppeteret. De aedificio namque apud Theologos sacrarum litterarum studiosos accuratissime iuxta Prophetarum ductum locuturus, nulla alia licebat adhibere verba, quam aedificantium; quae sanè verba, quoniam de sacris fabricis sacrorum more tractanda essent, vix ab ipsis architectis percipi, à Theologis ne vix quidem intelligi possent. Et quod ad architectos spectat, eos appello, qui verè sunt: nam alios quamuis architectorum nomen, & vices gerant, nec erudire cupimus, neque ab eis percipi, aut iudicari curamus; quorum iudicia à Theologis ipsis maxime cauenda esse monemus. His igitur praetermissis, quibus nihil persuaderi posse speramus, sed neque cum illis rationibus disceptandum esse putamus; cum, quae dicturi sumus, omnia ratiocinationibus, auctoritate, aut saltem coniecturis probaturi simus, eos nostrarum lucubrationum lectores, siue etiam censores, aut iudices exoptamus, qui libera mentis ratiocinatione polent, & assidua exercitatione rationibus assentiri consueuerunt. Quibus hoc vnum profiteamur, laborasse nos diu, multumque, non modò ut rem difficilem, obscuram, & plurium saeculorum silentio pene obrutam, non modò explicare pro viribus conaremur, verum etiam ut facili methodo, stylo temperato, breuiter ac dilucide cuncta proponeremus: ita ut non architectis modo (quamuis multa de eorum penu de sumenda sint) verum etiam Theologis ipsis esse possint cognita atque perspecta: hac vna dumtaxat lege, & conditione proposita, ut animi vires lectioni huic intendant, ac firma deliberatione constituent rem totam comprehendere. Non enim existimare debet prudens lector, se quidquam posse fructus, aut commodi ex hac nostri huius tractatus lectione percipere, si succisui tantum horis, cursim, aut oscitanter legat. Rem difficilem aggredimur pertractandam, plurium annorum defatigatione paratam, quamque exhibere ita nequiuimus, ut sine labore, solertiaue legi, aut cum fructu percipi possit. Nec, si poruissimus, eam omnibus sine labore percipiendam proponeremus, tum quòd gnaros, solertesque iuuare contendimus, desides à longè ostensa veritate incitare, atque ad laborem suscipiendum commouere: tum vel maxime, quòd vix crederemur Prophetae instituto satis fecisse, si quod ille voluit tot difficultatibus manere contectum, nos omnibus sine delectu pateremur esse perspectum. Fuisse autem hanc Prophetae mentem, confirmat Clemens Alexandrinus, id de omnibus sacris Scripturis affirmans, quod de vno Ezechiele nos dicimus.

D annorum defatigatione paratam, quamque exhibere ita nequiuimus, ut sine labore, solertiaue legi, aut cum fructu percipi possit. Nec, si poruissimus, eam omnibus sine labore percipiendam proponeremus, tum quòd gnaros, solertesque iuuare contendimus, desides à longè ostensa veritate incitare, atque ad laborem suscipiendum commouere: tum vel maxime, quòd vix crederemur Prophetae instituto satis fecisse, si quod ille voluit tot difficultatibus manere contectum, nos omnibus sine delectu pateremur esse perspectum. Fuisse autem hanc Prophetae mentem, confirmat Clemens Alexandrinus, id de omnibus sacris Scripturis affirmans, quod de vno Ezechiele nos dicimus.

E Propter multas, inquit, causas occultant Scripturae sententiam. Primum quidem, ut diligenter inquiramus, & semper vigilemus in inueniendis salutaribus orationibus. Praeterea ne omnibus quidem conueniebat hominibus intelligere, ne laederentur aliter accipientes ea, quae a sancto Spiritu dicta sunt salutariter. Haec ille. Nos verò non aliam ob causam hanc existimandi sumus assumpsisse explicandae difficultatis prouinciā, quam ut lectorem hortaremur, ut attenta men-

ARCHITECTI qui sint adhibendi.

QVOS CVPIAT habere lectores hic liber.

QVOMODO legendus liber.

B. Clem. Alex. liq. 6. Strom.

OCCVLTANTUR sacrae Scripturae, plures ob causas.

Universidade de
Vitr. praef.
lib. 5.
VERBA IN
architectura
non minus ex-
plicanda,
quam res.
VOCABULA
artis prae alterius
idiomatis
vocibus sunt
difficilia.
ARCHITE-
ctura inter ar-
tes quasi in po-
pulo princeps.
HUIUS VI-
sionis finis.
A B H E-
braeis non in-
telligitur Eze-
chiel, & quare.
DIFFICVL-
tas explicandi
visionem hanc.

tis cogitatione haec perlegat, ni velit & nostram, & suam operam sibi perdere: immo verò suam; nostram enim, si qua est, illis integram seruari permittet, qui nihil arduum sine magno labore parari & sciunt, & probant. Hos verò ad eiusmodi labores libenti animo subeundos hortabimur: quos maiori cum suauitate percipiendos esse putamus, cum primum dignitatem, quam vna prophetarum vocum difficultas scriptori pariat, sequenti capite recensuerimus.

VERSIONES

VARIAE DIFFICULTATEM

sacris afferunt Scripturis: eae

tamen maximam pariunt

vulgatae nostrae au-

thoritatem, & di-

gnitatem.

Caput III.

QUANTVM sacrae Scripturae intelligendae difficultatis attulerit dictionum varietas, sermonumque, quibus conscripta est, disparitas, cuiuslibet in ipsius lectione vel medio-riter versato, in promptu esse poterit, atque perspectum. Sed quoniam eam explicantes, lucem aliquam huic nostrae disputationi asserere posse speramus, quid ea de re doctissimi viri sentiant, sanctissimique Scripturarum interpretes tradiderint, breuiter perstringere decreuimus. Et in primis, quantum ab his nostris distet Hebraeorum sermo, quo primum editae fuerunt Scripturae, indicat Clemens Alexandrinus: Habet autem, inquit, alias quoque proprietates sermo Hebraeus, sicut etiam unusquisque ex reliquis continens quandam orationem, quae gentis ostendit stylum, & figuram. Definunt itaque sermonem, dictionemque, quae gentis stylo, ac figura consicitur, sed non illis sermonibus nota est prophetia. Graecis enim quae troporum vocantur mutationes, de industria celant, deductae ad similitudinem earum, quae sunt apud nos prophetiarum. Verum ostenditur tropus esse voluntaria a recto declinatio, quae sit, vel versu, vel soluta dictione. Est certe tropus, dictio transcripta, a proprio ad non proprium compositionis causa, & propter rectum usum dictionis, quae est in oratione: Prophetia autem minime vitur figuris in dictionibus propter orationis. Eo autem quod non sit omnium, multis occultat veritatem. Negat itaque Clemens, tropos propheticae orationi ad ornatum exhiberi, cum confirmet, tropis, aliisque modis quamplurimis veritatem ab ea occultari. Eius rei adducit argumentum, dici quidem prophetiam à barbara philosophia prouerbum, parabolam, aenigma, sapientiam. Deinde verò probat, multis generationibus Hebraea voce posteriores fuisse linguas, quae sunt apud Graecos. Atque his pro-

A cul dubio posteriores multo fuerunt Latinae, quibus nobis sacrae litterae loquuntur. Sed & Beatus Augustinus, superbiae, atque elationis dignam fuisse poenam, confirmat, ut homines impij non solum animos, sed etiam voces dissolutas habere meruerint. Ex quo factum est, inquit, ut etiam scriptura diuina, qua tantis morbis humanarum voluntatum subuenitur, ab una lingua profecta, quae opportunè potuit per orbem terrarum disseminari, per varias interpretum linguas longè, lateque diffusa, innotesceret gentibus ad salutem, quam legentes, nihil aliud appetunt, quam cogitationes, voluntatemque illorum, à quibus conscripta est, inuenire; & per illas voluntatem Dei, secundum quam tales homines locutos esse credimus. Sed multis, & multiplicibus obscuritatibus, & ambiguitatibus decipiuntur, qui temere legunt, aliud pro alio sentientes: quibusdam autem locis, quid vel falsò suspicentur, non inueniunt: ita obscure quaedam dicta densissimam caliginem obducunt. Quod totum prouisum diuinitus esse non dubito, ad edomandam laborem superbiam, & intellectum à fastidio reuocandum, cui facile inuestigata plerumque vilescunt. Pie quidem, ac sapienter sanctissimus Doctor difficultates omnes, quae ex conuersione Scripturae, in alienam linguam oriuntur, Dei optimi infinita sapientia, admirabilique prouidentia disponente, contigisse confirmat, ut piorum ingenia excitentur, acuantur, recreentur; haereticorum superbia detumescat, confundatur, pereat. Ex quo planè liquet, peregrinas voces, alienique sermonis phrasas Latinae nostrae versionis permixtas, sicut olim Graecae, septuaginta Interpretum, non eorundem interpretum virio, aut ignorantia tribuendas esse (ut insulse satis, atque imperitè opponunt peruersi homines) sed maturo quodam, sapientique consilio, ne facile haereticorum dentibus proterantur sacrae litterae, & sacrilego ausu, impuris vulgi manibus, oculis, linguae profanandae tradantur; ad cuiuscunque etiam imperitissimi sermonis normam detorquendae.

Merito sanè idem Beatus Augustinus, peregrinas linguas sacrae Scripturae studiosis addiscendas esse, concedit, sed ea id quidem ratione, ut decet ad Latinam linguam confirmandam, non verò ad nouas quasdam à quocumque componendas; neque ut disceptationibus, vanisque contentionibus aditus aperiatur. Eius verba subiungam, quae breuissimè consilium illius indicent, quod sibi semper proponere debet ante oculos sacrarum lector Scripturarum, ut huiusmodi munitus praesidijs impedimenta illa maxima, quae ab initio proposuimus, facile possit superare. Ea se sic habent. Homo timens Deum, voluntatem eius in Scripturis sanctis diligenter inquirat. Et ne amet certamina pietate mansuetus, praemunitus etiam scientia linguarum, ne in verbis, locutionibusque haereat; praemunitur etiam cognitione quarundam rerum necessariorum, ne vim, naturamque earum, quae propter similitudinem adhibentur, ignoret. Duplici igitur ignorantia praepediri maximè eos indicat Sanctus Augustinus, qui sacras cupiunt Scripturas, atque in eis diuinam cognoscere veritatem, ac voluntatem, rerum videlicet earum, quae propter similitudinem

B. Aug. lib. 1.
de doct. Christi.
c. 5.

VOCES DIS-
sonae elationis
poena.

QVID IN-
tendant sacrae
Scripturae le-
gentes.

LABOR IN
addiscendis
Scripturis su-
perbiam do-
mat.

NON DECET
sacras Scriptu-
ras quocum-
que idiomate
vulgari.

NON DECET
vulgari lingua
sacras Scriptu-
ras edi.

S. Aug. lib. 1.
de doct. Christi.
c. 1.

SACRARVM
Scripturarum
lector, qualis
esse debeat.

Clem. Alex.
lib. 6. Strom.

QUANTVM
à nostris ver-
sionibus distet
sermo He-
braeus.
διαλαμπε.

QVID SIT
tropus.

A BARBA-
ris dicitur pro-
phetia prouer-
bium, parabo-
la, aenigma,
sapientia.

dinem adhibentur, altera, altera vocationum, quibus eiusmodi res, aut aliae quaecumque indicantur. Vtramque ignorantem indicat Isaias, eaque plectendum Iudaicum populum praedicat, mirabili quadam allegoria proposita illis verbis.

Isai. 29. V. 11. Dixerit vobis visio omnium, visio omnis legit For-

reus, neque ab re, sicut verba libri signati:

quam cum dederit scienti litteras, dicit; lege istum:

& respondebit: non possum, signatus est enim. Et

dabitur liber nescienti litteras, diciturque ei, le-

ge: & respondebit; nescio litteras. Cuius loci sen-

sum sic eruit Hilarius: Imperitia legendi, & in-

telligendi librum prophetiae sub persona vtriuf-

que hominis monstrata est: cum intelligentia

docti ad legendum signaculum clausi mysterij

non adeuntis, illius indocti ignorantia, per com-

munem vtriufque intelligendi inopiam, compa-

ratur. Sunt enim vniuersa allegoricis, & typicis

contexta virtutibus, per quae omnia vnigeniti

Dei Filij in corpore & gignendi, & patiendi, &

moriendi, & resurgendi, & in aeternum, conglori-

ficatis sibi, qui in eum crediderint, regnandi, &

ceteros iudicandi sacramenta panduntur. Haec

sunt Hilarij verba, quibus litterarum scientiam

litterali Scripturae intelligentiae comparat,

aliamque longè superiorem à Christo Domino

datam nobis intelligentiam putat, per quam ei-

usdem Christi mysteria intelligantur, quam me-

rito verborum, ac rerum intelligentiam appella-

re possumus: earumque inopiam, rerum ignora-

tionem, aut verborum. In quo Hilarij testimonio

vox gignendi passim sumitur, ut apud Iustinum

historicum: Athanas quoque erudiendi gratia

missus. Sed & Clemens Alexandrinus hanc ean-

dem duplicem intelligentiam eodem plane Isaiæ

testimonio interpretatur, quem illustrat planè

quodam apposito Graecorum symbolo, aut hie-

roglyphico. Hermæ namque fingebant in visio-

ne apparuisse potestatem, dedisseque ei librum

legendum, quem voluit annunciari electis. Eum

autem, inquit, transcripsit ad litteram, cum

non inueniret quomodo finiret syllabas. signi-

ficabat autem, inquit Clemens, litteram esse omnibus claram, si in nuda lectione accipiat, & hanc esse fidem, quae obtinet locum elementorum. Quocirca, quae est ad litteram lectio, suscipit etiam allegoriam. Scripturarum autem ex cognitione explicationem, fide iam proficiente, assimilari ei, quae fit per syllabas, lectioni, accipimus. Quin etiam iubetur Isaias Propheta, nouo libro accepto, in eo scribere sanctam quandam postea futuram cognitionem, per Scripturarum expositionem, prophetico praedicando spiritu eam, quae illo tempore erat adhuc non scripta, propterea quod nondum cognoscere-

tur. Dictum enim fuerat ab initio ijs solis, qui intelligunt. Iam verò cum Apostolos docuerit Seruator, scriptae, non scripta nobis traditur traditio. Discrimen assignat maximum Clemens inter antiquos Prophetas, & Apostolos; inter il-

los, qui Prophetas audierunt, & nos, qui doctrina, imbuimur Apostolica. Prophetiae nam-

que Prophetis olim manifestabantur, ut ab ipsis tantummodo intelligerentur, denegata illis quodammodo potestate illas explicandi: quoniam tunc scribendae tantummodo erant, & ob-

signandae; ut Christo Domino, qui habet scientiae clauem, asseruarentur aperiendae. Iam verò, adueniente Christo, & sensum ape-

riente Apostolis, ut intelligerent scripturas, & facultate illis data, ut alijs quoque eas aper-

rent, quae nondum scripta erat, nobis per manus traditur intelligentia. Haec autem quae in vniuersum dicta videntur, breui resumenda, sunt, priusquam ad ea, quae instituti nostri sunt propria, applicentur.

Duplici scientia praeditos oportet esse eos, qui Scripturas intelligere desiderant: vtramque diuersa ratione explicant, quos protulimus Do-

ctores sancti. elementorum, & syllabarum notationi eas comparat Clemens: sicut enim legere nulla ratione potest is, qui aut litteras prima-

que ignorat elementa scripturae, aut is, qui nescit ex elementis syllabas componere: sic Scri-

pturas sacras nulla ratione intelliget is, qui aut vocum ipsarum, quem vocant litteralem sensum

ignorat, aut ea non nouerit, quae vocibus indicata aliquid aliud praeterea significant. Hoc

idem peritiam legendi, & intelligendi vocat Hilarius. Propheta verò Isaias peritiam legendi,

eiusque oppositum litterarum ignorantem vocat: signatum verò librum dicit esse ei, qui veram rerum notionem ignorat. Iam verò, si in

Ezechielis visionem mentis oculos intendamus, quae de obsignato libro dicuntur, facilius pro-

posito eiusdem exemplo intelliguntur. Ob-

signatus namque liber est, utpote qui mysteria contineat Christi, quae nulli nisi per Christum

perspecta esse potuerunt. pluribus autem sigillis signatus est, utpote qui recensitis omnibus

difficultatibus, alijsque mox referendis, infinitisque propemodum alijs, à quibus consulto ab-

stinemus, ne velle videamur terrere lectorem, inuolutus est, & à communi hominum intelli-

gentia sepositus. quapropter sciens litteras, sermonemque tenens Hebraicum, quo primum

scriptus est liber, eum legere se posse negabit, quia signatus est: litterarum verò ignarus, mul-

to minus legere poterit librum, à cuius lectione non minus ignorantia arcetur, quam sigillis,

scripturam omnem concludentibus. Neque hac tantum ratione, quae cum alijs quoque

Scripturae sanctae libris communis est, signatus est liber hic, sed arctiori alia, ac propria. Nam si

scienti litteras, hoc est, ijs, qui per IESUM Christum Dominum nostrum edocti sunt, aliasque

norunt sacras litteras, in manus detur, & ut legant praecipitur, merito dicent se non posse: signatus est enim. Quod si Christiani legere

nondum possunt, quid poterunt imperitissimi Hebraei, qui summa rerum ignorantia non

minus quam ipsius Scripturae difficultate, à vera repelluntur intelligendi facultate? Iacent

quamuis Hebraei, se veram retinere lectionem, originemque Hebraici sermonis percipere posse:

oblatrent quamuis haeretici, & impii non minus quam petulanter obmurmurent, nostram

vulgatam lectionem esse corruptam, & à veritatis Hebraicae consensu alienam: manifesta tamen

ratione hoc nostro qualicumque libello ostensuros nos esse speramus, vulgatae nostrae

lectionis auctoritatem, ac dignitatem, mirumque linguarum omnium in eundem Christum

digito praemonstrandum consensum, ac tandem quantis, quamque insuperabilibus difficultatibus detineantur, ne huius libri arcana, sancta-

que sanctorum adyta penetrare possint, aut Hebraei, qui Christum omnino negant, aut haere-

tici,

Luc. 29. V. 45.

LEGERE
& intelligere
quid sit.

EZECHIE-
lis prophetia
obsignatus li-
ber.

Q V I S
sciens litteras,
quis nesciens
dicatur.

VULGATAE
editionis de-
fensio, ac di-
gnitas.

SENSVS
litteralis, ac
mythicus.

Infl. lib. 15.
bist.

B. Cle. Alex.
lib. 6. Strom.

SENSVS
duplex ele-
mentis, ac syl-
labis compa-
ratur.

DISCRIMEN
inter Prophe-
tas, & Aposto-
los, & eos, qui
hos, vel illos
audierunt.

tici, qui eius diuinam naturam, firmam veritatem, perpetuo duraturam in terris potestatem negare non desinunt. Nam praeter hoc vnum omnium maximum ignorati Christi impedimentum, quod est illorum proprium, duplex aliud nobiscum illis commune obstat, quo minus visionem hanc Ezechielis intelligere possint. quod vtrumque disertè, vt cetera, nobis ostendit relatus Augustinus: primum vetustissimarum linguarum imperitia, qua voces possint, earumque notiones plenè percipere: alterum est, rerum necessariarum ignoratio, ex quibus similitudines in Scripturis peruntur. Quod quidem vtrumque impedimentum maximum esse, in vna hac Ezechielis visione comperimus; res enim, de quibus similitudines petuntur; immo verò de quibus perpetuus esse videtur allegoricus sermo, ad aedificium quoddam, vt dixi, spectant, quae quàm difficile percipiantur, nemo non videt: idque magis adhuc experietur, cum totam visionem, eiusque explicationem, & hos de ea commentarios legerit.

Quòd verò ad voces spectat, cum, vt dixi, & amplius ostendam, ferè omnes ex aedificatoria arte, cuius sunt propriae, defumantur, vix, ac ne vix quidem percipi posse videntur. Huiusmodi autem voces ad duo potissimum capita reuocari possunt: quaedam enim ex illis Hebraicae, vel in Graeca vel in Latina versione retinentur, quòd nulla ratione posse viderentur in aliam linguam transferri: quae quidem voces tam multae sunt in hac visione, vt, cum passim lectori occurrere possint, superuacaneum duxerim, in afferendis exemplis detineri: aliae verò voces Hebraeae sunt à communi loquendi Latinarum aut Graecorum more ita alienae, vt in horum voces conuersae, vix explicari posse videantur. Huius rei locupletissimus testis est Sanctus Hieronymus, idemque interpres: qui de prioribus sic scribit: Et diligentem & studiosum lectorem admonendum puto: si tamen scientia Scripturarum, & non vanis Oratorum declamationibus ducitur; vt sciat omnia prope verba Hebraica & nomina, quae in Graeca & Latina translatione sunt posita, nimia vetustate corrupta, scriptorumque vitio deprauata, & dum de inemendatis describuntur inemendatiora, de verbis Hebraicis facta esse Sarmatica; immo nullius gentis, dum & Hebraea esse deserint, & aliena esse non coeperint. Haec sunt Hieronymi verba, quae facile indicant, toties diuinis muneris subeundum esse, non interpretis, quoties huiusmodi occurrerent voces, praesertim cum vix pateat ad ipsos Hebraicos fontes recursus: propterea quòd inde manantes riui ita sint turbidi, vt ipsam, quam ducunt, non referant originem. De alio insuper vocum genere sententiam quoque tulit idem Hieronymus: nam cum plures Hebraicas Graecaeque voces sibi mutuo non respondentes congestisset, subdit: Haec fastidioso Lectori scio molesta fore; sed volui breuiter ostendere, quantum, temporis longitudine, immo scriptorum vitio, & vt apertius loquar, imperitia, ab Hebraica veritate discrepet antiqua translatio: praecipueque in Hebraeis nominibus, quae nos de aliorum editionibus in Latinum sermonem expressimus: non tam explanationem dictionum, quam suspicionem nostram simpliciter indicantes. Haecenus ex Hieronymo, cuius licet humilitatem, animique modestiam aspiceret: qui cum apprimè nosset Hebraicae, Graecae, & Latinae linguae propriam phrasim, & aptissimè ex vna in aliam linguam omnia trans-

A tulisset, quasi nihil magnum de se sentiens, coniecturam potius animi sui, quàm veram interpretationem se reddidisse profiteretur. Sed diuinam potius & sapientiam, & erga Ecclesiam sanctam paternam prouidentiam admirari licet, quae omnem Scripturam sacram, ac singula pene huius prophetiae verba ad amussim interpretari fecit, ipso fere interprete nesciente. Id quod tum ex capitum Ezechielis afferendis explicationibus constare poterit; tum vel maximè ex consona totius aedificij, eiusque singularum partium commensuratione, quae non alteri posset congruere aut scripturae, aut verborum compositioni. Ex quo planè liquet, quàm sit probandum admirabile sacri Concilij Tridentini decretum, quo statuitur, hanc veterem Vulgatam editionem, quae longo tot saeculorum usu in ipsa Ecclesia probata est, vbique pro authentica habendam esse: quamque sit detestanda Caluini aliorumque haereticorum audacia, rerum ignoratione referta, qui quaecumque quidem ignorant, blasphemant, & in Vulgatam nostram editionem impunè se debacchari posse arbitrantur, Rabbinicis quibusdam nullius momenti innixi interpretationibus, vel potius Scripturae sacrae, aut etiam ipsius Hebraicae linguae corruptelis. Sed hoc aliorum est institutum: nobis enim insinuanda obiter videbantur ea, quae ab hostium incurfibus sacras Scripturas veritatis fundamenta vindicare possent.

C Illud vnum extremo hoc capite praetermittendum non est, quod ad huiusmodi difficultates omnes superandas spectare videtur, tunc enim prophetae mentem, & vel obscurissimae prophetiae veram intelligentiam consecutos nos fuisse merito existimabimus, cum beati Clementis regulam, quam supra retulimus, quamque ipse ecclesiasticam vocat, rectè obseruauerimus; consensionem videlicet legis, & prophetarum cum testamento Christi. Eandem porro regulam tradit, ac magis explicat Clemens alter Pontifex maximus constitutiones scribens Apostolicas, in quibus Episcopum instruens: Sit, inquit, multis in lectione, vt Scripturas accurate interpretetur, Euangelium vt prophetis & legi consonet: legem & prophetas, vt Euangelio. Haec est Apostolica constitutio, quam ipsis Euangelicis Dominicisque praeceptis confirmat idem Clemens. Hanc nos viae ducem sequimur praecedentem, obscurissimae noctis clarissimam faciem; id vnum ob oculos semper habentes, non modo vt Euangelium prophetis, prophetae legi, prophetae prophetis, lex legi concordet, verum etiam vt singula penè verba veteris & noui instrumenti ita secum inuicem conueniant, vt non diuersorum scriptorum, longè diuersis temporibus ac locis scribentium, verba videantur, sed vnius eiusdemque dictantis Diuini Spiritus, qui vnus idemque immotus atque immutabilis Deus, vbique semper in aeternitate manet.

E Quae sane res quantum nobis attulerit emolumenti, non est quod pluribus persequar, cum ipse pius lector in singulis prope difficilioribus locis obseruare possit, nos nullam aliam frequentiore explicandi inijsse rationem, quàm vt in sacris Scripturis similem alium locum, similia, alia verba, aut similem phrasim, vel dicendi modum exquireremus; huncque cum illo conferentes atque explicantes, tunc vtriusque loci sensum percepisse videbamur, cum alter eorum plenè

DVPLEX
obstat Iudaeis
impedimen-
tum, verbo-
rum, & rerum
ignoratio.

VOCES
nostrae versio-
nis aliae ad-
huc perma-
nent ex He-
braeo, aliae
ita in Latin-
um conuer-
sae, vt vix
prioris refe-
rant.

s. Hieron. sup.
Ezech. 40.
v. 5.

VOCES
Hebraicae, in
Graeca Lati-
naue transla-
tione.

s. Hieron.
ibid. v. 16.

s. HIERO-
nimi mode-
stia.

VULGATAE
Latinae digni-
tas, & certitu-
do confirma-
tur.

Concil. Trid.
sess. 4.

Epistola Ca-
tholica B. Lu-
dae Apost. v. 10.

TVNC DI-
ficilem pro-
phetiam nos
intelligisse pe-
tabimus, cum
ea Euangelio
maximè con-
gruere ostenditur.

s. Clem. Rom.
Apost. const.
lib. 2. cap. 5.

CONSEN-
sum legis &
Euangelij dis-
ficillimae viae
ducem sequi-
mur.

QVEM MO-
dum interpre-
tandi Scriptu-
ras sequamur.

8. August. lib.
1. de doctrina
Christi. c. 26.
27. 28.

plenè fuit explicatus. Atque hunc esse aptissi-
mum sacras Scripturas interpretandi modum,
docemur ab eruditissimo ingeniosissimoque do-
ctore sancto Augustino, qui plura simul eadem
voce significari posse contendens, haec verba
subdit: Vbi autem apertius ponitur, ibi dicendum est,
quomodo in locis intelligatur obscuris. Et post allatum
eius rei exemplum, subdit: Quando autem ex eisdem
Scripturae verbis non vnum aliquid, sed duo vel plura sen-
tiuntur, etiam si later quid senserit ille qui scripserit, nihil pe-
riculi est, si quodlibet eorum congruere veritati, ex alijs
locis sanctarum Scripturarum doceri potest. Ac tandem,
cum ratiocinationi interpretis nonnihil tribuif-
set, statim subiungit: Sed haec consuetudo periculo-
sa est. Per Scripturas enim diuinas multo tutius ambulatur,
quas verbis translatis opacatas cum scrutari volumus, aut
hoc inde exeat, quod non habeat controuersiam, aut si ha-
bet, ex eadem Scriptura vbiunque inuenitis, atque adhibi-
tis eius testibus terminetur. Haec est beati Augusti-
ni sententia, quam nos in omnibus sequuturos
esse profiteamur. Sed de difficultatibus iam di-
cta sufficiant: visionis namque modum, & di-
gnitatem exponendam suscipimus.

DE MVLTIPlici VISIONE PROPHEtarvm; deque visionis huius di- gnitate.

Caput IV.

T facile visionis huius modus
ac dignitas ab omnibus per-
cipi possit, operaepretium
me facturum existimaui, si
prius de visionibus propheti-
cis, earumque multiplici dif-
ferentia, & modo fusiùs aliquanto disputarem:
non illa repetens, quae doctè Pradus huius ope-
ris initio praefatus est, sed reliqua subiungens,
quae huius visionis argumentum illustratura
esse existimaui. Et quoniam ille Prophetas om-
nes celebri quodam nomine, videntes dici, con-
firmavit, nos modo prophetias quoque visiones
dici ostendemus. Sic enim Isaias suam nuncu-
pat prophetiam, sic Abdias, alijque Prophetae
fecerunt. Verum multiplicem fuisse prophe-
tiam testatur Paulus: *Multifariam*, inquit, *mul-
tisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophe-
tis*. Confert Beatus Paulus primis his verbis, quae
totius epistolae suae argumentum continere vi-
dentur, Euangelium legi, quantumque huic il-
lud sit praefendum, multis, ijsque grauissimis
probat argumentis, quorum primum ex vtrius-
que ministris desumptum est. Legis namque
à Deo latae ministri, legati, interpretesque,
fuerunt Prophetae; Euangelij verò nuntius &
auctor Christus Filius Dei viui, Deus ipse ve-
rus. Cuius rei gratia Prophetarum ministeria,
qualia fuerint, propositis verbis ostendit. Quae
Graecè sic habent: Πολυμερὲς καὶ πολυτρόπως,

A polymeros cae polytropos: quae ab aliquibus sic ad
verbum redduntur, multis partibus, multisque
modis. Illud verò multis partibus, aliqui ex-
ponunt, quasi per partes, alij, ad tempus, lo-
cum, personaeque varias referendam esse pri-
mam vocem existimant, secundam ad varios lo-
quendi modos. Remigius (siue is sit Rhemen-
sis, ut in antiquis codicibus legimus, siue Alti-
fiodorensis, ut aliquae probant coniecturae, &
Scriptorum sententiae) sic locum exponit: Pri-
mum, inquit, ponit Prophetas diuersis modis,
varijsque locutionibus patribus fuisse locutos,
dicens: *Multifariam*, id est, multis locutioni-
bus: *multisque modis*, hoc est, multis qualita-
tibus *olim*, in praeterito videlicet tempore lo-
quens Deus Pater per Prophetas, patribus no-
stris, *nouissimè diebus istis*, vltimae aetatis, lo-
cutus est nobis per Filium. Dicendo autem, lo-
cutus est in Prophetis & in Filio, tantundem
valet, quasi diceret, per Prophetas, & per Fi-
lium, &c. Considerandum ergo, inquit, est, quo-
modo multis locutionibus, multisque qualita-
tibus locutus sit Deus Pater patribus veteris
Testamenti. Multis locutionibus, multisque
qualitatibus locutus eis est, quia non semper v-
niformiter secreta sua eis reuelauit: aliquando
enim aperte, &c. Haec est Remigij interpreta-
tio, textui satis conueniens; qui Prophetarum
munus illis verbis contineri putat, & modum
quo eis Deus sua reuelare consuevit mysteria.
Singula verba explicat Beatus Theodoretus, qui
mentem quoque Apostoli assecutus videtur. *Multifariam*, inquit, omnis generis dispensationes,
& oeconomias, seu diuinas rationes & consi-
lia significat: hoc verò, *multis modis*, diuina-
rum visionum & apparitionum differentiam. A-
liter enim visus est Abrahae, aliter Moyfi, & a-
liter Heliae, & aliter Micheae. Quin etiam E-
saias, & Daniel, & Ezechiel diuersas aspexere
figuras, &c. Porro autem illud πολυμερὲς, *Mul-
tifariam*, aliud quoque significat, nempe, quod
vniciuique Prophetarum singularis quaedam
dispensatio, seu administratio commissa & cre-
dita fuerat. Eorum autem Deus, Christus in-
quam Dominus, non vno aliquo munere & ad-
ministratione functus est, sed humana suscepta
natura, omne quod est correxerat, & humanam
salutem procurauit. Haec Theodoretus. Chri-
stum à Prophetis maximè distare existimat
Theodoretus, quod his per partes, Christo ve-
rò Domino nostro, plena atque perfecta di-
spensatio, administratioque diuinae sapientiae
commissa est. Sed quamuis id verum omnino
sit, tamen Pauli mens, verborumque genuinus
sensus exigere videtur, ut cum de Prophetarum
ministerio nihil non magnum atque eximium
dici intelligatur, id tamen omne cum gratia
Christi collatum, infinitis partibus superari o-
stendatur: non enim paruo maiorem esse, ma-
gnum quid ostendit, sed maximum superare,
id ad summum dignitatis gradum euehit. Af-
ferret quidem non parum lucis ad haec inter-
pretanda Hebraicus textus, à Paulo ipso con-
scriptus. nam quod Hebraeis Hebraico sermo-
ne scripta fuerit, disertè tradunt, ex Clementis
sententia, Eusebius, Nicephorus, Theodore-
tus, eorumque sententiam secuti complures al-
ij. Is verò qui Syriacè scriptus extat, è Grae-
co translatus habendus est, haud secus quam
Lucae Euangelium, & Acta Apostolorum, cum
reliquis

B. Remig. sup.
epist. Pauli.

NON EO-
dem modo
Prophetis
Deus sua se-
creta reuela-
uit.

B. Theod. sup.
epist. ad Heb.

MVLTIFA-
riam.

P A R V O
maiorem esse
nihil magnum
ostendit.

Euseb. lib. 6.
hist. c. 11.
Niceph. lib.
4. cap. 33.
Theodor. in
prooem. epist.
ad Hebr.

Prad. tom. 1.
commen. Isa-
gog. sec. 1.

PROPHE-
tiae visiones
dicuntur.
Isai. 1. v. 1.
Abdi. 1. v. 1.
Heb. 1. v. 1.

LEX ET
Euangelium
conferuntur à
S. Paulo.

PROPHE-
tarum mini-
steria.

reliquis noui Testamenti libris. Qui verò putant Syriacam linguam Hebraicam dici, quod in Babylonica captiuitate haec illi permixta fuerit, ipsi secum pugnant, qui puram Chaldaeam pro permixta Hebraica recipiendam esse contendunt. Habuit fateor nobilissimum haec epistola interpretem Beatum Lucam Euangelistam. sic enim de ea Eusebius: Lucam autem eam accurate in Graecum, ut Graecis traderet, conuertisset; illudque planè ex interpretatione ipsa facile intelligi posse, quod epistola & Acta Apostolorum idem orationis filum habeant. Haec ille. Sed & Nicephorus eandem Clementis sententiam sic refert: Epistolam sanè ad Hebraeos Pauli esse censet, Hebraeis Hebraico sermone scriptam, à Luca autem ambitiosa splendide veram linguam, Graecis esse expositam. Scio Theodoretum quorundam referre sententiam, Clementi eam interpretationem tribuentium, quae nullum à constanti grauiusimorum Scriptorum sententia dimouere debet. Sed si coniectari liceat, vnus Ioannes Chrysostomus verus Pauli interpres, utpote qui eo dictante visus fuerit scripsisse in epistolas Pauli explanationes; dum duplicem illam vocem, *Multifariam, multisque modis*, vna interpretatur voce, id est, inquit, varie: indicare videtur, duplicem illam Graecam vocem, vni Hebraicè respondisse, non quod vlla illarum superuacanea sit aut abundans, sed quod vtraque simul vim vocis Hebraicae exprimat, quam neutra illarum explicare potuisset. Huc accedit, quod synonymas eas voces putant nonnulli, sermonisque affluentiam indicare, quam Nicephorus ambitiosam linguam vocat. Quod si diuinare iam liceat, quam Hebraicam vocem expriment praedictae Graecae, facile crederem, vocem illam deductam, fuisse à radice רבב *rabab*, Paulumque locum Oseeae respexisse, qui sic habet: *Scribam ei multiplices leges meas*. Hebraice רבו תורה *ruve thora*. Quem locum aliqui ita conuertunt, ut magna, honorabilia legis intelligant, qui meritò reprehenderentur, si eum sensum ita admitterent, ut Latinae Vulgarae lectionem, quae maximè cum Hebraica congruit, excluderent: sed cum vox illa multitudinem significet, ut dignitatem addat, facile vtrumque sensum admittit: ut leges indicet praestantia multiplices, dignitate, ac numero. Sensusque loci Oseeae haud inconcinnus eruitur, quem indicauit Lyranus, ut interrogatiue legantur verba: Numquid scribam ei iterum multiplices leges meas, quas olim digito meo scripseram, admirandisque prodigijs ostenderam, quam essent obseruandae, & tamen velut alienae computatae sunt? quasi dicat, minimè: haud secus enim illas denovo scriptas transgredientur, quam veteres sunt transgressi. Hoc igitur epitheton diuinarum legum tribui existimamus à Beato Paulo pariter prophetijs, cum hoc fuerit praecipuum Prophetarum munus, diuinas leges, earumque obseruantiam, consilijs, pollicitationibus, minis, legislatoris etiam potentia ac maiestate praedicata, suadere. Hanc autem nostram coniecturam ac similitudinem vocis πολλυμερως cum רבב *rabbi*, probat eiusdem vocis notio, quam his verbis tradit Helychius: πολλυμερως πολλυχρδως, δαυλωδως, πολλαχρματα εχων, hoc est, multimodis, copiose, multas figuras habens. Hanc porro extremam vocis notionem addita altera voce

A magis expressit, subdens, καὶ πολλυτροπως, hoc est, multisque modis. Ac si dicat Paulus, magnificè, multisque modis locutus est olim Deus patribus nostris Prophetarum ministerio. Sed quanto praestat dominus seruis, tanto magnificentius, & copiosius locutus est nobis Deus per Filium suum, quem constituit heredem vniuersorum, per quem fecit & saecula. Hanc ipsam de multiplicatis prophetijs sententiam eadem Hebraica voce explicari videmus apud praedictum Prophetam, dicente Domino: *Et Oseeae 12. v. locutus sum super Prophetas, & ego visionem multiplicauit, & in manu Prophetarum assimilat sum*. Quibus verbis triplex prophetiae genus indicatur, verbi, visionis, & similitudinis. Et de primo: locutus sum, inquit, hy ghal super Prophetas: illa verò particula hy ghal super significat, & ad, in Exodo, dicente Domino ad Moysen: *Extende manum tuam hy ghal, super, ad caelum*. Et in libris Regum: Cum esset, inquit, amaro animo, orauit, hy ghal super, ad Dominum. Et in Psalmis: *Clamauerunt, nec erat qui saluos faceret hy ghal super, ad Dominum, nec exaudiet vos*. Eandem dicendi phrasim obseruauit Beatus Lucas Euangelista: *Factum est, inquit, verbum Domini vbi super Ioannem, hoc est ad Ioannem*. Huius autem prophetici sermonis exempla tot visuntur in Exodo, & apud ipsos Prophetas, ut ea vel afferre, vel percensere superuacaneum videatur, praesertim cum saepius supra viderimus non raro Dominum, cum nostro Propheta plura loquentem. Quod verò ad secundum spectat prophetiae genus: Et ego, inquit, visionem multiplicauit, Hebraicè ונני חזון הרבה *veanoni chazonh irbberthi*. Vox verò הרבה *hirbberthi* à verbo deducitur רבה *rabah*, quod supra explicauimus; & sensus est, multiplicauit, ostendi, חזון *chazon* visionem significat, seu reuelationem, quae apprehensa manet, nec elabitur. Multis magnificisque visionibus diuina, mysteria reuelauit, contra quam feceram in diebus Heli Sacerdotis, de quibus sic scribit historia Samuelis. *Et sermo Domini erat pretiosus*. יקר *iakar*, Rarum, ac pretiosum eadem voce significant Hebraei. Chaldaeus verò paraphrastes: Et verbum, inquit, Domini erat absconditum, in diebus illis non erat prophetia manifesta. *In diebus illis non erat visio manifesta*: hoc est, in diebus illis Prophetarum non erant, quibus aut loqueretur Deus, aut visiones ostenderet. Tandem tertium prophetiae genus verbis illis exprimitur: *Et in manu Prophetarum assimilat sum*; quod ad symbolicam, (ut Beati Dionysij Areopagitae verbis utar) Theologiam spectare videtur, ac distinguere inter visiones illas propheticas, quae ad caelestia diuinaque mysteria perdiscenda nos ducunt, & eas visiones, similitudines aut symbola, quae ad Deum ipsum peculiari quodam lumine intuendum nos eleuant. Illud porro, *in manu Prophetarum*, non eodem modo explicant Doctores. sed illis praetermissis, vno aut altero modo iuxta Hebraicam phrasim explicari posse ostendemus: primum enim, quoniam manus frequens corporis instrumentum est, manus pro instrumento accipitur, & pro alicuius ministerio, ut in Exodo: *Sicut praeceperat Dominus, inquit, per manum Moysi*, hoc est per Moysen. Atque adeo in manu Prophetarum assimilatus dicitur Deus, quia per Prophetas nobis innotuerunt similitudines.

INTERPRES
epistolae ad
Hebraeos fuit
S. Lucas.

S. IOANNES
Chrysostomus
verus Pauli
interpres.

Oseeae 8. v.
12.

MULTIPLI-
ces leges quae.

NOMEN
Rabbi quid
significet.
Helychius.

TRIPLEX
prophetia,
verbi, visionis,
& similitudi-
nis.

Exo. 9. v. 22.

SVPER,

idem quod ad.

1. Reg. 1. v.

10.

Psalm. 17. v.

42.

Luc. 3. v. 2.

1. Reg. 3.

v. 1.

RARVM ET

pretiosum ea-

dem voce si-

gnificantur.

IN MANV

Prophetarum,

quid significet.

Exo. 9. v. 22.

dines. Vel sensus est: ita assimilatus sum pluribus symbolis ac similitudinibus, ut prae manibus habere possent Prophetæ quamplurimas ex illis, quibus propositis, populo ipsi notus esse potuissent.

Hanc duplicem prophetica illustrationem, quod ad angelicas, seu caelestes hierarchias spectat, duplici alio nomine significare voluisse videtur sanctus Dionysius: In sacratissimorum, in-

quiens, eloquiorum patre traditis illuminationes, quantum possibile est, respiciemus, & ab ipsis symbolice nobis, & anagogice manifestatas caelestium animorum hierarchias, quantum potentes sumus, considerabimus. Quae Dionysij verba sic explicat alter Dionysius symbolice, id est, per similitudines corporalium rerum, & imaginariarum visionum, in quibus frequenter Angeli leguntur apparuisse. Anagogice, id est, per puras & intellectuales illustrationes. Ac deinceps duplicem modum visionum ac reuelationum profert, alterum per imaginarias formas ac similitudines, in interiore sensu formatas, per quas quaedam secreta Dei innotescunt. Ita,

Isaias vidit Dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum &c. Et Ezechiel vidit similitudinem throni. Ad quam visionis speciem reuocandam censet corpoream visionem, quae in vigilia conspicitur, cuiusmodi fuit illa Abrahami, tres Angelos sub humana forma videntis, & Tobiae, Raphaellem viae focium ac ducem habentis. Huiusmodi visiones dici putat symbolicas, in quibus corporeae formae spiritualium rerum symbola sunt, hoc est, notae ac signa. Alter verò visionis, seu reuelationis modus anagogicus dicitur, hoc est, intellectuius, & si vim vocis respicias, sursum ductius, quae per immateriales species fit, & abstractas, ut in visione mysticae Theologiae. Atque huiusmodi visione illustratus Dauid canebat: Benedicite Dominum omnes Angeli eius potentes virtute, qui facitis verbum eius, & quae sequuntur. Haecenus ex Dionysio desumpta sententia est.

Beatus verò Augustinus Ecclesiae sanctae clarissimum lumen, ad tria potissimum capita, omnia visionum genera reuocat, quae proprijs statuit nominibus designare. Primum namque corporale vocat, secundum spirituale, tertium verò intellectuale. Corporalem visionem dici existimat eam, quae sensibus percipitur corporis; spirituales, quae inferioribus animae potentijs; intellectualem, quae mente, suprema hominis parte cognoscitur. Harum autem visionum ordinem, quaeque Prophetarum propria sit, his verbis explicat: Corporalis sane visio nulli horum generi praesidet, sed quod per eam sentitur, illi spiritali tamquam praesidenti nuntiatur. Nam cum aliquid oculis cernitur, continuo fit imago eius in spiritu, sed non dignoscitur facta, nisi cum ablati oculis, ab eo quod per oculos videbamus, imaginem eius in animo inuenerimus. Et si quidem spiritus irrationalis est, veluti pecoris, hucusque oculi nuntiant, si autem anima rationalis est, etiam intellectui nuntiatur, qui & spiritui praesidet, ut si illud, quod hauserunt oculi, atque id spiritui, ut eius illic imago fieret, nuntiauerunt, alicuius rei signum est, aut intelligatur continuo quid significet, aut quaeratur, quoniam nec intelligi, nec requiri nisi officio mentis potest. Loquitur autem sanctus Doctor de visionibus illis, quae supra naturam sunt: nam homines, arbores, plantae, quas videmus, nihilque praeterea significare existimamus, nihil ad praesens institutum pertinere censendae sunt. Sic etiam assidue ho-

minum cogitationes, quas vel vigilantes, vel dormientes spiritu versant, alienae ab hac disputatione iudicabuntur, haud secus quam mentis aut intellectus operationes, quibus rerum naturas ipsius intellectus proprio lumine meditatur. Sed de illis tantummodo visionibus siue corporeis, siue spiritualibus, siue etiam intellectualibus agere intelligendus est Augustinus, quae supra naturam sunt, quaeque quamuis naturali modo percipiuntur, aliquid tamen supernaturale operantur in nobis; aut saltem ad id a Deo optimo earum auctore diriguntur. Quapropter aptissimum etiam subiungit exemplum ex Daniele: vidit, inquit, Rex Balthasar articulos

manus scribentis in pariete, continuoque per corporis sensum imago rei corporaliter factae spiritui eius impressa est, atque ipso viso ac praeterito, illa in cognitione permansit: videbatur in spiritu, & nondum intelligebatur, nec tunc intellectum erat hoc signum cum corporaliter fieret, atque oculis corporalibus appareret, iam tamen signum esse intelligebatur, id habens ex mentis officio. Et quia requirebatur quid significaret, etiam ipsam inquisitionem utique mens agebat. Quo non comperto Daniel accessit. & spiritu prophetico, mente illustrata, perturbato Regi, quid illo signo portenderetur aperuit, ipse potius Propheta per hoc genus visionis, quod mentis est proprium, quam ille qui & signum corporaliter factum viderat, & transacti eius imaginem in spiritu cogitando cernebat, nec aliquid intellectu poterat, nisi nosse signum esse, & quid significaret inquirere. Hanc autem supremam visionis rationem necessariam esse, ut quis propheta dici possit, alijs quoque exemplis atque rationibus paulo superius ostenderat. Proinde, inquit, quibus signa per aliquas rerum corporalium similitudines demonstrabantur in spiritu, nisi accessisset mentis officium, ut etiam intelligerentur, nondum erat propheta, magisque propheta erat, qui interpretabatur quod alius vidisset, quam ipse qui vidisset. Unde apparet magis ad mentem pertinere prophetiam, quam ad illum spiritum, qui modo quodam proprio vocatur spiritus, vis animae quaedam mente inferior, ubi corporalium rerum similitudines exprimuntur. Itaque magis Iosephi propheta, qui intellexit, quid significarent septem,

spicae, & septem boues, quam Pharaon, qui eas vidit in somnis. Hanc porro visionum collationem prosequitur, ostendens praeterea, quomodo Prophetarum dignitas ex ipsa visionum qualitate dignoscatur. Minus ergo, inquit, Propheta, qui rerum quae significantur, sola ipsa signa in spiritu per rerum corporalium imagines videt, & magis propheta, qui solo earum intellectu praeditus est; sed & maxime propheta, qui utroque praecellit, ut & videat in spiritu corporalium rerum significatiuas similitudines, & eas viuacitate mentis intelligat, sicut Danielis excellentia tentata & probata, qui Regi & somnium quod viderat dixit, & quid significaret aperuit. Haec ab Augustino.

Quae quidem omnia si attentius perpendantur, huius supremae Ezechielis visionis dignitatem indicare videbuntur, utpote quae omne visionum genus quodammodo complectatur, ceterisque praecellat. Id quod vel ipsius Angeli ductoris atque expositoris testimonio comprobari posse videtur, qui initio ipsius visionis sic Ezechielem hortatur. *Fili hominis, vide oculis tuis, & auribus tuis audi.* haec ad primum, vel ad secundum visionis genus spectare videntur, sequentia ad tertium, & *pone cor tuum*, hoc est, mentis intuitu attentius perpende *omnia quae ego ostendam tibi.* Quapropter & de Ezechiele locutum fuisse apud Oleam Dominum, ita intelligemus, ut dicat: *Et loquutus sum super, vel ad*

VISIONES

rerum, quae nihil supra naturam significant, non huc spectant.

Dan. 5.

QUIS SIT
Propheta dicendus.

Idem Aug.
c. 9. eiusd.
libri.

Genes. 41.

PROPHETARUM
dignitas
ex ipsa visionum
qualitate.

EZECHIELIS
visio illustris.

Osee 12. 7.
10.

prophe-

OSEAE
verba de Eze-
chiele dicta
videntur.

Iom. 2. v. 19
& 21.

Colof. 3. v. 9.
Aug. lib. 12.
de Gen. ad
litt. cap. 7.

SACRA-
menta veteris
Testamenti
vmbrae, Chri-
stus veritas di-
citur, aut cor-
pus.

VISIONES
Dei non dice-
rentur, quae
nihil amplius
quam tem-
plum ostende-
rent.

B. Thom. 2. 2.
q. 173. ar. 1.
arg. 2. & in
corpore.

Dan. 10. v. 1.

Sup. tom. 1. in
prooem.

NON EST
deneganda.
Ezechieli hy-
ius visionis in-
telligentia.

Isid. lib. 7.
Orig. cap. de
Prophetis. 8.
S. Thom. 2. 2.
q. 174. ar. 1.
ad 3.

QVADRV-
plex prophe-
tandi modus.

Gen. 18. v. 2.

prophetam, cui auribus audire praecipitur. Et A
ego visiones multiplicavi, ei cui dicitur, vide ocu-
lis tuis, & cuius magnifica ac multiplici visione
spirituales sunt oculi illuminati. Et in manu
eius assimilatus esse credendus est, cui cor ap-
ponere praecipitur ad omnia quae ostenduntur
ei. siquidem templum primò proponitur, quo
nihil proprius ac verius significatur, quam Chri-
sti corpus, eodem dicente: *solvite templum hoc,*
& in tribus diebus excitabo illud. & Evangelista
attestante, quia ipse dicebat de templo corporis
sui. Sed & assimilatus est templo, in quo olim
habitabat Deus; verum est enim templum.

Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis
corporaliter. Non quod divinitas corpus sit, sed B
quia (ut ait Augustinus) Sacramenta veteris testa-
menti appellat Paulus vmbrae futuri, propter vmbrae
comparationem, corporaliter dixit habitare in Christo ple-
nitudinem divinitatis, quod in illo impleantur omnia, quae
in illis vmbrae figurata sunt, ac sic quodammodo vmbrae
illarum ipse sit corpus, hoc est, figurarum & significationum
illarum ipse sit veritas. Sicut ergo ipsae figurae significatae,
translato utique vocabulo, non proprie dictae sunt vmbrae,
ita & quod ait, plenitudinem divinitatis corporaliter habi-
tare, translato vocabulo usus est. Ex quibus Augu-
stini verbis facile conijcere licet, quantum fue-
rit notus Ezechieli Christus, qui, tot conspectis
visionibus, non vmbrae modò consuebatur, sed
rem ipsam, veritatemque illis omnibus conten-
tam mentis oculis aspiciebat ac contemplaba-
tur. Id quod vel ex eiusdem Prophetiae verbis

confirmari posset: siquidem in visionibus Dei
haec omnia conspexisse testatur, quae sanè haud-
quaquam tam insigni nomine censerentur, si ni-
hil praeterea Prophetiae in spiritu ostenderent,
quam id quod ante annos quatuordecim oculis
aspexerat corporeis. Accedit huc etiam Beati
Thomae sententia, ex Augustino supra à nobis
relato desumpta, qua putat, imaginaria visione
Prophetam non constitui, sed sola visione intel-
lectuali. Id quod Danielis testimonio probari
existimat, qui sic habet: *Intelligentia enim opus
est in visione.* At Ezechiel inter Prophetas ab
omni Ecclesia numeratur & habetur, si non ma-
ximus, cum maximis tamen conferendus, ut su-
pra ostensum est: nulla ergo ratione illi dene-
ganda est huius celeberrimae visionis intelli-
gentia. Verum hoc argumentum initio insi-
nuandum tantummodo fuit, quod tunc maxi-
mè patebit, cum de visionis intelligentia infe-
rius Deo dante agemus. nunc enim de ipsius
prophetici sermonis liberali, quam vocant, ex-
plicatione quam brevissimè, ac quam dilucide
tractabo.

Sed prius institutam disputationem de multi-
plici visione Prophetarum absolvendam esse
dixi: & quoniam visiones huiusmodi ad varios E
spectant prophetandi modos, omnes illos, quos
Sanctus Isidorus commemorat, hic referre non
grauabor, illosque sic proponam, ut ab ange-
lico doctore explicantur. Modus igitur prophe-
tandi vel attendi potest penes intellectivas ho-
minis potentias, vel penes influxum prophetici
luminis, aut per impressionem imaginabilium
formarum, aut tandem per sensibilia signa. Et
quod ad potentias hominis spectat, quae sunt
sensus, imaginatio, intellectus, triplex visio
definitur & ab Augustino relato, & ab Isidoro
his verbis. Tria genera visionum dixerunt esse: unum.

secundum oculos corporis, sicut vidit Abraham tres viros

sub ilice Mambre, & Moyses ignem in rubo, & Discipuli Exod. 3. v. 1.
transfiguratum Dominum in monte inter Moysen & Ailiam, Matt. 17. v. 3.
& cetera huiusmodi. Alterum secundum spiritum, quo
imaginamur ea quae per corpus sentimus, sicut vidit Petrus Act. 10. v. 31.
discum illum submitti de caelo cum varijs animalibus. Et Isai. 6. v. 1.
sicut Elaias Deum in sede altissima non corporaliter sed spi-
ritualiter vidit. Non enim Deum forma corporea circum-
terminat: sed quemadmodum figurate non proprie multa
dicuntur, ita etiam figurate multa monstrantur. Tertium
autem genus visionis est, quod neque corporeis sensibus,
neque vlla parte animae, qua corporalium rerum imagines
capiuntur, sed per intuitum mentis, quo intellecta conspi-
citur veritas, sicut Daniel praedixit mente, vidit quod Bal-
thasar viderat corpore, sine quo genere illa duo vel infru-
ctuosa sunt, vel etiam in errorem mittunt. Prophetias PROPHE-
autem omnes paulò antè ad septem capita reuo-
cauerat, sic scribens. Prophetiae autem genera sunt
septem. primum genus ecstasis, quod est mentis excessus, si-
cut vidit Petrus vas illud submissum de caelo in stupore, Act. 10. v. 11.
mentis, cum varijs animalibus. Secundum genus visio, si-
cut ad Isaiam dicentem, vidi Dominum sedentem super so-
lium excelsum. Tertium genus somnium, sicut Jacob sub-
Gen. 28. v. 11.
nixam in caelo scalam dormiens vidit. Quartum genus per
nubem, sicut ad Moysen, & ad Iob post plagam loquitur
Deus. Quintum genus vox de caelo, sicut ad Abraham, Iob. 38. v. 1.
sonuit, dicens: Ne injicias manum tuam super puerum, Gen. 22. v. 11.
Et ad Saulum in via: Saule Saule quid me persequeris? Se-
xtum genus accepta parabola, sicut apud Salomonem in
Numer. 23.
Prouerbijs, & apud Balaam cum euocaretur a Balac. Septi-
mum genus repletio sancti Spiritus, sicut pene apud omnes
v. 7.

Prophetas. Hos autem septem prophetandi mo-
dos ad tria iterum capita reuocat Sanctus Tho-
mas. Si enim propheticum attendamus influ-
xum, is, quod ad illustrationem intellectus spe-
ctat, per repletionem Spiritus sancti significa-
tur, quam septimo loco posuit Isidorus, & om-
nibus Prophetis communem esse affirmavit.
Quod si secundo impressionem formarum ima-
ginabilium spectemus, tres assignat earum dif-
ferentias: somnium, quod ponit tertio loco: vi-
sionem, quae fit in vigilia, respectu quorumcum-
que communium, quam ponit secundo loco: &
ecstasim, quae fit per eleuationem mentis in a-
liqua altiora, quam ponit primo loco. Tres ve-
rò huiusmodi differentiae modos varios indica-
re videntur, quibus Prophetiae visiones rerum
supernaturalium recipiunt: aut enim dormien-
tibus, aut vigilantibus, aut etiam in mentis ex-
cessu imagines eorum potentijs animae inferio-
ribus imprimuntur, quas Augustinus spiritum
& spirituales visiones appellat. Ac tandem
quod ad sensibilia attinet, signa ea aut sunt cor-
porea, visui apparentia, ut nubes, quam ponit
quarto loco. Aut sunt voces, quae auribus per-
cipi possunt, & has ponit quinto loco. Aut eius-
modi sunt voces, quae aliquam adhibent rerum
similitudinem, eaeque parabolae dicuntur, quas
sexto loco enumeravit. Et haec de multiplici
Prophetarum visione dicta sufficiant: nam se-
quenti capite videndum superest, ad quod ge-
nus visionum praefens Ezechielis reuocanda sit.

TRIPLICE
modo reci-
piuntur visi-
ones.

SPIRITV NON

CORPORE RAPTVS HIEROSO

lymam Ezechiel, visionem hanc

perspexit. Cap. V.

VNIVERSIS visionibus propheticis, ac singulis earum generibus quaedam ex dictis ita conueniunt, vt per, ea haud secus quam per differentias species, ab alijs distinguantur. Verum huic

nostrae illa omnia ita sunt propria, vt cuncta ferè visionum genera hac vna visione contineantur. Nam quod ad prophetici luminis influxum spectat, vel ad id, quod Sanctus Isidorus vocat, Spiritu sancto repleti; quis illud neget Ezechie-

EZECHIEL Spiritu sancto repletus. Ezech. 40. v. 3. & 2. Ezech. 43. v. 5.

VISIONES videt sensibiles. Ibid. v. 6. & v. 10.

AVDIT DOMINUM in nube loquentem. Ezech. 1. v. 4. PARABOLAS audit.

Ezech. 44. v. 2.

Ezech. 21. v. 7.

MAXIME ornatus Ezechielis sermo.

S. Thom. 2. 2. q. 173. ar. 3. corpore.

S. Hier. epist. ad Marcel. 17. tom. 1.

SPIRITV, non corpore Hierosolymam fuit translatus Ezechiel.

li, super quem facta dicitur manus Domini, quique in visionibus Dei adductus fuit: Et eleuauit me, inquit, spiritus, & introduxit me in atrium interius &c. Quod si sensibilia exquiras signa, videt domum, muros, portas, atria, porticus, gazophylacia, atque id genus infinita propemodum alia; vocem audit, audit siquidem loquentem ad se de domo. & dicentem, locus solij mei &c. Et iterum: Tu autem fili hominis ostende domui Israel templum. In nube porro loquentem Dominum audit, siquidem vidisse se affirmat gloriam Domini ingredientem templum, cuius species erat secundum aspectum, quem viderat iuxta fluium Cobar: ibi autem: Et vidi, inquit, & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone, & nubes magna, & ignis inuoluens. Parabolis verò maxima huius prophetiae pars plena est: quid enim aliud quam parabolam quandam

significare videntur illa verba: Porta haec clausa erit, non aperietur, & vir non transibit per eam, & quae sequuntur? Hic verò loquendi modus non infrequens fuit Prophetae nostro, qui Dominum sic olim interpellauerat: A, a, a, Domine Deus: ipsi dicunt de me: numquid non per parabolas loquitur isse? Quasi verò fidem suae abrogare videretur prophetiae tam eruditus, figurisque, & translationibus

ornatus sermo, qui, vt ait Rabbi Dauid, non propheticus, sed ad ostentationem ingenij compositus esse putetur. Quod verò ad modum recipiendae visionis spectat, in ecstasi fuisse Prophetam, probat sanctus Thomas illis eiusdem Prophetae verbis: Facta est super me manus Domini. At quod fuerit in vigilia, probare videtur, quod adductus dicitur in terram Israel: quid enim oporteret illum eo ducere, si ibidem vel dormiens, vel in mentis excessu haec illi ostendenda erant, quae non minùs clarè possent Babylone repraesentari? Accedit huic etiam, quod auribus audire, oculis videre non rarò praecipitur, & quòd, conspecta gloria Dei, cecidisse dicitur super faciem suam: quae omnia vix videntur intelligi posse homini accidisse non vigilanti. Id quod confirmat Beatus Hieronymus, Paulae, & Eustochij nomine ad Marcellam scribens:

Post gurgitem, inquiens, grauem Cobar, de quo Ezechiel capillo verticis sublatu Hierusalem vsque transfertur, vt habitet terram repromissionis. Quae verba Hieronymi vix intelligi possunt, quin pariter intelligatur, ab eo probari sententia, quae corpore putat Hierosolymam fuisse translatus Prophetam.

Verum enim uero, si rem ipsam attentius perpendamus, facile inueniemus, spiritu tantum, & non corpore haec omnia Prophetam praestitisse: nam quamuis in terram Israel adductus fuisse dicatur, ac di-

Explan. Tom. 2. Par. 2.

A missus fuisse super montem excelsum nimis, super quem erat quasi aedificium ciuitatis, atque tam ciuitatem, quam templum ibidem mensurasse, singulasque partes proprijs sacerdotum, ac sacrificiorum ministerijs deputatas contemplatus fuisse, quae omnia ad ciuitatem Hierusalem, eiusque templum spectare videantur; tamen si tempora expendamus, quibus haec visio Prophetae ostensa fuisse dicitur, facile inueniemus, nulla ratione corporeis oculis Hierosolymitanum templum, quod non extabat, videre potuisse. Nam, vt ipsemet Propheta testatur, in anno decimo quarto, postquam percussa est ciuitas, in ipsa hac die facta est super eum manus Domini, & adductus fuit in terram Israel, & vidit ea omnia,

B quae sequentibus retulit capitibus. at templum vnà cum vrbe incensum fuit, vt habetur in libris Regum: anno igitur decimo quarto ab excidio templi, haec ei visio fuit ostensa. Perspicuum autem est in sacris historijs, idque nos infra suis locis ostendemus, templum ante septuagesimum à proprio excidio annum instauratum non fuisse: non ergo fieri potuit, vt decimo quarto anno ab excidio, hoc est, annis sex & quinquaginta, antequam instauraretur, integrum perfectumque à Propheta conspiceretur. Ex quo fit, vt templum ipsum marmoreum corporeis oculis videri minimè potuerit. At potuit, inquit, corporeis oculis videri, quamuis verè templum non extaret, haud secus quam

C Raphael Tobiae apparuit; cum ignorans quod Angelus Dei esset, salutauit eum: Quare & ipse Raphael ad vtrumque Tobiam ait: Videbar quidem vobiscum manducare & bibere: sed ego cibo inuisibili & potu, qui ab hominibus videri non potest, vitor. Verum satis apertè testari videtur idem Propheta, non corpore raptum se fuisse in urbem, sed spiritu; sic enim habet: In visionibus Dei adduxit me illic, id est, diuinæ visionis efficacitate raptus in ecstasim, interfui domus commensurationibus exigendis, titibusque ac legibus ab Angelo perconsensendis. Quae sententia disertis verbis a Magno Gregorio confirmatur, sic scribente: Manus quippe in visione est

D uis quia nihil de ciuitate, quam viderat, iuxta litteram dicat? Nam spiritualiter de ea loquitur, quam spiritualiter contemplantur. Quae sanè Gregorij sanctissimi viri sententia, qua ratione intelligenda sit, quidque significare voluerit, cum sensum litteralem negauerit, infra explicandum est; nunc enim veram eam, certamque arbitramur, quae tradit, spiritualiter contemplatum fuisse Prophetam urbem, quam spiritualiter quoque pertractat. Sed quod ad institutam disputationem pertinet, nihil addi posse videtur ad ea, quae Sanctus Hieronymus scripsit. Fit autem, inquit, super eum manus Domini, vt iuxta carnem Babylone positus in spiritu ad terram veniret Israel: & nequaquam in visione, sed in visionibus Dei poneretur super montem excelsum

E nimis. Haec Sanctus Hieronymus, qui planè nouerat, tantam esse vim internae contemplationis, vt vix possit iudicare ipse, qui videt, corporeisne, an internis tantum rem illam intueatur obrutibus. Siquidem alibi: Non parui operis est, inquit idem Hieronymus, quod oculis carnis, vel mente conspexeris &c. Hanc verò disputationem vniuersam, in quam nos inducunt priora Ezechielis verba, quibus visionem hanc enarrare aggreditur, celeberrimus quidam Pauli locus continere videtur, quo explicato explicatum fore sperabimus id, quod maximè perpendendum est, vt intelligamus, quid viderit Propheta noster, & qua id ratione perspexerit. Quapropter si in eiusmodi loci explicatione non nihil

b

immora-

Infra tom. 3. appar. part. 1. lib. 3. cap. 1. & 2.

Tob. 5. v. 6.

S. Gregor. homil. 13. in Ezech.

SPIRITV, liter de ciuitate loquitur.

S. Hieron. lib. 12. com. in Ezech.

MAXIMA diuinæ contemplationis vis.

S. Hier. Ezech. 43. v. 10.

immorarer, me gratiam apud lectorem initurum existimaui, ideoque illum sequenti capite explicandum suscepi, & cum hoc nostro conferendum.

EZECHIELIS VISIO

CVM PAVLI IN TERTIVM

caelum raptu confertur.

Cap. VI.

Agnam, admirabilemque esse, extremo capite proposuimus, diuinae contemplationis dulcedinem, atque efficacitatem, ita ut vix ab ipso percipiente dijudicari possit: id quod exemplo, verbisque Apostoli testatissimum est. Nam quod Propheta noster sub-

obscuris, ut cetera indicat, spiritu quidem Babylo-
ne Hierosolymam translatus ab Angelo fuisse; id
verò tam mirabili modo contigisse, ut corpore ipso
raptus quodammodo videatur, id omne disertis
verbis testatum habemus à Paulo, modum referen-
te, quo in tertium caelum fuerit raptus. Sic enim
habet: *Scio hominem in Christo ante annos quatuor-*
decim, siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio,
Deus scit, raptum huiusmodi usque ad tertium cae-
lum. Et scio huiusmodi hominem, siue in corpore, siue
extra corpus nescio, Deus scit. Quoniam raptus est in
paradisum &c. Hunc locum acutissimè examinat
Sanctus Augustinus, & aliud fatetur à Paulo sciri,
de quo nos dubitare non licet, aliud nesciri, quod
nos decernere nullatenus decet. Cumque rationes
perpendisset, quae dubitationem Paulo submoue-
re posse videbantur, sic eum alloquitur. Quid ergo
scis, quod discernis ab eo quod nescis, ne creden-
tes fallantur? Raptum, inquit, eundem hominem
usque ad tertium caelum. At illud caelum, aut
corpus erat, aut spiritus: si corpus erat, & corpo-
reus oculis visum est, cur illud caelum esse scitur,
& in corpore visum esse nescitur? Si autem spiri-
tus erat, aut corporis imaginem praebuit, & tam
incertum est, utrum corpus fuerit, quam incertum
est, utrum in corpore visum sit: aut sic visum est,
quomodo videtur mente sapientia sine ullis ima-
ginibus corporum, & nihilominus certum est vi-
deri non potuisse per corpus. Aut ergo utrumque
certum est, aut utrumque incertum: aut quomodo
certum quod visum est, incertum autem per quod
visum est? Quibus omnibus, atque alijs dubitatio-
nibus tandem respondet: Hoc, ipsum ignorasse in-
telligamus, utrum quando in tertium caelum rap-
tus est, in corpore fuerit, quomodo est anima in
corpore, cum corpus viuere dicitur, siue vigilantis,
siue dormientis, siue in ecstasi, à sensibus corporeis
alienata: an omnino de corpore exierit, & mor-
tuum corpus iaceret, donec, peracta illa demon-
stratione, membris mortuis anima redderetur &c.
Proinde, quod vidit raptus usque in tertium cae-
lum, quod etiam se scire confirmat, propriè vidit,
non imaginaliter: sed quia ipsa à corpore aliena-
tio, utrum omnino mortuum corpus reliquerit, an
secundum modum quendam viuentis corporis ibi
anima fuerit, sed mens eius ad videnda, vel audien-
da ineffabilia illius visionis arrepta sit, hoc incer-
tum erat, ideo forsitan dixit: *siue in corpore, siue ex-*
tra corpus nescio, Deus scit. Haec Sanctus Augusti-
nus. Beatus verò Remigius, cum triplices illas vi-

sionum differentias, quas supra ex Augustino com-
memorauimus, totidem ferè verbis retulisset, haec
subdit: Tres igitur caeli non absurdè possunt intel-
ligi tria genera visionum, de quibus haecenus lo-
cuti sumus; ita tamen ut per primam visionem in-
telligamus, quidquid intra ambitum siderei caeli
continetur pariter cum ipso, quod & firmamentum
appellatur. Per secundum caelum spirituale, ubi
angelica natura, & animae sanctorum in contem-
platione Dei sunt positae. Tertium verò caelum,
intelligitur iam intellectualis visio, & rationalis,
qua intelligendo conspicitur charitas, pax, gau-
dium, longanimitas, bonitas, benignitas, fides, mo-
destia, continentia, ceteraque huiusmodi, quibus
propinquatur Deo; & quia ipse Deus videtur, ex
quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Ad
quam, id est, intellectualem visionem, quae desi-
gnatur per tertium caelum, raptus & eleuatus est
Apostolus. Vbi, id est in intellectuali ratione, non
solum ea, quae in spiritali caelo sunt, intelligendo
vidit, sed etiam ipsam Dei substantiam, Verbum-
que Deum, per quod facta sunt omnia in charitate
Spiritus sancti, non per corpus, non per similitudi-
nem corporis, sed sicut est ipsa veritas, contempla-
tus est in hac vita, videlicet quomodo Deus omni-
potens Trinitas sit in personis, & vnitas in substan-
tia, sicut videndus est ab omnibus sanctis post ge-
neralem resurrectionem. Quaestio verò non modi-
ca isto in loco oritur, quomodo ipsa Dei substantia
à quibusdam in hac vita positis videri potuerit,
propter illud quod dictum est ad Moysen: *Nemo*
potest faciem meam, id est, inuisibilitatem meam vi-
dere & viuere: & propter illud: Deum nemo homi-
num vidit vnquam, in mortali vita ex toto positus.
Quae ita soluitur, quia potest humana mens, id est,
intellectus, & rationalitas animae diuinitus rapi
ex hac vita ad angelicam vitam, antequam per
istam communem mortem carne soluatur, sicut
credendum est de beato Apostolo, ubi à Deo facta
est ab huius vitae sensibus quaedam intentionis
auersio, & tam euident, tamque manifesta sit ea-
dem visio intellectualis, ut siue in corpore, siue ex-
tra corpus fuerit, id est, utrum, sicut solet in vehe-
mentiore ecstasi, vel excessu ab hac vita, mens in-
illam vitam fuerit alienata, manente corporis vin-
culo, anima videlicet in corpore, an omnino talis
resolutio facta fuerit, qualis in plena morte con-
tingit, anima recedente: ipse se nescire profitetur.
Haec Remigius. Quae etiam à nobis de Pauli vi-
sione dicta sufficient. ex qua ad nostram hanc Eze-
chielis visionem explicandam colligere licet, &
confirmare huius praestantiam, & excellentiam.
Nam quidquid sit de loco, tempore, ac visionis
modo, hoc vnum significare videtur, dubitans
an in corpore, vel extra raptus sit Paulus, quod &
praedicti sancti confirmant, tantam, tamque exi-
miam fuisse visionis praestantiam, vim, efficacita-
tem, ut dubitari meritò posset, in corpore ne, an ex-
tra facta fuerit. Quapropter mirum videri non de-
bet, si propheta Ezechiel visionem sortitus illa,
haud longè inferiorem, adductum se dicat in ter-
ram Israel, vidisseque & audisse, aliaque ibi-
dem praestitisse, quae meritò nescire nos faciant,
nedum dubitare, an in corpore, an extra corpus
visa sint, vel audita. Iure igitur Procopius: Visio, in-
quit, prophetica mentis oculis fit, quibus videntur,
quae futura sunt, tam planè, ut oculis cernuntur,
quae videntur, quod Deus Prophetarum men-
tes illustrat. Sed & Basilii hoc ipsum confirma-
re videtur, dum rationem reddit, ob quam pro-
phetiae

B. Remig. in
epist. Pauli
ad Corinth.
TRES CAE-
li tria visio-
num genera.

PAVLVS IN
hac vita vide
gloriam quam
vident beati
caelo.

EVIDENS
& manifesta
intellectuali
visio in du-
bium adducta
an in corpore
videatur, aut
extra.

VISIONIS
huius prae-
stantia, & ex-
cellentia.

Procop. in
Isai. 13.

2. Cor. 12. V.
2. & seq.

S. Aug. lib.
12. de Gen. ad
litt. c. 5.

Q V I D
sciat Paulus, &
quid nescire
se dicat.

S. Basil. phetiae omnes visiones dicantur. Visus, inquit, sensuum acerrimus, & ideo prophetia visio dicitur, quod ante oculos, & conspectum ponat, quae reuelantur Prophetis. Nihil enim sensus ita res sensiles apprehendit, ut visus, unde contemplatio rerum diuinarum delibata ab Spiritu sancto Prophetarum animis, propter perspicuitatem visio nominatur, & Prophetarum, Videntes, quod consilia diuina videant; & ideo Prophetarum se vidisse significant; per formas enim quas etiam impressas a Deo suis animis vident; nec enim Deo voce est opus, ut intellectum rerum nobis exciperet, sed formas rerum intellectibus imprimit, quibus res vident Prophetarum clarius, quam ea quae cernunt oculis. Haec Basilus. Quae

AUDIRE non minus, de auditu, tactu, motu, atque alijs etiam, & tangere dicuntur Prophetarum, quae intellectu percipiunt.

S. Cyprianus de tentatione. Et localiter quidem, inquit, in deserto prima fuit tentatio, sed ceteras eo modo circumduxit tentatoris astutia, vel circumduci passa est patientia Saluatoris, quomodo Ezechiel, cum super fluuium Cobar sederet, Hierosolymam raptus in spiritu, ciuitatem aedificat & metitur, & muros, & templum instaurat. Quae quidem Cypriani sententia, quamuis, quod ad Christum spectat, spiritu, non carne delatum super pinnaculum templi, & super montem excelsum, ab alijs examinanda praetermittatur, quae non est nostri instituti: nihilo minus tamen eius sententia, quae putat, Ezechielem spiritu ductum fuisse Hierosolymam, ibique templum, ciuitatemque instaurasse, ac mensurasse, siue spiritu instauratam, spiritu quoque mensurasse, & manifesta est, & praedictorum Patrum sententia valde consona, atque adeo sententiam, quam tenemus, valde confirmans.

PAULI ET Ezechielis visiones conferuntur.

UTRAQUE visio in mentis excessu.

S. Thom. 2.2. q. 173. art. 3. in corp.

Iam verò ut hoc interim de huius visionis praestantia dicamus, ea haud difficilè poterit cum eximia illa, & praexcellenti Sancti Pauli Apostoli conferri. Et primum, quod in ecstasi, aut mentis excessu utraque facta sit, planè constat ex dictis. Nam illa Sancti Pauli cum tanta mentis eleuatione facta fuit, ut meritò dubitari posset, num ab ipsa corporis vnione abstracta fuerit anima, nedum ab omni sensus, aut corporeae operationis participatione seposita. De hac verò nostra visione Ezechielis dubitari etiam non potest, eam à Propheta in mentis excessu visam fuisse, tum propter Sancti Hieronymi auctoritatem, qui ut vidimus, carne Babylone positum Prophetam, spiritu in terram Israël adductum fuisse affirmat: tum vel maximè propter rationes Sancti Thomae, monentis, prophetica reuelationem quatuor modis contingere, secundum influxum intelligibilis luminis, vel per impressionem intelligibilium specierum, vel tertio secundum impressionem, aut ordinationem imaginabilium formarum, aut tandem secundum expressionem formarum sensibilium. Et quidem cum reuelatio sit hoc extremo modo, nulla potest esse alienatio à sensibus, cum sensibus percipiendae sint species illae, aut imagines sensibiles, vel eae sint à Deo denuo formatae, ut cum Moyses rubum vidit,

Explan. Tom. 2. Par. 2.

A Daniel scripturam: vel per alias causas iam ante productas, quae tamen diuina prouidentia ad aliquid praeterea significandum ordinantur in mente Prophetarum, sicut arca Noë Ecclesiam illi significare poterat. Priori autem, vel secundo modo non est necessarium, alienationem à sensibus accidere, potest quidem, sed non fit semper: nam & in nobis perfectum iudicium intellectus habetur per conuersionem ad sensibilia, quae sunt prima nostrae cognitionis principia. At verò cum reuelatio prophetica sit secundum formas imaginarias, necesse est fieri abstractionem à sensibus, ut talis apparitio phantasmatum non referatur ad ea, quae exterius sentiuntur. Quam abstractionem nonnumquam contingere affirmat perfectam, ita ut nihil homo sensibus percipiat; aliquando verò ita, ut sensibus aliquid etiam percipere possit, non tamen plenè discernat, quae exterius percipit, ab ijs quae imaginabiliter videt. Nam iuxta Augustinum: sic videntur, quae in spiritu sunt imagines corporum, quemadmodum corpora per corpus, ut simul cernatur & homo aliquis praesens, & absens alius spiritu tamquam oculis. Quae quidem Beati Augustini sententia manifestè probat, visionem hanc Ezechielis, in qua nihil, ut ostendimus, corporeis oculis cernebatur, multa verò spiritu conspiciebantur, sine perfecta à sensibus alienatione accidere non potuisse. Id quod non modò tenet ipse Sanctus doctor, verum etiam eam nobilissimam, atque dignissimam fuisse confirmat. Modum enim assignat, quo huiusmodi mentis alienationes Prophetis contingant, quantumque alienae sint ab illis, quae arreptitijs vel furiosis accidunt; & has affirmat esse cum aliqua inordinatione naturae; propheticas verò, per ordinatissimam causam, vel naturalem, cuiusmodi sunt somnia: vel per spiritualem causam, sicut per contemplationis vehementiam, ut de Petro legitur: vel virtute diuina rapiente, secundum illud Ezechielis: *Facta est super me manus Domini.* Itaque non modò arbitratur Sanctus Thomas, Ezechielem Prophetam in ecstasi, aut mentis excessu visionem hanc conspexisse, verum etiam diuina quadam virtute raptum, atque singulari quodam modo ad suprema, & ineffabilia mysteria diuinitatis contemplanda eleuatum fuisse. Quod verò ad ea, quae Paulus vidit, & audiuit, spectat, Remigius, ut vidimus, cum alijs Patribus arbitratur, propter visionis praestantiam, ac celsitudinem, Deum ipsum perspectum illi fuisse, quod quoniam non est huius loci disputare, aliquid tamen simile de Propheta nostro licet existimare, qui non semel gloriam Dei sese conspexisse testatur: idque confirmat Ecclesiasticus: *Ezechiel, inquit, qui vidit conspectum gloriae, quem ostendit illi in curru Cherubim;* idque non modò in prima visione, sed semel, atque iterum in hac extrema, ut videre est apud ipsum: *Et vidi, & ecce impleuit gloria Domini domum Domini.* Et iterum: *Et vidi visionem &c. & species secundum aspectum, quem videram iuxta fluuium Cobar, & cecidi super faciem meam.* Quem locum dum explicat Sanctus Hieronymus, haec ait: Et ecce qui prius conspexeram gloriam Dei Israel venientem per viam orientalem, vidi repletam gloria Domini domum eius: & vocem ad me de domo interiori loquentem audiri. Quae quid sit locuta, Scriptura non narrat: nisi forte illud Apostoli: *Et audiui verba ineffabilia, quae non licet homini loqui.* Haec Sanctus Hieronymus. Qui facem nobis

Aug. lib. 12. super Genes. ad lit.

RATIONE probatur, visionem Ezechielis sine ecstasi non fuisse.

Act. 1.

Ezech. 4. v. 1.

S. Remigius.

SIMILIS utraque visio in ijs quae videntur. **Eccles. 49. v. 10.**

VIDIT EZECHIEL gloriam Dei. **Ezech. 44. v. 4. & 43. v. 3.**

S. Hieron. sup. Ezech. 43. lib. 13.

EZECHIEL audiuit arcana verba, quae non licet homini loqui.

praeferte videtur in hac, Pauli, & Ezechielis, quam persequimur, visionis similitudine. Atque idem significasse videtur Propheta noster, tantis obvoluens sua scripta difficultatibus, ut, vel ipsi a solerti lectione expensis, celsissima intelligantur esse, atque ineffabilia, quae illis continentur mysteria.

TEMPLVM
caeli nomine
censetur.

B. Remig. vbi
supra.

TEMPLI
caelorumque
collatio.

Ezech. 41. v.
3. & 4.

TERTIVM
caelum san-
ctum sancto-
rum est.

Rupert. lib. 2.
comm. in E-
zech. c. 4.
FILIVS HO-
minis dicitur,
ne magnitudi-
ne reuelatio-
num extolla-
tur.

Illud verò silentio praetermittendum non est, quòd in tertium caelum raptus dicitur Aposto-
lus, quòd non ductus fuisse videtur Ezechiel. Ve-
rùm si attentius perpendas antiquum sacrae
Scripturae morem, quem nos fuisse suo loco pro-
bamus, facile intelliges, eo modo quo templum
caeli nomine censetur, in hoc quoque similem
fuisse vtramque visionem. In tertium namque
caelum raptus fuit Paulus, utpote qui, transcen-
sa terra mundi huius habitatione, ad primum
caelum aethereum ascendit, quo volucres caeli,
ut ait Remigius, volitare solent, quo transceso,
ad aethereum septem errantium stellarum, duo-
decimque Zodiaci signorum perducitur, ac tan-
dem ad supremum tertium, quod empyreum di-
citur, raptus fuit, vbi Dei optimi, rerum omnium
conditoris, sapientissimi que gubernatoris, ac
Domini sedes, beatorum spirituum exercitiis
innumeris vallatur, benedicunt, & adorant. Ho-
rum autem omnium similitudinem quandam
expresit Propheta noster, qui potenti manu
Dei, Angelique ductu vtrumque exterius a-
trium, quasi terrestre domicilium, in quo homi-
nes verantur, ac degunt, primum transcendit:
deinde in atrium interius ductus est, quo ele-
mentares substantiae, non modò aquae, & ignis
perpetua asseruatione exprimuntur, verum etiam
ipso maris nomine, altarisque incendiis ipsa aeth-
erea regio indicatur, in qua sacerdotes, ministri-
que reliqui, votis, oblationibus, ac cantilenis su-
prema petentes, quasi volitare videntur, & can-
ere volucrum instar. Quae omnia ad primum spe-
ctant caelum. Ductus deinde est ad secundum,
quod, sancta, dicitur, in quo septem candelabri
lucerna, totidem stellae errantes, duodecim men-
sae panes, totidem Zodiaci signa demonstrant;
auroque inclusis ordine gemmis, ceterae firma-
menti stellae indicantur. Quae omnia emen-
sus, praeteriens tandem ad tertium caelum pe-
netrare visus est, quando, *Introgressus intrinse-
cus*, Angelus, inquit, *dixit ad me: hoc est sanctum
sanctorum*, vbi Deus Optimus ac Maximus se-
det super Cherubim. Verum haec ad mysticos
potius sensus videntur pertinere, de quibus seor-
sum tractare decreuimus, ne difficilem hunc cur-
sum, atque impeditam viam litteralis intelligen-
tiae, aut impedire, aut retardare possint. nulla
tamen ratione praetermittendum videtur, quod
ad nostram facere potest morum modestiam, at-
que compositionem: quod sicut Apostolo datus
fuit angelus Satanae eum colaphizans, ne reue-
lationum magnitudine extolleretur, sic etiam,
Ruperto attestante, Ezechiel filius hominis com-
pellatur, opportuna commemoratione infirmita-
tis, ac si diceret: O videns, magnitudine reuela-
tionum ne extollaris, vbi visiones Dei vides,
quia filius hominis vermis es: hoc non te prae-
tereant, istud tene memoriter. Ita humiliato capi-
te, *vide oculis tuis, & auribus tuis audi*, oculis
cordis, auribus interioris hominis. Haec ille. At-
que de visionis difficultate, modo, praestantia,
& loco dicta sufficiant. superest iam, ut de eo,
quod vidit, pressius disseramus.

QVOD VIDERIT EZECHIEL IMAGINEM aedificij omnibus suis numeris absoluti, atque perfecti.

Cap. VII.

A quae praecedenti capite confirmavimus, difficultatem huic asserere videntur. Nam si corpore raptus fuisset Hierosolymam Propheta, ibique exterius sensibus aedificium aliquod exstructum conspexisset, nulla superesset ratio dubitandi, an aedificium partibus constans secum inuicem convenientibus, conspectum fuisset; an verò contrariis & repugnantibus. Verum cum ex Propheta mente, ex sanctorum placitis rationibusque sit confirmatum, spiritu raptum Prophetam, spiritu quoque spirituales imagines conspexisse, dubitare contingit, num imagines illae res aliquas referant, quae aut fuerunt, aut reuera esse potuissent; an vero commentitiae sint, quae quenusquam exstent. Huiusmodi namque dubitatio, neque à ratione aliena est, neque à sacrae Scripturae consuetudine longè remota. nam, ut bene notavit Pradus, plerumque Deus rerum impossibilium imagines spiritui Prophetae imprimit, quae aptissime referant res alias spirituales, quae aut sunt, aut reuera futurae sunt. At non aliorum sacrae Scripturae locorum exemplis, quibus res impossibiles proponuntur, haec nritur dubitatio, sed magis rei ipsius difficultati, quae tanta est, ut quamplurimis doctissimis viris, totis viribus, assiduaque defatigatione conantibus partes illas, quas describit Ezechiel, ad vnum reuocare aedificium, nemo tamen illorum, quod sciamus, haecenus rem integram sit assecutus. ex quo facile licet conijcere, id esse impossibile, quod tot saeculis nondum explicatum fuit. Accedit huc etiam Sancti Gregorij Magni auctoritas magna, qui etiam rationibus probare contendit, non posse prophetiae huius historiam de aedificio aliquo intelligi. ipse enim super illa verba Prophetae: *Et dimisit me super montem excelsum nimis, super quem erat quasi aedificium ciuitatis vergentis ad Austrum*: sic scribit: Cuius videlicet ciuitatis aedificium accipi iuxta litteram nullatenus potest: nam paulo post subdit, hoc ipsum aedificium calamo sex cubitorum & palmo; portam verò eiusdem ciuitatis quatuordecim cubitis mensuratam, cuius portae frontes esse perhibet sexaginta cubitorum. Quae cuncta stare iuxta litteram nullatenus valent. Quomodo enim totum simul aedificium calamo, id est, sex cubitis & palmo mensuratur, & portae aedificij in quatuordecim cubitis, frontes verò portarum in sexaginta cubitis extenduntur? Porta verò in ciuitate est, frontes verò in portis, & nulla recipi ratio permittit, quia maius est hoc, quod continetur, eo quod continet. Hae sunt Sancti Gregorij rationes, & verba. Ea verò sententia nisi attentius perpendatur, nobis esse posset impedimento quàm maximo: frustra enim tot annis in conformando Ezechielis aedificio laboratum à nobis esset, si ipsa partium oppositio, ac comensuratio impossibilis, inanes, atque irritos nostros omnes conatus fore demonstraret: neque esset, cur

DVBITAN-
di ratio.

Prad. tom. 1.
commen. Isa-
gog. sec. 11.
DEVS IM-
possibilium
imagines pla-
rumque Pro-
phetis offen-
dit.

S. Greg. ho-
mil. 13. in
Ezech.

Ezech. 40. v.
3.

VALE NO-
bis se se oppo-
nit S. Gregorij
sententia
quam inter-
pretari cupi-
mus, non abje-
cere.

fer, cur haec nostra quisquam legeret, cum non amplius sperandum videretur ex eis emolumentis, aut fructus, quam ab illis, qui perpetuos motus in machinis, lapidem philosophicum in alchimis, aut quadraturam circuli, vel, quod peius est, diametri, aut costae commensurationem in Mathematicis pollicerentur. Quapropter Sancti Gregorij mens attendenda est, ac mox rationes expendendae, ut, quid ipsa verba significare possint, non quid sonent, percipere valeamus.

Fuit hoc non modo Gregorij, sed & aliorum aetatis anteaetiae sanctorum studium in omnibus ferè sacrae Scripturae & verbis, & gestis, Christi Domini, eiusque Ecclesiae mysteria sacrosancta rimari semper, atque statuere, quae ut in Spiritus sancti prophetis oraculis solidius fundent, & altius, solent quandoque ipsum historiae sensum, tamquam minus aptum, aut etiam impossibilem diuere, ut, historia sublata, quasi egesta humo, in ipsa petra solida diuini verbi iaciant dogmatum pietatis nostrae fundamenta. Hanc verò esse Gregorij mentem, & non aliam, probant eius sequentia verba, quibus mysteria quaerit in psalmo, in quo Lunae, & Stellarum fit mentio, non autem Solis, & tandem haec verba subiungit: Si ergo aliquid de historiae, aperta ratione ducimus ad intellectum allegoriae, quanto magis illa spiritualiter accipienda sunt, in quibus iuxta rationem litterae nihil historicum sonat? Haec ille. quibus planè testatum habet, propterea sensum, quem vocat historicum, ab eo sublatum de medio, quod spirituale, aut mysticum firmare ibidem cuperet.

Quod sanè pium Gregorij, & aliorum desiderium Ecclesiae sanctae ea tempestate frugiferum fuit, utpote quo tunc Ecclesiae dignitas, & nomen augebatur, & ipsa omnes inimicorum hominum, Epicureorum inquam, atque similium sustinebat impetus, insidias propulsabat. Verum hac nostra tempestate, cum eruditionis, ac scientiarum specie maximè infestetur Ecclesia, ut proferre cogatur de thesauro suo noua, & vetera, attentius perpendere cogimur, atque examinare, quibusnam oraculis historia subsit, ut, cum ostenderimus, quo haec oracula ab alijs distent, quibus nulla subest, haec, atque illa facilius firmentur, atque stabiliantur. Quapropter Sanctorum, parentum, doctorumque nostrorum, pietatem admiramur, veneramur auctoritatem, sapientiam colimus, ac suspicimus pro viribus imitandam. Et hunc eundem morem tenere decreuimus in explanandis Prophetarum oraculis, in quibus mysterium Christi, eiusque diuinae maiestatis, sapientiae, potestatis menti Prophetae aut caelestis innotuit luminis influxu, aut per intelligibiles species impressas, ut vidimus.

At cum mysteria Christi rerum imaginibus potius, quam verbis exprimuntur, cum non verborum allegoria, sed rerum imaginabilium analogia Scripturae sensus eruendus sit, tunc non esse euellendam historiae veritatem censemus, sed praecintelligendam necessariò, si allegoriae vim percipere velimus: accurata namque rerum, quae signa sunt, intelligentia, harumque, & earum, quae signantur, facta collatio mentem ipsam Prophetae indicat, qua ignorata, prophetiam quoque ignorari necesse est. Quae omnia de vniuersis prophetis visionibus in vniuersum dicta videntur.

Ut igitur ad institutam disputationem propius Explan. Tom. 2. Par. 2.

A accedamus, illud in primis statuendum est, quod perspicuum esse videtur apud Prophetam, quodque ipse etiam Gregorius non negat, sed velut certum quid assumit, nimirum aedificij cuiusdam imaginem visam fuisse à Propheta nostro. Quid enim aliud significant illa verba: *Dimisit me super montem excelsion nimis, super quem erat quasi aedificium ciuitatis vergentis ad Austrum, & introduxit me illuc?* Quid illa angeli instrumenta, funiculus lineus, calamus mensurae significant aliud, quam architecti se munus subire velle, atque aedificium aliquod mensurare? Quid verò aliud sonant illa verba, murus, domus, porta, gradus, limen, thalamus, frontes, fenestrae, atria, gazophylacia, vestibulum templi, altare, columnae, sanctum sanctorum, & reliquae, quid inquam aliud significant eiusmodi voces, quam aedificij, immo & templi partes ac membra? In quo nulla potest cuiquam subesse dubitandi ratio. Possit tamen hoc vnum dubitari, num eiusmodi partes, earumque praescriptae dimensiones eiusmodi sint, ut in vnum aedificium pulchrum debita ratione commensuratum possint coalescere? an verò contra secum pugnent, ita ut cuius aedificij fuerit eiusmodi porta, esse nulla ratione possint frontes; atque adeo totum id, quod hac visione continetur, quod ad imaginarias figuras spectat, chimaeram potius referat, quam exactam aliquam imaginem partium.

B portione pulcherrimam? Quae quidem tam contraria rerum dissimilitudo, & tam dissimilis partium contrarietas nulli probanda esset, ni fallor, nisi apertis sacrae Scripturae verbis ita indicaretur, ut negari nulla ratione posset. Quare non dubito, maximam rerum, quae signa sunt, concordiam exoptari à lectore; si tamen ea possibilis videatur. Id quod maximè exoptandum erit attentius perpendenti, vniuerso hoc Ezechielis aedificio non Babylonis temeritatem, confusionemque significari, sed Ecclesiae Christi pulchritudinem, membrorum omnium maximam consensionem, quae tota pulchra dicitur, *terribilis ut castrorum*

C *acies ordinata*: domus sapientiae, & corpus Christi compactum, & connexum per omnem iumenturam subministrationis, ut loquitur Sanctus Paulus. Cum igitur necessarium esse putemus, exemplum respondere exemplari, imaginemque similem esse ipsi rei, cuius est imago, in eam venimus sententiam, ut arbitremur, internis spiritus sui oculis aedificium quoddam conspexisse Prophetam, omnibus numeris absolutum, atque perfectum, cuius singula membra incredibili artificio, ac proportionem secum ipsa, & cum aedificio vniuerso mirificè responderent, cuius facies nihil, quod animus aut oculi mirarentur, non habebat, munitissimas portas, amplissimas porticus, spatiosissima atria, regia inquam palatia, columnis suffulta marmoreis, auratis laquearibus, aureisque desuper veribus quasi coronis ornata: quarum omnium partium dimensiones, numerum, ordinem, proportionem contemplabatur attentius, & quasi quibusdam symbolis ad superiora eleuabatur, & mentis oculis conspiciere videbatur domus Dei, hoc est, Ecclesiae Christi oeconomiam, ordinem, dispositionem, gradus, ministeria, quae consimilibus illius fabricae ornamentis repraesentabantur. Id quod coniectura quadam tantummodo ductus, antequam animum, omniaque nostra studia in hanc vnam Prophetiae visionem intelli-

E gendam

AE D I F I
cium conspi-
citur à Pro-
pheta.
Ezech. 40. v.
2. & 3.

DE CVIT
Ecclesiam
Christi ordi-
natam, ordina-
to aedificio re-
praesentari.
Cant. 4. v. 7.
Ephes. 4. v.
16.

PER FE-
ctum aedifi-
cium vidit E-
zechiel.

LITTERA-
lem sensum
concellere so-
lebant sancti,
ut pietatis do-
gmata funda-
rent.
Psal. 8. v. 4.

QVO HO-
nore prosequa-
mur sanctos
doctores, ac
parentes no-
stros.

DIVERSAE
prophetiae di-
uerfa ratione
explicandae
sunt.

CONCORD
aedificium de-
scriptionibus
ostensis pro-
batur.

IOANNIS
Ferrerij lucu-
lentum testi-
monium de
templo.

AEDIFI-
cium quod de-
scribi praeci-
pitur, perfe-
ctum est &
constans.
Ezech. 41. v.
10. & 11.

RESPON-
detur ad argu-
menta.
Ezech. 40. v.
1. & 6.

gendam impenderem, suspicabar potius, quam crederem: at postquam singulari Dei Optimi ac Maximi beneficio obrinere potuimus, ut has nostras templi ab Ezechiele descripti formas, ad exitum perducere vel magna ex parte potuissimus, iam id non credere videmur, sed intimis mentis, externisque corporis oculis aspicere. Atque idem ipsum solerti lectori persuasum fore existimauimus, cum primum, lectis his nostris commentarijs, intelliget hoc esse aedificium ab Ezechiele descriptum, cui omnia, quae mensurat vates, membra conueniunt: nullisque constare, quae non apte respondeant, seruatis omnibus perfectae architecturae praeceptionibus, à quibus nulla ratione dissentiant, aut illis vlla ex parte aduersantur. Cuius rei vel vnum afferam testimonium, quod si omnibus tantae auctoritatis esset, quantae est mihi, facile sperarem, nullum me deinceps hac in parte aduersarium habiturum. Illud est Ioannis de Herrera, maximi quondam Philippi Secundi Regis Catholici architecti, ac magistri mei. Is cum primum has nostras descriptiones perspexit, earumque proportionem, partium dimensiones, summam consensionem ac pulchritudinem, ut erat ingenij acuminis singulari, perpendere potuit, ingenuè fatebatur, aliquid diuinæ sapientiae in ipsa se architecturae proportionem subolfacere, ita ut etiam si descriptiones ipsas tantummodo vidisset, audissetque à nemine, neque legisset eas sacris litteris contineri; nihilo minus tamen ipse facile iudicasset, ab humano ingenio excogitatum non fuisse eiusmodi aedificium, sed à Deo ipso infinita sapientia architectatum. Quam ingeniosissimi ac prudentissimi viri sententiam & mihi saepius manifestauit, eamque non dubito quin Regiae Maiestati, cui erat intimè carus, constanter aperuerit: huius enim primum commendatione, deinde verò ipso Rege probante, maximis ab eo muneribus, atque honoribus hoc nostrum quaecumque studium cumulatam fuit: sine quibus vix, aut ne vix quidem in publicum prodisset.

Verum haec externa forte videbuntur, veniamus ad propria: & demus, quod ab omni videtur ratione alienum, aedificium hoc ita partibus constare contrarijs, ut ad fabricam reuocari minime possit: non igitur ad descriptionem poterit vnam adduci; cum figurae, ac lineamenta aedificium possibile repraesentent. Neque verò graphidis arti hoc vnum tribuendum esse censet Vitruuius, verum etiam totam pingendi artem circa ea versari putat, quae aut sunt, aut esse possunt: ex quo fit, ut quod esse non potest aedificium, nec pingi rectè possit, in ordinem descriptionum redigi omnino non possit. Quid ergo praecipitur Vati: *Tu autem fili hominis ostende domui Israel templum &c. Figuram domus, & fabricam, eius exitus, & introitus, & omnem descriptionem eius, cunctumque ordinem eius, & omnes leges eius ostende eis.* Quid, inquam, haec praecipuntur, quae impossibilia sunt? quis enim ad ordinem rediget portam quatuordecim vel tredecim cubitos altam, ut habet textus, cum postibus cubitorum sexaginta in aedificio cubitos sex alto? Quae omnia incommoda facile sustulit ipse contextus, qui murum, seu peribolum *forinsecus in circuitu domus* vndique fuisse retulit, cuius latitudine, altitudineque calamo sex cubitorum, & palmi mensurata, *venit ad portam* utique

Atrij, cuius postmodum altitudinem tredecim cubitis, frontes verò sexaginta cubitis exegit. quae omnia explanationibus Prophetarum, & descriptionibus meridiana luce clariora sunt. Non est tamen praetermittenda Polychronij auctoritas, & salutare consilium, qui cum huiusmodi difficultatem fusi pertractasset, nec tamen certi quidquam statuere potuisset, haec verba subiungit: Non est à verisimili alienum, Prophetam quidem exquisitam, perfectamque à spiritu accepisse rerum propositarum reuelationem, atque ipsum similiter consentanea reuelationi mandasse litteris; nec tamen fore, ut qui postea rem cognoscerent, verborum seriem ita exponere videantur, ut nihil sit nisi congruens & cohaerens. Qui ergo his perceptis nihil curiosius quam par est singillatim inuestigant, ob eam causam quam attulimus, Dei prouidentiam cernent. non enim quae nos non comprehendimus, ea vitio vertere mundi rectori debemus, sed admirari Dei prouidentiam, & nostram imbecillitatem profiteri in ijs locis, quae minus assequimur. Haec Polychronius.

Sed ne nihil dixisse videamur ad ea, quae nobis obijciuntur à contententibus, nullum subesse huic prophetae historicum sensum, sanctissimi, doctissimi que pariter Augustini libuit verba referre, quae & modestiae, humilitatisque exempla nobis praebent admiranda, & disciplinae documenta praeclara. Duos, inquit, descripti libros contra Manichaeos, & quia non mihi tunc occurrebant omnia, quemadmodum proprie possent accipi, magisque non posse accipi videbantur, aut vix posse, aut difficile: ne retardarer, quid figurate significarent ea, quae ad litteram non potui inuenire, quanta valui breuitate & perspicuitate explicavi, ne vel multa lectione, vel disputationis obscuritate deterriti in manus ea sumere non curarent. Memor tamen quid maxime voluerim, nec potuerim, ut non figurate, sed proprie penitus cuncta intelligerentur, nec omnino desperans etiam sic posse intelligi, id ipsum in prima parte secundi libri ita posui: sane inquam, quisquis voluerit omnia quae dicta sunt, secundum litteram accipere, id est, non aliter intelligere quam littera sonat, & potest evitare blasphemias, & omnia congruentia fidei Catholicae praedicare, non solum ei non est inuidendum, sed praecipuus, multumque laudabilis intellectus habendus est. Hoc igitur quod maxime suscipere se alijs in locis affirmat Augustinus, nos in hac Ezechielis visione pro viribus conabimur, quoniam nihil quod blasphemias sapiat, hac litterali explicatione contineri arbitramur: immo verò omnia esse maxime congruentia fidei, quoniam & alijs pene innumeris sacrae Scripturae locis congruere ostenduntur. Sed vnum superest examinandum, quo perspecto, nulla supererit amplius in hac disputatione difficultas. Nimirum, an aliqua assignari ratio possit, propter quam visa sit Sancto Gregorio tam difficilis illa quaestio, quam proponit de altitudine aedificij, portae, ac frontium, ut propterea arbitraretur, nullum historiae sensum huic posse subesse visioni, cum contra eius solutio tam facilis visa sit, ut textus propheticus planè ostendat, murum illum calamo vno altum extra domum fuisse; portam autem domus longè ab eo disitam. Cuius rei nullam aliam aptiorem excogitare possem causam, quam quod fabricae descriptionem neque efformare curauit, neque ab alio efformatam videre potuit, in qua, vel vno intuitu conspiceret omnes simul huius aedificij partes eisdem numeris Prophetarum com-

Polychro. in catena.

S. AVGVSTI-
ni modelia.
S. Aug. lib. 3.
de Gen. ad
lit. c. 2.

DEFICIEN-
tibus descri-
ptionibus dif-
ficiles occur-
runt quaestio-
nes, quibus
perspectis, fa-
cile soluantur.

tae commensuratas, & certo certius ibidem indicaret, num membra omnia secum inuicem concordarent, an contra impossibili contrarietate repugnarent. Cuius quidem rei gratia, prius quam de aedificio ipso, quod, quale, aut quantum fuerit, agamus, ostendendum esse iudicauimus, quod figuram totius aedificij non modo oporteat ob oculos mentis spiritu conceptam habere; verum etiam necessarium sit ad huius visionis intelligentiam, eius figuras papyro, vel alia quauis materia ob oculos corporis affabrè efformatas habere, dum haec leguntur.

QVOD PRIUS SIT FORMANDA FABRICAE idea, quàm prophetia intel- ligatur, aut visionis sen- sus percipiatur.

Caput VIII.

VPLEX hominum genus haec nostra lecturum probè scio: alterum est eorum, qui, sapientes cum sint, prae ipsius amore sapientiae in multis augeri sapientiam posse non dubitant, atque adeo à quocumque se doceri facillè permittunt, & numquam addiscere dedignantur, parentque voci Platonicae: Dicebat enim, inquit, alicubi Solon: Discenti assidue multa senectus venit. Et mihi quidem videtur semper sic oportere aliquid discere, cum hominem, qui philosophus futurus sit, siue iuuenis, siue senex sit, vt in vita discat quamplurima. Haec Plato. Alterum verò genus est eorum, qui minimè de sapientiae possessione solliciti, illius nomen & gloriam studiosissimè insectantur. Qui cum omnia se scire putent, non modò nihil curant addiscere; verum si quidquam illis praeter eorum opinionem proponatur, id aegrè ferunt, & alterius importunam arbitantes disciplinam, contumeliosè explodunt. Ideoque nullo negotio persuadere me illis posse sperarem, fabricae ideam necessariam esse ad huius visionis intelligentiam: nam experientia difficultatis, & ingenij quo pollent acumine, atque exercitatione id possent vel nemine indicante cognoscere. Reliquum verò hominum genus hanc nostram assumptionem non modò non suscipiet probandam, verum etiam forte irridebit, quasi nos primi modo nouas videamur leges censere, nouosque modos interpretandi Scripturas velle proponere. Eos tamen hortarer, vt attentius quae ipsi Prophetæ iniunguntur à Deo, notarent; sic enim habent: *Tu autem fili hominis ostende domui Israel templum, &c. figuram domus, &c. omnes descriptiones eius &c. ostende eis, & scribes in oculis eorum.* Quae verba, vt in eorum explicatione videbimus, nihil aliud significare videntur, quàm figuram templi non modo mente esse concipiendam, verum

A etiam papyro, tabula, aut alia quauis materia efformandam, & corporeis oculis subiiciendam esse: quo omnibus notum sit atque perspectum, prophetiam hanc, quae ab Ezechiele tunc scribebatur, cum internis oculis quasi praesens conspiciebat templum, nullo modo percipi posse, nisi ab ijs, qui corporeis quoque oculis figuram domus conspicientes, singulas eius partes, dimensiones, rationes, ordinem, vt mente concipere, oculis intueri possent. Quae omnia planè nouit atque indicauit Sanctus Hieronymus, dum eruditum putat fuisse Geometria Ezechielem, haud secus quàm à Iosue missos Palaestinae exploratores; sic enim scribit, praedicta verba explicans: Non parui operis est, quod oculis carnis, aut mente conspexeris, audientibus demonstrare, vt & ipsi tecum vidisse videantur. Quam obrem scribit & Iosephus, eos, qui ad describendam terram missi sunt ab Iesu filio Naue, fuisse *γεωμετρους*, & artem, quae nunc philosophorum propria est, habuisse Geometriae. Haec Sanctus Hieronymus. Iosephi porro verba haec sunt. Deinde (censuit Iosue) ex singulis tribubus singulos testatae probitatis viros eligendos, qui regionem totam permensi, bona fide & absque dolo magnitudinem eius reuertiarent. In eam sententiam itum est ab vniuerso populo: moxque eos viros misit ad metiendam terram, adiunctis ad eos quibusdam Geometriae peritis, qui propter hanc scientiam errare ac falli non poterant. haec ille. Ex quibus efficax deduci posse videtur argumentum huiusmodi: si, ad mensurandam superficiem terrae, necessariam fuisse Geometriam censuit cum Iosue vniuersus populus Israëliticus; quanto magis necessaria erit ad dimetiendam magnificentissimi templi fabricam, eiusque ac singularum partium longitudinem, latitudinem, celsitudinem, rectitudines, angulos, recessus, projecturas, retractiones, atque his similia propemodum infinita? Quorum omnium non satis est habere dimensiones, sed, ad exactam rei cognitionem, oportet de earum similitudine, differentia, excessus proportionem iudicare. vt propterea dictum fuisse videatur Ezechieli ab Angelo: *vide oculis tuis*, aedificium, vniuersum, ac singulas eius partes: & mensurante me, *auribus tuis audi* referentem, quod cubitis, palmis, aut calamis singulae partes constent. & *pone cor tuum*, hoc est intentam animi cogitationem, vt mente percipere possis, *omnia quae ego ostendam tibi* de admirabili partium symmetria ac proportionem.

E iam verò si Ezechielem sacerdotem, qui viderat, ac plures annos in ipso templo commoratus fuerat, vt illud Israëlitis qui supererant, ac templum ipsum viderant, ostenderet, figuram eius geometricis rationibus describere oportuit; quanto magis oportebit nos idem praestare, vt eadem, quae obscuritatis nebulis contexta eum essent, vix intellectu interlucente quasi eminus vidimus, lectoribus manifestemus, qui nec templum viderunt, neque eius videndae formae tanto studio tenentur? Haec verò omnia ideo exponere lectori decreuimus, vt animi nervos in eam curam intendat, ac labore suppleat id omne, quod industria ac dicendi peritia in nobis desideraretur. Quapropter cum totius fabricae ab Ezechiele descriptae, ac singularum partium figuras delineandas nobis esse iam constet, lectori quoque attentius percipiendas esse putamus, priusquam legere, si intelligere velit,

SINE FIGURIS non potest comprehendere, quod de perspectis rebus scribitur.

S. Hieron. sup. I. Ezech.

GEOMETRIA fuit Ezechiel, cum exploratoribus Palaestinae.

Ioseph. lib. 5. antiq. cap. 1.

GEOMETRIAE scientia in terrae dimensione falli non solet.

VIDENDA, audienda, mente concipienda, quae sunt.

FIGURAE prius intelligendae, quàm commentarij nostri.

Plat. lib. 2. de philosoph.

DESCRIP-
tiones fieri à
Deo ipso Pro-
phetæ iniun-
gitur.

S. Gregor. hom. 2. in Ezech.

LITTERA-
lis sensus radi-
ci, mysticus
fructui com-
paratur.

S. Greg. hom. 40. in Euang.

S. Aug. lib. 2. de doctr. Christ. c. 30.

ARTIVM
cognitio sa-
cræ Scriptu-
ræ interpreti
necessaria.

Ezech. 13. v. 10.

Amos 7. v. 7.

QVARE
non prius ex-
plicata sit vi-
sio.
S. Aug. lib. 2. de doctr. Chri-
stian. c. 16.

lit, aggrediatur. Cuius rei rationem ex ipso A
Gregorio, qui aliter sentire videbatur, desume-
re licet. Vltus propheticae locutionis est, inquit, ut
prius personam, tempus, locumque describat, & postmo-
dum dicere mysteria prophetiae incipiat, quatenus ad ve-
ritatem solidius ostendendam ante historiae radicem figat, &
post fructus spiritus per signa & allegorias proferat. Haec
Gregorij sunt verba. Qui quas vocant cir-
cumstantias, personae, loci, ac temporis, radici
confert; significata per allegorias, arborum fru-
ctibus comparat. Verum enim vero propior mul-
to est sensui allegorico res illa aut historia, ex qua
desumitur eiusmodi figurata locutio, quam locus,
tempusue, in quo vel facta fuit, vel enuntiata
prophetia; hic igitur historiae sensus non mi-
nus necessarius est ad mysticos sensus percipien-
dos, quam, ad proferendos arboris fructus, ne-
cessaria est radix viuens ac vicens, terraeque
optimè inhaerens. Sed quid coniecturis proba-
re contendimus id, quod eiusdem Gregorij ver-
bis, apertissimoque testimonio confirmatur? In
verbis, inquit, sacri eloquij prius seruanda est veritas
historiae, & postmodum requirenda spiritualis intelligen-
tia allegoriae: tunc namque allegoriae fructus suauiter car-
pitur, cum prius per historiam veritatis radice solidatur.
haec sanctus Doctor: cui accinit Beatus Augu-
stinus, qui, cum ea referret, quae ad sacrorum
librorum intelligentiam conducere posse existi-
mauerat, multasque propterea commemorasset
artes, atque in primis aedificatoriam, haec sub-
dit: Harum autem cognitio tenuiter in ipsa humana vita cur-
sumque vsurpanda est, non ad operandum, nisi forte officium
aliquod cogat, de quo nunc non agimus, sed ad iudican-
dum, ne omnino nesciamus, quid Scriptura velit insinuare,
cum de his artibus aliquas figuratas locutiones inserit. Haec
Sanctus Augustinus. Artium praeterea, quas
mechanicas vocant, cognitionem intelligenti
sacras Scripturas tribuit, propter locutiones
quasdam atque similitudines, ex eiusmodi ar-
tibus plerumque desumptas, cuiusmodi est illa.
Prophetarum nostri: *Ipsi aedificabant*, inquit, pa-
rietem, *illi autem lineabant luto absque paleis*.
Quae vix intelligi potest, nisi à praedictae artis
praeceptionibus prius sciatur, lituram luti ab-
sque paleis factam, mox atque aruerit, rimulis
diffusam quamplurimis tandem cadere. Eius-
modi est illa Amos prophetae: *Et ecce Dominus
stans super murum litum, & in manu eius trulla
cementarij*, &c. Et aliae eiusmodi quampluri-
mae, quas esset longum recensere. Si igitur,
propter vnam aut alteram similitudinem intel-
ligendam, artis peritiam exigit Augustinus, quid
quaeso peteret, ad visionem hanc percipiendam,
quae vniuersa in describendo accuratissime
templi aedificio versari videtur? Ars verò haec,
ut dixi, descriptionibus atque figuris utitur,
quibus haud secus de futuro aedificio, vel de
praeterito & iam subuerso iudicat artis peritus,
quam de existente ac praesenti iudicat imperi-
tus. Sublatis verò de medio figuris, vix, aut
ne vix quidem, de non exstante aedificio iudicet
architectus, nedum is, qui nec artis voces no-
uit, neque ipsius scientiae nomen vnumquam for-
san audiuit. Quae sanè causa, ni fallor, fuit,
propter quam in obscuritatis tenebris haecenus
delituerit haec visio. Rerum namque, (inquit Au-
gustinus) ignorantia facit obscuras figuratas locutiones,
cum ignoramus vel animantium, vel lapidum, vel herba-
rum naturas, aliarumque rerum: quae plerumque in Scriptu-
ris similitudinis alicuius gratia ponuntur.

Iam verò huius capitis argumentum, quod
in eo versari videtur, ut probemus exactissimas
templi imagines adhibendas ad visionem hanc
percipiendam, quam illis deficientibus ignora-
re necesse est, hoc, inquam, argumentum, eius-
que vtramque partem propositam, propositis
plurimum Scriptorum irritis conatibus, quasi ap-
tissimis exemplis confirmare non grauabimur.
Atque in primis dubitari merito posset, quid sit
quod praeterita saecula, quae in reliquos sacrae
Scripturae libros vberima ediderunt commen-
taria, de vno Ezechiele (Hieronymo teste) vniuersa
tacuerint? Fuit Parisiense illud saeculum
sapientis, secundum, atque scribendis libris
addictissimum, quod in Ezechiele explicando
non parum laborauit, sed quo fructu nondum
videtur esse perspectum. Etenim Nicolaus Ly-
ranus, Hebraeorum, nostrorumque pariter adiu-
tus commentarijs, conatus est pro viribus, adhi-
bitis etiam suis schematis, Ezechielis vaticinium
explanare. Cuius studium ac diligentia forsitan
aetati illi probabatur, quae, oblitterata pene om-
ni architectonicae artis ratione, Longobardorum
figmenta tota ferme Europa vigeant, atque
aedificiorum quaedam veluti monstra atque
portenta, non sine magnis sumptibus, excita-
bantur: illis verò, quibus perspectus esse potuit
antiquae Architecturae modus, exstantibus ad-
huc Romae templorum vestigijs, quae iuxta
exactam architectandi rationem fabricata erant,
illis inquam, neque Lyrani structura placere
poterit, neque ipsius Prophetarum verbis conso-
na videnda est. Id quod tunc maximè lecto-
ri constabit, cum singulas nostrarum descri-
ptionum partes, ne dicam lineas, ad ipsa Pro-
phetarum verba, quasi ad lapidem Lydium metal-
la, adduxerit. Edidit iustum de Ezechielis ae-
dificio volumen Richardus de sancto Victore,
doctus pariter ac solers scriptor, neque sine li-
neamentis posse Prophetam intelligi arbitratus,
suas addidit commentario figuras. res verò mini-
mè successit ex voto, tum quod linguarum peri-
tia destitutus, difficillimam vocum interpreta-
tionem consequi non potuit; tum verò maximè
quod Architectura minimè eruditus, inelegan-
tes pariter atque deformes proponit templi ima-
gines: rusticorum casas potius reputes, quam
domum Dei, quae infinitis ferè nominibus Dei
dicitur. Nimirum propter omnium rerum ex-
cellentissimum ac pene diuinum apparatus, &
quod Dei habitatio est, & quia eius est structu-
ra, atque ab eo excogitata est omnis aedificij
proportio ac symmetria. Floruerunt deinde Pa-
risijs alij linguarum scientia instructi, atque hu-
ius visionis explicandae desiderio non parum
excitati, qui in delineandis figuris diligentiae
haud parum impenderunt & operae, ut sacra
biblia ibidem excusa demonstrant. Eorum por-
rò schemata aere incisa, subtiliore opera effor-
mata, in biblicorum apparatus ab eruditissimo
viro Benedicto Aria Montano concinnatum,
fuere translata. Ea verò, tum quod non ad a-
mum sacris oraculis respondeant, ac ne vix
quidem aliqua ex parte: tum verò quod artis ra-
tionibus destituantur ac legibus, minus proban-
da videntur, & ea sunt, quae minimè possint in-
tellectui scientiae cupido satisfacere. Mitto
nunc illos omnes, qui sacrae Scripturae inter-
pretes agere cupientes, Salomonis templum in-
staurare professi sunt, inconsulto Ezechiele, in
scio

LYRANI
interpretatio
qualis.

LONGO-
bardorum ar-
chitectura
monstruosa.

RICHARDI
studium haud
sufficiens.

DOMVS
Dei quare di-
catur tem-
plum.

ARIA
Montani de-
scriptiones.

HIEROSOLYMITA

NVM TEMPLVM EZECHIELI

fuisse in visione ostensum.

Cap. IX.

STENDIMVS iam satis, de-
scriptum ab Ezechiele aedifi-
cium conueniens fuisse, atque
perfectum, quodque aedifica-
ri facile potuisset, aut credi
aliquando aedificatum fuis-
se. His igitur quasi praeiactis

fundamentis, reliquam explicandae visionis fa-
bricam superstruere iam decet. Atque in pri-
mis decernendum videtur illud, quod cuius se
offerat, ubi haec legerit, nimirum, an sicut esse
potuit veri alicuius aedificij aut templi imago,
ita verè fuerit, & cuius. Nam cum Hierosoly-
mam delatus dicatur Propheta, vt hoc videre
posset templi aedificium, ea mox subit mentem
cogitatio, an fuerit Hierosolymitani templi o-
stenfa figura, illius inquam magnificentissimi
templi, quod olim fuit à Salomone sapientissi-
mo, diuinitusque Rege incredibili sumptu, ma-
gnitudine ac proportionem aedificatum. Dubi-
tant de hac eadem re multi: neque immeritò.
Cum enim hactenus non defuerint aliqui, existi-
mantes se probè cognouisse templum illud Sa-
lomonis, cuius in Regum, ac Paralipomenon li-
bris fit mentio; nullus tamen ferè tam audax
fuerit aut praeceps, qui de templo Ezechielis o-
stenso sibi polliceretur fuisse cognitum atque
perfectum: qua ergo ratione simile dicant
ignotum cognito? At neque aequum fuisset iu-
dicare dissimile. Verum ea sunt hominum in-
genia, vt quam ipsi ignorant rerum similitudi-
nem, facile negent esse possibilem. Quapro-
pter disputandum nobis esse cum multis certò
scimus, quibus iamdudum videtur fuisse per-
suasum, cum templo Salomonis, nihil hoc no-
strum habere commune. Firmat eorum opi-
nionem, quod legerint apud Ezechielem atria,
quampulchra, porticus, portas, exedras, ga-
zophylacia, thalamos, columnas, cochleas, ce-
nacula omnia incredibili artificio exstructa, mi-
rabili apparatu, ornamentisque pulcherrimis,
quae omnia de templo illo Salomonis nec scri-
pta legi videntur, neque fuisse audita. Vnde
conficiunt, hanc Ezechielis domum fuisse au-
gustiore, illam longè angustiore. Ego ve-
ro aliud ab his longè diuersum ex ipsa eorum
sententia colligo, eos non minùs Salomonis tem-
plum; quale fuerit, ignorasse, quàm, quòd sit il-
lud, nesciuisse, cuius similitudo Ezechielis fuerit
demonstrata. Quam sanè meam sententiam
non est, opinor, quòd pluribus probem, cum ea
maximè confirmata videri facile possit, cum
primum hoc Ezechielis aedificium, quod se illi
ignorare non negant, idem omnino fuisse osten-
derimus cum illo Salomonis, quod se temere
scire praesumunt. Verum videre mihi videor ta-
citas legentium cogitationes, & quasi eos audi-
re mihi obijcientes hoc idem, quod impedimen-
to fuisse scriptoribus paulò ante demonstrabam,
quò minùs vtriusque templi similitudinem

NISI SA-
lomonis, & E-
zechielis tem-
plum pariter
cognoscantur,
iudicari non
potest, an hoc
illi sit simile.

VTRIVSQUE
templi compa-
ratio.

EZECHIE-
lis aedificium
hic describi-
tur.

scio Vitruuius, Euclidis nomine ignorato: illi e-
nim nihil aliud videntur consecuti, quàm vt inter
dissidentium Scripturae sacrae interpretum opi-
niones, censores haberi voluisse videantur. Sed

quid praestent commodi, aequumue ab iniquo
quomoda discernant non video, si absque censo-
na virga, sine mensurae calamo, sine cubito, sine
funiculo, atque alijs, quibus ne ipse quidem Dei
Angelus in dimetiendo templo carere voluit, id
faciant. Qui profectò omnes similes esse mihi vi-
dentur fabris illis, qui sine vilo suae artis instru-
mento artem exercere vellent. ac si fabricator,
spreto filo, perpendiculo, regula, & amussi, mu-
ros ad perpendiculum erigere, longitudines ad
regulam, angulos ad normam exigere praesumat.

Quapropter monendum lectorem duxi, frustra
laboraturos eos omnes, qui sine calamo, funi-
culo, & circino Ezechielem suscipiunt interpre-
tandum, vel addiscendum aggrediuntur. Id
quod testari planè videtur Angelus apud Eze-
chielem, lineum funiculum, & calamum men-
surae prae manibus gestans, eadem adhibens
dimetiendae fabricae instrumenta, quibus fue-
rat olim constructa. Id verò dimetiendae fabri-
cae munus toti Israelini iniungitur à Deo, di-
cente ad Ezechielem: *Tu autem fili hominis*

*ostende domui Israel templum, &c. Et metian-
tur fabricam.* Illi verò, nostrae aetatis scri-
ptores, qui allegorias in Ezechielem texuerunt
longissimas, umbras sectari videntur, quarum
non sunt corpora; fructus colligere, quorum nul-
la fuerit radix; rerum, quae non sunt, imagines
persecrari. Nam cum Deus Optimus ac Sapien-
tissimus admiranda quaedam Christi mysteria,
Ezechielis manifestare voluerit sub perpetua,
quadam templi, eiusque fabricae, pulchritudi-
nis, magnitudinisque similitudine, vix, aut ne
vix quidem ea iuxta proferentis mentem perci-
pi poterunt, nisi prius ipsa templi figura, quae
Ezechielis inspicienti primùm, ac deinde scriben-
ti praesens fuerat, praesens quoque intellige-
re cupienti sit, vel per figuras expressas ac de-
linearas, vel per adaequatos (quos vocant) fa-
bricae conceptus, illis persimiles, quos habuit

in visionibus Dei sanctus Ezechiel. Quae om-
nia de nostrorum scriptorum allegorijs, absque
historiae fundamento exstructis, non sunt sini-
strè, ac praeter mentem nostram aduersus san-
ctos illos patres detorquenda, qui allegorias et-
iam suas ac mysticos sensus scriptis tradide-
runt. Nam praeterquam quòd difficultatem
operis exaggerantes, dolere videantur, quòd
totius prophetiae sensum assequi nondum po-
tuerint, illis, utpote mentis oculos assidua diui-
norum contemplatione illuminatos habentibus,
datum fuit, mysticos sensus in singulis seorsum
sacrae Scripturae partibus inuenire, ac singulis
propemodum verbis, quamuis sicut omnes inue-
nire non poterant, ita neque illos inuenerint, qui
vniuerso prophetiae contextu continebantur.

Quos cum vehementer scire cuperemus, omnem
curam & sollicitudinem hanc vnam in rem inten-
dimus, vt contextum ipsum percipere primùm
aliqua ratione possemus. Atque adeo, Dei ope
implorata, atque beatissimae Virginis patrocinio,
cui ab initio haec nostra studia dicantur, depre-
catore etiam ipso sancto Ezechiele, hic templum
aggredimur explicandum, si firmum ac fixum le-
gentium animis maneat, hanc Ezechielis visio-
nem absque delineationibus intelligi non posse,

QUI SINE
mensuris ac
calamo tem-
plum explica-
re conantur,
frustra labo-
rant.

FABRICAM
metiri praeci-
pit Deus.

Ezech. 43. V.
10. C.

Ezech. 40. V.
2.

DISCRI-
men inter fan-
torum, & a-
liorum mysti-
cas interpreta-
tiones absque
literali sensu.

INSTITVTI
nostri, & ex-
quirendi mo-
dus.

agno-

agnoscerent : siquidem vtriusque pariter igno-
ratione praepediri eos diximus, ne vtriusque si-
militudinem agnoscant: Sed forte nos in idem
videamur incidisse peccatum, quiprius vtriusque
aëdificij similitudinem suscipimus explicandam,
quàm vniuscuiusque formam, structuram, fabri-
cam. Et quamvis non negem, facilius multò de
vtriusque similitudine iudicari tunc posse, cum
vtrumque templum pariter fuerit lectori perspe-
ctum, tamen, quoniam ex huius solutione quae-
stionis tota videtur pendere nostra disputatio,
vtpote quae statuere videatur, de quo tem-
plo agendum sit nobis, eam oportuit quaestio-
nem principio soluere : ita tamen id praestare
conabimur, vt propositae difficultati satisfacien-
tes, ea tantummodo ex vtroque templo simul
conferamus, quae omnibus etiam ante nostram
hanc visionis explicationem potuerint esse co-
gnita atque perspecta. Qua in re Angelum men-
surantem, Ezechielemque mensuras describen-
tem ducem viae pariter sequemur, ab eo loco
exordium sumentes, in quo exstructum fuit il-
lud, hoc verò ostensum.

QVARE
prius de vtriuf-
que templi si-
militudine,
quàm de v-
triusque fabri-
ca agamus.

SVPER
montem excel-
sum vtriusque
domus exstrui-
tur.

S. Amb. com-
men. sup. A-
pocalyp. 21.
v. 10.

Domus, quam describit Propheta, super mon-
tem excelsum terrae Israël exstructa erat, ipso at-
testante, quod anno decimo quarto, postquam
percutta est ciuitas, facta sit super eum manus
Domini, & adductus sit illuc, in visionibus, in-
quam, Dei adductus sit in terram Israël, & di-
missus supra montem excelsum nimis, super
quem erat quasi aëdificium ciuitatis, in quod
introducitur, templum vidit, & singulas eius par-
tes ab Angelo mensurari. Atqui Beatus Am-
brosius, cum in similia sanctissimi Apostoli, E-
uangelistae, atque prophetae Ioannis explican-
da incidisset, quibus ab Angelo volente sibi o-
stendere sponsam uxorem Agni, sublatum se af-
firmat in spiritu in montem magnum & altum,
& ostensam sibi ciuitatem sanctam Ierusalem,
haec ait: Ezechielis vltima visio cum hac Ioannis visio-
ne concordat in aliquibus locis. & ideo placuit vt de illa
huic operi pauca inferamus. Dicit namque montem sibi fuisse
monstratum, super quem erat ciuitas, & in ea templum.
Verum ciuitatem tantummodo commemorat, de templi stru-
ctura multa est locutus. Haec est sancti Ambrosij
sententia de Ezechielis templo super montem
exstructo, quae & vera est, & in ipso contextu
perspicua. Nec minus est certum, Salomonis
templum in celsissimo monte constructum fuisse,
cum in libro Paralipomenon haec verba le-
gamus: *Coeptit Salomon aedificare domum Domini
in Ierusalem in monte Moria*, quam vocem satis
infra clarè ostendemus, significare conspicuum
videndum, prae nimia videlicet celsitudine.
Quare situs, & area vtriusque templi pariter in
excelsi montis cacumine videtur designari.

2. Paral. 3. v.
1.

Infra. par. 1.
Appar. lib. 1.
vrb. c. 8.

Cap. 40. Eze-
chiel. v. 20.
& 23.

DVPLEX
atrium vtriusque
templo.

Prad. Ezech.
8. v. 1.

Ibid. v. 7. &
14. & 17.

Duplex praeterea atrium describitur à Pro-
pheta (nam de gentium atrio ferè nulla fit men-
tio, vt paulò inferius videbimus) alterum exte-
rius, septenis distinctum subdialibus arcibus, senis
distinctas porticibus: & interius, in quo erat al-
tare, ac templum. Eadem atria iterum referri vi-
demus ab eodem Propheta de templo Salomo-
nis sine dubio loquente. Anno enim sexto trans-
migrationis Regis ioachim, hoc est, quinque an-
nis antequam subuerteretur templum, vt bene
probat Pradus, similitudine manus apprehen-
sum se dicit, & adductum Hierosolymam, atque
in templum. & post alia haec subdit: *Et intro-*
duxit me per ostium portae domus Domini, quod

A respiciebat ad Aquilonem: Et iterum. Et introdu-
xit me, inquit, in atrium domus Domini inte-
rius: & ecce in ostio templi Domini inter vestibulum
& altare quasi vigintiquinque viri dorso ha-
bentes contra templum Domini, & factes ad O-
rientem. Ecce atrium interius, quod non verè
diceretur interius, nisi fuisset exterius aliud. Fit
autem praeterea hoc loco templi ac domus Do-
mini commemoratio, assignata etiam templi, at-
que altaris dispositione, cum templum ad Occi-
dentem extitisse significetur, altari in medio a-
trio interiori ad Orientem constituto. Duplicis
huius atrij fit mentio in libris Regum, & Paralipomenon. Dum enim iniquissimi Regis Manassés
scelera percensentur: *Et exstruxit*, inquit, *al-*
taria vniuersae militiae caeli in duobus atrijs tem-
plici Domini. Horum autem duorum atriorum,
nomina indicauit eadem historia exstructi tem-
pli, in libris Regum, & Paralipomenon. *Fecit*,
inquit, *& atrium sacerdotum, & basilicam gran-*
dem. Quem locum sic vertit in Regio codice
Pagninus: *Et fecit atrium sacerdotum, & atrium*
auxilij magnum. Eadem ferè verba ex Graeca
Septuaginta interpretum lectione conuersa le-
guntur ibidem: *Atrium sacerdotum & interius*
dicitur, quia in medio positum, solis sacerdoti-
bus cum suis ministris, vt ibidem sua quisque
obiret munia, patebat, reliquam arcebat vulgi
aut populi multitudinem, nec tantum, sed & ip-
sos Reges, vt in Ozia videre est, atque alios.

4. Reg. 21. v.
5. & 23. v. 12
& 2. Paral.
33. v. 5.

2. Paral. 4.
v. 9.

Exterius verò atrium magnum, seu grandis ba-
silica dicitur, quod tantae esset magnitudinis, vt
atrium interius vndique cingeret, & quasi gre-
mio suo complecteretur, multisque partibus su-
peraret. Basilica verò meritò dicitur ab inter-
prete Latino, quo singulas, quibus cingitur, at-
que distinguitur, porticus indicaret, quas om-
nes triplices fuisse, haud secus, quam quae in ba-
silicis olim fiebant, perspectum est, & à Vitru-
uio praescriptum, & diuinis litteris obfigna-
tum, de basilica Salomonis, quae salus Libani
dicebatur, & de qua nos iterum, Deo dante, sed

ATRIVM
exterius quae
basilica gran-
dis dicitur.

D harum porticum ordines ternos, totidemque
suspensa laquearia cedrina obscura quadam ora-
tione describit liber Regum his verbis: *Et aedi-*
ficauit atrium interius tribus ordinibus lapidum
politorum, & vno ordine lignorum cedri. Quem
locum perperam interpretantur scriptores illi,
qui atrium interius peribolo quodam cingi tres
cubitos alto existimant, nec alio praeterea aedi-
ficio. Id plane indicat locus alter eiusdem libri,
qui sic habet: *Et atrium maius rotundum* (He-
braicè per circuitum) *trium ordinum de lapidi-*
bus scētis, & vnius ordinis dedolata cedro: nec
non & in atrio domus Domini interiori, & in por-
ticu domus. Quod si ibi tres ordines ad altitudi-
nem periboli referebant, quod trium cubitorum
fuisse dicitur à Iosepho, ad eandem altitudinem
planè referri debent eadem verba, quae de por-
ticu domus loquuntur, quam centum viginti
cubitos fuisse altam nouimus in libro Paralipo-
menon: neque aliquod habuisse peribolum vni-
quam aut legimus aut audiuius. Verum cum
eiusmodi interpretatio ex sola nascatur Hebrai-
cae phrasos ignorance, ea explicata, suo loco
ostendemus, ibi triplices in altum columnarum
ordines indicari, ac totidem trabeariones, haud
ab illis diuersas, quae referuntur ab Ezechiele
illis verbis, quae sua quoque difficultate obuol-
uuntur, vt videbimus: *Vbi erant gazophylacia*
in supe-

3. Reg. 6. v.
36.

TRIPLICES
porticus vtri-
que templo
fuerunt, & a-
trio.

3. Reg. 7. v.
12.

2. Paral. 3.
v. 4.

Ezech. 43. v.
5. & 6.

in superioribus humiliora : quia supportabant porticus, quae ex illis eminebant de inferioribus, & de medijs aedificij. Tristitia enim erant, & non habebant columnas, sicut erant columnae atriorum : propterea eminebant de inferioribus, & de medijs a terra cubitis quinquaginta. Haec verò omnia in idem recidunt argumentum, ut probent atria templi Ezechielis quàm simillima, fuisse atrijs templi Salomonici : immo eadem, ipsissima ; hic enim cardo totius praesentis disputationis vertitur. Nihil enim est in templo Ezechielis, quod in maiorem rapiat admirationem legentes, quàm atriorum amplitudo, & magnificentia, quorum simile quidpiam de Salomonis templo legisse se nullus recolebat. Nos verò hoc vnum ob oculos semper habuimus, ut singulas templi partes, quae ab Ezechiele recensentur, cum alijs historiarum locis conferamus.

Et quidem quod ad atriorum longitudinem, latitudinemque spectat, ea satis probari videtur ex mensurarum tabernaculi proportionem, quae omnes dupla ratione maiores sunt. quare cum tabernaculi atrium quinquaginta cubitorum fuerit, atria templi singula centenis longa & lata fuisse certum est. Sed haec non sunt huius loci examine perficienda. hoc vnum cuique manifestum esse poterit, Salomonis templum totius ferme Israelis fuisse capax, qui ter in annis singulis, religionis ac voti causa eo confluebat. praeterquam quod tanta erat ministrantium in eo sacerdotum ac Leuitarum multitudo & copia, ut nullis alijs copijs usus fuerit Ioiada Pontifex ad tyrannidem Athaliae regnantis Hierosolymis depellendam, & Ioam septem annorum puerulum Regem constituendum, dicente eodem Ioiada : *Tertia pars vestrum, qui veniunt ad sabbatum, sacerdotum & Leuitarum & ianitorum erit in portis: tertia vero pars ad domum Regis: & tertia ad portam, quae appellatur fundamenti: omne vero reliquum vulgus sit in atrijs domus Domini.* Nec quispiam alius ingredietur domum Domini, nisi sacerdotes, & qui ministrent de Leuitis. Et post pauca haec legimus: *Et veniebant per ordinem sabbati cum his, qui impleverant sabbatum, & egressi erant. siquidem Ioiada Pontifex non dimiserat abire turmas, quae sibi per singulas hebdomadas succedere consueverant.*

Fuerunt autem sacerdotes & Leuitae, qui singulis hebdomadis in templo ministrabant septingenti & eo amplius, ut logistica supputatione suo loco probaturi sumus, quos omnes in ipso templo per totam vicis suae hebdomadam manere solitos fuisse, confirmare videtur sanctus Lucas Euangelista. Cum enim filium ab Angelo Zachariae in templo ministranti promissum enarrasset, haec subdit: *Et factum est, ut impleti sunt dies officij eius, abiit in domum suam. Post hos autem dies concepit Elisabeth uxor eius, &c.* Non enim aut angelico dignus effectus colloquio, aut promissi filij expectatione exultans, aut linguae impedimento consternatus, a munere suo prosequendo dimoueri potuit iustus Dei sacerdos, quem neque extollunt prospera, neque conturbant aduersa, quò minus in omnibus mandatis, & iustificationibus Domini sine querela consueto incederet modo. Sed ad institutum reuertamur.

Est & aliud argumentum, amplitudinem atriorum templi Salomonici mirificè confirmans, gazophylaciorum videlicet multitudo, ac ma-

gnitudo, quae capax esset omnium decimarum, ac primitiarum totius Israel. siquidem reuersus Ierosolymam Nehemias, & cognoscens partes Leuitarum non fuisse datas, causam egit aduersus magistratus. atque adeo: *Omnis Iuda, inquit, apportabat decimam frumenti, vini, & olei in horrea, enumeratisque quatuor sacerdotibus atque Leuitis, de eis sic loquitur: quoniam fideles comprobati sunt, & ipsi creditae sunt partes fratrum suorum.* Haec autem horrea omnia in templo fuisse perspicuum esse poterit, legenti quae ibidem referuntur de Eliasibo sacerdote, pessimo, qui partes sacerdotum ac Leuitarum, iniquè usurpauerat, nec tamen ausus fuerat eiusmodi decimas, quas furto patere statuerat, extra templum reponere: sic enim legimus de eo: *Qui fuerat praepositus in gazophylacio domus Dei nostri, & proximus Tobiae. Fecit ergo sibi gazophylacium grande, & ibi erant ante eum reponentes munera, & thus, & vasa, & decimam frumenti, vini, & olei, partes Leuitarum, & cantorum, & ianitorum, & primitias sacerdotum.* Haec autem eadem confirmari videntur paterna illa Dei nostri ad populum suum exprobratione, cohortatione, promissione, quam legimus apud Malachiam prophetam: *Et dixistis, inquit, in quo configimus te? In decimis, & in primitijs, quas mihi persolvere contemnitis. Quapropter: Et in penuria vos maledicti estis, & me vos configitis gens tota. illa coniunctio, & vel causalis est, quia me configitis, vel aduersatiua, & tamen adhuc me configere non desistitis: Inferte omnem decimam in horreum, non nulli codices addunt, explicationis gratia, meum, sed perspicuus est idem sensus ex subsequentibus. Et sit cibus in domo mea, & probate me super hoc, dicit Dominus: si non aperuero vobis cataractas caeli, &c.*

Quanta autem fuerit haec, quae ex decimis colligebatur, frumenti, vini, & olei copia, vel ex eo facile poterit intelligi, quod decimis his atque primitijs alebantur cum familijs suis, triginta illa octo Leuitarum millia, qui numerati dicuntur a Dauid sub ipso regni Salomonis initio. Sed quid opus est atriorum templi Salomonici magnitudinem aliunde ratiocinationibus inuestigare, cum eam disertis verbis Iosephus describat, nec aliam esse comperiamus ab ea quam Ezechiel describit, qui postquam ciuitatem vniuersam mensuratam fuisse ab Angelo retulisset, mox ad templum regreditur, dicens: *Per quatuor ventos mensus est murum eius undique per circuitum, longitudinem quingentorum cubitorum, & latitudinem quingentorum cubitorum, diuidentem inter sanctuarium, & vulgi locum. quam mensuram de alio quam de muro atrium Israel ambiente intelligi non posse, cuius esse poterit perspicuum, ut a nobis in eius explicatione demonstratum est. Huic autem dimensionem atrij Israelis, latitudinem quoque atrij gentium subiungit alibi, sic inquit: Et erit ex omni parte sanctificatum quingentos per quingentos quadrifariam per circuitum: & quinquaginta cubitos in suburbana eius per gyrum. Quod si ab extremo gentium atrio, quod, ut infra videbimus, suis etiam porticibus cingebatur, computationem aggrediamur, cum quingentis cubitis muri, quem ambit, addit hinc quinquaginta, atque illine totidem, erit utique ipsum atrium gentium longum quaque versum cubitos sexcentos, totidemque extenditur quaelibet eius porticus. Iosephus verò porticus has mirificè*

2. Esdr. 13. V. 12. & 13.

OMNES decimae Israelis afferbantur in gazophylacium atriorum templi.

1bid. V. 4. & 5.

Malac. 3. V. 8 & seq.

SO LVEN- dis primitijs ac decimis vberes fructus promittit Deus.

1. Paral. 23. V. 3.

EZECHIEL & Iosephus atria templi eadem magnitudine definiunt. Ezech. 42. V. 20.

Ezech. 45. V. 2.

PORTICVS atrij gentium longitudo, & magnificentia.

Ioseph. 6. bell. c. 6.

ATRIORVM templi magnitudo inaudita.

TEMPLI ministris haud secus, quàm numerosis copijs Ioam Regem creauit Ioiada, tyrannide pulsa. 2. Paral. 23. V. 5. 6. & 8.

SACERDOTES ministraturi per totam hebdomadam in templo manebant.

Luc. 1. V. 33.

ZACHARIAE constantia.

mirificè commendat à materia, artificio, magnificèntia, dimensionibus, ac tandem haec subdit: Omnis gyrus earum sex mensura stadiorum cum Antonia concludebatur. Est autem stadium ab Hercule constitutum pedum sexcentorum, quem morem Graecia deinde perpetuo tenuit. Quod si maior pedum numerus stadio datur à Censorino, decurtatis pedibus tribuendum id esse probatur ex Gellio. Qui quidem pedum numerus, si sublata tertia sui parte ad cubitos reuocetur, quadringentes efficiet: atque adeo Iosephus pro quadringentis cubitis semper stadium substituit. & singulas porticus sesquistadium longas esse indicat, qui quaternas sex mensurat stadijs. Quae etiam ratione porticus atrij Israelis metitur quodque, quarum latitudinem infra definitam fuisse ab Ezechiele ostendemus cubitis quinquaginta. Si igitur ex quingentis cubitis muri extimi hinc quinquaginta, illinc totidem subtrahas, reliqui erunt Israelis atrio quadringenti cubiti, ac totidem cubitis in longum patebunt singulae porticus.

Censor. de die natali c. de spatio terrae.

A. Gell. lib. 1. no. cap. 1.

QVADRINGENTI cubiti stadium constitunt.

Ezech. 40. v. 18.

ATRIVM Israel quadringentorum cubitorum.

Earum meminit iterum Iosephus, sic scribens: Tumulus erat petricosus, &c. Huius verticem, prius Salomon Rex noster muro circumdedit: radices quoque eius alio muro cinxit, &c. Hoc opus postquam aequatum est vertici, cavitatis quae erat murum inter & tumulum, expleta est, ut complanatis omnibus fieret area, & circum, quadruporcius quatuor stadiorum circuitu, singulis lateribus inter duos angulos per stadia singula patentibus. Quae omnia in vniuersali vestigio infra apponendo perspicua sunt. Verum, quoniam longum esset huc omnia referre, quae hanc nostram sententiam confirmant, in quam vna videntur conspire omnia, quae toto hoc opere de templo, eiusque mensuris tradituri sumus, ne eadem hic iterum cogamur repetere, praetermissis ceteris, nonnulla breuiter perensemur, quae citra controuersiam sunt, atque ita explorata, ut à cordato viro vix ac ne vix quidem negari posse videantur.

Ezech. 41. v. 1. & seq.

SANCTVM & sanctum sanctorum eiusdem mensurae in vitro, quae templo.

Ezechiel sanctum mensurat, cum ait: Et introduxit me in templum, Hebraicè הַחֵיכָל hachecal, qua voce ferè semper sanctum significatur: ac post pauca subdit: Et mensus est longitudinem eius quadraginta cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum. Et introgressus intrinsecus mensurauit frontes, portam, & latera, ac subdit: Et mensus est longitudinem eius viginti cubitorum ante faciem templi, & dixit ad me: Hoc est sanctum sanctorum. Quodnam aliud vel manifestius posset, vel firmitus exoptari testimonium? Ecce praecipuam templi partem, cuiusque ratione reliquae omnes & templi nomine, & religione censentur; siquidem hic propriè sedebat Deus super occasum, equitans super Cherubim: huiusque, & nomen, & mensurae, alijs similibus templi Salomonis mensuris ex aequo respondent. quis amplius audeat denegare hoc esse sanctum sanctorum, dicente Angelo, hoc est sanctum sanctorum? Quod si hoc ita est, ut verè est, vniuersam utique domum, ac singulas eius partes, ab adytis ad adyta egrediendo, licet contemplari, sanctum sanctorum aequè longum, latum, & altum cubitis viginti, sanctum latum totidem dupla longitudine, vestibulum longum viginti, latum vndecim, vel decem cum dimidio, quae mensura alias decem dicitur, atriaque in circuitu, interius alterum, alterum exterius. Quae omnia eisdem nominibus, locis, dimensionibus recensentur in templo Salomonis. quid ergo superest, aut quid obesse poterit, quò minus totum

A hoc aedificium illius Salomonici sit imago? Numquid licuit Angelo verè dicere, hoc est sanctum sanctorum, cum, ut supra probauimus, templum ipsum, atque adeo sanctum sanctorum non existeret, sed visione tantum imaginationi Prophetarum impressa haec omnia peragerentur, & non licebit nobis totum ipsum, quod vidit Vates, digito demonstrare, ac dicere, hoc est verum exemplar Salomonici templi? Sanè quàm pro eo, quod nobis, tam serio, tam diuturno labore, assiduis lucubrationibus hoc vnum meditantibus, fidei debetur, audeo affirmare, nullam reperiri apud sacros scriptores templi Salomonici mensuram, quae vel eadem, vel ab eadem non discrepans habeatur in Ezechielis descriptione. nullam contra apud Ezechielem inueniri posse, quae vel sacris historijs non referatur, vel certis Architecturae praeceptionibus ex ijs, quae ibidem referuntur, non probeatur.

ANGELI exemplo templi hic Salomonis repraesentari astringimur.

SIMILITUDO vtriusque templi maxima.

Tandem ut hanc omnem disputationem vno verbo concludam, potuit quidem haecenus, ut initio dixi, à doctissimis viris dubitari, num Ezechielis templum imago fuisset Salomonici: at postquam vtrumque perspectum est, & ostensum vniuersas ac singulas vtriusque templi mensuras, in eandem conspirare mensuram & fabricam, dicendum est, vel alterum alterius, vel vtrumque eiusdem esse exemplum exemplaris. id verò exemplo quodam poterit esse manifestum. Nam si apud aliquem ex antiquissimis scriptoribus legeretur, sapientiam arbori conferri, quae, praeter alia aliarum arborum commoda, humanae vitae maximè necessarium praestaret hoc vnum, praedulcis aquae largissimum imbrem ac potum, quis quaevis arboris, atque elementum diuersissimam naturam considerans, non negaret, eiusmodi symbolo aliquam arborem referri, quam natura producat? vnusquisque verò optimus eius loci interpretes iudicaretur, cum attentius perpenderit atque explicasset, quàm aprè sapientiae commoda atque utilitates eo symbolo indicarentur. Quod si quis simile quidpiam ostenderet, inter sapientiae fructus ab Ecclesiastico referri, is ad summum vsque fastigium peruenisse crederetur; sic enim habetur ibi: Cibabit illum pane vitae, & intellectus, & aqua sapientiae salutaris potabit illum; hoc est, perfecte illum quasi mater arboris fructu nutriet, & reficiet arboris eiusdem imbre, pane inquam intelligentiae, quae vitam homini rationis participi praestet, & aqua sapientiae, quae reficiat, recreet, & terrenarum affectionum sitim pene extinguat; qua nimirum siti interiora nostra cruciantur, exuruntur, & quasi ethica quadam febre extinguiuntur. Neque, his lectis, aut alijs eiusmodi, quisquam amplius de ea arbore inquireret, cum ad hoc vnum significandum videatur ab illo scriptore excogitata atque confecta. At postquam nos ipsi certa nostrorum ibidem commorantium relatione accepimus, & apud recentiores scriptores legimus, insulam quandam inter fortunatas esse, à ferro nunc denominatam, in qua nullum prorsus aquae genus reperitur, nulli fluij, nulli putei, nulli fontes visuntur, nullae desuper pluuiae cadentes, Dei tamen optimi ac beneficentissimi prouidentia factum est, ut ex arbore quadam aquarum copiam adepti sint incolae; exfundat enim quotidie summo crepusculo arbor illa stipite, ramis, folijs, rorem illi persimilem, quem nebula in aquas concreta, stillare solet: quae

SAPIENTIAE pulcherrimum symbolum.

Eccles. 15. v. 3.

SAPIENTIA cibum pariter & potus.

Simon Maior. collaq. 2. 1. O. uetan. lib. 2. hist. c. 9.

ARBOR mira in insulis fortunatis.

quidem

quidem stillae, cum primum sol exoritur, & non nihil incalescit, soluta prorsus circa arborem nebula exsiccantur. Profluit tamen illo breui crepusculi spatio tanta salubris aquae copia, quanta & incolis supersit, & iumentis. Iam verò qui haec audierit, & credet, facile etiam existimabit, scriptorem illum, quem initio huius exempli commemorandi definxi, hanc planè arborem significare voluisse, qua cognita, atque perspecta, quamplurima alia de sapientiae natura, & commodis intelligantur. Quia nimirum idem est animae cibus & potus sapientia, quae vna pascitur & potatur, deficientibus alijs omnibus fluminibus, puteis, pluuijs, ac fontibus, quarum aquae corpoream poterunt sedare sitim, animae nulla ratione. atque alia id generis quamplurima. Hoc ipsum vobis etiam accidisse facile intelliget, quicumque ea quae in exemplum finximus, cum illis conferat, quae certò affirmamus. Atque cum idem esse vtrumque aedificium ex vtriusque similitudine confecerimus, idem quoque esse, ex aptiori Ecclesiam significandi modo sequenti capite demonstraturi sumus.

MAXIME DECEBAT

ECCLESIAM CHRISTI,

*templi Salomonici aedificio**Ezechielirepraesentari.*

Cap. X.

DUPLICI
ratione retra-
himur, duplici
alia impelli-
mur ad allego-
riam hic ex-
plicandam.

ST fateor ab instituto nostro alienum, historiae explicandae mysticos admiscere sensus: tum quod impedimento esse facile possent lectori historiae textum consecrari cupienti: tum vel maximè, quod mysticos sensus eorum ferè omnium, quae modo secundum historiae veritatem tractamus, si Deo adiuuante vita superstes fuerit, seorsum explicare, atque reponere decreuimus. At quoniam non pauci reperiuntur, quos ea tantummodo delectant, quae ex latissimis allegoriarum campis decerpta sunt: eosdem rationes, & fundamenta ex ipso contextu, & Scripturae verbis, proprioque loci sensu desumptae minimè tangunt, nisi illis ipsis, quas consecrantur, translationibus admisceantur. Ac praesertim quoniam multa nobis opponunt, quibus triumphum iam agere videantur, ideo nonnihil hic de huius visionis propria ratione agemus, ut ijs omnibus satisfecisse, aut saltem satisfacere voluisse videamur.

Opponunt igitur vel in primis argumentum, quod reliquorum caput esse videtur, ac fundamentum. Negant enim, Ezechielis visionem, templo Salomonis similem fuisse, quòd Ecclesiam Christi repraesentatura ostendebatur, non autem templum. Qua in re firmum utique ar-

Explan. Tom. 2. Par. 2.

Argumentum excogitassent, si pariter ostendissent, tam longè diuersum fuisse Salomonicum templum ab Ecclesia, ut eam nulla ratione exprimere posset: atque adeo, quòd Ecclesiam Christi referret apud Ezechielem templum, non posset Salomonici, illud exemplar esse, sicut neque hoc illius. Sed cum longè aliter se res habeat, atque hoc quod verum non est, confirmari rationibus minimè possit, illud etiam verum non esse conficietur, quod totum huic nititur fundamento. Quapropter illud quod verum est, & ab omnibus receptissimum, in primis statuendum est; deinde ostendendum, visionem hanc tunc maximè Ecclesiam Christi repraesentare potuisse, cum viuam Salomonici templi referret imaginem. Fuit quidem Salomonis templum Ecclesiae symbolum. Triumphanti confertur à Sancto Gregorio: qui cum caelestem patriam Hierosolymam dici pluribus confirmasset, haec subdit: Figuram autem huius ciuitatis illud Salomonis templum gestauit, in cuius aedificatione lapidibus exstructa, mallei sonus auditus non fuit. In sacris enim aedificijs permansuri, adhuc foris per flagella tundimur, ut templo Domini postmodum sine aliqua percussione disciplinae disponamur; quatenus quidquid in bonis superfluum, aut distortum est, modo percussio refecerit, & tunc sola in caelesti aedificio in concordia veritatis liget. Nec mirum si templum eadem ciuitas dicatur, quae etiam tabernaculum dicitur, sicut scriptum est:

Ecce tabernaculum Dei cum hominibus. Haec à Sancto Gregorio. Sanctus verò Ioannes Chrysostomus Ecclesiam, dum in praesenti vita peregrinatur, comparat tabernaculo; cum autem in aeterna permanerit, templo. Tabernaculum, inquit, Moyses, & templum Salomonis ferebant imagines & figuras duarum Dei Ecclesiarum, Christi: eius quae est in mundo, & eius quae est in caelis. Ecclesiae, quae est in mundo, imago est Moyses tabernaculum: Ecclesiae autem, quae est in caelis, templum quod est in monte. Duae Ecclesiae numero, vna autem modo fidei. De ea quae est in mundo, dicebat Dominus: *Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.* Et de caelesti Apostolus: *Accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuientis Ierusalem caelestem, & ad multorum millium Angelorum frequentiam, & ecclesiam primitiuorum qui conscripti sunt in caelis.* Haec Sanctus Ioannes Chrysostomus. Eucherius futuram quam inquirimus, & praesentem quam incolimus, Ecclesiam eodem templo significari confirmat, haec scribens: Domus Domini, quam aedificauit Rex Salomon in Hierusalem, in figura facta est sanctae vniuersalis Ecclesiae, quae à primo electo usque ad vltimum, qui in fine mundi nasciturus est, quotidie per gratiam Regis pacifici sui, videlicet Redemptoris, aedificatur; quae partim adhuc peregrinatur ab illo in terris, partim, euasis peregrinandi aerumnis, cum illo iam regnat in caelis. vbi peracto vltimo iudicio, tota est regnatura cum illo.

Ea igitur Ecclesia Christi, quae, quòd partim peregrinetur à Domino, partim regnet cum eo, duplex dicta est à Chrysostomo, vna eademque meritò dicitur ab Eucherio. Eiusdem praeterea diuersa tempora, naturae, legis, & gratiae, eleganti portarum templi comparatione indicauit Angelomus: Templum namque,

c inquit,

OPPONUNT
nebis Eccle-
siam Ezechie-
lis templo si-
gnificari, quasi
vero non e-
tiam Salomo-
nis.

TEMPLVM
Salomonis Ec-
clesiae symbo-
lum?
S. Greg. expla.
vlt. p. psal.
50.

Apoc. 21. v.
S. Ioan. Chrys.
tom. 1. hom. in
psal. 14.

TEMPLVM
caelestis pari-
ter ac terre-
stris Ecclesiae
symbolum.
Matt. 16. v. 2
Heb. 12. v.
22. & 23.

Eucher. in
lib. 3. Reg. 5.

DIVERSA
Ecclesiae tem-
pora portis
templi signifi-
cantur.
Angelom. in
3. Reg. 6. 6.

inquit, erat conuersum ad Orientem sicut tabernaculum; habebatque ostium porticus ab Oriente, contra ostium templi, iuxta quod historicus Iudaeorum Iosephus apertissime docet, ita ut sol aequinoctialis oriens, directis radiorum suorum lineis per ostia tria, porticus videlicet, templi, & oraculi, arcam testamenti perfundere posset. Quia verò templum sanctam Ecclesiam designat, porticus, quae erat ante templum, & propior, lacem solis accipere solebat, quid apertius quam illam eius partem, quae Dominicae incarnationis tempora praecessit, typicè denuntiat: in qua sunt Patriarchae & Prophetæ, qui orientem huic mando solem iustitiae primi susceperunt, & nascenti in carne Domino testimonium, siue viuendo, siue praedicando, siue nascendo, siue etiam moriendo prae-buerunt? haec ille. Sed quid plura oportet recensere, cum prius nos oratio eum voce sit destitutura, quam sanctorum virorum in nostram sententiam conspirans auctoritas? Maneat igitur firmum, atque inconcussum hoc primum fundamentum, cui totò tota huius disputationis moles committi, in-nitiq; possit.

TEMPLUM
Salomonis Ec-
clesia demon-
stratur Eze-
chieli.

Iam verò si ostensa templi cuiusdam imagine Ecclesiae mysteria sacrosancta reuelare decreuerat Deus Ezechieli, quare non imagine Salomonici? An quia hoc minimum fuit, illud verò magnificentius? at in illis omnibus partibus, quae praecedenti capite recensuimus, aequa est vtriusque mensura, & reliquas toto opere ostendimus, eiusdem propemodum esse structurae, paræ quoque magnificentiae. An quia quod minus aptè Salomonicum repraesentabat, Ezechielicum debuit pressius indicare? at id dedecet maximè diuinam sapientiam illius architectricem, cuius ineffabili prouidentia, & consilio inuenta omnia & singula membra, ratio, mensurae, ordo, omniaque aptissime ad repraesentandum disposita, delineata, exstructa, dicente David. *Omnia (inquit) (loquebatur autem de descriptione, lineis, ac scripto tradita) venerunt scripta manu Domini ad me, ut intelligerem omnia opera exemplaris, quae, planè à nobis explicabuntur infra.* An quia Salomonicum templum, lapide, ligno, ferro, auro, aere, argento, eiusque generis terrenis rebus constans, minus aptum videretur ad indicandam Ecclesiae dignitatem, quae tota caelestis est, ita ut ipsius caput Christus Dominus, etiam dum hic degit, eam Regnum vocet caelorum, quod simile dicit esse

Matth. 25. V. decem virginibus, quarum quinque erant fatuae, 1. & cap. 13. quinque prudentes: & sagenae missae in mare, V. 47. & ex omni genere piscium congreganti? Audiant huiusmodi disputatores sanctissimum Hieronymum, qui ipsis lapidibus ac lignis, non tam templum, quam templi imaginem exstructam fuisse constanter affirmat. Moyses, inquit, in tabernaculo, & Salomon in aedificio, non veritatem tentorij & templi, sed similitudinem, figuramque fecerunt: ut per haec, quae minora sunt & terrena, ea quae in caelestibus, & in spirituali aedificio sunt, intelligere possimus. Venerabilis etiam Beda eandem videtur confirmare sententiam, haec scribens: Quod etiam mystica veteris instrumenti historia nobis insinuat, quando vel Moyses tabernaculum, vel templum Domino Salomon in sanctae Ecclesiae typum condidit. Quae sapientissimorum doctorum verba, cum aedificium illud totum umbram fuisse testentur

Beda homil.
in dedic. Ec-
cles.

A eorum, quae per Christum fabricantur in nobis, philosophari nos docent, atque inuestigare modum illum significandi aptissimum, quem illud materia constans templum sortitum est.

Infinitis propemodum partibus aedificium illud corporeum, visibile, atque omnibus manifestum Ecclesiam Christi repraesentare potuit: primum, quia Ecclesia haec, quamuis caelestis & diuina sit, quod ad instituta, leges, spem, praemia: quamuis etiam caelestes complectatur hierarchias, iuxta illud Seruatoris nostri testimonium: *Et alias oues habeo, quae non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & fiet vnum ouile, & vnus pastor*: tamen non tota incorporea & inuisibilis est, cuius lapides nos sumus, *super aedificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum*, qui omnes, homines fuerunt, corpore & anima similes nobis, donis & gratia multo maiores: *ipso summo angulari lapide Christo IESV: qui quidem Christus Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*: nec tantum ipsum caput verum, qui est Christus, voluit esse visibile, dum habitauit in nobis, nobiscumque conuersatus est, verum & Vicarium suum Petrum reliquit in terris, cuius legitimos successores semper venerata est sancta mater Ecclesia, quae nunc sanctissimum dominum nostrum Clementem Octauum, Christi Domini sceptrum gloriosa, & potestatem gerentem, qui-que illum ad viuum repraesentat, veneratur, & colit, quotidieque illum & videt, & affatur, eiusque oracula haud secus quam diuina suscipit, seruat, exsequitur. Quae omnia quis non videat, quam aptè, quamque nostrae intelligentiae magis proportionata cernantur inuisibili templi signo, quam in solo imaginatio?

Accedit quod Ecclesiae firmitas, & magnificentia Salomonicis illis fabricis veris, solidis, marmoreis, quarum solidam, ac perpetuò duraturam stabilitatem binis illis aeneis columnis, quasi quibusdam hieroglyphicis litteris significare voluit Salomon, aptissime repraesentabatur; atque adeo haec eadem aedificia menti Propetae obiecta aptius sanè explicarent haec, atque his similia Christi mysteria; quae, sola visione, imaginaria nihil corporeum repraesentante non ita planè indicari posse viderentur. Hanc porro firmitatem & celsitudinem Ecclesiae, situs quoque templi Salomonici, supra celsissimum montem exstructi, indicabat: quare non templi modo, & singularum partium eius meminit Propeta, verum etiam montis. Montem porro, cui Ecclesia insidet, describit Isaias cum Michea, verbis illis, quae quoniam non parum lucis huic disputationi afferre possunt, attentius perpendenda sunt: *Et erit, inquit, in nouissimis diebus praeparatus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super colles*. Singularis pene verbis singula continentur mysteria. Tempus namque aduentus Christi dicitur nouissimum, nouissimi dies, fines saeculorum. Quae verba etiam ipsi Rabbinii ad tempora Messiae referenda esse confirmant: ea verò verba aeternum duraturum nouum hoc testamentum indicant. Tempora namque, quibus iuxta naturae inditam à Deo viuendi normam degebant primi illi generis humani parentes, alia subsecuta sunt tempora legis, tabulis scriptae, quae voluntatem Dei indicabat, & viam qua ad vitam tendere possent mortales. Tandem post haec secuta sunt nouissi-

Ioan. 10. V. 16.

ECCLIESIA
Christi & cae-
lestis, & visibi-
lis.

Ephes. 2. V. 20.

Ioan. 1. V. 14

VISIBILIS
Ecclesia visibi-
li templo ap-
tissime reprae-
sentatur.

ECCLIESIAE
firmitas mar-
moreo aedifi-
cio exprimitur.

ECCLIESIAE
celsitudo tem-
plo innuitur
supra excolium
montem ex-
structo.
Isai. 2. V. 2.
& Mich. 4.
V. 1.

NOVISSI-
ma Ecclesiae
tempora quae
dicantur.

nonissima haec gratiae tempora, quae vitam docent consequi, ac praestant aeternam: haec vero nulla alia tempora consequentur, sed sola aeternitas cum his temporibus annectetur, quae propterea nonissima dicuntur. Atque hoc idem

PRAEPARA- notant hinc sequentia verba, *praeparatus*, Hebraice *nacon*, a verbo *na* cum, quod verbum parare significat, praeparare, firmare, stabilire, con-

firmare, ratum facere, perficere, constituere, discernere. Sic in psalmo: *Ipse, inquit, super maria fundavit eam terram, & super flumina praeparavit, firmavit, stabilem fecit eam.* idem bis repetit

hymnographus. Et Anna item prophetissa: *Ipse praeparantur, inquit, cogitationes,* hoc est, ab ipso tantum cogitationes firmantur, & ad cupitum

felicem exitum perducuntur, & ideo nolite multiplicare loqui sublimia gloriantes, vobis ipsis faustos exitus promittentes absque eo, cuius ope

deficiente, vanae sunt omnes hominum cogitationes, & infelices exitus sortiuntur. Et iterum in psalmo: *Praeparans, firmans, stabiliens montes in virtute sua.* Hanc enim eandem stabilitatem,

quasi iure suo partam, ex quo fundati sunt, habere videntur montes, nec tantum, sed & celsitudinem, quorum est proprium, vallibus, campis, ac reliquis omnibus terrae partibus eminere.

Vtrumque vero indicare videtur ipsa montis figura, quam si tetrahedro mathematicorum prima, ac simplicissima regularium corporum figura conferamus, firmitas planè, ac celsitudo conspicua erit. Constat enim tetrahedron quatuor paribus triangulis aequilateris, ac totidem pyramidalibus angulis, quare utcumque iaciatur, basin vnam stabilem figit, ac vnum semper erigit angulum, quae omnia explicat idem

Propheta, subdens: *in vertice montium, & eleuabitur super colles.* Haec igitur, quae Ecclesiae Catholicae propria sunt ornamenta, qua alia ratione melius poterunt indicari, quam ipso Salomonis templo, in summitate montis Moria aedificato?

Sed alia sese nobis offert manifesta ratio, propter quam corporeo potius templo, quam solo spirituali mysteria Christi & Ecclesiae indicarentur. Nam cum Sanctus Paulus, dum sollicitè hortaretur Colossenses, ut in Christo ambulant, cuius susceperant fidem & baptismum, interim hanc templi persequitur allegoriam: *Radicati, inquit, & superaedificati in ipso, & confirmati fide.* & post pauca subdit: *Quia in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.*

Quem locum haud aliter interpretatur Sanctus Remigius, quam supra relatus Augustinus: eius tamen verba referre operaepretium duxi, tum vel maximè, quoniam, ad nostram sententiam confirmandam, maximi facienda sunt: Non dicit, inquit, ideo corporaliter, quod ipsa diuinitas sit corpus, licet quaedam substantia sit vna, sed corporaliter posuit, pro eo quod est veraciter, substantialiter, pleniter. Aliter enim habitat in singulis electorum, aliter in Christo, quia illis datur spiritus ad mensuram, in illo autem pleniter habitat. Habitauit enim in Salomone per sapientiam, in Daniele per castitatem, in Prophetis per sanctitatem, in Moyse per mansuetudinem, in Christo verò per omnem virtutem, & innocentiam. Aliter, *corporaliter*, id est, sicut in templo suo, quia habitatio diuinitatis totius corporis Christi fuit, plus enim habitauit in illo, quam in templo Iudaeorum. Haec Sanctus

Explan. Tom. 2. Par. 2.

Remigius: quae maximè consonant ijs, quae post pauca subduntur ab Apostolo cum eiusdem Remigij explicatione: *Quae sunt, inquit, umbra futurorum,* subaudi omnia superius dicta de cibo & potu, quae in lege habentur, umbra sunt illarum rerum, quae in Christo, & in Ecclesia completae sunt, & complentur. *Corpus autem Christi,* id est, veritas, & corpus illarum umbrarum Christus est, & Ecclesia: haec Sanctus Remigius. Quod si antiquum illud Salomonis templum cum omnibus suis ornamentis, ministris, ac sacrificijs umbra fuit: Christus verò & Ecclesia illius umbrae corpus, quis non videat an consonet, umbram corpoream fingi, corpus

umbra tantum pingi? Teneamus igitur necesse est id, quod rationi maximè consentaneum videtur, eodem Salomonis templo & Christi corpus, & Ecclesiam significari, eodemque Ezechiel in visione ostenso, ea quorum symbola erant in templo, opere complenda esse & veritate, promitti.

Hoc enim maximè decebat diuinam veritatem ac fidem, ut qui Ecclesiae instaurationem per Christum faciendam saepe promiserat, sub nomine reparationis & reaedificationis Hierosolymitani templi, urbis, aut tabernaculi, in eadem continuo persisteret allegoria. Nam si alterum ostendisset exemplar à priori diuersum, ad cuius normam aedificaretur Ecclesia, iam tunc, vel

priorem pollicitationem opere completam non fuisse, existimare possent legentes, vel aliam Ecclesiam institutam ab ea diuersam, quae prius promittebatur: cum ab utroque plae eruditaeque aures abhorreant.

Factam verò fuisse promissionem Ecclesiae aedificandae, sub templi ac domus Dei nomine, etiam antequam aedificaretur, constat ex eo, quod Nathan Propheta Dauidi respondit, de domo Dei aedificanda sedulo cogitanti: *Haec dicit Dominus: numquid tu aedificabis mihi domum ad habitandum?* quasi dicat, minimè. *Cumque completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, & firmabo regnum eius. Ipse aedificabit domum nomini meo, & stabiliam thronum regni eius usque in sempiternum. Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium &c. Et fidelis erit domus tua, & regnum tuum, usque in aeternum.* Hanc tam

grandem promissionem, qui putat in Salomone completam, (inquit Eucherius) multum errat. Quod, inquit Angelomus, de Christo Domino, qui ex semine eiusdem David secundum carnem nasci dignatus est, intelligere & credere pium est. Cuius regnum in sempiternum iugiter perseuerat: cuius domus, hoc est, Ecclesia Catholica, fidelis coram eo usque in aeternum permanet. Rupertus: *Maestas, inquit, dictorum,* atque sensuum omnino prohibet hanc de alio quolibet intelligi, quam de Christo vnico filio Dei, & filio David: secundum diuinitatem Domino David, secundum carnem autem filio David. Cuius enim nisi huius thronum firmavit Deus usque in sempiternum? aut de quo alio aliquando dixit, aut dicere debuit. *Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium?* Igitur larga & admiranda vicissitudine, dum vilis & abiectus homo immenso & incomprehensibili Deo domum manufactam aedificare cogitat, Deus contra, quod homini impossibile erat, eidem domum aeternam, in qua veraciter & ipse Deus inhabitet, aedificaturum se pronuntiat. sic enim

Prophe-

Colos. 2. v. 17

TEMPLUM

quod fuit umbra corporis Christi, hoc decuit repraesentari.

ANATOLI

IDEM

maxime decuit diuinam fidem ac veritatem.

1. Reg. 7. v. 5

12. 13. & 16.

1. Reg. 7. v. 5

12. 13. & 16.

Euch. & Angelom. in lib. Reg.

ECCLESIA Christi sub templi nomine promittebatur.

Rup. 2. Reg. 6. 30.

PRAEPARA-

firmare,

1. Reg. 2. v. 3

VANAE

absque Deo hominum cogitationes infelices sortiuntur exitus.

Psalm. 64. v. 4

Coloss. 2. v. 7

& 9.

Sup. c. 4. huius lib.

Remigius super epistolam Pauli.

QUIA IN

Christo habitat diuinitas corporaliter, corporali templo repraesentatur.

CORPORALITER

id est, per omnem virtutem.

Propheta loquitur: Praedicique tibi Dominus, scilicet Pater, quod domum tibi faciat Dominus, scilicet Patris Filius. Et reuera domus Dei, quae sancta est Ecclesia, ipsa est domus David, in qua Pater Christi Deus secundum diuinitatem, David autem pater Christi nominatur secundum carnem. Qui quidem locus sic explicatus alium quoque explicare videtur, in quo apud Amos Prophetam facta est similis promissio, quam opere completam retulit Sanctus Iacobus Apostolus, sic inquit: *Viri fratres audite me: Simon narrauit quemadmodum primum Deus visitauit sumere ex Gentibus populum nomini suo, & huic concordant verba Prophetarum, sicut scriptum est: Amos. 9. V. Post haec reuertar, & reaedificabo tabernaculum David quod decidit, & diruta eius reaedificabo, & erigam illud, & quae sequuntur. Quibus verbis ipse Iacobus Apostolus aperte testatur de Ecclesia aedificanda fieri promissionem, quae sub templi instauratione promittitur, ut perspicuum est legenti, diruta tabernaculi aedificanda esse, vel ut legimus apud eundem Amos, reaedificandas esse aperturas murorum eius, & ea quae corruerunt, instauranda.*

Templum autem tabernaculum dicitur, ut alias saepe solet Mosaicum tabernaculum templum dici, & templum tabernaculi nomine cenferi, ut bene notat Sanctus Ioannes Chrysostomus: Davidis vero dicitur, vel propter Ruperti supra allatas rationes, vel quod Davidi, ut paulo ante vidimus, promissa fuerat haec instauratione; quasi dicat, tabernaculum illud, siue templum Dei domus, quae olim Davidi instauranda promittebatur, tandem aliquando, Deo Optimo, fidei, ac vero disponente, a Davidis filio instaurabitur. Quod ipsum ab Angelo quoque Beatissimae Virgini & praedictum, & magis ac magis explicatum fuit, dicente: *Hic erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur: & dabit illi Dominus Deus sedem David Patris eius, & regnabit in domo Iacob in aeternum, & regni eius non erit finis.* Idem enim omnino significat sedes David, quod tabernaculum, seu templum David, a Salomone in imagine exstructum: idem reaedificare, vel suscitare, quod dare sedem, ac dominandi potestatem, quae, perditis possessoribus, pene interierat: idem, reaedificare scissuras, & erigere illud, quod regnare facere in aeternum, quodque regni eius nullus sit futurus finis. Quae omnia ad gloriosissimum Christi regnum significandum proponuntur, quod non in vna Iudaea continebatur, sed ad Gentes se extendebat, nationes, regna, terminos, atque ditiones: cuius latitudo terras omnes, ac maria comprehendat; longitudo perpetuam indicet, & nunquam interituram durationem; profunditas inferna penetret; celsitudo caelestes ipsos orbes exsuperet.

Quod si tam admiranda promissio, toties repetita sub figura & nomine templi, tanto tempore ante Ezechielem facta est; neque ab alijs tantum Prophetis, sed & Christo Domino Prophetarum omnium maximo usurpatur, qui salutarem suam mortem, viuificam suam sepulturam, gloriosam suam resurrectionem templi vastitati, ruinae, & instaurationi non dubitauit conferre, quidni Ezechielii Prophetae haec eadem, atque alia eiusmodi quamplurima templi nomine atque mensuris indicaturus Dominus, non eodem id faciat templo, sed alio denuo excogitato, & alijs omnibus Prophetis ac Patriarchis inaudito?

A Sed dices, non vno atque eodem symbolo Deum in explicandis diuinis mysterijs uti solitum: videmus enim, resurrectionis mysterium nunc templi instauratione, nunc vero Ionaie signo manifestasse. quod & alias saepe fecisse, compertum est. At quamuis id Deus Optimus praestare plerumque soleat in alijs mysterijs, aedificationem tamen Ecclesiae ita voluit perpetuo templi illius Hierosolymitani symbolo indicari, ut illud semel exstructum, quamuis propter peccata in eo admissa deformari meruerit a Chaldaeis, tamen illud omnino subuertere, atque ex hominum memoria aboleri numquam permiserit, sed instaurari praeceperit, donec Ecclesia Catholica Christi sanguine adulta, & Apostolorum praedicatione per totum terrarum orbem diffusa, vbique gentium, & in perpetuas aeternitates omnibus hominibus, angelisque ostenderet, fidelissimum Deum ea omnia opere complexisse, nobisque liberaliter praestitisse, quae illius templi fabrica, singulisque eius partibus, dimensionibus, ornamentis, thesauris, ministris, sacrificijs, atque alijs praesignabantur.

Haec vero omnia non modo probantur euentu; verum ita quoque quasi diuino decreto stabilita fuisse, indicare videtur Sanctus Ioannes Chrysostomus, haec scribens: Salomonis autem templum in monte fundatum, in vno loco stabat immobile, & quod nullo modo poterat labefactari, donec fuit templum Dei. Sanctus etiam Athanasius, idem confirmans addit, tunc labefactari oportuisse, cum figura completa fuit. sic enim habet: atqui priscum illud templum lapidibus, & auro constructum fuit, utpote figura, quod superueniente veritate exoleuit, cuius, secundum Saluatoris vocem, ne lapis quidem super lapidem mansit, qui non sit disturbatus. haec sunt Athanasij verba. Sed & his addendum duxi, quod maxime decuit Ecclesiam Christi vno eodemque symbolo perpetuo indicari. Quae enim alia ratione aptius praesignari posset, hanc vnam Ecclesiam eandem perpetuo duraturam ab origine mundi vsque in perpetuas aeternitates, nisi vnus eiusdemque aedificij idea, delineatione, fabrica, non vero diuersis? Propterea enim Sapiens templum in monte aedificatum, & a se Dei iussu exstructum, similitudinem dicit esse tabernaculi sancti Dei, quod praeparauit ab initio. Quia, ut nos late suo loco prosequemur, totum hoc rerum omnium domicilium, quod Deus sibi condidit ab initio, & templum, hominem nimirum, quem inhabitandum susceperat Deus, & in quo ferè rerum vniuersa continebatur summa, ita diaboli malitia, atque inuidia deformauit peccatum, ut iam non esset amplius a Deo inhabitandum. Quae omnia, ut ait Paulus, instaurare decreuit in Christo Filio aeternus Pater, quod, exstructa & vnita sibi Ecclesia, praestitit Saluator noster Iesus Christus, nec sine mirabili artificio, ac rerum omnium consensu. Nam primum tabernaculum fieri praecepit, in quo partes aliquae, mundi totius instaurandi per Christum vimbram quandam referrent; deinde mundi, tabernaculi, & Ecclesiae magis expressam imaginem fieri mandauit Salomonis templum, quod, ut dixi, perdurare iussit vsque ad ipsam Ecclesiam exstructam hominem integritati restitutum, & mundum totum in Christo instauratum. quae cum peracta sunt, mox templum fuit dirutum, eiusque fundamenta euulsa, nec non mons, cui insidebat, Iosepho teste, abscissus, ut notum

Amos. 9. V. Post haec reuertar, & reaedificabo tabernaculum David quod decidit, & diruta eius reaedificabo, & erigam illud, & quae sequuntur.

INSTAURATIONE tabernaculi & templi Ecclesiam ex Gentibus indicat.

S. Ioan. Chrys. sup. psal. 14. tom. 1.

Luc. 1. V. 32. & 33.

SEDES, TABERNACULUM, domus, regnum David, Ecclesia est.

TEMPLI huius longitudo, latitudo, sublimitas, & profundum.

Ioan. 2. V. 19

QVARE Deustemplum numquam deleri omnino permiserit, te aduersum Christi.

S. Ioan. Chrys. tom. 1. hom. 14. psal. 14.

Athan. Orat. 5. cont. Aria.

VNA ECCLESIA symbolo eodem perpetuo significatur.

Sup. 9. V. 8.

Ephes. 1. V. 14

MVNDS tabernaculum, templum, Ecclesia sunt.

TEMPLYM
tandem euer-
titur, vt con-
flet, ea omnia
completa esse,
quae templo
significaban-
tur.

ut notum sit omnibus gentibus, ea omnia com-
pleta esse, quae templum illud sui ipsius exemplo
praemonstrabat. quod sanè templum non am-
plius sit aedificandum, ne perfidi Iudaei decipian-
tur, inani delusi spe eius videndi templi, quod id
omne iam praestitit, ad quod fuit exstructum,
essetque deinde inane, & nullis vñsibus seruiens,
ac propterea non amplius est aedificandum.
Quapropter sicut alterum alibi templum nec ante
illud, nec illo manente, neque post eius vastationem
exstrui permisit Deus; ita neque alterius, ab hoc
diuersi similitudine, esse debuit Ecclesia Ezechielis
demonstrata. Immo verò, vt hoc vno verbo totam hanc
disputationem absoluiam, maximè decuit Ecclesiae
Catholicae amplitudinem, quae totum terrarum orbem
erat peruagatura, quo eadem esse ab omnibus nationibus,
aetatibus, ac gentibus probaretur, vt vno illo au-
gustissimo Salomonis templo praesignaretur, quod à
Regibus & Principibus summo honore dignum duce-
batur, & maximis muneribus illustrabatur, vt retulit
Machabaeorum historia. Sed ne plus nimis excre-
scat hoc caput, hoc idem alijs quoque rationibus
sequenti capite confirmandum esse arbitrati sumus.

ECCLE-
siam Christi
per omnia
tempora, & lo-
ca propagan-
dam bene in-
dicat templum
vnum.
2. Machab. 3.
v. 2.

SALOMONIS TEM

PLVM VIDIT EZECHIEL,

quod Christi resurrectionem
indicaret, instaurandum.

Cap. XI.

PROPHE-
tae finis, Chri-
stum indicare
resurgentem.

NON LEVI
sed grauisima
causa prophe-
tiam hanc scri-
bi praecepit
Deus.

Rom. 15. v. 4

Pauli verba suspiciunt, dicentis: Quaecumque
scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt
per patientiam, & consolationem scripturarum
spem habeamus. Et quamuis haec verba aliqui
ad vnum tantum sacrae Scripturae locum, paulò
ante citatum referant, non tamen negandum est,
veram esse communem sententiam, quae de vni-
uersa Scriptura sacra, ac singulis eius partibus
intelligenda censet. Atque adeo ex Scripturis

Explan. Tom. 2. Par. 2.

A sacris triplicem licet decerpere fructum, doctri-
nam, patientiam, consolationem; qui quidem
mirifici fructus cum in alijs, tum in hac Ezechie-
lis visione leguntur vberim, lectissimique. Hic
enim docemur, & quotidie addiscere possumus
admiranda quaedam Christi, Ecclesiaeque my-
steria, quibus in fide magis, ac magis instruamur,
& vt legit ibidem Ambrosius, confirmemur. Ad-
hibita igitur plena diuinis promissionibus fide, in
spem erigimur, fore vt aliquando mirifica illa cae-
lestis patriae palatia incolenda ingrediamur. Quae
sanè spes, quo ardentior & firmitior fuerit, eo ma-
gis, dilata, affligit animam, vt ait Sapiens. Ex ip-
sa verò Ezechielis contemplatione patientia ori-
tur praesentis exilij tolerandi. siquidem non erit,
opinor, qui tam diu duraturam sibi polliceatur
praesentis vitae vsuram, quam diu dilatum est
Hebraeis huius prophetiae complementum.
Templi illius instaurationem post sex & quinquaginta
ab hac promissione annos completam à Zo-
robabele fuisse certò scimus, nec tantum, sed &
ipsa vmbrae illius veritas Christus Dominus, li-
cet post longa saecula, iam tandem aduenit. post
cuius aduentum saecula transacta sunt sexde-
cim, & eo amplius, ex quo iam omnia completa
sunt, quae promiserat Deus, neque iota vnum,
aut vnus apex ab hac praeterijt visione: omnia
enim opere completa sunt. Ex quo maxima fide-
libus cunctis oritur in ipsis etiam tribulationi-
bus consolatio.

TRIPLEX
sacrae Scriptu-
rae fructus, do-
ctrina, patienti-
a, consolatio.

Ambr. in e-
pist. ad Rom.

PATIENTIA
ad praesens to-
lerandum exi-
lium.

Verum haec omnibus sacris eloquijs videntur
esse communia. Sunt fateor. At qua ratione huic
visioni conueniant, peculiare est, vt ostendimus.
Sed adhuc aliquis huius visionis proprius finis, vt
proponatur, exquiratur. Ego verò nullum alium
ad rem magis accommodatum proponere me
posse putavi ab eo, quem Sanctus Euangelista,
Ioannes indicat, cum Christum Dominum retu-
lit templi à Iudaeis soluendi, & à se tribus diebus
excitandi, proposuisse parabolam, qua mortem si-
bi Iudaeorum calumnijs, ac summa malitia infe-
rendam, & vitam post triduum infinita sua virtu-
te, ac potestate resumendam esse indicaret. Haec
enim subdit: Cum ergo resurrexisset à mortuis,

FINIS PRO-
phetiae idem,
qui à sancto
Ioanne propo-
nitur in Euan-
gelio.

Ioan. 2. v. 22

recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat, &
crediderunt Scripturae, & sermoni quem dixit Ie-
sus. Cuius explicationem loci, ipsis Maldonati
verbis, quod erudita, & è re nostra sint, apponere
non dubitavi. Venit, inquit, illis in mentem, vi-
so resurrectionis euentu, huius verbi Christi:
Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo
illud, intellexeruntque corporis sui resurrectio-
nem significare voluisse. At enim quid opus e-
rat, vt id hoc loco Ioannes diceret, quod sine cau-
sa videri potest discipulorum stupiditatem incu-
sare? Voluit, opinor, indicare, de industria Chri-
stum tam obscure locutum fuisse, vt ne ipsi qui-
dem eius discipuli, donec euentum perspexe-
runt, intelligere potuerint. Haec ille. Ego ve-
rò quamuis certum esse existimem, discipulos,
quae Christi verba, dum dicerentur, non intel-
lexerunt, eadem euentu probante plenè perci-
pere, ac proferentis mentem pene perspicere
potuisse: id tamen neque discipulorum stupidi-
tati, neque verborum Christi difficultati ad-
scriberem, sed mysterio, quod nunc inquiri-
mus. Solet enim diuina sapientia quaedam ver-
ba ita maturè proponere parabolis obiecta, quae
non nisi statuto tempore intelligantur. Haud
secus quam Reges, aut maximi duces solent mi-

Ioan. Mald.
in Ioan.

OBSCURA
Christi verba
tunc intelli-
gunt discipuli,
cum rerum e-
uentu proban-
tur.

REGVM aut ducum literarum in statum diem occlusae.

Ioan. 16. v. 12. & 13.

Hilar. apud Maldonatum Ioan. 6. v. 12. SPIRITVS sancti magisterium usque ad saeculorum finem duraturum est in Ecclesia.

Ioan. 2. v. 22

SCRIPTVRIS ac verbis Christi quare credidisse dicantur Apostoli.

Euthym.

SCRIPTVRIS ac verbis Christi credunt, quod haec ad aliquam antiquam scripturam respiciunt.

nistros suos ad aliqua peragenda negotia aliquo mittere, quae quoniam ante statutum tempus aut locum vulgari nolunt, sed à cunctis, ab ipso etiam ministro celari, totum negotium obfignatis litteris claudunt, praecipientes tamdiu occlusas manere, donec ad statutum locum, aut diem ventum sit, quo eas iubeant aperiri. Hunc autem antiquum Dei Optimi morem, eiusque rationem praeclarissimam innuit Christus Dominus, illis prolaris ad discipulos verbis. *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.* Quo loco multa mysteria, quae à Christo reuelata non sunt, Spiritu sancto doctore cognouit Ecclesia, nec tamen omnia simul, aut manifestata sunt, aut manifestabuntur, sed ordine, ac dispositione quadam, ut aetate crescens Ecclesia, scientiae incrementa suscipiat. rectè enim dixit Hilarus (quamuis sensu alio) sicut Christus olim, ita nunc Ecclesia aetate crescit, atque sapientia. Non enim est cum Apostolorum vita finitum. Spiritus sancti magisterium: Doctor pro se à Christo Ecclesiae datus est, & donec ipse ad iudicium, id est, ad colligendam Ecclesiam veniat, eius est duraturum munus. Illud verò sententiam, quam tuemur, maximè videtur confirmare quod subdit praecedenti loco Sanctus Ioannes Euangelista: *Et crediderunt discipuli Scripturae & sermoni, quem dixit IESVS: hoc est, crediderunt eum hoc idem pronuntiasse, quod euentus probauit, mortem videlicet, ac resurrectionem.* Quid autem est, quod Euangelista verbum illud, *Scripturae*, addit; numquid idem est *Scripturae*, ac verbis Christi credere? An, quia de eadem Christi resurrectione, Christi verba, & *Scripturae* loquuntur? Certè vtrumque pariter verum est: eidem enim infinitae veritati Christi, & *Scripturae* innituntur verba, eidemque veritati innititur adhibita vtriusque fides: hoc enim ipsum quod Christus dixerat, mortem videlicet, ac resurrectionem suam, quam plurima sacrae *Scripturae* praenuntiarunt testimonia. atque adeo vnus & idem passionis, ac resurrectionis euentus non modò debitam verbis Christi confirmabat fidem, verum etiam *Scripturis*, quae idem antè praedixerant.

Et quamuis haec ita sint, adhuc tamen quidquam aliud solers ingenium scire desiderat, quam peculiari ratione, his Christi verbis euentu comprobatis, *Scripturae* fides in discipulorum animis confirmetur & augeatur. Sanè huius, ni fallor, quaestionis difficultas Euthymium praeclarum alioqui interpretem mouit, & ante eum fortè alios, ut verbum illud, *Scripturae*, nec legerit, nec interpretatus sit, cum tamen ab omnibus & legatur, & legendum citra controuersiam sit. Ego verò facile opinarer, propterea *Scripturae* meminisse hoc loco Euangelistam, quod non modo Iesus Christi Domini nostri verba completaviderint discipuli, verum etiam quòd dicta fuisse intellexerint ad aliquam antiquam scripturam respicientia, atque adeo verba cum *Scriptura* completa agnouerunt, & illorum, atque huius mutuam confirmationem, quae fidem maximè confirmabat.

Quisnam autem ille alter locus sit, à nemine, quòd sciam, haecenus explicatum est: mihi verò celeberrimus ille occurrit Prophetae Amos, sub templi, aut tabernaculi parabola Christi indicans passionem, mortem, resurrectio-

A nem, ut paulò superiùs indicauimus, modò vero fusiùs aliquantò explicandus videretur, qui sic habet: *In die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reaedificabo aperturas murorum eius, & ea quae corruerunt, instaurabo, & reaedificabo illud, sicut in diebus antiquis. Ut possideant reliquias Idumaeae, & omnes nationes: eo quod inuocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus faciens haec.* Hunc locum beatus Cyrillus aptissimè interpretatur: explicans enim verba illa psalmi, & *refloruit caro mea*, quibus carnis suae resurrectionem credere se & sperare profitetur sanctus Dauid Propheta: *Reflorebit, inquit, rursus, atque reuiuget, neque id absque Christo: ipse enim nobis resurrectionis initium, & verae scenopegiae ianua factus est, quod certè prophetica voce sic dicitur, & erigam tabernaculum Dauid quod cecidit: Tabernaculum enim caroque Christi à sanguine Dauid sumpta, prima ad immortalitatem virtute Dei Patris excitata est. Haec Sanctus Cyrillus. Eadem confirmat Theodoretus, longè à vero aberrare contendens eos, qui de Zorobabele haec Prophetae verba intelligere conantur. Prophetia enim, inquit, aeternorum bonorum continet promissionem, & omnes gentes cognituras Deum, de quibus nihil in factis Zorobabel euenisse inuenimus. Atqui Dominus noster IESVS Christus, quantum ad carnem pertinet, manans ex genere Dauid, quae promissa sunt Dauid compleuit. Nam *Verbum caro factum est*, & diuersatus est in tabernaculo apud nos, quod ex Dauid acceperat. conuenienter igitur propheticus sermo Dauid tabernaculum reaedificatum dicit permanfurum, non in breue tempus, sed in aeternum. Haecenus Theodoretus.*

Hoc idem, eodemque modo videntur intellexisse Hebraei, cum adhuc modicum lucis in eis erat; necdum enim tenebrae eos comprehenderant. In libro namque Zanhedrin quaedam verba leguntur, quae Latinitati donauit Galatinus, ita tamen ut difficultatem non modicam inuoluant,

quòd ferè singula phrasim redoleant Hebraicam: ea tamen referre, & non nihil explicare operae pretium duxi, quoniam non parum confirmant resurrectionem, ac mortem Christi Iudaeorum hostium Christi pro eodem testimonia. Dixit, inquit, Rabbi Nahman ad Rabbi Isaac: *Quis fecit te atidre, hoc est, à quo audisti, quando venturus sit, bar niphili, id est, filius casus, hoc est, qui moriturus est.* Ait ei: *Quis est Barniphili?* Dixit ei: *Messias.* Ait illi: *Messiam ne vocas Barniphili.* hoc est, moriturum? respondit ei, etiam. Sicut scriptum est. In die illa, suscitabo, vel erigam tabernaculum, casulam Dauid deietam vel prostratam *hanopheli*, planè voce vsus est Rabbini ille Talmudistica, à verbo *naphal* deducta, a qua deducitur quoque vox illa, qua dirutum, aut subuersum indicat tabernaculum vel casulam Dauidis, ut mirum non sit, eadem allegoria, ac consimilibus ferè verbis vsus fuisse Christum Dominum dicentem, *soluite, vel cadere facite, templum hoc corporis mei*, quod ex genere, & profapia Dauid mihi exstruxit Spiritus sanctus, vnà mecum, & cum Patre meo, & in tribus diebus excitabo illud. Haec verò mysteria, & hanc elegantissimam Christi ad prophetiam allusionem discipuli quidem tunc non intellexerunt, cum verba simpliciter prolata sunt: at postquam Christus resurrexit, verborum Christi memores, ea pariter cum prophetia intel-

Amos 9. v. 11. & 12.

B. Cyrill. lib. 4. in Ioan. 35. Psal. 27. v. 7.

Theod. sup. Amos 9.

TEMPLI promissa instauratio non est ad Zorobabelis tempora coarctanda.

Galat. lib. 8. de arcan. 22

RABBINORUM testimonia de Christi morte & resurrectione.

intellegerant, & huic atque illi plenam atque perfectam fidem adhibuerunt, quam antea ita perspicuam habere non poterant eorum, quae non intelligebant.

Sed quamvis haec ita sint, ut videntur, perspicua, & mutuo cohaerentia, prius tamen quam eadem ad nostrum applicentur institutum, videnda est eiusdem loci explicatio, quam legimus in Actis Apostolorum, beato Iacobo auctore. Non enim defuit eruditus planè nostrae aetatis interpres, qui hanc quam attulimus interpretationem minus esse convenientem existimavit, quod aliam esse ab ea putaverit, quam Beatus Iacobus Apostolus persecutus est, atque adeo Beati Hieronymi illustria verba, & id quod volumus declarantia obijciunt nonnulli nobis.

S. Hieron. sup.
Amos.

RESPON-
detur obiectis
adversus hanc
interpretatio-
nem.

VOCATIO-
nem gentium
& resurrectionem Christi
pariter indicat
locus Amos.

Vbi Apostolorum praecedit auctoritas, maxime Petri & Iacobi, quos columnas Ecclesiae vas electionis vocat, ibi omnis variae explanationis tollenda suspicio est, & quod a tantis viris exponitur, hoc sequendum. haec sanctus Hieronymus. Illud verò primum exponendum est, quod ab ipso Hieronymo, atque alijs omnibus Ecclesiae doctoribus receptissimum est, quodque ipsa Sancti Iacobi Apostoli verba indicant, locum hunc prophetae Amos allatum à Iacobo fuisse, ad gentium vocationem confirmandam, quam ipsius Spiritus sancti effusione probaverat princeps Apostolorum Petrus. Sed numquid propterea minus confirmanda existimabitur gentium vocatio, quod ea post resurrectionem Christi, immo & per resurrectionem Christi facta esse ostendatur? Dicamus igitur quod res est, locum Amos de Christi resurrectione sub tabernaculi aut templi instauratione loquutum, eamque factam fuisse testari, ut per eam possideant reliquias Idumaeae, &c. Quamvis enim Sanctus Hieronymus per tabernaculum David Iudaeorum synagogam videatur intelligere, quam in Ecclesiam Christi aedificandam esse affirmat; tamen hanc quoque sententiam, quam tuemur, & amplecti videtur, atque eam probare Apostoli verbis esse conformem. sic enim habet: Nunc iuxta consuetudinem Scripturarum, post tormenta, post poenas, prospera & laeta promittens, suscitaturum esse se dicit: & in resurrectione Domini omnia restitutum: ut quod in synagogis ceciderat, surgat in Ecclesijs, & possideant credentes reliquias Idumaeae, & omnes nationes, ut quidquid reliquum fuerit de regno sanguinario atque terreno, in caelestia regna mutetur. haec Hieronymus. Qui maximè contextum videtur percipere. Illud enim ut possideant, Hebraicè & ad possidendam, factam esse indicat instaurationem ad possidendum gentes: non igitur eandem gentium possessionem indicat instaurationem tabernaculi, quam subsequens possessio, sed aliquid praeuium, nimirum passionem, ac resurrectionem Christi. Qua quidem Christi passione, morte, & resurrectione Iudaeorum calum, & electorum instaurationem significari quoque intelliges, ut alias saepe. atque hic esse videtur translatus Hieronymi sensus.

Et haec de Amos testimonio dicta sufficiant: quoniam sancti Ioannis nos reuocant verba, testantia, discipulos, post resurrectionem Christi, verba Christi de templo corporis sui instaurando intellecta credidisse, quae nimirum, cum dicerentur, minimè intelligebantur. Vnde prudenter Cardinalis Toletus atque aptissimè colligit, Christum Dominum multa fecisse & dixisse, quae quamvis tunc non intelli-

gerentur, non tamen propterea inutilia censenda sunt, quoniam postmodum opportuno tempore intellecta Apostolorum fidem in Christum, & nostram confirmarunt, illustrarunt, auxerunt: proptereaque tunc dicta, & facta fuerunt haud secus, quam quae à Prophetis olim facta dictaque recensemus quamplurima, quae tunc minimè intelligebantur. At postea intellecta, & cognita Ecclesiae fidem maximè roborarunt. Haec est Toleti sententia. Ex qua facilè conficimus, Ezechielis visionem, de Salomonici templi instauratione magnifica, perpetua quadam allegoria loquentem, quamvis multis saeculis non plenè perspecta fuerit; tamen statuto diuinae providentiae tempore multa, & admiranda Christi Domini, eiusque Ecclesiae sacrosanctae mysteria patefacturam, eidem Ecclesiae salutaria, quae iam inde ab initio non aedificati modò à Salomone templi, sed & à Deo, sine principio, excogitati mirificè continebantur. Quae omnia eò magis admiranda credibiliaque videbuntur, quò cum pluribus alijs sacrae Scripturae locis congruere intelligentur, ut annotasse videtur Euangelista, qui simul, ut vidimus, fidem à discipulis Scripturae ac verbis Christi adhibitam fuisse commemorat. Nec minus ad Ezechielis magnificentissimam promissionem, & scripturam instaurandi templi, quam ad verba Amos referenda, putamus esse Christi verba, quorum fidem non ita planè confirmaret euentus, si de alio quam de Salomonis templo loqueretur Ezechiel, cuius similitudine, & exemplo Christus Dominus atque Amos propheta, cum alijs, ad Christi, Ecclesiaeque mysteria indicanda vsi sunt. Neque verò quisquam existimet, quidpiam supra caput nostrum nobis huiusmodi explicatione arrogare velle, quasi verò per nos aliqua denuo mysteria patefacienda sint: nam quamvis diuinae providentiae atque sapientiae nec impossibile sit, nec nouum infirma quaeque eligere, ut confundat fortia; (eo enim magis elucet artificis in rebus arduis industria, quo debilioribus utitur instrumentis, & ad negotium peragendum minus aptis) tamen neque ad hoc ipsum assumendos nos esse arbitramur, neque eiusmodi quidquam à nobis sperandum esse praesumimus, sed illud tantummodo, quod verum est, ingenuè profiteamur, diuina quidem ope, & maiorum nostrorum cohortationibus excitatos, & adiutos, pro virili nostra conatos nos fuisse viam saltem minus indicare, quam ingredienti doctissimi ac sapientissimi viri, quibus numquam destituitur Romana Catholica Ecclesia, ea possint percipere mysteria, quae, ut perciperentur, Ezechielis visionem scribi iussit benignus Ecclesiae Pater Deus, ac sacris voluit consignari monumentis. Sed ne longius quam par est ab instituta narratione diuagemur, ad ea, quae huius visionis sunt magis propria, sequenti capite veniamus.

MVLTA FE-
cit ac dixit
Christus, quae
quamvis tunc
non intelli-
gentur, postea
intellecta fi-
dem maximè
confirmant.

IDEM ESSE
Ezechielis &
Salomonis
templum ma-
ximè fidem
Ecclesiae con-
firmat.

QVID A
nobis hac ex-
plicatione
sperandum sit.

VISIONE HAC

TEMPLVM OSTENDITVR,

quò admissorum criminum dolore, eiusque instaurandi spem concipiant videntes.

Cap. XII.

INEM visionis huius superiore capite videmur persequuti, rationibus, exemplis, testimonijsque probantes, Deum propterea accuratè perspicendum ostendisse, quòd illud aptissimè Christi mortem, subuersum; eiusdem porrò resurrectionem praesignaret, instauratum. Quae omnia, vt dixi, ad mysticos sensus quos vocant, pertinere videbantur, qui quamuis praecipui sint, ac primùm à Propheta scribente plerumque intenti, tamen quoniam à sensu verborum magis videntur esse remoti, eius peruestigandi studium alium visionis finem historiae magis proximum excogitare nos admo-
net, inuentumque hoc loco proponere, quod dum praestare aggredieremur, duplex huius proponendae visionis finis sese nobis apud ipsum Ezechielem obtulit. Quorum alterum à Deo ipso propositum fuisse illis verbis indicat: *Tu autem fili hominis, ostende domui Israel templum, & confundantur ab iniquitatibus suis: & metiantur fabricam, & erubescant ex omnibus quae fecerunt.* Vbi Septuaginta interpretes legunt: & ipsi sustinebunt tormentum suum. Quae autem ea, crimina sint, de quibus, viso templo, erubescere debeant, aut quod sit tormentum illud, aut peccatorum quae poena, quam iuxta Septuaginta interpretes sustinere cogantur, paulò superius enumerauerat, dicens: *Non polluent ultra domus Israel nomen sanctum meum, ipsi & Reges eorum in fornicationibus suis, & in ruinis Regum suorum, & in excelsis. Qui fabricati sunt limen suum iuxta limen meum, &c. Propter quod consumpsi eos in ira mea.* Quae verba tum iuxta eorum explicationem suo loco allatam, tum vel maximè ipsa per se legenti indicare poterunt, peccata recensere Hierosolymae incolarum atque Regum, qui Salomonis Regiam templo coniunctam inhabitantes, à vitijs sceleribusque, praesertim innoxij sanguinis effusi, minimè abstinebant, vel ipsa templi religione deterriti. Sed neque his contenti sceleribus, templum ipsum idolorum abominationibus compleuerunt, iracundiam meam prouocantes cum Regibus populi, & cum populis Reges; propter quod templum, regia, omnia palatia, ac priuatae domus cum suis incolis consumptae sunt in ira mea. Quia venit Nabuzardan princeps exercitus, seruus Regis Babylonis in Ierusalem: & succendit domum Domini, & domum Regis: & domos Ierusalem, omnemque domum combussit igni, vt habet historia Regum. Videat nunc quaelo lector, quantum inuicem conueniant praecedentibus sequentia, & attentè perpendat, euersum propter

A scelera Israëitarum templum ob eorum oculos positum, quem erubescenciae ac doloris sensum excitare sit potens. qua ratione facillè intelliget meritò à Domino Prophetae praecipi: *Ostende domui Israel templum, & confundantur.* Nam si aliquod denuò excogitatum ad Ecclesiam repraesentandam templum, quodque sit ab illo Salomonis longè diuersum, ostendendum praecipitur, quidnam illud confusionis pariat? quid erubescant, cum illud nihil omnino ad commissae scelera spectare videatur? immo verò Deum ac Dominum praeteritorum criminum penitus oblitum indicaret eiusmodi templum, admirandaque, & prope caelestis ac diuina Ecclesiae fabrica templi illius noui magnificentia praesignata. Excitaret vtique iacentes Israëitarum Babylone animos in spem potiùs quàm in verecundiam. At contra vel ipsa solùm Hierosolymitani templi recordatio, nedum ipsa eius species oculis obiecta cum praesenti captiuitate collata, praeterita illa templi magnificentia, & gloria cum praesenti infelicitate ac seruitute comparata, quasi contrarijs contraria, omnem excitarent animi sensum, dolorem, confusionem, verecundiam; ac quasi iusto quodam vindicis irae zelo in seipsis exardescerent, qui sacrilego ausu ac temeritate tam speciosum templum, tam amplum, tam magnificum, tam sanctum hostium manibus profanandum, spoliandum, incendendum, ac penitus subuertendum tradidissent. Hoc inquam esse videtur tormentum illud, quod sustinendum ab eis dicitur, cum ostensum templum contemplabuntur. Nam Ecclesia Christi eiusque diuina forma obuersans oculis nihil vmquam afferre potuit, quod non sit gaudio atque exultatione plenissimum, cuius semper commemoratione ac promissione fausta Israeli ac laeta polliceri consuevit Altissimus, numquam aduersa aut tristitia. Teneamus igitur, hac etiam proximi finis ratione Salomonis templum ostensum fuisse Ezechieli, non aliud.

Sed & hoc ipsum altero quoque fine ab eodem Deo & Domino nostro Ezechieli indicato confirmari videtur. *Figuram domus, ait Dominus, & fabricae eius exitus & introitus, & omnes descriptiones eius, & vniuersa praecepta eius, cunctumque ordinem eius, & omnes leges eius ostende eis, & scribes in oculis eorum: vt custodiant omnes descriptiones eius, & praecepta illius, & faciant ea.* Quae verba planè indicant, descriptiones atque imaginem eius templi, quod coram Ezechiele mensurauit Angelus, ab eodem Ezechiele iuxta Dei praeceptum traditam fuisse populo Israëlitico, vt bene perceptis singulis eius partibus, dimensionibus, legibus, ordine, atque alijs, opportuno tempore cuncta exsequerentur, atque opere complerent. Neque verò quisquam arbitretur, descriptiones has templi quas ostendere praecipitur vates Israeli, verbo tenus, aut verbis scriptis factas fuisse: factae sunt enim graphicis lineamentis, ac geometricis mensuris, quod & intellexisse videtur sanctus Hieronymus, non minùs necessariam fuisse Geometriam Ezechieli ex hoc loco confirmans, quàm exploratoribus Palaestinae, vt suprà retulimus, quosque fuisse etiam geometras confirmat Iosephus. Quod verò haec ad euersi templi instauracionem omnia spectent, disertis planè verbis ostendit Theodoretus. Deinde, inquit, praecipit Prophetae, vt populo ostendat templi aedificium,

SI ALIUD à priori ostendatur templum, vix apparet, quam exhibeat erubescendi occasionem.

TEMPLI Salomonici species dolorem maxime excitaret.

FINIS ALTER à Deo proponitur. Ezech. 43. 8. 12.

LINEAMENTIS, non verbis modo descriptiones templi factae sunt ab Ezechiele. S. Hieron. lib. 13. in Ezech. Ioseph. lib. 5. antiq. cap. 1. B. Theod. sup. Ezech.

DVPLEX huius visionis finis. Ezech. 43. 8. 10. & 11.

Ibid. 7. & 8.

PROPTER peccata Regum ac populi subuersum fuit templum.

4. Reg. 25. 9. 8. & 9.

DE TEM-
plo Salomonis
loquitur Eze-
chiel.

Ezech. 43. V.
18. & 10.

RITVS
templi recen-
sentur obler-
nati.

Esdr. 1. c. 3. V.
3. c. 6. V.
17.

Esdr. 7. c. 5.
V. 1. C. 2.

ZOROBA-
belis templum
à Salomonico
diuersum.
Aggaci 2. V.
3. & 4.

1. Esdr. 3. V.
1. G 12.

Huic verò argumento quod firmissimum aduersus eam, quam rationibus firmam tuemur sententiam, videri posset, facili negotio respondebimus, temporum sola distinctione facta, haec omnia accidisse prius affirmantes, quam templum absolutum fuisset. Locus enim Eldrae, vt ibidem patet, de templi fundatione facta anno secundo Cyri, vel non multò post, loquitur. Decretum

B enim Cyri factum fuit eiusdem Regis anno primo: *at anno secundo aduentus eorum ad templum Dei in Ierusalem, coeperunt aedificare. Aggaei verò prophetiam factam fuisse anno secundo Dario, idem Aggaeus testatur, quo data Hebraeis fuit libera potestas templum aedificandi. toto namque interiacente tempore ab opere cessatum est. Nec mirum sanè videri debet, tantam magnificentiae distantiam inter vtriusque templi fundamenta reperiri, cum de Salomonicis legamus: Fundamenta autem de lapidibus pretiosis, lapidibus magnis octo siue decem cubitorum,*

De his verò, ac de toto aedificio Zorobabelico
semel atque iterum lapides impoliti commemorantur.
Verum, quod ad utriusque templi collationem spectat, firmum esse ac citra controuersiam debet, longè aliud esse alicuius aedificij figuram, dispositionem, mensuram, ordinem, totiusque fabricae rationem considerare: aliud magnificentiam, lapides, instrumenta, splendorem, venustatem, ornamenta perpendere: illa enim omnia ad formam spectant, haec ad materiam: illa quasi naturam aedificij substantiamque denotant, haec accidentia: illa si tollas, deerit fabrica, haec quamuis desiderentur, manet tamen aedificium: illa si inuerras, aut mutes, non idem aedificium manebit, sed aliud: haec quamuis tollas, idem manere potest aedificium, haud secus quàm de homine quoquam, deque eius vestimentis philosopheris. idem enim semper est homo, qui pretiosis, aut abiectis operitur vestibus: eisdem verò vestimentis, diuersi nunquam in vnum coalescent homines.

Dicamus ergo, secundum Zorobabelis templum idem fuisse cum primo Salomonis: vtrique namque eadem fuit figura, dispositio, ordo, & fabrica vniuersa. Pretiosa vero materia, aureum, argenteumque instrumentum, venustas, & decor desiderata sunt, fateor. Et quamuis vtraque huius assumptionis pars rationibus sit, ac sacris testimonijs amplius suis locis confirmanda, hic tamen quam brevissimè vtriusque fundamentum

aliquid indicandum est potius quam pertra-
ctandum. Priorem igitur partem probat locus
Esdrae, sic inquit: *Seniores autem Iudaeorum
aedificabant, & prosperabantur iuxta prophetiam
Aggaei prophetae & Zachariae filij Addo: & ae-
dificauerunt, & construxerunt, iubente Deo Is-
rael, & iubente Cyro, & Dario, & Artaxerxe
Regibus Persarum: & compleuerunt domum Dei
istam, & quae sequuntur. Quis autem non vi-
deat domum aedificari, iubente Deo; qui semel
locutus est, vt ait Psaltes, hoc est, vno atque
eodem diuini verbi decreto immutabili semper
manente; cuius etiam iussu atque consilio pri-
mum templum architectatum, & fabricatum
fuit?*

1. Esdr. 6. V.
3. 2. 3. V. 8

3. Reg. 7. V.
10.

1. Esdr. 5. V.
3. 2 c. 6. V. 4

FABRICA
& ordo aedifi-
cij ab eiusdem
materia, & or-
namentis lon-
ge diuerfa est .

E A D E M
triusque tem-
pli fabrica, or-
namenta di-
versis.

Esd. 6. V.
4.

psal. 61. V. 12

QUOMODO
eadem men-
surae dicantur,
cum alterum
templum
alterius sit al-
titudine du-
plum.
2. Paral. 3. v.
4.

1. Esdr. 6. v. 4
IDEM V-
triusque tem-
pli ordines.
3. Reg. 7. v. 1
12.

ADIECAT
-Alia alio vi-
sibile de in-
terio-
-re domus
-de exteriori

DIVERSA
vtriusque tem-
pli ornamenta
& instrumen-
ta.

GLORIA
templi secundi
maior, non qui-
dem auro vel
argento, sed
Christi aduen-
tu.

RESPON-
detur ad argu-
menta.

S. Hieron. lib.
13. in Ezech.
43.

fuit? Accedit his etiam, quod in dedicatione huius absoluti templi nihil commemoratur moestum, nullus fleuisse, sed festos etiam dies in laetitia fecisse: quoniam laetificauerat eos Dominus, & conuerterat cor Regis Assur ad eos, ut adiuuaret manus eorum in opere domus Domini Dei Israel. Verum adhuc vnus remouendus superesse videtur scrupulus: non enim eadem fuisse videntur vtriusque templi mensurae: cum illud Salomonicum altum fuisse dicatur cubitos centum viginti, ut videre est in libro Paralipomenon: Zorababelicum autem solos sexaginta. Sed & hoc etiam nihil ob stare potest, quod minus idem dicatur templum, eademque mensuram, proportionem, haud secus quam pueri iunioris corpus pedes altum quatuor haud diuersum est ab eo, quod post aliquot annos ad sex altitudinis pedes excreuit. Namque quod idem sit membrorum vtriusque templi numerus, eademque proportio, ex vtriusque fabricae contemplatione fiet manifestum. Siquidem de Zorababelico sic scribitur: *ordines de lapidibus impositis tres, & sic ordines de lignis nouis*. De Salomónico vero: *Et atrium maius, inquit, rotundum trium ordinum, de lapidibus scētis, & vnus ordinis de dolata cedro: nec non & in atrio domus Domini interiori, & in porticu domus*. Vtrumque verò locum de eadem loqui porticu domus, eandemque referre triplicem contignationem, non est quod hic probari velit lector, cum propriam, eamque longiorem disputationem suo loco pertractandam exigit, quod eam videre, atque in hac sententia confirmari facile possit. Quod verò ad probandam secundam assumptionis partem spectat, vel vnum esse posset sufficiens argumentum, quia pluribus infra probaturi sumus, diuitias atque opulentiam Salomonis, ac pene incredibilem auri & argenti copiam, quam templo indidit, vniuersos omnium gentium, locorum, aut temporum thesauros longè lateque superasse. quis ergo non statim agnoscat, miseros illos Israelitas a durissima, diuturnaue Babylonica seruitute ereptos, opes aggerare minime potuisse, quas vix ipsi eorum Reges ac populi, cum rerum potirentur, ac copia, vel minima quidem ex parte consequi potuissent? Accedit huc etiam eiusdem Aggaei prophetia, Dei nomine asserentis, gloriam nouissimae huius domus, quam Zorababel aedificabat, maiorem quidem futuram gloria prioris, non quidem auro & argento, quo erat pene destituenda, sed Christi Domini aduentu, qui cum aeterno Patre vnus est auri & argenti Dominus. Nam quod hic sit verus eius loci sensus, nihilque ad terrenam auri & argenti gloriam tam celebris prophetia spectet, propria etiam disputatione ostendendum est infra.

Iam verò quamuis certa atque stabilis videatur esse nostra sententia, argumentisque ex aduerso allatis plene videamur respondisse, non tamen propterea nostro nos arbitramur satisfecisse instituto, nisi sanctorum prius, doctissimorumque maiorum nostrorum, quorum auctoritati, quantum fas est, vltro deferimus, responsum demus: quoniam cum hac nostra sententia videntur pugnare. Atque in primis audiendus est sanctissimus Hieronymus. Domui, inquit, Israel ostenditur domus, &c. quam nequaquam illam putemus, quae a Salomone constructa, narratur in Regum & Paralipomenon libris, illa

A enim alterius ordinis atque mensurae est, & in singulis magnam habens diuersitatem: tantoque inferior templo, quod nunc ostenditur Ezechielis, ut non solum cultores eius & aeditui, sed & ipse fabricator eius Salomon peccauerit, & offenderit Deum, licet postea egerit poenitentiam. haec sanctus doctor. Qui cum merita virtutesque aedificantium hoc extremum Ezechielis templum, cum virijs ac sceleribus confectat aedificantium Salomonis templum, non dubium est, quin rem, imagini eius compareret, vmbrae, corpus, templo, Christi Ecclesiam. qua in re nullum erit tam hebes ingenium, aut pene nullum quod non statim agnoscat, infinitis partibus templum ab Ecclesia, dignitate, artificio, magnificentia, splendore, atque alijs omnibus superari. qua in re, neque a Hieronymi sententia discedimus, neque a nobis ipse dissentire putandus est. Nam quod nos constanter asserimus, Ecclesiae Catholicae descriptionem vniuersam, templi Salomonici Ezechielis ostensi dimensionibus, ac singulis partibus designari, id ipsum disertis verbis tenet, & profertur ipse Hieronymus his verbis: Quodque Scriptura nunc dicit: *Cumque compleisset mensuras domus interioris, eduxit me per viam portae, quae respicit ad viam orientalem*: ostendit cuncta, quae supra dicta sunt, & forinsecus, & intrinsecus, & in interioribus templi, hoc est, sancti sanctorum, proprie ad templi aedificium pertinere, & templi interioris. Hoc sancti Hieronymi testimonio, quid posset vel certius vel manifestius exoptari?

At vrget, qua ratione allato prius loco alterius ordinis esse dicit atque mensurae? quis id non statim percipere possit ex dictis? quis non videat, longè diuersas esse atque alterius ordinis columnas, verbi gratia, Hierosolymitani templi a columnis Ecclesiae? harum atque illarum mensuras, materiam, formam, dispositionem, & reliqua? qua ratione locuti intelligendi sunt alij omnes sancti viri & Ecclesiae doctores, si qui praeterea inueniuntur asserentes aliud fuisse Ezechielis templum a templo Salomonis, nimirum, ut quemadmodum certò scimus ac firmiter credimus, diuersum longè fuisse a Salomonis templo corpus Christi, cum tamen pro eodem vsurpetur ab eodem Christo Domino, ut vidimus: ita etiam, quamuis aliam esse, quam describit Ezechiel, Ecclesiam Christi fateamur, a Salomonis templo longe diuersam; tamen illam sub huius nomine & figura describi, utpote ad id praestandum aptissima, constanter asserimus. Quae omnia confirmat potius quam infirmat idem Hieronymus, haec paulò inferius subiungens: *Et mensus est eam undique per circuitum*, siue iuxta Septuaginta interpretes, similitudinem domus.

E Per quod demonstratur, non ipsam domum, sed similitudinem domus esse quae cernitur. Quibus consona videntur esse, quae initio huius visionis dixerat: Ita, inquit, & mihi legenti descriptionem templi mystici, quod Iudaei secundum litteram in aduentu Christi sui, quem nos esse Antichristum comprobamus, putant aedificandum, & nos ad Christi referimus Ecclesiam, & quotidie in sanctis eius aedificari cernimus, accidit. Quibus verbis quamuis domum ipsam videatur negare Hieronymus his verbis describi, sed imaginem, mysticumque templum, non verum, quodque in typo Ecclesiae reaedificandam sit, non re ipsa, tamen sapientissimi doctoris mentem sequen-

INFINITIS
partibus tem-
plo praestat
Ecclesia Chri-
sti.

S. Hieron. lib.
13. in Ezech.
42.

DIVERSA
re ipsa sunt
Ecclesiae, &
templi membra,
similitu-
dine eadem.

SIMILITV-
do domus, non
ipsa domus o-
stenditur.

S. Hieron. lib.
12. in 40. cap.
Ezech.

1. Corin. 13.
y. 10. & 12.

IPSVM TEM-
plum & ta-
bernaculum
vera esse negat
Hieronymus,
sed imagines
tantum vero-
rum.

VERA DI-
citur res, quae
mysticae op-
ponitur.

Ioan. 15. y. 1.

Hebr. 9. y.
24.

MOSAICVM
tabernaculum,
ac templum
exemplaria
fuerunt vero-
rum.

sequebantur verba declarant: Quia nunc, inquit, per speculum videmus in aenigmate. Cum autem venerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est destruetur. Vnde & Moyses in tabernaculo, & Salomon in aedificio non veritatem tentorii & templi, sed similitudinem, figuramque fecerunt, ut per haec, quae minora sunt, & terrena, ea quae in caelestibus, & in spirituali aedificio sunt, intelligere possimus. Videt iam, ni fallor, prudens lector, sanctissimum Hieronymum eodem planè orationis contextu, quo veram domum esse negat eam, quam Ezechiel describit, veritatem quoque tentorii atque aedificij Moysis tabernaculo, ac Salomonis templo denegare, quo his atque illis confirmet, Ecclesiae mysteria ac veritatem repraesentari.

Quae quidem propositiones, si iuxta verborum sonum accipiantur, veritati ipsi sacrae Scripturae repugnant: quapropter & à piissima Hieronymi mente omnino alienae censendae sunt. Eam verò assequi facile poterimus, si antiquam sanctorum consuetudinem in memoriam reuocemus. Usurpare enim plerumque solent vocem veri, & veram dicere rem aliquam, vel alteram veram esse negare, non quòd falsa sit aut ementita, sed quòd opponatur mysticae, parabola, aut umbrae. qua in re Christi Domini phrasim videntur imitari dicentem, *ego sum vitis vera*, atque adeo ipsum Christum vocant veram petram, virga Moysis percussam, verum agnum, verum sacrificium, verum manna. Non quidem existimantes, aquam è petra scaturientem phantasma fuisse, agnum paschalem figmentum, sacrificia ementita, manna somnium, quòd vel cogitare impium esset, atque ab omni veritatis specie alienum; sed illud arbitrari, quòd pium, veritati quoque maximè consentaneum est, illa quidem omnia vera fuisse, & re ipsa ita accidisse, ut in Scripturis sacris referuntur: sed quoniam ea symbola fuerunt eorum, quae opere & veritate completa sunt in Christo, & in Ecclesia; ideo haec dicuntur vera, illa umbrae, haec res, illae rerum imagines, illae figurae, haec figuris ipsis expressae.

Qua in re doctissimi viri sanctissimum Paulum Apostolum videntur imitari, qui sic loquitur. *Non enim, inquit, in manu facta sancta IESVS introiuit exemplaria verorum, sed in ipsum caelum.* Apostolum itaque imitatus Hieronymus, Tabernaculum Mosaicum, Templum Salomonis, domum Ezechielis pariter non dignatur verorum nomine censere: quòd exemplaria sint, similitudinesque veri Christi, eiusque solidae ac perpetuò duraturae Ecclesiae symbola. Parique ratione locutus fuisse videtur idem sanctus Hieronymus, qui dum huius atque illius domus sanctitatem confert, Salomonem illius auctorem peccasse confirmat. *Ista autem, inquit, talis est, ut qui eam mente conspexerit, cesset ab iniquitatibus suis.* Quibus verbis id planè indicat, Salomonis templum longè inferius esse eo, cuius erat exemplum atque figura: Salomonis namque templum nullam suis architectis, operarijs, aut ministris conferebat morum aut vitae sanctitatem: at Ecclesia Christi eodem repraesentata, non solum ministros suos, & fabricatores sanctificat, verum spectatores vniuersos: eos inquam, qui huius templi pulchritudinem, dispositionem, lapides, ligna, omnemque fabricam perspicaci mentis intuitu ita perpendunt, ut veritas suo splendore illustrare, radijs

A accendere, atque ad veram suorum criminum poenitentiam illos inducere facile possit. Hoc enim voluisse videtur significare Dominus, discipulis suis dicens: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est.* Sed ne in re planè manifesta, magis ac magis confirmanda diutius commoremur, quam par est, hic finem facimus: illud vnum addentes, quòd praeter ea, quae hic simul congesimus, in sequentibus etiam atque in reliquis disputationibus, ea omnia, quae in sacris litteris dicta sunt de altero templo, ad alterum quoque pertinere demonstrabimus: quò magis firma sit haec nostra sententia, quam non amplius licebit in dubium reuocare, atque adeo deinceps sine vlla distinctione de templo loquemur, idem esse intelligentes Salomonis atque Ezechielis templum.

Matt. 5. y. 16

TEMPLI. VRBIS.

REGIONIS, LEVITICI OR-
dinis, Legis, Reipublicae in-
stauratio legitima, visio-
ne hac indicitur.

Cap. XIII.

D VITA haecenus de fine huius visionis, deque obiecto, siue materia diximus: ostendimus namque, Angeli ministerio internis Prophetarum oculis, vniuersi Hierosolymitani templi non faciem modò, verum etiam speciem omnem attentius contuendam fuisse, propositam: cuius etiam multiplex finis ostensus est. Quae omnia ad tria potissimum capita Ezechielis spectare videntur, quadragesimum videlicet, cum primo & secundo continuo sequentibus. Verum cum reliqua omnia usque ad finem Prophetiae, capita ad idem propemodum argumentum spectent; cumque tribus illis primis non de templi ac aedificij modo, verum multa etiam, de sacrificijs, ritibus, ac caerimonijs differantur, quòdnam sit huius extremae Ezechielis visionis, nouem capitibus extremis comprehensae obiectum, quique finis, insinuandum est hic potius, quam pertractandum: quoniam singula proprijs quaeque locis explicata, facilius percipiuntur, perceptaque memoriae commendantur auidius. Atque ut à fine, primo utique principio eorum, qui ratione ducuntur, exordiamur, is multiplex, maximusque videtur esse, maximae huic visioni propositus. Primus verò in vniuersum is esse apparet, qui totius sacrae Scripturae proprius, Israelitarum videlicet, quibus tunc scribebatur prophetia, morum mutatio, & compositio, cuius quasi ianua est, & introitus praeteritorum criminum confusio, dolor, poenitentia. Huius verò intimus animi sensus

QVIS SIT
finis totius ex-
tremae visio-
nis, nouem ca-
pitibus com-
prehensae.

COMPOSI-
tionis morum
initium poeni-
tentia est.

PECCATO-
rum contritio-
nem sequitur
consolatio.

Psal. 26. V. 4

TEMPLVM
quare dicatur
Dei voluptas.

PROPONI-
tur templum,
vt in spem eri-
gantur captiui.

MAXIME
indignit hu-
iusmodi conso-
latione israel,
ne amitteret
fidem, ac spem
promissi Chri-
sti.

TEMPLVM
idem ostendi-
tur, quod fue-
rat imago
Christi.

ius non alio aptiori spectaculo excitari posse vi-
debatur, quam pulcherrima quondam facie
templi proposita, quam suis sceleribus vitiaue-
rant, deturpauerant, ab hominum memoria pe-
ne extinctam aboleuerant: id quod eiusdem
Prophetæ verbis capite superiore ostensum est.
Confusionem verò, ac peccatorum contritio-
nem, atque poenitentiam consequitur consola-
tio, haud secus, quam corpus umbra. Atque
hoc, secundo, sed potiori loco exoptare videtur
Dominus poenitentia placatus. Qua enim alia
ratione maiori potuissent laetitia perfundi mise-
ri illi Israëlitaë Babylone detenti, quam templi
conspicua forma elegantissima, cuius vel sola re-
cordatio Dauidem Regem, pijsimum, sapientis-
simumque Prophetam tantopere recreabat, vt
in ea, eius videndi desideriorum plena verba,
prorumperet: *Vnam petij à Domino, hanc requi-
ram, vt inhabitem in domo Domini omnibus die-
bus vite mee: vt videam voluptatem Domini,
& visitem templum eius.* Quidni delectetur Da-
uid videndi templi desiderio, quod quidem
templum Dei voluptatem vocare non est veri-
tus, vel quòd eo inhabitando maximè gaudeat
Deus, vel quòd Dei, hoc est, maxima voluptate
perfundat illud ingressos?

Vt igitur Israëlitas in spem, quam de templo
instaurando primum conceperant, durante verò
tamdiu eius ruina, pene abiecerant, erigeret
Deus, eamque vel collapsam excitaret, vel nu-
tantem confirmaret, templi exemplar ob eorum
oculos proponi mandauerat. Nam cum primum
audierant augustissimum illud Dei templum di-
rutum fuisse, succensum, inque cineres omnino
reductum, animos ac spem abiecerant, non modò
ipsius templi quod infinitis propè sumptibus fue-
rat exstructum, instaurandi, sed ne ipsius quidem
Reipublicæ, status, legis, sacerdotij, ac regni,
quæ omnia vni templo, eiusque sacrificijs, ac ri-
tibus inniti, quasi solido firmissimoque funda-
mento videbantur: quod quamdiu durauit in-
concussum, firma permansit Respublica Hebræo-
rum: cum primum concuti coepit, tota Respu-
blica collapsa periit. Ex quo genti illi maximum
quoddam fidei, ac religionis amittendæ pericu-
lum imminerebat: vt pote cui timendum videba-
tur maximè, ne desperantes sese in omnem pro-
funderent immunditiam, atque idolorum abo-
minationem: indeque in tantum amentia pro-
laberentur, vt patribus suis factas de Christo
Domino mundi instauratore promissiones vel
abnegarent, vel desperarent implendas. Ergo
pijsimus Pater, vt familie suæ prospiciens, ia-
centes excitaret animos, promissum Saluatorem
venturum confirmat, denuo aedificatum anti-
quum templum Prophetæ ostendens, illum
hortatur, vt attentius perpendat, num ad eandem
mensuras, rationes, ordinem, leges, quas olim
habuit, exactum sit. Praecipit enim, vt ex con-
cepta idea exemplar expressum Israëlitis tradat,
quo non modò reditum in patriam polliceatur
felicissimum, verum etiam pignus quoddam sit,
atque arrha pristinae religionis instaurandæ,
felicissimæque Reipublicæ restituendæ, quæ
nimirum vniuersa veri numinis cultu, ac vene-
ratione continebatur. Non enim aliud quid-
piam, templi exemplar proponens, videtur præ-
stare, quam si Dei nomine illos iuberet bono a-
nimo esse. Ac tacitus verba Domini referre vi-
detur, quæ olim Isaias, huiusmodi: *Dixit Sion,*

A *dereliquit me Dominus, Dominus oblitus est mei.* Isai. 49. V.
Numquid obliuisci potest mulier infantem suum, 14. & seque.
vt non misereatur filio uteri sui? & si illa oblita
fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. Ecce in ma-
nibus meis descripsi te: muri tui coram oculis meis
semper. Non proijciam regnum Iuda, sicut proie-
ci Israel, filios eius ab exilio, & seruitute assertos
in patriam reuocabo, faciem eis Reipublicæ
restituam, sacerdotium instaurabo, augebo fa-
milias. Quòd si templum dirutum, incensa li-
gua, dispersi lapides, ablata suppellex, non conti-
nuo spes perijt sacerdotij, adhuc integra res est
me superstiti. Ego enim ipse sum, qui primus
templi fabricam excogitavi, qui Dauidem ex
gregibus ad regnum, & regno ad inauditam diui-
tiarum opulentiam, partis ostium spolijs, euexi,
locupletavi, quò sumptui esset, templique ex-
pensis. Ego illi operis exemplar, ac commenta-
rios misi, vt intelligeret omnia opera exempla-
ris. Ego, inquam, qui Salomonem sapientia,
Hiramum Regem beneuolentia, alterum verò
Hiramum disciplinis, ac scientia cumulavi, vt
opus exsequerentur: ego ipse sum, cui omnis fa-
brica ratio, dimensio, ac partes coram oculis
sunt semper, vt proposita demonstrant linea-
menta. Ego, cum opus esse iudicabo, aedificium,
cuius modo exemplar ostendo, operè præstan-
dum curabo. Hinc enim spectare videtur, quòd,
aedificij ordine, fabrica, legibus, alijsque ad tem-
plum spectantibus commemoratis, subiungit
Dominus: *& facient ea.* Quapropter, & hic e-
tiam reliquis annumerandus est finis, secundæ
domus aedificatio legitima, quam ad exemplar
prioris instaurari oportebat. Sed cum prioris vix
superessent vestigia, quæ aedificij dispositio-
nem, ac partes vel aliqua ex parte referrent, ne
ob exemplaris defectum à recta ratione aberrarent,
idem Deus ac Dominus, qui primum Da-
uidi archetypum templi miserat, nunc Israëlitis
in manu Ezechielis ex prototypo paragolum
mittit expressum, quo Dei domum legitimam,
verissimamque æmulentur, & gloriæ Domini
habitu magnificum. Neque verò satis ef-
se videbatur, templi domum, porticus, atria, ga-
zophylacia, exedras, habitaculaque instaura-
re, nisi eiusdem ritus, caeremonia, instituta, mi-
nisteria, ministrique instaurarentur. Quare sicut
olim Leuitici generis hierarchiam Dauidis mi-
nisterio instituit, sic eandem modò Prophetæ
vaticinio instaurat. Et quæ olim de ritibus,
caeremonijs, legibus, ac sacrificijs per Moysen
fanciuerat, nunc per Ezechielem in memoriam
reuocaret, ne fortè eorum obliti, in oblationi-
bus minùs dignè ac decenter peragendis pecca-
rent, ac pro indulgentia Dei, sacramentis illis, ac
beneuolentia promerenda, eiusdem subirent Dei
Optimi ac Maximi indignationem, & iram. his
verò omnibus ab Ezechiele ordine perensitis,
sperari potuisset, vt cuncta haud secus in secun-
da hac domo, quam in prima ritè, atque ex ordi-
ne peragerentur. Illud etiam quòd ad Palaesti-
nae regionis partitionem spectat, quam cum in-
gressuri essent filij Israel, certa quadam ratione,
ac methodo diuidendam praeceperat Iosue Do-
minus, vel ex Dei praescripto, Israëlitis Iosue:
quam facillè credi posset, non amplius existare,
sublatis videlicet ab incolis terminis, dum ca-
ptiuus detineretur Babylone populus: eam, in-
quam, iterum refert Dominus, ne fortè tribus
aliqua, vel familia paternis priuaretur bonis,
quæ

PROPRIVS
ostensu templi
finis.

Ezech. 43. V.
11.

SECUNDAR
domus aedifi-
catio legitima
ad exemplum
prioris pro-
mittitur à Do-
mino.

SICVT O-
lim Leuiticam
hierarchiam
instaurauit
Dauid, sic
nunc Ezechiel.

REGIONIS
item instaura-
tio refertur.

quae à Deo primùm donata, & longa saeculo-
rum serie postmodum fuerant confirmata. Eo-
rum autem omnium, quae dixi, exempla non
est, opinor, cur pluribus persequar, cum cuius
textum ipsum, ac verba Prophetæ legenti esse
possint in promptu. Quid enim aliud ea verba
significant: *Hi sunt ritus altaris, in quacumque
die fuerit fabricatum, ut offeratur super illud ho-
locaustum, & effundatur sanguis. Et dabo Sacer-
dotibus & Leuitis, &c. Et illa: Omnis alienigena
& incircumcissus corde, & incircumcissus carne,
non ingreditur sanctuarium meum, omnis filius
alienus, qui est in medio filiorum Israel. Sed &
Leuitae qui longè recesserunt, &c. Sacerdotes au-
tem & Leuitae filij Sadoc, qui custodierunt caere-
monias sanctuarij mei, &c.* Ac tandem illa: *Cum-
que coeperitis terram diuidere sortito, separate
primitias Domino, &c.* Quid, inquam, haec omnia
cum reliquis eiusmodi, nisi rituum Leuitici or-
dinis, atque regionis vniuersae instaurationem
indicant? Quibus, si libet, & illa addenda sunt,
quae de templo, atque vrbe instauranda pluri-
bus ab eodem Propheta explicata sunt. Verùm
haec extrema vaticinia de terrae partitione, vr-
bis instauratione, reparatione templi, & diuini
cultus obseruatione augustiora multò sunt, at-
que illustriora, quàm quae Zorobabelis tempo-
re, aut Nehemiae videantur expleta; cum exitus
non ex aequo grandioribus illis promissioni-
bus respondisse videatur. Etenim vestibuli tem-
pli celsitudo breuior fuisse dignoscitur, quàm
quae olim fuerat in Salomonico: non enim illis
licuit ad eam pertingere, quam vel in exem-
plari expressam acceperant, vel priorem fuisse
memoria retinebant, sed eam tantummodo,
quàm Persae rerum potiti praefixerant, vt alibi
ostendemus. Apparatus etiam, supellex, at-
que instrumenta templi tenuiora multò fuerunt
prioribus illis: nimirum quae, ac quanta habe-
re potuerunt è captiuitate redeuntis, & vndi-
que potentissimorum hostium vi, dolo, armisque
impetiti. Aedificium quoque ciuitatis, quam-
uis, magna quidem Nehemiae sollertia, Eze-
chielis dimensionibus responderit ex aequo, &
antiquioribus; non tamen pulchritudinem, per-
fectamque vrbs rationem assecuta est, quam le-
gimus apud eundem Prophetam: non enim
quadrata omnino forma, paribus lateribus, por-
tis munita pariter, atque exornata. Ac tandem,
vt omnia vno verbo concludam, regionis san-
ctae partitio, vrbs dispositio, & forma, templi-
que instauratione numquam audita, vel lecta est
opere fuisse completa, post reuocatum è captiui-
tate populum, in patriamque restitutum. Quare
alius sanè sublimior prophetiae finis, aliud ad-
mirandum magis visionis obiectum inuestigan-
dum superest, quo tam illustris visionis sensus,
tamque magnificae promissionis vaticinium fa-
cilè percipiatur.

TEMPLI,
vrbs, regionis
instauratione
quid augustius
promittitur.

INSTAVRA-
tio templi, vr-
bisque non ex
aequo priori-
bus respondit.

ECCLESIA
Christi sangui-
ne instauranda
hac visione
praedicatur.

Haec est Ecclesia Christi, cui cum veteri sy-
nagoga Hierosolymae nomen commune fuit,
idem fundamentum, eadem delineatio, mensu-
rae eadem, rationes, leges: nam vna semper
Ecclesia ex Iudaeis, & Gentibus coagmentata
existit, perpetuoque duratura est. Quae
quamuis vera sint, ac certa; tamen Ecclesiae
post Christum operosior est structura, augustius
aedificium, sumptus profusiores, maior firmitas,
ornatus dignior, gratior venustas, gloria illu-
strior, vtpote summa, perfecta, ac sempiterna.

Explan. Tom. 2. Par. 2.

A Cuius nimirum repraesentatio finis fuit propo-
siti exemplaris praecipuus, quemadmodum ip-
sum templi aedificium ostensae visionis obie-
ctum primarium fuit. Haec planè domus fuit
magnificentia, vt plenè exhauserit, atque opere
compleuerit grandiora eiusdem Prophetæ ver-
ba, vniuersaque magnificentissimi templi clau-
stra, quae omnia suis locis explicanda, & confir-
manda à nobis sunt. Interim tamen negandum
non est, visionem hanc vniuersam ad Zorobabe-
lis, Nehemiaeque tempora referendam esse, vt-
pote in secundo templo, secunda vrbe, secunda
item regionis partitione, quasi in typo, verorum-
que vmbra opere completam. Sed de fine atque
B obiecto visionis iam satis.

MENTE CONCE

PTAM TEMPLI IDEAM

describe: e opus est.

Cap. XIV.

STENDIMVS, ni fallor, fa-
tis, visione hac Ezechielis ex-
tremia Ecclesiam Christi re-
praesentari, sub templi Salo-
monici figura, quòd videlicet
templum, internis Prophetæ
ocutibus Angeli ministerio fuerat repraesenta-
tum. Ex quo fit vt perspectum quoque, vix posse
quemquam, ac ne vix quidem scribentis Pro-
phetæ, aut scriptae prophetiae mentem asse-
qui, quin prius ideam templi mente concipiat,
quam ipse vates concipiebat, vt Angeli, vel Dei
ostendentis templum, verba percipere posset,
ac mentem. Qui quidem vix etiam videtur
potuisse comprehendere, quae ab Angelo reue-
labantur Ecclesiae futurae mysteria, nisi prius
templum ipsum, in quo repraesentabantur, men-
tis oculis contemplaretur attentius. Qua enim
ratione quis scribentis ad se epistolam animum,
aut verba percipiat, qui characteres ipsos, litte-
rasque, quibus scribitur, percipere negligat?
Quid quod tota templi deformatio, Angeli di-
mensio, calamus, funiculus, gesta, dictaque om-
nia, quasi quidam scripti characteres sunt, Ec-
clesiae mysteria indicantes? quis igitur credat,
haec absque illorum cognitione percipi posse
aut intelligi? Et haec quidem intelligenti ne-
cessaria sunt omnino: at à docente, alia his sanè
maiora exigenda sunt. non enim satis est tem-
pli ideam mente percepisse, atque efformasse
perfectam, sed oportet, vt faciliiori quadam me-
thodo, ac via eam quam mente versat imagi-
nem, oculis audientium, vel scripta legentium
conspiciendam obijciat. id quod absque linea-
mentis, atque figuris fieri posse negamus: eos-
que, qui sine huiusmodi adminiculis alios hanc
visionem edocere velint oleum & operam perdi-
turos certo statuimus. Nam praeterquam quod
non parui operis est, Hieronymo teste, quod

Supr.

NON POS-
set Prophetæ
Ecclesiae my-
steria, quae
templo extru-
endo reuela-
bantur agno-
scere, nisi tem-
pli ideam con-
templaretur
attentius.

PLVRIBVS
indiget, qui
hanc velit ex-
plicare pro-
phetiam.

d oculis

S. Hieron. lib.
13. sup. Eze-
chiel. 43.

MATHEMA-
ticis perspe-
ctum est, sine
imaginibus
hanc non posse
percipi visio-
nem.

Vitruu. prae-
fat. lib. 6.

EA SVNT
proprie homi-
num vestigia,
quae ab alijs,
quam à ratio-
ne praeditis fi-
gi non possunt.

Ezech. 43. 7.
11.

ISRAELI-
tis, ut templi
visionem per-
cipiant, eius
imagines pro-
poni praeci-
piuntur à Deo.

SCRIBENTI
ac legenti de
architectura
imagines sunt
ob oculos po-
nendae.

oculis carnis, vel mente conspexeris, audienti-
bus demonstrare, ut & ipsi tecum vidisse videan-
tur. In illis porro rebus, quarum imagines prae-
sentes oportet esse, ut intellectu percipiantur,
id nulla ratione praestari potest, quin sensibus
ipsis corporis figurae praesentes sint, quarum
vniuersa ratio, dimensio, ac partes internis oportet
esse praesentes. Id quod vsu, assiduaque ex-
perientia edocti fatebuntur omnes, qui mathe-
maticas disciplinas, vel à limine, quod aiunt,
salutauerint: eae enim omnes propter allatas
rationes, puluere indigent, aut cerata tabula,
aut alia quauis materia, in qua ducantur lineae,
anguli figurae, numeri, atque alia id genus
schemata, quae si desint, frustra omnino labo-
res in addiscendis earum demonstrationibus,
quantumvis perspicuis. Neque enim alia ratio-
ne Aristippus philosophus Socraticus, naufragio
eiectus ad Rhodiensium litus, cum animadu-
uertisset geometrica schemata descripta, exclama-
uisse fertur: Bene speremus, hominum enim
vestigia video, nisi quia Mathematicorum ali-
qui eo discurrentes de rebus mathematicis, mu-
tuo quidquam conferre nequiverint, quin figu-
ras, de quibus loquebantur, arenae ipsi imprimerent,
quae merito à Philosopho sapientissimo
hominum vestigia dicuntur, cum, quae
pedibus imprimuntur, bruta imitari possint;
haec non nisi ratione praediti. Cum igitur fa-
bricae descriptio, quam fecit vates noster, ad
Geometriam spectet, ut supra ex Hieronymo ostendimus,
& ratio ipsa demonstrat, perspectum quoque
esse debet, atque exploratum, lineamentis
indigere ipsius interpretationem.

Id quod non coniecturis modò, aut excogitatis
argumentis posse confirmari videtur, verum mul-
tò magis Dei Optimi praecepto, qui, cum visio-
nem hanc omnem repraesentata templi figura
Prophetæ ostendisset, ut eam ipse Israeliti quoque
percipiendam demonstraret, praecipit in hunc
modum: *Figuram domus, & fabricae eius exi-
tus, & introitus, & omnem descriptionem eius,
& vniuersa praecepta eius, cunctumque ordinem
eius, & omnes leges eius ostende eis, & scribes in
oculis eorum.* Quod si Israelitis, qui ipsam do-
mum Domini saepius viderant, in eaque versa-
ti, & commorati diutius fuerant, non satis erat
eius audire descriptionem viuam Prophetæ vo-
ce, sed necesse fuit exemplar descriptae fabricae
tabula delineatum ostendere, atque eorum o-
culis, ex Domini praecepto, spectandum propo-
nere: quis quæso tantum sibi arroget vel per-
cipiendo, ingenij, vel scribendo, aut docendo
facilitatis, aut styli, ut absque lineamentis ideam
templi vel tenere se putet exactè, cum audiat,
aut legat, vel teneri, cum doceat, aut scribat?
Legentis igitur, addiscentisque non minùs inter-
est delineatio, quam vox, vel scriptura docentis.
Dicam & hoc insuper, propterea maximè scri-
bentem oportet delineationes proferre, quod à
legente absque illis percipi nulla ratione possit.
Scriptorem namque oportuit, prius quam ani-
mum ad scribendum applicuisset, omnia in-
promptu habuisse, quae scribere aggrediebatur;
atque adeo, si geometrica erant, figuras; si a-
rithmetica, numeros: si architectonica, imagi-
nes construendi, vel explicandi aedificij, vel ef-
formasse, vel ita mente concepisse, ut eas facile
posset efformare. At qui legit, qua ratione po-
terit mentem assequi Scriptoris, nisi ipse quo-

A que animo verset figuram illam, quam animo
verfabat scribens? id quod in Mathematicis, aut
in aedificatorijs, qua ratione fiat, videre non pos-
sumus, nisi oculis etiam aliquam imaginem con-
templemur, ex qua proprias possimus mente con-
cipere, & contemplari rerum ideas. Sed quamuis
tantum fingamus in legente ingenij acumen, ut
verbis adumbratam facile concipiat figuram, at-
que aedificium, cuius longitudo, latitudo, celsi-
tudo, portae, atria, deambulationes, cubacula, ce-
nacula, conclauia, materies, ornamenta referan-
tur ad viuum, mox fingat, & mente illud haud
secus contempletur, quam si exstructum conspi-
ceret, vel exactas vniuersas eius descriptiones vi-
disset, aut descripsisset, id quod rarum profecto
est, laborisque & operae plenissimum, quodque
nullus facile aggrediretur; tamen etiam si omnia
simul in vnum confluerent ingenium, exercita-
tio, facilitas, promptitudo, animique affectus,
adhuc tutò hanc viam incedere non posset,
quin infinitis propemodum erroribus, ac dece-
ptionibus passim, ac singulis pene momentis pa-
teret. Quamplurimae enim mathematicae de-
monstrationes mente versant perspicacissima,
etiam ingenia, quae verae esse initio iudicantur,
sed postquam, ductis in tabula lineis, iterum,
conferuntur cum lineis, lineae, & reliquae inter
se partes, longè à verò aberrare deprehenduntur.
C Id verò in aedificijs potissimum vsu venire ma-
ximè consuevit, quod & vniuersa attestatur Res-
publica, nec sine magno substantiae ciuium de-
trimento, atque exultationis iactura recolit.
Nam quoniam architectorum penuria iam inde
ab Augusti temporibus, ut auctor est Vitruuius,
nosque attestamur, & vidimus, laboratum sit,
plerumque sit, ut maximis sumptibus, maximis-
que alijs incommodis, ac detrimentis patres fa-
milias addiscant, non omnia quae mente concipiuntur,
ita opere praestari posse, ut concipiantur,
quae si descriptionibus prius efformata,
fuisent, facile dignosceretur, quatenam possi-
bilia essent, aut secus. Neque verò aliter iudi-
candum censeo de aedificio, cuius membra seorsum
referuntur, ad viuum exprimendo, quam de eo,
quod mente concipitur, opere exequendo.
D si quis enim atrium, verbi gratia, quadratum
centum vnde quaque cubitorum referat, cuius
quaternum laterum paria exigat intercolumnia
triginta, quis quæso hoc soluet absque
descriptionibus problema, siue aenigma potius
insolubile? si enim septena singulis atrij lateribus
assignet intercolumnia, quater septena,
ocho efficient & viginti, binis ad tricenarium
numerus deficientibus: at si octona lateribus
singulis distribuas, bina item intercolumnia,
quaesito numero adieceris. Hoc verò cum alijs
quamplurimis eiusmodi problematis facile in
nostris descriptionibus explicatum inuenies.
E Quapropter liberè fatendum est, si quid hac
nostra viginti annorum assidua defatigatione, Deo
auctore, cui omnia accepta referimus, tandem
profecimus, quod non ignoro, quam sit exigu-
um, multò magis ducendis lineis, earumque
contemplatione profecimus, quam commenta-
riorum lectione, verborum interpretatione, col-
latione mutua, meditatione, scribendis commen-
tarijs, alijsque, atque alijs adhibitis praesidijs,
quibus bonae memoriae pater Pradus, & ego
nos vnà totos in hanc vnā curam impendimus;
quamuis & illis quoque adiumentis, de-
scriptio-

ETIAM IP-
sis doctissimis,
atque exerci-
tatis ar-
chitectis ima-
gines aedificij
necessariae
sunt.

ARCHITE-
ctorum pen-
uria, iam inde
ab Augusto.

DESCRI-
ptionibus opus
est ad aedificia
denno inue-
nienda, & ad
ea, quorum
partes seorsum
referuntur,
componenda.

QVAE NO-
bis attulerint
commoda de-
scriptiones.

SOLLER-
tem exigunt
haec nostra
scripta lecto-
rem.

RECOGNO-
scendae prius
figurae, quam
liber hic ema-
tur.

scriptiones ipsas ad sacrae Scripturae normam, quam diligenter ac sedulo exigebamus. Accidit enim nobis plerumque, ut partium nonnullarum nulla appareret initio vel dimensio, vel commemoratio, quas postquam in ipsa membrorum consensione excogitaueramus, in ipsa quoque sacra historia inueniremus expressas: nonnumquam verò mensuras, quae longè diuersarum partium videbantur esse, cum repugnare comperissemus cum alijs eiusdem textus, tum meridiana luce clarius confirmatum est, ad quae fabricae membra eiusmodi mensurae pertinerent. At ne haec, quae quàm multa sunt, pluribus persequar, vno verbo dicam, quidquid est ordinis, quidquid distributionis, quidquid speciosum est, & admirandum in hoc Ezechielis descripto templo, id omne per descriptiones, imaginesque innotuit: nam ipse Propheta portam describit, longam, latam, thalamos eius, postes, fenestras, atrium, porticum, templum, oraculum, & singularum partium nonnullas dimensiones percenset; at vtrum mutuo consentiant, qua ratione sibi partes respondeant, quomodo totum hoc aedificij corpus coalescat, vnum sit, ac perficiatur, id omne ratiocinatione percipiendum reliquit: quod an aliqua saltem ex parte consecuti simus, imagines, ac descriptiones templi cum his commentarijs indicabunt. Quae omnia sollertem, ut dixi, exigunt indaginem, assiduamque animi contentionem. nam qui obiter, & velut per transennam Ezechielis visionem percipere, aut eius partes aliquas seorsum ad suos aptare conceptus volet, non est, opinor, cur in his nostris lucubrationibus euoluendis tempus, & operam ludat ac terat. nos enim non adumbrare modo, verum viuis etiam coloribus exprimere, quantum licuit, conati sumus Ezechielis Prophetae visionem, quod sine figuris, pluribusque templi imaginibus propositis praestare nos posse desperabamus; illis verò maximis sumptibus, incredibili diligentia, labore improbo tandem exhibitis, speramus, ut nostris in primis, quibus premimur proficiendi desiderijs, lectoris deinde vsibus inseruiamus, qui tum iucunditate poterit, ac voluptate, Prophetae huius difficultatem temperare; tum verò vtilitate, ac fructu legendi, ac meditandi labores compensare: poterit namque hac ratione consequi, ut & quae Propheta vidit, omnia quasi ob oculos posita contempletur, & quae scripsit intelligat. Nam absque huiusmodi figuris frustra nos scribendo defatigatos esse, lectorem verò his legendis praepeditum fore crediderim. Quapropter monendum hic etiam lectorem duxi, ut prius quàm haec nostra volumina, pretio quocumque labore, aut diligentia comparet, indicem in eis exquirat, atque imaginum catalogum, & singulas suis locis adhibitas esse recognoscat; neque vlla ratione sibi persuadeat, se quidquam percepturum ex his nostris lucubrationibus emolumenti, qualibet earum deficiente. Nam praeterquam, quòd, ut dixi, tota haec visio difficilis, ac longa in earum maximè perceptione insistat: id nos quoque quasi data opera studioque conati videmur, ut singulae horum commentariorum partes ita ex ipsis pendeant imaginibus, ut ex Phidiae inscripto nomine Palladis scutum, & statua. Verum haec omnia ad historiae corticem tantummodo pertinere alicui videbuntur; in quibus non esset tantopere immo-

Explàn. Tom. 2. Par. 2.

A random. Quod longè aliter iudicandum putamus: non enim minus ipsa fabricae lineamenta necessaria esse videntur ad suauissimum nuclei fructum degustandum, Ecclesiaeque allegoriam texendam, quàm ad visionis prophetiam intelligendam. Nam cum Ecclesiae sanctae, ut dixi, mysteria, ipsa templi fabrica, partium singularum collatione, ac proportionem indicentur; templi verò, eiusque partium comprehensio tota ex delineatione pendeat, sit, ut sine figuris expressis ipsa Ecclesiae sacramenta templo figurata vix intelligi, nedum plenè percipi possint.

Quocirca mirari non desino illos omnes huius visionis interpretes, qui & litterae quem vocant sensum, & mysticum pariter, siue allegoricum pertractare aggressi sunt, cum imaginem eius aedificij, quo Ecclesiam repraesentari fatentur, non modò formis exprimere, verum ne cogitatione quidem comprehendere sint conati. Quos hortari amicè vellem, ut in mentem reuocent sensum mysticum ex analogia rei significatae cum symbolo, re nimirum illa, qua significatur, hauriendum esse; analogiam verò in rerum comparatione consistere: sed & illa conferri mutuo non posse, quorum vtrumque, aut alterum vel non est, vel conferentis mente non concipitur, quasi verè sit. quare nulla ratione poterit allegoria, aliqua concipi ex collatione Ecclesiae cum eo templo, quod non sit, aut cuiusmodi fuerit ita ignoratur, ut neque putetur esse potuisse. Sanè hoc vnum in vniuersum affirmare non dubitem, sensum litterae, aut historiae, cum is prophetiae subest, ad mysticos sensus ita necessarium esse, ut sine eo consistere nulla ratione possint. Ex quo fit, ut quod ad rem nostram spectat, nisi prius visionem vniuersam, eiusque imagines rectè percipias, atque cum illis Ecclesiae mysteria conferas, neque quid Spiritus sanctus ea visione intendat, assequaris, neque, quid tecum ipse commentaris, intelligas. Quapropter diu, multumque, paruoque cum fructu laboraturos eos testamur, qui absque figuris, vel mentem

D Vatis, vel Ecclesiae sacramenta in Ezechiele scrutantur; illos verò, qui negant esse huiusmodi figuris insistendum, minimum hac in re profecturos esse affirmamus: nam cum scientiae clauem se habere putent, sapientiae domum ingredi non curant, alijs aperire detrectant.

E Volumus igitur in primis, hoc vnum nostra haec commentaria, explanationesque lecturos admonitos, ut quoties ea cum iucunditate, ac fructu percipere volent, figuras explicant, atque ob oculos habeant, quò singulas pene partes harum disputationum in eis adinuenire assuescant, quò non modò loci quem legunt, sententiaeque eius veritatem probare possint, verum etiam reliquorum omnium, quod caput est, consensione confirmare. Scio quid mihi obijci possit, quidque impedimenti occurrat, quò minus haec, quae proponimus praestari possint, fructusque, quem cupimus, sperari: nimirum quòd haec nostra non legent architecti, qui eiusmodi figuris assueti sunt, & norunt, quid singulae descriptionum partes in fabrica repraesentent, atque eis perspectis facillè totum aedificium quasi praesens contemplari possunt: non, inquam, leget hoc genus hominum, qui quamuis legant, tamen sacrae Scripturae verba, dicendi auctoritatem, & maiestatem, maxima, & ineffabilia, mysteria eisdem contenta ut percipere non possunt.

NEQUE IP-
se mysticus
sensus sine de-
scriptionibus
percipietur.

ALLEGORICUS
sensus è
collatione rei,
quae signifi-
catur, cum
symbolo hau-
riendus est.

QUOMODO
sint haec le-
genda.

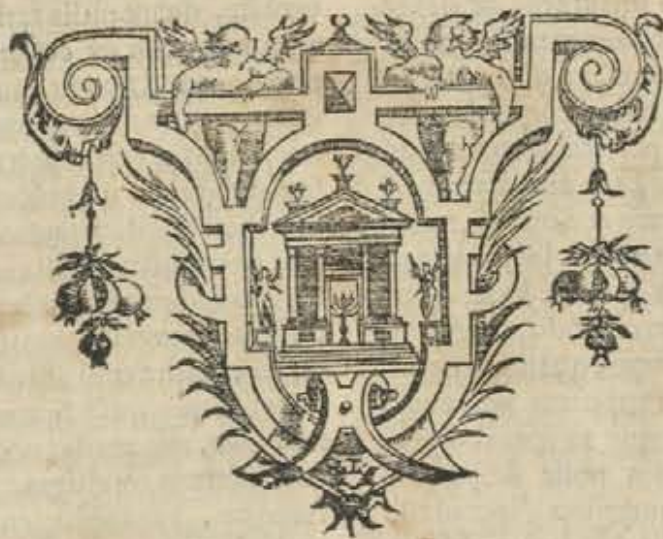
ARCHITE-
cti ab his duce
Theologo haec
non legant.

ERECTAE
frontes faci-
liis, vestigia,
difficillime
percipiuntur
ab ijs, qui al-
fueri non sunt.

sunt, ita nec pro meritis venerari: quare eos si-
ne duce Theologo haec euoluere non permitte-
rem. At legent Theologi, quid igitur fructus
percipient ex figuris his omnibus, qui nisi ex a-
liorum sententia ipsi per se figuras percipere
minimè possunt? delectabuntur ipsi quidem
earum imaginum aspectu, quae erectae aedifi-
cij facies repraesentant, earum operis pulchri-
tudinem, imaginum subtilem operam, fenestras,
columnas, ornamenta contemplabuntur, perci-
pient, nihil praeterea: in vestigijs verò, ex qui-
bus tota aedificij ratio, atque adeo prophetiae
explicatio maximè pendet, neque, quid signifi-
cent, agnoscant, neque qua ratione aut fiant,
aut ad aedificium pertineant: cum nihil simile
in exstructis, quae quotidie cernunt, aedificijs
perspexerint, aut existitisse cognouerint. Quae

A me sane ratio impulit, vt, praeter ea, quae ha-
ctenus praefatus sum, ad visionis intelligentiam
necessaria, aliquid insuper subiungerem, quod
ad intelligendas descriptiones, subindeque tem-
pli fabricam posset conducere. Qua in re ea,
tantum proponemus, quae ingenium Theolo-
gum ad hanc sacrae Scripturae visionem, atque
alia quamplurima eiusdem sacrae Scripturae lo-
ca intelligenda possint deducere; ab illis verò
omnibus supersedendum duximus, quae archi-
tectum vel edocere, vel perficere potuissent; ea
namque & alterius indaginis sunt, & à nostro in-
stituto aliena. quamuis non negem, architectos
quoque his sacris fabricis, & veram architectan-
di rationem edoceri, & quamplurimos fucos,
vmbraeque eius artis dedoceri facile posse.

Libri Primi Finis.

TOMI SECUNDI

EXPLANATIONVM

PARS SECUNDA

DE EXTREMA VISIONE

EZECHIELIS

PROPHETAE

DESCRIPTIONVM

TEMPLI EXPLICATIO

Liber Secundus Isagogicus.

ARCHITECTVM PLVRIBVS

disciplinis, & variis eruditionibus
ornatum esse debere.

CAPVT PRIMVM.

DESCRIPTIONES has cum alijs omnibus omnium aedificiorum ab Architecto fieri perspicuum est. Eas vero explicare vix possumus, quin pariter explicemus, num propria tradat praecepta Architectura, quibus huiusmodi aedificiorum imagines efformentur; an vero ea ab alia aliqua mutuetur scientia. Quod quam sit huic nostrae disputationi non vtile modo, sed & necessarium, ipsa eius rei tractatio vel me tacente indicabit. Et quoniam ab alijs eruditionibus, exercitationibusque ea principia atque praecepta proficisci ambigendum non est, sed exponendum tantummodo, illud in primis videndum est, an alijs ornetur Architectura disciplinis, & quibus. Nam Architecturam scientiam esse definit Vitruuius, pluribus disciplinis, & varijs eruditionibus ornatam, cuius iudicio probantur omnia, quae a ceteris artibus perficiuntur opera. Duo esse Architecturae propria initio proponit, & scientiarum praesidia atque ornamenta, & iudicium, quo probentur quae a ceteris artibus perficiuntur opera. quorum alterum ex altero videtur pendere, esseque alterum alterius causa. Ideo enim Architectus iudicare poterit, atque probare, quae ab artibus perfectionem suam mutuatur opera, quod scientijs, disciplinis, eruditionibusque instruitur. Nam qua ratione iudicet opera, quae absque scientia

earum praesidijs minimè conflantur ab artibus, qui artium ignarus sit, expersque scientiarum? Hanc verò egregiam Architecturae laudem non modò Architectorum princeps Vitruuius, verum etiam Philosophorum apex Plato recensuit. Nam regnandi artem scientiam esse astruit speculatiuam, quamuis opera aliorum dirigat: idque Architecturae exemplo his verbis confirmat: Etenim Architectus nullus manuum ministerio utitur, sed videntibus praesidet. SOCR. ita est. HOSPES. Dum iudicium adhibet, non ministerium. SOCR. id quoque verum. HOSP. Iure igitur speculandi scientiae, particeps est dicendus. SOCR. & maxime quidem. HOSP. Hoc, ut arbitror, ad iudicem pertinet, non ad finem, quo se attinet venire, & mox discere quemadmodum computator ille, sed incumbere, operarijsque singulis operam accommodare mandare, quousque quod est imperatum absoluerint. Haec ille, qui mox vniuersam contemplationem in duo distribuit genera, quorum alterum iudicio tribuit, alterum imperio: atque adeo inter Imperatorias facultates Architecturam computare videtur; ac quemadmodum singula subditorum ministeria nota opus est ut sint Imperatori, ut sciat, quid cuique praecipendum sit: pari ratione ea omnia nota esse Architecto necessarium est, quae operarijs distribuere, & quorum opera iudicare tenetur. Neque verò hoc quod manifesta ratione ex praedicta Platonis sententia confici videtur, iudicio lectoris perscrutandum reliquit Plato; verum etiam testatum esse, d 3 voluit;

ARCHITECTURA scientiarum eget praesidio.

IMPERANDI ars Architectonica dicitur.

Plato de Regno.

ARCHITECTURA ars imperandi.

Vitruv. lib. 1. c. 1.

QVID SIT Architectura.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

Plato lib. de
philosoph.

RARI IN
Graecia Ar-
chitecti, alibi
verò rarissimi.

ARCHITE-
ctorum penu-
ria detrimen-
to Reipubli-
cae est.

Isai. 3. 3.

Plato Lachris,
sive de fortit-
tudine.

DVO FIVNT
ab architecto,
aedificium, &
architectura.

voluit; idque rationibus maximè confirmare vo-
luisse videtur, dum Architecturae exemplo,
plurimis quoque disciplinis imbutum esse debe-
re philosophum contendit. Pulcherrimas, ait, atque
maxime congruas animo disciplinas eas esse, ex quibus maxi-
mam quis gloriam in philosophia consequatur: maximam
vero gloriam adipisci, si omnium artium peritus sit: ac si mi-
nus omnium, saltem plurimarum, earumque praefertim, quae
aestimatione sunt dignae, ea prae ceteris discens, quae liberos
homines decent, quaeque intelligentiae ratione, non manuum
ministerio conficiuntur. Tum ego, sic, inquam, dicis, quem-
admodum in opificijs contingit, ubi opificem quinque ad
summum, aut sex minis emeris, Architectum vero ne drach-
marum quidem decem millibus? nam per omnem Graeciam
rari admodum reperiuntur. Haec ille. Censet igitur
Plato, Architecto similem fore philosophum, qui libero homine dignas nouerit disciplinas; ar-
tes verò, opificumque traditiones, quoniam eas
exercere non decet, diiudicare saltem possit. Vbi
non modicè etiam commendat Architectum, ut-
potè omni pretij aestimatione maiorem: quique
inter sapientissimos Graeciae viros rarò posset
inueniri. Et sanè quòd ad scientiae dignitatem,
ingenijque acumen, ac dexteritatem spectat, vix
vnum è multis reperias, qui architecturae ad-
discendae sit aptus, nedum edocendae. Namque
qui modò architectorum nomen absque vilo
scientiarum praesidio circumferunt potius, quam
merentur, non dubito, quin architectura ipsa si
exstaret, in opificum numerum retruderet, vnde
nullius facultate disciplinae audacter emerse-
runt. Quod quantum Reipublicae afferat detri-
menti, quantumque subtrahat vrbibus orna-
menti, ciuibusque emolumenti, aut commodi,
iudicare facillè possent principes viri, gubernato-
res, ac Reges, qui, quae, ac quanta praesidia Rei-
publicae posset afferre architectura, vel experti
fuissent, vel iudicio, ac ratiocinatione percepis-
sent. quapropter, & inter grauissima illa suppli-
cia, quae veteri Hierosolymae comminatur Do-
minus apud Isaiam, hoc vnum meritò annu-
rari videtur, quod auferet sapientem de archite-
ctis: illis omnibus praesidijs, atque emolumen-
tis ut careat, quibus olim architectorum indu-
stria muniebatur, & ornabatur. Ea verò perfe-
qui non est praesentis instituti: nam, ut dixi, non
nostri muneris est architectum instruere, digni-
tate, ac commodis scientiae, quam tradimus, pro-
positis; neque audientem in officio continere,
atque ad discendi labores libenter subeundos
allicere, sed ea tantummodo proponere cupi-
mus, quae ad enumeratas in sacris litteris fabri-
cas percipiendas Theologum iuuare possint:
quapropter & scientias illas percensere decreui-
mus, quae architecto necessariae sunt ad artifi-
cium opera diiudicanda, quod est sui muneris
proprium.

Duo namque fieri ab architectura tradit idem
Plato, aedificium videlicet, & architecturam: il-
lud quidem opus est, haec autem doctrina: nos
verò ab illis omnibus supersedebimus, quae ad
opus diriguntur perficiendum, ac de illis tan-
tummodo quam breuissimè differemus, quae ad
architecturae disciplinam propriè pertinent: non
quidem de omnibus, sed de illis tantummodo,
quae huic nostro instituto necessaria iudicabun-
tur. Ac prius, quam à Platone discedamus, hoc
vnum, quod initio proposuimus, ampliùs confir-
memus, scientiarum videlicet praesidio muniri
architecturam, sine quibus vix, aut ne vix qui-

dem consistere posset. Is igitur sapientissimè
quidem artes omnes bifariam partiri decreuit,
cuius rei gratia ab illis primum segregat ea, quae
ad rationis iudicium, ac scientias spectant: ait
enim SOCRATES: Ecce si quis ab omnibus artibus segre-
garet numerandi, dimetiendique, & ponderandi peritiam,
vile quiddam, ut ita dicam, esset, quod vniuscuiusque restaret.
PROTARCHVS. Vile profecto, residuum quippe imagina-
tione quadam, ac sensuum experientia, & exercitatione, con-
iecturisque consequi liceret, quas plerique artes vocant, cu-
ra & labore vim suam omnem adeptas. Post pauca verò
haec subdit: SOCRATES. Architecturam vero mensu-
rae, & instrumenta iam plurima, quibus vitur illa crebro, ut
perspicacem maxime, ita super ceteras artificiosam maxime,
reddunt. & quae sequuntur. SOCR. Ponamus igitur
eas, quae dicuntur artes, in ordine duplici, alias, quae musicam
quidem in operibus sectantur perspicaciae minoris participes,
alias architecturae pedissequas aliquanto maioris. PROTAR.
Ponamus, SOCR. Harum omnium perspicacissimas, quas pau-
lo ante primas vocauimus. PROTAR. Numerandi peritiam,
& quas cum illa supra innuisti, innuere nunc mihi videris.
SOCR. Prorsus. Arithmetica, aliasque mathema-
ticas facultates architecturae pedissequas vocat;
quod absque illis architecturae dignitas stare
non possit: vel, ut alij conuertunt, architecturae vesti-
gijs insistent, quod ad architecturae praestantiam
quodammodo aspirent.

Verum haec omnia obiter à Platone dicta
sunt, atque in aliarum rerum exemplum allata.
Vitruuius verò, qui quae sunt ipsius architec-
turae propria ex instituto persequutus est, eas fa-
cultates enumerat, quae Architecto necessariae
sunt: Itaque eum, inquit, & ingeniosum esse oportet, &
ad disciplinam docilem (neque enim ingenium sine discipli-
na, aut disciplina sine ingenio perfectum artificem potest ef-
ficere) & ut litteratus sit, peritus graphidos, eruditus geome-
tria, & optices non ignarus, instructus arithmetica, historiae
complures nouerit, philosophos diligenter audiuerit, musi-
cam seuerit, medicinae non sit ignarus, responsa Iuriconsul-
torum nouerit, Astrologiam, caelique rationes cognitatas ha-
beat. Haec ille. Quibus exempla, rationesque sub-
iungit, ut ostendat, quid, ac quantum è singulis e-
numeratis facultatibus accipiat architectus emo-
lumentum. Verum non omnia breui potuit percen-
sere, in quibus architectus singularum disciplina-
rum traditionibus, principijs, & argumentis mu-
nitus, sine quibus ad summum architecturae tem-
plum peruenire non modò non posset, verum ne
in ipsa quidem consecrandi via consistere. Ex ijs
porrò, quas percensuit, disciplinis, duae tantum-
modo ad praesens institutum facere videntur ma-
ximè, quarum vtramque Graeca voce compellat,
quoniam nulla tunc occurrebat Latina, qua
praedictae facultates censerentur. Graphidos
scientiam vocat alteram, alteram verò opticem.
Graphis linearum deformationem, siue designa-
tionem indicat, quam Itali vocant, disegnaire, eius-
que opera disegni, nosque ab Italis vocem cum
eius artis vsu mutuati sumus. Nec desunt, au-
ctore Philandro, qui eam, quae ad architecturam
pertinet, γραμμικὴν, quasi lineationem dicas,
vocat; γραφικὴν verò, & ad scriptorem, & ad pi-
ctorem, sculptoremue referant, ad illum, descri-
ptionem, ad hos designationem transferentes.
Qua in re quamuis, quod ad Graecas voces spe-
ctat, nihil morer, illud mihi placere non potest,
quod scriptores illi indicare videntur, nimirum
aliam esse graphidis scientiam, quae ad Archite-
ctos spectat; aliam verò, quae ad pictores, vel
sculptores. Vñus enim & ratio non aliam esse sta-
tua-

Plato in Phi-
lebo.

ARITHME-
ticam cum ce-
teris Mathe-
maticis Archi-
tecturae pedi-
sequas vocat
Plato.

QVIBVS FA-
cultatibus Ar-
chitectus in-
struatur.

GRAPHIDIS
scientia quae
dicatur.

G. Philand.
in notis. Vi-
truij.

GRAPHIDIS
scientia picto-
ribus seruit,
atque archite-
ctis.

QVID IN-
terfit inter ar-
chitecti, & pi-
ctoris graphi-
dem.

PLURIS EST
in architecto
facienda peri-
tia, quam gra-
phis.

Luc. 14. ̄.
30.

GRAPHIDIS
exercitatio si-
ne peritia ae-
dificiorum
vmbra perfe-
quitur, non ve-
ritatem.

ruariam artem admittit, quae leonem, verbi gra-
tia, imitatur, ab ea, quae equum, vel hominem:
quare cum aedificia describenda sint, eorumque
ornamenta omnia, in quibus aliae atque aliae ho-
minum, aliarumque rerum imagines sunt for-
mandae, eadem prorsus graphidis peritia defor-
manda sunt omnia. Quibus accedit Vitruuij au-
toritas, qui huius facultatis vsum illis verbis de-
clarat: Deinde graphidos scientiam habeat, quo facilius exem-
plaribus pictis, quam velit operis speciem deformare valeat.
Itaque censet Vitruuius, exemplaria ab Archite-
cto pingenda esse, vt operis speciem, quam mente
conceperit, ad viuum referre, atque ob oculos o-
pificum, a quibus opere complenda est, expressam
ponere valeat: tamen si non negem, aliquid inte-
resse inter architecti, atque pictoris graphidem:
illa enim quidquid ab ista praestatur, effecit ex
munere, haec caret alienis, suis dumtaxat vacat.
Pictoris namque, & statuarii exercitatio vniuer-
sa in imitatione versatur; architecti vero non
item. Nam quamuis apprimè nouerit aedifi-
cium quodcumque formare, viuisque, ac pro-
prijs coloribus effingere, ita vt exstructum aedi-
ficium omni ex parte imitari videatur; tamen
non propterea aliquam adeptus est architectu-
rae laudem, nisi singulas partes metiri, earum-
que dimensiones, mutuaque analogiam, & ad
vniuersam fabricam responsum ratiocinationi-
bus confectetur, teneat, ac doceat. Non enim a-
liam ob causam regulae, ac circini vsum mutua-
ri dixit Vitruuius a Geometria, nisi quia sine
Geometria aedificium describens, pictor, non ar-
chitectus habendus est. cuius quidem figmenta,
cum ad fabricam reuocantur, vel infirma, vel ad
vsum minus apta: vel, quod minimum est, natu-
rae monstris simillima esse deprehenduntur, quae-
que maximam scientiae ignorationem in archite-
cto demonstrent, dominumque aedificij iudicio,
ac prudentia in eligendo maximè caruisse, cuius
aedificia duratura diu non sint, sed cito casura.

Quibus, atque alijs eiusmodi propè infinitis in-
commodis non alia ratione obuiari posse credi-
derim, quam si aedificaturi principes viri, pluri-
in Architecto peritiam, quam graphidem faciant:
plerumque enim accidere solet, vt falsa exem-
plarium specie delusi in maximas ruant rei fami-
liaris iacturas, & quod peius est, & in propriae
existimationis detrimenta non modica. Nam si
qui coepit aedificare, & non potuit consummare,
ab omnibus illuditur in Euangelio, quanto ma-
gis illudetur, qui cum imprudens coepisse digno-
scetur, nulla tamen ratione potuerit ab incoe-
ptis prudenter reuocari?

Haec vero omnia cum bona eorum pictorum
venia dicta nunc sint, qui sibi tantum arrogat,
vt ipsi Vitruuius fidem abrogare conentur, quo
nullum ostendant esse posse architectum, praeter
pictorem, cui vni tota incumbat architecturae
peritia. At ni vereretur indigna esse quae profe-
runt, ea hic referrem vniuersa, ipsa enim suo pon-
dere ruerent, vel potius sua leuitate euanesce-
rent. Vnum tamen afferam argumentum, quod
esse poterit reliquorum omnium exemplum, &
peritissimis, quos ipsi iactant, dignissimum.
Profecto, inquit, ita res sese habet: Cui gra-
phidis peritia defuerit (non pictor intellige) vt,
quae particularia membra sunt, ea ita non aptet,
vt non tam agglutinata, quam nata esse videan-
tur, is integer haud habebitur architectus. Inde
igitur accedit, vt ingentia ruant aedificia, vel

A maneant mutila, manca, luxata; prodigatur cen-
sus, vbi necesse non sit; retineatur, cum esset in-
sumendus. Qua in ratiocinatione similes esse mi-
hi videntur ei, qui Socratem, aut Pausaniam
miserè perituros affirmaret, quod vestibis de-
coris, aut pulchris non induerentur. Quid e-
nim aliud afferet aedificio pictura, si quid affe-
rat, quam elegantem ornamentorum composi-
tionem? Hoc enim interesse inter vtramque fa-
cultatem testatur auctor libri Machabaeorum,
sic scribens: *Nouae domus architecto de vniuer-
sa structura curandum est: ei vero qui pingere*
curat, quae apta sunt ad ornatum curanda sunt.
id quod & ipsi testari videntur, addentes haec
verba: Ad architecturam cum magnopere spe-
ctet ornatus, quippe quae naturam imitatur, sub-
stantiam varijs ornamentis decorantem, &c. Sed
quid haec cum ruinis, cum censibus? puto & si-
ne pictoris ornamentis conseruari posse archite-
cturam, haud secus quam sine barba virum, aut
sine supercilijs, praeclaris naturae ornamentis,
humanam faciem. Ego verò diuturna observa-
tione nullum adhuc vidi pictoris aedificium,
quod prae nimio ornamentorum fastu miserè
non sit deformatum, in quo planè ostenditur, eos
quodam specie pulchritudinis ita duci, vt, quo-
niam columnas, antas, parastadas norunt de-
corem aedificijs afferre, tot addant sine ratione,
aut ordine, vt ea reddant, supra quam credi pos-
sit, monstrosa: haud secus quam qui, quod prae-
clarissima esse videret oculorum ornamenta, de-
corem afferre posse faciei putaret, si bini alij binis
oculis imponderentur. At frustra in his confutan-
dis immoror: quos enim noua & inaudita argu-
menta delectant, nullae, vt opinor, rationes, nulla
exempla commouere, nedum illis quicquam
persuadere poterunt. Numquid poterit eos Ari-
stotelis auctoritas continere? at vereor, ne qui
Vitruuij tot saeculorum consensione firmatam
auctoritatem, falsa de vno Baptista opinione con-
cepta eludere conantur, quid etiam simile ad-
uersus Aristotelem machinentur. At si in for-
tem impeerint, confringantur necesse est.

Verum hoc vnum negare non poterunt, graphi-
dis peritiam manibus exerceri, quamuis rationis
& iudicij imperio. at audiant Aristotelis senten-
tiam, & qua ratione sit ea cum architectura con-
ferenda: Quare, inquit, & eos, qui in quaque re archite-
cti sunt honorabiliores & doctiores, ac eis, qui manibus ope-
rantur, sapientiores putamus: quoniam causas eorum quae
sunt, sciunt. Illi vero sicut & quaedam inanimata faciunt
quidem, sed nescientia faciunt ea quae faciunt, vt ignis com-
buit, sed inanimata natura quadam horum singula faciunt
manibus laborantes, propter consuetudinem. Haec Philo-
sophus sapientissimus. Qui quod picturae pro-
prium est, retulisse videtur, nimirum manibus la-
borare propter consuetudinem: namque quid
faciat prorsus ignorat. Si enim eam caput hu-
manum fingentem roges, quare sit sphaericum,
narus triangulari forma, oculi oblonga, frons la-
ta, nihil horum se scire fatebitur, physicam ea
spectant disciplinam, vel mathematicam. & si
propius accedens ad eius facultatem roges, quid,
quod lineae illae in plana ductae superficie cor-
pora referant oculis, eminentia? ea in re optices
scientiam consulendam esse, si sapiet, responde-
bit: pictor namque nulla alia facultate perfectum
euadere se putat, quam consuetudine laborando,
eosque imitando, qui in ea facultate excellen-
tunt. Architecturam verò vel ex ipso ipsius no-
mine

2. Machab. 2.
V. 30.

NIMIVS
architecturae
ornatus deco-
rem adimit.

VITRUVII
auctoritas ma-
xima.

Arist. 1. Me-
taph. c. 1.

QVO DIF-
ferat à pictore
architectus.

ARCHITE-
cti sapientes
dicuntur.

S. Thom. 1.
2^a 2^a 1.
cap. 1.

mine discernere docet sapiens doctor Sanctus Thomas. Quae quidem, inquit, artes alijs principantes architectonicae nominantur, quasi principales artes, unde & earum artifices, qui architectores vocantur, nomen sibi vindicant sapientum. haec sanctus vir. Sed quid quaerimus in sapientiae rinulis, quae in ipso peremni sacrarum Scripturarum sapientiae fonte perspicua sunt, in quo viuis veritatis aquis sitim extinguere, atque in ipsa veritate conquietere facile poterimus? Verum ne huiusmodi disceptationibus defatigati, minus apti ad sacra intelligenda reddamur, hic tantisper respirare decreuimus.

SAPIENTIAM

MAXIME IN ARCHITECTO

requiri ostendit Dominus.

Cap. I I.

ERVM omnium efficitrix, ac moderatrix diuina providentia in eo maxime elucet, quod sapientia, atque intelligentia duci homines exoptat, tum in alijs operibus suis, tum in illis maxime, quae ad diuinum cultum spectant.

Quo admirabili Dei consilio factum est, ut facile intelligamus, infinitam Dei sapientiam, quae in omnibus, ac singulis suis operibus architectandis maxime elucet, non alijs, quam sapienter, maturoque consilio gestis delectari. Quapropter ad illius Mosaici tabernaculi fabricam, quod diuini opificij symbolum, Salomonicique templi exemplar fuit, non quamlibet artificum eruditionem, aut scientiam sufficere posse putauit, sed eam, quam ipse Deus Optimus, ac Maximus omnibus, & singulis operarijs mirabiliter indidit, maximo potissimum architecto. Sic enim legimus in Exodo: *Locutusque est Dominus ad Moysen dicens: Ecce vocavi ex nomine Beseleel filium Uri, filij Hur, de tribu Iuda, & impleui eum spiritu Dei, sapientia, & intelligentia, & scientia in omni opere, ad excogitandum quid quid fabrefieri potest ex auro, & argento, & aere, marmore, & gemmis, & diuersitate lignorum. Deditque ei socium Ooliab filium Achisamech de tribu Dan. Et in corde omnis eruditi posui sapientiam, ut faciant cuncta quae praecepi tibi.*

Exod. 31. V. 1

SAPIENTIA
& scientia Dei
in architectis.

DESCRIBI-
tur archite-
ctus.

Clem. Alex.
1. Strom.

Architecti mores, industriam, peritiam, ac ceteras partes, atque ornamenta reliqua, describere videtur his verbis Dominus. Ex quo duo nobis, quae summae, ac perfectae veritatis sunt propria, licet conficere: alterum, ut in dignoscendo architecto, ac subinde, quid praestet architectura certo statuamus: alterum ut scriptores illos vera scripsisse, aut docuisse certo cognoscamus, qui ea scripserunt, quae huic diuinae veritati sunt consona, ceteros vana, inutilia, omninoque falsa. Qua in re & Vitruuij prudentiam agnosco, & vera esse omnino fateor ea, quae sanctissimus, ac peritissimus vir Clemens Alexandrinus allatis Exodi verbis confirmat. Quod a Deo sit, inquit, quae arte fit & est sa-

piens cogitatio, manifestum est, si hanc dictio- nem adiecerimus: *Et locutus est Dominus ad Moysen, & cetera subiungit, quae paulo ante retuli- mus. Omnes itaque artes a Deo emanasse pro- bat. Et verum quidem est, idque magis fiet per- spicuum, cum hoc loco, atque alijs quampluri- mis ostenderimus, non sententias modo, verum etiam ferè verba ex sacris litteris desumpsisse, quodammodo Vitruuium. Atque illud in pri- mis explicare videtur Dominus, quod ad archi- tecti mores spectat, illis verbis: *Vocaui ex nomine Beseleel, tamquam mihi carum & notum, addit interlinealis glossa. quibus verbis paterna Dei erga hominem illum voluntas exprimitur, plena**

DEVS
scientiarum, &
artium inuen-
tor.

VITRUVII
commendatio.

ARCHITE-
cti mores.

Exod. 33. V.
11. 12. & 17.

NOSSE EX
nomine quid
fit.

Ioan. 10. V. 1

humanitatis, & pietatis. id quod semel atque iterum obseruare licet in eodem Exodi libro. Nam cum de Moysse Deo familiari, ac coniun- ctissimo haec legamus: *Loquebatur autem Domi- nus ad Moysen facie ad faciem, sicut solet loqui ho- mo ad amicum suum.* Haec etiam addita sunt Moysis ad Deum verba: *Praecepis ut educam po- pulum istum, & non indicas mihi quem missurus es mecum, praesertim cum dixeris. Noui te ex nomi- ne. & idest, sic enim solet sacra Scriptura coniun- ctionem illam interpretatiue usurpare, ut alias ostendimus, & hoc est inuenisti gratiam coram me. Et iterum ad Moysen Dominus: *Et verbum istud quod locutus es faciam: inuenisti enim gratiam coram me, & te ipsum noui ex nomine.* Singula- rem hanc Dei Optimi beneuolentiam, & amoris sollicitudinem testari videtur ipse Deus ac Do- minus noster IESVS Christus sub pastore boni translatione, *qui proprias oues vocat nominatim.**

Qua in re obseruandum maxime est, proprium quidem esse huius diuini amoris, ut bonos, di- gnosque sua voluntate diligat. Nam cum vo- luntas non feratur nisi in bonum, si nobis ali- quando contingit, ut aliquid quod bonum non est, sub specie boni diligamus, id profecto sapien- tiae, ac recti iudicij defectu euenit: at cum diuina voluntas, & infinitae sapientiae, atque omni- potentiae coniunctissima ita sit, ut omnia vnum

sint, fit ut quae sapiens voluntas est, decipi non possit, quae omnipotens, quem diligit, eum esse faciat, quem esse velit. Ex quo facile licet conij- cere, singularem hanc, constantissimamque Dei voluntatem, quae ostenditur erga illum, quem ex nomine agnoscere, vel vocare dicitur, stare nulla ratione posse, nisi cum omni morum inte- gritate, ac sanctitate. eam manifestè testantur sequentia verba: *Et impleui eum spiritu Dei.* Quam morum integritatem in architecto, ut po- tuit, ingenio consequutus est Vitruuius, & philo- sophiae praeceptis consequi arbitratur, haec seri- bens: Philosophia vero perficit architectum animo magno, & uti non sit arrogans, sed potius facili, aequus, & fide- lis, sine auaritia, quod est maximum. Nullum enim opus vere sine fide & castitate fieri potest. Ne sit cupidus, neque in muneribus accipiendis habeat animum occupatum, sed cum grauitate suam tueatur dignitatem, bonam famam habendo. Haec enim philosophia praescribit. Haecenus ex Vi- truuio, qui singula pene verba mutuatus fuisse videtur ab Exodo. Quare si cui superuacanea, videantur haec, & ab ijs, quae architectum per- ficere possint, aliena, cum ego interrogabo, quid- nam opus fuit Beseleelum, quem Deus archite- ctum instruxerat, tam amanter, ac beneuolè ex nomine vocari, & quod maximum est, spiritu Dei repleti? Quod si respondeat, illum non mo- do scientia imbutum esse debuisse, ne ignorantia

DEVS QVOS
diligat, dile-
ctione efficit
dignos.

ARCHITE-
ctus morum
integritate
primum fit
praeditus.

pecca-

peccaret in opere, & moribus integerrimum, ne malitia, aut cupiditate aberraret: ac tandem sanctum esse oportuit eum, qui sanctum Dei tabernaculum architectabatur. quod si haec respondeat de tabernaculi architecto, idem ego de Vitruvio respondebo, ea illum putasse ad architectum maxime pertinere, quae apud Moysen, primum architecturae praeceptorem ac magistrum legerat, vel ab illis acceperat, qui illa legerant.

His igitur sic statutis, quae virtutem decere maxime architectum indicant, reliqua quae ad scientiam pertinent, persequamur: *Et repleui*, inquit, *eum spiritu Dei*; ubi crudite satis, ut cetera, Caietanus, iuxta Hebraeum, inquit, habetur spiritu Elohim, hoc est, spiritu diuini iudicii, ut diuinus archifaber sit in huiusmodi operibus.

Haec ille. Et sanè vox ipsa *אלהים* *elohim*, ut aliàs notauimus, Dei indicat supremam potestatem, quam in omnia, quae in caelo, aut in terra, aut in inferno sunt, exercet, quod rerum omnium poritur, ut Rex, Dominus, Princeps, ac Iudex. Quo nomine Angeli, aut homines diuinam gerentes potestatem, & auctoritatem censentur in psalmo, qui sic incipit *אלהים* *elohim*.

Deus sedit in synagoga deorum, in medio autem *אלהים* *elohim* *deos* *disiudicat*. Chaldaeus paraphrastes, Deus, inquit, diuinitatem suam posuit in congregatione iustorum, qui potentes sunt in lege, in medio iudicum. Rabbi Abraham, Angelos; David verò, iudices, legit: hos enim, atque illos indicat ea vox. Qui quidem sensus haud alienus est ab architecti notione: est enim vox Graeca, principem significans, aut caput fabrorum. cui consonat, quod Vitruuius dixit: Cuius iudicio probantur omnia, quae a ceteris artibus perficiuntur opera.

At si phrasim Hebraicam attentius consideres, facile inuenies, vocem illam, *Dei*, pro superlatiuo, quibus Hebraei carent, usurpari, ut alibi ostendimus; atque adeo, *spiritu Dei*, hoc est, magno repletum fuisse Beseleelum intelliges, quod & dixit Vitruuius: Philosophia, inquit, perficit architectum animo magno. Quam interpretandi rationem secutus videtur magnus Augustinus, sic inquit: Vtrum Spiritus sancti muneri etiam ista opera tribuenda sint, quae pertinere ad opificium videntur, an & hoc significatiue dictum est, ut ea pertineant ad diuinum Spiritum sapientiae, & scientiae, quae his rebus significantur? Tamen etiam hic cum spiritu repletus dicatur iste sapientiae, & scientiae, nondum legitur Spiritus sanctus. Haec Sanctus Doctor; qui, quod spiritus Dei, quo repletus dicitur architectus, sanctus non dicatur Spiritus, negare videtur, ad Spiritus sancti dona sapientiae, intellectus, consilij, & scientiae pertinere: quamuis, quod bona sit, atque perfecta ea scientia, absque Dei dono, & Spiritus sancti gratia addisci, sciriue posse negemus. Quapropter menti Augustini magis est consona interpretatio allata, ut spiritu, hoc est, animo magno plenus dicatur architectus, quem magna decet meditari, quamplurimis imperare, pluribus, ac magnis imbuere disciplinis. His etiam sequentia maxime consentanea sunt.

Sapientia enim, Hebraeis dicitur *חכמה* *chachmah*, in sapientia, deducitur autem ea vox à radice *חכם* *chacam*, quae sapere significat, denotatque certam rerum tam humanarum, quam diuinarum cognitionem, ac scientiam: nec tan-

tum, sed & prouidum, ac sapientem esse significat in prouerbijs, si *חכם* *chacham* *sapiens*, *sapiens fueris*: *חכם* *chacham* *halac* *sapiens tibi*, *tibi met ipsis eris*: si autem illud, *tibi portabis malum*. Propterea etiam Deus sapientia firmasse dicitur orbem terrae: Qui facit, inquit Ieremias, *terram in fortitudine*, omnipotentia sua: *praeparat*, *firmat orbem in sapientia sua*, & *prudentia sua extendit caelos*. Quae omnia Dei indicant sapientiam, atque potentiam, quae in mirabili hoc rerum omnium opificio elucet.

Et intelligentia, Hebraicè *וְהִבְהִינָה* *vbihbo-nah*, & in scientia. vox est deducta à radice *בן* *baian*, quae propriè significat mente considerare, & animum certa dispositione, distinctione, & iudicio intendere: rectè verbo intelligenti Latinis dicitur, quod est res accuratè disjungere, discernere, atque perpendere. Differt autem à praecedenti haec vox, quod haec actum illum mentis significat, quo res certò cognoscimus, aut agere decernimus, luce quadam mentem ipsam illustrante: at praecedentis vocis notio res similes, dissimilesue prudenter discerni denotat. quod mentis iudicium vocare liceret. Rabbi verò Leui praecedentem vocem esse affirmat certam, ac primariam rerum scientiam; hanc verò, cum res alias ex alijs colligimus, atque deducimus. Vtramque vocem coniungit Ieremias, prioremque quasi sequentis causam facit: *Quis est vir sapiens*, inquit, *qui intelligat hoc*, hoc est, qui sapientia ita sit praeditus, ut hoc possit intelligere? Hanc verò vocem *בן* *baian* aliqui sic explicant, ut significet considerare, & curare, quibus partibus, praesidijs, ornamentis res sit, aut esse debeat: haud secus, quam in architectonica disciplina aedificium vniuersum in sua cubacula, deambulationes, ac partes arte quadam, ac proportionem distribuimus, eiusque modum, ac normam praefigimus, ut commodè habitari possit. quae omnia voce *בנה* *banah* aedificandi, illi *בן* *baian* forma ac notione haud dissimili significantur. Quam maxime igitur ad architectum pertinere censendum est Hebraicum verbum intelligendi, cum persimili verbo aedificandi, necnon Latinum, intelligo, quod compositum ferunt ab *inter*, & *lego*, quia rem intrinsecus, penitusque considerare significat, ut diximus: non enim obiter perpenduntur, aut sine sollerti animi attentione aedificiorum fabricae perficiuntur, à qua longè alieni sunt, qui ea praestare nec norunt, nec volunt.

Et scientia, Hebraicè *וְהִבְהִינָה* *vbhedaghat*, & in scientia: deducitur autem ea vox à radice *יָדַע* *iadagh*, quae propriè mentis, & intellectus est, significatque discendo apprehendere, nosse, scire. metaphorice tribuitur etiam brutis, & rebus inanimatis. aliquando etiam sensibus, atque experiri, vel experimento comperire significat. Sanè quattuor adhuc vidimus à Deo percenseri architecti eximia ornamenta, magnanimitatem, sapientiam, intelligentiam, scientiam, quorum tria priora, ad proprias, & quasi cognatas animi dotes spectare opinamur; hoc verò extremum labore, industria, ac studio conquistum esse. Ideoque plerumque sit, ut, cum Deus vel prospera pollicetur, vel aduersa, subiungere consueuerit illa verba: *& scietis quia ego Dominus*. Solet etiam plerumque verbo videndi haec vox coniungi, quasi multiplici plurium sensuum experimento probari praecipiantur ea, quae perspicacissimo visus

Prouerb. 9.
V. 12.
SAPIENS
sibi sapiens.

Ierem. 10. 5.
12.

INTELLI-
gentia quid sit.

R. Leni.

Ierem. 9. 5.

Forst. in di-
ctionario.

VOX AEDI-
ficandi, & in-
telligendi fere
eadem apud
Hebraeos.

SCIRE
quam late pa-
teat.

QUATVOR
architecti or-
namenta.

QVID SIT
sapientia.

3. Reg. 10. v.
22.
Jerem. 2. v.
19.

DVPLEX
genus scien-
tia. speculati-
um. & pra-
cticum.

INGENIVM
& disciplina
& in summo
& in reliquis
pariter archi-
tectis exigitur.

SAPIENTIA
tam quae ad
iustitiam,
quam quae ad
artes perficien-
das spectat,
Dei donum est.

visus sensui proponuntur. Quamvis eadem transferantur ad interiores mentis sensus. Sic ad Achabum Propheta: *vade & confortare, & scito, & vide quid facias: sequenti enim anno Rex Syriae ascendet contra te.* & apud Ieremiam Dominus: *Arguet te malitia tua, & auersio tua increpabit te. scito & vide quia malum, & amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum.* Igitur nulli fas sit deinceps tantum ingenij sui perspicacitati tribuere, ut architectum se euadere posse praesumat absque scientia, labore, diuturnaue exercitatione parata: cum enim, quem magnanimum, sapientem, intelligentemque fuisse dixerat Deus, scientia quoque praeditum fuisse dicit. At quoniam duplex genus scientiae, ut paulo ante vidimus, enumeratur a philosophis, alterum quod mentem perficit, nec quidquam amplius praestat, alterum quod ad opus praeterea dirigitur: & quibus illud intellectuum proprie dicitur, hoc factuum. ne hanc partem deesse debere architecto putemus, subiungit sacer Exodi textus, *in omni opere.* quam vocem non ita coniungit Hebraicus textus, ut scientia fuisse intelligatur in opere, sed omnia ab invicem distinguere videtur: sic enim omnia ad verbum conuertit Regius codex: sit repleui eum (Beseleel) spiritu Dei, in sapientia, & in intelligentia, & in scientia, & in omni opificio. Horum autem omnium usum, ac finem indicant sequentia: ad cogitandum cogitationes, ad faciendum in auro, & in argento, &c. Aptissime Vulgatus sensum expressit verborum, *ad excogitandum*, inquit, *quid quid fabrefieri potest ex auro, &c.* Nullus sane reperiri potuisset Magister, aut Doctor, qui tanta sollicitudine, diligentia, ordine, ac methodo addiscentem instrueret, quanta Deus Optimus Maximus architectum docuisse legitur. Quae quamvis non omnino persecutus fuerit Vitruvius, magna tamen ex parte assequutus fuisse videtur. nam, praeter alia multa huc spectantia, haec verba scribit: Cum in omnibus enim rebus, tum maxime etiam in architectura haec duo insunt, quod significatur, & quod significat. Significatur proposita res de qua dicitur: hanc autem significat demonstratio, rationibus doctrinarum explicata. Quare videtur utraque parte exercitatum esse debere, qui se architectum profiteatur. Itaque eum & ingeniosum esse oportere, & ad disciplinam docilem: neque enim ingenium sine disciplina, aut disciplina sine ingenio perfectum artificem potest efficere. haec ille. Et quidem ingenium, ac disciplinam pariter in architectis requiri, non modo in summo, ac reliquorum principe; verum etiam in alijs, qui, quod ipse statuit, curant ut exequantur artifices, probant quae sequuntur Domini verba.

Et in corde omnis eruditi posui sapientiam, ut faciant omnia, quae praecepi tibi. Hebraica verba, variam sectantes constructionem varie interpretantur, Scriptores aliqui. Et in corde omnis sapientis corde dedi sapientiam: Et in corde, inquit alij, cuiuslibet, qui ingenioso est corde, dedi sapientiam. Septuaginta: Et in corde omnis sapientis dedi intellectum. Caietanus, iuxta Hebraicum, inquit, habetur: Et in corde omnis sapientis corde dedi sapientiam. Propter reliquos cooperarios subiunctum hoc est, ad significandum, quod non istis duobus solis (Beseleel, & Ooliabo) sed omnibus alijs bene eruditis in huiusmodi artibus ipse Deus dedit scientiam. Quo in loco prudenter notat Lipomanus, sapientiam, Dei esse donum, nec tantum quae ad iustitiam spectat, & pietatem, ve-

rum etiam quae ad industriam artis exercendae. Quare & in consecrandis eiusmodi scientijs, Dei auxilium implorandum est, ac ad Dei gloriam exercenda sunt quae parantur: ac quidquid denique ingenio, industria, aut sollicitudine consecuti sumus, id omne Deo acceptum referendum est.

Sed iam tandem, ut hoc argumentum breui absoluiamus, quod alias resumendum est, vnum superest notandum, quod ad sapientis architecti rationem necessarium esse confirmat Aristoteles, nempe ut alios docere possit: id quod illis sacri textus verbis: *ad excogitandum quidquid fabrefieri potest*, indicari putat Chaldaeus paraphrastes, sic ea conuertens: ad docendum artifices, ut faciant in auro &c. Quocirca constans, perpetuumque Architecti epitheton, sapiens, esse videtur. Nam apud Isaiam: *Ecce enim, inquit, Dominus exercituum auferet a Ierusalem, & a Iuda validum, & fortem &c. & sapientem de architectis.* Et Sanctus Paulus sic ad Corinthios scribit: *Secundum gratiam Dei, quae data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui.* Quae omnia sacrae Scripturae testimonia, rationes, sententiae satis esse existimabuntur, ad persuadendum id, quod ab initio contendimus, architectum pluribus disciplinis ornatum esse oportere, ac scientijs imbutum: sordidam vero manuum exercitationem nihil ad eum spectare. Ac tandem illud omnino statuendum est, quod pluribus explicare contendimus, architecti, atque pictoris longè esse diuersa ingenia, studia, dignitates, longè alia consilia. Id verò, praeterquam quod cuiuslibet esse poterit, si sapiat, in promptu, disertis verbis in sacris litteris testatum est, ita ut nulli amplius de ea re ambigere liceat, aut dubitare. sic enim inquit auctor libri Machabaeorum: *Sicut enim nouae domus architecto de vniuersa structura curandum est: ei verò qui pingere curat, quae apta sunt ad ornatum, exquirenda sunt: ita aestimandum est & in nobis, &c.* Quapropter & a vero aberrare putandi sunt, qui omnium architecturae partium quasi fontem, atque directricem esse putarunt graphidem, ex qua pictura, glyphice, sculptura, ceteraeque artes, quas vocant mechanicas (rectius dixissent *bauevov* & banauficas) fluxere. At quoniam graphis, quam isti putant architecturae fontem esse, ac directricem, nihil omnino praesidij architecto praestare potest, nisi & ipsa dirigatur ab optice, de hac quoque nonnihil differendum est, quae ad describendas aedificij, quas proferimus, & explicaturi sumus imagines, praecepta subministrat, & leges eas, quas breuissimè sequenti capite innuemus potius quam pertrahimus.

Aristot. lib. 1. Metaph. c. 1. ARCHITECTUS & sapiens sit, ut alios docere possit.

Isai. 3. v. 1. & 3. 1. Corinth. 3. v. 10.

AB ARCHITECTO pictor quum longissime distat.

2. Machab. 2. v. 30.

ARCHITECTVRAE

PRAECIPVA PARS DISPO

sitio, optices praeceptis ma-
ximè indiget.

Cap. III.

INTER praecipuas architectu-
rae partes à Vitruvio compu-
tatas non infimum locum te-
net dispositio, cum ipsa sit ce-
terarum quasi finis, & quò
tanquam extremum, vltimum-
que spectant: tunc enim perfecta esse videbitur
ordinatio, symmetria, decor, & distributio, cum
dispositio fuerit omni ex parte absoluta, atque
perfecta. Est enim, eodem attestante, dispositio
rerum apta collocatio, elegansque in compositionibus effe-
ctus operis cum qualitate. ea verò ex cogitatione, &
inventione nascitur. Vtramque definit idem.

Cogitatio enim, inquit, est cura studij plena, & industriae,
vigilantiaeque effectus propositi cum voluptate. Inventio
autem est quaestionum obscurarum explicatio, ratioque no-
vae rei vigore mobili reperta. Haec ille. Quibus, ut

sapiens doctor, ac magister, summa proponit pri-
mum scientiae capita, moxque disciplinae ordi-
nem secutus, ad prima vsque resoluit principia.
Quocirca eum opus est, qui naturae ordinem
perpendere velit, à simplicioribus, ac primis pro-
gredi ad suprema. Nam cum primum sapiens
architectus decernit nouum aliquod, ad quem-
cumque finem vel vsum exstruere aedificium,

quae ante alia omnia quasi in limine occurrit,
inuentio est. Primum enim inuenienda sunt ea,
quae disponi, ordinariue cum symmetria, deco-
re, distributione possint. Oblata igitur delibe-
ratione exstruendi fori, theatri, Regiae, aut tem-
pli, sapienti architecto mox occurrit forma to-
rius, quadrata, verbi gratia, circularis, oblonga:

mox, propter membrorum ac partium aedificij
multitudinem, vsum, proportionem, atque alia
eiusmodi, plures occurrunt difficiles quaestio-
nes, & obscurae, quas dum explicare conatur,
formam mutat, alias aliò constituit partes, se-
iungit, componit, segregat, donec quaestiones
omnes vigore mobili explicentur, reique nouae
ratio concepta sit. tunc enim dispositioni patet
locus. Verum quoniam, quae mente concipi-
mus, non simul advertere possumus, suntque
omnia & singula sigillatim, & per partes exami-
nanda, & conferenda, sit ut alia excidant, cum ad
alia attendimus; horumque obliuiscamur, dum
illa exquirimus; aut tam multa se simul offerant,
ut, quid sit eligendum, iudicare vix, aut ne vix
quidem possimus. Quapropter nullis quantum-
uis praestantissimis, acerrimisque ingenijs satis
esse poterit ad aptam aedificij dispositionem,

conceptas ideas mente euoluere, sed necessa-
rium est, ut memini me dixisse, eas depingere,
aut alia quauis ratione efformare, ut maneat, ut
eas conspiceri oculis possint, menteque non se-
mel, sed saepius contemplari. Accedit huc etiam,
quòd cum architectus aedificium, quod intendit,
architectari possit, fabricare non possit, quinim-
mo sit plurium artificum manibus exstruendum,

quibus nulla ratione possint verbo conceptae,
ab architecto ideae repraesentari, ideo necessa-
rium quoque sit, illas omnes ideas informare,
alia atque alia ratione depingere, ut ab artifi-
cibus concipiantur. Horum autem similia in ar-
chitectando hoc Ezechielis templo nobis fa-
temur accidisse. Nam cum apud Ezechielem
templum quoddam iam exstructum legeremus,
cuius murum, portas, thalamos, atria, porticus,
gazophylacia, ingressus Angelus metiretur,
inventione quidem opus fuit, ac dispositione,
haud secus quam si à principe, dominoue areae,
domus esset exstruenda, cuius magnitudinem,
vestibula, atria, porticus, ambulationes, concla-
uia numero definirentur, ac magnitudine certa:

ideoque vigore mobili noua res inuenienda no-
bis fuit, quae obscuras quaestiones, ne dicam ab-
strusas, penitusque remotas explicaret. Cuius
quidem rei dispositio pluribus ideis explicanda
fuit. Nam quamuis hoc aedificium exstruen-
dum non sit, explicandum tamen fuit ita, ut à
legendibus, si non omnibus, saltem à quampluri-
mis perciperetur. qua in re multò plura, atque
maiora praestanda à nobis sunt, quam ab archi-
tecto, in suis aedificijs explicandis, praestari so-
leant, aut debeant. hic enim fabricae ideas ar-
tificibus suis exponit, qui eas contemplari, illis-
que perspectis aedificium vniuersum, singulas-
que eius partes concipere, & docti, & assueti
sunt. At nobis, quorum interest, Theologum,
non fabrum instruere, ut huius magnificentissi-
mi aedificij partes singulas, earumque dimen-
siones, situm, atque vsum percipere, diiudicare,
atque alijs, si opus fuerit, explicare facile possit,
quot, & quanta, Deus immortalis, praestanda
forent? Ex multis verò non multa, sed paucissi-
ma quaedam ex maximè necessarijs, quam bre-
uissimè, faciliq; stylo, ac perspicuo explicare
decreuimus. Quae si non omnibus in promptu
esse poterunt, ut cuperem, an meam, vel suam,
quisque accusare debeat ignorationem, videant
alij: nobis enim concedendum est, ut aliqua ex
optices scientia hic ordine proponamus, quò
facilius propositae descriptiones à sollerti lecto-
re percipiantur. Qua de re Vitruuius sic habet:

Species dispositionis, quae Graece dicuntur *ιδέαι* ideae,
hae sunt, Ichnographia, Orthographia, & Scenographia.
Ichnographia est circini, regulaeque modice continens vsum,
ex qua capiuntur formarum in solis arearum descriptiones.
Orthographia autem est recta frontis imago, modiceque pi-
cta, rationibus operis futuri figura. Item Scenographia est,
frontis & laterum abscedentium adumbratio, ad circinique
centrum omnium linearum responsus. Haec ille. Quae
sanè omnia ad optices praecepta spectare nemo
non videt: siquidem de efformandis aedificij
vestigijs, fronte, lateribus agunt, ita ut parua
aedificij imago cum magno aedificio, forma, lon-
gitudine, latitudine, dimensione omni ex parte
conueniat, quod est illius scientiae proprium,
quam Latina voce Itali, Hispanique perspectiuam
vocamus, Graeci *ὀπτική* optice.

In hac verò scientia, quae omnium pulcherri-
ma haberi meritò potest, utpote quae circa lu-
cem, rerum quasi pulchritudinem, ac visum sen-
suum pulcherrimum versetur, illud in primis o-
mni admiratione dignum sese offert, quòd du-
ctae in plana superficie lineae, corpora, solidas-
que figuras ita exprimant, ut non oculos modò
fallant, verum etiam ipsum rationis iudicium
plerumque decipiant. Quae gloria non pictu-
rac tan-

INVEN-
tione opus
fuit, ad Eze-
chielis tem-
plum archite-
ctandum.

DISPOSI-
tionis species
tres.

PERSPE-
ctiua scientia-
rum pulcher-
rima.

Vitruu. lib. 1.
c. 1.
QVID SIT
dispositio.

INVENTIO
primum sese
offert archite-
cto.

CONCE-
ptas ideas ae-
dificij oportet
describere.

Plin. lib. 35.
c. 10.

NOBILE
pictorum cer-
tamen.

OPTICES
inuestigandae
initia.

QVAE SINT
nobis tractan-
da, & quo or-
dine.

rae tantum deberur, sed perspectiuae, optices-
que scientiae. Nobile quoddam certamen Zeu-
xidis cum Parrhasio enarrat Plinius. Et cum ille,
inquit, detulisset vuas pictas tanto successu, vt in scenam
aues aduolarent, ipse detulisset linteam pictum traditur, ita
veritate repraesentata, vt Zeuxis alium iudicio tumens, fla-
gitaret tandem remoto linteo ostendi picturam, atque intel-
lecto errore concederet palmam ingenuo pudore, quoniam
ipse volucres sefellisset, Parrhasius autem se artificem.
Haec ex Plinio. Ego verò, qui picturam num-
quam didiceram, neque quemquam agnoui ge-
neris mei pictorem, cum perspectiuae praeceptis
adolescentior delectarer, ductis lineis, orbicu-
lare lignum pluribus excauatis pyramidibus a-
liquando finxi, quod cum muro nihil minus co-
gitans affixissem, vidi ego ipse praesentibus alijs
matura aetate virum, digito pyramidis profun-
ditatem experiri conantem: nec sine rubore &
adstantium risu, tandem comperit lignum cum
pyramidibus adumbrata fuisse, atque mentita.
Quae quidem res cum admirationem pariat,
philosophandi quoque occasio fuit: & quae pe-
ritissimi olim viri de optice tradiderunt praece-
pta, sollicitè inuestigare, inuestigata attentius
percipere, percepta memoria coegit retinere.
quae omnia si huc essent referenda, & diutius
quam par esset detineremur, & à recto instituti
tramite deflexisse meritò iudicaremur. Qua-
propter scientiarum peritis tantum haec nos
scribere arbitantes, summa tantum rerum capi-
ta perstringemus, ea solum afferentes, quae ab
alijs vel non plenè, vel non eodem ordine ex-
plicantur, ac sine quibus figurarum, quam pol-
liciti sumus, explicationem, nec nos tradere, nec
lector percipere potuisset. Ea verò, quae ad op-
ticem spectant, ad tria potissimum capita reuo-
cantur: aut enim de visu agunt, aut de luce vi-
sui maximè necessaria, aut tandem de graphidis
figuris, qua ratione oculis proponantur, quae
res ipsas ad viuum repraesentent. Haec verò ex-
trema eius pars, quae ad praesens institutum
spectare potissimum videtur, tota ex eo pendet,
vt cognoscat lector, qua ratione visio fiat. sed
neque ea aut percipi aut tradi potest, quin lucis
natura, & umbrae apprimè sit nota. quare & de
luce, quantum sequentis capitis angustiae per-
mittent, agendum in primis est.

DE LVCE·ILLV

MINATIONE, ET VMBRIS.

Cap. IV.

DE LVCE
visionis exem-
plari agen-
dum.

LLUMINATIO, & lux, quàm
sunt videndis coloribus neces-
sariae, tam sunt eorum, quae
in visione accidunt, non sym-
bola modò, sed & exempla.
quare necesse est, vt is, qui
quae ad visum spectant, nosse cupit, prius de illis
philosophetur, quae ad lucis, atque illuminatio-
nis naturam spectare probabuntur. Quorum
quidem omnium consideratio, & ad philoso-
phos spectare videtur, & ad optices praecepto-

A res, atque magistros. Verum inter hos, atque il-
los tanta est opinionum diuersitas, atque oppo-
silio, quanta ne ab ipsis quidem vtriusque scientiae
professoribus componi posse videatur. nam
vt alia multa praetermittam, ego ipse noui, au-
ribusque hisce meis audiui eruditum magnae
auctoritatis & existimationis virum, doctorem
pariter, ac philosophiae magistrum, aperto ore
negantem vniuersa optices praecepta, principia,
rationes, eamque nihil, quod scientiae sit pro-
prium, continere existimantem. Ea namque ra-
dios ab oculo emissos lineas esse putat, aliquo
loci interuallo à se inuicem dissitas, eosque rem
visam attingere cono, coni basis res visa sit, ver-
tex in oculo, cuius verticis angulus quò maior-
fuerit, eò res maiores videntur; quò minor, mi-
nores, & quarum rerum angulus fuerit aequa-
lis, eas oculo pares videri: lumen insuper imper-
mixtè agere: atque alia id genus quamplurima,
quae physicis rationibus, atque principijs vi-
dentur esse contraria. Quae tamen omnia, si at-
tentiùs perpendantur, & vera, & rerum naturae
maximè consentanea esse deprehenduntur.

Atque illud in primis cuius debet esse per-
spectum, cuius ignoratione non in his modò, ve-
rum & in alijs omnibus disciplinis, ac scientijs
quamplurimi admittuntur errores. quid nimi-
rum ad physicam spectet considerationem, quid
ad visionis scientiam, & quo fine physicus lu-
cem consideret, quo perspectius. Nihil e-
nim hic de rerum naturis, motu, aut generatio-
ne differit, aut corruptione; ille verò nihil prae-
terea. quare cum perspectius visionem confi-
derat, aut lucem, eius terminos, lineas, superfi-
cies, puncta, figuras, sectiones, rectitudines, at-
que alia id generis quamplurima considerat;
lucis naturam eam esse supponit, quae à philoso-
phis traditur. Hoc tamen interest perspectium
inter, atque philosophum, quòd hic opinionum
multitudine, ac difficultate oppressus à recto ve-
ritatis tramite plerumque dilabatur; ille Ma-
thematicorum ductus argumentationibus, in
rectam veritatis viam semper deducitur, ita
vt, etiam si falsas plerumque mutuetur à philo-
sophis sententias, nec fallat, neque decipiatur.

Fuit, nulli dubium est, maximè inter philoso-
phos controuersum, an visio fieret emissis ab o-
culo radijs, an verò admissis rerum formis. Prio-
rem partem tenuit Stoicorum, & Academicorum
schola, & in his Plato, quem secutus est Se-
neca, Chalcidius, Lactantius, Galenus, atque
alii. Quibus omnibus ex aduerso stat cum Ari-
stotele Peripateticorum schola. Ex ijs porrò, qui
optices praecepta tradiderunt, Euclides, Ptole-
maeus, Alchindus, Academicos secuti sunt. at
Vitellio auctor perspectiuae communis, atque
alii Peripateticorum sententiam tuentur. In qua
planè tam celebri controuersia, doctissimorum-
que virorum periculosa digladiatione vna per-
spectiua tuto progreditur, quam à veritate ne la-
tum quidem vnguem discedere coget aut ha-
rum vis argumentationum, aut illorum auctori-
tas, & in dicendo maiestas. Nam quidquid ab
his statuatur, aut illis, linea, verbi gratia, quam
perspectius considerat, eiusque sectio, eadem
omnino censenda est, idemque praestabit, vel ab
oculo procedat ad obiectum, vel ab hoc tendat
in oculum. Qua etiam ratione & his alijs om-
nibus, quae obijci possent, respondebitur, & fa-
cilè deprehendetur, verissimas huius scientiae
demon-

VARIAE
opiniones.

PRINCIPIA
optices, quae
philosophia
traditionibus
videntur ad-
uersa.

QVID IN-
ter sit inter
physicam, ac
perspectiua
lucis conside-
rationem.

MATHEMA-
ticus nec sub-
lit, nec decipit-
tur.

AN VISIO
fiat emissis ra-
dijs, an verò
admissis re-
rum formis.

Plato in Ti-
maeo.

Seneca lib. 1.
quaest. nat.

Chalcid. sup.
Timaeo.

Laet. lib. de o-
pif. Dei c. 8.

Galen. 1. 7. de
placit. Hipp.

& 1. 10. de v-
su part. & lib.

1. Prognosti-
senten. 19.

Arist. 2. de
an. lib. 7. c. 1.

67. & 74. &
alibi.

Euclid. defn.
1. optices.

Ptolem. 1. 1.
catoptrico.

Alebin. lib.
de aspect.

Vitel. perspec.
com. prop. 1.

demonstrationes, veris quoque philosophorum A placitis esse maximè consentaneas. Non enim mihi non displicere potuerunt illorum ingenia, qui, cum mathematicis adhaerescunt disciplinis, philosophiae insultant, ac nobilissimae scientiae derogant, quantum suae quique tribuendum existimant auctoritatis, & gratiae: vel contrà, eorum, qui veterem illam philosophorum iactantiam cum rerum plerumque ignoratione coniunctam sectantes, mathematicas disciplinas contemnuunt, iniurijs laceffunt, aut damnant. Hi profectò omnes tam exiliter mihi videntur de sua quique scientia sentire, ut nihil putent in ea esse laudandum, praeterquam quod de laudibus alterius, atque existimatione detraxerint: B vel, quod utrique scientiae, & suae, & alienae laudibus satisfacere posse diffidant.

Nos verò ab huiusmodi controuersijs, ac disceptationibus abhorremus, & semper abstinuimus, ideoque operae pretium lectori facturos nos esse existimauimus, si, citra ullam disceptationis controuersiam, nostram sententiam breuissimè aperiamus, qua explicata, arbitramur, omnia, in quibus dissident à philosophis perspectiui, vel ab his illi, facile posse componi. In quibus receptissimas Peripareticorum tuebimur sententias, quas quoniam confirmare non vacat, apud eosdem rationes eorum, atque argumenta exquiret lector.

Illud verò in primis verum esse censemus, lucem à luminoso corpore in proximo diaphano produci, quae lucem praeterea in simili sequenti medio producit, & sic deinceps. Quo fit, ut lux, nisi aliunde intendatur, in proximo vehementior, in remotiori debiliior sit, atque adeo tandem deficiet, non alia ratione, quam potentiae debilitate, & ut ita dicam, impotentia.

Sed & illud quoque notandum est maximè, quod cum omnes luminosi partes illuminare sint aptae, atque illuminent, producent utique in qualibet parte medij sibi praesentis lucem omnes. Nulla enim assignari ratio potest, ob quam partes hae luminosi partem sibi praesentem medij illuminent, non autem aliae, quibus D pari ratione eadem medij pars praesens est.

Illam verò medij partem, partibus luminosi praesentem esse dicimus, ad quas ab illa recta, linea duci potest, quae nullo opaco interiacente abscindatur, quaeque nulla medij diuersitate refringatur. nam de directo, quod primum etiam lumen vocant, sermo nobis est, non autem de refracto aut reflexo. Dicitur autem recta linea definire posse ea, quae praesentia sunt, aut illuminari possunt: tum quod rectus est omnis naturalis non impeditus motus, quod in leuium, grauiumque motu, calefactione, atque alijs videre est. Recta item breuissima via est, quaeque continuam lucis productionem dirigit, & quae E aequè interiacet inter sua extrema: quapropter naturae motus, nisi aliunde impediatur, nunquam à rectitudine discedit, nec diuagatur, sed recta tendit in suum, vel obiectum, vel terminum. Quae sanè ratio Euclidem peritissimum Mathematicum impulit, ut rectum esse definierit, cuius extremis media officerent. Quod verum ita est, ut omnibus, ac singulis medij partibus conueniat ex aequo: sublatis enim quibuslibet è medio partibus, quaecumque fuerint reliquae, adhuc extremis officient. quia nimirum, si lucem, aut visionem impedire possunt, lucem, aut oculo in altero extremo constituto, alterum

nec videri, nec illuminari potest, officiente, verbi gratia, non minùs vno medij palmo, quam centum. Ideoque non recto conuenire nulla ratione posset, cum eius partes extremis non officiant, nisi quae ad rectitudinem accedunt.

Iam verò ex dictis illud poterit esse in promptu, quod difficillimum visum fuit quamplurimis, lumen vndeque diffundi per totum circumstans medium diaphanum, idque ad modum sphaerae trina dimensione corporeae.

Non quod lux corpus sit physicum, ut falsò aliquibus imponitur, sed quod ad modum medij recipiatur, non in puncto, linea, aut superficie, sed per totam medij longitudinem, latitudinem, ac profunditatem. Quae sanè non obstant, quò minus in quolibet puncto medij liceat considerare pyramidem. ducta namque si intelligatur à praedicto puncto recta linea, aliquod extremum punctum luminosi contingens, & puncto priori lineae manente, linea circumferatur per omnia luminosi extrema, praedicta utique linea pyramidem describet, aut conum, quo, quamuis imaginario, continentur omnes omnium luminosi partium irradiationes, quae ad datum punctum recta feruntur. Non tamen propterea sentimus, multiplicem lucem in medio reperiri; immo verò, eandem in qualibet parte medij ab omnibus luminosi partibus, quibus est praesens, produci, magis tamen intendi, quò à pluribus partibus producta conseruatur. Quod si aliqua ex dictis luminosi partibus vel corrumpatur, vel ne illuminet, impediatur, lux manet eadem à reliquis pendens partibus, minùs tamen intensa, quò à paucioribus irradiatur luminosi partibus. Idem de pluribus numero luminosis sentiendum cenfeo. Nam si natura lucis ea est, quae in eodem subiecto multiplicari possit, quod à pluribus procedat luminosis, ea quoque multiplex erit, quod à pluribus eiusdem luminosi partibus progrediatur: qua ratione in eadem parte medij infinitas lucis partes reperiri conficietur: cum partes sint in eodem luminoso infinitae medietates, tertiae, quartae, centesimae, millesimae, & sic deinceps: quod est inconueniens. Neque verò oppositum probabis, si dixeris, vnitas solis partes vniam lucem producere, quae vnus more operantur: secus verò de discretis luminibus sentiendum esse, quae diuersas possent luces in eodem medio producere. Nam si medium solem zona cinxeris ferrea, tunc utique solis vtraque pars lumen producet in medio, haud secus, quam si discreta esset ab altera, cum partes, quae sunt inter eas, nihil prorsus, aut in illuminatione, aut in eius modo operentur. ridiculum verò esset affirmare, partes extremas nouum sortiri operandi modum, vel propterea, tantum, quod mediae partes operirentur, vel non operirentur. Idem verò dicendum videretur, si non circa solem, sed in qualibet parte medij statueretur opacum: nimirum partes quoque luminis diuisas esse. Quae omnia cum minimè videantur probanda, illud maximè videtur, quod initio proponebamus, & à pluribus luminosis, & à pluribus eiusdem partibus, eandem lucem in medio produci, magis intensam, quò à pluribus; minùs verò, quò à paucioribus producit. Quibus planè non obstat, plures vmbras ab eodem opaco, eidem, vel pluribus luminosis obiecto produci. quinimmo hanc, quam sequimur, philosophandi viam confirmat, ut, cum primum

L V M E N
vndeque
diffunditur in
sphaerae modum.

P Y R A M I S
luminosa ad
quodlibet me-
dij punctum
terminata.

N O N M U L-
tiplex lux, sed
eadem à plu-
ribus lumino-
sis in eadem
parte medij
recipitur.

Q V A M V I S
diuersae vm-
brae à diuersis
luminosis, eo-
dem opaco in-
teriecto, pro-
ducantur, non
tamen proba-
tur, multipli-
cem recipi in
medio lucem.

MATHEMA-
ticae, & Philo-
sophiae con-
cordia.

LVCIS NA-
tura.

QVAE PAR-
tes quibus di-
cantur prae-
sentes.

MOTVS NA-
turalis rectus
est.

Euclid. defn.
1. catoptr.

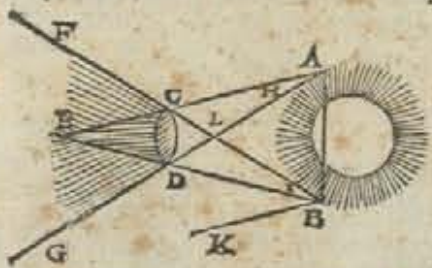
RESPON-
detur ad argu-
menta.

vmbrae naturam considerauerimus, ostendemus. Sed vt eodem vnde sumus digressi, reuertamur, non dubito, quin ex luce refracta, vel reflexa aliquis contendere possit, irradiationem lineis fieri, non autem trina dimensione continuam. Videmus enim, solis radios ex concauo speculo reflexos, vel concauo vtrunque perspicillo refractos ita ad vnum punctum concurrere, vt lucis intensio ignis etiam in apta materia, accendatur: quod fieri minimè posse videtur, nisi radios linearum more distinctos ad idem punctum concurrere intelligamus. Tamen si rem, attentius perpendamus, pari quoque ratione eadem omnia luci accidere posse intelligemus, etiam si per totum circumstans spatium in sphaerae modum lux diffundatur. Id quod communiquoque exemplo omnibus poterit esse in promptu. Videmus enim, iacto in quiescentem aquam lapide, vndas circumquaque turgescere, atque aquam à lapide diuisam paulatim à lapide discedere, atque circulorum instar extendi: quae planè vndae, si ad aliquod allidantur solidum, eodem ferè quo prius impetu, eodem prorsus, quo prius ferebantur itinere, reflectuntur. Ex quo mox fit, vt, pluribus vndique iactis lapidibus, si omnes pariter ab eodem concauo reflectantur, omnes simul ad idem punctum conueniant, in quo aquae maximè erunt compressae: quae quidem aquae, si vterius producantur, magis ac magis à sese inuicem separabuntur. Neque aliter de solis luce è concauo speculo reflexa philosophandum putamus, ex qua refractae quoque in perspicillo ratio reddetur aptissima. Illud praeterea, quod demonstrant, lineas assumentes perspectiuæ, pro lucis illa continua emanatione, & verum est, & naturae maximè consentaneum, cum in continua etiam luce longitudo possit à latitudine, & profunditate seiuncta considerari, ex qua, vt paulò ante ostendimus, lucis rationes, & motus demonstrari facillè possunt. Quod si quis adhuc lucem emisit lineis in medio produci contendet, quod solem aspiciens, lineas videat, aut stellas firmamenti scintillare, aut noctu lumina quasi irradiare, id omne debilitati visus adscribat, cuius causa palpebrae mouentur, pilorumque eius motu lucis diuturnatur, quod verum esse probabit, qui, praedicta aspiciens, manu palpebras firmauerit, ne moueantur: tunc enim nullas prorsus videbit lineas. Sed vt lucis natura melius cognoscatur, de eius priuatione, ac tenebris nonnihil dicendum est.

LINEAE
perspectiuo-
rum quomodo
accipiantur.

RADII LI-
nearum more
quare videan-
tur in sole.

VMBRAE
recta tendunt.

Est igitur umbra lucis priuatio in subiecto, quod lucis potuisset esse particeps. Vmbrae verò recta tendere & experimur, & ipsa lucis probata natura demonstrat. id quod proposito exemplo amplius explicandum videtur. Illuminet primum sol AB, totum circum-
quaue spatum, cui intra sphaeram actiuitatis solis, vt aiunt, obijciatur sole minus opacum CD, per cuius extrema C, & D, ducatur superficies plana, transiens per medium solis, & opaci. In qua superficie, lucis, atque vmbræ licebit considerare naturam, ac terminos. A puncto namque C, ducatur recta indefinita, circulum solis AB, tangens in A, sitque ACE: &

A rursum ex D, ducatur pariter indefinita, eundem circulum AB, tangens in B, sitque BDE. Has verò duas lineas facillè demonstrare possimus concurrere in aliquo puncto extra CD. Iuncta namque AB, & ex puncto B, ducta BK, parallela ipsi AC, facillè ostenderetur, angulos CAB, DBA, duobus rectis esse minores, vtpote qui partes sunt duorum CAB, KBA, duobus rectis aequalium. Sit igitur linearum concursus in E. Ex quo mox fit, spatium illud omne CED, vmbrosum esse, vtpote cuius nulla pars parti luminosi sit praesens: non enim potest ab aliqua luminosi, quae in praedicta superficie existat, duci recta linea ad aliquod spatij praedicti CED, punctum, quae non transeat per opacum, cum binae rectae AC, BD, luminosi, opaci, & vmbrosi extrema contingant. Reliquum verò medij spatium illuminatum est, vtpote, quod aliquibus saltem solis partibus praesens est. Non tamen omne eodem modo, aut pari lumine illustratur. Nam si ex ipsdem punctis opaci C, & D, ducantur aliae rectae ICE, HDG, contingentes eundem circulum AB, in punctis H, I, illae planè ostendent, spatium FCE, minus illuminari, quàm reliquum superstans lineae CF, siquidem ex arcu IB, ad spatium FCE, nulla potest duci recta, quae non transeat per opacum CD. quare partes solis IB, non illuminabunt spatium ECF. atque hoc ipsum de spatio GDE, demonstrari facillè poterit eisdem rationibus.

Atque hinc orta videtur esse communis illa, perspectiuorum sententia, quae lucem impermixtè agere confirmat: tum quod lucem à duplici luminoso progredientem, duplici, eaque unicuique directa via duci obseruauerint: tum etiam quod vmbrae quoque diuersas ex eodem opaco producant. Quod & verum est, & optices considerationi maximè necessarium: non tamen propterea ipsi quidquam de natura lucis statuunt, quae physicae considerationis est. Nostri verò insituti esse arbitramur, vtriusque sententiae rationes proponere, vt pariter ostendamus, eas inuicem minimè pugnare. Nam si in eadem figura arcus tantummodo AH, BI, lucefcere ponamus, quorum AH, magis; BI, minus splendeat, tunc illuminatio, & vmbræ eodem sane modo, quo prius, considerandae sunt, hoc vno excepto, quod tota umbra spatij G D C E, fit ex priuatione lucis AH, umbra verò spatij E D C F, fit ex priuatione lucis BI. Ex quo mox fit, vt triplex esse videatur umbra maxima pyramidis ECD, vtpote quae vtraque luce priuatur, minima ECF, quae minori tantummodo luce BI, priuatur, & media EDG, quae maiori tantummodo priuatur luce. Quae quidem vmbrae non alia ratione procederent in priori positione: si quidem nihil ad illuminationis priuationem multiplicandam facit luminosos arcus AH, BI, partes esse eiusdem luminosi AB, aut non esse; vel quod idem est, medijs partibus HI, luminosis, aut opacis continuari, aut, eisdem sublatis, disungi. Nam quod ad illuminationem medij spectat, satis supra ostensum est, eadem ratione philosophandum, siue ab vno, siue à pluribus corporibus lux procedat: semper enim eadem in eadem parte medij lux reperitur.

Neque quidquam aduersus praedicta probat, lucis ex varia luminum & corporum positione diuisio, cuius rei exemplum licebit aspicere, si illuminationem vtriusque luminosi AH, BI, per idem

Axiom 13.
lib. 1. Eucl.

Propos. 29.
lib. 1. Eucl.

TRIPLEX
umbra ex to-
dem vmbroso,
& luminoso
procedens.

PERSPE-
ctua nihil ha-
bet ipsi philo-
sophiae con-
trarium.

idem tabulae foramen L, transire fingamus. Nam pars medij F, illuminatur à B I, non autem ab A H, & pars, quae est in G, illuminatur ab A H, non autem à B I. Quòd quamvis verum sit, adhuc tamen non magis diuersa lux esse putanda est, quae est in F, ab ea, quae est in G, quàm quae in superioribus demonstrationibus ostensa est eadem esse, quae est in spatio E C F, cum ea, quae est in spatio E D G. nam, lucem esse magis vel minus intensam, lucem non facit esse diuersam. Quae omnia motus exemplo magis esse poterunt perspecta. Ponamus, homines duos quodam impetu determinato simul mouere recta lapidem, atque in medio motus cesset alter mouere, alter verò eodem quo prius impetu mouebant ambo, motum prosequatur lapidis, quis quaeso neget lapidem eodem semper motu latum fuisse, spectante prius duplicem motorem, posterius verò vnum tantum? Quae pari ratione de alijs omnibus naturae motibus philosophanda videntur, cum actio recipiatur in passo, motus autem specificetur à termino. Ea porro, quae de superficie vna considerata sunt, & de omnibus alijs probari possunt, quo lucis, vmbraeque termini perspecti habeantur.

Sed vnum superest explicandum huic nostrae disputationi maximè necessarium, nimirum vt vmbrae perpendamus, vel vt verè sunt, vel vt apparent corporibus, quorum sunt vmbrae, maiores, minores, vel aequales. id quod ex luminosi, atque opaci collatione procedere affirmamus. Nam in priori demonstratione, atque figura ostensum est, vmbra opaci C D, in pyramidem C E D, terminari. id quod si attentius perpendatur, non alia ratione euenire probabitur, quàm quod luminosum A B, maius ponitur opaco C D: quare, si lineis ductae rectae C D parallelis secetur pyramis, aut triangulum C E D, omnes vtique minores erunt ipsa C D, vt pote similibus angulorum bases, quorum minora sunt latera lateribus C E, E D. Posset autem nonnumquam abscindi triangulum C E D, lineis non parallelis maioribus, vel aequalibus ipsi C D. In cuius rei demonstratione non est immorandum: satis est enim, si propterea intelligamus, minorem vmbra maiorem, vel aequalem opaco apparere posse, iuxta modum, quo abscinditur ab ea superficie corporis, in quo vmbra apparet; nam in aëre non videmus vmbra.

Tunc verò vmbra semper maior erit vmbroso, cum luminosum minus esse ponetur vmbroso. Nam si in eadem figura illucescere ponamus tantummodo arcum A H, is quidem iuxta demonstrata, ex corpore C D, vmbra proijciat E C D G, quae semper maior erit, quò magis distabit à recta C D, cum rectae E A, & G H, si extendantur ad A, concurrant, triangulumque constituent, cuius basis sit C D, infra quam basim vtrumque vmbra consideres, impossibile est lineam ducere vel minorem, vel aequalem ipsi C D, quae vtramque lineam C E, D G, attingere possit, vt ex ductis eidem C D parallelis facile confirmari poterit, iuxta ea, quae paulò ante demonstrauimus.

Tandem vmbra semper vmbroso aequalis erit, cum luminosum aequale ponetur vmbroso, si ponamus, exempli gratia, luminosum A B, quod ad plures casus vitandos sit sphaericum, aequale vmbroso etiam sphaerico C D, & iuxta ea, quae in priori demonstratione dicebamus

A per vtriusque sphaerae centra ducatur superficies plana, in qua ex punctis C & D, ducantur

rectae ECA, FDB, quas parallelas esse oportet^a, vt pote aequalibus vtriusque circuli diametris perpendicularibus.

^a 18. tertij Euclid.

^b quapropter, vmbra inter parallelas indefinitam esse, & semper ipsi vmbroso corpori parem, perspicuum est: quam si abscindas sectione ipsis A C, B D perpendiculari, atque adeo ipsis diametris A B, C D, parallela sectio erit illis aequalis. si autem sectio FG, parallela illis

^b 33. primi Euclid.

non sit, semper erit maior quàm A B, vel C D. Nam si ex D, ducatur D E, sectioni praedictae parallela, erit ei aequalis^d, & maior^e recta D C, vt pote in triangulo D C E, recto, hoc est, maximo trianguli^f angulo opposita. quare & sectionem illam maiorem esse oportet vmbroso diametro C D. quod erat vltimo demonstrandum. Ex quibus illud quoque perspectum esse poterit

^c 37. primi Euclid.

^d 33. primi Euclid.

^e 19. primi Euclid.

^f 32. primi Euclid.

vnique, quod in perspectiua communi demonstratum est, vmbrosam sphaericam luminoso minus vmbra proijcere pyramidalem: aequale, columnarem: maius curtam, & euerfam pyramidem infinitam. quorum omnis demonstratio ex dictis comprehendetur, si quae de vna superficie probata sunt, de singulis simili ratione ductis, simili argumentatione probare possit arbitremur. His etiam pariter demonstratum est illud, quod maximè perspectiuis posset esse vsui, reliquis delectationi, nimirum, qua ratione vmbrae in obiecta superficie terminentur, cum per quaelibet bina vmbroso corporis puncta duci possit superficies, in qua vmbra determinatur, eiusque cum obiecta superficie sectio haberi facile possit, cuius termini, vmbrae dent terminos, quae ab assumptis opaci punctis procedit. Vnum praeterea animaduertendum est, ne non satisfecisse videamur scire cupientibus, vbinam lux, aut vmbra habeatur maxima. quod perspectum esse poterit, si per centra lucentis, & vmbroso corporis recta ducatur, vel, quod idem est, si axis cylindri, aut coni ducatur, circa quam vmbra maximam esse oportet, vt pote, quod ab omnibus partibus medij illuminari maximè distet: lux enim non modò recta tendit, sed & reflectitur, ac refrangitur, vt antea dixi, qua ratione si pyramidis quoque lucis, quas initio dicebamus, consideremus, circa earum axes lux erit maximè intensa. Illud etiam praetermittendum non est, quo philosophis faciamus satis, lucem naturae accidens esse, quod in subiecto diaphano recipitur, ex quo luci idem accidere existimamus, quod reliquis, quae natura constant rebus, lucem puncto, linea, superficie terminari posse, aut continuari: in superficie verò, linea, aut puncto lucem esse non posse. Quapropter cum superficies, lineas, puncta, pyramides lucis, aut vmbrae ad demonstrationes assumimus, vel physicè accipiendae sunt, quantitatem, & partes habentes, aut de terminis assumptae lucis agere credendi sumus. Atque his dictis, vniuersae lucis considerationi, quod ad nos attinet, fecisse iam satis existimamus: superest, vt de visione, quae lumine fit, atque imaginibus, pari ratione philosophemur, quod sequenti capite quàm breuissimè praestare decreuimus.

QVA RATIONE vmbrae à perspectiuis in obiecta superficie terminentur.

QVAE LUX aut vmbra maxima sit.

QVOMODO puncta, lineas, aut superficies lucis accipiamus.

OCVLORVM

VISIONEM IN IPSIS FIERI,

susceptis rerum formis,

quas vocant species.

Cap. V.

EADEM RA-
tio lucis, ac vi-
sionis.

EADEM ferè omnia, quae illu-
minationi, ac lumini accidere
ostensa sunt, pari quoque ra-
tione visioni, ac rerum formis
euenire putandum est. Visio-
nem namque in oculo fieri ita
certum est, vt nulla indigeat probatione. quis
enim credat, oculum extra videntem, in re visa,
suo vti videndi ministerio, manente semper in
eo, qui videt, potentia visiva? Hoc igitur con-
stituto, praesentis disputationis vniuersae fun-
damento firmissimo, cetera vtique moles ae-
dificij facile superstruetur, exstructaque
manebit. Ex quo primum fit, vt quoniam res
quae videndae sunt, magnitudine, ac nume-
ro pene infinitae sunt, ac longè ab oculo dis-
sitae, quaeque ad oculum afferri nulla ratio-
ne possunt, earum saltem afferendae sint for-
mae, vel imagines, quibus res ipsae videantur.
Quapropter in visione, haec sunt perpendenda,
sine quibus videri posse negat Aristoteles, visi-
um, visibile, perspicuum, lumen, species.

Arist. 2. de a-
nima c. 3.

QUINQUE
sunt ad perspi-
ciendum ne-
cessaria.

Visuum dicitur potentia, visibile obiectum,
quod forma mediante mouet potentiam, ex
quo fit, vt duplex obiectum perpendatur à Phi-
losophis, alterum quod videtur, nempe color,
alterum quo mediante fit visio. perspicuum ve-
ro & lumen medium est, quod nisi intersit vi-
suum inter & visibile, nihil videbitur. Visibi-
le, vt dixi, color est, qui sine lumine visuum
non mouet. lumen verò in perspicuo recipi-
tur. Perspicuum autem visibile quodammo-
do dicitur, non secundum naturam suam, sed
propter externum colorem. Aer autem, aqua,
crystallum, vitrum, hisque similia, solida,
aut liquida corpora, perspicua dicuntur, in qui-
bus perspicui ratio reperitur. Est autem perspi-
cium potentia perspicuum, vt pote quod tene-
brarum etiam sit susceptuum: lumen verò est
actus perspicui. Quod autem videtur, color
est, qui videri non potest, nisi in lumine. Nam
vt ait idem Aristoteles: hoc erat ipsi colori esse,
motuum esse secundum actum perspicui. actus
autem perspicui lumen est. Porro visioni haec
omnia inesse probat idem Philosophus, ex eo,
quod colorem supra visuum positum non vide-
mus, sed color mouet quidem perspicuum, pu-
ta aerem, & hoc continuo existente mouetur
sensorium. ex quo colligit aduersus Empedo-
clem, nihil in vacuo videri posse: necessarium
enim est medium; quoniam, cum aliquid vide-
mus, sensitiuum patitur, hoc non à colore, cum,
qui sensitiuum contingit, color non videatur:
superest igitur, vt à medio patiatur, quod, vt di-
ctum est, oportet esse illuminatum. Huc etiam
referenda sunt, quae in vniuersum de omni sen-
su tradit idem philosophus, cum videlicet susce-

PERSPI-
cium quid sit.

L V M E N
quid sit.

Arist. 2. de a-
nima tex. 73.

IBIDEM
quid sit.

Arist. 2. de a-
nima tex. 73.

Ibid. tex. 121.

Aptium esse, quod sensus sit id, quod suscepti-
uum est formarum sine materia. Confirmari id
putat assiduo experimento. videmus enim, ve-
hementi sensibili sensum corrumpi, cuius rei
aptissimam quoque rationem affert. Nam si
fortior sit sensorio morus, soluitur ratio. hoc
autem erat sensus: sicut & consonantia, & tonus
percussis fortiter chordis. Sensum itaque in
debita ratione sensorij ponit, quam corrumpi
necesse est, sensibili ultra modum adhibito. id
quod in gustu, odoratu, & auditu facile ab om-
nibus percipietur. Nullam enim aliam licet ad-
inuenire causam, cur hoc amarum, illud dulce,
hoc verò nunc amarum gustui videatur, quod
antea vt dulce degustabatur: nullam, inquam,
aliam eius rei assignare poteris causam, quam
debitam proportionem, siue rationem, vel huic
contrariam in cibo, ac in gustu. Quae omnia
facile etiam confirmantur ex ijs, quae initio
perspectivae communis demonstrantur: lucem
nimirum, aut colorem illuminatum impres-
sive operari in visu. Ea verò cuius facile pos-
sunt experimento probari: oculus namque
splendidissimam lucem intuens attentius, vel
colorem simili luce illustratum, dolet, ac pati-
tur, indeque ad debiliorem lucem conuersus, te-
nebras videre videtur, aut colores, quos videt
primo colore permixtos, donec lucis, aut colo-
ris vestigia oculis impressa penitus evanescent.

SENSVS
omnis susce-
ptiuus est for-
marum sine
materia.

VEHEMENS
sensibile sen-
sum corrup-
pit.

Perspect. com.
prop. 1. & 2.

Quibus quidem rationibus, ac doctissimorum
hominum testimonijs nihil contrarium suader,
quod de fascinatione legimus. Non enim me-
latent, quae scribit Plinius: In eadem, inquit,
Africa familias quasdam effascinantium Ifigonus, & Nym-
phodorus tradunt, quarum laudatione intereant probata,
arescant arbores, emoriuntur infantes. Esse eiusdem gene-
ris Triballis & Illyrijs, adijcit Ifigonus, qui visu quoque
effascinent, interimantque, quos diutius intueantur, iratis
praecipue oculis: quod eorum malum facilius sentire pu-
beres. Hinc orta fuisse creditur verus illa opinio
timentium sibi à fascino, quoties vel à seipso,
vel ab alio coram laudaretur: quare in laudan-
do addebant plerumque vocem praefiscinae, aut
praefiscini: ideoque cum magnificè de seipso lo-
cuturus esset veterator ille apud Plautum, quasi
inuidiam à se auertere cupiens, ait:

DE FASCI-
natione.

Plin. lib. 7.
cap. 2.

PRAEFISCI-
ni, quid.

Praefiscini hoc nunc dixerim.

Sed & Titinius in Serina inquit.

Paula mea amabo pol tu

*Ad laudem addito praefiscini, ne puella
Fascinetur.*

Plaut. in A-
sinaria.
Titin. in Se-
rina.

Apuleius etiam: Igitur, inquit, quod difficile
factu erat, quodque reuera arduum nobis existimabatur
gratum esse populo, placere ordini, probari magistratibus,
& principibus, id praefiscine, (sic enim legendum
censeo, non vt corrupti ignoratione codices ha-
bent, praefusiue) dixerim, iam quodammodo mihi ob-
tigit. Haec ille. Vniuersum porro fascini dam-
num ab oculis, non verò à labijs laudantium in
laudatos promanare, nulli non perspectum fuit.
Quare Varro cuiusdam antiquae consuetudinis
meminit, qua pueris, ad auerruncandas fasci-
nationes. collo res turpículas appendebant, quae
intuentium oculos à puerorum attenta con-
templatione, sua turpitudine, aut nimia defor-
mitate auocarent. Huc forsitan respexisse cre-
dendi sunt serui illi, qui, quod Aesopum om-
nium hominum turpissimum vidissent, dicebant
ab hero pro domus fascino emptum fuisse. Ex
his verò quae de fascinatione dicta sunt, efficax
desumi

Apul. lib. 3.
Florid.

M. Varro lib.
6. de ling.
Lat.

TVRPICV-
lae res puero-
rum collo ap-
pendit contra
fascinum.

In Aesopi
vita.

desumi posse videtur argumentum, ad probandum visum in rem visam agere, haud dissimile illi, quo nos ex Aristotele probauimus, à re visa visum moueri, utpote quod vehementiori visibili corrumpatur. Verum, est quaedam longè diuersa ratio: visus enim lucis, aut formarum immaterialium receptiuus, qui in proportionem debita consistit, ab excessu lucis, aut formae corrumpitur: sanitas, aut vita fascinatorum non ita. non enim in vna proportionem consistit, nec quolibet excessu corrumpitur, sed alia aliqua venenata, ac pene corporea qualitate, qua morbus inducitur, aut interitus. Huiusmodi autem qualitatem eiaculari oculis male affectis, nec nouum, nec inauditum est, cum Agatharchides scribat Psyllorum gentem in Africa extitisse, quorum corpori ingentem fuit virus exitialis serpentibus, ut cuius odore sopirent eas. Mos vero liberos genitos protinus obijciendi faenissimis earum, eoque genere pudicitiam coniugum experiendi, non profugientibus adulterino sanguine natos serpentibus. His vero contrarius minime censendus est Auicenna, qui animam alicuius vehementer affectam in maleuolentia tradit habere impressionem nocuenti, in aliquem maximè puerum, quod, propter corporis teneritudinem, est facile impressionum susceptiuus. Nam quamuis animo tribuere videatur Auicenna nocuenti impressionem, id ita intelligendum est, ut ab animo moueatur corpus, quod male affectum damni sit causa, & velut instrumentum. Quod mirificè, ut cetera, Angelicus doctor Thomas illis verbis explicare conatur. Quod autem, inquit, de fascinatione inducit Auicenna, ita accidit, quia mediante motu cordis immutatur corpus coniunctum, cuius immutatio prouenit ad oculum, à quo infici potest aliquid extrinsecum, praecipuè si sit facile immutabile, sicut etiam oculus menstruatae inficit speculum. Habent igitur huiusmodi mulieres effascinatrices tantam cordis, simul quoque sui corporis infectionem, ut facile inficiant naturalis imaginationis vi, quae tantum potest, ut vel etiam exanimet seiplos, ij, qui acius imaginando mente aliquid concipiunt. haec Sanctus Thomas. Cuius planè sententia in idem recidit, quod paulò antè dicebamus: mouet enim animus, siue etiam imaginatio male affecta corpora, quae visu postmodum venena eiaculari videntur. id quod ferè in poenam efferatarum mentium à natura inditum malum existimat

Plinius, sic scribens: Adeo naturae, cum ferarum morem vescendi humanis visceribus in homine genuisset, gignere etiam in toto corpore, & in quorundam oculis quoque venena placuit: ne quid vsquam mali esset, quod in homine non esset. haec ille. Quibus alicui forte videbimur nondum propositae difficultati fecisse satis. Nam quod venena eiaculentur oculi, potius confirmare videtur Platonis, quam Aristotelis sententiam, quia videtur iisdem visuius radijs, qui ex oculis emicant, venena ad ea, quae videntur, transmitti. Verum, ut dixi, longè alia ratio habenda est eorum, quae visionis sunt causa, atque eorum, quae, dum videmus, accidunt, & cum visione nihil habent commune. Sed ut institutam de fascino disputationem facilius absoluiamus, nonnulla praemittenda sunt, quae visionis naturam magis explicabunt.

Rerum utique immateriales formae primum mouent illuminatum medium, quod actu perspicuum dicitur: hoc verò potentiam mouet, ut fiat

Explan. Tom. 2. Par. 2.

visio, non quidem formarum, sed rerum quarum sunt formae, quamuis haec sine formis ad potentiam delatis videri non possent. In qua quidem formarum delatione haud aliter philosophandum est, quam praecedenti capite de lumine dicebamus, nimirum, species haud secus quam lumen in directum ferri, praeterquam in refractione, aut reflexione, de quibus non est nobis sermo. Ex quo mox fit, ut in ea tantummodo loca rerum deferantur species, quibus res ipsae praesentes sunt, ductis nimirum rectis lineis à rebus ad loca, ad quae sunt species deferendae. Vnde liquet id, quod paulò inferius magis explicandum est, visionem perfectam fieri circa lineam illam rectam, quae à re visa, ad medium potentiae visuae per mediam pupillam duceretur. eam perspectiui cathetum vocant. Per hanc igitur lineam, & visuius species ad oculum adduci intelligendum est, & per eandem venenatos spiritus ab oculo ad rem visam deduci. Tum quod ea linea, utpote recta, breuissima est, atque adeo iuxta illam maximè sibi mutuo visus, & res visa propinqua sunt, quod non parum actioni conducit, tum vel maximè, quod, dum à re, quae videtur, ad oculum deferuntur species, ibique fit visio, indeque ad interiores sensus, ac tandem ad superiores animi potentias deferuntur, facile animus ad odium, amorem, desiderium, admirationem, aut eiusmodi commouetur, quo noxij quoque status excitantur, & officunt ijs, vel inficiunt ea, quae attentius contuentur. Quamuis quod ad commaculata à menstruatis feminis specula, an id visu, an verò halitu fiat, non utique exploratum est, quem etiam tenellulis pueris nocere posse dubitandum non est: is enim cum oculis pariter in eos dirigitur, dum à fascinatricibus conspiciuntur. Haec omnia, & damna, pariter, quae fascino pariat, breuissima oratione, admirabili sapientia plena complexus est sanctissimus Apostolus Paulus, sic scribens: *O insensati Galatae, quis vos fascinavit non obedire veritati?* Vbi Sanctus Ioannes Chrysostomus sic scribit: *Vulnere (reprehensionis) inflicto, protinus temperat dolorem.* Non enim dixit, quis vos seduxit? quis vobis abusus est? quis vos circumuenit? sed quis vos fascinavit? sic moderans increpationem, ut non careat laude. Haec enim verba sunt indicantis, quod prius inuidia digna fecerint, quodque id quod accidit, daemonis insultu factum sit, qui secundis eorum successibus vehementer reclamauerit. haec ille. Qui notionem verbi *baskalos* bascaeno reperisse videtur, quo eodem & fascinare, & inuidere significant Graeci. Quam eandem Chrysostomi notationem cum percussisset Theodoretus, haec subdit: *Ostendit autem etiam paternam Apostoli beneuolentiam.* eos enim deflet, ut qui collectas diuitias perdidierint. Quisnam, inquit, inuidus, & fascinator daemon admirabiles vobis opes eripuit? haec ille. Quae de fascinatione dicta sufficiant.

Iam verò illud superest examinandum, quo Euclides emitti ab oculo radios ad videndum, non recipi ab eo quidquam, probare contendit: Natura enim in animalibus sentiendi instrumenta ita fecisse putat, ut eorum quaedam ad recipiendum accommodata essent, quaedam secus: auditum quippe odoratum, & gustum caua fecit.

e 3 vtreci-

SPECIES
ad ea tantummodo loca deferuntur, quibus res sunt praesentes.

QUAE LINEA
visionis dicatur cathetus.

MENSTRUATAE
mulieres specula inficiunt visu, aut halitu.

GALAT. 3. V. 1.
MODERATE
Sanctus Paulus Galatas reprehendit.
S. Ioan. Chrys.

EODEM
verbo inuidere, & fascinare significant Graeci.
B. Theodor.

Euclid. in opt.

ut reciperent extrinsecus aduenientia corpora, quae sensus mouerent. Quamobrem, si in visione corpora visum mouentia ad visum potius accedant extrinsecus, quam ut oculus aliquid ex se emittat, deberet ipse oculus cauus esse, ut ad receptionem simulachrorum esset commodior. Id autem aliter se habere constat: globosum enim esse oculum, perspicuum est. Haec est Euclidis sententia, quam retulit Penna: quae, ut est à mathematicis disputationibus, quod initio dixi, aliena, ita esse videtur pluribus partibus ipsi

Ioan. Penna
in praefat.
optices.

OCULI CA-
ni sunt, & ad
recipiendas
species aptis-
simi.

veritati contraria.

Omnia enim sensuum instrumenta caua sunt, & ad recipiendas rerum formas aptissima: nam, ut vidimus ex Aristotele, sensus omnes ab obiectis mouentur, ac recipiunt, quae à proprijs emittuntur species. Illud verò certò colligeret, alia ratione constitui oculum oportuisse, si corporum susceptiuus fuisset. at contra res se habet: res enim quae videntur, non utique afferuntur ad oculum, sed tantum earum formae, quas sine mate-

Arist. 2. de a-
nima tex. 121
S. Aug. lib. 12
de genef. ad
lit. c. 16.

SPECIES
visuæ immate-
riales, & spi-
ritualibus for-
mis persimiles.

ria vocauit Aristoteles, ut verè sunt, & ut nonnulli putant, ab Augustino dicuntur spirituales, quarum susceptioni aptissime efformatus est oculus in medio cauus, quamuis cauitas exigua sit, prae ceterorum sensuum cauitatibus: quoniam huius sensus species magis sunt à materia sepositae, & spiritualis naturae magis similes. Haec verò oculi cauitas, vel hoc foramen, quo species visuæ recipiuntur, opertum est exteriori quadam tunica, quae perspicui naturam inducit, atque adeo medij: est enim pellucidi cornu instar. Est etiam pupilla huiusmodi tunica operta, quò refrangerentur species, & visus plura percipere simul posset, & singula melius. Quod & à perspicillis ante oculos positis praestari videmus. Et sanè, quae tunica cornea impedimento non est, quò minus ab oculo emicent iuxta Euclidem radij, eadem non fore impedimento censenda est, ut pupilla recipere possit extrinsecus aduenientes lucis radios, cum formis rerum quae illuminantur, & colorem habent. Iam verò quòd sphaericus sit oculus, immo quòd ea, & non alia forma esse debuerit, ut commode videre possent animalia, probant rationes quamplurimae; ex quibus vnam tantum vel alteram attexuisse sit satis.

OCULVS
quare sit sphae-
ricus.

OCULVS
sphaericus est,
ut capax sit
plurium par-
tium.

Clau. c. 1. com-
men. sphae.

VT FACI-
lius voluatur.

In primis pluribus constare debuit oculus tunicis, humoribus, venis, neruis, atque alijs partibus, quae omnes capacissima oportuit contineri sphaerica forma, ne magnam capitis partem impedirent oculi bini. Alia tamen esse videtur longè praestantior, & perspicua magis ratio, illi persimilis, qua probant astronomi, caelum esse sphaericum propter motuum diuersas rationes, ut videre est apud Clauium: atqui non pauciores motus, sed plures sunt oculis, ut acies ad plura dirigatur, citiusque conuoluatur, non ad voluptatem modò, sed & ad necessitatem, quò videlicet praecaucantur damna, quae caecis passim occurrunt. atqui, si alia quacumque figura esset oculus, ut puta angulari, vel oblonga, moueri non posset absque eo, quò locum, cui inest, aut diuideret, aut dilataret, extenderetque mox contrahendum, aut saltem humori immergeretur, quòd fluere, quae omnia non sine dolore fierent, nec sine grauissimis capitis incommodis & damnis. Mitto hic etiam rationes alias ad perspectiuam spectantes, quia si non esset sphaericae formae, pauciora videret, neque ita facile diju-

adicare potuisset rerum formas, quae à centro oculi, aut à loco visionis aequidistare minimè possent. Est iam igitur, ni fallor, satis, superque confirmatum, visuam potentiam à rebus visis moueri, oculumque aptissime constitutum ad recipiendas rerum formas, quas illuminati colores ex se emittunt. De quarum natura & affectionibus pressius sequenti capite agendum est.

RERVM FORMIS

PERSPICVVM MOVERI,

quod visus instrumenta mo-
uet. Cap. VI.

ARISTOTELIS verbis, quoniam eius videtur maxime probanda sententia, libuit caput hoc exordiri. Is enim sic scribit: Color quidem mouet perspicuum, ut aerem, ab hoc autem, cum

Arist. 2. de
anima tex. 73

fit continuus, sensus instrumentum mouetur. Quibus verbis indicare videtur Philosophus, & visibilis obiecti, & formarum, quas species visibiles vocant, naturam, & quid in visione haec praestent. Nam dum à colore ait, moueri perspicuum, obiectum visibile describere videtur, esse colorem: vel, ut pressius loquamur, colori in extrema corporis parte constituto, hoc est in terminatiua superficie, inesse rationem, propter quam moueatur medium. Nam quamuis alia quoque videri posse putat idem Philosophus, in quibus propriam rationem coloris inuenire non datur, cuiusmodi sunt ea, quae noctu lucent, atque adeo in tenebris videntur, & quae perspicua sunt, ut aqua, vitrum, crySTALLUS, & huiusmodi; tamen ea quoque propterea videri existimarem, quò aliquam induant rationem coloris. Cuius rei argumentum mihi videtur efficax, quòd ea omnia coloribus ita exprimunt ad viuum pictores, ut vera putes. Cuius rei hanc possumus assignare rationem, perspicuum, eodem philosopho attestante, videri minimè potest, nisi ratione coloris extrinseci: at cum minus perspicuum magis perspicuo immergitur, ab hoc illud ita discernitur, ut terminari videatur: quare ratione vitream ampullam in aere videmus, atque alia eiusmodi. Neque ab hac lucis longè diuersa est ratio, quae cum actus sit perspicui, non propriè videtur, sed est ratio medij, sine qua obiectum videri non posset: at cum maxima lux à minori luce aliqua ratione secernitur, ipsa lux haud secus, quam color videtur, atque adeo, ingrediente solis radio per fenestram in cubiculum, lucis terminum in ipso aere videmus, non modò in obiectis rebus magis aut minus illuminatis. Non me latet eorum sententia, qui lucem in medio diaphano videri posse omnino negant. cuius rei argumentum esse putant manifestum, id quò experimentum docet. Nam si lumen solis per aliquod paruum foramen in cubiculum obscurum ingrediens, aliud habeat ex aduerso foramen, quo egrediatur, minimè videtur in medio

VISIBILE
quid sit.

COLOR
tantum vide-
tur, & quae
rationem co-
loris induunt.

PERSPI-
cium, & lux
quomodo vi-
deantur.

in medio. ex quo confici putant, lumen in medio non videri, nisi alicubi reflectatur. Quae quidem ratio nihil nobiscum pugnat: nam lumen tunc in medio non videri accidit, non alia ratione, quam quod medium illuminatum non est: colores enim, ut vidimus, perspicuum potentia minime mouent; sed quod est actu perspicuum, hoc est illuminatum: at lumen illud, de quo loquimur, quod rationem induit colorari, cum illam tantum partem aeris illuminet, quam directe pertransit, neque reflectatur, ut reflexum lumen reliquas partes aeris illuminet, minime videtur. id verò non aliunde prouenit, quam quod medium nondum habeat rationem perspicui actu. Haec eadem ratio est, propter quam aliqua sunt ab eodem philosopho enumerata, quae in lumine quidem non videntur, in tenebris autem efficiunt sensum, ut ea, quae apparent ignea, atque splendent; haec autem nomine carent vno, ut fungus, cornu, piscium capita, squamae, & oculi. sed nullus horum proprius color videtur. Quae sanè omnia & colorata sunt, & ignea sunt, atque splendentia; sed lumen quo splendent ita est exiguum, ut, interdiu lucente sole, non omnino splendescere videantur: noctu verò quamuis spendor ille videatur, qua rationem induit ignei coloris, non est tamen potens lux illa medium illuminare, ut proprius eiusmodi rerum color videatur. Et hoc est, quod dixit Aristoteles, in lumine quidem non videri lucentia, sed colorata; in nocte verò lucentia, videri, quamuis earum rerum nullus proprius videatur color, qui maiore indigeret lumine, ut medium posset mouere. Posset tamen haud temere de his quisquam asserere, & proprio colore, & lumine quodam visibilis naturam induere, quod propriam non habet rationem coloris, aut lucis, quare candori apparent similia, siue illuminatae albedini. haec enim omnia, quae noctu lucent, interdiu candida apparent, aut flaua. eiusmodi verò colores luci similes quam maximè sunt. Eadem verò ratione qua de perspicuo initio proponebamus, luminis, ac nebulae exemplo confirmari possunt, eademque ostender, cur haec oculis proxima non videantur, ab eis verò remota cernantur. Contingit enim plerumque, in medio nebulae existentes, eam videre minime posse, utpote quae rationem induens perspicui, impedire non possit, quò minus res, quae ultra illam sunt, perspiciantur: nebula verò non alia ratione perspicuum immutat, quam si à minori lumine immutaretur: oculus verò minus lumen non aduertit, aut diiudicat, cum ne ipsum quidem medium, ut diximus, videat, nisi ratione coloris extrinseci. At cum ab oculo abest eiusmodi nebula, omnino impedit visionem rerum, quae ultra illam sunt, atque ipsa terminari videtur, & rationem coloris induere, atque à magis perspicuo aere secerni, quare & videtur. Idem de alio quouis perspicuo iudicandum videtur, ut de aqua in aeris medio constituta, quae in parua quantitate visum non mouet, in maiori videtur facilius, in maxima non videri non potest. idemque de ipso aere existimarunt nonnulli, in magna distantia videri, caeruleique coloris rationem induere, quo colore non caelestes orbes modo, colore carentes, verum etiam longè à visu sepositos coloratos montes induit. Pari quoque ratione & de igne in obscura nocte lucente philosophandum est: is enim aërem circumquaque illuminat, qui, si oculo pro-

ximus sit, rationem induit perspicui actu, quo mediante colores cernuntur. at si ab oculo sit sepositus illuminatus aer, perspicui rationem, quodammodo amittit, & quod à tenebris secer-nitur, quasi coloratum corpus videtur. quae etiam causa est, cur ignea lumina noctu maiora videantur à longè quam propè, & maiora quam verè sunt. At his breuiter de visibilis natura perpensis, aditum nobis ad formas intelligendas patefecisse videmur.

Et quidem quoniam visibiles species natura & operatione simillimas esse diximus lumini, illud in primis explicandum videtur, in quo differant à lumine. nam quod sine lumine species non producantur, ratione, exemplisque confirmauit Philosophus, cum perspicuum à colore moueri sine lumine non posse dixit, atque adeo neque ab aere visuum. Verum hoc vno distat à specie lumen, quod hoc sit quaedam realis qualitas, illa verò minime, sed dicitur intentionalis. Cuius rei vel vnum potest esse firmum argumentum, quod lumine qualitates producuntur, ut calor, qui plerumque intenditur ita, ut ignem producat: at à rerum formis nullus vnquam apparuit naturalis effectus, vno excepto repraesentandi. Cui consonat etiam, quod, cum lumen vnà cum rerum formis recipiat prospiciens oculus, à lumine quidem patitur, & dolet, res plures prospiciens; non ita, si vnā tollas animi attentionem, quae caput, non oculum granare potest. Huius verò rei perspicuum exemplum animaduertere licet in debiliori potentia, & vehementiori lumine, in quibus maior est proportionis distantia: in proportionem verò consistit potentia, ut vidimus ex Aristotele. ex quo etiam fit, ut sensus nonnumquam corrumpatur. illud verò idem quod de lumine diximus vehementiore, de colore etiam vehementius illuminato pariter sentiendum est. Hinc etiam fit, ut hoc obiter notemus, oculum in perspicuo aequa ratione illuminato prospicientem maximè delectari, excrecente verò lumine obtundi, deficiente fatigari.

Hoc igitur vno excepto, quo distant à lumine formae, siue species, haud alia planè ratione, quam à luce lumen producit, & à quocumque colore illuminato formae colorati repraesentatiuae producuntur in medio, quae deinde producuntur confimiles in oculo formas, siue species visivas. hoc enim significare Philosophus voluit, dum quae retulimus verba scripsit: Color quidem, inquit, mouet perspicuum, ut aerem; ab hoc autem, cum sit continuum, sensus instrumentum mouetur. Itaque & medium oportere putat esse continuum inter colorem, ac visus instrumentum, verbi gratia, pupillam, ut visio fiat. Reprehendit igitur primum Democritum, falsò existimantem, in vacuo exactè, perfectèque videri, deinde medium esse necessarium hac ratione confirmat: Visio namque fit patiente aliquid sensitivo, ac ut patiat, aliquid ab ipso colore, qui videtur, fieri nequit, nihil enim agit in distans, restat igitur ut à medio. Quare necesse est aliquod esse medium inter colorem ipsum & visum. Quod si id vacuum fiat, non modo non exactè, sed neque quidquam omnino videbitur. Quam igitur ob causam necesse est in lumine colorem videri? Qua quidem Philosophi ratione non modo medium, ac lumen visioni necessaria esse probantur, verum etiam species, quae enim alia ratione color medium moueat, nisi in eo sui similitudinem producat? quae quidem similitu-

IGNIS QVA-
re longe di-
stans noctu
maior appa-
rear, quam in-
terdiu.

SPECIES
visibiles lumi-
ni persimiles.

QVID IN-
ter sit lumen
inter, & spe-
cies.

SPECIES
visivae natura-
les qualitates
non produ-
cunt.

IN AEQVA
illuminatione
oculus dele-
ctatur, in vehe-
menti obtun-
ditur, in defi-
ciente fatiga-
tur.

Arist. 2. de
anima tex.
73.

MEDIUM
continuum vi-
sioni est maxi-
me necessa-
rium.
Tex. 74.

SPECIES
visioni neces-
sariae.

LUMEN
per foramen in
cubiculum in-
grediens quan-
do videatur.

QVAE NO-
ctu tantum lu-
cent, quomodo
videantur.

NEBULA
oculis proxi-
ma non vide-
tur, ab eis se-
moti cernitur,
& quare.

CAELI ET
montes longè
sepositi caeru-
lei videntur
propter ae-
rem.

SPECIES
non videntur.

militudo aut species, quamuis ipsa non videatur, tamen ita colorem visui repraesentare potest, ut ipse color videatur, species non ita: alias enim, si species cerneretur haud secus quam imago picta Caesaris, quae & Caesarem repraesentare, & ipsa videri potest, non utique color videretur, sed eius species, sicut in proposito exemplo imago, non Caesar videtur. In quo sua intentione frustrari videretur natura, quae, dum colorem videre intendit, speciem produceret, quae pro colore videretur, cum color ipse nulla ratione videri posset. Ne ergo natura frustra colores videre contendat, concedamus & nos, quod ipsa praestare ad videndum solet, nimirum species, aut formas rerum in medio illuminato, siue actu perspicuo producere. medium porro cum continuum sit, & usque ad visus instrumenta pertingat, species in instrumentis, hoc est, in glaciali humore producit, quae minimè videntur, sed neque videri possunt, sed causae sunt potentiam determinantes ad eiusmodi obiecti, cuius species sunt, visionem. Quibus sic statutis, & de ijs, quae huiusmodi formis accidunt, nonnulla sunt sequenti capite praenotanda.

QVA RATIONE

SPECIES PERSPICVVM

moueant, & visum.

Cap. VII.

SPECIES
circa coloratum in sphaerae modum
producentur.

SPECIES
in directum
tendunt, non
impeditae.

MNE id, quod coloris est parti-

ceps in perspicuo illuminato

formas producit, ut diximus,

sed quae ratione species fiant,

examinandum est. Atque

in primis eas, nisi aliunde

impediantur, vnde quaque circa visibile in

sphaerae modum produci necessarium est. Nul-

la enim assignari ratio potest, propter quam in

hanc potius quam in illam partem producantur,

à dextris, an à sinistris, ante, an retro, sursum, aut deorsum. Hoc tamen semper obseruant, quod de lumine prius dicebamus, ut in directum tendant, & ad ea loca, quibus est praesens id, cuius sunt formae. Quod de recta specierum productione intelligendum est, atque eisdem planè rationibus confirmandum, quibus quae de lumine his similia diximus, comprobantur. Quamuis enim species huiusmodi, & suis quoque locis refrangantur, atque à solida, & perpolita superficie reflectantur, tamen refractione & reflectione supersedendum est nobis in praesentiarum. Praedictus verò producendi modus, suapte natura efficit, ut quaelibet coloris pars pariter concurrat ad producendam speciem in qualibet parte medij, cui praesens est. Est autem illis omnibus medij partibus color praesens, ut diximus, ad quas ab hoc rectae duci possunt. Ex quo mox fit, ut in quolibet puncto medij terminari putent pyramidem perspectiui: quia si ab assignato puncto ad extrema visibilis rectae lineae intelligantur ductae, illis utique comprehende-

A retur species omnis, quae vno immoto oculo posset visum in eo mouere. quare & in qualibet parte medij praedicti potest fieri eiusdem visibilis visio, si tamen eidem parti sit visibile eodem modo praesens: species namque eas omnes visibilis partes repraesentare potest, à quibus producit. Non enim alia ratione de huiusmodi rerum formis philosophandum esse existimaui, quam suprà de lumine. Quare vna eademque species omnes obiecti partes repraesentat. sicut enim ex pluribus lucis partibus idem lumen produci dicebamus, quibus si nouae lucis adueniant partes, lumen utique in eodem medio intenditur, non tamen aliud, aut nouum lumen producit: corruptisque prioris lucis partibus, non aliud à priori lumen in medio manet. ita sanè vna eademque species ab vniuersis coloris partibus fit, eas omnes visui repraesentare potens, à quibus producit. Quod si pars aliqua coloris addatur, vel subtrahatur, vel quod idem est, opaco interposito, vel sublato, occultetur, vel manifestetur, eadem planè species eiusdem vbique manet, partes illas repraesentare potens, à quibus producit, illas verò minimè, à quibus iam non pendet. Eadem verò omnia, quae de visibili quodam vno, eiusque omnibus partibus, vnam, eandemque speciem, producentibus diximus, & de omnibus visibilibus vna visionem comprehensis pari ratione credendum esse ostendemus, cum primum visionis modum aliqua ex parte indicauerimus.

Et in primis speciem in qualibet parte medij produci diximus, quod in debita proportionem accipiendum esse nulli dubium esse debet. Nam cum color finitae potentiae sit, non ad quamcumque distantiam speciem producit, sed in debita, ultra quam, deficiente agentis potentia non producit: citrà verò minutae quaedam partes minimè repraesentantur distantes, quoniam earum potentia non eo usque producit. atque adeo iter agentes videmus prius montes quasi vniiformes, eodemque colore praeditos: deinde singularum partium colores propius accedentes distinguimus, ac tandem arbores, saxa, animalia, atque his similia. Quod etiam in caeco visum à Christo apud Marcum non simul, sed paulatim recipiente obseruare possumus. prius enim videt homines quasi arbores ambulantes, deinde restitutus clarè videbat omnia. Haec igitur, quae de specie visibili diximus, visionis quoque modum manifestare posse arbitramur. Nam cum in qualibet parte medij speciem inueniri dixerimus, quae visibilis, verbi gratia, libri, sit repraesentatiua, cum primum eiusmodi species instrumentum visus attigerit, adhibita animi attentione fit libri visio. Qua in re cum perspectiui considerent librum maiorem esse foramine illo pupillae, per quod introducit species in instrumento visionis recipienda, visionem fieri affirmant per conum, cuius basis sit in re visa, cuspis in oculo. Hinc rursus philosophorum nonnulli putauerunt, Mathematicorum sententiam id asserere, quod quamuis ab aliquibus probeatur, verum tamen alicui videri omnino non debuisset: visionem nimirum cuiuscumque rei in puncto illo indiuisibili fieri, quo cuspis terminatur coni.

Verum oppositum à nobis constituendum est primum, quod cum verum esse probauerimus, facillimè poterimus mox demonstrare, Philosophorum,

IN QVOLI-
bet puncto me-
dij quomodo
fiat pyramis.

VNA SPE-
cies omnes vi-
sibilis partes
repraesentat.

VNA SPE-
cies plurimam
visibilis reprae-
sentat.

COLOR IN
qualibet di-
stantia spe-
ciem produ-
re non potest.

Marc. 8. 24.

QVOMODO
& quando vi-
sio fiat.

VISIO FIT
per conum, cuius
basis in re
visa, cuspis in
oculo sit.

Philosophorum ac Mathematicorum veras, probatasque sententias minimè secum inuicem pugnare; immo vero his illas, illisque has maximè confirmari, certioresque reddi. Visionem quidem in indiuisibili fieri, & speciei repugnat, & visionis instrumento, & visui, & visioni. Fatemur enim speciem intentionalem esse, & à luce distare, quòd hæc qualitas sit realis, illa tantum repræsentatiua forma sine materia, quæ extensionis sit capax, quæque cerni non queat, sitque propterea spiritui simillima. his tamen minimè obstantibus, semper manere debere speciem existimamus intra naturam rerum corporearum, aut saltem earum formarum, quæ in subiecto recipiuntur extenso. quare cum & in medio recipiantur, & in instrumento, quæ magnitudines sunt, iuxta eorum naturam recipientur extensæ. Quinimmo cum species suapte natura repræsentet obiectum, aliquo sui repræsentare censenda est: quod præstare minimè potuisset, si indiuisibilis esset, cum omni parte careret. Hoc etiam diligens, & considerata Philosophi ratiocinatio suadet, qua sensum sensationis in instrumento comparat his verbis: Nam id quod sentit, inquit, aliqua est magnitudo, non tamen ratio sensitiui, neque sensus est magnitudo, sed est quaedam ratio, potentiaque illius. Quibus verbis visus, aliorumque sensuum instrumenta magnitudines esse confirmat, hoc est, substantias extensas, & quantas, quæ species suscipiunt sensibilibus: sensum verò in ratione, seu proportionem consistere planè indicat, quod disertis verbis testatur, subdens:

Arist. 2. de anima tex. 122

SENSVVM
instrumenta
magnitudines
sunt.

Ibid. tex. 123

QVÆ SIT
ratio vel pro-
portio, in qua
consistit sen-
sus.

Defin. 9. lib. 5. Euclid.

Eucl. defin. 5. lib. 5.

E A D E M
species in di-
uersis recepta
potentijs vi-
sum non mouet
propter pro-
portionis de-
fectum.

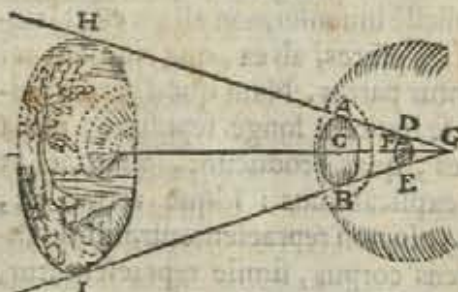
Manifestum autem ex his, propter quid sensibilibus excellentiæ corrumpunt sensitiua: si namque sit fortior sensitiuus motus, soluitur ratio, hoc autem erat sensus: sicut & symphonia, & tonus percussis fortiter chordis. Proposito exemplo significare voluisse videtur Aristoteles, quæ sit ratio illa, siue proportio, quæ dat esse sensui: quæ haud dissimilis est symphoniae & tono. At cum perspectum sit, proportionem paucioribus, quam tribus terminis inueniri minimè posse, necessariò affirmare cogemur, proportionem hanc in instrumento, potentia, atque specie consistere, species enim vices gerit obiecti; nihil enim præterea licet inuenire in visione, quod sit huius proportionis terminus. quare inter speciem, quæ recipitur in instrumento, & instrumentum ipsum, atque potentiam, proportio quaedam ponenda est, ut fiat visio. Proportionem autem inter ea, quorum alterum quantitate est præditum, alterum verò expers: cuiusmodi sunt, diuisibile, instrumentum, & indiuisibilis species, reperiri non posse definit Euclides. non ergo potest indiuisibilis species visioni esse apta.

Quæ sanè omnia etiam si tam stabili, ac firma ratione minimè confirmarentur, tamen ipsis quoque quotidianis experimentis manifestarentur. Positis enim in eadem distantia, eademque perspicui, ac luminis ratione oculis, verbi gratia, noctuæ, atque aquilæ, eandem rem inuentibus; ita tamen, ut propter noctuæ debilem potentiam rem non perspiciat, quam præstans visiva potentia aquila videat: seclusa, omni alia differentia, ceterisque paribus constitutis, parem utique speciem inuenire licet in instrumento visionis noctuæ, & aquilæ, cum tamen ab hoc fiat visio, ab illo verò non fiat. Huius verò rei causa quamuis ex debili potentia oriatur, ea tamen vna non sufficit, cum propius accedens oculus noctuæ videat. Quare alia

A præterea differentia ratio ex magnitudine ipsius speciei petenda est, quæ in instrumento visionis constituta debiliorem non moueat potentiam, moueat autem fortiolem, quæ tamen in indiuisibili specie adinueniri non potest. Hæc verò non ratione modò, neque tantum experimentis confirmari possunt, & philosophorum auctoritate & placitis, verum etiam perspectiuorum ratiocinationibus stabiliuntur, atque argumentis. Iidem enim ipsi, qui visionem per pyramidem, quam radiosam vocant, fieri contendunt, cum eiusdem pyramidis formam propius considerant, eam esse curtam affirmant, angulumque eius inchoatum, non completum, tantum abesse, ut

B in ipso indiuisibili anguli termino visionem fieri existiment. Ac ne vlla superesset dubitandi ratio, qua permoti nonnulli, putarent perspectiuos ita sentire, ut illis falsò adscribitur, perspectiui quidem demonstrari existimant visionem fieri, dispositis in glaciali humore rerum formis, eodem quo res ipsæ sunt ordine; earumque partibus suis quibusque locis dispositis, alias enim confusa, ac minimè ordinata rerum visio fieret, haud aliter quam in ebriorum oculis, confusis ac perturbatis vini flatibus rerum formis. Verum enimvero, in oculo, ordo, ac partium dispositio debita in indiuisibili, partibus carente, non inuenitur, ut omnibus Mathematicis in promptu, perspectumque est: Mathematicos igitur sentire necessesse est, species in organo extenso susceptas extensas esse, non verò indiuisibiles. Sed etsi species omnino indiuisibiles essent, nihil profecto esset in specie, quo discerneret visus inter res maiores, minores, æquales, atque id genus alias, quas longum esset per censere, prætermittere operæpretium. His igitur sic constitutis, visionis modus, & speciei magnitudo ita per censenda est: ut visionis instrumentum magnitudo quaedam esse existimeretur, atque in modum sphaerulae compressæ, ad lenticularem tendens figuram. Atque circularem esse versus anteriorem oculi partem, demonstrat ipsa foraminis circularis figura, quæ exterius conspicitur, & per quod species admittuntur. Nam si alia quauis forma esset, verbi gratia, angulari, utique inutiles forent anguli, ad quos species per circulare foramen non admitterentur, aut inutiles essent species, quæ per maius foramen introducerentur. Est etiam instrumenti magnitudo ipso foramine minor, eadem ferme ratione: nam à visibili maiori per foramen minus inductæ species recta tendentes, minorem formam vltèrius productæ efficiunt: atque adeo instrumentum quidem sensationis minoris circumferentiæ erit, quam sit ipsum foramen, saltem quod ad vsum spectat proximum visionis. Illud etiam certum est, atque ab omnibus receptissimum, omnium tunicarum & humorum centra vna recta linea contineri.

His igitur sic constitutis, quæ de visione dicturi sumus, propositis figuris, atque exemplis expedite à nobis dici, facileque à lectore percipi poterunt. Sit igitur circulus A B, pupillæ foramen, cuius centrum

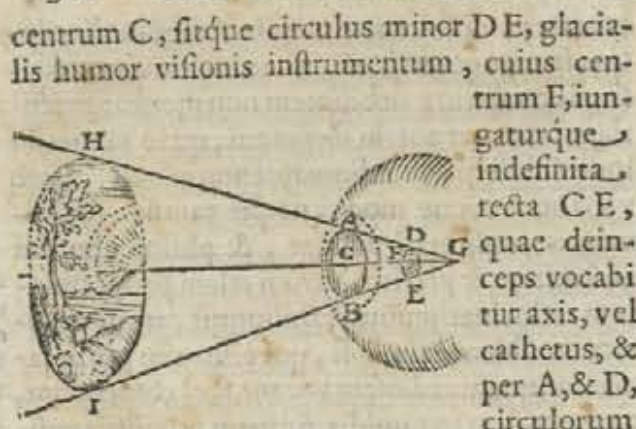
PERSPECTIUI quoque negant visionem in indiuisibili fieri. *Perspect. com. lib. 1. prop. 38. & 40. & 7.*

VISIO FIT dispositis rerum formis eodem quo res ipsæ sunt ordine.

QVARE ebrii res videant perturbatas.

VISIONIS modus, & speciei magnitudo. *Lib. 1. perspect. com. prop. 30.*

Perspect. com. prop. 34.

centrum C, sitque circulus minor DE, glacialis humor visionis instrumentum, cuius centrum F, iungaturque indefinita recta CE, quae deinceps vocabitur axis, vel cathetus, & per A, & D, circulum AB, DE, axi respondentia puncta, iungatur indefinita recta AD, quae axem secet in G. & immoto manente puncto G, circumducatur recta GA, donec ad eundem locum reuertatur, unde moueri coepta est: tunc enim conus descriptus erit lineae motu, qui quidem conus ea omnia comprehendit, quae vna recta visione percipi ab vno possunt oculo. quod si conus terminari intelligatur ad visibilia, sitque eius basis vtrumque HI, ea omnis, eiusque species vniuersa medium, atque potentiam ex aequo mouebit. Nam, si praedictum vnus rectae visionis conum attentius perpendamus, facile inueniemus eius basi HI, omnia visibilia contineri, quae vna possunt recta perspicui visione: conus verò vertex in oculo est, quamuis in extremo puncto, ut dixi, visio non fiat: species verò visibilium, quae basi continentur, ita complet oculi foramen, ut nihil praeterea videri possit ab oculo: quoniam ex suppositione, nulla pars visibilis extra praedictum conum, aut basim existens, praesens est organo; quare & recta visione videri non potest. Verum tamen est, propter diuersam interiacentium mediorum raritatem, vel densitatem, species refrangi, atque aliqua extra conum in oculo recipi, atque videri, de quibus non esse operae pretium modò differere existimaui; sed de recta visione tantum, ut saepius dixi. Illud insuper animaduertendum est, species visibilium, quae basi comprehenduntur, ita conum, foramen, & instrumentum visus complere, ut eae tantummodo visum moueant.

VNA OCULI vnus visio quomodo terminetur.

QVOD NON sit vna, probatur.

VNA ESSE probatur.

Inf. cap. seq.

RERVM DISTANTIA non cernitur, nisi interiacentia corpora cernantur.

centia corpora ostenduntur, quae si minimè videantur, extrema coniungi existimabuntur. cuius rei exemplum vel vnum è multis, quae afferri potuissent, rem totam facile confirmare poterit. Videmus enim plerumque Lunam, Venerem, Saturnum, & stellas alias firmamenti, quae omnes in eadem videntur esse superficie: ita ut nisi iudicium accederet rationis, dijudicari minimè posset, multò amplius errantes aliquas à fixis distare stellis, quàm à nobis errantes ipsas. cuius rei non alia potest assignari ratio, quàm quòd interiacentia corpora, utpote perspicua, minimè possint visum mouere, ut videantur. Et certè quamuis nulla alia suppetet huius rei ratio, ab ea, quam quotidie experimur, sufficiens esse putaretur ad nostram sententiam confirmandam. coloribus namque artificiosè in plana, aut non plana superficie dispositis, ita visibilia omnia praedicto comprehensa cono imitantur pictores, ut fere iudicium ipsum rationis eludant: proponunt enim simul videndas caeli stellas, terras, montes, campos, valles, homines, maria, flumina, fontes, quod nulla ratione fieri posset, si res ipsas plures species repraesentarent, tabulae picturam, vnam tantum species. Quod etiam exemplum ea confirmat, quae paulò superius dicebamus, oculum nimirum minimè discernere, an res diuersae, diuersive colores rem vnā component, an verò plures, quae alijs rebus interiacentibus à sese inuicem distent: cum, ut dixi, in eadem tabula, maximè vniti sint colores, qui res longè à se distitas mentiuntur. Fit etiam ex hac ratione perspicuum, cur species diuersarum rerum visum pariter mouentes, minimè confundantur; cum eadem sit plurium visibilium ratio, atque eiusdem visibilis plurium partium, quae, ut verè sunt, ita videntur, hae, verbi gratiae, dextrae, illae sinistrae, illae sursum, hae deorsum. Verum haec explicanda sunt magis. Ecce enim, manu ducente nos ipsa ratiocinatione, quasi inopinato, & de repente incidimus in difficile illam quaestionem, quam initio proponebamus. Eam verò intra huius extremi capitis angustias coarctandam minimè censuimus: quinimmo eam sequenti, cum alijs nonnullis ad visum spectantibus, explicare, Deo dante, statuimus.

STELLAE omnes quare in eadem esse videantur superficie, cum longe à se inuicem distent.

SPECIES diuersarum rerum, quare non confundantur in oculo.

DE VISU QVAE
VISVI ACCIDVNT.

Cap. VIII.

VISVM
quare maxime
diligamus.Arist. 1. me-
taph. tex. I.VNVS VI-
sus maximam
cognitionem,
multasque re-
rum differen-
tias ostendit.VISVS, ET
auditus quo-
modo ad scien-
tias necessarij.CERTVS VI-
sus, certior
nonnumquam
tactus.
Ioan. 20. v.
25.S. Aug. serm.
de temp. 161.1. Ioan. 1. v.
1.TACTVS
etiam decipi-
tur.

ISVM maxime diligere ab hominibus, tradit Philosophus, & quod ad scientias maxime sit necessarius, & quod ea, quae visu cognoscimus, certo cognoscere arbitramur. Aristotelis haec sunt verba: Etenim remota utilitate ipsi

sensus per se cari sunt, is maxime, qui sit per oculos. Non enim ut agamus solum, sed nihil etiam acturi ipsum videre.

omnibus, ut ita dicam, alijs anteponimus. Causa autem est, quod hic sensus vnus ex omnibus maximam nobis rerum cognitionem afferat, multasque differentias ostendat. haec ille. Ex quibus, maxime necessarium visum esse ad scientias inuestigandas, conficiunt Doctores, utpote quem rerum quamplurimas formas, siue species menti referre cognoscant. quarum contemplatione, ac collatione scientiae putantur inuentae, auctae, magisque ac magis quotidie locupletatae. Negandum tamen non est, auditum ad

perdiscendas, quae ab alijs inuentae sunt, scientias maxime esse necessarium. Confirmant etiam praedictis verbis Aristotelis, visus iudicium maxime certum esse: nam dum maximam cognitionem afferre dixit, aliud indicare videtur voluisse, quam dum subdit, multas rerum differentias ostendere. illud enim ad perfectam cognitionem spectare videtur, hoc ad multiplicem.

His vero minime obstat videtur, quod tactu experiri quoque soleamus ea, de quorum certitudine visus iudicio non acquiescimus. Id quod significare voluisse Thomas videtur, qui de Christi resurrectione dubitans, ac certior fieri vulnere experimento cupiens: *Nisi videro*, inquit, *in manibus eius fixuram clauorum*. Visui vero minus fidens subiungit: *& mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam*. Vtrumque vero benignissimus permisit Dominus, ut videret, ac tangeret. Quem locum explicans Augustinus, praedictam videtur confirmare sententiam: Suffecerat, inquit, ad fidem propriam vidisse quem nouerat, sed nobis operatus est, ut tangeret quem videbat: ut si forte diceremus delusos fuisse oculos, non possemus dicere, manus illius fuisse frustratas. In resurrectionis enim manifestatione de aspectu ambigi potest, de tactu non potest dubitari. Haec Sanctus Doctor. Sanctissimus vero Euangelista Ioannes, pari quoque ratione: *Quod audiuius*, inquit, *quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus*: Verum non horum tantummodo sensuum testimonio contentus fuisse videtur, cum & tertium addat, subiungens: *& manus nostrae contrēctauerunt de verbo vitae*.

Quibus plane locis negari non potest, certiora haberi, ut verè sunt, quae visu, & tactu simul experimur, quam quae visu tantum. Nam quae simul videmus, ac tangimus, & duplici ea sensu percipimus, & proprius experimur: at quae clausis oculis, aut non videntibus, manu contrēctamus, nos saepius decipiunt, quam quae visu propius contemplamur. Cuius rei exemplum suppe-

ditat aptissimum historia Genesis. Dubitans namque caecus Isaac, an filius, cuius vox, aliaeque coniecturae suadebant esse Iacobum, verè is esset, an quem assererat Esau: *Accede huc*, inquit, *ut tangam te, fili mi, & probem utrum tu sis filius meus*. Esau, an non. quo palpato, subdit sacer historicus: *Et non cognouit eum, quia pilosae manus similitudinem maioris expresserant*.

Et quamuis haec ita sint, tamen nullus videtur sensuum tot parere deceptionibus, toties falli, tamque ab obiecti perceptione aberrare, quam visus. Non enim cernimus res in rebus ipsis, neque ut verè sunt, sed ut per species repraesentantur, quas rem eandem aliter atque aliter repraesentare multiplex ex capite contingit. Primum enim, si perspicuum, per quod a rebus ad visum deducuntur species, non sit eiusdem rationis, raritate potissimum, ac densitate species immutantur. Esse autem illud densitate par, videtur impossibile. Nam per aërem frequentius aspiciamus, cuius varias dispositiones, etiam si nihil curemus, tamen pars oculi diaphana, per quam species deducuntur ad visionis instrumentum, quod ferè in oculi centro constituitur, densa magis est, quam aër, inter extremum oculum, & rem, quae videtur, existens. Quare refringi species necesse est, ad oculi ipsius ingressum. Refractio verò specierum, rem aliter, atque alio in loco repraesentat. Vtriusque deceptionis perspicuum proponitur in sole exemplum, quem maiorem apparere contingit in horizonte, quam in meridie, cum propius ad nos accedat, tota terrae semidiametro in meridie existens. Id verò accidere tradit Ioannes de Sacrobosco, propter crassiores terrae vapores interiacentes. quorum etiam causa solem citius à nobis videri contingit, quam oriatur. Nam cum demonstratum sit, radios lucis, vel coloris, occurrente medio densiori, super cuius superficie perpendiculares, aut recti non sint, ad perpendicularem frangi: occursum verò subtilioris, à perpendiculari diuer- ti; ut species, rariori occurrente medio, rem maiorem repraesentent: densiori occurrente, minorem, quam repraesentarent, si medium vniuersum simile fuisset. Quae ratio diuersum facile probat apparenti modum.

Quod verò ad locum spectat, propter refractionem alibi rem videri quam sit, ratione probandum est, & experimento. Nam cum species, ut diximus, recta ferantur, oculusque ibi rem videre soleat, ubi recta linea ab oculo ad rem visam ducta terminatur, cum refracta specie rem aliquam videt, ibi eam videre putat, ubi radius ille, qui ad oculum pertinet, in directum ductus terminatur. Huius rei vel vnum sufficere poterit exemplum, cuius experimento quiuis facile nobiscum sentire suadebitur. Fiunt aliquando perspicilla altera facie plana, altera verò, pluribus exstantibus exangulis planis, aspera, quibus, si rem aliquam prospicias, toties vnā multiplicari videbis, quot sunt in vitro diuersae superficies: neque vnquam poteris digito rem veram contingere, quamuis singulas, quas vides imagines, coneris successiue disquirere. cuius rei causam nullam aliam inuenies ab ea, quam paulo ante proposui. Addamus his etiam, quae in perspectiua communi demonstrata sunt: omnium radiorum super visum orientium vnum transire non fractum, esseque illum, qui ad rectos angulos in oculi incidit superficiem, tran-

sireque

VISVS PLV-
rimis, ac ma-
ximis patet
deceptioni-
bus.SPECIES
aliter, atque
aliter obie-
ctum reprae-
sentant.REFRA-
ctio specierum
visionem im-
mutat.Ioan. de Sa-
crobof. cap. 1.
sphae. ibid.
Clavius.
Lib. 1. persp.
com. prop. 15.
& 16.REFRA-
ctio rem alibi
repraesentat.Persp. com.
lib. 1. prop. 35VNVS RA-
dius non fra-
ctus in quavis
visione recipi-
tur, & quis,

fitque per centra humorum omnium, & tunica-
rum oculi: hunc verò radium paulò superius vi-
sibilis coni axem nuncupari diximus. His consti-
tutis perspecta erit ratio, propter quam illa visi-
bilis pars, cuius species per eiusmodi coni axem
oculo proponitur, perfectam efficiat visionem:
reli quarum vero partium illae melius percipian-
tur, quae dictae lineae propinquiores sunt, quòd
minus à perpendiculari refringantur; illae verò
partes confusae magis percipiantur, quò magis
à dicta sciunguntur recta, quaeque magis re-
fringuntur. Ex quo fit, vt velociſſimo quodam
motu oculus moueatur, dum rem aliquam, ac
singulas eius partes certò cognoscere cupimus,
vt cum, verbi gratia, legimus, quò lineam illam
ad singulas scripturae partes, syllabas, aut litte-
ras applicandam deferamus. Quae sanè ratio
Euclidem Mathematicum praestantissimum mo-
uit, vt radios ab oculo emissos affirmare videat-
ur, aliquo interuallo inter se distare, cum tamen
contrà etiam ipse Euclides sentiat. Nam cum
rem totam simul non videri confirmet, sequen-
tia verba subiungit, quae, quid verum, ac cer-
rum sit, quidque ipse sentiat, planè demonstrant.
Totum, inquit, $\alpha \delta$. non simul cernitur. existimatur au-
tem totum simul cerni propter delatorum radiorum celerita-
tem. quae vtraque propositionis pars & vera est,
& eam propositis exemplis explicare contem-
dunt non pauci. Contingit enim non rarò, vt
deperditam acum, vel quid simile ante oculos
habeamus, ac saepe saepius locum intuentes, in
quo est, acum tamen non videamus, donec tan-
dem visum figamus, atque acum ipsam linea il-
la, aut directo radio attingamus. Cuius rei ratio
non alia poterit assignari, quàm quod, dum ocu-
lo rem illam paruam inquirimus, quam refra-
ctis radijs minimè possemus percipere, oculum
sensim moueamus, vt radius ille directus singu-
las attingat loci partes. At si duplicem visionem
ad duo visibilis puncta simul delata esse singa-
mus, duo illi directi radij in oculi centro concu-
rent: quare, quo magis ab oculo recedent, eo
magis à sese inuicem separabuntur, ideoque
minimus oculi motus magnum percurrat visibi-
lis spatium, atque adeò animi attentio visioni
necessaria, esse non potest ita continua, vt singu-
las percipiat interiacentes partes, quod, exem-
plo à nobis alibi allato, perspectum esse lectori
facile poterit. Hoc verò, quod continuo oculi
motu contingit in perfecta partium visibilis
comprehensione, ita considerauit Euclides, vt
si plura visione vna comprehenderentur. Quod
esse non potest, vt quotidiana docet experien-
tia. nullus enim videre potest pari attentione,
dum legit, primam, & vltimam lineae alicuius
syllabam: ex quo fit, visum non radijs aliquo
interuallo inter se distantibus fieri, sed delatione
lineae illius, quae, quoniam per omnes spatij
partes continuo motu ferri non potest, adhibita
animi necessaria attentione ad omnes videndas,
ideo perceptio singularum visibilis partium, non
alia ratione fieri videtur, quàm si per radios à se
inuicem distitos videretur.

His igitur praetermissis, quae propter specie-
rum refractionem visum decipere quodammo-
do solent, superest, vt ad alia veniamus, quae vsu
quotidiano docente magis in promptu sunt, &
cognitu facilia. Contingit enim non rarò, vi-
sum decipi circa rerum magnitudines, maiora,
aequalia, vel minora iudicans, quae eiusmodi

A non sunt; remotiora, propinquiora, ad dexteram
declinare, aut ad sinistram, sursum esse, aut deor-
sum, quae ita non sunt. atque vt tandem omnia
vno verbo concludam, decipitur planè sensus
collatione rerum circa magnitudinem, figuram,
locum, motum, & alia eius generis quampluri-
ma. Omnis namque rerum collatio fit, colla-
tione partium eius speciei, quae in visus instru-
mento semel, vt dixi, recipitur. Ac in primis
ea omnia aequalia videntur, quorum species
aequalem occupant instrumenti partem: &
maiora videntur ea, quorum species maiorem
complent instrumenti partem; minora, quae
minorem. Quae sanè consideratio rationi ma-
ximè videtur consentanea. Nam cum vnica
visione illa tantummodo species visum mo-
ueat, quae totum complet oculi foramen, at-
que adeo totum etiam exaequet visus instru-
mentum, huiusmodi planè species haud aliter
visum mouebit, si à re aliqua magna, vel par-
ua, vna, vel multis producat. modum enim
repraesentandi non mutat, siue hac, siue illa ra-
tione intelligatur producta.

Res vniuersa, cum illa, quam suprà ma-
gis explicandam esse polliciti sumus, proposito
exemplo ob oculos mentis quodammodo pro-
ponetur. Contemplemur in primis conum,
illum visionis, quem suprà explicauimus, &
in eius medio aptetur aeneus circulus, verbi

gratia, moneta, ita vt coni axis per centrum
transeat monetae, ei insitens ad angulos re-
ctos, & ita oculo sit proximus, vt circuli ter-
minos coni terminis visus adaptet. quibus sic
constitutis, nemo non videt, monetam aequa-
lem prorsus videri rebus omnibus, quae antea
videbantur. Quoniam, quorum extrema ita vn-
dequaque conueniunt, vt vnum ab alio non
excedatur, aequalia certè indicabuntur. Hoc
verò idem, quod de vniuersa visione diximus,
de singulis quoque eius partibus iudicandum
esse censemus. Si enim canis, & equus vna visio-
ne cernantur, ita vt species canis, sinistram,
exempli gratia, instrumenti visionis partem oc-
cupet aequalem omnino ei, quam à dextris oc-
cupat species equi, quis neget, cani parem,
equum videri? praesertim cum canem, & e-
quum liceat considerare ita disponi, vt eorum
species eandem occupent coni partem, atque in-
strumenti. nam si conum perpendamus, quò
equus in eadem distantia, qua erat prius, cer-
nebatur, & canem in eadem etiam distantia ei-
dem aptari cono imaginemur, equi pariter, &
canis extrema conuenire iudicabuntur, atque
adeò exaequari videbuntur: alias enim aequa-
les instrumenti partes eorum species minimè
occuparent, quod esset contra suppositum. Haec
verò omnia, quae de rebus minoribus, aequali-
bus, vel maioribus oculo apparentibus ad for-
marum in oculo receptarum quantitatem retu-
limus, ad angulos referre consueuerunt Ma-
thematicorum more Perspectiui, maiora vi-
deri statuentes, quae maioribus cernuntur co-
ni angulis, minora, quae minoribus, paria, quae
paribus. quae & vera sunt, & ex ijs, quae dixi-
mus, confirmantur, sicut haec ab illis. Nam
quò maior est, qui ad coni verticem sit, aut qui
fieret, si extenderetur decurtati coni angulus,
eo magis ab inuicem sciunguntur coni latera:
quapropter in eadem à vertice distantia, maior
erit basis eius coni, cuius maior est angulus; at-

que

que

QVOMODO
rerum, quae
videntur, col-
latis fiat.

Supr. cap.
praeced. cir-
ca fin.

QVOMODO
moneta vna
aequalis videri
tur visioni,
qua caelum,
terra, maria,
aliaque quam-
plurima con-
spiciuntur.

AEQUALIA
videntur ea
quorum spe-
cies parem oc-
cupant instru-
menti partem.

Euclid. opti-
postul. 5. 6. 7.

QVAE PA-
ribus, maiori-
bus, minori-
busve angulis
cernuntur, pa-
ria, maiora
minora vi-
dentur esse.

Eucl. postul.
1. optice.

QVARE
radios visum
mouentes à se
inuicem disti-
tos esse dicant
Mathematici.

Ibid. prop. 1.

QVARE
totum obie-
ctum simul
non videatur.

PLURA SI-
mul non viden-
tur perfecte.

In Apparatu,
parte 2 lib. 1.
c. 6. prop. 11.

VISVS DE-
cipitur in re-
rum magnitu-
dine perci-
pienda.

que ex opposito, quo maior est basis eiusdem altitudinis conus, eo maiorem esse necesse est conicum angulum, ut mathematicis rationibus facile demonstrari potest. Agimus enim de conis, quorum axis, ut diximus, basi perpendicularis est: quare si per axem ducta intelligatur plana superficies, ea utique abscinderet conum, & basim, atque in praedicta superficie triangulus describeretur à communi sectione laterum, & basis coni cum ducta superficie: qui quidem triangulus diuisus erit bifariam ab axe coni, quae perpendicularis erit basi trianguli. Iam verò si alterius visionis conus, ducta simili superficie, eiusque triangulus cum praedicto conferatur, quae de cono, eiusque basi diximus, vera utique erunt in triangulis: nimirum ut quorum bases, & altitudines aequales erunt, anguli ad verticem sint aequales. & quorum altitudines, & anguli ad verticem sunt aequales, bases quoque aequales erunt. prius enim latera aequalia esse probabuntur, ac mox bases. A sectione verò, & triangulo in plana superficie descripto, ad conos facilis est progressus. aequales enim planorum triangulorum bases aequales dant circulatorum, qui bases sunt in conis, diametros; diametri verò aequales aequalium circulatorum sunt: at coni angulos solidos aequales esse necesse est, quorum similes sectiones aequales dant angulos planos. eadem enim ratio est vnius, atque omnium possibilium sectionum. Verum haec ad Mathematicos tantum spectant, quibus non est in praesentia mos gerendus, sed insinuandum tantummodo, ea, quae assumimus, demonstrari posse. Ex demonstratis igitur mox fit, ut, si ad idem oculi punctum conuenire ponamus omnes omnium visionum conos, sicut maximè fit probabile, facile intelligamus, ex maiori, vel minori coni angulo, maiorem esse coni basim, vel minorem: hoc est, instrumenti visui, ut basi maiori occupata, à cono parte, maiorem fieri angulum ad coni verticem.

Neque absimili omnino via reddendam esse rationem putamus eorum, quae radijs tribuit Euclides, sublimiora nimirum apparere ea, quae sublimioribus conspiciuntur radijs, depressiora quae depressioribus, dexteriora, quae dexterioribus, sinistriora tandem, quae sinistrioribus attinguntur radijs. Nam cum paulò superius ostenderimus, rerum species in instrumento visionis susceptas repraesentare res ipsas, quarum sunt formae, nec tantum eas, verum earum quoque dispositionem, magnitudinem, locum, & his similia, eaque omnia praestent iuxta modum quo in instrumento recipiuntur, fit ut, quod ad quattuor illos dispositionis modos, sursum, deorsum, dextrum, ac sinistram spectat, non aliter res appareant, quam ut in instrumento sunt dispositae species, nimirum superiora apparent ea, quorum species superiori manent loco, inferiora quorum manent in inferiori, & sic de reliquis. Quae sanè specierum dispositio non aliunde prouenire censenda est, quam ex praesentia obiecti, atque eius partium, quia videlicet vna recta linea, vel ad modum lineae quaedam magnitudo directæ, speciem, & rem, cuius est species, attingit, vel refracta, si species refringatur in medio. atque huiusmodi lineas radios meritò vocat Euclides, quia lucis radijs sunt simillimae. Sed mirabitur fortasse quispiam, quid sit, quod ex sex positionibus, quas natura rebus indidit, penes quas à philosophis considerantur omnia disponi, quattuor tan-

tum expendimus, hoc est, sursum, deorsum, dextrorsum, ac sinistorsum; de reliquis, ante, & retro, nihil curauerimus. Verum cum de visu egerimus, cui, quae retro sunt, perspecta esse non possunt, nisi reflectantur, cum de reflexione nihil nobis agendum sit, neque de ea positione quidquam est differendum. Anteriora verò sunt omnia, quae videmus, atque inter ea, quae ante oculos nostros sunt, superiora, & inferiora; dexteriora quoque, & sinistriora consideramus: nam quae propriè supra nos sunt, aut infra nos, aut à dextris, aut sinistris, corpore nostro interiacente, non magis videri possunt, quam ea, quae retro sunt, nisi aut refringantur, aut reflectantur. de quibus, ut saepe dixi, nihil attinet ad praesens institutum disputare. Ac tandem de rebus, quae rectè oculis ipsis obijciuntur, neque sursum, neque deorsum, neque ad dexteram declinant, neque ad sinistram, plura esse non possunt, atque adeo mutuo conferri nequeunt, sicut de alijs collatio facta nunc est.

Ut ergo, quò cupimus, tandem veniamus, de his, quae ante oculos sunt, ad calcem huius capituli considerata sunt quaedam scitu iucunda, non minùs, quam cognitu facilia. Ex ijs igitur, quae supra oculos nostros sunt, quae remotiora sunt, videntur esse inferiora: ex ijs, quae infra oculos sunt, quae remotiora sunt, videntur esse superiora: quae ad dexteram constituuntur, quò remotiora, eo magis ad sinistram accedere videntur; sicut è contrà, quae ad sinistram conspiciuntur, quò magis recedunt ab oculis, eò magis accedere videntur ad dexteram. Quae omnia accuratè demonstrat Euclides; id omne consimili visibilibus radiorum dispositioni tribuens, quod verum est, facileque à lectore perspicui potest, atque nostrae sententiae aptari. siquidem ita disponuntur in instrumento visionis species, ut eorum quae infra oculum sunt, quae remotiora sunt, superiori loco species producant in instrumento visus. id quod, si rectè imaginemur quas ducit Euclides lineas, facillimè demonstrabitur. Verum hoc ipsum, quod proprium huius disputationis est, proposito exemplo explicandum est magis. Exemplum autem sit huiusmodi: Intra cubiculum constituti, in alterius ex breuioribus parietibus medio terga ponamus, & conum illum, quo supra diximus vnā visionem contineri, imaginemur, atque eius coni axem in aduerso pariete figamus pauimento parallelam: & quidem is conus intra cubiculi tectum, pauimentum, dextrum, & sinistram parietem terminabitur prope nos, quia, ut dixi, quae supra, aut infra nos, aut à lateribus nostris constituuntur, non videntur. quare quandam exigunt debitam distantiam, quae anteriora sunt, atque à nobis videnda. Igitur, cum iuxta ea, quae dicta sunt, nihil extra conum illum videatur, omnia, quae videnda sunt ea visione, intra conum illum videnda sunt. Noletur igitur in tecto, pauimento, ac muris eius coni terminus: & si per similes conos videri, quae videntur, imaginemur, conus, verbi gratia, palmi proximi dicto termino, per conum videbitur, qui est intra primum, atque adeo priori minor erit. quapropter eius partem superiorem deprimi necesse est, inferiorem eleuari, dextram, & sinistram ad medium accedere, atque adeo totum conum magis accedere ad axem, quam primum: quapropter species earum rerum, quae per directionem huius secund-

QVAE RETRO sunt, recta visione videri non possunt.

QVAE SUPERIORA sunt oculis, quò magis ab oculo recedunt, eò magis descendere videntur.

Euclid. optic. prop. 10. 11. & 12.

QVARE
Perspectiuo-
rum figurae
ad vnum con-
current punctum,

di coni deferuntur ad instrumentum visionis, eandem, quam diximus, conorum dispositionem in eodem instrumento obseruabunt: ideoque visibilia, quae huiusmodi producant species, non alia ratione apparere censenda sunt, quam ea, quae species disponuntur in organo, nimirum sublimiorum remota descendere videbuntur, inferiora ascendere, & sic dextra, & sinistra ad medium appropinquare. Haec autem omnia, quae de cono vnius palmi cum priori cono collato dixi, pari quoque ratione de cono secundi palmi intelligenda sunt, respectu secundi coni, cui est totus interior, ac sic de reliquis. Quapropter quas videmus a perspectiuis formari figuras, omnes videmus ad quoddam punctum conuenire: sed haec magis sequenti capite explicanda sunt.

DE AEDIFICIORVM IDEIS, AC PRIMVM DE *Ichnographia. Cap. IX.*

PXPOSITIS ijs, quae ad visum in vniuersum spectant, reliquum est, vt ea, quae ratione ad hanc nostram disputationem pertineant, iam declaremus. Et quoniam Salomonici templi imagines hoc libro explicare institui-
mus, quae ad tria genera reuocantur, Ichnographiam, Orthographiam, & Scenographiam, de his primum, quid sint, & quomodo fiant, agendum esse necessario duximus. Perspectum igitur omnibus esse debet, aedificia nulla ratione fieri posse, quae dignitatem habeant, atque praestantiam, quin architectus primum mente concipiat vniuersum aedificium, quod opere praestandum est; nec alia ratione concipiat ab ea, quam ipsum habere vult, & disponit aedificium. At cum immensa propemodum aedificij moles non possit vniuersa simul ex aequo hominis intellectui repraesentari, necessarium esse existimandum est, illud temporis successione, ac per partes considerari. Ea verò partium vna consideratio minùs esse videtur sufficiens ad perficiendam cogitatione symmetriam, pulchritudinem, ordinem, proportionem, & alia, quae in totius, ac partium collatione consistunt. Quocirca necessarium fuit, ideas ipsas lineamentis efformare, vt manentes imagines saepius contueri, conferre, iudicare, ac tandem perficere possit. Sed quoniam vniuersum aedificium nulla ratione potest sub vnum aspectum proponi, sed neque vno, eodemque lineamentorum genere praesignari, multiplici illud fuit, ac pluribus eiusdem generis lineamentis efformandum. quae sane lineamenta cum eiusmodi plerumque sint, quae in aedificijs ipsis non appareant, atque aliorum modus, & ratio ex alijs sit petenda, euenire plerumque, immo & ferè semper solet, vt, cum huiusmodi aedificiorum figurae ijs proponantur, qui architecturae periti non sunt, inutiles omnino censeantur, vt pote quae, quas partes aedificij repraesentent, minimè indicare possent, huiusmodi prospectoribus videantur. Quae sane res in eam me impulit sententiam, vt de singulis nonnulla di-

FVTVRVM
aedificium
mente concipiendum est
prius.

QVARE
aedificiorum
ideae lineis efformandae
sunt.

NONNVL-
lae aedificio-
rum figurae, &
ideae inutiles
videntur im-
peritis, quae
maximè sunt
necessariae.

A cam, non quidem ea, quae architectos edocere posse putentur, sed ea tantummodo, quae ad percipiendas descriptiones, quas proponimus, sufficere iudicabuntur: quibusque Theologi ipsi, & illi potissimum, qui studio sacrarum Scripturarum tenentur, ipsas templi, ac singularum eius partium ideas perspectas habere, & eas cum sacris historijs conferre, & conuenientes esse cognoscere, ac diiudicare possint: si tamen, quae proponimus, accuratè, ordineque legere non grauiabuntur: eaque attenta mentis cogitatione perpendere. Vt igitur rem totam ordine perscrutemur, ideas quas mente conceperit architectus, si exterius lineis efformare voluerit, triplici eas ratione poterit delineare; tot enim esse tradit Vitruuius dispositionis species, quae communi voce dicuntur ideae, Ichnographia, Orthographia, & Scenographia. De his verò non eodem, quo per censentur modo & ordine, agendum esse putavi; tum quod, quae propter plurimum Scriptorum controuersias, ac disputationes magis dubia videntur esse, prius explicanda videbantur: tum vel maximè, quòd ex Scenographiae explicatione multa pendent ad aliorum explicationem necessaria.

Est igitur Scenographia, si Vitruuium audiamus, frontis, & laterum abscedentium adumbratio, ad circinque centrum omnium linearum responsus. At si eiusdem interpretes audiamus, vix quidquam certi definiti posse purabimus. Vocem enim, eius notionem, ac singula propemodum definitionis verba adducunt in controuersiam. sunt enim qui, Sciographiam, legendum putent, non Scenographiam. Ego verò, quam ipsi Sciographiam scribunt, Graecè sic lego *Σκηνογραφία* Sciagraphia: eaque voce significari tradunt lexica adumbrationem, ductum, & inumbratam picturam, lineamenta, fallacem, inanemque rerum speciem repraesentantia. Est insuper huius vocis notio simillima voci, qua rem adumbratam significamus, cui merito Cicero non suis coloribus expressam opponit. Hanc verò vocem illi, quam in omnibus ferè Vitruuianis codicibus legimus, substituendam esse arbitrantur, tum re ipsa idem suadente; tum Vitruuij definitione planè indicante, cum adumbratam frontis, ac laterum abscedentium imaginem ea voce significari tradat. Verum eos Scriptores, qui hanc sententiam tuentur, mirari non desino, vt pote Scenographiam ad optice pertinerere arbitantes, cuius vsum minùs utilem esse censent architecturae, & non vident, multò minùs utilem fore adumbratae picturae rationem. illa enim omnes, ac singulas aedificij partes, terminos, proiecturas, ostia, porticus, ac reliqua expressis lineis, angulisque demonstrat, quamuis ad vnum punctum, quasi ad circini centrum lineae respondeant omnes: at in adumbrata pictura vix terminos rerum aufugientes, vt dixi, & minùs apparentes visu conspicias acutissimo. Sed quamuis haec prior definitionis pars ad Sciagraphiam, hoc est, umbrae descriptionem, sola adumbrationis voce respicere videatur; reliquae nulla ex parte ei poterunt adaptari. quas enim in adumbratis figuris lineas inuenies, quae ad circini conueniant centrum? quòd si haec pars Sciagraphiae non conuenit, nec tota definitio. quare subtilis haec vocum inuestigatio superuacanea censenda est, quamque non multum curasse Vitruuium putarem, quem rerum, non

HAEC SI
accurate legant Theologi, percipient.

Vitru. lib. 1.
cap. 2.

SCENO-
graphia quid sit.

SCIAGRA-
phia quid.

ADUMBRA-
ta pictura architecturae, inutiles omnino.

SCENO-
graphiae no-
tio.

non vocum cura tenebat. Accedit his etiam ip-
sa vocis *Σκηνωγραφίας* Scenographias notio, quam
vno verbo scenae descriptionem, aut delineatio-
nem licet conuertere. Dicitur autem scena ea
theatri pars, quae inter duo extrema protendi-
tur. id videlicet omne, quod medium inspe-
ctanti theatrum vna visione apparet, quod nul-
la ratione lineis, aut etiam coloribus exprimi,
aut fingi potest, quin optices habeatur ratio per-
specta. Nam quod scriptoribus quibusdam vi-
sum est inconueniens, Scenographiam ad opti-
cen pertinere, quae architectis minus apta iudi-
cetur, nullum planè inconueniens adducit:
praesertim cum non minùs Ichnographia, & Or-
thographia ad opticen pertineat, quam Sceno-
graphia: quamuis alia optices ratio seruetur in
hac quam in illis, vt mox explicabimus. Quae
planè sententia tunc esse poterit lectori perspe-
cta, cum, quos usus praestet architecturae Sceno-
graphia, ostenderimus. Quare & ex ea optices
parte, quae ad praxim spectat, nonnulla sunt
principia assumenda, quibus probare possumus,
eum modum, quem in ideis Scenographia for-
mandis tenere consueuerint architectorum pe-
riri, ad optices praecepta spectare, quamuis im-
peritorum vulgus nulla certa ratione ducatur,
sed fallaci quadam, imperitorum plerumque,
imitatione.

QUAE SIT
perspectiua,
practica, quis
eius finis.

Vt ergo propius ad rem accedamus, vniuersa,
quae ad praxim spectat perspectiua, hac vna re
continetur, vt det communem sectionem coni,
quem diximus, vnius visionis, & plani propositi.
Quoniam eius finis est, oculo rem aliquam con-
spiciente, lineas in data superficie ita dispo-
nere, vt earum species non aliter visum moueant,
quam rei propositae species mouebant. vel, quod
idem est, idem prorsus putetur spectare oculus,
lineas ductas in data superficie prospectans, at-
que rem ipsam in seipsa conspiciens. Quod fieri
posse ex ijs probatum esse videtur, quae suprà à
nobis tradita sunt. Nam rerum species tunc vi-
sum mouere diximus, cum in visionis instru-
mento quanto recipiuntur species, eundem ser-
uantes ordinem, eandemque rationem, seu pro-
portionem, quam res ipsae, quarum sunt species,
in seipsis seruant. Earum praeterea rerum spe-
cies oculo praesentari confirmamus, quae
praesentes oculo sunt: res verò praesentes esse,
ad quas ab oculo, vel à quibus ad oculum re-
ctae lineae duci possunt, nisi propter medijs di-
uersitatem refringantur. Ac tandem illud consti-
tuimus, quod maximè debet esse perspectum,
rerum distantias minimè videri, speciesque hand
alia ratione visum mouere consueuisse, si à di-
stanti producantur obiecto, quam si à proximo:
nam quamuis haec accuratius, quam illae visum
moueant, & minutiores partes repraesentent,
quas illae non possunt; tamen, cum id pluribus
alijs ex causis euenire pari ratione contingat, vt
ex defectu potentiae, luminis, aut attentionis, vel
ex crassiori medio, aut ex similibus, non potest
visui innotescere, id ex distantia obiecti, & non ex
alia causa procedere. His igitur ob mentis ocu-
los constitutis, si conum aliquem visionis consi-
deremus, quo omnis species vnius visionis, vt
dixi, continetur, si eiusmodi conus superficie
quacumque secetur, atque eandem speciem,
quae prius ab obiecto producebatur, ab illa su-
perficie produci intelligamus, eadem omnino vi-
sio fiet, cum eadem sit species iuxta suppositum.

DISTAN-
tiam rerum o-
culus non vi-
det.

Explan. Tom. 2. Par. 2.

Idem hac etiam ratione facilius fortè perci-
pietur. Fingamus, species, quae intentionales
sunt, reales esse, quaeque non modò repraesent-
tare, sed & videri possint, ac seipsas exprimere,
vbicumque secuntur: & tunc perspectum om-
nino erit, visionem eandem fieri, abscisso, vt dixi,
quacumque superficie cono, siue maneat obie-
ctum, siue conferuentur in dicta superficie ex-
pressae species, obiectum representantes. Tan-
dem hoc ipsum mathematica ratione confirmari
potest. nam si lineas rectas ductas intelligamus
ab omnibus obiecti partibus, ad omnes partes in-
strumenti visionis, in quibus earum species reci-
piuntur; si inter obiectum, & visum quaelibet
superficies consideretur, ea vtrique ab omnibus
praedictis lineis secabitur, neque alia ratione
visionis instrumentum continget, quae ab ob-
iecto per dictam superficiem ductae sunt lineae,
quam quae à superficie ad oculum vsque ducen-
tur, si earum reliquae partes corrumpantur; eun-
demque prorsus dispositionis modum, & distan-
tiae obseruabunt, siue hac, siue illa ratione con-
siderentur: cum, quod ad linearum terminos,
qui in instrumento recipiuntur, spectat, extrin-
secum omnino sit, si longiores ponamus lineas,
omnes pariter, siue breuiores, siue alias breuio-
res, alias verò longiores. Ex quo fit, vt si quis
praedictarum linearum in dicta superficie ter-
minos signaret, ita vt visum possent mouere,
eandem visionem efficerent, quam eadem li-
neae ab obiecto procedentes prius efficiebant.
Quod si dictos linearum terminos lineae con-
iungerent, illae non modò indiuisibiles visibi-
lis terminos repraesentarent, sed & longitudi-
ne praeditos: lineas verò, ac puncta physica dici-
mus visibilia, non verò mathematica. Quae qui-
dem lineae praedicta ratione ductae, si umbris
quoque distinguantur, rei quae lineis repraesent-
tatur, similibus, humanos oculos ita decipient, vt
verè videantur, quod suprà à nobis ostensum est.

QUOMODO
sectio coni vi-
sionis eandem
producat vi-
sionem, quam
res ipsa, quae
eiusmodi cono
videretur.PERSPE-
ctiuae ratio.

Huius, ni fallor, artis gloria ceteros excel-
luit Ephesus Parrhasius, de quo sic Plinius
describit: Primus symmetriam picturae dedit, primus ar-
guitas vultus, elegantiam capilli, venustatem oris con-
fessione artificum in lineis extremis palmam adeptus. Haec
est in pictura summa subtilitas, Corpora enim pingere,
& media rerum, est quidem magni operis, sed in quo mul-
ti gloriam tulerint: extrema corporum facere, & desinen-
tis picturae modum includere, rarum in successu artis inue-
nitur. Hanc verò eximiam pingendi artem extre-
mis corporum delineatis, graphidis artem me-
ritò vocat ipse Plinius, de eodem vita functo
haec subdens. Alia multa graphidis vestigia extant in ta-
bulis, ac membranis eius, ex quibus proficere dicuntur arti-
fices. Quae verba perperam explicata videntur
fuisse à Barbaro, graphidis vestigia cum aedifi-
ciorum vestigijs confundente, quae Ichnogra-
phiae dicuntur: nam ex his proficere facile pos-
sunt architecti, non pictores, de quibus loquitur
Plinius. Accedit, quod longè diuersa sunt aedifi-
ciorum vestigia, quae graphicè sunt, à tabula-
rum vestigijs, vel membranarum, quae graphicè pi-
ctae sunt. Haec enim à Plinio recensentur: illa-
rum nec meminit. Sed his praetermissis, quae ad
Plinij spectant intelligentiam, magnam profecto
laudem, iustamque gloriam Parrhasio non con-
cessere modò, verum etiam cum praeconio obru-
lerunt Antigonus, & Xenocrates, qui de pictura
scripsere: siquidem ea picturae parte excelluit,
quae praecipua est, & reliquarum origo, gra-
phidis

Plin. lib. 35.
cap. 10.PERSPE-
ctiui celebra-
rimi.PARRHA-
sius graphidis
peritissimus.Hermol. Bar-
bar. not. in s.
Plin.GRAPHI-
dis peritia pi-
cturae origo.

Vitru. lib. 1.
c. 11.

GRAPHI-
dem ab optice
sejungit Vi-
truius.

CVR OPTI-
ces principia
tradiderimus.

SCENO-
graphia quid
repraesentet.

SECTIO
coni vnus vi-
sionis Sceno-
graphia dici-
tur, differtque
à pictura.

phidis nimirum peritia, atque ea item graphidis parte, quae maxima est inter reliquas; quamque, cum in aedificijs efformandis versatur, Scenographiam appellat Vitruuius, qui architectum esse oportere dixit graphidis non ignarum, quò facilius exemplaribus pictis, quam velit operis speciem deformare valeat. Quibus verbis graphidem quasi genus quoddam disciplinae proposuisse videtur, ad operum species deformandas necessarium; quod deinde in suas quasi species tribuit, Ichnographiam, Orthographiam, & Scenographiam. Hanc autem facultatem ab optices scientia seiuuasse videtur, cum inter architecti scientias, optice, & graphidem seorsum enumerauit, huic operum tribuens efformationes; illi verò lumen in aedificijs, ac certis regionibus ductus. Quod, contra quam à Vitruuio definitur, praestitum à nobis esse cuiquam fortasse videbitur, qui non aliam ob causam optices quasdam rationes percensuimus, quam vt graphidis descriptiones explicaremus. quod est huius libri institutum. Verum, si res ipsa attentius perpendatur, hoc idem inter optice, ac graphidis scientiam interesse comperietur, quod inter eam, verbi gratia, Geometriae partem, quae in perficiendo versatur intellectu, & eam, quae ad opera exsequenda dirigitur. hanc practica, illam speculatiuam appellare consueuerunt Doctores.

Et quemadmodum Geometria, quae dicitur practica, intelligi plenè non potest, nisi propria speculatiuae rimetur principia: ita sane vix certi quidpiam de graphide, practica optices parte definiti, aut percipi posse putandum est, quin aliqua assumantur optices, speculatiuae videlicet partis, principia; quae, si plenè sint à legente perspecta, perspicua planè erunt, quae de graphide, atque eius partibus diximus: at contra, si illa vel perspecta non fuerint, vel obliuione recesserint, haec omnia obscura satis, atque intellectu difficilia ne dicam impossibilia, videbuntur.

His igitur sic in vniuersum constitutis, quid esse Scenographiam Vitruuius intelligat, cui libet, vel me tacente, esse poterit in promptu, cum, quas aedificij partes ea soleat repraesentare, proponat, nimirum frontes, ac latera, non vt Ichnographia vestigia tantum, aut, vt Orthographia, frontes solummodo, sed simul frontes, ac latera à frontibus abscedentia. Quae sanè frontis, ac laterum species non aliud indicare videtur, quam quod vna visione percipimus. Itaque, si totum aedificium iam exstructum imaginemur, atque illud oculis immotis contueamur, frontis utique, atque abscedentium laterum species instrumenta visus mouent; cuius quidem aedificij praesentia cono quodam, vt dixi, continetur, quem si aliqua plana superficie abscissum intelligas, verbi gratia, tabula, membrana, aut papyro, & vniuersorum aedificij terminorum lineas, aliqua reliquisse in superficie vestigia imaginis, ea utique ipsum aedificium oculo in eadem distantia constituto repraesentabunt, vt dixi, haud secus quam ipsum sua specie aedificium

oculo repraesentabatur. Ea verò tabulae figura Scenographia dicetur, quam hoc vno distare à pictura cognosces, quòd haec coloribus proprijs ipsas aedificij partes, lapides, verbi gratia, ligna, ferreos cancellos, atque alia format, Scenographia lineis, atque umbris eiusdem omnino rationis diuersas plerumque aedificij partes re-

praesentat. atque haec ratio est, propter quam adumbrationem eam vocauit Vitruuius; non quòd minus exactas imagines formet, vt solet adumbrata pictura. quippe quae exactissima est, & eximia minimarum etiam aedificij partium efformatrix. Quibus addendum cenfeo, non modò Scenographiam latera cum fronte adumbrare consueuisse; verum etiam cum eis pariter pauimentum plerumque, ac tectum, quorum non meminit Vitruuius, quòd ea viderentur Ichnographiae beneficio perpendenda.

Sunt insuper diligentius inuestiganda, quae Scenographiae accidunt, ijs haud dissimilia, quae visui accidere diximus, cui, quae à fronte recedunt, si sublimiora oculo sunt, depressiora videntur, si depressiora, sublimiora apparent; & quae ad dextram recedunt, ad sinistram accedere videntur; sicut è contra, quae in parte sinistra ab aedificij fronte recedunt, versus dextram ad medium appropinquare videntur: cumque species non alia ratione abscindantur à Scenographiae superficie, quam qua ab oculi instrumento recipiuntur, fit vt in ipsa Scenographia abscedentia à fronte latera, pauimentum, ac tectum, quò magis à fronte recedunt, sibi mutuò appropinquent: vt, si eorum lineae extendantur, ad certum quoddam punctum conuenient, ac pyramidem quandam constituent, non quidem eam, quae versus oculum tendit, ac visionem efficit, vt imperitum vulgus existimat, sed eam, quae ex aduerso constitui videtur, eò quòd superiora descendere, ascendere inferiora, dextra, ac sinistra sibi mutuò appropinquare videantur. Quae sanè Scenographiae ratio, & perspecta Vitruuio fuit, & eam disertis verbis indicare voluit, eius definitioni partem illam adiungens, ad circinique centrum omnium linearum responsus, hoc est, haud secus ad quoddam punctum coeunt lineae omnes, quam si ad circini centrum omnes, quas à circumferentia ad centrum ductas esse intelligeremus.

Sed posteaquam Vitruuij definitionem, atque ipsam Scenographiae naturam satis superque explicasse videmur, ecce tibi, quasi ex aduerso sese nobis opponit eruditus quidam magnae auctoritatis hac nostra aetate Scriptor, quandam obijciens non parui momenti argumentationem, quia videlicet parum utilis esse videtur hoc descriptionis genus architectis, operarijs verò nihil; qua ratione ductus, aliud quidpiam Scenographia, vel, vt ipse legit, Sciographia significari arbitratur. Eius verò argumentum duo videtur à nobis exigere. Primum, quos vsus architectis afferat Scenographia: secundum, quare huiusmodi, quam dicimus, Scenographia minus videatur esse conueniens. &

utrique dubitationi pariter responderi à me posse confido. Primum quidem facilè perspectum erit, si ea in memoriam reuocemus, propter quae diximus, architectum descriptionibus egerè, nimirum, vt, exstantibus ideis, partes cum partibus, & eas cum vniuerso aedificio conferre possit. hoc igitur vna maximè potest praestare Scenographia. Nam, vt modò diximus, Ichnographia vestigia tantum pingit aedificij, Orthographia singulas erectas aedificij facies, latera cum frontibus repraesentare non potest: at verò Scenographia, pauimenta, frontes, latera, tecta, haud alia ratione pingit, quam oculo repraesentarentur, cum perfectum fuisset aedi-

QVARE DICATUR ADUMBRATA.

QVOMODO AD MEDIUM ACCEDANT LINEAE IN PERSPECTIVA.

QVOS VSUS AFFERAT ARCHITECTIS SCENOGRAPHIA.

et aedificium, omnibusque suis numeris absolutum, cuiusque forma non architectis modo, verum alijs quoque expendendum, & quasi oculis conspiciendum, futurum aedificium proponat. Quod quantas, quamque praeclaras praestare possit fabricae utilitates, omnibus vel me tacente perspectum erit, illis potissimum, qui innumera damna experti sunt, quae afferre solet fabrica praecedens considerationem, siue maxima commoda, quae nascuntur ex eo, quod priusquam aedificetur, plene consideretur, atque expendatur. Quae quamvis non multis essent probata, quorum exemplo reliquis possent esse perspecta, saluberrimo tamen, ac sapientissimo Christi Domini consilio probarentur. Is enim cum sui sequelam maturè considerandam esse suaderet, id sese ad fabricae alicuius aedificationem accingentis exemplo confirmat, dicens: *Quis enim ex vobis volens turrim aedificare, non prius sedens computat sumptus, qui necessarij sunt, si habeat ad perficiendum.* Non temere quisquam turrim aedificandam aggreditur, sed etiam atque etiam considerat, num possit necessarijs sumptibus sufficere. id quod illis potissimum verbis significare videtur Dominus, *sedens computat sumptus*, hoc est, seriò, ex otio, prudenti consilio: sedentes enim cogitamus, quae praedicta ratione consideramus. Eius rei praeclarum exstat apud Iob exemplum. nam ubi nos legimus: *Respondete, obsecro, absque contentione, & loquentes id quod iustum est iudicate:* Septuaginta legunt: *Sedete obsecro, & non sit iniustum.* & rursum: iusto adestote. ubi Olympiodorus, & Polychronius existimant, perinde esse, illos sedere praecepisse, ac si aperte dixisset, vos ipsos meorum verborum iudices constituo, cum iudices sedentes iudicent. Dydimus verò, sedentis animum curis vacuum, attentumque, & inquirendae veritatis cupidum sedendi voce significari, existimat: & utrumque praestare solitum eum, qui aedificium suscipit peragendum, indicat Dominus, subdens: *Ne posteaquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui vident, incipiant illudere ei dicentes: quia hic homo coepit aedificare, & non potuit consummare.* Dedecori confirmat, tribuendum esse propemodum semipiterno, ab incepto opere desistere, prudentiae, ac sumptuum penuria. At quis non videat, sumptus nulla ratione computari posse eius aedificij, cuius magnitudo, forma, materia, dispositio perspecta non sit, ac satis cognita? Quod si totius aedificij ratio prius pensanda est, deinde sumptus, ac tandem operi manus admoenda, ea profectò dispositionis pars, quae Scenographia dicitur, & maximè conducere potest ad fabricae rationem praemeditandam, maximè necessaria iudicanda erit architecto. Sed ne diutius in hac re confirmanda immorer, planè profiteor, me vel nullo negotio omnibus tum aedificiorum dominis, tum verò maximè ipsis architectis necessariam esse Scenographiam: idque vniuersis suadere me posse considerem, nisi tantum exigeret Scenographia industriae, artis, operae, quantum satis esse videatur, ad doctissimos quosque, & studiosos viros ab eius exercitatione deterrendos. Nam & ego ipse, qui bonam aetatis meae partem huic operi perficiendo, nullis parcens laboribus, sumptibus, operis, expendi, ab initio hoc vno desiderio tenebar, inter tot

Explan. Tom. 2. Par. 2.

A templi descriptiones, quas profero, vnam vniuersi aedificij proponere Scenographiam, eam saepe conatus sum exequi, saepius ipsa rei difficultate, ac temporis, quod exigebat, longitudine victus, ab incepto destiti: sed qui totius templi Scenographiam exhibere non potui, nobilissimae, atque praecipuae eius partis, nempe sancti sanctorum, ecce exhibeo, cum huiusmodi inscriptione.

PROSPECTVS TESTVDINIS MV-
RORVM ET PAVIMENTI SANCTI
SANCTORVM ATQVE ARCAE TE-
STAMENTI CVM CHERVBINIS.

In qua aptissimum eorum, quae diximus, licebit aspicere exemplum. Si quis enim locum ingressus, qui dicitur, Sanctum, sublatoque muro, sanctum à sancto sanctorum diuidente, ipsum sanctum sanctorum vno intuitu prospiceret, is absque dubio muros tres, fornicem, ac pavimentum, inque eius medio arcam cum suis Cherubinibus ex auro, Moysè praecipiente, diductos, atque pavimento insistentes; alios duos, quos Salomon è ligno factos laminis operuit aureis: nec non reliquos muris adpactos, & interpositas palmas, cum reliquis aureis, gemmatisque ornamentis, de quibus suis locis agemus. quae omnia non alia ratione, si ex eodem loco aspiceret, videre sibi videretur, quam in dicta apparent Scenographia. Non tamen dissido, posse me, quamvis hac prima editione non possim, si Deo dante vita superstes fuerit, & totius templi Scenographiam operis huius supremam manum apponere. Sed ad institutum redeuntes, supererat iam tandem, ut rationem redderemus, propter quam minùs utilis videatur architectis Scenographia: sed quoniam haec eadem ratio alias ab hac longè diuersas optices rationes, Ichnographiam videlicet, & Orthographiam adinuenire coegit, inuentisque frequentius uti, eas sequenti capite vtilius tractandas putavi.

SCENO-
graphiae
exemplum.

DE RELIQVIS

AEDIFICIORVM IDEIS,

Ichnographia, & Orthographia in vniuersum.

Cap. X.

ARCHITECTI munus esse dixit Plato: incumbere, operarijsque singulis operam accommodam mandare, quousque quod est imperatum absoluerint. Cui sanè muneri vix, ac ne vix quidem poterit satisfacere, qui duo alia, quae his maximè sunt necessaria, minimè praestiterit. Primum, ut futurum opus mente concipiat, perspectumque maximè habeat: deinde, ut eam ipsam, quam mente concepit, operis ideam ob oculos ponat artificum, ita, ut illi quoque architecti mentem plenè, ac perfectè assequantur.

Plato allatus
c. 1. huius lib.
DVPLEX
architecti mu-
nus.

SCENO-
graphiae diffi-
cultas.

Qua enim ratione exequi poterit artifex architecti mentem, quam non assequitur, aut quomodo impeperabit architectus, quod nondum cognitum habet, neque perspectum? Atque hoc est, si finem attendas, praecipuum, ac maximum architecti munus: idemque, si ipsius scientiae dignitatem spectes, ad nobilissimam partem spectat, quae architectum perficit, ei que imperandi facultatem tribuit, ac potestatem. Igitur, ut architectus hoc suo munere fungatur strenue ordinandae sunt ei quantitates, adhibita symmetria, dispositione, eurythmia, decore, ac distributione, quae sunt architecturae partes; quas minime poterit in fabrica, quam architectatur, obferuare, nisi aedificium exprimat, ut saepius dixi.

QVO DIFFERANT SCENOGRAPHIA AB ORTHOGRAPHIA, & ICHNOGRAPHIA.

xi. Atque ut eius eurythmiam & distributionem obseruet, aspectumque, atque oculis iudicandam proponat, aptissima est ea, quam diximus, Scenographia. quae verò ad symmetriam spectant, quae in partium, ac totius commensuratione consistit, non facile in Scenographia perfici possunt. nam, ut supra diximus, abscedentium laterum lineae ad vnum conueniunt punctum, haud secus quam ad circuli centrum à circumferentia ductae lineae: ex quo fit, ut earum rerum, quarum pares sunt altitudines, atque adeo lineis comprehensae sunt parallelis, in Scenographia lineis comprehendantur conuenientibus, & aliae alijs sint maiores, quae videlicet magis à concursu distant; aliae verò alijs minores, quae nimirum magis ad concursum accedunt.

Et quamuis huiusmodi membrorum aequalium disparitas, quae notissima esse debet architecto, incommodi parum afferre posset; illis tamen, quorum opera, & artificio in exequendo opere uti deberet, nocere posse plurimum credebatur. Id enim omne, quod, aliquibus partibus perspectis, de alijs, quae non ita perfecte apparent, consequi ratiocinatione potuisset architectus, nec minima quidem ex parte assequeretur artifex. quapropter alia fuit excogitanda graphidis ratio, quae omnes, ac singulas ita proponeret aedificij partes, ut quaelibet earum commensurari cum tota fabrica posset. huiusmodi autem fuit partim Ichnographia, partim Orthographia, de quibus agendum nobis est hoc capite potissimum.

SCENOGRAPHIA, quae utilis est architecto, operarijs minus esse videtur proficua.

Illud verò in primis exponendum est, quod tamquam certum assumpsi, mensurari oportere fabricam, cuius proponuntur imagines, si tamen opus perficiendum sit. Id quod non modò quotidie omnium aedificantium experimentis comprobatur assiduus, & architectorum omnium placitis; verum etiam sacrae Scripturae testimonijs confirmatur luculentissimis. Nam cum Ezechieli praecepisset Dominus. *Tu autem fili hominis ostende domui Israel templum*, utique extruendum, si erubesceret ab iniquitatibus suis, mox subdit: *& metiantur fabricam*. Hebraice *תכננו* thachenith, exemplar. Figuram domus mensurandam tradere praecipitur. Igitur ut fabricae futurae mensurabiles ideae fierent, noua uti opus fuit optices ratione, ea nimirum, quae parallelis vniuersa contineretur lineis, non verò ad aliquod punctum conuenientibus, ut accidit in Scenographia. Cuius rei modus non alia ratione explicari facilius potest, quam umbrarum, ac lucis exemplo. Duplicem enim esse lucis, & opaci, atque adeo umbrarum com-

Ezech. 43. v. 11.

QVONIAM SCENOGRAPHIA mensurari non potest, noua adhibenda fuit optices ratio.

parationem diximus: alteram minoris inaequalitatis, quando videlicet lux est umbroso minor, & umbra in pyramidem maiorem semper excrescit: aut maioris inaequalitatis, quando lux est umbroso maior, & umbra semper in pyramidem decrescit. Alteram verò collationem aequalitatis esse ostendimus, quando nimirum lux est umbroso par, & umbra semper aequalis procedit, lineis contenta parallelis. Ad eundem utique comparandi modum, duplicem quoque esse videndi rationem licet considerare, quod ad ideas formandas spectat: alteram, quae communis est, ac naturalis, qua visus minor est re visa: alteram verò, quae luminis exemplo fingitur, cum oculo aequalis esse ponitur rei visae; & id, quo visuae species continentur, aut cylindrus est, si res, quae videtur, sphaera sit, aut circulus, oculo parallelus: aut parallelepipedum, aut alia quacuis solida figura, constans parallelis, iuxta rei, quae videtur, modum, & oculi formam, qui similis figurae, & omnino par ipsi rei visae fingitur, eiusque fronti parallelus. Atqui Scenographia priorem visionis modum exigit; Ichnographia verò, & Orthographia posteriorem. In eo verò Ichnographia, & Orthographia similes omnino sunt Scenographiae, quod sicut haec communi sectione fit plani, & coni rei visae, sic etiam Orthographia, & Ichnographia sectione fiunt dati plani, & illius cylindri parallelepipedum, aut cuiuslibet figurae parallelae, qua effictam illam visionem contineri diximus.

Est tamen in hac ipsa sectione cylindri aliquid Ichnographiae, & Orthographiae proprium. semper enim fieri intelligitur plano ad angulos rectos ipsi parallelae figurae constituto, contra quam in Scenographia euenire diximus. in qua visionis conum plano quocumque secari fingimus, & ad quoscumque angulos constituto. Hinc mox fit, ut ea omnia, quae visui sunt parallela, in Orthographia, & Ichnographia aequalia formentur omnino ipsis aedificij membris, & eandem rationem secum inuicem habentia. quod ex sectione oritur figurae parallelae, ut supra demonstraui.

Est & aliud quoque considerandum, in quo cum Scenographia pariter conueniunt Orthographia, & Ichnographia, quod nihil videre possunt praeter ea, quae oculo sunt praesentia: praesentia autem oculo dicenda sunt ea, ad quae ab oculo rectae duci possunt lineae. Hoc verò quod vniuersale, & omnibus commune est, propria quaedam accidentia in Orthographia, & Ichnographia sortitur, quae explicanda seorsum videbuntur. Ac primum quae ad Orthographiam spectant, in qua aedificium licet considerare perfectum, & oculum ipsi parem, ex aduerso in directum constitui: ex quo mox fit, ut ipsa tantum frons aedificij oculo obiecta conspiciatur, & ex lateribus abscedentibus nihil. Quod quidem proposito exemplo esse poterit cuius in promptu. Nam si imaginemur vnam ab oculo huiusmodi conspici ipsi oculo parem columnam, cui in directum plures aliae aequales columnae constitutae sint, prior utique praedicta columna videbitur, reliquarum nulla. Ductis enim binis planis, omnes illas columnas tangentibus, ipsa quoque plana si extendantur, oculum contingent, utpote ipsis columnis aequalem, & in directum constitutum.

QVO PER- spectu-ae genere Ichnographia formetur, & Orthographia.

SECTIO PARALLELAE figurae, qua visio continetur, in Orthographia & Ichnographia ad rectos fit angulos.

Sup. c. 6. huius.

MEMBRA aedificij in Orthographia & Ichnographia paria sunt ipsis aedificij membris, & eandem proportionem habentia.

EX LATERIBUS abscedentibus nihil videtur in Orthographia, quod non sit oculo praesens.

QV AE S I N T

ORTHOGRAPHIAE PROPRIA.

Cap. XI.

T igitur ad explicanda aliqua de Orthographia propius accedamus, illud in primis animaduertendum in vniuersum est, quod non semel Vitruuius suis adiunxit defini-

tionibus, quodque non semel ab expositoribus vel explicatum est, vel insinuat, vel in dubium saltem reuocatum, ut ab alijs exquireretur; nisi forte rem, ut perspicuam, silentio praetermittendam duxerunt: quam non parum rei percipiendae conducere posse putavi, si plenè percipiatur. Est autem quod inquirimus, quid voce saepius repetita, modica, & modice significare voluerit. Nam ordinationem sic definit: est, inquit, modica membrorum operis commoditas. Et iterum: Ichnographia est, inquit, circini, regulaeque modice continens vsus. Ac tandem: Orthographia autem est, ait, recta frontis imago, modiceque picta rationibus operis futuri figura. Quid autem ea voce prioribus locis

QVARE
vox, modice,
addatur defini-
tionibus i-
dearum.

significare voluerit, hoc extremo disertis verbis explicare videtur, modicè pictam fore testatus figuram, quae futuri operis rationibus, vel proportionibus sit efformata. Idque propterea maxime notandum toties duxit Vitruuius, quod non modò minus viles forent aedificij figurae, si pares omnino ipsi aedificio formarentur; sed quod ferè essent impossibiles. Quare necessarium omnino videbatur, ut modici aedificij ideam conciperet in primis architectus, quod esset maximi futuri aedificij velut exemplar, cuiusque membra, iuxta operis commoditatem, proportionemve ordinarentur, & firmitatem.

MINVS
viles, atque
impossibiles
forent aedifi-
cio pares i-
deae.

Atque huius quidem modici aedificij vestigium Ichnographia dicitur, erecta frons Orthographia; ideoque modicè depicta dicitur, & modica commoditas. Sed id ipsum quare de Scenographia non dixerit, exponendum est, quo, quid Scenographiae nomine significare voluerit Vitruuius, iterum confirmemus. Nam si quod Daniel Barbarus significari Scenographia putat, significaretur, nimirum quod vulgò Italis dicitur *profilum*, non minus addenda esset vox, modica, quam reliquis: eiusdem enim modici aedificij murorum crassitudines, membrorum proiecturas, recessus, ac partes indicat ipsa haud secus, quam Orthographia frontem, & Ichnographia vestigium. Id quod propositis binis exemplis fieri potest lectori manifestum. Inter ideas enim templi alteram proponimus, quae domum Dei, eiusque interiores partes ostendit, cum hac inscriptione: SECTIO MVRORVM TESTVDINIS, ATQVE CENACVLI AVLAE SANCTAE OSTENDENS FACIEM SANCTI SANCTORVM. Quam quilibet obseruare poterit, cubitorum mensura aequalem esse faciei orientali, & occidentali prospectui; nec non lateri ipsius domus, ac triplici vestigio, quae simul proponuntur. Alteram verò vniuersi templi ideam proponimus cum hac inscriptione: DISSECTI TEMPLI SALOMONIS ORTHOGRAPHIA OSTENDENS

Dan. Barb.
sup. v. itru.

NON EST
Scenographia
quod Itali di-
cunt profilo.

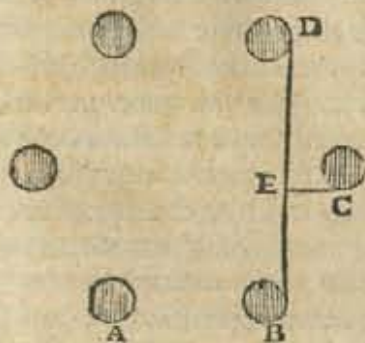
INTE-

ICHO-
graphia cur sit
inuenta.

IN ORTHO-
graphia aliqua
veris apparent
rebus aequa-
lia, alia mino-
ra, nulla maio-
ra.

totum, quapropter ea quoque plana visionem A
vniuersam terminabunt. atque adeo prior co-
lumna, utpote opaca, totam visionem complebit,
& nulla praeterea alia videbitur columna. Hoc
igitur, quod de columnis dixi, de portis, fene-
stris, muris, ac quibuscumque aedificij partibus in-
telligendum est, quarum prior tantummodo vi-
debitur, reliquae omnes illi aequales, & in di-
rectum constitutae non videntur. ex quo fit, ut
cum è multis ordine dispositis in aedificio ae-
qualibus membris, ac partibus, ea tantummodo
ostendatur in Orthographia, quae anterior est,
haud secus, quam si ea tantum esset extruen-
da in futuro aedificio, necessariam fuit, ichno-
graphiam excogitare, quae singulas partes suis
qualque locis constitutas ostenderet, ut mox vi-
debimus.

Ex ijs verò, quae paulo superius de orthogra-
phia, & ichnographia diximus in vniuersum, ijs
nimirum rerum ideas ostendi ipsis rebus, quae
videntur, aequales, idque propter sectionem,
quam diximus, parallelae figurae ad angulos re-
ctos, aliquid sequitur, quod est orthographiae
proprium. nam cum ea aedificij frontem, siue
faciem repraesentet oculo ipsi aedificio magni-
tudine pari, iuxta diuersam aedificij rationem
fit, ut aliquae aedificij partes in orthographia
repraesententur, ipsis, quae in aedificio sunt
exstructae, vel extruendae, aequales, aliquae
verò minores, nullae maiores. Horum omnium
ratio, proposito exemplo, perspecta esse cuius
poterit. Sit enim aedificium A B C D, exangu-
lum, sex constans columnis A, B, C, D, &c. pa-
ribus seiunctis intercolumnijs. Iam, si eius facies

A B, conspiciatur,
ut dixi, cum visio
per parallelas fiat
ad angulos rectos
sectas, apparebit v-
tique intercolumn-
nium A B, ipsi ae-
dificij consimili in-
tercolumnio par: at
intercolumnium.

B C, quamuis sit
aequale ipsi intercolumnio A B, non apparet il-
li aequale, sed quanta est distantia C E, ducta
nimirum parallela B D, iuxta quam fit visio,
& illi perpendiculari C E, iuxta quam fit sectio.
Cumque nulla possit duci ad parallelas perpen-
dicularis, quae maior sit ipsa distantia colum-
narum, quae penes perpendiculares pensatur,
fit, ut nullum intercolumnium maius appareat
eo, quod verè est, vel futurum est in aedificio;
quod & in omnibus alijs licet obseruare. nobis
enim summa tantummodo capita insinuanda
sunt, quibus totum huius scientiae corpus in-
nititur, vel continetur.

INTERIORA PORTICVVM, ET ORIENTALEM SANCTVARI FACIEM, NEC NON TERNOS EIVSDEM FACIEI, ET ATRII INTERIORIS, ATQVE EXTERIORIS ORDINES, BINOSQVE ATRII GENTIUM. Quam quidem ideam, vniuersali ipsius templi Orthographia, vniuersalibusque vestigijs aequalem esse, non modo cuilibet conferenti perspectum erit, verum etiam ibidem est annotatum. quod nulla ratione fieret, nisi eiusdem aedificij disseci haec esset imago, cuius est integri Orthographia. quapropter quamuis haec pingendi interioris aedificij ratio difficilior multo sit exteriori Orthographia, id quidem non ex ipsa pingendi, vel efformandi

QVARE difficilior sit secti aedificij quam integri Orthographiam pingere.

IN SCENO-graphia non est quod modicum imitetur aedificium, sed verum.

CVR NON omnes descriptiones nostrae aequales sint.

scientia prouenit, sed ex eo, quod difficilior ab architecto concipiuntur eiusmodi membrorum, ac singularum aedificij partium sectiones, quas sola imaginatione, atque intellectu conspici licet, oculis ferè numquam. Quapropter hanc etiam aedificij pingendi rationem ad Orthographiam reuocandam duxi, à qua non alia ratione differt, quam quòd haec integri, atque perfecti aedificij frontem repraesentat, illa verò vel omnino, vel aliqua ex parte reseci, vt & in ipsa nostra vniuersali Orthographia videre licet, in qua murum, & porticum orientalem vniuersam fustulimus, quae muri atrij Israel prospectum impedire posset. Longe verò diuersa ratio est de Scenographia reddenda: nam cum ea, vt diximus, conum abscindat visionis, quae oculo ferè minimo sit, & re visa quam maxima, sectio vtrique minor semper ac minor fieri poterit, quòd propius ad oculum, conum absciderit: ex quo sit, vt si vel ipsum aedificium in propria magnitudine conspiceretur, eius Scenographia pingi potuerit quacumque ratione modica: quapropter non fuit ea proprietas aedificij pingendi exigenda. Fuit autem in Orthographia, & Ichnographia id necessarium exprimendum, quoniam, vt dixi, sectio parallelae ferè semper sit ipsi aedificio, quod videtur, par. quam quia oportuit modicam ad vsum facere, exprimendum necessarium fuit, modici aedificij deformationem esse debere.

Sed quoniam in hanc incidimus disputationem, qua maximas figuras difficilior comparari, ac minus viles esse diximus aedificatoribus, reddenda hic obiter ratio videtur, propter quam nos omnes eiusdem aedificij formas aequales non adhibuerimus, sed alias alijs maiores, minores alias. Quod vt praestemus, primum statuendum est, huius aedificij tam immensi figuras ipsi aedificio pares efficere, neque operae-premium esse, neque possibile. Quapropter modici cuiusdam aedificij ideas oportuit praestare, quod ad illud maximum eandem in omnibus partibus seruet rationem. Huius porro modici aedificij, cum omnes partes vna formari non possint imagine, vt neque vna possunt visione comprehendere, ita oportuit omnia foliorum papyri magnitudini attemperare, vt quòd plures aedificij partes simul essent formandae, cò breuioris mensurae aedificium illud modicum fingeretur, vt in vtraque vniuersali Orthographia videre est: at cum pauciores partes sunt exprimendae, vt cum domus tantummodo sanctuarij fuit efformanda, maius aedificium effinximus, quod quomodo fiat, post pauca explicabitur, atque singularum descriptionum.

A numerus, ratioque reddetur. prius tamen de Ichnographia in vniuersum aliqua exponenda sunt.

QVID PRAESTET

ARCHITECTIS ICHNOGRA-

phia, & quomodo fiat.

Cap. XII.

ST quidem Ichnographia, Graeca vox, ab *ἰχνο* deducta, quod est vestigium, & *γραφία*, quod est delineatio, descriptio: quasi dicas, vestigij delineatio. Et quamuis haec vna vox rem ipsam ita significet, vt nulla Latina satis explicari posse videatur, eam tamen auersantur nonnulli, superstitiosa quadam Latini sermonis obseruatione; quem non esse putant peregrinarum vocum mixtione foedandum: cum contra illis eueniat, vt, quòd proprijs vocibus careant, & ab alienis abstineant, rebus ipsis, quas cuperent, explicandis non sint, ac ne, plerumque percipiendis. Sed quamuis eorum ratio minimè probanda videatur, illis tamen morem esse gerendum duxi, illud vnum maximè veritus, ne viderer, illam ipsam percipiendi templi difficultatem peregrinarum, vocum augere velle difficultate. Quapropter **VESTIGIVM** vbique in nostris imaginibus pro Ichnographia scribimus, hoc vno voces has ab inuicem distare professi, quod Latina, vestigium, id referat, quod repraesentatur, Ichnographia idem ipsum significet, & illud insuper quòd repraesentat, nimirum descriptionem, vel delineationem. Haec autem delineatio consimili planè voce, atque notione Italis, Hispanisque *planta* dicitur, idemque significat, quod Latinis, pedis planta; qua vestigium terrae imprimitur. vestigium porro simile est omnino, & aequale plantae, cuius est vestigium. Qua plane notione vel maxima ex parte indicari videtur, quid sit Ichnographia: nam si fingamus modicum aliquod aedificium super plana aliqua superficie ita constitui, vt quas premit partes, etiam signet, quae, sublato aedificio, manerent in superficie signa, ea propriè vestigium aedificij Latinis, Ichnographia Graecis, planta Hispanis, Italisque, ac Gallis diceretur, quasi plana, vt auctor est Philander. Quae sanè figura haud dissimilis esset ei, quae maneret, deambulante homine, si super candido marmore plano plantas haberet rubrica infectas. Ex quo mox contemplari licet, muros rectos, ac pares, lineis parallelis signari, in portis verò murum abscindi, teretes columnas circulis, semicolumnas semicirculis, antas exstantibus lineis extra murum, pilas quadratis figuris repraesentari, & sic de reliquis. Quae omnes figurae quoniam vix, ac ne vix quidem dirigi, aut circumagi, vel exaequari possunt, sine circino, ac regula, ideo horum instrumentorum meminit in eius definitione Vitruuius, quòd contineat circini, ac regulae

ICHNO-graphia vnde dicta.

VESTIGIVM ab Ichnographia in quo diuersum sit.

VESTIGIVM & planta.

Philan. in not. c. 2. Vitruui.

EXPLICA-tur definitio Ichnographiae.

gulae usus, idque non in maximi aedificij deformatione, sed modici: quoniam ex Ichnographiae modica delineatione capiuntur formarum in solis arearum descriptiones. Quia nimirum, iuxta Ichnographiae significationes, in solo, vel plana superficie pavimenti formantur extruendi aedificij prima delineamenta. Atque, ut hoc etiam obiter dicamus, haec ferè potissima causa est, propter quam aedificiorum Ichnographiae difficilius, quam Orthographiae ab ijs, qui architecti non sunt, percipiuntur: immo verò nulla ratione cognoscantur; quoniam erectas aedificiorum frontes, quas refert Orthographia, frequenter respiciunt, qui architecti sunt, & ij, qui architecturae sunt ignari. at aedificiorum vestigia architecti tantummodo vident, idque semel, cum lineae ducuntur in arcis, ad dirigenda totius aedificij fundamenta. Atque illud in primis, maximeque obseruandum est à lectore, si aedificium hoc, quale, quantumque fuerit, percipere cupiat, ut vestigia eius, siue Ichnographias perpendat attentius, & plenè concipiat, ac singulas propemodum vestigij lineas, quid ex ipso aedificio repraesentent, & quare partes aliquae quasi adumbrentur, aliae lineis ductis tantummodo designentur, perpendat, meditetur, intelligat.

QVARE
difficilius Ichnographiae, quam Orthographiae percipiuntur.

ICHNO-
graphia opti-
cis praeceptis
efficitur.

Huius verò rei ratio tunc esse perspecta, lectori poterit, cum ipsam Ichnographiam ad optices praecepta reuocauerimus, cuius non minus principiis innititur, quam ipsa Orthographia, aut Scenographia.

Est autem, ut dixi, Ichnographia modica vestigij descriptio, vel, quod idem est, quae vestigium describit modici aedificij, quod oculo conspicitur ipsi aedificio pari; vel, ut ad proprium eam genus reuocemus, est quidem Ichnographia communis sectio plani pavimento paralleli, & visionis parallelae, qua aedificium è sublimi despicitur. Huius autem definitionis ratio, & Ichnographiae natura, proposito lucis exemplo erit perspicua. Nam si modicum aliquod aedificium super tabula, vel pavimento plano constituamus, à & luminoso quodam ipsi aedificio aequali, eique ad perpendicularum superposito illuminari faciamus, umbra utique parallela vniuersos aedificij terminos in pavimento notabit. quos si manere facias, & illuminatas pavimenti partes ab umbratis aliqua ratione seiungi, sublato utique aedificio, eius Ichnographiam in pavimento describeris: quia, nimirum umbra illa aedificij parallela, pavimento secatur ipsi umbrae ad rectos angulos constituto, quae sunt huius visionis, ac perspectivae propria. Est tamen ad plenam Ichnographiae cognitionem aliquid insuper considerandum.

ICHNO-
graphia quid
proprie sit.

Quod, cum luci sit proprium, extremis tantum corporum terminari, quae maximè procurrunt aedificij partes, praedicta ratione signatae erunt. atqui ad architectum spectat, non eas describere tantummodo, sed & illas potissimè, quae ad perpendicularum eriguntur, cuiusmodi sunt muri, parastades, columnae, & quae his sunt similes. Quapropter, sublatis ex ipso modico aedificio omnibus, quae extra perpendicularum procurrunt ornamentis, praedicta ratione delineanda est Ichnographia, & partes illae, quae muris, columnis, pilis, reliquisque eiusmodi solidis aedificij membris operiuntur, adumbrandae sunt: deinde verò, si opus fuerit, adiiciendae coronices, bases, ac stylobatae, & singularum

partium termini, lineis in ipsa Ichnographia designandi sunt, quo proiecturae, quae extra perpendicularum procurrunt, à reliquis perpendicularibus partibus in Ichnographia discernantur. Huius verò rei exemplum vel vnum in nostris descriptionibus ostensum videri poterit lectori satis. In ipso namque primo & vniuersali vestigio, peribolus quidam totum aedificium circumquaque ambiens occurrit. Qui quidem peribolus, ut in vniuersalibus Orthographijs apparet, quibusdam constat quadratis, quos stylobatas vocant, ordine dispositis, aliisque in aedificio exaduerso constitutis respondentibus. praedicti verò stylobatae quibusdam marmoreis interiectis cancellis vinciuntur, qui aditum intercludunt, visum verò minimè impediunt. Et huius quidem periboli vestigium ita delineauimus, ut totum illud pavimenti spatium, quod operit, adumbraretur. Verum quoniam totus hic peribolus, stylobatae nimirum, & cancelli, proprijs ornamentis extra perpendicularum procedentibus desuper, & infra cingitur, horum quoque ornamentorum proiecturas binis hinc inde procedentibus lineis designauimus, quoniam eiusmodi proiecturarum rationem habuisse videtur mensurans aedificium angelus, ut in explicatione capitis quadragesimi mox videbimus. similia verò proiecturarum lineas, tum in hac, tum in reliquis Ichnographijs quamplurimas alias obseruare licebit.

Hac verò eadem ratione, qua ornamentorum proiecturas, à perpendiculari aedificio seiunximus, ut tam hoc, quam illas in Ichnographia signaremus, superiores quoque aedificij perpendicularis partes auferendas esse monemus, ut fenestrarum, & ostiorum apertiones in ipso vestigio assignentur. Ex quo mox apparet, portas totam abscindere in Ichnographia muri crassitudinem, fenestras verò maximam eius partem; quoniam inferiorem fenestrae partem quodam muro occludere solemus, ne incauti per fenestram cadant, muro utique subtiliore, quo accessum ad prospiciendum commodiorem praestet.

Verum enimvero haec vna consideratio vniuersam Ichnographiae rationem lectori manifestabit, si ab omnibus erecti aedificij partibus lineas, & superficies perpendiculares in pavimentum ita cadere imaginetur, ut omnes sui vestigium vnà cum parte ipsius aedificij, quae pavimentum premit, maneant, earumque signa, impressa ibidem perseverent. tunc enim omnia, & singula totius aedificij membra, tam interiora, quam exteriora, omnium arearum distributiones, columnarum propria loca, earundem, & omnium murorum crassitudines, portarum, & fenestrarum apertiones, nec non ipsa aestuaria, quae in media murorum crassitudine aperiantur, cum exstantibus antis, & pilis, proiecturae coronicum, capitulorum, ac spirarum, cum reliquis maioribus, vel minoribus membris, in Ichnographia, tamquam in vestigio conspiciuntur, haud secus, quam si totum aedificium diaphanum esset, cuiusque termini omnes viderentur, medijs partibus visum minimè impredientibus. ex quo fit, ut singularum partium dispositionem, magnitudinem, locum in Ichnographia prudens dignoscat architectus. Verum quoniam plurium similium partium diuersae lineae confusionem non modicam in eadem

PROIECTV-
ras periboli
quare signaue-
rimus.

QVOMODO
fenestrae in
Ichnographia
signentur.

ALIA RA-
tio exprimen-
dae Ichnogra-
phiae.

QVARE COM-
moda praestet
Ichnographia.

NON MO-
do aedificij
membra in
Ichnographia,
sed & orna-
mentorum
proiecturae si-
gnantur.

QVARE
plures fiant e-
iusdem aedifi-
cij Ichnogra-
phiae.

OMNES
eiusdem aedi-
ficij Ichnogra-
phiae simul fa-
ciendae.

dem Ichnographia parere possent, usu receptum ab omnibus architectis iam est, ut, cum varijs contignationibus coarctatum aedificium in altum erigitur, singularum contignationum singulae fiant Ichnographiae. quod & nos in his nostris descriptionibus observandum duximus, triplicem vniuersi aedificij Ichnographiam his nostris commentarijs apponentes, primam videlicet, quae primam referat vniuersae fabricae contignationem; secundam, quae secundam, eique omnino similem tertiam; & tandem aliam Ichnographiam tradimus fundamentorum: quarum omnium rationem in sequentibus reddendam esse arbitramur. Prius tamen saluberrimo quodam consilio monendos esse architectos duximus, ut omnium contignationum Ichnographias in vna eademque describant Ichnographia, in qua diuersorum colorum lineis diuersa distinguant contignationum vestigia, quae postmodum in varias transferant papyros, seorsum singula: sic enim fiet, ut superiora omnia membra inferioribus apte respondeant, ut decet, solida solidis, cavitates cavitatibus. quae vel vna observatio venustati, ac firmitati non parum conducere possit; ea verò neglecta turpissimi admittantur errores; quibus perniciosissima succedat ruina. Huius verò aedificij nostri sapientissimus architectus, quod illud, quasi totius architecturae normam proponere videatur, hac vna lege illud à fundamentis muniuit, ornauit, crexit. Quod quam verum sit, quilibet vel mediocriter in architectura versatus facile poterit experiri, si superiores omnes Ichnographias inferiori velit superinducere. Sed de Ichnographia, quid sit, quos usus praestet, ac quo modo fiat, iam satis explicatum est, ac de aedificiorum ideis in vniuersum. Reliquum est, ut eas, quas huius aedificij proponimus, pressius explicemus.

DESCRIPTIONVM

RATIO, NUMERVS, ORDO

traditur.

Cap. XIII.

MA XIME procliue in reprehensionem est liuore tactum hominum genus: hic verò aduersus eos potissimum concitatur, qui arduum aliquod opus aggrediuntur, ac maximum. Inuidiae quidem aculeos reformidabat initio praesagus noster animus; verum assiduo iam usu, & quasi consuetudine expertus, non reformidat modò, sed vitat, aufugit, detestatur. Nam, etiamsi quid de re quauis sentiam, liberè me dicturum profitear, ac liberam cuique potestatem facturum sentiendi, siue etiam ex his nostris lucubrationibus carpendi quod volet:

A tamen non est cur negem, quod in me humanum est mihi, planè nonnumquam animum meore contrahi, quod plures me habere sentiam reprehenses, quàm imitatores, pluresque multò, qui improbare contendant, quàm qui percipere cupiant, quae profero. Sed quamuis huius mei sensus rationem habendam esse non crederem, tamen despiciendi non sunt obrectatores ij, qui legentes quoscumque à veri perceptione deterrere suis conatibus facile poterunt, illisque obsistere. Non enim cuius integrum est iudicare, an obmurmurans, veritatis id studio faciat, an aliqua eius specie delusus, seu propriae potiùs quasi affectionis illecebris seductus.

B Oblatrantium igitur conatibus obsistendum est, non quidem semper, aut ex professo, sed arrepta occasione, quae ad id nos quodammodo praestandum compellat. Est igitur haec in primis accipienda. Nam cum de numero, ac partibus descriptionum scribendum mihi iam esset, in memoriam redijt, quod mihi olim obijciebat vir quidam Architecturae peritus, tantam imaginum multitudinem ostentationi potiùs meae adscribendam, quàm necessitati, potiùsque me architectum haberi velle, quàm Ezechielis interpretem, cum haec sacrae architecturae ratio architectis minimè probanda videretur, quibus meliora suppeterent exempla apud eius Scriptores; Theologis verò, aut ijs, quos eruditos vocat, minùs fore frugifera iudicarentur. Quae sanè obiectio duo videtur inuoluere, non tam nobis, quàm ipsi veritati contraria. alterum est, de huius architecturae, cum Graecorum, aut Romanorum architectandi praeceptis collatione, alterum de schematum numero, ac multitudine, quae sine magna temporis, ac sumptuum iactura haberi non potuit: si tamen paucioribus schematis quod cupimus potuit haberi.

C Quod verò ad primum spectat, non minùs haec sacra, ac paenè diuina architectandi ratio reliquas omnes antecellere putanda est, quàm humanis soleant inuenta diuina praestare. Id verò, quoniam non est hoc loco ostendendum, in propria loca reiiciendum est, quibus luce meridiana clariùs ostensuros nos esse profiteamur, omnem Romanorum, aut Graecorum architectandi rationem, aut si quae est alia, vel nobilior, vel vetustior, ab huius fabricae ratione, eiusque ideis desumptam fuisse. quapropter hanc, atque illam non alia ratione conferendam esse, mox apparebit, quàm si fluminis aquae cum aquis conferantur fontis, ex quo dimanant.

D Quod verò ad alteram partem obiectiois attingit, huius loci proprium esse non negem, cui, quod ad alia properamus, quàm breuissimè satisfaciendum esse existimaui. Atque illud in primis, quod ad me, meamque ostentationem attingit, fateri me cogit, idque ingenuè, ea quidem, quae mihi obijciuntur, atque ijs peiora facile potuisse de me alios suspicari. nam si architecturae dignitas, atque nobilitas spectetur, atque ego tantopere videar gloriae cupidus, ut quae supra ingenij, atque exercitationis meae vires sunt, mihi arrogem, facile eam affectem. Verum iudices, & arbitros in hac causa eos omnes appello, qui meam non sunt auersati consuetudinem: facile enim cognoscere potuerunt, me numquam de architectura quidquam non vocatum, vel egisse, vel non, cum primum potuerim, quid horum aggressum dimississe.

OBIECTIO-
nibus non-
numquam, &
quomodo re-
spondendum
sit.

QVO DIF-
ferat à reliquis
huius aedificij
architectura.

SACRAM
Scripturam
ducentem, & pro-
pugnatricem
sequimur.

1. Paral. 28.
v. 11.

EXEMPLAR
aedificij à Da-
uide Salomoni
datum.
Exod. 25.
v. 9.

Deut. 4. v. 16

PLURES
descriptions
Salomoni fue-
runt datae.

DVPLEX
templi pars.

1. Paral. 28.
v. 11.

sisse. De me verò non est, opinor, cur plura persequar, cum non paucis sim notus: de re ipsa breuiter dicam. Et quidem hoc primum fidenter dicam, me, quam sequor impeditae viae ducem, diuinæ Scripturae auctoritatem, & veritatem, eandem semper habiturum sperare vindicem, atque omnium aduersariorum incursum propugnatricem. Est igitur locus sacrae Scripturae celeberrimus, cuius praesidio nostra tuebimur consilia, non circa praesentem disputationem modò, verum etiam alijs in rebus non paucis. quapropter eius ferè singula verba hic semel explicare oportebit. Locus autem sic habet: *Dedit autem David Salomoni filio suo descriptionem porticus, & templi, &c.* Quo sanè loco cum templi descriptiones à Dauide, Deo auctore, Salomoni datas legamus, à nobisque eiusdem templi, vt dixi, descriptiones sint tradendae, operae pretium esse existimandum est, attentius inquirere, num ibidem aliquis descriptionum numerus, aut ordo insinuetur, quem cum tenuerimus, & muneri nostro satisfecisse videamur, & esse ab omni prorsus reprehensione immunes. Cuius rei gratia locus est cum Hebraica lectione conferendus.

Atque illud in primis, quod dedisse dicitur, Hebraicè scribitur *הבנית* habénith, quae vox similitudinem, figuram, exemplar significat, propriè aedificij, cum à radice *בנה* banah deriuetur, quae aedificare significat. Verum pro imagine, figura, exemplari, plerumque accipitur, vt in Exodo: *Iuxta omnem similitudinem*. Ex Hebraeo sic Regius codex: secundum omnia, quae ego videre faciam te. *הבנית* habénith similitudinem tabernaculi *הבנית* veeth habénith, & similitudinem omnium vasorum eius, & sic facies. Et in Deuteronomio: *Ne forte decepti*, inquit, *faciatis vobis sculptam similitudinem, aut הבנית* habénith imaginem masculi, vel feminae. Atqui non vna eademque imagine, aut exemplari eodem tabernaculum repraesentari posse, cum omnibus vasis suis, cuius, vel me tacente, perspectum esse poterit, atque in promptu. Quapropter nulli mirum videri debet, si quam ipsidem verbis, eadem planè phrasi imaginem, vel descriptionem templi datam fuisse Salomoni legimus, nos non vna, sed pluribus descriptam fuisse cartis, aut membranis affirmemus, praesertim cum aedificium nullum vna possit imagine, aut descriptione repraesentari, vt suprà pluribus ostensum est. Accedit huc etiam, quòd non eandem aedificij partem, sed plures, magnitudine, loco, ac forma longè à sese inuicem dissitas, eiusmodi descriptione, aut imagine expressas fuisse testatur sacer historicus. Atque hinc reliquae disputationis exordium sumendum esse putauimus. Ad duo igitur potissimum capita descriptiones omnes Salomoni datae reuocari videntur, & meritò; duabus enim praecipuis partibus vniuersa huius aedificij fabrica constat: altera potissima est, & quae propterea quasi iure suo domus Dei dicitur: altera, quae atria dicuntur.

Priorem partem illis verbis contineri existimamus. *Dedit autem David Salomoni filio suo descriptionem porticus, & templi, & cellariorum, & cenaculi, & cubiculorum in adytis, & domus propitiationis.* Haec autem omnia ad domum Dei propriè spectare, disertis verbis indicat Hebraea lectio, quam sic conuertit Regius codex: Et dedit David Selemoh filio suo exemplar por-

ticus, & domorum eius, & cellariorum eius, & cenaculorum eius, & cubiculorum eius intrinsecorum, & domus propitiationis. Idem ferè Septuaginta interpretes indicant; sic enim habent in Latino Sixtiano codice: Et dedit David Salomon filio suo exemplar templi, & domorum eius, & zacchon eius, & cenaculorum, & apothecarum interiorum, & domus propitiationis. haec ibi.

Atque vniuersa huius loci interpretatio ex propria vocis *הבנית* vlam notione, eiusque frequentiori vsu pendet. ea enim, vt latius infra ostendemus, porticum illam, seu vestibulum templi significare solent sacri Scriptores, non modò Propheta noster, & Ioel, atque alij, veterum & Historici: vt videre est in libris Regum, & Paralipomenon. Hanc verò porticum ad Deum domum propriè pertinere, cui ex aduerso constitutum erat altare, non verò ad atria, indicant ij, qui Deum in templo suo adoraturi inter vestibulum, Hebraicè *הבנית* vlam, & altare, plorabant, *Sacerdotes ministri Domini*, & dicebant: *parce Domine, parce populo tuo: cum contra fecisse, testetur Ezechiel, iniquos illos viros, quos viderat, ingressus in atrium domus Domini interioris: Et ecce, inquit, in ostio templi Domini inter הבנית* vlam, vestibulum, & altare, quasi viginti quinque viri, dorsa habentes contra templum Domini, & facies ad orientem, & adorabant ad ortum solis. Quae omnia vestibulum hoc, seu porticum ad domum Dei propriè spectare indicant. quare meritò septuaginta interpretes, sensum potius quam verbum reddentes, templum reddiderunt pro porticu, aut vestibulo templi. Vestibuli autem, seu porticus potius meminit, quam reliquarum domus Domini partium, Sancti, aut Sancti Sanctorum: quoniam templum ingredientibus, vel ab Oriente prospectantibus vestibulum primum apparebat; cuius imaginem, vel descriptionem, dedit David, & domorum eius, hoc est, domus Sancti, & domus Sancti Sanctorum, quae vestibulo adiacebant. cui interpretationi adstipulatur vulgata nostra, & templi, reddens pro *הבנית* battaim. cum, quasi iure suo, praedictae partes templi, vniuersae sibi nomen vendicent. nisi malis, templi, & domorum eius, voce dici vniuersali, ea omnia comprehendente, quae postea per partes distribuit: tam latè enim Hebraea vox, domus, patet, vt omne habitationis genus ex aequo denotare possit.

Et cellariorum. Hebraicè *בגזית* veganzacai, & cellariorum eius. Vox est, cuius notio pene ignoratur: cum hoc loco tantummodo legatur in Biblijs. Verum concurs omnium interpretum sententia, eam in cellaria, apothecas, gazophylacia conuertit. Qui ferè omnes interpretes, vocem esse notione similem putasse credendi sunt voci *בגזית* ganzim, quae thesauri loca significat, quibus pretiosissima quaeque reponuntur: vel potius ipsas res repositas significat vox Persica, gaza, haud dissimilis. Eius notio exempla passim occurrunt. apud Ester pessimus Aman: *Decerne*, inquit ad Regem, *vt pereat, & decem millia talentorum appendam arcarijs gazae tuae.* & apud Ezechielem *בגזית* vbenginze, gazarumque pretiosarum. Hanc verò vocem, Aquila in Magozis legit voce Hebraica, quamuis nonnihil Graecorum more mutata: idemque de voce illa, quae à nobis explicatur Septuaginta interpretes fecisse videntur, & *ζαχχών* zachchon

ALVOCAMBO
V LAM V E-
stibulum tem-
pli significat.

Ezech. 40.
v. 48.

Ioel. 2. v. 17.

Ezech. 8. v. 16.

TEMPLI
domus quae
dicantur.

Ester 3. v. 9.

Ezech. 27.
v. 24.

chon eius scribentes. & iterum infra *זאך זאך* zaccho. A
Ex dictis igitur satis esse perspectum arbitror,
quod ea voce significantur loca illa circa tem-
plum, in quibus aurea, argenteaque templi va-
sa pretiosissima asseruabantur. De reliquis verò
atriorum gazophylacijs paulo inferius meminit,
cùm atriorum quoque descriptiones datas fuisse
dixit.

CENACULA
templi super-
iora.

Et cenaculi *וַחֲלֵיתַי* vaghalithai, & cenaculorum
eius. vox est à radice *נָחַל* ghalah deducta, quae
ascendere significat, & superius indicat cenacu-
lum. Fuisse autem triplici columnarum ordine
porticum templi erectam, suo loco ostendemus.
quapropter duplici saltem cenaculorum ordine
porticum ascendisse, nulli dubium esse debet, B
ac propterea cenaculorum eius meminisse hic sa-
crum historicum, facile credimus; quamvis, &
singula cenacula in suas quoque partes diuisa
fuisse, indicent eorum Ichnographiae, idque
propter fabricae rationem factum esse, cuius vel
mediocriter instructo in promptu esse poterit.
Verum est tamen, plures quoque alios vsus
praestare eiusmodi cenaculorum partitionem
potuisse. Horum quoque cenaculorum domus
Domini meminit liber Paralipomenon: qui au-
rea recensens Sancti Sanctorum ornamenta: *Ce-
nacula quoque*, inquit, *textit auro*. ac si aperte
testaretur, non tantum domum Sancti Sancto-
rum auro contextam fuisse; verum etiam cena-
cula illi superstructa.

2. Paralip. 3.
v. 9.

CUBICULA
intrinseca
quae dicantur.

Et cubiculorum in adytis. *וַחֲלֵיתַי* vachia-
darai hapenimim, & cubiculorum eius intrinseco-
rum. Harum vocum prior à radice *חָדַר* cheder de-
ducitur, quae adytum, cubiculum interius,
aut penetrabile significat. & hoc loco interiora
quaedam loca, quorum meminit Propheta no-
ster, dicens: *Et erat interior domus in lateribus*,
hoc est, inter latera domus, ut ibi videbimus.
Tandem absoluit hanc primam descripti templi
partem Historicus sacer, dicens: *Et domus pro-
pitiationis*. Quam nulli dubium est esse San-
ctum Sanctorum. Haec verò omnia, quae ha-
ctenus explicata sunt, iterum recensentur circa
finem capitis in Sixtiano Septuaginta interpre-
tum codice, tam Graeco, quam Latino, verbis il-
lis, quae à Complutensi & vulgata absunt. Sunt
autem huiusmodi: Et dixit David Salomoni fi-
lio suo: Confortare, &c.: ecce exemplar templi,
& domus eius, & zaccho eius, & cenacula, &
apothecas interiores.

Ezech. 41.
v. 9.

DE TRIPLICI

SANCTVARI ICHNOGRA-

phia, & quadruplici Orthogra-
phia, necnon de oraculi

Scenographia.

Cap. XIII.

X his igitur omnibus testimo-
nijs numerus earum imagi-
num, quibus domus Domini
representanda est, in hunc mo-
dum colligitur: Triplex vesti-
buli contignatio tresexigit ip-
sius domus Domini Ichnographias. Primam, quae
sic inscribitur: VESTIGIVM PRIMVM SAN-
CTVARI. In quo quidem vestigio vestibulum
in primis occurrit, & latiora quaedam hinc inde
cubicula, quibus pretiosiora fortasse vasa asser-
uabantur, atque adeò gazophylacia dici pos-
sent; suntque fortasse ea, quae cellaria dicuntur
à Vulgatae interprete. non quod in eiusmodi
cellis quidquam esculentum reponeretur, aut
poculentum, sed quod esset sacrarum fortasse
vestium promptuarium, haud secus quam fru-
menti, vini, aut olei cellarium. Vterius deinde
progrediendo, aula conspicitur, quae sancta di-
citur, in qua altaris incensi vestigium circa in-
terius ostium apparet, atque hinc inde, secun-
dum murorum latitudines, ac longitudines,
vestigia mensarum, & candelabrorum. Interius
verò Sanctissima constituta est cella, quae Ady-
tum, Sanctuarium, Sanctum Sanctorum, Ora-
culum, Domus propitiationis dicitur; quorum
nominum ratio suis locis reddenda est. In huius
medio vestigium est arcae testamenti. quae om-
nia duplici muro circumdata sunt, quodam in-
teriacente cauedio, quod in cellulas quasdam
diuisum est, interiectis muris quibusdam pari-
bus dispositis interuallis, quorum pars illa, quae
extra murum extimum proijcitur, quadratis pi-
lis, seu antis ornatur, quas quadratas columnas
vocaret vulgus: interiectos verò muros costas
vocat Propheta, ut infra videbimus. Obseruanda
ibidem sunt fenestrarum vestigia sibi mutuo re-
spondentia, extrema intimis, dextra sinistris, po-
sterioribus anteriora. reliqua verò huius primi
vestigij facile, cùm haec perceperit, secum ipse
percipiet lector: faciliusque multo, cùm singu-
las partes, earumque dimensiones, ac propor-
tiones certis probauerimus sacrae Scripturae te-
stimonijs. Secunda porro Ichnographia sic in-
scribitur: VESTIGIVM SECVNDVM
COENACVLI SANCTVARIO SV-
PERSTRVCTI. Quod quamvis fir-
mitate tuenda, ac proportionem coacti in quin-
que partes secuerimus, cenaculi tamen nomine
omnes censuimus: quoniam singularum par-
tium vsus, nomina, aliaque id genus quamplu-
rima ignoramus. Est tamen obseruanda in hoc
vestigio murorum crassitudo aprissimè constitu-
ta, maior, quo magis ascendit fabrica superstru-
cta. Sunt etiam parastades diligentius perpen-
dendae, quae circa vestibulum ad perpendicu-
lum inferioribus respondent; reliquae circa do-
mum retrahuntur ad interiorum murum, prae-
termissa

NVMERVS
descriptio-
num domus Do-
mini probatur.
PRIMVM
vestigium san-
ctuarij.

SECVN-
dum vesti-
gium.

termino in inferiore ordine muro exteriori, cui nulla desuper extruitur fabrica. Fenestras item secum inuicem & cum inferioribus respondentes ibi videbis. Tertium tandem vestigium sic inscribitur. VESTIGIUM TERTIUM TVRRIS VESTIBVLO SANCTVARI SVPERSTRVCTAE. Cuius quidem parastades, fenestras, diuisiones aptissimè constitutas esse, quiuis vel me tacente obseruabit. Secundum porro, ac tertium vestigium in eodem excusum est folio, quod vtriusque esset capax. Et haec de vestigijs sanctuarij in vniuersum dicta sufficiant.

Orthographiae ratio reddenda nunc est, quam quattuor figuris exprimendam esse, quod paucioribus non posset, censuimus. Prioris hic est titulus. ORIENTALIS FACIES VESTIBVLI SANCTVARI ET TVRRIS SVPERSTRVCTAE. In qua triplex ordo sursum ascendit, quilibet retrastylos, dispositis miro artificio parastadis. fornix conspicua est in imo. quadruplices vtrunque cellariorum fenestras, aureis cancellis, non ornatae minus, quam munitae. coronis item aureis inter sculpta capitella pendentibus, impositis desuper ornamentis, ad ostentationem maiestatis, proportionis, venustatis, ac infinitae sapientiae, quae in architecto effulget. Succedit huic similis, ordo secundus, debita proportionem decrescens: cui tertius magnitudine impar, maiestate supremus superstruitur; vt pote qui celeberrimum illum angularem lapidem sustinet, in quo vniuersa aedificij dignitas, gloria, celsitudo continetur: quam alias opportunè magis percensere decreuimus. Huius verò Orthographiae venustati, artificio, dignitati explicandae, quoniam imparem me esse sentio, atque profiteor, eam silentio praetermittendam potius esse existimaui, quam imperita oratione implicandam. Quapropter operae pretium me lectori facturum putem, si illum meo silentio ad perscrutanda singula incitarem, ne, dum à me explicata esse omnia arbitraretur, facile ab inuestigatione desisteret.

Huic proximè succedit eiusdem aedificij Orthographia, cui hic titulus adiicitur. ASPECTVS LATERIS SANCTVARI ET COENACVLI AC TVRRIS SVPERSTRVCTAE VESTIBVLO. Quae planè Orthographia mira varietate decoratur, paribus vndique constans parastadis, aequis dispositis intercolumnijs, dissimili plane artificio dispositis. simplices enim in postica sui parte, duplices sunt in anteriore antae, inferiores vniuersae perpendiculares sunt: secundi ordinis aliae perpendiculares, aliae ita contrahuntur in summo, vt extra perpendiculum protrahantur in imo: quae etiam causa est, cur coenaculum templi & minus sit latum, minusque longum, quam inferius sanctuarium cum duplici muro suo: quod, vtriusque collato vestigio, cuiuslibet perspectum esse facile poterit. Tandem ordo tertius vestibulo tantum superstructus prae reliquis erigitur, atque angulari lapide totum ferè aedificium, quasi corona, insignitur, & decoratur.

Haec autem summa similium partium dissimilis compositio, nonnullos, qui se putabant architecturae esse peritos, ita permouit, vt, immerito quamuis, audacter tamen verbis, ac scripto aduersus mirabilem hanc partium compositionem obmurmurent, haec nobis obijcientes: Columnae laterales domus (permittamus

Explan. Tom. 2. Par. 2.

hoc illis, vt ignorantium more, antas columnarum nomine censeant; & nos in his omnibus objectionibus, pro columnis, antas intelligemus, vt illis morem geramus.) Columnae, inquiunt, laterales domus, quae versus Orientem sunt, non respondent Occiduis eiusdem lateris, quia istae singulae disponuntur, illae autem binae. Columnae posteriores domus non respondent anterioribus, contra artem, contra rationem, contra pulchritudinem tam magnificae fabricae. Columnae anteriores domus non respondent laterilibus eiusdem domus, non minori deformitate. Haec illi. Quae sane obiecta omnia propterea contemnenda duxi, quod ex summa rerum ignorance promanare videantur: nam praeterquam, quod de Diuina quodammodo sapientia secus, quam par est, sentire videantur, rerum etiam principijs, & naturae, ac omnibus omnium scientiarum praeceptionibus omnino repugnat insulsa illa & insipiens, quam exigunt, omnium partium, atque membrorum similitudo; estque vsui omnino inutilis, atque ideo à fine architecturae quam longissimè aberrans. Quis enim non videat idem ferè praestare aspectui pulchritudinem, quod auribus harmonia, nimirum partium rei, aut soni proportionem, debitamque collocationem, quam ex proportionem maioris, vel minoris inaequalitatis dimanare perspectum est: aequalitate enim fidium vnisonus fit, non consonantia.

merito sanè Philander aedificiorum symmetriam explicans, haec verba subiungit: Ardua, profectò res, tam varias, tam dispersas partes ita collocare tamen, vt in organo non sit gravior concentus discordia illa fidium concordis, quam oblectat in structura grata partium, & vniuersae molis commodulatio. Haec ille. quae definitioni illi, quam harmoniae tribuunt nobilissimi philosophi, maximè sunt consentanea. non enim acuti tantum soni, aut grauis tantum commodulatio harmoniam parit, sed acuti, & grauis simul. sic enim Plato. Ordinis autem, inquit, qui in motu conspicitur, nomen Rhythmus, idest numerus, esse potest; sed eius, qui in voce, acuto, & graui simul temperato, harmonia, idest concentus; vtrumque vero simul chorea, nominabatur. Sed his, quae nimis speculatiua sunt, aut videri possent, omissis, ad propinquiora exempla veniamus. Rationem, seu proportionem in architectura ex humani corporis symmetria petendam esse, confirmat illis verbis Vitruuius: Non potest aedes vlla sine symmetria, atque proportionem habere compositionis, nisi vti ad hominis bene figurati membrorum habuerit exactam rationem. At si humanum corpus primum exemplar est totius architecturae, hi quidem, quos dixi censores, similes esse videntur ijs, qui humani corporis compositionem reprehenderent, quod pedes capiti non respondeant: caput, quod facies occipiti sit dissimilis: faciem, quod, oculis in summo constitutis, bini alij in ima facie non respondeant. Sed vt hoc etiam obiter dicamus, non modo perfectissimam architectandi rationem prae se fert hoc aedificium, omnem complectens humani corporis, eiusque membrorum aptissimam compositionem; verum etiam perfectissimi inter caetera animalia leonis figuram ita retulit, vt admiranda, quamplurima Verbi incarnati mysteria simul praesentaret. sed quod ad hominem spectat, alibi fusiùs, & opportune magis tractandum praetermittamus. De leone illud vnum referamus, quod receptissimum ab Hebraeis semper fuit;

g vt apud

NON EST
omnimoda
omnium partium
similitudo ad pulchritudinem
expedenda.

Philander
super Vitruuij
cap. 1.

PARITATE
fidium vnisonus
fit, non
consonantia.

Plato dialog.
2. de legibus.

ARCHITECTURAE
ratio ex
humani corporis
symmetria
petenda.

TERTIUM
vestigium turris.

SANCTVARI
Orthographia
quadruplex.

Talmud. tra-
statu de men-
suris templi.

Ioseph. 6. belli
cap. 6.

DIVINA
mysteria, &
quam fabricae
rationem simul
observavit ar-
chitectus.

Vitruv. lib. 3.
cap. 1.

NON SEM-
per posticum
antico debet
esse simile.

ut apud Talmudistas videre est, quibus templum Ariel, hoc est, Leo Dei, vel magnus, dici existimabatur, quod templum angustum esset retro, & latum ante, & assimilabatur leoni, inquit, quia dictum est: Vae Ariel, &c. quia, leo est angustus retro, & latus ante. Hanc verò Hebraeorum sententiam confirmat Hebraeus Iosephus: Et a fronte quidem, inquit, altitudo eius, & latitudo centenos cubitos habebat, pone autem quadraginta cubitis angustius erat. Aditus enim veluti quibusdam humeris utrimque vicenum cubitorum producebatur. Et quamvis in cubitorum numero, quo humeri illi protenduntur, cum Iosepho non conveniamus; tamen latiores humeros facimus, posteriorem partem templi angustior, ut illinc leonis petus, brachiaque referat, hinc caudam, ac, ut verum fatear, vniuersa huius fabricae compositio leonem refert, qui caput extollit in anteriore parte, cuius celsitudo angulari lapide, quasi leoninis iubis, coronatur. Quae omnia leonem illum de tribu Iuda, qui vicit omnia, merito possent referre, ut aliàs ostendimus.

Verum hoc idem fortasse argumentum aduersus nostram sententiam contorquere tentabunt aduersarij, quod praedicta mysteria resperxit huius fabricae architectus potius, quam exactam, atque perfectam fabricae rationem. quasi verò architecti sapientia ita fuerit exigua, ut utrumque simul praestare nequiverit. quod si praestare potuit, ut omne hominum genus fateri tenetur, utique praestitit, cum nulla possit, veri saltem specie, ratio cogitari, quae se iunctam fuisse à mysterio sapientiam suadeat. At quoniam aliàs ostensuros nos esse professi sumus, omnem architectandi rationem ab hac vna fabrica petitam fuisse, hoc idem, quod reprehendunt hi, tamquam propriam architecturae legem recenseret Vitruvius. Aedium autem principia sunt, inquit, e quibus constat figurarum aspectus, & primum in antis, quod Graece *παρὰ τὴν ἀπὸ τῶν ναῶν* en parastasin, dicitur, deinde prostylos, amphiprostylos, & quae sequuntur. & post pauca subdit: Amphiprostylos omnia habet, eaque prostylos, praetereaque habet in postico ad eundem modum columnas, & fastigium. Ex quo mox fit, aedem, quae prostylos dicitur, anticum postico similem non habere. Ac ne hi quidem tantae auctoritatis molem, ut effugiant, eleuare contendunt, ut & illi, quos supra retulimus, iam ante fecerunt, ipse se maiorum suorum auctoritate communit Vitruvius, templa referens Iouis, & Fauni in Tiberina insula multò ante constructa. Sed & nos nobilissimum illud templum omnium seculorum probatione celeberrimum, quod omnium adhuc temporum, atque inuidiae iacturam euasisse conspicimus, illis proponemus, Pantheonem, inquam, in quo videmus anteriorem porticum, cui similis nulla ex parte esse deprehenditur, aut fuisse posticum. Sed & in ipsa porticu, quam nemo non laudat, octo disponuntur columnae, quarum prima, tertia, septima, & octaua antas habent, quibus respondent muro templi, adpactas; at secunda columna, quarta, quinta, & septima nullas habent similes antas, quibus respondeant in muris: immo verò mediae portae ostio obijciuntur, reliquae medijs cauitatibus loculamentorum (ut ex eius descriptionibus, quae passim ab architectis circumferuntur, apparet) sunt aduersae, quod utrumque vitiosum esse iudicaretur ab ijs, qui minime perpen-

dunt venustatem, decorem, ac pulchritudinem, eam, & à natura, & ab arte maximi fieri, quae maximè vsui sit; illam omnino respui, quae minus utilis, seu potius nocens iudicaretur, cuiusmodi esset ea, quam isti exigunt. Nam si iuxta horum falsam apprehensionem domum sanctuarij componamus, quia porta vna in porticu aperitur, alia quoque in postico similis aperienda esset, atque ab angulis Meridianis Orientali, & Occidentali aequae distantes binae aliae in muro Meridiano, totidemque in Aquilonari, ac rursum aliae mediae: qua ratione vniuersa domus portis, fenestrisque vix esset sufficiens, nedum sacris ministerijs, atque vsibus, quod maximè esset absurdum. Sed diutius fortasse quam par erat, in his futilibus refellendis immorari videbimur. verum hoc semel funditus euelli permittent prudentes, quod pulchri, rationisque falsa species facillè posset quamplures decipere. quapropter, illis omisis, institutum explicandae secundae Orthographiae ordinem, & quasi telam texemus. Parastades extrinsecus quasi vinciuntur, interiecto muro, parum supra earum medietatem ascendente: in quo quidem muro porta vna aditum ad cubacula; deinde verò ad vestibulum aperiens. in ipso quoque muro triplex fenestrarum ordo conspiciebatur, lumen in ipsa interiora cubacula inducens. reliqua verò parastadum pars, ipsum templi murum, fulciens, tota conspicua erat, atque inter parastades fenestrae aulae sanctae lumen recipiunt, ut in dissecti templi Orthographia videri potest. Secundus deinde ordo parastadum retractiones circa templi cenaculum indicat, duplices fenestras, ac desuper aureas achrotherias, de quibus suis locis agemus. Tertius tandem ordo, velut leonis caput supra vestibulum tantum euectus, miro planè artificio, ac summa omnium membrorum consensione perficitur.

Succedit huic tertia Orthographia, cui hic titulus in imo praefigitur: OCCIDENTALIS ASPECTVS SANCTVARIJ COENACVLI ET TVRRIS SVPEREMINENTIS. In cuius ordine inferiore quinque parastades sunt, fenestrarum tres ordines, & binae desuper fenestrae, quae Sanctum Sanctorum illustrant; si tamen externa luce illustrabatur locus ille. De quo fusiùs suis locis. In secundo verò ordine retractiones parastadum magis sunt conspicuae, quam in alijs descriptionibus, quibus incumbit extremum coenaculi coronamentum, ac desuper rectum aureis ornamentis conspicuum, quae achrotheriae dicuntur. Tertius tandem ordo quam simillimus est tertio ordini turris, in prima Orthographia descripto, cui respondet ex aduerso. Huius verò fastigium, quod non est illi simile, quod Itali, & nos frontispicium vocamus, atque adeo neque illi, quod apparet in fronte: dignitas enim angularis lapidis alterius omnimodam similitudinem respuit, ut suo loco ostendimus. Quae haecenus dixi, exteriores tantum facies domus proponunt, reliquae interiores aperiunt.

Quarta namque Orthographia sic inscribitur: SECTIO MVRRORVM TESTVDINIS ATQVE COENACVLI AVLAE SANCTAE OSTENDENS FACIEM SANCTI SANCTORVM. Haec est forma, illa, quam vulgò Itali profilum vocant, voce mutuata nos perfil; eam, ut supra dixi, Seenographiam dicendam esse arbitrantur nonnulli, sed

EA PVL-
chritudo ex-
petenda, quae
utilis est, in-
utilis respon-
da.

ORTHO-
graphia tertia,
templi posticum
referens.

QVARTA
Orthographia
dissecti templi.

Supra cap. 9.
huius libri.

falso,

DE ATRIORVM

TEMPLI ICHNOGRAPHIIS

in vniuersum.

Cap. XV.

ATRIOREM fabricae huius partem primis illis verbis loci Paralipomenon. quae superioribus capitibus tractauimus, contineri diximus, posteriorem, quam hoc capite tractandam

fulcipimus, extremis, quae non alia ratione, quam illa exponenda sunt. Sunt autem huiusmodi. *Necnon & omnium, quae cogitauerat atriorum, & exedrarum per circuitum in thesauros domus Domini, & in thesauros sanctorum, diuisionumque Sacerdotalium, & Leuitarum in omnia opera domus Domini, & in vniuersa vasa ministerij templi Domini.* Septuaginta interpretes sic habent in Sixtiano codice: Et exemplar, quod habuit in spiritu suo, atriorum domus Domini, & omnium pastophoriorum, quae in circuitu, quae ad apothecas domus Domini, & apothecarum sanctorum, & diuersariorum, & vicium Sacerdotum, & Leuitarum, ad omnem operationem ministerij domus Domini, & apothecarum ministerialium vasorum cultus domus Domini. Ex Hebraeo sic conuertit Regius codex: Et exemplar, vel similitudinem omnis, quod fuerat in spiritu cum eo in atrijs domus Domini, & in omnibus cubiculis vndeque in thesauris domus Dei, & in thesauris sanctorum, & diuisionibus Sacerdotum, & Leuitarum, & in omni opere seruitij domus Domini. Illud autem in primis verba ipsa indicare videntur, quod supra assumebamus, nimirum, aliud esse atriorum exemplar, vel figuram, ab exemplari, vel figura domus Domini: non enim temere repetit exemplar atriorum datum, cum antea exemplar porticus domus datum fuisse dixisset, sed velut insinuans, hoc ab illo diuersum fuisse. Neque propterea, praedictas descriptiones domus superuacaneas esse, credendum est, quod in atriorum descriptionibus vel maxima ex parte sint, quia in Ichnographijs atriorum, Ichnographiae quoque sunt domus Domini: & in illorum Orthographijs huius Orthographiae, & Orientalis potissimum facies in disseci vniuersi templi Orthographia. non, inquam, superuacaneae videndae sunt domus Dei propriae ideae, cum de ea tam multa membra, & ornamenta, tamque diuersa ministeria, idque tam difficili stylo, enumerentur in sacris historijs, atque prophetijs, vt ea in maiori forma vix à solerti lectore percipiantur; in minori, qualem oportuit esse atriorum capacem, ne vix quidem perciperentur.

Est aliud, quod difficultatem videtur inuoluere, explicandum, qua ratione à Davide excogitata fuisse, dicat historicus, atria, quasi primum inuenta, cum eundem Dauidem ipse historicus inducat dicentem: *Omnia, inquit, videntur scripta manu Domini ad me, vt intelligerem vniuersa opera exemplaris.* Verum, omnem

1. Paralip. 28
v. 12. & 13.

ALIUD
exemplar do-
mus, aliud a-
triorum.

QUARE IN
maiori forma
factae sint do-
mus Dei de-
scriptiones.

2. Paral. 28.
v. 19.

g 2 subla-

salso, vt ibidem ostendi. Repraesentat autem ea aptissime interiora quaecumque aedificij membra: quod vt praestet, primum imaginatur aedificium dissectum, sublatamque esse anteriorem partem, & id, quod visione, quam diximus, parallela videretur, repraesentat. Atque illud maxime in hac, & reliquis eiusmodi Orthographijs obseruandum est, vt attentius cognoscatur in primis, in qua parte Ichnographiae sectio aedificij fiat, quaeue aedificij pars sublata sit; vt, quanam repraesentetur, possit percipi. Igitur in prima, quam diximus, Ichnographia, seu in primo vestigio, in ipsa interiori muri domus longitudine, quinae hinc, & quinae illinc aperiuntur fenestrae. si igitur per medias illas fenestras, quae reliquarum omnium medium obtinent, secta intelligatur esse vniuersa domus, eiusque anterior pars, quae Orientem spectat, sublata, quod reliquum est ad Occidentem, hac vna figura repraesentatur: in cuius medio porta primum Sancti Sanctorum, cum omni ornatu suo ostenditur: muri deinde duplices hinc atque illinc domum ipsam ambientes ostenduntur; quamque sint lati, & alti: atque cubacula illa, quae inter duos muros, ac binas parastades triplici ordine cedrinis tabulatis distinguuntur, eorumque ternae fenestrae dissectae; super quorum tectis fenestrae item aliae in aulam sanctam lumen immittunt. E trabibus item illis grossioribus, longioribusque, quae totam fere domum colligabant, & continebant, vna, zophoris respondens conspicitur. ac super prima trabeatione muri eriguntur cenaculi, cum suis vtriusque parastadis, sectisque fenestris. inter sectos vero cenaculi muros, non quidem murulus ille depingitur, qui cenaculum in duas partes diuidit, sed, haud secus, quam si is sublatus fuisset, quaternae illae fenestrae ostenduntur, quae in occiduo muro aperiuntur. & illae quidem propterea fuerunt pingendae, quod nulla alia esset Orthographia, in qua earum interior forma depingeretur, & quod latiores essent interius quam exterius. Tandem superius cenaculi fastigiatum tectum exprimitur, ita dispositum, vt imbres facilius effluerent, desuperque possent homines sine molestia ambulare. Ac tandem in summo achrotetriae reliquis persimiles constituuntur.

SANCTI
sanctorum
Scenographia.

Postremum tandem locum obtinet Scenographia, cuius hic est titulus. PROSPECTVS TESTVDINIS MVRORVM ET PAVIMENTI SANCTI SANCTORVM. ATQVE ARCAE TESTAMENTI CVM CHERVBINIS. De qua nihil dicam, praeter illa, quae superius explicata sunt: quae propterea legenti quaerenda sunt. His vero interim percensitis ternis Ichnographijs, quaternis Orthographijs, atque vna Scenographia, videre iam puto lectorem, omnes & singulas ita fuisse necessarias, ad plenam domus Domini intelligentiam eiusque partes singulas, quae allato Paralipomenon loco recensentur, cognoscendas; vt ne vna quidem praetermitti potuerit, quin sacrae Scripturae deesse, aut legentium commodis obesse videremur. De reliquis vero atriorum ideis idem sentiendum esse sperabo, cum primum parem de eis rationem reddidero. si tamen calamus longa descriptione defatigatum interim aptare licuerit.

Explan. Tom. 2. Par. 2.

DEO IN-
uentore exco-
gitat David
templi atria.

IN SPIRI-
tu venire, aut
cogitare, quid
sit.

Rom. 8. v. 14

Toletus in
Luc.
S. Cyprianus
Timotheus.
Iunencus.

THESAV-
rus, & thesau-
rizare quid sit.

Amos 3. v.
10.

Rom. 2. v. 5.

sublatam esse difficultatem, facile intelligemus, si utrumque verum esse affirmemus, & à Deo Optimo ac Maximo acceptum fuisse vniuersi templi exemplar, & scripturam ad illud intelligendum aptissimam, & à Dauide atria excogitata fuisse. Vel, quod idem est, Deo inspirante, atque impellente, cogitasse vniuersa, ac singula exemplaris opera. Id enim indicat Hebraea phrasis ברוח beruach in spiritu, illi persimilis, quam apud Lucam Euangelistam legimus. ibi enim, cum Simeonem virum iustum, ac timentem Deum responsum à Spiritu sancto accepisse dixisset, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini, Et venit, inquit, in spiritu in templum, &c. Simeon verò venit, non tantum impulsu Spiritus sancti, quo iusti quicumque ad quacuis rite peragenda deducuntur, iuxta illud Beati Pauli Apostoli: Qui spiritu Dei aguntur, vel deducuntur ad bona opera exequenda, ij sunt filij Dei, utique per adoptionem; sed & praeter impulsu illum iustis communem, alium habuit impulsu Prophetarum proprium; quia nimirum certa reuelatione cognouerat, visurum se tunc natum iam de Virgine Christum Domini.

Quam sententiam tuentur apud Toletum Iunencus, Cyprianus, & Timotheus. Pari quoque ratione David in spiritu utique Dei, cuius reuelationibus assuetus iam fuerat, cogitauerat: hoc enim indicat particula illa superaddita Hebraicae phrasi וברוח ghamu cum eo, quasi dicat, non utique proprio, quod aiunt, marre, sed in spiritu Dei: cum eo assistente, ac docente illum spiritu Dei, cogitauerat, mente euoluerat atria, & reliqua, quorum exemplar à Deo ipso acceperat, eiusque explicationem, & reliqua, de quibus iterum nobis agendum est. Quod verò ad loci huius intelligentiam reliquum est, omne in eo versatur, ut atria enumeret, ea quidem plurima, & exedras circa ea, quarum varia recenset ministeria, variosque vsus. Alia enim erant, in quibus thesauri asseruabantur domus Dei; alia, in quibus thesauri sanctorum.

Quid autem thesauri nomine intelligendum sit apud Hebraeos, ipsa vox indicat, quae sic habet תאוצר leatsoth. ea verò à radice אצר asar deducitur, qua significant, recondere, reponere, recludere in arcam, aut penum. Eius exemplum videre est in libris Regum: nuncijs enim Regis Babyloniorum ostenderat Ezechias domum aromatum, & aurum, & argentum, & pigmenta varia: vnguenta quoque, & domum vasorum suorum &c. Roganti autem Isaias quid vidissent nuncijs, respondit Rex: Nihil est, quod non monstrauerim eis. Dixit itaque Isaias Ezechiae: Audi sermonem Domini: Ecce dies venient, & auferentur omnia quae sunt in domo tua, & quae אצר asar condiderunt patres tui. Eleganti eiusdem vocis translatione vsus est Amos Propheta תאוצר chaotharim, qui recondunt. Thesaurizantes iniquitatem, & rapinas in domibus suis. Ex hoc verbo deducitur nomen תאוצר othar thesaurum significans, thecam, aut apothecam, omnem denique locum, in quo aliquid reponitur, ut aliquando depromatur. vim vocis exprimit Graeca θησαυρος thisauros τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ τὰ κρυπτα is aurion tresthae, quasi in caestrum reponere, hoc est in tempus futurum.

Id significare voluisse videtur Sanctus Paulus Romanis scribens: Thesaurizas, reponis tibi iram

A Dei depromendam in die irae, & reuelationis iusti iudicij Dei. Quae omnia exempla illud vnum probare videntur, quod hic locus maximè videtur exigere; nimirum thesauri nomine non modo aurum, aut pecuniam reconditam, ut vulgo putatur, significari, verum etiam, ut dixi, quidquid asseruandum reponitur: id quod, non coniectura modo ducti asserimus, sed multo magis luculentissimo quodam Malachiae testimonio: Inferte, inquit, omnem decimam in domum תאוצר othar thesauri in horreum, & sit cibus in domo mea, & probate me super hoc, dicit Dominus. Sed & aperte magis in ipso Paralipomenon libro. Cellis autem vinarijs Hebraicè תאוצרות le-otsoth praecerat Zabdiel Aphonites: supra apothecas autem olei Ioas, Hebraicè תאוצרות vegalotsoth, super thesauris olei licet, conuertere. Itaque thesauri hic dicuntur, vel apothecae, quibus vinum, oleum, frumentum, ligna asseruabantur, & reliqua, tam quae necessaria erant ad cultum domus Dei, quam quae ad alendos Sacerdotes, vel Leuitas: quos sanctos, hoc est, Deo dicatos vocat. quas quidem omnes apothecas, vel horrea omnia in cryptoporticibus templi reponimus, utpote in aptissimo loco, quique alijs quoque sacrae Scripturae testimonijs confirmatur, ut videbimus.

Exedrae item referuntur Sacerdotalibus, Leuiticisque diuisionibus datae; quas quidem exedras cubacula fuisse, indicat vox Hebraea, iuxta versionem Regij codicis, quam retuli, quae in superioribus templi cenaculis extitisse, suis locis ostendimus. Exedras item fuisse commemorat in circuitu atriorum, in omnia opera domus Domini, & in vniuersa vasa ministerij templi Domini, quae in ipso templi pauimento collocanda esse, suis locis constabit. Quae omnia, si distincte, & veluti per partes ostendenda sunt, paucioribus, quam tribus Ichnographijs minimè possunt exprimi, cum, ut dixi, singularum contignationum, aut singulorum aedificij ordinum singulae sint Ichnographiae perficiendae, ut earum ratio exhibeatur.

Tres igitur vniuersi templi Ichnographias praestamus: priorem sub hoc titulo: VESTIGIVM PRIMVM TEMPLI HIEROSOLYMITANI ET VNIVERSARVM ILLIVS PORTICVVM A SALOMONE CONSTRUCTARVM EX SACRAE HISTORIAE MONVMENTIS EZECHIELISQUE DESCRIPTIONE DEPROMPTVM ATQVE EMENDATISSIME EXACTVM AD PRIMARIVM EXEMPLAR OLIM A DEO INVENTORE DAVIDI TRADITVM ET AB ANGELO POSTEA EZECHIELE PROSPECTANTE COMMENSVRATVM. Quae quidem vniuersa Ichnographia quadrato schemate formata est, paribus angulis, ac lateribus, in qua periboli cuiusdam occurrit primum vestigium: qui sane peribolus, quod aedificij nomine censeretur, in Vulgata nostra versione, altitudineque calami vnus definiretur, quasi cantherius in porta fuisse videtur Beato Gregorio, ut ex parte supra, plenius in explicatione Ezechielis ostendimus. Et hic peribolus super celsissimis substructionibus exstructus arulis quibusdam ordine dispositis constat, mirabili artificio; ita ut peribolo in area circumquaque descripto, ductisque lineis oc-

THESAV-
rus non modo
pecunias, aut
aurum, sed o-
mnia alia,
quae asseruan-
tur, significat.

1. Paral. 27.
v. 27. & 28.

PERIBOLI
descriptio.

Ezech. 40. v.
5.

DE TRIPLICI

VNIVERSALI ICHNOGRA

phia, Cap. XVI.

cultis, parallelis à medijs quadratis periboli, ad A
opposita similia quadrata eiusdem periboli, v-
niuersi aedificij quodammodo vestigium habe-
retur, vt peritis, vel me tacente, esse poterit in-
promptu, atque omnibus, cum primum, quae
dicturus post pauca sum, perceperint. Peribolus
hic perpetuus est, cancellis quibusdam interie-
ctis inter stylobatas, ijs tantum locis exceptis,
qui ex aduerso portarum sunt, quos oportuit esse
peruios. Post peribolum via est vniuersa, plana,
satis ampla, & quae longitudine sua totum vn-
dequaque circuit aedificium. Viae huic adiacet
murus, hinc anthis, illinc adpaetis semicolum-
nis distinctus, quibus triplex columnarum ordo
ex aduerso respondet. Porro in muro, porta, ac
fenestrae medijs intercolumnijs aduersae quam-
plurimae designantur. Quod reliquum est co-
lumnas inter, & interiorem murum, spatium, sub
dio est, atriumque gentium appellatur: praedi-
ctae quoque quaternae circum porticus, portic-
us dicuntur gentium.

Quadratum subsequens, paribus constans la-
teribus, quattuor caeli prospiciens angulos, si-
ue regiones, totum ad Israelita spectat, vt
sub poena capitis alienigenas arceret; illudque
accuratissime & mensuratur ab Angelo, & de-
scribitur ab Ezechiele, cum contra, Dei iussu,
quae haec dixi non modo non referantur à
Propheta, verum ne Angelus quidem ea me-
tiatur: cuius rei rationem reddendam alibi esse
existimauimus. Aedificij exterior murus ex-
stantibus paribus semicolumnis, extrinsecus &
intrinsecus totus ornatur. atque hic vnus mu-
rus perpetuus est, ac solidus, in quo portae, fe-
nestraeque aperiuntur, iuxta vniuscuiusque
loci opportunitatem, & proportionem. reliqui
verò omnes muri, quibus interior haec area in-
plures quadratas, & non quadratas diuiditur,
vniuersi postibus distinguuntur, quibus for-
nices incumbunt. Sunt quoque postes omnes
adpaetis paribus semicolumnis exornati, ijs ex-
ceptis, qui in angulis sunt, quos columnarum
quadrantes exornant. Inter duplices hos mu-
ros, duplex columnarum ordo porticus singulas
in ternas diuidit ambulationes: qua ratione
porticus omnes cedrinis trabeationibus potue-
runt contignari; reliquae verò inter porticus
quadratae areae sub dio manent. Et quamuis
haec in vniuersum dicta satis esse videbantur ad
praesens institutum, quo viam tantummodo
quasi digito ostendere decreuimus, ad reliqua
percurrenda: tamen, quoniam ex huius Ichno-
graphiae perfecta cognitione vniuersa Ezechie-
lis prophetiae intelligentia pendere videtur, de
ea hic etiam proprius aliquid dicendum est.

VNT in primis domum hanc PRIMAE
ab Oriente ingredienti gra- Ichnogra-
dus ante portam obuij, quos phiae propria
(vt hoc etiam alibi praeter- tractatio.
missum non omittamus) du-
ctis lineis signari necesse est in
vestigio, quae quidem lineae graduum altitu-
dines repraesentant, quas vulgo Hispani cemen-
tarij peraltes vocant. atque adeo quot sunt in ve-
stigio lineae, tot sunt computandi gradus: quot
lineis concluduntur areae, tot graduum retra-
ctiones indicant, quas voce aptissima dicti fabri
vocant huellas, vestigia; quod eiusmodi retraccio-
nes ascendendum, vel descendendum pedibus
proterantur. Portam mox indicat interruptus
murus: eius verò intercapedo portae indicat la-
titudinem; muri crassitudo, hincinde postes,
qui portam muniunt, ac sustinent superlimina-
re. Hos postes calamo metitur Angelus, vt vi-
debimus. Muri crassitudinem praetergressos
spatium quoddam suscipit tripla latitudinis lon-
gitudine, quod postibus eorum simillimis, qui-
bus atria cinguntur, & ipsum cingitur, donec ad
exteriorem murum venias, qui haud aliter a-
pertus est, quam ipsa prior porta, simili omni-
no, ac pari muri crassitudine, atque intercape-
dine. atque hoc totum, quod dixi spatium,
cum suis postibus, semicolumnis, fornicibus,
mensuris, ornamentis, maiori cura ab Angelo
mensuratum describit initio huius visionis Pro-
pheta noster Ezechiel, ipsum spatium, portae
nomine saepe saepius censens. Quod si ad interi-
ora extra portam progrediaris, quadratam a-
ream inuenies atrij exterioris, siue Israelis a-
trium latis porticibus vndique cinctum, qua-
rum, quae ad Orientem spectat, & quae ad Oc-
cidentem septenis aperitur fornicibus, porta me-
dia, ternisque hinc, ac totidem illinc relictis. reli-
quae verò porticus, quae ad Aquilonem, & Me-
ridiem spectant, septenis pilis, octonis fornicibus
constant: qui quidem fornices non vniuersi tem-
pli modo videndi facultatem liberam praebent,
verum etiam pedibus peragrandi. Huic verò,
quam diximus, quadratae areae ternae aliae ei-
dem similes, & aequales vtrinque adiacent, pari-
bus ab inuicem seiunctae porticibus, quae omnes
ad atrium spectant Israelitarum, ad quod per bi-
nas alias portas praeter dictam patet accessus:
altera sistitur ad Meridiem, in medio muro
Australi aperta, altera eidem ex aduerso con-
stituta, quae in medio muro Aquilonari aperi-
tur. Intra atrium exterius atrium iacet interius,
quod sublimius est inferiore, vtpote ad quod
per gradus ascenditur, quorum vestigia in ipso
apparent portarum introitu. idem atrium peri-
bolo quodam totum cingitur colligante postes
porticuum, quae ipsi atrio interiori adiacent.
Sunt autem huius atrij portae tres, totidem atrij
exterioris portis similes, pares, & ex aduerso re-
spondentes. Diuiditur autem ipsum atrium in-
terius, secundum longitudinem, in areas binas,

quadratam alteram, in qua sacrificiorum peragebantur sacramenta, cuiusque in medio aeneum erigebatur altare, & quodam peribolo cludebatur ab Occidente inter templum, & altare praedictum. ac tandem reliqua area pars priori latitudine par, longitudine maior est: in cuius medio templum illud sacrosanctum erigitur, de quo superiore capite dicebamus.

Hortamur igitur benignum lectorem, ut, cum primum hanc vniuersam Ichnographiam, vel hoc vniuersi templi vestigium perspexerit, eius admirandam compositionem, quae primum sese offert conspicienda, perpendat: nam praeter peribolum, & atrium gentium, quod atrium Israelis cum templo cingit, ac pene coronat; atrium ipsum Israelis, vel potius illud omne spatium, quod quadrato muro Israelis cingitur, porticibus circa murum totum circumdatur, ac reliquum binis alijs ex aequo interiectis porticibus ita diuiditur, ut vniuersa area in areas distributa sit quadratas octo: oblongiorem vnam, quod porticus vna, quae aream templi diuideret ab area altaris, sublata sit, ne aut conspectum, aut locum ipsum templi impediret. Fiunt autem, ubi porticus aliae alijs occurrunt, quadratae porticus pulcherrimae sexdecim, inter quas manent porticus oblongiores tres & viginti. Quae omnia cur ita pridem facta sint, ratio à nobis reddenda est, sed non prius quam horum omnium partium dimensiones ex sacris literis comprobentur.

VESTIGIVM
secundum vniuersale.

Huic primo vestigio secundum imminet, cuius hic est titulus: SECUNDVM TEMPLI SALOMONIS VESTIGIVM CVBICVLA OSTENDENS PRO SACERDOTIBVS CANTORIBVS ET ALIIS MINISTRIS, NECNON GAZOPHYLACIA PRO SANCTIS VIRGINIBVS, CONCILIO SENIORVM, SCHOLA THEOLOGIAE ET ALIIS MINISTERIIS. In quo primum expendenda est exterior porticus, porticibus respondens gentium, quam, ut dixi, constare certum est quaternis columnarum ordinibus, quorum quartus, ut ait Iosephus, intextum habet lapideum parietem, atque ita fiunt per interualla ternae porticus. super harum media, & super binis medijs columnarum ordinibus, bini alij eriguntur hoc secundo vestigio, inter quos vna manet desuper contignata porticus. reliquum hinc atque illinc tecti spatium liberis patet ambulationibus subdialibus, quas domata vocant: eas verò coronae vtrinque cingunt, iuxta praecceptum Domini. Cum aedificaueris, inquit, domum nouam, facies murum tecti per circuitum. Septuaginta interpretes: coronam, vertunt, solarium tuo: ne effundatur sanguis in domo tua, & sis reus labente alio, & in praecipuum ruente.

Deut. 22. 18

Reliquum verò huius vestigij aedificium omne, eiusque partes inuicem sunt simillimae: muri enim omnes exteriores porticum, qui postibus, & fornicibus aperiebantur, hic sunt perpetui, & in quibus fenestrae tantummodo aperiuntur. Super medijs verò porticum columnis quadratae quaedam pilae eriguntur, subtilioribus quibusdam murulis inuicem, & cum grossioribus muris colligatae, ita ut cubiculis hinc atque illinc adiacentibus, via quaedam perpetua, & aequalis totum vnde quaque peruium faciat aedificium. Sexdecim autem illae quadratae porticus, qua-

rum in priori vestigio memini, propter lumina, & propter ambulationis laxationem, necnon ad pompam, & splendorem aedificij manent peruae. Cenacula omnia varijs ministerijs, ministrisque attributa fuerunt: quorum, quae nota esse potuerunt, in ipso describuntur vestigio, & suis locis, ac testimonijs confirmabuntur. reliqua similibus vsibus fuisse disposita certo scitur: quamuis, quae, quibus, ignoretur. Huius porro secundi vestigij commodis seruiunt scaulae, quae iuxta Angeli praescriptum, & proportionis rationem disponuntur: earum verò in priori vestigio non memini, quoniam ad aedificium minime videbantur spectare, utpote quae exstructo iam aedificio è lignis cedrinis sint superadditae, ut infra ostendemus. Huic demum vestigio, secundum quoque domus Domini vestigium adiecimus, non quidem ignorantes, hoc, & illud non in eadem esse superficie, quippe quod duplo altius ascendat; sed ut secundum vtriusque aedificij vestigium pariter cerneretur, & posset conferri, ac dijudicari, quae huius membra membris illius ex aduerso respondeant. Illud praeterea arbitantes, quod si illud domus Domini vestigium pingeremus, quod maneret, si superficies, quae secundam atriorum contignationem se iungit à prima, domum Domini diuideret, operae nobis non parum, utilitatis lectori quam modicum, confusionis quam multum fortasse attulissimus. Tertiam atriorum contignationem vestigio exprimere non oportuit, quoniam, si extrinsecam columnarum porticum ab hac Ichnographia sustuleris, eadem tertiam atriorum contignationem omnino exprimet. Quartam porro, ac quintam contignationem, in quibus eminentia castella cum tectis inferiorum exprimerentur, vestigio indicandas esse, non censui. non quidem, quod reprehensionem eorum subterfugerem, qui nos multitudine propositarum imaginum architectos haberi vel le arbitrantur: sed quod facile possent in hac ipsa Ichnographia cognosci, si longiores porticus tectis opertas esse imaginetur lector, quadratas sursum ascendere; tunc enim quartum haberetur vestigium. Quintum verò, si harum quadratarum porticum mediae columnae tantum putentur ascendere. Atque ita puto me satis iam dixisse, quod ad hoc exordium spectat, de secundo vestigio, & reliquis superioribus.

SECUNDVM
vestigium do-
mus Domini
cum secundo
vestigio atrio-
rum pingitur.
& quare.

TERTIVM
vestigium a-
triorum, quar-
tum, ac quin-
tum, quare non
fiant.

Superest iam, ut ad ima descendamus, fundamenta ipsa rimemur, quorum tertium proponitur vniuersale vestigium cum hac inscriptione: VESTIGIVM MVRRVM SVB-STRVCTIONIS TEMPLI SALOMONIS, ET GAZOPHYLACIORVM QVAE ERANT IN EIVS CRYPTOPORTICIBVS PRO CVLINIS HORREIS CAETERISQUE APOTHECIS EXSTRVCTA. In hoc verò vestigio murus quidam exterior immensae magnitudinis conspici- tur, porticus gentium latitudini, crassitudine respondens: non enim minori crassitudine exstruendus fuit murus, qui ab imis vallibus ad vsque montis culmina, incredibili propemodum altitudine erectus, aggeres sustinere posset, quibus area templi laxabatur, necnon superimpositam porticum gentium, quam non decuit superaggesta terra fundari; sed in solido illo muro ad usque solidam petram in vallem profundam descendente. Hic verò murus, quamuis, ut dixi, per- petuus

VESTIGIVM
tertium fun-
damentorum.

petuus fuisse, non tamen eadem crassitudine: A
nam in angulis, in quibus maiorem exigit ratio
firmitatem, duplam habuit crassitudinem eius
quae est inter extremos angulos: medium spa-
tium binis parastadis munitur, quae pares qua-
ternis angulorum parastadis cum sint, una cum
eis extra perpendicularum in inferioribus procur-
runt, quo firmitus sidentis totius montis aedifi-
cio pressi, molem sustinere possint. Praedicta,
verò muri celsitudo ab Oriente quidem, & à
Meridie maxima est, ab Occidente minor, ab
Aquilone minima: proptereaque ab Aquilo-
nari muri tractu medias parastades sustulimus;
ab Occidente verò minus celsas fuisse testamur:
quinimmo, & ipsi muri ab his duobus lateribus B
non omnino pari crassitudine reliquorum fue-
runt. quamvis, quod, qua ratione facti fuerint,
conijcere non possumus, similes eos reliquis effe-
cerimus. sed de substructione hac, plura sequenti
capite dicemus.

Interius omne aedificium porticibus attrio-
rum Israelis, & sacerdotum subiacet, ac tem-
plo, addita crassitudine, quam fundamenta exi-
gunt, de qua suo loco. Vniuersa verò haec fa-
brica, quoniam, ut titulus indicat, pro gazophy-
laciis, & culinarum usu relicta fuit inter
fundamenta domus; ideo porticus omnes in
gazophylacia, & congruam illorum ambulationem
distribuuntur. quare exteriora gazophy-
lacia longiora sunt, ambulationem unam ante
se habentia; reliqua verò hinc inde disposita,
ambulationem habent mediam, quae totum
vndequeque peragrat aedificium. Fundamen-
ta praeterea templi perpetua finximus, non
quod tam solida fieri debuisset putemus, sed
quod eorum formam aliqua certa coniectura,
ut cetera, definire non possimus. Spatium au-
tem illud, quod in medio atrio interiore sub al-
tari depingitur, locus is est, in quem cineres ex
altari defluebant, inde postmodum educendi, ut
in loco ad radices Calvariae montis ad id desi-
gnato, quem in imagine depinximus, asserua-
rentur. Atque his interim in vniuersum praeli-
batis de atriorum Ichnographijs, satis me dixisse
existimaui: nam quae superest interioris atrij
partialis Ichnographia, opportuniùs explicabi-
tur inter Orthographias, quarum potissimum de
causa facta fuit.

DE IDAEARVM

MODICA MENSURA, DEQUE

*substructionibus templi, &
earum Orthographia.*

Cap. XVII.

RIVISQVAM de Orthogra-
phijs quidquam dicamus, ex-
plicanda nobis fuit modica
mensura, & eius ratio reddenda. quae in omnibus tam Ichno-
graphijs, quam Orthographijs
describitur, sub cubitorum, aut calamorum no-
mine, ac numero. quod cum praestiterimus, mo-
dum quoque praescribemus huiusmodi descri-
ptiones conficiendi, & examinandi. Ponamus
igitur ob oculos iterum vestigium Sanctuarij
primum, quod oporteat nunc primum delineare.
Et quidem illud esse debet in primis perspe-
ctum, quot, verbi gratia, cubitis totum aedifi-
cium, ac eius singulae partes longae sint, ac la-
tae. Quo habito, magnitudo perscribi solet, intra
quam velim Ichnographiam vniuersam conti-
neri: qua nimirum papyri magnitudine deli-
neanda proponatur. His igitur omnibus sic
constitutis, cum vniuersae domus longitudo
centum sit cubitorum, ea definiatur in papyro,
ut libuerit, aut ita temperetur, ut vsui futura sit
in descriptionibus, quod te docebit vsus, & ae-
dificij magnitudo: & ducta una linea, aut bi-
nis parallelis, in eis notetur dicta longitudo; ea
in duas aequas partes secetur, & earum alte-
ra in dicta linea, aut in dictis parallelis note-
tur, eaque deinde in quinque diuidatur par-
tes aequales, & earum extrema una in decem
partes aequas diuidatur, adiectis numeris, qui-
nario quinquaginta, denario decimae, quaternis-
que alijs partibus maioribus proprii addantur nu-
meri, secundae viginti, terciae quadraginta, ac
quarta demum quinquaginta, ut sub praedicta
Ichnographia obseruare poteris. Hanc igitur
mensuram aptissimam habebis, & ad quascum-
que aedificij praedicti delineationes faciendas,
& ad eas commensurandas, quae eiusmodi men-
sura factae fuerint. Huiusmodi mensuram vul-
go Hispani Gallica voce vocamus *Petit pie*, quasi
petit pie, hoc est, parvus pes, quoniam pedibus,
non cubitis, aut quavis alia longitudinis men-
sura aedificia metimur. Nos verò in descriptio-
nibus dictam mensuram cubitos vocamus, aut
calamos, quoniam cubitis mensuratur hoc aedi-
fium, aut calamis. Atque vox calamus indicat,
tot partibus ex his domum Domini, verbi gra-
tia, in imagine latam esse, quot cubitis eadem
domus Domini lata erat. atque eadem de reli-
quis partibus aedificij, & de vniuerso aedificio ra-
tio est: eandem enim proportionem habet quaeli-
bet pars huius Ichnographiae ad quemlibet nu-
merum partium diuisae lineae, quam similis pars
aedificij ad parem cubitorum numerum. Est au-
tem, non cubitorum modo habenda ratio, sed &
calamorum, quippe quod saepe calamis, nulla
facta cubitorum mentione, mensuret plerumque

MODICA
cubitorum
mensura quo-
modo accipia-
tur.MODICAE
mensurae cum
imagine pro-
portio.

Propheta partes huius aedificij. Quapropter eidem quoque mensurae addendi fuerunt calami, seruata quam habent ad cubitos proportionem. Haec verò ostendenda est esse, quam habet quaternarius ad numerum viginti quinque, & octonarius ad quinquaginta cubitos. quare si praedicta linea in partes diuidatur rursus octo, singulae earum calamum vnum referent, cubitos continentem sex cum quarta insuper cubiti parte. Huius autem calami ratio reddenda, est paulo inferius: eius verò cum cubitis collatio multiplex habetur in tabula proportionum septima, in qua cum nostris quoque, & cum antiquis mensuris confertur.

Tabula proportionum septima, in fine secundae partis tom. 3. Apparatus.

SVBSTRVCTIONVM prima Orthographia.

His igitur de idearum mensura constitutis, ad Orthographias explicandas accedamus. Et quidem iuxta ea, quae diximus de mensura, contemperanda pro modo delineationum, nos eam mensuram ad vestigia delineanda delegimus, quae neque plus nimio excrecere eas faceret, neque ita minueret, vt subtiliores partes non perciperentur, & iuxta praedictam mensuram, primam effecimus Orthographiam, quae sic inscribitur: ORIENTALIS FACIES SVBSTRVCTIONIS AB IMIS VALLIBVS CVBITOS TRECENTOS ERECTAE AD SVSTINENDOS AGGERES QVIBVS ATRIORVM TEMPLI AREAM SALOMON LAXANDAM CVRAVIT. NECNON PERIBOLI ATQVE PORTICVVM QVAE AD HEBRAEOS QVAEQVE AD GENTILES PERTINEBANT. SVB MINIMA CVBITORVM MENSURA QVA ETIAM VNIVERSALIA VESTIGIA DIMETIVNTVR. in qua quidem inscriptione corrigendus error in primis occurrit: nam pro, DIMETIVNTVR, DEFINIVNTVR, scribendum fuisset. Est autem, non modo ductis lineis, verum etiam addito hoc titulo, quid exprimat huiusmodi Orthographia fere perspectum. Nam Orientalis facies potius quam reliquae, describenda fuit, quoniam haec celsissima fuit, vt paulo ante dixi; quare haec potius quam aliae aedificij dignitatem, ac maiestatem commendare maxime posset. Haec autem structura, & à lapidum magnitudine, & subtili opera, & ab artificio maxime commendatur à Iosepho suo loco afferendo. quamuis, non maximi faciendam esse, hac in re Iosephi auctoritatem, putarem, cum diuina quaedam suppetat IESV CHRISTI Domini nostri, ac maxima huius aedificij commendatio: Nam, Cum egrederetur de templo, inquit Beatus Marcus Euangelista, ait illi vnus ex discipulis suis: Magister, aspice quales lapides, & quales structurae. Et respondens IESVS ait illi: Vides has omnes magnas aedificationes? Et quidem de hac templi facie, quam explicamus sermonem fieri perspicuum est: nam è templo egressum Christum, ad montem Oliuarum recta, iuisse, constat ex eo, quod mox subdit Euangelista: Et cum sederet in monte Oliuarum contra templum, interrogabant eum separatim Petrus, &c. At montem Oliueti Orientalem faciem vrbs. ac templi prospectasse, infra pluribus ostendendum est. Quod verò ad historiae intelligentiam spectat, optime noster Maldonatus expressit: Videtur, inquit, discipulus ille, quisquis fuit, qui templi Christo structuram ostendit, tempus, locumque, vt illi templi pulchritudinem demonstraret, idoneum quaesuisse, si forte commonere eum ad

SVBSTRVCTIONIS commendatio. Marc. 13. v. 1. & 2.

Ibid. v. 3.

Infra tom. 3. parte 2. cap. 5

Maldonat. in Marc.

A commiserationem posset, totique vrbi Ierosolymitanae, saltem propter templi amplitudinem, & religionem parceret, quod res illi indigna videretur, vt tantum, tamque elegans templum euerteretur. Hanc autem templi magnitudinem suadent amplius verba Christi, *magnas aedificationes* vocans eas; qui, quod ipsa veritas sit, neque quidquam, quod verum non esset, proferre poterat, neque verò quid, quod ultra veritatem transcenderet. sed de his alias. Nostrae explicationis filum retexamus. Apparet in summo huius substructionis porticus Israelis gentium porticui supereminens: & ea quidem columnarum, ac parastadum dispositione, immo verò multo magis atriorum, & porticum distributione, modum quoque ipsis substructionibus videtur praescribere: quod collata cum vniuersali Ichnographia, haec eadem Orthographia indicabit. Nam atrium Israelis in areas tres diuiditur, quibus pari mensura tres respondent fornices, viam illam desuper sustinentes, quae vniuersum circumdat templum, & inter peribolum, & murum iacet porticus gentium. Areas quaternae porticus diuidunt, ac finiunt, quibus adnumerandae sunt binae hincinde porticus atrij gentium: atque his quidem senis porticibus totidem in substructione respondent anterides, siue erismae. quae quidem erismae in imo procurunt quidem extra perpendiculum ad centenos cubitos, & paulatim sursum contrahuntur, donec in summo tantum procurant, quantum est crassus murus substructionis, hoc est, cubitos quinquaginta.

MAGNAS templi aedificationes vocat Christus Dominus.

TEMPLI atria, & porticus modum substructionibus praescribunt.

SVBSTRVCTIO

NVM TEMPLI SYMMETRIA

cum Vitruuij praeceptionibus confertur.

Cap. XVIII.

LIVD quidem maxime notandum hic sese offert, quod non sine maxima admiratione recolo; cum enim haec omnia multis ante annis ex ipsis huius fabricae principijs, & dimensionibus hausissem, nec quidquam me legisse eiusmodi apud Vitruuium meminissem, tandem incidi in Vitruuij locum ita de substructionibus agentis, vt omnia, quae tradidit praecepta ex huius substructionis obseruatione deprompta fuisse videantur. locus autem sic habet. Maxima autem esse debet cura substructionum, quod in his infinita vitia solet facere terrae congestio. Ea enim non potest esse semper vno pondere, quo solet esse per aestatem: sed hybernus temporibus recipiendo ex imbribus aquae multitudinem crescens, & pondere, & amplitudine disrumpit, & extrudit structurarum septiones. Itaque, vt huic vitio medeatur, sic erit faciendum, vt primum pro amplitudine congestionis crassitudo structurae constituatur. Hoc primum Vitruuij praeceptum vt intelligatur hoc maxime aedificio obseruatum, seu potius ex huius obseruatione desumptum, in memoriam reuocanda sunt, quae de mello à Salomone aedificato, & voragine cuncta-

Vitruu. lib. 6. cap. 11.

VITRVVIVS praecepta substructionis ex huius obseruatione deprompt.

Alibi som. 3. part. 1. lib. 2. cap. 8. 3. Reg. 11. v. 27. SUBSTRV-ctio quae dicatur, & congestio.

Iosephus 6. belli cap. 6.

Ioseph. 8. antiq. cap. 2. SUBSTRV-ctio laus.

FALSVM est, ab Herode substructiones templi factas fuisse.

QVO DIE fert à Meridia-na Orientalis substructio.

ciuitatis Dauid completa alibi diximus. Nam, ut ibi ostendimus, murum crexit ab ima valle meridiana templi, quam substructionem vocare licet, iuxta Vitruvianum loquendi morem: spatium vero, quod erat reliquum murum inter, & montem templi, terra completum, siue aggestum fuit. hoc verò totum spatium, quod coaequatam voraginem ciuitatis Dauid vocat historia Regum, vocaret Vitruvius congestionem. Non autem alia ratione de superstructione Orientali censendum est, quam de Meridiana, cum de Orientali plura dicat Iosephus, sic scribens: Fanum autem conditum erat, ut dixi, supra durissimum collem; Et initio quidem vix templo cum atrio Israelis, atque areae atrij gentium sufficiebat iacens in summo planities, quod undique praecipit erat, atque decliuus. Cum autem Rex Salomon, qui etiam templum aedificauerat, muro eius partem ab Oriente cinxisset, vna porticus aggeri est imposita, &c. Huius autem substructionis alibi meminit his verbis: Dici autem non potest, ac vix etiam oculis credi, quam mirandum fuerit illud exterius fanum. Ipse contextus indicat de atrio gentium loqui, cum illud conferat cum atrio Israelis, cuius ante meminerat. Vallibus enim expletis tam profundis, ut ad prospectum oculi caligarent, & aggesta ad quadringentos cubitos terra, eam vertici montis, in quo templum exstructum est, aequauit. Hanc cinxit duplicibus porticibus, quas columnae e nativo saxo sustentabant, & laquearia cedro expolita tegebant. Haec ille, in quibus non satis sibi constans videtur esse Iosephus, cum hic substructionibus, & porticibus cinctum dicat à Salomone intra septennium templum; ibi verò tantummodo Orientale latus. At quamuis dubitari facile possit apud Iosephum, num vnus Salomon, an verò & alij quoque Reges post eum vniuersam templi substructionem absoluerit; illud tamen in dubium venire non potest, quia manifestè falsum est, quod quidam nostra aetate affirmarunt, substructiones has ab Herode constructas fuisse. quibus ipse palam, contradicit Iosephus, qui etiam illa referens, quae Herodes aedificauerat, cum ad superstructiones venit, semper has explicat à Salomone aedificatas fuisse. id quod mox afferendo eiusdem testimonio confirmabitur. Illud tamen me certo affirmare posse non dubito, Scriptores illos nouae illi sententiae minimè subscripturos fuisse, si animaduertissent, eam ex aduerso pugnare cum illis omnibus sacrae Scripturae locis, quae à Salomone tradunt mello aedificatum fuisse, cum, ut alibi ostendimus, nihil aliud mello significet, quam huiusmodi substructionem. Sed de muri auctore alibi, nunc quod ad substructionem spectat. Hoc vno Orientalis substructio à Meridiana distare videbatur, quod haec in voraginem quandam angustioiorem definebat, cui respondebat altitudo ferè aequalis ex aduerso in monte Sion; at verò Orientalis substructio Opheli imminens, in latissimam vallem Iosaphat quodammodo definebatur; ita ut eius prospectus maximè esset conspicuus, ut ex Euangelij loco paulo ante allato, & ex ipsa vrbis imagine constare poterit. Iam verò propius ad rem accedentes, murus Israel non potuit super congestione fundari, quin ad solidam vsque montis firmitatem descenderet; alias enim vitiosa nimis esset structura, & ruinae maximè pareret, quod quam longissimè abesse debet ab huius aedificij consideratione. atqui substructionis crassitudinem consimili argumento confirmare licebit, fuisse non-

A minore latitudine porticus gentium, & muri illam ambientis, quae praedictae imminet substructioni; est enim quinquaginta ferè cubitorum, atque adeò murus substructionis quinquaginta cubitorum, calamo vno superans praedictae porticus latitudinem. Superest autem inter substructionem hanc, & murum Israelis congestio quinquaginta cubitorum, quanta videlicet est latitudo atrij gentium: ex quo fit, ut congestio ipsi substructioni latitudine sit par; ita enim fieri oportuit, propter congestionis sexcentorum cubitorum longitudinem, altitudinem, trecentorum, propemodum infinitam. Hoc verò significare voluit Vitruvius, sic scribens: Itaque ut huic vitio medeatur, sic erit constituendum, ut primum pro amplitudine congestionis crassitudo structurae constitatur. Illud verò pro amplitudine, quod rationem, ac debitam proportionem exigere videtur in hoc nostro aedificio, paritatem denotat, cum congestio quinquaginta sit cubitorum substructionis crassitudini par. Neque verò hac vna constituta substructionis crassitudine contentus fuit Vitruvius, sed insuper haec verba adiecit: Deinde in frontibus anterides sitae erismae sint, vna struantur. Anterides, erismae, Graecae voces ab eodem deducuntur verbo *ἐρίσσω* herido, firmo, figo, fulcio. Ideo erismae, siue, ut alibi scripsit *ἐρίσσω* para herisinata, sunt fulcimenta, ut bene notauit Philander. Hinc fit compositum *ἀντερειδω* anterido, contrafulcio, vel obnitor, indeque *ἀντερειδω* ante-pila structuram fulciens. vocis notionem, potius quam rem ipsam significare videtur vox Italica *contraforti*; rem potius indicat altera *specroni*. Hispani vocamus *entiuos*. Porro anterides vna cum substructione faciendas esse praecipit Vitruvius, illud innuens, quod in huiusmodi fulcris maximè requiritur, nimirum ut ipsa anteridum structura bene sit connexa, & colligata, & secum ipsa, & cum ipsa substructione, quod fieri vix potest, nisi eadem structura, eodemque tempore erismata fiant, & substructionis muri. id quod merito notandum, ac maximi faciendum duxit Iosephus, de huius substructionis fabrica sic scribens: Huius, montis inquam Moria, verticem prius Salomon Rex noster, iussu Deum muro circumdedit. Radices quoque eius alio muro cinxit, cui versus austrum subiecta est vallis profunda. Hic murus, conflat saxis grandibus, plumbo inter se iunctis complectens interioris spatium, & in profundum descendens, ut miranda sit magnitudo, & altitudo structurae forma quadrangulata. Saxorum enim magnitudo a fronte est conspicua, interiora ferro iunctas iuncturas continent contra omnium temporum iniurias firmissimas.

Sed ad Vitruvium redeamus, qui haec praedictis de erismis subiungit: eaque inter se distent tanto spatio, quanto altitudo substructionis est futura crassitudine eadem, qua substructio. Hunc locum explicans Philander. Habet, inquit, Superbi Tarquinij agger (is hodie ab aede Sancti Viti ultra Diocletiani thermas protensus cernitur) anterides, sed aliquando frequentiores, aliquando rariores, quam Vitruuij praescriptum patitur. Quam rem bene consultus, quisquis fuit ille, Architectus pro loci natura temperauit. Haec ille. Hoc porro praeeptum Vitruvius communes fabricas respexisse videtur, quarum nulla ad tam incredibilem ascendit celsitudinem, quanta haec nostra est. Accedit huc etiam, quod vel ipse Vitruvius, vel ij, à quibus Architecturae praeepta, legesque susceperat, fortè diffidebant, tam omni-

CONGESTIO substructioni par.

Vitru. lib. 10. cap. 1.

QVID ANTERIDES, quid erismae sint.

Philander ibid.

Iosephus 15. anti. cap. 14.

ERISMATA, & murus, cui adiacent, vna facienda, ac bene colligata.

CRASSITUDO, & distantia anteridum.

Sym-
etionis sym-
metria quam
maxima.

Ezech. 42.
V. 16. & seq.

PARTIVM
de anteridum
substructionis
mensurae, ac
proportiones.

VITRVVII
locus explica-
tus.

PERQVAM
pro plusquam.

IN I M O
magis subtru-
ctio à conge-
stione propel-
litur.

omnimodam, tamque exactam partium symme-
triam, vel in ipsis substructionibus posse ab om-
nibus observari. quapropter illa tantummodo
praescripserunt, quae firmitati substructionis
conducere possent, reliqua, quae ad decorem, ac
venustatem, consultò praetermiserunt. Ego verò,
cum in hoc architectando aedificio nullam aliam
legem mihi praescripserim ab ea, quam numeri
ipsi calamorum, aut cubitorum, quos sacrae Scri-
pturae tradunt, praescriberet, quo magis ac ma-
gis rationes symmetriarum perpendo, eo magis
admiror Dei optimi, ac maximi in eo architectan-
do sapientiam. Nam tota periboli in singulis la-
teribus longitudo centum viginti quinque cala-
morum fuisse ab Ezechiele traditur, ut in eius
explanatione videbimus: quorum octoni calami
cubitis exaequantur quinquagenis, quanta est
anteridum latitudo, & in summo prominentia:
tantundemque recedunt ab angulis extremae an-
terides, quò ipsi respondeant muro substructioni-
nis, cui supereminet porticus gentium. Et quo-
niam in angulis maiorem adhibendam esse mu-
nitionem certum est, ideo haec extrema erismae
à proximis quinquaginta tantum cubitis distant,
quanta est atrij gentium extra porticus latitudo:
cum reliquae ab invicem centenis, ut dixi, di-
stent cubitis. Altitudo verò huius substructionis
trecentorum cubitorum fuisse definitur à Iose-
pho. quapropter erismae, altitudinem sortien-
tur suae latitudinis sextuplam, quanta videli-
cet est humani corporis altitudo ad proprii ve-
stigij longitudinem. Prius tamen quam reliquas
proportiones persequamur, operae pretium fore
existimavi, reliqua Vitruvii de hac re verba,
percurrere. Procurrant autem, inquit, anterides ab imo,
per quam crassitudo constituta fuerit substructionis,
deinde contrahantur gradatim, ita ut summam habeant prominen-
tiam, quanta operis est crassitudo. Hunc locum, ex ijs,
quos videre potui, nullus interpretum assecutus
esse videtur. Sed quoniam eorum sententias re-
fellere non vacat, quid sentiendum esse arbitre-
mur, breuissime ac dilucide proponemus. lectoris
deinde iudicio, in quo illi à vero aberrauerint,
statuendum. Atque illud magis est perspicuum,
quod Vitruvius ultimo loco tradit, nimirum ut
promineant in summo anterides extra subtru-
ctionis crassitudinem, quanta est ipsa substructionis
crassitudo: id enim denotant illa verba: quanta
operis est crassitudo. Illud, propter dicendi modum,
ac phrasim, maiorem inuoluit difficultatem, quod
initio dixerat, ita ut nonnullis suspicio inciderit,
mendum librarij vitio subrepisse, ac pro, per-
quam, plusquam legendum fuisse. Ego verò,
quamvis de mendo nihil ausim affirmare, ne vi-
dear illis subscribere, qui temere antiquos quos-
libet Scriptores corrumpunt, correctionis causa;
tamen cum esse verum loci sensum, quem eius-
modi correctio indicat, haud dubito. An verò
Latina phrasis admittat, ut perquam dicatur pro
plusquam, iudicent bene de lingua Latina meri-
ti: mihi enim Vitruvium Latinae linguae peritissi-
mum sequi certum est. Loci igitur sensus est, ut
anterides in imo, quod celsitudine substructionis,
quasi longiori veste, maiori vi à congestione
propelluntur anterides, eae amplius procurrant,
quam quae fuerit substructionis crassitudo, ac
deinde contrahantur gradatim, ita ut summam habeant
prominentiam, quanta operis, siue muri subtru-
ctionis est crassitudo. Hoc autem, quantum pro-
currere debeant in imo anterides, non definit

A Vitruvius, puto, ut pro loci, ac firmitatis ratione
à prudenti Architecto constitueretur: at nos
quamvis eiusmodi nec sumus, nec haberi veli-
mus, quoniam nullibi huiusmodi prominen-
tiam decerni comperimus, eam consimili prae-
dictis ratiocinatione constitui posse arbitrati su-
mus. illis igitur inferioribus prominentijs haud
secus innitetur fabrica, quam pedibus homo;
humani igitur pedis erit ei apta proportio. Pedis
longitudinem Albertus in tres aequas partes di-
vidit, quarum anteriorem digitis, mediam ossi-
bus, & nervis, postremam tibiae iuncturae, ac
talo tribuit, ex quo fit, ut pes à tibia promineat
duplo, plusquam tibiae anterior pars à tali extre-
ma, atque adeò centum quinquaginta cubitos
prominere fecimus à muro substructionis imas
anterides, summas quinquagenos (tantundem
enim crassa est substructio) centenos reliquos
gradatim contraximus. & quamvis vocis origi-
ne idem significari videatur, ac si per gradus
contraheretur, iam tamen usus obtinuit, ut gra-
datim idem significet, quod sensim. Quapro-
pter nos primum gradus subiecimus substructioni,
vel, ut Vitruvii verbis utar, scamillos im-
pares adiecimus, hac ratione: anterides in imo
cingitur trium calamorum fascia, hoc est, dimi-
diae latitudinis erismae, sublati binis illis hinc
inde calamis incumbarum; sic dicuntur sti-
pites illi, quibus incumbunt fornices. At in
summo fascia quaternos alta est calamos; pro-
pter nimiam enim altitudinem tantundem adij-
ciendum fuerat, ut aliquam videatur habere ad
latitudinem proportionem. Huic igitur imae
fasciae alia subiicienda fuit quattuor calamo-
rum, & huic tertia quinque: sic fit, ut fasciae de-
bitam seruent venustatis proportionem, ac om-
nes simul duodenos altae sint calamos, qui
quarta pars sunt quadragenorum octonum, qui-
bus trecenti illi altitudinis cubiti continentur,
ut in ipsa videre est Orthographia, in qua om-
nes lapidum ordines altos fingimus calamum
vnum, hoc est, cubitos sex cum quarta parte
cubiti, de quibus Iosephus: Saxa, inquit, quadra-
genum cubitorum magnitudinis erant: nam & pecuniarum
copia, & populi largitas maiora dictu conabatur. Has igitur
retractiones fecimus ita per gradus, tum ob
dictam rationem; tum verò maximè, quoniam
non aequale fuisse videtur solum in ima valle
ophel, quae huic erat subiecta structurae, sed
ad Meridiem depressior, ad Aquilonem celsior,
id quod alibi satis apertè me demonstrasse reco-
lo. Subscribit his Iosephus, de hac substructione
sic scribens. Cuius quod humillimum fuit trecentis cu-
bitis, munierant; in quibusdam vero locis pluribus, non ta-
men omnis altitudo fundamentorum videri poterat; mul-
tum vallibus obrutis, ut angustas vias oppidi coaequant,
igitur, ne huiusmodi soli inaequalitas ipsas an-
terides absconderet, quod vitiosum est, & ma-
ximè vitandum in structura, gradus illos apta-
uimus, haud aliter quam stylobatis gradus re-
spondent in templorum porticibus. Demum
vestibula illa, seu loculamenta fornicibus oper-
ta sic manent, duplo ferè altiora quam lata,
gratissima proportionem. Haec autem omnia de
substructione tractanda in praesentiarum duxi,
cum, quod nullum videbantur deinceps commo-
diorem posse sortiri locum; tum, ut à fundamen-
tis, quasi naturae ordinem sequentes, aedificij
tractationem aggredieremur. Vnum tamen su-
peresse videbatur, quo uniuersae huius primae
Ortho-

Albertus Du-
rerius lib. de
symmetria
part. corp. hu.

HUMANI
pedis propor-
tio anterides
mensurat.

GRADVS
substructioni
quaro subij-
ciantur.
Vitruv. lib. 3.
cap. 3. & 5.
cap. 9.

Ioseph. 1. ar-
chiq. cap. 14.

Alibi tom. 1.
parte 1. lib. 3.
cap. 21.

ALIA QVO-
que ratione
gradus in sub-
structione
sunt.

MEMBRA
in aedificio
abscondere vi-
tiosum est.

Orthographiae rationem redderemus, ut aliquid de porticibus summis diceremus; verum & haec proprium habent tractationis locum, & hic tam sunt exiguae, ut in eis vix possent minutiora membra, & ornamenta signari. quapropter cum hac ratione maiores fuerint aliae factae Orthographiae, quae hic dicenda videbantur, in proprium caput reijcienda sunt, quo eiusmodi Orthographiae, Deo bene fauente, explicabuntur.

DE PECULIARI

QUADAM ATRII INTE

rioris Ichnographia.

Cap. XIX.

EFFICULTAS illa, quam extremo superiore capite attingebamus, nimirum quod vix, ac ne vix quidem membra aedificij omnia, atque ornamenta in superiore Orthographia possent exprimi, nedum à lectore discerni, tanti ponderis est, ut vel una posset novas exigere descriptiones, novos sumptus, novum opus. Quid enim nobis profuisset, tam improbo labore, tot sumptibus, tot incommodis, quibus vita etiam nostra nonnumquam periclitabatur in explicando hoc templo, vel potius in explicando Dei Optimi sermone de templo, defatigatos fuisse, si illud vnum, quod maximè ad Dei gloriam optabamus, nimirum ut intelligeretur, ipsis datis descriptionibus, consequi nos posse desperaremus? Quamvis enim adhuc lectori minimè perspectum sit, quibus sacrae Scripturae verbis haec contineantur, aut quam potissimum ob causam olim scriberentur, ac modò ab Ecclesia Catholica legenda proponantur, tamen ea omnia tunc esse perspecta poterunt, & cognita, cum totus noster hic liber legetur, cuius extrema Ezechielis visio nulla ratione absque

MINORES
ac maiores Or-
thographiae
cur fiant.

his, quasi primis principiis percipietur. Fuerunt quidem, mihi credat lector, descriptiones aliae maiori forma conficiendae, neque frustra putet minores has factas fuisse; non enim fuisset papyrus vlla tam magna, quae maiores posset commodè capere, quae libris annexae darentur in vulgus. Hanc vnam tamen utilitatem afferret in primis illa, quam protuli substructionis Orthographia, & eius, quae desuper erigebatur vtriusque porticus, quod cum singulas primi ordinis columnas tantae crassitudinis fuisse intelligat, quantam possent, ut ait Iosephus, tres homines confertis inter se completi brachijs, quibus pares esse pilas illas cognoscet, quae murum atrij gentium ornant extrinsecus, eas perpendens, collatione substructionis tam exiguas videri, ut fere sine perspicillis non videantur. huius quidem substructionis magnitudinem fuisse propemodum immensam cognoscet, & quae ipsam quodammodo superare videatur humanam cogitationem. Sed his, quae ad templi magnificentiam faciunt, praetermissis, quae ad reliquas

Iosephus, 15.
antiq. cap. ult.

A descriptiones explicandas spectant, ordine prosequamur. Et illud in primis proponendum est, quod, propter allatas rationes, vniuersas templi ideas, quod ad fabricam spectat, vna Scenographia dempta, sub triplici modica cubitorum mensura expressimus, quam, ut diximus, vulgo nos petipie vocamus. Maxima fuit illa, sub qua tres Ichnographiae, & quattuor templi Orthographiae fuerunt factae, quas initio proposui; minima verò ea, qua tres Ichnographiae vniuersales, cum ea, quam dixi substructionis Orthographia confectae fuerunt. Alia quoque mediocris adhibenda fuit cubitorum mensura, ita contenta, ut Orthographiae cum suis quaeque membris videri possent, atque ornamentis, nec tamen papyri modum plus nimio excederent. Sed quoniam, ut dixi, vix possunt Orthographiae exactam aedificij rationem ostendere, nisi cum suis Ichnographijs conferantur, ideo & sub eadem mensura alia quoque fuit Ichnographia paranda, cui respondeant ad vnguem proponendae Orthographiae. Et haec quidem Ichnographia esse vniuersi templi prae magnitudine non potuit, quoniam paucioribus, quam duodenis eiusdem magnitudinis folijs non potuisset comprehendi. fuit igitur facienda partis, & quidem nobilissimae, cui hic est impositus titulus: VESTIGIVM ATRII INTERIORIS,

OMNES
fabricae ideae
sub triplici
sunt modica
cubitorum
mensura.

ET SANCTVARII. Huic verò titulo alius additur, finem indicans, propter quem haec sit facta Ichnographia. estque huiusmodi. EIVSDEM CVBITORVM MENSURAE SVNT ORTHOGRAPHIAE VNIVERSALES. Atque ob hanc causam seorsum ab alijs Ichnographijs hanc vnam explicandam esse duxi, atque vna cum ipsis reponendam Orthographijs. Est autem & alia huius praeponendae Ichnographiae, & praecipua fortasse causa, quae ad aliam adhibendam cubitorum mensuram nos impulit; nimirum, quoniam in parua illa atriorum Ichnographia apponi non poterant distinctae, quae ad huius atrij ministeria ibidem exstitisse recensentur, ideo opus fuit maiori forma hoc atrium fingi, quo eiusmodi instrumenta omnia vel saltem ea sine quibus intelligi Prophetam noster haud posset, suis locis apponerentur.

In hac igitur Ichnographia, ut ad propria descendamus, domus Domini in medio atrio primum visitur, cum ijs omnibus membris, atque instrumentis, quibus in priori illa maxima eiusdem Ichnographia conspiciebatur. Hoc vno haec ab illa distat, quod haec platea quadam viginti cubitorum latitudinis vndeque cingitur, quae rursum triplici ex parte lata porticu circumscribitur; ex reliqua Orientali peribolo tantum, illi haud dissimili, qui totum atrium cingit interius. Illud verò hic potius obseruandum, quia commodius quam alibi, quod centra semicolumnarum atriorum directè aduersis respondent templi circumquaque antis, quamvis duplo sint latiores quam illae. Ac ne quidquam deesse videretur ad perfectam rationem symmetriae, postes ipsi atriorum latitudine pares sunt ipsis antis templi, ut singula suis locis, sacra Scriptura probante, confirmanda sunt. In porticibus praeterea meridiana, & aquilonari scalae illae apparent, quarum longa oratione meminit Propheta. earumque graduum numerus facile poterit suis locis computari. Ab Occidente murus fabricam claudit perpetuus

PECULIARIS
Ichnographia
atrij interioris.

IN HAC
Ichnographia
plurima tem-
pli instrumen-
ta suis locis
apponuntur.

Ezech. 41.
v. 9.

semi-

femicolumnis hinc atque illinc ornatus, in quo fenestrae in medijs intercolumnis aperiuntur. parent quoque in eo binae illae portae in medijs quadratis porticibus, quas eiectionis dici ostendimus: atque in eis septeni illi gradus atrij exterioris, portarum gradibus, numero, atque altitudine respondentes, quod vniuersarum porticum templi area aequae librata sit. His autem portis proximae sunt scalae, ad vsum cenaculorum iuxta symmetriam dispositae, quarum mensurae, & graduum numerus prioribus, iam dictis, respondent. & haec de Occidentali Ich-nographiae parte nunc dicta sufficiant. In Orientali tres illae apparent celeberrimae atrij interioris portae, cum suis vestibulis, thalamis, frontibus, gradibus, atque alijs, quae in ipso quadragesimo Ezechielis capite recensentur, mensurantur, repetuntur. In earum Aquilonari, & Meridiana constituuntur hinc atque illinc quaternae illae lapideae mensae, pro sacrificiorum vsum, quem infra dicere suadebit Ezechiel. In portarum medio quadrata iacet area atrij interioris, quae propriè ad sacerdotes pertinet, utpote in qua ferè omnia eorum ministeria peragebantur. clauditur hoc atrium à Meridie, Oriente & Aquilone porticibus, ab Occidente peribolo eodem, quo plateam ante templum concludi paulo ante dicebamus. In quo peribolo bina ostiola hinc atque illinc aperiuntur, nullum in medio, reuerentiae, & religionis ergo, ne videlicet per ea egressuri terga templo verterent. praedicta vero ostiola non temere, aut casu facta, sed ferè ab vniuerso vestigio deducta sunt, utpote postibus orientalem portam muniuntibus recte respondentia. In atrij medio altare illud aeneum ita constituebatur, ut ternis, cum interioris, tum exterioris atrij portis esset conspicuum. Altaris verò ipsius vestigium, eius ferè singula membra, partes, mensuras indicat, & quadratam formam, ab Oriente gradus, peribolum, seu coronam circa fossam, quae ad suscipiendum victimarum sanguinem iacet in imo: crepidinem deinde utramque, ac demum ipsum altare superius, quod craticula operiebatur, lignis, atque ignibus continendis, cineribusque excernendis apertissima, quorum omnium formam, ac dimensiones Ezechiele duce proponemus. Altaris dexteram ab Oriente occupat mare illud aeneum, magnitudine, artificio, capacitate admirandum, cui ex aduerso stat pulpitum illud, quod musach sabbati dicebatur, quod quamvis ligneum esset, propterea omittendum non fuit, quod mari ipsi quodammodo responderet, ne videretur à latere sine aliqua symmetria constitutum. Tandem deuit bases lutherum ibidem assignari, quae, quoniam plures erant, magnitudine, artificio, & opera mirabili non parum conducere videbantur ad huius atrij, immo & ipsius templi magnificentiam, & pompam. Sed de vestigio iam satis, quoniam haec omnia figillatim suis locis pertractanda sunt.

ALTARIS
aenei partes.

DE DVPLICI
VNIVERSALI ORTHOGRA
phia. Cap. XX.

VCCEDIT huic ordine prima atriorum Orthographia, in qua haec verba leges: VNIVERSI TEMPLI HIEROSOLYMITANI ORTHOGRAPHIA, QVAE OSTENDIT ORIENTALEM FACIEM MVRI ATRII EXTERIORIS, ET PARTEM MVRI PORTICVS GENTIVM, QVAE DEINDE DICTA EST SALOMONIS. Non est silentio praetereundum potentissimi pariter ac sapientissimi Regis de hac vna descriptione iudicium: nam, quid de omnibus senserit, facta ipsa testantur. Is est felicitis recordationis PHILIPPVS secundus, dominus, ac moecenae meus meritissimus. Cui, cum praesente Rege nostro PHILIPPO eiusdem nominis tertio, domino nostro, ac eius sorore Elisabetha Archiducissa Austriae, Belgij domina, atque alijs principibus viris, singulas has descriptiones eodem fere ordine, quo hic eas recensui, explicassem, ipsaque Maiestas Regia perhumaniter de singulis partibus quamplurima sciscitata percepisset; immo verò etiam & quae deerant adnotasset: cum ad hanc vnam ventum esset descriptionem, in tantam raptus est admirationem, ut non se potuerit continere, quin in haec ipsa verba prorumperet: o extraño edificio, o raro, peregrinum, & inauditum aedificium. Quod quidem testimonium eo pluris à me aestimatur, quo clarius tanti Regis Maiestas, modestia, & quasi innata moderatio, cum summa aedificiorum cognitione, & frequenti eorum videndi usu coniuncta, mihi penitus erat cognita, atque perspecta. Nam cum Regia Maiestas nihil haberet antiquius, quam ut diuino cultui, & religioni seruiret; ac propterea exsternendis summis, ac magnificentissimis templis Regio apparatu, quod in se erat, additus esset; cuperetque his etiam ut maxima accederet artis, rationisque praestantia, ac propterea architectorum sapientissimi alij conquirerentur, alij vltro spe quaestus, & gloriae ad ipsum confluere, fiebat, ut hi omnes artis suae indices, atque industriae Regi offerrent quam accuratissimas templorum, aut aliorum aedificiorum formas, non modò eorum, quae fuerant, sed & eorum, quae mente assequi potuerant, ad hoc vnum potissimum excogitata, ut Regis animum in admirationem raperent. His verò schematis euoluendis ita delectabatur, & tam perfectas mente concipiebat aedificiorum formas, ut hac vna re, quae difficilis est, ut mihi Ioannes ipse Ferrerius affirmavit, cognouerim, à Rege ipsos etiam peritissimos architectos esse superatos. Horum verò schematum ego ipse saepe apud eundem Regem architectum, non modò arceas plenas euolui, sed & aedes etiam plenissimas. Quae omnia cum mecum ipse perpendo, facile mihi persuadeo, vocem illam, quam de ore Regio, grauissimis, certissimisque testibus praesentibus, ego ipse audiui, & quasi quoddam oraculum

REGIUM
celebre testi-
monium.

sum suspexi, non casu, aut temerè prolatam, sed quod prae omnibus alijs, quas viderat, aedificiorum idacis, haec vna Regis animum, ac mentem perspicacissimam posset penitus non explere modò, sed etiam superare. nec mirum, cum in hoc opere Diuina Architecti rerum omnium maximi effulgeat sapientia, quae eo magis humanas, siue etiam angelicas mentes in sui rapit admirationem, quo perspicaciores sunt, & maiori cum lumine eam intuentur. quod si alijs deinceps huius aedificij aspectus nullam eiusmodi pariat admirationem, perpendant ij, an ex aedificij tenuitate nascatur, an verò ex eorum animi magnitudine, & rerum perceptione maiore. Verum ab his temperandum mihi esse iam duxi, ne non satis à seipsis probata videantur ea, quae rudi hac mea, & incrudita oratione commendantur. Ad eius explicationem propius accedamus.

Ostendit haec primùm Orthographia (vt ab imis extimisque ad interiora, & ad summa procedamus) hinc atque illinc periboli formam, qui vniuersam domum circumdabat, & aequè latus, atque altus dicitur fuisse calamum vnum. Sed tamen peribolus nulla ex parte integer est; illinc enim aenea lamina non ampliùs extendebatur; hinc verò peribolum oportuit abscindere, quo stylobatarum, & podij vtriusque atrij, gentium & Israelis forma pateret: sed quoniam totus peribolus sibi similis est, ex hac parua quantumvis parte vniuersi conijcietur forma. Sunt enim in eo stylobatae ordine dispositi, inter quos marmorei cancelli disponuntur, fenestris obliquis, hoc est rhombis, non quadratis foraminibus perterebrati. Super stylobatis sphaeras apposuius, quod, quomodo desuper ornarentur, minimè habemus compertum, neque aliud suadeat ratio fabricae, quo aptius possent ornari. Pars deinde apparet in hac Orthographia muri porticus gentium exterior, in eo stylobatae, & interiacens podium inferiorem sustinet muri, & parastadum partem: hae deinde suis spiris, & capitellis ornantur, immissa desuper coronice, & in zophoro triglyphis appositis, vt in reliquis templi contignationibus distribuuntur: murus simplex, ac purus fenestrarum duplici ordine tantum ornatur. desuper peribolus doma cingit: cui eminent secundì ordinis columnae, trabeationem, ac tectum sustinentes, dispositis super columnis acheroterijs ornatum. Hic porrò murus, quamuis vniuersum vnde quaque cingeret templum, è medio sublatus est, quo manifestaretur murus atrij Israel, qui omni ornamentorum genere illustris erat, ac celeberrimus. In eius medio porta aperitur Orientalis, ad quam gradibus septem ascendebatur. Stereobatae inter stylobatas columnarum fenestris ornantur, quae lumen cryptoportibus immittunt. Triplex columnarum ordo altitudinem complet sexaginta cubitorum. super porta, & super castellis quartus erigitur ordo: atque in castellis medijs quadrata alia castellula eriguntur, quintò columnarum ordine munita, atque exornata. super haec omnia facies eminent vestibuli sanctuarij, quae miram cum reliquis omnibus aedificij partibus, ac membris symmetriam, ac venustatem parit. Sunt autem ordines hi omni ex parte, supra quam dici potest, aut credi, ornatissimi, non modo ipsius Architecturae proprijs ornamentis, verum etiam ab ipsa sculptura mutuatis alijs, vt coronae,

A palmae, flores, fructus indicati potius quàm expressi argumento esse possunt. Sed longum esset hic omnia percensere, satius erit, vt lectorem hortemur, vt de singulis singula, quibus tractantur, perquirat loca.

Demùm extrema Orthographia huic eminent inscriptioni. DISSECTI TEMPLI SALOMONIS ORTHOGRAPHIA OSTENDENS INTERIORA PORTICVVM ET CRYPTOPORTICVVM, ET ORIENTALEM SANCTVARI FACIEM NECNON TERNOS EIVSDEM FACIEI ET ATRII INTERIORIS ATQVE EXTERIORIS ORDINES BINOS QVE ATRII GENTIVM. Vix dici potest, nedum breui oratione perstringi, quantas vtilitates, & commoda Architecturae praestet, dissecti aedificij videre Orthographiam. Quis enim sub vnum aspectum proferre posset tot tamque varias aedificij partes, natura, situ, dispositione, ac forma à sese inuicem longè semotas, nisi hanc adinuenisset dissecti aedificij pingendi rationem? In ea verò illud potissimum obseruandum est, vt dixi, perspecta nimirum vt apprimè sit in ipsa Orthographia, quatenam pars aedificij, qua parte sublata repraesentetur: sic enim fiet, vt, quibus Ichnographiae partibus singulae huius Orthographiae respondeant, faciliè intelligatur, quo ignorato, quamplurima ignorari necesse est; cum non sine magna iactura, & confusione, quae putabuntur cognosci, alio referentur, quàm debeant; quod eo periculosum est magis, quo eiusmodi plerumque defectus à paucioribus, ijsque peritioribus corrigi possit: quoniam aedificij partes aliae alijs sunt similes, non omnes eadem. Huius rei gratia, si in primo vestigio vniuersali, sublato altari de medio, linea quaedam ducatur per medias portas Meridianas, & Aquilonarem atriorum, eique erigatur perpendicularis ad pavementum plana indefinita superficies, ea quidem omnia atria, porticus, muros, recta, fundamenta denique omnia diuidet. Sublata igitur anteriore parte, quae ad Orientem reliqua fuerat, quod superest aedificium omne, hac vna Orthographia exprimitur: in qua interior facies periboli, qui ab Occidente viam exteriori cingit, primùm exprimitur, ei nulla re dissimilis, quae in superiore Orthographia expressa fuit exterior eiusdem periboli facies. Murus deinde succedit atrij gentium per mediam portam sectus, ex quo fit, vt postium latitudo, portae altitudo, fenestrae desuper, quantumque dilatentur interiorius, videri, ac mensurari faciliè possit, necnon antae, quae murum exteriorius, & semicolumnae, quae illum interiorius ornant, quantum procurrant, quomodo exornentur, quàm exactè hae illis respondeant, atque alia id genus propemodum infinita obseruari poterunt. Ibi etiam contignatio facta demonstrat eam, quàm persequitur Vitruuius ornamentorum originem, de qua nos aliàs trabes item quasdam longiores, breuiore alias, nonnullas porticus latitudinem velut colligantes, alias in longitudinem protensas: desuper domata peribolis vtrinque munita licet obseruare. Binae insuper columnae eriguntur, medijs porticus inferioris columnis ita ad perpendicularum impositae, vt harum centra illarum respondeant centris, quae tandem propria contignatione, fastigio,

DISSECTI
templi Ortho-
graphia, eius-
que vtilitates

PERIBO-
lus atrij de-
scribitur.

QVOMODO
sit consideran-
da aedificij se-
ctio.

Vitruv. lib. 4.
cap. 2.

stigio, ac tecto operiuntur, & suis ornamentis quasi coronis illustrantur. Succedunt his aliae obscuriores columnae, interiores illas referentes, quae Occidentalem porticum Gentium fulciunt, templique postica respiciunt: inter quas fenestras aperiuntur, quae interiores ostendunt earum retractiones, nec habent ornamenta exteriorum similia. Eadem verò, quae de hac porticu gentium secta dixi, quoniam cum reliquis porticibus sunt communia, in illis repetenda non sunt sed iuxta praedicta examinanda. quae verò eorum sunt propria, quam breuissimè perstringam, quoniam singula deinde confirmanda suis locis sunt.

PORTICVS
Israelis secta,
in qua ea re-
cententur,
quae capite 40
Ezechielis
mensurantur.

Porticus Israelis secta, multa proponit attentionis perpendenda, cryptoporticus in imo, earumque quadratas pilas, marmoreas fornices, obli- quas fenestras, vniuersam denique dispositio- nem, propriamque fabricam: quam expendendam esse monemus, atque illud in primis, ex quo omnes ducuntur dimensionum proportionem, quam aptè superiores columnae cum suis stylo- batis, & hi cum suis proiecturis, solidis insistant pilis. Ex atrio gentium ad portam accedenti- bus, septeni gradus occurrunt, ac postis portae, quem calamo primum mensurauit angelus, cui similis respondet in alio muro porticum conclu- dente, cum binis alijs dimidijs postibus, muris adiectis, & fornicibus desuper colligatis, porti- cum interna diuidunt vestibula inter postium stylobatas. quod reliquum est spatium cancellis oclusum tres thalamos exhibet aequè longos, ac latos singulos calamo vno: quibus tres alijs per omnia similes, & aequales ex aduerso re- spondent in reliqua parte templi, quam initio fastullimus. His autem vestibulis, postibus, se- micolumnis, fornicibus similia sunt non mo- do aliarum portarum vestibula, & reliqua, ve- rum & omnium atriorum, ut ipsa indicat Ortho- graphia; cuius inferior ordo muros omnes postibus distinctos ita aperit, ut ille tantummodo con- spiciatur cum suis fenestris, qui templum ipsum ab Occidente claudit. Ordinem primum prima coronat contignatio, cuius exteriorem faciem a- triorum arcis respondentem vides, formam inte- riorem, ac dimensiones, in sectis porticibus. Su- perstat huic secundus ordo, cuius muri perpetui sunt, non verò fornicati, ut inferiores atriorum; in eis tamen duplices fenestras aperiuntur, qui- bus non minus atriorum facies exornantur, quam illustrantur cubicula. abscissae verò porti- cus mediam porticum cubicula vtriusque osten- dunt, cuius fenestras sunt illae, quae in Oc- cidentali muro aperiuntur: qui murus quingen- tis cubitis mensuratur ab angelo, & ab Ezechie- le dicitur esse diuidens inter sanctuarij, & vul- gi locum. Huic etiam ordini propria imponi- tur contignatio, quae exterioribus responder ornamentis columnarum: cui omnino simi- lis est tertius ordo, hoc vno ab illo distans, quod, praeter planam contignationem, qua bini alij ordines operiuntur, hic aliam quoque habet fastigiatam, quae tecta atriorum ita in vtram-

A que partem procliuia facit, ut inde imbres è caelo cadentes facillè effluant, ne ibidem ali- quamdiu manentes tecta penetrent, & mate- riam aut vitient, aut, ut quod minus est dicam, deturpent; ac desuper ambulantes commo- dam praestent, non nimis asperam soli erectio- nem. Ascendunt desuper castella, de quibus non est modò dicendum per singula. quod verò ad quartum ordinem spectat, qui super Orientali porta in praecedenti Orthographia describitur, quoniam is non tam firmis nititur ratioecinati- onum fundamentis, ut negari non possit, non de- scribitur in hac secunda Orthographia: neque propterea tantum, verum etiam ne castellorum prospectum impediret, qui certioribus confir- mantur sacrae Scripturae testimonijs. Atque, ut finem iam dicendi faciam, in omnium atrio- rum medio facies illa sanctuarij celeberrima, praefertur, quae, quoniam duplo altior est, quam atria, ac triplici etiam ordine erigitur ut illa, sit, ut membra quoque singula huius aspe- ctus sanctuarij, duplo sint maiora similibus atrio- rum membris. Maximè autem animaduerten- dum est in hac descriptione, quam aptè, quanta- que cum symmetria, & decore à summo angula- ri lapide gradatim descendat hinc atque illinc fabrica, usque ad infimum peribolum; quidque, & quantum splendoris, ac magnificentiae huic accederet aedificio, si licuisset imas simul re- praesentare substructiones. sed quia minimè possunt, satis hic sit, monuisse lectorem, ut eas mente concipiat vtriusque infra peribolum de- scendentes tantundem, quantum distat ab atrio interiore sacerdotum, ipsum atrium gentium. Sed & illud quoque non parui faciendum est, quod in tam vasto aedificio omnes columnarum ba- ses, capitella, epistilia, zophori, coronices ad libellam intrinsecus, & extrinsecus ita consti- tuantur; verum haec ad templi architecturam spectare videntur, quae proprio libro tractanda esset. Haec de descriptionibus in vniuersum di- cta sufficiant. Sed, ut eò, vnde digressa est, re- uertatur oratio, quod de harum numero probare conabamur, non plures reddi, quam ratio ipsa, & lectoris commoda postulare videbantur, id qui- dem perspectum esse lectori omnino tunc pote- rit, cum omnia Ezechielis capita, quae de tem- plo loquuntur, attentius legerit, atque perce- perit plenius: interim tamen vel magna ex par- te hoc nostrum consilium ei probandum esse pu- tamus, si omnes ac singulas inuicem contulerit, & perspexerit, quam sint aliae ab alijs diuersae. quare si totum templum percipiendum est, ut dixi, planè nulla earum descriptionum superua- canea erit, quae diuersam partem, aut diuerso modo eandem refert, ab ea, quam aliae descri- ptiones repraesentauerant. Quod ut praestari facilius possit, atque ut ea molestia lectorem li- beremus, qua saepius esset hic liber, aut alijs euoluendi, quo imagines exquireret per varia loca dispersas, omnes simul hic congesimus, eodem, quo à nobis explicatae sunt ordine.

ISTIVS
fabricae sym-
metria pul-
cherrima.

Ezechiel. 42.
v. 20.

Accipe igitur, benigne lector, sequentes descriptiones, quarum elenchum, ac numerum apponimus. Domus Domini triplex est vestigium duplici folio expressum, quadruplex Orthographia, ac Sancti Sanctorum vna Scenographia. Atriorum porro triplex est vestigium vniuersale, atque vnum peculiare atrij interioris, quod est sacerdotum: triplex item Orthographia vniuersalis, substructionis templi vna: Orientalem faciem atriorum ostendens secunda: ac demum tertia dissecti templi. Omnes igitur templi ideae quindecim sunt, quattuordecim expressae folijs, alijs simplicibus, alijs duplicibus, siue etiam triplicibus; maioribus alijs, alijs minoribus. Duplici enim foliorum genere in vniuerso opere hac prima aeditione vtimur: altero, quod regium vulgo vocant, quodque commune vocabimus, altero, quod imperiale dicunt, nos maximum appellabimus. Has verò figuras omnes euoluat lector necesse est, ac plenè iuxta praedictam explicationem perspectas habeat, si difficillimam hanc Prophetæ visionem percipere velit, aut nostram cum fructu lgere explanationem. nam praeter rationes illas, quas initio prioris libri proponebamus, quibus necessarias esse descriptiones suadebatur, haec vna huius loci propria est, quod in aedificio hoc explicando Mathematicorum morem seruare noluiamus: ij enim appositis literis suos angulos, lineas, figuras exprimunt: id illis propterea

contingit, quòd propria nomina non suppetunt, quibus

angulos ab angulis, aut hos à lineis, aut has à figu-

ris, aut inter sese distinguant. In archite-

ctura verò, vti singula membra pro-

pria fortiuntur nomina, Archite-

ctorum morem, quem ipse

quoque Propheta noster

tenuit, retinere

visum est.

Huius verò difficultatis leuandae gratia, praeter descri-

ptiones, indicem proprium huic tomo adiiciemus,

quo voces Architectorum non modò Ita-

licè, atque Hispanicè reddantur;

verùm etiam quae poterunt

explicari, ac veluti

definiri, defi-

niantur.

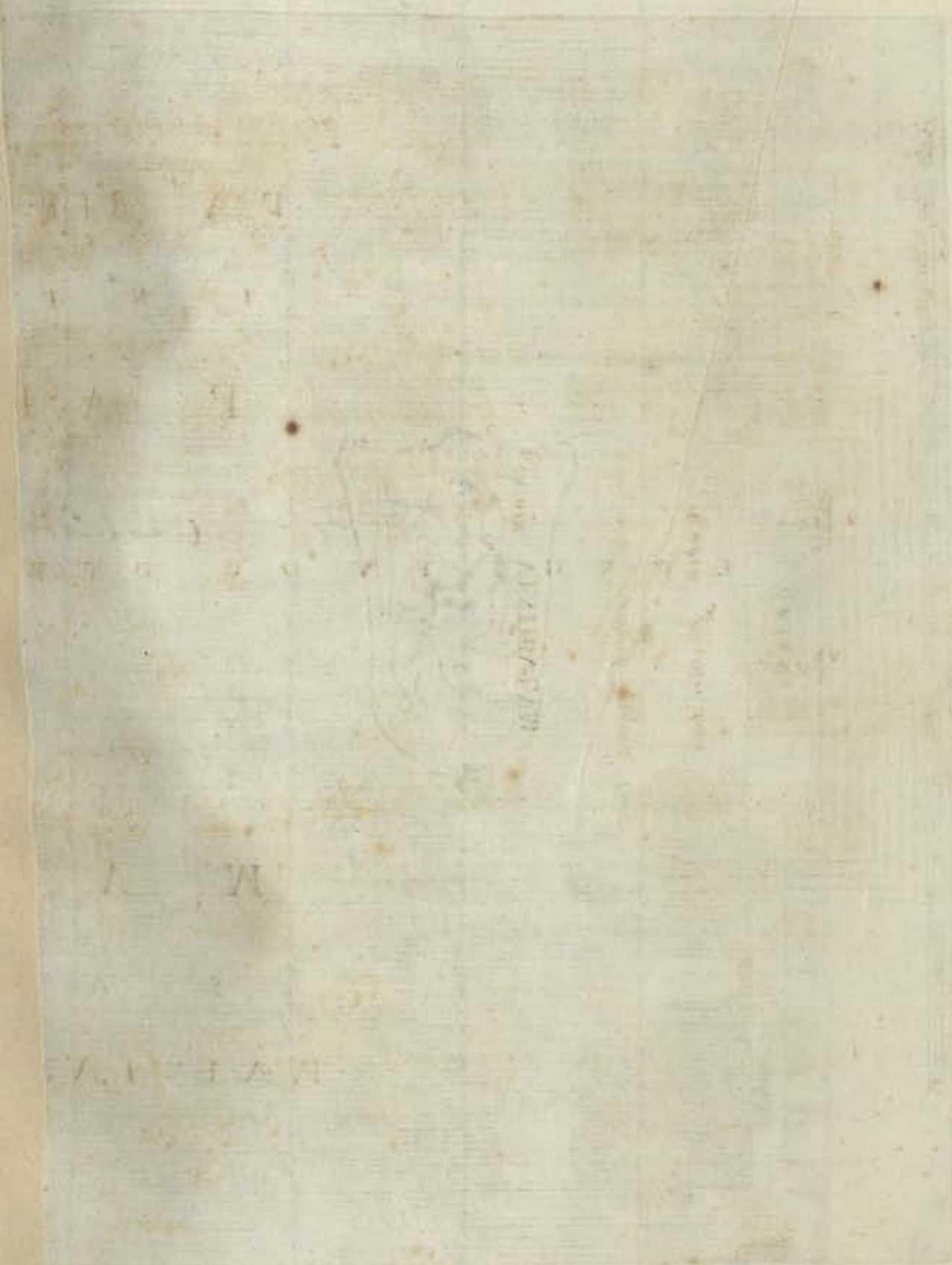
LIBRI SECVNDI FINIS.

SEQVENTIVM FIGVRARVM

NVMERVS ORDO	TITVLI	FORMA
I.	<i>Vestigium primum Sanctuarij.</i>	
II. & III.	<i>Vestigium secundum &c. & Vestigium tertium &c.</i>	
III.	<i>Orientalis Facies vestibuli &c.</i>	
V.	<i>Aspectus lateris Sanctuarij &c.</i>	} Simplici folio com- muni.
VI.	<i>Occidentalis aspectus Sanctuarij &c.</i>	
VII.	<i>Sectio murorum testudinis &c.</i>	
VIII.	<i>Prospectus testudinis murorum & pavimenti &c.</i>	
IX.	<i>Vestigium primum templi Hierosolymitani &c.</i>	
X.	<i>Secundum templi Salomonis vestigium &c.</i>	} Duplici folio maxi- mo.
XI.	<i>Vestigium murorum substructionis templi &c.</i>	
XII.	<i>Orientalis facies substructionis &c.</i>	} Duplici folio com- muni.
XIII.	<i>Vestigium atrij interioris &c.</i>	
XIV.	<i>Vniuersi templi Hierosolymitani Orthographia &c.</i>	} Simplici folio maxi- mo.
XV.	<i>Dissecti templi Hierosolymitani Orthographia &c.</i>	
		} Triplici folio com- muni.

SEPTEMBER

VE STIGIVM PRIMVM SANC TVARI
CIV EX AEVO RESPONDENT ORTHOGRAPIAE EIVSDEM SANC TVARI
OCCIDENTIS

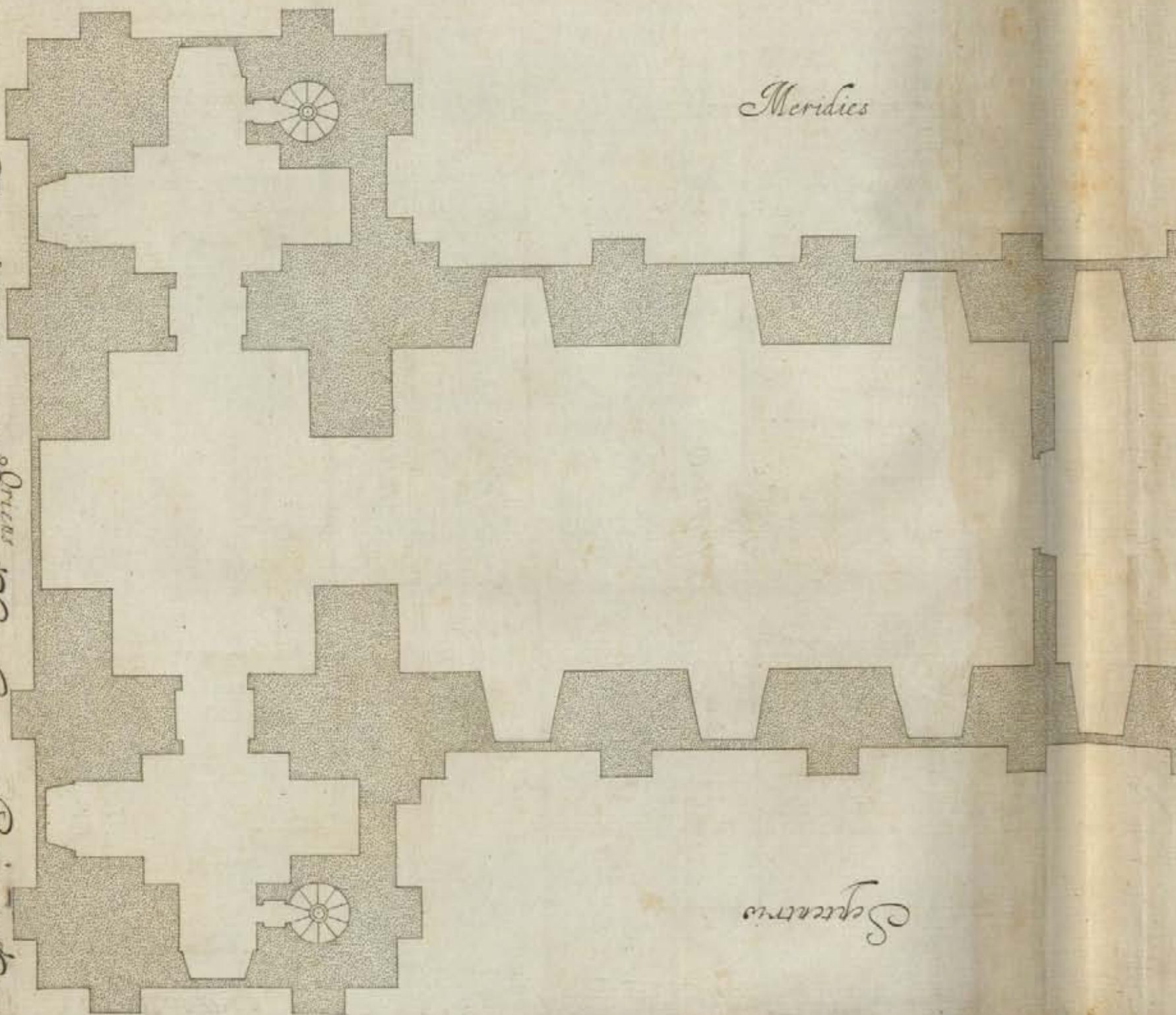

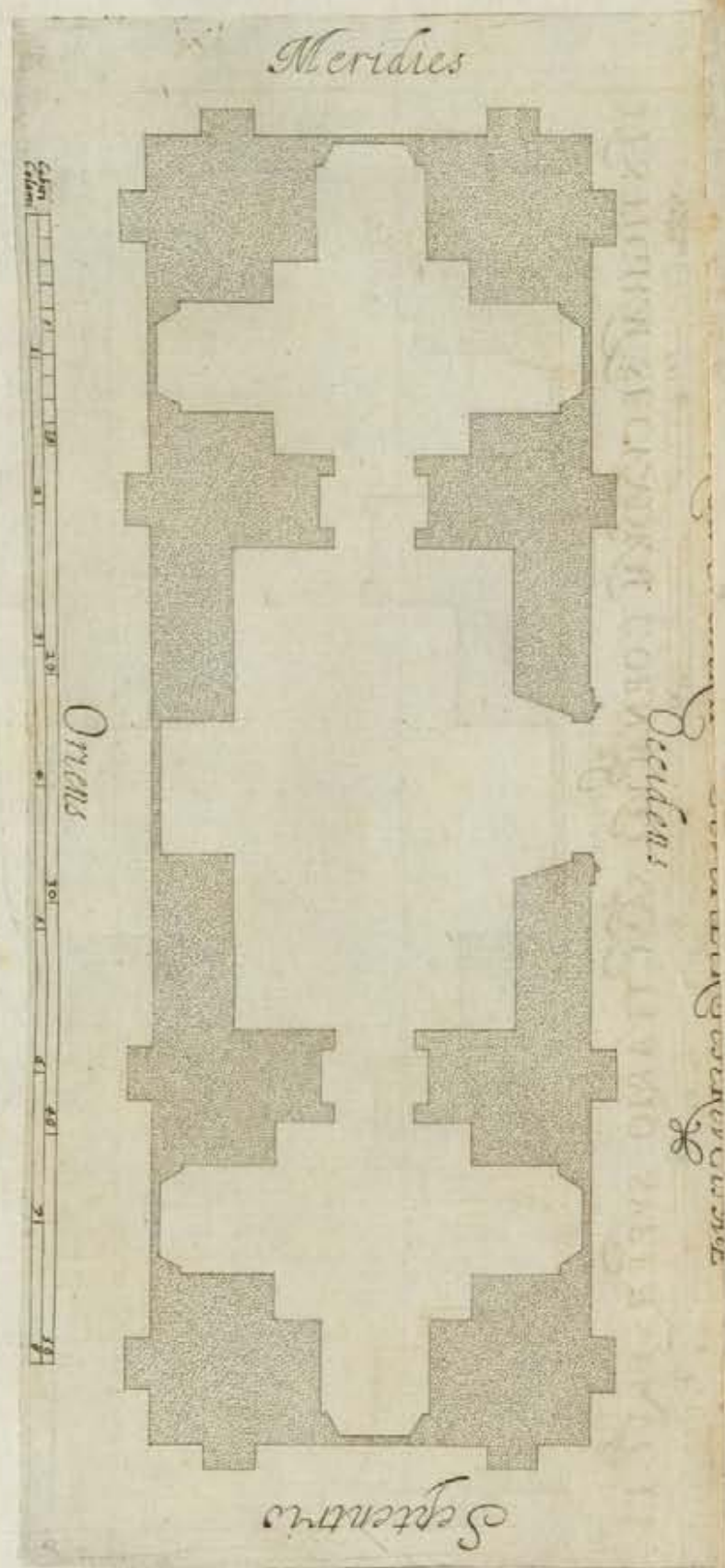
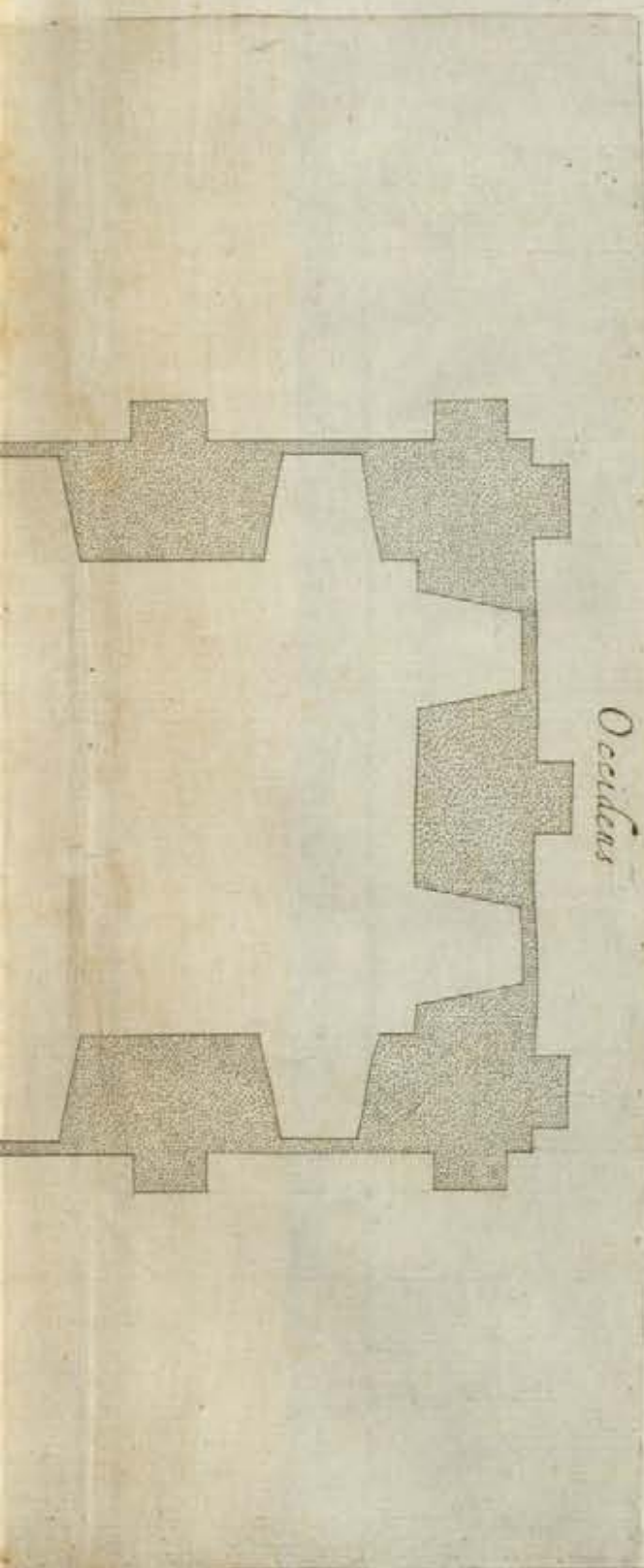

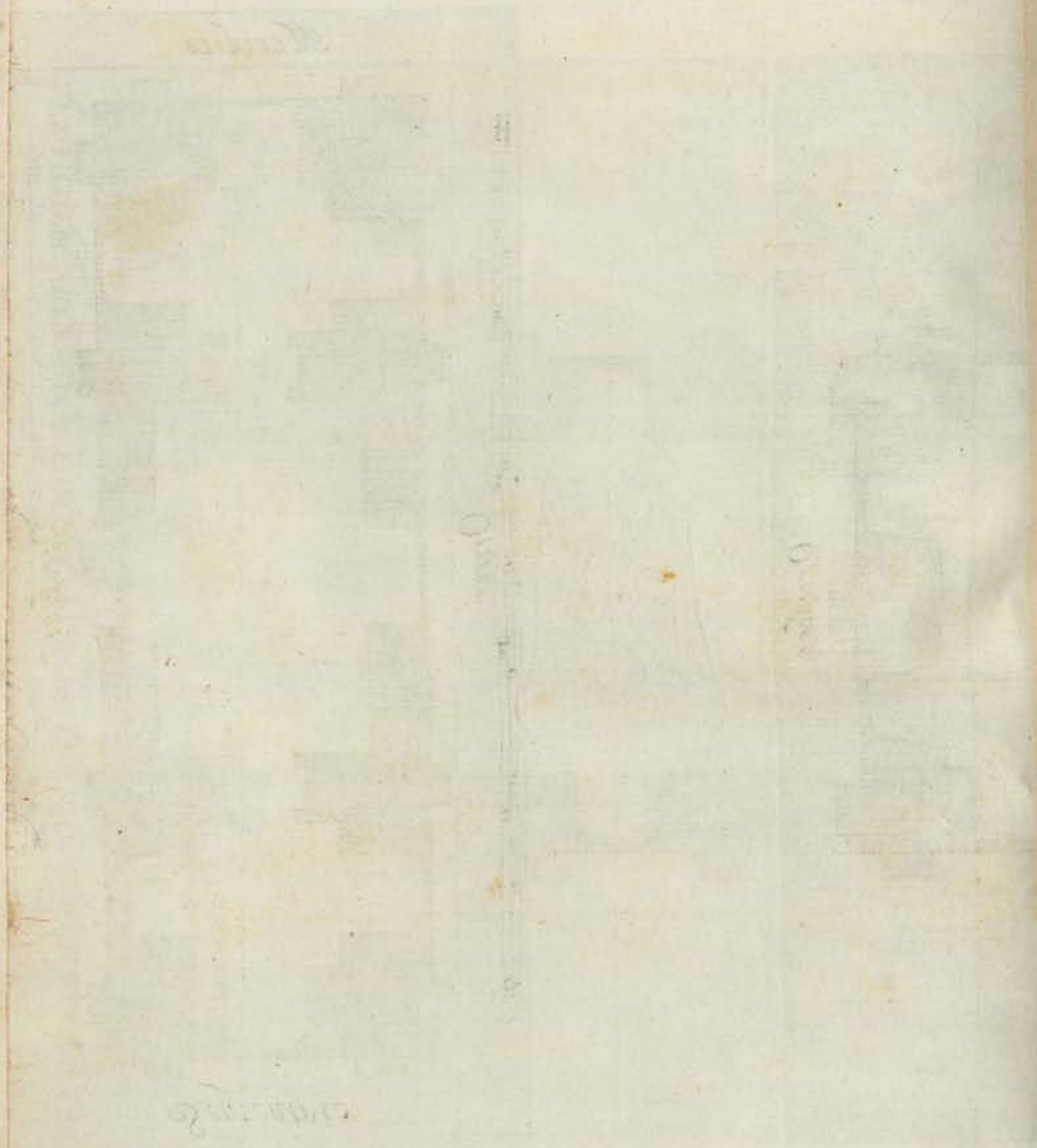
INSTITUTO DE INVESTIGACIONES CIENTÍFICAS

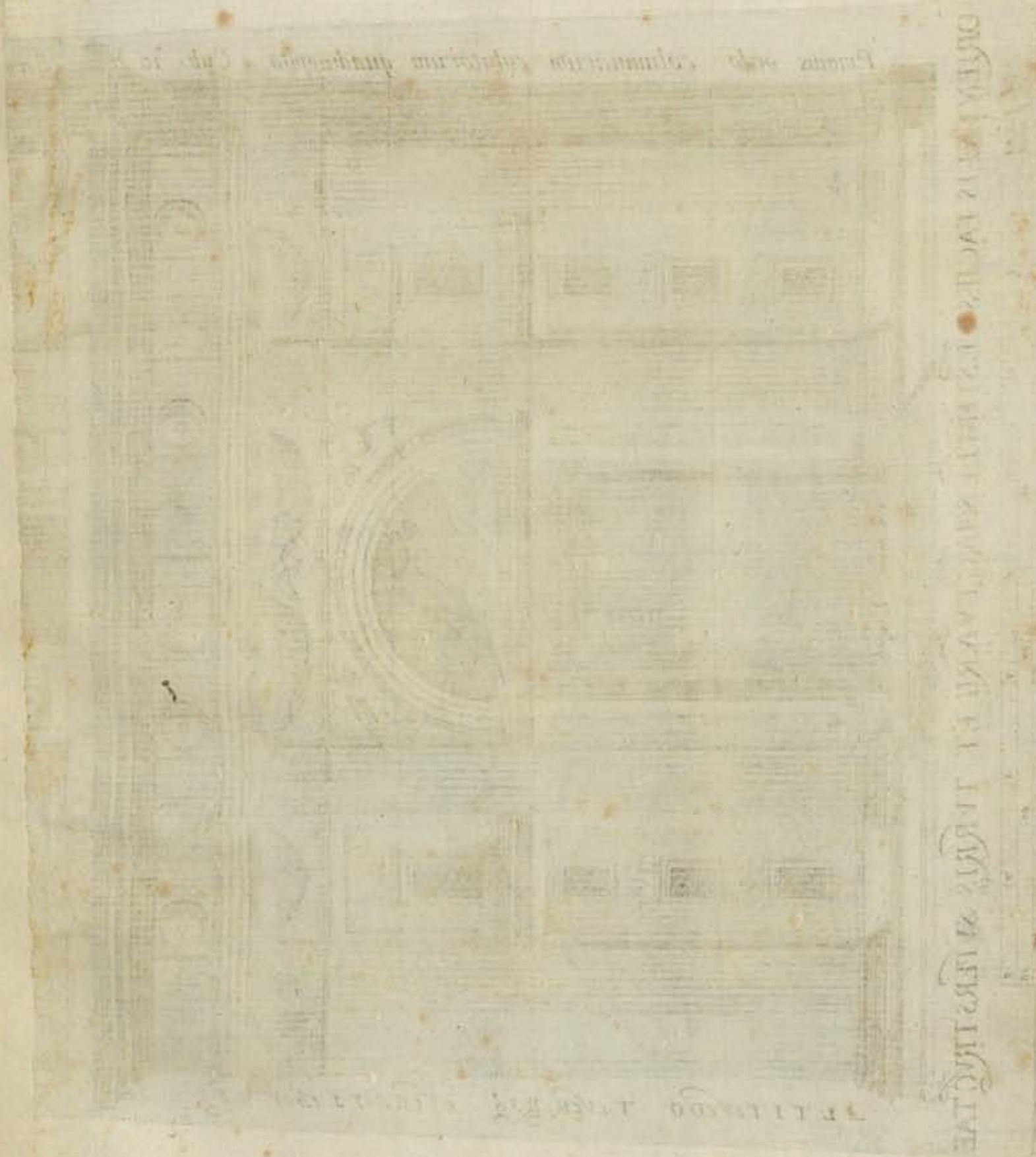
VESTIGIA SECUNDUM COENACULI SANCTUARIO SUPERSTRUCTI

Opus
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

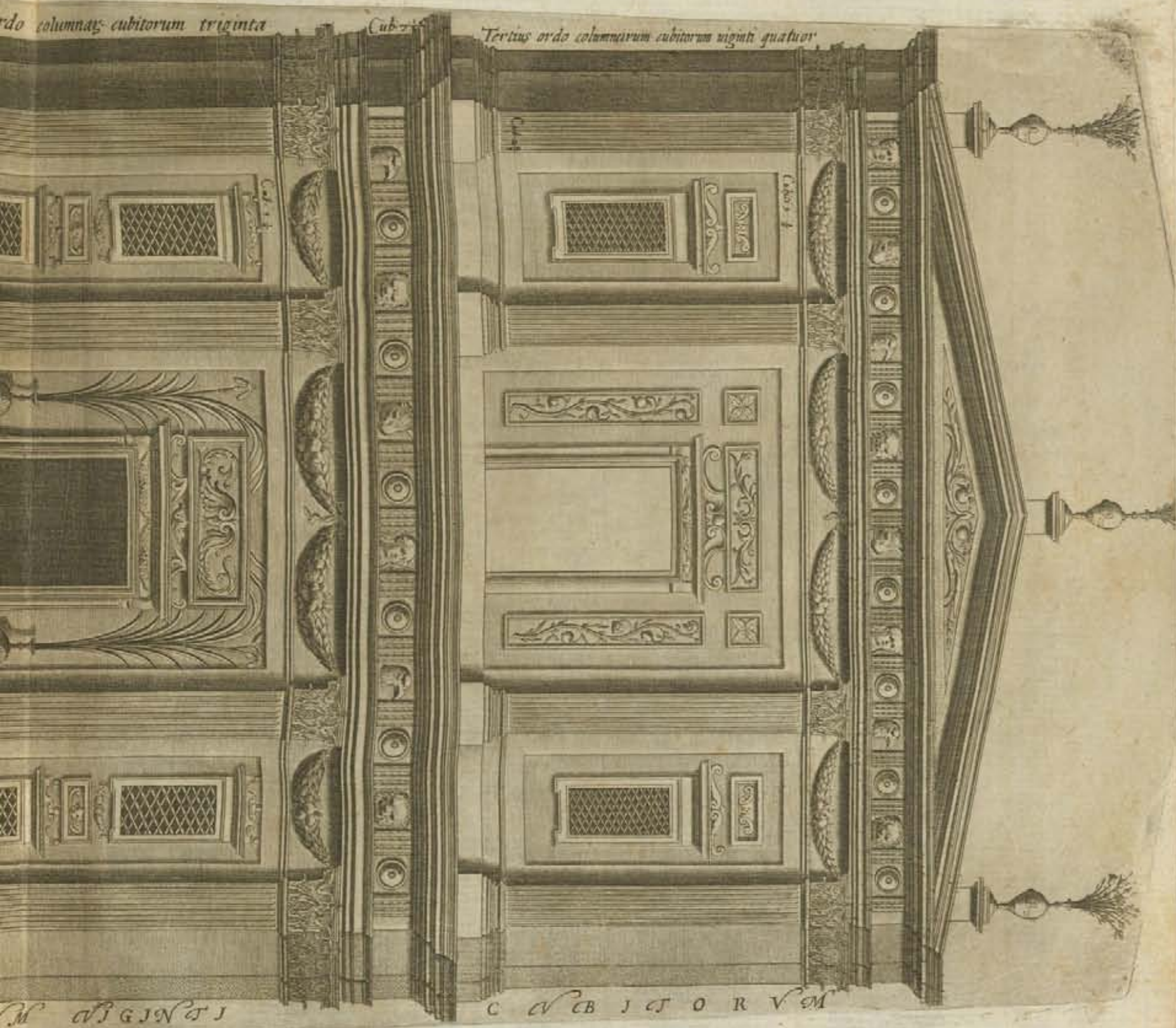

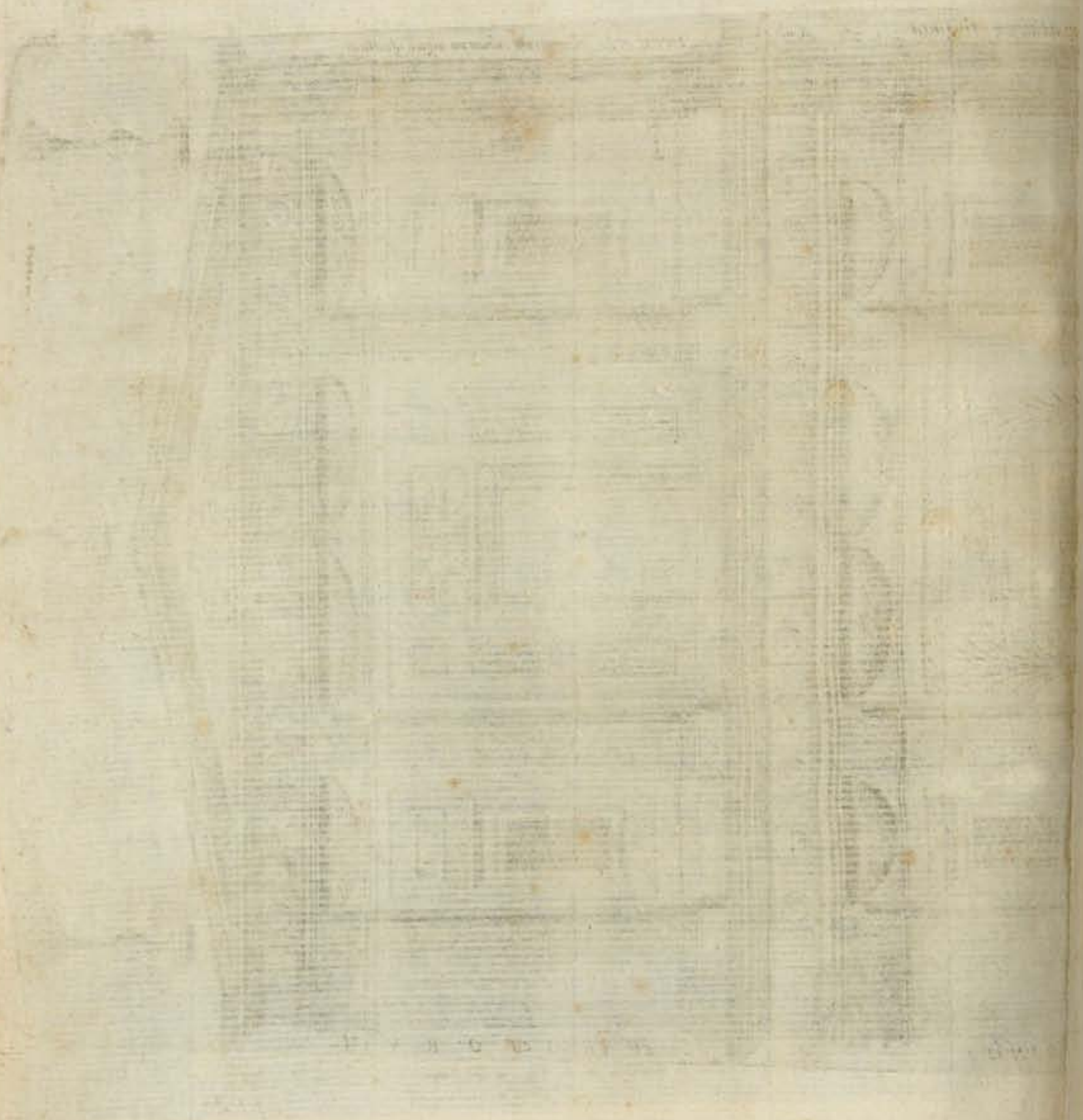

CENTVM

IVN 102 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

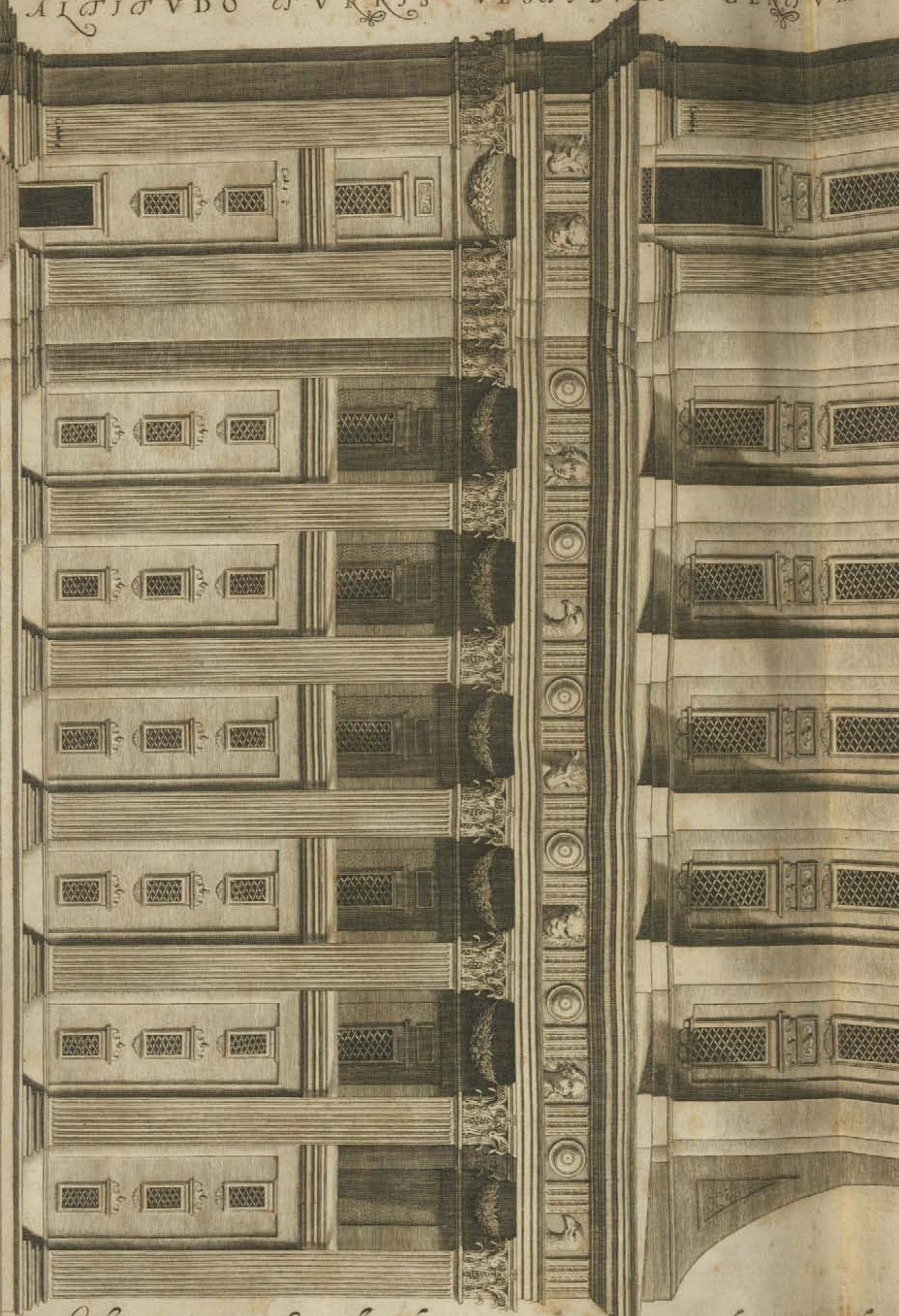
IVN 102 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

IVN 102 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

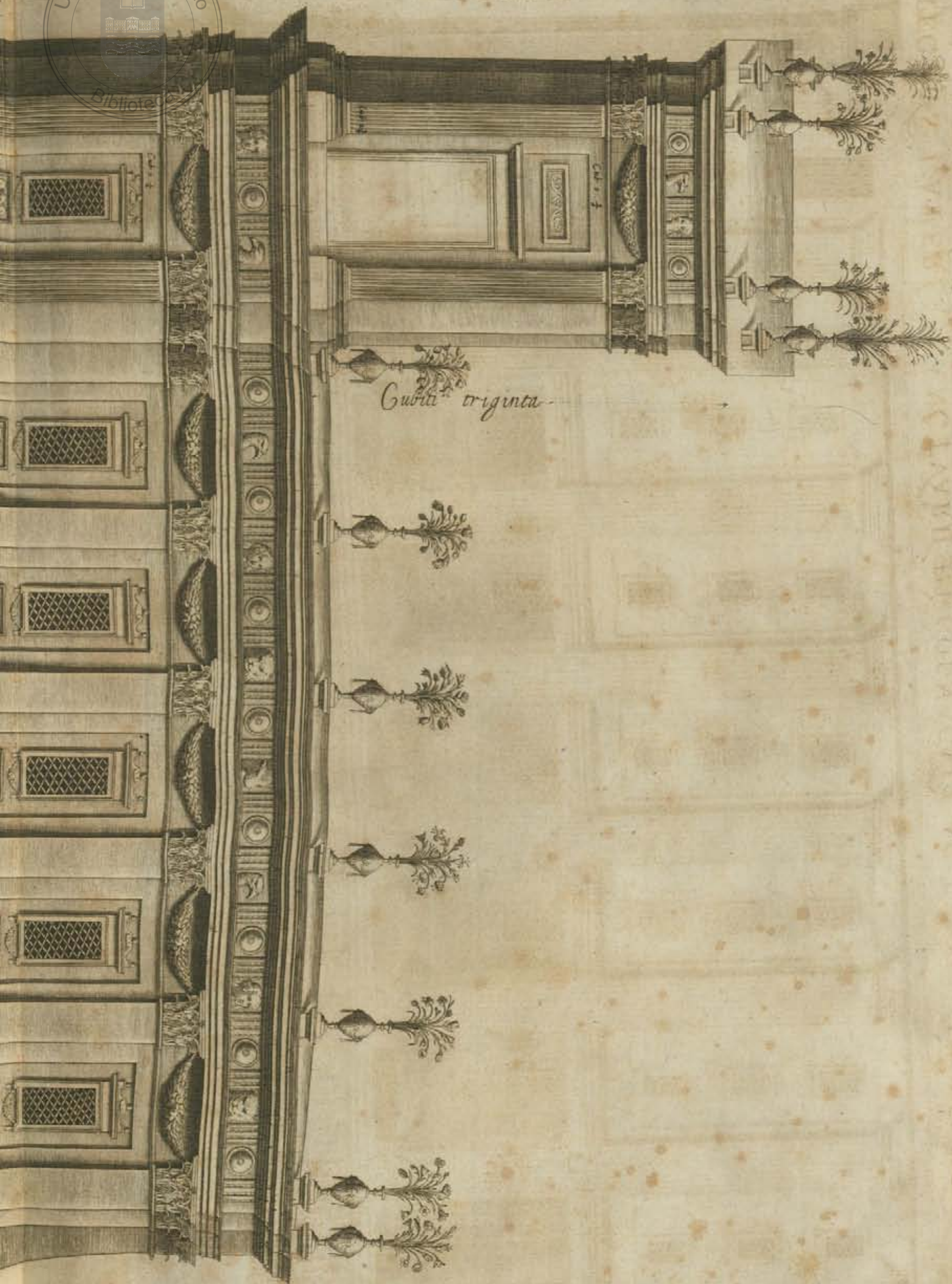

ASPECTVS LATERIS SANCTVARI ET COENACVLI AC TVRRIS SVPERSTRUCTAE VESTIBVLO

ALTI TVDO TVRRIS VESTIBVLI CENTVM

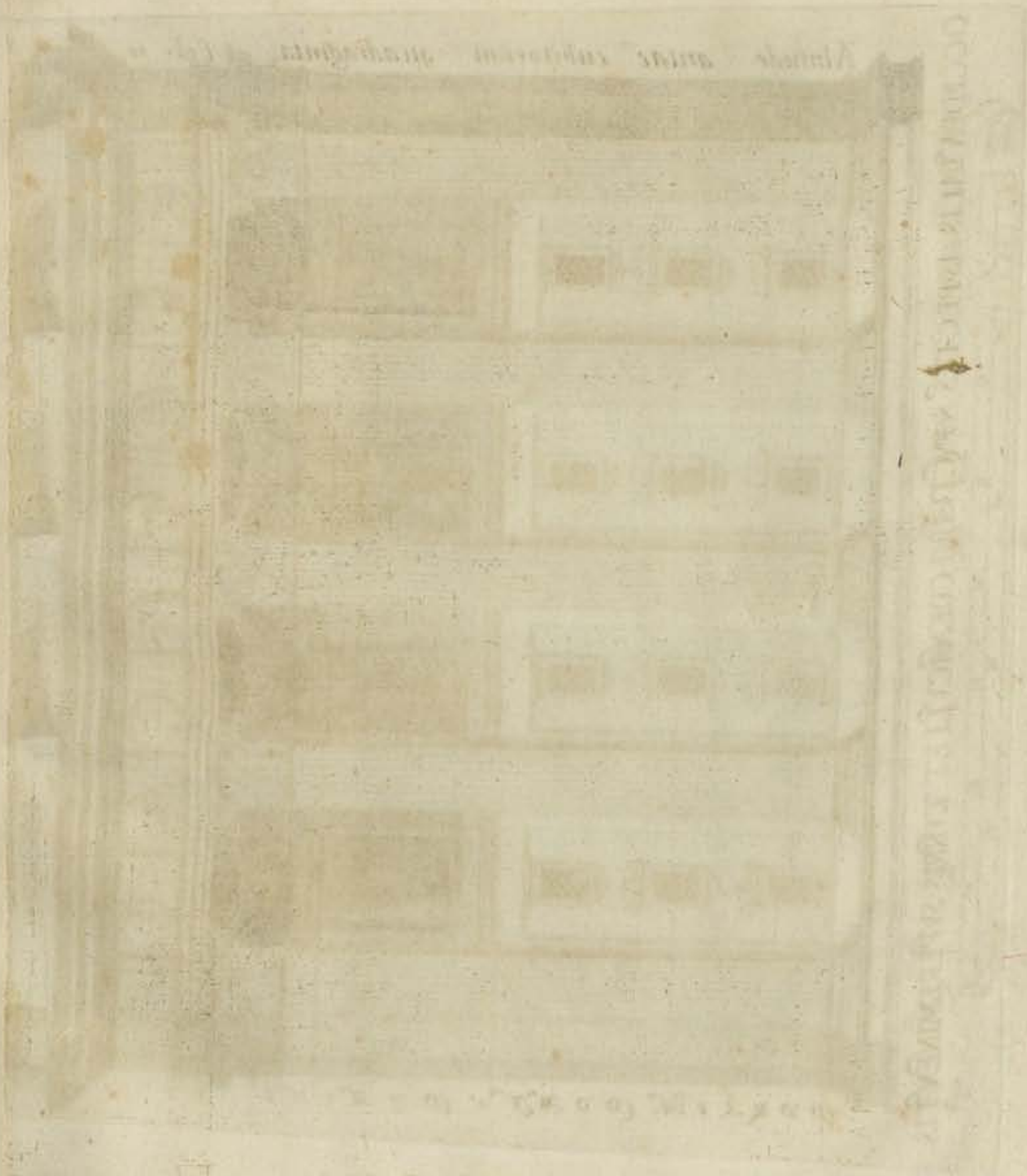
Cubitos quinquaginta altitudo prima congnationis quadraginta cubito
Longitudo edificij separati versique ad viam respicientem ad mare nonaginta

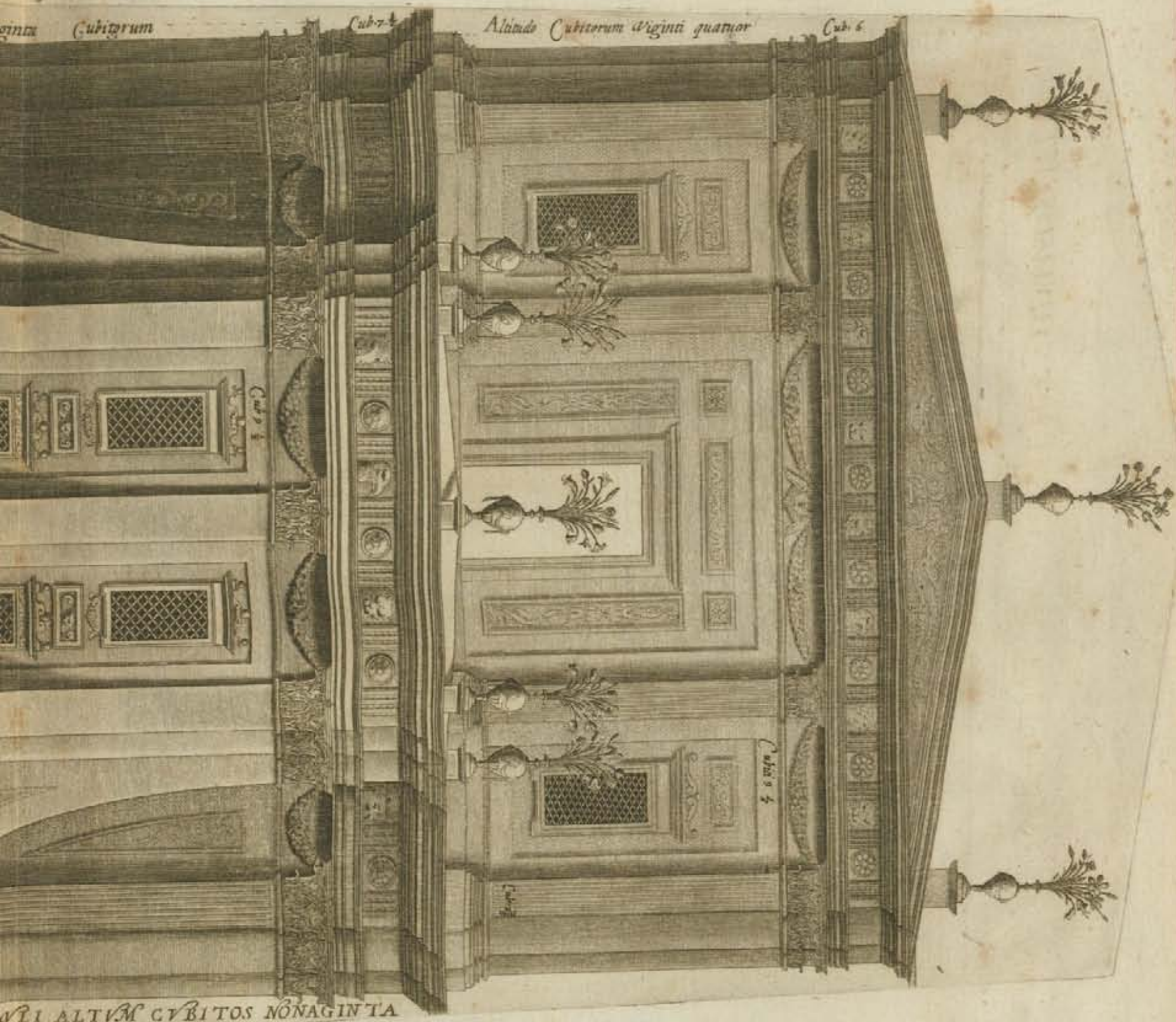

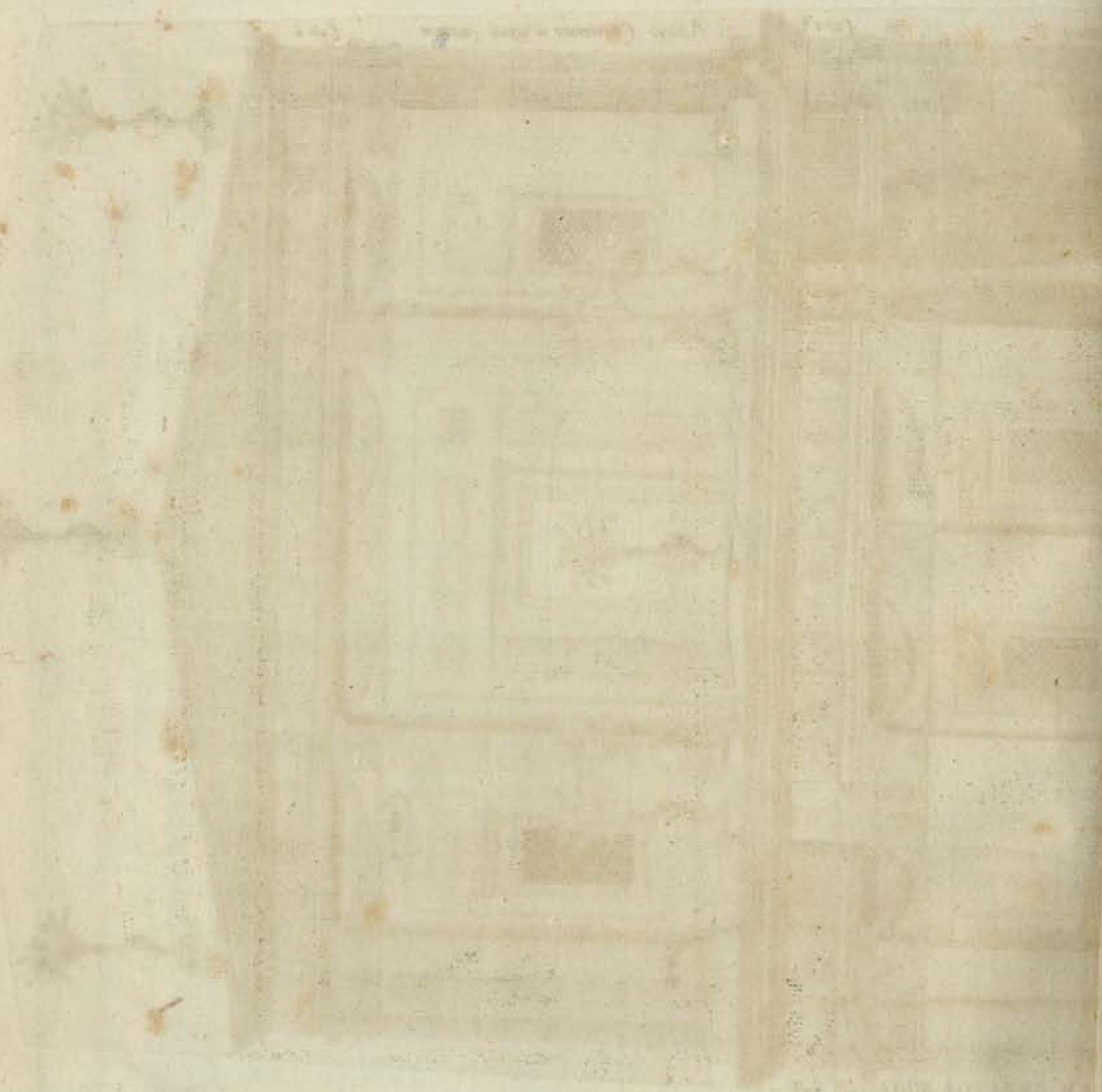
Cubiti triginta

*cubitorum altitudo secundum
pinta cubitorum*

SECTIO M^{ORUM} TESTAM^{ENTI} AD COENACULI AULAE SANCTAE OSTENDENS FACIEM SANCTI SPACIORUM

Cubiti
10

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

133

134

135

136

137

138

139

140

141

142

143

144

145

146

147

148

149

150

151

152

153

154

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

252

253

254

255

256

257

258

259

260

261

262

263

264

265

266

267

268

269

270

271

272

273

274

275

276

277

278

279

280

281

282

283

284

285

286

287

288

289

290

291

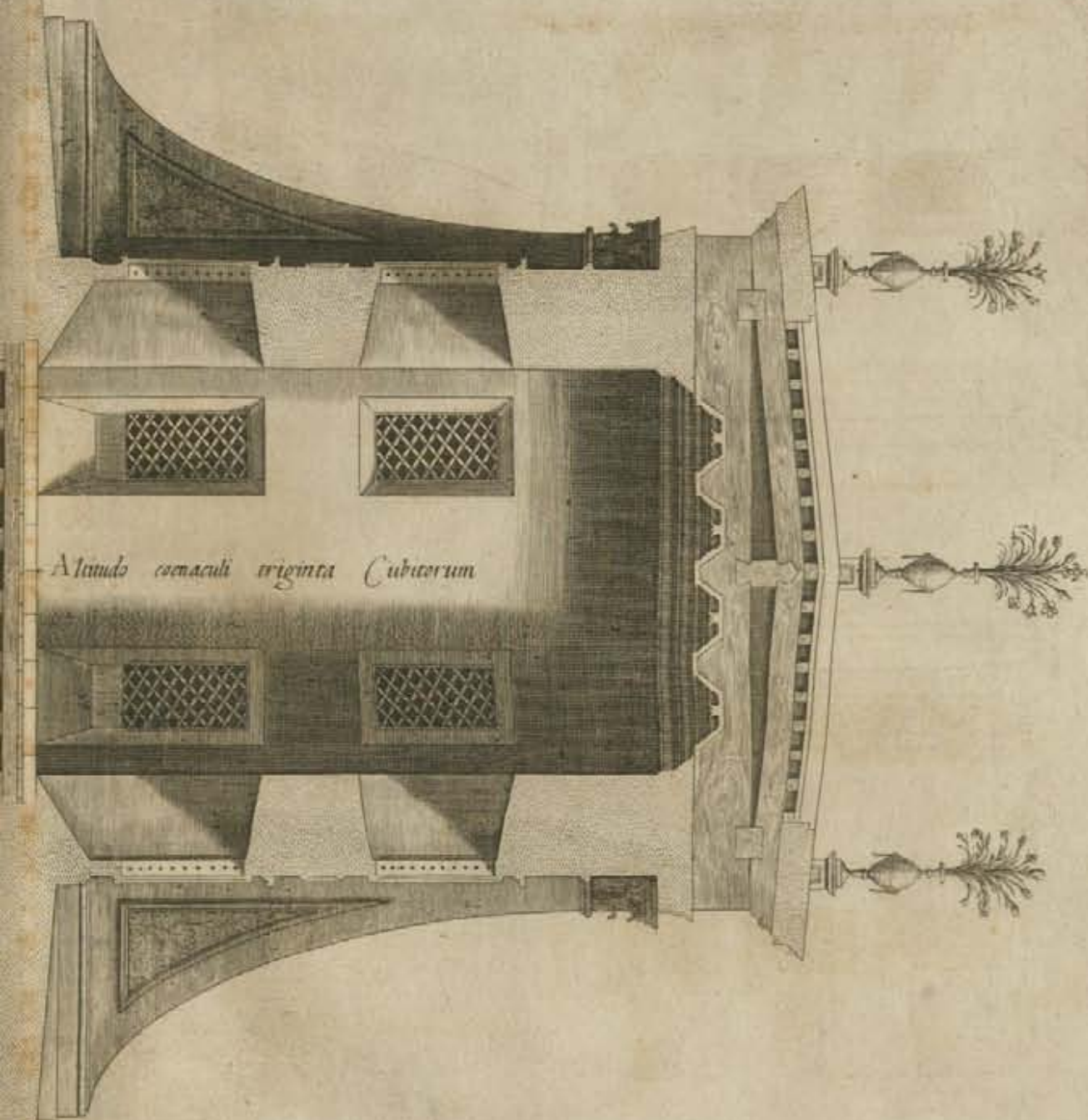
292

293

294

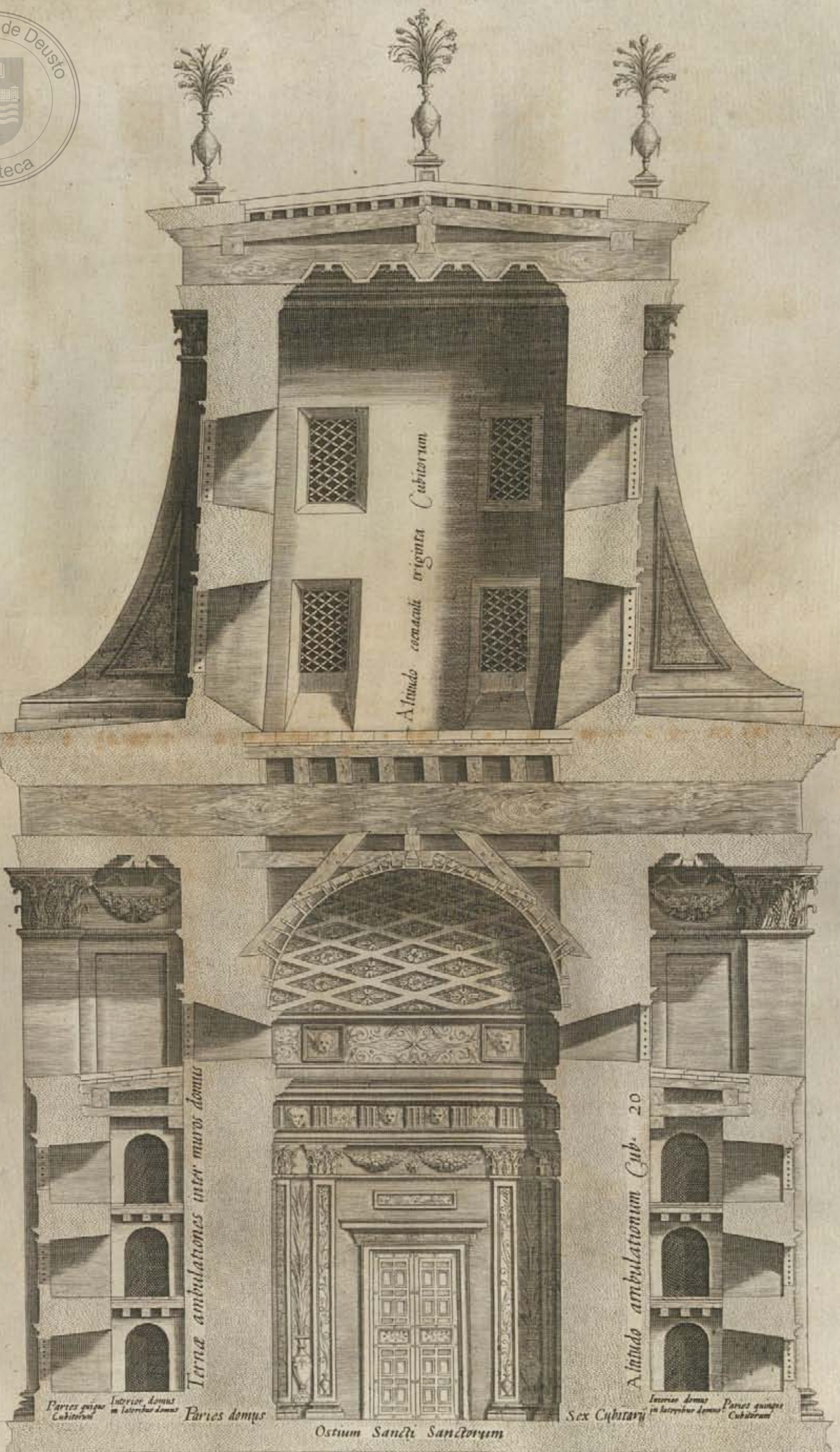
295

I N T A C V B I T O R V M

Altitudo triginta cubitorum → Cub. 7 ±

ALTISSIMA CUBITORVM

SECTIO MURORVM TESTVDINIS ATQ-COENACVLI AVLÆ SANCTÆ OSTENDENS FACIEM SANCTI SANCTORVM

ROSPICIIS TESTUDINIS M'RORE ET PAVIMENTI SANCTI SANCTORUM ATQUE ARCA TESTAMENTI CUM CHERUBINIS

VESTIGIVM PRIMVM TEMPLI HIEROSOLYMITANI
CONSTRUCTARVM EX SACRAE HISTORIAE MONUMENTIS
EXACTVM AD PRIMARIVM EXEMPLVM
ANG C E L O C P O S C R

domum uniuersam calanorum 125

ERI DIES

G E N T I B V S

S I S R E V I

300 cubitorum calanorum uero 80

Area atrij exterioris
spectans Africum

Thala mi tro hinc
Porta Australis atrij exterioris

Thala mi tro inde

Area atrij exterioris

Longitudo periboli

C
O
W
W
V
N
E

Longitudo muri
atria Sancta

A T R I

P O R T I

Longitudo muri

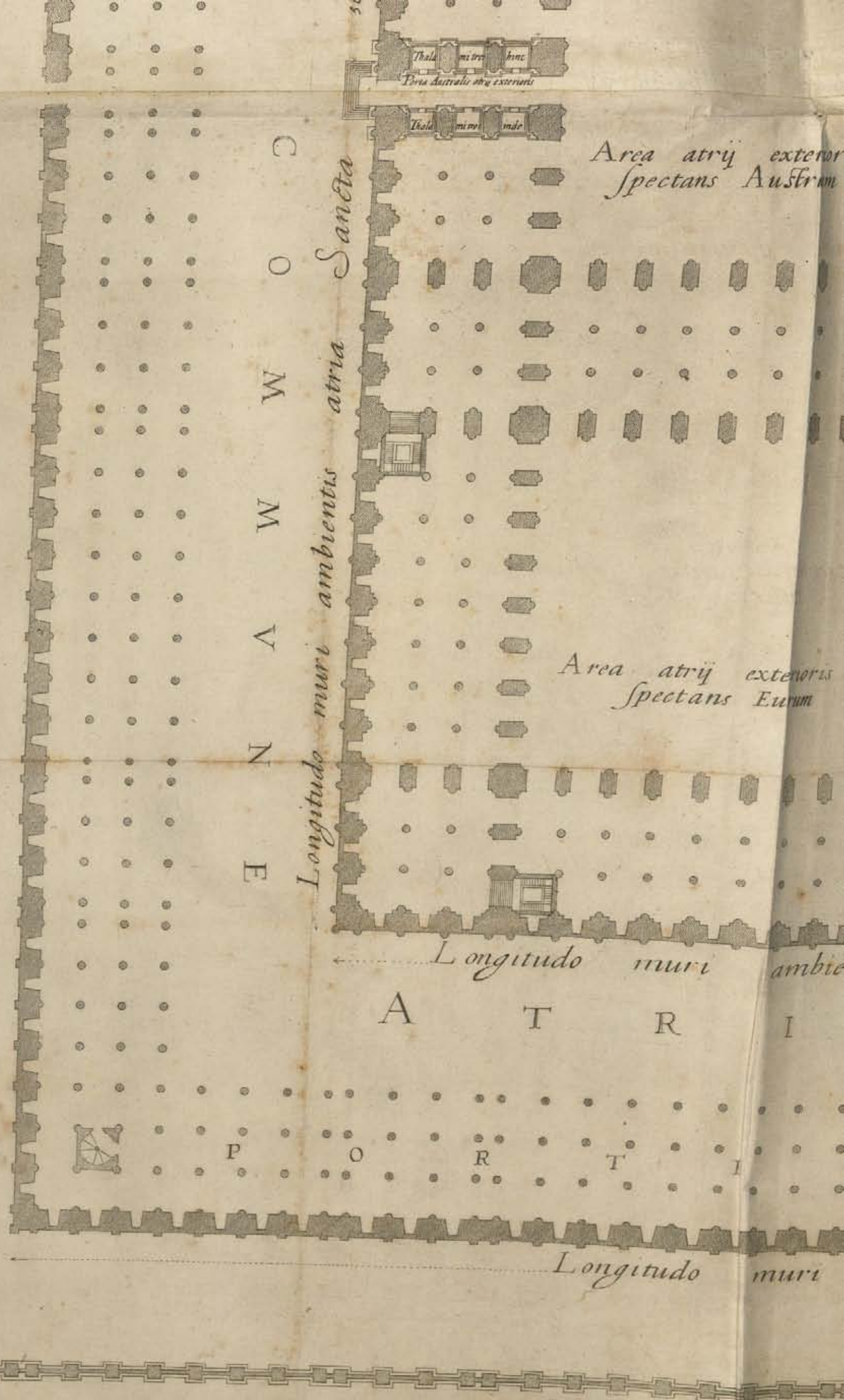
Longitudo periboli

Area atrij exterior
spectans Austrum

Area atrij exterioris
spectans Eum

Thala mi tra hinc
Porta australis atrij exterioris

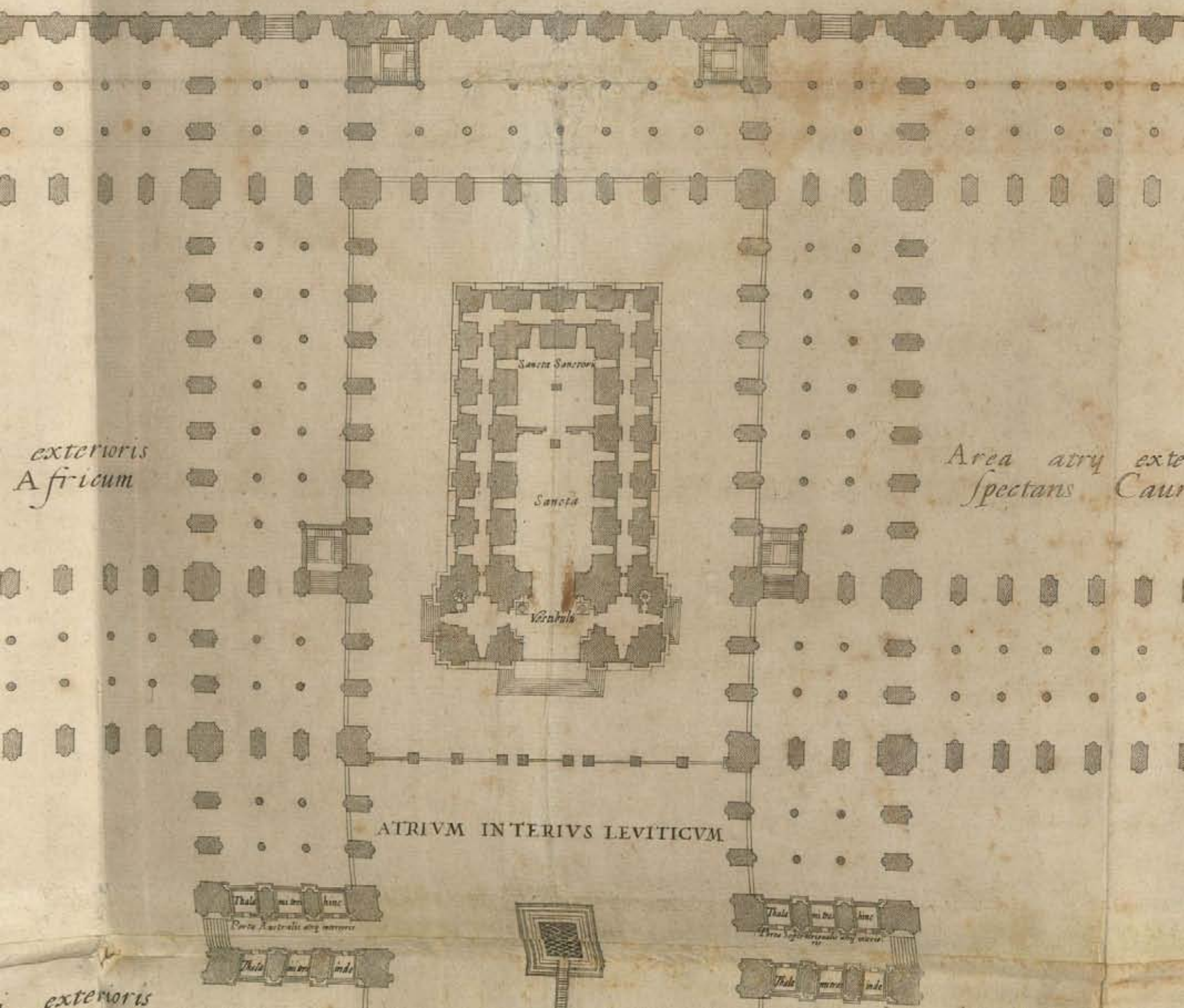
Thala mi tra inde

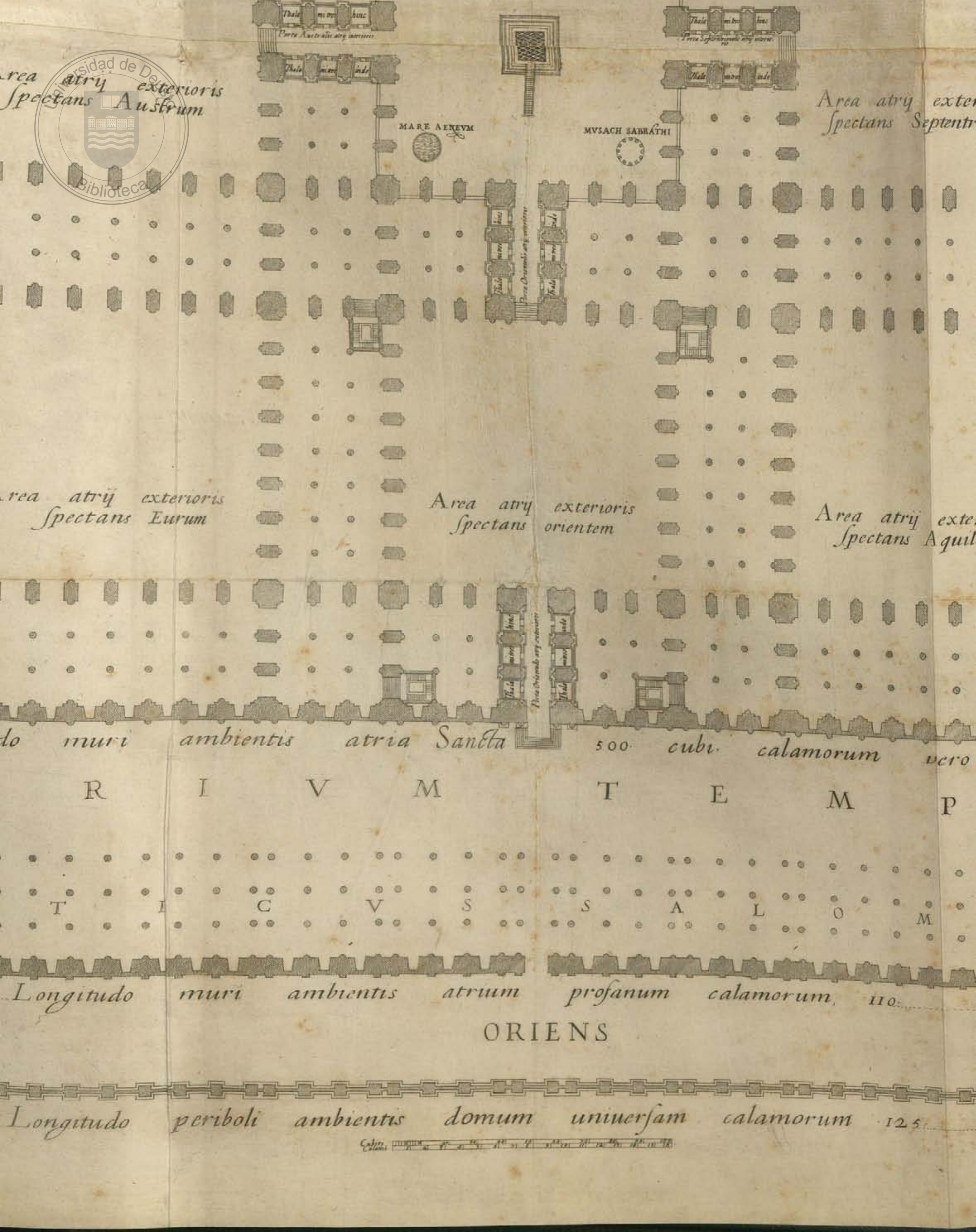

IEROSOLYMITANI ET VNIVERSARVM ILLIVS
AI MONVMENTIS EZECHIELIS QVE DESCRIPTIONE DEPR
VM EXEMPLAR OLIA A DEO INVENTORE DAVIDI
PROPTER EA EZECHIELE PROSPERANTE COMMEANS

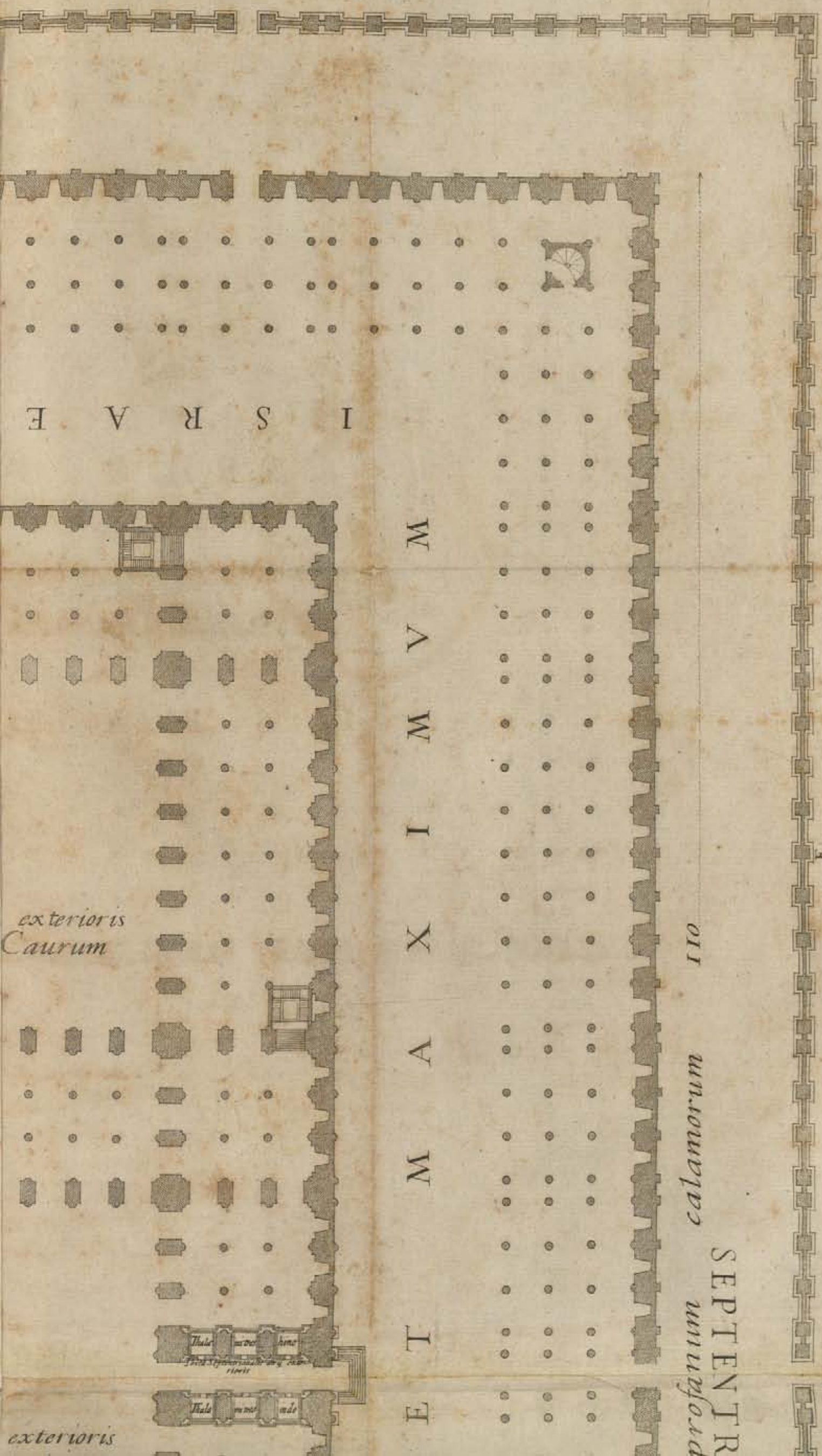
OCCIDENS

A I N A L T E S I T I E

S P O R T I C V V M A S A L O M O N E
 P R O M P T V M A T Q V E E M E N D A T I S S I M E
 D I T R A D I T V M E T A B
 S V R A T V M

8
 Digitus
 u
 m

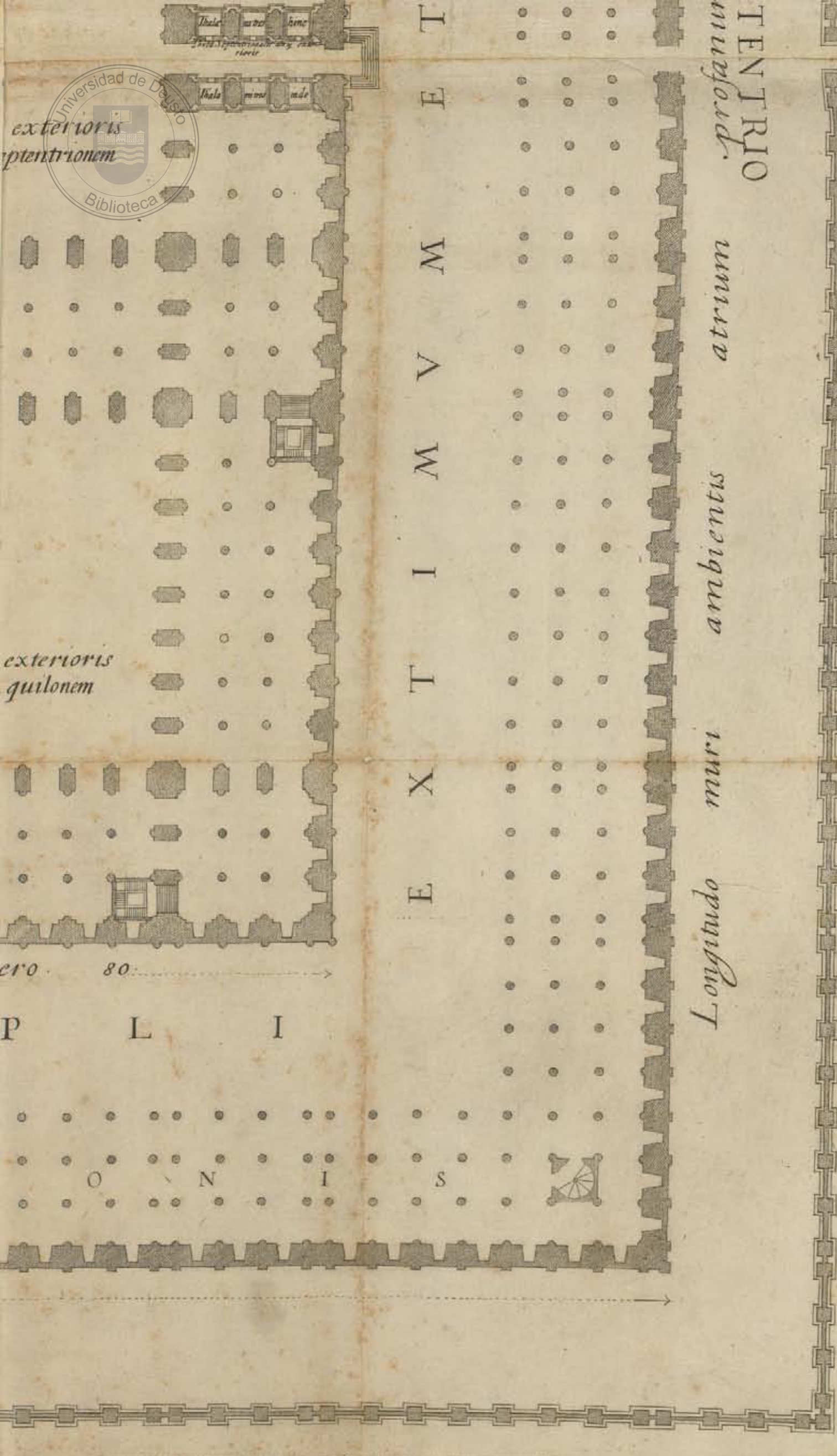
f
 a
 p

E

SEPTENTR
 profundum calanorum
 111

exterioris Caurum

exterioris

exterioris
 septentrionem
 Biblioteca

exterioris
 quilonem

ero 80

P L I

O N I S

TENTRIO
 profanum

atrium

ambientis

muri

Longitudo

P

is facta quo distributione et conuersiones huius aditus facta sunt, diuisus que est in pedem, palmos et digitos.

SECUNDVM TEMPLI SALOMONIS VESTIGIV
CANTORIBVS ET ALIIS MINISTRIS NECNON G
CONCILIO SENIORVM SCHOLAE THE
C VI E S T O M N I N O S I M I L E V E

OCCIDE

M E R I D I E S

Concilium San
ni Pontificis

Culina pro
Sacerdotibus

RE F E C T O R I A S A N C T A

Custodia
Templi

CVBI CVLA CAN

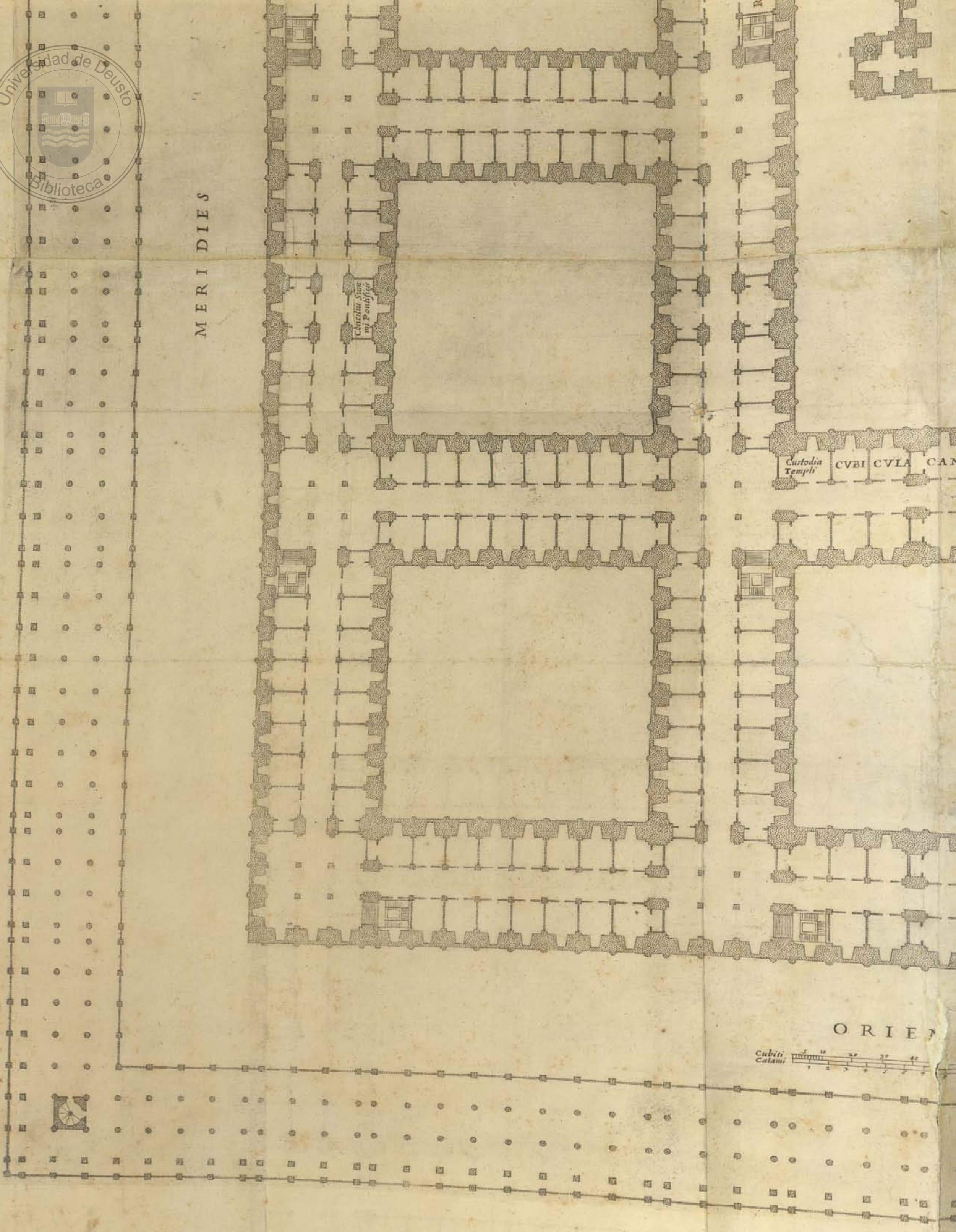
M E R I D I E S

Choriciu Sane
ni Pontificii

Custodia
Templi

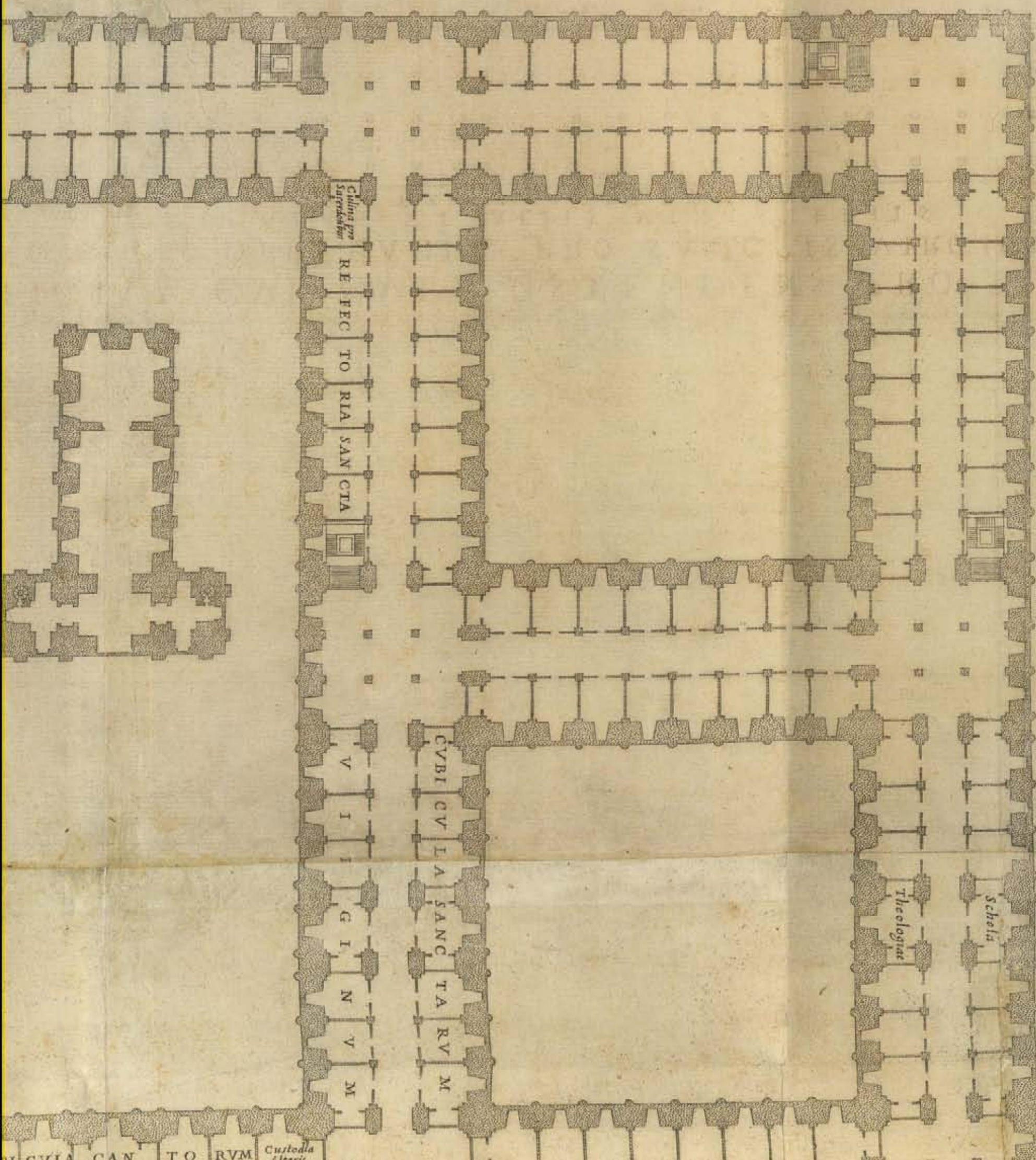
CVBI CVLA CAM

O R I E N

TIGIVM CUBICVLA OSTENDENS PRO SACERDOTIBVS
 NON GAZOPHYLACIA PRO SANCTIS VIRGINIBVS
 A THEOLOGIAE ET ALIIS MINISTERIIS
 LE VESTIGIVM TEMPLI TERTIVM

OCCIDENS

SEPTENTRIO

SEPTENTRIO

Schola

Theologiae

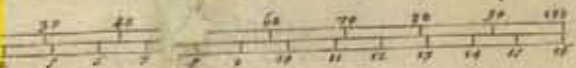
CVBI CV LA SANC TA RV M

V I I G I N V M

Custodia Altaris

CVLA CAN TO RVM

RIE S

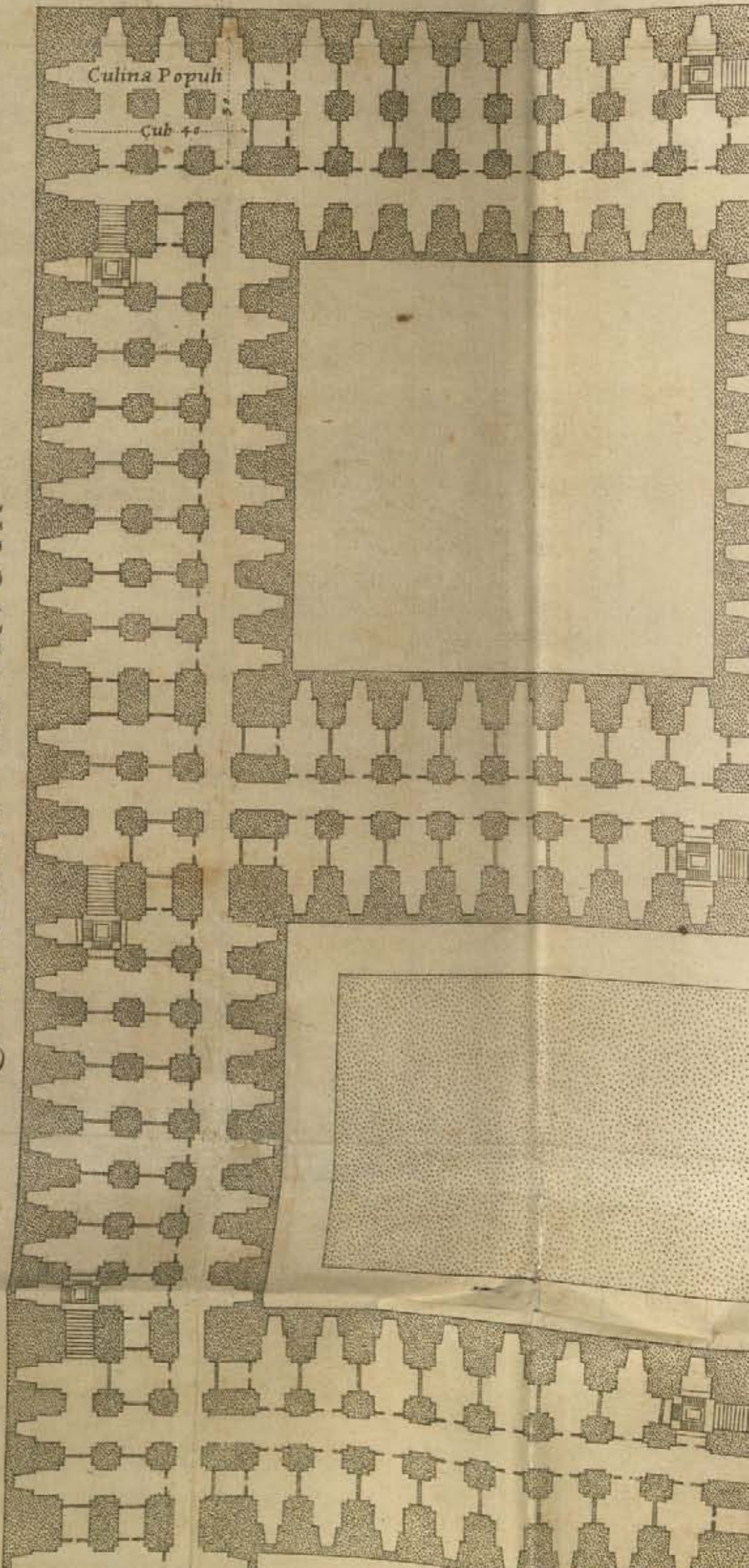

OCCIDENS

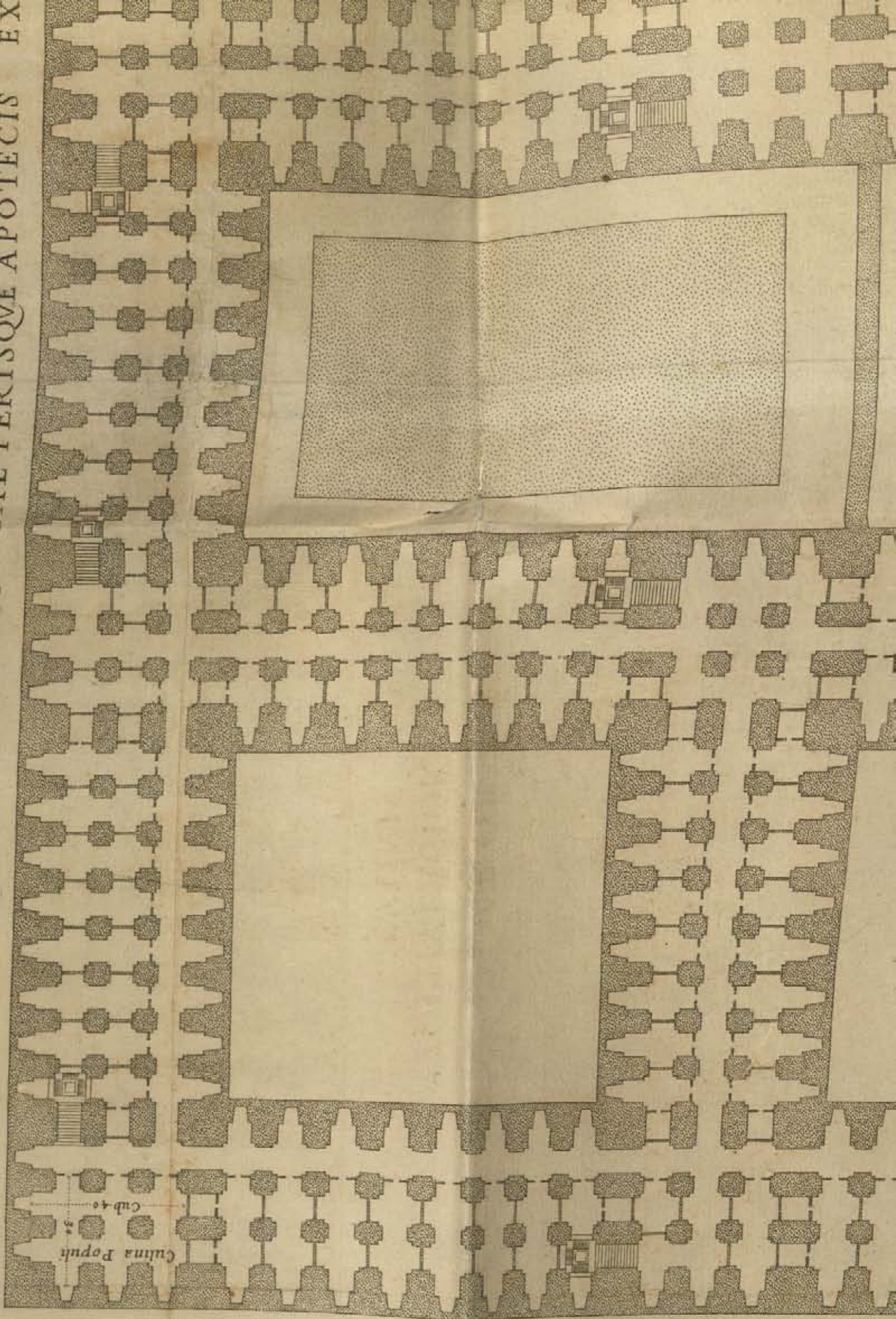
VM SVBSTRVCTIONIS, TEMPLI SALOMONIS ET
VM QVAE ERANT IN EIVS CRYPTOPORTICIBVS PRO
HORREIS CAETERISQVE APOTECIS EXTRVCTA

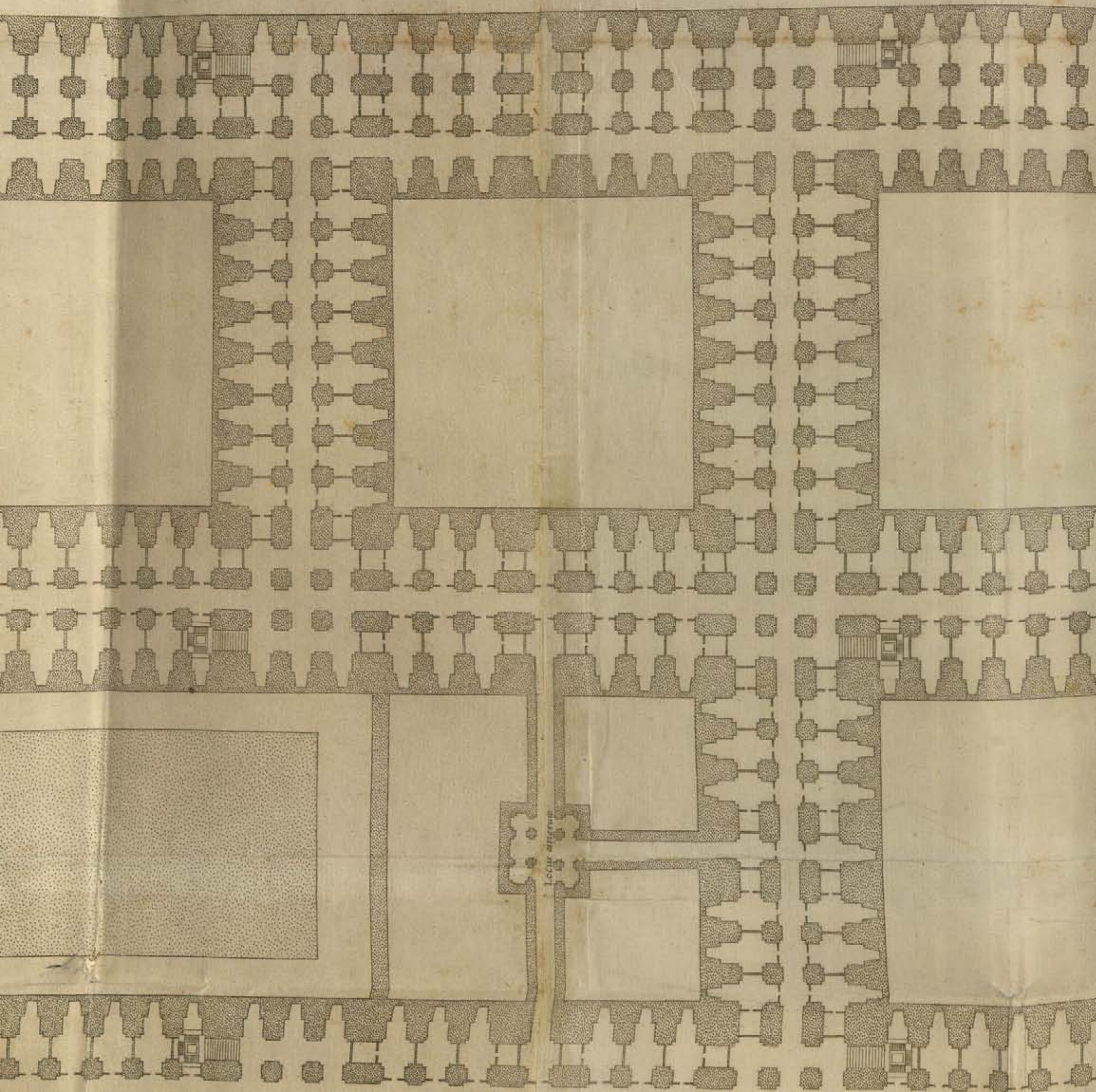
OCCIDENS

VESTIGIVM MVRORVM SVBSTRVCTIONIS TEM
GAZOPHYLACIORVM QVAE ERANT IN EIVS CRYPT
CVLINIS HORREIS CAETERISQVE APOTECIS EX

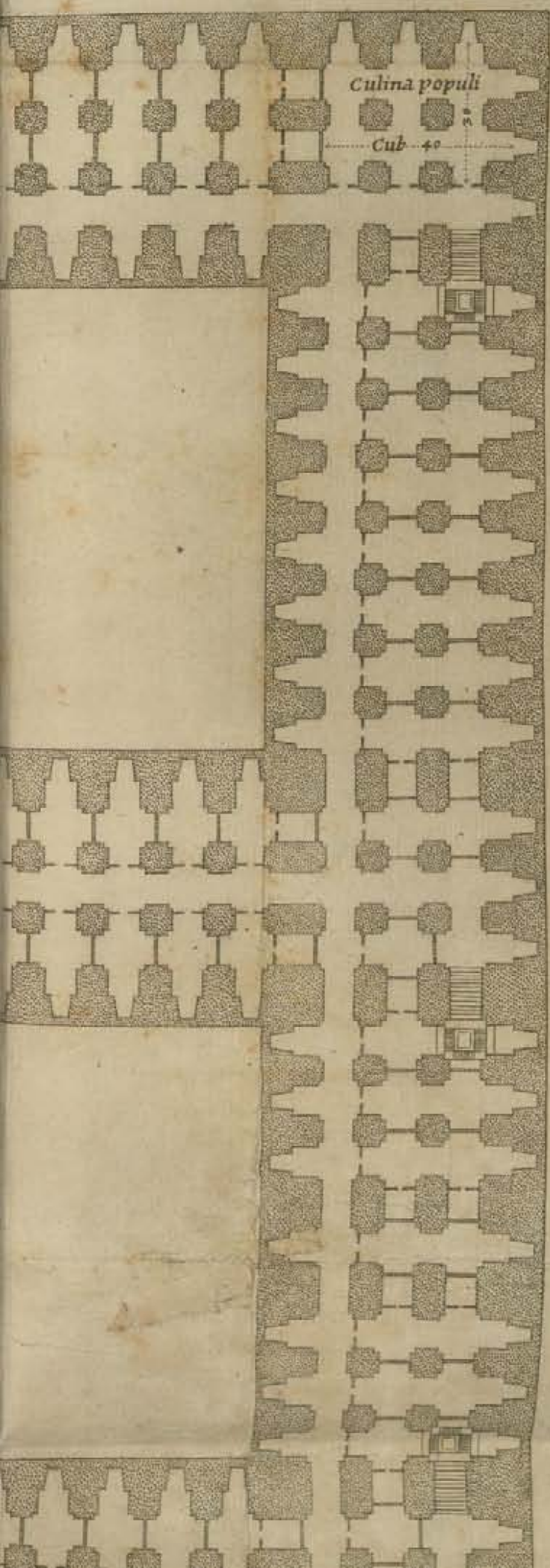
SEPTENTRIO

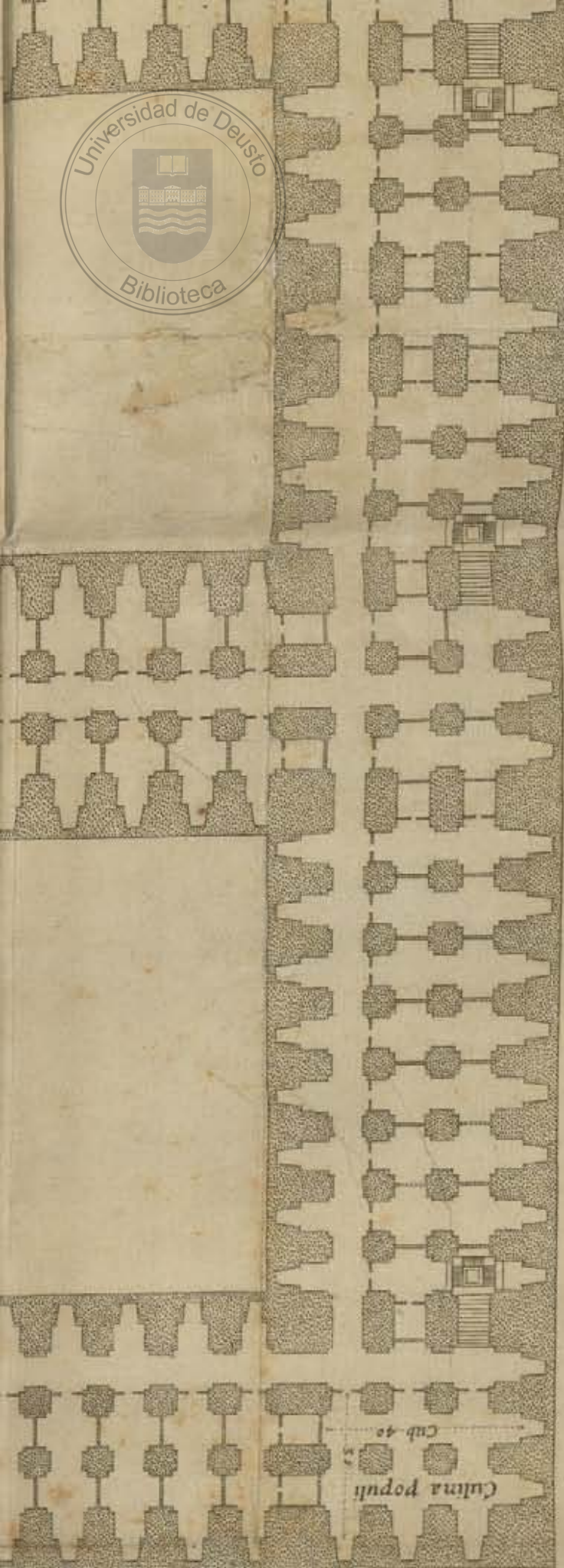
Loco anterior

MERIDIES

Cubiti
Calam.

O R I E N S

Cubiti
Calani

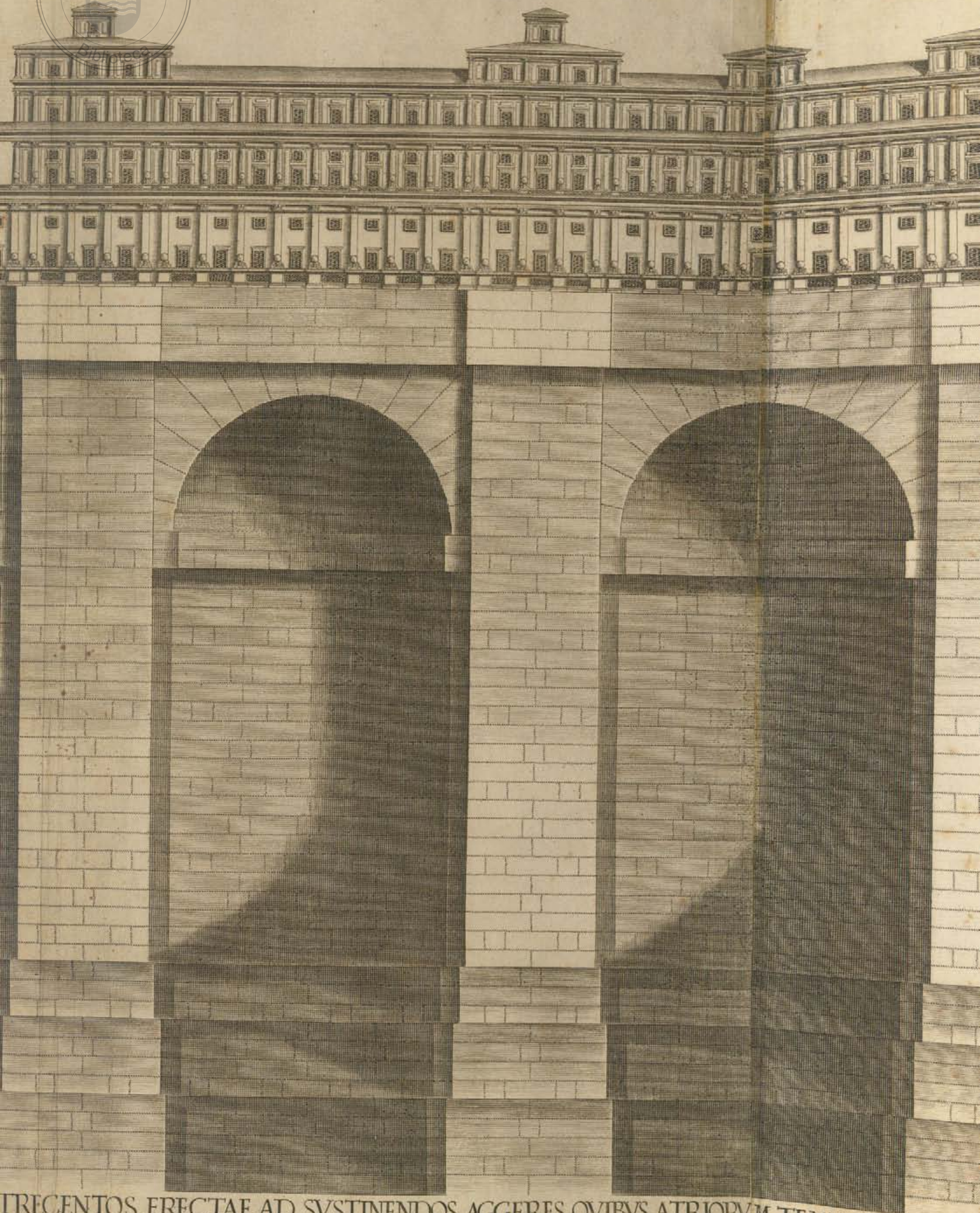
O R I E N S

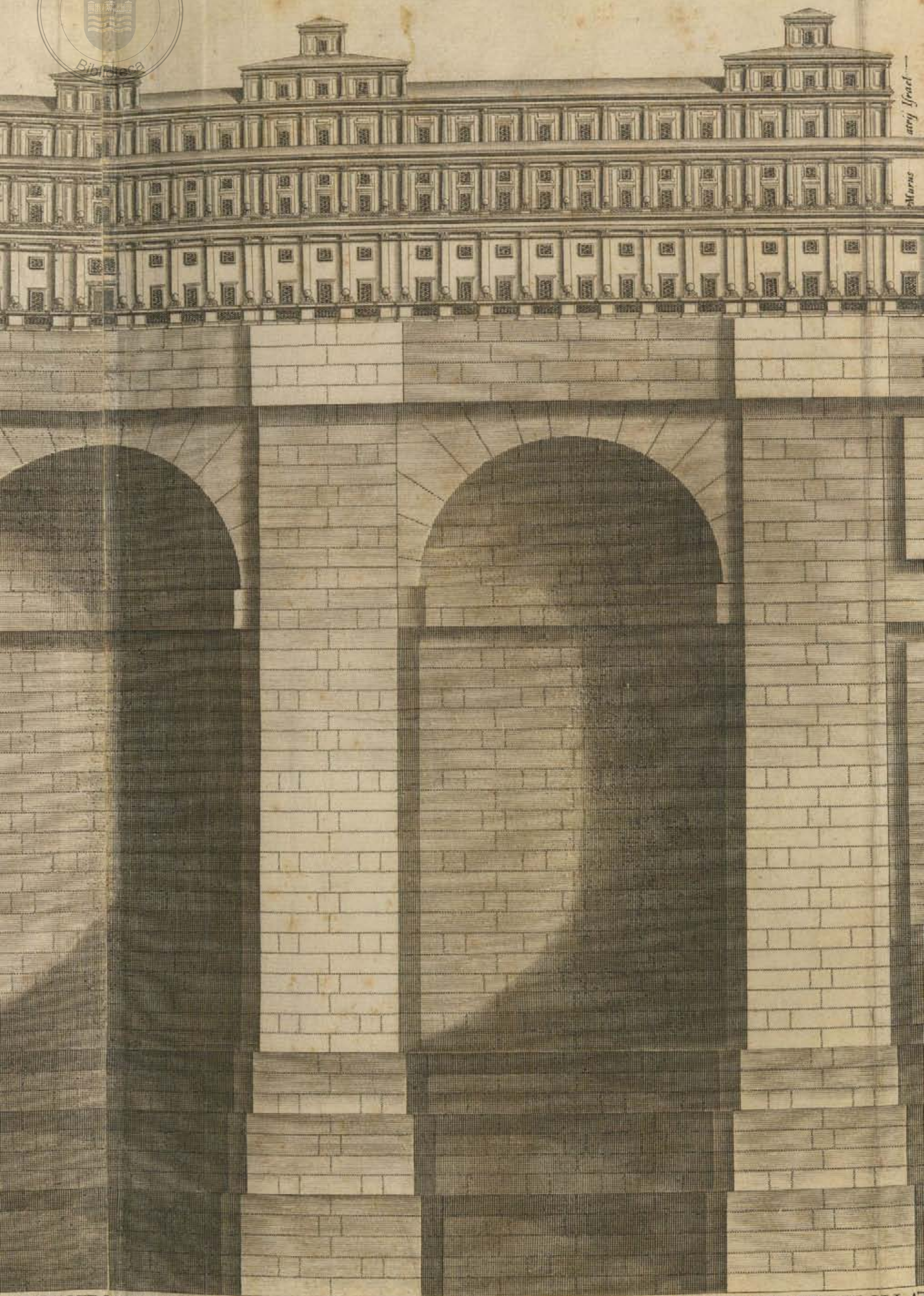

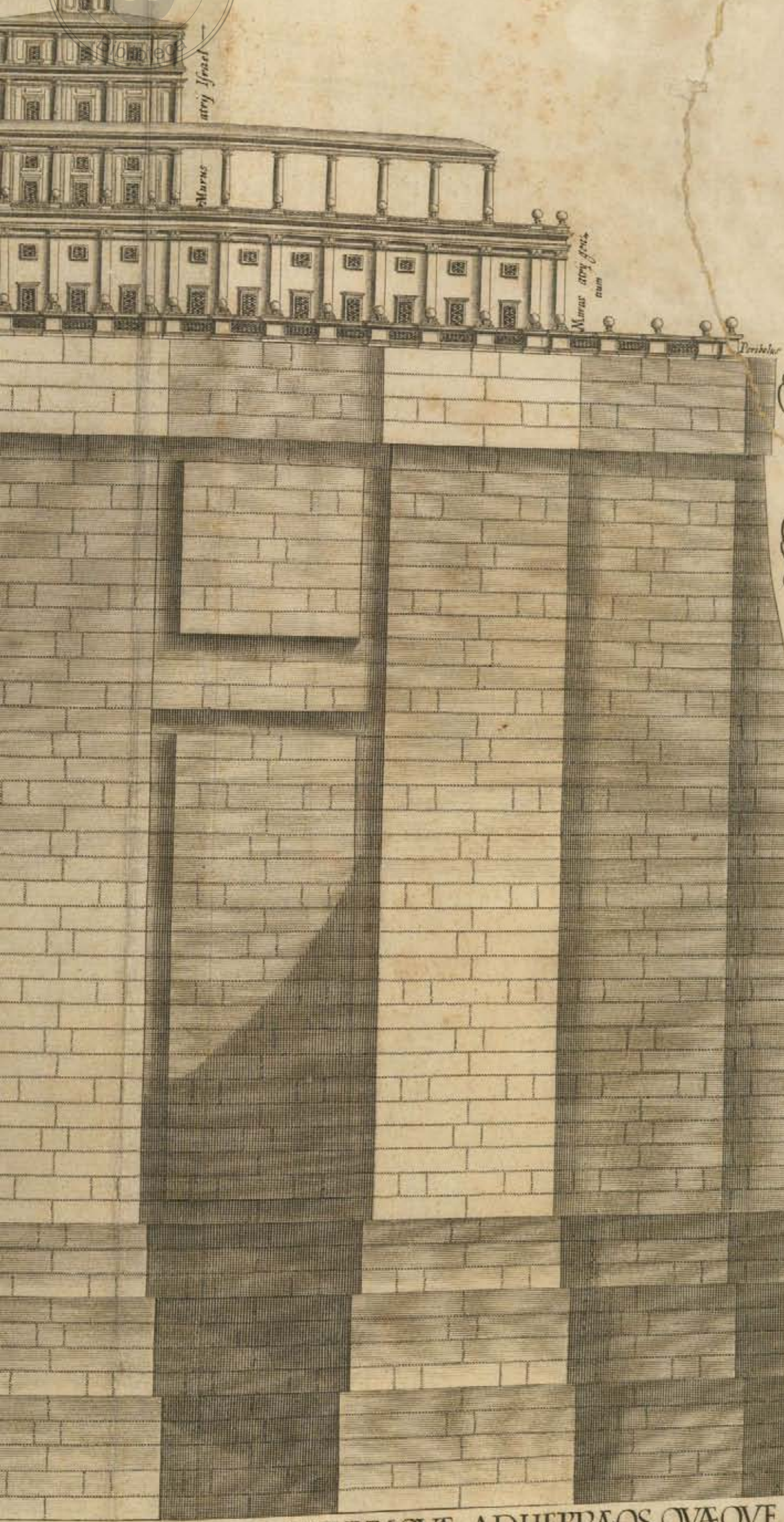
ORIENTALIS FACIES SUBSTRUCTIONIS AB IMIS VALLIBVS CVBITOS TRECENTOS ERECTAE AD SVST
S V B M I N I M A C V B I T O R V M M E N

TRECENTOS ERECTAE AD SVSTINENDOS AGGERES QVIBVS ATRIORVM TEMPLI AREAM
E VBITORVM MENSURA QVA Cubiti Colonna 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100
E

ATRIORVM TEMPLI AREAM SALOMON LAXANDAM CVRAVIT NECNON PERIBOLIA
ETIAM VNIVERSALIA VEST

SUBSTANTIA
ET RECENTIORUM
VICTORUM

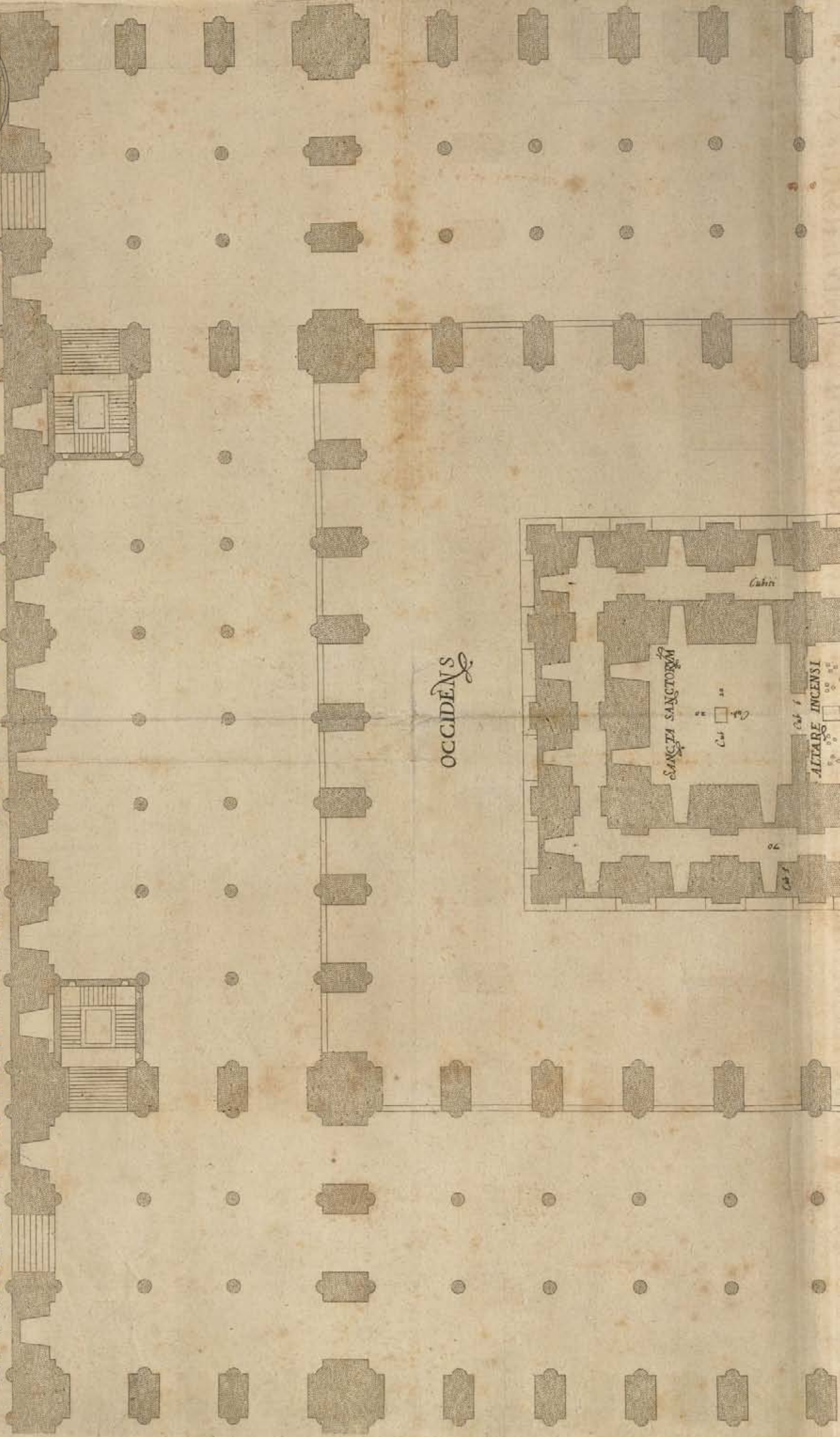
PERIBOLIAQUE PORTICVVM QVÆ AD HEBRÆOS QVÆQUE AD GENTILES PERTINEBANT
VESTIGIA DIME TIVNTVR

111

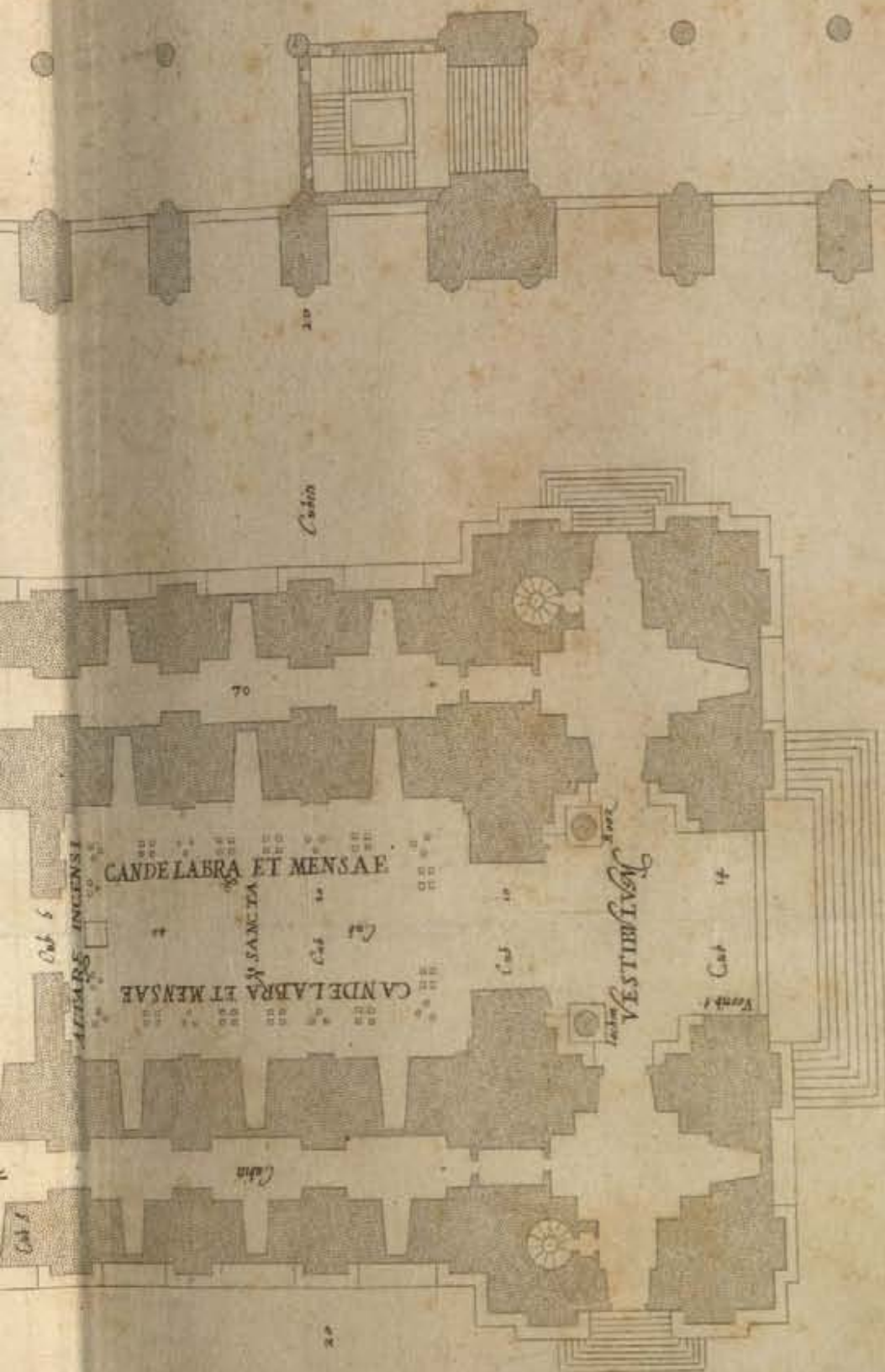
VESTIGIVM ATRII INTERIORIS ET SANCTVARII
EIVSDEM CVBITORVM MENSVRÆ SVNT ORTHOGRAPHIÆ VNIVERSALES

SEPTENTRIO

MERIDIES

BA SES

FM

TE

ATRIVM INTERIVS SACERDOTVM

TE

Cantharus

Cantharus

SES

CELLARE VICINARIUM

S

longitudo 100 cubitorum

Pacificorum

cellarum

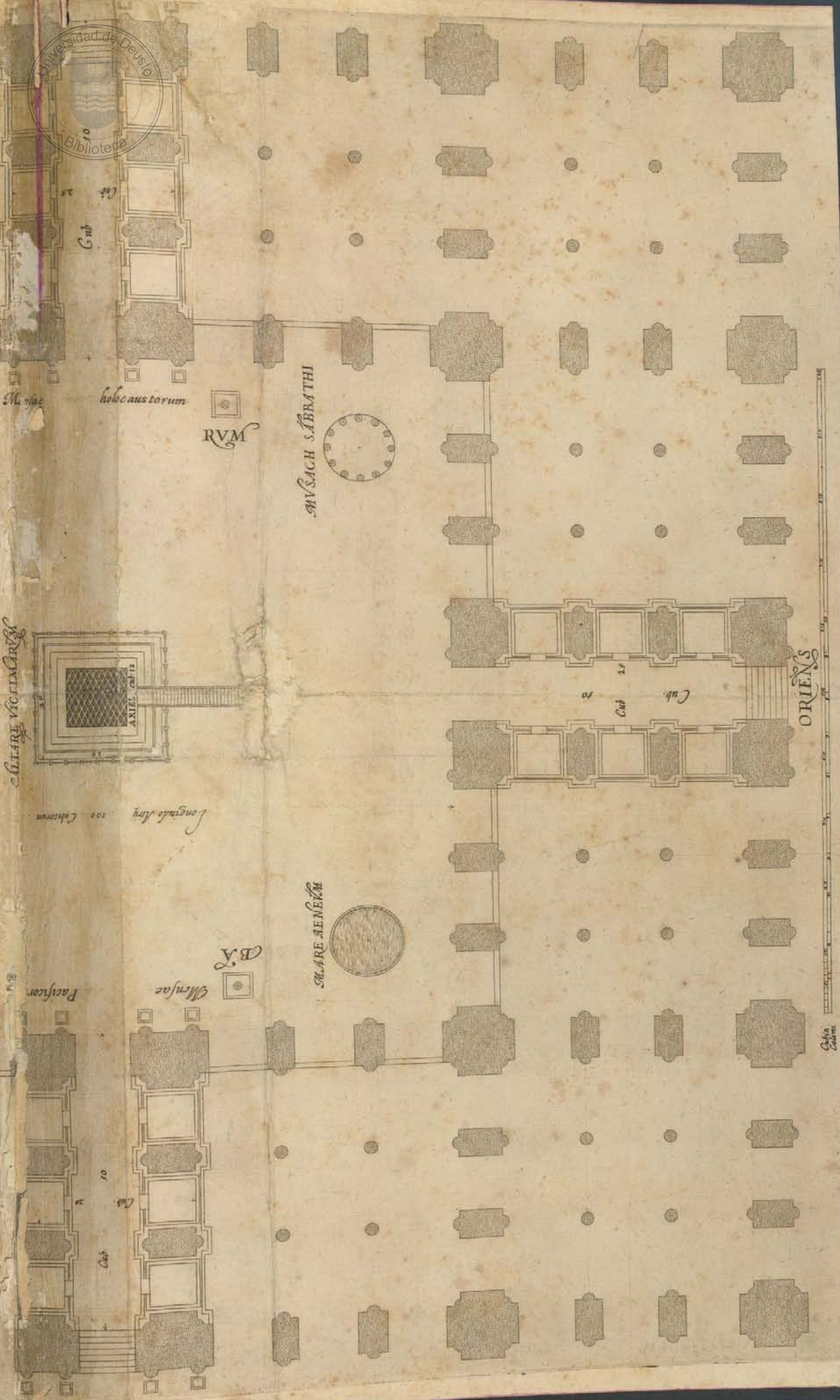
BY

MARE AENEUM

MVSACH SABBATHI

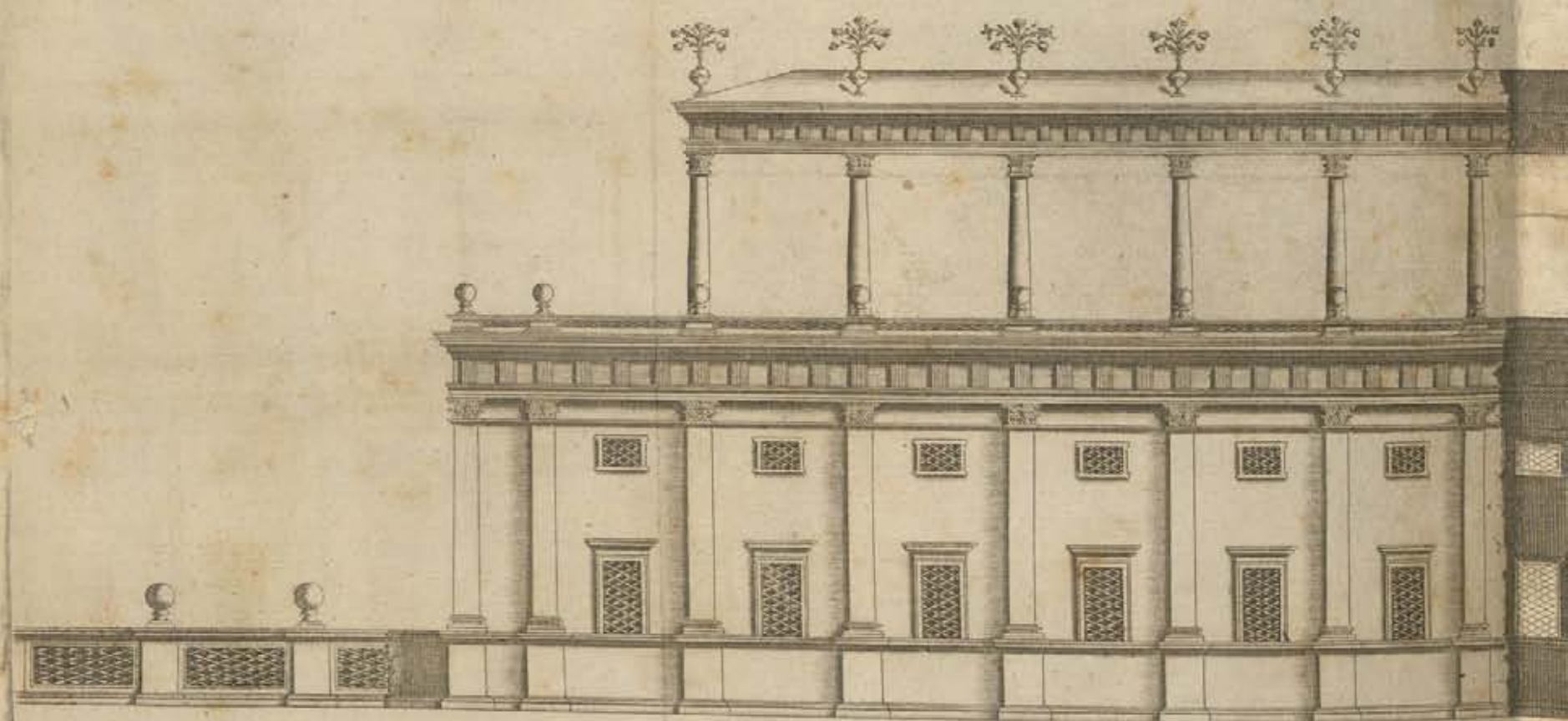
ORIENS

Cuba
Colum

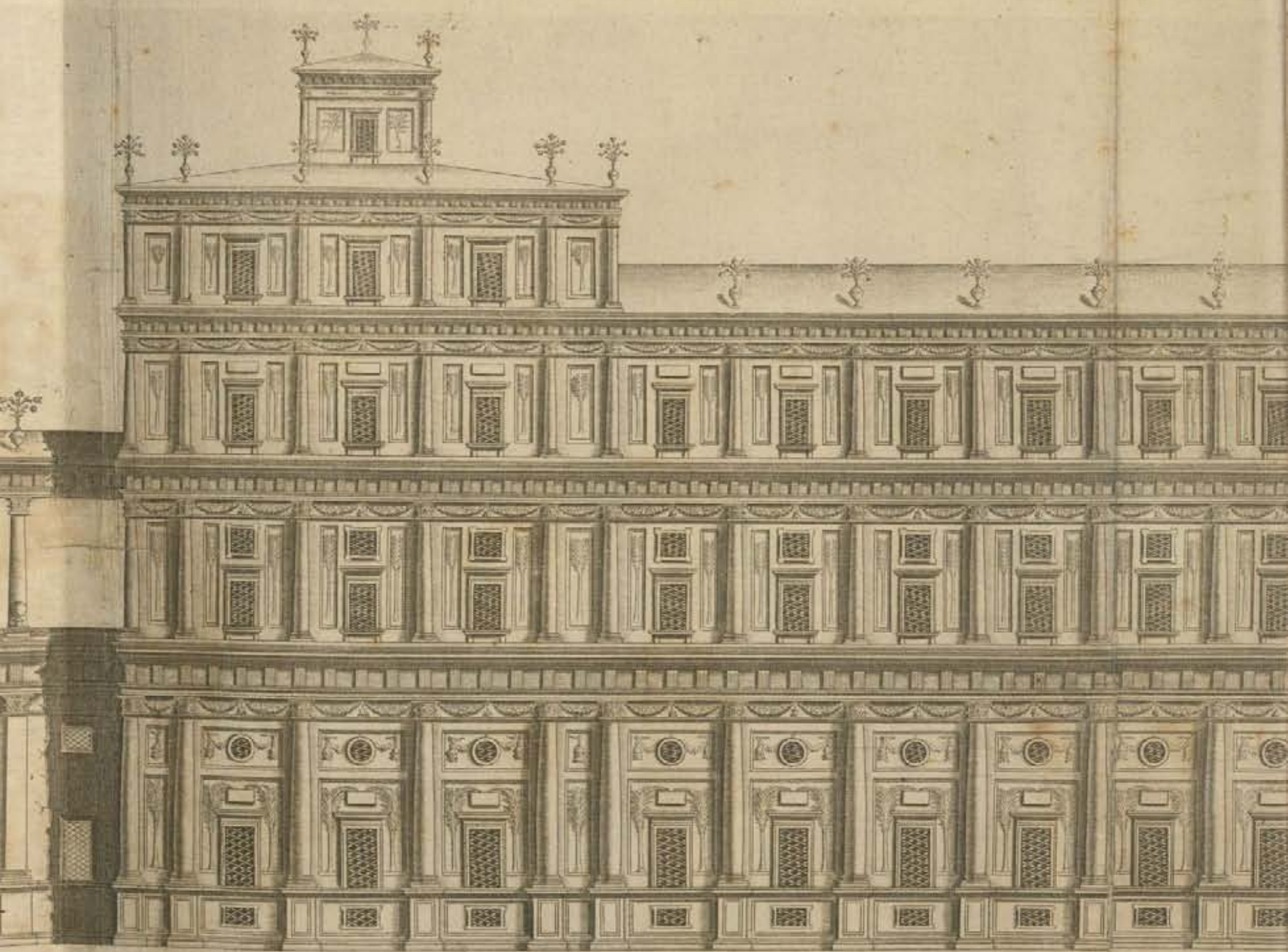

VNIVERSI TEMPLI HIEROS

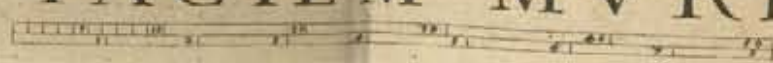

OSOLYMITANI ORTHOGRAPHIA QV

AE OSTENDIT ORIENTALEM FACIEM MVRI

Cubiti
Calam.

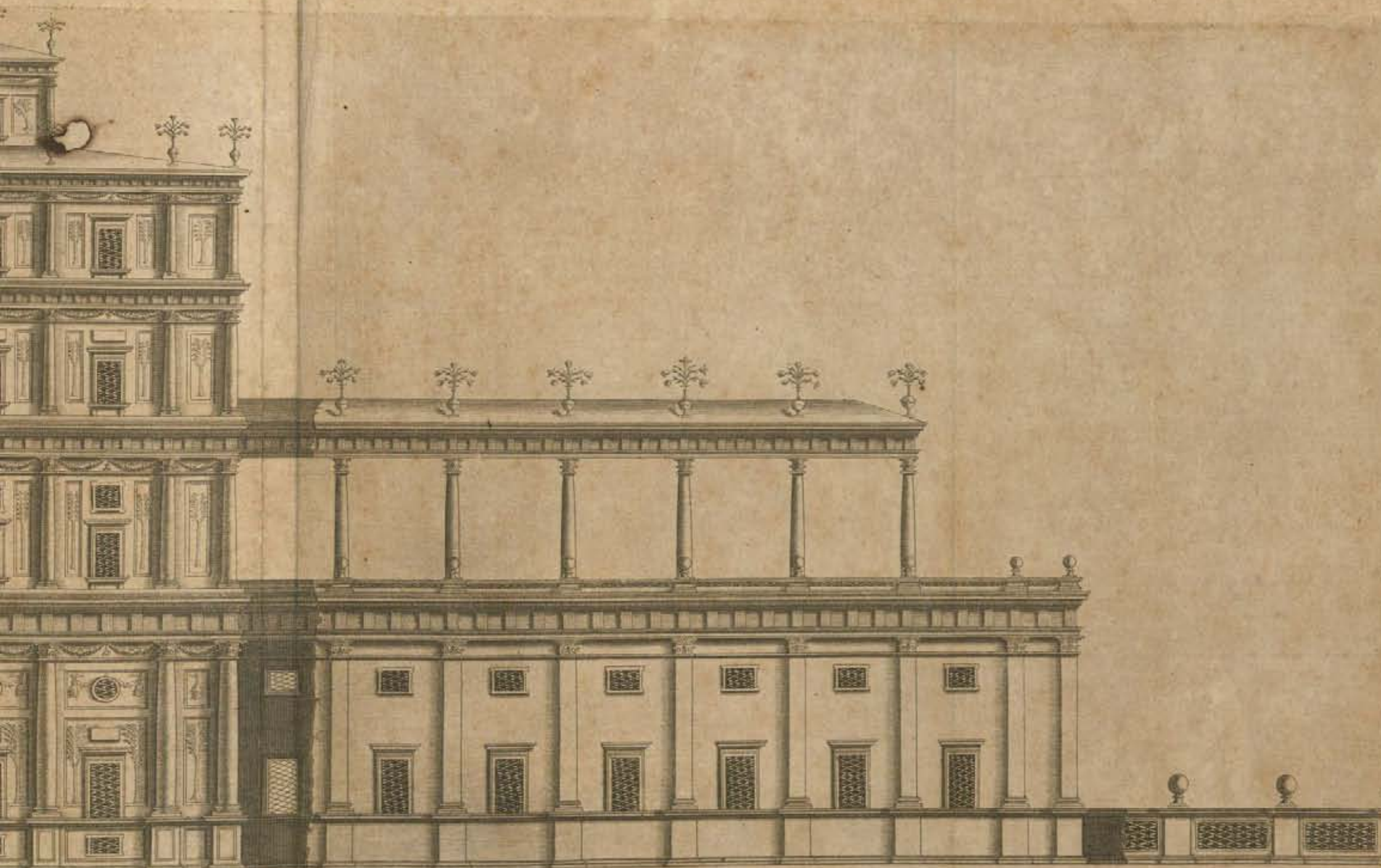

C I E M M V R I A T R I I E X T E R I O R I S E T P A R T

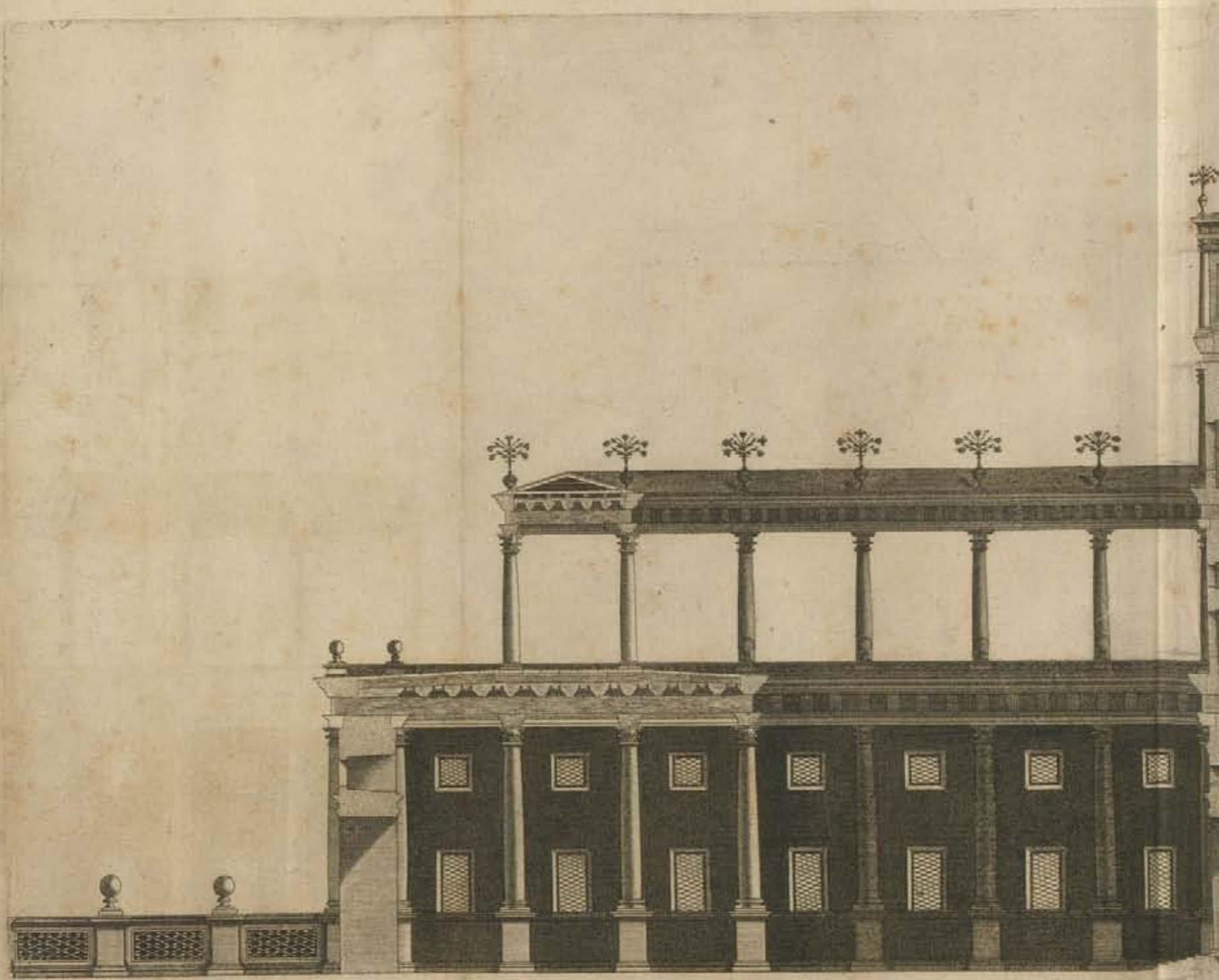
EM MVRI PORTICVS GENTIVM QVAE DE

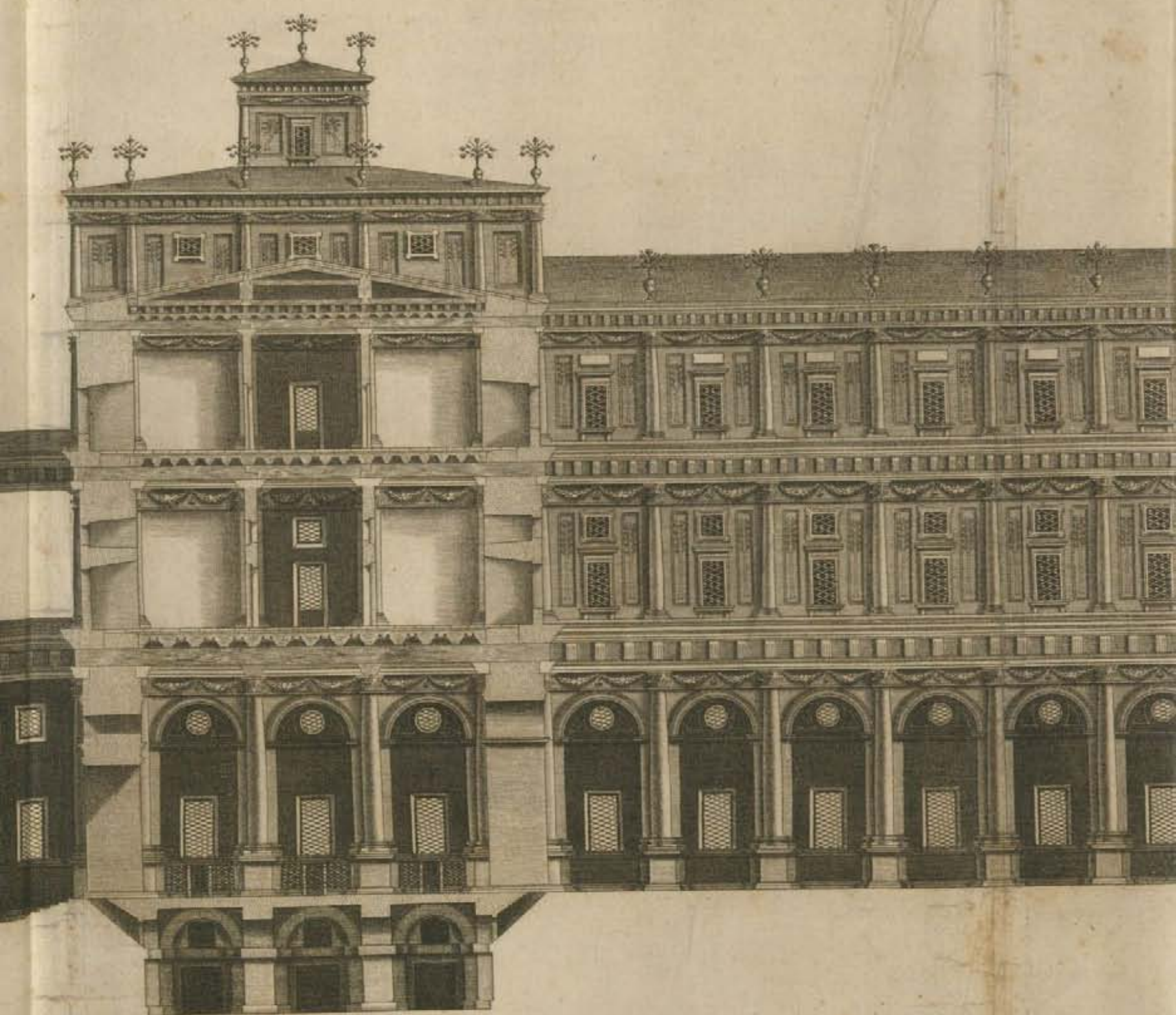
M QVAE DEINDE DICTA EST SALOMONIS

DISSECTI TEMPLI SALOMONIS ORTHOGRAPHIA C

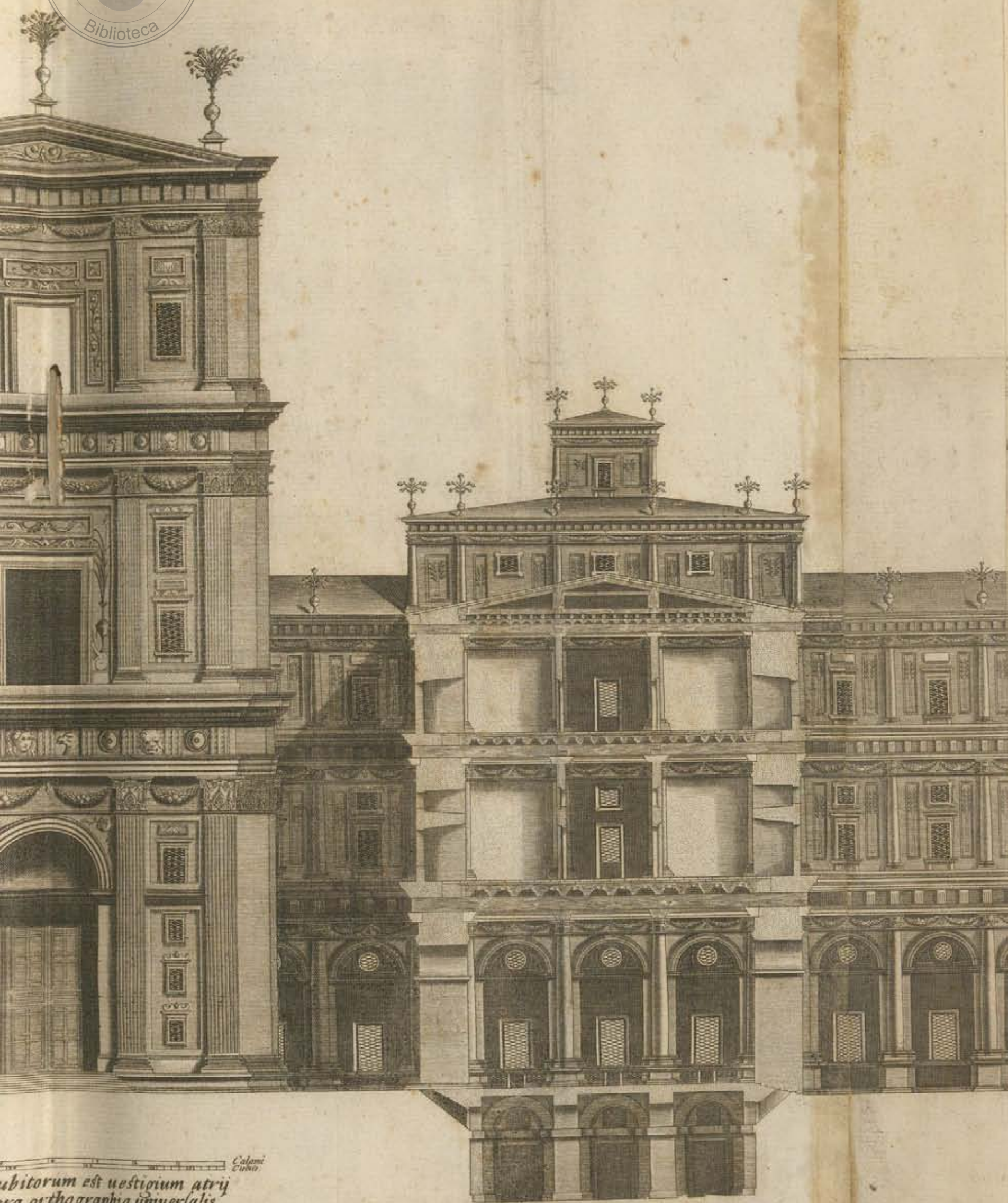

IA OSTENDENS INTERIORA PORTICVVM ET CRY

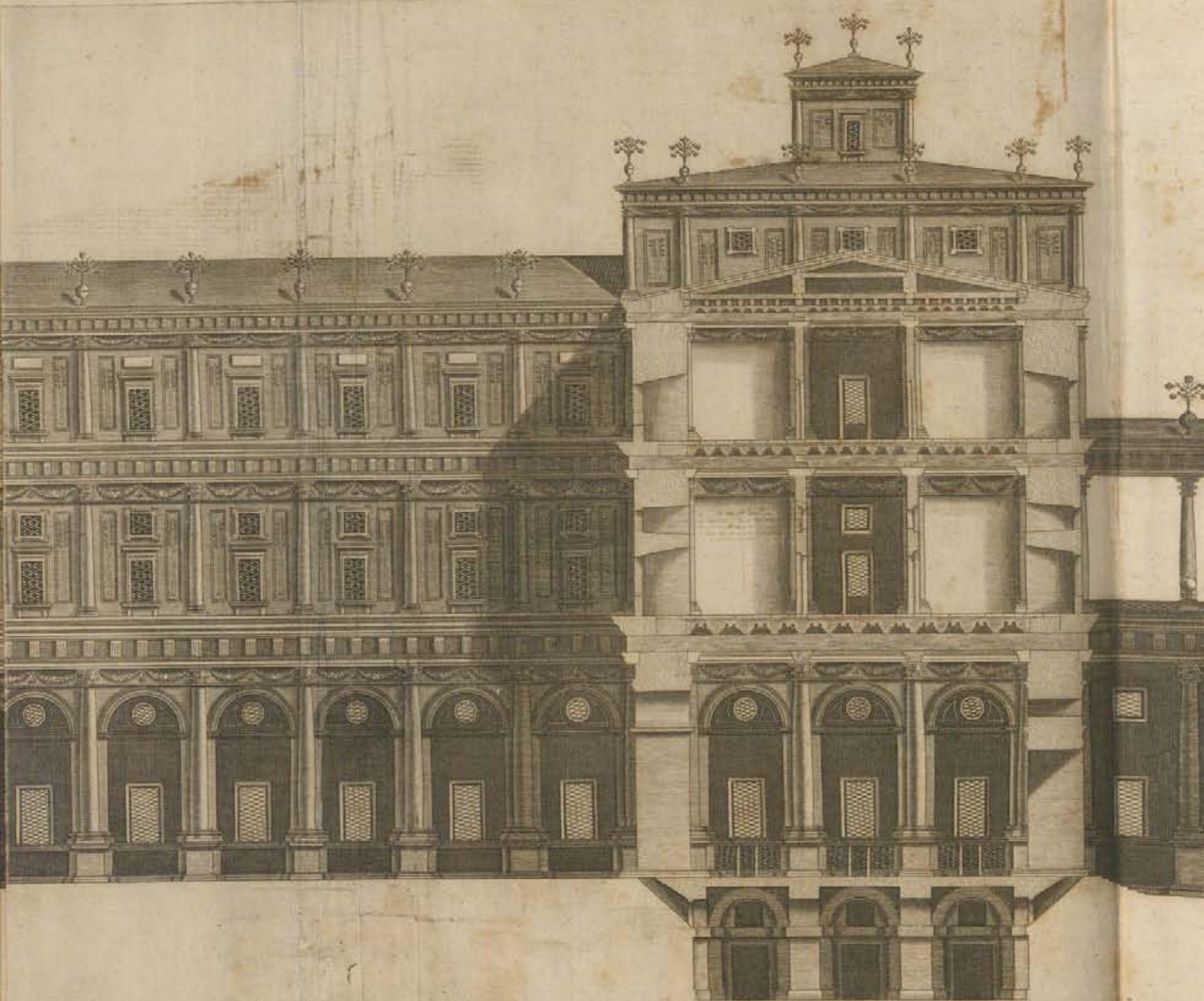
Eiusdem mensuræ cubitrum est
interioris ne non altera orthograp

PTO PORTICVVM ET ORIENTALEM SANCTVARII FA

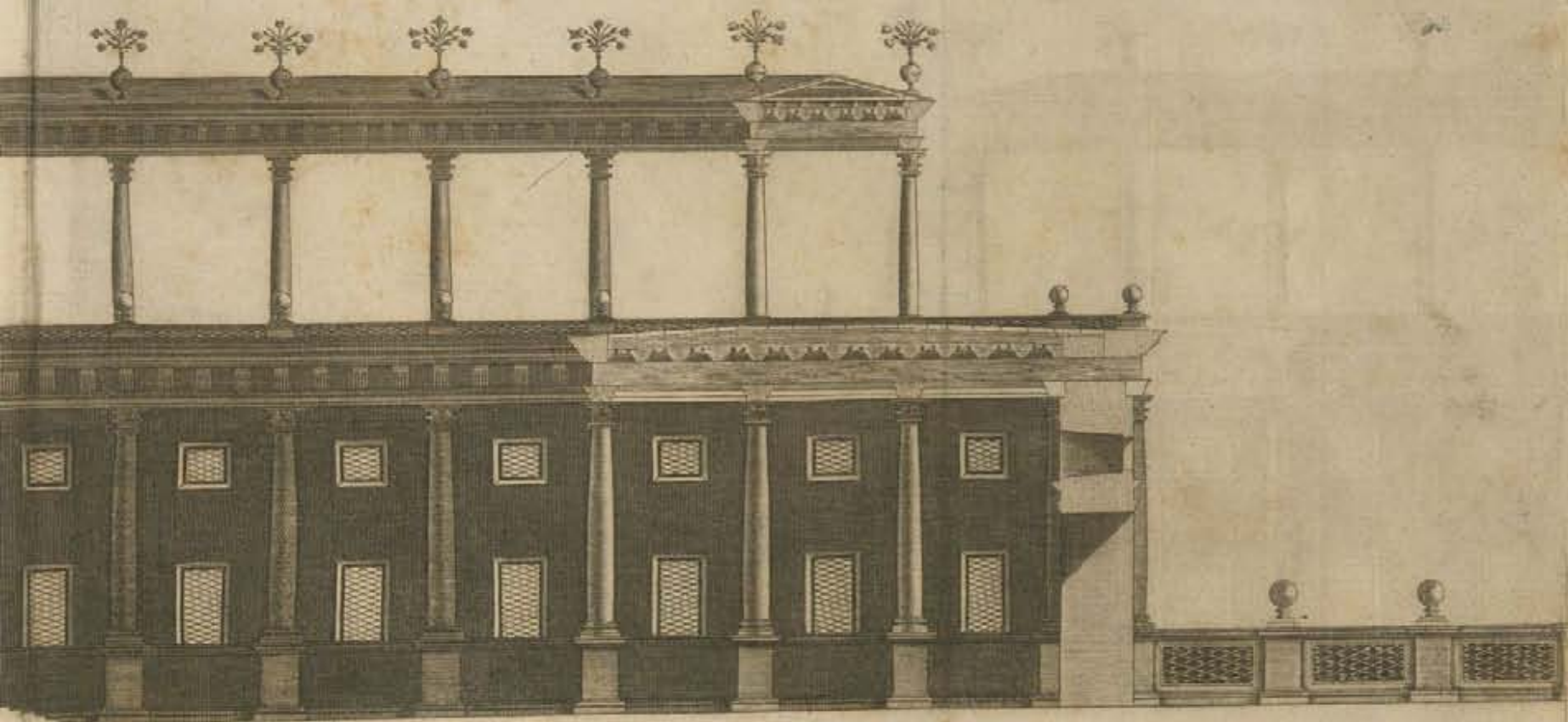

*Calami
Cubito.*
habitorum est uestigium atrij
ra orthographia uniuersalis

RII FACIEM NECNON TERNOS EIVSDEM FACIE

II ET ATRII INTERIORIS ATQVE EXTERIORIS

RIS ORDINES BINOS QVE ATRII GENTIVM

TOMI SECVNDI EXPLANATIONVM

PARS SECVNDA. DE EXTREMA VISIONE EZECHIELIS PROPHETAE

PROOEMIUM.

VERVNT utique sequentia capita, sicut cetera, non mediocri diligentia explananda: sed si illa explanatione indiguerunt, quod essent difficilia, haec certe maxime indigent, quae difficillima sunt. Accedit, quod non sunt explananda modo; sed etiam cum templi figuris, vel potius, figurae cum his sedulo conferendae: quod in alijs capitibus praestandum non fuit. Quapropter, praeter explanationem, addenda binis quoque sequentibus capitibus fuit, breuissima quaedam paraphrasis: cuius hic erit usus, ut pene partes singulae, singulis serè Prophetarum verbis comprobari videantur; si ea iuxta paraphrasis expositionem intelligantur. Quod si qua aliter à nobis in paraphrasi, quam in textu à Propheta refferri videbuntur, eorundem verborum explanatio consulenda est: quae perispecta, speramus, facile intelligi posse ipsissimam Prophetarum mentem, atque sententiam paraphrasi reddi. Itaque cum textu paraphrasis, cum paraphrasi imagines; paraphrasi verò & textus cum explanatione accurate conferenda est. Quae omnia cum in unam Salomonici templi perfectissimam ideam demonstrandam conspiciat prudens lector deprehenderit, à profecto, propositum nobis nostris hisce lucubrationibus finem, facile consequetur.

EZECHIELIS PROPHETAE: CAPVT QVADRAGESIMVM.

ARGVMENTVM.

Attritorum Hierosolymitani templi mensuras recenset Ezechiel, quas eo deductus in extasi Angelum viderat, calamo definientem.

EZECHIELIS PROPHETAE CAP. XL.

PARAPHRASIS.

I. IN vigesimo quinto anno transmigratio-
nis nostrae.

ANNO vicefimo quinto transmigrationis Regis Ioachim, quae propterea populi dicitur transmigratio, quod tunc primum cum Rege, populi principes, ac vulgus in captiuitatem fuit abductum. Nostram vocat eam Propheta, quod ipse quoque adhuc puer tunc Babylonem fuerit abductus. Anno à prima visione Ezechielis vigesimo, regni Assyriorum quinquagesimo: Nabuchodonosoris trigesimo secundo,

in exordio anni, decima mensis,
decimo quarto anno post quam percussa est
ciuitas, in hac ipsa die.

in primo anni mense, qui Nisan dicitur,
decimo quarto anno subuersae urbis, atque in eo-
si templi, qui fuit Sedechiae vndecimus: in hac ipsa,
quam paulo ante retuli, primi mensis decima die,
qua olim agni, paschae immolandi, inferebantur in
urbem; quoque eadem deinde Christus verus agnus,
die paschae immolandus urbem eandem ingressus

facta est super me manus Domini.

flatus fuerat, & à turbis cum palmis excipiendus,
Omne bonum in me contulit Dei largitas: veni
in eius potestatem ac manum: vis quaedam diuina
irruit super me, voluntatem suam ad saluandam
propensam in me declarans;

Et adduxit me illic.

Spiritu sancto afflatus, quo repleti solent Prophe-
tae, adductus fui in urbem illam ante à Deo percussam.
In visionibus magnis, admirandis, vere diuinis, il-
lis simillimis, quibus omnem felicitatem, ac benedi-
ctionem promittebat olim Deus, & largiebatur pri-
mis illis sanctissimisque Patriarchis Abraham, Isaac
& Iacob: tamque illustris ac perspicua visio mentis
meae oculis obiecta fuit, ut corporeis oculis cernere
viderer proprium solum, terram inquam Israel.

II. In visionibus Dei adduxit me in terram
Israel.

Et dimisit me super montem Moria, cuius nomen A ipsa celsitudinis commemoratio indicat; sanctitatem verò & dignitatem loci, quod is ab Angelo demonstratus Dauidi fuerit, cum defacuire desijt in populum: quique emptus fuit aureis scutis binis, & binis denis, ac binis centenis: ibique requieuisse se dicit Propheta, quod ad Christum respexerit vniuersa visione signatum, qui in Ecclesia requiescit, vt in propria, domo aeternum duratura, perpetuo manens. Sed & ibi requieuit manus Domini, quae creato homine, requieuit ab omni opere quod patrarat, cum recreato homine, quieuit Christus ab omni labore passionis; & resurrexit manibus spolijs plenjs, atque trophaeis.

Super quem montem aedificium erat templi, mihi è Babylone venienti à meridie obiectum, quod ciuitati erat quamsimillimum. B

Et adduxit me ad templi ianuam, quae in Aquilonari peribolo aperiiebatur; vt cominus singulas totius aedificij partes possem contemplari.

Ibique virum, Angelum videlicet humana specie vidi, fortasse Michaellem Ecclesiae catholicae tutelarem, qui eius formam, dignitatem, atque opes, ostenso ac dimenso templo indicaret: siue Gabrielem, aut alium è septem, qui astant coram Domino, qui Christum Dominum praesignaret Ecclesiae verum aedificatorem.

quem dum aspicerem, videbar videre splendidissimum aes candens, lucidissimis micans scintillis. C

& manu altera funiculum cementariorum gerebat, altera calamus mensurae, ad quam perfectissimum illud aedificium exactum olim fuit: eadem ab Angelo nunc dimetiendum, vt indicetur quam perfecte foret in Ecclesia instaurandum, quam iam pridem exstructam contemplari, nobis benigne conceditur; sed metiri, prae magnitudine, non datur.

Stabat autem in porta Aquilonaris periboli, Orientali angulo proxima, quasi templi custos, & Prophetae ductor: vel vt Christi Domini exemplum, qui templum nouum aedificaturus, veteris fuit factus custos, inde eiiciens ementes ac vendentes, & non permittens transferri vas per templum.

Et allocutus est me ipse primum hisce verbis: Fili hominis. Quo nomine & humanae infirmitatis me admonere voluit, quae tantum distat ab Angelis: pariterque humanae dignitatis: assumpta enim à verbo humanitate, ea adoratur ab Angelis, dominatur in caelis: siue vt me admoneret, quanta essent addiscenda humano intellectui, qui ratiocinatione intelligit, non simplici apprehensione, vt angelicus. quapropter attentione, & sollicitudine opus mihi esse indicauit, subdens:

Certum adhibe rationis iudicium, & attentius percipe; admooue attentas purgatasque mentis aures, poneque in corde tuo, memoriae thesauro conseruanda omnia, quae ego ostendam tibi, vel faciam te videre: sunt enim multa quae visu percipies; alia, quae auditu: omnia vero corde atque animo expendenda sunt: propterea enim tam admiranda dignus es habitus visione, in qua me doctorem, Angelum, Prophetam, habere meruisti.

Esto tu igitur Israelis Doctor, Propheta, Angelus. Annuncia dictis, factis, gestu; propone ob oculos eorum omnia: nihil enim superuacaneum est, aut minus necessarium, ex ijs, quae tu vides: quinimmo omnia vtiliter exponenda sunt filijs Israel, hoc est, ijs, qui mente conspiciunt Deum. nec tantum terreno illi populo, sed Ecclesiae potissimum Catholicae, cui intelligere datur, ac videre quae carnalis ille populus portare non poterat.

Et dimisit me super montem excelsum nimis.

Super quem erat quasi aedificium ciuitatis vergentis ad Austrum.

Et introduxit me illuc.

III.

Et ecce vir,

cuius erat species quasi species aeris,

& funiculus lineus in manu eius, & calamus mensurae in manu eius.

Stabat autem in porta.

Et loquutus est ad me idem vir: Fili hominis

IV.

Vide oculis tuis, & auribus tuis audi, & pone cor tuum in omnia, quae ego ostendam tibi.

quia vt ostendantur tibi adductus es huc.

Annuncia omnia quae tu vides domui Israel.

Et

V. Et ecce murus forinsecus in circuitu domus A
undique: & in manu viri calamus mensu-
rae sex cubitorum & palmo.

Et mensus est latitudinem aedificij calamo
vno, altitudinem quoque calamo vno.

VI. Et venit ad portam quae respiciebat viam
Orientalem.

Et ascendit per gradus eius: & mensus est
limen portae calamo vno latitudinem, id est li-
men vnum calamo vno in latitudine.

VII. Et thalamum vno calamo in longum, &
vno calamo in latum: & inter thalamos quin-
que cubiti.

VIII. Et limen portae, iuxta vestibulum portae
intrinsicus, calamo vno.

IX. Et mensus est vestibulum portae octo cu-
bitorum.

Et frontem eius duobus cubitis: vestibulum
autem portae erat intrinsicus.

X. Porro thalami portae ad viam Orientalem,
tres hinc, & tres inde: mensura vna trium, &
mensura vna frontium ex vtraque parte.

XI. Et mensus est latitudinem liminis portae,
decem cubitorum: & longitudinem portae, tre-
decim cubitorum.

XII. Et marginem ante thalamos cubiti vnus,
& cubitus vnus finis vtriusque: thalami au-
tem sex cubitorum erant hinc, & inde.

XIII. Et mensus est portam à tecto thalami, vs-
que ad tectum eius, latitudinem vigintiquin-
que cubitorum: ostium contra ostium.

XIV. Et fecit frontes per sexaginta cubitos: & ad E
frontem atrium portae undique per circuitum.

XV. Et ante faciem portae, quae pertingebat
vsque ad faciem vestibuli portae interioris,
quingenta cubitos.

XVI. Et fenestras obliquas in thalamis, & in fron-
tibus eorum, quae erant intra portam undique
per circuitum, similiter autem erant & in ve-

Et ecce peribolus quidam vniuersam domum, por-
ticus omnes, atque atria cingebat extrinsecus. Ha-
bebat autem prae manibus vir ille calamum sex
constantem veris perfectisque cubitis, ac praeterea
quarta parte cubiti, quae palmus dicitur, quod nulla
sit huic magis proxima mensura. quo quidem cala-
mo praedicti periboli altitudinem mensus est, ac la-
titudinem, & vtramque ex aequo reperit parem ca-
lamo.

Praetermisso deinde gentium artio, quod prae
multitudine ad fidem ex gentibus confluentium,
mensura cariturum erat, primum venit ad portam
Orientalem atrij Israelis, tum quod ea dignissima ef-
set, quippe Regi deputata; tum vero maxime, quod
per eam vnam gratissima Sanctuarij facies conspi-
ceretur.

Et septenis portae gradibus conscensis, qui in
atrio gentium ante ianuam erigebantur, mensus est
postem alterum portae calamo vno, & postem alte-
rum calamo vno, quanta nimirum est muri crassi-
tudo, & vtriusque liminis, inferioris & superioris la-
tudo.

Mensus est quoque ianitorum conclaue seu tha-
lamum, aequae longum ac latum, calamum vnum:
& postem, qua parte inter thalamos erigitur cubi-
torum quinque, quanta videlicet est stylobatae
frons, dempris proiecturis.

Et mensus quoque est vtrumque postem portae,
interioris, cui fornix innititur, deprehenditque esse
aequalem calamo, sicut & ipsa fornix, & murus la-
tus erat calamum vnum.

Vestibuli quoque longitudinem octo cubitis di-
mensus est, hoc est limen portae, quantum videli-
cet Meridianus portae postis distat ab Aquilonari.

Et semicolumnas eius duobus cubitis: Vestibu-
lum autem hoc portae non erat in fronte aedis ante
ianuam, sed intra ianuam in ipsa porticus latitudine.

Thalami vero in vestibulis, constituti intra
Orientalem portam, tres erant eiusdem mensurae ab
Austro, tres ab Aquilone, paribus distincti postibus,
paribusque semicolumnis ex ornati.

Et spatium in media porta inter thalamorum
frontes relictum, latum fuisse compertum est decem
cubitos. Altitudo verò luminis portae super stylo-
batis, fuit cubitorum tredecim.

Et thalami peribolo vtriusque, cubiti vnus clau-
debantur: & postes cubitum vnum vtriusque extra
perpendicularum proieciabantur; cum tamen thalami
aequales omnes essent cubitorum sex, hoc est, cala-
mi vnus, qui, vt dixi, totidem constat cubitis, &
quanta praeterea cubiti parte.

Et mensus est portae latitudinem ab extimo peri-
bolo thalami, vsque ad peribolum, qui simul portam
claudit & thalamum, & comperit eam esse quinque
& viginti cubitorum, discurrente mensura per ostia
thalamorum, e quibus vnum erat e regione alterius.

Et dimittendo declarauit columnationes, siue or-
dines columnarum, omnes simul altos esse cubitos
sexaginta: & par erat mensura columnarum ordini-
bus, qui cingebant atrium portae proximum vn-
dique per circuitum.

Et à facie anteriore, vel à primo limine portae hu-
ius Orientalis, vsque ad faciem vestibuli interioris
eiusdem portae, quingenta cubitos longitudi-
nis, portae includentis muros, vestibula, postes, &
thamos.

Et cancellis visui peruijs, reticulatis, obliquis fo-
raminibus, thalami clauderantur, qui quidem can-
celli, e regione semicolumnarum, quae totam intrin-
secus portam cingebant, protendebantur: atque

adeo vestibula omnia portae interiori eiusmodi A cancellis clauderantur: nam thalami in ipsis portae vestibulis inter stylobatas erant constituti.

Et columnarum capitella palmarum spatulis exornabantur.

Et portam quidem egressum induxit me in atrij exterioris Orientalem aream subdialem, quam ingressus animaduerti, eam porticibus undique cinctam fuisse: tessellatis pavimentis affabre elaboratis, quibus gazophylacia imminebant in singulis intercolumniis singula, erantque omnia circumcirca triginta.

Porticum vero inferiora pavimenta à lateribus portarum discurrentia latitudine erant, portarum longitudini paria.

Et mensus est latitudinem Orientalis areae atrij exterioris à facie portae exterioris nuper dimensae, usque ad frontem anteriorem atrij interioris centum cubitis, ab Oriente ad Occidentem: ac longitudinem totidem, à Meridie ad Aquilonem. Vel mensus est aream subdialem inter anteriorem & posteriorem portam iacentem, exclusis portis, latitudinis & longitudinis centum cubitorum.

Et Orientalem portam egressum deduxit me ad portam Aquilonarem eiusdem atrij exterioris, & mensus est singularum partium eius longitudinem, & latitudinem.

Hoc est, thalamos eius positi, ac numero pares, & frontes eius, & vestibula eius eisdem plane mensuris mensus est, quibus prioris portae similes partes: necnon longitudinem, ac latitudinem portae eandem, eodemque modo mensus est, illam quinquaginta; hanc vero quinque & viginti cubitis.

Porro cancelli, quibus thalami concludebantur, vestibula, & postes cum suis semicolumnis, & capitellis sculpsit ad modum palmarum, omnia dimensa fuerunt, & eiusdem mensurae ac formae reperta, qua erant, in Orientali porta, similes partes atque ornamenta. Et septenis conscensis gradibus, ad portam patebat accessus, & per eam ad vestibulum: vestibulum enim erat ultra ianuam.

Et porta atrij interioris Aquilonaris erat è regione praedictae portae, haud secus quam portae Orientali contraria erat Orientalis porta atrij interioris: & mensus est Aquilonarem aream atrij exterioris, à porta usque ad portam centum cubitis longitudinem, ac totidem latitudinem.

Et me Aquilonari porta eductum deduxit ad Austrum: & ecce porta exterioris atrij prospiciens ad Austrum, quam mensus est, nimirum columnas eius, & fornices eius, & omnia eisdem mensuris constare comperta sunt, quibus & ea quae supra sunt dicta.

Et reticularos cancellos, & fornices ac postes, quae portam cingebant, quorum longitudo quinquaginta cubitorum fuit; latitudo vero quinque & viginti cubitorum.

Et ad portam gradibus septem ascendebatur, quibus conscensis, aderat ostium, fores, vestibulum. Et semicolumnarum capitella, caelatis palmarum, spatulis exornabantur ex utraque parte portae.

Et porta quidem Australis atrij interioris recta prospiciebat Australem portam atrij exterioris: & mensus est Australem aream atrij exterioris inter portas iacentem, & inuenit eam aequae longam, ac latam cubitos centum.

Et deduxit me ad portam Australem atrij interioris, & mensus est eam, ac omnes mensuras compertit pares ijs, quas in supradictis portis recensuerat.

stibus fenestras per gyrum intrinsecus.

Et ante frontes pictura palmarum.

Et eduxit me ad atrium exterius, & ecce gazophylacia, & pavimentum stratum lapide, in atrio per circuitum: triginta gazophylacia in circuitu pavimenti. XVII.

Et pavimentum in fronte portarum secundum longitudinem portarum erat inferius. XVIII.

Et mensus est latitudinem à facie portae inferioris usque ad frontem atrij interioris extrinsecus centum cubitos ad Orientem, & ad Aquilonem. XIX.

Portam quoque, quae respiciebat viam Aquilonis atrij exterioris, mensus est tam in longitudine, quam in latitudine. XX.

Et thalamos eius tres hinc, & tres inde: & frontem eius, & vestibulum eius secundum mensuram portae prioris, quinquaginta cubitorum longitudinem eius, & latitudinem viginti quinque cubitorum. XXI.

Fenestras autem eius, & vestibulum, & sculpturae secundum mensuram portae, quae respiciebat ad Orientem, & septem graduum erat ascensus eius, & vestibulum ante eam. XXII.

Et porta atrij interioris contra portam Aquilonis, & Orientalem, & mensus est à porta usque ad portam centum cubitos. XXIII.

Et eduxit me ad viam Australem: & ecce porta, quae respiciebat ad Austrum: & mensus est frontem eius, & vestibulum eius iuxta mensuras superiores. XXIV.

Et fenestras eius, & vestibula in circuitu secundum fenestras ceteras, quinquaginta cubitorum longitudine, & latitudine viginti quinque cubitorum. XXV.

Et in gradibus septem ascendebatur ad eam: & vestibulum ante fores eius: & caelatae palmae erant, una hinc, & altera inde in fronte eius. XXVI.

Et porta atrij interioris in via Australi: & mensus est à porta usque ad portam in via Australi centum cubitos. XXVII.

Et introduxit me in atrium interius ad portam Australem, & mensus est portam iuxta mensuras superiores.

Thala-

XXIX. *Thalamum eius, & frontem eius, & vestibulum eius eisdem mensuris: & fenestras eius, & vestibulum eius in circuitu quinquaginta cubitos longitudinis, & latitudinis viginti quinque cubitos.*

XXX. *Et vestibulum per gyrum longitudine viginti quinque cubitorum, & latitudine quinque cubitorum.*

XXXI. *Et vestibulum eius ad atrium exterius, & palmas eius in fronte: & octo gradus erant, quibus ascendebatur ad eam.*

XXXII. *Et introduxit me in atrium interius per viam Orientalem, & mensus est portam secundum mensuras superiores.*

XXXIII. *Thalamum eius, & frontem eius, & vestibulum eius sicut supra: & fenestras eius, & vestibula eius in circuitu longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine viginti quinque cubitorum.*

XXXIV. *Et vestibulum eius, idest atrij exterioris: & palmae caelatae in fronte eius hinc & inde: & in octo gradibus ascensus eius.*

XXXV. *Et introduxit me ad portam, quae respiciebat ad Aquilonem: & mensus est secundum mensuras superiores.*

XXXVI. *Thalamum eius, & frontem eius, & vestibulum eius, & fenestras eius per circuitum, longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine viginti quinque cubitorum.*

XXXVII. *Et vestibulum eius respiciebat ad atrium exterius: & caelatura palmarum in fronte eius hinc & inde: & in octo gradibus ascensus eius.*

XXXVIII. *Et per singula gazophylacia ostium in frontibus portarum: ibi lauabant holocausta.*

XXXIX. *Et in vestibulo portae, duae mensae hinc, & duae mensae inde: ut immoletur super eas holocaustum, & pro peccato, & pro delicto.*

XL. *Et ad latus exterioris, quod ascendit ad ostium portae, quae pergit ad Aquilonem, duae mensae: & ad latus alterum ante vestibulum portae, duae mensae.*

XLI. *Quatuor mensae hinc, & quatuor mensae inde: per latera portae octo mensae erant, super quas immolabant.*

XLII. *Quatuor autem mensae ad holocaustum, de lapidibus quadris extructae, longitudine cubiti unius & dimidij, & latitudine cubiti unius & dimidij, & altitudine cubiti unius: super quas ponant vasa in quibus immolatur holocaustum, & victima.*

Explari. Tom. 2. Par. 2.

A Thalamum eius, inquam, vnumquemque, frontes eius, vel postes, vestibula seu fornices, omnia iisdem mensuris, quibus in reliquis portis similia membra dimensa sunt: & reticulati cancelli portam cingebant, postes, ac fornices, quae erant circa portam, quinquaginta cubitos longae, quinque & viginti latae.

Et postes in circuitu, quorum stylobatae inter thalamos lati sunt cubitos quinque, ipsi vero cum trabearum postes alti cubitos quinque & viginti.

Et vestibulum vniuersum ad exterius atrium, vergebat, & semicolumnarum capitella palmis exornabantur in vestibulo, ad quod gradibus ascendebatur octonis.

Et porta Meridiana eductum, deduxit me ad portam Orientalem atrij interioris, eamque mensus est; & comperit easdem esse in hac porta mensuras, atque in supradictis:

thamos, postes, ac fornices; reticulatos cancellos inter postes portam ambientes longos cubitos quinquaginta, latos cubitos quinque & viginti.

Et vestibulum eius vergebat ad atrium exterius, & capitella in postibus, palmis erant vtriusque similia: & gradibus octo ascendebatur ad illud.

Absolutis mensuris Orientalis portae, deduxit me ad portam Aquilonarem eiusdem atrij interioris, & mensus est membra omnia, & ornamenta eisdem mensuris, quibus supradictas portas.

Thamos eius, semicolumnas, postes, ac fornices, necnon reticulatos cancellos, qui totam portam circumdabant, longitudine quinquaginta cubitorum, latitudine quinque & viginti cubitorum.

Et vestibulum eius vergebat ad atrium exterius, & capitella sculpra ad modum palmarum, erant in postibus ex vtraque parte portae: & octo gradibus ascendebatur ad eam.

Et ad sena thalamos ostia, quae erant inter frontes interiores portarum, lauabantur holocausta.

Et in ipso vestibulo portae duae mensae hinc ad binos postes, qui sunt inter thalamos, & duae mensae illinc ad totidem similes postes: super quibus expansae pecudes, vel armenta iugulabantur, in holocaustum, vel pro peccato, vel pro ignorantiae delicto.

Et à lateribus portae Aquilonaris, cum primum quis ascensus gradibus ostium ingreditur, duae mensae: & à lateribus vestibuli interioris duae mensae: hoc est in quatuor angulis vestibuli portae Aquilonaris, quatuor mensae erant, binae ad vtrumque parietem.

Quod si binas vtriusque angulares binis medijs quas dixerat, annumeres, quaternae mensae erunt in vnoquoque portae latere, & in vtroque octonae, super quibus victimas iugulabant.

Quaternae autem mensae holocaustorum, ex singulis saxis singulae affabre, ad normam & regulam elaboratae, quadrata forma cubiti unius & dimidij erant; altitudine vero cubiti unius: cuius formae ac mensurae erant & reliquae, super quas ponebant instrumenta, quibus immolabatur holocaustum & victima.

Mensarum autem cymatia, vel superiora, ornamenta fuerunt palmi vnus intrinsecus reflexa, ita vt summa mensa longa, ac lata fuerit palmos nouem, hoc est cubitum vnum & dimidium; inferior ara longa fuerit palmos septem, alta quinque, cum mensa vna cum cymario alta palmos sex, hoc est cubitum vnum.

Super mensas autem ponebatur quaelibet oblata caro, vt ibi in frustra concideretur.

Et atrium interius ingressus animaduerti gazophylacia Cantorum in Orientali porticu atrij interioris super vestibulis suspensa, quae inter Aquilonem, & Austrum tendebantur. Fuit vero gazophylacium vnum in eadem Orientali porticu, & in eius angulo Aquilonari, & alterum in eiusdem porticus angulo Meridiano.

Et dixit mihi: Gazophylacium hoc, quod est à latere Meridiano Orientalis porticus, Sacerdotum erit custodientium custodias domus.

Et gazophylacium alterum, quod est à latere Aquilonari Orientalis porticus, Sacerdotum erit custodientium custodiam altaris. Qui omnes Sacerdotes à primo ac summo templi Sacerdote Sadoch de genere Leui originem ducentes, Dei fungebantur ministerio.

Et mensus est atrij interioris quadratam aream, quae inter tres iacet praedictas portas, & eam esse comperit aequae longam ac latam cubitos centum. in cuius medio fuit altare aeneum, faciem templi, nullo interiecto aedificio prospiciens.

Et introduxit me in vestibulum templi, & mensus est postem eius Meridianum quinque cubitis hinc, & postem Aquilonarem quinque cubitis illinc: & latera portae, siue postes, qui ab ostio extenduntur vsque ad interiores angulos vestibuli, mensus est, Meridianum trium cubitorum hinc, & Aquilonarem trium cubitorum inde: ex quo fit, vt portae latitudo sit in medio relicta quatuordecim cubitorum; quoniam mensus est longitudinem vestibuli cubitorum viginti, & latitudinem eius vndecim cubitorum. Et gradinus octo ascendebatur ad porticus ostium. Et columnae erant ad parastades vestibuli ex vtraque parte portae Sanctuarij, illis persimiles, quas Salomon aeneas posuit in eodem vestibuli loco; quarum alteram vocauit Iachin, alteram Booz.

A Et labia eorum palmi vnus, reflexa intrinsecus per circuitum. XLIII.

Super mensas autem carnes oblationum. XXX

Et extra portam interiorem gazophylacia Cantorum in atrio interiori, quod erat in latere portae respicientis ad Aquilonem, & facies eorum ad viam Australem, vna ex latere portae Orientalis, quae respiciebat ad viam Aquilonis. XLIIII.

Et dixit ad me: Hoc est gazophylacium, quod respicit viam Meridianam: Sacerdotum erit, qui excubant in custodijs templi. XLV.

Porro gazophylacium, quod respicit ad viam Aquilonis, Sacerdotum erit, qui excubant ad ministerium altaris. Isti sunt filij Sadoch, qui accedunt de filiis Leui ad Dominum, vt ministrent ei. XLVI.

C Et mensus est atrium longitudine centum cubitorum, & latitudine centum cubitorum per quadrum, & altare ante faciem templi. XLVII.

Et introduxit me in vestibulum templi, & mensus est vestibulum quinque cubitis hinc, & quinque cubitis inde: & latitudinem portae trium cubitorum hinc, & trium cubitorum inde. XLVIII.

D Longitudinem autem vestibuli, viginti cubitorum, & latitudinem vndecim cubitorum. & octo gradibus ascendebatur ad eam. Et columnae erant in frontibus, vna hinc, & altera inde. XLIX.

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS QVADRAGESIMI

DE TEMPLI ATRIIS, PORTIS, PORTICIBVS, LIBER TERTIVS.

QVO A TRANSMIGRATIONE ANNO TEMPLVM VIDERIT EZECHIEL. CAP. I.

PROPHE-
tae exordium
quid conti-
neat.

N vicefimo quinto anno A
transmigrationis nostrae.
Admirabilem hanc vi-
sionem, mirabili quo-
dam vltus exordio ag-
greditur explicandam.
Propheta, in quo diui-
num quendam prophe-
ticae visionis modum

inducat, eiusque tempus, locum, ac finem. Quae omnia & singula ita percenset, vt non ad histo-
riae complementum modo spectare videantur,
sed multo etiam magis ad visionis commenda-
tionem; ex qua audientium, siue etiam legen-
tium animi fructus iucundiores, vberioresque per-
ciperent. Instaurationem enim euerlae vrbs, de-
structique templi, visione hac contineri, constans
est Scriptorum omnium sententia; quamuis in
eius instaurationis modo longe dissentiant, qui
omnia ad humanae artis referunt aedificium, &
opulentiam: ab ijs, qui omnia ad animi diuitias
vocant, & Ecclesiae mysticam aedificationem.
Qua de re cum alijs sit latius agendum, modo
tantum illud colligimus, quod omnibus pro com-
perto habetur, Deum quidem Optimum Maxi-
mum propitium populo suo, vniuersa hac visio-
ne ostendi, admissorum criminum, concessa iam
indulgentia, oblitum. Neque id tantum, verum
etiam, quod maius est, Deum, Optimum ita esse,
vt malum omne, quod peccatum affert, possit au-
ferre; ita benignum, vt facile adducatur, vt velit;
ita potentem, vt nihil possit obstare, quo minus
id omne ad exitum perducatur, quod velit. Quae
fane res in ipsis primis verbis innuitur: non enim
tempora, aut dies Regum commemorat, vt alij
fere omnes Prophetae fecerunt, atque vt ipsemet
Propheta, noster initio suae prophetiae fecisse

Pradus Cap. confirmavit Pradus, annum referens trigessimum
1. Ezech. 5. NabopolAssaris, Regis Babyloniorum; sed trans-
migrationis refert annos, & percussae vrbs. Quae

Ezech. 43. 7. & 8. polluent, inquit, ultra domus Israel nomen
sanctum meum, ipsi, & Reges eorum in fornicatio-

nibus suis; quibus enumeratis subdit: Propter quod
consumpsi eos in ira mea. Huius vero loci explana-
tionem in proprium referentes locum, quod ad
praesentem spectare videtur, illud est, Israellem
apte disponi a Propheta ad felicissimum veniae
nuncium suscipiendum, enumeratis prius scele-
rum supplicijs, quibus perpensis, animi excitaret
dolorem, ac confusionem: salutare perniciosissi-
mi huius morbi medicamentum. Neque vero
quis putet hoc esse animi nostri commentum:
est enim hic vniuersae huius visionis propositus
a Deo finis, quamuis & is ipse finis ad suprema
dirigatur Christi, eiusque Ecclesiae promissa. Id
quod disertis verbis testari videtur Deus ipse E-
zechieli praecipiens: Tu autem fili hominis ostende
domui Israel templum, &c.

Quae omnia tunc liquido constare videbun-
tur, cum transmigrationis historiam aliquanto al-
tius repetemus. non enim propter peccata tan-
tum Ieconiae Regis, facta fuit eiusdem, ac regni
transmigratio, sed multo etiam magis, quia Rex
hic cum patribus suis opere compleisse videtur id,
quod dira interminatione praemissa prophetaue-
rat Isaías, dicens: *Vae, qui trahitis iniquitatem,
in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustrum
peccatum.* In priori voce consuetudinem quan-
dam denotari putant Interpretes. *Vae* trahentes,
vel, trahentibus, antiqua consuetudine, & vsu, ini-
quitate. Voce *ny ghauon* interdum poenam si-
gnificari, per tropum sacris Scripturis vsitatum
constat, cum alijs multis locis, tum exemplo
Saulis dicentis ad mulierem, pythonem habentem:
viuit Dominus, quia non eueniet tibi ny ghauon,
peruersitas, punitio, vertunt Hebraei; Septuaginta,
iniustitia: Chaldaeus, culpa. sensum aptissime
reddidit Vulgatus, *quidquam mali*, scribens, *propter
rem hanc.* Atque hac eadem ratione accipiendam
esse hoc loco vocem contendit idem Forerius: ac
si sensus sit trahentium quasi temeritatis funi-
bus, & veluti asciscientium propriam perditio-
nem. Ego vero cum re ipsa, ac rerum naturis longe
ab inuicem distare comperiam culpam ac
poenam; tempore tamen, ac loco ita coniunctas
esse existimo, vt quam citissime haec illi succedat;
& hanc & illam simul trahi, non dubito: neque
aliam

SCELERIS
medicamen-
tum, dolor.

Ezech. 43. 7.
10. & 11.

Isa. 1. 18.
HEREDI-
taria scelera,
vindictam ex-
poscunt.

FORERIUS
super isaiam.
1. Reg. 28. 7.
10.

POENA
culpam quam
citissime con-
sequitur.

Gen. 1. v. 17.

Chryso-
stomus, Theo-
phylactus,
Euthymius
apud Maldo-
natum. In Io-
annis 3. v.
18.
Augustinus
Psal. 108.

aliam ob causam, primam homini legem inien-
tam fuisse, cibumque prohibitum cum huiusmo-
di interminatione: *In quocumque die comederis ex
eo, morte morieris.* Non quod statim moriturus
esset, sed quod statim mortis in se causam habi-
turus esset, ut Chrysostomus, Theophylactus, &
Euthymius exponunt, id quod sequentibus con-
firmatur verbis: *Quasi funiculum plaustrum pecca-
tum.* longissimis funibus, aut rudentibus validis-
simis peccatum trahi indicant verba. & bene
sanctus Augustinus: In modum funis, inquit, qui
ex pluribus minimis crescit in multum, peccata
semper, tamquam longo fune trahuntur. Quod
si parentum scelera à filiis longa serie producta
in vnum quasi funem contorqueri fingamus, tot
sunt à Regibus gentis illius admissa, ut quam-
uis tenuissimis canapis aut lini fibris, subtiliora
essent, in densissimum rudentem coalescerent,
quo vel ipsa Dei vindicta euocaretur è caelis: aut,
quod magis proprie diceremus, quo tamquam ad
poenarum, & suppliciorum plaustrum firmiter li-
garentur, ut curru in praecipit, perpetuae dam-
nationis ruente, haud secus quam iumenta alli-
gata pertraherentur. Quae omnia propositis hi-
storiae exemplis abunde confirmabuntur.

1. Paralib.
33. v. 9.

REX MA-
nasses initium
perditionis
populi.

Ierem. 16. v.
3. 4. & 5.

PESSIMOS
etiam à perdi-
tione reuocare
conatur Deus.

AMON SCE-
leris paterni
heres.

PROPTER
Iosiam distulit
vindictam
Deus.

Vehementer infensus acquissimus iudex Deus
vni Manasse, qui fecerat *malum super omnes gen-
tes, quas subuerterat Dominus à facie filiorum Is-
rael*, in animum induxisse videtur, ut in Regem,
urbem, ac populum seuerè animaduerneret. Non
enim aliud significare videtur idem apud Iere-
miam Dominus, dicens: *Vistabo super eos qua-
tuor species, gladium ad occisionem &c. propter
Manassem &c. Quis enim miserebitur tui Ierusa-
lem?* &c. Neque vero Prophetarum tantum vo-
cibus, ac minis iniquissimum Regem ab interitu
reuocare conabatur Deus, sed & factis: immis-
sis namque principibus exercitus Regis Assyriorum
captus fuit Manasses, & vinctus catenis, atque
compedibus, ductus fuit in Babylonem. sed an-
gustias ac tribulationes expertus, poenitudine
tactus ac lacrymis, veniam à Deo obtinuit, & pa-
triam. Huic successit filius eius Amon, paterni
sceleris heres & iniquitatis, non virtutum, ac poe-
nitentiae. Cuius non diu distulit Deus vindi-
ctam: biennio namque post à seruis suis misere
peremptus interiit. In huius locum suffecit po-
pulus Iosiam eius filium, cuius ob merita, atque
virtutem distulit vindictam Deus vno & triginta
annis vitae Iosiae; cum tamen in exemplum,
vsque vindictam in tribus filiis, ac nepote Io-
siae defauiere permiserit. Mortuo Iosia, populus
male sanus Eliachim Iosiae filio natu maximo
regnum abstulit, ac detulit secundo genito dicto
Ioachaz: cuius ob scelera, atque iniquitatem Rex
Aegypti Hierosolymam inuadens, amouit ini-
quum Regem, qui in Aegyptum delatus interiit.
Fuit autem à Rege Aegypti legitimus Rex con-
stitutus Eliachim, mutato nomine Ioachim;
centum talentis argenti, vnoque auri tributum
indictis. fuit hic fratri suo, aui, ac proauis iniqui-
tate simillimus, poenae grauitate fuit par: nam
Nabuchodonosori Regi Babylonis obsidem se-
dedit, & vasa templi non pauca. Verum non mul-
to post Deo infidelis, Regi quoque fidem minime
seruauit; sed fregit, & ita extulit iniquitatem
suam, ut huius causa, peccata Manasses iterum ad
Dei conspectum venisse videantur, vindictam po-
stulantia: quae cito consecuta est Regem, eius
sublata cum pace ac regno perniciofa vita: qui

A post diram à latrunculis illatam necem, honore
cauit sepulturae, cuius loco asini, quam vocat Ie-
remias, obtinuit sepulturam.

Ierem. 22. v.
19.

Huius filius Ioachimus successit in regnum, na-
tura bonus, & iustus dictus à Iosepho; qui tamen
longe aliter censetur à sacris historicis: fecisse
namque malum dicitur, iuxta omnia quae fece-
rat pater eius. Idque subsequens Dei vindicta,
demonstrat: ea enim, quae adhuc diximus, quasi
futurorum malorum praefagia fuisse videntur, &
omnia ad Regum transmigrationem pertinere
potius, quam regni, aut gentis. atque adeo nul-
lam illarum computat Ezechiel, cuius anno vi-
gesimoquinto facta fuerit praesens visio.

Ioseph. 10.
ant. cap. 9.

QVI MA-
nim fecisse di-
citur, bonus, &
iustus vocatur
à Iosepho.

Sed anno primo huius Iechoniae, immo vero
mense tertio, ascendit Nabuchodonosor Rex Ba-
bylonis Hierosolymam, eam oppugnaturus, poe-
nitens, ut ait Iosephus, quod hunc Ioachimum
constituisset Regem, cui obuiam factus supplex
Ioachim, nihil ab eo obtinuit, quo minus Regem
cum matre sua, principes, eunuchos, ac seruos;
milites, artifices, ac vulgus, thesauros, vasa pretio-
sa, sacra, & profana, omnia transferret Babylo-
nem. Hanc porro sacrae Scripturae vocant po-
puli transmigrationem, inter quam, & extremam
hanc Ezechielis visionem, quatuor & viginti in-
tercesserunt anni: facta est enim visio in exordio
anni, ut mox videbimus. Ioachimo iussu Nabu-
chodonosoris successit Matthatias, qui & Sede-
chias dictus est, patruus Iechoniae, & Iosiae fi-
lius. hic pessimus fuit, Deo rebellis, ac Babylo-
norum Regi, à quo captus fuit, regno, ac liberis
coram orbatus, ac mox visu, cum annos vndecim
inique regnasset: quo tempore capta est ciuitas,
directa, & vniuersa cum templo conflauit. Et
ab hoc anno computat Ezechiel percussae urbis
decimumquartum.

IECHO-
niae transmi-
gratio, populi
dicitur.

Prius tamen quam à transmigratione disceda-
mus, nonnulla breui explicanda sunt, quae huius
loci Interpretes torquent. Ac primum sit de anno
huius cum primae visionis annis conferendo: qua
in re cum vtrique annos referat transmigrationis
Regis Ioachim, res est ab omni dubitatione
semota; nam minori numero ex maiore sublato,
reliquos annos dabit inter vtramque visionem
medios, nimirum viginti: prima enim visio con-
tingit anno quinto transmigrationis Regis Io-
achim; haec vero extrema, quinto & vigesimo.
Quem annorum numerum colligit, & confirmat
Sanctus Gregorius Papa, qui & difficultatem sol-
uit non modicam; quia anno vigesimo septimo
prophetasse videtur, Aegyptum Assyrio dandam
in praemium vastatae Dei iussu Tyri, non enim
necessarium videtur, Prophetam ibi de hac ea-
dem transmigrationis computatione locutum
fuisse sed de alia, quam ipse putat ad eundem Ba-
byloniae Regem pertinere, quamque nos, Deo
dante suo loco explicaturi sumus.

ANNI IN-
ter primam, &
vltimam visio-
nem Ezechie-
lis transacti vi-
ginti.

S. Greg. bo-
mil. 13. in 3.
Ezech.
RESPON-
detur obie-
ctioni.

Praeterea non est difficile, hunc annum extre-
mae visionis cum anno primae, quem trigessimum
esse dixit, componere, quamuis, quod esset eius
principium, non exposuerit. nam si tricenario
numero vicenarius interiaccens, quem paulo an-
te probauimus, addatur, fiet quinquagenarius,
à praedicto, de quo ambigimus, principio. Illud
tamen difficultatem inuoluit non modicam, quod
cum de illo trigesimo anno Doctores in varias
discedant sententias, eorum quilibet hunc locum
in suam pertrahere conatur. Quapropter operae-
pretium esse existimaui, breui exponere, cuiam
ex illis

ex illis sententiis magis conueniat hic quinquagesimus annorum numerus, quem probant verba Prophetarum. Sed de illa sancti Hieronymi sententia, quae computationis initium ad inuentum librum legis retulit, nihil est quod dicam, cum haud secus quam ille trigessimus hic, possit illi aptari quinquagesimus. Illam vero, cui constanter adhaerent Rabbinus, Dauid, & Salomon, dubitandum non est annorum numero comprobari: at cum à sancto Hieronymo refellatur, non est, opinor, cur in ea immoremur aut confirmanda, aut refellenda; praesertim cum testatum habeamus à Theodoro in Hebraeorum annalibus diligenter conquisitis nullum reperiri trigessimum Iubilei annum cum quinto Sedechiae, aut translati Iechoniae, conuenire. Accedit, quod paulo inferius examinandae veniunt reliquae coniecturae, quibus suam putant firmari sententiam: illa vna aliquid habere videretur ponderis, atque momenti, quae libertatis, & patriae restituendae nuntia cum anno Iubilei, cuius sunt propria, conferri demonstraret. at ea, si vera esset, aut expressa fuisset à Propheta, aut magis clare insinuata.

Quod vero ad sententiam spectat Patris Hieronymi Pradi de trigesimo anno Chaldaeorum, cuius initium fuit imperium Nabopolassar, vel Nabuchodonosoris senioris, ea explicanda non nihil est, & ostendendum, qua ratione cum hoc, quem examinamus, numero conueniat. Hunc igitur Nabopolassarum regnasse tradit idem Iosephus à Prado relatus, annos nouemdecim. atque adeo cum quinto transmigrationis, & primae visionis anno conueniet annus Magni Nabuchodonosoris vndecimus: aut, si initio decimonomi mortuum putemus Nabopolassarum, duodecimus. cui numero si addatur senarius, quod distat desolatio vrbis à prima visione Ezechielis, vt mox patebit, continget vtique desolatio anno Nabuchodonosoris decimo octauo. Quod habetur apud Ieremiam, qui cum in vnam summam redigere vellet numerum eorum, qui è principibus populi translati fuerant Babylonem primum, secundo, ac tertio, tres has vastitates ordine recenset, atque annum Nabuchodonosoris, quo vnaquaeque accidit: & de secunda sic scribit: *In anno octauodecimo Nabuchodonosor subaudi, transtulit de Hierusalem, animas octingentas triginta duas.* Hanc autem de superato Sedechia, & incensa vrbe intelligendam esse, probat annorum numerus, qui ex alijs eiusdem Prophetarum locis colligitur. nam paulo superius dixerat: *In mense autem quinto, decima mensis, ipse est annus nonusdecimus Nabuchodonosor Regis Babylonis, venit Nabuzardan princeps militiae &c. & incendit domum Domini &c.* Et constat, vt mox videbimus, hunc esse annum vndecimum Sedechiae. Neque quemquam mouere debet, quod ibi octauusdecimus dicatur, hic nonusdecimus: ibi enim de completo loquitur decimo octauo, hic de incipiente decimonono. Non enim potuit mihi non displicere eorum sententia, qui putant numeros huius loci aptandos esse numeris historiae Regum: liberam enim ea ratione aperiremus viam ignaris, aut impijs, sacras corrumpendi Scripturas, qui à numeris incipientes, ad reliqua paucim progredierentur. Quae omnia Pradi sententiam non medioeriter confirmant, quam non dubito, quin si superuixisset, in ea, quam moliebatur, Chronologia magis ac magis comprobatur.

rus fuisset: quapropter si illam sequamur, erit hic annus Regni Assyriorum, hoc est Nabopolassar primi eorum Regis, quinquagesimus, vt paulo ante ostendimus. Tandem hic annus extremae visionis incidet in trigessimum secundum Nabuchodonosoris: nam, vt supra ostendi, anno duodecimo Nabuchodonosoris, fuit prima visio; additis viginti interiacentibus, fient omnes, vt dixi, anni triginta duo. Sed vt ab annorum numeris ad rem ipsam accedamus, cuius sacras historias legenti esse poterit in promptu, quantum intersit inter Iechoniae captiuitatem, & vrbis desolationem; cum, vt dixi, illa populum transtulerit, atque urbem intactam dimiserit; haec urbem cum templo flammis exurendam tradiderit.

Veriusque discrimen apud Hebraeos, & vniuersos Interpretes, Hieronymo teste, ipsis nominibus exprimitur. Ioachimi enim dicitur transmigrationis, non captiuitas: non enim captus vrbe superata, sed voluntate se tradens, ductus est in Babylonem. Igitur, inquit, Ioachim, id est, Iechoniae dicatur prima transmigrationis: Sedechiae autem secunda, vel extrema captiuitas: & quidem de transmigratione nihil est quod addam, praeter id quod notat Theodoretus, & sentit Gregorius: propterea transmigrationem suam dici à Propheta, quod vna cum populo, & Iechonia ipse captiuus ductus sit Babylonem.

Cui sententiae minime ob stare debet Iosephus, affirmans, Ezechielem puerum ductum fuisse in Babylonem statim post mortem Ioachim, siue Eliachim, quae incidit in septimum, vel octauum Nabuchodonosoris annum, vt supra ostendimus. Sed cum anno duodecimo huius Regis factam, fuisse primam visionem ostenderimus, esset quidem adhuc puerulus Ezechiel, cum primam visionem conspexit; annis enim quatuor minime potuit ad maturam aetatem ascendere, quam decuit habere virum huiusmodi visione dignum. Accedit, quod vix decet conijcere, ea aetate minorem fuisse Ezechielem, quam in eius lectore exigebant Hebraei triginta annorum. Haec sunt quae nobis obijciuntur. Verum cum nihil diuinae deroget aut sapientiae, aut bonitati, immo vero potentiam maxime deceat, pueros etiam ad celsissimam Prophetarum dignitatem euehere, non est, opinor, cur alienum esse putetur, Ezechielem puerum Prophetarum maximi nomine dignum fuisse, praesertim cum alijs quoque Prophetis datum hoc fuisse sciamus. Samueli namque puero reuelatus est Dominus, & Daniel duodennis Prophetico ductus spiritu Susannam liberavit, vt ex Ignatij, Sulpitij, & Augustini sententia probat Pererius. Quod vero ad Hebraeos spectat, trigessimum annum lecturis praefinientes, id statuerunt, illam tenentes opinionem, quam initio retulimus, & abieccimus, nimirum, anno trigesimo aetatis, Prophetarum à Deo ostensam fuisse primam visionem. Atque adeo nihil ad praesens facere videtur institutum. Iam vero ordinem textus persequi operae pretium duximus, ac suo loco, quae de vrbis desolatione notanda videbantur, breui post pauca expendere.

ANNVS
quinquagesimus, & trigessimus secundus

QVO DI-
scit à transmigratione desolatio.

S. Hieron. super cap. 1. Ezech.

B. Theodoret. S. Gregorius.

QVARE
suam transmigrationem vocet Propheta. Ioseph. 10. ant. cap. 8.

DANIEL
duodecim annorum prophetavit. Samuel, & Ezechiel adhuc pueri.

S. Ignat. Epist. ad Magnesia. Seuer. Sulp. lib. 2. sacrae histor. S. Aug. Serm. 242. de tempor.

QVO ANNI MENSE,

QVOQUE MENSIS DIE

facta fuerit haec visio.

Cap. II.

Rabbi David
in comment.
& in lib. rad.

N exordio anni, decima mensis. Vtramque particulam hanc connectunt Rabbini, ut ex hoc loco probent, annum huius visionis fuisse Iubilei. David enim: Quis est annus, inquit, cuius exordium est in decima die

Rabbi Salom.
in comment.

A DECIMO-
octavo Iosiae,
hic annus est
quingagesimus.

14
11
25
50

NON IDEM
hic est anni
exordium, &
decima dies
mensis.

Exo. 12. v. 1.

EXORDIUM
anni mensis
Nisan.

Gaudentius
Tract. 2. in
Exod.

mensis? dic quod est annus Iubilai. & quoniam serui exhibant de seruitute in libertatem in anno Iubilai, in die expiationum, propterea ostendit illi Deus benedictus exitum de captiuitate, & aedificationem templi, in anno Iubilai, & in die expiationum; quoniam eo die parcat Deus iniquitati Israel, & peccatum eorum non memorabitur ultra. Haec ille. Rabbi vero Salomon eadem confirmat, ac probat hunc Iubilai annum quingagesimum esse à decimo octavo Iosiae, qua in re sententiam Beati Hieronymi non minus quam suam roborat; quia anno decimo octavo Iosiae inuentus est liber legis, & siue hac, siue illa ratione ab eo anno computari coepti sint anni, computatio certa esse videretur. Nam cum annos vnum & triginta regnasse dicatur Iosias, supererunt à decimo octavo vsque ad finem Regni anni tredecim. atque in decimo quarto regnavit Ioachaz, & Ioachin regnavit annos vndecim, vsque ad transmigrationem Ioachin, qui regnauerat tres tantum menses. at hic annus vigesimus quintus esse dicitur à transmigratione: ergo si omnes hos annos in vnam colligas summam, facile inuenies, anno quingagesimo à decimo octavo Iosiae ostensam fuisse templi visionem. Ezechiel. Quae quamuis vera sint, & certa, illud non est vsquequaque certum, praedictum decimo octauum Iosiae annum fuisse Iubilai.

Et quidem ea, quam afferunt Rabbini, non est satis firma coniectura, immo verò textui videtur esse contraria: non enim pro eodem accipiendum est anni exordium, & dies mensis decima. Sed principium, siue exordium anni primum mensem significat, ut bene verterunt septuaginta, cuius die decima haec acciderunt. Hebraice habetur בֶּרֶשׁ בֶּרֶשׁ in capite. Huius porro vocis notio, atque anni principium à Domino definitur in Exodo: *Mensis iste*, inquit, vobis בֶּרֶשׁ ros caput, principium mensium בֶּרֶשׁ rison caput erit ipse mensium, *primus erit in mensibus anni*. quasi dicat, alijs anni principium ab Octobri incipientibus, vobis deinceps alio non licebit vti, quam mense Nisan: qui quidem mensis nostro responderet Martio, siue Aprili.

Huius rei rationem satis congruam assignat Gaudentius Brixienfis Episcopus Ambrosio coaetui: ut sicut circumcisione, ita & anni computo à gentibus distingueretur Hebraeus populus. Scio rem hanc in controuersiam à multis vocari, quod plerumque anni principium, in sacris etiam litteris, Octobri, aut Septembri mense ascribitur; cum hoc loco tam disertis verbis praecipiat initium à mense sumi nouarum frugum. At quamuis minime vacet, vtriusque sententiae, in

A quam abeunt scriptores, momenta perpendere, quam breuissime aperiam, quae ad praesens institutum videbuntur esse necessaria. Atque illud in primis, quod constanter asseriebant Rabbini, negandum non est, annum Iubilai à decima die mensis septimi exordium sumpsisse, cum id restatum perspicue sit in Leuitico. Verum animaduertendum est, annum, quod ad agrorum cultum spectat, & ad solemnitates, quae propterea celebrari praecipiuntur à mense Septembri, inde exordium sumere, cum ita natura constitutum sit, ut eo potissimum tempore fruges omnes ac fructus maturi sint, ut anni naturalem quendam finem denotare videantur. Qui propterea septimus mensis מֵאֲתָנִים ethanim dicitur, à radice מֵאֵי aiath fortem denotante. atque adeo mensem fortitudinum seu virium licet interpretari, quod tum omnia ad summum incrementum peruenerint. Vel, iuxta Hebraeorum sententiam, quod eo mense nati sunt fortes mundi. Vel, iuxta Baal Haruch, & Chimchi, nata tum primum sunt fortissima mundi, firmamenta terrae. Vel, secundum Rabbi Ioseph, quod colligeretur in eo panis, & vinum, vitae fundamenta. Vel propter solemnitates honorabiles & fortes, hoc est, magnas, quae celebrabantur in eo. Vel propter eam potissimum, cuius mentio fit relato Regum loco, qua fortes potentisque Israelis tulerunt arcam in templum, & potentisque ad Deum effusae sunt preces, ut in eius rei memoriam perpetuo hic mensis eo censeretur nomine.

Verum enimvero, triplicem anni rationem à legistatore, praedicto loco recenseri, notandum est. Primum, annorum senarium, quo terram colere, ac ferere licebat, quem georgicum vocant: deinde septimum quemque, quo terram nec ferere licebat, nec metere, qui propterea Sabbatum, terrae dicitur: ac tandem annum quingagesimum, qui eandem Sabbati habebat solemnitatem, atque alias proprias quamplurimas: qui omnes anni, quod ratione colendi, vel non colendi agri distinguebantur, ab anni naturali, ut dixi, principio exordiebantur. Hoc autem, quod de exordio aut fine quasi naturali dixi, non quidem à me inuentum est, de quo ipsius sacrae Scripturae praeclearum habemus testimonium, in Exodo, ubi sic legimus: *Sollemnitatem hebdomadarum facies tibi in primitijs frugum messis tuae triticeae*, & *sollemnitatem quando redeunte anni tempore cuncta conduntur*. & iterum: *Sollemnitatem quoque, inquit, in exitu anni, quando congregaueris omnes fruges tuas de agro*. ecce quem vocat exitum anni, & qua ratione.

At longe aliter in rebus alijs peragendis ratio anni habebatur, cuius mensis Nisan initium erat; ut initio explanationum notauit Pradus. Cuius rei Hebraeorum omnia calendaria sunt testes, & Chaldaeus quoque Paraphrastes mensem Ethanim, quem septimum vocat Vulgatus, sortium mensem vocat, & olim primum dictum fuisse confirmat, cum sua tempestate, ut ipse testatur, mensis esset septimus. Accedit his Iosephi testimonium, qui diluuium accidisse affirmat anni mense secundo, qui à Macedonibus vocatur δ'ιος dios, Hebraeis autem Marfonane, qui responderet Octobri; admonet tamen, Moysen postea primum mensem vocasse Nisan, qui Graece est ζαν' δ'ιος & responderet Martio. Nec me latet id, quod à nonnullis in controuersiam vocatur de tempore creati mundi: inde enim anni exordium desumendum

INITIVM
Iubilai à decima die mensis septimi incipiebatur. Leuit. ...

3. Reg. 8. v. 2.

R. David
Chimchi in
comment.
R. Ioseph.

Exo. 34. v. 22.

Exod. 23. v. 16.

Prad. super
Ezech. 1. v. 1.

Chaldae. 3.
Reg. 8. v. 2.

Ioseph. 1. ant.
cap. 4.

VERNVM
aequinoctium
creati mundi
exordium.

Genes. 1. v.
21.

Philo. lib. 3.
de vita Mo-
sis.

Euseb. lib. 7.
bistor. c. 26.

Euseb. in
Chronica Cy-
rilli. Catechesi

14. S. Leo ser.
9. de pass.
Isid. 5. Orig.
cap. de temp.
Beda lib. de
ratione temp.

mendum esse necessario putant, ijs, qui integros A
annorum circulos computare velint: qua ratione
computatos ab Hebraeis fuisse non dubitant.
Cum vero inter omnes conueniat, mundum, at-
que adeo solem in aequinoctiorum altero crea-
tum fuisse, qui in autumnali creatum fuisse existi-
mant, antiquum Hebraeorum morem pro se al-
legant: qui mos perpetuus Orientalibus fere fuit,
vt Octobri mense annum exordirentur. Alij ve-
ro, & rationabilius multo putant, Hebraeos ad
rectam anni computandi rationem reuocatos
fuisse, diuina illa lege, qua vernum aequinoctium
anni initium haberi praecipitur, quia nimirum
id fuerit creati mundi principium, quo etiam my-
sticum illud, libertatis ab Aegyptiaca seruitute
principium constitutum fuit. Illae porro conie-
cturae, quas aduersae opinionis Scriptores medi-
tantur, eorundem potius, quam nostrae se oppo-
nunt sententiae. maturas enim fruges, fructus
perfectos homini, ad vescendum, initio datos exi-
stimaunt, eosque non tantum creationis miraculo
editos, verum etiam, iuxta anni rationem, ac
temporum, ab ipsa denuo procreata terra produ-
ctos. Quod si ita esset, nouum anni tempus, quo
ad interitum, & corruptionem omnes terrae foe-
tus videntur procedere, eligendum non esset: sed
vernum, quo omnia generantur, & producuntur,
atque quotannis denuo: Dei Optimi praeceptum
illud primum videtur adimpleri. *Germinet terra
herbam virentem, & facientem semen, & lignum
pomiferum faciens fructum iuxta genus suum.*
Confirmat hoc Philo Iudaeus disertissimus: Mo-
ses, inquit, primum anni mensem fecit eum, qui in
vernum aequinoctium incidit non sicut quidam
qui praecedentibus id honoris tribuunt, non ob-
seruato naturae beneficio: tunc enim mature-
scunt segetes ad victum necessariae, arborum ve-
ro foetus pubescunt recens editi, secundis men-
sis inferendi. sine tritico, hordeo, caeterisque si-
milibus frugibus non viuitur: sine vino, & oleo,
frugibusque arboreis, quaedam gentes aetatem
producunt in annos plurimos. Haec ille: Verum
his praetermissis, quae ad coniectandi artem spe-
ctare videntur, huius nostrae sententiae antiqui-
tatem, & dignitatem probare possunt grauissimi
Scriptores, qui eam tuentur. & in primis Anato-
lius Laodicensis Episcopus, cuius haec sunt ver-
ba. Ab antiquis Iudaeis ante Christum cum sic decretum
fuit, tum ab illis in primis obseruatum, quod ex Philonis, Io-
sephi, Musaeique verbis licet cognoscere: neque ex his so-
lum, sed ab alijs, qui illi sunt vetustiores: nimirum duobus
cognomento Agarobulis praeceptoribus illius eximij Ari-
stobuli, ille ex septuaginta interpretum numero, qui sa-
cras, & diuinas Scripturas Ptolomaei Philadelphi, & eius
patris rogatu ex sermone Hebraico in Graecum conuertere-
runt, vnus fuit, isti Scriptores, dum quaestiones Exodi dis-
soluunt, aiunt omnes ex aequo, Pascha, siue *ἡ ἑορτή*,
id est, festum transitus, vernum aequinoctium, medio primum
mense celebrare oportere: hocque tempus esse primam se-
ctionem cursus solis, siue cum sol penitus obierit signiferum,
vt quidam illorum nominant orbem. Quo tam insigni
tanti viri testimonio res esse videtur satis confir-
mata, quam propterea tuetur ipse, qui haec retu-
lit Eusebius, necnon Cyrillus Hierosolymitanus:
Sanctus Leo Papa, S. Isidorus, Beda, atque alij.
Sed ad institutum nostrum redeuntes, omnem,
quam diximus, Hebraeorum controuersiam su-
stulisse videntur septuaginta Interpretes, qui,
idem, quod nos legunt, *in exordio anni, deci-
ma mensis*. Quae autem fuerit haec decima dies,

& quam celebris, mox ostendam.

Decimoquarto anno postquam percussa est ciui-
tas. Anno Sedechiae vndecimo, qui regnare
coepit eodem transmigrationis anno capta fuit
ciuitas Hierusalem à Chaldaeis. est autem hic
annus à transmigratione vigesimusquintus: sub-
latis igitur vndecim ex viginti quinque super-
sunt quatuordecim, atque adeo perspicuum est,
annum hunc, decimumquartum fuisse à desolata
vrbe. Sed quamuis tam facili discursu hic deci-
musquartus annus cuius potuisset esse perspe-
ctus; tamen à sapientissimo Propheta merito de-
buit percereri, quo eiusdem vrbe ante tot annos
subuersae futuram praediceret instaurationem, &
Dei ostenderet benignissimi erga populum suum
voluntatem, quippe qui ad correctionem, non ad
interitum punit: differt autem miserationem, vt
augeat spem, ac tandem pollicetur remedium,
vt incitet, ad exquirendum: quod aptissime
fit poenitentia praeteritorum, & morum mu-
tatione, subsequendum. Huius rei gratia flo-
rentissimae illius vrbe, & reipublicae ruinam Iu-
dae, singulis annis ieiunio & planctu recolebant,
dierum videlicet eorum memores, quibus maiora
damna, quondam perpeffa est. id quod retulit
apud Zachariam Dominus, iucunditatem, poeni-
tentiae fructum, abunde promittens. *Haec dicit
Dominus exercituum: ieiunium quarti, & ieiunij
quinti, & ieiunium septimi, & ieiunium
decimi erit domui Iuda in gaudium, & iucunditatem,
& in sollemnitates praecelaras.* Praedicta autem
ieiunia, iuxta Cyrillum, & communioem sen-
tentiam, quam probat Hieronymus; quamuis
alias quoque causas assignet, sic fuerunt primum
instituta. Ieiunabant enim mensae quarto, nona
mensis, qua die capta est ciuitas, mense quinto,
die decimo, quo incensa fuerat; mense septimo,
die tertia, qua Godolias gentis columnen cecidit,
& spes reliquiarum Iuda: denique mense deci-
mo, die mensis decima ieiunabant, diem illum re-
colentes, quo obfessa à Nabuchodonosore fuit
ciuitas, quoque Ezechiel Babylone detento, vr-
bis misera conditio à Deo fuit manifestata.

Eandem porro Dei benignitatem ipsa verba
praedicant, quibus haec verbis ruina refertur.
Nam Hierosolymae vastitas, atque perditio, tanta
fuit, vt merito varijs modis à Ieremia exaggere-
tur, similitudinibusque quamplurimis maior esse
ostendatur, quam mente, non modo verbis com-
prehendi possit. *O vos omnes, inquit, qui transitis
per viam, attendite, & videte, si est dolor, sicut do-
lor meus: quoniam vindemiauit me, vt locutus est
Dominus, in die irae furoris sui. De excelsa misit
ignem in ossibus meis.* Vineae confertur Hieroso-
lyma, quam iratus Dominus vindemiauit, mox
feris ac bestiis obijciendam, atque ignibus exu-
rendam, ita vt, prae incendij magnitudine, ne ip-
sae quidem radicum medullae, terrae altius infi-
xae, incendij damna euadere videantur: quibus-
que absumptris, spes omnis reuiuiscendi pereat.
Et quidem subuersae vrbe supplicium tam in-
gens fuit, tamque execrandum, vt humanis ocu-
lis obiectum, haec, atque maiora damna intulisse
videatur. At Deo parenti benignissimo, tunc
maxime cum urbem illam instaurationem pollice-
tur, ac templum pristinae integritati restituen-
dum promittit, non euerfa dicitur ciuitas, non
conflagrasse, non perijsse, sed percussa tantum,
ad correctionem fuisse. Hebraice vox est *נָכַח*
huccethah, à radice *נָכַח* nacah, quae percutere signi-
ficat.

ANNVS CA-
ptiuatis, &
incensitempli.

IVCUNDI-
tas poeniten-
tiae fructus.
Zachar. 8. v.
19.

S. Cyrillus.
S. Hierony-
mus.

IEIUNA-
bant Hebraei
in memoriam
vastitae vrbe.

Ezech. 24. v.
1. & 2.

Thren. 1. v.
12.

HIEROSO-
lymae vastitas
vineae confla-
granti confer-
tur.

PERCVSSA
dicitur ad
correctionem
ciuitas, cui in-
stauratione pol-
licetur.

Zachar. 13.
V. 7.
Matth. 26.
V. 31.

PERCVS-
sus pastor.
Christus à pa-
tre suo dici-
tur, quia pro
nobis illum
percuti per-
miserunt.

PERCVSSA
eiuitas quare
dicatur, non
subuersa.

Tomo 3. Ap-
parat. part. 1.
lib. 3. cap. 33.

Gen. 7. V. 13.

Leuit. 23. V.
24.

Caiet. in Gen.

IN COR-
pore diei, hoc
est in ipsa ple-
na diei luce.

A. 2. V. 2. 89

ficat: qua voce Christum Dominum compella-
re non dubitat Zacharias: *77* *huc* *Percute*, inquit,
pastorem, & dispergentur oves. Hunc autem locum
de Christo Domino loqui ipse Dominus confir-
mat apud Matthaeum, discipulis suis dicens:
*Omnes vos scandalum patiemini in me, in ista no-
te: scriptum est enim. Percutiam pastorem, & di-
pergentur oves gregis.* Quod vero à Propheta,
Euangelista distare videtur in verbis; cum hic
Deum videatur inducere loquentem, quasi ipse
sit filium suum pastorem percussurus; ille vero in-
dicare videatur, à Deo tantum permitti ut percu-
tiatur, ex quo fit, ut gregis dispergantur oves.
Idem omnino colligitur sensus siue, percutere, di-
cat, siue percutiam; Deus enim erat, qui pasto-
rem pro ouibus percuti iubebat: atque adeo, quod
per alios fieri permittebat, per se fieri merito di-
cebatur. Sic apud Isaian, eiusdem verbi & sen-
tentiae habemus exemplum: nam cum Domini-
cae passionis acerbiter expendisset, & causas
in nostris sceleribus abluendis, & poenis suble-
uandis sitas esse ostendisset, haec subdit: *Et nos
putauimus eum quasi leprosum, percussam à Deo.*
מכה מכה מכה *percutum à Deo, vel, per-*
cutum Deum, ut legunt nonnulli, & humiliat-
um. Ut ipsamet Scriptura indicet, Deum Opti-
mum Maximum esse eum, qui in filio suo vindi-
ctam sumat de peccatis nostris, & Deum ipsum,
filium Dei hominem factum, à Deo patre suo
percutum esse. Atque ut haec filij percussio non
ex vindictae affectu nascitur, neque in perditio-
nem tendit, sed in salutem, ad maiorem percussi
filij gloriam, & nostram, quorum interest, utili-
tatem; sic etiam praefens Hierosolymae vastitas,
cui instauratio promittitur, & pristinae, sine
etiam maioris gloriae restitutio, percussio dica-
tur, non desolatio, contra quam iterum, cum
sanctus fuerat subuertenda, & non amplius in-
stauranda, abominatio desolationis sterisse dici-
tur in loco sancto, hoc est abominabilis desola-
tio, de qua nos alias.

In hac ipsa die *בביתם היום* *beghetsem haion* Phra-
sis est Hebraeorum propria, quam varie con-
uertunt cum alij, tum vulgatae interpretes in-
Genesi *בביתם היום* *beghetsem haion*, in corpore diei
illius, vel in ipsomet die, vertunt alij. Vulgatus:
In articulo diei illius ingressus est Noe, & Sem,
Cham, & Iaphet &c. Et in Leuitico *בביתם היום* *gad-*
ghetsem, usque ad corpus, vel substantiam diei hu-
ius, id est, usque ad hanc diem. Vulgatus: Pa-
nem, & potentiam, & pulter non comedetis ex
segete, usque ad diem, quia offeretis ex ea Deo ve-
Caiet. in Gen. *stro*. Caietanus Hebraicam vocem interpreta-
tur, in proprietate diei illius, ac si hac die tantum
id factum fuisse, indicetur, cui illa particula ad-
iungitur. Alij vero quoniam voce *בביתם היום* *cor-*
pus cuiuscumque rei vident significari, hac voce
diei addita, ipsam diei lucem ita exprimi putant,
ut non modo nox excludatur, verum etiam cre-
puscula, quae tenebras cum nocte participant.
Ego vero phrasen idiomaticam propriam nonnum-
quam expendens, vim huius omnem arbitratu
sum à vulgato exprimi, dum dixit, *In hac ipsa die:*
quae eadem interpretatio alijs quoque locis
prissime conuenire potest: nimirum in ipsa, quam
paulo ante retulerat, dies certissime designatur.
Id quod non casu, aut temere à Propheta nostro
factum fuisse existimaui, sed ut indicaret diei
illius sanctitatem, quae celebris haec visio vniuer-
so Israeli, utilis ostendebatur, & salutaris.

Quae quidem diei sanctitas, atque celebritas,
non propter expiationis diem, aut legales tantum
ritus pensanda videtur, sed multo magis propter
veritatem Christi, cuius omnia legalia vmbra
gerebant. Satis igitur probatum est, non esse
hunc Iubilaei annum, neque decimam diem men-
sis septimi, qua ille sumit exordium: sed mensem
primum Nissam, & huius diem decimam. Cuius
quidem diei sollemnitas haud obscure definitur
in Exodo, ubi primus hic mensis, anni principium
haberi semper, praecipitur. *Decima die mensis*
huius tollat unusquisque agnum &c. & seruabitis
usque ad decimam quartam diem mensis huius.
Quis iam non vident, quam bene conueniant in-
ter se lex & prophetia, sacer ritus & sacra pro-
missio. Decima die mensis primi vniuersus popu-
lus, Hierosolymam veniens, agnos debuisset affer-
re, in singulas familias, ac domos, quinta dein-
ceps die immolandos. quo sane ritu publicae pro-
fiterentur, se ab Aegyptiaca seruitute, Dei opti-
mi singulari beneficio, ereptos olim fuisse. ac de-
cima quidem die, qua agni parabantur, promissa
futura libertas recolebat. Hi quidem cum pri-
mum in Aegypto agnos parauerant, adhuc spe-
rabant, Moysis pollicitationibus confisi, fore, ut
breui liberarentur. Quae igitur dies conueniens
magis excogitari posset, aut eligi, qua Ezechiel
Propheta Moysen imitatus, Babylone detentis
annunciaret promissam à Deo libertatem, urbem,
ac templum pristinae integritati restitutum, ac
gloriae?

Verum minora sunt haec omnia, si tempo-
ralia tantum attendas, quam ut tam magnificas
possint explere promissiones. quare ab vmbis,
ad res ipsas, à figuris ad veritatem, ab infimis
his rebus, ad summa, mentis oculos erigere
nos docet idem Propheta, qui *hac ipsa die mensis*
primi decima, templum sibi priore augustius, vr-
bemque veteri illa infinitis partibus meliorem,
iam instaurandam, ostensam esse praedicat. Quae
omnia in figura illis contigisse Catholicorum ne-
gabit nemo. Ut igitur mentis oculos in verita-
tem ipsam defigamus, audiamus oportet Bea-
tum Ioannem Euangelistam, atque Prophetam,
qui enarrant Dominicae passionis historiam,
aggressus, in hanc ipsam diem respexisse vide-
tur, dum sic ait: *Iesus ergo ante sex dies Paschae*
venit Bethaniam. & post commemoratam coe-
nam, Christo ibidem factam: recensitis mul-
tis, ex ijs, quae ibi acciderunt, haec subdit: *In*
crastinum autem turba multa, quae venerat ad
diem festum, cum audissent quia venit Iesus Hie-
rosolymam, acceperunt ramos palmarum &c.
Quem locum tam accurate interpretatur Cy-
rillus, ut nihil praeterea addendum esse videat-
tur, quo Euangelistae mens habeatur perspe-
cta, & Euangelij & legis concordia. Decima
die, inquit, mensis primi agnum Iudaei capiunt
immolandum in festo Paschae: ex eo enim
tempore celebritatis Paschae praelibant sol-
lemnitas. Quapropter in die praecedente, quae est nona
mensis primi, & praecedit sextum diem (sexto die, si di-
xisset, perspicuam fecisset orationem interpretes, ut
ex sequentibus mox apparebit) ante Pascha, epula-
tur (splendide, & exordium fuit, hanc diem conditum) quod
fit, ut Iesus quoque pergens Bethaniam conuinceretur. Mox
vero sequentia verba sic exponit: Praeceptum legis
erat, ut decima luna primi mensis agnus, siue haedus in domo
occluderetur usque ad lunam decimam quartam eiusdem men-
sis, quando ad vesperum immolabatur. Unde & verus agnus,
ex om-

QVARE DE-
cimae diei
primi mensis,
tam accurate
meminerit
Propheta.

Exodi 12. V.

3. & 6. & 7.

DECIMA
die sollemni-
tas antiqua

CONCOR-
dia diei deci-
mae cum pro-
missione Pro-
phetae.

DECIMA
die libertas
promittitur,
quia eo die
Hierosoly-
mam ingressus
est Christus
mundum in-
stauraturus.

DECIMA
die libertas
promittitur,
quia eo die
Hierosoly-
mam ingressus
est Christus
mundum in-
stauraturus.

Ioan. 12. V.

1. & 2. & 3.

10. & 11. & 12.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

1. & 2. & 3.

ex omni grege sine macula electus, pro populi sanctificatione immolatus, adde quinque dies, idest, decima luna Hierosolymam ascendit, & appropinquante hora passionis, appropinquare voluit loco passionis, ut etiam per hoc claresceret, quia non inuitus, sed sponte pro humani generis salute mortem pateretur. Ante quinque dies Paschae, ut ex hoc loco constat, Hierosolymam venire voluit: ut etiam per hoc

A N T E ostenderet, se esse agnum immaculatum, qui peccata tolleret mundi, & agni illius typici, qui in lege immolabatur, exemplar, & veritatem. Haec sanctus Doctor. Anselmus, item de die palmarum sic loquitur: Nec sine ratione in hac die venit Ierusalem, decima enim erat dies mensis: quod habemus ex Evangelio Ioannis. ait enim: *Ante sex dies Paschae, venit Bethaniam*, ubi facta est coena &c. In crastinum vero venit Hierosolymam, & acceperunt eum cum ramis palmarum. Unde habemus, quia quinto die ante Pascha venit Ierusalem, qui est decimus dies mensis: Pascha enim celebrabatur in quartadecima die. Decimo autem die, voluit ingredi, quia ita praefiguratum erat in lege, ubi praecipitur: decima die mensis huius tollat unusquisque agnum per familias, & domos suas. & paulo post ait: Et servabitis eum, usque ad quartam decimam diem mensis huius &c. Decima ergo die mensis primi, agnus, quem in Pascha immolarent introduci iussus est, quia Dominus decima die eiusdem mensis, hoc est, ante quinque dies Paschae, in civitatem, in qua pateretur, erat ingressurus. Haec sanctus

Rupert lib. 2. Anselmus. Rupertus hoc idem affirmat. Bene in *Exod. c. 6.* ergo, inquit, verus iste agnus immolationis suae tempus ipsum, quod typico praescripserat agno, per omnia prouidit. Mense primo, decima die mensis, quo secundum legem agnus in domos Iudaeorum tollebatur, intrauit in sanctam civitatem Ierusalem, turbis deducenibus, & quamdiu item secundum legem servatus est, tamdiu & iste circa civitatem eandem, & circa templum demoratus est, idest, usque ad quartadecimam diem mensis eiusdem. Eandem porro sententiam secutus est Theophylactus, cui non video, quare

Theophylact. ratione se opponant, ex recentioribus nonnulli, affirmantes, praecceptum illud accipiendi agni die decima, ad primam tantum agni immolationem pertinuisse, non autem ad reliquas futuris temporibus: ipsi viderint, qui audiendi non sunt, donec explicent, qua occasione & ab alijs multis patribus dissentiant, quos ipsa Hebraeorum traditione ductos fuisse non dubitamus. Sed quamvis scriptores hi aliter sentiant, quod ad praesens attinet institutum, satis superque certum est, decima die imperatum accipi agnum, atque eadem ipsa die visionem ostensam Ezechiel, qua Christus Dominus a seculo vectus, ingressus est Hierosolymam. Sed non hoc tantum, sed & alia multa, vel me tacente, lector conferre poterit, de Ecclesia sub templi, & urbis figura Prophetiae ostensa hac die decima, cum ijs, quae hac ipsa die decima aggredditur Christus passione sua peragenda. Sed de his omnibus nos alias iterum, si Deo dante, vita superstes fuerit.

REFEL- luntur ij qui putant agnum decima die affumi, semel tantum praecceptum fuisse: non singulis annis.

NON HIC agitur de instaurato a Zorobabele templo.

Vnum superest notandum, quod praedicta confirmare videtur, atque eisdem confirmari. Prophetam nostrum minime agere de aedificato a Zorobabele templo; cum eius gloria, ut larius nos ostendemus alias, longe inferior fuerit, si diuitias attendas, templi Salomonici gloria atque opibus. id quod rationibus ac argumentis confirmare studet Beatus Hieronymus. Quae tanti ponderis

Explan. Tom. 2. Par. 2.

A sunt, ut ipsos Hebraeos veritatis hostes coegerit confiteri, hanc templi aedificationem ad nullam aliam respicere, quam ad regnum Christi, quam si non temporalem fingerent, iam factam fuisse utique agnouissent.

FACTA MANVS

DOMINI FELICITATEM HAC

visione promissam indicat.

Cap. III.

Acta est super me manus Domini: Hebraice *יָד ה' עָלַי* ha- iethah ghalai iad adonai. Fuit super me manus Domini, conuertit Regius codex. Vis diuina mecum egit, Vatablus. Septuaginta interpretes haud differunt à vulgata. Chaldaeus: Resedit super me spiritus propheticus à facie Domini. Rabbi Salomo: *Manus Domini*, inquit, id est robur fortitudinis eius, ad deducendum me, super vires meas: vel, contra voluntatem meam.

C Mitius quidem agendum esset cum Rabbino, si, praeter, aut supra voluntatem meam dixisset, nam contra nihil significat contextui consonum. Has vero tam varias interpretandi rationes in se complectitur breuissimae Hebraicae vocis *יָד* iad manus, late patens notio. cuius originem alij, à radice *יָדָה* iadah deducunt, quae eiaculari significat, aut proijcere. quasi manum vocent proijciendi instrumentum. Alij, ad praesens institutum conuenienter magis, à radice deducunt *יָדָה* iadah, quae non longe distat à praecedenti; significat enim, misit, emisit, proiecit, aut iaculatus est: manum vero dici putant, quasi è brachio emissam. vel notio est Latinae perfimilis, qua manus dicitur, quasi è brachio manans. Sed quoniam in latinam vocem, manus, incidimus, haud è re nostra erit, quid ea significarent antiqui, breui indicare.

D Manare, inquit Festus, solem antiqui dicebant, cum solis orientis radij splendorem iacere coepissent, à quo & dictum putabant, mane. Alij, dictum mane putabant, quod manum bonum dicebant. Varro, idem quoque confirmat; Diei, inquit, principium mane, quod tum manet dies ab Oriente: nisi potius, quod bonum antiqui dicebant manum. Sed & Beatus Isidorus eadem aliquanto explicatius tradit. Mane lux matura, & plena: nec iam crepusculum. Et dictum mane à manu, manum enim antiqui bonum dicebant, quid enim melius luce? Alij mane existimant vocari à manibus, idest, à Dijs, quia manus, idest rarus est, atque perspicuus. Haec sunt Isidori verba. Quae omnia bona, si Ezechiel tribui intelligamus, cum Dei manum factam esse super se affirmar, fortasse à vero non multum aberrabimus. Sed ad Hebraeam redeamus. Nulli, in sacris litteris, vel mediocriter versato dubium esse debet, ea omnia voce manus indicari, quae manu, corporis instrumento praestare solemus. At, praeter propriam notionem, transfertur, ad significandum primum, potestatem, seu rei alicuius dominium, eorum enim potestatem habemus, quae in manibus tenemus. Sic ad Noc Dominus. *Omnes pisces maris man-*

Facta manus Domini, quae dicitur.

Rabbi Salomo in comment.

MANVS, multiplex notio.

Festus de verb. signif.

MANVM pro bono usurpabant antiqui.

S. Isid. lib. 5. Orig. cap. 3.

MANVS pro rei potestate, aut dominio.

Gen. 9. v. 2.

O nui,

Gen. 24. 7. *nui*, idest potestari, *vestrae traditi sunt*. Et de seruo Abrahami Mesopotamiam profecturo, sic habent Hebraea: Et omne bonum Domini sui *יְדוּב* beido, in manu eius. Vulgatus aptissime sensum reddidit: *ex omnibus bonis eius*, inquit, *portans secum*. Et ad uxorem suam Abraham: *Ecce, ait, ancilla tua in manu tua est, utere ea ut libet*.

Gen. 9. 5. 5. Manus quoque bestiis tribuitur in Genesi. *Sanguinem enim animarum vestrarum exquiram*, sijs tribuitur, *de manu cunctarum bestiarum*. Ideo bestiae occidunt, ut comedant, & quasi in suam redigant, mortua corpora potestatem, atque adeo humanae vitae rationem, exigendam esse à bestiis, illam auferentibus, pollicetur. Quod & factum fuisse videmus in lege, praecipiente Domino, homicidam bouem lapidibus obrui, & carnes eius non comedi, cuius facti si dominus bouis aliqua ex parte

Exodi 21. 28. reus fuerit, occidi pariter demandatur. Pari tandem ratione, manus linguae tribuuntur, dicente Domino: *Mors & vita in manibus linguae*, hoc est in potestate, quasi dicat: potest homo loquendo mortem, aut vitam sibi, aut alijs afferre.

Prover. 18. 21. *MANVS* linguarum etiam eadem ratione datur.

Domino: *Mors & vita in manibus linguae*, hoc est in potestate, quasi dicat: potest homo loquendo mortem, aut vitam sibi, aut alijs afferre.

Iuxta hunc igitur loquendi modum, fuit super me manus Domini, idem erit ac si diceret: veni in eius manum, aut potestatem, vel, apprehendit me manus Domini, & adduxit me illuc. Verum, haec interpretatio vix exhaurit vim huius locutionis, quae prophetae nostro frequens est: eamque à communi loquendi modo longe distare, significare voluisse videtur. Vulgatae editionis interpretes, dum non conuertit: fuit super me manus Domini, sed: *Facta est super me manus Domini*, idcirco aliam vocis *יד* ad notionem exquirere oportet, quae non minus frequens est sacris Scripturis, Deo enim tribuitur, qui corporis omnino est expers, atque adeo manus. Verum quoniam nos manibus operamur, viresque exerimus atque potentiam, ideo Dei manus, eius indicat virtutem, potentiam, opera, efficacitatem: plerumque etiam flagellandi vim, atque puniendi. sic in psalmo: *Eripe animam meam ab impio: frameam tuam ab inimicis manus tuae*. Difficilis plane locus, qui timoris vim, dissecta oratione indicare videtur. *Eripe*, inquit, *animam meam ab impio; frameam tuam exere*, aut extende, quo aufugiat territus. Vel, o framem tuam: non enim minori praesidio, aut defensione me indigere cognosco, quam frameae tuae, qua eripiar *ab inimicis manus tuae*: idest, potentiae, virtutis, roboris tui. Hebraei aliter videntur interpretari locum hunc. *Eripe animam meam ab impio*, qui est gladius tuus, à viris manus tuae, Deus. hoc est, à viris, qui sunt manus, virga, flagellum tuum, quibus fontes punire soles. Longe aliter in psalterio Vaticano, vel Romano cuius alias rationem dedimus: *Eripe animam meam ab impio: frameam inimicorum de manu tua*. hoc est, *Eripe animam meam ab impio, & eripe, siue, abijcias, qualeso, frameam, qua inimicos ferire soles, de manu tua*. Concor dat autem haec lectio cum Hebraica notione, illud enim *יד* me methim à viris, si notetur, inquit, *seena*: hoc est duplici puncto, altero alteri superposito, viros significat. at si notetur *etere*... hoc est duplici puncto altero alteri ad latus posito, significat mortuos. Ex quo fit, ut viri manus Dei dicantur hoc loco, vel *ij*, quorum opera Deus vtitur ad puniendum alios: vel *ij*, qui diuinae vltioni deputati sunt; qui nimirum omnes facile confunduntur: cum vix intelligi possit, virgam percutere, aut manum, quin ipsa quoque

DEI MANUS, virtutem, potentiam, efficacitatem significat, nonnumquam flagella.

Psalm. 16. 7. 14.

INIMICI manus qui dicuntur.

A manus patitur, & doleat. Sed, his praetermissis, ad institutam nostram probationem reuertamur. In Exodo ad Moysen Dominus: *Sed & ego scio*, inquit, *quod non dimittet vos Rex Aegypti, ut eatis, nisi per manum validam*. Hebraice, ac Graece, in manu valida. Chaldaeus, per timorem fortem, quae omnia, grauem punitionem, indicant, quam mox explicat, subdens: *Extendam enim manum meam*, idest exeram profecto, & manifestabo potentiam meam. & *percutiam*, hoc est, dum percussero *Aegyptum in cunctis mirabilibus meis*. Quae autem sit haec manus Domini, ad flagellandum Pharaonem extensa, ipse Dominus alibi declarat: *Ecce manus mea erit super agros tuos*, inquit: idemque magis explicat subdens: *Et super equos, & asinos, & camelos, & boues, & oves pestis valde grauis*.

Verum non semper manus Dei pro vltione sumitur, sed plerumque auxilium denotat, opem, fauorem. Vtramque notionem indicare voluisse videtur Psalter, Deum Optimum sic interpellans: *Psalm. 73. 7. Ut quid auertis*, vel retrahis *manum tuam* adiutricem; Psalterium Vaticanum hoc indicans, faciem legit pro manu; & *dexteram tuam* vlticem *de medio sinu tuo in sinem*. Ex Hebraeo sic vertunt nonnulli: Quare conuertis manum tuam, & dexteram tuam in medio sinu tuo prohibens. Vatablus: Quare manum tuam, & dexteram, tuam retraxisti? è sinu plene profer eam notatque Hebraice haberi: arce manus tuas à sinu tuo. Chaldaeus vero sic habet. Quare conuerter manus tuam? dexteram autem tuam de medio bonitatis tuae extrahe. putauit enim sinum Dei, bonitatem Dei dici, hoc est, voluntatem, & benignitatem, à qua exerendam petit Propheta, vtramque Dei manum, & eam, qua nobis opem afferre solet, & eam, qua de hostibus nostris vindictam sumere consuevit. Magis autem perspicue, Dei potentiam in hominum auxilium propensam indicat extensa manus Domini: eodem dicente ad Moysen de carnium esu, vniuerso populo exhibendo dubitantem: *Numquid manus Domini invalida est?* Hebraice *חַיָּה אֲדֹנָי* *haiad adonai* thietar, manus Domini abbreviabitur. pro, abbreviata est. verbum enim *קצר* *carzar* angustare, stringere, arctare, breuiare significat, seu abbreviare. Eisdem plane verbis usus est Isaias, eodemque sensu, licet non eodem modo prolatis; hic enim affirmatiue ea verba profert, quae ibi Dominus interrogando protulerat. *Ecce*, inquit, *non est abbreviata*, hoc est paruula facta, ut interpretatur Augustinus, *manus Domini, ut saluare nequeat*. Hanc igitur Dei manum ad saluandum protensam, factam, hoc est manifestatam super se esse affirmat Propheta noster, cum adductus fuit in terram Israel, ibique futuri templi imago pulcherrima sibi benignissime ostensa est, ac populi sui libertas, & summa promissa est, foelicitas.

Sed adhuc superest loci sensus, & sublimior, & admirabilior, & ad Hebraeorum perfidiam conuincendam aptior. Per manum enim Dei, haud secus quam per Dei digitum, qui manus est pars, ipsum Spiritum Sanctum haud obscure significari putant nonnulli, qui locutus est per Prophetas. Et quidem si ipsam vocis originem, quam initio dicebamus, attentius perpendas, emanatione manus eiusdem cum brachio, & toto corpore substantiae, spirationem Diuini Spiritus adumbrari agnosces, qui ex Patre, Filioque procedit: qui cum Patre, & Filio simul adoratur, & conglorificatur. ut canit Ecclesiast.

MANVS PRO auxilio, opem, fauore.

Psalm. 73. 7. 11.

Vatab. ibid. nu. 18.

Numer. 11. 23.

MANVS EXTENSA & abbreviata.

Isa. 59. 7. 1.

S. August. Ser. 47.

PER MANUS & digitum brachio emanationem, Spiritus sancti et Patre & Filio processio innuitur.

Neque est in ipsa vocis origine illud, quod A
proprium est Spiritus sancti, ut voluntate proce-
dat, & per amorem: ut i iad, à radice יי iadad de-
ducta demonstrat. Quod vero digitus Dei idem
significet, quod manus, perspectum esse potest
ex eo, quod malefici cum non potuissent ciniphe-

Exo. 8. v. 19. educere, ad Pharaonem dixerunt: *Digitus Dei est*

DIGITVS. hoc est Dei virtus atque potentia. Oppo-
nere autem videntur Dei digitum, daemonum,
malis artibus, atque incantationibus & ut no-
tat Philo, Dei digitum validiorem esse profiten-
tur manibus, & omni potestate malignorum spi-
rituum. Atque eadem plane phrasi locutus vi-

S. Luc. 11. v. detur apud Lucam Christus Dominus, firma,
ratione confirmans, se diuina virtute, non dia-
bolica fraude daemonia eicere. Porro, inquit,

*si in digito Dei eicio daemonia: profecto peruenit
in vos regnum Dei.* Quid autem digito Dei ac-

5. Matth. 12. v. 28. cipiendum sit, explicat sanctus Matthaeus Euan-
gelista, eadem verba sic referens: *Si autem ego
in spiritu Dei eicio daemones, igitur peruenit in
vos regnum Dei.* Quae omnia simul collata fa-

Forsterus in cile confirmant id, quod bene notauit quidam,
Dictionario. manum plerumque accipi pro Spiritu sancto, qui
radice 609. per Prophetas locutus est, & fuit efficax. Huic
concordat Chaldaica paraphrasis, quam supra

PHRASIS retulimus. estque phrasis haec nostro prophetae
Ezechielis fre- familiaris. *Et facta est super eum ibi manus Do-*

quens Ezech. 1. v. 3. *Manus autem Domini facta fuerat ad me vespere.*
Et tandem: *Facta est super me manus Domini:* hoc est irruit in me spiritus propheticus, spi-
ritus, inquam, sanctus, quo repleti solent pro-

Heitor Pin- phetae. *Et adduxit me illuc.* Pintus nihil putat
tus super E- in littera praecessisse ad quod referatur aduer-
zechielem. bium illuc verum Rabbi Selomo, quem sequitur

Vatablus. Vatablus, aperte testatur, illuc, referendum esse
ad ciuitatem, quae fuerat percussa, nimirum
Ierusalem. atque haec verba subdit sententiam

R. Selomo in confirmans, quam nos antea tuebamur. Illo au-
commenta- tem anno ostendit illi reaedificationem domus futurae tem-
pore. Quam vtinam ipse cum suis assecclis
intellegeret de mystica Ecclesiae aedificatione,

quam fere ante mille sexcentos annos comple-
tam fuisse cognoscerent, & non tandiu futuram
frustra sperarent.

VISIONIS HVIVS

DIGNITAS EX NOMINE

& loco dignoscitur.

Cap. IV.

N in visionibus Dei adduxit me
in terram Israel. In visionibus
magnis, admirandis, vere di-
uinis intelligendus est hic lo-
cus, haud secus quam Pater
Pradus alibi haec eadem verba
interpretatus est. Sed superest adhuc mihi ve-
hemens quoddam desiderium cognoscendi, cur
Propheta noster toties hac phrasi, in visionibus
Dei, vsus sit. Neque mirum cuiquam videri de-

Explan. Tom. 2. Par. 2.

bet: nonnihil enim noui, & admirandi hac phra-
si contineri tandem reperi; ea enim Hebraice
sic habet בְּמַרְאֵי אֱלֹהִים bema'roth elohim: priorem
vocem omnes constanter affirmant à radice
ראה raah deduci, quam memini me alias expli-
casse, & ostendisse, notionem eius esse, videre,
aspicere oculis, imaginatione, vel mente. ex hoc
verbo, addita littera מ mem, nomen componi-
tur מַרְאֵה march, quod visum, visionem signifi-
cat, quod quidem nomen multitudinis nume-
rum forma masculina frequenter format. At Pro-
pheta noster eundem eiusdem nominis multi-
tudinis numerum forma etiam foeminea pro-
ferre solet. Quae res quamuis vsu etiam alijs

vocibus venire consueuerit, tamen aliquid hic
latere mysterij fere semper suspicatus sum. qua-
re diligenter à me conquisitum est, num alijs
in locis sacrae Scripturae eadem vox, eadem
proferatur forma, ac bis tantum illam reperi:
semel in Exodo: *Fecit labrum aeneum*, Moyses,
cum basi sua בְּמַרְאֵי bema'roth in visionibus, con-
uertunt nonnulli, & obscurius in fenestris. Sed
bene vulgaris, de speculis mulierum, quae ex-
cubabant in ostio tabernaculi. Qui quidem locus
tum quod maiorem quaerat indaginem, quam
quae hic obiter adhiberi possit: tum vero ma-
xime quod propriam habeat sedem, cum de ma-
ris aenei forma agemus, atque materia, in eam
creijciendus esse videtur. Iterum vero eadem

vox in Genesi legitur. Nam cum Iacobum, Is-
raelem dictum retulisset, primum audisse Iose-
phum filium suum, quem mortuum credide-
rat viuere, & dominari in tota terra Aegy-
pti, dixisse memorat: *Sufficit mihi, si adhuc Iose-
ph filius meus viuit: vadam & videbo illum
antequam moriar.* Profectusque Israel cum om-
nibus quae habebat, venit ad puteum iuramen-
ti. & mactatis ibi victimis Deo patris sui Isaac,
audiuit eum בְּמַרְאֵי bema'roth in visionibus no-
cturnis, per visionem noctis vocantem se, & di-
centem sibi: *Iacob, Iacob: cui respondit: Ecce ad-
sum.* Ait illi Deus: *Ego sum fortissimus Deus pa-*

*tris tui, noli timere, descende in Aegyptum, quia
in gentem magnam faciam te ibi. Ego descendam
tecum illuc, & ego inde adducam te reuertente-
tem* & quae sequuntur. Longior plane sim,
quam Ezechielis interpretem decet, si singula
percernere velim, quae in huius loci explicatio-
ne occurrunt, quae visionem quoque Ezechielis
illustrare possent. Satis tamen meo muneri nunc
me fecisse existimaui, si lectorem moneam, ut
huius diuinae promissionis locum, foelicitatem,
euentum, ac singula pene verba cum nostrae vi-
sionis similibus partibus conferat, ac facile in-
telliget, quas Dei visiones commemoret Pro-
pheta noster, quarum similes sint hae, quibus

templi, atque vrbs instauratio à Deo potentis-
simo ac benignissimo promittuntur. Venit enim
primum Iacob in Bersabee, quem locum reue-
lationum seu visionum merito vocat Lipomanus:
nam ibi afflictam Agar, & de Ismaelis sitientis fi-
lij sui morte sollicitam consolatur Dominus, An-
gelum mittens, qui puteum ostendat ei, & polli-
ceatur, futurum puerum in gentem magnam. Ibi
etiam locus est concordiae & pacis, ut ait glossa,
vbi Abraham, & Isaac foedus inierunt cum Abi-
melech, quod sacramento firmarunt. Ibidem
etiam de Isaac legimus, quod cum venisset Bersa-
bee, apparuit ei Dominus in ipsa nocte dicens: *Ego
sum Deus Abraham patris tui, noli timere, quia*

Exo. 38. v. 8.

Genes. 45. v. vlt. & Cap. 46. v. 1. 2. 3. & 4.

VISIONES Dei felicita-tem prae se ferunt.

BERSABEE locus visio- num.

Lipomanus in Catena.

Genes. 21. v. 10. & seqq.

Genes. 28. v. 24.

LOCVS ego tecum sum : benedicam tibi , & multiplica-
bo semen tuum . In hoc loco , ubi Abraham &
Isaac Domino religiose sacrificauerant , cum sa-
crificium obtulisset Iacob , apparuit ei in visione
Dominus , & dixit : *Ego sum fortissimus Deus patris
tui, noli timere.* Duplex Dei nomen hic legitur *h*

DEI NO-
men, el, signi-
ficat Deo refe-
rendam esse
omnem po-
tentiam.

ELOHIM
dominandi
potestatem
denotat.

el & *יהוה* elohim. Quorum primum Dei fortitudi-
nem, virtutem, potentiam denotat : absolute,
potentem aliqui ita interpretantur, vt omnia ei
suam quamcumque potentiam atque virtutem,
acceptam referant. Secundum vero nomen iu-
diciariam, seu absolute dominandi potestatem,
denotat : & vtrumque nomen ita notione con-
fundunt nonnulli, vt ex eadem radice ortum pu-
tent. Quo fit vt visio Ezechielis, quem interpre-
tamur, cum illa Iacobi congruere videatur, quo-
niam idem Dei nomen vtrique refertur, Dei
Optimi potentiam indicans, qua possit quaecum-
que polliceatur complere. id quod manus nomi-
ne, paulo ante indicari probauimus. Sed quoniam
longum nobis esset, singulas partes vtriusque vi-
sionis conferre, id quod a lectore praestari facile
posse arbitrati sumus; atque, vt facilius fiat, locum
Iosephi hic subiungendum duximus, quo histo-

IOSEPHVS
est veluti qui-
dam sacrae
Scripturae in-
terpres.
*Ioseph. 2. an-
tiq. c. 3. & 4.
alias 7.*

riam hanc, & Iacobi visionem ita recenseret, vt sa-
crae Genesis potius commentatorem agere vi-
deatur, quam propriae scriptorem historiae. is sic
habet : Iacobus autem postquam ex filiis statum Iosephi
cognouit &c. iter aggressus est, ad Iosephum properans.
Vt vero ventum est ad puteum iuramenti, oblato Deo sacrifi-
cio, cum timore, ne filijs, propter vbertatem Aegypti, cupidi-
tate habitandae regionis captus, posteritas sua non rediret in
Chanaaneam, occupatura eam iuxta promissa Dei : neue, in-
consulto Deo, migratione praesenti facta, genus ipsius cla-
de aliqua feriretur : adhaec, ne forte ipse, antequam Iose-
phum aspicere contingat, ex hac vita eximatur, talia volu-
tanti in animo, & somno grauato Deus per visionem astitit,
eumque bis nominatim inelamauit. Quo rogante, quisnam
esset : An non agnosceis, inquit, Deum, tam tuum, quam
tuorum maiorum protectorem simul, & auxiliatorem ? Qui
contra patris tui propositum principem familiae te constitui.
& cum solus in Mesopotamiam profectus esses, effeci, vt,
coniugium nactus fortunatum, redires & liberis multis, &
facultatibus auctus : incolumem etiam progeniem tuam ser-
uari ; & quem amisisse videbaris Iosephum, ad tam sublime
dignitatis fastigium euxi, vt non multum a Rege Aegypti
differat. Nunc quoque in hoc veni, vt me ducem huius iti-
neris habeas, utque tibi praenunciem, inter manus Iosephi
te e vita exiturum, & posteritatem tuam per multa saecu-
la potentem fore simul, & illustrem, occupaturamque ter-
ram, cuius ditionem ei sum pollicitus. Haec Iosephus,
promissam Iacobo illa visione, felicitatem refe-
rens. Iuxta quam si verba Ezechielis interprete-
mur, In visionibus Dei adductum se dicit in ter-
ram Israel, hoc est in visione quadam illarum si-
millima, quibus Deus Patriarchis, atque Prophe-
tis & omnem felicitatem promisit, & opere com-
pleuit. Quibus verbis in certissimam spem erige-
re, conabatur moerore confectos Hebraeos, fore
vt in patriam redirent, & templum, quod, vt alias
dixi, de vero templo, ac patria intelligendum est,
qua nos hodie fruimur, non de illa ; quae huius
tantum erat umbra, & similitudo quaedam.

Adduxit me in terram Israel. Beatus Gre-
gorius, quod dixerat, inquit, adduxit me il-
luc, hoc replicans subdit : *adduxit me in terram
Israel.* Esset autem huc referendum, quod su-
pra latius tractauimus, corporene, an spiritu
in terram Israel sit ductus. Verum, quoniam ibi
pluribus ostendimus, spiritu tantum adductum.

*S. Greg. homi.
13. in Ezech.
sup. lib. 1. Isa-
gog. huius
part. cap. 5.*

A fuisse, sensus loci hic erit breuissime insinuan-
dus : tam illustris ac perspicua visio mentis ocu-
lis mihi obiecta est, vt viderer non tam phanta-
sia versare, quam corporeis oculis lustrare pa-
trium solum. Huius vero loci proprium id esse
existimarem, vt quoniam paulo ante in ciuita-
tem Ierusalem adductus fuisse dixerat, qui erat
quasi huius visionis finis, nunc ordine recensere
incipiat iter, quo adductus est, & Babylone pro-
fectus, in terram Israel adductus fui, & dimissus
super montem &c. tam enim est distincta haec
visio, vt singulas rerum singularum partes ita
ostendat, ac si vere esset corporea.

VISIO TAM
manifesta, vt
vel minima
quaeque per-
censeat.

EODEM LOCO

TEMPLVM NVNC

ostendit, quo olim fue-
rat exstructum.

Cap. V.

T dimisit me super montem ex-
celsum nimis. Hunc montem,
constans Doctorum sententia
tenet, montem esse domus Do-
mini; neque illi tantummodo,
qui litterae sensum exquirunt;
verum illi etiam, qui, hoc sub-

lato, mysticos tantummodo consecretantur sensus.
Inter quos, qui primas tenet, sanctissimus Gre-
gorius sic scribit : Domus enim Domini Israeliti-
cus populus fuit. Mons itaque domus Domini
ille appellatus est, qui in Israelitico populo in-
carnari dignatus est. Hunc autem eundem inter-
pretandi morem tenuerunt non sacri Doctores
modo, sed & profani, ac perfidi, qui, ne verita-
ti, quam prae manibus tenere videbantur, salu-
tarem praeberent assensum, ad somniati Messiae
tempora referunt, quae iam in Christo Domino
opere completa sunt. Rabbi enim Salomon : Ad
montem, inquit, excelsum valde, quoniam sic
futurum erat, vt eleuetur, sicut dicitur, & eleua-
natus a collibus. Sed & Rabbi David : Hic est,
inquit, mons domus : & ostendit eum illi excel-
sum valde; quoniam sic futurum est, antonoma-
stice excelsus, & eleuatus valde, sicut scrip-
tum est : Praeparatus erit mons domus Domi-
ni in vertice montium, & eleuatus de collibus.
Per seipsum etiam est excelsus secundum locum
suum; quoniam terra Israel est magis excelsa,
& eleuata, quam reliquae regiones : Ierusa-
lem autem est magis excelsa & eleuata, quam
vniuersa terra Israel. Haec ille. Duplicem uti-
que loci sensum indicauit : alterum quem pri-
mum intendere videbatur propheta, Ecclesiam
indicaturus, cuius *fundamenta in montibus san-
ctis*, quorum celsitudinem, vt ait sanctus Hie-
ronymus, Isaias, & Micheas vaticinantur. Al-
ter vero sensus est, qui litterae primum subest,
quemque respiciens propheta, ad praedictam
Ecclesiae celsitudinem indicandam transtulit,
nimirum de monte ipso, cui templum illud Salo-
moni-

S. Gregorius.

*Rabbi Salom.
in comment.*

*Rabbi David
in comment.*

*S. Hierony.
Isa. 2. v. 2.
Mich. 4. v. 1.*

MONS MORIA mox describendum imminet: de eo enim templo sic scribit idem Propheeta: *Ista est lex domus in summitate montis*. Quis autem hic mons fuerit, in libro Paralipomenon habetur expressum: *Et coepit, inquit, Salomon aedificare domum Domini in Ierusalem in monte Moria, qui demonstratus fuerat David patri eius, in loco quem praeparauerat David in area Ornan Iebusaei*.

Loci porro sanctitatem & dignitatem denotant praedicta verba. tunc enim ostensus fuisse locus Davidi putatur, cum *Vidit Angelum Domini stantem inter caelum, & terram, & euaginatulum gladium in manu eius, & versum contra Ierusalem*. Cui, cum propter Davidis lachrymis, ac poenitentiam placatus Dominus imperasset: *Sufficit iam, iussit manus tua*. Porro angelus Domini stabat iuxta aream Ornan Iebusaei. Sed & Angelus Domini praecipit Gad, ut diceret David, ut ascenderet, & extrueretque altare Domino Deo in area Ornan Iebusaei. Locum deinde de aedificando templo praeparauerat David, cum *Dedit Ornan pro loco sictos auri iustissimi ponderis sexcentos*.

Et de areae quidem pretio aliquid nos dicere suadet hic locus, quem quod ad pretium spectat late pertractamus suo loco. ibique ostendimus, areae pretium fuisse aureorum sictorum quinquaginta, qui sexcentis argenteis sictis aestimatione sunt pares. Quod si quis hoc pretium ad nostra numismata reuocare velit, is ingrediatur tabulam nostram numismatum primam, atque in columna sictorum inquirat numerum quinquaginta, atque in eadem linea ad dexteram procedendo, in columna scutorum auri in auro Romanorum, inueniet scuta ducenta vigintiduo cum dimidio, ac tantumdem dicat stetit aream: atque eadem ratione de alijs numismatis Romanis, atque Hispanis in eadem linea existentibus iudicabit. Sed quoniam, ut dixi, aurum in tabula perfectissimum examinatur, cuiusmodi nullum unquam, neque olim creditur fuisse percussum, ideo qui rem propius examinare voluerit, is ingrediatur secundam numismatum tabulam, atque e regione sexcentorum sictorum argenti, quibus quinquaginta illos aureos sictos diximus respondere, inueniet scuta monetae Romanae ducenta octoginta octo: Hispanica ducenta triginta septem cum quinta insuper scuti parte. A qua scutorum summa adhuc auferenda est vel vigesima quarta, vel duodecima pars, prout argentum ea tempestate cussum a perfectissimo defecisse putabitur. Ego enim, quod in antiquissimis illis numismatis obseruare potui, perfectissimum reperi, atque adeo ad eam computandi normam, quae in tabulis obseruatur, omnia reuocavi, ut ibidem notatum est. Sed his omissis, quae ad tertiam apparatus partem propius spectare videntur, ad illud, quod est huius loci proprium, veniendum est.

MONS MORIA excelsus nimis. Montem utique Moria quasi definiens Propheeta vocat *excelsus nimis*. quod ipso nomine Moria proprie significari fuis alibi ostendimus. Vox enim, Moria, a verbo *morah* deducta, quod significat videre, montem visionis, seu visibilem denotat, quia praecelsitudine vndeque conspicuus erat atque visibilis. Sed & aliam quoque vocis notionem longe praestantior, mysterijsque plenissimam ibidem pertractauimus: quae nimirum Iesum Christum Saluatorem ac Dominum nostrum respicit, in monte hoc salutem generis humani operantem: id quod haud secus quam Abraham credendum est vidisse Ezechielem: cum, ut ait quidam Doctor, Ezechiel, Propheeta non esset, si, quid ostensa sibi visione indicaretur, non cognouisset. Ideo & haec quoque mysteria his eisdem verbis indicasse videtur: nam, ubi nos legimus: *Et dimisit me super montem excelsum nimis*, in Hebraeo habetur verbum *morah* valeatque, a radice *morah* morari, quod quiescere, requiescere significat, non tam a labore praecedenti, quam cum quadam pace, atque animi tranquillitate. Sic de Christo Domino scribit Isaias: *Et requiescet super eum spiritus Domini*, hoc est, quasi in propria domo manere delectabitur. Sic apud Propheeta nostrum reperitur hoc verbum non sine magna venustate, atque decore. *Et primitias, inquit, ciborum vestrorum dabitis sacerdoti, ut reponat benedictionem domui tuae*. non male vertit Pagninus: ut requiescere facias benedictionem super domum tuam. Iuxta quam vocis notionem sic licet interpretari Propheetae nostri verba: *Et dimisit me*, hoc est, & requiescere me fecit, aut requiem & pacem mihi praestitit super monte Moria. Respexisse iam nunc videtur Propheeta noster ad caput vigesimum quintum, Isaias, quod totum qui attentius leger, & cum illis conferet, quae de Moriae monte relato loco diximus, si ea huc retulerit omnia, admirandam Christi, & Ecclesiae commemorationem in prophetarum collatione reperiet. Sed quod ad praesens institutum spectat, sic breui insinuandum est potius quam pertractandum.

In praedicto Isaias capite cuiusdam ciuitatis fit mentio, omnino subuertendae, neque amplius in sempiternum instaurandae, quam terrenam Ierolimam esse cum suo templo illo magnifico non est qui dubitare possit, vel saltem propterea, quod prophetia haec, eiusque interpretatio, quam sequimur, probetur euentu. deinde nouae cuiusdam ciuitatis meminit, quae nouis constat ciuibus, nouo populo. *palus fortis, ciuitas robustorum*. haec est Ecclesia Christi, cuius ciues fideles sunt. hanc vero eisdem Ierolimae, Sionis, Moriae montis nominibus censendam esse probant infiniti propemodum sacrae Scripturae loci. In monte vero hoc conuiuium pinguium faciendum esse a Domino omnibus populis, mortem, lacrymam, opprobrium auferendum, ac praecipitandum esse denuntiat. Ac tandem Deum ipsum ibidem recognoscendum, ut Saluatorem: *Et dicet in die illa: Ecce Deus noster iste, expectauimus eum, & saluabit nos. Iste Dominus, sustinuit eum, exultauimus & laetabimur in salutare eius. Quia requiescet manus Domini in monte isto*. Vbi eadem vox legitur in Hebraeo, quam hic adhibuit Propheeta noster. Locum autem Isaias sic conuertunt septuaginta interpretes: *Exultauimus & laetati sumus in salute nostra, Requiem dabit Dominus in monte isto*. Quae verba ad requiem beatae patriae, & caelestis Ierusalem referunt Theodoretus, Irenaeus, Origenes, Tertullianus, & Ephrem: at Athanasius ad passionem Christi, in qua recognoscitur a creaturis Deus, haec retulit: & Cyrillus ad Christum a fidelibus Deum habitum, ut a Ioanne Baptista, Petro, & Thoma factum fuisse legimus in Euangelio. Quae omnes interpretationes lectionem septuaginta interpretum videntur respicere, quae requiem, de qua sermo est, ad nos refert videntur.

Verum quoniam Vulgata nostra manum Dei quiescere tradit, ideo aliter locum explicat Forerius,

quia, ut ait quidam Doctor, Ezechiel, Propheeta non esset, si, quid ostensa sibi visione indicaretur, non cognouisset. Ideo & haec quoque mysteria his eisdem verbis indicasse videtur: nam, ubi nos legimus: *Et dimisit me super montem excelsus nimis*, in Hebraeo habetur verbum *morah* valeatque, a radice *morah* morari, quod quiescere, requiescere significat, non tam a labore praecedenti, quam cum quadam pace, atque animi tranquillitate. Sic de Christo Domino scribit Isaias: *Et requiescet super eum spiritus Domini*, hoc est, quasi in propria domo manere delectabitur. Sic apud Propheeta nostrum reperitur hoc verbum non sine magna venustate, atque decore. *Et primitias, inquit, ciborum vestrorum dabitis sacerdoti, ut reponat benedictionem domui tuae*. non male vertit Pagninus: ut requiescere facias benedictionem super domum tuam. Iuxta quam vocis notionem sic licet interpretari Propheetae nostri verba: *Et dimisit me*, hoc est, & requiescere me fecit, aut requiem & pacem mihi praestitit super monte Moria. Respexisse iam nunc videtur Propheeta noster ad caput vigesimum quintum, Isaias, quod totum qui attentius leger, & cum illis conferet, quae de Moriae monte relato loco diximus, si ea huc retulerit omnia, admirandam Christi, & Ecclesiae commemorationem in prophetarum collatione reperiet. Sed quod ad praesens institutum spectat, sic breui insinuandum est potius quam pertractandum.

In praedicto Isaias capite cuiusdam ciuitatis fit mentio, omnino subuertendae, neque amplius in sempiternum instaurandae, quam terrenam Ierolimam esse cum suo templo illo magnifico non est qui dubitare possit, vel saltem propterea, quod prophetia haec, eiusque interpretatio, quam sequimur, probetur euentu. deinde nouae cuiusdam ciuitatis meminit, quae nouis constat ciuibus, nouo populo. *palus fortis, ciuitas robustorum*. haec est Ecclesia Christi, cuius ciues fideles sunt. hanc vero eisdem Ierolimae, Sionis, Moriae montis nominibus censendam esse probant infiniti propemodum sacrae Scripturae loci. In monte vero hoc conuiuium pinguium faciendum esse a Domino omnibus populis, mortem, lacrymam, opprobrium auferendum, ac praecipitandum esse denuntiat. Ac tandem Deum ipsum ibidem recognoscendum, ut Saluatorem: *Et dicet in die illa: Ecce Deus noster iste, expectauimus eum, & saluabit nos. Iste Dominus, sustinuit eum, exultauimus & laetabimur in salutare eius. Quia requiescet manus Domini in monte isto*. Vbi eadem vox legitur in Hebraeo, quam hic adhibuit Propheeta noster. Locum autem Isaias sic conuertunt septuaginta interpretes: *Exultauimus & laetati sumus in salute nostra, Requiem dabit Dominus in monte isto*. Quae verba ad requiem beatae patriae, & caelestis Ierusalem referunt Theodoretus, Irenaeus, Origenes, Tertullianus, & Ephrem: at Athanasius ad passionem Christi, in qua recognoscitur a creaturis Deus, haec retulit: & Cyrillus ad Christum a fidelibus Deum habitum, ut a Ioanne Baptista, Petro, & Thoma factum fuisse legimus in Euangelio. Quae omnes interpretationes lectionem septuaginta interpretum videntur respicere, quae requiem, de qua sermo est, ad nos refert videntur.

Verum quoniam Vulgata nostra manum Dei quiescere tradit, ideo aliter locum explicat Forerius,

Isa. 11. v. 2.
QVA RATIONE spiritus requiescit in Christo.
Ezech. 44. v. 30.
Pagninus in Theodoro.
VETVS IERUSOLYMA scilicet subuertenda fuit, nec instauranda.
Isa. 25. v. 2.
CIVES ECCLESIAE fortes, robusti.
Ibid. v. 3.
Ibid. v. 6. 7.
Ibid. v. 9.
ECCLESIAE propria.
Ibid. v. 10.
Theodoret.
Iren. lib. 4. cap. 22.
Orig. homil. 23. in e. 28.
Numer.
Tertull. lib. de Resurrect.
Ephrem. lib. de compunct.
Athanas. lib. de Incarnat.
apud Leonem de Castro in Isa.
Cyrill. apud eundem.

Foreruns.

CHRISTVS
perpetuo ma-
net in Ecce-
fia, opem illi
non deficien-
tem a-latus

MANVS DEI
quiesce qui-
re dicatur

Tsal 73: 12.

Epist. 1. V.
10.

QUI EVIT
Deus, creato
homine, ab
omni opere;
requieuit
Christus re-
creato homi-
ne. ab omni la-
bore passio-
nis.

Gen. 2. V. 3.

DEI MANVS
in resurrectione
quiescit ,
spoliorum
plenissima at-
que palma-
rum .

rius, & phrasim ingenio estimatur, quae manum Dei quiescere denotet perpetuum Dei fauorem, & auxilium virtutis, ac potentiae Dei in Ecclesia, quae etiam eius hostes conterat, & ad nihilum redigat, ut indicant sequentia Isaiae verba. Ac tandem Christum Dominum perpetuo manentem in Ecclesia quiescente, manu Dei indicari potat. Quae omnia & vera sunt, & facile ad praedictam phrasim reuocari posse crediderim. Verum nescio quid, adhuc cupit animus scire, cur manus Dei quiescere dicatur potius, quam Deus ipse, nam aliquid egisse intelligatur manus, quo perfecto quiescere dicatur? Quod cum euoluere, occurrit mihi locus Geneseos, quo, cum creationis opera omnia, creato homine contempsisset Deus: *Et requieuit, inquit, die septimo, ab universa opere, quod patrauerat.* Et cum salutem humani generis operata dicatur manus Domini in monte hoc, atque instaurasse omnia in Christo, quae in caelis, & quae in terra sunt in ipso: merito huiusmodi opere completo, atque omnibus numeris absoluto, quiesuisse dicetur manus Domini: quippe quae in passione, ac morte nimium laborauerat, in Resurrectione requiescat.

Est tamen longe diuersum verbum in Hebraeo, quod Beatus Hieronymus & in Esaia, & in Genesi eodem interpretatus est requiescendi. Nam in Genesi est verbum *shabath* quod proprie cessare ab opere significat, ut ibidem perspicuum est, dicente Scriptura: *Es benedixit diei septimo, & sanctificauit illum, quia in ipso cessauerat,* habetur hoc verbum, *ab omni opere suo.* Sed quoniam cessationem ab opere consequitur quies, hoc verbum transfertur ad significandam etiam quietem, ut verbum *shabath* ut dixi, proprie quietem significat, ita ut merito tunc cessasse dicatur Dei manus, cum creato homine mundum absoluit. supererat ei tunc, ut illum pene perditum humano peccato, proprio effuso sanguine, quasi reficeret, quo instaurato iam tandem quiescit manus Domini, cum nihil amplius illi superfit peragendum, quod laborem afferat diuinae manui. Quae omnia, atque alia quamplurima mysteria, quae nos mente consequi nulla ratione poterimus, contemplari in monte Ezechiel, in quem adductus fuerat manu Dei, requiescere merito dicetur, hoc est, particeps effectus quietis, quam in monte Hierosolymitano, huic coniunctissimo consecuta fuerat Christi manus ex mortuis resurgens, spoliis plenissima atque palmarum.

TEMP LVM
CIVITATI SIMILE

quare dicatur.

Cap. VI.

QUOD quem erat quasi aedifi-
cium ciuitatis uergentis ad Au-
strum. Rabbi David, Aedifi-
cium, inquit, מצודת צביון, nomen est regiminis. & sensus
est aedificium ostendit ei qua-

Rabbi David
in Comment.

CIVITAS
aedificarent,
Et qui prae-
erat aedifican-
tibus, merito-
batur.

Richardus in
explana tem
pli Ezechie
is.

TEMPLVM
ciuitati con-
fertur.

Nicolaus
tyranus.

PROP-
gnacula quæ
à Lyranò ne-
gantur, ex sa-
cra Scriptura
probantur.
Ez (ch. 46.
V. 23.

Hiero-

Cap. 8. Hieronimus: Si murus est, inquit, aedificemus A
super eam. *וְעָבַדְתָּ אֶת הַמִּצְדָּה* ceterum castellum, arcem,
palatium argenteum, Propugnacula argentea. Ac-
cedit etiam Romanorum principum testimo-
nium, qui, cum coram Tito de templo subuer-
tendo confulerent, Nonnulli si templum reliquissent

cap. 9. **TEMPLUM** consumendum: quoniam castellum iam videretur esse, non
castellum di- templum. Idque non defensione militum modo,
ciur. sed multo magis aedificio ac munitionibus. Qua-
re Imperator se numquam tantum opus incen-
sum aedificabat: iam enim Romanorum fore hoc dam-
num: siue ornamentum quoque fore imperij, si maneret.

Ioseph. 14. **antiquit. c. 8.** Ipsi vero Iosephi testimonium extat huiusmo-
di: Pompeius vero a septentrionali templo lateri, quod
maxime erat oppugnationi obnoxium, addidit milites.
cant autem hac quoque parte iuxta altare &c. Sed de his
alias, nunc enim satis esse arbitror sum, mone-
re Lectorem, me nullam partem nostri apposuisse
se descriptionibus, quam aliqua probabili conie-
ctura confirmari posse non arbitrarer, cumque
in eis multa emineant super porricibus castella,
ea quoque probari posse, haud temere diffidimus.
Disputat deinde Lyranus contra Doctores sub,
quoniam ciuitas cum templo obiecta fuit pariter
Ezechiel, atque adeo aedificij nomine signifi-
cari putat ab eo: hunc templum nomine ciuitatis
ipsam urbem Hierosolymam: ad tandem tem-
plum quidem ad Aquilonem statuendum putat;
ciuitatem contra, ad Austrum.

Quod utrumque nihil plane probat, quomi-
nus templum ipsum ciuitati conferat, quamuis
templum videret ac ciuitatem conspexerit: idem
enim templum vocat aedificium ciuitatis: quod
non modo latina vulgata lectio probat, verum
& Hebraea: quod ex grammatices praeceptio-
nibus confirmat Rabbi David, ut paulo superius
ostendimus. De eodem quoque aedificio intelli-
gendum est illud, quod subiungit Propheta:
vergentis ad Austrum. In quomodo aperiendum
sit, mox aperiemus. Falsum enim omnino est,
templum vbi a Septentrione opponi: nam, ut
ait Iosephus, vbi sita erat e regione templi, thea-
trali specie, hoc est triplex eius latus cingens, ut
in vrbis topographia, eiusque confirmationibus
cuius potest esse perspectum. *Vergentis ad Au-
strum*, 2322 minnege, a meridie. Sanctus Hierony-
mus, cum multa de monte in mystico sensu insi-
nuasset, sic scribit: super hunc montem ostendi-
tur aedificium ciuitatis iuxta Septuaginta & A-
quilam, e regione, & ex aduerso Aquilonis, va-
de ad terram Hrael Propheta veniebat, iuxta
Theodotionem vero, & Symmachum, vergentis
ad Austrum. Hanc vero lectionem potius am-
plectitur pius Doctor, utpote pia interpretatio-
ni, cui insitit congruentior, utraque vero
eundem sensum reddit, quem expressit illis ver-
bis Apollinaris: Ab Austro aedificium apparet
ei, qui ab Aquilone accesserit.

VENIENTI & Babylone templum ap-
paret ad Au-
strum.

Appollinar. in catena.

111 **S. Hieron.** *Et introduxit me illuc.* Subauditur, inquit Hie-
ronymus, manus Dei. Illuc autem, hoc est quasi
aedificium ciuitatis: ut mihi cuncta quae erant
intrinsecus demonstraret. Quibus verbis certe
confirmat quae paulo superius diximus, nimirum,
quasi aedificium ciuitatis ipsum templum dici,
in quod modo introducitur Propheta, Hebraice
וְאֵלֶיךָ וָאֵלֶיךָ & adduxit me illuc, legit Regius co-
dex. Variabilis duxit, inquam, me illo. Quae
verba non denotant, ad interiora templi iam fuis-

se deductum Prophetam, cum adhuc exterior
peribolus conspiciendus infra sit, sed tantum
communis altatum, ut posset singulas ordine par-
tes inspicere. Iam vero tempus est, ut Lector vni-
uersalem nostram leuographiam, haec cum se-
quentibus lecturus, oculos ponat. Ibi mox
conspiciet in extimo Aquilonari peribolo aper-
tam portam ab Orientali angulo non longe distan-
tem, in eaque Angelum stantem videri in fine
huius versiculi: cum Propheta vel intra portam
in via, vel iuxta portam in monte domus stetit
credendus sit, cum ad templum adductus fuisse
dicatur. Quod si Latinam vocem omnino sequa-
ris, in via stetit cum dices, quae intra peribol-
um vndeque facit, atque adeo intra templi
septa, quamquam magis congruit cum sequen-
tibus, ut visque ad portam altatus fuisse credatur
Propheta a vi illa, seu manu diuina, quasi inuisi-
bili quadam virtute, atque iuxta extimam tem-
pli portam dimissus, vbi visibili forma vir qui-
dam illi ostensus fuerit, quasi templi custos, aut
ianitor, qui Prophetae sit ductor, & doctor. hoc
enim indicare videtur subdens sequentia verba.

PROPHEETAE

DUCTOR ANGELVS

quidem fuit, sed qui Chri-
stum referret.

Cap. VII.

E ecce vir *וְהִנֵּה* *וְהִנֵּה* ecce
aduerbium quidem hoc osten-
dentis est, quasi tunc primum
conspexisset virum illum.
Quem morem tenuisse videtur
historia Genesis: nam vbi nos
legimus de Iacobo: *viditque*
in somnis scalam stantem super terram, & ca-
cumen illius tangens caelum: Angelos quoque Dei
ascendentes per eam, & Dominum innixum sca-
lae in Hebraeo hoc aduerbium legitur. Chal-
daeus paraphrastes sic vertit: Et somnauit, &
ecce scala erat defixa in terra, & caput illius per-
tingebat usque ad caelum: & ecce Angeli Domi-
ni ascendebant, & descendebant per eam: & ec-
ce gloria Domini stabat super eam. Hunc autem,
quem vidit Propheta noster, virum vocat, & is,
quod nomen quamuis sexum nonnumquam de-
notet in vnaquaque animantium specie, plerum-
que vero hominem quemcumque, non raro ta-
men illum significat, qui auctoritate, dignitate,
gloria, virtute, viribus, exultatione caeteros
antecellat. Nam cum somnium illud panis sub-
uertentis Madianitarum castra interpretaretur
Madianitis quidam: *Non est hoc aliud, inquit, nisi*
gladius Gedeonis filij Iouis & ducis vertunt non-
nulli *virum Israelitae*. Sic & David ad Abner:
Numquid, inquit, non vir tu es? Quid autem
viri nomine indicare voluerit, explicat, subdens
Et quis alius similis tui in Israele Idem propemo-
dum Ieremiae accidit. *Circuite, inquit, vras* *16*
rufa-

AD AQUILONARI
periboli ad-
ductus fuit
primus Pro-
phetas.

PROPHEETAE
DUCTOR ANGELVS
quidem fuit, sed qui Chri-
stum referret.

Cap. VII.

E ecce vir *וְהִנֵּה* *וְהִנֵּה* ecce
aduerbium quidem hoc osten-
dentis est, quasi tunc primum
conspexisset virum illum.
Quem morem tenuisse videtur
historia Genesis: nam vbi nos
legimus de Iacobo: *viditque*
in somnis scalam stantem super terram, & ca-
cumen illius tangens caelum: Angelos quoque Dei
ascendentes per eam, & Dominum innixum sca-
lae in Hebraeo hoc aduerbium legitur. Chal-
daeus paraphrastes sic vertit: Et somnauit, &
ecce scala erat defixa in terra, & caput illius per-
tingebat usque ad caelum: & ecce Angeli Domi-
ni ascendebant, & descendebant per eam: & ec-
ce gloria Domini stabat super eam. Hunc autem,
quem vidit Propheta noster, virum vocat, & is,
quod nomen quamuis sexum nonnumquam de-
notet in vnaquaque animantium specie, plerum-
que vero hominem quemcumque, non raro ta-
men illum significat, qui auctoritate, dignitate,
gloria, virtute, viribus, exultatione caeteros
antecellat. Nam cum somnium illud panis sub-
uertentis Madianitarum castra interpretaretur
Madianitis quidam: *Non est hoc aliud, inquit, nisi*
gladius Gedeonis filij Iouis & ducis vertunt non-
nulli *virum Israelitae*. Sic & David ad Abner:
Numquid, inquit, non vir tu es? Quid autem
viri nomine indicare voluerit, explicat, subdens
Et quis alius similis tui in Israele Idem propemo-
dum Ieremiae accidit. *Circuite, inquit, vras* *16*
rufa-

ECCE AD-
uerbium, ca-
quae tunc pri-
mum videntur
flet indicare.

VIRI NO-
men quid de-
notet.

Iudic. 7. 7.

14

1. Reg. 26. 7.

15.

24

ter. 5. 7. 1.

rusalem &c. & quaerite in plateis eius an inueniatis virum. Quid autem viri nomine significare, voluerit indicat subdens; *facientem iudicium, & quaerentem fidem.* Id quod magis exprimunt Hebraea, quae sic habent: *Quaerite in plateis eius, an inueniatis virum, an sit faciens iudicium &c.* Quae omnia illud videntur confirmare, quod hic notandum esse existimaui, voce viri, hoc loco, angeli dignitatem indicari, ac maiestatem, cuius quidem pulchritudinem, splendorem, habitum, & instrumenta mox describit Propheta. Quis autem fuerit hic vir, explicare conatur Rabbi David sic scribens: *Et ecce vir*, quasi dicat, angelus de caelis mensurabat aedificium. Angelum autem vidit Propheta in similitudinem hominis, sicut dicitur in Iosue: *Et ecce vir stabat contra eum.* Quibus verbis locum citat Rabbinus hic, quo eadem, quae hoc loco habentur verba, atque eiusdem fortasse Michaelis Archangeli sit mentio. locus autem sic habet: *Cum autem esset Iosue in agro urbis Iericho, leuauit oculos, & vidit virum stantem contra se, a quo, num amicus esset, an secus, interrogatus respondit: Sum princeps exercitus Domini, & nunc veni.* Quapropter satis videtur rationi consentaneum, Michaeli quondam synagogae, nunc vero Ecclesiae Catholicae tutelarem missum à Deo fuisse, ut aedificium metiretur, quo ipsiusmet Ecclesiae aedificatio indicabatur: neque aedificatio tantum, sed & leges, iura, dignitates, cum infinitis propemodum eius thesauris praesignabantur.

VIRI NOTIO angelam indicat.

Rabbi David in comment.

MICHAEL Archangelus hic fuisse putatur. Iosue 5. v. 13. Ibid. v. 14.

ALII ARBITRANTUR fuisse Gabrielem. Dan. 9. v. 21.

VIRO HOC Christus praesignatur, Ecclesiae aedificator. S. Hieron. hic Zachar. 6. v. 12.

S. Greg. lib. 2. in Ezech. homil. 12.

VIR DICITUR à Paulo Christus.

Aetorum 17. v. 31.

VISIO AERIS splendens.

Sunt tamen alij, qui virum hunc Gabrielem fuisse autumant, haud leui ducti coniectura, quippe qui eodem viri nomine censeatur à Daniele. *Adbuc, enim inquit, me loquente in oratione, ecce vir Gabriel, quem videram in visione a principio.* qui quidem Angelus multa de noua Hierosolyma, nouoque templo aedificando per Christum, subuerso priori, Prophetae venerat denunciaturus. Et sane res haec tanti ponderis est, atque momenti, ut hoc aut illo, aut alio aliquo è septem principibus, qui astant coram Domino, fuerit peragenda. Quod sanctissimis viris Gregorio atque Hieronymo perspectum fuisse videtur, qui ad mysticos haec omnia sensus referentes, virum hunc Christum fuisse existimant. Et merito hic quidem locum retulit Zachariae: *Haec ait Dominus exercituum, dicens: ecce vir Oriens nomen eius, & subter eum orietur, & aedificabit templum Domino.* Ipse enim vere ac proprie templum hoc aedificaturus erat, eiusque partes mensuras, formam, ornamenta, leges & caetera praescripturus, quae Ezechiele spectante praesignabantur ab angelo. Aliam vero ab hac non longe diuersam assignat rationem Gregorius: quia & ipse omnia intra Sanctam Ecclesiam iudicando disponit, & ipse eandem Sanctam Ecclesiam portat, & portando ad caelestia subleuat. Neque mirum est, hos sanctos Doctores, viri nomine, Christum indicari arbitratos esse, cum eo nomine censeatur à Paulo celebri illa concione Athenis habita, per quam magnum habet Ecclesia Dionysium. *Eo quod statuit, inquit, diem, in quo iudicaturus est orbem in aequitate, iuste, in viro, in quo statuit &c.* hoc est per virum sibi ab aeterno ad hoc statutum, nempe per Christum. Sed de his alias nunc enim viri species ac forma inuestiganda est.

Cuius erat species quasi species aeris. Hebraice *מראה נחשת* marchu cemareh nechosheth, aspe-

ctus eius sicut aspectus aeris. Visio eius quasi visio aeris, liceret conuertere, cum eadem haec vox sit, quam visionem supra conuerterat Vulgatus interpres, & merito, deducitur enim, ut dixi, à verbo *מראה* quod est videre: & verborum sensus erit, ac si diceret, videbar videre aes, non, utique quodcumque, sed splendens. quam vocem addidere paraphrastice septuaginta interpretes. Sed & Rabbi Salomo aspectus aeris, inquit, id est, quasi aspectus splendoris animalium, & scintillae quasi aspectus aeris candentis. Idem prorsus sentit Rabbi David. qui nomen aeris *אוויר* nechosheth à radice deducit *נחש* nachas cuius quoque usus est in Genesi. petenti enim Iacobo mercedem suam respondit Laban: *Inueniam gratiam in conspectu tuo: experimento didici quia benedixerit mihi Deus propter te.* Pro illo, experimento didici, Hebraice habetur *נחשתי* nichasthi, quam praedictus Rabbinus ita conuertit: auguratus sum, & benedixit mihi Dominus propter te. Eam versionem sequutus est Pagninus, & sic interpretatur, ut auguratus, vel ominatus sum benedixit mihi Dominus. Et certe radix ipsa hoc significat alijs quoque sacrae Scripturae locis. verum, quid aes, aut chalybs cum augurandi ominandiue arte commune habeat, nondum perspectum est, neque à Rabbinorum aliquo, quod sciam, satis expressum. nam quae ratio à nonnullis excogitata est, ab augurijs metallum deduci, quod huius sonitu, aut tinnitu multa indicentur, longe videtur petita, atque adeo non magnificienda. fatiusque multo esse duxi, ut ingenue fateamur, propter vtriusque vocis notionem alterius agnosci cum altera cognitionem, quamuis adhuc ignoretur, quare aes ab augurando dicatur.

Rabbi Salomo in comment.

Rabbi David in comment. Genes. 30. v. 27.

Pagninus in Thesaur.

AERIS NOTIO men ab augurando deductum.

DE FUNICULO ET CALAMO MENSURAE in uniuersum. Cap. VIII.

Et funiculus lineus in manu eius, & calamus mensurae in manu eius. Septuaginta interpretes vertunt: & in manu eius erat funiculus cementariorum, & calamus mensura. Quae de visione haecenus diximus breui paraphrasi complexus est Theodoretus. Ait igitur, inquit, in visione Dei, hoc est spiritu, non corporis visione, suam mentem in terram Israel abductam fuisse, vidisseque in monte quodam excelso aedificium, & quendam ibi stantem humana quidem forma praeditum, sed colore splendidissimi, atque pulcherrimi aeris, calamumque & funiculum, ad aedificandi usum confectum afferentem. Haec ille. At Beatus Hieronymus: *Funiculus quoque erat, inquit, lineus siue cementariorum in manu eius: de quo & in Zacharia scriptum est, quod funiculum habuerit geometricum, ut latitudinem & longitudinem urbis meti-*

FVNICVLVS cementariorum Theodor. in Ezech. 40. v. 15.

S. Hieron.

Zachariae Verba autem Zachariae à sancto Hieronymo relata sic habent. *Et leuavi oculos meos, & vidi, & ecce vir, & in manu eius funiculus mensuræ. Et dixi: Quo tu vadis? Et dixit ad me: Ut metiar Ierusalem, & videam, quanta sit latitudo eius, & quanta sit longitudo eius. Quem*

Re David locum Chinchius apte interpretatur illis verbis: *Chinchius* *per Zachar.* *Alia* lam visi genus, sumpto hic initio progreditur: quod ad Messiae tempora non inepte, referri poterit, æque ac illa quae Ezechiel vi-

senda proposita, tum temporis fuerunt, cum angelus longitudinem, latitudinemque vrbis Hierosolymitanae metiretur. Funiculus mensurius, qualem vulgo metiendis rebus adhibere solent.

Idem in com- Idem vero Rabbinus, funiculi, & calami vsum. *ment. Ezech.* explicat, dum vtrumque ad dimetiendum adhiberi solitum tradit, subditque: quia nimirum, *FVNICVLVS* funiculo homo mensurat mensuram magnam in *& calamus,* quibus solent *homines men-* area, aut in profundo: calamo autem mensuram *surare.* paruam, qualis est mensura aedificij. Rabbi vero Salomo propius accedit, calamo quidem, *Rabbi Salomo.* dimetiri confirmans grossitiem muri, & longitudinem, & latitudinem portarum. Ego vero nihil

QVARE DI- praeterea indicari puto, dum *carur lineus* *funiculus.* *funiculus* dicitur: aut, vt habent Hebraei linorum: quam quod dixere septuaginta, cementariorum, aut quod dixit Zacharias, *mensuram,* aut quod ait

S. Ambr. lib. Ambrosius, agrimensorius, quia nimirum lineis *5. de fide c. 8.* filis eiusmodi vterentur artifices, non vero e canape, sparto, aut alia materia, quippe qui longiore, subtilioreque filo, & extenso indigent, cuiusmodi vsibus vnum linum poterit deservire.

S. Greg. super Beatus vero Gregorius proprium explicat vsum *Ezech.* fili cementariorum, vt cognosci nimirum, queat aequalitas, vel rectitudo surgentis parietis: vt si lapis intus est, foras eijciatur, si exterius prominet, interius reuocetur. Quem vsum in Ecclesia Catholica quotidie extruenda praedicatoribus merito cum Hieronymo tribuit noster Ezechiel. immo & cum Regio Propheta, quid enim aliud

Psal. 18. V. indicant illa verba ad caelestes viros relata: *In omnem terram exiuit sonus,* Hebraice *in* cau linea regula amussis eorum, vt nimirum ex omnibus orbis terrae partibus lapides viuos seligant in huius caelestis, ac noui aedificij structura coaptandos, siue vt eiusmodi regula coaptentur. Perfectissimum enim Ecclesiae aedificium, non nisi perfectissimis architecturae regulis construendum est.

Vitruu. lib. eas vero praescribit illis verbis Vitruuius: vti longi- *2. c. 3.* tudines ad regulam, & lineam, altitudines ad perpendicularum, anguli ad normam respondentes exigantur. sed & Plato: Architectura, inquit, vtitur amussi, regulaeque, torno, circino, filo, perpendicularo &c. Nos vero de his alias.

S. Dionys. de At silentio inuoluendum non est, quod sanctus *caelest. c. 15.* Dionysius Arcopagita de huiusmodi instrumentis, angelis datis scripsit propterea, quod per ea, angelorum ministeria facile nobis innotescunt. Vasa quoque, inquit, Geometrica atque Fabrilia fundandi, & construendi ac perficiendi vim, & quaeque alia sunt prouidentiae illius munera, quae inferiora promouet atque conuertit. Interdum & diuinorum in nos iudiciorum signa sunt, quae finguntur sanctorum angelorum instrumenta: alijs quidem significantibus emendandam disciplinam, siue iustitiam punientem: alijs vero meliorum casuum ereptionem, siue disciplinae finem, siue prioris felicitatis receptionem, siue aliorum quoque munerum adiectionem. Quae omnia propterea à sanctissimo & perspi-

cacissimo viro dicta fuisse credendum est, vt quae huiusmodi geometricis siue architectonicis instrumentis significarentur nobis exposita innotescerent: hoc maxime loco, quo omnia Dei Optimi benignitatem denotant cum alias soleant seueritatem.

Et calamus. Hebraice *קנא* chene. Eandem Hebraicam vocem vsurpant vulgo Itali *canna.* Galli *canne.* Hispani *caña.* Vocis huius origo ignota est: nam verbum *קנא* chana, à quo deducitur, longe aliam habet notionem, & quae in nullo congruat cum voce calami. significat enim illud verbum acquirere, possidere, emere. hoc vero nomen, arundinem, aut calamum vtiue naturalem; sed propter similitudinem dicitur etiam

de mensura, atque alijs rebus. Non me latet, aliquibus à longitudine deduci vocem eam, qui propterea putant, lanceam cannam dici in psal-

mo: nam vbi nos legimus: Increpa feras arundinis, arundinem pro lanceis sumunt metonymicos: ac si sensus sit: Increpa, & perde turbam lanceis armatam, greges lanceatorum in populum tuum insurgentium. Et quamuis sensus idem eliciatur, siue hac, siue illa ratione sumatur vox, ego quidem metaphoram hanc, elegantissimamque translationem in re ipsa potius quam in voce statuendam esse putarem, qua mirabiles innuuntur allusiones. acies enim lanceatorum militum ordinata, arundineti quam simillima est; milites, feras, vtiue infra discurrentes referunt, & vtrumque hostium ferocitatem indicat. Quod Vaticano psalterio magis exprimitur; feras enim legit siluarum. At Chaldaeus paraphrastes & sensum reddit, & aliam ex arundine sumptam, similitudinem: sic enim habet: Irascere in exercitus peccatorum; confringe illos sicut cannam. Quasi dicat: hastatus miles arundinetum refert, at non secus à potentia tua poterit confringi, quam arundo vna. quod maxime congruit cum vulgata nostra lectione, vt dicantur arundinis ferae.

Sed, quod ad praesens spectat institutum, longe alia ratione longitudinum mensura dicitur *canina*, nimirum, quia longitudine, cylindrica, forma cannam refert; praeterea quia cubitis ac palmis distincta cum esset, calami nodos imitaretur. Huiusmodi calami formam, pretiosamque materiam, disertis verbis expressit sanctus Euangelista Ioannes: *Et qui loquebatur mecum habebat mensuram arundineam auream.* Quo loco, quamuis sensus idem apud omnes interpretes eliciatur, de varia codicum lectione controuersia est: nam in Graecis codicibus sic legimus *μετρησεν τὴν πόλιν μετρησὶν χρυσοῦν.* hoc est mensuram calami aureum. in alijs, vt auctor est Ribera, tantum habetur: habebat calamum aureum. atque ita legit Andreas. Ex latinis vero vulgatae editionis codicibus aliqui legunt: habebat mensuram, arundinem auream. quam lectionem probant nonnulli, quod calamum vocet arundinem, canique auream fuisse tradat. Sic etiam habet Anselmus, & Primasius, qui legit: arundinem auream ad mensuram. Verum plures, nobilioresque codices, quos sequitur Sixtianus maxima diligentia correctus: *mensuram* legunt *arundineam auream.* quae sane lectio, dum auream dicit esse mensuram, materiam, ex qua confecta erat, indicat: dum arundineam dixit, eius formam indicauit, quae, praeterquam quod illis omnibus partibus, quas supra retuli, arundini erat similis

Psal. 67. V.

3. l.

FERAS AR-
rundinis vo-
cat Propheta
militis lan-
ceatos.

Psalterium
Vaticanum,
seu Roma-
num.

Chaldaeus.

MENSURA
quare dicitur
calamus.

Apocal. 21.
V. 15.

P. Ribera in
Apoc.

Aretas su-
per Apocal.
Apocalyp.
31. v. 1.

FVNIS VIR-
ga pro parte
hereditatis lu-
mitur.
Psal. 13. v.
6.

Deuter. 32.
v. 9.
Psal. 32. v.
2.

Psalterium
Romanum.
Jerem. 19. v.
16.

FVNICV-
lus, calamus,
perpendicu-
lum, aedifi-
candi, aut e-
uertendi aedi-
ficij Symbola
sunt.
Zachar. 1. v.
16.
Thren. 2. v.
8.

S. Hieron.
ibid.

Isa. 34. v.
11.

PERPENDI-
culi vsus

milis. Hic addi etiam potest aureus color, cui A
haud multum dissimilis est arundineus. Hanc
porro arundinem Aretas tradit fuisse geometri-
cam, illis nimirum similem, quibus terram di-
mentuntur geometrae. Idem vero Ioannes E-
uangelista eiusmodi mensuram similem fuisse
tradit virgae, dum sic ait: *Et datus est mihi ca-
lamus similis virgae, & dictum est mihi: surge &
metre templum Dei &c.* Vfus enim obtinuerat,
vt virga, vel funiculo, vel vtroque simul, agros,
vineas, & campos dimetirentur Hebraei, vel
tunc maximae, cum inter fratres, aut cognatos,
in partem hereditatis vocatos, partiendi forent.
Ex quo factum est vt Psaltes propria forte con-
tentus dicat: *Funes ceciderunt mihi in praecla-
ris*, hoc est in vberimis pulcherrimis, in dolci-
bus proprie, agrorum partibus. quod exponens
subdit: *Etenim hereditas mea praeclara est mihi.*
Neque tantum huiusmodi hereditatum partes
funiculo diuidebantur, aut virga; verum, eodem
quoque nomine plerumque censcebantur, virgae,
aut funiculi. Hoc perspectum est in Deuterono-
mio: *Pars autem*, inquit, *Domini populus eius.*
Idem alia phrasi repetit: *Iacob funiculus heredi-
tatis eius.* Illud vero videri poterit in psalmo:
Redemisti virgam hereditatis tuae. hoc est he-
reditariam partem virga dimensam, quae est
mons Sion in quo habitasti in eo. vel, vt habet
psalterium Vaticanum, vel si mauis vocare, Ro-
manum, in quo habitas in idipsum. Et apud le-
remiam: *Non est his similis pars Iacob: qui enim
formauit omnia, ipse est.* Hoc idem alia phrasi repe-
rit subdens: *& Israel virga*, hoc est pars heredita-
tis hereditaria eius. *Dominus exercituum nomen
illi.* Hoc est Israelis hereditas, aut fors Deus ve-
rus est, quia nimirum Israelitae, parentum suo-
rum exempla sectantes, quasi hereditario iure,
omnibus mundi illecebris, atque alijs spretis, so-
lum Deum vnum ac verum possidere rotis suis
viribus conantur.

Sed ad institutam disputationem redeuntes,
fabrilium instrumentorum, quae gestabat An-
gelus, duplex vsus valde diuersus, immo & om-
nino contrarius reperitur in sacris litteris: non-
numquam enim aedificandi sunt signa, sicut in
praesenti, & apud Zachariam: *Domus mea*, ait
Dominus, *aedificabitur in ea* ipse cau linea, filum,
regula, *perpendiculum extendetur super Ierusa-
lem.* hoc enim fieri solet, cum domus, palatium,
aut ciuitas aedificatur. Alias vero quasi per ca-
tacesim signa sunt desolationis. *Cogitauit Do-
minus dissipare murum filiae Sion; tetendit funi-
culum suum.* Septuaginta interpretes: extendit
mensuram. Chaldaeus: extendit perpendicu-
lum. Hebraice ipse cau, lineam, filum, quod aedifi-
caturi extendunt, vt recte aedificent; numquam
vero vt destruant: at Deus & filum extendit, vt
aedificet, & filum quoque, vt destruat: quia ni-
mirum iusto, rectoque iudicio punit, vt non plus
poenarum irroget, quam culpa exigat subuer-
tenda. Id quod sanctus Hieronymus aptissime
exposuit: *Tetendit*, inquit, *funiculum*, hoc est,
rectam, & condignam mercedem nequitiae suae,
reddere ei disposuit. Hac eadem vsus est meta-
phora Isaias, de Bofsa Idumaeorum metropoli
sic scribens: *Extendetur super eam* ipse cau, linea, fi-
lum, funiculus, quo vti solent latomi ad mensu-
randum: ideo vocatur *mensura*, vt redigatur ad
nihilum. Vox autem אבנא abne pondusculum
illud proprie significat, quo e filo pendente

vtuntur cementarij; tum vt areas à centro mun-
di aequidistare faciant, quod librare dicitur,
Hispanis niuelar, Italis liuellare: tum vt superimpo-
sitam fabricam ad perpendiculum erigant, quod
Itali vocant mettere a piombo, Hispani plomar. At-
que adeo sensum aptissime reddit vulgaris, &
perpendiculum, inquit, in desolationem. Pari
quoque ratione, indigne ferens omnipotens
Deus peccata Manasses, *Extendam*, inquit, *su-
per Ierusalem* ipse cau funiculum Samariae, & pon-
domus Achab. Quid autem illis verbis signi-
ficare veluerit, explicat, subdens: *& delebo Ie-
rusalem &c.*

Sed de funiculi, calamique vsu iterum dispu-
taturi, ad reliqua progrediamur: admonentes
lectorem prius, vt attentius perpendat an bis
iterata illa verba, in manu eius, ad sermonis spe-
ctent elegantiam, an vero potius, vt indicent,
horum instrumentorum singula singulis mani-
bus ab Angelo gestari, quasi sensus sit: *Et funi-
culus lineus in manu eius, & calamus mensurae
in manu eius* altera. Neque praetermittenda Ri-
chardi sunt verba, eo nobis necessaria magis, quo
magis in describendis templi idaeis elaboratum
est. Quod vir iste caelestis, inquit, funiculum,
& calamum mensurae, ad aedificium dimetien-
dum in manu portat, vtinam ad hoc, saltem apud
fastidiosos auditores valeat, vt nemo nos repre-
hendere audeat, cum nos viderit singulorum
aedificiorum situm, qualitatem, & mensuram
subtiliter quaerere, & inuestigare, & cum tanta
diligentia assignare; & singula quaeque prout
possumus, vel Scripturae auctoritate, vel ratio-
nis attestatione probare. Haec ille.

Richar. part.
2. Explanat.
templi Eze-
chiel. cap. 3.

QVASI TEMPLI

CVSTOS STAT ANGELVS

in porta. Vbi de religione
templis nunc debita.

Cap. IX.

STABAT autem in porta. He-
braice, & ipse stans in porta.
participium שָׁמַד ghomed verbi ASTAR
שָׁמַד ghamad proprie stantem, ministrorum
vel astantem significat: pecu-
liari phrasi de ministris dici-
tur, qui dominis suis ministra-
turi adstant. quo nomine Angeli quoque cen-
sentur, qui ad Domini iussa exequenda praesto
adsunt. sic Zacharias Iesum inducit stantem an-
te faciem Angeli, qui quidem Angelus, respon-
dit, & ait ad eos, qui stabant coram se, dicens, &c.
ministrorum, & inferuentium nomine eos ex-
pressit Chaldaeus paraphrastes. Est autem vsu
receptum Hebraeis vt hoc participio pro prae-
senti, vel imperfecto indicatiui vtantur, atque
adeo proprie vertit interpretes stabat. Quod si
vtamque simul componas notionem. Stabat,
vtique Angelus quasi ad ministerium accinctus,
vt Prophetam duceret, & mensuras templi ei
osten-

ASTAR
ministrorum
proprium.

Zachar. 3.
v. 7.

Chaldaeus
paraphrasi.

& reliqua. *Stabat autem in ipsa porta, A*
periboli atrii Aquilonari, ut dixi, quasi templi ip-
sius cultos & ianitor.

Ego vero hic haereo, & Christi Dei ac Domi-
ni nostri singulare pietatis, ac religionis exem-
plum admirans veneror, dum enim sanctos pa-
tres, quos paulo superius retuli constanter affir-
mantes audio, Christum Dominum hoc Angelo

CHRISTVS repraesentari, atque Angelum stantem in porta,
video, ipsum Angelorum regem videre mihi vi-
deor in hac eadem porta stantem, ianitoris, aut
custodis templi fungentem ministerio: quippe
qui non sinebat, ut quisquam transferret vas per
templum. Tantum tamque praeclarum Christi fa-
ctum retulit sanctus Marcus Euangelista, ut silen-

Marci 11.
v. 16.

tio praetermittendum non sit, quippe lucis non
parum huic disputationi allaturum, commodi
quamplurimum, si ob oculos semper habeatur.
Eius gratia vniuersalis nostra Ichnographia per-
specta sit, atque in ea, porta quam diximus peri-
boli Aquilonaris, intra quod via quaedam iacet,
& intra viam murus, & porticus gentium, cuius
Orientale latus, ut suo loco ostendemus, porticus
dicitur Salomonis. His igitur bene perpensis,

Ibid. v. 17.

Matth. 21.

v. 7.

Luc. 19. v.

35.

Ioan. 12. v.

14. & 15.

P. Maldonat.

in Matth. cap.

21. v. 12.

Ioan. 10. v.

23.

Act. 6. 3.

v. 11. & 12.

5. v. 12.

S. Ioan. c. 12.

v. 20. 21. &

22.

Christum Dominum meminerimus, vendentes &
ementes eiecisse de templo, apud Marcum, Mat-
thaeum, Lucam, & Ioannem Euangelistas. Et
quamuis in dubium reuocetur, an id semel Chri-
stus fecerit, an saepe; illud tamen confirmatur à
nostro Maldonato, e prima parte templi eiec-
tos esse vendentes, quae atrium & porticus Salomo-
nis appellabatur, ubi docere & ambulare solebat
Christus Dominus apud Ioannem: is enim locus
patebat omnibus, ut videre licet in Actis Aposto-
lorum. Quae omnia vera sunt, & satis ex ipsa
historia sacra probantur. Idem tamen Pater, cum
partes templi distinguit, & gradus eorum, quibus
illae patebant, aut lege occludebantur, non om-
nes recensuit. quare id quod ipse bene proposuit,
explicandum est magis, ac statuendum, atrium
illud, è quo ementes & vendentes eiec-
ti fuerunt, & porticum illam, quae Salomonis dicta est, ad
gentes pertinuisse, non ad Sacerdotes, neque ad
Israelitas, quibus duplex aliud atrium deputaba-
tur: ut patet in ipsa Ichnographia, cuius singu-
lae partes comprobandae sunt. Interim tamen,
quod nunc proponimus, satis superque constare
videtur ex ipsa historia Beati Ioannis Euangeli-
stae. quippe cum Christum Dominum eodem
plane die ac tempore, quo ementes eiecerat de
templo, glorificatum à turbis induisset, inui-
dia, atque odio à Phariseis prosequutum;
haec subdit: *Erant autem quidam gentiles, ex ijs*
qui ascenderant, ut adorarent in die festo. Hi er-
go accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida
Galilaeae, & rogabant eum dicentes: Domine vo-
lumus IESVM videre. Venit Philippus, & dicit
Andreas. Andreas rursus, & Philippus dixerunt
IESV. IESVS autem respondit &c. Quae omnia
quis non videat in eodem accidisse loco, quo gen-
tiles erant, & vnde paulo ante negotiatores eie-
cti fuerant? Et quidem licet haec non ita certo
conuincerentur, tamen sunt plures coniecturae,
id ipsum confirmantes. Quis enim credat, eos, qui-
bus maior ementium numerus cordi erat, ad atrio-
rum intima penetrasse, & non in extimo mansis-
se, per quod omnes necessario erant transi-
turi. Sed haec omnia tunc magis certa videnda esse,
lectori arbitramur, cum illi singulorum atriorum
fabrica, & vsus perspectus fuerit.

His igitur sic constitutis, illud iam in me-
moriā reuocandum est, quod Beatus Marcus,
Christum Dominum, eiec-
tus negotiatoribus e
templo, fecisse narrat. *Et non sinebat, ut quisquam*
transferret vas per templum. Vbi duo explicanda
videntur, priusquam huius facti magnitudo pen-
setur. Primum, quid per vas significetur; de-
inde, quid templi nomine. Et primum quidem
apte explicatur à Iansenio, ita ut nihil praeterrea
addendum videatur, pro vase in Graeco affirmans
haberi *σκεῦος* *σκεῦος*, quae quidem voce quaecum-
que utensilia, instrumenta, vel arma significan-
tur, haud secus, quam Hebraica *כלי* celi: vtram-
que vocem vas interpretatur. sic enim vasa psal-
mi dicuntur in psalmo, musica instrumenta. Va-
sa belli dicuntur apud Ieremiam arma bellica.
Vasa interfectionis dicuntur enses, sagittae, secu-
res, aut his similia. Quapropter loci proprius sen-
sus is est, Dominum prohibuisse, ne quis sarcinam
quamuis gestans, aut sportulam, aut quid simile,
per templum transiret. Quod vero ad alteram
partem spectat, quae explicanda erat: templi no-
mine hic ipsum atrium gentium significari arbi-
tratur, idque ex ipsa templi, eiusque portarum
dispositione probari arbitramur. Nam quibus ex
Bezeta, vel Coenopoli, vel ex ipso foro pecuario
transeundum erat in superiorem urbem, vel in
Regiam Salomonis, primum ingredienda erat
haec porta periboli, in qua modo Angelum ste-
tisse dicebamus: ingressis vero viam duplex sese
offerebat iter, compendiarium alterum, portam,
ingredientibus huic aduersam in atrio gentium, &
per ipsum atrium, & per porticum Salomonis
transeuntibus, ad portam occidentalem porticus gen-
tium, quae priori est contraria: alterum vero iter
longius aliquanto erat, circa murum atrij gentium,
per ipsam viam exteriorē. Quapropter onuli
pueri, serui, aut alij, mirum non est, si compen-
diariam ingressi viam, longiorem fugerent. At
Christus Dominus, qui id, in dedecus templi ce-
dere censebat, stans in porta hac, vel saltem in il-
la, quae ei aduersa est in atrio gentium, prohibe-
bat huiusmodi, ne transirent per templum. Quo
nimirum facto aeternum Dei Verbum caro fa-
ctum, infinita sapientia Patris, è breuissimo illo
triennij tempore, quod vniuerso hominum gene-
ri instruendo, atque instaurando decreuerat, par-
tem non modicam ponit, in custodiendo illo tem-
plo, eiusque parte communi, & veluti profana, ne
illi tam leuis irrogaretur iniuria, ut quispiam aliud
agens, vel pedem in ea poneret. quo, inquam, fa-
cto haud obscure nobis indicare videtur, & quan-
ta religione colenda sint nostra templa, & quam
seuere puniendi sint, qui maiores multo, ac fre-
quentiores his, irrogant, iniurias templis. Quocir-
ca quamuis multa nobis sese offerant dicenda,
quoniam alterius sunt indaginis, ea consulo prae-
termittimus omnia. Ijs vero quae diximus se-
quentia & vicissim eadem sequentibus confirman-
tur.

QVAD VA-
sis nomine si-
gnificetur.
Iansen. capit.
112. concor-
diat.

Psal. 70. v.

22.

Ierem. 21. v.

4.

Ezech. 9. v.

1.

QVANTA
religione tem-
pla colenda
sint, Christi
exemplo indi-
catur.

QVAE EXIGANTVR

A PROPHETA VISIONEM

hanc contemplaturo.

Cap. X.

III.

I locutus est ad me idem vir. utique illum admonens de ijs, quae à Propheta exigit Deus, ut dignus habeatur hac visione. Nam quod alias Angeli, admirandis, visionibus consolaturi veteres illos Patriarchas,

QVAE EXIGANTVR à Propheta visionem hanc contemplaturo.

Exod. 3. v. 5.
Act. 7. v. 33.
Iosue 5. v. 16.

eos monere consueuerant terrae, aut loci sanctitatem, calceamenta ut abijcerent, atque his similia; tum propter loci sanctitatem, iam pridem Prophetarum, ac Sacerdoti notam: tum vero maxime, quod spiritu, ut diximus, non corpore adductus fuit in templum Hierosolymitanum, eorum tantummodo admonetur Propheta, quae ad dignoscendam visionem, eiusque fructus percipiendos spectare videntur. Quae autem locutus sit Angelus, indicat subdens: *Fili hominis*

Maldonat. in
Matth. 8. v. 20.

Irenae. lib. 3.
cap. 18.

Cur vnus Christus in nouo Testamento, vnus Ezechiel in veteri, hoc nomine censeatur. Non alterum filium hominis, inquit Irenaeus, nouit Euangelium, nisi hunc, qui ex Maria, qui & passus est. Non alterum filium hominis nouit vetus testamentum, possemus & nos dicere, nisi hunc Ezechielem, aut eundem Christum, quem filij hominis nomine, quasi proprio appellare voluit Daniel, quo & ipse nomine vocatur ab Angelo, cum visionis intelligentia ab eo exposcitur. Non me latet Augustini sententia, quae, per Psal. 71. phrasim, utique Hebraeam, indicare videtur, eosdem affirmans dici filios pauperum, qui & pauperes, sicut eadem dicitur filia Sion, quae est

Dan. 7. v. 13.
Eccl. 8. v. 17.
S. August. super
Psalm. 71.
v. 4.

Isa. 21. v. 10.

FILIUS HOMINIS, id est homo.

S. Epiph. haer. 57. lib. 2. tomo 1.
Theodor. in Dan. 7. v. 13.
Gregor. Nazianz. Orat. 4. de Theol. S. Aug. lib. 2. de consens. Euang. c. 1.

Sion. qua quidem ratione alij quoque filij vocantur hominum, hoc est homines: peculiari vero ratione Christus Dominus filius hominis dicitur, siue homo; ille, inquam, qui praedestinatus à Patre, qui praeuissus fuerat à Prophetis humanam assumpturus naturam: quique, ab Apostolis fuit praedicatus, illam iam assumpsisse. Haec est enim Epiphani, & Theodoret sententia. Gregorius vero Nazianzenus, filium Adam, ut sonant Hebraea, dici putat Christum, ut se patrem hominem, ostendat non habere; sed per virginem matrem, ex Adam vsque, genus traxisse. Sanctus vero Augustinus: filium hominis se vocat Christus, commendans, inquit, nobis, quid misericorditer dignatus sit esse pro nobis; & veluti mysterium commendans admirabilis Incarnationis suae, nomen hoc saepius auribus nostris insinuat. Aliam porro rationem, Christo, cum Ezechiele communem, tamquam veram sequitur idem Maldonatus, quia abiectionis hoc nomen est, non honoris, atque adeo non raro Ezechiel ab Angelis, cum quibus loquebatur, ut in praesenti loco, tribuitur, ut suae naturae, & conditionis monitus, quantum ab Angelis, quorum fruebatur consortio, distaret, grata mentis cogitatione perpenderet. In hac appellatione, inquit Beatus Gregorius, memoratur semper, quia est ex infirmitate, ne extollatur de contemplationis magnitudine. Quae sane sententia & vera est, &

S. Greg. Papa homil. 14. in Ezech.

A quod ad vocis notionem spectat, supra pluribus à nobis confirmata. Quae etiam ratio Christum Dominum mouere potuit, ut hoc sibi crebro assumens nomen, humilitatis suae nobis fere perpetuum indicaret exemplum. At postquam assumptam humanam naturam, ad dexteram Dei Patris vnigenitus Dei Filius collocauit, non iam abiectionis nomen hoc est, sed gloriae, sed dignitatis, sed excellentiae. Quid enim aliud indicare voluit sanctissimus Euangelista Ioannes, cum Angelum, quem in medio candelabrorum, Christi referre maiestatem vidit, similem ait esse filio hominis: ibi enim voce filij hominis Christum indicari, confirmant Beda, Primasius, Richardus, atque alij: Namque, quod ad articulos spectat, qui hic desiderantur in Graeco, non ea est tanti ponderis ratio, quae tantorum virorum auctoritati praeponenda sit. quinimmo arbitraretur, quacumque ratione filius hominis, in nouo testamento, dignitatis causa, nominetur, ibi Christum intelligendum esse. Quod, quae ratione factum sit ab Euangelista, apposite satis explicat Ioachim. Christus, inquit, tanta in caelo praeceminet claritate, tanta maiestatis gloria fulget, prae omnibus Angelis, ut sicut in eo aliquando diuinitatis suae gloriam occultabat humanitas, ita nunc humanitatis eius abiectione, exinanita à maiestatis gloria, & à splendore summae lucis absorpta esse videatur. Haecenus Ioachimi sunt verba, quae ostendunt, Christum, dignitatis ergo filium hominis dici. Qua ratione, si arbitremur idem nomen nunc ab Angelo Prophetarum dari, elegans profecto indicabitur huiusmodi theoria. Templo, ut diximus, Christi humanum corpus indicatur; illius ruina, huius perpeffiones ac mors; illius instauratione, huius resurrectione, & gloria: quae omnia, propter nos homines, & propter nostram salutem facta esse proficitur sancta mater Ecclesia. Igitur, cum, non modo eorum, quae in figura tunc contingebant, certior faciendus esset Propheta, verum etiam, ipsius veritatis, in temporis plenitudine complendae, quid mirum est, si filius hominis diceretur, ut sciret, ad quantam dignitatis celsitudinem extollenda esset humana natura, particeps futura in Christo Diuinae. ac si diceret: Agnosce, o homo, dignitatem tuam, & diuinae confors factus naturae, noli in veterem vilitatem degeneri conuersatione redire.

Apocal. 1. v. 13. & c. 14. v. 14.

Beda.
Primasius.
Hugo Card.
Richardus.

Ioach. Abb.

In Symbolo
Nicoenae Synodi.

FILIUS HOMINIS vocatur Ezechiel, ut agnoscat dignitatem naturae, quam Verbum assumpsit.

S. Leo. Ser. 1. in Natiuit. Domini.

S. Tho. 1. per. q. 58. art. 3. corp.

ANGELI atque homines, diuersa ratione res intelligunt.

Verum, si planiorem adhuc loci sensum exoptet lector, eum accipiat, qui cum priore mirifice congruit. Filius hominis, hoc est, homo vocatur ab Angelo Propheta; quo, quantum distet ab angelico humanus intellectus, indicetur. Angeli enim, ut auctor est Sanctus Thomas, statim in ipsa cognitione principij nostri, inspicunt quasi notas omnes conclusiones consequentes: quapropter intellectuales dicuntur. intellectus enim, primorum principiorum, est habitus, ut quae statim naturaliter apprehenduntur, intelligi dicuntur. at humani intellectus, per quendam discursum, veritatis acquirunt cognitionem, atque adeo rationales dicuntur. id quod ex defectu intellectualis luminis originem ducit: nam si plenitudinem haberent intellectualis luminis, sicut Angeli, statim in primo aspectu principiorum, totam virtutem eorum comprehenderent, intelligendo quidquid in eis ratiocinari, ac veluti syllogizari posset. Accedit etiam, quo à haec eadem conclusionum, aut ipso-

ANGELVS ipsorum principiorum cognitio minime ad intellectum accedit, nisi per sensus ex quo fit, ut non raro humanus decipiat intellectus, quod angelico non accidit. ac tandem eorum, quae semel didicit homo, non semel, sed saepius oblitiscitur, & fere ignitionis nox lucem fugat cognitionis veritatis. Quae omnia imbecillitatis humanae impedimenta, vna subleuat sollicitudo, attentio, diligentia; cuius admonetur Propheta, dum angeli verba audit.

PLEONAS- *Vide oculis tuis, & auribus tuis audi, & pone cor tuum in omnia quae ego ostendam tibi.* Pleonasmum agnoscunt hoc loco interpretes, figuram sacris, atque alijs Scriptoribus non infrequentem. cuiusmodi est illa Matthaei: *Et ap-*

S. Matth. cap. *riens os suum docebat eos, dicens: Beati pauperes spiritu, & quae sequuntur.* Scio equidem, hoc loco, ab omnibus fere interpretibus Pleonasmum negari, quo mysterium certius colligant: quod & praeclarum & multiplex videre licebit apud

P. Maldonat. *Super Matth.* Maldonatum. Qua etiam ratione locum hunc licet interpretari, ac primum Hebraicam phrasim liber expendere. Videre enim oculis advertere

VIDERE oculis, vel in oculis, significat: audire auribus, attentissime auscultare. Et quod ad verbum נָחֵם *raah* spectat, quod saepius hoc versu vsurpatur, illud proprie significat, oculos, vel animum in rem aliquam intendere.

Genes. 37. v. *sic Iacob ad Ioseph filium suum: Vade, & vide,* hoc est, diligenter animaduerte Hebraice; pacem fratrum tuorum; & pacem pecorum, sensum apertissime Vulgata reddit: *si cuncta prospera sunt erga fratres tuos, & pecora.* addens vero נָחֵם *raah* beghenecha in, vel, cum oculis tuis, id ipsum magis indicare videtur: nimirum, ut oculi ad videndum ita intendantur, ut neque huc aut illuc diuagentur. Nisi forte phrasim Hebraeam agnoscas, qua, videre in oculis idem est atque perspicere, quae ob oculos sunt. Cuius exemplum videre est in libris Regum, dicente ad Samuelem Domino; Nec iuxta intuitum hominis ego iudico: homo enim videt נָחֵם *raah* leghehena, pro oculis. Tharghum, quia filij hominum vident in oculis suis ea quae parant: Dominus autem intuetur cor. Verum est tamen, hanc atque illam phrasim nonnihil esse diuersam: haec enim cum littera נָחֵם *raah* construitur, illa cum בֵּית *beth*. quocirca alius esse videtur magis proprius loci sensus, quo nimirum rationis iudicium ipsi tribuitur oculorum aspectui, quippe sensuum acutissimo, citissimo, certissimo. quapropter verbum, placet, quo carent Hebraei, eleganti supplent periphrasi, quod bonum est in oculis, dicentes, hoc est quod oculi probauerint bonum, iucundum, pulchrum, gratum; haec enim omnia significat Hebraea, vox נָחֵם *raah*. Sic Eli ad Samuelem, verba irati Domini referentem: *Dominus est, inquit, quod bonum est in oculis suis faciat.* quam phrasim Latinam reddidit Vulgatus in Genesi: nam ubi dixisse legimus Abrahamum Sarae: *Ecce ancilla tua in manu tua, fac ei quod bonum in oculis tuis.* ipse conuertit, *utere ea ut libet.* Sed & hoc oculorum iudicium magis esse perspectum poterit in Deuteronomio: *Fac, inquit, quod placitum est & bonum in conspectu Domini, ut bene sit tibi.* Hebraice, rectum & bonum in oculis Domini. Qua quidem ratione, videre in oculis, vel oculis videre, idem erit quod certo cognoscere, & diiudicare quae tibi proponuntur videnda. Porro verbum נָחֵם *raah* famagh, quo audire significant, ad animum transferri, atque adeo, pro eo quod

Explan. Tom. 2. Par. 2.

A est intelligere, aut animo percipere, vsurpari certum est. Sic in Genesi: *Venite igitur, ait Dominus, descendamus & confundamus ibi linguam eorum, ut non audiat, intelligat, percipere possit, unusquisque vocem proximi sui, hoc est sensum verborum proximi sui.* Vocis propriam notionem expressit Vulgatae editionis interpres in Deuteronomio: *Adducet Dominus super te gentem de lingua, & de extremis terrae finibus in similitudinem aquilae volantis cum impetu, cuius linguam non audias, intelligere non possis.* Hoc idem indicauit Chaldaeus in psalmo: nam ubi nos legimus: *Cum exiret de terra Aegypti, linguam, quam non nouerat, audiuit.* ipse sermonem

B fieri de Iosepho arbitratur, & sic paraphrastice conuertit: *Egressus est de domo carceris, & dominatus est super regionem Aegypti, labium, hoc est, linguam, quam nesciebat didicit, & audiuit.* Neque ab his dissident Hebraei, quae sic conuertuntur in Regio codice: *In exeundo ipsum hy ghal super, vel ad terram Aegypti, labium, vel loquelam, quam non noueram, audiam, intelligam, percipiam.* eundem Iosephum inducit loquentem, atque eundem sensum facit quem nostra Latina versio, *Linguam quam non nouerat audiuit, siue, intellexit.* Aperte igitur audire idem significat atque intelligere, mentis aures accommodare. Quae verbi notio quam apte huic loco conueniat, nemo non videat, si in memoriam reuocet, quae supra à nobis pluribus confirmata sunt, nimirum, spiritu, non corpore, haec omnia à Propheta & audiri, & videri. Praedicta vero verbi notio roboratur magis, cum *auribus* audire praecipitur, siue נָחֵם *raah* beozneca in auribus tuis, vel, cum auribus tuis. Quam vocem Chimchius notat, aures ita indicare, ut illi plerumque tribuantur quae sunt cordis propria, & auris purgata & attentata, atque interna magis, quam externa intelligatur. id quod ex verbo נָחֵם *raah* inde deducto facile percipi potest: quod aures aptare, aut ad aliquid audiendum, siue percipiendum, accommodare significat. Est huius exemplum in Ecclesiaste celebre: *Cumque esset, inquit, sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum נָחֵם *raah* veizan.* au-

C scultauit, conuertunt nonnulli, vel, audiendo perpendit, & inuestigauit: & audiebat, & perscrutabatur, Forsterus. Rabbi Ionah, ponderauit, libravit, exponit; idem fere quod perpendit. Septuaginta: *Et auris scrutabitur ornatum parabolarum, & enarrauit quae fecerat.* Beatus Hieronymus, *docuit scientiam populum, & audire eos fecit: quasi sensus loci inuicem cohaereat, atque idem sit, audire eos fecit, atque docuit eos scientiam, & parabolarum, quas composuerat, intelligentiam.* Sic idem Salomon in prouerbijs, ubi nos legimus: *Malus obedit lingua iniquae, & fallax obtemperat labijs mendacibus.* Hebraea, pro, obedit, & obtemperat, auscultat, habent, & audit, ubi est hoc verbum. & sensus est, vnumquemque ijs rebus capi, quae cum suo ingenio conueniunt. Malus linguam iniquam libenter audit, & qui fallere cupit, intentus est ijs, quae à fallacibus proferuntur labijs. Sed & in psalmo apte exprimitur verbi huius notio: *Voce mea, inquit, ad Dominum clamaui, voce mea ad Deum נָחֵם *raah* vehaazin, & intendit mihi.* Rabbi David, & inclinavit aurem. Chaldaeus, & percipiet verbum meum.

D Ex eadem voce deducitur vox נָחֵם *raah* moznajm forma duali bilancem significans, quod binis

E *fallax obtemperat labijs mendacibus.* Hebraea, pro, obedit, & obtemperat, auscultat, habent, & audit, ubi est hoc verbum. & sensus est, vnumquemque ijs rebus capi, quae cum suo ingenio conueniunt. Malus linguam iniquam libenter audit, & qui fallere cupit, intentus est ijs, quae à fallacibus proferuntur labijs. Sed & in psalmo apte exprimitur verbi huius notio: *Voce mea, inquit, ad Dominum clamaui, voce mea ad Deum נָחֵם *raah* vehaazin, & intendit mihi.* Rabbi David, & inclinavit aurem. Chaldaeus, & percipiet verbum meum.

Ex eadem voce deducitur vox נָחֵם *raah* moznajm forma duali bilancem significans, quod binis

p nis

Pineda in
Iob cap. 6. V.
3. nu. 4.

AVRES DI-
cuntur bilan-
ces.

Psal. 61. V.
10.

VANI SVNT
pariter diui-
tes, ac paupe-
res.

Proverb. 31.
V. penult.

Proverb. 20.
V. 10. & 12.

S. Gregor. ho-
mil. 4. in Eze-
chiel.

INIQUAE
iudicare abo-
minabile: re-
ctum iudicium
a Deo tribui-
tur.

Isa. 43. V. 8.

S. Hieron.
Procopius.

AVRIS PRO-
memoria.
Seneca lib. 1.
de beneficijs
cap. 36.

nis utrimque lancibus, haud secus quam binis auribus caput constet. Vbi silentio praetermit- tenda non est ingeniosa quaedam Patris Pinae- dae aurium, & bilancis collatio, quae lucem huic nostrae tractationi asserere poterit. Is enim ver- ba Iob huiusmodi explicans: *Vtinam appende- rentur peccata mea, quibus iram merui; & ca- lamitas quam patior in statera.* Cum trutinam, inquit, requirit, certe aequum auditorem, & in- corruptum aurium iudicium requirit: est enim inter aures, veluti inter duas lances, media truti- na rationis & iudicij. Haec ille. Et sane haud secus auribus iudicium inter dissidentes tribui- tur, quam lancibus ponderum examen; cum iudex vix, non audita utraque parte, ac ne- vix quidem rationis iudicium ferre possit. Qui- bus sic adnotatis, elegans quidam elicitur diffi- cilioris illius psalmi sensus: *Veruntamen vani filij hominum, mendaces filij hominum in state- ris; ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum.* Ex Hebraeo sic potest conuerti: *veruntamen vani- tas filij Adam, siue hominis plebei, ac infimae conditionis, ut alias adnotauimus, mendacium, filij viri, nobilis, potentis, diuitis, si ascendant in stateras, minus quam vanitas erunt simul.* Quorum sensus huiusmodi indicatur: si filij alicuius ho- minis plebei, & filij hominis potentis, in ius vocati accedant, ut probentur illi quidem va- nissimi esse, hi vero mendaces: eisdem voca- bus corpoream pulchritudinem definit sapiens, quas sic conuertunt nonnulli: *Mendacium est gratia, & vanitas pulchritudo; Fallax gratia, & vana est pulchritudo:* si igitur hi atque il- li iusta lance pensentur, hoc est, si rectum ra- tionis iudicium accedat, deprehendetur, hos, atque illos vanitate ipsa pariter esse vaniores. Nam si phrasim ipsam attentius consideres, pro eodem accipi inuenies, in stateras ascendere, atque purgari auribus iudicis sisti, qui recte dijudicet. Quocirca & symbolum, & eius in- terpretationem coniunxisse videtur in parabol- is Salomon, quo alterutrum ex utriusque col- latione perciperetur. *Pondus, inquit, & pondus, mensura & mensura, utrumque est abominabile apud Dominum.* quia nimirum tum haec, tum illa iniqua sunt, quippe quod, ut ait Sanctus Gregorius, alio pondere pensamus aliena, alio nostra; diuersa mensura nos, atque alios meti- mur. Huius causa, adhibito pueri exemplo, cuius opera ex studijs dignoscuntur, mox sub- dit: *Aurem audientem, & oculum videntem, Do- minus fecit utrumque.* Hae enim sunt mensurae ac pondera, quibus aliena facta metimur, aut nostra: quibus quod rectum accedat iudicium rationis, Dei donum est, cui non minus acce- ptum referendum est iudicium certum, ac re- ctum circa ea quae videmus, aut auribus perci- pimus, quam ipsarum aurium, & oculorum, eo- rumque sentiendi facultatum largitio salutaris. Huiusmodi porro oculis caruisse dicitur apud Isa. 43. V. 8. *Isaiam populus ille, cui, cum amissa libertate, omne bonum pollicetur Dominus dicens: Educ foras, ad lucem Euangelij, ut interpretatur Hieronymus, & Procopius populum caecum, qui fuerat caecus, & oculos habentem, quibus po- tuisset etiam olim videre, cum lumen haberet propheticum, & surdum, & aures sunt ei.*

Est denique auris apud profanos Scriptores non iudicij modo Symbolum, sed & memoriae. Nam Seneca, cum difficilem quaestionem pro-

posuisset, si quis alicui tamquam digno se datu- rum promittat, quem postea indignum esse com- periat; an a promissione recedere; an vero indi- gno dare teneatur. Huiusmodi quaestioni cum distinctione responderet: aut enim magnam ali- quid promissum est, & tunc praestat semel pu- dere, quam semper poenitere; & si exiguum est, inquit, dabo, non quia dignus est: sed quia promisi. Nec tamquam munus dabo, sed verba mea redimam, & aurem mihi peruellam. id est, scribam hoc in animo diligenter, & in memo- ria insigam, ut mihi documento sit in posterum, ne temere promittam. Aurem enim vellebant, cum quid volebant in memoria habere. Pli- nius: Est, inquit, in aure ima memoriae locus, quem tangentes attestamur. Vidisse se ait Mu- retus nummos aereos, in quibus viri duo sculpti erant, quorum vnus alteri auriculam tangebatur, & in orbem scriptum erat *memoriae munus*, hoc est memento. Cum simili fere sculptura, & simili verbo lapillum testatur Lipsius, apud Lau- rinos exstare. Verum quod ad memoriam spe- ctat, non auribus tribuitur a Propheta, sed cordi, ut mox videbimus.

Et pone cor tuum in omnia, quae ego ostendam tibi. adhibe mentem, hoc est, attenta animi cogitatione perpende quae videris, cordi enim internas animi operationes solere tribui, me- mini me supra exemplis confirmasse. Verum, alius sensus praedictis satis consonus Hierony- mo placet, quo, cum ad intellectus exprimen- da munia quae diximus applicentur: haec ver- ba, ad memoriam reuocentur, & sensus sit: *Pone cor tuum, inquit, in omnia.* siue, & po- ne in corde tuo omnia quae ego ostendam ti- bi. Nihil enim prodest vidisse, & audisse, nisi ea, quae videris, & audieris, in memoriae re- posueris thesauro. Haec Sanctus Doctor. Qui- bus figuram agnoscit, cuius meminit his ver- bis Cicero: Hanc hypallagen rhetores, quia quasi submutantur verba pro verbis: metony- miam grammatici vocant, quod nomina tran- sferuntur: Aristoteles autem translationi hanc ipsam subiungit. Quibus & hanc aliam adiun- gere possumus translationem verborum, quae, quod loco mutantur, diuersum videntur red- dere sensum, illustrandae orationis gratia: cu- ius quidem est vsus sacris Scriptoribus frequens, atque adeo quamplurimis locis explicandis ap- tissimus. Sunt autem ex his loci perspicui alij, qui horum exemplo exponendi sunt in psal- mo. *Potum dabis nobis in lacrymis in mensura.* Hebraice propinasti in lacrymis mensuram, hoc est lacrymas in mensura, utique magna, ut ait Rabbi David. Et historiam Iezabel si ad verbum conuertas: posuit, inquit, in stibio oculos suos. hoc est stibium in oculis suis. *Depinxit oculos suos stibio.* Et in libro Iosue: Et ciuitatem, in- quit, miserunt in ignem, pro, miserunt ignem in ciuitatem. Sensem ac phrasim pariter innuere re voluisse videtur Vulgatus: *Tradentes, in- quiens, cunctam incendio ciuitatem.* Et in Exodo: *Rubus, inquit, ardebat in igne.* id est, ignis ardebat in rubo. Et in psalmo. *Mise- runt in ignem sanctuarium tuum, pro, mise- runt ignem in Sanctuarium tuum.* Incende- runt igni Sanctuarium tuum. Quibus omni- bus locis perspicua est figura hypallage, quippe ab auctore Vulgatae explicata, & in proprium sensum, non figuratum conuersa. Ibi vero diffi- culta-

PROMIT-
tendum non
temere.
Plin. lib. 11.
cap. 43.
Muret. lib.
1. 1. Variar.
cap. 5.
1. 1. ipsius lib.
4. epist. quae
Ilio. epist. 26.

CORDITRI-
buuntur animi
propria.
Supra, Eze-
chiel. 28. V.
S. Hieron.

HYPALLA-
ge, seu meto-
nymia
Cicero in
Oratore.

Psal. 79. V.
6.

4. Reg. 9. V.
30.
Iosue 1. V. 8.

Exo. 3. V. 1.

Psal. 73. V.
7.

Psal. 18.
V. 5.
Genebrard.
ibid.

Psal. 8. V. 6.

Vgo Card.

2. Reg. 21. V.
11.

Psal. 61. V.
11.
Theodoretus.
Hilarius.

S. Hieronymus.
Hugo Card.

2. Reg. 19.
V. 19.

IN VISTO-
ne contingunt
haec omnia.

cultatem patitur, ubi eadem figura in Latinis manet versionibus, ut videre est in Psalmo: *In sole posuit tabernaculum suum*. Hebraea sic vertit Genebrardus: *Soli posuit tentorium in eis*. Et in alio psalmo cum festorum observationem iniunxisset Dominus, ea potissimum ratione, qua a Deo dantur praecepta, Dei incipit enarrare mirabilem beneficentiam, quo illos hortaretur ad Dei Optimi praecepta seruanda. *Testimonium*, inquit, *in Ioseph posuit illud*. hoc est, Ioseph posuit in testimonium, cui nimirum bene cesserunt omnia, quod legem Dei seruauerit. Quam loci interpretationem indicare voluisse videtur Chaldaeus paraphrastes, qui, *Testimonium*, inquit, *posuit super domum Ioseph*, quia non attigit uxorem Domini sui.

Sed ut ad explicandam nostri Prophetae phrasim proprius accedamus; verbo *וידע* sum, quod habetur in Hebraeo notione simillimum est verbum *וידע* *videre*: ita ut huius vsus illius notionem illustrare videatur, illud huius esse synonymum.

Significat enim illud ponere, arte quadam, cura, sollicitudine, ordine. Eius vsus est in libris Regum: cum David esset in domo Achis Regis Geth, & deferretur a ministris ad Regem, ac si rex terrae potentissimus esset, in quem vnum Israelitici populi propenderent animi: *Posuit autem David*, inquit, *sermone istos in corde suo*, & *extimuit valde*. Hanc ipsam sollicitam mentis attentionem, cum quadam animi propensione & affectu coniunctam denotat psalter, hoc altero vsus verbo: *Diuitiae si affluant*, inquit, *nolite cor apponere*: Non sunt enim tanta sollicitudine, dignae, aut amore. Theodoretus: *Nolite illis*, inquit, *vestram mentem submittere*. Sollicitudinem, & affectum quem dixi significauit Hilarius: Cum sint, inquit, magni amoris & desiderij illecebrae, rapiunt ingenia, mentesque pendulas apprehendunt. Quae omnia facile poterunt indicare lectori, quae & quanta sint ea, quae hac vna ponendi cordis, phrasi exiguntur a Prophetis.

Beatus vero Hieronymus aliam ingressus est viam quam sequitur Vgo cum alijs: Ponere cor, aut ponere in corde, idem est, inquit, quod memoriae mandare. Sic Semei ad Dauidem: *Ne reputes mihi, domine mi, iniquitatem; neque memineris iniuriarum &c. neque ponas Rex in corde tuo*. hoc est, ne in memoriam reuoces. Hinc desumpta videtur Latini verbi recordari, adnominatio, quasi in cor reuocare, Hispanici, *recordarse*. Italici *ricordarsi*. His porro subiungit idem Hieronymus: Quando autem dicit: *Omnia quae ego ostendam tibi*, intentum facit auditorem, facit & cordis oculis praeparatum, ut memoriter teneat quae sibi ostendenda sunt, quia ut omnia, ostenduntur tibi adductus es huc.

Haece ille. Vbi-que, ut dixi, habetur verbum *וידע*, cuius gratia sic locum conuertit Regius codex: pone cor tuum omnibus, vel ad omnia, quae ego ostendens tibi, vel quae ego videre te facio; quia pro ostendi tibi adductus es huc, vel ut ea videres. Ex quo quidem liquido constare videtur, haec omnia in visione contigisse Prophetis: siquidem cum aures, oculos, & cor paulo ante postulasset ab eo Angelus, modo visionis tantummodo mentionem facit, dicens: quia, ut haec videas, adductus es huc, neque ut quidquam audias. Vtriusque vero sensus, auditus, & visus meminit Angelus, ut indicaret res hac visione ostendendas esse, quae partim ad visum, partim ad audi-

tum pertinerent; partim vero, vel potius vniuersas ad cordis, & animi internam cogitationem. Videtur enim, inquit Hieronymus, aedificatio ciuitatis, & auditur ordo caeremoniarum, & sacerdotum, terraeque descriptio.

Aliam porro haud incongruam huius loci expositionem memini me supra retulisse, quam ibi videre lector poterit. Quae omnia non ad ipsum tantummodo Prophetam spectare videntur, verum etiam scripta esse, velut prooemium, ad omnium legentium captandam attentionem, beneuolentiam, docilitatem, ita ut merito dicat Richardus: Quem obsecro nequeat caelestis oraculi tanta contestatio attentum, vel attonitum reddere, & ad horum intelligentiam desiderio inflammare? Magna erat, inquit Hugo Cardinalis, Deo cura ut haec ostenderentur tibi, & per te alijs: cum propter haec tam miraculose sis huc adductus. Per hoc videtur mihi, quod multum placet Deo labor illius, qui laborat intelligere visionem istam, non solum secundum mysterium, sed etiam secundum litteram. Quae autem diximus, breui oratione complexus est Theodoretus: Ait igitur, in visione Dei, hoc est, spiritus, non corporis visione, suam mentem in terram Israel abductam fuisse, vidisseque in monte quodam excelsa aedificium, & quandam ibi stantem humana quidem forma praeditum, sed colore splendidissimi atque pulcherrimi aeris: calamumque & funiculum ad aedificandi vsum confectum afferentem, sibi-que praecipientem, ut & quae ostenderentur, conspiceret, & quae dicerentur, audiret. ea enim gratia se venisse aiebat, ut & ostenderet, & doceret, ut etiam tu, inquit, haec renuncies domui Israel. Quibus verbis, angelum venisse dicit Prophetis doctorem, siue Prophetam, qui Prophetam denunciet futurum populi doctorem, siue etiam Angelum, cuius nimirum munere fingeretur. Rupertus idem fere asserere videtur, quod Theodoretus: O videns, inquit, magnitudine reuelationum ne extollaris, ubi visiones Dei vides, quia filius hominis, vermis es. Hoc non te praetereat, hoc tene memoriter. Ita humiliato capite, vide oculis tuis, & auribus tuis audi; oculis cordis, auribus interioris hominis. Et pone cor tuum in omnia quae ego ostendam tibi: omnia quae ego ostendam tibi: neque sis eorum, quorum cor auersum, ista intelligere nolunt. Hoc enim competit, ut beneuolo corde adsis, neque sis ingratus, quia ut ostendantur tibi, adductus es huc.

Annuncia omnia quae tu vides domui Israel. *וידע* *annuncia*, verbum a radice *וידע* *nagad* deductum, quod nunciare, annunciare, indicare significat; verbis nimirum, gestis, aut opere. Deducitur autem ab eadem radice nomen *וידע* *neged*, coram, ante significans. Vnde quidam verbi ipsius notionem deducunt, quod sit, coram referre, vel ob oculos aliquid conspiciendum proponere. Sic in libro Iudicum, ut habent Hebraei: Et vidit Dalilah quod *וידע* *higgid* indicasset sibi totum cor suum, & misit, & vocauit ad se Satrapas Philistinorum, dicendo: ascendite semel, quia *וידע* *higgid* indicauit mihi totum cor suum. Vidensque illa, quod confusus ei esset omnem animum suum, misit ad principes Philistinorum, ac mandauit: ascendite adhuc semel, quia nunc mihi aperuit cor suum. Et apud Isaiam: Peccatum suum quasi Scythia: *וידע* *higgid* nunciauerunt, praedicauerunt, hoc est, propalam, & omnibus conspiciendum posuerunt, nec absconderunt, ut ab alijs

tum pertinerent; partim vero, vel potius vniuersas ad cordis, & animi internam cogitationem. Videtur enim, inquit Hieronymus, aedificatio ciuitatis, & auditur ordo caeremoniarum, & sacerdotum, terraeque descriptio.

Aliam porro haud incongruam huius loci expositionem memini me supra retulisse, quam ibi videre lector poterit. Quae omnia non ad ipsum tantummodo Prophetam spectare videntur, verum etiam scripta esse, velut prooemium, ad omnium legentium captandam attentionem, beneuolentiam, docilitatem, ita ut merito dicat Richardus: Quem obsecro nequeat caelestis oraculi tanta contestatio attentum, vel attonitum reddere, & ad horum intelligentiam desiderio inflammare? Magna erat, inquit Hugo Cardinalis, Deo cura ut haec ostenderentur tibi, & per te alijs: cum propter haec tam miraculose sis huc adductus. Per hoc videtur mihi, quod multum placet Deo labor illius, qui laborat intelligere visionem istam, non solum secundum mysterium, sed etiam secundum litteram. Quae autem diximus, breui oratione complexus est Theodoretus: Ait igitur, in visione Dei, hoc est, spiritus, non corporis visione, suam mentem in terram Israel abductam fuisse, vidisseque in monte quodam excelsa aedificium, & quandam ibi stantem humana quidem forma praeditum, sed colore splendidissimi atque pulcherrimi aeris: calamumque & funiculum ad aedificandi vsum confectum afferentem, sibi-que praecipientem, ut & quae ostenderentur, conspiceret, & quae dicerentur, audiret. ea enim gratia se venisse aiebat, ut & ostenderet, & doceret, ut etiam tu, inquit, haec renuncies domui Israel. Quibus verbis, angelum venisse dicit Prophetis doctorem, siue Prophetam, qui Prophetam denunciet futurum populi doctorem, siue etiam Angelum, cuius nimirum munere fingeretur. Rupertus idem fere asserere videtur, quod Theodoretus: O videns, inquit, magnitudine reuelationum ne extollaris, ubi visiones Dei vides, quia filius hominis, vermis es. Hoc non te praetereat, hoc tene memoriter. Ita humiliato capite, vide oculis tuis, & auribus tuis audi; oculis cordis, auribus interioris hominis. Et pone cor tuum in omnia quae ego ostendam tibi: omnia quae ego ostendam tibi: neque sis eorum, quorum cor auersum, ista intelligere nolunt. Hoc enim competit, ut beneuolo corde adsis, neque sis ingratus, quia ut ostendantur tibi, adductus es huc.

Annuncia omnia quae tu vides domui Israel. *וידע* *annuncia*, verbum a radice *וידע* *nagad* deductum, quod nunciare, annunciare, indicare significat; verbis nimirum, gestis, aut opere. Deducitur autem ab eadem radice nomen *וידע* *neged*, coram, ante significans. Vnde quidam verbi ipsius notionem deducunt, quod sit, coram referre, vel ob oculos aliquid conspiciendum proponere. Sic in libro Iudicum, ut habent Hebraei: Et vidit Dalilah quod *וידע* *higgid* indicasset sibi totum cor suum, & misit, & vocauit ad se Satrapas Philistinorum, dicendo: ascendite semel, quia *וידע* *higgid* indicauit mihi totum cor suum. Vidensque illa, quod confusus ei esset omnem animum suum, misit ad principes Philistinorum, ac mandauit: ascendite adhuc semel, quia nunc mihi aperuit cor suum. Et apud Isaiam: Peccatum suum quasi Scythia: *וידע* *higgid* nunciauerunt, praedicauerunt, hoc est, propalam, & omnibus conspiciendum posuerunt, nec absconderunt, ut ab alijs

annuncia omnia quae tu vides domui Israel. *וידע* *annuncia*, verbum a radice *וידע* *nagad* deductum, quod nunciare, annunciare, indicare significat; verbis nimirum, gestis, aut opere. Deducitur autem ab eadem radice nomen *וידע* *neged*, coram, ante significans. Vnde quidam verbi ipsius notionem deducunt, quod sit, coram referre, vel ob oculos aliquid conspiciendum proponere. Sic in libro Iudicum, ut habent Hebraei: Et vidit Dalilah quod *וידע* *higgid* indicasset sibi totum cor suum, & misit, & vocauit ad se Satrapas Philistinorum, dicendo: ascendite semel, quia *וידע* *higgid* indicauit mihi totum cor suum. Vidensque illa, quod confusus ei esset omnem animum suum, misit ad principes Philistinorum, ac mandauit: ascendite adhuc semel, quia nunc mihi aperuit cor suum. Et apud Isaiam: Peccatum suum quasi Scythia: *וידע* *higgid* nunciauerunt, praedicauerunt, hoc est, propalam, & omnibus conspiciendum posuerunt, nec absconderunt, ut ab alijs

annuncia omnia quae tu vides domui Israel. *וידע* *annuncia*, verbum a radice *וידע* *nagad* deductum, quod nunciare, annunciare, indicare significat; verbis nimirum, gestis, aut opere. Deducitur autem ab eadem radice nomen *וידע* *neged*, coram, ante significans. Vnde quidam verbi ipsius notionem deducunt, quod sit, coram referre, vel ob oculos aliquid conspiciendum proponere. Sic in libro Iudicum, ut habent Hebraei: Et vidit Dalilah quod *וידע* *higgid* indicasset sibi totum cor suum, & misit, & vocauit ad se Satrapas Philistinorum, dicendo: ascendite semel, quia *וידע* *higgid* indicauit mihi totum cor suum. Vidensque illa, quod confusus ei esset omnem animum suum, misit ad principes Philistinorum, ac mandauit: ascendite adhuc semel, quia nunc mihi aperuit cor suum. Et apud Isaiam: Peccatum suum quasi Scythia: *וידע* *higgid* nunciauerunt, praedicauerunt, hoc est, propalam, & omnibus conspiciendum posuerunt, nec absconderunt, ut ab alijs

annuncia omnia quae tu vides domui Israel. *וידע* *annuncia*, verbum a radice *וידע* *nagad* deductum, quod nunciare, annunciare, indicare significat; verbis nimirum, gestis, aut opere. Deducitur autem ab eadem radice nomen *וידע* *neged*, coram, ante significans. Vnde quidam verbi ipsius notionem deducunt, quod sit, coram referre, vel ob oculos aliquid conspiciendum proponere. Sic in libro Iudicum, ut habent Hebraei: Et vidit Dalilah quod *וידע* *higgid* indicasset sibi totum cor suum, & misit, & vocauit ad se Satrapas Philistinorum, dicendo: ascendite semel, quia *וידע* *higgid* indicauit mihi totum cor suum. Vidensque illa, quod confusus ei esset omnem animum suum, misit ad principes Philistinorum, ac mandauit: ascendite adhuc semel, quia nunc mihi aperuit cor suum. Et apud Isaiam: Peccatum suum quasi Scythia: *וידע* *higgid* nunciauerunt, praedicauerunt, hoc est, propalam, & omnibus conspiciendum posuerunt, nec absconderunt, ut ab alijs

annuncia omnia quae tu vides domui Israel. *וידע* *annuncia*, verbum a radice *וידע* *nagad* deductum, quod nunciare, annunciare, indicare significat; verbis nimirum, gestis, aut opere. Deducitur autem ab eadem radice nomen *וידע* *neged*, coram, ante significans. Vnde quidam verbi ipsius notionem deducunt, quod sit, coram referre, vel ob oculos aliquid conspiciendum proponere. Sic in libro Iudicum, ut habent Hebraei: Et vidit Dalilah quod *וידע* *higgid* indicasset sibi totum cor suum, & misit, & vocauit ad se Satrapas Philistinorum, dicendo: ascendite semel, quia *וידע* *higgid* indicauit mihi totum cor suum. Vidensque illa, quod confusus ei esset omnem animum suum, misit ad principes Philistinorum, ac mandauit: ascendite adhuc semel, quia nunc mihi aperuit cor suum. Et apud Isaiam: Peccatum suum quasi Scythia: *וידע* *higgid* nunciauerunt, praedicauerunt, hoc est, propalam, & omnibus conspiciendum posuerunt, nec absconderunt, ut ab alijs

annuncia omnia quae tu vides domui Israel. *וידע* *annuncia*, verbum a radice *וידע* *nagad* deductum, quod nunciare, annunciare, indicare significat; verbis nimirum, gestis, aut opere. Deducitur autem ab eadem radice nomen *וידע* *neged*, coram, ante significans. Vnde quidam verbi ipsius notionem deducunt, quod sit, coram referre, vel ob oculos aliquid conspiciendum proponere. Sic in libro Iudicum, ut habent Hebraei: Et vidit Dalilah quod *וידע* *higgid* indicasset sibi totum cor suum, & misit, & vocauit ad se Satrapas Philistinorum, dicendo: ascendite semel, quia *וידע* *higgid* indicauit mihi totum cor suum. Vidensque illa, quod confusus ei esset omnem animum suum, misit ad principes Philistinorum, ac mandauit: ascendite adhuc semel, quia nunc mihi aperuit cor suum. Et apud Isaiam: Peccatum suum quasi Scythia: *וידע* *higgid* nunciauerunt, praedicauerunt, hoc est, propalam, & omnibus conspiciendum posuerunt, nec absconderunt, ut ab alijs

annuncia omnia quae tu vides domui Israel. *וידע* *annuncia*, verbum a radice *וידע* *nagad* deductum, quod nunciare, annunciare, indicare significat; verbis nimirum, gestis, aut opere. Deducitur autem ab eadem radice nomen *וידע* *neged*, coram, ante significans. Vnde quidam verbi ipsius notionem deducunt, quod sit, coram referre, vel ob oculos aliquid conspiciendum proponere. Sic in libro Iudicum, ut habent Hebraei: Et vidit Dalilah quod *וידע* *higgid* indicasset sibi totum cor suum, & misit, & vocauit ad se Satrapas Philistinorum, dicendo: ascendite semel, quia *וידע* *higgid* indicauit mihi totum cor suum. Vidensque illa, quod confusus ei esset omnem animum suum, misit ad principes Philistinorum, ac mandauit: ascendite adhuc semel, quia nunc mihi aperuit cor suum. Et apud Isaiam: Peccatum suum quasi Scythia: *וידע* *higgid* nunciauerunt, praedicauerunt, hoc est, propalam, & omnibus conspiciendum posuerunt, nec absconderunt, ut ab alijs

annuncia omnia quae tu vides domui Israel. *וידע* *annuncia*, verbum a radice *וידע* *nagad* deductum, quod nunciare, annunciare, indicare significat; verbis nimirum, gestis, aut opere. Deducitur autem ab eadem radice nomen *וידע* *neged*, coram, ante significans. Vnde quidam verbi ipsius notionem deducunt, quod sit, coram referre, vel ob oculos aliquid conspiciendum proponere. Sic in libro Iudicum, ut habent Hebraei: Et vidit Dalilah quod *וידע* *higgid* indicasset sibi totum cor suum, & misit, & vocauit ad se Satrapas Philistinorum, dicendo: ascendite semel, quia *וידע* *higgid* indicauit mihi totum cor suum. Vidensque illa, quod confusus ei esset omnem animum suum, misit ad principes Philistinorum, ac mandauit: ascendite adhuc semel, quia nunc mihi aperuit cor suum. Et apud Isaiam: Peccatum suum quasi Scythia: *וידע* *higgid* nunciauerunt, praedicauerunt, hoc est, propalam, & omnibus conspiciendum posuerunt, nec absconderunt, ut ab alijs

S. Hieron.

Supra lib. 1.
Isa. cap. 8.

BENEVO-
lum, attentum
ac docilem
reddat lecto-
rem hoc pro-
oemio.
Richardus.
Hugo Card.
super Ezech.

Theodoretus
sect. 15. in E-
zechiel.

PROPHETA
populi doctor,
& Angelus.

Rupertus lib.
2. in Ezechiel.
cap. 4.

ANNUN-
ciare quid si-
gnificet.

Iudic. 16.
V. 18.

Isa. 3. V. 9.

DE PERIBOLO

TEMPLVM CINGENTE.

Cap. XI.

T ecce murus forinsecus in circuitu domus undique. Hunc murum fateor domo hac multos exclusisse, eiusque dimensiones visas nonnullis fuisse, reliquis aedificij omnino contrarias. Quare huic insistenti muro Beatus Hieronymus, sibi visus est videre cryptas in terrarum profundo defossas, quas Romae puer pietatis ergo solebat inuisere. Quare solerter inuestigandum est, & quisnam murus hic sit, & quis eius situs. quod utrumque definit Cardinalis Vgo, sic scribens. Supra dixerat, quod vir stabat in porta, sed quia tres erant muri in hoc aedificio, dubitari posset, in quo muro erat illa porta; ideo hic determinat, quod supra tacerat, describens murum exteriorem, in quo erat porta supradicta. *forinsecus* qui totum claudat aedificium, *in circuitu domus undique*, id est, totius aedificij: quandoque enim solum templum, quandoque totum aedificium vocatur domus. Haec tenet Vgo. Qui cum tres tantum muros agnouerit in domo, eorum extremum hic putat commemorari. Idemque confirmat Richardus ex ipso contextu. Verum cum huius muri altitudo calamo vno definiatur inferius, quisnam hic murus sit, & qua ratione porta in eo aperiat, adhuc dubitandum est: quamuis nulla nobis superesse videatur dubitandi ratio, cum hic plane sit peribolus ille, qui viam extra murum atrij gentium vndeque circumdat. Et quidem quod ad *chomah*, muri nomen, quod hic legimus, spectat, nihil aliud rimari possumus, quam esse communem quandam vocem, qua non muri modo, quibus vrbes aut domus muniuntur, indicantur; verum etiam illi, quorum tantum est ambire, seu circumdare. Quod perspectum est in Exodo; *Ingressi sunt*, inquit, *filij Israel per medium siccis maris: erat enim aqua quasi murus a dextra, & a sinistra*. Quem locum paraphrasticè exposuit Zeno Episcopus Veronensis: Subito, diuina prouidentia, scinditur mare: aquae dextra, laeuaque gelido stupore frenatae, vitreos diriguntur in muros, praestolantes transitum Dei populi; ut persequentibus mare sint. Quae vocis notio Septuaginta Interpretes, & Symmachum impulsisse credenda est, ut pro muro, teste Hieronymo, *περιβολον* peribolon ponerent; cuius vocis interpretationem, & huius periboli formam, tunc opportune magis explicandam esse arbitramur, cum simul de periboli huius latitudine, atque altitudine paulo infra erit agendum. Interim hoc vnum huius loci proprium esse videtur, ut statuamus; in huius periboli Aquilonari porta angelum steterisse, eundemque post portam appellari ab Hebraeis *בֵּית בִּינְיָן*, à Graecis *καθολικὴν ἑκκλησίαν* catholicam, antemurale, à Latinis aedificium. Quae voces omnes cum multis mensuris collatae clarissimam nobis lucem afferent.

MURI MEN-
sura difficulte
fuit multis.

Hugo Card.
super Ezech.

Richard. pa-
tr. explanat.
templi Ezech.

Zeno lib.
sermon. 12.

MURVS, per
ibolus, app
murale aed
cium dicitur
atque bina

2. Reg. 19.
v. 5.

DOMVS PRO
amili a gente.

Exo. 1. v. 17.

Euseb. Caes.

Hugo in Exo.
Ruth. 4. v.

q. 1.

NON OM-
nibus Dei my-
steria propa-
landa.

Idan. 1. v.

47.

S. Greg.

QUISQVIS
in spirituali-
bus proficit,
alijs prodesse
conatur.

Apoc. 22. v.
17.

Rupert. in E-
zech. lib. 2. c.

4.

ECCLÉSIAE
potissimum
annuncianda
haec sunt.

prae pudore fieri contingit. Sic etiam ad Dauidem Ioab: *ostendisti*, vel *declarasti hodie*, utique lugens mortuum Absalon, nihil laetatus de parta victoria, *quia non curas de duobus tuis &c.* Quae ratione annunciare praecipitur Propheta; hoc est propalam perspicenda, & intelligenda proponere omnia. Nihil enim ex eis superuacaneum est, nihil minus utile, nihil praetermittendum eorum quae tu vides; sed omnia utiliter exponenda sunt domui Israel. Domum autem vocat familiam, genus ducentem ab Israele, quod sacris scriptoribus frequens est. atque adeo domum alicui aedificare dicunt, pro eo quod est, filijs ac posteritate donare. Sic in Exodo: *Et quia timuerant obstetrices Dominum, aedificauit eis domos*. hoc est B copiosam sobolem eis dedit: ut locum exponunt Eusebius Caesariensis, & Hugo Cardinalis. Et omnis populus ad Booz. *Faciatis*, inquit, *Dominus hanc mulierem, quae ingreditur domum tuam, sicut Rachel, & Liam, quae aedificauerunt domum Israel*. in duodecim tribubus, addit Chaldaeus paraphrastes, Rachelem, & Liam indicans propterea dici aedificasse domum Israel, quod duodecim illi liberos pepererunt, duodecim tribuum parentes.

Itaque, quamuis omnia quae viderit, annuncianda esse dicantur, tamen non omnibus, sed ijs qui ab Israele originem ducunt, quippe qui à videndo Deo nomen acceperunt; ac si dicat, ijs tantum modo propalanda esse mysteria, quibus videndi est data facultas: quam disertis verbis indicauit Hieronymus: *Annuncia*, inquit, *omnia quae tu vides, domui Israel*, ut qui per se videre non possunt, per te discant, quae tibi à Domino demonstrantur. *Domui autem Israel*: his qui mente conspiciunt Deum; de quibus erat & Nathanael, qui Christum studiosissime requirebat, & meruit audire: *Ecce verus Israelita*. Haec tenet Sancti Hieronymi sunt verba. Sanctus vero Gregorius miram inuenit horum, & antecedentium verborum connexionem. Ad hoc, inquit, es adductus huc, ut videas; & ideo, vides, ut annuncies. Ex quibus mox sensum edisserit ad mores componendos aptissimum. Quia quisquis; inquit, spiritualia videndo proficit, oportet, ut haec loquendo etiam alijs propinet. Vider quippe ut annunciet; qui ideo quod in se profecerit, & praedicando de profectu proximi curam gerit. Vnde & alibi scriptum est: *qui audit, dicat veni*. Cui enim iam vox vocantis Dei efficitur in corde, necesse est, ut proximi per praedicationis officium erumpat in voce, & idcirco alium vocet, quia iam ipse vocatus est. Haec Sancti Gregorij verba sunt. Rupertus tamen annunciandae visionis modum, & tempus illis verbis exposuit: quamuis annunciatio haec nunc interim, pro tempore & re, clausa esse debeat, quia videlicet domus Israel, nunc si modo sermone annuncias, ea portare neque vult, neque potest; tamen annuncia quae tu vides, non tantum praesenti, immo non tam praesenti, quam ei quae futura est, non tam carnali, quam spirituali domui Israel; Primum tibi ipsi, iam nunc in praesentiarum, quod hoc licet absconditum, confessionis aurum contuleris in thesauros veritatis, deinde proderit & futurae domui Israel, videnti, & cognoscenti ex parte, & nihilo minus veneranti, quod videre, aut cognoscere non potest, donec, veniente eo, quod perfectum est, euacuetur quod ex parte est. Haec ille.

D

E

S. Hieron. Hieronymus templum Domini domum dici arbitrat. Murus ergo, inquit, siue *περιβόλος* ex omni parte domum, hoc est, templum Domini circumdabat. Sanctus Gregorius ipsam domum Domini significari putat. Quorum autoritas, non modo Vgonis, Richardi, atque aliorum sententia confirmatur, verum etiam Rabbiorum. D. Augustinus in commentariis, qui visionem hanc ita ostensam fuisse prophetae existimat, ut non templum viderit aedificatum, sed eodem praesente aedificari. Incipiebant, inquit, aedificare murum circa montem domus: quia mons totus dicitur domus sanctuarii. Putarunt tamen nonnulli, voce, domus, quasi per antonomasiam, Dei domum significari, hoc est, augustissimum illud a Salomone olim constructum templum, quod nunc in visione ostenditur Ezechiel. quorum sententiae haud difficile subscribet lector: si meminerit, ita plerumque in sacris litteris templum ipsum appellari solere. *Domus enim*, scribit Hiram Salomon, *quam aedificare cupio, magna est: magnus est enim Deus noster super omnes deos.* Isaias quoque, cum Dominum vidisse se diceret: *ea quae sub ipso erant, inquit, replebant templum.* Septuaginta: & plena domus erat gloria eius. ac tandem subdit Propheta: *Et domus repleta est fumo.* Quae verba sic exponit Sanctus Hieronymus: Quam pulcher ordo verborum: Postquam terra repleta est gloria Domini Sabaoth, Iudaeorum templum impletum est ignorantiae tenebris, & caligine, & fumo qui noxius est oculis. Vel certe per fumum, templi monstratur incendium. Et Propheta noster alias dixerat: *Et eleuata est gloria Domini de super Cherub ad limen domus: & repleta est domus nube.* Quem locum de Salomonis templo intelligendum esse, confirmat Pradus ipso contextu.

Rab. D. Augustinus in commentariis

2. Paral. 1. v. 1. & 5. Isai. 6. v. 1. & 4.

S. Hieron. super Isaiam.

Ezech. 10. v. 4.

QVARE templum Dei dicatur domus.

Psal. 131. v. 13. & 14.

PERPETVA Dei inhabitatio Ecclesiae promittitur sub figura templi R. Isaac lib. Bereshit Rabba super Genes. 22.

Quod si rationem exquiramus propter quam sic dictum fuerit templum, facile inueniemus, hoc distare a tabernaculo domum, quod huius usus in via tantum sit, illius, in patria, & loco, in quo manendum est diu. Dominus autem in templo permanentem sibi sedem locauerat, & domicilium, in quo coleretur: non quidem ut olim in mobili illo Moysi tabernaculo, quod complicabatur, & alio transferrebat, ac tandem sublatum est. Quae omnia, haud obscure in sacris litteris indicantur. Quod enim perpetuam sibi in templo habitationem delegerit Dominus, perspectum est in psalmo: *Quoniam elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi. Haec requies mea in saeculum saeculi: hic habitabo quoniam elegi eam.* pro, elegit. Hebraei habent, concupuit, vel desiderauit: Psalterium Vaticanum, praelegit. Chaldaeus paraphrastes: Quoniam elegit, inquit, Dominus Sion, desiderauit eam pro habitatione sua. Haec requies diuinitatis meae usque in saeculum: hic habitabo quoniam desideravi eam. Quae omnia in figura domui illi contigisse non, sacri Doctores modo attestantur, verum & profani, & perfidi Iudaei. Nam Rabbi Isaac, Deum non semper a longe videndum confirmat praedictis psalmi verbis, & subdit: Quando veniet ille, de quo scriptum est, pauper & acquitans super asinum, reuertetur Deus ad amicos suos. Haec ille. Et quidem si sacras historias attentius euoluamus, Dominum comperiemus, usque ad Salomonis tempora quasi fortem armatum in pationibus habitasse, cum caeteris castrorum Israelis militibus. Neque domum sibi parari, aut ar-

Explan. Tom. 1. Par. 2.

ma ponere voluisse donec Cananaeos expugnasset, eorumque regiones, vrbes, oppida militibus suis ante promissa, ipse victor distribuisset. Iam vero, hostibus deuictis, & per Dauidem archiducem triumpharis, quasi de diuturna statione rediens, tentorium sibi complicari mandauit, ac domum a Salomone Hierosolymis aedificari. Quae omnia Dauidi enuntiata fuisse a Propheta, Natan oraculo didicimus: *Numquid tu, inquit, aedificabis mihi domum ad habitandum? Neque enim habitavi in domo ex die illa, qua eduxi filios Israel de terra Aegypti, usque ad diem hanc: sed ambulabam in tabernaculo, & in tentorio per cuncta loca, quae transui cum omnibus filiis Israel.* perpende antitheses elegantiarum, plenissimas, habitavi, ambulabam, domus, tentorium; denique domum in pace habitari solitam diximus, tentorium in bello. Quae causa fuit, propter quam Dauidi domus aedificatio sit inhibita, Salomoni concessa: ille enim sanguine, quem effuderat, adhuc respersus esse videbatur; hic vero nomine, ore, factis pacem prae se ferebat, ut alias diximus. Quae quamuis vera sint omnia, tamen aedificandae domus magnitudinem, atque praestantiam, cum filij sui tenera adhuc aetate conferens, aiebat: *Salomon filius meus puer paruulus est, & delicatus: domus autem quam aedificari volo Domino talis esse dehet, ut in cunctis regionibus nominetur. praeparabo ergo ei necessaria.* Sunt autem alia propemodum infinita sacrae Scripturae loca, quibus templum vel domus dicitur, vel Dei domus. illud tamen celeberrimum, quo non modo, quod assumpsimus probandum confirmatur; verum illud etiam, quod huius loci proprium est, nimirum, eodem domus nomine atria ipsa templi compellari. Nam cum basim aeneam posuisset Salomon in media basilica coram altari, ibique genu flexus coram omni multitudine filiorum Israel oraret: *Si peccauerit quispiam, inquit, in proximum suum, & iurare contra eum paratus venerit, seque maledictio constrinxerit coram altari, in domo ista tu exaudies &c.*

Quae omnia de atrio Israelis intelligenda sunt, ultra qualem nullus non sacerdos aut Leuita, ingrediebatur. sed & de atrio gentium pari ratione loquitur: orat enim Dominum, ut gentes, quae non sunt de populo suo, orantes in loco exaudiat, rationem subiungens: *Vt sciant omnes populi terrae nomen tuum, & timeant te sicut populus tuus Israel, & cognoscant quia nomen tuum invocatum est super domum hanc quam aedificavi.* quia nimirum de nomine tuo dicitur domus Dei. Quae omnia mirifice confirmat hic idem Angelus, qui Ezechielem alloquitur dicens: *Ista est lex domus in summitate montis: omnis finis eius in circuitu sanctum sanctorum est, hoc est, sanctissimus. Ista est lex domus, quae perpetuo asseruari praecipitur.* Ex quo mox liquet, murum hunc, qui extra domum vniuersam fuit, eamque undique circumdedit, atria omnia Sacerdotum Israelis, & gentium vna cum suis porticibus, & via complexum fuisse, quod in vniuersali Ichographia videre lector poterit.

HABITAT Deus in templo, quod propterea Dei domus dicitur.

2. Reg. 7. v. 5. & 6.

1. Paral. 22. v. 8. & 9.

Ibid. v. 5.

ATRIA quoque templi domus dicuntur Dei. 2. Paral. 6. v. 13.

Ibid. v. 22.

INVOCARI nomen super domum quid sit. Ibid. v. 32. & 33.

Ezech. 43. v. 12.

Univers. palmus, & reliqua: sola pertica portatur: est enim decem pedum, ad instar calami, in Ezechielis templum mensuratis. Quibus verbis aperte indicat Sanctus Isidorus, palmum addendum sex cubitis esse: nam cum ostensum alibi a nobis sit, cubito vno pedem contineri ac semis, sit ut huius cubiti tribus exaequantur pedibus, sit ut huius cubiti nouenis pedibus: decimum vero, vel decimi partem palmus ille supplet, quo perticae similis sit calamus, aut potius calamo pertica. Qua in re errat plane Agricola, qui putat, licet sibi erroris nota censere sanctos viros, in ijs maxime, in quibus ipse caeco errore decipitur. Sanctus namque Isidorus cum praedictis mensuris perticam conferens, hanc dixit solam portari, quamuis non ignoraret funiculos etiam portari, eodem etiam loco, quo calamus hic portabatur.

Georg. Agri. Richardus: Cur quaeso, inquit, in hoc calamo ad sex cubitos palmus adijcitur, nisi quod inter metiendum, ex ea parte apprehenditur, atque tenetur?

lib. de mens. Rupertus Abbas: Quis, inquam, est calamus iste mensurae sex cubitorum & palmo, nisi gratia septiformis Spiritus Sancti? Etenim calami huius cubitus vnus timor, cubitus vnus pietas, cubitus vnus fortitudo, cubitus vnus consilium, cubitus vnus intellectus. palmus autem sapientia est: siquidem caetera temporaliter operantium quaedam arma, vel instrumenta sunt; sapientia vero quiescentium merces.

internall. Hugo Cardinalis: Iste ergo calamus sex cubitos habebat, & insuper palmum.

Richard. de S. Victore. Hanc porro sententiam sequuntur aetatis nostrae Doctores, Arias Montanus; quamuis in eo decipiatur, quod *וְזֶרַע* assumpsit pro *נֶחֱסֵי* *וְזֶרַע* nimirum, semicubitus, pro sexta parte cubiti: qui pro se quoque Chimchium citat, Ribera, Blasius Viegas, atque alij.

Rupert. Ab. Verum enimvero, non est, opinor, cur huic tantae auctoritati opponant nonnulli Hebraicam lectionem, cum ea etiam ab ipsis Hebraeis haud aliter quam a nobis explicata sit. Qua in re audiendus est Lyranus, cuius haec sunt verba: Dicunt autem expositores nostri, utique Hebraei, communiter, quod palmus erat pars calami, qua tenebat eum angelus, & residuo calami, quod continebat sex cubitos, siue vlnas, mensurabat. & erant isti cubiti sex, signati distincte, sicut in vlnis, quibus mensurantur panni, signantur distinctae medietates, & quartae. ideo angelus aliquando mensurabat secundum partem calami, scilicet, secundum vnum cubitum tantum, vel duos, vel tres. Haec sunt Lyrani verba, ex quibus liquido constare videtur, expositores illos, quos retulit, nulla ratione sensum illum de palmo senis cubitis superaddito admisuros, nisi viderent, id ipsis Hebraeis verbis indicari. Quos quamuis vera sensisse arbitremur, in eo tamen, quod additum palmum putarunt, ut manu comprehenderetur, dum reliquo dimeriebatur, longe a vero aberrarunt, ac merito à Lyrano reprehenduntur. Eius tamen additi palmi longe veriorum, ac certiorum rationem mox exponemus.

Blas. Vieg. in Apocalyp. 11. Sect. 2. Ad Hebraicam porro lectionem reuertentes, haud ignoramus, quid ipse Lyranus, Chaldaicum paraphrastem forte sequutus, atque alios Hebraeos expositores: huiusque vestigijs insistentes Clarius, Vatablus, Hector Pintus, atque alij sentiant; legenda, videlicet Hebraea, sic: Calamus sex cubitorum in cubito & palmo, hoc est,

quorum singuli cubitum continent vulgi, & insuper palmum. idque confirmari putant ex illo, eiusdem Prophetiae testimonio: *Istae autem mensurae altaris, in cubito verissimo, qui habebat cubitum, & palmum.* Verum cum longe diuersa, sit vtriusque loci phrasis, longe alia verba, ut conferenti in his nostris explanationibus constare poterit, non est, opinor, cur alter cum altero confundatur. Perspicuum est enim, ut diximus, cubitum Hebraeorum cum Babylonio collatum, hoc fuisse maiorem palmo, hoc est sexta minoris parte, atque ex huiusmodi cubitis, senos fuisse, in calamo signatos, ut probat modo relatus textus; verum huiusmodi senis cubitis vnum insuper palmum addendum esse probat latina, loci, quem explicamus, lectio: quae tenenda est, reclamantibus quamuis vniuersis Hebraeis. Id quod confirmare non grauabor Illustrissimi pariter, ac doctissimi Cardinalis Bellarmini auctoritate, qui cum, quae de hac re olim scripseram, rector ipse huius nostri Collegij, attentius legisset, haec verba rogatus propria manu scripsit, atque subscripsit, vigesimaquinta Ianuarij millesimi quingentesimi nonagesimi tertij. Videtur mihi satis aperte, colligi ex textu Ezechielis, calamum fuisse sex cubitorum, & vnus palmi; quamuis phrasis Hebraica sit paulo obscurior. Robertus Bellarminus.

Quod si obscurae phrasis, rationem aliquam conijcere licet, ea fortasse non videbitur improbanda, ut vtroque modo, aequè intelligatur: cum vterque sensus verus sit, conueniens ac certus, & nulla ratione alter alteri contrarius. Neque moueatur quisquam, quod videat thalamos portae sex cubitis dimeriri, qui paulo ante calamo dimensi fuerant, perpetuus est enim sacrae Scripturae mos, numeros Cardinales referre, quamuis aliquid eis supersit, aut desit. ut de duobus & septuaginta discipulis à Domino apud Lucam electis videre est. à quo non dissentiant Graeci, ac Syriaci codices, cum multis etiam antiquis interpretibus, septuaginta, scribentibus, ut late probat Maldonatus: idque confirmat Toletus. Ex quo fit, ut interpretes illos, qui sex cubitorum fuisse calamum putant, facile in nostram possumus afferre sententiam, eos Scripturae morem tenuisse, arbitantes, illam partem cubiti, senis cubitis additam subintelligendam putasse, non subtrahendam, aut negandam.

Verum enimvero, quamuis tam firma ratione confirmatum non esset, aliquid praeterea senis illis cubitis perfectis, verissimisque addendum esse; adhuc tamen idem ipsum constare facile posset, ei, qui numeros partium huius aedificij, quos facer textus retulit, simul contulerit. id quod infra suis locis demonstrandum esse confido. Interea tamen, in vniuersum mihi via insinuanda est modo, qua id sit infra dignoscendum. Sunt enim numeri, quibus maximae huius aedificij partes, in area potissimum dimeriuntur, quingentorum, centum, quinquaginta, quinque, & viginti, qui omnes in partes diuiduntur proportionales; vel, quod idem est, in partes diuiduntur, quae aliquoties sumptae hos numeros reddunt: at senarius numerus id non potest praestare; non ergo numerus est calamo aptus. Huius vero rationis pondera non facile ab alio, quam à Mathematico architecto dijudicabuntur. haec vero quae subiungam, facile ab omnibus poterunt perpendi. Caudium portarum metitur angelus decem cubitis, & frontes, siue semicolumnas duobus cubitis,

Ezech. 43. V. 13.

Cardinalis Bellarminus.

PHRASIS
Hebraea,
vtrumque sensum admittit.

Infra V. 12. & 7.

NUMERI
Cardinales referuntur, eorum partes additae subieciuntur.

Maldonatus
ibid.
Tolet. ibid.
notat. x.

QVA RATIONE
probetur ex contextu prophetiae, palmum vnum senis cubitis superaddendum esse.

Ezech. 40. V. 11. & 9. & 7.

DECIPIVNTUR Hebraei, qui additum palmum putant, ut inde teneatur.

Lyranus.

Isidor. Clar. Vatablus.
Hector Pint.

bitis, & thalamos singulis calamis. Cum vero A has omnes simul partes vno numero computat, portarum latitudinem facpius quinque & viginti cubitis definit. Quod si calamus senos tantum haberet cubitos, bis seni duodenis additi, quatuor & viginti redderent, non viginti quinque, vt habet facer textus post pauca explicandus. Statuamus ergo iam semel, illos quinque & viginti cubitos quaternis calamis fuisse dimensos, quorum singuli, praeter senos cubitos, quartam contineant cubiti partem, hoc est sex digitos; eam vero palmi nomine indicatam fuisse à Propheta, quod nulla fuisset mensura Hebraeis, huic magis proxima. Quae omnia cum suis locis confirmanda sint, haec praelibasse sufficiat; nam, ratio, quae à nobis reddenda est, cur huiusmodi mensuram angelus usurpauerit, & quanta, quamque admiranda proportionum varietas, & pulchritudo ex hoc calami vsu, huic aedificio promanarit, tunc opportunius explicabitur, cum de ipso aedificio agemus.

CALAMVS ex cubitis constat, & quattuor cubiti parte; hoc est senis digitis; palmo, ac semis.

PERIBOLIC LATITVDO, ET ALTITVDO.

Cap. XIII.

Dixi lib. 1.
huius partis
cap. 7.

E mensus est latitudinem aedificij calamo vno, altitudinem quoque calamo vno. Locus hic, vt antea dixi, non modo Beatum Gregorium permouit, vt negaret litteralem sensum, huic subesse visioni; verum alios multos interpretes in eas angustias coniecit, vt rectum intelligentiae callem ingredi minime potuerint. Vniuersa vero difficultatis occasio in vno aedificij nomine sita esse videtur, quo totum templum significari putant, non partem, quapropter eius nomen prius explicandum nobis est, ac res ipsa deinde. In ipso vero huius disputationis exordio referre libuit Richardi verba, quibus ad Sancti Gregorij sententiam respondere poterimus. Scio quidem, inquit, Patres quaedam Scripturarum loca, quae facile possent penetrare, negligenter tamen praeterire, dum inuenisse desiderarent, atque gauderent, quae iuxta litteram stare non possent, vt per hoc saltem conuincerentur homines, allegoriam recipi debere, quam illis adhuc temporibus pauci, & vix voluissent recipere. Sed & monendus est lector, vt huius aedificij vel periboli vestigium perspiciat in vniuersali Ichnographia, cuius ibi nomen indicatur, forma & longitudo calamorum quinque & viginti supra centum; erecti vero periboli forma, hinc atque illinc in vtraque vniuersali orthographia. Et hic quidem peribolus Hebraice dicitur *מגהל* binian. Quam vocem interpretes omnes à verbo *בנה* banah quod est aedificare, deducunt, vt merito à Vulgatae interprete aedificij generali nomine nuncupetur, id quod ab angelo dimensum nunc est. Sed cuiusmodi aedificium hoc fuerit, ipsa voce videtur indica-

QVID AEDIFICIJ nomine intelligendum sit. Ricar. par. 2. Explanation. templi Ezechiel. cap. 10.

BINIAN coniugationes quasi aedificia vocant Hebr. aei.

ri, quae & Chaldaeis fuit in vsu sub eadem notatione, forma, & origine: ita vt Guido Fabritius de hac voce sic scribat: Hoc etiam nomine Hebraei vocant vnam & praecipuam ex tribus orationis partibus, scilicet verbum, quod sit radix, thema, primitiuum fundamentum, & basis, cui tota linguae structura innititur, & superaedificatur. Sed longe diuersam vocis notionem, & veriore fortasse rationem attulit Forsterus, sic scribens: Et grammatici Hebraeorum appellant hac voce coniugationem verborum, eo quod ex modis, temporibus, & personis aedificetur & constet. Itaque aedificium quoddam ex voce significari intelliges, quod varijs partibus inuicem connexis, siue etiam repetitis constet, haud secus quam verbi coniugatio modis, temporibus, personis.

Quod si à voce gradum faciamus ad rem, illud meminisse oportet, quod memini me non semel retulisse: Salomonem videlicet, vastissimam celsissimamque substructionem, ab imis Moriae montis radicibus erexisse, qua aggeres sustinerentur, quibus templi pomocria, & solum dilatatum est. Quae omnia sub nomine Mello, eiusque aedificio relata sunt à sacro historico: perspicuis nominibus à Iosepho. Dici autem non potest, inquit, ac vix etiam oculis credi, quam mirandum fuerit illud exterius tantum: vallibus enim expletis, tam profundis, vt ad prospectum oculi caligarent, & aggesta ad quadringentos cubitos terra, eam vertici montis, in quo templum, extructum est, aequauit: atque hoc modo factum est, vt area sani enim solo templi aequaretur. Hanc vero aream quis non videat, muniendam exterius fuisse, muro, aedificio, aut peribolo, ne obambulantes per eam, in praeceptis ruerent. Praeceptum vtrique Domini erat huiusmodi: Cum aedificaueris domum nouam facies murum telli. Hebraice *מגהל* maghacah peribolum, circumferentiam. Septuaginta *περιβολή* peribolos, circumferentiam. Stephani. to domati su, facies coronam solario, habet Sixtianus codex; Regius vero, domui tuae. ego vero legi posse crederem, domati tuo, ne effundatur sanguis in domo tua, & sis reus, labente alio, & in praeceptis ruente. Quae lex in ipsa legislatoris domo seruanda maxime fuit, tum propter maximam in eam confluentium multitudinem, tum vero maxime propter incredibilem soli celsitudinem, cui vix vlltus solarij altitudo conferenda videtur. Peribolus autem hic vniuersam vndique domum debuit circuire, quippe quam valles celsissimae vndeque cingebant, vt auctor est Iosephus, sic scribens: Pompeius vero à septentrionali templi latere, quod maxime erat oppugnationi obnoxium, admoit milites. erant autem hac quoque parte turres altae & fossa manu facta, praeter profundam vallem, quae templum cingebat, nam etiam versus urbem abrupta.

vt ad prospectum oculi caligarent, & aggesta ad quadringentos cubitos terra, eam vertici montis, in quo templum, extructum est, aequauit: atque hoc modo factum est, vt area sani enim solo templi aequaretur. Hanc vero aream quis non videat, muniendam exterius fuisse, muro, aedificio, aut peribolo, ne obambulantes per eam, in praeceptis ruerent. Praeceptum vtrique Domini erat huiusmodi: Cum aedificaueris domum nouam facies murum telli. Hebraice *מגהל* maghacah peribolum, circumferentiam. Septuaginta *περιβολή* peribolos, circumferentiam. Stephani. to domati su, facies coronam solario, habet Sixtianus codex; Regius vero, domui tuae. ego vero legi posse crederem, domati tuo, ne effundatur sanguis in domo tua, & sis reus, labente alio, & in praeceptis ruente. Quae lex in ipsa legislatoris domo seruanda maxime fuit, tum propter maximam in eam confluentium multitudinem, tum vero maxime propter incredibilem soli celsitudinem, cui vix vlltus solarij altitudo conferenda videtur. Peribolus autem hic vniuersam vndique domum debuit circuire, quippe quam valles celsissimae vndeque cingebant, vt auctor est Iosephus, sic scribens: Pompeius vero à septentrionali templi latere, quod maxime erat oppugnationi obnoxium, admoit milites. erant autem hac quoque parte turres altae & fossa manu facta, praeter profundam vallem, quae templum cingebat, nam etiam versus urbem abrupta.

ERANT omnia, sublato ponte, qua parte Pompeius erat cum suo contubernio. Ille igitur murus, qui iuxta Domini praeceptum laxatam templi aream, & super praeruptis fossis erectam extrinsecus cingebat, principio relatus à Propheta fuit, nunc calamo dimensus ab angelo, qui quidem murus, quod vniuersam templi aream circumdaret *περιβολή* peribolos, ambitus, vallum, septum dicitur à Septuaginta interpretibus paulo ante. quod vero reliquis omnibus muris inferior est, eosque munit haud secus quam urbis alicuius murum solet *περιβολή* peribolos, ambitus, vallum, septum dicitur à Septuaginta interpretibus paulo ante. quod vero reliquis omnibus muris inferior est, eosque munit haud secus quam urbis alicuius murum solet

ERANT omnia, sublato ponte, qua parte Pompeius erat cum suo contubernio. Ille igitur murus, qui iuxta Domini praeceptum laxatam templi aream, & super praeruptis fossis erectam extrinsecus cingebat, principio relatus à Propheta fuit, nunc calamo dimensus ab angelo, qui quidem murus, quod vniuersam templi aream circumdaret *περιβολή* peribolos, ambitus, vallum, septum dicitur à Septuaginta interpretibus paulo ante. quod vero reliquis omnibus muris inferior est, eosque munit haud secus quam urbis alicuius murum solet

ERANT omnia, sublato ponte, qua parte Pompeius erat cum suo contubernio. Ille igitur murus, qui iuxta Domini praeceptum laxatam templi aream, & super praeruptis fossis erectam extrinsecus cingebat, principio relatus à Propheta fuit, nunc calamo dimensus ab angelo, qui quidem murus, quod vniuersam templi aream circumdaret *περιβολή* peribolos, ambitus, vallum, septum dicitur à Septuaginta interpretibus paulo ante. quod vero reliquis omnibus muris inferior est, eosque munit haud secus quam urbis alicuius murum solet

ERANT omnia, sublato ponte, qua parte Pompeius erat cum suo contubernio. Ille igitur murus, qui iuxta Domini praeceptum laxatam templi aream, & super praeruptis fossis erectam extrinsecus cingebat, principio relatus à Propheta fuit, nunc calamo dimensus ab angelo, qui quidem murus, quod vniuersam templi aream circumdaret *περιβολή* peribolos, ambitus, vallum, septum dicitur à Septuaginta interpretibus paulo ante. quod vero reliquis omnibus muris inferior est, eosque munit haud secus quam urbis alicuius murum solet

ERANT omnia, sublato ponte, qua parte Pompeius erat cum suo contubernio. Ille igitur murus, qui iuxta Domini praeceptum laxatam templi aream, & super praeruptis fossis erectam extrinsecus cingebat, principio relatus à Propheta fuit, nunc calamo dimensus ab angelo, qui quidem murus, quod vniuersam templi aream circumdaret *περιβολή* peribolos, ambitus, vallum, septum dicitur à Septuaginta interpretibus paulo ante. quod vero reliquis omnibus muris inferior est, eosque munit haud secus quam urbis alicuius murum solet

ERANT omnia, sublato ponte, qua parte Pompeius erat cum suo contubernio. Ille igitur murus, qui iuxta Domini praeceptum laxatam templi aream, & super praeruptis fossis erectam extrinsecus cingebat, principio relatus à Propheta fuit, nunc calamo dimensus ab angelo, qui quidem murus, quod vniuersam templi aream circumdaret *περιβολή* peribolos, ambitus, vallum, septum dicitur à Septuaginta interpretibus paulo ante. quod vero reliquis omnibus muris inferior est, eosque munit haud secus quam urbis alicuius murum solet

ERANT omnia, sublato ponte, qua parte Pompeius erat cum suo contubernio. Ille igitur murus, qui iuxta Domini praeceptum laxatam templi aream, & super praeruptis fossis erectam extrinsecus cingebat, principio relatus à Propheta fuit, nunc calamo dimensus ab angelo, qui quidem murus, quod vniuersam templi aream circumdaret *περιβολή* peribolos, ambitus, vallum, septum dicitur à Septuaginta interpretibus paulo ante. quod vero reliquis omnibus muris inferior est, eosque munit haud secus quam urbis alicuius murum solet

ERANT omnia, sublato ponte, qua parte Pompeius erat cum suo contubernio. Ille igitur murus, qui iuxta Domini praeceptum laxatam templi aream, & super praeruptis fossis erectam extrinsecus cingebat, principio relatus à Propheta fuit, nunc calamo dimensus ab angelo, qui quidem murus, quod vniuersam templi aream circumdaret *περιβολή* peribolos, ambitus, vallum, septum dicitur à Septuaginta interpretibus paulo ante. quod vero reliquis omnibus muris inferior est, eosque munit haud secus quam urbis alicuius murum solet

Guido Fabritius in Dictionario Syrochaldaico apparatus biblicae Regiae.

Forsterus in Dictionario.

Retuli lib. 2. Isagog. huius part. cap. 10.

Ioseph. 8. inquit. cap. 10.

PERIBOLVS hic necessarium fuit circa templum extruendus. Deuter. 22. v. 8.

CELSISSIMAE valles templum vndeque cingebant.

VARIAE huius periboli nomina explicantur.

que cancellis colligatis constat, haud secus quam A
varijs vocum inflexionibus verborum coniuga-
tiones. ideo ab Hebraeis *בין* binian dicitur, qua
voce coniugationes vocant. Quod vero huius
periboli mentionem fecerit prius, confirmari po-
test Rabbi testimonio, qui paulo superius, cum
montem excelsum quasi aedificium ciuitatis, ipse in-
terpretatur quasi *בין* binian, concatenationem, pe-
ribolum, vel antemurale ciuitatis ab Austro. Quae
forte causa fuit, propter quam à Beato Hierony-
mo hic *בין* binian dicatur aedificium: nisi malis
propterea sic dici, quod pluribus constet parti-
bus, ordine ac certa ratione dispositis. ac ne quis
forte arbitraretur, hoc loco vniuersi aedificij al-
titudinem calamo definiri, ipse in commentarijs
quid aedificij nomine significare voluisset, ex-
pressit, sic scribens: Hoc igitur calamo mensus
est latitudinem, & altitudinem muri: & vtrum-
que, hoc est latitudo, & altitudo, vno fuere ca-
lamo, hoc est senis cubitis, & palmo vno. Haec
Sanctus Hieronymus. Huiusmodi peribolum.
Hispani dicimus antepedio, eadem ferme ratione
Itali parapetto, Latini loricam.

S. Hieron.

Porro quod ad huius attinet periboli mensu-
ras latitudinem eius Rabbi Salomon grossitiem.
muri dici arbitrat, & merito: Septuaginta ve-
ro interpretes, in Complutensi, ac in Regio Co-
dice: Et mensus est antemurale, inquit, lati-
tudinem aequalem calamo, & aequalem cala-
mo longitudinem, & aequalem calamo altitudi-
nem, quae sane longitudinis in muro dimensio
ab altitudine distincta, superuacanea videri pos-
set ei, qui huius periboli formam in nostris de-
scriptionibus non perpenderit, Ijs vero perspe-
ctis, vniuersus hic peribolus quadratis aris con-
stare cognoscetur, quarum longitudo, latitudo,
& altitudo aequalis est calamo. Quae quidem
dimensiones quoniam non temere in perfectissi-
mo aedificio desumuntur, sed ex vi proportionis
reli quarum omnium partium, iterum explicandae
sunt: pariterque ostendendum est, longitudinem,
ac latitudinem stylobate in proiecturis, calamo
metiri, atque alia huc pertinentia non pauca. Me-
minit praeterea huius periboli historia Macha-
bacorum: de Romanis enim gratiam referre Si-
moni cupientibus sic scribitur: *Et statuerunt ei
libertatem, & descripserunt in tabulis aereis, &
posuerunt in titulis in monte Sion.* Aprissi-
me conuertit, in titulis, ea enim propria est vo-
cis notio, quam alias à me explicatam fuisse me-
mini. Montis vero Sion nomine templum ipsum
intelligi, hac potissimum Machabaeorum histo-
ria, non contemnendis exemplis alibi confir-
mamur.

PERIBOLI
forma cubitis
constans ar-
lis.

1. Mach. 14.
§. 26.

Alibi tomo
3. appar. par.
a. lib. 1. c. 16.

PERIBOLVS
sanctorum
quis, & quare
sic dictus.

Ioseph. 6. bel.
li cap. 6.

RABBINO-
rum signum
de muro tem-
plis refelluntur.

Titulos vero hos aras esse, siue stylobatas hu-
ius periboli, perspectum esse poterit ei, qui se-
quentia eiusdem historiae verba, quae de Rege
Demetrio, Sacerdotum, atque Regia insignia Si-
moni decernenti sic habent: *Et scripturam istam
dixerunt ponere in tabulis aereis, & ponere eas
in peribolo sanctorum in loco celebri.* Quibus ver-
bis nulla possent exoptari clariora, aut magis ex-
pressa: peribolus enim hic sanctorum dicitur,
quippe qui sanctos, hoc est, mandos admit-
tat, reliquos excludat: cui similis est ille alter
dicendi modus, quo legem castimoniae prae-
monuisse dicitur à Iosepho. Hic vero monen-
dus est lector ne moneatur Rabbiorum fig-
mentis, quae ex maxima rerum ignorance

procedunt. Omnes muri, inquit, qui erant
ibi, erant excelsi, praeter murum Orienta-
lem, quoniam Sacerdos exurens vaccam ru-
fam stabat in monte vntionis, quem nos dici-
mus oliuarum, & intendebat deuote, & videbat
contra portam ipsius templi in hora aspersio-
nis sanguinis: quod si murus Orientalis, qui erat in
monte domus, fuisset altus, non potuisset vide-
re portam templi, quoniam murus stetit ante
illum. Hoc autem quod ipse dicit, praeter mu-
rum Orientalem, dicit de muro montis domus,
qui exterior est. Ascendentes autem de captiui-
tate fecerunt aedificium iuxta similitudinem,
quam viderant in aedificio Ezechielis, futuro ex
maiori parte rerum. Et quamuis sensus litteralis
huius scripturae sit, quod omnes muri erant hu-
miles in circuitu, id factum est, quoniam non
comprehendit murum Orientalem, sed tantum
dixit in vniuersum, altitudinem quoque calamo
vno. Haecenus ex Rabbi Dauid Chimchi. Qui
quidem ipso contextu fateri conuincitur, vt ip-
se fatetur, omnem circumquaque murum hunc
extremum aequale altum fuisse calamo vno. exci-
pit autem à contextus mensura, propter suas tra-
ditiones, partem eius Orientalem, quae portis
obijcitur, quia non animaduertit & portam ip-
sam domus vniuersam super hac altitudine ele-
uari, & praeterea partem eam periboli, quam
vult esse humiliorem cancellis ita oclusam fuisse,
vt aecedentium calum impediret, visum tamen
impedire non posset. quae omnia suis locis pluri-
bus explicabuntur. Nec est, opinor, cur in con-
futando Pinti effugio diutius immorer, qui prae-
sentis loci difficultate deterritus, claram & ger-
manam loci intelligentiam esse eam putat, qua
nihil omnino significari contendit: quia vno ca-
lamo longitudinem & latitudinem aedificij di-
mensam fuisse putat, quod angelus vnum tantum
habuerit calamum, nec alium habuerit. Qui qui-
dem animaduertere debuisset, an stare possit eius-
modi interpretatio cum Septuaginta interpre-
tum, magnae auctoritatis, lectione: Et mensus est,
inquit, antemurale latitudinem aequalem
calamo, & altitudinem eius aequalem calamo.
Hanc porro periboli longitudinem, & altitudi-
nem ad mores retulit apte Sanctus Gregorius:
Sed latitudo, inquit, & altitudo aedificij vno
calamo mensuratur, quia videlicet, vnaquae-
que anima, quantum lata fuerit in amore
proximi, tantum & alta erit in cognitione Dei.
Dum enim se per amorem iuxta dilatat, per co-
gnitionem superius exaltat.

Rabbini de
mensuris. &
R. David &
R. Salomo in
comment.

Hector Pin-
tus in Ezech.

S. Greg. homi.
14. in Ezech.

A T R I V M

GENTIVM QVARE NON

dimetiatur ab Angelo.

Cap. XIII.

B venit ad portam quae respiciebat viam Orientalem. Dimensa periboli latitudine, & altitudine, venit ad portam; quoniam vniuersi periboli longitudinem, post enumeratas omnes interioris domus men-

suras, iterum eductus foras metitur sub finem capitis quadagesimi secundi, vt ibi videbimus.

PORTA, AD *Et venit à priori porta periboli ad portam quae respiciebat viam Orientalem.* Cumque essent portae plurimae, inquit Hieronymus, noluit per alias intrare portas, sed per eam quae respiciebat ad Orientalem plagam. Richardus vero: alia est, inquit, porta ad quam venit, alia porta de qua venit, in qua & prius stetit. Sed luce clarius constat, portam, ad quam veniebat, esse atrij exterioris, non atrij interioris: hoc enim sequentia tam aperte indicant, vt nostra probatione non egeant. Qua tamen attestazione non obstante, adhuc probare contendit Richardus, Prophetam ab exteriori porta ad interiori fuisse deductum, quoniam ascendisse dicitur per gradus eius, cum contra, egredienti descendendum fuisset, non ascendendum. deinde confirmat, non ab alia aliqua atrij exterioris ad hanc Orientalem venisse, cum singulas ordine postea metiatur, ac tandem: Pater ergo, inquit, quod extimi muri haec porta fuerit, in quo primum stetit, de quo muro dicitur: *Ecce murus forissecus in circuitu domus vndique.* Illud porro, quod initio probandum assumpserat, plane perspectum est, vt dixerat, ipso contextu: nam, post exactas portae interiores mensuras, eductum se esse dicit ad atrium exterius, vbi dimensa fuit Orientalis area, à facie huius portae, ad faciem vsque, vel frontem portae atrij interioris centum cubitis. Id quod singulis propemodum atriorum, & portarum dimensionibus confirmari facile poterit. Verum si in praedicta vniuersali Ichnographia portam spectemus periboli Aquilonaris, & portam atrij exterioris, ad quam venit, hanc ab illa longe distare comperiemus, interiacente nimirum latissima primum via, muro, porticu, & atrio gentium, hoc est area subdiali atrij gentium, quod, quare ab angelo factum sit, inquirendum est, priusquam ipsum angelum dimetientem subsequamur.

CVR ANGE-
lus atrium
gentium non
metiatur.
*Apoc. 11.
v. 2.*

*Victorin. bi-
bliotheca
sanct. to. 1.*

Huius vero rei nullam aliam rationem excogitari posse arbitratus sum, quam si ab angelo idem nunc obseruari intelligamus, quod ab Angelo Ioanni Apostolo, & Euangelistae, dato calamo, vt metiretur templum, & altare, & adorantes in eo, iniunctum fuit: *Atrium autem quod est foris templum ejce foras, & ne metiaris illud: quoniam datum est gentibus.* Atrium autem dicitur Graece, quam vocem sic exponit Victorinus Pitaboniensis Episcopus, & martyr: Aula, atrium, dicitur vacua inter parietes area. Et nos quidem hoc ipsum Domini praeceptum à sacris historicis ita obseruatum fuisse probauimus, vt

A atrij gentium vix vna reperiatur mensura, quo fit, vt reliquas partem ex collatione aliarum templi partium; partim vero ex Iosephi testimonijs indagare compellamur. ex quibus tamen facile probari posse confidimus.

Quod vero ad causam attinet, propter quam, & à Domino praeceptum id sit, & ab Angelis atque Prophetis obseruatum, cum ea expressa sit allato Apocalypsis testimonio, nihil erit de ea, ambigendum, quoniam datum est, inquit gentibus. Illud vero non vsquequaque inter Doctores constat, quam ratione conueniat, dari atrium gentibus, & non dimetiri. Andreas Caesariensis Episcopus duplicem huius rei causam longe diuersam, ne dicam aduersam, attulit. Aduerte autem, inquit, non deesse, qui, per Dei templum, vetus testamentum intelligant; per aulam autem exterioriorem, nouum, propter innumeram illorum multitudinem, qui salutem in eo adipiscuntur. Nos autem arbitramur, Dei viuientis templum Ecclesiam appellari, in qua rationales hostiae Deo offeruntur; atrium autem exterius, gentium, & infidelium Iudaeorum Synagogam, vt propter infidelitatem, qua obstricta tenetur, quae ab angelo mensuretur, indignam.

Haecenus Andreas. Cuius quidem sententia, quod ad locum attinet Apocalypsis, amplectenda videtur, tum propter plures Doctores sacros, qui eam tuerentur; tum quod contextui, & sequentibus verbis magis videatur conueniens. At vero si locus hic Ezechielis quem interpretamur, atque alij, quibus atrij gentium mensura supprimitur, attentius perpendantur, haud incongruus esse videbitur prior sensus; est enim aptus atque conueniens. Saepe enim à nobis confirmatum est, templo vniuerso, Ecclesiam Christi significari, singulis illius partibus, huius gradus, ordinem, dignitatem; Ecclesiam videlicet, quae Iudaeis constat, atque gentilibus. Et Paulus quidem Iudaeos à Iudaeis se iungit, à Graecis, Graecos. *Iudaei, inquit, signa petunt, & Graeci sapientiam quaerunt.* Nos autem praedicamus

Christum crucifixum: Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis autem vocatis Iudaeis atque Graecis Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam. Vides, opinor, quantum distent ipsa Christi cognitione, & aestimatione vocati Iudaei, & Graeci, hoc est in vnitatem fidei conuenientes, ab ijs qui vocati non sunt, & à fide sunt longe semoti: quare si hi cum illis conferantur, merito extra templum dicuntur esse, & foras eijciendi, quippe quos diuina vocatio in templum non admisit: sed hi ad atria templi non spectant, neque Deum, quem non norunt, orare veniunt in templum; cuius ipsum atrium gentium, domus Dei, ac domus orationis vocatur à Christo,

Ecce domus orationis vocatur à Christo, cum indigne tulit, vt dixi, in atrio gentium exerceri negotia. Quare, si ipsos adhuc vocatos ad fidem Iudaeos, & gentiles, velut atria templi inter se conferamus, atrium vtique Israelis atque Leuiticum, calamo, ne dicam palmo, dimetiri poterit, prae paucitate venientium ad ea; at atrium gentium prae multitudine confluentium in illud, nulla poterit mensura comprehendi.

Hoc idem mysterium consimili plane argumento indicare voluisse videtur Zacharias Propheta, quod dum exponit, pariter ostendit, vt angeli ab angelis illuminentur, ab illuminatis angelis prophetae: quod fuscè persequitur Dionysius Areopagita. Sic enim habet Zacharias: *Et*

A T R I I
gentium via
mensura reperi-
tur in sacris
historijs, reli-
quae discursu,
aut Iosephi te-
stimonijs ex-
quirendae.

*Andreas c.
29. comment.
in Apocal.*

A T R I V M
gentium, infidelium Synagogam.

V N I V E R-
sum templum
Ecclesiam re-
praesentat Iu-
daeis constan-
tem atque gen-
tilibus in
Christum cre-
dentibus.

N O N D I-
metiri atrium
gentium innum-
erant multi-
tudinem indi-
cat, in Eccle-
siam confluen-
tium.

*Marci 11. v.
17.*

A B A N G E-
lis illuminan-
tur angeli, à
illuminatis
angelis prophetae.
*S. Dionys. lib.
de caelesti
hierarch. c. 8.*

Et

Zachar. 2. v. 1. Et leuauit oculos meos, & vidi, & ecce vir, & in manu eius funiculus mensurorum; & dixi, quo tu vadis; & dixit ad me, ut metiar Ierusalem, & videam quanta sit latitudo eius, & quanta longitudo eius. Quibus verbis paucos futuros Hierosolymae incolos indicari, ante mille ducentos & eo magis annos putauit Philastrius, sic scribens:

Philastri. E. Est haec res quae cum audit in Zacharia Propheta de funiculo agrimensorio, de quo & David, forte, Ezechiel, scribendum, non David, elixerat, quod angelus tenens, ibat mensurare Ierusalem, aestimat secundum litteram ita dixisse Scripturam, cum non Ierusalem meriti, quae tradi debet hostibus, sed credentium recte atque paucorum perfecte lectio, electio substituenda esset, ut facilis sit intelligentia loci, nunciabatur per angelum futura, ut dictum est: multi vocati, pauci electi, Ierusalem ergo in funiculo agri mensorio mensurabatur, id est, & ante sub paucis, & post fidem Christi paucorum Catholicae fidei gignendo electio praedicabatur in saeculo. Quod & Apostolus ait, *Oportet haereticos esse*. Haec est Philastrii Brixien. lib. de Heresibus. c. 100.

Matt. 22. v. 14. Multi vocati, pauci electi. Ierusalem ergo in funiculo agri mensorio mensurabatur, id est, & ante sub paucis, & post fidem Christi paucorum Catholicae fidei gignendo electio praedicabatur in saeculo. Quod & Apostolus ait, *Oportet haereticos esse*. Haec est Philastrii Brixien. lib. de Heresibus. c. 100.

1. Cor. 11. v. 19. QVAE DIMERIUNTUR, aut numerantur, parua; maxima, quae excedunt numero aut mensura. **Psal. 38. v. 7.**

Tob. 11. v. 3. & 9. *caelo est, & quid facies? profundior inferno, & unde cognoscet longior terra mensura eius, & latior mari.* Mensura maior esse solet ijs, quae dimetiuntur, quippe quae saepius repetita, eius rei quae dimeritur denotet magnitudinem. Sensus igitur loci hic esse poterit: Deus Optimus immensus est, quique omnem superat etiam infinitam, ut ita dicam, mensuram: quod si, qua velit uti mensura ad res dignoscendas, aut diiudicandas; eiusmodi mensura longitudine terram, latitudine mare ipsum excedet: cum tamen haec hominibus immensa pene videatur, & quae nullus hominum aut mensus est, aut metiri possit. Septuaginta interpretes haec omnia ad Dei opera exaltanda rerulerunt. Sublimae est caelum, & quid facies? profundiora autem ijs quae in inferno, quid nescis? nonne longiora quam mensura terrae, quae parua utique est, si quidem habet suam mensuram, Didymus haec sic exponit: Ista haec omnia referuntur, ut intelligatur, certum quendam esse modum humanae scientiae, nec eam posse ad Dei iudicia accedere. Eni, inquit, caelum adest, & inferni profunditas, & terrae longitudo, & maris latitudo, de his dic aliquid, si potes. Illud etiam tacitus fortasse indicat: quamuis de caelo, de terra, de mari dicere aliquis conatus sit, ea nihilo minus, quae ultra sunt, ignoraturum.

Didymus in catena Comitol. Quod vero ad alteram partem in oppositum spectat, vel vnus e multis satis esse poterit locus, qui facile probet, numerum, aut pondus negari, ut magnitudo denotetur, & multitudo: in libro Paralipomenon; ubi cum David impensas domus Domini praeparasse se diceret, *Centum millia talenta auri, argenti vero mille millia talentorum*, haec subdit: *aeris vero & ferri non est pondus, vincitur enim numerus magnitudine.*

1. Paral. 22. v. 14. Verum quod ad hanc propositionis partem attinet, non est, opinor, cur in ea explicanda diutius immoretur, cum ipsa Zachariae Prophetae verba aperte declarent, absque muris, hoc est, sine vlla longitudinis, aut latitudinis mensura habitandam esse Hierosolymam, prae multitudine habitantium in ea. Prophetae verba sunt haec: *Et ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, & angelus alius egrediebatur in occursum eius: & dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum istum, dicens: Absque muro habitabitur Ierusalem, prae multitudine hominum & iumentorum in medio eius. Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis.* Kimchius locum hunc sic explicat: Iubet ergo, conceptis in hanc formam verbis eum alloqui: fore nimirum, ut quamuis iam pridem angelum, certa quadam mensura, tam longitudinem, tum latitudinem vrbis Hierosolymitanae describentem aspexerit, ea tamen vicatim habitetur, nec vllis includatur moenijs: id est, ut multi foris extra urbem illam habitent, quibus capiendis vrbis ipsa nequaquam suffectura videbitur. Et quamuis iam longius multa, latiusque pateat, quam prioris ambitus ratione, multi tamen foris extra eandem in vicis commoraturi sunt, quibus nec moenia, nec valvae, nec alia vlla repagula adfint: idque adeo magna etiam cum animi fiducia, nullo prorsus aliunde impendente metu: *Nam Ego ero ei, dicit Dominus, murus ignis.* Haec est Rabbinum sententia, quam paulo ante dixerat ad Messiae tempora referendam esse, haud secus quam illa, quae Ezechieli visenda proposita tum temporis fuerant, cum Angelus longitudinem, latitudinemque vrbis Hierosolymitanae mesureretur. Est autem fere eadem Doctorum Ecclesiae sententia, nouam Hierosolymam muro carituram, eo, inquam, qui definit loca, aut vrbis capacitatem, quae propterea Ecclesia dicitur Catholica, hoc est toto orbe diffusa, ut exponit Sanctus Augustinus: quia diuersorum, Haereticorum Ecclesiae ideo Catholicae non dicuntur, quia per loca, atque per suas quaeque

A Verum quod ad hanc propositionis partem attinet, non est, opinor, cur in ea explicanda diutius immoretur, cum ipsa Zachariae Prophetae verba aperte declarent, absque muris, hoc est, sine vlla longitudinis, aut latitudinis mensura habitandam esse Hierosolymam, prae multitudine habitantium in ea. Prophetae verba sunt haec: *Et ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, & angelus alius egrediebatur in occursum eius: & dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum istum, dicens: Absque muro habitabitur Ierusalem, prae multitudine hominum & iumentorum in medio eius. Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis.* Kimchius locum hunc sic explicat: Iubet ergo, conceptis in hanc formam verbis eum alloqui: fore nimirum, ut quamuis iam pridem angelum, certa quadam mensura, tam longitudinem, tum latitudinem vrbis Hierosolymitanae describentem aspexerit, ea tamen vicatim habitetur, nec vllis includatur moenijs: id est, ut multi foris extra urbem illam habitent, quibus capiendis vrbis ipsa nequaquam suffectura videbitur. Et quamuis iam longius multa, latiusque pateat, quam prioris ambitus ratione, multi tamen foris extra eandem in vicis commoraturi sunt, quibus nec moenia, nec valvae, nec alia vlla repagula adfint: idque adeo magna etiam cum animi fiducia, nullo prorsus aliunde impendente metu: *Nam Ego ero ei, dicit Dominus, murus ignis.* Haec est Rabbinum sententia, quam paulo ante dixerat ad Messiae tempora referendam esse, haud secus quam illa, quae Ezechieli visenda proposita tum temporis fuerant, cum Angelus longitudinem, latitudinemque vrbis Hierosolymitanae mesureretur. Est autem fere eadem Doctorum Ecclesiae sententia, nouam Hierosolymam muro carituram, eo, inquam, qui definit loca, aut vrbis capacitatem, quae propterea Ecclesia dicitur Catholica, hoc est toto orbe diffusa, ut exponit Sanctus Augustinus: quia diuersorum, Haereticorum Ecclesiae ideo Catholicae non dicuntur, quia per loca, atque per suas quaeque

C Nam Ego ero ei, dicit Dominus, murus ignis. Haec est Rabbinum sententia, quam paulo ante dixerat ad Messiae tempora referendam esse, haud secus quam illa, quae Ezechieli visenda proposita tum temporis fuerant, cum Angelus longitudinem, latitudinemque vrbis Hierosolymitanae mesureretur. Est autem fere eadem Doctorum Ecclesiae sententia, nouam Hierosolymam muro carituram, eo, inquam, qui definit loca, aut vrbis capacitatem, quae propterea Ecclesia dicitur Catholica, hoc est toto orbe diffusa, ut exponit Sanctus Augustinus: quia diuersorum, Haereticorum Ecclesiae ideo Catholicae non dicuntur, quia per loca, atque per suas quaeque

D prouincias continentur; haec vero a Solis ortu usque ad occasum vnius fidei splendore diffunditur. Haec Sanctus Augustinus. Illa vero hominum & iumentorum commemoratio, incolarum vrbis multitudinem denotat, siue, Iudaeorum, ratione, iuxta legis praescripta viuentium, & gentium, pecudum, aut iumentorum more sine ratione degentium, ut ait Hieronymus, siue, hominum, eorum qui scientia pollent Scripturarum; & iumentorum, eorum, qui in simplicitate credunt, de quibus locutus fuisse videtur psalmus *Homines*, inquit, & iumenta saluabis Domine, siue etiam hominum, id est, iustorum, qui nimirum ratione vtuntur, ac laude digni sunt, & honore hominum; & iumentorum, id est, iniquorum, de quibus in Psalmo: *Et homo cum in honore esset rationalis & intelligentis, non intellexit, ratione non est usus, immo potius abusus, comparatus est iumentis, & similis factus est illis.* His enim omnibus aditum patefacit Ecclesia; si tamen fide huic aedificio apti reddantur. Quocirca modus ille, quem secutus est Rabbinus inueniens vicatim habitandam urbem, prae multitudine eorum, qui extra pomeria vrbis habitaturi essent, haud satis videtur conueniens textui, qui homines pariter ac iumenta dicit habituros in medio eius, qua dicendi ratione significare videtur, hos omnes, ciues futuros huius vrbis, qui &

E honore hominum; & iumentorum, id est, iniquorum, de quibus in Psalmo: *Et homo cum in honore esset rationalis & intelligentis, non intellexit, ratione non est usus, immo potius abusus, comparatus est iumentis, & similis factus est illis.* His enim omnibus aditum patefacit Ecclesia; si tamen fide huic aedificio apti reddantur. Quocirca modus ille, quem secutus est Rabbinus inueniens vicatim habitandam urbem, prae multitudine eorum, qui extra pomeria vrbis habitaturi essent, haud satis videtur conueniens textui, qui homines pariter ac iumenta dicit habituros in medio eius, qua dicendi ratione significare videtur, hos omnes, ciues futuros huius vrbis, qui &

Zachar. 2. v. 3-4 & 5. SINE MVris habitatur Hierosolyma.

Rabbi David. Kimch. in commentar.

ECCLESIA quare dicatur Catholica.

S. Augustin. ser. 131. de tempore.

HOMINES & iumenta, **S. Hieron.**

Psal. 35. v. 7.

Psal. 47. v. 13.

DE GRADVVM

PRIMAE PORTAE

Orientalis, usu, numero,
mensura.

Cap. XV.

E ascendit per gradus eius. Gradus in porta ascenden- di excelsiorem fuisse demon- strant aream atrij Israelis area atrij gentium: quod montis accliuas postulare videba- tur, sed & multo magis loco- rum dignitas, quae ipsa soli celsitudine indica- batur: atque adeo Israelis atrium vniuersum ex- celsius erat atrio gentium; atrio Israelis atrium. Sacerdotum, super quo ascendebat solum Do- mus Dei. Non enim parum dignitati basilicae, aut templi conducit, si à reliquo vrbis pauimen- to emineat. Quod animaduertentes antiqui ar- chitecti, ante idolorum templa gradus perpetuo excitabant, vt videre est apud Vitruuium, qui tamquam quid templo necessarium non eos con- stitui praecepit, sed tantum graduum mensuras definiuit. Quo sane consilio non modo dignita- ti prouisum esse videtur, verum etiam maxima, ex parte, firmitati: cum quod non raro vrbis so- lum, domorum ruinis, & instauratione augeatur, exuberet; tum quod ipsa templi fundamenta, maximo pondere pressa subsidant, nonnumquam etiam terrae motu concussa descendant, atque findantur. Cuius rei exemplum vltra quam credi possit exaggeratum legimus apud Iosephum: & Ioseph. 6. belli oculis quotidie hic cernimus in Phanthéone ce- leberrimo firmissimoque antiquitatis monumen- to, ad quod tot gradibus hodie descenditur, quot olim, vt aiunt, ascendebatur. Cui sane incommo- do exaggerato templi solo prouisum est, quod gradibus conscensis in ianua sit superandum.

PAVIMEN-
ti sublimitas
loci denotat
dignitatem.

Vitruu. lib.
3. c. 2. § 3.

Ioseph. 6. belli
cap. 6.

GRADVVM
numerus.
Rabbi David
Kim. in com-
ment.
R. Salomo.

GRADV
duodecim
atrio mulie-
rum in post-
iore templo
non in prior.

Richard. p.
2. explanat.
templi Ego.

qui & dignitate, & priuilegijs, & immunitatibus A
vrbis gaudebunt, ac ciues vere censebuntur.

Leuitic. 18. Sic in Leuitico: *Peribit*, inquit anima, de
medio populi sui. hoc est, tolletur è medio, no-
menque eius delebitur è libro; in quem ciuium,
nomina referuntur, vt amplius non dicantur ij,
qui fide carent, Christi. qui quamuis ad Eccle-
siam non pertineant, ei nihilominus vtilis sunt,
& quodammodo necessarij. Haec enim Ecclesia

S. August. lib. Catholica, inquit Augustinus, per totum orbem
de vera reli- valide, lateque diffusa, omnibus errantibus vti-
gione cap. 6. tur ad profectus suos, & ad eorum correctionem
cum euigilare voluerint. Vtitur enim gentibus
ad materiam operationis suae: haereticis, ad pro-
bationem doctrinae suae: schismaticis, ad docu-
mentum stabilitatis suae: Iudaeis ad comparatio-
nem pulchritudinis suae. Alios ergo inuitat, alios
excludit &c. His igitur sic statutis facile collige-
mus, atrium gentium non dimensum fuisse, quam-
uis ad templum Dei spectaret, quo multitudo gen-
tium ad Christum conuersarum indicaretur: Isra-
elis vero atrium mensura definiri, quia quamuis
multi ex eis in Christum crediderint, tamen, fa-
cta cum reliquis collatione, paucissimi sunt: ideo-
que atrium Israelis vndique dimetitur: gentium
atrium mensura certa non definitur. Qua ratio-
ne locum Isaiae exponit Sanctus Hieronymus,
quo Christum alloqui putat, ac dicere: *Multiplicasti gentem*, hoc est, replesti omnes gentes
notitia tui, sed non magnificasti laetitiam. Iuxta
quod Apostolus moerorem sibi dicit esse perpetuum pro fratribus suis, qui sunt Israelitae. Ve-
rum haec alterius indaginis sunt, quapropter
pauca praelibasse sufficiat, quibus rationem red-
deremus, ob quam angelus nihil de gentium
atrio dimetiens, ad portam, venerit atrij Israelis,
quae respiciebat viam Orientalem. Cur autem
ad hanc prius venerit, cum, sicut dictum est, per
Aquilonarem periboli portam ingressus, propin-
quior fuisset portae Aquilonari: rationem red-
dunt nonnulli, portae Orientalis dignitatem, &
merito. Et si ea Regis porta dicebatur in Paralipomenis, quod per eam Rex ingrederetur, vt infra videbimus; tamen ea dignitatis ratio potissi-
ma censenda est, quod ea tantum cerneretur gra-
tissima sanctuarij facies: facies enim domus, vt ait
noster Propheta, respiciebat ad Orientem. Rabbi-
nique propterea exponunt, ad portam, quae erat
aperta ad viam Orientalem. Sed Rabbi Salomo,
portam putat hic commemorari atrij mulierum,
quod atrium tota hac narratione exterius dici
arbitratur, quoniam erat ante atrium Israel. Ve-
rum, cum vnus tantum atrij Israelis mentio fiat
in his descriptionibus, nullus superest locus atrio
mulierum, quod posterioribus saeculis, muro in-
teriecto, diuisum est à communi hominum, &
mulierum Israelis atrio.

ATRIUM
gentium ad
templum per-
tinent non di-
metiri, quo
multitudo
gentium de-
notetur.

S. Hieron. su-
per Isaiae, 9.

Roman. 9. §
1. 2. 3. & 4.

AD POR-
tam Orienta-
lem quare
prius venerit.

2. Paral. 9.
§ 18.

Infra Ezech.
47. § 1.

Rab. David.
Rabbi Iona-
thas in com-
ment.

Rabbi Salomo
ibid.

ATRIUM
mulierum non
fuit primum
in templo Sa-
lomonis, sed
post captiui-
tatem.

PAVIMEN-
ta omnia ad
libellam con-
stituenda.

rioris, & septem duae aliae atrij exterioris, ad-
monemur de similibus similia existimare: & id-
circo credimus, eam ad exteriorum similitudi-
nem, septem gradus habere. Haec Richardus. Ego
vero, maxima cura observatum esse, in hoc aedi-
ficio comperio, id quod in omnibus observan-
tibus existimo, vt pavimenta omnia, tum a-
triorum, tum etiam porticum inferiora, & supe-
riora ad libellam constituentur: ita vt nullus om-
nino gradus scandendus, vel descendendus sit in
vniuerso aedificio, praeterquam in scalis, vel in
portis, quae ab vno atrio ducunt in aliud. Nam
praeterquam quod ad venustatem, & ornamen-
torum proportionem, non parum huiusmodi ob-
servatio conducit, ambulantium securitati maxi-
me videtur esse necessaria, ne incauti decident, &
habitantium incommoda dedecori sint archite-
cto, conuitijs, & maledictis aditum apperientia.
Hoc autem praesenti aedificio constitutum fuisse
demonstrat par graduum numerus in singulis atrij
Sacerdotum portis: nam, cum eiusdem sint gradus
altitudinis, aequae libratam fuisse indicant atrij
interioris aream vniuersam, ad quam ascendunt,
necnon aream atrij exterioris, a qua ascendunt,
idemque colligi potest de area atrij gentium, cum
par etiam graduum numerus computetur ab
angelo in binis portis atrij exterioris, Aquilona-
ri, & Meridiana. Quae portarum collatio plane in-
dicat & parem fuisse graduum numerum in porta
Orientali, quae media est inter binas lili: necnon
aequae libratam esse aream atrij gentium, a qua
pares illi septem gradus ascendunt: sicut aequae li-
brata est area atrij exterioris, ad quam ascendunt.

Vitru. lib. 3.
cap. 3.
STYLOBA-
tae, & stereo-
batae.
Daniel Barb.

Iam vero, quoniam ostensuros nos esse pol-
liciti sumus, non vniuersam modo architectan-
di rationem, ex hoc aedificio ab antiquis de-
sumptam fuisse, verum etiam singula praece-
pta: hoc vnum, quod firmitati, & venustati aedi-
ficij maxime conducere posse arbitramur, & in-
colarum commodis, ostendendum est qua ratio-
ne à Vitruvio commendetur. Exstructis autem, in-
quit, fundamentis, ad libramentum stylobatae sunt collocan-
di. Stylobatam dici putat Vitruuius, quasi co-
lumnarum excipientem, aut stereobatam, quod
excipiat onera. Stereobatam idem esse putat Bar-
barus atque stylobatam, cum contra, à Vitruvio
indicari videatur: stereobata enim perpetuus
quidam murus subcolumnis dicitur, qui vulgo
podium vocatur, qui murus vniuersum excipit co-
lumnarum, intercolumniorum, atque murorum
pondus: stylobata vero quadrata illa ara, anti-
quis altaribus persimilis, quae columnam susti-
net, & quae Graece *στυλοβάτης* dicitur, atque adeo
stylobata, quasi columnam sustinens, dicatur.
Stylobatarum vsum sic definit idem Barbarus: vt
aedes à solo subleuentur, dignitatemque ha-
beant, & auctoritatem; eisdem stylobatae non pa-
rum afferant ornamentum. Cumque ratione gradus
in aedis fronte constituti sint, fit vt tanta sit sty-
lobatarum altitudo, quanta & graduum; id
enim gradibus consequi videmur, vt stylobata-
rum perpetua celsitudo gradibus, quasi in partes
diuisa facilius ascendatur. His igitur constitutis,
colligemus stylobatas ad libramentum consti-
tuendos esse; quia nimirum solum, & area infe-
rior aedificij, vrbis solo respondens aequae libran-
da est, quae aequae alta futura est ac stylobata-
rum celsitudo. Ex quo mox fit, vt omnes colum-
narum interiorum, exteriorumque bafes aequae
libratae sint.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

A Qua in re admirandum, ac plane diuinum sese
nobis offert, considerandum in ipso limine, huius
aedificij artificium: quod cum tot, ac tantis, tam-
que diuersis partibus constet, bafes omnes para-
stadium earum, quae ipsum Sanctum sanctorum
exornant, ijs parastadium bafibus, quae extimum
atrij gentium murum cingunt aequae libratas esse,
vt videre est in dissecti templi orthographia vni-
uersali: qua ratione fit, vt antemuralis celsitudo
calami vnius, quae stylobatis columnarum re-
spondet, vniuersa, celsitudini pavimenti ipsius ve-
stibuli, Sancti, & Sancti Sanctorum ex aequo re-
spondeat: quae omnis celsitudo gradibus, vt dixi
superanda erat.

ADMIRAN-
dum huius ae-
dificij artifi-
cium in ba-
sium libratio-
ne.

B Quod si graduum numerum, quem infra pro-
baturi sumus, hic colligamus: septenos portarum
atrij exterioris, octonos portarum atrij interioris,
octonos item ante vestibulum, ac binos tandem
introitus vestibuli, omnes simul efficient quinque
& viginti gradus: qui cum pares sint, & simul al-
ti, vt diximus, calami vnum, singuli gradus
crassi erunt quarta cubiti parte; tot enim quar-
tis cubiti partibus constat calamus, qui sex, vt
vidimus continet cubitos, & quartam insuper cu-
biti partem, vt patet computanti. Quae quidem
graduum crassitudo non magna est, quippe quam
non homines modo conscensuri essent, verum
etiam pecora, vituli, ac reliqua animantia in in-
teriori atrio immolanda.

GRADVVM,
qui in atrijs ac
vestibulo tem-
pli ascendun-
tur, numerus.

7
8
8
2
25

C Quod si quis scire desideret, quam habeat eiuf-
modi graduum altitudo ad aliquam, e nostris
mensuris proportionem, is quaerat in nostra ta-
bula proportionum quarta, proportionem calami
ad quamcumque voluerit, e nostris longitudinum
mensuris: tunc enim quinta & vigesima calami
pars dabit vniuscuiusque gradus altitudinem, in
partibus similibus ijs, quae alteri mensurae affi-
gnantur. Ego vero cum rem attentius expendis-
sem, nulli mensurae propinquorem esse reperi
gradus altitudinem, quam palmo Hispanorum:
cuius inueniendi rationem nunc praescribam.

ALTITVDO
graduum tem-
pli ad nostras
mensuras re-
lata.

Tabula pro-
portionum 4.
in fine secun-
dae partis
Apparatus.

D Quaesita in superiore parte tabulae calami He-
braeorum linea, atque à dextris, palmi Hispano-
rum, vbi huiusmodi lineae sibi inuicem occur-
runt, numerum reperi, indicantem, vt ibi adnota-
uimus, calami Hebraeorum habere ad palmum
Hispanorum eam proportionem, quam numerus
bis millesimus nongentesimus tertius ad nume-
rum centesimum vigesimum. Diuiso ergo nume-
ro calami in partes quinque & viginti, dat nume-
rum centesimum decimum sextum, cum tribus
vigesimalis quintis partibus: qui numerus mox
apparet, quam parum deficiat à numero palmi
Hispanorum. Vitruuius vero gradus constituit
non fore dodrante tenuiores, qui quidem pedis
antiqui dodrans, vt ibidem videri poterit, maior
est palmo Hispanorum: verum, vt dixi, gradus te-
nuiores effecti sunt, quo facilius ab hostijs possent
conscendi. Qua etiam ratione graduum retractiones
maiores multo sunt, quam quae à Vitruvio
definiuntur; quippe qui faciendas censet non mi-
niores, quam sesquipediales, nec maiores quam
bipedales. Nos vero in portis atrij exterioris nul-
lam certam rationem inire potuimus constituen-
darum huiusmodi retractionum, quoniam in area
atrij gentium, extra portam, vt mox videbimus,
gradus constituuntur. At in portis atrij interioris,
cum intra crassitudinem muri, quae vnius est ca-
lami, gradus constituantur octoni, vt ibi videbi-
mus, fit vt calami diuidamus in septenas retra-
ctiones,

Cubitus He-
braeorum.
2903
120
Palmus Hi-
spanorum.
116 1/2
Crassitudo
gradus.

Vitru. lib. 3.
cap. 3.
GRADVS
templi alti, se-
re palmum
Hispanorum.

RETRA-
ctiones gra-
dium quomo-
do constitua-
mus.

1910
31449
Vitruvii re-
tractio.
3840
4492
Ezechielis
retractio.

ationes, quae octonas dant graduum crassitudi-
nes, ut patet computanti in dissecti templi ortho-
graphia. Quod si quis optet huius retractionis ad
antiquam Vitruvii legem exactam rationem, is in
eadem tabula inquirat proportionem, quam ha-
bet latus cubicum amphorae, hoc est pes Roma-
nus antiquus ad calamus Hebraeorum, & duplum
accipiat numerum pedis, & septimam partem nu-
meri calami, & inueniet quam proportionem ha-
beat bipedalis retractio ad hanc nostram, quam
vides in margine. Sed haec subtilius fortasse in-
quiri videbuntur quam par est. Verum ea profe-
cto molesta videri non debent ei, à quo possunt
praetermitti; nos enim vel paucissimis ea scire
cupientibus, deesse non debere censuimus. Illud
tamen omnibus debet esse perspectum, quod dum
Angelus ascendisse dicitur portae gradus, prius-
quam ad portae limen accederet, plane indicat,
gradus ante portam excitatos fuisse, ut in Ichno-
graphia vniuersi templi sunt descripti.

DE LIMINE PORTAE, ET MURI crassitudine. Cap XVI.

Et mensus est limen portae ca-
lamo vno latitudinem, id est,
limen vnum calamo vno in la-
titudine. Hebraea sic ad ver-
bum conuertuntur in Regio
codice: Et mensus est limen
portae calamo vno latitudine.

Totidem pene verbis Chaldaeus paraphrastes
locum interpretatur. Sanctus Hieronymus: li-
men igitur portae, inquit, siue *ἡ ἑξ* thee immo *ἡ ἑξ*
saph, quod Symmachus *ὁ ἑξ* vdon, Aquila &
Theodotio *ἡ ἑξ* prothyron interpretati sunt, D
habeat calamum vnum, hoc est sex cubitos &
palmum in latitudine: pro quo nescio quid vo-
lentes Septuaginta addidere de suo, sex hinc, &
sex inde. His verbis Sanctus Hieronymus varias
huius vocis interpretationes retulit, cum paulo
ante conquestus fuisset, eas nimia vetustate, & li-
brariorum vitio fuisse corruptas. Sed ut à Septua-
ginta interpretibus exordiamur, longe diuersa,
est in singulis fere codicibus eorum lectio. Nam
apud Sanctum Hieronymum sic legimus, ut ipse
retulit: Et mensus est thee sex hinc, & sex inde. In
Complutensi & Regio: Et mensus est thee sex.
In Sixtiano: Aelam portae aequalem calamo: &
thee aequalem calamo longitudine, & aequalem
calamo latitudine. Ego vero hanc omnem lectio-
num diuersitatem duplici ex capite originem
ducere potuisse censeo, & quod multa hoc versu
calamo vno finiantur, & quod eorum, quae di-
metirentur nomina propriam plerumque com-
mutent notionem, ut alienam fortiantur. Ex quo
factum est, ut vocem Hebraicam thee, quam in
thalamum mox conuertit Vulgatus, hic ita ac-
cipiat Hieronymus, ut si à Septuaginta inter-
pretibus usurparetur pro saph, Quod si conie-
cturis uti liceat, potius arbitraretur, liminis mensu-
ram ab ipsis fuisse praetermissam, et eos, ad tha-
lami mensuras mox accessisse, vel, quod verifimi-

S. Hieron.
VARIA SE-
ptuaginta in-
terpretum le-
ctio.

lius est, à librarijs eiusmodi mensuram fuisse reli-
ctam. Quamquam Theodoretus harum vocum
interpretationem afferens, Septuaginta inter-
pretes cum Hebraica lectione concordare voluif-
se videatur: Deinde metiens, inquit, calamo, o-
stendit mihi omnes aedificij mensuras, & eorum,
quae limina vocantur, & superliminarium, & po-
stium. Aelam enim singulari numero postem
vocat; aelamoth vero numero multitudinis po-
stes, & thee rursus, & limen, & super limina-
re, theim vero eadem numero multitudinis. Ita
enim comperi apud Syrum, horum interpreta-
tionem. Haec Theodoretus. Sed quod ad Se-
ptuaginta interpretes spectat, si vocem thee
pro *ἡ ἑξ* saph usurparunt, id quod de suo addidisse
videntur, sex hinc, & sex inde, phrasim utique
Hebraicam exprefferunt, qua limen vnum ca-
lamo vno, & limen vnum calamo vno dicunt.
quod idem est ac si dixissent, limen vnum atque
alterum. Cuius rei quamplurima suppetunt
exempla elegantiae plena. Nam in libris Regum:
mulier Techutis Dauidem Regem sic alloquuta
dicitur: *Ancillae tuae erant duo filij, qui rixati*
sunt aduersum se in agro, nullusque erat qui eos
prohibere posset: & percussit. *האחד את האחד* haechad
& haechad, vnus vnus, alter alterum, & occidit
eum. Et apud Zachariam: *Et assumpsit mihi,*
inquit, duas virgas, *אחד אחד* achad, vnam vocauit deco-
rem, & *אחד אחד* achad, vnam, alteram vocauit suniculum.
Et Iob: *Vna vni* *אחד אחד* echad be echad, vna in
vnam, hoc est, alteri adhaerebit, coniungitur, &
ne spiraculum quidem incedit per eas. Quae om-
nia plane indicant, vnum pro altero usurpari fre-
quenter in sacris litteris, atque adeo Latinam
nostram Vulgatam lectionem non modo verba
singula proprijs verbis respondentia reddidisse
verum etiam ipsam phrasim, si illud, id est, ause-
ras: quod ad emolliendam alienae phrasos aspe-
ritatem additum fuisse videtur, sensusque tunc
erit loci perspicuus. Et mensus est limen portae
calamo vno latitudinem, & limen vnum, hoc est
alterum, calamo vno in latitudine. Limen vnum:
interlinearis: est enim, inquit, aliud. Lyranus, li-
men portae secundum spissitudinem portae: in-
terpretatur. Tamen, inquit, in Hebraeo sic habe-
tur: Et mensus est postem portae, & dicitur po-
stis ostij pars muri ascendens sursum secundum
latitudinem ostij ex vna parte, cuius latitudo est
secundum spissitudinem muri, sicut & liminis: il-
lud vero, id est, positum esse putat pro, & in quo
rem ipsam assequutus videtur, à qua aberrauit
omnino, dum litteram esse corruptam astruit,
cum, ut alias ostendimus, Hebraica coniunctio
וּ, &, significet, atque id est: ut mirandum non
sit, ab interprete Latino alteram notionem pro
altera substitui. Praedictam vero expositionem
confirmant, cum suis sequacibus Hebraei. Vata-
blus enim in sua versione sic habet: Et mensus est
crassitudinem vtriusque postis vno calamo. Et
in notationibus; Hebraice, inquit, postem por-
tae calamo vno in latitudine: latitudo secun-
dum ingressum sumebatur. Haec ille. Rabi
vero David: Et mensus est, inquit, limen
portae calamo vno latitudinem: iuxta latitudi-
nem muri erat latitudo eius. Limen vnum: sic
etiam erat limen secundum. Limina autem sunt
postes portae hinc & inde. Rabbi Selomo: Limen
portae, inquit, id est, postes portae calamo vno
latitudinem, id est, sex cubitis: operiebat autem
totam grossitiem muri, quae erat vnus calami,
sicut

Theodoretus.

VNUM ET
vnum pro vno
& altero.

2. Reg. 14. 7.

Zachar. 11.
V. 6.

Iob 41. 7.

VULGATAE
editionis com-
mendatio, &
defensio.

Nicolaus de
Lyra.

Vatabl. sua
versione. 6
Num. 17.

Rabbi David
in comment.

UTERQUE sicut dictum est superius. *Limen unum*, idest postis secundas, unus ab Aquilone, & alius ab Austro.

Accuratius vero Rabbinus hoc loco tradiderunt, quid voce *ap saph* significetur, quoniam ea vox non eandem aedificij partem significat, sed aliam *phron*que, atque aliam: ea enim deduci videtur a radice *ap saph*, quae limitem, finem, seu terminum apponere significat; haud secus quam Latinis *limen* dicitur, quasi luminis limes, Hispanis *lumbra* dicitur, quasi lucis terminus, vel umbrae causa: quamvis *Festo*, a limo dicatur, quod est obliquus, seu transversus, quod ingredientibus quasi ex obliquo ster. Ab Hebraeis *liminare* inferius nonnumquam significat; quandoque superius. B

Judic. 19. v. 27. Prioris exemplum habes in libro *Judicum*: *Et ecce concubina eius iacebat ante ostium, sparsis ap saph, in limine manibus.* In huius rei exemplum, locus adducitur *Regum*, qui sic habet: *Cumque illa ingrederetur, ap saph, limen domus, puer mortuus est.* sic etiam locum exponit *Chaldaeus*. Septuaginta in *Regio* codice *ap saph* pro *prochiro*, quam vocem in vestibulum conuertit *Latinus* interpret; quamvis *limen* etiam nonnumquam significet.

Superum vero *limen* voce *ap saph* significatur *Zach. 1. v. 2.* apud *Zachariam*: *Ego pono Jerusalem ap saph, superliminare crapulae omnibus populis in circuitu.* Non me latet, a Rabbinis hoc loco *vas phialam*, aut craterem legi pro *ap saph* verum nobis praeponderare debet *Vulgatae* auctoritas, quae septuaginta Interpretes sequuta est, *superliminaria*, quae mouentur, eodem fere sensu scribentes. Tandem vox *ap saph* postem portae utrumque significat, qui inferiori insistent limini, superius sustinent. Cuius rei non est, opinor, cur in afferendis exemplis immorer, cum praesens locus, quem interpretamur, ab omnibus fere interpretibus, in huius phrasos exemplum adducatur. Opponit se tamen his diligens quidam prophetae *Amos* interpret, qui obiter etiam omnem contextus nostri conuellere voluisse videtur assensum. Ibi namque ait Dominus: *Percute cardinem, & commouebuntur,* *ap saph* superliminaria. Reprehendit acerbius *Chimchium*, huius loci auctoritate fretus, quod putarit *saph* postes significare; quasi vero quae vox *superliminare* significat, postes etiam significare non possit. Huius quaestionis assumpta occasione, ad *Ezechielem* nostrum accedit, & confirmare contendit, utrumque *limen*, superum videlicet, & inferum hoc loco angelum dimensum fuisse: quae res quamvis vera esset, tamen nihil aduersus nostras descriptiones adhuc obtineret, cum utrumque *limen* utrique postis latitudine parem futurum esse constet; postes ac *limina* muri crassitudini. Illud vero silentio praetermittendum non est, quod illa confirmans adducit, *thalami* nomine hos postes portae indicari, quos *anthas*, vel *parastadas* putat vocari. Sed quomodo fiet, quae so, ut portae *limina* lata sint *calamo*; postes vero portae tres hinc, & tres inde, singuli lati *calamum*? totidem enim *thalami*, ac tam magni referuntur in textu. Denique ex praedicta sententia colligit; *Rabbi David* ignorasse in multis verborum proprietatem: *Hieronymum* autem sequutum esse antiquissimos & doctissimos interpretes, & nouisse quae *Iuniores* *Iudaeorum* magistri minime nouerunt. Quae quidem sententia vera est, quippe quae alijs quam plurimis locis posset confirmari praesenti tamen nihil ad eam rem confirmandam facere potest:

Explan. Tom. 2. Par. 2.

nam si quid peccauit *Rabbinus* *ap saph*, postem conuertens, *ap saph* postes, idem mox adscriberetur *Hieronymo*, qui in *Paralipomenis*: *Textit, inquit, domum, & trabes eius, ap saph* *ap saph* &c. Verum, cum hoc loco errasse *Hieronymum*, neque dicendum, neque suspicandum sit, neque alibi errasse eos credendum est, aut vim vocis ignorasse, qui pro *ap saph* postem verterunt: ac bene statuta fuisse quae diximus de utroque portae poste ab *Angelo* dimenso. Quae sane mensura maxime notanda est, quippe quae omnium murorum templi crassitudinem definiat, reliquis aedificij partibus maxime consonam: ut suis locis ostendemus.

DE CALAMO, QVI HVIVS AEDIFICII MODV- lus est, & de Ichnographijs de- scribendis; necnon de tha- lamis. Cap. XVII.

T thalamum uno calamo in longum, & uno calamo in latum. Jam propius ad aedificij structuram accedendum est, & attentius perpendendum, quid voce *thalami* indicetur, ac multo magis qui sint huiusmodi *thalami* in portis, quae eorum mensurae, & qua ratione cum reliquis portae partibus conueniant: quibus breui a nobis explicatis, & a Lectore perspectis, fiet spero, ut reliqua omnia facillime percipiantur. Cuius rei gratia ponendum est ante oculos vestigium, siue *Ichnographia* vniuersalis, atque in ea *Orientalis* porta, quam ingreditur nunc *Angelus* dimetiendam. Vocat autem *Ezechiel* portam, ut infra videbimus, totum illud aedificium, quod in media porticu iacet, cuius longitudo a facie portae exterioris usque ad finem muri, vel pilarum interiorum quinquaginta cubitis definitur, ab Oriente Occidentem versus: latitudo vero quinque & viginti cubitorum esse perhibetur, ab Austro in Aquilonem. Huius vero portae structuram si attente percipias, inuenies, latus *Orientalis* perpetuo muro tantum cingi, cuius crassitudo superiori versu definita est *calami* vnus; reliqua vero latera pilis distincta, fornicibus connexa fuisse, in ipsa *Ichnographia* demonstrantur. Et quoniam longitudo portae quaternis pilis constat, binis extremis, totidem medijs, fit, ut ternae fornices intersint inter eas; ternae inquam hinc, ternae vero illinc, atque in harum fornicum imo, *thalami* illi sex sunt, e quibus primum *thalamum* modo *calamo* dimetitur *Angelus*.

Huius vero mensuram vix percipi posse arbitraret, nisi de vniuersa aedificij symmetria aliquid initio praefareretur, quae tam est admirabilis, ut aliquibus fere videatur incredibilis, nostri tamen muneri esse existimaui, rem ipsam suis sultam rationibus quam breuissime simpliciterque proponere: non enim fieri posse arbitratus sum, ut omnium captui aptetur, ut proprias vniuscuiusque soluat obiectiones, ne dicam cauillationes, aut somnia.

CONFIRMATUR VOCE
saph postem
significari.
2. Paral. 3.
v. 7.

VII.

THALAMORUM
fuit sensus, &
numerus.

QVARE AN-
gelus cala-
mum adhibue-
rit templo di-
metiendo

Vitru. lib. 3.
cap. 2.

VITRVVII
praeceptum
ex huius aedi-
ficij observa-
tione de prom-
ptum.

Lib. 4. cap. 3.

MODVLI
ratio praeferi-
bitur.

Lib. 1. cap. 2.

QVOMODO
templum Salo-
monis disposi-
tum primum
fuerit.

Ioseph. 8. an-
tiq. c. 2. & 6.
belli cap. 6.

500 |
80 | 6 1/2

CALAMVS
quomodo con-
stitutus.

Ac de calamo iterum nonnihil ante dicendum est: est enim veluti vniuersi artificij fundamen- tum, qui vix ab aliquibus credi potest, miranti- bus vehementer, quod angelus calamum adhi- buerit templo dimetiendo, non quinum aut se- num, aut denum cubitorum, aut numeri cuiusdam integri, atque perfecti, sed senum cubitorum, cum quarta parte cubiti: quid opus fuit, ad di- metiendum illam quartam partem addere? qui- bus ego respondeo, eiusmodi mensuram propte- rea ab angelo fuisse adhibitam, quod à Deo Opti- mo, sapientissimoque architecto haec eadem fue- rat in architectando templo adhibita, quippe quae vna vniuersum templum, ac singulas eius partes incredibili artificio disponat, vt mox ostendam.

Exstat apud Vitruuium praeceptum quoddam, à paucis expensum, à nemine, quod viderim, ob- seruatum, quod tamen est vniuersae dispositionis fundamentum, atque adeo proportionis, ac ve- nustatis norma: illud ex huius observatione ae- dificij quoniam desumptum esse arbitramur, bre- ui explicatum, lucem ei allaturum esse speramus non modicam.

Vitruuius: Frons loci, inquit, quae in aede constituta fuerit, si tetrastylus facienda fuerit, diuidatur in partes vndecim semis, praeter crepidines, & proiec- turas spirarum: si sex erit columnarum, in partes decem & octo: si octastylus constitutur, diuidatur in vigintiquatuor & se- missem. Item ex his partibus siue tetrastylis, siue hexastylis, siue octastylis vna pars sumatur, eaque erit moduli, cuius moduli vnus erit crassitudo columnarum. Atque iterum sic scribit: Frons aedis Doricae in loco quo columnae cor- stituuntur, diuidatur si tetrastylus erit, in partes vigintiseptem: si hexastylus, quadragintaduas. sic corrigo cum Philan- dro: Ex his pars vna erit moduli, qui Graece $\mu\beta\alpha\rho\varsigma$ di- citur: cuius moduli constitutione rationibus efficiuntur om- nis operis distributiones. Hanc autem moduli consti- tutionem, symmetriae originem fecerat in sacris aedibus constituendis. Ordo igitur in sacro aedi- ficio architectando hic primum seruandus prae- feribitur à Vitruvio: vt locus eligatur initio, de- inde frontis definiantur longitudo, ex qua demum in partes pro ratione columnarum conuenientes diuisa moduli constituantur, quo apte fiant to- tius operis distributiones. Hoc idem in hoc aedi- ficio, templorum angustissimo, ac maximo con- stitutum à Deo fuisse, credendum est, & ab Hira- mo, Salomone praecipiente completum. Primum enim in monte Moria, in area Hornam Iebusaei locus templo deputatus est. atque in ea Israelis atrio area quaedam quadrata definitur quingen- torum in vnoquoque latere cubitorum. Nam, quod tantae magnitudinis fuerit, paulo inferius ipsius Prophetae verbis confirmandum est. Quod vero prius Israelis atrium absoluerit, cum inter- iori Sacerdorum, & domo Domini, antequam ad atrium gentium construendum accesserit Salomon, confirmat disertis verbis Iosephus. Hanc igitur aedis frontem, quae eadem fuit in quolibet quadrati latere, partitus est architectus in aequas partes numero octoginta: quoniam ipsa colum- narum constitutio totidem exigebat, atque ea- rum vniam, quam Vitruuius dixisset modulum, calamum mensurae vocauit Hebraea phrasis.

Huiusmodi calamum ad dimetiendum templum afferebat angelus, quo primum exstructum fue- rat: non enim aliud, neque alia ratione instau- randum fore significabat; sed idem ipsum quod dudum fuerat euersum. Vel potius significare volebat; hoc à Spiritu Sancto instaurandum,

corporis Christi, Ecclesiaeque templum, quod antiquo illo praefigurabatur. Est autem ex hac, quam dixi, quingentorum cubitorum in par- tes octoginta partitione calamus sex cubito- rum, & praeterea quartae cubiti partis, vt com- putanti poterit esse perspectum. Et haec de cala- mi constitutione nunc dicta sufficiant, è quibus nihil mihi credendum postulo, praeter id vnum, quod manifesta ratione probauero.

Iam vero de calami vfu pauca quaedam dicen- da sunt. Et in primis de vniuersalis nostrae Ich- nographiae compositione sciendum est, quod, quoties quaelibet ex ijs figuris describenda fuit, idem à nobis fuit obseruatum, quod in confor- mando ipso templo obseruatum fuisse existima- uimus. Constituta enim papiri, aut aeneae tabu- lae, cui inscribenda erat, magnitudine atrij Isra- elis quadrata, singula forma primum designaba- tur latera in partes secabatur aequas octoginta, & ductis per omnes eiusmodi laterum diuisiones rectis lineis occultis, totam aream in quadrata, sex mille quadringenta diuisam habuimus; quo- rum vnumquodque quadratum, calamum vnum longum ac latum aequae fuisse fingebamus. His sic constitutis, omnia columnarum huius aedificij centra, siue exstantes sint columnae, siue muris adaptatae, murorum crassitudines, fornicum, fene- strarumque medietates, necnon omnes radices, quas vocant, in aedificijs, lineas ductas fuisse, comperimus. Hanc porro cubitorum quingento- rum, calamorum vero octoginta mensuram, in ipso vestigio primo descripsimus, quo magis esset omnibus perspecta. Neque tantum pro atrio Is- raelis, efformando ductae eiusmodi lineae nobis vsui fuerunt, verum etiam extensae pro atrio, & porticu gentium, via, & peribolo architectando. Quem eundem morem in reliquis figuris descri- bendis semper tenuimus. Atque hoc est maxi- mum, maximeque admirandum artificium, om- nium, quae explicandae sunt, proportionum, & earum, quae ne explicari quidem à nobis prae- multitudine poterunt, fundamentum.

Vt igitur hoc etiam obiter dicamus, quod nus- quam me dixisse recolo, ex hac calamorum con- stitutione, cubitorum etiam paruam mensuram constituimus, assignantes videlicet, in linea qua- dam sexdecim ex illis partibus, quas dixi, eam- que lineam in decem partes rursus secimus, & earum primam in decem, sic enim factum est, vt centenis cubitis sexdecim calami exaequentur, & iusta respondeat calami, & cubiti commodula- tio, vt in ipsa Ichnographia apparet. Verum, enimvero non haec tantum, quae ad descriptio- nes peragendas spectant, sunt calami commoda, sed ipsi quoque aedificio construendo sunt mul- to plura, hisque maiora. Nam cum huius aedifi- cij fundamenta, non temporis interuallo, neque per partes, sed omnia simul exstructa sint; quod tempus in exstruendo breuissimum plane demon- strat: post expleta solidissima structurae funda- menta, vniuersa templi area explanata fuit, ac desuper huiusmodi lineae filo laneo, vel lineo rubrica infecto ductae sunt, quae vniuersam aream in quadrata diuiderent, vt dixi, sex mil- le quadringenta: super quae postmodum muro- rum crassitudines, portarum apertiones, colum- narum centra, atque his similia quamplurima, aequa ratione, sibique mutuo respondentia defi- gnarentur; haud secus quam à nobis in describen- do vestigio factum est. fieri enim vix potest (ex- pto

CALAMI
vfu, & modum
delineandae
Ichnogra-
phiae.

IN QVA
drata are, di-
uisa in partes
aequales fit
Ichnographia.
80
80
6400

OMNIVM
huius aedificij
proportionum
fundamen-
tum.

De modica
mensura lib.
2. Isagog. cap.
17.

IDEARVM
parua mensu-
ra quomodo
constituta.

QVOMODO
describenda
sint ipsa aedi-
ficia, ne in par-
tibus dime-
tiendis peccetur.

perito credite) vt seorsum signatae aedificij partes sibi mutuo respondeant ex aequo, nisi huiusmodi dueantur lineae, quae vniuersum aedificium, contruendum in partes diuidant, futurae fabricae respondentes.

Iam vero his praeiactis, quasi caelestis diuinaeque architecturae fundamentis, reliquum est, vt singula membra examinanda, iuxta datam ab hac vniuersali diuisione rationem, propius accedamus. Et in primis perspectum iam esse arbitror, omnium columnarum centra à sese inuicem distare, vel calamum vnum, vel duos, vel plures, etiam, si aliae columnae intersint. Cumque parietes omnes, tum exteriores perpetui, tum etiam interiores in pilas, seu parastadas diuisi externis lineis centra contingant columnarum, sit vt omnes muri aequae lati sint calamum vnum. mitto modo domum, quae deinde his ipsis lineis commetienda est: nam quae modo proponimus, ad atria tantum spectant.

PARIETIS
crassitudo
probat.

PORTAE
Orientalisfor-
ma, eiusque
rationes.

THALAMO-
rum vsus &
nomen.

3. Hieron.

Portae vero atriorum, instar portarum vrbis in turribus, aut propugnaculis aperiuntur, quorum exemplum vides in vniuersali orthographia super Orientali porta erectum, de qua est praesens sermo. Huiusmodi vero turris, aut propugnaculum pariete aut postibus fulciendum fuit cellitudini sustinendae conuenientibus. perpetuus paries impedimento fuisset, quare fornicibus aperiendus fuit, ac pilis sustinendus, quo porticum reliquarum similitudine seruata, earum praestaret commoda. Fit igitur ex dictis, vt porta quinquaginta cubitos longa, quinque & viginti lata, quattuor ambiatur parietibus: in Orientali & Occiduo portae aperiuntur; in reliquis vero Meridiano, & Aquilonari, terni in vnoquoque fornices, binis relictis medijs postibus, externis toridem. Horum vero postium ima stylobatis sustentur, inter quos quadrata quaedam spatia relinquuntur, quae peribolis hinc atque illinc cincta, commodam praebent ianitoribus stationem. Ea vero ianitorum cubacula thalamorum nomine censentur: ac primum ab angelo portam ingresso calamo dimetiuntur, ac si morem D ingredientium indicare vellet, qui limen ipsum portae ingressi ianitori sese statuebant, vt de puritate, atque alijs, sine quibus ingredi Dei templum fas non erat, iudicaret Leuita à Deo constitutus portae custos. Sed quae diximus omnia à nobis excogitata forte videbuntur, quoniam simul proposita, & nondum locis sacrae Scripturae confirmata sunt: sed singula sacro textu ita continentur, vt quia alia cum alijs connexa sunt, vt vidimus, vix vnum aliquod dimoueri possit, quin reliqua corruant: quapropter textus explanationi maxime inuigilandum iam est.

Et thalamum, Sanctus Hieronymus: Post limen autem portae iuxta Hebraicum, mensus est *חַתָּה* hasta, thalamum, siue cubiculum, vt Symmachus transtulit *παράστας*, id est postes ex vtraque parte calamo vno, tum in longum, tum in latum. quod & ipsum Septuaginta aelam transtulerunt, quod in consequentibus Symmachus antelimitare interpretatus est. Haec est Sancti Hieronymi sententia, quae fere tota in aliorum referendis sententijs versatur, illud addens, quod *חַתָּה* hasta thalamum significat, aut cubiculum. Eam vero vocem, aliqui à radice *חָתַת* chaah deducunt, quae definire, designare, circumscribere significat, atque adeo conclaue circumscriptum, delignatum denotare eam putant. Haec vero con-

Explan. Tom. 2. Par. 2.

A clauia parastades, siue postes dicuntur à Symmacho, non quod pro eodem usurpari putauerit, cum longe diuersi sint postes ab interiacente cubiculo, sed quod eiusdem mensurae fuisse existimauerit, vt vere sunt, postes ac thalami, si crepidines metiaris, vel si, quantum distent ab inuicem thalami, metiaris, vt paulo post ostendam. Septuaginta vero interpretes quaedam paraphrastica addidisse videntur, non ab re. Ipsi enim vocem retinuerunt Hebraeam paululum Graecorum more inflexam, & *ὑαθέε* primum, secundum, ac tertium calamo metiuntur: & aelam, quae vox etiam Hebraea est, & vestibulum, aut postis conuertitur, vt mox indicabo. & aelam portae, aequalem calamo metiuntur: & subiungunt, & aelam in medio *ὑαθέε* cubitorum sex. Quod si aelam postem significare credamus, Symmachi, quam diximus, sententia confirmabitur: postem nimirum indicare aequalem calamo inter thalamos fuisse statutum. hanc aurem postium mensuram, calamo aequalem fuisse, tunc maxime confirmabimus, cum singulas textus mensuras in vnam quinquaginta cubitorum summam colligemus, quae portae longitudini tribuitur.

Quibus non obstant, quae sequuntur: Et inter thalamos quinque cubiti idem namque postis & quattuor cubitorum est in summo, cuius stylobata quinque cubitorum est; adiecta vero stylobatae ima spirae proiectura, calamus completur, cubitorum sex & quattuor cubiti partis, vt infra singula, logistica supputatione deducuntur. Quod vero ad rem attinet, quam quinque cubitis metitur, quamuis in Latino atque Hebraeo codice, idem omnino sit sensus, intercessisse nimirum inter thalamos quinque hos cubitos; tamen ex eiusmodi lectione non videtur colligi, fueritne paries, an postis, an spatium inane inter cubacula iacens. Septuaginta interpretes dubium huiusmodi auferre voluisse videntur, quod sustulissent plane, nisi librarium vitio factum fuisset, vt vix possit statui, quid ipsi scripserint. Sed quoniam Sixtiano codici maxime deferendum est, eius lectio caeteris merito praefertur, quae sic habet: *καὶ τὸ αἶλαμ πηχέων πέντε*, & aelam cubitorum quinque. Aelam enim, vt dixi, vox Hebraea est, quam mox ostendam vestibulum aut postem significare. Habetur autem in quibusdam Graecis exemplaribus, quae licuit videre, *αἶλα*, quae vox Hebraea quoque est, ita postem significans, vt nihil praeterea aliud. quocirca corruptus est Complutensis codex, eumque imitatus Regius, qui *αἶλα* Graece legit, idque correxisse videtur Latinus interpres, aelam scribens, pro *αἶλα* Graeca voce, quae nihil simile significat. quocirca postem, quendam intercessisse, statuendum hic est inter binos quosque thalamos. A quo non dissidet Chaldaeus paraphrastes: Et inter thalamos, in-

STYLOBA-
tae postium
quinque cubi-
tos lati sunt.

IN CRASSI-
tudine parie-
tum portae
aperti sunt
thalami
Rabbi David
in comment.
Rab. Ionath.
apud eun-
dem.

VESTIBULI

NOMEN, VSUS, MEN-

sura Cap. XVIII.

VIII.

limen portae iuxta vestibulum portae intrinsecus calamo vno. Hunc versum cum praecedenti coniungit Hebraicus, quoniam alium octavo loco posuit, quem non habet Latina lectio, estque huiusmodi: Et mens-

us est vestibulum portae intrinsecus calamo vno, post hunc autem sequitur nonus quem habet Vulgata: hunc autem explicaturi sumus, cum primum vocem.

VOCIS
vlam inter-
pretatio.

vlam exposuerimus, cuius explanatio non minus huic, quam illi versui necessaria est, immo ex qua tota fere huius visionis intelligentia pendet. Deducitur autem ea vox à verbo *אלם* *alam*, quod colligare proprie significat, ut in Genesi, Iosepho fratribus referente: Ecce nos, inquit, *אלמים* *meallim* *alumim* colligantes colligaturas, manipulantes manipulos, hoc est, colligantes manipulos. Putabam nos ligare manipulos in agro. Ex hoc verbo vox deducitur, mutum significans, quasi lingua ligatum; & viduum, vel viduam, quasi obmutescentes, vel colligatos viduitatis, aut solitudinis vinculis. Ex hac etiam radice nomen illud deducitur, quo ea nuncupari solent, quorum nomina subterfieri volumus, Hispani dicunt *fulano*, Itali *vn tale*, Graeci *ὁ δ' εἶναι* sine nomine, quasi dicant, cuius nomen silentio praeteritur, aut colligatum est. quae omnia nihil ad rem nostram pertinent, sicut neque illud, quod *אלם*

MULTIPLEX
vocis notio.

vlam, particulam usurpare solent affirmantem, profecto, vere, certe, eamque ad sequentem notionem fortasse referunt, ut certum ac firmum manere testentur id quod affirmant, haud secus, quam porticus, aut aedificium aliquod. Voce vero *אלם*, siue *אלם* *vlam*, porticum, seu vestibulum significari putant Hebraei. Rabbi David existimat esse domum, aut aedificium ad deambulandum extructum, quod dicitur vulgo Italis, Hispanis, Gallis, Galeria. Sunt qui ad *אלה* *alah* & *אל* *al* referant, à maiestate, quod prodest, & promineat. Alij testudinem fornicem ea voce significari putant, vel fornicatam porticum, quam Chimechius illa verba exponens, historiae Regum, *Et porticum columnarum fecit*, ait esse locum portae, cuius contignatio constructa sit instar fornicis. Huius porro vocis eleganti translatione vsus est Psaltes: 6. nam vbi nos legimus: *Et firmamentum in plaga eorum*, in Hebraeo habetur *וברי אלם* *vbari vlam* & 4. firma vestibula eorum, sic enim conuertit Sanctus Hieronymus. Rabbi Ionah, & pinguis, conuertit, ac si sit *כאלם* *cenlam*, sicut aedes, porticus, palatium, fortis, aut pinguis. Assentitur huic Chaldaeus: Et pingue, inquiens, & forte est cor eorum, nisi malis corporis habitudinem, & formam prae pinguedine, vestibulo, hoc est testudini, aut fornici assimilari.

PORTICVS
fornicata.
Rabbi David
Chimechius
comment.
3. Reg. 7. 7.

Psalm. 72. 7.
R. Ionah.

Verum enimvero si ipsam vocis originem expendas, & conferas cum locis sacrae Scripturae, in quibus huius vocis fit mentio, facile inuenies, vinculum, colligationem, nexum postium ea voce significari, id videlicet omne, quo postes desuper vinciuntur, siue fornix sit, siue rectae trabes, siue rectum: transferturque non raro ad ipsam postium & fornicum seriem significandam. id quod confirmat Lyranus: nam, vbi nos legimus: *Vsque ad faciem vestibuli portae*, Hebraice, inquit, habetur, vsque ad faciem porticus: & sic pa-

Nicolaus de
Lyra.

sic patet quod in translatione nostra vestibulum ponitur p[er] porticu[m]. Haec ille. Ex quo factum est, ut ipsam quoque apertionem, spatiumque sub fornice relictum nonnumquam significet, atque alias postes ipsos. quarum omnium acceptionum exempla suis locis infra explicabuntur. Praesentibus vero textu locum illum sub fornice relictum in

Vitru. lib. 6. cap. 10. porta significat, quem Graeci *πρὸς θυρῶν* prothyron, ut Vitruvius placet. Prothyra, inquit, Graece dicitur, quae sunt ante in ianuis. alij corrigendum putant,

VESTIBULA quae dicantur. Macrobius, composita voce à particula, ve, quae tum intensionem significat, tum minutionem. nam vetus & vehemens alterum ab aetatis magnitudine compositum, elisumque est: alterum à nimio impetu, & vi mentis instructum. Vecors autem & vesanus, priuationem significant sanitatis & cordis. Quapropter locum quendam ante fores relictum, vestibulum dici putat, in quo diu stabant, domus dominum salutaturi. incolae autem domus non nisi ingredienti, vel egredientes domum. Quare siue per stationis excessum, siue, ut Gellio placet, venientium stationes, siue stabula, aut à priuatione stationis, vestibula, quasi minime stabula dicuntur. Seruius praeterea vestibulum dicitur, vel quod ianuam vestiatur, ut videmus cameram duabus sustentatam columnis: vel quoniam vestae consecratum est. Vnde nubentes puellae limen non tangunt. Lucanus:

Translata vetuit contingere limina planta.

At Varro negat, ullam esse propriam vestibuli etymologiam. Sed ut à voce ad rem gradum, faciamus, binis columnis vestibuli cameram fulciri tradit, ut vidimus, Seruius: cuius exemplum in templo Sancti Clementis nunc Romae visitur, cuius etiam meminit Sanctus Gregorius.

Virgilius quoque, aluearium vestibula operta esse debere confirmat, sic inquit:

Palmaque vestibulum, aut ingens oleaster obumbrat.

His vero in uniuersum de vestibulo praelibatis, ad nostri textus explanationem propius accedamus. Hebraea namque sic ad verbum conuertit Pagninus. Et limen portae, quod erat apud vestibulum portae interioris calamo vno. quae quidem versione & sensum assequutus fuisse videtur Prophetae, & asperitatem emollire voluisse. Hebraicae phrasim, quam sic retulit Regius codex: & limen portae à iuxta vestibulum portae à domo calamo vno: idem enim est Hebraeis *מַחְסֵה* machseh à iuxta, quod Latinis iuxta, ac si aperte diceret: *Et limen portae*, quod erat *iuxta vestibulum*, vel vestibulo proximum. Illud praeterea *מַחְסֵה* mehabbajeth, à domo, idem plane significat quod interioris, vel intrinsecus: sicut oppositum vocant ab extra. Quae omnia plane confirmant, ab angelo hoc loco postem portae dimensum fuisse in muro, qui quam diximus portae longitudinem cingit ab Occidente. Describit autem his verbis & portae formam, & dispositionem. nam dum limen hoc, vel hunc postem esse dicit iuxta vestibulum portae intrinsecus, plane indicat, limen, aut postes, quos paulo superius dimensus erat, exteriores fuisse huic portae, nimirum versus atrium gentium ad partem Orientalem: Dum iuxta vestibulum, vel ad vestibulum interioris hunc fuisse postem dicit, discrimen assignare videtur inter portae limen, interioris, & exterioris, haec enim quadrato epistilio, Hispanice dintel fuit operta, ut patet in Orientali orthographia, inte-

rior vero vestibulo operiebatur, hoc est fornice seu arcu, reliquis portae, atque anteriorum vestibulis quam simillimo, ut videre est in dissecti templi orthographia uniuersali.

Haec vero quae diximus, omnia libuit Rabbiorum quoque testimonijs confirmare, quorum auctoritas non modica esse debet circa, vocum phrasiumque explanationem. Rabbi David: Quoniam, inquit, supra mentionem fecerat mensurarum liminum portae, quae sunt limina exteriora, & huic portae erant quoque limina interiora, quoniam vestibulum erat illi coniunctum, dicit quod limen interius, quod erat apud vestibulum portae, habebat mensuram latitudinis suae vnus calami, sicuti exteriora. Et sic etiam limen secundum, quamuis eius non fecerit mentionem. *Intrinssecus*, vel à domo significat à facie. Ionathas autem exponit intrinsecus. Hanc vero Rabbi Davidis expositionem perpendendam esse monemus, Porta namque duas habebat facies, exteriorem alteram, quae atrium gentium spectabat; alteram vero interiorem, quae ad atrium exterius pertinebat, ut paulo inferius constabit magis. Et in hac facie interiore fuisse quidem vestibulum, & postes eius qui dimetiuntur, testatur Rabbini, ne forte confunderetur hoc vestibulum cum alijs, quae sunt intra portam, & in quibus sunt thalami ut dixi.

Sed & Rabbi Salomo, limen exponens hoc calamo mensuratum, sic ait: latitudo eius erat cooperiens grossitrem muri vestibuli, vnam à dextris, & alteram à sinistris: grossities enim muri vestibuli à dextris, & à sinistris erat vnus calami, sicut exponendo progreditur. Et mensus est vestibulum portae intrinsecus, vel à domo calamo vno. id est, grossities muri dextri, & sinistri, super quo vestibulum est fundatum. Rabbi vero David pari ratione eadem verba exponit; Grossities, inquit, muri vestibuli interioris erat vnus calami. Haec est Rabbiorum sententia. & hic est versus ille, quem paulo ante dixeram in vulgaris biblijs non legi. Duo enim hic metiuntur, quae oportuit aequalia esse: & postis portae, hoc est *שֹׁפָה* shoph, cui sine dubio aequalis fuit postis alter, atque adeo ipsius muri crassitudo aequalis fuit calamo: alterum vero, quod metitur, est vestibulum, nimirum spatium illud inane, quod in medio muro aperitur, ut fiat porta, quod quidem spatium desuper fornice, ut dixi operitur; & huius quidem spatij latitudo, quae ab Oriente tendit in Occidentem, vno calamo dimensa est in Hebraeo textu. Eam vero nemo non videat esse non potuisse vel maiorem, vel minorem postium latitudine aut crassitudine. ex quo liquet nihil in Latino textu desiderari, quod ad mensurarum completam rationem posset conducere.

Et mensus est vestibulum portae octo cubitorum. IX. Idem ipsum vestibulum, cuius paulo ante latitudinem mensus erat, nunc metitur iuxta longitudinem, & comperit longum esse cubitos octo, nimirum ab Aquilone in Meridiem, ut in ipsa videre est Ichnographia, in qua lumen portae latum est cubitos octo. Maxime autem animaduertenda est mensura haec, quippe quae uniuersi templi vestibula, tum quae in portis, tum quae in porticibus aperiuntur, atque in atrijs; necnon exteriorum portarum latitudinem definiat. In aedificio enim tam concordia, tam consona structura, vnus portae, columnae, postis, aut muri, dispositio, modus, mensura, non coniecturam modo inducit

Rabbi David in comment.

Rab. Ionath. apud eundem.

R. Salomo in comment.

POSTIS vterque fornix, & paries aequalis calamo.

Rabbi David.

QVAE LIBET nota mensura similium est efficax argumentum.

EXTERIOR ianua limen habuit rectum interior fornecatum.

inducit, verum efficax argumentum ad reliquas A portarum, vel similiarum partium rationes, mensurasque omnes exigendas. Id quod duplici ratione confirmari posse videtur: altera quidem, cum, omnibus bene dispositis aedificijs, communi, quae huius, quippe omnium praestantissimi, videtur esse propria: fieri enim non potest, ut membra omnia cum toto corpore, aut inter sese non conueniant: quis enim pulchram diceret humanam faciem, cuius oculus alter altero esset aut sublimior, aut maior; auris aure prolixior; os altera parte productior? Altera autem ratio, omnium, quae desiderari possent, est longe firmissima, quippe quae sacrae Scripturae innitur certissimae veritati. Quid enim aliud indicant illa,

Excc. 40. V. Prophetarum verba: *Fenestrae autem eius, loquitur de porta Aquilonari atrij exterioris, & vestibulum, & sculpturae secundum mensuram portae,*

V. 28. 32. 35. *quae respiciebat ad Orientem; Et iterum de porta Australi eiusdem atrij; Et mensus est frontem eius, & vestibulum eius iuxta mensuras superiores;* atque quod idem repetit de porta Orientali, & Aquilonari atrij interioris? Quod si tam accurate Propheta hanc partium similitudinem, paritatemque definit, quis audeat deinceps negare, vestibula omnia aequalia fuisse, similique ratione disposita, atque exornata? Quae quidem una ratio in eam nos adduxit linearum cognitionem, quas radices vocant, earumque dispositionis, vniuersae, quae huius aedificij percipiendi potissima ratio est, ac veluti fundamentum. Atque huius similitudinis causa multa ab Angelo in hoc aedificio dimensa non fuisse putamus, multa alia ab Angelo dimensa praetermissa fuisse a Propheta, quod satis fore existimauerit vterque, quarundam partium dimensiones ostendisse, ut reliquae ex symmetriae rationibus colligerentur; certiore plane coniectura, ac methodo, quam, qua Pythagoras in reperienda modulandaque Herculis staturae longitudine, ex statuti ab eo stadij longitudine, usus esse dicitur a Gellio.

A. Gell. lib. 1. no. 7. c. 1.

N I H I L continet vna mensura alijs aduersum.

Hic tamen expendendum est, num haec mensura cum sua ratiocinatione coniuncta aliquid videatur continere praedictis mensuris aduersum. Supra enim diximus, thalamos in vestibulis portae relictos esse, quorum longitudinem, latitudinemque calamo parem mensus est: at quomodo, inquit, vestibulum longum sit cubitos octo, cum thalamus in eius medio constitutus longus sit calamus, hoc est cubitos sex cum quarta cubiti parte? Quibus respondemus id maxime fieri potuisse, immo & factum fuisse; cum postes vestibulum, vel fornicem sustinentes a sese mutuo distent cubitis octo; thalami vero inter stylobatas, & spirarum proiecturas relictum calamus tantum habeant longitudinis. Quanta autem sit stylobatarum cum suis ornamentis a perpendiculari proiectura, iam constat, si calamus ab octonario subducas, & reliquum cubitum cum tribus quartis cubiti partibus bifariam diuidas: inuenies namque septem octauas cubiti partes pro singulis proiecturis, quas oportet memoriae mandari, ut cum ipsius aedificij symmetria congruere ostendantur.

STYLOBATARUM proiectura probatur.

$$\begin{array}{r} 8 \\ 6 \frac{1}{2} \\ 1 \frac{1}{2} \\ \hline 1 \frac{1}{2} \end{array}$$

Verum, cur potius huic vestibulo portae interiori haec mensura tribuatur, aut quid proprie huiusmodi vestibulis portarum ex hac mensura conueniat, quam breuissime nunc accipe. Sed vitruu. lib. 3. cap. 2. memineris in primis Vitruuij rationem reddentis Eustyli ad usum speciem, firmitatem maxi-

me probabilis. Nam quae facienda sunt, inquit, in intercolumnijs spacia, sic vocat modo, quae intercolumnia dicuntur, duarum columnarum & quartae partis columnae crassitudinis, mediumque intercolumnium vnum, quod erit in fronte, alterum quod erit in postico trium columnarum crassitudine. Sic enim habebit & figurationis aspectum venustum, & aditus usum sine impeditionibus. Medium utique intercolumnium, propter ingredientium frequentem multitudinem, magis patens fieri oportuit. At Vitruuius columnas laxare liberum fuit: non enim craticulae, quam diximus, cancellis arctabatur, ut noster architectus, qui cum summam cuperet seruari in hoc aedificio partium similitudinem, & proportionem, radices illas lineas aequae distantes per totam aream aedificij duxit, extra quarum decussationes nullum licuit columnae centrum statuere, atque adeo intercolumnia omnia, omniaque vestibula oportuit fuisse paria. Sed inuenit consilium admirabile, quo medium laxaret ingredientium vestibulum: abstulit namque huic tantum bases, & stylobatas a perpendiculari eminentes, quas venustatis, & firmitatis causa extare fecerat in alijs omnibus vestibulis: qua ratione factum est, ut hoc vnum vestibulum in summo, atque in immo aequae latum sit cubitos octo; reliqui vero in summo, hoc est super stylobatis, & spiris totidem; at in imo sex tantum cubitos cum quarta, in super cubiti parte, ut videre est in dissecti templi orthographia.

MEDIUM intercolumnium latius patet.

PORTARVM vestibula stylobatarum erant proiecturis.

Huius autem sublatae stylobatarum proiecturae aliam quoque licuit excogitare rationem: nam cum exterioris portae postes recti sint, quo fores rectae essent, huius quoque vestibuli postes, & reliquorum illi respondentium rectos esse oportuit, & eorum lumen lumini portae aequale, ut vides in Ichnographia, & portae exteriori faciem in orthographia vniuersali. Qua in re diuinare vix possum, quid significare voluerint Septuaginta interpretes, qui sic scribunt: Et aelam portae iuxta aelam portae cubitorum octo: nam quas licuit huius lectionis excogitare coniecturas, omnes praetermittendas duxi, quod nulla mihi ipsi satisfaceret, nedum in spem adduceret, alijs satisfacturam. Chaldaeus vero paraphrastes quam simillimus est latinae nostrae lectioni.

DE FRONTIVM, COLUMNARVM, VESTIBVLI dispositione.

Cap. XIX.

Frontem eius duobus cubitis. Hebraice ואליו שתי אמות ve elau serhaim ammoth. & postes eius duobus cubitis. Rabi Salomo: Omnes אלים ailim, frontes, suae postes, qui dicuntur in narratione sunt quasi arbores rotundae factae

FRONTES quae dicantur Rabbi Salomo.

in lapidibus dolatis, & stabant in porta, una a dextris, & altera a sinistris. Hebraismus est, idem significans, ac si

ac si diceret, aliae hinc, & aliae illinc, in loco liminum, & in loco portuum. hoc est, liminibus ac portibus adpactae, ut mox explicabimus. Ionathas *Isaie 6. v. 4.* autem exponit hoc modo illud Isaiae. *Et commota sunt superliminaria cardinum*, id est arbores superliminaria. Dicuntur autem *עֲלֵי מַיִם* elim propter earum rotunditatem similem arbori quercus. *Et frontes eius duobus cubitis*, Grosities rotunditatis earum, & stabant in fine spatij vestibuli coniunctae altera muro dextro, & altera sinistro muro. Habetur igitur, quod eminentia vestibuli cum suis portibus erat decem cubitorum intra atrium, intra portam. Quid vero Rabbini hic significare voluerit obscura hac, difficillique loquendi ratione, infra explicabimus, cum latitudinem liminis portae decem fuisse cubitorum ostendemus.

Explicanda vero nobis nunc est vocis *מַיִם* el notio, cuius frequens est in sequentibus vsus. Deducitur ea à radice *מַיִם* aial, significatque fortitudinem, cuius gratia Dei nomen *מַיִם* el, à fortitudine deducitur. immo vero, Deo tantum per antonomasiam tribuitur, ut in psalmo. *Sitiuit anima mea ad Deum fontem vivum*. Sic enim legendum esse probat Codex Vulgatae editionis denovo, iussu Sanctissimi Domini nostri Clementis Papae Octavi, Romae editus. Sed ex vocis etymo, & quercus natura genus ipsum intelligere poteris: vel eius speciem, quam simili ratione Latini robur appellant. vel illam, quam voce non longe ab Hebraea diuersa Latini ilicem vocant. Huius vero vocis, eiusque notionum, quas diximus, elegantem plane allusionem fecit Isaia Propheta. *Confundentur*, inquit, *עֲלֵי מַיִם* meaelim ab idolis, quibus sacrificauerunt. Ab arboribus vel ab vlmis, alij à quercubus quas concupiuitis. sic vocat per contempnum idola. Cum fueritis veluti quercus, defluentibus folijs, & cetera. Comparat illos marcidiae quercui, qui robusteis idolis concupiscentias suas affixerunt.

Ex hac porro voce deducitur *מַיִם* aial aries, & huic similis vox *מַיִם* ael; cui eandem plane significationem tribuit Rabbi David, quam voci *מַיִם* aiam paulo superius tribuendam esse probauimus; quod fortasse ab hac eadem radice deductam esse putauerit: neque multum ab re, cum paulo inferius ostendendum à nobis sit, vocem *מַיִם* aiam pro hac eadem usurpari: verum cum id minus sit frequens, liceat modo communem aliorum interpretum sententiam sequi, & vocem hanc ab illa diuersam esse existimare, eamque prominentiam interpretari: quo similis sit arieti, cui in fronte cornua eminent. Aquila frontem posuit, illumque imitata Latina nostra editio. quod sicut frons eminet in capite animalis, ita huiusmodi postes extra muri perpendiculum emineant.

Quod vero sint semicilindrica forma, vel, ut prescius loquar, semicolumnari, ideo frontes dicuntur: frons enim fere ea forma est. Hac autem mensura describit Vates omnium columnarum, ac semicolumnarum templi diametros, duorum cubitorum: quod bene notauit ex Rabbi Salomonis sententia Lyranus: qui non bene ex sua sese illi opponit, quibusdam ductus coniecturis, quibus neminem moueri debere, infra, cum ea exponemus loca, quae retulit, pariter indicabimus. Sunt autem huius aedificij columnae tanto collocatae artificio, ut illae prius videantur suis locis dispositae, ac mox ducti muri, columnarum centra contingentes. ex quo fit, ut in medijs muris, aut in portibus semicolumnae exstant; in angulis, columnarum quadrantes, ut in ipsa vides

ROBUR, ET
ilex vnde
dicantur
*Isaie cap. 1.
v. 29.*

IDOLOLATAE
marcidiae
quercui con
feruntur.

POSTES
qui, & quare
frontes dicun
tur.

LYRANUS hic.

COLUMNARUM
dispositio
mirabilis

A Ichnographia. Eius autem rei, quam dixi, exemplum sane praeclarum videre licet in porticu gentium, cuius columnae eodem plane ordine dispositae sunt, quo reliquae atrij Israelis, & sacerdotum. ita ut porticus gentium porticus dici possit Israelis, sublaris muris: porticus vero ipsa Israelis, porticus dicatur gentium, interiectis, pro vsu sui ratione, muris. Hanc autem interiectionum murorum sententiam, Iosephi quoque auctoritate licuit confirmare, qui sic scribit de porticu gentium: In eius porticibus stabant paribus interuallis quatuor columnarum ordines, quorum quartus intextum habebat lapidem parietem &c. His quaternis ordinibus sunt per interualla ternae porticus, quae omnia in vniuersali Ichnographia facile videri poterunt.

Vestibulum autem portae erat intrinsecus. Quid his verbis indicet Vates, perspectum esse cuius potest. Vestibulum enim hoc non erat in fronte aedis, sed potius ultra ianuam in ipsa porticus latitudine constitutum. Id quod ex ipsa contextus serie facile probari posset, cum venisse dicatur ad portam Angelus, & ascendisse gradus eius, & mensus esse vtrumque limen, thalamum, limen interius, ipsumque vestibulum interius, & postes, vel columnas eius. At exprimendum fuit, inquit Rabbi David, quod aliud vestibulum fuit extra portam. id quod mox videbimus in portis interioribus, nec non in vestibulo domus. Esse tamen aliam huius rei rationem longe superiorem arbitrati sumus, quam tacite significare voluit his verbis Propheta.

Duplex enim esse videtur vestibuli vsus; alter, qui externorum commodis deputatur, alter aedificij dignitati, & maiestati incolarum. Vtriusque meminit Vitruuius: Animaduertendum est, inquit, quibus rationibus priuatis aedificijs propria loca patribus familiarum, & quemadmodum communia, cum extraneis aedificari debeant. Namque ex his quae propria sunt, in ea non est potestas, omnibus introeundi, nisi inuicatis: quemadmodum sunt cubacula, triclinia, balneae, caeteraque, quae eosdem habent vsus rationes. Communia autem sunt, quibus etiam inuocati suo iure de populo possunt venire, id est, vestibula, aedificia, peristylia, quaeque eundem habere possunt vsu.

Igitur his qui communi sunt fortuna, non necessaria magnifica vestibula, nec tablinae, neque atria, quod hi alijs officia praestant ambiundo, quae ab alijs ambiuntur. Haec Vitruuius, qui communem esse vestibuli vsu testatur, quapropter esset quidem Hebraeis profanus: pro eodem enim profanum, & immundum, communemque usurpant, quod est contrarium sancto, puro, aut sanctificato. Exstat huius rei exemplum in Actis, dicente Petro: *Abstine, Domine, quia numquam manducaui omne commune, & immundum: Et vox iterum secundo ad eum: Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris.* At atrium, & porticus Israelis, & vniuersum intra portam templum, sanctum dicebatur, ita ut nulla pars eius communis esset, aut profana. Testis est Iosephus, de atrio gentium sic scribens: Totum autem sub dio spatium variabatur omnium quidem generum lapidibus stratum: qua vero ad secundum templum ibatur cancellis septum saxeis ad tres cubitos altis, nimiumque grato opere factis: vbi aequis dispositae interuallis columnae stabant, legem castimoniae praemonentes, aliae Graecis, aliae Latinis litteris, in locum sanctum transire alienigenas non debere; sanctum enim vocabatur alterum sanum, & quatuordecim gradibus ascendebatur à primo. quadratumque sursum erat, & proprio muro circum-

PORTICVS
gentium reli
quis porticu
bus dispositio
ne similis.

Ioseph. 15.
antiq. c. vii.

VESTIBV
lum inter ian
uam.

Rabbi David
in comment.

DUPLEX
vestibuli vsus,
externorum
commoda, &
aedis dignitas.
Vitruu. lib.
6. c. 8.

A VESTIBV
lo communi,
quippe im
mundo, He
braei absti
nent.

Act. 10.
v. 14. & 15.

Ioseph. 6. bel
li. cap. 6.

ATRIUM
& porticus Is
raelis dicun
tur sancta.

LEX CA
stimoniae cum
interminatio
ne capitis à
Salomone la
ta, perpetuo
deinde asser
uata fuit.

Ioseph. 15.
antiq. c. 14.

cumdatum. Hanc autem castimoniae legem, non
quidem sine graui poena, latam olim à Salomone
fuisse testatur idem Iosephus, haec eadem de eius
prima aedificatione sic referens: Atque hoc modo se
habebat primus ambitus, utique gentiliū: Interius
vero non longo interstitio secundus paucis gradibus scan-
siliis, hoc enim graduum numero distabat tem-
plum à Salomone primum constructum, ab eo,
quod postea instauratum est; quod illud, ut di-
xi, septenis tantum gradibus ascendebatur, hoc
vero aggesta ruinis terra quatuordecenis. Septimū
habebat lapideum cum inscriptione, quae veraret transgredi
alienigenam sub interminatione poenae capitis. Hanc au-
tem poenam nullo vnquam tempore non infli-
ctam fuisse in legis transgressores, probat ipsa Ti-
ti Romani Imperatoris grauis aduersus Iudaeos
inrepatio: Nonne, inquit, vos, o sceleratissimi, can-
cello sanctum locum profexistis? Nonne litteris Graecis ac
nostris incisas tabulas constitulistis? Animaduertendum
hic obiter est, quod quas columnas allatus Iose-
phus vocauerat, hic Titus lapideas tabulas vo-
cat, indicans eas non columnas fuisse, ut habent
Latini codices, sed ut habent Graeci *σύνταξ*, ipsa
namque voce rem proprie significauit, quae in
magno Etymologico à verbo deducitur *σύν*, si-
gnificatque lapidem situm in capite mortui, vel,
ut alij tradunt, cippum, qui statuebatur in sepul-
chris; aut in quo foedera, vel alia, quae posteri-
tati mandare cuperent, scribebantur. Homerus.

Iosephus 7.
belli cap. 4.

Magnum E-
tymologicum.

Homerus
Iliad. 6.

ὅστις σὺν λαμύνει ἐμπύδων τ' ἐπὶ τῷ μύρῳ
Ἀνέρος, ἐστὶν καὶ τὸ θάνατον; hoc est:

Quare columna manet stabilis, quae in rumu-
lo viri stetit mortui. Huiusmodi vero lapides pas-
sim Romae videmus quam plurimos, aris simili-
mos, aut stylobatis. Atque adeo hoc septum si-
mile omnino fuisse vniuersi templi peribolo con-
ijcere licet, quamuis altitudine subdupla. Incisas,
inquam, tabulas constitulistis? quibus, ne sepra cuiquam trans-
gredi liceret, edicunt? Nonne eos, qui transissent, quamuis Ro-
manus quis esset, vobis necare permisimus? Verum enim-
vero, non scripta lege, contenti fuerunt Hebraei,
sed & ianitores constituerunt in portis legis tuto-
res: quorum cubicula vel thalamos paulo ante
calamo mensus est angelus, ut vidimus. Quae
omnia indicare voluisse videtur Propheta, dum
ait: *vestibulum autem portae erat intrinsecus.*

VESTIBULA
intra domum
constituebant
Graeci He-
braeos imita-
ti.
Vitru. lib. 6.
cap. 10.

Sed notandum occurrit, quod huius aedificij
normam in Regijs potissimum aedificijs ac domi-
bus imitati sunt Graeci, quippe aetate ac mori-
bus Hebraeis, quam Romani, viciniore. Cuius
rei auctor est Vitruuius sic scribens: Atrij Graeci
quia non vtuntur, neque nostris moribus aedificant, sed ab ia-
nuis introeuntibus, itinera faciunt latitudinibus non spatiois,
& ex vna parte equitibus, & ex altera ostiarijs cellas, statimque
ianuae interiores sinantur. Hic autem locus inter duas ia-
nuas *θυροποιον* appellatur. Disertis plane verbis hu-
ius nostrae portae formam persequutus fuisse vi-
detur, negans vestibulum ante ianuam; sed eius
loco spatium quoddam inter duas ianuas non
valde latum commemorans, in quo ianitorum
cellis, & equili ostia aperiiebantur. In nostro ve-
ro aedificio, quod, ut dixi, totum sanctum erat,
equis, aut equili nullus fuit statuendus locus,
quapropter totum *θυροποιον* ianitoribus
tribuitur, ut sequentia verba mox indicabunt:
idque ipsa Graeca vox confirmare videtur *θυροποιον*,
thura enim porta dicitur *θυροποιον*, thyreros ianitor,
θυροποιον quasi ianitoris locus. Huic lo-
co haud dissimilem Hispani in suis domibus aedi-
fificant, quem vocant, el zaguan de la puerta.

A Huius vero loci latitudinem paulo inferius de-
finit angelus fuisse decem cubitorum. Sed prius-
quam à vestibulo discedamus, perpendendum
etiam est, quam accurate templi formam iuxta
Vitruuij descriptionem imitati sint Graeci, in hac
ipsa vestibuli constitutione: qui cum obserua-
sent, intra atria templi nobilissimam illam do-
mum exstructam fuisse, quae proprie Dei domus
dicitur, cui ad dignitatem, & maiestatem, simul
& ad vsum non parum conducebat, relictum ex-
tra ianuam vestibulum, aut porticus celsissimis
fula, & super exstructa parastadis; de qua infra
latius: Graeci quoque intra peristylum, quod
circumstant oeci, cubicula, thalami, triclinia,
cellae familiaricae, atque his similia, quibus con-
iunguntur domus ampliores &c. Habent autem, in-
quit, eae domus vestibula egregia, & ianuas proprias cum
dignitate, porticusque peristylorum albarijs, & tectoijs, &
ex intestino opere lacunarijs ornatas. Quae omnia ex hoc
nostro aedificio desumpta esse, facile intelliget,
qui eius rationes attentius obserauerit: firmum
hinc quoque argumentum desument redarguen-
di eos, qui profanam architectandi rationem,
huic sacrae vtilitate praefereunt, quorum nos su-
pra retulimus coniecturas.

VESTIBU-
lum ante do-
mum Domini
ad dignitatem
exstructum.

Infra in fine
huius capi-
tis, & in fine
sequentis.

Supra lib. 2.
Isagog. c. 11.

Porro thalami portae ad viam Orientalem tres
hinc, & tres inde, mensura vna trium, & mensu-
ra vna frontium ex vtraque parte. Sanctus Hie-
ronymus: Thalami, inquit, idest, cubicula, quae
post portam Orientalem erant aedificata in ve-
stibulis, respiciebant ad viam Orientalem. Et ut
sciamus, quot faciant thalami, iungit: *tres hinc, &
tres inde*: ad Septentrionem videlicet, & ad Me-
ridiem respicientes, & ad Orientalem viam: vna-
que mensura frontium fuerat ex vtraque parte.
Haec Sanctus Doctor, qui paulo ante retulerat
Septuaginta Interpretes primum, & secundum,
& tertium vestibulum transtulisse. Quod & cer-
tum esse, & propterea factum arbitramur, quod
Septuaginta Interpretes vniuersam visionem
hanc paraphrassice potius, quam ad verbum
transtulisse videantur, ut ipsa vtriusque codicis,
D Graeci, & Hebraei collatio probat: atque adeo,
cum hoc versu viderent, trium thalamorum eiu-
dem mensurae fieri mentionem, ipsi primum,
secundum, ac tertium sex cubitorum vestibulum
retulerunt; quoniam, ut paulo ante ex eorum
sententia diximus, & à Hieronymo nunc confir-
mari videmus, in vestibulis erant thalami. In
praesentiarum vero sic habent Septuaginta: Et in vestibulis
three portae, three e regione, tres hinc, & tres inde. In qui-
busdam vero codicibus additur, per viam Orien-
talem: neque ab re. & mensura, subaudi eadem
in tribus, mensura vna aelam hinc & inde. Hoc est vesti-
bulum, quae erant ex vtraque parte viae, ea-
dem erat mensura, tum in longitudine, tum in
latitudine, necnon in semicolumnis, quae eorum
postes ornabant. Symmachus enim, pro fronti-
bus, *παράσταδες* parastades conuertit.

X

THALAMI
Et in vestibulis.

Chaldaeus paraphrastes totidem fere verbis
hunc locum conuertit ac Latinus interpres. Rab-
bi vero David locum sic explicat: Quoniam erant
coniuncti huic portae Orientali thalami, propte-
rea Scriptura proximos illis enumerat, cum dicit:
Et thalami portae viae Orientalis, cuius via est ad
Orientem, tres à Meridie portae, & tres ab Aquilone
eius. Et mensura vna frontium, idest fron-
tium vestibuli, cuius fecit mentionem, aut fron-
tium thalami. Rabbi vero Salomon: Et thalami
portae, inquit, idest, huius, quae est ad viam Orien-
talem,

Rabbi David
in comment.

R. Salomon
comment.

talem, quae est in pariete Orientali atrij mulierum, tres erant hinc, & tres inde; tres à Meridie, & tres ab Aquilone coniuncti muro atrij mulierum, & facies eorum erant ad montem domus, & mensurae spatij eorum, & muri diuidentis inter eos, sunt illae quas supra declarauimus. Dupli-

RABBINVS neque apud alium sacrum Scriptorem eiusmodi atrij, sub eo saltem nomine fiat mentio. Deinde decipitur, existimans thalamos muro coniunctos fuisse, ita, vt facies eorum prospicerent ad Occidentem. Ingredientibus namque per portam Orientalem mons domus stat ad Occidentem: haec vero thalamorum constitutio textui repugnat Ezechielis, quo thalamorum ostia sibi inuicem aduersantia fuisse testatur, dicens: *Ostium contra ostium*. id quod suo loco explicabitur, & constabit thalamos ita statuendos esse, vt apparent in vniuersali Ichnographia. In eo etiam hic Rabbini decipitur, quod illa verba exponens, *Mensura vna frontium*, id est, inquit, quae sunt factae liminibus vestibuli interioris: quasi vero de his tantum frontibus loquatur Propneta, & non etiam de reliquis omnibus, quae vestibula omnia intraportam fauciunt, & exornant. **Lyranus** hoc confirmat: *Et mensura vna frontium*, inquit, quia murus cuiuslibet thalami est spissitudinis duorum cubitorum: frontem in murum conuertit; frontes significans muris adpaectas fuisse, vt dixi. Hic vero Prophetae locus duo nobis proponit, ad vniuersi aedificij intelligentiam maxime necessaria. Primum, porticus omnes, ac singulas in tres aequas partiiri ambulationes. Vestibula namque terna, tresque thalamos enumerat in longitudine portae, cui parem esse latitudinem porticum, infra testabitur Propneta. Trium item, intra portam in vestibulis, thalamorum deinde meminit, in singulis portis. In medio autem duorum postium exstantes apparent frontes, vel adpaectae semicolumnae, quibus totidem respondent columnae in porticibus, vt apparet in vniuersali Ichnographia. Ex quo fit, vt inter muros, & duplicem columnarum ordinem ternae relinquantur ambulationes, vt dixi, eas vero fusius suis locis iterum confirmabimus. Alterum vero, quod hoc loco, atque alijs etiam multis innuitur, illud est, quod maxime debet lector ob oculos semper habere, vnius partis mensuram omnium eiusmodi partium esse posse quasi normam & mensuram: quae quidem ratio quamuis ex ipsa tam concordis aedificij symmetria posset facile colligi, tamen à Propheta nostro fuit saepius repetenda, quo nulla superesse posset dubitandi ratio.

TRIPLICES
porticus aequales.

SIMILITUDINIS efficac in hoc aedificio argumentum ratio.

PORTAE NOMEN

EXPENDITVR, EIVSQUE IN

vniuersum mensurae recensentur.

Cap. XX.

T mensus est latitudinem liminis portae decem cubitorum. His verbis mensuram retulit Propneta eius spatij, aut loci, quem paulo ante ostendi à Graecis vocari θυροπύλον thyrion, quodque in eorundem

domibus pro Romanorum vestibulo relinquebatur: idque significare voluisse videntur Septuaginta Interpretes τοῦ πυλῶνος tu pylonos, scribentes, hoc est, vestibuli. Quam vocem, ad Hebraeam simul respiciens latinus interpres: Et mensus est, inquit, latitudinem introitus portae decem cubitorum. Scholiastes vero magis ad verbum τοῦ πυλῶνος scribit, hoc est, vestibuli. Chaldaeus paraphrastes, latitudinem scribit introitus portae, Hebraice, פתח חשגח pethach hassaghar. Rabbi David: Postes, inquit, liminaria, & porta, omnia appellantur nomine פתח scaghar portae, quod vero in ea apertum est tantum, appellatur פתח ianua. Dicit autem quod latitudo eius, quod apertum est, erat decem cubitorum. Quod vero ad priorem vocem, פתח scaghar, spectat, memini, me supra exposuisse, atque alijs deinceps locis vera esse quae Rabbini dicit confirmabuntur. Interim tamen statuendum est, portae nomine totum illud aedificium intelligi, cuius longitudo totam occupat latitudinem porticus, in qua portae aperiantur, vna in muro exteriori, altera in interiori: & inter vtramque, thalami sex conspiciuntur, tres hinc, & tres illinc. Alteram porro vocem פתח pethach, à radice פתח pathach, deductam putant, quae aperire proprie significat, aut soluere: quare ostium apertionem, quod lumen portae nos dicimus, ea vox proprie significabit. Vt in Genesi: *Apparuit autem ei Dominus sedenti in, פתח pethach, ostio tabernaculi sui*. Non tamen semper in propria significatione usurpatur, quinimmo & pro tota domo nonnumquam, vt in prouerbijs, *Qui exaltat, פתח pithucho, ostium, suum, quaerit ruinam*, Chaldaeus: qui exaltat portam suam, quaerit interitum. Septuaginta interpretes sensum respexisse videntur, dum aiunt: Qui altam facit suam domum, quaerit contritionem; nimirum, vt ruens repente domus conterat aedificatorem cum habitatoribus suis. Rabbi David ex Hebraeorum sententia: Omnis qui vacat aedificijs, pauperabitur: Verum tamen est, nom.

INTROITVS
portae, siue, spatium ambulationi relinquitur in media porta.

QVID PORTAE
nomine intelligendum sit.

OSTIUM
pro domo, Gen. 18. v. 1.

PROVERB. 17.
v. 19.

PSAL. 36. v.
20.

vacare mysterio, quod ostij quasi ad mores, indicandos aptioris fiat mentio: quippe priorem versiculi partem exponere posterior videtur subdens: *Qui meditatur, forte meditari pro loqui; vt in Psalmo: Os iusti meditabitur sapientiam, & lingua eius loquetur iudicium; sic igitur: Qui meditatur discordias, diligit rixas: sicut qui exaltat ostium, magna loquens, aut iactans, quaerit ruinam*. At nunc nec tam proprie usurpatur, vt in priori exemplo; nec tam large, vt in posteriori. Mensus est enim lati-

Supra V. 9.
huius cap.

latitudinem eius spatij, quod reliquum est inter A semicolumnas, quae à postibus thalamorum exstant, ac reperit ibi decem cubitos. Nam latitudo luminis portae, quam aliqui putarunt hoc loco Angelum metiri, dimensa iam fuerat octo cubitis, ut ostendimus. Cum enim in lumine portae triplicem liceat obseruare dimensionem: latitudinem, quamuis non proprie, hoc est muri, qui aperitur crassitudinem, quam dixerat aequalem calamo fuisse; & longitudinem, quantum nimirum postis distet à poste, quam fuisse dixerat octo cubitorum; & altitudinem, quam paulo inferius tredecim definit cubitis, nihil superest in lumine portae decem cubitis finiendum. Quapropter ultra parietem exteriorem, ingressum fuisse angelum plane intelligimus, & utroque pariete dimisso spatium, quod dixi à Graecis *εἰς τὸν θυρόριον*, appellari, ab Hispanis *el zaguan de la puerta*, metitur hic angelus iuxta latitudinem, à Meridie in Aquilonem, vel contra, & reperit decem cubitos. At quoniam columnae varijs partibus constant, quarum plures supra, & subtus columnam à perpendiculo proijciuntur exterius, aliae retrahuntur interius, certam quandam mensuram respexisse videtur Vulgatus, quam solemus in vestigijs potissimum describere, nimirum, quantum à sese inuicem distent semicolumnae, aut, quod idem est, epistylia ipsis columnarum summis hypotrachelijs ad perpendiculum respondentia: quae quidem epistylia transuersis asseribus de super impositis contignationem sustinent: ad quam quidem contignationem respexisse videtur Vulgatus, cum *latitudinem* dixit *liminis portae*: trabes enim, quasi quaedam limina, illud spatium inter portas, ac vestibula operiunt. Huius vero spatij longitudinem Propheta non retulit, tum quod facile deduci posset ex portae longitudine, quam paulo inferius quinquaginta cubitis definit: tum vero quod numerus cubitorum irrationalis est, quippe septem & triginta, cum semisse, sex videlicet calamorum, ut infra patebit.

LATITUDO
liminis portae
quae dicatur.

Lyranus.
LONGITV-
do portae
quae.

Vatablus.

S. Hieron.

Et *longitudinem portae tredecim cubitorum*. D Lyranus: longitudinem, inquit, portae, id est, altitudinem ostij portae, quae vocatur hic *longitudo*, eo quod est maior dimensio eius, *tredecim cubitorum*, & tanta est altitudo postium ostij. Scopum plane attingisse videtur hoc loco Lyranus, ita ut eius interpretationi nihil addendum esse videatur, quae congruit cum voce Hebraica *אֶרֶץ* *arech*, à radice *אָרַח* *arach*, deducta, quae in longum producere, extendere, seu differre significat: quare & Vatablus altitudinem portae conuertit, pro longitudine. Quod vero Septuaginta interpretes, pro longitudine portae, latitudinem scribant, librariorum negligentia deprauatum fuisse putat Hieronymus.

Et quidem cum certum sit portae altitudinem dimensam, esse videndum nobis est, & quis hic numerus sit, & vnde initium mensurae sumatur, & quam denique habeat haec portae altitudo & ad totum aedificium, & ad suam latitudinem, proportionem. Quae omnia cum ex vniuersa pendeant partium portae proportionem, ne multa cogamur hic supponere, quae inferius probanda sunt, ideo haec, vna cum illis percensenda, relinquuntur. Interim duo tantum hic proponimus infra explicanda: primum, mensuram hanc duorum calamorum fuisse, hoc est, cubitorum duodecim & semis, quos vocat tredecim, sic ut pos-

set vocare duodecim: id quod de vestibuli, aut porticus templi latitudine factum ab eodem Propheta nostro ostendimus. Alterum est, altitudini huic portae addendam esse stylobatae altitudinem, ut tota luminis celsitudo comprehendatur, non enim mensus est angelus stylobatas, quippe quos minime reperit aequales: nam propter gradus qui in portis ascenduntur, quo interiores sunt stylobatae, eo sunt inferiores, ut dixi: quapropter aequalem assumpsit, ac perpetuam mensuram à summis stylobatis, & imis spiras columnarum, quas omnes spiras pavimento domus Domini aequae libratas fuisse diximus.

Et *marginem ante thalamos cubiti vnus*, XII. B & *cubitus vnus finis utrimque*. Hebraeam.

vocem *הַמָּגֶבֶל* *gebul*, Vulgatus hic marginem, alibi definitionem vertit, & merito: significat enim ea vox terminum, definitionem, confinium, & quidquid definit, vel terminat; quare & pro corona, aut proiectura usurpatur. Hic vero idem hac voce significatur, quod sequenti versu, voce *מִגָּג* *gag*, quamuis diuersa ratione, consimili tamen analogia; nam, ut saepe diximus, thalami portae relinquebantur inter stylobatas postium: esset autem spatium illud utique peruium, nisi margine, peribolo hoc, aut tecto concluderetur: marginem propterea metitur hoc loco cubito vno. Quoniam vero singuli thalami quadrati Cerant, vnde quaque conclusi, propterea addidit verba illa, & *cubitus vnus finis*, vel *margo, utrimque*. Hebraea sic conuertit Regius codex: Et terminum ad facies thalamorum, vel ante thalamos, cubito vno, subaudi, mensus est, & cubito vno terminum hinc: *מִן מִפּוֹ*, hinc vel illinc solet conuerti. Utrumque thalami terminum, Aquilonarem videlicet, & Australem eiusdem fuisse mensurae retulerunt Septuaginta interpretes in Regio, & Complutensi codice. Et cubitus vnus reductus, substantiue accipiendus est, non adiectiue, ac si marginem, vel peribolum vocet reductum: in conspectu theim, & cubiti vnus terminus hinc & inde. At in Sixtiano codice, Et cubitus redigebatur in conspectu theim hinc & inde. Graece *καὶ ἀπὸ τοῦ εἰς τὸν θυρόριον*. Ce pichys his episyntagomenos. Verbum hoc significat etiam contrahere quod apertum est, id est claudere, quo sensu conuenit haec vox cum Hebraea paulo ante explicata. Ea magis explicatur à Graeco Scholiaste, qui sic habet: *καὶ ὅτι οὐκ ἐμπαροῦσθαι τὸν παραστάδων ἀπὸ τοῦ εἰς τὸν θυρόριον*: Græc. Ce orion emprosthen con parastadon picheos henos. & terminum ante postes cubiti vnus. Rem ipsam exposuit Scholiastes; idem namque peribolus qui thalamos claudit, postes siue parastades concludit: quippe cum inter parastades, ut dixi, sint thalami. De forma porro huius marginis nihil habemus hic, praeter ea quae nobis indicant vo-

MARGO
peribolus to-
ctum thalami.

Ezech. 43.
V. 13.

MVRVS
thalami non
solidus.

E cum variae explicationes, quas attulimus. Ex quibus facile colligimus parietem hunc non solidum fuisse, neque perpetuae crassitudinis, sed pro loci indigentia, quoddam cancellum marmoreum, quod superiore, atque inferiore stylobatae ornamentis dum cingitur, computatis hinc, atque illinc proiecturis ornamentorum, cubitum vnum complebat: quod forte significare voluerunt Latini Septuaginta virorum interpretes, dum, cubitum reductum, aut, cubitus redigebatur, scribunt; quasi retractionem à proiectura coronae stylobatae significantes. Huius vero periboli formam, & facies thalamorum, in quibus ostia, quorum sequenti versu meminit aperiebantur,

bantur videre poterit lector in dissecti templi Orthographia inter postes quattuor sectarum porticum: & exactam rationem in figura thalami quam supra apposui.

Praeter allatam expositionem, quae sermonem hic fieri tradidit de thalamorum utroque peribulo, si Septuaginta interpretes sequamur, immo & Rabbini, qui abstractum à muro semper exponunt; aliud quidpiam his verbis indicari intelligemus: nempe proiecturas binas à perpendiculo postis inter thalamos constituti.

PROIECTURAE stylobatarum. Nam cum postis cubitos quattuor latus fuisse ostendatur, eiusque stylobatam supra quinque cubitis definitam fuisse probauerimus, proijciatur utique utrimque stylobata semicubito, nimirum quanta ponenda est basis columnae proiectura, quam Vitruvius ex quarta crassitudinis columnae faciendam esse praecepit. Huic vero semicubito alius semicubitus addendus est, quanta nimirum fuit basis stylobatae proiectura, mensura respondens altaris acnei proiecturis, ut ibi

Ezech. 43. videbimus. Vtraque igitur proiectura cubitum, vnum continet extra perpendiculum postis siue parastadis, quae lata fuisse ostendenda est cubitos quattuor: atque adeo totus postis in immo cum suis proiecturis, latus erit cubitos sex, vel calamus vnum, ut mox ostendemus. De margine

Richard. de templo Ezech. par. 2. c. 7. satis apte Richardus sic scribit: Quod dicit marginem ante thalamos cubiti vnius fuisse, & cubitum vnum sinem utrimque, debemus sub eodem sensu accipere, scilicet marginem cubiti vnius, non solum in thalamorum fronte fuisse, sed etiam in utroque latere. Nihil autem aliud intelligimus hunc marginem circa thalamum, nisi eiectionem quandam muri, quemadmodum fieri solet, vel ad sedendum, vel ad muri firmamentum: saepe enim paries in inferioribus latior fundatur, & cum paululum eleuatus fuerit, iterum restringitur. Rem ipsam subodoratus Richardus, qua ratione potuit, expressit: ac expressisset satis, si proiecturas dixisset ad firmamentum simul, & ornamentum fieri in imis, & summis stylobatis, ut diximus. Ac ne quisquam putaret huiusmodi proiecturas in thalami latitudine contineri, propterea illud repetit, quod antea dixerat: *Thalami autem sex cubitorum erant hinc & inde.* Neque vero quisquam existimet, hanc ab illa diuersam esse mensuram, quod ibi calamo vno, hic vero sex cubitis constet thalamus; neque calamus sex tantum habuisse cubitos putet, cum, ut ibidem diximus, frequens usus sit, tum apud profanos, tum vero apud sacros Scriptores numerum referendi intergrum; eius vero partes, aut semel enumerandi, alias subtrahendi, aut semper omittendi: quasi quid alienum esse arbitantes ab historiae instituto, in minutissimis quibusque partibus referendis immorari. Haec porro interpretatio illud confirmat, quod paulo ante assumebamus, nimirum vestibula porticum omnia, siue fornices aequae latas fuisse ac vestibulum portae octo cubitorum, cum senis thalami cubitis binos alios proiecturarum utrimque addat locus hic.

XIII. Et mensus est portam à tecto thalami usque ad tectum eius, latitudinem viginti quinque cubitorum, ostium contra ostium. Duo nobis hoc textu constare poterunt, ad totius aedificij intelligentiam apprimè necessaria: Primum portae latitudo, quam propterea in singulis deinceps reperit portis; alterum est calami iuxta

POR TAE latitudo, & calami iuxta mensura.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

A gitudo, quae ex priori nota portae latitudine facile demonstratur. Vocat autem hoc loco portam, ut frequenter solet, totum illud spatium, quod inter bina ostia postibus, fornicibusque circumdatur, cancellisque binis utrimque concluditur, ut vides in vniuersi templi vestigio. Quae omnia duplici ex causa facta fuisse crediderim: & ut portam ingressuri, prius in atrium venirent, quam in porticus, quo bene singuli probarentur à ianitoribus in thalamis perpetuo manentibus: & ut munitionem illam portae sustinerent quaternis utrimque semicolumnis ornata, quam in media vniuersi templi Orthographia videre poteris.

B Quod vero ad primum spectat, portae latitudinis mensuram hanc esse certum est, quippe quam saepius deinceps repetit, nullibi alias metitur. Huius tamen loci difficultate perterritus Rabbi David Chimchi, cum plura aduersus Rabbinum alterum haec exponentem, leuia quidem, & parui momenti differuisset, haec subdit: Verum tamen est, quod istae mensurae, quae sunt in hoc aedificio, non satis sunt clarae apud nos, quoniam sunt aedificij futuri; & quidquid homo de illis dicit, secundum opinionem tantum dicit, & non est fidendum: idque solum, quod de illis inuenitur in traditionibus in tractatu mensurarum, vel in expositione paraphrastica

R A T I O thalamorum, & vestibulorum in portis.

Rabbi David Chimchi in comment.

C Ionathae, id tantum acceptabimus; reliquum vero suo loco reconditum maneat, donec veniat Elias: sic enim dicunt Rabbini, quod pleraque eorum, quae in hoc capite continentur, huius prophetiae venturus est Elias exponere, & explicare. quasi dicat: nos eius expositionem ignoramus. Haec Rabbini cum suis. Qui si Ioannem Baptistam audissent, qui venit in spiritu, & virtute Eliae, primum Christi praecedens aduentum, audissent & Christum, qui finis est legis, & prophetarum, qui pius, ac misericors iam venit, aperiens discipulis suis sensum, ut intelligerent Scripturas. At qui hunc primum Eliam audire detrectant, & Christum Redemptorem venisse non credunt, frustra secundum expectent Eliam mox ante Christi tremendi Iudicis tribunal sistendi, ac vocem illam damnationis audituri: *Ite maledicti.* Sed his praetermissis, quod praesentis instituti proprium est persequamur. Ab ipso, qui iam aduenit Christo Domino precibus Beati Ioannis Baptistae, qui suo nos, antequam nasceremur dignatus est nomine, lucem & sensum expostulantes, ut intelligere possimus hanc Scripturam, in quam enucleandam omnia nostra studia contulimus.

HUIUS prophetiae intelligentiam ad Eliae futura tempora referunt Rabbini.

Luc. 1. 7.

Hebraica huius loci verba toridem fere verbis cum Vulgatae interprete conuertit & Regius codex, & Chaldaeus paraphraestes: illud tamen difficultatem ingerit, quod à tecto thalami ad tectum eius dimensa esse porta dicitur. Sed Hebraea vox 21 gag, à verbo 211 gagan, deducitur, quod circumcludere, circummunire significat, vel cingere, aut circumcingere septo, vel scuto, muniendi causa: sic ad Ezechiam Dei nomine Isaias, 21111 vegannothi. Et protegam, vel, circummuniam, urbem istam propter me, & propter David seruum meum. Et apud Zachariam: Dominus exercituum 211 iagan, circummunit, circumvallabit, proteget eos. Ab hac porro radice vocem 21 gag, deducunt, à qua etiam deducunt 211 gan, hortum, quod circumseptus sit, aut circummunitus: qua ratione voce 21 gag explicatur.

VOX GAG, quae in tectum conuertitur, explicatur.

r tecta

teſta Paleſtinae plana, ſepto circummunita ſignificari putant. Sunt tamen alij, qui vocem hanc non ab alia radice deducunt, ſed propriam eſſe radicem putant: & tum hi, tum illi ea voce ſine teſto ſolaria ſignificari exiſtimant, quia quae ſuppetunt exempla id plane ſignificant. Verum eiufmodi vocis notio praefenti textui non poteſt convenire, cum quod thalami nullo deſuper teſto operiuntur, ſed fornicibus tantum veſtibus; tum vero quod minime manent ſub dio thalami, quos triplex porticum, vel etiam quadruplex operit contignatio portarum. Quapropter ad praediſtam radicem reuocandam eſſe vocem crediderim, & ſic dictam, non quod muniatur, ſed quod muniat, & circumdet domum deſuper, ut teſtum, vel à lateribus, ut ea, quam paulo ante expoſuimus, vox גִּבּוּל gebul: id quod ſenſiſſe videtur Rabbi Salomon, ſic ſcribens: A teſto thalami, quod eſt in Aquilone portae ad teſtum thalami, quod eſt in meridie portae. Perſpicue magis Septuaginta interpretes: Et menſus eſt portam ἀπὸ τοῦ τοίχου, à muro thee ἐπὶ τὸν τοίχον, ad parietem thee latitudinem viginti quinque cubitorum. Quod, qua ratione intelligendum ſit, explicat Vulgatus; atque alij omnes interpretes, addentes: *Oſtium contra oſtium*. Periboli ſiue muruli bini ſingulos cingunt thalamos: alter ad portae aditum, ubi aperiuntur thalamorum oſtia: alter ad longiorem porticum, qui perpetuus eſt, & portam ſimul & thalamos claudit. Menſus eſt, igitur nunc Angelus vniuerſam portae latitudinem, ab Auſtrali, verbi gratia, & extimo thalamorum peribolo aduſque ſimilem Aquilonarem thalamorum, vel portae peribolum. Hanc autem menſuram duplici praeterea textus coniectura licet confirmare. Prima, quod à teſto thalami ad teſtum eius, videlicet portae, dicitur dimenſa eſſe: nam Hebraea, quae נֶחֱסֶה legaggo habent, ſic exponit Rabbi David: נֶחֱסֶה נֶחֱסֶה, ad teſtum eius, eſt relatiuum ad portam, non autem ad thalamum; quamuis non omnino negat, ad thalamum quoque poſſe referri, quod fecerunt Septuaginta viri: quoniam, ut dixi, idem murulus, vel idem teſtum, portam ſimul & thalamos claudit. Altera vero coniectura eſt, indicat ſe menſuram hanc per oſtia thalamorum recta tranſiſſe, quorum vnum erat è regione alterius.

R. Salomon in comment.

Rabbi David in comment.

IDEM M. V. rus qui thalamos portam ſimul claudit.

Rabbi David. THALAMORUM oſtia inter ſe aduerſa.

Rabbi Salo.

Non me latet, ſeptuaginta viros ita hunc locum interpretari, ac ſi ſermo eſſet, non de portis thalamorum, ſed de porta atrij interioris, dum: Haec porta, inquiunt, contra portam. vel, quod expreſſe magis ſignificauit Rabbi David: *Oſtium contra oſtium*, id eſt, inquit, ſpatium portae huius erat contra ſpatium portae interioris. Illa vero expoſitio vix videri poteſt, quomodo cum hoc textu cohaereat; cum, quod ad portam è regione interioris conſtitutam ſpectat; infra opportune magis tradiderit Propheta: quare Septuaginta interpretes interpretandi ſunt, & Rabbini non audiendus, ſed in ea tantum, quam aptiorem multo retulit Salomonis expoſitione. portam thalami, qui erat apud portam, clarius dixiſſet ad partem, Auſtralem, directam contra portam thalami, qui erat apud portam, ad partem, Aquilonarem. Sed ipſe ſe melius explicat Rabbini: *Oſtium*, inquit thalami, qui erat apud portam in Auſtro hinc, eſt è regione oſtij thalami, qui erat apud portam in Aquilone: quoniam non erat ſingulis ſex thalamis iſtis porta in muro à latere exteriori, ſed tantum duobus thalamis portae vicini-

Aribus erant portae vergentes ad ſpatium, quod erat inter vtrumque: & ſic dicit inferius: *Et in frontibus eorum, quae erant intra portam*. Plus nimio aridae litterae inſiſtens Rabbini negat thalamis portas, quae non habentur expreſſae: verum ipſa aedificij ratio, & uſus, praeter communem illam ſimilitudinis, ſingulis thalamis ſuas portas tribuere nos cogit: nam in reliquis apte proceſſit Rabbini: locus enim ille, quem retulit, id demonſtrat, quod aſſumit. Lyranus ſitem dimittere voluiſſe videtur: Sic enim, inquit, eſt diſpoſitum oſtium thalami ex vna parte, quod ſecundum rectam lineam opponitur oſtio thalami ex altera.

Nicolaus de Lyra.

CALAMI IVSTA

MENSURA SVBDVCITVR.

Vbi de mirabili totius aedificij in aequas partes ſeſione.

Cap. XXI.

Atitudinem viginti quinque cubitorum. Haec porro menſura, ut ad calami iuſtam longitudinem expendendam accedamus, thalamos, frontes, & introitum portae, iam antea dimenſa complectitur, ut vides

CALAMI longitudo probatur.

in vniuerſi templi Ichnographia. Sunt autem bini thalami duorum calamorum, frontes vero quae ſemicolumnae ſunt, quarum diametri, ut vidimus, duobus conſtent cubitis, ſingulae exſtant à muro ſemidiametrum, hoc eſt cubitum vnum: reliquum inter vtramque frontem ſpatium decem cubitis definitum eſt: qui omnes numeri (denarius, duplex vnitas, duplex ſenarius, ſi nihil praeter ſex cubitos contineat calamus) ſimul collecti, quattuor & viginti efficiunt, non viginti quinque, ut habet textus. At addantur, inquiens, periboli bini, quorum ſinguli praefenti textu ſingulis dimenſi ſunt cubitis: quod ſi fiat productus, numerus textus numerum cubito ſuperabit, ut prius ab eo cubito ſuperabatur. Nam nulli veniet in mentem, è ſimilibus peribolis, alterum menſura incluſum, alterum excluſum: dicamus igitur quod res eſt, muros pariter excluſendos eſſe hac menſura viginti quinque cubitorum, qua binos certo ſcimus comprehendere thalamorum calamos, & duodenos item cubitos integros, qui quattuor efficiunt & viginti: ille autem cubitus reliquus in quattuor aequas partes diuiſus, ſingulis calamis ex aequo tribuatur. cumque cubitus, ut alias oſtendimus, quattuor conſtet & viginti digitis, obuenient ſingulis calamis ſenum cubitorum, ſeni item digiti. Quae quidem calami menſura ita deprehenſa, tam certa eſt, ut ab alio negari non poſſit; quam ab eo, qui vel huiusmodi partes nondum collegit, vel quomodo colligantur minime capere potuit. Non enim

10
1
1
6
6
24
2
26

his

his tantum quae diximus confirmari possunt, verum infinitis propemodum alijs rationibus, ac symmetrijs, quibus cum mire quae diximus conveniant, contraria stare nulla ratione possunt. Sed, praetermissis concertationibus, ad rem ipsam contemplandam propius accedamus: & venustatis, decorisque plenissimas huius divinae architecturae proportionibus, quae subinde sequuntur, expendamus.

Et lineam quandam occultam per mediam Orientalem portam ductam esse imaginemur indefinitam; hoc est, quae uniuersum aedificium bifariam secet. Est enim primum praeceptum ab aedificiorum delineatoribus obseruandum, ut lineas quasdam praecipuas, quas radices vocant,

LINEAE
radices in Ich-
nographia in-
definitae prae-
mittendae.

unde quaque indefinite extendant, iudices aequos deinceps futuras, quae ostendant, num solida solidis, inanibus inania, media medijs respondeant, aut secus. Ab hac igitur linea, si intra portam consistamus, usque ad centra columnarum, quae portam interius ornant, calami computabuntur singuli, simul bini, a praedictis rursus columnarum centrīs ad usque centra columnarum, quae postibus adhaerent thalamorum versus porticus, calami sunt item bini, omnes simul quaterni, qui cubitis aequales sunt quinque & viginti.

Primum igitur ex hoc colligitur elegans quaedam & firmissima proportio inter muros, aut postes, & medium inane spatium, quod inter eos relinquitur. Sunt enim ex dimidia latitudine postes, bini utrimque postes medio spatio aequales: quam eandem proportionem in uniuerso aedificio obseruatam agnoscimus, cuius porticus omnes quinquaginta cubitos latae sunt, areae vero subdūo centenos unde quaque occupant, ut mox videbimus. Neque in his modo maioribus numeris & partibus hanc licet obseruare rationem, sed in omnibus uniuersae fabricae vestibulis, in quibus propter fornices maxime obseruanda fuit.

Id quod ex dicta calami mensura colligimus adhuc intra portam manentes, cum centra columnarum, ut ostendimus, binis distent calamis: vestibulum autem portae octonis pateat cubitis, si ē duodenis eos auferas, reliqui erunt quaterni cubiti; bini nimirum dimidio postī vestibuli hinc: & bini item dimidio postī vestibuli illinc: eritque totus postis huic, respondens ex aequo quaternum cubitorum: & statutum hic semel erit, vestibula, seu fornices atriorum latae esse cubitos octo, postes, quibus sustententur, cubitos quattuor. At nemo arbitretur oblitos forte nos fuisse quartae cubiti partis, quam senis calami cubitis superaddimus; eam enim haec eadem, quam prosequimur dupla proportio, simili ratione, partiendam esse suadet: & unicuique ex his minimis cubitorum numeris, parem addendum esse digitorum numerum: non enim temere, sed maturo grauique consilio factum est, ut senis calami cubitis quarta, pars cubiti, hoc est, seni digiti responderent. Quare vestibulum portae latum esse affirmamus cubitos octo, digitosque octo; retractionem vero, seu postem, cui incumbit arcus utrimque, usque ad quadrantes columnarum, qui sunt in angulis, unumquemque cubiti unius & digiti item unius, ita ut columnae a columnis distent cubitos decem, digitos totidem; columnarum vero semidia-

CVBITO-
rum minimis
numeris toti-
dem adduntur
digiti.

metros unius esse tantum cubiti in immo scapo; in ventre autem columnae adiectionem fieri, singulis cubitis singulorum digitorum, ostendendum a nobis est, cum de ratione agemus aenea-

Explan. Tom. 2. Pars 2.

rum columnarum: qua etiam ratione iterum colliguntur, centra a centrīs distare calamos binos, cubitos videlicet duodecim cum dimidio.

Tertio loco, facili plane negotio probatur ex dictis, craticulae ratio, quam supra proponebamus: nam, sicut ducta linea occulta per mediam portam, calamum unum distat a centrīs columnarum; si eadem calami mensura ulterius dime-tiendo progrediamur, sequenti calamo contingemus centra columnarum, quae postibus portae adhaerent extrinsecus: sequenti mediam fenestram, mediumque vestibulum; sequenti centra columnarum subsequentiū: & sic deinceps ad Meridiem, vel ad Aquilonem a media porta Orientali progressi. Quae omnes lineae si ductae intelligantur, omnia in directum opposita columnarum centra contingent, necnon vestibulorum, aut Occidentalium fenestrarum media. Sed quoniam idem omnino linearum ductus in portis Meridianis, & Aquilonaribus constare potest; ita ut, si a media earum qualibet calamo dimentiamur, eadem plane ratione columnarum centra, fenestrarum & vestibulorum media contingamus, fit: ut uniuersa templi area in quadratas areas diuisa sit, singulas aequae latas, ac longas calamum unum, quod est huius aedificij proprium, & admirandum artificium. Sed & illud admirabilius, quod ab eiusmodi lineis ipsa Dei domus, cuius membra ac partes dupla ratione reliquis sunt maiores, eadem omnino ratione dimensa sit, ut infra videbimus.

Tandem, quod ad intercolumnia spectat, examinandum occurrit; omnia enim columnarum centra ab invicem vel vno, vel binis calamis distant: sed duorum calamorum distantia propter postes, & fornices atriorum disposita, apertissimam seruat proportionem, quam dixi, duplam vestibuli ad postem: quae vero columnae his respondent in medijs porticibus Israelis, & in facie exteriori muri Israelis, necnon in porticu gentium ad eam rationem sunt dispositae, quam Araeostylos vocat Vitruuius, ultra columnae triplam

CRATICV-
la in radicibus
lineis maxime
obseruanda.

INTERCO-
lumnia templi
quam seruent
proportio-
nem.

*Vitruv. lib. 3.
cap. 2.*

crassitudinem laxatae, quibus impositae sunt de materia traves perpetuae. Sed & ipsae columnae eandem seruant dupli rationem: columnae namque singulae crassae sunt binos cubitos, inter se distant denos, cum, ut, dixi, earum centra distent duodenos: sed & altae sunt cubitos bis denos, ut infra ostendemus. Perspectum igitur est, huiusmodi intercolumniorum altitudinem duplam esse latitudinis. Reliqua vero intercolumnia columnarum, quarum centra calamo uno distant inter se: si in vno scapo, unde ratio intercolumnijs desumitur, perpendatur, binis, sublatis cubitis ē calami longitudine, reliqui erunt, intercolumnas duorum cubitorum, cubiti quattuor cum quarta cubiti parte. Hoc est, erunt inter columnas intercolumnia duarum columnarum & quartae partis, non columnae, sed cubiti, atque adeo columnae octaua.

Sed audiendus de hac re Vitruuius: Species autem, inquit, aedium sunt quinque, quarum ea vocabula: Pycnostylos, id est crebris columnis, Stylos paulo remissioribus, Diastylos amplius patentibus, rarius quam opus est inter se diductis Araeostylos: Eustylos intervallo- rum iusta distributione. Qui postquam singulorum generum rationem reddidit.

Reddenda nunc est, inquit, ratio Eustyli, quae maxime probabilis & ad usum, & ad speciem, & ad firmitatem rationes habet explicatas: namque facienda sunt in intervallis spatia

Vitruv. ibid.

RATIO IN-
ter columnio-
rum ab hoc
aedificio peti-
ta.

nis. Distat autem haec Eustyli ratio ab illa Salo-
monis, octava crassitudinis parte; non quod ab il-
la haec desumpta fuisse non videatur: sed quod
illa intercolumnia, singula inter laxiora quaedam
constituuntur, ut vides in Ichnographia, & Or-
thographia: haec vero Vitruviana omnia, prae-
ter medianum, paria sunt, ideoque laxiora oportuit
esse, ut illorum imitarentur decorem.

DE PORTICVVM

ORDINIBVS ATQVE

altitudine vniuersa.

Cap. XXII.

XIV.

VERBVM
faciendi He-
braeis late pa-
tet.

*F*ecit frontes per sexaginta cu-
bitos. Phrasis primum expli-
canda est sermonis Hebraici
propria; deinde, quatenus aed-
ificij pars hoc loco dimensa
sit. *Fecit* Hebraice *vay jaghas*, fu-
turum est verbi *vay ghafal*, quod

facere proprie significat: eius tamen notiones,
tam late patent, ut vix possint angustiis huius lo-
ci comprehendere: quare, reliquis praetermissis, eas
tantum, quae textum hunc nostrum illustrare
possint breui explicandas suscipimus. illud prius
referentes, quod cum alijs verbis habet commu-
ne, ut futurum pro praeterito usurpetur, sicut è
contra solent, prophetae maxime, praeteritum

FUTVRVM
pro praeteri-
to
1. Reg. 14. v.
48.

Rabb David.

pro futuro usurpare. Exstat exemplum in libris
Regum, ubi inter egregia Saulis facta, hoc per-
censetur: *Congregatoque exercitu percussit Ama-
lec*. *וַיַּגְהַשׁ הַיָּל* *vay jaghas haijl*, quod cum futurum sit,
ab Hebraeis, Chaldaeo paraphraste, & Septua-
ginta interpretibus in praeteritum conuertitur,
& merito; ad id enim cogit subsequens oratio
praeteriti, *percussit Amalec*. Et bene quidem,
cum Chaldaeo paraphraste, quem sequutus est
Rabbi David, conuertit Vulgatus: *Congregato-
que exercitu*, hoc est congregavit exercitum, &
percussit Amalec. Is enim est loci proprius sen-
sus; phrasis tamen à Latina longe distat, quam
aliqua ex parte imitati sunt Septuaginta: nam, &
fecit, inquit, exercitum. Regius codex: *Fecit*
virtutem. Vocem *וַיַּגְהַשׁ* *vay jaghas* ab *וַיַּגְהַשׁ* *vay jaghas*, deduxisse vi-
detur: fecit, id est, congregavit fortes, vel poten-
tes, nimirum, exercitum. At quod ad phrasim,
hanc nostram spectat, metonimiam admisisse vi-

METONI-
mia res pro si-
gno, aut con-
tra.
Ioan. 8. v.
53.
Psalm. 8. v. 3.
Matth. 21.
v. 16.

1. Corin. h. 1.
v. 20.

detur Propheta Scripturis sacris frequentem,
qua res pro signo, aut rursus, signum pro re ipsa,
quae significatur, accipitur, quae huic verbo fre-
quenter tribuitur, sic ad Christum Pharisei:
Quem respicis facis? id est, nobis te suades esse?
Et in psalmo, & apud Matthaeum Christus Do-
minus: *Ex ore infantium & lactentium perfecisti*
laudem: Fundasti robur, ut habent Hebraei: hoc
est declarasti firmum, laudabile, aeternum dura-
turum regnum tuum. sic Paulus: *Nonne stultam*
fecit, ostendit esse, *Deus sapientiam huius saeculi?*
Hispani hac eadem phrasi dicimus: *yo hare bueno*
lo que digo, hoc est, ostendam vera esse quae dixi.

A Sensus igitur loci est: *fecit frontes*, id est ipsa
mensura ostendit, frontes fuisse sexaginta cubi-
torum. Frontes columnas dici, supra ostensum
est. Frontium vero, seu columnarum altitudi-
nem hic dimensam fuisse affirmat Rabbi Salo-
mon: *Altitudo frontium, liminum, vel postium*,
vestibuli erat sexaginta cubitorum. Id quod
confirmat Rabbi David, testatum olim fuisse
à Chaldaeo paraphraste: In aliquibus, inquit, le-
ctionibus paraphrasis Chaldaicae inuenio sic: Et
fecit frontes sexaginta cubitorum altitudinis ea-
rum, cubito vno. Chaldaeam huius lectionis phra-
sim explicare forte poterit Hispanus sermo: *midio*
la alteza de los corredores de sesenta codos, a vno por vno.

B hoc est exactissime. Latinus tamen eius interpres,
qui in Regio codice nulla tactus rei difficultate,
in maximas se coniecit, sensum peruertit: Et fe-
cit, inquit, frontes sexaginta: altitudo earum
vnius cubiti erat. Clarius quoque, Rabbiorum
sequutus sententiam: Frontes, inquit, postium,
porticus sunt altae cubitos sexaginta: sic de om-
nibus frontibus postium totius atrij censendum.
Supradictam phrasim explicare voluit Vatablus,
sic scribens: Executus est quoque mensuram fron-
tium, postium, aut columnarum anteriorum sexa-
ginta cubitos. Sed quod ad altitudinem dimen-
sam spectat, citra controuersiam est: praesertim si
omnes simul, ac singulas particulatim mensuras

C expendas: nullam enim aliam desiderari compe-
ries, si ea hoc loco non explicetur: cum contra
haec mensura non alteri, circa portam, aedificij
parti possit conuenire. Illud vero assumendum
nunc est, quod late infra probabitur, triplicem co-
lumnarum ordinem hic referri, triplicemque tra-
beationem, quae omnia hac vna mensura com-
prehendantur. porticus enim has omnes altitu-
dine triplices esse, triplicesque latitudine, in ipsis
perspectum esse poterit Orthographijs, & Ichno-
graphijs: id quod sacrae Scripturae testimonijs
proprijs locis confirmandum est: in quibus ordini
cuiusque sua est altitudo tribuenda. Verum illud
silentio hoc loco praetermittendum non est, quod

D Septuaginta interpretes in Sixtiano codice, colu-
mnarum primi ordinis altitudinem indicasse vi-
dentur, dum sic habent: Et sub diuo aelam portae
extrinsecus cubiti viginti theim portae per cir-
cuitum. Quorum verborum hic sensus esse vide-
tur: in atrio prope vestibulum portae, fuisse po-
stes, quos vocat theim, semicolumnas intellige
viginti cubitorum: cuius altitudinis erant reli-
quae circa atrium. Et quidem columnarum pri-
mi ordinis altitudinem viginti cubitorum con-
stituendam esse demonstrandum est iterum. Il-
lud porro, quod Septuaginta affirmarunt, cir-
cumquaque columnas pares fuisse; de omnibus
trium ordinum columnis, atque adeo de vniuersa
E atriorum altitudine censendum esse confirmat,
quamuis obscura phrasi, ipse Propheta, haec ver-
ba subiungens:

*Et ad frontem atrium portae undique per cir-
cuitum*. Quae verba sic conuertit Regius codex;
Et ad postem atrij portae, circum circum. Pagni-
nus duriusculam phrasim emollire voluisse vide-
tur, aliqua verba paraphrastice addens: Et vni-
cuique postij atrij portae, per circuitum eadem
erat mensura. Rabbi David: Et ad frontem atrij
portae in circuitu: id est, inquit, & sic erant excel-
sae omnes frontes atrij, quae sunt frontes portae
in circuitu, sic erat illis haec mensura. Et post-
quam plures portas secundae domus, hoc est tem-
pli à

FECIT
frontes, id est
declarauit esse
sexaginta cu-
bitorum

R. Salomo in
comment.
Rabbi David
in comment.

Isidor. Cle-
rius in scho-
lijs.

Vatablus.

Infracap. 4.
v. 6.

TRIPLEX
columnarum
ordo, tum alti-
tudinis, tum
latitudinis.

ALTITVDO
columnarum
primi ordinis
viginti cubi-
torum.

Pagninus.

Rabbi David
in comment.

pli à Zorobabele exstructi enumerasset. In hoc autem versiculo, inquit, dicitur, quod sicut erant frontes portae Orientali, sic erant omnibus portis in circuitu. Rabbi vero Salomon: Et sic, inquit, omnibus frontibus atrij, quae erant in omnibus vestibulis portae eius, erant in circuitu: quoniam in Aquilone etiam, & in Austro erant illi portae fabricatae iuxta similitudinem huius portae, sicut explicatur in littera. Vatablus sic habet: qui

Vatablus.

OMNES ORDINES COLUMNARUM ATRII PARES SUNT SEXAGINTA CUBITORUM ALTITUDINIS. in hoc conueniunt, quod certum esse debet, atque exploratum, hoc textu indicari, frontes, vel columnarum ordines, qui atrium vndeque cingebant, eiusdem fuisse altitudinis, sexaginta cubitorum: namque quod ad aliarum portarum frontes spectat, suo loco inferius à nobis explicandum est. Quidam vero interpretes hoc loco distinguunt atrium portae, ab atrio vestibuli portae, quasi hoc sit Israelis, illud vero Gentilium: sed nimis id subtiliter indagant: nam quamuis verum sit, aditum huius portae ab atrio Gentium per portam patere quadratam; egressum vero à porta ad atrium exterius per arcuatam vestibulum; tamen idem quod Latinus cum Hebraeo textu vocat atrium portae, Septuaginta interpretes appellarunt, ut vidimus in *Septuaginta*, quasi atrium subdio aelam, vestibuli portae, nisi forte arbitris, hac atque illa lectione vtrumque atrium indicari: siquidem vtraque huius porticus facies, aequae alta est cubitos sexaginta, & ea quae atrium exterius prospicit; & quae atrium gentium.

Illud porro hoc loco animaduertendum est, portae frontes atriorum frontibus pares sexaginta cubitis comprehendi: nam propugnacula portis superstructa, quorum vnum videre licet in media orthographia vniuersali, supra, celsitudinem sexaginta cubitorum eriguntur, ut suis locis confirmandum est.

DE PORTARVM LONGITVDINE.

Cap. XXIII.

XV.

PORTAE longitudo.

E ante faciem portae, quae pertingebat usque ad faciem vestibuli portae interioris, quinquaginta cubitos. Hoc versu, portae longitudinem ab Oriente in Occidentem, inclusis Orientali & Occiduo muro,

dimensam fuisse, perspectum esse in primis debet: quod & in reliquis quoque portis testatur est. Sed non modo ipsa phrasis obscura est, quippe à communi longe diuersa, verum & voces ipsae difficiles sunt, cum in earum expositione Doctores non conueniant, easque propterea oportet primum explanare. Est autem velut nomen quoddam, portae inditum *חַיְתוֹן* haithon: quam vocem Rabbi David notat legendam, ac si scriberetur *חַיְתוֹן* haithon; & haec subiungit: Ego autem ignoro omnino quid intendat Chaldaeus interpres, qui vertit portam mediam: Et, ut eius expositionis difficultatem effugiat, quasi

Explan. Tom. 2. Pars 2.

Rabbi David in comment.

A dam confingit à lateribus huius portae porticulas. Sed Rabbinorum figmentis nulla est habenda fides, praesertim cum nullum, ne leue quidem porticularum eiusmodi vestigium reperiatur vel in sacris, vel in profanis historijs. Multo sane certius eius appellationis rationem inuenisset Rabbinus, si expendisset triplices templi portas totidem muris apertas fuisse: primas in muro atrij gentium: secundas, vel medias, in muro atrij Israelis, quarum haec est prima: tertias vero in muro aut in vestibulis atrij Sacerdotum. Sed insiluit adhuc idem Rabbinus in explanatione vocis ac loci. Fieri autem potest, inquit, ut *חַיְתוֹן* haithon sit significationis *אָתָּה בּוֹכֵה* atha bocher, venit mane. vel, ut ipse alibi testatum reliquit, ab *אָתָּה* atha, dicitur, quod est venire: quoniam, inquit, per hanc portam ingrediebantur, venientes ad atrium ad orationem, quoniam erat Orientalis, & respiciebat directe portam templi. Dicit autem, quod ante faciem huius portae: quasi dicat, à facie portae exteriori, usque ad faciem vestibuli portae interioris, erant quinquaginta cubiti longitudinis: sicuti recenset in reliquis portis longitudinem quinquaginta cubitorum, & latitudinem viginti quinque, cum thalamis, frontibus, & vestibulis. Quasi dicat: à limine portae exterioris, usque ad frontem portae interioris, quod est vestibulum, erant quinquaginta cubiti. Usque ad faciem vestibuli, *עַד הַפְּנֵי הַבֵּימָה* hy ghah, supra, est quasi *עַד הַפְּנֵי הַבֵּימָה* usque ad: Rabbi Salomon autem exponit sic: & facies portae &c. idest, altitudo portae: dicit autem, quod ex altitudine caeterarum portarum, quae sunt in littera quinquaginta cubitorum, ego deduco, quod supra faciem, de qua hic dicitur, est altitudo: & sic exponit infra illud, quinquaginta cubitorum longitudo eius, idest altitudo eius: Ego vero, inquit, miror de ipsius expositione, quoniam in tota narratione numquam dicitur de altitudine portarum, mensura aliqua. Sic etiam in aedificio secundi templi nulla erat porta, cuius altitudo esset quinquaginta cubitorum: quoniam omnes portae erant latae decem, & altae viginti cubitis, praeter portam vestibuli, cuius altitudo erat quadraginta. Haecenus ex Rabbinis, qui, quod ad huius loci explanationem spectat, ita persequutus est, ut nil addendum videatur.

Quod vero Salomonem reprehendit iure optimo reprehendit, quippe quem nulla ratio, vel probabilis coniectura in eiusmodi peregrinam sententiam, & textui contrariam adduxerit: cum portae altitudo, quod ad lumen attingit tredecim cubitorum sit; eius vero frontes altae minimum sint cubitos sexaginta. Et quod ad secundi templi mensuras portarum spectat, eadem plane sunt cum mensuris templi, quod hic describitur, si portarum exteriores facies consideres, non vero ostium, lumen; aut columnationes. Porta enim haec latum habet ostium, aut lumen octo cubitos; faciem vero usque ad semicolumnas decem cubitos latam, ut antea vidimus, cuius spatij altitudo viginti cubitorum est, quanta nimirum est altitudo columnae, ut paulo ante dicebamus. Quod vero ad templi, aut domus vestibulum spectat, cuius latitudinem non est dimensus, eius facies Orientalis alta est cubitos quadraginta, usque ad epistilium, quanta altitudinis fuisse ostendendae sunt pilae, aut parastades vestibulum vtriusque fulciantes.

PORTA MEDIA an haec dicenda.

SAHETI

IKATAO

R. Salomo in comment.

PORTA cum suis ornamentis lata cubitos decem alta viginti.

LITTERAE
ordo.CALAMI
iusta longitu-
do iterum sub-
ducitur.

Sed ut ad ea, quae in loci explicatione dicta sunt redeamus, hic esse videtur proprius Latinae nostrae lectionis sensus. Et ante faciem, & à facie anteriori, vel exteriori, quae pertingebat, per quam ingrediebantur ab atrio Gentilium, venientes in templum, usque ad faciem vestibuli portae interioris, hoc est usque ad faciem vestibuli portae, quae aperiebatur in muro Occidentali huius primae porticus: vel à facie Orientali portae, per quam ingrediebantur; usque ad faciem Occidentalem vestibuli, per quam egrediebantur à porta, & ingrediebantur in atrium exterius; hoc enim significat, quod portam vocat interiorem, portae huius interioris faciem, quae respicit atrium Israelis: quinquaginta cubitos. Hanc vero mensuram saepe infra vocat portae longitudinem, & merito; quippe cuius latitudo paulo ante fuisse ostensa est cubitorum quinque & viginti. Sed haud secus quam antea ex portae latitudine, calami rimabamur iustam longitudinem, eandem licet ex portae longitudine confirmare, subducentes, ac colligentes simul minores, quos retulerat Propheta partium numeros, qui hoc vno quinquaginta cubitorum numero continentur.

Proponamus igitur ob oculos templi vniuersi vestigium primum, atque in eo portam Orientalem atrij Israel, de qua est sermo. Et quoniam in ea bini muri computati sunt primum, singuli vnius calami, illis modo praetermissis, ad reliquum spatium examinandum veniamus. Tres thalami hinc, ternis ex aduerso illinc respondentes, qui sunt in imis, ut diximus vestibulis, diuidi à paucioribus quam binis postibus non possunt, ut intuenti patet. Adde quod architecturae praeceptum perpetuo obseruandum est, non quidem ad venustatem modo, verum ad vsum, & firmitatem maxime necessarium, ut binis medijs postibus semipostes respondeant totidem muris, Orientali, & Occiduo interius adpaetis; alias enim arcus postibus ex vna parte insistentes, poste carerent, cui insisterent ex altera; nam ipso muro incumbere sine vitio non possunt. Accedat his ratio ex ipsius textus mensuris deducta, quam, mensuras recensentes, afferemus. Est igitur expressum in textu, muros vtrinque, & thalamos esse calami vnius, omnes simul sunt calami quinque: postes autem inter thalamos iuxta Prophetam constituendi sunt cubitorum minimum, quinque, & bini semipostes, quinque itidem cubitorum, qui omnes simul efficiunt cubitos quindécim: si vero his addamus cubitos triginta, quos certum est contineri quinis calamis, sunt enim in vnoquoque seni, sicut omnes cubiti quini & quadragen: quibus quini alij desunt ad numerum sacrae Scripturae complendum. Dicamus igitur, ne diutius in re perspicua confirmanda, immoremur, portae longitudinem, haud secus quam de latitudine diximus, in partes aequas diuisam fuisse octo, totidem calamos referentes, binosque externos muris tributos, tres medios thalamis, binos alios, ut diximus, medijs postibus, cum proiecturis spiarum, & binos semicalamos binis semipostibus muris adpaetis. Iam vero, si quinquaginta cubitos in octo partes diuidas, singulae cubitorum sex erunt cum quarta cubiti parte, quanta prodiuit paulo ante ex partitione quinque & viginti cubitorum in quaternas partes. Ex quo fit ut omnia intercolumnia, vestibula, postes, portae, aequalia sint; &

Arcticalae ratio, quam supra expendebamus, in ducendis occultis lineis radicibus, magis ac magis confirmetur.

CONFIRMATUR item arcticalae ratio.

DE CANCELLIS

QVIBVS THALAMI

clauduntur, ac portae: necnon

de columnarum capitellis.

Cap. XXIII.

Fenestras obliquas in thalamis.

Huius verius explanatio multa confirmare poterit ex ijs quae assumpsimus; alia probare, quae nondum exposita sunt, ac tandem maximam rerum consensionem ostendere: quare veluti per partes, & attentius is erit pertractandus. Est igitur in primis vox חלונות chalonoth, quam in fenestram conuertunt Septuaginta

interpretes, Chaldaeus, & Rabbinus, cum Vulgata nostra; deducta à voce חל חalal, quam maxime

FENESTRAE quae dicuntur.

significatione patere arbitrantur Hebraei, quamuis de propria vocis notione non conueniat inter eos. Ego vero ad praesens institutum maxime facere existimarem sententiam Marini, qui primariam vocis significationem esse putat perforari, aut perforatum esse. Qua ratione exponendum putat illud psalmi. Cor meum, חל חlhal, perforatum, saucium, vulneratum, perfossum est intrinsecus, conturbatum est intra me. Hinc fit, ut vulneratum significet inde deducta vox, aut viuum, aut mortuum, atque adeo profanatum, pollutum, immundum, quoniam eiusmodi est mortui cadauer. Hinc etiam fit vox חל חlhal, tibia significans, ad sonitum edendum multis patentem foraminibus. Elegans est vocis translatio apud Hieremiam: Cor meum ad Moab quasi tibia resonabit. lugubre carmen adiungens, quo grauissimam Moabitarum defleat calamitatem. Vel, ut habent Septuaginta: cor Moab quasi tibiae resonabunt: quasi dicant, multis confossum vulneribus, perforatae instar tibiae, nil aliud quam luctum resonare poterit, ac perditionem.

COR CON-
turbati, hoc
est sanciri.
Ierem. 48.
p. 36.

Inde vero deducta vox חל חlhal, fenestram significat, aut foramen, quod in domo fit ad prospiciendum. Quapropter synonymam facit hanc vocem idem Marinus, voci חרכים charachim, cancellos significanti; cancelli vel in portis domorum, vel in fenestris ideo sunt, ut aditum intercludant: visum vero minime impediunt. Qua ratione aptissime exponi posse videtur locus ille celebris Cantorum, alioqui difficilis, & obscurus, si contextum perquiras. Is vero sic habet: Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus transiliens colles: &c. En ipse stat post parietem nostrum respiciens per חל חlhal, fenestras, prospiciens per חרכים charachim, cancellos. Sensus autem loci hic videtur esse proprius: Quoniam sponsam induxerat dulci contemplationis somno quiescentem; sponsum vero quietis amatorem, quamuis à longe

COR. QVA-
si tibia.Cant. 2. p. 8.
v. 9.

FENESTRAE & cancelli pro edem usurpantur.

adiuran-

F E N E-
strae obliquae.

Isa. 36. 9.
25.

3. Reg. 6. V.
4.

Rabbi David
in comment.

R. Salomo.

6. Hieronym.

F E N E-
strae & intus
latae, & extra
angustae fue-
runt, simulque
intus angu-
stae, & extra
latae.

quod eorum anguli obliqui essent, non recti, ut esse solent ac dici quadratorum anguli. Atque huc etiam spectat, quod *τοξοειδὲς* toxicae, dicuntur à Graecis, quod in modum cuspidis sagittae foramina haec acuminentur.

Huiusmodi igitur cancellos *fenestras obliquas* vocat Propheta, quas fuisse dicit *in thalamis*. Hebraice *חַתָּאִים* el hattaim, ad thalamos, quibus videlicet thalami ex utraque parte concludebantur: & *in frontibus eorum* *וְעַל הָעֵלֶה* ve elehe- ma, & ad frontes eorum, vel in postibus eorum, quae erant intra portam undique per circuitum. Disertis utique verbis cancellos huiusmodi describit discurrentes per totum illud spatium, quod est intra portam è regione postium, siue B semicolumnarum, quae interius illud portae spatium undique exornabant. Esset autem operae pretium lectori perpendere, quam accurate Propheta minutissima quaeque definiat: his enim potissimum verbis, quibus cancellos tantummodo videbatur describere, quamplurima alia significat ad aedificij comprehensionem maxime necessaria. Et quoniam thalamos calamo vno definierat, & nos tantumdem dixeramus inter se centra distare, haec duo, quomodo conueniant, iam nunc constat: vides enim cancellos thalamum, utrimque cingentes, ex aequo respondere semicolumnis postium, quarum semidiametri cubiti vnus pares sunt crassitudini huius periboli, quam vno cubito paulo ante vidimus definiri. Hoc enim significant praesentia verba, cancellos affirmantia *וְעַל* el, ad frontes, vel è regione frontium constitui, quae erant intra portam undique per circuitum.

CANCELLI describuntur ex utraque parte thalamorum.

Sed quae sequuntur verba, aliud quoque confirmant, quod nos supra non raro assumpsimus, nimirum thalamos in vestibulis constitutos fuisse: sunt enim huiusmodi. Similiter autem erant & *in vestibulis fenestras per gyrum intrinsecus*. Quae verba haud aliter connectit Vulgatus, quam Septuaginta interpretes prius fecerant: eodem plane sensu, quo Hebraea, quae sic habent: Et fenestras clausae in thalamis, & in postibus eorum circa portam circumcircum, & sic in vestibulis: & fenestras circumcircum intrinsecus. Chadaeus vero sic: Et fenestras obturatae erant in thalamis, & in frontibus eorum intra portam per circuitum, & similiter in vestibulis: & fenestras per circuitum intrinsecus. Septuaginta vero interpretes: Et fenestras absconditae, inquit, super theim hoc est thalamis, & super aelam, hoc est vestibulis intra portam atrij per circuitum. Et similiter ipsis aelam, vestibulis, fenestras in circuitu intrinsecus. Sensus autem loci tunc patebit, cum vox illa, *similiter*, Hebraice *וְכֵן* vechen, & sic, eundem sensum reddere intelligatur, quem Latina vox, qua ratione: vel, atque adeo. Indican enim ea verba thalamos in ipsis vestibulis constitutos fuisse, quapropter fenestras vel cancelli, qui thalamos cingebant, omnia pariter concludebant vestibula, quae erant intra portam: hoc enim significat addita illa vox, *intrinsecus*: idemque confirmatur sequentibus, cum nondum à porta ad atrium egressus fuisset dicatur, usque ad subsequentem versum.

Verum cum multa hoc versu maximi facienda, & ad aedificij rationem percipiendam maxime necessaria recenseantur ne vel disputationum aut confirmationum multitudine occupatam mentis aciem effugerint, vel, cum primum singula perspecta sint, memoria excidant, ea hic simul

colligere decreui. Fenestras igitur pro cancellis usurpari diximus: quorum reticulatas rhomborum more apertiones obliquas vocat; quamvis non desit his etiam ratio obliquitatis, quam fere omnes tradunt expositores, cum intrinsecus, & extrinsecus latae sint in medio contractiores. huiusmodi autem cancelli è regione frontium, illisque crassitudine pares extenduntur. Frontes ante thalamos proijciuntur: thalami in ipsis sunt constituti vestibulis. Quae omnia membra, aedificijque nobilissimae partes, vestibula, thalami, postes, frontes, cancelli, intra portam sunt constituenda; ut ipsa Prophetarum verba plane restantur.

Et ante frontes pictura palmarum. Hebraice *וְעַל הָאֵלֶּי* ve el ail thimmorim, & ad postem palmarum. vel, ut habet Pagninus, & unicuique postis palmarum. Septuaginta: el super aelam, forte elim scripserunt ipsi, palmarum hinc & inde. Chaldaeus paraphrastes *וְעַל אֵלָא כֹּחְרָתָא* veghal ala cothartha: quae verba sic conuertit Latinus interpres in: Regio codice: Et super frontes capitella apposuit enim Chaldaeus hoc loco, pro palmis, vocem illam, *כֹּחְרָתָא* cotharoth, quamvis Chaldaeorum, 3. Reg. 7. v. 16. more protractam, quam in libris Regum Vulgatus vertit capitella. Rabbi David: fronti unicuique, inquit, erant palmarum. Ionathas autem exponit coronas. In aedificio vero Salomonis exposuit figuram palmarum: fieri autem potest, quod fuerint facta in figura palmarum capitella super capite earum. Haec ille: idem fere testatur Rabbi Salomon. Et Clarius Rabbinos sequutus: Coronae, inquit, ad modum arborum palmarum, caput frontium, vel postium superne cinxerunt. Ex quibus liquido constare poterit, sermonem hic fieri de columnarum capitellis, quorum ornamenta, his fere verbis à Propheta indicantur: erant enim vniuersa huius aedificij capitella spatulis palmarum ornata. Quod ornamentum genus imitati sunt deinde Phoenices, à quibus Architecturae praecepta hauserunt Graeci, è quibus Corinthij palmarum folia commutarunt in folia achanti, vel quod eiusmodi folia viderentur sua asperitate venustiora: vel quod ea ratione sperarent se facile posteris persuasuros, primos eiusmodi ornamentum inuentores se esse: neque eos omnino sefellit opinio. Nos vero quoniam huiusmodi capitellorum ornamenta tunc opportune magis explicanda esse arbitramur, cum de columnis aeneis agendum est, à reliquis hoc loco consulto abstinemus.

SVMMA EORUM quae hoc capite explicata sunt.

PALMAE IN frontibus, quae.

3. Reg. 7. v. 16.

Rabbi David

Isidor. Clar. in suis notationibus.

CAPITELLORUM ornamenta his verbis indicantur.

DE ATRIO
EXTERIORI, ET EIVS
quadrata area Orientali.

Cap. XXV.

XVII.

Eduxit me ad atrium exterius. Absolutis portae mensuris, recta in Occidentem tendens, è porta egreditur ad atrium, id quod significare voluisse videtur Latinus interpres, dum, *eduxit me*, legit,

cum in Hebraeo *וַיְבִינֵנִי* vaibieni, legatur, hoc est venire me fecit. verbum enim *וָיָבִי* bo, venire in, vniuersum significat, atque adeo in Regio codice: Et adduxit me ad atrium exterius, legimus. Septuaginta vero interpretes, & Chaldaeus paraphraestes: Et introduxit me, conuertunt, eodem plane sensu. Portam enim egressus, atrium ingreditur, quod Hebraice *חַצְרֵי* chasfer, dicitur: cuius vocis origo fere ignoratur. nonnullis enim visum est dici à voce *חַצְרֵי* chasfer, foenum, aut gramen, significante; quod ea voce locus indicetur sub dio, in quo crescit foenum, siue intra ciuitatem sit, siue extra: quare & villas significat. Hanc vero vocis originem respexisse videtur auctor libri Machabaeorum: *Et viderunt, inquit, sanctificationem desertam, & altare profanatum, & portas exustas, & in atrijs virgulta nata sicut in saltu, vel in montibus.* Mirum utique non esset, si in desertis ac profanatis templi atrijs foenum nasceretur, aut vrticae, sicut in alijs atrijs plerumque solent; at virgulta, querceta, aut ramna, qualia in saltu nasci solent, aut in montibus, hoc maxime mirandum est, & diuturnae desolationis argumentum.

Vox vero haec, alijs notione ac significandi modo affinis esse videtur Graece *αὐλή* auli, in quam conuertitur, quae Athenaeo perflabilem locum significat, & fere semper apud Homerum subdialia, in vniuersum ea voce intelliguntur. Hinc fit, vt palatia, aedes Regias aulas vocemus, quod subdialia amplaque loca ante se habeant. Latinam porro vocem, atrium, Festus definit: *Est, inquit, genus aedificij anteaedem, continens mediam aream, in quam collecta ex omni tecto pluuia descendit: dictum autem atrium, vel quia id genus aedificij Atriae primum in Etruria sit institutum: vel quia à terra oriatur, quasi aterreum, vel aterium.* Quod si nobis etiam liceat conijcere, Latinam vocem existimarem potius à Graeca *ἀτρίον* aethrion, hoc est, sub dio, dici, cuius vocis visum post pauca videbimus. Quod vero ad rem spectat, quae voce significatur, plana erunt omnia illi, qui aedificij vniuersi vestigium accurate contemplatus fuerit ingreditur enim angelus quadratam aream subdialem atrij exterioris, quae est ad Orientem; cui, vt mox videbimus, aptissime conueniunt omnia, quae de atrio dicta sunt in vniuersum. Ac primum vocatur exterius Hebraice *חַצְרֵי חִוּלֹנָה* chiesonah, à radice *חָוָה* chues, quae extra, foris, foras significat, respectu interioris; ideo quibusdam dimidiam partem, scilicet exteriorem notat: in quo, quamuis reprehendantur ab alijs, id ideo, ni fallor, fit, quod non expenderint locum hunc, atque alios, in quibus atrium Israelis quod medium

A est inter atrium Sacerdotum, & gentium, exterius dicitur. Accedit his etiam quod latis porticibus cingitur hoc atrium, neque extra aedificium est, quamuis appelletur exterius, id quod mox hoc eodem versu testatur Propheta. Neque absurdum est cogitare vocem, sicut forma, ita notione similem esse voci *חַצְרֵי* chasfer, quae bifariam diuidere significat.

Diuisum est autem hoc atrium, interiectis porticibus, in areas septem: è quibus haec Orientalis, media senis alijs vtrunque cingitur, ternis Aquilonaribus, ac totidem Meridianis; quarum quaelibet centenis per quadrum cubitis continetur: omnes vero praedictae septem areae, cum suis porticibus atrij nomine censentur, non atriorum, quoniam quae illas diuidunt porticus peruiiae sunt, quae causa fuit, propter quam atrium magnum diceretur. Nam cum historia Regum ea enumerasset, quae Salomon in domo sua, in domo saltus Libani, & domo Reginae construxisset, redit ad coeptam aedificij domus Domini narrationem, his verbis: *Et atrium maius rotundum trium ordinum de lapidibus sectis, & vnus ordinis de dolata cedro: necnon & in atrio domus Domini interiori, & in porticu domus.* Et hic quidem locus multis obuoluitur difficultatibus, e quibus eam tantummodo conabimur hoc loco explanare, quae lucem allatura sit explicata;

nam reliquas opportune magis tractaturi sumus, cum de atriorum ordinibus agemus. Atque illud imprimis quod rotundum dicitur hoc atrium, Lyranum, Hebraicae alioqui linguae peritum, mouit, vt cogitaret de atrio domus Reginae, cuius paulo ante meminerat, loquutum fuisse sacrum historicum. Cuius sententiam cum minime textui consentaneam videret Tostatus, & confutat, & rejicit; quamuis in atrij rotunditate, quam animo sibi ipse confingit explicanda, fere se exerceat: aut enim negat atrium domus Domini fuisse quadratum, aut id sacrae Scripturae testimonijs probari. Vtrumque vero perspectum esse poterit haec nostra legenti: quinimmo hoc ipso Ezechielis versu, quem explanamus id facile poterit confirmari, vt mox videbimus. Quod vero *rotundum* dicatur hoc atrium, cum vere, perfecteque quadratum sit, vel, vt pressius loquar, septenis constans arcibus quadratis, phrasim oportet pensare Hebraicam, quae sic habet *חֲצֵרֵי הַמִּזְבֵּחַ* vechasfer hagedolah sabib, quam sic vertit Regius codex: Et atrio maiori circum tres ordines &c. Septuaginta: Et atrij magni in circuitu tres ordines. Chaldaeus: & atrio maiori per circuitum tres ordines. Hos interpretes sequitur Vatablus: Atrium quoque magnum, inquit, circumquaque triplici ordine &c. atque in notationibus affirmat, hoc esse atrium, vel porticum, in qua populus orabat, quamque liber Paralipomenon vocat atrium magnum. Sed & Clarus: Atrium autem maius, inquit, constabat per circuitum triplici ordine politorum lapidum. Et sane quod ad atrij formam spectat, perspectum esse debet ab illa non fuisse diuersam, quam ostendunt nostrae Ichnographiae, quod vero rotundum hic dicatur, phrasim ipsam Hebraicam tenere voluit interpres, quam alibi in Latinam conuertit. In Exodo enim haec eadem habentur verba: *וְעָשִׂיתָ אֶתְּחֵלֶּבֶת אֶתְּחֵלֶּבֶת חֲצֵרֵי הַמִּזְבֵּחַ* vesamtha & chasfer sabib; & pones atrium circum, & dabis tegumentum portae atrij: sic enim conuertuntur Hebraea, sic habent Septuaginta, sic legit Chaldaeus, quae possent

ATRIVM
quare dicatur
exterius &
medium.

FORMA
atrij exterioris.

3. Reg. 7. 5.
12.

ATRIVM
maius quod,
& quare rotundum dicatur.

Lyra in lib.
Reg.

Abulensis
quaest. 5. in
hunc locum.

ATRIVM
exterius quadratum.

ATRIVM
circumquaque
tribus constat
ordinibus lapidum.

Vatabl. ibid.
nu. 22.

Isidor. Clar.

ATRII NOMEN
quid significet.

1. Machab. 4.
v. 38.

A V L A
graece quae
dicatur,
Athenaeus.

Pomp. Festus

ATRIVM
vnde dictum.

possent Latine haud secus verti; pones atrium rotundum. Sed magis proprie elocutionem Vulgatus expressit, & sententiam aptius explicauit: *Exo. 40. 7. 8. Circumdabisque atrium tentorijs.* Huius porro elocutionis ratio ex notione nominis סביב *fabib*, petenda est, quod nomen pro aduerbio plerumque sumitur: circuitum, circum circa, in circuitu, circumquaque significans. Sic in psalmo סביב *fabib*, *In circuitu impij ambulat.* Hispanice dicimus *al rededor*, qua ratione aptissime diceremus, & *atrium maius* y el patio mayor *rotundum* todo al rededor, circumquaque *trium ordinum* &c. Haud dissimili elocutione vsus est Vitruuius bene de Latina lingua meritis: De Hypetro namque aedificij genere haec subdit: Reliqua omnia eadem, habet quae dipteros, sed interiore parte columnas in altitudine duplices, remotas à parietibus ad circuitiorem, ut porticus, peristiliorum. Hoc est, ut peristilia, quae quadrata sine dubio erant, possent circumambulari, hoc enim vocat circuitiorem, porticum similem.

VOX, ROTUNDUM, explicatur. Psal. 11. 7. 9.

Vitru. lib. 3. cap. 1.

Sed & in hanc partem tantumdem propenderunt alij, ut nudis egenisque adhaerentes elementis probare contenderent de alio aliquo atrio sermonem hic fieri, non de Israelitico: quoniam ex vi vocis, ac sermonis Hebraei colligi putarunt, atrium hoc debuisse aliquid aliud, omni ex parte cingere; at atrium Israelis triplici tantum ex latere atrium circumdat Sacerdotum, ut dixi. Verum enimvero, cum atrij appellatione, non ipsa tantum intelligatur subdialis area, sed & porticus ipsae, quibus cingitur, quasque tribus columnarum ordinibus, triplicique contignatione distinctas fuisse tradit hic textus, ut iterum ostensuri sumus: huiusmodi quidem porticus atrij Israelis totum atrium Sacerdotum circumdant, etiam ab Occidente, ut vides in vestigio aedificij vniuersi. Quod quamuis verum non esset, adhuc tamen vis vocis סביב *fabib*, nulla ratione conuincit, atrium hoc magnum debere omni ex parte atrium aliud interius cingere: aptissime enim textum hunc interpretari videbimur, illum non alia ratione exponentes, quam fecit ipse Vulgatus paulo inferius: & *ethecas*, inquit, סביב *fabib*, *in circuitu per tres partes.*

Ezec. 41. 7. 16.

ATRIVM exterius dicitur magnum. 2. Paral. 4. 7. 9.

Septuaginta: Καὶ ἐποίησεν τὴν αὐλὴν τῶν ἱερέων, καὶ τὴν αὐλὴν τὴν μεγάλην. & fecit atrium Sacerdotum, & atrium magnum. In Hebraeo, priori loco habetur vox חצר *chazer*, quam paulo ante interpretati sumus: posteriori vero vox חצרות *ghazarah*, quae

ATRIVM auxilij vel adiutorij, quo populus orans à Deo opem expectat.

Supra 7. 15.

Rabbi David in lib. radi-

At de atrio Israelis sermonem hic fieri perspectum esse cuius debet; cuius proprium quasi epithetum, vox illa est, magnum, vel maius. Huius rei luculentum habes exemplum in libris Paralipomenon. Fecit etiam, de Salomone sermo est, *atrium Sacerdotum & basilicam grandem.* Septuaginta: Καὶ ἐποίησεν τὴν αὐλὴν τῶν ἱερέων, καὶ τὴν αὐλὴν τὴν μεγάλην. & fecit atrium Sacerdotum, & atrium magnum. In Hebraeo, priori loco habetur vox חצר *chazer*, quam paulo ante interpretati sumus: posteriori vero vox חצרות *ghazarah*, quae opem ferre, auxiliari, adiuuare significat. Hinc factum est, ut atrium in quod confluebat Israel, opem auxiliumque a Deo in templo imploraturus hoc nomine censeretur: quasi auxiliatorium: quia nimirum adiutorium, auxiliumque & opem ibi reperiret populus, dum ad Deum conuersus ipsum oraret, & exoraret. Haud dissimili notione nomen portae, quod paulo superius exposuimus ab איה *aiath*, radice deductum posset exponi, ut exponit Rabbi David, portam adiutorij, vel fortitudinis. quamuis & alias adducat expositiones. Quod sane nomen, non loco tantummodo, sed & tempori, quo primum hoc Dei Optimi Maximi auxilium experti sunt orantes

A in templo, tribuebant deinceps Hebraei. Perfecto namque & absoluto templi opere: *Conuenit*, inquit, *ad Regem Salomonem vniuersus Israel in mense Ethanim, in solenni die, ipse est mensis septimus.* dictus nimirum איתנים *aithanim* à praedicta radice איה *aiath* fortitudinum, seu virium; ob dedicati templi celebritatem, qua fortes Israel tulerunt arcam in templum, & efficaces preces habitae, & multa facta sacrificia, ut huius potissimum memoria festi, eo nomine deinceps donaretur. Sic enim dictum mensem putat Rabbi Ioseph, propter dies festos, qui religione culti, in eum inciderant: vel quod panis ac vinum, & fruges, fructusque alij, quibus vita haec mortalis alitur, & sustinetur producti, maturescunt, & colliguntur. Sed si totum historiae praedictae contextum attendas, haec omnis terrae vbertas, immo & omnia humanae vitae subsidia atque praesidia, à Deo largitore liberalissimo, oratione internuncia, quae hoc potissimum atrio ab Israelitis exercetur, impetranda sunt. Quapropter, *Domus orationis* dicitur. Cui quidem orationi perfectam adiunctam esse laetitiam, Deique acceptationem indicat celebris illa Dei promissio, apud Isaiam: *Adducam eos in montem sanctum meum, & laetificabo eos in domo orationis meae: holocausta eorum, & victimae eorum placebunt mihi super altari meo: quia domus mea, domus orationis vocabitur cunctis populis.* Huius plane Diuini adiutorij exemplum quoddam ostentare voluit vana Graecorum superstitio, asylum constituens, eius iura non seruans. consimili fortasse agnominatione *αυλὴν ἁγίαν* *ghazer*, vel *azar* vertentes in azirum, mox in asylum. Fuit enim, Strabone, ac Cicerone testibus, Ephesi Dianae templum, id iuris habens, ut ad illud confugientes inancipio soluerentur. Sed & eousque progressa est gentium temeritas, ut asyla ipsis quoque feris constituta esse confabularentur. Nam & in Parthenio monte Panos delubrum fuisse memorant, ibique locum nomine Aulam, omnibus animalibus velut asylum, quem leones & lupi, dum feras insectantur, adire non auderent, sed repente subfisterent, ferasque relinquerent: sicut ferunt in Dianae Aetoliae luco, canes, dum feras insectantur, ubi ad lucum confugerint, ab insectatione quiescere. Quae omnia Daemonis figmenta ad emulandam Dei opem, in templis habitam, excogitata fuisse non dubito. Dei enim auxilium probant exempla quamplurima, à beato Augustino allata. Sed & illa omnia, quae praestigator ille superstitiose excogitauerat, re, & veritate completa esse, in nostris templis atque basilicis, probat recenti exemplo idem Augustinus: Quidquid igitur, inquit, vastationis, trucidationis, deprædationis, concremationis, afflictionis in ista recentissima Romana clade commissum est, fecit hoc consuetudo bellorum: quod autem more nouo factum est, quod inuitata rerum facie immanitas barbara, tam mitis apparuit, ut amplissimae basilicae implendae populo, cui parceretur, eligerentur, & decernerentur, ubi nemo feriretur, vnde nemo raperetur: quo liberandi multi à miserantibus hostibus ducerentur: vnde captiuandi nulli, nec à crudelibus hostibus abducerentur: hoc Christi nomini, hoc Christiano tempori tribuendum quisquis non videt, caecus est; quisquis videt, nec laudat, ingratus est: quisquis laudanti reluctatur, infans est. Haec Sanctus Doctor, qui truculentissimas illas, atque

MENSIS ethanim quare sic dictus.

Rabbi Ioseph.

ORATIONIS fructus.

Matth. 21. 7. 13.

LAETITIA orationis fructus Isa. 56. 7. 7.

ASYLI ANTIQUA IURA.

Strabon. lib. 14. Cicer. 3. in Verr.

Aelianus lib. 11. de animal. c. 6. Greg. Giral. Synag. 15. de dyis genti.

FERAE fitum quoque habuerunt asylum, quo à feris tuerentur.

S. August. lib. 1. de Ciuit. Dei cap. 2. 3. 4. & 6. Ibid. cap. 7.

TEMPLIS nostris debita religio.

atque sacratissimas barbarorum mentes à Deo ter-
ritas, refrenatas, temperatas fuisse confirmat.

Nec tantum haec, quae diximus, diuina prae-
sidia templo ipsi assidua erant, sed & omnia asy-
li iura in templo illo Salomonis, & ante illud, in
tabernaculo statuta fuisse probat sacrae Scriptu-
rae testimonium. Nam cum homicidij diuersa,
genera exposuisset Dominus, voluntario decer-
nens mortem, fortuito locum refugij, tandem

Exod. 21. §. subdit: *si quis per industriam occiderit proximum*

14. *suum, & per insidias, ab altari meo auelles eum,*
ut moriatur. Quasi dicat: hoc, quod maximum
omnium refugium cum religione coniunctum,
debet haberi, non suffragetur insidiatori, ac do-
loso homicidae. Quae lex in vno Ioabo valuisse
videtur; qui, cum se esse reum mortis agnosce-
ret, *fugit in tabernaculum Domini*, & apprehen-
dit cornu altaris: Impunitatem, ut ait Iosephus,

3. Reg. 2. §. 28. *se inde quaesitum existimans, propter Regis*
erga Deum pietatem. Id postquam Salomon
reiciit misit Banaiam, qui citaret eum ad tri-
bunal causam dicturum: sed quoniam indi-
gnus fuit habitus, qui eiusmodi immunitate
gauderet, ibi tandem peremptus est. Est & aliud
huius rei exemplum in ipsis libris Regum, & in

4. Reg. 11. libro Paralipomenon: vbi impiissima Athalia
2. Paral. 23. templum ingressa Ioam puerum Regem procla-
mari cum videret, discissa veste, magno clamore
iubet interfici insidiatorem, & occupatorem
imperij: *Egressus autem Ioiada Pontifex ad Cen-*
turiones, & principes exercitus, dixit eis: Educi-
te illam extra septa, & interficiatur foris gladio.
Praecipitque Sacerdos, ne occideretur in templo Do-
mini. Nec enim fas esse ratus est, teste Iosepho,

Ioseph. 9. an-
tiq. cap. 7. templum veneficae supplicio pollui. Sed non est
opinor cur coniecturis agamus communia ex-
quirentes de templi asylo testimonia, cum sup-
petant propria: Philo enim cum Caij Caesaris
morum inconstantiam, odiumque aduersus Iu-
daeos exposuisset, cum templi iura violanda di-
stulisse narrat, illis verbis: Supererat, inquit, vnum
sanctae ciuitatis templum cum iure asyli, id conabatur in suum
proprium templum demutare, cum titulo, NOVI IOVIS

ILLVSTRIS CAII. Haec ille. Sunt vero tam
multa, quae è templo in pios promanant benefi-
cia, ut non modo adiutorium diceretur, sed & ad-
iutorium magnum, quod magna, ut dixi, diuina, &
humana vitae praesidia, atque subsidia praeberet.

Hoc autem atrium, quod auxilij, siue praesidij
Hebraeis dicitur, basilica vocatur à Sancto Hiero-
nymo, Graeca voce Regiam significante, quod
forte respexerit ad Graecam vocem βασιλῆα, qua &
atrium significatur, ut dixi, & aula, regia, siue pa-
latium. Haud dissimili fortasse annominatione
nunc Itali curiam vocant corte: atrium vero cortile.
Quam huius denominationis rationem attigisse
videtur Lyranus.

Huius autem atrij pene proprium nomen fuit,
atrium magnum, atrium maius, tum quod, ut alias
dixi, atrij gentium nulla sit mentio, neque eius
habetur ratio in sacris historijs; tum vero, quod
etiam si cum eo conferatur hoc atrium Israelis,
cum latitudine amplius sit merito sic diceretur;
quamuis à profano longitudine superaretur.

ATRIVM
magnum vel
maius quod
sit.

DE GAZOPHYLA

CIIS ATRIORVM IN

vniuersum.

Cap. XXVI.

Ecce gazophylacia, & pau-
mentum stratum lapide in a-
trio per circuitum: triginta ga-
zophylacia in circuitu pau-
menti. Tria nobis his verbis
indicat Propheta: Primum,
gazophylacia fuisse in atrio

exteriori templi illis verbis: *Et ecce gazophylacia:*
Secundum, gazophylaciorum locum; & pauimen-
tum stratum lapide in atrio per circuitum: Ter-
tium denique gazophylaciorum numerum extre-
mis illis verbis: *triginta gazophylacia in circui-*
tu pauimenti. Et quod ad primum spectat, non
est, opinor, cur alijs Scripturae locis confirme-
tur; quod disertis verbis hoc vno testatum habe-
mus: quamuis huius atque aliorum collatio illud
omnino confirmare posset, quod alias ostensum
est, idem templum hic, atque in libris Regum,
& Paralipomenon describi. At quamuis idem

ipsum saepius inculcare, quod proteruo alicui
necessarium videretur, alijs foret certe molestum;
locus tamen Paralipomenon insinuandus est; cum
ea, quam supra attulimus eius loci interpreta-
tione. Ibi enim de Dauide sermo est, descriptio-
nem templi, & singularum eius partium ratio-
nes, mensuras, leges Salomoni filio suo perscri-
bente. Atque primum, ut dixi, de domo Do-
mini, eiusque praecipuis partibus sermo est: mox
de atrijs, illis verbis: *Necnon & omnium quae*
cogitauerat atriorum וְכָל הַיִּשְׁבֹּת וְכָל הַלֵּפָסִים
& exedrarum per circuitum in thesauros do-
mus Domini, & in thesauros Sanctorum, diui-
sionumque Sacerdotalium, & Leviticarum &c.

Eadem plane vox וְכָל הַיִּשְׁבֹּת lefacoch, habetur in Pa-
ralipomenis, quae & in praesenti Ezechielis ver-
su: exedraeque, siue gazophylacia, aut pasto-
phoria, quae ibi scribunt Septuaginta, in circui-
tu atriorum fuisse dicuntur, sicut hic gazophy-
lacia in circuitu pauimenti. Hoc vero vnum Pa-
ralipomenon loco habetur expressum, quod ad
gazophylaciorum attinet ministeria, & vsum,
quod quia distincte magis & per partes alijs lo-
cis explicaturus erat Propheta noster, hoc loco
non attigit.

Sed quod ad vocem pertinet לִפְסָה lifeah, vnde
Hebraea deducitur, eam Rabbi David putat, signi-
ficare cubiculum. Exedram vertit Vulgatus, ut

vidimus in Paralipomenis, & alias; at vocis ery-
mon, quod recentiorum quidam innuere viden-
tur, dum putant exedram dici quasi extra aedem,
longe petatum est: nam quamuis extra, hoc est im-
atrio exteriori exedrae constituerentur, de qui-
bus nunc loquimur, non tamen inde vox deduci-
tur, quae Graeca origine est à circumfessione de-
ducta. Exedrarum vsus in Graecorum palaestris
à Vitruvio describitur: Constituantur autem in
tribus porticibus, inquit, exedrae spatiosae, ha-
bentes sedes, in quibus Philosophi Rhetores, re-
liquique, qui studijs delectantur, sedentes dispu-
tare possint. Pollux exedram dici putat sessio-
nem, vbi viri confidere solent. Quamuis Cice-
ro lo-

IDEM TEM-
plum hic, &
in libris Re-
gum describi-
tur.
Supra lib. 2.
Isagog. c. 14.
& 15.

1. Paral. 28.
§. 11. 12. &
13.

EXEDRA-
rum varia no-
mina & situs.

Rabbi David
in lib. rad.

L I S C A H
Hebraeum ga-
zophylacij no-
men.

GAZOPHY-
laciij nomen.

Vitruu. lib. 5.
cap. 11.

Iulius Pol-
lux. lib. 1. c. 4.

Cic. 3. de
Orat.

CONCI-
lium Zano-
dim.

Plutarchus
in Lycurgo.

PASTOPHO-
ros Venus.

Apule. lib.
11.

Greg. Giral.
Sintag. 17.

Virgilius.

S. Hieron. su-
per Isa. 22.
V. 15.

GAZOPHY-
lacium quid
significet.

Q. Curtius
lib. 3. circa
finem.

P. Mella lib.
1. cap. 11.

Cic. 2. de Of-
fic.

S. Greg. homi.
38. in Ezech.

GAZOPHY-
lacium dicitur
quicumque lo-
cus, quo diui-
tiae asseruan-
tur.

4. Reg. 12. V.
9.

S. Hier. Isa.
44. V. 14.

ro locum esse indicet, quo posito lectulo meridie requiescant. Quod vero ad sessionem attinet, propterea fortasse Hebraei *לשכת* *liscath*, vocant exedram zanedrim, quod ibi circumfidentes nobiles illi duo & Septuaginta viri ius populo dicerent, ac de difficilioribus negotijs peragendis consultarent. Sed de huius concilij loco, & qua ratione inter gazophylacia meridiana constituendum sit, quae his, de quibus loquimur sunt similia, iterum agendum est.

Iam ut vidimus, haec eadem Hebraea vox pastophorium conuertitur à Septuaginta interpretibus. Vocis vero huius ita compositae fere ignoratur origo *παστός* *pastos*, porticum significat, vel cenaculum *πασάσι* *pastasi*, enim cenare significat, thalamum nuptialem, & velum geniali lecto impendens, à *παστο* *pasto*, quod est orno: & Plutarcho atrium, ubi fiebant conciones. Quamuis usu receptum fuisse videatur, ut quaelibet domus ad alium recipiendum apta *πασάσι* diceretur: hinc factum est, ut Venus Pastophoros dicatur, quasi thalamifera. Pastophori etiam ab Aegyptijs & Graecis Sacerdotes dicuntur, quo nomine Isidis Sacerdotes censuit Apuleius: vel sic dicti à veste, vel à velo: sicut enim iidem Sacerdotes *πυρφόροι* dicebantur, hoc est igniferi, quod ignem ante alios sacrificijs inferrent: sic & *παστοφόροι* *pastophori*, id est velum ferentes, dicebantur. cuius meminit Virgilius:

Et capite ante aras phrygio velatus amictu.

Cuiusque exempla lapidibus expressa passim Romae videmus. Hinc etiam factum est, ut ipsa in templis cubilia Sacerdotibus constituta, pastophoria dicantur. Confirmat hoc Sancti Hieronymi sententia: qui, Pastophorium est, inquit, thalamus in quo habitat praepositus templi: quamuis ad explanationem loci Isaiae, quem tractat, potius pertinere videatur, quam ad vocis acceptionem, quae, ut dixi, thalamum significat, aut cubiculum in uniuersum.

Eadem porro vox gazophylacium alias saepe, & hoc loco maxime conuertitur, quae Graeca vox ex Persica gaza componitur, quae quid possidemus significatur, pecunia, siue thesaurus, ut Curtius, & Mela scribunt, estque Latinis in usu: & Graeca *ἀποθήκη φυλάττων*, quod est custodia, sic Sanctus Gregorius: Quia sermone Graeco phylactein seruare dicitur, & gaza, lingua Persica, diuitiae vocantur, gazophylacium locus appellari solet, in quo diuitiae seruantur. Duplexque gazophylacij genus licet in sacris litteris obseruare; alterum, quo pecuniae asseruabantur; alterum, quo res aliae maioris magnitudinis, aut molis, vel asseruabantur, vel asseruari potuissent. Prioris acceptionis exemplum liceat vnum aut alterum in medium proferre.

Et tulit Ioiada Pontifex gazophylacium vnum, aperuitque foramen desuper, & posuit illud iuxta altare ad dexteram ingredientium domum Domini, mittebantque in eo Sacerdotes, qui custodiebant ostia, omnem pecuniam, quae deferrebat ad templum Domini. Enim vero quando locus ipse id exigit, pauca quaedam de huius gazophylacij nomine loco & usu dicere operae pretium duxi. Pro gazophylacio, in Hebraeo habetur *אֲרוֹן* *aron*, voce ab *אֵרֶן* *oren*, deducta, quae arborem quandam, siue materiam significari omnes conueniunt: quatenus ea sit, fere apud neminem constat. Sanctus Hieronymus, pinum, eam vocem conuertit: alij cedri genus esse arbitrantur: alij abietem:

alijs ornus esse videtur, quod Latina vox haud multum ab Hebraea distare putetur. Rabbi vero David, ut huius rei difficultatem effugeret, genus fuisse arboris dixit ad opus bonum, & nihil praeterea. Propterea vox *אֲרוֹן* *aron*, arcam significat, vel capsam ex ea materia primum confectam, sed quamlibet ex quauis materia deinde indicare consuevit: eius frequens usus est in Exodo, atque alias cum de foederis arca fit mentio. Ex usu vero, arcam gazophylacium vocauit hoc loco Sanctus Hieronymus, quod in ea oblata pecunia esset asseruanda.

De loco porro huius arcae, vel gazophylacij, perspectum est in textu, in atrio positum fuisse interiore, iuxta altare, utique holocaustorum, ad dexteram ingredientium domum Domini, hoc est in parte Aquilonari, inter vestibulum & altare. Ingredientes enim domum Domini, quae sanctuarium dicitur, ad Occidentem sitam, facie utique Occidentem respiciunt ab Oriente auersi, dextra Aquilonem, sinistra Meridiem. & quidem, cum altare sit in media area atrij Sacerdotum, quicumque domum Domini ingredi voluerit, ultra altare progrediatur necesse est. Quo sane loco, quippe qui, ut à mortaliis accessu longe remotus, ita in Dei Optimi Maximi oculis, & conspectu esset, bene seruatum iri sacram pecuniam arbitratus est Ioiada Pontifex, ne cuiquam praescriptis ea de re legibus neglectis, arcam illam aperire fas esset. Sed de huius gazophylacij situ adhuc ambigi posset, quia nulla ratione poterat populus, cui atrium interius ingredi non licebat, in huiusmodi gazophylacium, sua munera inferre. Id quod certum est, & huius loci testimonio certissimum. Ideo enim hoc institutum fuit gazophylacium, ne sacram & ad Saratecta templi instauranda oblatam à populo pecuniam impune in suos usus templi ministrorum auaritia conuerteret, ideoque illis iniungitur, ut Sacerdotes qui custodiebant

ostia, mitterent omnem pecuniam, quae deferre- batur ad templum Domini, in praedictum gazo-

phylacium, donec praesente scriba Regis, & Sacerdote, praedicta pecunia effunderetur, ac numeraretur. Verum quoniam deinde experientia fortasse compertum fuit, non satis prouisum fuisse sacrae pecuniae incolumitati, si per manus Sacerdotum ad gazophylacium deferretur, alia quoque gazophylacia in atrio exteriori consti- tuta sunt, in quae ipsa populi offerentis manus pecuniam sacram immitteret. Atque huiusmodi gazophylacia referunt sacri Euangelistae, Lucas, Marcus, & Ioannes. De his quoque Iosephus templi enarrans incendia, rapinas, ac caedes: Quin etiam arculas, inquit, quae gazophylacia vocantur, incendunt, in quibus magna vis erat pecuniae, ac plurimum vestium, aliaque bona, & ut breuiter dicam, omnes Iudaeorum congestae diuitiae, quod opulentissimus quisque illuc totas domos exhauserat.

Est autem longe diuersa ratio gazophylaciorum, quae hoc loco à Propheta recensentur: sunt enim ea, quibus similium initio capitis quadragiesimi secundi meminit Propheta, cum absolutis mensuris domus Domini: *Eduxit me, inquit, in atrium exterius &c. & introduxit me in gazo-*

Rabbi David
in comment.
& in lib. rad.
GAZOPHY-
lacium proz-
ca.

ARCAE He-
braeorum no-
men.

ARCAE, si-
ue gazophy-
lacij locus in
templo.

QUOMODO
populus mu-
nera offerret
in gazophy-
lacio atrij in-
terioris.

ALIA GA-
zophylacia in
atrio exteriori

S. Lucas cap.
21. V. 14.

S. Marc. cap.
2. V. 14.

S. Ioan. cap. 8.
V. 20.

Iosephus de
belli, cap. 11.

GAZOPHY-
lacia Ezechielis,
cubicula sunt,
non arcae.

Ezech. 42. V.
1. 8. & 9.

ter gazophylacia haec introitus ab Oriente ingredientium circa de atrio exteriori. Ex quo mox facilis coniectura est gazophylacia haec suspensa fuisse, ac super prima contignatione saltem exstructa; sub quibus aditus aperiebatur, siue, in quae per scylas ascendebatur. Fuisse autem in ipsis porticibus templi, quae mox latae ostenduntur sunt quinquaginta cubitos, probat allata quinquaginta cubitorum mensura: neque ea modo, sed & ipse contextus loci quem explanamus.

DE ATRIORVM ET PORTICVVM

pauimentis. Cap. XXVII.

Et pauimentum stratum lapide in atrio per circuitum. Hebraice: רצפה עשו לחצר סביב סביב. ventispha ghasui lachathier sabib sabib. Et pauimentum factum atrio circum circa. vox רצפה rithpha, pauimentum significat ignitis

IGNITIS carbonibus, vel lapidibus stratum. Ignitum carbonem significat ea vox apud Isaiam: Et volauit, inquit, ad me vnus de Seraphim. & in manu eius רצפת rithphat, calulus quem forcipe tulerat de altari. Sed haec eadem vox apud Esther pauimentum lapide stratum significat, quod proprie

LITHO- Septuaginta λιθοστρότος lithostrotos, vertunt: eadem plane notione. Lectuli quoque aurei, & argentei, quibus conuiuiae epulaturi recumberent, super רצפת rithphat, pauimentum smaragdino, & pario stratum lapide dispositi erant. Duplex haec vocis notio celeberrimum illum Canticorum locum, quo Salomonis ferculum describitur, varie interpretari coegit. Media, vel medium, siue interius eius, charitate רצפת rithphat, constrauit, propter filias Ierusalem: medium descensum, combustum, ardens amore: sic Chimchius. Septuaginta vero interpretes, secundam potius vocis notionem sequuntur: Intimum eius lapidibus constratum, charitate à filiabus Israel: quos sequitur Theodoretus; quamuis cum quinta editione medium eius legat. Sanctus etiam Ambrosius: Dorsum eius, inquit, gemmatum, stratum, Rabbi vero Selomo, quid hac perpetua allegoria respexerit Propheta, significare voluisse videtur: Ordinatam, inquit, in pauimento amoris arca, & propitiatorium, & Cherubim, & tabulae. Sed de hoc alias. Quod ad praesens attinet institutum, Rabbi David: Notum est, inquit, quod sit pauimentum, iuxta illud, super pauimentum porphyretum, & byssinum: variabant pauimentum lapidibus: ad relatum Estheris locum respexisse videtur Rabbini hic, idem hac vna voce indicari arbitratus, quod ibi magis expressum est. Ea vero, quam tenuit Rabbini sententia deceptus Pagninus, Vulgatae nostrae immerito aduersatur: בהר bahar, enim vox, quae apud Esther habetur, est, inquit, genus lapidis duri similis marmoris: sunt, qui silicem esse putent, nonnulli crystallum: Hieronymus smaragdum, quod, inquit, non quadrat, ob eius maximam pretiositatem. Ego porphyritem lapidem arbitror significare, ex quo

Cant. 3. v. 10.

Rabbi David Chimchi.

CHARITATE constare quid sit.

Theodoretus. S. Ambr. 3. de Virginib. Rabbi Selomo.

Rabbi David in comment.

Sanctes Pagninus.

A pulchra sunt pauimenta, vt est Romae in Agnetis facello. Haec ille. Cuius plane ratio quae à Vulgata discedit, lenis est, ac nullius ponderis; cum, quod illa Septuaginta interpretum imitata est lectionem, qui sapientiores multo fuerunt Pagnino, & Rabbini omnibus, quos ille sectatur; tum vero, quod quae pretiosissimae Pagnini temporibus smaragdae fuerunt, his nostris, propter infinitam propemodum earum multitudinem, quae ex Indijs Orientalibus afferuntur, vltra quam credi potest viluerunt. Sed vtinam Iubam apud Plinium audisset, smaragdum afferentem, quem colon vocant, aedificijs in Arabia includi solitum. Sed & Theophrastus tradit, in Aegyptiorum

Iuba apud. Plin. lib. 37. cap. 5.

Theophrastus apud eundem.

PRODIGIO- si smaragdi.

B commentarijs reperiri, Regi eorum a Rege Babylonio missum smaragdum munere, quattuor cubitorum longitudine, latitudine vero, in vna parte quattuor, in altera duorum. Se autem scribente esse in Tyro Herculis templo stantem pilam è smaragdo, nisi potius pseudo smaragdus fuit. Quod si huiusmodi Scriptoribus smaragdi pretiositas non obstat, quominus tantae magnitudinis smaragdos referant, non est, opinor, cur eadem sacris Scriptoribus, aut interpretibus non permittat smaragdos pauimentis regiae, ad ostentationem exstructae potentiae atque iactantiae, smaragdos tribuere: praesertim cum vox smaragdus non eximiam illam exigat pulchritudinem, aut splendorem, quem annulis inclusae gemmae prae se ferunt: plura enim licet enumerare smaragdi genera, alia minus, alia pretiosa magis. Inter quae haud immerito computare possem virides illos, praegrandesque lapides, gemmis haud impares, quorum non paucos Granata aduectos, in celeberrimo illo templo Sancti Laurentij in Scoriali admirabili artificio elaboratos posuit ter magnus ille, Dominus, Rex, ac Moeccenas meus Philippus Secundus: quod lapidum genus serpentum nomine vulgus censet, serpenti-

SMARAGDI lapidis varia pretia & genera.

Plin. lib. 36. cap. 7.

A V G V- sum, & Tiberium, marmor.

C smaragdus non eximiam illam exigat pulchritudinem, aut splendorem, quem annulis inclusae gemmae prae se ferunt: plura enim licet enumerare smaragdi genera, alia minus, alia pretiosa magis. Inter quae haud immerito computare possem virides illos, praegrandesque lapides, gemmis haud impares, quorum non paucos Granata aduectos, in celeberrimo illo templo Sancti Laurentij in Scoriali admirabili artificio elaboratos posuit ter magnus ille, Dominus, Rex, ac Moeccenas meus Philippus Secundus: quod lapidum genus serpentum nomine vulgus censet, serpenti-

PORPHY- retum pauimentum templi.

Et pauimentum stratum lapide in atrio per circuitum. Hebraice: רצפה עשו לחצר סביב סביב. ventispha ghasui lachathier sabib sabib. Et pauimentum factum atrio circum circa. vox רצפה rithpha, pauimentum significat ignitis carbonibus, vel lapidibus stratum. Ignitum carbonem significat ea vox apud Isaiam: Et volauit, inquit, ad me vnus de Seraphim. & in manu eius רצפת rithphat, calulus quem forcipe tulerat de altari. Sed haec eadem vox apud Esther pauimentum lapide stratum significat, quod proprie Septuaginta λιθοστρότος lithostrotos, vertunt: eadem plane notione. Lectuli quoque aurei, & argentei, quibus conuiuiae epulaturi recumberent, super רצפת rithphat, pauimentum smaragdino, & pario stratum lapide dispositi erant. Duplex haec vocis notio celeberrimum illum Canticorum locum, quo Salomonis ferculum describitur, varie interpretari coegit. Media, vel medium, siue interius eius, charitate רצפת rithphat, constrauit, propter filias Ierusalem: medium descensum, combustum, ardens amore: sic Chimchius. Septuaginta vero interpretes, secundam potius vocis notionem sequuntur: Intimum eius lapidibus constratum, charitate à filiabus Israel: quos sequitur Theodoretus; quamuis cum quinta editione medium eius legat. Sanctus etiam Ambrosius: Dorsum eius, inquit, gemmatum, stratum, Rabbi vero Selomo, quid hac perpetua allegoria respexerit Propheta, significare voluisse videtur: Ordinatam, inquit, in pauimento amoris arca, & propitiatorium, & Cherubim, & tabulae. Sed de hoc alias. Quod ad praesens attinet institutum, Rabbi David: Notum est, inquit, quod sit pauimentum, iuxta illud, super pauimentum porphyretum, & byssinum: variabant pauimentum lapidibus: ad relatum Estheris locum respexisse videtur Rabbini hic, idem hac vna voce indicari arbitratus, quod ibi magis expressum est. Ea vero, quam tenuit Rabbini sententia deceptus Pagninus, Vulgatae nostrae immerito aduersatur: בהר bahar, enim vox, quae apud Esther habetur, est, inquit, genus lapidis duri similis marmoris: sunt, qui silicem esse putent, nonnulli crystallum: Hieronymus smaragdum, quod, inquit, non quadrat, ob eius maximam pretiositatem. Ego porphyritem lapidem arbitror significare, ex quo

ATRIUM

gentium à Salomone constructum.

4. Reg. 21. v. 5.

Ezech. 8.

Ibid. v. 17.

U 3.

SACRA

scriptura, atrium gentium sub hoc nomine quare non referat.

Supra cap. 14. huius.

Ioseph. 6. bel. li cap. 6.

RESPONDE-

tur negantibus, atrium gentium à Salomone constructum.

bina tantummodo atria à Salomone fuisse constructa, tertium omnium maximum & nobilissimum ab Herode quod atrium dicebatur gentium. Id propterea illis venit in mentem, quod atrij gentium nullam videant mentionem in sacris literis fieri, sed bina tantum atria commemorari, maxime cum de Manasse dictum sit: *Et extruxit altaria uniuersae militiae caeli in duobus atrijs templi Domini*: ac si diceret, inquit, nihil reliquit, quod non pollueret. Quo quidem argumento, si alicuius ponderis esset, facile probare possent, neque atrium exterius fuisse in templo Salomonis, cum ductus Babylone Ierosolymam Propheta noster, ut idola videret, & abominationes domus Iuda, quibus non templum modo, sed & terram repleuisse affirmat Dominus, *iuxta ostium interius*, primum sistitur, neque amplius ad exterius educitur. Sed mirari sane non desino, doctos ac prudentes viros huiusmodi emendicatis coniecturis duci, ut ea negent, quae alibi expressa sunt magis, & apud sacros scriptores, & apud ipsos profanos, quorum testimonijs haec noua fulcire se putant commenta. Nam quod sacrae Scripturae atrium gentium sub hoc nomine non referant, longe alia ratione sit, quam non vacat referre, nec decet, cum paulo ante fuisse à nobis confirmata. Quod vero Manasses, atque alij profanatores templi, idola sua ad interiora ducant, mirandum non est, si superba daemonis, à quo deducuntur, & quem colunt, mens attendatur, etenim, se magis honorari putabat, ac coli, cum in sacratoribus locis colebatur: accedit quod sacrae Scripturae id referunt, quod magis est abominandum, & atrox, neque propterea negant, minora quoque scelera ab eisdem peruersis hominibus fuisse commissa.

Sed pudet me in re tam perspecta confirmandam immorari. Rogare vellem ego Scriptores hos: Quid sit, quod sacrae Scripturae Salomonem affirmant, aedificasse mello? fortasse dicent, esse id, quod Iosephus illis verbis enarrat: Cum autem Rex Salomon, qui etiam templum aedificauerat, muro eius partem ab Oriente cinxisset, vna porticus aggeri est imposita, & manebat ex alijs partibus nudum, quo ad saeculis posterioribus aliquid aggeris accumulante populo coaequatus collis latior effectus est. Verum enimvero ex his Iosephi verbis aliud intelligunt, quod vix crederem in mentem cuiquam venire potuisse: videlicet neque atria, neque porticus à Salomone fuisse constructa. Ex his Iosephi verbis intelligimus, inquit, cur cellae in latere domus aedificatae sint paruae, & inaequales: nempe quia initio area illa vix templo ipsi sufficebat vndique praeceps, atque decliuis. Deinde discimus partem tantum Orientalem fuisse cinctam muro alto, ut ita valles aggeribus complanarentur, & templum ex alijs partibus fuisse nudum id est, non cinctum atrijs. His aggeribus porticum impositam esse dicit, porticus nomine totam illam aream complectens, in qua erant atrium interius, & exterius: nam, *sedan* siue porticum vocamus locum amplum & spatiosum ad ambulandum, tecto inclusum. Atque haec porticus omnino est, quae porticus Salomonis dicta est. Quae quidem omnia cum singulis fere verbis, singulis fere locis sacrae Scripturae, aut probatorum scriptorum se se opponant, eaque nos sparsim toto hoc opere pertractemus, longum operaeque plenum, minusque vtile fore iudicauimus, ea hic referre: lectorem hortari satis esse duximus, ut ea suis quaeque locis ex-

quirat. Atque illud in primis perpendant necesse est, quid sit, quod cum, mello aedificatum fuisse à Salomone, narrat sacer historicos, voraginem quoque ciuitatis Dauid completam fuisse tradit, quam non ad Orientem, sed ad Meridiem templi sitam fuisse probant sacrae Scripturae, atque ipsius Iosephi testimonia, nosque integro commentario. Sed qui templum porticibus atque atrijs nudum fuisse contendunt tempore Salomonis: videant, quomodo intelligendum sit, quod paulo ante referebamus, Salomonem aedificasse *atrium maius rotundum*, seu circumquaque & illud quod infra explicandum est de tribus ordinibus lapidum politorum, & ordine lignorum, cedri, qui ordines omnes haud dissimiles fuerunt in porticu domus in atrio exteriori vel interiori. Sed quos à recta veritatis via vnus abduxit Iosephus, eosdem poterit fortasse idem in viam reuocare: quippe qui, cum de ipso Salomonis templo ageret: Circumdedit deinde templo, Salomon, septum quoddam trium cubitorum altitudine, quod nostra lingua gison vocamus, exclusurum profanam multitudinem, & solos Sacerdotes admissurum. Exclusit hoc plane septum scriptores non paucos, à plurium locorum sacrae Scripturae intelligentia, eos inquam, qui nihil praeterea in atrio interiori aedificatum fuisse putarunt. Ego vero vim illius argumenti percipere non potui: huius septi meminit Iosephus, ergo nihil praeterea fuit in atrio: sed de his iterum. Videamus reliqua quae, ad porticus & atrium spectant Israelis, & gentium. Extra hoc septum erat sanum porticibus magnis ac latis cinctum, & portis altis patens: quarum singulae singulos ventos spectabant, & foribus auratis clauderantur, in hoc sanum cuilibet e populo munda ac casto, & praescriptorum legis obseruanti accessus patebat. Ecce quattuor ventos spectant quattuor portae porticum atrij Israelis; quo ergo ducebat occidua, si templum ab Occidente porticibus nudum est, atque atrijs, ut illi contendunt?

Sed ad atrium gentium veniamus, circa quod negandum non est, aliquam erroris ansam dedisse Iosephum. Dicit autem non potest, ac vix etiam oculis credi, quam mirandum fuerit illud exterius sanum: vallibus enim expletis tam profundis, ut ad prospectum oculi caligarent, & aggesta ad quadringentos cubitos terra, eam vertici montis, in quo templum exstructum est, aequauit: atque hoc modo factum est, ut area fani cum solo templi aequaretur: hanc cinxit duplicibus porticibus, quas columnae e natiuo saxo sustentabant, & laquearia cedro ex-polita tegebant. Fores vero habebat totum hoc sanum, vti-que exterius, siue gentilium, ex argento fabricatas. Ac ne quisquam putaret, aliquam ex praedictis porticibus, vel ab alio aliquo Rege, vel non simul à Salomone, sed post aliquot annos exstructam fuisse, subiungit: His tam magnis ac pulchris operibus, & donarijs septenio perfectis, non ad opulentiae modo, sed & celeritatis ostentationem, quae enim aetatem integram hominis poscere videbantur, tam breui, si ad magnitudinem conferantur, tempore erant absoluta: Salomon Rex iussit &c. Sed quamuis nullum esset huiusmodi Iosephi testimonium, illud est summae auctoritatis, & certitudinis: *In anno undecimo, mense Bul (ipse est mensis octauus) perfecta est domus in omni opere suo*: hoc opus ad atrium & porticus gentium etiam spectare confirmat, quem modo laudauimus Iosephus, & in uniuersis consensibus suis: *aedificauitque eam annis septem*. Maneat igitur hoc semel firmum, atrium Israelis cum porticibus suis, quarum ornamenta atque mensuras nunc aggreditur Propheta explicandas: necnon atrium gentium cum

Tom. 3. app. ratus par. 1. lib. 2. cap. 18.

NE GANT aliqui templum à Salomone porticibus fuisse cinctum.

Supra cap. 21. huius.

3. Reg. 7. v. 12.

Iosephus.

8. antiq. c. 2.

SEPTVM, siue Gison atrij Sacerdotum.

PORTICVS

quatuordecim circa templum à Salomone exstructae.

PORTICVS

gentium ab eodem exstructa circumdans omnia interiora atria.

3. Reg. 6. v. 38.

van deris porticibus suis, cuius vnam latitudinem A
meritur Angelus, vt videbimus; vno simul ope-
re a Salomone fuisse exaedificata. Atqui ne has
porticus atrij gentium alicui liceret vel maiores
fingere, vel minores quam olim fuerant a Salo-
mone constructae, earum singulas partes definit
Iosephus, quas cum sacrae Scripturae testimo-
niiis coniungere respondere, infra ostendimus.

Iosephus 6. Vniuersum tandem earum ambitum his verbis
belli cap. 6. definit: Omnisque gyrus earum sex mensura stadiorum.

MENSURA cum Antonia concludebatur. Ostendimus autem nos
omnium por- supra, stadium quadringentis cubitis exaequa-
ticum atrij ri: atque adeo singulas ex his quaternis portici-
gentium bus stadium continentes ac semis, sexcentis cu-
Supra lib. 1. bitis exaequari: totidem autem eisdem ab Eze-
Isagog. huius chiele tribui, infra ostensuri sumus suo loco.

partis cap. 9. Pauimentum quoque atrij gentium cuiusmo-
Infra Ezech. di fuerit, enarrat idem Iosephus: Torum autem,
45. v. 2. inquit, sub dio sparium variabatur omnium qui-
ATRIVM dem generum lapidibus stratum. Sed & ipse

gentium fuit Iosephus hoc idem pauimentum referre videtur,
lapidibus stra- cum Iulianum quendam Romanum militem si-
tum. bi notum commemorat. Qui, inquit, vbi Romanos

iam cedere, & male repugnare conspexit (propter Titum,
autem apud Antoniam stabat) subito prosiliit, iamque Iu-
daeos vincentes, solus ad interiorem vsque templi angulum
persecutus est: &c. Verum & ipsum profecto facta persequen-
bantur: Calceos namque habens creberrimis, atque acutis

clauis, vt caeteri solent milites fixos, dum strato saxeis cru-
stis solo curreret, labitur, magnoque cum armorum sono de-
iectus, in tergum fugientes reduxit. Hoc vero, quod
in atrio gentium primus Salomon maxime ad
decorem domus conducens praestitit, ac deinde
Herodes; quis neget in atrio ipso Israelis, multo
pretiosiore opere ac materia factum fuisse? Sed
quoniam prae porticum pauimenti pulchritu-
dine, ac magnificentia, vix digna videbantur a-

triorum pauimenta commemoratione, illorum
tantummodo mentionem fecit: *Et pauimentum,*
inquens, *stratum lapide in atrio per circuitum.*
quasi per Antonomastiam, huius potissimum me-
mor. Sed enim varios ac pretiosissimos lapides in
templo fuisse, indicat celebre Dauidis testimo-
nium, omnem Ecclesiam in hunc modum allo-

quentis: *Ego enim totis viribus meis praeparavi*
impensas domus Domini Dei mei, aurum &c. lapi-
des onichinos, & quasi sibilinos, & diuersorum colo-
rum, omnemque pretiosum lapidem, & marmor
parium abundantissime. Hebraea sic vertit Re-

gius codex: lapides onychis, & impletionum,
lapides fuci, & variegationis, & omnem lapi-
dem pretiosum, & lapides marmoreos in multi-
tudine. Septuaginta: Et lapides onychinos, &
ad copiam lapides pretiosos, & varios, & omnem
lapidem pretiosum, & lapides parios in multi-
tudinem.

Sed quoniam hic locus propriam exigit tracta-
tionem, cum de templi materia agetur, hic satis
erit indicare parietes templi candidissimo mar-
more, quod vocat Parium, exstructos fuisse, auro
vndique distinctos: quapropter varij huiusmodi
lapides, ac diuersorum colorum, in pauimenti or-
namento fuerunt, cuius nunc meminit Propheta.
Huius vero pauimenti opus admirabile indicat
Hebraea vox *ghafui*, verbi *ghafah*, parti-
cipium, quod legimus apud Nehemiam: vsque
ad piscinam *ghafui*, factam. Septuaginta
vsque ad piscinam, quae facta erat. Vulgatus
vocis notionem aptissime reddidit, quae grandi
opere constructa erat. Pauimentum hoc, ipsasque

Explan. Tom. 2. Pars 2.

porticus retulit historia Regum: *Tulit, inquit, 4. Reg. 16. v.*
Rex Achaz caelatas bases, & lut erem, vnum-
quemque, vel singulos luteris, qui erat desuper:
& mare deposuit de bobus aereis, qui sustentabant
illud, & posuit super pauimentum stratum lapide.
hoc est in porticibus: nam pauimentum, hoc lo-
co, per synecdochen pro vniuersa porticu sumi-
tur; & apud nostrum Prophetam porticum si-
gnificat, quae pauimento superstat: haud secus
quam supra de voce vestibuli dicebamus, quae
pro cauedio sumitur, necnon pro porticu vel for-
nice, quae illi superstat. id disertis verbis signi-
ficauere Septuaginta, voces potius, quam
rationem interpretati: Et ecce pastophoria, in-
quiunt, *καὶ περιστεύλα τῆς αὐλῆς κύκλῳ*, et peristyla-
tis aulis cyclō. & columnae atrij in circuitu. Sic
Complutensis, & Regius codex. Sixtianus, & inter-
columnia atrij. Peristylia vero a Vitruuio vo-
cantur loca, siue atria columnis cincta. Peristylia-
rum, inquit, intercolumnia, ne minus trium, ne
plus quattuor columnarum crassitudine inter se
distent. Loquitur autem Vitruuius de columnis
exstantibus; sed longe diuersa ratio est nostrorum
peristyliorum, in quibus columnae postibus ad-
haerent, hi fornicibus connectuntur, vt vides in
dissecti templi orthographia.

Sed quae praesenti versu peristylia vocant Se-
ptuaginta, haec eadem sequenti vocant porti-
cus, vt perspectum omnibus esse possit, quid pa-
uimenti nomine accipiendum sit. Eiusmodi ve-
ro porticus pauimenti nomine censentur in He-
braeo, quod omnino sint peruiaae, quarum vndi-
que pauimentum possit, vel ex ipso atrio esse con-
spicuum, quo diuersam esse ostendat porticum
fabricam, ab alijs aedificijs, quae perpetuis mu-
ris concludi solent. Est igitur hic loci sensus: ex-
terius atrium ingressus, animaduerti illud porti-
cibus vndique cinctum, tessellatis pauimentis af-
fabre elaboratis, quibus exedrae imminebant,
in singulis intercolumnijs singulae: nam quod
de superioribus exedris loquatur, toto contextu
constat, atque allato paulo superius exemplo, &
sequentibus.

DE GAZOPHYLA
CIORVM NUMERO,
& porticum latitudine.
Cap. XXVIII.

TRIGINTA gazophylacia in
circuitu pauimenti. Hebraice
לֶסְעוֹת אֶל הָאִתְּפָתִים *selosim*,
lesacoth el haritpath, triginta cu-
bicula in pauimento. Rabbi
David: *לֶאֱלֵי*, inquit, est quasi
hy ghal, supra. sic Chaldaeus
paraphrastes, triginta, inquit, gazophylacia su-
per pauimentum. Septuaginta *ἐν τοῖς περιστεύλοις*,
In columnis legit Regius codex: in intercolumnijs
Sixtianus. Quae omnes versiones quamuis diuer-
sae videantur, eundem ac proprium cubiculorum
situm indicant, supra pauimentum videlicet,

hoc

Explan. Tom. 2. Pars 2.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

S. Hieron.
GAZOPHY-
lacia haec sa-
cerdotum ha-
bitationi data.
Theodoretus.

hoc est super prima contignatione constituen-
da esse cubicula. Ductus ad exterius atrium, in-
quit, Sanctus Hieronymus, statim intuitus est tri-
ginta thalamos, vel gazophylacia, siue, vt Sym-
machus interpretatus est, exedras, quae habita-
tioni Leuitarum, atque Sacerdotum fuerunt
praeeparatae. Haec Sanctus Doctor. Sed & Theo-
doretus: Ait igitur, inquit, in interiore atrio se vi-
disse pastophoria, locaque columnis fulta trigin-
ta. Pastophoria vero Syrus exedras appellauit.
& haec item Sacerdotibus dedicata fuerant, vt
idem Propheta docet. Quod vero Septuaginta
interpretes, pro pauimento, peristylia, colum-
nas, vel intercolumnia posuerunt, significare vo-
luisse videntur, singula gazophylacia singulis
statuta fuisse intercolumnijs, id quod probant
eorundem, apud Hieronymum, verba: Et ecce
thalami, & intercolumnia atrij per circuitum tri-
ginta thalami per columnas, subaudi singulas,
vel totidem, si columnas accipias pro postibus.
Hic enim thalamos numerus non casu positus
esse credendus est, neque parum cum reliquis nu-
meris conueniens: sed qui ex maxima cum reli-
quis consensione, & proportionem deducatur, vt
caeteri qui à Propheta percensentur. Quod tunc
esse poterit maxime perspectum, cum huius nu-
meri ratio reddetur, quae tota ex atrij dimensa
latitudine, ac longitudine petenda mox est, & o-
stendendum, posse quidem vel ea vna atrij postes
definiri, & fornices, siue vestibula, aut si malis,
peruia intercolumnia atriorum.

Infra V. 19.

Sed audienda nunc est Rabbinorum sententia,
qua videre possumus, & quomodo ipsi, ex hac Eze-
chielis narratione colligant discrimen, inter se-
cundum templum, & primum, & quam reddant
rationem eorum, quae aliter in secundo templo
constituta sunt. Ex eo autem, inquit David, quod
dixit pauimentum inferius, videtur in eo esse pa-
uimentum inferius, & superius: inferius quidem
erat super fundo, vel solo terrae; superius vero erat
fabricatum super columnis tabulati. Fieri autem
potest, vt propter illud aedificauerint in secundo
templo tabulatum in atrio mulierum: dicitur e-
nim in tractatu mensurarum, pars erat in princi-
pio, quam circumdederunt tabulato, quomulieres
ex superiore parte videbant; viri vero ex inferiore,
ne forte simul commiscerentur. Rabbi vero Sa-
lomon: Pauimentum dico ego esse superiorem,
quendam locum per gyrum, similem ei de quo
legimus, pars erat in principio, quam circumde-
derunt tabulato, & super illo loco superiore erant
gazophylacia. Horum simillima est Vatabli le-
ctio: Porro me introduxit in atrium exterius, &
ecce cellas & pauimentum factum in atrio cir-
cumquaque, erantque triginta cellae in pau-
imento: vel, vt habet in notationibus: super illud
pauimentum exstructae. Sed de gazophylacio-
rum numero post recensitam porticum longi-
tudinem & latitudinem iterum agemus.

XVIII.

Et pauimentum in fronte portarum secundum
longitudinem portarum erat inferius. Difficilis
plane locus, propter diuersam Latini sermonis,
ab Hebraica, phrasim, sed intellectu maxime ne-
cessarius, quippe qui omnium templi porticum
latitudinem definiat, vt, cum explanatus fuerit,
ostendamus. Sermonem hic fieri de eodem pa-
uimento, super quo erant triginta illa gazophy-
lacia, & perspicuum est, & à Rabbi David con-
firmatum. Pauimentum, inquit, super quo erant
gazophylacia factum erat in transitu portarum

Rabbi David
in commen.

A hinc, & inde: significatio autem vocis, כתר, ce-
theph, est latus transitus, Hebraice ארצות אל כתר
והרצפה אל כתר השערים לעמט ארץ השערים
veharitpha el cetheph
hasegharim leghumath orech hasegharim. Et pauimentum
ad humerum portarum è regione longitudinis
portarum, pauimentum inferius. Chaldaeus: &
pauimentum, legit, in latere portarum. Sed di-
uisionis huius asperitatem aliqua ex parte emol-
lire conati sunt Septuaginta interpretes, qui
quamuis eadem vbique ratione Graece scribant,
non eadem, sed diuersa ab interpretibus Latinis
conuertuntur. Complutensis & Regius codex:
Et porticus ab Austro portarum secundum lon-
gitudinem ianuarum columnae quae inferius. In
Sixtiano: Et porticus ad dorsum ianuarum: se-
cundum longitudinem ianuarum intercolum-
nium inferius. Apud Sanctum Hieronymum:
Et porticus post ianuas in longitudinem ianua-
rum ante columnas inferius. Huius vero difficul-
tatis causa partim ex vocis כתר, cetheph, oritur no-
tione; nam humerum proprie significat, & trans-
fertur non raro ad significandum cuiuscumque
rei latus. Sic Iosue terminos describens sortis Iu-
dae: *Transitque*, inquit, ארצות אל כתר el cetheph, ad hu-
merum, *iuxta latus montis Iarim*. Ita quidem,
in praesenti pauimentum, siue porticus ad latus
portarum, siue à lateribus portae: est enim ve-
nustati Hebraici sermonis frequens huiusmodi
numerorum permutatio. Nisi malis, hanc men-
suram initio de portis omnibus dici, ac si aper-
te dicat: commune est huic cum omnibus portis,
vt laterales porticus latitudine pares sint porta-
rum longitudini, id enim significat vox ארצות le-
ghumath, secundum quam, coniunctionem, con-
sequentiam, vicissitudinem significari putant,
atque adeo locum Ecclesiastes, quo sic legimus:
Miserabilis prorsus infirmitas, ארצות כלעמט calghumath,
quomodo venit, sic reuertetur: sic exponunt: Et
etiam hoc malum dolorosum, omni pacto, quo
venit, sic ibit. Omnium vicissitudo, legunt alij,
quod vt venit, ita abiit. Verum plerumque vox
haec praeposita לamed, littera, legitur, & transit
in naturam aduerbij, significatque iuxta, erga,
prope, ex aduerso, è regione, quod Latinus in-
terpres bene vertit: *secundum*. Haud incongrue
paraphrastem agens locum conuertit Vatablus:
Et pauimentum quidem porrectum fuit ad hu-
merum portarum, iuxta portarum, altitudinem,
posuit, pro latitudine: nam quamuis vox ארצות orech,
vt supra dicebamus extensionem significet, at-
que adeo nonnumquam altitudinem denotet.
hic tamen nihil ad portarum altitudinem perti-
nens dimensum est, sed ad longitudinem, quae
paulo ante quinquaginta cubitis fuerat definita,
vt constans omnium interpretum sententia con-
firmat. Sed & Sanctus Gregorius viam alijs, quas
infectatur interpretationibus sternens, proprium
expressit loci sensum, quem litteralem vocant. *zech*.
Si portarum longitudinem, inquit, ad locum
referimus, in quo portae fuerant constructae, se-
cundum longitudinem portarum pauimentum
erat inferius: quia quantum tenere locus porta-
rum poterat, tantum tendebatur & pauimentum,
quod erat inferius. Aprissime retulit sensum, & il-
lorum potissimum verborum, & pauimentum erat
inferius: hoc est infra exedras, thalamos, seu ga-
zophylacia, quae paulo ante dixerat, super pau-
imento exstructa fuisse. Id quod sanctus Hierony-
mus, mysticos quoque sensus persecutus illis ver-
bis confirmavit: Et pauimentum, inquit, stratum
erat

HVMERVS
pro latere lu-
mitur.
Iosue 13. v.
10.

Ecclesiastes
5. v. 15.
Io. Forsterus.

LONGITV-
do portarum
hic refertur,
non altitudo.
Supra V. 11.
huius capituli.

S. Greg. homi.
18. super E-
zech.

GAZOPHY-
lacia super
pauimento.
S. Hieron. su-
per Ezech.

erat hodie, ne luto & terra & puluere peccatorum, habitantium polluerentur vestigia: sed ut super vias incederent lapides, quibus aedificatur templum Dei. Siue intercolumnia erant ante thalamorum fores, quae (columnae) impositum desuper aedificium sustentarent. Ista sunt

columnae, de quibus & Paulus Apostolus scribit: *Dexteram dederunt mihi & Barnabae, Petrus & Ioannes, qui videbantur columnae esse &c.* Pauimentum ergo quod erat in fronte portarum de quo iam diximus, siue porticus post tergum portarum, quae habitatores thalamorum ab imbribus defendebant, erant inferius. Haec Sanctus Doctor.

PORTICUM latitudo quinquaginta cubitorum fuit, longitudo quingentorum

Iam vero satis superque arbitratus sum videre posse lectorem, quid his verbis definiatur, nempe latitudinem porticum, quae utrimque procurrebant a lateribus portarum, fuisse quinquaginta cubitorum: quanta nimirum erat portarum longitudo. Harum vero porticum longitudo multo maior fuisse censenda est, quippe quae totam compleat atrij Israelis latitudinem, aut longitudinem quingentorum cubitorum, ut infra ostendetur. Est autem obseruanda quam maxima partium symmetria, & commodulatio, quae his verbis quamuis concisis, & obscuris, nobis innuitur. Cum enim sex portae huic omnino similes, similiterque dispositae à Propheta referantur, in media sex porticum longitudine apertae, sit primum, eiusmodi sex porticus, Orientales duas, duasque Meridianas, totidemque Aquilonares latitudine, portarum longitudinem aequasse quinquaginta cubitorum. Cumque sequenti versu area Orientalis atrij exterioris quadrata fuisse ostendatur centum cubitorum, ac paris formae, & mensurae Aquilonaris, & Meridiana ostendatur deinceps fuisse, erunt quoque porticus illae quinquaginta cubitorum, in quibus praedictae porticus decussantur, paribus lateribus rectisque angulis quadratae. Idemque facili discursu probari poterit, de reliquis omnibus porticibus, in quibus binae, vel plures longiores porticus sese interfecant, in earum namque sectione quadratae porticus necessario fient quinquaginta cubitorum. Quae omnia iterum magis ac magis confirmabuntur: nunc enim satis praesenti instituto fecisse me arbitratus sum, quod breui insinuauerim vniuersae distributionis, & Ichnographiae rationem, ac maiores quasdam, praecipuasque mensuras, ex quarum partitione minores reliquae conficiuntur.

Vnum aliud praeterea innuitur, dum porticus hae respondere dicuntur longitudini portarum, quod porticus in ternas ambulationes diuisae sint: diuisa namque ostensa est portae longitudo binis medijs postibus in terna vestibula, atque in tres thalamos inter vestibulorum ac postium stylobatas existentes. Postes praeterea porticum vniuersi laterum cubitos quattuor, crassi calamus vnum; quoniam huiusmodi dimensionibus, constant, bini thalamorum, & portarum postes. Excipiuntur vero ex hac postium, dimensione postes angulares, qui & propter firmitatem, & propter aliorum responsum quadrati sunt, quorum singulae frontes sunt singulorum thalamorum. His vero annumerandi sunt exteriores circa portam postes, qui, quod interioribus thalamorum, & exterioribus porticum postibus respondent, illis sunt pares triplici ex parte. in fronte vero duabus exornantur semicolumnis,

Explan. Tom. 2. Pars 2.

PORTICVS in ternas ambulationes diuisae sunt.

POSTES ANGULARES quadrati vnius calami.

quarum centra calami inter se distant: ut videre singula, atque perpendere poteris in Ichnographia vniuersali. Quae omnia ad latitudinem spectant porticum, & formam: iam vero ad eandem longitudinem explicandam accedit vates.

Q V A D R A T A

A R E A D E F I N I T V R;

porticum longitudo, ac mira

fabricae dispositio ex-

penditur.

Cap. XXIX.

T mensus est latitudinem à facie portae inferioris, usque ad frontem atrij interioris extrinsecus centum cubitos ad Orientem, & ad Aquilonem. Apertissime Septuaginta interpretes, quid hoc loco dimensum ab

XIX.

A R E A E

Orientalis exterioris atrij mensura.

Angelo sit, & qua ratione id describatur à Propheta breui & concisa oratione indicarunt; quamuis bona pars huius versus in Latino Sixtiano Codice desideretur, quae in Graeco item Sixtiano legitur, atque in omnibus alijs. Eo igitur Latino codice praetermisso, qui sedulam effugit librarium operam, in reliquis sic legimus: *Καὶ ἠμέτερον τὸ πλάτος τῆς αὐλῆς, ἀπὸ τοῦ αἰθρίου τῆς πύλης τῆς ἑξωτερικῆς ἕως τὸ αἰθρίον τῆς πύλης τῆς βλεπωμένης ἔσω πύλης ἑκατὸν τῆς βλεπωμένης κατὰ ἀνατολὰς.* hoc est, Et mensus est latitudinem atrij, haec desiderantur in Latino Codice praedicto, reliqua habentur: ab eo loco qui erat sub diuo portae exterioris ad intus sub diuo portae respicientis extra, cubitos centum, respicientis ad Orientem. Sed perspicue magis apud sanctum Hieronymum conuersa haec sunt: Et mensus est latitudinem atrij ab eo loco, qui erat sub diuo portae exterioris usque ad interius sub diuo portae interioris, quae respiciebat exteriora cubitos centum, & vergebat ad Orientem. Quibus sane verbis, erroris in primis conuincuntur Rabbin, qui, quae de exteriori atrio dicuntur hoc capite, ad atrium reuocant mulierum, quae de interiore, ad atrium Israelis: cum duo tantum atria commemorentur, neque reliquum sit inter ea spatium alicuius atrij praeterea capax, atque in ipso atrio interiore mensae referuntur ad immolandum, & altare holocaustorum aeneum, quae in atrio Israelis collocari non possunt. In reliquis vero, quae ad Hebraicae litterae constructionem spectant collimasse videntur scopum. Exteriores autem portam inferiorem dici confirmat Dauid, quod gradibus ascenderetur ab exteriori atrio in atrium interius. & subdit: Mensurauit vero latitudinem, quae erat inter hanc portam, & portam atrij interioris centum cubitorum extra atrium interius, quasi dicat, mensura haec erat à parte exteriori non cum porta interiori: & ideo dicit, ad frontem atrij interioris,

ERRANT Rabbin, huc atrium mulierum referentes.

Rabbi David in comment.

EXTERIOR porta quae dicatur inferior.

*R Salomon in
comment.*

quasi dicat, vsque ad frontem atrij. Rabbi Salomon: *Et mensus est*, inquit, *latitudinem*, idest spatium atrij mulierum: *a facie portae inferioris*: haec est porta superius explicata, *ad frontem atrij interioris*, idest, vsque ad atrium Israel. *Ad Orientem, & ad Aquilonem*, idest ad istas duas plagas spatium eius erat centum cubitorum.

Illud vero perspectum esse in primis debet, quod Septuaginta interpretes, & Rabbinus intellexerunt, Hebraica voce רחב *rechab*, hic proprie spatium significari, vel plateam, quamvis cuiuscumque rei latitudinem significare soleat longitudini oppositam; ab eadem enim radice paulu-

LATITUDO lum immutata deducitur vox רחב *rechob*, quae plateam significat, à latitudine sic dictam.

Qua enim alia ratione ad Orientem, & ad Aquilonem latitudinem posset metiri? Hanc vero plateam, hoc spatium, vel atrium Graecae ἀλὴν

Genes. 19. V. diceres, quamvis duplicem vocem apposuerint *2. & Escher* Septuaginta τὸ πλάτος τῆς ἀλὴς, hoc est latitudinem atrij. Quem sensum si adhuc tenere velimus, latitudinem atrij ab Oriente in Occidentem computandam esse intelligemus: cum duplici alia area centenum cubitorum dilateretur idem atrium versus Austrum, & Aquilonem; versus Occidentem vero haec una area atrium contingat interius, ut vides in contextu, & in Ich-nographia.

XXX

SEPTUAGINTA

INTERPRETES

GENESIS 19. V.

2. & ESCHER

SEPTUAGINTA

τὸ πλάτος τῆς ἀλὴς

hoc est latitudinem

atrij

quem sensum si adhuc

tendere velimus

latitudinem atrij ab

Oriente in Occidentem

computandam esse

intelligemus

cum duplici alia area

centenum cubitorum

dilateretur idem

atrium versus Austrum,

& Aquilonem;

versus Occidentem

vero haec una area

atrium contingat

interius, ut vides in

contextu, & in Ich-

nographia.

XXX

SEPTUAGINTA

INTERPRETES

GENESIS 19. V.

2. & ESCHER

SEPTUAGINTA

τὸ πλάτος τῆς ἀλὴς

hoc est latitudinem

atrij

quem sensum si adhuc

tendere velimus

latitudinem atrij ab

Oriente in Occidentem

computandam esse

intelligemus

cum duplici alia area

centenum cubitorum

dilateretur idem

atrium versus Austrum,

& Aquilonem;

versus Occidentem

vero haec una area

atrium contingat

interius, ut vides in

contextu, & in Ich-

nographia.

XXX

SEPTUAGINTA

INTERPRETES

GENESIS 19. V.

2. & ESCHER

SEPTUAGINTA

τὸ πλάτος τῆς ἀλὴς

hoc est latitudinem

atrij

quem sensum si adhuc

tendere velimus

latitudinem atrij ab

Oriente in Occidentem

computandam esse

intelligemus

cum duplici alia area

centenum cubitorum

dilateretur idem

atrium versus Austrum,

& Aquilonem;

versus Occidentem

vero haec una area

atrium contingat

interius, ut vides in

contextu, & in Ich-

nographia.

XXX

SEPTUAGINTA

INTERPRETES

GENESIS 19. V.

2. & ESCHER

SEPTUAGINTA

τὸ πλάτος τῆς ἀλὴς

hoc est latitudinem

atrij

quem sensum si adhuc

tendere velimus

latitudinem atrij ab

Oriente in Occidentem

computandam esse

intelligemus

cum duplici alia area

centenum cubitorum

dilateretur idem

atrium versus Austrum,

& Aquilonem;

versus Occidentem

vero haec una area

atrium contingat

interius, ut vides in

contextu, & in Ich-

nographia.

XXX

SEPTUAGINTA

INTERPRETES

GENESIS 19. V.

2. & ESCHER

SEPTUAGINTA

τὸ πλάτος τῆς ἀλὴς

hoc est latitudinem

atrij

quem sensum si adhuc

tendere velimus

latitudinem atrij ab

Oriente in Occidentem

computandam esse

intelligemus

cum duplici alia area

centenum cubitorum

dilateretur idem

atrium versus Austrum,

& Aquilonem;

versus Occidentem

vero haec una area

atrium contingat

interius, ut vides in

contextu, & in Ich-

nographia.

XXX

SEPTUAGINTA

INTERPRETES

GENESIS 19. V.

2. & ESCHER

SEPTUAGINTA

τὸ πλάτος τῆς ἀλὴς

hoc est latitudinem

atrij

quem sensum si adhuc

tendere velimus

latitudinem atrij ab

Oriente in Occidentem

computandam esse

intelligemus

cum duplici alia area

centenum cubitorum

dilateretur idem

atrium versus Austrum,

& Aquilonem;

versus Occidentem

vero haec una area

atrium contingat

interius, ut vides in

contextu, & in Ich-

nographia.

XXX

SEPTUAGINTA

INTERPRETES

GENESIS 19. V.

2. & ESCHER

SEPTUAGINTA

τὸ πλάτος τῆς ἀλὴς

hoc est latitudinem

atrij

quem sensum si adhuc

tendere velimus

latitudinem atrij ab

Oriente in Occidentem

computandam esse

intelligemus

cum duplici alia area

centenum cubitorum

dilateretur idem

atrium versus Austrum,

& Aquilonem;

versus Occidentem

vero haec una area

atrium contingat

interius, ut vides in

contextu, & in Ich-

nographia.

XXX

SEPTUAGINTA

INTERPRETES

GENESIS 19. V.

2. & ESCHER

SEPTUAGINTA

τὸ πλάτος τῆς ἀλὴς

hoc est latitudinem

atrij

quem sensum si adhuc

tendere velimus

latitudinem atrij ab

Oriente in Occidentem

computandam esse

intelligemus

cum duplici alia area

centenum cubitorum

dilateretur idem

atrium versus Austrum,

& Aquilonem;

versus Occidentem

vero haec una area

atrium contingat

interius, ut vides in

contextu, & in Ich-

nographia.

XXX

SEPTUAGINTA

INTERPRETES

GENESIS 19. V.

2. & ESCHER

SEPTUAGINTA

τὸ πλάτος τῆς ἀλὴς

hoc est latitudinem

atrij

quem sensum si adhuc

tendere velimus

latitudinem atrij ab

Oriente in Occidentem

computandam esse

intelligemus

cum duplici alia area

centenum cubitorum

dilateretur idem

atrium versus Austrum,

& Aquilonem;

versus Occidentem

vero haec una area

atrium contingat

interius, ut vides in

contextu, & in Ich-

nographia.

XXX

SEPTUAGINTA

INTERPRETES

GENESIS 19. V.

2. & ESCHER

SEPTUAGINTA

τὸ πλάτος τῆς ἀλὴς

hoc est latitudinem

atrij

quem sensum si adhuc

tendere velimus

latitudinem atrij ab

Oriente in Occidentem

computandam esse

intelligemus

cum duplici alia area

centenum cubitorum

dilateretur idem

atrium versus Austrum,

& Aquilonem;

versus Occidentem

vero haec una area

atrium contingat

interius, ut vides in

contextu, & in Ich-

nographia.

XXX

SEPTUAGINTA

INTERPRETES

GENESIS 19. V.

2. & ESCHER

</

octona, nunc nouena, nunc plura, nunc pauciora in singulis huius arcae lateribus distribuisse intercolumnia, numquam obtinere potuimus, ut tricenarius aliquis numeraretur, vel intercolumniorum, vel gazophylaciorum numerus, ita ut intercolumnia ipsa, & porticum mensurae aliqua ex parte congruerent cum mensuris portae Orientalis, quae reliquarum est prima, modulus, norma: neque cum Angeli calamo consentiebant ad quem, ut ad propriam mensuram aedificium omne exigi oportere, certo certius agnoscebamus. Sed qua id ratione fieret, nondum assequi potueramus. Haerebamus igitur in saecla, & quo vehementius efferre pedem conabamur, eo mergebamur altius: erat enim cognitu facillimum, in quo deficeret, vel à recta ratione fabricae, vel à certis Prophetarum mensuris, ea quam quotidie nouam excogitabamus, delineatio, quomodo ad rectam rationem reuocaretur, non difficile modo, sed fere impossibile, videbatur. donec, Deo bene disponente, incidit nobis consilium bonum, ac cogitare coepimus, non temere aut frustra calamus illum sex cubitorum & palmi ab Angelo gestari, & coniectura quadam, haud ariolatrici expendebamus, num certam aliquam rationem ad vniuersam fabricam, atque ad singulas eius partes haberet is calamus. deducebat nos in hanc sententiam, quod muri totius aedificij ac thalami in vestibulis calamo dimensi essent: neque longè à vero aberat portae longitudinem in calamos posse diuidi octonos, latitudinem in quaternos: cumque tum haec quinque & viginti cubitorum mensura, tum illa quinquaginta; partes essent, quas aliquotas vocant, quingentorum, quo numero vniuersum Israelis aedificium comprehenditur ab Angelo, facile coniecimus, vniuersum atrium Israelis calamo nos posse parti: immo pulcherrimam mox obseruare licuit partium ac numerorum rationem. Numerus enim vniuersae fabricae Israelis quingentorum, decupla ratione maior est quingenario latitudinis porticum, & longitudinis portarum; quapropter aequam in calamos vtriusque partitionem, eandem necessario rationem habituram esse cognouimus: atque adeo, cum portae longitudinem in calamos octo diuisam fuisse statueremus, vniuersum atrium Israelis in calamos octoginta partiendum esse arbitrabamur. Quid plura commemorem, cum primum aream quandam quadratam quingentorum cubitorum disposuimus, eiusque singula latera in partes aequas partiti sumus octoginta, & per singulos diuisionum terminos rectas lineas occultas duximus: mox apparuit & qua ratione omnibus prophetarum numeris posset fabrica respondere: atque in singulis, quae ab Angelo dimetiebantur, atrij areis tricena inueniri gazophylacia, totidem superstructa intercolumnijs, vel atrij vestibulis. Id quomodo fiat, breui nunc accipe.

Singularum porticum latitudini calamos tribuimus octonos, areis atriorum quadratis, sex denos: totidemque adiacentium porticum longitudini. Et quod ad porticum latitudinem in suas partes distributam pertinet, non dubito, quin satis ea perspecta iam possit esse lectori: quoniam Prophetarum verbis ducti, postium, siue murorum crassitudini singulos vtriusque tribuimus calamos; ex senis reliquis, binos singulis ambulationibus, quae duplici columnarum ordine ternae distribuuntur. Iam vero, si in hac eadem area

A Orientali maneamus, eiusque dexteram aut sinistram porticum expendamus, eam diuisam esse intelligemus in octona spatia, singula duorum calamorum, paria vtriusque spatij latitudinis porticus. Nam sicut ibi seni calami inter extremos muros diuiduntur in tres ambulationes, vel tria spatia, singula duorum calamorum, ex centris computata columnarum, sic etiam sexdecim calami in octo partes tributi, singulis partibus binos tribuunt calamos. atque adeo fit, ut vestibula sint paria, & inter se, & cum vestibulis portarum, sintque numero octona; postes vero siue columnae, quae spatia distinguunt, septena.

B Sed priusquam ad reliqua progrediamur, hic iam licet in huius distributionis mysterijs contemplandis tantisper immorari; vel propterea maxime, quod ad difficilis cuiusdam sacrae Scripturae loci intelligentiam, non parum conducere videatur. Et sacrae Scripturae locus duplex est, sibi mutuo mirabili quadam analogia respondens: loci autem habentur, alter in Salomonis prouerbijs, alter in Ecclesiastico, qui sapientia Iesu filij Sirach, dicitur à Graecis. Et quidem, Salomon primum, illumque deinde imitatus filius Sirach, quadam vsus est velut prosopopoeia, Sapientiam vel loquentem inducens, vel de ea loquutus, quatenus in communi sumitur, & abstrahit à creatura, & increata. non quod aliqua huic

C atque illi sapientiae communis ratio conueniat, sed tantum mentis, animique cogitatione, quae & ea quae à sese inuicem infinitis partibus, immo ipsa infinitate distant, quadam coniungit analogia, ac rerum similitum proportionem. ex quo fit ut eidem Sapientiae nunc tribuat, quae verae diuinae sunt; nunc vero quae humanae; nunc quae ad rerum omnium opificem, & creatorem pertinent Deum; nunc alia, quae creaturarum rerum sunt propria. Hanc ergo Sapientiam omnia gubernantem inducit Ecclesiasticus, ac dicentem: *Gyrum caeli circuiui sola, & profundum abyssi penetraui, & in fluctibus maris ambulavi, & in omni terra steti. Et in omni populo, & in omni gente primatum habui, & omnium excellentium, & humilium corda virtute calcaui. Et in his omnibus, vel, ut habent Graeca, cum his omnibus, requiem quaesiui. Quasi dicat, cumque horum, vel potius, cumque rerum omnium potirer, tamen requiem, quam in illis quodammodo non inuenire videbar. quaesiui mihi, & ut in alicuius hereditate morarer. hunc enim sensum innuunt Graeca. vel, & id est ut, in hereditate Domini morabor, morarer. Tunc praecepit & dixit mihi, creator omnium, & qui creauit me, requieuit me, vel requiescere me fecit, in tabernaculo meo. Graece; tunc praecepit mihi creator omnium, & qui creauit me requiescere fecit tabernaculum meum: vel, requiescere me fecit in tabernaculo meo. Respexit vtriusque sapiens hic ad tabernaculum Moysis, in quo Diuinam sapientiam, populi illius ducem ac moderatricem habitasse certum est. Idque singulari Dei beneficio populo illi concessum fuisse praeterita, ac subsequenter indicant verba. Hoc vero tandem tabernaculum in monte Sion & domo primum Obbedonis, ac tandem in Dauidis domo fixum fuisse nos docet historia Regum, ad quam respexisse videtur idem Sapiens: Et sic, inquit, in Sion firmata sum, Ibid. 9. 15. & in ciuitate sanctificata similiter requieui &c. atque huius tandem occasione tabernaculi, quod*

HAEC DISTRIBUTIO CONFESIONE SACRARUM SCRIPTURARUM CONFIRMATUR.

QVAE SAPIENTIA DESCRIBATUR IN LIBRIS QUOS VOCANT SAPIENTIALES. Eccles. 24. 9. & 10.

SAPIENTIA quomodo requiescere dicatur in tabernaculo.

è pre-

CALAMI vsus maximus.

CRATICV-
lae noua demonstratio & vsus

QVA RATIONE in suas partes distribuuntur porticus.

è pretiosissima materia exstructum erat, pretiosissimisque vnguentis delibutum, cedro, cypresso se comparat, palmae, rosae, oliuae, platano, cinnamomo, balsamo, atque huiusmodi odoramentis, arboribus. Quae omnia Davidis tempora respexisse, eius ac Salomonis subsequens indicat commemoratio: *Posuit David puero suo excitare Regem ex ipso fortissimum.* & quae sequuntur.

Ibid. 7. 34.

Proverbi. 9. 1.

1. Reg. 2. 7.

SEPTENARIUS numerat postes porticum templi. Genes. 1. 7. 2. & 7. 3.

Ezechiel. 41. 7. 13.

S. Cyprianus epist. ad Caecil. de sacramento Domini calicis, & lib. 2. ad Iud. S. Ambr. lib. 1. de fide c. 7. Proverbi. 9. 1.

Tertul. adversus Gnosticos, cap. 7.

FILII SAPIENTIAE immolantur ut filij fiant.

Verum sapiens Salomon non de tabernaculo antiquo loquutus, sed de nouo templo à se aedificato: *Sapientia, inquit, aedificauit sibi domum, suam, habet Chaldaica phrasis: excidit columnas septem.* Regius codex: *Subtulit columnas septem.* Chaldaeus: *Et statuit in ea columnas septem.* Quo quidem columnarum numero plures significantur columnae; phrasi sacrae Scripturae communi: in cantico Annae potissimum: *Et famelici saturati sunt, donec sterili peperit* *שבע שבע* septem, id est, plurimos. tamen adhibitus hic septenarius columnarum numerus illum ipsum respicere videtur, quem paulo ante colligebamus, in pluribus huius fabricae porticibus obseruari. Atque adeo sensus erit: *Sapientiam excidisse columnas septem, hoc est pro singulis templi porticibus septenas: sic enim eadem Hebraea vox accipitur in Genesi, dicente ad Noe Domino: Ex omnibus animantibus mundis tolle: שבע שבע* *libgha libgha, septem septem, sic enim ad verbum conuertunt Septuaginta: hoc est, septena & septena, masculinum & foeminam. Et iterum: sed & de volatilibus caeli, שבע שבע* *libgha libgha, septem septem, septena & septena masculinum & foeminam.* Confirmant quae diximus quae sequuntur verba de mactatis victimis, & inuitatis ad conuiuium. Nam si in memoriam reuocemus sublimiora illa: *gazophylacia Aquilonis & gazophylacia Austri, quae sunt ante aedificium separatim.* de quibus sic ad Prophetam nostrum loquitur ductor Angelus: *Haec sunt, inquit, gazophylacia sancta, in quibus vescuntur sacerdotes, qui appropinquant ad Dominum in sancta sanctorum, ibi ponent sancta sanctorum;* hoc est carnes sanctissimas partis Sacerdotalis: facile colligere possemus eorundem gazophylaciorum memorem Sapientiam septenas, quibus fulciuntur praedicta gazophylacia, enumerasse columnas. Idem ipsum confirmari videtur lectione illa, quam huius loci retulit Cyprianus, cum Ambrosio; sanctissimosque Doctores sequutus Latinus Sixtiani Septuaginta interpretum codicis interpres: *Sapientia enim, inquit, aedificauit sibi domum, & lubdidit columnas septem.* Quocirca subiungit sapiens: *Immolauit victimas suas:* ibi enim non aliae, quam immolatae comedebantur carnes. vel, *Mactauit victimas suas;* eodem plane sensu, ut habent Hebraea. vel ut propius ad indicatum mysterium accedamus: *Et immolauit victimam suam, ut habent Chaldaea. Vel ut legit Tertullianus: Sophia, inquit, iugulauit filios suos, sophia sapientia est; sapienter utique iugulauit, dum in vitam, & rationaliter, dum in gloriam, & post pauca subdit: O bonam matrem, opto & ipse in filios eius redigi, ut ab ea occidat. Opto occidi, ut filius fiam, Quod si huiusmodi verba licuit Tertuliano de Martyribus interpretari, cur nobis non liceat mysteria scrutantibus de ipso Christo, qui est caput Martyrum, eadem exponere; qui filius Sapientiae, iuxta Hebraeam phrasim, proprie dici potest, hoc est sapientissimus: immo & ipsa*

A Sapientia aeterni Patris est, qui mactatus in Cruce nobis est sanctissimus cibus; cuius pro nobis effusus sanguis, noster est potus, qui prae omnibus cibis ac potibus antiquae illius legis Sanctus sanctorum merito dicitur: ad huius utique participationem mysterij vocantur ab ancillis, pedisequis, vel ministris Sapientiae, fideles omnes, cum excelsa praedicatione vocamur: ea demum lege, ut infantiae ignoracionem & insipientiam abijciamus prius.

AD CON-
uiuium Chri-
sti vocamur.

Sed quod ad hoc potius ineffabile mysterium, sacrumque conuiuium, de quo praedicti Sancti Doctores cum alijs multis locum interpretantur, respexisse videatur Salomon, sub aenigmate atque figuris, sacrificiorum, & hostiarum templi, potiusquam ad ipsas templi hostias, & conuiuium, perspectum esse poterit, si in eadem praedictorum gazophylaciorum maneamus historia, ad quae Sacerdotibus tantum patebat accessus, exclusa omni saeculari ac profana multitudo: nunc vero omnes, tam Sacerdotes, quam Laici, ad eandem vocantur arcem, intra eadem admittendi ciuitatis moenia. Quod perspicuum magis erit, si locum hunc cum parabola Euangelij conferamus, quae huius est quasi commentarius & explanatio: sed longius fortasse, quam pro loci opportunitate, par erat, per amoenissimos allusionum sacrae Scripturae campos diuagati sumus. At quis, quae so, non erumpat ut praedicet, quacumque arrepta occasione admirabile Dei mysterium, singulare beneficium, non satis perspectum manus, cuius Deus Optimus, liberalissimus, munificentissimusque, nos, quamuis indignos, participes fecit, atque ministros. Innuandus tamen hic fuit alius, sacri huius septenarii numeri, & templi ipsius mirabilis quidem ad Christum respectus. Bini sunt in porticibus singulis columnarum ordines, ordo septenis constat columnis: tres huiusmodi porticus Domum Dei, Sanctumque sanctorum complectuntur medium. Quid si huc fortasse respexit sanctissimus Euangelista Matthaeus, vniuersam Christi generationem in tres partitus tessaradecades, quot columnis extrinsecus Dei domus cingebatur? Sed de his alias.

AD CON-
uiuium corporis & sanguinis Christi, respexit Salomon.

Matth. 22. 3. 7. 2. & Luc. 14. 16.

Matth. 1. 7. 17.

THESSARADECADES Christi genealogiae huc forte respexerunt.

Reliquum est, ut, quoniam in huius Orientalis areae meridiana porticu & Aquilonari octona gazophylacia computari diximus, in vtraque sexdena; quae ad tricenarium vsque numerum supersunt, quomodo in duabus alijs porticibus Orientali, & Occidentali, computentur ostendamus: nam quod tot ponere non possumus gazophylacia in his porticibus, quot in alijs, duplici, utroque maximo impedimento praepedimur: primum quod porta aperienda est in media porticu, quam vidimus ab Angelo certis mensuris comprehendendi: ex quo fit, ut postis medius statui non possit, quo quaternaria vtriusque numerentur intercolumnia: secundum, quod, etiam si postis in medio statueretur, & octona intercolumnia, omnia atrijs intercolumnia duo essent & triginta, non triginta, ut enumerantur à Propheta. Sed enim uero hic ego agnosco eius, quod verum est naturam, & quasi emicans splendidissimum lumen: nam haec eadem, quae impedimenta videbantur, habuimus impeditae viae quasi certissimos indices. Manentibus enim eisdem radicibus lineis, similibusque exstructis à lateribus portae postibus, medius postis, qui ostium impedire poterat sublatus est è medio; sed non omnino

NON POSSUNT poni octo intercolumnia in porticibus, in quibus portae aperiuntur.

SEPTENA
inter colum-
nia paria in
singulis parti-
bus Orienta-
li, & Occi-
dentali.

7
7
8
8
30

omina sublati, sed bifariam sedus, eiusque pars altera proximo postei ex altera parte additus est, pars altera alteri proximo postei ex altera parte: atque ita factum est, primum, ut porta altius surcitur, duplici arctiori intercolumnio exornaretur. Factum est, deinde, ut hi postes ex aequo responderent postibus, qui intra portam accuratissime ab Angelo dimensi sunt, in quorum medio feni illi ianitorum thalami fuisse referuntur. Factum est tandem, ut in portarum porticibus septena relinquerentur intercolumnia, atque adeo in circuitu pavimenti triginta gazophylacia, totidem superstructa intercolumniis, atque ipsis secundi ordinis intercolumniis distincta. Nam exstructa sunt bis septena Orientalis, & Occidentalis porticus, & bis octona Meridiana, & Aquilonaris, quae simul collecta triginta complent. Quae quidem numeri huius comprobatio, reliqua, quae diximus, & quae dicturi sumus mirifice confirmans, in ea nos, quam cum metu oppositae tenebamus opinione maxime confirmavit, veram videlicet ac certam templi fabricam, Deo Auctore, consequutos iam fuisse; cum, praeter hanc, nulla posset ratio excogitari, cum qua praedictus numerus & alij multi eiusmodi inueniri, aut conuenire posset.

DE PORTA, ET AREA AQUILONARI atrij exterioris.

Cap. XXX.

XX.

PORTAM quoque quae respiciebat viam Aquilonis atrij exterioris mensus est, tam in longitudine, quam in latitudine. Absolutis ijs, quae ad Orientalem portam, eiusque aream pertinebant, eadem porta qua ingressus fuerat egressus, per atrium gentium, deducitur ad sinistram templi partem, ad portam atrij exterioris respicientem Aquilonem. Id quod videntur innuere Septuaginta, qui sic habent: Et adduxit me ad Aquilonem: & ecce porta respiciens ad Aquilonem atrio exteriori, mensus est eam, longitudinem eius, & latitudinem. Quae verba ijs sunt similia, quae inferius habentur, cum ad alias portas deducitur Propheta. Hic vero propterea addita esse videntur, quod verba Hebraica aliter ordinantur quam nostra, eadem quatione in Hebraeo, Latinoque codice leguntur, & a Chaldaeo lecta fuerunt; siquidem hi omnes superiorem versum sic legunt: centum cubitos ad Orientem, & ad Aquilonem, indicantes, ut diximus, utraque dimensionem centum cubitos repertos fuisse: at Septuaginta centum cubitos ad Orientem legunt, & absoluta periodo, aliam incipiunt ibi: Et ad Aquilonem, subaudiuntque, deduxit me, & ecce porta &c. Sed quam re ipsa vera sit ea lectio, quam tradunt Septuaginta; tamen ubique hic versus incipit, sicut in Vulgata no-

Astra. In Hebraeo: Et portae cuius facies eius viam Aquilonis, subaudi, respicit, in atrio exteriori, mensus est longitudinem eius, & latitudinem eius. Chaldaeus: Et portam quae aperta erat ad viam Aquilonis ad atrium exterius mensus est longitudinem eius, & latitudinem. Perspectum autem esse cuius debet, portam hanc esse atrij exterioris, Israelitarum, apertam in medio muro Aquilonari quingentorum cubitorum: & cum latitudinem eius, & longitudinem dimensam, fuisse dicit, quasi summam retulit ea, quae mox per partes ac singillatim fuerat enarraturus. Sic enim Moysen primum sacrae paginae scriptorem fecisse cognoscimus: *In principio*, inquit, *creavit Deus caelum & terram*. ubi Sanctus Basilii: Ex duobus extremis vniuersi sane totius innuit ortum; caelo quidem primis ortus redditus partibus; terrae vero secundis. Quidquid autem istorum medium est, id vna cum ipsis omnino finibus exortum esse consentaneum est rationi. Quae plane magni Basilij sententia vel ex eo maxime confirmatur, quod factum die secunda firmamentum vocat Deus caelum, apparentem die tertia aridam vocat terram. Sic in praesenti loco, quam portae longitudinem ac latitudinem dimensam dicit, mox per partes enumerabit. Vel sensus est, dimensam fuisse longitudinem, & latitudinem singularum partium: nam post pauca verba, portae latitudinem, & longitudinem, proprio metitur cubitorum numero, quasi dicat, longitudinem ac latitudinem dimensam fuisse, singulari numero, pro numero multitudinis accepto, ut solet alias fieri in sacris litteris.

Et thalamos eius tres hinc, & tres inde: Hebraea vertit Pagninus: & postes eius. & vestibulum eius: vel, & vestibula eius, ut habent Graeca, & Chaldaea. vel, testudines eius, ut vertit Pagninus: vel, & palmas eius, ut habent Septuaginta: secundum mensuram portae prioris. Sanctus Hieronymus: Orientalem, inquit, portam significat, quae prior, non ordine, sed merito nuncupatur. Et quamvis verum omnino sit, Orientalem portam omnium fuisse dignissimam, ut initio dicebamus, cuius meritum, mysteria perquirere retulit Sanctus Doctor, tamen hoc loco priorem dici arbitramur eam, quod prius dimensa, & explicata fuerit ab Angelo: id enim fere testatum habemus apud Septuaginta interpretes, qui: Et factum est, legunt, secundum mensuras portae, quae respicit Orientem, quinquaginta cubitorum longitudo eius, & latitudo eius viginti quinque cubitorum. Hanc vnam longitudinis, & latitudinis mensuram ad similitudinem referunt Septuaginta interpretes, quae similis utique est non modo pari cubitorum numero, sed & dimetiendi modo, a facie portae, ad faciem vestibuli portae, inclusis muris, longitudo; latitudo vero a tecto thalami ad tectum eius, exclusis peribolis, & comprehensis hac mensura thalorum, postibus, ut diximus. Sed Vulgata lectio tum has, tum illas mensuras ad similitudinem prioris portae retulit, & subdit, *quinquaginta cubitorum longitudinem eius; & latitudinem viginti quinque cubitorum*. Hanc autem mensuram longitudinis: & latitudinis in singulis portis repetendam fuisse, arbitratus est Propheta, reliquis silentio praetermissis; tum quod hac vna reliquae omnes continerentur: ex quo fit, ut maxime animaduertendi sint huius visionis interpreti, aut lectori maiores numeri, illi praesertim, qui plures minores complectuntur: tum vero maxi-

EA INITIO
simul propo-
nunt Scripto-
res, quae per
partes deinde
exposituri
sunt.
Genes. 1. v.
Basil. in Exa-
meron.

XXI.
Pagninus.

PRIOR POR-
ta dicitur O-
rientalis di-
gnitate & or-
dine.

XXIV.

XXV.

XXVI.

XXVII.

XXVIII.

XXIX.

dixi supra me repetenda fuit, quod haec vna vniuersum. A
Y. 18. porticum Aquilonarem atrij exterioris metire-
tur, vt dixi, quae lata est cubitos quinquaginta,
quanta est portae longitudo.

XXII. *Fenestrae autem eius.* Hebraice חלון challonau,
Supra Y. 16. eadem est vox, quam supra interpretati sumus,
F B N E quaque diximus thalamorum cancellos signifi-
strae pro can- cari, foraminibus distinctos obliquis: quorum
cellis. etiam formam ostendimus, ac simul quod inter-
riora portae vestibula postes ac thalamos simul
concluderent: eademque hic referenda essent. ta-
men omnia in templi vniuersali Ichnographia,
dissectique Orthographia licet obseruare. *Et ve-*
stibulum eius, & testudines habet Pagninus, &
merito: nam, vt dixi, testudines, fornices, arcus, B
quibus postes circumligantur significat vox חלון
elamau, quae hic legitur, quamque retinuerunt
Septuaginta, voce tamen Graeco more parum
per immutata ἀλαμμων aelammon, scribentes. ea-
dem vox in postes quoque posset conuerti, quod
alias dixi: vt sensus sit, non modo fornices vel te-
studines dimensas fuisse, atque prioribus pa-
res repertas, verum etiam postes, quibus prae-
dictae incumbunt fornices, pares fuisse postibus
portae Orientalis. *Et sculpturae,* Hebraice כתר
vethimrau, & palma eius: sicut etiam conuerterunt
Septuaginta: & capitella eius, vt vertit Chal-
daeus; nos dicere possumus: & capitella sculpta

P A L M A E ad modum palmarum. *secundum mensuram por-*
pro capitellis. *tae, quae respiciebat ad Orientem.* Sicut porta
respiciens ad Orientem, verrunt Septuaginta.
mensuras indicat textus hic eandem fuisse; nec
tantum, sed & formam, ornamenta, & reliqua
fuisse vsquequaque priorum similia: quod indi-
care videntur Septuaginta, dum pro mensuris
portae, portam scribunt.

SEPTEM *Et septem graduum erat ascensus eius.* Huius
gradus in sin- loci per moti testimonio Septuaginta interpretes,
gulis portis quem graduum numerum ante portam Aquilo-
exterioribus. narem hic legerunt, quemque paulo inferius le-
gent: de Meridianas ad Orientalem transfulerunt
vbi graduum sit mentio, eorum numerus subtri-
ceretur. id tamen iure optimo factum fuisse à do-
ctissimis illis viris, satis superque ostensum est su-
pra: vbi plura de graduum numero & mensura
disputata sunt. Sed illud vnum repetere non gra-
uabor, quod alias quoque notasse me memini,
vel hoc vno textus nostri testimonio, & Septua-
ginta interpretum exemplo firmari potuisse re-
gulam illam maxime similitudinis, à qua num-
quam discedimus; quia nimirum vna aedificij
pars semel dimensa, norma est atque mensura
omnium vniuersi templi similium partium, nisi
forte alibi aliter notaretur in textu, quod ra-
rissime fit. Richardus: Post haec quiddam hic
additur, quod de superiore porta non legitur;
par. 2. templi. quod tamen de illa etiam recte intelligitur, ad
Ezech. 6. 9. cuius mensuram ista describitur: *Et septem gra-*
duum, inquit, erat ascensus eius. Sed & addendum
videtur, quod de gradibus notant Rabbini. Da-
uid enim: Per septem gradus, inquit, ascende-
batur ab atrio mulierum ad atrium Israel, & aedi-
ficauerunt illos super portam. In aedificio autem
secundi templi, legimus in tractatu mensurarum:
quindecim gradus ascendeabant à medio eorum

SIMILITV-
dinis ratio
certa.

Richardus
par. 2. templi.
Ezech. 6. 9.

Rabbi David
in comment.

QV INDE-
eum gradus in
secundo tem-
plo pro septe-
nis prioris.

ad atrium Israel, contra quindecim psalmos gra-
duum, qui sunt in Psalterio, super quibus Leui-
tae stabant canentes. Haec ille. Decipitur autem
vehementer in atrio mulierum templo Salomo-
nis tribuendo, vt testis est historia haec templi

vniuersa, non modo illius, nulla ratione memor,
verum multo magis, quod nullum illi locum re-
linquat in area templi vniuersa. Quod vero ad
canticum graduum pertinet, alterius est indagi-
nis. Est etiam expendenda Septuaginta interpre-
tum lectio, quae non eadem habetur in Regio,
& Sixtiano codice; in illo enim habetur: & in
septem gradibus ascendebatur, & ἀδύτην ad eam:
& in Sixtiano ἀδύτην ad eum, quasi sensus sit,
his septem gradibus ascendi vestibulum, quod
paulo ante vocauerant aelammon: illud illa lectio-
ne indicantes, quod sequentibus verbis magis
explicatur, vt mox videbimus. hic vero non alius,
sed idem sensus efficit videtur, si per gradus se-
ptem ascendatur ad portam, siue ad vestibulum
portae proximum.

Et vestibulum ante eam. Phrasim continent
haec verba, Hispano proprius, quam Latino ser-
mone reddendam: diceremus enim: su zaguan-
estana de la puerta adelante, hoc est vestibulum erat
vltra ianuam, vel vltra gradus praedictos, vtrum-
que enim ex aequo referri potest: ex voce illa,
לִפְנֵי לִפְנֵי liphnehem, cum suo affixo, quem vocant,
& quo pro nostro vtuntur pronomine, eorum.
Quamuis negandum non sit, terminationem il-
lam numero tribui multitudinis: atque adeo in
Regio codice Hebraea sic conuertuntur: Et in
gradibus septem ascendent in ea, & vestibula eius
ad facies eorum. Chaldaeus: Et septem gradi-
bus ascendeabant per eam, & vestibula eius ante
eos. Sic etiam interpretati sunt Rabbini locum,
totidem fere verbis: Ante gradus, inquit, erant
vestibula eius: nam antequam ingrederetur quis
ad vestibula, ascendeabat per gradus. Septuaginta
interpretes rem apte significauerunt: Et aelammon,
inquit, hoc est vestibulum erat, intrinsecus, hoc
est intra portam. Hac autem tam expressa rei si-
gnificatione vfos fuisse Septuaginta, facile credi
potest, ne quis deciperetur, quod paulo ante di-
xissent, gradibus illis septem ascendi in vestibu-
lum, quasi non transiens porta; ideo notant, vl-
tra eam fuisse vestibulum, eadem huc referentes
verba, quae de vestibulo portae Orientalis supra
retulerat Propheta: idem esse indicantes horum
atque illorum verborum sensum, quem nos late
persecuti sumus. Superest tamen explicandum,
qua ratione idem eliciatur sensus ex Hebraea, &
Latina lectione, sicut paulo ante notavi. quod
tunc facile perspicere posse arbitratus sum, cum res
attendatur potius quam verba. Nam quod ob-
scure magis denotant Hebraea, vestibulum asse-
rentia fuisse ante gradus, id explicandum fuit
magis, imo & explicatum fuit, dum dicitur ante,
vel intra portam, quod idem est.

Et porta atrij interioris contra portam Aquil-
lonis, & Orientalem. Difficilis oratio propter He-
braicam phrasim, quam totidem fere verbis, re-
tulit Chaldaeus: eam explicare conati sunt Se-
ptuaginta, qui sic habent in Regio codice: Et por-
ta atrij interioris respicienti, vel, respiciens, vt habet
Sixtianus, ad portam Aquilonis, sicut portae respicientis,
quae respicit ad Orientem. Ista vero loci difficultas
in extremis verbis sita est; non enim Latina verba,
vt sonant, vllam videntur habere connexionem;
sed, si Hebraicae coniunctionis, ve, attendatur
natura, mox apparebit aptissima: ea enim vna li-
tera copulatiuam vim habet, quam reddit La-
tina coniunctio, & sed & aliud praeterea signifi-
care solet, quod comparisonem, vel similitudi-
nem referat: cuius rei nec pauca, nec parui fa-
cienda

Rabbi David,
R. Salomonis
comment.

Supra Y. 9.

XXIII.

CONIVN-
ctio, & com-
parationem
Hebraeis si-
gnificat.

Proverbia. 15. *rac, in Proverbijs maxime, quae sententiarum plenissima cum sint, verborum sunt praeparata: Caelum sursum, & terra deorsum, & idest sicut, COR RE- cor Regum inscrutabile. Idest, sicut supremum gum inscruta- caelum, & ima terra inscrutabilis est, sic & cor bile. Regis. Sed quod perturbata videatur collatio posterioris cum primo, nihil refert, cum reciproca sit ac mutua ubique similitudo. nisi forte malis quasi per augesim cum corde Regis inscrutabili conferri caelum & terram inscrutabilem, quasi haec sint illo scrutabiliora. Ibidem quoque sic habes, Aqua frigida animae sitienti, & nuntius bonus de terra longinqua. Hoc est, haud secus quam aestuanti ac sitibundo gratissimus esse solet frigidae potus, sic nuntius bonus diu, valdeque expectatus.*

Job 5. 7. *Est apud Job celebre huius rei exemplum: Homo nascitur ad laborem, & sicut, avis ad volatum. Vel, ut habent Hebraea, homo ad laborem natus est, & sicut, filij prunae eleuabunt volatum. Et vtraque sane lectio in idem recidit; haud aliter putandum est, laborem homini à natura comparatum, quam aui ut volet; scintillis, haec enim dicuntur filiae prunae, ut ascendant. ac si aperte dicat, hominem in laborem ita suo quasi pondere ferri, ut grauius deorsum, leuius sursum: quapropter numquam non impedita illa descendunt, haec contra sursum attolluntur; atque adeo homini in hac vita degenti pensandum est, sibi esse laborem proprium, ac veluti naturae motum, quietem quasi violentam, aut praeter naturam. Sed & aliud liceat celebrius, quippe obscurum, magis eiusdem rei testimonium asserere, & Christi Domini verba referre, aduersus scandala prolata, quibus gehennam ignis quodammodo describere videtur, eiusque perpetuam combustionem.*

Marc. 9. 7. *Omnis enim, inquit, igne salietur, & idest, sicut, omnis victima sale salietur. Praeceptum Domini fuerat: Quidquid obtuleris sacrificij sale condies, nec auferes sal foederis de sacrificio tuo: in omni oblatione offeres sal. Triplici praecepto, affirmatiuo, negatiuo, & vniuersali obstringit illos Deus, ut quidquid offerunt, saliant. Perstat igitur Dominus in eadem victimarum similitudine: haud secus quam victimae, quas alias occisionis vocauit, hoc est, mactate, aut morti traditae saliantur, sic qui proximis suis scandalo sunt, miserae atque infelici morti damnati saliantur; at non eodem sale, quo illae, sed igne, non expurgante, sed vrente; non exsiccante, sed torquente. Haud dissimili allusione Hispani dicemus: Iran accinados a los fuegos del infierno, quo, aeternum duraturum ignem illum cruciantem indicarent.*

Leuitici. 2. 7. *Sal om- nium sacrificiorum condimentum.*

Sal om- nium sacrificiorum condimentum.

Hac eadem phrasi vsus est noster textus, cuius hic est contextus: *Et porta atrij interioris erat contra, vel e regione, portam, portae, Aquilonis & sicut ad, Orientalem. hoc est, sicut e regione portae Orientalis atrij exterioris erat porta alia, Orientalis atrij interioris: vel & sicut ad Orientalem, subaudi dictum est. hoc est, non aliter hic intelligendum est, portas Aquilonares constitutas fuisse, quam de Orientalibus dictum est. Illud vero quod, praeter comparatiuam particulam, praepositionem adiungimus: tamquam facilius intelligendo contextui necessariam non, temere, aut sine exemplo adhibemus, cum expressa sit in Hebraeo & lamed, littera id importans.*

Et mensus est à porta usque ad portam centum

A cubitos. Explicarunt id magis Septuaginta: Et mensus est atrium, inquit, à porta ad portam cubitis centum. Totum hunc versum disertis verbis exponit Sanctus Hieronymus: Nec solum, inquit, vna porta est Aquilonis, quae supra porta appellatur exterior, sed & altera interior, quae habet similitudinem portae Orientalis, ut manifestius dixere Septuaginta: Et porta atrij interioris respiciens portam Aquilonis: sicut erat porta, quae respiciebat ad Orientem. Mensusque est à porta exteriori Aquilonis, usque ad portam eiusdem Aquilonis interiorem centum cubitos. His vero Sanctissimi Doctores verbis nihil addendum esse arbitratus sum, praeterquam quod hic subintelligenda esse videntur ea verba, aut eorum similia, quae de dimensa confimili Orientali area dicta sunt, cum eorundem simili interpretatione: ibi enim dimensos fuisse dicit areae centum cubitos ad Orientem & ad Aquilonem: hic vero totidem dimensos fuisse intelligendum est ad Aquilonem, & ad Orientem. hoc est & in longitudine, & in latitudine; quia nimirum haec Aquilonaris area, non secus quam Orientalis quadrata erat. Id quod non coniectura modo similitudinis ducti affirmamus, quamuis ea firma sit, ut dixi, ac certa: sed ipso Prophetae testimonio, infra suo loco explicando, confirmandum est. id quidem, hoc loco ita perspectum est, ut ne Lyranum quidem latuerit. Mensura autem, inquit, huius pauimenti ab Oriente in Occidentem tacetur, quia supponitur esse centum cubitorum, sicut est dimensio pauimenti Orientalis ab Aquilone in Austrum.

AREA
Aquilonaris
quadrata fuit

*Infra lib. 4.
cap. 46.*

*Nicolaus de
Lyra.*

DE PORTA AUSTRALI ATRII exterioris.

Cap. XXXI.

Eduxit me ad viam Australem. Hebraice: Et pergere me fecit viam Austri. Septuaginta interpretes: Et duxit me ad Austrum: idem apud Sanctum Hieronymum: Et eduxit me ad viam Australem, ad viam, Hebraice דרך derec, vox est quae viam significat tritam, vnde etiam deducitur vox. sed habet propriam nonnumquam significationem, eam, inquam, quam habet Latina vox, ver-

XXIV.

Deut. 1. 1. 7. 30. sic in Deuteronomio: Pones benedictionem super monte Garizim, maledictionem super montem Hebal: qui sunt trans Iordanem post derec, viam, ingressus vel occubitus solis habent Hebraea; Sed phrasim interpretatus est Vulgatae interpres, quae vergit, inquit, ad solis occubitus. sic etiam in praesenti: Eduxit me ad viam: idem est ac si diceret: & cum eduxisset me porta Aquilonari, deduxit me versus Australem: Et ecce porta quae respiciebat ad Austrum. utique atrij exterioris: quod subintelligi voluit ex bi-

Richardus
par. 2. tempus
Ezechiel. c. 9.

potuit. Et primum, verum esse videtur ac certum, mensuram hanc quinquaginta cubitorum longitudinis, & latitudinis viginti quinque ad vestibulum referri. Nam quamvis Hebraea ex aequo de porta possint intelligi, & de vestibulis, Chaldaea tamen ad vestibula videntur pertinere. sic enim

EADEM EST
vestibulorum
& portae lon-
gitud & lati-
tudo

habent. Et fenestrae erant ei, & vestibulis eius per circuitum, sicut fenestrae istae quinquaginta cubitorum longitudinis, & latitudinis viginti quinque cubitorum. Sic & Graeca: Et fenestrae eius & aelamonothe, vel aelamon in circuitu, sicut fenestrae aelam, cubitorum quinquaginta longitudinis, & cubitorum viginti quinque latitudinis. Hoc est, fenestrae & vestibula, quae erant in circuitu huius portae, erant sicut fenestrae aelam, seu vestibuli, cuius longitudo erat cubitorum quinquaginta, quinque & viginti latitudo. Sed & Vatablus rem ipsam percepit, & expressit: Vestibuli etiam, inquit, longitudo quinquaginta, cubitorum, & latitudo viginti quinque cubitorum. Sed cum hanc portam similem omnino esse intelligamus ac parem priori, ibique portae tantummodo longitudo, ac latitudo his dimensionibus finiatur, facile colligimus portam, hoc est illud spatium, quod totum portae nomine censebatur, vestibulum dici: quippe cum porta, postibus, fornicibusque undique cincta, illud spatium in medio complectatur, quod Latini vestibulum proprie dicerent, Graeci *ὑποθήκη*, Hispani *zaguan*. quod quidem spatium, inclusis muris ac postibus, quibus concluditur, longum est cubitos quinquaginta, latum quinque & viginti. Atqui vestibulorum nomine haec merito censentur, ut hoc demum adnotemus, quoniam longitudini portae, aut vestibulorum portae, quae eadem est, si muri includantur, respondet ex aequo porticus latitudo, quae ex utraque parte portae in longum producit, ut diximus. Atque his satis confirmata manet altera pars sententiae Richardi: altera vero, qua plura vestibula, diuersasque dimensiones confundit, perturbat, multiplicat, satis, ni fallor, ex ipso, quem haecenus exposuimus, Prophetiae contextu confutatur.

Diximus supra V. 18.

RICHARDI
sententia par-
tem confirma-
tur, partim
confutatur.

XXVI.
GRADVS
septem in por-
ta Australi.

GRADVS
ante fores,
quae in exte-
mo clauden-
bantur muro.

Vatablus.

Et in gradibus septem ascendebatur ad eam. Rabbi David *מגהלות* gholothau est, sicut *מגהלות* maghalothau, gradus eius. quasi dicat: per septem gradus ascendebant quoque in porta Australi, ab atrio mulierum ad atrium Israel. Si pro atrio mulierum, atrium scripsisset gentium, aut in circumcisorum, verum utique scripsisset; nisi forte mulieres computet inter profanos, & vestibulum ante fores eius. Et gradus septem. habent Hebraea, gradus eius. & vestibula, seu testudines eius ad facies eorum. Chaldaea: Et septem gradus erant gradus eius, & vestibula, eius ante eos. Vatablus: Ascensus quoque illius graduum septem, ante quos fuit ipsius vestibulum. Hic vero nihil amplius addendum videtur, cum phrasis huius expositio, & verborum sensus paulo ante sit appositus, cum de porta. Aquilonari eadem dicerentur, quae haud secus quam hic exposuerunt Septuaginta: & aelamonothe, siue aelammon, hoc est, vestibulum intrinsecus, subaudi erat: explicandae rei causa, pro porta quam referri putauit. Hebraica lectione Hieronymus *fores* posuit. nec immerito, cum fores exteriorum portarum in ipso exteriori muro clauderentur, intra quas totum iacebat vestibulum cum suis thalamis, & reliquis, quas dixi, partibus, atque ornamentis. & ideo

Explan. Tom. 2. Pars 2.

A subdit: & caelatae palmae erant, una hinc, & altera inde in fronte eius. Ex Hebraeo sic Regius codex: Et palmae ei. Pagninus explicationis gratia addit, erant, una hinc, & una inde in poste eius. Ab his non discrepant Septuaginta in Sixtiano codice: Et palmae ei, una hinc, & una, idest, altera inde super aelau. Hebraicam vocem retinere Septuaginta *אֵילָן* elau, quae postes, seu frontes significat. Vnde Chaldaeus paraphrastes rem ipsam exposuisse videtur, sic scribens: Et capitella ei erant, vnum hinc, & vnum inde super postes eius. Rabbi Salomon: Super capite frontis erat, inquit, palma insculpta. Enimvero nulla superesse posse videtur du-

R. Salomon in
comment.

bitandi ratio, quin his verbis atque alijs, quae supra exposuimus, ornamenta capitellorum describantur, quae insculptis palmis distinguebantur toto hoc aedificio: sed quoniam de capitellis iterum agendum nobis est, eorumque forma pressius exprimenda, tunc ea, quae nunc assumimus, confirmari facile poterunt. Illud omnino difficultate vacat, quod supra, pictura palmarum memoretur, hic palmae dicantur insculptae: vtraque enim vox ab interprete Latino additur, ut palmarum imagines marmore expressas ibi haberi intelligeremus, non veras palmarum spatulas. Illud vero, quod ut litem compo-

Supra V. 16.

C neret adiecit Richardus, ut fuisse putentur caelatae, & coloribus superductae, nihil est quod fidem astruat, cum in templo nihil non candidissimum marmor esset, aurum, argentum, aut cedrus, ut suis locis ostendemus. Illud porro quod una hinc, & altera inde fuisse dicitur, phrasim redolet Hebraeam, qua usus est idem. Propheta noster, dicente Domino: *Filij populi tui, qui loquuntur de te iuxta muros, & in vitijs domorum, & dicunt* *אֵלֶּיךָ אֵלֶּיךָ אֵלֶּיךָ* had eth ehad vnus cum vno, vnus ad alterum, vir ad proximum suum loquentes, Vbi distributiuum est, vnus ad alterum, hoc est, vnusquisque ad proximum suum. Sic & in libris Regum: *Erat autem, inquit, pondus auri, quod afferebatur Salomoni* *בְּשָׁנָה אֶחָד* besenah ehad in anno vno. eadem enim est vox,

Richard. ubi
supra.

IN TEMPLO
nihil videri
poterat praeter
marmor,
cedrum, au-
rum, argen-
tum

Ezech. 33.
V. 30.

VNVS AD
alterum distri-
buitur sumi-
tur.

3. Reg. 10. V.
14.

D besenah ehad in anno vno. eadem enim est vox, idem significandi modus, quam, sicut dixi, ad verbum conuerterunt Septuaginta interpretes. Vim tamen vocis, & dicendi modum exposuit Vulgatae interpretes, & Chaldaea paraphrasis, per annos singulos, vel annis singulis scribentes. Iuxta quem dicendi morem, una hinc, & altera inde, idem significabit quod singulis vtrimque. cum constet, plures ex vtraque parte portae frontes extitisse, & singulas eodem ornamenti genere insculptas, quod bene exposuit Vatablus: Habuit etiam, inquit, singulas palmas vtrimque in suis frontibus.

Vatablus.

Et porta atrij interioris in via Australi. Septuaginta interpretes: Et porta est regione portae atrij interioris ad Austrum. Sed quamvis particula illa, est regione portae, in Hebraeo, Chaldaeo, aut Latino codice non legatur, ea tamen merito subiungitur à Graecis, tum quod res ipsa id videatur exigere, tum vero maxime, quod ipse Hebraeus textus id videatur indicare, cuius verba sic licet conuertere, & porta atrij interioris *דֶּרֶךְ* derec, via Austri, hoc est versus Austrum respiciens, iuxta ea, quae paulo ante de hac voce dicebamus: atqui si vtraque porta interioris exteriorisque atrij recta spectabat ad Austrum, utique una erat est regione alterius. Sed quamvis haec non satis firmas viderentur conie-

cturae.

PORTAE IN-
teriores quare
intelligantur e
regione alte-
rius.

Vatablus.

Supra V. 23.

Infra cap. 42.
V. 1. & 3.

eturae, tamen interiorē portam recta aspexisse A
exteriorem, & e contra, vel ex eo constare potest,
quod à porta metitur vsque ad portam, quod
nisi recta fieret, rationalis mensura non esset, cum
maior posset fieri, aut minor: quippe quae ad an-
gulos tenderetur obliquos, non vero rectos, vt de-
cuit. Et mensus est *āzāz*, atrium; addunt para-
phrastice Septuaginta interpretes, & merito; haec
enim tertia est area atrij Israelis, à porta atrij ex-
terioris, ad portam atrij interioris, centum cubitos.
Sed & Vatablus sic, paraphrastem agens, conuer-
tit: Porta denique atrio interiori ad Meridiem (e
regione portae fuit) estque mensus in plaga Me-
ridionali à porta ad (oppositam) portam cen-
tum cubitos. Hic etiam subintelligendum esse, ad
Meridiem, & ad Orientem, iuxta ea, quae supra,
de atrio diximus Aquilonari, nulli dubium esse,
debet; nam & id quoque significare voluisse vi-
dentur Septuaginta interpretes addentes illa
verba, τὸ εὐρος πρὸς νότον latitudinem ad Meridiem.
Sed &, praeterquam quod iuxta mensuras supe-
riores, omnia in hac regione Meridiana dimen-
sa esse paulo ante dixerat, hoc est, iuxta ea, quae
in reliquis regionibus notata sunt, hoc ipsum,
infra magis perspectum esse poterit, cum porticus
Meridianae longitudo centum cubitis definie-
tur, quamuis sub portae nomine.

DE NVMERO

PORTARVM TEMPLI: ET

quod occidua Israelis porticus

media porta caruerit.

Cap. XXXII.

AN PONEN-
da sit in atrio
exteriore por-
ta Occidenta-
lis.

ATRIVM
interius tres
tantum portas
habuit.

ABEMVS hic quidem tres por-
tas atrij Israelis, quas ordine
mensus est Angelus, & Pro-
pheta descripsit, Orientalem,
Aquilonarem, & Meridianam:
sed quoniam ad atrij interioris
tres similes portas progreditur ductus ab An-
gelo Propheta, hic tantisper figere pedem libuit,
atque expendere, num alia supersit in hoc eodem
atrio porta, quam Angelus metiatur: an vero quia
nullam praeterea meretur, nulla quoque aper-
ta fuisse credenda sit. Qua in re quae certa explo-
ratae sunt, proponenda sunt prius, deinde ea,
quae probabili quadam coniectura ex certis col-
liguntur. Et de atrio in primis Sacerdotum per-
spectum cuius esse poterit, vel breuiter expensa
vniuersali Ichnographia, tres tantum portas ha-
buisset, ab Oriente, Aquilone, & Meridie singulas:
ab Occidente namque infimo quodam peribolo
claudebatur hoc atrium, quod ornamento esset
porticus, & vsui; nec tamen speciosissimam tem-
pli faciem impedire posset: quod paulo inferius
ipsis Prophetarum verbis confirmabitur. Quapro-
pter in ea atrij interioris parte nulla debuit ape-
riri porta in muro, binos vel ternos cubitos alto.
Quod vero ad Israelis atrium spectat, quamuis
responsum, & similitudinis ratio tres tantum fuisse

suadeat in eo portas: atque insuper Angelum,
videamus minutissima quaeque huius atrij mem-
bra metientem, nihil de Occidentali porta men-
sum fuisse, nihil à Propheta nostro enarratum:
rem tamen maxime dubiam facit; immo vero
aliquibus in oppositum certam, quod de domo
Domini legitur in libris Paralipomenon; Per
quatuor ventos erant ostiarii: id est, ad Orien-
tem, & ad Occidentem, & ad Aquilonem, & ad Au-
strum. Verum enimvero cum in atrio interiori
tres tantum portae apertae fuerint, vt dixi, atque
in singulis ostiarii constituerentur, quod earum
thalami mox referendi conuincunt, id non ob-
stat, quo minus per quatuor ventos ostiarios fuis-
set dicemus, si in atrio exteriori, Israelisque
ternae portae aperirentur à totidem ianitorum
classibus custoditae: sic etiam cum in atrio gen-
tium ad quatuor ventos portae apertae fuerint,
quae ab ostiariis obseruarentur, verum omnino
erit, per quatuor ventos ianitores extitisse, quam-
uis Israelis atrium ternis tantummodo adiretur
portis. Et quidem atrium gentium, eiusque por-
ticus, & portas custoditas fuisse compertum est
apud Iosephum. Sciunt omnes, inquit, qui templi
nostri opus videre, quale fuerit, quamque inui-
olabili sanctimonia castum; quatuor enim porticus
circum se habuit, aliam vtique alijs interior-
em, vt patet intuenti formam, & hanc ipsam san-
ctimoniae legem expendenti: & earum suam quaeque
secundum legem custodiam. mox vero gentium porticus
disertis verbis definit, subdens: In extimam por-
ticum ingredi licuit omnibus etiam extraneis: tantum men-
struariae feminae intrare vetabantur. Sed & illud quoque
quod assumebamus, Occidentalem Israelis porticus
portis caruisse, apud ipsum Iosephum testa-
tum habemus. Is enim, cum multa de atrio, & por-
ticu gentium sub exterioris fani appellatione di-
xisset, stantesque in eo columnas enumerasset,
Graecis, Latinisque literis legem castimoniae pra-
monentes, in locum sanctum transire alienigenas non debe-
re: sanctum enim, inquit, vocabatur alterum sanum, & qua-
tuordecim gradibus ascendebatur a primo: quadratumque sur-
sum erat, & proprio muro circumdatum &c. Post quatuorde-
cim autem gradus spatium erat vsque ad murum trecentis cu-
bitis planum. Hinc rursus alij quinque gradus, & scalae ad por-
tas ducebant: vtique atrij Israelis, à Septentrione
quidem ac Meridie octo, quaternae vtinque vi-
delicet, duae vero ex Oriente, &c. Occidua vero pars nul-
lam portam habebat, sed perpetuus ibi murus erat extructus.
Id quod non modo propter antiqui templi imita-
tionem fuisse factum à Zorobabele credendum
est; verum etiam propter ipsius Sancti Sanctorum
religionem & cultum: quod vicienis tantum cubi-
tis ab introitu portae distaret, si porta Occidenta-
lis in media porticu occidua aperiretur, vt in re-
liquis: hanc enim loci distantiam manifesto Pro-
phetae testimonio confirmaturi sumus inferius,
eamque in ipsa Ichnographia licet obseruare.

Sed quid quaeso opus est coniecturis, externis-
ue duci testimonijs, vbi suppetunt propria? Ex-
pendenda enim videtur in primis ipsa ianitorum
sors, qua Supphias, & Hosae Occidentalis templi
pars custodienda tribuitur. Cecidit ergo sors, in-
quit, Orientalis Selemiae. Porro Zachariae filio
eius, viro prudentissimo, & erudito, sortito obtigit
plaga Septentrionalis. Obbedom vero, & filijs eius
ad Austrum: in qua parte domus erat seniorum
concilium. Ex Hebraeo sic vertit Regius codex:
Ipsi Hobededon ad Austrum, & filijs eius domus
collectionum, vel conciliorum. Septuaginta in-
Sextiano

1. Paral. 9.
V. 24.

OSTIARIJ
ad quatuor
ventos.

ATRIVM
gentium ian-
itoribus cu-
stodiebatur.

Ioseph. lib. 2.
contra Apia.

Ioseph. 6. bel-
li cap. 6.

OCCIDVA
porticus nul-
lam portam
habebat.

1. Paral. 26.
V. 14. & 15.

Sixtiano codice: ipsi Abdedom Austrum e regione domus Esephim, aut Alaphim, quae vox, collectionum, vel conciliorum significat. In secundo, Complutensis

in secundo vestibulis. Ego vero in secunda interpretor vestibulorum contignatione; quia nimirum ibi statuendum concilium seniorum duxi, ut videre est in secunda Ichnographia, & suo loco explicandum, cum de hoc agemus concilio. Constat igitur tum ex hoc loco, tum vero maxime ex eo, qui sequitur, numerum definiente ianitorum, non portasmodo ianitoribus fuisse distributas custodiendas, sed & alia quaedam celebriora loca: quod hoc etiam

Hoc capite. Prophetæ nostri capite constare poterit. Sed & Y. 45. & 46. locum Paralipomenon iterum resumamus: *Se- phim, inquit, & Hofa ad Occidentem, iuxta portam, quae ducit ad viam ascensionis: custodia contra cus-*

todiam. Singula pene Hebraica huius textus verba non singulas, sed multiplices obuoluere videntur difficultates: eas tantummodo hic explicandas suscipimus, quae lucem afferre huic difficili quaestioni possint, reliquas in opportuniore loco consulto reijcimus. Ac imprimis priora verba non parum nostram confirmant sententiam: nam Hebraea, & Graeca in Complutensi sic habent: Ad Occidentem cum porta projectionis. Itaque occidentuam partem templi vniuersam Suphimo & Hofae in custodiam creditam fuisse, indicant verba cum porta projectionis; vel, ut habet Sixtianus codex, post portam, vel contra portam projectionis. Vocatur autem Hebraice haec porta שַׁלְחַלְעֶת: quam vocem vix interpretantur Hebraei, rem ne vix quidem. Deducunt tamen eam fere omnes à radice שָׁלַח, quae projicere significat: quapropter deiectionis, vel projectionis portam hanc vocant, sic dictam arbitantes, quod per eam projicerentur sordes. Verum tunc huius portae nomen ac situm perspectum iri arbitrarer, cum aliud quoque portae templi nomen cognitum fuerit, cuius mentio est in libris Regum. Facta enim aduersus impiissimam Athalia à Ioiada Sacerdote coniuratione, qua Ioas legitimus Regni heres rerum potiretur, ut cupiebat: sic ad Leuitas,

4. Reg. 11. Y. 6. *Tertia pars vestrum introeat Sabbato, & obseruet excubias domus Regis. Tertia autem pars sit ad portam* שַׁר שַׁר: *& tertia pars sit ad portam, quae est post habitaculum scutariorum: & custodietis excubias domus Messa. Duae vero partes è vobis, omnes egredientes Sabbato, custodiant excubias domus Domini circa Regem.* Est autem omnis haec expeditio attentius perpendenda, quam liber quoque Paralipomenon retulit: nam huius & illius loci collatio non parum lucis obscuro huic loco, immo & obscurissimo illi, quem inuestigamus, afferre poterit. Sunt certe quaedam vel in ipso limine perspicua: Portam, quae est post habitaculum

PORTA SCUTARIORUM, scutariorum, eam esse certum est, quae à domo Domini descendit in Regiam: nam hac eadem

Ibid. Y. 19. *Regum historia sic legimus: Deduxeruntque Regem de domo Domini: & venerunt per viam portae scutariorum in palatium, & sedit super thronum*

PORTA SUPERIOR EADEM. *Regum.* Hanc vero portam superiorem vocat liber Paralipomenon, quoniam à Regia in inferiore loco constituta per hanc portam in templum ascendebatur: quod vel ex ipsis sacrae Scripturae verbis constare poterit, sic enim habent: *Et sece-*

runt descendere Regem de domo Domini, & introire per medium portae superioris in domum Regis, & collocauerunt eum in solio regali. Atqui porta

Expian. Tom. 2. Pars 2.

A haec, quae ab atrio gentium, eiusque Meridiano latere descendebat in Regiam à Meridie constitutam, ut in imagine vrbis vides, necessario aperienda fuit in ipsis fundamentis templi, quae Mello appellari diximus. Neque aliam ob causam dicitur fundamenti. sic referente expeditio- nem historia Paralipomenon: *Tertia pars vestrum qui veniunt ad Sabbatum Sacerdotum & Leuitarum, & ianitorum erit in portis: tertia vero pars ad domum Regis: & tertia ad portam, quae appellatur fundamenti: omne vero reliquum vulgus sit in atrijs domus Domini. Nec quispiam alius ingreditur domum Domini, nisi Sacerdotes, & qui ministrant de Leuitis.* Hanc autem eandem hi-

B storiā retulit Iosephus, eius quasi interpretem agens: Itaque cenfeo, inquit Ioiada, tertiam vestrum partem custodiam eius, nimirum Regis, in templo agere: tertiam item omnia templi loca opportuna occupare: eam vero, quae superest, patentem portam, qua itur in regiam, seruare: reliqua vero multitudo in templo intermis sit: neque quemquam cum armis intrare sinite, qui non sit Sacerdos. Constans igitur horum omnium locorum de duplici custodia sententia est: tertia namque pars excubias custodire praecipitur: siue, ut habent Hebraea, Graeca, & Chaldaea, custodias circa Regem, ne quidquam insidiarum, aut impetus concitetur in eum, dum in Regem inungitur, & inauguratur: tertiae vero pari iniungitur ut portam

C praedictam fundamenti, superiorem scutariorum, vel patentem, custodiat. Id quare factum sit, ut haec vna porta tanta sollicitudine ac diligentia custodiretur, cuiuslibet vel me tacente venire possit in mentem. Per eam namque Athalia, eiusque satellites, ac milites venire poterant in templum, quorum potissimum haec noua creatio regis intererat. Eratque maxime custodienda, quippe diu noctuque patens: nam ut initio dicebamus, atque in ipsa videri potest Ichnographia, extra atrium gentium via quaedam vniuersum, circumquaque, ambiebat templum; qua quidem via per dictam fundamenti portam transitus patebat à Septentrionali vrbis parte dicta Bezeta, in Australem montem Sion, atque superiorem urbem, ut vides in imagine vrbis. Quod vero ab Athaliae aduentu maxime timendum esset Ioiadae, atque alijs omnibus, qui partes tuebantur noui Regis, probauit euentus: eo enim audaciae & dementiae progressa est Athalia, ut Regem videns in solio maxima totius populi veneratione coli, scissis vestibus acclamauerit, *Coniuratio, coniuratio*, ut habet liber Regum, vel, *Insidiae, insidiae*, ut habetur in Paralipomenis, aut, ut retulit Iosephus: Magno clamore iubet interfici insidiatorem, & occupatorem imperij, quod utique factum fuisset, nisi prouisum optime fuisset à Ioiada, qui domum Regis custodiri praecipit, & templum, ita ut, attestante Iosepho, venientem Athalia in templum ipsam quidem Sacerdotes admiserint, sed armatos eam sequentes arcuerint Sacerdotes illi, qui Pontificis iussu templum cingebant & atria. Atque haec quidem de duplici custodia perspicua sunt: de tertia nunc examinandum est, ac videndum quidnam custodiendum detur reliquae tertiae parti. Nam liber Regum: *Sit, inquit, ad portam Sur.* Paralipomenon: *Sit, ait, in portis:* apud Iosephum omnia templi loca opportuna occupare praecipitur. Numquid igitur porta Sur, pro portis Sur, accipitur, singularis numerus pro plurali, ut alias solet sermo Hebraeus vsurpare? An extimae omnes templi portae Sur dicebantur, à radice שַׁר

Vrbis imago in fine lib. primi, partis primae, tom. tertij Apparatus.

E A D E M porta fundamenti dicitur. Diximus ibidem lib. 2. c. 3.

Iosephus 9. antiq. c. 7.

PORTA PATENS.

4. Reg. 11. Y. 14.

2. Paral. 23. Y. 13.

PORTA SUR quae dicitur.

quae recedere, declinare, diuertere significat, A quod ab eis auerterentur immundi, quasi dicat, recedentium portae? Et quidem Iosephus plures templo arceri solitos, illis indicat verbis:

Iosephus 6. belli cap. 6.

Gonorrhoeos, hoc est semine fluentes, itemque leprosos tota ciuitas arcebat, & feminis menstrua soluentibus clausa erat: praedictum autem limitem, ne puris quidem mulieribus transgredi permittebatur. Viri autem, qui non per omnia casti fuissent, ab interiore aulis & qui puri essent, a Sacerdotibus prohibebantur. Hunc vero repellendi morem, & auersorum miseram conditionem disertis verbis indicare voluisse videtur Hieremias

TEMPLI sanctitas, & maiestas. Jerem. 17. v. 12. & 13.

Propheta: templi namque admirans sanctitatem, & maiestatem, exclamans ait: *Solum gloriae altitudinis à principio locus sanctificationis nostrae.* B Vel, vt habent Graeca: *Solum gloriae exaltatum à principio sanctificatio nostra.* vel si phrasim attendamus Hebraeam: *Solum gloriosum celsissimumque est Sanctuarium nostrum, cui infidet diuina maiestas, opem & auxilium populo suo allatura, vindexque omnium inimicorum suorum.* Expectatio, spes, Israel, populi tui, Domine, omnes qui te derelinquunt, abiectis legibus, & iustificationibus tuis, confundentur, hoc est cum magna confusione, & ignominia, à consortio & conspectu tuo abijciuntur: cumque à te recedent, *recedentes à te in terra scribentur.* Non iam in libro vitae filiorum Israel, sed inter Babylonios & Assyrios, quorum moris erat, attestante Plinio, coctilibus lateribus res gestas suorum scribere. Quo fortasse respexit Christus Dominus, dum de Ecclesiam audire nolentibus dixit: *Sit tibi quasi ethnicus & publicanus:* hoc est, vt ait Augustinus, noli illum deputare in numero fratrum. Locum Ieremiae longa paraphrasi persecutus est Chaldaeus, quae diximus confirman- te. Vltio, inquit, fiet de eo à facie eius, cuius maiestas habitat in folio gloriae suae in caelis excelsis à principio, è regione domus Sanctuarij nostri. Expectatio Israel Domine: omnes qui derelinquunt cultum tuum, confundentur: & impij qui transgrediuntur verbum tuum, futurum est vt cadant in gehennam, quia dereliquerunt cultum tuum, Domine, propter quem tu adducebas super eos gloriam sicut fontem aquarum, cuius aquae non deficiunt. Sic interpretatur Prophetiae sequentia verba, *quoniam dereliquerunt venam aquarum viuientium Dominum.*

Plin. lib. 7. cap. 56. Matth. 18. v. 17. S. August. de verb. Domini ser. 16.

Pagninus. PORTAM Sur aliqui putant esse Orientalem, sed falso. Supra cap. 23 huius.

Sed ad portam reuertamur. Hebraeorum doctores, Pagnino attestante, Orientalem portam Sur dici arbitrantur, eandemque septem nominibus censerit: sed omnia confundunt: nam portam Orientalem mediam dici, siue introitus, supra à nobis ostensum est. Sed & tria alia nomina, fundamenti, alta, noua, Meridianae portae congruere, qua à templo descendebatur in Regiam, ipsis allatis sacrae Scripturae testimonijs perspectum est: ex quo mox liquet, non eandem esse portam Sur, & fundamenti, cum tertia pars ad portam statuatur fundamenti; tertia vero alia ad portam Sur. Nisi forte praedicta ratione, exterior porta quae fundamenti dicitur, porta quoque Sur dicatur, sicut & Orientalis, & quaevis alia exterior porta: id quod confirmare videntur Septuaginta interpretes, pro porta Sur, portam viarum scribentes, quasi portas indicantes, quae ad publicas urbis vias à templo ducerent. Chaldaeus vero portam Baronum hanc vocauit, forte quod Sur, legerit pro Sur, littera commutata in eam, quae similis est soni, & principem denotat.

PORTAE viarum exteriores sunt.

PORTA BARONUM.

His mirifice adstipulatur, quod porta Sur, & porta scrutatorum custodiri praecipitur. Et custodietis, inquit, excubias domus Messa. Quod quamuis viri proprium nomen ab aliquibus putetur, tamen si vox ad suam reuocetur originem נס נאסא, verrere, euerrere, scopis mundare significan-tem, loca facile indicabit, per quae egeruntur sordes, ita vt ab aliquibus pro domo, aut loco scoparum accipiat, ab alijs pro loco cinerum, qui templo egerebantur: locum autem cinerum ad vallem cadauerum iuxta Caluariae montem statuit Ieremias, vt suo loco ostendemus. Verum, nullum certum locum ea voce indicari, sed omnia exteriora templi arbitratus fuisse videtur Chaldaeus, qui pro domo Messa, sollicite, scribit, & alij qui, à desertione, scripserunt: quasi dixisset Ioiada: cauebitis, ne quis propriam deferat stationem. Quae omnia ad portam שלכת salece, haud aliter reuocari possunt, quam ad portam Sur, praeterquam quod peculiari quadam ratione exteriores Occidentales portae salece, id est eiectionis, vel proiectionis dicebantur, quoniam ad Occidentalem vallem cadauerum vna cum cineribus altaris egerendae sordes per eiusmodi portas compendiarie via educabantur. Hoc enim sensisse videntur Septuaginta interpretes, qui portam pastophorij pro porta eiectionis scripserunt.

PORTA eiectionis & Sur.

PORTA PASTOPHORIJ.

Et quidem tametsi per vniuersum templum, cum in interioribus, tum etiam in exterioribus porticibus quamplurima exstructa fuissent pastophoria; ea tamen quae in exteriori ambitu Occidentali erant, hoc nomine censentur à Iosepho, dum quattuor describit turres à tyranno templum occupante exstructas: vnam ad Orientalem angulum, contra vallem Cedron, ad Septentrionalem alteram, contra Bezeta, super Xystum tertiam. Huius iterum meminit Iosephus, qui cum ignem admotum à Iudaeis Occidentali porticui retulisset, vt Romani dolo comprehensi comburerentur: Exusta est, inquit, porticus Occidua ad turrim vsque Ioannis, quam ille belli tempore, quod cum Simone gerebat, supra postes, qui in Xistum ducerent, aedificauerat in angulo alio Meridiano, vt diximus, contra ciuitatem inferiorem cui imminabat. Quarta vero turris supra verticem pastophoriorum condita erat: vbi moris est, vnum de Sacerdotibus astantem post Meridiem, quod septimus quisque dies inciperet, tuba significare: rursusque vesperi, quod defineret, nunc ferias populo, nunc vt opus faciat denunciantem. Occidentalem quoque exedram alibi commemorauit idem Iosephus sic scribens: Octauo autem die mensis Augusti, cum duae legiones aggeres perfecissent, ad exedram Occidentalem templi exterioris adiuuari arietes iussit. Portam porro salece, vel proiectionis portam vocat Sanctus Hieronymus, quae ducit ad viam ascensionis, non quod idem significari putauerit voce salece, vt temere, ne dicam impie reprehendunt nonnulli, sed propter ea quae sequuntur in Hebraeo verba, quae sic ad verbum conuertit Regius codex: Ipsi suppin & Chosae ad Occidentem cum porta proiectionis instrata descensionis. Sed & post pauca numerus eorum recensetur, qui in singulis stationibus excubias agebant, senis Orienti assignatis, quaternisque tum Aquiloni, tum etiam Austro datis, binisque concilio. & haec verba subduntur: *In cellulis quoque ianitorum ad Occidentem quattuor in via, binique per cellulas.* Septuaginta interpretes: Et ad Occidentem quattuor, & ad semitam duo excipientes. Hebraice לפרבא laparbar, ad cellulam, ad Occidentem quattuor stratae, duo לפרבא parbar,

Ioseph. 5. belli cap. 9.

Ioseph. 7. belli cap. 7.

Iosephus 5. belli cap. 9.

Ioseph. 7. belli cap. 9.

1. Paral. 26. v. 18.

DOVS parbar & cellulae, vel vt habet Pagninus, perffin-
gulas dolos. Est autem vocis **parbar**, tam
magna apud Hebraeos ignoratio, vt vix apud eos
confiet, vel quomodo scribenda sit. Et quidem
Rabbi David proprium esse putat nomen domus,
quam instrumentorum fuisse existimat. Talmu-
dici sentiant fuisse quidem locum in templo, sed
extra ipsum, prope Sanctum Sanctorum: quae
quidem sententia maxime probabitur ei, qui
vestigium templi perpenderit, & agnouerit
Sanctum Sanctorum Occidentali porticui fuisse
proximum, tum atrij Israelis, tum etiam atrij
gentium: atque adeo quaecumque domus, vel
locus quicumque, in media porticu gentium,
etiam extra eam statutus consideretur, is quidem
Sancto Sanctorum erit proximus. Ex quo mox
liquet impietas Regum illorum, quorum iniquis-
sima facta rescidit pius Rex Iofias: qui cum
abstulisset eos, qui *adolebant incensum Baal, &*
Soli, & Lunae: abstulit quoque equos, quos dederant
Reges Iuda Soli, in introitu templi Domini
iuxta exedram Nathammelech eunuchi, qui erat
in paruarum, Pharurim: currus autem Solis

4. Reg. 23. v.
5. & 11.

EQVI SOLIS
ab impijs Re-
gibus vbi po-
siti
Rabbi David
in lib. radi-
cum.

Iosephus 15.
antiq. c. 14.

SVBVRBIA
ad Occiden-
tem templi.

IMPIOS RI-

tus cum de-
prauatis mo-
ribus a geni-
bus hauerunt
Hebraei.

Tostatus q.
29. in hunc
locum Re-
gum.

Xenophon
Cyropedi.
lib. 8.

Ouid. 1. Fast.

combussit igni. Qua quidem Hebraea voce, quam
intactam reliquit Beatus Hieronymus. Rabbi Da-
uid suburbana significari putat, & ad Natham-
melech retulit, praefectum fuisse existimans in
suburbanis vrbium atque villarum. Sed & He-
braei communiter hac voce suburbia significant.
Et quidem si rectam interpretandi rationem se-
quamur, in quam nos deducit Vulgata nostra le-
ctio, ipsos Solis equos, currus, & exedram in sub-
urbanis constituenda esse facile intelligemus. Cui
adstipulatur Chaldaeus: ad cubiculum, inquit
Nathammelech eunuchi, quod erat in suburba-
nis: quorum Iosephus meminit, portas enume-
rans exterioris porticus atrij gentium. Occidenta-
lis autem porticus, inquit, quattuor portas habebat: harum
ab vna transitus erat in regiam, per vallem in medio interie-
ctam: duae ferebant in suburbia, postrema in urbem: gradibus
multis usque ad imam vallem dispositis, & inde alij sursum
per accliu tendentibus. Ecce hic simul Iosephus ra-
tionem reddidisse videtur, & cur haec porta siue
via ascensionis dicatur, ad quam multis gradibus
ab ima valle ascendebatur: ac suburbiorum quo-
que porta, quae ad suburbia duceret. Enimvero
operae pretium fore existimaui, adhuc tantisper
immorari in huius loci assignatione, quo equi So-
lis, eiusque currus ab iniquis Regibus dati fue-
rant. Cuius rei gratia, & qui fuerint hi Solis equi,
qui currus, qui Natham melech eunuchus, oport-
tebit expendere.

Ac primum, gentium ritus in colendis idolis
cum ipsis idolis imbibisse Iudaeos, toties a sacris
Scriptoribus testatum est, vt probatione non
egeat. Sed & hanc vnam rationem assumpsit
Abulensis contra Rabbi Salomonem asserentem,
equos hos vera fuisse animalia, non ficta, quae
curru iungebantur, & obuiam ducerent summo
mane eos, qui primi exorienti Soli honorem, ac
reuerentiam exhiberent: atque ob eam causam
Rabbinum inculat externarum rerum ignarum,
quod nullus eiusmodi ritus apud gentes observa-
tus legatur. Sed certe equos Soli a Cyro Rege
maectatos fuisse, & currus ante Solis ortum ad
pompan sacrificij prodijisse, auctor est Xeno-
phon. Sed & Ouidius rationem reddere videtur,
cur Soli, non boues, sed equi maectentur.

Placat equo Persis radijs Hyperiona cinctam
Ne detur celeri vis lima tarda deo.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

Et Strabo Euripidem retulit, sic ab eodem con-
uersum,

*Quam, cum quadrigis tellurem superat suis,
Primum aurea flamma Sol almus percutit.
Et eam nigra vicina gens cute praedita
Aurorae vocat, ac Solis stabulum lucidi.*

Quo quidem loco, inquit, stabulum equis au-
rorae & Solis idem adscribit: in sequentibus au-
tem vicinum id facit aedibus Meropis. Quae sa-
ne omnia in eam nos sententiam inducunt, vt ar-
bitremur, harum gentium peruersis moribus im-
butos fuisse Iudaeos. Nam quod historia schola-
stica excogitauit huius rei fundamentum, parum
videtur stabile: ait enim Iudaeos fecisse sibi ido-
lum Solis quasi puerum imberbem, quia nullum
paritur senium, sed quotidie renouatur: Fecerant
& ei, inquit, equos & currum, putantes quod in
hunc modum Eliam transfulisset. Verum ratio-
nem currus ex ipsis gentibus fuisse petitam pro-
bat, quod Macrobius retulit: Nunc vero, inquit,
eundem Iouem, Solemque esse, cum ex ipso fa-
crorum ritu, tum ex habitu dignoscitur. Simula-
chrum enim aureum, specie imberbi instat: dex-
tra eleuata cum flagro, in aurigae modum: lae-
ua tenet fulmen, & spicas &c. Velitur enim si-
mulachrum dei Heliopolitani ferculo, veluti ve-
huntur in pompa ludorum Cyrenensium deorum
simulachra. Et subeunt plerumque provinciae

proceres, raso capite, longi temporis castimo-
nia puri: ferunturque diuino spiritu, non suo ar-
bitrio, sed quo deus propellit vehentes. Haec
ille. Ex quibus omnibus licet conijcere, Reges
illos impijssimos, qui Solis & Lunae simulachra
in ipso templo posuerant, vt ex eadem historia
liquet: equos quoque & currus Soli dicasse, quos
statuerant ad Occidentem templi, prope ipsum
templum in suburbijs, quorum curam Natham-
melech eunuchus dederunt: quod eunuchi no-
men ita verterunt Septuaginta interpretes, ac si
esset e multis compositum: in Sixtiano namque
codice: Natham Regis eunuchi, legimus. in Com-
plutensi, Natham eunuchi Regis. id enim sonant
Hebraea verba. Quae Graeca lectio nonnullos in

eam induxit sententiam, vt ipsum Solem Natham
melech eunuchum dici putauerint, quod is do-
na det, Rex sit, & imberbis, de domo: atque adeo,
vel exedra Solis sublatos fuisse equos, combustos
currus arbitrantur. Alijs vero magis placet eu-
nuchi cuiusdam nomen proprium fuisse Natham
melech. Quod si commissi muneris sit nomen,
donum Regis, vel donatum regno significabit:
tanti enim ab illis fiebat Solis cultorem, & veluti
aurigam esse. Sed vere stabularium cum licebit
appellare, qui equis, ac stabulo praeerat. Nam
vocem **parbar**, aut **paruar**, aut **parcar**,
vt alij scribunt compositam esse nonnullis pla-
cet a voce **par**, quae iuuenem significat, & **car**,
pabulum, quasi dicant ad stabula iuuenco-
rum. Atque haec de Occidentali custodia dicta
sufficere videbantur, praesertim cum de ianito-
ribus templi dicendum sit iterum. Verumenim-
vero tam firmiter, ad contentionem usque, suae
sententiae adhaeserunt, portam in Occidentali
porticu atrij Israelis exquirentes nonnulli, vt illis
olim mos gerendus fuerit: sed duplici ratione
praepediri animaduertimus, quo minus in me-
dia porticu portam, reliquis similem aperiremus.
altera aedificij, non enim fas esse videbatur por-
tam aperire in medio porticu, medio post Oc-
cidentalium Sancti Sanctorum aduersam; altera,

quod

SOLI EQVI,
non boues ma-
ectabantur, &
quae
Euripides in
Phaenice.

Comestor in
hiflor. Scho-
lastica.

Macrobi. lib.
1. Satur. c. 23.

SOLIS AV-
reum simula-
chrum curru
vehabatur, quo
ipse ducentes
impellebat.

NATHAM
melech eunu-
chus quis fue-
rit.

QVI REX
putatur, stabu-
larius est.

DVPLICI
ratione coacti
portam a me-
dia Occiden-
tali porticu
fistulam.

quod nefas esse videbatur ab atrio gentium recta introire in atrium interius Sacerdotum, quod utique fieri cognoscat, qui reliquas portas perspexerit, quae cancellis vndique septa cum sint, non prius in porticus ingredi sinunt venientes, quam ingrediantur in atrium. Quapropter bina ostia vtriusque aperuimus, quae ab ostiarijs custodirentur, quorum quaterni in via extra portas manerent; bini vero per singulas has portas: *custodia contra custodiam*: vna videlicet ex altera parte, altera ex altera. Atque haec de portis exterioribus templi in vniuersum nunc dicta sufficiant: de interioribus namque sequentibus capitibus agendum est.

DE PORTA

AVSTRALI ATRII

interioris.

Cap. XXXIII.

XXVIII.

Introduxit me in atrium interius ad portam Australem. Hoc est ad portam Australem Atrij interioris, nimirum, per quam introitus patebat in atrium interius: absolutis namque exterioris atrij eiusque

portarum mensuris, venit ad atrium interius, cuius omni ex parte perfectam cum exteriori similitudinem, nobis ob oculos contemplandam proponit. Est autem hoc atrium, quippe Dei solio prae alijs proximum, à profana multitudo maxime semorum: quae causa est, propter quam, à reliquis, eius solum sublimetur, non pari, sed maiori graduum numero, ipsiusque proprio muro circumdetur, quod proprijs vsibus & sacratio-ribus deputetur. & mensus est portam, Australem, iterum reperit Hebraeus codex, & Chaldaeus paraphrastes, quae respiciebat ad Austrum, & per quam ingrediebantur venientes ab Austro. In hanc enim portam, quippe quae om-

NON IDEM ordo in interioribus atque in exterioribus portis recensendis.

nium proxime ab esset, ingressus est primum, non eundem ordinem seruans portas interiores metiendi, quem in exterioribus: ex illis enim primum recensuit Propheta Orientalem, deinde Aquilonarem, ac tandem Australem: ex interioribus primum Australem, deinde Orientalem, ac tandem Aquilonarem: quod, an mysterio vacet, expendant eruditiores. Et mensus est portam, iuxta mensuras superiores. Summa haec est eorum, quae mox per partes retulit. Mensus est enim, inquit, singula portae membra, & vniuersam totius, & partium longitudinem ac latitudinem, & comperit harum mensuras aequales esse praedictarum portarum mensuris. Ex quibus veram ac certam esse cognoscimus Richardi coniecturam affirmantis, nihil denuo in his portis interioribus dimensum esse, aut referri, quod non sit dimensum in alijs: aut, ut verius dicamus, quod non sit eiusdem mensurae in alijs quoque omnibus portis: quod quare notandum fuerit, mox apparebit.

Richard par. 2. explanat. templi Ezech. cap. 10.

QVID QVID in vna porta mensuratur, id alijs omnibus est commune

Thalamum eius, vnumquemque; elegantia, enim sermonis Hebraici plerumque numerum singularem pro plurali substituit, ut notat Richardus: quod indicare voluit Chaldaeus, & thalamos eius scribens. & *frontem eius*, & frontes eius, & *vestibulum eius*, & vestibula eius, iuxta mensuras istas: *ijisdem mensuris*, quibus in reliquis portis similia membra dimensa sunt. & *fenestras eius* & *vestibulum eius*. Latinus interpretes ita haec verba superioribus connectit, ut subintelligendum videatur, mensus est, hoc est, mensus est fenestras eius. Hebraea vero, Graeca, & Chaldaea nouam videntur inchoare periodum. habent enim: & fenestrae ipsi. quam lectionem exposuit Chaldaeus: Et fenestrae, inquit, ei erant, & vestibulis eius in circuitu. Non enim satis esse videbatur mensuraram meminisse, nisi etiam partes illas retulisset, quae ad vsum potius pertinere videbantur, quam ad portae integritatem, cuiusmodi fuerunt cancelli thalamorum, quos ut dixi, fenestratum nomine retulit: de quibus ambigi merito posset, an fuerint in portis interioribus, quemadmodum in exterioribus fuisse toties dixerat. Et propterea subiungit: Et fenestrae, siue cancelli erant huic portae, atque vestibulis eius in circuitu. Quod quidem vestibulum, vel quae vestibula portam circumdantia, cancellisque occlusa, *quingenta cubitos habebant longitudinis, & latitudinis viginti quinque cubitos*. Hanc porro Hebraicam lectionem imitari voluisse videtur Latinae Vulgatae lectio, quae sic habet in Regio codice: Et fenestra eius, & vestibulorum in circuitu quingenta cubitos longitudinis, & latitudinis viginti quinque cubitos. Sed eiusmodi lectio vix potest percipi, longiorique indigeret commentario: cui propterea merito praelata est ea lectio, quam retulimus ex Sixtiano codice. Hae autem duplici dimensione quingenta, & viginti quinque cubitorum, portae longitudo & latitudo definita, initio fuit; nunc vero vestibulorum longitudo & latitudo: ex qua vtriusque loci collatione mox liquet, portam vestibulis circumdari, & totam contineri. Sed & illud quoque notandum est; eadem portae longitudini totius meridiana porticus interioris latitudinem exaequari: quo perspectum sit interiorum, atque exteriorum porticum eandem esse latitudinem quingenta cubitorum.

XXIX. SINGULARIS numerus pro plurali.

CANCELLI portam & postes cingunt, eadem portae longitudine ac latitudine.

Hanc porro interiorum portarum latitudinem, non casu, aut temere constitutam fuisse, sed mirabili quadam vsus ratione, vel ex eo maxime constare poterit; quod in his potissimum portis ministeria exercebantur Sacerdotum & Leuitarum, sic de eis loquente ad Ezechielem Domino: *Cumque ingredientur portas atrij interioris, vestibulisque induentur, nec ascendet super eos quidquam laneum, quando ministrant in portis atrij interioris, & intrinsecus*. Atque in Numerorum libro: *Haec est lex Leuitarum, inquit, à viginti quinque annis & supra, ingredientur ut ministrent in tabernaculo foederis; cumque quinquagesimum aetatis annum compleuerint, seruire cessabunt*. Et haec quidem lex perpetuo asseruata fuit; neque de illa vlla est ratio dubitandi, quae totidem verbis in Hebraeo, Graeco, atque Chaldaeo codice legitur. Nam quod Sanctus Hieronymus in dubium reuocat, legendumne sit, viginti quinque, iuxta Septuaginta interpretes; an vero triginta, iuxta Hebraicum, id ad alium locum spectat, & ad alia

LATITUDO portae ac longitudo quid denotet.

Ezech. 44. 7.

17.

Numer. 8. 7.

24. 5. 25.

S. Hieron.

Numerus ad alia longe diuersa ministeria portandi tabernaculi, & eius instrumentorum. His igitur collatis, cum ipso aedificio ministros aptissime congruere videbimus. Inter postes quinque cubitorum versantur, quibus praediti perfectis ac puris sensibus, quorum quolibet deficiente, imperfecti habentur, & impuri. Idem porro ministris

ALI QVO annos nati quinque, minimum, & viginti, inter postes ministrare praecipuntur totidem altos cubitos: quae omnia in latitudine portae quinque & viginti cubitorum praestanda erant; tot enim annos licet ac decet ministrare, usque ad annum aetatis quinquagesimum, quo longitudinem portae praetergressi, a ministerio cessant. Sed de his alias; quae hic insinuanda fuerunt, ut videre possimus, quam maxime cum superioribus sequentia cohaerant.

XXX. Et vestibulum per gyrum longitudine viginti-quinque cubitorum, & latitudine quinque cubito-

Richard. ubi supra. quomodo in omni descriptione noui aliquid additur, quod in praecedentibus non dixerat. Vestibulum quin-

VESTIBV- lum quinque cubitorum in omnibus portis fuit.

que cubitorum latitudinis superius nulquam descripserat: & tamen si apud hanc portam, ergo apud omnes alias erat, quia omnium vnam mensuram fuisse liquido constat. Sed ubi quaevis huius vestibulum, nisi inter thalamos, fuit? nam spatium quinque cubitorum inter thalamos Scriptura describit. Nec vnum tantummodo, sed inter tres thalamos, duo in latere vno, & duo in latere alio. Quae sane Richardi sententia vera est, atque si pro spatio inter thalamos, postem scripserat, fuisset verissima, quippe maxime textui conformis. Nam in Hebraeo sic legimus ואלמנח סביב סביב vestibulum subib. subib. quam vocem retinuerunt Septuaginta interpretes: Et elamoth per gyrum, scribentes. Chaldaeus: Et vestibula per circuitum. Voce quidem אלמנח elamoth, fornices, seu arcus super maiores portas, vel in ipsis porticibus, sustentantes pondus superliminarium, significari tradunt Hebraei.

Vatab. num. 65. Quare Varabius in notationibus, testudines vertit, pro vestibulis. Porro testudines erant extru-

Rabbi David in comment. ctae in circuitu parietis. Longitudo omnium earum simul viginti quinque cubitorum. Quae omnia, ac fere singula verba ex Rabbiniis desumpsisse videtur. Erant, inquit Rabbi David, vestibula aedificata in circuitu parietis, vel in concauo muri, & omnia simul occupabant longitudinem muri viginti quinque cubitorum: & cuiuslibet spatij latitudo erat quinque cubitorum. Verum cum Rabbini nec minima quidem ex parte huius aedificij fabricam assecuti fuerint vocum tantummodo notiones ab eis mutuamur, & eas quae contextui magis esse videbuntur conformes; in reliquis caecos duces non sequimur, sed auersamur. Illud tamen in memoriam reuocandum est pro huius loci intelligentia, quod supra dicebamus, voce אלמנח vlam, vel אלמנח elam, non modo fornices, testudines, aut arcus significari, verum etiam aliquando postes, quibus eiusmodi fornices inniuntur: id quod ex eo videtur confici, quod vox haec affinis est radici אלמנח & voci אלמנח, qua postem significat. & ipso Beati Hieronymi testimonio, qui eam vocem transulit, potest confirmari: Antiquae omnes Scripturae, inquit, verbo vlam, siue elem, plenae sunt, quod nihil aliud signat, nisi, ante, aut prius, vel vestibulum, siue superliminare, vel postes. Haec Sanctus Doctor. Sed & haec nostra sen-

tentia hoc ipso loco, quem explanamus, probari videtur; idem enim ipsum metitur hic Angelus, quod supra inter thalamos quinque cubitis mensus fuerat, ut ipsa aedificij ratione confirmatur. Siquidem aedificium quod a Richardo excogitatum fuit, stare nulla ratione posset: essent enim quamuis parietes non marmorei, sed ferrei, aut ex alia solidiori materia; fieri tamen non posset, ut paries vnus cubiti pondus sustineret porticum, & frontium, quae sexaginta minimum assurgunt cubitos. Mirro hic dicere, quod neque respondere possent frontibus duorum cubitorum, atque alia id genus incommoda prope modum infinita. Sed illis omissis, quae in alienorum errorum confutatione versantur, quae vera sunt, ac certa quam breuissime proponamus. Postes illos qui intra portam fornices sustent, seu vestibula hic retulit, quorum stylobatas diximus quinque cubitis fuisse largos: eos denique postes nunc dicit longos fuisse, hoc est, altos cubitos quinque & viginti: tanta enim est primae contignationis celsitudo, siue primi ordinis columnarum cum sua trabeatione altitudo. Hanc vero mensuram, hic primum expressam haberi certum est, quae prius sub illa sexaginta cubitorum vniuersali frontium altitudine comprehendebatur: Et Chaldaeus hoc loco columnas tantummodo, ut dixi, viginti cubitis mensus fuerat, quarum trabeationes altae debuerunt esse quinque cubitos, ex quarta altitudinis columnae parte, ut ipsis quoque sacrae Scripturae testimoniis infra confirmandum est. Nam quod aliqui falso putarunt eandem nunc dici vestibulorum longitudinem, quae paulo ante eorundem dicta erat latitudo, vix videtur credibile: ut eodem orationis contextu sine vlla verborum interpositione, sine vlla distinctionis nota, eadem mensura repetatur, mutato latitudinis nomine in longitudinem, quod quid pareret, si non confusionem pareret?

Et vestibulum eius ad atrium exterius. Sequitur illud, inquit Richardus, in quo interiores porticus differunt a superioribus; nam superiores respiciebant intrinsecus, & istae extrinsecus. Vestibulum portae interioris, inquit Rabbi Salomon, non erat a parte interiore sicut erat vestibulum portae exterioris, sed ad exteriorem partem eminebat. Quid verba haec denotent perspectum est, maxime si in memoriam reuocentur ea quae de vestibulo interiore supra diximus. Verum, quid innuant, attentius perpendendum est. Cuius rei gratia scire oportet, atrium interius, seu Sacerdotum duplici quidem ratione ab exteriori Israelis diuersum fuisse, tum quod illius solum super huius solo octonis eleuaretur gradibus, tum etiam quod peribolo quodam proprio supra praedictam altitudinem soli erecto circumdaretur: ita ut ad illud aditus vndeque intercluderetur, & inaccessum esset atrium, praeterquam per portas, quae omnia suis locis confirmanda sunt. Hoc vero, his assumptis, vestibulum portae interioris ad atrium exterius fuisse dicitur, vel respexisse; quoniam peribolus ille, quem diximus interiorem murum porticus interioris circumdare; atrio interiori aream tantummodo subdiualem relinquebat, & porticus omnes, tum atrij exterioris, tum interioris atrio exteriori: ut vides in Ichnographia vniuersali. Neque hoc tantum, sed & ipsum pavementum interiorum porticum aequale libratum est cum pavimento atrij

VESTIBV- lum pro postibus vestibuli.

PRIMI ORDINIS columnarum altitudo viginti cubitorum.

TRABEATIONES ex quarta parte sunt altitudinis.

XXXI.

Richard. ubi supra.

Rabbi Salom.

IN QVO differat interius atrium ab exteriori,

RABBINI vocum notiones nobis explicant, non aedificium quod ignorant.

S. Hier. tradit. Hebrae. in Genes. 28.

QVARE
sublime sit a-
trium inte-
rius, exterius
vero totum
humilius.

Richardus.

atrij exterioris, quo Sacerdotes in atrio interio-
ri ministrantes à reliquo populo in atrio interio-
ri constituto quasi celsiores, dignis afficerentur
honoribus, ac reuerentia. Et palmas eius in fron-
te. Chaldaeus: Et Capitella, inquit, super po-
stes eius, palmas indicans capitellorum loco in
postibus fuisse, quod, inquit Richardus, erat huic
portae cum caeteris commune.

DE GRADIBVS TEMPLI, ET CANTICIS

graduum.

Cap. XXXIV.

O octo gradus erant, quibus a-
scendebatur per eam. Sed octo
gradus erant, inquit Chal-
daeus, gradus eius. Septua-
ginta in Complutensi, & Re-
gio: Et in octo gradibus ascen-
debam ad eam: quasi de seip-

so loquatur Propheta, & affirmer, ad portam di-
metiendam octo gradibus conscensis accessisse.
In Sixtiano codice sic habentur haec verba: Et
palmae aeleu, & octo gradus: quasi dicat, palmas
fuisse in frontibus vestibuli, ad quod octo gradi-
bus ascendebatur. In hoc iterum, inquit Richar-
dus, interiores à superioribus differunt, quae
solummodo septem habuerunt. Rabbi David: per
octo gradus, inquit, ascendebatur ab atrio Israe-
lis ad atrium sacerdotum: in aedificio autem
templi secundi non erant nisi tres gradus.

Rabbi David
in comment.

GRADVS
secundi tem-
pli cum gra-
dibus primis
conferuntur.

Sed quoniam in hanc incidimus numeri gra-
duum primi ac secundi templi collationem, ope-
rae pretium fore existimaui, hic aliqua breui sub-
iungere de numero graduum interiorum, atque
exteriorum portarum. Atque in primis non se-
mel memini me dixisse, ad portas atrij exte-
rioris septem gradibus ascendi, idque Prophetae
nostri perspicuis confirmasse testimonijs. Ibidem
vero idem, qui modo, Rabbinus graduum secundi
templi his verbis meminit: In aedificio autem
secundi templi, legimus in tractatu mensurarum,
quindecim gradus ascendebant à medio eorum
ad atrium Israel, contra quindecim psalmos gra-
duum, qui sunt in psalterio, super quibus Leui-
tae itabant canentes. Haec ille. Sed non eodem
modo computatur à Iosepho, secundi templi, hoc
est eius, quod Herodianum vocant, graduum
numerus. Nam cum atrij gentium primum me-
minisset: Sanctum, inquit, vocabatur alterum sanum, &
quattuordecim gradibus ascendebatur à primo &c. Post
quattuordecim autem gradus spatium erat usque ad murum
trecentis cubitis planum. hinc rursum alij quinque gradus, &
scalae ad portas ducebant &c. & post pauca subdit.
Gradus autem quindecim à muro qui mulieres se gregabat, ad
maiores portas ducebant: panque illis, qui ad alias portas
dirigerent, quinque gradibus erant breuiores. Nec satis
sibi constans videtur esse Iosephus, qui quindecim
gradus, aliarum portarum gradibus, quinque
fuisse breuiores affirmat: nam aliarum quidem

Ioseph. 6. belli
cap. 6.

portarum gradus oportuisset computasse vice-
nos, cum tamen quinque & quattuordecim no-
uemdecim efficiant, non viginti. nisi, librario-
rum forte vitio, quattuordecim legimus, pro quin-
decim, quod magis sit verisimile. Sed longe di-
uersa ratio habenda est graduum prioris templi,
in quo septeni ascendebantur in atrio exteriori,
octoni in interiore, ut vidimus, computari à Pro-
pheta. qui quidem vterque numerus sua conti-
net propria mysteria: atque ea pariter, quae ex-
quiruntur in eo, qui ab vtroque componitur,
quindenario numero.

Sed enimuero, cum certus sit hic graduum nu-
merus, non certum esse videtur aliquibus, quin-
decim graduum cantica, quae longissimum illum
psalmum centesimum decimum octauum ordine
consequuntur in psalterio, ad hos gradus perti-
nere. Inter quos primum locum obtinet Iansen-
ius, qui totis viribus conatur hanc labefactare
sententiam, negans huiusmodi graduum nume-
rum Salomonis templo, quem neque ex sacris
Scripturis purat colligi, neque ex Iosepho: fate-
tur tamen eos legi apud Ezechielem in suo, quod
vocat, templo; sed hoc ad Salomonicum nihil
putat pertinere. Confundit deinde Iosephi ver-
ba: ac tandem contra eos argumentatur, qui pu-
tant reditum à Babylone his psalmis posse con-
tineri; cum nullus sit Babylone locus, qui Cedar
vocetur, & multum incolae fuisse dicatur psal-
mi scriptor in Cedar. Sed iusta trutina perpen-
dat Lector, an harum momenta difficultatum
ipsi praeponderent Sanctorum Patrum aucto-
ritati, antiquorum Hebraeorum traditionibus
fultae.

NVM PSAL-
mi graduum
ad templi per-
tineant gra-
dus.

Iansen. in
psalms.

Esse autem in templo gradus quindecim, in-
quit Beatus Hilarius, historia nobis locuta est.
Sed cum gradibus his ministrorum gradus indi-
cari arbitretur, tandem ad eam accedit senten-
tiam, ut Sacerdotem summum per hunc graduum
numerus in Sancta Sanctorum intrare solitum
arbitretur. Ipse tamen septenarij & octonarij nu-
meri meminit, quod ad mysticos sensus aptari fa-
cile posse existimaret. Eius haec sunt verba:

S. Hilari. praefat. in cantio-
graduum.

Nam & in templo per hunc numerum graduum
principes sacerdotum in Sanctorum Sancta con-
scendebant: ut quia neque hebdomas legis, sine
Euangeliorum ogdoade, neque ogdoas Euange-
liorum sine legis hebdomade virum posset prae-
stare perfectum: quisquis illa perfecte credidisset,
in his perfectis ac beatis Sanctis Sanctorum
perfectum hunc virum, qui in quindecim gra-
duum cantico est, hebdomadis, & ogdoadis nu-
merum locaret.

Idem prologo
in psalte-
rium.

PRINCES
Sacerdotum
per quindecim
gradus ascen-
debat in San-
ctum Sancto-
rum.

Sanctus quoque Hieronymus optimus sacra-
rum Scripturarum interpres, ex ipso psalmorum
contextu confirmare videtur, ad gradus atrio-
rum templi hunc psalmorum numerum respexisse;
quamuis mysticos potius, quam alios conse-
ctari videatur sensus. Quindecim, inquit, gra-
duum psalmi per quosdam profectus nos ad sum-
mam perducunt, ut in atrijs Domini possimus di-
cere: Ecce nunc benedicite Dominum omnes serui
Domini: in atrijs domus Dei eius. Et iterum:
Quindecim, inquit, sunt carmina in psalterio, &
quindecim gradus, per quos ad canendum Deo,
& in atrijs eius consistendum iustus ascendit.
Sed neque ab hac canticorum & graduum col-
latione Ezechielis templum alienum fuisse
putauit idem Hieronymus. Nam septenarium
numerus ad patres referens veteris testamenti,

S. Hieron. per
psal. 113.

Psal. 133.
V. 1.

Comment. ad
Paulam &
Eustochium
in epi. ad
Galat.

Sanctus quoque Augustinus rationem redde-

lantur graduum, quoniam totidem fuerunt tem-

ex quindenario in denarium ducto, cum nume-

QVINDE- Iam vero tum ex his doctissimorum virorum,

ex parte a templo, quod ab Ezechiele describitur, distare posse, cuius esse pignus poterit.

ASCENSIO- psalmis inscribitur. significat enim ascensiones,

cum contingunt, ad cuius normam in eaherentur: vel ab instrumento musico, magister dicto ad

Genebrar. in omnium rationem putat esse Genebrandus, & ip-

mi: nam tum ex situ Hierosolymae celsissimo,

Orig. lib. 3. positi sunt: quod magis crediderim, vel ut ait

Conuenitque, inquit historia regum, *ad Re-* HI PSALMI

tes & Levitar. Rex autem Salomon, & omnis mul-

B atque adeo dum ipsam domum Domini ingrede-

ctorem: Sacerdotes autem, inquit, stabant in offi- 2. Paral. 7.

fecit David Rex ad laudandum Dominum, & dicendum: Quoniam in potentiam misericordiae

C *Israël stabat*. Vniuersum pompae ordinem di-
fionis ordo,

Dantur Sacerdotes & Levitae vocibus atque organis Davidicos psalmos hymnosque pfallentes.

ricordia eius: & quidem cum canerent Leuitae,

Fateor Remigium, qui hanc nostram tuetur *Remig. super*

merum prodeuntando in eis psalmos in numero
exstructos fuisse putat: non autem psalmos in gra-

cuntur cantica graduum, & sunt quindecim, non

alios in laude Dei decantauerit: sed gradus illi PSALMI

ingnantium, potest tunc, si ille Sacerdos VII, quibus, non gra-

des, atque alia omnia ad templi aedificationem

minus David potuisset carmina componere à Le-

Prophetiae ipsius plenius exegitauerat, descripserat, ac Salomoni filio opere complenda tradi-

& gradus deinde pro constituto plasmorum nu-

6. Paral. 5.
v. 13.

Psal. 117. v.
1.

Psal. 118. v.
169. & 170.

PRIMVS
psalmus edu-
ctum ex Aegy-
pto populum
narrat.
Exodi 2. v.
23. & 24.

Psal. 119. v.
1. qui est gra-
dum pri-
mus.

SECVNDVS
spem in Deo
collocatam.

Psal. 120.
v. 1.

Exodi 3. v.
7. & 8.

Psal. 121. v.
1.

hos canticos graduum primum psalmus centesimus decimus septimus, quem non semel, sed diuersis modulis repetitum in illa solempni pompa fuisse, indicant verba libri Paralipomenon de illata in templum arca sic loquentia: *Igitur cunctis pariter, & tubis, & cymbalis, & organis, & diuersi generis musicorum concinentibus, & vocem in sublime tollentibus; longe sonitus audiebatur, ita ut cum Dominum laudare coepissent, & dicere: Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in aeternum misericordia eius; impleatur domus Dei nube.* Sequitur hunc psalmus ille longissimus centum septuaginta sex versibus constans, qui totus in laudibus diuinae legis, quam in arca tabulis gestabant expressam, versatur: ita ut nullus fere ex ijs versus laude aliqua legis careat. Hunc autem psalmum in via fuisse concentum probant, praeter Hebraeorum traditiones, & auctoritatem, ipsa priora psalmi verba: *Beati immaculati in via, puri, mundi, ac sancti Sacerdotes qui ambulant in lege Domini, legem quam humeris gestant opere complentes, neque vnquam ab ea recedentes.* Atrium gentium demum ingressi; iamiam ad domum Dei accessuri canunt versus extremae literae *tau*, *Appropinquet deprecatio mea in conspectu tuo Domine &c. Intret postulatio mea in conspectu tuo, & quae sequuntur.* Sed cum ad atrium Israel ventum est, gradus conscensuri canticum, quem graduum vocant, concinere coeperunt. Est quidem prima canticorum omnium historia, ereptum referre populum e dura seruitute: sed si in gradibus singulis templi, quod ingressi iam erant a deferentibus arcam aliquid decantaretur: quid magis proprium? quid in primo gradu aliud quam primam libertatem e seruitute Aegyptiaca, & quibus alijs verbis, ab eis, quae eisdem dixisse memorat liber Exodi? *Post multum vero temporis, inquit, mortuus est Rex Aegypti, & ingemiscunt filijs Israel propter opera, vociferati sunt: ascenditque clamor eorum ad Dominum ab operibus: Et audiuit gemitum eorum &c.* Cantet ergo in primo nunc Israel: *Ad Dominum cum tribularetur clamaui, & exaudiuit me.* Ibi iniquas refert Pharaonis cogitationes, dicta & facta, quibus infantes occidere, viros opprimere, vniuersum denique populum in seruitutem redigere, ac perdere studuit: conqueratur, & dolosam Pharaonis linguam toties libertatem promittentem, perpetuamque eorum seruitutem meditantem, necnon diuturnum in tenebris, & obscuris Aegypti locis cum colore fuscis habitantis, quos Cedarenos vocat, pacis, quam vltro illis offerebant, hostes, inimicos, impugnatores.

Cantet in secundo gradu idem Israeliticus populus spem suam, quam in Deo vno, viuo, ac vero, vnam, ac firmam posuerat, qui populi sui vigilantissimus fuit custos, eritque in aeuum. *Leuati oculos meos in montes, vel in montana promissae regionis, quam Deus olim patribus nostris propitius videbatur incolere: unde venit auxilium mihi.* Memores prioris illius diuinae opis, & auxilij promissi, dicente ad Moysen Domino: *Vidi afflictionem populi mei in Aegypto, & clamorem eius audiui, propter duritiam eorum, qui praesunt operibus. Et sciens dolorem eius, descendi ut liberem eum de manibus Aegyptiorum, & educam de terra illa in terram bonam.*

Cantet in tertio gradu: *Laetatus sum in his quae dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus.*

A referantque firmam fidem, certissimamque spem Patriarcharum illorum, qui iam sibi videbantur in media versari Hierosolyma, in medijsque consistere Hierosolymitani templi atrijs: cui pacem atque omnem felicitatem continuo deprecabantur. Sed quoniam domus Dei aedificandae Dauidi promissio facta est proxime, ideo Dauidi hic psalmus potissimum inscribitur.

At neque in his tantum immorandum fuisse, canent in quarto gradu, quae fuerunt imagines quaedam, ac rerum vmbrae, sed ad ipsum, qui veritas ipsa est & vmbrae corpus: *Ad te leuavi, inquit, oculos meos, qui habitas in caelis: qui miseram nostram conditionem intueris: quia despicimur, opprobrijs impetimur, & pene saturamur.*

In quinto canter ipsius Dauidis ore, quantopere exarserit in studium perdendi populi Pharaon: quamque tum maxime expertus fuerit populus astantis Dei auxilium: *Nisi quia Dominus erat in nobis, nobiscum &c. Cum exurgerent homines.* Chaldaeus, Homo, qui multis suorum militum copijs nos insectantibus, iamiam absorbuissent nos rubri maris fluctus. *Torrentem pertransiuit anima nostra.* Chaldaeus, Tunc, inquit, pertransisset super animam nostram Rex similis voragini aquarum elatarum. Sed Dei Optimi ac Maximi beneficio ab his omnibus periculis, & malis erepti sumus.

C In sexto, haud secus quam montes ipsi, stabiles futuros esse praedicat eos omnes, qui firmam suam spem in vno Deo collocant: *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion: quam expertus Israel praedicare numquam desinet, dum pace ac vita illi frui licebit: id enim indicant extrema psalmi verba, pax super Israel.*

Demum in summo Israelitici atrij gradu plenam atque perfectam Israelis praedicat libertatem, ac felicitatem, fructus vtique & manipulos segetis, qui ex satis, hoc est toleratis propter Deum laboribus ac lacrymis, semper colliguntur.

Sed postquam vniuersus populus, subsequente arca, Israelis atrium ingressus est, perspectis tam admirandis fabricis, tam breui absolutis, Sacerdotes arcam deferentes in primo portae interioris atrij gradu stare coeperunt, vnde Sacerdotum atrium, ipsumque templum, eiusque instrumenta plurima contemplari poterant, de quibus Iosephus: His tam magnificis ac pulchris operibus & donarijs septenio perfectis, non ad opulentiae modo, sed & celeritatis ostentationem; quae enim aetatem integram hominis poscere videbantur, tam breui, si ad magnitudinem conferantur, tempore erant absoluta. Cantent Leuitae velut Salomonis ore: *Nisi Dominus aedificauerit domum, in vanum laborauerunt, qui aedificant eam.* quasi dicat: non tantum, aut mihi arrogo, aut meae industriae & viribus tribuendum

censo, vt a meipso haec peracta fuisse existimem; sed Deo Optimo ac liberalissimo largitori accepta esse referenda: id quod humana subsidia, paterna ope parata materia, Hiramii societas atque largitio, necnon diuina praesidia, donatae sapientiae, & descriptionis fabricae, & reliqua plene testantur, atque confirmant. Sed longum videatur lectori singula percensere, mihi certe maiori cum dispendio scribenti sunt valde iucunda. Sed alijs gerendus est mos, ac, reliquis canticis praetermissis, ad supremum veniendum est. Octo his gradibus atrij interioris ab arca Dei conscensis, atriumque iam ingressa, ad summum quodammodo foelicitatis cumulum venisse

LAETVM
nuntium pro-
missae liberta-
tis, ac patriae
canunt in ter-
tio.

TRANSI-
tum maris ru-
bri memorant
in quinto.
Psal. 123. v.
1. & 2.

ibid. v. 5.

MONTIVM
firmitati con-
fert eos, qui
spem suam po-
nunt in Deo.
Psal. 124. v.
1. & 5.

IN SVMMO
gradu memo-
rat vberes la-
crymarum
fructus.
Psal. 125.

Ioseph. 8. an-
tiq. cap. 9.

Psal. 126.
v. 1.

DE PORTA ORIENTALI ATRII interioris.

Cap. XXXV.

*I*ntroduxit me in atrium in-XXXII.

terius per viam Orientalem.

Non eundem ordinem sequitur in dimetiendis interioribus portis, quem tenuerat in exterioribus: ibi enim Orientalem portam propter eius dignitatem primum ingressus, ad dexteram deinde diuertit suam ad Aquilonem, ac tandem ad portam Meridianam per atrium ductus gentium, ut ordine metiretur singula, portam ingressus est ab exteriori parte ad interiorem. In portis vero interioribus, eam primum dimensus est, quae omnium proxima erat ei, quae ultimo loco fuerat definita in via Australi: at quoniam per atrium exterius ducebatur, ut eadem ratione posset interiores portas metiri ab exterioribus ad interiora, eam portam secundo loco metitur, quae illi primum occurrit, nempe Orientalem.

Et mensus est portam secundum mensuras superiores. Hebraice, has. Graece & Chaldaice istas, eodem sensu. Indicant enim ea verba, omnes ac singulas mensuras ab Angelo in singulis portis fuisse definitas; à Propheta vero non repeti, satis esse arbitratus supradictas referre.

Thalamum eius, & frontem eius, & vestibulum XXXIII.

eius sicut supra. Chaldaeus: Et thalamos eius, & frontes eius, & vestibula eius. Hebraice, fornices, siue testudines eius, secundum mensuras istas. Latinus interpres, quoniam non usquequaque perspectum est, an Hebraica lectio thalamum, vel thalamos legat, *thalamum* scripsit, vnumquemque subintelligens. Chaldaeus ve-

SINGULARIS numerus pro plurali.

ro, tum quod sensum reddidit potius, quam verba; tum quod quae de vno thalamo dicuntur, de omnibus pariter intelligenda sint, thalamos legit &c. *Et fenestras eius, & vestibula eius in circuitu, longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine viginti quinque cubitorum.* Hebraice: Et fenestrae ei, & vestibulis eius, vel testudinibus eius, circumcirca longitudinis quinquaginta cubitorum, & latitudinis quinque & viginti cubitorum. Septuaginta: Et fenestrae ipsi, & aelamoth in circuitu, cubiti quinquaginta longitudo, & latitudo eius cubitorum viginti quinque. Chaldaeus phrasim Hebraeam expressit, ac loci sensum: Et fenestrae, inquit, erant ei, & vestibulis eius in circuitu, quinquaginta cubitorum longitudinis, & latitudinis viginti quinque cubitorum. Quae omnes versiones propterea libenter à me referuntur, quod maxime consonent cum ijs, quae supra à me dicta sunt de thalamorum portae, eiusdemque fornium cancellis, fenestrarum nomine indicatis à Propheta, quos portam vniuersam definire diximus: cuius longitudo ac latitudo reliquis portis est similis, ac simili ratione sua longitudine interioris porticus Orientalis latitudinem exaequat, quippe quae porticus reliquarum instar, lata est cubitos quinquaginta.

Et vestibulum eius, idest atrii exterioris. Ean-XXXIV.
dem periodum connectit cum superiore Latinus à ver-

venisse & profitentur, & in eiusmodi voces pro-
rumpunt: *Ecce nunc benedicite Dominum omnes
serui Domini.* Reliquum iam est, ut Deum bene-
dicere diu noctuque non cessetis: eisdem fere
verbis hortari videtur Propheta Israel, Sacer-
dotes potissimum, quibus Tobiam hortatus fuit
post plurima ac maxima collata & re-
lata beneficia: *Vos autem benedicite Deum, &
enarrate omnia mirabilia eius, qui stat in do-
mo Domini, ut ministretis in atrijs domus Dei no-
stri.* Benedicentes namque Dominum, eius co-
piosam ac largam benedictionem consequemini,
qui caeli est auctor, ac terrae, iustos deducens
per terrae varios casus ad caelestis patriae per-
petuam felicitatem. Hanc vero aprissimam Pro-
phetæ exhortationem, quasi reliquarum om-
nium summam & extremam Ecclesia Catholica
& Romana eodem ducta spiritu, quo olim scri-
pta fuit, cum centum quinquaginta psalmos diu
noctuque in diuinis officiis decantandos distri-
buisset, hunc vnum proposuit extremo loco quo-
tidie decantandum in fine compleretur, quo me-
mores suos efficeret ministros, nouae legis, noui
propitiatorij, noui & aeterni testamenti: veri
manna, veri panis Christi Iesus qui de caelo de-
scendit, & apud suos manet, in catholicorum Ec-
clesijs, quem consimili pompa his potissimum,
diebus religiosissime colimus.

Iam vero cuius esse poterit in promptu, cur
hi psalmi tunc primum in gradibus decantati,
deinceps in gradibus decantarentur, ut tradunt,
praeter eos, quos dixi, Rabbinos, omnes Talmu-
dici, memoriam videlicet recolentes illius bene-
ficii. Dicuntur praeterea ascensionum è capti-
uitatibus, quoniam eas percensent: & Magha-
loth, siue ascensionum, quod contentiori voce
Davidis iussu canerentur, modulis ipsis enume-
ratis ordine maioribus, aut maioribus beneficijs
concontinentibus: siue etiam quod submissiori con-
centu primum, deinde in altiore consonantiam
attollerentur: id quod imitari videtur Romana
Ecclesia (iuuat enim antiquitatem rituum eius
nonnumquam referre) feria sexta maioris hebdo-
mae, presbytero Crucem populo ostendente,
atque canente: *ECCE LIGNVM CRVCIS* &c. ite-
rum ac tertio, Crucem, ac vocem pariter attollen-
te, idem repetit Sabbato deinde sancto, canente
Diacono rer, semper altiori voce, *LYMEN CHRI-
STI*, ac Sacerdote deinde post epistolam simili
ratione, *ALLHUIA*. Hi quoque cantici instru-
mentis concinebantur altioribus, quae ascensio-
num propterea dicebantur. Ac tandem ascensio-
num vocantur hi psalmi, quoniam ab his tempo-
ralibus beneficijs ad diuina Christi mysteria, cae-
lestiaque dona contemplanda nos erigunt. At-
que haec de graduum numero dicta sufficiant, ac
de porta Australi atrij interioris.

VESTIBULUM interius respicit exteriora.

à verbo illo pendentem, & mensus est. Hebraea A tamen, Graeca, & Latina, quamvis eodem sensu, nouam aggrediuntur. Et vestibula eius, siue testudines, aut fornices atrio exteriori. Et vestibula eius, inquit Chaldaeus, spectabant ad atrium exterius. *Et palmae caelatae in fronte eius hinc & inde*: hic subaudiendum videtur, erant, sicut in Hebraeo: Et palmae in poste eius, hinc & inde. *Et in octo gradibus ascensus eius*. Hebraice, & Chaldaice: Et octo gradus erant gradus eius. Sepruaginta in Regio, & Complutensibus: Et octo gradibus ascendebant ad id, aelamoth, hoc est vestibulum, intelligentes. in Sixtiano: Et octo gradus ei, subaudi, erant, eodem plane sensu.

PORTA Aquilonaris. Richardus c. 10. secunda par. explanat. templi Ezech.

Et introduxit me ad portam, quae respiciebat ad Aquilonem. Haec est, inquit Richardus, vltima portarum, & mensus est, subaudi, eam, secundum mensuras superiores. Si hic sit periodi terminus, subintelligendum videtur, eam, vt sensus sit, portam mensuris superioribus vniuersam fuisse definitam: at si periodus eadem sit cum sequentibus, sicut indicant Hebraea, Graeca, & Chaldaea, quae sequuntur dimensa fuisse intelliguntur secundum mensuras superiores, aut iuxta mensuras has.

XXXVI.

Thalamum eius, & frontem eius, & vestibulum eius, & fenestras eius per circuitum longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine viginti quinque cubitorum. Haud aliter exponit haec verba Chaldaeus, quam superiora; quae non alia ratione intelligenda sunt ab ea, quam non semel tradidimus: Et fenestrae, inquit, erant ei per circuitum, longitudinis quinquaginta cubitorum. haec eadem est porticus latitudo; & latitudinis viginti quinque cubitorum.

XXXVII.

Supra v. 34.

Et vestibulum eius respiciebat ad atrium exterius. Explicat nunc Sanctus Hieronymus, quae paulo ante dixerat de porta Orientali. *Et vestibulum eius, idest atrij exterioris*. propterea enim portarum, quae atrij interioris dicuntur, vtpote ad illud ducentium, vestibula atrij exterioris esse memorantur, quod ad exterius atrium respiciant.

PORTICVS

omnes atrij interioris pares sunt porticibus atrij exterioris.

Id quare dicatur, breui nunc accipe. Porticus omnes interiores pares omnino sunt, ac similes exterioribus. harum namque dimensionem & formam ex prioris portae mensuris accuratissime ab Angelo exactis, & à Propheta relatis colligebamus: cumque similes omnino portae, similique modo dispositae in medijs interioribus porticibus constituentur, non vtiq; opinari licebit, vel minima quidem ex parte interiores porticus ab exterioribus fuisse diuersas; praesertim cum hae, atque illae secum inuicem concurrant in quadratis illis areis, super quibus, vt dixi, castella eriguntur singula, vt vides in Orthographia: quapropter ipsa ratione architecturae, compellimur similes vtrisque dare mensuras, similia membra, nulla re dissimilia ornamenta.

SIMILIA membra non omnia eadem esse debent.

Haec vero non ita superstitiose accipienda sunt, vt, nulla habita vsus ratione, quae potissima esse debet in architectura, membra omnia similia definant esse, vt fiant eadem. Huius rei gratia obseruandum est, exteriores porticus Israelis, quod totum templum, eiusque atria cingant, & claudant, perpetuo, ac solido pariete fuisse claudendas. Huius muri firmitatem colligere poterimus ex eo, quod de pariete atrij gentium scribit Iosephus, qui praeter ornamenta, cetera omnia habuit huic paria, atque similia: *Quanto autem die mens*

Ioseph. 7. del. li cap. 9.

Augusti, inquit, dum duae legiones aggeres perfecissent, ad exedram Occidentalem templi exterioris admoueri arietes iussit Titus, cum diebus ante sex, qui firmissimus erat aries, parietem sine intermissione pulsando, nihil omnino profecisset. Verum & huius, & ceterorum magnitudinem structura lapidum superabat. Septentrionalis autem portae alij fundamenta suffodiebant: multumque fatigati, exteriores tantum lapides euellere potuerunt: ab interioribus autem portae, sustinebantur; tamque diu mansere, donec instrumentorum & vectum conatibus desperatis, Romani scalas porticibus applicuere. Ipsius porro muri atrij Israelis mensuras, & vsum retulit Propheta noster: *Per quatuor, inquit, ventos mensus est Angelus murum eius* 20. *Undique per circuitum, longitudinem quingentorum cubitorum, & latitudinem quingentorum cubitorum, diuidentem inter Sanctuarium, & vulgi locum*. quae verba exponentur à nobis, Deo dante, suo loco, vbi ratio plene reddetur huius muri.

Sed atrium quidem Sacerdotum nullo solido muro circumdatur: nam, vt vides in Ichnographia, vterque murus porticus interioris postibus distinctus est, vt visui saltem sit qualibet ex parte patens, quo populus in exteriori atrio manens, sacrificia perspicere posset, ac sacris omnibus ministerijs interesse: quae quidem interioris, atque exterioris porticus dissimilitudo nihil dissimile inuoluit, aut dissonum, cum omnia ac singula huius aedificij membra summo sint artificio disposita. Nam ille exterioris porticus exterior murus ita est ab interiori sui parte ad normam, & perfectam similitudinem postium, semicolumnarum, testudinumque, & ceterorum ornamentorum exactus, vt quicumque intra porticum exteriorem vtrumque murum prospexerit, praeter vnam lucis apertionem, quae nihil minus aptum inuoluit, nulla re vnum ab alio distare comperiet; quod & in ipsa Ichnographia obseruare poterit quicumque architectonicam facultatem vel à primo limine salutauerit. Neque vero hac etiam ex parte deerat aliqua similitudinis ratio: nam pro muro exteriori porticus Israelis, peribolus quidam porticum interiorem à parte interiore cingebat, cuius meminit Iosephus sic scribens: Circumdedit deinde templo septem quoddam trium cubitorum altitudine, quod nostra lingua Gifum vocamus, exclusurum profanam multitudinem, & solos sacerdotes admissurum. Ex quo fit, vt vtraque porticus, exterior, & interior cum suis portis, postibus, vestibulis, ac reliquis partibus ad atrium exterius pertineat. atque hoc est, quod significat Propheta noster, vestibulum interioris portae Orientalis respexisse affirmans ad atrium exterius: sicut supra dixerat, vestibulum Orientalis portae exterioris fuisse interius, hoc est, non ad atrium gentium pertinuisse, sed ad atrium Israelis, quod erat intra illud, vt vides in Ichnographia.

Et caelatura palmarum in fronte eius. Et capitella erant super postes eius, hinc & inde, scribit Chaldaeus. *Et in octo gradibus ascensus eius*. Ecce hic iterum interioris portae gradus octo, qui septem illis exterioris portae annumerati, quindecim gradus complent ab atrio gentium ad atrium Sacerdotum conscendendi, de quibus supra late egimus.

CHS, AD QVAE LAVABANTVR

holocausta.

Cap. X X X V I.

XXXVIII.

T per singula gazophylacia of-
fium in frontibus portarum, ibi
lauabant holocaustum. Duo no-
bis hoc versu negotium face-
scunt, quorum alterum quam-
uis ex altero videatur pende-
re, vtrumque tamen seorsum

non modicam inuoluit difficultatem. Primum est, quid his verbis Propheta significet; secundum qua ratione significet. & illud quidem facilius comprehenditur, hoc difficilius multo: tum propter phrasim sui idiomatis propriam; tum vero maxime propter interpretum dicendi modos longe diuersos: sed fiet, Deo dante, ut omnes illae lucem huic loco afferre videantur. Admiscet inter fabricae mensuras & partes non raro Propheta, partium usus. hic enim est, atque esse debet praecipuus in singulis constituendis partibus architecti finis. Is vero non parum confirmat, hanc Ezechielis fabricam ita ad Ecclesiae Catholicae mysteria indicanda proponi, ut semper eadem fabrica simul respiciat ad veram illam Salomonis fabricam: eiusque ritus, & caeremonias plurimis sacrae Scripturae locis expressas esse, & in hunc eundem finem relatas, ut Ecclesiae mysteria repraesentent. Igitur cum portam Aquilonarem atrij interioris expendisset, eiusque mensuras, ac partes singulas ad reliquarum normam exegisset, eius portae usum retulit, ad quam lauabantur holocausta. idque usu receptum iam pridem fuerat, ab ipsa tabernaculi Mosai- ci constitutione: praeceperat namque Dominus, ut holocaustum immolaretur *ad latus altaris, quod respicit ad Aquilonem*. atque ut eius *intestina, & pedes* lauarentur *aqua*. in hunc usum lauandarum victimarum fecit Salomon quinque aeneos lutheres subiectis caelatis basibus, ac quaternis rotis suspensos, quos posuit partim circa portam Aquilonarem, ac quinos illis ordine ex aduerso respondententes ad portam Australem: sic enim legimus in libris Regum: *Et constituit Salomon, decem bases, quinque ad dexteram partem templi, & quinque ad sinistram*. singulis autem basibus singuli impositi erant lutheres. Horum vero lutherum usum indicat liber Paralipomenon, eos vocans conchas, & merito: *Fecit quoque, inquit, conchas decem: & posuit quinque à dextris, & quinque à sinistris, ut lauarent in eis omnia, quae in holocaustum oblaturi erant*. Sed cum conchas, aut lutheres huiusmodi, earumque bases describere, atque efformare nostri muneris sit, cetera in proprium locum reiicientes, hic tantum de lutherum situ agendum est; quoniam in conchis, ut videmus, lauabantur holocausta, quae eadem ad ostia gazophylaciorum in frontibus portarum lauari solita fuisse tradit noster Propheta. Sed cum gazophylacia in superiore contignatione, atque in singulis intercolumnijs singula super iernicibus vestibulorum atrij exstructa fuisse, supra ostensum sit, id modo, concessa quamuis ratione, testatum habemus in singulis interco-

Explan. Tom. 2. Pars 2.

A lumnijs atrij interioris, conchas singulas extitisse, in quibus holocausta lauabantur. Sed de modo, quo haec referuntur, differendum iam est.

Huius rei gratia examinanda est inprimis vo-
cis פתח pethach, notio, deducitur enim à radice
פתח pethach, quae aperire significat, transfertur-
que ad significandam oris apertionem. sic ad
Prophetam nostrum Dominus: *Et tibi dabo פתח* Ezech. 29.
פתח, apertionem, vel aperturam oris: rem ex-
presit Vulgatus, *apertum os in medio eorum*, hoc
est, vt aperto ore loquaris, palam, & scient à te
edocti, quia ego Dominus. Sic Ephesios hortatur
Paulus, vt orent pro omnibus sanctis: & *pro me*,
inquit, *vt detur mibi sermo in apertione oris mei*
cum fiducia, notum facere mysterium Euangelij.
Et ad Colossenses: *Orantes simul & pro nobis*, vt Coloss. 4. 2.

Deus aperiat nobis ostium sermōnis ad loquendum
mysterium Christi. & quae sequuntur. Ex dictis
licet conijcere *רֶחֶץ* pethach, apertionem, ostium,
ianuam, fenestram significare, id nempe quod
apertum est, vel luci excipiendae, vel qua ingre-
diantur, vel egrediantur homines. Arque si vim
vocis penitus inspiciamus, facile nobis indica-
bit, quid hoc loco in nostro aedificio repraesentet.
cuius interiores muri, ut paulo ante dicebam,
postibus distincti sunt, qui fornicibus desuper
clauduntur. Igitur spatium illud inane, quod in
muro aperitur sub fornice inter postes, merito,
ac propria vocis *רֶחֶץ* pethach, notione indicabitur.
Atque ut ad verba ipsa componenda propius ac-
cedamus, sic conuertit Regius codex: Et cubi-
culum, & ostium eius in postibus portarum.
Chaldaeus: Et gazophylacium erat, & ostium
eius in frontibus portarum. Numerum vero sin-
gularis ibi distributivè sumi, aptissime intellexit
Vulgatus, per singula gazophylacia, inquit, *ostium*,
id est, ostia singula: in frontibus, hoc est
inter frontes, vel femicolumnas portarum, quae
postes portae, & vniuersi atrij exornabant. Sep-
tuaginta interpretes vocem *רֶחֶץ* pithchah, quam
paulo superius exposuimus, *Supputata* thyrom-
a conuertunt. eam Latinam reddit Compluten-
sis, & Regius Codex, fenestras; quamvis Sixti-
anus ianuas scribat, Graecam vocem potius quam
Hebraicam respiciens: tamen ubique Vulga-
tae lectionem, & nostram interpretationem fir-
mare videntur Septuaginta interpretes, qui: Et
thalami eius, inquit, & fenestrae eius, vel &
ianuae eius: semper aperta lumina vestibulo-
rum respicientes, ad quae, ut dixi, lutheres illi si-
stebantur; atque ipsa quidem vestibula suis for-
nicibus fulciebant superiora gazophylacia, quae
in singulis intercolumnijs erant, ut supra osten-
di, cum tricenarium gazophylaciorum numerum
supputavi. Richardus nonnulla, quae ad huius
loci expositionem pertinebant, fere percepit: sed
tamen omnia non potuit, tum quod superiorum
gazophylaciorum videatur oblitus, tum vero ma-
xime, quod integram totius fabricae composi-
tionem assequi non potuerit. Eius haec sunt verba:
Quod dicit gazophylacia, vel gazophylaciorum
ostia in frontibus portarum esse, debemus de inte-
rioribus porticibus intelligere. nam quoniam o-
stia in frontibus gazophylaciorum erant & ad pa-
uimenta, quae ante interiores porticus iacebant,
omnia respiciebant, recte nunc dicitur: quia ostia
gazophylaciorum in frontibus portarum erant.
Haec ille, qui feliciter pauimenti meminisset, si
pariter in memoriam reuocasset, pauimentum
quidem inferius constitutum à Propheta fuisse,
u hoc

u hoc

IN SINGV-
lis intercolumnijs atrij
singuli lutherae erant in
atrio interiori.

Exeb. 29.
V. 21.

Ephes. 6. 5.
19.

Coloß. 4. V.

3. *Small Scale*

SINGULA-
e distributivae
unicur, pro
lurali.

Richard. par.
2. explanat.
templi Ezec.

Leuitici 1.
Y. 11. & 13.
 AD AQVI-
 lonem immo-
 labatur holo-
 caustum.

3. Reg. 7. V. *cem bases, quinque ad dexteram partem templi,*

2. Paral. 4. vocans conchas, & merito: *Fecit quoque, inquit,*
 V. 6. *conchas decem, de quibus quinque à dextris, & quin-*

lutheres lauari solita fuisse tradit noster Propheta. Sed
cum gazophylacia in superiore contiguatione,

DE SACRIFICIO

RVM MENSIS, EARVM-

que usu.

Cap. XXXVII.

PAVIMEN-
tum stratum
lapide subter
gazophylacia
fuit, non ad
latus eorum

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

2. Paralip. 4.
v. 6.

hoc est subter gazophylacia, vt ibi notauimus, A
non ad latus, vel ante gazophylacia, vt ipse ar-
bitratur. Ac ne ulla superfit eorum quae dixi-
mus, dubitandi ratio, vbi nos legimus: *ibi lau-
bunt holocaustum*, in Hebraeo habetur vox ידִיחַ
iadichu, quae hic tantum, & in libro Paralipome-
non semel legitur in Biblijs, eo loco, quem paulo
ante retulimus. Facturam holocausti ידִיחַ iadichu,
lauabunt, vel impellent, vt alij conuertunt, in eis
videlicet conchis aeneis a Salomone factis. Chaldaeus
vocem hanc sic conuertit: Ibi prae-
parabant, inquit, holocaustum. sed quoniam
vocis notio fere ignoratur, aptissime ex concha-
rum usu, de quibus est sermo, *lauabant* scripsit
vtrobique Vulgatus.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Hunc porro versum haud inepte exponunt
Rabbi David. David enim: Et gazophylacium eius,
inquit, & porta eius in frontibus. Dicit autem
quod in parte Aquilonari vidit gazophylacium,
quod erat apertum in frontibus portarum: nam
in parte Aquilonari, ad Aquilonem altaris erat
maectatio sacrarum victimarum, & excoariatio ea-
rundem, & diuisio membrorum earum, sicut dici-
tur in Pentatheuco, ad Aquilonem altaris coram
Domino, *ibi lauabunt holocaustum*: sicut scriptum
est, & ventrem eius, & genua eius lauabit in
aqua, & super mensis marinores lauabant illa.
Rabbi vero Salomon: Et gazophylacium eius,
inquit, & porta eius, idest, gazophylaci, erat ad
frontes portae, idest ad latus portae. Sunt versus
nonnulli appellantes latera portarum frontes: ibi
lauabant holocaustum, quod fuerat maectatum,
in Aquilone: *lauabant holocaustum*, idest, inte-
riora. Haec Rabbin. & quidem apte frontes por-
tarum tradunt dici eas, quae ad latera portarum
sunt. Sunt enim in tribus lateribus atrij interio-
ris ternae portae, frontibus vtriusque munitae,
iuxta quas erant lutheres, quorum dispositio in
vestigio atrij interioris superius appposito videri
potest.

Leuit. 1. v.

11.

QVAE LA-
uantur in
mensis.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

R. Salomon in
comment.

GAZOPHY-
lacia dicuntur,
quae alias tha-
lami vocantur.

Sed quamuis praedicta expositio mihi diu mul-
tumque placuerit, ac nihil omnino contineat,
aut sacro textui vim inferens, aut aedificio minus
consonum, & propterea iuxta eam, mensas obla-
tionum in atrijs interiore atque exteriori consti-
tuerimus; tamen non est silentio praetermittenda
interpretatio altera, quae planiorem multo,
ac faciliorem loci sensum reddat; vt sermo sit de
thalamis senis portarum, quae & ipsa gazophy-
lacia dicantur, haud repugnantibus Hebraeis,
Graecis, atque Latinis vocibus. Per singula igitur
gazophylacia ostium erat in frontibus portarum:
hoc est, singulis ex ijs thalamis ostia aperie-
bantur inter frontes, quorum ostiorum initio me-
minerat, affirmans singula ostia singulis ex ad-
uerso ostijs respondisse, atque ad ostia thalamo-
rum huiusmodi intra portam holocaustorum in-
teriora lauabantur, allata ex conchis aqua, ma-
nentibusque conchis in atrio interiori. Sed & la-
uabantur eiusmodi holocausta super mensis, qua-
rum mox meminit.

B

T in vestibulo portae duae men-
sae hinc, & duae mensae inde.
Mensas describit singillatim,
& earum ritum, numerum, ma-
teriam, formam, mensuram,
ornamenta, vsum, & quibus sin-
gula singulis, nonnulla dupli-
cibus, multiplicibus plura obuoluuntur difficul-
taribus. Et primum mensarum situm describunt
haec verba cum nonnullis alijs sequentibus. In
vestibulo quidem portae duplici ratione possunt
constitui, aut ad frontes exteriores vestibuli v-
triusque interioris, atque exterioris, vt sunt in
dicta Ichnographia atrij interioris dispositae.
quo hic versus cum superiori versu, eiusque prio-
ri interpretatione coniungatur: & ad ostia, vel
limina vestibuli constitutae fuisse censentur hu-
iusmodi mensae, quaternae videlicet in atrio
interiore, ac totidem in exteriore. Quod sensisse
videtur Rabbi Salomon: quippe qui obiectioni
quoque responderet, quae cuiuslibet posset in men-
tem venire. Notat igitur inprimis de vestibulo
portae Aquilonaris sermonem fieri. quod cer-
tum quidem est, atque exploratum: & mox sub-
dit: Duae mensae, inquit, in Oriente, & duae
in Occidente. Et quamuis essent abstractae ad
medium atrij exterioris, sanctitas tamen earum
erat, ac si essent interius. Haec ille. Placuit olim
nobis haec sententia, dum templi delineamenta
meditaremur, vel propterea maxime, quod ni-
mis angustum videretur portae vestibulum, hoc
est, cauedium illud, siue spatium, quod supra de-
cem cubitis definitum fuisse ostendimus: vt
ibi animalia plurima, quae quotidie immolaban-
tur, excoariarentur, in frustra conciderentur, &
quae lauanda essent, abluerentur. Re tamen me-
lius perpenfa, hoc vno argumento cubiti, quo
dimensum est hoc aedificium, longitudinem non
modicam probari arbitramur; siquidem spatio
tam paruo, quod denario constabat cubitorum,
numero, tam multa quotidie peragenda suscipie-
bantur. atque ipsum quidem huius interioris por-
tae spatium, quod in exterioribus ingredientium
suscipiebat multitudinem fere infinitam, hic to-
tum sacris tantummodo peragendis destinaretur,
quod sacra operaturis fas erat ingredi, reliquis
nefas. At que hoc obiter notandum videtur, quod
ex vsu lapienae desumptum argumentum hanc
maxime confirmat sententiam: quod cum iuge
fieret in templo sacrificium, id vix, ac ne vix
quidem peragi potuisset sub dio, pluuia plerum-
que impediende ministros.

XXXIX.

MENSAS
quaternae in
atrio interio-
re, ac totidem
in exteriore.
R. Salomon
in comment.

MAGNITU-
do cubiti con-
firmatur.

IN MEDIA
porta interio-
ri immolatae
carnes concide-
bantur in
frusta.

Accedit etiam, quod aptissime immola-
ta conciderentur in frustra in media porta, quo
populi immolantis multitudo, quorum inter-
erat, ad stare posset, atque oculis cernere, quam
iusta ratione partium fierent distributiones. ea-
rum videlicet, quae Deo Optimo ac Maximo
in altari aeneo essent concremandae; & ea-
rum,

rum, quae Sacerdotibus, & earum denique, quae ipsi differantibus obueniebant. Quocirca imaginari licet in ipso portae vestibulo, honorabilem quandam lanienam, cuius reliqua instrumenta mox referemus, nunc praecipua ac maxima lapideas videlicet mensas, explicare debemus. Et in primis ipsam oportet contemplari portae Ichnographiam, ac binas vtriusque frontes, vel femicolumnas inter postes medios thalamorum, ac binas, item quartas columnae partes in ipsis quaternis portae angulis, reliquis ordine frontibus respondentes: atque ad has octo quas numeravi frontes, totidem mensas licet considerare stylobatis columnarum appositas, de quibus loquitur Propheta: *Et in vestibulo portae*, inquit, *duae mensae hinc*, ad binos verbi gratia Orientales stylobatas parastadum, quae sunt inter thalamos: & *duae mensae inde* ad consumiles binos alias stylobatas Occidentales.

Mensas. Hebraice מַשֶּׁה מַשֶּׁה *fulchanoth*, plurale est vocis מַשֶּׁה *fulchan*, cuius vix licet etymon rimari: constans esse videtur Hebraeorum sententia, vocem deduci à radice מַשַּׁח *salach*, quae mittere significat, à qua deductum fuit natatoria nomen מַשֶּׁה *filoch*, quod non modo retulit, sed & interpretatus est Sanctus Ioannes Euangelista, cum Christum Dominum dixisse tradidit, caeco luto inuncto ex sputo facto: *Vade, luto in natatoria Siloe, quod interpretatur missus*, quod ab Euangelista factum esse affirmat Chrysostomus,

S. Ioan. Chry.
sost. hom. 56.
Ioan. 9. v. 7.
idem quod
missus, à qua
radice deduci-
tur Hebraeis
mensae no-
men.

MENSA
quasi missa.

ut eiusmodi interpretatione Christum à Patre missum indicaret, cuius virtute caecus illuminabatur, non aquarum vi, aut efficacitate. Sed quamvis à missione mensa Hebraeis dicatur, quare sic appelleretur, non usquequaque constaret: nam qui missionem quasi emissionem interpretantur, & formam oblongiorem voce indicari putant, qua id ratione colligant, ostendant necesse est. à ciborum missione alij sic dictam putant. Consimili fortasse agnominatone mensam quasi missam vocarunt Latini, quod in mensa fercula mitterentur, unde primam dicebant, ac secundam mensam: sed & fercula singula missus vocabant, id quod Itali, Hispanique vocamus *vi plato*. Lampridius auctor est, Eliogabalum celebrasse tale conuiuium, ut apud amicos singulos singuli missus apparerentur, & aliquando omnes missus sola carne phasianorum struxisse. Discus quoque mensa dicebatur Virgilio:

*Et violare manu, malis que audacibus orbem
Fatalis crucis: patulis nec parere quadris:*

Heus etiam mensas consumimus, inquit, Iulius.

Panitas mensas inquit Seruius epularum fastentaculum. Non iné latet, mensam Varroni dici quasi mesam, quod inter duos poneretur: sed in his non multum immoror. scio hac voce Hebraea mensam significari, primum in qua dapes apponerentur, cum enim iudicum, militum, Sacerdotum, Prophetarumque populi Dei ebrietatem detestaretur Isaias Propheta, eiusque damna praedicaret: *Omnes, inquit, mensae repletae sunt vomitu, sordiumque*, vel sordidissimo vomitu: ita ut non possit esse ultra locus, à sordibus vacuus, quo vel recumbere, vel dapes apponere liceret. Sic etiam in Psalmo: *Fili tui, inquit, sicut novellae oliuarum in circuitu mensae tuae*, stabunt ad lectulorum pedes, cum epulatus recubueris ad mensam: hic enim erat antiquus mos, quem colligere licet ex Martiali, inurbanum conuiuium reprehendente:

Explan. Tom. 2. Pars 2.

Omnia cum retro pueris obsonia tradas:

Cur non mensa tibi ponitur à pedibus?

Vocem hanc Septuaginta interpretes *trapeza* vocant, sic dictum Eustathio, quasi *trapeza*, hoc est *trapeza*, quatuor pedum. Verum mensas, de quibus hoc loco sermo est, neque ad cibum in eis fumendum paratas, nec pedibus innixas fuisse crediderim, sed è marmore solidas, cuiusmodi in lanienis plures videmus: mensas autem vocari eas arbitramur, quod haud secus quam in mensis vasa ad bibendum, & carens ad edendum apponerentur; sic in his carnes, vasaque ad immolandum reponerentur, ut mox videbimus. Duas autem primum mensas vtriusque enumerat, quae in medijs postibus inter thalamos magis patebant: deinde binas alias, quae in angulis.

Ut immoletur super eas holocaustum, & pro peccato, & pro delicto. Rabbi David: Sicut scriptum est, inquit, in Pentatheuco, in loco in quo mactabitur holocaustum, mactabitur & pro peccato. Sic etiam dicit alibi: In loco, in quo mactabunt holocaustum, mactabunt & pro peccato; id autem erat, ne publicarentur peccatores.

Haec ille. Aliam huius praecepti causam tradit Cyrillus: Vide, inquit, quam multa misericordia, & benignitas Dei est, ut ubi holocaustum iugulatur, illud quod soli Deo offertur, ibi etiam hostia, quae pro peccato est, immolari iubeatur: ut scilicet intelligat, qui peccauit, & poenitentem conuersus ad Dominum, & contribulati spiritus hostiam iugulans, se in loco iam sancto stare, & sociari ijs, qui pertinent ad Deum. Quem locum versionis perplexitatem vitare cupientes ita censuimus ordinandum. Hic locus exigere videbatur, ut quo differant holocaustum, pro peccato, & pro delicto, ac de singulorum huiusmodi sacrificiorum ritu ageremus. At cum integrum exposcant haec commentarium, ea suo loco, tertia apparatus parte tractanda praetermittimus.

Id vnum huius loci videtur esse proprium, quod ad harum mensarum usum spectat, cuius praecipua pars verbis illis continetur, *ut immoletur super eas*. Hebraice מַשֶּׁה מַשֶּׁה *lischot*, ad mactandum, vox deducitur à verbo מַשַּׁח *sachar*, habente litera *sin*, punctum in dextro cornu, quod verbum, iugulare, mactare, occidere significat: proprie autem de victimarum mactatione dicitur, quamvis largius nonnumquam usurpetur ad cuiuslibet viuentis occisionem indicandam.

Sed in propria radice notione venanda desudant Hebraei. Quidam proprie putant significari ea voce, trahere; quod tracto, & redutio per victimae iugulum gladio caederetur. sicque aurum tractum dicitur, quod facile trahatur, siue ducatur: licet alijs propria videatur esse verbi significatio, mactare, seu occidere; aurumque מַשֶּׁה *sachar*, dici eleganti Hebraica allusione, quod facile diducatur, haud secus quam iugulatum animal: quasi dicat aurum, occisum. Apertissimum vtriusque victimae, & auri ductilis, obedientiae symbolum, eius, inquam, quam à filiis suis exigit parens noster, ac celebris Patriarcha Beatus IGNATIVS. Sed institutam narrationem prosequamur. Putant alij, verbum hoc notione asine esse verbo מַשַּׁח *sachar*, atque adeo proprie, expandere, significare, indeque aurum מַשֶּׁה *sachar* dici, quasi expansile, ductile nos dicimus, quod facile ducatur: indeque pecudem mactari dici, quod expanderetur, priusquam mactaretur, quasi dicat

Martialis
lib. 5.

Eustathius
Iliade 8.

MENSAE
quarum hic sit
mentio, pedi-
bus caruerunt.

Leuitici 4.
v. 29.

Ibid. v. 33.

HOLOCAV-
stum, & pro
peccato quare
in eodem loco
immolentur.

B. Cyrill. lib.
5. in Leuit.
B. Cyrillus
lux allata.

QVID SI
significet im-
molare.

1. Paral. 9.
v. 15.

Vide Mari-
num in area
Noe.

OBEDIEN-
tiae symbo-
lum.

VICTIMAE
cur expansae
iugulentur.

expansam pecudem mactare, ut largius sanguis A effluat. Et quidem si ex gentium inani ac superstitioso ritu liceat exempla desumere, cum daemonis suasu, sacros fere omnes ritus in impietatem translatos fuisse compertum sit, omnia sacrificia, quae licuit Romae, licuit autem quamplurima lapidibus insculpta conspiciere diuaticis cruribus, & toto corpore expanso iugulantur: eorum exemplum vnum videre lector poterit, iuxta altaris aenei formam infra apponendam.

Genes. 22. 7.
10.

Sed certe victimae compositio, non modo ad commodiorem sanguinis effusionem arbitramur pertinere; sed multo magis ad id quod oblationis proprium est indicandum, quae tota quasi coram Deo effunditur, quo interior offerentis animus, & affectus externa victimae compositione indicetur. Hoc vero quod in omni victima obseruare licuit, indicare voluisse videtur Moyses in illa, quae propior Christi summam, perfectissimamque oblationem indicabat, Isaaci mactatione. *Extenditque manum*, inquit, & *arripuit gladium* לִשְׁחֹת, ad iugulandum, *ut immolaret filium suum*. Praeter typum, inquit nonnulli, etiam hoc verbo Moyses praemonstrare voluit, quod Christus vera

VICTIMIS
expansis Christi
indicatur in Cruce
expansus &
oblatus.

ra victima expansus mactandus erat in Cruce, pro redemptione humani generis: cuius quidem pretiosissimo sanguine effuso, omnium hominum possent emundari delicta. Sed quamuis haec ita sint, ut vere sunt, victimae expansio super huiusmodi lapidibus, de quibus nunc est sermo, demisso collo, & erecto corpore, maxime conducere potest ad faciliorem, & copiosorem sanguinis effusionem: quae omnia repraesentandis mysterijs refertissima sunt. Hoc igitur significant illa verba, *ut immoletur super eas holocaustum* &c. id quod proprie Hebraica quoque phrasi indicatur: nam quamuis לִשְׁחֹת elehem legamus, quam vocem, ad eas, vertit Regius codex; tamen praepositio לֵעַל, quae, ad, significat, frequenter valet idem quod לְעַל, super, ut in libris Regum: *Regemque constituit super Galaad*, & *super Gesuri*, & *super Gezrael* &c. & alibi saepe: quam phrasim Chaldaeus paraphrastes expressit hoc loco; ut immoletur super eas, scribens. & Septuaginta ἐν αὐτῇ, in ea, hoc est, in unaquaque earum.

AD, PRO SV-
per usurpant
Hebraei.
2. Reg. 2. 7.
9.

XL.

Et ad latus exterius, quod ascendit ad ostium portae, quae pergit ad Aquilonem, duae mensae, & ad latus alterum ante vestibulum portae duae mensae. Hebraice: Et ad humerum extra gradum ad ostium portae Aquilonis, duae mensae. Chaldaeus: Et ad latus exterius ascensus in introitu portae Aquilonis erant duae mensae: & ad latus alterum, quod erat ad vestibulum portae, erant duae mensae. Haud dissimili plane ratione conuertit hunc locum Varabius: Ad humerum quoque, inquit, extra gradus ad ostium portae Septentrionalis duae fuerunt mensae, & ad humerum alterum vestibuli portae duae mensae. Quae omnes versiones perspicuum reddent loci sensum, si quae haecenus de phrasi Prophetarum, & portae fabrica dicta sunt, in memoriam reuocentur. Nam introitum portae, vel ostium portae primum retulit, quod ab atrio exteriori venientibus primum occurrit, atque in eo consecratos fuisse gradus indicat vox illa *exterius*; Hebraice extra gradum, hoc est, ultra gradus, in ipso portae pavimento: quibus verbis portae pavementum aequale libratum fuisse ostenditur cum solo atrij Sacerdotum: quamuis ipsa porta, quod ad fabricae dispositionem spectat, tota sit in media por-

PORTAE
interioris pavimentum ne
que libratum
fuit cum solo
atrij Sacerdotum.

ticu ad atrium exterius spectante: quapropter & porta atrij interioris ad atrium exterius spectasse supra V. 31. dicitur a Propheta, ut vidimus. sed nihil de immolatione sacrificiorum ad atrium pertinet exterius. Consecratis igitur gradibus, ingredientibus hoc primum ostium portae Aquilonaris, ad humerum utrumque ostij duae mensae occurrunt: hoc est, in ipsis angulis interioribus portae ad Aquilonem pertinentibus. *Et ad latus alterum*, hoc est, & ex altera parte portae, in binis alijs angulis ad latus portae Meridianum pertinentibus: qui ex utraque parte vestibuli portae interioris constituuntur. *duae mensae.* Servat utique Propheta hoc in loco morem, quem in priori porta Orientali describenda tenuit, exteriorem introitum portae appellans ostium portae; interiorem vero, vestibulum interius. Pater autem hunc esse verum loci sensum, ac proprium mensarum numerum, quem mox in vnam colligit summam, sequentia verba subdens.

MENSARVM

NUMERVS, DISPOSITIO,

mensurae.

Cap. XXXVIII.

VATVOR mensae hinc, & quatuor mensae inde: per latera portae octo mensae erant, super quas immolabant. Sed priusquam ad ulteriora progrediamur, hic tantisper insistendum est, & retrorsum respiciendum, quo variam Septuaginta interpretum lectionem cum hac nostra

XLI.

Septuaginta interpretum lectionem cum hac nostra interpretatione conciliemus: qua in re audientibus inprimis est Sanctus Hieronymus, qui super s. Hieron. quinto & trigesimo Prophetarum nostri versu haec scribit: Multum in hoc testimonio Hebraica veritas a Septuaginta interpretum Editione discordat: hoc enim, quod diximus, *ibi laudant holocaustum*, & *in vestibulo portae duae mensae hinc*, & *rursum, ut immoletur super eas holocaustum*, & *pro peccato*, in Septuaginta non habetur; sed in plerisque codicibus de Theodotione additum est. Haec Sanctus Doctor. Ipsos vero Septuaginta interpretes audiamus ex Sixtiano Codice: Paslophoria eius, & ianuae eius, & aelamon eius super portam secundam. Secundam vocant portam interiore; ordine enim ingredientibus primum occurrit porta atrij exterioris: secundo autem loco porta atrij interioris, quapropter hoc quasi proprium interiori portae nomen dabatur, ut nos iterum ostendamus, cum locum illum explicaturi sumus, quo Olda Prophetis habitasse dicitur in secunda aquaeductus: Graece ἐξουὶς, effluxio, profluuium, profluxio, deducta vox a verbo ἐκέρω, ecyro, effluo: canalium quidem meminisse videntur Septuaginta, per quos aqua illa effluebat, qua tum victimae; tum vero ipsum Ianienae solum assidue lauebatur. Sanctus Hieronymus: Ad latus quoque exterius, s. Hieron. inquit,

PORTA SE-
cunda eadem
quae interior.

AQUAE
Eius ē templi
effluens.

Inquit, iuxta Septuaginta, erat riuus fabrefactus, qui holocaustorum cineres, & carniū virulentias efferebat exterius. Nos vero, quid, aut quomodo holocaustorum cineres cum aquae ductu coniungat effereudos, videre non possumus. Sed de huiusmodi canalibus, & aquae effluentis ē enim ea subiungenda sunt, quae in praedicti codicis notationibus habentur: sunt autem huiusmodi: in ceteris codicibus haec sequuntur: ibi lauant holocaustosim: in vestibulo autem portae duae mensae hinc, & duae mensae inde. In alijs vero codicibus haec adduntur, vt imoletur super eas holocaustum, & pro peccato. Sed in quibusdam alijs voluminibus totus hic locus sic habet: Et thalamos eius, & cuiusque thalami erat ianua, & ostia eius in foribus portarum, ibi lauant holocaustosim: in vestibulo autem duae mensae hinc, & duae mensae inde, secundi aquaeductus, vt iugulent &c. Haec ibi. quae, quamuis obscura nimis esse videantur, tamen si cum ijs, quae diximus, conferantur, quasi digito ostendent, mensas easdem, eisdemque locis statutas fuisse, quibus à nobis paulo ante constituuntur.

Versus porro quadragesimus sic habetur in eodem codice: Et ad dorsum riuuli holocaustorum, respicientis ad Aquilonem, duae mensae ad Orientem, ad dorsum secundae, & aulam portae duae mensae ad Orientem. Quid his verbis significetur, haud obscure colliges, si dorsum pro latere accipias: quod vero illa vox, ad Orientem bis habeatur hoc codice, semel tantum legitur in Complutensi, mirum non est, cum ad latus Orientale Aquilonaris portae in ipso vestibulo, per quod effluebat aquaeductus, duae mensae erant iuxta ostium, & in eodem latere Orientali portae Aquilonaris iuxta vestibulum interioris duae mensae, totidemque erant ex altero latere Occidentali eiusdem portae; hoc est enim quod subditur: quatuor hinc, & quatuor inde ad dorsum portae, super ipsas iugulant victimas.

XLII.

Quatuor autem mensae ad holocaustum, de lapidibus quadris exstructae. Priusquam ad mensarum materiam, & mensuras explicandas accedamus, de earum numero quā breuissime disserendum est: non tam quod in dubium iterum reuocemus quae diximus de mensis octonis portae Aquilonaris, sed ne Doctorum varias sententias omnino praetermissile, aut non vidisse videamur; quo aut arrogantiā nobis, aut negligentiae nota facile inureretur. Sanctus utique Hieronymus quater quaternas, aut bis octonas colligit mensas, quo mysticum sexdecim Prophetarum numerum componat: huic vero sententiae ad stipulāri videtur Septuaginta interpretum lectio, quae habetur in vno Sixtiano codice. nam versus hunc, quem praemanibus habemus, sic exponunt: Et regione octo mensarum victimarum, etiam quatuor mensae holocaustorum lapideae, dolatae. Verum ipse contextus hunc numerum in eadem porta non videtur admittere, nisi idem, quod de Aquilonari porta dictum est, pariter de Australi intelligatur: quam sententiam confirmare videtur Rabbi David: nam ubi nos legimus: Et ad latus exterius quod ascendit ad ostium portae, quae pergit ad Aquilonem, duae mensae, ipse legit iuxta portam Australem, quam exposuimus: ac si aperte indiceret Rabbinus, versu quidem tricesimo nono de mensis agi portae Aquilonaris, quadragesimo de portae Australis mensis: sequentibus vero versiculis, de his atque illis simul colle-

Explan. Tom. 2. Pars 2.

Actis. Hanc tamen sententiam nec reijcimus, nec probamus: id tantummodo animaduertendum existimamus, quod cum priorem quam diximus, teneremus sententiam de statuendis in atrijs sub dio mensis, hanc quoque secuti sumus, eamque in ipsa notauimus lechnographia atrijs interioris, quod ad id nos cogere videbatur symmetriae ac decoris ratio, quae vim habere non poterit, si intra vestibulum portae, vt diximus, mensae constituantur; cum nulla ex parte simul videri possint interioris vestibuli portae Aquilonaris, & Meridianae ornamenta, siue instrumenta, atque adeo neque ratio dissimilitudinis deprehendi. quapropter mensas in porta Meridiana, atrijs interioris statuendas esse, haud secus censeo, prout vsus, & alia sacrae Scripturae testimonia exegerint: in quibus perquirendis haud immorabor. Richardus tribus interioribus portis octonas tribuit mensas. Sanctus Gregorius singulis senis enumeratis portis, mensas denegat Aquilonaribus; interiori, atque exteriori octonas tribuit mensas, utriusque quaternas, in quibus immolaretur. Sed cum infra ipsius Prophetae nostri testimonio probaturi simus, ne ipsas quidem victimarum carnes ad atrium exterius efferre licuisse, nedum victimas mactare, carnes laniare, interiora ablucere in ipsa exteriori porta licuisset, ad cuius ostia gentibus ipsis incircumcisis accedere licebat, si minus introire. Haec omnia sic à Beato Gregorio constituta esse existimandum est, quo mysticos sensus, quos cupit aptare, fulciat, ac fere supra firmum literalis intelligentiae fundamentum exstruat: id quod ipsis ipsius grauissimi Doctoris verbis licebit confirmare: Quid sumus, inquit, de mysticis sensibus Ezechielis Prophetae locuturi, qui ipsa eius historiae verba vix capimus? quam postquam exquisierat, haec verba subdit: His itaque de exteriori narratione discussis, ad spiritalem intellectum sermo redeat: quia tanto iam nobis interioris esse, largiente Domino, facilius debet, quanto nos exterioris descriptionis ignorantia non angustat. Quae plane sanctissimi viri doctissima verba illis essent ob oculos semper ponenda, qui dum mysticos se sequi arbitrantur sacrae Scripturae sensus, propria sequuntur sui cerebri commenta, eo periculosiore, quo à vero loci sensu magis recedant: eo incedent securiores, quo magis optimi ducis Gregorij, atque similium Doctorum vestigijs insistent, ac monita seruabunt. Haec autem obiter adnotasse contestor, quod aliquibus fortasse videar plus nimio in exquirendo historiae sensu laborare: notum enim cuius esse debet, atque in primis exploratum, hoc vno aditu licere, ac semper licuisse ad mysteria omnia, & reliquos sensus tuto transire, cum ab hoc deuies, mirum est, si non à reliquis quā longissime aberres. Sed de his alias.

Iterum vero conferendam esse Septuaginta interpretum lectionem censeo: Mensae quatuor hinc, & quatuor inde &c. habet Regius codex, & subdit: Et è regione octo mensae holocaustorum lapideae, excisae &c. Longe aliter Sixtianus codex: Et è regione octo mensarum victimarum, etiam quatuor mensae holocaustorum lapideae, dolatae. Hanc vero lectionem ex multis variorum interpretum lectionibus, ac notationibus conflata esse, atque adeo valde consensam, ipso Sancti Hieronymi testimonio posset confirmari, praesertim cum octonarius computetur men-

AN MEN-
sae fuerint in
Meridiana
porta.

TERNIS
singulis inte-
rioribus portis
octonas men-
sas tribuit Ri-
chardus
Richard. par.
2 cap. 10 ex-
planat. tem-
pli Ezech.

S. Greg. ibid.

QVOMODO
sint mystici
sensus pers-
quendi.

Rabbi David
in comment.
v. 40. Huius.

farum numerus, qui collectus est ex his binis ab utroque latere portae numeratis: inter quas quaternae sunt holocaustorum, ut initio dixerat. & ipsa licuit videre exemplaria, aut eorum aliqua, è quibus hoc vnum Vaticanum fuit excerptum: atque in eis sic habetur: *Καὶ τὰ ὀλοκαυτωμάτα κατὰ τὴν τῶν ὀκτὼ τετραπλῶν τῶν θυμάτων. καὶ τέσσαρες τετραπλῆαι τῶν ὀλοκαυτωμάτων &c.* Hoc est, & holocaustomata, subaudi, erant, vel constiruebantur, e regione octo mensarum victimarum, ibique absoluta periodo, adhibitoque puncto, nouam exorditur. Et quatuor mensae holocaustomatum &c. qui quidem sensus proprius est, utpote Vulgatae nostrae, atque Hebraicae lectioni propinquior. Ea vero Latini codicis Sixtiani lectio, quae duodenas videtur astruere portas, octonas victimarum, quaternas holocaustorum, nemini, quod credam, probabitur. Sed & ipsa Latina interpretatio reprehensione non vacat, cum quod periodos diuersas confuderit; tum vero quod coniunctionem καὶ, secundae periodi caput, quam &, debuisset conuertere, ut fecerat Complutensis, conuertit etiam; id enim quamuis alibi licuisset, hic non modicam parit confusionem. Et haec de numero mensarum dicta, sufficiant, iam de earum forma, atque materia.

De lapidibus quadris exstructae. Hebraice *אבני גזית* abne gazith, lapidum dolationis, vel dolatorum, è singulis lapidibus singulae mensae factae erant. idque ex ipso dicendi modo colligitur, quem nemo non intellexit in Deuteronomio. Et ostendit vobis, inquit Moyses ad populum, *παῖδον σου, quod praecepit ut faceretis, & decem verba quae scripsit in duabus tabulis* אבני אבן lapidum, lapideis. Et iterum: *Scripsit, inquit, ea in duabus tabulis* אבני אבן abanim, lapidum, lapideis. Horum lapidum formam significat vox altera *גזית* gazith, quam, quod ad quam radicem reuocanda sit plane non norunt, ad varias reuocant Interpretes. atque adeo non desunt alij arbitrantes propriam esse radicem, sed notionem vocis rogati, nescire fatentur. In hoc fere omnes conueniunt, peculiarem quendam modum dolandi lapides ea voce indicari, qui quamuis ea tempestate cum voce omnibus esset in promptu, nunc is modus dolandi lapides omnino excidit: quapropter, cum res ipsa ignoretur, vocem penitus ignorari necesse est. Quadratos lapides conuertit fere semper Vulgatus: at in libris Regum fusius aliquanto vim vocis expressit: *Omnia, inquit, lapidibus pretiosis* אבני יסודות camidodh gazith, secundum mensuras quadraturae, qui ad normam quandam, atque mensuram tam intrinsecus quam extrinsecus serrati erant. Qua de re nos iterum fusius, Deo dante, agemus. Hoc interim certum, atque exploratum esse debet, lapides hos affabre elaboratos fuisse, ac perpolitos.

Mensuras praeterea huiusmodi mensarum mox subdit illis verbis: *Longitudine cubiti vnus & dimidij, & latitudine cubiti vnus & dimidij, & altitudine cubiti vnus.* Perspicuae sane sunt haec omnia verba, quae trinam definiunt vniuscuiusque mensae dimensionem. Sunt enim quadrata forma cubiti vnus & dimidij; altitudine vero vnus tantum cubiti. His porro dimensionibus, quae in Hebraeo, Chaldaico, & Latino codice eadem habentur, nihil derogat, quod Septuaginta interpretes in Complutensi, Regio, ac Sixtiano codicibus: *μήκος καὶ ἡμισοὺς τὸ πλάτος, καὶ πλάτος δύο καὶ ἡμισοὺς τὸ μῆκος.* cubiti & dimidij la-

litudo, & cubitorum duorum & dimidij longitudo. Eadem verba habentur in Sixtiano, praeterquam quod *μήκος δύο ἡμισοὺς*, cubitorum duo dimidij, licet conuertere: qua constructione non satis constat, nisi forte Graeca phrasis, quae festertium dicit, hoc est semi tertium, vel dimidium tertij, pro duobus ac semis; ita duo dimidij dicat, vel dimidium secundi, pro vno ac dimidio.

Non me latet, in antiquiori quodam Graeco codice ita legi, ut, nulla facta latitudinis mentione, longitudini cubitum vnum tribuat ac dimidium, ut habent Latina. Sed nostro muneri satisfecisse arbitramur, cum, in quo differant codices, insinauerimus, simulque quibus maior sit habenda fides: de reliquis quid sentiendum sit, censeant alij. Caeco autem errore deceptum, fuisse Vatablum certum est, qui altitudini quoque cubitum tribuit & dimidium, omnibus repugnantibus omnium linguarum codicibus, vna cum ratione ipsa vsus, quae tantam non admittit altitudinem. Quod vero ad mensas attinet, earum meminisse putat Rabbi David, quae ad holocaustum, non quod à reliquis diuersae fuerint, sed quod iuge erat sacrificium: quapropter non alius ex praedictis verbis elici videtur sensus, quam si diceret: *Quatuor autem mensae ad sacrificia, vel pro sacrificijs maectandis, de lapidibus quadris exstructae &c.* Cum igitur octonas mensas statuisset in porticu, quaternas vtriusque; quaternas primum metitur à latere vno, quod facile subintelligatur iuxta assiduum Prophetiae morem, idem quoque de mensis lateris alterius sentiendum esse: quod eiusdem sint mensurae, atque vsus.

Super quas ponent vasa, in quibus immolatur holocaustum & victima. Hebraice: Ad eas, vel super eas ponent vasa, quibus maectabunt, vel in quibus immolabunt holocaustum, vel ascensionem in eis, & sacrificium. Chaldaeus: Super quas ponebant vasa, in quibus immolabant holocaustum, & victimas sanctificatas. Rabbi David: In his quatuor mensis, inquit, ponebant vasa, quibus maectabant holocaustum, & sacrificium: haec autem sunt gladij, quibus maectatur; & lebetes, in quibus recipitur sanguis. Rabbi Salomon: Super illis ponent gladios, & lebetes in quibus recipiunt sanguinem, ut sunt parati maectantibus ibi sancta Sanctorum in Aquilone. Haec illi. Vatablus vero, Apte in eis reponebant, inquit, instrumenta, quibus maectabant holocaustum & victimam. Addit autem codex Septuaginta interpretum Complutensis, & Regius: Super ea ponent vasa, in quibus iugulabunt holocaustomata, illic & thymiamata. perspicuum autem cuius esse poterit, librarium vitio corruptam esse lectionem, quae pro voce *θύματα*, quae in omnibus alijs codicibus legitur, & victimas significat, legit *θυμιαματα* thymiamata qua voce alias odoramenta significantur, quae nihil videntur habere cum his mensis commune.

DVODE-
nae mensae in
porta nemini
probantur.

Deuter. 4. V.
13.
Deut. 5. V.
22.

MENS AE
lapidum, id est
singulae ex
singulis lapi-
dibus.

3. Reg. 7. V.
9.

VNIUSCV-
iusque mensae
mensura.

ALTITVDO
cubiti & di-
midij falso tri-
buitur mensae.

Rabbi David
in comment.

Rabbi David
in comment.

Rabbi Salom.
ibid.

MENSARVM

ORNAMENTA, ET

instrumenta; deque vncinis in laniena.

Cap. XXXIX.

XLIII.

T Labia earum palmi vnus re-

flexa intrinsecus per circuitum.

Quid hoc versu metiatur An-

gelus, non vsquequaque con-

stat: quoniam propria Hebrai-

ca vocis ערנא sephathajm, quae

in Hebraeo habetur, notio

ignoratur. ratio autem huius difficultatis potissi-

ma ex eo originem ducere videtur, quod ea vox

à radice deducitur, quae seruilibus, quas vocant,

literis constat: quare cum alias pro alijs vsur-

pant, longe diuersas incurrunt vocis notiones.

Nam si ea vox deducatur à radice ערנא sephathajm, cum

puncto in dextro cornu, eleuare significat, & vox

inde deducta, excelsum, eleuatum. Sic apud Isa-

iam Dominus: Super montem ערנא sephathajm, excel-

sum, sublimem, eleuatum, caliginosum leuate-

signum. Reprehendit autem temere Pagninus

Vulgatum, quod pro excello, caliginosum con-

uertit, sed caligine obductus fuit, qui non vi-

dit phrasi Hebraeis, Graecisque vsitata, quod

celsum est, obscurum dici, vt in expositione

vocis Ophel alias diximus: quam vocem meri-

to apposuit doctissimus Hieronymus, vt myste-

rium indicaret, quo Babylonem à montibus lon-

ge vndique disitam, excelsum vocat montem,

hoc est, quae suipsius caeca existimatione cel-

sus habebatur; cum tamen campestris esset mons,

vt vertunt Septuaginta. Quae omnia vna voce

indicaui Chaldaeus, super ciuitatem, inquit,

habitantem confidenter. Et quidem iuxta hanc

acceptionem, eminentias significabit, aut quod

eminet, vel sursum, vel extra perpendiculum:

qua ratione vocem exposuisse videtur Chal-

daeus: Et vncini egrediebantur, inquit, vel emi-

nebant, vnus palmi &c. Quod si vox ערנא se-

phathajm, deducatur à radice ערנא sephathajm, cum pun-

cto in sinistro cornu literae ערנא sephathajm, significabit la-

bium, & per methonimiam, Joquelam, sermonem,

morem loquendi, & per translationem, oram,

littus: quoniam sicut labia sunt oris quasi termi-

ni, circumferentia, margo; ita margo, aut ora-

rerum est quasi labium. Qua ratione affinis esse

videtur vox haec voci ערנא sephathajm, quae terminum

significat: facile namque Hebraei literam ערנא sephathajm,

mutant in ערנא sephathajm, sicut è contrario haec in illam

transmutatur. Celebris est psalmi locus, vocis

huius varias apud expositores indicans notiones:

Si dormiatis, inquit, inter medios: ערנא sephathajm,

cleros, pennae columbae deargentatae, & po-

steriora dorsi eius in pallore auri: ערנא sephathajm, sors dici-

tur, qua ratione agrorum termini Suidae dicun-

tur: quapropter Sanctus Hieronymus hunc lo-

cum psalmi sic conuertit: Si dormiatis inter ter-

minos; vel, inter medias sortes. si verserimini in

medijs periculis, ita vt de vestra salute iam alea

iaciatur. Rabbi Dauid ערנא sephathajm, inquit,

sunt ערנא sephathajm, idest chytropodes, loca aut va-

sa, in quibus ponuntur ollae, aut caldariae: hoc

A est, si in loco humili, abiecto, fordidoque verserimini, inter chytropodes, aut ollas eritis posthac quasi alae columbae candidi, argentei, ac velut aurum fulgentes, splendidique. Hunc vero psalmi locum impiissimus Calvinus acriter apud Lindanum reprehendit, quod ipsi videantur Septuaginta interpretes aenigmata inuoluere, vnde nullus se Oedipus expediat: id illis propterea accidisse arbitratur, quod inter medios clericos scripserint, vbi oporteret inter medias ollas scribere. Sed certe reprehensione, atque animaduersione dignissimus est, qui vana praesumptione deceptus animaduertere nequiuit vim Hebraicae vocis ערנא sephathajm, quam magis proprie terminos, aut agrorum sortes licuit conuere, quam ollas. nam quamuis eandem vocem ערנא sephathajm, hoc etiam Ezechielis loco, quem exponimus, in vasa conuertat idem Rabbi Dauid, super quae reponuntur ollae: quid quaeso habent mensae marmoreae cum culinarum ollis, cacabis, aut tripodibus commune? Sed reliqua Rabbiorum testimonia persequamur. Idem Dauid: Ionathas autem, inquit, exponit sic: Et vncini exhibant palmi vnus fixi in columnis domus lanienae intra vestibula circum circa ערנא sephathajm, sunt vncini ferrei fixi in columnis, & in parietibus, ad suspendendum in eis, & dicuntur ערנא sephathajm, & ערנא sephathajm, cum ערנא sephathajm, & cum ערנא sephathajm, est autem ea vox Chaldaica: In his autem vncinis, inquit, erant suspensa sacrificia, cum excoriabant ea. Sic etiam legitur in tractatu mensurarum: Domus laniorum erat in Aquilone altaris, & super illa (vel, ad illam, vel, in illa,) erant octo columnae breues, & quadrata cedrina erant super illis, & vncini ferrei erant fixi in eis, & tres ordines erant in vnoquoque, in quibus suspendebant, & excoriabant super mensis marmoreis, quae erant inter columnas. Eandem plane sententiam tenuerat ante eum Rabbi Salomon: Vncini ferrei, inquit, erant fixi in columnis breuibus, quae erant in domo laniorum in Aquilone ad suspendendum, & excoriandum in eis sacras hostias: & id est, quod legitur in tractatu Paschali: Vncini ferrei erant fixi in columnis, & in parietibus, in quibus suspendebant & excoriabant: sic etiam exposuit Ionathas: Et vncini exhibant palmi vnus. Haec illi.

Sed ad Vulgatam nostram redeamus, quam miris oppetit machinamentis Pagninus, aduersam esse existimans orthographiae, quippe quae punctum in dextro cornu literae ערנא sephathajm, vsurpauit pro sinistro, quaeque ad mensas retulerit labia, contra Hebraeorum regulas grammaticales, ac tandem, quod literam ערנא sephathajm, radicalem non acceperit, vt debuerat. Sed Pagnini audaciam mirari non desino, qui huiusmodi futilibus argumentis doctissimos viros, sapientissimosque magistros, ipse qui nedum eorum discipulus haberi mereatur, carpere praesumat, ac Vulgatam, quae summae auctoritatis est, reprehendere non vereatur. Quibus quidem omnibus argumentis, vel vna ratione paulo superius à nobis allata posset satis superque responderi, cum vox ערנא sephathajm, labium significans voci ערנא sephathajm, terminum, aut circumstantiam significanti, notione ac voce sit quamvisimillima. Quae sane ratio quamuis non satis firma videretur, firmissima tamen esse deberet auctoritas eorum, quos Sanctus retulit Hieronymus, sic scribens: Vbi nos diximus: Et labia earum palmi vnus reflexa intrinsecus per circuitum,

Lindan. de optimo genere interpretandi Script. lib. 1. cap. 8. loco 9.

Rabbi David in comment.

VNCINI IN laniena.

R. Salomon in comment.

VULGATA defenditur. Pagninus.

S. Hieron. lib. 12. in Ezech.

CALIGINOSUS pro celso saepe vsurpatur.

In apparatu par. 1. lib. 2. cap. 7.

EXCELSVS mons ironice.

LABIVM & margo in quo conueniant.

Psal. 67. v. 14.

CLEROS pro terminis, aut fortibus. Suidas.

Rabbi David in comment. psalmorum.

GISVS HE-
braevox quid
significet.
Iosephus 8.
antiq. c. 2.

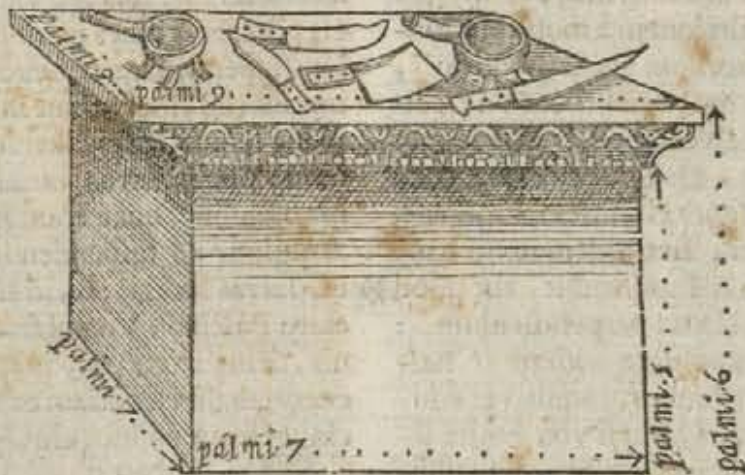
CYMATIVM
quid significet.
Vitruv. lib. 4.
cap. 6.

S. Hieron.

circuitum: Septuaginta transtulerunt: & γῆισος, vel γῆισος palmi habentes dolatum intrinsecus per circuitum. Quod verbum, vtrum Hebraicum, an Graecum sit, scire non possumus, nisi hoc tantum, quod pro γῆισος Symmachus, & Theodotio γῆισος, idest labia: Aquilae prima editio ἐπὶ τῶν αἰσῶν, numero plurali: secunda, labia, transtulerunt: pro quo in Hebraeo habetur סִפְתָּי saphthajm. Haec Sanctus Doctor. Quod autem se ignorare ingenue fateretur verbum, id Iosephus Hebraicum esse testatur, & quid significet indicare videtur, qui cum Salomonis fabricam retulisset: Circumdedit, inquit, deinde templo septum quoddam trium cubitorum altitudinis, quod nostra lingua gisum vocamus, exclusurum profanam multitudinem, & solos sacerdotes admissurum. Et quamvis Hebraicum esse verbum hoc firmo, Hebraei testimonio agnoscamus, quod eo septum indicetur; tamen illud plane ignoratur, unde verbum hoc originem ducat, vel quare sic dicatur.

Quod vero ad Septuaginta interpretes spectat, exploratum cuius esse debet, eos in Sixtiano codice, atque alijs antiquioribus sic habere, ut a Hieronymo testatum habemus: & in Complutensi, & Regio, pro γῆισος, legimus κυματῶν cymation. Est autem frequens Vitruvii huius vocis usus, quippe qua ornamentum quoddam genus significatur portarum antepagmentis impositum, quod sic dici videtur à κύμα cyma, quae Graeca vox vndam significat, quod eiusmodi ornamentum quodammodo referat. Atqui dum varias persequimur interpretum lectiones, rem ipsam adinuenisse putamus, quam nulla ratione melius, quam apposita mensae figura, indicare nos posse arbitrati sumus.

Fuerunt, ut supra notauimus, ex singulis constructae faxis affabre elaboratis, quarum superior pars cymatio quodam coronabatur, quod labium merito dicatur, reflexa intrinsecus, vel praeparata, ut alij conuertunt per circuitum: quia, ut vides, hoc labium mensam vndique cingit; ideoque & corona dicitur à Beato Hieronymo: Quarum corona, inquit, desuper flexa intrinsecus per circuitum margines ambiebat, ut holocausta contineret intrinsecus, & non passim fluere permetteret. Haec Sanctus Doctor, qui non ad ornamentum modo, sed ad usum desuper erectum fuisse labium arbitratur, ne effluerent vasa, aut carnes impositae. Sed quamvis tantae auctoritati aduersari minime audeamus; ac propterea liberum cuique relinquamus, sentire quod velit: tamen assidua lanienae consuetudo nos docet, eiusmodi erectum labium laniandis carnibus impedimento fore, ac minus vsui ad continenda vasa, quae è mensa ad libellam constituta non facile effluunt: praeterquam quod sanguis in eiusmodi mensis difficilius ablueretur: quae omnia ipsam ornamentum formam indicant; ut & latina verba, quae longitudinem mensae, ac latitudinem supra dimensam fuisse praeseferunt, indeque ad interiora reflexam fuisse cymatij proiecturam. Porro huius cymatij, seu labij mensuram fuisse tradit Propheta,

A palmi vnus: atque cum duplicem mensuram longe diuersam eadem Latina voce censeris alias dixerimus: apud Hebraeos, aut Graecos nulla eiusmodi reperitur aequiuocatio, cum παρ tophah, & αλαστήν palaestina mensura sit quatuor digitorum, hoc est sexta pars cubiti, ut suo loco ostendimus. Ex dictis mox liquet, unde desumpsit Vitruvius cymatij mensuras, quas obseruari praecipit in ostiorum & antepagmentorum rationibus constituendis. Cymatium, inquit, facienda est antepagmenti parte sexta: proiectura autem, quanta est eius crassitudo. Ex hoc item Vitruvii praecepto licet coniecere, cur vnam tantum cymatij dimensionem tradat Propheta, qui trinam mensae exposuit; eadem namque est huius crassitudo ac proiectura. Quod vero ad sculpturam attinet, & astragalum, non dubito quin ad huius quoque mensae ornamenta reuocandum sit, ut in eius figura ostendimus. Neque cuiquam à ratione alienum videatur, quod ornamenta à mensa ad Dorica antepagmenta transtulerit Vitruvius, quod faciem mensae quamlibet perfecte ornatam fuisse videret, ita ut eius ornamenta venustatem portae, quam cingerent, afferre facile possent. Graecae autem vocis similitudine forte ductus Benedictus Arias: Et cremathrae, inquit, palmi vnus praeparatae in domo. Sunt autem, κρεμαθρα vasa, quae pendent à verbo κρεμῶ, suspendo, sic dicta: nisi forte hac voce, clauos, vel vncinos significare voluit, quasi dicat suspensoria. Sed etsi scripsisset, crenae, fortasse melius; sunt enim eae γλύφιδες glyphides, quae, quas diximus cymatij incisuras, atque ornamenta, facile indicarent, crenatis folijs insculptis, cuiusmodi sunt achanti folia, à Graecis atque Romanis in ornamentis usurpata. Sed & si quis huius mensae dimensiones ad communem aliquam notamque mensuram cupiat reuocare, quo certam eius percipiat magnitudinem, & quam sit apta sacrificiorum ministerijs: sit exempli gratia reuocanda ad palmum, quo hodie Romae utimur. Ingredietur igitur tabulam proportionum tertiam, atque in eius columnarum capite quaerat Hebraicum cubitum, atque in prima columna & maxima quaerat palmum Romanum, nostram mensuram; deinde per eandem lineam & columnam progrediendo, ubi sibi inuicem in tabula occurrunt, inueniet hunc numerum $3\frac{1}{2}$, ac tantam esse agnoscat mensae altitudinem, nimirum palmorum trium, & plusquam dimidij. Nunc porro numerum si per vnum cum dimidio multiplicet iuxta regulas Arithmeticae, hunc alium numerum colliget $5\frac{1}{2}$, ac tantundem affirmabit, mensam fuisse longam ac latam, nimirum palmos quinque, cum fere tertia palmi parte: quam nemo non videat aptissimam fuisse ad iugulandum in mensa tum vitulos, tum pecudes, atque omnia sacrificia; necnon ad reponenda sacrificiorum instrumenta, cuiusmodi sunt cultri, quibus iugulabant, ac phialae, quibus sanguis excipiebatur, in crepidine altaris effundendus. Sed & alium quoque mensarum usum

Tom. 3. Appar. par. 2. lib. 3. cap. 16.

Vitru. lib. 4. cap. 6.

CVR VNAM tantum mensuram cymatij referat Vates.

Bened. Arias. Mont. in Bibli. Reg. 10. 7.

CYMATIA inculpta folijs.

VSVS TABV-
lae proportio-
num tertia
Tabula habetur
tom. 3. Appar. par. 2. in fine.

Universitas de
Vatablus. *Super mensas* autem carnes oblationis, eadem plane lectio ex Hebraica, & Chaldaica colligitur, quae utraque carnem oblationis collectione legit, quasi dicat, omnem carnem, quae oblata erat, ponebant in his mensis, ut eam in frusta diuiderent, iuxta praeceptum Domini, de quo alias Vatablus: Et in mensis, inquit, caro immolantia ponebatur: ac notat super illas mensas carnes oblationis dispositas fuisse, forte ut ordine distribuerentur. Sanctus Hieronymus: Vbi nos diximus, inquit, *super mensas autem carnes oblationis*, Septuaginta posuere de suo: & in mensis desuper tecta, ut operiantur à pluvia, & siccitate. Theodorus quoque hanc retulit Septuaginta interpretationem sententiam, breui exponens mensarum usum. Ait item, inquit, loquitur autem de Prophetia nostro, conspexisse se mensas ab utraque parte portarum positas, in quibus positas victimas Sacerdotes iugulabant, & holocaustomata; & quae pro peccato, & ignorantia offerebantur, & prope fuisse dixit rivum quendam, sanguinem victimarum excipientem, & in quendam locum prorsus remotum deferentem. Habebant autem mensae, inquit, etiam tecta superne operientia, pluviaeque, & Solis imperum propulsantia. Haec ille. Quo quidem testimonio confirmare videntur Septuaginta interpretes eam sententiam, quam initio proposuimus, quaque permoti mensas in ipsis atrijs sub dio ex utraque parte portae in descriptione notauimus. Et quamvis haec non sint Prophetarum verba, si tamen verum sunt Septuaginta interpretum, & nullo librorum vitio vel adiecta, vel corrupta, magnae profecto auctoritatis sunt; utpote plurium oculatorum testimonium, omnique, ut aiunt, exceptione maiorum testimonio comprobata. quod si intra vestibulum ipsum constituantur mensae, operirentur quidem aureis fortasse, aut argenteis operculis, quo sacratiores haberentur, atque mundiores, dum in eis sacra non peragerentur: id vero ad pluviam, aut Solis iniurias arcendas omnino esset impertinens, cum tecto, ac solidis muris tegerentur undique. Sed & libuit hunc mensarum commentarium eisdem verbis claudere, quibus Beatus Hieronymus suam clausit: Ignosce, inquit, lector difficultati locorum: aut si melius quid inuenire potes, doce: libenter discimus quod nescimus.

SUPER mensis oblata caro in frusta ondebatur, S. Hieron. B. Theodor et. **MENSAE** an tectis operirentur, & cuius rei gratia.

VNCINI AD excoriandas victimas fuerunt in templo, sicut olim in tabernaculo. Exo. 38. v. 28. Rabbi David.

Sed quamvis quae de labijs mensarum diximus firmiora sint, quam ut Rabbiorum testimonijs oppugnentur, non est, opinor, cur eorum quoque sententiae omnino sint reiiciendae: nam quod ad vncinos spectat à Chaldaeo relator, praeterquam quod sine illis vix, ac ne vix quidem tot victimae excoriari possent, fuisse illos quidem iam olim in Mosaico tabernaculo, probant plures loci in Exodo: *De mille autem septingentis & septuaginta quinque siclis fecit vnum vncinum*, inquit Rabbi David, erant clavi, qui prominebant in columnis, praeferebant figuram literae *vau*, erantque in hoc facti, ut in ipsis excoriarentur pecudes. Et sane si argenti pondus expendatur, facile comperietur, aliquam minimam capitellorum partem his mille septingentis septuaginta quinque siclis factam fuisse columnarum, quarum bases centum talentis ibidem dicantur factae. Continet autem talentum siclos ter mille: atque adeo numerus ille siclorum non multum

superat dimidium talenti: ex quo fit, ut argentum, si ex aequo distribuatur, capitelli vnius fere ducentis partibus superetur ab argento basis, quod vix videtur credibile. Dicamus ergo, ne eiusmodi inconueniens admittere cogamur, vncinos capitellorum, capitella dici à Sancto Hieronymo, figura vltatissima totum pro parte usurpante. Atque si huiusmodi vncini voce *ספתי* *sephathaim* significantur, ut contendunt Rabbini, voce duali significabuntur aptissime, omnes enim dispositi fuisse videntur bini & bini vndecumque prominentes, ut vnam hostiam sustinerent. Quod vero ad trabes cedrinas spectat, & columnas breuiiores, quas fingunt illi ad vncinos infigendos, & sustinenda pondera, puto illos loqui de templo Zorobabelis, aut Herodis, ut dixi: nam in Salomonis templo, de quo nunc est sermo, ligneis columnis non erat opus, cum singulae mensae ad singulos aprarentur frontium stylobatas, super quorum coronamentis aptissime figerentur clavi, qui quodlibet pondus possent sustinere, atque in longa saecula perdurare. Et quod ad debitam, vsuique accommodatam vncinorum altitudinem spectat, eam praestaret pro pecudibus stylobatae altitudo, quae ostensa est esse cubitorum duorum cum dimidio: quod vero ad armenta, in ipsis columnis aut postibus facile figerentur clavi.

Illud porro quod Rabbi David dixerat, voce *ספתי* *sephathaim*, binas chytropodes significari, quamvis, quod ad culinarum vasa spectat, nihil habeat cum his mensis commune: tamen quod ad phialas excipiendo sanguini mensis appositae pertinet, ego non video, cur etiam ipsae pedibus non insisterent, ut minori sui parte terram contingerent: quod si verum fuit, eae quoque Hebraeis *כיר* *chur*, dicerentur à radice *כר* *chir*, quae concham, aut *כור* *chur*, quae fossam significat, quod vas sit profundum, & capax velut concha, aut fossa. eadem Graecis chytropodes *χυτροπodes*, dicuntur, voce composita à *χυτρος*, & *ποδες*, quae vox fere semper in ollae pedes conuertitur, vel in ollam quae pedes habeat. Verum si vocis *χυτρος* origo penitet, quae est à verbo *χυω* *chyō*, fundo, sic dictam ollam inuenies, quod in eam liquores fundantur, & ex qua liquida transfundi possint. Quae sane vox aptissime significabit conchas, vel phialas illas, in quas iugulate victimae sanguis infundebatur, qui collectus deinde in crepidine altaris effunderetur: quod si pedibus eiusmodi conchae insisterent, merito dicerentur chytropodes, ac binas singulis insisterent mensis: minores aliae, quibus pecudum sanguis exciperetur, aliae maiores, quo armentorum plurimus: earum formam, quam nostra coniectura, & Ariae Montani exemplo assequi potuimus, ipsis mensis apposui.

BINI ET bini vncini dispositi, & quare.

PHIALAE suos habebant pedes.

FORMA phialarum.

Benedictus Arias in imaginibus apparatus byblii.

DE CANTORVM

GAZOPHYLACIIS.

Cap. XL.

XLIII.

Extra portam interiorem gazophylacia Cantorum in atrio interiori. Loci huius explanatio, quae difficultatibus, variisque lectionibus, atque interpretum sententijs praepeditur, id exigit, ut initio proponamus

GAZOPHY-
lacia Cantorum in secunda contiguatione.

quae deinceps probaturi sumus. Et quidem gazophylacia, exedras, vel cubicula in superiore contiguatione fuisse super vestibulis atriorum suspensa, & supra ostendimus, & infra latius probaturi sumus. atque ex ijs quae triplici ex latere atrium interius cingunt, ea nunc refert Propheta noster, quae in Orientali porticu constructa, fenestras habent vestibulo, & portae domus Domini aduersas, per quas facile possent Cantores Dei sedem, cui canunt, recta prospicere, aut saltem in eam dirigere psalmodum, ac modulorum harmonicam consonantiam. Id praeterquam quod rationi videtur valde consentaneum, sacrae Scripturae exemplo confirmatum est: illata namque primum in templum arca: tam *Leuitae, quam Cantores &c. vestiti biffinis, cymbalis, & psalterijs, & citharis concrebant stantes ad Orientalem plagam altaris.* quem morem deinde perpetuo tenuisse credendum est. Haec igitur gazophylacia nunc primum conspecta fuisse narrantur a Propheta, qui nondum atrium interius ingressus fuerat. Id quod indicant illa verba, & *extra portam interiorem.* Quorum proprium sensum reddidere Septuaginta: Qui & introduxit me, inquit, in atrium interius. Ex quibus verbis vnum videtur perspicue colligi, nimirum, quae haecenus dixerat, omnia ad portae pertinuisse interiora, intra cuius vestibulum constitutas fuisse dixerat sacrificiorum mensas. Hebraice sic habetur: *וְהָיָה לְכָל הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר* vemichursh lafaghar. Et ab extra portam interiorem: est autem Hebraeis nomen *חַוְיָה*, cui nullum Latinum respondet, sed aut participijs, aut aduerbijs exprimitur, extra, foris. quando autem construitur cum particula *וְ* mia, aut admittit *הָ* in fine, motum significat ad locum, quasi exterius dixerit: quod utrumque signum habet hoc loco, & ab extra portam, vel, & portam egressus interiorem. subaudi, vidi, vel, animaduerti ibi fuisse gazophylacia Cantorum: in atrio, inquam, interiori. Rabbi David: *Et extra portam interiorem*, inquit, gazophylacia, id est, porta interior atrij Israel erat extra ipsum (atrium) quasi dicat in spatio atrij interioris erant gazophylacia Leuitarum canentium: & sic exposuit Ionathas, gazophylacia, Leuitarum. Rabbi Salomon: Extra spatium vestibuli portae ad medium spatij atrij interioris, sicut exponitur in fine versiculi. Rem ipsam, ac proprium gazophylaciorum locum indicasset Rabbinus hic, si spatium vocasset porticum: nam in media porticu, hoc est Orientali atrij interioris, ut dixi, fuerunt gazophylacia Cantorum. Huius porro loci intelligentia postulat, ut lector ob oculos habeat vestigium secundum vniuersale, atque in eo Orientalem porticum atrij inte-

CANTORES
ab Oriente altaris.
2. Paral. 5. 7.
12.

MENSAE
intra vestibulum.

Rabbi David
in comment.

R. Salomon
in comment.

A rioris, in qua septena conspiciet gazophylacia, superius a Propheta enumerata, e quibus quina media, quae ibidem notantur, Cantoribus tributa fuisse, praedictis Prophetae verbis memorantur, bina extrema sequentibus. Sed non modicam parit confusionem ipsa bibliorum interpunctio, quae superiora verba cum sequentibus intra eandem coniungit periodum, cum contra haec prior perfecta sit ibi. *Et extra portam interiorem gazophylacia Cantorum in atrio interiori.* quam Beatus Hieronymus testatur apud Septuaginta interpretes desiderari. Ea vero verba, quae paulo inferius alijs quasi per parenthesis habentur immixta, huc pertinere videntur.

B *Et facies eorum contra viam Australem.* vel ut habent Septuaginta, ferentia, aut tendentia ad Austrum. hoc est, gazophylacia Cantorum erant in porticu, quae tendit ab Aquilone (portam namque Aquilonarem egreditur Propheta) ad Austrum. Hac igitur duplici notatione praetermissa, reliqua perspicua sunt. Quod gazophylacium erat in latere portae, vel a latere portae, aut ad humerum portae, quod idem est, respicientis ad Aquilonem, hoc est Aquilonaris: & facies eorum contra viam Australem. hoc est, ex ijs gazophylacijs, quae tendunt in Austrum: sensus fuisset perspicuus, si ita dixisset: Et gazophylacium quod est in angulo duarum porticum, Aquilonaris, & Orientalis: haec enim est, quae tendit ab Aquilone in Austrum. atque idem confirmant sequentia, vna, vel vnum, vel id quod est ex latere portae Orientalis, quae, quod respiciebat ad viam Aquilonis ad Aquilonem. His omnibus plane verbis gazophylacium illud describit porticus Orientalis, quod est in eius angulo Aquilonari. id quod sequentia quoque verba confirmant: sed dum vnum fuisse commemorat gazophylacium in latere portae Orientalis versus Aquilonem, & aliud quoque simile subintelligendum fuisse indicauit a latere Meridiano eiusdem portae, quod a Rabbi David fuit quoque adnotatum, quis: sic, inquit, Aliud gazophylacium erat, cuius non fecit mentionem, quod respiceret ad viam Australem tantum, praeter gazophylacia Leuitarum, quae commemorat, id factum est, quia illa erant Leuitarum, haec vero Sacerdotum. Et Richardus de prioribus gazophylacio locutus, haec subdit: Debemus autem idem de utroque latere Orientalis portae intelligere: similiter vero & de vno latere Australis portae. Sed solet Scriptura ex industria praeterire, quae scit per se facile intelligi posse. Haec ille. Atque huius quidem gazophylacij, quod nondum exprefferat, prius vsum retulit, subdens.

Supra v. 17.

buius.

GAZOPHY-

lacia Cantorum ubi, &

quot fuerint.

BINA EX-
trema descri-
bit Orientalis
porticus ga-
zophylacia.

Rabbi David
in comment.

Richardus C.
1. 2. par. ex-
plan. templi
Ezech.

DE TEMPLI CUSTODIA.

Cap. XLI.

XLV.

Et dixit ad me: Hoc est gazophylacium, quod respicit viam Meridianam, Sacerdotum erit, qui excubant in custodijs templi. Illud vero, quod coniectura ducti nos assumamus, testatum habemus apud Septua-

ginta interpretes, quorum in Sixtiano codice haec sunt verba superiori versiculo respondentia: Et introduxit me in atrium interius: & ecce duae exedrae in atrio interiori, una ad dorsum, hoc est ad latus, id enim significat Hebraea vox *exedra*, portae respicientis ad Aquilonem. Graeca phrasis Hebraeam imitata nihil praeterea significat, quam portam Aquilonarem, quae fert ad Austrum, hoc est, porta quae aperta in latere templi Aquilonari, ducit ad Austrum. & una, hoc est, altera exedra ad dorsum portae, quae ad Austrum, hoc est, a latere portae Australis respicientis autem ad Aquilonem. Haec autem verba in Graecis codicibus confusa sunt, ut vix possint percipi quae ad verbum conuertit Complutensis, & Regius codex: Et ecce, inquit, duae exedrae in atrio interiori, una ad Austrum portae, quae ad Austrum, respicientis ad Aquilonem. Sed apte sensum reddidit interpres, quem supra retulimus, Theodoretum duce sequutus, qui sic habet: Deinde narrat (Propheta) duas se exedras conspexisse, alteram respicientem ad Meridiem, utramque in interioribus aulis (atrijs) aedificatam, & quae ad Austrum, respiceret, eam fuisse dixit Sacerdotibus attributam, sacrum Dei templum custodientibus: quae vero ad Aquilonem, ijs qui exterius altare custodirent: & tum hos, tum illos a Sadoch oriundos dixit: antiquitus enim Abiathar genus sacerdotio abdicauit auctor omnium rerum Deus, secundum latam contra Eliu principem Sacerdotum sententiam. Haecenus ex Theodoro, qui breuissime trium versiculorum sententiam, expressit. Sanctus Hieronymus denique: Vir ille, inquit, cuius calamus & funiculus erat in manu, introducto Propheta in atrium interius quod respiciebat viam Meridianam, haec locutus est: Hoc est gazophylacium, siue exedra, & ut Theodoro posuit, thalamus, qui habitationi Sacerdotum separatus est, obseruantium in custodijs templi. Haec Sanctus Doctor.

Sed ubi nos habemus, qui excubant in custodijs templi, Hebraice habetur *משרתי חבתי*, *sonre mismereth habbajth*, custodientium custodiam domus. Radix est *שר* *amar*, quae seruare, conseruare, obseruare, custodire significat. Hinc fit vox *משרתי* *mismereth*, obseruantia, custodia, statio: videtur enim à militum, aut excubiarum stationibus vox desumpta, quibus proprium vnusquisque munus obit, & locum tuetur. Hac enim voce vsus fuisse videtur Baruch Propheta, dum Dei Summi rerum omnium Conditoris maiestatem exemplis ostendit, & inquit: *Stellae autem dederunt lumen iniuncto seruientes muneri, in custodijs suis, & laetatae sunt*. hoc est, hilari ac prompta voluntate manent singulae statutis lo-

gis, ordinem ac mirabilem dispositionem militiae caelestis obseruantes, atque ducis nutui inferuientes, nam & vocatae sunt, & dixerunt, *Adsumus*. Atque hoc idem fuisse perhibetur manus ministrorum templi. Sedenimvero quod ad Meridianum situm spectat custodientium custodias domus, & eorum munus, id describitur in libro Numerorum, sic scribente Moysse: *Hae sunt fa-*

miliae Caathitarum recensitae per nomina sua: omnes generis masculini ab vno mense & supra, octo milia sexcenti habebunt excubias Sanctuarij, & castrametabuntur ad Meridianam plagam. Quibus postquam cunctam tabernaculi suppellectilem demandatam fuisse testatur, principes as-

signat, ac postmodum: *Princeps autem, inquit, principum Leuitarum Eleazar filius Aaron Sacerdotis, erit super excubitores custodias Sanctuarij.* Hanc autem Caathitarum familiam ad angulum Meridianum, & Orientalem pertinuisse perspectum est, & infra à nobis confirmandum, cum castrorum Israel ostendimus formam totius templi idaeam retulisse: aut, si malis, templum ostendimus castra Israelis retulisse, qua in distributione Moyfi & Aaron angulus alter, Orientalis, & Aquilonaris ascribitur, dicente ibidem Domino: *Castrametabuntur ante tabernaculum su-*

deris, id est, ad Orientalem plagam, Moyses & Aaron cum filijs suis, habentes custodiam Sanctuarij in medio filiorum Israel. Quisquis alienus accesserit, morietur. Hae sunt igitur excubiae domus, quae nunc custodiri dicuntur in gazophylacio Orientali Meridiano, ut si quis alienus accesserit, moriatur. Hanc autem Diuinam legem, quae maximam templi religionem praecipit, tanta voluit religione obseruari, ut deficiente regia potestate, cuius est proprium diuinas tueri leges, in ipsum Regem senere animaduertit Deus legis transgressorem. Notum est Azariae, siue Oziae Regis Iuda scelus: *Elevatum est, inquit, liber Paralipomenon, cor eius in interitum suum, & neglexit Dominum Deum suum: ingressusque templum Domini adolere voluit incensum super al-*

tare thymamatis. Sed & superbus Rex audire despexit Azariae Sacerdotis consilia salutaria, quinimmo minabatur ei, cupiens iniquum desiderium opere complere: at deficiente humana, vi, quae impium mulceteret legis transgressorem, accessit diuina, quae non breui aut cito perituro censeret dignum interitum, sed diuturno; sed omnium acerbissimo ciuili ac naturali: lepra namque statim percussum eiecit templo, vrbe, regno: ac ignominiosam vitam turpissima morte finientem decreuit, regiae sepulturae honore caritaram. Ac ne in vno Rege punitum scelus, vitioque sequuta intra vnus regni fines contineretur, sed orbi vniuerso innotesceret, id subsequitis prodigijs, perpetuoque duraturis portentis futuris saeculis, ac gentibus potuit esse perspectum.

Cuius rei argumentum esse potest Iosephi historici testimonium, qui cum Regis eiusdem audaciam, & minas aduersus cohibentem Sacerdotem retulisset: Ecce ibi, inquit, terra vehementer concutitur, fissoque superne templo, radius solis os Regis ferit, quod è vestigio lepra contractum est: accessit huic & aliud prodigium, quod eodem terrae motu, ante urbem, in loco qui dicitur Eroge, dimidium montis ad Occidentem vergentis reuulsus, per quatuor stadia volutum, obiectu demum Orientalis montis constitit, obstructa via publica, & oppressis ruina hortis regijs.

MINISTRI
templi stellis
per similes.

Num. 3. v.
27. & 28.

Ibid. v. 32.

CASTRAS
Israelis templi
fuerunt exem-
plum.

Ibid. v. 38.

QUANTA
religione Deus
voluerit custo-
diam templi
obseruari.
2. Paral. 16.
v. 16.

Ioseph. 9. an-
tiq. cap. 11.

DIVINA
vitio, & prodigi-
a violatores
antiqui templi
consequuta.

BINAS EXE-
dras confir-
mant Septua-
ginta interpre-
tes.

Theodor.

S. Hieron.

Baruch. 3. v.
34.

gijs. Sacerdotes vero postquam in facie Regis A
lepram animaduenerunt, inlicitam ei plagam in-
dicauerunt, & vt tamquam pollutus, & impuratus
vrbe cederet, admonuerunt. At ille pudore ca-
lamitatis iam modestior, paruit. Superbiae cum
impietate coniunctae tam miserabili poena mul-
ctatus: & cum aliquamdiu priuatus extra urbem
vixisset, filio Iothamo rempublicam administran-
te, moerore tandem confectus obiit, anno aetatis
sexagesimo octauo, regni quinquagesimo secun-
do: sepultusque est in suis hortis, in monumen-
to solitario. Haecenus ex Iosepho. Et haec sunt
Dei vindicis argumenta aduersus eos, qui vete-
ris illius templi religionem violarunt; quatenus
sint aduersus eos, qui noui ac veri templi sacra-
profanant, expendent opportunius alij. nobis
enim propheticae historiae fila retinenda sunt.

QUANTO
maior vindi-
cta faciet in
eos, qui no-
uam, verum-
que templum
violant.

DE CVSTODIA

ALTARIS.

Cap. XLII.

XLVI.

R. David.

ORRO gazophylacium quod re-
spicit ad viam Aquilonis. Id est,
inquit Rabbi David, supradic-
tum. Cuius, vt dixi versiculo
quarto & quadragesimo, men-
tionem fecerat. Sacerdotum
erit, qui excubant ad ministe-

rium altaris. In Hebraeo eadem verba habentur,
quae de Australi cubiculo: Sacerdotum cu-
stodientium custodiam altaris. Et Chaldaeus:
Et gazophylacium, inquit, quod apertum est ad
viam Aquilonarem, erit Sacerdotibus qui custo-
diunt custodiam altaris. Septuaginta quoque
interpretes: Et exedra, inquit, respiciens ad
Aquilonem, Sacerdotibus custodientibus custo-
diam altaris. Quae autem haec custodia fuerit,
perspecta est in Leuitico, dicente Domino: Ignis
autem in altari semper ardebit, quem nutrit Sa-
cerdos, subiiciens ligna mane per singulos dies, &
imposito holocausto desuper, adolebit adipem pacifico-
rum. Ignis est iste perpetuus, qui numquam de-
ficiet in altari. Quibus verbis perspicuum quo-
que fit, cur Sanctus Hieronymus pro custodia, mi-
nisterium conuerterit; quippe quod eiusmodi cu-
stodia fuerit ministerij, sollicitudinis, curae ple-
nissima, circa ignem enim alendum versabatur
qui viuentium instar, auidius velociusque ali-
quando quaedam absumit, alias similia tardius,
prout materiae dispositio, crassus aer, ventus
concitator facit illum magis aut minus ardere.
Neque hanc vnā ignis custodiam licet voca-
re ministerium, vel operam, sed hanc vnā,
prae alijs licet illis nominibus censere, quibus
vniuersas antiquae legis caeremonias censet Ter-
tullianus: Sacrificiorum quoque, inquit, onera,
& operationum, & oblationum negotiosas scrupulositates.
Sed ne omnia legis praecepta quasi
emortua corpora euoluere videamur, vt de eo-
rum vita hic obiter non nihil dicamus, nos inui-
tat ignis, qui vitae symbolum est, ac perpetuo vi-

Leuit. 6. v.
12. & 13.

IGNIS PER-
petuus in al-
tari.

IGNIS CV-
stodia solici-
tudinis & o-
pere plenissi-
ma.

Tertull. lib. 2.
aduers. Marc.
cap. 18.

uens proponitur. Et audiendus est inprimis Bea-
tus Cyrillus, aut quisquis ille est, qui sexdecim
libros scripsit in Leuiticum; qui hanc ignis per-
petuam custodiam respexisse Christum Domi-
num putat, cum discipulos, ac vniuersum popu-
lum Christianum, quem regale sacerdotium non
dubitat appellare Petrus, hortatur dicens: Sint
lumbi vestri praecincti, & lucernae ardentes in
manibus vestris. Semper ergo, inquit, ignis fidei,
& lucerna scientiae accensa sit. Sed & quod di-
xit lumbi vestri Dominus in Euangelio, hoc qui-
dem est, quod nunc legislator praecipit, vt cam-
pestri lineo praecingatur Sacerdos, & ita veteri
cinere deposito innouet sacros ignes. Oportet
enim etiam nos dicere: Ecce vetera transferunt,
& facta sunt omnia noua. Campestri enim lineo
cingitur, vel, sicut alibi dicitur, femoralibus vti-
tur, qui luxuriam fluxae libidinis cingulo restrin-
xerit castitatis. Ante omnia enim Sacerdos, qui
diuinis assistit altaribus, castitate debet accingi.
Haec ille. Sed daemonis fastu atque inuidia illu-
sae gentes, illi perpetuum ignis cultum impie-
dicarunt, vt auctor est Virgilius:

—vigilemque sacrauerat ignem
Excubias diuum aeternas—

Nota est Vestalium virginum apud Romanos
superstitio, qua pari prorsus obseruantia ignem,
pudicitiamque seruari magna totius urbis con-
sensione curabant. sed & ignem ipsum vitae pa-
riter & castitatis symbolum, Vestam appella-
bant, Ouidio teste:

Nec tu aliud Vestam, quam viuam intellige
flammas.

Nataque de flamma corpora nulla vides.

Iure igitur virgo est, quae semina nulla remittit,
Nec capit, & comites virginitatis amat.

Verum haec de igne, & altaris custodia dicta,
sufficiant. Cur autem haec ad Aquilonem, custo-
dia vero domus ad Meridiem statueretur, rationem
reddidit Beatus Hieronymus, hos, atque illos ad
duplicem vitam, quam contemplatiuam & acti-
uam vocant, quodammodo reuocans: custodiunt
quippe Dei domum, qui ad Austrum, vbi lux ple-
nissima est, degunt. Hi autem, qui excubant ad
ministerium altaris, in quo offeruntur victimae,
pro peccato, in gazophylacio sunt, quod respicit
viam Aquilonis, eos qui ab Aquilone veniunt, &
offerunt victimas pro peccatis, suscipere, & sal-
uare cupientes. Qui vtrique, inquit idem Hiero-
nymus, pro officijs suis Domino seruientes, ap-
pellantur filij Sadoch, qui interpretatur iustus,
siue iustificans: Omnipotens videlicet Deus: de
quo scriptum est: Iustus Dominus, & iustitiam
dilexit. Haec Sanctus Hieronymus.

Isti sunt filij Sadoch, qui accedunt de filijs Le-
ui ad Dominum, vt ministrant ei. Commune est,
inquit Richardus, vtrisque Sacerdotibus quod
sequitur, cum dicitur: Isti sunt filij Sadoch. Rab-
bi David: Meminit, inquit, Sadoch, qui fuit sum-
mus Sacerdos in principio in templo Salomo-
nis: sicut scriptum est, & fecerunt regnare secun-
do Salomonem filium David in principem, &
Sadoch in Sacerdotem, qui erat ex filijs Eleazar
Sacerdotis; & Phineae eius filio, ac femini eius
datum fuit foedus Sacerdotale: qui vero fuerunt
ex filijs Ithamar, depositi fuerunt à dignitate,
Sacerdotali in maledictione Heli. Haec ille, qui
ad locum respexisse videtur Paralipomenon, in
quo, Dauide vita functo: Vixerunt, inquit, secun-
do Salomonem filium David, quem viuente, ac
prae-
1. Paral. 24.
v. 39.

B. Cyrillus
lib. 4. in Le-
uit.

1. Pet. 2. v.
9.
Luc. 12. v.
35.

LVMBI
praecincti,
&
lucernae ar-
dentes.

PERPE-
tuum ignem
quare daemo-
ni dicant de-
lusae gentes,
Virgil. 4.
Aeneid.

IGNIS VI-
tae symbo-
lum, & pud-
icitiae,
Ouid. in Fa-
stis.

S. Hieron.
hic.

VITA ACTI-
ua, & contem-
platiua.

Psalm. 10. v.
8.

Rabbi David
in comment.

1. Paral. 24.
v. 39.

Vni CVM iunxerunt suam cum Domino in principem, &
Sacerdotem Re- Sadoc in Pontificem. Idem porro in historia Regum.
vinctus fuit. Et constituit, inquit, Rex Salomon, Bana-
Sadoc Sacer- tam filium Ioabde pro eo, Ioab occiso in taberna-
dos. culo, super exercitum; & Sadoc sacerdotem posuit
3. Reg. 2. V. pro Abiathar. Paulo enim superius dixerat:
35. Ibid. V. 27.

Infra Cap.
44. W. 25.

FIDELIVM
parentum fideles filij a Deo honorantur.

DE ATRIO
INTERIORI.

Cap. XLIII.

XLVII.

*S. Gregor. bo.
mil. 12. in E-
zech.*

ATRII IN-
terioris qua-
drata area

ATRIVM
laterius cen-
tum cubito-
rum.

S. Hieron.

T mensus est atrium, utique
interius, quod, interiorē por-
tam egressus paulo ante ingres-
sus fuerat. Locum hunc cum
præcedentibus exponit aptis-
sime Sanctus Gregorius, ut ni-
hil præterea addendum esse

A ad Sancta Sanctorum; mensus est ipsum atrium, in quo erant duae exedrae, siue gazophylacia custodum templi, siue altaris habitaculis delegata: & reperit longitudinis, & latitudinis per quadrum centenos cubitos: vt Sacerdotes Dei ministerio seruientes, qui per arctam, & angustam viam intrauerant, habeant deambulacra latissima, & in perfecto, consummatoque virtutum numero commorentur. Haecenus ex Hieronymo. Ex hac demum mensura, quae eadem constansque apud omnes scriptores habetur, liquido constare poterit, quam apte in hoc aedificio mutuo respondeant prioribus posteriora; imis summa: area enim haec, quae, vt in vestigio apparet, tribus arcis dimensis respondet atrij exterioris, eisdem est aequalis, centum videlicet cubitorum, vt perspectum etiam sit porticum latitudinem aequalem quoque esse, immo & eandem cum ea, quam initio mensus fuerat Angelus quinquaginta cubitorum, id quoque confirmatur eadem vbique enumerata portae longitudine quinquaginta cubitorum, cui porticus latitudo aequalis esse perhibetur. Sed & id ipsum infra magis fiet perspicuum.

Ex dictis igitur colligere possumus, quàm à
verò aberrant ij, qui atrium interius, aut Sacerdo-
tum in templo Salomonis ita confingunt, vt vix
deceat vineae maceriam. Negant igitur tacite
Cinteriori atrio porticus exedras, gazophylacia:
quae omnia, vt vidimus, communi Doctórum
sententia fuerunt in templo, quod vidit Eze-
chiel; at negant hoc ad illud pertinuisse Salo-
monicum. Numquid negabunt Paralipomenon
historiam de templo Salomonis loquentem? id
fane non possunt, si sacras admittunt Scripturas.

At ibi datam fuisse descriptionem agnoscimus
omnium atriorum. & quamvis huic descriptioni
 falso denegent atrium gentium, tamen negare
 non possunt atrium exterius & interius, sicut ve-
 re non negant. Sed legant quae sequuntur: *Et*
exedarum per circuitum in thesauros sanctorum
 in atrio exteriori, *diuisumque sacerdotium,*
 & *Leuitarum*, & cetera. quae nemo non videat
 eadem esse cum ijs, quae hic recensentur: *gazo-*
phylacia cantorum in atrio interiori: & *gazo-*
phylacium Sacerdotum excubantium in custodiam
templi, & sacerdotum excubantium in ministe-
rium altaris.

UNIVERSA
area templi
mensura re-
spondens sibi
mutuo.

atrium
interius am-
plis portici-
bus cinctum
fuit, & gazo-
phylacijs, non
solo peribolo,
et quidam so-
nauerunt.

Paral. 28.
V. 12.

TRES ORDINES lapidum, & ordo lignorum male ab aliquibus exponitur.

Joseph 8. an-
tiq. cap. 7.

x

Sed

3. Reg. 7. V.
12. Alias
cap. 25. huius
libri.

3. Reg. 6. V.
36.

NIHIL HA-
bent commu-
ne ordines
templi cum
Iosephi giso.

Ezech. 42.
V. 10.

DE GISO,
sive peribolo
tria exami-
nanda sunt.

Sed hos interpretes rogatos velim, ut priusquam de difficili quaestione illa in re tanti momenti statuatur, legant sequenti capite similia verba: *Et atrium maius rotundum*, hoc est circumquaque, ut aliis interpretati sumus, *trium ordinum de lapidibus sceltis, & unius ordinis de dolata cedro*. Quod si in dubium revocare velint, ne nihil non dubitent, de quo atrio sit sermo, audiant sequentia, & in atrio domus Domini interiore: hoc non negabunt esse idem atrium Sacerdotum, de quo est sermo, & de quo iterum affirmaverat fuisse factum, *tribus ordinibus lapidum politorum, & uno ordine lignorum cedri*. Sed & legant sequentia: *Et in porticu domus*, utique fecit similes ordines lapidum, atque lignorum. Sed cum porticum domus altam esse sciamus cubitos viginti supra centum, mox rogarem huiusmodi interpretes, num sit in his centenis vicenis cubitis includendus ordo ligneus, an inde excludendus? Sed horum vana signenta tunc plane perspecta erunt, cum verum horum locorum sensum explanabimus: interim prudenti lectori perspectum imprimis esse debet, nihil habere commune Iosephi gisum cum tribus ordinibus lapidum sacrae Scripturae. Hi enim ordines indicant porticum, siue columnationes, ut infra explicabimus; illud vero septum Iosephi peribolum atrij interioris, quo diximus Sacerdotes a profana multitudo segregari. Huius autem periboli meminit idem Propheta noster paulo inferius illis verbis: *In latitudine periboli atrij*, qui quidem peribolus atrij dicitur, quod totum interius atrium, de quo est ibi sermo, vnde quaque cingeret, ut testatum etiam est apud Iosephum. Id vero quod sequitur, Iosephus non enarravit: *Quod erat contra viam Orientalem in faciem aedificij separati*. Aedificium separatum, ut infra ostendemus, vocat hic Propheta ipsam domum Dei. itaque ante Orientalem faciem domus Dei peribolus hic, siue gison tendebatur a porticu Aquilonari ad Meridianam, eam quam nunc mensus est Angelus atrij longitudinem, vel latitudinem definiens, ut vides in uniuersali Ichnographia, & manifeste magis in peculiari vestigio atrij interioris. Hoc autem animaduertendum est attentius, quippe huius loci proprium: nam cum tres portae, totidemque porticus enumeratae sint a Propheta in atrio interiore, Meridiana, Orientalis, & Aquilonaris, ab Occidente quidem nulla erat porticus; quinimo ipsum altare in medio atrio constitutum ipsam prospiciebat ianuam templi, ut mox videbimus: sed facies templi non tangebatur centenos cubitos atrij interioris; sed inter hos atque illam platea quaedam vicenum cubitorum intercedebat, quam licet videre in Ichnographia, quamque infra probaturi sumus. necessarium ergo fuit, ut ab aliquo certo termino finiretur atrij longitudo, vel latitudo ab Angelo centenis cubitis dimensa; & hoc plane sit peribolo, vel giso paulo ante commemorato. Et de giso hoc tria essent exquirenda: Primum, quantum ambiat: secundum, qua forma sit: tertium, qua mensura. Et primum quidem infra suo loco exponendum est: quod vero ad secundum spectat, cum nihil hic proprium dicendum occurrat, certissimam illam saepius a nobis confirmatam similitudinis normam sequemur, simile omnino hoc peribolum esse existimantes ei, quo thalamos portarum

supra definiti ostendimus, atque omnino aequale. Quod ad tertium attinet, meminisse lectorem oportet, constitutam fuisse a nobis periboli altitudinem eandem cum stylobatarum altitudine, quod & ratio ipsa symmetriae exigere videbatur. At stylobatae altitudinem ex graduum altitudine petendam esse monstrauimus, qui in portis erant ascendendi: atqui decem tantum gradus supersunt in porticu domus ascendendi, quorum singuli singulis quartis partibus cubiti sunt pares. sunt igitur stylobatae atrij interioris alti cubitos duos & semis, totidemque altus est peribolus hic, siue gison, quem historicorum more tres cubitos altum appellauit Iosephus. Tandem ij qui Rabbiorum filii fallacibus testimonijs, omnia, quae de templo Salomonis referunt sacrae Literae, extenuare contendunt, quo Hebraeis faueant, Herodis templum, quod forte somniant, exaggerantibus: ij, inquam, audiant Chinchium Hebraeum sic scribentem: *Et mensus est atrium longitudine centum cubitorum, & latitudine centum cubitorum per quadrum*: Hoc non erat, inquit, in secundo templo: quoniam longitudo atrij Israel erat centum trigintaquinque super vndeim, id est, cubitorum. sic etiam erat atrium Sacerdotum. Haec ille. Quod si hanc aream mathematicorum more metiamur ductis centum triginta quinque cubitis in vndenos, constabit quaelibet aerea ex enumeratis secundi templi quadratis cubitis mille quadringentis octoginta quinque. at area atrij interioris ab Angelo dimensa, similibus quadratis cubitis constat denis millenis: totidem enim efficiunt centeni in se ducti, & hic quidem numerus illum fere septies continet. quod si cum atrio Israel conferatur, eius sub dio spatium fere septies septies continet eundem numerum, praeter porticus, quae duplo maius spatium occupant, quam ipsum spatium sub dio. Quae tam incredibilis magnitudinis differentia ipsas areas secundi templi, infinitis partibus superatas fuisse a prioribus facile suadet, ne vlla superesse videatur occasio illas cum his conferendi, ne dicam, has illis praefereendi. Sed de his alijs.

PERIBOLI
altitudo duorum
cubito-
rum & semis.

Rabbi David
Chim. in com-
ment.

PRIMI, AC
secundi templi
collatio.

135
11
135
135
1485
100
100
10000

DE SITV ALTARIS

HOLOCAVSTORVM.

Cap. XLIV.

T altare ante faciem templi.

Rabbi David: Dicit, inquit, quod mensus est quoque altare, quod erat ante faciem templi, & non facit mentionem ipsius mensurae, neque deinceps faciet. Duo proponit Rabbini hic examinanda, quorum prius minus videtur probandum; secundum omnino falsum est. Connectit igitur imprimis hanc sententiam cum priori, ita ut tota periodus ex verbo illo pendat:

Rabbi David
in comment.

deat & mensus est. qua in re sequutus fuisse vi-
deretur Chaldaicum paraphrastem sic scribentem :
Et mensus est atrium longitudine centum cubi-
torum, & latitudine centum cubitorum quadra-
tum: & altare quod erat ante domum. Sed quam-
uis haec vera essent, tamen falsum est, altaris
mensuras non tradi, neque deinceps tradendas;
cum bonam partem capitis quadragesimi tertij
ponat Vates in altaris mensuris tradendis, ac ri-

NON HOC tu. Sedenimvero quod ad dimensum hoc lo-
co altare attinet, non valde videtur verisimile,
cum ipsa Hebraea phrasis repugnare videatur;
quippe quae articulum *מִן* &, notam accusatiui
casus dimenso apponat atrio, & non altari.

S. Hieron. Accedit his Sancti Hieronymi auctoritas, qui
qua ratione Hebraea intellexerit, & quo sensu
interpretatus fuerit, indicat in commentarijs: Et
in ipso atrio, inquit, erat altare ante faciem
templi: ut numquam Sanctorum ad Deum cesset

S. Greg. hom. oratio. Neque aliter sensit Sanctus Gregorius,
22. in Ezech. qui simul indicat de quo altari sit sermo: Alta-
re ergo, inquit, ante faciem templi est; cum mul-
ti in sanctae Ecclesiae conspectu sunt propositi:
qui aeterni iudicii memores, semetipsos quotidie
Deo sacrificium in lamento compunctionis ma-
stant &c. Vnde etiam in tabernaculo per legem
duo altaria fieri iubentur: vnum videlicet exte-
rius, aliud vero interius: vnum in atrio, aliud an-
te arcam: vnum quod aere coopertum est, aliud
quod auro vestitum. Atque in altari aereo cre-
mantur carnes: in altari vero aureo incenduntur
aromata. Haec Sanctus Doctor. Iosephus quo-
que historicus eadem confirmat, additis quibus-
dam ad huius loci intelligentiam non parum
conducentibus, quae quoniam non omnia Latine
conuersa leguntur, Graece quoque referre,

**Exo. 27. &
30.**

DVO ALTA-
ria quo modo
dignoscantur.

**Ioseph. 8. an-
tiq. cap. 2.**

το δὲ θυμιατήριον τὸ χαλ-
κὸν ἵσταντο πρὸ τοῦ ναοῦ ἀντικρὺς τῆς θύρας, ὡς ἀντι-
χρῆσθαι, αὐτὸ κατὰ πρόσωπον εἶναι, καὶ βλέπειν εἰς τὰς
ἐξουσίας, καὶ τὴν τῶν θυσιῶν πολυτέλειαν. hoc est:

Altare autem aeneum statuit ante templum con-
tra ianuam, ut ea aperta, ipsum esset in conspe-
ctu, & sacra ministeria cernerentur, & sacrificio-

rum magnificentia. Quibus verbis illud certum
est, quod cum praesenti textu Prophetae conue-
nit, altare videlicet aeneum in conspectu templi
statutum à Salomone fuisse, ita ut nullum inter-

cederet sublime aedificium. Quod vero è regio-
ne portae constituatur, ratio ipsa, quam reddit,
manifeste indicat eum de porta templi, quae
erat intra vestibulum, non loqui: è templo nam-
que nullus spectare poterat sacrificia. nisi forte
rerum diuinarum tam ignarus fuisse credatur Io-
sephus, ut Deum putarit nonnisi apertis foribus
sacrificia conspexisse. Dicamus igitur quod res
est, Iosephum de portis atrij interioris loquentum,
ac Hebraeam phrasim in Graecum induxisse.

ALTARE templo con-
stitutum.

ALTARE constitutum
fuit in medio
atrio interio-
re, è regione
vniuscuiusque
portae atrij.

sermonem, qua singularis numerus plerumque
pro plurali usurpatur, vel distributivè: ita ut sen-
sus sit, altare constitutum fuisse è regione trium
portarum atrij interioris; quia nimirum erat in
medio atrio, ita ut aperta qualibet porta, Orien-
tali, Meridiana, vel Aquilonari, ipsum altare
conspiceretur à populo in tribus areis atrij exte-
rioris existente. Et quoniam exteriores portae
interioribus directe, & ex aequo respondent, fit
ut senis, quas diximus, apertis templi portis, ex
ipso atrio gentium altare holocaustorum, sacri-
ficia, ac Sacerdotum ministeria conspicerentur,

Explan. Tom. 2. Pars 2.

ut in vniuersali Ichnographia videri possunt. Et
haec de altaris situ dicta sufficiant. Nam quae
ad altaris formam spectant, & mensuras, infra
suo loco exponenda sunt.

DE TEMPLI

VESTIBULO.

Cap. XLV.

Et introduxit me in vestibulum XLVIII.

templi. Emenso atrio interio-
re, ordine procedunt Occiden-
tem versus; & peribolo illo
praetergresso, quo paulo ante
dicebamus atrium interius fi-
niri; totum illud spatium prae-

tereunt, quod proprie orationi Sacerdotum, ac
precibus videtur fuisse constitutum, Ioele Pro-
pheta testante: *Inter vestibulum & altare plo-
rabunt Sacerdotes ministri Domini, & dicent: Par-
ce Domine, parce populo tuo.* Quod contra ad Dei
aemulationem, ac zelum prouocandum conuer-
terant impijssimi viri illi, quorum meminit Pro-
pheta noster, qui omnia quae ad huius loci di-
spositionem spectant, in templo Salomonis de-

scribit illis verbis: *Et introduxit me in atrium do-*

mus Domini interius, & ecce in ostio templi Do-

mini, inter vestibulum & altare. Sanctus Hie-

ronymus: Quod nos vestibulum, inquit, iuxta

Symmachum interpretati sumus, qui *προπύλαιον*

posuit: pro eo quod Septuaginta, & Theodotio
ipsum verbum Hebraicum transtulerunt, *θυα-
vlam*, Aquilae prima editio *προπύλαιον*. Secunda

αἶλαμ templi interpretata est, quam nos porti-
cum templi exprimere possumus, siue tectum

atrium, quod inter templum & altare erat. His
extremis verbis locum potius, de quo sermo est,

expressit Sanctus Doctor, quam vocis notionem,
quam prioribus indicauerat. atque hoc idem fe-
cisse videntur illi omnes Scholiastae, quos retulit
Latinus interpres Septuaginta interpretum codi-
ce, quem edi mandauit felicitis recordationis Six-
tus Quintus Pontifex Maximus: in quo sic legi-
mus: *Et introduxit me in atrium domus Domini interius: &
super vestibula templi Domini inter aelam & altare.* Scho-
liastes: illud *ἀναμείστον τῶν αἰλαμ*, vestibula, inquit,
nimirum cancellos. Alius: aelam autem, quod ve-

stibulum est, Syrus vocat *κυκλῖδα*, quam quidem

multi dicunt cancellum. Atque hi quidem Scho-
liastae vim vocis Hebraicae *θυα vlam*, expressif-
se videntur, qua, ut diximus, non modo arcus,
seu fornices indicantur, verum etiam postes, qui-
bus eiusmodi fornices sustentantur: neque hoc
tantum, verum etiam postes ipsi, quibus quam-
uis fornices non insistant, illi tamen muro ali-
quo, vel septo inuicem sunt colligati, quae

est

PORTICVS
templi quibus
nominibus ap-
pellatur.

Scholias
Alius.

VOCIS
vlam notia.

est prima vocis origo, vt diximus. Itaque locum A describunt, scholiastes aptissime, quo impijssimi illi quinque & viginti viri Deum quodammodo spernebant: in atrio domus Domini interiori, in *ostio templi Domini*. וְהָיָה פֶתַח הַבַּיִתָּהּ וְהָיָה פֶתַח הַבַּיִתָּהּ *vehinne perhah hecal*, & ecce ostium templi Domini. nomen est proprium partis illius interioris templi, quae Sancta dicitur, de qua nos infra. quasi dicat, in eo loco, in quo conspicua erat porta templi; *inter vestibulum & altare*, in eo spatio quod sub dio relinquebatur medium inter templum & altare. honoris ergo prius nominatur templum, quamuis ingredientibus, vel ab exteriori parte spectantibus, prius altare, deinde templum obuium esset. Super vestibula templi Domini, vel super cancellis, quibus B quadrata area interioris atrij finiebatur: quorum quidem cancellorum formam significare videtur Hebraea vox *vlam*. Nam in atrio interiori quadrati stylobatae ordine disponebantur in eisdem plane locis, in quibus disponderentur, si porticus Occidentalis atrium interius clauderet; vel in locis, illis quos definiunt radices lineae, quas supra diximus vniuersam signare templi dispositionem: hos namque stylobatas vestibula vocant. Ex quo fit vt dicti stylobatae vniuersis alijs Orientalibus, Occidentalibus, Meridionalibus, atque Aquilonaribus respondeant positu, & altitudine: medium autem spatium inter stylobatas reticulatis cancellis altitudine paribus occludebatur, illorum simillimis, quorum formam paulo superius expressimus. In huiusmodi cancellis bina ex utraque parte ostiola relinquuntur aperta, nullum, in medio, ne Sacerdotes sacra operati in templo, & ad atrium redeuntibus dorsa templo darent per mediam portam egressi.

BINA OSTIOLA in cancellis atrij interioris.

Quae haecenus diximus, omnia ad vniuersalem spectant lechnographiam, quae quamuis iterum ad eunda sit, hic tamen eam opus erit praetermittere, & vestigium primum Sanctuarij ob oculos ponere; quod propterea seorsum sub maxima cubitorum mensura factum est, quod facilius percipiantur in eo minutissimae quaedam partium mensurae, quae hoc extremo capite & sequenti traduntur a Propheta. Hic vero, quo explanationis filum prosequamur, notandum occurrit, quod vbi nos legimus *vestibulum templi*, in Hebraeo habetur *בית אולם* *el vlam habajth*, ad vestibulum, vel porticum domus. vsurpatur enim hic Latina vox, vestibulum, in propria Romanorum acceptione, qua partem illam ante domum relictam peruiam significant. quamuis huius vestibuli intra atria relictam formam potius sint imitari Graeci, quam Latini, vt supra ostendimus, astipulante Vitruuio. Hoc autem vestibulum ad domus maiestatem amplificandam fuisse exstructum, ipsa eius facies, & forma in descriptionibus conspecta indicabit, praeterquam quod hoc ipsum vestibulum mysterijs indicandis non vacabat: alijs enim in extremam operis partem reiectis, hic solum referenda sunt Iosephi verba, quae de hoc vestibulo subiungit: Neque fores, inquit, habebat: caelum enim vndique conspicuum, lateque patens significabat. confirmat hoc idem aulaeum Babylonium pro foribus templi appensum fuisse testatus, in quo non symbolis modo, verum expressis imaginibus rerum omnium species quaedam repraesentabatur. Velum enim, inquit idem Iosephus, Babylonium hyacintho, bysso, & croco, & purpura variatum, mirabili opere factum, neque contemplationis experts colo-

VESTIBULUM templi in propria Latinae vocis acceptione vsurpatur.

Supra V. 9. huius capituli. Vitruv. lib. 6. 6. cap. 10.

VESTIBULUM caelisympolum.

Ioseph 6. bel. li. cap. 6.

rum permixtione, sed velut omnium rerum imaginem praeferebat &c. eratque in eo perscripta omnis caeli ratio, praeter signa. Veli huius formam iterum describit, illud, inquam, quod primum a Moysen in tabernaculo oppansum fuit: Fuit, inquit, hoc lineum omnis generis floribus, quae terra fert, alijsque ornamentis picturatum, exceptis tantum animantium figuris. Et hoc quidem, Sanctum Sanctorum a Sancto separabat in tabernaculo. Fuit praeterea aliud huic simile, & par in ipso aditu vestibuli, quod ne Solis, pluviae, ventorumque iniurijs laederetur, alio lineo velo coram expanso, diebus maxime parum serenis operiebatur, atque hoc quidem quod pretiosissimo velo, de quo alias, praestabat lineum velum protectionis commodum, vberius multo praestabat eidem protensum vestibulum: vt plures alias utilitates & commoda, quae templo praeberet vestibulum, silentio praetermittam; quippe quae lectori ipsi vel me tacente esse poterunt in promptu.

Sed vt ad vestibuli nomen redeamus, illud est ei cum voce domus hoc loco commune, quod cum plura fuisset in templo vestibula compertum sit, immo & multa aedificij membra, re & nomine longe, diuersa eadem Hebraica voce *vlam*, significantur, hic proprie, & veluti per antonomasiam vestibulum illud omnium maximum, ac longe celeberrimum indicetur, quod ipsi templo simplici muro, ac ianuis intercedentibus adiacet. Hoc porro vestibulum porticus merito dicitur: nam in libris Regum, 3. Reg. 6. vbi in Hebraeo haec eadem vox habetur, nos legimus: *porticus erat ante templum*. Sed & Iosephus tribus alijs porticibus hanc quartam annumerat: sciunt omnes, inquit, qui templi nostri opus videre, quale fuerit, quamque inuolabili sanctimonia castrum. Quatuor enim porticus circum se habuit, & earum suam quaeque secundum legem custodiam. In extremam porticum ingredi licuit omnibus etiam extraneis: tantum menstruae feminae intrare vetabantur. In secundam porticum intrabant Iudaei omnes, eorumque coniuges, si erant ab omni pollutione munda. In tertiam mares Iudaei mundi atque puri. In quartam Sacerdotes, vestitu sacerdotali induti. Sed de huiusmodi custodia ac legibus nos alias.

HOC PROPRIE dicitur vestibulum templi.

QUATERNAE porticae templi, earumque custodia.

Supra V. 5. huius.

DOMVS absolute quare dicitur templum.

Nunc vero cum huius templi quasi proprium nomen sit domus Domini, id quod multiplici ratione supra a nobis confirmatum est, quid causet, quod nunc domus absolute dicatur, idque non Hebraice modo, sed & Graece, & Chaldaice? Sane si quod primum, ac summum est in quolibet genere, quasi proprium sibi vendicat nomen commune: domus Dei, quae domos ceteras ita excellit, vt vix nomine domus videantur dignae si cum hac conferantur, merito sibi domus nomen quasi proprium vendicabit. Haec enim domus est, cuius est auctor Deus, quaeque sibi quasi proprium exstrui curauit domicilium. Ex hoc duplici capite ab vno immenso Deo procedentes, & in eundem quasi in mare redeuntia flumina, vt iterum fluant, domus huius dignitatem, maiestatem, pulchritudinem, excellentiam perpendere debemus. Nam si verum est, vt est verissimum, quod ait Salomon: *Ergone putandum est, quod vere Deus habitet super terram? si enim caelum, & caeli caelorum te capere non possunt, quanto magis domus haec, quam aedificauit?* Verum quoque est, quod ait Dauid Rex & Propheta: *Aedificauit, ipse qui incola futurus erat huius domus, sicut unicornium sanctificium*

3. Reg. 8. v. 27.

Psalm. 77. v. 69.

Edificium quodam, vel, ut habent Hebraea, sicut A
excelsa palatia, sicut arces superbas magnificen-
tissima palatia: idem enim significant Latina,
& sicut unicornium: & Graeca, & Sanctus Hieronimus; sicut monocerotis, quod animal magnificas sibi & insignes mansiones extruit, ut ait Genebrardus. Mihi vero satis esse videtur ad praefens institutum, si hoc animal concipiamus in celsissimis, atque inaccessis Indiae montibus degere solitum, ut auctor est Aelianus. hoc enim idem significare videntur Chaldaea, quae sic habent: Et aedificauit sicut cornu naricornis Sanctuarium suum. quasi dicant, sublime, excelsum, atque in celsissimi montis cacumine.

Alij vero sic interpretantur: sicut excelsa, hoc est quasi celsissima caelorum habitacula: fuit enim templum caelorum exemplar quoddam, ut infra videbimus. Aedificauit igitur Sanctificium, Sanctuarium suum in terra. Hebraea: Sicut terram fundauit illud in saeculum. Chaldaea: Sicut terra, quam fundauit in saecula saeculorum. Richardus eundem sensum elicit ex Latina lectione: In terra, inquit, idest, magna firmitate, quam fundauit, idest, stabilivit in saecula mansuram. eundemque sensum videtur ad Ecclesiam accommodare Sanctus Remigius: Terram, inquit, istam fundauit in saecula; semper est mansura, licet alij discedant, & alij succedant. qua etiam ratione exponit locum Sanctus Augustinus. Sed opus non est e pluribus locis dispersa colligere, quae in hoc vno simul collecta legere, aut intelligere facile poterimus, si conferamus simul, quod quanta est maiestas Dei.

Optimi hanc domum inhabitantis, tanta est eiusdem sapientia eandem architectantis; tanta est potentia fabricantis, tanta est benignitas eam constructam in suam accipientis. Ait enim Salomoni apparens nocte Dominus: *Audui orationem tuam, & elegi locum istum mihi in domum sacrificij*. Hinc deinde ortae sunt illae assidue Domini voces, *Domus mea, domus orationis* &c.

Sed obiter notanda sunt, quae Angelicus Doctor notauit: Non dicitur, inquit, domus Domini, quia ibi corporaliter inhabitet, sed quia locus est deputatus ad orandum Deum: sicut aliquis dominus habet locum deputatum, ubi petitiones recipiat, & exaudiat; sic templum est locus, ubi Dominus vota fidelium audit. Ecclesia nostra specialiter dicitur domus, quia ibi habitat corporaliter in Sacramento Christus Dominus. Haec Sanctus Doctor.

Richardus eundem sensum elicit ex Latina lectione: In terra, inquit, idest, magna firmitate, quam fundauit, idest, stabilivit in saecula mansuram. eundemque sensum videtur ad Ecclesiam accommodare Sanctus Remigius: Terram, inquit, istam fundauit in saecula; semper est mansura, licet alij discedant, & alij succedant. qua etiam ratione exponit locum Sanctus Augustinus. Sed opus non est e pluribus locis dispersa colligere, quae in hoc vno simul collecta legere, aut intelligere facile poterimus, si conferamus simul, quod quanta est maiestas Dei.

Optimi hanc domum inhabitantis, tanta est eiusdem sapientia eandem architectantis; tanta est potentia fabricantis, tanta est benignitas eam constructam in suam accipientis. Ait enim Salomoni apparens nocte Dominus: *Audui orationem tuam, & elegi locum istum mihi in domum sacrificij*. Hinc deinde ortae sunt illae assidue Domini voces, *Domus mea, domus orationis* &c.

Sed obiter notanda sunt, quae Angelicus Doctor notauit: Non dicitur, inquit, domus Domini, quia ibi corporaliter inhabitet, sed quia locus est deputatus ad orandum Deum: sicut aliquis dominus habet locum deputatum, ubi petitiones recipiat, & exaudiat; sic templum est locus, ubi Dominus vota fidelium audit. Ecclesia nostra specialiter dicitur domus, quia ibi habitat corporaliter in Sacramento Christus Dominus. Haec Sanctus Doctor.

Richardus eundem sensum elicit ex Latina lectione: In terra, inquit, idest, magna firmitate, quam fundauit, idest, stabilivit in saecula mansuram. eundemque sensum videtur ad Ecclesiam accommodare Sanctus Remigius: Terram, inquit, istam fundauit in saecula; semper est mansura, licet alij discedant, & alij succedant. qua etiam ratione exponit locum Sanctus Augustinus. Sed opus non est e pluribus locis dispersa colligere, quae in hoc vno simul collecta legere, aut intelligere facile poterimus, si conferamus simul, quod quanta est maiestas Dei.

Optimi hanc domum inhabitantis, tanta est eiusdem sapientia eandem architectantis; tanta est potentia fabricantis, tanta est benignitas eam constructam in suam accipientis. Ait enim Salomoni apparens nocte Dominus: *Audui orationem tuam, & elegi locum istum mihi in domum sacrificij*. Hinc deinde ortae sunt illae assidue Domini voces, *Domus mea, domus orationis* &c.

Sed obiter notanda sunt, quae Angelicus Doctor notauit: Non dicitur, inquit, domus Domini, quia ibi corporaliter inhabitet, sed quia locus est deputatus ad orandum Deum: sicut aliquis dominus habet locum deputatum, ubi petitiones recipiat, & exaudiat; sic templum est locus, ubi Dominus vota fidelium audit. Ecclesia nostra specialiter dicitur domus, quia ibi habitat corporaliter in Sacramento Christus Dominus. Haec Sanctus Doctor.

Richardus eundem sensum elicit ex Latina lectione: In terra, inquit, idest, magna firmitate, quam fundauit, idest, stabilivit in saecula mansuram. eundemque sensum videtur ad Ecclesiam accommodare Sanctus Remigius: Terram, inquit, istam fundauit in saecula; semper est mansura, licet alij discedant, & alij succedant. qua etiam ratione exponit locum Sanctus Augustinus. Sed opus non est e pluribus locis dispersa colligere, quae in hoc vno simul collecta legere, aut intelligere facile poterimus, si conferamus simul, quod quanta est maiestas Dei.

Optimi hanc domum inhabitantis, tanta est eiusdem sapientia eandem architectantis; tanta est potentia fabricantis, tanta est benignitas eam constructam in suam accipientis. Ait enim Salomoni apparens nocte Dominus: *Audui orationem tuam, & elegi locum istum mihi in domum sacrificij*. Hinc deinde ortae sunt illae assidue Domini voces, *Domus mea, domus orationis* &c.

Sed obiter notanda sunt, quae Angelicus Doctor notauit: Non dicitur, inquit, domus Domini, quia ibi corporaliter inhabitet, sed quia locus est deputatus ad orandum Deum: sicut aliquis dominus habet locum deputatum, ubi petitiones recipiat, & exaudiat; sic templum est locus, ubi Dominus vota fidelium audit. Ecclesia nostra specialiter dicitur domus, quia ibi habitat corporaliter in Sacramento Christus Dominus. Haec Sanctus Doctor.

Richardus eundem sensum elicit ex Latina lectione: In terra, inquit, idest, magna firmitate, quam fundauit, idest, stabilivit in saecula mansuram. eundemque sensum videtur ad Ecclesiam accommodare Sanctus Remigius: Terram, inquit, istam fundauit in saecula; semper est mansura, licet alij discedant, & alij succedant. qua etiam ratione exponit locum Sanctus Augustinus. Sed opus non est e pluribus locis dispersa colligere, quae in hoc vno simul collecta legere, aut intelligere facile poterimus, si conferamus simul, quod quanta est maiestas Dei.

Optimi hanc domum inhabitantis, tanta est eiusdem sapientia eandem architectantis; tanta est potentia fabricantis, tanta est benignitas eam constructam in suam accipientis. Ait enim Salomoni apparens nocte Dominus: *Audui orationem tuam, & elegi locum istum mihi in domum sacrificij*. Hinc deinde ortae sunt illae assidue Domini voces, *Domus mea, domus orationis* &c.

Sed obiter notanda sunt, quae Angelicus Doctor notauit: Non dicitur, inquit, domus Domini, quia ibi corporaliter inhabitet, sed quia locus est deputatus ad orandum Deum: sicut aliquis dominus habet locum deputatum, ubi petitiones recipiat, & exaudiat; sic templum est locus, ubi Dominus vota fidelium audit. Ecclesia nostra specialiter dicitur domus, quia ibi habitat corporaliter in Sacramento Christus Dominus. Haec Sanctus Doctor.

Richardus eundem sensum elicit ex Latina lectione: In terra, inquit, idest, magna firmitate, quam fundauit, idest, stabilivit in saecula mansuram. eundemque sensum videtur ad Ecclesiam accommodare Sanctus Remigius: Terram, inquit, istam fundauit in saecula; semper est mansura, licet alij discedant, & alij succedant. qua etiam ratione exponit locum Sanctus Augustinus. Sed opus non est e pluribus locis dispersa colligere, quae in hoc vno simul collecta legere, aut intelligere facile poterimus, si conferamus simul, quod quanta est maiestas Dei.

Optimi hanc domum inhabitantis, tanta est eiusdem sapientia eandem architectantis; tanta est potentia fabricantis, tanta est benignitas eam constructam in suam accipientis. Ait enim Salomoni apparens nocte Dominus: *Audui orationem tuam, & elegi locum istum mihi in domum sacrificij*. Hinc deinde ortae sunt illae assidue Domini voces, *Domus mea, domus orationis* &c.

Sed obiter notanda sunt, quae Angelicus Doctor notauit: Non dicitur, inquit, domus Domini, quia ibi corporaliter inhabitet, sed quia locus est deputatus ad orandum Deum: sicut aliquis dominus habet locum deputatum, ubi petitiones recipiat, & exaudiat; sic templum est locus, ubi Dominus vota fidelium audit. Ecclesia nostra specialiter dicitur domus, quia ibi habitat corporaliter in Sacramento Christus Dominus. Haec Sanctus Doctor.

Richardus eundem sensum elicit ex Latina lectione: In terra, inquit, idest, magna firmitate, quam fundauit, idest, stabilivit in saecula mansuram. eundemque sensum videtur ad Ecclesiam accommodare Sanctus Remigius: Terram, inquit, istam fundauit in saecula; semper est mansura, licet alij discedant, & alij succedant. qua etiam ratione exponit locum Sanctus Augustinus. Sed opus non est e pluribus locis dispersa colligere, quae in hoc vno simul collecta legere, aut intelligere facile poterimus, si conferamus simul, quod quanta est maiestas Dei.

Optimi hanc domum inhabitantis, tanta est eiusdem sapientia eandem architectantis; tanta est potentia fabricantis, tanta est benignitas eam constructam in suam accipientis. Ait enim Salomoni apparens nocte Dominus: *Audui orationem tuam, & elegi locum istum mihi in domum sacrificij*. Hinc deinde ortae sunt illae assidue Domini voces, *Domus mea, domus orationis* &c.

Sed obiter notanda sunt, quae Angelicus Doctor notauit: Non dicitur, inquit, domus Domini, quia ibi corporaliter inhabitet, sed quia locus est deputatus ad orandum Deum: sicut aliquis dominus habet locum deputatum, ubi petitiones recipiat, & exaudiat; sic templum est locus, ubi Dominus vota fidelium audit. Ecclesia nostra specialiter dicitur domus, quia ibi habitat corporaliter in Sacramento Christus Dominus. Haec Sanctus Doctor.

Richardus eundem sensum elicit ex Latina lectione: In terra, inquit, idest, magna firmitate, quam fundauit, idest, stabilivit in saecula mansuram. eundemque sensum videtur ad Ecclesiam accommodare Sanctus Remigius: Terram, inquit, istam fundauit in saecula; semper est mansura, licet alij discedant, & alij succedant. qua etiam ratione exponit locum Sanctus Augustinus. Sed opus non est e pluribus locis dispersa colligere, quae in hoc vno simul collecta legere, aut intelligere facile poterimus, si conferamus simul, quod quanta est maiestas Dei.

Optimi hanc domum inhabitantis, tanta est eiusdem sapientia eandem architectantis; tanta est potentia fabricantis, tanta est benignitas eam constructam in suam accipientis. Ait enim Salomoni apparens nocte Dominus: *Audui orationem tuam, & elegi locum istum mihi in domum sacrificij*. Hinc deinde ortae sunt illae assidue Domini voces, *Domus mea, domus orationis* &c.

Sed obiter notanda sunt, quae Angelicus Doctor notauit: Non dicitur, inquit, domus Domini, quia ibi corporaliter inhabitet, sed quia locus est deputatus ad orandum Deum: sicut aliquis dominus habet locum deputatum, ubi petitiones recipiat, & exaudiat; sic templum est locus, ubi Dominus vota fidelium audit. Ecclesia nostra specialiter dicitur domus, quia ibi habitat corporaliter in Sacramento Christus Dominus. Haec Sanctus Doctor.

Richardus eundem sensum elicit ex Latina lectione: In terra, inquit, idest, magna firmitate, quam fundauit, idest, stabilivit in saecula mansuram. eundemque sensum videtur ad Ecclesiam accommodare Sanctus Remigius: Terram, inquit, istam fundauit in saecula; semper est mansura, licet alij discedant, & alij succedant. qua etiam ratione exponit locum Sanctus Augustinus. Sed opus non est e pluribus locis dispersa colligere, quae in hoc vno simul collecta legere, aut intelligere facile poterimus, si conferamus simul, quod quanta est maiestas Dei.

Optimi hanc domum inhabitantis, tanta est eiusdem sapientia eandem architectantis; tanta est potentia fabricantis, tanta est benignitas eam constructam in suam accipientis. Ait enim Salomoni apparens nocte Dominus: *Audui orationem tuam, & elegi locum istum mihi in domum sacrificij*. Hinc deinde ortae sunt illae assidue Domini voces, *Domus mea, domus orationis* &c.

Sed obiter notanda sunt, quae Angelicus Doctor notauit: Non dicitur, inquit, domus Domini, quia ibi corporaliter inhabitet, sed quia locus est deputatus ad orandum Deum: sicut aliquis dominus habet locum deputatum, ubi petitiones recipiat, & exaudiat; sic templum est locus, ubi Dominus vota fidelium audit. Ecclesia nostra specialiter dicitur domus, quia ibi habitat corporaliter in Sacramento Christus Dominus. Haec Sanctus Doctor.

Richardus eundem sensum elicit ex Latina lectione: In terra, inquit, idest, magna firmitate, quam fundauit, idest, stabilivit in saecula mansuram. eundemque sensum videtur ad Ecclesiam accommodare Sanctus Remigius: Terram, inquit, istam fundauit in saecula; semper est mansura, licet alij discedant, & alij succedant. qua etiam ratione exponit locum Sanctus Augustinus. Sed opus non est e pluribus locis dispersa colligere, quae in hoc vno simul collecta legere, aut intelligere facile poterimus, si conferamus simul, quod quanta est maiestas Dei.

VESTIBULI

OSTIUM, POSTES,

longitudo, latitudo descri-

bitur & altitudo.

Cap. XLVI.

T mensus est vestibulum. Hebraice *עֲלֵמָה* el vlam, quam utramque vocem sic reliquerunt Septuaginta interpretes in Sixtiano codice, quamvis prior ex alijs codicibus excidisse videatur. quapropter ipsum vestibulum legunt, sed postea vestibuli licet conuertere, siue, ut Chaldaeus habet, frontem vestibuli. Rabbinus vero locum interpretati sunt hoc modo: Et mensus est, inquit David, frontem vestibuli, hoc est, frontes vestibuli, quae erant super portam eius hinc & inde. Rabbi Salomon vero *חֵמֶל*, inquit, quasi *חֵמֶל* ail, frontem vestibuli, idest, grossitiem laterum portae, quae respicit ad Orientem, mensurauit ab Oriente ad Occidentem. Post haec vero verba in alijs commentarijs legisse se ait, latitudinem portae trium cubitorum pro grossitie frontis Aquilonaris, & Australis: legi tamen affirmat in libro Misnaioth, murum vestibuli fuisse quinque cubitorum, quae in re dubius haeret, neque valens intelligere, qua ratione eadem frontes quinis, ternisque cubitis dimetiantur: quare ad secundum templum reuocat alteram ex his mensuris. Verum quomodo haec intelligenda sint, mox erit perspicuum. Sanctus vero Hieronymus, notione proximae voces indicauit fuisse *עֲלֵמָה* el, & *אֵילִים* vlam, atque adeo postea vertit *vestibulum*. Metitur enim hoc loco Angelus crassitudinem muri anterioris vestibuli, quae ingredientibus erat perspecta in utroque poste, & imminente fornice. Quae quidem partes aedificij merito à Beato Hieronymo vestibuli nomine censentur, cum eas omnes & singulas iuxta varias notiones indicet praedicta vox *עֲלֵמָה* vlam, illud autem proprie hoc loco significare posset vox, quod ad formam vestibuli spectat, fuisse quidem illud fornicatum, quam propriam esse vocis notionem supra ostendimus: eamque vestibulorum formam à Romanis obseruatam probat praeter plurima exempla, quae inter antiquitatis monumenta Romae asseruata videntur, Virgilij testimonium praeclarum:

Moenia conspicio, atque aduerso fornice portas. Virg. 6. Aeneid.

Qua in re superuacanea videri poterunt aliena exempla, cum suppetat proprium, idque manifestum. Extat nunc Venetij nummus quidam argenteus perantiquus apud Clarissimum virum Federicum Contarenum procuratorem Sancti Marci, sieli iusto pondere, faciem huius vestibuli ex altera parte proferens Hebraicis antiquis literis inscriptus, in quo, tetrastili in medio fornix apparet, eandem plane formam praefereens, quam in Orientali facie vestibuli Sanctuarij nos expresseramus multis an-

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis

nis antea quàm huius nummi vel minima incidisset suspicio, nedum eius videndi spes aliqua afflisset. Venetijs olim aliud huic simile numisma fuit apud Patriarcham Aquileiensem, quo è medio sublato, solum superest exemplar æreum, sed satis expressum. vtriusque nummi exemplar forsitan expeteret hic Lector: sed quia multa ad rem nummariam spectantia his atque alijs denuo à me inuentis nummis confirmari posse arbitramur, omnia simul in propriam locum conferenda esse arbitrati sumus, in appendice capitis vigesimi septimi libri secundi secundae partis Apparatus, quam molimur.

Sed vt ad institutum reuertamur, metitur vtique Angelus postem vestibuli Meridianum, *quingue cubitis hinc*, & postem Aquilonarem, *quingue cubitis inde*. respondet enim hæc exterioris muri crassitudo crassitudini muri ambientis extrinsecus vniuersam domum, cuius latitudinem infra videbimus. Hinc vero ratio ipsa firmitatis, & aedificij postulat, vt excipiantur latiores ac firmiores vestigij partes, quibus altitudo anterioris turris innititur, cuius infra ratio reddenda est. Et latitudinem portae, subaudi, mensus est, *trium cubitorum hinc*, & *trium cubitorum inde*. Verba Hebraica ad verbum conuertit Sanctus Hieronymus, sicut fecerat & Chaldaeus: sensum vero reddunt Septuaginta interpretes: Et latitudinem, inquit, portae cubitorum quatuordecim: & latera portae aelam cubitorum trium hinc & inde. Et quamuis latitudinem vniuersae portae Hebraea non tradant, eam tamen quatuordecim fuisse cubitorum, manifeste colligitur ex ipso contextu: consulto vero latera portae intelligunt dicta fuisse portae latitudinem, nimirum quantum ipsa latera, humeri, aut postes distenduntur ab ostio vsque ad angulos interioris aedis, quod vnum dimensum fuisse, repetita ipsa dimensio planum facit. Accedit his mos & consuetudo ab Angelo deinceps obseruata in singulis portis Sanctuarij, in quibus post emensam murorum crassitudinem, spatia metitur, quibus domus ipsa ab ostio, siue à postibus portae ad angulos vsque interiores vtrunque laxatur: quam quidem dimensam retractionem, & latera vocat portae, & humeros, & latitudinem, vt infra videbimus. Lyranus: Hic, inquit, accipitur porta pro postibus existentibus ex vtraque parte ostij, in quibus sunt quaedam caelaturae, & similiter in limine superiori, & quaelibet caelatura est trium cubitorum latitudinis per modum in margine figuratum. Architecturae ignarus Lyra ita rem expressit, vt potuit cogitatione fingere. Hac tamen mensura trium cubitorum non tantum caelaturae definiuntur, sed multo magis ipsi portae humeri, vt dixi. Quod vero ad parem superliminaris mensuram spectat, in eo deceptus est, quod cum portam audiuit, quadratum superliminare forte intellexit: nam si fornicis crassitudinem intellexisset, non dubito quin longe à vero aberrasset, si exteriorem partem ab ea mensura exclusisset. Quae omnia, ne longior sim quam par esset, tam in ipso vestigio, quam in Orientali facie Sanctuarij perspicenda praetermitto. Rabbi Salomon nostram sequitur & confirmat expositionem: Ego vero, inquit, non possum accommodare expositionem, nisi latitudini laterum portae trium cubitorum occludentium vacuum portae hinc, & trium cubito-

Infra c. 41.

W. 9. 12.

S. Hieron.

Nicolaus de Lyra.

R. Salomon.

Rabbi David.

dere conetur accipienda esse latera pro latitudine: sed si accipiat latitudo portae, vt remaneant tres cubiti ex vtraque parte, eius haec sunt verba: Dicit quod latitudo portae vestibuli erat vt remaneret illi latus post portam, trium cubitorum ab Aquilone, & trium cubitorum ab Austro. Habetur ergo, latitudinem portae esse, quatuordecim cubitorum: nam longitudo vestibuli erat viginti cubitorum, ex quibus tolle sex pro lateribus portae, tres hinc, & tres inde, remanet latitudo portae quatuordecim cubitorum. Et ad hoc melius explicandum subdit:

Longitudinem autem vestibuli viginti cubitorum. Id est, longitudo eius erat iuxta latitudinem templi. Haecenus ex Rabbinis. Et latitudinem undecim cubitorum. Huius loci aptam expositionem breuissime expressit Theodoretus: E regione vero templi, inquit, subaudi, altare, erat, & templi vestibulum, viginti cubitorum longitudinem, quatuordecim latitudinem. Mendum irrepisse censeo, & undecim scribendum, pro quatuordecim, portamque ipsius similiter quatuordecim latitudinem, & ab vtraque parte ipsius latera, vel postes vsque ad angulum ex tribus cubitis vtrunque. Ita enim viginti cubitorum mensura perficitur iuxta quatuordecim excipiente, & anconibus ex vtraque parte (hos enim epomidas vocauit) alios sex, ternos hinc, ternos illinc. Haec ille. Sed ad maiorem loci explanationem animaduertendum est, iam vocem Latinam vestibuli in propria accipi significatione, ac dimensam esse porticum illam domus Domini, cuius etiam mensuras definierunt historici Sacri, atque alij. quapropter horum mensuras cum nostris conferre operae pretium duximus.

In libris Regum post enumeratam domus longitudinem, latitudinem, & altitudinem, subditur: *Et porticus erat ante templum viginti cubitorum longitudinis iuxta mensuram latitudinis templi, & habebat decem cubitos latitudinis ante faciem templi*. Sanctuarium, quod, vt dixi, proprie domus dicitur, in duas praecipuas partes diuidebatur: vel,

si aliquanto largius accipiat, in tres, quarum singulae proprijs nominibus censebantur. Interior sanctiorque ad Occidentem vocabatur *דבר* debir, hoc est oraculum, vel communiori voce Sanctum Sanctorum. Secunda pars Orientalior, media inter reliquas dicebatur *העל* hecal, templum, vel Sanctum. Tertia tandem, & quae magis ad Orientem spectabat, cognominabatur *חלם* vlam, vestibulum, siue porticus, de qua nunc est sermo: ac propterea ex Hebraeo sic conuerti possunt verba Sacri historici: Et vestibulum super facies *העל* hecal habijt, vel ante faciem templi domus, vel Sancti, viginti cubitorum longitudo eius, super facies latitudinis domus decem in cubito

latitudo eius super facies domus. In libris autem Paralipomenon eiusdem porticus longitudo describitur, latitudo subicitur, & superadditur celsitudo: sic enim legimus: *Porticum vero ante frontem, quae tendebatur in longum iuxta mensuram latitudinis domus cubitorum viginti. Porro altitudo centum viginti cubitorum erat*. Hebraice: Et porticus quae super facies longitudinis, super facies latitudinis domus cubitorum viginti, & altitudo centum viginti. Loci sensus erit plane perspicuus, si res ipsa pensetur: erat enim domus vniuersa lata cubitos viginti, cuius longitudo ab Oriente in Occidentem tendebatur, portitus autem sita erat ab Oriente domus, longa cubitos

XLIX.

Theodoret. hic.

3. Reg. 6. 11.

3.

TRES PARTES templi.

2. Paralip. 3. 4.

Universitas de
POSITIV RE-
sondas ex a-
quo longitudo
vestibuli
tudini domus

bitos viginti, quanta erat latitudo domus. Sed non hoc tantum significare voluit Sacer historicus, sed & id quod ad fabricae rationem spectat, positi ex aequo respondisse longitudinem vestibuli latitudini domus, quia nimirum eidem du-

ctis lineis utraque terminatur, ut vides in praedicta Ichnographia Sanctuarii, atque in alijs. Qui sane indicatus à Sacro historico responsus multa confirmat, quae tum in superioribus, tum vero in inferioribus nos docuit ratio fabricae, atque responsus, eademque latitudinem quoque vestibuli probat, de qua est maior difficultas, quippe quae decem cubitis definitur in libris Regum, in Paralipomenis subricetur, apud Ezechielem, vndecim cubitorum esse perhibetur, consentiente Hebraeo, Chaldaicoque codice: quamvis Septuaginta interpretes in Complutensi, Regio, ac Sixtiano, duodecim scribant. In quodam Babilienfi Graeco, decem legimus, hunc autem corruptum esse crediderim, remerario fortasse libratij ausu, quod videret in reliquis mensuris cum

VARIAE
mensurae lati-
tudinis vestibuli
datae quo-
modo sint ac-
cipiendae.

Sacris historicis consentire Prophetam nostrum, hac vna mensura dissentire, atque ab eo Septuaginta interpretes. Verum triplex eiusmodi mensura vera est in eadem vestibuli latitudine non, eadem ratione computata. Nam iuxta architecturae praecepta, ornatisimam fuisse hanc interiorem partem vestibuli probat, id quod post enumeratas eius mensuras, subiungit historia, Paralipomenon: *fit de auro aut, inquit, eam auro mundissimo, vel, ut habent Graeca, auro puro.* Verum & in hoc quoque, aut illo eligendo ornamenti genere cum quamplurima videatur suppeditare architectura, Prophetam ducentem sequimur, atque Angelum, quem ipse sectatur, cuius hortatu paraftades quasdam in ipsis vestibuli angulis perfectissimum ornamenti genus apposuimus, quatuor simul latas cubitos, ut reliquis domus essent sicut altitudine, ita & latitudine pares, has porro in angulis complicaui-
mus, ita ut earum altera pars duorum cubitorum murum alterum exornaret, altera ipsi par, alterum. Has vero paraftades sicut ceteras circa domum, cubitum vnum extra muri perpendiculum proiecimus, obseruata iam pridem à Romanis quartae latitudinis partis proportionem, atque alia firmiori, quam radices lineae initio à nobis ductae pro aetiorum dimensionibus constitutendis nobis demonstrant. His igitur in ipsa Ichnographia à lectore bene perpenfis, facilis erit loci explanatio: nam murus exterior, vel postes vestibuli, quos quinque cubitis mensus fuerat Angelus, à muro templi binos distat calamos, distantia, quam illis praestant radices, quas dixi lineae. easque significare voluerunt Septuaginta interpretes, duodenos cubitos pro binis calamis historicorum more scribentes: proijciuntur autem extra has lineas antae angulares binis cubitis, singulae, ut dixi, singulis. Superest igitur inter antas latitudo ab Oriente in Occidentem, cubitorum decem cum dimidio: hunc vero numerum, qui integro constat numero, & parte, cum partium raro soleant mentionem facere historiae, liberum fuit vel à minori nominare, ut fecit historicus, decem scribendo, vel à maiori, ut fecit Propheta, vndecim referendo, quoniam aequae distat ab utroque. Ex hac vero mutua, dissidentium locorum tam manifesta consensione, quam multa quoque alia argumentis ex ipsa ratione aedificij desumptis, licuit confirmare,

BINOS CALAMOS
distat
postes vestibuli
à muro templi.

Angelus, à muro templi binos distat calamos, distantia, quam illis praestant radices, quas dixi lineae. easque significare voluerunt Septuaginta interpretes, duodenos cubitos pro binis calamis historicorum more scribentes: proijciuntur autem extra has lineas antae angulares binis cubitis, singulae, ut dixi, singulis. Superest igitur inter antas latitudo ab Oriente in Occidentem, cubitorum decem cum dimidio: hunc vero numerum, qui integro constat numero, & parte, cum partium raro soleant mentionem facere historiae, liberum fuit vel à minori nominare, ut fecit historicus, decem scribendo, vel à maiori, ut fecit Propheta, vndecim referendo, quoniam aequae distat ab utroque. Ex hac vero mutua, dissidentium locorum tam manifesta consensione, quam multa quoque alia argumentis ex ipsa ratione aedificij desumptis, licuit confirmare,

A sed illis breuitatis studio consulto praetermissis, efficax videtur posse colligi argumentum, quo veritas nostrae delineationis confirmetur, cum tam variae eiusdem latitudinis dimensiones, decem, vndecim, & duodecim cubitorum vix possint alia ratione convenire, neque huic inesse, cum alijs aedificio, nisi illud quod ab Ezechiele describitur, & ab historicis Sacris refertur, ipsissimam referret formam, easdem proiecturas, ac dimensiones omnes. Sed haec insinuanda à nobis semel sunt, pluribus locis diligentius à Lectore perpendenda. quae de latitudine vestibuli dicta sufficiant. Et de longitudine nihil aliud videtur addendum, quam quod ea sit inter angulares paraftades dimentienda: viginti enim cubitos ab invicem distant ab Aquilonaribus Australes. De altitudine vero vestibuli manebit hic firmum, uniuersam centum viginti cubitis computari, eius partes, atque ornamenta infra suis locis sunt exponenda.

Sed priusquam ad vltiora progrediamur, videndum est quam breuissime, quid de huiusmodi vestibuli mensuris senserit Iosephus. Is de Salomonis templo agens sic scribit: Et vestibulum in aditu eius erat viginti cubitorum longitudinis, secundum mensuram latitudinis templi latum, cubitos decem, surgens in altum cubitos centum viginti. Quae omnia veluti repetita sunt sacrae Scripturae verba. At alibi nisi librariorum ignavia omnes numeri corrupti sunt, Chimeram potius fingere dicas, quam verum, aut proprium architecturae corpus. Prima, inquit, eius porta, septuaginta cubitos alta erat, & viginti quinque lata, neque fores habebat &c. quis enim crederet domum, quam paulo inferius latam fuisse dicit ipse Iosephus cubitos viginti, fores in porta habuisse latas cubitos quinque supra viginti; domum vero altam cubitos triginta, fores habuisse cubitorum septuaginta? Vero similia sunt quae Rabbi David scripta reliquit: frontem enim vestibuli utramque dimensionem fuisse considerans quinque cubitis: In templo quoque secundo, inquit, sic erat: legitur enim sic: Murus vestibuli erat quinque, & vestibulum vndecim, id est cubitorum, nisi quod in vestibulo secundi templi non erant latera portae ad Aquilonem, & ad Austrum, nam latitudo portae erat viginti cubitorum, iuxta latitudinem vestibuli, longitudinem, corrogo. Haec ad confusionem eorum dicta sunt, qui Herodianum templum Salomonico praefecerunt: qui enim ab ordinato aedificio iustam, sustulerit magnitudinum proportionem, vel maiora faciat, vel minora, semper proportionem corrumpit, & gloriam surripit, quae architecturae aedificio maxima est. Sed de his alijs.

HOC EST
aedificium ab
Ezechiele, &
Sacris histori-
cis descrip-
tum.

VESTIBULI
altitudo cen-
tum viginti
cubitorum
fuit.

Ioseph. 8. an-
tiq. cap. 2.

Rabbi David
in comment.

SECUNDI
templi vesti-
bulum portae
ornamentis
caruit, & fir-
mamentis.

DE TEMPLI

GRADIBVS, EORVMQVE

*cum stylobatarum altitu-
dine collatione.*

Cap. XLVII.

S. Hieron.

GRADVS
vestibuli.

T octo gradibus ascendebatur ad eam. Sanctus Hieronymus: Id est, ad portam interiorē. B scientibus Hebraeam linguam facit magnam difficultatem. Denique Symmachus, quem in hoc loco sequuti sumus, octo gradus posuit: Septuaginta decem: Theodotio & Aquilae secunda editio, vndecim: prima autem nullum numerum posuit, sed absolute ait: Et gradibus in quibus ascendebatur ad eam: ut vel iuxta consuetudinem priorum portarum octo intelligamus gradus, sicut intellexit & Symmachus; vecerte quos habebat porta interior: quorum numerum Scriptura non dixit. Quam autem interiorē portam vocet hic Sanctus Hieronymus, vix possumus conijcere. nam binae interioris templi portae, quarum alteram denis, senis alteram definit Vates, nullis gradibus ascendebantur, aedificij id dignitate poscente: accedit quod nullam ibi graduum mentionem facit Scriptura: cum hoc loco contra, quamuis graduum numerum Hebraea non expresserint; referunt tamen aperte gradus ibi conscendendos fuisse ingrediēti priorem portam vestibuli. Horum autem graduum vestigia vides in vestigio Sanctuarij, de quo paulo ante dicebamus, esse nunc quidem ob oculos habendum. Hebraea sic ad verbum retulit Regius codex: Et in gradibus quibus ascendunt ad illud. Chaldaea: Et per gradus ascendebant ad illud. Septuaginta in Sixtiano codice: Et super decem gradus ascendebant ad illud. Rabbi Salomon: In gradibus, inquit, erat via, per quam ascendebatur ad illud. sicut legitur: inter vestibulum & altare erant viginti duo cubiti, & duodecim gradus erant ibi: altitudo gradus erat dimidium cubiti. Rabbi vero David: Vidi eum, Angelum inquam, mouentem se in gradibus, per quos ascendebatur ad illud: & non dicit, quot fuerint. De aedificio vero secundi templi legimus in tractatu mensurarum: Et duodecim gradus ibi erant: altitudo gradus erat dimidium cubiti. Iosephus Rabbiorum sententijs insistit: Ipsum vero templum, inquit, de Herodiano loquens, in medio positum, hoc est, fanum sacrosanctum duodecim gradibus ascendebatur. Lyranus numerum octo, negat esse de textu, cum in Hebraeo non habeatur, & putat probabiliter conijci posse fuisse quindecim, quot fuerunt, inquit, in templo Salomonis. Haec sunt variae Doctorum sententiae de graduum numero, mensura, diuersis temporibus, atque similibus. in quibus nonnulla obiter dicuntur, in quibus secundum templum à priore distabat; quae à nobis quoque obiter insinuanda sunt.

QVO DISTANT SECUNDI TEMPLI GRADUS À GRADIBUS PRIORIS.

Et primum, ut ab imis procedamus ad summa, nobis non licet, nec licuisse putamus Lyranò à Latino textu reijcere quidquid in Hebraeo

A non habetur; id enim esset plus auctoritatis Hebraicae, quàm in Latinae Vulgatae editioni tribuere, quod nostra tempestate pio viro indignum esse perspectum erit cuicumque, qui decretum Concilij Tridentini de Canonicis Scripturis vel semel legerit. quapropter quam affert de quindecim gradibus templi Salomonis, leuis est coniectura, cum illi in atriorum portis numerentur; in vestibulo vero à nullo alio, quod sciam, eiusmodi numerus computetur. Igitur iuxta Vulgatam editionem, graduum octonarium numerum ante vestibulum excitauimus in platea illa viginti cubitos lata, quae vniuersum circumquaque templum ambire memoratur inferius: quibus quidem octonis gradibus ad portam ascenditur, vel ad ipsum vestibuli introitum. At quoniam reijcienda minime videbatur Septuaginta interpretum lectio, quae Beato Augustino magnae auctoritatis est, binos alios gradus excitauimus in ipso introitu vestibuli, in anteriorum parastadum cubitali proiectura, ut vides in vestigio Sanctuarij, ita ut omnes gradus ad vestibulum vsque ascendendi deni sint, quot videlicet numerantur à Septuaginta interpretibus, octoni vsque ad portam vestibuli, quot numerantur à Vulgatae editionis interprete. Ex quo fit, ut omnes gradus in templo Salomonis, à pavimento atrij gentium, ad pavementum ipsius Sanctuarij computentur quinque & viginti, quacumque porta, vel parte ascendatur. fuerunt enim septeni in singulis portis atrij exterioris, octoni in portis atrij interioris, ac demum, ut dixi, deni in vestibulo templi. Atque his omnibus gradibus aequalem esse exteriorum stylobatarum altitudinem, initio confirmabamus. Sunt autem stylobatae altitudinis calamus vnum, hoc est, cubitos sex cum quarta cubiti parte, qui omnes cubiti si in quartas diuidantur partes, efficient simul quinque & viginti quartas cubiti partes, ac tantumdem altos fuisse singulos gradus certum erit ac firmum. atque hanc fuisse aptissimam altitudinem graduum, quam sacrae victimae facile conscenderent, initio quoque propositum fuit, & ostensum. Quod vero Rabbini referunt secundi templi gradus aequales altos, ac largos semicubitem, si perpendas, facile inuenias eos fundamentorum retractionibus aptiores esse, quàm humanis, nedum vitulinis pedibus conscendendi. Accedit huc etiam, quod in secundo templo, nullum enim tertium in distinguendis gradibus apud Iosephum agnosco, qui auctor esse putatur Herodiani templi: In secundo, inquam, templo nullus certus fuit graduum numerus, aut ordo: in quibusdam enim portis quini, in alijs quindenarij, atque hi saepius reperiuntur leguntur. Illud vero magis videtur esse à veritate alienum, quod tradit Iosephus: Sanctum enim, inquit, vocabatur alterum fanum, loquitur autem de atrio Israelis, & quatuordecim gradibus ascendebatur a primo, nimirum ab atrio gentium, quatuordecimque sursum erat, & proprio muro circumdatum: cuius exterior celsitudo, quamuis quadraginta cubitis surgeret, tamen gradibus tegebatur, interior autem viginti cubitorum erat: quoniam in altiori loco per gradus aedificata non tota pars interior cernebatur, colle obiecta. Ecce nunc apud Iosephum quindecim cubiti gradibus scanduntur quatuordecim, ita ut singuli gradus decima quarta parte cubiti cubito sint altiores: quod quis vnquam hominum credat? Haec autem ita esse facile agnosces, si interiorē altitudinem vigintiquinque cubitorum ab exteriorē subtraxeris cubi-

Concil. Trid. Sess. 4.

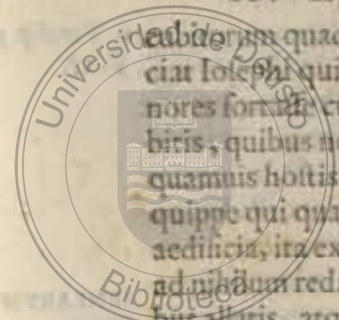
S. Aug. lib. 15. de Ciu. Dei cap. 14. & alibi.

OMNES gradus templi quinque & viginti fuerunt ab atrio gentium vsque ad Sanctuarium conscendendi.

7
8
10
25

MANIFESTUS Iosephi error.

40
25
15

ad idem quadraginta. Sed scio quid mihi obijciat Iosephus quisquam, procurator euadens, minores fortasse cubitos usurpari à Iosepho ijs cubitis, quibus nos templum metimur. Verum is, quamuis hostis esse videatur Iosephi, non tutor, quippe qui quae ipse extollere conatur Herodis aedificia, ita extenuet ut fere collatione priorum ad modum redacta esse videantur; tamen pluribus altaris, atque afferendis exemplis infra confirmandum est, eodem cubitorum numero easdem eiusdem templi partes dimensas fuisse à Iosepho, quo à Sacris historicis, atque adeo si magnos esse sacrae Scripturae cubitos compertum est, ut vere iam fuit, eisdem Iosephum mentiri comperum erit. Sed demus quantumuis minima cubitorum mensura uti hoc loco Iosephum, illud tamen negare non possumus, quod certum esse, ac suipius corporis experimento cuius comprobatum iri facile poterit, cubitum, humanae staturae quartam partem esse: at quis quaeso quatuordecim sinu gradus cubito altiores ascendere, aut descendere, sine maximo incommodo, & cadendi periculo possit?

In eo quoque maxime diuersum est secundum, à priori templo, si Rabbini habenda est fides, quod duos & viginti cubitos inter vestibulum & altare constituent, cum in templo Salomonis longe maior mensura distantiae reperiatur. Atrium enim interius, ut vidimus, quauis dimensione centenos patet cubitos, dimidium eius quinquaginta. altaris vero quadrata forma viginti cubitorum fuit; fuit autem in medio positum, ut dixi. Quare supersunt ab altari ad vique peribolum Occidentalem atrij, cubiti quadraginta. inter peribolum porro, & vestibulum templi platea est viginti cubitos lata, ut infra ostendendum est: ex quo fit, ut spatium omne inter vestibulum & altare relictum cubitorum fuerit sexaginta, fere triplo maior eo, quod assignatur à Rabbini in secundo templo.

INTER VESTIBULUM, & ALTARE sexaginta cubiti comparantur.

DE AEREIS TEMPLI

C O L V M N I S.

Cap. XLVIII.

E columnae erant in frontibus, una hinc, & altera inde. Hebraice עמודים אל האילם veghamudim el haelim, & columnae ad postes. Vfus est autem hoc loco Propheta voce propria עמודים ghamudim, columnas has

COLVMNAE Hebraice agnominatio.

distinguens à reliquis, quashactenus enumerauerat: vel potius columnas distinguens à postibus. Deducitur autem haec vox à radice עמד ghamad, quae stare significat, inde עמוד ghamud, quasi dicat, statua, quod in altum stet erecta, siue quod subsistat, fulciatque domum, cui subsistat. differtque à voce עמוד el, quae postem significat, aut columnam muro adpactam; vox ghamud stantem columnam, quae muro non adiacet significans: siue

ea rotunda sit, siue quadrata, siue alia quacunque forma. Huius porro vocis notio lucem afferre videtur historiae Exodi, quae sic habet: Dominus autem praecedebat eos ad ostendendam viam per diem עמוד עמוד beghamud, in columna nubis, & per noctem עמוד עמוד beghamud, in columna ignis. Dicitur autem columna, eo quod staret, quamuis non subtilioris alicuius columnae formam gereret, sed nubis quammaximae; quippe quae interdiu vniuersum populum à Solis iniurijs protegeret in deserto, noctu vero à tenebrarum caligine. Nubes illa, inquit sapientia, quae castra obumbrabat: de qua aptissime Sanctus Isidorus: S. Isidor. Nubes, inquit, ista praecedens, Christus est, idem etiam columna: quia rectus & firmus, & fulciens infirmitatem nostram, per noctem lucens, per diem non lucens &c. Ex dictis igitur colligimus, has columnas à muro exstantes conspectas fuisse à Propheta post emensam vestibuli longitudinem, ac latitudinem, hoc est, cum oculos atque iter dirigeret in templi portam mox dimetiendam. Has igitur duas columnas in frontibus, vel ad frontes fuisse appositae affirmat Propheta, nimirum è regione parastadum angularium, quae erant circa portam templi, una in angulo Meridiano; altera in Aquilonari, ut videtur in vestigio Sanctuarij. Quod plane testatur Rabbi David: In frontibus, inquit, nimirum, quas dixit esse vestibulo hinc, & inde, dicit duas columnas illic vidisse. Has autem columnas haud alia ratione positas fuisse affirmat Lyranus ab ea, qua binae aliae aereae columnae posita fuerant in porticu à Salomone primo templi conditore. Rabbi vero Salomon: Columnae in frontibus, inquit, idest loco Iachin, & Boghaz, quae erant in primo templo.

Exodi 13. 7.

Sap. 19. 7. 7.

S. Isidor.

COLVMNAE ad frontes quomodo fuerint.

COLVMNAE ad frontes quomodo fuerint.

Rabbi David in comment.

Nicolaus de Lyra.

R. Salomon in comment.

Harum meminit historia Regum: Et statuit, inquit, duas columnas in porticu templi: cumque statisset columnam dextram, vocauit eam nomine Iachin: similiter erexit columnam secundam, & vocauit nomen eius Booz. Et in libro Paralipomenon: Ante fores etiam templi duas columnas &c. & iterum: Ipsas quoque columnas posuit in vestibulo templi, unam à dextris, & alteram à sinistris: eam quae à dextris vocauit Iachin: & quae ad laeuam Booz. Quae omnia sapientissimi architecti maximam curam indicant positam in una Sanctuarij facie exornanda. Non enim satis esse duxit, politissimis affabreque elaboratis antepagmentis ostium & reliqua candidissimo marmore exornare, ac omnia aureis laminis superuestire: verum etiam aeneis auratis solidissimis, maximisque columnis apposis fabricam vniuersam non tam exornare, quam magnificare, & efficere quodammodo admirandam. Accedit huc etiam quod propter suauissimam partium symmetriam non minus oculorum aciem demulcebant, quam suavis vocum concentus aures solet perstringere. nam quod ad operis subtilitatem spectat, omnem superare videtur cogitandi, nedum dicendi, aut scribendi facultatem. Cuius rei argumentum esse poterunt perfectissima illa Ecclesiae ornamenta & firmamenta, quae huiusmodi columnis indicantur. Sanctus enim Hieronymus de eis sic scribit: Octo, inquit, siue decem gradibus, qui perfectus est numerus, aut undecim, de quo iam diximus, ascenditur ad portam Sanctorum: in cuius frontibus columnae erant; una hinc, & altera inde. Non dixit, duae, ne in dualem incurreret numerum, sed una & una, qui perfectus est nume-

3. Reg. 7. 7.

21.

3. Paralip. 3. 7. 15.

Ibidem.

COLVMNAE aereae templi.

S. Hieron.

Apocalyp. 3.
v. 12.

APOSTOLI
columnae qua-
re dicantur.

Beda de tem-
plo cap. 8.

Eucherius, &
Angelamus
in libros Re-
gum.

Galat. 2. v. 9.

COLUMNAE
quare duae.

Ioan. 14. v. 6.

Ioan. 10. v. 9.

numerus, & vnione sui imitatur Deum. Ista autem erant columnae duae, de quibus & in Apocalypsi dicitur: *Qui vicerit, faciam eum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur.* Et Petrus, ac Ioannes columnae appellantur Ecclesiae, per quos ingredimur ad Sancta Sanctorum, & quorum doctrina ad Christum noster introitus est. Haec Sanctus Doctor. Cuius sententiam, venerabilis Beda, & Glossa, Eucherius, & Angelamus totidem plane verbis alter ab altero mutuaris persecuti sunt. Eae sunt columnae, inquit, de quibus Paulus ait: *Iacobus, & Ioannes, & Cephas, qui videbantur columnae esse, & xteras dederunt mihi, & Barnabae societatis, ut nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem.* Quibus verbis quasi exponere videtur mysterium, columnarum materialium, & quid videlicet figurauerint, & quare duae sint factae. Apostolos namque, & Doctores Sanctos spirituales significant, fortes nimirum fide & opere, & contemplatione ad superna erectos. Duae sunt autem ut & Gentes, & circumcisionem praedicando in Ecclesiam introducant. Stabant in porticu ante fores templi, & ingressum illius suo decore, ac pulchritudine ex vtraque parte mirabiliter ornabant. Ostium autem templi Dominus est, quia nemo venit ad Patrem nisi per ipsum. Et sicut alibi dicit: *Ego sum ostium, Per me si quis introierit, saluabitur.* Quod videlicet ostium columnae ab utroque latere coram positae circumstant, cum minister sermonis vtrique populo introitum regni caelestis ostendit; ut si à luce scientiae legalis quisque, seu ex rigore gentilitatis ad fidem Euangelij venerit, habeat paratos eos, qui sibi iter salutis & verbo demonstrant, & exemplo. Vel certe, quia de eis columnis in libro Paralipome-

A non ita scriptum est: *Ipsasque columnas posuit in 2. Paralip. vestibulo templi, unam à dextris, & alteram à sinistris.* Ideo factae sunt duae columnae, atque ita dispositae, ut nobis & in prosperis, & in aduersis ingressum patriae caelestis ante oculos mentis habendum esse doceant. Haec illi. Verum cum de his columnis vberius Sacrae literae loquantur, idque non vno aut altero in loco, sed pluribus, ita ut earum ornamenta, partes, mensurae, reliquarum omnium partium velut norma esse videantur; ea non decuit in huius capitis calcem cogere, sed propria instituta disputatione tractare: & de columnis, atque de vniuersi templi columnationibus agendum est. At quoniam non pauca, quae de his dici posse viderentur, ex illis omnino pendent, quae sequenti Prophetae capite dicenda sunt, ideo post absolutam Prophetae libro quarto explanationem, dictam subijciemus quinto libro disputationem. Ex qua hic aliqua supponenda sunt ibidem demonstranda. Sunt quidem harum columnarum diametri singuli duorum cubitorum, quantae sunt frontium, ut vidimus, omnium portarum atriorum. Porro columnarum, circumferentia, singularum, senum, cubitorum fuit, vtriusque duodenum: altitudo columnae cum basi & capitulo, cubitorum fuit viginti, quae eadem fuit frontium atriorum: coronamenta, hoc est, epistilia, zophori, coronices simul sumptae cubitorum quinque, quanta, nimirum est primae trabeationis altitudo; atque adeo primae columnationis cum sua trabeatione altitudo quinque & viginti cubitorum fuit, citra stylobatam, hoc est, calamorum quatuor. Quae omnia suis locis inferius, Deo dante, confirmabuntur.

AENEAEVM
columnarum
mensurae, re-
liquarum om-
nium norma
sunt.

LIBRI TERTII SECVNDAE PARTIS

EXPLANATIONVM IN EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT QVADRAGESIMVM

FINIS.

EZE

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT QVADRAGESIMVM

PRIMVM.

ARGVMENTVM.

Templum Domini ingressus Propheta, eius partes, ornamenta, mensuras, instrumenta percenset.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT XLI.

PARAPHRASIS.

- I. **E**T introduxit me in templum.
- Et mensus est frontes sex cubitos latitudinis hinc, & sex cubitos latitudinis inde.*
Latitudinem tabernaculi.
- II. *Latitudo portae decem cubitorum erat.*
- Et latera portae quinque cubitis hinc, & quinque cubitis inde.*
Et mensus est longitudinem eius quadraginta cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum.
- III. *Et introgressus intrinsecus mensus est in fronte portae duos cubitos.*
- Et portam sex cubitorum; & latitudinem portae septem cubitorum.*
- IIII. *Et mensus est latitudinem eius viginti cubitorum, & latitudinem eius viginti cubitorum. & dixit ad me: Hoc est Sanctum Sanctorum.*
- V. *Et mensus est parietem domus sex cubitorum.*
Et latitudinem lateris quatuor cubitorum.
- VI. *Latera autem, latus ad latus bis triginta tria.*

ET introduxit me in priorem partem templi, quae dicitur Basilica, aula, atque templi nomine plerumque censetur: quod anterior, quod firma, quod Dei cultui destinata, quod pulcherrima, quod diuinis praesidijs insignis ob ibidem collata populo Dei beneficia.

Et mensus est vtrumque portae postem dextrum, atque sinistrum; & vniuscuiusque latitudinem ab Oriente in Occidentem sex cubitorum.

Quanta nimirum erat superliminaris latitudo, & parietis Sanctum à vestibulo diuidentis crassitudo.

Limen portae latum erat cubitos decem, quam latum fuerat olim Mosaicum tabernaculum.

Et reliqua muri pars ab ostio vsque ad angulos interiores domus, quinque fuit cubitorum ex alterutra parte; aperiiebatur quippe porta in media domo Sancti.

Et aulae sanctae longitudinem quadraginta cubitorum mensus est, & latitudinem viginti; quanta à Salomone obseruata fuit: dupla nimirum latitudinis longitudine, quae maxime ab antiquis probatur.

Et deducens me ad adyta, mensus est postem vtrumque portae, hoc est, crassitudinem muri concludentis oraculum, duorum cubitorum: vel parastades latus vtrumque portae exornantes.

Ostium quoque portae mensus est sex cubitos latum, & humeros, siue latera portae, hoc est, muri partes quae ab ostio extenduntur ad angulos interioris domus, septem cubitorum.

Et mensus est oraculi latitudinem viginti cubitorum, eiusque longitudinem viginti cubitorum, cuius altitudo quoque viginti cubitorum fuit: & dixit mihi: Hoc est Sanctum Sanctorum: quod Domus interior dicitur, & Adytus, quasi absque introitu, & Domus animae, in qua vna eius spes firma quiescit. Dicitur & Oraculum, siue responsum, aut loquutorium Dei. ac tandem Sanctum Sanctorum, hoc est, sanctissimus locus, semotus à communi & vulgari, quod supremum caelum referat, vbi Christi Summi Sacerdotis oblatio fit.

Et mensus est crassitudinem parietis templi sex cubitis: huius vero parietis longitudinem, & altitudinem tunc definiens, cum similes domus mensuras percensere.

Latera, anterides, siue antas, vel pilas mensus quoque est, & vniuscuiusque latitudinem comperit esse quatuor cubitorum.

Latera vero bina sibi inuicem respondentia à pariete domus projiciuntur pedes tres & triginta, hoc

ta, hoc est, cubitos duos & viginti. Singula pro- A
ijciuntur cubitos vndenos.

Et retractiones quasdam fecit in ipsis lateribus domus, in quibus trabes & tabulata cubiculorum domum circumdantium ponerentur, ne opus esset ipsos templi parietes fodere, ut continere possent trabes, quas non decuit templi parietem contingere, nedum illi insistere.

Et aditus, vel ostium inferiorum cubiculorum parebat ad cochleam, qua ad media, & superiora cubicula ascendebatur: quae quidem cubicula vniuersam propemodum domum circuibant.

Et spatium fiebat maius sursum ascendendo ad cameras, atque adeo cubicula inter costas, si- B
ue parastades latiora erant quo superiora.

Ascendebatur enim ad superiora cubicula per media, & ad haec per inferiora.

Et vidi interiores costarum retractiones, quibus trabes, & tabulata fulciuntur, ipsaeque parastades muniuntur; erantque in vniuersum singulae retractiones altae calami vnum sex cubitorum, & palmi omnes simul cubitos viginti.

Et lapideus paries, qui costas & cubicula clau- debat extrinsecus, latus erat cubitos quinque.

Totidemque latus erat locus ille inter costas relictus, qui in cubicula deinde tributus secundum longitudinem fuit: qui quidem locus & pro aestuarijs fuit, & ut in eo sacra vasa asseruanda, reponerentur. C

Et platea quaedam viginti cubitos lata erat inter gazophylacia atriorum, & praedicta cubicula: quae quidem platea aeque vndique lata totam domum cingebat ab Oriente, Meridie, Occidente, & Aquilone.

Et praedictus locus qui derelictus dicebatur, & in varios usus deputatus erat, potissimum ad orationem, animi requiem, & Dei munera suscipienda deputabatur, ad quem & ab Austro, & ab Aquilone patebat aditus, apertis ostijs à lateribus vestibuli, & in pariete Aquilonari, & in Australi exterioribus. Et à proprijs ostijs in ipsis costis, D
vel antis apertis, alia ab Austro, alia ab Aquilone aperiebatur, quarum facies ad Orientem respiciebant, in binis illis cubiculis, quae mutatoria, saepius appellantur.

Et praedicti loci, siue cubiculorum latitudo fuit quinque cubitorum: tot enim distat ab interiori domus pariete exterior costarum.

Et huiusmodi orationis locus, qui à latere Meridiano, & Aquilonari templi extructus latus erat, hoc est extendebatur ab Oriente in Occidentem cubitos septuaginta.

Huius vero loci exterior paries, qui domum vndique cingebat, latus erat, vel crassius cubitos quinque, altus vero cubitos nonaginta.

Quam domum singillatim & per partes metitus fuerat, nunc in vnam summam colligit, eiusque longitudinem ab Oriente in Occidentem, centenario, hoc est perfecto, cubitorum numero definit. Nam ipsa domus longitudo, & orationis locus, & parietes, omnia simul sumpta longitudinem complent centum cubitorum.

Et platea quaedam, quae iacebat ante faciem domus, hoc est, eius celeberrimi atque eximij aedificij, quod separatum propterea dicitur, & Orientem respicit, longa erat cubitos centum: huius vero plateae latitudinem paulo superius viginti cubitis definierat.

Et erant eminentia, quae ingrederentur per parietem domus, in lateribus per circuitum, ut continerent, & non attingerent parietem templi.

Et platea erat in rotundum, ascendens sursum per cochleam, & in coenaculum templi deferbat per gyrum. VII.

Idcirco latius erat templum in superioribus.

Et sic de inferioribus ascendebatur ad superiora in medium.

Et vidi in domo altitudinem per circuitum, fundata latera ad mensuram calami sex cubitorum spatio. VIII.

Et latitudinem per parietem lateris forinsecus quinque cubitorum. IX.

Et erat interior domus in lateribus domus.

Et inter gazophylacia latitudinem viginti X. cubitorum in circuitu domus vndique.

Et ostium lateris ad orationem: ostium vnum ad viam Aquilonis, & ostium vnum ad viam Australem. XI.

Et latitudinem loci ad orationem quinque cubitorum in circuitu.

Et aedificium, quod erat separatum, verumque ad viam respicientem ad mare, latitudinis septuaginta cubitorum. XII.

Paries autem aedificij quinque cubitorum latitudinis per circuitum: & longitudo eius nonaginta cubitorum. XIII.

Et mensus est domus longitudinem centum cubitorum: & quod separatum erat aedificium, & parietes eius longitudinis centum cubitorum.

Latitudo autem ante faciem domus & eius, quod erat separatum contra Orientem, centum cubitorum. XIV.

XV. Et mensus est longitudinem aedificij contra A
faciem eius, quod erat separatum ad dorsum:
ethecas ex utraque parte centum cubitorum.

Et templum interius, & vestibula atrij.

XVI. Limina, & fenestras obliquas, & ethecas in
circuitu per tres partes.

Contra uniuscuiusque limen.

Stratumque ligno per gyrum in circuitu.

Terra autem usque ad fenestras.

Et fenestrae clausae.

Super ostia.

XVII. Et usque ad domum interiorem, & forin-
secus per omnem parietem in circuitu intrinse-
cus, & forinsecus ad mensuram.

XVIII. Et fabrefacta Cherubim & palmae: &
palma erat inter cherub & cherub, duasque fa-
cies habebat cherub.

XIX. Faciem hominis iuxta palmam ex hac par-
te, & faciem leonis iuxta palmam ex alia par-
te expressam per omnem domum in circuitu.

XX. De terra usque ad superiora portae, Cheru-
bim, & palmae caelatae erant in pariete templi.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

Et mensus est interioris atrij quadratam illam
aream, quae domum Domini cingebat: vel po-
tius postes, vestibula, & porticas, quae triplici ex
latere Occidentali, Meridiano, & Aquilonari do-
mum opponebantur. Mensus est itaque, inquit,
longitudinem porticus Occiduae, quae respicie-
bat Occidentale posticum domus, necnon porti-
cus Meridianas, & Aquilonares, quae erant ex
utroque parte domus, centum cubitis; erat enim
areae huiusmodi aequa longitudini latitudo
centum cubitorum.

Atque adeo templum interius mensus est, &
atrij vestibula.

Atrij porticus, cedrinis contextae desuper la-
quearibus, quae laquearia limina dicuntur, infer-
rius cancellis clauderentur in Romborum mo-
rem obliquis, non quadratis angulis perforatis;
& atrij postes, siue ethecae triplici ex latere cin-
gentes templum,

Postibus domus respondebant ex aduerso non
quidem temere, sed singuli singulis postibus, sin-
gula limina, vel tabulata singulis tabulatis.

Postes vero domus, vel parastades operiebantur
tabulatis cubiculorum in circuitu trium late-
rum Meridiani, Occidentalis, & Aquilonaris.

Huiusmodi autem tabulata parastadas ope-
riebant à terra usque ad fenestras domus, hoc est,
usque ad altitudinem viginti quinque cubito-
rum. Vel, & solidus paries erigebatur usque ad
fenestras domus, quae super altitudine quinque
& viginti cubitorum aperiebantur in pariete
Meridiano, & Aquilonari.

Fenestrae vero templi, quae super huiusmodi
pariete aperiebantur, ab eodem ita abscondebantur,
ut ex atriorum pavimento inferiori videri
non possent.

Et fenestrae clausae triplici operimento, can-
cellis, valuis, atque aulacis, aperiebantur super al-
titudine ostij Orientalis domus: per parietes ex-
terioris domus usque ad parietem interioris:
nam in interiori domo fenestrae non erant, at-
que in eadem altitudine procurrebant, tum in

parte interiori domus Meridiana, & Aquilonari;
tum in exteriori costarum & cubiculorum.

Vel intrinsecus, id est, in interiori domo San-
cti Sanctorum, & forinsecus in exteriori Sancti
ad mensuram operiebantur omnia tabulis eius-
dem mensurae: in quibus

Insculpebantur imagines Cherubinarum, atque
palmarum, ita ordine dispositorum, ut inter bi-
nos quosque Cherubinos palma una statueretur,
inter binas quasque palmas unus Cherub. Che-
rubini autem uniuscuiusque dispositio ita erat,
ut è quaternis, quibus constabat animalium for-
mis humanam ad palmam conuerteret ex parte
una, leoninam ad palmam alteram ex parte alte-
ra. Nam alis, quae tertia dicitur facies, utramque
palmam ex aequo tangebant; vitulinis pedibus,
quae quarta dicitur facies neutram palmam, sed
ipsum pavementum contingebant. Atque hac
eadem, quam dixi, dispositione expressa erat do-
mus circumquaque uniuersa; ita ut in Sanctua-
rio octoni computarentur Cherubini, in quater-
nis parietibus: & duodeni, si eisdem annumeren-
tur quaterni, qui arcam circumstant. Ac duodeni
item in exteriori domo, ut omnes Cherubini tem-
pli quatuor & viginti fuisse credantur.

Quantum erigebatur Orientalis portae lu-
men, vel ostium, tantumdem à terra parietes tem-
pli & oraculi insculptis Cherubinis, ac palmis,

y vt

ut dixi, exornabantur. hoc est, in altitudine cubitorum viginti.

Aulae vero sanctae, quae quadrata erat, non fornicata, postis uterque latus erat quarta parte latitudinis portae: unusquisque octava: latus enim erat cubitum cum quarta cubiti parte. Superliminare vero eiusdem mensurae, quod primi ordinis atriorum epistilijs aequale libratum erat; epistiliorum mensuram, & ornamenta definivit.

Et Sancti Sanctorum, & Sancti facies, quippe quae ad eandem spectabant caeli regionem, & eodem aspectu videri poterant, erant omnino similes dispositione, ornamentis, incrustat uris: una symmetria dispares, cum huius antepagamentum B utrumque ex quarta, illius ex quinta latitudinis portae factum fuisse dicatur.

Altare vero, quod ex erectis quaternis quadratis tignis, alijsque in summo, & in imo connexis quasi ex ossibus contexit Salomon, ac cedrinis tabulis undique conuestiuit, aureisque demum laminis contexit, altum erat cubitos tres, longum aequale ac latum cubitos duos.

Ex dictis autem quatuor angularibus tigillis cornua erigebantur lignea, ligni namque erant altaris parietes, basis, anguli. Quae omnia auro purissimo vestiebantur, adita desuper aurea craticula pro foco.

Et dixit mihi qui me ducebat Angelus: Hoc altare, quod in conspectu Dei semper manet, mensa dicitur, quippe cui sacer ignis, & suaue spirans suffitus imponitur. Vel sensus est absoluta altaris enarratione ad dextram altaris conuersus ductor meus dixit mihi: Haec est mensa panum propositionis, qui sic appellari solent, quod coram Domino proponantur, non inde auferendi, donec eorum loco alij proponantur calidi.

Sancti & oraculi ostium vnumquodque binis claudebatur foribus.

In quarum singulis ex utraque parte ostij singula ostiola aperiebantur in utrisque bina, quae ostiola suis quoque foribus claudebantur: apertis enim maioribus valuis minores quoque aperiebantur, atque una cum illis claudebantur, quamuis clausis maioribus facile minores aperirentur. bina enim ostia erant ex utraque parte ostiorum, ex alterutra singula.

Et in tympanis valuarum opere sculptoris eminebant figurae Cherubim & palmarum illis omnino similes, quas in parietibus templi expressas fuisse retulimus.

Et pulchrum quidem ornamentum genus Orientalis templi fronti praestabant capita trabium, quae in zophoris conspiciebantur exterioribus.

Et fenestrae cancellis oclusae, quibus lumen coenaculis templi inducebatur, super huiusmodi E zophoris conspiciebantur.

Et capitella sculpta ad modum palmarum erant in parastadis angularibus ex utraque parte vestibuli: capitella, inquam, illis capitellis similia, paria, & aequale librata, quae domum vniuersam cingebant, & omnes eius undique parietes.

Limen quadrangulum.

XXI.

Et facies Sanctuarij, aspectus contra aspectum.

Altaris lignei trium cubitorum altitudo: & XXII, longitudo eius duorum cubitorum.

Et anguli eius, & longitudo eius, & parietes eius lignei.

C *Et locutus est ad me: Haec est mensa coram Domino.*

Et duo ostia erant in templo, & in Sanctuario. XXIII.

Et in duobus ostijs ex utraque parte bina erant ostiola, quae in se inuicem plicabantur: bina enim ostia erant ex utraque parte ostiorum. XXIII.

Et caelata erant in ipsis ostijs templi Cherubim, & sculpturae palmarum, sicut in parietibus quoque expressae erant. XXV.

Quam ob rem & grossiora erant ligna in vestibuli fronte forinsecus.

Super quae fenestrae obliquae, & similitudo palmarum hinc atque inde in humerulis vestibuli: secundum latera domus, latitudinemque parietum. XXVI.

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS QUADRAGESIMI PRIMI.

DE PARTIBVS, MENSVRIS, ORNAMENTIS, ALTARI,

Candelabris, & mensis domus Domini:

NECNON DE GAZOPHYLACIIS
SANCTORVM. ATRIORVMQVE CVLINIS,
castellis, quadrata forma, peribolo & altari.

LIBER QVARTVS.

MIRABILI SAPIENTIA, ATQVE ORDINE
interius templum describere aggreditur
Propheta. Caput I.

*E*t introduxit me in tem-
plum. Admirabilis sane
fuisse dignoscitur Angeli
in dimetiendo templo
prudencia: singularis
Prophetæ in eodem de-
scribendo sapientia: pla-
ne diuinum Spiritus San-
cti introque docendo ac

dirigendo consilium. Nam cum omnia, quæ de
nobilissimo aedificio ostendenda Prophetæ, fue-
rant, nobisque proponenda, non possent simul
vel ab eo percipi, vel à nobis: ordine quodam,
procedendum fuit, vt ab extimis progredieremur
ad intima, ab imis ad summa. Qua ratione factam
est, vt præcedenti capite ea persequeretur Pro-
pheta, quæ ad porticus, portas, & atria specta-
rent: quæ Sanctuarij extrema sunt, & veluti addi-
tamenta quædam: hoc vero capite ea tantum ex-
ponit, quæ ad ipsum Sanctuarium, eiusque partes,
mensuras, & ornamenta pertinet. Atque in ipsis
atrijs, eorumque porticibus ea tantum proposuit,
quæ vestigiorum sunt propria, & fabricæ velut
principia quædam & fundamenta, quibusdam
tantummodo insinuat mensuris ex ijs, quæ ad
erectos aedificij parietes, vel ad columnarum
ordines spectant: nam de his quæ aedificij ve-
luti corpus sunt, sequentibus post primum & qua-
dragesimum caput, capitibus agendum fuit.
Hoc vero capite, quod in medio eorum statuitur,
quæ de templo sunt, de Sanctuario simul perse-
quitur, & quæ ad vestigij prima fundamenta
pertinent, & ea quæ de erectis frontibus, para-

VESTIGIA
aedificiorum.

A stas, atque alijs agenda videbantur. Quapro-
pter in templum introducit Hebraice וָיָבִינִי *vai-
bieni*, vox est à verbo deducta וָבִינִי *bo*, quod venire
significat, aut introire. Huius verbi notionem in-
dicat superba illa Philistæi ad Dauidem expro-
bratio: humilis & confidentiæ plenissima Dau-
dis responsio: Numquid canis sum, inquit ille, quod
tu venis ad me cum baculo? Dixit autem Dauid ad
Philistæum: Tu venis ad me cum gladio &c. ego au-
tem venio ad te in nomine Domini exercituum. At
cum ab extimis venit ad intima, hoc idem ver-
bum significat ingredi: vel cum ad eos acceditur,
qui in interiori regiæ parte habitare solent, cuius-
modi sunt Principes, Reges, ac Dynastæ. Prio-
ris notionis exemplum est in Genesi, dicente ad
Moysem Domino: Et ingredieris arcana tu, & se-
ly tui &c. Posterioris vero in Exodo, Domino
item Moyfi præcipiente: Ingredieris tu, & se-
niores Israel ad Regem Aegypti.

VERBUM
veniendi quid
significet.

1. Reg. 17. v.
43. & 45.

Gen. 6. v. 18.

Exo. 3. v. 18.

Quæ quidem Hebraicæ phrasæ observatio
mirifice illustrat locum Exodi, quo, nondum ex-
tructo tabernaculo, quod ingrederetur Moyses,
ingressus dicitur ad Dominum. Sic enim loqui-
tur Sacer historicus de velamine ante faciem po-
sito: Quod ingressus ad Dominum, & loquens cum
eo, aufererat donec exiret, & tunc loquebatur ad
filios Israel omnia quæ sibi fuerant imperata.
Accedit etiam quod domum ingressi, domesti-
ca peragimus negotia; eandem egressi, forensia.
Quapropter Hebraicus sermo usurpauit, vt in-
grediendi præfens verbum verbo egrediendi
coniungat, & ea significet quæ domi, forisque
aguntur: Omnis autem, inquit, Israel, & lu-

INGREDI
quomodo
usurpetur.

Exo. 34. v.
34.

1. Reg. 18. v.
16.

INGREDI
& egredi.

Psal. 130. V.
2.

Ysa. 10. V.
9.

da diligebat David: Ipse enim ingrediebatur & egrediebatur ante eos. hoc est, optimae praesidium afferebat in omnibus negotijs, domi forisque agendis. Sic in Psalmo: Dominus custodiat, inquit, introitum tuum, & exitum tuum, ex hoc nunc & usque in saeculum. hoc est, assiduo ac numquam defuturo tueatur praesidio, quidquid ubiuis locorum, aut gentium agendum susceperis. Quod optime intellexisse videtur Chaldaeus paraphraestes, prophetice potius quam deprecative eadem enuntians, quasi ad Christum referens hanc, cum reliquis eius Psalmi benedictionibus: Deus enim, inquit, custodiet exitum tuum ad negotiationem: & introitum tuum ad studia legis, ex nunc, & usque in aeternum. Haec ille. Huius amplissimae benedictionis participes esse voluit idem Christus eos omnes, qui eundem Christum viarum suarum ducem sequuti fuerint: Per me, inquit, si quis introierit, saluabitur. salutem, inquam, inueniet, ac vitam ingredietur: & egredietur, & pascua, & pacem, animique quietem inueniet, quaelibet negotia peragendo. Quae quidem vniuersa vocis notio eo spectare videtur, ut nobis indicet Prophetam ab Angelo ad interiorius Sanctuarium ita adductum fuisse, ut singulas eius partes, interiores potissimum, attentius ac penitus contempleretur, ab extremis incipiens postibus portae prioris, quam tunc primum ingrediebatur. Sed priusquam in hac re dimittentem Angelum ducem persequamur, et antisper hic pedem figendum esse existimo, & perpendendum quid templi communi nomine hic proprie indicetur.

QVID PROPRIE TEMPLI NOMINE

significet Scriptura sacra. Cap. II.

HEBRAICA
vox Hecal.

Rabbi David
Pagninus.

Psal. 1. V. 1.

H templum. Hebraice הל העל el hahecal. Est autem ea vox sacris Scripturis frequens, omnibus Scriptoribus notissima: quamuis eius forma, origo, & notio ab omnibus pariter ignoretur. Rabbi David eam esse arbitratur radicem primitiuam quatuor litterarum: qua ratione ignorari necesse est, quare sic dicatur. Alij radicem esse putant הל העל, & litteram יוּד, additam ad protrahendam & producendam syllabam. Verumenimvero huius verbi nullus esse videtur Hebraeis usus: quo perspecto possemus vocis הל העל, habere notionem; nisi forte ad litterarum metathesim, quam vocant, recurramus, est enim ea Hebraeo sermoni familiaris: atque adeo הל העל, idem significare putabimus, quod verbum הל העל, cuius notio est eadem quae Latinis ambulandi, proficiscendi, aut progrediendi. Cuius usus est in Psalmorum exordio: Beatus vir qui non abiit,

discessit, in consilio impiorum. hoc est, consilia sequutus impiorum. vel Beatus ille quidem reputandus est, qui nihil progressus fuit, aut qui nullos fecit progressus, in impijs consilijs. Inde nomen deducitur הל העל, quod iter introitum significat, vel incessum, tum ipsum ingredientis introitum, tum etiam locum introitus. Et cum voce הל העל, aulam, palatium, regiam significari Doctores omnes constanter affirmant: merito fortasse, & olim in Mosaiico tabernaculo, & in templo deinde Salomonico pars templi exterior, per quam intrabatur ad interiorem, sanctissimamque cellam, in qua Cherubinis insidebat diuina Maiestas, eo nomine censebatur.

B Quo forte respexit Psaltes in perdifficili illo Davidis cantico: Viderunt, inquit, ingressus tuos, Deus: ingressus Dei mei, Regis mei, qui est in Sancto. Ad priorem vocis, quam dixi, notionem reuocare videtur Chaldaeus paraphraestes loci sensum, qui sic habet: Viderunt domus Israel ambulatorem Diuinitatem tuam super mare, Deus: dixerunt, Ambulatio Dei nostri imperauit toti orbi in sanctitate. Hunc quoque sensum fere sequuntur expositores, Ingressus tuos, te Deum ingredientem interpretantes: neque incongrue: quadrat enim optime expositio Remigij: viderunt ingressus tuos, Deus: id est, inquit, recognoscent ingressus tuos, qualiter per humanam naturam mundo innotuisti. Sed neque ab hoc ipso sensu, neque à vero abhorret: quinimmo cum ipso Psalmi contextu conuenire videtur, ut pro הל העל, intelligatur facta litterarum transmutatio הל העל, ut sensus sit, viderunt, inquam, iam tandem oculi nostri optatissimum Sanctuarium tuum, ingressus tuos Deus. Aulam illam Sanctam, quam ingressus est Deus meus, & Rex meus, qui est in Sancto, ut maneret Diuinitatem suam palam faciens, ostentansque potentiam, & regnum suum in interiore, ac Sanctissima templi cella. Hunc autem ingressum Dei esse puto, illud quod alio nomine dicitur Sanctum. Quod cum primum ingrederetur Diuina Maiestas, arcae infidens testamenti, Praeueniunt principes conturbati psallentibus, in medio iuencularum tympanistrinarum &c. ad pompam respicit, cuius supra meminimus. Ac tandem petit haec omnia collata beneficia rata fore, atque in aeuum perman-
D sura: Manda Deus, inquit, virtuti tuae, hoc est praecipe potestate tua infinita, cui cuncta subduntur, confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis: hoc est, ut firma sint opera misericordiae tuae, qua tot, ac tanta in nos contulisti beneficia. A templo tuo quod est in Ierusalem: sic enim tibi offerent reges munera. fiet profecto ut tibi subdant Reges ac Principes, qui vniuerso dominantur orbi.

E Chaldaeus quoque paraphraestes de templo arbitratur loqui hunc psalmum, quippe, qui sic ait: Praecipe Deus fortitudine tua, fortis esto Deus, habita in domo Sancta hac, quam fecisti nobis. A templo tuo accipies sacrificia, super Ierusalem Diuinitas tua quiescit, pinguis sua tibi offerent. Quae omnia secundum nuda aut egena elementa minime accipienda esse arbitratus sum, cum Pauli firmum habeamus testimonium, quo Psalmi huius partem ad Christum retulit. Sed Christi veritatem sub umbra templi intelligendam esse existimaui, ita ut הל העל, siue הל העל, fuisse intelligatur vterus Virginis, quem ingressum Diuinum Verbum Sanctum illud Sanctorum,

HECAL id est introitus.

PSALMV de templo.

S. Remigij in Psal.

Eodem Psal. V. 16.

Supra lib. 3. cap. 34.

Eodem Psal. V. 32. & 33.

Ephes. 4. V. 8.

huius Psalmi V. 19.

PSALMV vere de Christo sub umbra templi.

humani corpus de Virgine inhabitandum assumptum, quo viuit & regnat Deus in saecula saeculorum. Sed de his aliis: satis enim me fecisse praesenti instituto arbitratus sum, si aliqua ratione insinuarem, quomodo vox הֶכָל hecal, ad radicem הֵכָל hecal possit pertinere.

HECAL Alij porro vocem הֶכָל hecal, à radice deducunt **הֵכָל** hecal, quae idem valet quod posse, potentem esse, aut praeualere; atque adeo voce הֶכָל hecal, putant significari basilicam, Dominicam, regiam, palatium, in quo Rex aut dominus praepotentem se ostendit: vel potius quod ad regiae maiestatis, atque potentiae ostentationem extructum sit. Huius exemplum videre est apud

Isa. 39. 7. **Isaiam, Ezechiam, Dei nomine sic alloquentem:**

Et de filiis tuis, qui exibunt de te, quos genueris, tollent, & erunt eunuchi in palatio Regis Babylo-

Daniel. 1. 7.
3. & 4.

nis. Hanc autem prophetiam opere completam fuisse tradit Daniel, eadem vsus voce, quam interpretatur: Et ait Rex, inquit, Asphenes praeposito eunuchorum, ut introduceret de filiis Israel, & de semine regio & tyrannorum, pueros &c. qui possent stare in palatio Regis. Atqui ut huiusmodi principum ministerio vrantur Reges in aulis, atque alijs locis ostentui datis, in interiora cubicula solos admittunt eos, qui reliquos dignitate, ac regia benevolentia longe antecellunt. Sic & in templo Dominus in exteriorem aulam quoslibet admittebat Sacerdotes, idque quotidie, cum

HECAL EX-
terioriorem au-
lam fere sem-
per denotat.

semel in annum, vnum admitteret Sacerdotem. Summum in Sanctum Sanctorum. Quapropter tum in Mosaico tabernaculo, tum vero in Salomonico templo, exteriorem aulam הֶכָל hecal, dici comperimus: quod vtraque fuerit omnipotenti Deo velut aula, in qua, aedificij apparatu, auri copia, instrumentorum suppellestile, numero ac pretio; ministrorum dignitate ac sanctitate, maiestatis suae praesentiam, atque potentiam exhibuit, ac declarauit. Nam de tabernaculo sermo est in primo Samuelis libro, dum sic scribitur: Et Heli Sacerdote sedente super sellam ante postes הֶכָל hecal, templi Domini. Nam de Salomonis templo non sunt exempla proferenda, cum tot superant, ut vix liceat recensere.

1. Reg. 1. 7.
p.

Hanc porro vocem Septuaginta Interpretes vertunt, *ναός naos*. Quam vocem templum Latine reddunt Interpretes: eaque vsus fuisse videtur Vitruuius dum in pronao scribit & postico, pronao vsus pro anteriori porticu templi: quasi dicat pro templo, vel à facie templi. Hac vsus fuisse videtur dicendi ratione Philo: Ceterum, inquit, in confinio quatuor & quinque tabularum, columnarum intellige, ad quas interius velum appendebatur, quod proprie dici potest templi vestibulum, velo exteriori interioreque inclusum, ex praedictis tria vasa fuerunt posita: medium altare odoramentorum &c, candelabrum Austrum versus &c, versus Septentrionem autem mensa. Haec ille. Sed nos ad interpretationem Graecae vocis *ναός* reuertamur: cuius cum inter Graecae linguae Interpretes aethymologiam quaerimus, nullam prorsus licet inuenire: quae res in eam nos induxit animi coniecturam, ut arbitremur vocem esse peregrinam ab Hebraea forte lingua mutuam, ut alia quamplurima. Ea vero quod prolatione similis esse videatur voci נָחַם naghham, ablata literae y ghain, propria asperitate, templum sic dicetur à pulchritudine. Quo respexisse videtur Regius Psaltes, dum impiorum filias templis confert: *Filiae eorum, inquit, compositae, circumornatae ut similitudo הֶכָל hecal, templi. nihil*

TEMPLUM
à pulchritudi-
ne dictum.

Psal. 144. 7.
11.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

A enim esse debuit aut decuit aequè ornatum, pulchrum, amabile, ac Dei templum: cum contra, luxus, aut, ut ait Sanctus Ioannes Euangelista, oculorum concupiscentia fecerit, ut omnia quae templi propria esse deberent ornamenta, domos exornent, filios aut filias peccatorum: templum plerumque vetustate iaceant, atque obliuione deformia. Sed alijs mores corrigendos relinquamus; nostri instituti est quae de illo antiquo templo memoriae tradita accepimus, breui narratione perstringere. Ad huius forte vocis notionem respexit iterum idem Psaltes, dum Dominum sic interpellat: *Vnam petij à Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitae meae. Ut videam* בְּנוֹגָהּ benogham, pulchritudinem Domini, sicut legit Sanctus Hieronymus: vel delectationem Domini, ut exponit Sanctus Augustinus: vel voluptatem Domini, ut habent Vulgata. Nam codices qui voluntatem legunt, egent censore. *Et visitem templum eius.* hoc est, locum arcae, ut exponit Chimchius: quasi dicat, ut mihi liceat contemplari pulcherrimam templi aulam, quae Sancta dicitur, & diuinam sedem in oraculo. Quibus sane extremis à me relatis locis vox הֶכָל hecal non vsurpatur in propria notione, qua exteriorem ac maximam, Sanctuarij aulam significat, sed vniuersali, quae totum templum comprehendit.

Psal. 26. 7.

4.

S. Hieron.

S. August.

TEMPLUM

voluptas Do-

mini.

Rabbi David

Chimchi.

C Sic vero hac vsus est Ieremias, celebri illa Iudaei populi obiurgatione: *Nolite, inquit, confidere in verbis mendacij, docentes:* הֶכָל הֵכָל הֵכָל הֵכָל 4.

הֶכָל הֵכָל הֵכָל hecal adonai, hecal adonai, hecal adonai, benumali, templum Domini, templum Domini, templum Domini est. Jonathan in Targhum: Ne confidatis, inquit, vobis in verbis Prophetarum mendacij, hoc est, mendacium dicendo, coram templo Domini vos seruitis, coram templo Domini vos sacrificatis, coram templo Domini vos adoratis: tribus vicibus in anno vos conspicimini coram eo. Vanam reprehendit Propheta fiduciam, exteriorem tantum Diuino cultui innixam, cui deest interior mentis puritas, timor, veneratio. At Ioseph:

Ierem. 7. 7.

4.

TEMPLI

nomine etiam

atria indicantur.

Rabbi Ioseph

Chimchi.

D Ne confidatis, inquit, in verbis mendacij, quae dicitis: templum &c. non desolabit templum suum. Et dixit ter templum Domini, eo quod erant ibi porticus, templum exterius, & oraculum: vocantur autem omnes partes templi הֶכָל hecal, quoniam haec fuit templi maxima pars. Qua ratione exponendus est locus Amos Prophetae: *Et stridebant cardines templi, ut haber* הֶכָל hecal, templi in die illa. vel, vlulauerunt cardines templi, ut habet Hieronymus: vel laquearia templi, ut habent Septuaginta, super occisum populum corruentia, ut exponit idem Sanctus Hieronymus. Velut alij ex Hebraeo interpretantur: Vlulabunt, hoc est, in vlulatum vertentur cantica templi. Qua ratione locum exponit Chaldaeus quasi à Propheta indicetur fore, ut qui olim canticis ac musicis instrumentis signa dabant laetitiae, Deum laudantes, iidem vlulent ac gemant, maxima oppressi calamitate: atqui cantores, ut vidimus, non in Sancto, sed in atrio canebant; quod hoc loco vocatur הֶכָל hecal. Hac eadem voce vsus est Zacharias, venturum Christum praedicens, & nouum templum ab eo aedificandum: *Ecce vir oriens nomen eius: & subter eum orietur, & aedificabit* הֶכָל hecal, templum Domino. Et ipse extruet הֶכָל hecal, templum Domino &c. Et qui procul sunt, venient, & aedificabunt הֶכָל behecal, in templo Domini. Quo loco ter dicitur

Zachar. 6. 7.

12. & 13. &

15.

y 3 aedifi-

aedificandum esse templum Domini, quod Ecclesiam Christi significat, quae semel, & semper aedificatur: ut mirum habeat responsum haec prophetia cum allata Hieremiae obiurgatione: illi enim Hebraei falsa decipiebantur Hierosolymitani templi fiducia, quae certa, firma, & stabilis est eorum, qui Christi templi meruerunt esse participes.

TEMPLI
Christi vera
fiducia.

L A T I N I S

TEMPLVM VNDE DICATVR.

Cap. III.

HECAL
vertitur tem-
plum

Varro lib. 6.
de lingua La-
tina.

ED quae causa Beatum Hieronymum mouerit, ut fere semper vocem *הכאל* hecal, templum vertat, haud difficile erit inuestigare, cum Varronem ab eo lectum fuisse non dubitemus, qui haec scripsit: Templum tri-

bus modis dicitur; ab natura, ab auspicio, à similitudine: ab natura in caelo, ab auspicijs in terra, ab similitudine sub terra. Haec expositio superstitiosa omnino esse videtur, quamuis propositio certa, quippe quae ex sacris Scriptoribus videatur esse desumpta.

Psal. 10. V.
3.

CAELESTE,
terrenumque
templum à si-
militudine.
Genebrar. in
Psal.

Nam caelestis ac terreni templi frequens est mentio: vtrumque templum pariter retulit Psaltes: Dominus in Templo sancto suo: Dominus in caelo sedes eius. hoc est, huic atque illi templo insidet, ut nos tueatur: quod ex templi notione, mox afferenda, atque ex Psalmi contextu perspicuum est: & ita à Genebrardo notatum. Quod vero ad similitudinem attinet templi, vana superstitione ad subterranea refertur, cum potius ad Ecclesiam, & corpus Christi referendum sit, ut alias ostendimus. Illud vero potissimum à Varrone expetendum est, quod ad vocis notionem facit percipiendam.

TEMPLVM
à tuendo di-
ctum.

A tuendo primo, inquit, templum dictum: quocirca caelum quo tuemur, dictum templum. Post multa vero Poetarum exempla, illud subdit: Tueri duo significat; vnum ab aspectu, ut dixi: vnde est illud, Tueor te senex, prohi Iupiter! &, Quis pater, aut cognatus velit nos contra tueri? Alterum à curando, ac tutela: ut cum dicimus velle tueri villam (sic corrigo iuxta Lipsij coniectanea) à quo etiam quidam dicunt illum qui curat aedes sacras, aedituum, non aeditomum. Sed tamen hoc ipsum

Iust. Lips.
coniecta. in
Varron.

Plautus.

ab eadem profectum est origine, quod cui aedem curandam tradimus, dicimus, Tu domi videbis: ut Plautus, cum ait: Intus para, cura, vide quid opus sit. Sic dicta vestispica, quae vestem spiceret, id est, videret vestem, ac tueretur. Haec porro Latina phrasis nostrae Hispaniae frequens est: dicimus enim, mirad por essa casa, por essa viña: hoc est, curam eorum gere, tuere illa. Sextus porro Pompeius Festus: Templum, inquit, significat & aedificium Deo sacratum, & tignum quod in aedificio transuersum ponitur. At Vitruuius templa supra canterios ponit. Sunt autem templa,

Sextus Pom-
peius.

Vitru. lib. 4.
cap. 2. & 7.

Philan. ibid.

Philandro, assamenta quae transuersa supra can-

terios ponuntur. Ea vero sic dicta arbitraretur, quòd domum à caeli tueretur iniurijs, non secus ac templa propter Diuinum cultum tueretur mortales. Hinc fit ut Beatus Isidorus, qui templi nomen purat esse generale: Pro locis enim, inquit, quibuscumque magnis antiqui templa dicebant; & templa dicta, inquit, quasi tecta ampla. Templum igitur dicatur, quo, Dei tutela protegemur ab omnibus iniurijs: vel, quòd Deus Omnipotens peculiari cura illud tueretur, ut domum suam. Dicitur autem, inquit Philo, in domo habitare non ut in loco; continet enim omnia, ipse à nulla re continetur: sed tamquam illius loci curam gerens praecipuam. Quisquis enim domum possidet, necesse habet ut ei provideat. Proinde in quemcumque bonum illud Deo carum impluit, petat ut Omnipotens in ipso habitare dignetur: ut paruum hoc aedificium, mentem videlicet, in altum sublatum à terra, extremo caelo inferat. Haec ille. Sed de templo, ad quod adductus fuit Propheta, iam satis: eius mensuras persequamur.

S. Isidor. lib.
15. Origin.
cap. 4.

QVOMODO
templum De-
us tuatur.

Philo lib. de
Resipiscen-
tia.

DE POSTIBVS

PORTAE AVLAE SANCTAE.

Cap. II.

T mensus est frontes sex cubitos latitudinis hinc, & sex cubitos latitudinis inde. Hebraice: Et mensus est postes: addit Rabbi David, portae templi: idque ad explicandam mensuram, satis apte; de ea enim sermonem esse Prophetae, sequentia verba declarant.

Rabbi David
in comment.

Sanctus Hieronymus: Vir, inquit, cuius funiculus caementariorum, & mensurae calamus in manu erat, Ezechielem Prophetam introducit in templum, & mensus est frontem templi: pro quo aelam Septuaginta; & aelim Theodorio, & in circuitu Symmachus transtulerunt: & ex vtraque parte latitudo tabernaculi senum cubitorum erat.

S. Hieron.

Quod si ea quae supra diximus de Hebraicis vocibus el, & vlam, in memoriam reuocentur, facile inueniemus non aliud varijs quantumvis expositionibus, sed hoc ipsum significare voluisse, quod tradit Vulgatus, frontes vsurpans pro postibus: postes autem proprie vox aelim significat, eosdem vlam, sed quadam intercedente vsus accommodatione. Id vero quod Symmachus scripsit, in circuitu, nihil aliud significare voluisse videtur, quàm quòd postes huiusmodi portam ex vtraque parte munierint. Quare Rabbi Salomon postes huiusmodi recte definit latitudinem grossitiei parietis templi, qui est inter templum & vestibulum. tanta enim esse perhibetur muri interioris domus crassitudo, quanta & omnium murorum templi, nempe calami vnus; ut infra iterum ostendemus.

FRONTES
portae quae
dicantur.

R. Salomon
in comment.

Hos autem postes portae, quos hic *אלימ* elim, proprie vocat, si eundem morem tenuisset, quem initio praecedentis Capituli obseruauit, vocasset *אפ* saph, vel *פפ* saphim. Nec dissimili annominatione

universidad de
Biblioteca

TABERNA- hahel. Vox autem hahel, primitiua esse vide-
culum quid si- tur, & significat extensionem, vel expansionem
guificet.

Genes. 18. ̃. in Genesi, apparuit Deus Abrahamo sedenti in
1. ̃. oſtio hahel hahel tabernaculi sui. Vſurpatur au-
tem eadem vox in Prouerbijs pro habitatione.
Prouerb. 14. ̃. Domus, inquit, impiorum delebitur. quantumuis
̃. 11. fundata, munita, ac stabilis esse videatur: Taber-

TABERNA- nacula inſorum, etiamſi ventis expoſita, & breui
cula germina- cula germina-
re quid ſit. te quid ſit.

Pſal. 18. ̃. 6. vſurpatur vox in Pſalmo: In Sole poſuit, inquit,
tabernaculum ſuum. Vel vt habent Hebraei: So-
li poſuit hahel oſhel, tabernaculum in eis. Et Chal-
dæa: Soli poſuit tabernaculum, illuminationem
autem in illos. hoc eſt, Soli dedit proprium do-
micilium, & ſedem in caelis; vt illuminaret eos.

Ex hac radice verbum deducitur hahel ahal,
quod, tentoriauit, poſſet verti, ſi verbum liceret
conſingere: extendit, vel expandit tentorium.
Iſa. 13. ̃. 20. Sic apud Iſaiam Dominus de Babylone deſola-
ta, atque deſerta, non iterum aedificanda ait:
Neque ponet, tendet, aut explicabit, vt ibi tantif-
per commoretur, ibi tentoria Arabs. Quæ om-
niavocis notionem explicantia, in eam nos indu-
cunt ſententiam, vt arbitremur hoc loco vocem
hahel oſhel ſeu tabernaculi, transferri ad ſignifican-
dum ſuperliminare portæ templi, quod cum pla-
num fuiſſet, atque extenſæ cortinae perſimile
obumbrabat ac protegebat, ianuam deſuper, vt
ſenſus ſit poſtes ſingulos ſuperliminare ſuſti-
nentes, latitudine fuiſſe cubiti vnus, quanta
nimirum erat deſuper extenſi ſuperliminaris
latitudo.

TABERNA- culum per ſu-
perliminari.

Rabbi David. Rem ipſam perſecuti ſunt Rabbinii David & D
R. Moſes. Moyſes, quamuis rei formam, ac explicandi mo-
dum conſequi minime potuerint: ille enim ſic
locum hunc exponere tentauit: Et menſus eſt
frontes portæ templi, & erant factæ ad modum
ſemicirculi in ſuperiori parte: latitudo autem
cuiuſcumque frontis erat ſex cubitorum: la-
titudinem tabernaculi: id eſt, latitudinem ſe-
micirculi, quæ erat ſex cubitorum: ſemicir-
culum autem appellat tabernaculum. Ionathas
autem exponit latitudinem tabernaculi. Hæc
ille, qui in eo primum peccaſſe videtur, quod
ſemicirculum ſcribit pro fornice: in eo vero rur-
ſus, quod portam templi credidit fuiſſe for-
nicatam. Quod præterquam ipſi Hebraicæ
voci, quam expoſuimus, repugnare videatur,
repugnat maxime rationibus architecturae,
atque exemplis, necnon ipſis quodammodo ſa-
cræ Scripturæ teſtimonijs infra à nobis aſſe-
rendis, cum de ornamentis portarum Sanctua-
rij agemus. Hanc forte ſententiam tenuit Salo-
mon, cum latitudinem tabernaculi expoſuit, la-
titudinem veſtibili, quæ eſt, inquit, in latitu-
dine ipſius veſtibili, & in longitudine templi.
Quæ verba difficili plane ratione, & quæ Oedi-
pum potius, quàm interpretem expoſcant, nihil
aliud ſignificare putanda ſunt, quàm quod lati-
tudo poſtium & ſuperliminaris recta ab Oriente

O S T I A
templi qua-
drata fuerunt,
non fornicata.

R. Salomon.

A dimenſa fuerit verſus Occidentem: ſic enim
veſtibili latitudo extenditur, aut porticus tem-
pli, & ipſius templi longitududo.

DE OSTIORVM

TEMPLI MENSVRIS,

et nomine. Cap. V.

ATITVDO portae decem cu-
bitorum erat. Si Maſſoretarum
punctuationem minime ſequa-
mur, hæc verba cum præce-
dentibus coniungemus, haud
aliter quàm Septuaginta In-
terpretes in Regio, & Complu-
ricenſi codice fecerunt, Latitudo tabernaculi,
inquiunt, & latitudo portae cubitorum decem,
ſubaudi, erat. Quam lectionem haud remuent
C Vulgata, ſi eiſdem ſubintelleſta præponatur
collationis vox, ſecundum, aut iuxta: iuxta lati-
tudinem tabernaculi, Moſaici inquam, latitudo
portae decem cubitorum erat.

Hæc autem portae, & Moſaici tabernaculi col-
latio forte alicui myſteriorum plena videatur,
quæ in eo forſan ſira eſſe putanda eſt, quod
quanta illius latitudo fuit, tanta eſſe oſtendatur
oſtij templi expansio, dupla latitudine: vt tem-
pli porta, quo Eccleſia Chriſti ſignatur, multo
maior eſſe indicetur Synagoga, quæ mobili at-
que exiguo repræſentabatur tabernaculo. Sed
huiuſmodi collatio alterius eſt indaginis; mihi
multo magis placet communis lectio, & allara ex-
poſitio, quæ ſuperliminare præcedenti verſu
dimenſum fuiſſe tradit; hoc portae latitudinem.
Hebraice vero quid proprie metiatur Angelus,
indicatur voce nra perſah, quæ, vt aliàs me dixiſſe
memini, oſtium, apertionem ſignificat, aut limen
portae, id quod inter poſtes manet inane. Cuius
quidem liminis latitudo decem fuiſſe cubitorum
traditur: ac tanta eſſe credenda eſt diſtantiâ po-
ſtis, veſti gratia Meridiani ab Aquilonari. Illud
vero ſilentio minime prætereundum eſt, quod
cum hanc portam, & interiorem Sanctuarij ſac-
pius nominet, eis numquam nomen indidit
ſaghar: cum contra factum fuiſſe videamus in reli-
quis atriorum portis. Cuius rei cauſam non aliam
licet aſſignare ab ea, quam vtriuſque vocis no-
tio ſupra explicata indicat: vox enim nra perſah,
oſtium, vt dixi, quod in muro ingredientium
commodis aperitur, ac lumini excipiendo, ſigni-
ficat: nra ſaghar, vero ea omnia ædificia indicat,
quæ ad portae dignitatem, munitiõem, orna-
mentum ſolent circa portam extrui. Ex quo fit
vt cum portae atriorum ad pompam & munitio-
nem templi fuiſſent extructæ, vt vidimus, vrbis
alicuius formam potius imitantes, quàm pecu-
liaris ædificij, eæ nra ſaghar, appellentur, quarum
oſtia cum dimetienda fuerunt nra perſah ha-
ſaghar dicerentur: at in portis his Sanctuarij, quæ
ad vſum tantummodo aperiuntur, quæque
quamuis proprijs ſint exornata membris, nulla
habent

II.

O S T I I
templi latitu-
do tabernacu-
li latitudini
conſeſtur.

P O R T A E
templi quo-
modo à portis
atriorum di-
ſtinguantur.

habent desuper ad portae pompam aedificia, A
quinimmo ipsa ostia sub contignatione aperiun-
tur, ideo perhah dicuntur, non vero saghar.

Huius porro ostij latitudo dimensa est, altitu-
do non item: id quod non casu aut temere fa-
ctum esse arbitratus sum, neque quod minus vi-
deretur necessaria ad aedificij rationem plene
percipiendam: sed quod facili coniectura ea ex
dictis posset colligi fuisse cubitorum viginti, du-
pla proportionem, quam in alijs portis supra osten-
dimus observatam fuisse. Neque sola ratione
similitudinis id confirmabimus, quamvis firma
sit & certa, ut saepius diximus, sed etiam ex ae-
qua epistiliorum atrij libratione, quam infra
persequemur.

LATERA Et latera portae quinque cubitis hinc, & quin-
que cubitis inde. Quae hic metitur Angelus late-
rae Hebraice מַרְא עִתְּפֹתְהָ, appellantur: quam vo-
cem supra dixi in humerum, aut latus conuerti.
Septuaginta Interpretes ὡς τὸ πλάτος αὐτῆς, quam vocem
humeros conuertunt Interpretes, vel propter
compositionem, super humeros. Eandem fere
tenuit Graecus sermo vocum, ac rerum transla-
tionem, quam observauerat Hebraeus. Sicut
enim pectus, aut cervicem in medio constitutam
humeri circumstant; ita portam in medio aper-
tam humeri circumdant: vel potius partes illae
parietis à lateribus portae relictæ, humeri dicun-
tur, quod haud secus quam humeri pectus, illae
partes portam vtriusque muniant: has partes
proprie Latinus vocat portae latera, quod ex
utroque portae latere relinquantur. Rem apte
exposuit Rabbi Salomon: Latitudo templi, in-
quit, erat viginti cubitorum, & latitudo portae
decem: remanent igitur latera eius hinc & inde
quinque & quinque cubitorum: idem fere con-
firmat Rabbi David.

Haec autem latera portae interiora fuisse con-
stat ex eo, quod ibidem mensus est Sancti longitu-
dinem ac latitudinem, ut mox videbimus. Atque
hoc est, quod paulo superius notabamus obser-
vatum fuisse ab Angelo in porris dimetiendis, ut
primum postis, vel muri crassitudinem metire-
tur, deinde latera portae, nimirum quantum
extenderentur ex utraque porta ostij postes, vi-
delicet ab ipso ostio usque ad angulos interiores
domus. Hoc ipsum disertis verbis, quamvis my-
steria persequutus, exposuit Sanctus Hierony-
mus: Dicit Apostolus, inquit, *Dilatamini &*
vos: ut postquam per decem portae cubitos tem-
plum quis fuerit ingressus, ex utraque parte
portae ipsius latera, siue ut proprie in Hebraeo
dicitur, humeri mensurentur, qui semper refe-
runtur ad opera.

EVNDEM
ordinem te-
nuit semper
Angelus in di-
metiendis
portis.

S. Hieron.
2. Corinth. 6.
v. 13.

DE AVLAE

SANCTAE LONGITVDINE,

ac latitudine. Cap. VI.

B mensus est longitudinem eius
quadraginta cubitorum, & la-
titudinem viginti cubitorum.
Cuius rei longitudinem aut la-
titudinem dimetitur, Latina, &
Graeca non exprimunt, neque
Chaldaea, immo neque ipsa.

Hebraea verba, cum templi vox aut הֶעָלִי hecal, ad
quam refertur pronomen eius, longe distet, ni-
mirum in principio prioris versus. Quae causa fuit
ut Beatus Hieronymus arbitrari videatur, portae S. Hieron.
longitudinem ac latitudinem dimensam fuisse.
At cum vnius portae vna sit latitudo, qua ratio-
ne potuit denis cubitis initio definiri, deinde vi-
cenis? Quod si id non fieri potuit, teneamus id,
quod ipse textus indicat, longitudinem aulae
Sanctae, siue hecal, ac latitudinem dimensam
fuisse. quod & Rabbi Davidis testimonio confir-
matur, qui dum latera portae fuisse exponit quin-
que cubitis ex utraque parte: Ecce, inquit, quod
sunt viginti, haec enim erat templi latitudo: nam
dixerat longitudinem eius esse quadraginta cu-
bitorum, latitudinem vero viginti. Et quamvis
singula membra ostij, latera, parastades, & hu-
iusmodi minime metiantur: tamen sacri Histo-
rici, quod ad vniuersi Sanctuarij mensuras spe-
ctat, disertis verbis exponunt; quas operaepre-
tium erit cum his nostris Prophetarum, ordine suis
locis conferre.

Rabbi David.

In Libris igitur Regum sic legimus: *Domus*
autem, quam aedificabat Rex Salomon Domino, 3. Reg. 6. v.
habebat sexaginta cubitos in longitudine, & vi- 2. v. 3.
ginti cubitos in latitudine, & triginta cubitos in CONF-
altitudine. Et porticus erat ante faciem templi. runtur hae-
D הֶעָלִי הָיָה עָלָיו וְהָיָה הָעָלִי וְהָיָה הָעָלִי ve haulam ghal pene hecal. Notae-
sunt voces quas saepe exposuimus: vlam, quae ve-
stibulum significat; & hecal, quae anteriorem
partem templi: & quoniam latitudinem ve-
stibuli deinde metitur, perspectum esse debet
sexaginta illis cubitis Sanctuarium compre-
hendi, exclusa porticu. Cuius rei ne vlla su-
peresset dubitandi ratio, ipsam domum in-
duas partes diuidit, quas hecal, nominat, & debir;
è quibus cum anteriorem oraculi viginti cubitis
definisset, haec verba subiungit: Porro quadra-
ginta cubitorum erat ipsum הֶעָלִי הָיָה הֶעָלִי hohecal; templum
pro foribus oraculi. atque cum domum totam,
oraculum Sanctum, & porticum eiusdem latitu-
dinis viginti cubitorum fuisse dixisset: quia ni-
mirum Meridianus templi paries ab Aquilonari
viginti cubitos aequè distat, ut vides in vestigio
Sanctuarij, initio à nobis proposita; sit ut ip-
sa aula Sancta, siue ipsum הֶעָלִי hecal, longum
sit ab Oriente in Occidentem cubitos quadra-
ginta, latum ab Austro in Aquilonem cubitos
viginti, iuxta sacrae Historiae, & Prophetarum no-
stri mensuras.

ibid. v. 17.

Hanc autem duplam longitudinis ad latitudi-
nem rationem maxime probat Vitruuius, in
triclinijs atque alijs eiusmodi aedificijs. Quod
vero ad altitudinem spectat, quoniam nihil de
ea in praesentia insinuat Propheta, eius tracta-
tum in

DVPLA
proportio in
triclinijs ob-
servata.
Vitruv. lib. 6.
cap. 5.

et muro. Cap. VII.

Lewis. 10. Y.
18.

INTERIOR
porta San-
ctuarij.

Hebr. 13. V.
11.

Lewis, 16. V.
27.

Lewis. 16. V.
12. 57 seqq.

CARNES
oblationum

quae edendae
essent, quae

vero minime.
Lent. 10. V.

— 3. Reg. 6. V.
— 17.

ECCLESIAE
dignitas San-
ctuario re-
praesentatur.
Ibid. V. 14-
et 15.

Rabbi David
in comment.

POSTES
portae meti-
tur.

Rabbi David.

R. Salomon.

Nicolaus de
Lyra.

MVRVS
claudens ora-
culum, duo-
rum cubito-
rum.

Petr. Comest.
histor. schola-
sti. terij Reg.
cap. 10.

DECEM CV-
biti aperti in
pariete San-
ctuarij, som-
nium redolent
Rabbinicum.

R. Salomon.

E O D E M
semper cubito
templum di-
metitur An-
gelus.

Doctores, qui parietem sex cubitorum intra San-
ctuarium collocant, contra textum, & omnem
rationem aedificij, vt mox ostendam. Petrus
vero Comestor, huius parietis vsum & altitudi-
nem definit, dum quaestionem illam soluit, quam
nos infra explicaturi sumus, de oraculi altitudi-
ne: Sicut enim, inquit, in tabernaculo colum-
nae interpositae fuerunt, quibus appendebatur
velum; sic interpositus est in templo paries ce-
drinus, non ascendens in altum nisi per viginti
cubitos, decem cubitos, qui supererant vsque
ad laquearia, intactos relinquens: vt fumus aro-
maturum ascendens de altari per aperturam supe-
riorem libere intraret in oraculum. Hoc autem,
somnia mihi redolet Rabbinorum: quasi vero
Deo gratus non esset fumus aromaturum, nisi fu-
mus ipse oraculum penetraret. Sed hoc quam-
uis necessarium a legislatore censeretur, non ta-
men quidquam tam rationi fabricae dissonum,
a summo architecto permetteretur, vt aulam San-
ctam ingressi, mutila, & indecora viderent inte-
rioris aulae ornamenta suprema. Quae quidem
incommoda, atque alia id genus quamplurima,
quae prudenti Lectori in mentem venient, faci-
le suadebunt ab hominum memoria omnino abo-
lendum esse huiusmodi commentum. Addit
praeterea his alia duo multo absurdiora Rabbi
Salomon: hi enim cum velut ceu palmando in-
cedant, casu non errant; at cum a vero disce-
dunt, non semel sed saepius labuntur. Cum
igitur huius muri crassitudinem duobus cubi-
tis, vt dixi, mensus fuisset, haec verba subiun-
git: Hic autem cubitus non erat aequalis cu-
bito intrinseci, & extrinseci loci: id qua ratione
commentus sit, videre non potui. Quid enim?
cubitus non est aequalis priori, igitur aut minor
erit aut maior; at cum vnius calami mentionem
faciat Propheta, quem, vt dixi, quod cubitis ac
palmis distinctus esset, calamus licuit appellare,
numquid ei aliquis aliam attulit mensuram cubi-
ti? an quod prior vniuerso templo dimeriendo
non sufficeret: an vero, quia nulla parte prioris
hic posterior priorem superabat, aut ab illo supe-
rabatur? quasi vero nullam rationem haberet
cum priore. At ab omni videntur ratione alieni,
qui haec fingunt, quae me pudet referre, ne-
dum refellere.

D E M V R O
ORACVLI, QVO LOCO
fuerit, quo nomine censea-
tur, & quibus sit or-
namentis.

Cap. VIII.

Rabbini:

Guido Fabri-
cius in Di-
ctionario
Syro Chald.
Apparatus
Biblici.

L I V D insuper huc accedit
eiusdem commentum: תרקלין
tarKelin, inquit, est locus qui
erat in oraculo, de quo haesi-
tabatur vtum esset intra, vel
extra oraculum. Guido Fabri-
cius eandem vocem exponit,
intrinsecus & extrinsecus spatium in adyto, de

quo haesitabatur essetne intra, vel extra oracu-
lum. Clarius vero recensito muro praedicto duo-
rum cubitorum: Ceterum, inquit, duorum cu-
bitorum aliud spatium interiaret inter templum
& Sanctum Sanctorum, quod velut separat hoc
ab illo; sed illud hic non mensuratur. At ego
quid sibi velint Rabbinus his locis, vix assequor
coniectura: sed ne nihil dixisse videar, de eorum
sententia quaedam subiungam. Inprimis cer-
tum est illos longe a vero aberrare, si sentiant
locum aliquem a muro distinctum inter vtrum-
que tabernaculum, Sanctum videlicet, & San-
ctum Sanctorum, intercessisse: falsum item est de
aliqua templi parte dubitari potuisse, num ad
Sanctum pertinueret, an vero ad Sanctum San-
ctorum. Nam cum vniuersi Sanctuarij longitu-
do in ipsis fundamentis fuisse dicatur cubitorum
sexaginta, e quibus quadraginta Sancto dantur;
viginti vero Sancto Sanctorum, nulla pars potest
assignari, immo ne ipse quidem murus vtrum-
que diuidens, quae non ad alterutram ex dictis
pertineat mensuram: id quod paulo inferius ma-
gis clare patebit. At vero si de ipso muro loquan-
tur, cuius nunc meminit Propheta noster, is qui-
dem dubitari ab aliquibus posset, vtrum ad vi-
ginti cubitos pertineret Sanctuarij interioris, an
vero ad quadraginta exterioris. De hoc autem,
a nobis non ambigitur, cum ipsa aedificij ratio
nos certiores reddat, eiusmodi murum inter qua-
draginta cubitos computandum esse aulae, vt
post pauca ostendemus.

At illud expendendum deinde occurrit, qua-
ratione תרקלין dicatur is murus. Est quidem in
Aruc radix Chaldaea תרקל teraq, notione multi-
plex: ibidem verbo Hebraico תרקל sagar, confer-
tur, quod claudere significat & concludere. Eius
elegant vsus est in Psalmo: *Adipem suum conclu-
serunt: os eorum locutum est superbiam.* Sanctus
Hieronymus: *Adipe suo concluderunt, scilicet
corpus suum.* Alij, adeps eorum clausus est in
intestinis eorum. Rabbi Salomon: *Adipe suo, &
pinguedine sua, clauserunt cor suum.* Targhum,
adeps eorum clausit os eorum. Rabbi David:
Adeps, idest, multitudo pinguedinis eorum,
clausit os eorum. Rabbi Himmanuel: *Adipem
suum clauserunt intra corpus suum, & idcirco
ore suo loquuti sunt superba: vel adipe suo clau-
serunt corpus suum: quia totum eorum corpus
effectum est ex adipe; & propterea quasi fauci-
bus interclusis, paucissima, eaque elatione, ac su-
perbia plenissima locuti sunt.* Hac etiam voce
templi, & aenearum templi basium ornamenta,
denominantur, quae clausuras vocat Sanctus
Hieronymus. Aurum quoque dicitur תרקל sagar,
quod clausum vocant nonnulli: vt ex ijs omni-
bus argumentis liceat conicere, murum illum
quo oraculum clauderetur, merito ea voce ap-
pellari a radice deducta, quae claudere signifi-
cat. Affirmant etiam Chaldaei, ab eadem radi-
ce vocem deduci תרקלין tarKelin, vel תרקלונא tera-
clona, quae idem significat, quod תרקל hecal, pro-
pria exterioris Sanctuarij vox, vt paulo ante di-
cebamus. Quo facile confirmari posse videtur id,
quod paulo inferius dicturi sumus in longitudi-
ne quadraginta cubitorum תרקל hecal, erectum
fuisse hunc murum.

Tandem ex praedicta Chaldaica radice no-
men deducitur תרקאא tarKaia, lapidis pretiosi pro-
prium: quem Septuaginta interpretes, eosque
sequutus Beatus Hieronymus vocat ἀχάτης acha-
tis. At

Isidorus Cla-
rius in notis,
Bibli.

N V L L V M
spatium inter-
iacet inter
murum oracu-
li, & ipsum o-
raculum.

MVRVS DI-
uidens San-
ctuarium, ad
quam eius par-
tem pertinet,

Capite 10. se-
quenti.

MVRI NO-
men.

Psal. 16. 7.
10.
S. Hieron.

R. Salomon
Chaldaeus.

Rabbi David.

Rabbi Him-
in comment.

3. Reg. 7. 7.
28. 29.
3. Reg. 6. 7.
21.

Universitas de
Bibliotheca

TYRQUE- colore, caeruleus color dicitur turchino: vel à co-
lore lapis, quod Italis ipsis magis probatur. Gal-
lis dicitur turchoise: Hispanis dicitur turquesa; quae
vox omnes fere literas retulit prioris vocis תורקיש
turkisch; quod quidem nomen per Arabes ad nos
transiisse fuisse, aliae multae similes voces

ORNAMEN- confirmant. Quapropter sic dictum vel murum,
ta templi vel partem eius aliquam licet conijcere, quod e-
iusmodi gemmis, quae serenum referunt caelum,
quampulchris auro inclusis fuerit ornatus. Id
quod verisimile esse confirmaturi sumus, cum
de interioris templi ornamentis loquemur. Sed
& muri pulchritudinem voce תרקשין, in viuer-

Psal. 15. V. Funes, inquit, ceciderunt mihi in praeclearis. cuius
loci sensum supra exposuisse me memini: at
illud est huius loci proprium, quod in textu Sy-
riaco, quo vtuntur Maronitae תרקשין tarke legitur,
hoc est, in immaculatis, aut in bonis: ibidem
Arabice توركشaghazai in consolationibus: Hebrai-
ce, in pulcherrimis: Chaldaea paraphrasis, in
dulcedine, vel in dulcibus. Quae omnia bona, &
ornamenta multis nominibus nondum satis ex-
pressa, Hebraeorum Reipublicae propterea con-
tigisse credenda sunt, quod regioni illi vrbs vna,

DEI TEM- plum & cul-
tus, omnis fe-
licitatis origo.

vrbi templum, templo oraculum, in quo Dei se-
des erat, inesset: cui quidem oraculo merito ea
bonorum nomina tribuantur, quorum alijs om-
nibus partibus causa est. Quae cum illi Reipubli-
cae in figura contigisse dignoscantur, Ecclesiae
Catholicae vera esse ac propria ornamenta puta-
buntur propter Christi praesentiam, quae bono-
rum omnium caput est, & summa. Sed ad institu-
tum reuertamur, & Angelum prosequamur me-
tientem: quoniam quae huius parietis propria
sunt, iterum exponenda relinquimus.

DE OSTIO SANCTUarii.

Cap. IX.

T portam, vtique mensus est
in praedicto muro apertam,
sex cubitorum. Hebraice תפתח
vehapethah ses amoth, &
ostium, vel limen, aut quod
aperiebatur in muro, sex cubi-
tis. Sed quoniam in hac men-

sura hallucinantur Rabbin, eam explicat subse-
quens septem cubitorum, vt mox ostendam, au-
ditis primum eorum erroribus. Rabbi Salomo:
Et porta sex cubitorum, ego, inquit, non possum
hoc exponere, nisi de altitudine sua. Rabbi vero
David: Id est, inquit, grossities portae erat sex
cubitorum; latitudo autem eius erat septem. Et
hic quidem non dubito quin aliquam arripere
potuerit dubitandi occasionem ex eo, quod in
Hebraeo sic habetur: תפתח שבע אמות ורחב
haphethach seba amoth, & latitudinem ostij portae
septem cubitorum. Atque vtriusque hic potuit

A esse discursus; portae latitudo septenis cubitis
definitur; & mensura quidem sex cubitorum non
explicatur, fueritne altitudinis, an vero crassitu-
dinis, cum eiusdem latitudinis esse non potue-
rit: ideo ille ad altitudinem retulit; hic ad cras-
situdinem. Sed ille vtique chimeram sibi fin-
xit, nobilissima nobilissimi huius aedificij parte
prorsus indignam. Quis enim, nisi à natiuitate
caecus esset, portam fingeret, cuius latitudo al-
titudinem sexta huius parte superaret? hic vero
qui portae crassitudini sex cubitos dedit, sibi ipsi
contrarius est, immo & perspicuae veritati, quae
muro, in quo porta aperiiebatur, binos cubitos
crassitudinis tribuit: at quae erit portae crassi-
tudo sex cubitorum in muro binos tantum cubi-
tos crasso?

Quae omnis difficultas in vna vocis תרחב rochab,
notione sita esse videtur: significat enim verbum
רחב rachab, à quo deducitur, dilatari, latum esse,
vel fieri. Est elegans verbi vsus in Prouerbijs:
Donum hominis dilatat viam eius, & ante princi-
pes spatium ei faciet. Septuaginta: Donum ho-
minis dilatat illum. Rabbi Abraham: Donum
hominis, id est, munus quod dat homo, educet
eum in latitudinem ab angustia sua. Rabbi Levi:

Homo, inquit, qui pro suis negotijs opus habet,
vt eat ante magnates, si de suis opibus illis dede-
rit, id dilatabit illi viam: & donum ipsum du-
cet illum ante magnates, vt illius faciant volun-
tatem. Quod si principum huius mundi fautor
vix sine muneribus acquiritur, numquid sine
muneribus habebitur Diuinus? eodem praeci-
pente Domino: Non apparebis in conspectu meo
vacuus. Munerum vero Deo Optimo ac Maxi-
mo oblatoium repensam gratiam simul indi-
care videntur Hebraea, quae sic conuertuntur:
Et non videbuntur facies meae vanae. Sacrificia
enim, oblationes, ac preces viam latam aperiunt
ad Deum, & gratiam inuenire faciunt in conspe-
ctu, vel in oculis eius. Hac igitur ratione תרחב
latitudinem vtique indicabit, vel potius dilata-
tionem: non quidem quae in ipsa porta sex cu-
bitorum est, sed eam, quae portam ingressis mox
occurrit: quamque disertis verbis definierunt
Septuaginta interpretes, qui quamuis apud Bea-
tum Hieronymum à Vulgata in eo tantum disce-
dant, quod latitudinem portae sex cubitorum
hinc, & septem cubitorum inde scripsisse videan-
tur: vbique tamen alias ἐπὶ τοῦ ἀντιστάτου
epomidas, hoc est, humeros portae scribunt aptissime in Sixtia-
no. Καὶ διεμέτρεται τὸ διὰ τοῦ θυρώματος πηχῶν
ἑξ, καὶ τὸ θυρῶμα πηχῶν ἑπτὰ, καὶ τοὺς ἐπὶ τοῦ
θυρώματος πηχῶν ἑπτὰ ἐν δυν, καὶ πηχῶν ἑπτὰ
ἐν δυν. hoc est, & mensus est ael, vel postem por-
tae cubitorum duorum, & portam sex cubitorum,
& humeros portae septem cubitorum hinc, &
septem cubitorum inde. Quam lectionem ap-
posite exponit Theodoretus: Et vidi, inquit, alteram
quoque portam, illam interiorem, cuius latitudo
erat, cubiti sex; & ab vtraque parte ancones
cubitorum septem: Sex igitur cubiti quatuordecim
additi, viginti perficiunt. Haec ille. Vertunt etiam
fatis ad rem interpretes vocem ἐπὶ τοῦ ἀντιστάτου
humeros: ea enim praeterquam quod à Graecis pro
humeris vsurpatur, respondet apud eosdem inter-
pretes Hebraicae voci תפתח cithphoe, quam
latera portae vertit Latinus interpres. Neque vero
latitudinem portae huiusmodi, latera, vel humeros
appellare, vel nouum est, vel inconueniens, cum ipse
Vulgatus Latinus inter-

Prouerb. 18.
V. 16.

R. Abraham.

R. Levi.

Exo. 23. V.
15.

QVAE SIT
latitudo por-
tae septem cu-
bitorum.

Theodoret.
in Ezech.

Supra V. 2.
huius cap.

R. Salomo.

Rabbi David.

RABBINI
refelluntur.

Videbimus
cap. 65. huius
libri.

interpres Hebraicam lectionem sequutus, sic vo-
cauerit eosdem in porta vestibuli, vt videbimus.
Iam vero ex dictis, ni fallor, constat certam
esse rationem computi à Theodoro insinuatam:
sex enim cubitis patet porta, vel ostium portae
Sancti Sanctorum, quibus si addas bis septenos
humerorum portae, hoc est, quanta est pars mu-
ri, quae interioret inter ostium & angulum inte-
riorem domus, omnes simul videnos complent
cubitos, quot cubitos longum est, ac latum inte-
rius oraculum, de quo mox sermo futurus est.
Quod vero ad huius portae altitudinem spectat,
& ornamenta, paulo inferius exponendum est.

DE MENSVRIS

NOMINE, ET ORACVLI.

Cap. X.

III.

E mensus est longitudinem eius
viginti cubitorum, & latitu-
dinem eius viginti cubitorum,
ante faciem templi. Praeci-
puam templi partem tandem
ingressus est Propheta, cuius
causa reliquae videntur ex-
structae, quamque vnus Summus Pontifex vno
anni die, ac semel tantum ingredi permittebatur:
vt vel propter hoc vnum, quippe singulare bene-
ficiū, factam fuisse super se Dei manum dicat
Propheta; quo ostenderet propalandam aliquan-
do futuram fuisse Sanctorum viam, quam iam
tandem propalam esse filio hominis, eodemque
Filio Dei Christo Iesu Sancta semel ingresso co-
gnoscimus: vt late confirmat Beatus Paulus Apo-
stolus.

Ad Hebr. 9.

NON MV-
rum, sed ipsum
oraculum me-
titur Angelus

Astor. 10. v.
17.

Arist. 2. de
mundo.

Sed haec propriam exigunt disputationem,
quam alijs permiscere non decet. Quare quae
huius loci propria sunt, de oraculi mensuris ac
nomine, deque pariete illud claudente, ordine à
nobis explicanda videntur. Atque in primis cum
certum, exploratumque sit quid metiatur Ange-
lus, eodem dicente: *Hoc est Sanctum Sanctorum*;
qua id ratione dici possit, in dubium merito re-
uocatur: *Mensus est*, enim inquit מִן הָאֵרֶץ, longi-
tudinem eius. At nihil praecessisse videtur, ad
quod referendum sit pronomen, eius: quapropter
Septuaginta interpretes paraphrasticè addidisse
videntur: *μὴτος τὸν πρυθῶν*, quam vocem, ostio-
rum, interpretatus est Sanctus Hieronymus, eum-
que sequuti alij omnes interpretes, qua lectione
ad praedictum ostium cum suis humeris mensu-
ram hanc referre videntur. Nam voce Graeca
ianquam significari perspectum est in Actis Apo-
stolorum: *Ecce*, inquit, *viri qui missi fuerant à*
Cornelio, inquirentes domum Simonis, assiterunt
ad πρυθῶνα ianuam. Sed & latius vox patere dici-
tur ab eius interpretibus, & atrium significare
apud Aristotelem, siue aulam: id quod commu-
ni figura, quae metonymia dicitur, potuit accide-
re, vt portae nomine ipsa domus intelligeretur,
cuius est porta. At in Hebraeo, & Chaldaeo;
vbi longitudinem eius legimus, nulla re nomina-

ta, pronomen eius referri posse videtur ad id, quod
superiori versu dixerat: *Et introgressus intrinse-
cus*, hoc est, ad adyta, *mensus est longitudinem*
eius viginti cubitorum &c.

Hanc porro mensuram mendose legunt Se-
ptuaginta interpretes, quadraginta scribes
pro viginti: huius rei testis est Beatus Hierony-
mus. Quod autem sequitur: *& mensus est longitu-
dinem eius*, siue vt Septuaginta transtulerunt,
ostiorum *viginti cubitorum*: pro quo in plerisque
codicibus Septuaginta interpretum, quadragin-
ta continentur. quos imitati sunt Sixtiani: nos
Regio & Complutensi libentius subscribimus;
tum quia Vulgatae non est contrarius, tum

quia nullo testimonio firmari potest, vllam ady-
ti longitudinem ad quadraginta cubitos ascen-
disse. Hanc porro eandem oraculi mensuram
definit Historia Regum illis verbis: *Porro ora-
culum habebat viginti cubitos longitudinis, & vi-
ginti cubitos latitudinis, & viginti cubitos alti-
tudinis.* Sed de altitudine post pauca agendum
est; nunc enim de domus longitudine, & latitu-
dine tantum, Angelum ducem sequuti, tractaturi
sumus. Haec eadem longitudinis & latitudinis
mensura in Paralipomenis habetur, ac simul via
nobis aperitur certissima, perfectam consecrandi
fabricae rationem: *Fecit quoque, inquit, domum*
*Sancti Sanctorum, longitudinem iuxta latitudi-
nem domus cubitorum viginti: & latitudinem si-
militer viginti cubitorum.* illud vero *iuxta lati-
tudinem domus*: vel vt habent Septuaginta pro-
pius ad verba Hebraica, quam ad sensum acce-
dentes: Longitudo eius in facie latitudinis do-
mus; ad hoc vnum additum fuisse videretur à Sacro
Historico, vt intelligeremus vtrumque parietem
domus Meridianum, & Aquilonarem rectum
fuisse, & aequidistantem: quia nimirum quam-
uis longitudo vestibuli, latitudo Sancti, & lon-
gitudo Sancti Sanctorum aequalis fuisse dicatur
viginti cubitorum, dubitari forte ab aliquo pos-
set, num aliqua ex parte aliqua ex his partibus à
rectitudine discederet alterius. Quod quamuis

per se quidem manifestum esse videatur, notan-
dum tamen fuit, vt eodem plane argumento dif-
ficiles alias quaestiones nullo negotio soluere
possimus.

Occurrit igitur in primis quaedam iam supra
insinuata, nec levis, nec facilis quaestio de lon-
gitudine vniuersae domus, propter interiacen-
tem parietem, quo Sanctum Sanctorum occludit-
ur: cuius crassitudo ambigitur, an sit longitudi-
ni domus sexaginta cubitorum superaddenda;
an vero eidem computanda. Cui difficultati ex
ipsa Scripturae sacrae commensuratione satisfac-
ciendum est primum: deinde ex ipsa fabricae
ratione, quam non parum lucis huic diuinae ar-
chitecturae allaturam esse speramus. Mensa est
vtique domum vniuersam historia Regum illis
verbis: *Domus autem, quam aedificabat Rex Sa-
lomon Domino, habebat sexaginta cubitos in lon-
gitudine, & viginti cubitos in latitudine, & tri-
ginta cubitos in altitudine.* Hanc autem domum
vniuersae longitudinem mox diuidit in cubitos
quadraginta Sancti, & cubitos viginti Sancti
Sanctorum: ex quo mox liquet parietem illum,
seu interstitium, quo à Sancto diuiditur oracu-
lum, in illa includendum esse sexaginta cubito-
rum longitudine; alias enim duos & sexaginta
cubitos longa esset domus, non sexaginta tan-
tum. Accedit etiam, quod notatur in Paralipo-
menis,

S. Hieron. in
Ezech. 41.

CORR-
gendi codices,
qui legunt
quadraginta
pro viginti.

3. Reg. 6. v.
20.

2. Paral. 3.
v. 8.

MVRI PA-
raledi totam
domum am-
biant, & recti.

QVAESTIO
de pariete an-
teriori oracu-
li.

3. Reg. 6. v.
2.

MVRVS II-
le sexaginta
cubitis inelo-
ditur.

ORACVLVM
viginti cubi-
torum in me-
dia area atriij
constituitur.

ADMIRAN-
da symmetria.

MVRVS IN
longitudine
Sancti com-
prehenditur.

6
6
1
26
27
2
40

Neque alia ratione sentiendum est de alijs duabus lineis, Occidentali altera, altera Orientali, quarum quaelibet à media duos calamos distet, ab inuicem quaternos, hoc est, cubitos quinque & viginti. Qua ratione fiet, vt à linea Occidentali superficies intima muri Occidentalis, duos cubitos & dimidium discedat, & superficies interior muri diuidentis inter Sanctum & oraculum, distabit à linea Orientali cubitos duos cum dimidio: atque ita interior oraculi area definita erit, ac pariter in media area, quam dixi, Occidentali atriij interioris erit constituta.

Ex hac porro oraculi constitutione, quae iuxta praedicta, vestibuli longitudinem, ac Sancti latitudinem definit, rimari quoque licebit ipsius Sancti longitudinem, & muri medij crassitudinem. Accipiamus igitur lineam illam primum, quae à Meridie tendens ad Aquilonem, Sanctuarium bifariam diuidit, ac propterea aufert à longitudine interiori domus, quam dixi esse debere sexaginta cubitorum, cubitos decem, & reliqui erunt à praedicta linea vsque ad finem Sancti, cubiti quinquaginta. Atque eadem linea diximus atriij aream centum cubitorum bifariam diuidi: eadem ergo linea erit & atriij terminus, & Sancti. Ex quo primum colligimus murum illum, in quo ostium Sancti aperitur, quemque sex cubitis, vt vidimus, mensus fuerat Angelus, crassitudine ac situ muris atriij ex aequo respondere, illis, inquam, muris, qui areas Occidentalis atriij interioris ab Oriente cingunt, alteram quae ad Caurum spectat, alteram quae ad Africum, vt vides in vniuersali Ichnographia. Hoc igitur longitudinis Sancti termino ab Oriente constituto, in ipsa radici linea, cogit nos responsus fenestrarum ac postium, Occidentalem eiusdem Sancti terminum alterum in altera radici linea constituere; in ea videlicet, quae calamos sex distat ab Orientali termino, & duos calamos distat à linea, quae oraculum, & atrium bifariam secat: medium enim atriij octo calamis distinguitur, vt initio ostensum est. Et sex quidem calami, cubitos complent septem & triginta cum dimidio, manetque murus diuidens à Sancto oraculum, duorum cubitorum cum dimidio, qui prioribus additi, cubitos complent Sancti quadraginta, computata tamen muri crassitudine, vt vidimus.

Quae quidem architecturae ratio tam firma est, vt ea vna nos coegerit, coenaculum templi hac eadem muri crassitudine interiecta, in similes partes tribuere, in quas domus tribuitur inferior: alias enim fenestras omnes loco mouere oportuisset, ac omnem perturbare symmetriae rationem, quam alias insinuauimus, quamque in coenaculi Sanctuarij vestigio licebit intueri. Hinc item discent magnifici Herodiani templi praecones, quanam re à priori distauerit Herodianum hoc, cui deerat ratio & symmetria, aedificij maxima laus, & gloria praedicanda.

Sed vrgent nos quidam nimis in re hac religiosi, quorum mentis aciem forte effugit argumentorum vis, & architectandi ratio: quia murum oportuit duorum cubitorum constituere, cuius frontes totidem cubitis Angelus metitur, nec non ipsam domum exteriori longam cubitos quadraginta, excluso ab eius longitudine muro Occidentali, haud secus quam murus excluditur Orientalis; necnon à latitudine vterque murus Meridianus, & Aquilonaris. At quamuis haec duo argumenta duo proponant non vsque,

A quaque certa, vt mox ostendam: tamen etiam si duos cubitos cum dimidio, duos dici affirmamus; septem & triginta, quadraginta dici confirmaremus, adhuc tamen à nostra sententia staret Sanctus Augustinus, qui cum locum Genesis expenderet, quo sic ait Dominus: *Eruntque dies illius centum viginti annorum*. haec verba subiungit: Sed intelligendum est hoc Deum dixisse, cum circa finem quingentorum annorum esset Noe, id est, quadringentos octoginta vitae annos ageret, quos more suo Scriptura quingentos vocat, nomine totius maximam partem plerumque significans: sexcentesimo quippe anno vitae Noe, secundo mense factum est diluuium, ac hic centum viginti anni praedicti sunt futuri vitae hominum perituro, quibus transactis diluuium deleretur. Haec est Sanctissimi, ac doctissimi viri sententia, cuius expositio mihi prae alijs multis probatur: neque ab similibus esset ab Scripturae more, quem retulit haec nostra computatio. Sed neque hanc ipsam nobis hoc loco concedi multum laboramus: propterea enim ex vtroque latere portae oraculi duas antas posuimus, singulas duorum cubitorum, quas non in vestigio solum licet videre, sed & earum formam, & ornamenta, in sectione murorum aulae Sanctae, quae ostendit faciem Sancti Sanctorum: quas quidem antas definisse intelligatur Angelus, cum mensus fuisse dicitur *in fronte portae duos cubitos*, vel frontem portae duobus cubitis, vt ibidem interpretati sumus, atque alias saepe vocem *חַזְזֵי*, quam frontem conuertit Vulgatae Interpres.

Quod vero ad alteram obiectionis partem spectat, fatemur equidem muros pariter vel excludendos, vel includendos fuisse, nisi ratio ipsa aliunde perita alios cogeret excludere alio incluso: excludendos autem à praedictis mensuris muros omnes aedificij demonstrat Angeli mensura, vniuersam domum centum cubitis definientis, vt videbimus. At illum murum, siue interstitium duorum ac semis cubitorum in ipsa interioris domus longitudine includendum esse probat allatus Paralipomenon locus, fundamenta sexaginta cubitis finiens: quibus dubio procul includendus est hic murus ex asseribus, vt putant, confectus, haud secus quam asseres alij omnes, quibus muri, & pauimenta domus veluti incrustabantur & sternebantur. Non est autem silentio praetermittendum similitudinis argumentum, oraculum enim & templum secum inuicem consensisse latius infra ostendendum est. Hoc igitur quod à Salomone factum esse affirmamus, idem olim à Moyse constitutum fuisse, sic ostendo. Triginta tabulas in quolibet tabernaculi latere constitui praecipit Dominus, singulas sesquicubitum latas; vnde fit vt totum tabernaculi spatium longum fecerit cubitos triginta, quos retulit Iosephus, & Philo: in qua deinde columnae quatuor constituuntur cubitum crassae, vt suo loco ostendemus; quae in ipsa triginta cubitorum longitudine computabantur, vt si oraculo decem cubitos plenos dederis ipsi *חֲזֵזִי* hecal, nouemdecim, non autem viginti relinquantur: quae omnia duplicata ratione aucta in templum referenda sunt, vt suo loco ostendam, & pluribus adhuc exemplis demonstrabuntur.

QVAM

S. August.
lib. 15. de ci-
uit. Dei, cap.
24.
Gen. 6. v. 3.
MINORVM
numerorum
nullam ratio-
nem habent
Scriptores,
dum referunt
maiores.
Gen. 5. v. 31.

Supra cap. 7.
huius libri.

MVRVS EX
asseribus.

Exo. 26.

Ioseph. 3. m.
iq. cap. 5.
Philo lib. 3.
de vita Mo-
sis.

QVAM CELSVM
FVERIT ORACVLVM, ET
quo loco situm. (ap. XII.)

E oraculi demum altitudine, breui dicendum est quod sentimus, multa enim apud multos legi; quorum alij in hanc, alij in illam partem discedunt, in vtramque alij, alij in neutram: ita enim toto caelo aberrant, ut à rectitudine videantur discedere. Nec desunt qui, ut probent Abulensem aliter sensisse quam dixerit, illi nituntur fundamento, quod asserit, oraculum fuisse quadratum. Quasi vero cuius areae longitudo, latitudo, & anguli aequales sunt, quadratum non sit, quamuis nullam habeat altitudinem, aut quantumvis maximam. Sed quid iuuat aliorum aut referre, aut refellere opiniones in his maxime, in quibus illis non licuit vnum veritatis corpus suis numeris absolutum, aspicere, cuius alia membra ex aliorum collatione constarent? Illis igitur praetermissis in medium proferamus, quod architecturae ratio nos docuit, ipsis innixa sacrae Scripturae testimonijs.

ORACVLVM
vno Pontifice
excepto, om-
nibus fuit in-
accessum &
inuisum.

3. Reg. 6. v.
20.

3. Reg. 6. v.
2.

ORACVLVM
altitudo vi-
ginti, & tri-
ginta cubito-
rum.

ALTITVDO
domus qua-
draginta cubi-
torum.

Theodoreti.

Oraculum omni ex parte conclusum atque munitum fuit, quippe sanctissimum, cuiusque interior pars sicut omnibus inaccessa, ita nullius oculis, neque minima quidem ex parte patuit: sed solis summi Sacerdotis, ut dixi, idque summa cum veneratione, ac satis temperate, ne cuiquam licere putaretur Dei Optimi ac Maximi scrutari maiestatem, ut suis locis ostendendum est. Verum item est, atque certissimum, quod in libris Regum Diuina firmavit auctoritas: Porro oraculum habebat viginti cubitos longitudinis, & viginti cubitos latitudinis, & viginti cubitos altitudinis. Id quod non in vno tantum oraculi muro verum est, sed in omnibus: vnus enim murus non constituit oraculum, sed omnes quatuor; praeterquam quod valde alienum est ab hoc aedificio, ut quartus murus loci sanctissimi, atque dignissimi altera sui parte reliquis esset inferior. Neque vero propterea verum esse negamus, quod eadem domus, quae habebat sexaginta cubitos in longitudine, & viginti cubitos in latitudine, habuerit, & triginta cubitos in altitudine: nam super erectam illam murorum altitudinem viginti cubitorum fornix erigebatur cedrina, caelum ut poterat imitata, cuius celsitudo decem cubitos tollebat, quanta erat semidiametri longitudo. Horum omnium formam licet nunc contemplari in scenographia, quam sic inscribimus: PROSPECTVS TESTVDINIS MVRO- RVM, ET PAVIMENTI SANCTI SAN- CTORVM: cuiusque omnium ornamento- rum, & partium ratio suis locis reddenda est. Nunc enim satis esse duxi, breui insinuare, quae ad oraculi spectant altitudinem, quam tunc etiam magis perspectam fore putamus, cum ea cum Sancti celsitudine conferetur. Verum silentio prae- mittenda non fuit Theodoretis expositio, quae huius altitudinis confirmat mensuram, & eam, quae contraria esse videtur, Septuaginta inter- pretum lectionem retulit: Conspexisse, inquit, item affirmat se portas separantes à Sanctis Sancta Sanctorum, quarum latitudinem aequalem dixit templi mensuram, hoc est, cubitorum vigin-

Explan. Tom. 2. Pars 2.

Ati; altitudinem vero cubitorum quadraginta. Cum vero quaesierim & apud Syrum, & apud Hebraeum mensuras, reperi altitudinem mensurae aequalem latitudini. Consentiunt enim vterque & Syrus, & Hebraeus, qui latitudinem, & altitudinem viginti cubitorum dixerunt. Haec ille. Quod si quadraginta cubitorum mensuram ad domus altitudinem cum Theodoretis referamus, neque alijs textibus erit contraria, neque ad aedificij mensuras componendas minus necessaria. Nam ut infra exponemus, domus altitudo à pavimento vsque ad epistilia, quadraginta cubito- rum est, quanta videlicet est parastadum, quas vocat costas, celsitudo, dupla frontium atriorum.

B Longitudine tandem, ac latitudine oraculi explicata, illud explanandum est, quod subiungit Propheta: ante faciem templi. Hebraice, *פני הבית* el pene habecai, ad facies, vel coram aula exteriori, secundum, vel post aulam exteriorem. Hispani hanc phrasim proferimus, dicimus enim: el templo adelante, hoc est, recta tendens. Angelus ab aula ad oraculum: nisi forte idem hoc loco significat haec phrasim, quod similis in allato Paralipomenon testimonio: *Fecit quoque domum Sancti Sanctorum פני הבית על פני החל* areo ghal pene rochab habait, longitudo eius super facies latitudinis domus, vertit Regius codex. Vatablus: Cuius longitudo erat, inquit, in facie latitudinis aedis. Pagninus aliquanto mitius: Longitudo eius secundum latitudinem domus. Melius Vulgatus: longitudo iuxta latitudinem domus. Phrasim vero vtriusque loci, praeterquam quod hic locus longitudinem latitudini aequiparat ille domum domui, eadem esse videtur: nam vox *ל* ghal, quae alias super, solet significare, plerumque idem significat, quod *על* el, ad. Cum esset Anna amaro animo orauit *ל* ghal, ad Dominum. Et in Psalmo: *ל* ghal Adonai, ad Dominum, nec exaudiuit eos. Quae quidem ratione, ante faciem templi, vel hecal, hoc vnum significabit, eiusdem plane mensurae ac situs fuisse interiorem, atque exteriori templi partem, ut supra ostensum est. Quamuis & veluti reciproca videatur esse haec phrasim eius, quae habetur in libris Regum: Porro quadraginta cubitorum erat ipsum templum pro foribus oraculi. Ex Hebraeo sic Regius codex: Et quadraginta in cubito erat domus ipsa, templum ad facies meas: *פני החל* pene habecai liphnai: vel, ut vertit Pagninus non tam religiose Hebraeis inherens: Quadraginta cubitorum est domus ipsa templum exterius, quod est ante oraculum. Sic & Chaldaeus: Et quadraginta cubitorum erat domus: ipsa est templum, quod erat contra illud, nimirum oraculum. Septuaginta: Et quadraginta cubitorum erat ipsum templum ante faciem oraculi. Cum igitur verum sit quod cui ego asto, ipse quoque mihi astat, verum quoque est oraculum esse ante, vel coram hecal, cui hecal est ante vel coram, siue pro foribus, ut bene vertit Vulgatus. Nec me laet Beatj Hieronymi expositio, quae, cum in reliquis perfecta est, tum hoc in loco verborum potius, quam sensus rationem habendam duxit ad mysticos sensus persequendos. Et hoc, inquit, considerandum, quod ingressus intrinsecus per portam duorum in fronte cubitorum, & sex habentem cubitos, septemque in latitudine ex vtraque parte, & viginti cubitos in longitudine, totidemque in ipsis templi foribus, doceatur Propheta, quis sit ille locus,

2. Paral. 3.
v. 8.

Vatablus.
Sanctes Pagninus.

PRAEPOSITIO
Hebraica
ghal, & super
significat, &
ad.

1. Reg. 1. v.
10.
Psal. 17. v.
42.

3. Reg. 6. v.
17.

Pagninus.

S. Hieron.

ORACVLVM
caelestis habi-
taculi symbo-
lum.

vel quo appelleretur vocabulo: Dixit enim, A inquit, mihi: Hoc est Sanctum Sanctorum: Sin autem ante templum, siue vt Scriptura cognominat, ante faciem templi Sanctum Sanctorum est, quantam beatitudinem in templi adytis, & in interioribus eius existimare debemus? Quibus verbis ipsum adytum, & visibilis templi oraculum ante faciem, vel pro foribus interioris, inuisibilisque templi constitutum esse significat; quia à figura ad rem, ab umbra ad corpus, ab imagine ad veritatem ipsam penetrare nos decet, ac quodammodo necessarium est: propterea enim tabernaculi oraculum cum hoc contulit, subdens: Sed & hoc notandum, inquit, quod in descriptione tabernaculi dicuntur Sancta Sanctorum plurali numero: hic autem Sanctum Sanctorum numero singulari, vt post Sancta veniamus ad Sanctum: quomodo post multa cantica, peruenimus ad Canticum canticorum, quod omnium carminum carmen est, & quod canentes, sponsi copulamur amplexibus. Quibus verbis mysticos quamuis perferutans sensus, rem ipsam, nomen, ac morem dicendi interpretatus est Sanctus Hieronymus: nam intimam cellam, penetrale templi, adytumque cenferi non negat. Sed de oraculi nominibus sequenti capite, agendum est.

DE TRIPLICI

SANCTI SANCTORVM

nomine. Cap. XIII.

TRIPlici nomine, triplicique ratione indito, partem templi interioriorem censere videtur historia Regum: Et fecit, inquit, Rex Salomon interioriorem domum oraculi in Sanctum Sanctorum. Vocat enim illam pri-

imum propter aedificij dispositionem, domum interioriorem: deinde propter Diuina responsa populo ibidem data, oraculum; ac tandem propter vtramque rationem, addita veneratione, quae eidem loco debetur, appellat illam Sanctum Sanctorum. Et primum interioriorem domum mebaijth; quae quidem vox quamuis diuersa longe videatur ab ea ipsius domus interioris, quam paulo superius exposuimus, tamen notione fere eadem est, atque pro aduerbio, intrinsecus, plerumque sumitur. vt in Exodo: mebaijth, Intrinsecus, & extrinsecus teges eam. Neque vero mihi multum laborandum esse existimaui, vt domum hanc intimam fuisse ostendam, ad quam nullus parebat aditus, nisi per atria in vestibulum templi quis ingrederetur, & per exterioriorem aulam ad hanc intimam: quae propterea à Iosepho, atque alijs Scriptoribus ad vtram adytum dicitur, penetrale, vel inaccessus locus ab a, litera priuatiua, & d'v, ingredior, quasi sine ingressu. Huius quidem intimae domus veritatem à veteri illa, & casura Hierosolyma auferendam fuisse praedixerat Isaias, eleganti quadam virginis translatione, quam à mundo muliebri spoliandam esse praenuntiauerat: id quod extremum caput

Isa. 3. v. 26. indicat illis verbis: Et macrebunt, atque lugebunt portae eius, & desolata in terra sedebit. Inter or-

amenta vero, quibus spoliandam esse prophetat, hoc annumerat: וְהָיָה הַבַּיִת וְהַמִּזְבֵּחַ וְהַמִּשְׁכָּן וְהַמִּשְׁכָּן וְהַמִּשְׁכָּן, & domus Ibid. v. 29. animae, conuertit Regius codex. Pagninus, pectoraria. Septuaginta & Chaldaeus, olfactoria. Quos imitatus Vulgatae interpres olfactoria vertit. Quidam sic dictas putat domus animae quaedam capsulas, in quibus bene spirantia, & animam refocillantia continebantur. At Rabbi David ornamentum genus esse putat, quod pectorale vocant. Et hoc ornamentum, inquit, suspendebant mulieres super candidum inter vbera. Candidum, pro corde forte vsurpauit, ex vocis similitudine, qua Hebraice vtrumque significatur: לבן laban, album, לבן liban, cor dicitur. Domos autem animae vocant eiusmodi ornamenta, hoc est, desiderij, quod essent desiderabilia. Verumenimvero si conijcere liceat ex nomine quid ipso ornamento significetur, non alia profecto animae domus, siue intima animae dicetur, si priorem respicias vocis notionem, ab ea, quam disertis verbis definit Beatus Paulus Apostolus, promissionem Dei aeterno Sacerdoti iuramento confirmatam fuisse affirmans: Vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, firmissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram animae tutam ac firmam habemus. In medijs vitae huius exterioris fluctibus spes vna nos fulcit, Chae tueretur, haec firmat: quoniam spes ipsa affigitur Christo, eiusque promissionibus. Et incedentem usque ad interiora velaminis. Sic vocat Sanctum Sanctorum, quod intra velamen claudebatur; id quod ex ijs, quae mox addit, perspicuum fit. ibi enim sedes fuisse dignoscitur aeternum manens Omnipotentis Dei, in quem, dirigitur spes nostra, quemque ipsum optat & sperat: & ubi praecursor pro nobis introijt Iesus secundum ordinem Melchisedech Pontifex factus in aeternum. Haec est veluti propositi aenigmatis expositio, quae sit interior domus indicans, nempe conspectus Dei, cui Christus astat, interpellans pro nobis, spem nostram futurae felicitatis confirmans.

Est & aliud loci huius nomen דְּבַר debir, à verbo דָּבַר dabar, quod est loqui: differt autem hoc verbum ab אָמַר amar, dixit, quod hoc semper audientem exigit, aut supponit; illud vero vim tantum loquendi quae est in homine, significat, aut in loquente, etiam si non alteri loquatur. Quapropter Dei Verbum à Patre ante saecula genitum, דְּבַר debir, dicitur in Psalmo: בְּדִבְרֵי בֹדֶעֱבַר: Verbo Domini caeli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Vocis huius expositionem habemus apud Sanctum Hieronymum: Aedificemur, inquit, in templum, & fiamus habitaculum Deo, condaturque in nobis arca testamenti, custos legis Domini, & Cherubim scientiae multitudo, & interiora pectoris nostri in nouum vocabulum transeant: dicanturque דְּבַר debir, quod nos oraculum, siue responsum possumus appellare: & vt contentiosius verbum exprimamus è verbo λαλῶν ἡγοῖαν lalition, id est, locutorium dicere. Haec Sanctus Doctor. Sed & rationem inuenire propter quam haec interior domus, oraculum dicatur, haud difficile erit; cum Dominum ad Moysem haec verba loquentem audiamus, cum propitiatorium, arcam, & Cherubinos fieri praeciperet: Inde praecipiam וְהָיָה וְהָיָה וְהָיָה, & loquar ad te supra propitiatorium, ac de medio Cherubim, qui erunt super arcam testimonij, Explan. Tom. 2. Pars 2. n. 22.

DOMVS
nimae quae
dicatur
Rabbi David
in comment.
Ibid.

Hebr. 6. v.
18. 19. 20.

SPES NO-
stra in caeli
firma.

ORACVLVM
dicitur Dei
responsum.

Psal. 32. v. 6.

S. Hieron.
Ephes. 2. in
fine.

Exo. 25. v.
22.

Universitas de
Biblioteca

quae mandabo per te filiis Israel. Quae
quidem fidelis Dei promissio opere completa
fuisse refertur in Numeris: Cumque ingrederetur,
Numer. 7. V. inquit, Moyses tabernaculum foederis, ut con-
suleret לַבְּיֹתָא לְדֹבֶר, ad oraculum, audiebat vocem
לַבְּיֹתָא מִלִּבֵּי, loquentis ad se de propitiatorio, quod
erat super arcam testimonij inter duos Cherubim,
וַיִּשְׁמַע מִבְּיֹתָא דִּבְרֵי, et loquebatur ei.

Verum enim vero quamvis eiusmodi responsa
Dei populo illi per Moysen in oraculo data, ma-
ximi beneficii loco habenda sunt; tamen aman-
tius multo atque indulgentius nobiscum actum
Hebr. 1. V. 1. fuisse testatur Apostolus Paulus ad Hebraeos
scribens: *Multis modis, inquit, multisque modis*
olim Deus λαλῶντα loquens patribus in Prophetis,
hoc est, per Prophetas: *novissime diebus istis ἐλά-
λῳ locutus est nobis in Filio*, hoc est, per Filium
suum unigenitum, cuius dignitatem, maiestatem,
ac gloriam sequentibus late describit. Sed &
animaduertendum est eodem Graeco uti verbo
Paulum, quo Hieronymus oraculi Hebraicum,
verbum exposuit.

Discrimen autem maximum pristinae illius lo-
cutionis, atque huius novae indicare videtur apud
Isaiam, ipse qui nobiscum loquitur. Isa. 48. V. 16.
Christus Dominus noster: *Accedite ad me*, in-
quit, *& audite hoc*, quod ego ipse vos docco pro-
prius permittens, quinimmo & praecipiens ut ad
me accedatis, *non a principio in abscondito locu-
tus sum*, id est, a principio, ex quo ego loquutu-
rus veni, *ego palam locutus sum mundo*, ego sem-
per docui in synagoga, & in templo, quo omnes Iu-
daeae conveniunt: *& in occulto loquutus sum nihil*,
non ut olim in intimis adytis & penetralibus,
quo unus Moyses audire poterat vocem loquen-
tis: *& tamen ex tempore antequam fieret, ibi eram*.
Ex tempore autem non ut impij exponunt Ari-
ani, intelligendum est, sed ut erudite ac pie expo-
nit Augustinus: Ex tempore, inquit, quid est?
numquid ex eo quod tempus esse coepit? non,
non sic impij: sed ex tempore, id est, antequam
fieret tempus. Quam Beati Augustini sententiam
bene notavit Leo, ipsa Hebraica lectione posse

8. August. 10.
6. Orat.
Leo de Ca-
stro super
Isaiam.

confirmari: nam מֵרֵאשִׁית מִגֵּתְהָ, a tempore: *non*,
enim particula est comparativa, quae significat
priusquam, vel plusquam, & similia. Eius rei
plura suppetunt exempla: verum quod huius lo-
ci magis videtur esse proprium, tempori adiu-
cta alias ante tempora significat: ut in Psalmo:
Reminiscere, inquit, *miserationum tuarum Do-
mine, & misericordiarum tuarum, quae a saeculo*
sunt. Hebraice: מֵיְמֵי מִגְדֹּלַיִם, a sempiterno sunt
Chaldaeus, quoniam ab aeterno sunt. Sed per-
spicua magis est phrasis haec in alio Psalmo: Do-
mine refugium factus es nobis a generatione in ge-
nerationem. Priusquam montes fierent, aut for-
maretur terra & orbis, a saeculo & usque in sae-
culum tu es Deus. Disputat contra impios hae-
reticos Sanctus Hieronymus hoc loco, quod an-
te principium mundi animas creatas fuisse finge-
bant, quibus Deus ex tum fieret refugium. Ma-
le, inquit, distinguis haeresis, quare calumniam
facis Spiritui Sancto? sic loquere quomodo Spi-
ritus Sanctus locutus est. Sic ergo legendum
est: *Domine refugium factus es nobis a generatio-
ne in generationem*. & huc usque distinctio. Rur-
sum aliud principium: *Priusquam montes fierent,*
aut formaretur terra & orbis: a saeculo & usque
in saeculum tu es Deus. Tu es Deus antequam
montes fierent, tu es Deus antequam formaretur

Psalm. 34. V.
6.
Psalm. 79. V.
1. & 2.
IMPIVM
est existimare
animas ante
principium
mundi creatas
fuisse.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

A tetra & orbis: a saeculo & usque in saeculum tu
es Deus, tu es semper, tu es aeternus. Haec San-
ctus Doctor. Quae quidem ratione extempore,
vel a tempore, apte interpretabimur ante tem-
pus, priusquam fieret, vel ut bene vertunt Se-
ptuaginta: Quando fiebant, ibi eram, id est, ipsi
creando affui mundo. Cuiusmodi sunt illa eius-
dem Divinae Sapientiae verba: Cum eo eram cum
terra componens. Quando preparabat caelos, aderam.
& quae sequuntur. Sequitur in Isaiam: Et nunc Do-
minus Deus misit me, & Spiritus eius. Eusebius
Caesariensis cum verba haec retulisset: Confi-
deta quaelo hic, inquit, quoniam modo qui di-
xit, Ego sum primus, & ego sum in aeternum, qui
& terram & caelum condidi, ita a Patre se mis-
sum esse facit a Domino Domino: sic enim Pa-
trem confuevit bis Dominum appellare. Quibus
sanctae verbis sic explicatis aptissime respondent
eiusdem Prophetiae sequentia: Haec dicit Domi-
nus Redemptor tuus Sanctus Israel: Ego Dominus
Deus tuus, docens te utilia &c.

His vero recte connectemus, quae tertio de-
nique loco exponenda suscepimus, ut propter
sanctitatem in oraculo loquentis, locus ille San-
ctum dicatur Sanctorum: hoc est, Sanctissimus,
vel ut supra iuxta Beati Hieronymi sententiam
exponamus, qui sanctitate reliqua omnia lo-
ca longe, lateque superaret. Nam ut a Ribera
nostro, atque alijs explicatum est, eiusmodi phra-
si uti solent Hebraei ad rei excellentiam signi-
ficandam: id quidem quod Latini superlativis
praestant; de qua re nihil a nobis praeterea ad-
dendum est. Illud vero esse videretur huius loci
proprium, ut quoniam longius pater Hebraicum
nomen מִקְדָּשׁ Kodes, quam ut aliqua Latina, aut
Graeca voce possit exprimi, eius omnes notio-
nes percenteremus, atque ostenderemus huic lo-
co prae ceteris maxime convenire: at quoniam
id longum fortasse videretur, praesertim cum ali-
bi aliqua huc spectantia tradiderimus, ab ijs
superfedendum nobis esse duximus; ac breui per-
eensis vocibus, quibus haec una aliqua ex par-
te exprimitur, ad reliqua properandum est; &
Prophetiae verba sunt explananda.

Est quidem verbum מִקְדָּשׁ Kodes cum in rebus Di-
vinis usurpatur, ab usu profano semovere, & ad
Dei cultum, aut usum accommodare, seponere,
emundare, lustrare, transferre, praeparare, certo
solemnique ritu divino servitio emancipare.
Quae omnia oraculo maxime convenire indicat
ipsa nominis impositio: nam & quasi per antho-
nomasiam locus hic dicitur מִקְדָּשׁ Kodes Sancta,
vel sanctitas. Sic Beatus Paulus hac voce usus
est, cum summum Sacerdotem semel in Sanctum
Sanctorum introire solitum fuisse retulisset: *Chri-*
stus, inquit, assistens Pontifex futurorum bonorum,
per amplius, & perfectius tabernaculum &c. in-
troiuit semel in Sancta, aeterna redemptione in-
venta. Quid autem Sanctorum nomine intelli-
gat Paulus, post pauca explicat: *Non enim*, in-
quit, *in manufacta Sancta introiuit Iesus exem-*
plaria verorum: sed in ipsum caelum, ut appareat
nunc vultui Dei pro nobis. Quis vero non intelli-
gat supremum caelum, Deique sedem, atque con-
spicuum oraculo referri: quod & nos fuisse suo lo-
co confirmaturi sumus. Sed & Regius Psalter: *In*
notibus, inquit, *extollite manus vestras in San-*
cta. Chaldaeus paraphrastes, ad quos sermo
fit, explicat, qui sic habet: *Qui statis super cu-*
stodia domus Sanctuarij Dei, de his custodijs

nos

Prover. 8. V.
30. & 27.

Euseb. lib. 5.
demonst. c. 6.
CHRISTI
manifesta do-
ctrina.

Isa. 48. V. 17.

SANCTVM
Sanctorum.

Ribera lib. 1.
de templo c.
6.

SANCTVM,
id est femo-
tum.

Hebr. 9. V.
11. & 12.

Ibid. V. 24.

Psalm. 133. V.
3.

S. Hieron. in
Psal. 133.
S. Remig. ibid.

SANCTVM
oportet esse
Sacerdotem
Sancta ingres-
surum.

Hebr. 7. V.
26.
Primaf. in
Epist. Pauli.

Theophyla-
ctus.

S. Ioan. Chry-
sost.
Theophyl.
Oecumenius.
Cicero 4 Tu-
scul. & 3. de
fin.

CHRISTI
summi Sacer-
dotis sanctitas.
S. Anselmus.

nos supra locuti sumus, & laudatis in nocte &c. Aliqui ad sanctitatem leuandas esse manus asserunt. Simplicius: Orate Deum, inquit, versus Sanctuarium, & locum arcae. Quod si locum Psalmi cum praecedenti Pauli conferamus, facile intelligemus in quae Sancta leuare oporteat manus nostras, in nocte praesentis saeculi, ut exponit Hieronymus: vel vitae praesentis, quae cum futura collata, nox est, ut exponit Remigius. Sed ne nihil de sanctitate loci dixisse videamur, eam vel vno eiusdem Sanctissimi Pauli Apostoli argumento, quo omnis haec ratiocinatio concludi, & contineri videatur, explicare conabimur. Nam propter loci huius sanctitatem, Sanctum maxime esse oportuit Sacerdotem, cui semel saepius sanctificato Sancta haec ingredi licuisset. Omnem vero illorum sanctitatem, umbram fuisse verae ac perfectae, quae est in Christo, pluribus confirmat Apostolus: cuius dignitatem dum conatur exprimere, pariter indicasse videtur quid sanctitate significet, quis sit dicendus Sanctus, vel ut pressius loquamur, Sanctus Sanctorum: *Talis enim decebat*, inquit, *ut nobis esset Pontifex*. Non eramus digni, nec promerebamus, inquit Primasius, talem habere Pontificem: sed necesse erat nobis, ut talem haberemus Pontificem, qui esset Sanctus. Graece *θεός*: Theophylactus, *θεός* est, inquit, qui nihil eorum, quae facere debet, omittit, purus Latine redditur: quae ad perfectionem; & morum integritatem, spectare videntur. Innocens: *θεός*, Chrysostomus, Theophylactus, & Oecumenius, sine dolo, qui neminem deciperet. Cicero: Virtutis, inquit, contraria est vitiositas, sic enim malo, quam malitiam appellare, quam Graeci *κακία* appellant: nam malitia certi cuiusdam vitij nomen est, vitiositas omnium. *Impollutus* *ἀσέβητος*, qui nulla forde polluitur, immaculatus alias vertitur: Latine, *segregatus a peccatoribus*, non solum a peccatis, & *excelsior caelis factus*: ab eorum consuetudine immunis. Sanctus vero Anselmus sic locum hunc exponit: Sanctus, idest, omni perfectione virtutum in seipso consummatus, & *innocens*, quantum ad proximum, nemini unquam faciens quod noceret: & *impollutus*, idest, cuius sanctitas & munditia per alicuius peccati consensum, & delectationem non esset polluta: & *segregatus a peccatoribus*, id est, seorsum factus a grege peccatorum &c. vel Sanctus interior, *innocens* manibus, *impollutus* corpore, *segregatus a peccatoribus*, idest, ab omni peccato immunis, & a grege ceterorum Sacerdotum separatus, inter quos nullus sine peccato: & *factus excelsior caelis*, ut ibi ministrat in superno altari &c. Vel, *excelsior caelis factus*, idest, super omnes caelestes creaturas deuectus; ita ut eius magnitudo, vel sublimitas magnitudinem primorum sic transcendat Angelorum, ut inter ipsum & Angelos nulla possit fieri comparatio, secundum magnitudinem & excellentiam. Haec Sanctus Anselmus. Quae omnia si recte cum ijs, quae initio dicebamus sanctitatis nomine significari, conferantur, facile deprehendentur quandam veluti definitionem sanctitatis continere. In quibus quoniam nobis non licet diutius immorari, satis poterit esse perspectum quid indicare voluerit Angelus, cum Ezechielem Prophetam nostrum allocutus, dixit: *Hoc est Sanctum Sanctorum*. Illud porro argumentum in memoriam reuocandum esse monemus, quo supra ostendere cona-

Abamur templi illius imaginem Prophetae ostendi, quod olim fuerat a Salomone aedificatum, cuius pars intima hoc nomine censebatur. Hoc idem Beati Ioannis Chrysostomi luculentissimo testimonio confirmare non grauabimur: Neque enim alibi in terra, inquit, constructum erat tale templum, siue quod ad sumptum, siue quod ad pulchritudinem, aut aliud quidquam attinet. Deus enim qui imperauerat, iusserat illud cum multa magnificentia fieri, quia & illi corporali- bus magis attrahebantur, & alliciebantur. Capitella quippe columnarum habebat aurea in parietibus; & licet unicuique volenti in secundo libro Regum (forte tertio scribendum esset) & in Ezechiele hoc cognoscere, & quanta auri talenta expensa sunt in illo tempore. Haec Sanctus Doctor. qui idem templum censuit ab historia Regum, & ab Ezechiele describi.

DE PARIETE

TEMPLI, EIVSQUE
nominibus, & dimensi-
bus. Cap. XIV.

T mensus est parietem domus sex cubitorum: & latitudinem lateris quatuor cubitorum undique per circuitum domus. Parietem domus & latera, quae metitur hoc versu, seorsum examinanda sunt primum; de-

inde simul conferenda, ut ostendamus quantum ille his indigeat. Atque ut ea quae dicenda sunt, facilius percipiantur, Sanctuarij primum vestigium ob oculos ponendum est, quod maxima cubitorum mensura factum cum sit, minores quasdam aedificij partes, de quibus modo agendum est, facilius percipiendas, oculis legentium obijciat. *Parietem* Hebraice *קיר* Kir, murus, paries: quam vocem alij primitiuam esse arbitrantur, alij ad radicem *קרה* Karah, reuocant, quae occurrere, obuiam fieri significat: cum vero de aedificio sermo est, aut de domo, significat contignare, hoc est, tigna ita disponere & coaptare, ut sibi inuicem occurrant; atque adeo parietem sic dictum arbitrantur, quod obuius fiat, & occurrat ingredi volentibus; vel quod tignus sit compactus, vel quod lapidibus haud secus quam lignis connexus sit atque compactus. Et quidem propter priorem notionem conijcere possumus, Prophetam in describendis atriorum parietibus hac voce nunquam usum fuisse; hi enim, ut vidimus, in postes ac vestibula distincti undique patent, praeter extimum perpetuum, qui proprie murus dici posset. Secundam porro notionem respexisse videtur Prophetam item noster, dum altare aureum describit & *קירוי קירוי* ve Kirothaiu ghets, & paries ligni, inquit, *Vulgarus, & parietes eius lignei*. Sed quae nam ratione parietes contignationem videantur respicere, aut cur materiam potius respicere videatur vox *קיר*, quam lapides, aut lateres, e quibus

PARIETIS
Hebraicum
nomen unde
desumptum.

Infra 7. 23.

bus frequentius fiunt parietes, non usquequaque constat; nisi forte antiquissimos mores, atque aedificiorum principia respexit linguarum omnium antiquissima, cum è materia parietes fieri coeperunt. Cuius rei Vitruvius auctor est: Primum enim alij de fronde coeperunt, inquit, facere tecta, alij speluncas fodere &c. Cum essent autem homines imitabili docilique natura, quotidie inuentionibus gloriantes, alijs alij ostendebant aedificiorum effectus, & ita exercentes ingenia certationibus, in dies melioribus iudicijs efficiebantur: primumque furcis erectis, & virgultis interpositis lato parietes texuerunt &c. Haec autem ex ijs, quae supra dicta sunt, originibus instituta esse possumus sic animaduvertere, quod ad hunc diem nationibus exteris, ex ijs rebus aedificia constituuntur. Nos vero exemplis à Vitruvio propositis ea possumus adiungere, quae apud rusticos passim videmus.

Sed de Hebraicae vocis origine liberum sit cuique, quod velit, sentire. Latinam vocem parietis inde dictam putat Isidorus, quod semper duo sint pares; alioqui deformis est structura, & irregularis. Sed Hebraica voce vsa est mulier illa Sunamitis, quae honoris ergo magna vocatur in historia Regum: quaeque sedulo ministrare cupiens Elisaeo, dixit ad virum suum: Animaduerto quod vir Dei Sanctus est iste, qui transit per nos frequenter. Faciamus ergo ei coenaculum *כִּיבֵּר* *chir ebetanah*, muri, paruum. Non autem defunt qui coenaculum muri dictum putent, quasi perpetuo muro cinctum, fornicatumque fuerit, ut & fenestris quoque caruerit: qui si tam arcte voces accipiant, negabunt cubiculo ianuam, atque subinde vsum. Vatablus sic dictum putat, quasi semotum, aut ab alijs aedificijs sepositum. Quod si conijcere quoque nobis liceat, coenaculum muri forte vocauit, quasi dicat à fundamentis erectum, non ex alijs aedificijs sumptum, neque asseribus tantum confectum, sed muris, ac solido aedificio. Eiusmodi quidem erat murus, de quo nunc est Prophetae sermo; quamuis asseribus quoque fuerit conuestitus, ut

infra videbimus. Non est autem vox haec notione diuersa ab ea, quae vrbium muros significat, quod satis perspectum esse poterit in libro Iosue, ubi de Rahab meretrice exploratores dimittente sic scribitur: Dimisit ergo eos per finem de fenestra domus eius *בֵּקִיר* *bekir*, in pariete muri, & in muro ipsa habitabat. melius Vulgatus sensum reddidit, haerebat muro utique vrbis. Transfertur autem haec eadem vox ad significandum praecordia, apud Hieremiam: Ventrem meum, ventrem meum doleo. Ventrem vocat pectoris concavitatem, ut alias saepe solet vocare Scriptura *לֵב וְקִיר* *veKiroch libe*, & parietes cordis mei: tumultuatur mihi cor meum, non tacebo: sic lo-

cum conuertit Vatablus. Pagninus vero praecordia interpretatur, quae sunt tamquam parietes cordis. Chaldaeus: Sustentatio cordis mei, inquit, rugit in me. Sunt autem, inquiunt alij, cordis parietes, qui circumdant illos duos cordis ventriculos. Et certe si interiora illa cordis parietum nomine censeantur, hand immerito pectus ipsum costis, nervis, cartilaginibus, ac pelle, mirabili extructum artificio, vel potius pectoris latera, parietes dicentur cordis, ipsum cor continentes, atque munientes: ita ut sensus verborum sit quasi explicans praecedentia, ventrem meum doleo, vel viscera mea dolore affi-

ciuntur, & latera eius conturbantur: Sensus cordis mei turbati sunt: sensum respiciens vertit Vulgatus: haud aliter quam Septuaginta interpretes: Me premit anima mea, scribentes.

Sed & haud notione dissimilis huic est vox Graeca *τίχων* *tichon*, quam substituunt Septuaginta, quamuis origine diuersa sit: haec enim vox deducitur à *τίχων* *teucho*, hoc est, facio, fabrico, struo, quasi dicas, extructus. Quae vox ab Euripide vsurpatur pro hominis latere, ab alijs pro lateribus nauis. Vnde originem duxit illud Aristophanis prouerbum: Ad foelicem inflectere parietem, desumptum, ut putat interpres, ab ijs qui nauis vehuntur: qui si quando nauis alterum Blatus fluctu deprimatur, protinus in alterum transcurreunt, quod alius distat ab vndis, ideoque foelix dicitur. Quadraturque in eos, qui haud secus quam muscae culinae, apes melli aduolant, fortunam potiore in amicitia, non fidem sequuntur. Quae vtrique translatio, & muri nostri structuram, & vsum indicare videtur, ut mox videbimus.

Huius porro parietis vnam mensuram tradit, cum triplex facile posset desiderari, longitudinis videlicet, altitudinis, & crassitudinis. At cum muri longitudo domus longitudini par sit, haud secus quam altitudo celsitudini, haec subintelligenda esse videntur, cum de domus ipsius

similibus dimensionibus agendum est; atque adeo haec vna mensura quae traditur, crassitudini danda est, *sex cubitorum*. Animaduertendum autem est, quod templi portam ingressus, postes ex vtraque parte totidem cubitis mensus est: ubi ostendimus non modo de muro Orientali domus sermonem fieri, verum etiam confirmauimus dictum murum crassitudine ac situ muris atriorum respondisse. At cum supra ostensum sit, muros praedictos calamum integrum latos fuisse, addidisseque senis cubitis quartam insuper partem cubiti; idem ipsum de hoc muro intelligendum esse crediderim, nisi obstat partium subductio, quam paulo inferius expendemus: quae, probante & confirmante firmum manere, quod dixi, atque extra controuersiam esse poterit.

latitudinem lateris quatuor cubitorum. Latera Hebraice *חֲסֵלָהוֹת* *chaselaghot*, quae vox proprie significat costas animalis: eius vltus in Genesi reperitur, de dormiente Adamo sic scribitur: Tulit vnam *חֲסֵלָהוֹת* *chaselaghot* de costis eius, & repleuit carnem pro ea. Et aedificauit Dominus Deus *חֲסֵלָהוֹת* *chaselaghot* costam, quam tulerat de Adam, in mulierem. Et Baldad Suhites calamitates percenset iniusti, inter quas hanc enumerat: Attenuetur fame robur eius.

cap. XV. *mirabili structura parietum.*

cap. XV. *mirabili structura parietum.*

cap. XV. *mirabili structura parietum.*

cap. XV. *mirabili structura parietum.*

cap. XV. *mirabili structura parietum.*

cap. XV. *mirabili structura parietum.*

cap. XV. *mirabili structura parietum.*

cap. XV. *mirabili structura parietum.*

R. Abrah.

COSTAE
pro lateribus.

Exo. 26. V.

26.

3. Reg. 7. V.

3.

Rabbi David

in comment.

CONTI-

gnationis tra-

bes costae di-

cuntur.

3. Reg. 7. V.

3.

Rabbi David

in comment.

3. Reg. 6. V.

25.

PLEVR A

Graeca vox

costas homi-

nis, ac naus

significat, &

fluminis ri-

pas.

Arist. lib. 2.

de par. anim.

Sophocles.

PARIETVM

crassitudo cel-

litudinis domus

oportuna pro-

batur.

472. V. 2. 300

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

202

etus: robur pro liberis accipiendum esse putant Hebraei, quod ij robore sint geniti: & inedia inuadat וְלִי לֶחֶם לֶחֶם, costae illius. Contritio, infortunium, euentus malus paratus erit lateri eius. Rabbi Abraham, & Rabbi Levi, lateri eius conuertit: alij vero, ex utroque latere confringet eum. Quoniam costae sunt a lateribus animalis, ideo vox haec in vniuersum sumitur pro latere cuiuslibet rei. Sic in Exodo: Facies, inquit, & vestes de lignis setim, quinque ad continendas tabulas in vno וְלִי לֶחֶם לֶחֶם, latere tabernaculi. qua ratione Chaldaeus quoque vocem exposuit ibidem saepe. A forma praeterea, & vsu costarum desumitur metaphora, trabes in testis vocans hoc nomine: sunt enim solidiores pectoris partes longiores, latae magis quam crassae, cuiusmodi etiam sunt trabes, aut tigna, quibus tectum compingitur domus. Et tabulatis cedrinis vestit, inquit, totam cameram. Et tecta cedro וְלִי לֶחֶם לֶחֶם, super trabes, quae super columnas. Rabbi David trabes esse intelligendas confirmat hoc loco. Chaldaeus: Et obduxit, inquit, tabulis cedrinis supra tabulata, quae erant super columnas; tabulata scripsit pro trabibus. Septuaginta vero Interpretes alteram vocis, quam diximus, translationem sequuti: Et texit cedro domum, inquit, desuper in lateribus columbarum. Haud dissimili quoque analogia asseres, quibus interiores templi parietes vestiuntur, hoc eodem nomine appellantur in libris Regum: Et aedificauit, inquit, parietes domus intrinsecus וְלִי לֶחֶם לֶחֶם, in asseribus, tabulatis cedrinis. Neque vero alia ratione de Graeca voce πλεῦρα pleura, philosophandum est, quam de Hebraica וְלִי לֶחֶם לֶחֶם, significat enim costam Aristoteli, costas hominis octonario numero definienti: Sophocli latus: vnde medicis πλεῦρα dicitur lateris dolor & compunctio: sic etiam naus costae dicuntur, & fluminis ripae. Qui quidem omnes vocis vsus vim eius exprimunt, quid vero hoc loco significet, non ita: nisi quadam ducti similitudine, eiusmodi partes in aedificio assignemus, quae animalis costis, naus item costis, aut contignationis trabibus similes esse deprehendantur: cuius rei gratia ab explanatione verborum Prophetae, ad ipsam structurae formam vestigijs & orthographijs expressam oculos conuertere oportet. Et quoniam vestibuli altitudo centum viginti cubitorum est, reliqua domus ad nonaginta cubitos surgit. Possulabat certe tanta domus celsitudo parietem in imo vastissimum, cuius augmentum fabricae Symmetria vetabat. Nam si crassiores muri constituerentur, quam reliqui totius aedificij solida ossa turris inanibus responderent atriorum spatijs inter postes relictis, quod vitiosum esset, atque ab hoc aedificio alienum. Itaque firmitas, & symmetria aedificij inuicem pugnare videbantur, vt alteri detrahendum esset, quantum alteri consideretur. Summa autem Architecti sapientia in hac difficillima quaestione soluenda maxime enituit, quae profecto maxime quoque expendenda est. Parietem ergo reliquis atriorum, vt vidimus, parem constituit, & quantum latitudini decrat, quae maximam molem atque celsissimam posset sustinere, tantum addidit firmitatis, appositis quibusdam ordine muris. nisi malis eas anterides appellare, voce, quae rem pressius indicare poterit, vt supra exposuimus. Hae igitur anterides e muro extant, ipsi

adhaerentes, singulaeque singulis atriorum postibus latitudine respondent, ac situ. Quod vero ad situm anteridum spectat, id poterit esse perspectum obseruanti in vestigio vniuersali lineas, quas saepe vocauimus radices, eisque postes atrij bifariam diuidi, atque has quas diximus antas, siue anterides secari comperiet. Id vero quod ad mensuram spectat, supponendum est praesentiversu earum latitudinem quatuor cubitis definiri, ac totidem atrij postes latos fuisse initio confirmabamus. Atque huiusmodi transuersis parietibus costarum nomen aptissime conuenire, nulli dubium esse poterit: quemadmodum enim naus latera costis ligneis, aut animalis pectus ossibus costis continetur; ita plane domus haec tota his parietibus transuersis continetur, & veluti fulcris quibusdam sustinetur, ne trabium pondere, pressi subtiliores parietes ab inuicem separentur, atque pandantur. Qua ratione factum est, vt paries senum cubitorum cum suis fulcris quaternum cubitorum, vndique per circuitum domus, extructus, atque dimensus fuisse dicatur. Neque vero vno pariete, etiam si fulcris ad pactis firmo contentus fuit solers architectus, sed & parietem alterum ab exteriori parte costarum extructio, parietem vnum vastissimum, maxime connexum crexit, atque inter vtrumque & fulera, spatia, quaedam reliquit, quae in exedras partitus est ministrorum vsibus aptissimas. vbi admirabile splendet Architecti in vastissimis parietum constitutionibus eligendis artificium. Nam cum ad tantam arcis celsitudinem sustinendam pariete opus esset admodum crasso, paries autem, (quod quotidiana nos docet experientia) duplici cortice construitur, cuius interiora tumultuario farciuntur opere: ac belle satis actum erit cum eo, si aliquibus solidioribus partibus, aut lapidebus exterior frustra cum interiore connexa sit, & colligata: quae quidem vtrique cortex cum suis interiacentibus, & colligantibus parastadis ossium nomine censetur ab architectis, media spatia veluti complementa sunt, & veluti ceras, quam repleuit Deus in latere Adami pro ablata costa. At Architectus noster, solis ossibus iisque firmioribus adhibitis, reliqua complementa respuit: qua ratione factum est vt ossium soliditate retenta, ponderum sit sublata molestia, pariterque luminum, & ministrorum vsibus prouisum sit; operique non minus venustatis atque decoris, quam firmitatis sit adiectum, quo facile speraretur perpetuo sine vitio duraturum. Et enim latioribus structuris solidis praecauendum est maxime, ne dum concretus humor exhalare non possit, paries aut findatur, ac veluti quodam terrae motu agitur concuriatur. Quapropter aestuarijs, aut spiramentis ordine dispositis, & ab imis fundamentis vsque ad summos parietes erectis apte prouisum erit, vt si quid vaporis concreti, & sub tellure coacti moueatur, libere possit, ac sine fabricae ruina veluti per nares exhalare.

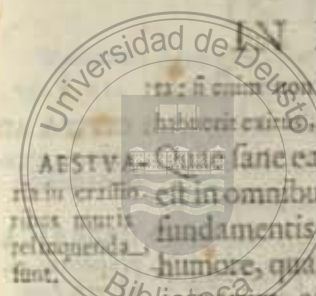
Horum exempla passim Romae in antiquis aedificijs videntur. Quorum vilitates & comoda indicasse videtur architecturae princeps Vitruuius: de positionibus enim agens in humidis locis, haec subdit: si autem, inquit, aliquis paries perpetuos habuerit humores, paululum ab eo recedat, & struat alter tenuis distans ab eo quantum res patieris & inter duos parietes canalis ducatur inferior, quam spiramentum concludis fuerit, habens nares ad locum patentem. Item cum in altitudinem perstructus fuerit, relinquatur spiramentum

COSTAE dicuntur anterides.

PARIETIS partes & fulcrum

MURORVM complementa vitata quos asserant vsus.

Vitru. lib. 7. cap. 4.

non per nates humor, non in imo, & in summo habuerit exitus, non minus in noua structura se dissipabit, quae sane eadem ratio locum habere censenda est in omnibus latioribus muris, atque eorum fundamentis, sub quibus terra perpetuo madet humore, quacrauiore, qua subtiliore, locorum, quae astrorum habitudine diuersa. Quae insinuasle sufficiet, expendere namque non vacat. Et quod ad nostri aedificij recensitas nunc partes spectat, earum singulae singulis Prophetiae testimonijs confirmandae sunt: nunc vero earum dimensiones per censenda quam breuissime sunt. Duplicem parietem in vitroque latere domus, & in postico commemorauimus, interioris senis cubitis modo mensus est Prophetiae ductor Angelus, exterioris quinque metietur inferius; latera, anterides, siue antas quaternis, & medium inter vtrumque parietem spatium quinque.

Haec autem quae diximus, subtiliora videntur esse, quam quae Rabbiorum aciem possent infestare, perstringere, eorum praesertim, quos ipsa aedificij compositio in rectum veritatis callem minime potuit deducere. Latus est, inquit David, thalamus, seu deambulatorium: Ionathas autem exponit מִשְׁכָּנִי מִשְׁכָּנִי מִשְׁכָּנִי, mediationem; & sic interpretatur ibi, Narratio autem aedificij laterum hic est similis illi, quae ibi fit; nisi quod deambulatorium inferius dixit hic esse quatuor cubitorum, ibi vero quinque: latera autem haec erant in parietibus domus extrinsecus, in Occidente scilicet, in Aquilone, & in Austro, & hoc est in circuitu. Haec ille. Rabbi vero Salomon:

Latitudinem lateris, id est, thalamus, inquit, qui erat illi posterior, habebat spatium quatuor cubitorum: in secundo autem templo erant sex. Ratio autem, vel occasio erroris Rabbini fuit, quod vox יָסֶלֶגְחַי, notionem minime renuat lateris: quapropter quidquid à lateribus domus fuisse cognoscunt, id omne lateris nomine censerique posse putarunt. At decipiuntur sane, eodem namque historiae Regum loco, quo thalamorum fit mentio, fit etiam costarum expressa commemoratio. Is autem sic habet: *Et aedificauit super parietem templi tabulata יָסֶלֶגְחַי, per gyrum in parietibus domus, in circuitu templi & oraculi: & fecit יָסֶלֶגְחַי יָסֶלֶגְחַי, latera in circuitu.* Quoniam vero ipso textu exigente inferius tabulata explicanda, eorumque mensurae tradendae sunt, hoc loco satis erit insinuare voces יָסֶלֶגְחַי, & יָסֶלֶגְחַי, forma dissimiles esse, notione vero longe diuersas; id quod perspectum lectori poterit esse, cum quae de illa dicturi sumus, cum ijs quae de hac diximus, plene contulerit. Sed quamuis ea quae dicta sunt, sufficere videantur ad laterum formam explicandam, atque mensuram: tamen contemnenda non est Lyranus sententia, quae quamuis Rabbiorum errore ducatur, ipsaque imperito sermone proferatur, confirmat tamen id quod necessario consequitur thalamorum, vel exedrarum constitutionem, quam concedere nos cogit textus. Is igitur cum aliquorum sententias merito confutasset, haec verba subiungit: Propter quod dico cum Hebraeis, quod ista latera sunt appendicia, lateris templi exterius adhaerentia, propter quod latera nominantur: sicut tertio Regum sexto circa templum Salomonis fuerunt appendicia secundum Hebraeos, prout plenius ibi dixi. Latera vero, de quibus hic loqui-

Amur, ponenda sunt in tribus lateribus huius templi, scilicet Occidentali, Aquilonari, & Australi: in Orientali vero non sunt ponenda, eo quod ex illa parte est ingressus templi. Et cum laterum numerum mox à nobis explicandum, diuinando computasset: Modus autem ponendi, inquit, talis est: in templo namque isto describuntur inferius pilarij prominentes extra parietes ad ipsos fortificandum, sicut fit communiter in notabilibus, & arduis aedificijs. Igitur in parte Occidentali ipsius templi ponuntur tres pilarij, duo in eius extremitatibus, & unus in medio eius: nam ex parte Occidentis non est aliquis ingressus, vel egressus, & dicti pilarij prominent extra parietem templi. Haec Lyranus. qui si quemadmodum aliqua quae certa sunt, cogitatione potuit assequi, omnia fuisset consequutus, maxima profecto dignus fuisset laude: sed absit à me, ut careat propria. Eius sane sententia vix percipi poterit, ac ne vix quidem, nisi prius vocem pilarij, quae vulgaris esse videtur potius quam Latina, pressius explicemus. Lego non raro apud Vitruuium pilae nomen: Eorumque parietis, inquit, pilae, columnae ad perpendicularum inferiorum medio collocantur. Et iterum: Praeterea, inquit, inter limina secundum pilas, & antas, postes si supponentur, erunt non virtuosae. Pilas Graeci, ut Philander auctor est, & πύλας, stilas vocant, sunt autem, qua voce vsus est Plinius, eae quadratae: nam rotundae & σφαιρῆς dicuntur, & σφῆλαι. A pila Cicero dixit oppilare, pro obfirmare & obcludere. Inde medici ac vulgus vsurpant oppilationem, pro partium corporis obstructione firmata. A pila idem Vitruuius ipse pilatum vocat aedificium, quod est in pilas diuisum. Pilas Hispani vocant pilares: Itali pilastri: Galli forte vocant piliers, unde vocem composuit Lyra. Sed si eiusmodi latera Latina efferenda essent, anterides, siue erismae vocarentur. non enim alia ratione de his censendum esse arbitrarer, quam qua de erismis, in substructionibus explicandis agebamus.

Illud igitur in primis certum est, quod proponit Lyra, cubacula, siue exedras ab inuicem diuidi minime posse, nisi interiacentibus muris, quos quidem muros ipse pilarios, facer textus, latera, Vitruuius vocaret anterides, vulgo Itali speronijs quos bene definit à pariete templi, verbi gratia Meridiano, prominentes, vel qui proiiciuntur ad Meridiem. Atque de horum proiectura, subsequens agit versus, ut ibi ostendemus. Est & illud quoque certum, quod ipse supponit, in medio Occidentali muro, vnum ex his pilarijs, quos vocat, statuendum esse: nam cum infra Sacer textus antas è regione pilarum atriorum constitutas fuisse testetur, & supra à nobis confirmatum sit, vnum postem in media porticu cuiuslibet atrij E iure constituendum esse, exceptis porticibus, in quibus portae aperiuntur: sit ut medius postis Occiduae porticus, mediae antrae, vel pilae Occiduae domus ex aduerso respondeat. quae res maxime confirmat ea, quae de porta ab Occidua porticu Israelis sublata, supra dicebamus; nullus enim aditus patebat ex ea parte in templum, qui Occiduae portae responderet. Denique quod ipse affirmat tres pilas in Occidentali muro templi à muro extrasse, verum quidem est, si latitudinem ipsius domus tantum attendamus: vna enim in medio constituitur, singulae aliae è regione parietum, vna Meridiana, altera Aquilonaris. Verum si totas Occidentalis tractus consideretur, binae

PORTAM
Occidentalem
Sanctuarij ne-
gat Lyranus.

IV
Vitru. lib. 6.
cap. 11.
PILA AE
quae dicantur.

Plin. lib. 6.
cap. 28.
Cicero Phi-
lip. 2.
OPPILATIO
vnde dicta.

PILA VNA
in medio Oc-
cidentalī pa-
riete extructa
fuit.

Nicolaus de
Lyra.
ATTEND-
cia Lyranus.

binæ aliae pilae addendae sunt è regione alterius parietis, qui costis ad extra fuisse perhibetur à Propheta, latus cubitos quinque. Quae omnia ipsaue atriorum symmetria perspecta, cuius esse poterunt in promptu.

DE LATERV M

SIVE PILARVM FORMA,

et usu. Cap. XVI.

VI.

LOCI HV-
ius difficultas
exponitur.

ATERA autem latus ad latus bis triginta tria. Loci huius difficultatem si exaggerare vellem, vix sane possem: quantum vero nobis attulerit laboris & sollicitudinis, ac molestiae si explicare vellem, fidem fortasse legentium superarent. Quantum operae in eo explanando posuerim, cuperem sane indicare, ut & alijs vsui foret, & aperte agnoscerent nos nihil proferre ex ijs, quae aut sua sponte occurrerint; aut aliud agentibus, & otiosis nobis in mentem venerint: sed quae diu desiderata, solcite quaesita, assiduo labore parata, nec multo minore explicata, ad nostrae huius lucubrationis integritatem aptissima videbantur, eaque maxime oportuna. Sed fastidioso lectori videbuntur superuacanea, cum aurum verbi gratia, propria perfectione probetur; nec attendatur quam duro saxo, quam profundo specu eductum, quam longo itinere aduectum. Sed non me latet auri, & nostrae huius explanationis longe diuersam esse rationem, cum illi nihil afferat perfectionis, qua comparetur, difficultas; huic vero maximam afferat firmitatem, ac veluti certitudinem sedula opera in exquirendis alijs atque alijs rationibus, conferendis, confirmandis, confutandisque: ex quo fit, ut quae ultimo loco recipitur, à praecedentibus firmetur omnibus. Tamen ne molestus cuiquam sim, hoc vnum exponam, ne nulli fortasse Prophetae testimonio explicando plus adhibuisse diligentiae, nullum saepius examinasse, nullum totis duobus & viginti annis iam exactis alium post hunc percepisse. In ea vero, quam nuper inueni, loci interpretatione ita animus conquiescit, ut facile affirmare auserim, nulla alia ratione exponi posse. Non enim satis esse vniquam arbitratus sum, quid senserint alij expositores, aut legisse, aut retulisse, neque animo statuisse quid magis videatur probandum: nam si idem ipsum cum reliquis omnibus sacrae Scripturae locis non conveniat, & cum omnibus consentiat aedificij partibus, atque mensuris; id tamquam manifeste falsum continuo reiiciendum esse non dubito. Quapropter à referendis aliorum sententijs abstinendum nunc esse censuimus, at breui exponendum, qua ratione explicandus sit locus, mox enim facile aliarum expositionum incommoda cognoscantur.

Ad rem igitur in Hebraeo haec verba sic habent: וְהָיָה צֶלֶעַ שְׁלֹשׁ וְשֵׁשׁ עָמִים

A laghoth tselagh el tselagh salos vselosim peghamin. Regius codex ea sic exponit: Et costae costa ad costam trium & triginta pedum. Et exponenda est in primis phrasis illa, costa ad costam, quae ex notatione praepositionis הָאֵל, pendet; cuius frequens vsus est, ut conuertatur Latine ad, plerumque tamen valet, cum: sic David cum sollicitus expectaret belli euentum cum filio Absalom, audito quod Achimaas concitato cursu veniret, dixit: *Vir bonus est* הָאֵל וְעַל, & ad bonum nuntium venit, pro, cum bono nuntio venit. melius Vulgatus: *Et nuntium portans bonum, venit*. Et apud Iosue: *Non fuit ciuitas*, inquit, *quae, pacem faceret, vel pacificaretur*; הָאֵל, ad filios, vel cum filiis Israel, se traderet filiis Israel. Ac tandem, perspecta esse poterit huius vocis notio in Genesi, praecipiente Iacob filiis suis: *Sepelite me* הָאֵל, ad patres cum patribus meis in spelunca. Qua quidem ratione si locum nostrum exponamus, & costae, legemus costa cum costa, hoc est, si binæ singulae computentur, vna videlicet Australis, & alia Aquilonaris, erunt trium & triginta pedum. Ac sane mirandum videtur, quod nullus Interpretum hac eadem phrasi non sit vsus, cum alij aliter atque aliter de costis senserint. Septuaginta interpretes, quos imitatus est Vulgatus noster: Et latera, inquiunt, latus ad latus. Chaldaeus: Tabulara autem tabularum הַגְּחָל. Latini interpres, super vertit: verum haud secus, quam הָאֵל, potest verti, ad tabulatum.

Trium & triginta pedum. Et de numero quidem in Hebraeo, Graeco, & Chaldaeo, nulla subesse posse videtur dubitandi ratio; quamuis quod verum fatear, late patens vocis הָאֵל peghamin, notio, vniuersae difficultati ansam praebuerit: significat autem vox הָאֵל pagham, primaeva institutione, ictum, pulsus, impulsus; ut in libro Iudicum: *Coepitque*, inquit, *Spiritus Domini esse cum illo* הָאֵל לֵפָגְחָמוֹ: Incepit prophetia venire illi vice prima, conuertit Rabbi David: qui & suos retulit doctores, vocem ad הָאֵל paghamon, tintinabulum significantem reuocantes: hoc est, coepit pulsare eum, & quasi tintinnum facere illi. Et spiritus prophetiae, inquiunt, pulsabat ante illum sicut tintinabulum. Huc forte respexit Paulus, qui prophetiae munus, quod est linguis loqui, illis verbis referens: *Si linguis hominum loquar, & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens*. quibus mutum quemdam sonum edere datum est, nihil praeterea significans aliud, quam quod volet sonans: quod si desit sonantis mens, aut intentio, in vanum euadet aeris ictum & motum. Et apud Danielelem conteri significat, percussus esse atque turbatum: dicente Rege: *Vidi somnium* הָאֵל וְהָיָה וַתִּפְּחָם רוּחִי, & contritus est spiritus meus, vertit Pagninus: *Et mente confusus ignoro quid viderim*. Hinc vero fit ut eadem vox vicem significet, aut vices; qua ratione Itali vna volta dicunt, quasi vna botta, quasi manus percussione per interualla diceret: quod facere solent, qui cantibus praesunt, quod vulgo dicitur far la battura. Quare vox in singulari idem significat quod semel, quasi vna vice; in duali, bis, duabus vicibus, in plurali saepius, multis vicibus: cuius rei quam plurima suppetunt exempla, vno aut altero contentus ero. Primum in Genesi, dicente ad Dominum Abrahamo: *Obsecro*, inquit, *ne irascaris Domine, si loquar adhuc* הָאֵל פָּגְחָם, semel: *Quod si inuenti fuerint ibi decem*

COSTA AD
costam phra-
sis Hebraea.

HEBRAICA
propositio el
ad, vel, cum.
2. Reg. 18. v.
27.

Iosue 11. v.
19.

Genes. 49. v.
29.

VOCIS PA-
gham notio.

Iudic. 13. v.
25.

Rabbi David.

TINNITVM
facere pro
prophetare.

1. Corint. 13
v. 1.

Dan. 2. v. 3.

Pagninus.

SEMEL, BIS,
saepius.

Genes. 18. v.
32.

LATERA, SIVE

PILAE QVANTVM

à pariete domus extent.

Cap. XVII.

Erspicius plane sit nostri textus sensus, atque Prophetæ nostri sententia in pilis dimetiendis ex ijs quæ allata sunt. Latera, quæ sibi inuicem bina respondent *latus ad latum bis*, hoc est, si bina sumantur longa

sunt, vel potius à parietibus domus inuicem projiciuntur *trigintatria* pedes tres & triginta: id quomodo constet examinandum est primum: deinde alias loci huius explanationes cum reliquis aedificij partibus pugnare ostendendum est: ac tandem ratio reddenda est ob quam hoc potius pedum numero vsus sit Propheta, quàm alio quocumque cubitorum. Et primum quidem nulla ratione percipi à Lectore poterit, nisi in memoriam reuocet ea, quæ paulo ante dicebamus de oraculi longitudine, latitudine ac situ, ubi pariter ostendimus quasdam lineas occultas à media, binos utrimque calamos aequidistantes, à quibus interior muri superficies versus interiora retrahebatur cubitos duos & semis. Hæc igitur lineæ perspectæ sint in primis, quarum una Meridiem respicit, altera Aquilonem: nam quod de his duabus dicitur, idem facile intelligetur de Occidentali, atque Orientali alijs. Et accipiamus Meridianam modo, quæ quidem linea parastadem Occidentalem bifariam diuidet; is enim est primus harum linearum vsus. Accipiamus aliam huic magis Meridianam, quæ duos calamos distet à prima, quæque angularem parastadem bifariam quoque diuidat: atque cum parastadem vel costa lata esse dicatur cubitos quatuor, exterior parastadis terminus, atque omnium simul eiusdem lateris parastadum, qui à sua linea duos cubitos distat, distabit à prima cubitos quatuordecim cum dimidio. Iam vero considerandus est paries domus, cuius crassitudo sex cubitorum est, siue calami vnus: & quoniam, ut diximus, ex hac muri crassitudine linea hæc abscindit versus Aquilonem cubitos duos cum dimidio, reliqui erunt ex eadem crassitudine muri versus Meridiem cubiti tres cum

LATERVM
longitudo.Supra cap. I.
libri huius.SINGVLAR
parastades à
muro extant
cubitos vnde-
cim.

6 1/2
3 1/2
10 1/2

11
11
22
11
33

partibus, quos vndecim nominare licebit, iuxta consuetum Prophetæ morem: nisi malis murum domus latum facere sex tantum cubitos, tunc enim à muro ad extremas parastades numerus erit cubitorum vndecim. Et cum omnia eisdem mensuris ex vtraque parte dimetiantur, totidem utique cubitos à muro Aquilonari projicientur Aquilonares parastades: quod si harum atque illarum proiecturam componas, simul dabit cubitos duos & viginti, qui si ad pedes reuocentur, addito eidem numero eiusdem dimidio, fient pedes tres & triginta; quos computat Propheta noster, veluti quoddam aenigma proponens.

Quæ quidem computandi ratio memoriae maxime

Numeris. Secundo est in Numeris: Cumque ele-
uasset Moyses manum, percussit petram virga,
sua *וַיִּכּוּתָּהּ* *peghamim*, duabus vicibus. percussit
virga bis *וּבְיָמִינוּ*. Tertium in libro Iosue: Septi-
mo autem die Sacerdotes tollant septem buccinas,
quarum vsus est in Iubileo, & præcedant arcam
foederis: & circumdant ciuitatem septem *וְשִׁבְעָה*
vicibus: septiesque circuibitis ciuitatem.
Genes. 33. Sic etiam in Genesi, Iacob coram Esau fratre
suo, adorauit pronus in terram *וַיִּשְׁתָּחוּתָּהּ* *peghamim*, septem vicibus, septies.
Significat præterea hæc vox pedes, quibus
nimirum terram pulsamus. Sic gressus vocat in
Cantico Isaias: Conculcabit, inquit, excelsam at-
que sublimem factam Hierosolymam *pes*, *pedes*
וְהָיָה *paghamim*, pedes, gressus egenorum.
Huic haud dissimilis est phrasis illa Canticorum:
Quam pulchri sunt *וְהָיָה* *peghamim*, pedes tui, gres-
sus tui in calceamentis, filia principis! Chal-
daeus: Quam pulchri pedes Israel, quando ascen-
dunt, ut appareant coram Domino tribus vicibus
in anno, cum calceamentis taxeis. Hispanice
diceremus, que bien. parecen los passos dados por buscar
a Dios. Atque in Psalmo: Leua, inquit, *וְהָיָה* *peg-*
hamim, manus tuas in superbias eorum in finem.
Hebraea & Chaldaea, gressus tuos solent expo-
ni. Rabbi David; pedes tuos: quamuis ab ali-
in lib. radic. quibus, malleos tuos, conuerti referat. Ab alijs
in com- contritiones, terrores, percussiones solent intel-
ment. ligi, eodem fere sensu: cum enim pedes, aut gres-
sus leuare dicitur, celerem cursum indicare vi-
dentur ad sumendam de malignis vindictam,
cum manus percussuras iam esse significant; ex
quo mox sequitur contritio, & percussio iam fa-
cta, ac perpetuo duratura. Sed & eleganti phrasi
exposuit Dei nomine Isaias, superbiam Senna-
cherib Regis Assyriorum vane iactantis: Bibi
4. Reg. 19. *וְהָיָה* *peghamim*, aquas alienas, & siccaui *וְהָיָה* *peghamim*, in
24. aquas clausas, vola vel planta pedum meorum. *וְהָיָה* *peghamim*, vestigijs pedum
meorum omnes aquas clausas, fluuios, munitiones,
vel munitos legunt Septuaginta: Chaldaeus, flu-
minum profundorum. Quasi dicat militum nu-
mero, ac multitudine intima Regionum penetra-
ui, ac ipsa exhausti profunda flumina, ut sicco
pede possent transiri. Ex dictis atque alijs exem-
plis, quæ quamplurima possent afferri, facile
potest colligi, quare vocem *peghamim*, pedem,
conuerterint Hebraei, pro mensura pedis illam
usurpantes, ut fecit David; quamuis nisi libra-
rijs adscribendum sit, toto caelo aberrauerit:
Mensura eadem pedis, inquiens, erat duorum
2. lib. 3. cap. palmorum: nam ut aliàs ostendimus, pes qua-
16. tuor constat palmis, non duobus.

20
6
6
11
11
54

LONGITV-
do parietis oc-
cidui quinque
& quinquaginta cubito-
rum.

xime commendanda est, quippe ex qua omnis A
Sanctuarij commodulatio pender. Atque illud
inprimis, quod hic libuit adnotare, Occidenta-
lis videlicet latitudo Sanctuarij, quae pender ex
compositione vicensarij, latitudinis interioris, &
duplicis senarij crassitudinis vtriusque parietis,
& duplicis vndenarij longitudinis, aut proiectu-
rae parastadum ex utraque parte; qui omnes nu-
meri simul sumpti quatuor & quinquaginta
componunt. Qui quidem numerus per lineas
radices facilius computabitur. Sunt enim quin-
que lineae binos calamos singulae ab inuicem
distantes, atque adeo prima ab vltima calamos
distat simul octo, qui cubitos complent quin-
quaginta; quibus si addas binos vtrinque cubi-
tos ex singulis dimidijs parastadis angularibus,
habebis eundem numerum; & maxima ex parte
comprehendes, non casu, aut temere in calamos
aream distribui, quae tot ac tam diuersas partes
tam mirabili artificio componit, ac suis quasque
locis collocat, iuxta Angeli mensuras, & Prophe-
rae ductum. Neque vero alia ratione philoso-
phandum est de secundi ordinis pilis, siue eri-
mis, quae quamuis contrahantur in summo, in-
imo ad perpendiculum inferiorum procurunt,
vt vides, in orthographijs Meridianis & Occi-
dentalis lateris, atque disseci templi.

DE COSTARVM

N V M E R O .

Cap. XVIII.

AEC eadem symmetriae ratio, quae difficillimas quasque
quaestiones soluit, aliorum
interpretationes ab his diffi-
dentes, ab ipsa quidem veri-
tate & ratione dissidere con-
uincit; quod erat secundo lo-
co tractandum. Duplicem itaque viam ingre-
diuntur Interpretes in hoc numero triginta-
trium, vel bis triginta trium componendo: aut
epim cubacula totidem esse contendunt, aut cu-
biculorum tabulata, quod eodem recidit; aut ip-
sas costas, latera, siue pilas hoc numero censent
finiendas: namque qui sedilia confingunt, nulli
crediderim facere adhuc potuisse sua somnia ve-
rissima: cum nullus confessus fieret in interio-
ri domo, quam soli Sacerdotes sacra peragen-
tes, idque in ordine vicis suae, & singuli statu-
to tempore ingrediebantur, & non alias, vt in-
fra magis confirmandum est.

R. Ionathas.
TRIGINTA
tria tabulata
computant
Rabbini.
Rabbi David.

R. Salomon.

Prioris sententiae dux & antesignanus vide-
tur esse Ionathas Chaldaeus paraphraestes: Ta-
bulata autem, inquit, tabulatum super tabula-
tum, triginta tria, vndena per ordinem, vel vn-
decim in ordine, vt retulit Rabbi David, quasi
dicat, inquit, quod latera erant triginta tria,
ad tres ventos, vel partes, & sic sunt vndecim
ad omnem partem ordinata, vnum apud aliud.
Rabbi vero Salomon quina computat in singulis

lateribus Meridiano, & Aquilonari, in Occiden-
te singula. Verum cum, vt vidimus, & bene,
notauit Lyrans, postis in medio pariete Occi-
dentali sit statuendus vnus, sit vt cubacula qua-
cumque ratione computentur, futura sint sem-
per numero paria, vndena nulla ratione. At idem
Lyrans Latina verba vt sonant, accipiens, bis
triginta tria quaerit, hoc est, sex & sexaginta;
eaeque tribus ordinibus, singulis vtrique bina &
vicena, quae hoc modo disponit: bina cubacula
in Occidente, in singulis vero lateribus Aquilo-
nari, & Meridiano dena. Sed si in latitudine do-
mus bina constituit, in longitudine, quae tripla
latitudinis est, vt vidimus, ter bina, hoc est, sena,
nec plura, nec pauciora licebit constituere, non
dena. Nam qui alia cubacula alijs longiora, aut
latiora confingunt, audiendi non sunt: quippe
qui neque prima tetigisse videntur principia hu-
ius perfectissimae fabricae examinandae, cuius
partium similitudinem, ac paritatem toties in-
finauit Propheta noster.

Quod vero ad parastades enumerandas spe-
ctat, magis videtur textui consentaneum, quip-
pe quae latera dici confirmatum est, & lata,
esse cubitos quatuor. Verum cum costas, la-
tera, siue parastades non libere constituentur,
sed in eisdem locis in quibus atriorum pilis re-
spondere possint, vt propheta testatur, ita, vt per
earum media radices lineae pertranseant, exa-
minandae quidem sunt potius ac videndae, num
aliqua ratione possint hoc numero comprehen-
di: namque aliquam, vel aliquas addere, vel sub-
trahere manente eodem aedificio, impossibile
omnino videtur. Et quidem inprimis numerum
triginta trium excedant necesse est parastades,
vt ex nostra computatione mox apparebit; ad
huius numeri duplum confugiendum igitur est:
& sex sunt ac sexaginta quaerendae. Et quae-
stio primum suboriri posset de quatuor angulis
turris, qui quamuis parietis partes sunt, suis ca-
pitellis haud secus, quam parastades exornan-
tur. Verumtamen seorsum modo ponatur duo-
denarius angulorum numerus, vt demum videam-
us, num is numerus additus inueniendo nume-
ro, vel ab eodem sublatus numerum compleat
quem quaerimus. Atque vt facilius omnes com-
putentur parastades, ponantur ob oculos tres
exteriores facies, siue orthographiae Sanctuarij,
Orientalis, Occidentalis, & Meridiana, cui ae-
qualis esse censenda est quarta Aquilonaris: &
in Orientali tribus ordinibus duodecim, singu-
lis quaternae videntur pilae. In latere Sanctua-
rij Meridiano, si tres ordines turris seorsum com-
putemus, senae sunt, atque ex aduerso eiusdem
turris latere totidem, quae simul sunt duode-
cim. Quod si reliquos duos ordines attendamus,
in inferiori sunt senae pilae, praetermissa quae
ad angulum Occidentis apparer, ea namque
aptius in latere Occidentali computabitur, qui-
bus totidem superstant in secundo ordine: om-
nes duodecim; totidemque sunt in latere altero
Aquilonari. Iam de Occidentali agendum est,
& in inferiori ordine sunt sine dubio quinque pi-
lae, quas superius in vestigio computabamus: in
secundo ordine sunt tres in medio, Occidentale
latus munientes; binae item in secundo ordine:
quaternae demum in Occidentali latere turris,
binae vtrinque: omnes simul sunt quatuorde-
cim; quae omnes in vnam summam collectae,
duas & sexaginta efficiunt: his vero si angulo-
rum

Nicolaus de
Lyra.
SEXAGIN-
ta sex cubito-
rum.

CVBICVLA
omnia paria.

PILIS NVL-
lam addere,
vel ab eis nul-
lam licet sub-
trahere.

12

12

12

12

14

62

12

74

numerus my-
steriorum pie-
mus.

Septuaginta pilas addamus quatuor, & A
septuaginta erunt, non autem tres & triginta, aut
sex & sexaginta, ut exigere videtur textus. Prae-
dictam vero pilas distributionem in senas,
quaternas, duodenas, senas duodenas nemo, cre-
do, absque mysterio iudicabit, nisi forte is, qui sa-
cras Literas, sacrosque Interpretes, neque a pri-
mordine salutauerit: sed de his alibi opportu-
nius agendum esse censuimus. At haec una cogi-
tatio quasi manu ducere videtur scribentem, ut
quod tertio loco examinare polliceri sumus, bre-
ui absoluamus. Illud vero est, quare Propheta,
non simpliciter hunc numerum protulerit, quem
ex contextu colligebamus: breuissime dicens,
laterum proiectura, vel longitudo vndecim cubi-
torum fuit.

ATA JTB

Huic vero quaestioni facile respondemus ex
dictis, nullum quippe numerum a Propheta re-
ferri arbitrati sumus, quem non aliquo sublimio-
ri mysterio explicando aptare voluerit: namque
ex tot ac tam diuersarum partium relatis mensu-
ris plures alij facile possent colligi, ut perspectum
esse poterit eisdem componentibus, & diuidenti.

VNDENA-
rius numerus
peccati sym-
bolum.

Sed eos tantum retulit, quos aptissimos fuisse pu-
tant ad Christi mysteria repraesentanda, eiusque
Ecclesiae sacrosanctae. Quare si quae de vndena-
rio numero Sanctissimi tradunt Doctores, Augu-
stinus, & Gregorius in memoriam reuocentur, fa-
cile dignoscetur quare is sit a Propheta praeter-
missus; nos vero quid sit quod illum alterum loco
huius substituerit, tandem insinuabimus. Quare,
inquit, peccatum per vndecim? subaudi, indica-
tur. Quia transgressio denarii est, ut eas ad vnde-
narium. In lege autem modus fixus est, trans-
gressio autem peccatum est. Iam ubi transgrede-
ris denarium, ad vndecimum venis. Adeo ma-
gnum mysterium figuratum est, quando insum-
est tabernaculum fabricari. Multa ibi numerosa
dicta sunt in magno sacramento. Inter cetera,
vela cilicina iussa sunt fieri, non decem, sed vnde-
cim: quia per cilicium ostenditur confessio pec-
catorum. Quid autem amplius quaeris? Vis nos-
se omnia peccata contineri numero isto septua-
gesimo septimo? Septimum solet pro toto com-
putari, quoniam septem diebus voluitur tempus,
& finito septenario rursus ad caput reditur, ut
eadem forma voluatur. Per huiusmodi formae
reuelationes saecula transeunt, a septenario ta-
men numero non recedunt. Omnia enim pecca-
ta dixit, quando septuagies septies dixit, quia,
illud vndecim ductum septies, sunt septuagies
septies. Omnia ergo dimitti peccata voluit, qui
ea septuagesimo septimo numero praesignauit.

S. August.
ser. 15. in
Matth.

Haec Sanctus Augustinus. Sanctus vero Grego-
rius locum Danielis de quarta bestia exponens:
Vndecimum quippe, inquit, huius bestiae cornu
esse scribitur: quia regni eius potentia iniquitate
roboratur. Omne enim peccatum, vndecimum
est: quia dum peruersa agit, praecepta Decalo-
gi transit: & quia in cilicio plangitur, hinc est
quod in tabernaculo vela cilicina vndecim sunt.

Exod. 36.

Hinc per vndecimum Psalmum dicitur: *Saluum
me fac Domine, quoniam defecit Sanctus*. Hinc
in vndecario numero remanere Apostolos Pe-
trus metuens, Matthiam duodecimum sorte mis-
sa requisivit: nisi enim signari culpam per vnde-
narium cerneret, impleri Apostolorum nume-
rum tam festine duodenario non curaret. Quia,
ergo per vndecimum transgressio exprimitur,
huius bestiae cornu vndecimo, ipse auctor trans-

SEPTV A-
gies septies
omnia pecca-
ta dimittenda
significat.

S. Gregor. lib.
32. cap. 12.
exposit. in
Iob.

Dan. 7. v. 8.

Psal. 11. v. 1.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

gressione indicatur. Haec Sanctus Gregorius.
Quae eadem cogitatio Prophetam nostrum faci-
le mouere potuit, ut a domo Dei hunc numerum
remoueret, qui culpae symbolum esse solet, qua
nihil est a Deo magis alienum.

Sed longe aliter se res habere videtur, cum
in ipso templi introitu latitudinem vestibuli,
quam denario posset cum Sacro historico compu-
tare, ipse idem Propheta noster vndecario com-
putauerit. At non a praedicta significatione ne-
id quidem alienum est: templum enim imaginem
quamdam corporis Christi referre, ipso Beatissi-
mi Ioannis Euangelistae testimonio, immo & ip-
sius Christi Domini ab eo relati confirmatum est.

B In Christo autem Iesu nihil est de transgressione,
aut culpa peccati, ideo vndecarius non est: est
tamen in eo caro peccatorum similis, ideo is nu-
merus est, quem posses censere vndecarium, ut
ibi exposuimus. Olim vero legis additissimi
Scriptores etiam sacri, ab vndecario numero
abstinuerunt, atque denarii commemoratione
contenti fuerunt. Quae omnia si licuisset ac sin-
gula pertractare, aptissimum nobis suppeditaret
argumentum Paulus, verum eius verbis tantum-
modo relatis, ac breui insinatis ijs, quae huius
videri poterunt instituti propria, reliqua lectoris
prudenciae, ac meditationi, breuitatis studio per-
mittimus. Nam quod impossibile, inquit, erat

C legi, in quo infirmabatur per carnem: Deus Fili-
um suum mittens in similitudinem carnis peccati,
& de peccato damnauit peccatum in carne. Quae
verba recte cum superioribus coniungit, & expli-
cat noster Tolerus: Legis, inquit, spiritu im-
plendae impossibilitas ex eo procedebat, quia
infirmata erat, & imbecillis propter carnem pec-
cato infecta: ideo Deus misit Filium suum in si-
militudinem carnis peccati, & de peccato dam-
nauit peccatum, ut eo damnato, & carne a pecca-
to separata, lex mentis & spiritus impleri posset,
remoto eo, propter quod infirmabatur. Hanc au-
tem legis imbecillitatem, & Christi potentiam in
liberanda a peccato carne, disertis verbis expo-

D sivit Chrysostomus: Videtur, inquit, legem calum-
niari: si vero quis diligenter attendat, vel ma-
xime illam laudat, conuenisse eam cum Christo
ostendens, & res easdem cum illo voluisse. Ne-
que enim dixit, quod in lege malum erat, sed
quod illa minime poterat: & rursus quatenus
imbecillis erat, non quatenus male agebat, aut
insidiabatur: neque imbecillitatem illi adscri-
bit, sed carni, dicens quatenus imbecilla erat
per carnem. Carnem hic rursus non substan-
tiam ipsam & subiectum, sed carnaliorem sen-
sum vocans: quibus verbis tum corpus, tum le-
gem criminatione liberat. Et post aliqua de
Christi ac legis similitudine, ac dissimilitudine

E explicata, de victoria parta differens, haec subdit:
Vide enim, inquit, quot noua atque inopinata
extiterint: vnum quidem, quod peccatum car-
nem non vicit: alterum quod victum est pecca-
tum, & a carne victum: neque enim simile fue-
rit non vinci, & vincere, quod antea semper
deiciebat: tertium quod non modo vicit, sed
& puniuit. Nam minime peccando non vi-
ctus est: moriendo autem vicit, & damnauit il-
lud, terribilem illi carnem efficiens, quae pri-
us despicabilis esset. &c. Vides quam diuersae
victoriae partae sint? quod non victa sit caro a
peccato; quod ea peccatum vicerit, ac damna-
rit: quod non simpliciter damnarit, sed dam-

A a narit,

VNDENA-
rius numerus
a domo Dei
quartus cecidit.

Exe. 40. v.
49.

IN VESTI-
bulo templi
quare vnde-
narius nume-
rus,

Rom. 8. v. 3.

CHRISTI
caro pecca-
tum damnat.
Tolerus ibid.
in comment.

S. Ioan. Chry-
sost. hom. 13.
in Epist. ad
Roman.

GLORIOSA
Christi de
peccato parta
victoria.

narit, tamquam quod peccauisset. Prius enim illud coarguit iniuriam fecisse, sicque ipsum damnauit non simpliciter fortitudine ac potestate, sed iure ac ratione: hoc enim patefecit, dicens: *De peccato damnauit peccatum in carne*, ac si dixisset, quod conuicit illud magno aliquo de peccato, ac tum demum illud damnauit. Haec & alia his similia Sanctus Doctor. Quae quam gloriosum fuerit Christo similitudinem carnis peccati sine peccato induisse, plane testantur, eaque ipso denario, atque vndenario vestibuli numero indicantur.

Sed tandem quod vndenario reiecto, & cubitorum mensura praetermissa, ad pedes, eosque tres & triginta reuocauerit Propheta mensuram, neque caret mysterio, neque minus quam reliqua, mirabile consilium indicat architecti. Ac primum huiusmodi pilae, aut costae aedificio firmitatem praestant, quam homini pedum proiecturae, quod supra retulisse me memini: pedibus igitur aptissime dimeriuntur. Neque ea tantummodo ratione, sed potissimum, ut ipsae pilae aedificij corpus fulciantes, ipsum Christi corpus annis tribus & triginta, quibus nobiscum in terris versatus est, indicent; vel ex parte completos, ut quorundam opinio tenuit; vel satis superque, ut aliorum. Neque vero hic idem numerus longe ab vndenario distat, cum illum ter contineat, quod adhuc mysterio non vacat: immo vero maximum illud redemptionis nostrae facile insinuat. Illud enim peccati symbolum, illa enim caro peccati, pro similitudine absque peccato assumpta, Diuinitati per Verbum copulata, ipsius templum effecta est, in quo habitat omnis plenitudo Diuinitatis corporaliter, ut ait Paulus. Est enim ternarius, Deitatis symbolum: siue etiam quia Christus carne, anima, & Verbo ipsam referebat Diuinam personarum Trinitatem. Sed haec alterius indaginis sunt, quae hic insinuata indicant, quam bene haec cum illis, atque illa cum his copulentur, consentiant, confirmantur.

ANNI AETATIS Christi hoc numero indicati.

Hebr. 4. V.
15.
Colossen. 2.
V. 9.

DE CVBICVLIS,

QVAE DVOBVS PARIETIBVS

templi continebantur, & costis.

Cap. XIX.

Erant eminentia, quae ingrederentur per parietem domus, in lateribus per circuitum, ut continerent, & non attingerent parietem templi. Structuram, ac formam cubiculorum, quae, ut diximus, inter vtrumque templi parietem, atque inter costas, siue parastades relinquebantur, his verbis exposuit Propheta noster, quae quam simillima sunt eorum, quae in libris Regum de eisdem cubiculis referuntur: ea tamen quoniam vix percipi posse videntur, quin ipsa templi forma ob oculos habeatur, ideo Expositoribus varia commenta fingendi, atque

A in illis proponendis paruo cum fructu laborandi occasionem aliquam dedisse videntur. Sed nobis propterea nostra minime deferenda est methodus, qua primum verba expendimus, deinde contextum, ac demum cum omnibus numeris ac partibus consensum: quapropter speramus nos in rectam deducendos esse veritatis semitam. Verba igitur libri Regum cum his conferenda, sic habent: *Et aedificauit super parietem templi tabulata per gyrum, in parietibus domus per circuitum templi & oraculi, & fecit latera in circuitu*. Et post enumeratas trium tabulatorum mensuras, quas paulo inferius expendemus, haec subdit: *Trabes autem posuit in domo per circuitum forinsecus, ut non haerent muris templi*. Et quae nam sint tabulata haec circa domum vniversam extructa, videndum est in primis. Hebraice יַיִי quaedam iasagh, à verbo יָיַי iasagh, cuius propria notio est sternere, seu verius substernere. Inter verba יַיִי iasagh, & שָׂרָא paras, hoc vnum interesse putat Rabbi David, quod hoc, superius sternere significat, illud, inferius: huius exemplum est in Psalmo, ubi nos legimus: *Si descendero in infernum, ades*. Hebraice: *Si strauero, lectum, videlicet meum, in inferno: vel ut Sanctus Hieronymus vertit: Si iacuero in inferno, ades tu*. Et apud Isaiam: *Sacrum & cinerem sternere sibi*, ut iaceat in cinere & cilicio, animo improbo & auaro. Hinc deducitur nomen יַיִי iasagh, stratum lectum, significans, propter pannos, qui sternuntur ut iaceas, aut sedeas. Haec enim ratione & lectum, & stratum copulauit Regius vates: *Si ascendero, inquit, super in lectum יַיִי iasagh, stratorum meorum, strati mei*, id est, quod mihi regio sternitur apparatus. Quare vocem hanc hoc loco de ambulatorio solent interpretari factum inter parietes domus, instar coenaculi, vel cubiculi, ut ibi se absconderent. Kimchius affirmat fuisse extra domum Sanctuarij, instar cubiculorum in circuitu parietum Sanctuarij. Verum vox ipsa sonat stratum, quod quia asseribus sternebatur, tabulatum solet verti à Vulgato.

D Ex quo mox erroris conuincuntur ij, qui cubacula haec putarunt pariete materiale ex asseribus arrectitijs compacto, & assamentis transfarijs astricto, exterius clausa fuisse, ea forte coniectura ducti, quod tabulata dicuntur. Sed praeterquam quod vocis notio ex aduerso stat, immo & ipse nostri Prophetae textus, duplicem enumerans marmoreum parietem, senum cubitorum alterum, alterum quinum, quorum nulum licet arbitrari materiale; ipsa adhuc fabricae structura, decor, ac firmitas nihil eiusmodi facere permittit. Cum ligneus paries quamuis ex cedro compactus longam aetatem ferre non possit, caeli patens iniurijs; quin, ut quod minimum est, dicam, deturpetur, findatur, pandatur: cedrina enim materia cariem non sentit, imbres sentit, ac suscipit, aestuque laxatur. Neque vero aliam ob causam Mosaicum tabernaculum, quod cedrinum fuit, triplici operculo, seu papilione à Deo iussu est contegi, quam ne caeli inclementia corrumpere. Quae quidem vna ratio facile posset ab instituto dimouere Scriptores illos, qui vel gyson quoddam lignis opertum in atrio, vel turriculas in summo domus tecto, aliaque eiusmodi nugamenta confingunt, indigna quidem rusticis casis, nedum amplissima domo, pro humanis viribus ad Dei incolentis dignitatem extructa.

Illis

LIGNI caeli iniurijs expolia, quamvis cedrina, marmoreis damna quae sunt.

Illis vero praetermissis ad institutum reuertamur. Vocem *melathron*, μέλαθρον *melathron*, vertunt Septuaginta: qua voce tradunt Interpretes proprie trabem significari in medio tecti; atque adeo ab Interprete Latino in Regio codice sic conuertuntur haec verba libri Regum: Et fecit super parietem domus trabes per gyrum in templo & oraculo. At in Sixtiano codice ipsa vox Graeca *melathra* relicta est, quamvis in notationibus sententia referatur Theodoretii affirmantis sic dictas fuisse domunculas aedificatas in circuitu templi. Et certe vox ipsa Scriptoribus prophanis pro tecto nonnumquam usurpatur, plerumque pro domo; haud secus quam Latinis tectum, aut limen pro domo synecdochicos, solet usurpari.

Cubicula porro haec in parietibus domus fuisse dicuntur. Sed cum singula cubacula quaternis contineantur parietibus, quinam hi sint videndum est in ipso contextu: *Et aedificauit super parietem domus tabulata.* *ly ghal, super, ad, parietem,* qui praecipuus in domo est, quemque senis cubitis mensus fuerat paulo ante Propheta noster. Quod vero subdit *in parietibus domus.* Hebraice habetur *na eth*, quae vox, in, significat, plerumque, non, raro etiam, cum: quare in Regio codice, cum parietibus domus legitur. Ac sensus est, ipsos parietes domus, alterum interiorem sex cubitorum, alterum exteriorem quinque cubacula conclusisse: & hi quidem parietes duo duo latera cuiuscumque cubiculi cingebant: duo vero reliqua costis, seu parastatis quas vocant latera, concludebantur. *Et fecit,* inquit, *לצלחתי* *tselaghothi*, latera in circuitu. quae omnia facile possunt in ipsa domus Domini ichnographia perpendi. Parietes vero abscissos, interiora cubacula, necnon sectas cubiculorum contignationes proponit figura septima, quae inscribitur **SECTIO MVRO- RVM TESTVDINIS ATQVE COENACVLI AVLAE SANCTAE.**

His igitur sic de cubiculorum muris, ac situ statutis, eorum tecta expendamus oportet, de quibus magis obscure loquitur sacra Scriptura: *vel vt verius dicam, difficilior percipiuntur ab interpretibus, quae loquitur de interioribus quibusdam retractionibus, ac de retractionum causa.* *Et erant,* inquit, *eminentia.* Hebraice *ובאות* *vbaoth*, nomen est participiale a verbo *באו* *bo*, quod venire significat: sed & non raro ingredi, introire. Sic in Psalmo, Principes portarum caeli iam inde ab origine mundi tot saeculorum multitudine clausurarum alloquitur Propheta, vt triumphatorem Christum admittant: *Attollite portas principes vestras, & eleuamini portae aeternales* *והרים ובהם* *vaharim vabehem*, *& introibit Rex gloriae.* Et in Deuteronomio sibi ab irato Domino dictum fuisse testatur Moyses: *Nec tu thabo, ingredieris illuc: sed Iosue filius Nun minister tuus ipse iabo, intrabit pro te.* Qua ratione ea voce hoc loco ingressum significare putant nonnulli, nimirum a perpendiculari parietis inferioris versus interiorem partem. Hispani diceremus: *Hizo vnas entradas.* Has porro easdem retractiones alio nomine retulit liber Regum: nam vbi nos legimus: *Trabes autem posuit in domo per circuitum forinsecus, vt non haerent muris templi.* Hebraice habetur *מגרעות* *migraghoth*, voce a verbo *גרע* *garagh*, deducta, quod deficere significat, minuire, subtrahere, detrahare, adimere: vox autem *garagh*, subtractiones significat, quibus aedificij paries

Explan. Tom. 2. Pars 2.

A introrsus retrahebatur, ita vt pars inferior magis promineret, superior introrsum retraheretur, quodam veluti gradu relicto, cui capita trabium, immo & tota tabulati contignatio imponeretur. Harum porro retractionum, & cubiculorum formam ad finem subsequenti capitis adieciimus, cuius singulas partes examinaturi sumus; sed primum quae de eisdem scripserint Rabbini, proferemus.

DE RETRACTIO

NIBVS COSTARVM, ET

tabulatis cubiculorum.

Cap. XX.

HIMCHIVS inprimis: Thalami erant, inquit, aedificati in circuitu extra parietem domus Sanctuarij. Et horum thalamorum quidam erant infimi, alij medij, alij supremi: & alter erat super alterum. Inferior

erat latitudinis quinque cubitorum: & e regione contignatio huius inferioris thalami ingrediebatur parietem templi cubito vno, & super ipsum cubiculum locabantur trabium capita inferioris thalami. Porro templi paries ascendeat a thalamo inferiori, & supra, diminuto vno cubito: nam densitas parietis templi minuebatur per cubitum vnum in inferioribus thalamis. Itaque thalami medij latitudo sex erat cubitorum, & supremus thalamus septem cubitorum erat in latitudine: eadem ratione & in ipsis diminutionibus capita ponebantur trabium, ne perforarent parietem ad ponendum trabes: & hoc est, quod dixit: Ne apprehenderent parietes domus. Haec sunt Rabbini verba, quibusdam e medio sublatis, quae confusionem, ac tenebras parere possent, non lucem. Idem vero iterum: Quae ingredierentur, inquit, per parietem domus in lateribus per circuitum, id est, ingrediebantur capita trabium, nimirum templi, sicut erat positum in eo ad latera: sicut dicitur in libro Regum, imminutiones posuit in domo per circuitum ab extra. Vt continerent, & non attingerent parietem templi. Id est, vt continerentur in loco reposito in pariete, non autem in ipso pariete: vt (ne fierent corrigo) fierent foramina in ipso pariete templi, in quibus essent capita trabium contenta, sicut ibi dicitur: Vt non apprehendant in trabes templi: nam paries templi latus erat in parte inferiori, & ibat se restringendo ad partem exteriorem contra thalamos, vt essent capita trabium apprehensa in loco sibi reposito. At Rabbi Salomon, vel quod non sit latinitate donatus vt debuit, vel quod ipse quoque aedificium non conceperit omnibus suis numeris absolutum, satis confuse primum loquitur, vt vix verba componi queant, nedum perfectum reddere sensum: deinde vero dum extrema huius versiculi verba exponeret, ad rem propius accessisse videtur. Et non attingerent parietem templi:

Rabbi David Chimchi. in lib. radie.

RETRACTIO-
num mo-
dus & mensu-
ra.

Idem in com-
ment. Exec.

R. Salomon
in comment.

R. SALO-
mon castiga-
tus, & expli-
catus.

Aa 2 templi:

templi: Id est, inquit, capita eorum ex parte muri templi ingrediebantur, & perforabant ingressum, quo paries templi eminebat intra thalamos, sicut dictum est in aedificio Salomonis; quoniam trabes posuit in domo per circuitum extra tabulatum inferius, & quinque cubitorum erat latitudo spatij sui: laquear vero suum (nolui Interpretis mutare verba, etiamsi eius, scribendum censerem pro, suum) erat sex: quoniam paries templi strictior erat in superiori parte vno cubito, ac propterea spatium cubiculi medij erat sex cubitorum; tertij vero septem cubitorum latitudinis, quod erat laquear thalami medij. Nam murus templi erat strictior intra sese vno cubito in superiori parte; & isti quoque erant illis similes, & hoc est quod dicitur: Et non attingerent parietem templi; id est, non erant fodientes parietem templi, sicut reliqua capita trabium inferiorum (forte superiorum dicendum esset, nisi inferiores trabes vocet eas, de quibus inferius agere statuerat) quae fixae erant in muro excelsio: nam fodiebant parietem, & figebant capita trabium in foraminibus.

RABBINI ostenduntur à vero sacrae Scripturae sensu discedere.

Has porro Rabbiorum sententias examinare primum oportet in his, quae à vero sacrae Scripturae sensu, proprijs ductae coniecturis deficiunt. Atque illud in primis falsum est, quod ad parietem templi huiusmodi referunt retractiones trium cubitorum: id quod falsum esse, cum ipsa aedificij ratione probatur, tum vero maxime ipso contextu Scripturae. Nam cum, ut supra ostendimus, antae à muro domus undecim cubitis projiciantur, è quibus quinque singulis cubiculis dantur, actotidem exteriori parieti, ut videbimus, vnus tantum superest reliquus cubitus ipsarum, parastadum proiectionis necessario tribuendus: nullum ergo reliquum superest spatium, in quo cubiti illi retractionum assignentur: praesertim cum ipsae templi mensurae omnino prohibeant templi antas, immo & templi latitudinem, aut longitudinem maiorem esse ea, quam nos supra assignauimus.

RETRA- ctiones non sunt factae in pariete templi.

Quod vero ad alteram spectat confirmationem, ex textu ipsa verborum explanatio facile praestare poterit. Ea ex Hebraeo sic vertit Regius codex: Et venientes (siue proiectiones, ut diximus) in pariete, qui domui ad costas circumcirca. Chaldaeus vero paraphrastes: Defixa, inquit, parieti intra tabulata per circuitum, ut capita trabium requiescerent super illud quod eminebat; neque trabes penetrarent per parietes domus. Sensus igitur verborum iuxta praedicta hic colligitur: parietem quidem domus contingebant tabulata, siue cubiculorum tecta, ita tamen ut non ipsi parieti incumberent, sed costas: erant enim antae, siue prothirides, ut in apposita vides figura, in summo quidem latae cubitos quatuor, quor cubitos latae erant exteriores earum facies: inferius vero descendendo, eadem antae latae erant cubitos quinque, quia dimidiis cubitus ex

TEXTVS explicatus.

utraque parte projiciebatur. Inferius vero rursum latae erant cubitos sex, & in imo cubitos septem: atque in huiusmodi retractionibus capita trabium, quae transtra dicuntur, figebantur, totumque tabulatum huiusmodi innitebatur retractionibus, non autem muris templi; qui, tum ob firmitatem, tum vero maxime ob religionem non fuerunt perfodiendi trabibus inferioris aedificij, atque exterioris. Et hoc est, quod textus manifeste indicat, factas huiusmodi re-

tractiones, siue eminentias in lateribus, siue in antis, quae parietem templi fulciebant, ut dixi: ut praedictae laterum retractiones continerent, siue sustinerent tabulata, tabulatorumque trabes, & non attingerent, id est, ne attingerent: aut ne perfoderentur à trabibus parietes templi.

Aliter vero Septuaginta interpretes intellexisse videntur hanc, quam reddit textus, eminentium proiectionum rationem: sic enim habent in Regio codice: Et spatium in pariete domus in lateribus in circuitu, ut essent inhaerentibus ad videndum, & omnino non attingerent parietes domus. At in Sixtiano: Et interuallum, inquit, in pariete domus in lateribus per circuitum, ut esset apprehendentibus ad videndum, ut omnino non attingerent parietes domus. Vtraque vero lectio pari obnuoluitur difficultate. Eorum tamen sententiam ad mysticos sensus reuocare voluisse videtur Sanctus Hieronymus. Et erant, inquit, quaedam eminentia, quae egrederentur per parietem domus, per latera in circuitu, ut continerent, & non attingerent parietem templi; illud significat, quod Sancti viri in multitudine credentium erumpant per parietem templi: per omnia videlicet latera in circuitu, & contineant Ecclesiae fundamenta, & tamen non tangant parietem templi; tantum vidisse contenti, & de longe inenarrabilia adorasse mysteria.

C Haec Sanctus Doctor. Richardus hanc sententiam explicare voluit, nec vsquequaque potuit, quoniam quaedam supponit, quae textus non admittit. Fuit, non me lateret, & ipsius Richardi, & aliorum sententia de tabulatis his, à vero non minus, quam à veri similitudine aliena. Arbitratur enim ea fuisse quaedam deambulatoria, trabibus à muro templi extantibus innixa: cumque hac ratione minime exponere posset de trabibus verba illa textus, ut non attingerent parietem templi, ea retulit ad tabulata, & ad homines, quibus videre licuit parietem templi, contingere non licuit. Trabes itaque, inquit, de parietibus prominebant, & latera supportabant: sed didcirco tabulata, quae super ipsas fundata erant, non vsquequaque vsque ad parietem pertingebant, ut videlicet visum admitterent; & intuentium obtutus ab imis vsque ad superiora libere percurreret, & totum sub vno aspectu comprehendens, de toto iudicare potuisset. Haec vero sententia cui placeat, cum trabes muro ipsi, cui eas negat Scriptura, tantum tribuat, neque vsum parieti quinque cubitorum vllum permittat; ac tandem vix explicet qua ratione super tabulatis ambulantes, murum, quem videre oculis possunt, manibus contingere non possint? Tandem haec multiplex sententiarum varietas ex defectu descriptionum oborta, descriptiones maxime necessarias fuisse confirmat, ad vnum veluti corpus aedificij è multis, ac varijs partium descriptionibus componendum, siue etiam meditatione assequendum.

Sed ut ad institutum reuertamur, ea quae diximus, confirmare videtur Iosephus: Et cellae, inquit, suum quaeque tectum habebant non proximo contiguum. Nam cum trabes costarum insisterent retractionibus, inter quaelibet bina cellarum tecta, costa utique intercedebat, quod testatur Iosephus. Idemque affirmare videtur Lyranus: Ut continerent, inquit, id est, ut pilarii sustinerent appendicia media, & superiora per trabes eis impositas.

PRO-

SEPTUAGINTA interpretum expenditur lectio.

S. Hieron.

Richardus de templo Ezer, cap. 16.

TRADES parietem domus negat textus, quas tribuit Richardus.

Nicolaus de Lyra.

LATITUDO LATERIS
QUATVOR CVBITORVM

LATITUDO LATERIS QUATVOR
CVBITORVM

Trabes posuit in domo per
circulum forissecus ut non
haerent muri templi

Tabulationem quoque subitorum altitudinis

Cubiti 5

Cubiti 5

Cubiti 5

Cubiti 6

Cubiti 6

Cubiti 6

Cubiti 7

Cubiti 6 1/2

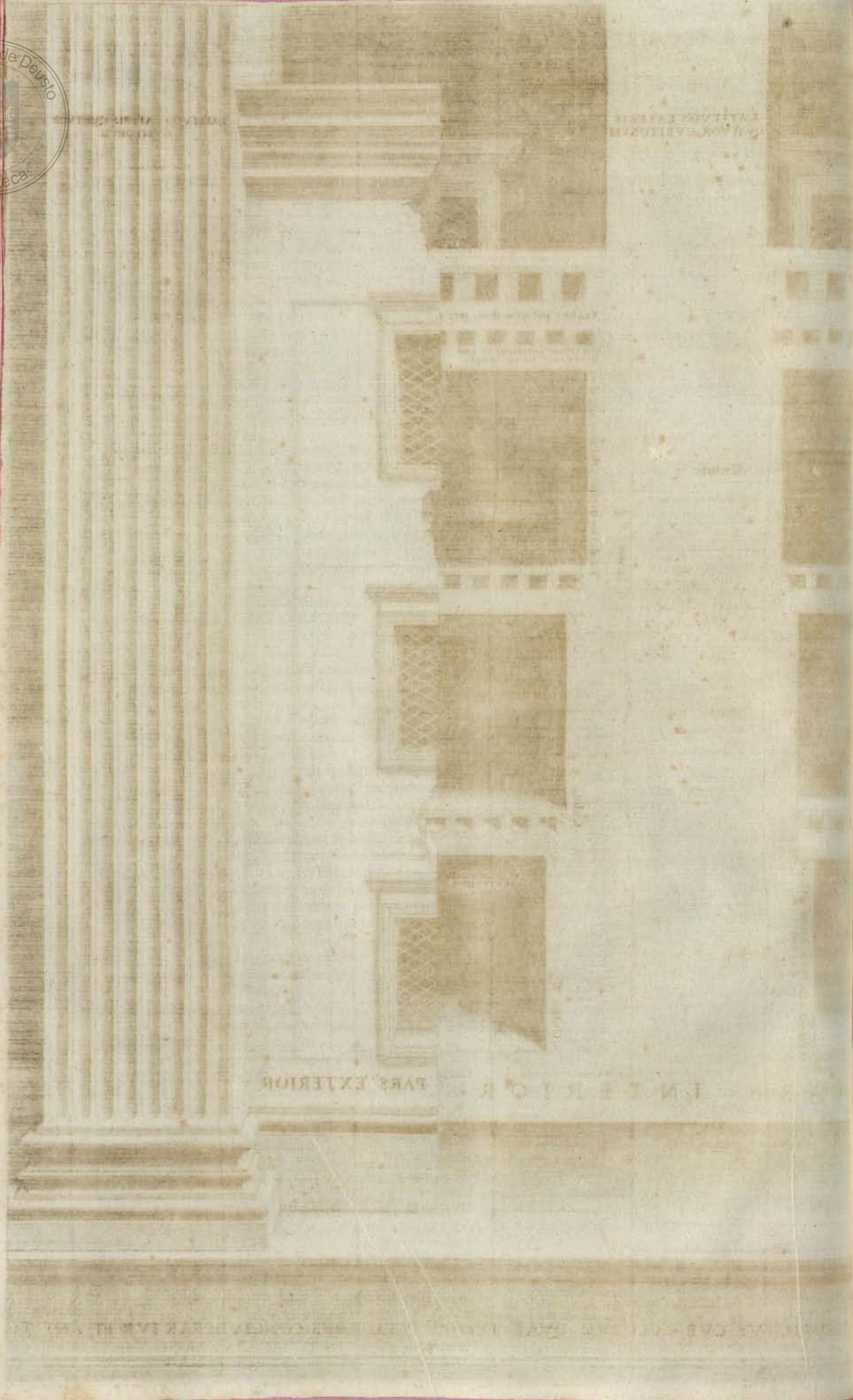
INTERIOR TRAMVS
EXTERIORVM
DOMVS

FUNDATA LATERA AD MENTVRAM
CALAMI

PARS INTERIOR

PARS EXTERIOR

PROSPECTVS CVBICVLORVM QVAE TEMPLI FARIETIBVS CONCIVDEBANTVR ET ANTIS

DE COCHLEIS

TEMPLI LATERALIBVS,

quibus ad superiora cubicula

ascendebatur: & de por-

tis, quae ad illas

ducebant.

Cap. XXI.

VII.

Platea erat in rotundum ascen-
dens sursum per cochleam, & in
coenaculum templi deferebat per
gyrum: idcirco latius erat tem-
plum in superioribus: & sic de
inferioribus ascendebatur ad su-
periora in medium. Sermo-

nem hoc loco fieri à Propheta de cochleis tem-
pli, nulli dubium est; aliqua tamen permiscet
interdum de triplici contignatione, de coenacu-
lo templi, & de dilatatione superiorum conti-
gnationum: quae difficultatem pariunt non mo-
dicam, eam tamen partibus singulis expositis
euitare conabimur. Et priora verba sic ad ver-
bum conuertit ex Hebraeo Regius codex: Et di-
latabatur, & circuibat desuper desuper *לצל*
latelaghoth, appendices, quia circumdata domus
desuper desuper circumeirca domui. Rabbi ve-
ro Dauid: Dilatabat se, inquit, & circuibat sur-
sum sursum ad latera: id est, latera eo toto, quo
sursum ascendebant, dilatabant se in loco illis
reposito in pariete; sicut dicitur in libro Regum,
tabulatum inferius quinque cubitorum erat lati-
tudinis, medium vero sex cubitorum latitudi-
nis. Quod autem dicitur, & circumibat, signifi-
cat, quod per cochleam ascendebatur sursum ad
latera, sicut dicitur in libro Regum: & per co-
chleam ascendebant ad medium coenaculum, &
à medio in tertium. *לילול* *bilul*, autem, aut *לילול* *hi-*
lul, est aedificium ad similitudinem columnae,
vacuae factum, quasi per gradus in gyrum: &
ascendens per illud ascendebat per viam cir-
cumitionis. Sic enim legitur in tractatu mensu-
rarum, cochlea erat à cornu Orientali Aquilona-
ri, ad cornu Aquilonare Occidentale, qua ascen-
debatur ad tectum thalamorum. Ascendens au-
tem per cochleam habebat faciem ad Occiden-
tem, & ibat super faciem totius Aquilonis, quo-
usque perueniret ad Occidentem, vertebat fa-
ciem suam ad Austrum, pertransiens faciem to-
tius Occidentis, donec perueniret ad Austrum:
& deinde vertebat faciem suam ad Orientem, &
ambulabat per Austrum, donec perueniret ad
portam coenaculi apertam versus Austrum: gy-
rum enim domus superiorem appellat *לילול* *bilul*,
aut *לילול* *bilul*, & vocat *מקדש* *mukadsh*, gyrum, qui a-
scendebat sursum sursum usque ad supremam
partem; idcirco latius erat templum in superio-
ribus: id est, quoniam adhaerebant in pariete
domus, ideo latius erat templum in superiori-
bus, id est, supremum laterum latius erat ceteris
omnibus. Et sic de inferioribus ascendebatur ad
superiora per medium: iuxta expositionem
Chaldaei paraphrastis: Et sic in cochlea, inquit,
ascendebant ab inferiori ad superiorem per viam
medij. Haec ille, qui & cochleam definisse vi-

A detur, & cubiculorum latitudinem, & quod om-
nia cubicula peruia fuerint, quod aptissime ex-
posuit, caeli enumerans regiones, ad quas con-
uertebatur, qui cubicula praedicta vellet per-
currere: ea vero, perspecta nostra ichnographia
cuilibet esse poterit in promptu. Neque ab eo dis-
sentit, qui huius expositionis viam illi aperuit
Rabbi Salomon. sic enim habet: Et platea erat,
vel, & dilatabat se. id est, latera ibant dilatando
se se sursum, sicut expositum est: medium enim
latius erat inferiori vno cubito, & sic superius la-
tius erat medio vno cubito. ascendens sursum,
vel circuibat sursum. id est, cochlea, quae est ae-
dificium ex lapidibus ad similitudinem colum-
nae, & per gradus ascendebatur in ea. Ascen-
dens autem per illos gradus videtur sibi ire, &
circumdare columnam lapideam; & hoc est, quod
dictum est in aedificio Salomonis, & per co-
chleam ascendebant ad medium coenaculum:
quod etiam à Chaldaeo paraphraسته explicatum
est. Idcirco latius erat templum in superiori: id
est, propterea quod diximus, quod dilatabant se
in superioribus, ideo latitudo domus inter late-
ra sursum maior erat, & latus superius erat latif-
simum omnium. Haec ille.

Verum ipsam Hebraeam dictionem satius erit
expendere platea Hebraice *רחבה* *verachaba*, à ver-
bo *רחב* *rachab*, vox deducitur, quod dilatarī signi-
ficat, latum esse, vel fieri: inde vox *רחב* *rochab* la-
titudinem significans deducitur, cuius usus fre-
quens nostro Prophetae ab initio fuit. Quam vo-
cem, plateam vertit Vulgatus, voce à Graeca,
deducta, latitudinem proprie significante, atque
adeo vrbis latiores vias, seu vicos. Ac sensus est:
latitudo quidem cubiculorum maior in superio-
ribus circuibat domum. Quem sensum Septua-
ginta quoque interpretes reddiderunt: Et lati-
tudinem, inquit, superioris laterum secundum
additamentum ex pariete ad superius in circui-
tu domus, ut dilatetur sursum & ex inferioribus,
& ascenderent ad superiora, & ex medijs. Quae
Septuaginta interpretum lectio perspicua est,
quamque non oportet additarum vocum diffi-
cultatibus obuoluere. Quid enim necesse est, in-
quit hoc loco Sanctus Hieronymus, dubia & non
scripta disserere, cum in ea, quae Hebraeorum
tenentur libris, debeamus incumbere? Et de re-
tractionibus quidem costarum constare credide-
rim iam satis, ut nihil sit praeterea addendum,
praeterquam quod ad maiorem superiorum cu-
biculorum latitudinem spectat: id enim expo-
nendum est, cum primum perspectum fuerit, tri-
plicem suspensam fuisse cubiculorum contigna-
tionem, quam nulla ratione deprehendere po-
tuisset, nisi scalas conscendisset, de quibus verba
primum fecisse comperimus.

Ascendens sursum per cochleam, & in coena-
culum templi deferebat per gyrum. Et de cochlea
quidem quamvis ascensus non semel, sed saepe
referatur hoc loco, cochleae tamen nulla mentio
fit in Hebraeo; eam autem huc retulisse videtur
interpres ex historia Regum, sicut paulo ante vi-
dimus fecisse Rabbinos. Ex quo facile conijcere
poterit lector, quam firma fuerit ac certa Vul-
gatae editionis Interpreti ea sententia, quam
nos supra confirmabamus: quod idem omnino
aedificium & à Propheta nostro, & à sacris Hi-
storicis in libris Regum, & Paralipomenon refe-
ratur, cuius partes, quae hic obscurius indican-
tur, ex illis quae ibi manifestae sunt, licuit colli-
gere:

R. Salomon
in comment.DILATA-
tionis, vel pla-
teae nomen.

S. Hieron.

TEMPLVM

Ezechielis
idem cum Sa-
lomonico.

Supra lib.

1. Isagor. hu-
ius par cap.
9. & 10.Rabbi David
in comment.RABBINO-
rum sententiae
de cochleis.

gere: vt historia esse videatur hoc loco quasi prophetae commentarius, quod contra non raro accidisse comperimus, vt posterior tempore propheta fuisse videatur illius historiae explanatio.

3. Reg. 6. v. 8.

OSTIA CV-
bicularum vbi
aperirentur.

Verba igitur libri Regum sic habent: *Ostium lateris medij in pariete erat domus dextrae: & per cochleam ascendebant in medium coenaculum, & a medio in tertium.* Hebraice: פתח הצלע התיכונה pe-tach hatfelagh hathiconah, apertionem, introitum significat vox prior, quam supra satis me explicasse memini; nec minus secundam vocem צלע tsel-lagh, qua costam, latera, anterides significari diximus. Quapropter in ipsis quidem postibus, hoc est, in parietibus quae vtrumque parietem contingebant, ostia aperiebantur, non enim aliunde aditus patebat in haec interiora cubicula, quam per eiusmodi ostia fornicibus suffulta, quorum vestigia contemplari licet in vestigio primo Sanctuarij, erectam verofaciem, atque abscedentia latera in cubiculorum imagine, paulo ante apposita. Quapropter loci sensus hic esse poterit, ostium quod in latere aperiebatur medio, vel in medio lateris, id enim hic, & paulo etiam inferius significat vox תיכונה thiconah, deducta, vt placet Hebraeis, à radice תוך tuc, vel תכה tacah, quae medium significat, quod interioret, vel vt dixi, alicuius rei medium, quod est inter extrema. Sic in Exodo: *Fugientibusque Aegyptijs occurrerunt aquae: & inuoluit eos Dominus* בְּרוּךְ הַיָּם bethoe haiam, in medio mari, in medijs fluctibus. Frequentior tamen est vocis vsus, vt significet id quod interioret: quod neque à nostro textu alienum est, costas enim, siue parastades medias vt appellet, quod ipsae inter binas quaeque cubicula intersint, atque inter vtrumque templi parietem.

VOX, ME-
dium, explica-
tur.
Exo. 14. v. 27.

Infra v. 9.

CVBICULA
costis inclusa
costae dicun-
tur.

Quae sane ratio Interpretes fere omnes mouit, vt ipsa cubicula pro antis, aut postibus vsurparent, id quod haud esse videtur à ratione alienum, vt cubicula costis clausa costae dicantur: vnde & Propheta noster paulo inferius subdit: *Et erat interior domus inter latera domus, interiorem domum, vel interiora cubicula vocat haec, quae sunt inter latera domus: qua ratione hic quoque*

cubiculum interius, siue medium facile dicat hoc idem, non quod sit inter summum, & imum, de hoc enim infra loquitur: sed quod sit inter antas, & parietes templi. Id quod intellexisse videtur Chaldaeus paraphraestes: Porta, inquiens, appendicis inferioris aperta erat in latere domus dextro. Et pari ratione Septuaginta: Et ostium lateris inferioris ad humerum domus dextrum.

Et bene legunt Interpretes hi, ad humerum, vel in latere dextro domus, quod Vulgatus in parte domus dextrae aptissime conuertit: & bene legit codex Sixti Quinti Pontificis Maximi iussu recognitus & editus, nam reliqui corrupti sunt, qui in pariete domus legunt; vnde ansam aliquam errandi sumpsisse videntur Scriptores illi, quos merito reprehendit Beda, quod putauerint ostium templi fuisse ad Meridiem: Partem namque, inquit, domus dextrae latus templi Meridianum dicit. Et sane parietem, qui proprie templi dicitur, quemque sex cubitis paulo ante mensus est Propheta noster, perpetuum fuisse circa templum & oraculum, neque vllum ostium aliud habuisse praeter illud, quod initio dimensum est ab Oriente, perspectum esse in primis debet. Ex quo mox colligimus, sermonem à Propheta hic fieri de ostio quodam minori, quo non ad ipsum templum ingressus patebat, sed ad cu-

VVLGATA
defenditur, &
explicatur.

Beda.

bicula, de quibus nunc loquitur. Quod ostium in latere dextro fuisse testatur, sic enim vocat Meridianum latus, sedentem spectans maiestatem desuper Cherubinis ad Occidentem, cuius facies Orientem respiciat, dextrum latus Meridiem, sinistrum Aquilonem. Contra vero eueniet, si domum ingredienti aspicias, quorum facies Occidentem respiciat, sinistrum latus Meridiem, dextrum Aquilonem: qua ratione locum exposuit Chimchius supra relatus.

Ex qua vtraque expositione liquet, idem ostium à Meridie fuisse, & ab Aquilone: ad quae ostijs ingrediebantur, in muro quinque cubitorum apertis, de quibus infra loquitur Propheta noster. Cur autem Meridiani potius ostij meminerit, quam Aquilonaris, non aliam licet assignare rationem, quam quod mysterium fortasse voluit innuere, cuius meminit idem qui supra Venerabilis Beda: Qui locus, inquit, proprie ad corpus Domini respicit, quod de Virgine sumpsit: ostium enim lateris medij in parte erat domus dextrae, quia *Vnus militum lancea latus eius aperuit.* Dextrum autem latus à milite apertum Sancta credit Ecclesia. Aperuit autem, dixit Evangelista, quasi ostium medij lateris, per quod nobis iter ad caelestia panderetur. Eadem plane verba retulit Eucherius, & Angelomus. Atque eiusmodi sententiam confirmare facile poterit, quod vtrumque ostium, & quod in pariete domus dextrae, & quod in latere Christi inter costas apertum fuerit; & per vtrumque mox scandendum fuisse; patebit. nam & de hoc subditur:

Et per cochleam ascendebant. Hebraice: וְבִלְלִים vbelulim, & in cochleis, vel in gradibus, vt exponit Dauid. Vocis notionem, & scalae formam satis supra exposuere Rabbini, quibus fides adhibenda videtur vel propterea maxime, quod vocis origo ignoretur. At constans omnium Interpretum sententia fuit, scalam ea voce significari, quam vulgo vocamus caracol, Itali lumaca, à similitudine limacis voce desumpta: quod quidem scalae genus nulla indiget, vt notat Chimchius, accliuitate, quia huius parietes rectae, ascendunt in putei modum, vel concaui cilindri: gradus vero in seipso reflexi medium scalae circumdant. quare Ionathas vertit, per gyrum, aut, in circuitum, quod ascendentes per gradus in gyrum tendant. Hanc porro scalam illis verbis expressam fuisse à Propheta putauit Hieronymus: quae sic vertit Regius codex: בִּימוֹסֵי מִסָּבִיב, quia circumdata domus: desuper circum circa domui: hoc est, quia circuitus quidam erat in domo, quo ascendentes circuibant semel ac saepius vt conscenderent in coenaculum templi; vel vt habet historia Regum, in medium coenaculum.

Sed priusquam ab scalis discedamus, notandum esse videtur, vocem לִלְלִים lulim, in numero scribi multitudinis, quare Chaldaeus per cochleas vertit, duplicem indicans fuisse cochleam, à Meridie alteram, alteram ab Aquilone: id nobis vel nemine indicante suadere facile posset aedificij ratio, atque responsus. Has igitur scalas in vestigio Sanctuarij notauimus in ijs locis, in quibus aedificij vsibus maxime esse possent accommodatae, & ostijs proximae, & firmitati aedificij minime obesse possent; & obessent quidem si in exterioribus turris angulis aperirentur, cum in alijs murorum, aut aedificij partibus propter loci angustias si statuerentur, aut vsui obessent, aut

L. A. T. V.
dextrum
est, Meri-
dianum.

Infra v. 11.

Beda.

Ioannis. 19.
v. 34.

L. A. T. V.
Christi des-
trum aperit.

Eucherius.
Angelomus
in lib. Reg.

DE CO-
chleis.

Rabbi Dauid
in lib. rad.

SCALAS
plurali nume-
ro quare effi-
ciuntur ab He-
braeis.

DE TRIBVS

TABVLATIS, QVORVM

*superius medio, medium**imo latius erat.*

Cap. XXII.

DE CIRCO latius erat templum in superioribus. Hoc ex eo colligit, quod huius versus initio dixerat, & platea erat. vel ut vertit Clarius: Et dilatatio, & gyratio facta est sursum sursum ad cubicula: vel, sed spatium.

siebat maius sensim ascendendo ad cameras, idcirco latius erat templum, idest, cubicula inter costas laterales templi. Hebraicae: Idcirco latitudo domus, subaudi costarum ut infra, superius, vel in superioribus. Hanc porro latitudinem, qua inferiora cubicula à superioribus distabant, testatam habemus in libro Regum. Tabulatum, inquit, quod subter erat, quinque cubitos habebat latitudinis, & medium tabulatum sex cubitorum latitudinis & tertium tabulatum septem habens cubitos latitudinis. Eorum porro longitudinem, ac latitudinem hic examinare iuxta lineas, quas radices duximus, operae pretium fore existimauius: quare in memoriam reuocanda sunt ea, quae de lineis praedictis parietes templi secundum longitudinem diuidentibus adnotauimus. Et quoniam linea, verbi gratia, Meridiana è pariete Meridiano sex cubitorum abscindit ad Aquilonem duos cubitos cum dimidio, reliqui erunt, ut dixi, è muro versus Meridiem, tres cubiti cum dimidio: atque ut medium cubiculum in medio linea rum constituatur propter fenestras ac lumina, necessarium est, ut murus exterior quinque cubitorum abscindatur ab alia linea radice, eadem ratione nimirum, ut superficies Aquilonaris dicti muri distet à linea radice tres cubitos cum dimidio: at linea haec radicalis à priori distat cubitos duodecim cum dimidio, si ergo ab his subtrahas bis tres cum dimidio, hoc est, septem cubitos, reliqui erunt cubiculi longitudinis, sic enim appellatur à textu, cubiti quinque cum dimidio, quos more suo quinque cubitos vocabit Scriptura paulo inferius.

3. Reg. 6. v.

6.

TABVLAT

torum mensu-

ra.

Quod vero ad latitudinem spectat cubiculorum, cum trium cubiculorum terna sint tecta, vel tabulata, tres oportet esse muri retractiones dimidij cubiti singulas, non vero vnus cubiti, ut perperam, & contra rationem architecturae exposuerunt Rabbinii. Nam si in muro altero retractiones ponamus, altero muro ad perpendicularium erecto, media cubicula superiora medijs inferioribus non responderent, atque adeo neque fenestras fenestris, neque ostijs ostia, neque solida solidis, quod maxime vitiosum est: quapropter retractiones ex vtraque cubiculi parte fieri oportuit pares, ita ut vtraque cubitum vnum compleret, superiori cubiculo addendum. Quae omnia in allata licet obseruare figura, quippe quam iterum apponere non est opus.

LONGITV-

do cubiculi

quae.

Infra v. 11.

In qua quidem licet obseruare, interiorem, ac superiorem parastadis latitudinem exteriori latitudini respondere, quae quatuor fuit definita cu-

aut & firmitati & vsui. Notat praeterea Rabbi David, aliquos exposuisse, & per fenestras: ac si dicat, per viam fenestrarum ascendebant ab vno ad alterum. Apud Doctores enim Hebraeos חלון, est fenestra. Quo loco animaduertendum lectori est huiusmodi scalis nullas fenestras aperiri potuisse, quae a summitate caelo perspicuum reciperent atque directum, quoniam scalis parastades vtrique respondent, in quibus nulla ratione licuit fenestras aperire: sunt enim parastades, atque columnae, quasi solida aedificij ossa, quae non sunt ostijs perterebranda, aut fenestris. Neque est, quod nobis obijciant Traianam, aut Antonianam Romanae columnam, cum vtraque celsissima turris potius dicatur quam columna, quamuis in columnae speciem efformata sit: in quibus ne quid dissonum praese ferrent fenestras, fissurae quaedam breuiores aperiuntur, scandentium lumini necessariae, sed ita paruae, ac nullis exterius ornamentis cinctae, ut ab ijs, qui propius accedunt, vix percipiantur, nisi attentius inter sculpturas quibus conuestiuntur, exquirantur: ab illis vero qui paulisper à columna recedunt, nec vix quidem perspiciantur. In his vero nostris scalis nihil à ratione alienum praestandum fuit, cum facile lumen recipiant à fenestris turris Meridianis, & Aquilonaribus, quarum magnitudinem, ac formam refert aspectus lateris Sanctuarij. Et cochlearum meminit quoque Iosephus: porro, inquit, ascensum in superiorem templi partem commentus est Rex in crassitudine muri. Haec enim pars non habebat ab Oriente magnam ianuam per quam ab exteriori aliquo aedificio ingrederetur, ut inferior, sed à lateribus intrant parua ostiola. Horum formam vides in secundo vestigio Sanctuarij. Neque cuiquam videantur nostra schemata Iosepho esse contraria, quod ianuae quandam formam videat ab Oriente aperiri in secunda contignatione eiusdem vestigij in Orientali facie Sanctuarij: ea enim non ianua dicenda est, quippe quae nemini pateat ingredienti, sed fenestra, quae lumini recipiendo pateat.

In coenaculum templi: enumeratis scalis, earum quoque terminum, hoc est, supremum locum in quem deferebant, referendum esse duxit Vulgatus, cuius verba si ut sonant, accipiantur, illud quidem probant, quod certum est, has quidem scalas saepius circumductas vsque ad coenaculum templi duxisse; quod nimirum super vniuersa Sanctuarij longitudine, & latitudine extructum fuerat, ut vides in secundo Sanctuarij vestigio: idemque coenaculum super prima templi contignatione attollebatur, ut vides in dissecti templi orthographia. Verum quod nulla in origine, templi fiat mentio, satis aliquibus esse videtur, ut suprema inter costas cubicula coenaculum dicantur templi, quod ea templum circumdant. Quod si lectori superuacanea minime videatur eiusdem rei in eadem oratione repetitio, id quoque per me licebit.

E

DE RETRACTIO

NVM ET TABVLATORVM

altitudine.

Cap. XXXIII.

T vidi in domo altitudinem, VIII. per circuitum fundata latera ad mensuram calami, sex cubitorum spatio. Exposita iam satis cubiculorum forma, longitudine, latitudine, ac tectis, reliquum fuisse videbatur, ut

de eorum altitudine loqueretur, quam hoc versu definiri arbitramur, quamvis difficili plane phrasi. Et vidi in domo לבית labajr domui, vel domus, altitudinem. Sic locum hunc intellexisse videntur Rabbini, quasi sermo sit de altitudine templi, quam contemplatus fuisset Propheta Angelo indicante, vel forte dimetiente, quamvis eiusmodi altitudinem subieuerit Propheta. Haec enim fuit Salomonis, Davidisque sententia, quos sequuti fuerunt Isidorus, atque Vatablus. Verum nihil magis à contextu alienum, excogitari posse videbatur. Quid enim faciant antecedentia, & subsequencia cum domus altitudine, non est, opinor, qui videat, at neque qui videre possit: accedit mensurae silentium relatae partis, praeter Prophetae consuetudinem. Multo sane magis ad rem verba conuertit Vulgatae Interpres, atque ad proprium loci sensum percipiendum magis apta; *Altitudinem* quandam se vidisse ait in domo; hoc est, in interiori quodam ex illis cubiculis, siue quemdam cubiculorum ordinem ingressus, vidit altitudinem. Neque vero quisquam arbitretur nostrum esse

R. Salomon.
Rabbi David
in comment.
Isid. Clarus
Vatablus.

VVLGATA
à Rabbino
commentis
defenditur.
Infra §.9.

commentum, cubacula haec domus nomine censere, cum non multo post, interiorum domum inter latera domus, ea vocet Propheta noster, ut mox ostendemus. quae meminisse oportet fuisse peruia, ut in vestigio ostenduntur, atque ut supra dictum est, & ut infra iterum confirmabitur: sic enim fit ut vno conspecto cubiculo, plura quoque alia facile conspicerentur, atque adeo per circuitum dixit: ut habent Hebraea סביב סביב sabib sabib, vndique vndique, vel circum circa: quasi dicat, altitudinem hanc, vniuersam domum circumdedisse, quae & à cubiculis circumdabatur. Et quoniam vniuersale nomen גבה gôbah, quod altitudinem licuit conuertere, quid proprie altitudo haec significet, non videatur exprimere; quae tamen ea sit, sequentia indicant verba מִסְדָּוֹת הַצֵּלָהוֹת misdâoth hatselaghot, Deducitur vox prior à radice יסד iasâd, quae fundare significat: ut in Prouerbijs: Dominus, inquit, sapientia fundauit terram. Quo loco admirabilem Dei sapientiam commendat, quod terram, quae rerum omnium veluti primum est fundamentum, cui plantae, viuentia, mare, ac reliqua denique insistent, ita fundauit, ut nulli alij innitatur fundamento: sed, ut ait Psalter: Fundasti terram super stabilitatem suam. Hebraice: Super sustentacula eius. Chaldaeus: Qui posuit, inquit, terram basim, quae non mouebitur in saeculum saeculi. Verum ad notionem vocis יסד iasâd, respexisse videtur Sapiens, à qua vox יסד deducitur.

FVNDARE
quid propria
significet.
Prouerb. 3.
§.19.

Ps. 103. §.

ta cubitis. Eadem porro paraftas, aut anta, inferius ad summam descendendo retractionem, quinque habet cubitos crassitudinis, addita ex vtraque parte dimidij cubiti latitudine, cui tabulatum imminet summum, ac tectum item cubiculorum, quod vides in sectione quoque murorum Sanctuarij; & cubitus alter dimidius vtrinque accedit mediae retractioni, propterea paraftas lata est cubitos sex, & in imo septem. Sed paraftas vtraque lineis radicibus, quae duos calamos, hoc est cubitos duodecim cum dimidio ab inuicem distant, bifariam diuiditur, supererunt igitur inter imas retractiones cubiti quinque & semis latitudini cubiculi. Nam si, ut dixi, paraftas in imo lata est cubitos septem, erunt huius dimidium cubiti tres & semis: si ergo ex duodecim cum dimidio bis auferas tres & semis, hoc est, semel septem, reliqui fient cubiti quinque & semis, quos historia Regum vocat cubitos quinque: *Tabulatum*, inquit, quod subter erat, quinque cubitos habebat latitudinis. Et haec eadem subductio, & computatio si in secunda retractione eodem modo fiat, è duodenis cubitis cum dimidio si auferas senos crassitudinis paraftadum, hoc est ternos vtrinque, reliqui fient cubiculo cubiti sex & semis. Et hoc est, quod ait historicus sacer: *Et medium tabulatum sex cubitorum latitudinis*. Quae vtrique latitudo si inter parietes medij cubiculi dimetiatur, ut antea dixi de inferiori, sublatis tandem ex duodenis cubitis cum dimidio quinis cubitis, binis cum dimidio ex vtraque parte, reliqui fient in summo cubiculo cubiti septem cum dimidio, quos septem vocat more suo Scriptura dum ait: *Et tertium tabulatum septem habens cubitos latitudinis*. Huic vero supremo tabulato tectum aliud imponendum fuit, vel propterea saltem, quod in latere Meridiano templi facile possent pluuiae à ventis per spatium illud, quod inter paraftades aperitur, immitti, & vitare materiam, ac per eius rimulas cubacula stillicidijs inficere; quod verisimile non est ab architecto non fuisse praeuisum, atque prouisum. Quapropter & tectum desuper imposuimus, cuius exteriorem formam in apposita figura licet videre, interiorem in secti templi orthographia. Quod vero triplex gazophylaciorum ordo triplici tabulato tegetur, ita est perspicuum, ut probatione non videatur indigere: id tamen disertis verbis testatum habemus in nostro hoc textu: *Et sic*, retulit quidem hanc consecutionis notam ad id, quod de cochlea dixerat paulo ante, additis veluti per parenthesin illis alijs: *idcirco latius erat templum in superioribus: & sic de inferioribus ascendebatur ad superiora in medium*. Vel ut habent Chaldaea: Et sic per cochleam ascendebant de inferioribus ad superiora per viam mediam. Nec dissimilis huic est historia Regum, quae sic habet: *Et per cochleam ascendebant in medium coenaculum, & à medio in tertium*.

3. Reg. 6. §.

6. INFIMUM tabulatum quinque cubitorum.

MEDIUM tabulatum sex cubitorum.

QVAE SINT praenidenda architecto.

3. Reg. 6. §.

Consilium significans, quod initium esse debet agendorum: ut enim fundamentum vniuersam aedificandi molem sustinet, sic consilium prudens ac sapiens omnia negotia. Consilium itaque, vel sapientiam posuit Deus terrae fundamentum, & stabilivit caelos prudentia: caeli enim & terra in principio creata sunt, atque adeo durare permanent, donec velit qui fundauit ea. Significat ergo nomen inde deductum, fundamentum, quod sustinet, aut fulcit: neque id tantummodo, verum etiam quod fundamentum in imo constituitur, locum inferiorem ea voce significauit Moyses in Exodo: *Reliquum autem*, inquit, *sanguinem funderis* וְהִסַּדְתָּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ, ad fundamentum altaris vertit Chaldaeus, *iuxta basim eius*. Perspicuum autem est in altaris fossa effundendum sanguinem praecipi, de qua nos infra suo loco.

Exo. 29. v. 12.

Vtramque vero notionem vox hoc loco subire potest מִסְדָּה מִלְּפָנֶיךָ, quam notant aliqui pristinae formae restitutam fuisse a Massoretis, cum antiquum וָאֵן in יוֹד degenerasse crederetur, de quo nostra nihil interest. Sunt autem fundamenta costarum, vel inferiores costarum partes retractiones illae, quarum supra meminimus; quae, ut in apposita vides figura, parastades fulciunt ac muniunt: quippe quae earum inferiorem partem veluti baces quaedam latiore reddunt, atque adeo firmiorem.

FUNDATA latera quaedam cubitorum.

Harum vero retractionum altitudinem calamo vno metitur. Quam Septuaginta distantiam laterum vocant, & merito, si latera pro tabulatis accipiant, ut fecit Chaldaeus, qui sic habet: Et vidi in domo altitudinem per circuitum, fundata tabulata mensura calami, sex cubitorum spatium. vel, fundamenta, siue fulcimenta tabulatorum fuerunt calami mensura. Hac vero calami mensura vniuersam retractionis celsitudinem definire videtur, in qua tabulari traves apertis foraminibus imponebantur, ita ut hac calami mensura, & inferioris cubiculi altitudo comprehendatur, & tabulari crassitudo, ac sic de reliquis. Quod ita exponere nos cogit historia Regum, de his ipsis tabulatis sic scribens: *Et aedificauit tabulatum super omnem domum, quinque cubitis altitudinis*. Septuaginta interpretes: Et aedificauit, in Complutensi, tabulata, in Sixtiano, ligamenta. Theodoretus *ἰσχυρὰς* contignationes super omnem domum quinque cubitis altitudinis. Quae sane tabulatorum altitudo non quidem est accipienda pro crassitudine tabulari, sed pro ea celsitudine, qua quaelibet contignatio ab inferiori vel pavimento, vel contignatione suspenditur, nimirum quanta est interior cubiculi altitudo. Quod significare voluisse videtur Chaldaeus paraphrastes, qui sic vertit: Et aedificauit cameram ultra totam domum, quinque cubitorum erat altitudo eius. Hoc idem confirmari posse videtur Lyrani testimonio, qui sic scribit hoc loco: Fundata latera, inquit, id est, appendicia ad mensuram calami sex cubitorum: tantum enim distat tabulatum, quod est tectum inferiorum, appenditorum, a terra; & similiter tabulatum secundum, quod est tectum mediorum appendiciorum, & pavementum superiorum tantum distat a primo tabulato, & similiter tectum superiorum a tabulato secundo. Hoc idem sensisse videtur Richardus, quamuis perperam acceperit cubiculorum latitudinem: Superius, inquit, latitudinem laterum descripsit in eo, quod dice-

3. Reg. 6. v. 10.

TABVLA tum quinque cubitorum.

Nicolaus de Lyra super lib. Reg.

Richardus de templo Exer. cap. 17.

bat: *Et latitudinem lateris quatuor cubitorum*, v. 5. *Undique per circuitum domus*: nunc autem eorum altitudinem describit in eo, quod hic adiungitur: *Et vidi in domo altitudinem, fundata latera ad mensuram calami, sex cubitorum spatium*. Hunc autem locum Ezechielis, & illum, quem ex libro Regum retulimus, qui contrarij esse videntur, dum hic quinque dat cubitos tabulari altitudini, ille calamum; reconciliant voces illae, quae nunc magis quam Ciceronis aetate, in ore fere omnium versantur, inclusiue, & exclusiue: ut sensus sit, quinque cubitos altitudinis exclusiue, calamum inclusiue alta fuisse singula cubacula cum suis tectis: tabulari vero crassitudinem eam esse intelligemus, qua calamus quinque cubitos longitudine superat. Hanc vero tabulari crassitudinem, & vniuersam cubiculorum altitudinem expendemus, cum primum quid de tabulari altitudine senserint expositores aliqui, breui aperuerimus.

Et quidem in primis Beda locum exponens libri Regum: Hic, inquit, supremum ipsius domus tectum, dicitur tabulatum illud, quod supremis trabibus suprapositum erat. Non habebat templum culmen in superioribus, sicut nec tabernaculum; sed erat aequale, quomodo in Palaestina, & Aegypto sunt domus: tabulatum autem quod operta est domus, idem quod laquearia signat.

CRASSITV- do tabulari.

Beda.

Euherius cum haec eadem verba paulo inferius refert, hunc locum aliter videtur exponere: Hoc enim, inquit, tabulatum in supremo domus tecto per circuitum, in extremo murorum via cancello- rum erat erectum, ne quis ad superiora conscendens dum ad terminum tecti perueniret, incaute progrediendo dilaberetur ad ima. &c. Quibus tabulatis, seu muris, vel cancellis, cum ad tutelam viae ponuntur, vulgus turricularum nomen indidit. Haec placuit sententia Angelomo, Lyrano, Richardo, atque alijs. Qui omnes, quod omni se lege putarent architecturae immunes, nulla ratione teneri omnia simul loca conferre, ad id se facile contulerunt, quod a primo fuerat propositum. Verum cum quae de tabulari inter parietes domus, & costas constitutis exposita sunt, necnon quae de eorum retractionibus, longitudine, latitudine, & altitudine dicuntur, omnia ad eiusdem formae tabulata referenda sint; id quod de cancellis, aut lorica dicitur, reiiciendum esse non dubitamus, cum minime consonet textui. Accedit, quod cum aditus interioris atrij solis pateret sacerdotibus atque Leuitis, idque ministerij tantum tempore, & causa, quidnam illis peragendum occurreret supra tectum templi? Sed demus hoc illis licuisse, numquid illis tectum perambulare liceret, quod ipsis aubus sublimi volantis interdicebatur? Desuper enim, inquit Iosephus, vetibus aureis acutissimis undique horrebat, ne ab infedentibus aubus pollueretur. Nam quae de Christo Domino in pinnaculum templi deducto afferri potuissent, ac de Iacobo inde praeceps misso; neque omnino constant, an ad hanc pene infinitam domus celsitudinem pertineant, neque, si pertineant, quae ab impijssimo daemone, eiusque satellitibus peracta sunt, eadem omnibus licuisse credentur. Sed aliorum praetermissis sententijs, a quibus mihi abstinendum iam pridem duxi, cum illarum nulla totum simul composuerit aedificij corpus, ad mensuram fundamentorum expendendam propius accedendum est.

TECTA Palaestinae, & Aegypti planities.

Euherius in lib. Regum.

Angelomus in lib. Reg. Nic. de Lyra. Richardus.

TECTVM templi aubus inhiabebatur, nedum hominibus.

Iosephus 6. belli. cap. 6.

DE CALAMO

INTERVM, NECNON DE

altitudine singulorum cubi-

culorum, & omnium

simul.

Cap. XXIIII.

AD mensuram calami, sex cubi-
torum spatium. Hebraice מלח
הקנה שש אמות אצילה melo ha caneh
ses amoth atsilah. Pleno calamo
sex cubitorum axillae. Offert
sefe autem inprimis phrasis il-
la, qua calamum vocat ple-

num, qua quidam aliquid superadditum putant
indicari iustae calami longitudini, quo calamus
dicatur plenus: quasi vero qui iustus est, deficere
possit à propria & iusta plenitudine. Nos vero
idem omnino significari arbitramur calamo ple-
no atque iusto, calamo cui nihil desit ad statutam
lege, vsuque receptam longitudinem. Id quod
non leui quadam ducti coniectura affirmamus,
sed manifesto sacrae Scripturae exemplo. Soli-
citus enim Abraham de sepulchro Sarae charis-
simae vxoris, sic loquebatur ad filios Heth: *In-*

Gen. 23. v. 8. *Intercedite pro me apud Ephron filium Seor: ut det*
mihi speluncam duplicem, quam habet in extrema

parte agri sui: בכסף מלא beceseph maly in argento
pleno, pecunia digna tradat eam mihi. eadem

Oleaster. plane vsus est voce: quam Oleaster exponens:
Vocat, inquit, argentum plenum, monetam non
attonsam, aut non diminutam in pondere. Et vi-
detur antiquos non fuisse vsos moneta aurea: &
omnia numismata tum temporis fuisse pondera-
ta, quemadmodum nunc multis regnis fit. Tria
sane astruit, vtinam pari firmitate: Primum ple-
num argentum dici, cui nihil ad iustum pondus
monetae desit; id quod quamuis ex phrasi non
plene probetur, concedi facile posset, quippe ei-
dem phrasi consonum. quod vltimo loco colli-
git, magis est certum, pondere potius, quam nu-
mero examinata olim fuisse numismata, saltem
in prima nummi institutione, quod latius à no-
bis ostenditur suo loco. Illud tamen falsum est,
quod aureis nummis Hebraei non vterentur, nam
quamuis magis in vsu fuerint argentei, quod sa-
tis est ad ostendendum cur argentei nomine, pre-
tium in vniuersum significetur, vt nos alias osten-
dimus: non tamen propterea negandi sunt aurei
fici, quorum non raro fit mentio in sacris Lite-
ris. Sed his quaestionibus in propria loca reie-
ctis, ad institutum reuertamur.

Marc. Mari- *Marinus:* Dare aliquid, inquit, in pecunia
nus in Arca plena, hoc est, enumerata tota pretij iusti pecu-
Noe. nia. Clarius Hebraea conuerti posse putat: Pro
Isid. Clarius plena pecunia. Vatablus: Pecuniam plenam,
in notationi. vocat, inquit, iustum ac sufficiens pretium: qui
Vatablus in collimasse videtur scopum, atque cum ipso Vul-
notat. gatae editionis Interprete vnà sensisse: idem
enim Latinus sermo dignam vocat pecuniam,
quod Hebraeus plenam, hoc est, cui nihil desit
de argenti bonitate, pondere, charactere, quo
non aequet iustam emendi agri aestimationem;
vno verbo, iusto pretio diceremus. Atque adeo

A plenitudo calami, vel calamum plenum vocet
Ezechiel iustum, quem aprissime reddit Vulga-
tus: *ad mensuram calami:* quod idem sit men-
sura, quod aequitatis norma.

Quae sane prima mensurae huius explanatio
sententiam illam omnino reiicit, quae hoc cala-
mo sex tantum cubitos contineri putat, ac nihil
praeterea, cum iusta calami longitudo sex cubi-
torum & palmo definita sit ab eodem Propheta:
quapropter iusta haec certe non erit mensura,
cui palmus, aut quarta pars cubiti, vt ibidem ex-
posuimus, desit, vt plenus dicatur calamus. Ne-
que his obstat, cubitos sex hic pro calamo referri
à Propheta, id enim alias quoque fecit, nihil
propterea de calami subtrahens longitudinem, sed
historicorum morem sequutus, qui numerorum
partes, praesertim minimas, subtrahunt. Quae om-
nia quod à me exemplis, atque rationibus confir-
mata sunt, hic fuerunt insinuanda.

Illud denique negotium facessit Hebraeis,
quod calamum hunc sex fuisse dicat cubitorum
אצילה atsilah. deducitur autem ea vox à radice אצל
etsel, à qua fit verbum, quod relinquere, aut re-
seruare significat: vt in Genesi ad patrem con-
sternatus animo Esau: *Numquid non אצילה atsilah, Gen. 27. v.*
reseruasti, ait, & mihi benedictionem? Hinc fit no-
men אצילה atsilah, magnum significans, honorabi-

lem, nobilem, quod sit à communi plebe seposi-
tus. Qua ratione exponunt locum Exodi, quo
visum fuisse Dominum à Moyse & Aaron, & Se-
ptuaginta senioribus Israel refertur: *Nec su-*
per eos, qui אצילה atsilah, procul recesserant de filiis Is-
rael, misit manum suam. Maiores filiorum Israel

exponendum putat cum Dauide Pagninus. Con-
sonat Septuaginta interpretum expositio, quae
sic habet: Et electorum Israel non dissonuit ne-
que vnus. Qua ratione Sanctum quoque Au-
gustinum legisse ferunt, quamuis in notationi-
bus Sixtiani codicis posse Graeca reddi affir-
metur: Nemo detrimentum accepit. Vtrumque si-
mul exposuisse videtur Chaldaeus paraphrastes:
Principibus autem, inquit, filiorum Israel nullum
incommodum fuit. Quae quidem vocis notio

facilem nobis loci sensum reddet, si cubitum se-
positum, aut reueruatum intelligamus dici eum,
qui iustus sit, ac lege iam olim statutus: qua ra-
tione fclum Sanctuarij vocari ostendimus iu-
stum, & amphoram Capitolinam, non aliam à
communi, sed quam ne violare liceret, sacra-
uere Ioui Tarpeio in monte Quirites. Quare vt
plenum dixerat calamum, hoc est, iustum, sic
etiam אצילה atsilah, hoc est, reueruatum, aut sepositum
vocat, cubitum, quo is dimensus est, hoc est, iu-
stum. Sanctus vero Hieronymus Septuaginta
interpretes imitatus, has omnes sustulit è me-
dio dubitationes, *sex cubitorum* scribens spatium,
primam vocis notionem secutus; ac si di-
ceret sepositum, vel relictum fuisse spatium,
sex cubitorum, aut calami altitudinis, vt vidi-
mus. Nam quod Rabbi David cum alijs astruunt,
cubitum axillae hunc dici, quod maior sit com-
muni, haud secus quam brachium alteram sui
partem excedit, alias à nobis reiectum est. Non
tamen propterea quisquam arbitretur nos affir-
mare cubitum, cuius ibi fit mentio, huius nostrae
staturae cubito fuisse parem. Id enim praeter-
quam quod ab omni videatur veri specie alie-
num, contextui repugnat maxime. Quid enim è
eadem est omnium hominum omnibus aetatibus
statura; idem cubitus? Numquid propheticè
meminit

SEX CUBITI
cum quarta
palmi parte
calamum
completi

MAIORES
nati sepositi
dicuntur à
plebe.

Exo. 24. v.
11.

Pagninus.
Rabbi David
in comment.
S. August.
q. 102.

S. Hieron.

Tomo 3. par.
2. lib. 3. c. 15.

CVBICULA
nostre
nac ab
chile non
forpant.

QVAE CV-
bicularum
tiam Ange-
lorum.

3
6 1/2
6 1/2
6 1/2
10 1/2
4 1/2
21

ALTITVDO
cubiculorum
expediretur.

Nic. de Lyr
initio c. 41.
Ezech.

meminit nostrae staturae Ezechiel, maiores, vel A
minores aliorum temporum, aut gentium non
curans. Sed quamvis nullum haec omnia, quae
maximum inuolunt, inuoluerent inconueniens,
quis credet cubicula quamplurima in celeberrimo
illo Salomonis aedificio quinque cubitos alta, ho-
minibus incolenda, aut saltem perambulanda,
quatuordecim cubitis proceris? Quod si quae
diximus, nec contextui, nec rationi videntur
consona, his ipsis aduersariorum argumentis fir-
ma magis persistet nostra de cubiti longitudine
sententia.

Iam vero his è medio sublatis impedimentis,
reliquum est, ut exedrarum altitudinem cum re-
liquis aedificij partibus componamus. Est igitur
in primis in vestigio Sanctuarij animaduerten-
dum Prophetam, cum de costis, tabulatis, & cu-
biculis loquitur templum circumdantibus, de il-
lis loqui, quae templum & oraculum cingunt,
non vero de illis, quae maiora videntur esse cu-
bicula à lateribus longitudinis vestibuli. Haec
enim duo cubicula propria sortiuntur nomina,
propriis usus, quae post pauca Rabbiorum au-
thoritate confirmanda sunt. Cubicula igitur, de
quibus nunc loquitur Propheta, è regione muri
Orientalis domus incipientia, in Meridie totum
circumdant templi parietem, donec ad eundem
redeant in Aquilone murum domus Orientalem.
Et quoniam fenestris in exteriori pariete indige-
bant cubicula, exterior autem fenestrarum di-
positio, ut vides in Sanctuarij orthographijs,
exigebat, ut cubicula haec solo ipsius domus sub-
limiora essent, id ad celsitudinem basis parasta-
tae factum est, ut vides in dissecti templi ortho-
graphia. Haec vero celsitudo gradibus fuit scan-
denda, quos è regione praedicti parietis Ori-
entalis Sancti oportuerat constitui, eos tamen facile
consideratione assequetur lector, quos solertiam
astantium operis effugisse comperiet. His igitur
binis cubitis, tot enim erigitur basis, ut in-
fra ostendemus, tres calami imponuntur retra-
ctionum, siue altitudinis tabulati, vniuscuiusque
inclusa crassitudine tabulati; qui omnes numeri
simul complent viginti cubitorum altitudinem,
cum tribus cubiti quartis partibus; reliqui vero
vsque ad viginti quinque cubitos prioris ordinis
atriorum, tecto supremo tribuuntur, cuius supra
memini: haec vero omnia in sectione murorum
videre licet, atque metiri.

Atque perpendendum ibidem attentius est,
qua ratione coronix, quae murum coronat, qui
inter costas statuitur, aequae librata sit, & omni-
no par coronici praedicti primi ordinis atriorum,
neque supra illam amplius ascendere dictum
murum, ne lumen impediret fenestris Sanctuarij,
quae super thalamorum tectis aperiiebantur, ut
mox videbimus. Haec autem quae de altitudine
diximus tabulatorum, subodoratus fuisse videtur
Lyranus, quamvis quod ad locorum Regis, & E-
zechielis collationem spectat, minime sit affecu-
tus, atque adeo calami altitudini tabulati addi-
dit crassitudinem: namque quod ad coronamen-
ti rationem spectat, illi venire in mentem nulla
ratione potuerat; quod nobis plura probant sa-
crae Scripturae collata testimonia. Eius liber
verba subiungere, quo facilius possit perpendi,
quibus à nobis dissentiat, quibusque nobiscum
consentire videatur: Sunt haec, inquit, tabulata
sic disposita, quod primum distat à terra per sex
cubitos, & secundum à primo per alios sex, & si-

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

militer tertium à secundo: & sic pater, quod iux-
ta murum templi ascendunt per octodecim cu-
bitos, non computata spissitudine tabulatorum,
quae ponitur duorum cubitorum. Et sic appen-
dicia ascendunt vsque ad vicesimum cubitum in-
clusiue parietum templi: & tanta est altitudo pa-
rietis claudentis appendicia exterius. Et quia in-
ferior mansio templi vsque ad primum tabula-
tum, seu coenaculum, ponenda est triginta cubi-
torum, sicut in templo Salomonis, ideo desuper
appendicia manet paries templi liber sine ob-
staculo per decem cubitos, ad recipiendum lu-
men per fenestras, ad sufficientem illuminatio-
nem inferioris mansionis templi: si vero mansio-
nis huius ponatur altitudo quadraginta cubito-
rum, sicut dicunt aliqui, sic adhuc est conuenien-
tior illuminatio. Haec ille: quae, ut dixi, & ut
inferius ostendam magis, veritati consona sunt.

De his porro cellis audiendus est Iosephus,
cuius codices nisi corrupti essent, haec eadem
possent confirmare, quae confirmabunt Libra-
riorum errore deprehensio, is igitur: Circa latera
vero inferioris templi, inquit, multa erant membra peruia,
triplici tecto suspensa, & ad vtrumque latus ad ea introitus a
porta patebat. Haec & perspicua sunt, & ijs quae
diximus, lucem afferunt: quae subdit obscuriora:
Superior autem pars eadem membra non habebat: domos
vel cellas licet vtrouque vertere, quae membra
vocalit Interpres, quo minus erat: erat enim, melius
dixisset, angustior, celsior altitudo quadraginta cubitis: & ad
quadraginta cubitos: quasi
dicat pars superior, quae inferiori eminebat vs-
que ad altitudinem quadraginta cubitorum, an-
gustior erat, quippe cum tota altitudo contigna-
tionis quadraginta cubitis à pavimento erigere-
tur, cuius muri inferior quidem pars cellis con-
tegebatur: superior vero & cellis carebat, neque
ita erat, ut inferior ambitiosa. Iterum vero has eadem
cellas his verbis enumerat: In circuitu deique templi
construxit Salomon triginta cellas, ab Austro videlicet,
& ab Aquilone. Sunt enim, ut in primo vestigio
vides, primi ordinis cellae quatuordecim, qua-
ternariae Occiduae, quinae vero ex singulis lateri-
bus, à Meridiano quinae, ab Aquilonari totidem.
Sublatis igitur Occidujs, quas quare non com-
putauerit, conijcere non potui; denae quidem
cellae, triplici tecto interiacente, multiplicatae
tricenae complent, denas quinas ex vtroque la-
tere: supersunt autem duodenae Occiduae, qua-
rum fenestras vides in Occidentali aspectu San-
ctuarij. Aberrant igitur à vero maxime, qui tri-
ginta cellas singulis ordinibus computant, ter-
tis nonagenas. Id enim Iosephus non dixit, quod
Scripturae contextui, & domus longitudini vi-
detur repugnare. Quae inter se constipatae externae pa-
rietes templi fulebant. Si Graeca velimus ad ver-
bum conuvertere, sic licet: Quae propter earum
frequentiam, & multitudinem, totum templum
extrinsecus circumdarent. Quorum verborum
hic esse videtur sensus, ita dispositas fuisse cellas,
ut nullam parietis templi inferioris partem relin-
querent cellis vacuam. Erantque earum aditus per alias
in alias, hoc ipsum supra dixerat, membra per-
uia cellas vocans. & patebant singulae in longum quin-
que cubitos, ac totidem in latum. Sic lego cum Rufino,
& cum alio exemplari ad fidem Graecorum re-
cognito, & Coloniae ante annos nouem edito:
nam qui vel Graeci, vel Latini legunt viginti-
quinque, mendosi sunt: tum quod domus & atrij
dimensionibus repugnat; tum vero maxime,

B b quod

Reg. 6.

ALTITVDO
domus trigin-
ta, vel quadra-
ginta cubito-
rum Lyranus.

Ioseph. 6. bel.
li cap. 6.

IOSEPHI
sententia de
cellis.

CELLARVM
numerus.

quod nostra haec lectio cum sacra Scriptura congruit, inferiorum cellarum similes referenti mensuras, ut vidimus, cum qua e diametro pugnat illa aliorum lectio.

Et viginti cubitis attollebantur. Omnium simul colligit celsitudinem. Nam, ut vidimus, unaquaeque cum suo tabularo alta erat calamus, omnes simul calamos tres, hoc est, cubitos octodecim cum tribus quartis cubiti partibus, quos historico more licuit Iosepho vocare viginti; nisi de celsitudine super pavimento domus loquatur: nam superioris cubiculi tabulatum a solo erigitur cubitos viginti. Super has alia series cellarum erat extructa. Aliquid textui videtur deesse, ut cum de inferiori cellarum ordine interim aliqua fuisset locutus, praedicta subijceret verba. Nam, ut dixi, nonaginta cellarum numerus, qui ex hac lectione colligeretur, veritati omnino contrarius est. Super quam rursus aliae, omnes inter se numero xxi rotas, & mensuris, & amplitudine pares. Quod ad parem cellarum numerum in quolibet ordine spectat, certum est, neque vlla indiget explanatione: quod ad pares mensuras, distinguendum est; nam si de cubiculorum longitudine loquatur & celsitudine, omnium ordinum cubacula paria sunt: si vero de latitudine sit sermo, sunt certe imparia: nam, ut vidimus, tabulatum inferius quinque cubitorum habuit latitudinem, medium sex, tertium septem. Ita ut coniunctae, inferius aedificium aequarent altitudine. Illud, coniunctae, facilius intelligemus, si legamus omnes simul. Notat autem his verbis Iosephus quamvis obscuris, harum cellarum altitudinem inferiori atriorum aedificio parem fuisse, id quod nos quoque paulo ante notauimus. Ex quibus quidem verbis maxime confirmatur ea, quam retuli, coniectura, quod cum altitudinem metitur cubiculorum omnium, simul celsitudinem componit, non vnam, aut alteram seorsum diuidit. Atque haec de cubiculorum mensura, numero, posito. Superest nunc ut de eorum ornamentis, & usu breui dicamus.

PAR CEL-
larum in sin-
gulis ordini-
bus mensura,
in omnibus
non.

DE CELLARVM

ORNAMENTIS, ET VSV.

Cap. XXV.

SANE quisquis ea, quae hactenus de cubiculis diximus, attentius perlegerit, atque alia, his similia quamplurima apud Historicos sacros, eorumque Interpretes viderit, atque accuratissimam perspexerit cubiculorum enarrationem, non dubito quin maximo capiatur desiderio cognoscendi, in quos usus destinatae fuerint huiusmodi cellae, quae tam illustri dignae sunt factae commentario. Accedit aureum cubiculorum ornamentum, quod ex verbis libri Paralipomenon colligitur, ubi de ornamentis Sancti Sanctorum cum ageretur, haec verba subiunguntur: *Coenacula quoque texit auro.* At in libro Regum, cum de his cellis sermo

2. Paral. 3.
v. 9.

A fieret: *Per cochleam*, inquit, *ascendebatur in medium coenaculum, & a medio in tertium.* Quo in loco de medij ac tertij ordinis cellis sermonem fieri supra notauimus, ut facile possit intelligi cubacula haec, quae ipsum templi parietem contingebant, auro fuisse contexta, quod opera tantum ab interioris domus ornatu distaret. Neque vero aureum ornamentum aliqua ex parte superare censendum est loci dignitatem, & sanctitatem: erat enim orationi potissimum destinatus, quod mox Prophetarum roborabitur testimonio. Sed & illud quoque orantium posset excitare deuotionem, quod sacra templi vasa aurea, & argentea, pondere, & magnitudine pene incredibilia, ornamentis, operis subtilitate, decore admiranda, numero propemodum infinita, his potissimum cellis asseruabantur. Id quod ex loco Paralipomenon, quem supra exposuimus, facile probari potest: ibi enim cum Salomoni a Dauide datam templi descriptionem retulisset, atque inter alia, *cubiculorum in alytis* meminisset, hoc est, eorum de quibus nos agimus, tandem concludit ea omnia, subiungens: *In omnia opera domus Domini, & in vniuersa vasa ministerij templi Domini.* quasi dicat, ea omnia cubacula facta fuisse pro ministris, ministerijs, ac vasis templi Domini: & inter vasa templi argentea & aurea, pretiosissima certe fuisse credendum est in cubiculis his abscondita, quippe magis munitis, & Sanctis. Quod si haec ita sunt, quis non admiretur contemplans horum cubiculorum dispositionem, sunt enim omnia peruia patentibus in medijs parastadum parietibus ostijs, fornicibus superinductis: quae quidem ostia arctiora fuisse oportet, ut vides in Ich-nographia, manentibus ex vtraque parte retractionibus, in quibus cedrinae capsae, aliae alijs superpositae affabre elaboratae, atque sculpturis varijs exornatae, auroque obductae potuerunt disponi, ubi suo quoque ordine vasa collocari ac disponi possent, pro singulorum magnitudine, materia, & ministerio: quae omnia auro, atque argento nitentia, simul oculis conspicienda eo consilio subijcerentur, ut facilius mens per partes singula considerando, inde ad Omnipotentis Dei Maiestatem contemplandam sese attolleret, quippe cum illius diuitias infinitas, huius affluentissimae tam immensi thesauri opes ne minima quidem ex parte referre, nedum cum illis exaequari valeant, cuius cum praestantia, incredibilis haec vasorum multitudo collata tam exigua videri possit, quam si infinito numero minimus quidam numerus, vel ipsa vnitas conferratur. Quae omnia piorum contemplationi attentius examinanda relinquimus.

His vero quae diximus, sese opponit Doctorum illa sententia, quae cubacula haec foeminarum tribuit domicilijs. Et quidem si Beatissimae Virginis Deiparae dignitas spectetur, vix, ac ne vix quidem haec illi omnia dignum praebeant domicilium; at si templi illius leges ac iura expendantur, Meridiana luce clarius apparebit, foeminas omnes ab horum cubiculorum ingressu, quam longissime arceri. Nam, ut vidimus, cubacula haec in ipsis templi parietibus constructa erant: templum autem & aram, teste Iosepho, cingebat pulcherrimo saxo lorica gratissima, quae populum a Sacerdotibus segregabat. Et quidem inter hoc septum, & templum platea erat viginti cubitis lata, vniuersum cingens templum, ut mox patebit apud nostrum Prophetam. Sed & templi religionem,

ORATIO
nis locus di-
gnissimus.

Supra lib. 2.
huius par. 1.
13. & 15.
1. Paral. 28.
v. 11. & 13.

OPPOSITAE
refelluntur
sententiae.

Ioseph. 6. del.
li. cap. 6.

tem, & ingredierentur ordines discretis verbis persequitur iterum Iosephus, ac triplicem templi ambitum describens, in extimum licuisse significat omnibus ingredi, quibusdam exceptis maxime immundis: secundum alienigenis sub interminatione poenae capitis interdicebatur. Hoc, inquit, interioris septum, tam Austrino, quam Septentrionali latere, quatuordecim cubitis tantis aequidistantibus ab Oriente vero vna magna, per quam intrarent casti vna cum vxoribus. Interiora autem sancti mulieribus nefas erat ingredi. Ac ne quisquam dubitare posset, quatenam haec interiora dicantur, haec subdit: Tertium vero spatium intus solis sacerdotibus accessibile: à quo ipsum quoque Herodem abstinuisset testatur. Quid ergo, quo non licet foeminis ingredi, habitare licebit? sed quid in his refellendis immoror? ea tunc ipsa corruent, cum proprium foeminarum domicilium in porticibus superioribus templi assignauerimus.

DE LAPIDEO

CVBICVLORVM PARIETE.

Cap. XXVI.

IX.

Latitudinem per parietem lateris forinsecus quinque cubitorum. Hebraea sic vertit Regius codex, vt nulla subesse videatur amplius difficultas intelligendi verba Prophetarum: Latitudo, inquit, parietis qui

costae ad extra. Pagninus: Qui erat thalamo forinsecus, quinque cubitorum. Idemque fere Septuaginta interpretes: Et latitudinem parietis lateris forinsecus cubitorum quinque. Et Chaldaeus paraphrastes: Et latitudo parietis tabulati forinsecus quinque cubitorum. In tractatu quoque mensuratum, vt auctor est Rabbi Salomon, sic etiam legitur de illo pariete, qui erat quinque cubitorum: & Rabbi Dauid, murum lateris forinsecus latum esse dicit quinque cubitis. Et Lyranus: Tantae enim, inquit, spissitudinis describitur paries claudens appendicia in parte exteriori: ex opposita vero parte clauduntur muro templi. Quae omnia Interpretum testimonia propterea libenter retuli, quod non defuerunt Interpretes alij, qui asseribus compactis cubacula haec extrinsecus clausissent. Sed quis, quae so, tantae crassitudinis asseres credat adhibitos, ad paruas huiusmodi cellas concludendas? Neque minus à vero aberrare deprehenduntur cum Richardo alij, qui eundem arbitrantur hic, atque infra dimensum esse orationis locum. Quae sane sententia nemini probabitur, ipsa Hebraea verba vel semel legenti. Quid enim simile, non dico commune, habeat vox קיר Kir, quam hic leget, parietem significans, cum voce מנחם munach, quam mox exponemus?

Teneamus igitur, reiectis falsis opinionibus, quod verum est ac firmum, exteriorem domus lapideum parietem quinque fuisse cubitorum,

Tom. 2. Explan. Pars 2.

A cuius parietis crassitudinem mensus est Angelus in postibus ex vtraque parte portae vestibuli, quamuis parietes turris superextruendae crassiores fuerint, ac firmiores, quo possent turris altissimum sustinere fastigium, vt vides in vestigio primo Sanctuarij.

Et erat interior domus in lateribus domus. Hebraice: Et quod derelictum domus appendicium, vel costarum, quod intrinsecus. Difficilis est verborum compositio, ea tamen facile percipietur, cum primum notio vocis מנחם munach, fuerit perspecta: ea enim hoc loco refertur, & infra pluribus; quae deducitur vel à verbo מנחם munach; vel à verbo מנחם nuch, notione ac forma eadem persimili. Et verbum מנחם munach, significat, dereliquit, dimisit, deposuit, aut fuit in loco aliquo: & ferme est מנחם nuch, vel מנחם nuch, vel מנחם nachah, requieuit, qui enim relinquit quippiam, requiescit, ne illi vllam impendat operam: id etiam quod relinquitur, requiescit in loco in quo relinquitur, proinde verbum hoc est requiescere, seu requiescere facere; quamuis prima notio sit, relinquere, vt dixi. Apud Zachariam celebre extat eius rei exemplum: impietatem enim, quam alatae mulieres in amphora plumbeo talento oppressam deferebant, Angelus ferri ait: Vt aedificetur ei domus in terra Sennaar, & flabitur ibi super eam, & ponatur ibi super eam.

basim suam. Vocem autem anomalam esse putat Rabbi Kimchi, quasi positam, vel repositam ibi significet & quiescentem: quia initio cum exulauit, ibi posita fuerit inuita, postea vero ipsa sese illic posuit, & defecit illic, negligens redire Hierosolymam, etsi pateret aditus. Hinc fit vocem מנחם munach, locum significare repositum, derelictum, vel sepositum. Quem exposuerunt Septuaginta interpretes: Et reliqua, inquit, in medio laterum domus. & Chaldaeus: Et locus, inquit, relictus in loco tabulatorum intrinsecus. Rabbi vero Salomon in varias distractas sententias, illam tandem tenere visus est, quae minus videtur aedificio conuenire, aut textui: Et quod repositum erat, inquit, id est locus quidam remotus, qui erat repositus in angulis Aquilonaribus, & Australibus, qui erant apud Orientem & Occidentem: thalami enim non circumdabant domum vniuersam. In illo autem loco remoto erant portae thalamorum, quae erant in angulis Orientalibus, vt dicitur in textu: Et porta lateris interioris erat, vel ad locum repositum: portae enim non erant thalamis, nec ad latus atrij, nec ad latus templi; sed ijs, qui erant in angulo Orientali Aquilonari, & in Orientali Australi, erat porta in pariete, cuius latitudo aperta erat ad illum locum interiorem, vel repositum: & per illam portam ingrediebantur ad illum, inde vero ad thalamum secundum, & à secundo ad tertium, & sic in circuitu per gyrum: sic enim legitur in tractatu mensurarum: Tres portae erant vnicuique; vna scilicet thalamo, qui erat à dextris, & vna thalamo, qui erat à sinistris, & vna thalamo, qui erat apud se ipsum. Ionathas etiam sic exponit: Et erat interior, id est, & locus derelictus. Multa inuoluit Rabbini, quae quamuis vera sint, neque ad rem faciunt, neque percipi facile possunt, quippe quae nec ab eo qui scribebat, percipiebantur. Ea tamen breuiter percurrere, & paucis explicare è reduxerim. Putat igitur Rabbini sermonem fieri de binis illis cubiculis, quae, vt antea dixi, à lateribus

MVNACH
quid significet.Zachar. 5.
V. 11.Rabbi David
Chimchi. in
comment.LOCVS RE-
lictus inter co-
stas.

R Salomon.

CVBICVLA
duo à lateri-
bus vestibuli,
quae murato-
ria dicuntur.

Bb 2 vesti-

vestibuli relinquebantur, & per quae aditus ad A tabulata, siue appendicia patebat: & de huiusmodi quidem cubiculis exponendum est libri mensurarum testimonium, sed non qua ratione à Rabbinis exponitur; habet enim utrumque cubiculum terna ostia, ad atrium vnum, cuius mox meminit Propheta noster, alterum ex aduerso huius ad vestibulum templi; & tertium, quo ad interiora cubacula patebat introitus: neque enim ad ea, alia poterant ingredi via, quam per haec cubacula anteriora in angulis constituta Orientalibus Meridiano, & Aquilonari. Et quamuis vocis notioni minime repugnet, cubacula haec anteriora vocari מנחם munach, cum & ipsa relictæ, sint, & seposita, seu repositoria: repugnat tamen B contextui, ut ea intelligamus aut hoc loco, aut infra §. 11.

Infra §. 11.

ALIAE
Rabbinorum
sententiae.
Isid. Clarius.

Varias item Rabbinorum sententias retulit Clarius, quarum pars aliqua videri posset ad rem. Videtur, inquit, Interpres voluisse id dicere, quod alius vertit: Et relictum interuallum domus cubiculorum, quod erat intrinsecus, ut sit sensus: Eandem mensuram habet relictum interuallum in muro interiore, quod capita trabium primi tabulati, vel cubiculi excipit. Et postquam nonnulla ad mysticos retulit sensus, haec subdit: Contendunt hoc loco quidam, quod templo non sint continuata cubacula, sed inter templum & cubacula spatium liberum intercesserit, in quod ianuae sint dispositae. Alij tamen communiter liberum hunc locum in angulis ponunt Meridiei, & Septentrionis Orientalibus, & inde aditum in proximum paruisse cubiculum, deinde ex eo in alterum, & sic deinceps: nam velut ex publico tantum extremum cubiculum adibatur, quod aditus ad ea non pateret, neque à templo, neque ab atrio, quia utrimque muri integri obiecti erant, sicut ex contextu prophetici sermonis videtur. Haec ille: qui sententiam retulisse videtur Rabbi Salomonis, qua nulla potuit excogitari magis à ratione aliena. quid enim spatium illud quinque cubitorum sit inter domum & thalamos? quid tum sustineat thalamum, murusne alter? Sed dimissis imperitorum commentis, rem ipsam exponamus.

VERVS LOCUS
ci sensus.

Coniungendus in primis simul est integer versus: Latitudo parietis, qui costae ad extra, quinque cubitorum, & munach, quod derelictum domus appendicium, seu costarum, quod interius, subaudi, eiusdem erat latitudinis. Disertis utique verbis cubacula ipsa definit, eorumque latitudinem metitur, quare facta sint, & cui vsui inferuirent, voce ipsa indicans: vocat enim ea derelicta, vel dimissa, quod, ut initio dicebamus, ipsam videntur occupare parietis crassitudinem; prudenter tamen dimissa fuisse indicat aestuaria, & ad pondera subleuanda, & ne concretus in imis fundamentis vapor aliquis aestuarijs carens, terrae motus efficere, aut aedificia vitare posset. Huius autem loci relictæ latitudo tanta esse perhibetur, quanta exterioris muri latitudo, nempe quinque cubitorum, id quod infra iterum disertis verbis testatum habetur. Atque hunc quidem locum non minus inter latera domus, quam inter eiusdem parietes fuisse compertum est.

LOCVS SE-
positus dicitur
& in quo ali-
quid reponetur.

Illud praeterea hoc loco notandum est, quod vox ipsa munach, & locum relictum significat, seu sepositum, & locum, quo aliquid reponitur, &

asseruatur: ut in libris Regum: In arca autem, 3. Reg. 8. inquit, non erat aliud nisi duae tabulae lapideae, 9. quas מנחם hinecha, posuerat asseruandas in ea Moyses. Atque in Numeris: Colliget, inquit, vir mundus cineres vaccae, & מנחם hinnacha, & ponet, vel reponet, effundet eos extra castra in loco purissimo, ut sint multitudini filiorum Israel in custodiam, & in aquam asperfusionis. Qua quidem ratione munach, locum fuisse existimare licet, quo sacra vasa asseruanda reponerentur, ut dixi. Sed & parietis latitudinem, & cubiculorum nomen, quo censetur à Vulgatae Interprete, in ipso vestigio apposui, ut lucem afferat commentario ipsa vestigij consideratio.

DE PLATEA

VIGINTI CVBITORVM,

quae totam domum

cingebat.

Cap. XXVII.

I inter gazophylacia latitudinem viginti cubitorum in circuitu domus undique. Parietis memor cum fuisset, qui thalamos claudebat exterius, meminisse etiam oportebat spatij, quod reliquum erat sub

dio inter parietem hunc anteriorem domus, & vestibula, seu postes porticum, quibus superstructa erant gazophylacia, habitationi atque alijs ministerijs apta & accommodata. Ad rem Clarius: Gazophylacia, inquit, siue thalamos, D vel cubacula, alius etiam cameras vocauit. Sic ubique intellige, cum legis gazophylacia. Hoc autem interuallum fuisse putant inter aedículas atrij exterioris, vsque ad cameras templo circumstantes. Est autem, inquit, in his rebus tanta obscuritas in Hebraeo, ut neque inter Hebraeos expositores conueniat. Haec ille: qui quamuis difficultatem, quae huic loco inesse credenda est, attigerit, eius tamen causam minime attigisse videtur, cum non hic sermonis Hebraei difficultas, quam sentio quam sit eximia; sed architecturae defectus, ac descriptionum potissimum absentia, illas omnes pariat difficultates. Quamuis enim Latinus & Graecus sermo, non minus quam Hebraeus, dum spatium inter gazophylacia metitur pluribus eiusmodi spatijs, si intuerentur, posset aptari: tamen qui praedictas omnes dimensas partes cum illis, quae infra proponuntur, in vnam colligit aedificij formam, mox intelligit hanc latitudinem non aliam esse ab ea, quam dixi. Etenim qui ipsam domus latitudinem inter gazophylacia Aquilonis, & Austri domui adiacentia intelligi putant, inanem quodammodo mensuram sibi fingunt, praeterquam quod parietum domus latitudinem aut non computari, aut non intercedere dicant necesse est; quod utrumque aeque videtur improbandum, quippe ab omni ratione alienum.

DESCRIP-
tionum com-
moda.

Sed

Sed his praetermissis, teneamus id quod ratio docet, quodque aliorum testimonijs confirmatur. Nam Rabbi David hanc nostram sententiam Salomoni tribuit. Eam quoque confirmat Lyranus: quamvis nobis ab eo dissentendum sit, quod Meridianam tantum, & Aquilonarem latitudinem referri putauerit: eius haec sunt verba: Describitur distantia inter murum templi, & aedificium Aquilonare ex vna parte, & inter murum templi, & aedificium Australe ex altera, quae est viginti cubitorum hinc, & viginti cubitorum inde. Haec autem aedificia vocantur hic gazophylacia, sicut fufius explicatur capite sequenti, vbi praecipue agitur de istis duobus aedificijs; hic autem non agitur de eis, nisi ratione distantiae à templo. *In circuitu domus vndique.* Id est, ex duobus lateribus: sicut enim supra dictum est, circuitus non semper dicit totalem ambitum in descriptione huius aedificij, neque in communi modo loquendi. Haecenus ex Lyrano, qui ea, quae vera sunt, arcte notauit, dum gazophylacia Meridiana, & Aquilonaria, quorum capite sequenti potissimum mentio fit, hic commemorari dicit: illud quoque non est à vero longe alienum, circuitum non semper completum, voce indicari: at decipitur sane in eo, quod hic putat plateam illam, quae inter templum, & eiusmodi Aquilonaria, & Australia gazophylacia interiacet, totam vndique non circumdedit domum, quod ipse contextus plane probat, & ipsa aedificij ratio sane demonstrat.

PLATEA
haec totam
vndique domum
cingit.

VNA CO-
gnita mensura
reliquarum est
norma.

Nam quod ad textum spectat, inter gazophylacia se vidisse ait Propheta, aut dimensam fuisse ab Angelo latitudinem. Hebraice *רוחב* rochab, quae vox & latitudinem significat, & paululum immutata, plateam sic dictam, quod lata sit, quae ratione latitudinem hanc intelligere possumus spatium quoddam, vel plateam quandam, quae & quod lata sit, & potissimum quod longior multo sit quam lata, dicitur latitudo. Septuaginta interpretes: *εὐρύς* euros, scribunt. Et in medio exedrarum latitudo cubitorum viginti in circumferentia domui in circuitu. Hanc igitur plateam, vniuersam domum circumdedit per quatuor quidem partes indicat Hebraeus textus *סביב סביב סביב* labib labib labib, circuitu domus circumcirca. Quid enim oportuisset ter circuitum repetere, si omnem ambitum nolisset intelligi? Sed quod intelligendus sit, ut dixi, indicat Chaldaeus, *In circuitu, circum domum*, per gyrum, scribens. Sed etiam si dubium aliquod textui superesset, nullus tamen dubitationi locus examinatis mensuris relinqueretur: & de tribus quidem templi lateribus, Meridiano, Occidentali, & Aquilonari nulla subesse poterit dubitandi ratio; certum enim atque exploratum esse vtiq; debet, id de omnibus pariter intelligendum esse, quod de vnoquoque probetur: nam, ut supra ostendi, medium Sancti Sanctorum in medio atrij praecise constituitur; atqui cum reliqua sint paria, parum oportet esse distantiam trium porticum atrij, à tribus lateribus domus. hanc igitur oportet primum expendere. Mensuras quidem omnes facile nobis reddet, quam saepius retuli, craticulae ratio. Pars igitur Occidua domus, quae quinque fulcitur antistis, quatuor & quinquaginta constabit cubitis; nam singulas antas, seu parastades medias partiantur lineae, binos distantes calamos: quare à media extrema Aquilonari, ad mediam extre-

Explan. Tom. 2. Pars 2.

mam Australem, calami sunt octo, hoc est, cubiti quinquaginta, quibus si addas binos vtrimque à singulis medijs antistis, erunt, ut dixi, quatuor & quinquaginta: adde his etiam singulos vtrimque cubitos, quibus basis constat, atque comperies domo quidem Sanctuarij ex media atrij area operiri cubitos sex & quinquaginta. Est autem area atrij, ut reliquae, cubitorum centum, ex quibus binos vtrimque occupant extantes semicolumnae, cum suis stylobatis, ut supra notauimus. Superfunt ergo cubiti quadraginta, viceni ex vtroque Sanctuarij latere, ac totidem ab Occidentali, quod ostendendum assumpsimus.

NVMERVS
viginti cubi-
torum ex o-
stentis mensu-
ris colligitur.

Quod vero ad Orientalem spectat plateam, cuius infra mentionem faciet Propheta, ea ostendenda quoque est fuisse viginti cubitorum inter peribolum claudentem quadratam aream atrij Sacerdotum, & gradus, quibus ad vestibulum templi ascendebatur. Diximus autem supra, Orientalem parietem Sancti directe respondisse porticum parietibus, siue postibus vestibulorum. Fuit autem porticus lata cubitis quinquaginta, inclusa muri crassitudine: demus igitur muro calamus vnum, vestibulo binos, anteriori muro cubitos quinque, addantur & antarum proiecturae, & fient omnes calami quatuor, hoc est, cubiti quinque & viginti; quibus si addas quinque alios cubitos, quos gradus oportuisset ab antistis extare (quamvis plures extant in nostris descriptionibus, incuria eorum, qui operis praecerant) & fient omnes simul cubiti triginta, quos si abstuleris ex latitudine porticus quinquaginta cubitorum, reliqui erunt plateae atrij cubiti viginti: & hoc est, quod disertis verbis testatur Propheta, *latitudinem viginti cubitorum fuisse in circuitu domus vndique.*

PLATEA
Orientalis, e-
iusque mensu-
rae.

DE LOCO ORATIONIS, ET EIVS DVPLICI

oslio. Cap. XXVIII.

Estium lateris ad orationem: XL.

Estium vnum ad viam Aquilonis, & estium vnum ad viam Australem. Eandem Hebraeam vocem *מונא* munach, quam interiorem domum conuerterat Vulgatus, bis hoc eo-

dem versu, vertit ad orationem; quae lectio iterum nos cogit, quam supra exorsi sumus, vocis munach notionem latius explicare. Et quoniam duplicem vocis originem esse potuisse diximus, alteram ibidem proposuimus, alteram in hunc locum reiecimus. Deducitur igitur vox iuxta Hebraeorum regulas ac praecepta, non minus à verbo *מונא* nuch, quam à verbo *מונא* nuch: est autem *מונא* nuch, quiescere, requiescere; vtrumque verbum notione ut forma affine ita faciant, ut vix nomina ab eis de-

ORATIO
quies dicitur,

Bb 3 ducta,

Rabbi David
in lib. radic.

Iob 36. V. 16.

Olympiod. in
Catena.

SORS HY-
pocritae aby-
sus.

Isa. 66. V. 1.

Isa. 11. V. 20.
Forerius
ibid.

TEMPLVM
& Ecclesia di-
citur Christi
requies.

Psal. 131. V.
14.

2. Paralip. 6.
V. 41.

Genes. 5. V.
29.

NOE NO-
men vnde di-
catur
S. Hieron. in
tradit. Hebr.

ducta, cuius sint originis, dignoscantur. Nam à priori verbo vocem נחם nachie, deductam putat Chimchius, requiem, remissionem, refocillationem, & recreationem significantem. Sic apud Iob: *Igitur saluabit te de ore angusto latissimo, & non habente fundamentum subter se: ונחם venachah, & requies, vel quies, aut refocillatio: requies autem mensae tuae erit plena pinguedine.* Aliter Graeci: Abyssus effusio sub ea, & descendit: mensa tua plena pinguedine. Quae verba sic exponit Olympiodorus: Vbi hinc excesserit hypocrita, abyssus ei, & quae abyssus subiecta est, effusio reseruatur: tenebrae inquam ipsae exteriores; tibi vero mensa dabitur adipis plena. Fortasse etiam hypocrita comparatur abyssus, propter clandestinitatem, aliaque consilia quae machinatur, & quia simulationis velo regit insidias; ut naufragium faciant qui fidem illi faciunt. Hanc vero posteriorem loci interpretationem Vulgatae nostrae magis affinem crediderim. Nam iusti & hypocritae exitus impares confert locus, conuiuii & accubitus respiciens mores: & virum quidem iustum affirmat è lecto illo benigne eripiendum misero, & infelici, quod cum ad requiem quaereretur & satietatem, miserae fuit decipulae, operimentum, sub quo puteus abyssi latebat, in immensum descendens, ac sine vlla euadendi spe, quae est sors hypocritae iusta. At vero iustum ad mensam, lectumque placidissimum, omni quiete, suauitate plenum, euocandum esse affirmat opipari, iucundissimique conuiuii.

Sed ad verbi expositionem reuertamur, à quo vox נחם menachah, deducitur, requiem significans, qua voce cum ad Deum refertur, templum significari compertum est. Sic apud Isaiam: *Haec dicit Dominus: Caelum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum: quae est ista domus, quam aedificabitis mihi? & quis est iste locus requietionis meae?* Id est, in quo requiescam? Hunc autem locum conferre licet cum alio eiusdem Prophetiae, quo de Christo Domino sermo est, & haec eadem vox legitur. Vulgatus autem sic conuertit: *Et erit sepulchrum eius gloriosum.* Forerius: Et erit, inquit, mansio eius gloria. Atque in expositione: Nemo, inquit, miretur, nam vox Hebraea proprie non solum quietem, sed etiam locum quietis, aut in quo sibi quisquam acquiescit, significat: ego mansionem dixi, nam video vocem non semel significare non vnam aliquam domum, sed totas aedes, & quidem amplas, cuiusmodi sunt Regum palatia; vnde & pro ipsa Regia, & templo Dei saepe accipi videbis. Haec ille: quae non ad manufactam illam lapideam domum referenda esse mox affirmat, sed ad viuam Ecclesiam Christi, in qua Christus quasi in propria domo in aeternum manet, dicente Domino: *Haec requies mea in saeculum saeculi: hic habitabo quoniam elegi eam.* Voce parum immutata נחם noach, vel נחם nuach, dicitur in libro Paralipomenon: *Surge Domine in requiem tuam.* Inde deductum fuisse putatur Noe Patriarchae nomen, quod ipsa Genesis historia à Lamech parente inditum & expositum esse traditur: *Vocauitque nomen eius Noe, dicens: Iste consolabitur nos ab operibus, & laboribus manuum nostrarum in terra, cui maledixit Dominus.* Septuaginta interpretes: Ipse quiescere nos faceret. Sic enim legisse videtur Sanctus Hieronymus, cum multis alijs maximae auctoritatis Doctoribus, non modo Graecis, sed etiam Latinis.

Ut sensus quidem verborum non alius esse videatur huius lectionis, atque illius, cum maxima sane, immo & vna laborantium consolatio esse videatur quies, qua requiescant à laboribus suis. Sedenimvero si laborum omnium nostrorum quies in hac plena laborum vita exquiratur, vna profecto reperietur mentis quies, quae vocatur oratio cum iustitia coniuncta. Cuius magister ac Doctor Noe merito consolator dicatur, aut quies, ut tradit Ambrosius. Nam quamuis multis in rebus Noe aetatem suam, ac posteros consolatus sit: vel quia, ut ait Hieronymus, omnia retro acta opera quieuerunt per diluuium, certe mala, diluuii causa, ut interpretatur Chrysostomus: vel quod conseruauerit humani generis posteritatem, ut ait Hugo; vel quod agriculturam inuenerit, eiusque instrumenta praecipua, ut habet cum Hebraeis Salomon: aut, quod propter eius sanctitatem, atque iustitiam, benedicenda esset terra minori cultu fructus allatura: vel quod ipse vinum cordis humani solamen inuenerit: vel quod ipsi carniū esus esset concedendus: vel tandem quod mortem laborum omnium finem, & quasi quietem asciuerit. Quae omnia externa quidem sunt, nec tantae prophetiae magnitudinem explere posse videntur. Illa certe maiora, quae Ambrosius tradit, qui cum mores, gesta, altitudinemque animi huius Patriarchae explanare statuisset, haec subdit: Etenim quem Dominus Deus ad renouandum semen hominum reseruauit, ut esset iustitiae seminarium, dignum est, ut nos quoque describamus eum ad imitationem omnium; & requiescamus in eo ab omni istius mundi sollicitudine, quam quotidie diuersis exagitationibus sustinemus. Pudet filiis superuiuere: taedet, cum tot aduersa audiamus charissimorum, lucem hanc carpere: ipsarum Ecclesiarum diuersos fluctus, tempestatesque vel praesentes subire, vel animo recipere, quis tam fortis, ut patienter ferat? Et ideo nobis quoque affectanda haec requies fuit, ut dum Noe Sanctum maiori intentione consideramus, reficiamur & nos, sicut omne genus in illo requieuit ab operibus suis, atque tristitia. Vnde & Noe dicitur, quod Latine dicitur iustus, vel requies. Et cum requiem promissam in diluuium adimpleram negasset, quippe quo interitus & miseriarum cumulus fuisset illatus, subdit: Verum si iusti viri mentem consideres: aduerter iustitiam solam esse, quae alijs potius nata est, quam sibi; non quod vtile sibi est, quaerat, sed quod omnibus. Haec nos requiescere facit ab operibus iniquitatis, haec reuocat à tristitia: quia dum ea, quae iusta sunt, gerimus, nihil timemus purae conscientiae securitate: non dolemus graui dolore. Nihil enim est, quod maioris doloris sit, quam culpa reatus. Requiescamus etiam ab omni cura terrenae conuersationis, quae corpus nostrum, atque animam frequentibus vexat doloribus, vitamque atterit.

Quod si Sanctus hic Doctor vnus viri contemplationem, quam putat cum imitatione esse coniungendam, quietem asserre posse arbitratus est, quid, quaeso, sentiendum esse existimaret de illo loco, qui cum ipsa Dei sede proxime coniunctus est, ab omni rerum humanarum perturbatione longissime semotus? In quem sane locum respexisse videtur Psalter celebri illo Psalmo, quo omnis securitas, & quies quodammodo continetur: *Qui habitat, inquit, in adiutorio Altissimi, in pro-*

ORATIO
quies à labo-
ribus.

S. Hieron. in
trad. Hebr. in
Genes.
S. Ioan. Chry-
sost. hom. 21.
in Genesim.
Hugo Sancti
Viti.
Annotat. in
Genes.
R. Salomon.

S. Ambrosius
lib. de Noe.
cap. 1.

REQUIES
in templo in
quo Deus se-
det.
Psal. 90. V. 1.

in pectus Dei caeli commorabitur. Ex Hebraeo sic ad verbum potest conuerti: Sedit in abscondito Excelsi: nam & huiusmodi locum absconditum orationi inquirendum esse, docuit virtutum omnium Dominus Magister & parens Christus: Ora Patrem tuum, inquit, in abscondito in umbraculo יְהוָה יְהוָה יְהוָה sufficiens commorabitur.

Huius porro Psalmi explanationem, quam non parum huic argumento lucis allaturam existimaui, libens & prudens praetermitto, Lectorem hortatus, ut apud Expositores eam legat: eam tamen quam Rabbi Moses Aegyptius attulit, & quod non omnibus suppetat, & quod utilis esse putetur, ac incunda non minus quam ad praesens institutum accommodata, silentio inuoluendam esse non duxi.

Is igitur: Aduerte, inquit, Psalmum, cuius principium est, Qui habitat in adiutorio Altissimi, quoniam in eo agitur de providentia, & de cura, & de adiutorio, atque protectione Dei in cunctis, quae eueniunt corpori, tum vniuersalia, tum particularia, quae inueniuntur in vno individuo, & non in alio; in accidentibus etiam quae eueniunt a natura compositae substantiae, necnon in illis, quae perpetrant & commentantur homines prauis moribus. Et propterea dixit: Ipse liberabit te de laqueo venantium, & a pernicie aduersa. Et iterum: Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis eius sperabis. Et rursus: Non timebis a timore nocturno, nec a sagitta volante per diem, & a pernicie ambulante in tenebris. Loquitur insuper de custodia sua, ab his, quae eueniunt ab hominibus, & dicit, quod quamuis transires per medium acriter pugnantium, ita quod viri interfecti caderent a dextris, & a sinistris tuis: & ad laeuam quidem caderent mille, ad dexteram autem myriades; ad te nihilominus pernicies non appropinquaret, & subintulit: Veruntamen oculis tuis considerabis, & retributionem peccatorum inspicias: & demum intulit, quod iam allatum est de gloria & honore, posuitque rationem & causam huius curae, & providentiae erga hominem hunc, & dixit, quoniam me vehementer dilexit, liberabo eum, & protegam eum, quoniam scit nomen meum. Nos vero iam monstrauimus in praecedentibus rationem scientiae nominis, comprehensionem esse Creatoris. Proprius sane loqueretur, si apprehensionem dixisset, vel ipse, vel eius interpretes. Dicimus itaque providentiam, & curam Diuinam ideo adhaerere & coniungi huic homini, quoniam sciuit Deum, atque dilexit eum. Differentia vero est inter עֲבָדָה & עֲבָדָה חֹשֶׁךְ. Nam quando amor multum intenditur, & oculi amantis, & cor, & cunctae cogitationes feruntur in rem quae amatur, adeo quod nihil aliud cogitat praeter illam: hic talis vocatur עֲבָדָה חֹשֶׁךְ. Philosophorum autem documentum est, quod passiones corporeae temporum iuuentutis impedimento sunt homini, ne assequatur bonos mores; quanto ergo magis impedimento erunt ad assequendam hanc clarissimam cognitionem, quam assequitur homo perfectionibus intellectus, quae inducunt hominem, ut sit עֲבָדָה חֹשֶׁךְ, id est, diligens Creatorem? Vanum vero, & fatuum est opinari, quod speculationes illae limpidae homini inesse possint, dum feruent corporeae passiones: siquidem quantum remissae fuerint corporeae passiones, & extinctus ignis concupiscentiae, tantum vigeat intellectus, & lumen eius augebitur, & comprehensio illius clarissima erit, & lucida: adeo quod cum homo peruenerit ad aetatem maturam, & morti propinquus fuerit, intendetur operatio illius intentione

A maxima; & crescat delectatio & laetitia in apprehensione, siue in operatione illa, & intendatur amor rei apprehensae tantum, quod separabitur anima a corpore in hac delectatione. Huius rei exemplum adducit Moyses, quem mortuum fuisse dicit ex ore Domini, hoc est, osculo oris eius, quod intensissimi amoris signum postulat in Canticis sponsa. Et sane orationis quietem, & securitatem definisse videtur Rabbinus, si haec omnia, quae aetati tribuit, & sedatis passionibus, Altissimi adiutorio, & protectioni cum Regio Psalte tribuisset: ut merito locus, qui sepositus est, & veluti sub scapulis, aut brachijs Diuinae maiestatis, Sacerdotum quieti deputatus, locus orationis ab Interprete nostro dicatur, cuius imprimis munus esse videtur, & animi perturbationes sedare, & ad Deum illuminatae mentis oculos tollere, atque purificatae affectionis quasi propensionem ferre.

Neque vero alienum ab hac appellatione est, quod idem Hieronymus apud Hieremiam, Saraïam principem vocet Prophetam, qui princeps vocatur Hebraeis quietis: Saraïas autem erat princeps מְנוּחָהּ requiei, prophetiae. Sunt qui dicunt, inquit Rabbi David, quod erat amicus regis, quod erat cum rege tempore quietis suae. Targum vero exponit muneris, aut munerum, quasi fuerit princeps quo conferendis muneribus vteretur rex Sedechias, vel quem muneribus cumulasset. Quae omnia non ad Sedechiam regem retulit Hieronymus, dum prophetiae principem illum vocauit, vel principem Prophetam, sed ad regum Regem ac Dominum, qui illum quiete donasset, atque alijs muneribus, quae sunt cum Dei consortio, ac prophetia coniuncta.

Sed postquam de loco orationis iam satis constat ubi fuerit, & quare sic dicatur, videndum superest de eius portis, atque mensura. In Hebraeo sic habetur: Et ostium appendicis, derelicto, velut habet Pagninus, thalami loco derelicto, ostium vnum ad viam Aquilonis: & ostium vnum, vel alterum ad Meridiem. Chaldaeus: Et porta, inquit, tabulati ad locum relictum, ostium vnum apertum ad viam Aquilonarem, & ostium vnum apertum ad Austrum. Et huius loci quidem Expositores in varias abiire sententias. Nam Rabbi Salomon: Et ostium, inquit, lateris interioris ad locum repositum; id est, portae thalamorum exteriorum erant apertae ad locum interiorem, siue repositum, in cornu anguli, sicuti exposui, Haec vero sententia, ut dixi, vnum assumit, quod ab omni specie veritatis alienum est, locum fingens apertum inter domum & cubacula, cui nullum locum patere ostendet explanatio sequentium Prophetarum verborum.

E Quod vero singulas singulis thalamis videatur aperire portas, ad relictum spatium, non est ut quisquam opinetur Septuaginta interpretum, posse lectione fuleiri: eorum enim verba sic habent: Et portae exedrarum ad reliquum, portae vnius ad Aquilonem, & ostium vnum ad Austrum. In Sixtiano codice: Portae vnius, quae ad Aquilonem. Quae ita accipienda est, ut prima vox portae collectivae sumatur pro duplici porta, quasi sensus sit; & portarum, quae ad reliquum patebant, siue ad exedras, altera erat in latere Australi, altera vero in Aquilonari. Sic enim Graeca cum Hebraeis, Latinis, & Chaldaeis consentient, quod satis sit verisimile, Interpretes

Deuter.

Cant. 1.

ORATIO-
nis quies &
securitas.Hier. 51. V.
59.REQVIES
prophetia di-
citur.
Rabbi David
in comment.PORTAE
loci ad ora-
tionem.R. Salomon
in comment.PASSIONES
in quibus sci-
entiam Diui-
nam impe-
diunt, & amo-
rem.

tes cum origine maxime voluisse congruere.

Duplicem praeterea dicendi viam ingredi possemus in assignanda hac duplici porta: Altera, ut sermo sit de portis, quae ab atrio ingrediuntur in cubicula illa, quae sunt à lateribus vestibuli, è quibus deinde cubiculis mox patet aditus ad orationis locum. Qua ratione verba, ad Austrum, & Aquilonem, acciperentur ut sonant: quia nimirum earum altera non modo est in parte templi Aquilonari, sed & Aquilonem respicit, id quod de Australi pariter sentiendum est. Harum autem portarum vestigium videre est in vestigio Sanctuarij, faciem vero in aspectu lateris Sanctuarij. Non enim aut levis, aut contemnenda visa est haec ratio, ut essent eiusmodi portae praetermittendae.

Verum firmiori ratione probari potest, Prophetam hoc loco non loqui de eiusmodi portis exterioribus, sed de interioribus alijs, quae in costis aperiebantur, per quae quidem ostia à mutatorijs illis cubiculis, quae dixi, ingrediebantur ad interiora cubicula, quae & locus dicebantur orationis, & derelictus Hebraice *munach*. Nam & haec sententia Hebraico textu maxime videtur confirmari, qui sic habet: *וּפְתָח הַחֶסֶד לְמִנְחָה* *thach hatselegh lamunach*, & ostium costae, vel lateris: quasi dicat, & ostium in ipsa protiride apertum, alterum erat ad viam, vel à latere Aquilonari domus; ostium alterum ad Meridiem, hoc est, à latere Meridiano: quamvis ostium utrumque Orientem respiceret, ut in vestigio videre est, eiusque erectam formam in appposita figura horum cubiculorum. Hanc plane sententiam confirmat

OSTIA IN
ipsis costis aperiebantur.

Isid. Clarius.

Clarius: Et ostium thalami, inquit, ut scilicet utrimque ab angulo tam Meridici, quam Aquilonis patuerit extremo cubiculo ostium, quod hic appellat, ad viam Aquilonis, & ad viam Australem, iuxta tractum videlicet, ac plagam mundi, totiusque aedificij: nam neque ad templum, neque ad atrium ostia cubiculis data sunt; & huius sententiae fere veteres sunt. Et haecenus quidem satis clare Clarius rem ipsam est persecutus; in ijs vero quae subdit, neque ipse, neque Rabini illi, à quibus id desumpsit, veritatem sunt assequuti: immo neque ab eis facile percipi potuisse crediderim, in quo ab ea declinarent. Ex quo, inquit, facile colligitur vnumquodque cubiculum tria, ut minimum habuisse ostia, duo ad cubicula, hinc atque hinc adiecta proxime, & tertium fursum, versus ad superius cubiculum per cochleam: nam ab infimo in medium, & à medio in supremum ascensus per cochleam patuit. Haec ille.

OMNIA CV-
bicula ad orationem fuerunt peruia.

Qua in re, quod ad bina cubiculi cuiusque ostia spectat, diserte magis ea exposuit, quicumque affirmavit ea fuisse peruia; non enim essent eiusmodi, nisi primum suum haberet ostium, quo ingredienti exciperet, atque alterum, quo eodem in proximum dimitteret cubiculum. Haec vero ostia omnia in costis ipsis aperiebantur, quorum extrema singula hoc loco recensentur. Et haec forte ostia significare voluerunt Septuaginta interpretes, quos paulo superius aliter exposuimus.

Illud vero falsum est, textuique videtur aduersum, quod de tertia porta in singulis cubiculis affirmat: nam eiusmodi portae in singulis cubiculis singulas exigenter cochleas, per quas ad superiora conscenderetur; quod & superuacaneum esset, & à Propheta alienum, qui vnam tantum retulisse videtur cochleam: secundam ra-

tio probat, quae plures omnino respuit: ad cochleam enim per vnum ostium ingressus patet in cubiculum illud exterius, in quo non ternas, sed quaternas licet obseruare portas, ad vestibulum, ad atrium, ad locum orationis, & ad cochleam. Ex quo fit, ut qui inferius ingrederetur cubiculum per portam, quam diximus, Aquilonarem, omnia simul peruaderet cubacula, donec egrederetur per simile ostium Meridianum. Quod si ad tabulatum secundum quis ascendere velleret, ex omnibus egressus cubiculis orationis, in mutatoria exedra ingrederetur cochleae portam, & sic conscenderet secundum tabulatum, & totum peruaderet, ut de inferiori diximus: à quo iterum egrederetur, ut scalas quaereret, & supremum conscenderet tabulatum.

Denique, ut ad locum orationis reuertamur, Lyrano locum hunc fuisse putat secundum omnes Expositores, in quo orabant illi, qui templum ingredi non debebant. Ex quo bene colligit ostium non fuisse in pariete templi apertum, quod si fuisset, ingressuri locum orationis, prius templum ingredi debuissent, quod erat inconueniens. Sed & ipse Lyrano, nisi sano modo exponatur, id affirmat, quod est à lege templi, atque adeo à veritate alienum. Nam qua ratione ipse probat ostia loci non fuisse in templo, ne per templum aditus pateret ad locum; eadem conuincitur, locum orationis nullis alijs patuisse, quam quibus interius atrium patuit: loci enim ad orationem ostia in atrio interiori aperiebantur. Quapropter eosdem ipsos, quibus templum certis temporibus patebat, alijs vero interdicebatur, esse eos intellige, de quibus expositores illi à Lyrano relati affirmant solitos fuisse orationis locum adire. Quod enim aliquibus è Sacerdotibus aliquando licebat, non semper licuisse, vel vno satis potest Philonis Hebraei locupletissimo testimonio confirmari. Is enim, impietatem Caij cum Herodis temeritate conferens, illam hac longe maiorem, atrociorisque esse exaggerat, atque ad excitandas seditiones aptiorem: quippe cum: Tunc dicabantur, inquit, clypei nulla picti effigie, nunc colossea, statua: tunc in priuatis procuratoris aedibus, nunc, ut fertur, ponetur in intimo Sanctuario, quod semel quotannis Pontifex introgredditur ieiunij tempore tantum odores incensurus, & ex more vota factururus, ut felix annus, & pax contingat omnibus hominibus. De cetero si quis, non dico plebeius Iudaeus, sed Sacerdos, vel à summo proximus, immo is ipse Pontifex si duobus anni diebus, aut eadem die ter, quaterue introierit, capite luet absque venia; tantam religionem adytorum voluit esse Legillator, ut haec sola inaccessa, intactaque seruantur. Haec ille.

de quibus nobis singillatim dicendum est. Et latitudo loci ad orationem quinque cubitorum in circuitu. Hebraice: Latitudo *חמשה עשר* *mecom hamunach*, loci derelicti, quinque cubitorum circumcirca. Sic & Chaldaeus paraphraestes, & Septuaginta interpretes sic habent: Et portae exedrarum ad reliquum portae vnus, quae ad Aquilonem: & ostium vnum ad Austrum: & latitudo luminis reliqui, cubitorum quinque latitudo in circuitu. Qui & ipsum orationis locum agnouisse videntur: nam in quodam codice post illa, verba, Et portae exedrarum ad reliquum portae vnus, quae ad Aquilonem, haec habentur: *וְהָיוּ אֵלֶּיךָ* *ad orationem*, cubitorum quinque in circui-

LYRANI
sententia de
loco orationis refellitur.

Philo de legat. ad Caium.

SACERDOTES
non semper, sed statim
temporibus templum
ingrediebantur.

circum. *Ἰσχυρὸς προσευχῶν* agnoscit etiam Theodoretus, quamvis idem esse putet, atque ad Austrum. In eodem codice post illa verba: Et latitudo luminis reliqui, additur: *ὁ τόπος τῆς προσευχῆς* locus orationis: quamvis Sanctus Hieronymus quoties locum orationis hoc eodem versu retulit, toties affirmet in Septuaginta minime reperiri. Quod vero luminis reliqui latitudinem metiuntur Septuaginta, in Complutensi habetur *ἡ τέσσαρς* loci, quae vox Hebraicae respondet *מקום* mecom. Theodoretus lumen porticus putat esse, quod solet vocari, *φωτισκὸν* hoc est, luminare. Haec ex notationibus Sixtiani codicis. Verum Theodoretus verba melius, quae sit eius sententia, indicabunt: is bina haec ostia binas alias exedras putat indicare: Et alias, inquit, duas exedras ab utraque parte Dei templi conspexi; alteram ad Aquilonem respicientem, alteram autem ad Austrum, hoc enim vocavit orationem: siquidem eas partes Ierusalem, quae magis vergunt ad Aquilonem, incolentibus (videtur loqui de Babylone, quam haec scribens incolebat Propheta noster) Iudaeis mos est cum precantur, Meridiem respicere secundum urbis situm. Aitque inter Dei templum, & eam, quae vocatur, exedra, quinque cubitis definiri &c. Verum hanc sententiam, quam cum Rabbini tenuit quoque Lyranus, & quam videntur innuere Septuaginta, stare nulla ratione posse probant mensurae, quas supra suis locis confirmavimus. Nam parastades, costae, aut latera à pariete templi undique projiciuntur vndenis cubitis; at paries exterior costarum occupat ex eis quinque, super sunt igitur tantum sex, è quibus vno cubito extant à pariete antae; neque alia ratione possent ornamento domus deferuire, quod ambitiosum vocat Iosephus: reliqui ergo fiunt inter vtrumque murum, quinque cubiti loco orationis, neque intercedere potuit inter hunc locum, & templum locus alius quinque cubitorum. Quare Septuaginta interpretes exponendi sunt, ut dixi: reliqui vel eadem ratione loquuti fuisse existimandi sunt, vel omnino reiiciendi.

DE LONGITVDINE

LOCI AD ORATIONEM,

eiusque nominibus, & parietibus.

Cap. XXXIX.

XII.

E aedificium, quod erat separatum, versumque ad viam respicientem ad mare, latitudinis septuaginta cubitorum. Varias sunt circa hunc textum Expositorum sententiae, quas non minus difficile est cum ipsis templi mensuris conciliare, quam ipsas inter se. Pendet autem propter voces quasdam, quarum usus frequens reperitur ex huius loci explana-

atione plurium intelligentia: quamobrem in eo explanando tantisper immorari operae pretium est. Rabbi Salomon in primis audiendus, cuius prima sententia ut maxime videtur primo aspectu credibilis, ita maxime est, si bene intelligatur, Prophetarum verbis contraria. Latitudo, inquit, totius aedificij ad latus Occidentale, latitudo, inquam, templi & grossities parietum Aquilonarium, & Australium cum thalamis Aquilonaribus, & Australibus, & grossities parietum eorum ad Aquilonem, & ad Austrum, erant longitudinis septuaginta cubitorum: & sic erant in aedificio secundi templi. Sic etiam legitur in tractatu mensurarum: Paries Occidentalis ab Aquilone ad Austrum erat septuaginta cubitorum, & enumerat computum. Sed computus ille quem enumerat, falsus est, quippe qui computo sacrae Scripturae repugnat: nam area atrij, in qua est templum, lata centenis cubitis esse perhibetur, quod ipsa symmetriae ratio facile suaderet, quamvis id non expressisset textus, quod disertis verbis testatus est: à quibus si septuaginta subtrahas latitudinis templi, reliqui erunt cubiti triginta, quindenique ex utraque parte templi, cum contra Propheta videnos det latitudinis, quae totum circumdat templum, ut supra ostensum est. Maneat igitur semel constitutum de latitudine domus textum non loqui, cum perspectum sit, latitudinem viginti cubitorum totam debere domum vndique circumplecti.

Pendet autem huius loci explanatio ex duplicis vocis notione, qua id quod Angelus dimittitur hoc loco, censetur in Hebraeo: nam ubi nos legimus, *Et aedificium, quod erat separatum*, Hebraice habetur *הבנין אשר אל בני הגזרה* habbiniam aser el pe-ne hagizrah. Et aedificium, quod ad facies tabulati sepositi, vel, ut habet Pagninus, quod erat coram solario. Sed & idem Salomon has voces explanare conatur *הגזרה* hagizrah: Locus, inquit separatus. Ionathas exponit *בצורתא* bisfurtha, locus munitus. Ego vero dico domum excelsam sic appellari: thalamos autem humiliores, qui erant

D circa illam, appellari *בבין* bipian, aedificium. Manahen autem exponit *גזרה* gizrah, gazophylacium. Haec est Rabbinum expositio, qui si ut rerum, ita vocum cognitionem tenuisset, & seipsum, & alios labore, ac fallacijs liberasset: sed prius videndus est huius asclela David: Possibile est, inquit, hoc dixisse de mensuris coenaculorum, quae erant supra templum, quorum mensus est latitudinem ad viam Occidentalem, septuaginta cubitorum: muri autem erant ex numero. Dicit autem, quod latitudo cuiuscumque muri erat quinque cubitorum: & id est, quod dicitur, paries autem aedificij quinque cubitorum. Ad latus vero Orientale erat eorum latitudo centum cubitorum, sicut dicitur. Appellat autem coenaculum *גזרה* gizrah, locum separatum, quia erat quasi segregatum à templo in parte superiore. Ionathas autem exponit *בצורתא* bisfurtha, id est, locum munitum, vel abscissum, vel excelsum, quod est significationis altitudinis, iuxta illud: *גדולות וצורות* gedoloth vbetfurth, magnae, & munitae. Aut certe exponemus de domo ipsa, sicut exposuit Rabbi Salomon: & sic erit ordinatum iuxta illud, quod erat in secundo templo, sicut legimus in tractatu mensurarum. Dicit autem aedificium, quod erat separatum, quasi dicat, locus separatus, id est, templum, cum aedificio, quod erat ad Aquilonem, & ad Austrum, habebat latitudinem ad

R. Salomon in comment.

VARIAE aliorum sententiae refelluntur.

Pagninus in sua versione. R. Salomon in comment.

Rabbi David in comment.

viam

viam Occidentalem septuaginta cubitorum; ad Orientem autem centum cubitorum: nam superabat triginta cubitis, quibus vestibulum supereminet templo, quindecim scilicet cubitis hinc, & quindecim inde, ubi erat domus commutationum: & sic legimus ibidem: Ab Aquilone ad Austrum erant septuaginta cubiti. Sed eorum computatio inepta est, atque indigna, quae in memoriam reuocetur: cum ab illis scribatur, qui nec aedificium norunt, neque aedificij rationem, ac symmetrias nosse potuerunt.

MUTATORIA gazophylacia quae.

Sed quod de mutatorijs gazophylacijs subiungit, silentio non est praetermittendum: Dicebatur, inquit, בית החליפות beth hachaliphoth, domus commutationum, ubi repenebantur gladij ipsius templi, quod erat angustum in partibus posterioribus suis, & latum in anterioribus, ad similitudinem leonis, sicut dicitur: Vae Ariel ciuitas, quam aedificauit Dauid. Et sicut leo angustus est in posterioribus, & latus in anterioribus suis, sic etiam templum angustum erat in posterioribus, & latum in anterioribus: & hoc est id quod ibi legitur. Quod autem dicit vestibulum supra templum eminere quindecim cubitis hinc, & quindecim cubitis inde, non intelligitur ita ut spatium ipsius vestibuli sit latius templi spatio, sed quia domus commutationum coniuncta erat ipsi vestibulo hinc & inde. Haec ille. Lyranus lites componere velle videtur, voces, earumque notiones plane cognoscens, cum tamen quid eisdem significetur, haud probe intelligat. Expositores Latini, inquit, communiter exponunt de quodam aedificio, quod dicunt situatum inter Occidentalem partem templi, & locum vulgi. Hebraei vero non ponunt hoc aedificium, ut dictum est supra, & merito, ut videtur: nam in textu non dicitur pro quo deferuiat, cum tamen de alijs aedificijs hoc dicat.

Nicolaus de Lyra.

Addendum praeterea videtur his Lyrani notionibus, aduersus expositores illos, quod porticus quaedam centum cubitos longa, nullam habens mensuram, septuaginta cubitorum definitur in textu, ut videbimus; inter quam, & templum viginti illi cubiti latitudinis intercedunt: atque inter hanc porticum, & atrium gentium, nullum patet praeterea spatium, quo illud aedificium, quod fingunt, possit contineri, ut vides in vniuersali ichnographia. Sed & subiungit Lyra: Propter quod cum ipsis (Hebraeis) exponam textum de templo, & aliquibus sibi adiunctis. Et describitur hic latitudo templi cum suis appendicijs, & locus orationis in latere Occidentali, cum dicitur: *Et aedificium quod erat separatum*, secundum quod dicit Rabbi Salomon, per aedificium hic intelliguntur illa, quae sunt templo adiuncta, & per separatum ipsum templum: erat enim, inquit, aedificium valde nobile. ac subdit: Et potest etiam dici separatum propter eius eminentiam respectu aliorum aedificiorum: & ideo sic debet habere nostra translatio: *Et aedificium, quod erat separatum*. id est, adiunctum ipsi templo. Nomina enim Hebraea sunt indeclinabilia, sicut cornu, & gelu: propter quod in transferendo positus fuit nominatiuus casus pro datiuo, vel forte factum fuit hoc scriptoris virio, qui secum inuicem pugnantia inuoluit, quippe quae cum ipsa pugnare videntur Vulgata editione: quid enim commune habet separatum aedificium, & coniunctum templo?

Sed mutuemur ab ipso, quod verum est: Aedi-

ficiu, inquit, dicuntur illa, quae sunt templo adiuncta: Hebraice בנין binian. Significat autem haec vox, ut supra latius dixi, aedificium, quod varijs constat partibus inter se connexis, & colligatis, ut ibi de peribolo exteriori templi dicebamus. Et omnis certe exedraru templo adiacentium structura, quae parietibus exterioribus clausa, medijs distinguitur parastadis, fornicibus apertis, merito hac voce denominetur. Et hoc vnum de priori voce satis habeo dixisse.

Vox autem גזר gazra, à verbo deducitur גזז gazaz, quod est excidere, succidere, scindere, diuidere. Hoc verbo eleganter vsus est Habacuc: *Abscindetur*, inquit, *de ouili pecus*. vel ut alij vertunt, abscidit, vel abscindet sese de ouili pecus. Penuriam ingentem indicat ouile sine pecore, praesepia sine armentis. Non dissimili vsus est phrasi Isaias: *Quia abscissus est de terra viuentium*. hoc est, è medio sublatus est. Quam phrasim magis explanauit idem Isaias, vel apud Isaiam Ezechias: *Praecisa est*, inquit, *velut à texente vita mea: dum adhuc ordire, succidit me*. Hinc vox deducitur גזר gazra, abscissum, separatum, seiunctum significans: quae cum de aedificio dicitur, illud aedificium significabit, quod ab omni alio sepositum est, nec alteri coniunctum, aut aliqua sui parte connexum. Quare merito Scriptores in hanc vnam conflunt sententiam, ut putent templum ea voce indicari: à vocis vero notione alienum videtur, quod sic dicatur, quia ceteras aedificij partes dignitate antecellat, ut ait Clarius, ipsisque emineat. Quae quamuis vera sint, extra propositum videtur expositio, atque ex ipsa rei ignorance orta vocum translatio, cum eas, ut sonant, in partibus aedificij notandis oporteat explicare: quamuis deinde metaphorae ac tropi splendorem historiae possint asferre. Pari quoque ratione, coenaculum vocare גזר gazra, ut fecit Chinchius, videtur impertinens. Quomodo enim separatum dicatur, aut abscissum ab inferiori aedificio cui innititur; quorum alterum si ab altero separatur, neutrum poterit aedificium complere, est enim inferior pars quasi fundamentum superioris, qua sublata non stabit superior: est superior quasi inferioris complementum, ac dignitas; illam si auferas, dignitatis multum, ac perfectionis inferiori detrahas. His adde quod renuit mensura, locum de coenaculo exponi: nam domus longa est cubitos sexaginta, ut vidimus; vestibulum latum decem, inter quod & domum intercedit paries cubitorum sex: non possunt ergo pauciores cubiti in longitudine coenaculi computari, quam sex & septuaginta, quibus si addas ex vtraque parte parietis crassitudinem cubitorum quinque, ut ipse huius sententiae auctor contendit, erunt cubiti sex & octoginta, non septuaginta, ut habet textus.

Sed & illud quoque quod Rabbinum cum Iosepho affirmant, aedificium domus latum fuisse ab Oriente centenos cubitos, falsum esse deprehenditur. Nam cum area atrij lata sit cubitos centum, & porticibus ex vtraque parte cincta, ut sequenti capite patebit, si ipsa domus lata esset centenos cubitos, cum porticibus necessario coniungeretur, neque abscissum, aut separatum aedificium diceretur, sed constans, atque perpetuum.

At quoniam constans videtur esse Doctorum sententia, templum leonis formam retulisse, idque maxime rationi videtur consentaneum, atque

AEDIFICIUM, seu binian, quod dicitur.

Lib. 3. cap. 13.

Habacuc 3. v. 17.

ABSCINDI, hoc est, perire.

Isa. 53. v. 8.

Isa. 38. v. 12.

SEPARATUM quod dicitur.

Isid. Clarus.

COENACULUM templi non potest hoc loco intelligi.

DOMVS AB Oriente non est lata cubitos centum.

TEMPLUM leonis formam habuit.

que ipsi Scripturae sacrae : ideo ne id quidem nostro templo deuisse credendum est, cuius facies & porticus postico fuit latior, non quidem quinque denis utrinque cubitis, ut tradunt Rab-
bini, neque humilis vicerum utrinque cubi-
torum, ut ait Iosephus; sed ijs tantum, quos tur-
ris fastigium fundamentorum crassitudini postu-
labat, quodque symmetriae ratio exigebat, ut vi-
dere licet in eius vestigio. Quare ratione factum
est, ut mutatoriae exedrae non hunc, aut illum
habeant incertum numerum, sed eum, quem om-
nibus alijs circa templum exedris tribuit Sacer-
dos, textus, cubitorum quinque : at quoniam reliquis
maiores esse oportuit huiusmodi cellas, eae in
medio dilatantur binis utrinque cubitis, vel cir-
citer, quo & vsui sint aptae, & ornamentis nobi-
lissimae, ut contemplanti vestigium esse poterit
in promptu. Sed his praetermissis, quae ut alio-
rum sententijs satisfaceremus, obiter diximus,
loci sensum paucis aperiamus.

Et aedificium binian, exedras intellige, quae circa templum sunt. Has vocant Septuaginta, separans,
vel, & quod separat, quia quodammodo interce-
dunt domum inter, & atrium quod erat separatim.

Hebraice: *Ad facies tabulati sepositi*, Septuaginta,
Ante faciem reliqui, vel, ad faciem reliqui. Ante
conseptum Latinus Chaldaei Interpres; conse-
ptum autem vocat, quod Chaldaeus vocavit
בִּנְיָן *binian*. Quodque Rabbinus Salomon, &
David palatium, arcem, munitionem exponunt,
& de ipso aedificio templi intelligendum esse
non dubitant: hoc autem septum vocavit Inter-
pres ipso binian aedificio, quo pariter munitum
est, ut patet. Sed & hoc aedificium, vel locum
orationis intellige, quod est in facie templi, vel
coram templo, à latere Meridiano, & Aquilona-
ri, & tendit ad Occidentem. Sic enim interpre-
tor cum Septuaginta interpretibus, qui quod ad
mare, vel quasi ad mare scribunt: vel cum Chal-
daeo, versus viam Occidentis, *latitudinis*, vel ex-
tensionis *septuaginta cubitorum*. Longitudinem
meritur loci ad orationem, qui sexaginta cubi-
tos occupat longitudinis templi, & fenos muri
Occidentalis, & quinos exedrae item Occiden-
talis, vel si ad postem vsque parastadis metiaris,
quaternos, qui omnes septuaginta complent.

Hanc nostram sententiam confirmat Theodoretus: Et à pariete, inquit, Occidentis vsque ad ip-
sam exedram (sic vocat mutatoriam cellam) se-
ptuaginta cubitos interesse. Haec ille: qui cum
omnibus alijs Expositoribus mare putat accipi
pro Occidente, ut alias solet. Id quod disertis
verbis testatus fuisse videtur Moyses: *Contra Oc-
cidentem vero*, inquit, *id est, ad eam partem ta-
bernaculi, quae mare respicit, fecit sex tabulas* &c.

Partes autem huius aedificij *בִּנְיָן* binian, quin-
que cubitorum latitudinis per circuitum. Haec
enim expositio quaedam videtur esse eius, quod
supra dixerat: *Et latitudinem per parietem late-
ris forinsecus quinque cubitorum*. Id quod Septua-
ginta interpretes morem suum loquendi tenen-
tes, indicant, qui sic habent in Sixtiano codice:
Parietis separantis cubitorum quinque latitudo
in circuitu. Sic Rabbinus Salomon: *Parietis autem
aedificij, inquit, id est, muri thalamorum. Et lon-
gitudinis eius nonaginta cubitorum*. Idem: Id est, in-
quit, longitudo aedificij thalamorum, & loci in-
terioris erat nonaginta cubitorum ad Aquilo-
nem, & ad Austrum, praeter domum commuta-
tionum, quae non connumerabantur cum ipso;

quia veniebat exterius ad Aquilonem, & ad Au-
strum &c. Longitudo autem illius aedificij (id
est, domus commutationis) ab Oriente ad Occi-
dentem erat decem cubitorum: remanent igitur
nonaginta cubiti longitudinis, in latitudine se-
ptuaginta: domus enim tota erat longitudinis
centum hinc & inde, sicut explicatur in textu ip-
so, & in tractatu mensurarum. Eandem sequitur
dicendi rationem Chimechius: eandemque vi-
dentur innuere Septuaginta interpretes, qui lon-
gitudinem parietis fuisse indicant cubitorum no-
naginta.

Sed falsa esse in primis ostendenda est Rabbi-
norum opinio, quod nullo negotio sequenti ver-
su perspicieret lector, qui longitudinem domus in-
clusis muris metiri cognouerit. Sed cum muta-
toriae cellae denos tribuant cubitos, cui adiacet
exterior paries quinque minimum cubitorum,
qui reliqui erunt longitudini muri Aquilonaris,
& Meridiani, cubiti fient quinque & octoginta,
non nonaginta. Et haec quidem computatio ad
hominem, quod aiunt, fit: nam cum multo cras-
sior constituatur murus Orientalis propter tur-
ris altitudinem, eo minor conuincetur esse nu-
merus eo, quem collegi, quinque & octoginta
cubitorum. Sed hanc mensuram ad altitudinem
Occidentalem domus referendam esse confirmat
ipsa symmetriae ratio, quam suo loco expendemus;
praeterquam quod Occidentalis aspectus
haec est longior mensura, quae merito longitu-
do diceretur. Et Septuaginta quidem interpretes
de muro loquati esse censentur, ut ex duplici
constat codice: nam exterior, ut dixi, vsque ad
fenestras erigebatur cubitos quinque & viginti.

ALTITVDO
domus. Occi-
dentalis nona-
ginta cubito-
rum.

DE LONGITVDINE

DOMVS CENTVM

cubitorum.

Cap. XXX.

T mensus est domus longitudi-
nem centum cubitorum: & quod
separatum erat aedificium, &
parietes eius longitudinis cen-
tum cubitorum. Quam per par-
tes dimensus fuerat domum,
nunc in vnam summam collig-
git, eamque longam esse testatur ab Oriente in
Occidentem, cubitos, absoluto numero, centum.
Quae plane sententia, quoniam ab omnibus pa-
riter Expositoribus, nemine discrepante, recipi-
tur, non est opinor, cur in ea explananda diutius
immoremur. Rationem tamen hunc numerum
colligendi non eandem omnes tenuerunt, quo-
niam non omnes superiores partium nume-
ros eodem modo interpretati sunt: vel quod ve-
rius est, quia non omnes vnum integrum, atque
perfectum aedificij corpus aut componere, aut
mente concipere voluerunt, vel certe valuerunt.

XIII.

Rabbinus Salomon: Sumat omnia, inquit, cum emi-
nentia domus commutationum. Sic etiam legi-
mus in tractatu mensurarum: Templum erat cen-
tum

R. Salomon.

QVOMODO
centenarius
numerus col-
ligatur.

2. Paral. 3.
¶. 4.

S. Hieron.

Nicolaus de
Lira.

CONIVN-
ctio, & inter-
pretatiue su-
mitur non co-
pulatiue.

Genes. 2. ¶.

3.

BENEDI-
cere & sancti-
ficare.

Genes. 28. ¶.

3.

Psal. 127. ¶.

5. & 6.

CENTENA-
rius cubito-
rum numerus
colligitur.

tum supra centum in altitudine centum, ab O-
riente ad Occidentem centum. Hanc vnam men-
suram veram esse agnoscimus, in reliquis à vero
discedit: nam Orientalem domus latitudinem,
quam hic videtur referre, supra reiecit; alti-
tudinem centum, nisi de Herodiano templo lo-
quatur, falsam esse conuincit Historia Paralipo-
menon. Sed & ipse colligit in vnum partes, quas
non omnes supra apte mensus fuerat. Quare ne
easdem, quas supra attulimus, rationes cogamur
repetere, satius fore existimaui illum praetermit-
tere, cum Salomone, qui longius à vero aberrat.

Septuaginta interpretes: Et mensus est, in-
quiunt, longitudinem cubitorum centum. San-
ctus Hieronymus: Verbum, contra, inquit, quod
Septuaginta transtulerunt in principio testimo-
nij; ubi scriptum est: Et mensus est contra do-
mum: in Hebraeo non habetur; & idcirco obelo
praenotandum est, vt sit rectius & verius: Et
mensus est domum longitudine cubitorum cen-
tum. Quam Beati Hieronymi sententiam con-
firmare videtur ipse contextus, quem apte com-
posuit Lyranus: *Et mensus est domus, idest, tem-
pli, longitudinem centum cubitorum*: & qualiter
istud sit intelligendum, exponitur cum subditur:
Et quod separatum erat aedificium, &, pro, idest,
quod separatum erat aedificium &c. idest, tem-
plum, quod dicitur separatum cum aedificio ap-
pendiciorum.

Et sane quod commune sit sacro Eloquio con-
iunctionem, & interpretatiue vsurpare pro idest,
ex multiplici notione & vsu Hebraicae literae
yau, cui respondet, originem ducere alias me-
mini me dixisse. Ex multis vero exemplis, quae
id ipsum confirmare possent, pauca quaedam
subiungam, quibus illud quoque obiter perspi-
ciatur; quid nimirum sacrae Literae Dei benedi-
ctione contineri statuant. In Genesi: *Benedixit
diei septimo*, &, idest, *sanctificauit illum*, vel San-
ctum habendum esse semper ostendit: *quia in ip-
so cessauerat ab omni opere suo*. Et iterum Isaac ad
Iacob ait: *Deus autem omnipotens benedicat tibi*,
&, idest, *crescere te faciat, atque multiplicet*. Et in
Psalmo: *Benedicat tibi Dominus ex Sion*: &, id-
est, *videas bona Ierusalem omnibus diebus vitae
 tuae. Et videas filios filiorum tuorum &c.* Qua sa-
ne ratione apte intelligemus idem ipsum, quod
domus nomine mensus fuerat centum cubitis:
quoniam ea voce quae communis est, & plura si-
gnificat, non satis perspecta esse poterat eiusmodi
mensura; eam explicare magis volens, atque
indicare quas partes domus eiusmodi mensura
comprehenderet, subiungit: *Et, hoc est, quod se-
paratum erat aedificium*. Hebraice *הבניה והחיצונית*
vehagizrah vehabinian: & sepositum, & aedificium.
Hanc porro sententiam confirmat Salomon: Fi-
nis, inquit, versiculi explicat suum principium,
quasi dicat, omnia simul conficiunt centum cu-
bitos. Haec ille. Vocem vero vtramque paulo
ante exposuimus, & ostendimus priori templum
indicari, posteriori vero aedificia illa templo
adiacentia. *Et parietes eius*, hoc est, omnia simul
computata longitudinem complent cubitorum
centum, ab Oriente in Occidentem, vel ab Occi-
dente in Orientem: qua ratione numerum dedu-
cemus, praesente tamen vestigio Sanctuarij. Oc-
cidentalis paries cubitorum quinque, exedra to-
tidem; murus templi calami vnius, hoc est, cubi-
torum sex & quartae partis: ipsum templum se-
xaginta cubitorum, paries templi Orientalis, ca-

lami vnius, hoc est, cubitorum sex cum quarta,
parte: vestibulum cum suis anteis duorum cala-
morum, hoc est, cubitorum duodecim ac semis:
exterior murus vestibuli, cubitorum quinque.
Qui omnes numeri in vnam summam collecti,
centenos efficiunt cubitos, vt vides in margine:
singuli autem eorum suis locis confirmati sunt, vt
nulla possit in eis subesse dubitandi ratio.

Maxime vero perpendenda est haec tam ex-
acta numerorum sacri Textus confirmatio, in
maximis praesertim numeris, quibus plures alij
continentur. Hi enim veluti nauigationis por-
tus sunt, aut cursus meta, quam qui tetigerit, cer-
tam viam tenuisse in reliquis certum est. Quae
vel vna ratio certiore facere posset lectorem, vt
dubitare non possit de vniuersa fabrica, ac singu-
lis eius partibus. Huius vero rationis pondera,
atque momenta nemo cognoscere posset magis,
aut explicaret vberius, quam qui cum infinitas
propemodum alias ingressus fuisset vias, nulla
tamen alia hoc vnum, doctissimorum virorum,
quibus id fuerat ante commissum, iudicio, con-
sequi potuit, neque sibi ipsi satisfacere, nedum
alijs persuadere.

Huc vero in iudicium vocare liceret Scripto-
res illos, qui nescio quod Herodis templum Sa-
lomonico praeferre volentes, nec tamen possunt,
hoc fuisse affirmant longum cubitos septuaginta
C addito vestibulo; illud, utroque Iosepho teste,
centum. At inquiet ille, hoc Ezechielis templum
nihil habet cum Salomonico commune. Quod
quantis in alijs aedificij partibus non sit tam
perspectum, hac vna, quae torum dici posset po-
tius quam pars, ita est conspicuum, vt ab ijs, qui
sacras venerantur Literas, negari vix possit. Nam
cum singulas fere aedificij partes historijs sacris
non minus probauerimus, quam Prophetiis tes-
timonijs; quae ex probatis ac certis numeris col-
ligitur summa, tam certa est, quam quaecertissima,
eamque qualibet alia licet confirmare. Esto, vt
hoc illis concedamus, sit domus Domini à Salo-
mone constructa longa cubitos septuaginta, cui
adiacent, quae historia Regum narrat: *Et aedifi-
cavit Salomon super parietem templi tabulata per
gyrum, in parietibus domus per circuitum templi
& oraculi*. ecce parietes binos minimum Meri-
dianos Occidentales, & Aquilonares, neque
enim vnus paries tabulata posset continere, &
fecit latera in circuitu. Distinguas necesse est à la-
teribus tabulata, quae deinde meriuntur, bre-
uiora quinis cubitis: atque vestibulum non po-
tuit non exterius pariete claudi, & domus alte-
ro quidem clauderetur, qui vestibulum distin-
gueret à Sancto: ecce quaternos muros, & tabu-
latum addendum longitudini septuaginta cubi-
torum. Ac ne muros subtiliores contentiose con-
stituas, memineris viginti cubitos conscen-
suros supra centum. Quem computandi morem
tenuit Richardus, parum deuians in aliquibus
muris: Nam quadraginta, inquit, cubitos lon-
gitudinis inter parietes habuit ipsum templum;
viginti vero Sanctum Sanctorum, vndecim au-
tem latitudinis templi vestibulum: quatuor au-
tem parietes viginti quatuor cubitos tenuere, &
locus orationis cubitos quinque: haec omnia si
in vnum redigis, centenarij summam habebis.
Haec ille, qui senos cubitos etiam extrimis muris
contra textum attribuit, quoniam nec calami ra-
tionem nouit, nec vestibuli anas interiores. Quae
omnia facile docebunt Herodem Salomonici
templi,

MAIORES
numeri colle-
cti ex minimis
hos confir-
mant.

FALSA
collatio Hero-
diani templi
refellitur.

Ioseph. lib. 11.
antiq. c. 14.
Gorton. lib. 3.
histor. c. 25.

3. Reg. 6. ¶.
5.

Richardus de
templo Egei
cap. 16.

templi, quod Ezechiel descripsit, longitudinem fuisse imitatum, aut certe eam, quam Zorobabel fuerat imitatus, exornasse, ut multo verisimilius esse alias ostendam.

A est, inquit, locus separatus, & thalamus, qui erat post illum, hoc est aedificium, & grossities murorum, omnia sunt centum cubitorum. Et hoc est illud, quod exposui superius, domum scilicet superare in parte anteriori triginta cubitis: nam vestibulum se dilatabat supra templum, & supra thalamos, quindecim cubitis ad Aquilonem, & quindecim cubitis ad Austrum; non quod spatium vestibuli latius esset ipso templi spatio, sed quia domus commutationum coniuncta erat vestibulo ex utraque parte.

R. Salomon in comment.

DE PLATEA

ORIENTALI, QVAE INTER

vestibulum templi iacebat, &

atrium Sacerdotum; necnon

de quadrata area atrij

interioris, in cuius

medio domus Do-

mini erigeba-

tur.

Cap. XXXI.

XIV.

ATITVDO autem ante faciem domus, & eius, quod erat separatum contra Orientem, centum cubitorum. Hebraice: Et latitudo facierum domus, & tabulati sepositi ad Orientem, centum cubitorum. Septua-

ginta: Et latitudinem contra faciem templi, & reliqua contra, cubitorum centum. Chaldaeus: Et latitudo, quae erat ante domum, & conseptum ad Orientem, centum cubitorum erat. Hunc locum apte exposuit Lyranius, ut nihil praeterea

Nicolas de Lira. PLATEA Orientalis.

exoptari posse videatur: Describitur, inquit, quaedam platea existens inter templum, & atrium interius. Ad cuius rei cognitionem sciendum est, quod platea dicitur à nomine. Graeco πλατὺς platos, quod est latum, vel latitudo, propter quod latitudo ponitur pro platea aliquando, & è conuerso: & sic est in Hebraeo, & adhuc magis: nam dictio Hebraica, quae ponitur hic, est aequiuoca ad latitudinem, & plateam: & hic ponitur pro platea, & similiter latitudo, cum dicitur: Latitudo autem ante faciem domus. Et quae sit ista, domus subditur: Et eius &c. Et, pro idest, eius quod erat separatum. per quod significatur templum, ut supra dictum est. Contra Orientem, idest, contra atrium interius, quod est in Orientali parte, respectu templi. Centum cubitorum, scilicet longitudinis secundum longitudinem atrij interioris intra parietes, quae supra dicitur centum cubitorum. Et haec longitudo plateae accipitur ab Aquilone in Austrum. Haecenus recte processit Lyranius, recta via incedens, deinde desleat, & latitudinem plateae ab Oriente in Occidentem facit decem cubitorum; deceptus quidem specie futurorum, praeteritorum immemor, quibus disertis verbis platea haec vniuersam domum cinxisse dicitur, & cubitos lata fuisse viginti, ut supra v. 10. ostendimus.

Supra v. 10.

LATITVDO plateae viginti cubitorum. Supra v. 10. ostendimus.

Totam viam aberrauit, in seius Salomon: Idem. Tom. 2. Explan. Pars 2.

Quam plane sententiam respuit Vulgaris auctoritas, quae nobis maxima est. id enim quod meritis est, ante faciem domus est, non vero ipsa

B domus: quod Septuaginta interpretes, & Chaldaeus paraphraestes confirmant, non repugnante Hebraico textu. Quibus accedit, quod supra diximus, plateam viginti cubitorum non posse totum vndique templum circumdare, cuius facies lata sit cubitos centum. Rabbi vero David nobiscum sentire videtur, aut certe non dissentire: Iuxta nostram, inquit, expositionem rectum est: nam domus est ipsum templum, locus autem separatus est coenaculum. At vero iuxta expositionem Rabbi Salomon, templum ipsum est locus separatus: quod si verum est, cur igitur dixit, & domum, & locum separatum? Hoc autem clarum est. Sed ut video, in maximis cum Rabbinis versabimur tenebris, nisi iuxta Lyrani explanationem, hoc sit eius, quod dictum fuerat, expositio.

Rabbi David in comment.

Et mensus est longitudinem aedificij contra faciem eius, quod erat separatum ad dorsum: et hec ex utraque parte centum cubitorum. Metitur hoc loco Angelus atrium illud, quod templum circumdat, vel potius postes, atque vestibula, quibus atrium illud triplici ex parte cingitur. Quae sane aedificij ratio, quod non perpetuo conllet muro, sed ex diuersis quibusdam partibus conlletur, miro tamen artificio connexis, & colligatis, merito p22 binian dicitur: haec est enim, quam rimari potuimus, vocis notio. Aedificij porro mensuram difficili quadam phrasi inuoluit

XV.

D Propheta, ut solerti indigeat interpretatione. Hebraice sic habetur: Et mensus est longitudinem aedificij ad facies tabulati sepositi, quod super posteriora eius: & angulos eius hinc & inde centum cubitis. Chaldaeus: Et mensus est longitudinem aedificij, quod erat ante conseptum ad posteriora eius, & angulos eius hinc & inde centum cubitis. Septuaginta interpretes: Et mensus est longitudinem separantis contra faciem reliquorum, quae erant post tergum domus illius, & aliqua quae hinc, & quae inde, cubitorum centum longitudinem. Consequenter loquuntur expositores hi, qui quam semel sequuti sunt Hebraicarum vocum interpretationem, semper tenuerunt. Septuaginta interpretes, qui vocem p22 binian, separantem vertunt, hic quoque separantis longitudinem astruunt. At Vulgatus, & Chaldaeus, qui aedificium conuertunt, aedificium hic quoque dimensum esse testantur: eosdem nos imitati cum fuerimus, id solum addentes, quod ad rationem aedificij spectat, ut paulo ante dicebamus, asserimus. Occidentales atrij pilas hoc loco fuisse dimensas, quas vocat p22 binian, haud secus quam paulo ante cubacula, & parastades ea voce indicauerat, & initio stilobatas, & cancellos periboli exterioris. Vocem praeterea p22 girah, Septuaginta, reliqua: Chaldaeus, conse-

DIEFICILIS phrasia explicanda

OCCIDENTALES pilae dimensae.

Cc

ptum:

prum: *Vulgatus separatim*: Interpres Regij codicis, tabulari sepositi: nos templum ipsum exposuimus, quod hic quoque indicari arbitramur, ac sensum esse censuimus, mensum hic esse porticum aedificium dorso domus obiectum, hoc est, Occidentale, quod longum erat cubitos centum, omnium porticum initiat. Ex quo mox liquet quam à vero aberrauerit Richardus, qui quoddam fingit atrij dimensiones centum quadraginta cubitorum, quibus adiungit deinde propter montis accliuatatem denos alios cubitos. quasi vero atria templi decliua fuerint, rusticorum casulis, quam templi sacris ministerijs aptiora. Sed quod ad huiusmodi maiorem propter aedificiorum accliuatatem computationem spectat, eam ex rerum ignoratione originem ducere, alibi à nobis demonstratum est.

Vox vero *מִן־פִּנְיָא* *atticheha*, quam intactam reliquit *Vulgatus* *ethecam*, hic primum occurrit, eam temere conaremur exponere, quam doctissimus Hieronymus non voluit explicare, aut certe quam noluit exponere: quid tamen de ea sentiant Hebraei, breui libuit indicare. Eam quater apud

M. Marinus nostrum Prophetam reperiri tradit *Marinus*, nec in *arca Noe*. praeterea in sacris Literis legi, quidque proprie significet, ignorari affirmat, nec certo statui posse de eius origine, quam ducere cum multis putat à verbo *פָּנָה* *nathak*, quod est, rumpere, dirumpere, abrumperere, euellere, dinellere, abstrahere, soluere, eradicare. Quae ratione exponenda videntur verba illa *Baldad Suhitis* de impio loquentis: *Auellatur de tabernaculo suo fiducia eius*. vel spes eius, vel sanitas, ut habent Graeca. Sic etiam in libro *Iudicum*: *Sed & filij Benjamin audacter eruperunt de ciuitate, & fugientes aduersarios longe persequuti sunt*. Potest esse, inquit *Rabbi David* ex hac radice *פָּנָה* *anik*, quod est angulus: qua etiam ratione *Targhum* vocem exponit alijs vero cubiculum significat, aut exedram, quae seorsum quasi à reliquo aedificio auulsa esset. Beatus vero Hieronymus, qui Hebraeam vocem aliquando retinuit, semel tamen

Exech. 42. 5. paulo inferius porticus eam vertens, exposuit. Et sane nihil hic aptius significare videtur, id addens, quod ad indicandam porticus formam spectat, portibus nimirum, quos angulos vocant Hebraei, fultam fuisse; portibus, inquam, quorum ad pactae semicolumnae à muri extant perpendiculari, quasi auulsae, ut quibusdam placuit. Nobis vero auulsae porticus dicentur *ethecae*, quod

AVVLSAE à domus Domini aedificio vndique auellantur; porticus quae & qua ratione templum *gizati* dicitur, hoc est, separatim, eadem porticus dicentur *ethecae*, quia separatae sunt, & auulsae. Quae sane vocis expositio perspicuum reddit loci sensum: Mensus est, inquit, longitudinem porticus dorsum prospicientis domus: & porticus ex utraque parte, Meridiana, & Aquilonari domus, singulas centum cubitorum. Hoc est enim quod mox resumeret, *ethecas*, inquit, in circuitu per tres partes, hoc est, ternas atriorum porticus, quae templum circumdabant.

Neque vero cuiquam vel noua videatur expositio haec, vel nostra, quae *Davidis* viri alioqui eruditi, & maximae, apud suos, auctoritatis, olim fuit: Eo modo, inquit ille, quo mensus fuerat longitudinem templi, & longitudinem loci separati; sic mensus est longitudinem aedificij, quod erat ante faciem loci separati ad Orientem,

& id, quod post illum erat ad Occidentem. In hoc vero à nobis, vel potius à veritate dissentit, quod aedificium ad Orientem mensum esse putauit, cum contra platea quaedam aedificijs omnino vacans dimensa sit: ab Occidente vero porticus, ut & ipse quoque bene notat, haec subdeas: *Ethecas*, vel thalamos eius, id est, ad Aquilonem, & ad Austrum thalamos, & gazophylacia, quae erant in ipso, quorum longitudo erat centum cubitorum. *מִן־פִּנְיָא* *atticheha*, est nomen collectivum, siue genericum, comprehendens thalamos, & gazophylacia, quorum vnumquodque appellatur *פִּנְיָא* *attik*. *Ionathas* autem exponit, angulos. Haec ille. Porro *Lyranus*: Expositores Latini dicunt, inquit, quod *ethecae* sunt antefolara. Sed haec significatio non habetur ex aliqua deriuatione Graeca, vel Latina, propter quod videtur simpliciter ficta, & maxime quia dictio Hebraica hic posita significat pilarios, qui inferuntur parietibus magnorum aedificiorum, ad ipsa fulcienda & sustentanda, sicut dicit *Rabbi Salomon* in glossa super locum istum; cui, quantum ad hoc, videtur esse credendum, cum fuerit Hebraice peritissimus. Et haecenus quidem ipsi quoque *Lyranus* fides adhibenda videtur, in sequentibus nulla ratione, cum textui, & mensurae repugnent, de templi pilis sermonem fieri.

Expendenda autem est mensura haec, quippe quae ad mensuras atriorum, siue vniuersalis vestigij plene percipiendas, maxime videtur necessaria. Definatur enim hic area quaedam templi Occidentalis, aequae longa ac lata cubitos centum, quam haecenus dimensus non fuerat Angelus. Quae sane area cum aequalis sit alijs, & simili ratione posita atque aliae, quae fuerant à principio dimensae, facile ostendit & vniuersam templi aream fuisse quadratam, & porticus aequae procurrisse totum templi pavementum in areas quadratas, nouem tribuentes, ut vides in ichnographia. Hinc & pater deceptos fuisse eos, quos in suo biblico Apparatu imitatus est *Arrius Montanus*; qui quod templum audirent latius fuisse à parte anteriori, atrium quoque hoc templi ita constituerunt, ut nullum haberet angulum rectum, nulla in eo recta inueniretur fabricae ratio, cum contra hic quadruplex eius latus centum cubitis dimetiatur; platea nimirum Orientalis, aedificium Occidentale *ethecae*, vel porticus ex utraque parte; Meridionali, ut dixi, & Aquilonari. Quae mensura iterum infra recensetur à Propheta.

Et templum interius, & vestibula atrij. Quidam haec verba ad superiora ita referunt, ut sit quaedam veluti superiorum repetitio: quasi diceret, atque adeo templum interius, atque atrij vestibula mensus est. *Rabbi vero David*: Abstrahitur, inquit, sensus eius usque ad mensuras finis tertij versiculi. Quasi dicat, licet comprehenderit mensuras longitudinis domus, & latitudinis eius, templi scilicet interioris, quod est Sanctum Sanctorum; sic etiam vestibula templi, & omnia denique, quae hic enumerat: singulis tamen erant mensurae notae per semetipsas. *Salomon* autem hanc sententiam, eiusque cum reliquis connexionem magis expressit: Finis, inquit, huius versiculi non cohaeret cum suo principio, sed coniungi debet versiculo sequenti: & haec erit ipsius expositio: Et templum, & quod interius est, id est, domus Sancti

NVLIV
Orientale ad
aedicium ante
faciem domus
fuit, sed tam
eum patens
platea.

Nicolaus de
Lyra.

EXPEN-
denda mensu-
ra ethecarum.

VNIVER-
salis techno-
graphiae ra-
tio.

Rabbi David
in comment.

R. Salomon
in comment.

Sanctorum, & sic vestibula atrij, quae superius fuerunt explicata, & vestibula in circuitu, his omnibus erant limina, & fenestrae obliquae, & thalami in circuitu tribus singulis: id est, & loco separato, qui est templum ipsum, & vestibulis, & domui Sancti Sanctorum, tribus quibusque erant liminaria, & postes portarum suarum. Et tribus singulis erant fenestrae obliquae, & singulis tribus erant thalami *אֶתְכִּים* atichim, haec autem ignoro quid sint. Ego tamen existimo esse quasi columnas quadratas eminentes in muro ad munitionem, quae vulgari sermone dicuntur pilastri.

Quamuis autem haec sententia non multo labore textui aptari posset, priori tamen magis adhaeremus; quippe quam non modo Hebraeus textus indicare videtur, finem versiculi atque periodi illis verbis complexus, sed quod eam etiam sequitur Vulgata nostra. Quamquam non negauerim sequentia omnia ad prima illa versiculi verba referenda esse, *Et mensus est*; quam tenuisse videntur Septuaginta interpretes. Illud praeterea haud alienum ab hac explanatione videtur, quod *וְהַחֵיכָל* *vehahecal*, templum, videlicet exterius intelligatur, *וְהַפְּנִימִי* *hapanim*, interius, hoc est, interior templi pars, ut cum Rabbini sentit Lyranus. Quod si quis coniunctionis defectum animaduertens, templum interius contendat legendum, is interiorum vniuersi templi partem dimensum fuisse Angelum agnoscat; & neque à vero discedet, neque à superiori Lyrani sententia. Nam & *וְהַחֵיכָל* *hecal*, proprium exterioris partis nomen, vniuerso templo tribuitur, ut aliàs dixi.

DE TRIPLICI PORTICU, OCCIDENTALI,

Meridiana, & Aquilonari circa templum.

Cap. XXXII.

XVI.

LIMINA, & fenestras obliquas, & ethecas in circuitu per tres partes. Limina Hebraice *אֶתְכִּים* *siphim*, quam vocem supra pluribus exposuimus, & ostendimus non modo limen significare superius, aut inferius; sed

& postes ex vtraque parte ostij: neque in ostijs tantum limina dimensa sunt ab Angelo, verum etiam in ipsis atriorum vestibulis, ut ibi ostendimus: hac enim voce postes fornicem ex vtraque parte sustinentes, significantur. Quapropter cum sermo incidisset de dimensis porticibus atriorum templi aduersis, dum modo liminum meminit, siue postium, quos dicit ab Angelo dimensos fuisse, qua mensura dimensi fuerint plane indicat,

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

A eadem videlicet, qua reliqui postes cum suis omnibus partibus, symmetrijs, & ornamentis. Hac autem voce postem semper mensus est, qua parietis respondet crassitudini, eumque modo indicari coniecit latum fuisse calamus vnum, hoc est, cubitos sex cum quarta cubiti parte.

Et fenestras obliquas. De obliquis fenestris, earumque forma, & usu satis supra, ni fallor, actum est, ut nihil praeterea addendum videatur: illud quoque ibidem ostendimus, hac dicendi ratione cancellos significari, quibus thalami portarum clauderentur, quorum quoque formam appositam figuram expressimus. Quae sane rationes allatae in eam nos sententiam inducunt, ut arbitremur fenestras obliquas eodem modo hic dici cancellos, quibus hoc atrium interius vndique cingebatur inter postium stylobatas. In hanc enim sententiam adducor duplici coniectura: nam inter limina, & ethecas, quae vtraque ad porticus atrij pertinere ostenduntur, nihil ad domum, quid opus esset domus fenestras commemorare? Accedit huc altera, quod mox fenestras templi enumerat, subdens: *Terra autem usque ad fenestras, & fenestras clausae super ostia.* Neque quemquam mouere debet, quod Beatus Hieronymus cum alijs Interpretibus ad fenestras templi vtraque referant, cum iuxta ipsius Hieronymi sententiam, cancelli hic describantur, quibus & peribolus templi constabat, & templi fenestras clauderentur, ne auius caeli in templi adyta per fenestras pateret aditus. Hic autem apte meminit cancellorum, seu loricae, quam illis verbis describit Iosephus: Circumdedit, inquit, deinde templo Salomon septum quoddam trium cubitorum altitudine, quod nostra lingua *gishim* vocamus, exclusurum profanam multitudinem, & solos Sacerdotes admissurum. Atque iterum de Herodiano templo loquens: Templum autem, inquit, aramque cingebat ex pulcherrimo saxo lorica gratissima, usque ad cubitum surgens, quae populum a Sacerdotibus segregabat. Et primum, minorem huius altitudinem adscribere possunt, Herodiana, scilicet, magnificentiae illius commendatores. Esse autem debet perspectus loricae huius ambitus, templum enim cinxisse dicitur; quippe claudens aream, de qua nunc sermo est, & in cuius medio templum erigebatur. Cingebat quoque aram, hoc est, atrium interius, vel Sacerdotum, in cuius medio ara, hoc est, aeneum altare erigebatur. Et de hac quidem periboli parte, quae atrium cingebat interius, Orientalem intelligo eius aream, supra disseruimus: nunc vero alteram partem retulit Propheta, quae templum cingit, & aream Occidentalem claudit, quae interioris atrij dicitur, quippe populo clausa, solis patens Sacerdotibus, ut diximus ex Iosepho. Huius autem periboli formam indicauit Propheta, quem obliquis fenestris perterebratum fuisse significauit, à quo non dissentit Iosephus lorica vocans eum, quod instar hamatae loricae obliquis illis fenestris distingueretur.

Et ethecas in circuitu per tres partes. Septuaginta: Et aelam exterius strata ligno, & fenestras in modum retis factae, illuminationes in circuitu tribus ad prospiciendum. Sanctus vero Hieronymus aliter legit: Et aelam exterius strata ligno, & fenestras in modum retis factae tres ad lucendum, ut prospiceretur per eas. Ipse vero sic locum explicat: Fenestras quoque erant factae in modum retis instar cancellorum: ut non speculari

Cc 2 lapide

POSTES
harum porticum reliquis pares.

Supra lib. 3.
huius part.
cap. 24.

OBLIQUAS
fenestras pro
cancellis.

S. Hieron.

LORICA
templi.
Ioseph. 8. antiq. cap. 2.

Ioseph. 6. belli cap. 6.

S. Hieron.

ligno per circuitum, & à pavimento vsque ad fenestras. Alio plane sensu legisse, & exposuisse videtur Graeca verba Hieronymus, eumque imitatus Sixtianus codex, qui sic habet: Et domus, & ea quae proxima erant strata ligno per circuitum, & pavementum, & de pavimento vsque ad fenestras. Ipse vero sic exponit: Et non solum exteriora erant strata ligno, sed tanta erat lignorum copia per circuitum, vt & pavementum, & de pavimento vsque ad fenestras, lignis omnia iungerentur. Eandem porro interpretandi rationem tenuit Theodoretus: Medium autem Dei templum, inquit, tabulis totum contextum, neque parietes tantum, sed etiam pavementum, & tectum. Haec autem Septuaginta, interpretum sententia cum Hieronymi, & Theodoreti interpretatione & vera est, & certa; quippe quae inferius confirmatur à Propheta, & in sacris Historijs habetur expressa: sed an in hunc locum conueniat, non vsquequaque exploratum est. nam sensus verborum ad exteriora videtur respicere, cum statim de interioribus fusius loquatur Propheta. Est igitur loci sensus, quem indicant verba: Postes, siue antae domui adiacentes tabularis operiuntur à terra vsque ad fenestras domus: quae verba omnem tabularum simul indicant altitudinem. Quod si Vulgatae nostrae lectionem sequamur Hebraicae adhaerentem, terra autem, idest, solidus paries erigitur vsque ad fenestras, idest, vsque ad coronam quinque & viginti cubitis altam, quae exteriori templi parieti terminus erat, aequae librata, & similis omnino coronis primi ordinis atriorum; super qua quidem corona, non amplius surgente, vt dixi, exteriori pariete, lumina aperiebantur domus. Quod indicant etiam sequentia, & in templi orthographijs perspectum cuius esse poterit, praesertim in dissecti templi vniuersali. Nam quod hinc colligit Richardus, domum ipsam terra sepultam fuisse vsque ad fenestras, mirum est quod cuiquam venire potuisset in mentem: quare vt textui contrarium, & rationi reiiciendum est.

DE FENESTRIS

TEMPLI.

Cap. XXXIII.

FENE-
strae templi.

Fenestrae clausae. Hic est finis praesentis versiculi in Hebraeo, Chaldaeo, & Sixtiano codice Septuaginta interpretum. Fenestrae autem obturatae erant, inquit Chaldaeus. Septuaginta: Et fenestrae aperiebantur tripliciter, vt prospiceretur per eas. Fenestras templi alijs atque alijs vocibus describunt sacrae Historiae: quam illis adiungunt frequentius vocem, supra exposuimus.

Tom. 2. Explan. Pars 2.

Arumim, focinea forma scripsit paulo ante Propheta: ארומים arumoth; vtrique vero vox clausas fuisse fenestras indicat, non omnino, vt Chimchius notat: quia si clauderentur, fenestrae non essent, sed quibusdam cancellis, qui aditum intercluderent, luci paterent, ac visui: hic vero dicuntur מעלוש meculosh, participio verbi כסה casah, quod tegere, operire, cooperire, significat, quod forma, & notione quam simillimum est verbo סך sacac, quamuis hoc ad plura se extendat: verbi כסה casah, plura suppetunt exempla in Proverbijs, quae & vim vocis exprimunt, & calliditatis versutias. מעלש meculsh, operiens, vel operit: *Abcondunt odium labia mendacia*. Mendax & impius sui compos plerumque est, vt celare possit conceptum odium: *qui autem profert contumeliam, inspiens est*. hoc est, stultissimus; quippe qui iuste celare non possit, quod impie iniquus celat. Et iterum. *Qui ambulat fraudulenter, reuelat arcana: qui autem fidelis est, fidelis spiritu מעלש meculsh, celat amici commissum*, verbum, vel rem, habent Hebraea. Hispanice diceremus: Quien anda con dobleces no guarda secreto, el fiel amigo lo guarda muy bien. Atque iterum de celando secreto: *Qui celat delictum, vtrique alienum, vel proprium aduersus proximum admissum, quaerit, fouet, amicitias, & sibi conciliat amicos, & aliorum amicitiae fauet*. At contra: *Qui abscondit, excusando, defendendo, non confitendo scelera sua, non dirigitur: qui autem confessus fuerit, & reliquerit ea, misericordiam consequetur*. Quae omnia, tegere, clanculum ponere, vel abscondere significant. Quare vox meculsh, fenestras indicare posset fuisse absconditas tectis exedrarium, ita vt è solo atrij vix, ac ne vix quidem perspicere potuissent, quod in dissecti templi orthographia facile cognosceret lector.

Est autem alia vocis notio, quae contegere significat, & quasi pannis obuoluere. Sic de Dauide sene: *Cumque operiretur, inquit, vestibus, non calefiebat*. Sic & Propheta noster tamquam meretricem populum suum alloquitur: *Et sumpsisti vestimenta tua versicoloria, & operuisti, illas imagines, siue idola, vel, operuisti te illis*. Hinc fit מעלש meculsh, operimentum: in Exodo: *Facies & operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis, & super hoc aliud operimentum de ianthinis pellibus*.

Est autem huic verbo simillimum, vt dixi, verbum סך sacac, quo vsus est bis Hieremias, dum in suis alphabetis venit ad literam ס samech: *Operuisti, inquit, in furore, & percussisti nos &c. Opposisti nubem tibi, ne transeat oratio*. Chaldaeus: *Obumbrasti nos in ira, & percussisti*. Possemus & nos vertere: obuoluisti nos quasi tegumentis ira, vel oculos nostros ira contexisti, haud aliter quam plectendi solent, ne percutientis manum videant, & percussisti nos. Operuisti caelos nubibus gloriae tuae, vt non transiret ad te oratio nostra, ac si ea perueniente ad tribunal irati Dei non posset non veniam, & pacem obtinere. Protectionem significat idem verbum in psalmo: *Obumbrasti super caput meum in die belli*. Hebraice: *Obumbrasti caput meum in die armorum*. Rabbi Abraham: *Operuisti caput meum galea salutis, ne me sagittae laederent*. Ex hoc verbo fit סך sacac, operimentum significans, vel aulaeum. Sic in Exodo: *Facies & tentorium in introitu tabernaculi, velum, vel aulaeum pictum*.

Cc 3 ratum,

TRIPLEX
fenestrarum
operimentum

Ioseph. 7. bel.
li. cap. 10.
CANCELLI
aurei.

S. Hieron.

Proverbia. 21.
v. 21.

ORNAMEN-
ta cancello-
rum quae fue-
runt.

R. Salomon in
comment.

raturum, cuiusmodi vulgo dicitur Italis, panno di raz-
za: Hispanis paño de corte, qua voce aliàs saepe
tabernaculi, & atrij aulaea significauit Hebraeus
textus. Ex quo mox licet conijcere fenestras
מכסות mekusot, dici potuisse, quod haud secus,
quàm portae Sanctuarij eiusdem fenestrae au-
laeis contegerentur. Quo etiam respexisse vi-
dentur Septuaginta, fenestras tripliciter aperi-
ri, affirmantes, vt prospiceretur per eas; quia for-
tasse triplici clauderentur operimento, ne aspe-
ctui paterent templi interiora, hoc est, cancellis,
valuis, & velis. Quod si cui haec nostra displiceat
coniectura, eam abijciat, per me licet: tunc enim
idem voce מכסות mekusot, significari intelliget,
quod voce אטמות atumoth, hoc est, cancellis occlu-
sas ligneis, vt tradit Beatus Hieronymus, cuius-
modi fieri solent ad prospiciendum clanculum.
Nostri eiusmodi cancellos vocare solent gelosias,
quas obliquis etiam foraminibus aperiunt, quo
pulchriores appareant, & magis occlusae.

Sed cum Septuaginta interpretes lego, scri-
bentes: Et fenestrae aperiabantur tripliciter, vt
prospiceretur per eas: in eam facile adducor sen-
tentiam, vt putem eos de thalamorum fuisse lo-
cutos fenestris, quae triplici ordine aperiaban-
tur, vt per eas lumen in cubicula induceretur, &
prospicere possent exteriora, qui in eis essent, vt
vides in dissecti templi orthographia. Has ve-
ro fenestras non nimis altas, & aureis cancel-
lis fuisse oclusas probat historia Iosephi huius-
modi: Militum quidam, inquit, a contubernali suo sustol-
litur, & ex ardente materia raptum ignem in fenestram inserit
auream; vnde ad membra circum templum aedificata de Se-
ptentrionali regione aditus erat.

Sed & cancellorum ornamenta innuit Beatus
Hieronymus: Lignis, inquit, interrasilibus & ver-
miculatis, & post pauca subdit: Quae fenestrae
iuxta Septuaginta, aperiabantur tripliciter, vt
apertis eis, triplex in templo Dei intelligentia
monstraretur, iuxta illud quod alibi dicitur: Tu
autem describe ea tripliciter. Prospicitur autem
per eas non solum interius, sed exterius: vt quae
interiora sunt, inuisibilia; quae exteriora, visibi-
lia cognoscamus, vt aliud mentem, aliud car-
nem, aliud spiritualem intelligentiam, aliud sim-
plicem monstret historiam. Verum quoniam
haud dissimilia esse arbitramur fenestrarum, &
interiorum templi parietum ornamenta, exigere
videbatur hic locus, vt de forma interiorum tem-
pli ornamentorum breui differeremus, inducen-
te nos ad hoc ipsum Beato Hieronymo, qui supe-
riora huius versiculi verba exponens, sic scribit;
Et non solum exteriora erant strata ligno, sed
tanta erat lignorum copia per circuitum, vt &
panimentum, & de pauimento vsque ad fene-
stras lignis omnia iungerentur. Sed & Rabbi Sa-
lomon haud aliter sensisse videtur: *Terra autem
vsque ad fenestras*, inquit, id est, in fundo ipsius
parietis erat factus murus ex tabulis cedrinis
contra sese, qui sursum ascendebat vsque ad fe-
nestras, & fenestrae etiam ipsae erant illo co-
opertae. Nam fenestrae quoque erant obliquae,
siue clausae interius, iuxta id quod dicitur: Et
fenestrae obliquae, vel clausae erant in templo,
idque totum intrinsecum erat: super illo enim
extendebant tegumentum aureum: nam domus
vniuersa erat cooperta auro, & non poterant ex-
tendere aurum super lapidibus. Verum haec om-
nia, quippe ex Sacris historijs desumpta, à nobis
suis locis fufius tractanda sunt.

A *Super ostia*. Haec verba, vt dixi, ad sequentem
versum pertinere confirmat Hebraea, Graeca,
& Chaldaea lectio; sed haud dissimili sensu La-
tina cum superioribus coniungit: ex quo liquet
conijcere orationem non esse absolutam, atque
perfectam, sed cum sequentibus coniungendam;
vt sensus sit, fenestras super ostij altitudine aper-
tas fuisse in domo exteriori, omnes quidem ea-
dem mensura, & in eadem altitudine. Sed ex-
pendamus ea verba cum sequentibus.

Et vsque ad domum interiorem, & forinsecus XVII.
per omnem parietem in circuitu, intrinsecus, & fo-
rinsecus ad mensuram. Ex Hebraeo sic vertit Re-
gius codex: Super desuper ostium, & vsque ad
domum interiorem, & forinsecus, & in omni pa-
riete circumcirca in interiori, & exteriori mensu-
rae. Chaldaeus sensum loci reddit: Vsque supra
portam, & à domo interiori, & forinsecus, & su-
per omnes parietes per circuitum intus, & foris
iuxta mensuram. Septuaginta interpretes in Six-
tiano codice: Et vsque prope interiorem, domum, ad-
dunt aliqua exemplaria, & vsque ad exteriorem, & per
omnem parietem in circuitu intrinsecus, & extrinsecus. in
aliquibus codicibus additur, mensurae: sed in
ijs, quos secutus fuit Sixtianus, sensus adhuc pen-
det, & sequitur: Caelata Cherubim &c. Rabbinos,
quibus templi fabricam concipere datum non
fuit, in horum verborum expositione allucinatos
esse crediderim. Salomon enim, *Super ostia*, in-
quit, vel vsque supra ostium, id est, in altitudine:
Et vsque ad domum interiorem: id est, tota domus
est Sanctum Sanctorum totum: & forinsecus, id
est, ad latus templi. in circuitu, id est, per omnes
parietes eius. intrinsecus & forinsecus, id est, in
domo Sancti Sanctorum, & in templo. ad men-
suram, id est, erat cooperta magnis tabulis factis
iuxta mensuram. Chimchius vero: *Super ostia*,
inquit, vel vsque supra ostium: id est, id quod
erat supra portam: & vsque ad domum interiorem,
& forinsecus. quasi dicat, & extra illam: Per om-
nem parietem in circuitu intrinsecus: id est, in
domo interiori, quae est adytus templi; & in do-
mo exteriori, quod est ipsum templum, ad men-
suram, id est, cuiuscumque harum rerum per se
vidit proprias mensuras, notas, quarum omnium
non facit mentionem in particulari, sed plera-
que enumerat. Hanc certe sententiam, quod la-
borem subleuet, & sollicitudinem exponendi fin-
gula, plures amplexantur: sed animum veri cupi-
dum sedare non potest quippe cum scire deside-
ret quare eiusmodi partium meminerit, non om-
nium, aut aliarum; ideo oportuit attentius per-
uestigare, qua ratione haec cum superioribus co-
haereant. Atque adeo sermonem adhuc fieri à
Propheta existimauimus de fenestris, quarum,
quippe praecipuarum aedificij partium ratio-
nem reddendam esse duxit exactam. non enim
aliter decorem, & commoda domui praestant fe-
nestrae, quàm viuenti oculi. Vnde & insertas fe-
nestras vocauit Virgilius:

Plena per insertas fundebat Luna fenestras.
hoc est, aedibus insertae, & veluti interpositae:
quamuis lucis radios domibus insertos dixerit
Lucretius:

Contemplator item cum Solis lumina, cumque
Insertim fundunt radios per opaca domorum.

Sensus igitur Prophetae hic erit; vt quoniam
fenestrarum meminerat, dum à terra vsque ad fe-
nestras tabulatis opertas fuisse dixit parastades:
fenestrae, inquam, quae erigebantur super alti-
tudine

RABBINI
allucinatur,
R. Salomon
in comment.

Rabbi Dani-
in comment.

F E N
strae domui
inferuntur.
Virgil. 3.
Aeneid.

Lucret. lib. 1.

rudine ostij Orientalis domus, per parietes domus exterioris, usque ad murum interioris. Quae quidem fenestrae in eadem altitudinis mensura aperiebantur à parte interiori domus, & ab exteriori murorum. Atque hic quidem sensus Chaldaica, Graeca, & Hebraica confirmatur lectione, à quo non dissentit Latina.

QVOD SANCTVM SANCTORVM FENESTRIS caruerit.

Cap. XXXIV.

VM locum hunc, & singula Prophetarum verba explanare conamur, ecce quasi repente incidimus in quaestionem illam de fenestris Sancti Sanctorum, quam ut difficilem, C vel potius insolubilem olim

doctus quidam vir nobis proponebat; vel, ut rectius dicam, his nostris explanationibus opponebat: cuius quidem argumentorum pondera non alijs verbis melius expendere lector poterit, quam obijcientis proprijs: Oraculum, inquit, non habet fenestras contra Scripturam: nam tertio Regum sexto dicitur: *Fecitque in templo fenestras obliquas.* Quod autem nomine templi Hebraice בית domus, intelligat historicus aulam, & oraculum, patet ex versibus praecedentibus: *Domus autem, quam aedificabat Rex Salomon Domino, habebat sexaginta cubitos longitudinis &c.* En aulam, & oraculum significat nomine בית domus, quod reperitur citato versu, in quo tribuuntur domui fenestrae: idem licet ex sequentibus contueri: nam Hebraica scienti luce clarius est utrique mansioni fenestras concedendas esse, & non aulae exteriori tantum: nam aulam solam significat voce הכל hecal historicus, totum templum voce בית beth. Haec ille: qui firmum utrique arietem instruxisset, si quod solite probat, à nobis concessum assumpsisset, & illud probasset, quod negamus. Quis enim neget domus nomine totum templum plerumque intelligi: nec Sanctuarium modo, sed & atria ipsa, quod ipsi fuerat probandum: id esset quod nobis obfisteret, nimirum quod ita nomen domus utramque templi partem comprehendat, quod numquam alterutram significet. Sed id quomodo confirmet, quod sacrae Scripturae aduersatur? Nam & liber Paralipomenon: *Fecit quoque בית beth domum Sancti Sanctorum: longitudinem iuxta latitudinem בית beth domus cubitorum viginti.* Longitudo eius super facies latitudinis domus habent Hebraea, & Graeca: ubi certe vides utramque seorsum templi partem domus nomine censerit. Et in libris Regum: *Et porticus, inquit, erat ante templum, viginti cubitorum longitudinis iuxta mensuram latitudinis בית habaije, domus templi, & habebat decem cubitos latitudinis על*

gal pene habaije, ad facies templi, ante faciem templi. Sed hoc ipsum absque vlla dubitatione certum cuius videri poterit legenti locum Regum: *Porro quadraginta cubitorum erat ipsum templum pro foribus oraculi.* Hebraice בית הדין habaije hu hecal, domus ipsa templum, subaudi, erat. Quocirca eidem domui factas fuisse fenestras obliquas intelliget, ante cuius faciem Occidentalem erat oraculum, ut Propheta noster affirmat: ad faciem vero Orientalem erat vestibulum. Sed certe mirandum est, virum alioqui doctum, & Hebraicae linguae peritum, ex domus nomine argumenta desumere, cuius notio tam late patet, ut multiplici alieni sermonis phrasi vix exprimatur. At quamvis huius argumenti vim minime cogamur rem ipsam firmis atque intimis fundamentis statuere; id tamen lectoris utilitati, ac studio negandum non fuit, quod facile potuit praestari. Qua in re primum auctoritate, & ratione confirmandum est Sanctum Sanctorum fenestris caruisse, quibus non indiguit: ac tandem videndum, an id ipsum huius loci, quem exponimus, auctoritate firmetur; tunc enim is maxime perspectus esse poterit.

Certe si quae de tabulatorum, siue exedrarum circa templum altitudine, firmis rationibus, & testimonijs sacrae Scripturae, & aliorum confirmata sunt, attentius expendantur, nullus superesse videtur fenestris in oraculo locus. Nam praedicta tabulata minimum tres calamos ascendant, propter thalamorum fundamenta à Propheta nostro tradita, hoc est, cubitos octodecim cum tribus quartis cubiti partibus; at oraculum altum est cubitos viginti: quis ergo credet vnus cubiti altitudinem fenestris nobilissimae templi partis relictam fuisse? Quod si fenestris eguisset pars illa, quid, quaeso, architectum coegisset cubacula illa circa oraculum extruere? ut habet disertis verbis historia Regum: *Aedificauit, enim, inquit, super parietem templi tabulata per gyrum in parietibus domus, per circuitum templi & oraculi.* Sed quid, quaeso, fenestris opus esset oraculo? An ut videri possent ex superioribus atriorum coenaculis, quae ibi latere oportebat? An ut viderent introeuntes, arcam, Cherubinos, & Dei thronum? an vero ut exteriori puluere conspergerentur interiora, quae nulli licebat abstergere? At inquires, quamvis sacra facturus semel in anno ingrederetur summus Sacerdos, tamen alias ipse, siue minoris dignitatis Sacerdotes alij oraculum ingrederentur, ut emundarent, & abstergerent omnia. Audiant, quaeso, qui haec, atque huiusmodi alia sibi fingunt, quo omnia difficultatibus repleant; audiant, inquam, vel potius legant supplicem libellum Herodis ad Caium: Nunc colossae statua ponetur, inquit, in intimo Sanctuario, quod semel quotannis Pontifex introgreditur ieiunij tempore tantum odores incensurus, & ex more vota facturus, ut felix annus, & pax contingat omnibus hominibus. De cetero si quis, non dico plebeius Iudaeus, sed Sacerdos vel a Summo proximus, immo is ipse Pontifex, si duobus anni diebus, aut eadem die ter quaterue introiuerit, capite luet absque venia: tantam religionem adytorum voluit esse Legislator, ut haec sola inaccessa, intactaque seruantur.

Sed quid opus est alienis duci coniecturis, ubi suppetunt propria, & doctissimi viri auctoritate confirmata testimonia? Is est Abulensis Episcopus, qui locum illum Exodi euoluens, quo locuturum se pollicetur Dominus ad Moysen supra propitiatorium, ac de medio Cherubim: id astringit,

PROPHETAE mensurae fenestris oraculi locum non relinquunt.

3. Reg. 6. v.

4.

ORACVLVM fenestris non eguit.

Philo de legatione ad Caium.

Abulensis quaest. 22. in Exo. 25.

DOMVS nomine templi & oraculi plerumque indicatur, non semper. 3. Reg. 6. v.

1. Paral. 3. v. 3.

DOMVS NOmine exterioris aulae indicatur. 3. Reg. 6. v.

IN SANCTA
Sanctorum
Angelus as-
bat, assumpto
visibili corpo-
re.

Ibid. q. 29.

Leuit. 1. q. 4.

NULLA FE-
nestra in ora-
culo.

S. Ioan. Chrys.
orat. 3. contra
Iudaeos.

Exod. 25. v.
22.

Numer. 7. v.
89.

VOX AV-
diebatur e
propitiatorio.

Psal. 79. v.
7.

Psal. 98. v.
1.

Isa. 37. v. 16.

Pet. Thyraus
lib. 2. de Di-

uinis vet. test.
apparit. c. 9.

Leuit. 16. v.
2.

astruit, quod verum esse, ac omnibus comper-
tum debet, Moysen vocem audisse loquentis:
Necesse, inquit, erat dandum, quod intra San-
cta Sanctorum erat quidam Angelus, qui densa-
to corpore aëreo loquebatur: & quia istud cor-
pus propter suam densitatem esset visibile sicut
corpora nubium, voluit Deus ut lateret, ne tan-
tus honor, & Dei secretum à mortalibus videretur.
Et huius rei gratia affirmat alas extensas fuisse
ab aureis Cherubinis, obumbrantes propitia-
torium, ne videretur corpus illud: ac tandem de
fumo in thuribulo inferendo à summo Sacerdote
agit, quod omnino impediret, ne quidquam vi-
deret. Quod si eiusmodi fumus à Moysen non af-
ferebatur, id propterea factum esse existimat,
quod forte Moyse licebat Angelum illum videre.
Quaestionem deinde mouet, an candelabrum
fuerit in oraculo lucens, idque negat: tum ne
opus foret contra praeceptum Domini ad con-
cinnandas lucernas ingredi; tum vel maxime
ne videretur ille Angelus. Tandem iterum de
Moysen loquens, ac confirmans illum in vera vi-
sione, & locutione accepisse praecepta, haec sub-
dit: Pro hoc autem considerandum est, quod, si-
cut dictum fuit, super propitiatorium inter duos
Cherubim erat vnus Angelus, qui inter alas
Cherubim in corpore de aëre assumpto, & ibi ve-
ras voces formabat, in quibus respondebatur
Moysi cum intraret in Sancta Sanctorum, & Sa-
cerdoti magno, cum illuc intraret semel in anno.
Iste tamen Angelus non videbatur in corpore
illo assumpto, quia ad hunc occultandum expan-
debant Cherubim alas suas: & propter hoc etiam
non erat aliquod candelabrum, nec fenestra in
Sancto Sanctorum, ne Angelus latens videri pos-
set. Et cum Sacerdos intrabat illuc, ponebat thy-
miam super prunas, ut fumo crasso inde exha-
lante impleretur tota domus, & non posset Sa-
cerdos magnus videre id, quod latebat inter alas
Cherubim. Haec ille. In quibus multa assumit,
quae breui examinanda sunt, ut sententiae veri-
tas, ac certitudo monstretur.

Et vocem quidem auditam fuisse non raro D
confirmat Chrysostomus: Rursum, inquit, si
quando cognoscendum erat aliquid e propitia-
torio, vox quaequam e medio Cherubim prodi-
bat praedicens futura. Haec Sanctus Doctor. Ve-
rum quod ad praesens institutum sufficere vide-
tur, illud est, quod testatum habemus in sacris
Literis, vbi primum locuturum se Dominus pol-
licetur Moysi de propitiatorio: *Inde, inquit, praeci-
piam, & loquar ad te supra propitiatorium de
medio duorum Cherubim.* Locutum autem fuisse
tradit Numerorum liber: *Cumque ingrederetur,*
inquit, *Moyses tabernaculum foederis, ut consule-
ret Dominum, audiebat vocem loquentis ad se de
propitiatorio, quod erat super arcam testimonij in-
ter duos Cherubim, vnde & loquebatur ei.* Ex quo
ortam fuisse crediderim phrasim illam, qua Deum
sedere super Cherubim testantur Scriptores sa-
cri. Verum an ex nudo propitiatorio vox pro-
dierit, & audita sit, an etiam praeter vocem cor-
pus quoddam propitiatorio infederit, quod vo-
cem redderet, curiosius quæri putat noster Thy-
raeus, sed non male: cum certum sit, vel auditam
tantum de nudo propitiatorio vocem, vel prae-
ter vocem visum corpus, quod vocem ediderit.
Nubem vero ibidem apparuisse certum est, cum
in Leuitico legamus dixisse Dominum: *In nube
apparebo super oraculum.* At cum non magis

A aptum videatur fuisse nebulae corpus ad eden-
dam humanam vocem, quam ipsum propitia-
torium, aut aer propitiatorium circumdans; nubem
ad maiestatis gloriam & indicandam praesen-
tem, & ab humanis oculis contegendam, aptissi-
mum fuisse instrumentum censebimus. Nam
quod sententia Tostati vel certa sit, vel falsa,
affirmare non audemus: hoc certe indicabimus,
primam Prophetæ nostri visionem iuxta Patris
Hieronymi Pradi interpretationem illi fauere,
quàm plurimum, sicut hæc illa maxime confirma-
tur. Nam si pluribus confirmat idem Pradus qua-
tuor Cherubinis rotis curru prunario arca propi-
tatorio similem fuisse visionem illam throno Dei,
quod erat in oraculo: certe erit eadem simillima,
si duo hæc pariter conferantur: *super similitudi-
nem throni*, similitudinem quasi aspectum homi-
nis vidisse se affirmat Ezechiel; atque idem aspe-
ctus Moysi fuisse videtur ostensus, alijs interdi-
ctus, cum Sanctuarium Sanctuarij ingrederetur?

Sed quidquid sit de corpore visibili propitia-
torio insidente, hoc certum & exploratum cui-
libet esse debet: id omne, quod propitiatorio
inerat, occultum esse debuisset, & omnibus inui-
sum, ipsi etiam Sacerdoti summo, cui singulari
beneficio semel in anno erat accessum, alijs vero
omnibus semper alijs interdictum. Nam de eius
ingressu in Sancta Sanctorum praeter alios ritus,
& caeremonias, hic etiam à Deo indicitur: *Hic,*
enim inquit, *rite celebratis offeret vitulum &c.*
*Assumptoque thuribulo, quod de prunis altaris im-
pleuerit, & hauriens manu compositum thymiam
in incensum, ultra velum intrabit in Sancta: ut
positis super ignem aromatibus, nebula eorum, &
vapor operiat oraculum, quod est supra testimo-
nium, & non moriatur.* Ecce ignis afferendus
praecipitur, & non paruus, sed qui thuribulum
impleat, ne deficiente in via, aut extincto igne
fumus desit operiendo oraculo necessarius: &
thymiam, quod & ipsum in magna quantitate,
& combustionem quàm aptissimum afferebatur:
nam vbi nos legimus, & hauriens manu, Chal-
daeus sic legit: Et plenum pugillum suum thy-
miamatis aromatum minutorum. Septuaginta:
Et implebit, inquit, manus suas thymiamate
compositionis subtilis. Ratio autem huius legis,
& fumi perspecta est in textu, nimirum ut operiat
fumi nebula oraculum, hoc est, sedem Dei, vnde
redduntur oracula; & non moriatur Sacerdos, si
deficiente nebula oraculum aspexerit. Sed quid,
quaeso, fumus operiret oraculum, si multiplici fe-
nestrarum lumine illustraretur?

At contra quaeres: Quid fumo erat opus, si nul-
lum aliud lumen illustrabat oraculum? Sed à
certioribus procedamus ad reliqua. Hoc vnum
certum est in tabernaculo Moysis nullas fuisse
E fenestras, non solum in oraculo, sed neque in an-
teriori domo Sancti: ex perpetuis enim asseribus
constabat, & multiplici operiebatur tegumento,
& introitus appensis velis claudabatur, ut nihil
fere externi luminis admitteret, superni taberna-
culi instar, quod Solis lumine non eget: nam &
lucerna eius est Agnus. At lumine indiguit exte-
rior domus Sancti, in qua candelabri septenae
lucernae mane, & vespere quotidie concinna-
bantur; interior vero domus, quae lumine exte-
no non indigebat, nulla aut lucerna illustraba-
tur, aut fenestra. Atque de huius quidem taber-
naculi introitu loquitur Dominus, cum fumum
afferri praecipit: cuius quidem rei rationem,
quam

VISIO EZE-
chielis prima
throno Dei
oraculo simi-
lima.
Pradus tom.
1. Comment.
de prima vi-
sione Sect. 4.
& sequent.
Ezech. 1. v.
26.

QVIDQV
erat superpro-
pitiatorio, oc-
cultum esse
oportebat.

Exo. 16. v.
11. 12. & 13.

FVMI VSVS
in ingressu o-
raculi.

INTABER-
naculo Moysi
nullae fuerunt
fenestrae.

Apocal. 21.
v. 23.

quam excogitauerit lector, eandem nos illi de templi oraculo reddamus, quod ad prioris similitudinem omnino factum fuisse confirmamus: hoc unum additens, quod quae ibi lumine indiguerunt, hic copiosiori illustrabantur, substitutis pro candelabro vno denis candelabris, pro septenis lucernis, denis septenis, additis praeterea lenis lucidissimae fenestris, ternis utrimque, quo magis ac magis caelesti, ac terrestri lumine ea templi pars illustraretur. Interior vero, quae propter reuerentiam, ac loci sanctitatem tenebris contegenda erat, densioribus quodammodo contegebatur, pluribus ac maioribus externo luminis appositis impedimentis. Nam cum tabernaculi adyta oppanso columnis velo contegerentur, templi adyta maiori utique, & crassiori contegebantur, & muro duobus ac semis cubitis crasso, ex arrectitijs asseribus compacto, cuius quod apertum erat ingredienti ostium seris concludebatur, ne quidquam luminis penetrare posset. Sed enim uero fere impossibile esse videbatur, ut ingrediente Pontifice, ac propterea ostij velum & ualvas aperiente, reflexum lumen impediretur, ut pars aliqua lucis interiora non illuminaret, atque adeo aliquid videre posset, haud scens quam irradiante quantumuis citissimo fulguris lumine aliqua cursum conspiciuntur: huic igitur incommodo providere voluisse videtur Dominus fumi nebula, in ipso introitu thymiamate exusto procuranda. Nam & duplici scelere commaculatos exustos fuisse confirmat Oleaster Sacerdotes illos, qui & ignem alienum Domino consecrarunt, & ei incensum posuerunt, priusquam ad conspectum Domini venirent.

Sed ne quis putet nos aliquid fictitium excogitasse, audiat hoc esse Origenis doctissimi viri auctoritate, & antiquitate confirmatum. In hanc aedem, inquit de Sancto Sanctorum locutus, semel in anno primus quicumque erat Pontifex, oblatis prius hostijs propitiationis, de quibus supra exposuimus, ingrediebatur, habens utramque manum repletam, vnam batillo carbonum, & aliam compositionis incenso: ut cum fuisset ingressus, statim supposito incenso carbonibus, fumus ascenderet, totamque aedem replet, ut aspectum Sanctorum, quem ingressus Pontificis reuelauerat, nubes velaret incensi. Haec ille. Quae a nobis quoque dicta sufficient ad veritatem propositae sententiae confirmandam. Illud tamen praestandum superest, quod secundo loco ostensuros nos esse pollicebamur, nimirum hoc loco Ezechielis plane colligi, nullas fuisse in interiori Sanctuario fenestras.

Huius vero rei ratio tota pendere videtur ex notione vocis *ghad*, quae initio huius versiculi proponitur in Hebraeo, & aptissime conuertitur a Latino Interprete, *vsque ad*. Cuius quidem vocis origo quamuis non certa sit, alijs aliter atque adeo alijs aliter sentientibus, sed fere ignoratur quae sit eius notio, quam inquirere parum, aut fere nihil ad praesens institutum facere posse arbitramur: satisfaciet omnino, quod sacrae Scripturae exemplis ostendemus, eiusmodi particulae usus, quam certum est & ad tempus referri solere, & ad locum. Et quidem cum ad tempus refertur, & temporis indicare solet terminum, & saepe non terminum, sed continuationem. Prioris usus exempla videre licet in sacris Literis frequenter. In Threnis: *Oculus meus*, inquit, *afflictus est, nequid enim esset requies* *ghad*,

vsquedum, donec respiceret, & videret Dominus de caelis. Et apud Prophetam nostrum: *Et vocatum est, inquit, nomen eius excelsum* *ghad*, *vsque ad hanc diem*. & iterum: *Vos pollicimini in omnibus idolis vestris* *ghad*, *vsque hodie*. Non quod haec, inquit Hieronymus, seniores in captiuitate faciant, sed quod illi, qui Hierosolymis morabantur, & quibus captiuitas imminerebat, haec omnia facere non cessarent. Et in libro Iosue: *Habitauitque sebsaius, inquit, cum filiis Iuda in Ierusalem* *ghad*, *vsque in praesentem diem*. & Iosue 16. *iterum: Habitauitque Canaanus in medio Ephraim* *ghad*, *vsque in diem hanc tributaris*. Quibus omnibus locis terminum, aut continuationem temporis, ut alij volunt, ita significat ea vox, ut ex vi illius non prosequatur ulterius. Quod cum obseruassent perperam prauis homines, Iovinianus, Helmidius, Ebron, atque id genus pestes, perpetuam Beatissimae Virginis Mariae virginitatem in dubium impie reuocare sunt ausi, ignorantia ducti veri sensus verborum Sancti Matthiae: is enim Iosephum referens ab Angelo edoctum fuisse, & hanc ipsam integritatem Virginis, & incarnati Verbi ineffabile mysterium, accepisse narrat coniugem suam, ac subdit: *Et non cognoscebat eam*, nulli dubium est in Hebraeo adhibitam hic fuisse particulam *ghad*, de qua differimus, siquidem ab Interprete conuersum est, *dones peperit filium suum primogenitum*. Quem Hilarius ita interpretatur, ut cognoscere pro vxore habere significet, non quod ei coniuncta fuerit, sed quod cum prius sponsa esset, deinceps haberetur ut vxor, quae coniuncta fuerat, quamuis non de viro. Epiphanius cognouisse inquit non corpore, sed animo: quippe de eius sanctitate, & dignitate ab Angelo admonitus.

Verum etiam si eiusmodi interpretationes a Sanctis viris proponantur ad Beatissimae Virginis dignitatem, & Diuini Verbi fecunditatem declarandum; tamen cognoscere, quod Iosepho denegatur, Hebraica phrasi honeste matrimonij usus indicatur, ut bene probat noster Maldonatus. Quapropter ex notione, & usu particulae *ghad*, huius difficultatis solutio pender, ut bene ante alios notarunt Sanctissimi pariter, ac doctissimi viri, Hieronymus, & Chrysostomus. Plura enim exempla suppetunt, in quibus particula haec non terminum, sed continuationem significat, & quandam veluti perpetuitatem rei, quae proponitur, aut negatur. Ut in Genesi, Iacobo pollicetur Dominus, & semini eius omnium Gentium benedictionem, custodiam, & reditum, ac subdit: *Nec dimittam* *ghad*, *vsquequo, nisi complevero vniuersa quae dixi*. hoc est, numquam te dimittam, & complebo, quae dixi. Et in libris Regum: *Et non vidit, inquit, Samuel ultra Saul* *ghad*, *vsque ad diem mortis suae*, id est, numquam. Et iterum: *Igitur Michol filiae Saul non est natus filius* *ghad*, *vsque ad diem mortis suae*, id est, numquam Longior sim quam par sit, si vniuersa veteris, ac noui Testamenti exempla referre velim; haec autem attulisse sufficiat, ut in duorum veritate testium sit hoc verbum, & nihil aliud, *dones*, significare intelligamus, quam, numquam; ac genuinus loci sensus sit: & numquam cognouit eam, & tamen peperit filium suum, quem de Spiritu Sancto conceperat. Quae quamuis vera sint, ut sunt certe verissima, tamen particula haec, cum ad locum refertur, semper finem, aut terminum significat, nec quidquam praeterea. Cuius rei

Ezech. 20. V. 29. & 31.

S. Hieron. super Ezech.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

Iosue 15. V. 63.

Iosue 16. V. 10.

rei nec pauciora, nec minus certa suppetunt ex-
empla quàm plurima.

Abdiae V. 7. Primum fit ex Abdia, ubi certiores facit stultos Idumaeos violati iuris, & pacis, quo ab amicis suis in hostium manus tradentur: *Vt ghad, Vsq̃que ad terminum,* inquit, *emiserunt te: omnes viri foederis tui, illuserunt tibi* &c. Sic enim licet legere cum Hebraeo, atque Chaldaeo. quibus verbis proditorum mores, ac studia videtur propalare, qui cum vt foedere coniuncti, & domestici sint cum hostes prope terminos regionis adesse cognoscunt, eos, qui sibi fidunt, vsque ad terminos astute deducunt, vt in manus hostium incauti perueniant: hac enim de causa prudentiam ipsi Edon defuisse, in fine versiculi testatur. Sit &

Nehem. 3.
V. 1.

Y.8.

Tomo 3. Apparatus, par.
1. lib. 3. cap.
11.
Iosue 15. V.
5.

Ibid. V. 47.

EXTRA DO-
mum interio-
rem fenestrac.

Levit. 16. V.
17.

aliud exemplum ex Nehemia, qui surrexisse tradit Eliasibum Sacerdotem magnum, & aedificasse portam gregis *וֶגְחָד* veghad. Et usque ad turrim centum cubitorum, inquit, sanctificauit eam, usque ad turrim Hananeel. Et iterum: Dimiserunt Ierusalem usque ad murum plateae latioris. Aedificatores vero hos murum plateae latioris, siue murum latissimum certum est non aedificasse, v. aliàs adnotauimus. Tandem ille maxime perspicuus erit locus, qui terminos Tribuum designat apud Iosue: de Iuda enim sic scribit: Ab Oriente vero erit initium mare falsissimum *וֶגְחָד* veghad, usque ad extrema Iordanis. Et iterum: Gaza cum vicis, & villulis suis *וֶגְחָד* veghad, usque ad torrentem Aegypti. Quibus omnibus locis terminum designari certum est, vltra quem non procedat funiculus, pars, aut fors: qua ratione si Ezechielis verba interpretemur, hic erit sensus: Et fenestrae clausae, cancellis oclusae super desuper ostium per totam exteriorem domum extendebantur, & usque ad domum interiorem exclusiue. Ac ne vlla superesse posset dubitandi ratio, subiungit verbum illud, & forinsecus. Hebraice: *וְעַד הַבַּיִת הַפְּנִימִי וְלַחֲוָה* veghad habajit hapenimi velahutz: usque supra portam. conuertit Chaldaeus: Et à domo interiori, & forinsecus. Septuaginta in Sixriano codice: Et vsque prope interiorem, & usque ad exteriorem: & per omnem parietem in circuitu intrinsecus, & extrinsecus. In aliquibus vero Codicibus additur *מִטְּגָא*, mensurae; qua ratione magis cum Vulgata consentiunt. Quod vero subiungit: Per omnem parietem in circuitu intrinsecus, & forinsecus ad mensuram. sic intelliges, super omnem parietem Meridianum, & Aquilonarem: nam de Occidentali certum est non habuisse fenestras, per quas aliqua pars domus interioris posset videri: eae enim cum domo exteriori confunderent interiorem, quam ita oportuit esse sepositam, vt cum exterior Sacerdotibus in ordine vicis suae pateret, tamen quo tempore interior aperienda erat, vt ingrederetur summus Sacerdos, exterior omnibus omnino hominibus interdiceretur, praecipiente Domino: Nullus hominum sit in tabernaculo, quando Pontifex Sanctuarium ingreditur, vt roget pro se, & pro domo sua, & pro vniuerso coetu Israel, donec egrediatur.

De pariete autem Orientali idem plane crediderim, caruisse nimirum fenestris: tum quòd vestibulo obumbrarentur, tum vero maxime, quòd nullam viderentur habere posse cum reliquis vestibuli partibus symmetriam. *In circuitu* ex utraque parte, sicut paulo superius dixerat, *in circuitu per tres partes*. ad mensuram eandem sitae erant fenestrae, atque apertae *intrinsecus*, & *extrinsecus*. Haftenus enim de fenestris domus

A sermonem fieri arbitrati sumus; at illud insuper innui, quod animaduertendum esse quam maxime architectis putarem, interiora domus, quam uis magnitudine, forma, ornamentis essent ab exterioribus longe diuersa, tamen eisdem ita consonabant, ut corona atriorum templi totam, undique cingeret domum exteriorem intrinsecus, & extrinsecus. quo non modo summa habitata fuisse in aedificio architeſtando symmetriae ratio ostenderetur, sed etiam significationis, & mysterij; quo nimirum indicaretur, atria, porticus, & postes, quae, ut aliàs ostendam, Israeliticum populum indicabant, corona donari minime potuisse, nisi ea à domo Dei originem duceret.

B Sed de his aliàs.

Illud tandem silentio praetermittendum non est, quod quamuis fenestras in interiori Sanctuario fuisse negemus, eas tamen in vestigio Sanctuarij vbique fieri permisimus; tum vt ostenderemus nulla nos cogi aedificij necessitate eas auferendi, quas sola iustulit loci sanctitas, atque religio: tum vero maxime, vt perspectum esse posset quomodo eae fieri possent, vt cum reliquis omnibus superioribus lateralibus, & aduersis numero responderent, & ordine.

DE INTERIORIS

TEMPLI ORNAMENTIS,

¶ Cherubinis.

Cap. XXXV.

*T. fabrefacta Cherubim & pal- XVIII.
mae: & palma inter cherub &
cherub, duasque facies habebat
cherub.*

Faciem hominis iuxta pal- XIX.
mam ex hac parte, & faciem
leonis iuxta palmam ex alia.

parte, expressam per omnem domum in circuitu.

De terra usque ad superiora portae, Cherubim, XX.
& palmae caelatae erant in pariete templi.

Totus in explicando interiori ornatu templi
versatur Propheta, id quod triplici proposito ver-
su quamvis compendio, aptissime tamen expres-
sisse videtur. Ornamenta vero templi triplici ra-
tione possent expendi: aut enim materia digno-
scitur aurea, lignea, lapidea, circa quam fulgor,
nitidusque color auri, gemmarumque posset ex-
plicari: vel ornamentorum modus exquiritur, fue-
rintne pictoris arte coloribus expressa, an vero
sculptoria industria caelata, an aurificis malleo
deducta, an fusorio igne decocta: si figuris deni-
que, floribus, aut huius generis formis exorna-
batur domus, quatenus eae fuerint formae, tum
quod ad hominum, vel viventium generis alte-
rius imagines pertinet, tum quod ad flores, fruti-
ces, fructus, & poma. Et primum quidem non est
huius loci pertractare; tum quod maiorem expo-
seit indaginem, quam quae textus explanatio-
ni interferenda videatur: tum vero maxime, quod
tractationi eiusmodi nullam nobis ansam
praeber Propheta, immo & sine ea facile uniuersa,
quae à Propheta proponuntur, exponi possunt.

Secundo

SYMMETRIA templi
maxima.

ORNAMEN-
torum multi-
plex confide-
ratio.

Secundo loco quod ad artem spectat, quae interiora domus exornauit, certum, exploratumque videri debet, aureas laminas, quibus omnia ornamenta obducebantur, ductiles fuisse: qua in re aurificum ingenium, & industria maxime commendatur, atque in includendis varijs lapillis, & gemmis, quibus interiora domus haud secus splendide emplebantur, quam micantibus stellis serenum nocte caelum. Sed de his etiam nihil est nobis agendum modo, quae alterius loci materia videntur propria. Quae huius sunt, vno verbo exponuntur à Propheta nostro, dum Cherubim, & palmas caelatas fuisse super omnem domum, affirmavit. Et quamuis vox *וַיִּצַּח* ghasai, quae habetur in Hebraeo, latius multo notione pateat, ea tamen, qua Auctor libri Regum hoc idem significans vultus est, ita est propria, ut nihil praeterea eo loco significare posse videatur. *וַיִּצַּח* vocalag: *Et sculpsit Cherubim, & palmas, & caelaturas valde eminentes.* Sed & caelaturas has non quidem lapidibus fuisse insculptas, sed asseribus parietibus adpactis, tradunt sacrae Historiae:

Et cedro omnis domus intrinsecus vestiebatur, habens tornaturas, & iuncturas fabrefactas, & caelaturas eminentes: omnia cedrinis tabulis vestiebantur, nec omnino lapis apparere poterat in pariete. Cedrinis potro tabulis omnia conuestiri legimus hoc loco, alibi tamen pauimentum abiegnis tabulis fuisse contextum. Et cherubinos oraculi de lignis oliuarum fuisse factos nouimus: quapropter ad ornamenta genera, quae explicanda suscepimus, pertinere videbatur, ut de materia hac nonnihil diceremus, ut & percipi posset num pauimenti parietum, & Cherubinatorum eadem fuerint ornamenta, quorum non eadem videretur esse materia. Sed quoniam de vniuersi templi materia simul agendum esse arbitrati sumus, quae hic exoptare potuisset lector, ibi fufius explicata comperiet.

Reliquum igitur iam est, ut de forma ornamentorum agamus; quae duplex est, altera quae ad Cherubinos pertinet, eorumque formam, & positum, siue dispositionem: altera quae ad reliqua ornamenta, de quibus in vniuersum sequenti Prophetae capite tractare decreuimus.

Et primum si quae collega noster, & laborum antesignanus Pater Hieronymus Prado erudite docuit de prima visione Ezechielis, ut sunt textui maxime consona, ac propterea veritati ita firma manerent, operae nobis, & sollicitudinis non parum abstulissent, lectoremque facile permitterent his breuiter percursis ad reliqua properare. At ea sunt hominum, aetatis potissimum huius nostrae, ingenia, ut quae ipsi non norunt, ab alijs minime cognosci posse persuasum semper habeant: ac ne rei alicuius ignaros se fuisse conuincantur, aliorum scripta iniurijs lacessunt, & probris, quae ratione non possunt, ut cuperent, atque argumentis. Neque vero cuiquam videar coniecturis quibusdam duci, ut ab incepto explanationis cursu desistens, in obrectatores inuehar. Licuit, nostra indulgentia, cuidam, (quem ne vindictam de eo sumere velle videar, nec nominare, neque quis fuerit, insinuare libet) praedictam Pradi visionem legere; qui, nescio quo spiritu ductus, haec inter alia ad me scripta dedit. Sed parcam: ut lectoris patientiae consulam: compendio dicam, quae ille fufius, quam par esset.

Exuias quidem leoninas in Cherubinis ve-

A hementer carpit, & illo altero argumento aduersus omnia insurgit: Nouum est inuentum, Patribus aduersum. At cum conscientiae, ut conicio, dum haec scriberet, stimulis pungeretur, dignam, scilicet sapiente protulit confirmationem, qua sibi potius, quam alijs satisfaceret: Non habuit, inquit, Pradus aliud fundamentum, neque antiquum quem sequeretur Scriptorem, quem si habuisset, protulisset. Haec ille. Cui quid dicam aliud de fundamento hoc suo, non video, quam quod frustra quaereret aliud, cui firmum suppeteret locorum sacrae Scripturae admirabilis consensus, cui nihil repugnet. Hoc vero firmum sane videatur, cuiusque potuerit esse perspectum; quamplurimos enim latet, perspicaces tantum oculos attingit, & eos, qui sacrarum Scripturarum illuminationibus contemplandis sunt assueti. Quod ad antiquum Scriptorem attinet, obijcientem rogarem: An sint omnia simul afferenda? at numquam absoluentur libri. Ergo quid quid non protulit, non habuit? quod si superuixisset, nihil illi afferendum reliquum fuisset. Sed Scriptores multa consulto praetermittunt, alia alibi opportune dicenda relinquunt, alia fortasse non praeuiderunt: neque enim omnia possumus omnes. Demus ergo libere obijcienti, quod non credimus, nullum aliud reliquum fuisse Prado vel fundamentum, vel antiquum Scriptorem, quem sequeretur. Numquid propterea nouum est, quod retulit? numquid antiquorum nullus eadem asseruit? Legisse oportet Scriptores omnes eiusmodi affirmantem, ni falsitatis, aut leuitatis argui vereretur. Sed demus imprimis obijcienti, antiquos Scriptores, nec nos quidem, qui eandem Pradi sententiam sectari cogimur, habuisse: numquid non satis videatur firma esse sententia, quam illustre Prophetae testimonium, quod modo interpretamur, disertis verbis confirmat? Sed ordine procedamus, quaeso, & confusam illam perturbati animi conuiciorum congeriem dispositis machinis subuertamus.

Huius certe quaestionis thesis in eo sita esse videtur, quod Pradus proposuit illis verbis: Species huius visionis eadem est omnino cum facie solij Dei, quod erat in oraculo templi. Quia nimirum quatuor Cherubini obumbrantes arcam, quibus insedis dicitur Deus, iidem sunt, quos vidisse se affirmat Propheta noster: *Et gloria Dei Israel, inquit, erat super ea: ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel iuxta fluium Cobar.* Nam si huic vni fundamento insistamus, multa simul conferre poterimus sacrae Scripturae testimonia, quae lucem asserent clarissimam huic sacrae visioni, cuius dignitas, atque maiestas vulgi conspectum auertit, & adhuc tenebras, atque latibulum amare videtur. Atque illud inprimis perspicuum fieri videtur, Cherubinos templi omnes simili fuisse praeditos forma, tum eos, quos statuaria finxit ars circa arcam; tum illos, quos eadem sculpsit in tabulis parietum templi, quos hac vna tantum re ab illis distare putamus: quod si hi non adpacti sed integri fuissent, vulgo vocaremus illos statuas, hos de basso relieuo. Sed quoniam quamplurimi ex Sanctis Doctoribus afferendis non modo Cherubinos templi cum Ezechielis Cherubinis conferunt; sed utrosque cum Isaiae Seraphinis: hanc simul Pradi sententiam antiquissima Sanctorum auctoritate firmabimus. Et possem quidem eos ordine referre, ita ut antiquissimum quemque praefeream: verumtamen super-

OBIECTIO
aduersus Cherubinos primae visionis.

Pradus comment. de prima visione Sect. 4.

Ezech. 10. 7. 19. 20.

EADDEM VI-
dit prima visionem Ezechiel, quae in Sancto Sanctorum occultabatur.

OMNES
Cherubini templi eadem fuere forma.

Pradus ubi supra Sect. 6.

superuacaneam duxi eiusmodi diligentiam, & A
non satis aptam ad res singulas ordine confir-
mandas.

SANCTISSIMI.

DOCTISSIMI QVE,

Et antiquissimi viri Che-

rubinos templi cum E-

zechielis Cherubinis,

Et cum Isaiae Se-

raphinis con-

serunt.

Cap. XXXVI.

Clemens A-
lexandr.
5. Stromat.

AEGYPTIO-
rum sphinges,
Cherubino-
rum simiae.

VDIENDVS est inprimis Cle-
mens Alexandrinus, qui non
modo animalia huiusmodi in
templo fuisse formata sensisse
videtur, verum ea quodam-
modo Aegyptios fuisse mu-
tuatos affirmat: Et ideo, inquit,

Aegyptij quoque in sacrisponunt sphingas, quip-
pe quod de Deo oratio sit aenigmatica, & ob-
scura: forte autem quod Deum oporteat ama-
re, & timere: amare quidem vt Sanctis benignum
& propitium; timere autem, vt qui sit impijs iu-
stus inexorabiliter. Ferae enim simul, & hominis
imaginem sphinx significat. Longum autem
fuerit omnia persequi prophetica, & legalia, ea
asserendo quae dicta sunt per aenigmata: fere
enim vniuersa hoc modo loquitur diuina Scrip-
tura. Et quamuis expresse non dicat Clemens,
huiusmodi aenigmaticas figuras è templo fuisse
petitas, id tamen dixisse videtur historia Macha-
baeorum; Et expanderunt libros legis, de quibus

1. Machab. 3.
V. 48.

scrutabantur gentes similitudinem simulachrorum
suorum. Quod propter Sanctuarij Cherubinos,
quorum formam descripserat Moyses, dictum fu-
isse arbitratus est Lyra. In qua sententia fuisse vi-
detur Sanctus Thomas, aut quicumque ille sit, qui
in libros Machabaeorum nunc primum prodijt:

Nicolaus de
Lyra.
S. Tho. in Ma-
chab.

In quibus, inquit, scrutabantur, idest, secundum
quorum tenorem gentes arguebant Iudaeos ido-
lolatras, quia Cherubim super altare stabant. Illa
autem verba, super altare, argumento esse pos-
sent, aut librum totum, aut ea supposita esse, & E
ab eo, qui vix legerat sacras Scripturas, in qui-
bus plane cognouisset nihil fuisse cum Cherubi-
nis altari commune; nisi librarij forte sit vitium,
qui pro arca altare substituit. At pro ipsa senten-
tia, quam confirmamus, stare videntur Hierony-
mus, & Clemens à Serario relati: nam qui simili-
tudinem simulachrorum ad politiam referunt,
quomodo haec inter se conueniant, nondum
ostenderunt.

S. Hieron.
Clemens A-
lexandr. apud
P. Serarium
super Macha-
bae.

Sed quid de ipsa re, quam inquirimus, sen-
sit Beatus Thomas, videamus oportet. Is enim
cum Cherubinos arcae rerulisset, quos & ad con-
cordiam sublimium indicandam, ac ne coleren-

S. Tho. 1. 2. q.
102. art. 4.
ad 6.

tur ab Hebraeis idololatriae deditis, binos fuisse
oportere dixisset, quid tum ipsi, tum arca cui
astabant, significarent, indicare aggressus cum
fuiisset; haec verba subiungit: Vel per haec tria
(quae erant in arca) significabantur tria Deo at-
tributa, scilicet sapientia in tabulis, potentia in
virga, bonitas in manna; tum propter dulcedi-
nem, tum quia ex Dei misericordia est populo suo
datum, & ideo in memoriam Diuinae misericor-
diae conseruabatur. Et haec tria etiam figurata
sunt in visione Isaiae: vidit enim Dominum se-
dentem super solum excelsum, & eleuatum, &
Seraphim assistentes, & domum impleri à gloria
Dei; vnde & Seraphim dicebant: Plena est om-
nis terra gloria eius. Et hic similitudines Sera-
phim non ponebantur ad cultum, quod prohibe-
batur primo legis praecepto, sed ad signum mi-
nisterij, vt dictum est. Haec Sanctus Doctor, qui
cum figuras Seraphim non alibi positas fuisse le-
gisset, quam circa arcam, easdem & Seraphim, &
Cherubim dicendas sensisse videtur. Id quod di-
fertis verbis testatus est idem, quem initio pro-
ponebamus, Clemens Alexandrinus. Is enim,
dum sanctam disciplinam, atque sapientiam,
quam ex sacris Literis, tamquam è limpidissimo
fonte haustam, aenigmatibus atque figmentis con-
tectam à Gentibus fuisse ostendere pergeret, haec
subdit: Quae autem de Sancta arca narrantur,

significant mundum, qui percipitur intelligentia,
qui est occultus, & vulgo oclusus. Porro autem
aureae quoque illae imagines, vtraque sex ha-
bens alas, aut duas vrsas, vt quidam volunt, signi-
ficant: aut quod magis quadrat, duo hemisphae-
ria. Vult autem nomen Cherubim significare
multam cognitionem: sed habent ambo duode-
cim alas, & per circulum Zodiacum, & tempus,
quod in ipso fertur, significant mundum sensibi-
lem. Post pauca vero de arca disputans: Cete-
rum significat, inquit, quietem, quae est cum spi-
ritibus glorificantibus, quos significant Cheru-
bim. Numquam enim qui ne sculprile quidem
fabricari suauit, simulachrum ipse Sanctorum ef-
finxisset imaginem. Neque est omnino compo-
situm, & sensile aliquod in caelo animal, quod ita
se habeat. Est autem facies quidem symbolum
animae praeditae ratione: alae autem sunt mi-
nisteria, & operationes sublimes dexterarum si-
mul, & sinistrarum potestatum. Quibus plane ver-
bis maxime animaduertendum est, Cherubinos
arcae vocari à Clemente animalia composita, &
facies, & alas habentia senas: quae quidem Che-
rubinorum signa non ab alio, quam à Propheta
nostro simul percensentur.

Maximae sane auctoritatis videri debet San-
ctus Cyrillus in ea liturgia, quam nuper ex Ae-
gyptiaca lingua in Latinam conuertit Victorius
Hacurensis Maronita; quamque vulgari curat
clarissimus vir, nostrique amantissimus Marcus
Vellerus, Augustanae Reipublicae Daumuir: in
qua Sacerdos his verbis Dei Filium orat: Tu es
Deus super omnes principes, super omnes Reges,
super omnes virtutes, & dominationes, super
omne nomen, quod nominatur non solum in hoc
saeculo, sed etiam in futuro. Tibi assistunt mil-
lia millium, & dena millia denum millium An-
gelorum, & Sanctorum Archangelorum tibi mi-
nistrant. Tu es, quem circumdant animalia duo,
venerabilia valde, senis alis praedita, plena oculis;
& Seraphim atque Cherubim, quae duabus
alis tegunt facies suas propter Diuinitatem, & se-
dem

S. A. P. I. E. M.
tia, potius
bonitas in
quae arca
claudetur
guificabantur

Isaia 6. V.

CHERUBI-
ni arcae Sera-
phini dicun-
tur.

Clemens A-
lexandr. 5.
Stromat.

SENAS HA-
bent alas Cheru-
bim arcae.

S. Cyrill. in
Liturgia.

ANIMALIA
sex alarum

in Patris sui, quae percipi non potest: duabus tegunt pedes suos, & duabus volant. Haec ibi quae videntur in hoc tempore diem in Missis Aegyptiorum quotidie leguntur. In quibus non alia licet videre animalia bina praeter illa arcae ab Isaia relata, quibus & Seraphinorum, & Cherubim nomina tribuuntur, atque alia ab utroque Propheta relata. In Missa porro Sancti Basilij eiusdem codicis sic habetur: Tu es, cui assistunt Cherubim plena oculis, & Seraphim sex alarum, laudantes perpetuo, ac dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus &c.

Concinit hinc Cyrillus alter Hierosolymitanus, antiquus & ipse Doctor, quippe qui ante mille fere trecentos annos vixit, & Ezechielis visionem cum Isaiae visione videtur conferre, & causam indicare propter quam nondum haec plene percipiuntur, nimirum ut Deum incomprehensibilem esse omnia ostendant. Dicunt, inquit, tres pueri in camino ignis laudantes Deum: Benedictus es Deus, qui intueris abyssos, & sedes super Cherubim. Dic mihi, quae sit natura Cherubim, & tunc sedentem super illum perspicito. Et quamvis Ezechiel Propheta enarrationem illorum fecit, quantum fieri potuit, dicens: quatuor facies vni, vnum quidem hominis, alterum leonis, tertium aquilae, quartum vituli: & quod sex alae vni, & quod oculi ipsis undique, & quod unicuique rota quadripartita subiecta. Tamen hac etiam declaratione per Prophetam facta, nequaquam nos legentes comprehendere possumus. Quod si thronum enarratum comprehendere non possumus, sedentem super illum invisibilem, & inenarrabilem Deum quomodo intellegimus? Haecenus ex Cyrillo, qui haud aliter quam ab Isaia Seraphinis, ab Ezechiele senas alas Cherubinis tributas fuisse arbitratur: id quod non alia ratione intelligendum esse videtur, nisi & brachia Cherubim eorumdem quaternis alis adnumerentur, ut late persequuntur est Pradus. Idemque sensisse videtur Tertullianus, easdem figuras vocans Cherubinos, aut Seraphinos.

DE CHERUBINO- RVM QVADRVPLICI FORMA.

Cap. XXXVII.

OREM antiquis antiquum fuisse, Cherubinos Ezechielis, a Seraphinis Isaiae minime distinguere, sensit Arnoldus: arbitrabantur enim utrumque non Chori, aut Hierarchiae nomen esse, sed muneris: ut confirmavit Pradus. Atque ita inquit, & apud Ezechielem faciem, & pedes Dei, quasi prima & novissima Cherubim contegunt, media tantum videnda exponunt. Ezechielis visioni dat ea, quae de Isaiae visione scripta sunt. A quo non dissentit Philastrius, Brixienfis Episcopus: Est quoque haeresis, inquit, quae cum legit in Isaia Propheta, quod Cherubim, & Seraphim, animalia duo sex pen- nis praedita, duabus faciem Dei, duabus pedes tegebant, & duabus clamabant, voce subli-

mi Deum collaudantes, nimium conturbantur &c. Cherubim autem, & Seraphim quadriformia; id est, leonis, vituli, hominis, & aquilae, diuersa sunt Sanctorum pariter, virtutumque certamina fortiora. Celeberrimum quidem antiquissimi, doctissimi, maximaeque auctoritatis viri testimonium: qui cum haereticorum ignorantiam, siue proteruiam contudisset, qui pedes Domini, & caput audientes, sinistre de Deo sentire voluerunt, veritatem, quam ipse perspexerat, de tota visione retulit, & confirmavit. Qui non aliter de Cherubinis, quam de Seraphinis philosophandum esse ratus, animalia vocat ea senis alis praedita, & quadriformia: qui sane loquendi modus quatuor capita illis tribuere nulla ratione permittit, quadricipitia vocaret ea, non quadriformia. Quo nomine Cherubinos censere voluit Sophronius oratione illa, qua singulos caelestium Spirituum Choros deuotissime affatur: Quos, inquit, Cherubim oculis plena, & quadriformia, quae inter- ternis viribus formae vestrae cognatis, appositaeque proportionem respondentibus, vi ratiocinante nimirum, & irascentes fortitudine rursus, & caelesti celsitudine, ample, magnificeque exulta, omni- que sapientia plena estis, quare etiam cognitio- nis fontes, & scaturigines appellamini, Diuini Verbi cognitionem expollite: itaque contra ve- terem serpente in incendite, & e terra in sublime potenter euehite. Quod sane eximium Diuino- rum Spirituum encomium tot, ac tantis esse vide- tur mysterijs plenum, ut eo magis a prudenti Le- ctore videatur expendendum, quo minus prae- angustia temporis nobis licet, quae circa illud occurrunt exponenda, proferre breuissime quam- uis nonnulla insinuare operaepretium fore existi- mauim. Animalium formas ita expressit, ut eas virtutes, quae e singulis animalibus in caelestes transfudit Spiritus, ijs potissimum eorum partibus indicari intelligamus, quibus Cherubinos conue- stiuit Ezechiel. Quippe cum totus Cherubim spi- ritus sit, totus intellectu praeditus, totus debuit hominis forma repraesentari, qui intellectus, & rationis est parriceps: quam Philastrius vim ap- pellat ratiocinantem; irascentem vero leoninam faciem, atque in his vel ipse Hieronymo, vel ipsi Hieronymus suffragatur mirifice; de humana e- nim, & leonina facie textum, quem explicamus, accipiendum esse existimans, eiusque rei causas indicans: Quorum primum, inquit, ad rationem pertinet, sequens ad furorem; qui significantius tem. Grace θυμης θυμης, appellatur. Furorem autem dicimus non eum, qui perturbationi, & vitio pro- ximus est; sed qui mentis consolidat mollitiem, & fortiorem facit animum dimicantis. Iam vero con- iungere licet, quod cum cor hominis, & eius, quae significatur, irae, vel furoris, & eius, quae significa- tur, virtutis, sit sedes: quam aliam magis apte hu- manae formae partem vestire poterunt leoninae iuba, quam ipsum undique cor, pectus, terga, la- tera? Sed indicat Psaltes, sedem esse cor irae: quippe cum peccatorem impium, ac petulantem ferre vix posset, timore autem Dei quasi quodam chamo, aut fuscilla os suum conclusisset, ut ne effutiret, quidem quae iuste posset in sui defensionem, & impij accusationem proferre; hoc quidem contrariorum motu quasi quadam antiperistasi agitur: Concaluit cor meum, inquit, intra me, & in meditatione mea: quo ma- gis perpendo, & iniuriae acerbiteratem, & ini- quitatem proferentis, quamque sit ab omni ra- tione, & merito sic insontem vexare, exardescit.

ANIMALIA
quadriformia,
non quadri-
cipitia.
Sophronius
Orat. 6. de ex-
cellencia An-
gelorum.

QVATVOR
animalium
symbola.

Hieron. su-
per Eze. 41.
LEONIS FA-
cies firmam
mentem signi-
ficat, ac for-
tem.

COR IRAE
sedes.
Psal. 38. 7.

Jerem. 20. 7.
8. 9.

ignis irae, furoris, ac zeli. Quo permotus quoque
Jeremias, expertus sermonem Domini sibi fuisse
in opprobrium, & in derisum, clamabat dicens: *Fa-*
ctus est in corde meo quasi ignis exaestuans, clau-
susque in ossibus meis: & defeci, ferre non sustinens.

CONSTAN-
tia in corde
constituitur.
Prouerb. 15.
7. 8.

Quod vero ad constantiam pertinet, quae animi
mollitiem consolidat, in corde quoque sita esse
videtur, iuxta illud Sapientis Prouerbum: *Domus*
iusti, vel ut habent Hebraea: *Domus iusti pluri-*
ma fortitudo inest, non corruet, firma, stabilis erit,
ac perpetuo duratura: quid autem domus nomi-
ne intelligat, exponit altera sententiae pars, &
in fructibus, hoc est, in operibus, *impij conturbatio*.
Explanat amplius sententiam hanc subse-
quens: *Labia sapientum disseminabunt scientiam*,
haec est domus, quam iusti manus à fundamen-
tis erigit veritati coaeva, quae nullis subiaceret
perturbationum motibus; *cor stultorum dissimile*.
hoc est, inconstans est mutabilitate varium, ut ait

S. Greg. par.
3. pastor. c. 19.

Gregorius. Non me latet superiorem sententiam
ad familiae, opibus firmam stabilitatem referri,
cum contra fructus, siue prouentus impij con-
turbentur, & pereant: quo etiam scientiae sta-
bilitatem referre facile poteris, & ignorationis
nutantiam. Iusti autem constantiam etiam in
aduersis, quae maxima est, disertis verbis profe-

Psal. 111. 7.
8.

quitur Psaltes: *Paratum*, inquit, *cor eius sperare*
in Domino, firmum, constans potest dici iuxta He-
braea, Genebrardo teste. *confirmatum* suffultum
à Deo est cor eius: non commouebitur umquam,
donec, id est, & tamen despiciat, despiciet, inimicos
suos, sub pedibus suis iacentes. Quae omnes cae-
lestium spirituum virtutes, quo aptiori symbolo
exprimi possent, quam pectore, ac dorso leoninis
iubis recto?

S. Dionys. A-
reopag. de
Caelesti Hie-
rar. cap. 15.

Sed quid opus est per diuersa loca quaerere
ea, quae sapientissime, ut cetera, Diuinus ille Dio-
nysius simul in hanc vnam sententiam collegit:
Pectora in Angelicis imaginibus virtutem, in-
quit, insuperabilem, seruandique vim, ut est à
subiecti cordis viuifica distributione, significant:
dorsa vero vim indicant, vitales omnes virtutes

LEONINAE
iubae in pe-
ctore, & dorso
quid signifi-
cent.

continentem. Quibus verbis si ea subiungas, quae
ipse de leone subiungit, nostram hanc de leoninis
iubis sententiam maxime confirmari cognosces:
Leonis, inquit, faciem signare putamus vim illam
in Angelis principalem, ac robustam, & indoma-
bilem, per quam occultissimo illi ineloquibilis
Diuinitatis arcano, pro viribus similes nituntur
euadere operi spiritualibus vestigijs, & expedita
illa, atque ineffabili celeritate itineris ad Di-
uini fulgoris secreta tendentis. Sed quae de bo-
ue subiungit, aptissime explicant ea, quae ex So-
phronio explananda suscepimus, qui fortitudi-
nem boui tribuit. Dionysius vero: Bouis autem
imaginem, inquit, fortitudinis, ac robustatis prae-
ferre speciem; & qua spirituales sulcos suscipien-
dis caelestibus, foecundisque imbribus scindunt.
Fortitudinem autem boui tribuit ante hos omnes

Prouerb. 14.
7. 4.

Sapiens: *Vbi non sunt boues*, inquit, *praesepe*, vel
ut alij legunt, horreum, penuriam, vacuum est:
vbi autem plurimae segetes, ibi manifesta est forti-
tudo bouis. Hanc autem fortitudinem statuimus,
vel ut verius dicam, in pedibus statuit Propheta
noster. Nam pedes, ut ait Dionysius, mobilitatem,
celeritatem, atque cursum insinuant sempiterni
morus ad Diuina tendentis. Quod si celeritatem
cum fortitudine componas, bouis utique signifi-
cabis, aut bouum pedes; quorum celeritatem com-
mendat Aelianus: In bubulo, inquit, pecore, quod
incitato cursu valet, Indi curam ponunt; & simul

Aelian. hist.
lib. 15. c. 24.
BOVIS VE-
locitas.

de eorum velocitate Rex, & permulti principes
decertant: neque turpe ducunt pro huiusmodi
animalium genere auro, argentoue sponsonem
facere. Currendi meta bobus haec constituitur,
ut inter se nexi, ac iugati triginta stadia currant;
aequales, & pares boues equis currunt, neque ve-
locitate boues ab equis internoscas.

Demum caelesti celsitudini aquilam contulit
Sophronius, quam multo accuratius, & vberius
exposuit Dionysius: Porro, inquit, effigiem aquilae
Regiam dignitatem, motumque ad superna
tendentem, celeremque volatum, atque ad ca-
prandum necessarium reparandis viribus cibum,
agilitatem, atque vigilantiam, & cursum, & faci-
litatem summam: ac praeterea vim illam singu-
larem speculandi, atque intuenti libere, directe,
in nullam partem inclinando aciem luminum, in
radium illum vberissimum, lucidissimum Deitatis,
quem ex se instar Solis emittit. Quae omnia ab
aquilae forma desumpta symbola, qua ratione
magis apta in his figuris repraesentarentur, quam
si praeter extensas desuper veluti ad volandum
alas, alis quoque aquilarum vndique contege-
rentur nuda corpora aquilarum, vndique lumini-
bus conspicua: à quibus merito petit Sophronius,
ut & à terra nos potenter euehant, quasi aquila,
prouocans ad volandum pullos suos, & ut Diui-
ni verbi cognitionem expoliant. Nam quod che-
rubim nomen, multitudinem scientiae interpre-
tantur Sancti Patres, Augustinus, Hieronymus,
Gregorius, Dionysius, Clemens, & Origenes, ac
Philo, haud immerito Sophronius cognitionis
fontes, & scaturigines interpretatus est: quippe
cum eorum scientia in inferiores spiritus, velut ir-
radiantes stellae lumen in terras effundunt, quod
à Sole acceperunt. Illud demum Sophronio cum
reliquis fere omnibus, quos retuli, & referam,
commune est, ut & incendendi vis, quae Seraphi-
norum est propria, Cherubim tribuatur.

Ab hac porro interpretandi ratione non longe
abest, totus, quam qui maxime pietati deditus
Sanctus Bernardus: qui praelatos Ecclesiae basi-
bus templi comparat, quippe quibus imminet eu-
ra suppositorum. In quibus insculpta esse debere
affirmat Cherubim; plenos enim oportet eos esse
caelesti scientia, his quoque insunt leones, & bo-
ues: Itaque, inquit, in basibus, neque leones sine
bobus, neque boues sine leonibus exprimuntur:
quia Praelati Ecclesiae aliquando rigide, aliquan-
do cum dulcedine, aliquando cum asperitate, ali-
quando verbis, aliquando flagellis debent subie-
ctos suos corrigere. Quae omnes Sanctorum sen-
tentiae in hanc vnam confluent, ut Cherubino-
rum, ac Seraphinorum nomina; necnon anima-
lium variae formae varias indicent caelestium
Spirituum virtutes, dignitates, operationes.

Hanc vero Seraphinorum, & Cherubinorum
mutuam collationem laudat Ioannes, aureum elo-
quentiae flumen, cognomento Chrysostomus, qui
cum idem argumentum prosequeretur, quod pau-
lo ante ex Cyrillo insinuabamus, Deum ipsis su-
premis virtutibus incomprehensibilem esse con-
firmat, & visionem Isaiae in hanc adducit senten-
tiam: Cum enim Seraphim, inquit, alis productis
se se obuehant, nulla prorsus alia ratio est, quam
lux, quam inaccessibilem Deum habitare prae-
clare Paulus retulit. Nec Seraphim solum re ipsa
lucem esse inaccessibilem praedicant, sed etiam
Cherubim, qui his superiores virtutes ordinantur.
De ordine vero supercaelestium Spirituum non est
nostri muneris in praesenti disputare: verba refe-
rimus

AQUILA
celerem vola-
tum, ac vi-
speculandi
uinum fulgo-
rem indicat

S. August. 4.
105. in Ex-
dum.

S. Hieron. 5.
pist. ad Pau-
lin.

S. Dionysius
Caelestis. c. 7.
Clemens A-
lex. 3. Strom.

Origenes bo-
mil. 10. in
Numer.

Philo lib. 3.
de vita Moy-
sis. & lib. de
Cherubim.

S. Bernardus
in modobene-
ficiendi ad
sororem, Ser.

18.

PRÆLATI
Ecclesiae cu-
iusmodi de-
bent esse.

S. Ioan. Chry-
sostomus. 3. de
incompre-
hensibilitate
Dei.

CHERUBI-
norum, & Se-
raphinorum
mutua colla-
tio.

quibus Chrylologi, quibus post pauca subiungit: Audiigitur alium quoque Prophetam de his, modo quidem diuerso & cogitatione eadem narrantem: Factum est verbum Domini ad Ezechielem &c. & post multa de visione sapienter dicta: Attamen, inquit, virtutes ipsae suis etiam pennis se operiunt, quippe quae facie detecta nequeant conspici, quoniam sapientissimae, & purissimae. Unde id constat ex ipsa nominum ratione. Nomina vero, & vniuersam fere visionem non longe inde exponit: Quo igitur modo, inquit, pennae superiorem naturae conditionem interpretantur; solum requiem in his ipsis Dei designat: oculi perspicacem Dei intelligentiam; propinquitas solij, & hymnus assiduus infomnium & vigilantiam docent: sic etiam ipsa nomina partim sapientiam, partim puritatem, sinceritatemque declarant. Enimuero Cherubim nuncupatio plenam, accumularamque scientiam exprimit: Seraphim vero à candente, flagranteque ore nomen inuenerunt.

IESV CHRISTI

DOMINI NOSTRI GLORIAM,

& Cherubini Ezechielis, &

Seraphini Isaiae indicabant.

Cap. XXXVIII.

ED quoniam in arcae Cherubini ad ornatum & pompam constituebantur, sicut in visione Ezechielis ad indicandam maiestatem sedentis in throno; & Seraphini Isaiae gloriam in omnes effusam voce, signis, & motu testari videntur: fit ut hae ipsae Angelicae virtutes, & signa quae gestant, ad aliud dirigantur excellentius, atque perfectius demonstrandum, nempe IESV Christi Domini, ac reparatoris nostri gloriam, bonitatem, maiestatem, perfections: ut late persequutus est Pradus, non ut proprium, aut nouum sui cerebri commentum, sed ut dignissimum argumentum; in quo perscrutando Sanctissimi, ac doctissimi viri iam inde à principio nascentis Ecclesiae, suam operam, ac studium meritisime collocarunt.

S. Anastas. Synaita lib. 1. Exameron Epist. 1. Psal. 138. 8. Nam magnus ille Anastasius Synaita, Patriarcha Antiochenus & Martyr, explicans sententiam Beati Pauli Apostoli, qua omnia tradit in caput redacta esse, & instaurata in Christo: Quod si etiam vis, inquit, nosse cum habere sex alas, audi eum, qui ipsi dicit: In tegmine alarum tuarum proteges me. extendens alas suas eos suscepit. Quemadmodum autem lux vera illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum, merito omnia aspiciens vocatus est *πολυφθαλμος*, id est, multos habens oculos &c. Quoniam autem interpretatur Cherubim, multitudo cognitionis, Deus autem est Dominus cognitionis: ipse enim cognoscit omnia antequam fiant, & nemo cognoscit Patrem nisi Filius. Merito vocatur etiam Cherubim, qui ipsa condidit Cherubim; sicut rursus Seraphim, quod interpretatur ignis.

Tom. 2, Explan. Pars 2.

ardens, & comburens. Vides Anastasium Cherubinis sex alas, oculorum multitudinem, & scientiae tribuere multitudinem, quae omnia in Christo reperiuntur altiora, cum vi illuminandi, & exurendi Seraphinorum propria.

Propius accessit ad visionis explanationem. Anastasius alter Nicaenus Antistes, qui Cherubini facies Christo Domino tribuit: Ex quibus est, inquit, manifestum, quod Verbum Opifex omnium, qui sedet super Cherubim, & continet omnia, hominibus manifestum dedit nobis quadriforme Euangelium, sed quod vno spiritu continetur, sicut dicit David petens eius aduentum: Qui sedes super Cherubim, manifestare.

B Cherubim enim habent quatuor facies, & eorum facies sunt imagines operationis Filij Dei. Audiant, quaeso, Anastasium, qui quatuor facies mente percipere non possunt, quomodo vnum atque idem animal componant, quod facilius quatuor capitibus componunt, ut non vno spiritu videantur contineri, sed multiplici: quippe multiplici capite multiplex sensus indicatur, ac multiplex animae sedes. Anima enim viuentis in capite, ut in propria sede, suas exercet functiones, ac propria munia. Id quod disertis verbis Plato testatum reliquit: Est autem caput, inquit, membrorum corporis diuinissimum, reliquorumque membrorum princeps: cui totum corpus connexum. **C** Dij subesse, & parere iusserunt. Et cum inconueniens fore statuissent, si caput terra veheretur, cuius inaequalitate facile laederetur. Quod sane malum, inquit, ut vitaretur, hunc habitum corporis ad faciliorem progressum Dij pro vehiculo capiti subiecerunt. Sed quam haec multiceps hydra à sacrae Scripturae contextu sit aliena, iterum ostendendum est: & tunc ad eadem, quae proposita fuerant, confirmanda progrediendum erit.

Atque illud non est silentio praetermittendum, quod Beatus Irenaeus haec eadem Anastasij verba retulit, multa subiungens, quibus confirmet quatuor Cherubinorum facies, quatuor indicare dispositiones Filij Dei; sic enim appellat quas Anastasius vocauerat operationes, ad rem quam persequeretur, magis aptas. Quae omnia Irenaei verba quoniam relata sunt, & explicata à Prado, eò lectorem remittimus. Et Sanctus Ambrosius audiendus est, qui vehiculum, rotas, & animalia ab Ezechiele visa fuisse confirmat, atque eadem in Apocalypsi à Ioanne. Qui cum Salomonem interpretaretur affirmantem se inter alia scire non posse vestigium aquilae volantis, aquilamque ibidem Christum Dominum accipiendum esse testaretur: Haec est aquila, inquit, quam Ezechiel Propheta in illam quadriformem sedem, & Cherubim vidisse se retulit inter animalia, quae mysticum vehiculum rotis iuncta, portabant. Vnum enim animal simile vituli, aliud leonis, tertium hominis, & quartum aquilae. Sicut in Apocalypsi Ioannes se vidisse conscripsit: Primum, inquit, animal simile vituli, secundum leonis, tertium hominis, quartum aquilae. Sed de hac animalium aequalitate alter locus ad tractandum necessarius est. Haec Sanctus Ambrosius, quae dicta sufficient in eam partem, quae ad confirmandam eam sententiam faciet, qua facies Cherubim dicebamus aliquid in Christo repraesentare: id enim ab ipso Prado satis explicatum est, quem laudavi, adductis pro se Sanctorum Patrum quamplurimis testimonijs.

Dd 2 CHE-

Anast. Nicaenus. q. 65.

CHERUBINI facies Christo Domino tribuunt.

PLURA CAPITA significandis mysticis non sunt apta.

Plato in Timaeo.

Pradus in comment. primae visionis par. 2. Sect. 11.

S. Ambr. lib. de Salomone cap. 2.

VISIO EZECHIELIS cum Apocalypsis visione confertur.

Prouerb. 30. S. Irenaeus lib. 3. cap. 11.

CHRISTVS Cherubim dicitur ac Seraphim.

CHERVBINI,

ET SERAPHINI

iterum conferuntur.

Cap. XXXIX.

Iustinus
Martyr q. 44.ANIMALIA
Nabuchodo-
nosorem signi-
ficant.Cyrill. Hiero-
sol. Catech. 2.S. Dionys. A-
reopag. de
Caelesti. cap.
13.

ILLUD vero adhuc amplius con-
firmari poterit, quod ad colla-
tionem visionis Ezechielis, &
Isaiae spectat. Iustinus quidem
Martyr quaestionem certe mo-
uit sua tempestate fortasse vul-
garem huiusmodi: Quandoqui-
dem Isaías, & Ezechiel animantium multos ha-
bentium oculos visionem viderunt, num utriusque
vnum quippiam est reuelatum, an alteri alterum
ostensum? quid vero etiam visio indicarit. Et
quamuis respondens quaestioni Iustinus longe
aliud Ezechielis visione significari constituat,
quam quod tenet communis Sanctorum Patrum
sententia, immo & quam quod exigere videatur
contextus; in eo tamen nostrae videtur fauere
sententiae, quod visa fuisse tradit ab Isaia ani-
malia, ab Ezechiele vero quadriformia animan-
tia, similitudinem obrinentia hominis, & leonis,
vituli, & aquilae: Similitudines, inquit, non capi-
ta. Quid autem similitudinis voce intellexerit ipse
declarat, animalibus arbitratus Nabuchodonoso-
rem significari: Memorat autem, inquit, de Nabu-
chodonosore Daniel quoque Propheta, creuisse
ungues eius sicut ungues aquilae, & capillos eius
ut iubas leonis, eumque ad instar vituli herbam
esse depastum. Concinit his Cyrillus, de eodem
Nabuchodonosore sic scribens: Leoninos habe-
bat ungues, raptor enim Sanctorum fuerat: cri-
nes quoque leonum habebat, leo enim rapax
erat, & rugiens: foenum tamquam bos comede-
bat, pecus enim fuit &c.

Ecce leonis iubas, quas denuo inuentas à Pra-
do proclamabat obijciens, multis saeculis ante-
quam fuisset Pradus, scripserat Irenaeus, scripse-
rat & Cyrillus. Sedenimvero superuacaneum
fore censerem apud varios Doctores seorsum
quaerere, quod apud multorum Doctorum opti-
mum diuinum Dionysium testatissimum habe-
tur, ac satis confirmatum: Deinde, inquit, ipso-
rum quoque Seraphim Diuinas profecto virtutes
ex ea visione sacratissima Propheta discebat in-
cendium, sacro illorum significante cognomine,
de quo paulo post dicturi sumus &c. Porro illa
sex alarum sacratissima fictio, absolutissimam,
summamque in Deum intentionem, in primis, ac
medijs, & vltimis intelligentijs signat. At quan-
do multos quoque illorum pedes, & complures
facies cernens Theologus inclytus, utque alis &
pedum, & vultuum arceretur aspectu, alaeque me-
diae perpetuo ferrentur motu, ad intelligibilem
eorum, quae cernebat, scientiam ducebatur. Ape-
riebatur nempe illi per haec altissimorum spiri-
tum vis multa peragrans, multaque prospiciens:
sacraque illorum & plena horroris veneratio, ac
religio; qua vltra humanum modum, celsiorum,
profundiorumque mysteriorum insolentem, &
temerariam, neque omnino promouentem inda-
ginem exhorrescunt.

Est autem sublimis valde, & admirabilis San-
ctissimus hic vir, cuius singula verba attentius es-
sent perpendenda: sed quoniam in his diutius im-

A morari non vacat, ea tantummodo breui per-
stringemus, quae maxime ad praesens institutum
facere videbuntur. Atque sex alarum morum
communem utrique facit supremis, medijs, atque
vltimis intelligentijs; vel tres enumerans Hierar-
chias, vel tres supremos choros, ut bene alter
Dionysius notauit. Ex quo confirmatur quoque
id, quod ex eiusdem Arcopagitae sententia pro-
posuerat Pradus, Cherubini, aut Seraphini no-
men in his visionibus non nomen Chori esse, sed
muneris, aut significationis. Multiplices praete-
rea facies his tribuit, quas non Isaías, sed Eze-
chiel, non Seraphinis, sed Cherubinis assigna-
uerat: ex quo certe videre licet Dionysium nul-
lum in re visa ab utroque Propheta reperisse di-
scrimen, cum quae de altera illarum dixit Eze-
chiel alteri tribuit, quam vidit Isaías.

Illud denique notandum est, quod multos pe-
des, aut facies, visos fuisse à Propheta significat:
tum propter vehementem alarum motum, quo
intentissime ad Deum ferebantur; tum prae ve-
hementi luminis splendore, quo perstringebantur
videntium oculi, & veluti conuiebant, & veloci
palpebrarum motu, plura se videre arbitrabantur
Prophetae, cum non plura viderent: id quod in
pedum multitudine verum esse utrique potest,
cum plures quantumuis pedes, omnes tamen e-
rant similes, eiusdemque formae. At in vultibus
si plures dissimiles vidisset, dissimiles eos fuisse
oporteret: non enim poterat oculorum conui-
uentia visum tantopere perturbare, ut pro huma-
no capite bouinum videret, aut leoninum. Et cer-
te multiplices facies visas fuisse à Prophetis sen-
tit Dionysius, cum vnam tantum humanam fa-
ciem habuisse Cherubinos senserit alibi, quam
multiplicem fingeret visus perturbatio: nam
quod Cherubinorum facies easdem, quas expo-
suit Pradus, Dionysius multis retro saeculis ag-
nouerit, literarumque monumentis consigna-
uerit, paulo infra ostendemus.

QVOD EZECHIEL

VIDERIT CHERVBINOS

templi, & imaginem solij Dei,

quod erat in Sancto San-

ctorum. Cap. XL.

ED ad illud tandem veniamus,
quod huius disputationis esse
videtur velut fundamentum:
statuamusque ab Ezechiele
eosdem Cherubinos visos fuisse,
eamdemque solij Dei for-
mam, quae in Sanctis Sanctorum à prima templi
aedificatione, usque ad Babylonicam transmi-
grationem, maxima totius Israelitici populi ve-
neratione asseruabatur. A qua quidem sententia,
quamuis denuo inuenta videatur obijcienti, non
videtur dissentire antiquus idem, ac doctissimus
Augustinus, qui non alia ratione Cherubinos
arcae vocaret animalia; nisi quod ea sic dicta,
& visa fuerint ab Ezechiele: Porro, inquit, si
creatura rationalis in multitudine scientiae,
quoniam

SEX ALAE
omnibus co-
lestibus spi-
ritibus tribue-
re. S. Dionysius.Dionys. Chari-
tatis. hic.PLVRES
Cherubino-
rum pedes
quomodo ac-
cipiendi.S. Augustinus. 4.
105. in Exo-
dum.

quodammodo interpretationem habent Cherubini, duobus ipsis animalibus significatur: ideo duo sunt, ut societatem charitatis commendent: ideo pennas suis propitiatorium obumbrant, quia Deo non sibi tribuunt pennas suas, id est, Deum honorant virtutibus, quibus praestant. Et vultus eorum non sunt nisi in propitiatorium: quia quicumque (cuiusque legendum censerem) profectus ad multitudinem scientiae spes non erit, nisi in Dei misericordia. Memoriae autem commendanda est haec Sancti Augustini sententia, qui negat vultus habuisse alibi quam versus propitiatorium; ne quis aliter quam par est, Moysis testimonium interpreteretur, quo affirmat arcae Cherubinos in propitiatorium conuertisse vultus, de quo post pauca. Sed quod ad animalium nomen spectat, arcae Cherubinis inditum confirmari videtur Bedae testimonio, qui cum duos Cherubinos duo testamenta interpreteretur, in quorum medio apparet, & loquitur Christus: Quo sensu etiam, inquit, illud potest accipi, quod Habacuc ait: In medio duorum animalium intellesces.

Verumenimvero nullam adhuc scriptam rationem legere, vel coram audire, vel apud memet ipsum excogitare potui, quae nos cogat à Iosepho, & Philone discedere adiuos scribentibus de rebus suis, quae omnibus esse potuerunt in promptu, atque notissima. Non me latet ipsos arcae Cherubinos videre vni summo Sacerdoti licuisse vno die, quo introire licebat ei in Sancta Sanctorum, ceterorum nemini. Et in Babylonica captiuitate Moysis Cherubinos cum arca, abscondit Hieremias, quos deinceps nemini videre licuit, nec licebit usque ad consummationem saeculi: tunc enim primum manifestabitur

arca, ut infra ostendemus. Reliquos porro templi Cherubinos demolitus est Nabuchodonosor, ut auctor est Cyrillus: Nonne audisti, inquit, quod Cherubim contriuit? non illa dico Cherubim spiritalia, absit ne quis cogitet, sed ea, quae fuerant sculpta. Haec ille. Sed quamuis haec ita sint, tamen cum in multis templi exterioris partibus expressi fuerint Cherubini, facile potuerunt non Sacerdotibus modo, verum & toti populo esse notissimi: quorum quidem memoria perpetuo asseruaretur, ut vix Hebraeorum quisquam auderet de huiusmodi sacratissimis rebus quidquam sinistre opinari, nedum in medium proferre. Verum quam sit & antiquitate nobilis, & testimonio celebris haec diuersarum formarum compositio, vel ex vno Areopagita Dionysio attentius perlecto poterit agnoscere. Is enim Deum benignissimum mirifice laudat, quod caelestes illas spiritalis distinctiones carnalibus figuris expressas, & formarum compositionibus varias tradiderit. Quo quid posset exoptari manifestius?

formas enim ita componimus, ut ex multis, ac varijs vna fieret, ad sublimia caelestium spirituum munera exprimenda conueniens. Ac ne bruta ipsa, ut in seipsis sunt, in hanc signorum classem relata esse videantur, sed secundum eorum partes aliquas ad repraesentandum magis idoneas, ut diximus, signa ficta ea vocat idem Dionysius: Terrenis, inquit, imaginibus caelestes spiritus pinxit, carnalique velamine, dum in sacris Literis de illis loquitur, aeternas mentes rexit, ut nos ex visibilibus ad intelligibilia, & ex fictione signorum ad simplices caelestium ordinum prouehat summientes. Neque his tantum locis hac uti-

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

tur dicendiratione Sanctissimus pariter, atque doctissimus vir, sed & alias saepe. Nam cum Poeticis figmentis vti solitam Scripturam facram in spiritibus forma carentibus describendis affirmasset, quo captui, & infirmitati nostrae consulere videretur, argumenta proponit eorum, quibus haec dissimilia signa minime probantur, cuperenque similia: atque inter ea haec etiam subiungit: Et fortasse non desit, qui arbitretur caelestia, leonum, & equorum agminibus plena, ut pro laude mugitus resonent, & anium gregibus, & animantibus reliquis, & materijs quibullibet vilibus, & ceteris in hunc modum: quaeque vel absurde, vel corrupte, vel passim describunt, dissimiles per omnia in sacro Eloquio similitudines, quibus ista signantur. Haec Sanctus Dionysius: qui quod similitum rerum similitudines super caelestia exprimere non possint: Aliquando item, inquit, ab eisdem laudatur Scripturis honestissime, ac pene diuine, dum in eius laude dissimilibus vtuntur signis. Illud tamen ab omnium hominum mentibus remouere conatus est doctissimus vir, ac prudentissimus, quod maximum inducere posset inconueniens, si quisquam arbitraretur, vel bestiarum formis refertas fuisse caelestium mansionum sedes, vel pro laude mugitus ibidem resonare.

Ex qua quidem sententia maxime confirmari videtur illud Pradi argumentum, quod acerbis nimis, atque immodeste reprehendit obiciens. Si enim absolum nimis est pro laude mugitus in caelis audiri, non quidem consonum videri potuisset, si Diuinae maiestati in terris apparenti leonum mugitus pro laude reddantur. Quae tamen monstra à Propheta visa, & audita fuisse suadere quodammodo studens, loquentem asinam Balaamo in medium adducit, atque ex asinae loquela confirmari putat, vitulina capita, leonina, siue aquilina humanas protulisse voces. Sed quis, quaelo, ita sit ignarus, ut neget asinos, & quaeuis alia iumenta, ac bruta ita Diuinae subijci potestari, ac voluntari, ut humanas proferant voces, idque aptius multo, quam cum homines ferinos solent imitari mugitus, ac mores? Sed illud est homini sapienti statuendum, humanas voces brutis nulla ratione tribuendas, quas sacer Textus illis nulla ratione tribuit; immo & quas Doctorum nullus illis, quod sciam, tribuerit. Sed animalia fortasse Apocalypsis in medium adducet, de quibus Ioannes: *Et animal primum, inquit, simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem quasi hominis, & quartum animal simile aquilae volanti &c. & requiem non habebant die ac nocte, dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Omnipotens.* Cuius obiectionis responsum libet in subsequens caput reijcere.

CHERVBINI

QVOS VIDIT SANCTVS IO-

annes in Apocalypsi haud dis-

similes sunt Cherubinis

Ezechielis, aut tem-

pli. Cap. XLI.

Viegas Apo-
cal. 4. Sect. 12.Abulensis 2.
Parab. 5. q.
25.
Ezech. 1.
Ezech. 10.ARCAE, E-
zechielis, &
Ioannis Cheru-
bini quatuor,
ac totidem E-
uangelistae.Abulensis q.
16. in Matth.
praefat.Ezech. 1. & 10.
Apoc. 4. & 5.S. Hier. Epist.
ad Fabiolam.VIRTUTVM
Cardinalium
duodenaria
permixtio.

ED non alios Cherubinos Io-
annis à Cherubinis Ezechielis
probat constans Doctorum
sententia, quos retulit noster
Viegas, ex quorum numero
aliquos referre non grauabor,
eos maxime, qui hanc omnem
interpretandi rationem confirmare videbuntur:
atque inprimis Abulensem, qui cum rationem
reddere statuisset, propter quam duos alios Che-
rubinos circa arcam posuerit Salomon, praeter
eos quos posuerat Moyses, haec subdit: Alia ra-
tio fuit ad perfectam expressionem gloriae Dini-
nae: nam quando Ezechiel vidit gloriam Domi-
ni, vidit quatuor animalia in circuitu throni, &
quodlibet illorum habebat sex alas. Ad perfe-
ctam ergo imitationem debuerunt hic esse qua-
tuor Cherubim: nam illa quatuor animalia erant
Cherubim. Sic etiam Beato Ioanni ostensa est se-
mel gloria Domini, & in circuitu throni Dei vi-
dit quatuor animalia, & viginti quatuor senio-
res: & illa quatuor animalia erant Cherubim,
quia erant talia, qualia illa, quae vidit Ezechiel.

Et quidem hoc loco eisdem Cherubinos Ioan-
ni, Ezechieli, & Isaiae apparuisse significat, eos-
demque in templo figuratos: quod confirmavit
Pradus. Iterum vero Ioannis, & Ezechielis Che-
rubinos contulit, rationem reddens propter quam
Euangelistae quatuor numerentur, atque Euan-
gelia totidem: Tertia causa, inquit, fuit propter
similitudinem ad quatuor animalia, scilicet ho-
minem, leonem, & aquilam, & bouem, quae vi-
dit Ezechiel, & idem vidit Beatus Ioannes. Haec
ille.

Sanctus vero Hieronymus eandem plane for-
mam Cherubinis tribuit, tum ijs, qui ab Ezechie-
le visi sunt; tum vero ijs, qui à Ioanne in Apoca-
lypsi. Nam cum Dei Optimi prouidentia omnia
regi, ac gubernari confirmasset, idque expresse
in fronte & corona Sacerdotis, Dei nomine re-
praesentari statuisset: Id ipsum, inquit, ego puto
sub alijs nominibus, & in Cherubim, & quatuor
animalibus figuratum; quae ita sibi permixta
sunt, & haerent, ut in vno inueniantur & cetera.
Post multa vero de Sacerdotalibus indumentis
pie pariter, atque erudite discussa, ad quatuor la-
pidum ordines in rationali mirifice dispositos
exponendos accedit: Quos, inquit, quatuor puto
esse virtutes, Prudentiam, Fortitudinem, Iusti-
tiam, & Temperantiam, quae sibi haerent inui-
cem, & dum mutuo miscentur, duodenarium ef-
ficiunt numerum.

Hanc autem virtutum compositionem, quan-
tum conijcere licuit Beati viri mentem, margini
adiecimus: illud vnum admonentes, quod non
idem sit Prudentiae actus, cui admisceatur For-
titudinis, atque Fortitudinis, cui admixta sit Pru-

dentia: atque adeo duodenarius efficitur nume-
rus ex quaternario virtutum numero inuicem
permixto. Sed & subiungit idem, quem lauda-
ui, Hieronymus: Vel quatuor animalia, quae in
Apocalypsi describuntur plena oculis, & Domini
luce radiantia, mundum illuminant, in vno qua-
tuor, & in quatuor singula. Quae quidem compo-
sitio vix concipi aliter potest, quam à nobis ex-
plicatur, cum in vna humana forma reliquorum
animalium insint symbola: at si quadriceps fin-
gatur animal monstruosum, in nullo erunt singu-
la, quippe in monstro. Atque idem plane cense-
ri posse existimamus, si Ianum alterum fingamus
quadrifrontem, quem fabulabatur antiquitas.
Et certe quod ad institutam pertinet disputatio-
nem, iuxta Beati Hieronymi sententiam, non
sunt animalia Apocalypsis singula seorsum con-
cipienda, sed eorum similia, quae vidit Ezechiel.
Quod iterum idem Hieronymus confirmat, dum
quaternarium Euangelistarum numerum laudat:
Haec igitur, inquit, quatuor Euangelia multo an-
te praedicta, Ezechielis quoque volumen pro-
bat, in quo prima visio contextitur; & in medio si-
cut similitudo quatuor animalium; & vultus eo-
rum facies hominis, & facies leonis, & facies vi-
tuli, & facies aquilae: quas quidem facies cum
singulis tribuisset Euangelistis, Cetera quae se-
quuntur, inquit, in eundem sensum proficiunt.

Crura eorum recta, & pennati pedes, & quocum-
que ibat Spiritus, ibant, & non reuertebantur: &
dorsa eorum plena oculis, & scintillae, ac lampa-
des in medio discurrentes, & rota in rota, & in
singulis quatuor facies. Vnde & Apocalypsis Io-
annis post expositionem viginti quatuor senio-
rum &c. introduxit fulgura, & tonitrua, & septem
spiritus discurrentes, & mare vitream, & quatuor
animalia plena oculis, dicens animal primum si-
mile leoni, & secundum simile vitulo, & tertium
simile homini, & quartum simile aquilae volanti.
Et iterum: Pleniusque, inquit, in Apocalypsi Io-
annis horum animalium species, ac nomina re-
feruntur ad quatuor Euangelia. Ac tandem
cum plures animalium Ezechielis attulisset ex-
positiones: Ista sunt, inquit, iuxta Apocalypsim,
ut ante iam diximus, quatuor animalia plena
oculis ante & retro: quorum vnum animal si-
mile leoni, & secundum simile vitulo, & tertium ha-
bens faciem quasi hominis, & quartum simile
aquilae volanti. Ibi dicuntur in modum Se-
raphim senas habere alas: duabus faciem, & dua-
bus pedes operientia, duabus autem volantia, &
neque in die, neque in nocte cessantia, ac dicen-
tia: Sanctus, Sanctus, Sanctus &c.

Beatus quoque Patherius Sanctissimi Grego-
rij Notarius, qui ante annos mille, & eo amplius,
loca Scripturae sacrae ab eodem Gregorio ex-
plicata collegit, atque ordine digessit, dum lo-
cum Apocalypsis exponeret: Ezechiel Prophe-
ta, inquit, dum animalium specie quatuor Euan-
gelistas se vidisse describeret, in eis sibi hominis,
leonis, bouis, & aquilae faciem apparuisse testa-
tur. Cui nimirum prophetae sententiae ipse
Ioannes quoque in hac reuelatione sua non dis-
sonat, dicens: Animal primum simile leoni, se-
cundum animal simile vitulo, tertium animal ha-
bens faciem quasi hominis, quartum animal si-
mile aquilae volanti. Haec quatuor animalia,
singula ad vnumquemque Euangelistam recte
conueniunt.

O visor visionum Dei, inquit Rupertus Eze-
chie-

Prudentia
cum Fortitu-
dine.Prudentia
cum Iustitia.Prudentia
cum Tempe-
rantia.Fortitudo
cum Pruden-
tia.Fortitudo
cum Iustitia.Fortitudo
cum Tempe-
rantia.Iustitia cum
Prudentia.Iustitia cum
Fortitudine.Iustitia cum
Temperantia.Temperantia
cum Pruden-
tia.Temperantia
cum Fortitu-
dine.Temperantia
cum Iustitia.ANIMALIA
Apocalypsis
vno quatuor,
& in quatuor
singula
S. Hier. praefat.
in Matth.S. Hieron. su-
per Ezech.S. Patherius
lib. 3. super
Apocal.VNICVI-
que Euan-
gelistae sicut Cheru-
bino, qua-
tuor facies
conueniunt.

Rupert lib. 1. de Ezechielis visionibus, sicut ipse post multa dicturus A
 es, vnum est animal, quomodo quatuor nume-
 ras? Ait: Et hic aspectus eorum, similitudo ho-
 minis in eis, & quatuor facies vni, & quatuor
 pennae vni. Ac si dicat: Vnius quidem erat simi-
 litudo hominis, Iesu Christi Filij Dei: Similitu-
 do, inquam, & nondum res: nondum enim natu-
 ra totius hominis, sed huic vni quatuor facies,
 & huic vni quatuor pennae, quas vtiq; facies,
 & pennas visionem Dei speranti nescire non li-
 cet &c. Ex quo quidem Ruperti testimonio fir-
 mum licet argumentum sumere ad confirman-
 dum Cherubinorum facies, quas nos pinximus:
 quorum singuli humana sunt forma, insigniaque
 gerunt animalium, vt vnius hominis, qui Deus

Ibid. cap. 5.

est, nobis formam repraesentent, in quo cetero-
 rum formae nouum aliquod mysterium reprae-
 sentent. Quare subdit idem, quem laudauit, Ru-
 pertus: Cum credimus IESUM Christum Filium
 Dei vnicum, de Spiritu Sancto conceptum, &
 ex Maria Virgine natum, faciem vtiq; veri in-
 tuemur hominis, non in phantasmate, sed in ve-
 ritate carnis, absque peccato concepti, & nati.
 Cum autem itidem passum sub Pontio Pilato,
 crucifixum, mortuum, & sepultum, ad infernum
 descendisse credentes confitemur; procul dubio
 faciem vituli contemplamur &c. Cum nihilomi-
 nus credimus, & confitemur, quia tertia die re-
 surrexit a mortuis, nimirum cum tremula fide,
 & fidei tremore faciem sumpsimus leonis fortis-
 simi &c. Ad summum quando credimus, & con-
 fitemur, quia ascendit in caelum, sedet ad dex-
 terem Dei Patris Omnipotentis, inde venturus
 est iudicare viuos, & mortuos. ista est nobis fa-
 cies aquilae, quam nubes suscepit ab oculis hu-
 manis. Deinde vero quasi eandem esse suppo-
 nens hanc Ezechielis, & illam Ioannis in Apo-
 calypsi visionem, quaerit: Cur in Apocalypsi
 istorum quatuor animalium non idem ordo sit?
 & in haec verba respondet: Primo dicimus, quia
 nihil contrarium resonat in eo, quod dicit pri-
 mum, secundum, & tertium animal. Nam hic
 Propheta huiusmodi nomini nihil apposuit, sed
 hoc tantum: Similitudo, inquit, vultus eorum,
 facies hominis, & facies leonis a dextris &c. Vter-
 que ordo ratur, neque alter alteri contrarius est,
 diuerso tamen respectu. &c.

Ibid. cap. 6.

NON EO-
 dem ordine
 Ioannes, & E-
 zechiel anima-
 lia recensent.

Sed & illud quaeritur, quomodo hic dicat
 quatuor facies vni, & quatuor pennae vni; ille
 autem, & quatuor animalia, singula eorum ha-
 bebant alas senas. Ad quod breuiter dicendum,
 quia singulae facies singulas, & eodem sensu sin-
 gulas habent alas: quia videlicet in singulis Sa-
 cramentis Christi Filij Dei, vna eademque ex-
 cellentia, vnus volatus, vnus spiritus, vna Diui-
 nitas est, vnum Verbum, per quod in sex diebus
 omnia facta sunt. Igitur vt superius quaerendum
 proposuimus, inuenisse nos arbitramur, quia &
 animal vnum, & quatuor animalia sunt, id est,
 vnus Christus, & quatuor principalia Christi Sa-
 cramenta sunt, quorum facies nulli licet ignora-
 re Christianorum, licet comprehendere non
 possit volatum. Haecenus ex Ruperto verba de-
 sumpta sunt.

Richardus in
 Apocal. lib.
 2. cap. 2.
 Capite 7.

Sed non est omittendus Richardus, qui hoc
 ipsum rationibus confirmare nititur, atque argu-
 mentis. Is enim cum Ioannis visionem persequeretur:
 Notandum est, inquit, quod Ezechiel Pro-
 pheta, qui quatuor Euangelistas per haec eadem
 animalia descripsit, primum faciem hominis, quae

figurat Incarnationem, posuit, quia adhuc longe
 futura erant, quae vidit: Ioannes vero, qui post
 ipsam Sacramentorum completionem eos figu-
 raliter contemplatus est, similitudinem leonis,
 per quam Resurrectio significatur, primum con-
 spexisse perhibetur, ad maiorem videlicet Chri-
 stianae fidei iam exhibitae consummationem:
 quia totum fidei nostrae, & spei fundamentum
 maxime virtuti Resurrectionis innititur. Et secun-
 dum animal simile vitulo. Ezechiel post faciem
 hominis posuit faciem leonis, propter quod
 vtrasque a dextris vidit. Quae idcirco a dextris
 esse visae sunt, quia Incarnatio, & Resurrectio
 electos laetificauerunt. Deinde faciem vituli, siue
 bouis ponit, quam etiam a sinistris describit: quae
 facies apte a sinistris fuit, quia Passio Christi,
 quae per eam figuratur, Discipulos contristauit.
 Sed Beatus Ioannes hunc ordinem minime ser-
 uauit, quia de hac laetitia, siue tristitia hoc in lo-
 co minime insinuauit. Haec Richardus de San-
 cto Victore.

Sed ne nimis in referendis aliorum sententijs,
 quamuis grauissimis, atque certissimis diuagari
 videamur, quid causae fuerit, cur aliter de Che-
 rubinis Ioannes Sanctissimus Euangelista, Apo-
 stolus, & summus Theologus sensisse videatur,
 quam Ezechiel Propheta noster, paucis osten-
 damus. Re quidem diuersi non sunt, quod doctis-
 simorum virorum testimonio satis confirmatum
 est, & singulas conferenti visionis vtriusque par-
 tes esse poterit in promptu: at phrasi, & dicendi
 modo videntur esse diuersi; quam qui non satis
 perpenderunt, propter diuersam rationem dicen-
 di, diuersas animalium formas, significare vtrum-
 que voluisse arbitrati sunt: quos a veritatis recto
 tramite longe aberrasse compertum erit, cum ea-
 dem ratione de eisdem Cherubinjs vtrumque
 fuisse locutum ostenderimus. Ostendenda autem
 in primis est dicendi forma, quae vtriusque vide-
 tur esse diuersa, vt eadem omnino esse mox osten-
 datur. Sanctus Ioannes sic scribit: *Et in medio se-
 dis, & in circuitu sedis, quatuor animalia plena oculis
 ante & retro. Et animal primum simile leoni, &
 secundum animal simile vitulo, & tertium animal
 habens faciem quasi hominis, & quartum animal
 simile aquilae volanti.* Ezechiel vero Propheta
 noster sic habet: *Et in medio eius similitudo qua-
 tuor animalium, & hic aspectus eorum similitudo
 hominis in eis: quatuor facies vni, & quatuor pen-
 nae vni &c.* Et post pauca subdit: *Similitudo au-
 tem vultus eorum, facies hominis, & facies leonis a
 dextris ipsorum quatuor: facies autem bouis a sini-
 stris ipsorum quatuor, & facies aquilae desuper ip-
 sorum quatuor.* Discrimen autem nulli non esse
 videri poterit in promptu, cum Ioannes singulis
 animalibus singulas facies tribuere videatur; E-
 zechiel contra singulis quaternas. At nullus qui-
 dem sanae mentis arbitrari poterit, Prophetam
 nostrum sibi ipsi fuisse contrarium, qui iterum
 haec eadem animalia describens, iterum a se vi-
 sa sic probat: *Quatuor autem facies habebat vnum:
 facies vna, facies Cherub, & facies secunda, facies
 hominis: & in tertio facies leonis, & in quarto fa-
 cies aquilae.* Chaldaeus vero paraphrastes sic in-
 terpretatur: *Facies vnius facies cherub, & facies
 secundi facies hominis, & tertij facies leonis, &
 quarti facies aquilae.* Quae quidem interpretatio
 ab ipsa Hebraica lectione non longe videtur esse
 diuersa; quippe quam aliqua ex parte imitatus
 est Beatus Hieronymus, dum legit: *Et in tertio
 facies*

Apocal. 4. v.
 6. & 7.

IOANNIS,
 & Ezechielis
 verba mutuo
 conferuntur.
 Ezechiel. 1.
 v. 9. & 10.

Ezech. 10.
 v. 14.

Pagninus.

facies leonis, & in quarto facies aquilae. Quam sequutus est in Regio codice Pagninus: Facies vnus, inquit, facies cherub, & facies secundae facies hominis, & tertiae facies leonis, & quartae facies aquilae. Qui sane dicendi modus haudquaquam ab illo Ioannis videtur esse diuersus: quare haud aliter illum, quam hunc aut interpretari licebit, aut accipere. Hunc vero nulla re ab illo priori Ezechielis esse diuersum probat duplex quoddam argumentum, ex vtraque parte firmissimum. Primum quod his verbis praemiserat Propheta: *Quatuor autem facies habebat vnum*, quae in eundem sensum ab omnibus Interpretibus accipiuntur. Chaldaeus: Et erant cuique facies quaternae. Septuaginta interpretes in Regio codice, & Complutensi: Et quatuor facies habebat vnumquodque animalium. Pagninus ex Hebraeo: Et quatuor facies vnicuique. Vatablus: Erantque singulis quaternae facies. Et certe ipsa Hebraea phrasis nullum alium sensum admittere posse videtur.

V. 15.

V. 20.

Altero vero argumenti pars ex subsequenti-
bus eiusdem Prophetae verbis desumenda est: ait enim: *Et eleuata sunt Cherubim, ipsum est animal, quod videram iuxta fluuium Cobar*. Et iterum: *Ipsum est animal*, inquit, *quod vidi subter Deum Israel iuxta fluuium Cobar*: & intellexi, quia Cherubim esset. Quae plane verba nihil om-
nino permittunt de his Cherubinibus, aut animalibus sentire diuersum ab illis, quae priori visione ostensa fuere Prophetae, quaeque ipse longa expressit oratione. Quod si apud eundem Prophetam eadem animalia describuntur, cum quaternae facies singulis tribuuntur, atque cum singulis singulae: quid obstat quo minus apud Ioannem Prophetam & Euangelistam eadem animalia referantur, quamuis singulis singulae videantur annumerari facies? Negandum tamen non est, diuersa hac vtriusque Prophetae dicendi ratione aliquid innui, quod legentium mentes ad aliquid noui percipiendum inducat, & communi dicendi, & intelligendi ratione diuersum. Vt propterea Vatablus in notationibus, quae ex Rabbini-
commentarijs desumptae videntur, sic scribat: Haec autem reperit, ut intelligatur esse eadem visio, quae & capite primo, in quo pro facies cherub, ponitur facies bouis: quia cherub habebat aliquam cum vultu bouis similitudinem. Omnes autem erant vultus humani, sed habentes aliquid aut aquilae, aut bouis. Haec ille: qui quamuis verum loci sensum, quem persecutus est Pradus, non sit assecutus; tamen in eo veritati fuit valde proximus, quod omnibus his Cherubinibus humanam faciem tribuit, quam si libeat explicare, vocabimus formam; cum tota corporis dispositione, ac vultu hominem referrent: in qua quidem humana specie aliquid aquilae, hoc est, alae conspicerentur; aliquid leonis, nimirum iubae; & aliquid denique bouis, nimirum bifidi pedes, atque rotundi conspicerentur. Quae sane compositio tunc magis perspecta erit ac nota, cum eiusdem formae fuisse templi Cherubinos perspectum erit.

ALIQUID
nouum indi-
cat nouus di-
cendi modus.

Vatabl. num.
27.

Isid. Clarius
littera G.

Clarius porro alios quoque sequutus & ipse Rabbinos, somnia quaedam illorum more initio proponit: Hic nominat, inquit, faciem cherub, quae alibi facies bouis dicitur, inde bouem cherub aliqui putant. Sed hoc receptius, quod cherub effigies sit facie infantili: facies autem hominis à cherub hoc distare putatur, quod illa sit tenerior, haec viridior, quemadmodum viri ab in-

fantibus specie discriminantur. Quidam dicunt quadrigam à longe conspectam, visam esse habere animal bouilla facie, quae tamen propius visa ostendebat puerilem effigiem. Egregia sane collatio, ac mira similitudo bouis, & pueri, quarum altera pro altera posset substitui. His tamen tamquam nulla veritatis specie cohonestatis reiectis, ad eam, quam ipse Clarius tenuisse sententiam videtur, veniamus: Similitudinem, inquit, hominis habent omnia, quod ille sit fundamentum gloriae Dei. Quatuor facies insunt omnibus &c.

QVOD GLORIA

DEI CHERVBINIS STIPATA,

quae olim vno templo conti-

nebatur, nunc totum

repleat terrarum

orbem.

Cap. XLII.

AE C autem Cherubini-
dispositio, ac humana forma,
tam est apud Prophetam no-
strum perspicua, & à grauissi-
mis Doctoribus explicata, ut
mirari Doctores, ac sanioris
iudicii viri merito possint,
quid causae sit cur tamdiu in re manifesta, &
optime à Prado explicata immoremur: sed ve-
niam ab illis petimus, & illam certe dabunt, cum
nouerint ignorationis telis ita opperi huiusmodi
sententiam, ut vix videatur admittenda, nisi se-
mel ac saepius firmissimis muniatur rationibus,
& omnium aduersantium machinae funditus
ruant. Et quidem in hanc vnam huius loci par-
tem omnes diriguntur incursum, qua contendimus
monstra illa verborum de medio submoue-
re, quae imperitum vulgus intulit, quae legerat,
ac non plene perceperat, prima specie delusum.
Pedes rectos ad quatuor partes moueri, coram
facie sua ambulare, iuxta vocis sonum ita inter-
pretantur, ut quatuor facies vni capiti affigant
ad quatuor mundi partes: ut quoties animal ad
quamlibet partem moueatur, conuersione non in-
digeat; sed faciem quamdam habeat ex ea parte,
coram qua, & cuius oculorum ductu moueatur.

Verum hi, qui egena sequuntur elementa, ip-
sis quidem elementis, hoc est, litterarum sono fa-
cile reuincuntur. Quid, quae lo, causae est cur
Propheta noster dixerit: *Similitudo autem vul-
tus eorum, facies hominis, & facies leonis à dextris
ipsorum quatuor: facies autem bouis à sinistris ipso-
rum quatuor: & facies aquilae desuper ipsorum qua-
tuor*. His quidem Prophetae verbis compulsi
nonnulli, quaternae capita animalibus confingunt
contra Prophetam, qui facies quaternas habuisse
denotat, non capita: sed si capita disponant
plura, longiora colla illis componant oportet
quam par est, si cupiant bina à dextris, vnum à
sinistris,

MONSTRA
de medio tol-
lenda.

Ezech. i. 7.
10.

finibus, quantum desuper disponere: qua ratione iam non coram facie sua ambulabit animal, cum in anteriorem, vel cum in posteriorem partem mouebitur, cum duplices facies sibi vendicauerit dextra; ut aliquam ex dictis partibus sine facie manere necesse sit, coram qua ambularet. Sed quem, quaeso, non moneat, quod in his tam friuolis argumentationibus, atque responsionibus audiendis, vel proponendis diutius

Theodoret. immoremur? At Theodoreti testimonio, atque *super Ezech.* sensu suam putant firmari sententiam: verum, non multo post meridiana luce clarius me ostensurum esse profiteor, non magis huiusmodi Scriptores in percipienda Theodoreti sententia profecisse, quam in Prophetarum mente cognoscenda; cum nobiscum sentire Theodoretum perspectum sit, aut, ut verius dicam, nos cum Theodoro, Hieronymo, atque alijs opinari.

Sed prius ab hac vultuum, siue facierum dispositione oportet ut nos quam breuissime expediamus, quod facillime, certissimaque via, methodoque fieri speramus, si illud compertum sit, quod firmissimis rationibus confirmauit Pradus, nosque multis Sanctorum virorum grauissimis testimonijs, Cherubinos ab Ezechiele visos eosdem fuisse cum ijs, qui in templo, & a Moyse, & a Salomone constructi fuerant: sic enim fiet, ut motu careant animalia, nec vllum maneat huiusmodi detrectatoribus effugium; cum, quo semel conuersas habuerint effici Cherubini facies, eo semper respicere necessarium sit. Et quamuis eadem Pradi sententia multorum ex allatis Doctorum testimonij confirmata sit satis superque, adhuc tamen eam amplius confirmare non grauabimur: quippe cui huius, quae aliquibus noua, videtur opinio, & antiquissima est, tota incumbit moles, haud secus quam fundamento domus.

Eucherius & Angelomus in 3. Reg. Eucherius quidem, & Angelomus totidem plane verbis de Cherubinis templi sic scribunt: Cherubim, sicut Propheta Ezechiel aperte declarat, Angelicae dignitatis vocabulum est, numeroque singulari cherub dicitur, plurali Cherubim. Unde aperte in figuris Cherubim, qui erant in oraculo facti, Angelica ministeria, quae Conditori suo in caelis semper assistunt, possunt intelligi. Id quod pluribus locis confirmat Sanctus Dionysius Areopagita; sed tum maxime cum huiusmodi formis, atque figuris caelestes illas distinctiones sacrae Literae tradant, honestissime formatas.

S. Dionys. Areop. de Caest. cap. 2. qua de re cum agere statuisset, haec verba subiungit: Ne nos quoque vulgi errore seducti, passim existimemus caelestes, ac Diuina specie praeditos spiritus, multis pedibus, multisque esse faciebus, & siue ad bouum stoliditatem, siue ad feritatem leonum esse formatos; seu ad aquilarum recuruis rostris effigiem, seu ad pilosam auium plumescentiam fictos; seu rotas quasdam igneas, & materiales sedes ad accubitus summae Diuinitati necessarias supra caelum imaginari stolide incipiamus, & cetera id genus, quae nobis euidenti, & expressa varietate signorum, sacratissime ficta traduntur. Quod si huiusmodi figuris Angelicae distinctiones exprimuntur, cum eadem in templo cernantur expressae, haud dubium quin eisdem symbolis, atque imaginibus. Sed certe illud vnum argumentum, quod proposuit in hanc sententiam

GLORIA Pradus, maxime videtur expendendum, quo ostendit arcam testamenti Dei gloriam toties appellari in sacro Eloquio, ut sub hoc nomine ea sit intelligenda, quoties aliter sentire non cogimur.

A Haec autem nostri Prophetarum sententia locum quidem in quo exponendo laborant Doctores, planum faciet, si ei eiusdem, quem modo laudati, Dionysij adiungatur expositio: locus autem Ezechielis sic habet: *Et assumpsit me spiritus, & adduxit post me vocem commotionis magnae: Benedicta gloria Domini de loco suo, & vocem alarum animalium percutientium alteram ad alteram, & vocem rotarum sequentium animalia, & vocem commotionis magnae.* Hunc vero locum mirifice exposuit saepe laudatus Dionysius, qui dum emittentissimas intelligentiae laudes nobis innotescere confirmat, haec verba subiungit: Namque (ut humano more dixerim) alij ex alijs spiritibus aquarum voces imitantur, dum exclamant: Benedicta gloria Domini de loco suo: alij laudatissimam illam, & horrores, reuerentiaeque, ac sanctioris intelligentiae plenam clamantes emittunt vocem: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est omnis terra gloria illius. Haec Diuini Theologi verba sunt. quae si cum ipsis Ezechielis Prophetarum conferantur, facile intelligemus, multiplices auditas à Prophetis fuisse voces commotionis magnae, alarum, rotarum; qui cum tam vehementi sonitu quasi turbatus, quisnam hic sonitus esset, scire desideraret, audisse quidem caelestes illas virtutes dicentes: *Benedicta gloria Domini de loco suo.* Quae verba non alium aptiorem videntur sensum admittere, quam si roganti Prophetarum, aut secum tacite cogitanti, quatenus haec esset magna commotio, cuius tam vehementem audiret sonitum, respondisse intelligantur: *Benedicta gloria Domini,* quae mouetur de loco suo. Et cum alarum sonitus, atque rotarum cum animalium nominibus, alijs eiusdem Prophetarum locis, quibus de prima differit visione, sit communis; haec gloriae Dei commotio huius tantum loci propria non est, cum alias saepe eiusdem meminerit, quam retulit templum egressam in limine domus stetit, iam in atrio, iterum in monte Oliuarum. Huius autem magnae commotionis, qua de templo egressa est gloria Domini, iterum meminit illis verbis: *Et vidi visionem secundum speciem, quam videram, quando veni ut disperderet ciuitatem.* Itaque hanc Domini commotionem affirmat tunc accidisse, quando venit ut disperderet ciuitatem. Cui haud dissimile quid accidit, referente Iosepho, quando funditus iterum euersa fuit à Tito ciuitas: Festo autem die, inquit, quem Pentecosten vocant, nocte Sacerdotes intimum templum, more suo, ad Diuinas res celebrandas ingressi, primum quidem motum, quemdamque strepitum senserunt; postea vero subitam vocem audire, quae diceret: Migremus hinc. Neque ab his diuersa sunt comminantis, ac prophetantis Domini, ac parentis Prophetarum: *Ecce, inquit, relinquetur vobis domus vestra deserta.* hoc est, templum vestrum sine praesentia Dei, ac sine arca gloriae Dei.

E Sed ad Dionysium reuertamur, qui hanc, quam modo retuli, visionem cum illa, quam ante proposui, contulisse videtur; siquidem in illa nulla fit mentio vocis aquarum, in hac vero maxime: *Et duxit me, inquit, ad portam, quae respiciebat ad viam Orientalem. Et ecce gloria Dei Israel ingrediebatur per viam Orientalem: & vox erat ei quasi vox aquarum multarum.* Vocem autem, quam gloriae Dei tribuit Propheta, astantibus Cherubinis tribuit Dionysius, quasi arbitratus gloriam Deidici eos, qui ad glorificandum Deum throno gloriae Diuinae astabant. Quod vero ad

Ezech. 3. v. 12. & 13.

S. Dionys. de Caest. c. 7.

ROGANTI Prophetarum Angelici respondent.

Ezech. 10. & 11.

Ezech. 43. v. 3.

Ioseph. 7. bell. cap. 12.

Math. 23. v. 38.

Lucas 13. v. 35.

Ezech. 43. v. 1. & 2.

secundam vocem Cherubinorum spectat, ad il-
lam respexisse videtur Dionysius, quam retulit in
Apocalypsi Ioannes; de huiusmodi Cherubi-
nis sic loquens: *Et requiem non habebant die ac
nocte dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus
Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui ven-
turus est.* Neque his absimiles sunt Seraphino-
rum apud Isaiam voces, ex quibus partem ali-
quam sumpserat Dionysius: *Sanctus, Sanctus,
Sanctus Dominus Deus exercituum, plena est om-
nis terra gloria eius.* Pro voce *מלאכה* tsebaoth, quam
Latinam reddit Hieronymus *exercituum*: haud
dissimili notione Sanctus Ioannes vocem substi-
tuit, *omnipotens*: vni enim omnipotenti Deo a-
stant Angelorum, caelestiumque virtutum exer-
citus omnes. Quod autem Isaias dixit: *Plena est
omnis terra gloria eius.* velut ex Hebraeo vertunt

PLENA OM-
nis terra glo-
ria Domini,
quomodo in-
telligendum.

nonnulli, Plenitudo terrae gloria eius: ac si aper-
te diceret, qui olim gloriam suam quasi intra pri-
uatos parietes, in vno Hierosolymitano templo
continuerat, vni insidens propitiatorio; nunc per
Filium suum in mundum missum per totum ter-
rarum orbem illam manifestabit, & maxime glo-
rificabitur plenitudine terrae; hoc est, cum haud
aliter, quam caelum olim, ac semper, terram
iam gloria sua compleuerit. Hoc autem quod Di-
uino afflatus Spiritu praedixerat Isaias, quasi
opere completum cernens prophetice Ioannes,
Qui erat, qui est, & qui venturus est scripsit; ve-
luti contestans huius esse gloriam, quam olim
Deo tribuerunt antiqui, nunc etiam tribuunt
Sancti, & qui futuri sunt, tribuent, veluti gloria
plenam terram ad cunctas referens temporum
differentias.

Verum alicui fortasse videbimur aliunde petere
velle ea, quae proprijs locis conspicua sunt. Per-
specta enim inprimis esse poterit illorum Cheru-
binorum forma, qui in templo fuerant sculpti. Ac
de Cherubinis arcae apte Beda, cum Eucherio, &
Angelomo, qui eadem fere verba referunt huius-
modi: Moyses dum tabernaculum faceret, fecit
& duos Cherubim aureos, quos posuit in propi-
tatorio, quod erat super arcam: Salomon au-
tem addidit alios duos maiores, quos in templo
poneret, sub quorum alis arcam in medio pone-
ret cum propitiatorio, & Cherubim prioribus:
sicque factum est, vt in tabernaculo quidem es-
sent Cherubim duo, in templo autem quatuor.
Adynam vero, eandemque significationem vtri-
que pertinent. Sed repetitum est opus auguste
factum per Salomonem, vt typice doceretur, quia
multiplicata per Incarnationem Dominicam
Ecclesia, latius, gentibus esset sublimitas caeli ci-
uium pandenda. Haec illi: qui omnes affirmant
vnum fuisse opus Cherubinorum, eiusdem plane
vt significationis, ita & formae.

Beda de tem-
plo cap. 13.
Angelomus
& Eucherius
in 3. Reg.

QUATVOR
Cherubini in
templo quare
sint facti.

CHERVBINI

TEMPLI, ET TABERNACVLI

eiusdem forma, & qua-

druplici facie

fuerunt.

Cap. XLIII.

VAMVIS, vt saepius adnota-
uimus, & quamplurimis exem-
plis ostendimus, similitudinis
ratio plurimum valeat in hoc
aedificio templi, atque in sin-
gulis eius partibus: id tamen
quod ad Cherubinos pertinet

à Salomone constructos, non coniecturae prae-
termisum est, sed expresse definitum in historia
Regum: *Decem quoque cubitorum erat, inquit,
cherub secundus, in mensura pari: & opus vnum
erat in duobus Cherubim.* Neque quidquam prae-
ter mensuram, ac materiam licebit opinari diuer-

sum hos inter, atque illos Moyses: nam propte-
rea datum fuisse legimus à Dauide Salomoni au-
rum purissimum: *Vt ex ipso fieret similitudo qua-
drigae Cherubim extendentium alas, & velantium
arcam foederis Domini.* Et quadriga quidem non
dissimilibus debuit constare Cherubinis. Hanc

porro Cherubinorum similitudinem significare
voluisse videtur Iosephus, qui de Moyses, & arca
loquens: *Operculo autem eius, inquit, impositae erant
effigies duae, quas Hebraei Cherubes appellant: ea sunt ani-
mantia volueria noua specie, nec vniquam cuiquam hominum
visa: quae Moyses in Dei solio vidisse se memorat figurata.*

Cumque tam mirabili exemplo factae fuisse le-
gantur Cherubicae imagines, vt mutari à Salo-
mone non debuissent, quod vtique facere non

auderet absque Dei monitu: tamen priorum si-
militudinem seruata fuisse & in secundis Cher-
ubinis, disertis verbis testari voluisse videtur Io-
sephus, de Salomonis fabricis scribens: *Post haec in
adyto, inquit, viginti cubitos quaque versum patente dedi-
canit duos Cherubinos ex auro solido &c. hae Cherubicae
effigies quamam specie fuerint, nemo vel conijcere potest, vel
eloqui. Quod de illis dixerat, nec vniquam cui-
quam hominum visa, hic de his affirmat, nemo
vel conijcere potest, vel eloqui. Interim animan-
tia ea vocat propter formam leonis, ac bouis; vo-
lueria propter quaternas singulorum alas: in hu-
mana specie fuisse manifeste indicat ipsum no-
men cherub, iuxta Rabbiorum interpretationem.*

Hoc idem Lyranus confirmat: *Forma au-
tem, inquit, arcae testamenti, & duorum Cheru-
bim quos fecit Moyses, descripta fuit in Exodo:
& ex hoc intelligi potest forma duorum Cheru-
bim, quos fecit Salomon, quia eiusdem formae
fuerunt, sed maiores. Quae omnia satis videntur
firmis rationibus confirmata, atque testimonijs:
eo potissimum, cui fidem habendam censet Theo-
doretus, qui, de Hin mensura Hebraeorum: Con-
tinet autem, inquit, vt ait Iosephus, duas choas
Atticas: cui credendum est in eiusmodi rebus, vt
probe cognoscenti gentis illius mensuras.*

Verum haec eadem alijs quoque argumentis

ex sa-

3. Reg. 6. v.
25.

EIVSDEM
formae fue-
runt Salomo-
nis, & Moyses
Cherubini.
1. Paral. 26.
v. 18.

Ioseph. 3. ar-
tiq. c. 6.

Ioseph. 3. ar-
tiq. cap. 2.

Nicolaus de
Lyra super
3. Reg. 6.

FIDES IO-
sepho habenda,
Theodoro
teste.

Theodoret. 4.
64. in Exod.

ex facie Cherubim, atque earum Interpretibus pe-
titis magis, ac magis confirmare non grauabi-
mur, vel propterea maxime, quod hae ad loci,
quem interpretamur, explanationem maxime
conducant. Cherubinos non modo circa arcam,
ac Dei sedem fuisse constitutos legimus; verum
etiam in parietibus templi ad pactos, atque in
portis, postibus, instrumentis templi formatos.

PLVRIBVS
templi locis
Cherubini
uariis
modis fuerunt

3. Reg. 6. v. Et omnes parietes templi per circuitum sculpsit va-
rijs caelaturis, & torno: & fecit in eis Cherubim,
& palmas. & iterum: Et duo ostia, inquit, de li-
gnis oliuarum: & sculpsit in eis picturam Cheru-
bim, & palmarum species. Cherubinatorum for-
mam, quam hoc loco subiecit Sacer Historicus,
inferius exposuit cum de basibus aeneis loque-
retur: Et inter coronulas, inquit, & plectas, leones,
& boues, & Cherubim. Hanc autem, quae diffi-
cilis esse videtur phrasis, facilem esse cognosce-
mus, si literae vnius vau, vsum, & notionem He-
braeis communem exponamus: ea enim nostrae
coniunctioni, & plerumque responder. Sed quo-
niam illa interpretatiue quoque solet vsurpari, sit

3. Reg. 7. v. Et inter coronulas, inquit, & plectas, leones,
& boues, & Cherubim. Hanc autem, quae diffi-
cilis esse videtur phrasis, facilem esse cognosce-
mus, si literae vnius vau, vsum, & notionem He-
braeis communem exponamus: ea enim nostrae
coniunctioni, & plerumque responder. Sed quo-
niam illa interpretatiue quoque solet vsurpari, sit

ut nostra coniunctio, & interpretatiue vsurpetur:
cuius rei quoniam alias meminisse me recolo,
vnum tantum, aut alterum exemplum subiun-
gam. Sacrificabo hostiam laudis, & nomen Domi-
ni inuocabo. Offeram, inquam, Deo quasi sacrifici-
um laudis. hoc est, nomen Domini inuocabo.

Ac si aperte testetur laudabile Deo sacrificium,
esse Sancti nominis ipsius inuocationem. Cui
haud dissimilis est illa altera Psalmi sententia:
Sacrificate sacrificium iustitiae, & sperate in Do-
mino. Sacrificate iustum sacrificium, hoc est, spe-
rate in Domino. His verbis indicans spem in

Domino collocatam esse, hoc est Deo debitum,
ac necessario reddendum sacrificium. Qua ratio-
ne loci huius sensum facile eruemus: Leones e-
nim, inquit, & boues sculptos fuisse, & hoc est,
Cherubim: quod enim humana forma, ac facie
minime caruerint, non multo post idem sacer Hi-
storicus significauit: Sculpsit quoque, inquit, in
tabulatis illis, quae erant ex aere, & in angulis
Cherubim, & leones, & palmas quasi in similitudi-
nem hominis stantis, ut non caelata, sed apposta
per circuitum viderentur. Quae verba ex He-
braeo sic conuertit Regius codex: Et aperuit su-
per tabulas manuum eius, & super clausuras eius
Cherubim, leones, & palmas secundum nudita-
tem viri, & copulationum circumquaque. Cete-
ris autem huius loci partibus in propria loca re-
iectis, quod ad praesens institutum facere maxi-
me videtur, illud est, quod ad formam spectat
Cherubinatorum. Id autem duplici voce signifi-
care voluisse videtur: צמח צמח צמח is. Prior

rem quidam propriam esse radicem putant cum
Rabbi Ionatha, eaque significari & speluncam,
& nuditatem, tamquam nuditatem viri, quam
Pagninus apte exponit, quasi virum nudum. Alij
quidem ad radicem reuocant צמח ghara, vel צמח
ghur, quae vtraque nudare significat. Ex quibus
omnibus idem prorsus sensus elicitur, quem, quod
à Rabbinorum inhonestis expositionibus absti-
nuerit Hieronymus, aptissime reddit, in similitu-
dinem hominis stantis. Ex harum porro exposi-
tionum collatione multa possunt colligi, quae &
locum illustrent, & falsas de re difficultates
refellant.

Primum ex notione secundae vocis צמח is, il-
lud statuendum censo, Cherubinos neque pue-
rili, neque foeminea forma fingendos esse. Vox

HYMANA
forma fuerunt
Cherubini
templi
R. Ionathas.
Pagninus.

CHERUBI-
ni non foemi-
nea, non pue-
rili forma fue-
runt, sed virili.
Ioannes For-
lerius.

VIRI NO-
men quomo-
do vsurpetur.

S. Dionys. A-
reop. de Cae-
lesti. cap. 15.

VARIA LO-
corum sacrae
Scripturae
collatio
Ezech. 40.
v. 5. & 7.

2. Paral. 3.
v. 13.

Theodor. in
Ezech. c. 40.

NVDOS
fuisse Cheru-
binos, non ve-
stibus conte-
ctos.

S. Dionys. A-
reop. de Cae-
lesti. cap. 15.

Thidem.

CATHEVUS

CHERUBI-
ni non foemi-
nea, non pue-
rili forma fue-
runt, sed virili.
Ioannes For-
lerius.

VIRI NO-
men quomo-
do vsurpetur.

S. Dionys. A-
reop. de Cae-
lesti. cap. 15.

Thidem.

CATHEVUS

A enim haec primaria, ac propria significatio-
idem Hebraeis emphatice significat, quod La-
tinis vir à virtute. Quare quibusdam non displicet
illorum sententia, qui à verbo צמח is, deductam
esse vocem putant, quod substantiuo Latinorum
verbo responder: quoniam essentia, sine existen-
tia prior sit ipsa sua viragine; quique aetate, au-
toritate, dignitate, gloria, praestantia, & existi-
matione non tantum foeminino generi, verum
etiam vel iuuenibus, vel plebeis praestat, & ad
res peragendas idoneus est. Quae omnia quasi
vocis huius notionem explicaturus persequitur
Beatus Dionysius, rationem reddens ob quam
sacrae Literae virili forma caelestes substantias
fingant: Humana quoque, inquit, illas forma de-
scribunt, quod mente vigeant homines, videndi-
que vires habeant ad superna tendentes, subli-
mique ore, & erecto sint statu, & per naturam
ad imperandum, & regendum idonei. Cumque
sensu, ac viribus, brutorum animalium compara-
tione, minimum valeant, praestante tamen vir-
tute animi, ac rationabilis scientiae dominio,
& quod anima naturaliter libera seruire, vinci-
que non possit, omnia superant. Et post pauca
subdit: Pubescentem vero, ac iuuenilem aeta-
tem, vitalis virtutis constantiam sempiternae vi-
gentem. Haec Diuinus ille Theologus.

Ego vero nihil omnino ab hac sacri Historici
dicendi ratione diuersum scripsisse putarem, Pro-
phetam nostrum, cum de simili Cherubinatorum
forma scripsit: Similitudo hominis in eis. & ite-
rum: Pedes eorum, pedes recti. id enim vno verbo
dixit Historicus, In similitudinem hominis stan-
tis. Atque vtramque complexus est dicendi ra-
tionem Auctor libri Paralipomenon, cum de
Cherubinis templi loqueretur: Ipsi autem, inquit,
stabant erectis pedibus, & facies eorum erant ver-
sae ad exteriorem domum. Et certe hanc fuisse ip-
sissimam nostri Prophetiae mentem confirmat
Theodoretus, quem vnum ducem sectari profi-
tentur, qui aduersum nos tragoedias excitant, ut
propterea illis firma videri debeat eruditissimi
viri sententia. Is enim verba Prophetiae sic inter-
pretatur: Formam igitur eorum, quae conspexit,
rectam esse ait, & homini similem, & vnumquod-
que quadruplici facie, & quatuor alis praeditum:
sed de multiplici facie iterum. Nunc enim alte-
ram humanae similitudinis partem, quam dictio
significauit Hebraea, persequamur oportet.

Nudam humanam speciem, hoc est, omni ca-
rentem vestimentorum ornatu fuisse indicant
Hebraei. Quibus subscribere videtur Sanctus
Dionysius Areopagita sic scribens: Quod autem
nudi, aut discalceati describuntur, hoc signat,
quod liberi, & ab omni soluti & expediti, atque
exterioris omnis adiectionis, labe sint puri, & ad
Diuinae simplicitatis similitudinem pro viribus
tendant. Haec Sanctus Doctor. Cumque nulli-
bi alias, quod meminerim, nudi, ac discalceati de-
scribantur caelestes Spiritus, praeterquam in illis
locis, in quibus alis dicuntur obtegisse corpora
sua, superest ut de eisdem loquutum fuisse Dio-
nysum intelligamus. Accedit quod alati sem-
per finguntur Sancti Angeli, cuius rationem
paulo ante reddiderat laudatus Dionysius: Sed
enim, inquit, alarum leuitas id in Sanctis Angelis
indicat, quod terreni corporis sarcina liberi, toti
absque vlla admistione, vel pondere ad celsa fe-
rantur. Sed ad institutum reuersi notare nos de-
cet, alis contegi Cherubinos honestatis ergo.

Nam

CHERUBI-
ni non foemi-
nea, non pue-
rili forma fue-
runt, sed virili.
Ioannes For-
lerius.

VIRI NO-
men quomo-
do vsurpetur.

S. Dionys. A-
reop. de Cae-
lesti. cap. 15.

VARIA LO-
corum sacrae
Scripturae
collatio
Ezech. 40.
v. 5. & 7.

2. Paral. 3.
v. 13.

Theodor. in
Ezech. c. 40.

NVDOS
fuisse Cheru-
binos, non ve-
stibus conte-
ctos.

S. Dionys. A-
reop. de Cae-
lesti. cap. 15.

Thidem.

CATHEVUS

Nam Hebraea phrasis, quam exposuit apud Isa-
 Forer. Isa. 6.
 v. 2.
 s. Dionys.
 s. Hieron.
 Theodor.
 ALATI PE-
 des quare di-
 cantur.
 Forsterus.
 Nam Hebraea phrasis, quam exposuit apud Isa-
 iam Forerius, per pedes, inferiorem totam cor-
 poris partem accipit, ut saepe in Scripturis ob-
 seruandum est: id quod adductis exemplis con-
 firmavit Pradus. Atque hac eadem ratione expo-
 nendus est Dionysius, illumque sequuti, Hiero-
 nymus, Theodoretus, & si qui sunt alij, qui pen-
 natos fuisse dicunt Cherubinorum pedes: nam si
 quales Poetae fingunt, aut Mercurij, aut Pegasi
 pedes intelligas, non quaternas, aut senas com-
 putarent in singulis alas, ut eas computat Sa-
 cer Textus, sed plures, quod est inconueniens,
 Sanctissimis, doctissimisque viris non adscriben-
 dum. Sed & Chaldaeus paraphrastes: Duabus,
 inquit, velabat unusquisque faciem suam, ut non
 videret: & duabus velabat pedes suos, ut non vi-
 deretur, & duabus ministrabat: In velata facie,
 inquit, quem modo retuli, Forsterus Chaldaei
 explicaturus sententiam: In velata, inquam, fa-
 cie reuerentiam tantae Maiestatis cogita, con-
 iunctam tamen summo videndi, atque cogno-
 scendi desiderio, quam volitatio illa supra Do-
 minum designabat: reuerentia vero verecun-
 diam quoque cognatam habet, quam in velatis
 pedibus intellige. Volitant ergo Beati Spiritus,
 & videre desiderant; neque aliud agunt, & in
 hoc toti sunt: quia tamen sibi opus esse vident,
 ut facies suas operiant ne opprimantur à gloria,
 corpus quoque suum operiunt ne videantur &
 ipsi. quoniam enim pacto nudi apparerent coram
 eo, cuius splendor ipse sustinere non possent?
 aut quid in se ipsis dignum admiratione, atque
 inspectione intelligent, qui Maiestatem illam
 intuentur?

Caele-
 stium Spirituum reue-
 rentia.

IMAGINVM
 honestas.

3. Reg. 6. 5.

s. Greg. apud
 H. Pathe-
 rium super
 3. Reg. 6. 5.

SEVERITAS
 cum mansue-
 tudine in Sa-
 cerdote re-
 quiratur.

Quae quidem argumenta omnia pariratione
 conuincunt, nudas has Cherubinorum imagines
 basibus lutherum appositae salis opertas fuisse, qui-
 bus addenda videtur ratio, quam honestatis, at-
 que modestiae habuit summus Legislator Deus,
 dum ministraturis Sacerdotibus praecepit foe-
 minalibus vti, & gradus in altari fieri prohibuit.
 Est autem haec basibus lutherum propria ratio,
 ne dum ad eas, carnes sacrificiorum purificaturi
 accederent Sacerdotes, ipsi mente polluerentur
 inhonestis perspectis, atque pudendis imaginum
 formis. Quod vnam & nunc quoque in sanctio-
 ribus Christianorum Ecclesijs tanto studio, ac
 diligentia obseruaretur. Sed non est, opinor, cur
 in re manifesta diutius immoremur, cum alatos
 fuisse Cherubinos ipsum Cherubinorum nomen
 indicet, quod caelestium Spirituum est proprium,
 qui fere numquam non alati finguntur.

Leonis praeterea, & bouis, facies expressit sa-
 cer Textus, optime à Sanctissimo Gregorio ex-
 plicatus: Sed quid est, inquit, quod in basibus
 nec leones sine bobus, nec boues sine leonibus
 sunt? Quid enim aliud designant bases in tem-
 plo, nisi Sacerdotes in Ecclesia? qui dum solici-
 tudines regiminis tolerant, quasi more basium,
 superimpositum onus portant. In basibus igitur
 Cherubim exprimentur, quia decet nimirum, ut
 Sacerdotum pectora plenitudine scientiae sint
 referta. Per leones autem terror seueritatis, per
 boues vero patientia mansuetudinis figuratur.
 Itaque in basibus nec leones sine bobus, nec bo-
 ues sine leonibus exprimentur: quia semper in
 Sacerdotali pectore cum terrore seueritatis cu-
 stodiri debet virtus mansuetudinis, ut iram man-
 suetudo condit, & tandem mansuetudinem, ne
 fortasse dissoluta sit, zelus distractionis accendat.

Quibus sane verbis eos, qui ad mores pertinent,
 viles sensus in ipsis firmissimis literae radicibus
 firmat, ac dum aliud quid agere videtur, id ipsum
 quod sacrae Scripturae Interpretem agere de-
 cet, primum agit; dum in vnam, eandemque
 Cherubinorum formam coaluisse significat leo-
 num, ac bouum species: quod nos infra cum de
 basibus agemus, ex ipsa Hebraea phrasi confir-
 mare conabimur.

OMNES CHERUBINI BINI TEMPLI QVATVOR habuerunt facies.

Cap. XLIV.

ANc tandem Cherubinorum
 formam, quam in basibus lu-
 therum quadruplici facie ex-
 pressam fuisse satis videtur es-
 se confirmatum: quis non vi-
 deat eandem esse cum illa,
 quam liber Paralipomenon in parietibus quo-
 que templi caelatam fuisse confirmat? ait enim:
 Et caelauit Cherubim in parietibus. Id quod di-
 fertis verbis testatur historia Regum, illud sub-
 iungens, quod ad ornamentum omne percipien-
 dum facere videbatur maxime: erant enim pal-
 mae sculptae cum Cherubinis. Adde his etiam,
 quod Cherubinorum quoque dispositionem, &
 formam significare voluisse videtur ipso con-
 textu, & narrationis serie. Nam cum duos illos
 Cherubinos oraculi alis sese inuicem contingen-
 tes, atque aduersos praeterea parietes quasi ob
 oculos posuisset: *Texit quoque*, inquit, *Cherubim*
auro. Et omnes parietes templi per circuitum sculp-
sit varijs caelaturis, & torno: & fecit in eis Cheru-
bim, & palmas, & picturas varias, quasi promi-
nentes de pariete, & egredientes. & iterum: Et
sculpsit, inquit, Cherubim, & palmas, & caelaturas
valde eminentes. Quasi dicat, eiusdem mensurae,
 dispositionis, ac formae, qua facti fuerant bini il-
 li Cherubini, quorum paulo ante meminerat.
 Hoc autem, quod haud leuis suadere poterat
 coniectura, testatum esse voluit Propheta noster
 dum ait: *Et fabrefacta Cherubim, & palmae: &*
palma inter cherub & cherub, duasque facies ha-
bebat cherub. Faciem hominis iuxta palmam ex
hac parte, & faciem leonis iuxta palmam ex
alia parte; expressam per omnem domum in cir-
cuitu. Neque quemquam mouere debet, quod
 hic binae facies referantur, alibi quaternae: re-
 feruntur enim hic illae, quarum altera positu
 palmam respicit, altera à palma altera prospi-
 citur; cum ex binis reliquis animantium for-
 mis altera vtramque palmam ex aequo prospi-
 ciat, altera neutram: ut mox ostendam, cum vni-
 uersam Cherubinorum dispositionem, quam
 proposita imagine retuli, nunc ipso contextu
 probante confirmabo. Sed prius vnam, aut alte-
 ram ex ijs rationibus, quas antiqui Scriptores
 sancte, pieque excogitarunt, proponere libuit,
 & ex-

2. Paral. 3.
 v. 7.

IN PARIE-
 ribus templi
 sculpsi Che-
 rubim.

3. Reg. 6. 5.
 28. & 29.

Ibid. v. 35.

Ezech. 41. v.
 18. & 19.

ne cuiquam nobis aduersi esse videantur Scriptores illi.

Atque imprimis Sanctissimus audiendus est Hieronymus: Quod Cherub, inquit, nequaquam ut in principio huius Prophetæ legimus, quatuor habebat facies, hominis scilicet, & leonis, & vituli, & aquilæ; sed tantum duas, hoc est, hominis & leonis, quorum primum ad rationem pertinet, sequens ad furorem, qui significantius Græce *Συμς* appellatur. Furorem autem dicimus non eum, qui perturbationi, & vitio proximus est; sed qui mentis consolidat molliem, & fortiolem facit animum dimicantis: in principio enim subiaceamus concupiscentiæ, quæ refertur ad vitulum propter terrena opera, & alia sunt carnalia, alia spiritualia, quorum extremum aquilæ deputatur. Cum autem intrauerimus Sancta Sanctorum, & interiora templi possederimus, nequaquam alia re indigemus, nisi ratione, atque fortitudine: quorum alterum ad sensum atque prudentiam, alterum refertur ad animi perseverantiam. Hæc Sanctus Doctor. qui cum rationem ex mystico sensu petitam proponat, illi satisfactum esse putamus, si rationem reddidisse opinemur, propter quam binas tantum hoc loco facies commemoret Prophetæ, qui initio quaternas commemorauerat. Ex qua vix liceat colligere binas tantum facies habuisse Cherubinos, quos nullus vnquam non alatos imaginabitur.

Propius ad hanc ipsam, quam exposui, rationem confirmandam accessit Rupertus, mysticos quoque sensus & ipse persecutus: is enim sculptas in fenestris, vel ad fenestras Cherubinarum imagines, ad Apostolorum Christi exprimendam prædicationem retulit: Ibi, inquit, Cherubim, & palme, id est, quam in scriptis eorum, quotidie scrutamur, multitudo scientiæ, & quas in gestis eorum veneramur, non incruentæ martyrij victoriæ. Ibi facies hominis iuxta palmam ex hac parte, & facies leonis iuxta palmam ex alia parte: tota enim eorum doctrina hæc duo nobis categorizat, quia qui primo aduentu suo venit nobis ut homo mansuetus, in multitudinem misericordiæ; secundo aduentu venturus est tamquam leo terribilis, in magna iudicii fortitudine. Expressit optime relatis verbis Rupertus vtriusque enumeratæ faciei rationem æquam. Sed quis, quæso, cordatus credat Sacerdotij dignitatem cum Diuinitatis potentia coniunctam, vitulo, & aquila indicatam, vel ab Apostolis non commemoratam, vel à Christi humanitate, & iudiciaria potestate seiunctam? Quare sicut ipsum est alterum ab altero, ne cogitatione quidem, in Christo separare, ita pium est, menti, verbisque Prophetæ maxime consentaneum, ne in ipsis quidem Cherubinis, quibus, ut dixi, duplex Christi natura cum duplici dignitate coniuncta significatur, quaternas facies ab invicem seiungere. Sed ubique coniunctas, & maxime coniunctas fuisse opinari, præsertim cum imaginibus ipsum detur Cherubinarum nomen, quo animal illud volatile humana specie, vitulinis, atque leoninis spolijs ornatum, quod supra pluribus confirmatum est, indicetur.

Sed ut ad loci explanationem his prædictis fundamentis propius accedamus, his, quæ exposuimus, Prophetæ verbis vniuersum Sancti Sanctorum apparatus explicari arbitramur,

Explan. Tom. 2. Pars 2.

quem propria scenographia exprimendum curauimus, & inter templi ideas octauo loco supra posuimus: cuius hic est titulus: PROSPECTVS TESTVDINIS MVORVM ET PAVIMENTI SANCTI SANCTORVM, ATQVE ARCAE TESTAMENTI CVM CHERUBINIS. Quam imaginem bene perspectam, atque ob oculos lectori habendam esse monemus, dum hæc legerit, si sine magno labore quæ dicturi sumus, omnia ac singula percipere velit. In cuius ima parte pauimentum subiacet, quadratam oraculi aream referens, atque in eius medio arca testamenti cum Mosaicis Cherubinis sita est: hanc ex utroque latere Aquilonari, & Australi cingunt duo alij Cherubini, quos denos cubitos altos, & tantundem expandentes alas è solida, perpetuaque materia, auroque illitos fieri curauit Salomon, atque ita disponi, ut dextri ala dextra Aquilonarem parietem tangeret; sinistra vero eiusdem Cherubini ala dextram alam in media contingeret domus Cherubini, qui à sinistra parte arcae constituebatur: huius porro ala sinistra Meridianum tangeret parietem, dextra, ut dixi, proximi sinistram. Id quod in libris Regum, & Paralipomenon disertis verbis testatum habetur. Circumstant porro hoc pauimentum quaterni circumquaque parietes, quorum singuli æque alti sunt ac lati, vicenos cubitos, atque adeo ipsi pauimento omnino pares. Sed quoniam quaterni parietes cum pauimento, ac tecto vix, ac ne vix quidem vna possunt visione simul percipi, atque adeo ne vna quidem imagine depingi: Orientalem parietem sustulimus: cuius ratio quoque reddenda nobis est, quæ facile ex ijs, quæ de alijs parietibus dicenda sunt, perspecta esse lectori poterit. In quatuor igitur angulis huius sanctissimæ domus quatuor erexit ab imo veluti nascentes palmas, & vsque ad summos parietes euexit: in tribus etiam, quos vides in imagine, parietibus medias quoque posuit angularibus similes palmarum plantas; in Orientali vero pariete, quem porta diuidit inferior, per quam ad Sanctuarium patet aditus, palmam quoque posuisse credendum est, non quidem ad imum pauimentum pertinentem, sed ad summam oraculi portam: & inde vsque ad summam celsitudinem parietum. Ex quo mox liquet octonis prædictis palmis in totidem æquas partes parietes Sanctuarij partiri, denos singulas latas cubitos, si ipsarum quoque palmarum crassitudinem comprehendas, vicenos omnes altas, quanta fuit, ut dixi, parietum, ac domus recta celsitudo. Iam in his quidem alternis parietum partibus figuras licuit Cherubinarum affingere, forma quidem, dispositione, ac magnitudine, duobus illis Salomonicis, quos dixi, Cherubinis omnino similes, ac pares. Quod satis aperte colligit ex textu Cardinalis Vgo, qui dum illa huius textus verba exponit: *Expressam per omnem domum in circuitu: Per omnem domum*, inquit, id est, per omnem partem domus, scilicet Orientalem, Occidentalem, Aquilonarem, & Australem. Quod autem & in medijs parietibus, & in angulis domus constituendæ sint palme, & inter eas Cherubim, idem confirmat laudatus Vgo: *Palma erat*, inquit, *inter Cherub & Cherub*, similiter intelligendum est, quod vnum Cherub erat inter duas palmas.

E e

Id quod

Scenographia habetur ante lib. 3. huius partis.

SCENOGRAPHIA iterum explicatur.

PARIETES Sanctuarij palmis interiectis in binas singuli partes diuiduntur.

Vgo Cardinalis super Ezechi.

PALMA quoque erat inter duos Cherubinos.

S. Hierony. lib. 12. Comment. in Ezech. 41.

B. I. N. A. E. tantum facies quare referantur.

Rupertus lib. in Ezech. cap. 26.

CHERUBIM & palme Apostolorum scripta, & gesta.

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

221381

S. Hierony-
mus.

Id quod non coniectura tantum, sed ipso con-
textu confirmari putat doctissimus Hieronymus:
Quae palmae erant, inquit, inter Cherub & Che-
rub, ut vnum Cherub duarum palmarum late-
ribus vallaretur. Haec Sanctus Doctor. Neque
enim aliter possunt stare Prophetarum verba, quibus
confirmat vniuscuiusque Cherubini faciem ho-
minis, palmam respexisse ex hac parte; eiusdem
vero faciem leonis, palmam respexisse ex alia
parte, nisi in medio duarum palmarum quilibet
constituatur Cherubinus, ut apparet in ima-
gine.

BINI SIN-
guli Cherubi-
ni aequae di-
stant à medijs
parietibus, &
ab angulis.

In vniuscuiusque praeterea parietis medio
palma vna statuitur, & circa illam Cherubini
duo, quod disertis plane verbis testatum est à
Propheta: *Et palma inter Cherub & Cherub*. ac
si aperte diceret, in quolibet pariete Sanctuarij
duo erant insculpti Cherubini, & in eorum me-
dio, atque adeo in medio pariete palma vna eri-
gebatur: nam Cherubini aequae distant à medio,
quod in Occidentalibus cuilibet esse poterit per-
spectum. Nam ex aduerso respondent binis illis
Salomonis, quos aequae distare à muris, & à
medio Sanctuario demonstrat par omnium in-
teriacens alarum mensura quinque cubitorum,
quod in ipsa idea licet contueri. Ex quo mox li-
cet conijcere, eiusdem plane magnitudinis hos,
atque illos fuisse, tum argumento similitudinis, &
symmetriae, quod firmum in hoc aedificio esse
saepius ostendimus: tum vero maxime propter
parem loci distantiam; diuiso namque bifariam
pariete viginti cubitorum, duplex eius medietas
denum cubitorum, binis fuit complenda Cheru-
binorum figuris. Quae sane ratio conuincit eiuf-
dem quoque formae hos, atque illos Cherubi-
nos fuisse, quadruplici nimirum facie praeditos.
Faciem autem appello, quam Pradus exposuit,
quamque innuunt Hebraea, quae sic habent:
וְשֵׁנִים פָּנִים לְכֶרֶב וּפְנֵי אָדָם אֵל הַחַיִּימָה
lacerub v'pene adam el bathimrah. Duaeque facies Che-
rub, & facies hominis ad palmam hinc, & facies
catuli ad palmam inde.

Pradus Com-
ment. de pri-
ma yisi. part.
1. Sect. 2.

VOCIS FA-
cies multiplex
notio.

Psal. 131.
v. 10.

Prouerb. 27.
v. 18.

FACIES
Christi quae
dicatur.

2. Reg. 14.
v. 20.

Et certe vniuersa fere, quae de Cherubinis
suboriri posset difficultas, ex vocis פָּנִים panim no-
tione videtur pendere: quae cum multiplex sit
apud Hebraeos, si ad vnam Latinae vocis, facies,
vel vultus contrahatur, inexplicabiles pariet
quaestiones, innumerisque sacrae Scripturae lo-
cis propriam auferet lucem, atque intelligen-
tiam: vox enim à verbo aspiciendi deducitur, ut
propterea id omne significet, quod aspectui pa-
tet, vel proprie ut in facie domus, vel terrae; vel
metaphorice, ut in facie Reipublicae. Qua ra-
tione exponi solet illud Psalmi: *Propter David
seruum tuum, non auertas faciem Christi tui*, vncti
à te Messiae, hoc est, floridam regni eius faciem.
Et in Prouerbijs: *Ferrum ferro acuitur, & homo
exacuit faciem amici sui*. hoc est, haud secus quam
ferrum acuitur ferro, hoc est, ex hebrete sit acu-
tum; sic hominis externi mores, vitae conuer-
satio, & studia, quae facie significantur, homi-
nis consuetudine, amicitia, & consilijs immutan-
tur. Id quod phrasis significanter diceret His-
pana, *Parce orro despues que trata con aquel amigo*. hoc
est, iam sibi ipsi similis non est, ex quo amici
consuetudine in alterum mutatus est. Sic mu-
lier Tecuitis ad Dauidem, in Hebraeo, & Chal-
daeo, *Ut verterem faciem verbi: Ut verterem
figuram sermonis huius*.

Significat praeterea vox haec id etiam, quod

A Graecis πρόσωπον, non solum faciem, seu aspe-
ctum, verum etiam personam, hoc est, vniuersum
habitum & dispositionem personae. Sic in Le-
uitico: *Honora personam senis*, hoc est, senem. *V. 32. & 33.*
& iterum: *Non consideres personam pauperis, nec* *Forsterus.*
honores vultum potentis. Aliqui conuertunt: *Non* *ACCEPTIO*
eleues personam exhausti, neque honorifices *personarum*
personam magnifici. *Sed iuste iudica proximo* *inhibetur.*
tuo. hoc est, iuste iudica, nulla habita ratione
status, conditionis, aut fortunae eorum, pro qui-
bus, aut aduersum quos ius dicendum est. Qui-
bus omnibus locis haec vox habetur, quam ex-
ponimus; ut constare facile possit non ad vultus
tantum referendam esse Cherubinorum, cum
possit, & debeat ad totam corporis compositio-
nem, & ad habitum referri.

CHERVBINORVM

TEMPLI FORMA,

dispositio, numerus.

Cap. XLV.

VNT quidem omnes Cherubi-
ni templi virili forma, quater-
nis praediti aquilinis alis, quo-
rum dorso leoninis vestiuntur
iubis, pedes vitulinis calcean-
tur ungulis. Quorum humani
vultus, & capita non monstruosis multiplican-
tur, vel deturpantur bestiarum aspectibus, sed
omni sunt decore, ac pulchritudine insignes. Et
hoc est quod primum insinuat Vates. *Facies*, *FACIES*
inquit, *hominis iuxta palmam ex hac parte*. Se-
ptuaginta interpretes in Regio codice: *Facies* *hominis om-*
hominis ad palmam hinc, & faciem hominis ad *ni decore, ac*
palmam inde. In Sixtiano: *Faciem hominis ad* *pulchritudine*
palmam hinc & inde, & facies leonis ad palmam *insignis.*
inde & inde. Quae vtrique lectio Vulgatae sen-
sum explicat, ac si aperte dicat, humani vtriuf-
que Cherubini vultus mediam palmam respi-
ciunt: leonina eorundem dorso angulares pro-
spectant palmas; alis vero, quas vocari diximus
aquilinas facies, vterque Cherubinus vtramque
palmam contingit, quae illi proxima est: plan-
tis vero pedum, quas bouis faciem appellauit,
pauimentum potius inferius, quam laterales pal-
mas prospectant; ut propterea binas tantummo-
do facies, hominis, inquam, atque leonis, com-
memorauerit, quod eae ad dispositionem Che-
rubinorum explicandam, ut vidimus, conduce-
rent, quam potissimum hoc loco explicare de-
creue-

QVARE
duas tantum
commemoret
Propheta fa-
cies.

crederet, ut duas silentio praetermiserit, quas A late initio huius prophetiae discusserat.

Id autem quod dixi leonina facie potius con-
tectum fuisse Cherubinum, quam praeditum,
indicari videtur ipsa notione vocis, qua hoc lo-
cus est Prophetæ, pro communi nomine *כרוב*
cherub, quo leonem significant Hebraei, & quo
Prophetæ noster, cum leoninam faciem
alias significavit. Hoc autem loco voce *כרוב*
cephi, usus est, qua leunculum, seu catulum leo-
nis significare solent. Deducitur tamen ea vox
a verbo *כפר* *caphar*, quod tegere significat, ope-
rire, abscondere, oblinire, ocludere. Ex quo
quidem verbo vox deducitur *כפרה* *chephora*,
qua propitiatorium appellant Literae sacrae, B
sic dictum quod tegumentum, testorium, opercu-
lum esset, quo arca operiebatur. Hoc autem
propitiatorium ita erat cum Cherubinis con-
nectum atque compactum, ut plerumque ipsi Che-
rim nomine *chephora* indicarentur, sicut è contra
nomine Cherubim ipsum propitiatorium,
quod alibi ostendimus oportunius. Illud vero,
quod huius loci proprium esse videtur, est quod
nomen *כרוב* *elephir* ex hac radice deductum,
leunculum significat, aut catulum non valde
paruum; sed eum, qui quamvis viribus polleat,
& iusta membrorum, ac corporis magnitudine,
quod nondum praedae sit assuetus, adhuc antra
quaerat, & latibula. Hanc vocis notionem res-
pexisse videtur Psalter: *Susciperunt me*, inquit, *si-*
cut leo paratus ad praedam, praedae assuetus, &
inhians: *& sicut catulus leonis habitans in abditiis*:
qui fame cogitur praedam inquirere, & quo au-
dus, eo ferocius illam insequitur. Verum si vim
originis attendamus, sic dictum leonem fortasse
licebit opinari, quod excrecentibus iubis con-
tusus sit armos, & terga: quare faciem *chaphir*, vel
aspectum operimenti leonini indicare nobis po-
terit praefens phrasis, cum terga Cherubimorum
ad alterutram angularem palmam conuersa iubis
contegerentur, haud secus quam leonina. Quae,
quod ad formam Cherubimorum explicandam
pertinent, iam satis esse videbuntur: nisi & alicui D
fortasse satis superque videantur.

Silentio tamen praetermittenda non est Chal-
daea paraphrasis, quae etiam in hunc eun-
dem sensum consentire videatur: tamen nescio
quid praeterea innuit, quod lucem aliquam af-
ferre posse videatur, & huius, & alijs locis, qui de-
inceps sunt explicandi: id quod vix praestare
posse videatur, nisi & ipsa paraphrasis prius illu-
stretur, quae sic habet: *Et sculpti Cherubim, & ca-*
pitella, & capitellum inter Cherub & Cherub, & duas fa-
cies habebat Cherub. Facies hominis erat facta ex una parte
capitelli, & facies leonis facta ex altera parte capitelli, scul-
ptae super totam domum per circuitum. Quae quidem
paraphrasis duo nobis innuit: Alterum palmas
dici posse huius aedificij parastades, siue pilas
adpactas, vel semicolumnas, quarum capitella
ad modum palmarum insculpta erant: atque
adeo Cherubinos ita dispositos fuisse, ut singuli
inter duas parastades constituerentur, & singulae
parastades inter duos Cherubinos. Alterum
& huius paraphrasis proprium est, quod & ipsa
Chaldaica lectio magis videtur indicare: praeter
Cherubinos inter capitella, vel parastades, in-
sculptos, in ipsis quoque capitellis faciem homi-
nis insculptam ex altera capitelli parte fuisse; ex
altera vero faciem leonis: quod qua ratione fa-
ctum fuisse arbitremur, infra indicabimus, appo-

sita imagine capitelli cuiusdam, quod mirae
antiquitatis, & suae eruditionis monumentum,
asseruat in suo titulo illustrissimus, doctissimus-
que Cardinalis Baronius.

Quod vero ad alteram partem spectat senten-
tiae Chaldaei in Sancto Sanctorum, cuius hic
potissimum fit mentio, nihil me mouet, cum ip-
sa Sanctuarij altitudo minime permittat parasta-
des, quibus epistilium imponendum esset, zo-
phorus, & corona debita, proportioni altitudi-
nis. At in Sancto, in quo duorum cubitorum pa-
rastades pro foribus Sanctuarij ab Angelo dime-
tiuntur, cuiusque altitudo triginta cubitorum
non admittit, sed exigit coronae ornamentum,
parastades pro palmis apponimus, reliquis to-
tius aedificij positi respondentes: quas videlicet
radices lineae, quarum saepe meminimus, locis
proprijs constituunt, ut in vestigio domus vides.
Hinc fit ut Aquilonaris murus cum Meridiano
in tres aequas partes diuidatur, quarum partium
summum fenestras, imum Cherubim reliquis
Sanctuarij magnitudine pares, forma ac positi
similes occupent, Orientalem vero parietem,
& Occidentalem, etiam si utrumque portis im-
peditum, licuit quoque binis utrumque exorna-
re Cherubinis, qui quamvis alas expandere, ut
ceteri, minime possent, eisdem tamen vel fur-
sum eleuatis, vel circa pectora demissis, venu-
statem ac dignitatem domui afferrent non me-
diocrem. Ex quo mox liquet, duodenum colli-
gere Cherubimorum numerum, tum eorum, qui
in Sancto pro foribus oraculi parietibus erant ad-
pacti; tum vero maxime eorum, qui in ipso San-
ctuario, & parietibus erant affixi, & in media
aula circa arcam, Deique sedem, illius maiesta-
tem astabant veneraturi. Quem quidem fere
caelestem, visibilemque apparatus inuisibilis
gloriae Dei aptissimum symbolum respexit for-
tasse Ioannes Euangelista sanctissimus, cum cir-
ca sedem Dei viginti quatuor Seniores, sic dictos
quod ab exordio temporum, ex quo sub aliqua
sensibili forma Dei inuisibilis sedes hominibus
ostensa fuit, Diuinae astarent maiestati: & ani-
malia quatuor, quorum exuijs seniores hi con-
decorarentur, contemplatus pariter admirabatur
quorumque formam, in prima huius apparatus
facie nos deformari curauimus.

Sed quae diximus de Cherubimorum, atque
palmarum dispositione, ipsa contextus explica-
tione confirmanda sunt. Et in primis Rabbi Sa-
lomon audiendus est, qui hos versus paraphra-
stice exponit, nec inepte. Illud vero quod paulo
ante exposuimus: *Intrinfecus, & forinfecus ad*
mensuram. Sic explicat: *Intrinfecus* in domo
Sancti Sanctorum, & *forinfecus* in templo, id est,
in Sancto, *ad mensuram* erat cooperta magnis
tabulis ad mensuram. *Et fabrefacta Cherubim, &*
palmae id est, lignum illud cedrinum erat inscul-
ptum imagine Cherubim, & palmarum. *Duasque*
facies habebat Cherub. una erat facies leonis, &
altera erat facies hominis: haec vertebatur ad
illam, illa vero ad aliam partes. vel illa verteba-
tur hinc, & illa inde. Et quando erat palma,
inter Cherub & Cherub, erat facies leonis il-
li ex hac, & facies hominis ex alia parte, si-
cut dicitur in textu. *Expressam per omnem do-*
rum. id est, per omnem domum Sancti Sancto-
rum. *In pariete templi*, vel & parietis tem-
pli. id est, sic etiam erat in pariete templi.
Haec ille, cum quo maxime conuenit Rabbi
Ec 2 David.

FORMA
Sancti innui-
tur.

DVODENA-
rius Cherubi-
norum nume-
rus.

VIGINTI
quatuor Se-
niores Apoca-
lypsis totidem
Cherubinos
templi respi-
ciebant.

CHERUBIM
expressi in pa-
rietibus tem-
pli & oraculi.

R. David.

David. *Et usque ad domum*, inquit, *interiorem*, A
& forinsecus. quasi dicat, & extra illam. Quae
 utraque interpretatio si ad superius numeratas
 fenestras referatur, minus esse videtur propter
 allatas rationes apta: si vero cum sequentibus
 coniungatur, & sermo esse intelligatur de Che-
 rubinis templi, & palmis, satis videtur esse con-
 ueniens, ut dixi. *Per omnem parietem in circui-
 tu intrinsecus*: idest, in domo interiore, quae
 est aditus templi, & in domo exteriori, quod est
 ipsum *ההכל* hahecal, templum. *Ad mensuram*.
 Idest, cuiuscumque harum rerum seorsum vidit
 proprias mensuras notas, quarum omnium non
 facit mentionem in particulari, sed pleraque e-
 numerat. *Et fabrefacta Cherubim, & palmae*.
 Idest, paries erat insculptus Cherubim, & pal-
 mis, sicut erat in templo Salomonis. *המורים* ti-
 morum, palmae: iam dixi eas esse palmarum figu-
 ras. *Duasque facies habebat cherub* sicuti subiun-
 git, faciem hominis, & faciem leonis. *Faciem
 hominis iuxta palmam ex hac parte, & faciem
 leonis iuxta palmam ex alia parte*. Idest, che-
 rub versus erat ad duo latera: facies hominis
 erat ex ista parte, & facies leonis ex alia parte:
 ad palmam vero, quae erat inter cherub & che-
 rub, vertebatur facies hominis illius cherub, qui
 erat ex altero latere. Si ad varias locorum dis-
 positiones respexisset Rabbini hic, varias quo-
 que agnouisset Cherubinorum ad palmas con-
 uersiones: nam cum omnes Cherubini seden-
 tem super propitiatorio prospiciant, aliter dis-
 ponendi fuissent ij, qui in Sanctuario, & ali-
 ter ij, qui in Sancto, vel domo exteriori;
 de quorum Australibus, atque Meridianis Che-
 rubinis intelligenda esse, quae Rabbini dixit,
 manifestum est, qui in anteriorem partem pro-
 spicientes, humanas facies omnes vertant ad
 palmas anteriores: leonina porro terga ad ex-
 teriores, atque adeo leoninae facies anteriorum
 conuertantur ad humanas facies posteriorum,
 ut cuilibet vestigium domus intuenti poterit esse
 perspectum, si circa eam ordine dispositos con-
 sideret Cherubinos.

OMNES
 Cherubini se-
 dentem in pro-
 pitiatorio re-
 spiciunt.

QUANTVM
 Orientalis
 porta exige-
 batur, tantum
 sculptis Che-
 rubinis ac pal-
 mis exornaba-
 tur.

*De terra usque ad superiora portae Cherubim, &
 palmae caelatae erant*. Idest, figurae istae, inquit,
 erant in parietibus à terra usque ad superiora.
 Quod vero dicit: *usque ad superiora portae*, hoc
 est in Orientali pariete, in quo erat porta, in
 porta enim non erant sculpturae, in postibus, & in
 liminari, dicit autem quod erant supra portam.
 Totus ex aduerso pugnare videtur cum textu
 Rabbini, hic enim interiorem templi partem,
 quippe terrae, vel inferiori pavimento coniun-
 ctam, Cherubinis ornatam fuisse demonstrat, cu-
 ius celsitudinem quoque definit usque ad supe-
 riora portae: vel ut habent Hebraea *הפתח* ha-
 pethach, quam vocem supra ostendimus signifi-
 care aperturam, seu lumen portae. Et sensus
 est, quantum lumen portae erigitur, tantumdem
 in muris templi, & oraculi ascendit sculptura
 Cherubinorum, & palmarum. Sermonem au-
 tem fieri arbitramur de prima, praecipuaque
 porta, qua introitus patebat in templum; quam
 laram fuisse ostendimus cubitos decem, altam
 viginti: ac tanta dicitur esse parietum altitudo,
 Cherubinis ornata, & palmis. Septuaginta vero
 Interpretes: A pavimento legunt usque ad la-
 queare, vel usque ad laquearia, ut apud San-
 ctum Hieronymum, quod idem est & illud in-
 dicare voluisse videntur Septuaginta interpre-

tes, quod verum est ac certum, tantum à ter-
 ra suspendi laquearia adyti, quantum erigitur
 Orientalis porta aulae, nimirum cubitos vigin-
 ti: quae tota parietum celsitudo sculptis Cheru-
 binis, ac palmis exornabatur. Atque ut de
 parietibus adyti sermonem hactenus factum fuisse
 intelligeretur, subiungit, *In pariete templi*.
 Hebraice *וקיר ההכל* vechir hahecal, & in pariete
 Sancti; cuius proprium nomen esse hecal, supra, R. David.
 ostendimus, quod templum conuerti solet à
 Sancto Hieronymo.

Rabbi vero David & hanc eandem agnouit
 sententiam, & nescius rationem attulit, qua id
 iure fecisse crederetur: *In pariete templi*, inquit,
 vel paries templi, idest, sic etiam erant parieti
 templi. Ego vero valde miror, cur hoc dixerit:
 iam enim superius dixerat figuras fuisse expres-
 sas per omnem domum in circui: idque pro-
 pterea forte factum est, quia quando dicit do-
 mum, intelligit tantum de Sancto Sanctorum;
 deinde vero dicit *in pariete templi*. Sed quan-
 do dicit per omnem domum, intelligit totam
 vniuersaliter, atque adeo non fuit opus repete-
 re in particulari. Vel me tacente animaduertet
 Lector, an sentiendum sit cum impio Rabbino,
 qui ipsum Prophetam quodammodo insimulare
 videtur, quasi superuacanea vsum repetitio-
 ne, ne oculos aperiat luci, quam ipse quoque
 poruisset aspicere.

Sed de Cherubinis haec sint satis. agendum
 hoc loco superesse videbatur, quod ad reliqua
 spectat ornamenta domus: nam cum palmarum
 plantae, tum Cherubinorum imagines, vniuer-
 sam parietum superficiem minime contegebant,
 reliqua aliquo alio ornamenti genere operie-
 batur. Id quod examinandum videbatur, atque
 adeo superficies ab hoc loco minime alienum, &
 scitu iucundum: tamen ad mensuras prius exa-
 minandas nos vocat contextus; easque primum
 prosequemur, cum praesertim infra locus op-
 portunior sese offeret, ubi de ornamentis omni-
 bus apte differendum erit.

DE PORTARVM ANTEPAGMENTIS,

& de epistilijs templi.

Cap. XLVI.

IMEN quadrangulum. His verbis XXI.
 mensura nobis traditur orna-
 mentorum portae, & epistilio-
 rum vniuersi aedificij, quamuis
 dicendi modus difficilis esse vi-
 deatur, ut vix vnus Interpres al-
 teri subscribat. Rabbi Salomon: R. Salomon

Ego audiui, inquit, in aedificio Salomonis limen
 quadrangulum esse: quia postes erant ex utroque
 latere,

Inter, capitellum autem erat infra limen superius. Ego vero dico, quod postes ipsi erant quadrati. Tria innuit Rabbini hic, quae vel non plene percepit, vel explicare nesciuit. Primum est, aliquid his verbis innui, quod in Salomonis templo fuerit: id quod ita certum esse debet atque exploratum, ut vix quidquam lucis huic loco obscuro afferri posse videatur, nisi cum alio coniungatur ex historia Regum, quem mox exponemus. Alterum quod proponit Rabbini, spectat ad dispositionem capitellorum, parastadum, & columnarum templi, & huius liminis, cuius nunc meminit Propheta. Quae duo ita sunt inuicem connexa, ut vix certa ratio, & mensura trabium templi haberi possit, vel epistiliorum, nisi hoc loco limen cum capitellis positu confecturatur, & sibi mutuo respondere probetur, quod qua ratione fiat, post pauca ostendam. Tandem quod de quadrangula liminis forma tradit Propheta, ad mensuram liminis pertinere statim indicabo.

Sed & Rabbi David audiendus est, qui & ipse aliquam dabit occasionem loci huius difficilissimi facilius percipiendi: *Limen*, inquit, *quadrangulum*, vel templi limen quadrangulum. Id est, limen portae templi quadratum erat, ad differentiam eorum, qui faciunt limina rotunda. Ionathas autem exponit templum, cuius limina erant quadrata. Dicit autem *mezuzeth*, limen generice, cum de ambobus liminibus loquatur. Is autem, quem retulit, Chaldaeus paraphrastes sic in Regio codice refertur: Templi autem limina quadrata.

Verum utrumque portae limen, seu postem, Hebraica voce, eiusque usu significari indicant loci sacrae Scripturae non contemnendi. In Exodo: *Sument*, inquit, *de sanguine eius agni, ac ponent super utrumque postem* *שתי המזוזות* *hy ghal sethe hamezuzoth*, super duobus postibus, & *in superliminaribus*. & iterum: *Et aspergite ex eo superliminare* *שתי המזוזות* *האל sethe hamezuzoth*, & *utrumque postem*. De utroque autem sermo est in Proverbijs, quamvis vox quae utrumque indicat, D minime addatur: *Beatus homo*, inquit Sapiencia, *qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie, & observat ad postes ostij mei*. Cui loco si lucis aliquid afferamus, & huic quem exponimus, non modicam afferri speramus. Illum autem ex

Hebraeo sic vertit Regius codex: Beatitudines hominis audientis mihi. quasi dicat, foelicem illum ac vere Beatum, cuius auribus contigit sonitum excipere vocis meae. Sed foeliciores multo qui ita audiunt, ut intelligant, & ita intelligunt, ut opere compleant. Cui consonat vera

Sapiencia Christus: *Vestri autem beati oculi, quia vident, & aures vestrae, quia audiunt*. Locutus autem fuerat de illis Phariseis, qui audientes non intelligebant. *Et qui vigilat*. *לשקוד* *liskod*, vigilando super fores meas. Est autem verbum *שקד* *sakad*, notione maxime patens: denotat enim vigilare, perdurare, persistere, intentum esse ad rem aliquam, ad vigilare, vigilanter attendere; alacritatem & propensum animum ad aliquid denotat. Ut in Psalmo: *Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra* *שקד* *sakad*, vigilavit custos, *vigilat* omni sollicitudine, & animi conatu custodiae incumbit, *qui custodit eam*. Ex duplici vigiliae tempore, quod hac voce indicatur, duplex quoque sollicitudo eodem verbo indicatur. Vigilia enim fit aut noctis initio, cum quis diurno labo-

Tom. 2. Explan. Pars 2.

re non contentus, opus suum in longam noctem protrahit, qua ratione perseverantem animi conatum indicat hoc verbum. In qua quidem acceptione usurpari videtur a Christo cum saepe hortatur discipulos suos ut vigilent: *Vigilate* *Matth. 24. quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit*. Est autem aliud vigiliae tempus matutinum, quando summo mane quis surgit, & quasi praecipue occupat diem, ac tempus laborandi. Ex notione deducitur vox *שקד* *sakad*, amygdalum significans arborem, quae prima floret: vocum eleganti vsus est allusione apud Hieremiam Dominus: *Quid tu vides Ieremia? Virgam* *שקד* *sachad*, *vigilantem*, amygdalinam, si liceret formare *Jerem. 1. v. 11. & 12.* verbum, manicantem diceret, mane surgentem, vel euigilantem: *ego video*. Et dixit Dominus ad me: *Bene vidisti, quia vigilabo ego super verbum meum, ut faciam illud*. Quo loco omnes verbi notiones respexisse videtur Dominus, ut vigilare significet, intentum esse, sollicitum, & sine ulla protracta mora completurum opere, quod ore semel enuntiauerit: Nunc, ut ad institutam reuertamur Proverbijs explanationem, sumpta videtur uti Sapiencia metaphora ab illo, qui ope, auxilio, consilio alicuius se maxime indigere arbitratus, summo mane eius adit aedes, ad quas perseverat expectans, donec aperiantur tempore oportuno: & hoc est, quod significatur priori illa orationis parte: *Qui vigilat ad fores meas quotidie*, quod ad sollicitudinem spectat. Sed & perseverantem adhibendam curam, nullaque difficultate, molestia, aut iniuria ab incepto sapientiae studio dimouendum esse eius affectum indicant sequentia verba: *Et observat alijs ingredientibus, egredientibus alijs, nec se vocantibus, ad postes*, nunc ad dextrum, nunc vero ad sinistram *ostij mei*. quam postium observationem non dissimili vsus dicendi ratione significavit Ecclesiasticus: *Si videris, inquit, sensatum, euigila ad eum, & gradus ostiorum illius exterat pes tuus*. Sed ad vocis notionem reuertamur, qua, ni fallor, satis clare demonstratum est, postem portae significari, vel alterutrum, vel utrumque. Hoc autem loco utrumque significari praeter Rabbini, quam attulimus, auctoritatem, confirmat linguae vsus, & ipsa phrasidis indefinita, quae raro alterum, plerumque utrumque, ea voce sic sumpta solet significare.

Praeter id autem, quod diximus, duo alia nobis innuit sermo Hebraeus, quae non ita sunt perspicua sermone Latino: primum est, de cuius portae postibus loquatur hic textus *שתי המזוזות* *hahecal mezuzoth* *rebugha*, templi, vel aulae, Sanctae postis, subaudi, uterque: sic enim Chaldaeus vertit: Templi autem limina quadrata. Huius autem loci quasi commentarium fecisse videtur historia Regum, quae sic habet. *ובן עשה להם מזוזות* *vechau ghafah lephetha hahecal mezuzoth* *ghafse semen meet rebighit*: & sic fecit ostio templi postes lignis oleagineis ex quarta. Chaldaeus: Et sic fecit portae templi superliminaria è lignis oleae quadrilatera. Qui locus praeter illud vnum quod addit, nimirum postium portae ornamenta fuisse lignea, non ob aliam certe causam, quam ut crurae aureae clavis possent ligno affigi: ea omnia amplectitur, quae ab Ezechiele indicantur, & exponit illud ultimum verbum, quod *quadrangulum* vertit Vulgatus. Et sensus est, postem utrumque portae latum fuisse quarta parte latitudinis portae,

Ee 3 vnum-

QVA RATIONE Sapiencia inuestiganda sit.

Ecclesiasti. 6. v. 36.

POSTES portae aulae sanctae sic dimetiuntur.

1. Reg. 6. v. 33.

QUOD HIC locus obscure proponit, explicat historia Regum.

Rabbi David in comment.

PORTA templi quadrata, non fornicata.

Exo. 12. v. 7. & 22.

Prover. 8. v. 34.

QVI SINT foelices eximandi.

Matth. 8. v. 16.

Psal. 126. v. 1.

VIGILIA duplex.

MENSURA
antepagmen-
torum.

vnunquodque octana; quae cum lata sit cubi-
tos decem, postis vterque latus erit cubitos duos
cum dimidio, alter vero cubitum vnum cum
quarta parte cubiti. Et haec ad mensuram ante-
pagmentorum pertinent.

3. Reg. 7. V.
5.

P O R T A
templi, & do-
mus salus li-
bani quadrata,
hoc est, rectis
angulis.

Philander
Notationib.
Vitruuij lib.
4. cap. 6.

Non est autem praetermittenda Vulgatae
editionis lectio, quae & ipsa totius ostij, hoc est,
luminis portae formam definit fuisse quadran-
gularem, hoc est, rectis angulis. Nec dissimili vsus
est dicendi ratione eadem historia Regum, cum
domus salus Libani mensuras persequeretur, &
formam. Nam vbi nos legimus: *Et super columnas
quadrangulata ligna in cunctis aequalia*: Hebraea
sic leguntur: וכל הפתח וכל המזוזות וכל המזוזות
thachim vcha mezuzoth rebughim: Et omnia ostia, &
postes quadrati. Id quod omnibus vbique fae-
culis ab Architectis obseruatum est: vt merito
Philander sic scribat: Ostia antiqui nusquam ni-
si quadrangula fecere, sicuti nec fenestras. Po-
steri vero arcuatis etiam vsi sunt, postquam pes-
sum iuit architectonice: & neglectis probatissi-
morum operum exemplis, Germanorum arbitra-
tu coeptum est aedificari. Portas urbium fuisse
arcuatas, quae extant veterum monumenta fu-
erint argumento: priuatarum aedium arcuatum
ostium, aut etiam Sacrarum ianuam numquam
reperias. Haec ille: quibus nihil addendum cen-
seo aliud, quam quod ratio ipsa id suadet, quod
vsu ab omnibus receptum fuit. Nam cum valuae,
quibus ostium occluditur, quadrangulae fiant,
non arcuatae, id omne, quod intra quadrangu-
lum arcu occupatur, lumini in domum inducen-
do, ac pulchritudini subtrahitur: neque id multum
ad firmitatem conducit, quo se tuentur ignari;
cum parietis maxima interior pars valuis confor-
mis quadrangula tantam possit addere firmita-
tem exteriori superliminari, vt illa immota, inte-
graque manente, hanc moueri, aut findi fere sit
impossibile; nisi aliter fieri contingat ob pessimam
parietis coagmentationem. Postium enim, & su-
perliminarium templi firmitatem inuuit admi-
ratione plenissima illa eorum commotio, cuius me-
minit Isaias celeberrima illa Dei Optimi Maxi-
mi visione, atque Seraphinorum: quibus con-
tenta voce clamantibus, ac Deum laudantibus:
*Et commota sunt, inquit, superliminaria cardinum
a voce clamantis. vel: Et mouebantur postes su-
perliminarii, vt alij vertunt. vel: Et eleuatum
est superliminare a voce, qua clamauerunt, vt ha-
bent Septuaginta. Addit autem Chaldaeus su-
perliminaria cardinum templi, vt certum sit, cu-
ius portae fiat mentio, cum voce vtatur hecal, qua
aula Sancta, vt diximus, proprie censetur.*

SUPERLI-
minaria do-
mus Dei im-
mensae ma-
gnitudinis, ac
firmitatis.
Isa. 6. V. 4.

Matt. 27. V.
51.

S. Hieron. ad
Hedibiam. q.
8.

Ioseph. 7. bel-
li. cap. 12.

Illud autem quod in visione tunc contigit, re
& veritate contigisse videtur, ad vocem Domi-
ni Angelorum in Cruce spirantis. Nam vbi nos
legimus apud Matthaeum: *Et velum templi scis-
sum est in duas partes a summo usque deorsum*.
Sanctus Hieronymus: In Euangelio autem, in-
quit, quod Hebraicis literis scriptum est, legimus
non velum templi scissum, sed superliminare
templi mirae magnitudinis corruisse. Iosephus
praeterea non supremum limen tantum vno per-
petuo lapide fuisse extractum, sed & imum tra-
dit. Nam inter prodigia, quae urbis euerfio-
nem praecesserunt, huius portae meminit vltro
apertae, illis verbis: Orientalis autem porta interioris
templi cum esset aerea, atque grauissima, & sub vesperam,
vix a viginti viris clauderetur, serisque ferro vinculis obserare-
tur, pessulosque altos haberet in saxum limen demissos, vno

A perpetuo lapide fabricatum; visa est noctis hora sexta sponte
patescere. Quo loco quamuis quod ad viginti homi-
nes portam claudentes, fide dignus minime vi-
deatur, in reliquis tamen dignus videtur maxi-
me: namque non summum limen, atque imum
tantum, verum dextrum etiam, atque sinistrum
ex singulis perpetuis lapidibus facta fuisse pro-
bat: reliquorum huius aedificij lapidum magni-
tudo pene incredibilis, atque totius aedificij di-
gnitas, quae nulla ratione pateretur integra non
esse, sed ex pluribus faxis composita ea, quae in-
tegra apparere oportuit. Quod vel vno exemplo
satis confirmari videtur. Videmus enim hic Ro-
mae in templo, quod vana Agrippae superstitio
magnifice extractum, Pantheon nominauit, tan-
to studio, ac diligentia lapidum portae commif-
suras occultasse, vt ab aliquibus opinatum sit,
vniuersum portae ornamentum, quod vulgo ab
Italici dicitur, il telaro, ex vno perpetuo lapide con-
structum fuisse, in cuius medio ipsum ostij limen
apertum fuerit. Quod quamuis factum impossibile
non sit, atque adeo vni Salomonis templo videat-
ur tribuendum: tamen operae pretium fuisse
minime videtur, vt quo binas vtriusque, easque
breuiiores lapidum commissuras occluderent,
tam longum, latumque subtiliorem lapidem
adhiberent, qui difficillime moueretur, facillime
frangeretur.

C Sed quoniam in portam Romani templi inci-
dimus, quae tota similis esse videtur Hierosoly-
mitani templi portae, de qua loquimur, huius ali-
quot proportionibus libuit percerere. Est quidem
ea altitudine latitudinis dupla, antepagmenta
singula latitudinis parte octaua, vtraque ex quar-
ta; cuiusmodi sunt haec nostra. Ego vero accu-
ratius fortasse quam alij, qui hanc portam di-
mensi sunt, atque de ea scripserunt, comperi an-
tepagmenta haec singula lata fuisse palmos tres
& semis: octauam autem latitudinis portae
partem continere debuisse palmos tres, & vn-
cias quinque: sed forte Architectus illam mini-
mam partem contempsit, quod in tanta celsi-
tudine portae, quae palmos erigitur quatuor &
quingenta, cum duabus insuper tertijs parti-
bus palmi, membra crassiora facienda esse iudi-
cauerit: quod & in ipso antepagmenti cimatio
obseruatum fuisse comperimus. Scio longe aliam
a Vitruuio assignari & portae proportionem, &
antepagmentorum: sed hanc esse omnium pul-
cherrimam, & perfectissimam indicat sacri Tex-
tus Diuina auctoritas, & quotidianus sermo. Est
etiam alia portae Sanctuarij proportio, quam
mox explicabimus.

Illud tamen silentio praetermittendum non
est, quod ad totius aedificij symmetriam spectat,
hac vna mensura antepagmentorum templi, om-
nium primi ordinis epistylorum mensuram defi-
niri in atrijs templi. Nam cum portae huius al-
titudine, vt diximus, viginti cubitorum sit, quanta
est altitudo columnarum primi ordinis atrijs:
necessarium vtique fuit portae superliminare e-
pistylis praedictarum columnarum aequale libra-
tum fuisse. Atque cum similibus omnino par-
tibus, & ornamentis antepagmenta & episty-
lia distinguantur, haec, atque illa aequalia,
fuisse necessarium est; vt fusius persequemur,
cum totius aedificij membra simul dimetiemur.

Et facies Sanctuarij aspectus contra aspectum.
Hebraice habetur: Aspectus sicut aspectus. hoc
est, Sanctuarij facies, & aulae ad eandem spe-
ctabant

POSTES EX
vno perpetuo
lapide singuli.

P O R T A
templi Pan-
theon Romae.

EPISTYLI-
orum primi or-
dinis mensura
eadem quae
antepagmen-
torum.

P O R T A
Sancti Sancto-
rum portae
exteriori simi-
lis.

habant regionem, eadem plane dispositione, eisdem ornamentis; quippe quae simul, & vnico intuitu videri possent: atque adeo rationi maxime consentaneum visum fuit architecto, vt omnino essent similes. Non alia quidem ratione locum interpretatus est Rabbi David: Facies Sanctuarij, inquit, aspectus quasi aspectus. Idest, portae Sancti Sanctorum, quae est facies Sanctuarij, aspectus quem vidi in liminaribus suis, erat similis illi aspectui, quem vidi in limine templi. Haec ille.

Porro liminarium, vt eiusdem verbo vtatur, iusta ratio in eadem historia Regum praemonstrata, est; quae quod ad rationem spectat, & symmetriam, non omnino eadem videtur esse cum praedicta, sed longe diuersa: de qua sic legimus:

3. Reg. 6. 5. *Et in ingressu oraculi, non absque praepositione in, vt habent mendosi codices, fecit ostiola de lignis oliuarum, postesque angulorum quinque.* Hebraice: *וַתַּעֲשֶׂה חָמִישָׁה מִזְרָזִים מִלִּגְיָן* haajj' mezuroth chamisich.

Vatablus in notat. nu. 50.

POSTES EX quinta latitudinis parte.

Leuit. 5. 5. 16.

Quam lectionem duplici ratione exposuit Vatablus, haud dubium quin ex Rabbiorum sententia: Superliminare, inquit, & postes, omnia illa fecit pentagona, idest, quinque laterum: vel, omnia illa fecit ex quinta parte: vel, latitudo eorum omnium erat aequalis quintae parti valuarum. Et certe hanc expositionem amat vox *וַתַּעֲשֶׂה* chamisich, vt in Leuitico perspicuum est: *Ipsūque quod intulit damni restituet* *וַתַּעֲשֶׂה חָמִישָׁה חָמִישִׁיחַ* veeth chamisicho, & quintam partem eius ponet supra. Quae cum perspecta alijs quoque locis esse cuius possint, nobis in illis confirmandis immorandum, non esse censuimus. Itaque cum portae huius latitudo senis cubitis sit definita, vtrique antepagamento cubitus vnus cum quinta cubiti parte obueniet, hoc est, sex quintae partes cubiti, vnicuique tres quintae. Neque vero ex quarta haec antepagmenta fecit, vt exteriora, quod ea fieri oportere iudicauerit graciliora; quippe quae subtiliori cingerentur ornamentorum genere. Et quamuis Hebraicam lectionem sequamur, quod ad mensuras spectat definiendas, abijciendam. Vulgarum lectionem minime arbitramur; quippe quae ipsa antepagmentorū ornamenta videatur indicare, quinque angulorum numero recensita. Nam epistilium, cui simile est antepagamentum, triplici fascia, vel corfa exornatur, & cymatio, vt in figura capitelli infra apponenda videbimus: sed & cymatium regula constat, & symma; quae quidem symma cum varijs soleat sculpturis exornari, nullo propterea constare videtur angulo: ex quo fit, vt tres anguli corfarum binis supremae regulae adnumerati, angulos compleant quinque, quos enumerauit Vulgata lectio.

Probauit certe nobis Hebraea lectio portae huius proportionem; Latina, ornamenta: nec praetermittenda est Chaldaea, quae eiusdem dignitatem indicat, & pulchritudinem: sic enim habet: Et facies domus propitiatorij, & aspectus eius sicut aspectus gloriae. Quam lectionem, Rabbi Salomon percensuit, & explicare conatus est: Ionathas, inquit, exponit: Aspectus eius quasi aspectus gloriae eius: Idest, quasi aspectus solij, seu throni, quem vidi in visione currus iuxta fluuium Cobar: idest, lumen claritatis vidi in domo Sancti Sanctorum. Transeuntem gloriam, ac per modum visionis indicari putat Rabbini. Sed ego non video, cur, si gloriae fiat mentio, non ad illam permanentem pulchritudinem, &

PORTAE Sanctuarij dignitas.

R. Salomon.

A eximiam speciem referenda sit, de qua nos infra sumus, Deo bene iuuante, fusius tractaturi.

DE ALTARIS

NOMINIBVS IN VNIVER-

sum, & quod ea altari in-

censi maxime con-

ueniant.

Cap. XLVII.

ALTARIS lignei trium cubitorum altitudo: & longitudo eius XXII. duorum cubitorum. Quae in templo Propheta vidit instrumenta enumerat; non quidem omnia, sed quae ad Diuini cultus instaurationem praedicendam maxime viderentur pertinere. Inter quae

primum certe locum obtinet altare, in quo, vt mox ostendam, omnia sacrificiorum, & oblationum ministeria perficiebantur. Sed quoniam duplex altare, & à Domino fieri praeceptum est in tabernaculo, & eodem praecipiente extructum est in templo à Salomone; vtriusque meminit Propheta noster pro loci, quem metitur Angelus, opportunitate, atque prouinciuscuiusque maiori, vel minori dignitate. Sunt enim altaria haec materia, ornamentis, forma, vsu, magnitudine, posita à sese inuicem longe diuersa. Haec vero omnia, cum ordine, ac per partes à Propheta nostro exactissime pertractentur, hoc loco primum de altari incensi aureo, vt de sanctiori, & nobiliori disputationem instituit. Capite deinde tertio & quadragesimo de altari aeneo, quod in medio atrijs templi sub dio erat constitutum, erit fusius disputaturus: & nos ipsi, qui non modo in explanando Propheta laboramus; verum eundem tractationum nostrarum ducem sequimur, altaris nomen, quod ab eo primum proponitur, principio illustrandum suscipimus.

DVPLEX altare.

Hebraice *מִזְבֵּחַ* hamizbecha, deducta voce à verbo *זָבַח* zabach, quod mactare, immolare, sacrificare significat: inde nomen *מִזְבֵּחַ* mizbecha, altare significans, quod in eo sacrificetur: haud dissimiliter plane agnominatio, qua Graecis *θυσιαστήριον* dicitur, quasi locus sacrificij, quod *θύσις* sacrificium, hostiam, caeremoniam, vel rem sacram, significet. Longe diuersa est Latinae vocis notio: nam, vt Auctor est Pompeius Festus: Altaria sunt, inquit, in quibus ignis adoletur. Altaria ab altitudine dicta sunt, quod antiqui dijs superis in aedificijs à terra exaltatis sacra faciebant: dijs terrestribus in terra; dijs infernalibus in effossa terra. Quam sententiam laudat Beatus Isidorus, qui: Altare autem, inquit, ab altitudine constat esse nominatum, quasi alta ara. Sed & aram ipse quoque Isidorus interpretatur: Aram, inquit, quidam vocatam dixerunt, quod incensae ibi victimae ardeant. Alij aras dicunt à precationibus, idest, quas Graeci *ἄραι* vocant. Sed & Var-

ALTARE A sacrificio dictum, quasi sacrificij locus.

Sex. Pompei. Festus.

Isid. lib. 15. Origin. c. 4.

ARA VNDE dicta.

ro:

Varro de lin-
gua Latina.

Varro lib. 5.
diuinarum.

Macrobi. 3.
Satur. cap. 2.

ALTARE
oraculi ad o-
randum fere
institutum.
Leuiti. 16.
V. 17. & 18.

Exod. 30.
V. 10.

IN ALTARI
oraculi sacrifi-
cia consume-
bantur.

Hebrae. 9.
V. 7.

CRUCIS
symbolum li-
gnum altare
fuit.

Leuiti. 10. V.
1. & Nume-
ror. 3. V. 4.
Alibi.
Exod. 40.
V. 5.

LIGNEVM
altar e quare
dicatur, quod
alias aureum
dicitur.

ro: Ara, inquit, quod areae in vrbe purae sint: à quo potest etiam ara deum esse, quod pura; nisi potius ab ardore, ad quem ut fit, fit ara. Idem. quoque Varro iterum aras primum ansas dictas putauit, quod esset necessarium à sacrificantibus teneri. Quam sententiam sequutus Macrobius Vergilij auctoritate comprobauit. Quae omnes Latini sermonis notiones optime altari huic ligneo conueniunt: quippe quod non modo in altiori templi solo sit positum, verum etiam altitudine ipsam quoque humani corporis altitudinem superaret, ut mox ostendam. Fuit item dum sacra peragebantur in eo semper ardens, ipsumque ad preces fundendas pene institutum, cuius rei vel vnum satis esse videtur exemplum. Cum enim

late persequeretur Legislator ritus omnes, ac caeremonias solemnissimas illius diei, quo summus Pontifex Sancta Sanctorum ingrediebatur: Nihil hominum, inquit, sit in tabernaculo, quando Pontifex Sanctuarium ingreditur &c. donec egrediatur. Cum autem exierit ad altare, quod coram Domino est, oret pro se. Haec ad preces spectant, quas Graeci *aeas* vocant: sequentia ad id quod Scriptores dixerant de tenenda ara. Et sumptum sanguinem vituli, atque hirci fundat super cornua eius per gyrum. Quod magis videtur expressum in Exodo, ubi huius altaris, & expiationis sit mentio illis verbis: Et deprecabitur Aaron super cornua eius semel per annum in sanguine &c.

Neque mirum videri debet, aut nouum, ut impios Ethnicorum ritus è sacris furto sublatis ab inuidentiſſimo Diuinae gloriae daemone ostendamus, cum id illi antiquum fuerit, & dementatis hominibus fere semper in vsu. Quod vero ad Hebraicam, & Graecam altaris notionem spectat, dubium non est, quin ad altare holocaustorum, proprie spectare videatur: huic vero quadam desumpta similitudine, & fere ex vsu, cum praeceptum sit à Domino: Non offeretis super eo thymiamata compositionis alterius, nec oblationem & victimam, nec libabit libamina. Quae priorem notionem altaris respiciunt: nisi ad hoc forte etiam altare pertinere arbitrentur sacrificia, quae in exteriori aeneo peragebantur, ut fere tunc consummarentur sacrificia omnia, cum quae in altari aeneo, fere inchoabantur ad altare ligneum perficienda referebantur. Qua ratione optime explicatur Sanctissimus Apostolus Paulus, dum de hoc altari, eiusque vsu loquens sic scribit: Et in priori quidem tabernaculo semper, id est quotidie, introibant Sacerdotes, sacrificiorum officia consummant.

In ligneo namque sanctissimae Crucis altari omnia consummata sunt sacrificia, atque ex eo mutuati sunt, ut Deo grata esse potuerint. Quod sane mysterium quoniam referre noluerunt, immo quodammodo soluere conati sunt Nadab & Abiui superbi sacerdotes, igne exusti, admissi criminis poenas luerunt, atque in exemplum futurae posteritatis, à sacris Scriptoribus saepe proponuntur.

Quod vero ligneum vocetur hoc altare, cum alibi vocetur aureum, ad materiam indicandam, spectat, ex qua totum altare componebatur, ut paucis verbis interiectis, ab ipso Propheta nostro indicatum est. Putarunt autem nonnulli propterea ligneum dici, quod in altero holocaustorum altari nihil erat omnino ligneum, atque adeo ut ab illo maxime fecerneretur, hoc ligneum dictum est. At enimvero aureae laminae, quibus totum conuestiebatur altare, ad ornamenta quodam-

A modo pertinere videbantur, ligna vero ad totam altaris structuram. Est tamen sublime quoddam mysterium, in quod contuendum erigere videtur Propheta legentium animos: Crucem enim adorans Sancta mater Ecclesia his verbis eam salutat: Salue crux pretiosa: è Ligni materia, sed pretio omnem longe superans auri aestimationem: quae in corpore Christi dedicata es, & ex membris eius tamquam margaritis ornata. Sed de his alias. Interim Beatus Hieronymus audiendus est, qui hanc eandem ligni materiam ad Sanctorum opera referens, quae questionem mouet; cuius solutio quamuis difficilis esse minime videatur, non parum lucis huic afferet disputationi: In quo, inquit, altari Scri-

pturae sanctae mysteria humanus sermo non potest explicare, quomodo altare, in quo ignis succendendus erat, mensa videlicet thymiamatis, nihil ab igne patitur; sed, ut ita dicam, igne purior fiat? Sicut enim Sanctorum opera, de quibus scribit Apostolus: Vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit: non pereunt, sed per ignem puriora monstrantur: ita & altaris ligna, quae de lignis paradisi sunt, non cremantur igne vicino, sed puriora redduntur. Nec mirum hoc de Sanctuario, & interioribus templi, & altari thymiamatis credere, cum etiam *ἀψίδων*, quod genus est ligni, vel lini habens similitudinem quanto plus arserit, tanto mundius inueniatur. Haecenus ex Hieronymo. Qui quamuis modeste satis suam excuset interpretationem, sapienter satis his quoque, quae ad alios sensus pertinere videantur, ea immiscet, quae verum ac certum indicant, ipsius litterae, quem vocant, sensum.

Atque in primis illud cuius esse debet in promptu, nisi à Sanctissimi Hieronymi mente discedere velit & interpretatione, sermonem hic fieri à Propheta de altari thymiamatis, quod vere fuit in templo, utique Salomonis; cum altare Mosai- cum minoribus constaret mensuris, ut videbimus. Nam si de visione aliqua imaginaria locutum, fuisse Prophetam nostrum arbitraretur, frustra in exquirenda ignis, & ligni concordia laboraret, cum haud secus quam Moysis rubus ardere posset, & non comburi. Sed eadem haec quaestio est, quae de consimili altari fieri posset, de quo praecepit Dominus Moysi: Facies quoque altare ad adolendum thymiamata de lignis setim. Illud vero quod indicare videtur Sanctus Hieronymus, propterea haec ligna non vri, quod essent è paradiso; sicut infitiri non audeo propter tanti viri auctoritatem, sic etiam cuperem ut ab eodem ostenderetur, quando, vel quomodo eiusmodi ligna è paradiso sint educta; & an igneo cherubo permittente, vel contra? Sed si ignis naturam, & quotidianum eius usum attentius expendamus, rationem inueniemus, propter quam nihil fuerit ligneum in altari aeneo: ibi enim propter vim maximam, & copiam ignis continui, nullis interiectis cuiuslibet metalli laminis, lignum ab igne tutum manere non posset: at in altari ligneo, in quo bis in die ignis accendebatur, prunis ab aeneo altari desumptis, & thymiamata tantum adolebatur, satis fuisse videbatur, si craticula ipsa, cui imponebatur ignis, aurea fuisset; reliqua omnia etsi lignea, crassioribus auri laminis ex utraque parte ita obducta, ut nullus igni ad ligna pateret accessus. Cuius quidem rei infinita quotidie ob oculos suppetunt exempla, ex argenteis foculis in domibus principum petita; ex aeneis in domibus passim ciuium: qui argentei, vel aerei dicuntur,

S. Hierony.
hic.

1. Cor. 3. v.
13.

L. I. G. N. A.
quomodo ab
igne non pe-
tiantur.

DE ALTARI
thymiamatis
Salomone fi-
cto hic sermo
est.

Exod. 30.
V. 1.
LIGNA AL-
taris è parad-
iso educta.

quāuis lignei sint, neque ab igne laeduntur, quo tota fere hyeme pleni sunt: quoniam argenteis laminis, aut aereis obducuntur, si vas illud vnum excipias, quo ignis imponitur, quod pro foculi reliqua materia totum argenteum est, aut aereum.

DE ALTARIS

INCENSI A SALOMONE

*constructi mensuris.**Cap. XLVIII.*

Q UOD ad altaris mensuras attinet, iam persequimur id, quod nullo negotio operae praestaretur, nisi qui omnia, quaestionibus replent, quaestione proposita nobis essent impedimento in dubium reuocantes, an Salomon nouum extruxerit altare incensi? Nam certe si hoc statutum fuisset, ut certe debuerat, nulli dubium esse potuisset, hoc idem altare ab Ezechiele, sicut & cetera templi ornamenta, instrumenta, & partes, nouis his dimensionibus praefiniri. Et quamuis nulla subesse videatur dubitandi ratio, cum nihil praeter vnam arcam à Salomone non fuerit denuo factum; tamen impedimento nobis sunt & oneri, qui in rebus luce meridiana clarioribus confirmandis, atque in vanis cogitationibus confutandis cursum explanationis nostrae detinere non cessant. Dixi perspicuum esse, ac certum, altare aureum à Salomone constructum fuisse; idque non coniectura ductus, aut humana, quamuis maxima auctoritate fretus, sed Diuina. Quis enim verba legat libri Regum, & neget quod ibi testatum habemus? *Fecitque Salomon, inquit, omnia vasa in domo Domini: altare aureum, & mensam, super quam ponerentur panes propositionis, auream, & candelabra aurea &c.* Est autem Hebraicum verbum *עשה* *ghafah*, à quo vox *וַיַּעַשׂ* *vaiaghas* & fecit, deducitur significans facere, & eiusmodi effectiōnem significans, qua aliquid reuera existit permanens. Sed quamuis verbi huius notio latius pateat, quam Latini facere, tamen ipse orationis contextus eadem plane ratione, & altare, & mensam, & candelabra effecta esse demonstrat: & cum nemo dubitare possit de effectis denuo candelabris, & mensa; sic non est quod dubitet de extructo altari. Neque vero huic testimonio contrarium est, aut ab eo diuersum, quod alibi legimus: *Sed & altare vestiuit cedro*, Salomon. Huiusmodi enim phrasim structuram ipsius altaris plane indicat, cuius interiora, quibus ignis continebatur, & calidi cineres, ex auro solido erant: sed prae magnitudine eorum fulcris indiguerunt cedrinis, & hoc est quod modo, significat, altare tradens cedro fuisse vestitum. Et exteriorem porro cedri faciem rursus vestiuit auro: nam cum nihil fuisse in templo, hoc est, in Sancto, affirmasset, quod non auro tegetetur, ne quisquam haec verba ad aedifi-

cium referens, ab eis seiungeret templi instrumenta, subiungit: *Sed & totum altare oraculi texit*, conuestiuit, operuit, auro. Id vero quod aliqui excogitauerunt de Mosaico altari à Salomone cedro vestito, ac maius effecto, & auro magnificentius, ac pulchrius ornato, minime asseruissent, si attentius expendissent altaris usum; quod inane oportuit esse, ut in medio eius decidentes à superiori craticula cineres asseruarentur; & animaduertissent inanem, atque impeditam altaris in medio altaris conclusionem: quam cui suadere posset religio, aut antiquitatis observatio in aurea mensa, & candelabro, in aeneo altari, & mari observare oportuisset: quod nullus vnquam excogitaret, immo tamquam impossibile figmentum cordatus quisque reijceret. Et certe si altaris reliquas partes includere nouo altari potuisset, certe prioris vetes minime potuisset: quapropter permittant, quaeso, in eodem loco asseruari antiquum illud altare ligneum, quo eius vetes, immo & quo aeneum altare, & mare, & tabulae, & reliqua antiqui illius tabernaculi asseruabantur.

Altaris porro formam mensurae definiunt, quas, etiam si minime haberemus, facili coniectura deducere possemus ex proportionem perpetuo asseruata inter templi partes, & membra, quae fere omnia dupla ratione excedunt similes tabernaculi partes. Sed hoc ipsum, quod ratio suaderet, ac symmetria, ipse contextus testatum reliquit, ut coniecturis minime sit opus, ubi perspicua extant testimonia: ea ut simul conferamus, in medium asserre, & breui oratione explanare cogemur.

De priori altari sic ad Moysen Dominus: *Facies quoque altare ad adolendum thymiamam, de lignis setim.* Hebraice *ועשה מוכה מקטר קטר* *veghafitha mizbeach miktar ketoreth*. Et facies altare suffitamento suffitus. Septuaginta interpretes in Regio codice: Altare thymiamatis. in Sixtiano: Altare incensi scribunt. Chaldaeus paraphrastes: Et facies altare ad adolendum super illo incensum. Vtraque vox *מקטר* *miktar*, & *קטר* *ketoreth*, ex eodem verbo *קטר* *katar* deducitur, quod suffitum facere, subfumigare, adolere, odores incendere significat ut propterea *מקטר* *miktar*, suffitorum liceat interpretari, altare nimirum, quo suffitus incendebantur, vel adolebantur: *קטר* *ketoreth* vero pro thymiamate plerumque usurpatur, quod sit veluti vnguentum quoddam ad adolendum compositum, ut in ipso Exodi capite legenti poterit esse perspectum. Atque idem hoc altare quod in Exodo describitur, relatum est ab Ezechiele, ut confirmat Sanctus Hieronymus, quem paulo ante laudaui. Sed & Rabbi David, quamuis nihil videatur habere certi, quod tradat, hoc altare contulit cum Mosaico. Hoc altare, inquit, non erat simile altari à Moyse fabrefacto, neque altari, quod fecit Salomon, neque altari, quod fecerunt filij capriuitatis: nam iterum facit mentionem altaris alterius mensurae. Fieri autem potest altare hoc esse altare intimum, quod Moyses fecit ex auro. Haec ille: qui quamuis huius, atque alterius mensuras ignorasse pene fateatur, illud tamen non negat quod certum esse videtur, hoc altare aurei illius similitudinem gefuisse, quod à Moyse constructum fuit.

Neque huic sententiae contrarium esse existimandum est, quod diuersa videatur esse materia altaris Mosaici, & Salomonici: illud enim ex lignis setim factum fuit, hoc vero vestitur cedro. Nam, ut alias ostendemus, ligna setim, & cedri, colore

Ibid. v. 22.

ALTARIS forma.

ALIVD ALTARIS nomen.

Rabbi David in comment.

ALTARIS Mosaici, & Salomonici eadem materia.

ALTARE aureum à Salomone extructum.

3. Reg. 7. v. 48. & 49.

3. Reg. 6. v. 20.

ALTARE ex cedro, conuestitur auro.

colere tantum, ac nomine diuersa sunt, re autem ipsissima. Quamuis haud multum laborarem, si quis vellet cum Abulensi sentire, quippe qui aliud esse altare Salomonicum putat, aliud Mosai- cum; id enim ipsum nos sentimus, numero, quod vocant, diuersa esse altaria arbitantes, pro- portione vero ac similitudine omnino eadem, et- tiam si magnitudine, atque mensuris longe diuer- sa: de illo namque sic scribitur: *Habens cubitum longitudinis, & alterum latitudinis, id est, qua- drangulum, & duos cubitos in altitudine*. Ex He- braeo sic vertit Regius codex: Cubitus longitu- do eius, & cubitus latitudo eius quadratum erit; & cubiti duo statura eius. Propheta vero noster ad Salomonicum respiciens: *Altaris*, inquit, *li- gnei trium cubitorum altitudo: & longitudo eius duorum cubitorum*. Vbi subintelligendum cense- doctissimus Hieronymus, quod addiderunt Sep- tuaginta interpretes, vt in omnibus eorum codi- cibus legitur: *Altaris lignei cubitorum trium alti- tudo eius, & cubitorum duorum longitudo, & la- titudo eius duorum cubitorum*. & merito, cum di- scedere minime debuerit à quadrata prioris for- ma. Proportio autem fuit laterum dupla, arrearum quadrupla, corporum sextupla. Quod sic osten- do: latitudo huius dupla latitudinis illius est, & longitudo pariter; quippe haec duorum cubito- rum est, illa vnius, quod si areas consideres mul- tiplicatis lateribus, bis duo quatuor efficiunt, se- mel vnum vnum: atque haec area sub quadru- pla illius est. quod si corpora conferas, area per altitudinem, vel profunditatem multiplicata, ter quatuor efficiunt duodecim: bis vnum effi- ciunt duo, quae altitudo sub sextupla illius est. Quae omnia mysteria multa inuoluunt, quae non est huius loci explicare.

Supereft autem conferenda huius altitudo trium cubitorum, quae sesquialtera est illius al- titudinis duorum cubitorum: quod quare factum sit, haud difficile erit assignare, si quis cubiti lon- gitudinem cum humanae staturae altitudine conferat. Nam & illud obiter notandum est, quod ex demonstratis alibi perspectum esse poterit, cu-

Sed ne diutius fuspensum tenere videamur lectorem, de altari loquentes, cuius perspecta forma non est, eam hic apponere libuit, quanta maxima di- ligentia elaboratam: cuius partes, men- suras, & ornamenta expendat at- tentius lector, tantisper su- stinens, donec reliqua ostendamus, quibus ducti rationibus aut coniecturis effece- rimus.

Abitis sacris sacratissimum altare dimensum fuisse: id enim de exteriori altari praenotatum à Pro- pheta nostro paulo inferius fuit, quod poriori ra- tione in hoc obseruatum fuisse credendum est. *Infra Ezech.* Mirari enim non desino eruditos alioqui, & 43. v. 13. prudentes viros intrepide affirmantes, sermo- nem hic fieri de cubitis vsualibus, eorum enim, verbis vtar, aut communibus: à quibus exqui- rendus saltem esset sui capitis sensus, cum quos vocent vsuales cubitos, vix ipsi sentire, nedum nobis eorum certam rationem praescribere va- leant. Sed his praetermissis ad rem ipsam acce- damus, & cum nec nos certam aliquam illius ae- tatis staturae mensuram indicare possimus, di- camus id in vniuersum, quod vsus, & ratio sua- det. Certe si mensura aliqua, aut quilibet locus tres cubitos altus modo statuatur, vix vsui foret, nisi admoerentur scalae: ego quidem erecta, manu eiusmodi altitudinem, quam in muro assi- gnauimus, nulla ratione contingo. Sed vt alias osten- dimus, Salomonis tempore proceriore fuerunt homines statura, ita vt conijcere liceat, tanta, altitudine exstructum fuisse hoc altare, quanta, posset vsui illis esse sacerdotibus; non maiori, ne illis fuisset inutilis, nec minori, vt loci sanctita- tem, ac dignitatem augeret, suspiciendus à sa- cerdote locus. Nam & supplices ad aras orare, non modo sacris edocti ritibus consueuere, ve- rum etiam prophanis, atque impijs: horum enim testis est Maro, Iarbam regem eleganti carmine describens:

Isque amens animi, & rumore accensus amaro Virgil. 4.

Dicitur ante aras media inter numina Diuum, Aeneid.

Multa Iouem manibus supplex orasse supinis.

Et iterum Aeneam à matre derelictum referens:

Haec memorans, inquit, cinerem, & sopitos su- 5. Aeneid.

scitat ignes.

Pergameumque larem, & canae penetralia vestae.

Ferre pio, & plena supplex veneratur acerra.

Sed ad institutum reuerfi, si duplam adhuc alti- tudinem in hoc altari exquiramus, eam facile inueniemus cornuum computata alitudine vnius cubiti, vt in figura apparet.

Cubiti men- suram tradi- mus tom. 3. par. 2. lib. 3. cap. 17.

CUBITOS communes qui fingunt, id quare faciant, ostendant.

SUPPLICES ad aras oram.

ALFABETICO DE LAS LINGUAS Y CIVILIZACIONES
NACHALIALE TITULO DE ADOBE Y ANGLIA ABRAR

ALTARE INCENSI AUREVM AD CVIVS DEXTERAM
ZACHARIAE THYMIAMA ADOLENTI ANGELVS APPARVIT

DE AL

ANGVLIS, MATERIA.

of Structure.

Cap. XLIX.

DE FORMA
altaris.

וְכֵן צִוְּנוּ וְכֵן צִוְּנוּ & anguli eius ei.
Phrasim conceinne redderet Hispanus sermo:
Ytenia sus angulos. Quid autem haec angulorum
vox significet, aliter à Septuaginta interpre-
tibus videtur indicari, quam vocis notione:
sed certe tum haec, tum illorum lectio bene
perpenſa, lucem textui afferre poſſe videtur. C

Exod. 30. V.
3.

CORNŪ,
Latina, Grae-
ca, Italica, &
Hispanica vox
ab Hebraea,
deducta.

CORN V
proluc.

Tfal. 68. Y.
32.

Exod. 34. V.
29. U 30.

GLORIA
vultus pro
splendore.

1 Corinib. 3.
v. 7. & 8.

Tom. 2. Explan. Pars 2.

Are filij Israel in faciem Moysi propter gloriam
vultus eius, quae euacuatur: quomodo non ma-
gis ministratio spiritus erit in gloria? Sed & vna
Hebraea dictio eleganti utitur, ac multiplici vo-
cis translatione, à similitudine desumpta anima-
lium, quae fortissima cornua in summo gestant
capite, non minus ornamento, quàm praesidio
seruientia, & auxilio: ut propterea robur, poten-
tia, fiducia, fastus, superbia, cornu significetur
plerumque in sacris Literis, cuius rei exempla
proponere, quae passim suppetunt, nunc non
vacat. Illud certe praeclarum est huius rei ar-
gumentum, quod propter potentiam, quae in
Regibus maxime elucet, cornu Regiam potesta-
tem, & dignitatem significat. Id multis sacra-
rum Scripturarum exemplis constat, sed illis po-
tissimum Danielis, quibus bestiarum cornibus fu-
turos Reges significari testatum est. Huc etiam
respexit Dominus in Psalmo: *Illuc producam,*
inquit, *cornu David.* Chaldaeus vocem ex-
pressit, Vbi germinare faciam, inquit, Regnum
gloriae domui Davidis. Sed et Sanctus Zacha-
rias Propheta, & Prophetarum maximus parens:
Et erexit, inquit, *cornu salutis,* hoc est, Saluato-
ris regnum, *in domo David pueri sui.* Sed cornu
ipsam Regiam insigne fuisse in bello potissimum
indicare videtur Virgilius.

Ensemque, chypeumque, & rubrae cornua cri-
stae.

Non me later, quod eruditi viri, haec cornua ad cincinnos, aut comas referunt, quò certe non referent verba Plutarchi: Agnitus, inquit, fuit ab eximia crista, & à cornibus hircinis. Haec ille. Sed quamvis cornu insigne Regium esset, non tamen galeae defuit sua corona. Quippe cum idem Plutarchus sic scribat: Pyrrhus praesentem tempestatem, & fluctum contemplatus, coronam, qua erat insignis galea sua, detractam tradit vni ex amicis. Quam in re mirari non desino eruditum nostrae aetatis virum, qui *τὴν στέφανον*, apicem, conuertit, sed coronae, & hircini cornu, & cristae licet testem afferre omni, quod aiunt, exceptione maiorem, qui possit haec omnia simul ob oculos nobis proponere. Is est aereus quidam nummus antiquitate insignis, caput adolescentis robusti, ac saevi ex altera facie gestantis, ex altera verò in media roboris corona galeam, cum inscriptione: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΡΥΦΩΝΟΣ ΑΤΤΙΚΡΑΤΟΡΟΣ. hoc est, Regis Tryphonis Imperatoris. Ipsius numismatis formam hic apponi mandauimus.

Danielis 3.

CORN V
pro Regia po-
testate usurpa-
tur.
Psalmo 131.
V. 17.

Глоссе. 1.
V. 69.

Virg. 12.
Aeneid.

CORNV
Regium infi-
gne.

CORONA
super galea.

GALEA
Triphonis.

E

Galea vero apicem de super habet lilium, cingitur vero fascia seu corona, cuius extrema à posteriori parte pendent, quasi infulae. Nam quod fascia pro corona olim Reges vterentur, confirmatum est satis à Prado. In anteriori parte galeae cornu erigitur, hircino simile, quod posteriori forma galli cristam referre videtur, zelantissimi inter aues insigne, quod & ornamenti, & tutamini si-

P.H. Pradus
tomo 1. super
Ezech. 23.

Ff mul

mul esse potuit, atque adeo fortasse & rubrica coloratum, ut cuius dixi auis insignia referret, quo respicere potuisset Virgilius. Nos vero haec insignia omnia ab antiquis, aetateque vetustioribus desumpta fuisse conijcimus: atque adeo eiusmodi galeam Dauidi urbis amplificatori imposuimus, quem in prima facie apparatus effinximus.

Quae omnia illud certe confirmare videntur, quod cuius esse debet in promptu, nobile quoddam ornamentum genus altaris tum aurei, tum aerei indicari, cum cornuum fit mentio. Id quod tum maxime erit perspectum, cum altari hoc ligneo, vel aureo, Christum Dominum referri ostenderimus, cuius Regia maiestas, atque potentia huiusmodi ornamentis indicatur. Eorum certe

formam magis expressam cuperent alij, nos eam reddimus in imagine, quam scriptorum probauit auctoritas. Nam Caietanus, quem laudauit Lippomanus, verbis huius textus indicari arbitratus est, cornua haec minime fuisse addititia, sed ex tigillis quatuor angularibus officio pedum fungentibus, surgentia cornua quatuor in obelisci modum affabre elaborata. Id quod non modo imitati sumus, verum etiam hoc nostro Ezechielis textu confirmari posse arbitramur. Vox enim

In Apparatu par. 1. lib. 3. cap. 18.

CORNVA obelisci sunt ex intimis altaris angulis assurgentes.

Richard. par. 2. de templo Ezech. cap. 17.

RABBINI ignoratio.

R. David. in comment.

וַיִּבְנוּ מִיִּשְׁכָּנֹה, sicut alibi exposuimus, angulum quidem significat, non eum qui prostat, is enim פֶּשֶׁה peah, dicitur, sed eum qui fit in recessu. Hispanice proprijs vocibus utrumque distinguimus, hunc enim vocamus rincón, illum vero cantón, vel esquina. Ex quo fit ut recessibus surrexisse cornua indicentur, si omnia simul conferantur, quae haecenus congeessimus; atque adeo tota altaris structura fere indicatur: asseribus enim vndique cingebatur, in quorum recessibus tigna erigebantur quadrata, quibus affixi asseres continerentur, & a rectis angulis minime deflecterent. Et huc forte respexit Sacer Historicus, cum vestitum fuisse dixit à Salomone altare cedro, propter tabulas cedrinās, vel ex lignis setim, quae tigna illa quatuor veluti conuestiebant, inductis desuper aureis laminis. Et tigna illa, quae instar ossium animalis, altari erant, inferne pedes, & fulera altari praestabant, desuper cornua, quae aureis quoque condecorabantur crustis, & caelaturis. Hanc porro altaris structuram haud aliter concipiendam esse quam diximus, confirmat Richardus: Hoc erat, inquit, altare incensi. Nam illud de quo superius breuiter tetigit, & de quo in sequentibus latius agit, erat altare holocausti: sequentibus autem verbis videtur exprimere non tantummodo modum quantitatis, sed etiam facturam operis. Ait itaque: Trium cubitorum altitudo, & longitudo eius duorum cubitorum. Haec ad quantitatem. Id quod ipsa Vulgata lectione magis adhuc confirmari videtur.

Et anguli eius, & longitudo eius, & parietes eius lignei. Hoc loco maxime hallucinatus est Rabbi

Dauid, cuius inscitiam non alia ratione melius Lectori manifestam fore putavi, quam eiusdem propositis verbis: Rabbi Salomon, inquit, exponit, quod quando textus dicit, longitudo eius, loquitur de corpore ipsius mensae; quando vero dicit, parietes eius, loquitur de feris eius. Quae expositio nusquam inuenitur: nam longitudo, & latitudo non sunt substantia alicuius rei, ut de illa dicatur esse lignum, vel argentum, vel aurum. Mihi vero placeret si esset sensus, quod dictio illa, & longitudo eius, esset coniuncta superioribus: nam dixerat, & anguli eius, illi, subdit deinde, &

longitudo eius, id est, cum longitudine eius, sicut exposuimus, hoc est, anguli eius commensurantur cum mensura longitudinis eius. Ecce autem quod non facit mentionem de latitudine huius altaris, vel mensae, quam vidit. Haecenus ille. Cuius argumenta non vacat expendere: illud certe non video, quomodo colligat ex textu angulos, vel cornua, adnumerandos esse altitudini. quod si verum esset, fieri posset ara cubica aequae longa, lata, & alta cubitos binos, cui superadderetur coronae, & cornuum altitudo cubiti vnius. Quae quidem longitudo vniuersa trium cubitorum lignea esset iuxta sensum, quem innuit nostra Vulgata. Neque absurda videri debet dicendi ratio, quae longitudinis significat quantitatem lignae materiae inhaesisse.

His tamen praetermissis, ille plane mihi videtur proprius loci sensus, quem Septuaginta interpretes reddiderunt: Et basis eius, inquit, & parietes eius lignei. Quae sane expositio ab Hebraeo textu aliena non est, qui vocem פֶּשֶׁה peah, quae vox extensionem significat, & fere semper pro longitudine usurpatur, quamuis nonnumquam extensionem denotet, aut superficiem, quae longitudine constat, ac latitudine. Sic apud Iob, Sophar Dei Optimi Maximi immensam, atque incomprehensibilem magnitudinem illis verbis conatus est describere: Longior terra mensura

eius, & latior mari. Quasi dicat, terra & mari longior, latiorque. Qua ratione Vatablus Rabbinos ut aliās imitatus, sic interpretatur hunc locum: Et anguli eius erant illi, & latitudo eius: id est, habebat angulos, & anguli ei comparabantur in longitudine, altitudinem omittit: ubi vides vocem, אַרְעוֹ areco, in latitudinem ab eo conuersam esse. Ex quo liquet conijcere altare hoc basim in imo ligneis asseribus conclusam habuisse, aureis obductam laminis, in quam calidi cineres de superiore craticula caderent, ibique detinerentur, donec per fenestram, quam in medio latere Orientali depinximus, educti, atque in locum sacrum deducti asseruerentur. Et merito basis, una cum parietibus erectis fit mentio, quoniam horum, & illius eadem erat materia ligni, eadem structura; magnitudine tamen, atque ornamentis forte erant à basi parietes diuersi: nam de suprema superficie altaris, vel tecto mox agendum est. Ex dictis vero nunc liquet, quam perperam testimonio Iosephi abutantur illi, qui basim nullam huic altari subesse contendunt: quoniam idem Iosephus de altari holocaustorum sic scribit: Cratem pro foculo superpositam habens; excipiebat enim terra quicquid ignitum superne decidebat, quod basis nulla subesset. Neque vero tam similis fuit utriusque altaris usus, ut quicquid devotum fuerit, de altero quoque dictum fuisse intelligatur: sed contra id devotum quoque potissimum testatum fuisse credendum est, quod eius esset proprium, neque commune cum altero. id quod & ab eodem Iosepho observatum fuisse mox ostendemus. Interim reliqua prosequamur, quae de hoc altari dicuntur.

Et certe expendendum in primis videtur, quod parietes, basis, anguli, siue cornua, lignea dicantur esse, tecti nulla fiat hic mentio, cum de lignea materia sermo est: contra vero cum de aurea, & haec referantur, & praeterea tectum, seu craticula. Nam in Exodo sic legimus locutum fuisse ad Moysen Dominum: Vestiesque illud auro purissimo, tam craticulam eius, quam parietes per circuitum, & cornua. Quae omnia totidem fere verbis opere com-

EXTENSIO pro longitudine usurpatur.

Iob 11. V. 4.

Vatablus in Notation. Ezechiel. num. 51.

Iosephus 1. Antig. C. 7. ALTARE vniuersae & scrimen.

Exod. 30. V. 3.

TECTUM siue craticula altaris.

Exod. 16. 16. *Et comederat illis panis de caelo, et bibebat illis aqua de petra. Et ait dominus ad Moysen et Aaron: Ecce ego mittam manum meam super te, et convertam te in cinerem, et disperdam te. Et ait dominus ad Moysen: Parce populo tuo, ne facias iram meam, et ego convertar in cinerem, et disperdam te. Et ait dominus ad Moysen: Ecce ego mittam manum meam super te, et convertam te in cinerem, et disperdam te. Et ait dominus ad Moysen: Parce populo tuo, ne facias iram meam, et ego convertar in cinerem, et disperdam te.*

A luis, coronam auream circumquaque cinctus.

Sed duo praetermittenda non fuerunt, quae lucem allatura videantur: primum, quod craterem superflantem dixit quasi altari impositam, cui fortasse consonat Scriptorum sententia mox à me referenda, de crate, catenis è cornibus suspensa: alterum est, quod per angulos singulos coronam adiecit, nec abs re, cum elegantiae, ac decoris non parum cornibus addant, quas cum finximus coronas: sed & altare corona cingitur in textu, quem post pauca expendam. Lyranus certe leui quadam coniectura Doctores, quos retulit, reiecit: Dicunt enim, inquit, Expositores nostri communiter, quòd in angulis altaris super-

Nicol. de
Lyra in
Exod.

CRATICV-
la zurea altari
superpoſita.

Brioribus erant quaedam ligna prominencia, ad modum cornuum recurua, in quibus pende-
bat craticula aurea in modum retis facta, in qua po-
nebantur carbones viui, in quibus succendeba-
tur thymiam. Hebraei autem dicunt quod erant
quasi quidam pomelli in angulis solummodo ad
decorem: nec erat ibi aliqua craticula, sed in pa-
tella de altari holocaustorum apportabantur car-
bones viui, vbi supponebatur thymiam, & ere-
mabatur super eodem instrumento super altari
posito. Et hoc, inquit, videtur rationabilius, quia
si esset ibi talis craticula, vt alij dicunt, per eius
foramina caderent cineres, scintillae, & huiusmo-
di super altare aureum; & sic oporteret illud e-
mundari à cineribus, de quibus nulla fit mentio
in Scriptura. Haec ille. Quae sane Lyrani senten-
tia textui videtur esse contraria; quippe quae ne-
gat ignem in altari poni solitum, atque adeo al-
tare ipsum minime incendi, sed thuribulum, aut
patellam illi superimpositam, cum contra prae-
ceptum à Domino sit: *Et adolebit incensum super* Exod. 30.

INVA-
lidum argu-
mentum: si ea
negentur, quae
non dixit
Scriptura.

Exod. 30. V.

DE CORC-
na altaris.

Nicolaus de
Lyra.

R. S. JONES
JANUARY 1964

DECEPTVS
Caietanvs, qui
craticulam
huic altari ne-
gat.

Exod. 30. V.
1.

Augustin.
Steuchus
Eugubin. in
Exod.

EUGUBINI
licentia argui-
tur.

Ezech. 40.
V. 13. de quo
nos lib. 3. hu-
ius parti. cap.
20.
Supra ibid.
cap. 24.

VVLGATAE
defensio .
Iosephus . 3.
Antiq. cap. 7.

et is exemplis confirmabimus, & deinceps magis ac magis confirmaturi sumus. Qua etiam ratione animalia illa quatuor, è quibus Cherubinatorum facies desumuntur, effinximus, ut infra explicabimus, cum de aliorum instrumentorum ornamentis agemus.

QVOD ALTARE

INCENSI MENS A

vocetur, & quare.

Cap. L.

I locutus est ad me: Haec est mensa coram Domino. Duplici via ingressi videntur huius loci Expositores: alij enim adhuc de altari locutum fuisse Prophetam arbitrantur, cum illud mensae nomine appellat; hi-

que maxima ex parte Doctores sunt Latini, qui ipso Vulgatae contextu videntur permoti, haud immerito. Contra vero Hebraei cum Chaldaeo arbitrantur, Prophetam absoluta altaris descriptione, ad mensam, super qua panes coram Domino proponebantur, conuertisse sermonem. Quam utramque sententiam, quoniam suis quaeque nititur fundamentis, breui percurrere constitui, atque illam inprimis, quae ad perficiendam de altari disputationem facere videatur. Huius autem auctor esse videtur idem, qui textus Interpres, Sanctissimus Hieronymus: Vir ergo ille, inquit, qui Prophetam in abdita templi introduxerat, & in ter cetera ostenderat ei altare ligneum, quod & angulos, & cornua iuxta Septuaginta, & parietes habebat ligneos, dixit ei: Hoc altare quod respicis, ipsa est mensa coram Domino. Et certe si ea in memoriam reuocentur, quae de lapideis mensis ad sacrificiorum usum pertinentibus Prophetam dixerat, & nos adnotauimus, haud difficile erit rationem inuenire, propter quam altare incensi mensae nomine censeatur. Nam si mensa dicitur ab immissis dapibus, ibique mensae dicuntur lapides, quibus sacrificiorum instrumenta, & carnes imponebantur; quare non etiam mensa dicatur altare, in quo ignis, & odoramenta eorum Domino proponebantur? Tunc vero maxime ac merito mensa diceretur altare, cum sublata desuper ignis umbra, atque thymiamatis, verum eidem altare sufficiens erat, quod mensa potius dicendum erat, quia pascimur, & potamur; & altare, quo iuge, & infinitae virtutis, ac meriti sacrificium Deo viuo & vero in Ecclesia Catholica proponitur. Quod sane mysterium quamuis ab omni humana ratione longe sepositum sit, ac sola fide, quae per Iesum datur, Ecclesiae reuelatum sit, omnibusque illis absconditum, qui extra illam sunt; aliquo tamen huius Diuinae lucis splendore Hebraeorum oculos olim tactos fuisse videtur, cum nondum tenebrae eos comprehenderant. Cuius rei testis est Rabbi Salomon: Ionathas, inquit, exponit, mensae, quae erat è re-

gione altaris: Possimus dicere mensam propterea appellari altare; quia scilicet hoc tempore propitiatur quasi altare. Sic audiui. Haec ille. Quod sane testimonium iusto Dei iudicio, & in Hebraeorum omnium confusionem, & in nouatorum nostri temporis iustam damnationem extare permissum est. Idem vero ab impio Dauide allatum, & quod erat eius ingenium, aliò relatum, est: Altare, inquit, appellat mensam. Ionathas autem exponit, ex aduerso altaris erat mensa lignea, denotans de mensa ipsa fuisse locutum; meminit vero altaris, quia erat è regione altaris. In concionibus autem Rabbiorum habetur sic: Cur incipit (id est, Propheta) in altari, & desinit in mensa? Rabbi Iohannan, & Rabbi Elihezer ambo dixerunt, eo tempore, quo templum adhuc extabat, altare propitiabat, nunc vero mensa ipsius hominis propitiat. Haec ille. Qui minime respexit ad locum Psalmi, de populo Christiano sic loquentis: *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me*. Hebraice: Pones coram me mensam ex aduerso molestatorum meorum. Hoc est, instruis mihi mensam delicijs omnibus affluentem in conspectu, atque in oculis aduersariorum meorum, qui mihi insidias moliebantur, & necem. Liberaliter, laute, suauiter, sumptuose, atque secure me reficis, omnibusque bonis in hac mensa Sacrae Eucharistiae reple, confirmas, atque tutaris, ipsis vel contradicentibus, vel reluctanter Hebraeis, quibus, quod olim à Propheta Regio imprecatum fuerat, iam diu accidit, facta iam mensa eorum, hoc est, mensa, cuius imaginem, symbola, & veluti promissae pignora habuerant, coram ipsis videntibus, nec agnoscentibus, in laqueum, & in retributiones, & in scandalum.

Sed certe non est quod per diuersa Scripturae loca vagantes, eorum, quae indicauimus, exempla quaeramus, cum vno eodemque Malachiae Prophetae testimonio, & mensa altaris nomine, & altare mensae censeatur nomine; atque huius rei causa manifeste indicetur, ut vel ea ratione nostrum altare agnoscat, quo & Deo quotidie immaculatum Agnum immolamus Christum, & in quo velut in lautissima mensa, carne eiusdem Agni pascimur, & sanguine potamur sub specie ac forma panis, & vini. Loquitur enim inprimis Deus ad Sacerdotes Leuitici ordinis: *Offeritis super altare meum*, hoc est, super mensam propositionis, ut exponit Hieronymus, *panem pollutum*. Iterum vero altare ipsum mensam vocat: *Dicitis*, inquit: *Mensa Domini contaminata est, & quod superponitur contemptibile est cum igne, qui illud deuorat*. Nullus enim ignis usus erat in mensa, ut propterea à Hieronymo, Cyrillo, & Simplicio, contemptibile dici putetur altare cum eiusdem oblationibus, quod egenum, esset altare, nec auro, ut olim, diues, & victimae, atque oblationes, prae animalium penuria, contemptibiles. Sed an de antiquo altari hic sermo sit, an de nostro à Iudaeis contemptui habito, non est nostri muneris expendere: illud tamen est maxime, quod ad permutata altaris, & mensae nomina spectat, eiusque permutationis causas indicandas, quod disertis verbis testatum à Domino per Prophetam est; atque ne vlla superesse posset in eiusdem expositione dubitatio, à Sacrosancta Tridentina Synodo ita explicatum est, ut nulli liceat fidelium ab ea nec latum quidem vnguem discedere. Cuius verba refert minime gra-

R. David
in comment.

Psal. 22. v.
5.

SECVRITAS
iusti in media
persequen-
tium.

Psal. 68. v.
23.

DE SACRA
Eucharistia
sermo Pro-
phetae perpe-
tuo.

Malachi. 1.
v. 7.
S. Hierony.
ibid.
Malachi.
1. v. 12.

Cyrillus.
Simplicius.

Concil. Tri-
dent. sess. 22.
cap. 1.

S. Hierony.

Supra lib. 3.
huius partis
cap. 37. & se-
quentibus.

MENSAE
nomen cum
altari conue-
nit.

MENSA
dicitur altare
nostrum, quo
super caelesti
pane pasci-
mur, & viuifi-
co potamur
sanguine.

R. Salomon
in comment.

uabor,

labor, quæ cum de vero ac singulari Sacrosan-
ctæ Ecclesiæ sacrificio loqueretur: Et hæc qui-
dem, inquit, illa munda oblatio est, quæ nulla
indignitate, aut malitia offerentium inquinari po-
test: quam Dominus per Malachiam nomini suo,
quod magnum futurum esset in gentibus, in om-
ni loco mundam offerendam prædixit: quam non
obscure innuit Apostolus Paulus Corinthiis scri-
bens, cum dicit: Non posse eos, qui participatio-
ne mensæ daemoniorum polluti sunt, mensæ
Domini participes fieri: per mensam altare utro-
bique intelligens. Hæc denique illa est, quæ
per varias sacrificiorum naturæ, & legis tempo-
re similitudines figurabatur, utpote quæ bona
omnia per illa significata, vel ut illorum omnium
consummatio, & perfectio complectatur. Hæc
ibi. Sed diutius fortasse quam par esse alicui vi-
deatur, in suauissima huius sacratissimæ mensæ,
& Diuini altaris recordatione immoramur: iam
ad reliqua prosequamur, quæ ad vetus illud spe-
ctant altare.

AVREVM ALTARE

CORAM DOMINO DICITVR

esse: ubi de altaris loco in taber-
naculo, & in templo.

Cap. LI.

HÆC est, inquit, mensa co-
ram Domino. Et de mensæ
nomine altari indito iam satis,
reliquum est ut, quare coram
Domino dicatur esse, breui
examinemus. His verbis alta-
ris locus, tum quem habuit in tabernaculo, tum
quem habuit in templo, Hebraice *לִפְנֵי יְהוָה* *liphe*
adonai, ad facies Dei. Quo eodem nomine aliàs
saepe altare censerur, & locus eius. Non me la-
tet ab aliquibus in dubium reuocari, an altare
hoc in interiori cella Sancti Sanctorum esset, an
vero in exteriori. Et quamuis certum, explorat-
umque esse videatur in historiis sacris, altare
fuisse in anteriori aula, quæ dicitur Sancta: ta-
men propter eorum auctoritatem, qui oppositum
sentire videntur, res est attentius atque accura-
tius examinanda. In Exodo sic legimus: *Mense*
primus, inquit Dominus, *prima die mensis eriges*
tabernaculum testimonij, & pones in eo arcam,
dimittesque ante illam velum: ubi perspectum
est intra velum mansisse arcam, reliqua quæ
deinde referuntur, extra velum. & illata men-
sa, pones super eam quæ rite præcepta sunt. Cande-
labrum stabis cum lucernis suis, & altare aureum
in quo adoletur incensum *לִפְנֵי יְהוָה* *liphe*, coram arca te-
stimonij. En pariratione & candelabrum, & alta-
re coram arca statuitur: at nemo vnquam arbi-
tratus est, candelabrum in interiori cella Sancti
Sanctorum fuisse, non ergo existimandum est al-
tare. Hoc vero maxime confirmant sequentia.

Explan. Tom. 2. Pars 2.

eiusdem capituli verba: *Cumque intulisset Moyses*
arcam in tabernaculum, appendit ante eam velum,
ut expleret Domini iussione. Posuit & mensam
in tabernaculo testimonij ad plagam Septentriona-
lem extra velum, ordinatis coram propositionis pa-
nibus, sicut præceperat Dominus Moysi. Posuit &
candelabrum in tabernaculo testimonij & regione
mensæ in parte Australi, locatis per ordinem lucer-
nis, iuxta præceptum Domini. Posuit & altare au-
reum sub tecto testimonij contra velum. Hebraice:
לִפְנֵי יְהוָה *ad facies veli.* Septuaginta in Sixtiano
codice, E regione velaminis. Chaldaeus, Coram
velo. Huius autem loci interpretem se exhibet
Iosephus historicus, qui cum arcam intra ady-
tum reconditam fuisse narrasset: In fano autem,
inquit, mensam collocauit, quam cum accurate
verbis haud secus, quam cum coloribus depin-
xisset: Hæc, inquit, solebat deponi in fano versus Sep-
tentriones, non longe ab adyto. Interiectisque nonnul-
lis de panibus Deo propositis, hæc verba subiun-
git: Ex aduerso mensæ propius Meridianum parietem, si-
tum erat candelabrum ex auro fusile &c. Inter hoc & men-
sam, ut dixi, sita erat arula fufumigatoria. Idem autem
quod relatis Exodi verbis recensetur, prius a Do-
mino iniunctum fuerat, cum de ipsius altaris fa-
brica loqueretur: *Ponesque altare contra velum,*
quod ante arcam pendet testimonij coram propitia-
torio. Quæ verba perpendit optime Caietanus:

C Locus, inquit, huius altaris describitur a duobus:
Primum, quod sit in loco ante velum existens an-
te thecam, hoc est, diuidens inter Sanctum, &
Sanctum Sanctorum. Erat ergo locandum altare
hoc non in loco, qui dicitur Sanctum Sanctorum,
sed in loco, qui dicitur Sanctum, ad faciem veli:
sic enim dicitur in Hebraeo: Et dabis ipsum fa-
ciebus veli. Et quia facies veli extendebatur per
totam latitudinem tabernaculi, ideo secundo de-
scribitur certus situs coram velo, videlicet & re-
gione propitiatorij. Ex quibus clare patet, quod
altare hoc erat coram velo directe ad propitiato-
rium, ac per hoc erat in medio latitudinis taber-
naculi. Ita quod Sacerdos incendens super illud
thymiana, ibidemque orans, faciem suam ha-
bebat directe ad propitiatorium, intercedente
tamen velo. Hæc ille. Quibus nihil præterea ad-
dendum videtur, præterquam quod ex eo, quod
coram propitiatorio, cui insidet Dominus, depo-
nitur hoc altare, & coram propitiatorio dicitur
esse, & altare quod est coram Domino. Quod &
Ezechielis, quem interpretamur, & Leuitici alio
celebri testimonio maxime sit perspicuum: hoc
autem priusquam in medium proferamus, quam-
dam oportet referre sententiam, quæ nobiscum
ex aduerso pugnat. Cuius auctor, si eius auctor
est is, cui inscribitur, tantæ auctoritatis est, ut il-
lum silentio veneremur, quod eius verba aliter
quàm sonant, interpretari nesciamus.

Ante arcam, hoc est, inter arcam, & velum,
positum erat, inquit, altare incensi: quæ occa-
sio fuit ut pariter arbitraretur summum Sacer-
dotem singulis diebus bis introisse in Sanctum
Sanctorum, ad inferendum incensum super hoc
altari: semel autem in anno cum sanguine ad
purificandum altare. Cuius sententiæ funda-
mentum illud vnum esse videtur, quod legimus
in Exodo: *Et adolebit, inquit, incensum super eo*
Aaron, suauis fragrans, mane. Quando componet
lucernas, incendet illud: & quando collocabit eas
ad vespertum, vret thymiana sempiternum co-
ram Domino in generationes vestras. Sed certe

ALTARE
in media au-
lae sanctæ
latitudine.

Exod. 30. v.
7. & 8.

E f 3 mini-

ALTARE
extra velum
interius in ta-
bernaculo
fuit.

ministerium hoc, quod in futuras generationes decernitur, sicut neque ad vnam Aaronis personam contrahendum est; ita neque ad vnam Aaronis dignitatem, quinimmo sub vno Aaronis nomine reliquos Sacerdotes intelligendos esse probat historia Nadab, & Abiu. Namque quod summo Sacerdoti minime liceret toties adyta penetrare, confirmat Hebraeus Philo, lege à Moysè lata statutum fuisse. Is enim semel tantum in anno ingredi licuisse summo Sacerdoti, restatus cum fuisset, haec subiungit verba: De cetero, inquit, si quis, non dico plebeius Iudaeus, sed Sacerdos vel à summo proximus; immo is ipse Pontifex si duobus anni diebus, aut eadem die ter, quaterue introierit, capite luet absque venia. Tantam religionem adytorum voluit esse Legislatores, ut haec sola inaccessa, intactaque seruarentur. Haec tenus ex Philone.

Philo de Legat. ad Caesarem.

SVMMO SACERDOTI non quotidie licebat adyta penetrare. Ribera in Epist. ad Hebraeos. S. Ioannes Chrysost. Theophylactus. Oecumenius.

PRIVS TABERNACULUM saeculare, aut mundanum dicitur.

Iosephus 3. antiq. cap. 8.

Hebr. 9. v. 6. & 7.

Sed quoniam firmum magis, ac celebre testimonium nobis suppetit, illud in medium afferre non grauabimur. Sanctus enim Paulus Apostolus tabernaculi leges, ac caeremonias ad Christi referens mysteria; *Habuit quidem*, inquit, prius utique testamentum, ut bene probat ex Chrysostomi, Theophylacti, & Oecumenij sententia noster Ribera, *iustificationes culturae*, mandata, leges ad Dei cultum pertinentes: sic enim licet, ut alias saepe in sacris Literis, *iustificationes* pro legibus usurpare, praeceptis, aut caeremonijs. Non tamen à sensu abhorret, neque à communi Hebraeorum phrasi, ut cultus iusti intelligantur: habuit enim cultum à Deo iniunctum, iustum illum quidem, habuit caeremonias, quas licuit iustificationes vocare, quod iustae essent, & verae iustitiae symbola. *Et Sanctum saeculare*, Graecis mundanum, cumque mox tabernaculum in duas partes tribuat, aut in duplex tabernaculum, primum vocat Sanctum, eiusque enumerat instrumenta: secundum vocat Sanctum Sanctorum, illis omnibus accuratius recensitis, quae in eo erant. De priori tabernaculo existimandum est illud vocari ab Apostolo saeculare, aut mundanum. Quod confirmat Syriaca interpretatio, quae sic habet: In primo autem erant praecepta ministerij, & aedes sancta mundana. Quo nomine primum tabernaculum ab Hebraeis omnibus appellari consueuisse, & eius nominis duplicem rationem tradit Iosephus sic scribens: Nam & tabernaculum, inquit, longitudine triginta cubitorum trifarium, partitus, & dualibus partibus Sacerdotibus permixtis, quasi prophano loco *ὁσπερ βεβηλον, τινὲ καὶ κοινὸν τόπον*, quasi prophanum quendam, & communem locum, terram & mare significat: haec enim ab omnibus promiscue calcantur; tertiam vero partem soli Deo assignavit, eo quod caelum hominibus sit inaccessibile. Eandem fere partium similitudinem profequitur idem Sanctissimus Apostolus Paulus: *His enim*, inquit, *ita compositis*, ita paratis, & ordine dispositis: Syriace: Quae quidem ita ordinata erant, ut in tabernaculum exterius semper introirent Sacerdotes, ac peragerent ministerium suum: in tabernaculum vero interius semel in anno tantum introibat summus Pontifex cum sanguine. &c. *in priori quidem tabernaculo semper introibant Sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes: in secundo autem semel in anno solus Pontifex non sine sanguine*. Et certe si mens Pauli attentius perpendatur, eiusque verba cum illis conferantur, quae de huius altaris ministerijs dicuntur in Exodo, plane comperietur duplex ministerium Aa-

roni in generationes suas constitui, hoc est, filijs, ac posteris suis: alterum quotidianum, cum lucernarum compositione matutina, & vespertina coniunctum; quod quia quotidie peragendum erat, nec vlllo vnquam die, nullaue occasione intermittendum, sempiternum dicitur in Exodo. Cui verbo apte responder, quod Paulus ait, *Semper introibant Sacerdotes*. Alterum vero ministerium annuum est, & vnus diei: & quidem illud ministerium Paulus Sacerdotibus tribuit, hoc vni summo Sacerdoti. nam ubi nos legimus, solus Pontifex, Graece habetur: *μόνος ὁ Ἀρχιερεύς*, solus, vel vnus ille princeps, vel primus Sacerdos. Mirari tamen non desino, quod aliquibus Expositoribus in mentem venire potuerit, Sacerdotem summum, semel effuso sanguine introisse, alias saepe non effuso; cum eius rei praeceptum negatiuum habuerit in Leuitico: *Loquere*, inquit Dominus ad Moysen, *Loquere*, inquam, *ad Aaron fratrem tuum, ne omni tempore ingrediatur Sanctuarium, quod est intra velum coram propitiatorio, quo tegitur arca, ut non moriatur (quia in nube apparebo super oraculum) nisi haec ante fecerit: vitulum pro peccato offeret, & arietem in holocaustum &c. Tolle quoque de sanguine vituli, & asperget digito septies contra propitiatorium &c.* Inter ea autem quae fieri iubentur, illud praecipuum est, quod ad vituli oblationem spectat, & sanguinis asperionem, quo omnia fere aspergenda erant, atque mundanda: non ergo lege permixtum ei erat ingredi sine sanguine, atque adeo neque ingredi bis in anno, aut praeterquam in die expiationis. Sed quamuis hoc ita certum non esset, & in ipsa lege decretum, vis omnis argumenti Pauli pene eluditur, si asseratur Pontifici saepius introire Sanctuarium licuisse: Parabolae enim veritatem enarrans: *Christus*, inquit, *assistens Pontifex &c. sed per proprium sanguinem introiuit semel in Sancta*. Hoc autem quod adhuc sub aenigmate dictum videbatur, aperitissima oratione explanat subdens: *Non enim in manu facta Sancta Iesus introiuit exemplaria, verorum: sed in ipsum caelum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis. Neque ut saepe offerat semetipsum, quemadmodum Pontifex intrat in Sancta per singulos annos in sanguine alieno: alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem semel in consummatione saeculorum &c.* Certe stultus sum, si in confirmanda re certissima, atque apertissima diutius immorer: vix enim excogitari possent verba, quae magis illi sententiae aduersarentur, nisi quae illam aperte negarent. Nam si Paulus alienum esse arbitratus est à morte Christi exemplari repraesentata, annuum Pontificis ingressum; quanto magis alienum esse putaret quotidianum?

Sed vnam, eandemque Christi mortem, (quae vna non hominibus modo omnibus, qui sunt, erunt, aut fuerunt, saluti esse posset, sed & omnibus qui possent esse) eiusque, quam Theologi vocant sufficientiam, ac caelestem Christi ingressum quotannis repraesentari oportuit, ne ab hominum, quorum maxime intererat, memoria excideret; quotidie iterari nec decuit, neque lege permixtum est; sed sub capitis interminatione prohibitum: ne minus sufficiens videretur vel vna repraesentatio, vel mors Christi exemplari repraesentata.

Sed ne quidquam assumpsisse videamur, quod non

MINISTERIUM sempiternum quae dicitur.

SVMMVS SACERDOS, quam sine sanguine Sanctuarium introibat. Leuitic. 16. v. 2.

Ibid. v. 3. 14. 18. &c.

Hebrae. 9. v. 11. & 12.

PARABOLAE veritas à Paulo explicata.

Ibid. v. 24. 25. & 26.

non satis superque confirmatum sit, breui, obsecro, ostendamus ministerium illud oblatis incensi quotidiani, quod cum compositione lucernarum coniunxit Dominus, non ad Aaronem tantum, sed & ad omnes Sacerdotes pertinuisse. Id quod testatum est in Exodo, dicente ad Moysen

Exod. 27. v. 30. & 31.

Domine Praeceptum filiis Israel ut afferant tibi oleum de arboribus oliuarum purissimum, piloque contusum, ut ardeat lucerna semper. Singularis

MINORI- numerus pro numero multitudinis usurpatur, quod alias saepe usurpant sacrae Scripturae, idque testatum est à Chaldaeo paraphraste: Oleum &c. inquit, ut luceat, ut incendantur lucernae semper &c. ordinabit eas Aaron à vespere usque ad mane. In tabernaculo testimonij extra velum, quod oppansum est testimonio. Et collocabunt eam, earum vnamquamque Aaron, & filij eius, ut usque mane luceat coram Domino. Sed neque hoc confirmare iam decet, quod testatum est in lege. Illud vero quod initio proponebamus, certe colligi videtur ex ijs, quae probata sunt. Nam si nulli hominum, Sacerdotum nulli, neque ipsi summo licebat quotidie ingredi Sanctum Sanctorum; suffitufque quotidie bis in hoc altari incendendus erat, qui fieri posset ut altari intra adytum constituto incensum, vel thymiamam imponeretur ab ijs, quibus adytum penetrare non

ALTARE extra Sanctum Sanctorum constitutum.

Leuitic. 16. v. 17. & 18. *Nullus, inquit, hominum sit in tabernaculo, quando Pontifex Sanctuarium ingreditur &c. donec egrediatur. Cum autem exierit ad altare, quod coram Domino est, oret pro se &c.* Ecce egredienti Sanctuarium Aaroni altare occurrit, quod coram Domino esse dicitur. Alterum, vero altare, quod in medio atrio erat coram tabernaculo olim, atque in templo coram vestibulo; vel, ut dixit Propheta noster, *Altare ante faciem templi*, fuisse dicitur, ut de eo intelligi vix possit locus Leuitici.

Abulensis super Leuitic.

Leuitic. 10. v. 1. & 3. *Abiu filij Aaron thuribulis, posuerunt ignem, & incensum desuper, offerentes coram Domino ignem alienum &c. Egressusque ignis à Domino: Hebraice, & Chaldaice, à facie Domini, deuorauit eos, & mortui sunt. Dixitque Moyses ad Aaron: Hoc est quod locutus est Dominus: Sanctificabor in ijs, qui appropinquant mihi.* Ex quo liquet colligere, & hos Sacerdotes Domino appropinquasse Sanctum ingressos; & à facie Domini, hoc est, ab altari incensi ignem egressum, qui deuorauit eos. Quasi vero ignis ille è caelo primum ad altare holocaustorum delapsus, & ad altare incensi antea delatus, consortium respuerit alieni ignis, quem cum offerentibus illum absorbit.

CAELESTIS ignis, terrestris non admittit consortium.

Hanc porro sententiam, Rabbiorum confirmat sententia illorum, qui praeter illam causam, quae in textu indicatur huius necis, atque Diuinae ultionis, aliam arbitrantur fuisse, quod sibi non, cauissent à nimio vini potu, templum ingressuri: quam ex eo non inepte, ut alias, colligunt, quod post enarratam horum Sacerdotum necem, Dominus Aaroni huiusmodi praece-

Tom. 2. Explan. Pars 2.

Apertum dedisse narratur: *Vinum, & omne quod inebriare potest, non bibetis tu & filij tui, quando intratis in tabernaculum testimonij, ne moriamini.* Quasi dicat, alieno periculo cautiore eua-dite: quod Hispanice dicimus: *Escarmentad en cabeza agena.* Nostrae sententiae contrarium putant esse nonnulli Iosephum sic scribentem: Ex eo accidit Aaroni quaedam calamitas, paterno animo grauis. &c. Ex quatuor filiis, quos dixi, seniores duo Nadab & Abiu, cum in aram intulissent victimas. Graece *θυσιαστήριον*, quae vox sacrificium leue significat, vel suffitum, quod genus quoddam sacrificij est: nam si quod Latina vox sonat, sensit Iosephus; cum à sacra dissentit Scriptura, quod à nostra discedat sententia, curandum minime videtur.

Ibid. v. 9. Iosephus 3. antiq. cap. 9.

QVOD BEATVS

PAVLVS NVMQVAM

arbitratus sit altare incensi

fuisse in adyto templi.

Cap. LII.

VITIO autem magis nobiscum pugnare videntur, qui Beatum Paulum huius altaris meminisse arbitrantur, & quod illud vocauerit thuribulum, atque in Sancto Sanctorum cum arca illud constituerit. Apostoli haec sunt verba: *Post velamentum autem secundum tabernaculum, quod dicitur Sancta Sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam testamenti &c.* Et certe quod ad thuribuli nomen altari inditum spectat, haud difficile persuasum erit Graeca legentibus, ubi *θύσιαστήριον* legitur; qua voce vsus est Iosephus, cum de altari loqueretur. Et quidem si altare hoc, eiusque vsus attentius perpendatur, nihil aliud esse cognoscetur, quam magnum quoddam thuribulum. Siquidem in eo nihil aliud offerebatur, quam odora menta quaedam igni superposita. Quare Syriaca paraphrasis pro thuribulo, domum aromatum scripsit. Neque huic notioni contraria est, sed similis Hebraea vox, quae legitur in Leuitico, & in thuribulum transfertur: *מַכְתָּח* machthah, quam receptaculum ignis, cinerum, aut odoramentorum interpretantur Rabbini, à verbo deductam *מָחַ* chathah, quod fere eiusdem esse tradunt significationis cum *מָחַ* lakah, vtrumque enim capere significat, suscipere, ac si receptaculum dixisses.

Hebrae. 9. v. 3. & 4.

Iosephus de bello 6. cap. 6. Et 3. antiq. cap. 7.

ALTARE thuribulum facile vocaretur.

Leuitic. 10. v. 1.

Ff 4 Quae

Quae quamuis vera sint, vt certe sunt: tamen mihi numquam non displicuit sententia illa, quae Paulum putat de hoc altari locutum, cum thuribulum dixit à secundo contineri tabernaculo.

ALTARE
oraculi quare
dicatur.

S. Anselmus.
S. Thomas su-
per Epistola
ad Hebraeos.

Q V A R E
S. Paulus alta-
ris incensi non
meminerit.

Hebrae. 9.
¶ 4.

3. Reg. 8.
¶ 9.

QVARE HI-
storia Regum
virgam Aaron
non enumera-
uerit inter ea,
quae erant in
arca.

S. Tho. lect. 1.
in epist. ad
Hebraeos.

Nam etiam si hoc altare, oraculi merito dicatur, quippe illi proximum, atque ab oraculo haberi merito diceretur, quod totum oraculo esset dedicatum: tamen illud stare minime posse arbitrari, quod haec sententia supponit; eiusdem plane orationis verbum habendi aliter de arca intelligendum esse, quam habuit intra se, altero modo de altari, quod manebat extra: *Aureum, inquit, habens thuribulum, & arcam testamenti.*

Teneamus igitur id quod Beatus Anselmus, Beatus Thomas, atque alij Expositores affirmarunt, aliud fuisse thuribulum Sancti Sanctorum ab eo, quod erat in Sancto: hoc enim altare potius dicendum est, forma & magnitudine ab illo longe diuersum. Neque quemquam mouere debet, quod Paulus inter enumerata templi instrumenta, altaris aurei non meminerit, cum id mysterio non vacet, neque exemplo. Cum enim Christum futurorum bonorum pontificem in caeleste Sanctum Sanctorum introduxisset inde numquam egressurum, ibidem meminit thuribuli, quo incensum offert Christus interpellans semper pro nobis, exterioris non meminit altaris, cuius oblatio cruentum Christi sacrificium consummatum in hac vita repraesentat: sed ad exempla veniamus. Quis non miretur Prophetam nostrum, qui tam accurate templi partes, ornamenta, instrumenta omnia videtur enumerare, arcae testamenti, atque candelabri pene fuisse oblitum? Illud vero magis videri potest mirum, quod cum Paulus hoc loco de arca sic scribat: *In qua urna aurea habens manna, & virga Aaron, quae frondeuerat, & tabulae testamenti.* Historia tamen Regum aliter haec eadem enumerare videatur: *In arca autem, inquit, non erat aliud, nisi duae tabulae lapideae, quas posuerat in ea Moyses in Horeb.* Nouerat sane sacer Historicus in arca fuisse & urnam auream cibo illo caelesti plenam, & virgam, quae Sacerdotium Aaronicum miraculo confirmauerat: sed has omittit quasi minus ad institutum suum pertinentes: siue quod earum causa non fuit arca confecta, cum fuerit facta ad asseruandas legis tabulas. Quae fuit Sancti Thomae sententia. Sensus igitur loci est, ac si aperte diceret, Vnum, vt cetera, quae minoris momenti sunt, praetermittam, Vnum, inquam, quid magnum, omnique aestimationi praefendum thesaurum arca clauderat tabulas legis lapideas illas: sed hoc quantum, quantum est vt eius gratia solium suum Deus in illa constituat, illique infideat, ac tantam faciat suae maiestatis significationem? Qua veluti parenthesi, Dei Optimi Maximi in populum suum commendat benignitatem, atque hunc retrahit ab omni idololatriae occasione. Ac si aperte dixisset: Ne putetis aliquod visibile numen in arca delitescere, quod tanta gloria videatis illam coruscantem, tam magnifica Regia obseruatam, tanta ministrorum, atque opum gloria circumfusam, nihil in ea praeclarius est lapideis quibusdam tabulis: sed Deus nostri ductus amore, inuisibilis quamuis, & incomprehensibilis, propitiatorum & arcam sedem suam delegit, & gloriae thronum. Ex quibus liquido constare videtur, Scriptores sacros ea tantum referre, quae ad praesens facere putant institutum, reliqua

A subtrahere plerumque consueuisse.

Thuribulum itaque oraculi illud esse arbitrantur nonnulli, quod singulis annis in oraculum inferebat Aaron. Sed illud certe vix capere possunt, quod cum, vt ex eodem Domini praecepto constet, sine thuribulo ingredi oraculum minime licuisset; siquidem sumi nebula operitura erat oraculum, ne moreretur ingrediens: qui fieri poterat, vt in ipso oraculo maneret thuribulum, quod prius educendum esset, quam inducendum? Sed ego harum difficultatum auctores monitos vellem, vt prius quae certa sunt, statuunt, mox suis difficultatibus satisfacere qua ratione poterunt, contentur: quod si minime potuerint, doctiores

consultant. Iam enim, vt diximus, certum est in oraculo fuisse thuribulum, quod non modo ab instituto primum tabernaculo obseruatum fuit, verum etiam toto tempore, quo templum Hierosolymis mansit. Nam vt auctor est Rabbi Jacob apud Genebrardum, arcae loco post reditum è captiuitate, lapidem tres digitos erexerunt Hebraei, cui thuribulum imposuerunt. Certum etiam est, thuribulum in idem oraculum inferri à summo Pontifice solitum per singulos annos: dicamus ergo quod nullum videtur admittere inconueniens: Pontificem aureum quoddam thuribulum ex illis, quorum infinitus propemodum numerus asseruabatur in sacris thesauris, in oraculum defer-

re solitum, prunis ex altari desumptis plenum; cuius formam aliqua ratione videre Lector poterit numismate octauo expressam in nostro Apparatu, & hoc thuribulum thymiamate imposito humi depositum fuisse, dum assumpto altero thuribulo ibidem inuento, & sanguinis phiala, digito aspergeret, atque mundaret Sanctuarium, tabernaculum, atque altare: quibus extra oraculum absolutis thuribulum ibi relictum ab eo fuisse, vsque ad sequentis anni similem diem, quae allato altero thuribulo, illud prius foras educeretur, non idem, propter ea, quae mox asseremus. Huius autem nostrae coniecturae argumentum suppeditat nobis Dominicum in Leuitico praceptum: *Postquam emundauerit, inquit, Sanctuarium, & tabernaculum, & altare; tunc offerat hircum uiuentem.* Quasi dicat, Cum primum haec absoluerit, nulla interposita mora offerat hircum: quod sine dubio extra tabernaculum erat faciendum, vt ex ijs, quae ibidem praecipuntur, fit conspicuum. Quae omnia non casu, aut temere fuisse facta censuimus, sed quoniam maxime videbatur condecens, tum vt ignis & incensum semel in oraculum inuectum, ibidem omnino consumeretur, quod breui tempore non poterat fieri: tum vero maxime vt ibi maneret thuribulum, Diuini cultus monumentum; non alia ratione quam ea, propter quam thus panibus propositionis imponi mandatur: *Vt sit panis in monumentum oblationis Domini.* Atque haec de oraculi thuribulo dicta sufficiant.

Leuitic. 16.
¶ 20.
Leuitic. 24.
¶ 7.

QVOD

QVOD SEMPER

INCENSI ALTARE FVERIT

in Sancto, ad cuius dexteram

apparuit Angelus Zachariae

Sacerdoti non

summo.

Cap. LIII.

LIVD tamen videndum superest, an haec eadem, quae de situ altaris dicta sunt, par ratione in templo constituta fuerint, qua in tabernaculo, de quo haecenus locuti sumus. Et

fuisse quidem omnia similia suadet partium omnium symmetria, & responsus: sed multo magis ipse Prophetæ nostri contextus, qui cum faciem Sanctuarij similem fuisse dixisset aspectui, siue faciei templi, mox altaris lignei meminit, quippe ante faciem Sanctuarij constituti: quod magis aperte testatur dum subdit: *Haec est mensa coram Domino.* Sed hoc quoque disertis verbis à

Iosephus 8. antiq. cap. 2.

ALTARIS incensi locus in templo.

Iosepho testatum fuit semel, cum de Salomonis fabricis loqueretur: Candelabrorum item fecit, inquit, decem millia, illud millia delendum fortasse videatur, ut cum sacra Scriptura concordet, etiam si bene conuersum sit ab Interprete, nam idem habetur in Graeco codice, secundum praeceptum Moysis: ex quibus vnum in templo dedicauit, ut interdiu luceret secundum legem: & mensam vnam impositos panes habentem, sicut ad Septentrionale templi latus ex aduerso candelabri, id enim ad Australe templi latus collocauit, medium autem inter vtrumque locum obtinebat altare illud aureum. Haec omnia continebat anterior illa templi pars, quadraginta cubitos longa, & velo disparata ab adyto: illo enim arca erat inferenda. Haecenus ex Iosepho. Qui iterum quibusdam interiectis, haec subdit: Candelabrum

Ibidem.

Iosephus 6. belli cap. 6.

Philo lib. 3. de vita Mosi.

autem, & mensam, & altare aureum statuerunt in templo ante adytum eisdem locis, in quibus in tabernaculo prius sita fuerant. Ac tandem templi fabricam ab Herode instauratam referens, longitudinem sexaginta cubitorum, qua domus constabat, in duas partes diuisam esse testatur: Et prima quidem pars, inquit, ad quadraginta cubitos amissa, secta, haec tria mirabilia, & praedicanda opera cunctis hominibus habebat, candelabrum, & mensam, & thuribulum. Graece θυμιατήριον, quam vocem altare incensi licet conuertere.

Accedit Philonis auctoritas, & non contemnendum testimonium, qui cum tabernaculum descripsisset longum cubitos triginta, latum decem, velo è quatuor columnis, quas tabulas vocat, appenso in duas partes tributum, atque altero velo ab Oriente clausum, è quinque tabulis, seu columnis pendente, sacra vasa extrinseca fuisse narrat, arcam, candelabrum, mensam, & duo altaria, alterum suffitus, alterum victimarum: Arca vero, inquit, in adyto posita erat intra vela. quam cum accurate descripsisset, & Cherubinos, haec subdit: Ceterum in confinio quatuor, & quinque tabularum, columnarum substituo, & confinium medium inter has, atque illas spatium interpretor, quod proprie dici potest templi vestibulum, velo interiore, exterioraque inclusum; ex praedictis tria vasa fuerunt posita,

A medium altare odoramentorum, per quod significatur debita pro terrenis, aquaticisque rebus gratiarum actio: nam haec elementa mediam mundi regionem obtinent. At candelabrum Austrum versus &c., versus Septentriones autem mensa. Haec ille. Quae omnia cum ita secum inuicem conueniant, ut haec illis videantur confirmari, sicut contra his illa: de altaris loco nihil praeterea dicendum censui.

Denique huic extremae disputationi quasi coronidem illud imponet, quod refertur in Euangelio de hoc eodem altari: ingresso enim Zacharia templum Domini: Apparuit illi Angelus Domini stans à dextris altaris incensi. Cuius

Luca 1. 9.

11.

certe loci cognitio ex ijs, quae de hoc altari dicta sunt, maxime videtur pendere. Nam cum

Zachariae ministerium, Angeli conspectus, atque colloquia, & reliqua omnia, quae peracta recensentur, circa altare incensi facta sint, perspectum cuius esse debet, ac notum, omnia in priori tabernaculo peracta fuisse: quod certe mysterio non vacat. Nam sicut prius tabernaculum secundi erat quasi vestibulum, & via: ita Ioannes praecursor fuit Christi, qui super Cherubim sedet, ac manifestat se coram Ephraim, Beniamin, & Manasse. hoc est, in Sancto Sanctorum,

VISIO ZACHARIAE in priori tabernaculo facta fuit.

Psal. 79. 5.

3.

cuius posteriorem partem Occidentalem haec tres Tribus custodiebant. ac si vulgo diceremus, *que est aua in la rota guarda.* Huius, inquam, IESV Christi Dei, atque hominis praecursor, viamque praeparans fuit Ioannes. Merito igitur de Ioanne annuntiaturus Zachariae Angelus in priori apparet tabernaculo, ut locus, tempus, ministeria, personae, omnia ad praenuntiandum Christi Domini aduentum referri videantur.

LOCVS, tempus, ministeria, personae, Christi aduentum praenuntiabant.

Quo etiam spectare videtur, ut non summi Sacerdotis sit filius Ioannes, sed eius, qui summo ministrare solebat. Nam quemadmodum Leviticum Sacerdotium figura fuit, & exemplar Sacerdotij Christi; ac propterea illud finem habuit, hoc in aeternum permansit: ita in Ioanne Christi Sacerdotium extollente, nihil debuit esse summi, ut in hoc etiam testari videretur Christi esse summum Sacerdotium, & hoc vnum summum, quippe aeternum, & cui nullum conferri, nedum praeferi posse videatur. Quod nos alibi ex sententia Beati Pauli Apostoli ostendimus.

Tom. 3. Ap. par. par. 1. lib. 1. cap. 12.

Sed quamuis haec ita sint, tamen Doctorum sententia, qui quodam pio ducti animi affectu erga Sanctissimum Ioannem, Zachariam arbitrati sunt fuisse summum Sacerdotem, nihil cum ijs pugnat, quae de altari à nobis statuta sunt. Nam quamuis altare fuerit in priori tabernaculo, summi Sacerdotis duplex fuit munus; alterum cum reliquis minoribus Sacerdotibus commune, quod ad incensum in altari ponendum spectat, & ad aptandas lucernas: alterum fuit ipsius summi Sacerdotij proprium, & vna tantum expiationis die exercendum, quod ad ingressum spectat secundi tabernaculi, quod dicitur Sanctum Sanctorum. Quare cum de quotidiano ministerio agat Euangelista, illud quidem & à summo Sacerdote potuit exerceri, non secus atque à minori. Haec autem propterea dixerim, quod etiam ex hoc capite falsa putatur esse sententia, quam multi ex antiquis Expositoribus tenuerunt, altare incensi in oraculo constituentes. At Sanctus Ambrosius, Sanctus Augustinus, Beda, Strabus, Theophylactus, Comestor, atque alij, qui Zachariam principem Sacerdotum fuisse arbitrati sunt, eo referendi videntur, ut princeps Sacerdotum

S. Ambrosius, S. August. tract. 49. in Ioannem. Beda. Strabus. Theophylactus super Lucam. Historia Scholastica.

ZACHA-
rias princeps
Sacerdotum
vnus ē multis.

DE VICE
Abia.

1. Paralip.
24. v. 3. &
10.
Iosephus 7.
antiq. cap.
11.
Beda, &
Theophyla-
tus hic.
Eucherius 9.
1. in Lucam.
Lucas 1. v.
8. & 9.

ORDO
vnus non est,
supponit enim
numerum.
Maldonatus
in Lucam.

dorum fuisse credatur vnus ex ijs, qui multi si-
mul numerabantur: nam summum Sacerdotem
fuisse: cum Euangelica historia videtur pugnare.
Nam quod Sacerdos quidam fuisse dicatur,
Graece *ἱερεύς τις* qua voce eum significari pu-
tant, qui alius à magno sit. Dicitur esse *de vice*
Abia, Graece *ἐξ ἐκπρωτοῦ*, quam vocem puta-
runt quidam euidentiore esse; quippe quae
certos dies esse praescriptos indicaret, quibus Sa-
cerdotes hi ministrarent, aut illi. Hanc autem
vicem illam esse censent quamplurimi, quam
excogitauerat Dauid, & sortitus fuerat inter Sa-
cerdotes minores, quos cum in partes tribuisset
quatuor & viginti, forti commisit: quae earum
primo quae quo deinceps loco ministratura esset,
inter quas octaua fors Abiae contigit, vt in libro
Paralipomenon testatum est, & à Iosepho rela-
tum. Et huius sententiae duces sequimur Bedam,
Theopylactum, atque alios. Confirmatur hoc
idem ex eo quod subiungit Euangelista: *Factum*
est autem cum Sacerdotio fungeretur in ordine vi-
cis suae ante Deum, secundum consuetudinem Sa-
cerdotij, sorte exijt vt incensum poneret. Quae
omnia & singula fere verba ita minorum Sacer-
dotum officia denotant, vt fere nulla ratione
possint conuenire summo. In ordine vicis sum-
mus non ministrat cum sit vnus, ordo vero nu-
merum denotat. Illud vero, *ante Deum*, primum
denotat tabernaculum, vt bene notauit noster
Maldonatus. Nam cum in secundo sedes Dei
fuisse crederetur, primum, quod illi adstabat, co-
ram Domino esse dicebatur. At summus Sacer-
dos tunc sacris operabatur in Sancto, cum
regrederetur à Sancto Sanctorum: id quod si
Zachariae accidisset, aut ab Euangelista silentio
non fuisset praetermissum, aut certe aliqua illi ra-
tio assignanda esset, propter quam non in oracu-
lo, sic dicto quod ibidem redderentur oracula, sed
extra illud tam celebre de Christi aduentu, &
eius praecursore reddatur oraculum.

Sed quia longum esset, & à nostro instituto a-
lienum, singula expendere verba, illud vltimum
Sorte exijt, nobis satis pro omnibus erit. Nam
cum quo fortiaur summus, si est tantum vnus?
Non me latet huic argumento, quod magnam-
vim habere videbatur, eos qui contra sentiunt re-
spondere conatos fuisse quam plurimis excogita-
tis figmentis, Sacris non minus, quam prophanis
historijs aduersis. Negant Sacerdotium vni, so-
cium Sacerdotij Abiam fingunt, qui à tempore
Dauidis fuerat: Sacerdotibus sorte ministeria
summi distribui solita confingunt, quod nullus
esset, qui summi fungeretur officio; & alia id ge-
nus sexcenta monstra, quae enucleata veritate
conuulsa esse agnoscer lector apud nostrum Mal-
donatum. Sed certe si fides aliqua Iosepho il-
lius aetatis historico habenda est, nulla his certe
debetur, neque locus supererit Zachariae Sacer-
dotio summo. Is enim Matthiam, summum Sa-
cerdotem in somnio pollutum narrat, die expia-
tionis munere suo fungi minime potuisse. Huic
porro Matthiae Herodes morti proximus, quod
seditionis reum illum esse existimauit, adem-
it Sacerdotium, eique successorem dedit fratrem
vxo-
ris suae Ioazarum. Sub huius porro Ioazari
Sacerdotio natus est Christus Dominus: nam
idem Iosephus narrat descriptionem illam orbis
factam à Praefide Syriae Quirino: sic vocat La-
tinus Iosephi Interpretes eum, quem Sanctus Lu-
cas Euangelista vocat Cyrinum, sed Graece

QVIS FVE-
rit summus Sa-
cerdos tem-
pore Zacha-
riae.
Iosephus 17.
antiq. cap. 8.

A *Κυρίνος* Cyrinios appellatur: qua ratione Latinum
Iosephi Interpretem castigandum esse censemus.
Descriptionem porro Ioazari opera peractam,
fuisse testatur. Eius haec sunt verba: Quin & ipse
Cyrinius in Iudaeam venit iam attributam prouinciae Syriae,
vt percenseret facultates eius regionis ciuium, & Archelai
facultates venderet. Illi vero tamen primum aegre ferrent
mentionem descriptionis, non sunt tamen reluctati pertinaci-
ter, parendo auctoritati Pontificis Ioazari, qui Boethi fuit fi-
lius: atque ita illius suasu sine controuersia census peractus
est. Haec ille. Huius autem Ioazari pontificatum
tandiu durasse constat ex eodem Iosepho, donec
census absolueretur, sic enim scribit: Cyrinius au-
tem venditis, & confiscatis Archelai facultatibus, peracto-
que
B censu &c. cum mota esset contra Ioazarum Pontificem plebis
seditione, priuauit eum hac dignitate, & Annanum Sethi filium
substituit. Cum igitur huius census descriptio oc-
casio fuerit Natiuitatis Christi in Bethlehem,
quam biennio praecesserat Ioannis annuntiatio,
nullus superesse videtur locus, quo Zacharias
summum gesserit Pontificatum. Quod si alij qui-
dam Pontifices ab Archelao in Ioazari locum
suffecti sunt, illi Ioazarus, & Iesus appellati sunt,
nullus eorum Zacharias. Et certe si in laudis par-
tem aliquam Ioanni Baptistae cederet summus
parentis eius Pontificatus, illam ei cuperem cu-
mulatissime, cui me totum, omniaque mea stu-
dia commendata esse desidero; & dolerem ma-
xime, quod tot suppetant rationes oppositum
suadentes: at cum, vt dixi, in maiorem Christi
gloriam vergat si eo abdicetur, id illi gratissimum
fore existimo, qui Christum semper optauit cre-
scere, se autem minui. Atque haec de altari, cuius-
que loco dicta sufficiant.

Ioseph. 18.
antiq. cap. 1.
IOAZARVS
summus Pon-
tifex cum
Christus na-
sceretur.

Ibid. cap. 3.

DE MENSA PANVM
PROPOSITIONIS,
quae eisdem mensuris semper
fuit, quo propius perpe-
tuam noui, & Testa-
menti mensam re-
praesentaret.

Cap. LIV.

DERACTA de altari disputa-
tione, ad eadem Prophetarum
verba redire compellor, quip-
pe quae aliter ab alijs Inter-
pretibus exponuntur. Et in-
primis Theodoretus: Et ab
eo, inquit, qui haec mihi osten-
debat, edoctus fui, hanc esse mensam coram Do-
mino. Et scire oportet mensam, quae panes pro-
positionis exciperet, altare eum appellasse, cum
magnus Moyses mensam ipsam dumtaxat nomi-
narit.

Theodore-
tus.

MENSAM nari. Quae sane Theodoreti sententia, quod ad A
vices spectat, & ad veram mensam indicandam,
quae illa veteri significatur, rationi satis esse vi-
detur consentanea. Nam praeter illa, quae su-
pra diximus de permutatis altaris, & mensae no-
minibus, mensa haec nostra, in qua supersubstan-
tiali, caelestique pane satiamur, caelestique po-
tulinamur, eadem altare est, quo cruentum

illud Christi in Cruce oblatum sacrificium, quo-
tidie non modo repraesentatur, sed & offertur in-
crementum, quamvis non sine sanguinis eiusdem
salutari oblatione. Id quod illa quoque antiqua

INCRVEN- mensa iam inde à principio repraesentatum fuit,
in qua non panes modo Deo proponebantur, &
offerebantur; verum vna incensum, vt infra vi-
debimus, quo vera huius Diuini sacramenti ob-
latio Deo iugiter facienda indicaretur, vt modo
iam fit. Quo respexisse videtur Sancta mater Ec-
clesia, huius mysterij commemoratione laeta can-
ens: Sacerdotes Sancti incensum & panes of-
ferunt Deo. Quae meminisse visa est Domini Dei
sui, Moyse olim de Sacerdotibus ita loquentis:

Leuitic. 21. *Incensum enim Domini, & panes Dei sui offerunt,*
Y. 6. *& ideo Sancti erunt.* Et quamvis in Hebraeo ignis
fiat mentio, vt igniti incensi in altari aureo fiat
commemoratio, vna cum panum propositione,
satis tamen è re nostra conuertit vocem Vulga-
tus, vt quae merito exigitur à Sacerdote sancti-
tas, & ab omni pollutione castitas propter illud
ministerium maxime ostendatur esse necessaria,
quod circa mensam exhibetur.

SANCTITAS quae in nostris
Sacerdotibus
exigitur.

Quae quamvis vera sunt, illud tamen quod ad
mensuras spectat, & cornua, nulla ratione men-
sae poterunt conuenire; quare necessarium vi-
detur asserere, de altari haecenus locutum fuisse
Prophetam, vt de eo reliqua interpretati su-
mus.

Aliam vero viam ingressus est Chaldaeus pa-
raphrastes: Mensa autem, inquit, lignea erat
ante altare, cuius altitudo erat trium cubitorum
&c. illud autem, cuius altitudo, ad altare refe-
rendum est, non ad mensam, nisi veritati, & tex-
tui haberi velit contrarius. Neque nostra haec
habenda est interpretatio, quae iam diu apud
Chimichium legitur: Altare, inquit, appellat
mensam. Ionathas autem exponit: Ex aduerso
altaris erat mensa lignea, denotans de mensa ipsa
fuisse locutum. Meminit vero altaris, quia erat
è regione altaris. Haec ille.

Et quidem de mensa quas Propheta non ex-
pressit mensuras, formam, & vsum breuiter per-
tractare operae pretium duxi, ne iterum eandem
resumere, & aliqua ex dictis repetere cogamur.
Eius imprimis, quae à Moyse facta fuit in taber-
naculo, meminit ipse in Exodo: *Facies, dicit Do-*
Exod. 25. Y. *minus ad Moysen, & mensam de lignis setim, ha-*
23. *bentem duos cubitos longitudinis, & in latitudine*
cubitum, & in altitudine cubitum ac semissem. Ac

Exod. 37. Y.
10.
MENSA TA-
bernaculi.

totidem fere verbis iuxta easdem mensuras re-
censet infra factam fuisse ab eodem Moyse men-
sam. Sed plures eiusdem formae factas fuisse à
Salomone constat in libro Paralipomenon, post
pauca asserendo: quod autem eiusdem fuerint
mensurae, duplici confirmari potest de eadem re
testimonio. Primum est Iosephi historici, qui
Iosephus 12.
Antiq. cap. 2. Ptolomei Phyladelphi mensam ideo Hierosoly-
mam dono missam describere aggressus, Regis er-
ga Deum pietatem, ac liberalitatem illis verbis
conatur exprimere: Cupiens enim, inquit, men-
sam longe maiorem facere, mandauit explorari

eius, quae tum Hierosolymis erat, magnitudinem,
quanta esset, & an maior posset fieri: & comper-
ta eius mensura, quodque maior etiam esse pos-
set, ait se eius vel quintuplam magnitudinem
redditurum, ni vereretur ne per hoc ad quotidia-
na ministeria minus posthac esset utilis: cupere
enim se ea donaria non solum ad ostentationem,
sed ad vsum etiam esse accommoda. Hanc ob rem
existimans priorem mensam non auri penuria,
sed vsum causa mediocrem fuisse factam, magni-
tudine illam non superare statuit, sed varietate
ornatus, & operis pulchritudine. Cum enim esset
ingeniosus in contemplandis rerum naturis, & in
excogitandis nouis, & inusitatis operibus, pro
sua sapientia praescribebat artificibus, exigens
ne quid à praescriptis formulis discederent. Ac
primum constituto mensae modo in longitudi-
nem cubitorum duorum & semis, in latitudinem
vnius, altitudine sesquicubitali totum opus ex
auro facientes, loricam ei palmum latam circum-
dederunt.

Hic tantisper intermittendam esse duxi Iose-
phi historiam, vt aliqua ex ijs quae retulit, atten-
tius expendamus. Et primum de mensuris prio-
ris mensae superadditum longitudini videtur se-
micubitum, idque fortasse librarij vitio: nam prae-
terquam quod non fit verisimile Salomonem, vel
alium quemcumque illius mensae auctorem, prio-
ris mensae mensuras reliquas retinuisse, & hac
vna longitudine à priore discessisse quarta longi-
tudinis parte. Aristaeas eiusdem Ptolomei lega-
tus, qui haec eadem dona Hierosolymam appor-
tauit, eadem describens, longitudini mensae
duos tantum cubitos tribuit. Ex quo fit nulla ex
parte mutatas fuisse mensae priores mensuras, à
Deo institutas, & à Moyse opere completas: id
quod infra sacrae Scripturae exemplo magis
confirmandum est.

Sed occurrit statim secunda difficultas in historia
Iosephi, quae me facile in eam sententiam induce-
ret, vt mendum subrepisse textui arbitrarer, dum
affirmat à Iudaeis accepisse Ptolomeum, licuisse
maiolem mensam componere, propriaque Ptolomei
prudencia, ac ratiocinatione inhibitu fuisse:
cum contra potius existimarem, ab ipsis Hie-
rosolymitanis Pontificibus responsum fuisse non
posse, cum propter antiquae mensae iniunctam
rationem, à maioribus perpetuo obseruatam: tum
vero maxime propter vsum, ac ministeria Sacer-
dotum circa illam peragenda. Sed me ab hac
opinandi ratione retrahit Aristaeae historia, haec
eadem totidem fere verbis referens: ac ne duo-
rum testium non videar stare verbis, aliam ingre-
diar opinandi viam, vt existimem Sacerdotum,
vel adulandi studium, vel auri cupiditatem effe-
cisse vt ea responderent, quae gratiora Regi esse
putarent, & suis vsibus utiliora. Sed quidquid sit
de sensu, aut de responso Sacerdotum illorum, il-
lud hinc colligi videtur, quod initio proposui, ead-
em perpetuo magnitudine mensam fuisse con-
fectam, neque à Salomone immutatam. Et certe
cum omnia iuxta Davidis paterna instituta, im-
mo & Dei Optimi, vt supra ostendimus, facta sint
à Salomone, hanc vnam mensae rationem alijs
omnibus immutatis propterea obseruatam fuisse
existimabimus, quod illa mensa tam expresse
referret mensam noui, & aeterni Testamenti: vt
huius perpetuam durationem, illius numquam
mutata forma repraesentaret. Quae sane ratio in
eam me sententiam inducit, vt existimem eisdem
fuisse

MENSAE
magnitudo.

EISDEM
mensuris Sa-
lomon men-
sam fecit qui-
bus Moyses.
Infra cap. 57.
huius libri.

QVARE
mensa semper
eadem fuerit.

fuisse ornamentis illustrem hanc Ptolomei mensam, quibus fuerat olim illa Salomonis: nam & praecriptam fuisse artificibus à Rege formam dixit Iosephus: & quae narrantur mensae ornamenta non longe absunt ab ijs, quae de priori ab Scriptoribus relata sunt. id quod singula conferenti poterit esse perspectum. Quod vero ad gemmarum aestimationem spectat, ac pulchritudinem, cum de illis nihil memoriae sit proditum, nihil potest in similitudinis collationem adduci.

DE MENSAE

MATERIA, ET

ornamentis.

Cap. LV.

Exod. 25. V.
24.
Aristaeas
lib. 7. inter-
pret.

MENSA EX
auro solido.

Exod. 25. V.
24. & 25.

DVPLEX
corona & lim-
bus.

CORONA
in aedificijs
quae dicatur.
R. David,
in comment.
3. Reg. 7. V.
28.
Supra lib. 4.
huius part.
cap. 39.

Quod vero reliquum est, de mensae materia dicendum, testatur Sacer historicus: *Et inaurabis eam, inquit, auro purissimo.* Id Aristaeas, cuius nomen di fuerit in Ptolomaica mensa declarat: Mensam, inquit, longitudinis duorum cubitorum, altitudinis vero cubiti vnus & semissem perfecit, non lentescente in folia metallo eius arcem superliniente, sed auro purissimo totam solidam elaborauerunt.

Faciesque illi labium aureum per circuitum, & ipsi labio coronam interrasilem altam quatuor digitis: & super illam, alteram coronam aureolam. Tria sunt quae fieri praecipuntur: duplex corona, & labium, siue limbus. Quae non eodem ordine ab omnibus Interpretibus referuntur. Ex Hebraeo sic ad verbum vertit Regius codex: Et facies ei coronam auri vnde quaque. Et facies ei clausuram palmi circum, & facies coronam auri coronae eius circum. Chaldaeus: Et facies ei circuitum aureum per circuitum, faciesque ei coronam interrasilem, altam pugillo per circuitum, & facies circuitum aureum ipsi coronae interrasili per circuitum. Septuaginta interpretes in Regio codice: Et facies ei vertibiles vndulas aureas in circuitu, & facies ei coronam pugilis in circuitu, & facies vertibilem vndulam in circuitu coronae. At in Sixtiano codice ad rem magis apte verba redduntur Graeca: Et facies ei tortilia cymatia aurea in circuitu, & facies ei coronam palmi in circuitu, & facies tortile cymatium coronae in circuitu. Et certe vniuersa huius loci difficultas ex vocis מִסְגֶּדוֹחַ misgedoch, notatione videtur pendere, quae clausura solet conuertere, à verbo סָגַר sagar, deducta, quod claudere significat. Sed vox non tam à propria notatione, quae communis est, quam ab usu & obseruatione obtinuit, ut id significet ornamentum genus, quod vulgo dicimus vna cornia. Italice vna cornice. Quod indicare voluisse videtur Rabbi David, qui clausuras fuisse dicit ut scalarum gradus. Id quod Graeca vox, & phrasis innuit, quae vndulata cymatia scribit, quorum formam memini me supra indicasse, cum de lapideis mensis agerem.

A Et certe qui mensam attentius conspexerit, quae in arcu Titi hodie hic Romae visitur, haud difficile intelliget, quae in Sacro textu dicuntur. quaeque exposuisse videtur Iosephus, sic scribens: In sano autem mensam collocavit Moyses Delphicis non absimilem. Delphicam mensam eam vocant, in qua pocula exonerentur, & fere semper paria, ut Agretius, & Cicero scribunt. longitudine duum cubitorum, latitudine vnus, altitudine *τριδάκτυλον* palmorum trium, hoc est, cubiti vnus & dimidij. Erat autem lateribus sinuatis, & tabula in palmum fere concava limbo; tum superiorem, tum inferiorem eius corporis, tabulae crassitudinis interpretor parrem. Quod si tabulae crassitudinem quatuor esse digitorum intelligamus, ex quibus bini medij ad interiora retrahebantur, & varijs caelaturis asperiores reddebantur, sic enim lubet vocem illam, *intertrasilem*, exponere: reliqui vero duo digiti, vnus superior, alter inferior cymatium erat ei simile, quod Vitruuius, ut dixi, vocat lesbium, quod vndulis, & quadris distinctum ipsi labio, vel limbo, vel tabulae crassitudini quasi corona erat ex vtraque parte.

Sed & superiori huic cymatio aliud quoddam ornamentum genus addidisse videtur Ptolomeus, quod accurate describit Iosephus. cuius descriptio Aristaeae fuit errandi occasio, nisi librarij vitio corruptus est Aristaeae codex: *Loricam ei, inquit Iosephus, palmum latam circumdederunt; cuius cymae versatiles sculpturam habebant resticulatam, indistincta imitatione per tria latera; cum enim essent triangulae per singulos angulos eadem erantfigurationes; ut conuersae non aliae, sed eadem specie oculis occurrerent.* Haec quae de cymis triangularibus dixit Iosephus, ad mensae formam retulisse videtur Aristaeas, vel potius librarius, aut interpres, quae causa multis errandi fuit arbitrantijs mensam ipsam triangulari fuisse forma, cum contra quatuor illi pedes tribuat ipse Aristaeas, quot vix apte dispones, ac ne vix quidem in triangulari mensa: Loricae vero, pars interior ad mensam vergens, egregias sculpturas habebat; sed exterior eius facies longe pulchrior, videlicet quod haec totae essent conspicuae: quin & cymae illae facile, & cito vertebantur, & quemuis e tribus angulis pari mensura oculis subiciebant. resticulis autem illis sculptilibus insertae erant gemmae pretiosae, paribus intervallis distantes, sibilis aureis per foramina comprehensae. Exterior autem loricae facies gemmis pulchris, ouali specie distinguebatur, intercurrente densa sculptura virgarum, quae per circuitum mensae voluebantur. Haec Iosephi verba ad architectonica, coronicis ornamenta referri posse videntur, in quibus oboli insculpuntur in echinis: virgas autem facile intelliges quadrata illa ornamenta, quibus interiectis trunci, coronae, atque eiusmodi membra solent distingui. Nam de corona mox subdit: Huic subiecta erat corona per circuitum, omne genus fructuum repraesentans, dependentibus racemis, & speciebus emergentibus, & malis puniceis interfectis: quae omnia constabant e lapillis etiam colorem nativum referentibus, & auro circum totam mensam reuinctis. Sub hac corona rursus alia series ouorum, priori similis, cum virgatis peraeque sculpturis visibatur: ut ex vtraque parte expectaretur eadem operum varietas, atque elegantia etiam in lorica, & cymarum ordine: ac ne inuersis quidem mensae lateribus vlla sentiretur diuersitas, sed idem artificium usque ad imos pedes pertenderet: subdita enim lamina aurea quatuor digitos lata, per transversam mensae latitudinem in eam pedes eius infergerunt, quos sibilis, ac clausuris alitrinxerunt mensae iuxta lorica, ut his insistentibus quaque verteretur, eandem speciem ostenderet.

Horum

Arifiaae
lib. 12. de 71.
interpret.

Horum haud dissimila verba Aristaeas scripsit, sed quae his lucem asferre facile possint, quapropter aliqua non omittenda putavi. In latitudinem autem circa coronulam in circuitu ad superiorem aspectum, lapides, qui quandam ouiculorum similitudinem referrent, componebantur: iungebantur & crassiores inde virgulae sculptura paululum extantes, & densa inter se positione fulgentes, quae mensam omnem ambirent. Inferius autem sub huiusmodi lapidum ouiculatione coronulam omni fructu contextam, artificis manus ita expolierant, ut in ipsis coronae thoris colligatas vuas, spicas, palmulas, mala, oleas, rosas, & similia multa ostenderent, in quibus nexi auro lapides, qui colore, specieque fructus quosque redderent, mira arte illigabantur, quae singula in mensae circuitu frontem, lateraque ornatu simili ambiebant; coronae ouolorum ornatus iungitur, adduntur & reliqua virgulati, sculptrique decoris, quae utraque parte auream mensam sic complexa sunt, ut quacumque vertatur, eundem sculpturae, vndantiumque spicarum prospectum, & coronae elegantiam usque ad locum pedum retineant. Haec omnia ad coronae ornamenta spectare videntur: vocat autem coronam, totam coronicem, in qua thoros retulit vndantes, seu cymatia, virgulas, vel quadra integra, quippe quae ab sculpturatis distinxit, ouolos, atque his similia. Qua quidem corona vniuersam tabulae crassitudinem exornari significat, in qua tabulae pedes infixi erant: id quod sequentibus verbis magis explanat. Etenim laminam totius mensae solidam altitudinem digitorum quatuor fecerant. Fides sit penes auctorem, qui sibi constans est, quippe qui initio huius narrationis: Non lentescente, inquit, in folia metallo eius aream superlinientes, sed auro purissimo totam solidam elaborauerunt. Haec ibi: sed hic subdit: Quo in ea pedes firmitus infererentur, quos quidem ad ipsam coronam obscuris clausuris fibulae stringebant: ita ut si quando mensa vertatur, utraque parte utilis, per opportunaque esset, & eundem aspicientibus decorem praeberet. Mensae vero superficiem meander curuatis sinibus influere videtur: in cuius verticibus (vorticibus corrigo) alueoque pretiosi lapides, carbunculi, smaragdi, onychini, & cuiuscumque generis plures decora specie fulgent. Post huiusmodi annem trica, quaedam innectitur, visu mirabilis, quae romborum prospectum praebens, crystallo, electoque figurabatur, in qua quidem terfo opere spectantium etiam formae referebantur. At pedes in liliorum figuras expolierant artificis manus, quae repandis in ipso vertice folijs, mensam sustentarent erectis intrinsecus ad aspectum frondulis, in pavimento pedes huiusmodi firmabantur. Carbunculi lapidis extensio erat in circuitu palmi vnus, abrupti cuiusdam speciem visui praebens, producebaturque in latitudinem digitorum octo, quam supra fulcri huius onus omne recumbit. Ex hoc autem lapide hedera assurgit, quae florido achanto innexa viti implicatur, qua cum vna pendentibus vndique racemis, ad summum usque circumambit: sed pedibus, qui quatuor mensae suberant, similis operis dispositio, prospectusque vnus erat. Enimvero si cuncta diligenti arte, praestantique expertorum hominum opera perfecta sunt, ut non vera modo fallerent, sed leui quoque aura frondium crepitum exaudias, referentibus singulis versarum rerum ima-

Agines. Fecerunt & mensae labia vndique mobilia, quae inexplicabilis clauus sic interfese per operis crassitudinem innectebat, ut visu, cognituue iunctum. deest verbum, minime videretur, aut simile. non minus semicubiti crassitudo. Cubitus, ut dixi, sex palmis constat, digitis quatuor & viginti; semicubitus tribus palmis: ex quo fit ut qui crassitudinem mensae vnus palmi fuisse dixerat, nunc duplicem addat coronam, siue corollam, superiorem alteram, alteram inferiorem, quamlibet quatuor digitos altam. & subdit: Ex quo multum talentorum sumptus exposulauit. Nam ubi statuit Rex prioris magnitudinem haudquaquam superandam esse, id omne, & longe plura, quod antea magnitudini adijci concupierat, ornatui abundantissime praeiuit: cunctaque pro Regis desiderio excellenter, & eleganter expolita sunt, arte inimitabili, & pulchritudine decora. Haecenus ex Aristaea. Cuius simillimus est Iosephus: In mensa autem, inquit, Iosephus. sculptus erat meander magni pretij, gemmis per medium tamquam stellis variegatus, carbunculo, & smaragdo suauissime radiantibus, alijsque generibus, quae vbiq; grata sunt propter pretium. Praeter meandrum vero resticulati quidam nexus circumquaque discurrebant, rombo circa medium similes, in quo crystallos, & succinum per interstitia paria coniuncta cum magna gratia spectabantur. Pedum autem capitella liliorum similitudinem referebant, folijs sub mensa se reflectentibus, cum germen alioqui rectum videretur: basis autem facta erat à carbunculo, palmum lata, crepidinis specie; qua vero pedes innitebantur, octo digitorum latitudine: erantque sculpti singuli pedes opere subtilissimo, hederis, & palmitibus vna cum racemis per eos discurrentibus, indiscreta verorum similitudine. Tanta enim erat artis subtilitas, ut perflante vento agitata, naturae, non artis opus videretur; constabatque totum opus trimembri compositione, sed tanto artificio, ut commissurae nec oculis, nec cogitatione deprehendi possent: crassitudo autem mensae erat semicubitalis. Tanta fuit in hoc dono Regis magnificentia, opulentia materiae, artis pulchritudo, ac varietas ad naturae imitationem expressa: quandoquidem hoc erat eius studium, ut si non magnitudine haec priorem illam mensam superaret, certe nouitate commenti, & ornamentorum splendore magis esset conspicienda. Haec ille. Cui consona videntur illa, quae de phiala dixit noster Poeta:

Quamuis Callaico rubeam generosa metallo, *Martial. lib.*
Clarior arte magis: nam meus iste labor. *14. Epi-*

Sed quamuis mensae ornamenta antiquioribus praefere conentur Scriptores hi, certe quod ad eorum speciem spectat, illis esse quamfissimila videntur, quibus vniuersum templum exornabatur. Meandrum ornamentum genus in vestibulis usurparunt, atque aedificijs, ex Salomonis ut reliqua desumptum. Festus: Meandrum, inquit, genus picturae, dictum à similitudine flexus amnis, qui vocatur Meandrus. Hunc Phrygiae, siue Moeniae fluium Plinius esse tradit, repletum fluminibus crebris, ita sinuosum flexibus, ut saepe credatur reuerti. Eiusmodi porro ornamentum in vestibulis meminit Virgilius:

Victori chlamydem auratam, quam plurima *Virg. 5. Aen-*
circum *neidos.*

Purpura meandro duplici Melibaea cucurrit.
In aedificijs plura, ac varia eiusmodi ornamenta licuit

ROMBO-
rum forma.

Sextus Pompei. Festus. Plinius lib. 5. cap. 29. MEANDRUM ornamentum genus.

ARISTAEAS
commendatur.

licuit perspicere Romae, ubique vero in libris antiqua referentibus aedificia. Quod vero ad restitutum opus rombis distinctum, nullum certe est ornamentum genus, quo hoc aedificium magis abundet, ut dixi, & iterum dicturus sum. Illud tandem huius aedificij proprium est, ut capitella ad modum lilij sint sculpta, sinuatis frondibus, & caudice circa summum abacum, ut infra ostendemus.

CAPITELLA in modum lilij.

DE MENSAE

VECTIBVS, ET PROPOSITIONIS PANIBVS.

Cap. LVI.

Exod. 25. V.
26. 27.

Iosephus 3.
Antiq. cap. 7.

P. Ribera
lib. 2. de templo.
Cap. 10.

ABSOLUTA mensae magnitudine, atque ornamentis, loquitur ad Moysen Dominus de vectibus mensae: Quatuor quoque circulos aureos praeparabis, & pones eos in quatuor angulis eiusdem mensae per singulos pedes. Subter coronam erunt circuli aurei, ut mittantur vectes per eos, & possit mensa portari. Hos circulos, eorumque usum enarrat Iosephus illis verbis: Singulis pedibus, inquit, adhaerebat annulus ab operculo non separatus, per quos annulos traiectioni erant lignei vectes aurati, inferne exemplares: nam qua parte cum mensa cohaerebant annuli, eam erat. Neque enim perpetui erant, sed prius quam in orbem coirent, desinebant in *negoridaz* fibulas, cuspides, quarum una in prominentem mensae partem inferebatur, altera in pedem; atque his in via portabatur. Huius loci novam fecit expositionem noster Ribera, in qua quoniam Paraphrastem quendam egisse videtur, magis esse poterit perspecta & Iosephi mens, & verborum connexio: Et per singulos pedes, inquit, inerant annuli fere circa summum pedem, adhibebanturque utrimque duo ceum nubria e ligno firmissimo deaurata, quae non per circulum utrumque, ut vectes, traieciebantur, sed fibulato morfu mensae labrum superne, inferne pedis annulum comprehendendo, facultatem transferendi quocumque opus esset, praebebant. Haec ille. Et illi quidem annuli, qui in mensa Romae in arcu, & triumpho Titi expressa cernuntur, & lignei videntur esse, & una re ab huius narrationis historia diversi, quod in medijs pedibus affixi sunt: cum contra & apud Iosephum, & quod maius est, apud sacrum Historicum esse debuissent in summis: ut merito propterea dicat Iosephus, candelabrum, & mentam, in triumpho allata, abusus Iudaici consuetudine fuisse mutata: quamvis in multis verorum referant similitudinem, ut suis locis ostendimus.

Sed illud certe animadvertendum est maxime, quod fibulato opere affixi sunt mensae vectes, atque exemplares; quasi vero non semper manserint in mensa, sed tunc solum cum aliò transferenda esset: à quo longe diversum est, quod de vectibus arcae praeceperat Dominus:

A Qui semper erunt in circulis, nec unquam extra-bentur ab eis. de vectibus autem mensae nihil unquam simile, immo & Vulgatae Interpretis Chaldaicum imitatus, circulos dicit faciendos ut mittantur vectes per eos, non semel, sed quoties portanda esset mensa. Et certe cum vectes & translationis sint instrumenta, & signa: cum arca, & altare omnino transferenda essent, in vera, quorum erant exemplaria, habuerunt semper vectes: at mensa cum eandem oblationem panis, & vini semper contineat, vectibus tamdiu indiguit, quamdiu panis, qui offerebatur, panis numquam desijt esse: at nunc non amplius transferenda est mensa, in qua panis verus offertur, & vinum; sed rite prolatis consecrationis verbis, panis transubstantiatur in verum Corpus, vinum, in verum Sanguinem Iesu Christi Domini nostri. De quibus iterum opportunius.

B Et pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper. Propositionis panes dicuntur Hebraice *panim*, facierum, quippe qui *panim* liphne, coram facie Domini semper erant: non ut Hebraei aliqui fabulantur, quod quadrata essent forma, aut angulari, quod illi anguli *panim* dicantur, id est, facies: neque ut alij, quod utraque eorum facies inferior, & superior similis esset: sed quod ad faciem, vel coram facie, vel in conspectu Dei semper essent, ut dixi. Et Septuaginta interpretes idem sensisse videntur, qui in libris Paralipomenon: *apre* *prophitaz*, id est, propositionis panes, scripserunt. Quos sequutus est Beatus Paulus Apostolus *prophitaz* scribens: *Propositio panum, quae dicitur sancta*. Hic vero *apre* *prophitaz*, hoc est, panes faciei, faciei meae scribant Septuaginta. Sixtiani codex: Panes praesentes coram me semper conuertit. Sic enim Hebraea quoque licet conuerrere, cum vox *panim*, singulari careat, atque adeo utriusque numeri fortiatur notionem. Et certe secunda propositionis pars prioris esse videtur expositio, id enim significant panes propositionis Hebraica phrasi, quod nostra propositi, hoc est, in conspectu Domini semper. Sed & mensam ipsam eodem nomine censet in Numeris Deus: *Mensam quoque* *haphanim*, facierum propositionis inuoluent hyacinthinopallio, sic dictam, quod dictos panes propositionis semper sustineat, vel quod ipsa cum panibus semper sit coram Domino. Quo respexisse videtur Angelus, Prophetiae dicens: *Haec est mensa coram Domino*, vel, ad facies Domini.

De panibus his quam magni futuri essent, narratur in Leuitico, ubi fieri praecipuntur ex duabus decimis, siue ut ait Iosephus, ex duabus assaronibus, quod idem est. Hanc porro mensuram, eiusque nominis causam, & quod eadem quoque eghomordicatur, quamque cum nostris proportionem habeat, quoniam proprio capite in apparatu tradidimus, eò remittentes lectorem, ab his omnibus supersedendum duximus. Quod huius loci proprium esse videtur, illud est, ut uno verbo dicamus, quantum farinae iuxta mensuras has nostras, panibus illis duodecim contineretur. Quod ex tabula proportionum sexta facile praestare poterimus. Et assaroni quidem nulla alia, responder nostram mensuram, quam Hispanica mēdio celemin: hanc enim illa continet semel cum, quinque septimis huius partibus. Quapropter numerum quatuor & viginti assaronum, quot duodecim simul panes continent, in tabula inquiramus.

Exod. 25. V.
15.

VECTES non semper in mensa sicut in arca, & quare

Ibid. V. 30.

PROPOSITIONIS panes quare sic dicti.

2. Paralip.
5. V. 19.
Hebr. 9. V. 2.

Numer. 4.
V. 7.

MENSA propositionis.

Leuitic. 24.
V. 5.

PANVM magnitudo. Iosephus 3.
Antiq. cap. 7.

Tom. 3. Appar. part. 2.
lib. 3. cap. 12.

Tabula proportionum. 6. in fine apparat.

inquiremus sub titulo Gomor Assaron: & quoniam hunc numerum non inuenimus, duos alios assumimus, qui hunc numerum compleant, quorum primus erit denarius, cui responderet, sub titulo scortia, hic numerus 32, sub medio celemin 17. Secundum numerum in eadem assaronis columna inquiremus 14, cui respondent scortia 4, medius scortia 2. Igitur si hos numeros cum illis componas, inuenies panes illos habuisse scortia 7, medius celemines 41. hoc est, plusquam faneam cum dimidia. Qua etiam ratione & panum pondus ex tabula, & eorum magnitudo ratiocinatione facile percipietur.

Sed priusquam ab hac panum assignata mensura discedamus, eius assignandae rationem insinuare non pigebit, neque enim lectorem audire poenitebit. Notum est enim, & in Exodo valde testatum, ex pane illo caelesti, quem manna vocabant, singulis hominibus singulis diebus licuisse singulas mensuras gomor colligere, neque quidquam addere, & si quid ab ea defecissent, auctum usque ad eiusmodi mensuram creuisse. At propter Sabbati solemnem quietem, manna Sabbatis non plente, singulis sextis feriis duplam e manna portionem colligere singulis licebat, hoc est, duplicem gomor. Et quoniam singulis sextis feriis panes hi coquebantur, Sabbatis coram Domino proponendi, praecipit Dominus ut tantumdem sibi similiae singuli ex duodecim filiis Israel coquerent, quantum mannae olim in deserto sibi ipsis colligere solebant grati animi ergo, utque esset suscepti ab eodem parente Optimo caelestis panis monumentum perpetuum. Quod si tam frequens recordatio exigitur ab ijs, quorum patres manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt: quid, quaeso, exigitur ab ijs, quorum qui manducat hunc panem, viuet in aeternum?

Ordinem porro, ac dispositionem panum statuit in Leuitico Dominus: Accipies quoque, inquit, simlam, & coques ex ea duodecim panes; qui singuli habebunt duas decimas: quorum senos altrinsecus super mensam purissimam coram Domino statues: & pones super eos thus lucidissimum, ut sit panis in monumentum oblationis Domini. Chaldaeus pro panibus placentas vertit, Hebraeos sequutus, qui ita interpretantur vocem מלח halot, cuius originem ignorare fatentur: Ponesque eas placentas, inquit Chaldaeus, duobus ordinibus, sex in ordine vno super mensam mundissimam coram Domino: & pones super ordinem panis thus mundissimum. Septuaginta interpretes in Regio codice: Et impones eos duas positiones, sex panes vna positio super mensam puram coram Domino. Et imponentis super positionem thus purum, & salem. Salis etiam meminit Philo: Versus Septentriones autem, inquit, mensa, & in hac panes cum sale. Iosephus quae in sacra Scriptura referuntur, explicare voluisse videtur, de mensa sic scribens: Haec solebat deponi in fano versus Septentriones, non longe ab adyto: & in ea disponebantur duodecim panes non fermentati, seni e regione sibi duobus ordinibus oppositi mundissimi, confecti e farina duorum assaronum, quae mensura Hebraeorum septem corylas Atticas continet. Super panes autem ponebantur duae phialae aureae thure plenae: post septem vero dies, alij panes inferebantur. Et iterum: Ex publico, inquit, praebetur panis non fermentatus ex farinae assa-

ronibus viginti quatuor, coquuntur autem bini (assaron in singulis panibus) pridie Sabbati, & Sabbato mane proponuntur in sacra mensa, duobus ordinibus, seni ex aduerso sese respicientes: atque ita duobus lancibus thure plenis superimpositis, permanent usque in proxime sequens Sabbatum. tunc alij pro illis recentes supponuntur, & hi priores Sacerdotibus in cibum dantur. Thus item igne sacro adoletur, quo ad holocaustomata uti solent, & pro eo quoque aliud thus panibus imponitur. Haec Iosephus. Ex quibus liquido constare videtur, mensam vasis indiguisse, vel phialis, saltem illis, quibus thus panibus erat imponendum. Id quod multo magis liquet ex Domini praecepto; qui cum mensae modum praescripseret, mox subdit ea verba, quae sequenti Capiti principium dabunt.

DE QVADRVPLICI

VASORVM GENERE,

quorum vsus erat in mensa.

Cap. LVII.

ARABIS & acetabula, ac phialas, thuribula, & cyathos, in quibus offerenda sunt libamina ex auro purissimo. Noui equidem nonnullos Scriptores fuisse, qui leui ducti coniectura, ex panum magnitudine, & mensae parua, ut illis videtur, superficie desumpta, negent vasa haec ad mensam spectasse. Sed legisse eos primum oportuisset Hebraea, quae singulis ex his vasis apponunt, quae affixa vocant, nostris pronomibus respondentia, atque adeo qui Hebraea conuertunt, sic interpretantur: Facies scutellas eius, & cochlearia eius, & medios calamos eius, & cyathos eius. sic in Regio codice. Chaldaeus: Faciesque acetabula eius, & phialas eius, & thuribula eius, & cyathos, in quibus offerenda sunt libamina. Septuaginta interpretes: Et facies catinos eius, & mortariola, & libatoria, & cyathos, in quibus libatis in ipsis. Hoc ipsum confirmat alterum Domini praeceptum, quo de transferendo tabernaculo agens: Mensam quoque propositionis, inquit, inuoluent hyacinthino pallio, & ponent cum ea thuribula, ac mortariola, cyathos, & crateras ad liba fundenda, panes semper in ea erunt. Id quod in eadem Exodo testatissimum est, ubi; Et vasa, inquit, fecit Moyses ad diuersos vsus mensae, vel ut habent Hebraea, & Chaldaea, quae erant super mensam, acetabula, phialas, & cyathos, & thuribula ex auro puro, in quibus offerenda sunt libamina. Quibus locis eadem voces leguntur in Hebraeo, quamuis

HAEC OMNIA VASA AD MENSAM PERTINUISSE.

Numer. 4. V. 7.

Exod. 37. V. 16.

Exod. 16. V. 22.

QVARE singuli panes duas continerent mensuras gomor.

Isa. 6. V. 59.

Leuitic. 24. V. 5. 6. 7. PANVM dispositio in mensa.

Philo lib. 3. de vita Moysi. Iosephus 3. antiq. cap. 7.

Ibid. cap. 10.

uis non eodem ordine, ut huius loci interpreta-
tio esse etiam videatur illius.

Quatuor autem vasorum genera recensentur
ad mensae usum parata. Primum dicitur קַרְהָרָה
Kegharah, cuius quidem vocis origo nulla cogno-
scitur, ut propterea propria vocis notio, & vasis
forma ignoretur; ei tamen cognatum verbum
רַקָּה rakagh, quod iisdem consilet literis, quamvis
non eodem ordine dispositis, vocis notionem
aliqua ratione putant significare posse: & quo-
niam hoc significat extendere, expandere, pati-
nam indicabit vox illa, quasi patentem, vel ex-
tensam. Vulgatus *acetabulum* vertit, vasis for-
mam potius respiciens, quam magnitudinem: il-
lud enim nomen paruum vas sonat, hoc magnum
fuit absque dubio, ut ex usu mox apparebit. Alij
hoc etiam respicientes, scutellas vertunt, aut pa-
teras. Vatablus: Scutellas eius, inquit, id est, va-
sa quaedam concava admodum, in quibus po-
nebantur panes. Quae magna concavitas in

ACETABV-
la patinas li-
cet conuerte-
re.

Vatablus
Exod. 25.
v. 20.

CRATERES
duo cum men-
sa à Prolo-
maeo missi.

IOSEPHVS
castigatus.

PHIALA-
rum altitudo
cubito maior.

memoriam mihi reuocauit, quae apud Iosephum,
atque Aristaeam legeram de crateribus à Prolo-
maeo cum mensa Hierosolymam missis. Duas
autem missas fuisse tradunt quasi pro binis impo-
nendis in mensa panum ordinibus. Crateres au-
tem aureae, inquit Iosephus, fuerunt duae, squa-
matae à basi usque ad praecincturam, spiras ha-
bentes varijs gemmis distinctas: deinde mean-
dri cubitali altitudine, ex omnigenis gemmis
compositum; & super eum virgatam sculpturam,
& deinceps usque ad labrum plexile quiddam,
reti simile, crebra romborum specie interuenien-
te: addebant gratiam gemmae scutulae, quatuor
digitorum amplitudine. Labrum vero crateris in
orbem ornatum erat lilijs, & floribus, atque im-
plexis inter se palmitibus vuas ferentibus: & or-
natus quidem vtriusque erat hic, amplitudo ve-
ro quae amphoram caperet: Graece: δύο φρεῦ-
ρας ἀνδρείου ἀμφορέας, duo ferens vtrumque, vel
alterutrum amphoreos. Melius multo Graecam
phrasim (quae eadem fortasse fuit apud Ari-
staeam) conuertit Latinus interpres: eius aliqua
tantum verba referam, reliquis, ut quae Iosephi
verbis simillima sunt, praetermissis: Post hunc
(meandrum) virgultorum ornatus, inde rombo-
rum trica ad summum labium sequens, retis spe-
ciem praebet, per quorum medium in clypei for-
mam lapides sic componebantur, ut non minus
digitorum quatuor spatio inter se distarent, quo
fulgore gratior inerat pulchritudo. Supra la-
bium vero liliorum corona floribus, racemisque
innectitur, quae implicatorum inter se funium
speciem referens, omnia circumambit. Hi enim
crateres tali ex auro ornatu decori, supra duas
metretas capiunt. Haec ille. Quod si panum
mensura, quam supra expendimus, in memoriam
reuocetur, craterum assignatae capacitatis simi-
lis esse deprehendetur. In eadem namque tabu-
la proportionum sexta, decem assaron aequales
sunt Romanis sextarijs duobus & septuaginta:
& quatuordecim assaron sextarijs respondent ex
aequo centum, cum quatuor sextarij quintis par-
tibus. Atque adeo quatuor & viginti assaron,
quos continebant panes propositionis, pares e-
runt sextarijs centum septuaginta duobus, cum
quatuor quintis partibus: quos si per duos & sep-
tuaginta sextarios metretae diuidas, duas me-
tretas inuenies & dimidiam, & paulo amplius.
Eandemque craterum capacitatem confirmat
earum altitudo cubito maior. Ex quo liquet con-

A iicere panes his crateris inclusos fuisse ne pulue-
re laederentur, aut contaminarentur muscis, aut
similibus.

Sed & operculis indiguerunt haec vasa prop-
ter eandem causam, quorum suo loco mentio-
nem faciet. Et phialas. Hebraice פְּחִילָה caphoth.
haec autem vox, ut alias dixi, concavum signifi-
cat, volae manus simile, fuitque nonnumquam
pro mensura usurpatum, scutellae capacitatem.
Vnde mortariolum alias conuertitur, quod thure
plenum offerebatur: ex quo quidam arbitrantur
eidem muneri huiusmodi vas fuisse tributum,
quod purissimi incensi granis plenum panibus ip-
sis imponeretur. Et si Septuaginta interpretibus,
atque Philoni allatis fides habeatur, aliud quo-
que vas sale plenum iisdem panibus imponeba-
tur: id quod propter Dominicum illud praecep-
tum factum fuisse videtur: *In omni oblatione tua*
offeres sal.

Thuribula. Hebraice קְסֹרֶת Kesoroth. Huius cer-
te vocis notio sicut & radix ignoratur, quippe
quae cum sinistro puncto literae שׁ sin, scribitur:
quae enim scribitur cum dextro, proprium est
verbum Hebraicum, quod durum, asperum sonat,
& ductile. Quae sane vocis notio ab hac non val-
de aliena, vas quoddam ductile significabit, si
gnis asperum; ac varijs caelaturis: ita ut apre-
exposuisse videatur Vatablus: opercula, & crate-
res, quibus teguntur thus & panes propositionis.

Nam, ut dixi, haec omnia intra vas primum con-
stituta, vno eodemque operculo vas ipsum clau-
dente operiebantur: id quod veritati consonum
videtur prae illo Rabbiorum figmento, quo
haec vox usurpatur pro medijs calamis vacuis,
quos ponebant, inquit, in summitate vniuscuiusque
panis, ut ingrederetur ventus, aut aer inter
ipsos panes, ne mucidi efficerentur. Sed his non
eguerunt panes praecedenti die cocti, qui aureis
vasis erant occlusi, ut nulla exteriore possent af-
fici iniuria. Quod si huiusmodi Rabbiorum ex-
positio ad vasis, aut operculi ornamentum refe-
ratur, hand inconcinna videbitur, cum saepius &
ab antiquis, & à nostris aurificibus striata vasa
fiant, naturam imitantia conchiliorum, quae
quasi ex dimidijs calamis cauis artificiose com-
poni videntur.

Cyathi. מְנַקִּיּוֹת menakioth. Vocem hanc si à radi-
ce נָקַח nakach, deducas, cauum vas significabit; si
à נָקָה nakah, vacuum, aut mundum. id quod
propterea dictum putant nonnulli, quod intus
essent vasa haec caua, & vacua; vel munda dicun-
tur quod ex mundo, ac purissimo auro essent con-
flata. Alia vero Rabbiorum figmenta pudet
in medium asserere, cum horum vasorum usus per-
spectus possit esse in textu: *In quibus, inquit, of-
ferenda sunt libamina.* Hebraice יִסָּר יִסָּר à ver-
bo deducta voce, quod semper libare significat,
vel vini effusionem. Sic in Deuteronomio: *Et*
bibebant vinum libaminum. Et fortasse indicare
voluit hic textus libationem hanc vini singulis
Sabbatis factam fuisse, tunc cum panes inferendi
erant in Sanctum, atque consummato vino ne

acesceret una cum panibus apponebantur in
mensa vasa huiusmodi libamentorum, perpetuum
memoriale oblatis simul panis, & vini. Quod non
leui coniectura ducti affirmamus, sed ratione
petita ex eo, quod satis ostendimus supra, vasa
haec omnia ad varia ministeria mensae pertinuis-
se. Huius porro libationis testis est Iosephus:

Pompeius, inquit, una cum suis comitibus in templum
ingres-

Tomo 3. Ap.
par. par. 2.
lib. 3. cap. 7.
Num. 4. v. 7.
Exod. 7. v. 14.
Exod. 7. v. 14.

PHIALA
Hebraicum
nomen in scu-
tellam posse
conueri.

Leuitic. 2.
v. 13.

Exod. 25.
v. 22.

PHIALA
rum opercula
Vatablus.

VASA LI-
baminum.

Dent. 32. v.
38.

CVM PANI-
bus vinum
quoque offere-
batur.

Iosephus 1.
belli cap. 5.

regibus, vel dominem praeter Pontificem adesse fas erat, quae intus erant candelabra cum lychnis, & mensis, in quibus libare atque adhibere moris est; & vascula ex auro cuncta spectant. Sed & habuimus alium testem, quem non sine animi voluptate licuit saepius contemplari. Nam in arcu Titi, in quo mensa haec panum, ut dixi, ab iniuria temporum non sine Dei

Optimae providentia, vindicata ad hanc usque diem manet, & super mensa vas quoddam affabre elaboratum sine ulla sculptura, ac satis magnum extat, vasis illis persimile, in quibus Sacra a nobis asseruatur Eucharistia, perpetuum sane monumentum sanctitatis, & antiquae laudabilisque consuetudinis, quam semper amplexata est sancta mater Ecclesia Catholica, Apostolica, atque Romana, ut in templis fidelium, in quibus panis, & vinum Omnipotenti Deo super sacra altaris mensa quotidie offertur, & consecratur: quibus in verum Corpus, & Sanguinem Christi conuersis; Sanguis quidem sub specie vini consecratus totus absuitur, asseruatis tantum sacratissimae huius libationis vasis: idem vero Sanguis latens in corpore sub specie panis in sacra pixide diu asseruatur, ut praesignatum fuerat ab initio, asseruatis in vase panibus; & vini in mensa vasis vacuis. Quod sane exemplum vel vnum sufficere potuisset ad retundendam audaciam haereticorum, qui impie conantur consuetudines sacras ab Ecclesia Catholica pie semper, atque vtiliter obseruatas, Mosaicis olim, vel potius Diuinis institutis praesignatas, in magnam eiusdem Ecclesiae perniciem conuellere, quamuis frustra. Fuit enim Ecclesiae antiquum, ut gloriosum, Sacram Eucharistiam in Ecclesijs asseruare; idque Apostolicis constitutionibus sanctum: Et post communionem omnium, inquit, tum virorum, tum mulierum, fumant Diaconi reliquias, & inferant in tabernaculum. Haec ibi. Huic porro Sacrae Eucharistiae asseruandae Diaconos quoque praeficit Nicaenum Concilium, ex Arabico Latinum a nostro Turriano editum: Ut sit, inquit, in vnaquaque Ecclesia oeconomus, & cum eo alij, qui habeant curam prouentuum &c. alij vasorum auri & argenti, & vestimentorum, ac ornamentorum Ecclesiae. Alij habeant curam loci, in quo Sancta Eucharistia asseruatur. Haec ibi. Verum sub specie panis tantum asseruandam esse Eucharistiam, vasaque, quibus sub specie etiam vini a Sacerdotibus offertur & sumitur, vacua reponenda esse, argumento esse poterunt praeter alia, quae Sanctus Leo Papa de ijs scripsit, rationem etiam reddens, propter quam aliquando permissum sit populo sub vtraque specie communicare, nunc inhibitum: Quare, inquit, cum iam Manichaeorum haeresis extincta sit, & fides de Sanguine corporis Christi in hostia confirmatissima, non opus est laicis calice, qui totum alioqui Christum sumunt; & illis non est commissum, ut Presbyteris, mystici sacrificij consecratio, in qua Passionis Christi, & sanguinis effusi repraesentatio, sub vtraque specie fieri & sumi debet. Haec Sanctus Doctor & Pontifex. quae & a nobis insinuata esse sufficiet.

Illud vero vnum superest exponendum, quod ab hoc instituto non videbitur alienum, quod cum vnam tantum mensam fabricasset

A & candelabra aurea decem secundum speciem, utique pristinam. Nam quod paulo superius probandum suscepimus, huius loci explicatione praestabimus, eisdem mensuris, ac forma eadem candelabra, & mensas a Salomone exstructas, quibus olim a Moyse. Hebraice: *מִסְפָּט* cemispata, secundum iudicium eorum: est enim vox *מִסְפָּט* mispat, mensura, norma, regula, praeceptum, lex, dispositio; usurpaturque pro iusta mentis functione, iusta causae cognitione, & iudicio vel inter litigantes duos, vel in rationum pondere, cum de electione contrariorum sit consultatio. Sic in Prouerbijs: *Viri mali non cogitant iudicium*, vel, non animaduertunt, praua mentis affectione, qui non comprehendunt animo quod aequum est, rationique maxime consentaneum, etiam si ob eorum oculos versentur iusta, etiam si ab alijs doceantur. Quos autem malos appellet Sapiens, quidque iudicij cogitatione significare voluerit, apposita contrariorum disciplina declarat: *qui autem inquirunt Dominum*, idest boni, *animaduertunt omnia*. Iuxta quem sensum facta fuisse candelabra indicabit textus, perpensis atque excogitatis ijs omnibus, quae ad illorum perfectam rationem facere possent. Id quod vulgo dicunt Itali, giudiciosamente. Significat autem praeterea vox haec exemplar, leges, praescriptum, mores: in Exodo: *Et eriges*, inquit, *tabernaculum* *מִסְפָּט* cemispato, iuxta formam vertunt Septuaginta, secundum modum, dispositionem legum, *iuxta exemplar, quod tibi in monte monstratum est*. Quae ratione & in praesenti loco significare poterit candelabra facta fuisse a Salomone iuxta exemplar, ac praescriptas a Domino Moyse leges: idemque de mensis, quas eodem orationis contextu enumerat, intelligendum esse non dubito. Fuit enim id quidem omnibus Hebraeis notum, ita ut ne ipsas quidem exteras lateret nationes. Nam Eupolemus de Salomone sic scribit, ad Graeci textus veritatem exactus: Fecit etiam inquit, decem aurea candelabra talenti pondere singula, eius instar, quod a Mose in tabernaculo testimonij positum fuerat; eademque ex vtraque parte templi, partim a dextris, partim a sinistris collocavit. Lucernas praeterea fecit septuaginta, ut septem in candelabris arderent. Haec ille, quae omnia infra ostendenda sunt cum sacris Historijs maxime conuenire.

Sed & quod ex vocis notione deduximus, ex ipso libet probare contextu: *Fecit autem & candelabra aurea decem secundum speciem, quae iussa erant fieri: & posuit ea in templo, quinque a dextris, & quinque a sinistris. Nec non & mensas decem: & posuit eas in templo, quinque a dextris, & quinque a sinistris: phialas quoque aureas centum*. Mensuram autem, & candelabrorum loca in primo Sanctuarij vestigio notauimus, praenotatis ibidem tantum quaternis mensarum pedibus, ac ternis candelabrorum. Sed quoniam supra satis ostensum est eundem usum habuisse has omnes mensas, hic tantum breui insinuanda est huius dispositionis ratio, quae veritatem Ecclesiae Catholicae vniuersa respicit, in qua, vna eademque oblatio ab vno, eodemque populo Christiano ex Iudaeis ac gentibus conflato, vbique locorum ac gentium offertur munda Deo, ut praedictum a Propheta fuerat: non quidem ut olim in figura ad vnum Hebraici populi parietem, vnamque mensam; sed ad vtrumque & ad denas, hoc est, indefinitas mensas, siue altaria solemni ritu consecrata.

Non me latet Scriptores non paucos nobiscum

Supra cap. 54. huius libri.

Prouerb. 28. 5.

HEBRAICAE vocis, iudicium, expositio.

Exod. 26. 30.

CANDELABRA & mensae a Salomone facta secundum Dei leges, atque praescripta.

Eupolemus apud Eusebium lib. 9. praepar. cap. 4.

2. Paralip. 4. 7. & 8.

CANDELABRORUM atque mensarum dispositio Ecclesiam repraesentat.

Malach. 1. 7. 11.

ASSERVANDAE in Ecclesia sacrae Eucharistiae antiquus mos iam inde ab initio legis indicatus.

Clement Rom. lib. 8. Constitut. cap. 13.

S. Leo Papa Serm. 4. de Quadragesima.

QVARE plures mensas fecerit Salomon. 2. Paralip. 4. 7.

Josephus 8.
antiq. cap. 2.

cum, vel potius cum ipsa veritate pugnare, Iosephi falsa attestazione deceptos: quippe qui inter alia Salomonis opera haec retulit: Mensas quoque multas dedicauit Rex, & in his vnam magnam auream, in qua, locum sic corrigo iuxta ea, quae mox afferam: & in his decem magnas aureas, in quibus, proponebantur Dei panes: reliquae non multo deteriores diuerso modo factae sustinebant phialas, & pateras aureas vigesies mille, argentearum quadraginta millia: candelabrorum item fecit decem millia secundum praeceptum Moysis: ex quibus vnum, decem, in templo dedicauit, vt interdum, nocturne luceret secundum legem. Et mensam vnam, & mensas decem, impositos panes habentem habentes. & cetera, quae censore quoque indigent. Locum autem ita corrigendum censui, ne à sacris Scripturis discedat, in quibus decem mensae, ac totidem candelabra, vt vidimus, numerantur in templo; & omnibus mensis panes impositos fuisse testatum est in Paralipomenon libri eodem. Capite: Fecitque, inquit, Salomon omnia vasa domus Dei, & altare aureum, & mensas, & super eas panes propositionis. non quidem super vnam, aut alteram, sed super omnes. Quod quamuis hoc loco non satis haberetur expressum, phialarum centenarius relatus cum mensis numerus id

IOSEPHVS
castigatus.

NON VNA
sed decem
mensae cum
panibus, ac
totidem in
templo candelabra fuerunt.

2. Paralip.
4. v. 19.

A aperte confirmare posset. Nam, vt vidimus, in singulis mensis bini disponebantur ordines panum, & in vnoquoque ordine quina vasa aurea licet computare, primum illud magnum, cui imponebantur panes: secundum paruum, quo incensum panibus imponebatur: tertium huic simile, quo addebatur sal: quartum, quo haec omnia operiebantur pariter, atque exornabantur: quintum denique, quo vinum libabatur, praedicto operculo ad decorem, & dignitatem impositum: ex quo fit vt singulis mensis dena vasa deputarentur, denis centena. Ex quo etiam liquet deceptos fuisse Scriptores illos, qui hoc centenarium vasorum numero omnia conati sunt comprehendere omnium ministeriorum vasa: quos quidem nouae huius sententiae architectos libenter interrogarem, num aliqua ex ijs vasis argentea fuerint; at argentea vasa, argenteasque mensas à Salomone factas, quin & argentea candelabra iuxta Davidis, siue potius diuina praecepta perspectum est in Paralipomenis: quae nos alibi percensere conabimur. His enim quae diximus, iam satisfecisse videmur ijs, quae de aureo altari, & mensa cum panibus, & vasis suis dicenda videbantur hoc loco.

DECEM
mensis centum
vasa quare
anumerantur.

PLURA VASA
etiam argentea in
templo.

1. Paralip.
28. v. 14.
15. & 16.

Quoniam dum de altari, & mensa differuimus, multa simul de candelabro, quod cum illis coniungebatur, fuerunt differenda; ideo his quoque operaepretium fore existimauius, breuem quamdam de aureo candelabro disputationem annectere; ne aut eadem, quae diximus, iterum referre, aut ex ijs, quae dicturi sumus, huc multa transferre cogeremur. In hac vero disputatione de candelabri nomine, materia, hastili, calamis, sciphis, sphaerulis, lucernis, & oleo, ordine differemus; praemissa his omnibus aere incisa imagine candelabri, quod à Moyse primum, deinde à Salomone fuit factum, ac denique Zachariae in visione ostensum.

CANDELABRUM TEMPLI AUREVM QVOD VIDIT ZACHARIAS PERENNI OLIVA

VARVM OLEO DE PASCI QVO ETIAM SACERDOTES ET REGES INVNGEBANTVR

DE NOMINE,

MATERIA, ET OPERE

candelabri.

Cap. LVIII.

NEM credō ex ijs, qui nostra haec scripta perlegerit, arbitrari posse nos circa nuda & egena elementa ita versari velle, vt reconditum, atque intimum literae sensum relinquamus. Nam praeterquam quod verorum exemplaria recensentes, ea potissimum inquirimus, atque illis amplius insistimus, quae ipsam propius indicant veritatem. Atque adeo extremam quandam operis partem ab initio polliciti sumus, qua ipsum umbrarum corpus, & exemplarium certam veritatem ex professo, & quasi per partes inuestigaremus. In qua tamen parte ne per latissimos, atque amoenissimos allegoriarum campos diuagari in immensum pateremur, legem quamdam nobis praefiximus, quam perpetuo obseruandam duximus, nimirum vt quoniam sacrae Scripturae interpretem agimus, ea tantum in illa quoque parte pertractemus, quae loco aliquo sacrae Scripturae vel pertractata, vel indicata fuerint. Laudem enim illam, quam suspicimus, & maxime commendamus eorum, qui quauis arrepta occasione mysticos sensus, longioresque homilias ad mores componendos efficiunt, illis non inuidemus; donec si Deo dante vita superstes fuerit, aliud ab hoc diuersum instituamus dicendi modum ac finem. Huius rei gratia in appositā figura candelabrum formari mandauimus, ea omnino forma, qua à Moysē primum iubente Domino; deinde à Salomone iuxta praescriptum, ac leges prioris, vt vidimus, extructum fuerat. Neque candelabri forma, quae ad praesens facit institutum, contenti fuimus, sed & illa apposuius omnia, quae Zachariae Prophetae vnā cum candelabro in visione ostensa sunt, Iesū Christi Domini nostri, eiusque Ecclesiae Sacrosanctae Symbola. Quibus omnibus in propria loca reiectis, hic ea tantum explicanda suscipimus, quae ad veram candelabri formam concipiendam necessaria videbantur: qua ratione putamus illis ipsis veritatibus concipiendis viam nos aperire latissimam. Id quod Ruperti quoque in illis perquirendis exercitatissimi confirmare testimonio possumus: Totam, inquit, candelabri aequē vt ceterorum, quae per scripta sunt, fabrefacturam Scriptura legentium oculis praesentare laborat, vt quia tota diuina, & diuino Spiritu peracta est, rebus ipsis secundum materiam permanere non valentibus, ipsarum ratione permanente sit rerum aeterna memoria. Haec ille.

Nos vero nulla alia via, aut methodo, rem ipsam ob oculos posse ponere arbitramur, quam si locum Exodi exponamus, candelabri formam disputationi illi, quam de mensa absoluius, subiungentem illis verbis: *Facies & candelabrum ductile de auro mundissimo*. Candelabrum, Hebraice מנורה menorah. Vocem quidam deducunt à מנר menor, quam liber Regum, & Paralipomenon.

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

Aliciatorium conuertit, sic dictam propter rotundam formae similitudinem, ac fortasse magnitudinem: sed omnes fere vocem deducunt à מנר, vel מנר, lucem significante: vtramque apte interpretatur Kimchius: מנר, inquit, nunc elychnium ardens, nunc vero vas in quo ponitur, appellatur: vas autem in quo ponitur lucerna מנורה menorah appellatur, quasi de nomine illius, ac si lucibullum diceret: sed magis ad rem candelabrum dicitur, quae vox non vocem modo Hebraeam reddit, verum eundem quoque modum significandi tenet. Festus enim candelabrum dictum putat, quod in eo candelae figantur: candelā porro à candendo dicta est, vt auctor est Isidorus: qui & candelabri originem pressius inquit: Candelabrum, inquit, à candelis dictum, quasi candelāferum, quod candelam ferat. Quae sane agnominatio Hispanicae potius voci, candelero, quam Latinae videtur conuenire: sed in his nil moror. Illud certum est, ad notionem vocis respexisse Moysen, cum inter tabernaculi instrumenta מנורת הזהב menorah hamaor, enumerat, quod candelabrum luminis exponunt Septuaginta. Candelabrum illuminationis Chaldaeus. Candelabrum luminaris Hebraei. Sed melius Vulgatus: *Candelabrum ad luminaria sustentanda*. Decorem, ac pulchritudinem additam candelabro accensis lucernis indicat Ecclesiasticus, qui cum mulieris bonae pulchritudinem exorienti Soli contulisset, mox eandem cum candelabri huius comparat lucernis: *Sicut sol oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bonae species in ornamentum domus eius. Lucerna splendens super candelabrum sanctum, & species faciei super aetatem stabilem*. Non incongruam loci huius paraphrasim reddit Vatablus: Quod est, inquit, in supremis Domini (hoc est in caelis) Sol oriens, hoc in ornatu domus suae pulchritudo bonae mulieris. Lucerna splendens in sancto candelabro, venustas faciei in aetate constanti est. Quae sane sumpta è sole similitudo, & è lucerna candelabri, ipsam nobis indicat candelabri pulchritudinem.

Sicut enim exoriens in altissimis caelorum Sol, caelos ipsos, terram, & omnia pulchritudine complet: & sicut aetatem iuuenilem, membraque decore, atque ornamentis pulcherrima venusta, facies illustrat; sic materiae dignitatem, ac pretium, auri nitorem, operae subtilitatem, & gratiam lucernae super candelabrum accensae illustrant, venusta reddunt, ac decora valde.

Et materia perspecta est in textu, aurum mundissimum, eiusque pondus in fine ככר chikar, talentum, hoc est, librae centum viginti quinque, vt late ostendimus in Apparatu: non enim semper eandem decet instituere disputationem, cum omnibus aduersariorum argumentis, quae

Eper varia loca dispergunt, semel & in eodem loco satisfecerimus. De candelabri tamen opera, non eadem est omnium Interpretum sententia. Quod enim Hebraeis dicitur: מנורה מכתשת ductile, Septuaginta τορνιόν tornatilis tornatile. Et Philo: Est enim tornatile, inquit, opus diuinum, insigni arte factum ex auro purissimo, loquitur autem de candelabro sacro Chaldaeus, ductile, alij aequale, planum, seu complanatum: alij tandem asperum, crispum, perplexum sicut capillitium, aut cucumerarium. Quae omnia quamuis diuersa ratione voci possint aptari, tamen illud Salomonis figmentum vocis parum, rei minus aptari poterit: Facies, inquit,

2. Reg. 21. V
19.
1. Paral. 11.
V. 23. & cap.
20. V. 5.
nec alibi reperitur in Sacris.

Sextus Pompeius Festus.
S. Isidorus
lib. 20. Origin. cap. 10.

CANDELABRUM luminis.

Exod. 35.
V. 14.

Ecclesiastici
26. V. 21. &
22.

Mulieris bonae pulchritudo laudatur.
Vatablus.

CANDELABRUM pulchritudo.

Tomo 3. Appar. par. 2.
lib. 2. cap. 33.

DUCTILE.
Philo lib.

Quis rerum diuinarum sit heres.

R. Salomon.

QVA RATIONE mystici sensus à nobis pertractentur.

RATIO redditur figurae candelabri.

Rupertus.

Exod. 25.

V. 3.

CANDELABRUM unde dictum.

1. Reg. 17.

V. 7.

RABBINI
commentum.

Fine Tom. 3.
Appar. tabu-
la ponderum
prima.

CANDELA-
bri composi-
tio.

quit, candelabrum מִכְלָא *michla*, idest, non facies illud vacuum, aut concavum, neque sicut lucernae eius, atque calami membratim, ac seorsum, per partes: & postea coniungant eas more aurificum (quod vulgo dicimus *solidar*, & metallum, quo iunguntur partes, & sal quod adhibetur desuper ut fluat, dicitur *saldadura*) sed totum fiat futura una, & percutiatur malleo, & fundatur in vase aurificis: & diuidentur calami hinc & inde. Quae quidem omnia ex summa rerum ignorantie procedunt, cum ea omnia facienda esse neget, quae contra textus ipse fieri praecipit, dum auro ductili, malleo percusso, siue extenso, ut vertit Targhum, faciendum esse dicit candelabrum. Et certe quae fusa sunt, aut solida funduntur, aut inania: solidum fuisse candelabrum nulla omnino ratio suadet: quia minimum esset talenti pondere, cum alibi à nobis ostensum sit, cubum quatuor digitorum ex cubito Sacro aureum talentum pendere: quod prae gravitate procedentium ex utroque latere calamorum facile rumperetur. Quod si maiora quaedam vasa, aut poma candelabri fiant inania, illa aut fuliginosa manerent, & immunda, aut pulvere plena, & argillosa terra, in qua fusa fuerunt: quod aeque dedecet sanctitatem, ac puritatem loci, & candelabri. Superest ut eo opere factum sit candelabrum, quo argentei calices solent fieri, ac maiora quaedam argentea candelabra, & similia vasa, quorum singulae partes poma, scilicet, ac lilia malleo diducuntur; eorum vero ornamenta, quae recta ducuntur in orbem architectonicis coronis similia, torno expolliuntur: quae autem aspera futura sunt, ac caelata, ea celte, vel scalp pro finguntur, quod vulgo dicitur *cinzelar*, & instrumenta vocamus *cinzeles*: ac postmodum perfectis singulis seorsum partibus, aut aureis clavis figuntur, aut trocleis illis, quas vulgo vocamus *tornillos*: Italice *vidi*: vel ad ignem copulantur, & solida fiunt haud secus quam si ex una eademque lamina omnia fuissent deducta, aut simul fusa. Et hoc certe putandum est fuisse opus candelabri, eiusdem sanctitati, operis subtilitati, ac perfectioni, pulchritudini, & usui magis accommodatum.

DE QVINQUE

CANDELABRI PARTIBVS,

hastili, calamis, sciphis,

sphaerulis, lilijs.

Cap. LIX.

NUMERAT igitur in primis Deus partes, siue diversa membra, quibus constat candelabrum: ac deinde ostendit quae ratione componantur. Partes autem, quas recenset, sunt quinque: Hastile, calami, scilicet, sphaerulae, lilia: de quibus agendum est sigillatim, & veluti per partes. *Hastile* Hebraice:

A *יֶרֶעָ* *iereca*, hoc est foemur. Nomen est, cuius quamvis notio perspecta sit, verbum tamen à quo deducatur, non satis perspectum est: cum verbi *יָרַךְ* *iarac*, nullus sit Hebraeis usus; & verbi *רָכַךְ* *FOEMVR* *racac*, notio longe abesse videatur à foemoris natura, & usu. A teneritudine namque partes aliae corporis potius denominarentur, quam foemur. Sed tamen cum huiusmodi disputatio non multum re nostra sit, liberum cuique sit opinari quod volet. In quo vero maior est difficultas, hoc unum est, quod cum saepius in sacra Scriptura foemur significetur hac voce, qua translatione, aut qua alia ratione in candelabro sit foemur, haud facile percipitur: ex quo mox venit explicandum quare

B Vulgatus *Hastile* transtulerit. Et primum Benedictus Arias, candelabri formam persecutus: *Pes, tanus de ar-* *ca fabrica.* inquit, ipse humani foemoris figuram habuisse videtur ex nomine Hebraico *יֶרֶעָ* *ierrech*, quod foemur significat: est enim foemur sedentis hominis basis. Igitur pedem inferius latum, & superius angustiore obelisci fere forma pingimus, quod opportuna mensura, quanta videlicet foemoris ad tibiam ratio est, *FOEMVR* *in candelabro.* hastile superius produceret, ut tibia ex foemore connexa produceretur. Haec ille. Sed certe si hoc dicere pace tanti viri liceat, haud successit votis felicitas; infelici namque usus pictore nihil non inuenustum protulit; monstruosum, ac turpe: partem enim quandam humani corporis mutilam, inuersam pinxit, & eam, quae nullam haberet cum reliquis candelabri similitudinis proportionem. Cuius rei testes appello eos omnes, qui antiquitatis boni observatores, graphidis minime sunt ignari.

Sed certe si tam arcta sumenda est vocis notio, ut quia unius foemoris mentio sit, non possint esse plura foemora, quae elegantiarum, ac venustatis plenos componant pedes; eadem plane ratione philosophari liceret in *Leuitico*, ubi holocaustum immolandum esse praecipitur, *ad lat-* *us altaris, quod respicit Aquilonem:* ubi enim pro latere legimus *יֶרֶעָ* *ierrec*. quare Rabbi David pedem, vel angulum conuertit. Cumque quatuor angulos habuerit illud altare, totidem foemora habuisse necessarium est. Neque hoc tantum loco translata vox est ad significandum latus, ut bene conuertit Vulgatus, quippe foemur à latere hominis est; sed & alias saepe. In Exodo: *Et eiusdem numeri ad Occidentalem plagam.* Hebraice legitur *יֶרֶעָ* *ierrech*: duobus lateribus, vel foemoribus, vel ad duo latera ad mare, hoc est, & in duobus lateribus & ad mare, quod est Occidentale latus. Qua ratione foemur candelabri latus eius, vel basim eius lateralem, hoc est, quadratam poterit indicare: nam, quod basi quadratae duplici, altera alteri superposita, insisteret candelabrum, argumento est

E candelabrum in arcu Titi expressum, ut supra ostendi. Et Iosephus cum plures candelabri partes enumerasset: Ex quibus, inquit, ab una basi compositum surgebat in altum. Vnam basim, vocat eam, quae duplici membro constabat. Sed ad vocem reuersi foemoris, ea etiam facile poterit in propria significatione usurpari; quippe cum videas in nostri candelabri figura basim, candelabri haud secus, quam alia omnia templi instrumenta Cherubinis ornata, aut aliqua saltem Cherubinarum specie. Id quod duplici exemplo factum est: Primum ex sacrae Scripturae testimonijs, quae ita factum esse in Iherosolymis testantur, & alibi saepe. Alterum vero exemplum

Arias Men-
tanus de ar-
ca fabrica.

FOEMVR
in candelabro.

Leuitic. i.
27.

FOEMVR
pro latere.
Exod. 26. 27.

CANDELA-
bri duplex ba-
sis.
Iosephus 3.
antiq. cap. 7.

plum desumptum est ex forma candelabri, quae in arcu Tiri apparet, in cuius basi equos marinos in pisces desinentes, & alia id genus monstravit sculpsit; vel quod non bene percepisset, quae de Cherubinis in basi candelabri insculptis audierat; vel in contemptum illarum rerum. Sed & magis in hac sententia insistimus, quod humana foemora in candelabri pedibus, vel angulis insculpta fuisse significet. Hebraeus textus, quem, ut vides in figura, imitari sumus. Beatus porro Hieronymus Septuaginta interpretes imitatus fuit, *basile* eius scribens: illi namque καὶ ἄλυσαντος, scripserint, quae vox à Latinis quoque usurpata, herbae partem illam significat, quae prima è terra surgit, & ex qua emergunt deinde folia, atque ramusculi. Qua quidem voce Vulgatus partem illam significari voluit, quae è basi recta surgit, cuique reliqui innituntur rami: eam deinde textus candelabri voce significat.

CALAMI *Calamus*, קנה, *verba*. Huius vocis notio cum aliis exposita sit, nihil praeterea de ea addendum esse censui, quam quod ab omnibus una Interpretibus calamus vertitur: indicat enim subtiliores quasdam candelabri partes sursum erectas, sed non tam arte accipiendas, ut ab aliquibus sumuntur; qui quod poma, lilia, vasa in calamis fuisse legunt, partem aliquam calami nudam imaginantur inter haec ornamenta. Quasi vero inserta, potius calamis, quam arte composita viderentur. Idem praeterquam quod venustatem, & decus omne tollit, etiam Iosepho aduersatur asserenti candelabrum globulis, lilijs, malis puniceis, & craterculis distinctum fuisse. Etenim candelabrum forma fere eadem credendum est fuisse, qua hodie sunt, hic Romae potissimum, candelabra quaedam aerea, vel argentea, tum maiora pro faculis, tum minora pro cereis altaribus imponendis: quamuis alia omnia candelabra alijs sint ornamentis distincta, huius enim proprie describuntur in textu. Huius vero operis ratio à nobis dicitur a modo de balastro: quae una ratio ob oculos posita, omnia, quae de candelabro scribuntur, ob oculos proponet, & omnes soluet difficultates, quae ex hac una radice prodijisse videntur, quod huius operis ratio perspecta non fuit, neque vlla facta est scriptorum cum opere huiusmodi comparatio.

SCIPHI, ET ea voce significari putant Hebraei tereti forma, ad bibendum aptum, sic dictum à forma collis, קנה, *gebagh*, enim collem significat. Rabbi Dauid vas ait esse instar calicis, dispositione quamuis & forma diuersum. Sed vas esse ad bibendum aptum indicat vocis usus in Genesi: cum fratri Benjaminu natu minimo amice imponere voluit Ioseph, latenter posito in ore facci argenteo scipho, in quo bibere, & augurari solebat. Sed id ad commune vasis nomen pertinere credendum est, cum contra hoc loco sciphi forma disertis verbis sit expressa: quam alij Scriptores plures, ijque perspicaces cur non viderint, mirari non desino.

Tres sciphi quasi in nucis modum per calamos singulos. Hebraice: *שלושה ספינים כגון שקדים על קנים* *selosah sephim mekadam, tres sciphi, vel calices amygdalati*. Septuaginta: Tres sciphi figurati in modum nucis. Chaldaeus: Tres sciphi figurati in calamo uno. Variablis: Tres calices in formam amygdali facti in calamo uno: & in notationibus: Vel in speciem, inquit, nucis amygdalinae deformati. Vox enim *שקדים* mekadam, à verbo *שקד* sakad, de-

ducta, quod vigilare significat, vel festinare; amygdalum significat, quae prima omnium arborum flores emittit, ut alias me dixisse memini. Itaque vasa amygdalata fuisse denotat vox, proprie vasorum formam illam teretem, quam vulgo ovata dicimus, quod oui formam referat: cuius forma fructus amygdali est similis, si angulos, & cuspidem ab hac auferas. Quo forte respexit Vulgatus, nucem amygdalo substituens, qui fructus ad teretem magis formam accedit, qua erat candelabrum, ut supra ostendi. Nec me latet ea, qua Scriptores aliqui vtuntur coniectura, arbitantes nucis commune nomen esse, & quas nunc nos vocamus, significare, & similes alios fructus duriore rectos cortice: ut sensus sit sciphos hos factos fuisse in modum amygdalinae nucis. Qua in re non multum moror: satis enim mihi esse videtur, si calicis, vel sciphi formam eandem liceat ex omnibus Interpretibus colligere. Neque Caietani sententia, & interpretatio ex forma candelabri, quae in fornice Tiri videtur expressa, quemquam mouere debet: quippe si ille Iosephum legisset, affirmantem candelabrum illud commutata forma allatum fuisse in triumpho, numquam affirmasset tempore secundi templi antiquum desueuisse ornatum; cum alijs eiusmodi coniecturis. Sed & Lyrans relatis aliorum sententijs, veras quasque reiecit, quid contra sentiret, vix expressit: *In nucis modum*. Ex hoc, inquit, dicunt aliqui quod isti sciphi erant pomelli, ita quod duo sciphi positi vnus contra alium faciebant vnum pomellum. Sed hoc non est verum, quia ibi translatio nostra habet sphaerulas: in Hebraeo habetur, pomellos. Ex quo patet, quod sciphi non erant pomelli (si vero mihi liceret ita loqui.) Ex quo patet, inquam, quam male Lyrans concipiat rerum formas: nullus enim sanae mentis sphaerulas cum sciphis confunderet, sed vtriusque formam distingueret, dum illas omnino rotundas faciet; hos oblongiori, quam duo calices latiori sese contingentes ore facile efformabunt: & inferioris calicis pes sciphi pedem indicabit; superioris pes sciphi amygdalati collum, & os magis arcum, quod sensisse videtur Salomon ab eodem Lyrano relatus: Isti sciphi, inquit, erant oblongi, habentes pedes, & erant sic dispositi in candelabro, quasi calamus transiret per medium sciphi. Haec ille. Quae omnia vel vno figurae aspectu facilius percipiuntur, quam multiplici verborum temere congesta serie.

Et sphaerulas. *ספירות* *saphiroth*, & sphaerulas eius. Sic Chaldaeus, & Septuaginta interpretes. Vocem tamen Hebraeam Rabbinum contendunt ita interpretari, ut pomum significet, malum punicum, non quidem ipsum fructum, sed eius formam, qualibet alia materia expressam. Huius notio argumentum adducunt praeter poma candelabri, duo Prophetarum loca: Primum Amos, qui: *Vidi Dominum*, inquit, *stantem super altare*, & dixit: *Percute cardinem* *קנה* *capthar*, pomum. legunt, à cuius figurae ornamentis insuper liminari expressis sic dictum putant superliminare. Sed nimis longe petita videtur expositio haec: & ad rem accommodare magis locum interpretatur Vulgatus, ut à rotunda cardinum forma dicantur capthar, ut percussio cardine cadat superliminare. Quod Hispana phrasi diceremus, *barid los quicios y caírase el umbral*. Alter locus est ex Sophonia, qui ciuitatis illius Assyriorum magnae, Ninive

NUCES
quae dicantur.

Caietanus
in Pentateu-
cum.
Iosephus 7.
antiqu. c. 24.

Nicolaus de
Lyra in
Exodum.

LYRANI
sententia, re-
darguitur.

R. Salomon
apud Lyra-
num.

SPHAERV-
lae quae di-
cantur.

Amos 9. 9.

Sophoni. 2.
V. 14.

PVLCHRA
periphrasis
derelictae vr-
bis.

Niuue olim dictae, excidium praedicens perpetuum: *Et onocrotalus*, inquit, & *ericius* בכפרתי becapthoreha, in liminibus eius morabuntur. quem locum haud aliter interpretantur quam primum. Sed facilius multo est expositio Hieronymi, qui à cardinibus, quae in liminibus solent figi, limina ipsa intelligi putauit: vel quod magis videtur probandum, ipsa cardinum foramina in limine infimo aperta ericiorum, vel onocrotalorum futura esse praedicat cubacula; ita nullus erat futurus reliquus, qui domos illas ingrederetur, ut ferocissimas bestias à limine abijceret. Neque vero horum sententiae fauere putandus est Iosephus, qui inter huius candelabri ornamenta, malogranata videtur enumerare: illa enim ad florum formam exprimendam potius videntur facere, quam pomorum, quod mox exponemus. Quapropter cum antiquissimis, doctissimisque Interpretibus sentiendum esse arbitrati sumus, qui *sphaerulas* conuertunt, hae enim venustatem, & decorem addere solent huiusmodi operibus vndique similes, ac pari ratione vndeque rotundae, potius quam mala granata quadrata quodammodo non omnino rotunda: quorum quae referunt similitudinem aliquam opera alijs locis atque operibus exornandis aptissima forent.

Nahum. 5.
V. 4.

3. Regum 7.
V. 28.
2. Paral. 4.
V. 5.

E SOLIDIORIBUS floribus
symbola per-
tinent in tem-
plo.

FLORES
malorum pu-
nicorum.

Et lilia. ופרחה aperacheha. Est autem פרח parah, à verbo deducta פרח parach, quod erumpere, germinare, pullulare significat, atque adeo nomen illud erumpentes flores significabit, non hos aut illos, sed quoscumque. Sic apud Nahum Prophetam: *Infirmatus est Basan, & Carmelus: & flos Libani elanguit*. Hoc est, quicumque flos erumpens, aut germen omne deficiet, ut Septuaginta interpretes vertunt. *Et quae florebant libani defecerunt*. Chaldaeus: Et arbores Libani defluunt, qua ratione & floribus nonnumquam coniungitur haec vox, ut quatenus illa floris sit species cognoscatur. sic in libris Regum: *Et folium repandi lilij*. ubi ex Hebraeo vertunt germen lilij. Et in Paralipomenis: *repandi lilij* alij vertunt flos rosae, ubique enim eadem haec vox legitur. Septuaginta interpretes loco Exodi, quem interpretamur, *ταξιμα*, scripsere pro lilij. qua voce tradunt, flores, lilia significari, & cucurbitae florem qui certe flos haud inelegans esset forma: quamuis ad symbola, & rerum significationem non satis videatur aptum, propter herbae illius florum, ac fructuum luxuriosam quamdam, sed fluxam, ac breui perituram pulchritudinem. Solidiorem certe exquirunt, quae ad templum pertinent, maturam, ac sine fastu, copiam, ut alias ostendimus. Quapropter eadem usus voce Iosephus, qua forma flos ille fuerit, explicare videtur, candelabri ornamenta percensens illis verbis: Eratque distinctum gobulis, lilij, malis punicis, craterculis Graece *πεποιντα*, & *σφαίρα* καὶ *κλίμα* *ῥοῖσκις*, καὶ *κατὰ τὴν δύσιν*. quae verba cum in reliquis Latinis videantur respondere, in eo tamen minime videntur quod ad flores, & malogranata spectat. Nam flores legendum esset, cum paruis malis punicis, vel cum caliculis malorum punicorum, ac sensus esse videtur, erumpentes caliculos malorum punicorum ibi expressos fuisse pro floribus. Nam praeter quam, quod minime sit verisimile, Iosephum nouum, ornamentum genus candelabro adiungere voluisse, cuius sacrae Literae non meminerint, ornamentorum numerus, quem ipse commemorat, plane demonstrat, ea tantum computasse, quae

A in sacra Scriptura referuntur, ut infra ostendemus.

DE PARTIVM CANDELABRI NUMERO, ordine, dispositione.

Cap. LX.

NUMERATIS in vniuersum candelabri partibus, ad earum artificiosam compositionem explicandam accedit sacer textus. *Sex calami*, inquit, *egredientur de lateribus eius, tres ex vno latere, & tres*

ex altero. Quae verba ita sunt perspicua, & ab omnibus fere Interpretibus relata, ut explanatione non indigeant, si tamen illud addas, cuius ignoratione non pauci prolapsi sunt: calamus dici totum illud, quod à latere candelabri egreditur, & vsque ad lucernam sustinendam ascendit, quod quidem totum sphaerulis, sciphis, ac lilij ita distinguitur, ut nulla sit pars candelabri, quae calamus sit, neque aliqua ex ijs partibus exornetur, quod & ipse contextus ita confirmabit, dum ad poma connecti cum hastili calamos expresse testatur.

Tres sciphi quasi in nucis modum per calamos singulos, sphaerulaeque simul, & lilia: & tres similiter sciphi instar nucis in calamo altero sphaerulaeque simul, & lilia. hoc erit opus sex calamorum, qui producendi sunt de hastili. Ex Hebraeo Regius codex sic vertit: Tres calices amygdalati in calamo vno, pomum & flos: & tres calices amygdalati in calamo vno, pomum & flos: sic sex calamis egredientibus è candelabro. Quorum lectione verborum permoti nonnulli, in dubium reuocant, an sphaerulae, & lilia singula cum singulis computentur sciphis, an vero cum tribus sciphis sphaerula vna, vnusque flos: & quamuis Caietanus arbitretur pulchritudini magis conuenire, ut cuilibet calici adiuncta sit sphaerula cum flore: tamen adhuc ipse phrasim Hebraicam minime percepisse videtur, quippe qui in dubium rem satis certam reuocauerit. Nam Hebraei distributiva nomina, quibus carent, repetitione supplent nominis singularis, cui nonnumquam vnus addunt, pro vniuscuiusque. Cuius rei alias saepe, & in hac eadem oratione plura licet obseruare exempla eo certiora, quo à sapientissimo Vulgatae nostrae interprete huiusmodi phrasae aptius in Latinum sermonem sunt conuersae. Est in libro Esther locus in hanc rem celebris: *Esther 2. V. 12*. quem sic reddit Regius codex: *Et in contingendo ordinem puellae, & puellae: Cum venisset tempus singularum per ordinem puellarum*. & in Deuteronomio: *Memento dierum saeculi, intelligite annos generationis*. Vulgatus: *Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas*. Sed

Exod. 25.
V. 32.

CALAMI
candelabri qui
dicantur.

Ibid. V. 33.

SINGVLIS
sciphis singulae
adnumerantur
sphaerulae, singula
lilia.

Caietanus
ibi.

Esther 2. V. 12.

VNIUS PRO
vniuscuiusque
vltus.
Deuter. 32.
V. 7.

Sed quid opus est aliunde exempla quasi aliena exquirere, cum plurima hoc eodem loco suppetant propria? In primis phrasim illam, in calamo vno, in calamo vno, aptissime conuertit: *per calamos singulos*: & similiter, in calamo altero. praeterea illam: tres sciphi, pomum & flos, quae eadem censenda est, ac si carente floribus candelabro dixisset, tres sciphi, pomum, & pomum, nulla aptiori ratione conuerti potuisset quam illis verbis, *tres sciphi in nucis modum per calamos singulos, sphaerulaeque simul*, id est totidem, & lilia.

Neque ab hac diuersa phrasis est, quae sequenti versu habetur: *In ipso autem candelabro*, hoc est, in hastili candelabri: *erunt quatuor sciphi in nucis modum, sphaerulaeque per singulos, & lilia*. Quae verba sic in Hebraeo habentur: In candelabro, quatuor calices amygdalati poma eius, & flores eius. Sicut igitur nulli fas esset negare in hastili candelabri fuisse quatuor flores, vel quatuor poma, hoc est, sciphis numero paria, propter Vul-

gatae auctoritatem, quam pio viro non licet abijcere: ita etiam non licet ambigere num in reliquis quoque calamis poma, & lilia sint sciphis numero paria, cum quod difficili nobis phrasi indicat Hebraeus sermo, id magis explicatum habeat Vulgata lectio. Sed quamuis haec ita firma non essent, vt vere sunt, vel vna vnus Iosephi auctoritas cordatis viris satis esse debeat; quippe qui candelabrum saepius viderit: erat enim Sacerdos, & quas attentius computare potuisset candelabri partes, eas septuagenario numero semel comprehendit illis verbis, quibus candelabri quoque formam ob oculos posuisse videtur: Ex aduerso, inquit, mensae propius Meridianum parietem situm erat candelabrum ex auro fusili, sed non solido.

Non haec sunt contraria textui, qui aurum ductile vocat, prius enim ab aurificibus in laminas funditur aurum, vel argentum, quod malleo deinde in vasa formatur, aut in varia eorum ornamenta. Nam qui ex auro solido totum semel fuisse fusum candelabrum putant, quod malleis postea perficeretur, facile ostendunt se esse eius artis ignaros. Pondo minarum centum, hoc pondus Hebraei Chinchares, Graeci talentum sua lingua nominant. De hoc pondere ex Iosephi testimonio, alibi opportunius disseruimus, eratque distinctum globulis, lilijs, malis punicis, craterculis, quorum omnium summa erat septuaginta; ex quibus ab vna basi compositum surgebat in altum, ex totidem constans partibus quot planetas cum Sole perhibent. Exhibant autem in septem capita ordine inter sese respondentia: quibus imponebantur septem lucernae secundum totidem planetarum numerum. Huius loci expositio postulat, vt ea in memoriam reuocentur, quae ex singulis sacrae Scripturae locis seorsum expositis simul colliguntur, haec enim Iosephi verba, illorum summam videntur complecti: Erigitur è basi hastile, quod in quatuor partes licet diuidere, harum quamlibet rursus in tres, sciphum, sphaerulam, lilium, vel potius si ordinem attendamus, quem infra confirmabit textus, sciphum, lilium, sphaeram. Ex utroque deinde candelabri latere, tres procedunt calami, velut arboris rami, quorum vnusquisque in tres partes diuiditur, harum vnaquaeque rursus in alias tres, sciphum, lilium, sphaeram, singulis demum summis sphaeris lucerna imponebatur vna, erantque omnes pares, & aequae à terra sublimes, ita vt in vna recta linea omnes constitutae viderentur. Iam cuilibet in promptu esse poterit septuagenarius partium numerus, à Iosepho computatus,

denarius in singulis calamis: tres enim sciphi, totidemque lilia, vt totidem poma, nouenarium complent, cui si lucernam addas, completur denarius, qui septies replicatus in totidem calamis candelabri fit septuagenarius, non computata illa quarta parte hastilis, quam dixi; quippe quae addita videtur ad dignitatem candelabri, vt erigeretur totum à basi. Quod si illa computaretur, essent omnes candelabri partes tres & septuaginta. Hinc etiam constare poterit Iosephum non computare malogranata in candelabro, tamquam distinctum ornamentum ab illis, quae enumerat sacra Scriptura. Nam si singulis partibus addere voluisset pomum, duodecim aut tredecim partes essent in quolibet hastili, qui quidem numerus nulla ratione septuagenarium posset complere. Et haec de forma, ac numero partium dicta sufficiant.

Dispositionem partium deinde insinuat textus: *Sphaerula*, inquit, *sub duobus calamis per tria loca quae simul sex fiunt procedentes de hastili vno*. Hebraica: Et pomum sub duobus calamis ex ipso, & pomum sub duobus calamis ex ipso, sex calamis egredientibus ex candelabro. Hebraicam hanc lectionem retulit Caietanus, eamque haud incongrue interpretatus est, huiusmodi subiungens verba: Tres sphaerulae in hastili describuntur sic dispositae, quod ex qualibet earum egrederentur duo calami, alter hinc, alter inde. Et quaelibet erat sub duobus calamis ad significandum quod calami egrediebantur ascendendo, non per lineam rectam, sed per lineam circularem, ita vt quilibet duo calami, hinc & inde constituerent semicirculum: vnde fere isti calami constituebant tres semicirculos, ad vnam eandemque lineam rectam diametralem terminatos, ad quam terminabatur hastile candelabri: secundum enim vnam, & eandem lineam rectam erant omnes lucernae. Haec ille. Quibus nihil praeterea addendum censui, praeter vnam partium candelabri dispositionem. Dixi quemlibet candelabri lateralem calamum in tres partes fuisse diuisum, hastile vero in quatuor similes; harum vero vnamquamque tribus alijs fuisse compositam, scipho, lilio, & pomo, siue sphaerula: nam qui in eadem parte duos, verbi gratia, sciphos componunt, in alia nullum, praeterquam quod textui repugnant, vt ostendi, rectae etiam rationi, & symmetriae sese opponunt. Quod nullo modo permittendum est. cum igitur praesenti textui, & exemplo candelabri, quod Romae videtur, in summa prima parte hastilis è pomo procedant primi duo calami è summa secunda, similiter è pomo procedant alij duo: & sic è tertia, tres, reliquum fit vt in hastili inter pomum infimum, & basim intersit sciphus, & lilium, & inter duo quaelibet sequentia poma, intersit pariter sciphus, & lilium. ac tandem vltimum pomum fit veluti basis lucernae, de qua mox locuturi sumus, atque eundem ordinem omnino seruant eadem ornamenta in reliquis calamis. Nam vt in figura apparet, binae lineae è centro summae hastilis sphaerae egredientes, ad terminos cuiuslibet vasis maximi calami terminos contingunt vaserum, quae in interioribus calamis illi respondent, atque idem seruatum est in reliquis partibus. Neque vero in hac partium dispositione minus sapienter se gessit summus huius instrumenti architectus, quam in reliquis; quippe qui rerum naturam

denarius in singulis calamis: tres enim sciphi, totidemque lilia, vt totidem poma, nouenarium complent, cui si lucernam addas, completur denarius, qui septies replicatus in totidem calamis candelabri fit septuagenarius, non computata illa quarta parte hastilis, quam dixi; quippe quae addita videtur ad dignitatem candelabri, vt erigeretur totum à basi. Quod si illa computaretur, essent omnes candelabri partes tres & septuaginta. Hinc etiam constare poterit Iosephum non computare malogranata in candelabro, tamquam distinctum ornamentum ab illis, quae enumerat sacra Scriptura. Nam si singulis partibus addere voluisset pomum, duodecim aut tredecim partes essent in quolibet hastili, qui quidem numerus nulla ratione septuagenarium posset complere. Et haec de forma, ac numero partium dicta sufficiant.

Dispositionem partium deinde insinuat textus: *Sphaerula*, inquit, *sub duobus calamis per tria loca quae simul sex fiunt procedentes de hastili vno*. Hebraica: Et pomum sub duobus calamis ex ipso, & pomum sub duobus calamis ex ipso, sex calamis egredientibus ex candelabro. Hebraicam hanc lectionem retulit Caietanus, eamque haud incongrue interpretatus est, huiusmodi subiungens verba: Tres sphaerulae in hastili describuntur sic dispositae, quod ex qualibet earum egrederentur duo calami, alter hinc, alter inde. Et quaelibet erat sub duobus calamis ad significandum quod calami egrediebantur ascendendo, non per lineam rectam, sed per lineam circularem, ita vt quilibet duo calami, hinc & inde constituerent semicirculum: vnde fere isti calami constituebant tres semicirculos, ad vnam eandemque lineam rectam diametralem terminatos, ad quam terminabatur hastile candelabri: secundum enim vnam, & eandem lineam rectam erant omnes lucernae. Haec ille. Quibus nihil praeterea addendum censui, praeter vnam partium candelabri dispositionem. Dixi quemlibet candelabri lateralem calamum in tres partes fuisse diuisum, hastile vero in quatuor similes; harum vero vnamquamque tribus alijs fuisse compositam, scipho, lilio, & pomo, siue sphaerula: nam qui in eadem parte duos, verbi gratia, sciphos componunt, in alia nullum, praeterquam quod textui repugnant, vt ostendi, rectae etiam rationi, & symmetriae sese opponunt. Quod nullo modo permittendum est. cum igitur praesenti textui, & exemplo candelabri, quod Romae videtur, in summa prima parte hastilis è pomo procedant primi duo calami è summa secunda, similiter è pomo procedant alij duo: & sic è tertia, tres, reliquum fit vt in hastili inter pomum infimum, & basim intersit sciphus, & lilium, & inter duo quaelibet sequentia poma, intersit pariter sciphus, & lilium. ac tandem vltimum pomum fit veluti basis lucernae, de qua mox locuturi sumus, atque eundem ordinem omnino seruant eadem ornamenta in reliquis calamis. Nam vt in figura apparet, binae lineae è centro summae hastilis sphaerae egredientes, ad terminos cuiuslibet vasis maximi calami terminos contingunt vaserum, quae in interioribus calamis illi respondent, atque idem seruatum est in reliquis partibus. Neque vero in hac partium dispositione minus sapienter se gessit summus huius instrumenti architectus, quam in reliquis; quippe qui rerum naturam

denarius in singulis calamis: tres enim sciphi, totidemque lilia, vt totidem poma, nouenarium complent, cui si lucernam addas, completur denarius, qui septies replicatus in totidem calamis candelabri fit septuagenarius, non computata illa quarta parte hastilis, quam dixi; quippe quae addita videtur ad dignitatem candelabri, vt erigeretur totum à basi. Quod si illa computaretur, essent omnes candelabri partes tres & septuaginta. Hinc etiam constare poterit Iosephum non computare malogranata in candelabro, tamquam distinctum ornamentum ab illis, quae enumerat sacra Scriptura. Nam si singulis partibus addere voluisset pomum, duodecim aut tredecim partes essent in quolibet hastili, qui quidem numerus nulla ratione septuagenarium posset complere. Et haec de forma, ac numero partium dicta sufficiant.

Dispositionem partium deinde insinuat textus: *Sphaerula*, inquit, *sub duobus calamis per tria loca quae simul sex fiunt procedentes de hastili vno*. Hebraica: Et pomum sub duobus calamis ex ipso, & pomum sub duobus calamis ex ipso, sex calamis egredientibus ex candelabro. Hebraicam hanc lectionem retulit Caietanus, eamque haud incongrue interpretatus est, huiusmodi subiungens verba: Tres sphaerulae in hastili describuntur sic dispositae, quod ex qualibet earum egrederentur duo calami, alter hinc, alter inde. Et quaelibet erat sub duobus calamis ad significandum quod calami egrediebantur ascendendo, non per lineam rectam, sed per lineam circularem, ita vt quilibet duo calami, hinc & inde constituerent semicirculum: vnde fere isti calami constituebant tres semicirculos, ad vnam eandemque lineam rectam diametralem terminatos, ad quam terminabatur hastile candelabri: secundum enim vnam, & eandem lineam rectam erant omnes lucernae. Haec ille. Quibus nihil praeterea addendum censui, praeter vnam partium candelabri dispositionem. Dixi quemlibet candelabri lateralem calamum in tres partes fuisse diuisum, hastile vero in quatuor similes; harum vero vnamquamque tribus alijs fuisse compositam, scipho, lilio, & pomo, siue sphaerula: nam qui in eadem parte duos, verbi gratia, sciphos componunt, in alia nullum, praeterquam quod textui repugnant, vt ostendi, rectae etiam rationi, & symmetriae sese opponunt. Quod nullo modo permittendum est. cum igitur praesenti textui, & exemplo candelabri, quod Romae videtur, in summa prima parte hastilis è pomo procedant primi duo calami è summa secunda, similiter è pomo procedant alij duo: & sic è tertia, tres, reliquum fit vt in hastili inter pomum infimum, & basim intersit sciphus, & lilium, & inter duo quaelibet sequentia poma, intersit pariter sciphus, & lilium. ac tandem vltimum pomum fit veluti basis lucernae, de qua mox locuturi sumus, atque eundem ordinem omnino seruant eadem ornamenta in reliquis calamis. Nam vt in figura apparet, binae lineae è centro summae hastilis sphaerae egredientes, ad terminos cuiuslibet vasis maximi calami terminos contingunt vaserum, quae in interioribus calamis illi respondent, atque idem seruatum est in reliquis partibus. Neque vero in hac partium dispositione minus sapienter se gessit summus huius instrumenti architectus, quam in reliquis; quippe qui rerum naturam

denarius in singulis calamis: tres enim sciphi, totidemque lilia, vt totidem poma, nouenarium complent, cui si lucernam addas, completur denarius, qui septies replicatus in totidem calamis candelabri fit septuagenarius, non computata illa quarta parte hastilis, quam dixi; quippe quae addita videtur ad dignitatem candelabri, vt erigeretur totum à basi. Quod si illa computaretur, essent omnes candelabri partes tres & septuaginta. Hinc etiam constare poterit Iosephum non computare malogranata in candelabro, tamquam distinctum ornamentum ab illis, quae enumerat sacra Scriptura. Nam si singulis partibus addere voluisset pomum, duodecim aut tredecim partes essent in quolibet hastili, qui quidem numerus nulla ratione septuagenarium posset complere. Et haec de forma, ac numero partium dicta sufficiant.

Dispositionem partium deinde insinuat textus: *Sphaerula*, inquit, *sub duobus calamis per tria loca quae simul sex fiunt procedentes de hastili vno*. Hebraica: Et pomum sub duobus calamis ex ipso, & pomum sub duobus calamis ex ipso, sex calamis egredientibus ex candelabro. Hebraicam hanc lectionem retulit Caietanus, eamque haud incongrue interpretatus est, huiusmodi subiungens verba: Tres sphaerulae in hastili describuntur sic dispositae, quod ex qualibet earum egrederentur duo calami, alter hinc, alter inde. Et quaelibet erat sub duobus calamis ad significandum quod calami egrediebantur ascendendo, non per lineam rectam, sed per lineam circularem, ita vt quilibet duo calami, hinc & inde constituerent semicirculum: vnde fere isti calami constituebant tres semicirculos, ad vnam eandemque lineam rectam diametralem terminatos, ad quam terminabatur hastile candelabri: secundum enim vnam, & eandem lineam rectam erant omnes lucernae. Haec ille. Quibus nihil praeterea addendum censui, praeter vnam partium candelabri dispositionem. Dixi quemlibet candelabri lateralem calamum in tres partes fuisse diuisum, hastile vero in quatuor similes; harum vero vnamquamque tribus alijs fuisse compositam, scipho, lilio, & pomo, siue sphaerula: nam qui in eadem parte duos, verbi gratia, sciphos componunt, in alia nullum, praeterquam quod textui repugnant, vt ostendi, rectae etiam rationi, & symmetriae sese opponunt. Quod nullo modo permittendum est. cum igitur praesenti textui, & exemplo candelabri, quod Romae videtur, in summa prima parte hastilis è pomo procedant primi duo calami è summa secunda, similiter è pomo procedant alij duo: & sic è tertia, tres, reliquum fit vt in hastili inter pomum infimum, & basim intersit sciphus, & lilium, & inter duo quaelibet sequentia poma, intersit pariter sciphus, & lilium. ac tandem vltimum pomum fit veluti basis lucernae, de qua mox locuturi sumus, atque eundem ordinem omnino seruant eadem ornamenta in reliquis calamis. Nam vt in figura apparet, binae lineae è centro summae hastilis sphaerae egredientes, ad terminos cuiuslibet vasis maximi calami terminos contingunt vaserum, quae in interioribus calamis illi respondent, atque idem seruatum est in reliquis partibus. Neque vero in hac partium dispositione minus sapienter se gessit summus huius instrumenti architectus, quam in reliquis; quippe qui rerum naturam

PARTIVM
candelabri
numerus.

Exod. 25. V.
35.

DISPOSI-
tio partium.

Caietanus.

IN SINGV-
lis partibus li-
lium, pomum
& sciphus.

MIRABILIS
sapientia ar-
chitecti in
candelabro
elucet.

VULGATAM
pio viro non
licet abijcere.

CANDELA-
bri locus in
tabernaculo.

Tom. 3. Ap-
par. part. 2.
lib. 2. cap. 33.

CANDELA-
bri forma

turam imitatus fuisse videtur. Quae flores facile è vase producere è floribus fructus, aut poma, pomis deinde, quae sphaeras referunt caelestes, lucernas errantium stellarum symbola imposuit, quarum vnaquaeque propriae insidet sphaerae, & in ea mouetur. Hanc porro planetarum, & candelabri similitudinem tamquam quid omnibus notissimum late persequitur Philo: Candelabrum, inquit, Austrum versus, subindicans motum siderum luminarium. Nam Sol lunaque cum ceteris longe à Septentrionalibus partibus descedentes magis obuersantur Australibus. Hinc factum est, vt terni rami producti sint ex medijs candelabri vtroque latere, ad numerum septenarium. In summitatibus eminebant septem lucernulae, figurae planetarum, vt vocant Physici. Sol enim tamquam lucerna inter illos sex medius lucet, quartus à summo pariter, & infimo, temperans musicum illud, & vere diuinum organum. cum vero alibi idem Philo, nomine artificis de candelabro affirmat, quod cauliculi vtrimque terni procedebant pari proceritate, habentes in summo lucernas nucibus similes, in floris speciem lucernam sustinentis extante in summo candelabro flore seprimo, ex auro solido, & superimpositis septem lucernis aureis, sic exponendum esse censuerim, vt ipse Philo summas sphaerulas nucibus dicat esse similes, & veluti partes quasdam lucernarum: nam, vt dixi, à floribus lucernae medijs sphaerulis sustinentur. Quod vero ad candelabri materiam pertinet, eiusque ad diuina translationem, ipse Philo diserte persequitur: Inter laudes, inquit, auri multas duae reperiuntur praecipuae, vna quod non sentit rubiginis iniuriam; altera quod in tenuissimas bracteas sine scissura deducitur: merito igitur maiorem naturam significat, quae diffusa, & prorensus vsquequaque tota, per totum plena est, aptissime contextens cetera. Haec ille. Quae de forma candelabri dicta sufficient.

Philo lib. 3.
de vita
Moyfis.

CANDELABRI
lucernae
septem referunt
errantes
stellas.

Philo lib.
Quis sit he-
res.

AVRUM DI-
uinam deno-
tat naturam.

DE LV CERNIS, AC RELIQVIS CANDELABRI instrumentis.

Cap. LXI.

Exod. 25.
v. 37.

Varro lib. 4.
de ling. La-
tina.

LV CERNAS deinde fieri praecipit: Facies, inquit, & lucernas septem, & pones eas super candelabrum, vt luceant ex aduerso. De lucerna, à qua Hebraeum candelabri nomen desumptum est, satis initio diximus, contra quae latinis accidisse, qui à candelis candelabro nomen dederunt, quippe qui candelas priores lucernis fuisse arbitrati sunt. Candelabrum, inquit Varro, à candela, ex eis enim funiculi ardentes fingeantur: lucerna post in-

uenta, quae dicta à luce. Quam eandem sententiam eleganti versu cecinit Martialis:

Nomina candelae nobis antiqua dederunt:

Non norat parcos vncta lucerna patres.

Martialis
lib. 14.

Hinc factum est, vt candelas olim pauperum esse putarent, lucernas diuitum, ac nobilium Romanorum: vt propterea idem Martialis candelam, censeat ancillae nomine:

Ancillam tibi fors dedit lucernae,

Tutas quae vigil exigit tenebras.

Euseb. lib. 10.
praepar. cap. 2.

Eusebius propterea tradidit lucernas ab Aegyptijs inuentas fuisse. & certe artificio maiori eguit lucerna quam antiquae illae candelae, aut faces, etiamsi aetate nostra multo pluris fiant candelae, praesertim è cera, quam lucernae. fuerunt, vt conijcio, lucernae primum vno ellychnio contentae, duplici deinde ac demum multiplici. Huic enim Graecum nomen competit polymyxos, de quo Martialis:

Illustrem cum tota meis conuiuia flammis,

Totque geram myxas, vna lucerna vocor.

Verum non vnam sed plures lucernas in candelabro fuisse, relatis verbis textus perspicuum est, quas simplici ellychnio, simplici igne omnes fuisse indicat earum dispositio, quae in ipso textu indicatur. Sed priusquam illam indicemus, quid de lucernarum forma tradat Benedictus Arias, referendum duxi: Erat autem, inquit,

PLVRES
lucernae in
candelabro.

Arias Mon.
tan. de arcu
fabrica.

Antiquarum lucernarum figura, oculo fere similis humano, nisi quod altera ex parte ansam auriculae modo habebat; in qua filum incensum eminebat. Haec ille. Nobis autem plures ex his lucernis videre hic Romae licuit, vnam asseruare, non antiquitatis modo monumentum, sed & pietatis Christianorum, qui persecutionum tempore in cryptis latitantes, ad Martyrum sepulchra, huiusmodi lucernas accendebant, & pietatis ergo, & tenebrarum vnas propulsatrices; quippe nulla lux Solis eò vsque penetrare potuerit. Quam forte primam lucernae formam respexit ipse oculorum opifex Christus, dum ait: *Lucerna corporis tui est oculus tuus*, similitudine atque vsu.

LV CERNNA
corporis oculi.
Math. 6. v. 22.
Luc. 11. v. 34.

D Lucernas has ductiles factas fuisse putat Arias, quippe cum omne opus candelabri ductile fieri praecipitur: & cum reliqua iam esse possint omnibus in promptu, illud vnum explicandum superest, quod extremis propositis indicatur: *vt luceant ex aduerso*. Septuaginta interpretes: Et facies, legunt, lucernas eius septem: & impones lucernas eius, & lucebunt ab vna facie eius. Chaldaeus: Faciesque septem lucernas eius: & incendes lucernas vt luceant contra faciem eius. Rupertus: Id est, inquit, contra mensam, hoc enim postea exprimit dicendo: *Et contra mensam candelabrum pones in latere tabernaculi Meridiano: mensa enim stabit in latere Aquilonis*. Caietanus

LV CERNNA-
rum dispositio.
Rupert.
Exod. 26.
v. 35.
Caietanus

E rem ipsam accurate persequitur: Iuxta Hebraeum, inquit, & facient lumen super plagam faciei eius. Facies candelabri proculdubio, versa erat, versus mensam propositionis, vt infra patet, & propterea facere lumen super plagam faciei candelabri, est illuminare directe diaphanum versus mensam propositionis: candelabrum enim erat sic locatum, vt omnes septem lucernae respicerent ex aequo mensam illam è regione ipsius. Et hinc habetur quod lucernae non erant in forma lampadis. nam lampas aequè diffundit lumen, circumquaque; de his autem lucernis mandatur, vt faciant lumen ad certam partem. Erat igitur quaelibet lucerna tamquam habens rostrum in vna

in una parte in quo ardebat, & propterea mandando quod faciant lumen super plagam faciei, mandatur quod rostra lucernarum sint versus illam plagam. & hic est literalis sensus, qui comprobatur figura lucernarum sculptarum in praedicto candelabro (fornicis Titi) nam rostratae sunt. haec ex Caietano. Cui contrarius est

IOSEPHVS
facrae Scrip-
turae contra-
rius refellitur.

videtur Iosephus, sed minime audiendus; quippe qui vix possit cum sacra Scriptura immo neque secum ipse cohaerere, nisi mendosus pariter sit, cum Latino Graecus codex, quem consului. Exhibat autem, inquit, candelabrum, in septem capita, ordine inter sese respondentia, quibus imponebantur septem lucernae secundum totidem planetarum numerum, respiciuntque ad Orientem, & Meridiem, candelabro oblique posito. Haec autem non video quomodo stare possint cum verbis Exodi sic de Moyse attestantibus: *Posuit & candelabrum in tabernaculo testimonij e regione mensae in parte Australi: locatis per ordinem lucernis iuxta praeceptum Domini.* de quo supra.

Exod. 40. v.
24. & 25.

III. XX
III. XX

EMVNCTO-
ria candelab-
ri.

Ezech. Ari-
as Mont. lib.
Noab.

VVLGATAE
defensio.

Isaias 6.
v. 6.

Numer. 16.
v. 17.

VASE, THV-
ribulo simili
quae emunge-
bantur, reci-
piebantur.

A me Vulgatae interpres: *Et ubi ea quae emuncta sunt, extinguantur.* quod videlicet hoc vas, phiala haec, vel thuribulum aqua impleteretur munda, in quam forcipes infunderentur, atque ita submersis, absciscis lucernarum fungis & extinctis, nihil graue olens sentiretur in domo.

Tom. 3. ap-
paratus. par.
2. lib. 5.
cap. 21.

DE CANDELABRI

OLEO, ET OLEI

vasis

Cap. LXII.

VONIAM vasorum candelabri mentio facta est, operae pretium fore videretur, vasa illa exquirere, quibus afferendum erat lucernarum oleum, & infundendum. Quae quidem vasa cum omnino esse necessaria ad candelabri usum deprehendantur, & à Salomone ex auro facta, ea quoque & à Moyse fuisse comparata nulli dubitandum videtur. Nam & huiusmodi vasorum meminit apud Matthaeum Dominus: *Prudentes vero, inquit, acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus.* Verumtamen eatantum vasa à Moyse relata fuisse videntur, quae talenti pondere comprehendebantur: nam ubi nos legimus: *Omne pondus candelabri cum vniuersis vasis suis habebit talentum auri purissimi.* In Hebraeo habetur: Talentum auri mundi facies illud cum omnibus vasis istis. Septuaginta interpretes: Talentum auri puri facies omnia vasa haec. Thargum: Ex talento auri mundi facies illud, & omnia vasa haec, vti que relata; sed quae minime relata fuerant, sequentibus plane verbis videntur contineri, vt bene notauit Caietanus: *Inspice, inquit, & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est.* In hac conclusione, inquit Caietanus, comprehenditur mandatum, reliquorum, quae non sunt scripta, puta de quantitate hastilis secundum longitudinem, de forma lucernarum, & capacitate earum, de pede candelabri, qui pulcherrimus apparet ductus sub triumpho Titi, & ceteris. Haec ille. Ego vero in his quoque olei vasa ostensa fuisse non dubito. Sed illud certe legentis animum adhuc haerentem posset tenere, ac dubium, quare horum Moyse meminere numquam. Et quamuis huiusmodi interrogationibus, aut dubijs singula pene quae tractamus, possent repleti, cum non omnia quae relata sunt, simul, semel, aut facile à nobis percipi possint, neque à sacro Historico breuissima quadam historia debuerint omnia percenseri. Tamen si praeter eam, quam

Matth. 25.
v. 4.
VASA QVI-
bus oleum af-
ferebatur in
templum.
Exod. 25.
v. 39.

Ibid. v. 40.
Caietan.

de talenti pondere rationem attuli, adhuc A
 aliam, quae exemplarium veritatem respiciat,
 afferre liceat, idem ipsum forte indicare voluit
 Moyses huiusmodi silentio, quod post multa,
 saecula ostensum fuit Zachariae. Nimirum Ec-
 clesiae sanctae lumina oleo depasci, non huma-
 na expresso industria, non alieno, non exiguo
 vase contento, non deficienti, sed sponte
 fluente, sed veluti proprio, sed effuso, sed per-
 enni. Illa enim ad antiquae vnctionem Syna-
 gogae referenda esse indicat ipsum lenticulae
 nomen, quo vnctionis oleum saepe contineba-
 tur. Tulit inquit historia Regum, Samuel, *וְשָׁמֹעַ*
 79 & pac, lenticulam olei, & effudit super caput
 eius: Saulis. vox est à verbo *פָּקַח* paca, deducta, B
 quod distillare significat: significationem con-
 gruere putet aliquis cum verbo *בָּכָה* bacah, quod
 lacrymas effundere, lacrymari significat, vt
 quemadmodum propter formae similitudinem,
 & quod parua ea esset lenticula dicebatur, La-
 tine propter vocis originem, guttus olei facile
 diceretur. dictus est enim guttus, teste Varro-
 ne, à gutta, quod propter colli angustiam hu-
 mor inde guttatim efflueret. Siue gutturnium,
 vt placuit Festo, eadem ratione dictum. Sed
 huic nostrae coniecturae magis fauet Sanctus
 Gregorius Papa: Lenticula quidem, inquit,
 paruum est vas: quid ergo est quod lenticula
 olei Saul vngitur, nisi quia in fine reprobatur? C
 Velut enim lenticula olei parum habuit, qui
 spiritalem gratiam proijciendus accepit, hoc ve-
 ro quod de vno Saule primo illius gentis Rege
 sapienter, vt cetera, colligit Sanctus Doctor, de
 vniuerso gentis, ac Synagogae regno licet con-
 iungere, cui dictum fuit: *Auferetur à vobis re-*
gnum, & dabitur genti facienti fructus eius.
 Neque de regno tantum hoc verum est, sed &
 de Sacerdotio: quod argumentum late perse-
 quitur Sanctus Apostolus Paulus Hebraeis scri-
 bens: qui cum Sacerdotij Melchisedech memi-
 nisset: Si ergo, inquit, consummatio per Sacer-
 dotium Leuiticum erat (populus enim sub ipso le-
 gem accepit) quid adhuc necessarium fuit, secun-
 dum ordinem Melchisedech alium surgere Sacer-
 dotem, & non secundum ordinem Aaron dici?
 translato enim Sacerdotio necesse est vt & legis
 translatio fiat. Quae omnia ad Sacerdotij, & re-
 gni cum lege translationem pertinentia, id aper-
 te videntur testari, quod ipse Paulus vno verbo
 dixit: Nihil ad perfectum adduxit lex. Quapro-
 pter lege opus fuit noua, nouo Rege, aeterno
 sacerdotio, & Sacerdote, quem Regius psaltes
 alloquitur dicens: *Dilexisti iustitiam, & odisti*
iniquitatem: quippe qui Melchisedech, hoc est,
 Rex iustus diceris, vel iustitiae: propterea vnxit
 te Deus, Deus tuus oleo laetitiae, exultationis,
 prae confortibus participibus tuis. Huius autem
 olei copiam, Christi indicat nomen, vel Mes-
 siae, quod respexit in Canticis sponsa dicens,
 Oleum effusum nomen tuum. Ac si aperte dicat:
 tantaperfusus es olei pinguedine, odorisque sua-
 uitate, vt te non oleo inunctum appellare consti-
 tuam; sed potius ipsum oleum effusum. Quae om-
 nia ostensa Zachariae eius visione, quam propo-
 sita ostendimus figura, prope indicantur: in qua
 septem Ecclesiae sanctae lucernae astantibus
 vtrinque oliuis, atque sponte instillantibus olei
 perennem copiam depascuntur, pleno inprimis
 duplici cornu, quo regnum indicatur, & Sacer-
 dotium. Sed quoniam de his omnibus alibi op-

portune magis tractaturum me esse pollicitus
 sum, his breui de candelabri materia, forma,
 loco, vsu, praelibatis, ad reliquam capitis
 quadragesimi primi partem explicandam fe-
 stinemus.

DE VALVARVM

TEMPLI FORMAE,

& materia.

Cap. LXIII.

*D*uo ostia erant in templo, & XXIII.
 in Sanctuario. Et in duobus XXIII.
 ostijs ex vtraque parte bina e-
 rant ostiola, quae in se inuicem
 plicabantur: bina enim ostia
 erant ex vtraque parte ostio-
 rum.

Rationem reddere aggreditur Propheta
 valuarum templi, & oraculi, quae ad munitio-
 nem, & sanctitatem non minus quam ad pulchri-
 tudinem, ac venustatem conducere maxime vi-
 debantur. Quarum inprimis formam, ac mu-
 rum duplici relato versu definit: ornamenta ve-
 ro sequenti. Haec autem iuxta literam perspicua
 visa sunt perspicacibus Beati Hieronymi ocu-
 lis, nostris non ita: tum quod ad videndum sint
 minus apti, tum vero maxime quod expositio-
 num multiplici varietate, quasi densis tenebris,
 offundantur. quae videnda sunt. Sed, Deo
 fauente, speramus breui lucem affuturam, quae
 tenebras omnes pellat, & splendorem afferat.
 Atque illud in primis perspicuum esse debet, de
 valuis, aut ligneis foribus sermonem hic fieri,
 non vero de ianuis: quas ipsum indicat He-
 braicum nomen, דלת דלת, quod ad radicem
 דלה dalah, reuocant nonnulli, quae eleuare, vel
 in altum tollere significat, quod cardinibus in
 altum tollatur. Sed quidquid sit de origine
 vocis, illud obseruatione compertum est, valuas
 hoc nomine significari, quae quoniam binae so-
 lent esse, duali numero plerumque proferuntur.
 sic apud Isaiam Dominus, Cyro Regi, de hosti-
 bus victoriam pollicetur, & omnium eorum muni-
 tionum subuersionem: *Et aperiam, inquit, co-*
ram eo דלתים dalathajm, vtrasque valuas, ianuas,
וּשְׁעֵרִים vsharim, & portae vrbium, quas significat Isai. 45. v. 1.
 ea vox, vt alias ostendi, non clauduntur. Et apud
 Malachiam: *Quis est in vobis, inquit, qui clau-*
dat דלתים delathajm, fores, ostia, & incendat al-
tare meum gratuito? Ianitorum, ac Sacerdotum
 templi auaritiam carpit, & negligentiam. Sed
 quod ad vocem spectat, non est cur in affe-
 rendis pluribus exemplis immorer, cui vide-
 tur aliqua ratione subscribere Latina vox ostij;
 tum maxime cum à Graeca deducta sit ὄστυς,
 quae repellere significat, vt aliquibus placet:
 ostium enim, quod ab ore desumitur, ingre-
 dienti patet, fores ab ingressu repellunt. sed
 in vocibus non multum immoror, rem ipsam
 absque dubitatione confirmat locus alter Re-
 gum, qui ea omnia persequitur, quae
 hoc loco subobscurius indicantur: ea vero
 prius

LUMINA
 Ecclesiae quo
 oleo depa-
 scantur.

Samuel pri-
 mo Regum
 10. v. 1.
 LENTICU-
 la, olei penu-
 riam denotat.

M. Varro de
 lingua Lati-
 na.
 Sextus Pom-
 peius Fe-
 stus.
 S. Gregor.
 lib. 4. cap.
 v. in 1. Reg.
 cap. 10.

Ad Hebr. 7.
 v. 11.

LEGIS NO-
 uae cum anti-
 qua collatio.

Ibid. v. 19.

Psal. 44.
 v. 8.

Ad Hebr. 1.
 v. 9.

Cantic. 1. v.
 3.

DE VALVIS
 loquitur hic
 textus, non de
 ianuis.

Malach. 1.
 v. 10.

OSTII NO-
 men valvas
 aliquando si-
 gnificat.

SANCTVM
pro Sancto
Sanctorum.

prius indicanda esse censui, vt ordine deinde confirmetur singula. Primum quid templi nomine, quid Sanctuarij, vel Sancti, vt habent Hebraea, significetur. De quorum valuis agatur, posset quidem dubitari, at in Hebraeo de templo nulla potest esse dubitatio, cum legamus *הכר* hecal, quod est proprium aulae Sanctae *המזבח* de Sanctuario facilius dubitari posset, quod in Hebraeo, & Sancto, legatur. Quamuis, vt dixi, Sanctum absolute pro Sancto Sanctorum usurpetur. Sed id habetur expressum non semel in historia Regum, vbi *דבר* debir, legitur, hoc est, oraculum.

Secundo loco valuae describuntur, quarum ligneam materiam indicat historia Regum.

Tertio valuarum numerum percenset Ezechiel, quem non minus explicat historia Regum, vtramque ianuam indicans fuisse quadriformem. In quarum assignanda forma à Rabbiorum sententia nobis discedendum est, quod ij nihil dignitati, commodisue huius magnifici aedificij prospexerint: nobis autem eius rei maxima habenda est cura, quippe quae omnibus fere sacrae Scripturae locis innuitur. Sed praestat, opinor, ipsos audire Rabbios. Et duo ostia, inquit Salomon, id est, vnicuique portae erant claudencia ostia, vnum contra aliud: vnum nimirum in limine Aquilonari, & aliud in limine Australi. Et in duobus ostijs, id est, portae templi bina, erant ostia, sicut legitur in tractatu mensurarum. quatuor ostia erant illi; duo in parte interiori, & duo in parte exteriori: extrinsecus erant aperta intra portam ad tegendam muri grossitiem, quae erat sex cubitorum, ostium autem erat latitudinis quinque cubitorum iuxta mensuram medietatis latitudinis portae: egrediebatur autem vno cubito intra limen. Habetur igitur grossitiem muri esse quinque cubitorum discoopertam, & quando ostium exterius aperiiebatur, intrinsecus cooperiebant eam. interiora vero aperiiebantur intra domum ad cooperiendum id, quod erat post ostia: domus enim tota erat auro tecta, praeterquam in parte posteriore ostiorum.

Rabbi Iudas
apud eun-
dem.

SOMNIVM
Rabbini Scri-
pturae repu-
gnans,

Rabbi Iudas dicit: Interiora quoque stabant in medio portae, & quasi res plicabilis vertebantur ad posteriora sua: haec duobus cubitis cum dimidio; illa vero duobus cubitis cum dimidio: femicubiti liminare erat ex vna parte, & femicubiti liminare erat ex altera parte, sicut scriptum est: Et in duobus ostijs ex utraque parte, duo erant ostia. Cuius haec est expositio: Id est, tum interiora, tum exteriora, quae stabant in medio grossitiei parietis, & vtraque erant restricta medio cubito intra postes: interiora aperiiebantur ad latus exteriorum, id est, ostiorum, & exteriora ad latus interiorum: bina autem ostia quinque & quinque cubitorum aperiiebantur, vnum contra aliud in spatio quinque cubitorum latitudinis grossitiei parietis, & in ipsis vacuis erant, & contra eorum medietatem plicabantur ad eorum partes posteriores, quando aperiiebant ea: ad similitudinem libellorum ligneorum, in quibus scribitur stylo ferreo, qui plicantur, vnum in partem posteriorem alterius. Habetur igitur quod quando ostia sunt plicata, occupant tantum duos cubitos, aperta vero vnum contra aliud occupant quinque cubitos grossitiei ipsius parietis. Haecenus ex Rabbiniis. quorum sententia vna est, quod ad primam partem attinet, duplices fores eidem

Tom. 2. Explorat. Pars 2.

A portae tribuentem, in exteriori superficie parietis alias, alias in interiori. Sed in eo sunt contrariae sententiae, quod prima singulas fores singulis postibus tribuit, alteram hinc, alteram illinc, in superficie exteriori, ac totidem in superficie eorundem postium interiorum, ita vt quaternis foribus, bis clausum esset ostium, quarum valuae singulae quinos essent latae cubitos. Et haec certe sententia textui videtur esse contraria, in quo fores in sese inuicem plicabantur, non in singulis singulae voluebantur cardinibus: id quod pluribus testimonijs post pauca confirmandum est. Altera vero sententia vt hoc remoueret incommodum, singulas fores ex dictis plicatiles facit, ita vt fores omnes, quibus ostium Orientale Sancti clauderetur, vt minimum essent octonae; quod si mensurae, quas ultimo loco colligit, attendantur, erunt utique duodenae. Quae ianuarum inutilis multitudo quamuis in ostio Sancti, cuius murus latus est sex cubitos, posset aliqua ratione permitti, at in Sancto Sanctorum, cuius paries Orientalis duos cubitos latus est cum dimidio, quis tantam ferat valuarum multitudinem? at textus pari prorsus ratione de vtroque loquitur ostio, vt initio dicebamus. Quae ratio sane in eam me sententiam inducit, vt inane Rabbiorum figmentum hoc esse existimem, de duplici valuarum munitione in ostijs templi interioris: sed ab hac sententia dimoueri nulla ratione possum, quod nullum eius rei vestigium in Sacris Scripturis, neque apud Hebraeum Iosephum reperio. Rabbiniis igitur reiectis, praestat vt varios verborum Prophetarum interpretes principio audiamus. In Regio codice sic lego: Et duae fores templo, & sanctitati: & duae fores foribus, duae plicatiles valuae, duae valuae vni, & duae valuae alteri. Septuaginta interpretes in Regio codice: Et duo ostia templo, & Sancto, duo ostia duobus ostijs, quae vertebantur, duo ostia vni, & duo ostia portae secundae. At in Sixtiano: Et duo ostia, inquit, templo, & duo ostia Sanctuario, duobus ostijs vertibilibus: duo ostia vni, & duo ostia portae secundae. Chaldaeus: Et duo ostia erant, inquit, in templo, & in domo propitiatorij, & geminae fores erant velut matres: his ostijs bina erant ostiola versatilia, duo ostiola, inquam, in ostio vno, & duo ostiola in altero. Quae quidem Chaldaei interpretatio & textui, & veritati magis videtur esse consentanea; quippe quae rem indicat, pulchritudini, firmitati, atque vsui maxime deseruientem: ingens utique erat ostium templi denis cubitis latum, vicens altum, cuius fores singulae, vt minimum dicam, latae sunt cubitos quinque, altae viginti; quae tam imensa moles propter materiae crassitudinem, & longitudinem, difficile quotidie manere, & vesperi aperiretur, & frustra omnino, cum vt vnus Sacerdos ingrederetur, aperienda esset. Id quod quamuis nullo alio exemplo confirmaretur, vel vno Zachariae satis esset confirmatum. qui sine villo socio, aut teste, Angelum vidit, & alloquutus est. His igitur incommodis omnibus satis esse prouisum videbitur, si in valua alterutra paruum quoddam ostium aperiretur, quod intra ipsam ianuam proprio ostiolo clauderetur, quae & pessulis, ac seris contineretur, ac propter symmetriae obseruatam in toto aedificio rationem, hoc ipsum in vtraque valua factum est, atque eidem suadentibus rationibus, ea-

REFELLI-
tur Rabbino-
rum sententia

3. 37. 1.
1. 1. 2.

OSTIA
duo, illud
am sequuntur
aliter

OSTIA
duo, illud
am sequuntur
aliter

OSTIA
duo, illud
am sequuntur
aliter

OSTIA
duo, illud
am sequuntur
aliter

LUC. I. 1. 1.

OSTIA
duo, illud
am sequuntur
aliter

dem pari ratione in ostio oraculi facta fuerunt. A sicut & totae fores, auro fuisse conuestitos affirmat textus.

Huiusmodi autem portarum cum ostiolis exempla in domibus, ac templis in Hispania passim cernuntur, in alijs orbis terrae partibus nonnulla. Et hoc est quod ait Textus: *Et duo ostia in templo, & in Sanctuario*: Hoc est, Sancti, & oraculi ostium vnumquodque bis binae claudebant fores. *Et in duobus ostijs ex utraque parte bina erant ostiola*, singulis singula, quae in se inuicem plicabantur, vt apertis maioribus foribus minores aperirentur, clausis illis haec quoque clauderentur. hoc vero supperaddito, quod clausis maioribus minores facile aperiebantur. Bina enim ostia erant ex utraque parte ostiorum. ex alterutra parte singula, contra quod exposuit Chaldaeus. Quae omnia illis historiae Regum testimonijs, quorum supra memini, magis ac magis confirmabuntur, vt ea propterea huc referre operae pretium sit.

B I N A
ostiola quomodo accipienda.

3. Reg. 6.
v. 31.

OSTIOLA
oraculi, eorumque materia.

Ibid. v. 33.

Supra.
Cap. 46.
huius lib.

OSTIA
templi Christi plagas indicant.

DE CARDINIBUS
portarum.

3. Reg. 7.
v. 50.

Marcus
Marinus in
arca Noe.

Et in ingressu חדר הכבוד oraculi fecit duo ostiola de lignis oliuarum, postesque angulorum quinque: & duo ostia de lignis oliuarum. Alia vero fuisse haec duo ostia ab illis ostiolis, vel valuas à valuis distinctas fuisse, indicant Septuaginta, diuersam his atque illis tribuentes materiam, quamuis in Hebraeo eodem modo describantur de lignis oliuarum, vel oleagineis, vel de lignis olei, vt alij conuertunt. Septuaginta in Regio: Et ostio oraculi fecit portas de lignis iuniperinis, & limina quintuplicia; & duas portas de lignis abiegnis. De porta porro templi, aulae sanctae הֶכָל hecal, sic loquitur Textus: *Fecitque in introitu templi postes de lignis oliuarum quadrangulatos: de postibus, & quarti, aut quinti proportionem satis supra à nobis actum est. Et duo ostia de lignis abiegnis alitrinfecus: & utrumque ostium duplex erat, & se inuicem tenens aperiebatur.* Quibus verbis perspicua plane sit, quam paulo ante exposui, sententia. Quod si cuiquam desiderium forte incessat cognoscendi, cur tam exactam ostiorum, siue valuarum rationem reddant sacri Historici, is meminerit omnia, quae de templo dicuntur, ad Christum, vt alias ostendo, pertinere: qui cum se esse ostium plane profiteatur, si Christi sacratissimum corpus foribus conferamus, perfidis clausum, fidelibus patens, sunt adhuc foribus fores, non quidem binae, sed multiplices foraminibus clauorum lanceae, & huiusmodi puncturis apertae. Aliquid praeterea innuit hoc loco Chaldaeus, quod non video quomodo deducat ex textu: *Et duae portae, inquit, erant de lignis abiegnis; duo cardines portae vnus erant rotundi, & duo cardines portae alterius erant rotundi.* Haec ille, quae cuius certa esse debent atque explorata: praemagnitudine enim valuarum, quam exposui, nulla ratione firmatae esse possent ad motum, nisi apertis in imo, & summo liminaribus, rotundis foraminibus crassiores valuarum cardines in eis voluerentur. Cardinum enim valuarum meminit eadem historia Regum: *Et cardines, inquit, ostiorum domus interioris Sancti Sanctorum, & ostiorum domus templi, ex auro erant.* Cardines Hebraeis פֶּתוֹת pethoth, dicuntur: est autem haec vox huius loci propria, quam bene distinxit Marinus à voce צִירִים tsirim, quam Itali vocant Gangani: hi enim nodi sunt ferrei, quibus postibus infixis fores voluntur suspensae; pethoth, vero sunt, vt dixi, quibus sustentantur in imo, ac summo liminari. Hos autem cardines,

VALVARVM

ORNAMENTA, ET

ea quae sunt in Zophoris.

Cap. LXIV.

T caelata erant in ipsis ostijs templi Cherubim, & sculpturae palmarum, sicut in parietibus quoque expressae erant. Ianuarum ornamenta cum ornamentorum symmetrijs definit Vitruuius. Et fascias quasdam,

quae crassiora ligna appellare liceret, vocat impages, has ex utraque parte cymatijs, quae vulgo dicerentur Italis cornicete, exornat, depressiores partes medias, & veluti tabulas impagibus inexas vocat ipse tympana. Haec vero Barbarus ita definit, vt sint tamquam loculamenta cornicibus, & cymatijs circumclusa. Atque in huiusmodi tympanis Propheta noster Cherubinorum, atque palmarum similitudines expressas testatur fuisse, haud aliter, quam in parietibus templi, de quibus supra latius disseruimus. Horum porro tympanorum qui videre cupiet similitudinem aliquam, is quaerat imaginem basis lutherum, quam infra apponemus, atque in eius similibus tympanis, Cherubinorum, & palmarum formas expressas inueniet his, quarum hoc loco sit mentio, persimiles.

Sed quemquam fortasse moueat, quod Vitruuius: Ipsa quoque forium ornamenta, inquit, non fiunt cerostrota. Hoc autem ad ornamentum pertinere, nulli dubium est. Sed cum cerostrota quoddam ornamenti genus sit, id videntum est, cuiusmodi sit, & quare à Vitruvio negetur foribus; & tunc perspectum erit alia ornamentorum genera ab eo minime fuisse damnata. Cerostrotum opus, Plinio dicitur, quod è cornuum ramentis componitur: Graece enim κέρως cornu dicitur, ramentis ac tessellis pictorum varijs coloribus; & vermiculatum ligno insertorum cornuum compositum, vt bene notauit Philander. Huiusmodi opus illi forma simile, materia diuersum esse existimabimus, quod lithostrotum è lapidibus componitur: & hyalostrotum, quod vitreis tessellis versicoloribus insignitum, varias referre solet imagines, atque picturas, colores contra omnium temporum iniurias illaesos conseruans. Et pylostrotum ligneo vermiculatum emblemate. Quae omnia opera inter picturae genera numerantur. Omnia vero haec & singula cum, vt dixi, minutissimis componantur tessellis, atque commissuris abundant, altiora debent fieri, quam quae manibus, puerorum praefertim, possint attrahi, vt merito Vitruuius neget

Vitru. lib. 4.
cap. 6.

Daniel
Barbarus
per Vitru.
IN TYM-
panis Cheru-
bin & palma

VITRUVII
locus expli-
catus.

Plin. lib. 11.
cap. 37.

Philander
in notati-
onibus
Vitruuij.

CERO-
strotum opus
ianuis non
aptum.

negat eiusmodi operibus fores exornandas esse: A
non tamen, propterea negat sculpturae artis or-
namenta sumptiora, aut fusoriae artis, si fiant ex
metallo, aut ductilia si fiant è bracteis. Huius-
modi autem operibus fores exornari antiquis
solitas fuisse probat, praeter quotidiana exem-
pla antiquitatis: Maronis celebre testimonium
qui cum ob victoriam de Graecis Poëtis partam,
templum Caesari dedicandum, atque aedifican-
dum Mantuae polliceretur:

*In foribus, inquit, pugnam ex auro, solidoque
elephanto*

*Gangaridum faciam, victricisque arma Qui-
rini.*

*Atque hinc undantem bello, magnumque B
fluentem*

Nilum, ac nauali surgentes aere columnas.

Et quae sequuntur. Neque in re facili diutius
immorandum nobis esse censui, sed ad finem ca-
pitis properandum.

IOPHORI ornamenta, quae triglyphi dicuntur.
*Quamobrem & grossiora erant ligna in vestibuli
fronte forinsecus.* Cum in sermonem forte incidis-
set Propheta ornamentorum templi, quod maxi-
mum est, atque huius aedificij proprium, & com-
mune nullo alio, quod sciamus, quippe cum sum-
ma omnium aedificij partium symmetria coniun-
ctum, id his praedictis verbis expressit. Et verba
quidem perspicua sunt, sed quod rem denotent à
communi architectorum usu longe semotam, ea
quàm plurimis interpretum difficultatibus, atque
impedimentis obuoluuntur: sed curandum nobis
est, Deo bene iuuante, ut verba ea ipsa luce meri-
diana clariora fiant. sensus enim, qui primum oc-
currit, verissimus est, & certissimus. Ut quoniam
vestibuli longitudo iuxta latitudinem domus à
Meridie protenditur in Aquilonem, latitudo ei-
usdem ab Oriente in Occidentem extendatur.
contignationes vero domorum, & tabulata ita fa-
cienda esse suaserit usus, atque firmitas, ut crassio-
ra ligna, quae totum sustinere debent tabulatum,
secundum latitudinem extendantur, quibus de-
inde subtiliora alia secundum aedificij longitu-
dinem imponantur, atque his demum tabulae, &
asserres, quibus superinducatur coenaculorum pa-
uimentum: huiusmodi autem grossiora ligna quo
firmius muris adhaereant, ita fuerunt disponenda
ut totum Orientalem vestibuli parietem trajice-
rent, & capita trabium in facie vestibuli appare-
rent. Et haec sunt *grossiora ligna in vestibuli fron-
te forinsecus.* Et hoc certe significare voluisse vi-
dentur Rabbinì à Davide relati, qui haec ad Salo-
monis templum respexisse testantur, & excissio-
nes cedrinas aedificatas fuisse in medio muro tra-
diderunt, sed quoniam huiusmodi trabium capita
debitam habere debuerunt rationis proportio-
nem, non modo altitudinis ad latitudinem, sed
& distantiae inter binas quasque, quam semper
oportuit esse quadratam, fit ut aliquid huius
symmetriae imitati Dorici populi, ceratis tabu-
lis, atque trifuleis capita operirent trabium, qui
triglyphi propterea vocabantur: media autem
inter trabes, spatia metopae. Quae omnia cum
propriis mensuris, atque rationibus, quoniam
integram exigunt disputationem, quam in se-
quentem librum reijcimus, de his nihil praete-
rea. Illud vnum huius loci videtur esse proprium
quod inter trabes, hoc est, ut architectorum mo-
re loquar, in metopis Cherubinorum quaternaria
capita effinximus, ut in ipsa vides vestibuli facie:
in quam nos sententiam induxisse videntur in-

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

terpretes Septuaginta, qui: Et caelatura in eis, in-
quiunt, & ostia templo, Cherubim & palmae, se-
cundum sculpturam Sanctorum, & secundum li-
gna ante faciem aelam, forinsecus. Quibus ver-
bis Cherubim, & palmas in ianuis templi scul-
ptas fuisse testantur, haud dissimiles ijs, quae in
Sanctuario erant sculptae, & similes ijs, quae in-
ter ligna, quae in facie vestibuli apparebant: id
enim significare videtur vox, *secundum.* sed de
his quoque iterum ratio reddenda à nobis est.

DE CAPITELLIS

ET PARASTATIS, QVAE

interius vestibulum, & totam

domum exterius exorna-

bant. Cap. LXV.

SUPER quae fenestrae obliquae, & **XXVI.**
similitudo palmarum, hinc atque
inde in humerulis vestibuli secun-
dum latera domus latitudinemque
parietum. Duo quidem inter-
se se longe diuersa eodem hoc
orationis contextu comprehenduntur, quae nisi
cogitatione separentur, facile confusionem pa-
rient legenti. Primum est de fenestris, secundum
de sculptura palmarum. Et fenestras eodem no-
mine vocat, quo superius cum à nobis huiusmo-
di fenestrarum ratio est reddita, ac propterea He-
braei, fenestras arctas conuertunt. Septuaginta,
absconditas: Chaldaeus obturatas: ut facile nos
quoque cancellatas fenestras intelligamus, obli-
quis quidem cancellis, ut reliquas. Super quae,
quod ad ligna frontis vestibuli referendum vide-
tur, in Hebraeo non habetur, sed sapienter addi-
tum est paraphrastice à Vulgato, cum sermonem
fieri merito existimauerit de fenestris coenaculo-
rum, quae super prima contignatione plures, eae-
que pulcherrimae & ornatissimae aperirentur:
ut videre est in omnibus domus Dei orthogra-
phijs. Et haec de prima sermonis parte insi-
nuasse sufficiat. Quod vero ad secundam par-
tem spectat, palmae insculptae dicuntur, vel ut
habet Chaldaeus, à quo non dissentimus, ca-
pitella, quod ea palmarum spatulis exorna-
rentur, in humerulis vestibuli, in costis, vel
lateribus domus, & in latitudine parietum.
horum autem trium singula difficultatem ali-
quam inuoluunt, quam breui licebit expellere.
Et primam vocem מַנְתָּח chithphoth, latera, vel hu-
meros portae supra exposuimus, esse eam par-
tem muri quae ab ostio ad angulum domus ex-
tenditur. At in vestibulo templi interiori, quod
maxime decebat exornari, parastades qual-
dam

supra cap.
40. v. 48. &
cap. 41. v. 2.

Hh 3

dam

CHERVBI-
norum capi-
ta in meto-
pis.

PARASTA-
des in angulis
vestibuli.

S. Hieron.

Deut. 23. V.
15.

N V B E S,
densitates di-
cuntur.

Exod. 19. V.
9.
Prouerb. 32.
V. 15.

N V B E S
pluuiae sero-
tinge.

T R A B E S
quoque dicun-
tur densitates.

dam medias infleximus; ut vides in ichnogra-
phia, quas hic textus confirmat, quippe qui ea-
rum capitella recenset insculptis palmis fuisse
exornata, nec tantum, sed & forma, magnitudi-
ne, atque parastadum altitudine fuisse similia
capitellis coistarum domus; sic enim saepe appel-
lauerat parastades, quae domum ipsam extrinse-
cus fulciunt, atque exornant. Ac ne earum tan-
tum parastadum meminisse videretur, quae do-
mum fulciunt, cum, ut vides in ichnographia, plu-
rimae sint ipsis parietum crassitudinibus respon-
dentes: harum quoque meminit subiungens, *lati-
tudinemque parietum*. Haec autem quae dixi
de pari harum partium mensura, à Beato Hiero-
nymo confirmantur, dum Septuaginta interpre-
tum variam exponit versionem. *Et in humeru-
lis*, inquit, *vestibuli secundum latera domus, lati-
tudinemque parietum*, pro quo Septuaginta tran-
stulerunt: In laquearibus aelam, hoc est, propyli,
& latera domus, aequalis ponderis atque men-
surae. Per quae latenter ostenditur, & postes su-
perliminaris, seu vestibuli (hoc enim humeruli
videntur significare) & latera domus, & latitu-
dinem parietum cuncta rationis plena esse atque
mensurae, & nihil in templo Domini reperiri,
quod absque mensura, & sapientia constitutum
sit. Haec Sanctus Doctor. ego vero pondus ad
libramentum capitellorum refero, quorum ea-
dem erat mensura. Huius autem variae Septua-
ginta interpretum lectionis ratio ex Hebraeo pe-
tenda videtur: quod enim nos *latitudinemque
parietum* legimus, ibi habetur *הגהב* haghah; est-
que plurale vocis *גהב* ghab, pro qua Latinus inter-
pres; *grossiora ligna* conuertit: cuius vtriusque
expositionis ratio nunc reddenda videtur. Hanc
vocem, quoniam ex quiescentibus est, hoc est,
cui ad radicis substantiam vna litera deest, He-
braei expositores ad varias reuocant radices:
quod vero ad notionem pertinet, omnes voci *גהב*
ghabah, affinem faciunt, quippe quae densare seu
condensari significat, densum, grossum, crassum-
que esse, crassescere posset conuerti, ut in Deu-
teronomio: *Incrassatus est dilectus, incrassatus, D
impinguatus, dilatatus*. Ex quo fit ut vox *גהב*
ghab, densam significet, aut densitatem cuiuslibet rei.
Sic dicuntur nubes in Exodo, ubi Dominus ad
Moysen: *Iam nunc, inquit, veniam ad te in ca-
ligine nubis*, vel in densitate nubis, aut in nube
densa, *ut audiat me populus loquentem ad te, &
credat tibi in perpetuum*. Et in Prouerbijs: *In bila-
ritate vultus Regis vita: & clementia eius quasi
imber serotinus*: hoc est, cui vultum ostendit hi-
larem Rex, vitam praestat felicem: cui vero ele-
mentem se exhibet, vel ut alij vertunt beneuo-
lum: cui benevolentiam praestat, *quasi imber se-
rotinus*, quasi nubes pluuiarum serotinae, pluuiarum
densa, aut grauis, quae fruges maturat, atque
contra solis aestus munit & firmat. Eadem porro
voce trabes dicuntur, quae haud secus quam nu-
bes, capitibus imminet, atque obumbrant, infe-

rius manentes. Huius rei exemplum videre licet
in libris Regum celebri quodam loco, eoque ap-
tissimo ad confirmandum ea, quae de trabium
symmetria, aut, ut architectorum more loqua-
mur, de triglyphis supra insinuabamus, quodque
infra explicaturi sumus. *Et alteram porticum in
facie maioris porticus: & columnas על פניו ועל
veghab ghal penhem, & epistilia, super columnas fecit*.
Densitatem, seu trabem in superficie columna-
rum, & trabs, singularis numerus pro plurali,
hoc est, & trabs super facies earum. Chaldaeus:
Et limina ante faciem illarum. Septuaginta in
Regio: Et crassitudo ante faciem eis. in Sixtiano:
Et crassities super facies eius, ipsis elamin. Et
certe hoc vnum indicat lectio trabses has, qua-
rum, omnium interpretum consentiente scriptu-
ra, hic fit sermo, in omnibus his porticibus, qua-
rum paulo ante meminerat, eadem ratione fuisse
constitutas. Et cum trabses enumeret textus
hic, apte conuertit Vulgatus *epistilia*, quae vox
ea significat, quae super columnis imponuntur.
quamuis ab architectis haec vniuersalis notio
ad illam trabem proprie referatur, quae ipsis ca-
pitibus columnarum imminet. Sed haec vna so-
let esse trabs, densitas vero trabium ad trabses
Zophori potius referenda est, ut hic locus cum
altero conueniat superioris versus Prophetarum.

Sed his in vniuersum de vocis *גהב* ghab, notio-
ne praelibitis, mox liquet qua ratione densita-
tem hanc, vel crassitudinem ad parietes transtu-
lerit Vulgatus; quippe qui ipso veritatis instin-
ctu ductus, id magis expressit quod res est, para-
stades vestibuli interiores illis fuisse similes, quae
parietum domus longitudinem extrinsecus ex-
ornabant, & crassitudinem. Quamuis non negem
sensum, quem Hebraei, Septuaginta, & Chal-
daeus tenuerunt, nihil continere, aut huic, quem
diximus, sensui, aut veritati contrarium.

Et latera domus, & tigna, aut superliminaria,
conuertunt, ut sensus ad palmarum, & Cherubi-
norum sculpturam referatur: & palmas significen-
tum in parietibus, tum in laquearibus, atque in-
tertignijs sculptas fuisse cum Cherubinis: id-
que non in interioribus modo, sed & in exteriori-
bus per trabeationem totam, quae cauedio do-
mus, & crassitudinibus parietum extrinsecus re-
spondebat. quem sensum habere videtur Vulga-
tus. Cuius potissimum lectionem capite quadra-
gesimo primo explanare conati sumus, utinam ex
sententia alijs, immo & omnibus res successisset.
Quod si qua ex parte minus id consequuti sumus,
rerum propriae difficultati, ac nostrae imbecilli-
tati indulgendum esse humaniter exposcimus:
quod vnum inconueniens lectoris poterit supple-
re solertia. Nam hic finem praedicti capitis ex-
planandi proponimus, ut sequenti quadagesi-
mo secundo, ac ex parte duobus alijs, quae ad
rem facere videbuntur, quam huius libri initio
pertractandam suscepimus, quaeque de templi
mensuris dicenda videbuntur, absoluemus.

EZECHIELIS

PROPHETAE

CAPVT QVADRAGESIMVM

SECVNDVM.

ARGVMENTVM.

Quae reliqua esse videbantur ad perfectam atriorum descriptionem, breuissime percenset Propheta.

- I. T eduxit me in atrium exterius per viam ducentem ad Aquilonem, & introduxit me in gazophylacium, quod erat contra separatum aedificium, & contra aedem vergentem ad Aquilonem.
- II. In facie longitudinis, centum cubitos ostij Aquilonis: & latitudinis quinquaginta cubitos,
- III. Contra viginti cubitos atrij interioris, & contra pavimentum stratum lapide atrij exterioris, ubi erat porticus iuncta porticui triplici.
- IIII. Et ante gazophylacia deambulatio decem cubitorum latitudinis, ad interiora respiciens viae cubiti unius. Et ostia eorum ad Aquilonem.
- V. Ubi erant gazophylacia in superioribus humilia: quia supportabant porticus, quae ex illis eminebant de inferioribus, & de medijs aedificij.
- VI. Tristega enim erant, & non habebant columnas, sicut erant columnae atriorum: propterea eminebant de inferioribus, & de medijs a terra cubitis quinquaginta.
- VII. Et peribolus exterior secundum gazophylacia, quae erant in via atrij exterioris ante gazophylacia: longitudo eius quinquaginta cubitorum.

Quia longitudo erat gazophylaciorum atrij VIII. exterioris, quinquaginta cubitorum: & longitudo ante faciem templi, centum cubitorum.

Et erat subter gazophylacia haec introitus IX. ab Oriente ingredientium in ea de atrio exteriori.

In latitudine periboli atrij, quod erat contra X. viam Orientalem, in faciem aedificij separati, & erant ante aedificium gazophylacia.

Et via in faciem eorum iuxta similitudinem gazophylaciorum, quae erant in via Aquilonis: secundum longitudinem eorum, sic & latitudo eorum: & omnis introitus eorum, & similitudines, & ostia eorum.

Secundum ostia gazophylaciorum, quae XII. erant in via respiciente ad Notum: ostium in capite viae: quae via erat ante vestibulum separatam per viam Orientalem ingredientibus.

Et dixit ad me: Gazophylacia Aquilonis, & XIII. gazophylacia Austri, quae sunt ante aedificium separatam: haec sunt gazophylacia sancta: in quibus veseuntur Sacerdotes, qui appropinquant ad Dominum in Sancta sanctorum: ibi ponent Sancta sanctorum, & oblationem pro peccato, & pro delicto: locus enim sanctus est.

Cum autem ingressi fuerint Sacerdotes, non XIII. egredientur de Sanctis in atrium exterius: & ibi reponent vestimenta sua, in quibus ministrant, quia sancta sunt: vestienturque vestimen-

stimentis aliis, & sic procedent ad populum. A

XV. Cumque compleset mensuras domus interioris, eduxit me per viam portae, quae respiciebat ad viam Orientalem: & mensus est eam undique per circuitum.

XVI. Mensus est autem contra ventum Orientalem calamo mensurae, quingentos calamos in calamo mensurae per circuitum.

XVII. Et mensus est contra ventum Aquilonis quingentos calamos in calamo mensurae per gyrum.

Et ad ventum Australem mensus est quingentos calamos in calamo mensurae per circuitum. XVIII.

Et ad ventum Occidentalem mensus est quingentos calamos in calamo mensurae. XIX.

Per quatuor ventos mensus est murum eius undique per circuitum, longitudinem quingentorum cubitorum, & latitudinem quingentorum cubitorum diuidentem inter sanctuarium & vulgi locum. XX.

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS QVADRAGESIMI SECVNDI.

DE GAZOPHYLACIIS TEMPLI LATERA PROSPICIENTIBVS, IN QVIBVS SACRIS CARNIBVS vescebantur Sacerdotes. Cap. LXVI.

MONENDVS est in primis lector, vt vestigium primum vniuersi templi perspectum habeat, atque in eo portarum situm, & scalas perpendat, illas praefertim, quas à latere templi Aquilonari finximus, in porticu Aquilonari a-

trij interioris; quarum introitus Orientem respicit, estque in atrio exteriori. Atque scalis bene perspectis, quasi conscensis iis, in secundo vestigio contempletur gazophylacia huius porticus, de quibus sermo Prophetae est.

I. Et eduxit me in atrium exterius per viam ducentem ad Aquilonem. Versabatur quidem Propheta cum ductore Angelo in atrio interiori ipsius domus sanctae mensuras, ornamenta contemplaturus, & instrumenta; quibus rite peractis egreditur per portam Aquilonarem ad atrium exterius, gradibusque descensus declinauit ad laeuam, hoc est, ad Occidentem, ingrediturque porticum ipsam Aquilonarem interiorem, quae procurtebat à latere portae Occidentem versus, offenditque atriolum quadratum sub castello: quod connectebatur cum praedicta porticu Aquilonari, in qua aperiiebatur porta: & cum ea porticu, quae in directum tendebatur ad Occidentem, & cum tertia, quae à praedicto atrio extendebatur ad Aquilonem. Atriolum vero hoc à meridie respiciebat ambulationem, seu plateam, quae ante faciem templi iacebat,

ATRIOLA
quadrata.

longam centum cubitos, latam viginti. In hoc atrio videt gradus & scalas, quibus conscensis post reuolutam scalam inuenit ambulacrum, quoddam ad Occidentem extensum, hinc atque illinc cinctum exedris: vt vide in vestigio secundo vniuersali. Has exedras describit Propheta, & earum sanctitatem, subdens:

Et introduxit me in gazophylacium quod erat contra separatam aedificium, & contra aedem vergentem ad Aquilonem. Rabbi Salomon: Id est ad vnum, inquit, ex gazophylacijs prioribus, aut ad locum gazophylaciorum, id est, gazophylacia, quae sunt sita in Aquilone domus, quae erant separata viginti cubitis athalamis, sicut supra est explicatum. Haec ille, qui deinde rationem assignare conatus, ob quam necessarium fuerit Prophetae exterius atrium egredi, vt gazophylacia sancta, quae ad interius videntur pertinere, ingrederetur, maxime deceptus est; quippe arbitratus Orientalem faciem domus centenos occupare cubitos, in quibus nulla à lateribus aperiretur porta. quod, vt supra ostendi, à veritate alienum est maxime, sed ratio est eius rei longe diuersa: nam cum totum atrium interius octo gradus erigeretur super exteriori, & peribolo esset undique cinctum, non alia ratione poterant ad scalas venire, quae in atrio exteriori sitae erant, vt notabit infra Propheta, nisi per portam ad atrium egrederetur exterius. Cum his conueniunt Septuaginta, qui, Ecce, inquit, gazophylacia quinque. Qui quidem gazophylaciorum numerus, quamuis nullibi reperiatur, tamen

eos

GAZOPHY-
lacia exduer-
so templi.

cos sensisse perspectum est, gazophylacium pro pluribus accipiendum esse. Hebraice contra *הגזרה* *gagizrah* separatum, & contra *הבנין* *habin-ian*, aedificium. Diximus supra pluribus quid utraque vox significet, & ostendimus *gizrah*, ipsum templum significare, binian, domunculas, vel cubacula circa templum. ait ergo Vates huius portus exedras Aquilonares spectasse domum ipsam, & illa gazophylacia, quae domui adhaerebant ex latere Aquilonari.

In facie longitudinis centum cubitos ostij Aquilonaris, & latitudinis quinquaginta cubitos. id est, habebat haec porticus, in qua erant gazophylacia, frontem Orientalem versus alteram, porticum longam cubitos centum, latam cubitos quinquaginta, in qua aperta erat porta Aquilonaris. Et certe porticus longitudinem, quam initio ex areae quadrata mensura colligebamus, hic textus manifeste definit, & latitudinem, quam ex portae longitudine rimabamur, atque ex difficili contextu capituli quadragesimi.

III. Contra viginti cubitos atrij interioris. id est, castellum, vel quadrata porticus, cuius post pauca mentionem faciet: ex quo aditus patebat, & in ambulacrum, & in exedras praedictas, respiciebat ex altero latere plateam viginti cubitos latam, quae extendebatur ante faciem Sanctuarij inter vestibulum, & atrium Sacerdotum, immo & quae totam vndique domum cingebat, ut dixi. Id est, inquit Rabbi David, cubitos, de quibus supra dixi, & inter gazophylacia viginti cubitos. cui sententiae Salomon quoque subscribit.

Et contra pavementum stratum lapide atrij exterioris. id est, respiciebat ex altero latere porticum, quae in atrio Aquilonari Occidentalis est, vocat autem pavementum stratum lapide porticus inferiores, ut supra diximus. Septuaginta.

cap. 4. v. 17. sic vertunt: Et sicut columnae atrij exterioris per ordinem: hoc est, cubacula superiora respondebant inferioribus vestibulis, postibus, & fornicibus; parietes vero, quibus cubacula diuidebantur, & muniebantur, interius superstructi erant, atriorum columnis in eisdem regionibus substructis. Huiusmodi autem porticus pulcherrimo lapide stratas, orationi fuisse ab initio deputatas indicat historia dedicati à Salomone templi: Sed & omnes filij Israel, inquit, videbant descendentem ignem, & gloriam Domini super domum: & corruentes prout in terram super pavementum stratum lapide, adorauerunt, & laudauerunt Dominum. Inde & eximia pietate, & eruditione plenam protulit Beatus Hieronymus huius Prophetæ loci interpretationem: Significat autem, inquit, quod pavementum atrij exterioris viuo fuerit stratum lapide, ut nec aestatis puluere, nec luto hyemis Sacerdotum vestigia polluerentur. Vnde & Dominus ascensus ad Patrem, Apostolorum lauit pedes, ut mundatis, purgatisque vestigijs, scandant regna caelorum.

LOCVS orationi deputatus.

2. Paral. 7. v. 3.

S. Hieronymic.

Ubi erat porticus iuncta porticui triplici. Rabbi Salomon: Gazophylacium, inquit, iunctum gazophylacio triplici, quasi dicat, quod erat gazophylacium supra gazophylacium trinum, vnum supra aliud: quae quidem sententia, si de ordinibus atriorum accipiatur, ut debet, vera est, ut mox ostendam: at cum inferior columnarum ordo gazophylacijs careat, quippe totus in postes, & columnas tributus, duplex tantum in altum ascendit gazophylaciorum ordo. Sed &

R. Salomon.

A Septuaginta, contra faciem porticus ternae scribunt: Hebraice *פריק* *attic*, quae vox significat auulsionem, diuisionem, postem scilicet diuisum, & seorsum consistentem inter apertiones. Significatur ergo porticus ipsa nitens postibus: potestque verius vel de castello quadrato, vel de porticu Occidentali oblonga exponi, vel potius de utraque. Si de castello accipias, patet ex dictis, atque ex ipso vestigio, illud esse in medio trium porticum, Occidentalis, Aquilonaris, & Meridianae. Si vero malis accipere de Occidentali porticu, explicatur locus ex Hebraico codice, qui sic habet: Cubiculum contra cubiculum in ternis, vel per tria, scilicet tabulata, vel ordines cubiculorum: nam verum est in singulis porticibus triplicem in altum contignationem fuisse, ut infra pluribus ostendemus, atque ternos ordines, porticusue ternas per latum in singulis contignationibus, quarum media peruia erat ambulatio, binae laterales parietibus clausae, exedris tribuebantur. Quae omnia magis explicantur ex eo, quod sequitur.

Et ante gazophylacia. gazophylaciorum meminit utique superioris contignationis, idque perspectum est ex eo, quod post pauca subdet: Et erat subter gazophylacia haec introitus, ut ibi explicabimus. de ambulatione decem cubitorum. Septuaginta: Et contra exedras deambulatione decem, latitudo per cubitos centum longitudo. Quidam codices Hebraici mendose legunt, viginti cubitorum, qui corrigendi sunt ex Septuaginta è Vulgata versione ex puriori fonte haustis. Nam, ut patet ex vestigio, impossibile est ambulationem mediam latam fuisse cubitos viginti, cum postium centra inferioribus columnis respondentia, binos calamos, hoc est, cubitos duodenos cum dimidio, ab inuicem distent, ut supra vidimus. Sanctus Hieronymus putat Septuaginta interpretes addidisse verba illa, per cubitos longitudinis centum, quae superflua fuisse arbitratus est; quippe quae in Hebraeo non sunt, sed & ea, quae sequuntur, ab ipsis Septuaginta interpretibus praetermissa. Verum perspectum esse poterit, si vestigium secundum atriorum expendatur, deambulationem hanc, quae ante gazophylaciorum fores extenditur, cubitos latam decem, longam fuisse cubitos centum, quanta est porticum, immo & atriorum longitudo. Atriola enim quadrata inter porticus peruia omnino fuerunt, neque vllis impedita cubiculis, ut vsui, lumini, & pulchritudini aedificij maxime deseruirent.

Ad interiora respiciens via cubiti vnus. Hebraice: In interioribus spatio cubiti vnus, vel quasi cubiti vnus: nam via Hebraeis aliquando aduerbialit, significatque, ad, secundum, iuxta. ut apud Isaiam: In virga percutiet te, & baculum suum leuabit super te in via Aegypti: ut sensus loci sit: ad instar Aegypti, vel secundum plagam Aegypti, quae licet magna fuerit visa, tamen aliquando finem accepit: sic erit haec ab Assyrio aduecta calamitas. Sensus igitur nostri Prophetæ hic erit, tametsi haec ambulatio media lata erat inter columnas superiores, cubitos decem; verum extendebatur alijs duobus cubitis ad facies exedrarum, ita ut à pariete paries duodenos distaret cubitos: nam paries illarum, trahebatur introrsum à columnarum perpendicularibus, cubitis singulis in singulis lateribus, ut videre est in vestigio superiori vniuersali. Quae plane ambulationis mensura, & vestigij superioris vni-

PORTICVS
quadrata tri-
bus iuncta
porticibus.

IV.

Infra v. 9.

DEAMB-
lacio ante ga-
zophylacia.

VIII.

IN VIA
phrasia He-
braica.
Isaia 10. v.
24.

CALAMI
longitudo.

ris vniuersi videtur definiri mensuras, & inferiores, quas saepius confirmauimus de calami quantitate, & craticula, vniuersam fabricam in paria quadrata distribuentem. Illud enim verum assumimus tamquam certum, nec vlla indigens confirmatione, centra postium superiorum, inferiorum columnarum centrīs recte respondisse; alias enim nec firma esset fabrica, nec recta. Adde quod linea illa, quae per centra duceretur columnarum, medios parietes pari ratione secabat, qui cubacula claudebant, eratque paries latus femicubitum, quod patet ex eo, quod inter parietes duodecim computantur cubiti, vt dixi. Extra perpendicularum vero huiusmodi parietum, quadrati postes proijciebantur vtrumque cubitum vnum, vel circiter: ex quo fit vt inter postes, binos cubitos crassos, inferiorum respondentes columnarum crassitudini, ambulatio maneat decem cubitorum, & semis, quod decem more suo vocat Propheta.

Et ostia eorum ad Aquilonem. intellige cubiculorum, quae erant in altero latere praedictae porticus proximae atrio interiori: nam alia cubacula his opposita versus atrium exterius, habebant ostia ad Meridiem, quorum omnium cubiculorum ostia interius respiciebant ad ambulationem mediam.

DE SUPERIORIBVS GAZOPHYLACIIS, TRIPLICI columnarum ordine, & de superiorum contractione.

Cap. LXVII.

Vbi erant gazophylacia in superioribus humiliora. Haec certe fundamenta sunt, quibus vniuersae architecturae moles imponenda est, atque fulcienda, vt post pauca ostendam:

nunc circa Prophetae verba explananda versari tantum libet: quae Hebraice sic leguntur: Cubacula superiora erant humiliora. Hebraice קצרות Ketsaroth, quam vocem quamuis Hebraeorum interpretes aliqui breuia, vel angusta conuertant, vel angustiora; tamen cum ea voce decurtare, aut demetere fruges, frequenter significant, aptissime reddit Vulgatus, *humiliora*: quippe quae de inferiorum celsitudine deficerent, quod subsequens explicabit oratio. Erant quippe superiora inferioribus humiliora porticibus, vt in omni bene constituto aedificio obseruandum est, atque ab antiquis aedificatoribus perpetuo obseruari, qui superiores columnationes contractiones, & humiliores effecerunt, ne columnae inferiores nimium grauarentur: quam architectandi rationem ab ipsa natura magistra didicisse profitentur, quae arborum stipites eo profert graciliores, quo altius assurgunt. Huius rei auctor est Vitruuius: qui superiorum

SUPERIORUM
columnarum
contractione.

Vitruu. lib. 3.
cap. 1.

A columnarum ordinem inferiori imponendum esse testatus in foro; & columnarum mensuras illis verbis praescribit: Columnae superiores quarta parte minores, quam inferiores, sunt constituendae, propterea quod oneri ferendo, quae sunt inferiora, firmiora debent esse quam superiora. Non minus quod etiam nascentium oportet imitari naturam, vt in arboribus teneribus, abiete, cupressu, pinu, & quibus nulla non crassior est ab radicibus: deinde crescendo progreditur in altitudinem, naturali contractura peraequata nascens ad cacumen. Ergo si natura nascentium ita postulat, recte est constitutum, & altitudinibus, & crassitudinibus superiora inferiorum fieri contractiones. Quae quidem Vitruuij praecepta, eorumque rationes, vt alia quamplurima, ex huius aedificij rationibus desumpta esse, vel me tacente, cognoscet lector, qui tot saeculis ante Vitruuium horum quamfissimillima praecepta sacris viderit monumentis consignata. Atque vt alia praeteream suis locis exponenda, duo hic nobis perspecta erunt, primum de contractione superiorum columnarum: secundum de earumdem minori altitudine. Hanc porro exponendi rationem à Beato Hieronymo laudari compertum est: *S. Hieron.* Quae gazophylacia, inquit, erant in superioribus, id est, in coenaculis humiliora. Ipsa quoque gazophylacia, hoc est, in coenaculis humiliora. Ipsa quoque gazophylacia, hoc est, thesauri gazorum Domini, in superioribus humiliora sunt. Quanto enim quis excelsior fuerit, tanto, cum Apostolo, humilitate deiicitur, dicente: *Qui non sum dignus vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei.*

Quia supportabant porticus, quae ex illis eminebant de inferioribus, & de medijs aedificij. Hebraice: Quia capiebant angulos, (postes possumus nos exponere) ex ipsis, vel prae ipsis inferioribus, & medijs aedificij. Septuaginta: Quoniam eminebant columnae citra columnas inferiores, & spatium sic. Quibus verbis elucidantur versus alioqui obscurum, cuius is est sensus: Superiora cubacula humiliora erant quam mediana, & haec rursus humiliora inferioribus porticibus, quia columnae superiores contrahantur à latitudine inferiorum, quae erant in porticibus: & similiter supremas columnas medianis erant arctiores. hoc significat verbum illud, *eminebant*, usurpatum à Septuaginta, & à Vulgato; id est, surgebant in altum citra inferiorum crassitudinem, quare illis aliquantulum contractis, necesse erat spatium in circuitu relinquere usque ad crassitudinem columnae inferioris. Eandemque sententiam habet Vulgatus illis verbis, *quia supportabant porticus*, id est, quia columnae medianae, quas supportabant, & fulciebant ipsae porticus infimae, eminebant ex ipsis, vel prae ipsis porticum postibus: id est, contractiones surgebant quam postes inferiores, & supremas columnas adhuc exiliores attollebantur quam medianae. Quae omnia de femicolumnis, parietibus adaptatis intelligenda esse, non autem de ipsis muris, aut postibus, vt perperam Rabbini exposuerunt, sequentia verba indicabunt, ea potissimum, quae à Vulgatae interprete addita esse confirmabimus.

Tristega enim erant, triplicem columnarum ordinem in atrijs fuisse infra ostendemus, & non habebant columnas, sicut erant columnae atriorum: propterea eminebant de inferioribus, & de medijs à terra. Hebraice sic legi potest, Quia triplicia ipsa, inferiora, media, & summa, neque illis

ARCHITECTURAE
praecepta ex huius
aedificij obseruatione
desumpta.

SUPERIORUM
humiliora
esse debent.
1. Cor. 15. 9.

VI.

C O L U M N A E (superioribus) columnae, sicut columnae attiorum. Si vim vocis *גמול* ghamud, expendas, rationem inuenies ob quam superioribus columnae negentur. significat enim stantem, quasi statuam dicas, quod stet, id est, in medio domus erecta superiora sustinens, ac fere semper rotundas significat textus ea voce columnas. Ex quo fit et praesenti textu duo nobis. fiant perspicua: primum columnas illas, quas duplices statuimus in medijs porticibus inferioribus: quaeque ex frontium symmetria, & responsione hactenus confirmare potuimus, ipsius Prophetae verbis facile confirmari. Alterum est, huiusmodi columnas in superioribus coenaculis minime fuisse; quippe cum totum superius pauimentum in coenacula, & ambulationes distribuatur; pilae & quadratae sunt, & interiectis cubiculorum parietibus quodammodo innituntur, ut columnae minime dici posse videantur. Sed ad expositionem Hebraicae lectionis reuertamur. Propterea, inquit, decusum est (supremis) praefectis inferioribus & medijs a terra. Quasi dicat, necesse fuit cubacula superiora esse humiliora inferioribus, quia columnae eorum, vel pilae erant contraactiones quam inferiores columnae. Et ideo sicut detractum est aliquid de crassitie columnarum inferiorum superioribus, sic necesse fuit detrahi aliquid de altitudine in secundo ordine, & in tertio. Itaque superiori versu de contraactione crassitudinis columnarum monuit nos Vates, hoc vero de imminuta altitudine, ut eadem proportionis ratio seruaretur. Atque hoc ipsum imitari voluisse videtur Vitruuius, qui supra alatus de contraactione differuit columnarum in foro, postea vero de minuenda altitudine in theatro: Supra id, pluteum inquit, columnae quarta parte minores altitudine sint, quam inferiores. De qua re nos infra post absolutam Prophetiae explanationem sacrae Scripturae exemplis tractaturi, Deo dante, sumus.

nae in porticibus inferioribus fuerunt, non in superioribus.

ALTITVDINE, & crassitudine minores sunt superiores columnae inferioribus.

Vitru. lib. 5. cap. 7.

VVLGATAE defensio

LATITVDO porticum perpetua, quinquaginta cubitorum.

R. Salom. in comm.

R. David. in comm.

A locum explicet. Haec ille. quae mihi haud dissimilis esse videtur illi, quam Christo Domino mulier illa Samaritana, tenebras adhuc amans, luminique resistentis dixit, referente Ioanne: Ioan. 4. v. 25. Scio, enim inquit, quia Messias venit, qui dicitur Christus, cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia. Demus igitur nos laudem, gloriam, benedictionem, & honorem Iesu Christo, Deo ac Domino nostro, vero Messiae, quod iam venerit, & Ecclesiam suam docuerit omnia, atque inter alia huius loci expositionem, quam cum viderint Hebraei, suo ipsorum testimonio conuincantur, Eliam iam venisse. Sed & antiquum Rabbini fuisse Eliam expectare instauratorem, perspectum esse poterit ex eo, quod descendentem Iesum de monte Thabor post transfigurationem, Interrogauerunt eum discipuli dicentes: Quid ergo Scribae dicunt, quod Eliam oporteat primum venire? At ille respondens, ait eis: Elias quidem venturus est, & restituet omnia. Dico autem vobis, quia Elias iam venit, & non cognouerunt eum, sed fecerunt in eo quaecumque voluerunt. Sic & filius hominis passurus est ab eis. Tunc intellexerunt discipuli, quia de Ioanne Baptista dixisset eis. Sed de his iterum.

CHRISTVS Ecclesiae annuntiavit omnia.

Matth. 17. v. 10. 11. 12. & 13.

Et peribolus exterior secundum gazophylacia, quae erant in via atrij exterioris ante gazophylacia: longitudo eius quinquaginta cubitorum. Hebraice: Et paries, qui erat forinsecus contra exedras in via atrij exterioris, longitudo eius quinquaginta cubitorum è regione exedrarum, id est, murus Orientalis huius aedificij, vel porticus Aquilonaris, in qua adhuc manebat: peribolum autem hunc mensus est dum descenderet per gradus, qui peribolus, maceria, vel paries tam longus erat, quantum frontes reliquarum porticum atrij exterioris. & ne ignotum per ignotius explicare videatur, subdit.

VII.

CONFIRMAT latitudinem porticum fuisse quinquaginta cubitorum.

Quia longitudo erat gazophylaciorum atrij exterioris, quinquaginta cubitorum. quasi dicat, notum est autem ex praedictis mensuris alias omnes atrij exterioris porticus fuisse latas cubitos quinquaginta: includendo, ut bene notat Lyranus, non solum spatium inter parietes, sed etiam parietes, & pilarios. Haec ille. Quae nos supra ex ipsius Prophetae verbis confirmauimus.

VIII.

DE GAZOPHYLACIIS MERIDIANIS, & de scalis.

Cap. LXVIII.

Longitudo ante faciem templi centum cubitorum. Descenderat quidem ab illis exedris Aquilonaribus, ut ad similes Meridianas transiret, & pertransiens ante vestibulum, templi mensus est Angelus iterum latitudinem atrij interioris ab aedificio Aquilonari usque ad Australe, illi è regione oppositum,

positum, inuenitque cubitos centum.

IX. *Et erat subter gazophylacia haec, vtiue Meridiana, introitus ab Oriente ingredientium in ea de atrio exteriori.* Supponit iam offendisse gradus Meridionalis porticus Sanctuario proxima, quam quasi digito demonstrat, dicens, *subter gazophylacia haec*, idest, Australia, erat, scilicet, ingressus ab Orientali plaga: quemadmodum in Aquilonaria patebat aditus à fronte Orientali eius aedificij.

X. *In latitudine periboli atrij, quod erat contra viam Orientalem, in faciem aedificij separati, & erant ante aedificium gazophylacia.* Hebraice: In latitudine periboli atrij, vel maceriae atrij, vt habet Regius codex, viae Orientalis; coram *הגגזרה* haggizrah, & coram *החנין* habinian, aedificio (thalamorum) erant exedrae, quibus verbis declarat hanc porticum Meridianam spectasse latus templi Meridianum, atque cubicula illa, quae circumdabant templum, immo ipsum parietem lateralem huius porticus fuisse atrij interioris septum, quo laici à Sacerdotibus secernebantur, quasi diceret, longitudo huius porticus, cuius frontem, & aditum dixi spectasse Orientem, procedebat versus Occidentem coram latere templi, dextro: vel quod magis habere videtur Hebraeus textus, gradus ipsos, & scalas denotat fuisse adiacentes peribolo atrij Meridiano, quo interius atrium claudebatur ex aduerso Meridiani lateris templi. Haftenus enim periboli huius non meminerat, quod templum ipsum cingebat, quamuis apud Iosephum habeatur expressus: Templum, inquit, aramque cingebat ex pulcherrimo saxo lorica gratissima, de qua nos supra.

XI. *Et via ante faciem eorum iuxta similitudinem gazophylaciorum, quae erant in via Aquilonis.* Apertissime Septuaginta vertunt: Et exedrae, & deambulatorium ad facies suas iuxta mensuras exedrarum, quae ad Aquilonem, hoc est, & media ambulatio, & exedrae laterales eadem, erant constructae ratione, eadem mensura qua Aquilonares, quas supra descripsi.

Secundum longitudinem eorum, sic & latitudinem eorum. Hebraismus his subest, quo lingua Sancta solet confundere particulam *כ* cen, sic cum particula *כ* ce, sicut, vt in libris Regum, vbi sic, licet conuertere: Sicut ego, sicut tu, sicut populus meus, sicut populus tuus: quem idiotismum vitauit Vulgatus vertens: *Sicut populus meus, sic populus tuus.* hoc loco vsurpatur sic pro sicut, neque enim, est sensus, latitudinem aedificij aequalem fuisse longitudini ipsius; sed longitudinem huius aedificij Meridiani longitudini alterius Aquilonaris, & latitudinem similiter latitudini illius fuisse per omnia aequalem: atque hunc sensum expresse runt Septuaginta dicentes: Et secundum longitudinem eorum, & secundum latitudinem eorum Austrarium, erat, scilicet Aquilonarium, & longitudo, & latitudo, vel contra.

Et omnis introitus eorum. Septuaginta addunt: *& omnis exitus eorum;* quae oratio non est in fonte, sed praecedentem consequitur. Vtraque autem voce, introitu scilicet, & exitu significatur forma, ordinatio, dispositio, mensura. Sic etiam locum exposuit Rabbi Salomon: Iuxta introitum, vel exitum gazophylaciorum Aquilonarium.

Et similitudines eorum. Hebraice: Sicut iudicia eorum, vocat autem iudicia commensus aedificij; quemadmodum infra eundem commen-

A sum vocat praecepta, & leges domus. Sed & Rabbi David, similitudinem interpretatus fuisse videtur, cuius rationem reddit: Nam omnia, inquit, videbat in visione prophetiae, non rem realiter existentem, idque clarissimum est.

Et ostia eorum secundum ostia gazophylaciorum, quae erant in via respiciente ad Nothum, vel ad Austrum. In hoc versu videtur esse contradictio, dicere enim debuit, erant haec Meridiana cubicula per omnia similia & paria Aquilonaribus, non vero Meridianis cum Meridiana ipsa demonstret Prophetam, atque alijs ex aduerso oppositis comparet, proculdubio Aquilonaribus. Ceterum aduertendum est in hoc etiam, versu confundi illas particulas, de quibus egimus superiori versu, & voculam, sicut, vsurpari pro cognata sua sic, ita enim debet connecti versus, sicut similitudines eorum, & sicut ostia eorum, sic ostia gazophylaciorum, quae erant in via, respiciente ad Austrum. quae lectio & contextui Hebraico conformis est, & Prophetarum descriptioni. Illud autem, *similitudines eorum*, illorum intellige gazophylaciorum, quae primum dimensus fuerat in Aquilone.

Ostium in capite viae, quae via erat ante vestibulum separatam per viam Orientalem ingredientibus. Hebraice pro vestibulo est *גדר* geder, cuius loco supra redditur peribolus: idem igitur modo significat vestibulum, scilicet septum illud foraminatum ad instar loricae, (vt supra diximus ex Iosepho) quae laicos à Sacerdotibus segregabat: atque eadem sententia huius versus est, & praedicti, scilicet hoc aedificium Australe habuisse ascensum à fronte Orientali, gradusque eius duxisse in ambulationem mediam superiorem, quae procurrebat Occidentem versus secundum longitudinem periboli elegantis, & separantis populum à clero. Chaldaeus paraphraestes longe aliter hunc versum interpretatus est: Et secundum portas, inquit, gazophylaciorum, quae apertae erant ad viam Australem, erat ostium in capite viae, quae via erat ante suggestum Leuitarum, per viam Orientalem ingredientibus. Quae verba retulit, & explicare conatus est Rabbi Salomon: *גדר* gederet, inquit, *הגנה* haginah, significat peribolum lapideum factum in gradibus, super quo cantabant, & psallebant. Sed Rabbi David cum pluribus rationibus ostendisset suggestum Leuitarum huc minime pertinuisse, tandem ex libro Miznaioth concludit, atrium Sacerdotum eleuatum fuisse prae atrio Israel duobus cubitis cum dimidio, atque hunc gradum vocari à Prophetam gederet hagina, hoc est, *vestibulum separatam*.

DE PRAEDICTO-

RVM GAZOPHYLACIORVM

usu, & sanctitate.

Cap. LXIX.

XIII.

T dixit ad me: Gazophylacia

Aquilonis, & gazophylacia Au-

stri, quae sunt ante aedificium,

separatum; haec sunt gazophy-

lacia sancta: in quibus vescun-

tur Sacerdotes, qui appropin-

quant ad Dominum in Sancta Sanctorum: ibi po-

nent Sancta Sanctorum, & oblationem pro peccato,

& pro delicto: locus enim Sanctus est. Septuagin-

ta interpretes: Et dixit ad me, inquiunt, exedrae

ad Aquilonem, & exedrae, quae ad Austrum exi-

stentes, ante faciem spatiorum. Quo loco Se-

ptuaginta vocem חגזרה hazirah, pro spatio usur-

parunt inter porticus & domum, vel inter gazo-

phylacia porticum, & ea quae circa templum.

Verum cum à nobis supra vox pro ipso aedificio

templi usurpetur, idem quoque hic significare

putabitur, eodem plane sensu; cum cubicula

haec & templum prospiciant, & spatia illa inter-

iacentia inter templum, & dicta gazophylacia:

quamuis negari non possit magis ad loci sancti-

tatem, quam commendat Propheta, facere, quod

templum ipsum prospiciant, quam quod atrium

interius. Nam & sunt, inquiunt iidem Interpre-

tes, exedrae Sancti Sanctorum, in quibus vescun-

tur ibi Sacerdotes appropinquantes ad Domi-

num Sancta Sanctorum, & sacrificium, & quae pro

ignorantia, quia locus sanctus est. Chaldaeus ve-

ro: Sacrosancta vertit, quod nos legimus Sancta

Sanctorum. Hunc locum ita exponit Chimchius,

vt haec dicta sint ad excludendum incircumci-

sum corde, & incircumcisum carne. Sancta au-

tem Sanctorum comedebantur intra ad atrium

Israel. ac postea explicare videtur quatenam sa-

crificia dicantur Sancta Sanctorum. Sed nos il-

lam arbitramur certiore esse sententiam, quae

affirmat Sancta Sanctorum dici illam cuiuscum-

que sacrificij partem, quae ad Sacerdotes iuxta

praecepta legis spectabat: qui merito sancti di-

cuntur, non quod Deo sacrati modo, sed quod

moribus etiam sanctitatem referre debeant. Sed

prae alijs locum exposuisse in hunc sensum vide-

tur Sanctus Hieronymus: Ex quibus discimus,

inquit, multas ciborum esse diuersitates, quibus

vesci Sacerdotibus licet, vel non licet: & de his

ipsis, quos licet in cibos sumere, non in omnibus

sumuntur locis, nec ab omnibus, neque omni

tempore. Quibus verbis ciborum delectum, quem

sancta mater Ecclesia semper laudauit, ac tenuit,

Diuinae legi ostendere videtur satis esse consen-

taneum, quidquid peruersi impie obloquantur

haeretici. Sed praetermittendum non est salu-

tare quoddam eiusdem Beati Hieronymi consi-

lium, quod ob oculos semper habere decet sacrae

Scripturae interpretem: Gazophylacia, inquit,

Aquilonis, & Austri, puto esse quae vel historiae

contineant simplicitatem, vel spiritualis intelli-

gentiae sacramenta: vt per Aquilonem venia-

mus ad Meridiem. Neque enim sic legenda est

litera, & historiae fundamenta iacienda, vt non

veniamus ad culmina: neque ita pulcherrimo ae-

Tom. 2. Explan. Pars 2.

A edificio recta ponenda, vt nequaquam funda-
menta sint solida. Haec Sanctus Doctor: de
quibus nos supra pluribus.

Cum autem ingressi fuerint Sacerdotes, non in-
gredientur de Sanctis in atrium exterius: & ibi

reponent vestimenta sua, in quibus ministrant,
quia sancta sunt: vestienturque vestimentis alijs,

& sic procedent ad populum. Cum ingressi fuerint,
inquit Chimchius, cum venerint ad gazophyla-

cia sua in atrio Sacerdotum, dicit quod cum
egressi fuerint ab eorum seruitute, & cum vene-

rint ad atrium Sacerdotum, ibi reponent vestes
Sacerdotales, quibus vestiebantur dum ministra-

bant: ne forte scilicet egrediantur illis vestimen-
tis ad atrium exterius, quod est atrium Israel,

quod exterius est, respectu atrij Sacerdotum: hoc
enim erat magis sanctum & interius, quam illud:

ac propterea dicit de Sancto ad atrium exterius:
& huc vsque appellauit atrium mulierum, atrium

exterius. Haec autem Rabbinus expositio duo in-
uoluit, quae examinatione indigent: arbitratur

enim primum de ministerio sermonem hic fieri,
quo ministrabant in atrio interiori, in quo repo-

nenda esse existimat sacra vestimenta; at contra
videtur habere ipse contextus, quem magis ad

rem exposuit Lyranus, loci difficultatem enu-
cleatius explicare conatus: Atrium exterius, in-

quit, hic non potest accipi generaliter, nam sic
accipiendo gazophylacia, ista sunt in atrio exte-

riori, sicut frequenter dictum est supra; sed ac-
cipitur partialiter pro illis locis, ad quae admit-

tebatur populus, vt magis patet ex sequenti-
bus. Haec ille. Et certe si de gazophylacijs su-

perioribus sit sermo, vt fieri videtur esse certissi-
mum: eorum saltem introitus in atrio exteriori

patebat, vt paulo ante ab ipso Propheta testatum
est, atque ex eo, quod Propheta ad atrium pri-

imum educitur exterius, vt in haec introducat
cubicula. Sed certe huc spectat, quod de atrio

mulierum dixerat Rabbinus, quodque Lyranus
atrium vocat peculiare. Nam quamuis, vt supra

dixi, atrium mulierum nullum fuerit in templo
à temporibus Salomonis vsque ad tempora Zo-

robabelis; tamen negandum non est, fuisse vel le-
ge, vel laudabili consuetudine in more positum,

vt mulieres in porticum illam Sacerdotum atrio
proximam minime introirent. Sed Israeliticus

populus sine graui aliqua causa, ac sine peculiari
purificatione praecedente, ad illam porticum

minime admittebatur. Cuius quidem rei non
coniecturam modo licet proferre, sed & luculen-

tum Iosephi testimonium: Sciunt omnes, inquit, qui
templum nostrum viderunt, quale fuerit, quamque inuolabili

sanctimonia cultum. Quattuor enim porticus circum se habuit,
& earum suam quaeque secundum legem custodiam.

Totidem plane porticus in nostra vniuersali ichnogra-
phia licet computare: primam gentium, secundam

Israelis, tertiam Sacerdotum, quartam vesti-
buli templi. Has vero, & non alias à Iosepho re-

cenferi, earum custodiam, quas refert, plane testan-
tur: In primam, inquit, porticum ingredi licuit omnibus,

etiam extraneis: tantum menstruatae foeminae intrare vera-
bantur. In secundam porticum intrabant Iudaei omnes, eo-

rumque coniuges, si erant ab omni pollutione munda-

ti. In tertiam, Hoc est, in eam, de qua nobis est
sermo: mares Iudaei mundi atque puri. Mares dixit,

vt excluderet foeminas. In quartam Sacerdotes,
vestitu sacerdotali induti &c. Sed & mares adhuc

puri & mundi ab illa interiori tertia, quam
dixit, porticu tunc maxime arcebantur, cum

Ii

Sacer-

Supra lib. 8.
huius partis
cap. 8. & a-
lias saepe.

XIII.

R. David.
Chimchi.

VESTIMEN-
torum Sacer-
dotalium san-
ctitas.

Nicol. de
Lyra.

ATRIVM
mulierum in
antiquo tem-
plo nullum:
sed lege tan-
tum à quibus-
dam locis foe-
minae arce-
bantur.

Iosephus lib.
2. contra
Aponem.

GAZOPHY-
lacia sancta.

R. David.

SANCTA
Sanctorum in
oblationibus
quae dicantur.
SACERDO-
tes sancti qua-
re dicuntur.

S. Hierony.

CIBORVM
delectus in Ec-
clesia Diuinae
legi consenta-
neus.

SENSVS
allegoricus li-
terali insitit.

Sacerdotes vestibus induti sacris sacratissimas A
carnes afferebant; in superioribus coenaculis cor-
ram Domini templo ab eisdem Sacerdotibus e-
dendas, quibus consumptis, & veluti consummatis
sacrificijs, *ibi ponent vestimenta sua in quibus mini-
strant, vestienturque vestimentis alijs, & sic proce-
dent ad populum.* Id est, inquit Rabbi Salomon: Ac-
cedent ad tangendas vestes populi, si ipsis placue-
rit; at vero in vestimentis Sacerdotalibus non tan-
gent populum: nam in illis sunt quidam gradus pu-
ritatis, & vestes prophanae non sunt illis in con-
culatione. Rabbi vero David: Postquam, inquit,
vestiti fuerint alijs vestimentis, poterunt tangere
illis vestibus populi vestimenta, id est, populi Is-
rael, qui est in atrio Israel: nam in atrio populus B
congregabatur, & non ingrediebatur ad atrium
Sacerdotum, nisi ad impositionem manuum, ad
maestationem, & ad eleuationem, seu oblatio-
nem: vestimentis autem Sacerdotalibus non li-
cebat illis tangere populi vestimenta, quae sunt
prophana, & respectu illorum sunt vilissima. Io-
nathas autem exponit: Et sic commiscebuntur
populo. Quod vero Rabbinus iste populum affir-
mat atrium Sacerdotum ingredi, de portis Me-
ridiana & Aquilonari atrij Sacerdotum intelli-
gendum est, quod in his tria illa perficiebantur:
imponerentur enim offerentium manus victima-
rum capitibus, quarum iidem maestationi asta-
bant, ac tandem cum Deo offerebantur, ut su-
pra, cum de portis ageretur, ostensum est, & in
apparatu pluribus ostenditur, cum de sacrificio-
rum ritibus agemus. Praeterea nunquam neque
ad portas licebat populo propius ad Sacerdotes
accedere. tantum voluit Deus omnipotens cle-
rum à populo differre, tantaque in veneratione
res, personasque sacras à populo ubique & semper
haberi. Sed de his alijs. Sunt & in hac eadem
porticu culinae sanctorum, eadem sanctitatis
causa prope exedras, vel refectoria sancta extru-
ctae: de quibus quoniam capite sexto & quadra-
gesimo sequenti agit Propheta simul agens de
culinis populi, quadragiesimi sexti quoque capi-
tis partem illam ad finem huius capitis annecte-
mus, ne post longam diuersarum rerum tracta-
tionem, cogamur ad haec eadem redire gazo-
phylacia.

R. Salomon.

R. David.

R. Ionathas.

OFFEREN-
tes victimas,
earum capiti-
bus manus im-
ponebant pri-
usquam iugu-
larentur.

SACERDO-
tum, & rerum
sacrarum san-
ctitas.

DE PERIBOLO

SUMMAS TEMPLI SVB-

structiones cingente, ac de parie-

te Israelis atrium cir-

cumdante.

Cap. LXX.

XV.

R. David.

VMQVB compleisset mensuras
domus interioris. Id est, inquit
Rabbi David, atriorum, & ga-
zophylaciorum: nam haec om-
nia sunt ad vsum domus inte-
rioris, quod est templum. *edu-
xit me extra murum montis*
domus, per viam portae, quae respiciebat ad viam

Orientelem. haec est porta montis domus Orien-
talis, cuius prius fecerat mentionem in princi-
pio prophetiae: & mensus est eam undique per cir-
cuitum. Id est, mensus est domum, in qua erat
porta in circuitu ad quatuor ventos, vel pla-
gas.

Mensus est autem contra ventum Orientalem,
Id est, circuiuit totam illam plagam, & sic etiam
mensus est plagam Aquilonarem, & plagam Au-
stralem, & plagam Occidentalem: omniaque
simul erant quingentorum cubitorum longitudi-
nis, & totidem in latitudine. Mendum suspicor
vel Rabbinus, cuius omnes sunt allatae expositio-
nes, irrepsisse, vel interpretis, dum omnia simul
dicit fuisse quingentorum cubitorum, cum po-
tius singulas plagas totidem cubitis fuisse dimen-
sas perspectum omnino sit, *calamo mensurae,*
*quingentos calamos in calamo mensurae per cir-
cuitum.*

*Et mensus est contra ventum Aquilonis quin-
gentos calamos in calamo mensurae per gy-
rum.*

*Et ad ventum Australem mensus est quin-
gentos calamos in calamo mensurae per circui-
tum.*

*Et ad ventum Occidentalem mensus est quin-
gentos calamos in calamo mensurae.*

*Per quatuor ventos mensus est murum eius un-
dique per circuitum, longitudinem quingentorum
cubitorum, & latitudinem quingentorum cubito-
rum diuidentem inter Sanctuarium & vulgi lo-
cum.* Rabbi David: Nam mons domus, inquit, R. David.

erat magis sanctificatus quam Ierusalem, ad
quem non poterant ingredi patientes feminis
fluxum, menstruatae, & parturientes. Huiusmodi
autem immunditias tota ciuitate arceri dixit Io-
sephus, quod hyperbolice dictum videtur, ut
urbis exaggeraret sanctimoniam. Haec ille.

Verum si quod sentimus, libere proferre liceat,
difficilis est plane textus, tum propter lectiones
varias, tum vero maxime propter multiplices In-
terpretum sententias secum inuicem pugnantes.
Verum enimvero non facile constare poterit de
ea re, quae hac mensura definitur, quin prius
constet an calamis dimensa sit, an vero cubitis:
de qua re in primis agendum est. Et certe si Sep-
tuaginta interpretum sequamur lectionem, omnia
cubitis dimensa esse compertum erit, & calami
mentio fiet propterea tantum, quod in calamo cu-
biti signati fuissent, ut initio dicebamus. Horum
perspecta erit sententia, cum verba expenduntur:

Et completa est, inquit, mensuratio domus interioris, & e-
duxit me per viam portae respicientis ad Orientem: & mensus
est domus exemplar in circuitu in ordine. Graece *ἐν δια-
τάξει*. Quae vox constitutionem, edictum signifi-
cat, legales constitutiones dixit Nazianzenus, ut
sensus sit, mensuras has rite fuisse peractas secun-
dum regulas & ordinem. Et stetit post tergum portae
respicientis ad Orientem. Et mensus est domus exemplar in
circuitu in ordine quingentos in calamo mensurae, & mensus
est ad mare. Et mensus est secundum faciem maris cubitorum
quingentos in calamo mensurae. Et conuersus est ad Aquilo-
nem, & mensus est secundum faciem Aquilonis cubitorum
quingentos in calamo mensurae. Et conuersus est ad Au-
strum, & mensus est secundum faciem Austri quingentos in ca-
lamo mensurae, quatuor partes eius. Et disposuit murum ei
per circuitum, quingentos ei ad Orientem, & quingento-
rum cubitorum latitudo, ad diuidentem inter Sancta, & in-
ter antemurale in ordine domus. Haec tenus ex Septua-
ginta interpretibus, ut in Regio codice: quamuis

enim

VIAM ME-
tatur Angeli

XVI.

XVII.

XVIII.

XIX.

XX.

DIFFICILIS
locus.

DIS MILLE
cubiti vnior-
sum templum
cingunt.

Theodoret.

S. Hierony.

AN CALAMI
quingenti
intelligendi
sint, an cubiti.VULGATAE
defensio.DVPLEX
murus recen-
setur, calamo-
rum quingen-
torum alter,
alter cubito-
rum totidem.MVRVS
atrij Israel
quingentorum
cubitorum.

enim verba nonnulla in Sixtiano immutentur, A
tamen non aliqua ex parte sensus, quem expo-
suit Theodoretus: Ostendit mihi, inquit, circui-
tum, quem mensus est, & dum mensus esset, do-
cuit vnamquamque partem, Orientis, Occiden-
tis, Aquilonis, & Austri quingentos cubitos ha-
buisse, ita vt circuitus quadruplicatus in bis mille
cubitos egeretur. Sed certe huic expositioni,
quae ad cubitos omnia retulit, opponit se Beatus
Hieronymus, nullam huius mensurae partem
ad cubitos referendam esse contendens: Illud
autem, inquit, quod per simplicitatem inter-
pretationis dum parum attendimus celeritate
dictandi, & Septuaginta habent, & nostra trans-
latio: Murum eius vndique per circuitum longi-
tudine quingentorum cubitorum, & latitudine
quingentorum cubitorum: Hebraeus sermo non
continet, sed simpliciter longitudinem quin-
gentorum, & latitudinem quingentorum, vt sub-
audiatur calamorum: sicuti quarto supra dictum
est ad Orientalem ventum, & ad Aquilonem, &
ad Austrum, & ad mare quingentis calamis mu-
rum partium singularum ab eo, qui tenebat cala-
mum, fuisse dimensum. Et certe si Hebraei co-
dices nunc consulantur, sensus Septuaginta in-
terpretum, & Chimchij ibidem allatus vix pos-
se stare videtur, cum singula verba singulis ap-
tissime reddiderit Vulgatus, *quingentos calamos
in calamo mensurae*, vtique conuertens. Verum
cum maxime fuerint Hebraicae linguae periti
Septuaginta interpretes, aliquid illis deferen-
dum esse perspectum est, praesertim cum eorum
lectio, Chimchij quoque fulciatur testimonio,
viri quidem apud Hebraeos doctissimi. Qua-
propter tenendam nobis esse Vulgatam lectio-
nem censuimus, neque verbum aliquod ab ea
immutandum: nam quod modeste fatetur Hie-
ronymus per simplicitatem incurrisse, Deo in-
terpretis calamum bene disponente, factum fuis-
se arbitramur; atque eo magis, quo minus in
eo addendo appareat interpretis studium, vel
industria. Quo fiet vt duplicis muri, vel rei cu-
iuspiam mensura notetur, prima a versu decimo
quinto vsque ad decimum nonum, quae quin-
gentorum ordine calamorum fuisse deprehendi-
tur: altera versu vigesimo, quae cubitis quingen-
tis definitur.

Et certe, vt de hac extrema primum dicamus,
cum in ipso Hebraico textu murum quendam di-
mensum esse certum sit, eiusque vsus expresse ibi-
dem notetur, ad diuidendum inter sanctum, &
prophanum, cum de re, quae dimensa est, constet,
eiusque magnitudo alibi perspecta sit: de mensu-
ra quoque constabit, quamuis expressa non sit in
hoc textu. Certum autem est muro, qui atrium
Israel circumdat, atrium, quod sanctum dicitur,
diuidi ab atrio gentium, quod prophanum appel-
latur, & vulgi locus. Huius autem muri mensura,
& singularum partium dimensionibus probari
potest, fuisse quingentorum cubitorum in vno
quoque latere; quapropter certum est addendum
in Vulgata paraphrastica fuisse id, quod in He-
braeo supplendum fuerat, vel propterea maxime,
quod expressum non esset. Mensura autem quin-
gentorum cubitorum sic colligitur. In media
templi area mensus est Angelus atrij interioris
quadratam aream centum cubitorum, & huic a-
reae pares duas alias, alteram a Meridie, ab Aquilone
alteram; huiusmodi autem areae quaternis
cinguntur portis, quinquaginta cubitos longis,

Tom. 2. Explan. Pars 2.

quanta est latitudo porticum, in quibus aperiun-
tur, qui omnes numeri in vnam summam collecti,
quingentos complent. Totidem vero pares areae,
& pares totidem porticus ab Oriente in Occiden-
tem computantur, vt ex omnibus certa constare
possit mensura muri quadrata quingentorum
cubitorum. Quod si quis forte in dubium reuo-
care velit quaternas illas atrij exterioris angula-
res areas, & eam, quae ad Taurum, & eam, quae
ad Africum, & eam, quae ad Eurum, ac denique
eam, quae ad Aquilonem, quod earum nulla fa-
cta esse videatur expressa mentio apud Prophe-
tam, is patienter sustineat, donec ad caput sex-
tum & quadragesimum veniamus, nulla interie-
cta mora mox exponendum.

Sed haec perspicua sunt: illud certe difficul-
tatem habet, a qua nullus adhuc me expediuit,
quod ad quingentorum calamorum mensuram
spectat. Nam Rabbi Salomon, qui singula ae-
dificij latera quingentis calamis fuisse dimensa
arbitratus est, & calamum sex tantum cubito-
rum: Erat, inquit, tria millia super tribus milli-
bus cubitorum. Nam calamus erat sex cubito-
rum. Et hoc est, quod cecinit Calirites: David
extendit filum trium millium cubitorum funda-
tum super tribus millibus cubitis. Et erant tri-
ginta sex iuxta mensuram priorem, qua mons
domus erat quingentorum super quingentis cu-
bitis, diuisus in tria millia super tribus millibus,
in corrigijs quingentorum cubitorum per lon-
gum, & per latum: ibique inuenies triginta sex
quadrata quingentorum super quingentis. At-
que propterea dixit Poeta, triginta sex eo mo-
do quo duplicabantur, quingentorum. Haec il-
le, qui a laterum mensura pertransiit ad areas,
ac cubitorum, & calamorum proportionem inue-
stigauit in quadratis eiusdem numeri calamo-
rum, & cubitorum. Quoniam calamus cubitum
sexies continet, fit vt latus quadrati quingento-
rum calamorum sexies contineat latus quadra-
ti quingentorum cubitorum: quod si senarius nu-
merus in se ipsum ducatur, fient sex & triginta,
ac toties affirmabis huiusmodi quadratum illo
contineri. Sed haec parum, aut nihil ad prae-
sens faciunt institutum. Sanctus vero Hierony-
mus, qui palmum calamis superaddendum cen-
suit; huius muri ambitum duobus calamorum
millibus computat: Qui faciunt, inquit, cubitos
duodecim mille, trecentos triginta tres, & trien-
tem. At nos, qui calamo quartam cubiti par-
tem superaddendam ostendimus, quartam bis
mille calamorum partem, hoc est, quingentos
cubitos duodenis cubitorum millibus adden-
dam esse existimauimus. Verum non in hac re,
quae ex ostensis satis constat, difficultas est, sed
in ea, quae huiusmodi calamorum, aut cubi-
torum numero definitur: sunt enim plures, qui
nihil ea de re statuerunt: alij, inter quos est Ly-
ranus, Salomonis sequutus sententiam, descri-
bi putant mensuram muri exterioris, totum ae-
dificium claudens. Sed quomodo murus eius
mensurae sit, minime ausi sunt statuere. Alij
tandem vrbis moenia hic describi censuerunt.
Hieronymi fortasse verbis innixi, qui: Pru-
dens lector, inquit, & diligens, legat librum
Iesu Naue, & inueniet quomodo in suburba-
nis haec mensura seruetur. Ego vero, ni-
hil ad huius loci expositionem faciens in dicto
libro haecenus inuenire potui, & satis alibi o-
stendi murum vrbis vicinis cubitorum milli-

QVINGEN-
ti cubiti ex sin-
gularum par-
tium mensura
colliguntur.

100

100

100

50

50

50

50

500

QVAENAM
sit mensura
quingentorum
cubitorum

R. Salomon.

S. Hierony.

QVAD HAC
mensura com-
prehendatur.Nicolaus de
Lyra.
R. Salomon.Alibi 1. part.
Apparatus
lib. 2. cap. 21.

400
33
1200
1200
13200
2000
6-1
500
12000
12500

PERIBOLVS
atrij Israelis
quingentorum
vndique cubi-
torum fuit.

80

8

8

7

7

6

6

1

1

1

125

500

bus cingi, non duodenis, nullam vrbis partem reperiri existimaui, quae huiusmodi cubitorum numero ambiatur: vna excepta ciuitate superiore Sioni insidente, quae huic mensurae proxima est, quamque stadijs tribus & triginta definit Iosephus. Stadium porro cubitis quadringentis constat: quod si hos numeros inuicem multiplices, inuenies tredecim mille ducentos cubitos, non vero duodecim mille quingentos, quos efficiunt bis mille calami quater quingenti. Quare aliam esse ingrediendam viam duxi, vt sententiam Clarij sequamur, qui ex Rabbiorum, ni fallor, sententia asseruit, hunc murum esse eum, quem post principium quadragesimi capitis mensus fuerat, atque inuenerat esse altum calamum vnum, latum tantundem. In quo quidem muro, vel peribolo facile quingentorum calamorum numerum reperio, non quidem in singulis eius lateribus, sed in omnibus, quod sic ostendo: Murus Israel, vt paulo ante ostendi, longus est cubitos quingentos, quinquaginta vero cubiti in calamos diuiduntur octo, vt pluribus ostensum est supra: ex quo fit, vt quingenti in octoginta calamos diuidantur, quibus si addas octonos vtrinque calamos atrij gentium, & vtrinque septenos porticus gentium, & vtrinque senos viae, & singulos vtrinque latitudinis periboli, & vnum denuum cubitum, vtrinque dimidium, quantum à perpendiculo muri proijcitur substructionis murus, fient omnes simul cubiti centum viginti quinque, qui quater

sumpti efficiunt calamos in vniuersum quingentos. Atque hunc quidem murum mensus est Angelus circum circa quater, à varijs incipiens ventis, ac semper reperit calamos quingentos: quod indicare videtur illud verbum, quod semper additur: *Mensus est autem*, inquit, *contra ventum Orientalem in calamo mensurae per circuitum*: quod in omnibus alijs mensuris repetitur. Hanc porro saepius repetitam mensuram probant alia multa saepius repetita à Propheta nostro, saepius ab Angelo dimensa, quae vel metacente, ipsa per se obuiam fieri possunt lectori. Sed quamuis nullum huiusmodi reperiatur exemplum, admirabile quoddam hac ipsa dicendi forma indicatur Ecclesiae Christi sacramentum: tanto enim maius est, ac latius hoc templum antiquo illo, quanto longior est vno illius latere totus ambitus. Neque mirandum sane quod quae de hoc nouo templo propheticè dicuntur, ab aliquibus Interpretibus quasi de vrbe dicta exponantur, ab alijs quasi de templo: cum qui hanc nouam vidit in visione ciuitatem Ioannes: *Et templum*, inquit, *non vidi in ea*. tota enim ciuitas templum quoddam est. Sed de his opportune magis suo loco Haec enim, quod ad capitis quadragesimi secundi breuem spectat explanationem, dicta sufficiunt: cui pars quaedam capitis quadragesimi sexti adiungenda videtur, vt quod ad atriorum formam perfecte dignoscendam spectat, perspectum lectori simul ac semel esse possit.

LATISSI-
mus est Eccl-
siae sanctae
murus.

Apocal. 21.
v. 22.

EX CAPITE QVADRAGESIMO SEXTO EZECHIELIS PROPHETAE.

XIX.

*E*t introduxit me per ingressum, qui erat ex latere portae, in gazophylacia Sanctuarij ad Sacerdotes, quae respiciebant ad Aquilonem: & erat ibi locus vergens ad Occidentem.

XX.

Et dixit ad me: *Iste est locus, vbi coquent Sacerdotes pro peccato, & pro delicto: vbi coquent sacrificium, vt non esserant in atrium exterius, & sanctificetur populus.*

XXI.

Et eduxit me in atrium exterius, & circumduxit me per quatuor angulos atrij: &

ecce atriolum erat in angulo atrij, atriola singula per angulos atrij.

In quatuor angulis atrij, atriola disposita quadraginta cubitorum per longum, & triginta per latum: mensurae vnius quatuor erant.

XXII.

Et paries per circuitum ambiens, quatuor atriola: & culinae fabricatae erant subter porticus per gyrum.

XXIII.

Et dixit ad me: *Haec est domus culinarum, in qua coquent ministri domus Domini victimas populi.*

XXIII.

IN EZECHIELIS CAP. XLVI. LIB. III. CAP. LXXI. 381
EXPLANATIO EIVSDEM
PARTIS CAPITIS
QVADRAGESIMI SEXTI.

DE CVLINIS SANCTORVM.

Cap. LXXI.

XIX.

R. David.

R. Salomon.

Introduxit me per ingressum, qui erat ex latere portae. Rabbi David: Iam dixi, inquit, superius, id quod est post ianuam, dici non ceterph. Rabbi vero Salomon: Ex latere portae. id est, quod est à porta ad Occidentem.

Haec ille, qui vere portae meminit, ad quam iterum ductus supra fuerat Propheta noster atrij interioris. Et Lyra: Sicut supra descriptum est, inquit, cum ageretur de gazophylacijs Australibus, & Aquilonaribus, habitationi Sacerdotum deputatis. Magis certe proprie, ac vere loquutus fuisset, si comestationi Sacerdotum deputata fuisset cubicula, quam habitationi. longe enim plura alia habitationi deputabantur, quam haec, quae sanctiora multo sunt, ut ex eorum constat usu, atque nominibus.

Supra cap. 42. v. 2. & 44. v. 4.

CVBICVLA ad comendum sanctiora illis sunt, quae ad habitandum deputantur.

In gazophylacia Sanctuarij. Hebraice, In gazophylacia sancta: Chaldaeus, In gazophylacia sacra Sacerdotum. Septuaginta: In exedram sanctorum Sacerdotum. Quae omnes lectiones gazophylaciorum sanctitatem respexisse videntur. Vulgatus vero dum gazophylacia Sanctuarij, scribit, sanctitatis causam indicavit: non enim parum ad loci huius sanctitatem facere videbatur, quod è regione Sanctuarij exaedificata essent huiusmodi cubicula. ad Sacerdotes, hoc est, in usus sacerdotales deputata: vel, ut ait Rabbi David, Sacerdotum, sicut supra dictum est, ubi manducabant Sacerdotes: quae quidem gazophylacia respiciebant ad Aquilonem. Hoc est, inquit, idem David, quod supra dixit, & ostia eorum ad Aquilonem. Rabbi vero Salomon: Quibus erant, inquit, portae ad latus atrij exterioris versus Aquilonem. Sic & Chaldaeus: Quae aperta erant, inquit, ad Aquilonem. Et erat ibi locus vergens ad Occidentem. Chaldaeus: Et ecce ibi erat locus in fine eorum ad Occidentem.

R. David.

R. Salom.

AD OCCIDENTEM statuntur culinae.

Certe tam accurate locum hunc describit, ut illum veluti digito videatur demonstrare, neque vlla superesse possit ambigendi ratio. Porticus enim Aquilonaris templo aduersa plane describitur, ut capite praecedenti ostenditur, quae in duplicia cubicula distributa est, interiacente media ambulatione, cuius meminit Propheta. Et ex hoc duplici coenaculorum ordine, alter in atrium prospicit exterius ad Aquilonem; alter in interius ad Austrum: & de hoc quidem sermo Prophetae est, illius fit nulla mentio. Rursum cum inferior porticus septenis interiacentibus postibus in octonas fornices distributa sit, superior certe porticus in totidem cubicula partita esse necessario intelligenda est. Et ex illis octo cubiculis primum, quod ad Orientem situm

est, scalis totum impeditur, sex media ad vescendas sacras carnes deputabantur: extremum, quod ad Occidentem, tam accurate à Propheta describitur, ut non solum de ipso constet, sed & alia multa propter ipsum perspecta esse videantur; quippe de ipso loquitur ad Prophetam Angelus.

Et dixit ad me: inquit, Iste est locus, ubi coquent Sacerdotes pro peccato, & pro delicto: ubi coquent sacrificium. Vel oblationem, inquit, Rabbi David, quae etiam dicitur Sanctum Sanctorum. Chaldaeus: Iste est locus, ubi coquent Sacerdotes panem muneris. Septuaginta: Iste locus est, ubi coquent illi Sacerdotes, quae pro ignorantia, & quae pro peccato: & coquent manna. Et certe cum de sacrificijs constet, alia esse pro ignorantijs, alia pro delicti conscientia, utriusque oblationis carnes in culina coquendas esse testatur Propheta, non quidem omnes, sed earum partem, quae in usus cedit Sacerdotum, quae Sancta Sanctorum dicitur; quippe sanctior sanctis sit, alijs carnibus nimirum, quae ab offerente populo comedebantur. de qua re nos late, cum de sacrificijs agemus. Quod huius loci proprium est, examinandum videtur, quidquid Septuaginta, & Chaldaeus de pane coquendo meminerint. Cuius rei causa ex origine videtur petenda. Nam ubi nostra Vulgata bis repetit verbum, coquendi, in Hebraeo duplex verbum habetur. Primum יבשל יבשלau, à radice בשל basal, quae coquere significat, proprie quod aqua coquitur, aut elixatur, cuius rei plura suppetunt exempla. Quamuis non desint alia, quibus assare quoque significat, ut in Paralipomenis: Et assauerunt Phase super ignem: iuxta quod in lege scriptum est. Et iterum de eodem Phase: Et coques, inquit, & comedes. Huic porro secundae notioni magis proxima est illa, qua verbum hoc maturescere significat, quod veluti calore solis coquantur fructus, ut in Genesi: Et post flores vinas maturescere. Ex quo liquet, hoc verbo carniū proprie cocturam significari, siue assandae sint, siue elixandae. Secundo vero loco verbum habetur אפח אפח, quod proprie coquere panem significat, siue in furno, siue in sartagine, siue sub cinere. Hoc vero loco illum respexisse videtur Propheta, quo in Leuitico de Sacerdotis oblatione agitur in die vnctionis suae offerendae: similam enim offerre praecipitur certa quadam mensura gomor, siue Assaron: Quae, inquit, in sartagine oleo conspersa frigitur. Et iterum de eodem haphine minchath, coctiones muneris, vel cocta sacrificijs, ut alij conuertunt. Offeret autem eam calidam in odorem suauissimum Domino. In praesenti autem Prophetae loco eadem utraque vox legitur fere, ut indicetur eiusmodi Sacerdotum oblationem in loco hoc sancto coquendam,

XX.

R. David.

QVAE OB-
olationes
Sancta Sancto-
rum dicantur.

2. Para. 35.
v. 13.
Deut. 16.
v. 7.

Genes. 4.
v. 10.

OBLATIO
inuncti Sacer-
dotis in cali-
nis his coqui-
tur.

Leuit. 6.
v. 21.

CVLINA-
rum vsus.

R. David.

Nicol. de
Lyr.Isidorus
Clarius.

S. Hierony.

Matth. 7. v.
6.SACRA-
rum carni-
um contactu san-
ctitas acquiri-
tur.Leuit. 6. v.
25. 26. & 27.Aggaeli 2. v.
13.Leuit. 6. v.
27. 28.QVAE SE-
mel sanctifica-
ta sunt, in vsus
prophanos non
conuertenda.

ut super altari adoleretur. Huc quoque res-
pexisse videntur Septuaginta, qui manna vocant
hanc oblationem, quae eadem mensura offe-
rebatur, ut dixi, qua olim manna colligebatur.
Rationem autem propter quam huiusmodi cu-
linae extructae fuerant, videtur reddere no-
ster Propheta, subdens: *Vt non esserant in-
atrium exterius, & sanctificetur populus.* Rab-
bi David, atrium Israel vocari putat, exte-
rius: Ut sicuti monebantur, inquit, ne exi-
rent ad atrium in vestibus Sacerdotalibus;
sic etiam monebantur ne illuc traderent car-
nem Sancti Sanctorum. Chaldaeus: Ne com-
misceantur cum populo. Lyranus, *Sanctificetur
populus*, tangat, inquit, rem sanctam, vel com-
municet cum sanctis, id est, Sacerdotibus, quod
non debet facere; & sic sanctificetur. Magis
hic accipitur per oppositum. Haec ille. Cla-
rius: Ne populus sanctificetur, hoc est, ne exi-
stimet eas carnes sibi quoque licitas. Quasi di-
cat, ne sua praesumptione populus existimet se
sanctificatum esse, ac propterea carnis illis
viti posse. Longe tamen aliter à Beato Hierony-
mo locus hic exponitur, sed magis prope veri-
tatem: *Et sanctificetur populus*, inquit, qui san-
ctitati non fuerat praeparatus. Illud significat,
ne facile non sanctificatis sancta tribuamus: nec
mittamus, iuxta Euangelium, *margaritas ante
porcos*, ne demus Sanctum canibus. Haec Sanctus
Doctor. cui bene perspectum erat, sanctarum
carnium contactu sanctitatem acquiri. *Ista est
lex bestiae pro peccato*, ait Dominus: *In loco ubi
offertur holocaustum, immolabitur, coram Domi-
no. Sanctum Sanctorum est. Sacerdos qui offert,
comedet eam in loco sancto, in atrio tabernaculi.
Quidquid tetigerit carnes eius, sanctificabitur.*
Hinc originem duxit quaestio illa, quam à Sa-
cerdotibus interrogare praecipitur Aggaeus
Propheta: *Si tulerit homo carnem sanctificatam
in ora vestimenti sui, & tetigerit de summitate
eius panem, aut pulmentum, aut vinum, aut o-
leum, aut omnem cibum: numquid sanctificabitur?*
Respondentes autem Sacerdotes dixerunt: Non. Vbi
quaestio non est de sanctitate vestis, quae sancti-
ficatam carnem tetigit, immo quod perspectum
aprimè erat illam esse sanctam, quaerit praeterea,
num sanctitas eiusmodi in res alias extendatur:
cui dubio bene respondent: non. Huius vero san-
ctitatis gratia vestis, quae carnes tetigerit eius-
modi, lauari praecipitur, vas fictile confringi,
aeneum defricari, & lauari: ne scilicet ea, quae
sancta aliquo modo erant, in vsus conuerterentur
prophanos. Quare sanctitatis participem fieri
populum inhibetur, quippe qui rebus semper de-
ditus prophanis, indigne prophanaret sanctita-
tem, cuius minime fuerat factus dignus. Quae
omnia & singula ad nostram eruditionem, & do-
ctrinam scripta esse videntur. Nam si antiqui il-
lius Sacerdotij ministros, vestes, vasa, triclinia,
oblationes, sancta esse voluit Deus, & à propa-
nis vsibus longe semota; quid, quaeso, à nobis
exiget, quos tanto dignioris, atque sanctioris
Sacerdotij participes effecit? qui non hircorum,
aut vitulorum carnes immolamus, sed immacu-
lati Agni viuum corpus, & sanguinem, qui fons
est & origo sanctitatis, quotidie sacrificamus,
manibus contrectamus, sumimus, ac populo di-
stribuimus? Haec vero assidua meditatione ex-
pendenda proponimus potius, quam ut ea fusius
tractanda suscipiamus.

DE CVLINIS

POPVLII, ET FOCIS IN

cryptoporticibus templi extru-

ctis: ubi de quadrata atrij

Israelitici forma, nec

non de castellis portu-

cium angulis su-

perstructis.

Cap. LXXII.

T eduxit me in atrium exterius.

Ex quo intelligimus, inquit

Beatus Hieronymus, illud a-

trium, de quo digressus est,

fuisse atrium interius: & mul-

ta esse atria in Scripturis san-

ctis, de quibus legimus: *Qui stans in domo Do-**mini, in atrijs domus Dei nostri.* Et in Ioan. 134.*Et alias oves habeo, quae non sunt in hoc atrio, & il-**las oportet me adducere: & vocem meam audient,**& fiet unum atrium, & unus pastor.* hoc enimGraece *αὐδή* significat, quod Latina simplicitasin *ouile* translulit. Haec Sanctus Doctor. Et

quamuis pro Vulgata lectione notionem Graecae

vocis afferre possemus, quae non minus *ouile* si-

gnificat, quam atrium, & ad parabolae rationem

magis congrue dici videtur *ouile* quam atrium;

negari tamen non potest, quod si parabolae sen-

sus expendatur, & quae oves dicantur, & quod

ouile, facile constare posse non minus ad remfore ut atrium pro *ouili* legatur. Nam cum apud

Doctores sacros Basilium, Gregorium, Augusti-

num, Chrysostomum constet, oves has atque illas

populum intelligi Iudaicum, atque Gentilicum;

vtriusque vero populi proprium atrium esset in

templo: Christum cum Iudaeis in eorum atrio

loquentem induci credemus ab Euangelista, at-

que dicentem, alias gentes mihi dedit Pater, qui-

bus, quamuis non liceat hoc atrium ingredi, in al-

liud atrium noui templi ingredi licebit, in quo &

Iudaei, & gentes vnum rerum omnium opificem,

Dominumque, & animarum pastorem toto men-

tis affectu colent, eius voci obtemperabunt, il-

lum sequentur, & ut Deum adorabunt.

Et circumduxit me per quatuor angulos atrij.

Alicuius fortasse mentem subire posset dubitatio

de forma atrij Israelis, num quadrata fuerit: quam

dubitationem hic vnus locus sustulit, ac prop-

terea de atrij forma nonnihil hic agendum esse

censuimus. Areas quadratas tres atrij exterioris

mensus est Angelus initio visionis huius, primam

ad Orientem, secundam ad Aquilonem, tertiam

ad Meridiem, atque in harum medio aliam qua-

dratam aream mensus est praedictis parem,

quam atrium vocauit interius: ac tandem aliam

aream quadratam mensus est ad Occidentem,

cuius maximam partem occupat templum ip-

sum, vel domus Dei. & has areas omnes porti-

cibus cinxit: quae omnia quandam veluti crucis

formam in ichnographia redderent, cuius qua-

terna capita ad quatuor caeli regiones specta-

rent.

S. Hieron.

Tsal. 134.

Y. 2.

Ioan. 10. v.

10.

AVLA,

Graecorum,

atrium, & o-

uile significat.

S. Basil. h-

mil. 28. in

Tsal. 28.

S. Greg. hom.

4. in Evang.

S. August.

tract. 27.

S. Ioan. Chry.

hom. 14.

D VPLEX

atrium antiqui

templi vno

continetur no-

ui.

1000

XXI.

CRUCIS *formae* *tem-*
plo *speculan-*
da. *Joan. 2.*
21. *Isidor.*
Clarius.

Joan. 2.
21. *Isidor.*
Clarius.

QUADRA-
ta atri-
for-
ma.

ANGVLVS
interior & ex-
terior.

ATRIOLA
quare dican-
tur.

XXII.

R. David.

R. Salamon.

ATRIOLA
haec falso pu-
tantur fuisse
sub dio.

rent. Quae quidem forma ad crucis indicanda A fuerunt domicilia, quae ramen superne contig-
sacramenta, fumo & ad ipsius Christi quandam nata non erant, sic associata angulis atriij, ut duo
veluti imaginem reddendam videtur esse quam atriij muri in angulo concurrentes, illi duo prae-
apta. Christum autem reddere vniuersum tem- starent latera, carebant tecto, quia fumus, & ni-
plum, omnibus ac prope singulis partibus de- dor carniū liberius exhalarent. Sed longe
buisse perspectum est, Euangelista Sanctissimo à veritate Scripturae alienus est hic exponendi
Joanne attestante: Ille autem dicebat de templo modus, cum subter porticus fabricatae dicantur
corporis sui. cum absolute de templo loquutus huiusmodi culinae, quod mox explicaturi su-
fuisse videretur. Sed de hac templi, & Christi mus, atque de fumo etiam aliquid dicturi. Sed
similitudine infra agemus. Quae quamuis vera cum vocem hanc, Aramaeam, Marinus affinem
sint, ut sunt certe verissima, tamen ad aedificij faciat Hebraicae voci כפר Kafar, quasi mutata
perfectam rationem recessus illi minime videntur sit ut et, in e sin, huius norio illius quoque indi-
conducere, & ad templi vsus minime sunt conue- cabit notionem. Huius vsus est apud Iob, ele-
nientes, praesertim cum in angulis illis propius ganti illa ostensione Diuinæ potentiae qua
accederet populus ad atrium interius, quod in- turae ordinem ac dispositionem ita composuit,
conueniens, interioris atriij religio & sanctitas ut a nemine vel dissolui, vel aliter possit coapta-
nulla ratione admitteret. Hoc autem, quod his ri. Numquid, inquit, coniungere valebis micantes
atque alijs huiusmodi coniecturis possemus con- Stellar Pleiades? cuius loci quod plenam expla-
firmare, firmum magis ac certum sit ex ipso Pro- nationem apud nostrum Pinedam facile inueni-
phetæ nostri contextu. Nam cum quatuor an- re poterit lector, in ea immorandum mihi non
gulos atriij enumerat, plane confirmat in crucis esse existimari. Satis enim significasse sufficit,
modum minime fuisse fundatum templum, crux ea voce indicari huiusmodi stellarum mutuam
enim angulis externis constat octonis, quos acies connexionem, & veluti symmetriam, ac pro-
licet appellare, internis quatuor, sine recessibus. portionem. Quod apud Isaiam magis esse pote-
Et quadratam quidem formam confirmat Pro- rit perspectum: Leus in circuitu oculos tuos, & vi-
pheta, cum quatuor angulis constasse tradit a- de, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. & ino-
trium, qui quidem anguli perpetuo quodam ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut orna-
pariete continebantur, ut mox ostendam. Illud mento vestieris, & circumdabis tibi eos quasi spon-
praeterea silentio praetermittendum non est, C sa. ut torques collo tuo, vertit Pagninus. Qui-
sed animaduertendum maxime, quod ad crypto- bus verbis afflictam Synagogam, desolatam prae-
porticus templi iam descenderat, in quibus culi- filiorum interitu, atque penuria consolatur Do-
nas inuenit, ut ipse post pauca testatur: ex quo fit minus, vocatione gentium, quarum mirabilis fi-
ut haec vna mensura culinarum, quae in quatuor dei, cultus, morum, animorumque consensio, illi
angulis sunt, vniuersam cryptoporticuū indi- ornamento futura sit, haud secus quam sponsae
cet mensuram, atque rationem: quam post pau- torques, aut aliud ornamentum, quod ne exci-
ca ostendam. Cum denique duplex sit anguli dat, arctissime colligatur. Qua ratione atriola
nomen apud Hebraeos, & חדר חדר pinali, angulum colligata dicuntur, porticibus ordine inter ea
exteriorem significans, aciem licet conuerrere, dispositis, atque angulares culinas colliganti-
quod in vtramque partem prospiciat: & חדר bu- bus. Atque hoc ipsum infra perpetuo pariete
michtsoagh, in quo vtriusque muri superficies ab- factum esse non indicabit modo, sed expresse
scinditur, quasi altera ab altera; recessum licet testabitur Propheta. Sed alij expositores, qui
vocare: hoc loco haec secunda vox legitur, qua peregrinae vocis permixtionem non putant ad-
interiora porticuū significantur à Propheta re- mittendam, ad radicem Hebraicam כפר Kafar, re-
cenferi, qui in imis verfabatur cryptoporticibus, uocant hanc vocem, quae suffire, aut suffumi-
in quibus atriij angulares acies minime videri gare significat, ex qua deducitur vox כפר michtar,
possunt, quippe quae terra ocluduntur: interio- altare significans, ut supra dixi: quare atria suf-
res vero recessus adire, & metiri facillimum erat. fimentorum, conuertit Forsterus, atriola fumo-
Et ecce atriolum erat in angulo atriij. Atrio, & sa Varablus, quod ex his culinis fumus efflaret
atriolo eadem vox datur in Hebraeo: tamen ip- perpetuo. Siue, quod magis probarem, quod fu-
sa ratio, atque mensura mouit Septuaginta inter- mosae essent culinae, ex candidissimo quippe
pretes, ut atria parua conuerterent, quos imi- marmore extructae cum vniuerso templo: ut in-
tatus Vulgatae interpres, atriola, & Chaldaeus fra ostendam. Marmora autem ea esse videntur
paraphrastes, vel saltem eius Latinus interpres, natura, ut fumum facillime contrahant, ut ex
atriola scripsit. Atriolum autem narrat primum, Vitruuius constat. Is enim cum coronarum ratio-
quod Angelo duce ingressus est: mox de reliquis nem ostenderet, non pauca annotauit, quae
subdens: atriola singula per angulos atriij sin- ad praefens institutum facere possint: Coronarum
gulos.

In quatuor angulis atriij atriola disposita. Pro-
pter Syriacam vocem כתר Keturoth, variae
sunt huius loci expositiones. Rabbi enim Da-
uid: Iuxta propriam, inquit, significationem,
significat colligata, id est, coniuncta in angulis
atriij, & colligata in illis. & perperam quidem
interpretatur, quod in Misnaioth legitur; ait e-
nim Salomon: Legitur in Misnaioth, quod non
aliud significet כתר Keturoth, nisi id quod non
habet trabes, vel sine laquearibus. Sed ille
alter Rabbini exponit, quia non erat super illis
coenaculum, propterea appellat alia atriola.
Hunc sequutus est Clarius: Atriola illa, inquit,

fuerunt domicilia, quae ramen superne contig-
nata non erant, sic associata angulis atriij, ut duo
atriij muri in angulo concurrentes, illi duo prae-
starent latera, carebant tecto, quia fumus, & ni-
dor carniū liberius exhalarent. Sed longe
à veritate Scripturae alienus est hic exponendi
modus, cum subter porticus fabricatae dicantur
huiusmodi culinae, quod mox explicaturi su-
mus, atque de fumo etiam aliquid dicturi. Sed
cum vocem hanc, Aramaeam, Marinus affinem
faciat Hebraicae voci כפר Kafar, quasi mutata
sit ut et, in e sin, huius norio illius quoque indi-
cabit notionem. Huius vsus est apud Iob, ele-
ganti illa ostensione Diuinæ potentiae qua
naturae ordinem ac dispositionem ita composuit,
ut a nemine vel dissolui, vel aliter possit coapta-
ri. Numquid, inquit, coniungere valebis micantes
Stellar Pleiades? cuius loci quod plenam expla-
nationem apud nostrum Pinedam facile inueni-
re poterit lector, in ea immorandum mihi non
esse existimari. Satis enim significasse sufficit,
ea voce indicari huiusmodi stellarum mutuam
connexionem, & veluti symmetriam, ac pro-
portionem. Quod apud Isaiam magis esse pote-
rit perspectum: Leus in circuitu oculos tuos, & vi-
de, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. & ino-
ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut orna-
mento vestieris, & circumdabis tibi eos quasi spon-
sa. ut torques collo tuo, vertit Pagninus. Qui-
bus verbis afflictam Synagogam, desolatam prae-
filiorum interitu, atque penuria consolatur Do-
minus, vocatione gentium, quarum mirabilis fi-
dei, cultus, morum, animorumque consensio, illi
ornamento futura sit, haud secus quam sponsae
torques, aut aliud ornamentum, quod ne exci-
dat, arctissime colligatur. Qua ratione atriola
colligata dicuntur, porticibus ordine inter ea
dispositis, atque angulares culinas colliganti-
bus. Atque hoc ipsum infra perpetuo pariete
factum esse non indicabit modo, sed expresse
testabitur Propheta. Sed alij expositores, qui
peregrinae vocis permixtionem non putant ad-
mittendam, ad radicem Hebraicam כפר Kafar, re-
uocant hanc vocem, quae suffire, aut suffumi-
gare significat, ex qua deducitur vox כפר michtar,
altare significans, ut supra dixi: quare atria suf-
fimentorum, conuertit Forsterus, atriola fumo-
sa Varablus, quod ex his culinis fumus efflaret
perpetuo. Siue, quod magis probarem, quod fu-
mosae essent culinae, ex candidissimo quippe
marmore extructae cum vniuerso templo: ut in-
fra ostendam. Marmora autem ea esse videntur
natura, ut fumum facillime contrahant, ut ex
Vitruuius constat. Is enim cum coronarum ratio-
nem ostenderet, non pauca annotauit, quae
ad praefens institutum facere possint: Coronarum
autem, inquit, aliae sunt purae, aliae caelatae. Conclati-
bus aut vbi ignis, aut plura lumina sunt ponenda, purae
fieri debent, ut eas facilius extergantur. In aedificiis, & ex-
dris vbi minime fumus est, nec fuligo potest nocere, ibi cae-
latae sunt faciendae. Semper enim album opus propter su-
perbiam candoris non modo ex proprijs, sed etiam ex alijs
aedificijs concipit fumum. Haec ille. At primum
quod ad marmora inficienda spectat, illud bene
notauit Philander: album opus pro albario su-
mi, seu marmorato, quod ex marmoreo pulue-
re fieri praecipitur ab ipso Vitruuius, ut praeter
fuliginem, quam necessario contrahunt caelatu-
rarum, atque signorum asperitates, proprium
esse marmoris videatur fumo infici. Quapro-
pter

Isidor.
Clarius.

Marinus
Marinus in
arca Noe.

Iob. 38. V.

31.

Pineda in
Iob.

STELLA-
rum mira-
compositio.
Isai. 49. V.
18.

Sanctus Pag-
ninus.

ATRIOLA
colligata.

Forsterus.
Varablus.

MARMORA
fumo inficiun-
tur.
Vitruu. lib.
7. cap. 3.

Philander.

FUMOSAE
imagines qua-
re dicantur.
*Cic. in Piso-
nem.*
*Adrian. Tur-
nebus lib. 21.
aduers. c. 15.*

Baruch 6.
Y. 20.

Inuenal.
Saty. 8.

Baruch 6.
Y. 20.

NVLIVM
fumi spira-
mentum prae-
ter fenestras.

Cicero.
Suetonius
**in Aulo Vi-
tellio.**

Cato de re
rustica cap.
130.

Osee 13. Y. 3.

FVMAR II
antiqui forma.

S. Hierony.

FENES-
trae pro fu-
marijs.

pter maiorum imagines, quae è marmore can-
dido fiebant, vt venustati adiungerent firmita-
tem, fumosas vocat Cicero ad indicandam fami-
liae antiquitatem. Nam imagines, inquit
Turnebus, hominum alicuius familiae honora-
torum in atrio in suis collocatae armarijs erant,
quae, cum in atrio focus esset, idcirco vetustate
fumosae reddebantur. Huc respexisse videtur
Baruch Propheta, qui imagines irridens, quae
vanissime à gentibus colebantur: *Nigrae sunt,*
inquit, *facies eorum à fumo, qui in domo sit.* Mar-
moreas autem huiusmodi imagines fuisse pro-
bat, praeter infinitas, quas quotidie Romae vi-
dere licet, Satyricus Poëta:

Truncoque simillimus Hermae:

*Nullo quippe alio vincis discrimine, quàm quod
Illi marmoreum caput est; sua viuit imago.*

Et quamuis marmora quamplurima videre li-
cuerit, quae non multis saeculis, sed vix vno tran-
facto, si fumo quoquo modo tangantur, deni-
grescunt, prae alijs omnibus domus partibus; ta-
men marmora illa culinarum maxime denigrata
fumo fuisse probat, quod nullum videatur extare,
vel in aedificijs, vel apud scriptores vestigium.
spiramentorum, per quae fumus efflaret. Hoc au-
tem & ad vsque antiquorum Romanorum tempo-
ra perdurasse probare videtur allatus Vitruuij lo-
cus, teste Philandro: *Locus hic, inquit, si non &*

*antiquorum aedificia, in quibus nulla sunt vesti-
gia, argumento esse possit, cubacula conclauiaue
non habuisse, spiracula, siue gulas, quæ fumus
exiret, quae vulgo camini dicuntur, (Hispanis chi-
meneas) Latine vero infunibula nominari posse
plerique omnes consentiunt. Caminus enim,
luculentus Ciceroni septimo familiarium alibi
erat, & aliud: vbi & in illo Suetonij in Aulo Vi-
tellio, Flagrante triclinio ex conceptu camini.
Inde puto antiquos ligna amurca macerasse, vt
fine fumi taedio arderent, quod scribit Cato.
Haec ille. Quae omnia in eam nos inducunt sen-
tentiam, vt arbitremur easdem culinarum fene-
stras & lumini suscipiendo deseruire consueuisse,
& fumo emittendo. Atque in hac nostra senten-
tia nos firmat, quod in ipsa fabrica vix inuenire
possimus spatium aliquod, in quo possent fumi
spiramenta aperiri, quin aut fenestris obsessent,
aut postium firmitati. Sed & hoc ipsum magis
firmat sacrae Scripturae exemplum apud Oseam,
vbi rebus inanibus, cito perituris, nullis fere vsi-
bus deseruientibus comparantur idololatrae,*

*& tandem fore dicuntur, sicut fumus de fumario.
Quem locum tam accurate explanat Sanctus
Hieronymus, vt nihil illi sit addendum, immo
neque è re nostra quidquam praeterea videatur
optandum: Quærimus autem, inquit, quare
Septuaginta pro fumario, quod Theodotio trans-
tulit καπνοδόχον, locustas interpretati sunt? apud
Hebraeos locusta & fumarium iisdem scribuntur
literis. quod si legatur ארבה arbbih, locusta dici-
tur: si ארבה arubbah, fumarium, pro quo Aquila
καταράκτην: Symmachus, foramen interpretati
sunt. Cataractam autem proprie vocant foramen
in pariete fabricatum, per quod fumus egredi-
tur. Haec Sanctus Doctor. Et certe si loca ex-
pendantur, quibus in Hebraico habetur haec
vox, & voces quae illi respondent in Latina no-
stra Vulgata lectione, facile percipietur nulla alia
forma fuisse apud Hebraeos fumaria, hac voce
significata, ab ea, quam doctissime Beatus Hiero-
nymus indicauit. Ex locis autem praedictis, bina,*

vel terna proponam. In libris Regum, incredulus
ille ad Elisaeum: *Etiam si Dominus, inquit, faceret,*
4. Reg. 7.
Genes. 8.
Y. 19.
Y. 2.
Eccles. 12.
Y. 3.
Isai. 60.
Y. 8.

B VESTIGII SVB- STRUCTIONVM

*mensura probatur, atque
vniuersa dispositio.*

Cap. LXXIII.

*QVADRAGINTA cubitorum
per longum, & triginta per la-
tum: mensurae vnius quatuor
erant. Haec culinarum mensu-
ra vix, ac ne vix quidem per-
cipi posse videtur, si vniuer-*

sae ichnographiae hypogaeae substructionis ra-
tio non explicetur: quae quoniam superiora su-
stinet aedificia, omnis ex superiorum symmetria
petenda est. Est autem mos Vitruuio geren-
dus, quippe qui praecepta tradidit rerum natu-
ris valde consona. Huiusmodi autem est illud:
sin autem hypogaea, concamerationesque instituerentur, sic
vocat subterranea aedificia arcuato opere extru-
cta, cellas vinarias, olearias, & eiusmodi. fun-
dationes eorum fieri debent crassiores, quam quae in supe-
rioribus aedificijs structurae sunt futurae, eorumque parie-
tes, pilae, columnae ad perpendicularum inferiorum medio
collocentur, vt solido respondeant. Duo, quae maxi-
me obseruanda sunt in substructionibus, propo-
nit Vitruuius: primum vt crassiores sint substru-
ctiones superioribus aedificijs. secundum, vt me-
dium superioris aedificij medio inferioris ad
perpendicularum respondeat, quo ex aequo pro-
ijciatur inferior crassitudo, ex vtraque parte
impositae superioris structurae. Illud autem
hoc loco non exposuit, qua ratione illa maior
crassitudo constituenda sit. Quae propterea vi-
detur non fuisse explicata, quod eadem alibi ab
eodem fuerat indicata: *Supra terram, inquit, parie-
tes extruantur sub columnis dimidio crassiores, quam colum-
nae sunt futurae, vt firmiora sint inferiora superioribus, quae
stereobatae appellantur, nam excipiunt onera. Spirarumque
proiecturae non procedant extra solidum. Spirae, seu ba-
ses columnarum ex altera parte columnae proj-
ciuntur quarta latitudinis ipsius columnae parte,
ex vtraque dimidia; quo fit vt plintus columnae
latitudinis sit sesquialter, ac tantundem praeci-
pit crassum esse parietem, sub columna, hoc est,
stylobatae, vel stereobatae, praeter ornamento-
rum proiecturas. Qua ratione in substructioni-
bus obseruanda firma erant aedificia. Cum igitur
nos ostenderimus initio thalamos portarum
litos esse calamum vnum, & medios inter tha-
lamos stylobatas, cum suarum basium proiectu-
ris litos esse calamum vnum, vt haec solidis in-*

SVPERIO-
ra aedificia,
quomodo in-
ferioribus re-
spondeant.
*Vitruu. lib.
6. cap. 21.*

*Vitruu. lib.
3. cap. 3.*

SPIRARVM
proiecturae
non proce-
dant extra so-
lidum.

ferio-

POSTES
substructionum
calamum
lati, ac tantum-
dem ambula-
tiones.

terioribus structuris respondeant, oportuit quidem postes omnes harum substructionum latos esse calamum unum, & medias inter postes ambulationes latas fuisse calamum. Quod vero ad parietes spectat, eorum crassitudo sic finienda est, tres ambulationes cum duobus postibus medijs quinque efficiunt calamos, reliqui ergo sunt calamus unus cum dimidio ex utraque parte, usque ad perpendicularum superioris parietis. Ex quo fit ut paries inferior extra perpendicularum superius ad interiora proijciatur dimidium calamum, tantundem vero proijciendus fuit paries exterius, ut medium supremi ad perpendicularum medij inferioris responderet. Habemus igitur singulos utrinque parietes latos fuisse calamos duos, porticus vero singulas calamos novenos. Et parietum quidem interiores calamos postibus distinximus, atque fornicibus concameravimus, quo firmitati minime deesse videremur, vsui & locorum capacitati prospexisse. Et quoniam harum substructionum vsus pro horreis, atque apothecis fuit, quo maiora fierent eiusmodi receptacula, non quidem mediam ambulationem in omnibus porticibus reliquere peruiam, sed interiorum, reliquas duas extremas parietibus subtilioribus interiectis in horrea distinxerunt ad usum accommodata, alia maiora, minora alia. Quae omnia in ipso vestigio substructionis facile expendet lector, & ex his quidem apothecis eas, quae in angulis exterioris atrij relinquebantur, metitur hoc loco Angelus, latitudine triginta, longitudine vero quadraginta cubitorum. Latitudinem, quae tribus constat postibus, binis medijs spatijs singula haec unius calami sunt, omnia quinque calamorum, quinque vero calami, cubitos complent unum & triginta, cum quarta parte insuper cubiti, & ab extrema parietis anterioris superficie paries ille subtilior retrahitur cubitum unum cum quarta parte, quo fiunt reliqui cauedio culinae cubiti triginta. quae mensura id confirmat, quod paulo ante statueram, non mediam ambulationem, relictam fuisse peruiam, sed extremam. Quod vero ad longitudinem pertinet, ipsam quoque ambulationis peruiam latitudinem comprehendit, quo fit ut culinae ostium ipsi ambulationi obiectum quam longissime pateat: erat quippe culina celebris locus, & frequens. Iam vero si vestigium culinae perpendas, tribus postibus, ac totidem ambulationibus longitudo constat, hoc est, senis calamis, qui cubitos complent septenos tricenos cum dimidio, reliquos vero duos & semis usque ad quadraginta retrahitur paries ille subtilior intra postium crassitudinem. Quod si aliquid huic numero deesse videatur, si huius parietis retractio intra postes par fuisse credatur priori retractioni parietis, latitudinem culinae finientis, facile potuit Propheta historico more minorem non curare numerum, sed explicare maiorem, ut quadraginta vocet cubitos octo & triginta cum tribus quartis cubiti partibus.

Sed quoniam vestigij substructionis rationem reddere aggressi sumus, meminisse oportuit, atque huc referre, quae de crassioribus muris, atque erismis, huius disputationis initio dicebamus, quibus nihil praeterea addendum censui. Duo praeterea explicanda supererant: primum de substructionibus, ac fundamentis ipsius domus, de quibus quoniam nihil habeo certi quod dicam, sicut nihil aliud delineavi quam funda-

mentorum locum, ita nihil subiungam aliud, Ioseph. 15. quam quod ridicula videtur Iosephi historia de anti. cap. 14. fidentibus templi Herodiani fundamentis; quippe quae huic eodem loco insidentia, minime subfidere posse viderentur, de qua re nos aliam. Alterum de loco cinerum, quem sub aeneo altari constituendum, cum de eodem altari agemus, explicabimus: loci formam eam efformauimus, quae altari sustinendo, cineribusque suscipiendis & efferendis apta esse videretur, & reliquo aedificio similis. quae omnia in ipso vestigio poterit prudens lector observare. Sed illud a nobis praetermittendum non est, quod a Rabbinis fuit quamplurimis observatum, culinas has fuisse marmoreis fornicibus concameratas, non vero lignis contextas, ut superiores porticus. Id quod postium crassitudo exigere videbatur, & vsus culinarum, & reliquarum substructionum: tum ne ab igne facile laederentur ligna, tum vero ne vitarentur aere in imis subterraneis concreto, nec facile sicut in superioribus exhalante. Quod vero ad harum inferiorum porticum formam spectat, & celsitudinem, quoniam nil certi habemus dicendum, ita illam constituimus ut architecturae ratio faciendam suavit. eam lector in dissecti templi uniuersali orthographia videre poterit, atque expendere.

CVLINAE
marmoreis
fornicibus
concameratae.

DE PORTICIBVS

INTER CVLINAS,
earumque vsu, triclinijs,
& castellis.

Cap. LXXIIII.

T paries per circuitum ambiens XXIII. quatuor atriola. Et culinae fabricatae erant subter porticus per gyrum. Vno perpetuo muro cinctas fuisse culinas indicat nostra lectio, a qua minime recedendum censo: a-

liae vero lectiones propter Hebraicae vocis טור tur, quae bis legitur hoc versu, multiplicem notionem, alia multa de culinis exponunt scitu iucunda. Septuaginta interpretes: Et exedrae per circuitum in eis, per circuitum ipsis quatuor, & culinae factae sub exedris. Beatus vero Hieronymus varias retulit expositiones: Prope accubita, inquit, quae Aquila טיבאדאס tibadas, interpretatus est: Symmachus, περιφράγματα, per phragmata, Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit, תיבות תיבות, & in commentarijs subiungit: Quod autem mensura una atriolorum erat quatuor, quae atrij maioris angulos possidebant, quatuor mundi significat plagas. Quae quatuor atriola, inquit, vel unus paries ambebat, & culinae fabricatae erant subter porticus per gyrum, vel propinqua habebant accubira, ut ubi cibi, ibi & mensarum praeparatio. Haec Sanctus Doctor. Illud vero a Septuaginta interpretibus indica-

S. Hierony.

ACCUBI-
tus, vel tricli-
nia iuxta culi-
nas.

PARTIVM
substructionis
ratio.

Lib. 3. huius
partis cap.
18.

P. Pradus
tom. 1. cap.
23.

STIBADII
forma.

Martial. in
Apophe.

DE CVLI-
narum focis.

R. David.

R. Ionathas
Chaldaeus.

R. Salomon.

FOCI, E T
lebetum fora-
mina in culi-
nis.

1. Reg. 2. ̄.
12. & 13.

Supra cap.
71. huius
libri.

Nicolaus de
Lyra.

indicatur, quod facile quivis posset conijcere, A
prope culinas fuisse exedras, siue cubacula ad
comedendas carnes coctas disposita, sic enim
consummari videbatur sacrificium absumptis
carnibus, ut alias ostendemus. Sed illum prae-
terea indicavit Aquila accumbendi modum,
quem exposuit Pater Pradus. Stibadium enim
descripsit Vrsinus, cuius plura exempla Ro-
mae à se visa testatur: Extat Romae, inquit,
stibadium è marmore ad similitudinem sigmatis
Graecae literae factum. Erat enim sigma lectus,
siue thorax ad mensas rotundas accommodatus,
quem semirotundum suggestum vocat Appule-
ius cum ait: Visoque statim proximo semirotun-
do suggestu, propter instrumentum coenatorium, B
rata refectui suo commodum, libens accumbit.
Erat autem olim sigma Graecorum nostrae lite-
rae C, quàm simillimum: cuius plurima exem-
pla in antiquis numismatis licuit videre. Quod
Martialis quoque confirmat.

Accipe lunata scriptum testudine sigma:

Octo capit, veniat quisquis amicus erit.

Sed de accubitu aliam nos longiorem tractatio-
nem aliquando in publicum exponendam insti-
tuimus, Deo bene iuvante.

At nondum videremur huius versiculi expla-
nationi satisfecisse, nisi aliam, quam tradunt
Hebraei, interpretationem proponeremus. Rab-
bi David: *Et paries*, inquit, *per circuitum*. Id
est, paries lapideus erat fabricatus circa gazo-
phylacia ista, & erat humilis ad reponendos su-
per illo lebetes: & ille paries erat factus forami-
nibus, & sub illo erat spatium ad attrahendum aë-
rem, & hoc est, quod subdit: *Et culinae fabri-*
catae erant subter. id est, erat locus factus ad at-
trahendum aërem: lebetes autem super forami-
nibus parietis erant facti. Ionathas exponit:
Et ordines facti erant illis in circuitu. *Et culinae*,
id est, loca facta ad coquendum. Haecenus ex
Rabbino. qui sententiam persequutus fuisse vi-
detur Salomonis, cuius haec sunt verba: *Et pa-*
ries per circuitum, id est ordo, vel murus lapi-
deus eminens iuxta terram, in quo erant forami-
na, quae erant locus repositionis lebetum: &
sub illo pariete erat vacuum quoddam, ad eli-
ciendum per illud lucem, subter ipsum lebetes:
lebetes autem erant in superiori loco. Haec ille.
qui duo nobis proponit examinanda: primum
de focis culinarum: secundum, num ij hoc tex-
tu indicentur. Nam quod foci, lebetumque fo-
ramina fuerint, dubitandum minime videtur, le-
betum enim fit in hunc usum expressa mentio in
sacris Literis: cuius rei illud satis est manifestum
argumentum, quod de impijs Sacerdotibus fi-
lijs Heli legimus in Historia Regum: *Sed quicun-*
que immolasset victimam, veniebat puer Sacerdo-
tis dum coquerentur carnes, & habebat fuscinu-
lam tridentem in manu sua, & mittebat eam in
lebetem, vel in caldariam, aut in ollam, siue in
cacabum, & quae sequuntur. Et vox ipsa He-
braica מֵבַסְלוֹת mebasloth, ex radice בָּסַל basal, de-
ducta, quam supra exposuimus coquendi verbo,
id ipsum significat Hebraeis, ea nimirum omnia,
quorum in coquendo est usus: ollam videlicet,
ahenum, lebetem, siue caldariam, necnon lo-
cum ubi coquitur caro, focum: utroque enim
modo vocem exponit Rabbi David, pro focis, in
commentarijs, ut vidimus, pro lebetibus, aut ol-
lis in libro radicum. Lyranus Hebraeis esse
testatur, fornello, super quos ponuntur calda-

riae, & de subtus ignis. Et lebetum, & locorum,
quibus ij locantur, meminisse videtur Psalmus
Davidicus: *Si dormiatis*, inquit, *inter medios* Psal. 67. 9.
cleros, pennae columbae deargentatae, & poste- 14.
riora dorsi eius in pallore auri. Qui quidem lo-
cus crucem interpretibus multis fixit: impijs
Gnosticis malam, qua dignissimi sunt; quippe
qui malo animo carpunt ea, quae vix bono perci-
pere possent, nedum in melius adducere. Nostri
tamen muneris esse duximus illud conari, si mi-
nus assequi poterimus, ut omnes omnium Ca-
tholicorum sententiae in vnam perpetuam veri-
tatem consentire videantur. Sed illud certe om-
nibus commune est, quod ad loci sensum spe-
ctat: eo nimirum indicari Dei populum, è sum-
ma calamitate, & miserijs in maximam trans-
ferendum felicitatem, illa, cleris, fortibus, ter-
minis, cacabis, ollis, chytropodis indicatur: haec
columbae pennis, argenteo colore, aureo pallore. POPVLVS
Sed hic idem sensus ex varijs deducitur transla-
tionibus, propterea quod multiplex sit notio
Hebraicae vocis סֵפְתַיִם sephataim: quae in Ori-
gine legitur. Hanc supra ostendimus labium si-
gnificari, seu terminum, ut merito Beatus Hie-
ronymus, inter terminos, conuertat vocem eam,
à qua non abhorret Graeca Septuaginta inter-
pretum κλίμα. quae Suidae est, praeter visita-
torem fortis usum, locus, possessio, hereditas,
dicta fors, plerumque quod sortito inter fratres
diuideretur. Sed Rabbi David: Sunt, inquit, סֵפְתַיִם
sephataim, סֵפֶת סֵפֶת sephet, id est, chytropo-
des, loca ubi ponuntur ollae, aut caldariae, id
est, in loco humili, & nigro, ut est hic locus. Ac
si dicat, si ambulastis haecenus nigris induti ve-
stibus ob inimicorum afflictionem, adhuc eritis
albi sicut alae columbae, quae tecta est argento,
id est, quae habet pennas albas sicut argentum.
Idem fere Rabbi Abraham: Ac si dicat, inquit, R. Abraham
ne timeatis ab inimico, quia si iaculistis inter
chytropodes, eritis albi sicut columba, quae
tecta est argento. Sed quod ad loci expositio-
nem spectat, non dubito infelicissimum eorum
statum significare, qui in misera degentes ser-
uitute, culinarum sordidissimis deputati mini-
sterijs, illorum nimirum quos Hispani mocos de
cozina, vocamus, Italis, guattari, dicuntur. Qui-
bus plerumque accidit in hyeme, ut noctu prae-
vestium inopia, atque lectorum inter chytropo-
des dormiant, & cacabos, ut manente adhuc
praecedentis diei calore foueantur, & frigoris in-
clementiam propulsent; quibus nihil potest ex-
cogitari sordidum magis ut turpe. Hinc igitur
eruendos praedicat Dominus, atque candi-
dissimae, & splendentis columbae instar omnis
pulchritudinis, honoris, ac dignitatis participes
futuros. Quae symbola aptissima sunt eorum, qui
è sordidissima vitiorum sentina, è misera, in-
quam, ventris, ac voluptatis seruitute erepti,
pennis donantur columbae, & volant, & requie-
scunt in sanctioris vitae domicilijs. Sed quid,
quaeso, cacabis commune cum fortibus? an sic
dictae sunt huius culinae ollae, vel chytropodes,
quod forte inter familias partitae essent, ne con-
fusioni pateret aditus? An quod in eis sortes, vel
partes coquerentur victimarum, quae offerenti
obueniebant? An vero quod cum multitudo
conflueret sacrificantium, & oblationes coquere
volentium, sorte statuebant Sacerdotes, quis, qua
olla, vel quo loco suas coqueret carnes? Ego ve-
ro, cum haec omnia harum culinarum essent pro-
pria,

OLLAE
quae sorte
dicantur.

pro, facile opinarer potuisse communi usu receptum fuisse, ut sortium nomine, cacabi dicerentur, aut chytropodes, quod in templo, quo omnes conueniebant, ita dicerentur.

Sed ut ad locum nostri Prophetæ redeam, libentius Vulgatæ, & Septuaginta interpretibus assentior, qui culinas scribunt subter porticus, aut exedris, quàm Chaldaeo & Rabbini, qui locum exponunt ad coquendum sub parietibus. Vecem enim, quam in Hebraeo priori loco legimus, supra culinam cum omnibus interpretibus exposuimus, ut infra iterum exponemus. Secundo vero loco propius accessit Vulgatus, *subter porticus* scribens, quàm Rabbini illi, qui parietem interpretati sunt. Vox enim תירות *tirot*, non simplicem parietem significat, sed potius ordinatam multarum partium dispositionem; castellum, arcem, propugnaculum: quidquid enim, reluctetur Rabbi Dauid in Canticis, ubi: *Si murus est*, inquit, *aedificemus super eum propugnacula argentea*: legendum est, vel palatium argenteum, ut legit Ionathas, non vero parietem, ut ille alter exposuit. Sensus enim est, si murus est, muniatur utique, atque exornetur argenteis castellis aut propugnaculis: nam parietem parieti superstruere non exprimit Sapientis mentem. Sed quod haec vox iterum exponenda sit, insinuasse satis est, illa castella aut propugnacula posse indicari. Turres enim, & propugnacula in templo fuisse testatus est Iosephus, ut supra ostendi. His denique argumentis persuasi, & ipsius maxime aedificij ratione, in omnibus atrij Israelis angulis, & in singulis eiusdem arearum recessibus castella ereximus, quae eadem symmetria metitur, & ratio, venustas, ac pulchritudo exigebat, ut vides in vniuersalibus orthographijs. Horum vero propugnaculorum numerum, & dispositionem post pauca ostendam ex ipso prototypo tabernaculi desumpta esse.

Et dixit ad me: Haec est domus culinarum, in

A qua coquent ministri domus Domini victimas populi. Chaldaeus: *Ille est locus*, inquit, *praeparatus ad coquendum*, in quo coquent ministri domus victimas sanctificatas populi. Rabbi vero Salomon, ac Dauid mirifice digladiantur de huiusmodi victimis, quatenus sint. Ille: *Id est*, pectus, inquit, & armum pacificorum, quae non vitiantur, exeundo extra atrium Israel: sicut vitiantur victimae, quae offeruntur pro peccato, & pro delicto. Hic vero victimas pacificas, inquit, in quibus populus habet partem, nam pectus, & armum erat Sacerdotum; reliqua vero caro erat dominorum, ac propterea dicuntur victimae populi: & ministri templi, qui erant Sacerdotes, coquebant in his locis, nam erant in atrio mulierum, partem eorum ex pacificis, quae est pectus & armum: nam atrium mulierum est locus aptus ad comestionem Sanctorum leuium: & extra illud etiam usque ad muros Ierusalem, nam possunt comedi in tota ciuitate, & Israel etiam comedebant ibi in atrio mulierum partem suam, si illis placebat. Haec ille. quae omnia, quippe ad ritus & caeremonias pertinentia, suis locis exponenda à nobis sunt: interim illud vnum, praetermittendum non est, quod nostrae eruditioni, & exemplo poterit deferuire. Sanctus enim Hieronymus: Populi quidem victimae, inquit, quae offeruntur pro delicto, siue ignorantia, & pro peccato, sunt alimenta, & refrigeria Sacerdotum, ut meminerint nihil se aliud debere appetere, cum etiam in templo carnes ad eorum refrigeria praeparatae sint. Haec Sanctus Doctor. quibus suum capitis absoluit commentarium, & quibus nos quoque nostram absoluemus partis eiusdem capitis explanationem; ac librum denique hunc quartum absoluissimus, nisi & de altari aeneo aliquid prius à nobis dicendum esset, ad caput quadragesimum tertium Prophetæ regressis.

QVAE CAR-
nes coque-
rentur in hu-
iusmodi culi-
nis.
R. Dauid.

R. Salom.

S. Hierony.

SACERDO-
tes sua sint
contenti sorte,
& suis fructi-
bus.

EX CAPITE QVADRAGESIMO TERTIO EZECHIELIS PROPHETAE.

XIII.

STAE autem mensurae altaris in cubito verissimo, qui habebat cubitum, & palmum: in sinu eius erat cubitus & cubitus in latitudine, & definitio eius usque ad labium eius, & in circuitu, palmus unus. haec quoque erat fossa altaris.

XIV.

Et de sinu terrae usque ad crepidinem nouissimam duo cubiti, & latitudo cubiti unius: & à crepidine minore usque ad crepidinem maiorem quatuor cubiti, & latitudo cubiti unius.

Ipse autem Ariel quatuor cubitorum: & ab Ariel usque ad sursum, cornua quatuor.

XV.

Et Ariel duodecim cubitorum in longitudine per duodecim cubitos latitudinis: quadrangulatum aequis lateribus.

XVI.

Et crepido quatuordecim cubitorum longitudinis per quatuordecim cubitos latitudinis in quatuor angulis eius: & corona in circuitu eius dimidij cubiti, & sinus eius unius cubiti per circuitum: gradus autem eius versi ad Orientem.

XVII.

ALTARE

EXPLANATIO EIVSDEM PARTIS CAPITIS QVADRAGESIMI TERTII.

DE ALTARI HOLOCAV- STORVM AENE O.

Cap. LXXV.

XIII.

ISTAE autem mensurae altaris in cubito verissimo, qui habebat cubitum, & palmum. Aenei altaris mensuras perscrutaturus necessarium duxi altaris formam praetermittere, quam arbitramur ab Angelo dimensam esse, & a Propheta nostro accurate relatam, eam omnino perspectam esse lectori oportet, quo facilius percipiat ea, quae de altari sumus dicturi. Nam & propterea praeter expressam singularum partium formam praecipua-

IN FIGURA
partium no-
mina conti-
nentur, &
mensurae.

Dixi lib. 2.
huius part.
cap. 9.

Supra cap.
12. huius
lib. & in Ap-
paratu par. 2.
lib. 3. cap. 17.

Luc. 6. v. 38.
SINVS
quid signifi-
cet
Psal. 78. v.
12.

rum nomina adscripsimus, quibus huiusmodi partes a Propheta nostro censentur, nec non modicam cubitorum, vel calami mensuram, quae singulae facile possint circino examinari, si tamen prudens examinador minime despiciat, quod iuxta regulas scenographiae, quas dixi, abscedentia latera sunt imminuta. Neque abs re fuerit calami in primis meminisse: cum altaris mensuras ab Angelo exactas persecuturus Propheta, arundinis referat mensuram, fuisse iustam, eiusque cubitos esse iustae magnitudinis, & vetustissimae. Sic enim habetur in Hebraeo: Et ista mensurae altaris in cubitis, cubiti cubitus & palmus. Sed cum veram cubiti, & palmi longitudinem suis locis una cum huius loci explanatione proposuerimus, ad ipsas altaris mensuras nulla interposita mora veniendum esse censuimus.

In sinu eius erat cubitus, & cubitus in latitudine. פניו חק, sinum significat, anteriorem scilicet hominis partem a pectore ad crura inter brachia definitam, complexum, gremium: quae pars quod brachijs sit inclusa, & definita, transfertur vox per analogiam ad significandum, quae anteriora sunt, vel interiora, vtraque enim Hebraeis aequipollent; foueam, caueam, labijs prominentibus circumscriptam. Vel quod sit cauea quasi laxioris vestimenti plica, concaua, & profunda, quam significat sinus apud Lucam: *Mensuram bonam & confertam, & coagitatam, & super effluentem dabunt in sinum vestrum.* id est, vobismetipsis non alijs pro vobis: qua ratione exponendus est Psalmus: *Redde vicinis nostris septu-*

plum, vindictae & poenae, quam nobis intulerunt, in sinu eorum. quam vix possint abijcere. Sed quod è re nostra est, habetur exemplum in Prouerbijs: *Sortes mittuntur in sinum*, id est, sinum biam fluentem vestimenti, complicatam manu. Ergo sinus cauea est, in marmoreo pavimento excisa altare cingens, cubito vno alta, & altero lata: in quam fundebatur victimarum sanguis, conducebaturque per subterraneos cuniculos in torrentem, de quo capite quadragesimo septimo Ezechielis agendum nobis est, & cum sanguinis effundendi ritum exponemus suis locis in Apparatu. Sed & hoc idem voce *κόλπιμα* colpoma, significare videntur Septuaginta, qua sinuosam vestem significant Graeci. Huius porro fossae locum significant cum Chaldaeo Hebraei, fundamentum pro sinu interpretantes, quamuis vox nihil eiusmodi significet.

Et definitio eius usque ad labium eius, in circuitu palmus vnus. *הגבול* gebul, terminus est, sinus, sepes, clausura, corona, quae definit, spatium, quo aliquid distenditur, vnde Vulgatus praeclare vertit, *definitio*, paulo autem inferius coronam reddit. *הקל* el, significat, *usque ad*, in praesenti valet, per, hoc sensu corona eius per labium fossae procurrens circumeirca erat palmi vnus: nam tametsi relatiuum eius cubitum respiciat cum quo genere conuenit, ceterum in sensu nulum est discrimen. Nam haec est sententia, verus, clausura, vel corona cubiti illius, vel caueae cubitalis, erat palmi vnus. Chaldaeus: Et clausura eius in circuitu super labium eius circumquaque, palmi vnus. Rabbi David: Terminus cubiti, inquit, erat altus vno palmo. Sanctus Hieronymus: Aquila, inquit, Symmachus, & Theodotio, posuerunt terminum: Septuaginta *γίσην*, gison, interpretati sunt. Hanc vero vocem, cuius iterum modeste Hieronymus fatetur se nescire notionem, aut originem, supra exposuimus, eiusque notionem eam ipsam esse indicat, quam persequimur. Pro palmo est in fonte. *זרע* zereth, & apud Septuaginta *σπιθαμή* spithami, hoc est, palmus maior, qui continet ternos palmos, scilicet digitos duodenos, hoc est, semicubitus, atque tantae altitudinis erat corona aenea, quae altaris foueam muniebat, & exornabat extrinsecus.

CORONA
vel peribolus
fossae.

CORONAE
mensura dimi-
di cubiti.
R. David.
S. Hierony.

K k

Men-

PALMVS
est semicubi-
tus.

Mensuram autem hanc ad latitudinem referen-
dam esse censuimus, quod conueniat ea dimen-
sio proposito Vatis, qui ab infimo coepit metiri
furfum versus altaris altitudinem: deinde à verti-
ce descendit, latitudinem eiusdem dimensurus.
Quamuis quod hanc coronam similem reliquis
templi peribolis fecerimus, interiectis arulis di-
stinctam, siue stylobatis. ideo hos periboli stylo-
batas aequae longos, latos, & altos facimus semi-
cubitum. Huius porro coronae vsum facile agno-
scet in altaris figura lector, vel nemine indicante,
tum videlicet ne incauti ad altare accedentes in
foueam inciderent: tum vero maxime ne fossa vi-
ctimarum sanguine sacra, communis haberetur
ac peruia.

Haec quoque erat fossa altaris. Vox גב gab,
quae hodie legitur in fonte, significat omnem
terminum, altitudinem, quam videntur legisse
Septuaginta: vertunt enim: Et altitudo altaris.
Hebraei reddere solent: Haec statura altaris: ne-
que incongrue, si ad sequentes versus referatur
oratio, in quibus definitur altaris altitudo, &
proceritas. Verum Sanctus Hieronymus inter-
pretatus est fossa, vt videmus in Vulgatis codici-
bus, legisseque videtur גב geb, non גב gab, quae
vox foueam significat, caueam, lacunam. Ex-
tat enim eius plurale גבim, in libris Regum:
Texit quoque domum laquearibus cedrinis, vel
cedrinis testudinibus. Atque ita secundum Vul-
gatum haec est recapitulatio dictorum: quasi
dicat: huiusmodi itaque erat fossa altaris: scilicet
semicylindri excauati forma, neque enim
angulos habebat in parte inferiori, sed semicir-
culo definiebatur, ne sanguis haereret in an-
gulis. Huius autem fossae vsum, & modum,
quo fusus in ea sanguis expurgaretur, disertis
verbis exposuit Aristaeas: Sunt & apud arae basim,
inquit, frequentes aperturae: omnibus quidem nisi his, qui
ministrant incognitae. Aperturas has indicat in ima
fossa fuisse, quippe quas propius accedentes vide-
re possent, illi qui longius aberant, nulla ratione.
Quarum influxu & impetu, omnis ex hostiarum multitudine
crux purgetur. Haec ille.

XIV.

Et de sinu terrae usque ad crepidinem nouissi-
mam duo cubiti. notanter dixit terrae, quod sinus,
vel cauea non erat extra pavementum, sed ter-
rae immersa, atque ab eius labio superiore usque
ad crepidinem duos enumerat altitudinis cubi-
tos. Crepido Hebraice dicitur גזז ghazarah, à
גזז ghazar, quod est iuuare, fulcire, sustinere,
vnde participiale nomen significat, non quidem
adiutorium, vel atrium, vt multi transtulerunt,
sed fulcrum, podium, cui innititur aedificium,
& quod sustinet eius pondus: sic sumitur in
praesenti, pro altaris podio, id est, fulcro, quod
Vulgatus vocauit crepidinem & merito: nam
crepido à discrepando dicta significat aedificij
partem extantem, vbi discrepat regula, gradum
scilicet extrorsum procurrentem, latioreque
quam sit aedificij latitudo. cuiusmodi erat ful-
crum altaris. Enimvero haec crepido duplex
erat, altera superior, altera inferior: quas vi-
des in ipsa figura; & de inferiori loquitur ver-
sus cum duos cubitos altitudinis numerat, à la-
bro foueae superiori usque ad crepidinem nouissi-
mam, siue postremam.

Et latitudo cubiti vnus. Erat podium altum
duos cubitos à pavemento templi, vbi contra-
hebatur introrsum, & gradum faciebat latum
cubito vno.

Et à crepidine minori usque ad crepidinem
maiores quatuor cubiti, altitudinis, & latitu-
do cubiti vnus. maiores vocat secundam, non
quidem latitudine, sic enim maior, id est, latior
erat infima, sed altitudine. cum enim infima
duos tantum cubitos emineret, suprema qua-
tuor surgebat, retrahebaturque introrsum, gra-
du altero relicto latitudinis ex vtraque parte
cubiti vnus.

CREPIDO
maior alta-
tus.

D E A E N E I

ALTARIS NOMINI-
bus.

Cap. LXXVI.

PSE autem Ariel quatuor cubi-
torum. Vox ארל harel, signi-
ficat montem Dei, id est, Deo
dicatum, veleditum, specio-
sum, Hebraea phrasi, de qua
saepè diximus: quo nomine

appellatur elegans ille tumulus in medio atrio
interiori erectus supra basim duplicem, altitudi-
ne cubitorum quatuor. Huius autem lectionis,
& expositionis rationem reddere videtur Rabbi
Dauid: Mons Dei, inquit, id est, domus Dei: R. Dauid
nam in omni loco seruiebant dijs alienis, super
montibus excelsis, hic autem mons Dei non ha-
bebat nisi altitudinem quatuor cubitorum &c.

MONS DEI
vocatur alta-
re.

Dicunt autem, inquit, Rabbini altare appellari
Ariel, quia ignis sanctus descendens de caelis ex-
cubabat in eo tamquam leo: vel potius, vt alij ex-
ponunt, quod victimarum sanguine perpetuo
maderet, haud secus quam praedam discerpens
leo. Haec ille. Est autem elegans huius vocis
vsum apud Isaiam: quam sapienter intactam reli-
quit Vulgatae interpres, Septuaginta imitatus,
atque alios Hebraeorum non paucos: Vae Ariel,

LEO DEI
quare dicitur
altare.

Ariel ciuitas, quam expugnauit Dauid. Ad ip-
sum altare sermonem retulit Chaldaeus: Vae
altare, altare, quod constructum est in ciuitate,
in qua mansit Dauid. Verum ciuitatem ipsam
intelligendam esse, praeter Vulgatae auctorita-
tem, & contextum sic exigentem, probat Beati
Hieronymi sententia: qui cum quorundam retu-
lisset opinionem aliter de ea exponentium verba
illa, quam expugnauit Dauid. Si legamus, in-
quit, quam expugnauit Dauid, ad illud tem-
pus referemus quando coepit Dauid arcem
Sion, repugnantibus caecis, & claudis, & pri-
mus Ioab domatum excelsa conscendit: si au-
tem iuxta Symmachum, & Theodotionem,
hoc sentiendum, quod Dauid eam instauraue-
rit, atque munierit. Igitur ciuitas Ariel, dicitur,
vel quod altare in ciuitate extructum
fuisse, vel quod magis probarem, quod ci-
uitas,

CIVITAS
Ierusalem vo-
catur ariel,
Isai. 29.

S. Hierony.

Aristaeas
Histor. 70. in-
terpretum.

CREPIDO
inferior duo-
rum cubito-
rum.

deus altare propter quandam similitudinem, & analogiam eadem voce merito censeretur. Nam praeter notionem illam, quam initio proposui illi similem, aliam alia ratione colligunt nonnulli interpretes vocem compositam, ut prius existimantes ab אֵלִים, quod est leo, & הָאֵל, quam vocem non ut prius exponunt, quasi Dei nomen, sed iuxta primam suam

LEO FOR-
tis, potens,
robustus.

2. Reg. 23.
y. 26.

ISAIAE IL-
lustratus.

Isaiae 19.
y. 1. & 2.

LEONIS
innictum pe-
ctus.

Virgil. 12.
Aeneid.

Lucanus.
lib. 1.

ERIS MIHI
quasi leoni di-
scerpendus.

ERIS QVA-
si venatori leo,
aut praeda.

originem, quod fortem, potentem significet, atque adeo fortem, potentem leonem significabit composita vox: qua ratione exponendum esse arbitrantur illud libri Regum testimonium: Ipse Banaias percussit duos אֵלִים אֵרִיִּל, leones Moab, hoc est, ut omnes fere Expositores interpreta- ti sunt, duos fortissimos viros, leones translate dictos. Quare merito ad fortitudinem, gloriam, potentiam urbis, locum Isaiae referre poteris: O ciuitas quondam munitissima Davidis ope, opibus, virtute, viribus; quae sicut leo nullum timere didiceras, omnes hostes discerpere: Ad- ditus est, vel additae, ut conuertunt Hebraei, an- nus ad annum, sollemnitates euolutae sunt. Id est, non multi numerabuntur anni, nec plures euol- uentur annorum sollemnitates. Et circumualla- bo Ariel, & erit tristis, & maerens, & erit mihi quasi Ariel. pressuram, impetum, impulsu- significant Hebraea verba; quibus leonem in- angustias esse deducendum indicant, ut triste- tur, & maereat. Vim illam leonini pectoris re- spexisse videtur Dominus, qua nec pauere nouit, neque timens tristari, quin potius ab hostibus in- sectatus, atque percussus gaudere, quod habere se puter in quos saeuat. Hanc eleganti versu cecinit Maro.

— Poenorum qualis in aruis

Saucius ille graui venantum vulnere pectus,
Tum demum mouet arma leo, gaudetque co-
mantes

Excuteus ceruice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, & fremit ore
cruento.

Neque minus eleganter, aut è re nostra minus apte noster Cordubensis Lucanus.

— Sicut squalentibus aruis

Aestiferas Libyes viso Leo cominus hoste,
Subsedit dubius, totam dum colligit iram:
Mox ut se saeuae stimulauit verbere,
caudae;

Erexitque iubas, vasto & graue murmur
hiatu

Infremuit, tum torta leuis silanca Mauri
Haereat, aut latum subeant venabula pe-
ctus,

Per ferrum tanti securus vulneris exit.

Huiusmodi leonem in eas angustias adducen- dum à se esse comminatur Omnipotens, ut trista- ri discat, & maerore consumi, & sibi futurum quasi Arieli, ut quidam exponunt, quod He- braicae voces casibus careant, tu qui alijs leo eras discerpens; mihi quasi leoni discerpendus eris. Vel eris mihi quasi fortissimo, ac sapien- tissimo venatori leo, qui mea minime effugies re- tia, non euades tela, non effugies vulnera; quem semper infectabor, & persequar, quasi venatio- nis meae cupitam praedam. Vel eris mihi quasi Ariel, hoc est, altare: in medio enim tui filios tuos conflagrare praecipiam, ac te totam eorum sanguine, adipe, ac cineribus manare faciam, haud secus quam altare olim holocaustorum car- nibus, adipe, & excusso ferro, & igne sanguine.

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

A Quod vero leonis nomine veluti proprio altare censeretur, leoninis Cherubinorum imaginibus angulos exornauimus, quod altare, non secus quam reliqua templi instrumenta, arbitraremur Cherubinorum formis fuisse exornatum. Sed illud esse videtur altaris proprium, ut cum no- mine conueniat, forma leonem vndequaque referre.

Id quare factum sit, si liceat conijcere, ad mo- res componendos eorum spectare videtur, quibus ex munere, aut legis praecepto incumbere sacri- ficare, aut Deo munera offerre. Quos omnes ob oculos semper habere oportuit, Deum altari colendum leoni similem esse. Qui in elatos, at- que superbos facile saeuat, maxime iniurijs la- cessitus, ut vidimus; & contra humilibus par- cat, & deprecantibus: de quo Plinius sic scri- bit: Leoni tantum ex feris clementia in suppli- ces, prostratis parcat: & ubi saeuat, in viros po- tius quam in foeminas fremit, in infantes non nisi magna fame. Credit Lybia intellectum, prouenire ad eos precum. Captiuam certe Setu- liae reducem audiui, multorum in filius impe- tum à se mitigatum alloquio, ausae dicere se foeminam, profugam, infirmam, supplicem, animalis omnium generosissimi, ceterisque im- perantis indignam eius gloria praedam. His consonat Ouidius:

Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni. Ouid.

Quod argumentum si persequi vellem, lon- gior certe essem, quam par sit: plenae sunt sa- erae Literae testimonijs, atque exemplis, qui- bus Dei ira in elatos saeuat, clementia suppli- cibus indulget: precibus exoratus saepe, sed non saepius quam eisdem exorari paratus fuerat. Huic argumento fauet Philo, qui altaris nomen & usum videtur indicare: Alterum, inquit, alta- re subdiuale solet Scriptura vocare thysias- terium, à victimis, quasi θυσιαστήριον, qua vo- ce significatur non absumi victimas, volunta- tem, inquam, offerentium, non membra pecoris, quae ignis deuorat. Nam si quis prauus, & in- iustus offerat, eius non litant victimae, sacri- ficia profana sunt, vota ominosa, perniciem affe- rentia. Non abolent enim peccata, sed in me- moriam reuocant. Quod si pius, iustusque of- ferat, ratum manet sacrificium, etiam si carnes absumptae fuerint, immo etiam si nulla mactetur hostia: nullum enim potest esse verius sa- crificium, quam animae Deo charae pietas, huius enim gratitudo immortalis fit relata in Dei tabulas, in sempiternum cum sole, luna, mundoque duratura. Haec ille. de quibus iam satis.

Et ab Ariel usque ad sursum cornua quatuor. In biblijs Hebraicis, quae nunc extant, Ariel a- lijs literis scribitur, quam in priori versus parte exaratum diximus: ibi enim legimus אֵרִיִּל ha- zel, id est, mons Dei, hic vero אֵרִיִּל ariel, quae vox ex duplici verbo coalescit, id est, ex אֵרִי ar, ab אֵלִים arat, quasi maledictio, execratio, atque ex הָאֵל, siue הָאֵלִים, quae sonat arietem, quasi maledictionis aries. quae etymologia tam certa, atque ad Christi mysteria significanda conue- niens visa est cuidam nostrae aetatis pio, & eru- dito viro, ut zelo Dei accensus aduersus Iudaeo- rum Doctores, & sequaces Rabbinos exclamet, nobis voluisse malitiose imponere, atque impu- denter interpretatos esse pro ariete, leonem, Dei, cum ipsi probe noscent non haberi in co-

Q V A R B
leobinis for-
mis altate ex-
ornatur.

LEONI AL-
tare simile, ut
accedentium
componat mo-
res.

Plinius.
lib. 8. cap.
16.

LEONIS
clementia in
supplices.

Ouid.

Philo lib. 3.
de vita Moy-
sis.

Q V I S S A-
crificiorum
fructus.

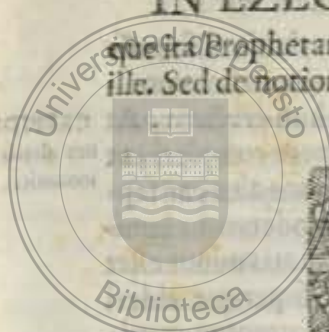
MALEDI-
ctionis aries
aliud altaris
nomen.

Leo de Ca-
stro Isaiae
19.

- Genes. 22.** **V. 13.** **Leui. 5.** dice Hebraica אֵרִיֵּל ariel, quod sonat leo Dei, sed potius אֵרֵל arel, execrationis aries. Quid autem significet execrationis aries, ex Genesi, & Leuitico persequitur, de Christo Domino intelligens. In cuius commentario pietatem, & eruditionem laudamus, sed etymologiae praesentis desideramus intelligentiam, atque modestiam in reprehendendis scriptoribus: quorum sententiam laudat Sanctus Hieronymus, illis verbis: Ariel, ut plerique aestimant, interpretatur lux mea Deus. De quo & in Isaia Propheta, ubi scriptum est: *Vae tibi ciuitas Ariel, quam expugnauit Dauid, siue circumdedit: plenius diximus: ut autem ego arbitror, leo vel fortis Dei, quod nomen refertur proprie ad altare, in quo vel illuminatio Dei est, vel leo, & fortitudo eius, dicente Iacob ad Iudam: Catulus leonis Iuda.* Quibus verbis & leonem Dei, altare dici confirmat Hieronymus, & esse ad Christum significandum nomen aptissimum.
- Genes. 49.** **V. 9.** **LEO DEI** **& lux Dei.** Sed quamuis nomen arietis alienum non sit ab altari: tamen non ideo altare Dei appellaretur expiationis aries, sed quod in altari offerebantur piacula, quae Christum repraesentabant pro peccatis expiandis immolandum: id quod ipse non negat obijciens; ab ariete enim cornibus pendente ex arbore Sabech, aut inter vepres haerente cornibus, symbolum Christi confirmat potius quam ex altaris nomine. Ceterum danda venia est ei, qui alios secutus, putauit altari Ezechielis non repraesentari altare Salomonis, ignorauitque huiusmodi visiones phantasiae Prophetarum obiectas nulla ratione posse Christo, vel Ecclesiae accommodari, nisi prius signum corporeum, vel verum, vel saltem parabolicum fingatur, quod sit significati principalis protoplasma, & archetypus: de qua re latius nos alibi. In eo certe non danda est venia, quod sub specie pietatis ignorationem nititur in scholas inuehere, foedissima nota inurens exactioris intelligentiae Scripturarum sectatores, & Doctores, tragodiaeque excitat in Ecclesia, inclamans identidem iudaizandum fore, si sacrae Scripturae ad Hebraici fontis originem exigantur, vel vocationum etymologiae à linguae sanctae peritis mutuemur. Conclamat praeterea Proceres Ecclesiae, ut huic imminenti periculo, & maximo malo praecaveant. Eisdem tamen proclamatos velim, ut inuigilent, ne hic dicendi modus illi sit similis, quo Tryphon Ionathae olim imposuit, ut praesidijs destitutum secure comprehenderet: sunt enim, ac semper fuerunt scientiarum, ac bonarum artium praesidia Ecclesiae maxime utilia, hac nostra tempestate fere necessaria. Et ut ab vngue leonem deprehendamus, conclamatum esse de pietate putat, si Ariel interpretemur leonem Dei, & non potius arietem expiationis, nimirum quia Hebraei leonem exposuerunt, quasi vero à Gallis, vel Italis discenda sit Hebraica lingua, & non ab Hebraeis. Vel quasi maius praecudicium Rabbiorum sectae creetur ex ista, quam ex illa nominis interpretatione. Vel quasi non multo aptius, & concinnius nomen leo Dei competat altari aeneo, quam arietis.
- ALTARE** **Ezechielis, & Salomonis idem.** Et ne putet aliquis in vniuersis biblijs Hebraicis legi אֵרֵל arel, sciat is Sanctum, quem laudauit Hieronymus, leonem Dei legisse, & interpretatum esse, atque Procopium Gazaeum ibidem: itemque codices, quibus vsus est bonae memoriae Cardinalis Ximenius, qui Complutensia biblia reddidit, legisse אֵרִיֵּל ariel, cum יִיִּד, littera ante aleph, non ante לֵי lamed, ut videre est in eius dictionario. Praeterea in vetustissimo codice Hebraico manuscripto in membrana, quod Hispalensis domus professa Societatis Iesv in sua nobili bibliotheca conseruat, Rhodis aduectum ante annos quadringentos, legebatur in primario textu אֵרִיֵּל ariel, nisi atramento recentiori correctum fuisset, absorpta יִיִּד, in רֵי res, factaque רֵי res, praeter consuetudinem oblonga, scriptumque in margine eodem atramento, ut apparet, אֵרֵל arel, eius credo diligentia, qui puncta notauit: nam sine punctis biblia exarata videntur olim fuisse. In eleganti etiam ante sexcentos annos manuscripto codice, qui habetur in Collegio Maronitarum, utrobique legitur אֵרִיֵּל ariel. Et Regius codex bis legit אֵרִיֵּל ariel, & biblia Roberti, cum alijs. praeterquam quod saepe transponi soleat littera יִיִּד, ut in sexcentis dictionibus videre est. Quare in omnibus dictionarijs vox ea, leo Dei exponitur, non aries: immo vero in Isaia manifesta allusio est facta, ad hoc nomen altaris: *Vae Ariel, Ariel ciuitas, quam expugnauit Dauid.* Vbi אֵרִיֵּל ariel, scribitur cum יִיִּד, post רֵי res, idest leo Dei, quo nomine urbem appellat Hierosolymorum, quod, ut dixi, quasi leo fortissima esset, & inexpugnabilis, atque vicinas regiones edomuisset, earumque substantiam vorasset. Deinde ludens in nomine altaris subdit: *Et erit mihi quasi Ariel.* id est, non secus atque in altari aeneo discerptae victimarum carnes igne absumentur, sic in vrbe hac iugulata ciuium corpora igni tradentur, me ita praecipiente. Ariel ergo dictum est altare, hoc est, leo Dei, vel truculentus, ferox, quod quasi leo victimarum praedam discerptam voraret, & consumeret, & ossa comminueret, ut leoni proprium est apud Danielelem. Nomen porro coalescit ex nomine אֵרֵל arel, ab אֵרֵל arah, discerpere, & אֵל el, Deus, quasi disceptor, id est, leo ferox, seu leo facer Deo dicatus. Quam aptius autem haec etymologia comperat altari, quam illa altera arietis, quis non videat? namque aries quidem voratur, non vorat, altare autem consumebat arietes, ceterasque pecudes: non ergo aries dici debet, sed leo propter animalium ingluuiem. Verum enimvero audiendus minime videtur scriptor hic, quem eadem fecisse compertum est, quae facienda non esse paulo antea proclamauerat. Ipse namque Prophetae contextu coactus, leonem Dei ubique legendum esse profitetur. Sensus itaque, inquit, huius loci est: Ariel, idest, leo Dei, populus Iuda, qui olim dictus est leo Dei, erit mihi quasi Ariel, erit mihi quasi leo in Deum: lusit enim in nomine per paronomasiam, quae Latine dicitur annominatio, quasi dicas, leo in me fuit leo, ut in principio Ariel ponatur pro populo Iuda, qui olim dicebatur leo Dei, quod Dei auxilio, sicut leo, lacerabat omnes gentes: erit mihi, erit aduersum me Ariel leo in Deum. Haec ille. de cuius expositione nihil praeterea desumendum esse existimarem, quam quod leo Dei sit ubique legendum. Eusebius Caesariensis: Interpretatur, inquit, Ariel leo Dei, quoniam enim Dei erat altare, & deuorabat omnes, quae in ipso offerebantur, animalium victimas, propterea ita appellatum. Haec ille. Aliter Polychronius: Ariel, inquit, cubitorum quatuor signari ait altare: nam Ariel si ex Hebraica voce in Graecam vertas, terminos Dei interpreteris, atque
- ALIVD ALTARIS nomen.** *Vae tibi ciuitas Ariel, quam expugnauit Dauid, siue circumdedit: plenius diximus: ut autem ego arbitror, leo vel fortis Dei, quod nomen refertur proprie ad altare, in quo vel illuminatio Dei est, vel leo, & fortitudo eius, dicente Iacob ad Iudam: Catulus leonis Iuda.* Quibus verbis & leonem Dei, altare dici confirmat Hieronymus, & esse ad Christum significandum nomen aptissimum.
- Genes. 49.** **V. 9.** **LEO DEI** **& lux Dei.** Sed quamuis nomen arietis alienum non sit ab altari: tamen non ideo altare Dei appellaretur expiationis aries, sed quod in altari offerebantur piacula, quae Christum repraesentabant pro peccatis expiandis immolandum: id quod ipse non negat obijciens; ab ariete enim cornibus pendente ex arbore Sabech, aut inter vepres haerente cornibus, symbolum Christi confirmat potius quam ex altaris nomine. Ceterum danda venia est ei, qui alios secutus, putauit altari Ezechielis non repraesentari altare Salomonis, ignorauitque huiusmodi visiones phantasiae Prophetarum obiectas nulla ratione posse Christo, vel Ecclesiae accommodari, nisi prius signum corporeum, vel verum, vel saltem parabolicum fingatur, quod sit significati principalis protoplasma, & archetypus: de qua re latius nos alibi. In eo certe non danda est venia, quod sub specie pietatis ignorationem nititur in scholas inuehere, foedissima nota inurens exactioris intelligentiae Scripturarum sectatores, & Doctores, tragodiaeque excitat in Ecclesia, inclamans identidem iudaizandum fore, si sacrae Scripturae ad Hebraici fontis originem exigantur, vel vocationum etymologiae à linguae sanctae peritis mutuemur. Conclamat praeterea Proceres Ecclesiae, ut huic imminenti periculo, & maximo malo praecaveant. Eisdem tamen proclamatos velim, ut inuigilent, ne hic dicendi modus illi sit similis, quo Tryphon Ionathae olim imposuit, ut praesidijs destitutum secure comprehenderet: sunt enim, ac semper fuerunt scientiarum, ac bonarum artium praesidia Ecclesiae maxime utilia, hac nostra tempestate fere necessaria. Et ut ab vngue leonem deprehendamus, conclamatum esse de pietate putat, si Ariel interpretemur leonem Dei, & non potius arietem expiationis, nimirum quia Hebraei leonem exposuerunt, quasi vero à Gallis, vel Italis discenda sit Hebraica lingua, & non ab Hebraeis. Vel quasi maius praecudicium Rabbiorum sectae creetur ex ista, quam ex illa nominis interpretatione. Vel quasi non multo aptius, & concinnius nomen leo Dei competat altari aeneo, quam arietis.
- ALIBI LIB. 1.** **Isagog. huius partis. c. 8.** certe non danda est venia, quod sub specie pietatis ignorationem nititur in scholas inuehere, foedissima nota inurens exactioris intelligentiae Scripturarum sectatores, & Doctores, tragodiaeque excitat in Ecclesia, inclamans identidem iudaizandum fore, si sacrae Scripturae ad Hebraici fontis originem exigantur, vel vocationum etymologiae à linguae sanctae peritis mutuemur. Conclamat praeterea Proceres Ecclesiae, ut huic imminenti periculo, & maximo malo praecaveant. Eisdem tamen proclamatos velim, ut inuigilent, ne hic dicendi modus illi sit similis, quo Tryphon Ionathae olim imposuit, ut praesidijs destitutum secure comprehenderet: sunt enim, ac semper fuerunt scientiarum, ac bonarum artium praesidia Ecclesiae maxime utilia, hac nostra tempestate fere necessaria. Et ut ab vngue leonem deprehendamus, conclamatum esse de pietate putat, si Ariel interpretemur leonem Dei, & non potius arietem expiationis, nimirum quia Hebraei leonem exposuerunt, quasi vero à Gallis, vel Italis discenda sit Hebraica lingua, & non ab Hebraeis. Vel quasi maius praecudicium Rabbiorum sectae creetur ex ista, quam ex illa nominis interpretatione. Vel quasi non multo aptius, & concinnius nomen leo Dei competat altari aeneo, quam arietis.
- LAUDABILE** **Iesacrae Scripturae studium.** Et ne putet aliquis in vniuersis biblijs Hebraicis legi אֵרֵל arel, sciat is Sanctum, quem laudauit Hieronymus, leonem Dei legisse, & interpretatum esse, atque Procopium Gazaeum ibidem: itemque codices, quibus vsus est bonae memoriae Cardinalis Ximenius, qui Complutensia biblia reddidit, legisse אֵרִיֵּל ariel, cum יִיִּד, littera ante aleph, non ante לֵי lamed, ut videre est in eius dictionario. Praeterea in vetustissimo codice Hebraico manuscripto in membrana, quod Hispalensis domus professa Societatis Iesv in sua nobili bibliotheca conseruat, Rhodis aduectum ante annos quadringentos, legebatur in primario textu אֵרִיֵּל ariel, nisi atramento recentiori correctum fuisset, absorpta יִיִּד, in רֵי res, factaque רֵי res, praeter consuetudinem oblonga, scriptumque in margine eodem atramento, ut apparet, אֵרֵל arel, eius credo diligentia, qui puncta notauit: nam sine punctis biblia exarata videntur olim fuisse. In eleganti etiam ante sexcentos annos manuscripto codice, qui habetur in Collegio Maronitarum, utrobique legitur אֵרִיֵּל ariel. Et Regius codex bis legit אֵרִיֵּל ariel, & biblia Roberti, cum alijs. praeterquam quod saepe transponi soleat littera יִיִּד, ut in sexcentis dictionibus videre est. Quare in omnibus dictionarijs vox ea, leo Dei exponitur, non aries: immo vero in Isaia manifesta allusio est facta, ad hoc nomen altaris: *Vae Ariel, Ariel ciuitas, quam expugnauit Dauid.* Vbi אֵרִיֵּל ariel, scribitur cum יִיִּד, post רֵי res, idest leo Dei, quo nomine urbem appellat Hierosolymorum, quod, ut dixi, quasi leo fortissima esset, & inexpugnabilis, atque vicinas regiones edomuisset, earumque substantiam vorasset. Deinde ludens in nomine altaris subdit: *Et erit mihi quasi Ariel.* id est, non secus atque in altari aeneo discerptae victimarum carnes igne absumentur, sic in vrbe hac iugulata ciuium corpora igni tradentur, me ita praecipiente. Ariel ergo dictum est altare, hoc est, leo Dei, vel truculentus, ferox, quod quasi leo victimarum praedam discerptam voraret, & consumeret, & ossa comminueret, ut leoni proprium est apud Danielelem. Nomen porro coalescit ex nomine אֵרֵל arel, ab אֵרֵל arah, discerpere, & אֵל el, Deus, quasi disceptor, id est, leo ferox, seu leo facer Deo dicatus. Quam aptius autem haec etymologia comperat altari, quam illa altera arietis, quis non videat? namque aries quidem voratur, non vorat, altare autem consumebat arietes, ceterasque pecudes: non ergo aries dici debet, sed leo propter animalium ingluuiem. Verum enimvero audiendus minime videtur scriptor hic, quem eadem fecisse compertum est, quae facienda non esse paulo antea proclamauerat. Ipse namque Prophetae contextu coactus, leonem Dei ubique legendum esse profitetur. Sensus itaque, inquit, huius loci est: Ariel, idest, leo Dei, populus Iuda, qui olim dictus est leo Dei, erit mihi quasi Ariel, erit mihi quasi leo in Deum: lusit enim in nomine per paronomasiam, quae Latine dicitur annominatio, quasi dicas, leo in me fuit leo, ut in principio Ariel ponatur pro populo Iuda, qui olim dicebatur leo Dei, quod Dei auxilio, sicut leo, lacerabat omnes gentes: erit mihi, erit aduersum me Ariel leo in Deum. Haec ille. de cuius expositione nihil praeterea desumendum esse existimarem, quam quod leo Dei sit ubique legendum. Eusebius Caesariensis: Interpretatur, inquit, Ariel leo Dei, quoniam enim Dei erat altare, & deuorabat omnes, quae in ipso offerebantur, animalium victimas, propterea ita appellatum. Haec ille. Aliter Polychronius: Ariel, inquit, cubitorum quatuor signari ait altare: nam Ariel si ex Hebraica voce in Graecam vertas, terminos Dei interpreteris, atque
- 1. Machab. 13.** imposuit, ut praesidijs destitutum secure comprehenderet: sunt enim, ac semper fuerunt scientiarum, ac bonarum artium praesidia Ecclesiae maxime utilia, hac nostra tempestate fere necessaria. Et ut ab vngue leonem deprehendamus, conclamatum esse de pietate putat, si Ariel interpretemur leonem Dei, & non potius arietem expiationis, nimirum quia Hebraei leonem exposuerunt, quasi vero à Gallis, vel Italis discenda sit Hebraica lingua, & non ab Hebraeis. Vel quasi maius praecudicium Rabbiorum sectae creetur ex ista, quam ex illa nominis interpretatione. Vel quasi non multo aptius, & concinnius nomen leo Dei competat altari aeneo, quam arietis.
- ECCLESIAE** **imponunt, qui sacrarum Literarum studia illi auferunt.** Et ne putet aliquis in vniuersis biblijs Hebraicis legi אֵרֵל arel, sciat is Sanctum, quem laudauit Hieronymus, leonem Dei legisse, & interpretatum esse, atque Procopium Gazaeum ibidem: itemque codices, quibus vsus est bonae memoriae Cardinalis Ximenius, qui Complutensia biblia reddidit, legisse אֵרִיֵּל ariel, cum יִיִּד, littera ante aleph, non ante לֵי lamed, ut videre est in eius dictionario. Praeterea in vetustissimo codice Hebraico manuscripto in membrana, quod Hispalensis domus professa Societatis Iesv in sua nobili bibliotheca conseruat, Rhodis aduectum ante annos quadringentos, legebatur in primario textu אֵרִיֵּל ariel, nisi atramento recentiori correctum fuisset, absorpta יִיִּד, in רֵי res, factaque רֵי res, praeter consuetudinem oblonga, scriptumque in margine eodem atramento, ut apparet, אֵרֵל arel, eius credo diligentia, qui puncta notauit: nam sine punctis biblia exarata videntur olim fuisse. In eleganti etiam ante sexcentos annos manuscripto codice, qui habetur in Collegio Maronitarum, utrobique legitur אֵרִיֵּל ariel. Et Regius codex bis legit אֵרִיֵּל ariel, & biblia Roberti, cum alijs. praeterquam quod saepe transponi soleat littera יִיִּד, ut in sexcentis dictionibus videre est. Quare in omnibus dictionarijs vox ea, leo Dei exponitur, non aries: immo vero in Isaia manifesta allusio est facta, ad hoc nomen altaris: *Vae Ariel, Ariel ciuitas, quam expugnauit Dauid.* Vbi אֵרִיֵּל ariel, scribitur cum יִיִּד, post רֵי res, idest leo Dei, quo nomine urbem appellat Hierosolymorum, quod, ut dixi, quasi leo fortissima esset, & inexpugnabilis, atque vicinas regiones edomuisset, earumque substantiam vorasset. Deinde ludens in nomine altaris subdit: *Et erit mihi quasi Ariel.* id est, non secus atque in altari aeneo discerptae victimarum carnes igne absumentur, sic in vrbe hac iugulata ciuium corpora igni tradentur, me ita praecipiente. Ariel ergo dictum est altare, hoc est, leo Dei, vel truculentus, ferox, quod quasi leo victimarum praedam discerptam voraret, & consumeret, & ossa comminueret, ut leoni proprium est apud Danielelem. Nomen porro coalescit ex nomine אֵרֵל arel, ab אֵרֵל arah, discerpere, & אֵל el, Deus, quasi disceptor, id est, leo ferox, seu leo facer Deo dicatus. Quam aptius autem haec etymologia comperat altari, quam illa altera arietis, quis non videat? namque aries quidem voratur, non vorat, altare autem consumebat arietes, ceterasque pecudes: non ergo aries dici debet, sed leo propter animalium ingluuiem. Verum enimvero audiendus minime videtur scriptor hic, quem eadem fecisse compertum est, quae facienda non esse paulo antea proclamauerat. Ipse namque Prophetae contextu coactus, leonem Dei ubique legendum esse profitetur. Sensus itaque, inquit, huius loci est: Ariel, idest, leo Dei, populus Iuda, qui olim dictus est leo Dei, erit mihi quasi Ariel, erit mihi quasi leo in Deum: lusit enim in nomine per paronomasiam, quae Latine dicitur annominatio, quasi dicas, leo in me fuit leo, ut in principio Ariel ponatur pro populo Iuda, qui olim dicebatur leo Dei, quod Dei auxilio, sicut leo, lacerabat omnes gentes: erit mihi, erit aduersum me Ariel leo in Deum. Haec ille. de cuius expositione nihil praeterea desumendum esse existimarem, quam quod leo Dei sit ubique legendum. Eusebius Caesariensis: Interpretatur, inquit, Ariel leo Dei, quoniam enim Dei erat altare, & deuorabat omnes, quae in ipso offerebantur, animalium victimas, propterea ita appellatum. Haec ille. Aliter Polychronius: Ariel, inquit, cubitorum quatuor signari ait altare: nam Ariel si ex Hebraica voce in Graecam vertas, terminos Dei interpreteris, atque
- S. Hierony.** **Procopius.** Et ne putet aliquis in vniuersis biblijs Hebraicis legi אֵרֵל arel, sciat is Sanctum, quem laudauit Hieronymus, leonem Dei legisse, & interpretatum esse, atque Procopium Gazaeum ibidem: itemque codices, quibus vsus est bonae memoriae Cardinalis Ximenius, qui Complutensia biblia reddidit, legisse אֵרִיֵּל ariel, cum יִיִּד, littera ante aleph, non ante לֵי lamed, ut videre est in eius dictionario. Praeterea in vetustissimo codice Hebraico manuscripto in membrana, quod Hispalensis domus professa Societatis Iesv in sua nobili bibliotheca conseruat, Rhodis aduectum ante annos quadringentos, legebatur in primario textu אֵרִיֵּל ariel, nisi atramento recentiori correctum fuisset, absorpta יִיִּד, in רֵי res, factaque רֵי res, praeter consuetudinem oblonga, scriptumque in margine eodem atramento, ut apparet, אֵרֵל arel, eius credo diligentia, qui puncta notauit: nam sine punctis biblia exarata videntur olim fuisse. In eleganti etiam ante sexcentos annos manuscripto codice, qui habetur in Collegio Maronitarum, utrobique legitur אֵרִיֵּל ariel. Et Regius codex bis legit אֵרִיֵּל ariel, & biblia Roberti, cum alijs. praeterquam quod saepe transponi soleat littera יִיִּד, ut in sexcentis dictionibus videre est. Quare in omnibus dictionarijs vox ea, leo Dei exponitur, non aries: immo vero in Isaia manifesta allusio est facta, ad hoc nomen altaris: *Vae Ariel, Ariel ciuitas, quam expugnauit Dauid.* Vbi אֵרִיֵּל ariel, scribitur cum יִיִּד, post רֵי res, idest leo Dei, quo nomine urbem appellat Hierosolymorum, quod, ut dixi, quasi leo fortissima esset, & inexpugnabilis, atque vicinas regiones edomuisset, earumque substantiam vorasset. Deinde ludens in nomine altaris subdit: *Et erit mihi quasi Ariel.* id est, non secus atque in altari aeneo discerptae victimarum carnes igne absumentur, sic in vrbe hac iugulata ciuium corpora igni tradentur, me ita praecipiente. Ariel ergo dictum est altare, hoc est, leo Dei, vel truculentus, ferox, quod quasi leo victimarum praedam discerptam voraret, & consumeret, & ossa comminueret, ut leoni proprium est apud Danielelem. Nomen porro coalescit ex nomine אֵרֵל arel, ab אֵרֵל arah, discerpere, & אֵל el, Deus, quasi disceptor, id est, leo ferox, seu leo facer Deo dicatus. Quam aptius autem haec etymologia comperat altari, quam illa altera arietis, quis non videat? namque aries quidem voratur, non vorat, altare autem consumebat arietes, ceterasque pecudes: non ergo aries dici debet, sed leo propter animalium ingluuiem. Verum enimvero audiendus minime videtur scriptor hic, quem eadem fecisse compertum est, quae facienda non esse paulo antea proclamauerat. Ipse namque Prophetae contextu coactus, leonem Dei ubique legendum esse profitetur. Sensus itaque, inquit, huius loci est: Ariel, idest, leo Dei, populus Iuda, qui olim dictus est leo Dei, erit mihi quasi Ariel, erit mihi quasi leo in Deum: lusit enim in nomine per paronomasiam, quae Latine dicitur annominatio, quasi dicas, leo in me fuit leo, ut in principio Ariel ponatur pro populo Iuda, qui olim dicebatur leo Dei, quod Dei auxilio, sicut leo, lacerabat omnes gentes: erit mihi, erit aduersum me Ariel leo in Deum. Haec ille. de cuius expositione nihil praeterea desumendum esse existimarem, quam quod leo Dei sit ubique legendum. Eusebius Caesariensis: Interpretatur, inquit, Ariel leo Dei, quoniam enim Dei erat altare, & deuorabat omnes, quae in ipso offerebantur, animalium victimas, propterea ita appellatum. Haec ille. Aliter Polychronius: Ariel, inquit, cubitorum quatuor signari ait altare: nam Ariel si ex Hebraica voce in Graecam vertas, terminos Dei interpreteris, atque

LEO DEI
in plurimis
biblijs legimurIsai. 29.
V. 1.ARIEL CI-
uitas quare di-
catur.Daniel. 6.
V. 24.
ARIEL VN-
de dicatur.Euseb. in ca-
tena Graeca.

Polychro.

DE RELIQUA

ALTARIS DISPOSITIONE,

mensuris, & partibus.

Cap. LXXVII.

ARIELIS nomine altare censerī constans est Scriptorum sententia: idque non solum verum est, quoniam re ipsa, ac veritate leoni simile erat altare, verum etiam quod forma, & dispositione leonem referret. Leonina enim crura habebat pro pedibus, vnde emanasse existimo, ut in veterum aris pedes, & leoninae ungues effingerentur. Atque his quidem leoninis pedibus nitebatur altare. Sed quoniam omnia instrumenta Salomonici templi Cherubinorum referta erant formis, ut poterant, altare quoque bouillam faciem cum leonina repraesentabat: hanc pedibus, illam vero cornibus. hoc est enim quod habetur in textu: *Et ab Ariel usque ad sursum, cornua quatuor.* Cornu praeter nativam significationem solet usurpari pro cuspide, radio, angulo, acie. Vnde sunt, qui in praesenti versu angulos pro cornibus interpretantur, putantque cornua altaris vocari acuminatos coronicis ipsius angulos, pro quibus videtur esse Iosephus: Veluti cornutis, inquit, angulis eminebat. Hanc interpretationem notionis amplitudo, & rei analogia patitur, sed dispositio & mensura renuit: nam in Septuaginta sic legimus: Ab Ariel & superiora cornuum, cubitus vnus. ergo extrorsum: anguli autem arae quantumvis formarentur extrantes, non possunt sic fabricari surgentes citra deformitatem structurae, quod & sensisse, & scripsisse Iosephum manifestum est, cum vsus est verbo, eminen- di. Quare in sua prima significatione accipienda est vox, cornu, atque existimandum quatuor taurorum cornua, ē quatuor angulis altaris sursum erecta fuisse, altitudine cubiti vnus, quasi à taurino capite nascentia: quod aperte intelligitur ex comminatione Amos Prophetæ: *Amputabuntur, inquit, cornua altaris, & cadent in terram.* Loquebatur autem de altari Bethel, quod non dubium est formam Salomonici fuisse aemulatum. Quod si cornua amputanda ominatur, non igitur erant anguli de corpore ipsius altaris; sed aliquid supereminens, quod amputatum deorsum corrueret. Praeter hoc, eodem Ezechielis capite discrimen fit inter angulos, & cornua: *Pones, inquit, sanguinem super quatuor cornua eius, & super quatuor angulos crepidinis.* Sed de cornibus, eorumque nomine, & forma plura diximus, cum de aureo altari loqueremur: eorum vero haec simillima fuisse intelligenda sunt.

Tom. 2. Explan. Pars 2.

Referebat itaque altare leonem pedibus, vitulum cornibus, ut imaginem Cherubim ex parte prae se ferret, nisi malis vitulorum cornua gestasse, quasi trophaea factae praedae. nam in festis solemnioribus tauri, & iuuenti Deo mactari consueverant, & Arieli, seu leoni sacro proijci deuorandi. Hinc factum est, ut reor, ut in mores induxerint veteres illi architecti, frontes sacrarum aedium taurorum cranijs exornare, quasi sacrificiorum trophaeis, & insignibus.

Et Ariel duodecim cubitorum in longitudine per duodecim cubitos latitudinis: quadrangulum aequis lateribus. Hebraice. Quadratum erat in quatuor quadrangulis suis. Ariel vocatur ipsum altaris corpus basi duplici superpositum, cuius altitudinem paulo ante cubitis quatuor definierat, nunc longitudinem eius latitudini parem dicit esse, cubitorum duodecim.

Et crepido quatuordecim cubitorum longitudinis per quatuordecim cubitos latitudinis in quatuor angulis eius. hoc est, patebat tum in longitudine, tum in latitudine ab angulo in angulum oppositum, cubitos quatuordecim. Hae dimensiones ex dictis constant. Cum enim crepido, vel basis in singulis lateribus extaret cubitis singulis extra Arielis perpendicularum, si Ariel duodecim cubitos quaque versum patebat, consequens erat, ut basis superior quatuordecim cubitos vndique extenderetur, ac pari ratione inferior, quae singulos vtrinque cubitos proijciebatur extra superioris perpendicularum, sexdecim cubitos lata esset, & totidem longa.

Et corona in circuitu eius dimidij cubiti. praeterijt crepidinis, id est, podij inferioris dimensiones, quod ex supradictis pateret, ut dixi: praetermissa igitur mensura gradum facit ad coronam, vel ad eius proiecturam tum crepidinis superioris, tum inferioris, illamque semicubito extitisse vltra perpendicularum crepidinis testatur. Vocatur autem corona גִּבְלוֹ gebul, pro qua voce supra Vulgatus reddidit, *definitio*. Vocem hanc, quae terminum in vniuersum significat, diligenti observatione expendentes Interpretes notarunt, ea non solum limitem limiti contiguum significari; sed totum illud spatium alicui definitum, quo quaque versum patet. At cum altioris crepidinis terminum, vel coronam definiat, quatenam ea sit, statuendum est inprimis. Et ego quidem Vulgaræ interpretationem libenter amplector, & coronam crepidinis, siue coronicem his verbis indicari constituo. Nam praeterquam quod ipsa structurae ratio non permetteret simplices illas altaris crepidines, quinimmo neque ipsum altare huiusmodi ornamentis carere; eam tamen exigunt altaris mensurae, quas mox explicabo.

Accedit ipsum גִּבְלוֹ gebul, nomen, à quo putat Rabbi David Salomonis caementarios Giblios dictos. dolantes lapides regula, & mensura: à גִּבְלוֹ gebul, termino sic dictos, quod terminum mensurae lapidibus ponant, vel quod terminos lapidum, vel coronas prae alijs dolarent. Hispanice diceremus: que labrauan molduras. Scio ab alijs Giblios dici ex Phoeniciae ciuitate, quam Ghebal appellabant, quod essent lapididae: & altera alteri expositioni minime repugnat, ut vtraque ratione, eo nomine censerī facile potuerint. Sed ad institutum reuersi, crepidinis coronicem arbitramur dimidio cubito definiti.

CORNVA
altaris quasi
praedae tro-
phaea.

XVI.

ALTARIS
corpus duo-
decim cubito-
rum per quo-
drum.

XVII.

CREPIDO
superior quatuor-
decim cubito-
rum.CREPIDO
inferior sex-
decim cubito-
rum.CORONA,
terminus, de-
finitio, peribo-
lus.ALTARE,
& crepidines
coronis cin-
guntur.3. Reg. 5. 7.
18.CAEMEN-
tarij Salomo-
nis quare Gi-
blij dicantur.

R. Salomon. cui sententiae subscribit Rabbi Salomon: Hoc A

est, inquit, regressus ipsius fundamenti. Ego vero egressum, retractionem, vel proiectionem interpretor: quae altitudini coronae est aequalis, ut semper ab architectis obseruatum est. Et quod de altera crepidine dixit, idem ratio suadet de

CORONA
altaris inter
cornua.

Vulgata, aut ab alijs loci Interpretibus dissidet, ut coronam, terminum, vel definitionem ipsius altaris supremam intelligamus dimidio cubito definiri. cuius expositionis gratia, & quod ad altaris dignitatem, & pulchritudinem conducere videretur maxime, coronam inter cornua finimus, illarum similem, quibus gentes sua altaria coronabant: quarum non paucas Romae videre licuit, quippe cum antiquitatis monumenta libenter obseruauerimus. Neque minus apta videri debet coniectura ex usu petita gentium, cum saepius ostenderimus, nefarios ritus ex veri cultus aliqua similitudine ad gentes fuisse translatos.

VNIERSI
altaris mensu-
rae.

Ex dictis igitur iam licet vniuersi altaris mensuras colligere, cuius singulas partes mensus fuit Angelus. Ac primum quidem altitudinem licet colligere, in qua nulla subest ambigendi ratio: infimae crepidini duos tribuit cubitos, secundae quaternos, ipsi Arieli quaternos, qui omnes in vnam summam collecti, sunt decem cubiti. Longitudinem vero sic colliges, ipsum Ariel longum est cubitos duodenos, crepido, quae illi substat, longa est cubitos quatuordecim: huic mensurae additur dimidius vtrique cubitus, quo proiecit corona, atque adeo à termino proiecturae usque ad alterius proiecturae terminum, sunt cubiti quindecim. Iam vero ex huius crepidinis mensuris licet inferioris mensuras colligere, cuius altitudo dimensa est ab Angelo, & à Propheta relata: cubitus quoque vnus latitudinis, seu retractionis relatus est ab eisdem. Ego vero cubitum hunc vnum sic interpretor, ut quoniam vtriusque crepidinis est obseruare perpendiculum, siue malis quadratam aram appellare, & proiecturae coronae, à perpendiculo maioris ad minoris perpendiculum vtrique proieciatur cubitus vnus, ita ut crepidinis minoris ara longa sit cubitos sexdecim, & à proiectura inferiori maioris crepidinis ad proiecturam minoris, cubitum etiam vnum vtrique computes, & fiet omnis inferioris crepidinis longitudo cum proiecturis coronarum, cubitorum septendecim, quibus si addas singulos vtrique cubitos, quos lata est fossa altaris, fient nouendecim, addito dimidio vtrique cubito, quem initio definitioni, fossae, vel peribolo tribuit, fient omnes longitudinis altaris in vniuersum cubiti viginti: cumque altare quadratum sit, idem ipsum de latitudine intelligendum est. Ac ne leui quadam coniectura nos duci arbitretur quispiam, cum huiusmodi mensuras colligimus: aut de alio aliquo altari locutum fuisse Prophetam, ab eo, quod fecerat Salomon, legat is librum Paralipomenon:

2. Paralip. 4.
v. 1.

ALTARE
Salomonis
huic aequale.

Fecit quoque, inquit de Salomone loquutus, altare aeneum viginti cubitorum longitudinis, & viginti cubitorum latitudinis, & decem cubitorum altitudinis. Quo sane exemplo satis persuasum esse lectori crediderim, hoc vno Ezechielis mensuras ab historiis distare, quod hae summatim, ille particularim scribant: quod ille plures partes metiatur templi, aut instrumentorum eius, quam quae ab his in vniuersum recensentur, quae aliquibus dubitandi causa fuit.

De altaris porro crepidinibus dubitet fortasse quispiam, arbitratus vniuersam altaris Salomonici celsitudinem ad perpendiculum erectam. At praeterquam quod vix posset opere compleri, ut altaris singula latera decem cubitos alta, ac septendecim minimum longa, vna funderentur lamina; venustati, ac pulchritudini altaris minus esset apta compositio. Quare satis superque videri debuisset, si ab vno Ezechiele referrentur crepidines, ut eae in antiquo altari factae fuisse crederentur. Sed ne tandem conqueraris, nullam ab historicis crepidinum fieri mentionem, lege

librum Esdrae: *Et surrexit Iosue, inquit, filius Iosedec, & fratres eius, & aedificauerunt altare Dei Israel, ut offerrent in eo holocausta, sicut scriptum est in lege Moyse viri Dei.* Legis praescriptum & ad holocausta referri debet, & ad altaris aedificationem: non enim minus haec quam illa in lege statuta fuit, neque minus obseruanda fuerunt, ut Deo placere possent cum altari holocausta. *Collocauerunt autem, inquit, altare Dei super bases suas.* Ex quo mox liquet colligere non modo Salomonicum altare, quod viri illi sancti imitari conati fuissent, duplicem

basim habuisse; sed & Mosaicum, quod fuit primum Salomonici exemplar. Non me latet, quod in contrarium affirmare videtur Iosephus: *Excipiebatur enim, inquit, terra, quidquid igneum superne decidebat, quod basis nulla subesset.* Verum minime contrarius esse deprehendetur, si qua de causa bases neget, expendatur: non enim bases impedire poterant quo minus ignita è superiori craticula decidentia in terram caderent; quippe cum bases in medio essent in hunc usum excauatae, quod & in Salomonis altari obseruatum fuisse ostendimus. Neque vero sine exemplo nos primo altari crepidines damus, cum Hebraeorum sententiam referat Lipomanus asserentium, ambitum habuisse altare sub altitudine, trium cubitorum, idque confirmant ex libro Exodi: *27.*

Vnde colligitur, inquit, altare maiorem habuisse altitudinem, quam trium cubitorum. Haec ille. Altitudinem porro altaris vniuersam nos infra subducemus. Sed & quis dubitet, altare illud vltimum ad instar prioris fuisse confectum, cum praeter sacrae Scripturae allatum testimonium, huius altaris dedicationi, & structurae affuerint sanctissimi viri, & legis obseruantissimi Iesus Sacerdos, Zorobabel dux Iuda, Aggaeus, & Zacharias, Prophetae. Hoc igitur altare duplicem habet basim substratam: & neges has esse duas crepidines Ezechielis? non tam parui stat insanire, ut gratis desipiat quis. Quod ergo in quaestione vertitur, an Salomonicum altare describatur ab Ezechiele, an vero mysticum, nescio quod sine exemplari: scio altare sacratius Ecclesiae Christi repraesentari hoc vaticinio, sed per Salomonicum, quod iam destructum à Chaldaeis Deus Vari proposuit, instaurandum ex parte quidem, & quodammodo tempore Zorobabelis, omnino autem, atque perfectissime in Ecclesia à Iesu Christo Deo, Domino, ac seruatore nostro. Ezechiel vero sua hac descriptione Israeliticum quidem leuauit moerorem, Ecclesiae vero spem confirmauit, futurae instauracionis, & renouationis peragendae per Christi sanguinem. de qua re suo loco agendum.

Et sinus eius vnus cubiti per circuitum. Reperit mensuram caueae, quam initio executus fuerat, ipsius latitudinem finiens cubito vno. id fere

re in-

VEL FOSSA, vel retractione hic iterum recensetur.

ALTARE Salomonis descriptum Ezechiel, hoc est, eius simile.

ALTARE Salomonis descriptum Ezechiel, hoc est, eius simile.

ALTARE Salomonis descriptum Ezechiel, hoc est, eius simile.

ALTARE Salomonis descriptum Ezechiel, hoc est, eius simile.

ALTARE Salomonis descriptum Ezechiel, hoc est, eius simile.

ALTARE Salomonis descriptum Ezechiel, hoc est, eius simile.

re indicans, quod paulo ante subduximus: vix enim, ac ne vix quidem vniuersi altaris latitudo, aut longitudo colligi posset, nisi foueae latitudo comprehenderetur. Quamuis nec minus necessaria sit ad praedictam mensuram retractio illa, crepidinum, quam supra retulerat Propheta: quae quidem expositio neque à voce *pr̄ hek*, quae habetur in Hebraeo, aliena est, aut à *κρέλαμα*, quae habetur in Graeco, quam, circuitus, eius vertunt Latini interpretes.

DE GRADIBVS

ALTARIS AD ORIENTEM

conuersis.

Cap. LXXVIII.

RADVS autem eius versi ad Orientem. Negotium facessit haec graduum commemoratio, cautum enim erat legis praescripto in Exodo: *Non ascendes per gradus ad altare meum, ne reueletur turpitudine tua.* Ab

hoc negotio facile se expediri putant illi, qui omnia, quae ab Ezechiele proponuntur, ita ad mysticos sensus reuocant, vt nihil habeant vel cum Salomonicis, vel cum alijs veris fabricis commune. Quibus tria sese nobis offerunt proponenda, eosdem precaturi, vt ea prius expendant, quam in ea persistant sententia, quae & veritati est, & communi Doctorum sententiae contraria. Primum, quod eodem cubitorum numero huius mystici altaris longitudo, latitudo, & altitudo definitur, quo in Paralipomenis illud à Salomone constructum, vt paulo superius ostensum est. ex quo fit, vt non minus hoc, quam illud scalis indiguerit, quo possent Sacerdotes & ligna componere, & munera Deo super altari offerre. Secundum, quod non solum de altari à Salomone constructo decem cubitos alto non dubitauerunt Scriptores esse necessario scalis ascendendum, aut gradibus; verum etiam de Mosaiico, quod tres tantum cubitos erat altum, vt mox ostendam. Tertio denique audiendus est Beatus Hieronymus, qui de hoc altari disputaturus, primum indicat difficultatem: Scriptum est, inquit, Abyssum, & sapientiam quis inuestigabit? & o profundum sapientiae, & scientiae Dei. cuius alta, profunditas, & quis inueniet eam? Multum est si voluerimus templum Salomonis cum hoc templo, & omnes partes eius, & tabernaculi conferre. Quod quia difficillimum est, interim in praesentiarum, altare quod Ezechieli ostensum est, cum altari, quod in Exodo legimus, ex parte modica conferamus. Haec Sanctus Doctor.

Qui vniuersum hoc templum cum Salomonicis conferre non impossibile dixit, vt isti arbitrantur, sed factu difficile, quod & nos fatemur, & plures prae illis difficultatis testes afferimus; quippe qui plures annos (hic est enim tertius & vigesimus) huic conferendo templo insudamus.

A At altare arbitratus est cum Mosaiico facile posse conferri, quod & nos aliqua etiam ex parte praestare conabimur. Sed quod ad gradus spectat altaris, glossa ex Beda super illud Exodi: *Et tres Exod. 27. cubitos altitudinis.* Tanta fere est, inquit, statura hominis, quomodo ergo ministrabatur altari, quod alibi gradus habere prohibetur ne pudenda reuelentur? Sed illud dictum est de altari, quod ex terra, vel ex lapidibus construitur, vbi gradus ipsi coaedificati ad gradus altaris pertinerent. Nunc vero de tabulis fieri praecipitur.

Quod si apponatur aliquid ad horam ministrationis, in quo stet minister, ad altare non pertinet. Haec eadem toridem fere verbis retulit Augustinus; quae confirmat Comestor. *Altitudine*

trium: cui, inquit, tamquam nimis alto ad horam ministrationis aliquid apponebatur, in quo staret minister, quod impleta ministratione tollebatur. Et illud iterum exponens, *Ne reueletur turpitudine tua:* Forte, inquit, nondum antiqui utebantur foeminalibus. Sed & Vgo super illud: *Non ascendes per gradus:* Contra, inquit, infra legitur, quod Sacerdos quando immolabat, ascendeat per gradus propter altaris altitudinem. Solutio. Hic prohibet Dominus fieri gradus perpetuos, & altari immobiliter adhaerentes, sed non prohibet scabellum supponi pedibus Sacerdotis volentis immolare, cum non posset aliter propter altaris altitudinem: & de illo scabello intelligitur, de quo dicitur infra. vel forte tantum spiritualiter intelligitur haec prohibitio graduum altaris. Et super illa eadem verba Exodi: *Tritum cubitorum altitudinis.* Glossa inquit: Quomodo ergo ministrabatur altari, cum alibi supra gradus habere prohibeatur, ne pudenda reuelentur? Sed illud dictum est de altari, quod ex terra, vel lapidibus construitur, vti gradus ipsi coaedificati ad corpus altaris pertineant. Haec est Glossa. Sed haec solutio videtur nulla: quia si haec fuit causa prohibitionis graduum, ne scilicet turpitudine reuelaretur, eodem modo per lignum suppositum ad horam posset turpitudine reuelari. Ideo posset dici quod Dominus supra loquutus de altari, in quo sacrificabatur, antequam esset foeminalium vsus. In hoc autem altari sacrificabatur, quando iam erat vsus foeminalium. Eandem fere rationem assignat Dionysius Carthusianus. Qui omnes Scriptores aliquid de cubiti magnitudine significare voluisse videntur, cum si de cubitis communibus, quos vocant, loquerentur, minime oportuisset in tantas se conijcere angustias. Nam, vt alias ostendi, statura humana quatuor cubitis constar sui brachij, atque adeo facile possent Sacerdotes in altari ministrare, quod quarta suae staturae parte erat inferius. At cum cubitus multo maior fuisse credatur cubito etiam staturae illorum Sacerdotum, merito quaestionem hanc controuerterunt. Verum si de altari tres cubitos alto tanta est difficultas, quid, quaeso, erit de altari, cuius altitudo decem cubitorum est? Atque vtinam vt à multis perspecta est difficultas haec, ita fuisset soluta, in qua nobis nihil esset praeterea laborandum, quamuis neque speremus, vt etiam si in hac re nostra defudarit industria, non adhuc posteritati reliquum sit futurum, in quo & ipsa laboret.

Rabbi David in primis: *Gradus eius versi ad Orientem.* Id est, inquit, gradus per quos ascendeatur ad altare, versi erant ad latus Orientale. Obijcies, nonne scriptum est, *Non ascendes per gradus*

N O N A-
scendere per
gradus quo-
modo intelli-
gendum.

S. August.
q. 173. super
Exodum.

Comestor
cap. 59. Hi-
stor. Eccles.

in Exod. &
cap. 41. eius-
dem.

Vgo Card.
Exod. 20.
cap. 27.

Exod. 27.
v. 1.

Dionysius
Carthus.

CUBITVM
magnum sup-
ponere viden-
tur Scripto-
res.

R. David.

gradus

ALTARE
Salomonicum
respexit his
mensuris Eze-
chiel.

S. Hierony.

Ecclesiastici
1. v. 3.
Roman. 11.
v. 33.
Eccles. 7.
v. 25.

Exod. 38.

VNIUER-
sum templum
Ezechielis
cum salomo-
nico potest
conferri.

AD ORIEN-
tem quomodo
respicitur gra-
dus.

R. Salomon.

GRADVS
ad Meridiem
an fuerint ali-
quando.

Iosephus 6.
belli cap. 6.

MENDI
coarguitur Iose-
phi codex
vterque.

Ioseph. 8. an-
tiq. cap. 2.

RATIO
propter quam
ad Orientem,
non ad Meri-
diem consti-
tuendi essent
gradus.

gradus ad altare meum? Responderetur fieri posse, hos gradus factos fuisse ad similitudinem pontis. Aut certe responderi potest, quod per illos ascendebatur extra atrium. Ionathas autem putat, quod per illos ascendebatur ad atrium ipsum: nam ipse exponit, Et gradus, quibus ascendebatur ad illud, versi erant ad Orientem. Haec ille. Sed de hac secunda expositione nihil occurrit praeterea dicendum, quam quod indigna sit, ut aduersus eam quidquam dicatur. nam praeterquam quod à contextu est valde remota; quid commemoret, quae so, Orientales gradus atrij, eorum oblitus, qui numero, positu, magnitudine pares ab Aquilone ascendebantur, & ab Austro? Priorem sententiam confirmare videtur Salomon: *Gradus autem eius versi ad Orientem*: Id est, inquit, pons, per quem ascendebatur, erat in Austro, ut ascendens verteret se ad Orientem. Omnes enim versiones erant ad latus dextrum: quomodo autem ponitur pons in Austro, ascendens per eum, & vertens se ad dexteram partem, vertit se ad Orientem. Sed certe Rabbinus hic, dum nostri Prophetarum verba cum quodam Iosephi testimonio vellet componere, & ab illis discessit, & huic minime satisfecit. Quid enim per Meridianum scandens pontem vertet se ad Orientem? terga igitur vertet ad domum Dei? quod quam est à vero Dei cultu alienum, tam est veritati contrarium. Sed ipsum praestat audire Iosephum: Ara vero pro templo quindecim cubitis alta, lata vero & longa cubitis quadragenis, quadrataque stans veluti cornutis angulis eminebat, & à Meridie ascensus in eam clementer arduus resupinabatur. Sine ferro autem constructa erat, nec unquam eam ferrum tetigerat. Haec ille. Qui multa quidem perstringit, per partes examinanda. primum de mensuris altaris: circa quas si latitudinem simul cum longitudine componat, vno tantum errore notabitur codex, ex quo allata verba desumpsi; quippe qui altitudini Salomonici altaris quinque cubitos addiderit; quos minime sit verisimile à sanctissimis viris Iesu, Zorobabele, Aggaeo, & Zacharia fuisse permixtos. Neque nouum est codici erroris notari, qui mendis scatet: sed iustior sane multo est codice Graeco, quem licuit videre. duplici enim hac in parte mendo foedatur. Eodem nimirum, quo Latinus ille, atque alio turpiori; quippe qui quinquagenos cubitos tribuit longitudini, ac totidem latitudini. Altare porro Salomonicum eisdem mensuris definitur à Iosepho, quibus à sacro Historico. Fabricauit etiam, inquit, altare aereum viginti cubitorum longitudine, totidem latitudine, altitudine decem, in quo holocaustomata incenderentur. Haec Iosephus. Sed Aristaeas apud eundem, easdem retulit mensuras: In quo, nimirum Salomonis templo, altare est, inquit, quadrangulum, nec sectis, sed crudis lapidibus confectum: latera sunt vicenum cubitorum, altitudo decem. Iosephus deinde cum allato Rabbinum concordat, gradum, vel ascensum clementer arduum à Meridie constituens, cum contra constitutos fuisse testetur Propheta noster. Cui adstipulatur ratio, si quisquam adhuc superbe negaret ad Salomonicum altare respexisse Prophetam. Ratio autem vel ex eo firma petenda videtur, quod quem ritum impij idololatrae antiquum seruauerunt adorandi Solem orientem, vel ad orientem solem vanissima simulacra, Deus Optimus abolere conatus, Hebraico populo in idololatriam propenso praecepit, ut Orienti ter-

ga darent, verum Deum ad Occidentem adoraturi. Ab hoc Domini praecepto longe recesserunt seniores illi, quorum impietatem longiore gradatione facta exaggerat Deus, illam reliquis multo maiorem fuisse denuntians, cuius testem, ac veluti iudicem vocauerat Ezechielem: *Et ecce viri, inquit, dorsa habentes contra templum Domini, & facies ad Orientem, & adorabant ad orientem Solis*. Quem locum, quippe à Patre Prado illustratum, & denique vniuersum hoc argumentum mira eruditione ditatum à collega nostro, & familiaritate coniunctissimo Patre Ioanne de Pineda, non est quod pluribus prosequar. Hoc tamen vnum ex eo colligam, oportuisse quidem adorantes, & Sacerdotes potissimum ad altare sacrificantes ad Occidentem prospexisse, atque adeo ascensus, vel scalas rectè ab Oriente in Occidentem fuisse extensas: quod noster Propheta testatur; gradus altaris affirmans, ab altari ad Orientem conuersos fuisse. Quod vero de Meridiano ascensu tradit Iosephus, nullam videre potui rationem, propter quam ab antiqua consuetudine potuerint defleci, nisi forte quadam ducti religionis specie, postliminio reuersi Israelitae, altaris scalas ab Oriente ad Meridiem deflexerunt, ne cogerentur ab altari descendentes, templo terga vertere. ad quam obseruationem duci potuerunt Domini praecepto huiusmodi: *Et cum intrabit populus terrae in conspectu Domini in solemnitatibus: qui ingreditur per portam Aquilonis, ut adoret, egrediatur per viam portae Meridianae: porro qui ingreditur per viam portae Meridianae, egrediatur per viam portae Aquilonaris: non reuertetur per viam portae, per quam ingressus est, sed è regione illius egrediatur*. Quod sane praeceptum datum fuisse videtur tum, ne finita oratione, quae in medio atrio Orientali fiebat coram Domino, conuerteretur adorans contra templum ad eandem portam reuersurus. Cuius rei argumentum desumi potest ex eo, quod in solemnitatibus hoc maxime obseruandum erat, cum Orientalis atrij interioris porta aperta erat, per quam domus Dei videri poterat ex atrio exteriori, quae porta aliàs semper claudebatur. Verum cum non aliunde, quam ex Orientali latere altaris posset offerens simul templum prospicere, atque altare, quod maxime videbatur necessarium; adhuc immutanda minime videretur scalae dispositio. Accedit quod eodem loco Prophetarum, quo populo rudi, & ignaro exterior ille cultus praecipitur, atque inhibetur ne per eandem portam egrediatur, quam ingressus est, principi iniungitur ut per eandem egrediatur. *Cumque ingressus est, hoc est, ingressurus est Princeps per viam vestibuli portae ingreditur, & per eandem viam exeat*. Ex quo facile licet conijcere id multo potiori iure Sacerdotibus in altari ministraturis licuisse, quod Principi licebat: nam à Sacerdotibus sanctitas, sapientia, Diuini cultus obseruantia, atque religio maior exigebatur, quam à saeculari Principe, cui maximi priuilegij loco dabatur ut vsque ad limen, vel postem interius adoraturus ingrederetur, vltius progredi omnino prohibebatur: cuius quidem contemptae legis seuerissimas poenas luit Ozias. Sed quidquid sit de coniecturis, illud certe obseruandum est, quod omnis aenei altaris forma, dispositio, & vsus à Domino fuerit praescriptus cum templo: templi enim exemplar, ac leges datae fuerunt Dauidi à Domino, à quo acceptas

AD OCCIDENTEM adorabant Hebraei, ne cum gentium ritibus polluerentur. Ezech. 8. v. 16.

P. Pineda cap. 31. v. 26

FORTIS specie religionis ductu gradus altaris deflexerunt. Ezech. 46. v. 9.

MINIME decuit gradus altaris ad Orientem conuertere.

2. Paral. 28. v. 16. & 19. DIVINAS leges nulla ratione licuit immutare.

NEFARIUM

QVODDAM IDOLOLATRIAE

genus prohibet Dominus,

dum gradus altaris

videtur inhi-

bere.

Cap. LXXIX.

AD gradus iterum venire compellimur, atque sedulo examinare, cur à Deo fieri prohiberentur. Putant cum Iosepho Rabbinis, gradus hos antiquae legis praecepto non fuisse contrarios, quod non in-

gradus diuersarum altitudinum fuissent diuisi, sed perpetua accliuitate pares, quo facile se ab hac difficultate expediunt. Verum expendere oportet vocem, qua à Propheta nostro gradus altaris commemorantur, & eam, qua olim in-

Exod. 20. v. 16. Exodo Sacerdotes per gradus ascendere prohibebantur, ubique enim eadem vox legitur: in Exodo: *Non ascendes במעלות* bemaghaloth, in ascensionibus, habent Hebraei: Septuaginta: in gradibus. Chaldaeus cum Vulgata: *per gradus ad altare meum*. Apud Ezechielem *ומעלות* vmaghaloth, & gradus eius: *Gradus autem eius versi ad*

PLVRES AN fuerint gradus, an vnus accliuus ascensus. *Orientem*. Hebraice ne vlla superesse posset de graduum multitudine dubitatio: *מנה* penoth, legitur in numero multitudinis, hoc est, prospicientes, conuersi ad Orientem, quae occasio fuisse videtur errandi Chaldaeo, qui: Et à loco, inquit, per quem ascendeabant ad illud, respiciebant ad Orientem. Quasi vero ascendentes per scalas has ad Orientem prospicerent, quod veritati contrarium est, vt ostendi. Sed ad vocem reuersi, ea semper ascensum significat, vsurpaturque non raro in singulari numero pro accliu aliquo loco, sursum ascendente. Sic & Iosue:

Iosue 10. v. 10. *Persecutus est eos*, Gabaonitas, inquam, *per viam ascensus Beth horon*. Atque iterum de linea, vel termino Meridiano Tribus Benjamin: *Et pertransit*, inquit, *vsque ad tumulos, qui sunt è regione ascensus Adummim*. qua quidem ratione, & voce censerì facile posset ascensus ille à Iosepho descriptus, vel à Rabbinis. At cum in numero multitudinis vsurpatur vox, significat gradus, qui numerari possunt, vt numerati sunt saepe à Propheta nostro in portis. Et certe si vna graduum ratio Sacerdotum honestati fuisset condecens; ea profecto ipsis Sacerdotibus, & toti populo fuisset maxime conueniens, vt propterea ponendi minime fuissent gradus in portis Israelitici atrij. Sed certe satius esse existimaui cum

A vno Hieronymo sentire, quàm confusam Rabbinorum turbam sequi: ille enim aperte testatur gradus hos plures fuisse: qui cum eorum numerum ad aliquod mysterium significandum conatus fuisset referre, haec verba subiungit: Et vt dicamus apertius, propterea graduum numerus incertus relinquitur: vt quantocumque studio ascendere ad altiora potuerimus, in inferioribus nos putemus collocatos: & cogitemus illud Psalmistae: *Ibunt de virtute in virtutem*. Quapropter aliter locum hunc exponere conatus est **Abulensis** Episcopus: qui ligneas scalas prohiberi potissimum putat, è transuersis baculis factas, quas vix fieri posset vt honeste ascenderent

Psal. 83. v.

B Sacerdotes, compluribus alijs ministris sub scalis manentibus.

Abulensis

quest. 47. in

Exod. cap. 20.

Et de causa, propter quam gradus prohibentur, cum expressa in textu videatur esse, apud omnes constat: *Ne reueletur turpitudine tua*. Adde ex Hebraeo, inquit Caietanus, super eo, scilicet altari. Sic enim habet & Chaldaica, vel in eo, vt habent Septuaginta, aut iuxta illud, vt alij vertunt. Hos omnes sensus admittit vox, ex superiori radice deducta, possetque etiam verti, in ascensu eius, vel cum ascenderis ascensum eius. Sed quamuis de causa praecepti constet, non tamen satis constat quatenus eius fuerit occasio, an casui prouisum sit, an vero crimini, & voluntariae inhonestati. Hac enim re perspecta, cognitu facile esse arbitraretur, & quid hoc praecepto caueatur, & quomodo illi non aduersentur Salomonici, siue etiam Mosaici altaris gradus. Et communis fere Interpretum sensus priorem, quam dixi, partem sequi videtur. Ideoque dubitant, siue etiam affirmant foeminalium vsum nondum fuisse in mores inductum. At contra

QVAE CAV-

sa prohibendo-

rum graduum

fuerit.

Exod. 20. v.

ultimo.

C Sanctus Hieronymus, & foeminalium vsum, & graduum ascensum ob eandem plane causam putat à Legislatore commemorari: Lineis foeminalibus, inquit, quae vsque ad genua, & poplites veniunt, verenda celantur: & superior pars sub umbilico vehementer adstringitur: vt si quando expediti mastrant victimas, tauros, & arietes trahunt, portantque onera, & in officio ministrandi sunt, etiam si lapsi fuerint, & foemora reuelauerint, non pateat, quod opertum est. Inde & gradus altaris prohibentur fieri; ne inferior populus ascendentium verenda conspiciat. Haec Sanctus Doctor. Alij vero Sacerdotum honestati cautum fuisse putarunt, dum scalae prohibentur, ne casu aliquo ascendens, vel descendens gradus, Sacerdos prolaberetur, & diuaticis cruribus partem aliquam corporis detegeret, spectante populo. Nam tametsi foeminalia gestabant lineae, turpe videbatur, atque indecorum, quae ignobilia sunt, in homine sacro propalari: nam

A N CASVI

prouideatur,

an crimini.

S. Hieron. ad

Fabiolam.

E honestatem, ac pudicitiam antiquis antiquam fuisse, illustrium virorum exemplis comprobatur. De Iulio namque Caesare, coniuratorum multitudine oppresso, sic scribit Suetonius: Vtque animaduertit vndique se strictis pugionibus peti, toga caput obuoluit, simul sinistra manu finem ad ima crura deduxit, quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte celata. Sed & Valerius: Caesar, inquit, ne tribus quidem & viginti vulneribus, quin verecundiae obsequeretur, absterri potuit: siquidem vtraque togam manu demisit, vt inferior pars corporis tecta collaberetur. Neque absimile quid huius aemulo Pompeio morienti adscribit Lucanus:

ANTIQUIS

antiqua hone-

stas fuit, & pu-

dicitia.

Sueton. in Iul.

cap. 82.

Valerius cap.

de Verecun-

dia.

-- Inuol-

Inuolant vultum, indignatus apertum

Fortunae praestare caput

S. Thom. 1. 2. q. 102. art. 4. ad 6. Sed aliam plane viam ingressus est Sanctus Thomas, quae vna posset ab his omnibus nos expedire difficultatibus: quam tamen persequi necessarium est. Cum enim Exodi praeceptum retulisset de altari per gradus non ascendendo, eiusque causam reddi existimaret, sequentibus verbis: *Ne reueletur turpitudine tua*: Considerandum est, inquit, quod hoc etiam fuit institutum ad excludendam idololatriam: nam in sacris Priapi sua pudenda Gentiles populo denudabant. Haec eadem pluribus verbis à Lyrano relata sunt, atque ab alijs.

IDOLOL-
triae impudi-
ciae.
Nicol. de
Lyrano
Exod. 20.

-VAC RAV
-obediens
monstrum

IDOLOL-
triae libidini
permixta ad
alliciendum
efficax.

IVTAD M
vultu
iniquitate

2. Reg. 13.
V. 15.

SATIETA-
tem generant
corporea ob-
lectamenta

3. Reg. 13.
V. 15.

ANIMVS
in Dei cultum
quasi impel-
lente natura
propendet.

NEFAN-
dum idolola-
triae genus.

Et certe maxima cura conatus fuisse videtur Deus Optimus, ut populum suum ab idololatriae scelere, in quam propendere videbatur, auerteret, sed ab illa quam maxime, quae quod esset cum libidine coniuncta, ad alliciendos humanos animos magis videbatur efficax, atque potentior. Quadam enim quasi naturali propensione fertur prae ceteris animantibus in libidinem hominum. Illa enim vel confortis praesentia tantum, vel interna humoris impuri titillatione mouentur; homo vero iisdem mouetur impulsus, ac praeterea affectionibus, cogitationibus, atque huiusmodi animi motibus. Adhuc tamen plerumque accidit, ut satietatem generet libido, plerumque fastidium, haud secus quam cibi, aut vina, quamuis suauissima, & alias saepe gratissima. Cuius rei ad demonstrandum exemplum sufficiens esse potest vel vnus Dauidis filius, qui oppressam sororem Thamar: *Exosum eam habuit Amnon odio magno nimis: ita ut maius esset odium, quo oderat eam, amore quo ante ille xerat*. Nec mirum cum in haec omnia corporea feratur animus, quasi quadam tractus corporis societate, & vi impulsus corporearum affectionum. At contra humanus animus cum in singulis hominibus singulas propensiones habere videatur, in multis plane diuersas, in plurimis quandoque contrarias: hanc vnā quasi naturae propriam in omnibus hominibus habere, deprehenditur, ut Deum colat, veneretur, adoret, ad cuius nutum omnia sua studia componat, illi obtemperet, & obsequatur. A cuius certe participatione desiderij, minime alieni censeferi debent homines illi peruersissimi, ac sceleratissimi, qui Deum negant: qui quamuis à naturae humanae ratiocinatione degenerasse videantur, tamen in hoc etiam homines non desinunt esse, quod quam sibi proponunt propriam voluntatem, atque iudicium quasi diuinitatis normam, maxime obseruant, illique ad nutum obediunt. Errant certe hi, ut ceterae gentes, idolorum cultores, Deos suos ad nutum fingentes: in eo tamen foedius, ac turpius quod proprium nutum, & voluntatem ipsis lapidibus, & lignis inanem ac fluxam magis, factis, sin minus dictis, quasi Deum honorant. Humanus certe hostis, callidissimus omnium, bonorum praedo, modum excogitauit, atque adinuenit, quo & in libidinem magis inflammaret, quam pro humanis viribus, specie religionis delusos, & quo à Deo maxime auerteret, quasi Deum colentes ijs ipsis rebus, quae Deo infensissimae sunt. Idolum finxit ipse, turpitudinis instrumenta, eiusque cultum indixit libidinem, licentiam, turpitudinem, ut veluti duplici propensione corporis, atque animi in vnā rem incum-

A berent infeliciissimi, ut honestati, verecundiae, pudicitiae bellum indicerent, & fere ab hominum consortio deturbarent. Huic idolo nomina à gentibus data quamplurima. Suidas Priapum dici putat Italorum lingua. Phurnutus bonum daemonem, vel Genium vocauit. Lucianus, Phaltum, vnde περιφωλία periphalia dicebatur Dionysij pompa Hesichio: φιλλαγωγία phallogia, Theodoreto: item ityphallum dixere, quamplurimi, atque Dionysium. Necnon Fascinum ab Horatio, quod simulachri turpitudine fascinum auerteret, quo eodem nomine & a Beato Augustino censeatur. Quae omnia propterea notanda fuere, quod aliter scriptorum testimonia afferenda vix, ac ne vix quidem percipi potuissent.

His igitur constitutis, parcant prae aures, si humanae dementiae testes primum afferam eosdem, qui cum reliquis voluerunt insanire. Athenaeus: Magno, inquit, in honore habetur Priapus in Lamplaco, qui ex epitheto idem est & Dionysius, sic dictus uti tumphus, & dithyrambus. Haec ille. Huiusmodi vero nefarium scelus quasi quadam naturae obseruatione cohonestare conati sunt, ut illius participatione foedarent impiissimi ritus Sacerdotes, atque omnium inde gentium mores prauo exemplo corrumpere. Quae omnia à Diodoro simul relata sunt: Graeci, inquit, Priapum deificauerunt, propter eam corporis partem, à qua fit omnium ortus. Pudendis non solum Aegyptij, sed alij plures sacra faciunt, tamquam causae animantium creationis, Sacerdotes quoque, cum in Aegypto sacra patriam suscipiunt, primum huic Deo iniciantur. Iterum vero: Hunc Deum, inquit, quidam Phallum, alij Typhonem nominant, non solum autem in urbium templis, sed in agrestibus quoque locis tamquam vinearum, atque hortorum cultos colitur, fructuum fures calligans. Non solum, autem in caeremonijs, quae Dionysio impenduntur, sed in reliquis ferme alijs huic Deo sacra cum risu & ludu sunt. Turpissimos huius cultus ritus percensent cum Herodoto non pauci, à quibus supersedendum duxi. Sed quid, quaeso, apud extraneos quaeramus ea, quorum vberiora, atque certiora exempla suppetunt in sacris Literis? Aliqua huius sceleris labe commaculatum fuisse in Aegypto Israeliticum populum, facile conijcere licet ex eo, quod oblata quadam fortasse leui occasione Moabitarum, *initiati sunt Beelphegor*. Idolum hoc à nuditate dictum, à radice *phaghar*, quae aperire significat quod opertum est, vel clausum, vnde idolum putant ab apertione, & nuditate dictum, quod esset turpitudinis monstrum, & libidinis. Haec enim nuditas dicitur honeste in lingua sancta. Ex qua voce nonnihil detorta arbitrati sunt quidam Priapum dici. totus vero eius cultus in comeffationibus, lasciuijs, & effraenata libidine versabatur: & vacatione, & libertate ab omni disciplina, honestate, & pudicitia. Alij vero varijs nominibus, alijs à gentibus coli arbitrabantur, deum, hortorum, Alcinoum, Ianum, Priapum. Et quidem asperitatem Hebraicae linguae à sono literarum auferentes, hoc idolum vocant, *Peor*, quae vox Hispanis id fere sonat, quo dignum est malum, quasi pessimo peius. Huius porro idoli impiissimum cultum persequitur haud obscure Numerorum historia: *Et fornicatus est populus cum filiabus Moab*. Ac ne quisquam putet ipsam idolola-

IDOLI Hy-
ius varia no-
mina.
Suidas.
Phurnutus,
Lucianus.
Hesichius.
Theodoreto,
Horatius.

S. August.

Athenaeus
lib. 1. cap. 3.

SCELVS
naturae oper-
culis cohonestare conantur.

Diod. lib. 3.

Idem lib. 3.
cap. 1.

Herodotus in
Euterpe.

Psal. 106.
V. 28.

BEEL PH-
gor idolum
turpitudinis.

PEOR IDO-
lum.

Num. 25.
V. 1.

solatiam fornicationem hic dici, sicut alias saepe A
 solet in sacris litteris: & non potius ipsam idolo-
 latiam fuisse cum libidine coniunctam: audien-
 dus est Beatus Paulus, horum verborum sapien-
 tissimus interpres: *Neque idololatrae efficiamini si-
 cut quidam ex ipsis: quemadmodum scriptum est: Se-
 dit populus manducare, & bibere, & surrexerunt
 ludere. Neque fornicemur sicut quidam illorum for-
 nicati sunt, & ceciderunt una die viginti tria mil-
 lia.* Sed & ipsa libri Numerorum historia singula
 persequitur huius idololatriae capita, subdens:
*Quae vocauerunt eos ad sacrificia sua. At illi come-
 derunt, ecce primum, & adorauerunt deos earum,*
*ecce secundum, tertium vero, quod ad turpitu-
 dinem spectat, vno verbo summam exposuit: B
 Initiatumque est, inquit, Israel Beelphegor. Hu-
 ius autem initiationis partem quamdam signifi-
 care videtur, dum dicit: *Et ecce vnus de filiis
 Israel intrauit coram fratribus suis ad scortum,
 Madianitidem, vidente Moyse, & omni turba fi-
 liorum Israel, qui stebant ante fores tabernaculi.* Et
 quamuis ipsa vel vna fornicatio mereretur Dei
 iustissimi vindicis indignationem, & iram vna
 cum vindicta de principibus, atque omni popu-
 lo sumpta, tamen eius malitiam infinitis prope-
 modum partibus auget, quod in cultum idoli for-
 nicatio fieret: ex quo factum est, vt maiorem cul-
 tum suaserit daemon idolo exhibendum, quo
 magis libidini operam darent. quapropter no-
 bilissima quoque foeminae, videntibus, & forte
 hortantibus parentibus proprijs, viris, ac filijs
 scorta fiebant. Id quod vel ex ipsius contextus
 historia perspicuum est: *Porro mulier, inquit,
 Madianitis, eam scortum paulo ante vocauerat,
 quae pariter interfecta est, vocabatur Cozbi filia
 Sur principis nobilissimi Madianitarum.* Atque
 hoc idem scelus Reges quoque, atque Reginas
 Israelis foedissime conspurcasse perspicuum esse
 poterit in historia Regum: quae cum alijs eius-
 dem generis abominationibus percenset has
 etiam, dum Regis Asa pietatem enarrat: *Et
 fecit Asa, inquit, rectum ante conspectum Domini,
 sicut David pater eius: & abstulit effeminatos. D
 חקדשם hakedeshim: scorta bene vertit Chaldaeus,
 si genus indicasset masculinum, quo proferuntur
 in Hebraeo, de terra, purgavitque vniuersas sor-
 des idolorum. Non sunt enim his aliae vel pu-
 tidae, vel foetentes magis. Insuper & Ma-
 acham matrem suam amouit, ne esset princeps in sa-
 cris. מלכתם mipeletseth: vox est à radice פלס palats,
 deducta, quae significat terreri, formidare, tre-
 mere: vnde quidam terriculamentum conuer-
 tunt. Idola sic dici putant Hebraei, quod suis
 cultoribus terrori sint: vel per modum subsanna-
 tionis: at seorsum vnus intellexit Vulgatae inter-
 pres, Priapi conuertens: qui eo nomine censeba-
 tur agentibus: cuius rei causam indicauit Hora-
 tius, ipsos irridens cultores:**

*Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum,
 Cum faber incertus, scamnum faceretne, Pria-
 pum
 Maluit esse Deum: Deus inde ego surum, a-
 uiumque
 Maxima formido —
 Et Ouidius.
 Terreat ut saeva falce Priapus aues.
 Et in luco eius, quem consecraueras: subuertitque
 specum eius, & confregit simulacrum turpissimum,
 & combussit in torrente Cedron. Erat enim om-
 nis haec idololatriae superstitio ad id potissi-*

num instituta, vt in libidinem inflammaret: qua-
 propter eius aras in lucis, amoenisque locis eri-
 gebant, iuxta specus, & antra, quae vel in ipsa
 Meridie latebras praepararent, ac tenebras libi-
 dini carissimas. Erat item huiusmodi libido in
 daemonum cultum instituta. Quae causa fuit
 vt iratus Dominus cunctos principes populi
 praeciperet in patibulis suspendi, & Dei seruus
 Moyles à proximis suis iuberet occidi eos om-
 nes, qui initiati fuerant Beelphegor. Et cum
 effuso vigintiquatuor hominum millium sangui-
 ne minime quiesceret, verum fere efflueret
 ira Dei, vnus Phinees impijssimos occidens am-
 bos vno ictu fornicarios, ac si vnus ipse tot ma-
 lorum radicem fornicationem abstulisset, iram
 Dei auerit. *Et stetit Phinees, & placuit, & ces-
 sauit quassatio, inquit Psaltes. Atque o vti nam
 nouum quendam eius zeli virum mitteret nunc
 de caelis Deus, qui zelo Dei zelaret contra eos,*
 qui impurissimas meretriculas in populo Chri-
 stiano imitantur, quae ab inferis reuocarunt sal-
 tationes quasdam illis antiquis simillimas: sed ad
 incitandam libidinem, multo quam illae salacio-
 res atque procliuiores, quas suis veluti coloribus
 depinxit è nostris nunc Roa. O si audirent princi-
 pes populi Christiani, quod olim dixit Dominus
 Moyse: *Hostes vos sentiant Madianitae, & percu-
 tite eos: quia & ipsi hostiliter egerunt contra vos, &
 decipere insidijs:* quippe qui ad epulas, delicias,
 atque libidinem videbantur inuitare, inuitabant
 autem ad idololatriam: *per Idolum Phogor &
 Cozbi filiam ducis Madian sororem suam.* Haec
 enim omnia idololatriae sunt semina, & quae à
 vero Dei cultu, ac religione maxime auertunt.
 quaeque in animis hominum semel insita quam
 difficillime auelluntur; quippe quae flammis,
 ferroque indigeant, lenioribus medicamentis
 minime curentur. Cuius rei efficax argumentum
 potest desumi ex eo, quod populo illi ex Aegyp-
 to recens educto accidit, dum Moyse illi legem
 à Domino in monte exquireret: Moyse enim
 moram faciente, adorauit vitulum, à quo scele-
 re facile recessisset, nisi admixta libidine pariter
 fuisset infectus. Omnibus, credo, in promptu
 est historia facti. Hoc autem scelus modeste in-
 sinuauit historicus: cum enim oblata vitulo ho-
 locausta retulisset, & hostias pacificas: *Sedit, in-
 quit, populus manducare, & bibere, & surrexe-
 runt ludere.* Et dum Moyse respondit ad Iosue:
*Non est clamor adhortantium ad pugnam, neque
 vociferatio compellentium ad fugam: sed vocem
 cantantium ego audio. Cumque appropinquasset ad
 castra, vidit vitulum, & choros.* Philo vero He-
 braeus haec eadem alijs verbis retulit, & id quod
 coniecturis in sacra historia conquirimus, disertis
 verbis testatum reliquit: Vbi vero, inquit, castra
 ingressus vidit repente mutatos ritus, & figmen-
 ta recepta pro veritate, non omnes tamen infe-
 ctos eius mali contagione, sed superesse quos-
 dam sanos, quibus ralia displiceant, volens di-
 scernere incorruptos ab insanabilibus, & videre
 num qui reuertantur ad poenitentiam, per prae-
 conem populum monuit edicto, cuius indicio
 tum pios, tum impios manifeste cognosceret. Ver-
 ba edicti fuerunt haec: *Si quis est Domini, ve-
 niat ad me:* breuia sane, sed magham vim conti-
 nentia: perinde ac si diceret: Si quis nihil manu
 factum, nihil creatum habet pro Deo, sed vnum
 rerum Dominum, ad me veniat. Itaque alij, qui
 Aegyptiacum typhum praetulerant, edictum
 contem-

Q V A R E
 vnus Phinees
 iram Dei auer-
 terit.
 Psal. 105.
 V. 30.

Martinus de
 Roa. singula-
 ri. lib. 3. cap.
 16.

Numer. 25.
 V. 17. & 18.

INSIDIA-
 tur fidei Chri-
 stianae publi-
 ca libido.

M O R B V S
 insanabilis vo-
 catur publica
 libido.

Exod. 32. V.
 6.
 Ibid. V. 18.

Philo. lib. 3.
 de vita Moy-

INSANA-
 biles qui.

TYPHVS
Aegyptiacus à
populo cultus.

3. Reg. 11.
v. 1. & 2.

CERTISSI-
me auertent
quomodo in-
telligendum

S. August.
lib. 6. de ciui-
tate cap. 9.

NVP TIA-
rum foedissimi-
ritus.

1. Cor. 7.
v. 39.

ITHYPHA-
li qui dicantur.

Athenaeus
lib. 14. cap. 8.

Michaeae 1.
v. 7.

MERCES
meretricis
quae.

Herodo. lib. 1.

contempserunt. Haec ille. quibus insanabile malum vocat nefarium turpissimi Aegyptiaci typhonis cultum, quem consequitur diuini cultus, ac vocis contemptus. Ex dictis certe perspicua fit historiae Regum sententia, alioqui obscura, & difficilis valde: *Rex autem Salomon admauit mulieres alienigenas multas, filiam quoque Pharaonis, & Moabitidas, & Ammonitidas.* Hae quidem sunt caedem cum ijs, quarum paulo ante meminimus, saltem genere ac moribus. *Idumaeas, & Sidonias, & Hethaeas: de gentibus, super quibus dixit Dominus filiis Israel: Non ingrediemini ad eas, neque de illis ingredientur ad vestras: certissime enim auertent corda vestra ut sequamini Deos earum.* Quidni auerterent, quae propterea fornicabantur ut idola colerent, quarum accessus ipsissima erat idololatria? Cuius rei, ut cetera taceam testimonia, vnum Beati Augustini proponam, quo perspecta esse poterit nuptiarum foedissima, ac nefaria turpitudine. Sed quid dicam, inquit, cum ibi sit & Priapus nimis masculus, super cuius immanissimum, & turpissimum fascinum sedere noua nupta iuebatur more honestissimo, & religiosissimo matronarum. Quod scelus fortasse prohibere voluit Paulus: dum viduae permittit: *Cui vult, nubat.* Ac ne putarent matrimonij causa etiam in illis, quae illicita sunt, viro morem esse gerendum, subiungit: *tantum in Domino.* Haec vero omnia, quippe in penetralibus peracta, quamuis nimis essent inhonesta, honestissima tamen esse videbuntur, si cum illis conferantur, quae in publicis tum spectaculis, tum vero maxime sacrificijs publice peragebantur, quo nuntium renuntiasse viderentur publicae honestati, ac pudicitiae. Ithyphali vocati personam ebriorum habent, inquit apud Athenaeum Samus Delius, floreasque, manicas habentes coronantur. Sagulis femialbis vtuntur, atque Tarentino tegmine se ipsos ad talos vsque cooperiunt: ac cum silentio vestibulum ingredientes, porticum melius dixisset, loquitur enim de ea, quae theatrum cingit, vbi in media scena constiterint, se in theatrum conuertunt, dicentes: *Agite, assurgite, latum locum Deo concedite: vult enim Deus rectus per medium conspersus (conspectus corrigo, vel conspicuus) incedere.* Hanc porro turpitudinem ipsis sacrificijs admixtam, omnibus omnino gentibus fuisse communem indicat apud Michaeam Dominus, Samaritanam, atque Hierosolymam idololatriae coarguens illis verbis: *Et omnia sculptilia eius concidentur, & omnes mercedes eius comburentur igne, & omnia idola eius ponam in perditionem: quia de mercedibus meretricis congregata sunt,* quia nimirum meretricio quaestu, & prostitutione augebatur idolorum cultus, & templorum iniqua donaria, apud Samaritanos: *& usque ad mercedem meretricis reuertentur.* Quippe quae in Assyriorum venient potestatem, qui & ipsi suis meretricibus idola colentibus eadem redonabunt. Chaldaeus haec plane explicauit: Adeo ut omnia eius simulachra concidantur, & omnia eius idola igni comburantur: domumque quamlibet eorum eorum ponam in vastitatem, quandoquidem mercede meretricis cum sint congregata, in domum colentium idola tradentur. Huius rei testem adducere licet Herodotum: Porro, inquit, cum semel illic confederint, non prius domum regrediuntur; quam hospitum aliquis pecuniam mulieri in sinum iniecerit, & cum eadem à fano seorsum

abducta rem habuerit. Hospitem autem illum, qui pecuniam obrulit, dicere oportet: Tanti ego tibi deam Myliram imploro. Myliram enim Assyrij Venerem appellant. At vero pecuniam illam, quantulumcumque sit, non est fas reijcere; siquidem in sacrum conuertitur vsus. Haec ille. Quibus quid, quaeso, turpius, aut Deo indecens magis posset excogitari? At quoniam huiusmodi sceleribus omnia fere gentium sacra polluebantur, phrasis illa sacris Scriptoribus frequens obtinuit, ut idololatriam fornicationis nomine censeant, idololatrias fornicarios: quippe cum omnis idolorum cultus fornicationibus esset admixtus, necnon omnis fere fornicatio in idolorum dirigeretur cultum.

Cui malo accessit inuerecundia, & publica libidinis ostentatio. Vtrumque enim à Deo aeque fuisse exosum testatur ipse in Deuteronomio legem proferens, qua huiusmodi libidinem cohiberet, publicam maxime: *Non erit meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filiis Israel.* Quae quidem lex illam potissimum fornicationem videtur inhibere, quae in idolorum cultum fiebat. Nam alia priori lege prohibebatur in Exodo: *Non moechaberis, neque opus fuisse videbatur, ut in hac secunda Deuteronomij prohiberetur.* accedit quod Iephthe dux populi creatur *filius mulieris meretricis:* & Oseas mulierem ducere fornicariam iubetur. Sed & praedictae legis sensum subsequens videtur explicare: *Non offeres, inquit, mercedem*

prostituli, nec pretium canis in domo Domini Lei tui, quidquid illud est, quod voueris, quasi dicat, aut meretrix, aut canis, quia abominatio est utrumque apud Dominum Deum tuum. Canis autem nomine publicam libidinem significari argumento esse poterit id, quod Beatus Augustinus scribit. Hoc illi canini philosophi, hoc est, Cinici, non viderunt proferentes contra humanam verecundiam, quid aliud quam caninam, hoc est, immundam, impudentemque sententiam, ut scilicet quoniam iustum est quod fit in vxore, palam non pudeat id agere. Haec Sanctus Doctor, qui sententiam retulit Antisthenis, Diogenis, Synopaei, Cretis, Thebani, Maenippi, Phoenicis. Quorum sententiam officijs, ciuili vitae, & bonis moribus contrariam esse, atque fugiendam docet Cicero. At illi quippe philosophorum affectantes nomina, iusto matrimonij vsu suam tuebantur impudentiam, & nihilominus canum censebantur nomine. quid, quaeso, eodem non erunt dignissimi, qui fornicationes, adulteria, stupra publice fieri & suadebant, & illis infames Deos honorari? Horum igitur mercedem, aut donum quodcumque, siue votum, à domo Dei longe semotum esse debere praecipit Dominus, quod caninam licentiam, impudentiam, atque libidinem pariter Deus sit exosus, praesertim cum eiusmodi sceleribus idolorum sacrificia commacularentur. Cuius rei argumentum non censui aliunde petendum, cum ipso Exodi testimonio, quod explicandum suscepimus, satis sit perspicuum, & manifestum. Nam cum huius peruersissimae, atque immanissimae turpitudinis vsus ab altari suo quam maxime remouere vellet Dominus: *Non ascendes, inquit, per gradus ad altare meum,* more inquam Ithyphallorum, ne reueletur turpitudine tua. Septuaginta interpretes in Regio codice: *Ut non reueles turpitudinem tuam in eo.* In Sixtiano codice: *Ne reueles turpitudinem tuam super illud.* Non itaque gradus fieri

IDOLOLA-
tria quare
cetur fornicatio, & à con-
tra.

Deuter. 23.
v. 17.
Exod. 20. v.
15.
Iud. 11. v. 1.

Osee. 1. v. 2.
Deuter. 23.
v. 19.

S. August.
lib. 4. de ci-
uit. cap. 20.

PUBLICA
inhonesti ca-
nes dicuntur.

Cicero.

DE ALTARIS

HOLOCAVSTORVM

proportione, & magnitudine.

Cap. LXXX.

ALTARE quod à Propheta nostro describitur, supra à nobis ostensum est, longitudine, latitudine, & celsitudine fuisse omnino par illi, quod à Salomone fuerat primum exaedificatum: vbi pariter ostendimus Salomonicum quoque altare super basibus suis fuisse constructum, quas conijcere licet his nostris fuisse magnitudine pares, forma, & ornamentis similes: reliquum esse videtur ut hoc vtrumque altare cum primo vtriusque exemplari, altari videlicet Mosai-

ALTARIS Salomonici, & Mosaiici comparatio.

Exod. 27. V. 1.

ALTARIS ad atrium proportionio.

ibidem.

LATITUDO altaris ex quinta dimidij atrij parte. Ostendimus lib. 3. cap. 44. huius partis.

EADEM EST altaris ad altare proportio, quae distantiae populi in tabernaculo, & templo.

L I similis

Tom. 2. Explan. Pars 2.

fieri prohibentur, sed eorum ascensus in eum, hunc peruersissimum, quippe cum immanes publicae honestatis hostes absolutis nefandis aſſinorum hostijs, ac malis artibus, & è mortuis imaginibus turpitudinum obiectis non satis incitato ad libidinem populo, viuo exemplo proposito super ipſo altari verbis, & gestu populum ad omnem turpitudinis actum excitabant. Quae omnia inhonesta scelera, atque turpissima, honestissima dicendi ratione inhibuit Dominus, dicens: *Non ascendes per gradus ad altare meum, ne reueletur nuditas turpitudinis tuae, super eo.* Nam & eo peruenit impiorum hominum licentia, ut ipsum Dei templum, & altare non vererentur praedictis abominationibus complere. Quae quamuis ipsa turpitudine videantur esse turpiora, honestissimis tamen verbis referuntur in libro Machabaeorum. *Pessima autem, inquit, & vniuersis grauis erat malorum incurſio: nam templum luxuria, & comessationibus gentium erat plenum, & scortantium cum meretricibus: sacratisque aedibus mulieres se vltro ingerebant, intro ferentes ea, quae non licebat. Altare etiam plenum erat illicitis, quae legibus prohibentur.* Easdem vero, quas diximus, abominationes recenſeri, & in ſequentibus eiusdem capituli verbis ostenditur, quibus Liberi, Bacchi, aut Dionysij festa, recenſentur, quorum nos initio huius disputationis meminimus. Sed si sententiam Iosephi, atque aliorum, quos supra retuli ascensum clementer arduum pro gradibus altaris statuentium tueamur, id iussu Dei factum fuisse conijciemus, ut quam maxime discederet altare Domini à similitudine altarium, quae turpitudinum potius receptacula fuissent appellanda. Nam altare Salomonicum, quinimmo & ipsum Mosaicum, gradibus propter celsitudinem ascendendum fuisse, ſequenti capite perſpectum erit, quo propriam vtriusque altaris celsitudinem, & formam rimabimur. At vero graduum multitudinem, quam diximus, eorumque commodum ascensum percenſet Ariſtaeas, maximae & ipſe apud Iosephum auctoritatis: Altare illic, inquit, pro loco conuenientissime constructum propter hostias, quae super incenduntur, fumario amplectitur. Ascensus autem erant ad illud pro loci magnificentia per quam decenter, & ad decorem, simul additi, & commodum ſacrificantium Sacerdotum, qui talaribus ex byſſo tunicis induuntur. Ego vero quid sit illud de fumario altaris, quod ne coniectura quidem aſſequi potui, perſpicacioribus ingenijs exquirendum relinquo.

2. Machab. 6. V. 3. 4. & 5. Ibid. V. 7.

Ariſtaeas lib. de 70. interpret.

B

C

D

E

DE CRATICV- LAE ALTARIS FOR- ma & usu.

Cap. LXXXI.

similis distantiae in tabernaculo, in quo po-
25 pulus distat à medio altari cubitos quinque & vi-
4 ginti, ab extremo cubitos duos & viginti cum
100 dimidio. Est autem & alia non minus elegans
22 celsitudinis altaris proportio, huius templi pro-
4 pria, in quo fere omnia calamorum iusto numero
88 finirentur. Nam cum atrium Sacerdotum octo
2 gradus eleuetur super atrium Israel, hoc est, cu-
bitos, ut aliàs ostendi, binos, altare autem cu-
90 bitos erigitur denos, si bini illi addantur, fient
omnes duodeni, quibus, ut iustam calami men-
suram complerent, addita fuisse videtur corona
dimidij cubiti, atque adeo summum altare super
atrio Israel erectum, unde spectabatur à populo,
altum esse debuit duos calamos, hoc est, cubitos
duodecim cum dimidio. Neque vero haec distan-
tiae ratio cuiquam videri debet aut minus utilis,
aut vana, cum altare ad Dei cultum fuerit fa-
ctum, atque ut conspecta in illo sacrificiorum
magnificencia, populum excitaret ad pietatem,
ac religionem. Nam, ut aliàs ostendi, maxima
perspectivae ratio ex distantia pendet, siquidem
ea, quae ex inferiori loco videntur, si propinquo-
ra sunt celsiora videntur, si vero remotiora ma-
gis apparent esse depressa: ex quo fit, ut extre-
ma corona altaris medium ignem operiret in mi-
nori distantia, & maiori altitudine, sicut ex ad-
uerso in minori altitudine, & maiori distantia,
altaris flammae magis essent conspicuae. Et haec
fuit certe causa propter quam altare extrui de-
buit tam altum; praeterquam quod altaris digni-
tas, & magnificentia non sinebat esse minorem.
Cuius quidem rei aliqua habuisse videtur indi-
cia Architectorum nostrorum parens Vitruvius,
quam tamen in supersticiosum cultum direxit:
Altaria, inquit, spectent ad Orientem, & sem-
per inferiora sint collocata quam simulacra, quae
fuerint in aede: uti suspicientes diuinitatem,
qui supplicant, & sacrificant, disparibus altitu-
dinibus ad sui cuiusque Dei decorem compo-
nantur. Altitudines autem earum sic sunt expli-
candae, ut Ioui, omnibusque caelestibus quam
excelsissimae constituentur; Vestae, Terrae, Ma-
rique humiles collocentur: ita idoneae his insti-
tutionibus explicabuntur in medijs aedibus ara-
rum deformationes. Haec ille. Qua quidem
ratione Deo summo, viuo, & vero quam celsis-
simum altare construendum fuisset, nisi usus, &
pulchritudinis ratio modum praescripsisset,
quem dixi. Fuit certe altare Damasci, cuius
exemplar Syria Hierosolymam miserat impiissi-
mus Rex Achaz, cuiusque simile extruxit Hiero-
solymis pessimus Vrias Sacerdos, sed Deo inui-
sum; quippe sine ratione compositum, & idolis
colendis impie dicatum. Sed de altaris magnitu-
dine haec sint satis.

ALTARE
super atrio Is-
rael duosprac-
tise calamos
erigitur.

QVARE
fuerit obser-
uata distantiae
ratio.
Aliàs lib. 5.
Isagog. cap. 8.
huius par.

ALTARIS
altitudo di-
gnitatem au-
get.
Vitru. lib. 4.
cap. 8.

ALTARE
Samaritae ma-
ius sed tur-
pius, quippe
sine ratione.
4. Reg. 16. à
V. 20.

X altaris sine, atque usu
craticulae ratio petenda
videtur. Nam cum hu-
ius altaris proprium, ac
primum munus sit, ignem
de caelo elapsum perpet-
uum sustinere: tum,
quod igni impedimento
sint exusti cineres, tum,
vero quod maxime accendatur ignis ab aëre sub-
tus efflato incitatus, ideo craticula opus fuit, à
qua impositus ignis, & ligna sustinerentur, ci-
neres excernerentur; & quae aërem, ignem exci-
tantem, foraminibus perterebrata semper admit-
teret. Huius craticulae modum descripsit in Exo-
do Dominus: qui quoniam ex usu maxime pen-
det, hic primus à Iosepho petendus est, cum al-
tare describit Mosaicum illis verbis: Sed & pro
foribus tabernaculi erat ara alia, haec quoque lignea, lami-
nis aereis interta, in quadrum quinque cubita patens, alti-
tudine trium cubitorum, inaurata. Huius verbi sen-
sum melius alibi expressit idem Iosephus: alta-
ris instrumenta fuisse testatus auri fulgorem,
referentia: Cratem pro foculo superpositam habens, ex-
cipiebat enim terra quidquid ignitum superne decidebat.
Haec ille. Et certe cum de craticulae usu tam
perspicuo Iosephi testimonio constet, non est de
forma ambigendum, focus enim vas quoddam
significat, in quo ignis continetur. Unde Tibul-
lus ignis meminit foco contenti.

Dum meus assiduo luceat igne focus.

D Fuit igitur craticula haec in conchae, aut vasis
modum ex aere fusa, crebris foraminibus aper-
ta, ut facile cinis excerneretur. Nam & Co-
mestor quasi vas quoddam fuisse craticulam
confirmat, quamvis de illius usu à nobis longe
dissentiat; cumque superior craticulae pars sum-
mis altaris inniteretur parietibus, inferior, seu
craticulae fundum ad medium usque pertinge-
bat altaris. Craticulam autem nos ita finximus,
ut os eius rotundum fuerit, reliquum in conchae
modum depressum, ut dixi, usque ad altaris me-
dium, hoc est, duos cubitos, qui sexta pars sunt la-
titudinis altaris. Quae omnia summatim dicta,
particulatim modo confirmanda sunt. Atque
E illud inprimis quod circularem formam quadra-
tae inclusimus, & argumento ducti fecimus,
quod nulla ratione alia locum inuenire potui-
mus, ex quo cornua altaris digito possent con-
tingi à Sacerdote emundante altare, sicut à
Domino praeceptum est. Nam enumeratis à Pro-
pheta nostro altaris partibus, atque mensuris,
ritus exponuntur expiationis eius, oblato à Sa-
cerdotibus vitulo: Et assumens, inquit, de sangui-
ne eius pones super quatuor cornua eius, & super
quatuor angulos crepidinis, & super coronam in-
circuitu. Modus vero ponendi sanguinis explica-
tur in Exodo: Sumptumque, inquit, de sanguine vi-
tuli pones super cornua altaris digito tuo. Cumque
alta-

**CRATICV-
LAE** usus.

**Ioseph. 3.
anti. cap. 7.**

**Ioseph. 8.
antiq. cap. 2.**

ALTARE
Mosaicum à
Iosepho de-
scriptum.

Tibullus.

**Comestor cap.
58. in Exod.**

**CRATICV-
LAE** forma.

QVARE
craticula cir-
cularis fuerit
in altari qua-
drato.

**Ezech. 43.
V. 20.**

**Exod. 29.
V. 12.**

CORNUA
altaris, digito
contingenda.
cor.

CRATICU-
la non cilin-
drica forma,
sed conchae
marinae in-
star fuit.

Exod. 27. V.
4.

Beda lib. 2.
de taber. cap.
12.

Casiodorus.

IGNIS
super craticu-
lam poneba-
tur, non sub-
tus.

Aristaeas
lib. de 70. in-
terpret.

altaris celsitudo fuerit quatuor cubitorum prioris mensurae, nullus sane hominum aetatis illius vel ipsa consistens superiori crepidine potuisset digito eminentia cornua contingere, ac multo minus posset gradibus insistens, qui medium altaris attingebant, cornua attingere in angulis erecta; quippe quae à medio senis utrimque cubitis distabant, cum altare longum fuisset, ac latum, ut vidimus, cubitos duodecim: quapropter arbitrati sumus Sacerdotem altare summum gradibus conscendisse, atque per latum spatium illud, quo ab angulis quadratae figurae recessit circularis, venire potuisse usque ad cornua non laesum à flamma, vel ignis calore in media craticula accensi: quae etiam causa fuit propter quam ipsam craticulam in conchae marinae modum, non vero cylindrica forma demissam, fecimus, ut ignis, & ligna ad medium altaris semper confluerent: quo semper ignis depasceretur quidquid in altari comburendum iniiceretur, neque quidquam à lateribus incombustum maneret, ut certe mansisset, si craticulae fundum rectum fuisset; ac plerumque accidisset ut lignis à latere altero incombustis manentibus, ignis ex latere altero, vel in medio altaris absumpta materia, extingueretur: quod esset contra Domini praeceptum, ac grande piaculum, quibus omnibus incommodis una prouidit craticulae forma, quam finximus in figura. Sed de craticula videndum est deinde quid alij scriptores sentiant, idque quam breuissime, ut inde mox pateat in quo nobiscum consentiant, aut in quo nos ab illis discedamus.

In textu sic legimus: *Craticulamque in modum retis aeneam: per cuius quatuor angulos erunt quatuor annuli aenei, quos pones subter arulam altaris: eritque craticula usque ad altaris medium.* De circulis, siue annulis altaris nihil nobis agendum, quibus hoc nostrum caruit, quippe non alio transferendum, sed manens quamdiu templum ipsum perdurauit illaesum.

Altare, inquit Beda, totum cauum fieri praeceptum est, ut in sequentibus manifestius edocetur: sed in medio sui habens craticulam, per totum in modum retis distinctam, in qua victimarum carnes comburendae imponderentur, & subter eam, arulam, in qua compositis lignis arderet ignis, semper ad deuoranda superposita holocausta paratus. Erat enim contra arulam ostium in pariete altaris Orientali, unde vel ligna ad alendum ignem immitti, vel carbones, & cineres possent egeri, quomodo in pictura

Casiodori Senatorij, cuius ipse in expositione Psalmorum meminit, expressum vidimus. in qua etiam utrique altari, & holocausti videlicet, & incensi, pedes quatuor fecit, quod utrumque eum sicut & tabernaculi, & templi positionem, à Doctoribus Hebraeorum didicisse putamus. Haec ille, qui & à contextu Scripturae discessit, & à Iosephi testimonio. Annulos enim angulis craticulae respondentes subter arulam, ponendos esse praecepit Dominus, ex quo mox liquet, illud quod arulae nomine hic indicatur, supra craticulam extitisse, non subter. Ex quo mox patet confirmatum iri Iosephi testimonium, asserentis super craticula ignem imponi, quippe super foculo: cum quo pugnat haec sententia, ignem ponens subter craticulam, & super arulam. Hoc ipsum confirmat Aristaeas, à me paulo ante laudatus, superimpositas altaris ho-

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

stias referens: atque iterum magis aperte cum sic scribit: Verum enimvero ministerium Sacerdotum robore, decore, & silentio cuncta superabat, omnibus sua sponte laborantibus, quando quisque institutum opus iniussus curat: hi quidem ligna, hi oleum, hi simulam, alij aromata, alij carnes incendentes, & roboris excellentiam quandam, dexteritatemque ostentant. Sumptis enim duobus vitulorum cruribus, quae pondo supra duo talenta sunt: mira in altum facilitate sic decenter proijciunt, ut nunquam à loco aberrarent. Similiter ouium, caprarumque pondera iaciunt. Haec ille, qui cum incendendas carnes ab imo ad summum altare proijci testatur, utique super craticulam; super illa quoque ignem fuisse videtur testari, cum carnes craticulae impositae non igni, vix, ac ne vix quidem in cineres redigerentur, quod à Domino praeceptum est in Leuitico. Ex dictis etiam patet longe à vero recessisse Scriptores illos, qui Caietani sequuti interpretationem, craticulam hanc altari circumposuerunt, ut inferiorem eius partem alteram quasi cancellis concludentem. Nam quamuis craticulae Hebraicum nomen, eiusmodi cancellos non respuat, respuit tamen illos praeter Iosephi oculati testis manifestum testimonium, altaris, & craticulae usus, atque pulchritudo, ut figuram eius apud Ariam Montanum intuenti poterit esse perspectum. Hebraea porro, atque Chaldaea sic possunt conuerti: Et facies ei craticulam opere retis ex aere, siue reticulato, aeneam. Sic & Septuaginta. Alij legunt: Facies quoque illi cribrum quasi opus retis aenei, siue opere reticulato, aereum. Quidam: Facies quoque illi cancellos aereos opere reticulato. Est enim ibi Hebraica dictio מִכְבָּר michbbar, quae in cribrum, & craticulam, & rete, & cancellos verti potest. Quae omnia formam plane indicant craticulae perforatae foraminibus in romborum morem apertis, hoc est, ea forma, qua vniuersa templi ornamenta, cancelli, & fenestrae aperiebantur, ut supra ostendimus. Sed quod ad fenestram spectat in latere altaris Orientali apertam, ea duplicem usum habuisse perhibetur; alterum ad introducenda ligna sub craticula, & hic quidem minime necessarius fuit, cum ligna, oblationes, atque holocausta omnia ex summo altari immitterentur, ut dixi, non aliunde. Alterum usum habere potuit fenestra ad egerendos cineres: sed cum sicut & ignis, ita & cinerum longe diuersa ratio fuisse videatur altaris aurei, atque aenei, illius quidem cineres facile per fenestram educipotuisse arbitrati sumus; quippe parua quantitate, & non continuo educendi, atque adeo fenestram finximus in eius latere Orientali, ut vides in figura. At altare aeneum, in quo ignis perpetuo ardebat propemodum infinitus, quippe qui aliquo vno die consumere debuisset saltem adipem

bovum duorum & viginti millium, ouium centum viginti millium, praeter innumera holocausta, quorum carnes vniuersae igni tradebantur, subministrantibus ligna Gabaonitis, vel Nathinaeis numero centum quinquaginta millibus: quatenam, quae so, cinerum copia, quis ignis, excretis per craticulam subtilioribus prunis, quis calor è superiore craticula aenea ignita, atque ex imis cineribus, prunisque in medio concretus? quis fumus, respersis adipe, atque oleo pariter cum prunis, calidis cineribus? Quae omnia in eam nos adduxere sententiam,

Leuit. 6. V.

10.

Caietanus.

ALTARE
non fuit craticula quasi cancellis cinctum.

Bened. Arias
Mont. in
Apparatu
Biblico.

FENESTRA

an fuerit in latere huius altaris sicut fuit in latere aurei.

Reg. 8. à
V. 62.

Ll 2 vt ar-

DE LOCO
cinerum.

ut arbitramur latiore quemdam locum, & A vt more nostro loquar, conchae illius perforatae, quam supra descripsimus, omnia mox apte respondere comperiemus. Sed & Chaldaeo quidem subscribit Rabbi Salomon: Omne, inquit, quod circuit quippiam in gyrum, vel in rotundum vocatur carcob. cuius sententiae quoque est Rabbi David: qui duplicem circuitum in altari à suis doctoribus accepisse testatur: alterum, quem supra diximus, sub quo erat craticula; alterum, in quo ambulabant Sacerdotes ministrantes, ne illorum pedes nutarent. Quod de ambitu inter craticulam, & coronam altaris relicto, quem supra ostendi, facile potest intelligi. Hic autem circulus à Beato Hieronymo vt ab ara altaris nomine distingueretur, arula dictus est, quasi pars auae. Sed & ipsam primam Latinae vocis originem respexisse videtur, quam affirmat Varro sic dictam aram, quasi ansam, quod quasi ansata teneretur à sacrificantibus. & cum circulus, vel ambitus hic ad sustinendam craticulam dependentem quasi ex ansis fuisset factus, ara merito dicitur, vel arula. Neque quemquam moueat alter eiusdem libri locus, quo altare hoc à Moysse factum fuisse refertur, atque de craticula sic loquitur: *Craticulamque eius in modum retis fecit aeneam, & subter eam in altaris medio arulam, fusis quatuor annulis per totidem retiaculi summitates.* Nam etiam si his verbis arula sub craticula videatur poni, tamen cum nihil priori

legi contrarium fecisse credendus sit Moyses, idem his verbis, atque illis subesse non est dubitandum, praesertim cum apud omnes omnino Interpretes eadem fere verba legantur eodem plane sensu. Hebraea sic: *Et fecit altari cribrum opere retis aeris subter ambitum eius, ab infra, usque ad medium eius.* Chaldaeus: *Fecitque ei craticulam opere retis ex aere sub circulo eius, deorsum usque ad altaris medium.* Neque ab his dissentiunt Septuaginta, quare sic exponenda esse Latina verba censerem: *Et subter eam in altaris medio arulam, hoc est, & subter arulam fusis quatuor annulis, & cetera: quasi sensus sit, sub arula, & sub craticula, in medio altaris annulos constitutos fuisse è regione imae craticulae, vel cribri, quod usque ad altaris medium descendisse dictum est supra.*

ARA QVASI
ansa dicitur
circulus, qui
sustinet crati-
culam.
Varro.SVD ARVLA
erat craticula
& annuli, in
quos vestes
inferebantur
ad portandum
altare.

DE ARVLA, ET AERE EXQVO ALTARE conflatum est.

Cap. LXXXII.

ARVLA
altaris quae
dicatur.

RVLA, quae Hebraeis כרכב carcob, dicitur, quatenam sit aut cui vsui inferuieret, non facile percipitur. Nam cum vocis notio pene ignoretur, rem quoque ignorari necesse est. Haec enim vox bis tan-

Exod. 27.
v. 4. & 5.

tum legitur in Biblijs, & altari toties tribuitur Mosaico. Primum cum eius forma praescribitur à Domino: *Craticulamque in modum retis aeneam: per cuius quatuor angulos erunt quatuor annuli aenei, quos pones subter arulam altaris: eritque craticula usque ad altaris medium.* Hebraice: *Et facies ei cribrum opere retis aeris, & facies super reti quatuor annulos aeris super quatuor extremitatibus eius, & pones illud subter ambitum altaris de infra, & erit rete usque ad medium altaris.* Septuaginta: *Et facies craticulae quatuor annulos aeneos ad quatuor latera, & suppones eos sub craticula altaris ab infra: erit autem craticula usque ad dimidium altaris.* Quibus verbis Septuaginta interpretes pro eodem videntur usurpare craticulam, & arulam. Quasi vero arula dicatur superior craticulae pars, cui interpretationi neque Hebraea repugnant, neque Chaldaea, ac multo minus Latina. Nam & Chaldaeus: *Et pones eam, inquit, sub circulo altaris deorsum, & erit rete usque ad dimidium altaris.* Quod si circulum illum altaris hac voce significari arbitremur, qui os est craticulae, vel,

CIRCVLVS
altaris arula
dicatur.

Materia demum altaris à Salomone constructi videtur indicari in libris Paralipomenon, dum altare aeneum viginti cubitorum longitudinis, & viginti cubitorum latitudinis, & decem cubitorum altitudinis à Salomone factum fuisse narratur: ac si aperte testatum sit, vniuersam huiusmodi longitudinem, latitudinem, & altitudinem fuisse aeneam. Accedit Historia Regum, & Paralipomenon, quae non modo affirmat altare hoc aeneum fuisse, sed & illud explicat, quod quisquam scire desideraret, vnde sit aduectum, aes illud. Deuictio enim Adarezer Rege Soba: *Et de Bete, inquit historia Regum, & de Beroth ciuitatibus Adarezer tulit Rex David aes multum nimis.* At in libris Paralipomenon haec eadem habetur historia, atque illud subiungitur, quod ad rem nostram facit: *Necnon de Thebath & Chum urbibus Adarezer aeris plurimum, de quo fecit Salomon mare aeneum, & columnas, & vasa aenea.* Atque inter vasa aenea annumerandum est certe altare; quippe cum vasis nomine quodlibet instrumentum censeatur, atque inter instrumenta templi hoc maximum sit, & maxime sacrum. Sed & si Iosepho fides habent-

2. Paralip.
4. v. 11.3. Reg. 8.
v. 8.AES VND
fuerit adue-
ctum.1. Paralip.
18. v. 8.

habenda est, huius metalli pretium facile poterit esse perspectum: hic enim eandem retulit illis verbis historiam: Hebraeorum autem Rex favore numinis utens, & fortunam belli sequens, praecipuas Adrazari vrbes aggressus est, Bettaeam, & Machonem: easque vi expugnatas diripuit. In his magna vis auri, & argenti reperi-
ta est: & praeter haec aeris genus, quod auro pretiosius est habitum: ex quo postea Salomon fecit magnum illud vas, mare appellatum, & pulcherrima pollubra cum templum adornaret.

Haec ille. Neque vero nouum, aut inauditum, cuiquam videatur, aeris pretium cum ipso auro conferre. Nam & Plinius: Quoniam aes, inquit, confusum auro, argentoque miscebatur, & tamen ars pretiosior erat: nunc incertum est peior haec sit, an materia. Mirumque cum ad infinitum operum pretia creuerint, auctoritas artis extincta est. Quaestus causa enim, ut omnia, exerceri coepta est, quae gloria solebat. &c.

Ex illa autem antiqua gloria Corinthium maxime laudatur: hoc casus miscuit, Corintho cum caperetur incensa: mireque circa id multorum affectatio fuit. Et post pauca: Eius, inquit, tria genera: candidum, argento nitore quam proxime accedens, in quo illa mixtura praeualuit. Alterum, in quo auri fulua natura. Tertium, in quo aequalis omnium temperies fuit. Haecenus ex Plinio, qui arti materiam contulit, & affectationi hominum huiusmodi aeris aestimationem adscripsisse videtur, quae non semper ratione ducitur, sed vana plerumque existimatione. Quae omnia facile suadere poterunt, vera dixisse Iosephum, aes illud affirmantem auro fuisse praelatum. Verum non est nostri huius instituti aeris pretia vel expendere, vel computare.

DE ALTARIS

PONDERE, VBI DE

tota eius structura particulatim agemus.

Cap. LXXXIII.

PONDVS
altaris exami-
nandum afflu-
minis.

ALTARIS mensuras persequuti iam sumus, & formam; pondus aeris, quo altare potuerit constari, aliqua saltem probabili coniectura examinare operaepretium fore existimaui.

Quod facile potuissimus ex nostris tabulis consequi, si mensuras eius omnes habuissimus perspectas; illas enim ad palmos cubicos reuocaremus, quos facillimum esset ad pondera reuocare: at ex ijs, quae notae sunt, reliquas oportet mensuras coniectura deducere. Arbitramur itaque totum altare ex aeneis tabulis fuisse compactum, quarum si crassitudo nota esse potuisset, certiores

Tom. 2. Explan. Pars 2.

quidem mensurae fuissent, & magis certa pondera: at coniecturis, ut dixi, agendum est, ubi certiora non suppetunt argumenta. Et certe huiusmodi tabularum longitudo, & latitudo, maximam videbatur exigere eiusmodi parietum crassitudinem; quippe quibus ignis tam maxima copia erat includenda. Sed illam accipiamus, quam nullus vel mediocriter in his versatus putabit fuisse minorem: nimirum quatuor digitorum, hoc est, palmi vnus, vel sextae partis cubiti sacri, quanta nimirum fuisse perhibetur maris aenei, & aenearum columnarum crassitudo. Ab hac autem crassitudine excludamus coronices, sculpturasque varias, & extantia ornamenta, quorum nulla mihi modo ratio habenda est.

Ut igitur mensuras altaris perscrutemur, eius formam omnino perspectam habere inprimis oportet. Totum vero altaris, & crepidinum corpus quatuor angularibus quadratis columnis aeneis contineri arbitrati sumus: quibus aeneae tabulae pariter affigerentur, & sustinerentur haud aliter quam de aureo altari, eiusque lignis, ac tabulis dicebamus. Et has quidem quatuor columnas aeneis quaternis aequalibus laminis infixas sub-
tus fuisse arbitramur, ac totidem superius continebantur: quae omnia quasi ossa essent altaris, & firmamenta. Atque haec forte altaris fulera
carcob, dicebantur Hebraeis, Interpretibus cir-

cuitus: Latinis vero arula diceretur, quod veluti aram quamdam, quamuis inanem constituerent. Et quoniam altaris parietes quatuor digitos crassos constituimus, laminas huius arulae superiores, & inferiores eiusdem crassitudinis fuisse arbitramur, columnas vero quadratas duorum palmorum, quibus latitudine pares fuisse oportuit laminas omnes praedictas. His sic constitutis, columnam vniam sic computabimus: ducto in se duorum palmorum latere, fiunt quatuor quadrati cubiti in basi columnae, hunc numerum si per denos altitudinis cubitos, hoc est, per palmos sexagenos multiplicaueris, in columna vna fuisse deprehendes cubicos palmos ducentos quadraginta, hunc numerum si quater sumple-

ris, omnes columnae habebunt eiusmodi palmos nongentos sexaginta. Quod ad laminam spectat vniam, longa est cubitos nouem cum duabus tertijs partibus: reliquam enim tertiam partem cubiti, hoc est, duos palmos, occupant tabularum crassitudines ex vtraque parte, qui cubitorum numerus palmis aequalis est octo & quinquaginta, qui numerus per binarium ductus, latitudinis laminae centum sexdecim datur: ac totidem afferemus palmos cubicos habuisse laminam vniam, quae crassa fuisse existimatur palmum vnum. Atque reliquas omnes laminas huic pares fuisse credendum est; quippe quae ad firmandas columnas aliae alijs fuissent superponendae, quare si praedictum numerum per octonarium mul-

tiplices, inuenies octo laminas illas palmos habuisse cubicos nongentos viginti octo. His ergo numeris sic collectis, ad ipsas altaris exteriores partes dimetiendas veniamus, a summo altari descendentes ad imum. Et de craticula primum: quam etiam si in conchae modum duos cubitos profundam fuisse ostenderimus, quo fit ut eius mensura maior multo sit quam si plana fuisset, longioris computationis vitandae causa illam planam fuisse fingemus, cui adnumerabimus coronae proiecturam ternos vtrinque palmos protensam, eritque omnis longitudo eius cubitorum

L 1 3 duo-

ALTARIS
structura.

2
2
4
60
240
4
960

58
2
116
8
928

CRATICV-
lae pondus.

78 duodecim, quanta videlicet est altaris longitudo, hoc est, palmorum duorum & septuaginta, additisque senis praedictis, fient omnes octo & septuaginta: qui numerus si in se ipsum ducatur, fient sex millia octoginta quatuor, quot palmos ad minimum habuisse credenda est craticula haec.

Parietes altaris examinandi iam sunt, quos ipsius altaris longitudini, ac latitudini pares esse arbitramur: nam quamuis palmum vnum occupet crassitudo superioris craticulae, ac palmum item alterum ex parietis longitudine occupet proximi parietis crassitudo, tamen inferioris spirae proiectura dimidij minimum cubiti, hoc est, trium palmorum totidem alta, quam praetermittendam duximus, maior multo est illis partibus longitudinis, quas subducendas fore ostendebamus. Paries igitur vnus longus est cubitos duodecim, hoc est, palmos duos & septuaginta, latus, vel vt propius dicam, altus cubitos quatuor, hoc est, palmos quatuor & viginti, quos numeros palmorum si inuicem multiplicaueris, inuenies parietem vnum palmos habuisse mille septingentos, viginti octo. Hunc porro numerum si in quaternarium ducas, fient simul quaterni altaris parietes palmorum cubicorum sex millium noncentorum duodecim.

Crepidinis maioris tectum pari ratione computabimus: longum siquidem est cum suis proiecturis cubitos quindecim, hoc est, palmos nonaginta, quem numerum in eundem si ducas, ostendit tectum illud habere debuisse, si totum solidum fuisset, palmos cubicos octo millenos, centenos. At quoniam ad excolandos cineres apertum fuisse creditur in medio, maior esse non potuit, aut debuit apertura interiore columnarum, quas diximus, longitudine, aut latitudine. distant autem hae cubitos vndenos, vt patet computanti, hoc est, palmos sexagenos senos, hunc numerum si in se ipsum ducas, fiet aperturae numerus palmorum quatuor millium trecentorum quinquaginta sex, quam oportet à priori huius tecti inuento numero subducere, & reliqui erunt tecto crepidinis maioris palmi ter mille septingenti quadraginta quatuor. Huiusmodi crepidinis parietem vnum ita computabimus, vt qua ratione diximus ipsum aequè altum fuisse, supponamus ipsius crepidinis altitudini, cum non minus hic, quàm alij, spira sua exornetur: immo vero hic certe exornatur, vt ex Prophetæ mensuris supra ostensum est, illi alij, quos dixi, propter huius similitudinem exornantur. Est igitur hic longus cubitos quatuordecim, hoc est, palmos quatuor & octoginta, altus cubitos quatuor, hoc est, palmos quatuor & viginti, quos numeros palmorum si inuicem multiplicaueris, inuenies parietem palmos habuisse bis mille sexdecim, quos rursus si quater sumpseris, quaterni parietes palmis constabunt octo millibus sexaginta quatuor.

Inferiorem denique crepidinem ita examinabimus, eius tectum cum sua ex vtraque parte proiectura longum est cubitos septendecim, hoc est, palmos duos supra centum. Hunc numerum in se ducas, & habebit tectum palmos decem mille quadringentos quatuor. Et quoniam hoc tectum sicut superius, apertum est, quo cineres, vt dixi, ad ima descenderent; & aperturam licet conijcere parem priori fuisse, nisi forte minorem eam fecerunt, ideo ab hoc numero parem palmorum numerum subducendum esse censui illi, qui ex su-

periori tecto hac ratione fuerat subductus, atque adeo reliqui erunt huius tecti palmi sex mille quadraginta octo. Paries vnus longus est cubitos sexdecim, hoc est, palmos nonaginta sex, altus cubitos duos, hoc est, palmos duodecim, qui palmorum numeri inuicem multiplicari, parieti dant palmos mille centum quinquaginta duos, qui quater sumpti dant palmos quater mille sexcentos octo.

Duplex tandem est corona altaris, summa altera, altera fossae ima, quarum quaelibet semicubitus habet latitudine, & semicubitus altitudine: at quoniam nulla earum perpetua est, & solidi, licet eam computare ac si palmum vnum fuisset crassa. itaque summa longa est cubitos duodenos, hoc est, palmos septuaginta duos, quem numerum si per ternarium altitudinis multiplices, habebis in vno latere coronae palmos ducentos sexdecim, in vniuersa corona palmos octingentos sexaginta quatuor. Ima vero corona, vel peribolus fossae longus est cubitos viginti, hoc est, palmos centum viginti, qui ter sumpti lateri cuiusque periboli dant palmos trecentos sexaginta, vniuerso peribolo mille quadringentos quadraginta, praeter suprema stylobatarum ornamenta, siue piramides sint, siue sphaerulae, de quibus nihil certi nobis statuendum est. Quod si praedictos omnes numeros, eos videlicet, qui seorsum collecti sunt, in vnam summam redegeris: inuenies palmis cubicis vniuersum altare dimetiri triginta nouem millibus sexcentis quinquaginta duobus, praeter altaris fossam, quam non dubito aereo canali fuisse contentam, praesertim cum lapides altaris, vt mox ostendam, ferro contingi prohiberentur.

Sed de fossa, quoniam non facile potuimus crassitudinem conijcere, nihil agemus. Fuit praeterea in altari subtilior quidam paries, qui à summa craticula ad vsque infimum locum cinerum descenderet rectus, tum propter decorem, & pulchritudinem; tum vero maxime ne vlla pars decidentium aut prunarum, aut cinerum super crepidinum tectis, aut in pavimento atrij maneret, quae minime colligi posset, de quo item pariete vniuerso, quoniam nihil certi statuere possumus, nihil omnino dicemus. Illud enim perspectum esse lectori cupimus, & semper ob oculos positum, nos nulla ratione cupere haec, quae ad templi magnificentiam spectant, vel augere, vel exaggerare, sed ea tantum proponere, quae quamuis minora esse videantur, magis tamen videantur esse credibilia. Hoc tamen, quod ad altaris mensuras spectat, affirmare non dubitamus, non credibile modo, verum & certum esse, altare, qua ratione diximus, potuisse constari, quamuis probabili tantum coniectura deductum sit singulas eius partes ita fuisse compositas. Iam vero quod ad horum palmorum pondus spectat, illud vnum animaduertendum est, quod si iuxta praedicta aliquid vel auri, vel argenti permixtum aeri fuit, id, quidquid sit, pondus maxime augere plus quàm in dupla proportionem si aurum sit, sesquiseptima si sit argentum, vt suo loco à nobis ostensum est; nos enim & in hac parte pondus cupri tantummodo examinabimus. Cuius rei gratia tabulam ingrediemur nostram ponderum quintam, in qua inueniemus cubum, hoc est, palmum cubicum Hebraeorum pendere centum octoginta duas trecentas, septuagesimas quintas partes vnius talenti, quem numerum si ducas in sum-

PARIETVM
altaris pon-
dus.

72
24
288
144
1728
4
6912

CREPIDI-
nis maioris
pondus.

15
6
90
90
90
8100
4356
3744
11
6
66
66
396
396
4356
3744

14
6
84
24
336
168
2016
4
8064

17
6
102
102
204
102
10404
4356
6048

16
6
96
12
192
96
1152
4
4608

D V P L E X
altaris coro-
na.

12
6
72
3
216
4
864
20
6
120
3
360
4
1440

960
928
6084
6912
3744
8064
6048
4608
864
1440

39652
VNIVERSI
simul altaris
mensurae.

Tomo 3. sp.
parat part. 2.
lib. 1. cap. 3.
prop. 16.

182 summam cubicorum palmorum ultimo inuen-
tam, inuenies palmorum numerum inuentum,
19244174 talenta pendere nouendecim millia ducenta,
quadraginta quatuor, & fere dimidium: quod si
vniuersas altaris mensuras persequi potuissimus,
absque dubio compertum fuisset altare plusquam
viginti talentorum millia pependisse. & de pon-
dere iam satis.

ALTARIS
pondus vni-
uersum.

ALTARE HOC

TOTVM AENEVM

fuit & inane, non solidum.

Cap. LXXXIV.

Exod. 17.
q. 3.

ALTARE
vanum fuit
non factum.

Vrbani IV.
in Psal. 50.

ALTARE
de lapidibus
non lectis.

LVD tandem silentio praeter-
mittendum non est, quod ad
formam pariter & materiam
altaris spectat: inquirendum
enim est an altare hoc inane
fuerit, an vero lapidibus ple-
num, & quibus? qua in re Mosaici quoque altaris
formam hac etiam parte obseruatam fuisse cen-
sumus, de quo praeceptum olim à Domino fuit: *Non
solidum, sed inane & vacuum intrinsecus facies il-
lud, sicut tibi in Monte monstratum est.* Nam quam-
uis altare illud propterea factum fuerit inane,
quod portandum esset, hoc vero solidum esse po-
tuisset, dummodo locus cineribus relinqueretur
aptus in medio, vel recipiendis, vel ad inferiora
dimittendis, ut dixi: tamen in ijs omnibus, quae
necessario mutanda non fuerunt, semper fuit alta-
ris vtriusque similitudo seruata sicut templi, & ta-
bernaculi; quare opus fuit ut hoc altare & vsui
maxime aptum, & ad indicanda mysteria quàm
maxime accommodatum, ea qua dixi ratione, con-
stitueretur. Cui sententiae consona Vrbani Quar-
ti Pontificis Maximi interpretatio verborum Psal-
mi: *Tunc imponent super altare tuum vitulos.* Haec
est ara, inquit, templi sancti tui, quod sum ego, iux-
ta quam stat Angelus ad custodiam deputatus,
habens thuribulum aureum in manu sua, ut cum
incenso multo orationes coram te Domine fufas
cum lacrymis repraesentet. Hoc est altare con-
cauum & inane, à cunctis scilicet terrenis affecti-
bus vacuatum; quod tibi fieri mandauisti ad re-
ponendum cineres memoriae nostrae mortis.
Haecenus ex Vrbano. Ad hoc tamen altare retu-
lit Aristaeas praeceptum aliud Domini: *Quod si*

A altare lapideum feceris, mibi non aedificabis illud
de sectis lapidibus: si enim leuaueris cultrum super
eo, polluetur. Id quod propterea factum fuisse ab
Aristaeas existimarem, quod vel ipse, vel ij à
quibus accepit, non animaduertent hoc prae-
ceptum ad eatantum tempora fuisse referendum,
quibus, quod altare permanens nondum fuisset
Hierosolymis extructum, licebat adhuc pijs vi-
ris altaria pro locorum opportunitate construere.
Quae vel è terra construenda praecipit Domi-
nus, vel è lapidibus construi permisit, ea tamen
lege ut lapides minime sint secti, sed rudes, at-
que impoliti, illudque maxime cauendum esset,
ne à ferro fuissent percussi. Cuius rei rationem.

B proposita quaestione reddit Theodoretus. Nemo,
credo, negabit vfos fuisse ferro, qui ligna taber-
naculi concinnabant, itidem qui aurum, argen-
tum, aut aes fabrefaciebant. Quod autem & Sa-
cerdotes gladiorum auxilio victimas immola-
bant, excoriabant, & diuidebant, nemo in du-
bium reuocat. Quarendum ergo nunc est, quo
pacto ferrum non polluebat haec vniuersa, lapi-
des autem sectos polluebat. Certum quidem est
alia ex alijs confirmari. Etenim cum Israelitae
quadraginta annos permanerint in deserto, con-
tinenter abeuntes, & loca mutantes, ideo vetat
è lapidibus fabrefactis altare construi: ne cum
hi terram promissam obtinuissent, in aris illis vi-
cini daemonum sacrificia celebrarent. Quamo-
bre praecepit ex terra, aut è lapidibus, quales
naturà produxit, altaria construi: nam vtrunque
facile dissoluitur. &c. Cum Elias ille magnus in
monte Carmelo sacrificare coactus esset, lapides
natiuos composuit totidem numero, quot erant
Tribus, & super his victimam obtulit: ut quàm ci-
uissime dissolui posset aedificium illud, & nemo a-
lius in eo loco sacrificium offerret. Haec ille. Quae
omnia id vnum indicant maxima cura cau-
endum ne sacra prophanis vsibus polluantur. Ve-
rum aliud quippiam non minus ad intelligendum
utile, ac necessarium indicatur, dum ferri contra-
ctus ab altaris lapidibus quàm maxime remoue-
tur: nimirum ut quoniam altaris lapides victima-
rum sanguine manare quodammodo viderentur,
perspectum hominibus foret quàm odiosa Deo
fuisset humani sanguinis effusio, propter quam
cultrum, gladium, immo & ipsam gladij materiam
ferrum quodammodo auersaretur. Cuius rei te-
stem grauissimum vnum Diodorum, ac certissi-
mum proferam: Sed nimirum, inquit, qua ratio-
ne, qua & Dauid prohibitus est ne templum ex-
aedificaret, propterea quod copiosum sangui-
nem in bello effuderat, eadem ratione lapides fer-
ro caedi prohibebat, caedem, ac sanguinis hu-
mani effusionem hoc exemplo vitandam, fugien-
damque omnino docebat. Haec ille. quae de al-
tari iam dicta sufficient. Nam quod ad huius va-
sa videretur exponendum, ibi proponetur com-
modius, vbi de templi vasis in vniuersum agen-
dum erit.

FERRO
polluitur alta-
re, quod effun-
dendi humani
sanguinis esset
instrumentum.

Diodorus in
catena Lipo-
mani.

LIBRI QVARTI

FINIS.

DE

DE TEMPLI GLORIA.

LIBER QVINTVS.

QVID GLORIAE NOMINE IN SACRIS LITERIS

I N D I C E T V R.

Cap. I.

LIBRI
scribendi oc-
casio.

COMPEN-
dium.

PERIS nostri suscepta moles immensa, copiosa rerum agendarum, quaestionumque multitudo, virium & ingenij tenuitas, addita satis longa transacti ab initio temporis diuturnitate coniuncta, cum amicorum efficaci expostulatione, & multorum expectatione, tanto me perficiendi operis desiderio inflammavit, ut non pauca coegerit inter scribendum, summatim perstringere, multa, breuitatem sequutus, insinuare intantum, quam plurima denique, quae longam fortasse orationem desiderassent, praetermittere. Id quod non semper casu accidit, aut incuria, verum, etiam plerumque data opera, & ex industria, quoniam in tertiam Apparatus nostri partem, quasi in propria sede, collocanda multa remittebantur. Quam tertiam Apparatus partem cum modo in apertam lucem proferre non ita facile possimus, quin moram multo longiorem quam facto opus sit, operi euulgando afferamus, visum est librum hunc quintum secundae huic explanationum parti adiungere, in quo non ea omnia pertractanda sunt, quae in illa tertia Apparatus parte fuissent explicanda, neque eodem ordine, aut methodo; sed quaedam tantummodo, sine quibus vix templum quod illud fuerit, percipi, & accurate dignosci potuisset; quaeue ad huius intelligentiam maxime necessaria esse viderentur. Quarum rerum pertractatio ita fuit temperanda, ut nostro huic muneri deesse minime videremur, & tertiae illius partis olim, si vita superstite, Deus voluerit, euulgandae argumentum suffurati minime crederemur. Cuius rei gratia nonnulla huc transferre decreui ex compendioso quodam illius Apparatus, quod cum primum Romanam appuli, composueram, & manu scriptum, Sanctissimo Domino nostro Clementi Octauo Pontifici Maximo, cum urbis ac templi figuris obtuleram, quo specimen aliquod totius operis exhiberem: fuitque illi compendio quam simillimum, quod prius Mecoenati ac Domino meo Philippo Secundo felicitis recordationis Regi Catholico, vulgari lingua & manu etiam exaratum proposueram, deprecatus ut tanti Regis suprema Maiestas censeret, quid de opere vniuerso fuisset agendum. Quod cum plene breui temporis in-

teruallo totum perlegisset, doctissimorum virorum consilijs atque iudicijs de tota re adhibitis, addidit etiam suum Rex ille Sapientissimus, quod maximi beneficij loco memoria colam sempiterna, quam nulla vnquam delebit obliuio, nulla temporis longinquitas obscurabit. fuit enim, illud vnum veluti caput, fons & origo omnium, & quidem maximorum, quae in nos deinde ab illa Regia celsitudine, & munificentia beneficiorum veluti flumina effluerunt: sine quibus vix, ac ne vix quidem opus hoc aggredi, nedum ad exitum perducere potuissemus. Quibus omnibus accessit certe cumulus, qui reliqua officia, omnia auget, extollit, exornat, conciliata nimirum mihi a Maiestate tanta Summorum Pontificum beneuolentia & gratia: ex quo factum est, ut cum illis ipsis conferenda non sint, sed & illis potius praeferenda, quae effusa in omnes Clementia, in nos auxit, & abundantissime cumulauit, beneuolentiae signa, & liberalitatis argumenta praeclara. Ex quibus cum multa alia pro locorum opportunitate in ipso opere commemorauerim, vnum illud instar omnium esse poterit, honorificentissima huius nostri laboris commemoratio, quam operis initio praefiximus, & quae vna esse videatur contra aduersarios propugnaculum, ac firmum praesidium, & laborum suscipiendorum leuamen, susceptorum veluti praemium; quippe quae in spem nos adducat fore ut haec nostra studia Reipublicae Christianae, quod vnum ad Dei gloriam exoptamus, sint profutura. Cumque his omnibus meritis compendiolum illud occasio fuerit, quis, quaeso, non existimet dignitatem operi superadditum allaturum, quod operi, ipsi operae, & operario non modicam attulerit? Sed illud non potuit, ut forte curiosus aliquis exoptaret, sic in vulgus dari ut olim, Summis Pontificibus, atque Principibus datum est: tum quod multa ex ijs, quae ibi compendio agebantur, & summatim, iam sunt in ipso opere particularim, & fusius pertractata: tum vero maxime, quod non possent illa cum praedictis cohaerere, nisi nouo ordine disponentur, atque alijs permiscerentur tractationibus, quae huius loci esse videbantur propria, & ad eius intelligentiam maxime necessaria. Quapropter alius fuit praefigendus huic libro titulus, qui haec atque illa simul complecteretur: alia praescribenda tractationis methodus. Atque huius

huius rei gratia duo nobis initio praestanda sunt: nam & ostendendum est gloriae speciosum titulum & cognomen nunquam non templo adscribi solitum, & explicandum, quid gloriae nomine indicetur.

GLORIA
saepè templo
datur.

Ezech. 43.
v. 5.

Ezech. 44.
v. 4.

Aggaei 2.
v. 4.

GLORIAE
nomen.

Genes. 8.
v. 11.
LEVEM ES-
se, vel alleuia-
ti.

Nahum 1.
v. 14.

IDOLA LE-
uia nullius
ponderis, aut
momenti.

Genes. 16.
v. 4. & 5.

Et primum quidem non aliunde petendum videtur argumentum; quippe cum quam plurima huius nobis suppeditat Propheta noster exemplum. *Et eleuauit me spiritus*, inquit, *& introduxit me in atrium interius: & ecce repleta erat gloria Domini domus*. Et iterum: *Et adduxit me*, inquit, *per viam portae Aquilonis in conspectu domus: & vidi, & ecce impleuit gloria Domini domum Domini*. Quae quamuis ad gloriam Domini referenda esse videantur, vt vere sunt, nulli tamen dubium videri debet, quod certum cuius esse oportet atque exploratum, gloriosum maxime fuisse domui gloria Domini repleti. Sed praestat Aggaei Prophetae verba proferre, quibus gloriae domus fit peculiaris atque expressa mentio. *Quis in vobis*, inquit, *est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima?* Et iterum: *Veniet*, inquit, *desideratus cunctis gentibus, & implebo domum istam gloria &c.* Magna erit gloria domus istius, nouissimae plus quam primae. Quibus quidem verbis & gloria templi prima refertur, & quaedam alia nouissimae domus, illa prior multo maior. Quae omnia cum ad Christi Domini, ac seruatoris gloriam explicandam referantur, operae pretium fore arbitrati sumus, hunc librum, qui de templi gloria inscribitur, in hoc vno Aggaei loco explicando totum fere ponere, ac ne in aequiuoco, quod aiunt, laborare videamur, illud explicandum est in primis, quod ad gloriae nomen pertinet.

Gloria Hebraice dicitur: כבוד cabod, quae vox à verbo כבד cabad, deducitur: cuius oppositum est קלל kalal, ita vt huius notio illius notionem illustret, & vix alterius reddi posse videatur explicatio, quin de vtroque verbo pariter agatur. Et in primis verbum קלל kalal, significat leuem esse, vel alleuiari, pondere, magnitudine, honore, existimatione. Prioris notionis exemplum videre est in Genesi: *Intellexit ergo Noe quod קלל Kalu, alleuiatae, imminutae essent aquae, cessassent aquae super terram*. Sed saepius vsurpatur in secunda significatione, quae ab hac videtur esse translata: vt videre est apud Nahum Prophetam: *De domo Dei tui interficiam sculptile, & conflatile ponam sepulchrum tuum, quia קלל chillotha, inhonoratus, despectus fuisti, viluisti, & contemptui habitus, aut nihili*. Chaldaeus: De domo idolorum tuorum delebo simulachrum, & conflatile: ibi reponam sepulchrum tuum, quoniam hoc per facile est coram me. Vocis priorem notionem respexit Chaldaeus: ac si sensus esset: Hoc leue mihi est. Septuaginta interpretes in Regio codice: Quia veloces: quae vox, nisi genus obstaret, facile ad sculptilia referretur, aut si ad superiora referatur, deos leues, nullius ponderis, momenti, aut existimationis indicabit: sed magis credo ad rem Vulgatus conuertit: *inhonoratus es*. Solebant enim deorum arae mortuorum cadaueribus aut ossibus pollui: cuius rei gratia vilissimorum hominum cadauera assumebantur, cum nobilioribus parceretur. Et in Genesi: *At illa, Agar, concepisse se videns, despectu dominam suam*. Septuaginta: Et inhonorata fuit domina coram ipsa, vel contemptibilis, leuis, despectui habita. Sic enim hera conuenit ad Abraham: *Quae*

videns quod conceperit, despectui me habet. Huius

verbi contrariam sortitur notionem כבד cabad, grauescere, vel aggrauari, idque duritia, pondere, honore, vel gloria. Importatque semper, inquit Forsterus, eius personae, seu rei de qua di-

GRAVEM
esse, id est, ho-
nore dignum.
Forsterus.

citur, intensionem, & excellentiam, siue in bonum, siue in malum. Et certe quod magni facimus, graue esse existimamus, non leue sed ponderis atque momenti maximi. Id quod Hispanus sermo frequenter vsurpat: es un hombre graue, hoc est, honore dignus, & magnae auctoritatis.

Priorem notionem respexit Iob: *Vtinam*, inquit, *appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitas, quam patior in statera*. Quasi arena

Iob. 6. v. 2.
& 3.

GRAVIS
ira.

maris haec כבד ikbad, ingrauesceret, grauior appareret. vel vt alij conuertunt, arena marium,

grauior erit. quasi per augefim, omnium marium congregatam arenam pondere, numero, & magnitudine superandam esse indicaret: omnia enim pariter significare verbum hoc posset. Ponderis vero proprie, & per translationem assumpti meminit. Sapiens in Prouerbijs, כבד cobad, grauitas saxi, & pondus arenae: *Graue est saxum, & onerosa arena: sed ira stulti vtroque grauior est*. v. 3.

Prouerb. 27.
v. 3.

Hoc est, grauitate saxi, & pondere arenae ira, stulti grauior est. Alteram verbi notionem vsurpauit Manue ad Angelum de nascituro. Samsonem nunciantem dicens: *Quod est tibi nomen, vt si*

Iudic. 13.
v. 18.

sermo tuus fuerit expletus, honoremus te? Rabbi David: Et glorificabimus, si nouerimus, inquit, nomen tuum. expleta promissione, honorifice, & grauitate, cum gloria praedicabo; vel oblatiis muneribus, atque donarijs te honorabo: alterutrum enim, nonnunquam etiam vtrumque significare verbum solet. Prioris exemplum habes apud Isaiam: *Appropinquat populus iste ore suo, & labijs suis glorificat me: cor autem eius longe est à me*. Illud autem appropinquare Deo, idem est quod Deum colere; vt in Psalmo: *Hymnus omnibus sanctis eius*. Sanctos vero, à quibus Deum hymnis perpetuo laudari maxime decebat, mox exponit subdens: *filij Israel*: hos iterum alio nomine cenfet: *populo appropinquanti sibi*. Sed verbo appropinquandi vsus est Isaias, vt anthites quadam satis eleganti demonstraret cor populi illius à Deo quam longissime abesse, cui semper appropinquare debuisset. Sed hanc elegantioris dictionem manifesto sermone exposuisse videtur Christus Dominus, dum Scribas & Phariseos verbis illis obiurgat: *Hypocritae, bene prophetauit de vobis Isaias, dicens: Populus hic labijs me honorat: cor autem eorum longe est à me*. Exemplum autem gloriae, aut honoris, manu & opere, non solum lingua exhibiti est in Prouerbijs: *Honora Dominum de tua substantia*: vel vt habent Septuaginta à Sancto Augustino lau-

Isai. 29.
v. 13.

APPROPIN-
quare Deo, id
est, Deum co-
lere.

Psalm. 148.
v. 14.

Matth. 23.
v. 7. & 8.

HONOR
linguae & ma-
nus

Prouerb. 3.
v. 9.

S. August.
lib. de vita
Christiana
Cap. 12.

dati: *Honora Dominum de tuis iustis laboribus*, illi offerens ex ijs omnibus, quae iuste parata sunt, tamquam omnium creatori ac Domino partem aliquam: quam magis exprimens subdit: *de primitijs omnium frugum tuarum*: modum autem oblationis indicare volens Vulgatae interpres, illa verba paraphrastice adiunxit, *da pauperibus*, quos Sacerdotes intelligendos esse bene contendit Iansenius, quippe qui omni carerent hereditate. Sensus itaque erit: glorificabitur quidem Deus, dum primitijs frugum tuarum Sacerdotes alueris: siue etiam dum de tuis facultatibus inopes quoscunque subleuaueris. Sed hunc atque illum honorem parentibus impendendum,

signifi-

Iansenius in
Prouerb.

SACERDO-
tes alendi à
populo.

PARENTES
honorandi.

Exod. 20. V.

19.

Matthaei 15.

V. 4.

S. Thom. 2. 2.

q. 122. art. 3.

ad 2. 3. & 4.

S. Hierony. in
Matthaeum.

S. Isidorus.

Athenago-
ras lib. de
mortuorum
resur.

Arist. lib. 1.

Topic. c. 8.

& lib. Pro-
blem. sect. 30.

probl. 7. &
11.

Isai. 66.

V. 3.

ODIVM

fratrum graue
malum.

R. Abraham.

2. Reg. 6. V.

20. & 21.

QVI GLO-

rificant Deum,
glorificantur.

1. Reg. 2. V.

30.

Isaiae 9. V.

1. & 2.

significauit Dominus, cum lege illa sanctissima, honestissimaque fanciuit, quae habetur in Exodo, & laudatur à Christo: *Honora patrem tuum, & matrem tuam*. Quibus verbis honorem & reuerentiam parentibus debitam contineri putat Sanctus Thomas, tum beneficijs collatis, ut bene notauit Sanctus Hieronymus, Sanctus Isidorus, & Athenagoras: tum vero maxime verbis; exte-riori veneratione, obedientia, & alijs huiusce- modi signis.

Sed quamuis non nihil dixisse videar, quod aptum sit ad verbi huius notionem usquequaque percipiendam, nondum tamen satis dixisse puta- uero, donec aliquot exempla proponam, quibus hoc verbum illi rei sacri Scriptores opponunt, quod initio proponebamus. Id enim necessa- rium esse existimaui: tum quod contrariorum, eadem esse perhibeatur disciplina, ac scientia: tum vero maxime quod opposita iuxta se posita magis elucescant. Atque in primis audiendus est Isaias: *Audite, inquit, verbum Domini, qui tremitis ad verbum eius: dixerunt fratres vestri odientes vos; exaggerat odium iniustum debita, fraterna caritas: neque quid immanius, aut cru-*

delius excogitari potest quam odientes fratres, & abijcientes propter nomen meum: glorificetur Dominus, & videbimus in laetitia vestra. Ironiam, & acerbum exprobrandi genus agnoscunt in his verbis expositores Latini, & Hebraei: nam qui verbum יחבב ad communem reuo- cant aggrauandi notionem: quasi sensus sit: gra- uis est Dominus super nos, merito reprehendun- tur à Rabbi Abraham: quippe qui contextus ver- borum videntur obliti. Sensus igitur est, ut im- probi probis afficere videantur probos: verbis huiusmodi contra Dominum prolatis, & veluti inanem fuisse illorum spem improbrantibus. *Glo- rificetur Dominus*, gloriosum se ostendat, vos ab iniqua seruitute, qua tenemini, quamprimum li- berando: & videamus amplissima gaudij vestri atque laetitiae argumenta. At videbitis, in- quam, & pudor ille, confusio, atque ignominia, qua fratres vestros inique afficere volebatis, in-

vos ipsos obtrectatores recidet: *ipsi autem confundentur*. Haud dissimile fuit improprium Michol filiae Saul dicentis ad Dauid: *Quam glorio- sus fuit hodie Rex Dauid discooperiens se ante an- cillas seruorum suorum*. Cui ad singula fere ver- ba respondit Dauid: *Ante Dominum, qui elegit me &c. ludam & vilior fiam: & ero humilis in oculis meis*. Nouerat enim apprimere Dauid, Deum rerum omnium opificem atque Dominum iam olim dixisse: *Quicumque glorificauerit me, glorificabo eum*. & quo maior est virtus, atque potestas infinita Dei glorificantis, omni humano conatu glorificantis se, eo maior erit illius glo- ria, qui Deum censet omni laude dignissimum, ac

glorificat: *qui autem contemnunt me, erunt igno- biles*. Contemnentur, ut habent Septuaginta: vel despicientur, ut habet Chaldaeus. Quae om- nia lucem afferre videntur Isaias, à quo exor- dium huius collationis sumpsimus. Is sic habet: *Primo tempore* הָכֵן הָעַל, *alleuiata est*, vilis, despe- cta fuit, *terra Zabulon, & terra Nephtali: & nouissimo* הִכְבֵּד, *aggrauata est via maris trans Iordanem Galilaeae gentium*. Quid vero al- leuiandi & aggrauandi verbis initio significare voluisset, sequenti versu disertis verbis expressit: *Populus qui ambulabat in tenebris, alleuiatus, ob- scurus, & ignobilis, lumine orbatus, & fere ocu-*

lis captus, vidit lucem magnam, aggrauatus, vel glorificatus est: habitantibus in regione umbrae mortis, alleuiatis, vel despectis iam iam peritu- ris, lux orta est eis, aggrauati scilicet, hoc est, glorificati sunt luce, vita, splendore, ac gloriae cursu sempiterno. Quae quidem expositio quo- niam mirum in modum Christi Domini prae- dicationem extollit, & gentium vocationem, conuersionemque manifestat, ideo occasio est cur Apostolorum gloriam, insidijs, machina- mentis ac dolis ita impetant perfidi Iudaei, ut fere aliquibus è nostris falso imponant. Verum strident quamuis dentibus Hebraei, semper ta- men veritas contra omnium hominum callidita- tem satis sese ipsam defendet, & quo magis tene- bris obscurari videtur, eo magis elucescet, & om- nes eorum conatus eludet. Siquidem sanctissi- mus Euangelista Matthaeus à Spiritu Sancto edoctus, & ductus, verum loci sensum nobis ex- posuit: *Cum autem, inquit, audisset IESVS quod Ioannes traditus esset, secessit in Galilaeam: & relicta ciuitate Nazareth, venit & habitauit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon, & Nephtalim: ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam: Terra Zabulon, & terra Nephtalim, via maris trans Iordanem, Galilaea gen- tium, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam &c. Exinde coepit IESVS praedicare*. Ita- que gloriam Galilaeae, quam multis nominibus ac signis expressit Propheta, in eo sitam esse osten- dit Euangelista, quod exinde Christus coeperit praedicationem suam. Fuit igitur prius Galilaea vilis, nullius ponderis aut existimationis; quip- pe quae non gloria rei militaris, non nobilitate sanguinis, non scientiarum, aut ingeniorum, nobilitate clara, non morum suauitate, aut vr- banitate insignis, non probitatis & sanctitatis nomine illustris. His enim omnibus vitae prae- fidij, atque ornamentis Galilaeam fuisse desti- tutam indicat illa offensionis plena obiurgatio, qua Pharisei Nicodemum à defensione Christi deterrent, dicentes: *Numquid & tu Galilaeus es?* qui patriae ductus affectu, pro Christo respondes, & eius causam in concilio suscipis? *Scrutare Scri- pturas, & vide quia à Galilaea Propheta non surgit*. Verum nouissimo tempore gloria dignissima ha- betur illa regio insigni Diuinaque Christi prae- sentia, consuetudine, doctrina, miraculis ditis- sima, in qua non vnus quiuvis ex Prophetarum, numero surrexit, sed ille Propheta magnus, qui Prophetarum omnium fuit parens, Do- minus, atque vltimus finis: hic, inquam, quamuis in Bethlehem Iudae natus, in Galilaea primum sese Prophetam ostendit, & rerum om- nium Dominum, à quo suos Prophetas, ac verbi praecones misit in vniuersum terrarum orbem. Huius enim rei gratia in die sancto Pentecostes, prophetantibus Apostolis turbae mirantur, ac dicunt: *Nonne ecce omnes isti qui loquuntur Gali- laei sunt, & quomodo nos audiimus unusquisque linguam nostram, in qua nati sumus?*

Sed quoniam diuina huius loci mysteria ex- plicare, & enuntiare in praesens non vacat, illud vnum maxime ac primo notandum est, quod ad instituti nostri intelligentiam non parum potest conducere: nimirum multo magis fuisse gloriosam illam olim Galilaeae regionem propter Christi praesentiam, quam fuerit Samaria Regia Israelis, siue etiam Iudaea, quae ad Regiam dignitatem, & pompam Sacerdotalem adiunxit etiam tem- plum

lis captus, vidit lucem magnam, aggrauatus, vel glorificatus est: habitantibus in regione umbrae mortis, alleuiatis, vel despectis iam iam peritu- ris, lux orta est eis, aggrauati scilicet, hoc est, glorificati sunt luce, vita, splendore, ac gloriae cursu sempiterno. Quae quidem expositio quo-

re. niam mirum in modum Christi Domini prae- dicationem extollit, & gentium vocationem, conuersionemque manifestat, ideo occasio est cur Apostolorum gloriam, insidijs, machina- mentis ac dolis ita impetant perfidi Iudaei, ut fere aliquibus è nostris falso imponant. Verum strident quamuis dentibus Hebraei, semper ta- men veritas contra omnium hominum callidita- tem satis sese ipsam defendet, & quo magis tene- bris obscurari videtur, eo magis elucescet, & om- nes eorum conatus eludet. Siquidem sanctissi- mus Euangelista Matthaeus à Spiritu Sancto edoctus, & ductus, verum loci sensum nobis ex- posuit: *Cum autem, inquit, audisset IESVS quod Ioannes traditus esset, secessit in Galilaeam: & relicta ciuitate Nazareth, venit & habitauit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon, & Nephtalim: ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam: Terra Zabulon, & terra Nephtalim, via maris trans Iordanem, Galilaea gen- tium, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam &c. Exinde coepit IESVS praedicare*. Ita- que gloriam Galilaeae, quam multis nominibus ac signis expressit Propheta, in eo sitam esse osten- dit Euangelista, quod exinde Christus coeperit praedicationem suam. Fuit igitur prius Galilaea vilis, nullius ponderis aut existimationis; quip- pe quae non gloria rei militaris, non nobilitate sanguinis, non scientiarum, aut ingeniorum, nobilitate clara, non morum suauitate, aut vr- banitate insignis, non probitatis & sanctitatis nomine illustris. His enim omnibus vitae prae- fidij, atque ornamentis Galilaeam fuisse desti- tutam indicat illa offensionis plena obiurgatio, qua Pharisei Nicodemum à defensione Christi deterrent, dicentes: *Numquid & tu Galilaeus es?* qui patriae ductus affectu, pro Christo respondes, & eius causam in concilio suscipis? *Scrutare Scri- pturas, & vide quia à Galilaea Propheta non surgit*. Verum nouissimo tempore gloria dignissima ha- betur illa regio insigni Diuinaque Christi prae- sentia, consuetudine, doctrina, miraculis ditis- sima, in qua non vnus quiuvis ex Prophetarum, numero surrexit, sed ille Propheta magnus, qui Prophetarum omnium fuit parens, Do- minus, atque vltimus finis: hic, inquam, quamuis in Bethlehem Iudae natus, in Galilaea primum sese Prophetam ostendit, & rerum om- nium Dominum, à quo suos Prophetas, ac verbi praecones misit in vniuersum terrarum orbem. Huius enim rei gratia in die sancto Pentecostes, prophetantibus Apostolis turbae mirantur, ac dicunt: *Nonne ecce omnes isti qui loquuntur Gali- laei sunt, & quomodo nos audiimus unusquisque linguam nostram, in qua nati sumus?*

Sed quoniam diuina huius loci mysteria ex- plicare, & enuntiare in praesens non vacat, illud vnum maxime ac primo notandum est, quod ad instituti nostri intelligentiam non parum potest conducere: nimirum multo magis fuisse gloriosam illam olim Galilaeae regionem propter Christi praesentiam, quam fuerit Samaria Regia Israelis, siue etiam Iudaea, quae ad Regiam dignitatem, & pompam Sacerdotalem adiunxit etiam tem- plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum

plum cum antiquo ritu, & caeremonijs. Quae
eiusdem ratione cum gloriam templi priorem in
auro, argento, pretiosissimisque alijs rebus si-
tam fuisse finis ostensuri: posteriorem, quae
priori longe maior est, illamque infinitis prope
partibus superans, in vna IESU CHRISTI
Domini nostri praesentia, omnibus alijs causis
relictis, constitutam fuisse demonstrandum no-
bis est. quo fiet, ut Aggaei prophetia cum illa,
Isaiae maxime conueniens esse videatur. Quo-
niam vero haec ad finem potius libri huius, quam
ad principium pertinere videntur, satis erit hoc
capite totius libri argumentum insinuas, quod
sequentibus vberius exponemus.

Q V A E S I T

GLORIA TEMPLI

Cap. II.

RIGINEM tantum Hebrai-
cae vocis קבוד cabod, quae
gloriam significat, priori capi-
te sumus persequuti, superest
ut in secundo eiusdem notio-
nem inquiramus, qua perspe-
cta, illud facile quoque percipietur quod huius
instituti proprium est, qua ratione gloria templo
competat, illique tribuatur. Et primum quae de
verbo diximus, eadem fere omnia nomini inde
deducto conuenire videntur: significat enim vox
קבוד cabod, gloriam, honorem, splendorem, maie-
statem, claritatem, dignitatem, praestantiam, ex-
cellentiam. His enim omnibus nonnihil subest
grauitatis, quam respexisse videtur Sanctissimus
Apostolus Paulus; neque id tantum, sed & opposi-
tae vilitatis, & ignominiae meminisse, quam su-
periore capite retulimus: & vtriusque simul con-
ferens notiones, futurae retributionis praestan-
tiam atque excellentiam nobis indicat. Id enim,
inquit, quod in praesenti est momentaneum, &
leue tribulationis nostrae, supra modum in sublimi-
tate aeternum gloriae pondus operatur in nobis.
Miras antitheses singulis pene verbis insinuat,
inter quas non postremum locum obtinent, quae
ex notione levis & grauis desumuntur. Gloriae
pondus attribuit, tribulationi leuitatem: huic
momentaneam durationem, illi aeternitatem:
huic praesens tempus & locum, illi sublimita-
tem, & perennitatem: huic nostram esse tribula-
tionem; quippe quam quasi manu apprehendi-
mus, & pugno concludimus; illi vero ut supra
modum, supraque omnem mensuram, sine vlla
intermissione operetur in nobis. Sed certe no-
men gloriae tam late patet, ut pluribus vocibus, &
multiplici sermone exprimi vix possit, vna autem
ne vix quidem. Si tamen vlla excogitari potuit,
quae notionem gloriae aliqua ratione indicaret,
ea vna fuit excellentia. id enim omne cui gloria
tribuitur, ostenditur quidem excellere inter ea
omnia, cum quibus eiusdem dignitatis, hono-
ris, substantiae, decoris particeps est, aut im-

A perij. Nam tamen pro claritate usurpatur à
Paulo, in eiusmodi quoque claritate licet obser-
uare excellentiam. Quod si ministratio mortis, 1. Corin. 3.
loquitur de lege, quae morte plectebat transgres-
sores, vitam minime donabat obseruatoribus: MINISTRA-
tio mortis lex
quare dicatur.
literis deformata in lapidibus: quod vtrumque
inglorium esse videtur; quippe cum alijs etiam
legibus commune id fuerit: fuit in gloria: ita ut
omnes alias leges, & iura longe superaret, id-
que manifesto signo testatum habuerunt, ita ut
non possent intendere filij Israel in faciem Moysi
propter gloriam claritatem, cultus eius, quae eua-
nuatur. Sed in hoc quoque excelluit Moyses, &
inter Prophetas clarissimus fuit, etiam si claritas
B vultus eius tam diu durauerit, quam diu & vita;
qua deficiente defecit. Quomodo non magis mini-
stratio Spiritus erit in gloria? Nam quod gloriam
ad excellentiam reuocauerit hic Paulus, perspe-
ctum esse poterit ex ijs, quae sequuntur: Nam
nec glorificatum est, quod claruit in hac parte pro-
pter excellentem gloriam. Verum ne noua & a
nobis excogitata videatur haec sacri textus ex-
positio, illum ipsum eius interpretem audiamus,
qui eodem dictante Paulo eius epistolas expone-
bat. Is est Sanctus Ioannes Chrysostomus: In
superioribus igitur, inquit, ostendit, quod &
hoc fieret in gloria, non simpliciter in gloria, sed
excelleret etiam. Neque enim dixit, quomodo
C non magis administratio Spiritus erit in gloria,
sed abundat in gloria, demonstrata ex supra di-
ctis rationibus eminentia. Hic etiam quanta sit
excellencia, demonstrat dicens: Si hanc illi com-
pararo, ne gloria quidem veteris Testamenti glo-
ria sit, sic temperans sermonem, ut non simplici-
ter neget esse gloriam, sed dumtaxat in ratione
comparationis, eoque subiecit, in hac parte,
hoc est, iuxta rationem collationis. Haud tamen
reprehendit vetus Testamentum, sed vehementer
etiam commendat: siquidem comparationes in
rebus cognatis fieri solent. Haec Sanctus Doctor.
Qua etiam ratione maximae opes, & copiae
omnibus rebus ornatae atque instructae, gloriae
D nomine censentur in Genesi: Postquam autem
audiuit Iacob verba filiorum Laban dicentium:
Tulit Iacob omnia, quae fuerunt patris nostri, &
de illius facultate: fecit קבוד cabod, omnem
gloriam hanc. Sic Regius codex, & Septuaginta
interpretes conuertunt. Sed sensum proprie ma-
gis expressit Vulgatus, pariter indicans quid glo-
riae nomine significetur: ditatus factus est incli-
tus. quippe cuius opes reliquorum omnium opes
excellant. Eadem plane phrasia est apud Na-
hum, ubi diripientes Niniuem Chaldaei sese mu-
tuo horrantur ad praedam illis verbis: Diripite
argentum, & diripite aurum: & non est finis. He-
braice, ad praeparationem קבוד cabod, gloriae
E prae omni vase desiderij. Septuaginta in Regio:
Et non est finis ornamentis eius, aggrauata sunt
super omnia vasa concupiscentiae suae. At in
Sextiano: Diripiebant, inquit, argentum, diri-
piebant aurum, & non erat finis ornamentis eius:
aggrauati sunt super omnia vasa desiderabilia
eius. Sed apte Vulgatus: Et non est finis diuitia-
rum ex omnibus: vasis desiderabilibus. Quem lo-
cum apte exposuit Vatablus: Hebraice habetur,
inquit, gloria maior omni suppellectile deside-
rabili: id est, suppellex pretiosa est maior, siue
pretiosior omni suppellectile. Et hic quidem di-
cendi modus lucem asserre posse videtur Paulo: Ephef. 1. v.
Qui praedestinavit nos, inquit, in adoptionem
filiorum

Q V I D
gloria signifi-
cat.

1. Corin. 4.
v. 17.

GLORIA
pondus est,
tribulatio le-
uitas.

GLORIA,
id est, excel-
lencia.

ibid. v. 8.
& 10.

GLORIA
idem est quod
excellencia.

S. Ioannes
Chrysost. hom.
7. in epist. 2.
ad Corin. b.

Genes. 31.
v. 1.
GLORIA
pro opibus.

Nabum. 2.
v. 9.

num. 31.

Ephef. 1. v.
5. & 6.

V. 7. & 8.

GLORIA
gratiae, quae
dicatur.GLORIAM
sequitur lausCicero lib. 3.
Tusculan. 9.INANIS
gloria & soli-
da.Cicero de of-
ficijs.HONOR,
dilectio, fides,
gloriae comi-
tes.GLORIA
templi maxi-
ma.

filiorum &c. in laudem gloriae gratiae suae, in qua gratificauit nos &c. Hoc autem quod gloriam gratiae nunc vocat, mox explicat subdens: *secundum diuitias gratiae eius, quae superabundauit in nobis.* Superabundantes itaque diuitias gratiae, gratiae gloriam merito appellauit. Sed & illud addidit, quod ad gloriae perfectam rationem facere videtur, laudem nimirum. Est enim veluti naturali quadam necessitate coniuncta excellentiae, claritati, ac rerum omnium affluentiae: laus: ut gloriae nomine sit digna, ne iaceat in occulto, aut in obscuro aliquo loco. Hoc enim vel ipsis Philosophis perspectum fuit, quibus propterea maxime visa fuit expetenda gloria, quod conspicua, quod in omnium hominum ore versaretur, atque oculis. Cuius rei locupletissimus testis est Cicero: qui cum inanem gloriam suis quasi coloribus expressam ab omnium hominum animis remouere vellet: In summa, inquit, inanitate versatur, confectaturque nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriae. Est enim gloria solida quaedam res & expressa, non adumbrata: ea est consentiens laus bonorum incorrupta, vox bene iudicantium de eccellente virtute: ea virtuti resonat tamquam imago gloriae. Idem vero Cicero, qui aequos Iudices & incorruptos exigit, ad gloriae manifestationem, triplici ex capite originem gloriae ducendam esse arbitrat: Summa igitur, inquit, & perfecta gloria constat ex tribus his: si diligit multitudo, si fidem habet, si cum admiratione quadam honore nos dignos putat. Dilectionem, fidem, honorem praestandum à multitudine putat Cicero ei, cuius est futura gloria. Amari autem solent ea, quae in delicijs habentur, & quorum pars nulla amore digna non sit. fides autem illis habetur, quorum ingenia suspicimus: Nam & his fidem habemus, inquit idem, quos plus intelligere quam nos arbitramur. Honores denique meritis tribuuntur, quibus debentur.

Quod si haec omnia, quae de gloria in vniuersum perstrinximus, cum ijs, quae de templo à sacris, & prophanis Scriptoribus dicuntur, attente contuleris, facile inuenies haec cum illis maxime congruere, & singula conuenienter aptari. Nam si eorum operum, quae à ratione proficiuntur, cum omnia propter finem sint, finis est norma, quaenam gloria poterit excogitari, quae gloria templi infinitis partibus maior non sit, quod ad Dei Optimi Maximi gloriam extructa, sit domus? Quis honos domui non debeatur, cuius dominus & incola Deus est? Quae ingenij, aut sapientiae laus in domo hac non elucescat, cuius Architectus Deus, qui in ea, prima quasi lineamenta deduxit mundanae huius vniuersitatis fabricae, immo & quodammodo Diuinae? si quidem in ea licuit contemplari Christi corporis tum veri, tum mystici pulchritudinem: quae etiam causa fuit ut singulae aedificij partes atque vniuersae simul in admirationem raperent contemplantium oculos, & animos in amorem tantae pulchritudinis inflammarent. Accedit opum copia, & suppellex incredibilis, ac prope modum infinita: quae omnia nisi excellere intelligentur, quidquid in vnoquoque genere ab omnibus hominibus, vel ingenio excogitari, vel industria comparari, vel viribus valeat expugnari, ut nihil illi, ad summum honorem, & gloriam acquirendam deesse putetur: iniuriam quodammo-

do irrogare videantur Diuinae sapientiae, prouidentiae, patientiae, aut fidei. Sicut contra, Dei sapientiam extollimus, huius aedificij à Deo excogitati symmetrias, proportionem, symbola, mysteria laudantes, atque supra omne, quod à nobis excogitari potest, extolles. Eiusdem prouidentiam admiramur contemplantes, & quod ab orbe prope modum condito huius aedificij materiam, opes, ornamenta parauerit, & quod viros industrios, ac in omnem vsum disciplinamque peritissimos statuto, opportunoque tempore delegerit, quorum opera atque industria in tam illustri eximioque opere complendo vteretur. Et quidem cum tantam auri argenti-que copiam, lapidum, gemmarum, & similibus rerum pretiosam suppellectilem ad hoc aedificium absoluendum inuentam, inuectam, atque collectam fuisse fatemur, quae omnem fidem humanam superare videantur: id totum quantum est, quod certe maximum est, Diuinae omnipotentiae deferimus, cui nihil difficile, nihil est, quod ipsius potestatem non agnoscat. Quam indubitam ac certam fidem Diuinae aeternaeque veritati Scripturis sacris loquenti praestamus: dum potius imbecillitatem ingenij nostri aperte fatemur, quam ut si propriae industriae finibus coarctare, & intelligentiae humanae quasi mensuris quibusdam diuina dimitiri nitimur, vim aliquam sacris Scripturis afferamus.

Certum est enim, atque sacrarum Literarum testimonio confirmatum, magnum aliquid atque excellens, & gloriosum Salomoni propositum fuisse extruendum, cum Dei Domus extruenda proponebatur: cui etiam Dei praesidium non defuturum promittitur, donec perficiat omnia: quis igitur non videat in Deum ipsum redundare, si quid à proposita initio gloria defecisse putetur? Huc enim spectat Dauidis sapientissimi atque sanctissimi Regis sollicitudo quam maxima, & in praeparandis expensis, atque alijs omnibus, quae extruendo templo videbantur necessaria: tum vero maxime in edocendo filio Salomone, cum suis principibus, atque exhortando ne animum abijcerent in re grauissima, ac difficillima. Et quamuis hoc possem multis Scripturae testimonijs ostendere, vno eoque luculentissimo testimonio contentus ero, quod pro reliquis omnibus esse, & haberi facile poterit. Nam cum dedisset Dauid Salomoni descriptionem templi, ac singularum eius partium, necnon aurum & argentum donasset, pro singulis templi vasis, instrumentis, & vsum, atque ea omnia ponderibus suis atque mensuris expensa & examinata Diuinae liberalitati, prouidentiae, manui accepta retulisset: *Dixit quoque Dauid Salomoni filio suo: Viriliter age, & confortare, & fac: ne timeas, & ne paueas: Dominus enim Deus meus tecum erit, & non dimittet te, nec derelinquet donec perficias omne opus ministerij domus Domini.* Omne ministerium operis domus Domini legunt Septuaginta. *Ecce diuisiones Sacerdotum & Leuitarum, in omne ministerium domus Domini assistunt tibi, & parati sunt, & nouerunt tam principes quam populus facere omnia praecepta tua.* Ecce quidquid necessarium videretur, aut exoptari posset ad aedificij perfectam rationem. Habuit itaque Salomon à Deo electus descriptiones totius aedificij, singularum partium praescriptam formam, magnitudinem, materiam: habuit diuitiarum affluentiam prope incredibilem: habuit princi-

N D E
laudem
pli lausDAVIDIS
sollicitudo
templi magni-
tudinem indi-
cat.1. Paralip.
28. V. 20.

V. 21.

SVBSIDIA
aedificandi
templi.

principes, populum, Sacerdotes dicto obsequen-
tes atque paratos ad quidvis praestandum, quo-
res ad finem perduceretur optatum. Habuit,
quod caput est, Dei Optimi praesidium, atque
auxilium nullo unquam tempore, nullaque in re
defuturum; & tamen adhuc solcite cogitat pru-
dens pater de maiori quodam donorum subsidio
eodem praestando: quippe qui operis bene per-
pendit magnitudinem, atque praestantiam.

Locutusque est David Rex ad omnem Ecclesiam:
Salomonem filium meum unum elegit Deus, adhuc
puerum, & tenellum: opus enim grande est, neque
enim homini praeparatur habitatio, sed Deo. Ego
autem totis viribus meis praeparavi impensas do-
mus Dei mei. In Hebraeo & Graeco non habe-
tur illud, *impensas*, sed absolute dicitur, aurum.

in aurum, & quae sequuntur, eodem sensu, quip-
pe aurum, & argentum dum ex eo vasa constan-
tur, impendi dicitur, non autem expendi, nisi
quando auro aliquid aliud emitur, aut operarijs
distribuitur. Et si quis sponte offert, impleat manum
suam hodie, & offerat quod voluerit Domino. Et cer-
te David Salomonem filium quem totius impe-
rij heredem reliquit, huius etiam pietatis, dignissi-
maeque cogitationis heredem fecit: siquidem
scripta misisse legitur haec verba Iromo: *Domus*
enim, quam aedificare cupio, magna est: magnus est
enim Deus noster super omnes Deos. Quis ergo pote-
rit praeualere, ut aedificet ei dignam domum? si cae-
lum, et caeli caelorum capere eum nequeunt: quantus
ego sum, ut possim aedificare ei domum? Quae qui-
dem sapientissimorum virorum verba, in eam me-

sententiam inducunt; ut existimem sanctissimos il-
los tunc temporis viros, & à Deo aprime edoctos
honorificentissime de domo illa sensisse, quoniam
magnificentissime de Deo senserunt. Atque eo
magis in illius magnitudinis praedicandae stu-
dium exarserunt, quo magis in huius suauissima
contemplatione profecerunt: qua ratione futu-
rum speramus, ut quo magis in cognitione
hac huius libri studiosi profecerint, eo magis
in Dei Optimi Maximi laudem, admirationem-
que rapiantur. Cuius rei testes quamvis exper-
tus possem nonnullos proferre, tamen ne videar
eos ante mortem laudare, ab eorum comme-
moratione abstinere. Testem igitur vnum
adducam, eumque à nostra tum aetate, tum
religione alienissimum, cui tamen ipsa veritatis
cognitio, quam licet assequutus, non eam perfe-
quutus est, in iudicium condemnationemque
redundabit. Esse, inquit Cicero, praestantem ali-

quam aeternamque naturam, & eam suspiciendam, admi-
randamque hominum generi, pulchritudo mundi ordoque rerum
caelestium cogit confiteri. Quod si mundi pulchritu-
do, & caelestium rerum ordo in Dei rapit venera-
tionem, & admirationem: quid quaeso non prae-
stabit eadem pulchritudo, idemque ordo breui
quadam imagine expressa, in qua & pulchritudi-
nem ipsam atque ordinem licet contemplari, at-
que sapientiam praeterea artificis admirari, qui
rem tantam novit quasi in parua tabella, pro-
prijs coloribus adumbrare, effingere, exprimere?

Sed haec omnia humana sunt, & quae na-
turae viribus, quasi corporeis oculis imago
quaedam, percipi possunt: illa certe Diuina
sunt, quae humanae mentis aciem praestrin-
gunt, ac fugiunt, quae supercaelestium re-
rum ordinem, quae Diuinam ipsam praestantem-
que naturam quodammodo repraesentant: &
ad eam suspiciendam nos inducunt. Quae om-

Tom. 2. Explan. Pars 2.

nia respexisse viderur à Deo edoctus David
dum diceret: *Vnam petij à Domino quasi di-*
cat, hoc vnum assiduus precibus à Domi-
no Deo expeto: hanc requiram, & expetam,
omnibus diebus vitae meae, quod reliquum mihi
est praesentis vitae: ut videam voluptatem Do-
mini, & visitem templum eius. Hebraice *בְּנֵי*
בְּנוֹתָם, in voluptate Dei conuertunt Hebraei:
Chaldaeus, in iucunditate Dei. Vox enim *בְּנֵי*
בְּנוֹתָם, Pulchrum esse, iucundum, gratum, sua-
ue, delectabile significat. A qua non dissidet
Graeca vox *τὴν πόλιν τερπνότητα*, ut recte Vulga-
tus, *voluptatem* verterit. Sanctus Augustinus
delectationem. Sic enim dici potest templum,

in quo Dei residet sapientia: quae delicias suas
dicit esse cum filijs hominum. Vel quod dulcissi-
mum esse homini affirmet locum Diuinae habi-
tationis inuisere, ac suauissima perfrui eiusdem,
consuetudinis dulcedine. *Voluptatem Domini* vo-
cat caelum, cuius imago quaedam fuit templum,
ut alias fuisse persequimur. Templi praeterea glo-
riam varijs nominibus exaltat liber Machabaeo-
rum, eo potissimum consilio, ut eius etiam templi
ignominiam deploret: est enim omnibus homini-
bus commune, & fere vniuscuiusque proprium ut
tunc maxime agnoscant bona, atque depereant
cum illa perierunt. *Sanctificatio eius*, inquit, *de-*
solata est sicut solitudo, dies festi eius conuersi sunt
in luctum, sabbata eius in opprobrium, honores
eius in nihilum, secundum gloriam eius multipli-
cata est ignominia eius: & sublimitas eius conuer-
sa est in luctum. Mirabili usus est artificio, con-

trarijs opponens contraria, summis ima, ut ho-
rum natura, & illorum diligenti consideratione
pensetur. opponit solitudinem sanctificationi,
quae templo tribuitur, quippe quod ad Dei Opti-
mi Maximi cultum esset omnibus bonis instru-
ctum, à qua quàm longissime abesse deberet non
modo res, quae aliquo modo immunda esset, ve-
rum etiam quae minus decens appareret. San-
ctificationi, inquam, opponit solitudinem, bono-
rum omnium priuationem & desolationem, om-
niumque malorum veluti cumulum. Festis, qui-
bus exultare oportebat ac laetari, luctum: *Sabbatis*,
quae maximum decus afferebant cultori-
bus summi rerum omnium Opificis, qui die se-
ptimo requieuit ab omni opere, quod patrauerat,
opprobrium. Honoribus reliquis, qui veri sunt, non
fallaces, non vani, opponit nihilum. Gloriam igno-
miniam. Pristinam sublimitatem, ac celsitudinem lu-
ctum, & cruciatum praesentis ignobilitatis ac
miseriae. Quae omnia si longiore oratione
persequi licuisset, non dubito, quin latum dicen-
di, aut scribendi campum nobis aperuissent. Sed
quoniam breuitati potius in hoc extremo labor
studemus, haec aliaque multa insinuasse satis su-
perque sit.

Quae quamvis ad gloriam eorum, quae re-
praesentantur, referenda esse videantur, dubitan-
dum tamen non est à vera gloria aliena non esse,
quae gloriam ipsam sunt ante oculos omnium re-
praesentatura. atqui si recta ratione ducamur,
facile agnoscemus, eo maiorem huius mundi glo-
riam participare debuisse, ea quae ad templum
pertinent; quo inexplicabilem Dei gloriam ho-
minum mentibus, qui nihil praeter humana co-
gnoscunt, tamquam in glorioso quodam totius
mundi theatro, perfectiori modo repraesentare
deberet. Quocirca aliqua ex ijs, de quibus infi-
nita propemodum percenseri potuissent, huc re-

M m

ferre

Psal. 26. 3. & 4.

TEMPLVM

Dei voluptas
dicitur.

1. Mach. 1. 41. & 42.

SANCTIFI-
catio.

TEMPLI
laudes cum
ignominia
collatae.

GLORIAE
expertia non
sunt gloriam
representatu-
ra.

1. Paral. 29. 1. & 2.
DOMVS
magna, quip-
pe Dei.

Ibid. 3.

2. Paral. 2. 3. & 6.

QVI HO-
norifice de
Deo sentiunt,
de templo
quoque ma-
gnifice sen-
tiunt.

Cicero de
Diuiat.

TEMPLI
cognitio in
Dei Optimi
cognitionem
adducit.

DEVS IPSE
templo quo-
dammodo re-
fertur.

ferre decreui, partim in ijs ipsis contemplanda, partim aliorum, quae hominibus magna videri solent, collatione proposita, ut vel hac vna ratione constare possit, hoc aedificium à Deo excogitatum ita reliqua omnia excellere, ut eorum nullum, ne minima quidem ex parte cum hoc possit conferri, nedum illi praeferrì, sicut quidam maxima rerum ignoratione decepti senserunt, atque alios à recta veritatis via abductos, indensissimas quasdam tenebras conijcere conati sunt.

TRIPLEX
consideratio
templi.

Porro in omni aedificio, ad Dei cultum comparato tria sunt potissimum consideranda, artificium siue industria conueniens, materia, & opes. Haec enim sunt aedificij quasi propria, quippe

A quae si cum homine conferantur, veluti ad animum, ad corpus, & ad externa quaedam ornamenta aut vestes pertinent, Atque ut à digniori exordiamur, opus esse existimaui huius libri principium cum fine tertij coniungere, ut à columnarum consideratione incipiamus, quas ibidem praetermisimus, quasque Regum libri, & aliae sacrae historiae particulatim enarrant. Erit enim quasi naturae quidam ductus, ut à partibus, quasi à primis rerum principijs & elementis ad totum veluti Architecturae corpus disputatione transeamus. Sed ne cuiquam videamur res varias in vnum librum conferre, absque vllò ordine vllaque methodo conuenienti, librum hunc de more in disputationes tribuimus.

DE ARCHITECTVRA TEMPLI DISPVATIO PRIMA.

QVODNAM SIT A NOBIS

ARCHITECTVRAE GENVS EXPONENDVM,

& quo potissimum ordine. Cap. III.

VPERET fortasse quisquam, ut in hac, quam instituimus de sacra Architectura disputatione, eum ordinem sequeremur, quem Architectorum nostrorum facile princeps Vitruuius in suis de prophana archite-

ectura commentarijs docta sane methodo, rationeque seruauit. quod praecipue optare potuisset is, qui nostrae huius Architecturae studio teneatur, eiusque perdiscendae desiderio ducitur; quae prima est origo Architecturae, & cuius illa imago quaedam est, aut potius umbra. At certe illorum ingenia, qui, ut hanc ipsam architectandi rationem, quam Deus ipse infinita sapientia & excogitauit, & hominibus tradidit, opprobrijs lacerarent, & iniurijs diffamarent, antiquam illam vsu receptam, & à qua profecta est Vitruuij Architectura, abijciunt, contemnunt, damnant, neque magnificianda sunt, neque illis est aliqua in re satisfaciendum. Illis vero, qui non inani quadam rerum specie ducuntur, aut excogitatis nescio cuius graphidis figmentis, sed ipsa ratione ac veritatis studio ducuntur, esset quidem mos gerendus, sed ita, ut à recto instituti nostri tramite non aberremus. Et quoniam vtrumque pro viribus nostris conati sumus, breui explicandum initio est, quibus partibus distet à Vitruuio, nostrum de Architectura institutum, & ordo, quem ille tenuit, ab eo, quem nos tenere propria ratione cogimur. Illud inprimis Vitruuio propositum fuit, Architectum ita instruere, ut totum Architecturae corpus, omniaque eius membra decem voluminibus complecteretur. Id quod maiorum praeceptionibus edoctus, aliorumque scripta persequutus facile praestare potuit. At nos quibus Architectum instruere non est in animo, ac multo minus diuersa persequi Architecturae membra, illa tantum breui insinuare decreuimus eiusmodi disciplinae praecepta, quae in hac vna Deo sacra aede-

SINISTRAE
opiniones de
Architectura
templi au-
diendae non
sunt.

QVO A VI-
truuiana di-
stet haec no-
stra de Archi-
tectura dispu-
tatio.

B fuerunt Dei iussu seruata. Quae si fuissent ab aliquo vel sacro, vel alio Scriptore aliqua ratione explicata, esset quidem nobis parum operae impendendum, ac lucubrationis non multum, & plurimum nobis inde haurire possemus & suauitatis, & fructus. At quoniam nullum licuit habere, qui nobis praeluceret, & impediret viae rectum iter ostenderet: quae nos diu, multumque desiderauimus, solícite conquisiuius, & tamen adhuc inuenire non potuimus, alijs praestare cogimur, atque repente duces euadere, qui nullo pene ductore tantum iter difficultatibus plenissimum vix absoluimus. Neque vero quisquam arbitretur nos propterea, inanes quasdam umbras persequi, non corpus, ac veritatem: quamuis enim nullus sit, ut dixi, qui Architecturae praeceptiones ex sacris literis hauserit; pauci qui inde hauriri posse crediderint; plures qui id omnino negent: ex huius tamen aedificij obseruatione fiet spero, ut multo certiora praecepta desumantur, quam quae ab alijs Architecturae praeceptoribus sunt tradita. immo vero illa ipsa, quae illi tradiderunt siquidem vera sunt, ex hoc vno fonte petita, ac deriuata fuisse cognoscuntur. Nam si exempli gratia sacra Scriptura definiat columnae crassitudini, aut diametro duos cubitos: eiusdemque altitudini viginti cubitos: quis erit ita fatuus, quis tam ignarus, aut audax, qui neget decuplam fuisse in hoc aedificio altitudinem crassitudinis? Quapropter paulo attentius exponenda sunt ea, quae tradenda sunt Architecturae praecepta: omnia enim ac singula proposito sacrae Scripturae exemplo, ac testimonio confirmaturus sum, aut ostensurus, quibusnam alijs fundamentis insistant eiusmodi praeceptio. Cuius rei causa ea fuerunt mihi initio praemittenda, quae ad aedificij cognitionem, pertinebant, & eius partes, ex quibus firma argumenta sunt pro hac nostra disputatione petenda: qua ratione etiam de columnis, & de earum ornamentis, nec non de alijs quibusdam aedificijs huius libri initio agendum fuit, ea tamen lege, ut breui-

ARCHITE-
ctura templi
quae & quae
ta sit.

breuitatis studio ea tantum proponamus quae necessaria videbuntur, reliquis omnibus in commodiorem locum, & otium reiectis.

Sed quamuis alijs legibus duci velle videamur, aliam tenere dicendi methodum, alia praecepta tradere: in ijs tamen, in quibus Vitruuium arbitramur naturae ordinem fuisse sequutum, ab illone latius quidem vnguem discedendum esse iudicauimus: quo fiet, vt qui illius sunt institutis assueti cum haec nostra commentaria legent, facili negotio percipiant, & quantum haec atque illa veritati sint consona: & quantum inuicem conueniant, possint iudicare. Et Vitruuius quidem libri sui ordinem professus se fore explicaturum, haec verba initio secundi libri proposuit: Cum corpus Architecturae scriberem, primo volumine putavi quibus eruditionibus, & disciplinis esset ornata exponere, finireque terminationibus eius species, & e quibus rebus esset nata, dicere: itaque quid oporteat esse in Architecto ibi pronuntian. Ergo in primo de artis officio, in hoc de naturalibus materiae rebus disputabo. Haec ille. Quem nos primo, & secundo huius partis libro imitari conati sumus: de Architecti officio primo loco disputantes: tum eius cui haec fuerunt initio proposita; hoc enim nomine licet appellare Prophetam, vt ibidem ostendi, tum vero maxime illius, qui huius aedificij rationes perspectas habere desiderat. Inter illos enim, quos intendit Vitruuius in Architectonicis erudire, & eos quorum commodis haec nostra scripta donamus, hoc interest, quod ille eruditum destinat ad opus, nos vero in vnius veritatis cognitione persistendum esse suademus. Atque inde factum est, vt quam ille statim aggreditur de materia disputationem, in aptiorem locum, consulto distulerimus. Immo vero eam omnino praetermissam esse patarem, nisi pretiosa materia cum opere coniuncta, pretiosiore laudem afferret huic aedificio: atque adeo in ea explicanda suis, loco, & tempore non nihil immorandum est; interim huius aedificij laudes agnoscere, & euulgare hoc potissimum libro polliciti sumus.

Sed ad institutum Vitruuij ordinem explicandum reuertamur. Et quidem ille tertio & quarto volumine de sacrarum aedium dispositionibus, ac de earum generibus disputauit, vbi de partibus earum, de columnis, deque ornamentis docte multa disseruit, Ionici generis, Dorici, atque Corinthij instituta, & mores pluribus persequutus. Nos vero, qui vnum tantum Architecturae genus agnoscimus hoc toto aedificio obseruari, eiusmodi generum distributiones minime persequendas fuisse duximus, tamen cum ostensuros nos esse polliciti sumus ab hoc vno architectandi genere reliqua omnia originem duxisse: de illis etiam obiter suis locis aliquid erit hoc libro adnotandum. Quibus omnibus addendum est, tertio, & quarto praecedentibus libris aedificij rationem ex Prophetiae verbis petendam, primum fuisse, vt iactis illis veluti fundamentis, firma consisteret omnis haec symmetriae, ac proportionis consideratio.

Et quamuis ex ipsis Prophetiae mensuris ipsa, per se pateat proportio, ordo, pulchritudo, illam tamen proprijs sacrae Scripturae testimonijs confirmare libuit, ne videremur aliunde communia quaedam argumenta transferre, aut ea expendere, quae quamuis in hoc aedificio reperientur, tamen praeter artificis mentem fuisse existimantur. plerumque enim contingere posset, vt si quis plures diuersosque numeros casu congerat,

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

A in vnum locum, peritus quispiam plures inter illos proportionum rationes inueniat, quas ne cogitauit quidem is, qui primus eiusmodi numeros copulauit. Sed haec quam longissime distant à sapientia Dei infinita; nihil enim excogitare poterit humana ratio, ad perfectionem tum proportionis, tum pulchritudinis spectans, in ijs, quae à Deo facta sunt, quin plura, ac multo maiora illis ipsis inuentis possint inueniri, immo & excogitata sint ab ipso inuentore Deo. In huius quoque argumenti confirmationem nonnulla licet afferre ex sacris Literis testimonia, quae tamen, non licebit particularim expendere. Celebre est illud Dei ad Prophetam nostrum dicentis: *Tu*

B *autem fili hominis ostende domui Israel templum: Vel domum, vt habent Hebraea, Graeca, & Chaldaea &c. Et metiantur fabricam. &c. Figuram domus, & fabricae, eius exitus & introitus, & omnem descriptionem eius, & vniuersa praecepta eius, cunctumque ordinem eius, & omnes leges eius ostende eis, & scribes in oculis eorum, vt custodiant omnes descriptiones eius, & praecepta eius, & faciant ea.* Singulis pene verbis aliquid significare videtur quod ad praesens institutum pertineat, quo fabricae ordo, symmetria, & apta dispositio commendatur. Nam *fabricam* quam metiri praecipuntur voce *מִצָּחַת* *technich*, efferunt Hebraei à radice *צָחַח* *thacan* deducta, quae ordinare significat; numero, pondere, mensura aliquid disponere. Eius usus est in Psalmo, cum iudicantis Dei sit mentio: *Liquescit terra, inquit, & terra, vel dissoluetur, vt habent Hebraea: & omnes, qui habitant in ea: ego confirmaui columnas eius.* direxi, firmaui, columnas eius disposui. Quasi dicat: Sentiet terra irati iudicis imperium, quippe quae non alijs insistit columnis, aut firmamentis, nisi ijs, quibus illam ipse idem iudex, & opifex ab initio constituerat. Rerum omnium vicissitudinis ordinem significat, & mirabilem dispositionem Creatoris, qua cuncta subsistunt, & permanent, sub aedificij, columnis fulti, ac mirifice exornati translatione. Hac eadem voce, & ratione Hebraei legunt, & exponunt illud Ezechielis: *Tu signaculum similitudinis.* Hoc est rerum omnium formam, pulchritudinem, mirabilemque dispositionem complexus, vt ibidem exponebamus. Quapropter exemplar fabricae hoc loco significabit vox, quod dimensum examinandum praecipit, vt possit aliqua ex parte cognosci, quanto artificio, quam admirabili sapientia sit architectatum: quam apte & concinne cum partibus singulis singulae, & cum singulis vniuersae, & vnaquaeque illarum cum vniuerso aedificio consentiat. Cuius rei vel vnum esse videtur satis praeclarum, & nobile argumentum, quod eadem voce tum rerum vniuersale artificium exprimitur, tum templi. Neque id mirum aut nouum cuiquam videatur, cum, vt infra ostensuri sumus, hoc sit veluti signaculum similitudinis, & mirabile rerum omnium exemplar.

Vberius enim ac fufius in vniuerso aedificio, quam in vna veste ponderis quam habebat, totus orbis terrarum descriptus erat. Sed de hoc iterum. Quae omnia indicare voluisse videtur Vulgatus, fabricam conuertens: Hebraice exemplar. Et fabricae dispositionis. Quater vero repetitur vox *מִצָּחַת* *tsurath*, quam *Figuram, descriptionem, ordinem, descriptiones* conuertit Vulgatus. Et quamuis figuram, exemplar, effigiem, formam, ea voce significari omnes fateantur, vix duo consentiunt

DEI SAPIENTIA IN ARCHITECTURA maxime elucet.

Ezech. 43. V. 10. & 11.

FABRICA quae dicatur.

Psal. 74. V. 4.

Ezechiel. 28. V. 12.

M V N D I fabrica sub aedificij translatione.

FIGURA ordo, dispositio quae.

M m 2

tunt

Vitruuius lib. 2. cap. 1. ARCHITECTURAE tractationem quomodo disposuit Vitruuius.

LIBRORVM nostrorum ordo.

DE VARIIS architecturae generibus aliquid à nobis dicendum.

Psal. 48. V.
15. & 16.

AVXILIVM
veterascere
quid sit.

FABRICA
contracta, &
modica idem.

Supra lib. 2.
Isagogico.
cap. 12.

Iudic. 5. V.
15. & 16.

DECRETA-
rij cordis, qui
dicantur.

Isai. 10. V. 1.

Isai. 33. V.
22.

tiunt in vocis origine tradenda, & explican-
da. Aliqui enim à יצור iatfar, deducunt, quod
est formare, alij à צור tſur, quod est coarctare,
quasi sit maximae alicuius rei, vel plurium for-
ma contracta. Qua ratione exponendum putant
illud Psalmi: *Sicut oves in inferno positi sunt, mors
depascet eos. Et dominabuntur eorum iusti in ma-
tutino* וצורם vetſuram, quasi צורם tſuratham: forma
eorum, vel anima, vel corpus eorum, & auxi-
lium eorum veterascet à gloria eorum. Chaldaeus
paraphrasim haud inconcinnam loci proposuit:
Sicut oves ad mortem iusti, & interfecerunt, &
extirpauerunt iustos, & subiecerunt eos, rectos
insuper peruerterunt. Propterea corpora eorum
consumentur in gehenna, quoniam extenderunt
manum suam, & destruxerunt domum habita-
tionis diuinitatis eius. Gloriam ad Dei domum
retulit Chaldaeus, formam ad corpus: sed cer-
te miram in damnatis rerum omnium bonarum
praesertim priuationem indicare videtur vox,
forma eorum, quod omni careant substantia, aut
boni cuiuslibet subsistentia: id enim significat
vox Latina, *Auxilium veterascet*, effluet, siue
euanescent, quamuis numquam defuturum sit id
quo cruciantur, & in perpetuum erunt mortis, &
ignis inferorum esca.

Sed quamuis de vocis notione non constet;
nobis tamen vel vnum satis esse potuisset Vulga-
tae editionis exemplum, nedum tam multa: ut
certo agnoscamus ea voce templi imaginem,
exemplar, seu descriptiones significari, in qui-
bus mirabilis splendeat ordo, dispositio, artifi-
cium. Illud praeterea addendum esse ex Hebrai-
ca origine non dubitabimus, figuram hanc do-
mus, quae ab Ezechiele proferenda fuit, & à
nobis pro facultate nostra exprimenda, contra-
ctam esse debuisse, hoc est, in minorem formam
reductam: nisi forte idem hac voce indicetur
quod à Vitruvio, dum modicam vocat ichno-
graphiam, & orthographiam: ut supra à nobis
explicatum est.

Vniuersa praecepta eius, vel statuta eius, ut ha-
bent Hebraea, legitima eius, ut habent Graeca. D
Vel instituta, ut habent Chaldaea. Est enim vox
קקח chachach, à qua praedicta deducitur, statue-
re, vel constituere, indeque decretum siue statu-
tum. Huius usus est in Cantico Debborae: *Di-
uiso contra se Ruben, magnanimatorum reperta est
contentio*. quod iterum ad finem sequentis versus
repetitur. Alij sic ex Hebraeo: In diuisionibus
Ruben, maxime sunt קקח chichchim, decretarij
cordis. Et iterum ad diuisiones Ruben magno-
rum virorum, qui erant decretarij cordis. Estque
elegant Hebraismus, decretarij cordis, id est, cor
multa cogitans, statuens, confirmans, & abij-
ciens, ut nouis se dedat cogitationibus. Diuiso
Ruben, hoc est, Rubenitis Iordane separatis ab a-
lijs, vehementer admiror quod non venerint, o-
pem allaturi fratribus suis. Quod Hispana
phrasi diceremus: Mucho da que pensar que Ruben no
se hallase a esta jornada. Et apud Isaiam: *Vae qui con-
dunt* קקח chichichi, statuta, decreta, leges ini-
quas. Quapropter omnem felicitatem Eccle-
siae Catholicae praedicans infra, sub varijs ae-
nigmatis, & symbolis, mox eius quasi ori-
ginem, fundamentum, & causam indicat sub-
dens: *Dominus enim iudex noster*, qui non alie-
nis ducetur statutis, aut legibus, quibus subesse
possit, aut iniquitas, aut falsitas, sed proprijs: *Do-
minus*, מן מן mechochchenu, *legifer noster*: qui

statuta condit, & leges: *Dominus rex noster* &c.
Quae quidem omnia illud certe confirmant, non
casu aut temere, his aut illis mensuris finitas fuisse
templi partes, sed maximo consilio, & praece-
dentibus statutis, non quidem humanis, sed Di-
uinis. Id quod supra ex ipso Dauide attestante
confirmatum fuit: *Haec enim omnia*, inquit, *ve-
nerunt scripta manu Domini ad me, ut intellige-
rem vniuersa opera exemplaris*. Sed & nuncium
per quem missa fuerit huiusmodi scriptura, &
exemplar, indicare voluisse videtur Eupolemus:
Fundatumque, inquit, templum, longitudinis
cubitorum sexaginta, & latitudinis similiter, fun-
damentumque latitudine decem cubitorum fuisse:
sic enim Nathan Dei Prophetam iussisse. Et
iterum: Et tabernaculum, inquit, altareque si-
mul, & vasa omnia à Moyse facta inde in Hiero-
solyma ad templum Dei transfuisse: arcam simi-
liter, & candelabrum, & mensam, ceteraque om-
nia, ut Propheta praecepit.

Denique omnes leges eius ostendi praecipiu-
tur, quae Hebraice תורה thorothau, dicuntur, vo-
ce à radice תור tur, deducta, quae explorare,
significat, scrutari, inuestigare, inquirere, inde
vero deducta est vox, תור thor, dispositionem,
seriem, formam, ordinem, rationem signat. id
enim indaginem requirit, quod ordine disposi-
tum est, & ratione constitutum. Hac voce usus
est ipse David cum gratias referre vellent Deo, &
grati animi significationem proferre deliberaret,
quod magna promitteret, propter salutare de-
cretum illud aedificandae domus Dei: *Fecisti me
spectabilem*, inquit, *super omnes homines Domi-
ne Deus*. Hebraice: Et vidisti me תור cethor, se-
cundum dispositionem hominis magni, eximiae
dignitatis. Melius certe Vulgatus, hominis di-
spositionem conuertit, *Spectabilem*, ut propterea
vox haec significare intelligatur mirabilem di-
spositionem, ordinemque partium, quae in sui
admirationem, & amorem rapiat spectatores, &
eos maxime qui scrutari non desinunt, quae sub
specie latent pulchritudinis argumenta praecla-
ra. Equidem contemplabatur David in ipsa for-
tasse, quam dixi, imagine domum Dei, cum inte-
riorem animi sensum ac voluptatem, quam ex
eius contemplatione percipiebat, continere non
poterat, quin quasi erumperet clamans: *Domine,
dilexi decorem domus tuae, & locum habitationis
gloriae tuae*. Vocem מן maghon, cuius fere igno-
ratur origo, locum conuertunt quam plurimi:
ego vero libentius subscriberem illis, qui à radi-
ce מן ghin, deducunt, aut מן ghajm, quae oculos
significat, aut aspectum, quod omnia membra
libenter suum locum aspiciant; vel spectabilem
appellare liceat, quod ad decorem & pulchritu-
dinem retulerunt Septuaginta interpretes: *ἐν πρε-
πιαν* euprepian, scribentes, quae vox decorem,
formam, ornatum, aut, ut alij volunt, decentiam,
quod eius partes, & singulae seorsim, & omnes
simul ut maxime decebat, componerentur.

Quae omnia tunc maxime perspecta fore le-
ctori existimauimus, cum earumdem partium aliqua
apponetur consideratio, cuius rei gratia illae
primum explicandae sunt, quae summatim à Pro-
pheta nostro fuerunt insinuatae, apud Historicos
vero sacros particulatim explicatae. exordium ab
illis fumentes, quae magis sunt in usu, & inter
eas à simplicibus incipientes, cuius rei causa ali-
quot sacrae Scripturae loca, quae de illis agunt,
initio sunt praemittenda.

DIVINI
praecedenti-
bus consilijs
atque statuta
templum ex-
tructum.
Supra lib. 2.
Isago. cap. 12.
1. Paralip.
28. V. 19.
Eupolemus
apud Euseb.
lib. 9. Prae-
par. 6. 4.
NATHAN
Propheta Au-
chitecturam
edocuit.

DISQVI-
silio ordinis.

1. Paralip.
17. V. 19.

SPECTA-
bilis.

Psal. 25. V.
8.

DE AENAEIS COLUMNIS, QVAE

RELIQVAVM SVNT NORMA, SACRARVM

Scripturarum testimonia. Cap. IIII.

EX CAPITE SEPTIMO LIBRI TERTII REGVM.

- XV. **E**t finxit duas columnas aereas, decem & octo cubitorum altitudinis columnam unam: & linea duodecim cubitorum ambiebat columnam utramque.
- XVI. Duo quoque capitella fecit, quae ponerentur super capita columnarum, fusilia ex aere: quinque cubitorum altitudinis capitellum unum, & quinque cubitorum altitudinis capitellum alterum.
- XVII. Et quasi in modum retis, & catenarum sibi inuicem miro opere contextarum. Utrumque capitellum columnarum fusile erat: septena versus retiacula in capitello uno, & septena retiacula in capitello altero.
- XVIII. Et perfecit columnas, & duos ordines per circuitum retiaculorum singulorum, ut tegerent capitella, quae erant super summitatem, malogranatorum: eodem modo fecit & capitello secundo.

Capitella autem, quae erant super capita columnarum, quasi opere lilij fabricata erant in porticu quatuor cubitorum.

Et rursum alia capitella in summitate columnarum desuper iuxta mensuram columnae contra retiacula: malogranatorum autem ducenti ordines erant in circuitu capitelli secundi.

Et statuit duas columnas in porticu templi: cumque statuisset columnam dexteram, vocauit eam nomine Iachin: similiter erexit columnam secundam: & vocauit nomen eius Booz.

Et super capita columnarum opus in modum lilij posuit: perfectumque est opus columnarum.

XIX.

XX.

XXI.

XXII.

EX EODEM CAPITE.

- XXXXI. **C**olumnas duas, & funiculos capitellorum super capitella columnarum duos: & retiacula duo, ut operirent duos funiculos, qui erant super capita columnarum.
- Et malogranata quadringenta in duobus retiaculis: duos versus malogranatorum in retiaculis singulis, ad operiendos funiculos capitellorum, qui erant super capita columnarum.

XXXXII.

EX CAPITE VIGESIMO QVINTO LIBRI Quarti Regum.

- XVII. **D**ecem & octo cubitos altitudinis habebat columna una: & capitellum aereum super se altitudinis trium cubitorum: & retiaculum, & malogranata super capitellum columnae, omnia aerea: similem & columna secunda habebat ornatum.

EX CAPITE TERTIO LIBRI SECVNDI Paralipomenon.

- XV. **A**n te fores etiam templi duas columnas, quae triginta & quinque cubitos habebant altitudinis: porro capita earum, quinque cubitorum.
- XVI. Necnon & quasi catenulas in oraculo, & superposuit eas capitibus columnarum: malogranata etiam centum, quae catenulis interposuit.

XVII.

Ipsas quoque columnas posuit in vestibulo templi, unam à dextris, & alteram à sinistris: eam, quae à dextris erat, vocauit Iachin: & quae ad laeuam, Booz.

EX CAPITE QVARTO EIVSDEM LIBRI Paralipomenon.

- XII. **H**oc est, columnas duas, & epistylia, & capita, & quasi quaedam retiacula, quae capita tegerent super epistylia.
- XIII. Malogranata quoque quadringenta, & retiacula duo ita ut bini ordines malogranatorum singulis retiaculis iungerentur, quae protegerent epistylia, & capita columnarum.

EX CAPITE QVINQVAGESIMO Secundo Ieremiae.

- XXI. **D**e columnis autem, decem & octo cubiti altitudinis erant in columna una, & funiculus duodecim cubitorum circuibat eam: porro grositudo eius quatuor digitorum, & intrinsecus cana erat.
- Et capitella super utramque aerea: altitudo ca-

XXII.

do capitelli vnius quinque cubitorum: & retiacula, & malogranata super coronam in circuitu, omnia aerea. Similiter columnae secundae, & malogranata.

Et fuerunt malogranata nonaginta sex dependantia: & omnia malogranata centum, retiaculis circumdabantur.

XXIII.

ECTIS iam, ac diligenter consideratis ijs, quae tot scriptores sacri de columnis templi scripserunt, nullus certe tam hebes erit ingenij, qui non putet inesse aliquid magnum, laude, & admiratione dignum, quod Diuino praecipiente Spiritu articulatum fuit distincteque explicandum. Illud vero aegre ab initio semper tuli, quod pij alioquin, & eruditi viri quadam indagandae veritatis specie, ipsi sese cognitioni diuinae veritatis opponant, quam, cum negare non possint, hac atque illac detorqueere conantur, ne quid maius, aut excellentius dicat quam id, quod ipsi omnibus alijs praefendum suo sensu putarunt. Qua sentiendi, aut disputandi ratione mirandum est, quod non videant quantam irrogent sacris scriptoribus, aut etiam Scripturis iniuriam, quas facile putabunt impij in rebus etiam alijs ad fidem, atque aeterna bona spectantibus excessisse, si in his quae corporea sunt, atque infinitis plurium saeculorum hominibus perspecta & considerata, aliquis admittatur excessus.

Sed illis omnibus praetermissis, quibuscum minime disputandum esse sentimus, illud vnum initio huius disputationis proponendum censuimus, quod ea absoluta maxime confirmatum, iri sperauimus, maximam laudem templo attulisse columnas has, quibus quidquid in eo genere posset excogitari superantibus, ad templi gloriam explicandam testes locupletissimos adhibuimus. Eas enim Theodoretus immensae magnitudinis appellat. Eupolemus vero grauissimas eas auro fecit. Fecit quoque, inquit, duas columnas aeneas, easque auro puro contextit digiti crassitudine. Haec ille.

Theodoret.
super ultimo
Ierem.
Eupolemus
apud Ense-
bium lib. 9.
praeparat.
extremo.

DIFFICILIS
sacrae Scri-
pturae phra-
sis.

Sed fateor ingenue id, quod alias fusius disputauimus, sacrae Scripturae phrasim difficilem esse, & in illis praecipue rebus, de quibus plures scriptores diuersa ratione loquuti sunt, omnino difficillimam. quae causa fuit cur illi, qui ea quae

A prophani scriptores laudare conati sunt, laudare non cessant, si quae sacri laudauerunt, reprehendere nequeant, extenuare conentur, aliquam inde sumpserint dubitandi occasionem. Verum nobis, quibus ab initio constitutum fuit, Scripturas sacras alijs sacris Scripturis explanare, ut illae ipsae sibi sint luci, quae veritatis lumen mundo afferunt vniuerso; libentius in ea loca, incumbimus, ut haecenus, Deo bene disponente, maiori cum suauitate & fructu incubuimus, de quibus plura reperiuntur sacrae Scripturae testimonia, quamuis longe diuersa videantur, aut plerumque etiam contraria. Nam dum ea mutua collatione facta in vnam, & eandem interpretationem consentire ostenduntur, quae in reliquis dissentiebant, eam vnam veram, certam ac genuinam esse plane demonstrabunt.

EA LOCA
libentius ex-
pendimus,
quae plura
de eadem re
sunt, etiam
videntur
contraria.

Quod in altitudine columnae primum ostendenda perspectum esse poterit; altitudo enim vniuscuiusque columnae, duodeviginti cubitis finitur in Regum libro, at in Paralipomenis vtraque quinque & triginta cubitis est dimensa; nec tantum, sed & capitellum vniuscuiusque columnae nunc quinque cubitorum constare dicitur, nunc trium, nunc denique ad mensuram columnae, hoc est, duorum cubitorum, ut mox ostendemus. Quae omnia nulla quidem ratione percipi possunt, nisi prius columna cum suis omnibus partibus, atque ornamentis perspecta sit. Et quamuis minores quaedam columnarum formae, in omnibus fere orthographijs templi expressae fuerint, hic tamen apponenda fuit capitelli forma cum sua trabeatione, cui subest columnae summus scapus: & huic quoddam veluti capitelli, & coronae vestigium, in quo malogranatorum ordines dispositi cernuntur, de quibus agendum post pauca nobis est. Apposuius eadem figurae basis formam de qua etiam nonnihil dicendum est, ac duo praterea alia capitella, quae Romae videre licuit, quae nonnihil ex illa antiqua Salomonis architectura referre videntur.

Haec autem omnia tametsi non simul exponenda sint, simul tamen apponenda fuerunt ante oculos, ne plures dispersae figurae lectoris cursum impedire viderentur.

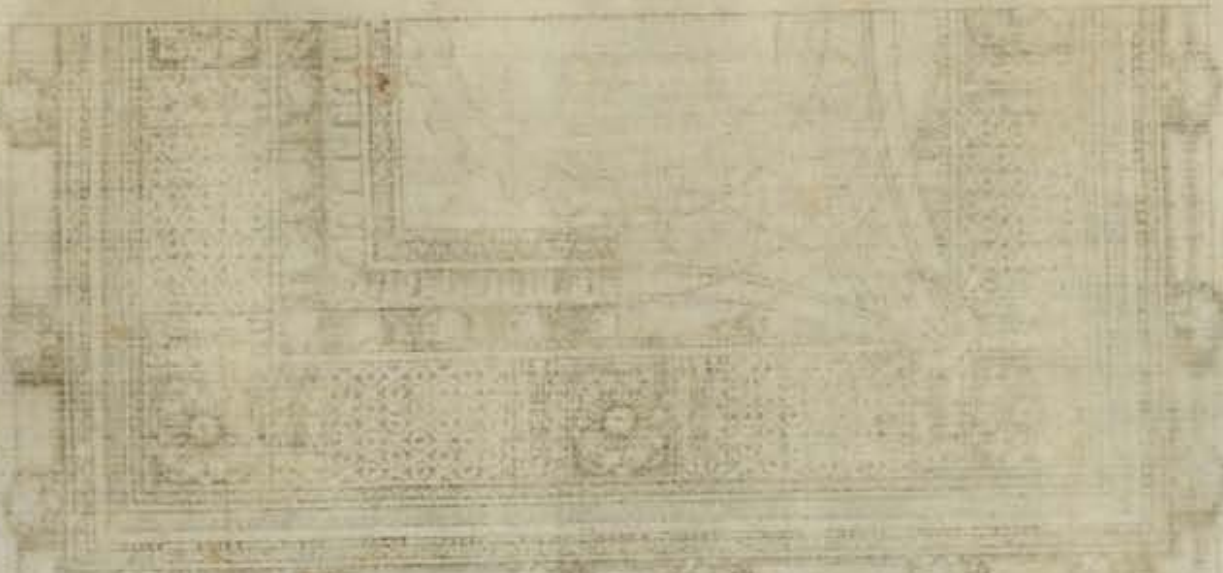

PLATE I ARCHITECTURE PARTS FOR THE MANSION OF ORNAMENTAL

PLATE II ARCHITECTURE PARTS FOR THE MANSION OF ORNAMENTAL

PLATE III ARCHITECTURE PARTS FOR THE MANSION OF ORNAMENTAL

PLATE IV ARCHITECTURE PARTS FOR THE MANSION OF ORNAMENTAL

QVINQUE CVBITORVM ALTITVDINIS CAPITELLVM VNVM

Capitella in similitudine columnarum iuxta mentem
nam columnae quae opere lili fabricata erant

et capitellum aereum superse altitudine trium cubitorum

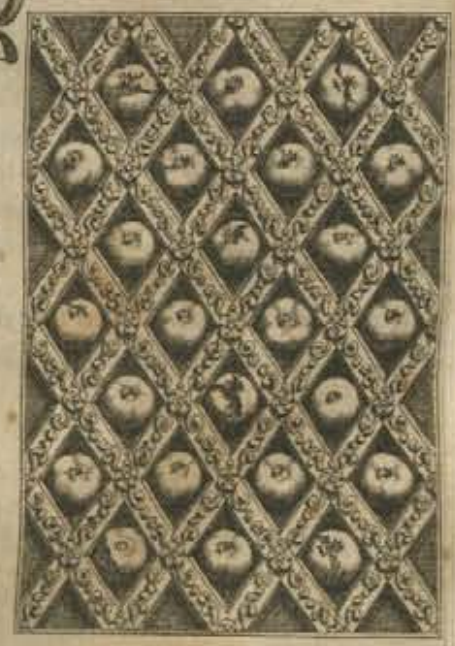
EPISTYLIUM

ABC.D. Caput trabis sine
granatorum ligni

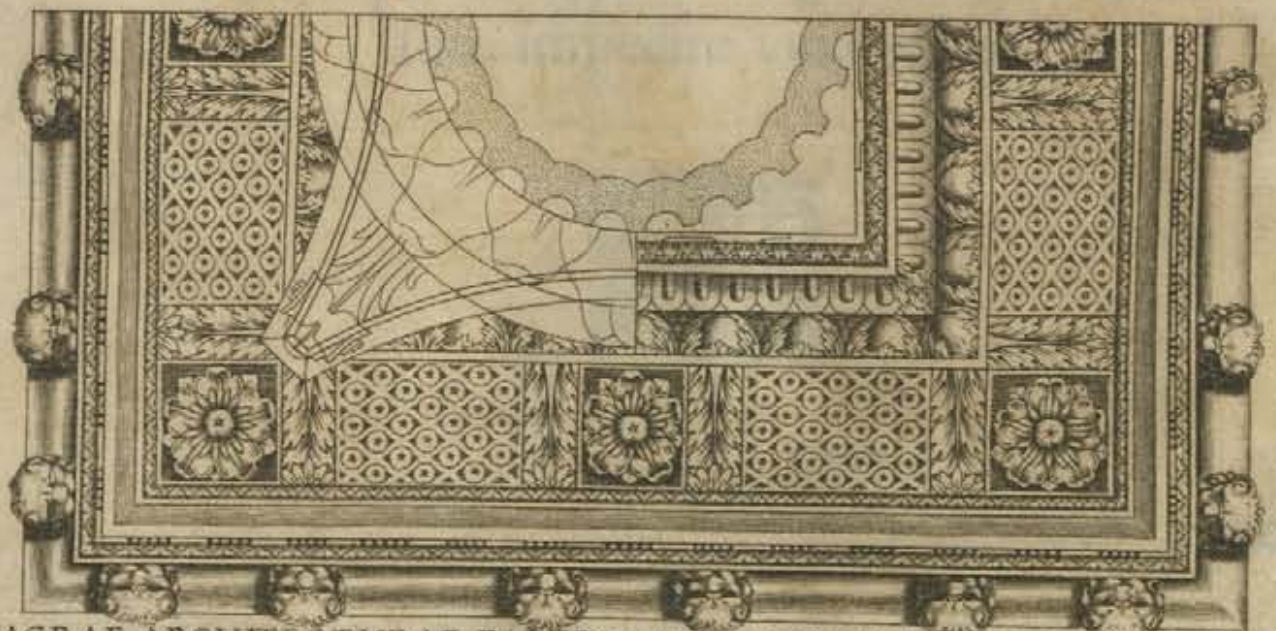
Mutuli interquos
pendent malagranata

RETIACVLORVM MAIOR FORMA

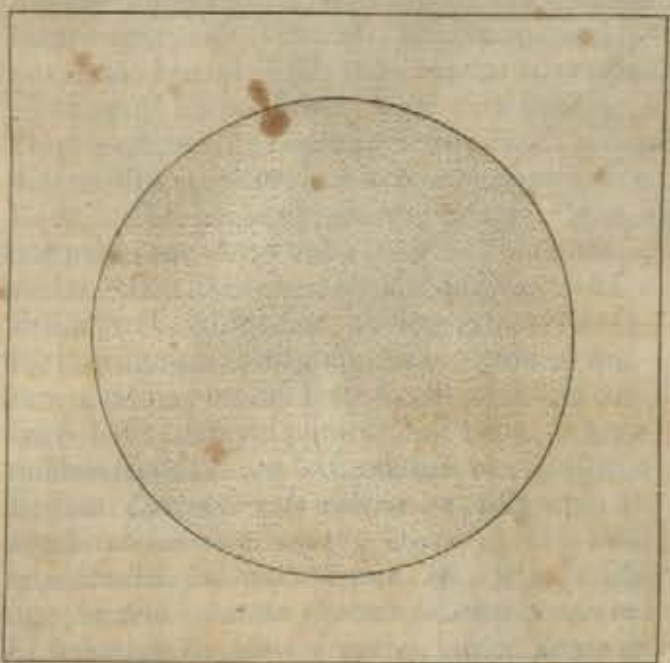
Parti ichnographiae coronicis in qua numerus, situs et dispositio malorum granatorum ostenditur.

MARMOREVM COLLEGII ROMANI CAPITELLVM

Palm. Roman. N.
 Onclie

CAPITELLI VESTIGIVM

Onclie
 Palm. Roman. N.

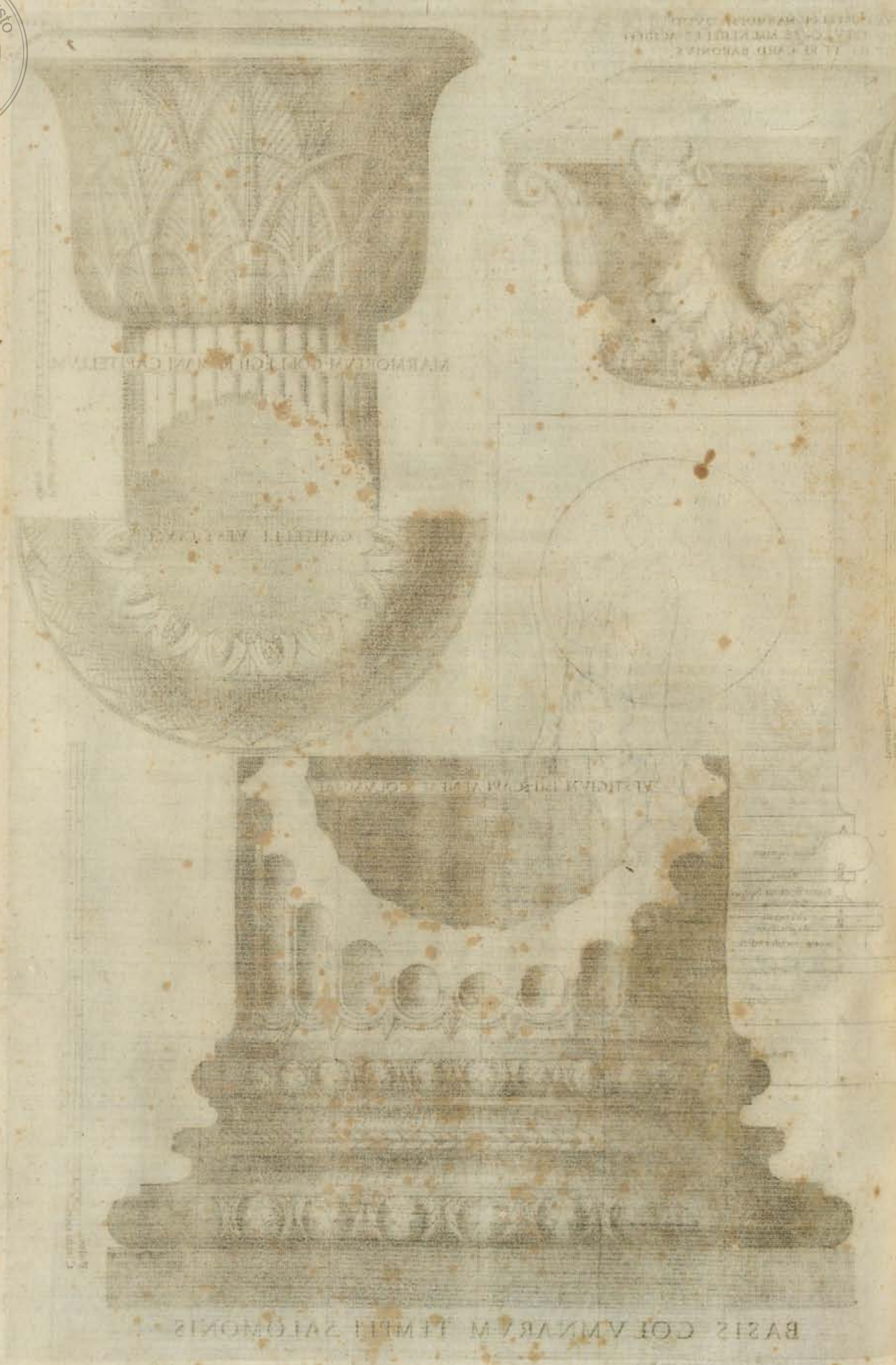
VESTIGIVM IMI SCAPV AENEAE COLUMNAE

- A Torus superior
- G Regula
- N Scotia Trochilus superior
- H Supercilium
- L Atrigati
- M Supercilium
- Scotia Trochilus inferior
- V Regula
- Torus inferior
- F Phytium

Palm.
 Cubiti iact.

BASIS COLUMNARVM TEMPLI SALOMONIS

DE COLUMNARVM

PARTIBVS, LATITVDINE,

et crassitudine in vniuer-

sum. Cap. V.

X columnarum ornamentis, formisque seorsum apposis bene perspectis, lectori licebit vnam integram columnam cogitatione formare, cuius partes ab imo ad summum vsque computatae huiusmodi sunt. Basis, quae deinde suis

membris constat, quadrata plintho, & in orbem ductis decem spiris, ut suo loco ostendemus. basi superstat scapus, siue stylus; summo scapo imponitur capitellum: atque tres dictae partes simul columnae nomine plerumque censentur. Capitello insitit epistylum, aut trabs, sic dictum quod super stylo, hoc est, super columna statuatur: succedit epistylion zophorus, zophorum denique complet, & honore summo afficit corona. Quibus sic constitutis, ac probe à lectore perceptis, facilis erit verborum Scripturae explanatio. Quae

non modo mensuras nobis indicant columnae, verum etiam illud quod fortasse quispiam scire desideraret, quo ordine, aut qua ratione sint factae tam immensae magnitudinis columnae: quarum maxima pars fuit scapus, qui totus vna cum spiris basis, dempta plintho, fusus fuit, & hunc quidem scapum cum basi metitur vterque locus Regum: *Decem & octo cubitorum*, inquit, *altitudinis columnam vnam. Decem & octo cubitos altitudinis habebat columna vna.* ac mox subdit: *similem columnam secundam habebat ornatam.*

Et Ieremias: *De columnis autem*, inquit, *decem & octo cubiti altitudinis erant in columna vna.* Sed & Iosephus de Chiramo Architecto sic scribit: Is

fecit duas columnas aereas crassitudine quatuor digitorum: altas decem & octo cubitos. At quoniam totus scapus cauus erat, & additae insuper spirae basis erant etiam cauae, necessarium visum fuit solidam quadratam plinthum fundere, quae totum opus columnae, instar fundamenti, & sustentaret, & contineret. atque praedicti loci, ut dixi, plinthum columnae adiecerunt, quae tota vsque ad capitellum octodecim cubitis erat alta. At liber Paralipomenon vtramque simul scapi vtriusque complexus est altitudinem, dempta tamen vtraque plintho: atque eam reperit fuisse cubitorum quinque & triginta. Ante fores etiam templi, inquit, duas columnas fecit Salomon, hoc est, fieri praecepit, quae triginta & quinque cubitos habebant altitudinis. Qui quidem locus vnicuique columnae cubitos tribuit septendecim, cum dimidiato: tot enim praecise altum fuisse scapum columnae, sublata plintho & capitello, infra ostendam.

Quae omnia quamuis ipsa plurium scriptorum ac rerum consensione satis firma esse videantur, ea tamen multo magis confirmabuntur ijs ipsis rationationibus atque mensuris, quae ex hac vna altitudinis mensura deducuntur; & quidem omnes quotquot de columnis scripsere, in hanc vnam sententiam venerunt, ut eam esse

A indicarent veluti primum omnium mensurarum totius templi fundamentum, ut infra patebit. Illud autem ex candido, benignoque lectore exigendum initio fuit, ut permittat me veritati ex proprijs fontibus indagandae operam dare, illis omnibus figmentis, quae huc intulit ignorantio, praetermissis, quae pudet certe referre, nedum in illis confutandis diutius immorari.

Quamuis enim non ignorem in his omnibus facultatibus, quae communes non sunt, (quippe quae maiori cum defatigatione parantur, & quoddam exigunt à natura discentis ingenij acumen, & assiduam exercitationem) ea tantum quae ab ignoratione profecta sunt, ignaris vsque quaque placere consueverint: tamen quoniam paucioribus prodesse potius cupimus, ijsque studiosis, quam à communi & incomposita plebe laudari, ea tantum subieciemus veritatis proponendae fundamenta, quibus prudens lector possit omnia eiusmodi figmenta dignoscere, illisque minime dimoueri, sed ea propulsare atque propellere.

Sed ab altitudine scapi ad eiusdem crassitudinem veniamus, sequi enim nos decet sacrae Scripturae, quam interpretamur, ductum. Et linea duodecim cubitorum ambiebat columnam vtramque. Vox חַסְרֵי חַסְרֵי, quam Vulgatus vertit vtramque, à verbo חָסַר chasah, deducitur; quod iterare, secundare significat: quare ab aliquibus verba potius, quam verborum sensum respicientibus, conuertitur, Linea duodecim cubitorum cingebat columnam secundam, quibus si secundatam legere liceret, aut si ipsi iteratam scripsissent, propius certe ad veritatem accessissent.

Sed quam longissime à sensu recessit Chaldaeus; Septuaginta interpretes forte imitatus, qui difficultatem Hebraicae phrasos explanare cupientes, aliter sensisse videntur, quam ut cum Hebraeo textu sentirent: Et perimetrum duodecim cubitorum filum ambiebat eam, & sic columna secunda. Subintelligendum enim esse videtur, eodem filo; quasi sensus sit, filo duodecim cubitorum cinxit columnam vnam, & reliqua,

fili parte cinxit columnam secundam. Sed phrasim, immo & rem ipsam vno verbo expressit Vulgatus: *utroque orbabor filio in vno die*. Hunc enim sensum sortitur sine controuersia eadem vox in Genesi: *Idcirco vocatus est*, inquit, *locus ille Ber-sabee: quia ibi* חַסְרֵי חַסְרֵי *senecem, secundus eorum*, V. 31. ambo ipsi, melius Vulgatus: *uterque iurauit*. sic etiam sollicita Rebecca, de odio, quo Esau prosequabatur Iacob pro benedictione sublata, hunc hortatur ut fugiat: *Cur*, inquit, *חַסְרֵי חַסְרֵי senecem, am-* Genes. 27. *bobus vobis, utroque orbabor filio in vno die* V. 43.

Non me latet Ieremiam Prophetam, dum miseram urbis cladem, ac templi deploraret incendium, columnarum meminisse, cum eadem fere verba historiae Regum retulisset: *Et funiculus*, inquit, *duodecim cubitorum circuibat eam*. qui cum lugentis affectum concisis verbis, ac veluti singultibus interruptis exprimeret, quam historia vocauit, (secundam), hoc est, vtramque, ipse pronomine quodam duarum literarum, quod affixum vocant, adiuncto, (eam,) dixit, hoc est eam vtramque quam dixit historia, atque adeo in idem recidit. Quibus consentit Iosephus, dum de Chiramo à Tirio Rege ad Salomonem misso sermonem haberet: Is, inquit, fecit duas columnas aereas crassitudine quatuor digitorum, altas decem & octo cubitos, quarum circumferentia,

CRASSITUDO quae, ac quanta.

SECUNDA pro vtraque.

Genes. 21.

V. 31.

Genes. 27.

V. 43.

Ioseph. 8.

anti. cap. 2.

3. Reg. 7.
V. 15.
COLVM-
narum altitu-
do.
4. Reg. 25.
V. 17.
Ierem. 52.
V. 21.

SCAPI AL-
titudo cubi-
torum 17-
1/2
praecisa.

duode-

Eupolemus
apud Enseb.
9. Praepar.
cap. 4.

duodecim cubitos complectebatur. Haec ille. A quo minime dissentire putandus est Eupolemus: quamvis librarium fortasse vitio decem cubitorum legamus pro duodecim. Is vero, quem laudavi, Eupolemus viam quandam nobis aperuit, consequendae veritatis aptissimam: Fecit quoque, inquit, duas columnas aeneas, Salomon, easque auro puro contexuit digiti crassitudine, eratque columnarum altitudo par templo, latitudo vero cuiusque, siue crassities in orbem decem cubitorum fuit. Et quod ad auri crassitudinem pertinet infra expendemus.

COLVM-
nae aeneae re-
liquis templi
pares.

Illud vero maxime notandum, quod columnas testatur templo fuisse altitudine pares. Quasi dicat columnas has reliquis vniuersi templi pares fuisse. Id quod ex harum, illarumque collatione liquido constare poterit. Nam etiam si non eodem loco, aut eadem ratione templi columnae marmoreae, earumque mensurae referantur, atque aenearum columnarum partes, & dimensiones; tamen cum nos singularum partium mensuras vndique conquisitas simul composuerimus, easque figuris expressas ob oculos semper habuerimus: facillime potuimus has, atque illas conferre, & affirmare, has ab illis nulla ratione dissimiles fuisse, sed omnes pares, omnes prorsus eadem. Ex quo mox liquet, eundem Eupolemus deceptum fuisse, dum vnicuique columnae circumferentiam tribuit decem, siue duodecim cubitorum: cum praeterquam quod perspicuis sacrae Scripturae testimonijs aduersatur, vniuersi aedificij proportionibus repugnat, ut tantam crassitudinem columna habeat, quae alta sit duodeviginti tantum cubitos, ut sacri Scriptores tradunt, & ut ex omnium columnarum templi altitudine monstrabitur. sentiamus igitur quod verum est ac certum, filum duodecim cubitorum circumdeditisse columnam vtramque, sex cubitorum lineam cinxisse alterutram. Huius ergo diameter ex tertia circumferentiae parte, qua ratione nos docuit sacra Scriptura computare, duorum cubitorum fuit. quanta videlicet data est à Propheta nostro frontibus, aut semicolumnis vniuersi templi latitudo, quantaque à nobis ostensa est esse debuisse omnium columnarum templi diameter, seu crassitudo non earum modo, quae in medijs porticibus atriorum Israelis, & Sacerdotum erigebantur; sed & earum, quae vniuersum atrium gentium cingebant, & porticum contignationem sustinebant.

Ioseph. 15.
anti. cap. 14.

Id quod non symmetriae ratione tantum confirmatum est, verum etiam locupletissimo Iosephi testimonio. Is enim cum Meridianam porticum atrij gentium ab Herode factam retulisset, quae antiquae Orientali porticui ex prima Salomonis aedificatione adhuc eodem attestante Iosepho superstiti coniungeretur, ut perspectum foret huius, atque illius columnas pares fuisse: id à se testatum esse voluit: Crassitudo autem, inquit, cuiuscumque columnae, quantam possent tres homines, confertis inter se complecti brachijs: longitudo viginti septem pedum, subiecta spirae duplici. Haec ille, qui singulis prope verbis aliquid nobis indicat, ad columnarum rationem percipiendam maxime necessarium. Primum enim eam quam tres homines complectuntur, columnam, diametrum habere indicat staturae hominis fere parem, cum ea, ut dixi, par sit suis brachijs extensis. ex quo deinde longitudo cubiti, quam statui, confirmatur, quae quoniam

Dixi in Ap-
paratu.

Adimidiā hominis staturam non assequitur, propterea dixit Iosephus confertis brachijs complexos fuisse tres homines columnam: maiorem complexuri, si manibus manus contingerent, non vero conferrent. Altitudinem vero scapi eandem retulit, quam sacrae Historiae retulerunt, hoc vno ab illis distans, quod illae cubitis altitudinem finiunt, hic pedibus, non quibuscumque, sed eisdem, quibus cubiti proportionem respondent. Nam cum pedis, ut dixi, cubitus sit sesquialter, numerus pedum sesquialter certe erit numeri cubitorum eiusdem altitudinis. quae proportio reperitur inter pedes septem & viginti Iosephi, & cubitos octodecim scripturae, ut patet computanti. Quae vna ratio satis confirmare posset illud, quod saepe assumpsimus, & paulo ante confirmabamus, omnes templi columnas, & aeneas inter se fuisse magnitudine pares. Illud denique expressit Iosephus, quod ad columnarum basim spectat, de qua nos infra.

OCTODE-
cim cubiti pe-
dibus sunt pa-
res septem &
viginti.

18
9
27.

DE COLVMNARVM

CONTRACTIONE,

adiiectione, & strijs.

Cap. VI.

VAE de crassitudine columnae dicenda supersunt, examinanda sunt in primis. Nam in Sixtiano Septuaginta interpretum codice legitur: Et perimetrum, quatuordecim cubiti circumdabant eam. Quam quidem lectionem, & à Theodoro relato fuisse ibidem testatum est: & eam suscipimus, non quidem ut Vulgatae contrariam, sed ut eiusdem aptissimum commentarium. Nostra enim lectio historici morem retinuit, quam in referendo aeneo quoque mari tenuerat, cuius circumferentiam cubitis triginta mensus fuerat, dimetientem vero eiusdem lineam cubitis decem: atque adeo columnae circuitum sex cubitis definiuit, cuius diametrum, significare voluit fuisse duorum cubitorum. At Septuaginta interpretes exactam Mathematicorum rationem sequuti sunt, sicut & in maris circumferentia proponenda, ut demonstratum alibi à nobis est. Qua quidem ratione, illi columnae diametrum, & eiusdem adiectionem, quam paulo inferius ostendemus ventris columnae nomine indicarunt, & striarum praeterea latitudinem, & alia scitu iucunda non pauca nobis aperuerunt.

MATHE-
maticam ra-
tionem com-
putantes secuti
sunt Septua-
ginta.

Alibi Tomo
3. Appar.
par. 2. lib. 3.
cap. 18.

Verum non apud Septuaginta interpretes tantum, sed etiam apud ipsos sacros historicos quaedam alia insinuantur, quae sine mathematicis rationibus percipi nulla ratione possent. Triplex enim est scapi, siue styli columnae examinanda mensura, prima in imo scapo, secunda, contractionis in summo, tertia adiectionis in medio. Et primam quidem imi scapi mensuram ex ea, quam supra dixi, calami in aequas partes sectione licet colligere: in qua mensura digiti

Supra lib. 3.
latus partis.

fingui-

QUINQUA-
genarius nu-
merus hu-
ius fabricae
proprius.

vt 22. ad 7.
ita 6. ad 1 1/2
45. 11

CONTRA-
ctio columnae
ex decima
crassitudinis.

Vitruu. lib. 3.
cap. 2.

IN LATIO-
ribus interco-
lumnij firmio-
res columnae
constituuntur.

linguli lingulis adduntur cubitis: atque adeo cu-
bitis binis, hoc est, digitis octo & quadraginta,
adduntur duo digiti, & fit columnae diameter
digitorum quinquaginta. Quem numerum ad
sacratiora mysteria significanda aptissimum, qua-
si proprium sibi vendicat haec fabrica. Eundem
tamen licebit sequenti supputatione confirmare:
summi hypotrachelium dat nobiscircumferen-
tia sex cubitorum: nam iuxta Archimedis de-
monstrationes circuli circumferentia ad diame-
trum eandem proportionem habet, quam duo &
viginti ad septem: quod si per regulam, quam
vocant trium, arithmetica supputatione quaeram
numerum, qui ad senarium habeat proportionem,
quam septem ad viginti duo, inueniam diame-
trum summi scapi vnus cubiti cum decem vnde-
cimis cubiti partibus. Hunc porro numerum, si
ad digitos reuocem, habebam diametrum digito-
rum quinque & quadraginta cum nouem vnde-
cimis partibus: sed & fractionem abijciam, &
summo hypotrachelio dabimus digitos quinque
& quadraginta, hypotrachelio vero imo quin-
quaginta, & sic contractio columnae erit ex de-
cima crassitudinis parte.

Quam contracturam lubet tantisper cum ea
conferre, quam Vitruuius assignat: Contractu-
rae autem, inquit, in summis columnarum hy-
potrachelijs ita faciendae videntur; vt si colum-
na sit ad pedes quinos, denos ima crassitudo di-
uidatur in partes sex, & earum partium quinque
summa constituatur. Item quae erit ab quindecim
pedibus ad pedes viginti, scapus imus in partes
sex & semissem diuidatur, ex earumque par-
tium quinque & semisse superior crassitudo co-
lumnarum fiat. Item quae erunt a pedibus viginti
ad pedes triginta, scapus imus diuidatur in par-
tes septem, earumque sex summa contractura
perficiatur. Quae autem a triginta pedibus ad
quadraginta alta erit, ima crassitudo diuidatur
in partes septem; & dimidiam ex his sex & di-
midiam in summo habeat contracturae ratione.
Quae erunt a quadraginta pedibus ad quinquaginta
item diuidendae sunt in octo partes, & D
earum septem in summo scapi hypotrachelio
contrahantur. Item si quae altiores erunt his, ea-
dem ratione pro rata constituentur contractu-
rae. Haec autem propter altitudinis interual-
lum scandentis oculi speciem fallunt; quamo-
breu adijciuntur crassitudinibus temperaturae.
Haec ille.

Sed certe Vitruuius, qui picnostylis tantum
operibus decuplam altitudini columnae dedit
eiusdem crassitudinis proportionem, eam prae-
scripsit contracturae rationem, quae in firmiori-
bus columnis haberet venustatem. Picnostylos
vero vocat ipse eam columnarum dispositionem,
qua in intercolumnio, vnus & dimidiatae colum-
nae crassitudo interponitur. cuiusmodi nulla est
in hoc nostro aedificio: cum tamen omnes eius
columnae in decupla erigantur suarum crassitu-
dinum proportionem. Quapropter cum gracilio-
res multo apparerent columnae Eustyli, & Ario-
styli, vt supra ostendimus, ratione dispositae,
temperandae magis fuerunt contracturae: ita,
vt in columnis pedum quinquaginta, ima cras-
situdo in partes diuideretur decem, & ex eis no-
uem summae crassitudini darentur.

Sed illud forte exiger a me lector, vt ostendam
columnas has aeneas quinquaginta Romanis pe-
dibus altitudine pares fuisse. Id quod libenter

praestabo; cum in nostris tabulis nullo negotio
possit ostendi. Nam in tabula proportionum se-
ptima sub Hebraico cubito numerum quinque
assumas, qui est quarta pars vicenarij, quem ibi
non inuenies: atque sub Romanis antiquis pe-
dibus numerum obserues quinario responden-
tem, & affirmabis quinos quosque Hebraicos cu-
bitos duodenis pedibus cum trecentis triginta
tribus quingentesimis partibus fuisse pares. quod
si hunc numerum quater sumas, inuenies cubitos
viginti aequales fuisse Romanis pedibus quin-
quaginta cum octoginta tribus centesimis vige-
simis quintis. Quod erat ostendendum.

Aliam vero longe praestantior contractu-
rae rationem licuit in hoc aedificio obseruare ex
ipsis intimis architecturae principijs petitam,
quam forte Vitruuius non agnouit; quippe ex
triglyphorum exactissima distributione exortam:
haec enim Vitruuium latuit, vt infra ostendam.
Ratio vero huiusmodi est: quia cum summo hy-
potrachelio latitudo epistylj ex aequo respon-
deat, eodem Vitruuius teste (est autem episty-
lium trabs quaedam, vt videbimus:) fit summi
hypotrachelij crassitudo, & epistylj crassitudo
pariter aequalis altitudinis zophori, in qua tra-
bes, quas grossiora ligna vocat Scriptura sacra,
summo artificio disponuntur. Illud tamen modo
pro certo tenendum est, quod infra erit confir-
mandum, zophori altitudinem digitorum fuisse
quinque & quadraginta, quanta fuisse ostensa est
summi hypotrachelij crassitudo.

Tabula pro-
por. 7. in fine
Apparat.

AENEAE
columnae
quinquaginta
Romanis cu-
bitis altitudi-
ne pares.
12 1/2
50 1/2

RATIO
contracturae
huius aedificij
propria.

DE COLUMNARVM

STRIIS, ET ADIECTIONE.

Cap. VII.

VPEREST iam vt de adiectione
columnae differamus: sed
quoniam Vitruuij iussu haec ex
striae crassitudine sumenda est,
de harum columnarum strijs pri-
us agendum est: striatae enim
fuisse compertum mox erit. Nam columnarum
proceritas, quae virginali imitabatur gracilita-
tem, earundem striatas stolas esse imitandas sua-
debat. Accedit quod tot, tantaeque omnium co-
ronarum, & ornamentorum sculpturae respuunt
scapi corpus vniuersum absque vlla sculptura ap-
parere. Sed & Iosephi testimonium plurimum
hac in re facit, non illud quidem commune, quo
opere Corinthio insculpta fuisse tradit columna-
rum templi capitella, ac Corinthiorum more
omnia ornatissima fuisse indicat; sed aliud ma-
xime proprium: Fecit enim, inquit, is artifex
Chiramus, duas columnas aereas, cum canali-
bus cauatione quatuor digitorum, quarum erat
proceritas decem & octo cubitorum: sic enim
locum conuertit Rufinus. Scio aliter in alijs Iose-
phi codicibus legi: Is fecit duas columnas aereas
crassitudine quatuor digitorum. Neque absona
sunt

STRIATAE
fuerunt co-
lumnarum.

Iosef. b. 8.
antiq. cap. 2.

SOLIDA
aeris crassitu-
do quatuor
digitorum.
Jerem. 52.
v. 21.

sunt Graeca: *σύνολος δὲ ὅσων ἀλλήλων ἴσονται τὸ πάχος τῶν στήλων δ' αὐτῶν*. Duas columnas aereas ad interiora crassitudinis quatuor digitorum. Quae sane lectio cum sacra Ieremiae historia mirifice congruit: Porro grossitudo eius quatuor digitorum, & intrinsecus caua erat. Septuaginta: Et grossitudo eius quatuor digitorum in circuitu. Haec autem omnia solidam indicant metalli crassitudinem, quae ad columnarum firmitatem & magnificentiam facere videtur maxime.

Sed adhuc minime videtur improbabilis Ruffini lectio, quam hausit ex alijs Graecis exemplaribus forte purioribus, cum haec nostra esse potuerint ab aliquo alio mutata, ut sacro textui congruerent; sed illa certe minime sunt absona cum utrumque ex aequo verum esse possit, columnae scilicet metallum crassum vndique fuisse quatuor digitos, & canales inter strias latas fuisse totidem digitos: vtriusque enim rei exemplum videre licet in vestigio scapi columnae in figura supraposita.

Sed firmiter multo est, nec contemnenda Septuaginta interpretum auctoritas, qui in Sixtiano codice rem aperto sermone exposuerunt. Et perimetrum, inquiunt, quatuordecim cubiti, circumdabant eam, crassitiem columnae, quatuor digitorum cavitates. Quos imitatus Comestor: *histor. 3. Reg. cap. 12.* Stylus vel stipes columnae, inquit, decem & octo (habebat cubitos) altitudinis non planae, sed valliculatus; habens in circuitu canales cauationis quatuor digitorum, & erat fustis.

Et certe mira omnium partium cum architecturae praeceptis consensio, hoc idem confirmat. Strias enim quatuor & viginti faciendas esse praecipit Vitruvius, quot videlicet sunt in cubito digiti: ex quo fit ut summi scapi circumferentia, quae sex cubitis definitur à sacro historico, sex digitos tribuat vnicuique parti, quae rursus in canalem siue strigem diuidatur quatuor digitorum, & striam duorum: cauum enim strix dicitur, eminens pura pars, vocatur stria. Striatam frontem dixit Apuleius, hoc est, rugosam.

Columnarum striaturam Aristoteles *ῥαβδωσιν* rabdosin, vocat, quasi virgatam dicas. Idem enim *ῥαβδωτὰ* rabdota, ostrea nominat, quae Latini pectinata, striata, virgata, conuerterent. Sed illud constitutum esse poterit ac certum, striarum, & strigum subduplam fuisse proportionem, quam minime Vitruvius retulit: quantumvis formam, & numerum earum in Ionicis symmetrijs praescripserit. Columnarum, inquit, striges faciendae sunt viginti quatuor, ita excavatae, ut norma in cauo cum fuerit coniecta, anconibus dextra, & sinistra angulos tangat, ut acumen normae circum rotundatione tangendo peruagari possit. Sic locum corrigo demptis ijs, quae explicandi loci causa ab aliquo videbantur adiecta, atque in textum illapsa confusionem faciebant. Caua igitur siue striges semicylindrica forma excavata faciendas censet Vitruvius illam definiens, quo instrumento sit examinanda. Constat enim semicylindri basim esse semicirculum, in quo omnes qui ducuntur anguli recti sunt: Crassitudines faciendae sunt, inquit, quantum adiectio in media columna ex descriptione inuenietur. Descriptionem certe retulit, cuius praecedenti extremo capite meminerat illis verbis.

De adiectione quae adijcitur in medijs columnis, quae apud Graecos *ἐντασις* appellatur, in extremo libro erit formata ratio eius, quemadmodum mollis, & conueniens efficiatur.

Itaque formam columnae expressam pollicetur Vitruvius, ex qua geometricis rationibus adiectio deprehenderetur, & mollis conueniensque columnae curuitas.

Et certe descriptionem hanc suo volumini adiectam à Vitruvio fuisse minime dubitandum est; librorum tamen incuria atque ignavia perijsse, pereat illiberalitas eorum, qui libros euulgant demptis, ut sumptui parcant, figuris, quibus ab auctore illustrati sunt libri. Verum quamvis descriptionis modus à nobis ignoretur, illi enim, quos aliqui recentiores Architecti excogitarunt, nunquam nobis placuerunt: tamen cum striae crassitudo sit perspecta duorum digitorum, eadem ex utraque parte adijcienda est columnae in ventre. Atque adeo diameter ventris columnae erit digitorum quatuor, & quinquaginta. Haec autem diametri longitudo poterit alia certiore ratione probari.

Ea enim, quam supra laudaui, Septuaginta interpretum lectio, perimetris vtriusque columnae quatuordecim cubitos dat, vniuscuiusque circumferentiae septenos. Septem autem cubiti digitos continent centum sexaginta octo, quem numerum si in septenarium duxeris, productumque per duos & viginti diuideris, habebis huius circumferentiae diametrum digitorum trium, & quinquaginta cum decem vigesimis secundis: hoc est, fere quinquaginta quatuor, quos paulo ante colligebamus. Quae sane rerum multarum summa consensio, vniuersa, ac singula ita confirmat, ut negari vix posse videantur ab alio, quam ab eo, qui symmetriae rationem, eiusque vim assequi nondum potuit. Sed remouendus tandem est scrupulus, qui alicui occurrat forte fortuna: quod lata plus nimio fiat stria duorum digitorum ex dimidia strige: cum fieri strias in veterum operibus Philandro attestante comperias, nihil plus quam ex tertia parte, nihil minus quam ex quarta apertionis canaliculi. Ea vero quamvis in planis strijs vera sint, in illis tamen, quae extrantibus in medijs strijs astragalis exornantur, longe aliter se res habet: fiunt enim ex dimidia, & nihilo minus, strigis parte; aliqua ex maiori. Harum exempla videre licet in Pantheon, induabus illis columnis, quae templi portam exaduerso respiciunt, circa altare maius, & in alijs multis Romae. Nam cum alia multa ex sacris fabricis in hoc Pantheonis templum translata fuisse obseruauerimus, hoc etiam ornamentum genus ex Hierosolymitano templo mutuatum fuisse coniicimus.

Sed de praecepti huius Vitruviani utilitate dubitat Philander; qui aduersus Vitruvium differens, id quod astruimus, subuertere videtur. quare eiusmodi dubitationis causas submouere conandum est. Ac primum in verbis Vitruuij, nulla superesse videtur dubitandi ratio, quippe qui adiectionem faciendam esse testetur, & eius definiat quantitatem, striae crassitudinem: in quibus nihil dubitat Philander. Et hoc ipsum indicat vox *ἔντασις* beten, quae in Hebraeo legitur, & columnis tribuitur in historia Regum, quam sic conuertit Regius codex: Et ornamenta super duas columnas etiam desuper è propinquo ventris. Et certe voce *ἔντασις* beten, vterus significatur, & venter; cuius propria forma in Canticis describitur, dum aceruo tritici assimilatur, quod aqua ratione intumescat. Sed proprium loci sensum exposuit Vulgatus: *Iuxta mensuram columnae*

CONTRA-
cturac, & ad
iectionis ratio
conueniens.

VENTRIS
columnae cir-
cumferentia
cubitorum se-
ptem.

DIAMET-
ter ventris di-
gitorum.

24
7
168.
168
7
1176
22
53 1/2

Philand. su-
per lib. 3.
Vitruuij cap.
2.

ADIECTIO-
nem colum-
nae probant
sacrae Scrip-
turae.

3. Reg. 7. v.
20.

Cantic. 7. v.
3.

VITRUVIVS hoc est, capitella liliata ipsis imposita columnarum scapis, altitudine aequalia erant latitudini ventris columnae, maximae nimirum columnae crassitudini. Quae quidem testimonia illud certe conuincunt, & Vitruuium huiusmodi praeceptum ex sacrae fabricae obseruatione habuisse, & ab omni propterea reprehensione immunum esse. Nam quod Philander eiusmodi columnas non viderit in Romanae antiquitatis monumentis, nullum debet mouere, cum eas vidisset Cicero. Nulla est, inquit, columna, quae ad perpendicularum esse possit, & iterum: Dicunt, inquit, fere nullam esse columnam, quae ad perpendicularum esse possit. Quem locum exponens Poedianus. Perpendicularum linea, inquit, laterum aequalitatem probat, à summo ad imum altitudinem probans. Hoc in columnis omnibus tum maxime instructilibus euenit, in quibus aut media, aut ima crassiora sunt.

Neque certe merito dubitat Philander an oculo probatae fuerint huiusmodi columnae, cuius maximam habendam esse rationem putat, id enim nescio quid addit pulchritudinis, quae oculis blandiatur, haud secus quam reptilium corpora. Idque imitari videtur palma arborum pulcherrima, atque aliae plerumque arbores, quarum trunci in medio plerumque intumescunt, ascendenti nutritiui humoris, & descendenti excrementi congestione: ut à vero aberrasse credendus sit, qui pulcherrimum hoc columnae ornamentum contra naturam fuisse dixit. Sed ea tantum ratione minus esse videtur in usu, quod difficilius obseruetur. Nam Vitruuius ad pulchritudinem atque decorem ita visum est esse conueniens, ut omnibus columnarum generibus voluerit esse commune. Et de Ionico quidem & Corinthio mirum non est, cum praeter capitella reliqua habeant membra similia: quod contra fieri solet in Doricis. Sed & de his sic scribit idem Vitruuius: De adiectione eius, quae media adiungitur, uti in tertio libro de Ionicis est praescripta, ita & in his transferatur. Haec ille. quae de columnarum scapis dicta sufficient.

DE CORONIS SIVE TRABEATIONIBVS in vniuersum.

Cap. VIII.

X.

3. Reg. 7. V.
16.

VO quoque capitella fecit, quae ponerentur super capita columnarum fusilia ex aere. Quoniam omnia ornamenta scapis columnarum imposita hoc eodem nomine appellantur, ea vero non eadem sunt forma, sed multiplici, & quae diuersis nominibus censentur ab Architectis, vniuersa haec disputatio ex notione vocis כתר cotharoth, pendet. est enim plurale vocis

A כתר cether, quae coronam, diadema significat, cui similem esse putant Latinam vocem cidarim. Sic enim dictam putant esse coronam, quod caput cingat: ab hac enim voce verbum deducitur, quod cingere, circumdare significat, instar coronae: sic in Psalmo: *Tauri pingues obsederunt me*. In Hebraeo: *Tauri Bassan circumdederunt me*, eodem plane sensu. quippe cum inter condensa, ac siluas montis Bassan ferocissimi, ac pinguissimi tauri educarentur; quo ferarum genere vndique cinctum fuisse Dominum IESVM, de quo est sermo, significat, cum ita illum comprehenderunt Hebraei, ut nulla ratione posset ab eorum manibus euadere. Sed nomen ipsum coronam significat, aut fasciam, qua regum capita cingebantur.

B Sic apud Esther. *Et posuit, כתר cether, diadema regni in capite eius*. Et iterum: *Et accipere regium diadema super caput suum*. Sic enim superbus Aman regni audius loquebatur, sed longe aliter se res habuit.

Iam ad nostrum institutum accedentes, ea omnia, quae de cidari erudite scripsit Pradus, huc possent transferri, ut multiplex coronae munus sit magis perspectum, cingit enim, nobilitat, exornat. Quae omnia illis omnibus ornamentis conueniunt, quae columnarum stylis imponuntur, capitellis nimirum, epistylis, zophoris, coronis, de quibus sermo est: sed potissimum omnium summo; quippe quod apud Latinos idem coronae nomen sibi quasi proprium vendicet, quod non modo columnas, verum etiam vniuersum aedificium cingat, coronet, & illi veluti perfectionis dignitatem adiciat. Verum cum, ut dixi, & infra sum ostensurus, hoc coronae nomine praedicta ornamenta omnia significantur, ex partium dimensione facile colligetur, quae nam ex illis quo loco indicentur. Atque in praesenti textu ipsa trabeatio indicatur, epistylis constans, zophoro, & corona, ut mox ostendemus.

Sed allatum locum varie conuertunt interpretes: Septuaginta in Regio: Et capitella: in Sixtiano autem, Additamenta: quae in notationibus ab aliquibus dicuntur coronamenta. Est enim Graeca vox ἐπιθήματα epithemata, quae ubique legitur additamentum, quod superimponitur, operimentum, id indicans ornamenti genus, quod in summo collocatur. Chaldaeus, coronas vertit hoc loco, quamuis apud Ieremiam capitella eidem voci substituat. Sed Varablis aliqua vocis praedictae notione deceptus est, & coequentes Rabbinos sequutus, hallucinatus est. Et epistylia, inquit, rotunda cum coronamentis super capita columnarum duarum, qui singulis prope verbis à veritate deflexit: in eo vero quam maxime, quod rotunda ea vocat. viderat apud Lyranum, atque apud Rabbinos

E quosdam fabricae apprime ignaros, in sphaerae modum huiusmodi coronamenta efformari: qui si cogerentur loca Scripturae, quae de his loquuntur, exponere, viderent sane, sin minus lucem, saltem illius carentiam. Qua enim ratione in sphaera inueniant capitellum tribus cubitis & quinque dimensum, retiacula bina, septena versus retiacula, tot, tamque varios malogranatorum numeros, atque id genus alia, numero quamplurima, difficultatibus insuperabilia? A qua sane sphaerae, siue rotundae formae specie maxime alienum esse videtur, epistylia dici cum coronamentis: haec enim epistylia partes sunt ipsius coronamenti, ut mox videbimus, quarum similes nondum

CORONA,
diadema, cy-
baris.

Psal. 21. V.

13.

Esther. 2. V.
17. & cap. 6.
V. 8.P. Pradus
super Ezech.
21.
CORONAE
numera.Vatabli er-
ror.EPISTYLIA
rotunda non
fuerunt.

dum licuit in sphaera videre: ac vix cogitatione comprehendere quomodo illa sphaerae aptari possint.

Sed alienis praetermissis opinionibus, quid sentiendum sit dicendum est, & trabeationes, quae columnarum capitulis imponuntur, hic esse descriptas, & quinque cubitis dimensas arbitramur imprimis. Constat enim columna tribus partibus, basi ima, scapo, seu stylo, & capitello, quod à capite nomen desumit: capitello deinde trabeatio imponitur tribus alijs partibus constans, epistylis, zophoro, & corona, quae in apposita figura videre licebit. & hae tres trabeationis partes vna voce capitelli, vel coronamenti indicantur, & fere describuntur, dum capitibus, quasi capitellis columnarum imponerentur. Cuius quidem trabeationis mensuras persequitur subdens.

Quinque cubitorum altitudinis capitellum vnum, & quinque cubitorum altitudinis capitellum alterum. Diuisionem partium columnae apte persecutus est Lyranus, & huius trabeationis mensuram, quamuis in aliquibus aberret à veritate, dum unicuique columnae cubitos tribuit quinque & triginta altitudinis, quatuor vero crassitudinis, quod ipsi contextui aduersari satis supra ostensum est. Eius tamen haec sunt verba: Quaelibet columna habebat quatuor partes, videlicet basim inferius, & desuper stipitem, & in superiori parte stipitis caput, & desuper capitellum &c. Longitudo capitelli quinque, ut habetur hic in litera. Haec ille. Quae sane mensura & columnae altitudini proportionem respondet, & omnibus atriorum templi primis trabeationibus paritate. Quod ut ostendam, assumere oportet ut certum, id quod infra sum probaturus, columnam cum capitello altam fuisse cubitos viginti. nam scapus, ut dixi, duodeviginti cubitis constabat; capitellum duobus cubitis, quantus nimirum est diameter ventris columnae. Huic autem columnae viginti cubitorum trabeatio fuit imponenda cubitorum quinque, hoc est, quarta columnae altitudinis pars. Huiusmodi enim proportionem in vniuerso templo obseruatam fuisse constare iam poterit.

Sed dicet fortasse quispiam, saltem ille, qui has nostras Prophetarum explanationes nondum perlegit: quid habent aeneae columnae commune cum templo? Stulta videbitur alijs interrogatio haec, cum symmetriae ratio videatur exposcere, ut quibus aduersae sunt columnae columnis, paritate respondeant: at quoniam huius rationis vim & efficacitatem percipere non omnibus datum est, minus eruditaee interrogationi satisfaciendum fuit, non quidem longiori ratiocinatione, ne diutius immoremur, sed manifesto antiquissimi, & eruditissimi viri testimonio. Is est Eupolemus ab Eusebio laudatus, qui cum de Salomone scriberet: Fecit quoque, inquit, duas columnas aeneas, easque auro puro contextit digiti crassitudine, eratque columnarum altitudo par templo. Quo quidem testimonio quid posset excogitari luculentius?

Sed adhuc cuperet fortasse quispiam videre, ac bene nosse quamam sui parte columna, & cuiusnam templi parti sit par? Omnibus certe, ac singulis partibus columnam hanc columnis templi ex aequo respondisse censemus: neque temere, aut sine duce id asserimus: nam columnarum primi ordinis templi altitudinem cubitis vicenis dimensi sunt Septuaginta interpretes, ut supra à

A nobis ostensum est. Columnam vero cum sua trabeatione mensus fuerat Propheta noster quinque & viginti cubitis, ut ibidem ostendimus. Et quoniam ex huius primae mensurae confirmatione omnis fere pendet symmetriae ratio: permittet nobis lector, ut aliqua simul conferamus, quae ad vniuersi aedificij cognitionem maxime videntur necessaria: quae & huic argumento lucem afferent clarissimam. Ex quo fiet, ut quamuis ab incepta loci huius exploratione digredi videamur, disciplinae tamen proprium sequamur ordinem. Quare prius de vniuersalioribus templi partibus agemus, mox de peculiaribus coronamentorum, siue trabeationum ornamentis.

DE TRIPLICI

ATRIORVM ET VESTIBVLI

templi contignatione.

Cap. IX.

RIPPLICEM atriorum contignationem, quam disertis verbis Propheta noster expresserat, iterum explicandam suscipimus, ut eius proportionem, atque mensuras particularim expendamus. Quae omnia apud sacros historicos habentur expressa, ac nisi sermonis Hebraici difficultas obstaret, omnibus esse iam pridem potuissent in promptu. Sed quoniam, ut alias dixi, ipsa Hebraici sermonis difficultas, & interpretum etiam varia expositio ad dignitatem conducit, & sacrae Scripturae, & Latinae vulgatae lectionis; adhuc hac extrema mundi aetate non defuit campus, in quo nostra defudaret industria, & eo magis, quo hac in re magis fuit argumentis oppositis excitata, rationibus exstimulata, & iniurijs fere lacerata. Sed breuitatis studio ab ijs omnibus me contineam necesse est, quae contentiose magis, quam studio veritatis indagandae prolata esse videbuntur: illa ego proferam tantum, quae huic disputationi maxime necessariae sint.

Duo sunt hac de re sacrae Regum historiae celeberrima testimonia, quorum primum de atrio domus Domini interiore loquitur, secundum vero de utroque atrio, praeterea de porticu domus à Salomone extructis: Et aedificauit, inquit, de Salomone loquens, atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum, & vno ordine lignorum cedri. Septuaginta in Regio: Et aedificauit atrium interius, tres ordines perpolitos, & ordo fabrefactae cedri in circuitu. In Sixtiano: Et aedificauit atrium intimum tres ordines non dolatorum, & ordinem fabrefactae cedri in circuitu. Chaldaeus: Et aedificauit atrium interius tribus ordinibus lapidis boni, & ordine vno tigni lignorum cedrinorum. Et quamuis variae sint illius textus lectiones, quarum aliquae lapides politos, aliae non dolatos, aliae denique bonos appellant, id tamen omne ex difficili no-

tione

COLVM-nae trabeatio dimensa.

Nicolaus de Lyra.

PARTES columnarum quae.

TRABEATIO ex quarta columnae altitudinis parte.

Eupolemus apud Euseb. lib. 9. extremo Praepar.

COLVM-nae aeneae columnis atriorum pares omnino.

Ezech. 41. v. 5. Nos lib. 4. cap. 67. huius.

Dixi lib. 1. 1. cogit. cap. 3.

3. Reg. v. 36.

TRIPLEX contignatio in vniuerso templo.

non minus vocis *ῥα γαζιθ*, videtur pendere, de
 qua supra aliquid dixisse me memini. Sed quid-
 quid sit de notione illius vocis, lapides bonos
 LAPIDES templi. fuisse certum est; quippe quos è marmore pario
 candidissimo fuisse tradant sacrae historiae, at-
 que aliae prophanae, eosque politissimos, &
 non dolatos, sed ferra praecisos atque dissectos:
 ut in hac eadem historia Regum dictum fuerat.

Sed illud certe in dubium reuocatur, & adhuc expetitur: quatenam lapidum forma, quae magnitudo, quaeue cedrus? Et quidem mihi numquam non fuit summae admirationi illud, quod scriptores non pauci alioqui eruditi, ac perspicaces hac in parte tradiderunt: His verbis à sacro historico describi septum illud, seu Gison, quod à Iosepho tribus cubitis definitur. Illud vero pene ridiculum, quod mirifice digladiantur in hac maceria extruenda, contendentes quibusdam, asserere ex utraque parte periboli lapidibus adpactos fuisse, alijs contra superpositos: cum non minus ab his, quam ab illis abhorreant sacrae fabricae, ut supra ostendi; ac propterea vterque interpretandi modus à sacro textu alienus omnino sit, ut mox ostendam.

Simili quidem dicendi ratione, eisdemque plane verbis hoc idem atrium describit idem sacer historicus, atque alia duo aedificia, in quibus non licet inuenire Gifum Iosephi: quae non dubito quin si attentius legissent scriptores illi, nulla ratione decepti fuissent; dum magnificentissimas interioris atrij fabricas ad maceriae tenuitatem reuocare conati sunt, quam nullus homo cordatus suae vineae praeficeret. Verba Historici sic habent: *Et atrium maius rotundum, trium ordinum de lapidibus sectis, & vnius ordinis de dolata cedro, necnon & in atrio domus Domini interiori, & in porticu domus.* Et hic certe locus propter Hebraici sermonis elegantiam, & proprium dicendi modum, singulis fere verbis, quod à Latina dictione recedat, difficilem quandam inuoluit quaestionem, varijs scriptorum sententijs implicatam. Has omnes si pertractare vellem, iustum volumen profecto complerem: quare cum absoluendi huius extremi libri desiderio compellar, ab omnibus abstinere, quaestionibus decreui, & ab illis praecipue, quas vna rerum ignoratio excitauit. breuem igitur quandam loci explanationem ob oculos omnium proponam: qua tanquam clarissima luce perspecta, omnes omnium dubitationum nebulae, siue etiam tenebrae facile propellantur, clarissimae cedentes.

Supra lib. 3. cap. 15. huius partis.
A T R I U M
maius & ro-
undum Israe-
litarum quare
dicatur.

Sed & illa in memoriam reuocanda inprimis sunt, quae in huius loci explanatione supra attuleram. Duo enim ibi ostendi, ac multis rationibus adductis adeo confirmaui, vt nihil deinceps superaddere censuerim: primum erat atrium. E magnum dici non aliud certe, quàm atrium Israelis: secundum vero, rotundum appellari, non quòd quadrata forma non fuerit, sed quòd circumquaque eisdem ordinibus, pari forma, & ornamentorum genere cingeretur. Sed cum de atrio domus Domini interiori perspicuus sermo sit in textu, neque vlla subsit dubitandi ratio: perspicuum quoque erit id, quod tertio loco recensetur in textu, & porticus domus dicitur, esse quidem illam porticum, quae vestibulum templi dicebatur, latam cubitos decem, longam viginti, altam totidem supra centum. Quod si quae alicui

A superfluit dubitandi ratio, ea omnino sublata erit, si legat, quae de hac porticu supra diximus. ubi multis ostendimus, porticum hanc domus proprie dici, communi fere nomine, quod sibi prae sua dignitate, & excellentia merito vrsupasset. Quae si vera sunt, vt certe verissima, nullus superesse poterit prioribus illis figmentis locus: cum enim aliquid textus hic porticui domus, & vtrique atrio commune cogat nos inuenire; apertissime patet, neque hoc, neque illo priori loco, quo eadem habentur verba, de peribolo, aut Giso Iosephi sermonem fieri, cum nullum huiusmodi peribolum habuerit atrium exterius, vel porticus domus. Quare negandum non est, assertores illius sententiae omnes propterea hoc vno fuisse deceptos in lapidum ordinibus assignandis, quod tres columnarum ordines in porticu domus centum viginti cubitos alta non exquisierint. Sed res magis perspecta fiet, si vox illa טור tur, quae habetur in Hebraeo, quaeque, Ordo, Latine, conuertitur, eiusque notio expendatur. In qua vnum sequi placet Rabbinum David, cuius sententia pluribus confirmari poterit sacrae Scripturae exemplis. Is quidem eiusdem radicis atque notionis putat esse voces טור tur, ac טיר tir, idque ex vsu frequenti permutandi literas ו vau, & יod, posset conformari, quamuis hac in re non modica huic Rabbinio fides debeatur. Vtraque voce ex aequo palatium, aedem, aut splendidum aliquod aedificium significari putat: propterea quod lapidibus, columnis, alijsue partibus constet ordine dispositis. Huius rei exemplum videre licet in Numerorum historia: cum enim victoriam de Madianitis partam retulisset: *Tam vrbes*, inquit, *quam viculos*, & טירחם tircchem, *castella flamma consumpsit*. Palatia eorum conuerterunt alij. Targhum: Domum adorationis eorum: vel templum adorationis eorum, hoc est, aedes in quibus varia deorum suorum adorabant simulachra, sic dicta, quod prae alijs aedificijs omnibus, ordine dispositis constarent partibus: in templis enim maiorem architecturae, & symmetriae rationem habendam esse putarunt antiqui; vt auctor est Vitruuius. Eademque templa prae firmitate merito *castella* appellantur à Vulgatae interprete. Quod si vocem iuxta suam primam originem interpretemur, ordines eorum dicemus, quos ad aedificia referentes, quaelibet ordine disposita aedificia, hoc est, magnificentissima, combusta fuisse cum ipsis vrbibus intelligemus. Et in Genesi: *Isti sunt filij Ismaelis: & haec nomina per villas*, & טירחם tircetham, per palatia sua: *per castrum & oppida eorum*. Chaldaeus: In villis & ciuitatibus. Septuaginta: In mansionibus, & tabernaculis. Quae lectiones omnes vim vocis exprimunt, ac plane ostendunt aedificium omnibus suis numeris absolutum, atque perfectum ea voce indicari. Sed quid opus est communia asserre certissimae rei exempla, ubi suppetunt propria? cum idem omnino ordinis voce, ac nomine ab historico significetur, quod à Propheta nostro: *Et culinae fabricatae erant*, inquit, *subter porticus per gyrum*. Vbi Sanctus Hieronymus merito vocem, quam exponimus, conuertit *porticus*, quod à nobis supra explicatum est.

Quare statuendum est hic primum: ordine,
non significari lapidum seriem quamcunque,
Nn sed

*supra lib. 3.
huius Part.
cap. 45.*

TRES OR-
dines lapidum
in porticu do-
mus inuenien-
ti.

ORDO
quis dicatur.

Чит. 31.
7.10.

REGIA
cu templum.

citru. lib.
cap. 1.

Genes. 25.
7. 16.

ORDINES
dicuntur ca-
ella.

zech. 46.
v. 23.

supra lib. 4.
 eius Part.
 ap. 74.

TRES ORDINES lapidum tres significant porticus sibi inuicem superpositas.

Ezech. 46. v. 5.
3. Reg. 7. v. 12. & cap. 6. v. 36.

Nos lib. 4. cap. 67.

Bellarmin. cap. 3. de nominibus.

Pagninus lib. 2. cap. 4. in fine.

Ezech. 46. v. 6.

Genes. 3. v. 7.

NUMEROS frequenter permutant Hebraei.

2. Paralip. 4. v. 3.

ATRIORVM triplex contignatio.

sed columnarum ordinem, porticum, integram columnationem. Quod Hispanice diceremus: no vna hilada de sillares, sino vnorden de columnas, todo vn suelo. Atque adeo tres ordines lapidum politorum triplicem porticum significabunt, alteram alteri superextructam. Neque aliud quidquam his verbis significatur, ab eo diuersum, quod à Propheta nostro de utroque atrio testatum habemus: *Quia supportabant, inquit, porticus, quae ex ipsi eminebant de inferioribus, & de medijs aedificij.* Quod late à nobis explicatum est. Sed difficultas in eo sita esse videtur, quod subiungitur: *& vnus ordinis de dolata cedro: vel: Et vno ordine lignorum cedri.* Nam singuli columnarum ordines singulis distinguuntur trabium ordinibus. Qua in re elegantiam Hebraicae phrasim licet observare: quam sic conuertit Regius codex: Tribus ordinibus lapidis dolati, & ordine trabium cedrinarum excisarum. Et iterum. Et atrio maiori circum tres ordines petra dolata, & ordo trabium excisarum cedrinarum. Permutat itaque numeros: Ordines, inquit, lapidis, & ordo lignorum. Quod tam frequens Hebraeis est, ut in regulas grammaticales inducendum visum fuerit illius idiomatis praeceptoribus. Huius rei plura afferri possent exempla: satis erit vnum, aut alterum: *In die autem Kalendarum,* inquit Ezechiel, פָּר בֶּן בְּקָר תַּמִּים, par ben becar themimim, filium vaccae immaculatus. Sensus aptissime conuertit Vulgatus: *Vitulum de armento immaculatum.* Et in Genesi: Vixit Seth postquam genuit Enos: שִׁבְעָה שָׁנִים וְשִׁמֹּנֶה עָשָׂר שָׁנִים, Sebagh shim vsmoneh meorh sanah: quae adverbium conuerti non possunt, cum numerorum plerumque nomina careant apud Latinos declinatione, & casibus. Septem annos, & octo centum annum, itaque, septem, ponit in singulari, annos, in plurali, octo, in singulari, centum, in plurali, annum, in singulari. Sensus reddit Vulgatus aptissime. *Vixit Seth, inquit, postquam genuit Enos, octingentis septem annis.* Ex quo fit, ut totidem ordines sint lignorum, quot lapidum, id ipsa phrasim plane indicat: dum, ut dixi, ordinibus lapidum, & ordine cedrorum distinctas fuisse eiusmodi partes testatur, ut sicut ordines vnus lapidis esse non possunt, sed plurium; ita ordo trabium fuisse intelligatur, non vnus sed plures ordines. Cuius rei efficax argumentum desumi posse videtur ex libris Paralipomenon, in quibus sic Hebraea ad verbum conuertuntur in Regio codice: & imago bouum subter illud circum circumdantium illud, decem in cubito ambientes mare circum, duo ordines bouis fusorum in fusione illius. Cui sententiae minime putanda est contraria Latina interpretatio, quae habet: *vno ordine lignorum:* nam cum phrasim Hebraeam retinuerit, haud aliter, quam illa exponenda esse videbatur: ut sensus sit: *Et vno ordine lignorum cedri vnique lapidum ordini superaddito.*

Sed ad phrasim Hebraicam reuertamur. Ea, quidem adeo perspicua est cuiusque Hebraicae linguae vel mediocriter instructo; ut expositione non indigeat: tunc autem linguae peritis, & alijs omnibus esse poterit maxime perspecta, cum res ipsa ob oculos ponetur. Et de atrijs iam satis ostensum est, ea fuisse triplici columnarum, siue semicolumnarum ordine distincta, triplici trabium dispositione suspensa: in

A vestibulo autem templi, de quo nunc est sermo, non ab omnibus id obseruatum fuit: id tamen vna cum ipsa phrasim explicatum est in libro Esdrae, quamuis diuersis verbis, quia non eadem omnino lingua, qua alij scriptus est hic liber. Verba tamen sic ad verbum conuertit Regius codex: In anno vno Chores regis, Chores rex posuit edictum domus Dei, in Ierusalem domus aedificaretur, locus, quo immolares victimas: & fundamenta eius componeres, altitudo eius cubitorum sexaginta, latitudo eius cubitorum sexaginta, structurae lapidis marmoris tres, & structura ligni noui; &eductio è domo regis dabitur. In margine vero alia lectio habetur huiusmodi: Parietes ex lapidibus marmoreis tres, & paries interior de lignis nouis, & sumptus &c. Septuaginta in Complutensi: Et domus lapideae fortes tres, & domum lignorum nouorum vnam. At in Sixtiano: Per domos lapideas politas tres, & domum ligneam eius loci nouam vnam. In notationibus autem indicatur in aliquo codice legi *ἡ οὐρα* domu, quasi moeniano, siue tecto: sed rem, ut dixi, & phrasim aptissime exposuit Vulgatus: *Anno primo Cyri Regis, Cyrus Rex decreuit, ut domus Dei aedificaretur, quae est in Ierusalem, in loco ubi immolent hostias; & ut ponant fundamenta supportantia altitudinem cubitorum sexaginta, & latitudinem cubitorum sexaginta, ordines de lapidibus impositis tres; & sic, id est, & totidem ordines de lignis nouis.* Et quamuis altitudinem domus ex dimidia prioris definierit Cyrus, veritus fortasse, ne ad celsitudinem turris ascenderet, quae praesidio vbi esset, & speculae; tamen eodem plane ordines fieri permisit, quos primum fecerat Salomon. Id quod testatum esse videtur in sacra historia iuxta Ionathae expositionem: nam ubi nos legimus: *Texit quoque domum laquearibus cedrinis:* & Septuaginta: Et laquearibus texit eam in cedris: quem dixi Chaldaeus sic habet: Et operuit domum trabibus cauatis, & supra illas erat ordo multiplex capitum tignorum cedrinorum.

D Sed quod capitum lignorum meminerit, perspicua ratio est; cum ea in zophoris trabeationum apparuerint, ut infra ostendemus. Illud vero quod interpretes hi minime exposuerunt, numerum videlicet contignationum, exposuit Clarius, non tam ex propria, quam ex Rabbiorum, quos imitari plerumque solet, sententia. *Texit quoque domum:* Alius, inquit, sic vertit: Posuitque contignationem vnam demissiore, & aliam per ordinatas cedros. Quod videlicet, quemadmodum tabernaculum Moysis fuit aulaeo picto, cortinis, & pellibus tectum, sic Salomon fecit in templo, praeter tectum, duplicem contignationem. Haec ille. Quae satis esse videbuntur ad ostendendam triplicem contignationem atriorum, interioris & exterioris: nam de atrio gentium alia ratio est habenda. Ostensum etiam satis est, vestibuli templi triplicem quoque fuisse contignationem. Sed haec altitudo certe duplo maior fuit altitudine illorum: quippe cum haec centum viginti cubitorum fuerit, illa sexaginta, ut ostendimus: ex quo liquet singula membra, & partes vestibuli duplo maiora fuisse similibus atriorum partibus; cum eadem sibi mutuo in eadem ratione, proportionemque respondeant.

Sed quoniam dupla haec rationis comparatio

1. Esdrae 6. v. 3. & 4.

VESTIBULI, templi ordines tres.

3. Reg. 6. v. 9.

Isidorus Clarius. TEMPLVM triplici contignatione tectum, sicut tabernaculum triplici velo.

no admirabiles parit symmetrias: vel, vt verius lo-
quar, diuinæ huius architecturae, atque infinitae
Sapientiae argumenta, quae haec omnia, tan-
quam supra naturalium rerum symbola tanto
artificio disponebat; eaque ulterius progreditur
ad subduplam domus saltus Libani proportio-
nem: de hac quoque nonnihil sequentibus ca-
pitulis agendum esse duximus.

DE DOMO SAL-

TVS LIBANI,

eiusque appellatione,

et vsu.

Cap. X.

DOMVS
saltus Libani
non fuit in Li-
bano, sed Hie-
rosolymis.

OMVM saltus libani ita de-
scribunt sacrae historiae, vt si
architectura templi prospecta
non sit, vix, ac ne vix qui-
dem percipi possit: qua
cognita, & facilis est eius in-
telligentia, & breui sermone explicanda. Sed
prius illorum remouenda est dubitatio, qui, quod
minus attente sacram historiam legissent, arbi-
trati sunt domum hanc in ipso Libani monte ex-
tructam fuisse. Quod certe cum pluribus pugnat
sacrae Scripturae locis. Nam in primis haec do-
mus inter partes domus, quam Hierosolymis
condidit Salomon computatur à sacro historico.

3. Reg. 7. v. Domum autem suam aedificauit Salomon tredecim annis, & ad perfectum vsque perduxit. Aedificauit quoque domum saltus Libani. Hanc enim domum tredecim illis posterioribus annis extructam fuisse, probat locus Paralipomenon, in quo post absoluta aedificia templi, & domus Regiae, hoc est absolutis fabricis Hierosolymitanis, annorum viginti spacio: septennio enim extructa fuerat Domus Domini, tredecim annis Regia: animum applicauit ad extruendas, & muniendas

2. Paralip. 8. alias ciuitates, & oppida. Expletis autem, inquit, viginti annis, postquam aedificauit Salomon domum Domini, & domum suam: ciuitates, quas dederat Hiram Salomonis aedificauit. &c. Sed &

3. Reg. 10. v. peltas aureas quas fecerat Salomon: Posuit eas rex in domo saltus Libani. Et iterum. Omnia vasa, inquit, quibus potabat rex Salomon, erant aurea: & vniuersa suppellex domus saltus Libani de auro purissimo. Duplex igitur ex dictis colligitur huius domus vsus, & ad solemnia conuiuii instauranda, & ad arma asseruanda, illa potissimum, quae ad Regium apparatus & pompam fuerant comparata.

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

DUPLEX
vsus domus
saltus Libani

A Et quidem in primis perspectum esse videtur ex eadem Regum historia, quod Regina Saba, admirata est domus huius structuram, admirabilem, & solemne conuiuii apparatus: Videns autem, inquit, Regina Saba omnem sapientiam Salomonis, & domum, quam aedificauerat, & cibos mensae eius, & habitacula seruorum. Septuaginta: & Cathedram puerorum eius: Chaldaeus: discubitus seruorum eius. Ad eos, qui cum rege discumbebant respicere videtur locus: in quibus non minus, quam in reliquis splendebat sapientia Salomonis. Et ordines ministrantium, vestesque eorum, & pincernas &c. Quae omnia ad domum saltus Libani pertinuisse, significare

B videtur Iosephus, qui hunc locum fere exponens: Ioseph. 8. At illa, inquit, stupebat ad regis sapientiam, & ant. cap. 2. tanto maiorem experta, quam audierat: maximeque admirabatur regiam tam elegantem, ac magnificam: & tam belle dispositum aedificiorum ordinem, quod hic quoque ingenium regis contemplaretur. Sed nihil magis mirata est, quam aulam, cui cognomen saltus Libani, & quotidianos conuiuiorum sumptus. Haec ille. Quò forte respexit Chaldaeus, qui domum hanc appellat domum refrigerij regum. Quamuis hoc nomine merito censeretur illa, quae nemoribus ad voluptatem, & delicias confita, ex vtraque parte cingebatur. Nam eandem, quam paulo ante retulimus, scutorum, aut peltarum, quae auro solido tegebantur historiam referens liber Para-

C lipomenon: Posuitque, inquit, rex ea in armamentario, quod erat confitum nemore. Quae causa visa est sufficiens Lyrano, vt propterea dicatur domus saltus Libani, quod amoenitate, & arborum copia Libano monti pene non cederet. Quamuis alijs magis placeat, domum saltus Libani dictam fuisse, quod cedrinarum columnarum copia, & multitudine ipsum montem Libanum referre videretur. Nisi malis cedrinae materiae, qua constabat, copiam eo nomine indicari: quae tanta erat, vt montem ipsum Libani eo translatum fuisse putares.

Vtrumque videtur respexisse Propheta noster, vel potius apud illum Dominus: Fili hominis, inquit, pone faciem tuam contra viam austris, & stilla ad Aphricum, & propheta ad saltum agri meridiani. Symmachus: bene exposuit: Propheta de Silua in regione meridiana. Hanc autem domum, de qua loquimur in regione meridiana extructam fuisse, perspectum est in vrbis imagine, cum ijs, quae de domo regis in Apparatu à nobis dicta sunt. Quo etiam loco, vt hoc etiam obiter adnotemus, illud poterit esse perspectum, quod paulo ante confirmabamus, perpetuo quodam muro domum regis, saltus Libani, & Reginae circumdatas fuisse.

E Sed praestat nostrum audire Prophetam: Et dices saltui meridiano: Audi verbum Domini: Haec dicit Dominus Deus: Ecce ego succendam in te ignem, & comburam in te omne lignum viride: hoc est viridaria, & loca omnia arboribus confita ad amoenitatem, atque delicias regum, & omne lignum aridum: columnas cedrinas, epistilia, transtra, & alia omnia preciosa ligna, atque materiam, qua domus illa vniuersa tegebatur, exornabatur, ditabatur. Et comburetur in ea omnis facies, hoc est prae flammae, atque ignis citissima combustionem facies pulcherrimorum iuuenum denigratae fuligine, & fumo tandem exurentur, ab Austro vsque ad Aquilonem.

Nn 2

quia

2. Paralip. 9.
v. 16.
Nicolaus de
Lyra.

DOMVS
saltus Libani
quare dicatur,

Ezech. 20. v.
46. & 47.
AD MERI-
diem templi
domus haec
extructa fuit,

Tomo. 3.
Apparatus
part. 1. lib. 3.
cap. 20.

PVLCHERRIMUS iuuentutis flos Salomonis fuit satellitium.

Ioseph. 8. antiq. cap. 2.

quia nimirum nullus illis reliquus erit effugij locus, depascente flamma vniuersam domum à parte eius Australi vsque ad Aquilonarem. Ad pulcherrimum illum iuuentutis florem respexisse videtur propheta, qui statutis temporibus domum hanc ingrediebantur, vt aureis muniti armis Regum stiparent latus. Horum meminit Iosephus dum equos laudat Salomonis: His, inquit, decus addebant equites, flos iuuentutis, procera ceteros longe super eminenti statura, promissoque capillitio conspicui, & tunicas è sarrana purpura induti. Ad haec ramentis auri capillum,

quotidie spargebant, vt ad solarium radiorum contactum fulgor à capitibus eorum reflecteretur. Hi armati & pharetris succinti regium currum stipabant. Arma autem horum iuuenum in armamentario saltus libani reposita fuisse probant allati loci, si illis addatur, quod liber Paralipomenon narrat. Nam cum anno quinto Roboam filij Salomonis ascendisset Sefac rex Aegypti, & depredatus esset domum Domini, & domum Regis, inter cetera secum tulit:

2. Paralip. 12. v. 9. 10. rat Salomon, pro quibus fecit Rex Roboam aeneos, & tradidit illos principibus scutariorum, qui custodiebant vestibulum palatij. Ecce

FLUXA sunt omnia, quae in hoc mundo sunt.

quam fluxa sunt, & quam breui finiuntur omnia, quae humanae vitae innituntur. Certe nihil est tam firmum, tamque bene fundatum, quod in scelerum poena non diruatur, ac funditus euertatur. Ecce enim gloriam templi illius tam immensam, propter Salomonis scelera cum illius vita pene extinctam. Sed de his alias.

Illud vero subdit praedicta historia, quod ad clypeorum pertinet vsum & locum. Cumque introiret Rex, inquit, domum Domini veniebant scutarij, & tollebant eos, iterumque referebant eos ad armamentarium suum. Hos vero clypeos in

parietibus ad decorem, & ornamentum domus appensos fuisse, significat Isaias Propheta, qui subuertendam fore urbem praedicens, eius rei argumentum quasi euidentem proponit, domus huius liberum, ac patentem introitum: quae vrbe florente, multis claudebatur valuis, seris, & vestibibus, assiduaque fortissimorum militum custodia

A seruabatur; quippe quae maximam partem thesaurorum regis, atque aureae supellectilis contineret: *Parietem, inquit, nudauit clypeus diripiente milite pedestri domum saltus libani. Et erunt electae valles tuae.* Ab oriente Henon, ab Aquilone, quae vocabatur Tiropoeon propter copiam, rerum omnium quas artifices in ea degentes, vt dixi ciuibus suppeditare solebant, plenae quadrangulorum &c. *Et reuelabitur operimentum Iudae.* Direpta namque domo, & patentibus portis, aut exustis ab hoste: & videbis, cuius è plebe videre licebit, in die illa armamentarium domus saltus.

Et quamuis haec vera sint, & certa,

quae de domo saltus Libani haecenus recensuimus; alia tamen ratione loquitur Iosephus de fine, propter quem extructa fuerit haec domus, de cuius vfu sic scribit. Basilica erat, inquit, magna, & pulchra, multis columnis suffulta, quam ad causas forentes

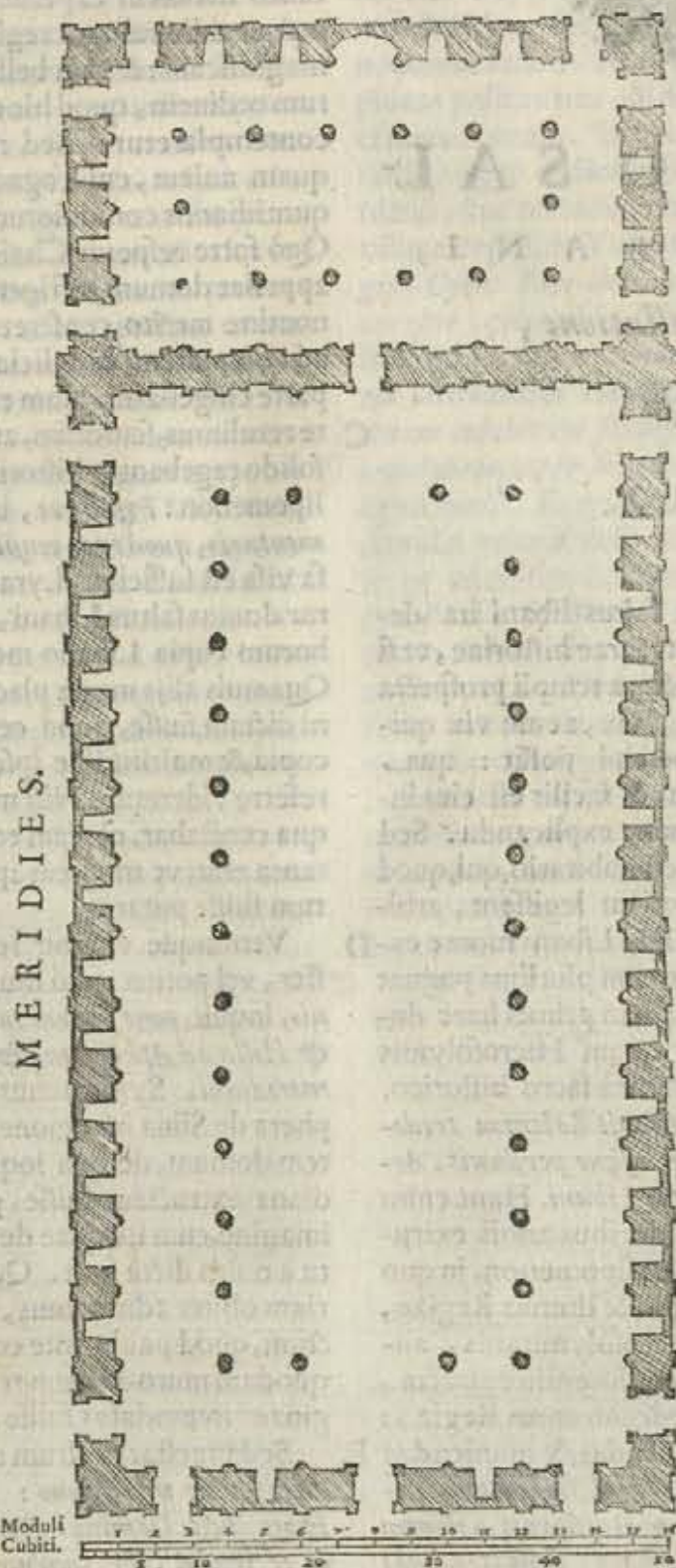
Ioseph. 8. antiq. cap. 2. BASILICA ad causas.

agitandas, & lites decernendas condidit, capacem multitudinis, quae eo inspiceret. Hoc propterea fortasse dictum fuit à Iosepho, quod intra hanc basilicam porticus extructa fuisset, in qua tribunal, & thronus Salomonis erat: id, quod certum est, & cum sacris historijs etiam consonum, quod in vestigio domus appposito esse perspectum lectori poterit. Verum cum domus haec, duplici intercedente trabecatione, in tres diuisa esset deambulationes; certe inferior ad agendas causas facile tributa fuit; superiores reliquae alijs vsibus deputatae. Ac ne quis dubitet an de eadem domo loqueretur Iosephus de qua nos loquimur, quas illi tribuit mensuras, opere precium erit cum illis conferre, quae in sacris historijs leguntur.

Longam, inquit, cubitos centum, latam quinquaginta, altam triginta. Hanc sexdecim interpretis incuriam infra: patefaciam quippe qui sexdecim putarit fuisse: columnas, easque quadrangulas: columnae quadrangulae sustinebant, testam opere Corinthiaco, additis parilibus postibus cum valuis caelatis ad ornamentum loci simul, & munimentum. Sed certe mensuras persequi vix possumus, quin prius eius basilicae vestigium appo-

VESTIGIVM DOMVS SALTVS LIBANI, ET PORTICVS COLUMNARVM.

OCCIDENS.

ORIENS.

Moduli Cubiti.

namus, illius dispositionem & symmetriam facilius explicemus.

DE SYMMETRIA

DOMVS SALTVS LIBANI,

de columnarum ordinibus, &

trabeationibus in vni-

uersum. Cap. XI.

EODEM
architecturæ
genere sem-
per, & vbiq;
vltus est Salo-
mon,

3. Reg. 7. v.
8.

Ibid. v. 9.

Ibid. v. 12.

DOMVS
saltus libani
mensuræ.

3. Reg. 7. v.
2.

IRABILIS structura templi B modum præscribere videtur omnibus fabricis Salomonis. Nam cum maxima, eaque diuinitus illapfa fuisset sapientia præditus; sciretque eiusmodi fabricæ rationem à doctore Deo inuentam fuisse; ac iam expertus fuisset quantum probarent oculi, atque intuentium animi; eius aedificij Symmetrias; facile quibus conijcere poterit eisdem vsum fuisse Salomonem in domo sua extruenda, atque in reliquis fabricis vniuersis. Id quod non modo coniectura ducti affirmamus, quamuis hæc satis firma sit, verum multo magis eiusdem sacrae Scripturae exemplis. Non enim aliud significasse videtur sacer historicus, cum domum filiae Pharaonis extructam à Salomone fuisse testatur: *tali opere, quali & hanc porticum. Omnia lapidibus preciosis, qui ad normam quandam atque mensuram, tam intrinsecus, quam extrinsecus ferrati erant.* &c. Septuaginta. Hæc omnia, inquit, ex lapidibus preciosis sculpta, ex distantia intrinsecus, & extrinsecus. &c. Et iterum: *Et extrinsecus usque ad atrium maius, vel magnum, ut habent Graeca & Chaldaea.* Cuius autem atrij fiat mentio dubitare non poterit, qui legerit ea, quae sequuntur: *Et atrium maius rotundum trium ordinum.* &c. Quae paulo ante de atrio Israelis in domo Domini interpretati sumus. Qua propter ex his omnibus locis hæc vna sententia colligitur, eadem plane architectandi ratione, eisdem proportionum mensuris, tum lapidum, lignorumque magnitudine, tum vero eorundem distantia, qua ab inuicem seiungebantur, aut simul copulabantur, vsum semper, & vbiq; fuisse Salomonem, qua vltus fuerat in templo; eandemque in primis, atque in secundis, ac denique in omnibus fabricis obseruasse rationem. Sed ut ab his, quae in vniuersum dicta esse videntur, ad propria magis veniamus, & singula; accipe nunc lector quae de fabrica domus initio proponenda videbantur.

Mensurae domus sic describuntur à sacro historico: *Centum cubitorum longitudinis, & quinquaginta cubitorum latitudinis, & triginta cubitorum altitudinis.* Potissima autem architecturae ratio, ut dixi, ex constitutione moduli pendet: sic enim appellat Vitruuius mensuram illam, quam propheta noster vocauit calamus. Modulus vero ex diuisione frontis in partes aequas paratur, partium vero numerus pro ratione aedificij definiendus est. & in hoc quidem numerus assumitur par ei, quem in singulis atriorum quadratis areis obseruauerat summus Architectus, nimirum sexdecim. Frons autem aedis est cubitorum quinquaginta, quae in sexdecim partes distributa, vnicuique parti dat cubitos tres cum octaua par-

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

te cubiti. atque hic erit modulus, qui dimidiato templi calamo aequalis est. atque adeo aptissimam praestabit operi symmetriam, & ad ipsum templum proportionem admirabilem. Atria templi eriguntur cubitos sexaginta; hæc autem domus cubitos triginta: ut iam incipiat respondere modulus illius, modulo huius in eadem duplicatione, nec aliter hic partes huius definiat, quam ille illius. Et idem hic modulus, qui latitudinem quinquaginta cubitorum in partes distribuit sexdecim, longitudinem centum cubitorum in partes diuidet duas & triginta; atque adeo tota area ductis occultis lineis diuisa manebit in partes, siue areas quadratas quingentas duodecim.

His ita constitutis modulus vnus crassitudini parietis circumquaque tribuatur: tres alij portici interiori circum parietes, atque in linea illa quae tertij moduli finis est, centra dabis columnarum, duos modulos ab inuicem distantia: Sublata ex media latitudine Orientali vna columna ad portae commodiorem vsum, & altera illi respondente in media Occidentali latitudine, in cuius medio altera aperitur porta. quae omnia facile poteris videre in appposito paulo ante vestigio. Fit item ex dictis, ut columnae omnes, quae interiorem cameram sustinent, sint numero triginta in duas partes aequas distributae: quarum dextera quindecim constat columnis sinistra totidem: His autem omnibus columnis, ac singulis totidem aliae respondent parietibus ad partem; ita ut dimidia sui parte versus columnas extra parietum perpendicularum projiciantur. cum tamen hae, atque illae columnae omnes, sint ex cedro. Quae omnia veluti in vnam summam collecta attentius perpendenda sunt lectori, ut facilius possit sacrae Scripturae testimonia, quae de columnis scripta sunt, atque eorum explanationem, quam iam agredimur percipere.

Et quatuor deambulatoria inter columnas cedrinæ. Hebraice, Graece, & Chaldaice habetur: Et triginta cubitorum altitudo eius super quatuor ordines columnarum cedrinarum. Quasi sensus sit, quatuor columnarum ordines aequales fuisse cubitos triginta. Hos autem columnarum ordines computare licet, vel secundum longitudinem, vel secundum latitudinem: vnus enim ordo parietis est ad pactus Meridiano, alter ab hoc distat modulos tres, tertius parietis adiacet Aquilonari, quartus ab hoc distat versus Meridiem modulos tres. Atque eadem ratione quatuor ordines possunt computari iuxta latitudinem, quorum duo extremi parietibus Orientali, & Occidentali adiacent, reliquorum vterque ab his distat tres modulos.

Quamuis alia quoque ratione quatuor possent ordines computari, quatuor respicientes domus latera, ac si quatuor parietibus cinctam fuisse domum vniuersam testaretur. Atque hunc sensum respexisse videtur Latinae Vulgatae interpretis: qui pro quatuor ordinibus columnarum cedrinarum, *quatuor ambulatoria*, conuertit, *inter columnas cedrinæ*: deambulatoria vero porticus intelligo cum glossa, quae: Deambulatoria vulgo dicuntur, inquit, transporticus; quae porticus totam domum cingunt cedrinarum columnarum ordinibus vtrunque suffultae. Hæc vero, quae diximus omnia, ad ordines columnarum, quorum alter alteri adiacet intelligenda sunt, nam de superimpositis ordinibus in-

MODVL I
inuestigandi
ratio.

32

16

192

32

512

LINEAE
radices etiam
in hoc aedifi-
cio obseruan-
dae.

PRIMI
ordinis co-
lumnæ trigin-
ta.

ORDINES
columnarum
quomodo
computandi.

QVATVOR
porticus circa
aedem.

A DE TRABEATIO-

NUM, ET COLUMNARVM

numero, mensura disposi-

tione, & ornamentis.

Cap. XII.

Vatablus
num. 5.

infra agemus; quamvis Sixtianus codex ad eodem ordines altitudinis hunc locum retulit, quippe qui: trium ordinum columnarum: scripsit, *Ligna quippe cedrina exciderat in columnas*. Hebraice: Et trabes excisae cedrinae super columnas. Septuaginta, & humeri cedrini columnis. Vatablus: Erantque cedrinae tabulae dedolatae super columnas: & in notationibus: Et erat, inquit, tecta cedro sursum super trabes, quae erant super columnas. Id est super columnas erant collocatae trabes, super trabes tigna, super tigna autem erant tabulae. Quibus verbis plane indicat quid ipse sentiat de verbis propositis, arbitratur enim contignationes significari, aut trabeariones, quae tribus partibus solent constare, trabibus, tignis, tabulis. Neque id immerito arbitratus est; cum fere ex verbis Hebraicis nihil aliud possit colligi, quamvis eorum difficilis admodum videatur interpretatio, propter notionem vocis *cheruthoth*, quae hic legitur, super columnis. Ea vero vox ex radice *carath*, deducta esse videtur, & tam late patet significatione, quam verbum latinum, scindo, cum omnibus suis compositis; & phrasae praeterea, habet illius sermonis proprias, quas persequi non est huius instituti. indeque fit, ut sanctus Hieronymus vocem ad suam reuocans originem legat: *Ligna quippe cedrina exciderat in columnas*, singulas, vel columnis imponendas; ac si Hebraea ad verbum conuertisset: & excisiones cedrinās super columnas. Atque adeo nulla in re ipsa, videtur esse dubitatio.

EPISTYLIA
cum humeris
conferuntur.

Rem potius, quam vocem respexisse videntur Septuaginta interpretes *ἀπὸ τῶν ὤμων*, omnes cedrinās, humeros cedrinos ubique vertentes. quia quemadmodum humeri medio pectori innitentes in vtramque partem extenduntur: ita trabes, eae praesertim, quas epistylia vocamus, columnis innixae extenduntur in vtramque partem. Et quamvis haec ita sint, tamen adhuc in dictionarijs, quae videre licuit, tum vel Hebraicis, tum etiam Chaldaicis huius vocis nullam vidi fieri mentionem. Quod qua ratione factum sit, censeant alij. posset fortasse existimari hanc fuisse Architectonicae artis vocem propriam, quam interpretes hi nostri penitus ignorarint. Chaldaeus tamen paraphrastes rem ipsam ita exposuit, ut vocis etiam nobis indicaret coniecturam. Et coronae earum cedrinae, inquit, erant super columnas. Qui primam vocem *cheruthoth*, pro voce *cotharoth*, usurpauit, facta nimirum vnius literae transpositione, quae Hebraicis est maxime in usu. Quod vero ad rem ipsam spectat, quae significatur, nihil differt à reliquis interpretibus, cum coronamenta siue trabeariones praedicta voce significari supra à nobis ostensum sit. Sed hoc vnum addidisse videtur, quod modo maxime notandum est, & à nobis infra demonstrandum, coronas scilicet, vel coronamenta trabearionibus respondere: immo ex ipsis trabearionibus desumpta fuisse. Illud praeterea ab ipso Hebraeo scriptore indicari videtur, coronas, siue tabulata excisiones vocari, propter excisa capita trabium, quae in zophoris conspiciuntur, quarum formam Graeci Architecti triglyphos dixerunt, de quibus infra agendum est.

*T*abulatis cedrinis vestiuit totam cameram, quae quadraginta quinque columnis sustentabatur. Vnus autem ordo habebat columnas quindecim contra se inuicem positas, & è regione se respicientes, aequali spatio inter columnas.

Multa simul proponuntur, quorum singula indigent explanatione. Ac primum; de tabulatis quae superioris versiculi explicationes esse videntur, dixerat in vniuersum tabulata cedrina, columnis fuisse imposita; nunc tabulata ipsa in suas distribuit partes. Nam in Hebraeo legimus: Et tecta in cedro desuper super costas, quae super columnas quadraginta & quinque, quindecim ordine. Tria igitur insinuare videtur, costas, quae super columnas, nullo alio intercedente ornamentum genere, fuisse, quas licet vocare epistylia sic dicta, quod stylis, hoc est columnis imponantur. Super costas vero sunt transtra, quae zophori respondent altitudini; & super his imponuntur asseres vel tabulae: & epistylum simul cum zophoro, vocat Chaldaeus, & merito, tabulatum. Quae costae erant super columnas quadraginta & quinque. Vulgatus vero alio conuertisse videtur verba, & satis ad rem, ut sermo sit de camera, aut media testudine lignea, quae praedictis superiore versiculo incumberebat quinque vtrinque, & quadragenis sustentata columnis, triplici ordine, alio alijs superposito. qui quidem tres ordines totidem alios numero, & magnitudine, & intercolumnijs pares respiciunt ex aduerso, forma quam simillimos.

TRES IN
altitudine co-
lumnarum or-
dines.

Hunc porro columnarum numerum, & hanc dispositionem licet quidem in proposito vestigio obseruare. Nam si orientalem columnarum dispositionem consideres, diuisa quidem fuit tota latitudo in modulos sexdecim è quibus vnicuique porticui dati sunt terni, parietibus, singulis singuli, ut reliqui moduli octo sint a centro columnae, quae est in angulo Septentrionali ad similem columnam in angulo meridiano, ita ut possent inter eas tres columnae collocari, centris ab inuicem distantes modulos duos, sed sublata, fuit, ut dixi, columna media, relinquuntur igitur duae tantum columnae longioribus porticibus adiacentes, quae quidem ratio eadem est omnino in Occidentali latere domus.

Iam vero examinanda est longitudo, quae in duos & triginta modulos distributa est, ex quibus, ut superius ostensum est, tres dantur porticui, vnus parieti; ac totidem ex altera opposita parte. sublatis igitur octo ex duobus, & triginta, supersunt quatuor & viginti, qui bifariam secti duodecim relinquunt intercolumnia, singula continentia duos modulos; intercolumnia voco spacia à centro vnius columnae vsque ad centum alterius, ut in dimetiendo templo saepius adnotaui. & erunt in latere Meridiano tredecim recta dispositae columnae, quibus si addas duas alias, quae

32.
8
24
12

QUINDE- quae ad Meridiem vergunt, erunt omnes colum-
nae lateris vnus, illae, inquam, columnae, quae
mediam cameram, vel testudinem sustinent,
quindecim; quae totidem alijs Meridianis exad-
uerso positae, magnitudine, vsu, forma, respon-
dent. *Et super columnas quadrangulata ligna in
cunctis aequalia.* Epistylia recta definit, quippe
quae quadrangulata efficiunt spatia non arcuata.
Epistylia autem omnia in cunctis aequalia fuisse
testatur, primum longitudine, quae confirmari
potest, ex eo, quod diximus, vel potius confirmat,
quod diximus, centra columnarum omnia ex ae-
quo distare; epistylium enim à centro vnus co-
lumnarum se extendit vsque ad centrum alterius.
Deinde paria erant latitudine quippe quae sum-
mis respondeant columnarum hypotrachelijs,
quod ostendit omnes columnas crassitudine fuis-
se pares: item altitudine, quae nunquam non
fuit eadem in omni bene ordinato aedificio.

CENTRA
columnarum
aequidistan-
tia.

TRES OR-
dines colum-
narii .

Est & aliud nomen, *מִשְׁכָּנִי* mechozach, quod fenestram item vertit interpret, à verbo videnti, etiam deductum: vocem tamen Septuaginta considerantes regionem conuertunt, Chaldaeus angulum, quae vox anguli apud Hebraeos regionem significare solet, quippe cum mundus hic in quatuor diuidatur angulos siue regiones; tres igitur regiones, vel tres anguli vnius cuiusque regionis Meridianae videlicet, & Aquilonaris, tres porticus significabunt in altum erectas. Quae vero sequuntur voces

OSTIA DOMUS quadrata non arcuata. perhachim, & mezuzoth, superius à nobis
sunt explicatae, quarum prior ostium significat, quod patet, quod apertum est; posterior postem portae; ut sensus loci sit portas omnes huius domus quadrangulatas fuisse, non arcuatas postibus exornatas quadratis ac rectis, non cylindricis, aut alia forma inflexis. Quae quidem expositio alijs fortasse magis, quam nobis ipsis satisfaciet. illa vocibus minime repugnat; rei explicandae, maxime conuenit; ut tignorum capita, quae in zophoris apparent, mezuzoth, dicantur, intertignia, vel caua illa, quae inter tigna relinquuntur, dicantur perhachim, & triglyphos atque metopas significant, sicut similibus vocibus significantur à Iosepho mox afferendo.

Sed ipsos praestat audire interpretes : in Sixtiano . Et melathra tria, eadem vox in Complutensi conuertitur trabes, & merito : epistylia namque ea voce significantur . & capacitas super capacitatem tripliciter . regionem hanc vocat Complutensis . & omnia ostia , & capacitates quadrangulae, melattris instruitae ; & ab ostio ad ostium tripliciter . Chaldaeus : Et

TRIGLY-
phi & meto-
pac.

vestium erant tres ordines, & angulus è regione anguli tribus vicibus, & omnes portae, & postes erant quadrata: & operiebant vestes: & è regione anguli contra angulum tribus vicibus. Quae omnes versiones illud plane demonstrant, quod ex numero columnarum colligitur, tres ordines in altum erectos fuisse, cum quatuor ordines latitudini tribuantur.

Sed illud superest, ut columnarum mensuram, quam nondum proposuimus, exquiramus; ea enim facile inuenietur ex atriorum templi proportionem. Nam cum atriorum altitudo Sexaginta cubitorum duplo maior sit altitudine huius domus triginta cubitorum; & haec atque illa tribus constant columnarum ordinibus, sit ut primus atriorum ordo duplo maior sit primo ordine domus, atque idem omnino colligemus de alijs omnibus ordinibus, ac partibus, cum fuerint eadem ratione perspectae. Interim satis erit indicare altitudinem primi ordinis fuisse cubitorum duodecim cum dimidiato, columnam vero altam fuisse cubitos decem, crassam cubitum unum cum uno digito, hoc est digitos quinque & viginti.

Illud praeterea in dubium revocari potest, ad columnarum formam spectans, quod Iosephus affirmare videatur eas quadrangulas fuisse. Sed interpretis ignavia factum est, ut à sacra Scriptura alienus esse censeatur Iosephus; tum quod quadrangulas faciat columnas, tum verò maxime, quod eas sexdecim faciat, cum sacra Scriptura quindecim computet. Sed Iosephi mentem à sacra Scriptura alienam non esse ex eius verbis Graece propositis, & propria, ac genuina verborum interpretatione patebit. Κίσσι μὲν τετραγώνους ἀνελημμένον ἑκατέδ' ἑκα πᾶσιν. Ἐξήγαμμεν δὲ κορινθίους. ἰσομέτροις δ' ἐφ' ἡλικίᾳ καὶ θυρώμασι τριγλῦφαις ἀσφαλῆτε ἑμῶν καὶ κεκαλλωπισμένον: Hoc est. Columnis in sexdecim omnino quadrangula distinctam, corinthiaca contignatione: liminibus pari inter se mensura foribus: has licet vocare metopas, quae causa sunt intertigna, metopis, inquam, triglyphorum firmam simul, & exornatam.

Et certe Iosephus qui columnarum numerum initio subtrahit, dum multis columnis dixit domum fuisse suffultam, eius modo non meminit, sed tantum quadrangulorum, quae in summa, contrignatione, quam Itali vocant, *sossitta*, extensis super capitibus omnium columnarum epistylis fiunt. Omnium columnarum dixi, ut intelligas illas quoque, quae extantes parietibus adiacent. haec enim quadrangula computare licet in quolibet latere basilicae. Nam inter columnas quindecim quatuordecim manent intercolumnia, ac totidem quadrangula in tecto extensis à columnis ad parietes epistyliis; his adde quadrata duo, hoc est quadrangula paribus lateribus, quae manent in angulis porticus, & fient omnia quadrangula vniuscuiusque lateris basilicae numero sexdecim, quot computantur à Iosepho. Haec vero quadrangula opere Corinthio exornata fuisse dicit, hoc est subtili opera, & diligenti. Vocem vero *Συμπίπτει* thiomasi, quam in valuas vel fores conuertunt interpretes, aperturas, velut magis latine ac proprie loquar, intertignia, eaque metopas vocat Vitruuius, & cum triglyphis coniungit, quos in Graeco aperte legimus. neque licuit interpreti, caelatis, conuvertere, cum trifulcos, vel triplici caelatura insculptos significet, vox Graeca; quam quod propria sit

COLUMNA-
rum mensurae
-Y-111111
-ol hunc idq
-mudqol

COLVM-
nae an qua-
drangulae fue-
rint.

Joseph. 8.
anti. cap. 2.

QVADRAN-
gula sexdecim
columnis qui-
nis denis suf-
fulta ,

METOPAE
sive intertig-
nia.

fit artis aedificatoriae, & à Latinis recepta, atque ab alijs omnibus linguis, oportuit retinere, nec eam licuit in aliam conuertere vocem minus notam, & difficiliorem.

Atque ad illud respexisse videtur Iosephus, quod paulo ante dicebamus, ostiorum, & postium nominibus metopas, & triglyphos à sacro historico indicari. illud denique parum animaduertit interpres ille Iosephi, quod valuarum caelaturas ad ornamentum loci simul factas fuisse tradit, & munimentum. quod quis non videat quam sit à ratione alienum, cum contra triglyphorum distributio ornamenti non parum afferat, & firmamenti; ut infra ostendemus. Quae hic obiter notasse sufficet; cum totam rationem triglyphorum infra tradituri simus.

Illud denique praetermittendum minime fuit, quod confirmare facile poterit ea, quae de modulorum distributione diximus: describit enim sacer historicus domui saltus libani proximas tres alias porticus, quarum vnam metitur longitudine pari latitudini basilicae, quinquaginta cubitorum, latitudine vero triginta. Qua quidem mensura reliquas omnes fuisse conijcimus, quas propterea non est mensus historicus: atque adeo vnam ex illis proposuisse fuit satis. Cuius longitudo eisdem modulis diuisa est, quibus latitudo Domus saltus libani cui adiacet. Latitudo vero porticus vniuersa denis constat modulis inclusis parietibus, quemadmodum in longitudine huius porticus sit, & in longitudine, ac latitudine, domus saltus libani: ex quo fit, ut porticus haec quatuordecim constet columnis, pari distantia modulorum binorum & inter se, & à parietibus. Et manet in media longitudine porticus, locus apertus pro tribunali, ut vides in ichnographia.

PORTICVS
columnarum,
vel solij.

OMNES BASILICAE

CONSTRVENDAE LEGES

ex hac vna Salomonis mu-

tuatus est Vitruuius.

Cap. XIII.

ED priusquam à basilica recedamus, illud proferre non dubitabo, quod mihi maxime fuit admirationi, cum primum, velut aliud agens, obseruare licuit; Quod cum Vitruuius basilicae construendae leges statueret, huius basilicae locum, partes, proportionem iura adamussim enumerasse videtur. Quo vno argumento confirmatur, ac satis videtur esse firmum, ex huius aedificij obseruatione omnem perfectam aedificandi rationem fuisse petitam. Is igitur quem laudauit Vitruuius: Basilicarum loca, inquit, adiuuata foris quam calidissimis partibus oportet constitui, ut per hyemem sine molestia tempestatum se conferre in eas negotiatores possint. Haec duo in primis obseruata fuere;

Vitruu. lib.
5. cap. 1.

LOCVS
Basilicae sal-
tus libani.

quippe cum in platea portae aquarum extructa fuerit Regia Salomonis, in Meridiana vrbs regione, cuius frigidam aquilonis partem supereminens templum tuebatur, ut videre est in Urbis imagine cum suis commentarijs. Earumque latitudines ne minus, quam ex tertia, ne plus, quam ex dimidia longitudinis parte constituentur. Vtrumque vero praeeptum ex nostra basilica desumptum fuit, cuius vniuersa longitudo centum cubitorum, duplo maior est latitudine quinquaginta cubitorum. At mediae testudinis latitudo, hoc est, spatij inter porticus relictum, octo modulorum est, ex tertia longitudinis eiusdem, quae ostensa fuit modulorum quatuor & vrginti. Nisi loci natura impedierit, & aliter coegerit symmetriam commutari. Haec verba addidisse videtur, ut sibi licuisse ostenderet, legem, quam tulerat, non obseruasse in Basilica Fanestri quam aedificauit. Sin autem locus erit amplior in longitudine chalcidica in extremis constituentur, ut sunt in Iulia Aquiliana. Quam ergo, Porticum columnarum, aut Porticum solij, in qua tribunal est, vocauit sacer historicus, Chalcidicam appellauit Vitruuius, eamque in eodem loco posuit, ut in vestigio apparet. De nomine vero non constat apud scriptores, quamuis de re facilius sit opinari. Nam si cum Albertoc, aufidica, legamus, satis è re nostra erit, cum ad causas agendas facta fuisse dicatur domus saltus libani, & haec praeterea porticus tribunali sit instructa, quo Rex ipse sedens ius diceret. Neque alienum à veritate erit ampla quaedam, & magnifica aedificia ad Regum & Principum oblectamentum extructa intelligere, quorum meminit Arnobius, Scribuntur dii vestri, inquit, in triclinijs coelestibus, atque in calcidicis aureis coenitare, potare, & ad vltimum fidibus, & vucum modulatione mulceri. Ea vero quae alij tradunt de cudendo aere, aut eiusmodi, nihil ad nos faciunt.

Tom. 3. Ap.
par. par. 1.

LATITVDI-
nis ad longi-
tudinem pro-
portio.

3. Reg. 7.
V. 6. & 7.

Leo Baptista
Albertus de
Archiepiscopo.

CALCIDI-
ca, vel cauli-
dica quae di-
catur.

Arnob. lib. 4.
contra haere-
ses.

COLUM-
narum altitu-
do & portu-
cium latitudo
eadem.

LATITVDO
porticum ex
tertia came-
rae.

SUPERIO-
res columnae
minores infe-
rioribus quat-
ta harum par-
te.

Sed ad Vitruuium reuertamur: Columnae, inquit, basilicarum tam altae, quam porticus latae fuerint, faciendae videntur. Porticus nostrae basilicae latae sunt modulos ternos, hoc est, cubitos nouenoscum tribus octauis partibus cubiti, qui fere sunt deni, quot cubitos datos fuisse altitudini columnarum supra ostendimus. Ac ne liberum cuiquam esse videretur, vel columnarum altitudinem, vel porticum latitudinem constituere. Porticus, inquit, quam medium spatium futurum est, ex tertia finiatur. Si spatium inter columnas, vel porticum medium spatium accipiatur, haec proportio plane respondet. Nam si ex tribus modulis porticus, hoc est, ex cubitis nouem cum tribus octauis, auferas cubitum vnum crassitudinis columnae, dimidiate vtrunque, reliqui erunt cubiti octo. Medium autem spatium constat modulis octo, qui ter sumpti, faciunt quatuor & viginti, & octo octauae partes complent vnum cubitum, ut sint à centro vnius columnae ad centrum alterius columnae, cubiti quinque & viginti; sublato vero cubito crassitudinis columnae, dimidia vtrunque, supersunt cubiti quatuor & viginti; qui numerus triplo maior est, octonario latitudinis porticus. Columnae superiores minores, quam inferiores, uti supra scriptum est, constituentur. Pluteum, quod fuerit inter superiores columnas, item quarta parte minus, quam superiores columnae fuerint, oportere fieri videtur: uti supra basilicae contignationem ambulantes ab negotiatoribus ne conspiciantur. Tres itaque ordines in altum attollit, quorum tertius primo quarta parte minor est, tantundem secundus tertio. Hanc porro

porro ordinem perturbationem quare fecerit ipse exposuit nimirum propter vsum.

Verum cum in Salomonis basilica similes vsus non fuerint, ordine dispositas fuisse contignationes non dubitamus, & quidem secundus à primo eadem ratione imminuitur, vt supra ostendi, & post pauca demonstrabo: tertius vero à secundo per altitudinem, quam forte non nouit Vitruuius. Columnarum denique proportionem, quam in eisdem habet ad altitudinem crassitudo, testatam reliquit idem Vitruuius, dum basilicae quam extruxerat enarrat mensuras. Columnae, inquit, altitudinibus perpetuis cum capitulis pedum quinquaginta, crassitudinibus quinum, habentes post se parastatas altas pedes viginti latas, pedes duos semis. Haec autem est proportio quam in omnibus Salomonis fabricis perpetuo obseruauimus, quamque iterum confirmaturi sumus. Epistylia denique, zophoros, coronas iuxta praescriptam suo tertio libro rationem faciendas esse praescribit, quas etiam ab his nostris fuisse desumptas ostendemus.

Quae tam multiplex proportionum similitudo in re quadam à communi vsu tam longe semota, plane demonstrat Vitruuium huius tanto antiquioris basilicae obseruatione didicisse, quae tradidit: vel certe ab alijs accepisse, qui haec eadem obseruarunt; cum vix videatur credibile, tot, tamque multiplices varietates proportionum alicui sua sponte occurrisse.

DE EXTERIORI

DOMVS CELSITVDINE:

nec non de interiori celsitudine

Sancti, eiusque testudine.

Cap. XIV.

STENDIMVS iam vestibulum templi triplici distinctum fuisse contignatione, triplici etiam atria ipsa, triplici denique domum saltus Libani: & quoniam testatum est, apud Prophetam nostrum superiores ordines inferioribus fuisse humiliores, atque adeo superiores columnas, semicolumnas, aut parastatas inferioribus fuisse subtiliores, id qua ratione factum fuerit, exquirendum est in primis. Cuius rei vnum inuenire possumus firmum argumentum, si domus Dei altitudo perspecta sit, sicut nota iam fuit in superioribus, atriorum vniuersa altitudo, ac in primo ordine eorundem celsitudo. Sed ne actum agere videamur, assumendum est, vt certum, quod à nemine vocari potest in dubium, vestibulum nimirum ad centum viginti cubitos erectum fuisse. Nam in paralipomanis sic legimus:

2. Paralip. 3. *Porticum vero ante frontem, quae tendebatur in*

A longum iuxta mensuram latitudinis domus cubitorum viginti: porro altitudo centum viginti cubitorum erat.

Sed in dubium reuocant doctissimi viri, & quidem numero non pauci, an haec altitudinis mensura ad vnam porticum sit contrahenda, an vero ad domum vniuersam sit etiam extendenda. Ac certe quamuis de re ipsa dubitari possit, an domus eiusdem altitudinis esset cum vestibulo, verba tamen textus ego non video, qua ratione, ad domum referantur; praesertim si vt in Hebraeo iacent legantur, quae sic ad verbum conuertuntur in Regio codice: Et porticus quae super facies longitudinis, super facies latitudinis domus cubitorum viginti, & altitudo centum, & viginti. Et Septuaginta: Et Aclam ad faciem domus, longitudo super faciem latitudinis domus cubitorum viginti: & altitudo cubitorum centum viginti. Quae sane verba haud obscure indicant eidem rei vtramque mensuram tribuendam esse, & viginti cubitorum, & centum viginti. Sed cum nullus adhuc opinatus sit aliud quidpiam, viginti cubitis fuisse dimensam nisi vnum vestibulum, à nemine videtur negandum altitudinem vestibuli centum illis viginti cubitis fuisse definitam. Quae sane res in eam me sententiam adducit, vt existimem, propterea vestibuli tantam celsitudinem referri, quod eidem par non fuisset domus vniuersae altitudo. Quod cum ex mensura altitudinis parietis domus mox referenda perspectum esse cuius possit: illud vnum hoc loco praestandum nobis erit, illis scilicet argumentis satisfacere quae in contrarium asseruntur.

Atque in primis Iosephi verba exponenda sunt, quibus significare videtur domum altam fuisse cubitos centum viginti. Huius, inquit, altitudo aedificij fuit cubitorum sexaginta, & totidem longitudo, latitudo vero viginti. Super hoc autem erat aliud aedificium pari mensura, ita vt tota altitudo templi centum viginti cubitis constaret, versus autem erat ad Orientem, & vestibulum in aditu eius erat viginti cubitorum longitudinis secundum mensuram latitudinis templi, latum cubitos decem, surgens in altum cubitis centum viginti. In circuitu deinde templi, construxit triginta cellas, quae inter se conspirantes, externos parietes templi fulciebant. Graeca ad verbum sic possent conuerti: Quae propter earum frequentiam, & multitudinem totum extrinsecus circumdarent. erantque earum aditus per alias in altas: & patebant singulae in longum quinque cubitos, ac totidem in latum, & viginti cubitis attollebantur. Super has alia series cellarum erat extructa, super quam rursus aliae omnes inter se numero, & amplitudine pares, ita vt coniunctae inferius aedificium aequarent altitudine. Nam superius non erat aedificatum. Haec ille. Quem dubitare non possumus vniuersae domui, & seorsum vestibulo parē celsitudinem assignasse. id tamen illum propterea sensisse existimandum est, quod sacrae Scripturae testimonia, quae de his rebus extrabant percipere minime potuerit, vel propterea maxime quod architecturae fuerit omnino imperitus, cuius rei exempla non aliunde petenda esse existimaui, quam ex ipsius verbis: huius rei gratia fideliter à me relatis. Quis enim aedificij tam magnifici altitudinem in duas, easque pares omnino partes diuidi patiatur? contra sacrae Scripturae exempla, quae affirmant superioribus aedificij partibus siue columnis detrahendum, esse de altitudine inferiorum, quod etiam ratio ipsa aedificij, & à natura petita exempla confirmant, vt supra ostendimus.

Illud

ALTITVDO
porticus centum
viginti
cubitorum.

RESPON-
detur obiectis.
Ioseph. 8.
antiq. cap. 2.

IOSEPHVS
Architecturae
ignarus.

supra lib. 4.
huius cap. 67.

Illud praeterea sacrae Scripturae omnino aduersatur; quod singulis cellulis altitudinem tribuat viginti cubitorum, cum potius omnibus simul tantundem tribuendum sit, ut ostendimus. Verum demus nullum de huiusmodi cellulis, aut columnarum altitudinibus perspicuum extare sacrae Scripturae testimonium, tametsi multa, eaque certissima extent: illud tamen extra controuersiam est, & ab omnibus scriptoribus receptum, & a sacro praesertim textu, fenestras in domo Sancti ad illuminandam domum fuisse apertas, & domum hanc altam fuisse cubitos triginta. si ergo paries domus vndique cellis his inter se coniunctis operiatur in altitudine cubitorum sexaginta, qua via, quaque ratione, quae so, recipient huiusmodi fenestrae lumen suum? quae omnia cum stare nulla ratione possint, affirmare non dubitamus altitudinem domus, quae huiusmodi infestebat fundamentis, aut saltem quae vna cum illis recensetur, stare non posse.

Ioseph. 15.

anti. cap. 14.

TEMPLE

Zorobabelici

altitudo sexa-

ginta cubito-

rum.

IOSEPHI

figmentum de

recedentibus

viginti cubi-

tis.

NON EA-

dem celsitudi-

ne interior

domus, & ex-

terior fuit.

3. Reg. 6. v.

2.

At, inquit, non est Iosephi haec opinio tantum, sed etiam Herodis regis, & consensu populi totius receptissima: quippe cum promittens hic populo pristinam fore celsitudinem instaurandam, suasset illi, ut exstructum templum subuerti pateretur. Quae omnia eundem Iosephum habent auctorem. Templo huic, inquit Herodes, quod post liminio reuerfi a captiuitate Babilonica patres nostri instaurauerunt, desunt ad priscam altitudinem sexaginta cubiti; tanto enim celsius erat vetus illud Salomonis aedificium. Nec hoc culpa maiorum nostrorum accidit, per quos non stetit, quin par illi pristinae structurae surgeret: Sed hanc mensuram praescripserunt Cyrus, & Darius Histaspis filius. Cuius rei fides penes auctorem sit, admiscet vera, & certa de altitudine posterioris domus, & prioris; ut confirmet falsa, & mera figmenta. Sed multis indigent falsa fulcimentis; quorum plurima oportet etiam esse falsa, & quae, Deo ita disponente, ipsa suam manifestent falsitatem, & aliorum; ac si ipsa contraria testimonia pro veritate respondeant. Quis enim sit tam in credendo facilis, aut rerum omnium tam ignarus, qui non videat merum esse figmentum Iosephi, quod his subiungit: de recedentibus viginti illis cubitis centum super additis, quoniam siderunt fundamenta? Sed quoniam hanc Herodis magnificentissimam structuram, iterum examinare nos cogent eorum ingenia, quibus mendacia plusquam omnis veritas, placent, quasi fastidio quodam antiquitatis, ideo ab his modo supersedendum censui, & dandam operam obijcientibus, libere proposita verba, fuisse olim ab Herode ad populum pronunciata. Nunquid propterea Herodes sensit domum vniuersam atque omnes, ac singulas eius partes tantundem altas fuisse? Nunquid non satis verum dici potuisset, domum centum viginti cubitos altam fuisse, cuius prima pars, & principalis facies tantundem esset alta. Sed etiam si cum Iosepho Herodes ita sentiret; nobis tamen esse debet integrum ab illis dissentire; ut cum sacra Scriptura sentiamus.

Atque in primis certum esse debet, & est ab omnibus similiter scriptoribus receptum, non eandem fuisse interioris domus atque exterioris celsitudinem. Nam interioris domus, mensuras persequitur textus, qui sic habet: *Domus autem, quam aedificabat Rex Salomon Domino habebat sexaginta cubitos in longitudine, & viginti cubitos in latitudine, & triginta cubitos in altitudine.* Et sicut nullus in dubium reuocauit, latitudinem,

A & longitudinem interiorem ibi referri; ita minime dubitandum videtur, de interiore quoque altitudine sermonem fieri. Nam exteriorum longitudinem mensus est Propheta noster centum cubitis, ut vidimus. Orientalis vero prospectus celsitudinem metitur liber paralipomenon centum viginti cubitis. Quapropter de interiore prius agendum nobis est, deinde de exteriori.

Atque eandem non esse mensuram interioris domus oraculi, & exterioris sancti, plane indicat textus, qui huic tribuit triginta cubitos, illi vero viginti: quare etiam haec seorsum examinanda sunt. Et ut quae de sancti altitudine dicturi sumus facilius percipiantur, ob oculos habenda est illa sancti templi orthographia, quae septima ordine ponitur cum titulo. **SECTIO MV-RORVM TESTVDINIS, ATQVE COENACVLI AVLAE SANCTAE.** In qua primum apparent binae illae antae binos singulae cubitos latae, quae ostium sancti Sanctorum exornant, & quod latitudine pares sunt atriorum columnis, atque ipsis aeneis vestibuli columnis, de quibus paulo ante agebamus: pares quoque his illas esse celsitudine certum est. His vero trabeatio inest, quae aequalis, & aequale librata est trabeationibus atriorum, nimirum cubitos a summo stereobata quinque & viginti erecta, ut supra pluribus locis ostensum est.

Structura vero cubiculorum, quae exteriorum murum aspiciunt, eiusdem altitudinis est; ut nulla ratione permittat fenestras in pariete templi aperiri infra praedictam altitudinem quinque & viginti cubitorum: quod non coniectura tantum ducti affirmamus, sed quia attestatum esse videatur a Propheta nostro, ut supra ostensum est. Necessarium igitur fuit fenestras supra viginti quinque cubitos aperiri, in celsitudine quinque cubitorum, quam vides in praedicta figura: ut ad perpendiculum erecta parietum aulae celsitudo vniuersa sit cubitorum triginta, ut in historia legimus. Huic porro altitudini imminet testudo cedrina: quam insinuat eadem sacra historia. *Textit quoque domum, inquit, laquearibus cedrinis.* Pro laquearibus, Hebraice legimus גִּבִּים gebim, quae vox, quoniam ex multiplici radice posset deduci, in varias notiones traxit interpretes. Ita ut putarent aliqui propriam esse radicem, cuius tamen ignoretur notio verum ex usu sacrae Scripturae arbitrantur, & cuiuslibet rei partem, quae alijs emineat, hoc nomine significari: & gibbum Latinis dici posse existimant, voce, ac significatione Hebraicae simili: qua ratione apud Prophetam nostrum vox illa rotarum canthos saepe significat, quod in orbem emineant. Sic etiam in psalmo, humanum dorsum significat, cum humano more loquutus Dominus: *Supra dorsum meum, inquit, fabricauerunt peccatores.* Vel ut habent Hebraea, supra dorsum meum arabant arantes, prolongauerunt sulcum suum. Quae verba quasi ab Ecclesia dicta martyrum nomine, pie arbitratus est Genebrardus; Beatum referens Augustinum, qui sic de martyribus loquitur: Non extendente equuleo, non sulcantibus ungulis, non vrentibus flammis. Verum id ipsum magis proprie de ipso, qui est caput Martyrum, Christo Iesu dici posset, cum vix possit excogitari agri cliuus ducto, ac reducto desuper aratro discissus magis, quam flagellis innumeris Christi dorsum in domo Pilati. In qua quidem notione vox deducta esse videtur

NON EAD-
dem oraculi
& sancti alti-
tudo.Fine lib. 2.
Isagogici hu-
ius partis.ALTITUDO
aulae sanctae.Supra lib. 4.
cap. 34.3. Reg. 6.
v. 9.TESTUDO
cedrina in
sancto.GIBBUS VN-
de dicatur.Ezech. 1. v.
18. & cap.
10. v. 12.Psalm. 128.
v. 3.Genebrardus
in psalm.
S. August.
epist. 59.FLAGELLA
Christi prae-
dicta in psal-
mo.

deur. *gabach*, quod significat excel-
sum esse, eleuatum, siue extolli.

Plerumque etiam *gabah*, deducitur vox, quae
foueam significat, siue cisternam; vt propterea
uarij videantur interpretes in expositione Eze-
chielis: *Et aedificasti tibi lupanar*: pro quo Se-
ptuaginta, inquit Hieronymus, transtulerunt;
habituaculum fornicationis: Symmachus, &
Theodotius *πορνείον*, hoc est lupanar interpretati

FOVEA
pro lupanari.

R. David.

Supra lib. 4.
cap. 70.

TESTVDI-
nes cedrinae.

R. David.

Rimchius.

TECTVM
quod caelum
significat, for-
nicatum.

Vatablus
3. Reg. 6.
v. 20.

EXCAVA-
tis ordine fos-
sis aspera fuit
testudo.

Vitruu. lib.
6. cap. 4.

4. Reg. 11.
v. 8.

LAQVEA-
riorum orna-
menta.

sunt: Aquila volens exprimere etymologiam
sermonis Hebraici *gab*, posuit *gabach*, quod
nos dicere possumus foueam, vt significet ga-
neam, ac perfossam specum, atque tenebrosam,
in qua prostitutorum libido versatur. Sed Rabbi
Dauid excelsum exposuit. Quae omnia dum
mores indicant nefariae illius idololatriae, quae
libidinibus admiscebatur, quam supra nos pluri-
bus persecuti sumus: notiones interim huius vo-
cis exponunt. Quapropter cum in loco Regum,
quem interpretamur, sermonem fieri perspectum
sit de tecto, quo domus operiebatur, vocis huius
notiones absque dubio significabunt tecti for-
mam: quam significauit his verbis vsus Regius co-
dex: Et texit domum testudinibus, & ordinibus in
cedris. Chaldaeus; trabibus cauatis. Erant enim
tabulae, inquit Rabbi Dauid, secundum disposi-
tionem cisternarum, siue testudinum, quod ali-
bi idem exponit: hoc est, tabulis contignatis in-
star testudinum: quamuis alibi *tselaghoth*, in-
terpretetur, hoc est, tabulis instar costarum; ani-
malium enim costae, quod curuae sint, *gab*, di-
cuntur, vel *gabim*.

Et certe tecti huius curuaturam, eminentiam
in medio, gibbum, siue fossam indicant vocis
notiones, quas initio afferebamus; ita vt opina-
ri liceat huius aulae tectum fornicatum fuisse: &
certe à Latinae vocis similitudine, qua fornix,
& fornicatio conueniunt, superior vocis *gab*,
interpretatio non abhorret. Sed quamuis ea
voce testudinis forma non satis indicaretur, ta-
men ipsa rei forma, qua caelum hoc aethereum si-
gnificatur, eiusmodi figuram exigere videbatur.
Caelum autem ea parte templi significari, & su-
pra indicatum est, & infra pluribus ostenden-
dum. Sed & fornicem agnouit Vatablus sic lo-
cum conuertens: Concamerauitque aedem, for-
nicis in modum, ordinibus asserum cedrinorum.
Et in Notationibus: Et texit, inquit, domum
trabibus incuruis, & lignis cedrinis ordine dispo-
sitis. Texit, inquit, superiorem partem domus
trabibus instar fornicis incuruatis, & arcuatis,
quae videbantur contra pondus surgere: & lignis
cedrinis super trabes illas dispositis. Fornicem

demum ipsam, excauatam alijs fossis, asperam fuisse,
ac valde exornatam indicat vox ipsa numero
inflexa multitudinis. Eiusmodi ornamentum ge-
nus sermo Hispanus vocat, *arcesones*, quod huius-
modi foueae forma sua referant vas illud, in quo
fit massa panis, quod Italis dicitur, *mastra*, Hi-
spanis *arresa*, voce à Graeca, *ἀρτος*, deducta, quae
panem significat. Duplici autem Hebraicae
voci Latina respondet *laquearibus*, sic enim ha-
bet Hebraeus textus: *gabim vldereth*,
quarum prima vox *arculas*, sic enim vocauit eas
Vitruuius: secunda *limitem, terminum, seprum* si-
gnificat, sic in libris Regum: *Si quis autem, inquit,
ingressus fuerit septum templi, interficiatur*. Indica-
bit itaque vox haec coronas prominentes, qui-
bus lacunaria cingebantur, & mirifice exornata
terminabantur.

Sed quamuis voce eiusmodi denominari posse
dixerim ornamenta; tamen non eam esse duxe-
rim testudinum formam, quae cum omnibus alijs
aedificijs sit communis: sed eam, quae templi
huius sit propria, vt in figura apparet; & cuius or-
namenti exemplum vnum licet Romae videre
in testudinibus templorum Solis, & Lunae, vel
vt alij volunt Isidis, & Serapidis: quae templa,
arui Titi, & templo Pacis sunt proxima; & hodie
in hortis Sanctae Mariae nouae includuntur.

Sed quae de testudine diximus, ipsis templi
mensuris expositis mox confirmabuntur: fornix
enim, vt dixi, supra altitudine cubitorum tri-
ginta erigebatur, cuius formam opinari non licet
à perfecta recessisse semicirculi curuatura, à se-
micirculo, inquam, ducto in latitudine domus
viginti cubitorum, cuius semidiameter, atque
adeo summa celsitudo testudinis sit decem cubi-
torum, ab imo pavimento erecta erit cubitos qua-
draginta. Quae omnia si vera essent, certe liceret
colligere trabes primae contignationis domus,
quorum capita, vt infra ostendam, exterius ap-
parebant, non infra altitudinem quadraginta cu-
bitorum fuisse collocatas. Sed tantae altitudi-
nis fuisse exteriores trabeationes domus, nec
paucis, nec parui momenti argumentis licet con-
firmare. Primum, idque firmissimum ex ijs, quae
supra ostensa sunt, desumi potest. Triplicem ve-
stibuli, triplicem quoque atriorum fuisse conti-
gnationem ostendimus: at vestibulum altitudine
duplo maiori, quam fuerit altitudo atriorum, de-
monstratum est; ex quo colliges primum ordinem
domus duplo maiorem fuisse primo ordine atrio-
rum. Sed horum columnae altae sunt cubitos vi-
ginti; ergo illius ordo primus altus erit cubitos
quadraginta. Quod aliter quoque poterit confir-
mari, si in memoriam reuocentur ea, quae de capi-
tellis in antis interioris vestibuli, & in circuitu do-
mus vndique supra diximus, & de trabibus, siue
trabeationibus eiusmodi antis impositis, & ae-
que libratis: vt antae formam, & proportionem
columnarum imitatae fuisse credantur, quae
membra, & ornamenta omnia fuerant imitatae.
Sed haec quatuor cubitos fuisse latae dicuntur;
ergo & quater denos altae, qua proportionem sunt
omnes columnae templi, & domus saltus Liba-
ni, vt ostendi: quamque proportionem in sua ba-
siliica imitatus est Vitruuius, qui columnas altas
fecit pedes quinquaginta, latas quinque, para-
stadas altas pedes viginti, latas pedes duos
semis.

At ne cuiquam aut noua videatur haec pri-
mae contignationis templi altitudo, aut prorsus
inaudita, audiendus est Lyranus: Appendi-
tia, inquit, ascendunt vsque ad vicesimum cubi-
tum inclusiue parietum templi: & tanta est alti-
tudo parietis claudentis appenditia exterius. Et
quia inferior mansio templi vsque ad primum ta-
bulatum, seu coenaculum ponenda est triginta
cubitorum, sicut in templo Salomonis: ideo su-
per appenditia remanet paries templi liber sine
obstaculo per decem cubitos, ad recipiendum lu-
men per fenestras ad sufficientem illuminatio-
nem inferioris mansionis templi. Si vero man-
sionis huius ponatur altitudo quadraginta cubi-
torum, sicut dicunt aliqui, sic adhuc conuenien-
tior erit illuminatio. Et quia mihi videtur haec
dispositio decentior, quia per hoc seruatur vni-
formitas trium mansionum; ideo sic inferius fi-
gurantur. Haec ille, qui cum in reliquis omnibus
verita-

ALTITVDO
summae testu-
dinis Sancti
quadraginta
cubitorum.

PRIMAE
vestibuli pi-
lae quadra-
ginta cubito-
rum.

Supra lib. 4.
cap. 65. bu-
tus partis.

Vitruuius
lib. 5. cap. 8.

Lyranus su-
per Ezech.

3. Reg. 6.

veritatem fuisset assecutus, hoc vno ab ea recessit, quod pares fecit superiores inferioribus mansionibus, neque trabeationum templi meminit.

Supra lib. 4.
cap. 12. huius
partis.

PRIMVS
ordo vestibuli
cum trabea-
tione quinquaginta cubito-
rum.

Sed & hanc domus altitudinem memini me alias Theodoretum testimonio confirmasse. Primam vero trabeationem ex quarta altitudinis parastadum parte faciendam esse probat ratio atriorum, ac eadem, quam supra ostendi, proportio: ut sicut prima contignatio atriorum alta fuisse dicitur cubitos quinque & viginti, sic etiam domus prima cum trabeatione alta esse credatur cubitos quinquaginta.

DE ORACVLI

ALTITVDINE

& camera.

Cap. XV.

ALTITVDO
oraculi.

VNIVERSA
domus alta est
cubitos tri-
ginta.

ORACVLI
sanctitas.

VAE dicta sunt, omnia ad altitudinem pertinent exterioris domus, reliquum est ut de altitudine Oraculi breuiter dicamus. cuius rei gratia proponenda ob oculos est Sancti Sanctorum scenographia, quae octauo loco habetur inter ideas templi, cuius titulus hic est: PROSPECTVS TESTVDINIS MVRORVM ET PAVIMENTI SANCTI SANCTORVM. In qua videre inprimis licet, parietes ad perpendicularum erectos cubitos viginti, in quibus & summa corona computatur: & haec esse dicitur Oraculi altitudo viginti cubitorum, quae recta est, haud aliter quam in Sancto recta altitudo computata est cubitis triginta, propter fenestras, quibus caruit Oraculum. His vero viginti cubitis cedrina imponitur testudo alta cubitos decem; ut verum sit, quod historia Regum insinuauerat, domum longam cubitos sexaginta enarrans, latam fuisse viginti, altam triginta. quae sane altitudo neganda esse minime videtur domui sexaginta cubitos longae, hoc est, ei, quae Sanctum complectitur, & Sanctum Sanctorum. Et haec quidem Oraculi altitudo triginta cubitorum propria claudebatur contignatione, reliquum vero spatium usque ad vniuersae domus contignationem, quam dixi, inane relictum est, ad Oraculi sanctitatem indicandam, ne scilicet liceret tectum Sancti Sanctorum desuper conculcare.

Quod si testudinis summae crassitudini quinos denos demus cubitos, quinque reliqui erunt cubiti inter vtrumque tabulatum, haud aliter, quam inter vtrumque parietem templi, totidem circa domum vniuersam relinquebantur. Fit etiam ex hoc, ut ipsum Sanctum Sanctorum triplici operiatur tecto, exemplo prioris Sanctuarii tabernaculi, quod triplici operiebatur cortinarum genere, ut supra dixi.

Ea autem, quae diximus, omnia colliguntur ex

textu, quamuis propter sermonis Hebraici difficultatem sine accurata inquisitione, vix, ac ne vix quidem percipiantur. Et aedificauit, inquit, parietes domus intrinsecus tabulatis cedrinis a pavimento domus usque ad summitatem parietum, & usque ad laquearia, & operuit lignis cedrinis intrinsecus. Innuit his verbis sacer historicus, non eadem ratione laquearia, & parietes ligneis tabulis fuisse obductos, horum enim arrectitij, recti asseres vniuersam altitudinem operiebant; laquearium vero non item: sed incurui asseres, costarum in morem, vestiebant prospectum. Quod significare voluisse videtur Chaldaeus: Et aedificauit, inquit, parietes domus intrinsecus, tabulatis cedrinis, a pavimento domus usque ad parietes, donec attigisset caelos tignorum. Caelos utique appellare videtur testudines, quod arcuata forma caelestes referant orbes. Septuaginta vero rem ipsam disertis verbis ostendunt. Nam ubi nos legimus: & operuit lignis cedrinis intrinsecus, ipsi conuertunt: Καὶ ἐκοίλωσεν ἀμφὸς συνέχοντα ἐν ἑξήλοις ἑσθον. Quae ad verbum sic possunt reddi: Et concameravit coaptatis inter se tignis intrinsecus. Idem enim Graecis compositum verbum ἐκοίλωσεν ἀμφὸς, significare solet, quod Latinis concamerare, dicitur enim Latinis camera tectum deuexum, & incuruatum; quod fornix, & testudo appellari solet. quamuis camera quamcunque potest indicare curuaturam, fornix autem prima institutione eam, quae furni est instar; & a nostris dicitur medianaranja. testudo vero similitudinem illius animantis refert, quae testudo dicitur, quamuis vsus latius ea nomina patere faciat.

Illud autem indicandum videbatur, quia ratione è lignis formaretur camera, quod non si luere Septuaginta, dum dicunt: coaptatis, vel connexis inter se tignis intrinsecus, ut ostenderent, è pluribus lignis fuisse compactam fornitem, quorum iuncturae apparere minime poterant. Aedificauitque viginti cubitorum ad posteriorem partem templi tabulata cedrina, a pavimento usque ad superiora, & fecit interiorem domum

Oraculi in Sanctum Sanctorum. Quibus verbis nonnulli parietem illum significari putant, qui Oraculum à templo separabat, quem existimant viginti cubitos fuisse altum, reliquos superiores Oraculi apertos fuisse: quod quàm sit à ratione alienum, satis supra ostendi. atque ostendit melius ipse contextus: Porro oraculum, inquit, habebat viginti cubitos longitudinis, & viginti cubitos latitudinis, & viginti cubitos altitudinis. Qui textus nulla ratione permittit de re vna latitudinem assignari, & de alia altitudinem: quare cum parietis longitudo, & latitudo intelligi non possit alia ab altitudine viginti cubitorum; necessarium erit, de ipso Oraculo hanc trinam, partemque dimensionem accipere.

Sed ipsa pensanda sunt verba, ut omnis dubitandi ratio auferatur. Hebraea sic ad verbum conuertuntur in Regio codice: Et aedificauit viginti cubitos à lateribus domus in costis cedrorum, a pavimento usque ad Kiroth, parietes, vel contignationes, quas proprie significare vox illa poterit, ut supra ostendi. Vtramque vocem ita coniungere Septuaginta, ut altera esset alterius interpretatio: Usque ad parietes, & usque ad trabes. & aedificauit ibi intra Oraculum in Sanctum Sanctorum. Sensus igitur loci est, quaterna latera domus asseribus obducta fuisse, a pau-

3. Reg. 6. 15.

INCVRVI
asseret testu-
dinem exor-
nabant.

CAELVM
tignorum dici-
tur testudo li-
gnea.

CAMERA
dicitur tectum
deuexum.

MODVS
camerae.

3. Reg. 6.
16.

Ibid. 7. 20.

IPSVM
Oraculum al-
tum est cubi-
tis viginti, non
vero paries
quo clauduntur

Lib. 4. cap. 29.

CVBICV-
lorum exte-
riorum, & in-
terioris Ora-
culi par alti-
tudo.

pauimento vsque ad contignationes: lateribus
enim his, pauimento, & tecto oraculi domus con-
tinebatur. Septuaginta vero interpretes aliquid
praeterea significare voluisse videntur, qui in
Regio codice sic conuertuntur: Et aedificauit
viginti cubitos à summitate domus laterum ce-
drinorum à pauimento vsque ad trabes. Quibus
verbis parem indicare videntur exteriorum do-
muncularum altitudinem, atque interioris Ora-
culi, quippe cum vtraque ostensa sit fuisse vigin-
ti cubitorum. At in Sixtiano codice: Et aedifi-
cavit, inquit, viginti cubitos à summo muri la-
tus vnum, id est, vnumquodque, à pauimento vs-
que ad trabes. Quasi dicant, latus vnumquodque
Oraculi viginti cubitorum, à summo muro vs-
que ad pauimentum, & à pauimento vsque ad
trabes. Quae sane tam magna testimoniorum, ac
expositionum moles rem alioqui obscuram fir-
mam, ac luce ipsa clariorem in omnium oculis,
atque animis faciet, quamuis aliquibus videri
posset nota, quo minus eadem obseruauerint
antiquitatis monumenta. Et haec de prima do-
mus contignatione dicta sint satis.

DE SECVNDO

ET TERTIO ORDINE

*domus Domini, necnon de om-**nium ordinum mensuris,**& proportioni-**bus.*

Cap. XVI.

Ezech. 41.
V. 13. Ibid.
lib. 4. cap. 29.
huius partis.

SECUNDAM domus Domini
contignationem verbis illis
Prophetæ nostri indicari ar-
bitramur, quibus parietem Oc-
cidentalem domus altum fecit
cubitos nonaginta, vt ibidem
ostendi. Nam cum ordini primo cubiti dentur
quingenta, supersunt ordini secundo cubiti
quadraginta, tertio denique ordini turris Ori-
entalis triginta supersunt cubiti, sublati ex cen-
tum viginti cubitis altitudinis vestibuli, nona-
ginta, quos, vt dixi, ordo primus & secundus
erigitur.

Sed haec quae generatim, atque vniuerse ex-
plicata sunt, singillatim, atque particulatim exa-
minanda sunt, vt summa partium consensus o-
stendatur, atque ipsa pene incredibilis symme-
triae perfectio manifestetur. Cuius rei gratia,
libuit initio tabulas proponere, quibus ordines
columnarum, & trabeationum maiores quae-
dam mensurae continentur, ex illis partim colle-

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

ctae, quae iam demonstratae sunt, partim ex ijs,
quae post pauca demonstraturi sumus. In his
vero tabulis, quas tum plures licet appellare,
pluribus enim constant partibus; tum vnam,
ijdem enim summi tituli omnibus inseruiant nu-
merorum ordinibus, haud secus, quam si in sin-
gulis iterati essent; primum quidem obseruare
licet maiores titulos, qui diametros columnarum,
harumque altitudines, trabeationes, ordi-
nes, podiola, & vniuersam aedificij celsitudinem
tandem indicant. Deinde in summa tabula ani-
maduertis hos tres titulos, domus Domini, atrio-
rum, domus Regiae, quoniam tabulae omnes in
tres partes huiusmodi sunt sectae. quarum prior
numerus cubitos refert, secundus digitos: hic
autem digitorum numerus producit ex mul-
tiplicatione numeri cubitorum per quatuor &
viginti, numerum digitorum. tandem prima li-
nea primum ordinem, secunda secundum, tertia
tertium indicat, vt à dextris notatum est. His
praemissis, facilis erit vnicuique cuiuslibet inuen-
tio numeri. Nam si columnae altitudinem ter-
tij ordinis atriorum quis cognoscere velit, is se-
cundam tabulam ob oculos sibi proponat sub ti-
tulo altitudinis columnarum, & in tertia linea;
in media columna, quae directe respondet sum-
mo titulo atriorum, inueniet sub cubitis nume-
rum duodecim, sub digitis ducentos octoginta
octo; atque ita pronuntiabit columnam illam
altam fuisse cubitos duodecim, hoc est, digitos
ducentos octoginta octo. & sic de singulis nume-
ris sentiendum est.

Supereft tandem vt a liquid dicamus de quar-
to ordine atriorum, qui super portis, & castellis
erigitur, ac de quinto, qui huic imponitur in eis-
dem castellis; quos pares esse ostendendum est,
primo, & secundo domus Regiae. Nam sicut à
sacro textu docemur, secundus ordo minor est
primo quarta huius parte, tertia vero illius; ter-
tius à secundo, quinta huius, quarta vero illius;
sic etiam vltius in altum progrediendo, quartus
tertio minor erit, quinta sui parte, huius vero sex-
ta, quare si numerum tertij ordinis trabeationis
atrorum, duorum & septuaginta digitorum in
sex partes diuidas, cuique obuient duodecim,
hos à primo numero auferas, & habebis sexagin-
ta, quot tribuuntur primo ordini domus Regiae;
cumque omnium partium eadem sit ratio, certo
agnosces quartum ordinem atriorum primo do-
mus Regiae fuisse parem. Quintum vero turris
aequalem fecimus secundo domus Regiae, quo-
niam illum oportuit altiore facere, quod in me-
dio castello excitaretur.

Sed operae pretium fore existimaui, breui ape-
rire proportionem, quam habent ad altitudinem
vniuersi aedificij, columnae singulorum ordi-
num. Et in atrijs quidem vniuersa altitudo cu-
bitorum sexaginta est, cuius tertia pars est prima
columna viginti cubitorum, secunda quindecim
ex quarta totius, tertia duodecim ex quinta: nam
reliqui tabulatis tribuuntur. Hoc ordine totius
altitudinis duodecima pars est prima trabeatio,
decima sexta dat secundam, vigesima dat ter-
tiam: quam partiendi normam sequuntur in mu-
sicis rationibus, vt ex nerui in partes sectione con-
sonantias rimentur musicae periti. De qua re
nos infra.

DE QVAR-
to, & quinto
ordine castel-
lorum.

10
72
6
12
60

Oo

SYMME-

SYMMETRIAE

ARCHITECTURAE

SACRAE.

DIAMETRI COLUMNARVM.

	DOMVS DOMINI.		A TRIORVM.		DOMVS REGIAE.	
	Cubiti.	Digit.	Cubiti.	Digit.	Cubiti.	Digit.
Primi ordinis	$4\frac{1}{2}$	100	$2\frac{1}{2}$	50	$1\frac{1}{2}$	25
Secundi.	$3\frac{1}{2}$	75	$1\frac{1}{2}$	$37\frac{1}{2}$	$\frac{5}{2}$	$18\frac{1}{2}$
Tertij.	$2\frac{1}{2}$	60	$1\frac{1}{4}$	30	$\frac{1}{2}$	15

ALTITVDO COLUMNARVM.

Primi ordinis	40	960	20	480	10	240
Secundi.	30	720	15	360	$7\frac{1}{2}$	180
Tertij.	24	576	12	288	6	144

TRABEATIONVM ALTITVDO.

Primi ordinis	10	240	5	120	$2\frac{1}{2}$	60
Secundi.	$7\frac{1}{2}$	180	$3\frac{1}{2}$	90	$1\frac{1}{2}$	45
Tertij.	6	144	3	72	$1\frac{1}{2}$	36

ORDINVM CELSITVDO.

Primi ordinis	50	1200	25	600	$12\frac{1}{2}$	300
Secundi.	$37\frac{1}{2}$	900	$18\frac{1}{2}$	450	$9\frac{1}{2}$	225
Tertij.	30	720	15	360	$7\frac{1}{2}$	180

PODIOLI ALTITVDO.

Secundi ord.	$1\frac{1}{2}$	30	$\frac{1}{2}$	15	$\frac{1}{2}$	$7\frac{1}{2}$
Tertij.	$1\frac{1}{4}$	30	$\frac{1}{2}$	15	$\frac{1}{2}$	$7\frac{1}{2}$

VNIVERSA ALTITVDO.

Domus Domini		Atriorum		Domus Regiae.	
120	2880	60	1440	30	720

Sed vnum fortasse mirabitur in histabulis le-
stor, cuius nondum ullam rationem dedisse vi-
demur. Podiola scilicet illa duo, quae quod fa-
cta sint paria, & in secundo tantum, ac tertio ordi-
ne, extra morem reliquarum proportionum esse
videbuntur. Sed certe vsus, & ratio postulabat,

PROPOR- vt ne à proiecturis coronarum superiorum ordi-
nibus impedirentur, podiolis erigerentur: sed
quoniam quo altiores sunt coronae, eo magis
impediunt ea, quae sunt retro, etiam si minus pro-
ijciantur, ideo secundi ordinis podiola paria fe-
cimus podiolo tertij ordinis, vt propter maiorem
altitudinem tertij ordinis eadem videretur ser-
uata proportio, quae vere maior est.

ORDINVM Quod vero ad proportionem ordinum spe-
ctat, vel in his ipsis numeris, quos iam collegi-
mus, perspectum esse poterit, non eandem fore
rationem secundi ad primum, & tertij ad secun-
dum. Hanc autem proportionis differentiam non
cognouit Vitruuius, tum quia plarium ordinum
rationem nullam reddiderit, tum vero maxi-
me quia rationem triglyphorum, quam post pau-
ca reddituri sumus, minime agnouerit. Hoc cer-
te assecutus fuit Vitruuius quod non semel expo-
suit, columnas secundi ordinis crassitudine, & al-
titudine minores fore similibus inferiorum di-
mensionibus quarta harum parte, tertia vero il-
larum, nimirum vt primus ordo ad secundum
habeat rationem, quam numerus quaternarius ad
ternarium. Atque adeo cum columnae primi
ordinis atriorum cubitos erigantur viginti, eo-
rundem atriorum columnae in secundo ordine,
esse debent cubitorum quindecim. quare in do-
mo Domini parastades primi ordinis, quae sunt
quadragesima cubitorum, dabunt ordini secun-
do triginta: & addita trabeatione, cum pri-
mus ordo habeat quinquaginta, secundus habe-
bit septem & triginta cum dimidiato; vterque
vero simul cubitos septem & octoginta cum di-
midiato. Sed cum altitudo parietis sit nonaginta
cubitorum: illi quidem numero defunt duo cu-
biti cum dimidiato, qui bifariam secti podiolum
vtrumque complectuntur, & eum qui infra, &
eum qui supra hunc ordinem est, & vniuersam.

PODIOLA finit posterioris partis domus celsitudinem. Ab
hoc porro numero secundi ordinis, numerus
tertij triginta aufert, non quartam partem, sed
quintam: quia, vt dixi, quo altiora sunt corpora,
eo minora oculis apparent, atque adeo ratioci-
natione temperanda sunt, vt iustam referant
oculis proportionem. Quae omnia tunc erunt
magis confirmata, cum quae de triglyphis dictu-
ris sumus, exponentur.

PROPOR- De numerorum ergo proportione, ac modo,
quo praedictae tabulae componuntur, quae di-
cenda sunt, breui nunc accipe. Sunt autem quae-
dam plane certa, ex quibus reliqua deducuntur.
Domus Domini dupla est atriorum: atria sunt
dupla domus Regiae. ex quo fit vt à dextera ad
sinistram quilibet numerus tertij sit duplo maior,
primus vero ad secundum habeat rationem, quam
cubitus addigitos, quibus constat; nimirum quam
vnitas ad viginti quatuor. Sunt praeterea in a-
trijis quidam numeri noti in primo ordine, diame-
ter scilicet columnae, in imo scapo digiti quin-
quaginta, hoc est, cubiti duo, cum duodecima
cubiti parte, altitudo columnae viginti cubito-
rum, trabeatio quinque cubitorum, ordo quin-
que & viginti cubitorum. Horum autem nume-
rorum singuli sunt in summa suae tabulae linea,

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

A sed descendendo numerus primus ad secundum
habet eam proportionem, quam quaternarius ad
ternarium, hic rursus secundus ad tertium habet
proportionem, quam quaternarius ad quaternari-
um. Quae proportio in trabeatione domus Re-
giae perspecta esse poterit propter digitorum
numerus sexaginta, quem si in quatuor partes
diuidas, inuenies quindecim, quem si ab eodem
numero auferas, dabit quinque & quadragesima,
numerus trabeationis secundi ordinis. Hunc ite-
rum in quinque partes diuide, & inuentum noue-
narium ab eodem auferas numero, & habebis sex
& triginta, numerus trabeationis tertij ordinis.
Atque eadem ratione omnes alii numeri sunt
inuenti.

60

4

15

45

5

9

36

DE TRABEATIO-

NVM NVMERIS PARTICVLATIM,

& primum de epistylis.

Cap. XVII.

VAM initio institueramus de
aeneis columnis disputatio-
nem, illis exactis, quae inter-
mittenda fuerunt, nunc resu-
mere oportet; atque illa sunt
in memoriam reuocanda,
quae de coronamentorum partibus, atque vni-
uersa altitudine diximus. Epistylis, seu trabe
constare diximus trabeationem, zophoro, & co-
rona, atque harum trium partium altitudinem
quinque cubitis definiri. Singularum porro par-
tium mensuras praescribere facillimum est, orna-
menta non item. Zophorum enim tignorum ca-
pita ordine disposita exornant, coronam vero
pendentia in retiaculis malogranata. quod v-
trumque ornamentorum genus difficili quadam
diuisione à sacro historico exprimitur, tametsi,
Deo dante, speramus omnibus futurum esse in
promptu, postquam breui à nobis explicatum
fuerit: Ita vt neque vlla deinceps subsit dubita-
tio, neque ab illis, qui ea quae dicturi sumus, per-
cipient, existimentur aliter posse loca sacrae Scri-
pturae exponi, quam à nobis exposita sunt. Et de
epistylis primum nihil addendum censui, quae
de eius mensura, & ornamentis supra ostendi.
quae quamuis de portae antepagmentis dicta po-
tissimum fuerint, eaque ad epistylia atriorum vi-
deantur referenda, tamen ad aeneas quoque co-
lumnas eadem pertinere probat huius epistylis,
atque illorum aequa libratio; quippe cum osten-
sum sit, aeneas illas columnas atriorum columnis
fuisse pares. Sed opus non est communia exqui-
rere testimonia, vbi suppetunt propria. nam in
Paralipomenis sic legimus: *Fecit autem Hyram*
lebetes, & creagras, & phialas. Et compleuit om-
ne opus Regis in domo Dei: hoc est, columnas
duas, & epistylia, & capita, & quasi quaedam re-
tiacula, quae capita tegerent super epistylia. Se-
ptuaginta interpretes in Sixtiano codice: Co-
lumnas duas, inquit, & super eas golath ipsi
cotharet, super capita columnarum duo, & re-
tiacula duo ad cooperiendum capita ipsarum
cotharet, quae sunt super capita columna-
rum. Qui ipsa Hebraica verba intacta reli-
querunt,

PARTIVM
trabeationis
mensuras faci-
le statuimus,
ornamenta
non item.

Supra lib. 4.
cap. 46. huius
partis.

EPISTYLIS
altitudo tri-
ginta digito-
rum.

2. Paralip. 4.
v. 11. & 12.

EPISTYLIA
aenearum co-
lumnarum, zo-
phori, & coro-
nae.

querunt, ut vel ea ratione monerent lectorem ex Hebraico fonte petendam esse notionem, quam vix pluribus verbis complecterentur Graeci, nedum vna aliqua voce.

Illud tamen satis ad rem indicant Septuaginta, gulith esse partem aliquam cotharoth, quia nimirum vox, coronae, quam pro cotharoth substituendam esse diximus, aliquando pro vniuersa trabeatione usurpatur, quae epistylion constat, zophoro, & corona; & nonnunquam etiam pro corona, quae alijs partibus superimponitur. Sanctus vero Hieronymus rem ipsam exposuit epistylia scribens, quae quoniam capitibus columnarum imponuntur sic sunt ab Architectis appellata. Septuaginta quoque interpretes: *Καὶ μελάνθρον ἐπ' ἀμφότερων τῶν στήλων*. In Sixtiano codice Latino quamvis eadem Graeca vox legatur, in notationibus tamen exponitur melathrum à Theodoro dici, quod vocant epistylum. Complutensis vero rem ipsam exposuit ad verbum vertens: Et trabs super ambas. Non est enim alia magis propria Latina vox, quae epistylum referat. Sed cum nihil non aereum fuerit in columnis, ut notant scriptores sacri, quoddam certe ornamentum genus significabit vox trabs, quod super ambas, hoc est, super vnamquamque earum fuerit.

Huius vero praecipuae partis trabeationis ornamenta significare videtur Hebraea vox *מלח* gulith, à singulari *חל* gal, quae quidem vox quamuis alias fortitur notiones; illa tamen videtur esse prima, atque praecipua, quam trahit à radice *חל* gal, quae circuire significat, aut circumdare, quare ab aliquibus funiculi conuertuntur: fascias potius dicerem, quod quibusdam quasi fascijs cingeretur epistylum.

FASCIIS
cingitur epi-
stylion.

Isai. 48. *וְ*
18.

PECCATI
damna.

Psal. 106. *וְ*
25.

CYMA-
tium.

Supra lib. 3.
cap. 39.

Nec defuit voci aliquid, quod cymatium ipsum epistylion significaret: usurpatur enim plerumque eadem vox *מלח* gulith, pro fluctibus maris, quod vndae aestuanti mari conuoluantur: & semper haec vox numero multitudinis effertur cum vndas significat. Huius rei testis est Isaias, Dei nomine populum illum alloquutus, qui amissa ciuitate, & Regno, omnia bona simul perdidisset videbatur: *Vtinam attendisses mandata mea*. Amantissimi parentis vota sunt, quae quandam indicant veluti excusationem inflicti supplicij, non tam voluntate patris, quam proprii sceleris exigentia: *facta fuisset sicut flumen*, nunquam deficiens *pax tua*, & iustitia tua, *וְגַלְגַּלִּים* cegalle, *sicut gurgites maris*, quasi dicat: quod non attenderis mandata mea, felicitatem illam perdidisti iustitiae, & pacis, quam tibi promittere videbatur primum conditoris tui nomen Melchisedech, hoc est, Rex iustitiae, aut nomen tuum Ierusalem, hoc est, visio pacis: quae omnia nunquam tibi defuissent, nisi prius à custodia legis defecisses: sed quasi fluctus maris immensi, hae virtutes & dona in te effluerent. Et in Psalmo Diuini imperij potestatem, cui cuncta subiiciuntur, declarat illis verbis Propheta: *Dixit*, iussit, praecipit, mandauit, & *stetit*, & astitit, praesto fuit, dicto obediens *spiritus procellae*, & *exaltati sunt fluctus eius*. Sed ex vndae similitudine desumptum esse illud ornamentum genus, quod epistylum coronat, memini me supra dixisse, cum de lapideis mensis agerem.

Huius porro epistylion altitudo vniuersa ostensa est fuisse cubiti vnus cum quarta praeterea cubiti parte, hoc est, digitorum triginta. Quae

A decima sexta pars est altitudinis columnae: haec autem non est eadem, quae à Vitruuio, vel in Ionicis rationibus praescribitur, vel in Doricis; in his enim nullam haberi voluit maioris, vel minoris celsitudinis rationem, in illis vero quam maximam. Verum in nullis hanc perfectissimam rationem assecutus fuisse videtur. Nam aut mendum aliquod irrepsit in numeris, aut suimet dissimilis fuit in hac parte Vitruuius, quippe qui praecipit columnae, quae fuerit duodecim, ad summum quindecim pedum, epistylum imponi ex dimidia crassitudine columnae: at ipse alibi octuplam sesquialteram constituit altitudinem crassitudinis Ionicae columnae, qua ratione fiet ut epistylum sit ex decima septima altitudinis columnae. Item si à quindecim pedibus, inquit, ad viginti columnae altitudo dimetiatur in partes tredecim, & vnus partis altitudo epistylion fiat. Haec ille, quibus nemo non videat multo maiorem esse vnus epistylion ad alterum epistylum proportionem, quam altitudinis vnus columnae ad altitudinem alterius, quod non est rationi consentaneum.

De latitudine quoque epistylion memini me non nihil ante dixisse, sed ea Vitruuij quoque praeeptione confirmabitur. Item, inquit, epistylion latitudo ima respondeat hypotrachelio summae columnae. Hoc autem supra ostensum est fuisse digitorum quinque & quadraginta, tanta igitur fuit epistylion latitudo: nimirum sesquialtera eiusdem epistylion crassitudinis.

Zophori praeterea altitudo ex libro quarto Regum colligitur, vbi sic legimus: *Decem & octo cubitos altitudinis habeat columna vna, & capitulum aereum super se altitudinis trium cubitorum: & retiaculum, & malogranatum*. In duas partes distribuit locus hic trabeationem, quam paulo superius mensus fuerat cubitis quinque; seiungit enim coronam, quae pendentibus malogranatis exornabatur, ut infra ostendam, à reliquo trabeationis corpore: & epistylion simul cum zophoro cubitos tribuit tres, quibus indicat simul fuisse duas illas partes, quarum crassitudo erat fere eadem; parum enim extra perpendiculum proijciuntur ornamenta epistylion, ut vides.

Verum cum omnibus fere minoribus huius aedificij numeris digiti addantur singuli: ac diametro huius columnae in imo scapo idem obseruatum fuisse deprehenderimus, facili quoque negotio conijciemus, his tribus cubitis tres quoque digitos fuisse superadditos. Id quod admirabilis inde subsequuta symmetriae proportio aperte demonstrabit: qua ratione zophori altitudo cum epistylion erit digitorum quinque & septuaginta, tres enim cubiti digitos continent duos & septuaginta; ut vides in margine. Quod si ab hoc numero digitos triginta auferas altitudinis epistylion, reliqui erunt digiti quinque, & quadraginta, altitudinis zophori, quae sesquialtera est altitudinis epistylion, aequalis vero ipsius epistylion latitudini, atque adeo summo columnae hypotrachelio. Sed non est haec zophori dispositio tam facilis, aut tam parui momenti, ut ad calcem huius capituli sit congerenda; quin potius illa proprium exigit caput, vbi etiam in vniuersum de propria architectura templi disputabimus.

LATITUDO
epistylion.
Vitru. lib. 4.
cap. 3.

ZOPHORI
cum epistylion
altitudo.
4. Reg. 25.
v. 17.

24
3
72
3
75
30
45

ZOPHORI
altitudo digi-
torum quin-
que & quadra-
ginta.

DE ZOPHORI

SYMMETRIA ET OR-

namentis, ubi de triglyphis,

atque metopis.

Cap. XVIII.

Sed nunc aggredimur tractationem de mirabili zophori symmetria, qua in re cuperem quidem rhetorum omnium in dicendo peritiam, orationis vim, verborum efficacitatem, sententiarum copiam, & affluentiam, qua vel aliqua ex parte studioso cuique tot, tantaque operis huius admirabilis ornamenta significarem: ex quibus pateret, quam perfectam inierit architectandi rationem Salomon, & quam haec infinitis pene partibus omne aliud architectandi genus excellat; quod vnum Dei Optimi Maximique sapientiam a iqua ex parte significare posset. Quo perspecto facili ratiocinatione, ac manu, ut aiunt, ducatur intellectus ad intima, quaeque diuini opificij secreta consecretanda, & ad opificis diuinam mentem, atque consilium, animo contemplandum: quippe cum dedignata non est tanta Maestas in rebus his minimis tam multa, tamque praeclara nobis relinquere ad rite, recteque ratiocinandum documenta, salutis. Quae omnia attentius perscrutari, sapiente viro indigna non sunt, immo vero quo magis à communi usu semota sunt, & à vulgi oculis abstracta; eo magis amatori sapientiae, eorum qualibet obiecta specie expetenda, donec ea consequatur, quae assecutus conseruet, ac pluris conseruata faciat. Nam teste ipso Cicerone: Qui maxime perspicit, quid in quaque re verissimum sit, quique & acutissime, & celerrime potest & videre, & explicare rationem, is prudentissimus, & sapientissimus rite haberi solet.

Sed frustra conor assequi dicendo, quod exercitatissimus quisque non posset: expedire magis censui ab omni abstinere, ut initio pollicitus sum, orationis fuco, ut ipsa veritatis, & artificij pulchritudo ab omni ornamentorum colore destituta se ipsam prodant. Ad quam ut propius contemplandam accedamus, esset quidem de zophori nomine agendum in primis, sed cum id ex ratione ornamentorum videatur esse petendum, tunc facilius, ac melius explicabitur, cum quae fuerint huius aedificij propria ornamenta, post pauca dicemus: nomine igitur nunc praetermissio, ad rem ipsam veniamus, quae eiusmodi nomine in aedificijs insignitur.

Et quidem satis superque lectori perspectum est, vniuersa Salomonis aedificia contignata fuisse, cedrinis quippe trabibus, asseribusque coniecta. Nam etiam si obiter, atque transcursum haec nostra commentaria oculis animoque percurrerit, non videtur tamen fieri posse, ut quam plurima non legerit sacrae Scripturae testimonia, quae hoc ipsum, quod asserimus, attestentur: quae si adhuc confirmare tentemus, aut

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

A ipsi veritati parum fidere putemur, aut lectoris iudicio, & rerum comprehensioni. Sed in qualibet contignatione, in illa potissimum, quae columnis imponitur, cuiusmodi sunt haec omnes templi, tres tantum inueniuntur praecipue partes, quarum origo, & earum, quae ab illis petita sunt in lapideis aedificijs explicata est à Vitruvio, ita ut omnia & singula ex hoc vno aedificio petita, atque alio translata esse videantur. Ex quo fit ut haec ipsa prima aedificia, vix quidem absque illarum praeceptionum collatione percipi à me possint, nedum effici, ut à me vno explicata ab omnibus, quod cuperem, vel ab aliquibus saltem, percipiantur.

B De origine ornamentorum tractaturus Vitruuius, à materiacione cuncta petita fuisse confirmat: cuius partes cum persecutus fuisset, haec verba subiungit: E quibus rebus, & à materiatura fabrilis, in lapideis, & marmoreis aedium sacrarum aedificationibus artifices dispositiones eorum sculpturis sunt imitati, & eas inuentiones persequendas putauerunt: ideo quod antiqui fabri quodam in loco aedificantes, cum ita, ab interioribus parietibus ad extremas partes tigna prominentia habuissent collocata, intertignia struxerunt, supraque coronas, & fastigia venustiore specie fabrilibus operibus ornauerunt. Tunc proiecturas tignorum quantum eminebant ad lineam, & perpendicularum parietum persecuerunt: quae species cum inuenuit ijs visa esset, tabellas ita formatas, uti nunc sunt triglyphi, contra tignorum praecisiones in fronte fixerunt, & eas cera caerulea depinxerunt, ut praecisiones tignorum testae non offenderent visum. Ita diuisiones tignorum testae triglyphorum dispositione, intertignum, & opam habere in Doricis operibus coeperunt. Haecenus ex Vitruvio, qui historiam potius retulisse videtur eorum, quae à Salomone obseruata fuerunt, quam eius, quam sibi fingit, antiquitatis. Nam in primis in domo Regia, coronas à fabrilis materia factas fuisse, interioribus porticum materiacionibus respondentibus, satis perspectum esse poterit legenti ea, quae de eiusmodi fabrica scripsimus supra.

Quod vero spectat ad triglyphorum nomen, haec enim vox imperitum Architectorum vulgus mouere posset, tamen nobis non multum esset de voce curandum, cum de re ipsa constet: sciendum est Iosephum, qui Romanae fabricae, & Hierosolymitanae testis fuit oculatus, & facile potuit voces ipsas nosse, quibus singulae aedificiorum partes distinguerentur: testatum reliquisse triglyphis exornatam fuisse domum, quam ipsemet dixerat Corinthio opere fuisse elaboratam. Quae res Vitruuium ipsum non latuit, ut infra ostendam. Illud praeterea à Iosepho habetur, quod ad trabes pertinet, parietes templi perfodientes. Nam cum cellulas illas circa templum extructas descripsisset, haec verba subiungit: Et cellae quidem suum tectum habebant non proximo contiguum; reliquum ex longissimis trabibus erat conserutum ad vtrumque latus perringentibus, ita ut ipsi parietes hoc pacto confibulati, hoc modo firmiores redderentur. His trabibus subnexa erant laquearia polita, caelaturis, & bracteis aureis ornata. Haec ille.

Sed cuiquam fortasse videbitur non satis hoc testimonio fuisse praesenti instituto satisfactum; cum possent quidem trabes exteriores etiam parietes connectere, nec tamen

Oo 3 exterius

Vitru. lib. 4. cap. 2.

AEDIFICIORUM ornamenta ex materiacionibus primis petita fuerunt.

TRIGLYPHI, & metopae unde originem traxerunt.

DOMVS Corinthia triglyphis exornata.

DEI sapientia in architectura elucet.

Cic. 4. Offic.

OMNIA Salomonis aedificia trabibus tecta.

INTERIO-
ris conigna-
tionis trabes
exterius ap-
parebant.

Ezech. 41.
V. 25.

Cap. 64. lib.
4. huius Par-
tis.

Nicol. de
Lyra.

LYRANI
audax dictum
aduersus Vul-
gatum.

PARTICV-
la coniuñti-
ua late patet
notione apud
Hebraeos.

Pagninus lib.
1. Institut.
cap. 22. 23.
et 24.

3. Reg. 11.
V. 22.

VVLGATA
defenditur.

R. David.

exterius apparere, quod erat demonstrandum. Sed quamuis multa occurrant, quibus possem propositae huic dubitationi facillime respondere, ab illis tamen omnibus abstinere decreui, vna re contentus, qua illi fiat satis, ut ne vllus superesse possit dubitandi locus. Liber ergo primum luculentissimum testimonium sacrae Scripturae proferre, quo omnia, quae proposuimus, perspecta esse facile possint. Et id habetur apud Prophetam nostrum, qui inter ornamenta templi hoc etiam enumerat: *Quamobrem & grossiora erant ligna in vestibuli fronte forinsecus.* Quem locum obiter suo loco à nobis expositum, quamuis huius loci esse videbatur proprius, tamen quod loci sensus satis videatur esse perspicuus, illum hic etiam quam breuissime percurram; id tamen pro viribus conabor, ut aduersus detractores pro Vulgata respondeam. Liberius quam par esset, certe Nicolaus de Lyra quibusdam ductus leuioribus coniecturis: Propter quod, inquit, translatio nostra hic videtur esse corrupta: nam in Hebraeo non habetur, *quamobrem*, & ideo litera sequens non continuatur literae praecedenti de caelaturis, sed incipit alia sententia. Haec ille. in cuius verbis modestiam exoptarem, & maiorem in veritate exquirenda diligentiam. Mirum enim non est si *quamobrem*, Latina vox in Hebraeo non legatur: neque propterea corrupta esse putanda est translatio nostra, cuius interpretes agnouit id, quod Lyranum latuit, & cui respondet sensus idem, qui Latina voce, *quamobrem*, indicatur. Nam in Hebraeo *אין* veghab, legitur, ita ut nullus non coniungat sensum superioribus, quamuis non ab omnibus eodem modo explicetur.

Sed Vulgatus latissimam particulae *ve*, notionem agnouit, quam triplici capite explicare conatus est Pagninus: Accipitur enim aliquando pro sic, vel sicut, in Prouerbijs: sicut, *Aqua frigida animae sitienti*; & idest, sic, *nuncius bonus de terra longinqua*. Nonnumquam etiam est causalis. Sic in libris Regum facultatem petenti Adad redeundi ad propria respondit Pharaon: *Qua enim re apud me indiges?* *והנהך* vehinecha, & ecce tu, vel quia ecce tu quaeris ire ad terram tuam. *ut quaeras ire ad terram tuam?*

His praemissis vtrumque significare voluisse videtur Vulgatus, & ornamentorum similitudinem, & causam, propter quam eiusmodi ligna apparerent extrinsecus: quasi dicat, cum omnia essent ad ostentationem pulchritudinis ornatissima; maxime decuit zophoros in facie vestibuli paribus, siue etiam maioribus ornamentis condecorari. Imitatus est autem Sanctus Hieronymus Septuaginta interpretes, qui Lyrano & doctiores fuere, & verustiores: qui sic legunt in Regio codice: Et caelatura in eis, & ostia templo Cherubim, & palmae, secundum sculpturam, Sanctorum, & secundum ligna ante faciem aelam forinsecus.

At de ornamentorum similitudine post pauca dicturus, nunc oportet videre, quid de hac re senserint Rabbinii. Et David in primis audiendus est: Lignum grossum, inquit, erat, quod dicitur à Rabbinis à capite vsque ad caput, quod aedificatum erat in palatio. Hoc autem lignum positum erat in aedificio, in muro vestibuli, in facie sua extrinsecus contra altare, & sic erat in aedificio Salomonis. Excisiones cedrinās dicunt Rabbinii fuisse aedificatas in medio murorum.

Ionathas autem exponit hoc lignum grossum esse id, quod dicunt Rabbinii in tractatu mensurarum: Et columnae cedrinae erant fixae à pariete templi ad parietem vestibuli, ne forte calcarentur. Quod vero dicit *forinsecus*, nam columnae egrediebantur ad murum in facie vestibuli forinsecus ad latera vestibuli, ad duos transitus portae. *Secundum latera domus, latitudinemque parietum.* Rabbinii, inquit, exponunt: Latera domus esse trabes: ligna vero grossa esse capitella, trabes autem ponebantur in parietibus, super quibus ponebant capita trabium: capitella autem sunt magnae trabes. Haecenus ex Rabbinis. qui rem totam persecutus fuisse videbitur, si columnae in ea accipiantur significatione, qua Vitruuius: Columnae dicuntur, inquit, & transra, & capreoli, sic vocat trabes, quae column fulciunt. Sed iterum idem Rabbinus cum alijs à Pagnino relatis, putat esse foramina in quibus ponuntur trabes, aut trabium capita. Habemus igitur iam satis perspectas excisiones trabium, extrinsecus apparentes, quas propter ornamentum vocauerunt triglyphos, ut ostendam.

Supererat ut aliquod insinuaretur vestigium metoparum, & ecce nunc Rabbinii foraminum rationem reddunt, in quibus tignorum capita ponebantur. Quarum rerum consensionem videre licebit apud Vitruuium. Vtraque enim, inquit, & inter denticulos, & inter triglyphos, quae sunt interualla, metopae nominantur: *ἐνταξ* opas, enim Graeci tignorum cubilia, & asserum appellant, uti nostri ea, caua columbaria. Ita quod inter duas opas est intertignium, id metopa est apud eos nominatum. Quae Vitruuii verba ita perspicua esse videntur, ut nihil praeterea addendum videatur ad confirmandam hanc nostram sententiam; eam enim rerum omnium consensio firmam reddet, ac satis superque.

DE MIRABILI

TRIGLYPHORVM

distributione.

Cap. XIX.

STENSVM est iam satis zophoros templi triglyphis exornari: superest ut ad ipsam triglyphorum distributionem explicandam propius accedamus. Et certe cum ex perspicuis sacrae Scripturae testimonijs mensuras zophori, & epistylj collegerimus, ex quibus liquido etiam constat, illius altitudinem huius fuisse sesquialteram: perspectum quoque esse poterit templi coronamenta, vel, ut pressius loquar, zophori ad epistylium proportionem in vno tantum Dorico genere reperiri; cum à nullo alio architectandi genere huiusmodi proportio obseruetur.

Hoc autem primum, & antiquissimum fuisse archite-

COLUMNAR
pro trabibus.

Vitruu. lib.
4. cap. 2.

R. David in
libro Radi-
cum. Sanctus
Pagnin.

Vitruu. ibid.

METOPA-
rum ratio red-
ditur.

ANTIQVVM genus Dorici. *Vitru. lib. 4. cap. 1.*

et interstandi genus confirmat Vitruuius: Et columnarum, inquit, formationibus trium generum factae sunt nominationes, Dorica, Ionica, Corinthia, e quibus prima, & antiquissima Dorica est nata. Modum autem praescribit Vitruuius, atque rationem, qua Dorico more possint Architecti emendatas, ac sine vitio efficere aedium sacrarum perfectiones. Ac primum ex frontis aequas in partes diuisione modulum praecipit constitui: & columnae crassitudini duos tribuit modulos: capitellumque iusta ratione formandum praecipit, ac mox subdit: Epistylj altitudo vnus moduli &c. Item epistylj latitudo ima respondeat hypotrachelio summae columnae. Supra epistylum collocandi sunt triglyphi cum suis metopis alti vnus & dimidiati moduli, lati in fronte vnus moduli: ita diuisi, vt in angularibus columnis, & in medijs contra tetrantes medios sint collocati. Quae conferenda in primis sunt cum modulis, atque mensuris ex sacra Scriptura petitis. Et praetermissa illa moduli ad columnam proportionem, quae alia esse deprehenditur ab ea, quam persecutus est Vitruuius, in reliquis omnes retulit sacrae Scripturae mensuras. Nam si modulum supponamus esse triginta digitorum, quanta nimirum est epistylj altitudo, zophorus erit digitorum quinque & quadraginta, hoc est, sesquialtera prioris altitudinis, vnus scilicet & dimidiati moduli, triglyphus erit faciendus moduli vnus latitudine, altitudine iuxta zophori altitudinem sesquialtera proportionem.

Vitru. lib. 4. cap. 3. TRIGLYPHORUM distributio.

MENSURAE Vitruij cum sacrae Scripturae mensuris conferuntur.

Atque illud praeterea obseruare licebit, quod proprium videtur esse huius nostri aedificij, triglyphum scilicet, trabemue aequalem omnino esse epistyljo, quod trabem item repraesentat, nec illius defuisse ad summam hypotrachelij crassitudinem responsum.

Quod vero ad quadratas metopas pertinet, cum de earum altitudine ex dictis iam constet, earum quidem latitudo ex intercolumniorum aequa partitione pendet, & ex triglyphorum numero, modoque illos collocandi. Atque illud explicandum est in primis, quod à Vitruvio praecipitur, vt plurimum errores corrigerentur: triglyphos contra medios tetrantes columnarum esse collocandos, tum angularium, tum reliquarum. Quae in re superuacaneam esse censui multiplicem diuisionem, quam aliqui meditati sunt, cum sensus verborum facilis sit, atque perspicuus. Nam capitelli summi abacus semper est quadratus, etiamsi columna & capitellum reliquum rotunda sint: merito igitur praecipit triglyphos ita constitui in zophoris, vt medijs his quadratis abaci directe respondeant, nimirum vt medium triglyphi medio lateri abaci respondeat.

Quod vero ad triglyphorum numerum spectat, duos triglyphos diuidi praecipit in reliquis intercolumnijs, in medijs pronao, & postico ternos. Ex quo mox liquet, rationem intercolumniorum ex triglyphorum distributione petendam fuisse in Doricis fabricis. Neque hanc tantum, verum aliam omnem partium symmetriam, ex hac vna petendam esse confirmat idem, quem saepe laudauimus, Vitruuius. Qui cum symmetriam vellet definire, illius hoc exemplum adduxit: Vt e columnarum crassitudinibus, aut e triglypho &c. inuenitur symmetriarum ratiocinatio. Itaque ex probatissimi huius auctoris sententia hoc opus esse existimatur maxime perfectum, in quo prae-

A ceteris elucet symmetriae ratio, haud secus quam in humano corpore prae ceteris omnibus animantibus, consonantiora esse deprehenduntur membris membra, omnia & singula integro corpori.

Sed qui tam multa nouit architecturae praecepta, quique tantum commendat in aedificijs, potissimum sacris symmetriam, non omnem, percussit huius sacrae fabricae dispositionem; nam verisimile certe non est, aut inuidia celasse, aut gloriae cupiditate exstimulante non patefecisse ea, quae summa videntur esse in eo genere disputationis, quam ille persequitur. Quapropter ibi ostium nobis aperitur dicendi, vbi illi exitus fuit, vel finis; praeterquam quod faciliori methodo à nobis tradenda sunt ea, quae Deo disponente suppeditauit assidua sacrae fabricae meditatio, haud secus quam alijs solet vetustissimorum aedificiorum obseruatio.

QVAE VI-
truius igno-
ravit, in hoc
aedificio co-
gnoscuntur.

Et primum ex lege, iam inde à principio nostrae huius disputationis obseruata, colligi videtur id, quod in admirationem rapit non lectores modo quoscunque, verum omnes nostrae aetatis architectos, ad quorum aures peruenerit huius rei fama: est autem certum non in primo tantum, aut in vno columnarum ordine triglyphos fuisse distributos, verum etiam in omnibus. Nam si tignorum capita prioris ordinis in vestibuli fronte apparuerunt; quid ni secundi? quod si huius, quare non item tertij? Respondebit forte quispiam quoniam vnus ordinis triglyphos plures vidimus à Romanis obseruatos, plurimum ordinum exemplum nullum licuit aut extructum aliquando vidisse, aut memoriae proditum audire. Et quidem ad rationem obseruationis oportet post pauca respondere, tametsi cum Graeci omnes, atque Romani aetate posteriores sint hoc aedificio, quod expendimus; videndum est in primis, quid in hoc aedificio fuerit: neque maxime curandum quidnam posteriora saecula imitata sunt ex eo, vel quae, quae ratione non sint imitata.

TRIGLYPHI in omnibus ordinibus,

Ad historias ergo veniamus: quarum nullas licuit exoptare aut firmiores, aut certiores sacrae historiae hoc probant.

his aliqua ratione proximae sunt illae, quas ex vberissima sacrorum verborum significatione colligunt eorum interpretes. Quamuis & in his aliae alijs sint certiores, aliae maioris auctoritatis. Sed in huiusmodi certitudine peruestiganda non multum est immorandum, mihi enim satis superque firma videtur esse fabricae ratio, quam dixi. proponam tamen interim vnum, aut alterum huius rei testimonium. Primum sit Chaldaei paraphrastis, qui locum illum, quem supra explanauimus, interpretatus, vbi nos legimus: *Textit quoque domum laquearibus cedrinis*: ipse sic scribit: Et operuit domum trabibus cauatis: & supra illas erat ordo multiplex capitum tignorum cedrinorum. Quo testimonio nescio quid clarius posset excogitari, cum rem ipsam, de qua disputamus, disertis verbis exponat. trabibus autem excauatis, aut laquearibus interioris domus testudines indicari ostendimus, vt ordines capitum tignorum, exteriores intelligamus. Quae ratione locum interpretabimur Prophetarum nostri, quo *grossiora ligna*, vel necessaria, vt habent Septuaginta: hoc est ea, quibus necessario sustentantur singulae contignationes, nimirum transtra, erant in vestibuli fronte forinsecus.

3. Reg. 6.
7. 9.
Ezech. 41.
V. 23.

Ordines porro cedrorum, quos paulo ante retulit

QVID SIT triglyphos contra medios tetrantes columnarum statui.

NUMERVS triglyphorum in singulis intercolumnijs.

Vitru. lib. 1. cap. 2.

Vatablus.

Isidorus.

Clarius.

M V L T I

plex ordo ca-
pitum tigno-
rum

R. David in

lib. radic. &

in Comment.

retulit Chaldaeus: agnouit etiam supra allatus à me Vatablus. Agnouit & Clarius, illud affirmans, quod maxime è re nostra est, triplicem fuisse contignationem ordinarum trabium. Idque plane licet colligere ex voce וטרות videroth, quae ibidem legitur, quam David ordinem, siue ordinatam dispositionem interpretatur: alibi vero affirmat ea voce significari cedros ordine fuisse dispositas. Sed cum nulla alia architectandi ratio trabes doceat disponere, ab ea, quam Dores imitati sunt, eius rationes persequi necesse est, illud vnum addentes, quod ad multiplicem dispositionem exigit huius aedificij ratio, atque historia.

Illud autem maxime animaduertendum est, quod Vitruuium non latuit, nullatenus rationem hanc Doricam posse constitui, quin frons aedis, quae triglyphis exornanda est, in partes aequas aliqua ratione diuidatur: vel saltem vt centra columnarum omnia ita ab inuicem distent, vt communi aliqua mensura finiantur, quod proprium fuit huius nostri aedificij, ex quo fere innumerae subsequutae sunt proportionnes, vt ostendimus, & nunc ostendam hanc etiam inde sequi, quae omnium caput esse videtur, & origo. Ac primum quoniam triglyphi aequales ostensi sunt epistylis, & metopae quadratae sunt in zophoro, crunt singuli triglyphi cum singulis metopis aequales altitudini epistylis, & zophori: hanc autem esse oportet partem, quam aliquotam vocant, eius spatij, quod inter centra columnarum interiacet. Et in nostro aedificio, quae diximus, omnia iam satis constant ex dictis.

Sed superest iam vt ea conferamus; & calamus accipiamus, qui vniuersa atria in partes secat aequales, cuius longitudinem ostendimus esse cubitorum sex cum quarta cubiti parte, cuius calami bifariam secti pars altera est cubitorum trium cum octaua cubiti parte, hoc est, trium cubitorum & trium digitorum, quanta ostensa est esse altitudo epistylis, ac zophori; atque adeo vnus triglyphi, & vnus metopae: quare si super medios tetrantes columnarum, quarum centra calamum vnum distant, ponantur singuli triglyphi, & in horum triglyphorum medio ponatur triglyphus vnus, manebunt quadratae omnino metopae: nam ex calamo auferuntur dimidij vtrinque triglyphi, hoc est, vnus triglyphus, & alter è medio; & duae metopae, quibus ostensa est fuisse aequalis calami longitudo. Et cum fabrica omnis intrinsecus, & extrinsecus diuisa sit in calamos aequales, haud difficili discursu lector poterit expendere, qua ratione tota fabrica sit triglyphis ornata; quippe quae tota fuit cedrinis trabeationibus contexta.

Hoc ipsum, quod in atrijs dixi, posita longitudine calami sex cubitorum & quartae partis, etiam in ipsa turri, cuius omnia membra duplo maiora sunt atriorum membris, locum habebit si duplum calami accipiamus, hoc est, cubitos duodecim cum dimidiato: quos pari ratione in partes duas diuidemus, & earum alteram altitudini zophori, & epistylis simul dabimus; & triglypho simul cum metopa. Quod si hanc rursus altitudinem in partes quinque diuidas, tres ex eis zophoro dabis, aut metopae, duas reliquas epistylis, aut triglypho. Qua item ratione in domo Regis progredieris, cuius membra subduplo minora sunt atriorum membris, si calamum accipias,

A quem supra distinctionis causa appellauimus modulum subduplum calami atriorum, nempe cubitorum trium, ac totidem digitorum.

VNIVERSALIS

ARCHITECTURAE

sacrae consideratio, & tri-

glyphorum in reliquis

ordinibus distri-

butio.

Cap. X X.

ERTE quamuis nihil praeterea hac in parte adderetur, manifestum iam satis esse lectori existimarem id ipsum, quod à Vitruuio impeditum opus appellatur, propter distributionem triglyphorum expeditum,

& facile dici posse, cum omnes symmetriae rationes ex vno triglypho petita à Vitruuio dicerentur. Sed multa addenda adhuc sunt, quae ad perfectam, exactissimamque rationem possent exoptari. Nimirum qua ratione secundi, ac tertij ordinis triglyphi distribuuntur.

Sed primum quàm breuissime oportet eius, quod dixi, rationes alias exigere; haud secus quàm si vellem quemquam edocere architecturam. Si quis enim aedificium aliquod velit ex-
truere, oportet in primis columnae crassitudinem, altitudinem, ac distantiam intercolumnij constituere, ex qua reliqua deducat. Atque vt facilius sit disputatio, numeros accipiam atriorum, & statuam columnae crassitudinem duorum cubitorum, ex qua deducam decuplam altitudinem viginti: hanc diuidam in partes quatuor, & habeo trabeationis altitudinem quinque cubitorum, & totum ordinem altum cubitos quinque & viginti. hanc altitudinem diuidam in quatuor partes, & habeo sex cubitos cum quarta cubiti parte, ac tantum distare faciam columnarum centra. Hanc rursus bifariam secabo, & habeo cubitos tres cum octaua cubiti parte, ac tantam constituam epistylis, & zophori altitudinem, qua sublata ex trabeationis altitudine quinque cubitorum, reliquus erit cubitus vnus, cum septem octauis partibus cubiti. hoc est, digiti quinque & quadraginta, qui numerus aequalis est numero altitudinis zophori supra inuenti. Quare si hunc numerum ex altitudine zophori cum epistylis subtrahas, reliquus erit cubitus vnus cum quarta cubiti parte altitudinis epistylis, aut latitudini triglyphi tribuendus: ex quibus patet etiam modus trabeationis in partes suas immediate distribuendae: si vniuersa altitudo centum viginti digitorum diuidatur in partes octo,

EXPEDITUM
opus tri-
glyphorum.OMNIS
architecturae
ratio breuiter
penditur.

2
20
5
25
6 1/2
3 1/2
1 1/2

CALAMVS
alia ratio
inuentus.

3 1/2
1 1/2
1 1/2

EX QUALI
bet constructa
aedificij parte
reliquae de-
ducuntur.120/8
15

vna

DISTRIBV-
tio triglypho-
rum.TRIGLY-
phi primi or-
dinis atrio-
rum.TRIGLY-
phi domus
Domitij, & do-
mus Regiae.

una pars erit quindecim, cuius duplum epistyl-
lio dabis, triplum zophoro, ac tantundem cor-
nae: vel facilius, quartam partem totius, id est,
digitos triginta dabis epistyllo, reliquos nona-
ginta bifariam diuides, & alteram partem digi-
torum quinque & quadraginta dabis zophoro,
reliquam corone. Omnia memoria retinenda,
sunt ab eo, qui ea, quae dicturi sumus, cupiat per-
cipere. Nam quamuis haec omnia ex statuta
columnae crassitudine deducta sint, tamen ita
sunt connexa, vt ex alia quacumque parte reli-
quae omnes deducantur.

Quod ad secundum ordinem, eiusque trigly-
phorum distributionem attinet, obseruandum
est illud Vitruuij praeceptum, quod ab ipsa re-
rum natura originem trahere videtur. Quo enim
alius, inquit, oculi scandit acies, non facile
persecat aeris crebritatem: dilapso itaque alti-
tudinis spatio, & viribus extrito, incertam mo-
dulorum renuntiat sensibus quantitatem. Qua-
re semper adiiciendum est rationis supplemen-
tum in symmetriarum membris, vt cum fuerint
in altioribus locis opera, aut etiam ipsa colossico-
tera, certam habeant magnitudinum rationem.
Haec ille. Est autem vox colossicoter compa-
ratiuum linguae Graecae: quod grandiora si-
gnificat aedificij membra: quibus in altioribus
locis constitutis tanto maiorem habeant mem-
brorum rationem, quanto magis id obseruan-
dum est in minoribus membris, cuiusmodi sunt
epistylia, de quibus ibi loquitur Vitruuius. Id au-
tem quomodo praestandum sit, satis perspectum
est ex his nostris fabricis. In quibus ex numeris
sacrae Scripturae, eorumque proportionibus
eam deduximus trabeationum altitudinem,
quam in superiori tabula notauimus: cuius etiam
partes, epistylum, zophorus, atque corona ex
simili ratione, qua primi ordinis trabeatio in
partes distributa est, comparabuntur. Nam si se-
cundi ordinis atriorum trabeationem in praedi-
cta tabula consideres, quae trabeatio est nona-
ginta digitorum, eamque in octo partes diuidas,
singulis partibus digiti obuient vndecim, cum
quarta praeterea cubiti parte; quam si bis sumas,

dabis epistyllo digitos duos & viginti cum dimi-
dio: eandem partem si ter sumas, dabis zophoro
digitos tres & triginta cum tribus cubiti parti-
bus, ac tantundem corone.

Verum triglyphi, & metopae latitudo alia
ratione inuestiganda est. nam pari ratione cala-
mus vnus, quo ab inuicem distant centra colum-
narum, diuidendus est in partes tres, non duas,
vt in priori ordine; eritque vna duorum cubito-
rum, ac totidem digitorum, quae si ad digitos
reuocetur, erunt omnes simul digiti quinquaginta:
quantam decet esse triglyphi cum metopa-
latitudinem. Hanc si in quinque distribuas par-
tes, ex quibus duas tribuas triglyphi latitudini,
habebit digitos viginti: reliquas dabis metopae,
& habebit digitos triginta. Et quoniam in prio-
ri ordine obseruatum fuerat, epistylj crassitudi-
nem latitudini triglyphi fuisse parem, & meto-
pam zophoro, hos duos numeros cum prioribus
conferes, & inuenies hos ab illis superari octaua
horum parte, illorum vero nona: atque hanc esse
intelliges perfectissimam rationem, vt similes
habuisse superiores inferiori modulos, eorum
altitudo visui renuntiet.

Denique in tertio ordine pari ratione progre-
diendum est, si tamen calamus, quo ab inuicem
distant columnarum centra, quem in priori or-
dine in duas partes secimus, in secundo in tres,
in tertio diuidamus in quatuor: tot enim trigly-
phi, atque metopae sunt in eo ordine distribuendi,
quod si plures superponerentur ordines, in
quarto fierent quinque triglyphi, & sic deinceps.
Illud praeterea obseruandum est in collationibus
numerosum triglyphi, & epistylj, metopae, &
zophori, non esse addendam octauam partem,
sed propter maiorem altitudinem, maiorem, ni-
mirum sextam. Quae omnia & singula si perse-
qui dicendo vellem, longior essem fortasse, quam
par esset: quapropter duas sequentes tabulas,
quasi compendium eorum, quae dicenda essent,
adiungere libuit; quibus perspectis facile lector po-
terit omnium numerosum, ac partium propor-
tiones expendere. ac ne numeros plures addere
cogeremur, omnia digitis computauimus.

TABVLA PARTIVM TRABEATIONIS.

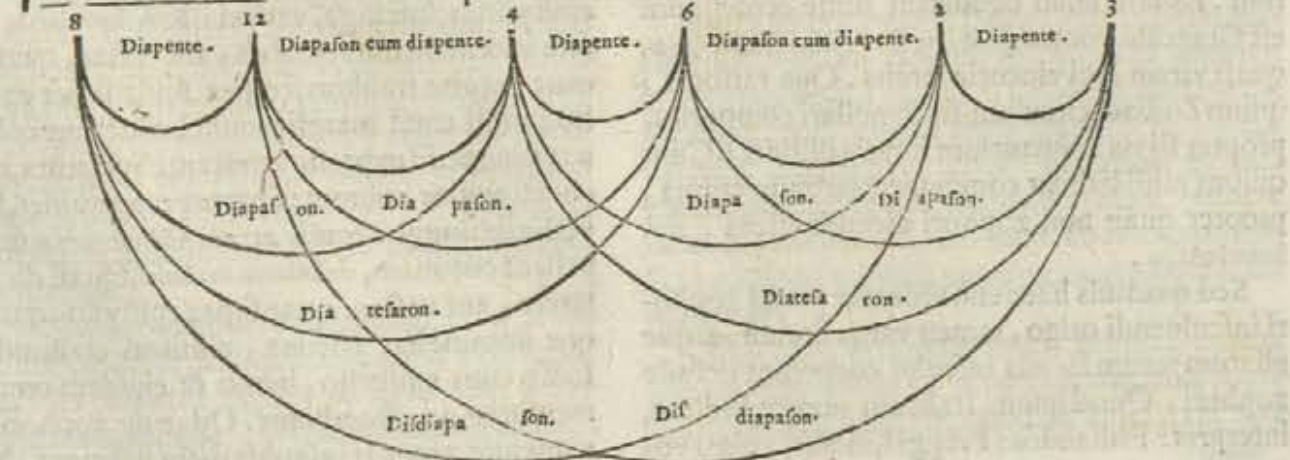
IN DOMO DOMINI. IN ATRIIS. IN DOMO REGIA.

Epistylum, Zophorus, Corona. Epistylum, Zophorus, Corona. Epistylum, Zophorus, Corona.

60	90	90	30	45	45	15	22 1/2	22 1/2
45	67 1/2	67 1/2	22 1/2	33 1/4	33 1/4	11 1/4	16 1/2	16 1/2
36	54	54	18	27	27	9	13 1/2	13 1/2

L A T I T V D O. Triglyphi, Metopae. Triglyphi, Metopae. Triglyphi, Metopae.

60	90	30	45	15	22 1/2
40	60	20	30	10	15
30	45	15	22 1/2	7 1/2	11 1/4

TRIGLY-
phorum orna-
menta.

Ezechiel. 41.
V. 25.

S. Hierony.
super Ezech.

CHERUBIM
& palmae,
quomodo in
zophoris in-
sculperentur.

IN METO-
pis Cherubi-
norum capita.

ZOPHORI
nomen, & or-
namenta me-
toparum.

Harmonicas praedictarum partium propor-
tiones, cum geometricis, atque arithmetice tra-
ctaturi sub finem huius disputationis, de trigly-
phorum ornamentis aliquid prius dicemus. Pro-
pterea enim longiorem aduersus Lyranum pau-
lo superius instituiamus disputationem, ut osten-
deremus verba nostri Prophetae, zophori orna-
menta indicare, non solum quia grossiora ligna
exteriori apparuisse testatur, verum etiam quo-
niam haec verba cum illis coniunxit, quibus de
Cherubinis, ac palmis in vniuersum, ac singulis
templi partibus sculptis agebat. Sunt autem hu-
iusmodi: *Et caelata erant in ipsis ostijs templi Che-
rubim, & sculpturae palmarum, sicut in parietibus
quoque expressa erant: quamobrem & grossiora
erant ligna in vestibuli fronte forinsecus.* Quorum
verborum connexionem satis certam nobis pro-
bat Vulgatae auctoritas: quamuis alia non essent,
quae idem confirmarent, quae multa sunt testi-
monia. Itaque sensus loci est is, quem Sanctus
Hieronymus scripsit, quemque recipit Glossa,
quamuis ita connexa haec fuisse putauerit, ut ab
ipsis ostijs non recederent. Redditque causas, in-
quit, quare caelata fuerint Cherubim in ipsis o-
stijs, & palmarum expressae similitudines. Vnde
& grossiora erant ligna in vestibulo portae forin-
secus: ut & firmitatem haberent, & caelaturam
possent recipere. Pulchreque iuxta intelligen-
tiam spiritalem firmiora, & caelata sunt ostia:
ut & firmitatem habeant, & pulchritudinem.
Haec Sanctus Doctor, qui loci sensum plane per-
cepit, dum Cherubim, & palmas in parietibus,
ostijs, & grossioribus lignis insculptas fuisse
dixit.

Sed quoniam aliam esse compertum est fa-
ciem vestibuli à facie domus, in qua ostia ape-
riebantur, & quoniam etiam si facies, vel frons
domus, quae in vestibulo est, frons vestibuli di-
ceretur; ea tamen interior frons esset, non exte-
rior, quam denotat textus addens illam vocem,
forinsecus: ideo grossiora ligna capita trabium
in zophoro apparentium sumus interpretati, &
insuper in ipso zophoro Cherubim, & palmas o-
portet exquirere.

Modus autem, quo haec disponentur, ex
antiquorum obseruatione aliqua ratione peten-
dus est, quippe cum tam multis locis, & exem-
plis ostensum sit, architectandi rationem, hanc
potissimum Doricam ex Salomonis fabricis fuisse
petitam. Et videmus quidem taurorum cra-
nia in metopis sculpta, at eiusmodi ossa certe in
Salomonis templo non fuerunt: dicamus ergo
viuentia Cherubinorum capita fuisse insculpta,
hominis, aquilae, leonis, & vituli, quae vides
in maioribus domus orthographijs. Ea tamen
imitati Dorici, & ad suas reuocantes superstitiones,
idolorum crania, pro Cherubinis effinxe-
runt. Ex hoc enim deductam fuisse censendum
est Graecam vocem *ζωφόρος ἀπὸ ζωῆ*, vita, & *φέρω*,
quasi vitam, vel viuentia ferens. Qua ratione
ipsum Zodiaci circulum sic appellari comperies,
propter signa animantium formis distincta. Cum
quibus nihil habent commune taurorum crania,
propter quae non zophori dicendi essent, sed
ζωωντοφόροι.

Sed quamuis haec esse videatur prima zopho-
ri insculpendi origo, tamen varijs florum, atque
aliarum rerum formis insculpi coeperunt deinde
zophori. Quod ipsum Italicum nomen indicat,
interprete Philandro: Freggia, inquit, vulgo vo-

cantur, voce, ut existimo, à Phrygionibus, qui
acu faciunt, ducta. Ut enim illorum opera acu
picta figuris quibuscumque insigniuntur, ita zopho-
rorum fere ratio sculpturam desiderat. Haec
ille.

Sed & à metopis ad ipsa trabium capita exor-
nanda veniamus. Palmas certiori quadam ra-
tione me collegisse non dubito. Nam cum saepe
mecum ipse cogitarem, scriptoresque atten-
tius euoluissim, ut aliquam possem inuenire
rationem, propter quam triglyphorum canales,
ad normae cacumen excauarentur: nullam certe
aliam inuenire potui, quam quae ex palmae si-
militudine peteretur: palmae siquidem folia du-
plicia sunt, & ad normae cacumen inclinata; ita
ut trabium apparentes excisiones aureis, vel ar-
genteis bracteis, pro loci dignitate, tegerentur,
siue etiam partim aureis, partim argenteis, quod
magis probarem, quas insculpta palmae folia,
tria exornarent, duo quidem in medio integra,
tertium in duas partes diuisum ac distributum,
& ex utraque parte dispositum. Idque non sine
ratione huius aedificij dignissima: quippe cum
trabis latitudinem in partes distribuerint duo-
denas, ac singulis dimidiatis extremis folijs sin-
gulas tribuerint, binas vero utrinque regulis,
binas deinde canalibus, ac tandem binas reli-
quas regulae, quae est in medio canalium. Sed
quoniam bracteas aureas, vel argenteas imitari
prae paupertate non potuissent, antiqui cera-
tas tabulas auro substituerunt, atque effluentem
ceram in gattis, quarum nullum vestigium in
his nostris fabricis, ad hanc usque diem reperire
potui: quod si aliquando contigerit me inuenire,
posteritati certe non inuidebo. Nisi forte iam
liceat conijcere palmae fructus in epistylis fuisse
insculptos, vel ex ipsis folijs pendentes: vel
quod magis probarem, ex tenia, vel regula illa
pendentes, quasi ex ramusculo quodam, ex quo
fecit eos natura pendere.

Sed quamuis haec ita sint, dubitabit merito
fortasse aliquis, quid haec de tignorum capiti-
bus in zophoris habeant cum aeneis columnis
commune? responsio in promptu est: Haud se-
cus enim quam in marmoreis aedificijs, in ae-
neis quoque, si fierent coronarum dispositiones,
& ornamenta, ex materiatione petenda essent.
Et cum in reliquo aedificio triglyphos insculptos
fuisse ostenderimus, in aeneis quoque columnis
factos eosdem fuisse credendum est. Haec enim
similitudinis ratio quantam vim in hoc aedificio
habeat, satis ostensum à nobis est. Adhuc tamen
huius rei extat apud Septuaginta interpretes lu-
culentissimum testimonium: nam in Sixtiano co-
dice ubi nos legimus: *Et super capita columna-
rum opus in modum lilij posuit, perfectumque est*

opus columnarum. Ipsi legunt: *Et melathrum*,
epistylum intellige, ut dixi: & desuper latera. la-
tera autem dicuntur trabes, aut costae, quasi di-
cant: capita trabium sculpta fuisse super episty-
lio: nihil enim materiaceum habuerunt colum-
nae aeneae. id expresse attestante Scriptura, quae
cum singulas columnae partes recensuisset, haec
verba subiungit: *Omnia aenea.* Additamentum sic ap-
pellant coronam, melathrum crassitie. Quasi dicant,
latera, aut costas, quae super epistylis, quibus-
que imminebat corona, eiusdem crassitudinis
fuisse cum epistylis, immo & eiusdem omnino
mensurae, ut ostendimus. Quae de zophori or-
namentis, atque triglyphis dicta sufficient. Nam
quod

TRIGLY-
phi quare sic
insculptum.

CANALIUM
distributio, &
mensurae.

GVTTAE
in epistylis
sub triglyphis.

IN AENEIS
columnis tri-
glyphi inscul-
pti.

3. Reg. 7. v.
22.

4. Reg.
ultimo v. 17.

quod in super Corinthio capitello ponantur, in-
conueniens non sit, infra ostendemus.

DE RETIACVLIS,

ET MALOGRANATIS,

quibus corona mirabili ar-
tificio exornabatur.

Cap. XXI.

D coronas, earumque orna-
menta explicanda nos vocat
disciplinae ordo, & ipsa hi-
storia sacra. De quibus mul-
ta essent dicenda circa par-
tium numerum, proportionem,
formam, mensuras, ornamen-
ta, & his similia. Sed ea certe eiusmodi sunt, vt
de eis parum, aut nihil lucis habeamus. quapro-
pter sicut placuit nobis ea ita componere, vt in
immagine apparent, sic liberum erit lectori alia
ratione, prout libuerit, aut componere, aut ima-
ginari, dummodo id iuxta artis praecepta, &
antiquorum exempla fiat. Vnum tamen à sacris
historijs, atque Prophetis sermone quidem tam-
vario ac multiplici refertur, vt vix percipi posse
videatur. Id prae difficultatum multitudine, qua
inuoluitur, & facilitate, qua à nobis perspicuus
illius sensus explicatur, sacrae Scripturae aenig-
ma, solet appellari. quod nomen infinitis prope-
modum assentientibus doctissimis, grauissimisque
viris merito inditum fuisse comprobatum est.

In quo quidem soluendo ne nimius, aut longior
sim quam oportet, ordine quodam proceden-
dum est: primum ergo corrogatis vndique locis
ipsa difficultas quasi aenigmatum corpus propo-
nendum est, ita vt quae difficultatem dictionis
inuoluunt, interim explicentur. deinde quae-
dam proponenda tantummodo sunt, quae de-
mum vnà cum ipsa aenigmatum explicatione con-
firmabuntur. Et sermo quidem futurus est de
malogranatis, quorum locus, dispositio, nume-
rus explicatur.

Ac de loco malogranatorum disertis verbis
Iere. 51. V. loquitur Ieremias: *Et retiacula & malogranata*
super coronam in circuitu. Quae ita à Propheta
explicata, & ab interprete conuersa sunt, vt fere
explicatione non indigeant; praesertim, cum
supra à nobis ostensum sit coronae nomen, quod
fasciae cuiusdam proprium est, vniuerso tribui
coronamento, vel trabeationi. hoc tamen loco
proprie pro ipsa fascia usurpatur à Propheta,
quam in ipsa trabeationis figura eodem nomine
adnotauimus.

Quid autem commune habuerint cum retia-
culis malogranata, indicant sequentia Prophetiae
verba: *Et fuerunt*, inquit, *malogranata nona-*
ginta sex dependentia, & omnia malogranata

centum retiaculis circumdabantur. Duo autem
nobis indicant haec verba ad rem, de qua agi-
mus, intelligendam maxime necessaria: primum,
malogranata dependentia fuisse, quippe quae
ex ipsa coronae proiectione penderent, & fere
essent integra, vt apposita potius, quam simul
cum ipsa corona futa viderentur. alterum est, ma-
logranata retiaculis fuisse circumclusa, quod &
Paralipomenon liber aperte testatur: *Malogra-*
nata etiam centum, inquit, *quae catenulis in-*
terposuit. Ex quibus illud certissimum esse debet,
in ipsis retiaculorum foraminibus poma fuisse
disposita, singulis singula.

Porro retiaculorum formam, & elegantiam
indicat locus Paralipomenon, qui sic habet: *Nec*
non & quasi catenulas in Oraculo, & superposuit

eas capitibus columnarum. Vna certe dictionis
vnius praepositio difficilem hunc locum reddit,
alioqui perspicuum; nam si catenulas quasi in
Oraculo legamus, similes has, atque illas fuisse
intelligemus. Duplicem enim à beth, praeposi-
tionis Hebraicae notionem agnouit Vulgatus,
nimirum (quasi) & (in) & huius quidem exem-
plis plenae sunt omnes, ac singulae sacrae Scri-
pturae paginae: illius vero licet non tam fre-
quens sit vsus, est tamen certus. apud Isaiam:

Ecce excoxi te, sed non quasi argentum. Quod si
quis, non in argento, conuertere vellet, diffici-

liorem sensum redderet, & à contextu magis
alienum. Est & alius locus de his ipsis columnis,
de earum, inquam, capitellis sic scribens: *Quasi*
opere lilij fabricata erant in porticu quatuor cubi-
torum. Hunc porro locum aptissime exposuerunt

Septuaginta: *κατὰ τὸ ἔλαμψον τὸ ἀργὸν πηχέων*: in
Sixtiano codice apte conuertuntur: Secundum
aelam quatuor cubitorum. ac sensus est, eiusmodi
capitella aenea similia fuisse capitellis parastab-
itorum, quae erant in porticu, alta quatuor cubi-
tos, quot cubitis fuerunt latae ipsae parastades,
vt supra ostensum est.

Iam vero catenatum similitudinem inuestiga-
turi conferre cogimur, quae de his, atque illis
seorsum dicuntur. De his quidem sic habet liber
Regum: *Et quasi in modum retis, & catenarum*
sibi inuicem miro opere contextarum. Sic conuer-
tit aptissime Vulgatus, quod multiplici voce si-
gnificant Hebraea: Retiacula, opere retiaculi, fu-
nis, opere catenarum, coronamentis, quae su-
per caput columnarum.

De ornamentis vero domus sic legimus: *Et*
cedro omnis domus intrinsecus vestiebatur, habens
tornaturas, & iuncturas suas subrefectas, & cae-
laturas eminentes. Hebraice: Et cedrus ad do-
mum intrinsecus sculptura instar fundae, & colo-
cyntarum: Cucurbitarum agrestium, habet Pag-
ninus, & apertiones liliorum. Chaldaeus: Et
sculpsit visionem ouorum, & fasciarum, & li-
liorum.

Multa ad ornamenta domus particulatim per-
cipienda referunt interpretes, quorum omnium
in antiquis his Romanorum aedificijs licet exem-
pla obseruare, vt propterea opus esse minime
videatur singula pertractare: ea tamen sic in-
vniuersum proposita certiore possent reddere
sanae mentis lectorem, Gentes ab hoc vno aedi-
ficio vsque ad minima quaeque ornamenta fuisse
mutuatas.

Quod vero proprium huius aedificij videtur
esse, quippe vniuersis propemodum eius parti-
bus commune illud est, quod ad retia, vel fun-
dam

RETIACV-
la, quae malo-
granata cinge-
bant.

2. Paralip. 3.
V. 16.

IN RETIA-
culorum fora-
minibus poma
disposita.

RETIACV-
la haec illis si-
milia, quae
Oraculum ex-
ornabant.

ET, PRO
sicut.

3. Reg. 7. V.
19.

CAPITEL-
la quatuor cu-
bitorum.

3. Reg. 7.
V. 17.
CATENAB
in corona.

3. Reg. 6.
V. 18.
CATENAB
Oraculi.

GENTES
ex hoc aedifi-
cio mutuatae
Architectu-
ram.

AENIGMA
sacrae Scrip-
turae.

Iere. 51. V.
22.
LOCVS
vbi insculpta
fuerint malo-
granata.

Ierem. 51.
V. 23.

dam spectat; huius enim fundae palma nodis A quibusdam, aut occultis nexibus retia imitatur, non simplicibus filamentis intexta, sed implexis tricis, quas Chaldaeus fascias appellauit, cum inter fascias, aut tricas scutulatum manaret opus. sic enim appellari solet, cum ex inanitate filamentorum maculae relinquuntur, scutulorum in modum.

ARANEARUM tela.
Plinius lib.
II. cap. 24.

CORTINAe atriij Mo-
saici reticu-
latae.
Exod. 27.
v. 9.

CATENULAE super hu-
merali.
Exod. 28.
v. 14.

DE RETIA-
culorum nu-
mero.

3. Reg. 7. v.
17. & 18.

Iterum v. 41.

Huic operi similis est araneorum tela, quam disertis verbis retulit Plinius, pretiosiore multo verborum, quam filamentorum textura. Texere, inquit, à medio incipit, circinato opere subtegmina adnectens, maculasque paribus semper intervallis, sed subinde crescentibus ex angusto dilatans, indissolubili nodo implicat. Quanta arte caelat pedicas scutulato rete grassantes, quam non ad hoc videtur pertinere cribratae pexitas telae, & quadam politurae arte, ipsa per se tenax ratio tramae; quam latus adflatus non ad respuenda quae veniunt sinus. &c. Haecenus ex Plinio. Hos quodammodo usus, hoc artificium videbantur referre cortinae, vel tentoria atriij Mosaici. nam ubi nos legimus: *Tentoria de bysso retorta*. Hebraice habetur קלע קלעגים *kelaghim*, quae vox fundam significat. Chaldaeus vero paraphraestes סרדין *seradin*, scribit, quam vocem rete, cribrum, seu craticulam conuertere licet: quibus vocibus non raro & cortinae appellantur tabernaculi, & sculpturae parietum domus interioris. quibus non modo mysteria eiusmodi contextura indicata significasse videtur Salomon, sed ipsa Mosaici tentorij aulaeae; quippe quae in cribrum modum, aut retis scutulato opere contexta, perforataque essent, quo accessum prohiberent quidem, prospectum vero sacrificiorum, quae intra cortinas offerebantur, non impedirent.

Huiusmodi etiam fuerunt catenulae illae, quibus rationale super humerali adnectebatur: sic enim de eis legimus in Exodo: *Et duas catenulas auri purissimi inuicem cohaerentes, quas inseres vncinis*. Septuaginta: *Et facies duas catenulas ex auro puro, commixtas in floribus opus contexturae*. Chaldaeus: *Opus fimbriarum, quae* D scilicet dependebant ex pallijs Iudaeorum. Ac de huiusmodi catenis nihil praeterea addendum hic censui, cum praecipue hac de causa vnum ex retiaculis coronae maiori forma incidi curauerim, quod contemplatione figurae potius, quam longioris Scripturae lectione, omnia, quae de catenis aut dicta, aut dicenda essent, in promptu futura, atque omnino perspecta esse confidam.

Exposita retiaculorum forma, eorum quoque numerum recensent historici, & numerum pariter fasciarum, vel funiculorum, qui implexa retia componunt. *Septena*, inquit historia Regum, *versuum retiacula in capitello vno, & septena retiacula in capitello altero. Et perfecit columnas, & duos ordines per circuitum retiaculorum*. Et iterum: *Columnas duas, & funiculos capitellorum super capitella columnarum duos, & retiacula duo, ut operirent duos funiculos, qui erant super capita columnarum*. funiculos, Septuaginta in Complutensi: vertibilia sculpturarum scribunt: Vertibilia columnarum in Sixtiano. Chaldaeus cum Hebraeo, vasa rotunda columnarum. Sed aptius multo Vulgatus Hebraeam vocem נחל *guloth*, quae, ut diximus, circuire, siue circumdare significat, *funiculos* conuertit; eos indicans, qui retiaculorum plagas circundant, & cingunt malogranata: hos autem duos vocat, vel duplices;

quippe implexos sinistris dextros, atque his illos. Fuerunt autem septena, ut computanti poterit esse perspectum, quadrangulum enim illud secundum, quas diagonales vocant lineas, secant duae regulae sese inuicem secantes in medio; aut, si libeat vocare, centro, & unicuique ex dictis regulis ternae aliae vtrique adiacent, ut septenae sint singulae, & quae à dextro latere tendunt ad sinistram, & totidem quae à sinistro ad dextrum.

Retiacula porro bina, vel duos ordines retiaculorum enumerant historiae in singulis lateribus quadratae coronae. Sunt enim sub corona mutuli super triglyphis: nam qui reliqua percen- MVTULI sub corona. suit, ut vidimus, huius trabeationis ornamenta Vitruuius, minime illud vnum ipse admiscuisset, nisi fuisset etiam illud ab eadem origine peti- tum. Mutuli autem quaterni ita sunt dispositi, ut spatia bina oblongiora vtrique relinquant, ut forma retiaculorum obliquorum, quam supra pluribus expendimus, seruari posset. terna reliqua spatia quadrata, frondibus, ac floribus exornanda fuerunt, in quorum medio singula malogranata consingere cogimur: propter malogranatorum numeros paulo post computandos. Quae omnia nulla videntur egere confirmatione: cum omnibus enim sacrae Scripturae locis conueniunt quae diximus; à quibus sacrae Scripturae locis quaelibet alia ratio excogitata dissenti- ret, ut saepius nos experimenta plurima docue- runt.

DE MALOGRANA- TORVM DISPOSITIONE

& numeris.

Cap. XXII.

Is constitutis, ad malogranatorum numerum examinandum accedamus, quem multiplici ratione computant sacri Scriptores. Ieremias nonaginta sex, & iterum centum: liber tertius Regum ducenta, & iterum quadringenta. Sed cum ex dispositione septem fasciarum, in retiaculis horum foramina, in quorum singulis erant malogranata singula, iam sint constituta, ut neque vnum possit aut è numero subtrahi, aut eidem superaddi, necessarium inprimis erit foramina praedicta computare. Qua in re mirabilis plane sese offert dispositio romborum, atque foraminum: nam si iuxta latus quodcunque computare incipias, hoc ordine disponuntur foramina; primo loco terna, secundo quaterna, tertio item terna, quarto praeterea quaterna, quinto terna, sexto iterum quaterna, septimo denique terna, ita ut si ter quaterna computentur, hoc est, duodena, & iterum ter quaterna, erunt alia duodena: omnia simul erunt quatuor & viginti. Quod si ab vno angulo ad oppo-

BINA RETIACULA & septena versuum retiacula.

MVTULI sub corona.

Ierem. 52. v. 23.
3. Reg. 7. v. 20. & v. 42.

RETIACULORUM singulorum foramina quatuor & viginti.

3
4
3
4
3
4
3
24

oppositum secundum diagoniam, quam dixi, A
lineam computare incipias, hoc alio ordine di-
sponuntur: bina erunt primo loco, secundo vero
quaterna, tertio item sena, quarto similiter sena,
quinto iterum quaterna, sexto demum bina. De-
nique si rhombum maximum in medio quadran-
gulo consideres, cuius anguli latera quadran-
guli contingunt; hunc ipsum inuenies numerum
duodenis foraminibus contingi interius, in quo-
rum medio sunt quatuor alia foramina, in quo-
dam alio minori rhombo disposita, atque ex-
tra maiorem rhombum in angulis singulis bina
superfunt foramina. Quae indicasse sat est, cum
plura possit lector ipse, si attendat, expendere.

Iam vero cum singulis retiaculis quatuor B
& viginti malogranata contineantur, facilis e-
rit aenigmati solutio, recensitis tantum sa-
cræ Scripturæ testimonijs. Et in primis Iere-
miæ: *Et fuerunt*, inquit, *malogranata nonagin-
ta sex dependentia*, quae nimirum vnico intuitu
videri poterant, retiaculis inclusa: videbatur e-
nim coronae dimidia, quacunque ex parte illa
prospiceretur, hoc est, quaterna retiacula hinc
quater quatuor & viginti producent numerum
sex & nonaginta, vt vides in margine.

Et omnia malogranata centum: hoc est, si at-
tentius consideres, quaterna illa malogranata,
quae è medio florum pendebant. nam haec, at-
que illa retiaculis circundabantur. quippe cum C
illa retiaculorum funiculis, haec vero ipsis binis
vtrinque funiculis circundarentur.

Hunc porro eundem numerum, & dicendi
modum sequutus est liber Paralipomenon. *Ma-
logranata etiam centum, quae catenulis interpo-
suit.* At liber Regum: *Malogranatorum autem*,
inquit, *ducenti ordines erant in circuitu capitelli
secundi.* Quorum verborum hic esse videtur sen-
sus, malogranata omnia varijs ordinibus disposi-
ta erant, ducenta in capitello secundo vniuscuiusque
columnae. Vocat autem hoc loco secun-
dum capitellum coronamentum ipsum; vt nimi-
rum hoc distingueret ab illo, de quo initio versicu-
li meminerat: *Et rursus alia capitella*, inquit, *D
qui numerus certe priores satis superque confir-
mat, & omnia, quae haecenus diximus. Denique
idem liber Regum, cum vtriusque capitelli dispu-
tationem instituisset: Et malogranata*, inquit,
quadringenta, in duobus retiaculis, hoc est, in retia-
culis duorum capitellorum: *duos versus malogra-
natorum in retiaculis singulis.* quasi aperte dicat,
bina retiacula in singulis coronamentis. Hoc
idem repetit liber Paralipomenon: *Malogranata
quoque*, inquit, *quadringenta, & retiacula duo*,
quasi dicat, in duobus retiaculis, sic enim vocat
plerumque ipsas reticulatas coronas: *ita vt bini
ordines malogranatorum singulis retiaculis iun-
gerentur.* Qui sane tam varijs, ac multiplex E
dicendi, & computandi modus quasi digito no-
bis indicat vberes illos, ac suauissimos gloriae
fructus, quos coronis insignes, in ea ipsa gloriae
corona percipient electi Ecclesiae Catholicae fi-
lij in multis illis, aeternisque mansionibus, quae
sunt in domo caelestis, & aeterni Patris.

Sunt & in mari aeneo poma, aut mala, non
tamen punica, sed amara; vt amaritudinem
ipsius mortis quodammodo referre possent; quae
dicuntur colocyntidae: quas cum coctas degus-
tassent filij Prophetarum; *Clamauerunt dicen-
tes: Mors in olla vir Dei.* Et quidem merito,
ea enim ratione tum fructus illi indicantur,

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

quos percipimus, cum abluimur, vt caeleste
sanctuarium ingrediamur: hi enim fructus ama-
ri sunt; quippe cum poenitentiae sint, quos à no-
bis exigit circa Iordanem abluens, siue baptizans
Sanctus Ioannes: tum etiam illi, quos gustabi-
mus, cum in perpetuas aeternitates, quasi ae-
nei facti coaptabimur coronae caelestis patriae.
hi autem praedulces sunt, & pulcherrimi, ex-
ultationis nimirum, & gloriae plenissimi; hos
etiam praefecerunt sponsae genae, quasi frag-
men mali punici.

Porro genus hoc ornamenti, non solum in his
columnis, verum etiam in lectis, ac cubilibus ipsis
gratissimum Salomoni fuisse, & frequens, indi-
cat illa ex eo sumpta parabola, *Mala*, inquit,
*aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in
tempore suo.* Mala, Hebraice מלא, chapluhe, & ar-
borem, & pomum significat; illud certe potissi-
mum, vt quibusdam placet, quod odoratum sit,
cuius opem, & subsidium petere videtur sponsa
verbis illis, dum clamat: *Stipate me malis, quia a-
more languo.* Ex quo quidam arbitrantur aurea
mala dici posse citrea, aut eiusmodi sic dicta à Se-
neca, Arbor fertilis, inquit, pomis aureis. Pro le-
ctis autem Hebraice legimus. מלכות מלכותי, *malchijochi*,
à verbo מלך, sachah, deducta voce, quae videre, &
contemplari significat: qua ratione indicatur mi-
rabilis artificij opus, quod ad se videndum oculos
alliciat; alij caelaturas, siue cancellos vertunt.
Et quidem merito lectorum, ac etiam cubi-
lium delicias, & ornamenta indicabunt eiusmodi
voces, in quibus lectis, aut ad mensam accum-
berent, aut ad somni requiem capeffendam,
iacerent. In his enim, atque illis lectis argen-
teis quibusdam cancellis aurea poma include-
bantur, quae & suauis odore, & pulcherrimo sui
aspectu oculos, atque animos accumbentium mi-
rifice recrearent. Quam ob rem non immerito &
visum, & accubitum paulum immutata vox in-
dicat, si patriae caelestis aeternam requiem cum
beata visione Diuinae essentiae, vt sacri Theolo-
giae Doctores loquuntur, coniunctam esse intel-
liges, ita vt hanc ab illa sciungere nulla ratione
possis. quadam ergo singulari exaggeratione, ser-
monem opportunum, suauem amici consuetudi-
nem, & vtile colloquium patriae confert, id quod
vulgodiceremus gozar de vna buona conuersacione, es estar
en paraíso. Sed rem apte exposuit Rabbi Moyse

Aegyptius, Poma aurea, inquit, in cancellaturis
argenteis: verbum dictum secundum ambas fa-
cies suas. Audi, quae so, huiusce sententiae expo-
sitionem. Cancellaturae argenteae sunt retia-
cula argentea: in quibus oculi sunt minatissimi,
penetrabiles tamen visui. Est ergo sensus, quod
verbum dictum secundum, ambas facies suas,
id est, secundum interiorem, & exteriorem sen-
sum est sicut pomum, in retiaculo argenteo. Ac-
si dicat necessarium esse, vt sit sensus exterior pre-
ciosus, & bonus velut argentum, interior vero
multo melior, sicut aurum: donec se habeat
exterior ad interiorem sicut se habet argen-
tum comparatum ad aurum. Neceffe quoque
est, vt sit aliquid in exteriori sensu, quod du-
cat, ac trahat considerantem ad interiorem;
quemadmodum pomum aureum vestitum retia-
culo argenteo, cum procul respicitur, vel abs-
que multo intuitu, totum videtur argenteum.
Cum vero ob valorem argenti, atque decorem,
habens visum acutum prouocatus accefferit: vi-
debit profecto aureum pomum intus latere. Sic

P p

igitur

COLOCYN-
tidae quid de-
notent.

Matth. 3. V.

Cantic. 4. V.
3.

Proverb. 25.
V. 11.

MALA AV-
rea in lectis
argenteis.

Cant. 2. V. 5.

Seneca in
Agamem-
none.

PATRIAE
requies cum
visione con-
iuncta.

R. Moyse
Aegyptius
lib. More, ini-
tio apud Ga-
latinum lib.
1. Cap. 6.

DVPLEX
sacrae Scrip-
turae sensus.

SENSVS EX-
terior ad mul-
ta utilis; In-
terior ad confir-
mandam fi-
dem.

igitur sunt verba Prophetarum: frequenter enim ea, quae exterius sunt, sapientia sunt, utilis ad multa: ut ad compositionem morum, ac status congregationis hominum: sicut pater in superficie Proverbiorum Salomonis: quae autem interius sunt, sapientia est perutilis, in credendis secundum veritatem. Haec ille. Qui illud idem videtur indicare, quod ad cancellorum formam spectare probauimus, quam, ut dixi, aptissime repraesentant oculi.

Iam vero huiusmodi ornamentum genus in lectis eorum, qui tenero, ac recenti amore post inita sponsalia se inuicem diligunt, ad decorem, & gratiam conciliandam aptissimum fuisse indicat celebris Canticorum locus: pulchritudinis enim Sponsae memores in commendationem lecti versantur.

Cantic. 1.
V. 16. & 17.
& cap. 2. V.
1. 2. & 3.

Lectulus noster floridus: vel ut habent Hebraea, viridis: Syriaca, coagmentatus. In sculptorum florum in lectis spondismemor, tignorum quoque meminit, quae simili sculptura exornabantur. *Tigna*, inquit, domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina. Ego flos campi, & lilium conuallium, &c. Quae omnia nihil continere prophanum, nihil non sacrum, indicant singula pene verba, quae ad templum Dei sedem, eiusque ornamenta respiciunt; quae haud inconcinne ex Syriaco codice Collegij nostri Maronitarum sic licet ad verbum conuertere: Etiam lectus noster coagulatus, trabes domus nostrae sunt cedrus: corrigiae sitim, sicut lilium cypressi, lilium profunditatis, sicut lilium inter aristas; sic proxima mea inter filias: sicut malum punicum, vox Syriaca & fructum significat, & arborem: in trahi signae, ita pater meus inter filios. Quae si cum praedictis retibus, funiculis, malogranatis, floribus, sculpturis conferantur, eadem esse planeprehenduntur. Quae pressius indicare voluit Chaldaeus paraphraestes, qui, ubi nos legimus: *Ecce tu pulcher es dilecte mi, & decorus: lectulus noster floridus*: Quam pulchra est, inquit, Maestas sanctitatis tuae? quoniam in tempore, quo tu habitas inter nos, & suscipis voluntarie orationes nostras, & in tempore, quo tu habitas in lectulo nostro dilecto; filij nostri multi sunt super terram, & crescimus, & multiplicamur, sicut arbor, quae plantata est iuxta fontem aquarum, cuius folium pulchrum est, & fructus eius multi. Sic exposuisse videtur Chaldaeus, quod de lectulo dixerat viridi, aut florido. Sed haec huius loci non sunt, multo enim longiorem expostulant expositionem.

Cantic. 1. V.
16.

His ergo praetermissis, ad cancellos, & poma coronae reuertamur: ea certe Graecos primum, deinde Romanos Architectos minime latuerunt; tamen numerum, & dispositionem eorum non fuerint consecuti. Huius rei testis, & auctor est Vitruuius: Diuidendae autem sunt, inquit, in corona ima ad perpendicularum triglyphorum, & ad medias metopas viarum directiones, & guttarum distributiones; ita ut guttae sex in longitudinem, tres in latitudinem pateant: reliqua spatia, quod latiores sint metopae, quam triglyphi, pura relinquuntur, aut fulmina scalpantur. Haec ille. Guttarum porro antiquam formam videre hic Romae licet in theatro Marcelli.

RETIA, ET
poma in coro-
nis externi Ar-
chitecti aliquo
modo sunt
imitati.
Vitru. lib. 4.
cap. 3.

Sed miratur haud immerito Philander, quod videat guttarum in coronis ipsam formam ipsi nomini minime consonam, cum guttae liquoris cuiuscunque turbinatae, subtus autem veluti sphaericae sint, non autem planae. Et quidem

Philander in
Notationi-
bus.

Leo Albertus huius rei difficultate deterritus, clauorum capita guttis omnibus, tum illis, quae in epistylis, tum vero illis, quae in proiectione coronae exprimuntur, repraesentari putauit, quibus excelsa trabium capita retinerentur, ut ipsos parietes artius continerent. Sed alij, quos retulit, & reprehendit Philander, pro guttis sculperant campanulas prominentibus ropalis, id est, malleolis. Id vero, inquit, se facere antiquorum exemplo dicebant, quod tantum abest, ut credam; ut affirmare ausim carere prorsus ratione. Haec ille. Ego vero non ita fenserim, id esse à ratione alienum, cum punica poma in corona sculpta fuisse cognoscam, atque haec eadem tintinnabulis permixta in limbo Sacerdotalis vestis; ut propterea aut permixta, aut cum pomis commutata facta esse potuerint ab antiquo aliquo Architecto: quamuis in his non multum immerer.

Leo Albertus huius rei difficultate deterritus, clauorum capita guttis omnibus, tum illis, quae in epistylis, tum vero illis, quae in proiectione coronae exprimuntur, repraesentari putauit, quibus excelsa trabium capita retinerentur, ut ipsos parietes artius continerent. Sed alij, quos retulit, & reprehendit Philander, pro guttis sculperant campanulas prominentibus ropalis, id est, malleolis. Id vero, inquit, se facere antiquorum exemplo dicebant, quod tantum abest, ut credam; ut affirmare ausim carere prorsus ratione. Haec ille. Ego vero non ita fenserim, id esse à ratione alienum, cum punica poma in corona sculpta fuisse cognoscam, atque haec eadem tintinnabulis permixta in limbo Sacerdotalis vestis; ut propterea aut permixta, aut cum pomis commutata facta esse potuerint ab antiquo aliquo Architecto: quamuis in his non multum immerer.

DE CAPITELLO

RVM FORMA, MENSURA,

ornamentis Corinthio more factis, necnon de duplici vetustissimo capitello.

Cap. XXXIII.

ATIONEM haecenus reddimus eorum ornamentorum, quae columnis imponuntur: ea vero ornamenta omnia ex Dorica ratione petita esse videntur, ita ut nisi propria capitelli

ratio reddatur, illud quoque Dorico more factum fuisse facile crederetur. At nihil simile opinari nos finit sacer Textus, quippe qui omnia & singula, quae ad perfectam capitelli efformationem possent exoptari, disertis verbis persequatur: *Capitella autem*, inquit, *quae erant super capita columnarum, quasi opere lilij fabricata erant in porticu quatuor cubitorum. Et rursus alia capitella in summitate columnarum desuper, iuxta mensuram columnae contra retiacula.* His verbis de capitellis, quae sic appellantur ab Architectis, sermonem fieri nullus dubitauit haecenus, sed nec dubitare poterit. Id enim significasse videtur Vulgatus interpres,

Leo Albertus
de Architectura.

CAMPANULAE
pro guttis.

CAPITELLI
forma à facili
Scriptura
praescripta.

3. Reg. 7. 9.
19. & 20.

pres, & capitellorum proprio nomine vtens, & illa A
verba paraphrastica addens, & rursus alia capi-
tella. hoc est, diuersa ab illis, quae paulo ante retu-
lerat, quinque cubitis altis, ac denique illa descri-
bens, & quasi digito ostendens dum ait, quae
erant super capita columnarum: ac si diceret, quae
summo scapo, aut summo columnae hypotra-
chalionis ponebantur. Quod facile nobis indica-
re poterit Hebraea vox שָׁרִיטוֹס, quam caput apte
exposuit Vulgatus, hoc est, summam colum-
nam.

Horum autem capitellorum formam duplici
exemplo demonstrat, & quia opere lilij facta,
fuisse testatur, & quia similia esse ea dicit capitel-
lis parastadum vestibuli, quatuor cubitis altis. B
Hoc enim illis verbis indicari: in porticu quatuor
cubitorum, paulo ante à nobis ostensum est.

Sed frontes templi, parastadesque omnes, at-
que columnas capitellis sculptis in modum pal-
marum fuisse contextas, supra pluribus ostensum
est: quare ne à veritate, quam semel proposui-
mus, videamur recedere, huius loci contextu co-
gimur & capitella facere liliata, & palmarum
sculpturis aspera. Vtrumque certe facile nos pos-
se praestare arbitramur, si lilij formam initio ex-
pendamus. Quoniam opus lilij iterum à sacro
historico relatum est: Et super capita columnarum,
inquit, opus in modum lilij posuit: perfectum-
que est opus columnarum. Hebraice שֵׁשׁ שֶׁסָּפִיחַ, à
radice שָׁפַח, deducta voce שֶׁסָּפִיחַ, quàm
simillima. hanc porro vocem ab Arabibus mu-
tuatam sermo Hispanus adhuc retinet: vocat
enim album lilium proprio nomine, açucena.
Rabbi vero Dauid sic dictum lilium putat à שֵׁשׁ
שֶׁסָּפִיחַ, quod est sex: quoniam hic vnus fere flos sex
constat folijs. Eius praeter commune genus li-
cuit hic Romae aliud videre graciliori specie, du-
plicibus folijs: sed quae omnia sena in singulis
ordinibus computentur. Mitto hic dicere de au-
reo alio huiusmodi flosculo, qui priori tam similis
est, vt aliquo agriculturae artificio videatur esse
coloratus. Lilij huius est vsus frequens in Canti-
cis, quippe cum literis, pulchritudine, candore, D
odoris suauitate agrestes omnes flores videatur
antecellere. Est autem in Psalmorum titulis flo-
ris huius mentio, quem ad musicum instrumen-
tum referunt nonnulli, quod quasi lilij sculptis
fuerit exornatum: alij ad cantici initium, ad cu-
ius modulationem esset praecinendus Psalmus.

Sed quod ad praesens institutum attinet, for-
ma lilij tantum ob oculos ponenda est, quam
imitabantur capitella. Quippe quae toto corpo-
re lilium referre viderentur abaco opertum, sub
quo cauliculi conuoluerentur, reliquum duplici-
bus lilij floribus exornaretur: sed quoniam lilij
folia integra sunt, & quae in magna capitelli al-
titudine multo magis viderentur exornanda, ea E
in varias cuspides artificiose secta fuerunt: vt
palmae viderentur spatulas imitari, & asperitate
sua oculis quàm maxime blandiri posse. Quae
omnia cum antiquitatis obseruatione coniuncta,
in eam nos adduxere sententiam, vt arbitrare-
mur capitellum ita efformandum fore, vt in-
apposita figura apparet.

Sed cum omnia nostra studia in hanc vnam
rem conferre iam pridem statuerimus, vt lux ali-
qua sacrae Scripturae historijs ad Dei gloriam
afferatur: ipsa quoque antiquitatis monumen-
ta contemplantes, quae in hac Vrbe Roma pas-
sim spectantur, & quae è re nostra fore arbitra-

mur referre, immo & insculpta quàm diligentis-
sime posteritati proferre non grauamur. Ac pro-
pterea duo alia antiqua capitella simul cum no-
stro proposuimus, de quibus breuissime nunc
ratio reddenda est. Ac primum quidem in hoc
nostro Romano Collegio, in quo nos haec scri-
bimus, asseruatur, quamuis non ea qua debuit
existimatione. fuit etiam alterum huic simile, vel
potius fragmentum quoddam prope templum
Sanctae Mariae in Cosmedim, in Velabro, quod
vulgo Scholam Graecam appellant, quo in loco
Sanctum Augustinum Rhetoricam docuisse di-
citant. Est autem hoc totum flosculo quàm si-
millimum, scapo quidem ita coniunctum, vt sca-
pus ipse cauli sit similis, quem ipsis strijs referre
videtur.

Iam vero florem hunc palmarum spatulae a-
liae alijs superpositae conuestiunt, has rursus
teneriores quaedam palmulae aliae alijs conne-
xae, & duplici ordine colligatae, exterius or-
nant, & quasi reticulato opere continent: ha-
rum denique palmularum ima inserta lilia,
exornant. Vt conijcere liceat huiusmodi capi-
tellum, quod Romae vidimus, ab aliquo alio olim
fuisse compositum, qui haec eadem sacrae Scrip-
turae loca, quae proposuimus, meditatus fuerit,
& simul omnia composuerit, aut certe ex illis ip-
sis Salomonis fabricis fuisse Romam aduectum:
nam vix videtur verisimile, eadem omnia alicui
in mentem venisse, quae à sacris historicis refe-
runtur. Eius exemplar dum proposui, non cre-
ctam faciem tantum, sed dimidium vestigium
ostendi, quo facilius à lectore possit vniuersa illius
structura cognosci.

Sed, vt verum fatear, capitellum hoc etiam si
artificiose videatur compositum, non tamen vi-
detur ex templi Hierosolymitani fabricis adue-
ctum, tum quod in his licet omnem venustatis,
ac pulchritudinis rationem inquirere; at visus
asperitate quadam delectatur: quae autem pa-
ria sunt, & omnino similia fastidit, haud secus
quàm auditus vnisona. tum demum maxime,
quod Herodes, qui Meridianam atrij gentium
porticum instaurauerat, columnas in ea fecisse di-
citur à Iosepho, capitellis sculptis opere Corinthio, pul-
chris vsque ad miraculum. Atqui nullus existimabit Io-
sephum ignorasse, quodnam fuisset opus Corin-
thium; cuius quidem passim exempla hic Ro-
mae videre potuisset: & multo minus existima-
bit, Herodem prophanam architectandi ratio-
nem in templum inuexisse, consentientibus He-
braeis, qui huius rationem quotidie in sacris Li-
teris legerant: & exempla videbant in antiquis-
sima illa Salomonis porticu, quae eodem Iose-
pho attestante adhuc extabat.

Quae omnia in ea, quam saepe retuli, senten-
tia persistere nos cogunt; vt existimemus Co-
rinthios idem ipsum capitellum Salomonis fuisse
imitatos, sed tamen gloriae cupidos, primos
haberi eius inuentores cupientes, palmae folia
in acanthi folia permutasse, eiusque rationem
fabulam quandam affinxisse. Quam retulit Vi-
truius de Calatho poculis onusto, & regulis te-
cto super virginis sepulchrum imposito, quem
achanti folia subtus enascentia vestierunt. cau-
liculi vero secundum calathi latera crescentes,
& ab angulis tegulae ponderis necessitate
expressi, flexuras in extremas partes voluta-
rum facere sunt coacti. Tunc Callimachus,
qui propter elegantiam, & subtilitatem artis

Proposui in fine cap. 1.
huius libri.
CAPITEL-
lum palmis
conuestitum
in Collegio
Romano.

CAPITELLI
vestigium cum
fronte.

Iosephus 15.
antiq. cap.

14.
CAPITEL-
la Herodes in
templo opere
Corinthio fu-
cit.

Iosephus 20.
Antiq. cap. 8.

CORINTHII
non fuerunt
primi capitel-
li inuentores.
Vitru. lib. 4.
cap. 1.

CALLIMACHUS
primus
inuentor capi-
telli.

memoriae, ab Atheniensibus catatechnos fuerat nominatus, praeteriens hoc monumentum, animaduertit eum calathum, & circa foliorum nascentem teneritatem: delectatusque genere & formae nouitate, ad id exemplar columnas apud Corinthios fecit. Quae omnia confecta fuisse, probant infinita propemodum antiquitatis monumenta, quae Romae cernuntur; quorum capitella non folijs achanti, sed folijs, ut aiunt, oliuae exornantur, quorum cuspides palmae folijs similiores sunt, quam achanti: nisi illa palmae folia vocare malis, redeuntibus nimirum, quasi naturali cursu, ad suam primam originem folijs acanthi ad palmae folia, capitellorum compositionibus.

FOLIA
acanthi, oliuae, & palmae.

ALTITUDO
capitelli.

3. Reg. 7.
v. 20.

2. Paralip. 3.
v. 15.

ALTITUDO
scapi cubitorum. 17 $\frac{1}{2}$.

Quae omnia ipsa capituli symmetria magis, ac magis videntur confirmari. Nam etiam si Vitruuius altitudinem capitelli cum abaco parem faciat crassitudini imae columnae: aliquid tamen praeterea superadditum fuisse ab antiquis Architectis obseruatione comperimus; id certe quantum sit, quod adijcitur, non satis aliunde constat quam ex his sacris fabricis, in quibus capitella, quae iuxta mensuram columnae facta fuisse perhibentur à sacro historico, ad mensuram ventris columnae dicuntur fuisse in Hebraeo: ut aliàs ostendi. Venter autem, siue adiectio columnae fuisse ostensa est duorum cubitorum, & quartae cubiti partis, hoc est, digitorum quatuor, & quinquaginta. Quae sane mensura plurimum sacrae Scripturae locorum consensione confirmatur. Nam locus Paralipomenon, qui vtriusque simul scapi altitudinem cubitis metitur quinque & triginta, unicuique dat cubitos septendecim cum dimidiato, dempto, ut dixi, capitello columnae, & basis plinthio. Plinthum paulo inferius ostendam fuisse quartam cubiti partem: nunc vero capitellum altum fuisse comperimus cubitos duos cum quarta cubiti parte: quapropter vniuersa simul columnae altitudo erit ea, quae ostensa est cubitorum viginti: scapi autem praecise cubitorum septendecim cum dimidiato.

Sed quoniam satis firma esse videtur capitelli ratio, quam imitati sunt Corinthij; iterum in dubium reuocari potest, quatenam constituta fuerat triglyphorum in zophoris distributio: aut si firma putetur esse, haec certe Corinthio capitello videtur esse contraria. Proclamant enim aduersus ea, quae dicta sunt, Architecti, dicuntque nos ordines perturbare, atque confundere. nos vero contendimus ab hoc vno omnes ordines originem trahere; & huius triglyphos imitatos esse Doros, capitellum vero Corinthios.

Sed quid est, inquiunt, quod Corinthij venustatis amatores triglyphos, speciosissimam ornamentum formam, non sunt imitati? Immo vero maxime. Nam & Iosephus triglyphorum memor, ijs, quibus, ut vidimus, Regia Salomonis exornabatur opere Corinthio, illam fuisse exornatam tradit. Praeterea Vitruuius, qui primus, quod sciamus, huiusmodi architectandi genera distinxit, capitellis Corinthijs triglyphos imponi solitos fuisse retulit, cuius haec sunt verba: Cetera membra, quae supra columnas imponuntur, aut è Doricis symmetrijs, Ionicis moribus, in Corinthijs columnis collocantur: quod ipsum Corinthium genus propriam coronarum, reliquorumque ornamentorum non habuerit institutionem, sed, aut è triglyphorum rationibus mutuli in coronis, & in epistylijs guttae Dorico

Vitruu. lib.
4. cap. 1.

GUTTAE
in epistylijs Corinthijs.

A more disponuntur; aut ex Ionicis institutis, zophori sculpturis ornati cum denticulis, & coronis distribuuntur. Haec ille. qui guttas in epistylijs Dorico more in Corinthijs operibus distribuit, haud dubium, quin sub triglyphis; cum non alia ratione fiant.

Sed adhuc vrget: Quid est, quod nullum extat eius rei in antiquis fabricis vestigium? Cui dubitationi hac vna apposita ratione respondere statui: quia nimirum rei difficultate deteriti recentiores Architecti minime sunt ausi triglyphorum aggredi distributionem, in eo saltem genere, quod alia ratione faciliore potuerant exornare. Eos autem recentiores voco, quos

B antiquissimos appellasset Romana Respublica; quippe qui aetate, ac multis etiam saeculis Salomonicis illis prioribus Architectis fuerint posteriores.

Huius porro difficultatis testem vnum proferre satis est, Architectorum nimirum principem, Vitruuium. hic sinistrae illorum opinioni respondet, qui negant Dorico genere aedes sacras oportere fieri. Sed tamen, inquit, non quod inuenusta est species, aut genus, aut formae dignitas: sed quod impedita est distributio, & incommoda in opere triglyphorum, & lacunariorum distributione. Haec ille. Qui ignorationi adscribit falsam illorum opinionem: quae

C etiam difficultatis causa fuit, ut, quam non ausi sunt aggredi triglyphorum in secundo, aut tertio ordine distributionem, generum permissione simularent; quippe qui super Dorico genere Ionicum, huic denique Corinthium superextruerent.

Sed his praetermissis, ad vltimum capitellum, quod in figura appositum fuit, explicandum veniamus: quo vno mirabili antiquitatis monumento ea omnia, quae de Cherubinorum forma, supra à nobis constituta sunt, confirmari videntur: quippe cum ipsum duorum animalium formis totum exornetur, quorum binae utrinque alae duo latera condecorant animalium facies,

D & pectora duo reliqua capilli latera; summae alae quasi obuolutis plumis quas vocant volutas in angulis, sub abaco componunt. Ipsa vero animalia leones toto corpore, vultu, iubis, manibus exprimunt; cornibus vero boues; quaternis denique alis aquilas. qua de causa, excepta vna hominis forma, cuius nullum in eis apparet vestigium, reliqua omnia, quae de Cherubinis scripsit Ezechiel, ad haec confecta animalia referri posse videntur: si leonis formam pro humana substituiamus. Et hic aspectus eorum, similitudo hominis, leonis, in eis. Quatuor substitue nunc tres, facies vni, & quatuor pennae vni. Et manus hominis, & leonis, sub pennis eorum in quatuor partibus. & facies, & pennas per quatuor partes habebant. Lunulaeque erant pennae eorum alterius ad alterum. Et si quidem extremi versus ira videantur exponi posse, ut sensus sit: capitelli quatuor facies, aut latera, exornabant partim animalium facies, partim alae, quae inter se coniungebantur.

Sed quid, inquires, haec explicatio commune habet cum Prophetarum textu, aut visione? Certe haec omnia non ob aliam rationem adduxi, nisi ut ostenderem, neque nouum, neque Prophetarum contrarium fuisse eum interpretandi modum, quem primum tenuit Hieronymus Pradus, quemque nos deinde secuti sumus: immo potius ipsis anti-

DIFFICULTAS DISTRIBUTIONIS TRIGLYPHORUM.

VITRUV. LIB. 4. CAP. 3.

GENERA PERMITTA QUAE SUPERFACI.

VLTIMUM CAPITELLUM. QUOD HABET IN FIGURA IN NE. 1. HUIUS LIBRI.

CHERUBINORUM FORMAE IN CAPITELLIS INSCULPTAE. EZECH. 1. v. 5. 6. 8.

antiquissimis exemplis firmum, & à veteribus A

maxime receptum. Cum ex his facile liceat con-
ficere huiusmodi capitellum, aut è sacris fabri-
cis iam olim adiectum fuisse; aut certe ab aliquo
effectum, qui illarum non fuisset inscius. Nam
multa, quae ex sacrarum Literarum lectione hau-
serant antiqui illi sapientes, insipienter iacta-
bant, ut auctor est Iustinus Martyr. Num aliunde,
inquit, institutus Plato, quam ex propheti-
carum lectione historiarum, Iouem in caelo vo-
lucris curru vehi affirmat? Vidit ille in Prophe-
tae responsis de Cherubim dictum illud: Et exi-
uit è domo gloria Domini: & ascendit super
Cherubim, & eleuauerunt Cherubim alas suas,
& orae cum eis, & gloria Dei Israel erat super
eos. Inde incitatus vocalis Plato, cum multa di-
cendi libertate exclamat dicens: Magnus in cae-
lo Iupiter volucrum regit currum. Haec ille. Ve-
rum in omnibus his fabricis omnia Cherubinis
fuisse videntur exornata: atque in singulis qua-
ternas plerumque licuit obseruare facies; ternas
non raro; binas interdum; & singulas fortasse
nonnunquam. Quod ubi de mari, & lutheribus
aeneis egero, ostendere me posse confido; prae-
sertim si in memoriam reuocentur ea, quae à no-
bis supra Chaldaei paraphrastis auctoritate con-
firmata sunt. Interim nostram, quam de capi-
tello proposuimus coniecturam, licet auctorita-
te confirmare doctissimi viri, quae apud me ma-
xima est, & apud sapientissimum quemque per-
magnum aestimanda. Ex cuius ore, pro eius in-
nos benignitate, ac beneuolentia singulari licuit
audire, quidnam de hac re vniuersa sentiret, quid-
ue crederet, ac re ipsa confirmatam, eiusdem
sententiam his monumentis consignare. Is est
Amplissimus S. R. E. Cardinalis Baronius, bene
de vniuersa Christiana Republica meritis, atque
adeo ob eius praeclara scripta toto terrarum or-
be notissimus. Qui, cum de huiusmodi capitello
cognouisset, diligenter conquisitum, tanquam
suae eruditionis testem conseruandum curauit: &
porphyreticae basi, columnaeque impositum,
aurata cruce superposita in Titulum sibi erexit,
pro foribus Ecclesiae Sanctorum Martyrum Ne-
rei, & Achillei: quae Titulus Fasciolae appella-
tur; quam Ecclesiam pene dirutam, ac desertam
instaurauerat, multisque ornamentis illustraue-
rat, atque eorundem Sanctorum Martyrum Sa-
crofanctis reliquijs locupletarat. Et quidem de
his haecenus.

DE COLUMNARVM

BASIVS, AC DE MVLTIV-

plici ornamentorum tem-
pli proportionem.

Cap. XXIV.

ARCHITECTURAE membra,
& ornamenta satis longa, ut
res postulabat, oratione perfe-
cuti sumus. Superest ut de basi,
quae reliquarum veluti funda-
mentum est, nunc demum bre-
ui disseramus. Et quidem basis proiec-
turam definiuit noster Vates, ut vidimus, dum quartam
illi crassitudinis columnae partem tribuit; ex cu-
ius praecepti obseruatione desumptam fuisse Vi-
truuij basim putamus: quippe qui sic scribat: *Vidimus lib. 3. huius part. cap. 20.*
His perfectis in suis locis spirae collocentur, caeque ad sym-
metriam sic perficiantur; uti crassitudo cum plintho sit co-
lumnarum ex dimidia crassitudine, proiec-
turamque, quam Graeci *ἐκδορὰν* vocitant, habeant quadrantem: ita tum lata, *BASIS*
& longa erit columnae crassitudinis vnius, & dimidia, *Vitruuij.*

Hanc eandem basis proportionem in omni-
bus basibus templi Pantheonis obseruauimus,
sub Corinthijs columnis. Cuius quidem templi
bases membris, proportionem, atque ornamentis
multo similiores his nostris fuisse deprehendi-
mus, quam illas omnes, quarum membra Vitru-
uius eo loco definit. Qua de re necessarium fore
existimamus, basis proportionem, ac symme-
triam, quam nos ipsi dimensi sumus, & accurate
obseruauimus, hic primum exponere. In cuius
rei gratiam attentius expendenda est basis, quam
cum capitellis in praemissa figura proposui, cui
partium nomina inscripta sunt, & literae quae-
dam; ut mathematico more facilius percipi pos-
sint mensurae, ac symmetriae. Huiusmodi A B,
basis altitudo imi scapi columnae medietas est,
hoc est, digitorum quinque & viginti. Haec bi-
fariam diuiditur in C, & fit B D, basis proiec-
tura ipsi B C, aequalis. Plinthus B E, ipsius B C,
medietas totius B A, quarta, & E F, inferior to-
rus altitudinis B A, quinta. Deinde A E, diui-
ditur in partes quinque; & ex eis una est A G,
torus superior, G H, trochilus superior cum su-
percilio fiat ex dimidia plintho: reliquum H C,
diuidatur bifariam in I, cuius pars inferior I C,
erit trochilus inferior, reliqua pro astragalis.
quam diuides bifariam in K, quamlibet rursus
in quatuor partes, ex quibus tres dabis astraga-
lo, reliquam supercilio. Ac tandem G N, regu-
lam, vel supercilium, trochili partem assignabis
astragalo L K, vel K M, atque ita habebis basis
perfectam rationem, quam ad haec nostra insti-
tuta reuocare iam propero.

Hanc autem basis rationem significare voluit Iosephus 15.
Iosephus, cum spiram duplicem eam appellauit, *anti. cap. 14.*
quippe cum una spiras, vel membra omnia, quae
in orbem ducuntur, duplicia habeat, & duplex
fit etiam torus, duplex supercilium, duplex tro-
chilus, duplex astragalus cum duplici superci-
lio. Verum hanc basim diserte magis expressit
sacra Regum historia, quamuis de columnis tunc
non loqueretur, sed de mari aeneo, illis verbis;

Pp 3

Et

3. Reg. 7.
v. 24.

SPIRA DE-
cies replicata.

Iosephus 8.
antiq. cap. 2.

DVPLEX
basis torus in-
sculptus.

SCVLPTV-
ra ouorum
in basi.

2. Paralip. 4.
v. 2.

BOVM CA-
pita inculpe-
bantur in tu-
berculis ouo-
rum.

Euclides de-
fin. 4. lib. 5.
PROPOR-
tio triplex.

Et sculptura subter labium circuibat illud decem cubitis ambiens mare: duo ordines sculpturarum histriatarum erant fusiles. Septuaginta interpretes: Et firmamenta, aut fulcimenta, ut habet Sixtianus codex, sub labio eius in circuitu ambiebant illud, decem in cubito ambiebant mare in circuitu. duo ordines firmamentorum. fusilium in fusorio eorum. Verum Iosephus locum hunc paraphrastice videtur exposuisse: Eius meditullium, maris inquit, sustinebatur spira decies replicata, cuius dimetiens linea fuit cubitalis. Qui disertis verbis eam, quam apponimus, basim videntur indicare; cuius duplicia sunt membra similia, dissimilia in qualibet parte quina. nam si a medijs astragalis sursum, vel deorsum versus computes, quina utrimque membra inuenies. Astragalus, supercilium, trochilus, supercilium, vel regula, torus. Quam etiam basim significat textus, duo ordines, inquit, sculpturarum histriatarum: quippe qui de duplici toro superiore, & inferiore locutus fuisse videtur. Atque sculpturarum formam indicant Hebraea, quae *dyppa kekaghim*, pro sculpturis his ubique legunt.

Porro hanc vocem colocynthas agrestes exponunt Interpretes, hoc est, cucurbitas illas, quae prae amaritudine, fel terrae ab aliquibus appellantur. Chaldaeus vero paraphrastes formam, potius, quam rem ipsam eiusmodi sculpturis referri arbitratus, ouolos pro colocynthis interpretatus est: Et figurae ouorum, inquit, subter labium eius in circuitu ambiebant illud. decem cubiti ambiebant mare in circuitu: duo ordines figurae ouorum fusilium erant in fusione illius. Hos ouolos, aut has colocynthas liber Paralipomenon videtur appellare boues: nam ubi nos legimus: Similitudo quoque bouum erat subter illud, mare, & decem cubitis quaedam extrinsecus caelaturae, quasi duobus versibus, labium maris circuibant, boues autem erant fusiles. In Hebraeo habetur: Et imago bouum subter illud circum circumdantium illud, decem in cubito ambientes mare circum, duo ordines bouis fusorum in fusione illius. Septuaginta: Duo ordines, boues fusiles in effusione eorum. Quo loco non inepte quidam colligunt, in illis ouorum tuberculis capita bouum inculpta fuisse: nam de maioribus bobus, qui mare sustinebant, sermonem hic non fieri, perspectum esse videtur ex eo, quod duo ordines bouum hic computantur; duodeni autem illi terni in singulis quaternis lateribus disponebantur, nulla ratione bini. In eo autem, quod decem cubitis huiusmodi sculpturae definiuntur, consonat certe Hebraicae lectioni Iosephi expositio: ibi enim ubique legimus, decem in cubito; ac si aperte indicet, decies conuolutas fuisse spiras circa basim cubiti vnus.

Sed de basi, & columnae partibus iam satis. Superest ut de partium symmetria, & proportionibus nonnihil agamus: non quod ea accurate persequi velimus, de quibus infinita propemodum dici possent; sed ut insinuemus viam lectori, ac modum, quo haec omnia possit ipse per se inuestigare. Est autem proportio, ut definit Euclides, rationum similitudo. Haec autem triplex est, ut post Boetium, ibidem notauit noster Clavius: Arithmetica, Geometrica, Musica, siue harmonica: quarum vnamquamque licet in his fabricis nostris obseruare, & in illis potissimum numeris, quos in partium huius aedificij tabulas paulo ante redegimus. Ac primum Arithmeti-

cam proportionem, quae per eandem differentiam progreditur, in ipsis numeris ordinum vestibuli licet intueri, quos ex sacro Textu collegimus, nimirum quinquaginta, quadraginta, triginta; quorum numerorum differentia denarius est. & haec ipsa ratio in subduplis atriorum numeris reperietur, & in subquadruplis domus Regiae. De proportionem deinde Geometrica, in qua primus ad secundum eandem rationem habet, quam secundus ad tertium, si continua sit proportio: aut quam tertius ad quartum, si discreta; non est huius loci exempla proferre. Nam si vniuersa exemplis comprobare velimus, ea omnia in vnum locum congerere cogemur, quae de partium mensuris sparsim, prout doctrinae ratio postulabat, alibi persecuti sumus.

Illud vero huius aedificij proprium est, ac maxime obseruandum, idque ad harmonicam proportionem spectat; quod non alia ratione visus huius aedificij partibus contemplandis delectari videatur, quam auditus vocum, aut instrumentorum suauis modulatione perfruat. Et quidem concentus omnes, quos indagatrix rerum omnium natura inuestigare potest, Graeceque symphonias appellant, ut Vitruuius auctor est, sunt omnino sex, diatessaron, diapente, diapasoson, diapasoson cum diatessaron, diapasoson cum diapente, disdiapasoson. Qua in re bene aduersus Vitruuium disputat Aquileiensis Patriarcha; cum enim diapasoson cum diatessaron superpatiens denominari possit, harmonica certe consonantia, non est. atque adeo omnes consonantiae sunt tantum quinque, tres videlicet simplices, duae compositae.

Et horum quidem rationem in monochordo facillime examinant musices periti, ut docet, quem laudauimus, Daniel. Nam si extensa chorda A B. diuidatur in quatuor partes in punctis C, E, G, & rursum in tres in punctis D, F, habebitur monochordum ad praedictos omnes concentus inueniendos aptissimum. Si enim totam chordam A B, pulses, & eius partem A G, reddet consonantiam diatessaron, quae sesqui tertia proportione constat: si vero chordam iterum pulses, & eius partem A F, reddet diapente, sesquialtera proportione: si totam, & partem A E, diapasoson reddet, proportione dupla. & hae sunt tres simplices. Compositae vero sunt hae: si totam chordam pulses, & eius partem tertiam A D, habebis diapasoson cum diapente, tripla proportione: ac tandem disdiapasoson inter totam chordam, & eiusdem quartam partem A C. Quas omnes consonantias numeris etiam notauimus, ut ad eorum normam facile quis examinare possit numeros illos, quibus huiusmodi consonantias omnes exposuimus in tabulis.

Neque vero ea tantum ratione licet harmoniam contemplari, sed multo magis ipsa diuisione totius in partes duas, tres, quatuor, atque alias. quod in diuidenda basi proxime ostendimus, & paulo etiam superius in inuestigandis ordinibus columnarum; atque alijs locis quamplurimis.

Sed quoniam in harmoniae sermonem incidimus, in animo est superiorem quendam concentum lectori contemplandum exponere, eo suauiore, quo non auribus, aut oculis hauriatur, sed attenta cogitatione, sed animo, sed mente; ut paulisper ab exteriorum partium contemplatione ad interiora quaeque, ab imis ad sum-

ARITHMETICA
in ipsis sacris
Scripturae
numeris.

GEOMETRICA
proportione omnia
sunt plena.

HARMONICA
proportio

Vitru. lib. 1.
cap. 4.

Daniel Bar-
barus.

CONSONANTIAE
quinque.

A

C

D

E

F

G

B

HARMONICA
proportio in diuisione
totius in suas partes.

ma reuocemur. Atque adeo non caput modo, sed disputationem vniuersam absoluemus, vt maiori quadam quietis interpositione, ardentius in ea quae sequentur, feratur lectoris atten-

tio, meditatio, studium. Quibus omnibus nonnulla praemittenda sunt, quae ad institutam disputationem videntur necessaria.

DE ADMIRANDIS TEMPLI.

DISPV TATIO SECVNDA.

SENTENTIA EUPOLEMI DE TEMPLO.

Cap. XXV.

DISPVTATIONEM de A
admirandis templi insti-
tuere aggredior, quam si
pro dignitate, ac meritis,
persequi velim, longior
certe essem, quam diu-
turna studiosorum homi-
num expectatio, amico-
rum cohortatio, & quaedam quasi expositio
exigit; & ipsum meum breui operis perficiendi
desiderium patitur: cum praecipue dies me po-
tius deficerent, quam res; de quibus longissimas
possem & disputationes, & commentaria conte-
xere. Quapropter hac in re veniam dabit le-
ctor, si multa praetermiserim, nullam plene, &
absolute rem tractauerim, pauca tantum insinua-
uerim, & ea potissimum, quae lectori viam pos-
sint aperire ad ea percipienda, quae sapientum
possint animos in admirationem rapere: non so-
lum eorum, quae in augustissimo illo templo fuisse
cognoscuntur, verum etiam multo magis in-
finitae Sapientiae, qua haec omnia disposita, at-
que ordinata fuere, tanquam verorum, & maio-
rum symbola, argumenta, & signa. Et quidem in
his persequendis ab omni verborum lenocinio
abstinebo: & vt verborum meorum parcius sim,
ea quae grauissimi Scriptores proposuerunt, lu-
bentius proferam, quam propria. Quia in re Euse-
bium imitabor, qui inter cetera confirmandae fi-
dei nostrae argumenta, hoc eodem vsus est, vt
gentes, & quoscumque a fide nostra alienos ar-
gueret; multos enim ex gentibus ipsis antiquos
Scriptores retulit, qui veritatem sacrarum Scrip-

turarum confirmassent: atque inter alios Eupole-
mum. Illum ergo cum multa simul colligat, quae
lucem nostrae huic disputationi poterunt afferre,
tanquam testem producere non grauabor. non
quidem vt in corruptis exemplaribus Latinis cir-
cumfertur, sed ad Graeci exemplaris veritatem
exactum. Eusebij verba sunt haec:

Eupolemus vero Moysen ait, quadraginta prophe-
tasse annos, Iosue autem filium Naue triginta, &
vixisse centum & decem; & ab eodem sacrum taber-
naculum in Silo fuisse fixum: postea vero Prophetam
fuisse Samuelem. Deinde Dei iussu Saulem a Samue-
le delectum Regem, cum imperasset annis viginti v-
no, vita functum esse. Postea Dauid filium Cis: a quo
Syros euersos, qui ad Euphratem fluuium habitant,
& Comagenem, & Assyrios, qui in Galaadana, &
Phoenices: Exercitum quoque duxisse in Idumaeos,
& Ammonitas, & Moabitas, & Ituracos, Na-
bataeos, & Nabdaeos: Item bellum intulisse Suro-
ni Regi Tyri, & Phoeniciae; quos etiam coegit tri-
buta Iudaeis pendere: & cum Vaphre Aegyptiorum
rege foedus iniisse. Cumque vellet Dauid templum
Deo aedificare, rogasse Deum, vt locum ei altaris
ostenderet: Ibi ei Angelum apparuisse stantem su-
pra locum, ubi altare statuerat Hierosolymis, &
eum iussisse templum non statuere; quod huma-
no sanguine pollutus esset, multosque annos bella
geffisset: Nomen vero illi fuisse Dianathan, eique
imperasse, vt filio aedificationem permitteret: ipse
vero, quae ad apparatus pertinerent, adornaret;
aurum, argentum, aes, lapides, ligna cypressina, at-
que cedrina: His auditis Dauid naues compegit
se Achanis Arabiae orbe: & in insulam Vrphe in

DAVIDIS
victoriae.

ANGELI
nomen Diana-
than.

CLASSIS
in Dauid.

Rubro

Rubro mari sitam, aureas venas habentem, effos-
sore misisse, qui aurum inde in Iudaeam deporta-
rent. Dauidem autem, cum quadraginta regna-
set annos, imperium Salomoni tradidisse annos na-
to duodecim, coram Eli* summo Sacerdote, & duo-
decim Tribuum principibus: atque ei aurum, ar-
gentum, aes, lapidem, ligna cypressina, ac cedri-
na tribuisse, atque ipsum quidem vita cessisse: Salo-
monem vero regnasse, ac Vaphri Aegypti Regi sub-
iectam epistolam scripsisse:

* Sadoch
DVODEN-
nis Salomon
regnat.

Rex Salomon Vaphri Regi Aegypti,
amico patrio salutem.

Scito me accepisse regnum à patre Dauide, Dei B
Maximi beneficio qui etiam iussit me templum ac-
dificare Deo, qui caelum, & terram condidit: ac
simul ad te scribere; ut de tuis populis ad me mit-
teres, qui mihi praesto sint, donec omnia, quoad
opus erit, absoluam, ut imperatum est.

Rex Vaphres Salomoni Regi
magno salutem.

SALOMON
Rex magnus
appellatur.

OCTOGIN-
ta Aegyptio-
rum millia
templo infer-
niunt.

Simulatque tuam epistolam legi, valde sum gaudi-
sus, & festum celebraui diem; tum ego, tum copiae
meae vniuersae; quod regnum à probo viro accepe-
ris, & probato à tanto Deo. Quod autem ad me
scribis de populis nostris mittendis, octoginta mil-
lia tibi mitto: & ex quibus nationibus sint, indico
tibi. Ex gente Seurithide decem millia: ex Mende-
sia, & Seueneta vicena millia: ex Busirita, Leon-
thopolita, & Bathribita dena millia. Cura porro,
& res necessariae illis, & alia, ut recte gerantur:
atque ut, perfecto opere, in suam quisque regio-
nem restituatur.

Rex Salomon Suro Regi Tyri, &
Sidonis, & Phoeniciae, amico
paterno salutem.

Scito me à patre Dauide regnum accepisse, Dei
Maximi munere; qui mihi praecepit, ut Deo tem-
plum aedificarem, qui caelum, & terram condi-
dit: simulque ut ad te scriberem, ut mihi de tuis
populis mitteres, qui nobis praesto sint, quoad opus
Dei perficiatur, ut mihi est imperatum. Porro
scripsi quoque in Galilaeam, & Samaritidem, &
Moabitidem, & Amonitidem, & Galaditidem;
ut eis ex regione necessaria suppeditent in singulos
menses, tritici coros decies mille, (corus autem
est artabarum sex) & vini coros totidem, (conti-
net autem vini corus* mensuras decem.) Oleum
vero, & alia suppetent eis ex Iudaea: victimae
vero in esum carniū ex Arabia.

CORVS
continet arta-
bas sex.
* parga

SALOMON
Rex magnus.

Suro Salomoni Regi magno
salutem.

OCTOGIN-
ta Tyriorum,
& Phoenicum
millia templo
inferniunt.

* Dan

ARCHITE-
cti laudes.

Benedictus Deus, qui caelum, terramque condi-
dit, qui virum bonum ex bono viro delegit. Simul
atque tuam epistolam legi, valde sum laetatus, ac
Deo gratias egi, quod te ad regnum euexerit. Quod
autem ad me scribis de ijs, qui sunt in populis no-
stris, misi ad te octoginta millia Tyriorum, ac Phoe-
nicum; atque architectum quoque hominem Ty-
rium ex matre Iudaea, ex tribu Davidis*: is de
quibuscumque rebus, quae caeli complexu coer-
centur, ac de architectura eum rogaueris, tibi re-
spondebit, atque efficiet. Porro de rebus necessa-

Arijs, ac de seruis, qui ad te transmittuntur, recte
egeris; si praefectis locorum per literas impera-
ueris, ut quae sint illis necessaria, suppeditentur.

Salomon vero paternis amicis comitatus, ad QVOMODO,
montem Libani profectus, Sidoniorum, ac Tyrio-
rum opera caesam ante à suo parente materiam,
in Ioppen mari transiit, atque inde terra Hie-
rosolymam. Initium deinde fecit aedificandi tem-
pli Dei, annos tredecim natus. Gentes autem ege-
runt, quae ante dicta sunt, ac duodecim Tribus Iu-
daeorum: quae Tribus etiam res omnes necessarias
centum illis sexaginta millibus praebebant, singu-
lae in singulos menses. Fundauitque templum Dei
longum, ac latum cubitis sex, latum sexaginta;
latitudo vero structurae eius, ac fundamentorum
fuit cubitorum decem. Ita enim Nathan Dei Pro-
pheta praeceperat.

Aedificauit vicissim domum lapideam, & conti-
gnationem cypressinam, quae duas aedes securida-
cis aeneis ingentibus comprehendebant. Cumque is
ita exaedificasset, exteriora cedrinis lignis, cypres-
sinisque contexuit; ita, ut lapideum aedificium non
appareret; templum autem intrinsecus laterculis
aureis quinque cubitorum, opere fusorio deaurauit,
atque quaternis argenteis clauis confixit talenti
pondere, in papillarum speciem ordine dispositis:
atque ita illud à pavimento ad tectum usque inau-
rauit. Contignationem ex laquearibus item au-
reis effecit. Tectum autem aeneum fecit ex tegulis
aeneis; conflato scilicet aere, atque fuso.

Fecit quoque duas columnas aeneas, easque au-
ro puro contexuit, digiti crassitudine: eratque co-
lumnarum altitudo par templo; latitudo vero cu-
iusque in orbem, decem cubitorum. Statuitque
eas, alteram à dextris aedis, alteram à sinistris.
Fecit etiam decem aurea candelabra, talenti pon-
dere singula, eius instar, quod à Moyse in taberna-
culo Testimonij positum fuerat: Sic corrigendum
cenlui, nam, si ad verbum conuerteretur Graeca
verba, hunc alium sensum redderent, Fecit quo-
que candelabra aurea pendentia singula dena
talenta, eademque ex utraque parte templi, partim
à dextris, partem à sinistris collocauit. Lucernas
praeterea fecit septuaginta, ut septem in singu-
lis candelabris arderent. Templi valuas extru-
xit, easque auro, atque argento conuestiuit, &
lacunaribus cedrinis, cypressinisque protexit.
Quin etiam porticum ad Aquilonarem templi par-
tem excitauit. Mendum suspicor auctoris, Aquilo-
nem pro Meridie scribentis, qui etiam in colum-
narum numero à veritate deflexit. illamque co-
lumnis octo & quadraginta suffulsi. Praeterea la-
brum aeneum longum cubitis viginti, mendum su-
spicor K pro I, viginti pro decem, totidemque la-
tum, quinque altum condidit: ac coronam fecit ad
eius basim, eminentem cubito, ut Sacerdotes consen-
dentes, pedes demersos abstergerent, & manus ablue-
rent. Labri porro bases fecit teretes opere fusorio,
duodecim, staturae hominis altitudine, statuitque
eas sub labrum à dextris altaris. Fecit itidem ae-
neam basim duos altam cubitos prope labrum, ut
in ea Rex, dum Deo supplicaret, insisteret, ut à Iu-
daeorum populo conspiceretur. Altare quoque vigin-
ti quinque: (quinque supersunt) cubitorum, ad cu-
bitos viginti, altum duodecim, (duo redundant)
extruxit. Fecit & catenulas duas aeneas hamatas,
easque in machinamenti constituit, quae in tem-
pli fastigio viginti cubitis eminebant; ac superne
totum templum obtexit, singulisque retibus qua-
dringena tintinnabula aenea appendit, magni pon-
deris

SECVRIDA-
ta herba, de
qua Dioscori-
des lib. 4. cap.
146. cuius for-
mam imita-
bantur. Quae
vulgo Italica,
coda di roudi-
ne dicitur.

LATERCV-
li aurei quin-
que cubitorum
domum intrin-
secus operantur.

CLAVI TA-
lenti pondere,
& argentei,
vtrumque co-
tra facram
Scripturam.

TEGVLAB
aeneae tem-
plum conte-
gunt.

AVREAE
braetiae digi-
tum crassa,
aeneas conte-
gunt colum-
nas.

DECEM
pro duodecim
facrae Scrip-
turae

* antepag-
mentis

CANDE-
labra decem.
ANTEPAG-
mentorum or-
namenta la-
queata.

BASIS
aenei maris.

BASIS
Regia.

ALTARE
aeneum.

RETIA,
& tintinnabu-
la totum tem-
plum operantur.

denique quicunque retia fecit, eam ob causam, ut A
pulsatis tintinnabulis, aues abigerent, ne in templo
confiderent, neque in valuarum, porticumque
laquearibus, suis lacunis nidificantes, templum
excrementis inquinarent.

MVRVS
Ierusalem à
Salomone ex-
structus.

HIEROSO-
lymae nomen
perperam in-
terpretatur Eu-
polemus.

TABERNA-
culum cum
suis instrumen-
tis in templo
reponitur.

LONGE
abest hic nu-
merus à sacra
Scriptura.

QVOD
vulgo à nobis
diceretur, qua-
tro miliones
y scis cientos
mil talentos.

TALENTA
aeris.

DONA
operatorum.

Urbem item Hierosolymam moenibus, turribus,
fossis communiuit. Verum sibi quoque Regiam exae-
dificauit. Appellatumque est primo quidem templum
ipsum Ieron Salomonis: deinde vero urbs à templo,
corrupto vocabulo, Ierusalem nominata: à Grae-
cis autem inflexo nomine Hierosolyma dicitur. Per-
fecto deinde templo, atque urbe munita, venit in
Selom, & sacrificium Deo in holocaustum obtulit
boues mille. Inde vero tabernaculum, altare, ac
vasa, quae fecerat Moyses, Hierosolymam depor-
tauit, atque in aede posuit. & inibi arcam, & a-
ram auream, & candelabrum, & mensam, &
vasa cetera collocauit, prout ei Propheta manda-
uerat. Obtulit autem victimas plurimas, ouium
duo millia, vitulorum tria millia quingenta.

Porro auri summa, quod in duas columnas fue-
rat, templumque collatum, fuit quadragies sexies
centena millia talentorum. In clauos vero, ac reli-
quum apparatus, argenti talenta mille ducenta
triginta duo: aeris vero in columnas, & labrum,
& porticum, talentorum duodeviginti millia &
quingenta.

Remisit autem Salomon tum Aegyptios, tum
Phoenices in suas quemque regiones, donatis uni-
cuique denis auri siclis. Siclus vero pondus. Porro
Vaphri Aegypti Regi olei metretas decies mille, da-
ctylorum artabas mille, mellis vero vasa centum,
atque aromata misit. Saroni vero Tyrum & sue-
misit auream columnam, quae sita est Tyri in tem-
plo Iouis. Theophilus ait à Salomone Regi Tyrio
missum esse aurum, quod reliquum fuit: à Tyrio
vero simulachrum filiae, seu statuam toto corpore
constantem esse constatam. & columnae item au-
reae impositam: & velamentum aureum statuae
imposuit, quod columnam tingebat. Quin & fe-
cisse, ait Eupolemus, Salomonem clypeos aureos mil-
le, singulos quingenorum aureorum: eumque vixisse
duos annos supra quinquaginta, ex quibus qua-
draginta cum pace regnasse.

Haecenus ex Eusebio: quae referre non pi-
guit, huius doctissimi viri exemplo permotum.
Siquidem multa simul complectitur ex ijs, quae
per varia loca dispersa tractamus, atque adeo
simul collecta placere fortasse magis poterunt.
Sed ad vltiora progrediamur.

DE ARCHITECTO

TEMPLI, ET OPERIS PRAEFECTO.

Cap. XXVI.

Utrum huius aedificij sacri pro-
prium, fuisse illud Dei Optimi
Maximi sapientia conditum:
quod, quamuis illi sit cum
mundi fabrica commune; hoc
tamen est proprium, & in tem-
pli fabrica admirandum magis, quod in ea, tan-
quam in parua quadam, depictaque tabella, rerum

omnium, quae sub vasto caeli ambitu continentur, TEMPLI
arte mirabili Deus imaginem efformauerit. Ex fabrica rerum
quo certe tam eximia laus fabricis templi tri-
buenda dignoscitur; ut sapientissimus quisque
facile cognoscat, ne minimam quidem partem
eorum, quae dicenda essent, à me posse cogita-
tione comprehendendi, nedum dicendo explicari,
tantum abest ut ea possint breuissimis huius com-
mentarijs coarctari. Nam, quod Deus Optimus
Maximus maximus etiam esse voluerit huius
aedificij Architectus, testatum est in Paralipo-
menis: ubi dedisse dicitur Dauid Salomoni tem-
pli descriptiones omnes cum auro, argento, at-
que alijs, & perficiendorum omnium exactissi-
mam rationem; quibus enumeratis: Omnia, in-
quit, venerunt scripta manu Domini ad me, ut
intelligerem uniuersa opera exemplaris. Quae
sane verba explanatione minime videntur ege-
re; quippe quae disertis verbis testentur Deum
Optimum, qui mundanae, caelestisque fabricae
fuit auctor, huius etiam auctorem dici, & habe-
ri, minime fuisse dedignatum.

Sed illud videtur esse cum summa laude con-
iunctum, quod Dei manu, non descriptiones mo-
do, figurae, ac dispositiones omnes, ichnogra-
phiae, orthographiae, & scenographiae graphice
depictae fuerint; verum etiam longior quidam
commentarius à Deo fuerit descriptus, in quo v-
niuersa Dauidi tradita fuerant, & ab eo Salomo-
ni, per artifices opera complenda. De hac enim
vna re maxime gloriabatur antiqua lex, quod à
Deo scripta fuisset: Et reuersus est, inquit liber
Exodi, Moyses de monte, portans duas tabulas te-
stimonijs in manu sua scriptas ex utraque parte, &
factas opere Dei. Scriptura quoque Dei erat sculpta
in tabulis. Vel, ut habent Septuaginta: Et scriptu-
ra, scriptura Dei fuit sculpta in tabulis. Quasi his
verbis maxime commendaretur tanquam episto-
la manu Regis scripta ad suos. Atqui Diuinam gra-
tiam sibi maxime promerendam esse putauit hoc
vno argumento Iob, Dominum fidenter alloquu-
tus: Manus tuae fecerunt me, & plasmaverunt
me totum in circuitu. Quod si manus consilium
denorat, attentam animi cogitationem, & ope-
randi studium, ac diligentiam, ut alias me osten-
disse memini; haud obscure indicat eiusmodi
verbis, & quantum operae, ac industriae in homi-
ne condendo posuerit, & quanto illum amore
prosequatur. verumque in templi fabrica à Deo
positum fuisse, indicant relata verba: idque
non propter marmorei templi structuram, sed
propter veri, ac viui templi corporis Christi si-
militudinem, illi contigisse credendum est.

Verum enim vero cum summi Architecti in-
uentam, descriptamque fabricae formam, & ar-
chetypum minoris cuiusdam architecti sit opere
complevere, atque exequi: quem Architecti execu-
torem, Hispani appellamus aparejador, quod ipse
opera singulis distribuat, & praeparat: id certe in
hoc aedificio perficiendo minime defuisse confir-
mat Iosephus: qui, cum operariorum numerum
retulisset: His omnibus, inquit, Adoramus, (sic vo-
cat, quem sacer Textus appellat Hiram), est prae-
positus. Laudatur hic quidem sacris Literis, Hi-
ramo Rege Tyri ad Salomonem haec verba scri-
bente: Misit ergo tibi virum prudentem, & sa-
pientissimum Hiram patrem meum, filium mulie-
ris de filiabus Dan, cuius pater fuit Tyrius, qui
nouit operari in auro, & argento, aere, & ferre,
& marmore, & lignis: in purpura quoque, &
byacin-

DEVS HV-
ius fabricae
Architectus
fuit.

2. Paral. 28.
v. 19.

TEMPLI
commentarius
à Deo Dauidi
traditus.

Exod. 32. v.
15. & 16.

MANV DEI
scripta lex,
laude digna.

Iob. 10. v. 8.

Supra lib. 3.
cap. 3. huius
partis.

DEI OPE-
ra in templi
fabrica quare
posita dicatur.

OPERIS
exequitor,
quem Hispani
vocant Apa-
rejador.
Ioseph. 8. an-
tiq. cap. 2.

2. Paralip. 2.
v. 13. & 14.

hyacintho, & bysso, & coccino: & qui scit caelare A
omnem sculpturam, & adinuenire prudenter quod-
cumque in opere necessarium est. Hanc porro Hi-
rami laudem persecutus est auctor libri Regum:
*Misit quoque, inquit, Rex Salomon, & tulit Hi-
ram de Tyro, filium mulieris viduae, de tribu Neph-
thali, patre Tyrio, artificem aerarium, & plenum
sapientia, & intelligentia, & doctrina ad facien-
dum omne opus ex aere.*

Vtriusque loci concordiam indicasse videtur
S. Hierony. Sanctus Hieronymus, qui non pauca etiam ad-
Tradit. Hebr. dit, quae & fabricae praefectum mirifice lau-
in lib. Reg. dant, & aedificij dignitatem maxime commen-
dant: Et notandum, inquit, quod in Malakim,
sic appellat Hebraeus sermo libros Regum, Hi-
ram dicitur: in Paralipomenon vero Huram:
הורם hiram, enim interpretatur, viuit sublimis:
Huram autem, Deus excelsus. Hiram in Mala-
kim dicitur fuisse de Tyro, & filius mulieris vi-
duae de tribu Nephthalim, patre Tyrio. Scien-
dum quod de tribu Nephthalim pater eius fuerit:
quo mortuo vxor eius, quae hic mulier vidua,
scribitur, eundem Hiram in Tyrum misisse, do-
cendi, (forte discendi legendum esset,) gratia
dicatur: & a quo doctus in Tyro fuit, pater eius
Tyrius vocatur. Idcirco patre Tyrio fuisse dici-
tur, cum utique pater eius de tribu Nephthalim
fuerit. Quod vero in Paralipomenon legitur, Hu-
ram Regem dixisse: *Misi tibi virum prudentissi-
mum, & scientissimum Huram, patrem meum:*

PATER, ET
Magister dici-
tur, & dignita-
tis nomen est.

DIGNITAS
est magna in
domo Dei ope-
rari posse.

patrem dignitatis gratia eum vocat, sicut in ple-
risque locis legitur. Filium vero mulieris de fi-
liabus Dan eum vocat, quia mater eius de tribu
Dan fuit, de genere Solomith fororis Ooliab filij
Aizamas: cuius filius Salomith Aegyptius in-
eremo lapidatus est: non enim eadem Salomith
sponte eidem Aegypto coniuncta fuit, sed vim
ab eo perpeffa est. Idcirco meritis eius factum
fuisse dicitur, ut de filiabus eius talis nasceretur,
qui operaretur in domo Domini. Nam & meritis
Balae concubinae Iacob quondam factum fuisse
autumant, quod mortua Rachel, non solum Io-
seph in loco filij educauit, verum etiam pro fra-
tribus eius intercessit, ut immemor esset iniuriae
fratrum suorum. Et pro hac re Dominus ei tri-
buit, ut de vno eius filio Dan nasceretur Ooliab,
socius Beseleel, qui aedificaret domum Domini;
& altero eius Nephthalim nasceretur Hiram, qui
domum Domini in Ierusalem fabricaret.

Haftenus ex Beato Hieronymo. qui tantae
dignitatis fuisse existimauit, domum Domini
aedificare; ut merito aedificantis etiam genea-
logiam fere à prima sui origine censuerit exqui-
rendam. Quod quis non videat ad verum Chri-
sti templum esse referendum? de cuius aedifica-
tione sub vineae, aut paradisi translatione loqui-
tur Paulus: *Ego plantavi, Apollo rigauit: sed Deus
incrementum dedit.*

1. Corinib. 3.
v. 6.

IDEM AE-
dificium vineae,
feu paradisi
appellatur.

Zachariae
10. v. 3. & 4.

Aedificium, Architectum, praefectum, &
operarios multiplici symbolo, variisque signis
nobis proposuit apud Zachariam Prophetam.
Dominus: qui cum gregem suum, Domum Iu-
da appellasset: *Ex ipso, inquit, populo, angulus,
ex ipso paxillus, ex ipso arcus praely, ex ipso egre-
dientur omnes exactores simul.* Quem locum ap-
tissime interpretatus est Chaldaeus paraphra-
stes: *Ex ipso, inquit, egredietur Rex eius, ex
ipso Christus eius, vel Messias eius; & ex ipso
fortitudo belli sui, ex ipso magnificabuntur om-
nes gubernatores eius simul.*

Tria potissimum à Christo capite in Ecclesiae
corpus promanant merita praeclara, nimirum, à Christo ca-
pitem in corpore Ecclesiae be-
neficia proma-
nant.
quod fundamentum, quod achereria, quod
propugnaculum sit: eaque omnia signorum
translatione persequitur Zacharias. Primum qui-
dem est dignitas, gloria, stabilimentum, firmitas.
Secundum, ut in ipso sint, & ex ipso quicum-
que, & quantumcumque boni esse possunt. Ter-
tium denique, ut ab eo tutelam omnem, securi-
tatem, opemque recipiant, longissime pro-
pulsatis omnium infensissimorum hostium in-
cursibus. Atque illud obiter insinuat, quo ma-
xime haec omnia beneficijs maioribus, ac vbe-
rioribus cumulantur, & extolluntur, quod ad
coniunctionem assumptae humanitatis spectat.
Hoc enim sonat illud, *ex ipso populo angulus,*
hoc est, Rex, natus nimirum ex muliere in simili-
tudinem carnis peccati. Nam quod *מגן pinna,*
angulus turrum, & per translationem Regem si-
gnificet, multis posset sacrarum Scripturarum
testimonijs confirmari: verum vnum proferre
satis erit, adhibita tamen eleganti Sancti Hiero-
nymi, in ipsis Scripturis sacris apprimè versati
explicatione. Is est Isaiae Prophetae: *Deceperunt
Aegyptum, angulum populorum eius.* Idio-
ma, inquit Hieronymus, Scripturarum est, ut an-
gulum pro regno ponant, eo quod populos con-
tineat, & quasi in tota domo fortissimum sit. Un-
de & Christus duorum populorum parietes con-
tinens, lapis dicitur angularis.

ANGVLVS
pinna, Regem
significat.

Isaiae 19.
v. 13.
S. Hierony.
lib. 5. in Isa-
iam.

Sed praeter illa omnia, quae Sanctus Hiero-
nymus persequitur, Regiae potestatis, quae in
Christo est, commoda ex ipsa turris similitudine
desumpta; adhuc ipsa vox anguli *מגן pinna*, quae
ab aspiciendo dicitur, Regium munus, officium-
que denotat: quod non emineat solum, ut caput;
verum ut oculatum caput prospiciat, ac consulat
membrorum commodis.

ANGVLVS
ab aspiciendo
dictus, Re-
gium munus
indicit.

Ab aedificij deinde similitudine transit ad cla-
ui, vel paxilli in ipsa domo firmiter fixi, & adhae-
rentis translationem, à quo quae pendent instru-
menta domus, casum non metuunt. Quam ele-
gantissimam translationem mirifice illustravit
Isaiae: *Et figam illum paxillum in loco fideli.* in
locum firmum vertit ex Hebraeo Forerius: quam
translationem explicat Propheta subdens: *& erit
in solium gloriae domui patris sui.* Sed adhuc per-
stat in allegoria: *Et suspendent super eum omnem
gloriam domus patris eius, vasorum diuersa gene-
ra; omne vas paruulum à vasis craterarum usque
ad omne vas musicorum.* Quae vna similitudo
clauis, & pendentium ex eo vasorum explicare
posse videtur illud, quod breuissima oratione
complexus est idem Christus: *Quia sine me, in-
quiens, nihil potestis facere.* Vbi illud addit, quod
ex Prophetae exemplo colligi minime potest: ut
scilicet ex ipso Christo Domino habeant pen-
dencia vasa non solum ut non cadant, neque
frangantur, quod habent vasa à fideli, firmoque
paxillo pendentia; verum etiam ut gloriosa sint,
ut mensae Dei apta, ut musica sint instrumenta,
quae non habent à paxillo vasa. Denique arcus
belli omnes omnium aduersariorum incurfus à
Christo, & per Christum longe à nobis propul-
sandos esse significat.

Isaiae 22. v.
23. & 24.
CHRISTVS
paxillus suus
quare dicitur.

A CHRISTO
omnia bona in
nos proma-
nant.

Haec autem omnia Iesus Christi Domini no-
stri praeclara beneficia; qui, ut adhuc in allego-
ria persistamus, architectus est aedificij, turris,
& firmamentum eius, firmitas, & munimentum,
quodammodo ipsis etiam Apostolis, & Euangelij
praedi-

APOSTO- praedicatoribus, per quos ad Christum accedi-
 lorum, & mus, referenda esse, inuariat praedictarum rerum
 praedicatorum laus commemoratio, vel, ut rectius loquamur, à Chri-
EXACTO- sto per Apostolos accepta referenda esse, aper-
 res qui, & tissime manifestat. Nam vere sunt hi velati ope-
 quare sic dicti. ris sancti praefecti, qui vniuersiusque nostrum
 operam exigunt, ut viui lapides sacro huic aedi-
 ficio coaptentur. hos enim ipsos, non solum tan-
 quam Dei homines, huic operi instare tradidit

S. Dionysius
Areopagita.
lib. de Eccl.
Hierarch. c. 1.

TRANSIT
in Deum Apo-
stolus.

Areopagita Dionysius; verum etiam, ut quosdam
 quasi Deos. Necessario itaque, inquit, primi illi
 nostri Sacerdotalis muneris duces, cum ex sum-
 ma, super substantialique Deitate, ipsi sancti mu-
 neris plenitudinem percepissent, & id ipsum de-
 inceptis profere, & propagare à Diuina bonitate
 missi essent, ipsique (ut qui transissent in Deum)
 posteros ad diuina prouehere affatim cuperent,
 visibilibus signis caelestia sacramenta texerunt.
 Quorum verborum exemplo nos, qui Christum
 Deum verum, Ecclesiae summum Architectum
 merito appellamus, primos illos Apostolos Ar-
 chitectos etiam appellabimus, in quorum vno-
 quoque Hiram laudes verius continentur, ac
 certius: quippe qui iam in Deum transisse di-
 cuntur, ut vnà cum Deo aedificare non desi-
 stant.

DE RELIQUORVM

OPERARIORVM

numero, praefectis, &
 munere.

Cap. XXVII.

RIMOS illos, sanctissimosque
 Ecclesiae Catholicae magi-
 stros, parentes, Doctores Hi-
 ramo illo significari diximus:
 reliquorum vero, qui ab his
 edocti operi eidem praefecti,
 ac constituti sunt, habuit etiam Salomonicum
 aedificium copiam non minimam: nam *Fuerunt*,
 inquit historia Regum, Salomoni *septuaginta*
millia eorum, qui onera portabant, & octoginta
millia latomorum in monte, absque praepositis, qui
praecerant singulis operibus numero trium millium
& trecentorum praecipientium populo, & his, qui
faciebant opus. Hos autem operarios cum suis
 praefectis à Danide primum numeratos fuisse
 testatur liber Paralipomenon; qui eosdem non
 ex populo Israel originem dixisse testatur, sed
 aliunde in populum adscriptos. Ex quo facile
 possumus numerum operariorum templi collige-
 re. ac primum praefectorum, quos plures enu-
 merat locus Paralipomenon, qui sic habet: Nu-
 merauit igitur Salomon omnes viros profelytos, qui
 erant in terra Israel post dinumerationem, quam

3. Reg. 5. v.
15. & 16.

OPERARIO-
rum praefecti
qui, & quot.

2. Paralip. 2.
v. 2. & 17.
& 18.

A dinumerauit David pater eius; & inuenti sunt cen-
 tum quinquaginta millia, & tria millia sexcenta.
 Fecitque ex eis septuaginta millia, qui humeris on-
 era portarent, & octoginta millia, qui lapides in
 montibus caederent: tria autem millia & sexcen-
 tos praepositos operum populi.

B Verumenimvero cum ceteri numeri omnes
 conueniant cum numeris historiae Regum, hic
 vnus praepositorum numerus illum superat tre-
 centesimo. Quam difficultatem soluere conatur
 Lyranus: Dicendum est, inquit, quod hic, hoc
 est, in libro Regum, enumerantur praepositi, qui
 erant super operarios, immediate videndo qua-
 liter operabantur: & illi fuerunt tria millia tre-
 centi. Trecenti autem, qui excedunt hunc nu-
 merum, non erant immediate super operarios,
 sed reddebatur eis ratio ab illis, qui immediate
 praecerant, & exprimuntur in secundo Paralipo-
 menon: quia, quod omittitur in vno loco, in alio
 exprimitur. Haec ille.

C Verum nulla prorsus ratio difficultatis esse
 potest; cum munus horum, atque illorum prae-
 fectorum satis, superque perspectum fuerit: quod
 liquido colligitur ex Hebraeo. Nam habuit Salo-
 mon artifices, & operarios in Libano, qui lapi-
 des, & ligna praepararent; & hos quidem par-
 tim ex Israel, partim ex profelytis, partim vero
 ex gentibus. habuit praeterea artifices Hieroso-
 lymis, qui praeparatos lapides, lignaque excisa
 in ipso aedificio disponent: & illorum quidem
 artificum, qui in monte operabantur, numerum,
 & sacrae recensent historiae, & prophanae: ho-
 rum vero, qui Hierosolymis operabantur, nulla
 fit expressa mentio, nisi praepositorum tantum;
 forte quia arbitrati sint historici hunc numerum,
 facta cum illo collatione, facile colligi posse. Sed
 quae dixi iam confirmanda sunt.

Elegitque Rex Salomon, inquit historia Regum,
operarios de omni Israel, & erat indictio triginta
millia virorum. Mittebatque eos in Libanum, de-
cem millia per menses singulos vicissim, ita ut duo-
bus mensibus essent in domibus suis: & Admiram
erat super huiusmodi indictione. Et indictionem
quidem ita aperte videmus, eiusque praefectum;
ut huius commemoratio alias etiam non exclu-
dat; ac tandem hanc indictionem in montem fuisse
mittendam. Sed subiungit eadem historia: Fue-
runque Salomoni septuaginta millia eorum, qui
onera portabant: & octoginta millia latomorum
in monte. Ac ne quis arbitretur latomos, ac la-
picidas, seu lapidum incisores in monte, eos fuisse,
qui portarent onera; attentius expendat abs-
que his illos nihil omnino facere potuisse. Quod
si forte aliquis sibi fingat è latomis partim onera
portasse, partim lapides dedolasse, is quidem
perpendat, & experientiae aduersari, & sacro
Textui. Quis enim vidit vniquam artifices supe-
rioris ordinis, inferioris operae munus, ministro-
rumque officium sponte obijisse contra omnem
certe oeconomiae rationem; quam maxime ob-
seruatam fuisse à Salomone, nulli dubium esse
debet. accedit quod historicus latomos à por-
tantibus onera distinguit.

D *Erat super huiusmodi indictione. Et indictionem*
quidem ita aperte videmus, eiusque praefectum;
ut huius commemoratio alias etiam non exclu-
dat; ac tandem hanc indictionem in montem fuisse
mittendam. Sed subiungit eadem historia: Fue-
runque Salomoni septuaginta millia eorum, qui
onera portabant: & octoginta millia latomorum
in monte. Ac ne quis arbitretur latomos, ac la-
picidas, seu lapidum incisores in monte, eos fuisse,
qui portarent onera; attentius expendat abs-
que his illos nihil omnino facere potuisse. Quod
si forte aliquis sibi fingat è latomis partim onera
portasse, partim lapides dedolasse, is quidem
perpendat, & experientiae aduersari, & sacro
Textui. Quis enim vidit vniquam artifices supe-
rioris ordinis, inferioris operae munus, ministro-
rumque officium sponte obijisse contra omnem
certe oeconomiae rationem; quam maxime ob-
seruatam fuisse à Salomone, nulli dubium esse
debet. accedit quod historicus latomos à por-
tantibus onera distinguit.

E Dicamus igitur, quod verum est, quodque
 maiorem habet probabilitatem, centum & octo-
 ginta hominum millia in monte fuisse, quorum
 praefectos, hoc est, quinquagenarios, subtrahit
 historia Regum, retulit vero liber Paralipome-
 non: Et numerauit, inquit, septuaginta millia
 virorum &c. praepositosque eorum tria millia
 sexcen-

Nicolaus de
Lyra super
lib. Regum.

OPERARI
in Libano.

3. Reg. 5.
v. 13. & 14.
OPERARI
Libani.

Ibid. v. 15.

LATOMI
 non idem qui
 onera porta-
 bant, sed ab
 illis longe di-
 uersi.

2. Paralip. 2.
v. 2.

PRAEPOSI-
ti operum Li-
bani 3600.

2. Paral. 34.
v. 14.

PRAEFECTI
principes di-
cuntur, & Re-
gi adstant
3300.

QUINQVA-
genarii prae-
fecti.

OPERARIJ
Hierosolymita-
ni 165000.

3. Reg. 5.
v. 17. & 18.

Iosephus 8.
antig. cap. 2.

sexcentos. Et iterum: Tria millia sexcentos prae-
positos operum populi. Ex Hebraeo sic vertit Re-
gius codex: Et tria millia sexcenti confortato-
res ad faciendum opera populum. Variablis:
Exactores, qui populum ad laborem vrgerent.
In Hebraeo מנאשחם menaschim, utrobique habe-
tur. quae vox à verbo deducta est, quae operi in-
stare, sollicitare, vrgeri significat, in bello, in
musica, in fabrica, aut eiusmodi. Hoc idem mu-
nus Leuitis datum fuit Hierosolymis; cum prae-
cipiente Iosia Rege domus Domini instaurata,
fuit: *Erant autem, inquit, praepositi operantium*
Iabath, & Abdias de filiis Merari, Zacharias, &
Mosollam de filiis Caath, qui vrgebant opus: om-
nes Leuitae &c.

Sed sane longe diuersa ratio est eorum, qui re-
censentur in libro Regum, in quo centum &
quinquaginta profelytorum millia recensentur,
absque praepositis. Hebraice: משרתים mesare, à prin-
cipibus. Locum sic conuertit Regius codex: So-
lum à principibus assistentibus ipsi Selomoh, qui
super opificium tria millia & trecenti, dominan-
tes in populo, & facientes in opificia. Itaque
hi principes vocantur, & astantes Salomoni: quo-
rum munus esse videbatur, iussa Regis in opere
Hierosolymis perficiendo exequi, tum operi in-
stare; tum sollicitè curando, vt populus nulla
in re deesset ijs, qui fabricae operam dabant. at-
que adeo & dignitate pollebant, & auctoritate
apud Regem, & populum multo maiori, quam
illi, qui à Rege longe aberant in Libano, quique
illis tantum praeerant, qui à praedictis fortasse
praefectis eo mittebantur, aut manibus opera-
turi, aut humeris onera portaturi. Quod vide-
tur confirmari ex aliato exemplo Iosiae, qui huic
muneri Leuitas praefecit. Qui quidem praepo-
sitorum numerus illum etiam operariorum nu-
merum aperte nobis indicat, qui Hierosolymis
templum exaedificabant: illi enim omnes, quos
vidimus, materiam potius praeparabant ad opus,
hi vero operabantur. numerus enim praeposito-
rum montis Libani quinquagesima pars est eo-
rum, qui computantur operarij, vt Arithmetica
supputatione manifestum esse poterit: qua ratio-
ne tria millia trecenti praefecti Hierosolymitani
operarios templi manifestant fuisse centum sexa-
ginta quinque millia. Quem forte Tyriorum, at-
que Aegyptiorum numerum supra Eupolemus
retulit centum sexaginta millia, quibus reliqui
quinque mille ex Israelitis associarentur.

Illud quoque animaduertendum est, quod
saepe testatum habemus in sacris Literis; nimi-
rum Tyrios in monte potissimum laborasse: id-
que ex eadem historia Regum, qua operariorum
numerus recensetur, satis est manifestum: *Prae-*
cepitque Rex, inquit, utique Salomon, vt tolle-
rent lapides grandes, lapides pretiosos in fundamen-
tum templi, & quadrarent eos: quos dolauerunt
caementarij Salomonis, & caementarij Hiram.
Porro Gibly praeparauerunt ligna, & lapides ad
aedificandam domum. Idem confirmat Iosephus:
qui cum triginta illa operariorum millia populo
indicta retulisset, haec verba subiungit: Praeter
hos erant in opere inquilini illi, quos Dauid eo destinauerat,
conuectores saxorum, ceteraeque materiae, septuaginta mil-
lia, & caementarij octoginta millia, magistrique horum ter
mille & ducenti: mendum librarij est ducentos pro
trecentis scribentis: his mandatum fuerat, vt saxa prae-
grandia exciderent in vsum fundamentorum templi, eaque
in monte prius in quadrum dedolata, ita demum in urbem

conueherent: idque non modo indigenis, sed & mlsis ab
Iromo opificibus erat iniunctum.

Ex quibus omnibus summam tandem aliquan-
do colligere licet omnium templi operariorum.
Hierosolymis primo loco, centum sexaginta
quinque millia: horum praefecti ter mille tre-
centi; quippe cum Ecclesiae sanctae Praefules
vna fide vnus, indiuisaeque Deitatis in perso-
narum Trinitate aedificant, Regi aeterno ad-
stant, neque ab incepto opere aliquando desi-
stunt. Fuerunt praeterea profelytorum in mon-
te septuaginta millia onera portantium: Peones,
Hispani appellamus, Itali manuali. Latomorum
item octoginta millia: Hispanice, canteros; Itali-
ce, scarpellini. Horum praefecti ter mille sexcenti.
Serui Hiram in monte octoginta millia, quot
scilicet ab Eupolemo referuntur: quorum om-
nium summa est mille nongentorum supra qua-
dringenta millia hominum. Qui vnus operario-
rum numerus templi magnitudinem, & gloriam
admirandam posset cuius sanae mentis homini
manifeste indicare; vna cum opibus, & gloria,
à Deo Optimo Maximo, fidelissimoque Salomo-
ni promissis: quippe cum vix fuisse legatur in an-
teactis retro saeculis omnibus, nedum his nostris,
Princeps, Rex, Imperator, Monarcha, Respubli-
ca quaecumque, quae tantam militum copiam
ipso perpetuo septennio alere, opibus augere, &
in immensum locupletare potuerit sine vllis ho-
stium spolijs, sine amicorum vel minima iniuria.
Sed de his haftenus; cum summa tantum rerum
capita attigisse satis sit.

Illud vero praetermittendum minime nobis est,
quod hae operariorum diuersae, ac variae natio-
nes, multitudo, & numerus propemodum infinitus
aliud certe denotat aedificium extructum, &
exaedificatum, quod à turba magna, quam dinu-
merare nemo potest, ex omni lingua, & populo, &
natione, quae sub caelo est, in dies magis ac ma-
gis augetur, atque perficitur. Id quod bene nota-
uit Eucherius: Fuerunt itaque, inquit, operarij
domus Domini de filiis Israel, fuerunt de profely-
tis, fuerunt de gentibus. De filiis videlicet Israel
triginta millia, qui ad praecedendas de Libano ce-
dros missi sunt: de profelytis isti, de quibus locuti
sumus, lapidum caesores: de gentibus ipse Hiram,
& serui eius, qui cum seruis Salomonis ligna cae-
debant de Libano. Omne igitur hominum ge-
nus, per quos aedificanda erat Ecclesia, in aedi-
ficatione templi praecessit. Iudaei namque pro-
felyti, & Gentiles conuersi ad veritatem Euange-
lij, vnam, eandemque Christi Ecclesiam, siue
recte viuendo, siue etiam docendo construunt.
Haec ille. Quae iterum sunt à nobis fusius suo
loco ac tempore pertractanda.

DE PROPORTIONE

FABRICAE TEMPLI,

tabernaculi, mundi huius,

corporis humani, &

Ecclesiae Christi

in vniuersum.

Cap. XXVIII.

IN CREDIBILIS pene fuit hominum multitudo, quae omnem suam operam, atque industriam nauauit in hoc vno aedificio. Sed multo admirabilior Salomonis sapientia in tanta, ac tam varia multitudine sine vlla confusione gubernanda. Maxime vero omnium admiranda est ea, quae in toto ipso opere elucet, & symmetria, & proportio, & concentus, qui ex infinita hac hominum multitudine procedebat; ac si omnes simul in vnam harmoniae consonantiam conuenissent. Quam nunc harmoniam insinuare decreuimus; cum ea, quae de proportionibus, & symmetria totius aedificij dicta sunt, omnia maxima ex parte sensibus ipsis sane percipiuntur, plene tamen, & absolute ab intellectu solum comprehendantur: haec vero, quam inquirimus, symmetria, non nisi à sublimi quapiam mente, & ab illustrato diuinitus intellectu percipiatur. Quapropter ab ipsa Diuina sapientia precibus expetenda est cognitio, humilitate, summa animi demissione, ac lacrymis. Cuius rei ducem, exemplar, atque doctorem licet habere Salomonem, Deum illis verbis orantem: *Deus patrum meorum, & Domine misericordiae, qui fecisti omnia verbo tuo, & sapientia tua constituit hominem &c. da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam &c. Tu elegisti me Regem &c. & dixisti me aedificare templum in monte sancto tuo, & in ciuitate habitationis tuae altare, similitudinem tabernaculi sancti tui, quod praeparasti ab initio.* Qui postquam orare nos exemplo suo docuit, tum à Deo sapientiam expetendam esse, tum quonam animi sensu, ac mentis demissione sit illa petenda; statim aedificati à se Dei iussu templi meminit; quasi rationem redditurus eorum, quae sub externa templi aedificatione latebant.

Vitru. lib. 1. cap. 1. **VITRUVIUS** rationem reddendam esse aedificij docet. Aedificij vero cuiuscumque rationem reddendam esse tradit Vitruuius, cum Architecturam natam esse dixit ex fabrica, & ratiocinatione: Ratiocinatio autem est, inquit, quae res fabricatas solertia, ac ratione proportionis demonstrare, atque explicare potest. Hoc autem totum praestare videtur Salomon alatis verbis; quibus infinitam Dei laudat sapientiam, quae sola possit comprehendere artificium illud ineffabile, quo rerum omnium creaturarum, opificium, humani corporis, & animae structura, tabernaculi, & templi fabrica, architectata sunt, & ad finem vsque mirabiliter, ac perfectissime perducta. igitur rerum harum omnium meminit, ac si res illae mirabili harmonia Auctoris sui laudes extollerent. *Qui fecisti omnia verbo tuo; dixit enim, & facta sunt omnia, mandauit, & creata sunt. Et sapientia tua constituisi hominem.* Maioris

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

A enim, inquit Cantacuzenus Rex, fuit reuera sapientiae hominis constitutio, cum sit ex visibili, & intelligibili natura conflatus: ac tamquam vinculum quoddam, & colligatio admirabilium operum procreatoris, quae vel in caelo, vel interra sunt condita. Haec ille. Sed sicut in homine considerare est corpus, & animum; ita etiam in templo, cuius corpus illis omnibus descriptionibus, & commentarijs, quae hactenus sunt proposita, quodammodo continetur. nunc autem de eius anima quaedam breuissime insinuanda sunt.

Vt autem in hominis anima superiorem vim, atque potentiam possumus contemplari, quam mentem appellant; inferiorem alteram, quam sensibilem nominamus: Ita in hac sacri templi similitudine; licet contemplari, quam eius veluti animam possumus appellare; similitudinem hominis, tabernaculi, & mundi; quae omnia sensibus subiacent: ac etiam mentem, aut supremam eius partem, qua Christi Ecclesia, immo & ipse Christus homo visibilis, & Deus inuisibilis, iuxta vniuscuiusque captum repraesentatur. Haec enim omnia verbis illis contineri arbitramur: *Imaginem tabernaculi sancti tui, quod praeparasti ab initio.* Vide, inquit Cantacuzenus, quem paulo ante laudauit, vt aedificatum ab ipso templum Domino, imitationem dicat esse tabernaculi sancti.

Erat etiam tabernaculum ipsius exemplaris exemplar: *Facies enim cuncta*, inquit, *secundum exemplar, quod est ostensum tibi in monte*: nempe quod essent haec omnia futurorum bonorum exempla, quae parata bonis sunt; atque adeo ipsius viui tabernaculi, in quo Dei Verbum habitauit. quod cum antea ab initio praeparasset, Moyse Deus adumbravit, Beseleel, vt compingeret, edocuit. His adde, quod hanc eandem imaginem, quam veluti in parua tabula depinxit in tabernaculo Deus, prius quasi adumbrauerat in hoc ipso mundi tabernaculo, quod ab initio praeparauerat. Apertissime enim in ipso sacrorum Bibliorum margine duo alij loci referuntur, quasi qui hunc vnum possent illustrare: in vtroque loquente eadem Dei Sapientia, & vtriusque scriptore Salomone: *Dominus possedit me*, inquit, *in initio viarum suarum.* quasi hoc idem praeparati tabernaculi initium, quod viarum Domini. Mox quasi ad ipsum tabernaculum refertur locus alter: *Quando praeparabat caelos, aderam: quando certa lege, & gyro vallabat abyssos.* Et quae sequuntur alia ex aedificij translatione desumpta verba, ad Dei opificium explicandum aptissima. Iam vero hominem ipsum mundum appellare non dubitauimus, quem omnis creaturae nomine appellat ipse Christus, Dei Sapientia. Hominem autem & templo vniuerso, & singulis prope modum eius partibus indicari mox ostendemus.

Templum quoque caelum dici, cum Dei sedes sit, vt indicat Psalter: *Dominus, inquit, in templo sancto suo: Dominus in caelo sedes eius.* Quasi dicat, Dominus, qui caelum sibi sedem constituit, aliam quoque in terris ipsis sedem sibi delegit, nimirum templum, quasi alterum caelum. Quam superbus ille in infernum detruendus ambibat sedem, cum diceret: *In caelum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sededo in monte testamenti in lateribus Aquilonis.* Ecquaenam alia sunt Aquilonis latera, praeter ea, quae fundantur exaltatione vniuersae terrae, mons Sion, latera Aquilonis, ciuitas, Regis magni? Cuius certe templum caelum est, astantes

MATTHAEVS
Cantacuzenus
scholijs in Sapientiam.T E M P L I
corpus, anima, & mens.Cantacuzenus
vbi su-
pra.Exod. 25.
v. 40.M V N D V S
hic tabernacu-
li exemplar.Prouerb. 8.
v. 22. & 27.M V N D I
creatio sub
aedificij trans-
latione relata.
Marci ultimo
v. 15.H O M O
mundus dicitur,
& omnis creatura.C A E L V M
templum dicitur.
Psalm. 10. v.

Isai. 14. v.

Psalm. 47. v.

Ezech. 28.
v.

S. Hierony.
super Isaiam.
Apocalyp.
13. v. 5.

Hebr. 8.
v. 2.

S. Athana-
sius quæst.
106.

ECCLESIA
dicitur re-
gnum caelo-
rum.

Isai. 9. v.
6.

tes Cherubini astra, vel igniti carbones; ut à A
Propheta nostro alibi notatum est. Et qui-
dem mons testamenti mons templi dicitur ab
Hebraeis, ut testis est Sanctus Hieronymus; vn-
de merito *templum tabernaculi testimonij in caelo*
constituitur à Sancto Ioanne Euangelista; & à
Beato Paulo. *Et verè, inquit, tabernaculi, quod*
fixit Deus, & non homo. Tabernaculum, inquit
Athanasius, dicitur caelum, quod non curauit ho-
mo, velut in terra facere solent Ecclesiarum tem-
pla. Absque manibus factum est, utpote quod fa-
bricatum, confirmatumque sit verbo Dei. Est a-
liud etiam caelum Ecclesia Christi, quam ipse
Rex, & Dominus omnium Christus IESVS hoc
nomine saepe vocauit, in terris nusquam antea. B
audito: quam tamen futurum saeculum appel-
lauit Isaias, & Christum eius Regem Patrem fu-
turi saeculi: quia nimirum Ecclesiae sanctae le-
ges, ordo, hierarchia, proportio, & harmonia à
futuro pendent saeculo, eique sunt haec omnia,
quàm simillima. Quae omnia particulatim exa-
minanda iam sunt.

DE ISRAELIS

CIRCA TABERNACVLVM

castrametatione, militum

*copijs, & ducum in-
signibus.*

Cap. XXXIX.

MOS est Architectis antiquus,
maximi alicuius aedificij
structuram aggressuris, ut
eius ideam, & imaginem, du-
ctis in tabula lineis, primum D
exprimant sub modica qua-
dam forma; quae delineamenta postmodum ma-
ius quoddam, & exactum magis, atque ex soli-
diori materia confectum sequatur exemplar.
Quem morem tenuisse videtur Dominus in Ec-
clesiae Catholicae sumptuosissimo aedificio con-
struendo, cuius lineamenta quaedam tabulis illis
tabernaculi expressa à Moysè produci mandauit:
quae lineamenta, aedificij deinde exemplar, &
imago consequeretur duplicatis dimensionibus,
solidiori materia, maiori sumptu, & apparatu. hoc
autem est, templum à Salomone constructum; eo-
dem ipso Architecto, infinitae sapientiae Deo,
exemplaris magistro, qui prius fuerat delineatio-
nis auctor. Necesse erat, inquit Philo; ut qui tem-
plum manu factum Patri omnipotenti condere
instituerant, sumerent aliquid essentij simile, ex
quibus mundus est conditus. Sic igitur taberna-
culum ad templi modum fuit adornatum. Haec
ille. Quibus facile confirmari posse, quae dixi-
mus, arbitramur.

Atque ut Ecclesiae sanctae ordinem, mirabi-
lemque dispositionem inuestigare possimus; exa-
minanda inprimis est tabernaculi, & templi simi-

litudo, quae ab omnibus facile admittitur, atque
in promptu est ex ijs, quae perspicua sunt omni-
bus: verum cum ignota fuisset adhuc atriorum
forma, ac figura, ignota quoque fuit eorum in ta-
bernaculo obumbratio: itaque quàm breuissime
nunc insinuare illam statuo.

Fuit quidem, quasi primum atriorum templi
schema, castrorum Dei circa tabernaculum di-
spositio. Populum enim Dei ex Aegypto primum
egressum exercitum appellatum fuisse, comper-
tum est: *Eadem, inquit, die egressus est exercitus*
Domini de terra Aegypti. Et quidem merito hoc
nomine censetur populus, in quo infinitae prope-
modum militum copiae recensentur, & quae ca-
strorum more semper ordinatae procedunt. Filij
vero Israel in Exodo computantur, *sexcenta fere*
millia peditum. At in Numeris cum castrametari
iussi sunt, atque ordinem exercitus accuratius ob-
seruare: *Hic numerus, inquit, filiorum Israel, per*
domos cognationum suarum, & turmas diuisi exer-
citus, sexcenta tria millia, quingenti quinquaginta.
Leuitae autem non sunt numerati inter filios Israel:
sic enim praeceperat Dominus Moysi. Quibus ad-
dendos fuisse putat Tostatus eos, qui propter a-
doratum vitulum iussu Domini, Moysè urgente,
occisi sunt: hi autem fuerunt viginti fere tria
millia virorum. quot nimirum computantur in
Exodo: nobis autem Vulgate nostrae auctoritas
omnibus alijs praeferenda est; quamrumvis re-
lucentur Hebraei, aut Graeci codices. Leuitae
porro à trigésimo anno vsque ad quinquagesi-
mum numerati sunt octo mille quingenti octo-
ginta, ut habetur in Numerorum libro: omnium
igitur bellatorum numerus, qui in castra redige-
batur, fuisse deprehenditur centum triginta su-
pra sexcenta triginta quinque millia.

Quod si vniuersam multitudinem Aegypto e-
gressam, ea ratione, quam ingeniose inuentam, &
numeris omnibus absolutam tradidit noster Pe-
rerijs, computare velimus; egressarum ab Aegy-
pto animarum facile computabitur numerus fuisse
decies & quinquies centena millia, & octogin-
ta septem millia, ac praeterea octingenti viginti
quinque. Aggregatum praeterea his est promif-
cum vulgus innumerabile: quod, ut Sanctus Hie-
ronymus arbitratur, Aegyptiorum, Aethiopum, &
& variarum gentium fuisse putandum est; quae à
falso idolorum cultu ad veram Dei creatoris om-
nium religionem, & cultum cum Hebraeis ipsis
translatæ, eos propterea consecrabantur. Itaque
si egredientium multitudo vniuersa plus, minus-
ue computetur; minime improbanda videtur il-
lorum sententia, quam nec ipse, quem ante lau-
dauit, Pererius improbauit; qui vniuersam illam
multitudinem peruenisse arbitrantur ad tricies
centena millia hominum.

Quod si admirabilis est tanta militum copia:
multo certe admirabilior erit castrorum ordo, ac
descripta dispositio à summo omnium Imperato-
re, fortissimo Deo Israel, qui exercitum quadrato
schemate fieri praecepit à Moysè, militiae prae-
fecto. *Singuli, inquit, per turmas, signa, atque ve-*
xilla, & domos cognationum suarum castrameta-
buntur filij Israel per gyrum tabernaculi foederis.
Sed quia longum esset singula persequi, quae in
textu habentur expressa; ea summam huc re-
feram, quae particulatim poterunt in sacris
Biblijs legi. Ad Orientem Iudas fugebat ten-
toria, & iuxta eum tribus Issachar, & Zabulon.
Ad Meridiem Ruben cum Simeone, & Gad.

TABERNA-
culum templi
descripta for-
ma est, hoc
Ecclesiae
exemplar.

Philo lib. 3.
de vita Mo-
ysi.

A T R I A
templi quo-
modo in ta-
bernaculo
fuerint
insinuata.

P O P U L U S
Israel exerci-
tus appellatur.

Exod. 12.
v. 41.

Exod. 12.
v. 37.

Numer. 2. v.
32. & 33.

Abulensis,
603510
23000
8590

635130

Exod. 32.
v. 28.

AVCTORI-
tas Vulgate
omnibus co-
dicibus prae-
ferenda est.

Num. 4. v.
48.

Pererius di-
sp. 17. in
Exod.

117825.

NUMERVS
an marum
Aegypti egre-
ssarum.

S. Hierony.
Nabum. 3.

Q V O D

vulgo dicitur
tres milia
liones de al-
mas.

NUMER. 2.
v. 2.

DISP O S I-
tio tribum
circa taberna-
culum.

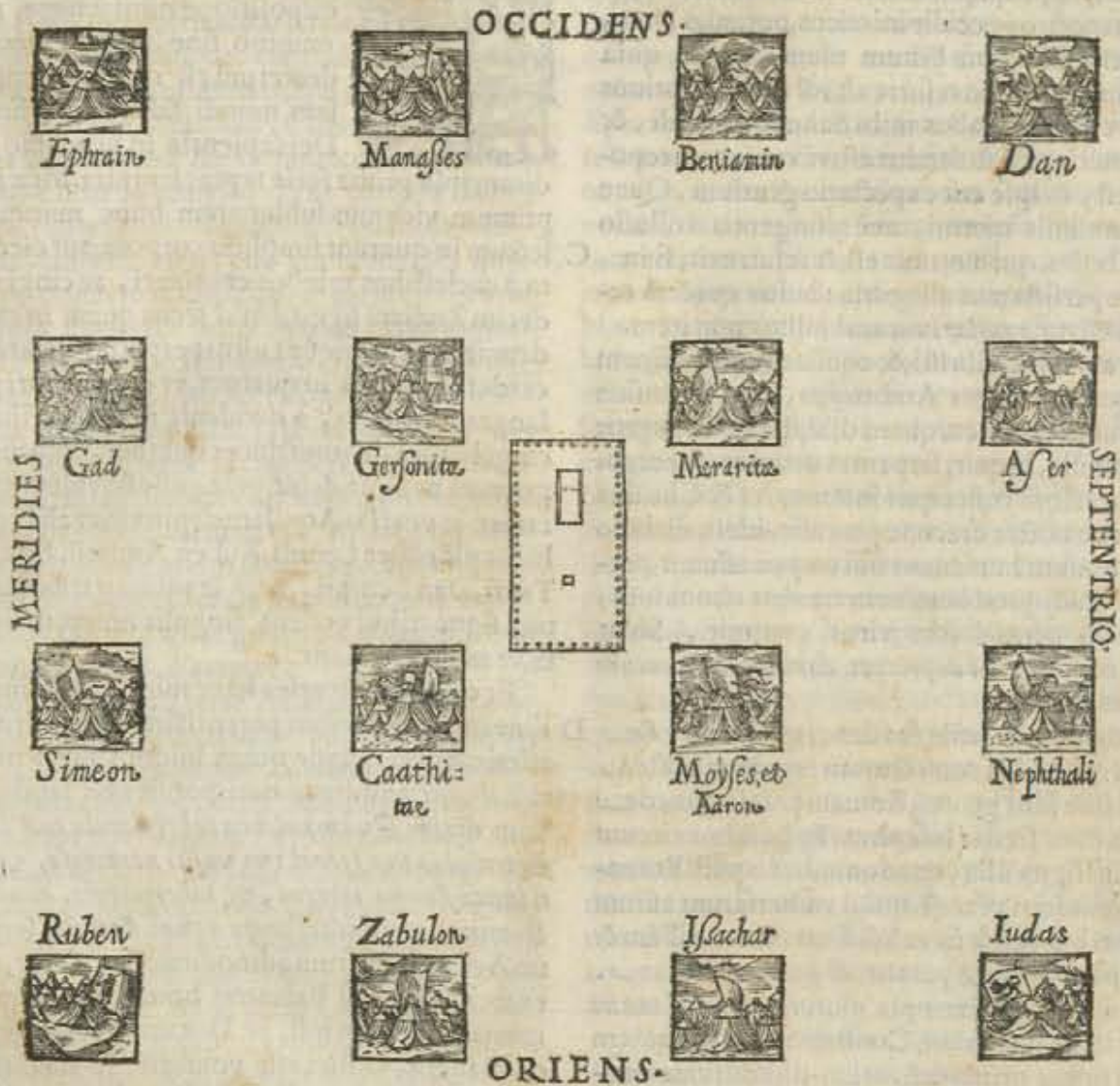
Ad Occidentem Ephraim, Manasses, & Benjamin. Ad Aquilonem denique Dan, Aser, & Nephtali; vt sublequens castrorum Israel figura demonstrat. Ex ijs autem quatuor principes Iudas, Ruben, Ephraim, & Dan, in angulis fixere tentoria: latera vero complebant binae illae numeratae ordine suo tribus.

Singuli porro duces exercitus vexilla sua in aëra substulerunt, ac parentum, maiorumque stemmatis insignia: quod illis verbis videtur à sacro Textu indicari: *Singuli per turmas, signa, atque vexilla, & domos cognationum suarum.* Vel, vt habent Hebraea: Vnuiquisque super vexillum suum in signis domus patrum suorum castrametabuntur filij Israel. Sed inter omnia vexilla,

illa potissimum eminebant, quae in quatuor castrorum angulis à quatuor primis principibus, quos enumeravi, erigebantur. Ad Orientem super tabernaculum Naasson primogeniti Iadae vexillum effulgebat viridis coloris: in viridi namque lapillo, qui smaragdus appellatur, parentis sui nomen descriptum erat in rationali iudicij, quod summus Sacerdos gestabat in pectore: in quo, quasi in Pontificia bulla, Israeliticae nobilitatis antiqua iura continebantur. In vexillo autem Iadae insigne nobilitatis erat Leo: leoni enim comparauerat illum Israel, seu Iacob pater eius, quando nimirum tanquam omnium parens, & princeps singulis propria stemmata distribuit. *Genes. 49. v. 9.*

SIGNA, ET
vexilla Du-
cum.

CASTRATRIBVVM ISRAEL CIRCA TABERNACVLVM FOEDERIS.

IACOB Ad Meridiem deinde eminebat supra tentorium Elizur filij Ruben rubrum colore vexillum, quod referebat sardium rationalis lapillum, quod illi obtigerat: eius autem insigne fuit humana facies; vt pote qui primogenitus esset, & veluti caput totius domus Israel.

Ad Occidentem supra tentorium Elisama filij Ephraim vexillum collucebat aureum, chrysolithum referens rationalis, in quo descriptus erat: habebat vero pro insigni nobilitatis vitulum, cui comparauerat cum Moyse, cum tribus propheticè benedixit, haudsecus quam fecerat prius illorum parens Iacob: *Quasi primogeniti tauri*, inquit, *pulchritudo eius &c.* Hae sunt multitudines Ephraim &c. Denique ad Aquilonem super tentorium Ahiczer filij Dan effulgebat diuersi coloris vexillum, ex albo nimirum, & rubro colore permix-

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

tum; iaspidem referens eiusdem rationalis. Hunc sic interpellat parens Iacob: *Dan iudicabit populum suum sicut & alia tribus in Israel. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita.* Quae ad ingenij acumen, & bellicam fortitudinem, atque industriam singularem referenda esse merito putarunt Doctores illi, qui cum Sancto Hieronymo arbitrati sunt ad fortissimum Samsonem referendam esse huiusmodi prophetiam. Quae duo cum maxime in aquila sint conspicua, propterea creditum est ab aliquibus, Dan; quod cerastem in vexillo pingere recusaret, aquilam effinxisse pro serpente. Aquilarum autem plura genera facit Plinius: Melaenaetos, inquit, à Graecis dicitur, eademque valeria, minima magnitudine, viribus praecipua, colore nigricans: sola aquilarum foetus suos alit, ceterae, vt dicemus, fugant: sola sine

Genes. 49. v. 17.
S. Hierony. de trad. Hebraic. in Genes. Euseb. Emis-senus. Strabus. Honcala. Pererius in Genes. Beilarminus. lib. 3. de Rom. Pont. cap. 12. Plinius lib. 10. cap. 3. & 4.

Q9 2 CA-

BENEDI-
ctio Dan ad
Samsonem re-
fertur.

AQVILA-
rum plura ge-
nera.

*quid. lib. 4.
Metam.*

*S. Hierony.
ubi supra.*

CHRISTVS
Patriarcha-
rum benedi-
ctionibus in-
dicatur.

*Psal. 102.
V. 5.*

*S. Ambros. 2.
lib. de Salo-
mone cap. 2.*

CHRISTVM
refert aquilae,
& draconis
pugna.

*Ad Roman.
8. V. 3.*

AQVILA
Romanorum
insigne.
*Ioseph. 3. bel-
li. cap. 5.*

DEI OPTI-
mi, summiq[ue]
Imperatoris
fuit columna
ignis, & nu-
bis.

clangore, sine murmuratione, conuersatur autem in montibus. Huic cum ceruis pugnam esse tradi- dit: Nec vnus, inquit, hostis illi satis est, acrior est cum dracone pugna, multaque magis anceps etiam si in aere. Qua hic consecratur aquilae au- ditate malefica, at illa ob hoc rapit vbicumque visum: ille multiplici nexu alas ligat, ita se im- plicans vt simul decidat. Hanc porro pugnam, & aquilae astum eleganti versu descripsit Ouidius:

*Vtque Iouis praeceps vacuo cum vidit in aruo,
Praebentem Phoebus liuentia terga draconem;
Occupat aduersum, neu saeva retorqueat ora,
Squamigeris auidos figit ceruicibus ungues.*

Quae omnia apte, si conferantur, in vnum Sam- sonem conueniunt: sed multo magis in eum, quem Patriarcharum omnes prophetiae respicie- bant. Ac propterea attentius audiendus est Bea- tus Hieronymus, qui praedictam Israelis prophe- tiam sic exponit: Videns ergo, inquit, nomine Iacob loquens, tam fortem Nazaraeum tuum, quod & ipse propter meretricem mortuus est, & moriens nostros occidit inimicos, putavi, o Deus, ipsum esse Christum Filium tuum: verum quia mortuus est, & non resurrexit; & rursus captiuus ductus est Israel; alius mihi Saluator mundi, & mei generis praestolandus est; vt veniat cui repo- situm est, & ipse erit expectatio gentium. Quae sane Samsonis mortui, nec resurgentis collatio cum Christo, qui mortuus est, & resurrexit, si in aquilae persistamus allegoria: huius quidem re- nouata est vt aquilae iuuentus, illius non item.

Verum hanc Christi, & aquilae similitudinem persequitur Sanctus Ambrosius, tum in multis alijs, tum vero in ea, quam dixi, draconis pugna: Et vt aquila, inquit, serpentes deuorat, & eorum venena calore concoquit interno: ita & Christus Dominus noster dracone percusso, id est, diabolo lacerato, dum humanum sibi corpus assumit, pec- carum illud, quod hominem tenebat obnoxium, tamquam perniciosum virus extinxit. Sicut Apostolus ait: *Et de peccato damnauit peccatum in carne sua.*

Quae omnia facile suadent, quam dixi de aquila in vexillis coniecturam: quamue postea aemulatae sunt gentes, Romani praesertim, de quibus haec scribit Iosephus: Et post hos circum aquilam signa alia, quae omnibus apud Roma- nos agminibus praest, quod vniuersarum auium regnum habeat, & sit validissima. Itaque illam & principatus insigne putant, & omem victoriae. Haec ille. Cuius exempla plurima licuit Romae videre in arcu maxime Constantini. Haec autem omnia in hac prima castrorum dispositione qua- druplici ostenduntur Cherubinarum facie, de quibus saepe alias locuti sumus. Sed ad castra- metationis seriem absoluendam veniamus.

Fuit in castrorum medio Regium illud Dei Is- rael, ac Domini exercituum fixum tentorium: super quo quasi vexillum Regium, quod omnis exercitus sequeretur, ignea noctu splendescens columna, interdiu vero obumbrans nebula con- spiciebatur, quam nec tenebrae noctis occulta- rent, nec Solis radij videntium oculos ita perstrin- gerent, vt impedimento essent, quo minus in il- lam intendi perpetuo possent, quasi illius iussa sin- gulis quibusque horis, atque momenti expectan- tes. Huiusmodi Regium tentorium, hoc est, ta- bernaculum foederis, propius ambiunt quatuor illae ciecetae, ac diuino cultui deuotae, dicataeque phalanges, omnes ex tribu Levi. In Orientali e-

nim angulo Moses, & Aaron: in Meridiano filij Caath: in Occidentali filij Gerson: in Septentrio- nali denique filij Merari. Quae omnia supraposita figurae attenta meditatione multo facilius per- cipientur, quam longioris commentarij lectione.

TEMPLVM HIERO- SOLYMITANVM CASTRIS

praedictis, & tabernaculo,

sicut mundus hic vniuer-

sus, referebatur.

Cap. XXX.

M vero in praedicta castrorum dispositione nihil temere, nihil omnino sine magno consilio decretum est: quippe cum ip- sam mundi fabricam infinita Dei sapientia in principio con- ditam ipsa prima facie repraesentaret. In ea enim primum videmus sublunarem hunc mundum, sectum in quatuor simplicia corpora, aut elemen- ta, a caelestibus orbibus contineri, ac cingi duo- decim Zodiaci signis, haud secus quam in castris deuota Deo, Deique cultui perpetuo dicata Sa- cerdotalis tribus in quatuor, vt dixi, veluti pha- langes distributa, a duodenis reliquis tribubus cingebatur; quarum duces quatuor, ipsorum si- gnorum nomina, & insignia gestasse videntur, qui tamen in vexillo Aquilam depinxit, vt alias dixi: Iudas videlicet Leonis, Ruben Aquarij, Ephraim Tauri, Dan Scorpij. nam & reliquis tribubus ce- tera signa tribui possent, singulis nimirum singu- la, vt mox ostendam.

Et quidem fuit acies haec miro, ac diuino or- dine insignis, viribus potentissima, pulchritudine admirabilis: quippe quam iniquus ille Prophe- ta Balaam admirans non potuit non laudare, dum dixit: *Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Israel: vt vallis nemorosa, vt hor- ti iuxta fluuios irrigui, vt tabernacula, quae fecit Dominus, quasi cedri prope aquas. & quae sequun- tur.* Sed certe parum admodum esse videtur, quod exercitus hic vni Balaamo homini nequam pla- cuerit; cum Deo ipsi, ac Domino exercituum ita cordi fuerit, vt dux esse voluerit, & amanter ab eo dici dux, & appellari dedignatus non fuerit: Ergo, inquit, *saltem amodo voca me, Pater meus, Ieremie 3. dux virginitatis meae tu es:* Vel, vt habent He- braea, dux adolescentiarum mearum; qui me vt parens optimus & genuisti, & educaisti: cumque ad virilem aetatem peruenissem, primus me de- duxisti vt antesignanus, & imperator meus, & contra aduersariorum incursus armis omnibus instruxisti.

Ad horum igitur castrorum, & tabernaculi si- militudinem Salomon Dei iussu templum, eius- que atria construxit; vt in subiecta ad finem ca- pitis huius figura poteris contemplari. Statuit igitur primum in medio atriorum templum ta- bernaculo simile, mensura tamen duplo maius, cui adiacet atrium interius, & ipsum quidem priori duplo etiam maius tum longitudine, tum latitu-

MUNDVS
qua ratione in
castris reprae-
sentaretur.

NUMERON.
24. V. 5.
CASTRORUM
laus.

DEVS DVX
appellari po-
tuit.

TEMPLVM
tabernaculo
simile.

latitudine, superficie vero quadruplo maius: A cuius quatuor angulos castella quatuor muniunt, haud secus, quam olim quatuor Leuitici generis phalanges tabernaculi cornua tenebant. Et in his quidem castellis parem tribuit latitudini longitudinem, nimirum quinquaginta cubitorum, ne a sacro Mosis quinquagenario discederet. Atque, ut olim inter Leuitarum castra vnum intercessit tabernaculum, centum ipsis cubitis longum, latum vero quinquaginta: ita pari longitudine, ac latitudine porticus inter bina quaeque castella effecit.

Philo lib. 3.
de vita Mo-
sis.

ALTITUDO
turris dupla
porticuum.

Extra hunc ambitum duodecim castella aedificauit duodecim tribubus Israel, aut earum tenentibus respondentia, pari mensura, pari distantia, qua priora, paribus interpositis inter ea porticibus, & eiusdem mensurae, qua priores Leuiticas, ut dixi, constituerat. Porticuum vero altitudinem ipsius turris altitudine subduplo minorem fecit, ut vidimus. Qua in re ipsam quoque tabernaculi proportionem retinuit. Hoc enim, inquit Philo de tabernaculo scribens, decorum iudicauit opifex, dimidio contractiorem esse altitudinem atrij, ut tabernaculum duplo altius esset in conspicuo. Haec ille. Cuius rei rationem aliam ex ipsa mundi huius similitudine petitam obseruare licet in templo: cuius exterior facies centum viginti cubitos erigitur; quantus nimirum caelorum diameter esse putandus est, quorum circumferentia diuiditur in partes trecentas sexaginta, propter Solis motum, quo viginti quatuor horarum spatium orbem vniuersum conficit. qua ratione solent Astrologiae, & Mathematicae professores illas propterea gradus appellare. Sed moris esse sacrae Scripturae tertiam circumferentiae partem diametro tribuere, alias ostendimus: quod alienum esse ab historia censuerint Scriptores etiam sacri, exactiores supputationes recensere. Domus itaque centum viginti cubitos alta est, quot gradibus constaret ipse caelestium orbium diameter.

3. Reg. 8.
v. 27.

DOMVS DEI
quam late patet.

Psal. 113.
v. 16.

TRIBVS, ET
signa caelestia
similia sunt.
Philo lib. de
profugis.

Ex qua vna re satis aperte indicaretur hanc esse domum Dei; qui, licet omnia repleat, & contineat, nulla tamen re continetur, aut circumscribitur: Ergone putandum est, inquit Salomon, quod vere Deus habitet super terram? si enim caelum, & caeli caelorum te capere non possunt; quanto magis domus haec, quam aedificauit? Quod indicare videtur, domum, ipsa saltem partium enumeratione, non vno contineri hemisphaerio, sed vtrumque ab ipsa complecti. quod contra in atrijs accidit, quorum frontes sexaginta cubitos eriguntur; quippe quae humanae habitationi deputantur, cui terra data est: dimidiatum vero caelum quasi tabernaculum, aut extensum tentorium, quo operiretur. Rem vtramque indicasse videtur Psaltes: Caelum, inquit, caeli, hoc est, caelum caelis supereminens, Domino celsissimam praebet habitationem: terram autem, demissam, atque infimam, dedit filiis hominum habitandam.

Illam porro caelestium signorum, ac tribuum similitudinem neque nouam esse, neque a nobis excogitatam, confirmari potest ex eo, quod disertis verbis scribit Philo: Perfectus autem, inquit, numerus duodenarius: quod testatur Zodiaca, in caelo circulus, illustratus tot sideribus: testatur etiam Solis ambitus. Nam intra duodecim menses circuitum suum peragit, & in totidem horas diurnas, nocturnasque tempus diuidunt homines. Moses quoque non parum

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

laudat hunc numerum, descripta sua natione in tribus duodecim, & institutis duodecim positionis panibus, & totidem lapillis cum suis sculpturis, qui in Pontificali veste talari circumrationale, quod vocant, intexerentur. Haec ille.

Iam vero ne quis ipsas signorum configurationes denuo confictas arbitretur, aut sine firma aliqua, & naturali ratione, is audiat doctissimum & Sanctissimum Augustinum, qui cum impijs Manichaeis, qui suas blasphemias confictis quibusdam falsisque rationibus quasi ex Astronomia petitis contegebant, sic disputat: Quod si etiam locus ille siderum aries vocari posset, propter aliquam figurae congruentiam; neque huiusmodi timeret sermo Diuinus aliquam Sacramenti similitudinem ducere; sicut de alijs, non solum caelestibus, sed etiam terrestribus creaturis, sicut de Orione, & Pleiadibus &c. Haec ille. Hinc si ex figuris stellarum in caelo dispositione quadam indicatis, similitudines assumere Diuinus sermo non refugit: quis non videat ex caelestium signorum figuris, quatuor, quos enumeraui, principibus eandem datam fuisse vocum similitudinem, nimirum, Leonis Iudae, Aquarii Ruben, Tauri Ephraim, & Scorpionis, siue Cerastris Dan? in reliquis enim ordine dispositis tribubus non sunt omnino absimiles translationes, quarum nonnullas, breuitati consulens, in ipsa figura tantum adnotaui. plures enim possent ex alijs sacrae Scripturae locis, ipsis etiam signis assimilari.

Nam Benjamin quidem plusquam effraenata libido, quae usque ad foeminae internecionem efferbuit; equino monstro repraesentatur: quod scelus tueri non destitit, donec viginti millia coegit expeditorum militum: praeter habitatores Gabaa, qui septingenti erant viri fortissimi, ita sinistra, ut dextra praeliantes: & sic fundis lapides ad certum iacientes, ut capillum quoque possent percutere, & nequaquam in alteram partem ictus lapidis deferretur. Quae quis non videat omnia, ad viuum exprimi Sagittario? Denique Zabulon, qui decimus fuit, ordine generationis, filius Iacob, decimum sortitus est signum: habitationemque, & stationem illi pollicetur parens in maris littore; ac si statione sua imum solstitium indicaret: nam ipsa signorum solstitia coniunxit in medio Orientali latere, aequinoctia in eadem recta linea collocavit, vernum a Meridie, hybernum a Septentrione; sicut etiam solstitia collocauerat, aestiuum ad Boream, hybernum ad Austrum.

Verum inter castella, quae caelestia signa denotant; & ea, quibus elementa indicantur; interiacent porticus; quae columnarum multitudine, multiplicique, ac vario ornamentorum genere, & pulchritudine admirabili omnem rerum inferiorum harmoniam, & miram consensionem referunt. Atria vero septem nullus est qui non videat totidem indicare posse errantes stellas, quas planetas vocant Astrologi. Quae nam vero area, cui planetae assignentur, ex eo poterit constare; quod iidem, quos laudaui, Astrologi tradunt; singulos planetas singula signa in proprio domicilio sibi vendicare; nonnullos vero planetas bina signa; ut bene notatum est a nostro Clauio. Vt inter Capricornum, & Aquarium locetur Saturnus, Iupiter in Piscibus, Mars in Ariete, Venus in Libra, Mercurius in Virgine, Sol in Leone, Luna in Cancro.

At quoniam supercaelestis mundus Ecclesiae

Qq 3

hoc

DVODENARIUS
numerus.

S. August.
Epist. 119.

S I G N A
ex caelesti
configuratio-
ne desumpta.

LIBIDO
Ephraim equi-
no monstro in-
dicata.

Iudic. 20. v.
15. & 16.

CASTELLA
duodecim si-
gna denotant,
& quatuor e-
lementa.

ATRIA SE-
ptem planetas
indicant.

Clauius in
Sphaeram.

SOLIS LO-
cum sibi ven-
dicat Dei se-
des.
Ecclesiastes
1. v. 6.
Iacob. 1. v.
17.
Malachi. 4.
v. 2.
SOL IV-
stus, idest, in-
ste faciens di-
scernere.

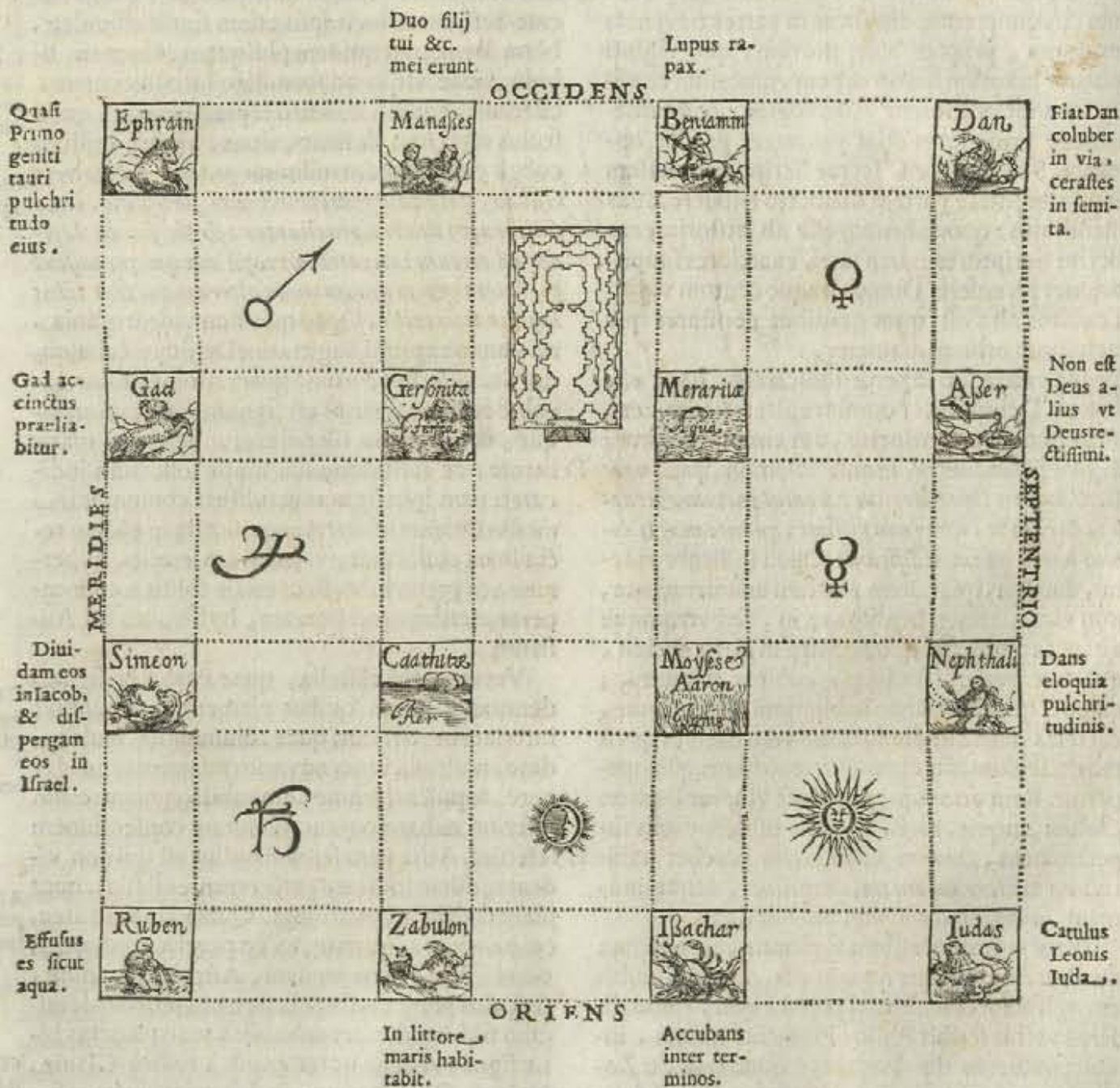
hoc ipso aedificio repraesentatur, in planetarum
medio non est sol ille: *Qui oritur, & occidit, &
ad locum suum reuertitur: ibique renascens gyrat
per Meridiem, & reflectitur ad Aquilonem: sed
verus ille luminum parens, apud quem non est
transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Sol,
inquam, iustitiae: hoc est, Sol iustus, cuius lux
iuste facit discernere, nec ei potest vlla oculorum
obesse aut hebetudo, aut aegritudo; quippe
cum radijs suae misericordiae omnes sanat lan-
guores, & sanitas in pennis eius. Hic igitur verus*

A Sol Christus, septem splendens luminibus septi-
formis gratiae, quam effudit in nos abunde, tan-
quam in medio duodecim signorum, sic olim in
medio tribuum populi Israelitici visus est in fi-
gura, vt cum in medio duodecim Apostolorum
visus fuisset in Iudaea Deus, adoraretur vt verus
creator caeli noui, nouaeque terrae: quatuor sti-
patus veluti Cherubinis, Euangelistis ad quatuor
mundi plagas euangelizare transmissis. Quae
omnia, qua ex parte poterit, subsequens figura
indicabit.

ECCLESIA
Christi hic
omnibus si-
gnis indica-
tur.

E O R V N D E M C A S T R O R V M DISPOSITIO, MVNDVM referens, & Templum.

Genes. 48. v. 5. & Cap. 49. v. 4. 7. 9. 13. 14. 17. 19. 21. Deut. 33. v. 26.

Neque vero in hoc aedificio humanis commo-
dis, & vtilitati dicato humana deesse potuit simi-
litudo, quasi minoris cuiusdam mundi, qui ex
quatuor conflatur humoribus, vt elementis mun-

us, & duodecim stellis deducitur per septem vi-
tae huius aetates. quarum prima, & in imbecillio-
ri Lunari scilicet peracta, si ad dexteram diriga-
tur, non Mercurij inconstans, variaque conditio,
lubrici

HOMO OF- fert, vt extra hanc domum adolescentiae solet; sed Solis lux *et* quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Haec vero lux in demo Iudae apparet: nam cum olim coram Ephraim, Benjamin, & Manasse ad Occidentem manifestaretur, iam Oriens est nomen eius. Reputamus tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit: sed elegit tribum Iuda, montem Sion, quem dilexit. Quae omnia ex ipsa figurae, quam proposuimus, contemplatione esse poterunt perspecta, in qua tribuum dispositio domum complet, quam reliquit Dominus, vt verum incolet Sionis montem in spiritu, in quo, & non in Ierusalem, adorant veri adoratores.

EX HVMANAE

FABRICAE SYMMETRIA

vniuersa templi dispositio

desumpta est.

Cap. XXXI.

AD ipsam templi considerationem denuo redire compellimur, vt vnde exorta sit tam admirabilis structura, pensemus. Fuit quidem omnis templi structura ex antiqua castramentatione desumpta, vt

propterea ipsum quoque templum castrorum nomine censeretur. Ezechias autem, inquit sacer Historicus, constituit turmas Sacerdotales, & Leuiticas &c. vt ministrarent, & confiterentur, canerentque in portis castrorum Domini. hoc est, templi. Quod sane nomen templo debetur, non tamen propter antiqua Israelis castra, quae referebat, sed multo etiam magis propter Christi maiora, & pulchriora, quae in Catholica Ecclesia continentur. Pulchra est enim vt luna, electa vt sol, terribilis vt castrorum acies ordinata. Ex quo factum esse videtur, vt huius militiae ductor Deus tanto eius amore caperetur, vt antiquum illud nomen, quo maxime gaudebat, Deus Israel, in nouum permutasse videatur; quo & antiquum respiceret Israel, & nouum assumeret Deus dictus exercituum, Deus Sabaoth. Quod quidem nomen tamquam gloriosissimum, ac multa completens plerumque ab Hebraeis mutuata est Latina lectio; alias enim varijs exercituum, virtutum, ornamentis, militiae conuertit nominibus. Eis igitur vniuerse praelibatis, ad aliqua particulatim examinanda descendamus.

Omnem igitur architectandi rationem ex hominis symmetria, tanquam ex perfectissimo naturae aedificio, desumptam fuisse affirmat Vitruuius: atqui sublimioribus, atque certioribus ducimur rationum momentis, ac testibus vt vniuersum hoc templi aedificium ad hominis formam, mores, officia, exactum esse non dubitemus; quod perfectis-

simae creaturae inhabitandum dederit sapientissimus rerum omnium Opifex, & architectus Deus. Cuius quidem rei non pauca possemus in medium proferre exempla: plura tamen adinuenire poterit lectoris industria. quapropter pauca quaedam indicare decreui, & illa tantum, quae ad reliqua peruestiganda viam facilem, & expeditam possint aperire. A notioribus igitur exordium est. Et quidem saepe à Propheta nostro repetitum vidimus portae latitudinem fuisse quinque & viginti cubitorum; longitudinem vero quinquaginta, cui latitudine respondent atriorum, interioris, & exterioris porticus omnes. Vidimus etiam primum columnarum ordinem.

B quinque & viginti cubitis fuisse dimensum, eiusque columnam cubitis cellam viginti.

Homo igitur labori, & quasi oneri deferendo censetur idoneus vigesimo aetatis suae anno: quae quidem aetate Israeliticae militiae nomendabat, & Dei tabernaculo, vel templo censum pendebat dimidium videlicet siclum, siue didrachmum.

At vigesimo anno nondum perfectam attigisse videtur aetatem; cum adhuc viribus excreseat, atque robore, & corporis magnitudine, quae vsque ad quintum & vigesimum aetatis annum completur: maneatque velut in statu vsque ad annum quinquagesimum, ex quo vires decrescunt, & fere deficiunt. Propterea à Domino constitutum est, vt Ecclesiasticae militiae, quae perfectior est saeculari, ante quintum & vigesimum annum minime adscribantur, neque post quinquagesimum seruiant. Haec est lex, inquit, Leuitarum: A viginti quinque annis & supra, ingredientur vt ministrent in tabernaculo foederis. Cumque quinquagesimum annum aetatis impleuerint, seruire cessabunt. Ipsius autem templi area, tamquam praefens vita, percurritur; atque adeo vitae symbolum haberi merito potest. Quapropter in primo ingressu portae quinque & viginti cubitorum latitudinem inuenies, veluti ingredientium ad ministeria aetatem; longitudinem vero quinquaginta, hoc est, egredientium annos. eademque est ipsa porticum latitudo, in quibus vsque ad quinquagesimum annum ministeria peragunt. Columnarum porro altitudo tanta est, quanta & Israelitarum aetas, saecularis militiae pondus sustinere valentis: at perfectus ordo quinque & viginti cubitos altus est, citra quem annorum numerum nullus caelesti, hoc est, Ecclesiasticae disciplinae idoneus reputatur.

Est igitur, vt omnia compendio dicam, omne Leuitarum ministerium in portis atriorum, vel castrorum Domini exercendum, quae quinque & viginti cubitis latitudine, & altitudine, longitudine vero quinquaginta definiuntur; quoniam id omne ministerium intra quinque & viginti annos continetur, à quinto & vigesimo vsque ad quinquagesimum computatos. Quae etiam ratione Mosaici tabernaculi atrium, quod porticibus caruit, hoc eodem numero definiebatur. Non me latet maius quoddam, sublimiusque huius numeri sacramentum à Domino indicatum esse in Leuitico: Sanctificabisque, inquit, annum quinquagesimum, & vocabis remissionem cunctis habitatoribus terrae tuae: ipse est enim iubilaeus. Reuertetur homo ad possessionem suam, & vnusquisque rediet ad familiam pristinam: quia iubilaeus est, & quinquagesimus annus. Hoc ergo indulgentiae numero dimensa est remissionis antiqua domus; quippe cum in lege quoque remissio

HOMO
labori ferendo
idoneus 10.
aetatis suae
anno.

AETAS A
Deo constitu-
ta saeculari, &
Ecclesiasticae
militiae
Num. 8.
V. 24. & 25.

LEVITI-
cum ministe-
rium in portis
templi exerce-
tur.

QUINQVA-
genarij nume-
ri sacramen-
tum.
Leuitic. 25.
V. 10. & 11.

1. Paral. 31.
V. 1.

TEMPLVM
castrorum no-
mine censeretur.

Cantic. 6.
V. 3.

ECCLESIA
quoque castrorum
nominis commenda-
tur.

DEVS SA-
baoth.

TEMPLVM
ad hominis
formam vni-
uersum condi-
tum est.

QUANTVM
praestet remif-
sionis gratia in
Ecclesia anti-
quae Synago-
gae.

Heb. 1. V. 3.

Ephes. 3. V.
34.

VSQVE SE-
pties, & se-
ptuagies septi-
es quid deno-
tet

Matth. 18.
V. 22.

NUMERVS
quingentorum
quid denotet.

ASSUMPTA
à Verbo huma-
nitas singulis
fere templi
partibus indi-
catur.

Vitruuius.

HUMANI
corporis sym-
metria.

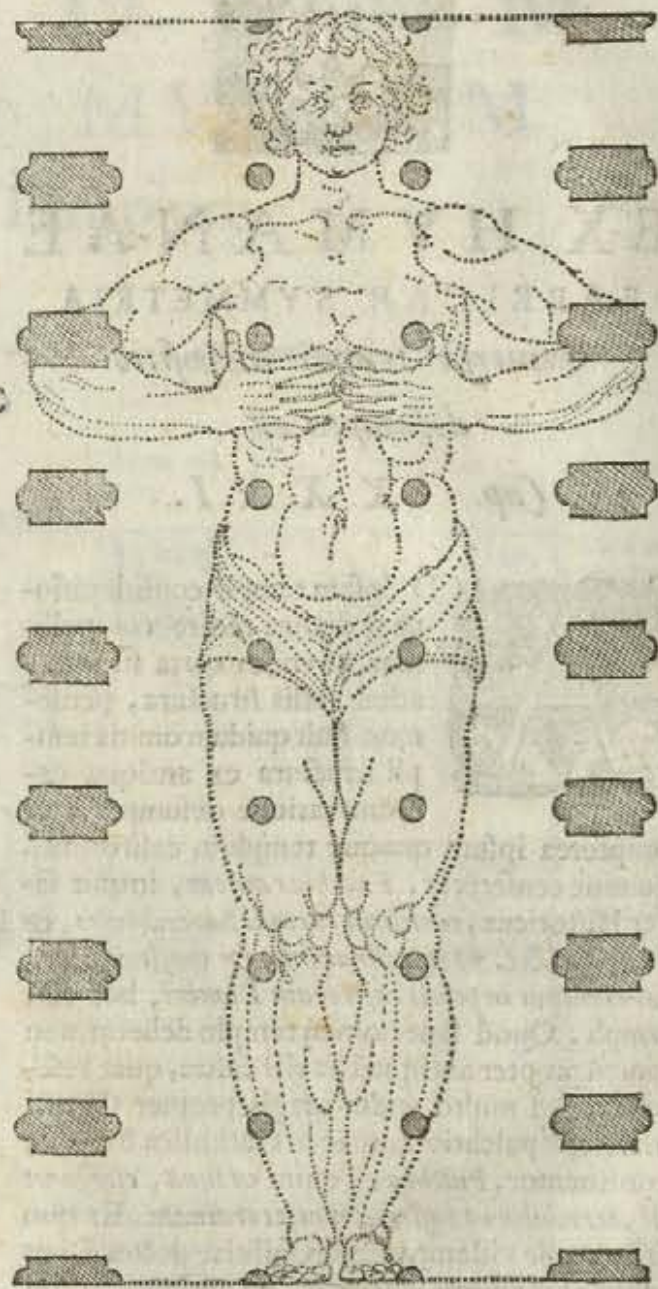
missio fieret peccatorum, non tantum vsque se-
pties, sed etiam vsque septies septies, & eo am-
plius: quod indicat quinquagenarius numerus, qui
vnitate superat septenarij quadratum: neque ultra
extenditur tabernaculi latitudo, quoniam nondum
effusa erat in nos abunde gratia, & misericordia.
Christi: tunc enim praedicare licebat Patriarchis,
Prophetis, & Sacerdotibus peccatorum purgatio-
nem. At cum Rex pacificus aduenit, non praedica-
re solum statuit, sed & purgationem peccatorum fa-
ciens ostendere supereminentem scientiae chari-
tatem: hoc est, eam, quae omni scientiae supere-
minet. Petro mandat ut ignoscat, non vsque
septies, sed vsque septuagies septies. Et quamuis
hic numerus indefinitam multitudinem peccato-
rum remittendam à Petro denotet; cuius in Ec-
clesia Catholica remittendi facultas, nulla vel
peccatorum multitudine, vel magnitudine po-
test coarctari: tamen adhuc in ipso Salomonis
templo, quod propius hanc denotat Ecclesiae
sanctae potestatis latitudinem, & longitudinem,
ipsis quoque numeris voluit indicari; ita ut, facta
cum tabernaculo collatione, quantum Ecclesia
Synagogae praestet, facile dignoscatur. Fuit le-
gis indicata remissio quinquagenario, quasi di-
cas septies septies, & adhuc semel remitteban-
tur peccata: at in Ecclesia septuagies septies, &
praeterea non semel, decies, hoc est, quingenties.
qui quidem numeri omnes, ac singuli indefinitam
quamdam multitudinem denotant; ut propterea
praeceperit Deus Salomoni, ut atrium Israel quin-
gentis cubitis longum construeret, & quingentis
itidem latum, cuius exterior peribolus quingentis
calamis vndique absolueretur, ut vidimus. Hac au-
tem numerorum mira conformitate cum alijs
omnibus, in quibus duplam quoque numerorum
proportionem asseruari voluit Dominus, hoc ip-
sum indicari posse censuimus: quod maxime at-
tendendum, ac considerandum est; nimirum non
aliam esse Ecclesiam nostram ab illa, quae tunc
temporis erat sanctissimis quoque legibus insti-
tuta; sicut non alius, sed idem atque vnus omni-
no est huius, atque illius Ecclesiae Deus, ac Do-
minus, in eadem manens Deitatis, ac Diuinae na-
turae forma, quamuis in similitudinem hominum
factus sit, & habitu inuentus ut homo.

Haec autem suauitate plena est humanitatis à
Deo assumptae profunda consideratio, quae vna
singulis fere templi partibus, atque mensuris in-
dicatur. Nam si quamlibet porticum quinquaginta cubitis latam, centum vero longam confi-
deres; eiusque latitudinem in tres diuidi ambu-
lationes animaduertas, longitudinem praeterea
in octo intercolumnia, siue vestibula partiri, at-
tenta cogitatione contempleris: inuenies procul
dubio partitiones has vniuersas humanae statu-
rae mira proportionem conformari; ut in subiecta
licet imagine contemplari. Homo enim, ut au-
ctor est cum multis alijs Vitruuius, sex pedibus
altus est, tantumdemque extensa brachia pro-
tenduntur: quod si brachia in medio pectore ita
complicentur, ut apex longioris digiti dexteræ
manus apicem etiam medij digiti sinistrae ma-
nus attingat, certe à cubito ad cubitum, tres pe-
des latus erit homo; quorum medius pes pe-
ctori datur, reliqui vtrinque brachijs ab humeris
ad summos cubitos assignantur. qua ratione por-
ticus diuiduntur in tres aequas ambulationes,
pectori, & brachijs respondentes.

Sed in primis perpendenda est porticus lon-

gitudo in octo partes aequales distributa; ut in
earum singulis columnarum centra collocaren-
tur: quia nimirum hominis caput à mento ad sum-
mum verricem, octaua est ipsius hominis pars: ne-
que id tantum, sed vniuersa illius altitudo in
aequales quodammodo partes, praecipuis qui-
busdam membris diuiditur; ut ea quae sequitur
columnarum dispositio cum humana forma sa-
tis aperte indicat.

SINGVLARVM PORTICVVM, ET HV- MANAE STATVRAE SIMILIS DISTRIBUTIO.

In omnibus denique fenestris, & portis, lumi-
nis altitudo ad latitudinem duplam seruat pro-
portionem, propter similem hominis, quàm assi-
gnauit, dispositionem; quippe qui per eas ingre-
ditur & egreditur, prospicit, atque in eisdem ab
alijs spectatur.

QVID CALAMO

SIGNIFICETVR,

qui aedificium omne par-
titur.

Cap. XXXII.

VM admiranda templi perfe-
quimur, in eius rei conside-
rationem incidimus, quae
omnium est admirabilior;
quippe quae vna illuminatae
mentis oculis cernitur, ab a-
liorum vero omnium aspectu se subtrahit: agit
enim de omnium, & singularum partium distri-
butione, proportionem, & ornamentis. quae,
etiam si alterius, ac multo longioris consideratio-
nis, & loci videantur esse: propria tamen hic ali-
qua resumenda censuimus; & ea tantum, quae ad
ipsius aedificij rationes, & reliqua ornamenta di-
gnoscentia conducere summopere videbuntur.

CALAMVS
omnis distri-
butionis est
norma.

IDEM LONGI-
tudinem, la-
titudinem, cel-
situdinemque
partitur.

VIDIMUS LIB.
4. cap. 70.
huius.

COLUMNARUM
centra,
parietum cras-
situdines, &
mediae aper-
tiones quomo-
do inuenian-
tur.

IN HOC
aedificio re-
rum omnium
imago quae-
dam contine-
tur.

Illud autem in primis sese nobis offert, quod om-
nium mensurarum, & partium modus esse vide-
tur, & norma: nimirum calamus, quem manu ge-
stabat Angelus, Ezechielis ductor, eiusdemque,
ac nostri etiam doctor. Is enim calamus, haud
secus, quam Vitruuij modulus, quamlibet tem-
pli faciem, vel frontem in aequas partes distri-
buit: neque id tantum praestat, quod illi est cum
praedicto modulo commune; sed etiam illud,
quod est huius mensurae proprium; vt scilicet
vniuersum aedificium interius, exteriusque, tum
longitudine, tum latitudine, tum etiam, quod
magis admirandum est, altitudine in aequas par-
tes distribuat. Nam atrium Israel quingentorum
cubitum octoginta plene calamis vnde quaque
exaequatur: area vero huius vnaquaque in sex-
decim calamos distribuitur: porticus praeterea
latitudo in octo; quot scilicet calamis atrium gen-
tium continetur: huius vero atrij Gentium cum
suo pariete porticum septem calamis dimetiuntur.
denique exterior templi peribolus centum viginti
calamis ab utroque latere dimensa, atque descri-
pta reperitur; quod quater ea, quae saepius dixi-
mus, Angeli mensura testatur. Accedit etiam,
quod ductis rectis lineis per huiusmodi calamo-
rum terminos, area vniuersa templi in aequalia,
quadrata diuiditur, vt dixi: quorum angulicolum-
narum centra; latera vero medias portas, medias
fornices, mediasque porticus contingunt, postre-
mo ipsa quadrata parietum crassitudines, ac tan-
dem omnes, quas radices vocant, aedificij con-
struendi necessarias lineas exhibent.

Haec porro calami mensura non modo aream
distribuit, vt dixi, sed erectam etiam porticum,
& domus vniuersae celsitudinem: nam primus
atriorum ordo quatuor constat calamis, secun-
dus tribus; primus ordo turris octo calamis exae-
quatur, secundus vero sex; ac demum omnia, &
singula aedificij huius membra hoc vno calamo
dimensa esse videntur. Hoc enim maxime decuit
Deum Optimum, Maximumque, eundemque
sapientissimum rerum omnium opificem, & hu-
ius aedificij Architectum, in quo rerum omnium
imago quaedam, ac similitudo continetur. Quae

A vna mensura facile nobis indicare poterit, a Deo
omnia, pondere, numero, atque mensura eadem
condita fuisse, & aequae librata, mensurisque
omnibus absoluta; nimirum Diuina sapientia.
Et quidem a Deo architectatum aedificium non
alia decuit siue proportionem, siue symmetria di-
metiri, quam hac tam concordi plurimarum
partium differentia, ac rerum diuersissimarum
mira concordia.

CONCORDIA
differentia re-
rum.

Illud vero maxime animaduertendum est, quod
aurea haec calami mensura, quae caritatem de-
notat, qua dimensum legimus templi vestigium,
siue cursus terrenae huius habitationis, illa
eadem metitur futurae illius celsitudinem: *Caritas enim*, Apostolo attestante, *numquam excidit*.
Atque adeo atriorum ordo quater calamus
continet, qui corona donatos iustos quoslibet si-
gnificat, vt innox ostendimus. Ipsa vero sempiter-
nae gloriae participatio, qua *Diuinae consortes* naturae efficiuntur, quod patriae futurum est prae-
mium, ipsa Dei domo, ac singulis eiusdem mensu-
ris, & partibus pene describitur: quae octonario,
hoc est, pleno, perfectoque calamorum numero
continetur ex parte; hoc est, ordine primo: at vni-
uersa domus omni quodammodo caret mensura;
ac si infinita res esset. vtrumque enim aequae pro-
missum est, & dimensum. *Qua mensura*, inquit
Dominus, *mensi fueritis amorem vestrum, & cari-*
tatem Dei, eadem remetietur vobis, non ad mensu-
ram modo, etiam si *confertam, & coagitatam, & su-*
perfluentem: sed ad eam, quae quippe aeternum
gloriae pondus operatur in nobis. hoc enim totum
numero centum viginti cubitorum celsitudinis
inducitur: quem numerum calamus ille non di-
metitur. Neque vero praemium solum dicetur
immemensum, sed ipsum etiam Christi meritum,
quo mediante illud a nobis acquiritur.

CARITAS
huius, & cae-
lestis habita-
tionis est men-
sura.

1. Corin. 13. v. 8.

2. Petri. 1. v.

4.

Marc. 4. v.

24.

Lucae 6.

v. 38.

2. Cor. 4. v.

17.

ALIQVOS
numeros cala-
mus non me-
tetur, & qua-
re.

Verumenimvero a summis iterum descenda-
mus ad ima; vt hinc iterum altius subleuemur ad
summa. Non semel, sed saepius indicauimus
mensuris his omnibus hominem ipsum referri. Et
quidem constat primus atriorum ordo calamis
quatuor; tot humoribus homo; totidem elemen-
tis mundus: idem praeterea ordo cubitis quinque
& viginti; postium vero stylobatae sunt cubito-
rum quinque. quorum omnium ratio reddenda
nunc est. Elementarem quamlibet quadra-
tam naturam summo rationalis naturae gradu
superat homo; vt apte quinario repraesentari
posse videatur, non quidem simplici, sed in se
ducto: quinquies enim quinque efficiunt quin-
que & viginti, primi scilicet ordinis altitudinem.

TEMPLI,
& hominis col-
latio.

Sed praestat fortasse quaternarium elemen-
tatis naturae homini tribuere, quinarium vero
Christo, qui humanam naturam Diuinae copu-
lauit in Verbo; atque adeo Christianum homi-
nem, vel, vt proprie magis loquar, viuum Christi
membrum vicenarius repraesentabit, qui ex du-
cto quinario in quaternarium resultat; quanta ni-
mirum est omnium columnarum primi ordinis
celsitudo. At cum Christi Domini auxilio, ac sin-
gulari gratia victoriae palmis, suauisque operum
suorum fructu coronabitur homo, quintus acce-
det coronae quinarium: qua ratione vniuersa or-
dinis celsitudo ad quinquies quinque pertinet;
hoc est, ad quinque & viginti, quanta videlicet
est primi ordinis atriorum celsitudo.

DUCTVS
quaternarij in
quinarium
quid significet.

Quod si quinario accedat trina dimensio, hoc
est, si quinarium bis in seipsum ducatur, quin-
quies quinque efficiunt quinque & viginti: qui
numerus

C V B V S
quinarij vni-
uersam datur-
ris celsitudi-
nem.
Ephef. 4. v.
12.

Ephef. 2. v.
20.
Cap. 34. huius
libri.

DE SENA-
rij numeri
perfectione.

QVID DE-
notet quarta
pars cubiti sex
calamis super-
addita.

Lucas 14.
v. 21.

numerus iterum in quinarium ductus complet A
centum viginti quinque, cubum scilicet quinarij,
eandemque turris cum fastigio celsitudinem de-
signat: hoc est, totum Christi corpus, quod est
Ecclesia, compactum & connexum per omnem
iuncturam subministrationis: donec occurramus
omnes in virum perfectum; hoc est, vt ex omni-
bus componatur perfectus vir in mensuram aeta-
tis plenitudinis Christi, in mensuram pleni Christi,
perfecti scilicet Christi aetate perfecta. Quod
quidem Ecclesiae perfectum corpus ipso Christi
corpore, tamquam capite perficitur; hoc est,
quinario frontispicii, ipso summo angulari lapide
Christo Iesu. De quo nos infra.

Sed priusquam ab ipsa calami consideratione B
recedamus, expendendum est, & quidnam se-
narius cubitorum numerus in eo denotet, quidue
illis superaddita quarta pars cubiti. Est quidem
senarius perfectus numerus perfectione quadam
sibi à natura indita; verum perfectior multo esse
videtur ex eo, quod rerum vniuersitatem die-
rum senario conditam denotat, & hominem.
praecipue, in quo rerum creaturarum species omnes
perfectissime continentur. Porro hic numerus
senarius denario multiplicatus, qui est numero-
rum vltimus, naturali quadam perfectione au-
ctus sexagenarium complet; hoc est, tres ordi-
nes atriorum. Quod si hic homo Christo Domi-
no, & fidei, & caritatis vinculo vniatur, quasi no-
uus euadet homo, priorem quidem non deferens
perfectionem; quam facile indicabit numerus
duodenarius. Quod si fideles omnes in vnum
Christi, veluti aptentur corpus quasi denario
aucti, ad centum viginti cubitos ascendent; quan-
ta erat celsitudo turris. Quae omnia ex integris
sex cubitis calami videntur constitui.

At quid est, inquit, quod Dominus quartam
illam cubiti partem, vel numerum illum, quem
vocat fractum, calamo superaddi constituerit?
numquid non potuisset alium quemcumque nu-
merum integrum eligere, qui numeros omnes
partiretur, si non eos, quos elegit Dominus, sal-
tem alios, quos eligere potuisset? Potuisset qui-
dem: verum haec ipsa numeri fracti electio my-
sterio non vacat suo: peccatores in spem erigit,
atque solatur. Nam si per integros calami nu-
meros eos iustos intelligas, qui, quam semel à
Christo, & per Christum gratiam consequuti
sunt, numquam amiserunt: illi quidem nume-
rum turris centum viginti cubitorum comple-
bunt; At Christi calamus peccatores per poeni-
tentiam iustificatos etiam metitur: confracti sunt
illi quidem, sed Christo Deo gratiam suam lar-
gente fient integri, & fiet ex omnibus quinaris:
ac sanguine Christi ex quinque praecipuis fon-
tibus manante instaurabuntur; vt fiat multo
solidior, ac dignior numerus, quam fuisset ante-
quam rumperetur.

Verum hanc Diuinae domus celsitudinem,
qua tum iusti per gratiam, tum peccatores per
poenitentiam iustificati ex gratia recipiuntur,
indicauit Dominus celebri illa conuiuij parabo-
la, quam particulatim descripsit, & ad rem, de
qua agimus, satis apte explicauit Sanctus Lu-
cas Euangelista. Seruus enim ille, cui iniunctum
à Rege fuerat, vt ad conuiuium vocaret omnes,
etiam pauperes, ac debiles, & caecos, & claudos: vt
hac ratione nullus fere ab huius conuiuij partici-
patione, praeter illos, qui venire noluerint, videat-
ur excludi; dicit nihilominus: Domine, factum

est, vt imperassis; & adhuc locus est. Quae qui-
dem occasio fuit explicandi Diuinae caritatis la-
titudinem immensam. Exi, inquit, in vias, &
sepes: & compello intrare; vt impleatur domus mea:
siue donec impleatur domus mea.

Huc etiam referri potest, quod paulo ante af-
ferebamus ex Paulo: In mensuram aetatis pleni-
tudinis Christi. ac si dicat, Donec componatur
ex iustis, qui non amiserunt gratiam, quam se-
mel habuerunt à Christo, & ex peccatoribus iu-
stificatis in Christo per poenitentiam, ac per san-
guinem Christi, vnum perfectum corpus Christi,
vnus plenus, atque perfectus Christus.

Sed nihilofecius aliam inuenire licet ratio-
nem, propter quam calamo quarta pars cubiti
fuerit superaddita: quia nimirum senarius cubito-
rum numerus quinquagenarium indulgentiae
numerus explere minime potuisset, aut cente-
narium vniuersitatis, aut quingentesimum; qui,
vt dixi, perfectum mysticum Christum reprae-
sentat. Id quod de alijs quoque numeris huius
aedificij proprijs dicendum esse perspectum est.
Sed à calamo ad ipsum aedificium expenden-
dum, gradum tandem aliquando faciamus.

QVOD CHRISTVS

DOMINVS VNIVERSO

templi aedificio reprae-
sentetur.

Cap. XXXIII.

UNIVERSO hoc aedificio Chri-
sti corpus repraesentari, decre-
uit, & voluit Deus; vt omnibus
vbique fidelibus esset vsque-
quaque perspectum. Primo
enim Iudaeis signum petenti-
bus potestatis, ac iurisdictionis, qua fretus Chri-
stus Dominus ementes, & vendentes de templo
eijceret, respondit: Soluite templum hoc, & in
tribus diebus excitabo illud. Iudaeorum vero in-
scitiam redarguere videtur Sanctus Euangelista
Ioannes, quod illa de templo illo marmoreo in-
telligerent, dum subdit: Ille autem dicebat de
templo corporis sui. Praeterea falsitatis conuin-
cuntur à Sancto Matthaeo Euangelista duo illi
falsi testes, qui nouissime venerunt Christum,
Dominum accusaturi, dicentes: Hic dixit: Pos-
sum destruere templum Dei, & post triduum reae-
ficare illud. Hi cum verba referre videantur illis
similia, quae à Christodieta fuerant; quid sit certe,
quod falsi dicantur testes hi, inquirunt Doctores
Sancti, Hieronymus, & Chrysostomus, alijque
permulti, necnon Origenes, Beda, Theophylactus,
Euthymius. Et huius falsitatis tres potissimum
assignant

PARABOLA
conuiuij esse
sam Christi
nos caritate
denotat.

Ephef. 4. v.

13.

Ioan. 2. v.

19.

TEMPLO

corpus Christi

significatur.

Matth. 26.

v. 61.

Q V A R T

dicantur falsi

testes, qui ver-

ba Christi vi-

dentur referre.

S. Hierony.

S. Ioann.

Chrysostom.

Beda.

Theophyl.

Euthymius.

alignant rationes, quod malo animo, quod di-
uino sensu, quod alijs verbis retulerint. Beatus
Anselmus autem falsus testis, inquit, est, qui non
eodem sensu dicta intelligit, quo dicuntur. Do-
minus enim dixerat de templo corporis sui.

Sed quid mirum, inquit, si difficile quoddam
aenigma Iudaei non intellexerint, quod ipsi
etiam Discipuli Christi tunc solum intellexisse
dicuntur, cum Christus à mortuis resurrexit, hoc
est, non prius? Cui dubitationi non alia ratione
videtur posse responderi, quam si dicamus, Do-
minum ita perspectum esse voluisse omnibus
templo illo manufacto corpus Christi non manu-
factum designari, vt cum absolute, nullaque
addita rei explicatione de templo loqueretur, id
primario de vero corporis sui templo locutus
fuisse intelligeretur. Ac nisi malus animus, per-
uersaque tum Phariseorum, tum testium volun-
tas intercessisset, iam facile cognouissent de tem-
plo corporis sui locutum fuisse Christum, non
de lapideo illo templo sex & quadraginta annis
aedificato.

IN VESTI-
gio templi ex-
emplum cor-
poris Christi
obseruatur.

Et cum in omnibus quidem tum partibus, tum
mensuris haec corporis Christi repraesentatio
facile dignoscatur; in ipso potissimum templi ve-
stigio, illa eadem fidelium oculis sponte se obij-
cit. Nam si in ipso vestigio extensum Christi cor-
pus, vt in cruce positum fuit, imaginis: dedu-
cet quidem manum dexteram ad portam Meri-
dianam, sinistram vero ad Aquilonarem, pedem
denique vtrumque ad Orientalem. vt indice-
tur per manus quidem Christi, perque eius pe-
des non minus amoris, quam ferreis doloris cla-
uis apertos: tanquam per ostia quaedam perpetuo
patentia faciem nobis ad Patrem accessum
patere, & aditum ad reconciliationis domum
adeundam, ac denique ad felicissimam patriae
quietem consequendam. Non enim casu, aut tem-
pere factum est, vt in tribus his portis medius
postis, quem radices lineae exigere videbantur,
vt dixi, sublatus sit; sed consulto; vt nimirum sa-
cratissimae illae portae clauis in carne Christi
pro totius mundi salute patefactae repraesenta-
rentur. Sed vltius in dicta similitudine pro-
grediamur.

PER MA-
nu, & pedes
Christi patet
aditum ad Pa-
trem.

Supra lib. 3.
huius partis.
cap. 29.

1. Corint. 11.

Y. 1.

ALTARE

holocausto-

rum quid re-

ferat.

Psal. 42. Y.

23.

Psal. 68. Y.

31.

Hebr. 9. Y.

12.

ANTIQUA

sacrificia.

Deum placare

minime potue-

rant.

Caput vtiq; Christi ad Sanctum Sanctorum
pertinebat, vbi sedes est Dei: Caput enim, vt ait
Sanctus Paulus, *Christi Deus*. Altare autem ho-
locaustorum in medio Christi pectore manebit,
in quo oblatum est illud sacrificium laudis, cu-
ius meminit apud Prophetam Dominus: *Sacrifi-*
cium laudis honorificabit me, & illic iter, ipse
enim Christus Dominus est via, & aditus, quo
ostendam illi salutare Dei. hoc est, Saluatorem
Deum: Iesum videlicet, à salute sic dictum.
Hoc est enim sacrificium in Cruce oblatum, de
quo idem Psalter dixerat: *Et placebit Deo super*
vitulum nouellum, cornua producentem, & ungula-
las. Vel, vt habent Hebraei: Placebit Deo plus-
quam oblatus taurus, cornutus, ac bisidus. Quo
vno sacrificiorum maximo, atque gratissimo om-
nia antiquae legis sacrificia sustulisse videtur
Deus, eisque omnibus hoc vnum praetulisse sum-
mi, & aeterni Sacerdotij Christi, qui per pro-
prium sanguinem introiuit semel in Sancta, aeterna
redemptione inuenta. Cum enim omnia legis
sacrificia, immo etiam cuncta filiorum hominum
holocausta conceptam in corde Dei indignatio-
nem aduersus humanum genus peccatis obno-
xium, sedare minime potuissent; ideo venit Fi-

lius Dei factus per assumptam humanitatem fi-
lius hominis; qui vnus potuit pro omnibus abun-
dantissime satisfacere. Quod sane argumentum
mirifice persequitur Paulus: *Impossibile est enim*, Hebr. 10.
inquit, *sanguine taurorum, & hircorum auferri* V. 4. & 9. &
peccata: ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam, 10.
& oblationem noluisse, corpus autem aptasti mihi Psal. 39.
&c. *Aufer primum vt sequens statuatur. In qua* V. 7.
voluntate sanctificati sumus per oblationem corpo-
ris Iesu Christi semel. Non enim, inquit Ansel-
mus, reuera talibus hostijs delectatus est Deus:
sed praecepit eas ad significandam veram ho-
stiam Christi. Ideo enim altaris illius aenei obla-
tiones, sacrificia, & holocausta Deo olim placere
potuerunt; quod offerendum referebant, vt di-
xi, in corde Christi sacrificium immaculatum.

Manet denique à latere altaris dextro vas il-
lud aeneum, immensam propemodum capiens
aquarum copiam; qua de causa ab Hebraeis ma-
re dictum est: cuius quidem locum disertis ver-
bis exposuit liber Regum, vt eadem singula &
immutata referenda fuerint ab auctore libri Pa-
ralipomenon: *Mare autem posuit*, inquit, *ad dex-*
teram partem templi contra Orientem ad Meri-
diem. Ac si dicat, In interiori atrio, quod erat
coram templo: in angulo Meridiano, & Orienta-
li. vt in vniuersali vestigio templi, & in vestigio
atrij interioris perspectum esse poterit intuenti.

Sed quid causae fuerit cur Salomon non in
eodem loco mare constituerit, quo Moyses olim
in tabernaculo suum labrum, quod huic nostro
mari Salomonis vsu respondebat, materia, & for-
te etiam ornamentis, ac forma; non vsquequaque
constat. cum de illo scriptum sit: *Ponesque illud*
inter tabernaculum testimonij, & altare. Nisi for-
te hoc ipsum, quod modo inquirimus, mysterium
magis proprie in templo repraesentatum fuisse
dicamus; vt maris ingens aquae copia ad pu-
rificandos Sacerdotes deputata, sanguinem,
& aquam à Christi dextro latere manantem re-
ferat, quo vniuersum humanum genus ablui, &
super niuem dealbari valuisset. atque adeo Do-
mino vota sua in cordis altari reddere, & in do-
mum propitiationis admitti libere, ac licite po-
tuisset. Quamuis enim ab eruditis viris adhuc in
dubium reuocari videatur, dextranne, an sini-
strum Christi latus fuerit lancea punctum; quibus
tamen antiquissimus, & Ecclesiasticus pingendi
mos potuisset omnem dubitationem auferre, li-
cet omnino non abstulerit: nulla nihilominus du-
bitandi ratio subesse potuit venerabili Bedae
Presbytero; qui cum Ecclesiae fide coniunctam
fuisse eiusmodi pingendi consuetudinem arbitra-
tur, nostram maxime confirmat sententiam.

Isergo locum illum libri Regum exponens: *O-*
stium lateris medij in pariete erat domus dextrae. V. 8.
Qui nimirum locus, inquit, proprie ad corpus
Dominicum, quod de virgine assumpsit, respicit.
Ostium namque lateris medij in parte erat do-
mus dextrae, quia defuncto in cruce Domino,
vnus militum lancea latus eius aperuit. Et bene
in parte domus dextrae, quia dextrum ei latus à
milite apertum sancta credit Ecclesia. &c. *Et con-*
tinuo exiuit sanguis, & aqua. Aqua scilicet, qua
abluimur in baptismo. Haec ille. Qui iterum: Vi-
gilanti, inquit, verbo Euangelista vsus est, vt non
diceret, latus eius percussit, aut vulnerauit, aut
quid aliud; sed *aperuit*: vt illic quodammodo
vitae ostium panderetur, vnde Sacramenta Ec-
clesiae manauerunt, sine quibus ad vitam, quae
vera

MARE AE-
neum quid de-
notet.

3. Reg. 7. Y.
39.
2. Paral. 4.
Y. 10.

LOCVS MA-
ris aenei in
atrio interio-
ri.

Exod. 30. Y.
18.

CHRISTI
sanguine ablu-
ti, Deo & ho-
stiam, & gra-
tas preces of-
ferre facile
possunt.

L A T V S
Christi dex-
trum fuit lan-
cea perfora-
tum.

Beda lib. de
templo cap. 3.

3. Reg. 6.
V. 8.

Ioan. 19. Y.
34.

Beda in
Ioannem.

vera vita est, non intratur. Haec ille.

Et quidem iure optimo ostium domus dextrum cum vulnere Christi dextro contulit, à quo omnia effluxere sacramenta, quae mari ad dexteram constituto plane indicantur, praecipue si maris finem, & usum attentius expendas. *Et missa aqua*, inquit de illo priori liber Exodi, *lauabunt in eo Aaron, & filij eius manus suas, ac pedes, quando ingressuri sunt tabernaculum testimonij, & quando accessuri sunt ad altare, ut offerant in eo thymia-*

M A R I S
vltus Sacra-
menta Ecce-
siae denotat
Exod. 30. v.
19.

2. Paralip. 4.
v. 6.

ma Domino. In libro autem Paralipomenon eadem referri de mari Salomonis videntur, dum subditur: *Porro in mari Sacerdotes lauabantur.* Quae omnia ad Ecclesiae sanctae Sacramenta indicanda referri videntur; sine quibus nulli fas est, vel ad Deum propius accedere, vel illi dignam aliquam offerre seruitutem.

Quod si ab ipso interiori atrio ad intima quaeque, ac penetralia sanctae domus animo penetremus, ac Sanctum Sanctorum peculiari consideratione contemplemur, in quo arcaquidem fuit visibilis, quaedam tamen inuisibilis Dei sedes erat, Cherubinis quasi caelestibus aulicis stipata: ibi quoque, ut alias dixi, visibiles palmas licuit aspicere, easque non alias, sed omnino similes illis, quibus & atria templi exornantur, & homines in Ecclesia commorantes designantur: ut vel hoc vno symbolo in contemplationem adduceremur

P A L M A E
hominum sym-
bola, & in San-
ctuario huma-
nitatis Chri-
sti.

summae illius benignitatis Diuinae, qua Verbum aeternum, hoc est, Deus increatus, & aeternus, quem laudant Angeli, atque Archangeli, Cherubim quoque, ac Seraphim, caro factus est, & homo, nostrae particeps naturae, & conditionis, ut nos efficeret Diuinae, caelestisque naturae consortes. Quo vno argumento agnosceret facile homo, dignitatem suam degeneri vilitate minime foedandam esse: quippe cum qui Deum ipsum adorat, Christi Iesu humanitatem adorare teneatur, in cuius sanctissimi nominis IESU venerationem, & honorem, omne genu flectitur

HOMINIS
dignitas de-
generi vilitate
non foedanda.

Philip. 2.
v. 10.

caelestium, terrestrium, & infernorum.

Ephef. 2. v.
6.

Atque hinc etiam perpendat homo quantum Christo debeat: siquidem, ut ait Paulus, *conferre nos fecit Deus Pater in caelestibus in Christo IESU.* Membra enim cum simus capitis Christi, sedente iam ad dexteram Patris Christo, eius quoque membra pariter cum illo sedere censenda sunt. Hoc est enim, quod testatum iam olim à Propheta fuerat, dum Christum illis verbis alloqueretur: *Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem: accepisti dona in hominibus.* Ius quoddam nobis comparans sedendi cum ipso in gloria.

QVOMODO
fedeant fideles
in caelestibus.
Psal. 67.
v. 19.

Porro domus Sancti Sanctorum perpetuo duraturam sedem hanc gloriae aptissime repraesentat: est enim par eius longitudo latitudini, & altitudini viginti cubitorum: cubica, inquam, solidaque figura octo millium cubitorum. Hic enim octonarius proprius esse videtur ad gloriam repraesentandam numerus, ut Ambrosius, atque alij tradiderunt. Haec est enim noua ciuitas, quam descendente de caelo vidit Sanctissimus

CVBICA
Sanctuarij for-
ma perpetuam
patriae dura-
tionem deno-
tat.

S. Ambrosius.

Apocal. 21.
v. 2.

Ioannes Euangelista: *cuius longitudo, latitudo, & altitudo aequalia sunt.* Quibus omnibus vel leuiter expensis, mirum omnino est, si in sui conditoris, & assertoris Christi IESU amorem, & laudem, assidue non exciteretur homo, cui datum est huic aedificio coaedificari, cuius caput Christus est, ipsumque totum imago est Christi, quem se non toto retulit tantum, verum etiam singulis prope partibus.

T O T V M
templum, &
singulae illius
partes Chri-
stum referunt

templum, & singulae illius partes Christum referunt

A

C H R I S T V S

L A P I S E S T, Q V I A B

aedificantibus reprobatus,

factus est in caput

anguli.

Cap. X X X I V.

O G I T nos breuitatis studium ab omnibus templi partibus explicandis abstinere, & vnam breui percurrere, quae reliquarum caput est, ornamentum, & firmitas. Vineae parabolam cum ita exposuisset apud Matthaeum Christus; ut impij Sacerdotes in suam perniciem conuertendam esse cognoscerent, neque tamen id aliquando futurum esse crederent: aliam aggressus est parabolam, antiquae prophetiae testimonio roboratam. *Numquam*

legistis, inquit, in Scripturis: *Lapidem, quem reprobauerunt aedificantes, hic factus est in caput anguli? A Domino factum est istud, & est mirabile*

in oculis nostris. Quae sane verba ex Psalmo desumpta nullus Catholicorum de Christo non intellexit; ita ut in eum vnum respiceret Psaltes, dum Psalmum composeret. Id quod ipsa Christi attestatione perspectum est, & Petri Apostolorum, Ecclesiae sanctae principis: qui dum publice ad Hebraeos sermonem de Christo Domino faceret: *Hic est, inquit, lapis, qui reprobatus est a vobis aedificantibus; qui factus est in caput anguli.* Neque solum ab ipso Christo, eiusque amicis, & seruis gloriosum hoc illi adscribitur

Prophetae testimonium; verum ab ipsius etiam Christi hostibus infensissimis idem testatum est, atque receptum. Nam Rabbi Salomon exponens

verba illa Micheae ad Bethlehem: *Ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel: Est, inquit, Messias Filius David, sicut dictum est: Lapis, quem reprobauerunt aedificantes &c.* Quibus verbis, dum vtramque prophetiam connectit, Scribarum, & Phariseorum perfidiam accusare videtur; qui cum huius prophetiae verbis adducti, Magos Christum adoratos deduxissent, ipsum Christum non modo, contempserunt ac adorare noluerunt; sed etiam cum Herode turbati, animam pueri simul cum illo quaesierunt.

Quae quamuis vera sint, ut certe verissima, tamen adhuc inter Doctores non constat, quam verborum translatione ex angulari lapide desumpta veritatem hanc proponat Psaltes, eamque referat Christus, atque Apostoli. Qua in re erudire post alios noster Pineda ex pluribus sacrae Scripturae locis colligit verum quendam loci huius sensum, & ad ea, quae de Christo Domino sub lapidis angularis symbolis dicuntur, peruestiganda non ineptum. Verum cum assidue huius nostrae lucubrationis exercitatione, experimento didicerimus, ad vrbis, aut templi huius aedificia respexisse Scriptores Sacros, tum in veteri, tum in nouo Testamento, quoties aedificij, aut aedificationis mentionem fecerunt, aliam nos decuit ingredi viam, qua primum in ipso templi

Math. 21.
v. 42.

Psal. 117. v.
22. & 23.

PSALTES
ad Christum
respexit, cum
lapidis angu-
laris meminit.

Act. 4. v.
11.

R. Salomon.
Apud Iulian.
in Psalterio
linguarum.

Miche. 3.
v. 2.

HEBRAEO-
rum impij
à suis Rabbi-
is reproba-
duntur.

Ioan. de Phi-
ned. in Iob
Cap. 38. v. 6.

AD AEDI-
ficium Salo-
monis respi-
ciunt Scrip-
tae sacrae, quo-
ties aedificij
meminere.

templi aedificio lapidem illum inquireremus; cui haec omnia in figura conuenirent, quae de Christo Domino sub hac translatione referuntur. Id quod ut facile fuit, ita proficuum; siquidem ipsae voces Hebraicae, atque aliae res vocibus designatae, ipsaque aedificij facies, atque structura, vnum lapidem nobis indicat, qui ea, quae à Christo in Ecclesiam promanant merita praeclara, demonstrat.

Atque ut à re ipsa exordiamur, quae nos ad voces, & signa cognoscenda deducat; ad tria potissimum capita reuocari possunt infinita prope modum dona, quibus Ecclesia propter Christum fruitur. Primum est, ut ex varijs, diuersissimisque partibus, gentibus, ac nationibus cum constet, in Christo, & per Christum omnes inuicem sint ita connexae, ut vnum, idemque componant aedificium. Secundum est, ut firma sint omnia, & perpetuo duratura. Tertium denique, ut nobilissimum componant aedificium. Quae omnia quamuis sub fundamenti nomine, vel summi lapidis, vel capitis anguli, varijs locis significantur; ea tamen vno, eodemque lapide, quem ostendimus, facile possent indicari. Is autem est, qui omnibus alijs supereminet in summa facie Orientali vestibuli templi, quem facile contemplari licebit lectori in dissecti templi vniuersali orthographia, quam decimo quinto loco supra posuimus; & sub maiori forma in Orientali facie vestibuli, quam quarto loco designauimus. Hunc ergo lapidem iam oportet considerare, quam ratione in sacro textu indicetur.

Ac in Psalmo Hebraice habetur: Lapis, quem contempserunt aedificantes, factus est ראש פנה leros pinah, in caput anguli, in summum angulum: ראש ros, enim & caput significat, & quod summum est in qualibet re. Sic in Exodo ad Iosue Moyses: Cras ego stabo ראש על gal ros, super caput, super verticem montis. & iterum ad Moysen Dominus: Esso paratus, inquit, mane, ut ascendas statim in montem Sinai, & stabisque mecum ראש על gal ros, super caput, super verticem montis. Vocem ipsam ad verbum retulit in Canticis Vulgatus: Veni de Libano sponsa &c. ראש meros, de capite, hoc est, de vertice montis Amana, sicut mox ipse interpretatus est ראש meros, de vertice Sanir, & Hermon. Iuxta quam quidem interpretandi rationem, lapidem hunc summum vocauit Apostolus: Ipso summo angulari lapide Christo IESV. ac si dicat, lapide, qui est in summo, editissimoque omnium loco, qui caput est totius aedificij, ut Christus Ecclesiae. At locum lapidis huius, in quo constitutus est, indicat vox altera פנה pinah, à verbo פנה panah, deducta, quod aspicere significat, vel conspicuum esse: vnde sic dictum angulum aedificij putant, vel quod proster, & sit in conspectu; vel quod ad diuersa loca respiciat. Hinc deducta videtur Latina vox pinna, quae non angulos significat, sed eminentia in summis muris propugnacula. Vnde Gellius muralem definiens coronam: Idcirco, inquit, quasi muri pinnis decorata est. Sacrae tamen Literae morem Hebraicae linguae sequentes, pro angulo eam vocem vsurpant plerumque pro summo. Melius est, inquit in Prouerbijs Salomon, sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa. Angulum vero domatis, illam eius partem intellige, quae in medio eminet, quo facilius effluant vtrinque pluuiae. Hispani diceremus: Mas vale estar sobre el cavallote del tejado: vbi asperitate loci maxime graueris, & caeli iniu-

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

Arijs pateas, quam cum muliere litigiosa. Qua ratione si vocem anguli in Psalmo interpretemur, caput anguli, siue pinnae, intelligemus summum fastigium domus, nempe lapidem, qui in Orientali facie contegit, exornat, & continet omne aedificium, quem vulgo Itali, Hispanique vocaremus, frontispicio.

Est autem alia vocis huius notio, sacris Scripturis non infrequens, qua angulorum nomine turres censentur, quod hae in angulis aedificij ad munimentum constituentur. Sic apud Sophoniam Dominus: Dies irae dies illa &c. super ciuitates munitas, & super angulos excelsos, id est, turres excelsas: ut cum Chimchio locum illum interpretantur Hebraei, & Latinorum quam plurimi. Qua ratione si lapidis huius nomine caput turris, vel summam turrem accipiamus, cum sit vestibulo domus superstructa cellissima turris; huius turris summum lapidem indicabunt haec verba, quae, ne vllus superesset dubitationi locus, in Biblia Chaldaea Collegij Maronitarum haud inepte translata sunt vocibus, quae Latine sic redduntur: Lapis, quem contempserunt aedificatores, ipse factus est caput ipsius aedificij. Ab eodem enim Hebraico verbo ראש hana, deducitur vtraque vox aedificatorum, & aedificij. Et certe, ut hoc etiam obiter adnotemus, si cetera non obstant, dignum magis fuit, & rationi consentaneum; ut lapis qui Christum Ecclesiae caput refert, toti potius emeretur aedificio, quam alicui parti, angulo, aut recessui. Sed examinandum iam est, num cetera conueniant.

Et primum facile erit agnoscere, qua ratione huic lapidi nomen angularis conueniat, cum hoc nomen, si vim vocis Hebraicae consideres, commune sit lapidibus omnibus, qui à latomis sunt elaborati, ut in aedificijs construuntur, siue ij in angulis, siue in medijs parietibus, siue in imis fundamentis collocandi sint, siue in summis turribus. Vox enim, in angulis, & superficie dedolatum, fuisse lapidem denorat, ut cum summis, imis, lateralibus, atque interioribus alijs lapidibus apte conueniat. Nam quod ad vocem originis, quam dixi, spectat, tum angularem lapidem possemus conuertere; tum etiam facierum: quippe quem plures terminent superficies, sese ad angulos contingentes, atque ad varias partes conuertentes. Neque ex his licet conijcere quod anguli eiusmodi directi sint, aut quod obliqui esse non possent, cum & hi plerumque aedificiorum lapidibus sint necessarii. Ex quo patet perperam philosophari eos, qui, quod lapidem angularem aliquando in fundamento constitui animaduertent, non alibi, quam in fundamento collocari posse angularem lapidem existimant. Scio in aedificiorum angulis angulares lapides constitui, qui vno sui angulo angulum aedificij componant: qua etiam ratione lapides angulares dici potuissent; haud secus quam anguli, siue angulorum porta dicitur quaedam Hierosolymitana, quod in angulo muri Aquilonari, & Occidentali aperiretur, ut alibi dixi.

Et quamuis, quod ad firmitatem spectat, quam aedificio praestat hic lapis, facile posset existimari, illum fuisse in quolibet parietum angulo constitutum: tamen si reliqua expendantur, quae ad lapidis excellentiam pertinent, vix posse admitti videtur, ut quae vnius lapidis esse debent propria, cum multis alijs sint communia.

Quapropter cum in caput anguli factus esset, dicatur hic lapis, reprobatusque ab aedificatori-

Rr bus

LITIGIOSA
mulier quam
grauis sit, &
molesta.

ANGVLI
pro turribus.
Sophon. 1.
V. 16.

QVAM SIT
conueniens la-
pidem, quo
Christus re-
praesentatur,
statuere in
summo.

LAPIS AN-
gularis quare
sic dictus.

ANGVLI EX
vi vocis recti
non indicantur.

Dixi Tom. 3.
Appar. par. 1.
lib. 3. cap. 12.

CONNEXTIO
firmas, di-
gnitas à Chri-
sto in Eccle-
siam proma-
nat singularis.

supra in
fine lib. 2.
Isagogici.

CAPVT PRO
vertice mon-
tis vsurpatur.
Exod. 17.
V. 9.
Exod. 34.
V. 9.

Cant. 4. V. 8.

Ephef. 2.
V. 20.

LAPIS AN-
gularis sum-
mus.

PINNA AB
Hebraea voce
deducta quid
significet.
A Gellius lib.
1. noct. Attic.

Prouerb. 25.
V. 24. & c.
1. V. 9.

bus primum referatur, cuiusque demum dignitas loci humanis oculis visa sit admirabilis: lapis certe vnus exquirendus in aedificio fuit, qui haec omnia Christi merita singularia, aliqua saltem ex parte, referre posset. Isque est lapis ille turris, quem dixi, summus. In quo primum licet obseruare, illum esse in vniuerso aedificio vnum; cui nullus similis magnitudine, forma, ornamentis in toto hoc aedificio reperitur: vt contemplanti descriptiones vniuersas est perspectum. Voco autem vnum lapidem eum triangularem, qui tympanum totum continet cum sua corona, & ornamentis, extenditurque secundum totam latitudinem domus fere ad sexaginta cubitos. quae tam immensa longitudo nulli videbitur incredibilem perpendenti ea; quae de lapidum magnitudine & à sacris Historicis, & à Iosepho traduntur. Et quidem in ipso lapide, facili coniectura inueniuntur, quae de lapide ab aedificatoribus reprobato primum tradit Regius Propheta: nam si hic lapis in Libano excisus, dedolatusque fuit cum reliquis, iuxta praeceptum Salomonis: isque vnus, vt dixi, forma, ornamentis, magnitudine fuit à ceteris omnibus longe diuersus, allatusque cum alijs suo tempore Hierosolymam: fueritque, vt in aedificio apparet, post omnes alios aedificij lapides collocandus; quis fabricae, tam ignarus sit, qui non videat quoties reprobatus esse potuerit ille lapis ab ipsis aedificatoribus? positus enim saepe ante alios lapides, ipsum oportuit hinc inde permutare, ne alijs tranfuehendis esset impedimento. quod toties factum fuisse crediderim, vt facile censeretur possit, plerumque aedificatores ira pereitos lapidem voluisse in frustra contere: donec tandem aliquando, omnibus alijs lapidibus iam ordine suo collocatis, hic vnus lapis sortitus sit locum illum suum: quem perpendite, quales, quam dignissimus ille sit, quam tutissimus, quam magis omnibus conspicuus. qui sit veluti caput, ornamentum, robur, gloria toti fabricae, ac singulis eiusdem partibus. Quae omnia nemo non videat aptissime vni Domino, ac Redemptori nostro Iesu Christo aptissime conuenire? praesertim si audiat principem Apostolorum Petrum in concilio ad Principes Sacerdotum Annam, & Caiapham respondentem, & huius loci proprium sensum, ac genuinam expositionem afferentem. Attestabatur enim in nomine Iesu Christi à Iudaeis crucifixi, & à Patre aeterno ad vitam, & gloriam reuocari, claudo integram redditam fuisse sanitatem: & subdit: *Hic est lapis, qui reprobatus est à vobis aedificantibus*: quippe quem nolueritis inter honore dignos Israelitici populi ciues computari, quando impie dixistis: *Nonne bene dicimus nos quia Samaritanus es tu, & daemonium habes?* neque inter infimae plebis homines, etiam miserrimos deputari passi estis. cum enim illum flagris pene infinitis affectum, spinea corona punctum, summo ludibrio habitum, hominem compelli audissetis: ECCE HOMO: plusquam inhumaniter clamastis, *Tolle, tolle*, ac si diceretis, ab istius nominis participatione sublatum crucifige eum. Ac demum neque inter hominum sordes, ac lustramenta (sic enim iniquos homines appellari, alibi me ostendisse memini) illum degere permistis: siquidem petistis virum homicidam donari vobis; Auctorem vero vitae interfecistis, cruci illum affigentes; vt nec mortuus quidem super terram extare posse videretur, deponendus siquidem erat è cruce, eodem ipso die, iuxta praecep-

tum legis. Hic igitur idem lapis à vobis reprobatus, Syriace, contemptus, reiectus, improbatus, refutatus, ablegatus: vbi vox est in textu Arabico eius loco, quae rum de moneta dicitur, quando falsificata est; eum pondere, metalli bonitate, aut proprio signaculo deficiens, ab omnibus reijcitur: tum etiam de mercatore deficiente, cui nihil deinde fidei, Italice fallio, vocis sono ab Arabica non valde diuersa. Hic, inquam, lapis à vobis reprobatus factus est in caput anguli. Hoc autem quid sit, mox exponit subdens: *Et non est in aliquo alio salus*, quae corporum, animorumque simul succurrat aegritudinibus, quaeque feliciem, atque omnium bonorum accessione cumulatam vitam praestet. Quae sane mutatio dexterae excelsi est, vt propterea illam contemplatus Propheta dicat: *A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris.*

Iam vero ipsam lapidis dignitatem propius contemplemur: *Iam non estis*, inquit ad Christianos Paulus, *hospites*, vt olim, & *aduenae*, nulla gaudentes dignitate, nullis privilegijs, nullis immunitatibus ciuium: *sed estis ciues*, Graece συμπολιται Sympolitae, conciuēs Sanctorum, & domestici Dei. Transiit autem Paulus statim ab allegoria familiae, & ciuitatis ad allegoriam aedificij, & domus, facili quidem transitu Hebraeorum, qui eadem voce תיבה theb, hanc atque illam domum significant. *Superaedificati*, inquit, *supra fundamentum Apostolorum, & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu*. Fundati estis super Apostolos, & Prophetas, existente Christo in summo, vt capite totius aedificij, à quo vno habent Apostoli, & Prophetae vt fundare vos possint, & vos vt fundari ab illis possitis. Nam & *fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est, quod est Christus Iesus*. Illud vero, quod fundamenti proprium esse videtur, nempe totum aedificium continere, ac sustinere; suo iure sibi vendicat hic lapis, praeter id, quod est huius proprium; nempe illustrare, & insignes reddere cum toto aedificio singulas eius partes: vtrumque enim coniunxisse videtur Isaias Propheta, à Beato Petro Apostolo illustratus. Ille enim sic habet: *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum: qui crediderit, non festinet*. Ex Hebraeo sic vertit Regius codex: *Ecce ego fundator in Sion lapidis, lapidis arcis, anguli, pretij, fundamenti fundati: credens non festinabit*. Non quidem sine causa Interpretes vocem בֹּחַן bochan, quam probatum lapidem vertit Hieronymus, lapidem arcis, aut munitionis conuertit: quam sic dici putat Rabbi Dauid, quod aduersus oppugnatores probata sit. Cuius rei exempla licet occurrant multa, ea tamen afferre non vacat: satis enim est ad praesens institutum, si obiter insinuem, ea voce lapidem indicari, de quo est nobis sermo, qui in summo constitutus loco, munus sibi imi fundamenti. id quod ex ipsa Beati Petri, quam dixi, interpretatione liquido constat. Propter quod, inquit, *continet Scriptura: Ecce pono in Sion lapidem summum; quem vocauit Isaias fundamentum summum, vocat Apostolus angularem, electum, pretiosum: & qui crediderit in eum, non confundetur*.

Quod ergo Isaias dixerat, *non festinet*, Apostolus, Septuaginta interpretes secutus, *non confundetur* dixit. Vtrumque eadem voce proferimus Hispani, no se corra: proprium enim est confusi, & erubescens gressus accelerare. Quis

QVAE EX-quirenda sint angularis lapidis propria.

LAPIS QVOMODO fuerit ab aedificatoribus reprobatus. 3. Reg. 5. v. 17. & 18.

QVOMODO Christus fuerit à Iudaeis reprobatus.

PRIMA REprobatio. Ioan. 8. v. 48.

SECUNDA reprobatio.

Tom. 3. Ap parat. part. 1. lib. 2. cap. 9. A. 3. v. 14. TERTIA reprobatio.

CHRISTVS factus est in caput anguli.

Ephef. v. 19.

DIGNITAS lapidis angularis in reliquos lapides effusa.

DOMVS & familia & aedificium significat.

1. Corin. 3. v. 11.

SUSTINERE, quod proprium fundamenti est, hinc etiam lapidi commune est.

Isai. 28. v. 16.

LAPIS ARCIS, aut munitionis.

1. Petri. 2. v. 6.

FESTINARE, & confundi pro eodem.

regia. Quis autem hic honos sit, quibus vero confusione in partem, exponit subdens: *Vobis igitur honor credentibus: non credentibus autem: Lapis, quem reprobauerunt aedificantes &c.* Ac si aperte dicat, tantae dignitatis est lapidem esse huius aedificij, ut nemo merito dedignetur, tantumquam lapis, huic aptari aedificio: satis enim debet, quod sit in eo aedificio lapis hic summus: cuius gloria, & dignitas tanta est, ut inde in omnes, ac singulos lapides promanet honos, dignitas, & gloria.

Hanc omnem aedificij allegoriam persequitur eleganti oratione Zacharias: hic Zorobabelem inducit templi instauratorem, & alium quemdam huius sanctae aedificationis hostem acerrimum, B

qui tanquam mons magnus in aedificij loco tumens, vniuersae aedificationi totis viribus videatur ob stare. *Quis tumens magne, inquit, coram*

Zorobabel & in planum, utique redigeris, demisso omni tumore tuo: ac, vel te renuente, & inuito, ponet fundamenta, fabricam eriget, & ad perfectum usque perducet. Et educet lapidem primum, & exaequabit gratiam gratiae eius. Vel, ut habent Hebraei: Proferet lapidem capitis eius, eruntque plausus, & acclamationes ei. Lapidem capitis, vel primum vocat culmen, seu fastigium summum, quod omnibus indicet absolutum iam esse aedificium omne, atque perfectum: & tunc omnes, qui viderint, acclamabunt ei. Gratia, gratia illi, fausta sint omnia, atque felicia huic lapidi: exaequabit gratiam lapidis huius, qui priori successit gratiae, pulchritudini, ac felicitati prioris. Quibus non minus faustam, atque felicem futuram, indicat instauratorem templi, quam fuerat olim eius prima exaedicatio. Hunc enim esse proprium loci sensum indicant sequentia Domini verba: *Manus Zorobabel fundauerunt domum istam, & manus eius perficient eam.* Ac tandem in eandem sententiam subdit: *Et laetabuntur, & videbunt lapidem stanneum, vel perpendicularum, in manu Zorobabel.* Quasi sub initium erigendae fabricae Zorobabel princeps fabrilis, vel caementaria instrumenta artificibus praestiterit, sibi iterum absoluto opere restituenda.

Sed miror Interpretes quosdam huius loci nimio zelo permotos, huiusmodi expositionem damnare, quasi antiquis Ecclesiae Catholicae contrariam, immo & Synagogae doctoribus aduersam, qui lapidem primum Christum intellexere. Hic enim ipse de Christo sensus tam est Prophetae proprius, ut mutatis tantum Zorobabelis, & lapidis nominibus, ac similitudine, omnia haec ad Christum referenda sint, nulla ratione ad Zorobabelem, quem scimus numquam tanta gratulatione templum perfecisse, quanta olim Salomon: ut conferenti vtriusque historiae apertum esse poterit. Et mons quidem ille tumens, superbiae nimirum patens diabolus tunc optime deiectus fuit, cum Christum in Ierusalem duxit, & statuit eum super pinnam templi, seu ut habet Matthaeus: *super pinnaculum templi*, hoc est, super hunc lapidem, qui caput pinnae, ut dixi, appellatur: & dixit illi: *Mitte te deorsum*, quasi ut iuri suo cederet, neque amplius summo illo lapide representaretur. Sed nostis quam gloriose Christus celsitudini institerit sacrarum Scripturarum: diabolus vero misere deiectus abierit.

Sed tandem huius lapidis proprium est, ut Doctores Sancti à Pineda relati tradunt; vtrumque connectere parietem. Quam dicendi rationem

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

aliqui respuunt, quod nulla domus duplici tantum constet pariete. Contra vero noster Pineda crudite disputat, indefinite loqui Prophetam de quocumque angulo, in quo duo, quicumque illi sint, parietes coniunguntur. Et quoniam eiusdem rationis est quilibet angulus ex singulis quatuor, quibus domus continetur; Christus autem vnicus est, tantum debuit dici in singulari, lapis angularis: cuius virtus, & firmitas infinita, cum sit, & vniuersam Ecclesiam continent, vnus ipse factus est ad aedificandam domum, & arcem fortissimam, & omnibus suis angulis, & partibus absolutissimam. Haec est Pinedae sententia, qua satis accurate, & prudenter satisfacere conatur difficultati illi certe numquam satis exhaustivae, si de quolibet angulo, aut anguli lapide indefinite loquatur Propheta.

At certe sicut duos tantum populos, Iudaeorum scilicet, & Gentilium connectit Christus, rei vmbra, veritati symbolum multo magis conuenient, si duo tantum parietes reperiantur in domo, vno tantum angulari lapide inuicem connecti. Id quod inuentum, atque explicatum haud difficile erit, si primum, quod dixi, Ecclesiae Sanctae exemplar, nempe tabernaculum, attentius contemplemur. Duos tantum parietes praecipuos licet in eo computare, Meridianum alterum, alterum vero Aquilonarem. Orientalis enim nullus est; quippe cum velo claudatur ex ea parte domus, ex dissitis columnis pendente: Occidentalis vero paries minus est principalis, & magnitudine quidem cum praedictis duobus minime conferendus. Et quidem hi duo parietes cum ipsa re, quam significant, valde consentiunt. Nam ad Aquilonem mensa posita erat, duodecim panibus superpositis: quibus populus ille Hebraeorum, qui totidem constabat tribubus, indicaretur. Ad Meridiem vero aureum statuebatur candelabrum septem lucernis, ac totidem ignibus, siue luminaribus perpetuo coruscans, quo dona Sancti Spiritus, & Ecclesiae Sacramenta septem indicarentur, populo ex gentibus assumpto primum data. At in templo duo iidem parietes, easdem caeli regiones prospicientes, eisdem tabernaculi ex asseribus erectos parietes referebant. lapis vero hic angularis in summo fastigio constitutus, extensis vtrinque ornamentis, quasi quibusdam brachijs, vtrumque complectitur parietem, Meridianum scilicet, & Aquilonarem, ipsos muniens, exornans, illustrans. Qui quidem duo parietes, interiacentibus Orientali & Occiduo, semper à se sunt inuicem dissiti, donec in hoc vno lapide sibi inuicem occurrant. Exstant certe nec pauca, nec contemnenda Sanctorum testimonia, quae hos duos parietes haud aliter, quam nos fecimus, exponunt: ex quibus vnum, aut alterum in medium proferre, operae peritum esse duximus.

Audiendus in primis est Sanctus Augustinus: Angulus, inquit, duos parietes copulat de diuerso venientes. quid tam diuersum, quam circumcisio, & praeprium? habes vnum parietem de Iudaea, alterum parietem de gentibus: sed angulari lapide copulantur. Lapidem enim quem reprobauerunt aedificantes, hic factus est in caput anguli. Angulus in aedificio non est, nisi cum duo parietes à diuerso venientes in vnum conueniunt, & quadam vnitatem iunguntur. Et iterum super illud Osee: *Et congregabuntur filij Iuda, & filij Israel in Iherusalem: & ponent sibi met principem vnum, & ascendent à terra.* Recolatur, inquit, lapis ille

QVOMODO lapis hic faciat vtrique vnum.

VNVS Christus totam potest sustinere Ecclesiam.

VMBRA, ET res maxime conuenient, si duo tantum parietes in vno copulentur angulo.

DVO PARIETES tabernaculi.

LAPIS ANGULARIS Meridianum, & Aquilonarem parietem connectit.

S. Augustinus Serm. 8. in Mattheae.

Osee 1. 7. Lib. 18. de Ciuit. cap. 28.

B. Hilarius
super Psalm.
126.

Vide in No-
tat. Codicis
Latini Sep-
tuaginta su-
per Daniel. 9.
V. ultimo.

NON SVNT
vmbrae velut
res ipsae exa-
minandae.

Patherus in
Psalm. Cap.
219. ex S.
Gregor. lib.
28. cap. 9. in
Iob.

Eph. 2. V. 14.

ET POPV-
los inuicem,
& cum Ange-
lis coniungit
hic lapis.
Luc. 2. V. 14.

E A D E M
est parabola
pastoris gre-
gem confer-
uantis, & la-
pidis vtrum-
que parietem
nectentis
Io. 10. V. 16.

Eucher. in
Genes. lib. 2.
cap. 17.

ille angularis, & duo illi parietes, vnus ex Iudaeis, alter ex gentibus; ille nomine filiorum Iuda, iste nomine filiorum Israel, eidem vni principatui suo in idipsum innitentes, & ascendentes agnoscuntur in terra. Non super terram, inquit Hilarius, non super fluxam, & dilabentem arenam initian- da; sed fundamentum eius super Prophetas, & Apostolos collocandum lapidibus viuus augenda est, angulari lapide continenda, & mutuae connexionis augmentis in virum consummatum, & in mensuram Christi corporis extruenda, specie quoque, ac decore gratiarum spiritualium, adornanda. Haec ille. Nobiscum quoque sentire videtur Tertullianus, qui abominationem desolationis ita conuertit: Et destruet pinnaculum vsque ad interitum. Quasi vero huius lapidis ruina, quo regnum Christi significabatur, populi illius interitum denotaret, qui vana spe futuri delusus nolebat agnoscere praesens.

Sed non est, opinor, cur in huiusmodi symbolis, ac rerum vmbis exactius, ac scrupulosius quam par sit, oporteat inquirere significandi rationem; nisi velis praeter rerum omnium naturam corporis lineamenta omnia, figuras, atque colores in vmbra exquirere, haud secus ac in viua ipsius corporis imagine. Sed audiant, quales, religiosi hi rerum omnium inconcinni peruestigatores Patherum, Romanae Ecclesiae Notarium, Gregorij Magni sententiam de hoc lapide proferentem: Iam, inquit, per diuinam gratiam omnibus liquet, quem Scriptura sacra lapidem, qui in anguli caput factus sit, vocet; illum profecto, qui dum in se hinc Iudaicum, illinc gentilem populum suscipit, in vna Ecclesiae fabrica, quasi duos parietes iungit: illum de quo scriptum est: *Fecit vtraque vnum*. qui angularem lapidem non solum in inferioribus, sed & in superioribus exhibuit: quia & in terra plebi Israeliticae nationes gentium, & vtramque simul Angelis in caelo sociavit. Eo quippe nato, clamauerunt Angeli: *In terra pax hominibus bonae voluntatis*. In ortu enim Regis nequaquam pro magno offerrent hominibus pacis gaudia, si discordiam non haberent. Haec ille. qui sapienter duplicem connexionem enumerauit, & duplicis terreni populi, & huius vtriusque cum caelesti populo copulationem.

Quae omnia Christi Domini in suos promerita singularia quamuis eodem nomine, eodemque lapide possent omnino repraesentari; satis tamen prouisum nostrae eruditioni fuisset, si pluribus repraesentarentur. Neque enim dubitandum videtur, hanc eandem membrorum Ecclesiae copulationem aptissime pastoris symbolo repraesentari; dicente Domino: *Et alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere: &c. & fiet vnum ouile, &c.* hoc est, sicut ego vnus pastor.

Vtramque parabolam coniunxit Eucherius, illud apprimè confirmans quod negare videntur aduersarij, nimirum anagogen historiae non repugnare: Et reuera stultum est, inquit, id quod in typo dicitur, eo quod Christi Sacerdotium finem non habeat, & ipse Rex, & Sacerdos nobis vtrumque donauerit, vt simus genus Regale, & Sacerdotale, & quasi angularis lapis vtrumque coniunxerit parietem; vt de duobus gregibus bonus pastor vnum efficeret gregem; sic quosdam referre ad anagogen, vt historiae auferant veritatem. Haec ille. Nos vero, vt anagogis veritatem magis, ac magis confirmaremus, post alios illud praesta-

re conati sumus; vt vnum proferremus in aedificio lapidem: in quo si non omnia, quod difficile videbatur, Christi symbola, aedificij lapidibus expressa continerentur; tamen quam plurima, vel saltem multo plura, quam aliquo alio aedificij lapide significarentur.

DE NONNVLLA- RVM AEDIFICII partium, & ornamentorum si- gnificatione. Cap. XXXV.

V A E haecenus proposuimus, omnia eo spectare videntur, vt praecipuas Ecclesiae partes, caelestisque aedificij membra nobis referant, nempe iustos; eos nimirum, qui non fide tantum Christo coniuncti sunt, verum etiam caritate: eos, inquam, qui Deo grati sunt, non propter fidem tantum, verum etiam propter opera, facta scilicet in statu gratiae, & caritatis. Quid ergo de peccatoribus? quid de illis, qui Deum, quem credunt, iusto obedientiae, ac seruitutis obsequio non colunt? de illis, inquam, qui a vera, rectaque fide non recedunt; verum commissa peccata non desunt, sed in illis persistere delectantur? De his igitur nunc est agendum, & quantum ab illis distent, indicandum. Cuius rei gratia de iustis aliquid est praemittendum.

Apparent in hoc aedificio variae palmarum species, copiosa plantarum multitudo, arborum diuersa genera, artificio singulari insculpta, pulchritudine incredibili: quarum rami, frondes, folia tam admirabili artis subtilitate exprimebantur; vt Iosepho de alijs inferioribus attestante, agitari quodammodo ad motum aeris viderentur. Neque vero aspectui solum pulcherrimae videbantur, verum etiam gustui suauis; quippe quae ita copioso fructu veluti graui pondere onustae deprimi viderentur, vt earum quamlibet ap-

pellauerim: *Lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, & folium eius non defluet*; atque etiam illud Prophetae nostri encomium vnique ex his arboribus videretur proprie congruere: *Non defluet folium ex eo, & non deficiet fructus eius: per singulos menses asseret primitiuam, quia aquae eius de sanctuario egrediuntur*. Cum his ergo, atque his similibus arboribus contulit Propheta iustum: *Iustus enim, inquit, vt palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur*. Palmae, ac cedro-

similes esse perhibentur iusti: in illa enim arbore perpetuum virorem, fructus suauitatem, incredibilem constantiam licet admirari; quippe quae pondere pressa non succumbat, sed in contrarium renitatur, attestante Gellio: ac denique diu uiuat, & quidem per multa saecula. In cedro vero suauissimum odorem possumus intueri: abscissa enim nunquam putrescit: folia non abijcit: rectissime semper assurgit: palmae aemulatur celsitudinem: ac denique gratissimam, ac salubrem praestat animantibus vmbra. Quae omnia, & singula, si percurrere per tempus licuisset, laudes iusti, atque officia ipsius quamplurima indicare demonstrassem.

Vt palma florebit. Hebraice פרחו iaphrechu, à verbo פרח parach, quod est florere, oriri, emergere, pullulare, existere, apparere, diffundere. Cuius exem-

IN QVO
fideles iusti à
peccatoribus
etiam fide-
bus distent.

Psalm. 1. V.
3.

Ezech. 47.
V. 12.

Psalm. 91. V.
13.

A. Gellius.

exempla non aliunde petenda esse duxi, quam ex A hoc eodem Psalmo: in quo iucundissimam licet obferuare antithesim. Cum exorti fuerint peccatores, idem verbum habetur: ideoque Hebraea, atque Chaldaea verti possunt, Dum germinaerunt impij: sicut fœnum, pulcher flos, egregia celsitudo, duratio tamen exigua: ut intereant in saeculum saeculi, miser exitus. Iustus vero, ut palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur, augebitur, excreset. Ut autem notum sit quas palmas, aut cedros intelligat, aut potius quos iustos significare velit, subdit: Plantati in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri, flore-bunt: quo in loco certe illud idem est verbum, cuius paulo superius meminimus.

At inquires, in atrijs domus Domini nullae fuerunt plantatae arbores, eius enim pauimentum, ut vidimus, vniuersum fuerat stratum lapide; cuius desolationem, & pene obliuionem deplorat Iudae exercitus: Et in atrijs virgulta nata, sicut in saltu. At nihilominus sicut palmae in omnibus fere parietibus, & columnis templi, atque aliarum pulcherrimarum arborum rami, frondibus, floribusque erumpentibus, ac fructibus similiter onustae, cum ipsa rerum procreatrice natura decertantes. Quae omnia iustos quidem denotare facile possunt, eos praesertim, qui iuxta eas aquas plantati sunt, quae ex sanctuario manant, quas vltro offerebat Christus in die solemnitatis magnae, clamans: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Sunt praeterea in hoc aedificio arbores quamplurimae aliae, pretiosa quidem materia, nempe cedro, sed tamen aridae, infructuosae, emortuae: quippe quae trabes, asseres, & tigna sunt tabulatorum omnium. Hae autem symbola sunt eorum, qui peccatis, ac sceleribus obnoxij cum sint, vere mortui sunt, sed bonum fidei odorem non amiserunt; suntque ex pretiosa quidem materiae caelo allata, infusa nimirum, Dei dono, ac beneficio, fide. Et hi quidem, qui sibi ipsis vna spe profunt, vel, ut verius dicam, prodesse possunt dum reuiuiscere sperant; iustis quidem maxime proficui sunt, sine quibus vix possent hi ad suprema conscendere: Sanctissimo enim Gregorio attestante: Abel fieri non valet, quem Cain malitia non exercet.

Atqui in libro Regum: Fecit Rex, inquit, de lignis thyinis fulcra domus Domini. Fulcra vocat trabes, & antepagmenta portarum. Septuaginta interpretes ὑποστυλώματα vocant, fulcra, fulcimenta. At liber Paralipomenon: De quibus, inquit, lignis, fecit Rex gradus in domo Domini. Hoc est, scalas, quibus ad suprema conscenditur. Iniquorum enim peccatis, atque sceleribus iustorum aliqui ascendunt, persecutionibus probati; vel cautiore illorum periculis effecti, vel maiores, atque promptiores Deo gratias referentes; quod ab eiusmodi venantium laqueis animae eorum ereptae sint: alij vero descendunt; vel exemplo peruersi, vel occasione scandalizati, vel suasionem permoti. Sed necesse est, inquit Dominus, ut scandala veniant. Necessitate finis exposuit Angelicus Doctor, quia, inquit, vtilia sunt ad hoc, ut qui probati sunt, manifesti fiant. Sed Doctorum Parens, & Magister Augustinus rem pressius exposuit: Non putetis, inquit, gratis malos esse in hoc mundo, & nihil boni de illis agere Deum. Omnis malus aut ideo viuit, ut corrigatur, aut ideo viuit, ut per illum bonus exerceatur. Haec tenet ex Augustino.

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

Sed notandum est maxime distare arida huius aedificij ligna, ab alijs omnibus aliorum aedificiorum similibus lignis: haec enim carent omni ope vitae; nisi forte in hoc aedificium aliquando transferantur; atque adeo sunt ignibus perpetuis comburenda. at illa quamuis dum mortua sunt, ab eodem igne tuta non sint; manet tamen adhuc in illis spes quaedam firma redeundi ad vitam, & pristinum recipiendi virorem, ac frondes, flores, ac fructus per gratiam Christi suo tempore producendi. Cuius quidem spei viuum exemplar, quo eadem exciteretur, neque vnquam decidat, erat Virga illa Aaron, quae iuxta legem Domini asseruabatur in adytis templi; quae postquam diu emortua aruit, ac in templo arida iacuit, tandem aliquando reuixit. Quod disertis verbis testatum est in Numerorum libro. Assumptas enim virgas tribuum cum virga Aaronis Cum posuisset Moyses coram Domino in tabernaculo testimonij: sequenti die regressus, inuenit germinasse virgam Aaron in domo Leui: & turgentibus gemmis eruperant flores, qui, folijs dilatatis, in amygdalas deformati sunt.

Denique non alienum ab instituto nostro fore censuimus, aliquot ornamentorum rationem iuxta institutam disputationem reddere, quorum tractationi nullus haecenus locus patuerat. Huius rei gratia morem illum nostrum antiquum, & ab initio diligenter obseruatum referre necessarium duximus. Is est, ut numquam exquirendae alicuius rei finem faceremus, quae ad aedificij partes, mensuras, vel ornamenta spectaret; quin illud ipsum inuenisse arbitraremur, quod esset in eo genere perfectum, & omnibus suis numeris absolutum. Nam id vnum huius aedificij, Dei sapientia architectati, proprium fuisse semper credidimus, idque ipsa experientia dace, quamplurimis etiam allatis rationibus, atque exemplis, ita fore confirmauimus. Quod si aliquibus in locis eo usque minime peruenisse deprehendimus; ibidem ingenue fatebimur, nos vel specie fuisse deceptos. Quapropter enixe precamur lectorem, qui sapienter, quae diximus, deprehenderit; ut id humanae tribuat imbecillitati; nec moleste ferat nos, qui illum eundem libenter sequemur ducem, & tenebris ignorationis ad veritatis lucem deducere. Sed eundem lectorem admonitum velim, ne facile audeat de re aliqua iudicium ferre; quin prius cognita re tota, de ea censere prudenter possit. Nam hoc vnum pro certo agnoscimus, esse partem quamlibet cum reliquis omnibus, & cum toto aedificio valde connexam, & colligatam; ita ut qui vnam submoueat, plures, immo totum etiam aedificium submouisse credatur, ne dicam subuertisse.

Sed ut, vnde digressi eramus, reuertatur oratio: huiusmodi legibus ita astrictum me esse perpetuo duxi, ut nullum, vel leue ornamentum genus, huic infererem aedificio; quin illud, aut ratione aliqua, aut exemplo, aut probati auctoris testimonio comprobaretur: satius enim esse existimaui, partem aliquam debitis ornamentis carere, quam peregrino aliquo, & minus conuenienti, quasi corniculam suffuratis plumis, conuestiri.

Huius igitur rei gratia inter omnia semicolumnarum, vel parastadum capitella, quasi ex vultis pendentes corollas quasdam appendimus, quas vulgo, voce ab Italis mutuata, appellamus festones. Hi autem varijs compositi sunt

INFIDELES in quo differant peccatoribus fidelibus.

SPES MORTUA in peccatore potest reuiuiscere per gratiam Dei.

Numer. 17. V. 7. & 8.

QVAELIBET pars templi cum reliquis omnibus, & cum toto aedificio connexa erat.

ORNAMENTA illa, quae Itali festoni appellant, in templo Salomonis.

sunt quasi pomis, ac fructibus inter virentes arborum ramos, & frondes pulcherrimo quasi naturae artificio reconditis: quod ornamenti genus ab Hebraeis primum observatum fuit, deinde à Gentibus. Hunc autem gentium ritum retulit,

Tertul. lib. de corona milit. cap. 10. & 13.

ECCLESIAS
floribus, & coronis ornare, quondam veterum Christianis timore idololatriae.

S. Hierony. ad Heliadorum Epist. 3.

S. August. lib. 2. de ciuit. Dei. cap. 8.

& reprehendit Tertullianus: In quorum, inquit, & antiquitatibus, & solemnitatibus, & officijs conuenitur. Ipsae denique fores, ipsae hostiae, & arae, ipsi ministri, & Sacerdotes eorum coronantur. Id tamen multis rationibus confirmat nulla ratione esse Christianis imitandum. Quod quia tamdiu Christianis fuit inhibendum, quamdiu pessimi alicuius idololatriae ritus speciem aliquam referre potuit; non multo post à Christianis in suis solemnitatibus libere, & licite observatum est. Laudat Hieronymus Nepotianum; quod basilicas Ecclesiae, & Martyrum conciliabula, diuersis floribus, & arborum comis, vitiumque pampinis adumbravit. Quod quidem obsequium Martyribus exhibitum gratum Deo in primis fuisse testantur subsequuta miracula; eritque omnium instar, quod à Sancto Augustino relatum est illis verbis: Caeca mulier, ut ad Episcopum portantem pignora sacra, reliquias nimirum protomartyris Stephani, duceretur, orauit: flores, quos ferebat, dedit, recepit, oculis admouit, protinus videt. Haec Sanctus Doctor. Sed ad coronas reuertamur.

1. Machab. 4. v. 57.

Tertull. ibid. cap. 9.

FESTA
fronde portas templi coronare licitum, & praeceptum Hebraeis.

Leuit. 23. v. 40.

FESTVM
tabernaculorum.
R. Abben Ezra Exod. 23. Psal. 117. v. 26.

Has porro coronas marmoreas tandem fecerunt gentes in superstitiosis suorum Deorum templis. Eiusmodi vero consuetudinem cum priori, ex qua desumpta est, ex aemulatione veri Dei, templi, & antiqui cultus desumptam esse facile licet conijcere: de hac enim auctorem libri Machabaeorum locutum fuisse existimamus, cum instaurati templi retulit historiam, & subdit: *Ornauerunt faciem templi coronis aureis*: coronas enim illas lapidibus insculptas, quas auro obtexerant primi instauratores, aurum sitientes euerfores turpiter foedauerant, easdem nunc pristinae restituunt pulchritudini, aureis deinde bracteas illas operientes, quas licuit coronas aureas appellare. An vero ex antiquo coronarum in sacris usu huiusmodi aedificij ornamenta desumpta fuerint; an vero quia condecens visum sit architecto hoc ornamenti genus, non est integrum statuere. praesertim cum idem, quem laudauit, Tertullianus, omnino templo Dei, tabernaculo, aut eorum instrumentis ramosas coronas neget. Sed certe Tertullianus, ut inhibitas ostenderet fuisse Christianis coronas illas, quibus publica fieret idololatriae attestatio; nullum vellet usquam eiusmodi coronarum exemplum reperiri.

At cum eiusmodi sceleris nulla nunc subesse videatur suspicio, & portas festa fronde coronare iam liceat; exquirendum est diligentius, num idem antiquis illis temporibus etiam licuerit. Verum enimvero non modo licuisse, sed etiam lege praeceptum fuisse videtur in Leuitico: *Sumetisque vobis, inquit, die primo fructus arboris pulcherrimae, spatulasque palmarum, & ramos ligni densarum frondium, & salices de torrente, & laetabimini coram Domino Deo vestro*. Hos autem ritus, qui proprii videbantur esse festi tabernaculorum, ad omnes etiam festiuitates pertinuisse putauit Abben Ezra; qui verba illa Psalms: *Constituete diem solemnem in condensis, usque ad cornu altaris*: verba esse arbitratur, quibus Sacerdotes sequentis diei quamcumque festiuitatem populo denuntiabant. Quamuis Hebraea in alium sensum conuertant

interpretes, Ligate festum funibus. Quod ex notatione vocis *may gaboch*. originem ducit; quippe quae implexum significat, siue condensatum: nonnunquam de funibus implexis dicitur; ut in libro Iudicum, & apud Prophetam nostrum. Sed alias saepe usurpatur pro folijs, ramisque perplexis, ut praeallato Leuitici loco, & apud Nehemiam, ubi eiusmodi ligni densarum frondium fit mentio. Quapropter apte Sanctus Hieronymus locum Psalms conuertit, *Frequentate solemnitatem in frondosis, usque ad cornu altaris*.

Sed lubet referre Genebrardi sententiam, quae mihi cum alijs, tum vero hoc loco maxime placet. Septuaginta, inquit, sequuntur dumtaxat

sententiam, & allusionem umbrae ad veritatis lucem vertunt; quod in Euangelio victimae illae cruentae puro essent, & incruento cultui cessurae. *Diem solemnem* festumque proprie. *In condensis* frondium, & ramorum, in ramosis, in frondosis, ramis densis, & perplexis. Die tam laeto, & fausto redimite atria templi; immo vero totam urbem, & loca, quae Domini ipse vectus asina pertransibit, & frondibus, & corollis, iuxta morem festi tabernaculorum: ornate urbem, & templum, ut solemnitas sit celebrior, & magnificentior. Haec tenus ille. Sed in libris Machabaeorum testatum habemus huiusmodi frondium, atque ramorum usum: *Propter quod Thyrsos, & ramos virides, & palmas praeferebant ei, qui prosperauit mundari locum suum*. Haec enim laetitia signa fuerunt, ut olim mos erat. parta enim victoria castrorum tabernacula hedera, lauro, ceteraque fronde, aut cespite, laetitiae causa ornabantur, ut Plutarchus testatur, & Appianus.

Sed quidquid sit de origine huiusmodi ornamentorum; illud vnum omnibus debet esse perspectum, omnes, ac singulas templi partes, omniaque instrumenta templi folijs, frondibus, floribus, fructibus fuisse exornata; ut suis locis ostensum est, & ubique poterit esse manifestum. Sed illud in primis ad praesens institutum mirifice facit; quod maxime notandum est; coronas huiusmodi aureas dici: quippe cum ex capitellis palmarum spatulis exornatis eiusmodi coronae pendeant; victores enim iusti in patria, & palmas in fronte gestant in modum coronae, & fructibus operum suorum fruuntur, quos caritatis feruor decoxit, eosque in aurei decoris substantiam conuertit, ac pretium.

Florum item, ac frondium fasciculis summum templum undique exornauimus; hos autem fasciculos vasis contineri sinximus: utriusque enim rei exemplum nobis suppeditat, ut vidimus, aureum templi candelabrum. Scyphi enim in nucis modum, siue amygdalati referuntur fuisse, ac etiam lilia. Accedit quod Iosephus inter ornamenta templi haec enumerat: Exterior autem facies nihil, quod animus, aut oculi mirarentur, non habebat. Crustis enim aureis grauiusculis undique recta, ultra primos ortus igneo splendore lucebat; ut cum intruerentur, contententium oculi, quasi Solis radijs auerterentur. Hospitibus quidem aduentibus procul monti nixeo similis videbatur: nam ubi deauratum non erat templum, candidissimum erat. In summo autem aureis veribus horrebat acutissimis, ne ab insidentibus aibus pollueretur. Huiusmodi porro veribus ordinem, ac dispositionem, qua certe non caruerunt, tribuere dum cogitamus, non aliam iucundior, & ad usum magis accommodatam inuenire potuimus; quam si floribus infererentur; ut veluti ex occultis insidijs incautas auiculas ado-

CORONAS
in templo victimarum lustrorum significatione.

FLORIBVS
ac frondium fasciculis summum templum coronatum fuit.
Supra lib. 4. cap. 8. huius Ioseph. 6. bel. li. cap. 6.

TEMPLUM floribus ornatum. *Christum significat Nazarenus florem campi.* *Matthaei 2. v. 23.* *Cantic. 2. v. 1.* *et cap. 1. v. 13.* *2. Reg. 18. v. 18.* **ABSOLONIS** sepulchrum floribus lapideis exornatum. *Zuallardus lib. 1. suae peregrinati. Die 2.* **SCUTA** aurea, seu scutula ad ornamentum templi. *3. Reg. 10. v. 16.* *et cap. 14. v. 27.*

PORTICVS templi spolijs barbarorum ornatae erant. *Ioseph. 15. antiq. cap. vlti.*

TEMPLVM spolijs barbarorum ornatum. Ecclesiae typus fuit. *2. Reg. 8. v. 8.* *et 11. v. 1.* *Petr. 2. v. 9.*

ARMA MILITIS Christi quae sint.

Sed ea videtur esse huius floridi ornamenti potissima ratio, quod nullum aliud magis decuit templum illud, quod proprie, ut dixi, Christum referebat: & lapidem inprimis illum angularem, cui tres imponuntur fasciculi; ut magis, ac magis posset referre Christum Iesum, qui & Nazarenus vocatur, id est, floridus, idemque *flor campi*, & *lilium conuallium*, ac tandem fasciculus myrrinae merito appellatur. Sed adhuc extat Hierosolymis huius rei exemplum, minime contemnendum. Quod enim sibi fecerat Absolon monumentum in valle Regis, quam vocant, Iosaphat, & stat vsque in hodiernum diem cum nomine sepulchri Absolon; ut oculati testes affirmant: floribus in summo exornatur; ut à temporibus Salomonis compertum sit, in vsu semper fuisse, aedificia floribus desuper exornari.

Tandem in metopis praeter Cherubinorum capita peltas etiam adieciimus, siue scuta; quod ea in libris Machabaeorum adiecta fuisse notentur: *Ornauerunt*, inquit, *faciem templi coronis aureis, & scutulis*. Quae aliquibus visa sunt in illorum locum suffecta esse, quae ex auro, & maximi ponderis fecerat Salomon, quibus sublati, Roboam aerea fecit: Machabaei denique, qui aurea scuta adhibere nequierunt, adhibuere scutula. Sed cum scuta à Salomone facta, ut supra ostendi, in alios deputarentur vsus, atque in domo saltus Libani asseruarentur; haec scutula in ornamentum templi deputata fuere; ut hic locus aperte testatur; neque maiora illa fieri oportuit, quam quae à metopis possent contineri.

Sed extat aliud quoque Iosephi testimonium, afferentis omnes templi porticus barbarorum spolijs fuisse exornatas. Circum templum affixae erant, inquit, spolia barbarica, quae omnia Herodes de nouo dedicauit, additis etiam recentibus Arabiis. Et merito eiusmodi spolijs exornabatur templum, quod totum ex spolijs barbarorum constructum, locupletatumque fuit: quod sacrae testantur historiae. Tum vero maxime, quod idem ipsum aedificium Christianae Reipublicae symbolum est, quam eiusdem Princeps, & summi Regis vicarius populum acquisitionis appellare non dubitat: hoc est, populum, quem acquisiuit sanguine suo Rex Optimus, Dominusque vniuersorum Christus IESVS.

Accedit quod hoc proprium est effugij domus, quasi asylum in quo non modo tecti, ac tuti ab hostibus manere solent milites Christi, sed & armaturam fidei assumere possunt; ut possint stare

A succincti lumbos in veritate. Veritas pro iure accipitur. Iustitia enim quod verum, rectumque est, denotat: sit ergo balteus, quo accingimini ad bellum, firmum propositum faciendi, atque dicendi, quod rectum est. Quod Hispanice dicemus, una resolutione sine de lazer rason. *Et induti lorica iustitiae factis exequentes*, quod voluntate statueratis. Loricam, inquam, omnium virtutum assidua exercitatione, quasi aureis annulis contextam. *Et calceati pedes in praeparationem Euangelij pacis*. Sicut enim discalceatus incedere formidat; ita calceatus intrepide per spinas, tribulos, & saxa progreditur. Haec autem praeparatio est ad Euangelium, cuius proprium quasi cognomen est, pacis; atque adeo ab hostibus pacis maxime oppugnatum: quae pax & denotat exequenda omnia, quae ab Euangelio praecipuntur, quamuis ardua, & plerumque difficilia; & ea, quae ad defensionem necessaria sunt; ne scilicet timeatis si quando à vobis ratio exigatur fidei. In omnibus, vel super omnia, *sumentes scutum fidei*, prae oculis semper habentes, non quae ab hostibus proponuntur, ut vera, & delectabilia bona, sed quae à fide. *in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere*. Nequissimus enim hostis, & fallax est, occultans missilium venena ignea, varioque stratagemate, quasi ex insidijs, eiacularans. Sed omnia detegit fides, & ita extinguit telorum venena; ut tanquam inutilia abiciat deinceps manifestatus infidiator. *Et galeam salutis assumite*, obnubilate caput salute IESV, gratia Christi, & spe in illum fixa, in quo vno salus est, non in vobis. *Et gladium Spiritus*, quo Spiritus nequam percuti, & caedi possunt, *quod est verbum Dei*, exemplo ducis nostri, qui hoc eodem gladio iniquissimum tentatorem deiecit.

B *Quae omnia ad templum proprie spectare putanda sunt, quod Ecclesiam repraesentat, quam amanter alloquitur Christus, cum ait: Collum tuum sicut turris David, sic dictam putant nonnulli huius aedificij turrim. neque immerito, cum Davidis potius sit hoc aedificium; qui, partis de hostibus victorijs, effusoque sanguine, opes acquisiuit; ingenti solertia ligna, & lapides praeparauit; ac tandem Dei manu, ac beneficio singulari descriptiones eius, ac leges accepit, & filio cuncta opere exequenda distribuit: quam ipsius Salomonis, qui iussa paterna exequutus est. Turris, inquam, David, mille clypei pendent, ex ea, omnis armatura fortium. Sed de ornamentis iam satis superque dictum est.*

GALEA salutis quae sit
GLADIVS Spiritus quis sit.

Cantic. 4. v. 4.

DE TEMPLI OPIBVS DISPVTATIO TERTIA.

DE VASORVM NOMINE, ET AENEA MATERIA.

Cap. XXXVI.

QUAE de templo diximus, A etandum orbi sese praebet. *annuncians in exitu, vas admirabile*, epithetum est Solis; quasi admirans exclamet *vas admirabile*, quod Hispanice diceremus *rica pieza, opus excelsi*. Quasi dicat, exorians Sol, in ipso ortu suo annunciat admirabile opus Dei; quippe qui splendidissimum, pulcherrimum, ac maximum luminare creauerit. vel, cum primum luce sua mundum illustrat, eidem admirabile Dei opificium annuntiat, & creata omnia patefacit, quae tenebris, & caligine noctis pene sepulta iacebant.

Huc etiam referuntur castra, & militares copiae vasis nomine appellatae; tum quod instrumenta sint ad bellandum; tum vero quod ordine, dispositione, ac pulchritudine sint consummatae, atque perfectae. *Vas castrorum*, inquit idem Ecclesiasticus, *in excelsis, in firmamento caeli resplendens gloriose*: gloriose, inquam, splendens in excelsissimo firmamento caeli, castris, militiaeque stellarum. Quod autem sub aenigmate obscuriore protulerat, explicat subdens, *species, pulchritudo, decor, ornamentum caeli, est gloria stellarum*, illustris splendor astrorum, quem castris similem esse dicit ordine, stabilitate armorum, quasi splendore, ac multitudine; ut propterea stellae caeli militia saepius appellentur in sacris Literis. Quae omnia propterea retuli, ut ostenderem hoc eadem voce, ac nomine omnia comprehendere templi instrumenta: tum vero ea sic dici, quod perfecta fuerint, atque omnibus suis numeris absoluta.

Quod ad vasorum materiam spectat, quatenam fuerit, & unde parta, expressum quidem habetur in sacris Literis: qua de re vna cum pretiosa aeris materia me supra sermonem fecisse memini. Sed quoniam aes Corinthiacum eiusmodi metallum referre posse arbitrati sumus; illud in eam sententiam magis confirmandam afferri posse censuimus, quod in textu Arabico, Collegij Maronitarum, quod Romae est, legitur. ibi enim aere Graeco, vel, ut alij exponunt Cretico, sed pressius in Syro eiusdem Collegij textu *Nehoso corinthinoco*, legitur: hoc est, aere Corinthio. Cuius rei expositionem praeferunt lexica. Aes, inquiunt, Corinthium, siue Graecum, & ipsum est aes, in quo est pars aurum, pars argentum, & pars aes. At in Chaldaica nostra paraphrasi

Ac primum vasa Hebraice habentur *הכלים* haccelim, plurale vocis *כלי* celi, quae vox tam lavas multa, ac varia in scripturis significatur.

Ecclesiastic.
43. v. 2.

Sol in aspectu in ortu suo: cum primum spe-

SOL IN
Scripturis
vocat
vaz
admirabile.
COPIAE
militares
vaz
in Scripturis
vocat.

Ibid. v. 9.

Ibid. v. 10.

STELLAE
in Scripturis
militia vocatur.

Supra Cap.
8 a. huius
libri.

EX QVA
nam materia
vasa templi
fuerint.

AVRICHAL-
cum, & ori-
chalcum quid
sit.

Admirabile genus, aes bonum, quod in idem reci-
dit. Accedit Vulgatae nostrae auctoritas, quae
aurichalcum legit, pro aere.

Scio Grammaticos contendere legendum es-
se orichalcum, quasi aes montanum; satis tamen
nobis videri debet, quod neque ab illis aureus
color metallo huic negetur, quem satius fuit vo-
care *aerem*, quidquid apud Poetas syllabarum
quantitas refragetur. De vasorum porro templi
pretiosa materia nihil est omnino dubitandum:

Exod. 38. 27. rat: Et vasa, inquit, aeris fulgentis optimi duo, pul-
chra, ut aurum. Hebraice: desiderabilia, ut au-
rum. Hebraice quidem legitur נחושת, nechofeth,

cuius vocis duplicem notionem erudite perse-
quitur noster Pineda; quippe quae plerumque
aes significet, quod nos bronze appellamus; non-
numquam etiam chalybem, ex quo arma fiunt a-
cuta potissimum, ad feriendum. Quod intellige-
mus, quamvis igne liquatum fundatur, & in vasa
etiam formetur; tamen nihil aliud ad praefens
institutum facere posset arbitramur. Scitenim opti-
me sacra Scriptura ferrum ab aere distinguere, ut
plene distinxit eodem plane versu, quo metalla
templi recensentur: Aeris, inquit, & ferri non est
pondus: vincitur enim numerus magnitudine.

Huc merito referet aliquis, quae de Moysis la-
bro scripta leguntur: Fecit, inquit, & labrum ae-
neum cum basi sua de speculis mulierum, quae ex-
cubabant in ostio tabernaculi. Hebraice: Et fecit
concham aeris, vel aeneam, eadem vox habet-
ur נחושת, nechofeth, & basim eius נחושת, nechofeth

aeris, נחושת, bamaroth in speculis, quam vocem,
cuiusque notionem supra à nobis explicatam,
iterum nunc resumere non oportet; satis enim
est affirmare, illam ab omnibus fere interpre-
tibus in specula conuerti, in speculis, inquam,
exercitium, quae conueniebant, ad ostium ta-
bernaculi. Septuaginta: Et fecit labrum aeneum,
& basim eius aeneam, de speculis ieiunantium,
quae ieiunauerunt apud ostia tabernaculi testi-
monij. Chaldaeus: De speculis mulierum, qui,
pro quae, veniebant, ut orarent in ostio taber-
naculi foederis. Cum eodem sentit Chinchius,

praeterquam, quod, quae veniebant, vel congre-
gabantur, legit, ad ostium tabernaculi. Aben-
Ezra locum hunc apte videtur exponere: Vo-
cantur, inquit, proinde specula illa, ex quibus
conflatum est lauacrum illud aeneum, specula
mulierum, quod haec peculiariter pro capitum
suorum compositione ijs uti solebant: sicut & a-
pud Isaiam, luxus ille filiabus Sion impropere-
tur. Mulieres vero, quae à se saeculi vanitatem
reiecerant, & soli Deo placere studebant, por-
tabant huiusmodi specula, & in ministerium
Domini offerebant: & per singulos dies certo
tempore veniebant ad tabernaculum, Dominum
adoraturae. Haec ille. Quibus nil praeterea ad-
dendum censui, quod attinet ad mulieres specu-
la offerentes.

Illud certe difficultatem mihi diu fecit non-
modicam, tum quod speculorum materia mini-
me videretur mihi aenea esse, & tamen sacrae
Literae, ut vidimus, & aeneam materiam appel-
lent, & ex speculis factam: tum vero maxime,
quod minus apta videretur materia ad vasa fun-
denda. Vtrique tamen difficultati mihi iam pri-
dem experientia ipsa satisfecit, additis etiam
scriptorum magnae auctoritatis testimonijs.

LABRUM
aeneum de
speculis mu-
lierum quid-
nam fuerit, &
quomodo fa-
ctum.

R. D. Chim-
chius.
R. Aben Ez-
ra.

Isai. 30. 17. & de in-
ceps.
MULIERES
quae se Deo
dicabant, spe-
cula Deo in
templo offere-
bant.

A Ac primum: Optima specula, inquit Plinius
apud maiores fuerant Brundusina, stanno, & ae-
re mixtis. Et de stanno iterum: Specula quoque,
inquit, ex eo laudatissima, ut diximus, Brundusij
temperabantur, donec argenteis uti coepere &
ancillae. Sic Plinius. At Vitruvius, & speculo-
rum usum in aedificijs fuisse testatur, & quae ma-
teria, & qua ratione sit aptior, breui oratione
demonstrat: Quemadmodum enim, inquit, speculum ar-
genteum tenui lamella ductum incertos, & sine viribus habet
remissiones, remissionis corrigo, splendores; quod autem
e solida temperatura fuerit factum recipiens in se firmis vi-
ribus politionem, fulgentes in aspectu, certasque consideran-
tibus imagines reddit; sic tectoria, & cetera quae sequun-
tur. Negat igitur argentum aptam esse specu-
lis materiam; quod minus solida materia cum-
sit, minus recipit politionem; id autem vnum à
frigida stanni materia aeri admixta praestari co-
gnoscamus, ut firmiori sit temperatura, atque a-
deo ad specularem politionem magis apta.

Quod vero ad speculorum usum attinet, idem
exposuit Vitruvius illis verbis: Ipsaque tectoria, in-
quit, abacorum, & speculorum divisionibus circa se promi-
nentes habent expressiones. In cuius loci expositione
non possum cum Adriano alioqui erudito con-
sentire; qui, Divisiones abacorum, inquit, in te-
torio prominentes vocat formas quadratas, spe-
culorum rotundas, inhaesit in duobus nomini-
bus. Haec ille. Ego vero non solum nomina, aut
formas prosequuntur fuisse Vitruvium credide-
rim; sed rem etiam ipsam: quippe cum specula,
aliquot ego ipse habuerim ex aedificijs antiquis
desumpta; quae quadrata forma inter abacos
porphiricos, & abacos etiam aliorum specula-
rium lapidum mirum in modum exornasse cre-
duntur aedificia: nunc vero vetustate, & aerugi-
ne attrita vix formas referebant cominus intuen-
tibus.

Haec eadem specula superaddito metallo e-
iusdem plane substantiae, quo à nostris cymbala
funduntur, in quasuis formas facillime efforman-
tur, quae expolita postmodum admirandam
praeberent aspectui pulchritudinem, astantium
rerum formis pene exornatam. Qua ratione ex-
politum illud vas aeneum à Moysè conflatum,
incredibili fuisse credendum est venustate, atque
decore. Accedit quod ipsa speculorum crassitu-
do, ipsumque pondus facile suadet tantam aeris
copiam facile congeri potuisse, quae ad magnum
illud vas quinque cubitorum cum basi sua suffi-
ceret: quippe cum speculum longum, ac latum,
palium vnum Romanum, viginti & eo amplius
libras penderet. Quo etiam referri potest, quod
quia nitore, ac splendenti candore conspicuum,
hoc metallum enses ex chalybe, aut puriori fer-
ro cusos, & expolitos referret, eadem aeris voce
ferrum eiusmodi significaretur, haud secus quam
vulgo tum Italis, tum Hispanis contingit, ut spe-
cula illa appellent d'acciaio, vel de azero, quibus no-
minibus ferrum illud appellant. Qua in re non

crediderim Salomonicum vas ab illo Mosaico
fuisse superatum, quin quod exsculptum non ef-
fet, perpolitum fuisset; ut de eo vere dici potuis-
set, quod de suo opere tectorio dixit Vitruvius:
non modo sunt nitentia, sed etiam imagines ex-
pressas aspicientibus ex eo opere remittunt.

Illud quidem silentio praetereundum non
est; quod idem vas, quod aquam praebebat ma-
culis abluendis copiosam, ipsum munditia, ac
nitore suo extergendas maculas ostendebat.

Hanc

Plin. lib. 33.
cap. 9. & lib.
34. cap. 17.
SPECVLA
ex qua mate-
ria aptiora
fiant.
Vitruv. lib. 7.
cap. 3.

VSVS SPE-
culorum in
aedificijs.
Vitruv. ibid.
Adrian. Tur-
nebus aduer-
sari. lib. 26.
cap. 3. & lib.
2. cap. 3.

SPECVLA
ex varia me-
talli materia.

LABRUM
Moyses quam
pretiosum, ac
pulchrum.

LABRUM
Salomonis
pulchrius la-
bro Moysis.

Seneca lib. 1.
natur. quæst.
cap. 18.

S. Gregor.
Hom. 17. in
Evang.

SPECVLA
quem ad finem
inuenta sint.

Hanc enim putauit Philosophus ille inuenien-
dorum speculorum fuisse causam: ut homo ip-
se se nosceret; formosus, ut vitaret infamiam;
deformis, ut sciret redimendum esse virtutibus;
quidquid corpori deesset. Sed magis ad rem
sapientissimus alter Philosophus; qui non minus
factis docuit, quam verbis, Sanctus Gregorius:
Specula mulierum sunt, inquit, praecepta Dei,
in quibus se sanctae animae semper aspiciunt; &
si quae in eis sunt foeditatis maculae, deprehen-
dunt, cogitationum vitia corrigunt, & quasi re-
nitentes vultus velut ex reddita imagine com-
ponunt, &c. Quibus si diligenter intendimus, in-
ternae nostrae imaginis maculas videmus: vi-
dentes autem maculas, in poenitentiae dolore
compungimur: compuncti vero quasi in labro de
speculis mulierum lauiamur. Haec Sanctus Do-
ctor. Quae de aeris materia dicta sufficient.

DE AENEI ALTARIS, ET COLUMNARVM

*sumptibus, ac de harum
pondere.*

Cap. XXXVII.

VAS AE-
neum ex qua
materia fa-
ctum, & quan-
ti valebat.

Ad rem igitur propius acceda-
mus: inter vasa aenea, primum
locum obtinet altare illud ae-
neum, quod apposita figura,
ac longiore commentario su-
pra ita exposuimus; ut de eo
nihil praeterea addendum sit, quod ad praesens
institutum facere videatur. Nam praeter mate-
riae incredibile pretium; quippe quam auro
praetulerit Iosephus; ac praeter operis affabre,
& artificiose facti venustatem, ac varias sculptu-
ras: quis non videat haec eadem in infinitum
prope augeri? expensa, ut alias ostendi, viginti
millium talentorum multitudinem. Sed haec cum
alijs multis lectoris considerationi perpendenda
dimittimus.

Secundum locum in his obtinent aeneae illae
columnae, quarum materiam eandem esse cum
materia altaris paulo superius ostensum est: ha-
rum porro magnitudinem, ornamenta, partium
mensuras, proportionem, & formam tam longa
oratione persequuti sumus; ut huic loco nil prae-
terea addendum videatur; nisi forte aliquid ex-
optandum esset, quod ad earundem commen-
dationem faceret. Sed ab his quoque consulto
abstinemus; quia in promptu esse poterunt ei, qui
Ieremiam ob oculos posuerit, eiusque lacry-
marum vim profusam, acerbumque dolorem, quo
deplorat facinus illud indignum, cum scilicet:
Confregerunt eas Chaldaei, & tulerunt omne aes
eorum in Babylonem. Qui cum iterum, ac tertio
sermonem ibidem de huiusmodi columnis fecis-
set, quasi dolori habenas laxare vellet, enumerat

Ierem. 52.
v. 17.

earundem magnitudinem, mensuras, ornamen-
ta, & partes.

Harum porro columnarum diu, multumque
desiderauimus, praeter magnitudinem, ac reli-
qua, quae satis expensa sunt, & explicata, ratio-
nem aliquam ponderis habere: quod vnum ad
earum aestimationem perpendendam maxime
conducere posse videatur. Id quod haud difficile
fuit inuentu, cum eandem ingressi simus viam,
quam olim in exquirenda metallorum propor-
tione tenueramus; & sicut ibi paratum cubum
habuimus, sic in praesenti columnam quandam
ligneam, cum sua trabeatione, fieri curauimus,
cuius altitudo tota esset cubiti vnus, haberetque
eas omnes partes, proportionem, & ornamenta,
quae vnam quamque illarum aenearum habuis-
se ostensum est. Deinde ex eadem ligni materia
fieri mandauimus corpus quoddam regulare, cu-
ius mensura facili negotio, & exacte haberi pos-
set, & pondus; quo mediante proportionem ad-
inuenimus; quam lignum illud habet ad aes,
quod in nostris tabulis est expensum. Est autem
illa proportio eadem, quam habet numerus

11079. ad numerum 190399.

His igitur sic comparatis, ad reliqua perueni-
enda progressi sumus. Ac primum, quoniam,
ut dixi, columna lignea nobis parata, (sic enim
libet deinceps eam appellare) erat cubiti vnus
cum sua trabeatione: aenea vero columna cum
sua trabeatione ostensa est fuisse quinque & vi-
ginti cubitorum; necessario sequitur illius altitu-
dinem esse huius partem quintam & vigesimam.
Cum autem huiusmodi altitudines sint duo late-
ra homologa similium columnarum: erit vnus ad
alteram columnam illa eadem proportio, quae
est cubi vnus cubiti ad cubum viginti quinque
cubitorum, hoc est, vnitatis ad hunc numerum.
15625. si tamen eodem modo considerentur, ni-
mirum ut sicut parata illa columna è ligno solida
est, sic etiam aenea solida fuisse nunc existime-
tur; canitas enim illius postea ex inuento pon-
dere subducetur.

Appendimus demum paratam illam ligneam
columnam partibus vnciae sexcentis quadragin-
ta, ex quibus columna pendit 39040. Et quia
paratae columnae ratio, ut dixi, ad solidam co-
lumnarum templi est eadem, quae vnitatis ad
15625. per regulam trium, columna templi, si ea
lignea fuisset, ac solida, pendere debuisset ex eis-
dem partibus vnciae partes 61000000. Atque
adeo cum proportio ponderis ligni ad pondus
aeris, vel puri cupri sit vt 11079. ad 190399.
per eandem regulam trium collige-
mus columnam vnā templi aeream, si solida
ea fuisset, partes pendisse 10296419514.
quae per partes vnciae 640 diuisae efficiunt vn-
cias fieri 16088155.

Verae demum columnae pondus ex inuento
pondere facile quis rimabitur. Fuit enim colum-
nae crassitudo palmi vnus, hoc est, quatuor digi-
torum. Quapropter aliam oportuit imaginari
columnam solidam, & interiorē cauae illi co-
lunnae templi, quae esset exteriori omnino simi-
lis, cuius diameter minor sit diametro exterioris
columnae duobus palmis: hoc est, sit palmarum
decem; fuit enim exterioris columnae diameter
duodecim palmarum, hoc est, duorum cubitorum.
Et propter imaginariam, quam dixi, interioris,
& exterioris columnae similitudinem, erit vnus
ad alteram proportio eadem, quae cuborum la-
terum

MODVS
mensurandi
ponderum
columnarum
aenearum.

QUAE PRO-
portio sit
ad aes.

PONDVS
vnius ex co-
lumnis templi
aeneis, si ea co-
luna solida fuisset,
quantum
esset.

terum hominologorum. Nemque ut cubus duodenarij ad cubum denarij, vel, ut cubus senarij 216. ad cubum quinarij 125. quae eadem est, Atque adeo si fiat ut 216. ad 125. inuentum pondus solidae columnae vnciarum 16088155. ad alium numerum quaesitum, inueniemus vncias 9310275. pondus nimirum interioris columnae. Quod pondus si ex pondere totius columnae subtraxeris, relinquetur inanis columnae pondus vnciarum 6777880. hoc est, talentorum 4518. ac librarum 73. & vnciarum quatuor. quem numerum si duplices, habebis talenta 9027. libras 21. vncias 8. vel decem talentorum millia; quoniam probe scio interiorem illam columnam non potuisse similem omnino esse exteriori, sed multo minorem. Nam cum centro propinquior fuerit, non potuit omnia complere exterioris columnae ornamenta: quae res in vestigio ipsius columnae, quod super eius basi supra apposuimus, perspecta cuius esse poterit. In quo interiores striae multo minus sunt excavaatae, quam exteriores; & eodem modo, eademque ratione licebit de reliquis ornamentis conijcere.

Sed quoniam inter ea, quae de his columnis retulit Eupolemus, ut vidimus, illud constanter affirmavit, eas auro puro contextas fuisse digiti crassitudine: ut propterea auri expensi summam colligere volens, eius inprimis meminerit, quod in columnas expensum fuerat; libuit etiam huius auri pondus inuestigare. cuius rei gratia eius columnae, quam haecenus expendimus, diametrum fecimus duorum cubitorum: cum tamen,

Vidimus
cap. 25. huius
lib.

COLVMNAE
duae templi
tectae auro
puro.

A supra ostensum à nobis sit, diametrum aerearum columnarum fuisse digitorum quinquaginta: quia nimirum duo digiti duobus cubitis sunt superadditi. Est ergo inprimis inuenta columnae quantitas aerea ad aurum reuocanda. Id quod facillimum erit per regulam trium ex proportione, quam suo loco ostendimus, aeris ad aurum. Deinde per eandem regulam faciendam, ut ficut se habet cubus numeri 24. ad cubum numeri 25. sic inuentum auri pondus ad aliud: quibus perfectis, numerus, qui quarto loco est inuentus, dabit pondus columnae exterioris aureae, si ea solida esset, ex hoc igitur maiori numero minorem subduces, & sic inuenies crustam illam crassam digito vno cubiti sacri pendisse vncias 4318631. Talenta nimirum 2879. libras 10. vncias 11. atque adeo in vtraque columna auro tegenda expensa fuisse auri talenta quinque millia septingenta, quinquaginta octo, libras, vnam supra viginti, vncias decem, quae nonagesies quinquies decies centenis millibus, nongentis quinquaginta tribus millibus, centum vigintiquatuor exaequantur scutis monetae Romanae.

B Neque cuiquam incredibilis haec auri summa videbitur, si legerit Salomoni legata fuisse auri talenta centum millia, quae plusquam septies & decies priorem illam summam excedunt. An autem propterea summa fides habenda sit Eupolemo, non est mihi in animo statuere: liberum enim esse statuo cuiquam, ut id, quod volet, opinetur.

A V R V M
quod colum-
nas aereas
contegat,
quantum pon-
deris habuerit.
Tal. lib. vnci.
1758. 21. 10.
84150000
11781000
16830
2356
2692
224
31
959. 2124.
Q V O T T A.
tenta auri Sa-
lomoni lega-
ta fuerint.

Ea, quae sequitur accurate delineata maris aenei figura eius prope incredibilem magnitudinem, subiecta cubitorum mensura, indicabit: maris porro admirabilem formam, ornamenta praeclara, quod basi duodecim boues aereis suffultae imminebat, in eadem figura contemplaris. In qua etiam peluis aenea sub bouum pedibus in crucis modum efformata est; quod terni quique boues singulas caeli regiones prospectarent: totum vero hoc opus subiectis gradibus propter rei dignitatem suspendebatur. Quae omnia cum aeris, quo constabat, pondere is, qui sequitur commentarius, indicabit.

MARE AENEVM QVOD ERAT IN ATRIO TEMPLI
INTERIORE VBI SACERDOTES LAVABANTVR

Cubiti
Dignis
Palmis

DE MARI AENEI

EIVSQUE ORNAMENTIS,

usu, & pondere.

Cap. XXXVIII.

MARE AENEI hemisphaericum.

Tom. 3. Ap. par. par. 2. lib. 3. cap. 18.

Cap. 24. huius libri.

2. Paralip. 4. v. 3.

MARE AENEI a dorso bouum sustinebatur.

2. Paralip. 4. v. 4.

DVO CORONARUM ORDINES IN MARIAE NEO.

VSUS MOSAICI LABRI.

Exod. 30. v. 19.

VSUS VASIS AENEI SALOMONIS.

2. Paralip. 4. v. 6.

QUOMODO SACERDOTES LAUABANT IN MARI AENEI PEDES AC MANUS. CAIETAN. LIPOMAN. IN CATENA.

E NEI maris formam huic capiti praemittendam duxi, ut, quae supersunt de mari dicenda, breuius à me exponi possint, & à lectore, ea perspecta, percipiantur caetera facilius.

Quae vna causa fuit, cur conchae formam eidem adiungeremus, de qua similiter in hoc capite agendum est. Quod vero ad maris Hemisphaericam formam pertinet, eiusque mensuras, satis à nobis alibi confirmatum est; ut nihil praeterea addendum esse censeamus. De ornamentis vero disputatum quoque satis est, cum de basi columnarum ageremus, ea vero omnia hoc loco oculis, animoque perueniat lector, ut facilius intelligat aliam quamdam loci Paralipomenon interpretationem hic apponendam. locus autem sic habet: *Et decem cubitis quaedam extrinsecus coelaturae, quasi duobus versibus, aluum maris circuibant.* Quae verba ad basis formam, & ornamenta ibidem retulimus, cui mare media sui parte insitit nullo alio intercedente ornamento: haec autem basis mare inter boues est, à quorum dorso praedicta basis sustinebatur, ut in figura. Quam certe sententiam confirmare videtur ipse contextus, qui verba relata illis interposuit, quibus bouum expressa fiebat commemoratio. *Similitudo quoque bouum erat subter illud, & decem cubitis quaedam extrinsecus coelaturae, quasi duobus versibus aluum maris circuibant: boues autem erant fusiles.* Aliam vero tribui posse textui expositionem indicant Latina nostrae Vulgatae verba, dum sculpturas has sub labio ubique maris fuisse testantur, cuius rei gratia duos illos coronarum ordines ita disposuimus, ut tres corollae essent in vnoquoque ordine: cumque maris circumferentia triginta cubitis definiatur, singulae corollae erant cubitorum decem, quot certe exigere videbatur Textus.

Aliud praeterea exponendum superest, quod ad maris usum pertinet. Et primi quidem Mosaiici labri usum exposuit ipse contextus Exodi: *Et missa aqua, inquit, lauabunt in eo Aaron, & filij eius manus suas, ac pedes, quando ingressuri sunt tabernaculum testimonij, & quando accessuri sunt ad altare; ut offerant in eo thymiana Domino, ne forte moriantur.* De Salomonis vero mari sic scribit liber Paralipomenon: *Porro in mari Sacerdotes lauabantur.* Hebraice: Et mare, inquit, ad lauandum se Sacerdotes in eo, sic etiam Septuaginta. Sed ne quis quasi litterae inhaerens arbitretur Sacerdotes ipsum vas ingressos pedes, aut manus abluisse: legendus est Hebraeus textus Exodi citati, & lauabunt ex ea, utique aqua, Aaron & filij eius manus. Bene cum Caietano Lipomanus sensit: Non ergo in ipsa concha, inquit, sed ex ipsa lauabant manus, & pedes. Modus autem non est aliter scriptus, sed hinc insinuat, quod per fistulam, quae claudi poterat, & aperiri, fluebat ex concha aqua ad abluendas manus, & pedes. Haec ille. Quod si in concha illa Mosaiica, quae cum hac Salomonica comparata minima certe videbitur, nullus hominum arbitratus est Sacerdotes lauari debuisset, quanto minus in hoc mari, cuius aquae infinita propemodum copia horro-

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

rem incuteret ingredi volentibus? erat enim, quinque cubitorum ipsius aquae profundum, quanta nimirum erat cubiculorum circa templum altitudo; ut vel ex hoc colligas, quantum humanam excefferit altitudinem maris altitudo, vel aquae profunditas. Accedit quod aqua, in qua iam abluti essent pedes Sacerdotis alicuius, minus apta censeretur debuisset ad abluendum alterius pedes, ad polluendas potius perquam attissima.

Quibus certe rationibus victi, quae satis firmas viderentur, neque vlla ex causa contemnendae, sub bouum pedibus polubrum quoddam iam inde ab initio depingi curauimus, quod facile aqua per canales è superiori vase emissa repleretur; ut se vnusquisque lauare commodè posset Sacerdos; mox vero effusa per occultos canales impura illa aqua, purior de denuo infunderetur, statim; ac alius accederet Sacerdos abluendus. Et quidem hoc ipsum, quod, coniectura tantum duce, olim depingi, aere incidi, excudique mandaueramus, luculentissimo Eupolemi ab Eusebio laudati antiquissimi scriptoris testimonio confirmare iam licet: Praeterea, inquit, labrum aeneum longum cubitis decem, sic enim legendum est, ut alias notauimus, totidemque latum, quinque altum condidit, & coronam fecit ad eius basim eminentem, ut Sacerdotes condescendentes, pedes demersos abstergerent, & manus abluerent.

Est fateor nostrae coronae altitudo minor cubito, sed si ad coronae altitudinem gradibus exterius adiunctis perueniri existimemus, à vero forte non longe aberrabitur. Neque gradus sine ratione, aut testimonio fecisse videbimur, si Eupolemi verba attentius expendamus, qui condescendentes Sacerdotes affirmat, demersos intra coronam pedes abluisse.

Porro sacrificia, & eorum ritus, & caeremonias à Patriarchis, & à lege derivatas fuisse ad gentes, probare contendit hoc exemplo Lipomanus: si quidem Hesiodus: Nunquam, inquit, mane Ioui, aut alijs dijs libes ardens vinum illotis manibus. Non enim audiunt, sed abominantur preces, videlicet si ad sacra irreuerentur accesseris. Quod profecto ex hoc loco, & non aliunde in morem, venisse etiam gentibus credendum est. Haec ille, qui omnia ad exteriorem, publicamque honestatem merito retulit: quippe quae interioris, quae maxime exquirenda sit, symbolum quoddam sit, & exemplum.

Illud tandem exoptari posse videretur, ut bouum altitudinem, quam sacra Scriptura non retulit, aliqua ratione definiamus, quam tamen disertis verbis expressit Eupolemus. Labri porro bases fecit teretes: Graece τραπεζας tornatiles possesvertere, aut terebratas. Haec enim omnia significat verbum, à quo vox illa deducitur: sed magis ad rem nostram fortasse facit ex Hesichij sententia consimile verbum, τραπεζας interpretatus γὰρ οὗτος, hoc est, sculpsit, quasi sensus sit, sculptorio opere factas fuisse bases has: Sic enim appellat boues, quos sacrae historiae referunt: opere fustorio dundecim statuæ hominis altitudinem, Statuitque eas sub labrum à dextris altaris. Verum de loco altaris supra à nobis disputatum est, cui consonat Eupolemus.

Maris pondus expendere haud difficile fuit: cum fuisse ostensum sit semiorbis figura, quare maximi in sphaera circuli diameter fuit cubitorum decem, semidiameter quinque; & haec fuit sphaerae interioris soliditas. Hanc Mathematicis rationibus ad palmos cubicos Hebraeorum reuocauimus,

CORONA in basi maris aenei, in qua plena aqua pedes lauabant sacerdotes.

Eupolem supra allat cap. 25. huius libri.

AD ABLUENDOS PEDES ASCENDEBANT SACERDOTES PER GRADUS.

Lipoman. in catena.

Hesiod.

CAEREMONIA LAUANDI MANUS ANTE SACRIFICIA DERIVANT ETIAM AD GENTES.

Hesichius.

ALTITUDO & MAGNITUDO BOVUM, QUI ERANT BASIS MARIS AENEI.

MARIS AENEI DIAMETER ERAT CUBITORUM DECEM.

mus, & adhibitis exactioribus, & maioribus quibusdam numeris, examinauimus, quo veritati esset computatio propinquior, atque inuentum hac ratione numerum seorsum asseruauimus. Aliam deinde dimidiatam sphaeram eadem ratione examinauimus; cuius diameter prioris Hemisphaerij diametrum duobus palmis excederet: tanta enim assignata est à sacris historicis maris crassitudo ex utraque parte computata, ex alterutra enim parte mare palmo vno erat crassum. sublata igitur ex hac posteriore prius inuenta, Hemisphaerij magnitudine, reliqui sunt palmi cubici quinque mille octingenti quadraginta, quinque, cum quadam fractione; qui numerus multiplicatus per uncias septingentas viginti octo, quas in tabula ponderum quinta pendit palmus cubicus aeris, dabit uncias crassitudini maris 4255492 $\frac{1}{2}$. hunc porro unciarum numerum si diuidas per mille quingentas talenti uncias, agnosces maris pondus fuisse talentorum duorum millium octingentorum triginta sex, librarum centum viginti quatuor, unciarum quatuor.

QVANTI
pondebat totum mare
aeneum.

QVANTI
pendebat aqua quae erat
in mari aeneo.

180
2000
360000

Sed placuit aquam etiam expendere; cuius capax erat mare, ut videre possemus, quam haberet cum vase, à quo sustinebatur, proportionem. Et cum in tabula ponderum decima batus maior aqua plenus libras pendat centum octoginta, hunc numerum multiplicaui per bis mille batos, quos nimrum capiebat mare; & comperi aquam maris habuisse pondus librarum trecentarum se-

xaginta millium: hoc est, bis millium octingentorum octoginta talentorum: qui numerus inuentum prius aeris pondus tribus & quadraginta talentis superat, & uncias octo; Quod si hanc ponderis differentiam aeri quoque tribuas propter extantes sculpturas, & prominens maris labium, facile credes, aequali proportionem aquae pondus aeris ponderi respondisse, à quo continebatur; nisi forte aeris maius fuerit pondus, propter admixtam pretiosiorum metallorum portionem, quod maxime est verisimile. Interim tamen nos eam aequalitatis proportionem in reliquis usurpabimus, quae certioribus inuenta est supputa-

tionibus. Quod vero ad basim spectat, quae ex bobus duodecim constat, & basi, ac demisso prolubro; eius pondus breui, ac facili coniectura poterit esse perspectum: si videlicet illud assumamus, quod ipsa ratio firmitatis videtur exigere; basim hanc pondere maiorem esse debuisse, quam vas ipsum super impositum aqua plenum; aut saltem tantumdem pendisse; alias enim tam immensa moles in sublime erecta quolibet, vel leui, impulsu acta facillime caderet: quod à sapientissimo Architecto debuit esse praecauitum; atque adeo ne eueniret, prouisum; si ergo duplex basis pondus ponderi maris adicias vel quod in idem recidit, si praeditum maris pondus ternario multiplices, facile inuenies pondus maris cum basi sua fuisse talentorum octo millium sexcentorum quadraginta. Atque haec de mari dicta sufficient.

EX CAPITULO SEPTIMO LIBRI TERTII REGVM.

XXVII.

T fecit decem bases aeneas, quatuor cubitorum longitudinis bases singulas, & quatuor cubitorum latitudinis, & trium cubitorum altitudinis.

una rota habebat altitudinis cubitum & semis.

Tales autem rotae erant, quales solent in curru fieri: & axes earum, & radij, & cantli, & modioli, omnia fusilia.

XXVIII.

Et ipsum opus basium, interrasile erat: & sculpturae inter iuncturas,

Nam & humeruli illi quatuor per singulos angulos basis unius, ex ipsa basi fusiles, & coniuncti erant.

XXIX.

Et inter coronulas & plectas, leones & boues & Cherubim: & in iuncturis similiter desuper: & subter leones & boues quasi lora ex aere dependentia.

In summitate autem basis erat quaedam rotunditas dimidij cubiti, ita fabrefacta, ut luter desuper posset imponi, habens caelaturas suas, variasque sculpturas ex semetipsa.

XXX.

Et quatuor rotae per bases singulas, & axes aerei: & per quatuor partes quasi humeruli subter luterem fusiles, contra se inuicem respectantes.

Sculpsit quoque in tabulatis illis, quae erant ex aere, & in angulis, Cherubim, & leones, & palmas, quasi in similitudinem hominis stantis, ut non caelata, sed apposita per circuitum viderentur.

XXXI.

Os quoque luteris intrinsecus erat in capitis summitate: & quod forinsecus apparebat, unius cubiti erat totum rotundum, pariterque habebat unum cubitum & dimidium: in angulis autem columnarum variae caelaturae erant: & media intercolumnia quadrata non rotunda.

In hunc modum fecit decem bases, fusura una, & mensura, sculpturaque consimili.

XXXII.

Quatuor quoque rotae, quae per quatuor angulos basis erant, cohaerebant sibi subter basim:

Fecit quoque decem luteris aeneos: quadraginta batos capiebat luter unus, eratque quatuor cubitorum: singulos quoque luteris per singulas, id est, decem bases, posuit.

Et constituit decem bases, quinque ad dexteram partem templi, & quinque ad sinistram.

BASIVM

BAZIAM. ALTERNIVM ALTERNVM QVIVS ZACRIFICIA
VABANTAR. ACCURATA DELINEATIO

Cubiti Palmi Digiti

BASIVM ACPELVIVM AENEARVM QVIBVS SACRIFICIA LA
VABANTVR ACCVRATA DELINEATIO

DE CONCHIS

DECIMUM, EARVMQVE

basibus, sculpturis, &
pondere.

Cap. XXXIX.

ONGIOREM certe commen-
tarium exigere videtur haec
tam accurata luterum descri-
ptio; in qua ab aliquibus ex-
ponenda certe merito dubita-
tur, diffusene, an confuse ma-
gis id fiat. Nos vero apposita figura, illis omni-
bus difficultatibus satisfacere putabimus; praeci-
pue breui illius explanatione superaddita; quae
enim difficultia videri possent, in textu alibi à no-
bis explicata sunt. Erant certe vasa patentia, quo-
rum formam expressit liber Paralipomenon: *Fecit quoque, inquit, conchas decem.* Quae vox vas
fuisse indicat patens, nec valde profundum, ma-
rinae conchae instar; quod forte vas exterius
strijs exornaretur, ut à natura solent praedictae
conchae exornari. Hebraice, & in libris Regum,
& in Paralipomenis ubique habetur vox *בַּיִר* *chir*,
vel *בִּיֹר* *chior*, quam propriam radicem esse pu-
tant nonnulli, cuius notio ignoretur: alij vero à
radice *בָּרַר* *cur*, deducunt, quae fodere significat,
aut excavare; quasi dicant fossam excavatam, vel
concauam. Hac voce appellatum est in Exodo
vas illud, cuius aqua, ut superiore capite ostendi,
lauabantur Sacerdotes. Est autem alia quoque
huius vocis notio, quae in primo Regum libro in-
dicatur. Cum enim filiorum Heli peccatum gran-
de indicaretur: *Habebat, inquit, fuscinulam tri-
dentem in manu sua, & mittebat eam in lebetem.*
בַּיִר *bachir*, vel ut alia exemplaria, *בִּיֹר* *bachior*, in
concham. In hoc loco, inquit Rabbi David, non
est vas, in quo iugiter erat aqua, sed in quo laua-
batur caro. In priori lauabant Sacerdotes manus,
ac pedes, & habebat ora, foramina intellige, vel
fistulas, è quibus egrediebatur aqua, quando
Sacerdotes lauabant manus, pedesque: in altera
lauabatur caro, & non habebat ora, nec iugem
aquam. Haec tenus ex Rabbinis. Ex quibus licet
colligere, praecallato loco sacrum Historicum ad
conchas respexisse, harum certe, de quibus ha-
ctenus agimus, quam simillimas, quod si non for-
ma, saltem usu; nondum enim tunc templum Sa-
lomonis fuerat exstructum. Quapropter Salomo-
nem arbitramur conchas quidem fecisse ad la-
uandas carnes, illis certe similes, quas fecerat
primum Moyses: quamvis eas magnitudine, or-
namentis, mensuris fecerit multo praestantiores,
atque illustriores; quibus etiam & ad apparatus,
& pompam bases supposuerit, & rotas. Nam &
de filiis Heli prospectum esse poterit, non in ollas
modo, aut cacabos misisse fuscinulas, in quibus
iam iam immissa caro coquenda esset; verum
etiam in lebetes, conchas, aut luteris, in quibus
carnes lauabantur, priusquam offerrentur, aut ea-
rum adeps adoleretur: quod denotat immolan-
tium responsum, qui dicebant: *Incendatur pri-
mum iuxta morem hodie adeps, & tolle tibi quan-
tumcumque desiderat anima tua.*

DECIMUM
concharum
formae.
2. Paral. 4.
v. 6.

CONCHAE
aeneae decem
in templo
stratae fuisse
videntur.

1. Paralip. 2.
v. 13. & 14.

R. David in
libro radie.

A QVA,
quae erat in
conchis, non
erat perpetua

VSVS CON-
charum erat
ad lauandas
sacras carnes.

1. Reg. 2.
v. 16.

CONCHAE
decem basibus
superpositae
quadrangulis,

Amiratione ab historico debuerit exornari. Eas
describit Iosephus: quamvis in aliquibus nume-
ris, codicum certe vitio (quod Graecis frequen-
tissimum est) à sacra Scriptura, atque adeo ab ip-
sa veritate deflectat. *Fecit, praeterea, inquit, labro-*
rum decem bases aereas quadrangulas, harum quaeque longi-
tudine fuit cubitorum quinque, quatuor legendum,
substitutum enim est y, osecitante librario, pro, z.
latitudine quatuor, altitudine trium. Huius operis partes seor-
sim fabricatae sic compingebantur. Quatuor erant columellae
per totidem angulos dispositae quadrangulae, quibus latera-
basium utrinque inferebantur. Hae autem quatuor co-
lumellae extensis desuper, & infra aeneis crassio-
ribus laminis colligari debuerunt; ut composito
ex illis inani quodam, firmiorique parallelepipedo, eidem deinde coaptarentur tabulae, quam di-
xit Iosephus; has autem laminas veluti firmiora
basis ossa, ornamentis distinximus, quae basis
integra videbantur exigere; ut in ipsa figura ap-
paret. Erat autem haec tripartita. Quod ipsa ratio po-
stulare videbatur, ne oblongiori intercolumnio
tabulae illae minus viderentur decorae, id diser-
tis verbis testatus est Iosephus, quem imitari,
duas alias interangulares finximus columellas
intermedias, medio relicto spatio, aut pluteo
quadrato, dupla latitudine extremorum.

Ioseph. 8. ant.
cap. 2.

BASIS QVA-
drata columel-
lis pluribus
distincta erat.

INTERCO-
lumnia: basis
conchae orna-
mentis plenif-
sima.

3. Reg. 7. v.
28. & 29.

LEONES,
hones, Chera-
bim senpra
in tabulis ba-
sis concha-
rum.

Prad. Tom. 1.
in Ezech.
cap. 21. v.

fol. 267. B. 2.
Supra cap. 55.
huius lib.

CORONAE
in sculprae in
conchis aeneis.
Lucret. lib. 5.

Vatablus.

limbos conclusos. atque in abacis illis intra limbos inclusi leones erant, boues, & Cherubim: hunc enim versum exposuisse videtur dum subdit: *Sculpsit quoque in tabulatis illis, quae erant ex aere, & in angulis, Cherubim, & leones, & palmas. Et in angulis.* Hebraice habetur eadem vox *וְכֵרֻבִּים וְלֵוִי וְנִינְגֶרֶת* veghal vninggerotheca, & super clausuris eius; ut sensus sit, in abacis illis, sine tabulatis insculptos fuisse Cherubinos, & similiter in summa basi. Sed quoniam in angulis basis erant insculptae eiusmodi figurae Cherubim, ideo rem ipsam perpendens Vulgatus, angulos scripsit pro clausuris.

CHERUBINI leonum, bouumque nomine appellantur. *Supra cap. 43. lib. 4. huius partis.*

Ioseph. 8. antiq. cap. 2. **AVILA** rum forma à Iosepho relata.

CHERUBIM & palmae apud sacros historicos, & Prophetas. *3. Reg. 6. v. 29. 32. & 35.*

QVAE consensus Cherubini, & palmae *Philo lib. 1. de vita Moysis.*

PALMAE natura cum homine spiritali congruit. *S. August. Annot. in Iob. 10. v. 18.* **ARBOR** palmae diu viuens.

De forma Cherubinorum, & quare iidem ipsi Cherubini leonum, bouumque nominibus appellentur, & in similitudinem hominis stantis fuisse dicantur, satis à nobis explicatum est. Itaque opus non est, in re satis confirmata diutius immorari. Est tamen hic animaduertendum, quod aquilae formam, quam coniecturis ibidem exquirebamus, cum eius mentio aperta in textu non fieret, hic retulit Iosephus: Et inter iuncturas, inquit, caelaturis distincta, alibi leonis effigie, tauri alibi, aut aquilae. Et iterum, Qua parte, inquit, effigies leonum, & aquilarum, sic erant adaptatae, ut connatas putares, interuenientibus inter eas, palmarum arbusculis. Graece *κοίνας τετοροσμένους*, id est, palmae tornatiles, seu teretes. Idem enim retulit Iosephus, quod textus ipse, quem paulo ante retulimus: ut haec palmarum inter Cherubinos dispositio ostenderet, nihil in sacris historiis, aut etiam alijs de Salomonis fabricis referri, quod sit alienum ab illis fabricae imaginibus, quas retulit Ezechiel; in quibus nihil est magis expressum, aut pluries repetitum, quam haec Cherubinorum, atque palmarum mutua connexio, & mirabilis dispositio, cuius etiam mentio fit in libris Regum.

Est certe in mystica, symbolicaque Theologia mirabilis consensus Cherubinorum cum palma: si enim illi caelestes spiritus indicant: (caelestes autem voco vel natura, & diuina participatione; vel caelesti consuetudine spirituum ad diuina tendentium) quonam aprioriconiungentur arbusculo, quam palmae? Est enim, ut inquit Philo, arborum praestantissima, quae aspectu pulcherrima, fructum quoque fert optimum, & vitalem vim habet, non in radicibus defollam, ut ceterae; sed in summo, quasi cor; sitam in ramorum medio, à quibus circumquaque stipatur, ceu Princeps à suis satellitibus. Cuiusmodi natura est etiam mentis, quaecumque sanctitatem degustauit. solet enim haec sursum spectare, & in sublimibus versari, occupata contemplantis diuinis pulchritudinibus, nauci faciens terrena; & haec lusus reputans, illa seria. Haec ille. Sed palme symbola, in rem nostram accommodata, disertis verbis persequitur Sanctus Augustinus: qui verba illa lobi exponens: *Sicut palma multiplicabo dies.* Aetas mea, inquit, senescit sicut arbor palmae: multo viuam tempore; prolongabitur enim, & ero, sicut arbor palmae, in honore sempiterno, & celsitudine, & rectitudine. Quae omnia quis non videat ad felicitatem patriae pertinere? Cuius quidem beati ciues Diuinae astantes maiestati, & gloriae, in penetralibus his similes sunt, qui puris quoque mentibus eidem astant maiestati, & eas, quas Deo offerre cupiunt, sacras oblationes aquis adhuc amplius lauant, mundant, sanctificant. Sed ad reliqua progrediamur.

Describit praeterea aliud quoddam ornamentum genus, dum ait: *Et subter leones, & boues, quasi lora ex aere dependentia.* Quae Vulgatus lora vocat, Hebraeus sermo appellat, *וְלִיִּח* liich, plurale vocis *וְלִיִּיח* liijah, quae additamentum significat, id nimirum, quod ornamenti causa superadditur. Eius usus est in Proverbijs; ubi praemium proponitur audientibus paternam disciplinam, nec dimittentibus legem maternam: *ut addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo*, quia *וְלִיִּיח* liijath, accessio, copulatio, societas gratiae capiti, subaudierunt Septuaginta *ἐπιθήσει χάριτος*, coronam gratiarum, suscipies, hoc est, gratissimam, & qua mediante apud Deum, & homines gratia augeris. Et iterum inter sapientiae dona haec numerat: *Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona incluta proteget te.* Septuaginta haud aliter, quam superiora conuertunt haec verba. Ut det, inquit, tuo capiti coronam gratiarum, corona autem deliciarum protegat te. Chaldaeus: Et ponet in capite tuo pulchritudinem gratiae, corona splendoris erit super te. Vatablus, additamentum gratiae conuertit. Quae omnia simul collata in eam me sententiam adduxere, ut existimem hoc loco significari illud ornamentum, quod in ima basi luterum inter rotas pendet: in quo & lora, & corollas licet obseruare, ex leonum, aut bouum, aquilarum, aut humanis capitibus dependentia, & additamenta videntur esse, quae locum illum exornarent, quem nulla ratione decuit suis ornamentis caruisse. Has autem, quas dixi, quatuor animalium facies in ima basi finimus, atque etiam in summa: nam tribus potissimum basis partibus insculptos fuisse Cherubinos indicat textus. *Et inter corollas, & plectas, leones, & boues, & Cherubim.* Ecce primum locum in pluteis, aut tabulatis, ut ostendi. *Et in iuncturis similiter desuper.* Ecce secundum: cuius formam mox indicat, cum humeros illos appellat, similitudine, & positione. *Et subter leones, & boues quasi lora ex aere dependentia.* Ecce tertium, quod est Cherubinarum cum loris, additamentis, vel coronis coniunctum, ut paulo ante ostendi.

Superest ut de humerulis nonnihil dicamus. *Et per quatuor partes, quasi humeruli subter luterum fusiles contra se inuicem respektantes.* Et iterum: *Nam & humeruli illi, inquit, quatuor per singulos angulos basis unius, ex ipsa basi fusiles, & coniuncti erant.* Hos autem humerulos facilius in figura posse considerari existimaui; quam longa oratione describi. Quamuis eos recte definat Iosephus, quem, post explicatas mensuras, & formas indicatas ipsius luteris, mox referam.

Describit igitur sacer Historicus pedem conchae, quem basim quoque licet appellare, aut cum Iosepho, spiram, quod tota esset in orbem ducta: sed ne idem basis nomen, quo hactenus usi sumus, confusionem pariat, pedem luteris eam in sequentibus appellabo. Fuit autem pes hic summae tabulae praedictae basis coniunctus, hoc est, eadem fusura compositus, atque seorsum concha. Quod significauit textus dicens: *Os quoque luteris intrinsecus erat in capitis summitate.* hoc est, habuit luter ipsum quoddam foramen summae basi respondens, cui copulabatur; ita ut foramen, aut eius vestigium aliquod extrinsecus minime videri posset. *Et quod forinsecus apparebat unius cubiti erat in summo, totum rotundum, pariterque habebat unum cubitum & dimidium.*

Pes

3. Reg. 7. v. 29. **AVDIANS** PATERNAM legem coronam dignatur.

Prover. 1. v. 9.

Prover. 4. v. 9. **CORONA** gratiarum.

COROLLAS ex animalium capitibus pendentes.

3. Reg. 7. v. 29. **CHERUBINI** in ima, & in media basi insculpti.

3. Reg. 7. v. 30. **HUMERULI** fusiles super basim.

PES, SIVE basis luteris.

Pes quidem luteris in imo latus erat secundum A
dimerentem lineam, quippe rotundus sesquipe-
dem, in summo pedem; contrahebatur enim, vt
solent similes vasorum pedes. Huius autem pe-
dis altitudinem, atque vsum exposuit, subdens:
*In summitate autem basis erat quaedam rotundi-
tas (dimidij cubiti, ita subrefacta, vt luter desuper
posset imponi, habens uelaturas suas, variasque
sculpturas ex semetipsa.* Quo in loco mendum ir-
repsit Latino Vulgatae textui, qui habetur in Re-
gio codice, vbi legimus, vnius & dimidij cubiti: vt
propterea merito Sixtianus codex dimidium
tantum cubitum scripserit, sublato additio cu-
bito. In Hebraeo vero, quae sit haec mensura te-
statum est: nam dimidij cubiti altitudine scribi-
tur, sicut & in Chaldaeo: quamuis in Graeco di-
midij cubiti magnitudo eius legatur.

Sed & huius pedis formam disertis verbis ex-
posuit Iosephus: Angulos autem, inquit, superne
continebant fusiles humeruli mantum extensarum: his im-
posita erat spiras, cui labrum inferebatur, ita vt manibus sustine-
ri videretur, si humeros pro manibus substituas, &
Ioseph, & Scripturae sacrae textum facilius per-
cipies; vt ex figura colliges, in qua ab illis qua-
tuor animalibus alas suas inuicem coniungenti-
bus sub pede luteris, quasi humeris luter susti-
neri videbitur: qua parte effigies leonum, & aquilarum
sic erant adaptatae, vt connatas putares, interuenientibus
inter eas palmarum arbutusculis.

Rotas denique, quibus haec omnis machina
(sic lubet nunc eam cum Vatablo appellare) sus-
pendebatur, disertis verbis describit contextus,
earumque vsum, mensuram, materiam, & partes
ita recenset, vt eo, quem supra apposui, contex-
tu perlecto, vix quidquam addendum esse videat-
ur, nisi vt verba illa attentius expendamus, quia
aliquid innuunt praeter id, quod sonant. *Tales
autem rotas erant, quales solent in curru fieri.* He-
braice: Et opus rotarum sicut opus rotas currus.
מרכבה mercabah. Vox est, quae currum, quadri-
gam significat, illam potissimum, quae ad pom-
pam, & apparatus a Regibus solet comparari,
sicut ab Absalone Regni paterni ambitioso fa-
ctum legimus. Sed eiusdem vsum est in libro Pa-
ralipomenon: *Aurum purissimum dedit Salomo-
ni David, vt ex ipso fieret similitudo quadrigae
Cherubim.* Ac si sensus sit, rotas has basis con-
chae forma, & ornamentis similes fuisse rotis il-
lius currus, cui insistebat arca, cui Cherubini a-
stabant. Consonat autem haec expositio con-
textui, qui similitudinem currus in eo videtur
constituere, quod omni ex parte fuerint fusae
rotas. *Tales autem rotas erant, quales solent incur-
ru fieri, & axes earum, & radij, & cantbi, & mo-
dioli, omnia fusilia.* In vno vero illo curru Cheru-
bim huiusmodi rotas ex auro fusiles erant: in
reliquis autem curribus, qui fieri solent, ligneae
fiunt eiusmodi partes, non vero ex aere fusae.

Accedit his Chaldaea paraphrasis, quae sic le-
git: Et opus rotarum erat, sicut opus rotarum
currus gloriae. Nomine autem gloriae arcam
testamenti intelligi solere, pluribus supra exem-
plis indicatum a Prado est. Sed de his haec tenus.

Pondus vnius conchae cum basi sua ita exa-
minauimus; vt ea, quorum notae essent mensu-
rae, tantummodo expenderentur in minima,
qua esse possent, mensura: ne exaggerare quid-
quam videremur: reliqua vniuscuiusque arbitrio
statuenda dimitterentur. Iam vero concham
ipsam mensuris sacrae Scripturae examinare

non fuit difficile: cum nota sit quantitas aquae,
quam capiebat, quadraginta nimirum batorum;
cumque eius etiam diameter fuerit quatuor cu-
bitorum; atqui bati cubicum latus fuerit semicu-
bitus, vt alibi a nobis ostensum est. Quod si circa
aquae corpus aliud imaginemur aereum, aequae
vndique crassum semipalmo, hoc est, duobus v-
trinque digitis: erit corporis ad corpus proportio
eadem, quae cuborum laterum homologorum.
qua ratione perspectum fiet; quot digitis cubicis
constiterit concha. Digitorum autem cubicorum
pondus in tabula ponderis quinta inuentum, per
inuentum digitorum numerum multiplicauimus,
& inuenimus conchae pondus talentorum vnius
& viginti supra sexcenta librarum quinquaginta
duarum vnciarum sex. Pedem deinde luteris si-
mitem ei, quem metitur sacra Scriptura, e ligno
fecimus, & appendimus: & ligni proportionem ad
aes rimati sumus, iuxta ea, quae diximus in Ap-
paratu, & tandem inuenimus, concham cum suo
pede talenta pendisse sexcenta quadraginta, li-
bras quadraginta octo, vncias vndecim. De mo-
diolis, & Cherubinis suis, ac de ornamentis sub
basi pendentibus, quae lora dicuntur, nihil agi-
mus, quod ea nulla certa ratione a nobis perci-
pi, nedum expendi potuerint.

De basibus ergo cetera, quae supersunt, di-
cenda sunt. Quamuis autem certo sciremus co-
lumnis duodecim fuisse exornatas; atque ba-
sim latera singula in tres partes fuisse diuisa;
easque columnas palmum vnum ratione propor-
tionis fuisse latus, ac tantundem, propter firmita-
tem basis, fuisse crassas; superiorem quoque co-
ronam, atque inferiorem basim tantundem fuisse
crassas sesqui altera latitudine: tamen quo facilius,
atque expeditius rem totam consequeremur, pa-
rallelepipedum longum, ac latus cubitos quatuor
dimensi sumus, altum vero tres cubitos; ac simili-
ter aliud huius simile inde subtraximus, quod prio-
ri erat palmo vno minus, tum longitudine, tum
latitudine, tum etiam altitudine: quoniam tabu-
larum crassitudinem fuisse statuimus duorum di-
gitorum; ac tandem rotas ad cylindricam formam
reuocantes, atque interiores cylindros ab exte-
rioribus subtrahentes, rotarum canthos, & mo-
diolos, & radios perferutati sumus; illas expen-
dentes mensuras, quas ipsa figura demonstrat.

Quibus rationibus (eas enim tantum insinuasse
sufficiet) deprehendimus, luterem cum basi, &
omnibus, quas enumeravi, partibus habuisse pon-
dus mille septingentorum triginta duorum ta-
lentorum, librarumque septuaginta nouem, at-
que vnciarum quatuor. Quod si reliqua orna-
menta, sculpturas, ac partes, quarum mensurae,
ac pondera ignorantur, existimes fuisse talento-
rum ducentorum sexaginta septem, librarum
quinque & quadraginta, vnciarum octo; affirma-
bis in singulis luteribus duo talentorum millia
fuisse expensa, in decem vero ipsis luteribus cum
basibus suis, viginti millia; quot certe in altari
aeneo fuisse expensa indicauimus.

Tom. 3. Ap-
par. par. 2. lib.
2. cap. 18.

PONDVS
praeclara con-
chae Tal. 621.
lib. 51. vnc. 6.

In Apparat.
par. 2. lib. 1.
cap. 5.

CONCHA
cum pede Ta-
lent. 640 lib.
48. vnc. 11.

BASIM
quomodo li-
mus dimensi.

ROTARVM
pondus quo-
modo sit adin-
uentum.

1721. 79. 4
207 41 8
20000 . 0

LUTERES
cum basibus
pendent Tal.
20000.

DE AERE, QVO

TECTA TEMPLI OPERIE-

bantur, ac de reliquis ae-
neis vasis templi.

Cap. XL.

OCCASIO
exquirenda-
rum in templo
tegularum.

Eupol. rela-
tus supra lib.
4. cap. 25. hu-
ius libri.

TEGVLAE
crassae ex ter-
tia digiti vnus
crassitudine.

LATITVDO
tecti ex vtra-
que parte in-
clinati super
porticibus in-
terioribus, 54.
cubitum.

VM primum has nostras tem-
pli descriptiones Philippo Se-
cundo Regi optimo, infinitis
propemodum nominibus Do-
mino meo, quem identidem
honoris causa nomino, ante
annos quatuordecim, astante
Rege item maximo, ac Domino Philippo eius-
dem nominis Tertio, euoluissim; aderat tunc
quoque parenti optimo religiosissima filia Isabel-
la Austriae Archiducissa, Comesque Flandriae:
quae cum benignissime, attenteque omnia, quae
exposueram, & audisset, & percepisset; illud v-
num à me expetijt, quod certe quemadmodum
tunc temporis nondum praemeditassem; ita de
eo, eidem petenti satisfacere plene minime po-
tuerim. Id autem fuit; Ecquonam operimenti
generis templi tecta à caeli iniurijs protegeren-
tur? Quae res à tanta Celsitudine proposita, nul-
la ratione fuit silentio praetermittenda; cum ea,
& ad templi opes, & magnificentiam explican-
dam, non parum videatur posse conducere. Ha-
bemus autem eius rei locupletissimum testem.
Eupoleum supra à me allatum; cuius haec sunt
verba: Tectum autem aeneum fecit ex tegulis aeneis, con-
flato scilicet aere, atque fuso. Sed nostri muneris esse
existimauimus, tectum huiusmodi summam ex-
pendere, quoniam aereis talentis nimirum po-
tuerit operiri.

Scio Eupoleum laminarum crassitudinem
voluisse indicare, cum ex aere fuso conflatas eas
fuisse dixit, non autem ex ductili. At nos nostrum
morem secuti, non eas crassiores constituemus,
quàm ex tertia digiti parte: ita vt duodecim te-
gularum crassitudo palmum vnum sacrum com-
pleat, tegulae vero duae & septuaginta cubitum
sacrum. Quod si quis eas tenuiores fortassis ex-
optaret; aut alius quispiam crassiores, vtrique
liberum erit ratam partem ab inueniendo nume-
ro vel demere, vel addere; nihil enim ex eis, quae
studiosorum causa proponimus, proterue tueri
constituimus. Quae etiam causa fuit, cur non
squamato opere factas tegulas expenderemus, vt
fuisse arbitramur; cum is modus grauioribus exi-
gat laminas, & alias alijs superpositas, sed pla-
nas; ac si vna perpetua lamina singula tecta fuis-
sent operata.

His ergo constitutis numeros oportet collige-
re cubitorum, quibus templi porticus omnes, at-
que ipsa domus Domini operiretur. Atque in
dissecti templi orthographia metiemur tecti v-
niuscuiusque latitudinem in porticibus atrij Is-
rael; cuius altera pars cubitos lata est septem &
viginti, vtraque vero quatuor & quinquaginta:
nam tum propter tecti accliuem; tum vero propter
coronarum vtriusque partis proiecturas tantun-
dem, & fortasse nonnihil amplius excrescit. Com-
putemus deinde quatuor porticus, duas Meridio-
nales, ac totidem Aquilonares, singulas longitu-

A dinis quingentorum cubitorum. His addamus
sex alias porticus, quarum singulae centum cubi-
torum erant, quibus Orientales tres areae con-
cluduntur; ac praeterea quinque aliae eiusdem
longitudinis, quibus areae Occidentales termi-
nantur; & erit omnis longitudo porticum cubi-
torum ter millium & centum. Quem numerum si
per quatuor & quinquaginta multiplicaueris;
comperies porticus templi interioris cubitis o-
pertas fuisse centum sexaginta septem millibus,
quadringentis.

Porticus vero atrij gentium vniuersa fuit ope-
rienda super inferiori contignatione, ac deinde
super summa item contignatione: nam cum vni-
dique pateret pluuijs domatum, ambulario vni-
uersa debuit pari ratione protegi, ne ab stillicidijs
polluerentur trabes, atque distorquerentur, &
tandem tecta corruerent. Est autem inferior la-
titudine cubitorum octo & quadraginta; superior
octodecim: quos duos numeros si inuicem colli-
gas, erit omnis latitudo porticum cubitorum
sex & sexaginta. Longitudo autem interior cu-
iuscunque porticus est sexcentorum cubitorum;
hunc ergo numerum si quater sumas, habebis bis
mille quadringentos cubitos; quos si per sexa-
ginta sex multiplicaueris, habebis hunc alterum
cubitum numerum centum quinquaginta octo
millium, quadringentorum. Huic adde quadrata
angulorum quatuor, numeri quadraginta octo,
hoc est, nouem millium, ducentorum sexdecim.
ac praeterea duodecim quadrata numeri decem
& octo superioris porticus, tot enim sunt, vt in
vestigio apparent; & habebis hunc alterum nu-
merum trium millium, octingentorum octoginta
octo. quos omnes numeros si in vnam summam
collegeris, domum Domini ita licet computare,
ac si vno perpetuo tecto fuisset operata. Huius au-
tem tecti latitudo in porticu minima fuit cubito-
rum sex & quinquaginta; quem numerum si per
centenarium longitudinis numerum multipli-
ces, habebis quater mille sexcentos cubitos, qui-
bus operiretur domus. Hos tandem numeros, qui
quadratos cubitos referunt, simul colliges, & ha-
bebis hunc numerum trecentorum quadraginta
trium millium, quingentorum quatuor. qui nu-
merus idem omnino est cum numero cubitorum
cubicorum, si crassitudo tegularum intelligatur
vnius cubiti. Atque adeo si hunc numerum per
septuaginta duo, hoc est, per veram crassitudi-
nem tegularum diuidas, habebis cubitos aeris cu-
bicos quater mille septingentos septuaginta, ac
praeterea octo nonas partes. At in tabula pro-
portionum quinta pondus aeris vnius cubiti cu-
bici est librarum tredecim millium centum qua-
tuor: hunc numerum si per illum duxeris, inue-
nies pondus aeris tectorum templi fuisse libra-
rum 625 17728. quem si ad talenta reuocaueris,
erit pondus talentorum 500 141. & librarum
praeterea 103.

Ac ne quis putet tantam aeris copiam, quae
omnem superare videtur fidem, indicium esse has
tegulas, quibus templum operiebatur, commu-
ni ex aere conflatas, non autem ex illo, quo ma-
re aeneum, ceteraque templi vasa fusa, conflata-
que fuisse, superiori capite fuisse probauimus;
is animaduertat nulla id ratione stare posse cum
reliquis templi totius opibus, ac singularum par-
tium, vasorumque magnificentia, & ornamentis.
Qui enim fieri potuit, vt tectum illud, quod ve-
rubus aureis, ijsque pluribus, vt ostendimus, ful-
ciebatur,

500
500
500
500
1100
3100
54
12400
155
167400

C V B 171
quadrati, qui
porticus om-
nes israelis
operiunt.

48
18
66
2400
66
14400
14400
158400
9216
3888
167400
4600
343504

18
18
144
18
324
12
648
324
3888
46
100
4600

tignatur, ac per gyrum singulari decore ornaba-
 nt, quae summam templo splendorem, ac ve-
 nustatem afferbant, aere communi, ac nullius
 fere pretii regeretur, & non potius ex illo aere,
 quod, si non esset aurum, colore saltem rubigi-
 nem penitus non admittente, auro esset, aureis-
 que regulis, quae regulis ipsis infigebantur,
 quam alicuius.

Neque certe Salomoni deesse potuit tanta huius metalli copia; cum aeris huiusmodi pondus nullum fuisse dicatur à sacro historico: vincebatur enim numerus magnitudine.

Accedant nescio qui Neoterici, qui Pantheonis testum, regulis argenteis opertum fuisse de nouo constringunt: testem certe nullum ex antiquis proferre possunt. quod si id, quod constringant, veri speciem aliquam habere contendant; hi certe nihil de templi Hierosolymitani magnificentia, adducta alterius templi similitudine minuant. cum testum Pantheonis argenteum minimae proculdubio parti Hierosolymitani templi, aere solum cooperti, vix aequipolleat.

Ijs vero, qui interiorem eiusdem Pantheonis
testudinem argento conuestitam fuisse certe sine
fundamento iactitant, millenos auri palmos pro
singulis argenteis assignare facili negotio pos-
sumus.

Sed hanc metalli copiam propemodum infinitam maxima ex parte superare videtur vasorum pondus, quae in altaris vsum, atque adeo culinarum facta fuisse referuntur in libris Regum, & Paralipomenon: *Et posuit Salomon, inquit, omnia vasa; propter multitudinem autem nimiam non erat pondus aeris. Et in Paralipomenis: Erat autem, inquit, multitudo vasorum innumerabilis, ita ut ignoraretur pondus aeris.* Ac ne cuiquam exaggeratio haec nimia videatur, is animo reuoluat vsus omnes, in quos aenea templi vasa deputabantur, quae in altaris vsum deserviebant; & ea, in quibus carnes sacrificiorum à populo, & à Sacerdotibus edendae, simul coquebantur. Et quidem vnius diei sacrificia recensentur in eadem.

historia sacra, boum videlicet viginti duo millia,
& ouium centum viginti millia, quorum carnes,
demptis holocaustis, coquendae fuerunt. Sed ge-
nera vasorum, quae altari deseruiebant, recen-
sentur in Exodo: *Faciesque in usus eius lebetes ad
suscipiendos cineres, & forcipes atque fuscinulas, &
ignium receptacula: omnia vasa ex aere fabrica-
bis.* Lebetes Hebraice dicuntur כִּימָה *simoth*. Quae
vox apud quosdam interpretes deducitur à radi-
ce כִּי *sim*, quae recedere, declinare, abijcere signi-
ficat, indeque deducta vox illa ollas significat,
quod ab igne remoueantur; quae tamen longa
petita videtur denominatio: ego vero hac vna
ratione subscriberem veritati, quod praeallato
Exodi loco ad suscipiendos cineres fieri praeci-
pianur huiusmodi lebetes, hoc est, vt ex altari
educti in locum ad id deputatum asportarentur,
qua etiam ratione eiectionis portam. Sur dictam
fuisse suo loco ostendimus. Alij vero interpretes,
qui radicem esse propriam existimant, vocis no-
tionem se ignorare aperte fatentur; praeterquam
quod ollae nomen plerumque conuertitur in Bi-
blijs: sic in Exodo: *Quando sedebamus*, inquit
obmurmurantes Israelitae, *super ollas carnum.*

Verum ad lebetum vsũ in templo respexit Zacharias Propheta, cum Ecclesiae Christi sanctitatem antiquae Synagogae praeferre vellet: *Eterunt, inquit, lebetes in domo Domini, quasi*

A phialae coram altari. Numero pares illis inter-
pretatur cum Chaldaeo Paraphrasæ Chimchius.
Sed parum id esse videtur, ut non pauciores in
templo fuerint lebetes, quam phialae; quin po-
tius ad nitorem, & auri fulgorem referenda hæc
esse existimamus. Quod neque nouum est, neque
inauditum; cum de his ipsis altaris vasis Iose-
phus referat auri fulgorem, & pulchritudinem,
retulisse. Et Nehemias adinuenit Babylone post
septuaginta, & eo amplius annos, *vasa aeris ful-*
gentis optimi duo, pulchra ut aurum.

Et erit omnis lebes in Iuda, & Ierusalem sanctificatus Domino exercituum. Sanctus, id est, purus, nitidus, nullis fumi aut antiquae, & vinctu-
B sae pinguedinis, aut aeruginis reliquijs contaminatus, vel sanctificatus Domino; cum non ad alios vsus assumeretur, quàm ad gloriam Dei, etiam lebetes illi, quorum vsus aliquando solebat esse profanus.

Et venient omnes immolantes, & sument ex eis, & coquent in eis, libere, ac licite: & non erit mercator ultra in domo Domini exercituum in die illo: qui semel oblatas carnes diuendat, vel qui pretio corruptus, muneribus, aut precibus, hunc prohibeat coquere, ad quem spectat; aut illum faciat praecedere, qui subsequi debuisset. Quae omnia, vt dixi, Ecclesiae sanctae, eiusque Principum, & Sacerdotum indicant aequitatem, puritatem, & sanctimoniam.

Receſſet autem ſecundo loco *forſipes*. Hebrai-
ce יִגְחִים *iaghim*, à radice יָגַח *iaghah*, quae ſemel tan-
tum legitur in Biblijs apud Iſaiam; cuius verbi *Iſai. 28. V.*
notionem ex ipſius nominis notione deducunt, *17.*
יָגַח *veiaghah*, & euerret, ſcopis domum mundabit,
ſordes auferet, auerret: proprie Vulgatus: *Sub-*
uertet grando ſpem mendacis, hoc eſt, ſpem men-
dacem, quam mox explicat, foedus eſſe initum,
cum morte, & pactum cum inferno. Quam qui-
dem ſpem haud aliter perdendam eſſe praedicat,
quàm cum ager virenti ſegete vndique conue-
ſtitus, qui fruges polliceretur vberrimas; turbine,
atque grandine repente percuffus, ſolet omnem
pulchritudinem momento fere temporis amitte-
re, ac ſi ſegetes illas omnes terra abſorbuiffet. Id
enim ſignificat grandinis allata tranſlatio, ac no-
tio verbi יָגַח *iaghah*. Quapropter eandem hanc
vocem in Numerorum libro Vulgatus vertit: *ba-*
tilla: ſicut Chaldaeus Paraphraſtes vbique fece-
rat. At in libris Regum Vulgatus vertit *ſcutras*,
in Paralipomenis vero conuertit *creagras*. Quae
tam multiplex eiufdem vocis interpretatio in-
ſtrumentum quidem notum fuiſſe demonſtrat,
cuius multiplex eſſet uſus: vel, vt rectius loquar,
quod inſtrumenta illa eſſent *creagras* ſimilia, qui-
bus caro educitur ex olla: Hiſpanice *cuchara*, o,
paletta, & batillum, Hiſpanis *badil*, quo prunae
colliguntur, aut cineres. Cuius uſum praeclarum
enarrat Plinius: Batillis ferreis candentibus, in-
quit, tamento argenti impoſito, quod candidum
permanet, probatur. Quod ſi *forſipes* cum priori
textu legamus, eos non minus neceſſarios fuiſſe
intelliges ad altaris uſum, ſi eiufmodi forſipes
accipias, qui Italice, dicuntur, *molle*, Hiſpanice
muelles.

Succedunt his in Paralipomenis *phialae*. Hebraice מִזְרָקִים *mizrahim*, à radice זָרַק *zarak*, quae spargere significat, aut effundere. Cuius proprius usus fuisse videtur in effundendo sanguine super altare, ut in Exodo videre est. Quapropter nomen hoc esse putant instrumenti, aut vasis cuiusdam,

R. D. Chim.
super Zachar.

Joseph. 8. an-
tiq. cap. 2.
Nehem. 8.
Y. 27.

AVRI FVL-
gometalli va-
forum.

MERCATOR
in domo Do-
mini.

FORCIPES
qui dicantur.

Isai. 28. V.
17.

SPES MEN-
daciſ quæ .

QVOMODO
vana spes pe-
ccat.

Num. 4. V
- 14.

3. Reg. 7. V.
V. 40.

2. Paral. 4
V. 11. & 16

BATILLA
scutrae, crea
grae, forcipes
eadem.

Plin. lib. 33
cap. 8.

ignis argenti
tum probat.

PHIALA
e pro vasis vni
uersali nomine
vsurpantur.
Exod. 24. V
6. & cap. 29
V. 16. & 20

2. Paral. 4. v.
11. & 16.

De his supra
lib. 4. cap. 37.
huius partis.

FUSCINVLAE.

3. Reg. 2. v.
13. & 14.

Exod. 38.
v. 3.

THVRIBVLA
aenea quos v-
sus haberent.
Supra lib. 4.
cap. 61. hu-
ius partis.

Iosephus 8.
Antiq. c. 2.

PONDVS
aeris expen-
sum in templo.

iisdem, ex quo spargitur sanguis, vel alius liquor, quasi aspersorium dixeris, vel infusorium, vel, ut ab alijs dicitur gutturnium, aut peluis. At Vulgatus in Paralipomenis *phialas* substituit huic voci; in libris vero Regum *amulas* vertit. Esse autem hoc, aut saltem usurpari pro vasis nomine in vniuersum, vel ex eo constare poterit, quod liber Paralipomenon aurea mensae instrumenta, quae, ut ostendi, non eiusdem fuerunt, aut for-

mae, aut vsus, tamen hoc eodem nomine vniuersa recensuit dicens: *Phialas quoque aureas cen-*

tum. Quartum instrumenti genus fuscinae appellantur, Hebraice *מִזְלָגוֹת* *mizlagoth*, cuius vocis origo pene ignoratur, si vox deducatur à *זלזל* *zallag*. Ita ut propterea subtiliores quidam vocationem indagatores ad radicem *זלזל* *zallag*, eam vocem reuocent, quae rapere significat, aut diripere. Et certe si huius instrumenti vsum, aut potius abusum in memoriam reuocemus, cuius meminit historia Regum; haud incongrua videbitur vo-

cis origo. Veniebat, inquit, puer Sacerdotis, dum coquerentur carnes, & habebat fuscinulam tridentem in manu sua, & mittebat eam in lebetem &c. & omne quod leuabat fuscinula, tollebat sacerdos sibi. Neque ab his multum diffidet, quod in eodem libro Exodi haec instrumenta vncini dicuntur; quippe qui ad extrahendum aliquid, aut capiendum compararentur. Quare, ut utramque interpretationem complectantur doctores quidam, existimarunt instrumentum hoc aduncos habuisse dentes, ut nimirum victimarum adeps facilius caperetur, & super altari adolendus imponeretur.

Tandem ignium receptacula, aut thuribula, recensentur, quae Hebraice dicuntur *מִזְבְּחֹת* *mizbhot*, cuius vocis notionem, & vsum supra inter candelabri instrumenta declaranda exposuimus, itaque nil praeterea addendum esse censuimus: nisi quod instrumenta quaedam fuerint ad ignem suscipiendum parata; quae aeneadem in Sanctum inducerentur aliquando, ut ignis in aureo altari effunderetur; an ex aeneo altari aeneis item huiusmodi instrumentis eductum ignem aureis alijs thuribulis, aut argenteis exciperent, in templum inferendum, non est huius loci peruestigare. Vasa denique altaris enarrat illis verbis Iosephus: Fecit item vasa eius ex aere omnia, lebetes, & amulas, tenacula, & harpagines, & reliqua auri fulgorem, & pulchritudinem referentia. Haec ille, quae de altaris instrumentis dixisse sat erit.

Supererat ut de culinarum quoque ollis, cacabis, caldarijs, atque alijs ageremus; quae aenea fuerunt; deque alijs instrumentis ferreis, quae ad sacros templi vsus deputata cum fuissent, à Salomone facta initio fuisse creduntur: verum, prae nimio absoluendae huius partis desiderio, ab illis omnibus superfedemus, commodiorem alium locum eiusmodi tractationi fore sperantes. Illud vnum forte exigit huius capituli epilogus; ut, quoniam omne pondus aeris colligere nulla ratione potuimus, hic summam referamus id omne, quod haecenus fuit expensum.

9027	Altaris aenei pondus talentorum.	20000
8640	Columnarum Iachim & Booz.	9027
17667	Maris aenei.	8640
	Decem laborum cum basibus suis.	200000
	Tecta templi operiebantur talentis.	500141
	Pondus vero columnarum, & labri ab Eupolemo videtur confirmari.	557808

A Aeris vero, inquit, in columnas, & labrum, & porticum talentorum duodeviginti millia & quinquaginta expensa fuisse. quae enim desunt talenta ad numerum à nobis inuentum, ea in porticu fuisse expensa significat. Qui quidem talentorum numerus cum vix excedat dimidiatum numerum talentorum auri, atque argenti, qui in sacris historijs computatur; in quibus aeris, & ferri pondus numero, ac pondere, prae multitudine eius pene infinita, caruisse dicitur, facile suadebit praedicta supputatione verum, numerum nos ne minima quidem ex parte assequi potuisse, nedum excessisse: quod facinus ab aliquibus putaremur exaggerandi desiderio incurrisse.

VIX MINIMAM TALENTORUM AERIS PARTEM CONSUEVERUNT ASSEQUI.

DE VASIS TEM-

PLI AVREIS, ET

argenteis.

Cap. XLI.

ENEIS templi vasis recensitis, ad aurea referenda accedit historia Regum: Fecitque Salomon, inquit, omnia vasa in domo Domini, altare aureum, & mensam, super quam ponerentur panes propositionis, auream. In Paralipomenis vero eadem referuntur verba, & additur: & mensas, & super eas panes propositionis. Hebraice, Mensas, & super eas panis facierum: vsum quippe fuisse videtur Hebraeus sermo eleganti illa numerorum permutatione, cuius supra meminimus, ut non pauciores mensae referantur hic factae, quam quae alibi denario numero recensentur. Candelabra quoque cum lucernis suis, ut lucerent ante oraculum, iuxta ritum, ex auro purissimo, & florentia quaedam, & lucernas, & forcipes aureos: omnia de auro mundissimo facta sunt. De his vero mensis, & candelabris nihil hoc loco nobis agendum est: suo enim loco copiose de illis disseruimus.

Illud certe in dubium posset reuocari: num praeter decem aurea candelabra, quae fuerunt in Sancto, alia quoque fuerint in alijs templi locis, atrijs, gazophylacijs, aut porticibus. Et sane argentea candelabra, quae in Paralipomenis numerantur, Davidis iussu, & expensis facta, à nemine, quod viderim, proprijs statuuntur locis, aut deputantur ministerijs. Qui enim vellet ea in templum inferre, vim inferre videretur sacro Textui asserenti: Nihil erat in templo quod non auro tegetetur. Sed & in candelabra, inquit, aurea, & ad lucernas eorum aurum, dedit Salomoni David: pro mensura vniuscuiusque candelabri, & lucernarum. Similiter & in candelabra argentea, & in lucernas eorum pro diuersitate mensurae pondus argenti tradidit. Quibus verbis illud etiam

NUMERI
Hebraico sermone permutati
Supra cap. 5.
huius Libri.
2. Paral. 4. v.
20. & 21.

AN CAN-
delabra aliqua
aurea, & argentea fuerint
in atrijs.

3. Reg. 6. v.
22.
1. Paral. 28.
v. 15.

CANDELABRA nimirum haec non eiusdem fuisse mensuræ, aut ponderis; siquidem diuersas mensuras ipse sacer textus proposuit: quæ variæ candelabrorum mensuræ, varios quoque eorum usus indicant; quos facile conijciat quicumque animaduertit non interdiu tantum Sacerdotes, &que leuitas sacris in templo operatos fuisse; verum etiam noctu. Cuius rei vnum tantum libuit oculatum testem Iosephum proferre. Ioseph. 6. bel. li. cap. 12. **NOCTU** quoque in templo sacris operabantur ministri.

Et quo maior lucis, & candelabrorum copia necessaria fuisse cognoscatur, non Sacerdotes modo in quibusdam solemnitatibus noctu interfuisse putantur, sed frequens populi multitudo; ut ipse Iosephus auctor est: Ad diem festum Azimorum, inquit, populo conueniente, octauus autem dies erat Aprilis mensis, nona hora uocurna circum aram, itemque templum tantum lumen effulsit, ut clarissimus dies putaretur. Eadem quoque retulit Hegefippus, illud addens, quod non semel acciderit: Ipsi autem, inquit, Paschæ diebus. Xantici mensis octaua die, & per singulas noctes hora circiter nona, templum & ara eius ita lumine refulgebat, quasi dies esset, per dimidium ferme horæ quotidie manens. Haec ille.

Quæ omnia simul collata fidem afferunt eidem Iosepho asserenti candelabrorum millia decem à Salomone fuisse confecta, iuxta præceptam Moyfi. Quamuis in eo fide omnino dignus non sit, quod affirmat vnum tantum in templo fuisse dedicatum, cum decem fuisse in templo, sacra Scriptura testetur. Et candelabra, inquit, aurea quinque ad dexteram, & quinque ad sinistram contra oraculum ex auro puro: & quasi lilij flores, & lucernas desuper aureas, & forcipes aureos.

In eadem porro sententia persistere videtur Iosephus, dum aurea enumerat extra domum, candelabra similia ijs, quæ erant in templo: Iisdem autem diebus, inquit, etiam Sacerdotum vnus filius Thebuti nomine, Iesus, accepta fide salutis a Caesare, ut de sacris donarijs quaedam traderet, egreditur, ac tradit ex fani pariete candelabra duo, his, quæ in templo erant posita, similia, mensasque, & crateras, & pateras, omnia ex auro solido, & grauissimo facta. Haec ille. Ex quibus liquido constare videtur mendii coarguendos esse eos, qui mendum irreptisse Iosepho arbitrantur, quasi is decem tantum candelabra scripserit; cum Graece *μυριας* scribatur, & constans sit in ea sententia Iosephus, ut vidimus. Sed ad textum reuertamur. Allatis quidem verbis de candelabris, eorumque instrumentis egit sacer Textus, nam sequens vasorum commemoratio ad alia respicit templi ministeria, atque adeo longe diuersa enumerat instrumenta. Quare, cum de candelabri vasis disputatum à nobis suo loco sit; reliquum est, ut cetera vasa breui oratione perstringamus.

HYDRIAE Et hydrias, & fuscinulas, & phialas, & mortariola, & thuribula de auro purissimo. Hydrias Hebraice legimus *מַיָּו* *mayoth*, voce à radice *מָו* *saph* deducta, quam late supra exposuimus, & ostendimus, ea postem, aut limen portae significari; ut propterea vasa ministerij, praesertim sacri, ea voce appellari ab aliquibus existimentur, quod ad limen, siue postem domus asseruarentur. Sed cer-

te praeterquam quod longe petita videtur denominationis ratio, nihil habet verisimile quod ad templi limina vasa, vel asseruarentur, vel essent in usu. Vocem tamen, quamuis illius norio ignoretur; in Latinam, scyphi, conuertunt nonnulli, quod haec ex Hebraica in Latinam linguam videatur translata. Eam vero non semel sanctus Hieronymus hydriam conuertit, existimans, & merito, quod esset vas ad aquam, vel vina portanda deputatum. Verum tamen, inquit sacer Textus, non fiebant ex eadem pecunia hydriae templi Domini. Ad quæ vasa respexisse videtur Iosephus, dum *סְיוֹרָאִים* *Sayoraim*, Catinarum autem vinariorum, inquit, octoginta millia Rex confecit.

B Et fuscinulas *זִמְרִים* *mezamroth*, vox est à radice *זָמַר* *zamar*, deducta, quæ propter multiplicem notionem, varie ab interpretibus exponitur. Triplici enim ratione usurpatur, quarum quaelibet ab alia longe diuersa est. Significat enim in primis putare vineas, ut in Leuitico, Sex annis putabis vineam tuam. Secundo significat quod optimum est in vnoquoque genere, ut in Genesi, ad Genes. 43. filios suos Israel: Sumite, inquit, de optimis terrae fructibus in vasis vestris, & deserte viro munera. sed frequenter magis vox haec ab eodem verbo deducta, Psalterium significat, instrumentum musicum, siue ipsam cantionem, ut in Exodo, Fortitudo mea, & laus mea, psalterium, vel laus, quæ ad psalterium elata voce canam, Dominus. Quæ ratione apud Ieremiam locum conuertisse videtur Hieronymus: Psalteria, & phyalas, & mortariola. Ad quod vasis genus respexisse videtur Iosephus, sic scribens: Instrumentorum præterea musicorum, quæ nabilia, & cinnyrae vocantur, in usum Hymnodiarum ex electo confecit quadraginta millia. Et nomen videtur satis cum Hebreo congruere *זִמְרָא* *zimar*, & *Cinnyra*.

Sed quid est, inquires, quod sanctus Hieronymus bis hanc vocem fuscinulam conuerterit? Cui dubio cum à nemine videam responderi, ex animi mei coniectura respondebo, sic dici potuisse eiusmodi instrumenta, vel quia aliquam fuscinulae similitudinem tota compositione referrent, vel quia fuscinulae imaginem, ut ab alijs distinguerentur, praeferebant.

Et phyalas *מִצְרָחֹת* *mizrachot*, vocem hanc paulo ante exposuimus, cum phyalas inter aenea vasa computaremus, estque haec ab illa vna tantum re diuersa; quod scilicet illa masculinam sequatur vocis terminationem, haec vero foemina; quamuis nihil propterea vocis notionem immutet. Sed certe harum, atque illarum usum non eundem fuisse, immo neque harum omnium, probare videtur harum, atque illarum materia diuersa, quam non immutare potuit, vel auri penuria, vel cupiditas, aut auaritia. Harum vero diuersitatem probat Iosephi testimonium mox afferendum, quo semel phyalas cum pateris sacris mensis imponit, fere significans in his sanguinem, in illis similitam, atque alia eiusmodi offerri consueuisse: iterum vero phyalas vinarijs cantaris annumerat, quippe quibus vinum libaretur, sed harum, atque illarum numerum mox cum alijs vasis colligemus.

Et mortariola Hebraice *מָאָה* *caphoth*, deducta vox est, à verbo *מָאָה* *caphaph*, quod incuruare significat. Atque, ut alias ostendi, nomen inde deducitur *מָאָה* *caph*, mensurae genus quoddam significans, quæ à curuitate sic dicitur. Sed mensuras certe percensuit Iosephus, etiam si non eam, quam

SCYPHVS latina vox ex Hebraea *Siph* deducta.

4. Reg. 12. v. 12.

CANTHARI vinarij.

Ioseph. 8. antiq. cap. 2.

EVSCINVLAE aureae non eadem sunt quæ aereae.

Leuitic. 25. v. 3.

Genes. 43. v. 11.

Exod. 15. v. 2.

LAVS ET psalterium pro eodem

Ierem. 52. v. 18.

CYNNYRAE ab Hebraea *Zimar* videtur deducta.

Ioseph. 9. antiq. cap. 2.

INSTRUMENTA musica fuscinulae appellantur.

PHYALAE cum pateris adnumerantur ad sacrificia pertinentes.

PHYALAE vinarijs vasis adnumeratae ad liba spectant.

MORTA-

quam praedicto nomine appellari confirmamus, sed mensuram Nin, aut Assaron, cuius in sacrificijs vsus erat frequentior; quasi vero acuritate sic dictam mensuram eiusmodi arbitratus sit linguae, & sacrificiorum apprime edoctus Iosephus. Porro de harum mensurarum numero post pauca: de magnitudine vero nihil dicam; cum ea satis superque ostensa sit in prima potissimum, in quinta, & sexta proportionum tabulis.

TABVLAE
habentur in fi-
ne apparatus.

TVRIEVLAE.

Et thuribula מַחֲתֹת machthoth, à verbo חָתַח cha-
chal, deducta, quod proprie significat capere,
accipere ignem: quamuis ad alia capienda de-
inde transferatur. Vt in prouerbij: *Si esurierit*
inimicus tuus, eiba illum; si sitierit da ei aquam
bibere: prunas enim congregabis super caput eius.

Prov. 25. V.
21. & 22.

Rom. 12. V.
5. Cyprian.
lib. 3. ad Qui-
rinum.

Sanctus vero Paulus: *Hoc enim faciens*, inquit,
carbones ignis congeres super caput eius. Cypria-
nus Martyr: Carbones viuos superfundes super
caput eius. Qui, haud secus, quam viuens animal,
assidue illum sollicitent, ad poenitudinem de col-
lata iniuria, ad reddendam satisfactionem, ad
rependenda beneficia, tum gratitudine, tum di-
lectione, tum beneficijs. Haec enim sunt bene-
ficiorum propriae flammæ, haec incendia cari-
tatis. Hinc fit, vt vox ab hoc verbo deducta vas
significet, quo capitur ignis, id est, turibulum,
acerram, ignis receptaculum; his enim nomini-
bus appellatur à Vulgatae interprete. Horum
porro instrumentorum duplicem vsum, ac nume-
rum recensuit Iosephus, duplicem quoque earum
formam fuisse indicans, vt mox videbimus.

Haec eadem fere vasa, quae à Salomone facta
fuisse referuntur, à Dauide primum constituta
fuisse, dato auri, & argenti pro singulis pondere,
testatur liber Paralipomenon. *Ad fuscinulas quo-*
que, inquit, *dedit aurum Salomoni Dauid, &*
phyalas, & thuribula, vt fierent, ex auro purissimo,
& leunculos aureos, pro qualitate mensurae, pon-
dus distribuit in leunculum, & leunculum: simili-
ter & in leones argenteos diuersum argenti pondus
separauit. Pro leunculis Hebraice legimus כַּפָּוֹר

1. Paral. 28.
V. 17.

QVAE VASA
fecit Salomon
constituerat
prius Dauid.

LEVNCULI
aurei & ar-
gentei.

Genesi 32.
V. 20.

cephor, à radice כָּפַר caphar, quae notione multi-
plex est: significat enim operire, abscondere, vel
auferre, immunditiem, sordes, erratum, vel offen-
sam; vt propterea quamplurimis Latinis verbis
vix eius notio exhauiatur. Eius vsus est in Ge-
nesi: Dixit enim Iacob; placabo illum Esau mu-
neribus. Sed frequentius vsurpatur ad expiatione-
nem significandam, & iram Dei precibus, suppli-
cique oblatione placandam.

Ad quam verbi notionem forte respiciens Pri-
mus linguae interpret Adam Leonem, vel leonis
catulum כֶּפֶר chephir, appellauit. Quod huius
Regij animalis ira, precibus, ac supplici demis-
sione placeretur, vt alias ostendi.

Hac eadem voce crateram significari, certum
est, cum non semel eadem vox à Vulgatae inter-
prete Hieronymo pro vase vsurpetur. Sic apud
Esdram. *Scyphi aurei triginta computantur, &*
Esdrae 1. V. scyphi argentei secundi quadringenti decem. Et ite-
rum: *Crateres inquit, aureos viginti.* Sic autem
dici putant Hebraei, vel quod in illis abstergere-
tur culter à sanguine, vel quod esset vas operi-
mento tectum; cum ex eadem radice deducatur
vox, quae propitiatorium, quod est arcae tegu-
mentum, significat, vel (quod mihi magis arri-
det, & est verisimile), quia in huiusmodi vasa
sanguis expiationis reciperetur, aut alia eiusmodi:
qua ratione expiatoria appellantur haec vasa
in Regio codice; & lances à Iosepho appellari,

est, cum non semel eadem vox à Vulgatae inter-
prete Hieronymo pro vase vsurpetur. Sic apud
Esdram. *Scyphi aurei triginta computantur, &*
Esdrae 1. V. scyphi argentei secundi quadringenti decem. Et ite-
rum: *Crateres inquit, aureos viginti.* Sic autem
dici putant Hebraei, vel quod in illis abstergere-
tur culter à sanguine, vel quod esset vas operi-
mento tectum; cum ex eadem radice deducatur
vox, quae propitiatorium, quod est arcae tegu-
mentum, significat, vel (quod mihi magis arri-
det, & est verisimile), quia in huiusmodi vasa
sanguis expiationis reciperetur, aut alia eiusmodi:
qua ratione expiatoria appellantur haec vasa
in Regio codice; & lances à Iosepho appellari,

LEO QVA-
re dicatur Che-
phir quasi pla-
cabilis.

Esdrae 1. V.
10.

cap. 8. V.
27.

VASA TEM-
pli leunculi
dicti.

Ibid.

A conijcio, propter harum vsum infra explican-
dum.

Sed quid est inquit, quod Sanctus Hierony-
mus leunculos appellat haec vasa? An quia Che-
rubinorum leoninis iubis, vnguibus, aut capiti-
bus distincta exornataque fuerint. An quia
leonibus fuerint conspersa vasa, quippe illorum
formam referentia; quae primo, primi altaris ex-
piationis die primus Nahalon filius Aminadab
de tribu Iuda obtulerat, quasi proprijs insignibus
inseculpta. An quod vasa ipsa toto corpore, & di-
spositione referrent leonem; vt, vel hac ipsa figu-
ra indicarent, nulla ratione posse, aut veram cri-
minum expiationem obtineri, aut Dei iram pla-
cari, nisi per catulum leonis Iudam, hoc est, per
IESVM Christum Dominum nostrum Dei filium,
& filium Dauidis de tribu Iuda. Verum siue
hac, siue illa, siue alia quauis ratione interpre-
teris; illud certe nulli licitum existimabis; in quo
Abulensis, pij alias, eruditique viri, in reprehen-
dendo modestia desideratur. Hic nescio quorum
interpretum expositiones sequutus, negat au-
reos, vel argenteos leones fuisse conflatos; & haec
verba subiungit. Istud procedit ex errore litte-
rae, propter aequivocationem nominis Hebraici.
Et infra. Transtulit Hieronymus leonem, & fuit
in hoc facilis error. Haec ille. Ego vero praeter
Vulgatae nostrae Latinae auctoritatem, cui ma-
xime deferendum est, tantum vni Hieronymo
tribuo; vt potius existimem, errasse omnes Rab-
binos, & Hebraicarum vocum interpretes; quam
ipsum Hieronymum in Hebraicis litteris appri-
me versatum, & in sacris historijs plusquam om-
nes, à quibus suam expositionem sumpsit Abu-
lensis.

Num. 7. V.
12.

QVAE VA-
sa leunculi di-
cantur.

Abulensis
quaest. 5. su-
per 1. Para-
lip. 28.

VVLGATA
defenditur.

SANCTI
Hieronymi
laus.

DE VALVARVM

TEMPLI AVREIS ORNA-

mentis, & de vasorum nu-

mero, & magni-

tudine.

Cap. XLII.

INTER instrumenta templi aurea
claus enumerare videtur liber
Paralipomenon, qui, cum do-
mum Sancti Sanctorum, quasi
sexcentis talentis inauratam,
fuisse dixisset, haec verba sub-
iungit: *Sed & claus fecit aureos, ita vt singuli clau-*
siclos quinquagenos appenderent. Pondus autem
tam ingens clauorum, de eorum forma, & vsu dili-
gentius inuestigare nos cogit. Et in libris quidem
Regum claus huiusmodi laminas affixas fuisse
parietibus, videtur indicare: *Domum quoque*, in-
quit,

2. Paralip. 3.
V. 6.

CLAVI
vncias pen-
dentes singuli
quingenti & vi-
genti.

3. Reg. 6. V.
21.

quae ante oraculum operuit auro purissimo, & affixit laminas aureas. Et utrumque hunc locum contulit gloria, ut ex eorum collatione plures, & mysticos inuestigaret sensus: Et quinquagenorum scilicet, inquit, erant singuli clavi, quibus laminæ aureae affigebantur in parietibus domus Domini; quia verba coelestia, quibus in amore bonorum operum proficimus, & confestimur, veniam nobis promittunt peccatorum, & gratiam Sancti Spiritus, & Sabbathismum in futuro aeternum.

Eandem opinionem tenuit Eupolemus, qui & clauorum formam indicare simul voluit: Templum autem, inquit, intrinsecus laterculis quinque cubitorum aureis, opere fusorio deaurauit, atque quaternis argenteis clavis confinxit, talenti pondere, in papillarum speciem ordine dispositis. Haec ille: qui singulis prope verbis aliquid proponit, quod, an veritati consonet, esset examinandum. Ac primum verosimile non est, tam magnis laterculis domum inauratam, cuius quilibet paries laterculis sexdecim operiretur, ac clavis quatuor & sexaginta: at clauos argenteos faciens sacrae Scripturae non consensit. Nisi forte ab aliqua exteriori domo, vel coenaculo, sic auro, argentoque distincta, eiusmodi ornamentum in interiora templi, contra ius fasque, inuenerit. In eo quoque à sacra Scriptura recessit, quod clavis talenti pondus attribuit, nisi forte huc accedat aliquis Græphus, qui nouum confingat talentum, ex ignoratione Eupolemi, aut librarium errore productum. In eo forte à vero non recessit, quod clauos in papillarum speciem fuisse formatos, affirmat.

Sed & vox Hebraea מִסְמֶרוֹת mismeroth, clauos significans à סָמָר samar, deducitur, quae horrere, hirsutum esse, aut asperum significat; varijs nimirum foliorum, aut florum sculpturis exornatum. Harum similes licuit obseruare in aeneis foribus templi sancto Adriano, olim Saturno, sacri; ac praeterea in foribus templi Sanctorum Cosmae & Damiani, olim certe Castoris, & Pollucis: sicut etiam in foribus omnium maximis, quae Romae extant, Pantheonis, quibus iniuria temporum pepercisse videtur, ut aliquod extaret antiquitatis monumentum. Sed plura recentiora exempla licuit in nostra Hispania obseruare, vel in templorum, vel in priuatis nobilium domibus, hac vna re Romanis, quos dixi, dissimiles; quod hi minores, illi multo etiam sculpturis asperiores sunt. Quibus perspectis verosimile omnino fiet, clauos aureos quinquaginta scilicet pendisse; vncias nimirum quinque & viginti; ut ex tabula numismatum prima constare poterit. Ex quo licet conijcere, flores illos, atque ornamenta, quae in parietibus, & camera Sanctuarij in figura exprimuntur, capita fuisse clauorum, vna cum clauo fusa, qui & laminas, & flores ipsos tabulis affigebat.

Neque à veritate alienum videri debet, fores quoque templi, & oraculi, quae aureis etiam ipsae laminis tegebantur, huiusmodi grauissimis clavis affixas similiter, atque exornatas fuisse: nam, ubi nos legimus. Et affixit laminas clavis aureis. In Hebraeo legitur, & vectauit, transire

Tom. 2. Explan. Pars 2.

A fecit, vel traduxit, repagula, pessulos, vel catenulas auri ante oraculum. Ut serae, vectes, & repagula omnia fuisse intelligantur ex auro purissimo. Sed & cardines ostiorum domus interioris Sancti Sanctorum, & ostiorum domus templi ex auro erant. Hebraice מַבְּתָחַב bapothoch: vox est, cuius notio non est in promptu, sed ea solet cardines significare, angulos, vel posteriora, quae omnia in eam me sententiam inducunt; ut existimem hac voce proprie significari illud ornamentum genus, quo valuarum superiores, atque inferiores cardines arctius constringuntur, ab exteriori ad interioriorem partem reflexum; & vulgo ab Hispanis appellantur abraçaderas, solentque fieri multiplices ornamentorum genere insculptae; ita ut quae in foribus templi nostri Cordubensis, & Hispalensis nunc apparent, singulae aereae sint, & quinquaginta libris grauiore. Atque adeo haec, quae de clavis, cardinibus, ac pessulis dicta sunt faciliore ratione nostro sermone possent indicari, la clauazon, aldauas, cerrojos, y abraçaderas eran de oro fino.

Sed iam tandem operae precium erit Iosephum audire, qui vnus numerum recensuit praedictorum vasorum. Exorsus autem est à mensarum multitudine; quarum etiam si numerum non expresserit, significauit tamen earum usum, ad sustinendas phialas fuisse deputatum: & vasa aurea, argentea, mensas quoque multas, inquit, edidit Rex; & in his vnam magnam auream, in qua ponebantur Dei panes; reliquae vero non multo deteriores diuerso modo factae, sustinebant phialas, & pateras aureas vigesies mille; argentearum quadraginta millia; candelabrorum item fecit decem millia, secundum praeceptum Moyfis; ex quibus vnum in templo dedicauit, ut interdum luceret secundum legem &c. cantharorum autem vinariorum octoginta millia Rex fecit; & phialarum aurearum millia centum; argentearum vero bis totidem, lancium vero aurearum ad offerendam in eis simillam maceratam ad altare octoginta millia; duplum vero argentearum, craterarum quoque, in quibus simillam oleo subigebant sexaginta millia aureorum, & bis totidem argenteorum. Mensurarum vero quales Moyfi Hin, & Assaron, aurearum erant

	V	A	S	A
			Aurea.	Argentea.
Paterae			20000	40000
Candelabra			10000	20000
Canthari			80000	160000
Phyalae			100000	200000
Lances			80000	160000
Crateres			60000	120000
Mensurae			20000	40000
Acerrae			20000	50000
Tubae				200000
Instrumenta				400000
			440000	1340000

E Hymnorum Cantoribus numero ducenta millia. Instrumentorum praeterea Musicorum, quae Nabla, & Cinnryae vocantur, in usum Hymnodiarum, ex electro confecit, quadringenta millia. Quae omnia Salomon ad honorem Dei magnifice parauit, nullis parcens sumptibus. Haec ille. Qui aurea retulit candelabra, cantharos, quos appellat choas, & phyalas; eorumque singulis numeris

3. Reg. 7. v.

50.

CARDINES aurei qui dicuntur.

NUMERVM vasorum aureorum, & argenteorum censet Iosephus. Iosephus 8. antiq. cap. 2.

STOLARVM ducenta millia, & vndecies mille.

meris recensitis, subiungit: Argentearum vero A aliter antea senserunt nihil huiusmodi perpen-
bis totidem, ut ad ea, quae retulerat sermo refe-
ratur; quod in Graeco sermone magis est perspi-
cium: cum candelabra, canthari, & phialae
eiusdem sint generis foeminini.

CANDELA-
bra argentea
referantur in
sacro textu.

Et de candelabris quidem dubitandum non
est; cum in Paralipomenis, ut vidimus, argentea
candelabra in templo à Salomone fieri praeci-
pantur. De acerris vero, quamvis idem facile
posset quis opinari, nihil tamen statuere decre-
ui. Instrumenta denique Musica ex electro con-
fecta, argenteis vasis annumeravi. Nam, quam-
vis auro refulgeat eiusmodi materia, & maioris
plerumque fuerit aestimationis, quam aurum,
tamen quoniam permixto argento deterioris es-
se videatur temperaturae; illud, ut dixi, argento
adnumeravi, quod forte auro non immerito ad-
numerare potuissem. Colligamus igitur in vnam
summam omnia enumerata vasa, & affirmabimus
aurea vasa fuisse quadringenta quadraginta mil-
lia, argentea vero mille millia, & trecenta qua-
draginta millia. Et certe si auri & argenti copia
expendatur; quae à sacris historiis relata est, vix
posset intelligi quam ratione ea posset expendi,
si minor vasorum numerus recensetur.

VASA TEM-
pli prope in-
finita.

Sed opponunt sese his omnibus extenuatores
quidam mirabiles rerum sacrae Scripturae, cum
Esdras 1. V. legant apud Esdram; Rex quoque Cyrus protulit C
7.8.9.10. &
11. vasa templi Domini, quae tulerat Nabuchodonosor
de Hierusalem &c. & annumeravit ea Salsabasar
Principi Iuda. Et hic est numerus eorum. Phia-
lae aureae triginta, phialae argenteae mille, cul-
tri viginti novem, scyphi aurei triginta, scyphi
argentei secundi quadringenti decem: vasa alia
mille. Omnia vasa aurea, & argentea quinque
millia quadringenta: universa tulit Salsabasar
cum his, qui ascendeabant de transmigratione Baby-
lonis in Ierusalem. Ecce inveniunt omnia vasa tem-
pli quae tulit Nabuchodonosor de templo, atque
adeo omnia, quae fecerat Salomon in eodem
templo. Egregium sane commentum, quo mo-
ueant, si queunt, eos, qui sacras literas neque
summis, ut aiunt, labijs degustarunt: nam eius-
modi argumentis imponere vix possint ijs, qui
vel semel sacra Byblia perlegerint. Nam ne sin-
gula persequamur; quae cuius in promptu esse
poterunt, vnum aut alterum exemplum afferam,
quo eius argumenti vis, tota infirma esse vi-
deatur.

1. Esdrae 8.
V. 25. & se-
quentibus.

Anno Artaxerxis post Cyrum regnantis, sep-
timo. Appendi inquit Esdras, vasa consecrata
domus Dei nostri quae obtulerat Rex, & Consilia-
tores eius &c. vasa argentea centum, auri centum
talenta, & crateres aureos viginti &c. & vasa
aeris fulgentis optimi duo; quae de templo Hierosolymitano fuisse sublata, dubitandum non est: E
& tamen illo numero quinque millium quadrin-
gentorum non fuisse comprehensa certum omni-
no est; cum haec iam fuissent Hierosolymam re-
lata; illa vero nunc deferenda tradantur: ex quo
fit, ut non omnia templi vasa illo numero com-
prehendantur.

OMNIA
templi vasa
numero quin-
que millium
non compre-
henduntur.

Sed age attentius veritati insistamus, nun-
quid, si omnia vasa templi à Nabuchodonosore
inuenta praedictus numerus complecteretur,
nulla alia praeter ea fecisset Salomon? quis igitur
tam religiosus tam diu superstes fuit omnium
vasorum custos, ut ne vnum quidem desiderare-
tur? Sed amens profecto sim, si ab eo, qui amens
non sit, haec existimem posse affirmari, nam, qui

aliter antea senserunt nihil huiusmodi perpen-
dille videntur. At si eiusmodi notae labem, ut in
suo sensu quisquam abundet, non vereatur, ve-
reatur saltem sacris se opponere oraculis asse-
rentibus, multis ante captiuitatem saeculis the-
sauris suis fuisse spoliata domum, à Sefac Rege
Aegypti; deinde ab Asa Rege Iuda; qui aurum,
& argentum domus Domini misit ad Benadad
Regem Syriae, ut eius ope liberaretur de mani-
bus Baasa Regis Israel: & ab alijs sexcentis.

Sed longior certe fuerim, quam par esset, si
omnia, quae suppetunt exempla simul colligere
velim; vnum tantum proferam, quod instar om-
nia esse poterit. In libris Regum sic legimus. Tu-
lit Ioaas Rex Iuda omnia sanctificata, quae conse-
crauerant Iosaphat, & Ioram, & Ochozias patres
eius Reges Iuda, & quae ipse obtulerat: & uniuersum
argentum, quod inueniri potuit in thesauris
templi Domini, & in palatio Regis, misit Hazaeli
Regi Syriae, & recessit ab Ierusalem. Et haec de
numero vasorum templi dixisse satis sit.

De aureorum vasorum pondere, atque adeo
de magnitudine eorum, pauca quaedam propo-
ni possunt, ex quibus reliqua pericrutarum facile
possit quivis ingeniosus. Et fateor quidem in-
primis multa vasa in templo minima quidem
fuisse; alias enim vix videretur templum omne
tam immensam vasorum multitudinem capere
potuisse. Minima enim fuisse videntur primo
mortariola illa aurea, pendentia singula siclos
denos. Neque his multo maiores fuerunt crate-
res, illi aurei, viginti, quos Sarabiae, & socijs de-
dit Esdras Sacerdos, qui habebant solidos milenos
Hebraice לאדארמון laadarconim, Graece δὲκαμμον
drachmon, drachmarum mille. Satis enim multis
argumentis allatis in Apparatu ostendi, non
aliud esse potuisse solidi pondus, quam drach-
mae: mille igitur drachmae in partes viginti tri-
butae, quinquaginta drachmas unicuique cra-
teri dant. Cuius numeri quarta pars siclos dat
duodenos cum dimidio. In cultis praeterea con-
ficiendis, qui ab Esdra inter pretiosa vasa enume-
rantur, parum admodum auri vel argenti in eo-
rum videlicet manubrijs, aut etiam vaginis exor-
nandis impendi potuit cum cultri ferrei faciendi
fuissent, aut certe aerei.

Sed mirabitur fortasse quispiam quod cultros
appellem aereos: Id etiam mihi ante annum
fuisset nouum, & inauditum, sed cuiusdam è no-
stra societate solertia factum est, ut afferretur mi-
hi vnus denuo circa aram effossus, duorum fere
palmorum longitudinis, qui
quam plurima praeferebat
antiquitatis monumenta;
nec non argumenta non
pauca suffurati à barbaro ef-
fossore aurei ornamenti: Hu-
ius vero usum in sacrificijs
fuisse indicavit, praeter alia
argumenta, locus, quo fue-
rat inuentus; nimirum circa
prophanum altare Plutonis,
aut alterius infernae cuius-
cunque furiae; eius formam
apposui. Illud coniiciens
quod pluribus argumentis
saepe confirmatum est; gen-
tes videlicet ex aliqua He-
braeorum consuetudine, ac familiaritate aereo-
rum cultrorum usum fuisse mutuatos, quos forte
vsurpa-

AERAEI CVLTRI
antiquum monumentum.

braeorum consuetudine, ac familiaritate aereo-
rum cultrorum usum fuisse mutuatos, quos forte
vsurpa-

SAEPE FUIT
domus Domi-
ni spoliata,
3. Reg. 14.
V. 25.
2. Paral. 16.
V. 2. & se-
quent.

4. Reg. 11.
V. 18.

VASA AV-
rea quam ma-
gna; & quanti
ponderis sin-
gula.

1. Esdrae 8.
V. 27.

Apparat.
par. 2. lib. 2.
cap. 33.

Num. 7. V.
14. & alibi
saepe.

C V L T R I
aerei.

utrumque hi, ne circa altare sacrum cultris operantes, ferro contingerent altare, atque polluerent, quod nefas esset execrandum. Sed ad institutum redeamus.

Fuerunt etiam alia quamplurima vasa maiora, & de Phyalis mensae, quae profundiores erant cubito, nihil praeterea dicendum est, his vero non minores esse debuerunt, sed fortasse etiam maiores, illae, quibus sanguis iugulati tauri in altaris crepidine effundendus, excipiebatur: neque enim verisimile videtur pluribus phyalis excipiendum eum. Sunt praeterea apud Iosephum mensurae Hin, quae mensura in tabula proportionum quinta aequalis est duobus Romanis congijs. At congi magnitudo in nostro apparatu habetur expressa; ut ex eius proportionem conijcere ingeniosus possit illarum magnitudinem, atque etiam earum, quae Assaron vocantur; quippe cum hae in tabula proportionum sexta septem habuisse dicantur sextarios, cum quinta insuper sextarij parte: atque adeo congio illa mensura maior est quinta huius parte.

Sed certior quidam modus sese nobis offert, aurei cuiusdam vasorum generis expendendi. Nam in libro Numerorum singuli tribuum duces obtulisse dicuntur munera, in quibus erat *Acetabulum argenteum pondo centum triginta siclorum; phyalae argenteae habens septuaginta siclos*. Et cum ad idem omnino ministerium acetabula, & phyalae aureae factae fuisset à Salomone credantur, esse minimum debuerunt, sicut eiusdem capacitatis, ita eiusdem crassitudinis auri: quare si per regulam trium ex proportionem argenti ad aurum, à nobis exposita, numerum quartum inueniamus, affirmabimus acetabulum aureum fuisse siclorum ducentorum triginta quatuor; hoc est, librarum nouem, vnciarumque totidem: phyalam vero fuisse siclorum centum viginti sex; hoc est librarum quinque, & vnciarum trium, id est quartae vnius librae partis.

DE EXPENSIS

T E M P L I.

Cap. XLIII.

ASORVM computatam multitudinem, aedificijque relatam desuper magnificentiam, quasi iure suo consequi videtur eiusdem templi expensarum tractatio aliqua; quae, quo fuerit exactior eo fiet legenti iucundior, & discendi studioso utilior. Sed ingenue fateor de expensis templi vix minima quidem ex parte nos quidquam statuere posse; cum tamen plurima nobis insinuet sacra Scriptura, ex quorum cognitione solertia studiosorum hominum ingenia in reliquorum considerationem deuenire facile possunt. Et ut à certioribus, ac maximis exordiamur, extat sacris monumentis consignatum

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

A denarium quoddam, quod nostro loquendi more, pium legatum, appellaremus. Hoc autem huiusmodi est: *Ecce ego in paupertate mea praeparavi impensas domus Domini, auri talenta centum millia, & argenti mille millia talentorum: aeris vero, & ferri non est pondus, vincitur enim numerus magnitudine: ligna, & lapides praeparavi ad vniuersa impendia*. Iterum autem haec eadem referens: *Ego autem, inquit, totis viribus meis praeparavi impensas domus Dei mei: Aurum ad vasa aurea, & argentum in argentea, aes in aenea, ferrum in ferrea, ligna ad lignea: & lapides, onichinos, & quasi stibinos, & diuersorum colorum, omnemque pretiosum lapidem, & marmor Parium abundantissime*. Expensas vocare videtur David materiam omnis generis, quam ad tria veluti capita licet reuocare; ut aliquid de singulis dicamus, nisi temporis angustijs praeedicimur, nimirum metalla, ligna, & lapides.

Et quod ad primum spectat, id quoque bifariam subdiuidi potest, scilicet in pretiosa magis, & viliora; de his, neque verbum praeterea addendum, censui, de illis vero ipsemet David suae erga Deum, eiusque Domus aedificandae piam quandam propensionem, & voluntatem, testatur subdens: *Et super haec, quae obtuli in domum Dei mei, de peculio meo, aurum, & argentum do in templum Dei mei, exceptis his, quae praeparavi in aedem sanctam: Tria millia talenta auri de auro Ophir, & septem millia talentorum argenti probatissimi ad deaurandos parietes templi*. Quae ex Hebraeo sic possunt conuerti: Et adhuc, propter voluntatem meam in domum Dei mei, est mihi *תבואה* segulah, peculiare aurum, & argentum, vel asseruatum, clausum; id enim omne significat vox illa, quod dedi domui Dei mei propter excellentiam, gradum, *תהלה* lemaghlah, sic enim interpretes exponunt eandem vocem, quam domui ipsi tribuit idem David, *Domus enim, inquit, talis esse debet, ut in cunctis regionibus nominetur*. Hebraea sic conuertit Regius codex: Et domus ad aedificandum Domino ad magnificentiam *תהלה* lemaghlah, ad excellentiam, ad nomen, ad gloriam.

D Verum enimvero, cum omne aurum, & argentum in tabulis nostris expensum, ut dixi, perfectissimum sit, & ratio brevis, ac facilis exposita, sit illud ad quamcunque propositam perfectionem reuocandi perfectionis metallorum, nulla nobis deinceps habenda est ratio.

Verum ut ad institutum reuertamur, his tam magnificis donarijs, quae omnem videntur humanam fidem superare, nondum sibi satisfecisse visus est Rex ille pietatis, ac religionis studiosissimus: quapropter his ipsis non ad pompam, sed ad exemplum recensitis, Principes, proceres, tribunos, & centuriones hortatur; ut sponte offerant, sanctae Domui aedificandae munera: *Dederuntque in opera domus Dei auri talenta quinque millia, & solidos decem millia; argenti talenta decem millia: & aeris talenta decem & octo millia: ferri quoque centum millia talentorum*. Et apud quemcunque inuenti sunt lapides, dederunt in thesauros domus Domini: Hos vero omnes numeros, si in vnam colligas summam, affirmabis auri talenta legata fuisse Salomoni centum & octo millia, cum solidis praeterea decem millibus; hoc est, siclis bis mille quingentis: Argenti vero talenta septemdecim millia supra decies centena millia.

Tt 2

Quae

1. Paral. 22. v. 14.

1. Paral. 29. v. 2.

Ibid. v. 3. & 4.

1. Paral. 22. v. 5.

D O N A Principum ad aedificandum templum ex auro, argento, aere ferro, & gemmis.

1. Paral. 29. v. 7. & 8.

Auri talenta 108000. Argenti talenta 1017000.

Quae libuit ad Romanum & Hispanicum scuto-
rum numerum reuocare; ut utrique nationi faci-
lis sit huius infiniti propemo-
dum thesauri computatio, &
aestimatio; atque ex his cui-
cunque etiam nationi. Cuius
rei gratia contemplati primo
loco sumus nostram illam pri-
mam ponderum, & numisma-
tum tabulam; & inuentis in
ultimo prioris lineae loco cen-

AVRI ET
argenti talen-
ta cum nostris
nummis con-
feruntur.

tum talentorum millibus, nu-
merum inuenimus, quem vi-
des in hac prima numerorum
linea. Deinde sursum ascen-
dendo, in eadem talentorum
linea, conquisiuius secun-
dum numerum octo millium
talentorum, cui in tabula re-
spondent Romana scuta mo-
netae, quae in secunda linea
apponuntur. Bis mille, ac qua-
dringentos praeterea ficos
in linea fidorum conquisiui, quoniam hic proxi-
me minor est examinando numero bis mille
quingentum, & inuentum è regione scutorum
monetae numerum tertio loco apposui, ac tan-
dem è regione quinquaginta fidorum inueni
scuta ducenta octoginta: & hunc numerum bis
apposui ut complerem, quem praecedenti opera-
tione praetermiseram centenarium numerum.

Atque his omnibus numeris in vnam sum-
mam collectis, secundam numismatum tabulam
aggressus sum; ut argentum pari ratione exami-
narem; tribusque numeris in vnam summam col-
lectis, hanc supposui priori summae, & vtraque
collecta, affirmavi relictà fuisse à Dauide Salo-
moni tricies bis millies, octingenties semel &
vicies centena, triginta quatuor millia, ac insu-
per quatuor & viginti scuta monetae Romanae.
Nimirum migliones ter mille ducentos octoginta
duos, ac praeterea scuta quatuor, & viginti supra
centum triginta quatuor millia. Atque eadem
prorsus ratione Hispanicum ducatorum numerum
collegi, & affirmo legata fuisse, bis millies octin-
genties duodecies decies centena millia, praete-
rea octo millia trecentos septuaginta quinque.
Quod vulgo diceremus. Dos mill y ochocientos y doze
millones y ochomill y trezientos y setenta y cinco ducados.

Non negauerim certe numerum hunc tam ma-
gnum esse, ut omnem humanam superet fidem:
est tamen ille cum ijs omnibus, quae de aedificij
gloria perstrinximus, maxime consentiens. Nam,
quod is ex sacris Scripturis plane colligatur, fa-
tis à nobis demonstratum est; si non Mathematicis
rationibus, illis certe, quibus aduersari, vel re-
rum ignorationi videretur tribuendum, vel pro-
teruias: proteruias autem neque obsistere posse
speramus, neque nitimur, neque curamus; illi ni-
hilominus, ut aliqua ex parte subueniremus, in
hunc locum, quasi in propria sede collocandum,
ex illa disputatione numismatum, ac ponderum,
quasi consulto praetermissum, asseruauimus Eu-
polemi locum. Antiquissimum cum licet appel-
lare, & laudatissimum scriptorem, cui nulla
potuit inesse suspicio exaggerationis, quasi vel-
let sibi, gentisque suae laudi indulgere potius,
quam veritati operam dare; cum ille genere,
religione, & aetate à Salomone, & Dauide fue-
rit alienus. Is ergo sic scribit: Porro auri summa,

QUANTVM
auri impen-
sum fuerit.

A quod in duas columnas fuerat, templumque collatum, fuit
quadragies sexies centena millia talentorum. In clauos vero,

Auri Tal.	Drach	Argenti Tal.
100000	10000	1000000
3000	10000	7000
108000	Sicli	10000
	2500	1017000

SCVTA ROMANA.	
Auri	Argenti.
1683000000	1440000000
134640000	14400000
13464	10080000
280	1464480000
280	
1817654024	
1464480000	
3282134024	

SCVTA HISPANICA.	
Auri	Argenti.
1485000000	1188000000
118800000	11880000
11880	8316000
247 $\frac{1}{2}$	1208196000
247 $\frac{1}{2}$	
1603812375	
1208196000	
2812008375	

ac reliquum apparatus argenti talen-
ta mille ducenta triginta duo. Haec
ille. Ea sic Hispani proferre-
mus: Quatro millones de talentos,
y feiscientos mill talentos.

4600000

Cuius quidem computatio
tunc facile cum numero sa-
crae Scripturae conferetur,
cum perspectum erit apud
Graecos, argenteum talentum
in usu fuisse, aurei vero talen-
ti nullam factam fuisse à Grae-
cis Historiographis mentio-
nem. Et talenta quidem At-
tica computasse existimamus,
& omnem expensarum sum-
mam auri nomine compellaf-
se. Quibus statutis numerus-
talentorum auri sacrae Scrip-
turae duodecies multiplice-
tur; ut fiant talenta argen-

COLLATIO
talentorum sa-
crae Scriptu-
rae cum talen-
tis Eupolemi.

108000

12

216000

108

1296000

1017000

2313000

2

4626000

tea; & producto numero addatur numerus ta-
lentorum argenti sacrae Scripturae, & tota
summa bis accipiatur; ut fiant ex sacris Attica
talenta, & habebis numerum Eupolemi qua-
dragies sexies centena Atticorum talentorum.
millia respondentia talentis à sacra Scriptura
computatis: nam viginti sex millia talentorum,
quae in supputatione supersunt, praetermissa fuisse
videntur ab Eupolemo, vel tanquam minima
pars tam magni numeri, vel quod publica fama,
secundum quam eiusmodi summam posuerat,
minores illos numeros contempserat.

Quod vero praeterea subiungit in clauos, acre-
liquum apparatus argenti talenta expensa fuisse
mille ducenta triginta duo, ad illud referendum
videtur; ut computarit clauos, quos, ut supra ostendi,
enumerauerat, quaternos in singulis laterculis
quinque cubitorum. Ita ut in singulis parietibus,
tecto, & pavimento Sancti Sanctorum, ut dixi,
clauus computarentur quatuor & sexaginta. Iam
vero computare oportet in vniuersa domo super-
ficies huiusmodi quadratas vicenum cubitorum,
quarum in pavimento Sancti sunt duae; totidem
in tecto; in singulis parietibus longioribus, qui al-
ti sunt cubitos triginta, sunt ternae; in reliquis
duabus simul ternae; vnaquaeque enim habet v-
nam & dimidiatam. Itaque sunt omnes superfi-
cies computatae tredecim. In Sancto Sanctorum
denique sunt omnino sex. atque adeo vniuersae
erunt nouendecim. has si per sexaginta quatuor
multiplicaueris, inuenies clauos mille ducentos
sexdecim, totidem talenta pendentes, iuxta Eu-
polemum; nam sexdecim talenta, quae supersunt
in reliquo apparatu, expensa fuisse significat.

Quod sane Eupolemi testimonium multa sup-
peditat nobis contra sacrarum rerum extenuato-
res argumenta satis firma; ex quibus vnum pro-
ponam, aut alterum, quae reliquorum esse pos-
sint exemplum. Quis enim sanae mentis non ad-
miretur, huic homini Graeco, vim veritatis Diui-
nae penitus ignoranti, bene tamen conscio Re-
gni Salomonici, eiusque ditioris, & Imperij, quod
pene non esset prae sua tenuitate cum Graeco-
rum Imperio conferendum, huic, inquam, homi-
ni credibilia videri sacrarum litterarum testimo-
nia, quae ipsis etiam Christianis vix credi posse
videantur? vnde factum est, ut sacris historiis illa-
ta ui

1232

SVMM A
talentorum in
clauos templi
impenfa

64

19

576

64

1216

1232

16

EVPOLE-
mus quis nam
fuerit.

auri sane quam maxima ad suos vniuscuiusque sensus veluti ad amissim exactissime redigantur. Huc igitur in iudicium vocamus figmenti illius inuentores, qui putarunt centum millia talenta auri sacrae Scripturae totidem siclos, nec quidquam praeterea propter Eupolemi auctoritatem, fuisse existimandos. Hos certe, si audisset Eupolemus, in quos sui sensus expositores proculdubio appellasset; qua enim ratione ex centum siclorum millibus quadragies sexies centena talentorum millia conficiantur nisi forte haec etiam, ut illa ad nihilum redigantur talenta.

Sed quamuis aduersus proteruiam, & inscitiam hanc pene incredibilem tam multa proferamus argumenta; non tamen propterea quis existimet velle nos communia quaeque proferre, aut quae, & quanta illa sint, quae proferimus, ignorare; nam praeter aureorum numerum, quem paulo ante proposui, libuit ipsam auri, & argenti molem immensam, quam talentis computauimus, Geometrica dimensione expendere; numeros enim facile proferimus, rem vero aliquam, cuius partes tam immenso numero computauerimus, vix vnus aliquis reperiatur, qui viderit: at cubitis, vel palmis cubiculum aliquod metiri, quod huius molis esset capax, cuius esse poterit in promptu. Aurum ergo facile ad formam cubicam potuit reuocari. Nam in tabula ponderum prima cubitus cubicus Hebraeorum auro plenus pendet talenta ducenta sexdecim; per quem numerum si diuideris numerum talentorum auri inuentum, habebis quingenta cubica talenta auro impleri potuisse. Ex quo colliges, quod si cubiculum componas decem cubitorum quadratum, altum quinque: vel decem longum, quinque latum, decem altum illud auro solido impleatur. Itaque quotiescumque quacumque ratione numeros composueris tres, quorum inuicem multiplicatio quingenta reddat, ij numeri mensuras ubiculi tibi dabunt.

Sed longe melius est, ad cubicam rationem, numerum reuocare, extracta enim Arithmetica, ratione a praedicto numero radice cubica tanta erit in cubitis sacris longitudo, latitudo, & profunditas massae auri: Haec autem moles auri summae perfectionis est, quae perfectio auro vniuerso tribuenda cum minime sit, pro rata parte, qua illud a perfectione summa deficiet, hoc latus exetescet, ut facile liceat conijcere latus cubicum auri minimum fuisse octo cubitorum. Hunc autem cubitorum numerum placuit ad palmos Romanos primum reuocare. Nam in tabula proportionum septima cubito Hebraeorum respondent palmi Romanorum tres cum octingentis octoginta vna millesimis quem numerum octies cum multiplicaueris, affirmaris octo Hebraeorum cubitos palmis Romanis aequales, fuisse octo & viginti, cum octoginta & vna ducentesimis partibus. Itaque tam longum, latum, & altum fore affirmabis cubiculum molis aureae solidae cuius haec est dimensio capax. Pari quoque ratione inuenimus in eadem tabula palmos Hispanorum, quibus praedictae mensurae respondent, triginta cum trecentis sexaginta duabus, trecentesimis septuagesimis quintis.

Ab his vero non longe diuersa fuit ratio inuestigandae dimensionis argenti, quamuis oportuerit talentorum numerum ad vncias reuocare; quod ex tabula numismatum secunda facile praestari potuit; in ea enim scorsum tres illos nu-

meros cubitorum inueniam mille millium primum, deinde decem millium, ac tandem septem millium; quibus in tabula respondent vnciarum numeri, qui in margine positi sunt. Eorumque summam collegi, ac tot argenti vncias affirmavi a Davide Salomoni relictas. Deinde in tabula ponderum quarta, in qua argenti moles expenditur, notavi digito cubico Hebraeorum tredecim vncias respondere, per quem numerum partitus quoque sum eum, quem collegeram, vnciarum numerum; & affirmavi massam illam argenti tot digitis cubicis contineri. Huius denique postremi numeri radicem extraxi, quae est maior digitis quadringentis octoginta nouem, minor vero digitis quadringentis nonaginta. quam demum ad cubitos reuocaui, & fuerunt cubiti viginti & digiti nouem, vel digiti decem. Ex quo mox liquet totam domum oraculi argento solido compleri potuisse, siquidem argentum omne non fuit summe perfectum, quanto a perfectione defuit, tanto praedictae domus capacitatem excessit. Hunc porro cubitorum numerum ad nostras mensuras reuocaui, fuitque aequalis palmis Romanis duobus & septuaginta, cum vndecim trigessimis, qui numeris respondet palmis Hispanicis triginta cum trecentis sexaginta duabus trecentesimis septuagesimis quintis.

Haec porro tam ingens auri, argentiue copia eo maior esse videbitur, quod licet tota ad templi apparatus, & ornamenta parata fuisse existimetur; ad impensas tamen templi fere nihil fuisse videatur; quippe cum in alendis operis, atque soluendis, in extruendis machinis, in subuehendis oneribus, atque in alijs innumeris rebus, quae in aedificijs sunt necessariae, nihil ex huiusmodi auri, vel argenti summa imminutum sit. Nam in Paralipomenis sic legimus: *Intulit igitur Salomon omnia, quae vnerat David pater suus: Hebraice: sanctificationes David patris sui: Septuaginta: Sancta David patris sui.* Haec vero quae fuerint indicat subiungens: *argentum, & aurum, & vniuersa vasa posuit in thesauris Domus Dei.* Ea vero, quae Sancta sunt, nefas esset in manus artificum, aut mercatorum dare, ac prophana reddere. Quapropter ea omnia oblata illata quidem fuere, ibique conseruata, donec templi cultus, & religio prophanata non fuit. Quibus tam amplissimis, atque inauditis pene donarijs cumulus accessisse videtur gemmarum, quarum minima moles precio, atque aestimatione plerumque maior est alia auri, & argenti summa quantumuis maxima. De his vero, quarum certa ratio reddi non potest, nulla reddetur.

Sed quid, inquires, expendendum supererat Salomoni, cum de Davide magnitudinem aedificandae domus cogitante haec verba legantur: *Et ob hanc causam ante mortem suam omnes praeparauit impensas.* Multa expendens Lyranus, quae a Salomone leguntur huic operi adiuncta fuisse, sic locum exposuit: Omnes, id est, aliquas de omnibus, inquit, quia Salomon multas addidit: sicut dicitur, omne animal fuit in arca Noe, quia de singulis speciebus fuerunt aliqua indiuidua, vthabetur in Genesi. Sensus igitur Lyrani est omnis generis praeparasse impensas. Sed omnem abstulit difficultatem Hebraicus sermo, qui sic habet: *Genes. 6. V. Parabo nunc ei, dixerat prius, & subiungit: & parauit David in multitudine 377 larab, quae vox significat multa, aut multiplicata; qua Deus etiam appellatur in Psalmo: Ciuitas regis magni.*

1500000000
150000000
105000000
1525500000

117346153 1/3

DIGITO
cubico He-
braeo trede-
cim vnciae
respondent.
Digiti 489.
vel 490.

Cub. 20.

dig. 9.

vel 10.

TOTA DO-
mus Oraculi
eo argento so-
lido compleri
potuit quod
expensum est.

72 1/10
30 1/3

NIHIL DE
tota auri & ar-
genti summa,
quam obtulit
David, ex-
truendo tem-
plo erogatum
fuit.

2. Paral. 5.
V. 1.

2. Paral. 22.

V. 5.
Nicolaus de
Lyra.

QVOMODO
intelligatur
Davidem
praeparasse,
omnes impen-
sas domus Do-
mini.

Genes. 6. V.

19. & 20.

Psal. 48.

V. 3.

CUBITVS
Cubicus He-
braeorum ple-
nus auro quan-
ti penderet.
108000 / 500
116

72 1/10

OCTO CV-
biti cubici
quot palmos
Romanos effi-
ciant.

31 1/10

18 1/10

30 1/3

OCTO CV-
biti cubici
quot palmos
Hispanicos
efficiant.

1017000.
Tabula nu-
mis. habetur
in Apparatu.
fol. 430.

1. Paral. 21.
V. 15.
Num. 16.
V. 3.
DAVID
praeparauit
omnes, impen-
sas, pro viri-
bus suis.

Significat etiam satis, sufficientia: vt in Paralipo-
menis: *Sufficit iam, cesset manus tua*: & in libro
Numerorum: *Sufficiat vobis, quia omnis multitudo
sanctorum est*. Vt propterea bene verterit Vulga-
tus, *omnes impensas*, quasi sufficientia diceret, quae
possent sufficere, cum viribus, & potentiae Dau-
dis collata, non vero cum domus magnificentia,
& gloria, cuius paulo ante meminerat, propterea
subdit: Haec praeparata fuisse *לפניהם*, ad facies
mortis suae, ante mortem suam, quasi morti proxi-
mus; vt propterea nondum potuerit votis suis, ac
desiderio satisfacere. Quibus ipse Dauid Prophe-
tica subscribere videtur; quippe qui relatis cen-
tum millibus talentis auri, & reliquis, quae ob-
tulerat, Haec verba in Regio codice Hebraico
subdit: Et super haec addes: Septuaginta & ad
haec adde.

QVID SV-
per fuit prae-
parandum Sa-
lomoni.

THESAV-
rus, quem le-
gauit Dauid
Domino locu-
pletare potuit
fer plura re-
gna

Sed quid opus est immorari in ea re confirman-
da, cuius sunt plenae sacrae historiae, quae to-
tae videntur posita in recensenda propemo-
dum infinita hominum multitudine, lapidum
magnitudine, & perfectione lignorum, atque
alijs huiusmodi quamplurimis a Salomone com-
paratis? Sed quo plura referuntur, quae huius
aedificij incredibiles thesauros confirmant, eo
magis inardescit animus cupidus mirum in mo-
dum cognoscendi, vnde nam Dauid potuerit
thesaurum cogere, qui certe plures prouincias,
ditiones, & regna locupletare potuisset; & quo
tandem abierit, & pene extinctum recesserit; vt
fere nullum extet rei tam memorandae vesti-
gium? Cui tamen dubitationi, vt plene satisfa-
ciam, sequentibus, prout doctrinae ratio postula-
bit, respondere curabo.

QVA RATIONE

POTVERIT DAVID TAM

immensum thesaurum in tam

exigua ditione coacerua-

re. Vbi de magnifi-

centia regni Sa-

lomonis.

Cap. XLIIII.

I quidem per tempus licuisset
propositae quaestioni pro me-
ritis respondere, plane speras-
sem nulla alia in re plenius sa-
tisfactum iri. Verum epilogi
angustijs, ac finis iam diu de-
siderati, a quo non longe absumus, contempla-
tione permoti, cogimur summa tantum capita
attingere, in quibus veritatis lux quaedam efful-
get, quae ex sana mente, acutioribusque inge-
nijs omnes dubitationum tenebras facile discu-

tiat, propellat, illustret. Ostendam igitur, faci-
lius fuisse Dauidi Regi toti Israel dilectissimo, ex
diuite, prompto, alacrique populo, & in votis
Deo promittendis, ac soluendis paratissimo, ac
praeterea ex muneribus, ab exteris etiam Regi-
bus oblatis, hostiumque praeda, tantam auri, ar-
gentique copiam cogere: quam sub hos saeculi
veluti fines, rerumque omnium angustijs, sum-
maque inopia fidem illis ipsis sacra auctoritate,
firmatis fidem habere. Insinuabo igitur, &
quantum fieri poterit, demonstrabo, quibusnam
vijs, quibus auxilijs, & vnde tantam auri, diui-
tiarumque copiam aggregarit. Thesauri igitur
coaceruantur subditorum tributis amplissimis,
regionum vestigalibus certis, ijsque maximis;
Regum, & amicorum muneribus cumulatis-
sima. Quae omnia bona a maximis orbis im-
perijs desiderio tentata potius, quam vsu, &
exercitatione tractata, in vnum Dauidis impe-
rium, quasi in proprium locum confluxisse viden-
tur. Siquidem Dauidis Regnum opulentissimum
fuisse testantur etiam sacrae literae pluribus in
locis: adeoque gloriose de eo loquuntur, vt nus-
quam melius. Ac primo felicem Dauidis regis di-
scessum e viuis enarrans sacer textus, haec verba
subiungit: *Et mortuus est Dauid in senectute bona,*
plenus dierum, & diuitijs, & gloria. Quantas au-
tem diuitias cumulauerit Dauid, vel ex eo cognos-
ci potest; quod sub finem vitae testamento le-
gauit tantam auri, argenti, preciosorum lapi-
dum, aeris Corinthiaci, ac ferri copiam, vt om-
nium hominum conceptus superare videatur: &
ansam nonnullis dederit, vt quod certe negare
non audent, perperam saltem interpretari co-
nentur: ac praeterea nos pro sacrarum literarum
defensione, eiusque certissima, firmissimaque
veritate tuenda, atque non minus ab ignoratio-
nis incurribus, quam a malignitate proteruorum
vindicaanda, arma sumere coegerint.

REGNUM
Dauidis, &
Salomonis di-
uitijs cumula-
tissimum,

1. Paralip.
29. V. 28.

Initio tamen animaduertendum est nos Dau-
dis Regnum cum Salomonico iure optimo con-
iunxisse. Siquidem huius vberiore rationem
reddunt sacrae litterae: Ac primum in Paralipo-
menis. *Auri pondus, inquit, quod afferebatur Salo-
moni per singulos annos sexcenta sexaginta sex ta-
lenta auri: excepta summa, quam Legati diuersa-
rum gentium, & negotiatores afferre consueuerant,*
omnesque Reges Arabiae, & Satrapae terrarum,
qui comportabant aurum, & argentum Salomoni.
Et infra: *Omnia quoque vasa, inquit, conuiuij*
regis erant aurea, & vasa domus saltus Libani ex
auro purissimo, argentum enim in diebus illis pro
nibilo reputabatur, siquidem naues Regis ibant in
Tharsis cum seruis Hiram, semel in annis tribus,
& deferrebant inde aurum, & argentum, & ebur,
& simias, & pauos.

2. Paral. 9.
V. 13. 14.

S V M M A
tributorum
quae Salomoni
soluebantur
singulis annis.

DIVITIAE
Salomonis, &
ciuitatis Ieru-
salem tempo-
re Salomonis.

Porro auri summam retulit primum historia
Regum. *Sumptum inde aurum quadringentorum*
viginti talentorum, detulerunt ad regem Salomo-
nem. Deinde vero liber Paralipomenon: *Tule-*
runtque inde, inquit, quadringenta quinquagin-
ta talenta auri, & attulerunt ad regem Salomo-
nem. Haec vero quae diuersa videtur esse talen-
torum supputatio nulla ratione contraria esse,
infra suo loco ostendetur. Allati porro argenti
summam neuter Historicorum retulit; tamen si
perspectum sit in ipso contextu, argentum pari-
ter allatum fuisse; vt vel hac ipsa ratione osten-
datur, argentum ea tempestate nullius fuisse
pretij,

3. Reg. 9. V.
28.

2. Paral. 9.
V. 18.

pretii, aut aestimationis: quod saepe retulit historia sacra.

Ipse quoque liber Paralipomenon: *Magnificatus est*, inquit, *Rex Salomon super omnes Reges terrae prae diuitijs, & gloria. Et iterum. Exercuit etiam potestatem super cunctos Reges à flumine Euphrate usque ad terram Philistinorum, & usque ad terminos Aegypti. Tantamque copiam praebuit argenti in Ierusalem, quasi lapidum, & cedrorum, tantam multitudinem, veluti sycomororum. Haec eadem retulisse videtur historia Regum. Salomon autem, inquit, erat in ditione sua, habens omnia regna à flumine terrae Philistinorum usque ad terminum Aegypti, offerentium sibi munera, & seruientium ei omnibus diebus vitae eius. Vnde factum est, vt merito ex his omnibus veluti summam collegerit ipsemet Salomon dicens: Coaceruauit mihi argentum, & aurum, & substantias Regum, ac prouinciarum.*

Quae omnia sacrae Scripturae testimonia, quamuis certam aliquam copiae, diuitiarumque rationem continere videantur; tamen nullus erit tam habes ingenij, qui non videat aliquid magnum, & excellens, eiusmodi magnifica commemoratione contineri. Illud certe perspicuum est triplici ratione diuitias à Salomone partas; quae etiam ratione omnia replentur Principum, siue Rerumpublicarum aeraria; mercium computatione; agrorum cultura, & fructibus; ac denique pascuis, salinis, & id genus alijs. Ad quae tria capita Reipublicae prouentus retulit Cicero; dum damna à proximo bello illata recenseret: Cum hostium copiae, inquit, non longe absint, pecora relinquuntur, agricultura deseritur, nauigatio conuiescit, ita neque ex portu, neque ex decimis, neque ex scriptura vectigal conseruari potest.

Verum enimvero licet adhuc prouentus Regios in tres partes cum Asconio distribuere canonem, oblationem, indictionem. Canon in vniuersum significat omnia constituta vectigalia, quae Regum imperijs coeua sunt, quod Hispani appellarem, las tercias Reales. Oblatio vsurpatur pro solutionibus tertiae, aut quartae, vel cuiuscumque partis in mercimonia statutae, quod diceremus, alcuala, Itali gabella. Indictio denique est, quam veteres collationem vocabant, sic dicta quod à Principe populis indicitur, ab eisque exigitur, Graeci *συμβολή*, nos impositionem, vulgo pecho. Quae omnia quam breuissime examinanda sunt; vt videre possimus, num aliquid hac ratione inuenire possimus, quod cum praedicto thesauro consentiat.

Nos vero in his recensendis ordinem sequemur, quo nos deducunt sacrae Scripturae testimonia, quae haec eadem referant; & in primis Indictionem, siue tributum indicare videtur liber Paralipomenon: *Auri pondus*, inquit, *quod afferebatur Salomoni per singulos annos, ac si dicat indictum populis ratione tributum sexcenta sexaginta sex talenta auri. Vbi animaduertendum est maxime auri pondus dici, non autem aestimationem, aut valorem, vt recta via nos incedere comprehendamus, cum talenta sacra semper ad pondus reuocamus. Tabulam igitur numismatum primam aggressi, comperimus tributum hoc, vndecies decies centena millia, ducenta & octo scutorum Romanorum millia, & septingenta octoginta scuta exaequasse; volumus*

tamen prius lectorem admoneri ex hac summa detrahendam esse illam eius partem, qua à perfectissimo auro allatum aurum defecisse putabitur; vt in Apparatu significatum est.

Huiusmodi vero tributum quibusnam potissimum populis fuerit impositum, indicat inquit, Paralipomenon liber. *Omnem populum, qui derelictus fuerat de Hetthaeis, & Amorrhaeis, & Pherezaeis, & Heuaeis, & Iebusaeis, qui non erant de stirpe Israel; de filiis eorum, & de posteris, quos non interfecerant filij Israel, subiugauit Salomon in tributarios, usque in diem hanc. Tributarios Hebraice *mas*, quod tributum significat, censum, aut vectigal, quod corpore soluitur, aut substantia; vtrumque enim ex aequo significat vox. Primum enim apud Isaiam contra Assur prophetantem: *Et iuvenes eius vectigales erunt*: Foreirus bene conuertit, & electi eius in ibid contributionem erunt, sed certe substantiae tributum frequentius vsurpatur. In Threnis: *Princeps prouinciarum facta est sub tributo*. Et iterum. *Rex Assuerus, inquit, omnem terram, & cunctas maris insulas fecit tributarias*. Hoc enim, quod nunc fecisse dicitur Salomon, non ipse primus, aut sine antiquorum exemplo fecit; cum in libro Iudicum legamus: *Postquam autem confortatus est Israel, fecit eos tributarios, & delere noluit*.*

Sed quod genus tributum huiusmodi gentibus fuisset impositum non ea solum voce, quam exposuimus, significauit liber Paralipomenon, sed alia quoque superaddita *ghobed*; vt propterea Regius codex, tributum seruile, interpretetur. Ab hoc vero seruitutis tributo liberos fuisse Israelitas Salomonis beneficio, & benignitate, tradit liber Regum; qui cum hanc eandem extraneorum seruitutem reatulisset, subdit: *De filiis autem Israel non constituit Salomon *ghobed*, seruare quemquam, sed erant viri bellatores, & ministri eius, & principes, & duces, & praefecti curuum, & equorum*. Cuius loci vberiore expositionem interposuisse, ac iustum loci commentarium scripsisse videtur Iosephus illis verbis:

Salomon autem Rex reliquas Chananaeorum, quae Libanum montem vsque ad urbem Amathem incolebant, & imperium eius detrectabant, sub ditionem suam redactas, tributa pendere coegit. Hoc est quod voce *mas*, significatur, & per singulos annos certum numerum seruorum, & colonorum, nimirum qui voce *ghobed*, significabantur, qui per agros distribuerentur, exegit. Hebraeorum enim nemo ad seruales operas adigebatur; nec erat aequum, vt cum tam multas gentes Deus sub eorum imperium subdidisset, ex his potius, quam de victis eiusmodi conditionis homines censerentur: sed omnes arma, & currus, atque equos, & rem militarem potius tractabant, quam seruiebant. Ex dictis colliges quatenam fuerit indictio illa operariorum ex omni Israel, de qua: *Et erat*, inquit historia Regum, *indictio triginta milia virorum*. Scilicet honoraria, non seruilis: haud alia certe quam militaris, cui nimirum stipendia, & alimenta ministrarentur, & tempus apertum eorum commodis, & quieti relinqueretur; vt ex eadem historia plane manifestum esse potest.

Iam vero de oblatione secundo loco aperte loquitur liber Regum, qui cum eadem sexcenta sexaginta sex auri talenta retulisset: *Excepto eo*, inquit, *quod afferebant viri, qui super vectigalia erant*. De his, demum qui ad canonicum pertinere videntur, postremo loco differemus, de quibus longior aliquanto erit disputatio. De secunda vero oblatione, quam dixi ab

Italis

Tom. 3. Ap. par. Par. 2. cap. 35.

2. Paral. 8. v. 7. & 8.

QVIBVS-
nam populis
imposita fuerit
tributi Salo-
monis Indi-
ctio.

Isa. 31. v. 8.

Foreirus

Threno. 1. v. 1.

ERher. 10. v. 1.

Iudicum. 1. v. 28.

FILII IS-
rael liberi ab
Indictione tri-
buti seruilis.

3. Reg. 9. v. 22.

FILII IS-
rael bellato-
res, Principes,
Duces, &
praefecti cur-
uum, & equo-
rum Salomo-
nis.

Iosephus 8. Antiq. c. 2.

EX HE-
braeis nemo
seruiebat, nec
ad seruilia o-
pera adigeba-
tur.

3. Reg. 5. v. 13.

INDICTIO
operariorum
ex Israel ho-
noraria, non
seruilis.

3. Reg. 10. v. 15.

CANON
Tributi spe-
cies.

OBLATIO
Tributi spe-
cies.

QVA VIA
diuitiarum ter-
rantiaque a Sa-
lomone com-
paratae fue-
runt.

MODVS
comparandi
diuitias à Re-
gibus.
Cic. pro lege
Man.

BELLORVM
damna.

Asconius.

OMNES
prouentus Re-
gij ad tria ca-
pita reuocati.

QVID CA-
non, quid obla-
tio, quid indi-
ctio significet.

2. Paral. 9. v. 13.

INDICTIO,
tributi species
Salomonis.

10098000

1009800

100980

11208780

ibidem.

Italys appellari gabella, à nostris Alcauala, haec A verba subiungit: & negociatores, vniuersique scruta vendentes. In Paralipomenis vero post legatos, negociatores referuntur, Hebraice הסוחרים hassocharim, negociatores: in libris vero Regum מסחר הרחוקים mischar harochlim, & à negociatione institutorum. Prima vox circumire, circumambulare significat; quae negociatorum nomine optime explicatur, horum quippe mores indicat. Secunda vero significat deferre ex vna in alteram partem, vel merces, vel alterius dicta, ac responsa; quare delatorem significat, eum scilicet, qui altero nomine diceretur susurro, qui blandiendi

IN QVO differat negociator ab institutore.

Tom. 3. Ap. par. 1. lib. 3. cap. 22. NEGOCIATORES, & Institutores tributa Salomoni soluebant.

CANON Salomonis duplex. 3. Reg. 10. v. 15. 2. Par. 9. v. 14.

Numeror. 13. v. 33. & cap. 14. v. 34. & 36.

3. Reg. 4. v. 7.

DVODECIM Principes vestigalibus regis praefecti. Ibid. v. 13.

QVAM LA- te paruerit Dicitio vniuersi- que ex praefectis vestigalium.

DE CANO- cellit.

ne Regum. 3. Reg. 10. v. 15.

2. Paral. 9. v. 14.

QVOT RE- ges soluerint tributa Salomoni.

studio aliorum dicta defert; & institutores, qui luci cupiditate merces transfuehant. Inter negociatores vero, & institutores hoc solet esse discrimen, quod illi ab alijs negociatoribus merces in magna copia emunt, hi vero à negociatoribus minutiores quasdam, ac minoris precij merces accipiunt, quas alio transferentes, aliquid lucrantur: Hos aptissime vocauit Vulgatus scrutarios, cuius vocis interpretationem alibi à me fuisse expositam memini: Et hi, atque illi statutam quandam diuenditarum mercium pecuniam Regi soluebant: quam Historici sacri referre noluerunt, atque adeo nulla nobis suppetit eius exquirendae via; quamuis ex quadam proportionem tributorum ea facile posset à studiosis inuestigari.

Ad canonem denique reuocari posse videntur vectigalia, quae duplici ratione videntur computari à sacris Historicis nimirum ea, quae ab Israelitico populo soluebantur, & ea quae à regibus, dynastis, atque principibus exterarum gentium. De priori sic scribit liber Regum, ex- cepto eo, quod afferbant viri, qui super vectigalia erant. Septuaginta: Absque tributis subditorum. At liber Paralipomenon: Excepta summa quam legati diuersarum gentium afferre consueuerant. Vtrobique in Hebraeo vox legitur תרומה tharim, à verbo תרם thur, deducta, quod indagare, inuestigare, inquirere significat, & plerumque vox illa pro exploratoribus usurpatur. Hi fortasse fuerunt duodecim illi praefecti, super omnem Israel, qui praebebant annonam Regi, & domui eius, per singulos enim menses in anno, singuli necessaria ministrabant. Quorum Principum nomina, atque ditionem recenset Historicus, illud subiungens, quod singulorum poterit commendare potentiam; de Bengaber enim qui sexto loco computatur, Ipse, inquit, praeerat in omni regione Argob, quae est in Basan sexaginta ciuitatibus magnis, atque muratis, quae habebant feras aereas. Quem ciuitatum numerum liceret quodammodo duodenario multiplicare, si non pari ciuitatum numero, pari certe soluendorum vectigalium pretio, quippe cum in menses singulos singulorum principum vectigalia distributa paria illa fuisse testantur; quae vna huius Imperij laus, plurima alia, quae maxima tamen fuisse censentur, quippe in vastissimas regiones diffusa, subditorum multitudine, ac copia, prouentuumque magnitudine, & opulentia antecellit.

De canone Regum, ac principum sic loquitur liber Regum: Et omnes Reges Arabiae ducesque terrae: liber vero Paralipomenon: Omnesque Reges Arabiae, inquit, & Sathrapae terrarum, qui comportabant aurum, & argentum Salomoni. At liber Regum allatorum munerum causas recensuit, & munerum diuersa genera. Et vniuersa

terra, inquit, desiderabat vultum Salomonis, vt audiret sapientiam eius, quam dederat Deus in corde eius. Et singuli deferbant ei munera, vasa argentea, & aurea, vestes, & arma bellica, aromata quoque, & equos, & mulos per annos singulos. Qui autem fuerint Reges hi, quiue Sathrapae in ipso eodem libro Regum habetur expressum; vbi & Regni Salomonici magnitudo describitur, & id, quo multis alijs ditionibus, ac regnis praestabat quippe quod esset totum simul: Salomon autem, inquit, erat in ditione sua, habens omnia regna à flumine terrae Philistij usque ad terminum Aegypti: offerentium sibi munera, & seruientium ei cunctis diebus vitae eius. Et infra: Ipse enim

obtenebat omnem regionem, quae erat trans flumen Euphratem, à Thapsa usque ad Gazam, & cunctos Reges illarum regionum: & habebat pacem ex omni parte in circuitu. Habitabatque Iuda, & Israel absque timore villo, unusquisque sub vite sua, & sub ficu sua à Dan usque Bersabee cunctis diebus Salomonis. Tunc enim opere completum fuisse arbitrantur interpretes sacri, quod Abrahamo primum à Domino fuerat promissum dicente: Semini tuo dabo terram hanc à flumine Aegypti usque ad fluuium magnum Euphratem, Cinasos, & Cenezaeos, Cedmonaeos, & Hetbaeos, & Pherezaeos Raphaim quoque, & Amorrhaeos, & Chananaeos, & Gergesacos, & Iebusaeos. Eademque Israeli deinde promissa fuere sub Moysse. Ponam autem, inquit, terminos tuos à mari rubro usque ad mare Palaestinarum, & à deserto usque ad fluuium.

Regnum Christi Dei, & hominis eisdem fere limitibus, ac terminis, quibus Salomonis Regnum continebatur, definiuit Psaltes, vt nullis omnino finibus contineri indicaretur; quippe quod completurum esset terrarum orbem vniuersum: Et dominabitur à mari usque ad mare, non alia certe haec, duo maria intelligenda esse videntur ab ijs, quae exposuerat liber Exodi. Rubrum scilicet mare ad meridiem situm, & mare Palaestinae, hoc est, Mediterraneum pertingens montis Libani partem Aquilonarem. Et à flumine magno Euphrate, usque ad terminos orbis terrarum, ad oras videlicet Mediteranei maris, quas ultra terra non extenditur ad Occidentem; vt propterea subdat: Coram illo procident Aethiopes, transmarini, & inimici eius terram lingent: supplices veneraturi Regem suum. Reges Tharsis, & insulae munera offerent, Reges Arabum, & Saba dona adducent, & adorabunt eum omnes Reges terrae, omnes gentes seruient ei. Quae omnia, vt dixi, ad regnum Christi proprie, ac vere respiciunt, quem omnes omnium gentium Reges adoraturi sunt: vt recens natum adorauerunt Magi, qui Ab Oriente venerunt Hierosolymam dicentes: vbi est, qui natus est Rex Iudaeorum? vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus cum muneribus adorare eum. Tamen, vt sanctissimus Augustinus affirmat, & ipsius psalmi titulo optime confirmat, In Salomone, figura certe qualiscunque adumbrata est, in Christo autem ipsa veritas praesentata. Nam praeter ea, quae de Regni limitibus iam diximus, Salomoni veluti in figura Reges Tharsis mittebant aurum de Ophir, & insulae, quas infra ostendemus. Reges Arabum, vt supra vidimus ex libro Paralipomenon, & Saba, cuius Regina aurum, & aromata detulit Salomoni. Aethiopes quoque Salomonem venerati sunt; cum quibus foedere, & matrimonio

con-

3. Reg. 18. v. 24. & 25. DONAPRINCIPUM, quae dabantur Salomoni.

3. Reg. 4. v. 21.

RE GNVM Salomonis quam late patuerit. Ibid. v. 24. & 25.

PAX TEM-pore Salomonis.

PROPHETIA Imperij Israelitarum completa tempore Salomonis. Genes. 15. v. 18. 19. 20. & 21.

Exod. 23. v. 31.

RE GNVM Salomonis figura Regni Christi.

Psal. 71. v. 9.

Matthaei 2. v. 1.

S. August. lib. 17. de Ciuitate Dei cap. 8.

SALOMON figura Christi.

2. Paral. 9. v. 14.

SALOMON cum Aethiopia pibus matrimonio coniunctus, figura Christi.

conditus fuit, non sine magno Christi, & Ecclesiae sacramento. Quae omnia laudem hanc vnam, ac maximam Regno Salomonis tribuunt, quod sua amplitudine, maiestate, & gloria Regnum potuerit significare Iesu Christi Regum Regis, & dominantium Domini, toto terrarum orbe diffusi.

PALAESTINA, Samaritana, Syria, Chaldaea, Arabia Salomoni seruebat.
Eupolem. su pra relatus cap. 23. huius libri.
EPISTOLA Regis Salomonis.
Et certe illud cuius perspectum satis esse crediderim, ex dictis colligi latiore multo fuisse Salomonis ditionem, quam quae Palaestinae terminis contineretur, quippe quae praeterea, Samaritiam contineat, & Syriam, Idumaeam, & Chaldaeam, Arabiamque fere vniuersam desertam, Petream, & Foelicem. Cuius Imperij magnitudinem agnouit etiam Eupolemus singulis regionibus affirmans iniunctum fuisse, vt operarijs templi necessaria ad victum in singulos menses suppeditarent. Scripsi quoque, inquit apud eundem Eupolemem Salomonem, in Galilaeam, & Samaritidem, & Moabitidem, & Amonitidem, & Galaaditidem, vt eis ex regione necessaria suppeditent in singulos menses: enumeratisque tritici, ac vini Coris: Oleum vero, inquit, & alia suppetent eis ex Iudaea, Victimae vero in esum carniuum ex Arabia. Haecenus ex Eupolemo. Sed haec altioris sunt considerationis, ac studij. Nunc enim nihil exquirendum est aliud, quam de redditibus, aut prouentu huius Imperij, quod sequenti capite aggrediemur.

DE ANNO CENSU

SALOMONIS, REGNI

vbertate, & opibus.

Cap. XLV.

PER AE precium esse existimauimus, aliquam inire rationem, quatum auri, tum argenti summam quotannis allatam expendere, probabili saltem coniectura, possimus. Et quidem tributis praetermissis, quae, vt ostendi, vndecim excedunt, quos vocant *milliones*; ipsos prouentus canonis & oblationis hac fortasse via non erit difficile inuestigare. Perspectum quidem est in sacris literis Hiramum Salomonem centum viginti auri talenta misisse. Ea vero singulis annis fuisse missa indicare videtur ipse contextus: *Aedificauerat Salomon, inquit, duas domos, id est, domum Domini, & domum Regis, Hiram Rege Tyri praebente Salomoni ligna cedrina, & abiegna, & aurum, iuxta omne, quod opus habuerat.* Et post pauca subdit, veluti exponens hanc auri summam, quam retulerat: *Misit quoque Hiram ad Regem Salomonem centum viginti talenta auri.* quae ne quisquam putaret semel tantum fuisse missa, & non singulis annis, haec, quae sequuntur verba sub-

iuigit: *Haec est summa expensarum, quam obtulit Rex Salomon ad aedificandum domum Domini, & domum suam, & Mello, & murum Ierusalem, & Hesen, & Magedo, & Gazer.* Vatablus locum hunc explanare conatus, sic primum illum conuertit: Et haec summa est vectigalis, quod Salomon Rex exegit cum aedificaret aedem Domini, & aedes suas, deinde cum & Mello &c. Deinde in notationibus: Hebraice, inquit, & haec est res, quam ascendere fecit Rex Salomon, cum &c. Vel. Haec est res tributum, propter quam exegit Rex Salomon &c. nempe vt aedificaret, id est. Haec est autem causa ob quam tributum exegit, id est, vt aedificaretur. Vel potius haec est ratio tributum, quod indixit Chananaeis Salomon, nempe vt aedificaret. Iste pertinet ad verum sequentem, cuius initium est: Omnibus populis &c. Haec ille, qui varias loci interpretationes ex Rabbinis mutuatus fuisse videtur, quorum omnium constans sententia est, tributum, vel, vt rectius dicam, vectigalis mentionem fieri. Id quod ipsa Hebraica lectio plane complectitur. *וזה דבר המס* *vexeh debar hammas*: Et hoc verbum tributum, vel vectigalis, vocem enim *מס* *mas*, paulo superius exposuimus, & ostendimus in quo differat a seruitutis tributo exteris nationibus imposito. Huiusmodi enim Israelitis impositum fuisse videtur, atque amicis, qui foedere potius, quam belli subiectione iungebantur. Septuaginta in Complutensi: Haec summa distributionis, quam obtulit Rex Salomon &c.

Id vero, quod distributionis nomine indicare voluerunt Septuaginta, expressit magis Chaldaeus Paraphrastes: Et haec est ratio tollentium tributa, quos praeposuit Rex Selomoh, ad aedificandum domum Sanctuarij Domini, & domum suam, & aggerem, & muros Ierusalem &c. Ac si dicat, hac eadem ratione, hoc eodem talentorum numero, indixit Salomon tributorum praefectis, quibus aedificia domorum, aggeris, siue Mello fuerant commissa; vt exigerent singuli suae ditionis tributa. Hac enim fere eadem phrasi vsus est liber Paralipomenon, vbi omnes Reges terrae affirmat munera attulisse Salomoni, vasa aurea, & argentea *דבר שנה בשנה* *debar sanah basana*, verbum anni in anno: aptissime sensum conuertit Vulgatus; *per singulos annos.*

Tributa porro ad aedificationem Mello, quibus fuissent imposita, & a quibus exigerentur indicat ipse liber Regum. Qui cum Ieroboami futuri Regis Israelis facta percensere aggredere-tur: *Et haec est, inquit, causa rebellionis aduersus eum, nempe Roboam, quia Salomon aedificauit Mello, & coaequauit voraginem ciuitatis patris sui David.* At cum deinde ipsa rebellionis series enarraretur, vniuersum Israel nuncium misisse ad Roboamum Salomonis filium his verbis refertur: *Pater tuus durissimum iugum imposuit nobis: tu itaque nunc imminue paululum de imperio patris tui durissimo, & de iugo grauissimo, quod imposuit nobis, & seruiemus tibi.* Iugum vero, & imperium hoc Salomonicum ad tributa spectasse domui Israel imposita, nemo non intelliget. Componamus igitur iam simul vniuersa, & certe comperiemus imposita tributa ad aedificandum aggerem, vel Mello tot, ac tanta fuisse; vt propterea rebellauerit Israel aduersus Salomonis domum. Quippe quem ad eiusmodi iusta tributa admittenda, & persoluenda, aedificandae scilicet, & ampliandae domus Dei ratio impulerat; Salomonis de-

CAPITE
superiore.CAUSA
rebellionis Is-
rael aduersus
Roboam.
3. Reg. 12.
v. 4.TRIBUTVM
Regis Hiram
Salomoni.1. Reg. 9. v.
10. & 11.

Ibid. v. 14.

AMOR, ET
Reuerentia If-
raelis in Salo-
monem.

POST MOR-
tem Salomonis
Rebellio.

HIRAM SA-
lomonis Tri-
butarius.

Eupol. supra
relatus cap.
25. huius.

3. Reg. 10.
Y. 10.
REGINA
Sabba volun-
tarie soluit Sa-
lomonem, quasi
tributum.

JEROBOAM
defectionis
auctor.

3. Reg. 11.
Y. 28.

3. Reg. 4. Y.
8.

1. Paralip.
29. Y. 7. & 8.

Auri talenta
5000 }
Argenti
10000 }

QVOT TA-
lenta soluerint
duodecim tri-
bus Salomonis.

inde sapientissimi Regis amor, studium, ac reue-
rentia in officio continuerit, ut etiam aedificijs
absolutis, atque perfectis, à solutione tributi non
cessarent; quibus causis deficientibus subsequen-
ta Salomonis morte, Roboamum deprecantur
primum, ut ab exigendo tributo cessaret; quo
non audiente, hostiliter ab eo decem tribus re-
cesserunt, Ieroboamum secuti, qui partem quan-
dam eiusmodi tributorum exegerat.

Sed cum huiusmodi tributorum ratio centum
viginti aureorum talentorum fuisse dicatur; vi-
dere iam oportet, an ab omnibus, an vero à sin-
gulis tribubus haec eadem exigeretur? Nam quod
Hiramus tributi, aut vectigalis nomine tantun-
dem persoluerit, vel ex eo colligi videtur, quod
ab Eupolemo fuerat olim memoriae proditum.
David filium Cis, a quo Syros euersos, qui ad Euphratem,
Annum habitantes, & Comagenem, & Assyrios, qui in Ga-
laadna, & Phoenices: exercitum quoque duxisse in Idu-
maeos, & Ammonitas, & Moabitas, & Ituraeos, Nabataeos,
& Nabdaeos. Item bellum intulisse Saroni Regi Tyri, &
Phoeniciae, quos etiam coegit tributa Iudaeis pendere. Ec-
ce, iam inde à Davidis temporibus tributa sol-
uerat Tyrius; ut facile liceat conijcere summam
illam centum viginti talentorum fuisse tributi
nomine datam; quippe cum tantundem ceteris
tribubus, aut subditis regionibus fuisset impera-
tum. Huc fortasse respexit Regina Sabba, ipsa
quoque prudentiae studiosissima, quippe quae
centum, viginti talenta auri ultro obtulerit, inter
donaria Salomonis; ut se veluti subiectam fateretur,
eandem persolvens summam, quae subiectis
regionibus fuerat imperata. Quae omnia in eam
nos sententiam facile inducent, ut arbitremur
singulis tribubus tantundem fuisse imperatum,
quarum unaquaeque certe non multo minor es-
set, ut inferiora Tyrio principatu.

Et quidem cum rebellionis fit mentio quae
tributorum grauissimum pondus est consecuta,
Ieroboamus commemoratur eiusdem defectio-
nis caput, & auctor, qui non totius Israelis colle-
gisse tributa dicitur, sed vnus tantummodo tri-
bus. *Vidensque Salomon, Ieroboamum adolescen-*
tem bonae indolis, & industrium, constituerat eum
praefectum super tributa vniuersae domus Ioseph.
Longe autem diuersa haec ratio tributi fuit ab
ea, quam duodecim alijs praefectis iniunxerat, ut
praeberent annonam Regi, & domui eius. Pri-
mus enim horum *Benhur* enumeratur in monte
Ephraim, quae dirio eadem est, quae domus Io-
seph appellatur, & Ieroboamo tradita fuisse
narratur; ut aliae quoque prouinciae ibidem
enumeratae totidem principibus traditae fuis-
se intelligantur, qui quotannis colligerent si-
mitem talentorum summam, quam ipsi quoque
singuli mensibus singulis in thesauros Regis in-
ferrent.

Haec autem tributi ratio incredibilis certe
non videbitur ei, qui in memoriam reuocauerit
Principes tantum, Proceres, & Tribunos, ac Cen-
turiones populi sponte semel obtulisse auri talen-
ta quinque millia, ac solidos decem millia, argenti
talenta decem millia. praeter alia metalla, ac do-
na quam plurima, eximij valoris, & precij. Nam
si argenti talenta ad aurea reuocentur, diuisa ni-
mirum summa decem millium talentorum per
numerus duodenarium fient auri talenta octin-
genta triginta tria cum tertia talenti parte.
Qui numerus si priori talentorum aureorum nu-
mero addatur, fient oblata talenta triginta tria

supra quinque millia octingenta, cum quinque
duodecim talenti partibus. Quod si tributum
duodecim tribuum in vnam summam colligamus,
cum singulae tribus soluerint centum viginti ar-
genti talenta, fient talenta quadraginta supra mil-
le quadringenta. qui numerus certe minor est,
quam quarta pars talentorum, quam sponte Prin-
cipes obtulerant. Quare cum eisdem populis
vniuersum hanc, quam dixi, summam singulis
Salomonici Regni annis facillime soluisse, cre-
dendum est.

Quae si vera sunt, ut multis sane coniecturis
videntur esse probata; esse quidem hic census
annuus Salomonis mille quiugentorum sexagin-
ta talentorum aureorum, ex multiplicatione
collectus duodecim tribuum, & Regis Tyrij.

Qui felicissimi Imperij tam immensi prouentus
facile posse confirmari videntur, ex prouentu cu-
iusdam partis eiusdem Imperij, eotempore, quo in
summam miseriam redactum fuisse refertur à Io-
sepho, tum propter Aegyptiacam feruitutem, tum
vero maxime propter auaritiam, sordidissimos-
que negligentia mores; Oniae pontificis illius an-
tiqui Oniae liberalibus, honestissimisque moribus
aduersi. Nam cum Iosephus alter eiusdem On-
iae ex sorore nepos pro eodem Onia, & Israeliti-
co populo Hierosolyma ad Ptolomaeum Ephi-
phanem legatus accessisset, sexdecim talento-
rum millia se daturum tributi nomine pollicitus
est, & opere compleuit. Sed de hac re praestat
historicum audire Iosephum de illo altero Io-
sepho quem dixi loquentem: Cum dies, inquit,
auctoris venisset, qua addicenda erant vectigalia,
licitabantur ea nobiles, suae quisque patriae; & cum ad octo millia
talentorum colligerentur e vectigalibus Coelestriae, Phoeni-
cesque, & Iudaeae, ac Samariae, accedens Iosephus culpabat
illos licitatores, tanquam de composito tam paruum Regi
pretium promitterent. Se enim paratum duplum numerare,
relictis Regi damnatorum confiscationibus, quae prius publi-
canis solebant accedere. Haec ille.

Ex quo facile licet conijcere legatum hunc,
qui probe nouerat, mille quingenta sexaginta
auri talenta ab eisdem prouincijs cum quibus-
dam alijs superadditis, fuisse olim Salomoni tri-
buta, quae si decies ad rationem argenti multi-
plicata reuocarentur, fere sexdecim efficerent ta-
lentorum millia: probe etiam nouisse totidem
talenta se posse ex illis quatuor prouincijs colligere,
quae eo minoris pretij, & aestimationis es-
sent, quo Aegyptio talento maius erat Hebrai-
cum. ex quo etiam talentorum discrimine spe-
rabat sibi, suisque sumptus, atque prouentus fa-
cile suppeditari potuisse. Neque eum spes sua fe-
ellit, aut promissa Regi defuerunt; horum enim
soluta, seruataque fides gratiam Regis maxi-
mam promeruit, & patriae felicitatem: Vfus si-
quidem est, eodem Iosepho teste, ea prosperitate
Iosephus per annos duos & viginti.

Sed quanta sit vectigalium Salomonis multi-
tudo ad nostram rationem exigamus. Et primum
in nostra numismatum tabula prima adinuenie-
mus praedictum censum fuisse scutorum Roma-
norum vigesies sexies decies centena, ducenta
quinquaginta & quatuor millia, octingenta.
Eademque paria fuisse ducatis Hispanorum ter
& vigesies decies centenis, centum sexagin-
ta sex millibus. Et quoniam tabulae illae
summam computant auri perfectionem, neque
existimamus aurum census summae fuisse perfe-
ctionis, ab eadem summa duodecimam partem
eiusdem

10000
11
833
1440.

ANN VV
census Salo-
monis.

120
13
360
120
1360.

IOSEPH
Oniae legatus
ad Ptolomae-
um.

Iosephus 12.
antiq. cap. 4.

IOSEPHI
legati indu-
stria, ac sol-
ertia.

HEBRAI-
cum talentum
maius Aegy-

26254000.

Tabula nu-
mis 1. habet
tur in Apr.
par. fol. 426.
QVOT SCV-
ta Romanae
monetae fece-
runt vectigalia
Salomonis.
13166000
QVOT DV-
cati Hispano-
rum fuerit ve-
ctigal Salomo-
nis.

eadem summae fustulimus. Itaque, aurum existimamus duorum & viginti graduum esse potuisse; ut sunt aurea fere omnia Hispanica nostra, supersunt igitur, duodecima parte sublata, Romana scuta monetae quater & vigesies mille millia, & sexaginta sex millia nongenta. Hispanici vero ducati semel & vicies millies milleni, & ducenti triginta quinque mille, & quingenteni.

Sed cum adhuc multa supersint in hunc censum redigenda, illud certe omnem humanam fidem superare videtur, quod ad loci adhuc, finiumque Imperij Salomonis angustias pertinet, quae certe angustiae si cum Assyriorum, vel Romanorum finibus, & amplitudine conferantur, tanto ab his illae superari videntur, quanto illius prouentus horum redditus, & vectigalia superauerint. Cui certe dubitationi vel vnus Cicero facile poterit satisfacere; cum id quod ille de vniuersa Asia dixerat, dum illam reliquis praeferret Romani Imperij prouincijs, id omne vna Palaestinarum regio quasi suo iure sibi vendicet. Ceterarum prouinciarum vectigalia quirites, inquit, tanta sunt, ut his ad ipsas prouincias tutandas vix contenti esse possimus. Asia vero tam opima est, & fertilis, ut & vbertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine passionis, & multitudine earum rerum, quae exportantur, facile omnibus terris antecellat.

Quibus sane verbis duo prudenter proponit nobis Cicero in conferendis regionum prouentibus, ac fructibus maxime animaduertenda. Primum est, ut ratio sumptuum, & expensarum, ex ipsis prouentibus accurate deducatur in primis: alterum est, ut regionis vbertas maxime attendatur. Et primum quidem, si diligenter expendatur, haud difficile ostendet Salomonis Imperium mirabili sapientia, perpetuaeque pace administratum, facile opibus antecelluisse ipsum Romanum Imperium, quod vi, belloque partum, vi, belloque, tum externo, tum maxime intestino perpetuo fuit in officio continendum. Cuius rei qui testes exquireret, facile indicabit, se nullas Romanorum historias vel à limine salutasse.

Ego vero meo muneri fecisse satis existimabor, si vnum tantum proposuero huius rei argumentum. Illud erit ex Strabone de Hispania nostra loquente. Reliqua autem, inquit, Iberiae pars à Betica, haec autem est plurima, à Consulari viro regitur, memorabilem exercitum habens ad tres circiter legiones: Haec ille. Quod si haec Hispaniae pars soli, terraeque latitudine ceteris sane non maior, quamuis bonitate, & vbertate omnium fortasse maxima, militum tamen octodecim millibus munienda fuit, nec paucioribus potuisset in officio contineri: quid quaeso de ceteris Imperij prouincijs sentiendum est? Plurima certe fuit Romani Imperij affluentia, sed quae plerumque expeditionibus exhausta, ipsum coegerit Romanum populum tributis subijcere. Id quod haud obscure significauit idem Cicero, quem iterum libenter appello, quippe cum in vno Cicerone Senatus populique Romani vniuersi testimonia contineantur, cum illius testimonia audiente, atque probante Romana Respublica fuerint confirmata. Vbi est, inquit ille, septies millies festerium, quod patet in tabulis, quae sunt ad Opis? funestae quidem illius pecuniae, sed tamen quae nos, si ijs, quorum erat,

A non redderetur, à tributis posset vindicare. Haec ille. Ego vero quae de vno Imperio populi Romani in exemplum adduxi, de omnibus alijs orbis Imperijs similiter sentiendum esse existimaui. Quorum immensa propemodum vectigalia, non modo necessariae in hostes expeditiones absumebant; sed plerumque etiam voluntarij luxus, prodiga bonorum temerariaque profusio, portentosae erectae moles, colossi, thermae, amphiteatra, porticus, scissae rupes, perfossi montes, aequatae valles, deducti fontes, deflexi fluij, & cum immenso mari structurae contendentes; ut nil omnino placere posse videretur, nisi quod confici posse non putaretur. Qua in re contendente aduersus naturae vires hominum pertinacia, vna deerat diuitiarum affluentia; cum ipsum mare, si aureum esset, pertinaci hominum conatu absumeretur. Quod longe aliter in eo Imperio, de quo est nobis sermo, accidisse compertum est; quod summa sapientia quippe à Deo indita administrabatur, cuius Rex, & regnum, de hac vna re decertare potuissent, de qua olim etiam cum Moyse decertatum fuisse ab eodem populo cognoscimus, quod populus plura praestare ad templi, aut tabernaculi aedificationem conaretur, quam ipse rex, aut dux accipere vellet. *Iussit enim Moyses praekonis voce cantari: Exod. 36. Nec vir, nec mulier quidquam offerat ultra in opere Sanctuarij.*

Neque in alendis suis ministris, equitibus, equis, militibus, aut operarijs quidquam ex huiusmodi vectigalibus impendisse, infra patebit. His enim omnibus necessaria suppeditabant Regis praefecti. Nam, quod ad regionis vbertatem spectat, non est opinor, cur pluribus persequar; cum plena sint sacra eloquia. Hanc enim terrae bonitatem, & vbertatem proposuit, populo illi pluribus argumentis, & exemplis Deus; ut illum induceret ad promissam primis illius gentis parentibus terram, dimissa vberima quoque Aegypto, perquirendam. Hanc terram merito cornu filium olei, duplici pene aenigmate vsus, vocauit Isaias. *Vinea, inquit, facta est dilecto meo in cornu filio olei.* Cornu vocat montes regionis huius propter eminentiam, & propter excellentiam potissimum, filium olei propter pinguedinem. Cornu, inquam, quod oleo plenum pingue sit, & fere semper oleo manans. Quae omnia ad Ecclesiae Catholicae vbertatem, & caelestium bonorum affluentiam indicandam referenda esse, potissimum videntur, quae tamen terrena illa soli vbertate significabatur.

Sed ne nihil intactum à dubijs remaneat, illam ipsam regionis huius vbertatem in dubium quodammodo reuocare videntur nonnulli; ea potissimum ratione, quod nunc funesta admodum terrae illius facies, pristinam illam deformem quoque fuisse manifesto indicio comprobet. Quorum dubitationi pluribus possem sacrae Scripturae testimonijs satisfacere, quae cum non vacet expendere, praetermittere potius statuo, quam ut minus honorifice rem grauiissimam, ac pro meritis tractem. Quod si quis forte velit omnem dubitandi occasionem omnino à se amouere; is legat attentius Isaias Prophetam caput trigesimum secundum, in quo post enumeratam Regis Christi iustitiam, sapientiam, prouidentiam, ceterasque generosi principis virtutes praeclaras, & admirabiles, ac principatus sui affluentiam, & coelestis scientiae

N I M I A
prodigalitas,
& luxus, Re-
publica-
rum ruina.

LIBERALI-
tas populi He-
braei in Tem-
plum, & in ta-
bernaculum.

3. Reg. 4. v. 27.

V B E R T A S,
& bonitas ter-
rae promissio-
nis.

ECCLESIAE
vbertas signifi-
cata per vber-
tatem terrae
promissionis.

ADVENIEN-
te vbertate,
Ecclesiae, ces-
savit vbertas
terrae promif-
sionis.

vberta-

24066900

21235500

REDDITVS
ac census Sa-
lomonis pin-
guiores Impe-
rio Romano.

Cicero pro
lege Manli.

EXPENSA-
rum ratio ab
ipsis prouenti-
bus deducen-
da.

IMPERIVM
Romanum vi
belloque par-
tum, vi bello-
que admini-
stratum.

Strabo lib. 3.

Ciceronis
laus.

Cicero Phi-
lip. 2.

ROMANA
Respublica
tributis ali-
quando subie-
ta.

Isai. 32. V.
11. 12. & 13.
ISAIAE
praedixit de
solationem
terrae promif-
sionis.

Ofcae. 9. V.
14.

CVR NVNC
Palæstina an-
tiquæ liberta-
tis signa non
retineat.

DEV S
Palaeſtinam v-
berrimam pri-
us fecit deinde
omni vbertate
deſtitutam re-
liquit.

'PALAESTI-
na vberior
quam Asia.

vb̄ertatem, ad terrenae illius vb̄ertatis perditionem explicandam accedit; vt indicaret, propterea eam vb̄ertatem olim regioni illi concessam fuisse, quod haec noua esset successura, qua adueniente illa tanquam ad finem non amplius necessaria, cessaret. *Obsuſcescite*, inquit, *opulentae*, vel vt alij vertunt, *trepidate tranquillae conturhamini confidentes*, *exuite vos*, & *confundimini*: *accingite lumbos vestros*, *saccis addunt merito Septuaginta*: *super vbera plangite*: quorum deerit vb̄ertas tum in hominibus, tum in iumentis. Daturus enim erat eis Deus *Vuluam sine liberis*, & *vbera arentia*, vt ait Oſeas. *Super regione desiderabili*, de agro desiderabili Septuaginta, ac si dicat, qui desiderari posset, quod omnia ferret, quae possent desiderari, *super vinea fertili*, *super humum populi mei spina*, & *uepres ascendent*: quanto magis *super omnes domos gaudij ciuitatis exultantis*? Itaque omni eo priuandam fuisse regionem praedixit, quod illi laudē esse potuisset, aut commodis. Vt longe diuersa foret regio ab illa eadem, quae olim fuerat; nullo propemodum antiquae felicitatis vestigio in ea superſtite. Qua in re nil opus est noua exquirere miracula; cum hoc exigit Diuina prouidentia sibi à pia mente tribui; vt potuerit tunc, cum opus fuit, regionem illam plusquam alias omnes orbis regiones vb̄ertate, atque opibus cumulare; eamque iterum Hebraeorum hominum hoc postulante ingrati animi vitio, rerumque diuinarum serie, illam excellentioribus illis bonis destituere. Dicamus igitur, quod re uera est, & iuxta Ciceronis praescriptam rationem, huius regionis vb̄ertatem, & opes cum reliqua Asia conferamus, ac inueniemus tanto Asiam à Palaestina tum soli vb̄ertate, tum diuitijs, tum gloria, Salomonis potissimum aetate, superatam fuisse, quanto Palaestina soli amplitudine, locorum multitudine, & varietate ab Asia superabatur.

DE CLASSIBVS

SALOMONIS AVRVM,

argentum, gemmas, alias-

que merces ex Ophir

afferentibus.

Cap. XLVI.

OPHIRI-
cam nauiga-
tionem magni-
faciunt Scrip-
turae sacrae.

OMNIA
vafa Salomo-
nis aurea.

A decorative initial letter 'Q' from a manuscript. The letter is rendered in a stylized, calligraphic font with elaborate knotwork and flourishes. A central figure, possibly a bird or a small animal, is integrated into the design of the letter. The background is filled with dense, swirling patterns.

VIDQVId de auro refer-
tur, quod ex Ophir Salomoni
Regi maximo nauibus ex Ae-
gyptiaco sinu missis affere-
batur, plurimi certe facien-
dum est. Id enim sacrae li-
nt, vt magnificentiae Salomo-
e innumerabilium hanc vnam,
rationem assignare videantur.

A Ait enim sacer historicus : Et omnia vasa, quibus
 potabat Rex Salomon, erant aurea, & uniuersa
 suppellex domus saltus Libani de auro purissimo: non
 erat argentum, nec alicuius pretij putabatur in die-
 bus Salomonis. Huius vero opulentiae rationem
 reddit; quia, inquit, classis Regis per mare cum clas-
 se Hiram semel per tres annos ibat in Tharsis; de-
 ferens inde aurum, & argentum. Et in libris Pa-
 ralipomenon: Omnia quoque, inquit, vasa conui-
 uij Regis erant aurea, & vasa domus saltus Li-
 bani ex auro purissimo. Argentum enim in diebus
 illis pro nihilo reputabatur. Huius item magnifi-
 centiae rationem reddens subdit, siquidem na-
 ues Regis ibant in Tharsis cum seruis Hiram
 in annis tribus, & deferabant inde aurum. Quae
 omnia iisdem fere verbis retulit Iosephus; Sed &
 pocula, inquit, ex auro solido parauit, & ex lapide
 precioso, & in usum conuiuij singulari arte fabrefacta, reli-
 quamque omnem supellectilem regiam ex auro fieri curauit;
 nullum enim argento in commercijs erat premium. Porro
 effectum illius Indicae nauigationis assignare vo-
 lentes sacrae literae concludunt, Magnificatus
 est igitur Salomon super omnes Reges terrae prae-
 diuitijs, & gloria.

3. Reg. 10.
 7. 21.
 Ibid. 7. 22.
 2. Par. 9. 7.
 20. & 21.
 ARGENTVM
 diebus Salo-
 monis pro ni-
 hilo reputaba-
 tur.
 Iosephus 8.
 antiq. cap. 2.
 Ibid. 7. 22.

Igitur ex hoc capite facili negotio rimari pos-
sumus Indicam navigationem praecipue ad tan-
tam auri, opumque copiam, Salomonem euexis-
se. Res autem tota describitur in libris Regum.

C *Classē quoque fecit Rex Salomon in Afiongaber, quae est iuxta Ailatb, in litore maris Rubri, in terra Idumaeae. Quod Iosephus exponit factum fuisse in Aegyptiaco sinu in quodam loco ad Mare rubrum, qui nominabatur Afiongaber. Hic autem Berenice vocatur, non procul ab Ilana urbe. Misitque Hiram in classe illa seruos suos viros nauticos, & gnaros maris cum servis Salomonis. Qui serui Hiram qualesnam fuerint, explicat Idem Iosephus, & in hac quoque classe, inquit, magnificētia Hiram Regis amicus fuit vsui; viros enim gubernatores, & nauticae rei peritos ei misit, quotquot voluit. Imo vero non modo nautas, sed quod magis expendendum est, misit autem, inquit sacer liber, ei Salomoni, per manus seruorum suorum naues, vt scilicet maior hac vnione esset*

Djsuorum naues, vt scilicet maior hac vnione esset
 nauium numerus, & magis ac magis augeten-
 tur copiae, tum ad maiorem opum, aurique co-
 piam exportandam, tum vt se facilius ab ho-
 stium incurfibus, si opus esset, tuerentur. *Qui Iosephus ibi-*
cum venissent in Ophir. quam regionem sic de-
 dem. scribit Iosephus: qui nauigantes cum Regijs procuratori-
 bus in regionem Indiae olim Sophiram, nunc auream ter-
 ram nominatam &c. Talentorum autem numerum, *O P H I R*
 explicat liber Regum: *sumptum*, inquit, *inde au-* idem, quod
rum quadringentorum viginti talentorum detule- terra aurea.
runt ad Regem Salomonem. *Ibid.* v. 28.

3. Reg. 10.
W. 21.

Ibid. Y.22.

2. Par. 9. V.
20. § 21,

ARGENTVM
diebus Salo-
monis promi-

Iosephus s.

anliq. cap. 1.

Ibid. ȳ. 22.

INDICA
navigatio pre-

cipua causa,
opum Salo-
monis.
3. Reg. 9.

Y. 26.
Ioseph. B. an-
tiq. cap. 2.

Ibid. V. 12.

Josephus *Ibidem*.

HIRAM

Salomoni mi-
fit.

Josephus ibi.

O P H I R
idem, quod
terra aurea.

ibid. V. 28.

2. Paral. 8.
Y. 17.

SALOMON
ad videndam
classem ad

Mare rubrum
6 profectus est.

附錄

Q V O D
talenta auri et
tulerint ex

Ophir naut
Salomonis.

quingenta talenta auri, & attulerunt ad Regem Salomonem. Vbi illud est etiam obiter adnotandum quod in libris Regum auri pondus ex Ophir allati dicitur fuisse quadringentorum viginti talentorum, In Paralipomenis vero quadringentorum quingenta. Iosephus denique ait allata fuisse Salomoni ex Ophir talenta sexcenta quadringenta, eandemque classis paulo post affirmat attulisse auri talenta sexcenta sexaginta sex, non annumerato, quod privati negotiatores mercati sunt.

SALOMO- Sed certe si rem omnem suo pondere, iustaque trutina perpendamus, nihil est quod nos faciat haesitare. Siquidem illa ipsa sapientia Salomonis quae praecedebat sapientiam omnium Orientalium, & Aegyptiorum, & erat sapientior cunctis hominibus. nam dedit quoque Deus sapientiam Salomoni, & prudentiam multam nimis, & latitudinem cordis quasi arenam, quae est in littore maris: Illa, inquam, ipsa sapientia argumento nobis est non contemnendum diuitiarum, & opum sapientissimi Salomonis. Nulla enim res magis ad diuitias acquirendas, easque in immensum augendas conducit, quam sapientia. Salomon ergo cum praepediri se videret, quo minus singulis quibusque annis eam, quam cuperet, posset cogere auri summam, seu propter viarum, & itineris immensi longitudinem, sine propter negotiationis difficultatem: nisi tertiam quoque rationem addas, quam assignat Eupolemus, quod scilicet efflorescentes etiam in nauibus miserit Salomon, paterno fortasse exemplo ductus, qui aurum ex Indicis illis fodinis effoderent, quae res longius profecto tempus exercebat: ad maiorem lucri certitudinem, vberioreque opum affluentiam asportandam, non vna tantum classe contentus, plures etiam fabricasse coniecit; easque singulis quibusque annis misisse, quarum vnaquaeque tertio quoque anno rediret. Vnde factum esse putamus, ut prima classis, quae tertio anno a sui discessu redijt, attulerit auri talenta illa quadringenta viginti. secunda vero classis, quae item tertio anno a sui discessu reuersa est, attulisse etiam credatur auri talenta illa quadringenta quingenta. tertia vero classis, quae similiter tertio quoque anno redijt, protulerit illa auri talenta sexcenta, sexaginta sex. qua ratione crescente hominum industria, efflorescentia multitudine, auri cupiditate, ac negotiatorum dexteritate, creuit etiam auri copia, lucrorumque prouentus.

SALOMON misit in Indiam etiam efflorescentes auri.

SALOMON plures classes diuersis annis in Ophir misit.

3. Reg. 9. V. 28.
SACRA scriptura conuincitur.
2. Paral. 8. V. 18.
Ioseph. 8. antiq. c. 2.

OPINIO Iosephi de talentis sexcentis sexaginta sex Salomonis.

3. Reg. 10. V. 14.

A ximus de tribus illis classibus in Ophir tribus diuersis annis missis; aut hoc Regum textu sermone fieri de tributis Salomonis, ut a nobis paulo superius explicatum est: a Iosepho autem alia ab ijs fuisse relata, quauis numero aequalia.

Iam vero illud hoc loco in primis notandum est in hac vniuersa auri summa, quae certe maxima est, nullam omnino mentionem factam fuisse de argento, de preciosissimis gemmis, de lignis aestimationis non minimae, de alijs denique mercibus precij, & valoris immensi: quae omnia quemadmodum infinita propemodum fuerint, ita maxime faciunt ad Salomonis magnificentiam, ac gloriam, ac diuitiarum vbertatem fufius indicandam.

Res sane ita describitur a sacro historico: *Sed & classis Hiram, quae portabat aurum de Ophir, attulit ex Ophir ligna thyina multa nimis, & gemmas preciosas. Et in libris Paralipomenon, sed & serui Hiram cum seruis Salomonis attulerunt aurum de Ophir, & ligna thyina, & gemmas preciosissimas. Quae ligna quam preciosa fuerint patet ex eo, quod in libris Regum subditur: fecitque Rex de lignis thyinis fulcra domus Domini, & domus regiae, & cytharas, lyraeque cantoribus, non sunt allata huiusmodi ligna thyina, neque visa est que in praesentem diem. Et in Paralipomenis idem fere repetitur. de quibus, inquit, fecit Rex, de lignis scilicet thyinis gradus in domo Domini & in domo regiae, cytharas quoque, & psalteria cantoribus: nunquam visa sunt in Terra Iuda ligna talia. Et Iosephus quasi explicans quae nam ligna ex Ophir allata fuerint, & quam preciosa, sic loquitur, per idem tempus allatis ex aurea, sicut vocant, terra gemmis, & lignis pineis, ex hac materia Rex fulcra templi, ac regiae fecit, eiusque parte usus est ad instrumenta musica, cymneas, & nabla, quibus Leuitae diuinos hymnos solent accinere: nunquam autem ante hac tam elegans apporata fuerat, sed nemo sic cogitet, quae nunc pinea ligna vocantur, quaeque ad alliciendos emprores hac appellatione maugonizant negotiatores, illis esse similia; illa enim aspectu scilicet materiam referunt, nisi quod candidiora sunt, & fulgentiora: id quod admonere officij nostri duximus, ne quis per ignorantiam in his discernendis fallatur. Haec ille.*

C lignis scilicet thyinis gradus in domo Domini & in domo regiae, cytharas quoque, & psalteria cantoribus: nunquam visa sunt in Terra Iuda ligna talia. Et Iosephus quasi explicans quae nam ligna ex Ophir allata fuerint, & quam preciosa, sic loquitur, per idem tempus allatis ex aurea, sicut vocant, terra gemmis, & lignis pineis, ex hac materia Rex fulcra templi, ac regiae fecit, eiusque parte usus est ad instrumenta musica, cymneas, & nabla, quibus Leuitae diuinos hymnos solent accinere: nunquam autem ante hac tam elegans apporata fuerat, sed nemo sic cogitet, quae nunc pinea ligna vocantur, quaeque ad alliciendos emprores hac appellatione maugonizant negotiatores, illis esse similia; illa enim aspectu scilicet materiam referunt, nisi quod candidiora sunt, & fulgentiora: id quod admonere officij nostri duximus, ne quis per ignorantiam in his discernendis fallatur. Haec ille.

Neque solum haec ligna, & gemmas ex Ophir Regi Salomoni allata esse puremus; quin etiam alia, quae plurimi aestimabantur, de quibus in Paralipomenis sic habetur. *& deferrebant, inquit, aurum, & argentum, & ebur, & simias, & pauos.* Et Iosephus saepe a nobis hoc capite citatus eadem fere enumerat, nisi quod mancipia etiam ex Ophir allata fuisse dicit his verbis: multa enim nauigia Rex in mari, quod vocatur Tharsicum habuit, quae ad remotas gentes merces varias deferre iussit, pro quibus exportatis aurum, & argentum Regi deferrebant, multumque eboris, & mancipia Aethiopica, & simias.

Postremo loco non est silentio praetereundum quod ita haec Indica nauigatio aestimabatur, ob lucrum nimirum commoditatem, maximas, ac preciosissimas merces allatas, ut non modo spacium trium annorum in ita, & reditu, ut Iosephi verbis utar, ac multae itineris difficultates non retardarent homines alioqui praediuites, de quibus haec dicit sacra Scriptura: *Habitabatque Israel, & Iuda absque timore vlllo vnusquisque sub vite sua, & sub ficu sua, a Dan usque Bersabee: verum etiam post multos annos Iosaphat Iudae Regem extimularint, ut eandem nauigationem resumeret: sperabat enim Salomonis imitatione maximam*

3. Reg. 9. V. 28.
2. Paral. 8. V. 18.

3. Reg. 10. V. 11.
2. Paral. 9. V. 10.
Q. V. A. S. merces alias attulit ex Ophir classis Salomonis.
3. Reg. 10. V. 12.

2. Paral. 9. V. 11.

Ioseph. 8. Antiq. c. 2.
Q. V. A. E. L. T. gna pinea attulit ex Ophir Salomonis classis.

2. Paral. 9. V. 21.
SIMIAS & pauos, & mancipia ex Aegypto attulit Salomonis classis.

3. Reg. 4. V. 25.

IOSAPHAT Rex classis in Ophir mittendam curauit.

3. Reg. 22.
V. 49.

NAVFRA-
gium classis
Iofaphat.
2. Paral. 20.
V. 37.

2. Paral. 20.
V. 36.
3. Reg. 22. V.
50.

INDICA
nauigatio non
humana solum
sed diuina,
etiam sapien-
tia feliciter ef-
fecta.

auri, copiam, & eximij valoris gemmas, & cete-
ras preciosissimas merces consequuturum. Rem-
fane his verbis expressit historia Regum, Rex ve-
ro Iofaphat fecerat classes in mari, quae nauiga-
rent in Ophir propter aurum.

Verum longe aliter res sortita est euentum,
quam Iofaphat cogitauerat, siquidem ire non potue-
runt, inquit sacer textus quia contrafactae sunt in
Asiongaber. Huius autem infelicis, ac miserandi
naufragij genuinam veluti causam assignat Elie-
zer propheta ad Iofaphat dicens: quia habuisti
faedus cum Ochozia, percussit Dominus opera tua,
contritaeque sunt naues, nec potuerunt ire in Thar-
sis. Inierat enim faedus Iofaphat Rex Iuda cum
Ochozia impijssimo Rege Israel, qui & participes
fuit ut facerent naues, quae irent in Tharsis; tamen
admonitus à propheta, atque cautior effectus est.

cum enim ait Ochozias filius Achab Regis Israel
ad Iofaphat: vadant serui mei cum seruis tuis in
nauib; noluit Iofaphat. Quod factum argu-
mento est Indicam illam nauigationem ob quam

tanta auri, opumque aliarum copia Salomon
ditabatur, non Salomonis tantum sapientia
adhibitam, & ad finem vsque perfectam, abso-
lutamque fuisse: sed Dei Optimi Maximi singula-
ri prouidentia, qua, ut dictis staret suis, quibus
vereregiam Salomonis in Deum pietatem, ac
Religionem opibus, ac sapientia cumulare de-
creuerat; modum etiam, viamque Salomoni ob
oculos, & praescripsit, & incedentem in ea ad-
iuuit, & ad finem vsque felicissime perduxit.

DE TRIBVTIS, ET DONARIIS

Salomonis in uni-
uersum.

Cap. XLVII.

INSTITVTI nostri ratio po-
stulat vt annuos redditus Salo-
monis cum aliorum Principum
redditibus conferamus. Sed
antequam id praestemus, in
vnam veluti summam redigen-
dum est quicquid collegimus Salomonis aera-
rio singulis quibusque annis accessisse. Primo

2. Paral. 9.
V. 23.

EX GENTI-
bus tributum
talentorum
666.

3. Reg. 9.
V. 10.

AB HIRA-
mo tributum
talentorum
120.

3. Reg. 11.
V. 27.

EX DVODE-
cim tribubus
tributum ta-
lentorum.
1440.

Salomonis Imperio subiugatis tributis seruilis no-
mine, aurum, quod afferebatur Salomoni per sin-
gulos annos sexcenta sexaginta sex talenta auri.

Secundo loco ex historia Regum annueran-
da sunt ea talenta auri centum viginti; quae Sa-
lomoni misit Hiram Tyrriorum Rex: quae su-
pra probauimus singulis item annis ab eo Salo-
moni tributis nomine fuisse soluta vsque ab ipso
Dauid, à quo Tyrriorum Regnum tributarium
effectum est, vt auctor est Eupolemus.

Hic tertio loco adijcienda sunt tributa omnia,
non quidem seruilis, sed honoraria, quae Salo-
mon Duodecim tribubus Israel indixerat, vt
Mello aedificaretur: patet id ex historia Regum.
Hoc autem tributum fuit talentorum auri qua-
draginta supra mille quadringenta. Singu-
lae enim tribus soluebant auri talenta centum

viginti: quod tributum vsque ad Salomonis obi-
tum perseverasse patet ex eadem Regum histo-
ria. His praeterea addenda essent illa talenta
auri, & argenti, & quidquid ex Indica nauiga-
tione Salomon acceperit, Sed de his inferius
suo loco dicemus.

Iraque si vniuersa Salomonis tributa in hac
triplici serie relata in vnam summam redigantur
inueniemus ad Salomonis aerarium singulis
quibusque annis accessisse auri pondus immen-
sum: nimirum, talenta auri viginti sex supra
duo millia ducenta, quae aequiualent argenti
talentis Hebraicis viginti sex millibus septin-
gentis duodecim, talentis nimirum Atticis quin-
quaginta tribus millibus quadringentis viginti
quatuor.

Hoc autem loco tria nobis in primis annotan-
da sunt. Primum est in tota hac tributorum
serie nullam omnino argenti fieri mentionem,
sed auri tantummodo: cum tamen compertum
sit, tum ex sacris literis, tum etiam ex Iosepho
argenti pondus annuum Salomonis immensum
fuisse. Equidem ex sacris literis, dum de Indica
nauigatione loquuntur haec habemus. Classis
Regis per mare cum classe Hiram semel per tres an-
nos ibat in Tharsis, deferens inde aurum, & argen-
tum. Pondus autem auri ex Ophir allati, ait,
fuisse talentorum quadringentorum viginti, vel
quadringentorum quinquaginta, argenti autem
pondus non numerat; redditque rationem: Non
erat argentum, nec alicuius pretij putaba-
tur in diebus Salomonis: Ac si apertius diceret,
maximam quidem argenti copiam ex Indicis
illis fodinis fuisse relata; argenti tamen pon-
dus ideo non describi; quia Salomonis aetate
argenti precium nullum erat. Cuius tam vilis
aestimationis ratio assignatur in libris Paralip-
omenon, vbi post debellatos, ac imperio suo
subiugatos cunctos Reges à flumine Euphrate,
vsque ad torrentem Philistinorum, & vsque ad
terminos Aegypti: subditur, tantamque copiam
praebuit Salomon argenti in Ierusalem, quasi
lapidum. Quod si argenti ratio aliqua habenda
esset, decuplo maior computanda esset, quam
auri: vt vel hac ratione tributa respon-
derent aerario, & annui redditus Dauidico
legato, in quo auri centum millia talenta,
recensentur, argenti vero mille millia talen-
torum.

Sed illud Iosephi testimonium mirum in mo-
dum sententiam nostram confirmat. Multa na-
uigia, inquit, Rex in mare, quod vocatur Tharsicum,
habuit; quae ad remotas gentes merces varias deferre ius-
sit, pro quibus exportatis aurum, & argentum Re-
gi deferrebant. Quod aurum explicans quantum
fuerit; eadem, inquit, classis attulit Regi auri talenta
sexcenta sexaginta sex: quantum vero argenti fuerit,
ne verbum quidem facit. Cuius admirandi si-
lentij, quasi rationem assignans, subdit; nullum
enim tum argento in commercijs erat precium.

Sed forte luculentius est alterum eiusdem
Iosephi testimonium, in quo de Templo, ac do-
mo Regia Salomonis aedificatis loquens. Haec
omnia, inquit, Salomon viginti annis perfecit, confe-
rente magnam vim auri, maiorem argenti Hiramo Tyrio-
rum Rege. Auri deinde ab Hiramo Tyrriorum
Rege Salomoni soluti tributis nomine summam
enarrans, ait, fuisse talentorum centum viginti,
praetermisso item argenti pondere, eoque sub
silentij tenebris obuoluto.

Secundo loco ex historia Regum annueran-
da sunt ea talenta auri centum viginti; quae Sa-
lomoni misit Hiram Tyrriorum Rex: quae su-
pra probauimus singulis item annis ab eo Salo-
moni tributis nomine fuisse soluta vsque ab ipso
Dauid, à quo Tyrriorum Regnum tributarium
effectum est, vt auctor est Eupolemus.

Hic tertio loco adijcienda sunt tributa omnia,
non quidem seruilis, sed honoraria, quae Salo-
mon Duodecim tribubus Israel indixerat, vt
Mello aedificaretur: patet id ex historia Regum.
Hoc autem tributum fuit talentorum auri qua-
draginta supra mille quadringenta. Singu-
lae enim tribus soluebant auri talenta centum

Ibid. cap. 12.
V. 18.

SVMMA
talentorum,
2226.

TALENTA
Attica argenti.
53424.

3. Reg. 10.
V. 22.

2. Paralip. 9.
V. 20.

ARGENTI
tributa Salo-
monis decuplo
maiora, quam
auri.

Ioseph. 8.
Antiq. 6. 2.

QVANTA
argenti copia
sub Salomoni
Imperio.

Ibidem.

Secun-

Secundum vero silentio praetereundum non erat in tota hac auri vectigalis summa nullam etiam eorum tributum a nobis fieri mentionem, quorum explicatam summam ex sacris literis non habemus: tamen eam maximam fuisse non sit negandum. Sacer Historicus rem tantum innuit his verbis. *Erat autem pondus auri, quod offerebatur Salomoni per annos singulos sexcentorum sexaginta sex talentorum auri: excepto eo, quod offerebant viri, qui super vectigalia erant; & negotiatores, vniuersique scruta vendentes, & omnes Reges Arabiae, ducesque terrae.* Qui locus triplicis hominum generis mentionem facit, eorum scilicet, qui super vectigalia erant, negotiatorum, & Regum ac principum, qui dona offerebant Salomoni.

Ac primo sciri certe non potest quot, quantaque fuerint vectigalia; tamen multa putanda, sint in tam opulento Regno, ac latissime diffuso. *Negotiatores* etiam quot fuerint multo minus scire possumus, coniici facilius, ex eo quod sacrae literae testantur de equorum solummodo mercatoribus. Liber enim Regum, *Negotiatores*, inquit, *Regis emebant de Coa, & statuto precio perducebant: egrediebatur autem quadriga ex Aegypto sexcentis siclis argenti, & equus centum quinquaginta; atque in hunc modum cuncti Reges Hethaeorum, & Syriae equos venundabant.* Ecce quot negotiatores fuisse credendi sunt in Aegypto, Palaestina, Syria, & alijs regionibus, ac prouincijs. Et in Paralipomenis; *adducebantur autem ei equi de Aegypto, cunctisque regionibus. & iterum. Adducebantur autem ei equi ex Aegypto de Coa a negotiatoribus Regis, qui ibant, & emebant precio quadrigam equorum sexcentis argenteis, & equum centum quinquaginta: similiter de vniuersis regnis Hethaeorum, & a Regibus Syriae emptio celebrabatur.* haec de equorum emptionibus. quid de reliquis mercatoribus, ac negotijs dicendum esset?

Quod autem addit Iosephus, sententiam nostram mirifice confirmat. Mirandum autem, inquit, in modum per id tempus auctae sunt res Hebraeorum & tribus Iudae, populo ad agrorum colendorum studium conuerso. Pace enim fruenter, & nullis bellicis tumultibus distracti, adhuc optatissima libertate auide perfruentes, in hoc potissimum erant intenti; ut suas quisque facultates augeret, & maioris precij faceret. Quae verba Iosephi ostendunt Salomonis tempore vniuersam pene populi multitudinem negotiatores fuisse, nisi eorum vnumquemque malis ditissimum Principem appellare. Principum autem maximam multitudinem, qui Hierosolymis degebant, aperte describit historia libri Paralipomenon. Quod totum sapientiae Salomonis certe tribuendum est, qui vniuersis modum acquirendarum, augendarumque opum praescribere nouisset; quosque etiam exemplo alliceret suo. Deinde dum de auro Salomonis ex Ophir allato mentionem fecisset idem Iosephus; Eadem classis, inquit, attulit Regi auri talenta sexcenta sexaginta sex: non annuato, quod priuatum negotiatores merenti sunt. Ecce iam apud Indos etiam Iudaei negotiatores erant. quotnam fuisse credendi sunt in ceteris regionibus?

Tertio loco illud erat adnotandum, principum dona ex vniuerso terrarum orbe Salomoni oblata in singulos annos multa, & maximi valoris fuisse. Testantur id sacrae literae. Ac de Sabaea quidem Regina: *Venit in Hierusalem,*

Tom. 2. Explan. Pars 2.

inquirunt, cum magnis opibus, & camelis, qui portabant aromata, & auri plurimum, gemmasque preciosas. & paulo post. Dedit autem Regi centum viginti talenta auri, & aromata multa nimis, & gemmas preciosissimas; non fuerunt aromata talia, ut haec; quae dedit Regina Saba Regi Salomoni.

De donis vero, quae a Regibus, ac Principibus terrae Salomoni offerebantur, mira sunt, quae sacrae literae testantur. *Vniuersa terra*, inquit Historia Regum, *desiderabat vultum Salomonis, ut audiret sapientiam eius, quam dederat Deus in corde eius. Et singuli deferabant ei munera, vasa argentea, & aurea, vestes, & arma bellica, aromata quoque, & equos, & mulos per annos singulos.* Quo textu quot verba sunt, tot praecipuas animaduersiones desiderarent: quas tamen temporum angustijs praepediti lectoris studio, atque prudentiae committimus. Et in Paralipomenis. *Magnificatus est igitur, inquit sacer textus, Salomon super omnes Reges terrae prae diuitijs, & gloria: omnesque Reges terrarum desiderabant videre faciem Salomonis, ut audirent sapientiam, quam dederat Deus in corde suo, & deferabant ei munera, vasa argentea, & aurea, vestes, & arma, & aromata, equos, & mulos per singulos annos.*

Eadem fere Iosephus affirmat de Sabaea Regina loquens. Nec, inquit, contenta verbis indicasse, quanti Regem faceret, etiam muneribus suam erga illum obseruantiam testari voluit. viginti enim auri talenta ei donauit, & aromatum vim immensae aestimationis, lapillorumque preciosissimorum. Et paulo post. *Fama, inquit, celeberrima per omnes circumquaque regiones de Salomonis virtutibus, ac sapientia diuulgabatur: qua excitati plerique Reges, quo certiores de iam dictis fierent; visendi eius cupidine flagrabant, & exquisita munificentia studiosos eius se declarabant: mittebantur vasa tam aurea, quam argentea, & vestes purpureae, & omne genus aromatum; equi praeterea, currusque, & muli subuehendis sarcinis, qui vel robore, vel pulchritudine Regi placitari videbantur.* Haec illi. Utque hoc melius cognosceretur hunc equorum numerum maximum fuisse subdit. Quae omnia manifesto argumento sunt, eos vectigales redditus, de quibus sacra Scriptura certum numerum non assignat; ac praeterea Principum, ac Regum terrae dona innumera ad supremum diuitiarum apicem Salomonem euexisse. Itaque non immerito censent aliqui hanc incertam opum summam multo maiorem fuisse ea, quae paulo ante annuo tributo soluta fuisse probata est. Quae causa fuit, cur Salomon post erogatam infinitam auri, & argenti massam extruendo aeterno numini templo, & sexcentis alijs aedificijs, de quibus ipse testatur: *magnificauit opera mea: aedificaui mihi domos &c. & extruxi mihi piscinas.* quarum vnam Nehemias grandi opere constructam vocat; adhuc tamen dixerit: *coa-ceruauit mihi argentum, & aurum, & substantias Regum, & Principum.*

SALOMONIS

CENSVS ANNI CVM

*Assyriorum, Persarum,**Graecorumque reddi-**tibus conferuntur.*

Cap. XLVIII.

QUATVOR
imperia Assy-
riorum, Persa-
rum, Graeco-
rum, Roma-
norum.

NVMERATIS iam annuis Salomonis tributis, reliquum est aliorum Regnorum, atque Prouinciarum tributa breuiter examinare. Qua re cognita facilius deinde cum his alienarum nationum tributis nostra illa Salomonis comparabimus. Et quoniam quatuor potissimum Imperia à Daniele propheta recensentur, futura à prima Hebraici Regni inclinatione usque ad illud Imperium toto terrarum orbe diffundendum, quod à Christo Domino iam institutum est, ac toto iam orbe diffusum; hoc est Assyriorum Imperium, Persarum cum Medis coniunctum, Graecorum, ac denique Romanorum; cum omnium horum tributis tributa item Salomonis conferemus.

Sumatur igitur exordium ab Assyriorum Imperio; quod certe quemadmodum fuit omnium antiquissimum: sic etiam diutius, ut suo loco probabimus, ac per multas Asiae praefertim regiones latissime diffusum. Ut enim sacrae litterae testantur, *Assuerus omnem terram, & cunctas maris Insulas fecit tributarias, & regnavit ab India usque Aethiopiam super centum viginti septem Prouincias.* Hoc igitur Imperium, quantum per singulos quosque annos tributum nomine aerario Regio intulerit, incertum omnino est: cum in toto Assyriorum Regno nulla fiat certa vectigalium, tributue mentio. Primus enim, ut auctor est Herodotus Halicarnassaeus, qui tributa stata, fixaque indidit, fuit Darius Hystaspis filius, Persarum Rex: Qua de re ob hanc tributum formulam institutam, Capelus, verbo Graeco, id est, Institutor vocatus est. Etenim sub Cyro, atque deinde sub Cambyse, nihil dum fuerat circa tributa institutum, sed munera offerebant, inquit Herodotus.

Transcamus igitur ad tributa Regni Persarum, quae primus Darius adinuenit, & viginti Prouincias, quas Graeci Satrapias vocant, Plinius Praefecturas, constituit, earumque singulis Praesides praefecit, taxato, quod penderetur tributo per nationes. Has ergo Herodotus Satrapias ab Hellesponto ad Indiam usque sigillatim percensens, & quicquid vnaquaeque quotannis pensitaret enarrans, tandem summam colligens. Quibus in vnum contractis, inquit, ad Euboicum computum exigebantur in summam annui tributum à Dario talentorum quattuordecim millia, quingenta, & sexaginta.

Aethiopes praeterea, & Colchos, aliosque populos munera in Persidem quotannis afferre consueuisse, tradit Herodotus; inter quos insignis erat pensitatio Arabum, qui millena quotannis talenta turis offerebant. Turis autem optimi pretium Romae, Plinio teste, nummorum sexdecim erat in singulas libras. Nummum autem Atticae dragmae, vel denarii Ro-

mani quartam partem fuisse compertum est ex nostris Commentarijs. Itaque si millena turis talenta per sexaginta duas libras cum dimidia, quas pendet talentum Atticum multiplicaueris: inuenies allati turis fuisse libras quingentas supra sexaginta duo millia; Quas iterum si per quatuor denarios multiplices, inuenies illud pretium fuisse denariorum ducentorum quinquaginta millium. Hos si per sex millia dragmarum diuiseris, efficies talenta attica quinquaginta duo cum duabus item talenti tertijs.

Ex quibus omnibus illud vnum, quod praecipuum erat, in animo facile colligimus, vniuersa Persici Regni tributa computando talenta, Euboica, quae Budaeo minora sunt, ac si Attica essent, fuisse talenta Attica, quattuordecim millia sexcenta duo cum duobus praeterea tertijs.

Collatio autem reddituum Salomonis cum redditibus Regni Persarum facile fiet; si in memoriam reuocemus annua tributa Salomonis fuisse aurea Hebraica talenta, duo millia ducenta viginti sex. quae si per tredecim multiplicaueris, iuxta morem Herodoti, fient talenta argenti Hebraica viginti octo millia nongenta triginta octo. Haec si duplices, fient Attica talenta, quinquaginta septem millia octingenta septuaginta sex; quae fere quadruplo plura sunt, quam talenta annua Darij. Quod si argenti ratio haberetur, quod in singulos annos Salomoni soluebatur, essent quadragies fere plura, quam haec omnia, Persarum tributa.

Iam vero quid de Alexandri magni Imperio dicemus, qui celerius aleae iactu, vel fulgetrae potius emicantis in modum inuictarum, & in gradum nulli alij imitabilem, Regnum Persarum inuasit, certe in tam breui temporis spatio sciri vix potest, quot quantaque annua tributa Alexandro rependerint infinitae propemodum subiectae nationes, amplissima Regna, prouinciae remotissimae, nulli antea, praeter vnum fabulosum Herculem aut Bacchum accessibiles. Indiae enim maiorem partem peragravit Alexander, ut ipse idem Aristoteli praeceptoris scripsit. Quare multo latius patuit Alexandri Imperium, quam Darij: adiecit enim ad Persarum Regna Indiae partem; adiecta Macedonia paternae haereditatis regno, Graecia ipsa, alijsque prouincijs, etiam sponte Alexandri Imperio subiectis.

Hanc rem multis iam persequitur Iustinus, Quintus Curtius, Plutarchus, & quicumque de Alexandri rebus gestis scripserunt. Tanta enim fuit Alexandri modestia, tanta comitas, & morum facilitas; ut haec vna potentissimos alioqui Sogdianorum populos facili negotio vicerit, qui neque potentiae fama territi, neque Macedonum armis victi, cesserant aliquando. Tantus erat terror in omnes Asiae, & Indiae populos, ut vna eademque die ad duo legatorum millia receperit; qui nomine eorum, à quibus mitterentur, duorum item millium vrbium clauis ei obtulerunt: multo antequam in eorum sinibus Graecorum arma conspicerentur. Hinc non immerito Scytharum populi, ut auctor est Herodotus, qui Cyrum potentissimum Persarum Regem & vicerant, & interfecerant, & caput illius humano sanguine torum obruerant, Alexandro libentissime manus dederunt. Itaque gentes vniuersas vel potentia, & armis vicit, vel comitate & modestia deuicit.

Iustinus quidem, qui res ab Alexandro gestas dili-

TVRIS
pretium Ro-
mae.

Plin.

TALENTVM
Atticum libras
pendit 62 1/2.

TALENTVM
Atticum drag-
mas continet
6000.

TRIBVTA
Persici Regni
talenta Attica
15011 1/2.
Bud. lib. 4. de
Ass.

COLLATIO
tributorum
Salomonis cum
tributis Persarum.

TRIBVTA
Salomonis ta-
lenta Attica
argenti
57876.

IMPERIVM
Alexandri bre-
uissimum.

IMPERIVM
Alexandri
quam late pa-
uerit usque in
Indiam.

IMPERIVM
Alexandri ma-
ius Persico.

Iustinus, Cur-
tius, Plutar-
chus in Ale-
xandro.

Herodotus in
Alexand.

Heb. 10.
v. 1.

Herod. lib. 3.

DARIVS
primus tribu-
ta instituit
Persarum im-
perio.
Ibidem.

Plin.

Herod. ibid.

EX VIGIN-
ti Satrapijs
Persici impe-
rij tributum no-
minet talenta
14560.

Plinius lib.
12. cap. 14.

diligentissime persecutus est, sub mortem eius varia animorum sensa subsecuta esse percenset: lugentibus nimirum alijs optimum parentem, alijs contra exultantibus, ac si hostem amisissent, seueritatemque morum euitassent. Principes, inquit Iustinus, regna, & imperia, vulgus militem thesauros, & grande pondus auri, velut inopinatam praedam spectabant. Erant enim in thesauris centum millia talenta, & in annuo vectigali tributo trecenta millia. Haec ille. Codicis vero fides, quod ad annua vectigalia spectat, atque tributa, haud immerito suspecta esse videtur Budaeo, tum quod Historicorum nullus thesauri nomine dignam censeret annui redditus tertiam partem; tum vero maxime quod triginta talentorum millia potius, quam trecenta cum enumeratis Alexandri opibus, & sumptibus magis viderentur congruere. Verum licet mendofo Codici fidem praestemus plenissimam: nihilominus multo pauperiorem Salomone facimus Alexandrum. Ille enim tenuiore redditu vberiores potuit cumulare thesauros illos, quos sacrae litterae testantur; hic vberiori prouentu vix minimam illius thesauri partem potuit conseruare. Neque id mirum, cum in alendis, ac praeio conducendis vsque ab ipsa Graecia ducentis fere millibus peditum, quadraginta millibus equitum, duobus millibus currum, nauigijs actuarijs duobus item millibus, triremibus trecentis supra duo millia, tanta prouentuum vbertas vix satis esse potuerit; vt vel mediocriter in huiusmodi rebus bellicis erudito apertissime patet. Quod ex eo confirmari potest: quod cum infinitam propemodum auri, argenti, aureorum vasorum, purpuratarum vestium, ac gemmarum copiam congefisset; nihilofecius sub Alexandri mortem centum tantummodo talenta millia in thesauris reperta sunt. Cur tam exigua pecunia in tam pingui tributo? quia nimirum multo maior erat expensarum summa, quam tributorum prouentus.

Quod autem immensa fuerit thesauri copia, quae è deuictio Persarum Regno in Alexandri potestatem redacta sit; patet ex Quinto Curtio, qui de gaza solius Damasci loquens post deuictum Darium: Iacebant, inquit, totis campis opes regiae, illa pecunia stipendio ingenti militum praeparata, ille cultus tot nobilium virorum, tot illustrium faeminarum, aurea vasa, aurei fraeni, tabernacula regali magnificentia ornata, vehicula quoque à suis destituta, ingentis opulentiae plena, &c. & paulo post, quippe tot annorum incredibili & fidem excedente fortuna cumulata. Et alibi de praeda Susi loquens. Vt vero, inquit, urbem intrauit, incredibilem ex thesauris summam pecuniae egefist, quinquaginta millia talentum argenti non signati forma, sed rudi pondere. Addit Plutarchus purpurae hermoniacae talentorum quinquaginta millia. Et iterum. Alexandro traditur Arbela regia supellectili, Darijque gaza repleta; quatuor millia talentum fuere; praeterea preciosae vestes, totius exercitus opibus in illam sedem congestis. Et de Persopolis praeda loquens ait: Multas vrbes refertas opulentia Regia, partim oppugnauerat, partim in fidem acceperat: sed vrbs huius diuitiae vicere praeterita; in hanc totius Persidis opes congefserant Barbari, aurum, argentumque cumulatam erat, vestis ingens modus, supel-

lex non ad vsum modo, sed ad ostentationem luxus comparata. Et infra subdit: Ingens pecuniae captivae modus traditur, prope vt fidem excedat: ceterum aut de alijs quoque dubitamus, aut credimus in huius vrbs gaza fuisse centum, & viginti millia talenta.

Strabo item de thesauris Ecbathanae vrbs loquens, ait: Alij autem vniuersas vndique coactas pecunias centum, & octoginta talentum millia dicunt Ecbathana exportata fuisse.

Hos omnes thesauros ex tribus tantum vrbus congestos legimus; quos de ceteris vrbus congefserit, diuinare quis posset? maximos eos fuisse putare & possumus, & debemus.

Accedit Alexandri profusio potius, quam liberalitas; Nam apud Plutarchum legimus Alexandrum in Hephaestionis amici funere curando decem talentorum millia profudisse, Arrianus vero post apparatus funeris descriptum ad extremum haec addit. Aiunt numerum consumptae pecuniae maiorem duodecim millibus talentorum fuisse. Auctor etiam est cum Plutarcho Diodorus Alexandrum in nuptijs Statyrae Darij filiae, quam sibi Susi matrimonio iunxit epulum nouem millibus conuiuarum fecisse; vnicuique ad libamina peragenda auream phialam donasse. Et Arrianus Alexandrum deinde sibi maximam natu filiarum Darij accepisse nomine Barsinen, & cum ea Parysatim minimam natu Regis Ochi, & datis etiam primoribus ad octoginta vxoribus ex Persidis & Mediae principibus omnibus dores dedisse. Mox omnibus alijs, qui vxores Persides, & Asianas duxissent, fuerunt autem decem millia, donationem elargitus est; in quibus viginti millia talentum consumpsit. Postremo vt Chares historicus apud Athenaeum auctor est, post conuiuium, decem millibus, qui in Macedoniam redibant, stipendium non modo in praeteritum tempus persolutum est; sed etiam in id tempus, quod ad reditum consumpturi erant; & pro corollario talentum vnicuique. Et cum militibus iret in exemplum, eisdem fuit inopiae causa, quae & Principi. Cum enim in Persidem ex India regressus intellexisset, inquit Curtius, milites suos iam veteranos consumptis per luxum Orientis spolijs, insuper etiam aere alieno obstrictos esse &c. mensas totis castris poni iussit, & decem millia talentum proferre. tum demum fide facta professio est, nec amplius ex tanta pecunia, quam centum & triginta talenta superfuere. Adeo ille exercitus tot ditissimarum gentium victor, plus tamen victoriae, quam praedae reportauit ex Asia. Haec ille. Quae omnia in eam me sententiam adducunt, vt immensam illam militum copiam, bellorum perpetuos tumultus, profusiones innumeras; totam illam & thesauri immensitatem, & tributorum annuorum vbertatem, sic exhaurire potuisse; vt sub mortem illius vix centum talentorum millia quae sunt tertia annui redditus pars reperta fuerint in thesauris Alexandri. Et quidem de Graecorum Imperio satis.

Tull. lib. 13.

VECTIGA-
lia Regni Ale-
xandri talenta
300000.

Bud. de
Asse lib. 4.

ALEXAN-
dro ditor Sa-
lomoa.

ALEXAN-
dri exercitus.

Q. Curtius
lib. 3.

PRAEDA
thesauri Susia-
ni.
Idem lib. 5.

PRAEDA
thesauri Ar-
belae.

Strabo lib. 15.

Plutarch.

ibidem.

PROFUSIO

Alexandri in
funere Hephae-
stionis.

Arrianus

Diodor.

Arrianus.

Chares.

Q. Curtius
lib. 9.

Plutar. in
Alexandro.

ANNVA REIPV-

BLICAE ROMANAE

tributa tenuiora fuisse Sa-

lomoniciis osten-

duntur.

Cap. XLIX.

IMPERIVM
Romanorum
omnium diu-
turnius, poten-
tius, & paten-
tius.

AERARIVM
Romanum ex
quibus consta-
bat.

RADVM igitur faciamus ad Romanorum Imperium; quod Graecorum Regno multo diuturnius, atque potentius, ac procul dubio longe, lateque patentius fuisse compertum est, vno tamen Regno Salomonis, neque ditius thesaurorum magnitudine, neque tributorum vbertate opulentius. Sane difficile admodum est rem omnino tangere; cum non semper eadem ratio tributorum Romanis fuerit, sed alia, atque alia pro conditione temporum. Aerarium enim Romanum ex tributis, & ex vectigalibus constabat: quae decimas ex agrorum cultu, portorium ex mercium traiectu, & scripturam ex pascuis, ac praeterea auri fodinas toto terrarum orbe diffusas, & legem Capitatio- nis complectebantur; quae vnusquisque annum censum Capitolio soluere tenebatur; & sexcentos alios extorquendae pecuniae modos, qui tamen noti sint, quantum tamen ex eorum impositione solueretur, incertissimum est.

Pauca igitur exempla proponam in vnoquoque genere, & veluti summa tantum capita delibabo, facta in singulis cum Salomonicis collatione. Sed duo imprimis animaduertenda sunt, in tota hac de Romanis tributis disputatione notanda. Primum est, Populum Romanum ne si-

ROMANI
ante Pyrrhum
deuictum ar-
gento signato
non utebantur.
Plin. lib. 33.
cap. 3.

ROMANI
nunquam pro
tributo aurum
imperitarunt,
sed tantum ar-
gentum.
Plut. in Pom-
peio.

TRIBVTA
Romanorum
post Pompeij
triumphum
HS. 85000000

gnato quidem argento ante Pyrrhum Regem, deuictum vti conlucuisse, vt auctor est Plinius, quod fuit anno Urbis quingentesimo octogesimo, quinto anno ante primum bellum Punicum. Aureum vero nummum post annum sexagesimum secundum percussum fuisse, quam argenteum. Secundo notandum est Romanum, item Populum victis gentibus in tributo semper argentum imperitasse, non aurum; quod etiam Plinius disertis verbis affirmat.

His ergo praenotatis ad tributa propius accedamus. Auctor est Plutarchus ante Pompeij Magni triumphalem honorem, praelatum titulum, qui literis indicaret ante quidem vectigalia quinquagies decies centena millia fuisse. Cum his vero, quae Populo Romano ipse quaesivit, octuagies & quinquies decies centena millia. Ex quibus colligi videtur ante Pompeij de Asia victoriam, vniuersa Populi Romani tributa summam illam priorem non excessisse. Quod certe sua probabilitate non caret. Id enim fuit eo tempore quo Romanus Populus Imperij fines, ac vires nondum obfirmauerat: necdum aurea Augusti saecula, qui res Romanas mirum in modum auxit, in Romanam Rempublicam penetrauerant. Iuxta hanc itaque sententiam vniuersa Populi Romani tributa, cum tributis Salomonis, comparari nulla ratione possunt. nam praedictus festeriorum numerus, à Pompeio auctus, si per

A quatuor & viginti millia attici talenti festerium diuidas, efficies talenti attici quinquaginta octo supra tria millia nongenta. At Salomonis tributa erant minimum quinquaginta tria millia quadingenta viginti quatuor.

Et demus tamen de Asia in Plutarcho sermonem fieri illa nimirum, quam Populo Romano Attalus Rex testamento legauerat, intra quam Lydij Regni fines circumscribuntur, vnde Craesi circumfluentes diuitiae in proverbium cesserunt, & in qua Craesus, vt auctor est Plinius, aurum infinitum possederat; demus etiam verosimilius esse, de hac Asia locutum fuisse Plutarchum. In ea enim dum Persis pareret, tres Praefecturas Herodotus ponit, quae millena ducena sexagena talenta Babylonica annuo tributo pensabant; quae item processu temporis creuisse affirmat: vt hac ratione censeatur Romanorum tempore, quorum in extorquendis tributis summa diligentia erat, ad illam summam peruenisse Asiae tributa. Et certe negandum non est difficile admodum videri, vniuersa tributa Romanorum summam illam non excessisse: cum eo tempore, quo Pompeius triumphum gessit, iam Romani in Asia minore imperarent, de qua Darius mille ducenta sexaginta talenta colligebat: Praeterea imperabant in Graecia tota, totaque Macedonia Persicarum victoriarum insigni, & Asiaticarum opum praediuite: ex qua Macedonia deuicta, vt auctor est Plinius, tantum diuitiarum, & opum Romani collegerunt, vt desierint iam esse sub tributo: & ex quo item tempore argento in commercijs vsus maximus esse caepit. Imperabant praeterea Romani in Epyro, Thessalia, Illyrico, tota Italia, Sicilia, Sardinia, Africa, superi, inferique maris Insulis, Alpinis populis, Gallia Narbonensi, & quod maius est, ceteriori, vltiorique Hispania, auri, argentique fodinis opulentissima. Itaque credi vix potest ex tot, tantisque Prouincijs tributum summa diligentia exactum non fuisse pluiquam octo & quinquaginta supra tria millia nongenta. Stet igitur haec esse Asiae tributa, & ad cetera progrediamur.

Aegyptus praeterea vna erat ex Romani Imperij prouincijs, ab Augusto post insignem de Marco Antonio, ac Cleopatra partam victoriam, Imperio adiunctis. Haec quantum tributum nomine Romanis soluerit, patet ex eo, quod Cicero apud Strabonem dicit, tamen locus hodie inter illius volumina non extet: Auletiae, inquit, patri Cleopatrae quotannis duodenum millium, & quingentum talentorum tributum afferri solitum. Et subdit: Quare cum is, qui pessime, & segnissime Regnum administrabat, tantos redditus haberet; qualia putanda sunt praesentia, quae cum tanta diligentia à Romanis administrantur, Indicijs, Troglodyticisque emporijs adeo adauctis. Siquidem superiori tempore ne viginti quidem nauigia Arabicum sinum penetrare ausa sunt; at nunc & classes ingentes in Indiam vsque vela faciunt ad extrema Aethiopiae, ex quibus merces copiosissima in Aegyptum importantur, & inde rursus in alia loca transmittuntur: Ita duplex inde vectigal cogitur, mercibus scilicet importandis, & exportandis. Haec ille.

Totum id optime confirmari potest ex ea, quam habuit Agrippa Rex ad Iudaeos oratione, quae apud Iosephum extat, vbi de Aegypto loquens

ASIA MINOR soluebat Romanis talenta, 3958.

Plin. lib. 33. cap. 3.

IN ASIA minore tres Satrapiae soluebant talenta annua, 1260. Persis. Herodotus lib. 3.

ANTE POMPEIJ triumphum Romani quibus prouincijs imperarant.

ROMANI post victam Macedoniam sub tributo esse desierunt. Plinius.

Plin. lib. 3. cap. 3.

AEgyptus vna ex prouincijs.

Strabo lib. 17.

AEgyptus Auletiae soluebat 12500 annua talenta.

AGRIPPAE Regis oratio ad Iudaeos.

Ioseph. lib. 2. belli Iudaici. c. 16.
loquens, Populo Romano stipendiaria. Tributo-
rum vero, inquit, multo amplius per singulos menses in-
fert, quam vos toto anno penditis; & praeter pecuniam qua-
tuor mensium Romanae plebi annonam ministrat. Quan-
tum autem Iudaeae regnum omne Romanis

Ioseph. lib. 2. cap. 4.
penderit, patet ex eodem Iosepho, qui Hero-
dis regnum post illius mortem hac ratione à

DIVISIO Caesare diuisum fuisse commemorat. Mediam,
Regni Hero- inquit, Regni partem sub Ethnarchiae nomine dedit Ar-
dis post illius chelao, etiam Regem, si se dignum praebuisset facturum esse
mortem in Te- pollicitus: reliquam vero dimidiam in duas Tetrarchias di-
trarchias, uisit, duobusque alijs Herodis filijs attribuit, vnam Philippo,
alteram Antipae. Et paulo post, enumeratis Tetrar-

Talenta 100.
chiarum Prouincijs Antipae Tetrarchiam du-
Talenta 100. centum talenta pendisse affirmat, Philippi vero
Talenta 400. partem centum talenta, Archelai vero Ethnar-
chiam quadringenta, quarta tributorum parte

leuatam: Quae quarta pars si adijciatur, diuisis,
nimirum, quadringentis in tres aequas partes,
Talenta 133 1/3. adderet talenta centum triginta tria cum dua-
bus talenti tertijs. Salomae eorumdem sororis
Talenta 60. in partem Regni adscitae, tributum erat talenta
sexaginta. Vniuersa igitur tributa Regni Iudaeo-
rum efficiebant summam talentorum trium su-
pra octingenta nonaginta, cum duabus item ter-
tius talenti partibus. Quam summam si per duo-

TRIBUTA Regni Iudaeo-
rum Talenta.
893 1/3.

decim anni menses multiplicaueris, efficies tri-
buta annua Aegypti fuisse talenta decem millia
septingenta sexdecim. Quae summa minor qui-
dem est illa, quam Cicero apud Strabonem af-
signat: at meminisse debemus verba Iosephi fuisse
haec: Tributorum multo amplius per menses
singulos infert, quam vos toto anno. Et haec de
Aegypti, & Iudaici regni, Romanis penso tributo.

Velleius. Hist. lib. 2.
Gallia, quae item ipsa Populi Romani tribu-
taria fuit, quantum tributi nomine soluerit Vel-
leius explicat, dum de auctis finibus Imperij, ac
prouincijs adiectis loquitur. D. Augustus, in-
quit, praeter Hispanias, aliasque gentes, quarum
titulis forum eius praeniter, poene idem facta
Aegypto stipendiaria; quantum pater eius Gal-
lia, in aerarium redditus contulit. Haec ille.
GALLIAE tributum tal. 12500.
Sed nos eandem tributorum summam à Gallia D
solutam fuisse ponamus, quam olim Aegyptus
soluerat.

*TRIBVTVM decem-
S. nona
gies HS.*
Vnius Siciliae decimas easque ex frumento
antum, & quidem tenuiter aestimatas (ait Ci-
cero) fuisse nonagies sestertium, non numeratis
decimis hordei, aluminum, vini, olei, salis, ca-
sei, portorij, pastionibus.

Appian. lib. 5. Plut. in M. Antonio.
Asia certe quantum soluerit Populo Romano
facilius est inuestigare. Explicat enim Appianus,
& Plutarchus, qui Marcum Antonium Trium-
uirum in Asiam profectum, vt ex ea prouincia,
pecuniam extorqueret, sic facit cum Asiano
Magistratu loquentem. Pecunia danda est in
vsum militum, nec ea maxima; sed qua audita E
libenter acquiescat. Dedistis hostibus nostris
Cassio, & Bruto in duobus annis tributa decem
annorum, ea suffecerint & nobis, nisi quod dan-
da sunt in vno anno. Haec ille. Quantum ve-
ro Asia Cassio, & Bruto dederit describit Plutar-
chus, ducenta millia, inquit, talentorum.
Hanc summam, si per decem annos diuiseris, in-
uenies tributa annua Asiae fuisse viginti millia
talentum.

*ASIA PEN-
debat annua
talenta 20000.*
Possidonius praeterea auctor est Marcum
Marcellum exegisse tributum ex Celtiberia ad
talenta sexcenta.
Et quidem ex his sex prouincijs haec omnia

*CELTIBE-
ri soluebant
talenta 600.*

A tributa soluta Populo Romano fuisse probauimus. Quantum vero ex ceteris prouincijs extor-
ferit ingluuies illa, incertissimum est: cum prae-
sertim Romani etiam rupes, & saxa in quibus
quidam tantum pauculi piscatores habitauerint,
habuerint sub tributo. exemplum habetur ex
Strabone de Gyaro Insula cuius viculum, lega-
tum ad Caesarem misisse, ait, deprecatum gra-
uitatem tributi: nam impositos sibi centum,
quinquaginta dragmas querebantur, cum aegre
centum possent pendere.

Sed lucem in tantis tenebris praeferre videtur
Seneca; qui Caligulae ingluuiem detestatus,
centum sestertium absumpsisse, ait, vt prouin-
ciarum tributum vna caena fieret. Ex quibus
patet minimum vnamquamque ex reliquis pro-
uincijs pendisse Romanis eam summam. Atqui
reliquae sunt prouinciae triginta: Si ergo centum
per triginta multiplicaueris, inuenies ceteras
prouincias omnes simul pendisse singulis annis
tricies sestertium: quae si per quatuor & viginti
sestertium millia attici talenti diuiseris, compe-
ries fuisse talenta centum viginti quinque.

Haec de tributis annuis Romanorum; quae
vt alias notauimus talenta argentea fuisse,
non aurea, sciendum est ex Plinio. Sunt au-
tem tributa omnia talenta vnum & quinquagin-
ta supra quinquaginta millia trecenta. Summa
certe maxima est, sed ea minor, tributis Regni
Salomonis. Huius enim tributa fuerunt, vt pau-
lo ante probauimus, talenta argentea quinqu-
aginta tria millia quadringenta viginti quatuor.
Haec sunt quae ex scriptoribus probabili conie-
ctum colligere potuimus. nam de vtriusque Im-
perij vectigalibus nihil dum licuit pari coniectu-
ra probare. De metallorum vero fodinis, atque
annona mox suis capitibus agemus.

PLVRA METALLA

SALOMONIALATA

quotannis fuisse, quam

Romanae Reipu-

blica.

Cap. L.

EXAMINANDVM est modo, AVRI FO-
quid ex metallorum fodinis dinas multas
habuerint Romani, quae toto habebant Ro-
manorum.
terrarum orbe diffusae erant, & quidem plurimae; in quibus
(inquit Cassiodorus) intrant homines caligines profundas,
viuunt sine superis, exulant à sole, & dum sub
terris compendia quaerunt, nonnunquam lucis
gaudia derelinquunt. Quot autem hae aurifodi-
nae vbiq; gentium fuerint, auctor est Plinius: Plin. lib. 33.
Reperitur, inquit, aurum in omnibus fere pro- cap. 6.
uincijs, sed in Hispania pulcherrimum. & infra AVRI FO-
Italiae, gentium.

Italiae, inquit, paritum est vetere interdicto patrum, alioquin nulla faecundior erat tellus. Sed ut de ceteris taceatur; quot in vna Hispania fuerint, & quanto auri, ac ceterorum metallorum pondere Romanos ditauerint, patet ex eo, quod Strabo lib. 3. Strabo scribit: Cum vero, inquit, supradicta regio tot bona suppeditet, maxime tamen admiratione digna est ob metallorum copiam, quibus vniversa Hispaniae regio scatet. & infra. At vero Tardetania, & finitima ei regio rationem nullam commendandi sui eo nomine remittit scribere de ea re volentibus, vsque adeo numeros omnes laudis in metallis impleuit; nihil ut ei absit, quod quidem memoratu dignum sit. Neque enim aurum, neque argentum, neque aes, neque ferrum, alibi terrarum, aut tantum, aut tam eximium nasci, adhuc compertum est, quam in Turdetania nascitur. Ac ne aurum quidem solum effoditur, sed etiam trahitur: deferunt enim aurum amnes, & torrentes auream arenam Haec ille.

Quantus vero hominum numerus in his fodinis operam excuando, & in lucem educendo auro, argentoque nauarint, constare potest, ex eo quod de vnus Carthaginis, illius videlicet, quae in Hispania est, fodinis scribit Polybius, non minus quadraginta millia hominum assidue in eis versari. Et lege Censoria cautum esse, ut inquit Plinius, in Istimulorum aurifodinis in agro Vercellensi, ne plus quam quinque millia hominum in opere Publicani haberent.

Argenti autem quantum pondus haec vna Carthaginis fodina Romanis subministrauerit explicat Polybius: ait enim in dies singulos vicena quina dragmarum millia Populo Romano retulisse: quas dragmas, si per trecentos sexaginta quinque dies, quibus annus constat, multiplices, inuenies pondus illud argenti fuisse dragmarum novies decies centena centum viginti quinque millia. quas si per sex millia diuiseris efficies talenta attica mille quingenta viginti cum quinque sextis talenti partibus.

SINGVLIS De Baeticae autem fodinis Plinius loquens, affirmat eam provinciam cunctas diuite cultu, ac quodam fertili, ac peculiari nitore praecedere; metallis scilicet plumbi, ferri, aeris, argenti, & auri. Et alibi. Mirum, inquit, adhuc per Hispaniam ab Annibale inchoatos puteos durare, sua ab Inuentoribus nomina habentes, ex quibus Beballo appellatur hodie (haec autem in Aquitania est) trecenta pondo Annibali subministrabat in dies, hoc est, in singulos annos argenti pondo centum nouem millia quingenta. quae si per duas & sexaginta cum dimidiata attici talenti libras diuiseris, efficies talenta attica duo & quinquaginta supra mille septinginta.

ASTVRIA, Ac denique Plinius auctor est, vicena millia pondo auri Romanis annis singulis Asturiam, atque Gallaeciam, & Lusitaniam praestare. quae si per duodecim multiplicaueris, quanta scilicet esse solet auri ad argentum analogia, efficies argenti pondo ducenta quadraginta millia. haec si per sexaginta duas cum dimidiata attici talenti libras diuiseris, efficies attica talenta quadraginta supra tria millia octingenta.

De Galliae auri, argentiue fodinis multa etiam dicenda essent, ut etiam de fodinis Aegypti, Illyrici, Pannoniae, Thraciae, Macedoniae, aliarumque Prouinciaram: at quoniam quantum

A ex eis auri, vel argenti pondus educi quotannis consueuerit, aliquid certi sciri non potest, certi nihil dicere de eis possumus.

Itaque vniversa argenti talenta, quae ex fodinis Hispanicis Romani singulis annis extrahebant, si in vnam summam redigamus, sunt talenta argenti Attica septem millia centum duodecim. Atqui supra ostendimus ex sacris literis Salomonis classem attulisse ex Ophir talenta quadringenta auri, ac quinquaginta; quae efficiunt talenta Attica argenti decem millia octingenta: Igitur duplo maior est summa talentorum quae Salomoni ex fodinis Indiae afferebantur, quam quae ex Hispaniae fodinis Romani extrahebant. In qua quidem summa, ut alias dixi, non numerantur argentum, gemmae, aliaeque merces preciosissimae, quae vna cum auro Salomoni afferebantur, ut etiam sacrae literae testantur.

SALOMONIS

FRUMENTATIONEM

pinguiorem, fuisse

Romana.

Cap. LI.

FRUMENTATIONEM Salomonis, quae domui, familiaeque suae, operis Templi, ac Tyrio, Aegyptioque Regibus curabatur in singulos annos, Romanorum Principum frumentatione & pinguius, & liberalius, ac vberius erogari solitam probandum nobis est; ac simul etiam ostendendum hanc quoque fuisse quamdam in vtroque Imperio tributum speciem. Primum ergo de Romana frumentatione dicendum: quae antiquissima apud Romanos fuit, unde Liuius statim post Reges electos adhibitam facit; Plinius vero ad Manium Marcium Aedilem refert circa annum urbis quingentesimum sexagesimum.

Ea frumenti largitio, neque omnino gratuita fuit, dabant enim Aediles curules binis aeris in modios, aut auctor est Lucius, tametsi saepius precium variatum sit: neque perpetua, donec Caius Graechus Tribunus plebis lege lara perpetuam statuit; Publius Clodius precium omnino sustulit, tulitque legem, ut frumentum Populo, quod antea semisse aeris, ac trientibus in singulos modios dabatur, gratis daretur.

Lex autem illa frumentaria apud Sallustium menstruum definiebat in capita non plus quinque modios, quidquid Tribunus opposuerit auctore Seneca. Hoc deinde Romani Principes institutum accurate tenuerunt; sed numerum frumentantium alius minuit, alius auxit. Iulius Caesar Suetonio teste ex viginti, trecentisque milibus accipientium frumentum ad centum quinquaginta retraxit: Augustus, qui inter firmamenta Imperij habuit annonam, ut Tacitus ait, mili-

VNIVERSA talenta, ex fodinis Hispaniae Attica argenti 6236. **TALENTA** Salomonis ex Ophir ad argenti aestimationem redacta sunt Attica talenta 10080.

ANNONAE Romanae originis. **Liuius lib. 11.** **Plin. lib. 18.**

Liuius lib. 34. **GRACCHVS** frumentationem fecit perpetuam.

CLODIVS sustulit precium annonae. **Africanus in Miloniana. Sallustius. Seneca Epist. 81.**

I V L I V S Caesare reuinxit annonam. **Sueton. c. 41.**

AVGVSTVS auxit annonam.

Strabo lib. 3. **HISPANIA** auri & argenti ferax.

Polybius.

Plin. lib. 33. **cap. 4.**

CARTHAGINIS nouae fodinae argenti quotidie dabat dragmarum 25000.

SINGVLIS annis dragmarum 9125000. **Plin. lib. 33.** **cap. 3.** **Idem lib. 33.** **cap. 6.**

BEBALLO singulis annis argenti pondo 109500.

ASTVRIA, Gallaecia, Lusitania quotannis auri pondo 10000.

Tacitus lib. 1. *tem donis, populum annona, cunctos dulcedine*
Annal. *ocij pellexit: unde illam auxit, & ad paulo plu-*
ra, quam ducenta millia reduxit, ut ex lapide
Annal. *Ancyrano, & ex Dione constat. Augustum secu-*
Annal. *tus Tiberius ad eum numerum aliquid addidit:*
Annal. *quantum, ignoratur; gloriatus certe est, ut Tac-*
Annal. *itus refert, maiorem Augusto rei frumentariae*
Annal. *copiam adiecit. Alij demum Imperatores au-*
Annal. *xerunt annonam; nam deinde libertis etiam fru-*
Annal. *mentum erogatum. Vnde Dionysius auctor est,*
Annal. *multos seruos manumitti solitos, ut frumentum,*
Annal. *quod publice dabatur, accipientes in menses sin-*
Annal. *gulos, & si qua alia liberalitas Principum in pau-*
Annal. *peres fiat, id totum Dominis ferant, a quibus fa-*
Annal. *cti sunt liberi. Quod idem confirmat Suetonius.*
Annal. *Mox Iudaeos etiam, qui Romae erant ad frumen-*
Annal. *tationem admissos tradit Philo. Hi autem ad octo*
Annal. *millia Romae erant, sub Traiano, additi etiam*
Annal. *pueri, quorum numerum Plinius expressit, pau-*
Annal. *lo minus quinque millibus fuisse. Hadriano pla-*
Annal. *citum id exemplum, qui etiam puellas addidit.*
Annal. *Itaque adeo paulatim creuit frumentantium nu-*
Annal. *merus, ut sub Seuero, cuius liberalitas in hoc*
Annal. *praesertim genere maxime omnium commendat-*
Annal. *ur, ad quadringenta quinquaginta millia perue-*
Annal. *nerit, ut ex Spartiano colligitur, ait enim, fecisse*
Annal. *canonem septem annorum, ita ut quotidiana,*
Annal. *quinque, & septuaginta millia modiorum ex-*
Annal. *penderentur. Hos si per triginta dies multipli-*
Annal. *caueris, efficies modios singulis mensibus ero-*
Annal. *gatos vices centena ducenta quinquaginta mil-*
Annal. *lia; quos iterum si per quinque modios diuiseris,*
Annal. *quantum videlicet erat vniuscuiusque recensum,*
Annal. *inuenies eo frumento ali potuisse hominum capi-*
Annal. *ta quae dixi quadringenta quinquaginta millia.*

Annal. *Verum in contrarium esse videtur, quod ex A-*
Annal. *grippae Regis verbis apud Iosephum quidam*
Annal. *deducunt, non egenam modo plebem, sed vni-*
Annal. *uersos item Romanos ciues continua frumen-*
Annal. *tatione acceptos. De Africae enim tributis lo-*
Annal. *quens: Praeter fruges, inquit, annuas, quibus Roma-*
Annal. *nam multitudinem octo mensibus pascunt, alia quoque ve-*
Annal. *getigalia pendunt. Et paulo post de Aegypti item tri-*
Annal. *butis sermonem faciens idem Agrippa: praeter*
Annal. *pecuniam, inquit, quatuor mensum Romanae plebi an-*
Annal. *nonam ministrat. Itaque vna Aegyptus, & Africa,*
Annal. *totam Romanam multitudinem pascebat. Acce-*
Annal. *dit id quod de suo aevo Seneca dicit: frumentum*
Annal. *publicum, inquit, tam fur, quam periurus, &*
Annal. *adulter accipiunt; & sine delectu quisquis ciuis*
Annal. *est. Romanorum autem ciuium sub Claudio, cui*
Annal. *Agrippa Rex coaeuus fuit, sexagies nouies cen-*
Annal. *tena sexaginta quatuor millia fuere. Quare*
Annal. *multo vberior fuisse videtur Romanorum fru-*
Annal. *mentatio, quam quadringentorum quinquaginta-*
Annal. *millium.*

Annal. *Sed huic dubitationi facile respondetur id*
Annal. *quod apud Iosephum legitur de Aegypti, Afri-*
Annal. *caeque annuario tributo non negari: totam,*
Annal. *tamen illam frumenti copiam in Romanos ciues*
Annal. *erogari consueuisse omnino nego. Nusquam*
Annal. *enim auditum est frumentationem Romanam*
Annal. *ad vniuersos ciues se extendisse. Itaque frumen-*
Annal. *ti illius pars in frumentantem plebem egenam*
Annal. *erogabatur, reliquum precio venundari soli-*
Annal. *tum. Id vero quod de Seneca refertur, nullius*
Annal. *momenti est: quotquot enim fuerint, qui fru-*
Annal. *mentum acceperint, bene de ijs dici potuerit, &*
Annal. *fures aliquos, aut adulteros frumentum accepisse;*
Annal. *imo vero hoc pro nobis est; ex plebe enim*

Annal. *facilius fures, & periuri sunt, quam ex nobilibus.*
Annal. *Haec de Romana liberalitate.*

Annal. *Porro Salomonis annona multo vberior, pin-*
Annal. *guior, ac liberalior fuit; quod tum sacrae literae*
Annal. *testantur, tum Eupolemus, & Iosephus. Fuit*
Annal. *enim vberior, quia ad multo plura hominum*
Annal. *capita extendebatur. Pinguior, quia non fru-*
Annal. *mentum tantummodo, quod item Romani fe-*
Annal. *cerunt, sed carnes etiam, vinum, oleum, alia-*
Annal. *que omnia tum ad victum necessaria, tum etiam*
Annal. *ad delicias & pompam abundantissime Salomon*
Annal. *erogabat. Fuit denique liberalior, quia maio-*
Annal. *rem frumenti quantitatem singulis elargiebatur,*
Annal. *quam Romani Principes.*

Annal. *E quidem Salomon tria hominum genera sum-*
Annal. *ma liberalitate pascebat: Operarios nimirum*
Annal. *Templi; Aegyptium, Tyriumque Reges; fami-*
Annal. *liam denique suam. Erant operarij mille nongen-*
Annal. *ti supra quadringenta millia, ut probatum est;*
Annal. *quorum octoginta millia Tyriorum erant, tori-*
Annal. *dem ex Aegypto, reliqui ex profelytis & He-*
Annal. *braeis. Hos omnes non regijs impenis, sed sub-*
Annal. *ditorum tributis ad id muneris destinatis aluisse*
Annal. *Salomonem probatur ex Eupolemo; apud quem*
Annal. *Salomon cum Tyriorum Rege loquens: Porro,*
Annal. *inquit, scripsi quoque in Galilaeam &c. ut eis ex*
Annal. *regione necessaria suppetant in singulos menses;*
Annal. *tritici coros decies mille, vini coros totidem,*
Annal. *oleum vero, & alia suppetent ex Iudaea, victi-*
Annal. *mae vero in esum carnum ex Arabia. Hanc au-*
Annal. *tem annonam a Salomone petierat idem Hira-*
Annal. *mus: Porro, inquit, de rebus necessarijs, ac de*
Annal. *seruis, qui ad te transmittuntur, recte egeris, si*
Annal. *praefectis locorum per literas imperaueris, ut*
Annal. *quae sunt illis necessaria suppeditentur. Haec il-*
Annal. *le. Quod ita factum esse, ut fuerat consultum,*
Annal. *Eupolemus tradit: Gentes autem, inquit, ege-*
Annal. *runt, quae antea dicta sunt, ac duodecim Tribus*
Annal. *Iudaeorum; quae tribus etiam res necessarias*
Annal. *centum illis sexaginta millibus (Tyrijs nimirum*
Annal. *& Aegyptijs) praebabant, singulae in singulos*
Annal. *mensis. Hoc idem ex sacris literis aperte colli-*
Annal. *gitur. Salomon enim cum Tyriorum Rege per*
Annal. *literas loquens: Praeterea, inquit, operarijs, qui*
Annal. *caesuri sunt ligna seruis tuis dabo tritici coros vi-*
Annal. *ginti millia, & horde coros totidem; & vini viginti*
Annal. *millia metretas, olei quoque sata viginti millia.*

Annal. *Quo loco difficilis admodum insurgere vi-*
Annal. *detur quaestio: Eupolemus enim affirmat in sin-*
Annal. *gulos quoque menses coros decies mille seruis*
Annal. *Hirami a Salomone fuisse missos: atqui sacrae*
Annal. *literae non plusquam viginti millia videntur as-*
Annal. *signare in singulos annos; quae summa quinque*
Annal. *sextis partibus minor est illa Eupolemi. Verum*
Annal. *quaestio facile soluitur si in mentem reuocemus*
Annal. *id quod etiam sacrae literae videntur innuere:*
Annal. *omnes scilicet Tyrios operarios in sex veluti clas-*
Annal. *ses fuisse discretos: quarum vna lignis e Libano*
Annal. *monte caedendis dicata erat; ut ab Hiramio Salo-*
Annal. *mon petierat: Praecepit igitur, inquit, ut praecidant*
Annal. *mibi serui tui cedros de Libano. Et Hiramio ad*
Annal. *Salomonem: Nos autem, inquit, caedemus ligna*
Annal. *de Libano, quot necessaria habueris. Altera clas-*
Annal. *sis iisdem lignis dedolandis, artificioseque pu-*
Annal. *liendis, ac varijs caelaturis, ornamentisque in-*
Annal. *sculpendis, ut alias adnotatum est, operam da-*
Annal. *bat. Hos etiam Salomon ab Hiramio petierat:*
Annal. *Scio enim, inquit in Paralipomenis, quod serui tui*
Annal. *nouerint caedere ligna de Libano. Et in libris Re-*
Annal. *gum: Scis enim, inquit, quomodo non est in populo*

ANNONA
Salomonis v-
berior, pin-
guior, libera-
rior.

QVOSNAM
aiuerit Salo-
mon.

Eupolemus.

ANNONA
operariorum
qualis,

ISRAELI-
tae, & Gentes
operarios ale-
bant.

2. Paral. 2.
10.

3. Reg. 5.
7. 6.
2. Paral. 2.
7. 16.

2. Paralip. 2.
7. 8.
3. Reg. 5.
7. 6.

mco

3. Reg. 5.
v. 9.

OPERARIJ
omnes in sex
classes diuisi.

3. Reg. 5.
v. 8.

Ioseph. lib. 8.
Antiq. c. 2.

2. Paral. 2.
v. 10.

HORDEVM
dabat etiam
Salomon ope-
rarijs.

Eupolemus.

HORDEO
quod operis
dabat ali po-
tuerunt si in
frumentum re-
ducatur homi-
nes 200910.

4. Reg. 7.
v. 1.

Ibid. v. 2.

meo vir, qui nouerit ligna caedere sicut Sidonij. A Tertia item classis eadem ligna è Libano monte deponebat: Serui mei inquit Hiramus ad Salomonem deponent ea de Libano ad mare, & ego componam ea in ratibus in mari usque ad locum, quem significaueris mihi; & applicabo ea ibi. Quarta classis lapidibus caedendis in Libano item monte erat intenta; ut mox patebit ex Iosepho. Quinta classis eosdem lapides dedolabat, & artificiose insculpebat, hos caementarios facer textus appellat: qui de lapidibus illis agens, quos dolauerunt, inquit, caementarij Salomonis, & caementarij Hiram. Sexta denique classis eosdem lapides conuehebat; de his postremis tribus classibus perspicuum est Iosephi testimonium: ijs pro- felitis, inquit, mandatum fuerat, ut saxa praegrandia ex- ciderent in usum fundamentorum templi: haec est quarta, quam dixi, classis: eaque in monte prius in quadrum de- dolata: quod praestabat quinta classis: ita demum in urbem conueherent: quod erat sextae classis munus idque non modo indigenis, sed missis etiam ab Hiram opificibus erat intinctum. En quomodo Tyrij etiam in omnibus his tribus classibus operam nauabant.

His ergo adnotatis, quando Salomon apud Eupolemum Tyrijs assignat tritici coros decies mille in singulos menses, centum videlicet viginti millia in annum, de omnibus octoginta millibus Tyriorum in praedictas classes distinctis id accipiendum est. Quando vero sacrae literae dicunt vices mille tritici coros assignatos à Salomone fuisse, non de omnibus Tyrijs, sed de ijs tantum accipiendum est, qui ligna caederent in monte: quae erat sexta Tyriorum pars. Quod satis expressum est in sacrae Scripturae textu, praeterea inquit Salomon Hiram, operarijs, non quidem omnibus, sed qui caesuri sunt ligna, seruis tuis dabo in cibaria tritici coros viginti millia, & hordei coros totidem &c. Ex quo facili supputatio- ne conijcitur multo liberalior fuisse Salomonis frumentatio, si enim coros decies mille, quos Tyrijs omnibus in mensem erogabat per quadra- ginta quinque multiplicaueris, efficies quadrin- genta quinquaginta millia modiorum: hos si per octoginta Tyriorum millia diuideris, reperies singulis operarijs datos in mensem fuisse modios quinos cum quinque praeterea octauis modij partibus, ac totidem modijs hordei pro alendis fortasse iumentis, quibus singulorum sarcinae ferrentur: quae vna supputatio satis, superque confirmat eam coniecturam, qua nos Tyrios omnes in sex classes diuisimus; quippe cum constet illis congrua alimenta donata fuisse; alias enim non fuisset satis id, quod Salomon assignabat.

Iam vero quod Aegyptijs etiam operarijs dede- rit eiusdem generis cibaria totidem, expresse te- statur Eupolemus: Tribus etiam inquit res om- nes necessarias centum illis sexaginta millibus praebabant, singulae in singulos menses.

Quod si frumento, quod sacrae litterae testan- tur ali potuerant assignata hominum capita; ergo cum tantumdem hordei à Salomone Tyrijs da- tum affirmant, si id in duas aequas partes diuida- tur, ut tritici precio respondeat, ali potuisse com- periemus ducenta millia nongentos quinquagin- ta: Quod autem hordei modius aequiualeat di- midiato frumenti modio, apertissime patet ex eo, quod dixit Eliseus propheta: in tempore hoc eras modius similae vno statere erit, & duo modij hordei statere vno in porta Samariae. & quamuis vnus de ducibus per summam incredulitatem dixerit:

Si Dominus fecerit etiam cataractas in caelo, nun- quid poterit esse quod loqueris? reuera tamen, fa- ctumque est secundum sermonem viri Dei; factus- que est modius simile statere vno, & duo modij hor- dei statere vno: Ex quo etiam loco tritici, & hor- dei precium Samariae in summa rerum omnium copia expressum habemus. vnus enim tritici mo- dius statere vno, siue vno siclo, hordei vero mo- dius dimidiato siclo stetit. vbi autem Vulgara legit modius, in Hebraeo habetur, *seach*, lati- ne satum. & haec mensura sesquimodio Roma- no aequalis est, ut ex alias dictis cuilibet poterit esse perspectum.

Ecce iam in alendis tantummodo templi ope- rarijs vberiore multo frumentationem Salo- mon fecit, quam Romani. Hos enim in summa Principum liberalitate quadringenta quinquaginta egenorum millia aluisse accepimus: Sa- lomon autem sexcenta duo millia octingentos quinquaginta homines alere sua frumentatione potuit. Verum adhuc eam multo vberiore faul- se ex ijs, quae dicenda sunt, comprobabimus.

Ne quis ergo putet annonam hanc mercedis totius nomine datam operarijs; Regibus vero Tyrio, & Aegypto, à quibus missi sunt, nihil omnino fuisse solutum; in libris Regum Salomon cum Hiram Tyriorum Rege loquens: mercedem autem, inquit, seruorum tuorum dabo tibi quam- cumque petieris. & apud Iosephum: mercedis autem, quanta operarijs persolueda sit, te arbitrum facio: quam mercedem deinde facit historicus expressit; Sa- lomon, inquit, praebat Hiram coros tritici vi- ginti millia in cibum domui eius: addit liber Para- lipomenon in Hebraeo frumentum fuisse contu- sum, ac contritum, in farinam nimirum reda- ctum: & viginti coros purissimi olei: Haec tribue- bat Salomon Hiram per singulos annos; quibus annis fabricae seruiuerunt. Quidquid enim post absolutas Templi, ac domus suae fabricas vtri- que Regi mississe legitur, non mercedis, sed mu- neris sponte oblatis nomine obtulit Salomon. Hanc autem mercedem Hiramus à Salomone ar- biter constitutus, petierat: praebebisque, inquit, necessaria mihi, ut detur cibus domui meae: & apud Iosephum: tu vero hanc mihi gratiam repones, ut nobis frumentum suppedites, quo, ut pote insulares, indigemus.

Iam vero si Hiram pro octoginta millibus Tyriorum hanc mercedem Salomon in singulos annos persoluebat; multo amplius Aegypto Regi, qui totidem operarios misit, persoluisse pu- tandus est: tum quia Tyrij Salomonis erant tri- butarij, non Aegyptij; tum etiam quia à Libano monte longius aberant Aegyptij, quam Tyrij. ponamus nihilominus tantumdem mercedis de- disse; certe frumentum non credimus suppedita- tum, quo abundat Aegyptus, sed vel illius pre- cium, vel alia, quae frumento, quod Tyrijs daba- tur, aequiuauerint, si non excefferint. Ex eo au- tem, quod apud Eupolemum Vaphri Aegypto Regi misit Salomon, oleum, daetylus, mel, meri- to conijci posset eiusdem generis etiam fuisse annuam mercedem.

Porro quadragies mille tritici cori in annos sin- gulos, quos Salomon vtriue Regi dabat, si per quadraginta quinque multiplices, efficies mo- diorum octingenta millia supra decies centena, millia: hos si per duodecim diuideris, reperies erogari potuisse in singulos menses modiorum centum quinquaginta millia: Hos iterum si per quinque diuersis, inuenies eo frumento ali potuisse

FRUMENTATIO Salomonis alere potuit operas 602810.

2. Reg. 5.
v. 6.

Ioseph. 8.
Antiq. c. 2.

3. Reg. 5.
v. 11.

QVAM mercedem Salomon Tyrijs dederit.

3. Reg. 5.
v. 11.

Iosephus loci citato.

TANTVM- dem mercedis Aegyptijsopo- ris dedit Salomon, quantum Tyrijs.

FRUMENTO potius hominum triginta millia; ut cuique da-
 fuerint in modum modij quini, quanta scilicet
 erat Romana liberalitas.

Procedamus ad familiam Salomonis: cuius
 annona erat in singulos dies triginta cori simi-
 lae, sexaginta cori farinae, decem boues pingues,
 viginti boues pascuales, excepta venatione ceruo-
 rum, caprearum, bubalorum, & auium altitium;
 quibus addit Iosephus pisces. Hanc adeo pin-
 guem annonam qui nam curauerint, explicat
 eadem historia sacra: habebat autem Salomon,
 inquit, duodecim Praefectos super omnem Israel,
 qui praebebant annonam Regi, & domui eius: per
 singulos enim menses in anno singuli necessaria
 sumministrabant. & paulo post; sed & necessa-
 ria, inquit, mensae Regis Salomonis cum ingenti
 cura praebebant tempore suo.

Iosephus praeterea enumeratis illis iisdem
 Praefectis, quos super Israel Salomon constitue-
 rat, & mensae Regis curabant annonam, subdit:
 erant praeterea Regi alij Praefecti, qui Syrorum, ceterorum-
 que Barbarorum Euphratem inter, & Aegyptum incolen-
 tium, gubernabant regiones, tributa ex eis colligendo: Hi
 extranei conferebant in quotidianos Regiae mensae sumptus
 similiae coros triginta, farinae sexaginta, saginatos boues de-
 cem, & pascuales viginti; & saginatos agnos centum, praet-
 er capturas venationum, quae constabant cernis, ac bubal-
 lis, praeterea aues, & pisces. Ex quibus verbis aper-
 tissime constat duplicatam esse Salomonis anno-
 nam, quam tum Israeliticae tribus, tum gentes
 Imperio Salomonis subiectae ministrarent.

Et certe ita facto opus fuit non solum ut Salo-
 monis magnificentia latius appareret, verum
 etiam, ut Christi Domini typum, & imaginem,
 quam praeferebat, melius efformaret: Christi
 enim cibus, quem ipse idem testatus est esse, ut
 faceret voluntatem eius, qui misit illum, cuius
 voluntas est generis humani sanctificatio, ac
 Gentium ad fidem conuersio; non Hebraeorum
 tantummodo diligentia, sed gentium etiam cu-
 rari debuit. quod manifeste significatum esse
 comperimus Apostolorum Principi: nam cum
 esuriret, inquit historia sacra, voluit gustare. Pa-
 rantibus autem illis cecidit super eum mentis ex-
 cessus: & vidit caelum apertum, & descendens vas
 quoddam, velut linteum magnum, quatuor initijs
 submitti de caelo in terram, in quo erant omnia
 quadrupedia, & serpentina terrae, & volatilia cae-
 li: per quas carnes gentes significari ad fidem
 vocatas eodem plane contextu indicatur. Sed
 ad institutum reuertamur. Duplicata Salomonis
 annona frumenti coros facit in singulos dies cen-
 tum octoginta; hos si per quadraginta quinque
 multiplicaueris, efficies modios octo millia cen-
 tum; qui per triginta dies multiplicati efficiunt
 in singulos menses modiorum ducenta quadra-
 ginta tria millia, hi per quinque diuisi dabunt
 quinos modios in singulos menses hominibus
 quadraginta octo millibus sexcentis. Haec de
 frumento familiae Salomonis.

Habebat praeterea Salomon quadraginta mil-
 lia praesepia equorum currilium, inquit historia
 Regum, & duodecim millia equis strium, & facti
 sunt ei mille quadringenti currus, quos quadri-
 gas Paralipomenon liber appellat, egrediebatur
 autem, inquit, quadriga ex Aegypto sexcentis
 siclis argenti, & equus centum quinquaginta:
 quorum omnium summa est quinquaginta sep-
 tem millium sexcentorum: praeter mulos, alia-
 quae iumenta, quae Salomoni vna cum equis

dono mitti solebant a Regibus vniuersae terrae.

Tor igitur equi sunt alendi: quibus hordei non
 plus assignabimus, quam Romana Respublica
 assignare solebat. Haec autem equitum iumen-
 tis alendis medimnos hordei septem per singu-
 los menses erogabat. medimnus autem senos
 modios continet, ut alias adnotatum est. in men-
 struum igitur equites iumentis alendis hordei
 duos & quadraginta modios accipiebant. Itaque
 equitibus duodecim millibus assignasse potuit
 Salomon in menstruum quingenta quatuor mil-
 lia modiorum; quos si per medium diuideris, ut
 hordeum frumenti precium attingat, erunt tri-
 tici ducenta quinquaginta duo millia modiorum
 mensibus singulis. quibus per quinque diuisis,
 alere poteris eo frumento homines quinquagin-
 ta millia quadringentos, ut quinos quis modios
 in singulos menses accipiat.

Supersunt equi iam quadraginta quinque
 millia sexcenti; quibus etiam alendis a Rege
 constituta erant propria subditorum tributa: nu-
 triebantque eos, inquit historia Regum, supradicti
 Regis Praefecti, & infra, hordeum quoque, & pa-
 leas equorum, & iumentorum deferabant in locum
 ubi erat Rex in Ierusalem. Verum his equis mul-
 to minus assignabimus quam supradictis eque-
 stribus iumentis; modius enim hordei in dies sin-
 gulos vnicuique satis est. Erunt igitur totidem
 hordei modij quadraginta quinque millia sex-
 centi; hos si per medium diuideris, ut frumenti
 precio aequipolleat hordeum, efficies tritici mo-
 dios viginti duo millia octingentos. qui per tri-
 ginta dies multiplicati efficiunt frumenti sex-
 centa octoginta quatuor millia modiorum: qui
 per quinque etiam diuisi alere poterant homi-
 nes centum triginta sex millia octingentos, ut
 quinos tritici modios in menses singulos quis
 accipiat.

Equorum porro cura ita distribuenda est; ut
 alendis quatuor equis, vel singulis quadrigis sin-
 guli famuli stabularij, siue equifones praeficien-
 di sint. equorum igitur omnium curam gerebant
 famuli quatuordecim millia quadringenti. qui
 bus annona frumenti, ac ceterarum rerum, quae
 ad victum necessariae sint, est assignanda.

Haec autem tota annona, vel equorum, vel
 equitum, vel equifonum de cibo mensae Salo-
 monis deducenda non est, tum quia, equites
 currus, equos, non Hierosolymis constituerit Sa-
 lomon, paucis exceptis, nimirum equitum sex
 millibus, curribus quadringentis, sed in urbibus
 quadrigarum: tum etiam, quia nutriebantque
 eos, inquit sacra Regum historia, non Rex, sed su-
 pradiecti Regis Praefecti: Praefecti autem toto He-
 braeorum regno diffusi erant. Quare annona
 his assignanda est ex urbium, oppidorumque
 quadrigarum, in quibus alebantur tributis.

Iam non equos solum, & currus habebat Sa-
 lomon; sed equites, qui duodecim millia fuerunt,
 quorum media pars Hierosolymis circa Regem,
 reliqui sparsim per agros regiones degebant: & qui
 Regis impensis praeerant iisdem etiam equis ne-
 cessaria subministrabant, inquit Iosephus. His
 igitur, saltem ijs sex millibus, qui in agris dege-
 bant, alendis annona danda est, eaque non pin-
 guior, quam Romani Duces equitibus in exerci-
 tu erogassent. Romani autem pedites in Roma-
 norum exercitibus quaternos modios in menses
 accipiebant: duplum centuriones, triplum equi-
 tes, duodecim scilicet modios in mensem, dabat
 igitur

Polybius a-
 pud Lysium
 lib. 5. c. 16.
 de militia.

HORDEO,
 quod equitibus
 Salomon dabat
 in frumentum
 redacto ali po-
 terant homi-
 nes 50400.

Ibidem loco
 citato.
 3. Reg. 4.
 v. 27.

HORDEO
 quod equis
 dabat Salomon
 in frumentum
 redacto ali po-
 terant homi-
 nes 136800

EQUIS
 nes 14400.

FAMILIA SA-
 lomonis ho-
 mines 48600.

3. Reg. 4.
 v. 26.

2. Paral. 1.
 v. 17.

3. Reg. 10.
 v. 29.

OMNES
 equi Salomo-
 nis 57600.

Polybius a. igitur sex millibus equitum frumenti septuagin-
pud Lysium ta duo millia modiorum. quos si per quinque
lib. 5. c. 16. diuiferis, ac cuilibet quinos modios assignemus,
de militia. eo frumento ali potuerunt homines quatuordecim
 millia quadringenti.

FRUMENTO Itaque ut vno verbo omnia perstringamus, si
 quod oob. ex vniuersis annonae classibus vnam constituas
 equitibus da- facile apparebit Salomonis frumento, modo in
 batur, ali pote- singulos menses quini saltem modij vnicuique
 rant homines hominum dati fuerint, ali potuisse capita homi-
 1400. num octingenta nonaginta & vnum mille qua-
 dringenta quinquaginta. tametsi operis templi
 liberaliorem frumenti annonam erogasse Salo-
 monem ex sacris literis colligitur. Si enim ut fu-
 se probauimus ex Eupolemo Tyrriorum octogin-
 ta millibus in singulos menses tritici coros ero-
 gabat decies mille, modiorum nimirum quadrin-
 genta quinquaginta millia. si hos per octoginta
 millia diuiferis, inuenies singulis in menses sin-
 gulos euenisse modios quinos cum quinque
 octauis modij partibus. Itaque ex his omnibus
 constat numerum eorum, quos Salomon alebat;
 duplo fere maiorem fuisse, quam Romanorum.
 frumentantium numerum, quod superuacaneum
 est pluribus explicare.

S V M M A In hac summa tamen frumentationis, & an-
 hominum quos nonae nihil de paleis equorum dictum est; mul-
 Salomon palee to minus de malorum alimentis, aliorumque iu-
 bat 891450. mentorum, quae dono Salomoni in singulos an-
 nos mittebantur. Praeterea ne verbum quidem
 fecimus de horum iumentorum famulis, & equi-
 fionibus alendis. Quin etiam impensas vehendis
 farenis, hordeo, paleis equorum eo loci, *vbi Rex*
habebat, iuxta constitutum sibi, silentio praeter-
 misimus: & quod his omnibus maius est, impen-
 sas eorum iumentorum, quae infinitam propemo-
 dum lapidum, lignorum, ceterarumque rerum
 necessarium materiam templo quotidie porta-
 bant, silentij tenebris obuoluimus: & sexcenta
 alia; tum quia explicatam eorum summam ha-
 bere non potuimus: tum quia ijs etiam impensis
 non adnumeratis, adhuc id, quod intendeuimus,
 iam consecuti sumus. frumentationem enim Sa-
 lomonis Romana multo vberiore, atque libera-
 liorem fuisse multis probatum est.

ANNONA Quod vero fuerit pinguior partim ex sacris li-
 Salomonis in teris, partim ex Iosepho, & Eupolemo probatur.
 operas libera- Salomon enim adeo se in operas Templi libera-
 lior, quam Ro- lem, ac profusum semper ostendit; ut Tyrium,
 mana. Regem arbitrum constituerit ad annonam sibi, &
 operis eligendam. Illis igitur, ut Eupolemus
 auctor est, vini copiam ex Galilaea, Samaria,
 Moabitide, Ammonitide, & Galaaditide abun-
 de suppeditari curauit; oleum, ac reliquum ob-
 sonium, ceteraque omnia ad humanum victum
 necessaria, ex Iudaea; carnes vero ex Arabia
 praebere per literas mandauit: quae omnia si ae-
 stimare velimus, longius, quam voluntas est, a
 proposito digrederetur oratio, & quam tempo-
 ris angustiae pariuntur. Ex eo certe conijci po-
 test, quod indies experimur; quotidianam nimi-
 rum panis mensuram multo viliori precio emi so-
 lere, quam quoridianam, vel carnis, vel vini, vel
 ceteri item obsonij mensuram quamlibet. Dein-
 de Tyrriorum, & Aegyptiorum Regibus non mo-
 do frumentum ratione mercedis erogabat, sed
 oleum etiam, ut ex sacris literis aperte constat,
 ac praeterea vinum, ut auctor est Iosephus.

Familiae demum Salomonis quam pinguem
 annonam, & quam magnificum, ac sumptuosum

epularum apparatus Praefecti subministraue-
 rint expressum est: dabat enim bouillas carnes,
 & arietinas, excepta venatione ceruorum, ca-
 prearum, syluestrium bubalorum, exceptis item
 auibus, altilibus, seu, ut ex Hebraeo vertit Regius
 codex, caponibus saginatis, & piscibus; eisque in
 singulos dies. Adde nunc vinum Regia sane
 mensa dignum, adde ceterum obsonium Salo-
 monis magnificentiae, ac liberalitati consonum.

Illud certe ad capitis huius calcem animad-
 uerti licet, vnum ex duodecim Praefectis, quos
 super Israel ad annonam Regiam, & lautos epu-
 larum sumptus procurandos Salomon praefece-
 rat, sexaginta ciuitatibus magnis, atque mura-
 tis praefuisse, exceptis oppidis, quae colonis
 adeo plena fuisse refert Iosephus, ut in vna Ga-
 lilaea, quodlibet oppidum quindecim saltem
 colonorum millia habuerit. Itaque binae ipsae
 ciuitates in singulos dies, & illae quidem ma-
 gnae cum oppidis, ac villis suis innumeris Salo-
 moni Regios cibos summa diligentia procura-
 bant; ut vna prandium parare potuerit, altera
 caenam. Videte quae so admirabilem Regis ma-
 gnificentiam cum nullo certe Principum, aut Re-
 gum omnium in toto terrarum orbe, & quocum-
 que vel aeuo, vel aetate comparandam. Certe
 Iure Optimo sacrae literae dum de Salomone
 loquuntur: *magnificatus est,* inquit, *Salomon*

super omnes Reges terrae prae diuitijs, & gloria. SALOMONIS
 laudes. quia reuera Salomon non vna tantum in re, quod
 mirum non esset, sed in omnibus excelluit; ne-
 que vnum, aut alterum Regem, sed vniuersos
 superauit; neque solum aetatis suae principes;
 sed cuiuscumque aevi, ac temporis; neque vnus
 regionis; sed totius terrarum orbis; tum diuitijs,
 tum gloria, tum ceteris rebus Regio splendori
 consonis longe omnes, multumque superauit.

Quae omnia ideo in vnum Salomonem con-
 fluxisse voluit Deus, ut vnus etiam Christi Do-
 mini infinitos sapientiae thesauros, *inuestigabi-*
les diuitias, & aeternum gloriae pondus, praefi-
 gnaret. In Christo enim, ut inquit Diuus Pau-
 lus *sunt omnes thesauri sapientiae, & scientiae Dei;*
& diues est in misericordia in omnes, qui inuocant
illum. Hoc enim proprium est Dei, ut etiam
 cum omnium miseretur, & effundit copiosos mi-
 sericordiae suae thesauros, adhuc ditissimus sit,
 & nihil amittat eorum, quae in alios liberaliter
 elargitur: in eos maxime, *qui inuocant illum.*

Inuocare autem Christum est, non modo illius
 opem implorare, sed Christi etiam nomen pro-
 prio nomini ita praeferre, ut nomen suum nun-
 cupare nequeat, quin Christi Domini nomen
 praenunciet. Quod Christianae Ecclesiae Chri-
 sti sponsae proprium est. Quam inuocationem
 in Isaia innuunt mulieres illae, quae sponsum
 sibi deposcentes, *tantummodo,* inquit, *inuocetur*
nomen tuum super nos. Hoc idem in primo
 hominis coniugio factum est. Adam enim *vir* iste,
 vir vocatus est, a quo sponsa etiam *uxor* ista, dicta
 est a viro Virago; ac si sponsi nomen super spon-
 sam inuocatum esset. In hoc autem praestat
 Christi, & Ecclesiae sacramentum: quod haec
 omnes etiam filios ex Christi nomine Christia-
 nos denominat; efficit enim, ut nomen Christi
 super omnes Ecclesiae fideles inuocetur; unde &
 Christiani omnes appellamur: ut hac ratione
 vniuersis vbiq; gentium populis notum sit, eos,
 qui extra Ecclesiae fines viuunt, sicut a diuitijs
 gloriae Christi, ita etiam a vera, ac diuinitus in-
 sita

INVOCARE Christum quid sit.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

QUAM PIN- quis fuerit an-
 nona Salomo-
 nis in operas
 templi.

ita earundem cognitione repelluntur.

Denique ad gloriam pertinet, quod Christus Dominus in capite suo Dei nomen ineffabile gesserit: *caput enim Christi Deus*; quod in Christo summum & maximum est: nam quod est in eo minimum, est diuinijs, & gloria magnificari super omnes Reges vniuersae terrae. Id sane innuit in diuina Apocalypsi Ioannes: *cum in vestimento, & in femore Christi Domini*, hoc est, in ora vestimenti, quae ad femur vsque protendebatur, scriptum, esse dixit: *Rex Regum, & Dominus Dominantium*. Christus enim est princeps Regum terrae; cui à Patre data est omnis potestas in caelo, & in terra.

DE MAGNIFICENTIA SALOMONIS CIRCA equos, & currus.

Cap. LII.

NON erat silentio praetereundum, quod sacrae literae de Salomonis equitatu dicunt; cum mirum in modum faciat ad illius magnificentiam plenius explicandam. Eo enim tempore quo vniuersus Hebraeorum populus, & circumquaque Reges omnes Salomonis imperio subiecti, quietis, ac tranquillitatis ocio fruebantur: quo tempore Salomon, vt inquit Historia, *Regum habebat pacem ex omni parte in circuitu, habitabatque Iuda, & Israel absque timore ullo, vnusquisque sub vite sua, & sub ficu sua à Dan vsque Bersabee cunctis diebus Salomonis*. quo tempore erant Iuda, & Israel innumerabiles, sicut arena maris in multitudine comedentes, & bibentes, atque laetantes: quo tempore, vt inquit Iosephus, *pacē fruētes & nullis bellicis tumultibus distracti*; adhaec optatissima libertate auide perfruentes in hoc potissimum erant intenti, vt suas quisque facultates auget, & maioris precij faceret: eo inquam tempore, *habebat Salomon quadraginta millia praesepia equorum, currilium, & duodecim millia equestrum*: Eo tempore, *congregauit sibi currus & equites, & facti sunt ei mille quadringenti currus*, quorum summa est quinquaginta septem millium sexcentorum. Videte Regis magnificentiam.

Ex quibus verbis tria sunt ex multis quae praecipuam animaduersionem requirunt, equi, currus, equites, eorumque omnium decor, ornatus & opulencia.

Quales equi, & quanta illorum pulchritudo fuerit, vel ex eo sciri potest; quod vel à remotissimis quibusque regnis emerentur, vbi optimi haberi potuerint, vel dono Regi Salomoni ab Regibus missi consueuerint: *Et educebantur equi*, inquit historia Regum, *Salomoni de Aegypto, & de Coa: negotiatores enim Regis emebant de Coa, & statuto precio perducebant*: & paulo post: *atque in hunc modum cuncti Reges Haethacorum, & Syriae equos venundabant*. Idem in Paralipomenis habetur: nisi quod illud additur, quod ad equorum aestimationem indicandam facit: *similiter*

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

A inquit, de vniuersis Regnis Haethacorum, & à Regibus Syriae emptio celebrabatur.

Non enim immerito sacer historicus in equorum emptione Syriae mentionem facit. Syriam enim equis abundasse ex Strabone cognouimus: *Strabo lib. 16.* Tradit enim iuxta Pellam urbem Syriae, quae postea Apamia dicta est, locum esse campestem, quem Orontes fluuius cum lacu quodam cheronefium efficit; ibi fuisse Hyppotrophium pulcherrimum, hoc est, locum equitio alendo destinatum; in eo equarum Regiarum supra triginta millia, admissarios autem equos trecentos; ibidem & equifones fuisse, seu domitores equorum, & bellici ludi magistros, ac quicumque ad armatyriones instituunt. Ex quibus merito conijcimus quales nam Salomonis equi fuerint, tum quia à diuersis regionibus educti, ijs praesertim, in quibus optimi quique gignerentur, tum quia à certis hominibus à Rege missis summa cum diligentia perquisiti. Haec de equis precio à negociatoribus conductis.

Iam vero aliorum, qui Salomoni Regi dono mitti solebant, multo facilius pulchritudo, & aestimatio conijci potest: equi enim illi non à quolibet Salomoni offerebantur, sed à Regibus vniuersae terrae; vt enim ait liber Paralipomenon: *omnesque Reges terrarum desiderabant videre faciem Salomonis &c.* & statim subdit: *& deferbant ei munera &c.* inter quae equi erant. Quo loco illud videtur animaduersionem exquirere, non modo à Regibus sibi subditis munera offerri solita, sed à cunctis terrarum Regibus: Sic enim sacrae literae testantur, *omnes Reges terrarum*. Fama enim Salomonis per vniuersum terrarum orbem diuagabatur; quod etiam Ecclesiastici liber expressit de Salomone loquens: *Et replesti, inquit, in comparationibus aenigmata, & ad Insulas longe diuagatum est nomen tuum*. Et certe Regina Saba, à finibus terrae venit, vltroque preciosissima munera ad eum attulit. Quod de alijs etiam regibus Iosephus disertis verbis affirmat. Fama, inquit, celeberrima per omnes circumqua-

D que regiones de Salomonis virtutibus, & sapientia diuagabatur, qua excitati plerique Reges, quo certiores iam de dictis fierent, visendi eius cupidine flagrabant, & exquisita magnificentia studiosos eius se declarabant. Deinde dona ab ipsdem Salomoni oblata referens, inter illa equos numerat: equi praeterea, currusque, & muli subuehendis sarcinis: & paulo post, quales equi fuerint, quos Reges Salomoni dono mittere solebant, exponens: Hi cum pulcherrimi fuere, inquit, tum ad cursum exercitissimum, vt collati ad ceteros, omnes post se relinquerent. quibus verbis exponere videtur verbum illud sacrae Scripturae, *equorum currilium*.

Denique precium equorum tum qui ex Aegypto, tum ex alijs regionibus emebantur, manifestum est in libris Regum. *Egredebatur, inquit, quadriga ex Aegypto sexcentis siclis argenti*. Et vt apertius exprimeretur, quanti nam quilibet equus staret: *Et equus, inquit, centum quinquaginta*. ac subdit: *atque in hunc modum cuncti Reges Syriae equos venundabant*.

Sed notandum hic est Romanos minori sane precio equos emere consueuisse, quam Salomonem. Liuius enim de Romano Principe loquens; Ita pedestri exercitu inquit, ornato, distributoque Equitum ex primoribus ciuitatis duodecim scripsit centurias, ad equos emendos dena millia aeris ex publico data &c. Ex quibus verbis duo colligimus. Primum est,

Xx

est,

HYPPOTROPHIUM pulcherrimum in Syria.

EQUI DONO mittebantur Salomoni à Regibus. 1. Paral. 9. v. 22.

Eccles. 47. v. 17.

3. Reg. 10. v. 1. 2. Paral. 9. v. 1. Ioseph. 8. Antiq. c. 2.

CUNCTI Reges terrae munera Salomoni offerebant.

3. Reg. 10. v. 2.

Liuius lib. 1. EQVOS Romanus vilius emebant.

1. Cor. 11. v. 3.

Apoc. 1. v. 5. Matth. 28. v. 18.

REGIS SALOMONIS magnificentia.

3. Reg. 4. v. 24. & 25.

PAX SALOMONIS tempore.

2. Reg. 4. v. 20.

Ioseph. 8. Antiq. c. 2.

3. Reg. 4. v. 26.

2. Paral. 9. v. 25.

3. Reg. 10. v. 28.

ibid. v. 29.

2. Paral. 1. v. 17.

EQUITES

Romani duos
equos habe-
bant.

SALOMON

pluris equos
emebat, quam
Romani.

CURRVS

Salomonis
quot fuerint.
3. Reg. 10.
v. 26.

CURRVVM

vltus antiquif-
simus
Genes. 41.
v. 43.

Genes. 46. v.

29.

Genes. 50.

v. 9.

Ioseph. lib. 8.

Antiq. c. 2.

Exod. 14.

v. 6.

SALOMON

plures currus
habuit, quam
Pharao.

Ibid. v. 18.

Exod. 15.

v. 4.

CURRVS

vbi meliores.

3. Reg. 10.

v. 29.

Ioseph. cita-

to loco.

est, equitum quemlibet duos equos habuisse, A
vt ex verbis Liuij manifeste patet: quod ita
facto opus erat, tum ad maiorem equitum com-
moditatem, tum ad eorundem magnificentiam
exprimendam. Secundum est, in singulos
equos emendos quinque millia aeris erogata,
hoc est, drachmas quingentas, siclos videlicet,
centum viginti quinque. Atqui Salomon in sin-
gulos equos centum quinquaginta siclos eroga-
bat; quinque scilicet, & viginti siclos, amplius
quam Romani consueverunt: Indicium ergo est,
& equos Salomonis Romanis fuisse praestantio-
res, & diuitiarum copiam multo maiorem Hiero-
solyms fuisse, quam Romae.

De curribus demum Salomonis multa dicen-
da forent, si temporis angustiae permitterent:
breuibus tamen omnia perstringemus. Nume-
rum currum expressit sacer historicus: *facti sunt
ei inquit, mille quadringenti currus*. quadrigae
nimirum, vt alibi adnotauimus: quibus curribus
equas adiungi solitas indicat Septuaginta Inter-
pretum lectio: Fuerunt, inquit, Salomoni quatuor
mille feminae equae ad currus. Currum certe
vsum ad pompam, & honorem praesertim indi-
candum multo ante Salomonis aetatem apud
Aegyptios, a quibus currus & equites emebat Sa-
lomon, viguisse constat ex eo, quod Iosephum
Aegypti seruatorem Pharao Rex currui suo se-
cundo adiunxit: *fecitque, inquit sacra Genes, 41.
ascendere eum super currum suum secundum*: & ali-
bi de eodem Iosepho loquens: *quod cum venisset
inquit, iuncto Ioseph currui suo ascendit obuiam pa-
tri suo*. & iterum post obitum Iacob procedens
Ioseph ad patrem suum sepeliendum: *habuit quo-
que in comitatu suo currus, & equites*. Et de hoc
curruum genere Iosephus loquitur, dum de equi-
tibus Salomonis sermonem habens: Hi armati in-
quit, & pharetris succincti Regium currum stipabant; quo
sublimis inuectus, & amictus veste candida mane solebat vr-
bem egredi. quod alij deinde Reges fecerunt, vt
passim in tota sacra historia manifestum est.

Iam curruum in bellis vltus expresse in sacris li-
teris habetur, isque fuit per antiquus. Cum enim
Pharao fugientes Hebraeos insequi vellet: *rup-
xit ergo currum, & omnem populum suum assump-
sit secum. Tulitque sexcentos currus electos, & quid
quid in Aegypto curruum fuit*. Certe Pharao sex-
centos currus electos habuit: Salomon vero mille
quadringentos. Hos autem Pharaonis currus plu-
rimi faciunt sacrae literae. *Glorificabor, inquit
Deus in libro Exodi, in Pharaone, & in omni exer-
citu eius, & in curribus, & equitibus illius*; quan-
do scilicet, *currus Pharaonis, & exercitum eius
proiecit in mare*. Quales autem hi bellici currus
fuerint, & quam varia eorum genera, non est hu-
ius loci enarrare.

Currus ergo vnde meliores habuerit Salomon, E
videtur innuere sacer Textus: *egrediebatur inquit,
quadriga ex Aegypto &c.* ac dono praeterea Sa-
lomon a Regibus mitti solitos expresse notat Io-
sephus: vt ad eum inquit, equorum, ac curruum nume-
rum, quem iam ante habebat, ex donatijs quadringenti cur-
rus accederent. Vrbes praeterea alendis, custodien-
disque curribus destinatas idem Iosephus expref-
sit: distribuitque, inquit, oppidarum curribus, & in singula
certo numero ad alendum praefinito, circa se quidem paucos
referunt; loca vero, vbi alebantur, curruum oppida appella-
uit. Haec pauca de multis, quae de equis, ac cur-
ribus Salomonis dici potuerant. Quod restat de
equitibus, sequenti capite absoluemus.

QVIRVM Salomonis qualis fue-
rit conditio, qualia ornamen-
ta Iosephus exponit; His, in-
quit, equis, decus addebant equites
flos Iuuentutis, proceri ceteros lon-
ge supereminenti statura, promissoque
capillitio conspicui, & tunicis e sarrana
equitum Salo-
monis pul-
chritudo.

purpura induti: adhaec ramentis auri capillum quotidie spar-
gebant, vt ad solarium radiorum contractum fulgor e capiti-
bus eorum reflecteretur. Quod vero ex primoribus
fuerint, idem exponit, cum eos florem iuuentutis
appellat; vbi tum aetatem floridam, tum nobili-
tatem notauit. Horum praecipua ornamenta sa-
cer historicus describit. *Fecit quoque, inquit, Rex
Salomon ducenta scuta de auro purissimo, sexcentos
siclos auri dedit in laminas scuti vnus. Et trecentas
peltas ex auro probato, trecentae minae auri vnam
peltam vestiebant*.

Quem ad finem haec ornamenta facta fuerint,
Textus explicat: *posuitque, inquit, eas in domo sal-
tus Libani*. equitum enim munus erat Regem co-
mitari, cum vel in Templum ascenderet, vel ad
regios hortos descenderet: & tunc clypeos au-
reos, ac peltas ex regio saltus Libani armamen-
tario sumptas, sinistris aptabant, vt Regi obse-
querentur: mox Regiam reuertentes, ad locum
vnde fuilulerant, reportabant. Testatur id Scri-
ptura sacra: nam post sublato a Roboamo Salo-
monis filio clypeos aureos, & peltas, ceteraque
ornamenta, vt Sesac Aegyptiorum Regi obsidio-
nem soluenti daret. *pro quibus, inquit, fecit Rex
aeneos: & tradidit illos Principibus scutariorum,
qui custodiebant vestibulum palatij. Cumque intra-
ret Rex in domum Domini, veniebant scutarij, &
tollebant eos, iterumque referebant eos ad arma-
mentarium suum*. Vbi equitum munus apprime
explicatur.

Sed notandum est non omnes hosce Equites
Hierosolymis perpetuo egisse: ait enim historia
Regum: *posuitque eos in vrbibus quadrigarum, &
in Ierusalem*. Quot in Ierusalem posuerit, expref-
sit Iosephus: quorum media pars Hierosolymis circa Re-
gem versabatur: Equitum nimirum sex millia. Ecce
quot, & quales Salomonis equites fuerunt: flos
iuuentutis, sarrana purpura fulgentes, capillis vs-
que miraculum decori, equis pulcherrimis, ac
pulcherrime exornatis insidentes, scutis aureis,
aureis peltis, pharetris item aureis donati: Regio
denique currui adiuncti, ac proximi, vt non minus
ab Rege decus acciperent, quam eidem praestare
viderentur.

Sed antequam ad cetera progrediamur; sol-
uendae sunt difficultates nonnullae, quae mirum
in modum vrgere quosdam videntur. Affirmat
enim sacra Regum historia scuta aurea, quae Sa-
lomon fecit, ducenta fuisse. *Fecit quoque, inquit, 3. Reg. 10.
Rex Salomon ducenta scuta de auro purissimo sex-
centos auri siclos de lit in laminas, scuti vnus*. At-
qui liber Paralipomenon non scuta, sed hastas
dicit. *Fecit igitur Rex Salomon, inquit, ducen-
tas hastas aureas de summa sexcentorum aureo-
rum,*

rum, qui in singulis hastis expendebantur. Duplex igitur occurrit quaestio: Prima est, cur in Paralipomenis Interpres vertit hastas, in libris vero Regum scuta: cum utrobique eadem vox Hebraice *ḥayim*, sed certe nihil nos faciat haesitare. Vox enim haec a verbo *ḥay* *ḥayach*, deducitur, quod & frigescere significat; & ut recentiores exponunt, quicquid acutum est, & penetrat, siue acuminatum, siue non. Quoniam igitur frigus penetrare dicitur, propterea eadem voce appellatur & frigus, & id, quod acutum est. Aliquod scutorum genus in medio umbilico umbonem, & cuspidem habet, ac si quaedam hastula esset, de hoc scuti genere Polybius; aptatur, inquit, illi & ferreus umbo, qui vehementiores ictus auertit lapidum, & farissarum, & vniuersae violentiae cuiusque teli. Haec ille: est enim umbo media illa scuti pars quae protuberat, & exferitur cum rotundo tumore in modum coni. Ideo umbo, quod Graecis est *ὄμβρος*, montes, & eminentias saepe significat. est autem vsus alter eiusdem umbonis, siue hastulae; auertit enim hostes: nam in conflictu, & pugna cominus utebantur eo ad impulsum. Suetonius de Acilio animoso milite loquens: abscissa dextera, inquit, transfiliuit in nauem umbone obuios agens. & Curtius: totam aciem, inquit, pauore suo fluitantem umbonibus posse propelli. & Liuius: umbonibus incussa quae ala sternuntur hostes; & iterum ala deinde, & umbonibus pulsantes. hinc factum est, ut cum in utroque Textu eadem vox habeatur Hebraice, Graece, & Chaldaice; in Paralipomenis interpres verterit hastas; per Synecdochen hastas pro ipsis scutis acuminatis accipiens, quae scuta in medio umbonem, & hastulas, siue cuspides habent; in libris vero Regum scuta clarius exprefferit; non tamen quaecumque, sed quae acuminata in medio sint. Sed quia frequentius illa vox Hebraica scutum significat: ideo quando in Paralipomenis hastas legimus, non quilibet hastas intelligere debemus, sed eas, quae lanceolae sunt, & hastulae in scutorum medio infixae.

In pondere autem vniuscuiusque scuti consentit uterque Textus: nisi quod sexcentos aureos appellat liber Paralipomenon, quos Regum Interpres merito interpretatus est, auri siclos: illud scilicet innuens, quod sacrae Scripturae moris est, saepe aureos, vel argenteos solere scribere, subintelligendo siclos; cuius rei exempla multa alias notauimus. Faciunt autem aurei sicli sexcenti Romanas auri libras quinque, & viginti; quas si per ducenta scuta illa multiplicaueris, reperies in ducentis scutis aureis conficiendis Salomonem libras auri Romanas erogasse quinquies mille, talenta scilicet auri quadringenta.

Altera quaestio est, eaque difficilior de peltis, quas item Salomon fecit; trecentas Peltas, inquit historia Regum, ex auro probato; trecentae minae auri unam peltam vestiebant: in libris vero Paralipomenon: trecenta quoque, inquit, scuta aurea trecentorum aureorum, quibus tegebantur singula scuta. Vbi scuta dicuntur, quae in libris Regum peltae appellantur: Pelta autem scutum quoddam breue significare videtur. Quaestio igitur est, quomodo in singulis peltis, seu breuioribus scutis conflandis trecentae minae auri sint erogatae; cum adeo magnum pondus conficiant, ut vix robustus humeris ferat. In scutis autem conficiendis erogari non plusquam viginti quinque libras, quod pondus longe minus est, ut infra pa-

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

tebit? cui difficultati post assignatum minae pondus facilius respondebo. Sed eandem difficultatem auget quod Hebraica, Chaldaea, & Graeca exemplaria in libris Regum legunt tres, non trecentas: Graece enim sic habetur *τρεῖς μνᾶι χρυσίου ἐποίησαν τὸ ὄψλον τὸ ἐν*. tres minae auri inerant in singulis scutis. Et certe si quamlibet peltam ex minis trecentis facimus; tamen non plusquam quindecim siclos demus cuiuslibet minae, ad huc pondus videtur esse supra vires.

Nos autem Vulgatae auctoritatem tanti facimus, ut nihili ducamus argumenta omnia, quae contra illam adduci possunt. arbitramur enim, primo Beatissimum, ac vere doctissimum Hieronymum, in ijs praesertim, quae ad sacrorum librorum versionem spectant, multo puriora Hebraeorum exemplaria prae manibus habuisse, quam eos, qui contra sentiunt. Id quod manifeste probatur ex eo, quod in libris Paralipomenon tum Hebraice, tum Graece conscriptis trecentos auri legamus, non tres, minas subintelligendo, quas prius exprefferat liber Regum. Primo igitur statuendum est peltas hasce ad pompam, non ad necessitatem: ad honorem, non ad defensionem: ad magnificentiam indicandam, non ad bellicos incursus propulsandos praeferrere solitas ab equitibus Salomonis. Itaque non fuerunt ad eam iustam trutinam ponderandae, ut non plus auri in singulis impenderetur, quam possint a quolibet gregario milite ociose, & oscitanter portari, ad eum finem, ut bellorum tempore sinistra scutum facile versare valeat. Nihili igitur faciendum est pondus; modo tanti peltam quamlibet pendere faciamus, ut ab equitibus iuuentutis flore portari potuerint, ad pompam, & magnificentiam plenius indicandam. Quam ob rem dicendum omnino est, & cum Vulgata sentiendum, peltas trecentas fuisse, & in singulis conflandis trecentas item minas erogatas. Ut igitur difficultatem vniuersam exauriamus, sciendum in primis est minarum quadruplex esse genus. Alia enim mina siclos continet quindecim, alia viginti, alia viginti quinque, alia denique sexaginta. Quod alias probatum est ex Ezechiele: qui dum queritur de tam

multiplici minarum varietate: Porro inquit, viginti sicli, & viginti quinque sicli, & quindecim sicli unam faciunt. Vbi Chaldaicus Paraphrastes, tertia pars minae, inquit, viginti siclos habet, minae argentea viginti & quinque siclos, quarta pars minae quindecim siclos habet. Omnes sexaginta sunt minae magna: minae sancta erat vobis. Harum vero minarum quatenus hoc loco accipienda sit, sacrae literae videntur innuere: Statim enim post enumerata sexcenta sexaginta sex auri talenta quotannis allata Salomoni, subdit: fecit quoque Rex Salomon ducenta scuta de auro purissimo &c. quod idem repetitur in Paralipomenis. Quibus verbis videtur innuere talenta sexcenta sexaginta sex in scutis illis, peltisque conflandis fuisse consumpta. Quod est a Iosepho expresse positum: post enumerata enim talenta sexcenta sexaginta sex aurea, statim subdit: ex eo fecit ducenta scuta fusilia &c. Illam igitur ex dictis minis eligemus, quae nos ad illa sexcenta sexaginta sex talenta exaurienda proxime faciat accedere. Ea autem est, quae viginti siclos continet; itaque trecentae peltae exauriunt pondus sexcentorum talentorum: si enim trecentas peltas per trecentas item minas multiplicaueris; efficies minas nonagies millies. haec per viginti siclos multiplicatae, dabunt

S. Hieronymus laudatur.

PELTAE Salomonis ad pompam factae.

Ezech. 45. v. 12.

MINARVM quadruplex genus in sacris literis.

1. Reg. 10. v. 16.

EX QVO auro conflata sunt scuta aurea, & peltae aureae Salomonis. Iosephus loco citato.

dabunt centum octoginta millia siclorum; A quis si per tria millia diuideris, efficies talenta aurea Hebraica sexcenta. Quibus si addamus talenta quadraginta, quae in scutis erogata esse supra demonstraui, habebimus talenta sexcenta quadraginta: super sunt talenta viginti sex ad praedictam summam talentorum exhauriendam: sed ea in aurificum, ac fabrorum mercede soluenda consumpta fuisse, negare quis audeat? si ea scuta mirabili artificio, ac Regia Salomonis maiestate digna, ut par est, facta censeamus.

Ad illud autem quod obijciebatur peltas esse breue quoddam scutum: responderi facile potest, Hebraice haberi eo loco מִגְגָּנִים miggannim, à

PELTAE
Salomonis
maiores scutis.

verbo מִגְגָּנִים gannan, quod protegere, circumclaudere, septo, vel scuto ad defendendum significat. Quod indicium manifestum est peltas has, quas Salomon fecit, non modo breuia, ac minora scuta non fuisse, sed potius alijs multo maiora: continet enim quaelibet ex his peltis decuplo maius auri pondus, quam quodlibet ex scutis illis. quia factae nimirum erant ad protegendum, & circumclaudendum. Ex quo licet conijcere eos equites peltam portare solitos, qui essent inter ceteros nobiliori gradu insigniti, ac Regi in comitatu propinquiore. Hanc autem peltam quae totum militem protegebat, conijcimus fuisse scutum quoddam maximum, in superiori quidem parte lunatum, in inferiori vero, vel acuminatum; vel similiter lunatum, in modum antiquorum ancilium Romanorum.

OMNIA
equitum orna-
menta erant
aurea.

Dedimus iam Equitibus scuta, & peltas: danda sunt arma cetera, & ornamenta tantis equitibus digna; quae aurea similiter fuisse negandum non est: cum ad scuta illa aurea, ac maximi ponderis, minus decens videatur pharetras ligneas, vel aeneas adiungere, & non potius aureas. cum praesertim arma cetera, quibus Equites Salomonis vterentur, munera, ac dona fuerint Salomoni in singulos annos à Regibus missa, ut alibi diximus. Hi enim Reges cum ad Salomonem Regum maximum, ut apud Eupoleum illum appellat Vaphres Aegyptiorum, & Suro Tyrionum Reges, dona mitterent, tantis Regibus digna fuisse censi debent: Adde quod inter cetera vasa aurea, & argentea, quae iidem Reges mittere solebant, haec arma numerentur. quod indicium est ipsa quoque arma re vera, vel aurea fuisse, vel saltem argentea.

Accedit dona, & arma haec eo sane tempore ad Salomonem missa fuisse; quo tempore Hierosolymis immensa erat auri copia, argenti vero nullum erat premium. Quis igitur Rex in tanta auri, argentiue copia ad opulentissimum Regem munera transmittens, ferrea, vel aenea mittere ausus esset? Ac de his controuersijs, & quaestionibus iam satis.

EQUITVM
Salomonis
splendor.

Reliquum est, ut ante oculos proponatur Equitum horum splendor, & pulchritudo, qualem nusquam alias legisse memini; siue martias Imperatorum Romanorum legiones consideres, siue Alexandri Macedonis phalanges inuictas, siue immortales Persarum Regum turmas: numerum certe maiorem apud eos extitisse concesserim, pulchritudinem, & splendorem nullo modo. Ceteri enim externi Principes equitum numerum ideo maximum affectabant; quia perpetuis bellorum tumultibus affligi se sentiebant: vnus Salomon in summa pacis tranquillitate, praeter quadraginta millia equorum currilium; praeter re-

gios currus mille quadringentos, duodecim millium equitum phalanges paratas habebat, robore, dexteritate, ornamentis, omnibus praefendas: quae domesticis seueritatem maximam promitterent, amicis praesidium offerrent, hostibus terrorem incuterent; ut hac vna ratione aperte indicaretur Salomonis pacem non indecoram fuisse, non desidiosam, non ignauia, aut ocio torpentem: sed virtute partam, sed viribus firmam, sed exercitatione munitam.

Qua de causa Christi Domini veri Salomonis pacem aeternam demonstrare potuit Salomonis equitatus. De hac enim, quae exuperat omnem sensum, quippe quam nullo sensu exprimere, aut percipere possemus, loquitur Christus ipse pacis auctor, & parens: *non enim veni, inquit, pacem mittere, sed gladium*, bellicae exercitationis aduersus prauos animi motus, ac desideria animorum saluti noxia: *Inimici enim hominis domestici eius*. Nam praesidiarias iustorum Ecclesiae sanctae copias, quas legiones Angelorum appellauit idem Christus, puer Elisei sub equorum, & curruum specie vidit. *Et aperuit Dominus, inquit historia Regum, oculos pueri, & vidit, & ecce mons plenus equorum, & curruum igneorum in circuitu Elisei*.

Ad hoc certe respexisse videtur sponsus in

Canticis dum inquit, *Equitatus meo in curribus Pharaonis assimilauit te amica mea*. Ex Hebraeo,

equae meae, vertunt nonnulli, sed melius Vulgatus, *equitatus* vertit; ut nimirum pompam equitum Salomonis exprimeret. Hebraea illud indicasse videntur, quod ex Septuaginta supra retulimus, curru Salomonis adiungi solitas equas, tum quia pulchriores, tum quia deliciores esse viderentur, tum quia equae insitam quandam ferociam habeant, quae illas mirum in modum reddit amabiles. *In curribus Pharaonis*, quos magno precio ex Aegypto educi curabat; ut Ecclesiae pulchritudinem, ordinem, & firmitatem apprime denotaret. Ecclesiam enim Christus Dominus ab

D Aegyptiaca seruitute liberatam, fracto scilicet peccati iugo; *non corruptibilibus auro, vel argento, sed precioso sanguine suo redemit*. Ponendus certe

ob oculos est Salomon in curru illo Pharaonis, quem quatuor equae trahebant, veste candida indutus, equitum turmis stipatus, quorum alij aurea scuta, alij peltas aureas haberent, aureis armis ornati, aureo capillitio decori, prominenti supra ceteros statura, & in eo Christus Dominus agnos-

scendus, qui ascendit super equos suos, cuius *quadrigae saluatio*; qui curru gloriae suae vehitur, & a Sanctis Ecclesiae Catholicae ciuibus,

tanquam fortissimis equitibus stipatur, qui in omnibus *scutum fidei, galeam salutis, gladium*

E *spiritus, loricam iustitiae assumentes*, auro caritatis praenitent. Horum certe ordinem admirabilem Dionysius stupebat, dum de Ecclesiastica,

Hierarchia loqueretur. Denique firmitatem li-

cet etiam in hoc mystico Salomonis equitatu considerare. est enim Ecclesia Christi *terribilis*,

ut castrorum acies ordinata, contra quam *portae inferi non praeualebunt*; vniuersa nimirum spiri-

tuum Infernorum potestas; exercitissimae, in-

quam, copiae, veterani milites, & ad omne audax facinus perpetrandum paratissimi: quales ad portas munitissimarum urbium tuendas solent deputari.

SALOMON
Christi Domi-
ni typus.

Matth. 10.
V. 34.

Ibid. V. 35.

4. Reg. 6. V.
17.

Cantic. 1.
V. 9.

ECCLESIA
Christi, Salo-
monis equita-
tus compara-
tur.

1. Petr. 1.
V. 18.

SALOMON
Christi Domi-
ni figura.

Habac. 3.
V. 8.

Ad Ephes. 4.
V. 16. 17.

Dionys. de ec-
lesi Hierarc.

Cantic. 6.
V. 3.

Matth. 16.
V. 18.

EX TRIBVTIS,

VECTIGALIBVS, FODINIS,

immemsum Davidis thesaurum-
aggregari facile potuisse.

Cap. LIIII.

REGIT adhuc nos argumen-
tum illud initio disputationis
huius propositum. Vnde nam
tantam opum, diuitiarumque
copiam, in tam exiguo Regno,
si cum Persarum, vel Romano-
rum potentia conferatur, David Rex potuerit
comparare, cum praesertim, vt in ceteris rebus,
sic in tributis etiam imponendis, & hostibus a-
grorum parte mulctandis non iustitiae solum iura,
sed pietatis etiam seruasse, credendus sit. *Faciebat
quoque David, inquit historia Regum, iudicium,
& iustitiam omni populo.* Plena sunt certe sacra-
volumina & iustitia, & pietate Davidis Regis.
Qui fieri potuit igitur, vt moriturus praeter au-
ri talenta tria millia, & argenti septem millia,
de peculio suo Deo dicata, praeter dona princi-
pum, quae auri talenta quinque millia fuerunt,
solidi decem millia; argenti talenta decem mil-
lia: praeter infinitam aeris, ferrique copia, quo-
rum summam non expressit, vincebatur enim nu-
merus magnitudine; praeter lapides preciosissi-
mos, onychinos, & quasi stibinos, & diuersorum
colorum, omnemque preciosum lapidem, & mar-
mor parium abundantissime: quorum multitudo
quantanam fuerit, ex eo cognosci potest, quod
apud quemcumque inuenti sunt lapides, dederunt in
thesauros domus Domini: vt in libris Paralipome-
non habetur: praeter haec omnia, inquam, lega-
uerit etiam Deo in paupertate sua, auri talenta
centum millia, argenti decies centum millia?

Verum si rem vniuersam attente considere-
mus, facili negotio argumenti vis omnis elude-
tur. Primo enim statuendum est, pientissimum
Regem Dauidem prae oculis semper habuisse
Dei Optimi Maximi cultum, & religionem.
Quam ob rem sub initium principatus sui fere
Deo templum dicare decreuit: sed diuina illi vo-
luntate vetitum est, ne id aggrediretur. quod
sub mortem apertis verbis Salomoni filio suo
manifestauit: *fili mi, inquit in Paralipomenis,
voluntatis meae fuit, vt aedificarem domum nomi-
ni Domini Dei mei.* Sed multo expressius alibi ea-
dem historia narratur: *Cum autem habitaret Da-
uid in domo sua, dixit ad Nathan prophetam:
ecce ego habito in domo cedrina, arca autem foede-
ris Domini sub pelibus est.* Et paulo inferius: *Fa-
ctus est sermo Domini ad Nathan dicens: vade &
loquere David seruo meo: haec dicit Dominus: non
aedificabis tu mihi domum ad habitandum; & mox,
suscitabo semen tuum post te, quod erit de filiis tuis;
& stabiliam Regnum eius: ipse aedificabit mihi
domum.*

Qualem vero domum aedificare decreuerat
David ipse testatur: *domus autem inquit, quam
aedificari volo Domino, talis esse debet, vt in cun-
ctis regionibus nominetur.* Ad quam a Salomone
perficiendam: praeparabo, inquit, ei necessaria: &
ob hanc causam ante mortem suam omnes praepa-
rauit impensas. Itaque praecepit, primo, vt congre-

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

A gentur omnes proselyti de terra Israel, & constituit
ex eis latomos ad caedendos lapides, & poliendos.
Deinde ferrum quoque plurimum. mox, aeris
quoque pondus innumerabile: postremo, ligna
quoque cedrina non poterant aestimari, quae Sido-
nij, & Tyrj deportauerant. & super haec omnia
immemsum illum auri, & argenti thesaurum.

Ostendam igitur tria capita, ac veluti perennes
omnino fontes, ex quibus tanta diuitiarum copia
in vnum Dauidem effluxit. Primus est, tributa,
vectigalia, fodinae. Secundus, hostium spolia,
praedae, manubiae. Postremus, lex Capitatio-
nis, decimarum primitias. quorum fontium qui-
libet satis, superque fuisse probandus est ad tan-
tam auri, argentiue copiam effundendam,
etiamsi ceteri non adessent.

Ac primo de tributis probatum a nobis est au-
ri talenta viginti sex supra duo millia ducenta in
singulos annos ad aerarium Salomonis accessis-
se: ac proinde Davidis etiam aetate, a quo po-
pulis, ac Regibus deuictis tributa fere omnia im-
posita fuisse in sacra historia aperte leguntur.
David enim, vt ex Regum, & Paralipomenon
historia patet, statim, ac se constitutum a Deo
Principem agnouit: & quoniam confirmasset eum
Dominus Regem super Israel, & quoniam exalta-
set regnum eius super populum suum Israel, vni-
uersos circumquaque Reges Imperio subiugauit
suo, eorumque prouincias, & annuo tributo, &
agrorum parte mulctauit. Quare si eam tributo-
rum summam per tres & triginta annos, quibus
toti Israel imperauit, multiplicaris; efficies auri
talenta quinquaginta octo supra septingenta tri-
ginta quatuor millia.

Simili modo satis a nobis ex Eupolemo pro-
batum est, Indicam nauigationem a Dauide prius
inuentam, & vsurpatam, a Salomone vero exem-
plo patris adhibitam fuisse. Atqui ex ea nauiga-
tione quadringenta quinquaginta auri talenta
exportari solebant: tametsi plura censeant non-
nulli. Igitur si ea per tres item, & triginta annos
multiplices, efficies auri talenta quinquaginta
supra quatuordecim millia octingenta. Quorum
omnium summa thesaurum efficit talentorum
octo supra octoginta octo millia trecenta.

Videris quam proxime accedat summa haec ta-
lentorum auri ex tributis solum, & fodinis colle-
cta ad ea centum millia talentum auri, quae Deo
legata sunt? Quid si explicatam auri summam
haberemus, quod ex vectigalibus etiam colli-
gebat? Quid si sciremus aurum, quod ex ijs, qui
super negocijs erant, extrahebat? Quid si nobis
aurum notum esset, quod ex portorijs, pastioni-
bus, ceterisque vectigalibus colligebatur? Nonne
tributorum massam illam multo maiorem effice-
rent? Similiter neque hic numeramus tributa om-
nia, in septem illis annis, quibus in Hebron regna-
uit collecta; quia explicatam eorum summam,
non habemus.

Certe tot tantique thesauri Davidis erant, vt
non vnus Princeps, sed plures Regijs aerarijs
praeficiendi forent: neque in vna Hierosolyma
seruari debuerint, sed etiam in pluribus alijs vrbi-
bus; neque in his solum, sed in oppidis, ac viculis.
Testatur id expresse sacra Paralipomenon histo-
ria: *Super thesauros autem Regis, inquit, fuit Azmo-
th filius Adiel; his autem thesauris, qui erant in vr-
bibus, & in vicis, & in turribus, praesidebat Iona-
than.* Haec de thesauris Regijs. De thesauris ce-
nim sanctis, Deoque dicatis, infra dicemus.

X x 3

Iam

QVAS IM-
pensas para-
uit David tem-
plo constru-
endo.TRES FON-
tes ex quibus
Davidis the-
saurus effluxit.TRIBVTA
Salomonis ta-
lenta 2220.TRIBVTA
Davidis per
33 annos mul-
tiplicata effi-
ciunt talenta
73458.EX INDIAB
fodinis habe-
bat Salomon
talenta auri
450.SUMMA
thesauri ex
tributis, & fo-
dinis collecti
talentum
88308.THESAVRIS
Davidis multi-
principes prae-
fecti erant.1. Paral. 27.
v. 25.

1. Paral. 27.
V. 26. 27. 28.
29. 30.

PRINCIPES
possessionum,
& substantiae
Dauidis.

Ibidem. V. 31

EX HE-
braeis nemo
seruiebat.

3. Reg. 9. V.
12.

Ioseph. lib. 8.
Antiq. c. 2.

ANNUA AR-
genti tributa
quot erant Da-
uidis Regno.

MILITES
Dauidis in 11
turmas diuisi.
188000.
1. Paral. 27.
V. 1.

Iam vero praeter regia vectigalia, multum auri, & argenti regis aerarijs inferebant in singulos annos Principes illi, qui super pastiones, & Scripturam constituti à Rege in Paralipomenis erant. Nam cum enarrasset historia sacra Principes, quos ad cetera munia Regis obeunda praefecerat Dauid; hos etiam Principes enumerat: *Operi rustico, inquit, & agricolis, qui exercebant terram, praerat Ezri filius Chelub, vinearumque cultoribus Semeias Romathites: cellis autem vinarijs Zabdias Aphonites. Nam super oliueta, & ficeta, quae erant in campestribus, Balanam Gederites: super apothecas autem olei, Ioas. Porro armentis, quae pascebantur in Saron, praepositus fuit Serrai Saronites: & super boues in vallibus Saphat filius Adli: super camelos vero, Vbil Ismahelites; & super asinos, Iadiaz Meronathites: super oves quoque Iaziz Agareus. Quibus enumeratis concludit. omnes hi Principes substantiae Regis Dauid. Quaeso vos quantam auri copia, decem hi Principes ex tot hominum classibus, tot fructuum generibus, armentorum copia, Dauidis aerario procurabant? erant enim super omnes homines, qui agros vniuersos exercebant, qui tributi nomine à Regibus Imperio subiugatis mitti solebant, ut innuit sacra Regum historia: *de filiis autem Israel non constituit Salomon, Ioseph. lib. 8. seruire quemquam.* Et Iosephus hunc quasi textum exponens: post subiugatas à Salomone gentes, & imperata eis tributa: per singulos, inquit, annos certum numerum seruorum, & colonorum, qui per agros distribuerebantur, exegit. & paulo post: Chananais vero, quos ad seruitutem abduxit, sexcentos praefectos praeposuit, qui procuratores essent Regij, & sua cuique opera, atque negotia praescriberent. Itaque videtur Salomon exemplo Patris Dauidis hos Principes, & praefectos constituisse; alios nimirum super omnes vineas, oliueta, ficeta; alios super cellas vinarias, & omnes apothecas olei; alios postremo super boues, camelos, asinos, oves, quae in toto, eoque amplissimo, ac ditissimo, vberissimoque Israelitico Regno erant: ecce quantae operariorum, seruorumque classes, quot fructuum genera, & quanta armentorum copia.*

Argenti autem summa, quam ex tributis, fodinis, & vectigalibus similiter educebat, certo sciri minime potest: cum argento tunc temporis nullum esset precium. conijcimus ex eo thesauro, quem Dauid Deo legauit. cum enim decuplo minus argenti pondus, quam auri legauerit, argumento est, ex fodinis, tributis, & vectigalibus, decuplo plus argenti in annos singulos extraxisse. quemadmodum ergo thesaurus auro conflatus proxime accessit ad legatas Deo opes: ita argenti thesaurus proxime etiam accessisse credendus est ad legatam argenti summam.

At inquit, tota haec tributorum, opumque copia in milites erogari consuevit, quorum duodecim saltem turmae erant cum Rege in Ierusalem: & in earum singulis quatuor, & viginti millia hominum aiebantur; de quibus historia Paralipomenon aperte loquitur. quibus addendae sunt etiam copiae, quae toto fere Dauidis Imperio ad hostium incursus propulsandos paratae erant. Alendis autem, & stipendio militari conducendis ducentis octoginta octo millibus, qui in duodecim illis turmis erant, maxima thesauri copia consumi debuit. Praeterea in alenda cibo regio familia, quae magna fuisse credenda est, cum militum tantus numerus fuisse

A legatur; quanta auri, argentique massa impendi potuit? Itaque non immerito tributa, & vectigalia illa, ac fodinae omnes, ad tot, tantaque munia obeunda, vix satis fuisse credenda sunt.

Verum longe aliter se res habet, quam ab aliquibus existimetur. Primo enim militaribus copijs alendis nihil de tributis assignatis erogabatur. Non enim Rex, sed Tribus ipsae copias illas, & aiebant, & stipendio conducebant: ramersi fortasse, neque stipendium Hebraeis militibus solueretur; cum nusquam in sacris literis stipendij militaris mentio fiat. Igitur alendis copijs Tribubus curae fuit: idque colligitur ex eadem historia: *filijs autem Israel, inquit, secundum numerum suum principes familiarum, tribuni, & centuriones, & praefecti: & addit: qui ministrabant Regi iuxta turmas suas; ingredientibus, & egredientibus per singulos menses in anno.* Deinde duodecim eos Principes recenset, quorum singuli viginti quatuor millibus praerant: ex quorum verborum contextu colligitur Tribus vniuscuiusque munus fuisse, ad Regem turmam suam singulis mensibus mittere, rebus omnibus ad id muneris necessarijs instructam. Extra Ierusalem autem cum bella vigerent, militares copiae praeda solum contentae libentissime Regi seruiebant: quod in tota non modo Regum historia, sed in omnibus fere sacrae Scripturae libris habetur.

Cibos autem regiae mensae non alia certe via in Ierusalem aduectos fuisse crediderim, quam ea, qua Salomoni; qua de re alias locuti sumus. Nihil igitur ad victum Regis procurandum de tributis, ac vectigalibus assignatis deducebatur. Quam ob rem cum praedicta tributa omnia aerario singulis annis accederent, ex quo nihil educeretur; certe mirum videri non debet, si tantus fuerit Dauidis thesaurus.

Dicendum hic foret, unde nam Hebraei populi, ceteraeque nationes Dauidi Regi tributariae, tantam auri, argentique copiam habere potuerint; Regi quidem in annos singulos soluendam; ab Rege autem nullo vnquam titulo repetendam. Sed de hoc paulo inferius suo loco fusius agendum est. Haec de Thesauro ex tributis, & vectigalibus, atque fodinis aggregato.

EX HOSTIVM

SPOLIIS, PRAEDIS, MAN-

nubijs opes suas Dauidem

comparasse.

Cap. LV.

ALTERVM Dauidici thesauri fontem praedas, manubias, spolia fecimus. Haec autem, quot, quanta, & quam opulenta fuerint, ex sacris literis aperte colligitur. Primo enim plurimas bellorum expeditiones Dauidem suscepisse certum est: in quibus omnibus prospere semper, feliciterque processit,

MILITIBVS
alendis nihil
de tributis erogabatur.

1. Paral. 27.
V. 1.

Supra c. 51.
huius libri.

IN CIBVM
Dauidis nihil
de tributis erogabatur.

resque copias reparassent; ne Hebraeorum viri-
 1. Paral. 19. bus se impares esse declararent; Hanon Ammoni-
 7. 16. tarum Rex, misit nuncios, & adduxit Syrum, qui
 erat trans flumen, Euphratem: Sophach autem
 Princeps militiae Adarezer erat Dux eorum.
 & Iosephus. misit nuncios ad Calaniam Syriorum Tran-
 ioseph. cita- senphratensium Regem, eius auxilia mercede conduxerunt.
 10 loco. Huius vicem in exercitu gerebat Sabecus, qui constabat ex
 octoginta millibus peditum, equitibus vero decem millibus.
 Haec ille.

AVCTVS
 exercitus.
 815000.
 Ecquis ergo leuissimum praelium, perexiguum
 militum numerum appellet, in quo Transphra-
 tensium sint nonaginta millia, Ammonitarum
 trecenta triginta millia, ceterorum Regum qua-
 dringenta quinque millia, omnium octingenta
 viginti quinque millia? Exceptis Mesopotami-
 tarum copiis, quarum numerum ignoramus.

Et certe hunc tot, tantorumque Regum exer-
 citum ingentem fuisse ex hoc etiam capite conij-
 cimus; quod, cum Equitum quadraginta millia
 occubissent, & totidem virorum peditum, cur-
 rum vero septem millia, quorum summa est
 centum quinquaginta millium; adhuc ex vno
 Adarezeri exercitu quinquaginta octo millia
 transfugerint ad Dauidem, & facta deditio-
 ei serui erint. quot nam fugerunt ex Ammonitis,
 Syris, Mesopotamis, aliisque auxiliariis co-
 piis, si ex vno Adarezeri exercitu post eam cla-
 dem, tot superfuerunt? Hoc autem ex Davidis
 apparatu ad tantum bellum propulsandum mul-
 to magis confirmatur, quod cum nunciatum esset

2. Reg. 10. David, inquit historia Regum, denuo scilicet
 7. 17. aggregasse Ammonitas maiores copias, nolens per
 ioseph. loco legatos suos Ioab, & Abisai, ut paulo ante fecerat, cum
 citato. eis bellum gerere. contraxit omnem Israel. Omnis
 autem Israel quantus fuerit, sciri potest ex eo,
 quod etiam pacis tempore ducenta octoginta
 octo millia bellatorum, qui in duodecim turmas
 discreti erant, Regiae personae tutelam susce-
 pisse, compertum est. Si enim in summa pacis,
 & tranquillitatis plenitudine, tot armatorum
 copias David habebat: quid cum contraxit om-
 nem Israel? Omnis autem Israelis numerus in

Iudicum libro exprimitur in eo bello, quod con-
 tra Tribum Benjamin susceptum fuit: egressi, in-
 quit Iudicum liber, sunt omnes filij Israel, & pa-
 riter congregati quasi vir unus &c. quadringen-
 ta millia peditum pugnatorum. exceptis tribus
 Beniaminiticae viginti quinque millibus septin-
 gentis. Idque eotempore quo nondum in im-
 mensum creuerant Israeliticae Tribus; quid de
 Davidis tempore dicendum? Leuissimum ergo
 dicetur illud praelium, in quo ex hostium exer-
 citu, octingenta viginti quinque millia bellato-
 rum fuerint, septingenta septuaginta millia, ex
 Hebraeis? Res adeo clara est, ut alia probatione
 non egeat, si cum Iosepho sentiamus ad vnam
 Saulis Regis vocem septingenta septuaginta ar-
 matorum millia in vnum conuenisse.

Et quod caput est, & potissimum intendimus,
 tanta ex his deuictis Regibus post eas victorias
 praeda facta est, depopulatis castris, sublati mil-
 litum, Regumque spolijs, erectis vbiq; victo-
 riae trophaeis, vrbibus, ac viculis depredatis,
 euerfis, deleris; ut post agrorum factas Hebraeis
 diuisiones, ut auctor est Iosephus, ceteris spo-
 lijs onusti iam, & praediuites effecti milites; Deo
 exercitus Principi, & Imperatori in partem
 praedae vocato, dicauerint maximam partem
 auri, & argenti, aeris, & preciosorum lapidum.

Ioseph. 7. Antiq. c. 5.
 Testatur id expresse sacer historicus. Cum enim
 Dauid Adarezeri copias euertisset, ut paulo an-
 te dictum est, concludit. Et tulit Dauid arma
 aurea, quae habebant serui Adarezer, & detulit
 ea in Ierusalem: & in Paralipomenis: tulit quo-
 que Dauid pharetras aureas, quas habuerant ser-
 ui Adarezer, & attulit eas in Ierusalem. Cui loco
 lucem afferre videtur Iosephus, dum Adadi Da-
 masci, & Syrorum Regis, qui Adarezero Regi
 auxilio venerat, deuictas copias recensens, & Im-
 perium subiugatum, haec verba subdit. Ceu tro-
 pheum, aureas satellitum Adadi pharetras, reliquamque
 eorum armaturam Deo Hierosolymis consecrauit. Quibus
 verbis plane testatur eosdem milites, & auream
 habuisse armaturam, quam retulit liber Regum,
 & aureas pharetras. Et de Beroth, inquit sacer tex-
 tus, & de Beroth ciuitatibus Adarezer, quas prae-
 cipuas Iosephus appellat: tulit Rex Dauid aes
 multum nimis. Et Iosephus, & in his magna auri, &
 argenti copia reperta est: & praeter haec aeris genus, quod
 auro preciosius est habitum. Et in libris Paralipome-
 non: necnon de Thebath, & Chun vrbibus Adarezer
 aeris plurimum, de quo fecit Salomon mare ae-
 neum, & columnas, & vasa aenea. Et in Paralipomenis
 cum terram filiorum Ammon per Ioab exercitus ducem
 vastasset: tulit autem Dauid, inquit historia sacra,
 coronam Melchom de capite eius, & inuenit in ea auri
 pondo talentum, & pretiosissimas gemmas, fecitque
 sibi inde diadema. Et subdit: manubias quoque vrbis
 plurimas tulit. & in libris Regum: sed & praedam
 ciuitatis asportauit multam valde. Et liber Regum; cum de
 Adoram filio Thou Regis Hemath sermonem, faceret;
 qui suo, & patris nomine ad Dauidem venerat,
 congratulaturus ei de Adarezero comuni hoste superato:
 & in manu eius, inquit, erant vasa aurea, & vasa
 argentea, & vasa aenea: quae & ipsa sanctificauit
 Rex Dauid Domino cum argento, & auro, quae sanctificauerat
 de vniuersis gentibus, quas subegerat de Syria, &
 Moab, & filijs Ammon, & Philistym & Amalec,
 & de manubijs Adarezer.

Res adeo clara est ut nihil in expositione sit im-
 morandum. Expendatur iam, quot Reges victi,
 quot vrbes euerlae, quot regiones depopulae, &
 quoties id factum sit. Quantum auri, quantum
 argenti ex ditissimis, ijsque plurimis regionibus
 collectum fuerit, penditote. Si enim ex Adarezeri,
 & Adadi exercitibus tot arma, & pharetras aureas
 exportauit; quotnam ex ceteris bellis, in quibus
 maior exercitus numerus erat? Tanti certe hoc fecit
 sacra Paralipomenon historia, ut plures super thesauris
 Deo sacris praeposuisse Principes Dauidem faciat,
 eosque in multas etiam classes distinxerit: Aebias
 erat, inquit, super thesauros domus Dei, & vasa
 Sanctorum. Ecce primam thesaurorum classem: &
 paulo post; filij Iehieli, Zathan, & Ioel fratres
 eius, &c. super thesauros Sanctorum, quae sanctificauit
 Dauid Rex, & Principes familiarum, & tribuni,
 & centuriones, & Duces exercitus de bellis,
 & manubijs praeliorum; quae consecrauerunt
 ad instauracionem, & suppellectilem templi Domini.
 Ecce alteram. Quin addit sacra historia, quod maxime
 notandum est, non a Dauide solum spolia Deo
 consecrata fuisse; sed a Samuele etiam, qui tot
 annis Hebraeorum Iudex fuerat, sed a Saule Rege,
 sed a Principibus, & Ducibus. Haec autem vniuersa
 inquit, sanctificauit Samuel Videns, & Saul filius
 Cis, & Abner filius Ner, & Ioab filius Saruiae,
 omnes hi san-

AVRVM, ET
 argentum de
 victis gentibus
 Deo dicabat
 Dauid.

THESAVRIS
 sacris plures
 principes, e-
 rant praeposi-
 ti.

SAMVEL,
 & alij
 Duces Deo
 aurum, & ar-
 gentum dica-
 runt.

hi san-

hi sanctificauerunt ea per manum Selemith, & fratrum eius. Quae verba illud indicare videntur antiquum fuisse Hebraeis morem ab instituta Republica Deo aurum, argentum, ceterasque preciosas opes, spolia ab hostibus sublata dicere. Egressus enim populus ex Aegypto, cum Madianitas usque ad internecionem deleuissent; occisis iam quinque eorum Regibus, eorumque viribus, viculis, castellis depopulatis, flammaque combustis, de quibus praeda ingens facta est, praeter primitias Deo oblatas, *Principes exercitus ad Moysen, tribuni, centurionesque dixerunt: erant autem omnes ad centum triginta duo. Nos serui tui recensuimus numerum pugna-*

torum, quos habuimus sub manu nostra. Hi autem fuerant duodecim millia; & ne vnus quidem defuit: ob hanc causam offerimus in donarijs Domini singuli, quod in praeda auri potuimus inuenire, periscelides, & armillas, annulos, & dextralia, ac murenulas, quae mulierum tantum ornamenta fuisse videntur, ut deprecereis pro nobis Dominum. Ecce iam oblatae Deo hostium opes. & statim subditur. *Susceperuntque Moyses, & Eleazar Sacerdos omne aurum in diuersis speciebus, pondo sedecim millia septingentos quinquaginta siclos, a tribunis, & centurionibus: qui scilicet efficiunt talenta quinque, ac praeterea supersunt mille septingenti quinquaginta auri sicli, ut ex alias facta ratiocinatione probari potest.* Haec autem auri copia ex praeda tantum principum, tribunorum, centurionum conflata est: vnusquisque enim ex ceteris militibus, inquit sacer textus, quod in praeda rapuerat, suum erat: quibus omnibus absolutis concluditur: & susceptum auri pondus Moyses, & Eleazar, intulerunt in tabernaculum testimonij. Imo vero mos offerendi Deo hostium spolia, multo antiquior Moysae est: Abraham enim Hebraeorum parens hoc institutum videtur inuenisse: Post quatuor enim Reges vno praelio superatos, Melchisedech Regi Salem, qui proferens panem & vinum, erat enim Sacerdos Dei Altissimi, benedixit ei; Abraham ipse dedit ei decimas ex omnibus.

Verum molesta admodum insurgere videtur obiectio, nunquid plures fuerunt victi à Dauid, quam subiecti Regi Persarum Dario? aut ditiora eorum aeraria, quam Darij? atqui superato Dario Persa ab Alexandro, collecta sunt ex praeda, teste Curtio, talenta argenti sexcenta supra centum viginti sex millia. Quis autem audebit vniuersos simul Reges à Dauid superatos cum vno Dario conferre? Cuius tantae fuerunt diuitiae, ut pro redimendis matre, & vtraque filia virgine ab Alexandro captis, eidem obrulerit auri talenta triginta millia. Si igitur in aerario ditissimi, ac potentissimi Regis Persarum, in quod omnium Regum diuitiae fuerant per tot secula congestae, ea tantum summa fuit; qui fieri potest, ut ex praeda Chananaeorum, Moabitaram, Damascenorum, & Arabum, tam grandem auri vim collegerit Dauid; quam neque Persarum, neque Romanorum, qui vniuersum terrarum orbem suo Imperio subiecerunt, aequare possit aerarium? Nam Plinius Paulli triumphum narrans sic ait. Intulit & Aemilius Paullus Perseo Rege Macedonico deuicto praedam pondo trium millium. Sed paulo superius dixerat in aerario Populi Romani fuisse prius auri pondo septingenta millia, & viginti septem; argenti vero nonaginta duo millia, & in numerato trecen-

ties, & septuagies quinquies sestertium. Belli vero socialis initio in eodem aerario fuisse auri pondo octingenta millia quadraginta sex. Adriani vero aetate pro bellicis vsibus in diuersis aerarijs comperta fuisse talentorum Aegyptiorum septingenta quinque millia, eodem Plinio auctore. Neque vllò vnquam tempore aerarium Romanum locupletius fuisse legitur, Plinio teste: Quae tamen summa minor est multo ea, quam Dauid Deo legauit. Vnde igitur Dauid ex spolijs praefertim, tantam auri summam collegisse putandus est, vel ut apertius dicam; Vnde nam Reges hi tantam opum copiam comparare potuerint, futuram deinde Dauidis praedam, Deo legatam?

Vt autem obiectioni respondeamus meminisse debemus aetatem illam, quae Dauidis tempora praecessit, & in qua Dauid etiam floruit, aureum illud saeculum fuisse, toto terrarum orbe, & omnium gentium aetate summa veneratione habitum, & à Sybillis, & Varibus tali nomine insignitum, ut Plinius auctor est, ob infinitam nimirum auri copiam, quo aetas illa aurea abundauit: quo vniuersa fere domorum laquearia, Diuorum templa, hominum lectisternia, Principum curus, equorum phalerae; bellica militum arma, vestes, vasa, mensae, coronae, in auro effulgebant. Scilicet illud erat saeculum vere aureum, quo portentosae Craesi diuitiae, Mydae aurum ingens. Illud erat aureum saeculum, in quo aurea Hesperidum poma, aurea Tauricae regionis vellera, & sexcenta alia poetarum quiddam figmenta, sed quae in re ipsa fundamentum haberent maximum. Illud erat aureum saeculum; quo innumeri poene captiui apud Macrobios Aethiopiae populos, illis iisdem aureis catenis, & magni ponderis vinciri consueuerant; quorum minima pars nostro saeculo, non vincire pedes ad captiuorum dedecus ostendendum, sed collum sibi ipsis circumdare, sed caput ornare consuetum est, ad decus, & ornamentum significandum.

At inquit augent potius haec argumenta, quam minuunt difficultatem: adhuc enim vrgeri potest, vnde nam non Hebraei solum, sed Asia item tota, in eo aureo saeculo tot opes colligere potuerit? Respondemus ex fodinis tota Asia, totaque Africa diffusis. Veteres enim illi nati sunt virginem terram, ut inquit Plinius, vnde auri plurimum eruisse credendi sunt. Cuius rei argumentum esse potest aurea camera, argenteae trabes, & columnae, & parastatae Sabaeis Samnorum Regis, quas construxit Sesostris Aegypti Rege deuicto. Argumento etiam sunt Sardanapali opes. pes illae portentosae, quas refert Ctesias historicus: ab Arbace enim Maedo oppressus pyram struxit altissimam, in eaque cubilia centum, & quinquaginta ex auro posuit, & totidem ex auro mensas, ac praeterea auri centies centena millia talentum Babylonicorum: argenti vero milles centena millia, seu ut ipse loquitur, myriadas myriadum.

Tot tantaeque erant in Asia, & Africa etiam auri fodinae, ut in vna Lydia populus vniuersus effodiendo auro agrorum cultu remisso totus incubuerit. Vnde Lydiae Regi non modo cubilia, sedes, mensas, & vasa omnia ex auro conflari iussit Regina, verum etiam epulas ipsas, vinum, aquam, & ceteros epulorum apparatus; & iocum serio fingens, & seria ioco illo intendens: ut nimirum Regem ab effraenata illa auri effodiendi cupiditate temperaret: qua agrorum cultus, vinea-

AERARIUM
Romanum
quando locupletius.

Plin. lib. 33.
c. 3.

Plin. citatus.
AUREVM
saeculum quando fuerit, & quale.

Plin. citatus.
AUREA
vellera Tauricae regionis.
Diodor. lib. 2.
MACROBII
Reges captiuos catenis aureis vinciebant.

Plin. lib. 33.
c. 3.

Herod. lib. 2.
Val. flaccus
Argo.
SARDANAPALI opes.
Ctesias Historicus apud
Diod. lib. 2.

Q. Curtius in
Alex. l. 5. c. 6.

Plin. lib. 33.
c. 3.

LYDIAE
opes magnae.

Plin. lib. 33.
6. 10.

PHRYGIAE
populi opu-
lentissimi in
Asia.

AEGYPTI
auri fodinae.

ASIAE PO-
puli diuitijs
cumulandis
dediti.

ANTIQUVS
mos conflandi
arma aurea.

Curtius l. 8.

ALEXANDRI
expeditio in
Indiam.
Indiae opu-
lentia.

EXERCITVS
Alexandri au-
reis, argenteis
que armis or-
natus.

ADAREZERI
exercitus de
quo tulit Da-
uid arma au-
rea 39700.

ADADI
exercitus ar-
ma & phare-
tras aureas ha-
bebat 22000.

Ioseph. 7.
antiq. c. 4.

vinearumque iacebat, qui necessaria humano vi-
ctui praeuisset. In Lydia enim praeter auri fo-
dinas, amnes etiam, praefertim Pactolus flu-
uius fama celeberrimus, aureas arenas vertunt.
In quo etiam Regno Platanus illa ex auro, & vi-
tis aurea gemmeis botris ornata, conflata est, Da-
rio deinde dono missa à Pythio Bythiniae Rege,
de quibus Sanctus Augustinus. Qua de re au-
ctor est Herodotus, Lydiae populos primum cuso
auro in commercijs viles esse: Vnde tot opes in
Lydia esse caeperunt, ut Xerxem cum innume-
rabili pene exercitu Phrygiae Rex exceperit e-
pulo, stipendium quinque mensium, frumen-
tumque pollicitus, & pro corollario obtulerit au-
ri quadragies fere centena millia. Aegyptij
praeterea ut auctor est Diodorus, omnes crimi-
nis damnatos, item ex hostibus capros, siue
qui Regem offendisset, ipsum, & totam cognat-
ionem auro effodiendo deputabant: quod in ce-
teris item prouincijs factitatum est.

Haec autem omnia eo animo dicta sunt, ut in-
telligatur, vnde nam Asiae populi tantam auri
copiam extraxerint, quam Regibus suis tributi
nomine soluerint? Ex fodinis enim hauriebant
cum praefertim tum Asiae, tum Africae populi
in hoc vno, potissimam gloriam reposuisse vi-
deantur, in cumulandis scilicet thesauris: Quin
aurum, & argentum adeo semper Asiani sitie-
bant; ut milites rem familiarem in aurum, & ar-
gentum redigentes, & vtrumque in arma bel-
lica conualescentes, conspici auro, argentoque
gloriarum consueverint. Exemplum apertissimum ha-
bemus in exercitu Adarezer Regis. Imo in pro-
phanis etiam historijs Curtius de Alexandro lo-
quens, cogitationes inquit, in bellum Indicum
vertit. Diues regio habebatur, non auro modo,
sed gemmis quoque, margaritisque ad luxum
magis, quam ad magnificentiam exulta. Cly-
pei militares auro, & ebore fulgere dicebantur.
Itaque nec ubi vinceretur, cum ceteris praesta-
ret, scutis argenteas laminas, equis fraenos au-
reos addidit, loricas quoque alias auro, alias ar-
gento adornauit: ducenta viginti millia arma-
torum erant. Haec ille. Ecce iam mos adhiben-
di in bellis aurea arma, vel argentea. & Virgilius;

*telumque intorsit in hostem,
Inde aliud super atque aliud, figitque, volatque
Ingenii gyro, sed sustinet aureus umbo.*

Tametsi Alexandri exercitus argenteis armis
uti solet, exercitus autem à Dauide debellati
aureis: illa ducenta viginti hominum millia si
cum ijs quos Dauid de medio sustulit, conferan-
tur, pauci esse videbuntur. Nam in vno Adare-
zeri exercitu cuius arma, & pharetras aureas tu-
lisse Dauidem sacrae literae testantur, triginta
nouem millia septingentos, vel occidit, vel ca-
ptiuos fecit, ut paulo ante vidimus. In Adadi
vero Syrorum Regis exercitu, cuius arma, & pha-
retrae ex auro similiter erant, duo & viginti
millia de medio sustulit. In reliquis vero duobus
bellis, quorum numerum supra recensuimus, o-
ctingenta quadraginta tria millia superauit. Quo-
rum omnium summa est nongentorum quatuor
millium septingentorum. Atqui Dauid vicies
saltem bellasse legitur, postquam totius Israelis
Rex inauguratus est, quorum victorias multo-
rum millium hostium sanguine reportauit, ut
optime Iosephus probat. Vnde in ijs solemnibus
semper, opulentaque praeda reportata est, de-
tractis scilicet optimis multorum Regum spolijs,

compilatis aerarijs, depredatis, & euersis vr-
bibus, castris depopulatis.

Vt vero cognoscatur quanta in illis auri, ar-
genti, ac ceterarum etiam rerum preciosarum
praeda facta sit, concludit sacra Paralipomenon
historia. *Omnia vasa aurea, & argentea, & ae-
rea consecrauit Rex Dauid Domino cum argento,
& auro, quod tulerat de vniuersis gentibus, tam
de Idumaea, & Moab, & filiis Ammon, quos
ter superauit; quam de Philistym, quos nouies ad
internecionem vsque deuicit. Et Amalec. addit
liber Regum de Syria, quam quater debellauit:
& de manubijs Adarezer de quo bis triumphum
gessit. Itaque in quatuor tantum bellis si non-
genta quatuor millia septingentos superauit, ac
depredatus est; certe eadem proportionem in-
viginti bellis, quae praedictis non fuisse minora
constat, depredari potuit quadragies quinquies
centena viginti tria millia nongentos. Quibus si
non aurea quidem arma, & pharetras aureas de-
dimus, ut Adarezeri, & Adadi exercitui merito
dedimus, sed tantummodo minima quaedam or-
namenta ex auro: siue scuta illa fuerint, siue
pharetrae, siue etiam galeae, vel loricae, vel enses,
vel quoslibet armaturae, vel ornamentum genus:
quod non tanti pendat, quanti scuta illa mino-
ra, quae Salomon ex auro conflauit, in quorum
singulis sexcentos auri siclos erogauit, sed sep-
tuaginta tantummodo siclos auri, qui sunt octa-
ua fere Salomonici scuti pars: fient ex militum
spolijs, ac manubijs, talenta auri centum quinque
millia quingenta quadraginta octo, paulo plus,
quam Dauidis legatum aurum. Quid si scuta
aurea, aureas pharetras, arma aurea dedissemus
omnibus? quid si singula scuta ex sexcentis auri
siclis cum Salomone fecissemus? quanta horum
summa fuisset?*

His si adnumeremus reliquam castrorum prae-
dam, & publica regum in castris ipsis aeraria ad
militum stipendia, & annonam comparandam:
ac praeterea, quod maius est, in captis vr-
bibus spolia, Regiarum opes, templorum ornamenta,
muliebrem mundum, aurea, & argentea princi-
pum vasa, de quibus in sacris literis aperta men-
tio fit; certe haec omnia facile poterunt aequa-
re legata à Dauide Deo mille millia talentorum
argenti.

Quibus omnibus praemissis ad propositas ob-
iectiones iam facile respondemus. Fodinae e-
nim plurimae in feracissima metallorum terra,
tanquam perpetui, perennesque fontes aurum
populis subministrabant; populi Regibus suis tri-
buti nomine multum auri soluebant, Reges in
aeraria congestum diutissime asseruabant, & sin-
gulis annis augebant; Ex Regibus, aerarijs, &
populis Dauidica praeda conflata est: Dauid au-
tem Dei aerarium tantis praedis, ac tributis adeo
ditauit; ut mirum videri non debeat, si sub vitae
suae extremos dies in aerarijs templi infinita il-
la auri, argentique copia reperta fuerit.

Id autem quod de Alexandri praeda ex Asia
vniuersa refertur, quae à Dauidis thesauro mul-
tum recedit, mirum non est: quis enim non vi-
deat in eo bello conficiendo Darium Regem ad
vires Alexandri confringendas sexcenta millia
hominum, & eo amplius mercede conduxisse,
aluisset toto ipso belli tempore, & ad extremos
Imperij fines adduxisse? Qua in re multa auri,
argentique copia erogari debuit. Quis ignoret
Alexandri aetate perpetuis excavationibus fo-
dinas

Paral. 18.
V. 11.

QUANTAM
auri summam
ex spolijs col-
legisse potuit
Dauid.
2. Reg. 8.
V. 12.

SUMMA
hostium, quos
superauit Da-
uid 4523900.

EX HOSTI-
bus percussis
Dauid collecta
auri talenta
105548.

PRAEDA
castrorum, vr-
bium, templo-
rum talenta
argenti
1000000.

VNDENAM
Dauid ex prae-
dis tantis opes
colligere po-
tuit.

faciunt non tantam auri vim populis edidisse? A
quis non videat assignatam praedam vnus Ale-
xandri fuisse? quanta Principum? quanta Tribu-
norum? quanta militum? quae res in exercitu
Dauidis non erat, in quo milites omnes, cen-
turiones, tribuni, principes bonam auri, & ar-
genti partem Deo libentissime offerebant, à
quo victorias bellorum omnium agnoscebant.

Laetatusque est populus, inquit historia sacra:
cum vota sponte promitterent, quia corde toto offe-
rebant ea Domino. Itaque Dauid trium, & tri-
ginta annorum cursu adeo regiones omnes cir-
cumquaque auro, & argento, ac aere sublato
compilauit; vt concidere visae sint. quod tum
ad eorum superbiam humiliandam factum est, B
tum vt occasionem rebellandi victis populis au-
ferret. Qua de re sacrae literae dum de Dauidis
victorijs loquuntur. Humiliavit eos, inquit.
vnde non mirum est, si quadraginta annorum
spatio, quibus Salomon regnauit, nullum om-
nino bellum intercesserit: quia humiliatae pro-
uinciae caput erigere non valebant.

Ne quis autem putet Dauidem Regem opes
vniuersas Deo legasse: Salomoni autem, quem
Regni fecit haeredem, nihil omnino reliquisse;
audiendum est quid hac in re scripserit Iosephus,
qui reliquorum Regum, ac Principum historias
apprime nouerat, vt Sanctus Hieronymus ad-
uertit: tantas, inquit, diuitias haeredi reliquit Rex Da-
uid, quantas nullus alius Rex, vel Hebraeorum, vel aliarum
gentium: sepeliuit autem eum filius Salomon Hierosoly-
mis magnifice, praeter solempnia illa in Regum funeribus; il-
latis etiam in monumentum eius maximis diuitijs, quarum
magnitudinem facile sit coniectare ex hoc, quod dicemus.
Nam post annos mille trecentos Hyrcanus Pontifex oppugna-
tus ab Antiocho cognomine Pio, Demetrij filio, volens pecu-
niam ei dare, vt abducto exercitu obsidionem solueret, nec
valens aliunde fumere, aperta cella monumenti Dauidis, &
prolati inde tribus talentorum millibus, eorum parte An-
tiocho numerata, oppugnationis periculo se exemit. Et rur-
sus, post multos annos elapsos Herodes Rex alia cella aper-
ta magnam pecuniam sustulit; ad loculos tamen, qui Regis
cineres continebant, neuter eorum peruenit.

Sed antequam capiti finem imponamus ani-
maduersione dignum est illud, quod de Dauidis
testamento sacrae literae testantur. Cum enim
Dauid centum & octo millia talentorum auri, de-
cies centena & decem septem millia argenti, ae-
ris infinitum pondus, preciosos lapides, ligna ce-
drina, & quidquid ad aedificium opus esset, Deo
dicaret. Ego inquit Dauid, in paupertate mea
praeceparui impensas domus Domini; cur opes tan-
tas in paupertate paratas affirmat? An quia cum
pauperculus fuisset prius ouium pastor, tantam
nihilominus auri, & argenti massam congerere
potuerit? An quia magno labore comparatae ab
eo diuitiae fuerint? quod innuere videntur He-
braea, quae in regio Codice legunt, in afflictio-
ne mea. An quia tanta erat Dauidis magnani-
mitas, & in Deum religio, vt opes illas, tametsi
multas, & maximas, nihilominus minimas, ac
veluti in paupertate paratas censuerit? si videli-
cet animus ad maiora paratus fuisse spectetur; id
quod confirmat Hebraica lectio Septuaginta In-
terpretum, qui conuertunt, secundum inopiam
meam: & Hebraica item lectio apud Vatablum
quae vertit, pro paupertate mea. Sed fortasse
ea est ratio, quam ipse idem innuit in Paralipo-
menis: Testamentum enim coram omnibus Re-
gni Principibus, Ducibus, Centurionibus, Prae-

fectis facturus, ita Deum est allocutus: *Tua est
Domine magnificentia, & potentia, & gloria,
atque victoria, & tibi laus; cuncta enim quae in
caelo sunt, & in terra, tua sunt: tuum Domine re-
gnum, & tu es super omnes Principes; tuae diuitiae,
& tua est gloria.* Ob id igitur in paupertate sua
legasse opes illas ait; quia opes illae Dei potius
dicendae erant, quam Dauidis. Et paulo post:
*quis ego, & quis populus meus, vt possimus haec
tibi vniuersa promittere? tua sunt omnia; &
quae de manu tua accepimus, dedimus tibi.* Ecce
cur in paupertate sua opes praeparauit, quia
nimirum, quae à Deo accepisse fateretur, haec Deo
iterum dabat. Vnde concludit. *Domine Deus
noster omnis haec copia, quam parauimus, vt aedifi-
caretur Domus nomini sancto tuo, de manu tua est,
& tua sunt omnia.*

CAPITATIONIS

LEGEM, QVA SINGVLI

Hebraeorum didrachma sol-

uerent, latam à Deo

olim fuisse.

Cap. LVI.

Ostremus fons, & origo Dau-
dicarum opum, quae Deo in-
augustissimi templi structuram
legatae sunt, lex Capitationis
est; quo sanctior, & vniuersa-
lior, hoc ceteris vberior, & di-
tior. Cum enim à singulis Hebraeorum virorum
capitibus census colligeretur, quorum infinitus
erat propemodum numerus, infinita esse potuit
pecuniarum summa. Legem tulerat aliquando
Deus cum Moyse Hebraeorum Duce loquens
his sane verbis: *Quando tuleris summam filio-
rum Israel iuxta numerum; seu, vt legunt Se-
ptuaginta, si acceperis computationem filiorum
Israel in visitatione eorum. vel vt in Hebraeo
est: cum leuabis caput filiorum Israel, hoc est,
cum numeraueris capita. vel demum, vt Chal-
daica, quando susceperis summam filiorum Is-
rael: dabunt singuli precium pro animabus suis Do-
mino.* In Hebraeo, dabunt quisque expiationem

LEX CAPI-
tationis fons
opum Templi.

Exod. 30. V.

LEX CAPI-
tationis vnde
originem ha-
bit.

animae suae Domino: Hebraice enim est *כפר* che-
pher, quod expiationem significat, id, quod datur
in propitiationem, vel precium: vnde Chaldaica
vertit redemptionem, hoc est, oblationem,
qua quis redimebat animam suam. Septuaginta
ab Hebraeo vertunt *λύτρα τῆς ψυχῆς*, pretia re-
demptionis animae: & non erit plaga in eis, cum
fuerint recensiti. Ecce mos Hebraeis censendi,
ac lustrandi populum multo Romanis antiquior.
Horum enim primus, qui censuit populum, Ser-
uius Tullus legitur fuisse, Moyse mille annis, Da-
uide sexcentis fere posterior. Hoc autem dabit
omnis qui transit ad nomen, dimidium scli. Se-
ptua-

LVSTRVM
& census He-
braeis anti-
quior Roma-
no.

Liuij lib. 1.
Dionys. lib. 4.

Iosephus 7.
Antiq. c. vii.

QVANTAS
opes Dauid
Salomon reli-
quit.

1. Paral. 23.
v. 14.

CVR DA-
uid tantas o-
pes in pauper-
tate sua para-
tas dicat.
Vatablus.

Exod. 30.
v. 13.

ptuaginta, ad visitationem, Scholiastes, ad numeros; quae est phrasis Castrensis Hebraeis communis. Hebraice enim pro ad nomen habetur גַּלְהָאֲדִידִם galhahadidim, hoc est, super visitatos, vel adnumeratos. Vno verbo, omnis, qui venerit in numerum recensitorum.

Num. 1.
v. 2.

CAPITULO
Hebraice
qua ratione
fieret.

In qua lege tria certe sunt ponderanda: Primum est, quid hac lege statueretur, & quinam recenseri tenerentur: alterum est, quid Hebraei Deo soluerent, cum transirent ad nomen: postremum, an singulis annis censeri consueverint. Primo igitur quid per hanc legem praecipere-
tur, Deus ipse legislator, & auctor, Moyse, & Aaroni conceptis sane verbis aperuit. Tollite, inquit, summam uniuersae multitudinis filiorum

Num. 1. v. 4.

Israel per cognationes, & domos suas, & nomina singulorum, quicquid sexus est masculini à vigesimo anno, & supra, omnium virorum fortium ex Israel, numerabisque eos per turmas suas, tu, & Aaron. At quoniam Hebraeorum multitudo maxima erat, nec satis fuisset vnus, & alter Moyse, & Aaron ad populum recensendum, subdit Deus,

Ibid. v. 16.

quasi opera vniciuique diuidens: eruntque vobiscum Principes Tribuum, ac domorum in cognationibus suis: & paulo post enumeratis ijs Ducibus, quibus curae erat populum regere, ac iudicare:

Numer. 1.
v. 45.

Hi nobilissimi Principes multitudinis, inquit textus, per Tribus, & familias suas, & capita exercitus Israel, quos tulerunt Moyse, & Aaron cum omni ungi multitudine. quae res iuxta Dei praeceptum effecta est: Nam prima vice, recensiti sunt in deserto, fueruntque omnis numerus filiorum Israel per domos, & familias suas à vigesimo anno, & supra, qui poterant ad bella procedere, sexcenta tria millia virorum quingenti quinquaginta.

LEVITAE
centui non
subicieban-
tur.

Vbi illud est diligentius animaduertendum. Leuitas omnes censui non obligari. Testatur id

Numer. 1.
v. 47.

expresse Numerorum liber: Leuitae autem in Tribu familiarum suarum non sunt numerati cum

Ibid. v. 49.

eis, cuius exemptionis lex statim subditur: Locutusque est Dominus ad Moysen dicens: Tribum

30.

Leui noli numerare, neque pones summam eorum cum filiis Israel: Septuaginta: vide, Tribum

Num. 8. v. 24.

Leui ne simul recognoscas, & numeram eorum ne sumas in medio filiorum Israel, sed constitue eos super tabernaculum testimonij. De quibus ta-

Ioseph. lib. 3.
Antiq. c. 11.

men Leuitis hanc aliam legem tulit Deus: haec est lex Leuitarum; à viginti quinque annis, & supra, ingredientur, ut ministrent in tabernaculo

Num. 3.
v. 12. 41.

faederis. cumque quinquagesimum aetatis annum impleuerint, seruire cessabunt. Leuitae enim, inquit

1. Paral. 27.
v. 23.

Iosephus, sacri erant, & immunes a militia. Cuius etiam rationem videtur assignasse ipse Deus. Eruntque Leuitae mei. Ego sum Dominus. Et propter eandem causam Leuitas Deus dicari voluit sibi non solum à vigesimo anno, sed eorum numerum ferri ab vno mense, & supra.

ANTE VI-
gesimum an-
num nemo
censebatur.

Illa vero lex non censendi in vsum militiae, eos, qui vigesimum aetatis annum non attigis-

Ioseph. lib. 3.
Antiq. c. 11.

sent, seruari semper ab Hebraeis consuevit. Nam cum Dauid ex Israelitis duodecim bellatorum turmas elegisset, quarum singulae quatuor, & viginti armatorum millibus constarent, qui Regiam maiestatem, vt militum numero, sic decore stiparent, & armis etiam tuerentur: noluit Dauid, numerare eos à viginti annis inferius, quia dixerat Dominus, ut multiplicaret Israel, quasi

1. Paral. 27.
v. 23.

stellas caeli. Et Iosephus de Moyse loquens: non

1. Paral. 27.
v. 23.

dicat igitur censum Tribuum, excepta Leuitica Tribu, cuius

que cura Principibus demandata numerum eorum, qui militari aetate essent, diligenter ad se reservari iubet. quibus verbis illos explicasse videtur; quos facer textus modo virorum fortium nomine insignire videtur; modo nomine eorum, qui poterant ad bella procedere. Ante annum enim vigesimum non censuit Deus posse viros fortes appellari, nec armis ferendis aptos esse, nec militiae idoneos. Qua in re iustior, ac mitior multo Diuina lex erat, quam Romana: Romani enim, vt auctor est Vegetius, incipientem pubertatem ad delectum cogebant; & omnes quot quot de disciplina militari libros ediderunt, statim post septimum, & decimum aetatis annum militiae adscriptos Romanos volunt. Idque à Seruio Tullo vetere Censore primum cautum fuit: & vt auctor est Gellius, aeuo subsequente à Caio Graccho sacrata, lege sancitum. quod etiam Liuius, Plutarchus, & Seneca confirmant. Nec mirum, cum Romani Hebraeis multo pauciores essent; Hebraei vero praef multitudinem innumerabiles.

Mos denique non censendi eos, qui annum aetatis quinquagesimum excessissent; ab Hebraeis initium sumpsit, vt mox indicabitur ex Iosepho: à quibus deinde Romani mutuarunt; tametsi aliàs variatum. Nam legem fuisse probat Lysippus, & Crinitus, quae militem liberaret anno demum aetatis quinquagesimo. Non omittam hoc loco, quod Macrobius ait: nonnullarum, inquit Rerum publicarum is mos est, vt post sextam ad militiam nemo cogatur; in pluribus detur remissio iuxta post septimam. Vbi auctor ille per sextam, & septimam, hebdomadas annorum intelligit, in quibus singulis ponebant annos septem. Itaque alijs post secundum, & quadragesimum, alijs post nonum, & quadragesimum aetatis annum immunitatem a militia praestabant. Et de Romanis agens Censorinus: in tertio gradu, inquit, qui erant, vsque quinque & quadraginta annos iuvenes appellatos, eo quod Rempublicam in re militari possent iu-

uare. Itaque a censu septem hominum genera excludebantur, Leuitae, adolescentes ante annum viceimum, senes post quinquagesimum, faeminae, ad bellum inepti aduersae valetudinis causa, qui seruitutis iugo tenebantur, & exteri à fide. Et reuera si haec ad eum primarium legis sensum reducamus, quem Spiritus sanctus legis auctor intendit: comperiemus ad nostram etiam doctrinam fuisse conscripta. Leuitae quidem eminentiori quodam, & excellentiori gradu, quasi emeriti milites stipendia iam meruerunt. Adolescentes, qui delictis dediti, ab omnibus mundanis illecebris non abstinere, Deo militare non possunt. Vnde Tertullianus, nemo miles cum delicijs ad bellum venit, nec de cubiculo ad aciem procedit. Qui autem in via mandatorum Dei, veluti

senio quodam confecti, & animi vigore destituti ocio marcescunt, vt inquit Sanctus Augustinus, minus diuinae militiae sunt apti. Est aeminati vero homines, vt Sancti Cyrillus, Hieronymus, Gregorius Nyssenus recte exponunt, minus Dei arma tractare possunt: Qui morbis animi lethaliibus sunt implicati, à Christi Domini militia repelluntur: huiusmodi enim accipere detrectant armaturam Dei, vt possint resistere in die malo aduersus insidias Diaboli; non stant succincti lumbos in veritate; non induiti lorica iustitiae, non calceati pedes in praeparationem Euangelij pacis; non

CENSUS
Hebraeorum
aequior, & mi-
rior Romano,
Veget. de re
milit. lib. 1.
c. 4.

CENSUS
Romani insti-
tutor.
Gellius lib.
10. c. 28.
Liuius l. 25.
Plutarch. in
Gracchis.
Senec. lib. de
breuit. vitae
c. vlt.

POST AN-
num quinquagesimum nemo
censui subie-
ciebatur.
Iustus Lysippus ad annales
Taciti.
Petrus Crinitus lib. 8. de
honest. disciplin. c. vlt.
Macrobius lib. 1. in somn.
Scip.

Censorinus
de die nata-
li. c. 14.

QUOTV-
plex hominum
genus à censu
excluebatur.

LEVITAE
non censaban-
tur.

Tertull. ad
Iudae.

SENESES NON
censebantur.
S. August.

FOEMINAE
non censaban-
tur.
Cyril. l. de spi-
ritu sancto.
Hier. in isa.
Greg. Nyss.

MORBIS
implicati non
censebantur.
Ephes. 6. esp.

non sumus fidei, non galeam salutis, unde mirum non est; si animis omnibus exutis, hostium ictibus obijciantur, ac lethalibus morbis multo maioribus indies impleantur: nam ut optime Sanctus Gregorius ait, peccatum, quod per paenitentiam non deletur, suo pondere ad aliud trahit. Serui autem libertatis minime participes qua Christus nos donauit, eiusdem nobilitate, & ingenuitate non sunt digni. Denique multo minus Deo militare possunt, qui exteri sunt à recta fide, vel Christiana religione sunt alieni.

Verum ad id quod secundo loco propositum est, reuertamur. Acto censu quid exercituum Principi Deo, quasi tributum nomine solueretur, Deus ipse decreuit. *Media pars fidei offerretur Domino*. Quam paruo contentus est Deus, vel ob grati animi significationem indicandam, vel ob vitam in singula quaeque momenta seruata. *Dabunt*, inquit Deus, *precium pro animabus suis Domino*: ubi anima pro vita sumitur, ut moris est sacrarum literarum. Quod autem medium fidei tantummodo solui Deo iussus sit homo, mysterio non caret; innuunt id ea verba: *Diues non addat ad medium fidei; & pauper nihil minuat*. An quia, una est omnium hominum anima, siue Craesus fueris, siue Irus? An quia non plures sunt apud Deum diuitiae, quam paupertas? An quia, aequae preciosa est Deo vniuscuiusque vita, & anima, pro quibus singulis redimendis Dei filius preciosum sanguinem in ara Crucis effudit? An denique quia homo, quicumque ille sit, aequas Deo, quantum in se est, gratias rependere debeat; siue diuitias ab eo acceperit, siue labore inopia? Cuius aequitatis exemplum, sese exhibuit Sanctissimus Iob. Nam ubi a summo diuitiarum apice ad summam item rerum omnium inopiam, & egestatis velut abyssum se decidisse vidit: gratias nihilominus Deo rependens erupit in ea verba; *Dominus dedit: munificum se, ac liberalem ostendens: Dominus abstulit*, quod suum erat; cum mihi minus proficuum fore iudicasset; ac si apertius diceret: *Diues eram, pauper sum, quid ergo utroque tempore copiae, & inopiae soluendum Deo est in gratiarum actionem, & vitam, & animam ab eo inter tot mortis pericula seruata? dabo didrachma sacrum, precium animae meae: Sit nomen Domini benedictum*.

Sed illud obiter animaduertendum est hominem pro seruata à Deo vita dimidiatum solum soluisse, non integrum: rem nimirum imperfectam, non omnibus numeris absolutam. Quia reuera nos pro nostra infirmi animi lassitudine, nunquam Deo tantum rependere possumus, quantum ille meretur. Quidquid enim facimus, imperfectum est: quibus dici potest: *quasi pannus menstruatae vniuersae iustitiae vestrae*. Contra, vero Deus ijs, cum quibus pactus est laboris mercedem in Euangelio, quando eos in vineam suam misit, tum ijs, qui prima, tum qui nouissima hora venerunt, singulis denarium diurnum soluit, integrum certe, non dimidiatum: quo maxima quaedam merces in caelo danda, non exigua monecula significatur, de qua Deus Abrahamo dixit: *Ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis*, sed ad institutum redeamus.

Examinandum superest tertio loco, an singulis annis censum Deo, & didrachma soluerint

Hebraei, & quonam tempore recenseri consueuerint. Lex enim cum dixit: *quando tuleris summam filiorum Israel*: rem statuit, tempus non videtur decreuisse. Numerorum libro recensiti pluries sunt Hebraei bellatores à Moyse, & Iosue: nimirum alibi, *sexcenta tria millia quingenti quinquaginta*; alibi vero, *sexcenta millia, & mille septingenti triginta*. Ex quibus deducimus, in morem quidem fuisse Israeliticis Principibus, quibus hoc munus à Deo demandatum fuerat, populum recensere: Verum an singulis annis, sua difficultate non caret. Romani quidem antiquiores quinto quoque anno lustrabant populum: unde illa annorum intercapedo, lustrum appellabatur. Polybij vero aetate singulis annis id fiebat, ut ipse idem auctor est. Cum vero, inquit delectum habitari sunt Consules, publice diem prodicunt; qua die Romanos omnes adesse oportet, quibus aetas sit militaris: faciunt hoc pene quorannis. Deinde desitum est à more lustrandi populum propter bellorum ciuiliū importunitatem: Nam in Liuiō Augustus Imperator sic de se: In Consulatu sexto censum populi collega Marco Agrippa egi; lustrum post annum alterum, & quadragesimum feci, legi quo lustrum censita sunt capita quadragies centum millia, & sexaginta tria. Quibus verbis aperte colligitur inter duo posteriora lustra intercapedinem fuisse annorum duum, & quadraginta. Haec de Romano censu.

Hebraei autem qua ratione ad censum etiam venerint, certo definiri non potest. Certum est enim primo, cum iussu principis vniuersus virorum populus nomen dare iuebatur, didrachma à singulis Deo fuisse persolutum; id enim Legē diuinā cautum erat, ut paulo ante probatum est. Cui illud Iosephi de Moyse loquentis testimonium addi potest: Posthac, inquit, conuocato populo imperant, ut rursus contribuerent virginitatem dimidium sicuti: & paulo post: Consecrabant id argentum soli ingenui aetatis annorum viginti, & supra, usque ad annum quinquagesimum. Vtus ergo censendi hac ratione populum frequens Hebraeis non videtur fuisse, tot nimirum adhibitis caerimonijs, conuocato toto Israel, adstantibus Moyse, & Aarone, in eorumque loco Rege, Summoque Sacerdote, cum Ducibus, ac Principibus omnium Tribuum, familiarum, ac domorum. Patet ex tota sacrarum literarum serie.

Verum enim vero illud est omnino certissimum, Hebraeos, etiam cum nullus bellorum timor ingrueret, sed pace, summaque quiete ruerentur, pro eorum tamen singulari erga Deum pietate, non modo non raro, verum etiam singulis annis censum Deo, ac didrachma soluisse; ut Dei gratia ad Hebraeorum populum tam mirabiliter multiplicandum, prout Patribus promiserat, saepius agnosceretur; & ut magis, magisque gens illa gravior Deo fieret; utque ordo populi elegantior appareret. Hebraeos enim Deus saepius recensebat, ac numerari volebat, tanquam Pater optimus carissimos sibi filios; tanquam Dominus Sabaoth, exercituum Imperator strenuos bellatores; tanquam vigilantissimus pastor lectissimas oves. Unde omnibus innotesceret cordi Deo fuisse populum illum, cuius numerus, & nomina singulorum exigeret: tametsi multo maior eiusdem Dei in Christianos amor appareat: quorum nomina scripta sunt in caelis, & in terra eorum capilli capitis omnes numerati sunt.

Yy

Hic

Num. 1.
v. 4. 6.
Ibid. 26. v.

ROMANI
quando cen-
sum, & lustrum
consecrabant.
Polyb. lib. 1.

AVGVSTI
lustrum, &
census.

Ioseph. lib. 3.
Antiq. c. 9.
POST AN-
num quinquagesimum non
censabantur
Hebraei.

HEBRAEI
singulis annis
didrachma
soluebant.

Lucas 10. v.
20.

Luc. 12. v. 7.

CENSUS
quonam die
fieret.

Hic obiter est adnotandum hunc tam infignem, & annum Hebraei populi censum stato etiam die fieri consueuisse; ut huius loci expositores aliqui recte sentiunt: nimirum in festo Expiationis, idque ex eo duxisse videtur originem, quod in ipsa lege, ubi nos habemus, *dabunt singuli precium pro animabus suis*: in Hebraeo habetur, dabunt expiationem animae suae. Qui dies Expiationis erat mense septimo, prima die mensis, eratque dies ille Expiationis celeberrimus: ut patet ex ea lege, quam Deus pro hac die tulit in libro Leuitici; ubi maxima celebritate, ac caeremonijs dies ille ducebatur.

Matt. 17.
V. 24.

Ioan. 4. V. 9.

Tom. 3. Ap-
par. par. 2.
lib. 2. cap. 32.

Ioan. 21.
V. 25.

Joseph. lib. 2.
bell. cap. 13.

Joseph. lib. 7.
excid. c. 26.

Xiphilinus in
Vespasiano.
TITVS HE-
braeis non im-
posuit novum
didrachma, sed
transiit.

Iam vero in morem fuisse soluendi singulis annis sacrum hoc tributum ex eo colligi videtur: quod veniente Christo Domino cum suis in Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, & dixerunt ei: Magister vester non soluit didrachma? hoc est, ut bene exposuit noster Maldonatus, non solet soluere. Est enim verbum non actionem, sed consuetudinem significans, qualia in Scriptura multa notantur. Vnum satis erit exemplum Ioannis: *non enim*, inquit, *contumtuntur Iudaei Samaritanis*: id est, contumtuli non solent. Quibus respondet, vel inconsulto Domino Petrus; *etiam*. quasi dicat, imo vero consuevit soluere. Cuius responsum verum esse confirmavit Dominus edito etiam miraculo, ut tributum solueret, de quare nos alias. Sed quid iniquies causae est, cur Euangelistae huius tantum anni solutionem retulere, reliquorum annorum nullam; An quia, ut auctor est maximus Euangelista Ioannes, *non omnia, quae fecit Iesus scripta sunt*? an quia satis, superque id ipso huius Euangelistae contextu indicari arbitrati sunt, Christum Dominum à tributi solutione nunquam desisse? cum praesertim eadem vitandi scandali ratio Christum Dominum ad soluendum hac vice tributum impulit, alijs annis ad idem impulisset. Id quod ab omnibus quoque religiosi Hebraeis praestitum fuisse dubitandum non est: cum testem habeamus non Iosephum modo, qui soluerit, sed & Titum Romanum Imperatorem, qui & soluere permiserit, & aliquando in Capitolium transtulerit. Qui cum apud eundem Iosephum ingratitudinem Hebraeorum improperaret, haec ait. Quodque maximum est, tributum capere Dei nomine, ac donaria colligere permisimus, eaque offerentes neque monuimus, neque prohibuimus; ut hostes nobis efficeremini ditiores, nostraque pecunia vos contra nos instrueretis: De quo item tributo Iosephus. Iudaei, inquit, freti locorum natura, sacrum didrachma, quod Deo ex more solent offerre, ceteramque votiuam pecuniam in his urbibus, Neerda scilicet, & Nisibi, tanquam communi aerario; unde suo tempore transmitterent Hierosolyma, reponebant. & alibi de eodem Tito loquens, post Hierosolymitanum excidium: stipendium vero, inquit, ubicumque degerent, Iudaeis indixit, binasque didrachmas singulis annis deferre in Capitolium iussit; ita ut ante hac Hierosolymorum templo pendebant. Quod ipsidem pene verbis confirmat Xiphilinus: Itaque Titum nullum Iudaeis novum tributum ea lege videtur imposuisse, sed tantummodo Hebraei illud idem, quod prius vero, aeternoque numini alacriter, & ingenue persoluebant pro conseruata à Deo in singula quaeque momenta vita: posteaquam Dei filio vitae auctori vitam per summum nefas eripuerunt, non Deo Optimo parenti, sed

A Daemonijs, sed falsis Dijs, sed iniquissimis Tyrannis, à quibus vita, libertate, omnique bono erant expoliati, infamis tributis, ac durae seruitutis nomine persolvere coacti sunt.

Nemo autem putet Hebraeos dumtaxat qui vnam Palaestinam incolerent templo Hierosolymitano annum didrachma soluisse: ceteros autem, qui extra terrae promissionis fines toto terrarum orbe sparsim degerent, fuisse ab hac tributi lege solutos. Nam praeterquam quod lex illa non vrbes, & agros, qui statim, ac fixi sunt (super hos enim leges decimarum, ac primitiarum erant), sed capita hominum, quae ubicumque sint, tributo capitis obligari possunt: aperte colligitur ex ea lege, quam diximus, Vespasiani. nam ubicumque degerent Iudaei didrachma Capitolio soluere coacti sunt, quod prius Templo soluebant. Idque confirmatur ex eo, quod tributum hoc sacrum erat, non profanum, quod religioni vertissent Hebraei, alioqui pij, ac liberales, non soluere. Haec gens inquit Philo de suis agens, Sacerdotibus debitam pecuniam libens, gaudentque depromit, quasi non daret, sed acciperet: addens faustas acclamationes, & gratiarum actiones populariter, idque quotannis; & paulo post alacritate spontanea, quanta nullis verbis exprimi potest. Sed multo clarius id confirmatur exemplo, & visu soluendi Deo primitias. Nam ubicumque essent Hebraei decimas, & primitias Sacerdotibus soluebant, nullis parcentes sumptibus, nullis periculis, testatur id apud Philonem Petronius Iudaeae Praefes: compertum habebat, inquit, quod singulis annis sacra pecunia missitaretur inde; hoc est, ex Transeuphratensibus copijs, & Babylone, & multis alijs Satrapijs, quae à Iudaeis tenebantur, ut paulo ante dixerat: in templum primitiarum nomine, quamquam per vias difficiles, & asperas; quae tamen illis regiae viderentur, ad pietatem recta properantibus. Et de Romanis Iudaeis loquens idem Philo: sciebat eos, nimirum Caesar, collectas primitiarum nomine mittere Hierosolyma; & post multa de pietate Augusti Caesaris erga templum Hierosolymitanum agens: cognito, inquit, quod negligerentur sacrae primitiae, per literas mandauit provinciarum Asiae procuratoribus, ut finerent Iudaeos solos in Synagogis cactus facere, & paulo post: primitias vero quotannis conferri, unde fiant sacrificia: missa in hoc sacra legatione ad templum Hierosolymitanum, edicit, ne quis sit impedimento Iudaeis cactus, collectasque facientibus, aut Hierosolyma eas mittentibus more patrio. Et de literis eiusdem Augusti agens, deinde subdit: Flaccus Proconsul Ephesiorum Magistratibus salutem. Caesar mihi scripsit Iudaeos ubicumque sint, antiquo more suo cactus facere, conferreque pecunias, quas mittant Hierosolyma, hoc non vult vetari. & alibi etiam saepe.

Itaque si vbiuis terrarum essent Hebraei didrachma Templo soluebant, cum hi vbiue fuerint, ut paulo post probabimus, tota scilicet Europa, tota Asia, tota Africa; & in earum quibuslibet urbibus, oppidis, villis: Examinandum diligentius est, quanta nam pecunia singulis annis aerario Diuino potuerit inferri, tum ex Palaestina, tum ex alijs toto orbe diffusis Hebraeis. Quae res cognita in eam sententiam lectorem inducet, ut meridiana luce clarius videat, pecuniam ex ea Capitationis lege collectam Dauidis opes Deo legatas aequare facillime potuisse. Duo igitur sunt in examen adducenda: Primum est, quantus esse potuit Hebraeorum virorum numerus à viginti annis, &

DIDRACH-
ma soluebant
Deo omnes ubi-
cunque essent
Hebraei toto
orbe.

HEBRAEO-
rum liberalitas
in Deum.
Philo de Sa-
cerdot.

LIBERALI-
tas Hebraeo-
rum in primi-
tijs, & deci-
mis Deo sol-
uendis.
Philo legat
ad Caesarem.

Ibidem.
Vbi CV N-
que essent He-
braei primi-
tias, & deci-
mas Deo sol-
uebant.
Ibidem.

nis, & supra, usque ad quinquagesimum aetatis annum in toto Israelitico regno: Alterum est, quantus nam esse potuit eorumdem numerus, qui erant in reliquo terrarum orbis tractu. At quoniam haec paulo longiorem disputationem requirunt, sequentibus capitibus absoluemus.

Biblioteca

QUANTVS NAM ESSE POTVIT ISRAELITICO

tractu Hebraeorum numerus

circa centesimum an-

num Exodi.

Cap. LVII.

RIMO quidem statuendum est Davidis, ac Salomonis aeuo, quo aeuo nullum experti sunt Hebraei seruitutis iugum, aut aduersae fortunae casum; imo potius vel victoriarum praedis, vel pacis ocio fruerentur; Eam gentem in immensum creuisse, ita ut fuerint Iudas, & Israel innumerabiles, sicut arena maris in multitudine. Vnde non immerito Salomon sub initium Principatus sui cum Deo Optimo Maximo religiose loquens, de se dixit: *Servus tuus in medio est populi, quem elegisti populi infiniti, qui numerari, & supputari non potest prae multitudine.* & paulo post: *quis enim poterit iudicare populum istum, populum tuum hunc multum.* & in Paralipomenis: *tu enim me fecisti Regem super populum tuum multum, qui tam innumerabilis est, sicut pulvis terrae.* Ad quam multitudinem clarius exponendam, & distinctius agnoscendam, facere potest id, quod de Iosaphati aeuo legimus: quando certum est, Hebraeos non magis, quam Davidis, ac Salomonis aetate floruisse; qui Iosaphatum centum circiter annis praecessit. Hoc igitur aeuo erant in vna Hierosolyma vndecies centena sexagena millia virorum bellatorum, ut alias ostensum est; *exceptis alijs, quos posuerat Rex in urbibus muratis in uniuerso Iuda.* Ecce iam vnus vrbis viri bellatores a vigesimo usque ad quinquagesimum aetatis annum: quantus item populus in ceteris eiusdem Hierosolymae oppidis, villis, agris? quantus in reliqua Tribu Iudae? Cuius ingentes, & innumeras vrbes, oppida, & villas fuisse mox probabitur: quod Philo etiam notauit de decimis Sacerdotibus solutis agens: quanta vero, inquit, hinc proueniat copia, licet ex numerosissima gentis frequentia coniecturam facere. Et ne videamur semper auctoritate Hebraeorum scriptorum res nostras confirmare; Xiphilinus audiendus est, qui dum de Hebraea gente loquitur, Haec gens inquit, a Romanis saepe numero imminuta, ita tamen creuit, ut legem sua libertate vicerit.

Sed ut ad rem accedamus, hac fortasse via Hebraeorum bellatorum Palaestinae fines inco-

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

lantium numerus innotescet. Duodecim erant Principes a Salomone toti Israeli in partes aequas diuiso praefecti: quorum vnus *sexaginta ciuitatibus magnis, atque muratis praefuit, ut sacrae literae testantur.* Neque ea Iudaeae pars ceteris nobilior, aut agri pinguedine, & soli vbertate, aut populi frequentia, Haec autem pars Galilaea dicebatur; in quarum ciuitatum numero non includuntur innumera pene oppida, vici, villulae. Harum ciuitatum mentio fit etiam in Paralipomenis, ubi cum de Segub filio Hefron, sacer Textus loqueretur: *possedit, inquit, viginti ciuitates in terra Galaad, caepitque Iessur, & Aaron oppida Iair, & Canapht, & viculos eius, sexaginta ciuitatum.* Oppidorum vero, & viculorum multitudo in terra Israel tanta erat, ut de vna Galilaea Iosephus loquens haec dixerit: *Regiones totae opimae, ac fertiles sunt, omniumque generum arboribus conitae, ut etiam minime agriculturae studiosos vbertate sua prouocent; deinde exultae sunt ab incolis totae, nec pars vlla est earum ociosa; quin & ciuitates ibi crebrae sunt, & vbiq; multitudo vicorum propter opulentiam populosa, ut qui sit minimus, supra quindecim millia colonorum habeat.*

Quibus positis sic argumentari possumus, minimus vicus quindecim millia colonorum haberet; quaeso vos, quoniam habuisse potuit mediocris? nonne viginti millia? quot maximus? num minus quam triginta? atqui vrbis mediocris, nonne quadraginta? quid si magnae vrbis demus colonorum quinquaginta millia? Sed hac omni ratiocinatione praetermissa, ponamus vrbes Galaad, quas sacer Textus magnas appellat, duplo tantum maiores fuisse quolibet vico paulo maiori minimo, qui nimirum non plures habeat, quam sexdecim colonorum millia, nec plures, quam quatuor vicos, eosque minimos ad quamlibet magnarum vrbium attribuiamus: erunt igitur in qualibet vrbe magna, atque murata nonaginta, duo virorum millia: hos per sexaginta ciuitates magnas multiplices, efficiet in qualibet duodecim Praefectura quinquagies quinquies centena viginti millia. Eam Colonorum summam si per duodecim Praefecturas multiplicaueris, efficiet in toto Israele, Hebraeorum virorum sexcenties sexagies bis centena quadraginta millia.

Vtcrius alia etiam via Hebraeorum numerum rimari possumus. In vna Hierosolyma, quam longe clarissimam vrbium Orientis, non Iudaeae tantum Plinius appellat, testantur sacrae literae fuisse Iosaphati Regis aetate vndecies centena sexagena millia bellatorum, *exceptis alijs, quos posuerat in urbibus muratis, & in uniuerso Iuda.* Quid igitur censendum est de reliquis vrbibus, vicis, ac villis eiusdem Tribus? cuius Tribus vrbes liber Iosue sigillarim recensens, ait fuisse centumquindecim, praeter vicos, villas, & villulas earum; quarum vrbium plurimae, sedes fuerant prius Regum, quos Iosue vicerat, ac delenerat. Ab hoc ergo numero non longe absunt sortes ceterarum Tribuum: nam Iosue viros gnaros miserat, qui terras, vrbes, & agros diligenter aestimarent, diuiderentque in nouem partes; quibus diuisis, sorte obtigit Tribui Iudae ea, quam diximus, vrbium multitudo. Argumento igitur est, ceteras item partes, licet fortasse vrbium numero minores, magnitudine ramen vrbium eiusmodi fuisse, ut occasionem non dederint ceteris Tribubus accuratius, quod Iosue, quod minus iuste, & aequale singulorum necessitati consuluisse. Nos vero omni fere proportionem praetermissa, quod a nullo cordato viro

Yy 2 viro

IN GALAAD
erant ciuitates
magnae 60.

1. Paral. 2.
V. 12.

GALILAEA
fertilitas.

IN GALI-
laea quilibet
vicus supra
1000 colo-
norum habe-
bat.

IN DVO-
dena quilibet
porcione vi-
rorum
550000.

TOTVS IS-
rael virorum
66140000.

Plin. lib. 5.
c. 14.
2. Paral. 17.
V. 19.

IN TRIBV
Iuda vrbes
116. praeter
vicos, & villas.

TRIBVS
omnes aequa-
les.

1. Reg. 4.
V. 10.
HEBRAEI
tem-
poris Salomo-
nis.
1. Reg. 3.
V. 10.
1. Paral. 10.
V. 10.
1. Paral. 1.
V. 10.

HEBRAEO-
rum numerus
Iosaphati tem-
poris.
1. Paral. 17.
V. 15.
2. Paral. 1.
V. 19.

Philo lib. de
praemijs Sa-
cerdot.

Xiphil. in
Temp.

HIEROSO-
lyma quinta
pars totius
Tribus Iudae.

IN TOTO
to Israel viro-
rum 6600000.

DVARVM
Tribuum re-
duces Hebræi
ex Babylonia
452000.

Ioseph. lib.
1. *Antiq.*
6. 4.

EX BABY-
lonia egressi
553600.

EX BABY-
lonen non om-
nes discesse-
runt.
Ioseph. 13.
cap. 3.

MAIOR BA-
bylonis pars à
Iudaeis cole-
batur.

DVARVM
Tribuum viri
11147000.

HEBRAEO-
rum populus
6658100.

Iosue 13.
v. 33.

viro negari potest, statuamus Hierosolymam quintam fere totius Tribus Iudae partem aluisse: ita ut in vniuerso Iuda computentur virorum quinquagies quinquies centena millia; eos per duodecim Tribus multiplices, & reperies in vniuerso Israele fuisse virorum sexagies sexies centena millia.

Postremo, alia etiam via Hebraeorum numerum qui in Palaestina erat, inuestigabis. auctor est Iosephus, dum de reduce populo ex Babyloniae captiuitate loqueretur: fuisse pubertatem egressorum quater mille millia & sexcenta viginti octo millia; seu ut in Graeco est, quadringentas sexaginta duas myriadas, duntaxat ex vna Tribu Iuda, & Beniamitica, sub Zorobabel Duce: excepta item reliqua multitudo: hic enim numerus erat tantum pubertatis. neque ea pubertas tota erat: nam certus numerus, inquit Iosephus, e singulis cognationibus electus proficisceretur, quos Duces Hierosolymitanæ profectio- nis ex sua quisque Tribu elegerunt, comparatis iumentis, quae uxores, ac liberos veherent. Quibus verbis probatur etiam reliquos fuisse quamplurimos, qui didrachma soluerent; eos tamen ponamus quintam huius militiae partem non excessisse; erunt igitur qui proficiscerentur quinquagies quinquies centena quinquaginta tria millia sexcenti. Et paulo post: proficente per Iusum, & Iacitiam reliqua Iudaeorum multitudo. Certe singula verba essent ponderanda. Si tantus numerus eorum, qui e pubertate selectus est, in aliena terra, inter hostes nutritus, qui neque totus erat; quanta reliqua virorum item multitudo? Adde neque totum vtriusque Tribus populum in Babyloniem profectum prius fuisse; multi enim in Iudaea remanserant, ut sacrae literae testantur? Deinde non modo vniuersus captiuorum populus ex Babylone non discessit: verum vna tantum eorum pars. Testatur id disertis quidem verbis Iosephus: ac- que in hunc modum, inquit, sacerdotes, & Leuitae, & pars quaedam populi Iudaeorum, qui tum apud Babyloniem erat ad habitanda Hierosolyma sunt deducti. Quanta autem

horum multitudo in Babylonia remansit, ex eo deduci potest, quod Philo de illis loquitur: ait enim maiorem Babyloniae partem ab Iudaeis habitari, unde iure Petronius Iudaeae Praefes Transsephratenfes copias timebat: igitur si pars vna Babylone egressa est, altera pars nonne est saltem huic aequalis? erunt igitur duarum Tribuum ex ijs, qui egressi sunt, & qui in Babylonia remanserunt centies vndecies centena quadraginta septem millia ducenti, qui didrachma soluere potuerint. Atqui decem alias Tribus eadem proportionem numeratas, multiplicato nimirum duarum Tribuum numero per senarium, si ijs addas, efficiet vniuersi Hebraeorum populi viros sexcenties octies sexagies sexcenta octoginta tria millia ducentos. Quid si huic numero recenseremus illos, qui ex Iudaea in Babyloni- am captiuitatem profecti non sunt; sed colendis agris remanserunt, quorum maximam item fuisse multitudinem, ipsa ratio docet: tot enim vrbes, tot oppida, tot villas, tot agros, pauci certe habitasse, & coluisse non potuerunt.

Neminem autem qui in sacris literis vel mediocriter versatus sit, obijcere nobis posse reor; frustra nos duodecim Tribuum numerum colle- gisse; cum vndecim tantum fuerint, quippe cum Tribus Leui numerari non potuerit, lege Diuina id prohibente, ut paulo ante vidimus. Certe enim sublata de medio Israel tribu Le-

ui, Ephraim in illius locum subintrasse, eodem Deo iubente: Nam Ioseph tribus, in duas item tribus diuisa est. Iacob enim sub finem mortis eius vocatis ad se Iosepho filio suo, & Ephraim, ac Manasse nepotibus, haec ait. *Duo filij tui qui na- ti sunt tibi in Terra Aegypti antequam huc veni- rem ad te, mei erunt: Ephraim, & Manasses, sicut Ruben, & Simeon reputabuntur mihi.* Et in diuisione, terra Chanaan nouem Tribubus, & dimidia- tribui diuisa est, duabus enim Tribubus & alteri di- midiae dederat Moyses trans Iordanem possessionem absque Leuitis, qui nihil terrae acceperunt in- ter fratres suos, sed in eorum successerunt locum filij Ioseph in duas diuisi Tribus, Manasse, & Ephraim.

Neque propterea putandum ob hanc vnius tri- bus factam diuisionem, alterutram dimidiam tri- bum minorem numero fuisse, quam ceteras. Nam aequalis fors in diuisione Terrae sanctae, & a Deo Israelitis promissae, ostendit eas non minores fuisse, quam ceteras. Tanta praeterea erat Ephra- taeorum multitudo, ut vno tempore civili bello ad quadraginta millia eorum ab Galaaditis inter- ficerentur; Deinde tum dimidia tribus Manasse, tum Ephraim viginti quatuor bellatorum millia stato mense in Ierusalem ad Regem Dauidem mittebat, quot scilicet ceterae Tribus mittere solerent. Rectius tamen id probari potest ex ea ciuitatum assignatione, quae Leuitis facta est.

Cum enim Numerorum libro Deus his sane ver- bis legem tulisset: *ipsaeque vrbes dabuntur de pos- sessionibus filiorum Israel. Ab his qui plus habent, plus auferentur, & qui minus, pauciores, singuli iuxta mensuram hereditatis suae dabunt oppida Le- uitis.* Videri potest quae nam Tribus plures, quae pauciores vrbes habuerit. *Dederuntque filij Is- rael, inquit liber Iosue: de possessionibus suis iuxta imperium Domini, ciuitates, & suburbana earum.* & paulo post assignatae sunt vrbes quadraginta octo cum suburbanis suis ex decem Tribubus, & dimidia Tribu Manasse, & dimidia item Tribu Ephraim. Ita qua assignatione duae Tribus Iu- dae scilicet, & Simeon dederunt vrbes nouem. Ne- phthali tres; reliquae Tribus septem dederunt, singulae vrbes quatuor, totidem dimidia Tribus Manasse, & totidem similiter dimidia Tribus Ephraim. Itaque vtraque dimidia Tribus non mo- do nulli fuit inferior, excepta fortasse Tribu Iu- dae, quae quinque vrbes dedit, verum etiam ma- ior Tribu Nephthali: & tamen Tribus Neph- thali virorum numero maior erat Tribu Ruben, Gad, Beniamin, & Aser. Imo vero Tribus Ephra- im numero item virorum maior erat Tribu Be- niamin. ut patet in libro Numerorum. Quid plu- ra? sexcentis argumentis probarem, si res proba- tionem peteret, & temporis angustiae non obsta- rent.

Verum cum haec omnia cum ad finem addu- cta fuisse videantur, ut probent infinitam hanc Hebraeorum multitudinem censui Capitis obli- gatam breuissimo annorum spatio mille millia talentorum argenti soluere facillime potuisse. Antequam eo deueniamus soluenda est non le- tis illa difficultas, quae alicui fortasse insolubilis omnino videri posset. quonam anno ab egressu filiorum Israel ex Aegypto ad eum, quem dixi, numerum accessisse potuerit Hebraeorum gens? cum constet egressos inde fuisse eos, qui didrach- ma soluere potuerint, non plures, quam sexcenta tria millia quingentos quinquaginta.

Cui difficultati iactis quibusdam quasi fun- damen-

IN LOCVM
Leui subintra-
uit Ephraim.
Genes. 48.
v. 5.

Iosue 14. v.
3. 4.

DI MIDIAE
Tribus 2.
ijs non mino-
res numero.
Iudic. 12.
v. 6.

Numer. 34.
v. 8.

Iosue 21.
v. 3.

Numer. 1.
v. per totum.

HEBRAEI
Palaestini bre-
ui potuerunt
opes Dauidis
Deo soluisse.

mentis facillae negotio respondemus. Ponamus A
igitur in primis, quod a nemine, ut reor, negari
potest, non pauciores promissam a Deo Terram
ingressos esse, quam ex Aegypto egressi sunt.
Hi enim omnes, qui a viginti annis, & supra
egressi sunt, in deserto cesserunt è viuis, praeter
Iosue & Caleb, reliqui non item. Constat prae-
terea Hebraeorum gentem fecundissimam prae-
sertim virorum numero fuisse: tum quod He-
braeis caelibatus usus non erat: tum quod vxor-
um a Deo permessa pluralitas, multorum etiam
filiorum ingens seminarium erat. Tum maxime
quod Deus id aliquando pollicitus Abrahamo
Hebraeorum parenti fuerat: *multiplicabo semen tuum, & non numerabitur prae mul-
titudine: & alibi: faciam te crescere vehementissime, & ponam te in gentibus, regesque ex te egre-
dientur: & alibi eum eodem Abrahamo loquens: Multiplicabo semen tuum, sicut stellas caeli, & ve-
lut arenam, quae est in littore maris.*

Age nunc ponatur ea gens non in aliena terra
Aegypti, sed in Terra promissionis lacte, & melle
manante; non iugo seruitutis oppressa, sed mul-
torum regnorum dominio praestans; non inclu-
sa iam intra paucula quaedam oppida Aegypti,
sed in latissimis regionibus Chananaeorum; non
laterum conficiendorum labore per summam an-
gustiam defatigata; sed plurimis hostium victo-
rijs, & praedis opulenta; non mutilata saepius, C
ac diminuta omnium pene filiorum internecio-
ne, sed potius ex multarum vxorum felici, lac-
toque coniugio tenellos pueros delicatissime
nutriens: Quantum gens illa alioqui fecunda,
augeri potuisse credenda est? Sane qui daret cu-
ilibet Hebraeorum ex innumeris vxoribus filios
non plusquam decem genuisse, multo pauciores
daret, quam par esset. Testis est Abdon filius Illel
Pharathonites, qui habuit quadraginta filios, &
triginta ex eis nepotes, ascendentes super septuagin-
ta pullos asinarum. Testis Ierobaal filius Ioas, qui
habuit septuaginta filios, qui egressi sunt de femore
eius. Nos vero more nostro hac in re minimo
contenti; non quidem decem, sed tres dumtaxat
superstitibus filios unicuique Hebraeorum dabi-
mus: cum plurimi eorum multo plures, quam
tres genuisse credantur, pauciores vero fere nul-
lus credendus sit. Atque eadem ratione qua-
tuor tantum generationum progressionem com-
putabimus, in quarum prima vir vnus tres ha-
beat filios, quibus in secunda generatione no-
uem nepotes supersint. ijs in tertia item genera-
tione viginti septem pronepotes, quibusdemum
in quarta vnus & octoginta abnepotes: quibus
superuixisse dubium non est, saltem parentes; ut
ex vno in quatuor huiusmodi generationibus ex-
tare potuerint viri superstitibus centum octo.

Harum autem generationum tempus inte-
grum sit unicuique quodcumque praescribere. E
Nobis enim satis rationi consentaneum videtur
id, quod ex Hieremia alias probatum est, gene-
rationem quamlibet fuisse annorum quatuorde-
cim: atque adeo intra duos, & quadraginta an-
nos superstitibus esse potuerunt ijs, quos dixi, paren-
tes, & filij centum octo.

Quod si filiis adhuc demus annos viginti, ut di-
drachma soluere teneantur; intra annos duos
& sexaginta essent, qui sacrum tributum sol-
uerent, filij vnus & octoginta, quorum quili-
bet sit aetatis annorum viginti; horum vero pa-
rentes, viginti septem, aetatis item annorum.

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

triginta quatuor: omnes vero sint centum octo.

Quod si numerum praedictum multiplicave-
ris per eum numerum, quem dixi, virorum, qui
ingressi sunt promissionis Terram, erunt omnes
sexcenties quinquagies, & vnam mille octogin-
ta tria millia quadringenti. Qui numerus videtis
quam bene confirmat eum Hebraeorum nume-
rum quem supra alijs item vijs rimati sumus. Ita-
que sexagesimo secundo anno ingressus filiorum
Israel in Palaestynam, nimirum centesimo secun-
do ab egressu ex Aegypto tot fuisse potuerunt
viri, quos dixi, qui didrachma soluerint. Super-
sunt autem vsque ad Templum aedificatum anni
trecenti septuaginta octo, qui quatuor ab his de-
tractis finem dabunt vitae Davidis.

Iam vero si sexcenta hominum millia dede-
runt ut dixi centum argenti talenta; praedictus
Hebraeorum numerus dabit singulis annis de-
cem millia octingenta sexaginta tria talenta, at-
que adeo centum ipsis primis subsequenteribus an-
nis solui potuerunt talenta mille millia octoginta
sex millia trecenta: ut hac ratione probatum sit
ducentesimo septuagesimo quarto anno ante
obitum Davidis ex Capitatione colligi potuisse
argenti talenta a Davide Deo legata, & eo am-
plius; ut reliqua vna cum ceterorum annorum
supputatione in sartis tectis, & alijs rebus ad Ta-
bernaculi ministerium necessarijs expensa fuisse
facile credantur.

Nostros hasce ratiocinationes vniuersas non
deerit fortasse, qui huiusmodi argumento con-
etur infirmare: si creuisse tantum credatur He-
braeorum numerus ab ingressu eorumdem in
promissam a Deo Terram lac, & mel manantem
vsque ad ducentimum septuagesimum annum
ante Davidis tempora: Potuit igitur Hebraeo-
rum numerus eadem ratione supputatus ita cre-
uisse; ut Davidis aetate superstitibus Hebraeos vix
totus terrarum orbis capere potuerit, ne dum
angustissimi illi Hebraeorum fines. Sed animad-
uertendum est, quod experientia ipsa comper-
tum facit: non plus hominum in singulis quibus-
que regionibus ex multis, qui nascuntur, super-
stitibus esse, ac virilem aetatem attingere, quam
quot terra ipsa eorumdem hominum diligentia,
ac labore culta, ac caeli clementia faecundata,
alere possit: tametsi plures multo nascantur. reli-
qui enim quos terra non alit, vel finibus egressi
aliunde sibi victum quaerunt, vel si intra ma-
ternos terrae fines commorantur, fame, quam
fere semper consequitur pestis, pereunt. Praeter
eos, quos bella, vel alia multa naturae incommo-
da, de medio tollunt. Itaque mirum non est, si
Hebraeorum multitudo in infinitum non creue-
rit, sed saepe propter eorum scelera a Deo, vel
fame, vel pestilentia, vel hostium gladijs perierit.
Nam qui huiusmodi incommoda euaserunt, fines
Palaestinae deferentes, totum pene terrarum or-
bem repleuerunt, ut sequenti capite demonstra-
bimus.

HEBRAEO-
rum numerus
65183400.

CENTESIMO
secundo anno
ab egressu ex
Aegypto He-
braei
65183400.

Intra 100. an-
nos lege Capi-
tationis soluta
Deo talenta
argenti
1086300.

CVR HE-
braei in infi-
nitum non
creuerint.

HEBRAEORVM

GENTEM FVISSE TOTO

orbe diffusam etiam ante

Davidis tempora.

Cap. LVIII.

EBRAEORVM gentem fecunditate mirabili supra reliquas omnes, suis Palaestinae finibus minime contentam, quasi quaedam nouella apum examina toto terrarum orbe

In apparatu.
part. lib. 2.
c. 22.

HEBRAEI
toto orbe dif-
fusi.
Philo in Flac-
cum.

HEBRAEI
per omnes Ae-
gypti praefe-
cturas.
Philo legat.
ad Caium.

HIEROSO-
lyma caput
multarum re-
gionum.

OMNES
vrbes, quae bo-
num agrum
habent, Iudaeis
plena.

HEBRAEI
diffusi tota
Europa, Asia,
Africa.

diffundi solitam hoc loco probabitur. Ac prae-
ter illa quae diximus alibi de Hierosolymitanae
urbis dignitate loquentes, ubi urbem illam non
solum Terrae sanctae, sed multorum etiam popu-
lorum, & gentium caput fuisse demonstrauimus:
aliqua hic dicenda sunt, quae & illa confirmant,
& ad praesens faciunt institutum. Et quidem,
Philo eandem fere materiam pertractans, quam
nos prae manibus habemus, haec verba subne-
ctit. Iudaeos vna regio non capere propter hominum mul-
titudinem, quapropter plurimas, ac fortunatissimas vrbes in
Europae, Asiaeque provinciis, ac Insulis colunt. & alibi:
de Flacci Aegypti Proconsulis tyrannide dum-
queritur: Nec enim obscurum erat, inquit, quod fama
occupatarum Proseucharum apud Alexandriam exorta spar-

genda esset per omnes Aegypti Praefecturas, inde propagan-
da ad gentes Orientales, pariterque ab ora maritima, & Ma-
reotide, quod est initium Lybiae usque Occidentem, & na-
tiones, tractusque illius. Ecce iam Hebraeos tribus
orbis terrae portionibus diffusos; vultis eosdem
in singulis cuiuslibet portionis regionibus pro-
pagatos? Agrippa Rex Caio Romanorum Prin-
cipi cum scriberet: Hierosolymam facit non vnus
Iudaicae regionis, sed multarum etiam caput:
propter colonias olim inde deductas: vel in fini-
timam Aegyptum, Syriam, Phoeniciam, Cae-
lesyriam, vel longius in Ciliciam, Pamphiliam,
plerasque Asiae partes usque Bithiniam, & Pon-
ti fines intimos: Pari modo in Europae Thessa-
liam, Macedoniam, Aetholiam, Atticam, Ar-
gos, Corinthum, Peloponnesi partes praecipuas.
Neque vero tantum continentis prouinciae co-
lonis Iudaicis plenae erant; verum etiam Insu-
larum celeberrimae, Euboea, Cyprus, Craeta.
Imo Transcuphratenses eorum copias maximas
fuisse tradit Iudaeae Praefes Petronius: excepta
enim parua parte Babylonis, & aliquarum Prae-
fecturarum omnes vrbes, quae bonum agrum
habent, a Iudaeis incolebantur: Vnde merito
concludit Agrippa Hebraeorum vrbes fuisse
plurimas; eaque sitas in diuersis orbis tractibus,
Europa, Asia, Africa, Insulares maritimas Me-
diterraneas.

Et Petronius Iudaeae Praefes prudenti sane
consilio ante bellum Iudaicum cogitabat, quam
populosa esset haec natio, non vt aliae, compre-
hensa vnus regionis spatium, sed totum terrarum
orbem pene complectens. Diffusa enim erat per
continentis prouincias omnes, atque Insulas, vt-
que erat summae sagacitatis vir, tam multas
hostium myriadas in se prouocare non est ausus.
Cuius timoris ratio illa erat, ne forte Iudaeis per

A omnes terras conspirantibus & ad vim arcen-
dam certatim in vnum confluentibus bellum,
exoriretur Romanis insuperabile. Nam Transcu-
phratensium Iudaeorum copiae Babylonem, &
multas alias Satrapias tenere, non auribus so-
lum, sed oculos compertum habebant Romani:
quarum tamen aliquae Satrapiae Romano im-
perio non parebant.

Vidimus Iudaeos non in singulis tantum tri-
bus orbis partibus diffusos; sed in earum etiam
omnibus pene regionibus. Ne quis vero putet
pauculos quosdam Hebraeos in hisce terrae tra-
ctibus habitasse: Compertum est vnam Aegyptum,
alioqui innato, auitoque, & perantiquo Iu-
daeorum odio flagrantem, tot Iudaeorum nihi-
lominus myriadas aluisse; vt sub Caligulae tem-
pora non minus, quam decies centena millia Iu-
daeorum habitarent Alexandriam, totamque re-
gionem quanta patet a Catathymo Lybiae vs-
que ad terminos Aethiopiae. Haec de vna Ae-
gypto. Quid de multis alijs, tum Africae, tum
Asiae regionibus ducendum est. In quibus non
habitabant solum Hebraei, sed Praefecturas
etiam administrabant. Transamus ad ciuitates.
In vna Alexandria constat fuisse quinque vrbes
regiones denominatas a primoribus literis, qua-
rum duae dicebantur Iudaicae, quod in illis plu-
rimi Iudaei habitarent: quamuis & in alijs non
pauci. Atque Alexandriam populo plenissimam
fuisse constat dimensione quindecim milliari-
um: vnde Diodorus eam facit post Romanam secun-
dam, in eaque ponit liberorum capitum trecenta
millia.

Sed illud e re nostra plurimum facit, quod
Philo dicit, tot Hebraeos omnibus vrbus fuisse
diffusos, vt non pauciores essent, quam indi-
genae. Iudaeorum igitur in vna Alexandrina,
vrbe ad trecenta millia fuisse, tum vrbs magni-
tudo demonstrat, tum magnitudinis urbanae
duae partes a Iudaeis occupatae; tum indigenis
non pauciores Hebraei.

Haec autem omnia Eleazarus quidam Iudaeo-
rum Dux confirmat apud Iosephum: vbi post
enumeratas Iudaeorum clades, peremptorum
multitudinem in Aegypto sexaginta millia ex-
cessisse affirmat: & alibi: De vnus Alexandriae
clade Iudaeis illata loquens Iosephus: Sanguine,
inquit, totus ille locus redundabat; quinquaginta conge-
stae sunt millia mortuorum. Et ne quis putet nullum om-
nino Iudaeorum post eam cladem Alexandriae
superfuisse: subdit: nec tamen reliquiae aliquae reman-
sissent, nisi ad preces se conuertissent: quorum qui su-
perfuissent numerum post eam cladem innuit
Philo, vbi ageretur, inquit, de tam multis Alexandri-
norum Iudaeorum millibus.

Multa quidem dicenda forent de Hebraeorum
numero in reliquis vrbus totius orbis: quae ta-
men breuitatis gratia praetermittimus. Aliqua
nihilominus quasi digito solum attingam. Iose-
phus sub initium belli Iudaici in Syria, Phoeni-
cia, alijsque regionibus seditiones aliquas com-
memorans: Caesarienses quoque, inquit, Iudaeos a-
pud se habitantes trucidauerunt, ita vt in vno tempore supra
viginti millia caederentur: & paulo post: eos qui fuge-
runt comprehensos Florus victos in arenam deduxit. Vno
verbo Iudaeos Schytopoli ait occisos fuisse tre-
decim millia. Ascalone duo millia quingentos.
Ptolemaidae duo millia, Damasci decem millia:
& iterum, octodecim millia, Cyrene tria millia,
in Arabia prope Alexandrium octo millia: An-
tiocheni,

IN VNA
Aegypto Ca-
ligulae tempo-
re Hebraeo-
rum 1000000

Philo in
Flaccum.

Plin. lib. 5.
cap. 10.
Diodor. lib. 1.
ALEXAN-
driae vrbs
magnitudo.

HEBRAEI
Alexandri-
ni 300000.

Ioseph. lib. 7.
excid. c. 21.

IVDAEO-
rum strages
Alexandriae.

Phil. legat.
ad Caium.

IVDAEO-
rum strages in
ceteris vrbi-
bus.

tycheni, Sydonij, Apameni Iudaeos occidere A non sunt ausi; quia licet numerosissimae, & populosae essent vrbes, multitudinem tamen Iudaeorum in eis habitantium pertimescebant.

Ecce iam occisos in octo solum ciuitatibus supra centum octuaginta sex millia quingentos Hebraeos, extra Palaestinae fines: neque aperto Marte, sed quibusdam dumtaxat seditionibus impetitos; quotnam superfuisset credendi sunt in eisdem ciuitatibus? Age, quotnam in infinitis Asiae, Europaeque vrribus, in quibus singulis non pauciores Hebraei, quam incolae erant? certe Philo paruam vnus Babyloniae partem ab incolis habitari dixit, ceteram à Iudaeis; atqui Plinius auctor est, Babyloniae liberorum capita sexcenta millia fuisse: si ergo tantus erat incolarum numerus in parua vrbs parte, quantus nam Hebraeorum, cuius pars maior erat?

De Iudaeis Romanam urbem incolentibus Agrippa Rex cum Caio Principe loquens, haec ait. Alioquin non passus fuisset Augustus Transyberim bonam Urbis partem teneri à Iudaeis, quorum plerique erant Libertini. Transyberinam autem regionem maximam fuisse constat ex Plinio, Tacito, & alijs: vt quae pene Ostiam usque porrigeretur. Vnde Seneca de suo aeuo agens, queritur, Romanam urbem plenam esse Syris, Graecis, alijsque alienigenis: & Marcus Tullius de suo aeuo etiam agens, centum circiter annis ante Hierosolymitanum excidium, in Laelium, cum oraret ad Iudices pro Flacco Asiae Praefide, illa verba subnequit. Illa turba quaesita est, scis quanta sit manus; quanta concordia; quantum valeat in concionibus? In cetera item Italia Hebraeos habitasse quam plurimos eiusdem Ciceronis auctoritate probatur. Cum aurum, inquit Iudaeorum nomine quotannis ex Italia, & ex omnibus vestrīs prouincijs Hierosolymam exportari soleret, Flaccus sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret. Auctor est Xiphilinus Tyberij Caesaris iussu Hebraeorum Oratorem natione Gallum in Tyberim fluuium fuisse proiectum, quod orans, Caesaris iram concitasset. Stanislaus Rescius Poloniae Regis in Regno Neapolitano Legatus, vir eximiae virtutis, & eloquentiae singularis, narrauit aliquando nobis Neapoli commorantibus inuentum in Polonia sepulchrum antiquissimum; in quo cadauer repertum tantae preceritatis erat, vt in indice alterius manus inuentus annulus armillarum in modum brachium ex nostratibus circumdare facile potuerit. In eodem praeterea sepulcro inuentos quinque argenteos ficos, pondere, forma, inscriptione illis ijsdem similes, quos in nostris commentarijs insculpi curauimus: Hunc annulum, & ficos à Rege Poloniae sibi dono datos, & apud se diligentissime asseruatos, cum in Italiam attulisset, nobis ostendit. Ex quibus facile conijcimus Hebraeos olim usque à florente eorum Republica in amplissima ea regna penetrasse. Id quod Agrippa Rex videtur confirmare, dum facit Hebraeos intimos Ponti sinus penetrasse.

Itaque si vnā Aegypti regionem quamquam Iudaeis infensissimam, non minus tamen, quam decies centena Hebraeorum millia habitabant; ecquotnam credendi sunt in reliquis octodecim Persici Regni Praefecturis, Asia nimirum, & Africa? Ecquotnam in Europa? quae Plinio Africa, & Asia multo est vberior soli, agro-

rumque vbertate, & longe terrarum omnium pulcherrima: cuius tanta est magnitudo, vt plerique non tertiam portionem faciant, sed aequam, in duas partes ab amne Tanai ad Gaditanum, fereum vniuerso orbe diuiso, saltem vrbiū frequentia, & hominum multitudine multo alijs maiorem. Si in vna Alexandria ad trecenta Hebraeorum millia numerabantur; ecquotnam in Asiae vrribus plusquam quinquagies mille? quibus non pauciores Europae, & Africae vrbes erant. quotnam in infinitis earum vrbiū oppidis, vicis, viculis, villis, agris, qui Hebraeis scatebant? cum non modo in ijs vrribus non minor fuerit Hebraeorum multitudo, quam indigenarum; verum etiam aliquando multo maior. Babylonia testis est, cuius paruam partem Babylonij tenebant, ceteram Iudaei.

Igitur prudenti sane coniectura ex his quae dicta sunt censendum videtur, non plures fuisse Hebraeos, qui Israelitici populi fines incolerent, quam qui in toto reliquo orbis terrarum tractu, quod obiectio sub finem praecedentis capitis proposita plane demonstrat: promissam nimirum Hebraeis à Deo regionem, quoddam quasi totius orbis seminarium fuisse; ex quo multa eorum millia in omnes terrae plagas diffunderentur, quae res diuino etiam consilio non caruit. Tunc enim Hebraei veram, synceramque Dei fidem, atque religionem seruabant, & docebant; erant enim Dei haereditas, populus electus; ceterae vero gentes vniuersae longissime à vera fide non errabant solum, verum etiam per auias, quaeque, & praerupta Gentilitatis praecipitia, festinantes, & nefarias superstitiones, rerumque diuinarum ignorantiam sectantes, obscurissimis Idolorum tenebris obuolutae praecipiti cursu, lapsuque corruiebant. Quare diuinae pietati consonum visum est Hebraeos per tres terrarum orbis partes vniuersas; imo in omnes trium partium regiones, regionum vrbes, vrbiū oppida, oppidorum villas, & agros, quasi bonum quoddam semen spargere, ac disseminare: & veluti fermentum, quod totam Gentilium massam corrumpere, vt conficeretur panis diuinae mensae apponendus. Quod si nihilominus fructum ab eis, vel nullum, vel minimum reportatum est; hoc ipsum Gentibus in magno Iudicij die improperandum est: quo die ignorantias suas excusare non poterunt. Verum enim cum agnouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum.

In cuius rei confirmationem facit id, quod Gabriel Archangelus Danieli reuelauit. *Princeps autem Regni Persarum, inquit, restitit mihi viginti & vno diebus: & ecce Michael vnus de Principibus primis venit in adiutorium meum.* Vbi noster Pererius hac in re, vt in ceteris, nunquam satis pro dignitate laudatus sanctorum Patrum auctoritate fretus, ita allegata verba interpretatur: quia inquit, Persae Iudaeorum institutis, consilijs, & consuetudine plurimi ab impietate ad veri Dei agnitionem, cultumque conuertebantur; aequum fuit, dignumque Dei bonitate, qui omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, etiam Persarum saluti consulere. & quoniam plurimos Iudaeorum captiuitate liberatos in Iudaeam reduxerat; reliquos, qui remanserant apud Persas, ad eorum vtilitatem, atque conuersionem retinere: atque

ASIAE VR-
bis plusquam
50000.

IN TOTO
orbe non pau-
ciores Hebraei,
quam in Palae-
stina.

CVR VO-
luit Deus He-
braeos toto or-
be diffundi.

HEBRAEI
ante Christum,
tanquam bo-
num semen to-
to orbe di-
spersi.

Ad Roman.
1. V. 21.

Daniel. 10.
V. 13.

Perer. in
Daniel. 10.
lib. 10.

IN OCTO
Hebraeos, extra
Palaestinae fines:
neque aperto
Marte, sed quibus-
dam dumtaxat
seditionibus
impetitos; quotnam
superfuisset
credendi sunt
in eisdem
ciuitatibus?

ABYLO-
Plinius auctor est,
Babyloniae liberorum
capita sexcenta
millia fuisse:

HEBRAEI
Transyberim bonam
Urbis partem teneri
à Iudaeis,

M. Tullius
de suo aeuo etiam
agens, centum
circiter annis
ante Hierosolymitanum
excidium,

HEBRAEI
in Italia,

Quotnam
Ciceronis auctoritate
probatur.

HEBRAEI
in Gallia.

Stanislaus
Rescius Poloniae
Regis

HEBRAEI
in Polonia.

Plin. lib. 3.
cap. 1.

HEBRAEI
pro orbe dis-
tincti usque à
tempore Da-
vidis.

claris confirmatur. Siquidem agens ille de magnificentia, & mirabili structura Templi, quod Salomon aedificauit: triplici muro, inquit, circumdato ipse maius opus extructum est: in quo per longa secula consumpta munera repleuerant. Quibus verbis agit aperte de Mello, quod Salomonem exaequasse nemo est, qui nesciat. Nam cum ibi Iosephus testimonium faciat de aggere exaedificato, quem Mello sacrae literae appellant, & de porticibus superstructis, ut a nobis supra demonstratum est, tum sacrarum literarum testimonijs, tum vero ipsius Iosephi quadruplices item porticus omnes a Salomone fuisse aedificatas, & aggeribus super impositas: dubitandum non est Iosephum de seculis, ac donarijs prioribus fuisse loquutum, quae Salomonis tempora praecesserant, vel saltem si Iosephi verba id non videntur probare; porticus scilicet, & aggeres omnes a Salomone fuisse absolutos; probant saltem donaria, & opes priores in illis aedificijs construendis fuisse consumptas, quas longo tempore, & missa Deo ex toto orbe munera cumulauerant. De argento a Dauide legato iam satis, superque compertum est, quo modo, & quam breui tempore ex Capitatione potuerit aggregari.

Iam de auro aliquid dicendum est. In cuius gratiam meminisse debemus Hebraeos non argentum solum, iuxta legis praeceptum offerre solitos, verum etiam, ut Deo grati animi significationem praebere, cui opes omnes, substantiam vniuersam acceptam referebant, sponte aurum, vna cum ipso Capitationis didrachmate persoluisse. Cum enim primum legi latae parere caepissent, & paulo plusquam centum argenti talenta ex Capitatione soluisent, obtulerunt nihilominus auri talenta vndetriginta, quae est pars propemodum ponderis tertia argenti assignati.

Quod si quis adhuc inficiari velit non adeo tantam auri summam Deo singulis annis obtulisse, sed processu temporis solum quidem argentum assignatum, quod lex id praeciperet, auri vero vel nullam, vel minimam quantitatem: negare saltem non potest sin minus tertiam, at decimam saltem ponderis partem ex auro solui consueuisse: quae tertia pars procul dubio Davidis centum millia auri talenta secundum argenti proportionem, facile compleuisset.

Hoc praeter aliorum auctoritatem, quas possem adducere, libentius externorum auctoritate confirmabo. Marcus Tullius enim paullo antecitatus auctor est, aurum, Iudaeorum nomine, quotannis ex Italia, & ex omnibus Romanorum prouincijs Ierosolymam exportari solitum.

Neque propterea dicendum est eam auri, argentique summam ex Capitatione collectam, tamen si maximam, & perennem, totam nihilominus consumi solitam alendis infinitis propemodum Levitarum, Sacerdotumque copijs, qui tum Hierosolymis, tum in toto Israelitico regno erant, quorum quantus numerus fuerit ex eo probari potest: quod vna, eaque tota Tribus Leui erat, cui agrorum partem nullam Deus attribuit ad vsus vitae necessarios, sed honoris gratia. Deum ipsum fore possessionem eorum voluit. Tribui autem Leui, inquit sacer Textus, non dedit possessionem, sed sacrificia, & victimas Domini Dei Israel, ipsa est eius haereditas. & alibi: Tribui autem Leui non dedit possessionem, quoniam Dominus Deus Israel ipse est possessio eius. Non est inquam hoc affirmandum: Nam praeterquam

Aquod diuina Leuitarum lex satis, superque prouidit eorum necessitati; ita ut non necessaria solum, sed ea abundantissime suppeditaret: expresse negat Deus eam pecuniam, quae sacri tributi nomine a singulis Hebraeorum capitibus tabernaculo impendebatur, in alium usum expendi, quam tabernaculi posse. Susceperamque pecuniam, inquit Moyse Deus, statim ac legem interrogauit, quae collata est a filiis Israel, trades in usum, non Levitarum, aut Sacerdotum, sed tabernaculi testimonij. Vtque ostenderetur in alios vsus non esse consumendam, statim subditur: ut sit monumentum eorum coram Domino: vel, ut in Hebraeo est; & dabis illud super opere tabernaculi conuentus, & erit filiis Israel ad memoriam coram Domino. Siue ut vertunt Septuaginta; & dabis illud ad opus tabernaculi testimonij, & erit filiis Israel memoriale coram Domino. Certe si in usum Levitarum consumeretur ea pecunia, neque ad opus tabernaculi, seu super opere tabernaculi cessisset, neque fuisset memoriale illius coram Domino.

Tantam tamen Levitis, & Sacerdotibus rerum omnium copiam ministrabant celebres illae leges decimarum, & primitiarum, ut stupori verteretur. Itaque merito Philo Iudaeus: nemo inquit, sacerdos tam pauper est, quin diuos esse videatur. Cum enim illa gens plurimum abundaret rebus omnibus ad

humanae vitae vsus necessarijs, necesse fuit magnam etiam rerum omnium copiam, Diuino id iure suadente, Levitis offerri; Et ut aliqua breui complectar: longiorem enim multo requirunt haec explanationem, quam Deo iuuante, vitaeque superstitie edendam fore suo tempore speramus. Lege primitiarum separatae in usum Sacerdotum, & Levitarum cedebant primitiae: vnum scilicet in singula torcularia, triticum, hordeum in singulas areas, ex oliuetis oleum, ex alijs arboribus fructus. Quanta ea prouentuum copia in toto, eoque vbertimo, Palaestinae regno melle & lacte manante? Quot primogenita mascula ex omni genere terrestrium, quae in usum hominum veniunt, ex vniuersis armentis bouum, ouium, & caprearum?

Ac nequis dicat rebus vsu consumptilibus abundasse quidem Levitas, & Sacerdotes, pecunia tamen caruisse; Praecepit Deus, ut omne im-mundum animal argenti precio redimeretur. Imo vero & animarum, humanorumque corporum Deus exegit primitias, ut appareret gratam esse Deo illius populi fecunditatem. Ceterum ne filij a parentibus seungerentur, statim, post vnum mensem certa pecunia, quinque nimirum scelis argenti redimi consueuerunt. Reuera si quis attente consideret, mirabile dictu est, quanta hinc pecuniarum summa ex toto, eoque infinito Hebraeorum populo, ex primogenitis colligebatur, qui in vniuerso terrarum orbe nascerentur.

Lege similiter decimarum, vini, olei, frumenti, faecturae pecudum, decimae ex omnibus armentis, & gregibus exigebantur. Qua lege Sacerdotes, tum opibus, tum maiestate Regibus merito comparantur: Siquidem Regibus subditi tributa soluunt, tamen aliquando gementes, & coacte vix tandem reddunt: Hebraeus vero quilibet Sacerdotibus suis debitam pecuniam libens, gaudensque depromebat, ac si non daret, sed potius ab eis acciperet.

Postremo sacrificiorum victimarumque lege maxi-

DIDRACHMA in usum tabernaculi conuertebatur. Exod. 30. 16.

LEX VITIS necessaria sum ministrabant leges decimarum, primitiarum, sacrificiorum.

LEX PRIMITIARUM quae pinguis Levitis.

PECUNIA abundabant Levitae.

LEX DECIMARUM Levitis vbertima.

Ioseph. lib. 6. cap. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

DIDRACHMA non conuertebatur in usum tabernaculi.

Ioseph. lib. 13. cap. 11. 12. 13.

SACRIFICI-
orum lex Le-
uitis vberima.

NUMERVS
sacrificiorum
pene infinitus.

SACRIFI-
cia totus orbis
in Ierusalem
fieri curabat.

Philo in le-
gat. ad Ca-
rum.

DEVS IN
Leuitas libera-
lissimus.

Num. 18. v. 9.

Ibid. v. 10.

Num. 18.
v. 20.

maximus Leuitis, & Sacerdotibus prouentus ob-
ueniebat: de qualibet enim victima lege Diuina
certae quaedam partes in Sacerdotum vsus deci-
fae cedebant; quarum victimarum copia quanta
fuerit, licet ex eo coniecturam facere, quod intra
paucos dies centum viginti millia pecudum, &
viginti duo millia bouum ab vno Salomone Deo
dicata fuerint: tantusque aliquando erat sacrifi-
ciorum numerus, vt mactandis victimis innume-
ri pene Sacerdotes vix satis esse viderentur. Non
enim ex vna Palaestina infinitae Iudaeorum
turmae in Hierusalem saepius contendebant; ve-
rum etiam ex toto terrarum orbe certi homines
singulis annis ab Hebraeis toto orbe diffusis mit-
tebantur, qui eorum nomine, tum sacram pecu-
niam Deo, tum victimas offerrent. Imouero non
Hebraeorum dumtaxat ea religio, ea pietas, ea
liberalitas erat; sed externorum etiam Impera-
torum, Principum, Regum. Testis est de Pro-
lomaeo Aegyptiorum Rege sacer Machabaeo-
rum liber. Testis de Augusto, & Liuia matre, a-
lijque Romanis Principibus Philo Iudaeus.

Tanta igitur erat harum rerum omnium, quae
ad vsus humanae vitae necessariae sunt, & sacrae
etiam pecuniae copia Leuitis, & Sacerdotibus
Diuino iure impertienda; vt non modo neces-
sitati omnium prouiderit Deus vniuersorum pa-
rens, & rector, verum etiam delicias ipsas Leui-
tis, Sacerdotibus, eorumque filiis, filiabus, &
vxoribus abunde suppeditauerit. Testis est idem
ipse, qui legem tulit, Deus, qui aperit manum
suam, & implet omne animal benedictione. Cum

Aarone enim summo Sacerdote loquens. *Omnis*
inquit, oblatio, & sacrificium, & quicquid pro pec-
cato, atque delicto redditur mihi, & cedit in San-
cta sanctorum, tuum erit, & filiorum tuorum.
& infra: *Primitias autem, quas voverint, & obtu-*
lerint filij Israel, tibi dedi, & filiis tuis, & filia-
bus tuis iure perpetuo. Magna certe liberalitas; &
Deo digna. Et quidem ita facto opus fuit. Cum
enim Leuitae super Dominum omnem sui cu-
ram, cogitationemque conuertissent, atque iac-
tassent: Dei similiter curae esse debuit, cuius li-
beralitas immensa, cuius magnificentia est infi-
nita, Leuitis dare bonorum omnium *mensuram*
bonam, & confertam, & coagitatam, & superfluen-
tem. Quae mensura illis verbis videtur aliqua-
ratione expressa, quibus Deus cum Aarone sum-
mo Sacerdote loquens, *omnem inquit, medullam*
olei, vini, & frumenti, & quicquid offertur primi-
tiarum Domino, tibi dedi. Vniuersa frugum initia,
quas gignit humus, & Domino deportantur, cedent
in vsus tuos. Quem sensum Hebraica lectio his
suauissimis verbis exprimit: omnem pinguedi-
nem vini noui, & omnem pinguedinem musti, &
frumenti initium eorum, quae dabunt Domino,
tibi dedi ea. Quid quaeso liberalius, quid vbe-
rius excogitari potuit? In terra eorum nihil possi-
debitis, dixerat aliquando Deus Aaroni, *nec habe-*
bitis partem inter eos. Cuius prohibitionis ratio
statim redditur. *Ego pars tua, & haereditas tua, in*
medio filiorum Israel. Quota ea pars? quota haere-
ditas? quota merces? *magna nimis.* Quae diuina
liberalitas in rebus temporalibus manifestata, in
aliam multo vberioris, & pretiosioris cognitio-
nem nos inducit; qua Deus in eos, qui diuino ser-
uitio se perpetuo manciparunt, copiosos effundit
magnificentiae suae thesauros. Et hoc fortasse
est illud centuplum, quod promisit Deus non
Leuitis solum, sed omnibus etiam veris Israelitis:

A *Omnis enim inquit, qui reliquerit domum, vel fra-*
tres, aut sororem, aut patrem, aut matrem, aut vxo-
rem, aut filios, aut agros propter nomen meum: cen-
tuplum accipiet: quod veteri lege designabatur:
additque quod est proprium nouae legis, & vi-
tam aeternam possidebit.

B Aperuimus tres, eosque perennes, & vberri-
mos opum maximarum fontes: ex quorum sin-
gulis eam thesaurorum, diuitiarumque copiam,
quam Deo legauit pietissimus ille Rex, hausisse
facile potuit. Quod si horum vnusquisque satis
superque fuisse probatus est ad tantam auri, ar-
gentique copiam effundendam; quantam vnà
omnes effundent? quantam profecto ne cogitari
quidem potest; & quae licet vires humanas exsu-
peret, Deo tamen, & facilis est, & illius magnifi-
centiae consona.

Accedant qui res diuinas, si negare non au-
dent, at saltem extenuare conantur; & haec men-
tis intuitu, & cogitatione complectantur: fate-
buntur, vt reor, Deo: *testimonia tua credibilia facta*
sunt nimis. Accedant qui Dauidis auri, & argenti
talenta multo minoris faciunt ponderis, quam
par est; scilicet quia eorum intuitus, paucis, ac
minimis assuetus, ad altiora, & Deo digna con-
scendere non valeat; & haec sibi ante oculos pro-
ponant, attente considerent, ratione, animoque
lustrent; fatebuntur Deo: *testimonia tua credibilia*
facta sunt nimis. Accedant nunc qui proteruae,
peculanti, & audaci cuidam sacundiae, imo vero
ariolatrici, vanaeque coniecturae confidentes, &
Cgrefsi nescio cuius vestigijs inhaerentes, scri-
pturae sacrae sensus inuertunt: & hasce multo
melioris notae coniecturas, & quae diuinis, san-
ctorumque Patrum testimonijs innitantur sedulo
contemplantur: nam necessario (tametsi permo-
leste) fatebuntur Deo: *testimonia tua credibilia fa-*
cta sunt nimis.

QVONAM ABIE- RINT DAVIDIS, & Salomonis opes.

Cap. LIX.

OSTREMA omnium in hac di-
sputatione difficultas superanda
nobis est, quae nonnullos mirum
in modum torquere aliquando
visa est. Ecquonam abierint illae
Dauidis, & Salomonis opes im-

mensae, quarum comparatione, nec Mydae au-
rum est aliquid, nec opes Craesi, nec Tantalii, vel
Pelopis talenta: imo vero omnia Romanorum
aeraria, Graecorum, Persarum, vel Chaldaeo-
rum cum diuino Templi aerario comparata nul-
lius momenti fuisse videantur? In quod nam pe-
lagus sese immiserit infinitus ille auri Iudaici
mons?

in quos gurgites sese praecipites dede-
runt aureae laminae Templi, aurea scuta Salo-
monis, peltrae aureae, aurea equitum arma, pene
innumera illa auri, & argenti vasa, clavi, tabu-
lae, mensae, & omnia sacrae Domus ornamenta?
Quo terrarum aufugerunt argenti cumuli Hiero-
solymitanae urbis, qui cum lapidibus platea-
rum, & quicquid, & precij vilitate certabant?

Animaduertendum est aurum, sicut & cetera
omnia, quae sub hoc Lunae mutabili cursu com-
plectuntur, corruptioni similiter subiacere: ea-
que posse contundi, petrum, & in minutissima
frusta concidi. Quam ob rem si David, aut Sa-
lomon, sicut aggregandi aurum potestatem à
Deo, scientiamque didicerant, ita similiter im-
petraissent, ne illud in frusta concidi, vel trans-
ferri posset; recte quidem percunctari quilibet
posset, equonam abiit tota illa, eaque maxima
auri massa, cum nusquam gentium appareat? Cui
obiectioni nos nulla ratione respondere posse-
mus. Cum vero potuerit aurum in frusta com-
minui, & alio transferri, mirum est, cur quae-
stio illa proclametur, quonam abierit? Ego e-
nim idem argumentum in aduersarios retorque-
re valeo; equonam abierunt Graeci, Mydae,
Attali, Sardanapali opes? quas maximas, & im-
mensas fuisse non negant aduersarii? Imo vero,
quonam se praecipites dederunt thesauri Roma-
norum, Persarum, Graecorum, & Chaldaeorum?
è victis innumeris regnis aggregati? Tritum est
illud, & sapientissime excogitatum Hispanis ad-
agium, quod videtur quaestionem soluere. quan-
do el mare se reparte, a royos se haze. hoc est, vel ma-
re ipsum diuisum in riuulos sese conuertit. Ve-
rum ne argumenta maximi ponderis videamur
nihil fecisse; sciendum in primis est, infinitas il-
las, quas diximus opes, & portentosas Davidis,
& Salomonis diuitias, Templi vasa innumera,
quin etiam urbis Hierosolymitanae, totiusque
Israelitici regni gazas inuidiae Barbarorum om-
nium perpetuo patuisse. opes inquam tantas, ut
nusquam maiores: tantas, ut in vnam Hierosoly-
mitanum aureum illud seculum relicto cetero terra-
rum tractu aufugisse visum sit. Itaque Reges, &
Monarchae in Syriae thesauros, opesque immen-
sas conspirarunt omnes, quasi certi iam breui in-
gluuiem suam, & auri sacram famem satiare
posse, si sacrum Templi Hierosolymitani aurum
exaurire permissum sit.

Quapropter Salomon potentissimus Hebraeo-
rum Rex, qui prudentia potius, quam armis, di-
uinaque protectione fretus, quam humana sa-
pientia, Regnum administravit, cum debitum
naturae soluens excessit è viuis, & imminutus à
prudentia Roboam pro eo regnavit, anno ni-
mirum Regni Roboami quinto, ascendit Sesa-
egyptiorum Rex in Ierusalem, quia peccauerunt
Domino, cum centum viginti curribus, & sexa-
ginta millibus equitum, nec erat numerus vulgi,
quod venerat cum eo ex Aegypto, Lybii scilicet, &
Troglodytae, & Aethiopes: acciti fama thesauri
Ierosolymitani: nec prius obsidionem soluerunt,
quam pene exhausto Hierosolymitano thesauro.
Recessit itaque Sesaegypti Rex ab Ierusalem
sublati thesauris Domus Domini, & domus Regis,
omniaque secum tulit, & clypeos aureos, quos fece-
rat Salomon. Ecce iam quo caeperunt abire
thesauri Davidis, & Salomonis. Quae praeda,
quanta fuerit, videtur explicasse Iosephus: ex-
portata, inquit, innumera auri, & argenti multitudine,

ac ne scrupulo quidem relicto; detraxit etiam aurea scuta, &
clypeos, quos Salomon Rex fecerat; & ne pharetras quidem
aureas reliquit, quas David dedicauerat a Sorthone Rege ac-
ceptas. Ecce iam vobis prima Davidici, & Salo-
monici thesauri diuisio.

Procedamus vltimus Anno Regni Asa decimo
Zaracus Aethiopum Rex cum maximo item
exercitu venit, ducens peditum nonaginta millia,
equitum vero centum millia, adiunctis trecentis
curribus, ut auctor est Iosephus. Acciti etiam ipsi
fama thesaurorum Templi, & urbis Hierosoly-
mitanae. Quanquam Deo pro Hebraeis hac vice
pugnante nulla sacrarum opum diuisio facta sit.

Achab paulo post regnante Adadus Syriae
Rex contractis è toto Regno copiis, & adscitis
vltis Euphratem triginta duobus socijs Regibus
contra Israeliticum Regem properauit; eo sane
consilio, ut victo Achab facilius Ierusalem occu-
paret, Templum opibus, & thesauris spoliaret,
& diuitem, auctoremque, exercitum in patriam
reduceret: quamuis optato sine Barbari frustrati,
& mutuis vulneribus sese inuicem inuadentes,
obsidionem soluerint. Qua re direptis opulentis
praedis, castrisque auro, & argento refertis, cap-
tis equitibus Adadi, & curribus, demum in Sa-
mariam reuersus est Achab, deletis centum vi-
ginti septem millibus hostium.

Mox centesimo circiter anno postquam à Se-
sae Aegypti Rege spoliatum est templum, ite-
rum compilatum est à Damascenis. Nam Azaele
Damasci Rege Hierosolymitanum obsidente conter-
ritus Ioas, omnes thesauros Dei, priorumque Re-
gum exhaustis, & cum eis detracta Templo dona-
ria misit in Syriam tanti pacem redimens. Qua
ingenti pecunia, extingui vix tandem visa est
Barbarorum sitis, quin urbem etiam exspolia-
rent. Sennacherib Assyriorum Rex Ezechia re-
gnante urbem, cum esset aggressus, non prius di-
cessit, quam trecenta talenta argenti, & triginta
auri à Rege accepisset. Et haec omnia initia sunt
doloris, dispositiones potius appellandae sunt ad
futuram Templi, opumque ruinam.

Postremo tandem ac si nihil huc usque detra-
ctum fuisset à sacro Templo, sacra vrbe, sacra
terra, post tot, tantasque praedas: sub Sedechia
Rege Nabuchodonosor capta vrbe, expoliato
augustissimo orbis Templo, contractis aeneis,
aureisque columnis, ferro, flammaque vrbe, ac
Templo consumptis; tantam inde auri copiam
in Babylonem exportauit, ex tota, eaque opu-
lentissima Syria, tot seculis congestis opibus, ut
vix explicari possit: tantisque opibus Babylo-
nios, Chaldaeosque ditauit, tanta auri summa,
regnum omne compleuit, detractis non à Tem-
plo solum maximis opibus, sed à toto etiam Re-
gno, eoque opulentissimo supra cetera omnia:
pace enim fruenter, & nullis bellicis tumultibus
Hebraei gaudentes, in hoc quisque studium om-
ne posuerat, cumulandis opibus: ut non imme-
rito sanctissimus Vates Daniel post eam praedam
Nabuchodonosori dixerit: Tu es caput aureum.
vbi figurate loquens Regem pro regno posuit, &
caput pro summa copia, ac si clarius dixisset:
tuum regnum Antonomastice aureum dici me-
ruit, ob infinitam auri copiam ab Ierusalem, &
Syria reportatam.

Cuius rei gratia proponenda nobis est ante
oculos diuina eiusdem Nabuchodonosori Regis
visio admirabilis statuæ: cuius statuæ caput ex
auro optimo erat, pectus autem, & brachia de ar-
gento:

ZARAEVS
Aethiopum
Rex cum
100000.
Ierusalem ob-
sedit.

ADADVS
Syriae Rex cum
alijs 32. regi-
bus Ierusalem
obsedit.
Ioseph. lib. 8.
cap. 8.

TEMPLVM
iterum spolia-
tum opibus à
Damascenis.

SENNACHERIB
Assyriorum
Rex Templi
opes aliquas
fustulit.
Ioseph. lib. 9.
cap. 8.

NABUCHO-
donosor Rex
templum spo-
liat, & incendit.

TEMPLI
Hierusalem, &
Syriae opes
omnes Baby-
lonij fustule-
runt.

Daniel. 2.
v. 38.
CVR CHAL-
daeorum Re-
gnum dictum
sit caput au-
reum.

Ibid. v. 32.

AVRVM
corruptioni, &
sub
iact.

DAVIDIS,
Salomonis, &
Templi opes
innumera
gentium
inuidiae
pauli.

SALOMON
prudencia po-
tius, quam ar-
mibus regnum
administravit.
ROBOAM
imminutus à
prudentia.
Ezech. 47.
v. 11.
I. Paral. 12.
v. 1.
AETHIO-
piae caecitas
innumera.

Ibid. v. 9.
SESAC AE-
gypti Rex tem-
plum spoliavit
omnibus opi-
bus.
Ioseph. lib. 8.
Antiq. c. 4.

VISTO STA-
tua Nabucho-
donosor Re-
gis.

gento: porro venter, & femora ex aere: tybiae au-
tem ferreae, & diligenter similiter attendenda.
Danielis sanctissimi Vatis interpretatio. Nam
cum Nabuchodonosore loquens: *Tu es*, inquit,
caput aureum: & post te consurget regnum aliud
minus te argenteum: & regnum tertium aliud ae-
reum, quod imperabit vniuersae terrae: & regnum
quartum erit velut ferrum. Qua explicatione
per regnum aureum Chaldaeorum imperium,
denotari, per argenteum, Persarum Regnum,
per aerem Graecorum Monarchiam, per fer-
reum denique Romanum principatum designa-
ri manifestum est, confessione omnium fere Do-
ctorum communi: quare non est in eorum expli-
catione diutius immorandum.

POST CA-
pitulum
& Syria Asia
opulentissima
facta est.

Hinc Asia omnis alioqui diues auri, metallo-
rumque feracissima, ditior supra modum effecta
est; hinc Asiani luxus exordium esse caepit. Ita-
que ex vna Hierosolyma, tanquam ex vberissimo
fonte infiniti pene auri torrentes, & amnes to-
tam Asiam inundarunt; hinc deinde in diuitem
Asiam totus orbis conspirasse visus est. Et primo
quidem Cyrus Persa, qui Chaldaeis regnum
eripuit, deuicta Asia auri pondo triginta qua-
tuor millia reportauit; praeter vasa aurea, au-
rumque factum; argenti vero quingenta millia
talentorum; & craterem Semiramidis, cuius pon-
dus quindecim talenta Aegyptiaca colligebat.

PER SARVM
opes immen-
sae post victam
Babyloniam.

Hinc post eam victoriam, praedaeque ingentes,
tantus item in Persarum Reges luxus irrepit, vt
ad caput cubilis Regij conclauae poni consueuerit
pariete vno interstitum, in quo erant auri talen-
ta quinque millia, & regione vero argenti tria
millia. Itaque non sine causa Persarum Regnum
argento comparatur a Daniele; tum quia Persa-
rum Reges, Herodoto teste, argentum fere sem-
per, aurum raro Satrapijs tributum nomine impe-
rarunt: tum quia cum Chaldaeo regnum Persa-
rum comparatum, non adeo diues auro fuit: sa-
crum enim aurum totis iam sexaginta annis vs-
que ad Cyri victoriam in varias regni Chaldaeo-
rum Prouincias dispergi, subdividi, ac dissipari
iamdudum caeperat.

Curt lib. 3.

Mox conspirasse in Asianas opes Macedones
visi sunt. Victo enim Dario, compilatis aerarijs,
vnus Alexander accepisse traditur Curtio teste
talenta centum quinquaginta septem millia, abs-
que Babylonica praeda; & Strabo, centum octo-
ginta millia, ac coronas aureas a legatis Gen-
tium missas aestimatione decem millium talen-
torum auri, vt auctor est Arhenaues, non adnu-
meratis militum opibus, quae tantae item fue-
runt, vt ducenta viginti millia bellatorum armis
argenteis vti caeperint; eorumque equi aureis
fraenis. Et tamen Graecorum Imperium recte
non auro, neque argento, sed aeri comparatur
a Daniele: non solum, ob eloquentiam Atti-
cam, vt bene noster Pererius exponit, cuius Hie-
roglyphicum est aes; verum maxime, quia his
opibus praedictis nihil obstantibus ab auro Chal-
daeorum, & argento Persarum multum recessit
Graecorum thesaurus; quippe quadringentis
annis vsque ad hanc Alexandri victoriam iam
dissipatum, vix tandem minima illius pars in
Graecorum potestatem redacta sit.

CVR GRAE-
ci aeri compa-
rantur.

Demum in Asianas opes Romani conspira-
runt. Victo enim magno Antiocho infinitas opes
caepit habere Romana Respublica. Ex Asia, vt
auctor est Plinius, & Marcus Tullius, & commu-
nis est omnium consensus, luxus in Italiam pene-

ROMANI
in Asianas o-
pes conspi-
rant, & obtri-
nent.

trahit. Ante id tempus nullus fere Romanis au-
ri vsus, nulla saltem copia: prisci enim Romani
in digitis annulos ferreos gestare solebant, nobi-
litas, & bellicae virtutis insigne; vt auctor est
Plinius. Vnde propterea forte ferro comparan-
tur a Daniele Romani, praeter alias causas, quas
noster Pererius assignat, ob hanc praesertim:
quia opes Romanae longissime ab auro illo sacro
Chaldaeorum, & Persarum argento recesserant.
Itaque victa Asia, depositis ferreis digitorum an-
nulis aureos acceperunt, quibus adeo digitos o-
nerare solebant, vt minimo digito tres addiderint
annulos, quibus paulatim addere caeperunt gem-
mas exquisiti fulgoris. Mox tanta auri, & argenti
copia Romanis, alioqui continentibus esse cae-
pit, vt nullam genus officinae non argenteum
esset: mensae, vasa coquinaria ex argento pri-
mum fecit Caluus orator. Poppaea coniux Ne-
ronis delicatioribus iumentis suis etiam soleas ex
auro induit: Lecti mulierum non nisi ex argen-
to; triclinia argento conflata, lances argenteas
supra quingentas habuit Caruius Pollio cente-
nis libris singulas. Claudij vero Principis seruus
Drusillanus quingenarias lances ex argento,
comites eius octingentas sexaginta octo libra-
rum. In Triumpho magni Pompeij Asia victa
allata Romam argentea Phornacis statua, &
Mithridatis Eupatoris currus aurei, & argentei:
paulo post aurea item statua, eaque maxima
nulla concauitate, & sexcenta alia.

Ante id tempus nullus fere Romanis au-
ri vsus, nulla saltem copia: prisci enim Romani
in digitis annulos ferreos gestare solebant, nobi-
litas, & bellicae virtutis insigne; vt auctor est
Plinius. Vnde propterea forte ferro comparan-
tur a Daniele Romani, praeter alias causas, quas
noster Pererius assignat, ob hanc praesertim:
quia opes Romanae longissime ab auro illo sacro
Chaldaeorum, & Persarum argento recesserant.
Itaque victa Asia, depositis ferreis digitorum an-
nulis aureos acceperunt, quibus adeo digitos o-
nerare solebant, vt minimo digito tres addiderint
annulos, quibus paulatim addere caeperunt gem-
mas exquisiti fulgoris. Mox tanta auri, & argenti
copia Romanis, alioqui continentibus esse cae-
pit, vt nullam genus officinae non argenteum
esset: mensae, vasa coquinaria ex argento pri-
mum fecit Caluus orator. Poppaea coniux Ne-
ronis delicatioribus iumentis suis etiam soleas ex
auro induit: Lecti mulierum non nisi ex argen-
to; triclinia argento conflata, lances argenteas
supra quingentas habuit Caruius Pollio cente-
nis libris singulas. Claudij vero Principis seruus
Drusillanus quingenarias lances ex argento,
comites eius octingentas sexaginta octo libra-
rum. In Triumpho magni Pompeij Asia victa
allata Romam argentea Phornacis statua, &
Mithridatis Eupatoris currus aurei, & argentei:
paulo post aurea item statua, eaque maxima
nulla concauitate, & sexcenta alia.

Vnus Pompeius Magnus Asia victa transtulit
Romam alucum cum tesserae lusorum, & gem-
mis duabus tantis, vt nulla maior, in quibus Lu-
na visibatur argentea pondo triginta; lecti tri-
clinia tres, vasa ex auro, & gemmis nouem, si-
gna aurea tria, coronae ex margaritis tres, & tri-
ginta: mons aureus quadratus cum ceruis, & leo-
nibus, & pomis omnis generis circumdatus vite
aurea: Musaeum ex margaritis, in cuius fastigio
horologium erat: Imago Pompeij e margaritis:
datum Reipublicae mille talentum; militibus
singulis fena millia sestertium; praeter cetera
vasa ex alijs gemmis.

Ex Asia similiter emerit ille mos offerendi
victoribus aureas coronas: Hinc Gallograecos
cum vicisset Manlius, missas accepit a Legatis co-
ronas aureas ducentas duodecim honoris gratia.
Cesaris bis mille octingentas viginti duas, eas-
que pondo viginti millium quadringentorum
quatuordecim: quarum deinde pondus augere
caeperunt; & fuerunt aliquae pondo septingen-
torum, aliae nongentorum, aliae mille, factae
nimirum ad pompam.

Tanta diuitiarum & opum in Asia fuit copia,
vt bellis Civilibus ingruentibus paulo post Pom-
peij Magni triumphum intra paucissimos annos
Cassius Brutus, & Marcus Antonius Triumui-
quadraginta millia talentorum collegerint.

Quid plura? Ex Asia in vniuersam terrarum
orbem praesertim Italiam, Graeciam, luxus, &
opes irruerunt, in hanc quidem sub Alexandro
primum; in illam post Lucullum, & Pompeij Ma-
gni triumphum: vt merito supra omnium diuitias
Hebraicas praetulerimus. cum Hebraicas opes
& priores, & maiores omnibus fuisse demonst-
ratum a nobis, satis superque sit.

Videris iam quonam abierint Dauidis, & Sa-
lomonis opes? & tamen ac nihil vsque adhuc ex
tam diuiti solo sublatum esset a Chaldaeis, Persis,
Macedonibus, Romanis; iterum Romana sitis
nedum

ROMANI
olim ferreos in
digitis annu-
los gestabant.

CVR RO-
mani ferro
comparantur.

IDEVICTA
Asia, Romani
diuissimi facti
sunt.

ROMANO-
rum luxus
post Asiam de-
uictam.

Plin. lib. 33.

CVR RVRS
argentei Mi-
thridatis Asiae
Regis.

Plin. lib. 33.

IN POM-
peij triumpho
infinitus the-
saurus post vi-
ctam Asiam.

MOS OFFE-
rendi victori-
bus coronas
aureas ex Asia
emerit.

Liu. 20. c. 18.
in Q. Flami-
nij triumpho

114.
Lanius lib.
20. c. 14-
ibid.

EX ASIA
tribus annis
talenta sublata
sunt tributum
nomine 40000

EX ASIA
in eorum ur-
bem luxus ir-
repsit.

nedum fatiari possit. Audite quid de Gabinio, A Persidem per Cyrum & in Asiam vniuersam: ex Asia in Graeciam ab Alexandro: & in Italia demum à Lucullo, Pompeio, Cassio, Bruto, Marco Antonio, Gabinio, Vespasiano, alijsque Romanis Ducibus, & Imperatoribus. Quid mirum est igitur si tot annorum spatio transacto à prima Templi praeda ab Aegyptijs facta, usque ad postremum eiusdem Templi excidium factum à Romanis, aurum illud Ierosolymitanum in tot tantasque regiones dissipatum, & ab his usque ad nostra tempora vix tandem appareat: cum Romanorum opes, hoc est, Asiae, Persidis, Babyloniae, & Syriae gazas, Hunni, Vuandali, Gothi, Longobardi, & sexcentae barbarae nationes in longissimas quasque regiones abtulerint, ac dissiparint. mirum certe potius esset, si usquam appareret illius auri vestigium.

Quae cum ita sint quisnam audeat dubitare quoniam abierint Templi, & Hierosolymorum opes? Responderi enim vno verbo potest ex Templo, & vrbe auri partem in Aegyptum à Sacerdotibus, partem in Aethiopiam à copijs Arabum, partem in Damascum ab exercitu Syriorum; partem in Samariam à loas; partem denique in Babyloniam à Nabuchodonosore fuisse translata. ex his Asiae, & Africae regionibus deinde in-

ex Asia in Graeciam ab Alexandro: & in Italia demum à Lucullo, Pompeio, Cassio, Bruto, Marco Antonio, Gabinio, Vespasiano, alijsque Romanis Ducibus, & Imperatoribus. Quid mirum est igitur si tot annorum spatio transacto à prima Templi praeda ab Aegyptijs facta, usque ad postremum eiusdem Templi excidium factum à Romanis, aurum illud Ierosolymitanum in tot tantasque regiones dissipatum, & ab his usque ad nostra tempora vix tandem appareat: cum Romanorum opes, hoc est, Asiae, Persidis, Babyloniae, & Syriae gazas, Hunni, Vuandali, Gothi, Longobardi, & sexcentae barbarae nationes in longissimas quasque regiones abtulerint, ac dissiparint. mirum certe potius esset, si usquam appareret illius auri vestigium.

QVO ABIERINT OPES
Templi.

DE VERA TEMPLI GLORIA, QVAE EX VNA CHRISTI DOMINI PRAESENTIA PETITA, OMNEM priorem longe lateque superauit. DISPUTATIO QUARTA.

SUMMA EARVM RERVM EX QVIBVS PRIORIS TEMPLI AMPLITVDO, ET MAGNIFICENTIA

dignoscitur.

Cap. LX.

ACTENVS egimus de Templi gloria, tum temporali, tum figuratiua. iam reliquum est, vt de vera gloria praesenti disputatione tractemus, quam ei attulit corporalis Christi praesentia: quae sane fuit infinitis partibus maior, quam prior illa temporalis vniuersa. Verum vt apertius, & clarius tota simul aspici, & facilius cum illa conferri queat, visum est antea summa rerum capita breuiter attingere, atque vnum in locum cuncta conferre, quae varijs horum quinque librorum locis persequuti sumus. Porro nihil hic fere aliud proponetur, nisi Commentarius, quem Anno nonagesimo à Virginis partu supra millesimum, & quingentesimum detuli Regi Catholico PHILIPPO secundo Domino meo: spero enim, vt prudentissimo tantae Maiestatis iudicio tum probata res est; ita cuius probatum iri, qui nulla perturbationis nube contegatur, eumque suis locis earum rerum rationes indagaturum, quae hic simpliciter proponuntur. Et quidem, vt à fundamentis fabricae totius considerationem exordiamur; cuius fabricae Architectus, Deus fuit, Salomon executor.

fecit, ditissimus ac sapientissimus Rex, vt auctor est Iosephus, in altissimam terrae profunditatem fundamenta templi, & saxa validissimis, quae contra omnem temporum iniuriam resistere possent; ita vt cum contigua terra coalita solam, ac firmamentum imponendis substructionibus praebere, & propter inconcussam soliditatem, facile molem aedificij cum apparatu ornamentorum sumptuosissimo perferrent, non minorem admirationem habitura, quam quae superne ad amplitudinem, pulcritudinem, & magnificentiam operis per artifices elaborata sunt. Haec Iosephi sunt verba.

Tomi 2. Explanat. Pars 2.

CHuius vero substructionis quilibet paries; tum is, qui ad Meridiem, tum vero is, qui ad Orientem, longus erat prope cubitos mille, vt in facie cernitur, quae Orientalis substructionis inscribitur. Cumque hi singuli cubiti passus communes exaequant, vt à Sancto Hieronymo exaequantur in editione vulgata: duo isti parietes patebunt necessario mille passus Geometricos, seu Italicum milliarius. Erat autem huius parietis crassities in angulis centum cubitorum; atque vbi erat angustissimus, quinquaginta. Longitudo vero vniuscuiusque parietis illorum quatuor, quibus Gentium porticus innitebatur, octingentorum erat cubitorum: qui Romanis palmis adaequantur duobus millibus octingentis triginta nouem cum centum triginta septem millesimis cubiti partibus. Hispanis vero tribus millibus viginti octo cum centum tribus ducentis millesimis. Erant in hoc aedificio, teste Iosepho, lapides nonnulli quadragenis longi cubitis, ac si diceret, palmis Italicis centum quadraginta & vno cum nongentis quinquaginta septem millesimis; Hispanis autem centum quinquaginta & vno cum quadringentis viginti vna millesimis. Porro alibi ait: Constabat autem structura e lapidibus candidis firmissimis, magnitudine viginti quinque cubitorum in longum, octo in altum, latitudine vero cubitorum duodecim. Haec Iosephus. Erant igitur lapides eiusmodi, vt domus intra singulos facile posset exaedificari. Itaque vniuersum aedificium à fundamentis ad tectum usque ex marmore candidissimo constabat, & quidem pretiosissimo; non quidem scalpris, bipennibusue elaborato, verum serà secundum omnes cuiusque lapidis superficies exaptrato, atque compacto. id enim declaratur

PARIES
substructionis
longus cubi-
tos 1000.

PARIETIS
crassities

PARIES
porticus Gen-
tium.
2839 $\frac{1}{2}$ $\frac{3}{4}$.

3028 $\frac{1}{2}$ $\frac{3}{4}$.
Ioseph. 6. bel.
li cap. 6. &
15. Antig.
c. 14.

LAPIDVM
longitudo.
141 $\frac{1}{2}$ $\frac{3}{4}$.
151 $\frac{1}{2}$ $\frac{3}{4}$.

LAPIDES
candidi & ser-
ra secti omnes
in monte Li-
bano.

Z z in se-

3. Reg. 7.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

V. 10.

in sacris voluminibus illis verbis: *Tam intrinsecus quam extrinsecus ferrati erant.* Quocirca non erat in medijs parietibus vllum tumultuarium opus aggestum, verum lapides, qui foris extabant, vniuersum parietem complebant. Lapidem in monte Libano caedebantur, atque ibidem componebantur, & expoliebantur, ita vt Solis appulsu, non minus, quam Sol ipse refulgerent. Hinc intelligitur quam facile, ac sine sensu suis eos locis fabri collocarent; vt ne ictus quidem scalpri, aut vllius ferramenti exaudiretur, ita accurate elaborati portabantur, vt ne manus quidem illis admota, ne dum ferramenta viderentur. Erant commissurae ita latentes, vt ne oculis percipi possent, & vnus potius lapis e pluribus, quam plures coniuncti viderentur. Nul- lum enim inter eos intercedebat connectendi causa cementi genus: intrinsecus ferreis vinculis, Meridionalibus exceptis, qui plumbo, copula- bantur, ne Australi vento ferrum corrumpetur. Praedicta ratione elaborati erant lapides omnes, quos planae superficies finiebant: nam reliqui coronis exornati, aut sculpturis, quippe qui fer- rari non potuerunt, longe alia ratione fuerunt elaborati, quam explicare vix possumus, nisi di- camus pretiosissimo adamante elaboratos fuisse: vt quamplurimi iussu Philippi Regis, me prae- sente, in augustissimo Templo Sancti Laurentij in Scoriali elaborati sunt. Quae enim artificum industria adamantem ipsum in adamantem ex- cuit: vt indomita illa naturae vis suis viribus ce- deret, eisdem omnino quamlibet aliam vim fac- ile superauit.

Columnis vel fulciebatur, vel exornabatur hoc aedificium. harum singulae e singulis faxis erant, Pario nimirum marmore candidissimo; quarum quam plurimae aeneis illis erant pares, ea crassitudine, quam possent tres homines con- fertis inter se complecti brachijs, altitudine de- cupla. In toto aedificio nulla columna minor est altitudine cubitorum quindecim, hoc est, pal- morum Romanorum plus quam tribus, & quin- quaginta: Hispanorum sex, & quinquaginta. Omnes columnae mille quadringentae quinquaginta tres, non computando dimidiatas colum- nas parietibus, ac pilis adpactas, numero plus quam duplo plures. Harum vero, atque illarum capitella inculpta erant opere Corinthio, pul- cra vsque ad miraculum: quorum duplo maiora erant capitella, quae Domum ipsam Dei exor- nabant, sublimiore opere, ac pretiosiore materia.

Praeter fenestras illas, quae in pauimento a- periebantur ad illustrandam hypogaeam habi- tationem, fuerunt maiores quaedam fenestrae, bis mille ducentae quadraginta sex: quarum cancel- li, sin minus aurei fuerunt, cuiusmodi fuisse testa- tur Iosephus cancellos fenestrarum templi, at- saltem argentei fuisse credendi sunt.

Iam vero a partium numero ad earum mensu- ras gradum faciamus. Opus est autem Angeli ca- lamum expendere. Fuit is quidem palmis Roma- nis par duobus & viginti cum centum octoginta vna millesimis palmi partibus. Hispanis vero palmis exaequabatur tribus & viginti cum sex- centis quinquaginta nouem millenis. Quanta e- rat cuiuscumque parietis minima crassitudo, tan- ta etiam altitudo, & crassitudo periboli ambientis vniuersum aedificium exterius, & viam, quae in- ter peribolum iacebat, & atrij Gentium parietem.

Via porro haec lata erat septem & triginta

A cubitos cum dimidiato; hoc est, palmos Roma- nos, centum triginta tres cum viginti vna ducen- tesimis quinquagesimis palmi partibus: Hispan- nos, centum quadraginta vnum cum nonagentis quinquaginta septem millesimis. Eratque in vnoquoque latere via longa calamos tres & vi- ginti supra centum; hoc est, cubitos septingen- tos sexaginta octo cum tribus quartis cubiti par- tibus: palmos Romanos, bis mille septingentos viginti octo, cum viginti nouem centesimis vice- simis quintis: Hispanos vero palmos, bis mille nongentos decem, cum sex & quinquaginta quingentesimis.

Paries porticus Gentium in vnoquoque latere longus erat, centum & decem calamos, cubitos sexcentos octoginta septem cum dimidiato; pal- mos Romanos, bis mille quadringentos triginta nouem cum octingentis octoginta tribus mille- nis palmi partibus. Hispanos vero, bis mille sex- centos & duos, cum ducentis septuaginta vna quingentesimis. Qui paries super altitudine iam dicta periboli erigebatur vsque ad summam do- matis coronam, cubitis quinque, & viginti: pal- mis Romanis octoginta octo cum septingentis viginti tribus millenis. Hispanis vero, quatuor & nonaginta cum trecentis nouendecim quin- gesimis. Vtriusque porticus altitudo tota erat, cubitorum trium & quadraginta cum tribus quartis cubiti partibus: qui aequivalent palmis Romanis, centum quinquaginta quinque cum centum triginta tribus quingentesimis; Hispan- nis, centum sexaginta quinque cum sexcentis septendecim millenis. Latitudo vero huius por- ticus vniuersa vniuersae altitudini, quam dixi, par erat.

Atrij Gentium latitudo quinquaginta cubito- rum, par erat palmis Romanis centum septuaginta septem, cum ducentis viginti tribus quingen- tesimis: Palmis vero Hispanis, centum octogin- ta nouem cum sexaginta nouem ducentesimis quinquagesimis. Eiusdem vero in singulis late- ribus longitudo sexcentorum cubitorum, palmis Romanis exaequabatur bis millibus centum vi- ginti nouem, cum quadraginta quatuor centesi- mis vice simis quintis: Hispanis vero, bis milli- bus ducentis septuaginta vno, cum trecentis & nouem millesimis.

Paries atrij Israel, cuius vnumquodque latus quingentis cubitis fuerat dimensus, palmis Ro- manis exaequabatur mille septingentis septua- ginta quatuor, cum tribus & viginti quinquage- nis. Hispanis vero mille octingentis nonaginta duobus, cum trecentis septuaginta nouem quin- gesimis. Eiusdem parietis altitudinem triplici columnarum ordine distinctam Angelus sexa- ginta cubitis mensus est, & frontes appellauit: eadem altitudo palmis Romanis par erat, ducen- tis & duodecim cum centum octoginta septem ducentenis: Hispanis vero, ducentis viginti se- ptem cum centum triginta vna millenis. Cui qui- dem celsitudini addenda est stylobatae altitudo, quae par erat exteriori peribolo, quem paulo ante calamo vno dimensi sumus, & cum palmis Romanis, atque Hispanis contulimus.

Super portis deinde ac turribus quartus ordo erigitur, cuius vniuersa altitudo a pauimento a- trij Gentium computata, fuit cubitorum octo & septuaginta, cum tribus insuper quartis parti- bus, quae palmis Romanis exaequabatur, du- centis septuaginta nouem cum quadringentis se- pua-

VIA INTER peribolum & atrium Gentium.

133 2/3.

141 1/3.

172 1/3.

191 1/3.

272 1/3.

291 1/3.

2439 1/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

2602 2/3.

ptuaginta septem millenis: Hispanis vero, du-
centis nonaginta octo cum centum, & nouem
millenis. Quod si quintus praedictis ordinibus
adnumeretur castellorum ordo, vniuersa tur-
rum celsitudo cubitorum erit nonaginta: palmis
Romanis aequalis trecentis nouemdecim cum
quadringentis tribus millenis: Hispanis vero tre-
centis quadraginta cum octoginta septem cente-
nis vicens quinis.

ARBAE Singulae arriorum areae quadratae erant cen-
tenorum cubitorum, qui sunt palmis Romanis
pares, trecentis quinquaginta quatuor cum du-
centis viginti tribus ducentenis quinquagenis:
Hispanis vero, trecentis septuaginta octo cum
sexaginta nouem centenis vicens quinis. Area
vero vniuersa atq; interioris, in cuius medio Do-
mus Dei insidet, proprioque peribolo cingitur,
eiusdem latitudinis est cum ceteris areis, longitu-
dine huius dupla sesquialtera, hoc est, palmo-
rum Romanorum, octingentorum octoginta sep-
tem, cum tribus & viginti centenis; Hispano-
rum, vero nongentorum quadraginta sex cum
trecentis septuaginta nouem millesimis.

TURRIS Latitudo turris Domus Dei erat cubitorum
quatuor & sexaginta, qui palmis Romanis ae-
quivalent ducentis viginti septem, cum cen-
tum triginta vna millesimis: Hispanis vero, du-
centis quadraginta duobus, cum ducentis sep-
tuaginta tribus millesimis.

TURRAS Ab ima turris parte, vsque ad lapidis angula-
ris apicem, qui totius frontispicii est pars subli-
mior, cubiti intercedebant centum viginti quin-
que: palmi nimirum Romani quadringenti qua-
draginta tres, cum centum tribus ducentesimis:
Hispani vero, quadringenti septuaginta tres,
cum nouemdecim centesimis.

VESTIBULI Vestibulum ab altero pariete vsque ad parie-
tem sancti alterum, latum est cubitos duodecim
cum dimidiato: palmos nimirum Romanos, qua-
tuor & quadraginta cum trecentis sexaginta, &
vna millesimis: Hispanos vero palmos, quadra-
ginta septem, cum trecentis decem, & nouem
millesimis. Longitudo vero erat cubitorum vi-
ginti, qui aequipollent Romanis palmis septua-
ginta cum quadringentis octoginta nouem quin-
gentesimis: Hispanis vero palmis, septuaginta
quinque cum vna & septuaginta centesimis.

LATITUDO Ea pars sacrae Domus quae Sancta vocatur
latitudinem continet eandem, nimirum cubitos
viginti; Longitudinem vero duplo maiorem, si
paries interiectus includatur, qui diuidit Sancta
Sanctorum: si vero excludatur, continet cubitos
triginta septem cum dimidiato, palmos scilicet
Romanos, centum tredecim cum viginti & vna
ducentesimis quinquagesimis: Hispanos vero,
centum quadraginta vnum, cum nongentis quin-
quaginta septem millesimis.

SANCTI Altera pars, quae Sancti Sanctorum nomine
insignitur, habuit tum in longitudine, tum lati-
tudine, tum vero in altitudine vsque ad sum-
mam coronicem, cubitos viginti: seu palmos Ro-
manos, septuaginta, cum quadringentis octogin-
ta nouem quingentesimis: Hispanos, quinque
& septuaginta, cum septuaginta vna centesimis.

CUBICULA Erant in vniuerso aedificio Cubicula septin-
genta duodecim, fere quadrata omnia: singulo-
rum vero inane duodecim cubitorum erat: hoc
est, palmorum Romanorum, duorum & qua-
draginta cum quingentis octoginta septem mil-
lesimis: Hispanorum vero, quadraginta quinque

A cum ducentis tredecim quingentesimis. erant
que ex illis aliqua multo maiora, quae tamen
nihil duimus. In quem numerum computatae
non veniunt subterranae officinae, & gazophy-
lacia, quae adeo capacia erant, vt in illa intrudi
ac feruari poruerint omnes decimae & primitiae
totius Israelis, vsque dum esset tempus diuiden-
di eas Sacerdotibus, & Levitis; quorum erant
myriades multae. Erat praeterea maximi facien-
da aula illa quam maxima, quae Sancto & San-
cto Sanctorum imminebat, in qua feruari consue-
uerunt tabulae, cortinae, ac cetera Tabernaculi
instrumenta, & anathemata sacra.

B Via quae inter cubicula virinque posita inte-
riori, habet eandem cum cubiculis latitudi-
nem. Longitudinem vero cubitorum quadrin-
gentorum octoginta septem, qui palmis Romanis
aequivalent mille septingentis triginta, cum qua-
draginta nouem quingentesimis: sine Hispanis
palmis, mille octingentis quadraginta quinque
cum quadringentis triginta nouem millesimis.

C Ea tamen erat huius aedificij partium, ac
membrorum omnimoda proportio, vt si quis eam
apprime calleret, qualibet illius parte Hierosoly-
mae inuenta, exempli gratia, basi aliqua, capite-
lo, vel trabis alicuius parte, modo non ignoraret,
ex qua maiore esset, demonstrare facillime
posset totam aedificij magnitudinem, & omnes
illas partes, cuius rei maximae explicata do-
ctrina, tamen non vndeque perfecta, spem
nobis ingerit futurum, vt posteritas animadu-
tat, quam proxime accesserimus ad id, quod iam
diu quaerebamus. Ex quo etiam colligi poterit
assidua huius aedificij consideratione multo ma-
gis, ac melius posse quemlibet Architectonicae
praecepta perdiscere, quam si omnia antiquo-
rum aedificia percaleat, atque etiam auctorum
libros peruoluat. Cum sacrum hoc aedificium, vt
alias saepe dictum est, sit omnium aliorum origo,
& fons omnium praeceptorum, quae sparsim in
ijs voluminibus continentur. Quidquid enim bo-
ni continet aedificium quodlibet, ex hoc vno sub-

D latum, & subfuratum est.

Et quidem hoc aedificium perfectum & abso-
lutum est supra cetera omnia, quae vana iactat
antiquitas, sine illius ornamenta spectes, siue
partium proportionem admirabilem: perspecta
enim membrorum omnium integritate, absque
eo, quod vllius coronicis, vel alterius ornamenti
pars alicubi intercidatur: totum est vndeque
sculpturis ornatissimum vsque ad singulas ba-
sim, & coronarum praecinctiones. Vnde iure
optimo Iosephus aedificium hoc augustissimum
opus Corinthium appellauit.

Neque propterea dicendum est Doricam illi
proportionem defuisse, quae ex triglyphorum
distributione nascitur. Haec enim non modo in
priori columnarum ordine, vt docuit antiquitas;
verum etiam in secundo, ac tertio, & in ceteris
alijs, si qui sunt, perfecta esse dignoscitur. Quare
non debet opus hoc vnico tantum nomine con-
tentum, appellari Corinthium, vel Doricum: sed
cum quid perfectius habeat Dorica, vel Corin-
thia, aut qualibet alia proportionem, ac distributio-
nem, appellandum est opus vere Diuinum, omnium
supremum, omnium primum.

Ex praedicta triglyphorum proportionem de-
duci potest trabium magnitudo, quam similiter
posset quilibet enumerare, si vellet. Illud non
omittam, quod ad rem summopere facit. Trabes

VIA INTER
cubicula viri-
que posita

1730
VIA ART
1845

PROPOR-
tio aedificij

ANNUI

VT SIT

ANNUI

ANNUI

ANNUI

ANNUI

CORIN-
thia proportio
de Dorica in
Templo.

ANNUI

ANNUI

ANNUI

ANNUI

ANNUI

ANNUI

ANNUI

ANNUI

ANNUI

ANNUI

ANNUI

44 $\frac{1}{1000}$

47 $\frac{1}{1000}$

4 $\frac{1}{1000}$

4 $\frac{1}{1000}$

6 $\frac{1}{1000}$

7 $\frac{1}{1000}$

TRABIVM
alium ma-
gnitudo.

191 $\frac{1}{1000}$

204 $\frac{1}{1000}$

8 $\frac{1}{1000}$

9 $\frac{1}{1000}$

13 $\frac{1}{1000}$

14 $\frac{1}{1000}$

TRABES
cedrinae.

PAVIMEN-
tum.

LAMINIS
aureis tota
sancta Domus
operta.

VASA AV-
rea & argen-
tea, eorumque
numerus.

EX LEGATO
a Davide auro
scuta Romana
1817654024.

SCUTA HI-
spanica
1603812375.

enim communes minimam longitudinem ha-
beant duodecim cubitorum cum dimidiato, qui
aequivalent Romanis palmis, quatuor & qua-
draginta cum vna & trecentis sexaginta mille-
simis palmi partibus: siue Hispanis, quadraginta
septem cum trecentis nouendecim millesimis:
quaelibet earum crassitudinis habebat cubitum
cum quarta ipsius parte; nimirum, Romanos
palmos, quatuor cum centum nouem ducente-
simis quinquagesimis: Hispanos vero, quatuor
cum centum octoginta tribus ducentis quinqu-
agesimis: Latitudinis vero cubitum cum sep-
tem octauis; nimirum palmos Romanos sex
cum trecentis viginti septem quingentesimis:
vel Hispanos, septem cum quadraginta nouem
quingentesimis.

Erant aliae praeterea trabes multo maiori
admiratione dignae; illae nimirum, quae Do-
mus Dei vniuersae latitudinem colligabant: lon-
gitudinem enim habebant cubitorum quinqu-
aginta quatuor; hoc est, palmos Romanos, cen-
tum nonaginta vnum, cum vna, & trecentis vi-
ginti quingentesimis: Hispanos vero palmos,
ducentos quatuor cum ducentis nouem quin-
gentesimis: Crassitudinem vero cubitorum
duum cum dimidiato; qui palmis Romanis ae-
quivalent, octo cum centum nouem centesi-
mis vigesimis quintis: Hispanis vero palmis,
nouem cum quinquaginta octo centesimis quin-
tis: Latitudinis demum cubitos tres cum tri-
bus quartis: hoc est, palmos Romanos trede-
cim cum trecentis nouem millesimis: siue palmis
Hispanis, quatuordecim cum quadraginta no-
uem ducentis quinquagesimis.

Omnes hae trabes cedrinae sculpturis, ac cae-
laturis, ac bracteis aureis erant ornatae, & in-
cisis quibusdam arcibus variatae, & insculptae;
admotis etiam, atque adpactis auri, & argenti
laminis.

Totius aedificij pavementum praesertim por-
ticum, stratum erat lapidibus variis, diversi-
que coloris admodum pretiosis; adeoque crustis
artificiose ad picturae normam tessellato opere
coniunctis erat compositum, vt instar vnus la-
pidis appareret.

Parietes, tectum, & pavementum sanctae
Domus laminis aureis contexta splendebant, cla-
uis similiter aureis affixis; quorum capita miro
artificio elaborata erant, in eorumque singulis
auri viginti quinque vnciae consumptae sunt, ni-
mirum librae Romanae duae cum vna vncia.
Erant omnes varijs, & artificiosissimis caelatu-
ris insculpti, & encausti loco pretiosissimae, va-
rijque coloris gemmae auro inclusae, suis locis
miro ordine disponebantur, quae suo splendo-
re stellatum caelum imitarentur.

Vasa ex auro confecta, quae Templo Salo-
mon dicauit, fuerunt quadringenta quadragin-
ta millia. Ex argento autem decies ter centena
quadraginta millia.

Consumpta erogataque sunt in his illa cen-
tum, & octo millia auri talenta, ac praeterea bis
mille quingenti auri sceli. Quae auri summa ae-
quiualebat Romanae monetae scutis decies octies
millies centies septuagies sexies centenis quin-
quaginta quatuor millibus viginti quatuor. Hi-
spanis vero scutis decies sexies millies tricies
octies centenis duodecim millibus trecentis sep-
tuaginta quinque. Argenti vero talenta mille
millia aequiualebat Romanae monetae scutis qua-

ter decies millies sexagies, quater centenis qua-
draginta octo millibus: Hispanis vero scutis duo-
decies millies octuagies & semel centenis vnde-
cim millibus sexcentis. De qua summa auri, &
argenti nihil omnino detractum est soluendae
operariorum mercedi, vel ijs nutriendis, vel alijs
impensis Templi faciendis: sed totum illud au-
rum, & argentum in Templo sanctificatum fuit.

Quod aurum vniuersum in ea vasa conflanda
expensum ad formam cubicam reuocatum, efficit
cubitos cubicos quingentos: quam massam vix
caperet cubiculum quadratum decem cubito-
rum, altum vero quinque, vel decem longum,
quinque latum, decem altum. Et vt clarius intue-
aris, cubiculum excogita longum octo & viginti
palmis Romanis, cum octoginta vna ducentesi-
mis, totidem latum, totidemque altum. Argen-
tum vero, quod David Deo legauit ad cubicam
rationem reuocatum, implere potuit totam do-
mum Oraculi: hoc est, conflaret massam argenti
quadrata ex omni parte, cuius latus quodlibet
aequale esset palmis Romanis duobus, & septua-
ginta cum vndecim tricesimis: palmis vero Hi-
spanis septuaginta quinque cum vna & septua-
ginta centesimis.

Maris aenei pondus talentorum est octo mil-
lium sexcentorum quadraginta, quae aequiua-
lent Romanis libris decies centenis octoginta
millibus.

Tectum vniuersum Templi regulis aeneis ope-
riebatur, quarum omnium pondus ad minimum
est talentorum quingentorum millium centum
quadraginta vnus, cum libris praeterea centum
tribus: hoc est, in vniuersum libris Romanis sex-
centies vices quinquies centenis decem & sep-
tem millibus septingentis viginis octo.

In duabus aeneis columnis Iachin, & Booz
conflandis, impensa sunt aeris talenta nouende-
cim millia viginti septem: libris Romanis paria
vices ter centenis septuaginta octo millibus tre-
centis septuaginta quinque: eisdem vero auro ve-
stendis, cuius crassitudo erat vnus digiti, expensa
sunt auri talenta quinque millia septingenta quin-
quaginta octo, & librae praeterea vna & viginti,
cum vncijs decem. quae aequiualebat scutis Ro-
manae monetae nonagies sexies nouies cente-
nis decem millibus septuaginta octo. Hispani-
cae vero monetae scutis octuagies quinquies ter
centenis, decem & octo millibus octingentis no-
naginta tribus cum quatuor quintis scuti parti-
bus. In decem lateribus cum basibus suis talenta
ducenta millia expensa sunt, quae aequiualebat li-
bris Romanis vices quinquies millies millibus.

Adhibuit Salomon in Templi fabrica opera-
rios Israelitas, Nathinaeos, Sidonios, Tyrios,
Aegyptios: nimirum quadringenties, & vnum
mille nongentos. quorum singulis sub discessum
absoluta fabrica, praeter diurnam mercedem, &
omnia ad victum necessaria durante fabrica,
abunde suppeditata, liberaliter erogauit auri fi-
celos denos; nimirum scuta Romana quinquaginta
sex; Hispana, quadraginta nouem cum dimidiato.
quorum omnium summa est quadragies centena
decem & nouem millia scilicet auri, qui aequi-
ualent talentis auri mille trecentis triginta no-
uem cum duabus talenti terijs. Haec autem ae-
qualia sunt scutis Romanae monetae, ducenties
vices quinquies centenis quadraginta sex mil-
libus quingentis nonaginta: Hispanae vero
monetae scutis nonagies octies centenis nona-
ginta

EX ARGEN-
to legato scu-
ta Romana
1464480000,
HISPANICA
1208196000.

AVRVM
omne ad for-
mam cubicam
reductum.

ARGENTVM
omne ad for-
mam cubicam
reductum.

MARIS AE-
nei pondus
Tal. 8640.
Lib. 10800.

T E C T A
Templi Tal.
500141.82
Lib. 103.
Lib. 26157728

AE N E AE
columnae
Tal. 19037.
Lib. 2378375

A V R V M
quo aeneae
columnae o-
periebantur.
Tal. 5758.
Lib. 11.
Vnc. 10.
Scuta Roma-
na 96910076.
Hispanica
853188937.

Tal. 100000.
Lib. 25000000

OPERARII
Templi.
401900.

Scuta Rom-
na 56.
Hispanica
43 $\frac{1}{2}$ 410000
Sicli 410000
Tal. 1339.
Scuta Roman-
a 22546590.

2. quatuor millibus quinquaginta.

Præbebat etiam Salomon in cibaria domus, Regi Tyrio coros tritici viginti millia, qui æquivalent rubijs Romanis viginti octo millibus quadringentis quinquaginta quinque cum quinque & triginta centesimis vigesimis tertijs: vel Hispanijs hanegis centum quadraginta duobus millibus octingentis quinquaginta septem cum vna septima. Vini præterea metretas viginti millia, olei coros viginti, hoc est, metretas ducentas. Aegyptio vero regi dabat earumdem rerum parem vel modum, vel pretium alijs rebus permutatum.

Dabat octoginta Tyrionum millibus in singulos annos coros tritici centum viginti millia, & hordei totidem: atque adeo Arithmetica ratione, operarijs omnibus erogabat in singulos annos tritici coros sexcenta duo millia octingentos quinquaginta: qui æquivalent rubijs Romanis, octingentis quinquaginta septem millibus septingentis tredecim, cum vna & quadraginta centesimis vigesimis tertijs: hanegis vero Hispanijs, decies quater ter centenae sex millibus septuaginta & vna, cum quatuor decimis quintis; ac totidem hordei siue rubijs, siue hanegis.

Dabat similiter sextae parti Tyrionum operarum metretas vini viginti millia: ergo omnibus Tyrijs, octoginta millibus, metretas centenas vices millenas. Igitur omnibus operarijs dabat vini metretas sexcenta duo millia octingentas quinquaginta: quae æquivalent dolijs Romanis, seu vt vulgo botte dicunt, quinquaginta duobus millibus nongentis octoginta quinque cum quatuor decimis quintis: Hispanijs, vero artobis, decies sexies centenae nonaginta quinque millibus quingentis quindecim cum quinque octauis.

Vltius eidem sextae Tyrionum parti, qui ligna caedebant, dabat olei sata viginti millia; igitur omnibus Tyrijs dabat sata centum viginti millia: ergo omnibus operarijs sexcenta duo millia octingenta quinquaginta, quae æquivalent dolijs, siue vt vulgo Romae dicitur botte, septem & decem millibus sexcentis sexaginta & vna, cum centum quinquaginta nouem ducentesimis quinquagesimis sextis dolij partibus: artobis Hispanijs quingentis sexaginta quinque millibus centum septuaginta & vna, cum septem octauis. Mensuras autem olei ad mensuras vini reuocauimus; proprias enim olei mensuras in nostris tabulis exigere non curauimus.

Et super hæc omnia iisdem operis omnibus abunde suppeditari curauit ex Galilaea, Samaritide, Moabitide, Ammonitide, & Galaaditide, Iudaea, & Arabia carnes, & cetera necessaria in singulos menses.

Absolutis ædificijs dono dedit Salomon Regi Aegyptio olei metretas decem millia, quae æquivalent dolijs Romanis, vulgo botte, octingentis septuaginta octo, cum viginti nouem trigessimis secundis. Artobis, vero Hispanijs viginti octo millibus centum viginti quinque, dactylorum artabas mille, quae pares sunt coris centum sexaginta sex cum duabus tertijs: Romanis scorzijs quinque millibus trecentis septuaginta cum quadringentis decem quinque millesimis: hanegis vero Hispanijs, mille centum nonaginta cum decem vigesimis primis, & mellis vasa centum, atque aromata. Tyrio vero Regi præterea dono dedit viginti oppida in terra Galilaeae, & auream maximi pretij columnam.

A Et quamuis tanta esset Gentium & operariorum varietas, & multitudo, quae in hoc ædificio, quam diligentem operam nauabat: quamuis tam abunde copiam rerum omnium ad vitum necessarium suppeditatam operis prouiderit; quamuis ad manus habuerit Salomon infinitam pene pecuniam mercedi soluendae, & operis sustentandis; quamuis maximas impensarum partes paratas à Davide habuerit, aurum nimirum, argentum, ferrum, aes, pretiosos lapides, abundantissime: lapides grandes è monte Libano, ligna cedrina, & abiegna, & sexcenta alia tanto ædificio necessaria: nihilominus testantur sacrae literae septem ipsos annos cum dimidio consumpsisse ædificando Templo. Tanta morae in causa erat; Templi magnitudo. Quare Iosephus Salomonem affirmat hæc tam magna & pulchra opera, ac donaria perfecisse septennio, non ad opulentiae modo, sed ad celeritatis ostentationem. Quae enim aetatem hominis integram poscere videbantur, tam breui, si ad magnitudinem conferatur, tempore erant absoluta. Fores ex argento fabricatas totum Templum habebat, veribus autem acutis ad expellendas aues, ne recto infiderent, ex auro vnaque horrebat. Nec mirum est hæc omnia breui perfecisse Salomonem, cum illius, ac Davidis annui redditus immensi essent. Nam ex duodecim Tribubus tributi nomine colligebat talenta auri mille quadringenta quadraginta: ex subiugatis Gentium regnis sexcenta sexaginta sex, ex fodinis Ophir vel quadringenta viginti, vel quadringenta quinquaginta; quorum omnium summa est talentorum duum, millium ducentorum viginti sex: quae æquivalent scutis Romanae monetae trices septies quater centenae sexaginta tribus millibus quingentis octoginta. scutis vero Hispanijs trices ter centenae quinquaginta sex millibus. Excepto auro quod habebat ex vectigalibus vniuersi Israelitici regni, & aliorum regnorum. Excepto item argento tum ex tributis, tum vectigalibus, tum fodinis, cuius pondus decuplo maius auro erat. Excepta item abundantissima regiae domus annonae, quae tanta erat, vt ex ea sustentari potuerint quadraginta octo millia sexcenti. exceptis item expensis in nutriendis quadraginta millibus equorum curilium; & duodecim millibus equestrum, & mille quadringentis curribus, eorumque famulis stabularijs quatuordecim millibus quadringentis. Exceptis denique, plurimis donarijs ex auro & argento, quae singulis annis à Regibus vniuersae terrae eidem mittebantur.

Templi & tabernaculi vñbus è censu Capitis singulis annis Hebraei dabant talenta argenti circiter viginti duo millia, quae æquivalent scutis Romanis monetae trices & semel sexies centenae octoginta millibus, Hispanijs vero vices sexies semel centenae triginta sex millibus.

E Capitationi præterea addebant aurum parum saltem aestimatione; ex quo fit, vt singulis annis Hierosolymam inferrent argenti talenta septuaginta millia septingenta duodecim, quae æquivalent scutis Romanae monetae millies octies centenae viginti quinque millibus quingentis octoginta. Hispanijs vero scutis octingentis quinquagies ter centenae sexdecim millibus.

Quibus si reliqui prouentus addantur, quorum summa ignoratur, proculdubio summa ascendisset ad Hispanica scuta millies millia, quod vulgo diceremus cien millones.

Iosephus 8. antiq. cap. 2.

ANNVI redditus Davidis talenta auri 2116. SCVTA ROMANA monetae 37461180. HISPANICA 3056000.

EX CENSU Capitis talenta argenti 21000. SCVTA ROMANA 31480000. HISPANICA 26136000. TALENTA argenti. 70713. SCVTA ROMANA monetae 100815880. HISPANICA 85316000.

PRIMAE DOMVS

GLORIA CVM CARIAE MAVSO-

laeo, colossis, Babyloniae muris

Et hortis tribus mundi mi-

raculis collata, magna

esse deprehen-

ditur.

Cap. LXI.

ASSUMPTVE
disputationis
ratio.SEPTEM
orbis miracu-
la quae nam
fuerint.CVR GEN-
tes tacuerint
Templi Salo-
monis laudes

Rimae domus gloria si cum mundi miraculis atque celebrioribus alijs Romanae urbis & vniuersi terrarum orbis aedificijs conferatur, maxima esse videbitur, sed certe minima, si cum secundae domus gloria comparetur: Id quod facili plane negotio a nobis demonstrandum est, atque ita ob oculos ponendum, ut nulla sano lectori superesse possit dubitandi ratio. Primam & nouissimam Dei Domum distinxit Aggaeus propheta, & posterioris quidem gloriam prioris gloriae praetulit. Hanc nostris Commentarijs, si minus pro dignitate, utcumque tamen exprimere conati sumus. Et quidem proximo capite crassioribus veluti delineamentis adumbratam simul proponere designauimus. Verum cum nouissimae domus gloria spiritualis sit pene tota, & quae ex collatione prioris pensanda sit, hanc oportuit iterum cum maximis orbis terrarum aedificijs conferre; quo exactior collationis ratio, & modus ante oculos proponatur.

Sileant igitur illa septem decantata toto terrarum orbe miracula, sileant urbis Romanae prodigiosae moles, Roma ipsa Orbis miraculum sileat, si cum augustissimo Dei Templo, à Salomone sapientissimo, ac opulentissimo Rege constructo conferatur. Quidquid certe iactat antiquitas, cum Hierosolymitano Templo collatum, tugurium erat, non palatium, breue sacellum, non templum, syluestres belluarum caueae, non amphitheatra, animantium cuniculi, non porticus: vno verbo tenebrosus erat quidquid Salomonica lux non illustrabat, quidquid in monte Moria non extollebatur. Ferunt priscae saeculi narratores fabricarum septem tantummodo appellata fuisse miracula, seu ut Graeci vocant *ἐνθαυράσματα* manifestissima opera: Ephesiae nimirum Dianae Templum, Regis Mausoli pulcherrimum monumentum, à quo & Mausolaea dicta sunt, Iouis Olympici simulacrum, quod Phydias primus artificum summa elegantia, ebore, auroque formauit, Cyri Medorum Regis domum à Memnone arte prodiga illigatis auro lapidibus fabricatam, Babyloniae muros, quos Semiramis Regina latere cocto, sulphure, ferroque construxit, Rhodi Solis aeneum signum, quod Colossus vocabatur, Pyramides in Aegypto. Addunt aliqui Turrim in Pharo Alexandriae insula à Ptholomeo Rege excitatam. Verum apud eos solum miraculi nomine digna existimabantur haec, qui Hierosolymitani Templi notitiam vel nullam habuerunt; vel si habuerunt aliquam,

A inuidiae stimulis exagitati, vel impietatis, & Idololatriae tenebris obuoluti, nostrum hoc obscurare, illa vero praedicare conati sunt. Gentes enim à cultu veri, ac solius Dei non alienae solum, sed Dei hostes acerrimi, quod suum erat per ora hominum ferebant; aliena sin minus vituperare ausi sunt, silentio certe praeterire non erubuerunt.

Et quidem aedificia omnia à tribus laudari AEDIFICIA à quibus laudari possint.

consueuerunt; ab altitudine primum, deinde ab amplitudine, postremo tandem ab ornamentis, ac decore, qui varius est, materia eiusque pretio, artificio, symmetria, & si quid aliquid elegantia, aut peritia amat. In quibus omnibus Templum

B Salomonis vniuersa orbis aedificia superasse non solum probandum facile est, verum etiam luce clarius ostendendum quamlibet Templi partem miraculum procul dubio fuisse. Urbem Romam ex his capitibus, ob illius splendorem, collaudauit summopere Claudianus.

*Qua nihil in terris complectitur altius aether:
Cuius nec spatium visus, nec corda decorem,
Nec laudem vox vlla capit.*

Agite iam inquiramus singula. detque Mausolaeum Cariae nobis exordium; quod re vera non tam celebre fuit, & inter septem miracula repositum ob amplitudinem, & maiestatem,

MAVSO-
laeum Cariae
orbis miracu-
lum.

quàm propter manus industrias quatuor artificum, ut auctor est Plinius; alioqui enim Arthemisia vxor Mausoli Cariae Regulo, qui obiit

Plin. lib. 36.
cap. 3.

Olympiade centesima Anno secundo, extrui curauit. Patebat totus circuitus pedes quadringentos & vndecim, attollebatur in altitudinem pedum sexaginta duorum, cingebatur columnis triginta sex. Ab Oriente caelauerat Scopas, à Septemtrione Briaxes, à Meridie Timotheus, ab occasu Leochares. Accessit quintus artifex; nam super prera, seu pteromata, hoc est, adstructos, vicinosque parietes Mausolaei in altitudinem fabricae vtriusque assurgentes, Pyramis altitudinem inferiorem aequauit, vigintiquatuor gradibus, in metae cacumen se contrahens. In summo erat quadriga marmorea, quam fecit Pythis, quae veluti in aëre pendere, & suspensis alis, & equis volare videbatur: vnde Martialis.

MAVSO-
laei amplitu-
do altitudo,
artifices.

Aere nec vacuo pendentia Mausolaea.

Martial. lib.

Haec adiecta centum quadraginta pedum altitudine totum opus concludebat. Proconnesio marmore extructum erat opus, lateritijs tamen parietibus. De hoc Mausoleo mentionem facit Strabo, Herodotus, & Cassidorus. Valerius Maximus vocat monumentum vsque ad miracula prouectum. Gellius sepulcrum memoratissimum dignumque inter septem terrarum omnium miracula numerari. Vitruuius ita egregijs operibus factum ut in septem spectaculis numeretur. Cicero nobile sepulchrum. Antipater *μνημα μέγα* hoc est, ingens monumentum. fuerunt autem Cares in Asia minori contra Rhodum, caput Regni Halycarnassaeus, vbi Mausolaeum spectabatur.

1. epif. 1.
Plin. lib. 39.
c. 6.MAVSO-
laei laudes,
Strab. lib. 14.

Herod. lib. 7.

Val. Max. lib.

4. c. 6.

Gell. lib. 10.

c. 18.

Cic. Tuscul.

3.

Conferam igitur cum hoc Mausoleo Hierosolymitanum Templum? non sim, si id faciam: factis enim, superque ex ijs quae dicta sunt, patet infinitis partibus maius esse hoc nostrum, pulchrius, & opulentius. Id quod singulis quibusque miraculis contingit ut ne conferenda sint cum Templo, nedum illi praeferenda; quapropter aliqua alia Salomonis opera in medium afferenda sunt, quasi templi corollaria, ut eo magis a Templo ipso su-

CONFER-
tur Mausolaei
cum sepulcro
Davidis.

lo superari posse videantur aliena aedificia, quo à quibusdam Templi additamentis superantur.

Conferatur ergo cum vno Davidis Mausolaeo, quod Salomon parenti optimo construxit, ea magnificentia, qua nulla maior. de quo sic Iosephus:

Sepeliuit autem eum filius Salomon Hierosolymis magnifice.

Quae magnificentia quanta fuerit, & quam excelso sepulcro, deduci potest tum ex eo, quod in praecipua Hierosolymitanae urbis parte, nimirum in arce Sion collocatum fuerit, illiusque structura per multa secula vsque ad nostra tempora perseueret; tum quia aliorum Regum Hierosolymitanorum sepulcra, quae adhuc extant, magnifice satis extructa sunt. Hoc autem Davidis sepulcrum multis descripsit olim Patriarcha Aquileiensis, quem laudat Serlius adiecta, etiam illius figura. In lapideo enim, ac solidissimo monte ferramentorum vi, olim perterebroto est factum satis amplum hoc aedificium: tribus cellis, iisque maximis distinctum: quibus imminet testudines superiores scapello in nativo saxo excisae, vt fere totum aedificium ex vnoperpetuo lapide constet. Primo ingressu quatuor delubra sunt, quibus in medio, capaciorique sinu octodecim deinde succedunt, parisque postrema tandem, & intima duo tantum habet delubra: in quibus Regum Hierosolymitanorum corpora condi solebant.

Id autem aedificium omne vestibulum fuisse videtur sepulcri Davidis, non ipsum sepulcrum, cum per cellas illas, vel earum aliquam, occultus pateret aditus, & ad Regum delubra, & ad cellas, quibus immensi thesauri includebantur, vt patet ex Iosepho. Ex cuius etiam verbis constat eiusdem aedificij magnificentia. Nam praeter solemnias, inquit, in Regum funeribus, illatis etiam in monumentum eius maximis diuitijs: Et quidem tot tantisque, vt ijs decies aedificari potuerit Reguli Mausoli sepulcrum. Quarum magnitudinem facile sit coniectari ex hoc, quod dicemus, nam post annos mille trecentos Hircanus Pontifex oppugnatus ab Antiocho, cognomento Pio, Demetrii filio, volens ei pecuniam dare, vt abducto exercitu obsidionem solueret, nec valens aliunde solueret, aperta cella monumenti Davidis, & prolaris inde tribus talentorum millibus, eorumque parte Antiocho numerata, oppugnationis periculo se exemit. Ecce iam quantae in vna e cellis illis diuitiae, scuta nimirum Romana quingenties quatercentena, nonaginta millia. Scuta vero Hispanica, quadringenties quadragies quinquies centena millia. Ac rursus post multos annos elapsos Herodes Rex alia cella aperta magnam pecuniam sustulit: quae cella priori non videtur pauperior fuisse, cum eam maiori siti, & auiditate Rex ille perquisierit. vt vtraque pecunia efficiat

scuta Romanae monetae millies millia nongenta octoginta millia; Hispanica vero octingenties nonagies, & semel centena millia. ad loculos tamen qui Regum cineres continebant, neuter eorum peruenit. singulari enim arte ita erant recondita, vt ab ingredientibus monumentum inueniri nequirent. Tanta igitur pecunia in sumptuosissimo Davidis Regis maximi Mausolaeo erogata est, vt ex ea quae superfuit, extrahi fortim potuerint ex duabus tantummodo cellis talenta sexmillia, nostrae monetae plusquam centum milliones, quanti vix forte viuentis Mausoli Regis ditio, regnumque vniuersum aestimaretur nedum emortui sepulcrum.

Transamus ad simulacrum Iouis Olympici, quod tantae pulchritudinis fuit, vt eo perfecto interrogatus Phydias illius auctor, vnde id li-

A neamentis eboris amplexus fuisset: respondit ex Iliadis primo.

Ἦ καὶ κυανέσιν ἐπ' ὀφρύσι νύσσι Κρονίων
Ἀμβροσίαι δ' ἄρα χεῖται ἐπιρρώσαντο ἄνακτος
Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλύμπου.
Hoc est

Haec sub dicta supercilij pater annuit atris,
Ambrosiosque immortalis de vertice crines

Fudit, & ingentem nutu tremescit Olympum.

Tam artificiose factum opus fuit, vt nemo aemularetur, inquit Plinius: sancitumque est vt nemo seruus artem edisceret, quam Phydias exercebat, tantus ei honos est habitus, & ob illius excellentiam iactatum Graecis illud Prouerbum Phydian ἐργὴν ἀπορομένην. hoc est. Phydiam pax inuenit. Floruit autem Phydias Olympiade octuagesima tertia circiter trecentesimo Urbis Anno.

Verum hoc opus licet ex ebore factum, & auro, infinitis partibus superatur ab eo, quod vere orbis miraculum appellari potuit, nimirum a solio, vel throno Salomonis. de cuius pulchritudine & magnificentia ea verba sacrae literae proferrunt, quae omnem praeccludunt conferendi occasionem. Fecit etiam Rex Salomon thronum de ebore grandem, & vestiuit eum auro fuluo nimis, Hebraice יסוד מופאז, roborato idest solidissimo: sic dictum aurum optimum putant, quod quo aurum ceteris metallis solidius est, eo purius solidum, magis est, quam permixtum. Nisi roboratum aut solidum appelletur aurum, propter laminarum, quibus solum operiebatur soliditatem, & grauitatem. auro mundissimo, dicitur in Paralipomenis, qui habebat sex gradus: quibus ascendebatur ad solium, & scabellum aureum, & summitas throni rotunda erat in parte posteriori, & duae manus, vel duo brachiola, vt inquit liber Paralipomenon. hinc atque inde tenentes sedile: & duo Leones stabant iuxta manus singulas, & duodecim leuiculi stantes super sex gradus, hinc, atque inde. Videtis quam magnifice describat Spiritus sanctus artificum omnium magister miraculum hoc non inter septem, sed supra omnia numerandum. Vt autem plenius cognoscatur nec Phydiae simulacrum Iouis Olympici, nec aliud quodcumque opus cum solio Salomonico conferri posse; audite quid idem sanctus Spiritus tanquam solemnem decreto, & inuolabili praecepto statuerit. Non est, inquit, tale opus in vniuersis terris. Hebraice. כן נמצא. & lonaghafa chem, hoc est, non factum sic, id est, nullum opus ex ebore & auro factum est adeo pulcrum, insigne, ac celebre in vniuersis regnis. De quo nos, Deo superstitem vitam dante, vberiore commentarium, & exemplar exhibebimus.

Babylonis certe muros, & hortos pensiles inter septem orbis miracula numeranda esse non negauerim: cum illi trecenta & octoginta stadia complectantur; milliaria nimirum circiter quadraginta octo, tanta assiduitate elaborati, vt vnum quotidie stadium absolueretur: omnia penes intra vnius anni circulum, vt auctores sunt Alexander, & Chiliarcus, & alij. Hi vero tanti, ac tam magnifici, vt à multis Assyriorum Monarchis sumptu maximo, & labore sint aedificati operarijs trecentis millibus. Altitudo moenium erat pedum ducentum, latitudo quinquagenum, vt quadrigae sibi occurrentes non offenderentur. Quibus autem cum operibus Salomonis hoc miraculum conferemus? Vix cum sola Templi

Iliad 2.

PHYDIAS

laudes.

Plin. lib. 35.

c. 10.

Plin. lib. 34.

c. 7.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

o.

MVRI BA-
byloniae cum
muris Templi
conferuntur.

SVBS TRV-
tionis Templi
Salomonis
laudes.

SVBSTRV-
tionis altitu-
do.

Lactant. li. 3.
de falsa sap.

Diod. l. 2. c. 4.
Strab. l. 3.

HORTI
pensiles de-
scribuntur.

HYI IOR

O.I.V.S.A.T.

Ioseph. l. 10.

Antiq. c. 13.

Plutarch. lib.

2. de fortuna

Alex.

HYPOGEAE

Templistructu-

rae miraculo

erant mirabi-

les magis.

Templi sacri substructione, quae montem Mo-
ria circuibat, in quo Templum est aedificatum.
Haec enim licet minor circuitu illorum moenium
fierit, altitudine tamen, & impensis, ac pretio-
sa murorum materia adeo superat, ut nulla fieri
possit comparatio. Illorum moenium altitudo
erat pedum ducentum: Huius substructionis al-
titudo pedum mille & quadraginta octo. Illo-
rum fabrica lateritia, huius marmorea, & ijs
lapidibus pretiosissimis constans, qui ad viginti
quinque cubitos protenderentur, hoc est, pedes
sexaginta quinque, ut quilibet lapis ex grandio-
ribus huiusce nostrae fabricae, qui parius est, pre-
tiosior sit toto Babyloniorum moenium aedifi-
cio. Illorum porro latitudo pedum quinquagin-
ta; istius in angulis, & saepius in medio cubito-
rum centum, pedum scilicet ducentorum sexa-
ginta duum, ubi vero angustissimus, cubitorum
quinquaginta, pedum nimirum centum triginta
& vnus. Illa absoluta sunt a trecentis millibus,
haec a quadringentis & eo amplius; illa intra v-
nius anni circulum, haec breuiori tempore, si sep-
tem annis non substructionem tantum, sed etiam
totum Templi aedificium fabricatum fuisse con-
sideremus.

Hortos pensiles describit Diodorus, Strabo, La-
ctantius. Eorum haec est summa. Horti, quos
quadratos facit Strabo, patebant in singula late-
ra iugera quatuor: accessus montuosus erat, sum-
mam murorum altitudinem aequabat: multa-
que arborum umbra, & proceritate amoeni. sa-
xae pilae totum opus sustinebant, super pilas
lapide quadrato solum stratum patiens terrae,
quam altam iniiciunt, & humoris, quo rigant;
adeoque validas arborum sustinens moles, ut
stipites earum octo cubitorum spatium crassitu-
dine aequent, in quinquaginta pedum altitudi-
nem emineant. Habebant substructiones alias
ex alijs aptas, ut theatri aspectum referrent: sub-
structis enim ascensibus aedificatae erant re-
studines sustinentes totum viridarii pondus, se-
que inuicem sensim paululum exsuperantes ac-
cessu. Fornici supremae, cuius altitudo erat cubi-
torum quinquaginta imposita erat suprema hor-
torum superficies. Muri sumptuose firmati &
stabiliti crassitudinem habebant pedum duo-
rum & viginti: egressus autem quilibet latitudi-
nem habebat pedum decem; culmina tegebantur
lapideis trabibus longitudine pedum sexdecim,
latitudine sex. Tabularum trabibus imposi-
tum primo substratum habebat calamum multo
bitumine illitum, deincepsque laterem coctum
gypso colligatum: tertio super infectum erat te-
ctum plumbeum, ne aggeris humor penetraret.
Fornices multae & variae, quarum vna supre-
mam superficiem multis locis incisam habebat,
& machinas ad hauriendas aquas, quibus aquae
magna vis ex flumine Euphrate, qui totam vr-
bem interluit, cui erant horti impositi, sursum at-
tollebatur, quae a nemine externo prospici po-
terat. Itaque procul visentibus siluae montibus
suis imminere videbantur. De iisdem agit etiam
Iosephus, Plutarchus, & alij.

Sed quis haec omnia magni faciat si Templi
hypogaeas, substructiones vel obiter expend-
rit, quarum amplitudo non minor vniuersi Tem-
pli magnitudine propemodum immensa fuisse,
demonstratum est? materia pretiosum marmor,
structurae artificium, & symmetria plane diuina,
& quae suamet firmitate contenta non egeret a-

Arundinum, bituminis, laterum, gypsi, plumbi ad-
miniculis ad sustinenda pene perpetuo effluentia
aquarum flumina, quibus & sacrificia lauaban-
tur, & Templi pavimentum ab animalium sordi-
bus expurgabatur, ac speculis ipsis nitidum ma-
gis, & purum conseruabatur.

Celebrant etiam mirum in modum antiqui si-
gna aere fusa: inter quae vnum Appollinis in
Capitolio a Lucullo translatum ex Apollonia,
Ponti vrbe, triginta cubitorum, mille & quin-
quaginta talentis factum; alterum Tarenti qua-
draginta cubitorum; & ante omnia Solis colos-
sum Rhodi, quem fecerat Chares Lydus sep-
tuaginta cubitorum altitudinis, cuius pollicem
pauci amplecti poterant, & cuius maiores erant
digiti, quam pleraeque statuac, duodecim annis
effectum, trecentis talentis, quae contulerant
ex apparatu Regis Demetrii. Colossi autem non
nisi Dijs dicabantur, ut hoc obiter adnotetur.
Statuae vero, quae intra humanam staturam fie-
bant, vocabantur signa, & decernebantur bene-
merentibus, sapientibusque viris: statuac ma-
gnac, quae intra sesquialteram partem staturae
continebantur, Regibus, & Imperatoribus: ma-
iores, quae duplo altiores homine, solis heroi-
bus, maximae denique triplo staturam hominis
continentes, vel saepius, primum solis Dijs ae-
dificabant antiqui, & dicebantur colossi a Colos-
so inuentore, ut sentiunt aliqui, vel melius
τὸ καλῶς καὶ ὀρθῶς, ab hebetando visum dictum,
quod perstringantur oculi in tanta altitudine
spectanda. Quod canit Statius.

—vix lumine fesso

Explores, quam longus in hunc despectus ab illo.
Postea Barbari Reges, & Romani etiam Impera-
tores sibi illas statuas vindicarunt; ut fecit Cali-
gula, Nero, Commodus, & alij. Legendus est
Plinius, Cassiodorus, Suetonius, Spartianus;
Lampridius. Pondus vero totius colossi Rhodij
tantum erat, ut eo perfracto circa annum Domi-
ni sexcentesimo quinquagesimo victa Rho-
do Sarraceni onerarent nongentos camelos, ut
auctor est Blondus, atque ex Plinio, & Diodoro
cameli pondus est decem medimni frumenti, ex
quo medimnus pendit libras centum & viginti;
ut onus cameli sit librarum ducentarum & mille.
Itaque simile & ducenta per nongenta multipli-
ces, habebis pondus totius colossi fuisse librarum
decies centena octoginta millia, has si per cen-
tum & viginti quinque libras diuiseris, habebis
aeris talenta Hebraica, octo millia sexcenta &
quadraginta.

Cum hac aenea mole quod nam ex infinitis
Templi vasis conferemus? An Altare aeneum,
cuius pondus erat talentorum viginti millium?
cuius item caelaturas admirabiles fuisse supra de-
scripsimus. at ab eo plusquam duplo superatur
Colossi pondus. Comparabimus illud cum pro-
digioso illo aeneo Mari, vere orbis miraculo, de
cuius etiam pulchritudine alibi locuti sumus? il-
lius autem pondus erat talentorum item octo-
millium sexcentorum quadraginta, verum no-
strum in hoc maius, quod aere non minus, quam
auro pretioso confectum esset, ut hac ratione co-
gnoscat quantum a Mari nostro, vel Altari co-
lossus ille superetur.

EADEM

COLOSSVS
Rhodi orbis
miraculum.
Plin. lib. 34.
c. 7.

COLOSSVS
Dijs dicaban-
tur.

STATVA
rū varius vltus,
& differentia.

COLOSSVS
vnde dictus.

Statius in
Siluis.

Plin. citat.
Cassid.
Suet. in Vesp.
c. 8.

Spart. in
Adriano.
Lamprid. in
Commodo.
Blond.

COLOSSVS
Rhodiani pon-
dus

Plin.
Diod.
PONDVS
Colossi Rhodij
librarum
100000.

AERIS TA-
lenta Hebrai-
ca 8640.

COLOSSVS
Rhodi cum
Altari vel Ma-
re aeneo con-
fertur.

Supra c. 31.
huius libri.

Tal. 8640.

EADĒM PRIMĀ

DOMVS ILLVSTRIOR CERTE

*fuit quam ut cum Persarum**domo conferatur.*

Cap. LXII.

OMVS Cyri Persarum Regis inter septem orbis miracula numeratur. Eam ut explicemus animaduertendum in primis est, Persarum Reges certo loco continuas sedes non habuisse, sed eas statis temporum vicibus mutasse. Quod institutum imitati sunt alij Reges auctore Xenophonte, & Atheneo. Itaque Persae aestate Ecbatanae, hyeme Susis agebant, vel Parafargae, Persopoli Aeliano. Hae enim tres vrbes Regni Persarum metropolitanae erant. Susa enim certe alias superabat, quippe ab aemacitate, & floriditate sic dicta Atheneo: Persica enim lingua Susum lilium significat. ibi Regiam ponit Herodorus, Marcellinus, & Diodorus; Plinius eam facit a Dario conditam, melius Aelianus a Memnone; unde Memnonia vrbs tum alijs, tum praesertim Cassiodoro, qui ibi domum eam ponit arte prodiga factam illigatis auro lapidibus. Ecbatanae autem Regia multo spectatior Herodoto, unde metropolim Persarum vocat eam Diodorus: Caput Mediae Curtius, & praecipuam Regum, satraparumque voluptatem. Parafargae Regiam ob monumentum victoriae, quod ibi Altyagem superasset, regia opulentia supra ceteras refertam facit Curtius: & Iustinus eam vocat orbis terrarum spolijs refertam. Eam sic describit Diodorus: Ampla & spaciofa erat, triplici muro cineta, quorum primus immenso sumptu extructus altitudine cubitorum sexdecim, exornatus pinnis; secundus fabrica priori adsimilis, duplo altior; tertij ambitus figura erat quadrilatera: eiusmodi autem murus altitudinem habebat cubitorum sexaginta, duro lapide, & ad perpetuitatem appositissimo aedificatus. latera singula aeneas habebant portas, quibus adstabant valli aenei viginti cubitorum longitudine. In eadem Regia erant mansiones complures extructae sumptuose, & ad pecuniarum custodiam accommodatae fabricatae. Eam Regiam multa cedro aedificatam facit Curtius, & Diodorus: septa erat multis ianuis, & stipatoribus ex Aristotele, quem Latinus facit Apuleius his verbis: Testa inquit fulgebant eboris, argenti luce flammea, auri & electri claritate; limina vero alia prae alijs erant; interiores fores, exteriores ianuae muniebant, portaeque ferreae, & muri adamantina firmitate. Arctae fores, viri fortes, stipatoresque regaliū laterum, tute-la perugili custodiam per vices sortium sustinebant. erant inter eos diuersa officia in comitatu Regio; armigeri quidam extrinsecus, singuli custodes locorum erant, & ianitores, & attrienfes: sed inter eos aures regiae, & oculi, quidam homines vocabantur, quibus vbiūque gererentur omnia discebant. Eam Regiam Philostratus auream domum vocat. An quia illigatis auro lapidibus constructa esset? Aeschilus *χρυσήλα-βος*. hoc est, auro fulgentibus iactat. Sanctus Iohannes Chrysostomus vocat *αυλὴ τῶν Ασιαγοῶν*

hoc est, aulam Asianorum Regum. In ea aurea sella, in qua sedebat Persarum Rex auctore Philostrato. Vnde Tetzes Historicus *Tetzes chil. in χρυσῷ θρόνῳ*, in aureo throno sedisse meminit l. c. 32. Xerxem. imo victa Asia Alexandrum aureo folio impositum tradit Curtius. Vnde Plutarchus *Cur. l. ult. Plutarch. in* voluptate caruisse tradit Graecos illos, qui Alexandrum sedi aureae insidentem non vidissent: *Alex.* qua sella interdictum poena capitis priuatos sedere ex Diodoro, & Curtio, Aureo etiam lecto *Diodor. l. 17. sect. 2. Cur. lib. 5. Ioseph. l. 20. Antiq. c. 3. Herod. l. 7. Xenoph. l. 7.* cubabant Reges Persarum ex Iosepho: & aureo tabernaculo nauem Sidoniam, qua Xerxes vehabatur, instructam fuisse tradit Herodorus. Auream praeterea Platanum, auream arbutiuam *Athene. l. 7. Plin. lib. 33. c. 10.* vitem ex Xenophonte, & Atheneo, Herodoto, *Xenoph. l. 7.* Plinio; quae vitis gemmis ornata, & lecto superstans ex Atheneo: yuae illius ex pretiosissimis lapillis coagmentatis. Denique Palatio applici horti diligenter confiti, in quos animi gratia secedebant Reges ex Xenophonte, & Plutarcho, Hesychio, Polluce: quos hortos Paradisum appellat Xenophon, in quibus conclusae ferae aiebantur, quas voluptatis, & exercendi corporis gratia Reges agitabant. Verum ea quae de his Regijs sacrae literae testantur cetera omnia superare videntur. De Palatio enim Assueri Persarum Regis, quod Susiserat, & in quo conuiuium illud solemne celebratum est, sic scribunt: *Lunauit omnem populum, qui inuentus est in Susan, a maximo usque ad minimum & iussit septem diebus conuiuium praeparari in vestibulo horti, & nemoris, quod regio cultu, & manu confitum erat. Et pendebant ex omni parte tentoria aerei coloris, & carbasini, ac hyacinthini, sustentata funibus byssinis, atque purpureis, qui eburneis circulis inserti erant, & columnis marmoreis fulciebantur. Lectuli quoque, super quos recumbentes conuiuia celebrabant, aurei erant, & argentei super pauimentum smaragdino, & pario stratum lapide, dispositi erant: quod mira varietate pictura decorabat: Bibebant autem qui inuitati erant, aureis poculis. Sed certe hanc domum cum Salomonis domo cordatus homo non conferat, nedum hanc illi praeferat. Nam qui septem annos in extruendo Templo posuerat sapientissimus aequae, ac potentissimus Salomon, idem ipse totos tredecim annos in extruenda domo sua haud immerito collocauit. Atque eadem tributa ad aedificandum Mello imposita, quibus ditissimum populum pene exhaustit, tam diu etiam exegit, quamdiu domus suae aedificatio perdurauit. Cui nec defuit Hiram, neque alij Reges munera sponte deferentes, ut sumptu prope modum infinito aedificata fuisse domus illa intelligatur. Huius denique tanta est magnificentia, ut stupori vertatur. de ijs consulto filemus, tum quia in infinitum excedunt Cyri Regiam; tum etiam quia illa omnia simul suo loco recensenda seruamus. Ut autem cognoscamus quam magnifica fuerit vniuersa domus, sacrae literae attentius perlegendae sunt. Omnia lapidibus pretiosis, inquit, qui ad normam quandam, atque mensuram tam intrinsecus, quam extrinsecus ferrati erant, a fundamento usque ad summam, & extrinsecus usque ad atrium maius. Magna ne sunt haec? Addit autem sacer Textus id quod maius est, & reliqua omnia superare videtur. *Fundamentum autem de lapidibus pretiosis, lapidibus magnis decem. fuit cū cubitorum: pedum scilicet vel viginti quinque, vel viginti.* Et de-*

FUNDAMEN-
ta domus: al-
tis ibant pre-
tiosa.
3. Reg. 7. v.
9.

ibid. v. 10.

Et de-

3. Reg. 7.
Y. 11.

Et desuper lapides pretiosi aequalis mensurae secti erant similiterque de cedro.

FVNDAMENTA
menra salus
Libani incom-
parabilia.

Ioseph. 8.
Antiq. c. 2.

Iam quae nam Regum omnium, & Imperatorum Regia vllò vnquam tempore fuisse legitur huic similis; vt pro fundamentis habuerit pretiosos lapides magnos? vt singuli lapides hi totidem miracula fuisse censenda sint, ex quibus tam pretiosis fundamentis, quanta totius fabricae magnificentia fuerit colligi potest. Quae enim fabrica poterit cum Salomonis culminibus contendere, quando nec ima huius vnus fabricae possunt similitudinem reperire?

Quae omnia cum ad structurae pretiosam materiam explicandam facere tantummodo videantur, ea tamen quae à Iosepho percensentur ad domus opulentiam, & splendorem indicandam facientia fuisse: videntur ex sacris item literis maxima ex parte collecta. Et haec tamen inquit, pro dignitate fortunatum Regis, ac gentis est exaedificata. Enumeratis autem quamplurimis, magnificentissimisque huius aedificij partibus, earumque ornamentis, non minus opera sculptoriae, Phrygionicae, aëneaeque artis preciosa, quam materiae, haec verba subiungit: Praeter haec erant & alia cubacula ad voluptatem facta, & porticus ad ornatum Regiae longissimae, in quibus splendidissima aëria referta uero, vt quae autem suppellectili ad omne regij continent ministerium erant instructa. Difficile est enumerare amplitudinem, ac varietatem aularum tam maiorum, quam mediocrium, tum quae sub terra latebant, quaeque in aërem elegantissime attollebantur. In summa totum aedificium e marmore candido, & cedro, & auro, atque argento constabat: dispositis per parietes, & laquearia varijs lapillis auro inclusis; quemadmodum & in ornatu Templi factum fuerat. Haec certe aurea domus dicetur, aut gemmata potius? cui aurum ad exornandos lapillos auro ipso pretiosiores, superadditum fuisse videbatur: omnia enim domus communia instrumenta, cum ornamentis aurea erant.

EADEM PRIMAE

DOMVS GLORIA CVM RELI-

*quis mundi miraculis
confertur.*

Cap. LXIII.

TURRIS
Pharos inter
orbis miracu-
la.

Tal. 110.

PRADVM itaque faciamus ad eam Turrim, quam Ptolemaeus Aegypti Rex in Pharos insula Alexandriae construxit, non ad alios usus, quam ad nocturnos ignes nautarum vsui ostendendos, rogatis in eam fabricam talentis octingentis, & decem, Sostrate Gnidio Architecto. Vnde propterea inter orbis miracula aliqui reponunt. Hanc cum nulla Templi Hierosolymitani parte comparandam esse probat, tam exigua in illius structura erogata pecunia. Octingenta enim talenta Attica, siue Aegyptiaca non excedunt

A scuta Romana monetae sexcenta millia, Hispanica vix quingenta millia, quae summa quadragies fere minor est illa, quam Salomon in liberalitatis signum Templi operis, praeter mercedem maximam, erogauit; vt suo loco probauimus.

Maius ergo negotium faciebat nobis Ephesianum Dianae Templum. Illud nimirum portentum mundi, aedes miraculosa, orbis spectaculum, Asiae totius impendium, multorum Regum studium. Sed illud cum Salomonico Templo collatum, nus videbitur coram Elephante. Plinimum de eo loquentem audiamus. Magnificentiae vera admiratio, Templum Ephesiae Dianae viginti & ducentis annis factum à tota Asia. In solo ideo palustri fecere, ne terrae motus sentiret, aut hiatus timeret. rursus, ne in lubrico, atque instabili fundamenta tantae molis locarentur, ante calcatis in ea substruere carbonibus, dein velleribus lanae. Vniuerso Templo longitudo est pedum viginti quinque & quadringentorum, latitudo viginti & ducentorum. Columnae centum & viginti septem, a singulis Regibus factae, sexaginta pedum altitudine, ex ijs triginta sex caelatae, vna à Scopis operi praefuit Ctesiphon Architectus. Summa miracula, epythilia tantae molis attolli potuisse. Haec Plinius. Itaque Templi vniuersi circuitus fuit pedum mille ducentorum & nonaginta, altitudo vero si addantur stylobatae, & coronae, est pedum circiter centum. In eo fano Hecataei signum, in cuius contemplatione admonerant in aditu parere oculis, tanta marmoris radiatio erat. Erant etiam quinque Amazonum statuae, prima à Polyeto, secunda à Phydia, tertia à Ctesyla, quarta à Cydonio, quinta à Pragmone summa aemulatione factae. Et Apollinis statua aenea, quam Augustus rexituit sublatam prius à Marco Antonio Triumuro.

Age Conferamus Dianae Templum, non quidem cum toto Salomonico, ne iniuriam Deo inferamus Templi sacri architecto: neque cum porticu Gentium, quae septies maior est fano Dianae; sed cum ea atrij parte, quae complectitur medium Templum, cingiturque peribolo sacerdotum, & continet sex porticus, & totidem castella, excluso nihilominus Sanctuario, & Domino Dei. Cui parti si adiungantur porticus, & castellorum columnae, quae murum eundem ambiunt, quemadmodum forma similis est Ephesiani Templi, ita amplitudine, altitudine, & ornamentis illo est multo amplior. Illius enim circuitus erat pedum mille ducentum & nonaginta, huius vero, pedum bis mille octingentorum octoginta duorum cum quingentis sex sexcentis viciesimis quintis: illius altitudo pedum centum, huius centum quinquaginta & septem, vbi minima, vbi vero maxima, nimirum in castellis, est pedum ducentorum. Columnarum ibi marmor non exprimitur; nostrae columnae ex marmore Paro mirabili artificio caelatae omnes, nec numero cedunt, cum fuerint in infimo ordine, si dimidiatas adnumeres quadringentae octoginta, sex. Illud Templum vix tandem post ducentos, & viginti annos absolutum est, totum Salomonis Templum, quod illo millies maius est, septem annis illius Architectus Ctesiphon; huius vero Spiritus sanctus. illius epythilia miraculum; horum amplitudo parem non habet: Opere Corinthio inculpra erant huius capiteilla pulcra vsque ad miraculum. Mirum in eo Templo centum, & vigin-

DIANA
Ephesiae Tem-
plum inter se-
ptem orbis mi-
racula.

Plin. l. 36.
c. 14.

COLUM-
nae in Templo
Dianae.

CIRCVITVS
Templi Dia-
nae.
Plin. l. 36.
c. 5.

SIGNVM
splendidissi-
mum in Tem-
plo Dianae.

Plin. l. 34. c. 8.
AMAZO-
num statuae in
Templo Dia-
nae.

Ibidem.
APOLLINIS
statua aenea
in Templo
Dianae.

TEMPLVM
Dianae con-
fertur cum vno
Templi Salo-
monis atrio.

3882 117

COLUM-
nae aristate-
dotum 456.

et viginti septem epistylia potuisse attolli ad eam altitudinem; in nostro Templo maius est miraculum singulos lapides ex infinitis propemodum in altissimum montem Moria attolli in altitudinem, non quidem pedum centum, ut ibi, sed mille & ducentum, quorum lapidum longitudo erat pedum sexaginta quinque, ut totidem miracula fuerint, quot lapides; rursus totidem miracula, quoties singuli lapides attolli visi sunt in eam altitudinem. Illius columnae à centum & viginti septem Regibus erectae; hae ab unico Rege Salomone, sed Regum maximo, sed sapientissimo, sed ditissimo. Pater ergo quam multis partibus miraculum illud Ephesiani Templi ab unica Salomonici parte superetur. Addite nunc B alia multo plura illius loci decora; innumeras aureas coronas à capitellis pendentes, aureas crustas, & argenteas, parietes ipsos, & lacunaria fere argentea, vasa argenti, & auri, argenteas vel aureas etiam portas, & fenestrarum crates, candelabra aurea, & argentea pene infinita, cedrorum infinitam materiam, & pretium, & sexcenta alia, quae per se patent, quaeque longum esset numerare.

PYRAMIDES Superfunt Pyramides septem supra cetera, omnia celebrata miracula iuxta Memphim extructae, Regum pecuniae ociosa, & stulta ostentatio, circa quas, ut auctor est Plinius, multa vanitas illorum hominum fuit, quae orbem terrarum implevere fama, conspicuae undique adnauigantibus. Ita dictae ἀπὸ τοῦ πυρός, quod in formam ignis ascenderent. Fuerunt enim quadratae moles, atque ab ima, & latissima basi paulatim in apicem decrescendo crescentes. Illae quidem multae fuerunt, sed earum praecipuae tres.

PYRAMIS amplissima ex Arabicis lapidibus constabat, trecenta quadraginta sex millia hominum Plinio annis viginti eam construxisse produntur, priori decennio aduecta fuisse saxa enarrat Herodotus, altero decennio consummatam fabricam. Legendi sunt Aristoteles, Dionysius, Alexander, Polyhistor, Diodorus, Plutarchus, Solinus. quorum aliqui in raphanos, allium, & caepas mille octingenta talenta erogata tradunt. Vna earum paribus interuallis Straboni assurgit stadium vnum, haec autem Columellae, & Plinio, continet pedes sexcentos vigintiquinque, latitudo eadem singulorum laterum. Vnde Epigrammatarius Graecus ait illas sidera contingere. Ammianus Marcellinus Solino consentiens illarum altitudinem ait ultra omnem altitudinem esse, quae manu fieri possit. Alij dant cuiuslibet pyramidi gradus ducentos sexaginta, singulos sesquiquitertio pede altos, ut omnium altitudo sit, pedum sexcentorum viginti quinque, quod in idem recidit.

SPHINX Minor pyramis, quae tamen multo spectatior est, Aethiopicis lapidibus, assurgit pedes trecentos sexaginta tres inter angulos. Ante has omnes erat Sphinx, vel magis miranda, inquit Plinius, immani magnitudine, quae admonerebat aliquid aenigmati latere, multaque arcanae sapientiae mysteria ijs molibus contineri. de qua Plutarchus. Amasim regem putant in ea conditum, quem Appion Grammaticus Pharaonem putat Hebraeis infensissimum, at Philoni Pharaon Thecmosis fuit, Eusebio Cenchres, Artabano Nechenfres. Amasim enim saeuum, ac crudelem in omnes potentem, ac superbum, ab Aethiopiae Aethiopum rege principatu spolia-

tum fuisse tradit Diodorus. Erat autem Sphinx saxo naturali elaborata, & lubrica, capitis monstri ambitus per frontem Plinio centum duos pedes colligit, longitudo pedum centum quadraginta trium, altitudo à ventre ad summum apicem centum septuaginta duum.

Haec sunt Pyramidum miracula: non nego. Earum partes quaslibet, non quidem ut vere fuerint concavae, & aggesto, & latericio opere refertae: verum ac si solido, perpetuoque lapide constarent ita recensuimus, ut ne minimam quidem mensuram, vel millesimam digiti partem omiserimus: tamen earum quamlibet, imo vero omnes simul cum nostro Templo conferre erubescamus.

Iam ex relata opinionum silua cum Strabone sentimus Pyramidum maximam, longam, latam, altamque similiter fuisse stadium vnum, hoc est, pedes sexcentos viginti quinque, varijs gradibus distinctam, ut oculati testes affirmant. Et quamuis de numero graduum non omnes consentiant, ex eorum tamen mensura sentimus cum Bellonio gradus fuisse ducentos quinquaginta, quorum singuli sursum ascendendo aequali detrimento decreverent. Quadratum in summo cum Plinio posuimus pedum vigintiquinque. Horum igitur omnium quadratorum graduum, quadratas bases, si Geometrica ratione peruestiges continere inuenies quadratos pedes, 4266250. quem numerum si per altitudinem vnus gradus, quae altitudo colligitur fuisse ex dictis, sesquiquitertio pede, multiplicetur, dabit soliditatem totius pyramidis, pedum cubicorum, 10665625. Hunc numerum si per octodecim diuiseris, quot cubicos pedes continet cubitus cubicus iuxta praescriptum nostrae tabulae proportionum primae, exhibebit eiusdem pyramidis soliditatem cubitorum cubicorum, 5925344.

Ut ergo omnes septem pyramides simul computemus, ponamus id, quod facile à quocumque concedetur, omnes forma, ac poportione fuisse similes. Et minimae altitudinem recenset Plinius pedum trecentorum sexaginta trium: erit ergo proportio pyramidis maioris ad minorem, quae cubi altitudinis maioris, sexcentorum viginti quinque pedum, ad cubum latitudinis minoris, pedum trecentorum sexaginta trium. Atque adeo Arithmetica ratione inueniemus, minorem pyramidem fuisse cubitorum cubicorum, 14511 $\frac{1}{15} \frac{1}{15} \frac{1}{15} \frac{1}{15} \frac{1}{15}$. Ac ne videamur omnia aliena imminuere; ponamus quatuor ex pyramidibus maiori pares fuisse, quod cuique probabile videbitur, vnam vero tantummodo aequali minori, ut bis sumpto numero minoris, & quinquies numero maioris omnes septem simul pyramides efficiant sacros cubitos cubicos, 2991696 $\frac{1}{15} \frac{1}{15} \frac{1}{15} \frac{1}{15} \frac{1}{15}$.

His ergo positis considerandus est (ut cum aliqua Templi parte conferantur pyramides) angulus vnus substructionis nostrae, is nimirum, qui Orientem, Meridiemque prospicit, praetermissis Anteridum proiecturis, quem vniuersis pyramidibus opponimus. Hic enim angulus longus erat, ac latus cubitos centum, ut quadrati cubiti fuerint in eius summa, atque ima superficie, 10000. Qui numerus per anguli minimam altitudinem cubitorum trecentorum multiplicatus cubicos cubitos dabit angulo praedicto, 3000000. Qui numerus maior est praedicto pyramidum numero cubitis cubicis, 8303 $\frac{1}{15} \frac{1}{15} \frac{1}{15} \frac{1}{15} \frac{1}{15}$.

Qua

Diod. lib. 2.
biblioth.
SPHINGIS
dimensio.

PYRAMIDIS
maximae di-
mensiones.

Bellon.

PYRAMI-
dum omnium
soliditas.

OMNES
Pyramides
cum vno sub-
structionis an-
guo compa-
rantur.

Qua in re solum ob oculos proponimus lapidum, & structurae perfectionem, pretium, magnitudinem, compagum subtilitatem, symmetriam, & reliqua, quae alibi persecuti sumus: in quibus infinitis partibus excedit haec substructionis particula pyramides vniuersas, omnemque magnificentiam oriosam, & stultam Aegyptiacam opum, longe, lateque superabat.

Haecenus iam famosa illa toto terrarum orbe miracula recensuimus, quae non modo sigillatim, sed collectim etiam sumpta cum Salomonis aedificijs comparari nulla ratione possunt, quin multis partibus amplitudine, dignitate, ornamentis, & opibus superentur.

OMNIA orbis miracula comparari non possunt cum fabricis Salomonis.

ROMANAE VRBIS

SVMPTVOSA AEDIFICIA

primae domus gloriam maxime extollunt.

Cap. LXIV.

VRBIS ROMANAE aedificia totidem miracula.

NON defuerunt, qui septem illa orbis miracula cum Urbis Romanae miraculis conferre vix dignati sint, ut Plinius auctor est: Urbs enim ipsa, & illius membra pene quaelibet miraculum erant. Vnde idem Plinius de Roma agens: ad Urbis nostrae, inquit, miracula transire conueniet, & sic quoque terrarum orbem victum ostendere; quod accidisse toties pene, quod referentur miracula, apparebit: vniuersitate vero coaceruata, & in quemdam vnum cumulum coniecta, non alia magnitudo exurget, quam si mundus alius quidam in vno loco naretur. Cui consentit Cassiodorus: nunc autem, inquit, potest esse veridicum, si vniuersa Roma dicatur esse miraculum. Hinc Constantius Imperator, apud Ammianum, Romam ingressus, cum venisset ad Rostra, perfectissimum priscae potentiae forum, obstupuit: perque omne latus quod se oculi contulissent, miraculorum densitate perstrictus, laetitia fruebatur optata. & quidquid erat primum, id inter alia cuncta eminere sperabat, Iouis Tarpeij delubra, lauacra in modum Prouinciarum extructa, Amphiteatri molem lapidis Tyburtini compage solidatam, Pantheon, Urbis templum, forum Pacis, Pompeij theatrum, aliaque decora Urbis aeternae. Haec erant Urbis Romanae miracula illis septem siue maiora, siue etiam pulciora non negauerim. Nos vero inter conferendum augebimus potius illorum ornamenta, & maiestatem, quam diminuemus: sed nihilominus ipsa luce meridiana clarius ostendendum est, omnia Urbis miracula non sigillatim modo, sed vniuersim accepta, cum vno Hierosolymitano Templo conferri non posse. Nam praeterquam quod Salomonis aedificia omni-

ROMA VNIuersa miraculum. Ammianus.

ROMAE praecipua aedificia.

bus illis antiquiora fuerunt, ut hac ratione primas obtinere facile possint, & ab ijs etiam ceterae gentes exemplum sumpserint, fuit enim Salomonis Templum omnis bonae architecturae primum exemplar: ornamenta etiam, & magnificentia Salomonici Templi multo maior ostenditur.

At cum longum sit vniuersa Urbis aedificia considerare, sicut neque omnia Salomonis; pauca modo ex multis resumentur, quae ut paulo ante numerata, sic inter cetera eminere visa sunt, eorumque amplitudinem, altitudinem, ornamenta spectabimus. Romanorum aedificiorum altitudinem maximam facit Vitruuius: Cum recipere, inquit, non posset area plana tantam multitudinem, ad auxilium altitudinis aedificiorum res ipsa coegit deuenire. & Plinius cum de Urbis magnitudine dixisset: Quo, inquit, si quis altitudinem tectorum addat, dignam profecto extimationem concipiat, fateaturque nullius Urbis magnitudinem in toto orbe potuisse ei comparari. & expressius Rutilius.

Exaudi genitrix hominum, genitrixque Deorum, Non procul à caelo per tua Tempia sumus. Quibus significat altissime in aëra surrexisse Romanam Urbem. Sed quanta ea altitudo? Augustus Princeps cum altitudinem aedificiorum coercere voluisset, & ambitionem, Strabone teste, ad septuaginta pedes reduxit. Esto palatia Principum, templa Deorum decretum hoc non seruarint, sint ergo multo altiora, pedes nimirum ducentos, id quod liberaliter concesserim; quid haec tota altitudo cum qualibet altitudine aedificiorum Templi? Nam sola Templi substructione pedes erat alta mille, cui altitudini, si addas turrim, quae pedes trecentos viginti septem alta erat, fiet altitudo pedum mille trecentorum viginti septem, quae decuplo maior est quacunque maxima Romana ambitione.

Transeamus ad amplitudinem, & ornamenta, in qua parte Romam plurimum excelluisse, tum auctores dicunt, tum opes, & ambitio Romana persuadent. Quicquid enim artificum insigniorum Graecia, aut Asia habuit, Romam euocabantur, ac praecipuus auctor Augustus fuit Romani decoris, ut iure gloriari poruerit maritima reliquisse Urbem, quam lateritiam acceperat, ex Suetonio. Deinde Nero, cuius insu incensa Vrbe, Urbis domus, auctore Tacito, non ut post Gallica incendia, nulla distinctione, nec passim erectae, sed dimensis vicorum ordinibus, & latis viarum spatijs, & additis porricibus: a quo tempore usque ad Traianum Imperatorem ornamenta creuerunt. Vnde Plinius suo aevo aedificia Romana orbis miracula appellat.

A Tarpeio exordiamur vel quia pulcerrimum, vel quia primum, & summum, vel quia Dei principis, vel demum, quia multa substructionum mole, & opibus, ac tempore pleraque praebat: alioqui Plinius ubi magnifica opera recenset, hoc omittit, imo irridet veteres, quod aggeris vastum spatium, Capitolij insanas substructiones mirabantur. Has Lucius Tarquinius Priscus incepit, sed fato sublatus, absoluenda Superbo nepoti reliquit: qui substructiones eas circum collem fecit, dum praerupta eius adaequat, & ab imo solo ingentibus lapidibus muro educto suffulcit, complanat denique in vertice, & fundamenta iacit, facitque eam amplitudinem Iouis templi, quae digna Deo, hominumque Rege

Vitru. l. 1.

Plin. lib. 36.

Rutil.

Strabo.

ALTITUDO Templi & substructionis.

AVGVSTVS Romani decoris auctor. Sueton. in Augusto.

SVB NERONE Vrbe incensa, ornamenta creuerunt.

CAPITOLIJ aedificia & substructio.

Plin. l. 36.

LVCIVS Tarquinius Capitolinae fabricae auctor.

LIUIUS Regem, inquit, Liuius, quae Romano Imperio, quae ipsius etiam maiestate esset; Idque ex praeda Suesiae Ponticae, quae praeda quanta fuerit, Dionysius expressit: tantum, inquit, praedae reperit, ut quinque minae argenti obuenerint singulis militibus, decimae autem Dijs sacratae non minus quadringentorum talentorum: idem dicit Plutarchus. Pulsis deinde Regibus Horatius Pulvillus Consul dedicauit ea magnificentia, quam immensae postea Populi Romani opes ornarent potius, quam augerent, inquit Tacitus. Haec de substructione. Audiamus Dionysium.

CAPITOLII Capitolij amplitudinem paucis perstringentem. Situm est, inquit, Capitolium in alta crepidine, habetque in ambitu octo iugera, sic ut latera singulorum ducentorum fere pedum sint, exigua longitudinis, & latitudinis differentia, nisi quod illam vincit vix pedibus quindenis. Qua parte

CAPITOLII frons eius Meridiem spectat, triplici columnarum ordine circumcingitur, ab alijs lateribus duplici. In ipso sunt tres cellae, media est Iouis Tonantis, quae marmoreos parietes habuit Lucullei marmoris ex Plinio, pauimentum sculpturatum, parietes marmoreis solidis glebis politis. Vtrumque vero, cella altera Iunonis, altera Minervae: omnes sub eodem laqueari, eodemque tecto. Itaque totus circuitus pedum octingentorum. Frons spectabat Palatium, & forum Romanum, frequentissimam Urbis partem, a qua, ex Tacito, centum gradibus ascendebatur. Columnas Lucius Sylla Athenis aduexit a templo Iouis Olympici ex Plinio. Haec de amplitudine, altitudo aedificij, pedum ducentorum.

LIUIUS Ad ornatum pergamus. Liuius, foeneratores aliquot, inquit, militari, & ex eo quod in publicum redactum est, aenea in Capitolio limina, & trium mensarum argentea vasa in cella Iouis: Iouemque in culmine cum quadrigis Aediles posuerunt. Et iterum: quadrigae ex auro eo anno positae in Capitolio ab Aedilibus. Et alibi: Aediles multos pecuarios damnarunt, & ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis Aedis posuerunt. Quae clypea ex argento facta asserit

PLINIUS Plinius; additque post euerfam Carthaginem laquearia in Capitolio inaurata. Quintus Catulus tegulas aereas Capitolij inaurauit primus; de quibus etiam Seneca pater: fastigiatis, inquit, supra tectis, auro puro fulgens praeleuet Capitolium. Quas tegulas Gensenius Vuandalorum Rex in Africam detulit, auctore Procopio. Donaria Iouis Capitolini multa, vnus Augustus vna donatione contulit in cellam Iouis sedecim millia pondo auri, & quingenties in gemmis apud Suetonium. Pompeius Magnus ante ipsum eam, gemmam dedit, quam Daetyliothecam appellat Plinius, quae fuerat prius Mithridatis Regis. Quo exemplo Caesar sex Daetyliothecas in aede Veneris consecrauit. Sex pocula myrrhina Pompeius Ioui Capitolino; quorum quodlibet octingentis talentis sterit. Lucia Augusta chrysalis tabulam amplissimam librarum circiter quinquaginta. Plutarchus ait in solam in aurationem fuisse consumpta duodecim millia talentorum. Cum Tarquinius impendisset in fundamento templi librarum argenti quadraginta millia, hoc est, talenta quadraginta supra sexcenta. fores auratae, & crassis laminis obductae, quae manserant vsque ad Honorij Imperatoris tempora, cum videlicet pecuniae inopia, inquit, Zosimus, mandauit Stylicho Duci, ut fores in Capitolio Romano,

LIUIUS Liuius, quae Romano Imperio, quae ipsius etiam maiestate esset; Idque ex praeda Suesiae Ponticae, quae praeda quanta fuerit, Dionysius expressit: tantum, inquit, praedae reperit, ut quinque minae argenti obuenerint singulis militibus, decimae autem Dijs sacratae non minus quadringentorum talentorum: idem dicit Plutarchus. Pulsis deinde Regibus Horatius Pulvillus Consul dedicauit ea magnificentia, quam immensae postea Populi Romani opes ornarent potius, quam augerent, inquit Tacitus. Haec de substructione. Audiamus Dionysium.

CAPITOLII Capitolij amplitudinem paucis perstringentem. Situm est, inquit, Capitolium in alta crepidine, habetque in ambitu octo iugera, sic ut latera singulorum ducentorum fere pedum sint, exigua longitudinis, & latitudinis differentia, nisi quod illam vincit vix pedibus quindenis. Qua parte

CAPITOLII frons eius Meridiem spectat, triplici columnarum ordine circumcingitur, ab alijs lateribus duplici. In ipso sunt tres cellae, media est Iouis Tonantis, quae marmoreos parietes habuit Lucullei marmoris ex Plinio, pauimentum sculpturatum, parietes marmoreis solidis glebis politis. Vtrumque vero, cella altera Iunonis, altera Minervae: omnes sub eodem laqueari, eodemque tecto. Itaque totus circuitus pedum octingentorum. Frons spectabat Palatium, & forum Romanum, frequentissimam Urbis partem, a qua, ex Tacito, centum gradibus ascendebatur. Columnas Lucius Sylla Athenis aduexit a templo Iouis Olympici ex Plinio. Haec de amplitudine, altitudo aedificij, pedum ducentorum.

LIUIUS Ad ornatum pergamus. Liuius, foeneratores aliquot, inquit, militari, & ex eo quod in publicum redactum est, aenea in Capitolio limina, & trium mensarum argentea vasa in cella Iouis: Iouemque in culmine cum quadrigis Aediles posuerunt. Et iterum: quadrigae ex auro eo anno positae in Capitolio ab Aedilibus. Et alibi: Aediles multos pecuarios damnarunt, & ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis Aedis posuerunt. Quae clypea ex argento facta asserit

PLINIUS Plinius; additque post euerfam Carthaginem laquearia in Capitolio inaurata. Quintus Catulus tegulas aereas Capitolij inaurauit primus; de quibus etiam Seneca pater: fastigiatis, inquit, supra tectis, auro puro fulgens praeleuet Capitolium. Quas tegulas Gensenius Vuandalorum Rex in Africam detulit, auctore Procopio. Donaria Iouis Capitolini multa, vnus Augustus vna donatione contulit in cellam Iouis sedecim millia pondo auri, & quingenties in gemmis apud Suetonium. Pompeius Magnus ante ipsum eam, gemmam dedit, quam Daetyliothecam appellat Plinius, quae fuerat prius Mithridatis Regis. Quo exemplo Caesar sex Daetyliothecas in aede Veneris consecrauit. Sex pocula myrrhina Pompeius Ioui Capitolino; quorum quodlibet octingentis talentis sterit. Lucia Augusta chrysalis tabulam amplissimam librarum circiter quinquaginta. Plutarchus ait in solam in aurationem fuisse consumpta duodecim millia talentorum. Cum Tarquinius impendisset in fundamento templi librarum argenti quadraginta millia, hoc est, talenta quadraginta supra sexcenta. fores auratae, & crassis laminis obductae, quae manserant vsque ad Honorij Imperatoris tempora, cum videlicet pecuniae inopia, inquit, Zosimus, mandauit Stylicho Duci, ut fores in Capitolio Romano,

A quae auro magni ponderis erant obductae, ijs latinis spoliarentur. Iuppiter in Capitolio in aede Iouis Tonantis a Polycleto factus ex aere Corinthiaco; ibique etiam omnium Regum Romanorum statuae ex aere, & Hercules aeneus translatus a Fabio Verrucoso Tarento, fecit etiam Spurius Caruilius Iouem in Capitolio victis Samnitibus sacra lege pugnantibus e pectoralibus eorum, ocreisque, & galeis. Amplitudo tanta erat, ut conspiceretur a Latino Ioue, ex reliquijs limae statuam suam fecit, quae erat antepedes simulacri eius; Denique picturis erat Capitolium ornatissimum, & auro, teste Virgilio.

Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit

B *Aurea nunc, olim sylvae stribus horrida dumis.*

Quae omnia eo animo retuli, ne quis putet nos inuidia ductos contempsisse. Tamen Plinius magnifica Urbis opera recensens hoc omiserit, cuius causam alibi assignat, quasi irridens antiquos, qui Capitolij insanas substructiones mirabantur. Haec de Capitolij ornamentis, quae maxima fuisse non negauerim. Verum cum molem licet ornatissimam cum aliqua Salomonici Templi parte comparate ne dignamur quidem. Itaque cum vna porticu domus Regiae comparabitur, quam Sacrae literae domum saltus Libani vocant, cuius magnificentia merito stuporem sapientissimae Reginae Saba inuulsit, ut auctor est Iosephus. In qua Domus exponenda non medio-

crem diligentiam posuit facit Textus. ut cognoscatur quanta cum maiestate, symmetria, opumque prodigalitate construeretur. *Aedificauit quoque domum saltus Libani centum cubitorum longitudinis, inquit, pedum scilicet ducentorum sexaginta duum, & quinquaginta cubitorum latitudinis, pedum nimirum centum triginta vnus, ut circuitus fuerit pedum septingentorum octoginta sex, & triginta cubitorum altitudinis, pedum videlicet septuaginta quinque.* Iam praeterquam quod etiam pro fundamentis lapides pretiosissimos iecit Salomon, Iosephus vbeat illud aedificium supra quam credi potest, celebre, cooperante Deo: licet enim multum magnificentiae cederet Templo, non enim Deo struebatur; facta tamen est pro dignitate Regis, ac gentis, tam magna, & pulchre condita, capax multitudinis, quae eo peteret; opere Corinthiaco, additis postibus cum valuis batlatis ad ornamentum loci simul, ac monumentum: omnia erant incrustata pretioso marmore, quod e locis eo nomine celebribus exportari fecit Salomon. Sculptorum ibi mirabile artificium ostentabatur, in quo effictae erant variae arborum, ac plantarum species, frondibus, ac folijs tanta subtilitate expressis, ut agitari viderentur, cetera omnia varijs picturis erant ornata. In cubiculis, aulis, porticibus multa erant triclinia auro referta, ut quae aurea suppellectile ad

omne Regis ministerium erant instructa. vno verbo, totum aedificium e marmore constabat candido, & pretioso, lignis cedrinis, & abiegnis, auro, & argento, gemmisque pretiosis, dispositis etiam per parietes varijs lapillis auro inclusis. Quod vero spectat ad expensa duodecim talentorum millia in Capitolino templo deaurando, cui fiet verisimile? Certe nostro Radero, eruditro quidem viro minime visum fuit. Quippe cum assentantium mendacia proposito exemplo Martialis persequeretur; vix tandem admittit tandem in pensum fuisse iungendo in restaurando Capitolio, quod igne fuerat absumptum. Hic

E omne Regis ministerium erant instructa. vno verbo, totum aedificium e marmore constabat candido, & pretioso, lignis cedrinis, & abiegnis, auro, & argento, gemmisque pretiosis, dispositis etiam per parietes varijs lapillis auro inclusis. Quod vero spectat ad expensa duodecim talentorum millia in Capitolino templo deaurando, cui fiet verisimile? Certe nostro Radero, eruditro quidem viro minime visum fuit. Quippe cum assentantium mendacia proposito exemplo Martialis persequeretur; vix tandem admittit tandem in pensum fuisse iungendo in restaurando Capitolio, quod igne fuerat absumptum. Hic

A a a enim

Pli. l. 3. c. 2.

STATVAB

aeneae, & marmoreae in Capitolio

Idem c. 5.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

Idem c. 7.

enim quem dixi Traiani assentator Iouem Domitiani pauperem appellat, Traiani diuitem ac beatum; cum tamen paulo ante Flauiae gentis aurea tecta praedicasset:

Omnes, inquit, cum Ioue nunc sumus beati,

At nuper, pudet, at pudet fateri,

Omnes cum Ioue pauperes eramus.

Sed & Virgilius aurea dixit Capitolia propter inaurata eiusdem tecta.

Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit,

Aurea nunc, olim syluestribus horrida dumis.

Sed demus libere Plutarcho, tantundem in deaurando templo insumptum, nec minus quam à Tarquinio praeterea: quid haec sunt coram illis, quae certo scimus expensa fuisse in domo regis? Vnius anni tributa sexcentorum sexaginta, sex talentorum auri in peltas, & scuta, huius nostrae domus ornamenta, data fuisse ostensa sunt: quae si duodecies multiplicentur, fient argenti talenta duo, & nonaginta supra septem millia, nongenta. Haec si duplices fient Attica talenta quindecim millia nongenta octoginta quatuor: quae utramque summam priorem longe superant.

Quod si idem tributum totos tredecim annos, quibus aedificatio domus regiae perdurauit, in eiusmodi fabricae fuit insumptum, ut alias ostensum est; cuiuslibet esse poterit in promptu, quot, & quanta Romanorum aedificia Tarpeiano superaddita ab una domo Salomonis infinitis partibus superentur; nisi forte & omnia simul.

Conferrem haec omnia cum Capitolio, nisi lippis etiam, & tonsoribus pateret, quantum haec fabrica Salomonis antecellat. Quomodo enim pauca Capitolij ornamenta cum infinitis vasis aureis Regiae suppellectilis conferri possunt? gemmae ibi multae: Domus haec tota gemmis auro inclusis fulgebat. Tegulae ibi aeneae, sed inauratae: nostrarum tegularum aes, ne auro quidem cedebat, siue valorem, siue splendorem consideres. parietibus Tyburtini lapidis erat instructum Capitolium: nostra domus Pario lapide candidissimo. Scuta ibi quaedam argentea, inaurata: in aula saltus Libani aurea scuta ducenta, & trecentae peltae aureae, quarum pondus erat immensum. Adde nunc pharetras aureas, aurea item arma, quibus ea Domus munita simul, & ornata existeret.

Iam vero Neronis domus aurea bellum Templo nostro inferre videbitur amplitudine, ornamentis, opibus: sed illa omnia nihili faciet quicumque nostra cum illis conferet. Certe Nero excitato Urbis incendio, aedibusque plurimorum conflagratis, usus, ut loquitur Tacitus, patriae ruinis extruxit domum à Palatio. Exquiliisque, & radices montis Caelij, quam primo transitoriam, mox incendio absumptam restitutamque auream nominauit. Tanta illius amplitudo, ut in ea arua & stagna, in morem solitudinum syluae, & aperta spatia, & prospectus. Illius vestibulum fuit, in quo nunc Amphitheatrum, tunc vero Colossus centum viginti pedum stabat, ipsius effigie. Tanta fuit laxitas domus vniuersae, ut porticus triplices milliarias haberet. Item stagnum maris instar, circumseptum aedificijs ad urbium speciem: rura insuper aruis, atque vinetis, & pascuis, siluisque varia cum multitudine pecudum, atque ferarum, tanta ut vocari iure potuerit tota Roma. unde Plinius: Bis vidimus, inquit, Urbem totam cingi domibus Principum Caij, & Neronis, & huius

quidem, ne quid deesset, aurea. Ut merito de ea dixerit quidam:

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites;

Si non & Veios occupet ista domus.

Legendi sunt etiam Cassiodorus, & Tacitus. Confirmantur haec omnia ex Martiale, qui post dirutam eam domum cum Tiro loquens ait.

Hic ubi sydereus propius videt astra Colossus,

Et crescunt media pegmata celsa via.

Inuidiosa feri radiabant atria Regis,

Vnaque iam tota stabat in Vrbe domus.

Hic ubi conspicui venerabilis Amphitheatri

Erigitur moles, stagna Neronis erant.

Hic ubi miramur velocia munera Thermas,

Abstulerat miseris tecta superbus ager.

Claudia diffusas, ubi porticus explicat umbras,

Vltima pars aulae deficientis erat.

Reddita Roma sibi est, & sunt te praeside, Caesar,

Delitiae populi, quae fuerant Domini.

Tanta igitur erat amplitudo domus, siue potius Urbis Neronianae. Ad ornamenta transeamus.

Tacitus: In qua, inquit, domo, aut perinde gemmae, & aurum miraculo essent solita pridem, & luxu vulgata, quam arua, & stagna. Et Suetonius: in ceteris partibus cuncta auro lita, distincta gemmis, vnionumque conchis erant; coenationes laqueatae tabulis eburneis versatilibus, ut flores ex fistulis, & vnguenta desuper spargerentur. Praecipua coenationum rotunda, quae perpetuo diebus, ac noctibus vice mundi circumageretur. In eandem domum inclusit Nero Fortunae Templum, quod ex lapide Sphengite aedificatum erat. Vnde Plinius: Nerone principe re-

pertus est lapis in Cappadocia, duritiam marmoris candidus, atque translucens, etiam qua parte fuluae inciderant venae, ex argumento Sphengites appellatus. hoc construxit Aedem Fortunae à Seruio Rege sacratam, aurea domo complexus.

Quare etiam foribus clausis interdiu claritas ibi diurna erat, haud alio, quam specularium modo, tanquam inclusa luce, non transmissa. De eodem lapide Suetonius in Domitiano: Domitianus, inquit, anxius & sollicitus, ne illorum, quos sua crudelitate offenderat, coniuratione opprimeretur, porticibus constructis, parietis lapide Sphengite distinxit, ut eius splendore, per imagines, quidquid à tergo fieret prouideret. Denique in solarij domus aues ex argento mirabili opere sculptas posuit, quas volare diceret ex Plinio. ex ea domo Nero gladiatorum pugnas spectabat smaragdo. Sceptra, & personas, & cubicula viatoria vnionibus conuestiuit.

Age iam, decrit ne nobis aliquid in Templo, quod cum aurea Neronis domo comparetur? imo vero adeo superesse videas, ut multas Neronianas domos complectatur. Ponantur ergo ob oculos porticus atrij Gentium, quae in rebus omnibus Neronis domum antecellet. Ambitus illius certo scire non possumus. sed domus illa vix milliare compleat, pedum nimirum millia quinque: nostra vero porticus est pedum septem millium ducentorum: illius altitudo non exprimitur; nostrae porticus est pedum centum duodecim, cui si substructionis altitudinem adiungas, erit pedum mille centum sexaginta. Illius columnae non numerantur; habemus nos columnas integras in inferiori ordine sexcentas quadraginta octo, praeter illas quae in secundo ordine computantur, & dimidiatas parieti ad pactas: omnes ex Pario lapide, cuius pretium alias expendimus. Porticus ibi

Martial. l. 1. Epigr. 2.

ORNAMENTA domus saltus Libani. Tacit. lib. 15. Annalium. Sueton. citatur.

FORTVNAE Templum ex lapide Sphengite. Plin. l. 36. c. 22.

LAPIDIS Sphengitis claritas.

Sueton. in Domitiano cap. 14.

Plin. lib. 37. cap. 2.

COMPARATUR domus Neronis cum Porticu Gentium.

666
12
1332
666
7992
2
15984

TOTA SV-
pellex saltus
Libani ex
auro, & alia
ornamenta.

SCVTA ET
peltae ex auro
domus saltus
Libani.

DOMVS AV-
reae Neronis
consideratio,
Tacitus l. 15.
Ann.

AMPLITVDO
domus aureae.

Sueton. in
Nerone c. 31.

Plin. lib. 36.
c. 5.

ORNAMENTA
que domus
conferuntur.

ibi triplices, in nostro non desunt: Incrutaturae ibi lapides pretiosorum: hic nulla. Lapidibus enim pretiosissimi, & maximi parietem totum crassitudine pedum circiter duum & viginicomplectuntur: uniones ibi multi, sed nostris multo pauciores: lapilli enim preciosissimi auro & argento inclusi totam porticum nostram exornabant. Fortunae templum ibi ex lapide Sphengite, sed licet eximij sit splendoris, exigui tamen, est pretij, si cum Pario lapide conferatur. Adde nunc infinitas gemmas praelucentes in tota porticu; aues ibi ex argento in solarijs; quid mirum in nostra porticu, imo tota Hierosolyma argenti nullum erat pretium, adeo omnia prae fulgebant auro. Smaragdus ibi positus ad spectandum idoneus, hic pretiosissimae gemmae conculcabantur. Itaque omni ex parte una Gentium porticus a Salomone constituta Neronis domum ita superat, ut, si illa aurea dicta est, haec gemmea dici possit. Et si Nero cum domum illam absoluit, haecenus comprobasse dixit, se hominem tandem habitare caepisse: Salomon cum domum hanc absoluit, Deum in terris habitasse merito gloriatus est. Ergo ne putandum est, inquit, quod vere Deus habitet super terram? si enim caelum, & caeli caelorum te capere non possunt, quanto magis domus haec, quam aedificavi? Et reuera ita factum est; Nebula enim implevit domum Domini, & non poterant Sacerdotes stare, & ministrare propter nebulam: impleverat enim gloria Domini Domum Domini.

Ad Thermas transitum faciamus. quae Romae multae, sed primariae Antonini, & Diocletiani: quarum amplitudo ex ruinis vteumque apparet. Vnde non immerito Ammianus; Lauacra, inquit, in modum prouinciarum extructa; ac si non vrbes modo, sed prouincias aemularentur, varijs aedificijs. Et Spartianus de Caracalla loquens: reliquit inquit, Thermas sui nominis eximias, quarum cellam seleurem Architecti negant posse vlla ratione fieri, nisi qua facta est: nam ex aere, vel cupro cancelli erant, quibus concameratio tota concredita est, & tantum est spatij ut ad ipsum potuisse fieri negent docti mechanici. Illas sic breuiter Olympiodorus describit.

Λουτρά Δημόσια παρμεγέθη αὐτῷ Ἀντωνιανῶν ὄντων καὶ τοῦ Νέρωνος, εἰς ἧσαν τῶν λεγομένων καθέδρας εἶχον παρακαρμένους χιλίας ἑξακοσίας, ἐκ μαρμάρου κατασκευασμένας ἑξῆς, αἱ δὲ Διοκλητιανῶν ἐγγὺς διπλαστίες. Hoc est: erant lauacra publica ingentia, sicut Antonianae Thermae factae in vsum lauantium. Sellas vel solia habebant mille sexcentas ē polito marmore factas; Diocletianae autem bis tantum, nimirum ter mille ducentas: ut totidem homines simul inibi lauari potuerint. Sellas autem quas Olympiodorus καθέδρας appellat, alio nomine ἐμβάδας, vocant Graeci, quod in eas lauandi causa descenderent. Hoc balneare solum Augustus apud Suetonium Hispanico verbo duxeram appellat. Solia vero huiusmodi, ita magnifice extructa erant, ut in eis fas esset sedere, natatē, stare; quorum inuentio a Dione tribuitur Maecenati. In ijs, praeter earumdem Thermarum corpus, cellae, piscinae capaces, & longae porticus xisti, nemora, sphaeristeria consistebant. Ecce tibi dictarum Thermarum magnitudinem, de qua etiam Sidonius, & alij multa dicunt. Et Seneca: Pauper tibi videtur, ac fordidus, nisi parietes magnis, ac pretiosis orbibus refulserint: nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta.

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

fini, nisi illis vndique, & in picturae modum variata circumlitio praetextatur: nisi vitro condatur camera. Parius, & Thrausius lapis, quoddam rarum in aliquo templo spectaculum, piscinas nostras circumdederit, nisi aquam argentea epitorica fuderint, & adhuc plebeias fistulas loquor, quid cum ad balnea libertinorum peruenero! quantum columnarum est nihil sustinentium! sed in ornamentum politarum, & impensae causa, eo deliciarum venimus, ut nisi gemmas calcare nolumus. Et Statius.

*Nil ibi plebeium, nusquam Temesea notabis,
Aera, sed argento foelix propellitur vnda.
Argentoque cadit, labrisque nitentibus instat.
Delicias mirata suas.*

Stati. lib. 1.
siluar. de bal.
Etrusci.

Et Plinius. Feminae lauentur, & nisi argentea solia fastidiant; eademque materia, & probri feruiat, & cibis: videret haec Fabricius, & Stratus argento mulierum balneas & cetera. Balnearum autem tantus erat Romae numerus, ut Marcus Agrippa in Aedilitate sua gratuita intra viginti, ac signa aenea, & marmorea in ijs collocata trecenta, & columnas ex marmore quadringentas. Figulinum opus erat, & encausto depictum, in reliquis albaria adornatum. Aditque Plinius: quae nunc Romae ad infinitum auxere numerum aliquorum arcus, & pauimenta ex vitro fecit Agrippa.

Age si potes & Thermas hasce vtrasque cum singulis atrijs Israelis, porticibus suis, castellisque cinctis confer. Thermarum opus lateritium, omne cum incrustaturis marmorum. Atriorum opus omne non marmoreum solum, sed ex lapidibus preciosis, ut parietes omnes nullam admiserint crustae hypocritism. Columnae in Diocletiani Thermis, ducentae & sexaginta, quarum materiam fere praec oculis habemus, communi ē lapide; & exigua magnitudine, Thermis Antonianis columnae similiter ducentae quadraginta quatuor. In quadrata area Orientali columnae numerantur integrae, & adpactae viginti quatuor supra trecentas; quarum singulae, plures ex illis, ne dicam omnes, & magnitudine, & aestimatione longe, lateque superarent. quibus si reliquas superiorum ordinum addas, facile inuenies illas omnes simul numero etiam superari. Solia ibi, seu sedes ex polito marmore; hic omnes lapides, non politum solum marmor est, sed Parius lapis pretiosus ferratus intus, & foris. Longae ibi porticus, sed nostris omnino cedunt. quid illae argenteae fistulae cum aureis incrustaturis, & argenteis, cum cedri pretiosa materia, cum candelabris, ac vasis reliquis magnitudine immensa, & numero prope modum infinitis argenteis, & aureis nostris? gemmas ibi calcabant, in nostro nullus pene lapis, quin gemma: praesertim in pauimentis omnibus, ut alias ostensum est.

Plin. lib. 33.
c. 12.
SOLIA ARGENTEAE in Thermis.

THERMARUM infinitus Romae numerus.

Plin. lib. 26.
c. 25.

Plin. lib. 36.
c. 15.

THERMAE singulae, cum singulis atrijs conferantur.

COLVMNAE in Thermis Antonini, & Diocletiani.

GLORIA QVAE

CVM RELIQVIS ROMANIS

*miraculis collata magna esse**videbatur, est certe minima,**si cum gloria secundae**domus conferatur.*

Cap. LXV.

FORA ROMANA 17. praecipua 4.

FORI ROMANI pulcritudo.

Strab.

Vitr. lib. 5. cap. 1.

FORI PORTICUS duplices.

FORA OB longa aliquantum.

Stat. in equo Domit.

FORVM IVlij Caesaris. Suet. in Cesare.

Plin. lib. 36. c. 15.

Cassius.

FORVM Augusti. Plin.

STATVAE in foro Augusti.

Ouid. 5. Faest.

Suet. in Augusti. c. 1. Velleius l. 2.

Pausan.

ERV M omnia Urbis Romanae ornamenta nihili facit Plinius, dum ea cum foris confert. ea autem in vniuersum septemdecim fuerunt, quorum praecipua, Romanum, Iulium, Augustum, Traianum. Illud Romulus instituit inter Capitolium, & Palatium, sic ut templa vtrumque imminerent, & aliae in ambitu structurae, sub initium nuda planities. Tarquinius Priscus ornauit, & porticibus cinxit, alij varia ornamenta addiderunt. Vnde Strabo cum Campum Martium multum laudasset: quae omnia, inquit, si quis viderit, dicat, censeatque reliquam urbem, non nisi additamentum huius esse. & idem: Si in forum verus deinde progressus alia alijs haerentia, & consequentia videat; basilicas, porticus, templa; is facile priorum obliuiscatur. Fora in vniuersum sic Vitruuius describit: Graeci in quadrato amplissimis, & duplicibus porticibus fora constituunt, crebrisque columnis, & lapideis, aut marmoreis epistylis adornant: & supra ambulationes in contignationibus faciunt: atque haec ipsa Romani; nisi quod non quadrata aequaliter, sed oblonga magis faciant; nec nisi tertia latitudinis parte. sed nec columnas tam crebras interponunt. Haec de amplitudine in vniuersum.

Veniamus ad ornamenta. Statius quaedam recensuit in equo Domitiani, qui ex aere colossaeum illum, & se infessorem constituit in hoc foro.

*Quae super imposito moles gemmata colosso,
Stat latum complexa forum.*

Non quod gemmis ornatus ille colossus, sed quod instar gemmarum nitens fuerit ob aurum. In medio fori aedes Iulij. De Iulio autem foro Suetonius ait: à Caesare adhuc Proconsule Galliae, & priuato inchoatum ex manubijs. Vnde forum Pyramides Regum miramur opera, cum solum tantum foro extruendo festerium millies Caesar Dictator emerit. Cassius vero pulcrius illud Romano facit. Augusti vero Forum inter maxima operum Plinius collocat, & praeter porticus ex more ad latera in altero ordine omnes Reges Latinos à Principe Aenea posuit, in altera Romanos Reges, vel Duces, inter quos seipsum. Ouidius de Marte in medio foro.

*Hinc videt Aeneam oneratum pondere sacro,
Et tot Iulaeae nobilitatis auos.*

*Hinc videt Iliadem humero ducis arma ferentem,
Claraque dispositis acta subesse viris.*

Et Suetonius: Statuas omnium Ducum triumphali effigie in vtraque fori sui porticu dedicauit. Augustus, inquit Velleius, praeter Hispanias, aliasque gentes, quarum titulis forum eius praenitet &c. addidit etiam Deorum statuas. Nam Pausanias Mineruae aleae signum, inquit, ex e-

bore totum in aditu fori Augusti stetit, eaque occasione ipsum, & reliquos Principes pleraque ornamentorum talium vndique euexisse, & ad opera sua exornanda traduxisse. Et Lampridius, statuas colossas, vel pedestres nudas, vel equestres Imperatoribus in foro Neruae locauit, omnibus cum titulis, & columnis aureis, quae gestorum ordinem continerent, exemplo Augusti, qui summorum virorum statuas in foro suo è marmore collocauit, additis gestis. Pausanias: Romanis, inquit, forum, quod & magnitudine, & apparatu instar miraculi exhibet tectum, & camerationem aeneam.

Lamprid. in Alexandro.

TECTVS ET Cameratio fori Romani aeneae.

Traianum denique forum singularem sub caelo structuram Ammianus appellat, & numinum assensione mirabilem: Giganteos contextus nec relatu affabiles, nec rursus mortalibus appetendos. Et Cassiodorus, Traiani forum, inquit, vel sub assiduitate videre, miraculum est. In cuius medio columna pedum centum viginti octo, quae nunc extat, & praestantissimi principis res gestas mirabili opere insculptas demonstrat. In vestigijs porticum, quae columnae altitudini non cedebant, ponit Aulus Gellius simulacra circumquaque inaurata equorum, ac signorum militarium. ibi templum, & equum aeneum, vel colossum posuit Publius Victor, de quo etiam Ammianus. Statuarum multitudinem Sanctus Augustinus insinuat, numerari posse negans, Romanorum deos, indigenas, alienigenas, caelestes, infernos, marinos, fontanos, pluuias, certos atque incertos.

Ammian.

Cassiod.

COLUMNAB in foro Traiano altitudo.

Aul. Gell.

SIMVLACRA inaurata in foro Traiano, eorumque multitudo.

Ammian. S. Augusti lib. 3. de Ciuil. cap. 12.

QVODLIBET ex foris cum porticu & castello comparatur, & superatur.

Iam quid quodlibet ex his foris cum vna Israelis porticu, castelloque sibi adhaerente, quorum circuitus est pedum mille, altitudo pedum ducentorum triginta quinque, columnarum ordines tres ex preciosissimo marmore, quarum crassitudinem nulla fere Romana exaequabat. Quid trecentae statuae marmoreae cum ijs lapidibus, quos pretiosos appellant sacrae literae, quorum longitudo est pedum sexaginta quinque; ut ex eorum vnoquoque colossus maximus fieri potuerit è pario, pretiosissimoque marmore. Quid aenei colossi vel statuae cum infinito vasorum numero, quae altari deputabantur, ac reliquis culinarum ministertijs, quorum quidē materiae pondus, non erat; quippe cum Sacris literis attestantibus numerus magnitudine vinceretur, eius vero pretium ab auri certe pretio, & aestimatione minime vincebatur. Quid si adderes argenteas portas, & fenestrarum crates, candelabra item argentea, quae in his porticibus aliquando poni solebant, ut lumen noctu praerferrent vigilanti, & excubanti vniuerso Israel? Quid si reliqua enumeres aurea & argentea vasa propemodum infinita, quae ad Sacra peragenda vndique conferebantur?

ORNAMENTA multa in porticibus Israelis.

De Pantheo quod toto orbe celebre est, hodieque Romae extat, etsi ornamentis omnibus exoliatum, ne ideo praetermississe videamur, quod nostro formosius sit, aliquid dicendum est. Illud autem à Marco Agrippa Augusti genero, in tertio Consulatu suo, biennio post perfectum: dictumque Urbis Anno septuagesimo vigesimo nono, ex Dione, omnibus dijs, ut indicat nomen ipsum: Graece enim πανθεον omnium deorum est. Athenis enim simile templum erat, quod vocabatur commune deorum Templum, ex Pausania. & Romae festum commune dijs omnibus; vnde dies pandicularius, & communicarius. qua de re Festus. Praecipuae in eo statuae Iouis vltoris, cui

PANTHEON Urbis Templum a quo extructum.

Diod.

Pausan.

Festus.

Plin.

STATVAE in pantheo.

tem-

templum Plinius dicatum facit, Martis item, & Veneris, in cuius auribus appensas, ait Macrobius, margaritas, quarum pulchritudinem describit, quasque Cleopatra in auribus gestabat, monstruosae magnitudinis, pretio ducentes sesterium. Caesaris item Iulij statua, & Augusti, quibus addidit Agrippa suam. Plinius hoc templum inter pulcherrima ponit, & Architecti adeo admirantur, ut vocent absolutissimum opus, & exemplar consummatae Architecturae. Latitudo, longitudo atque altitudo par est, pedum centum quinquaginta octo, crassitudo parietis circularis lateritij, qui tamen nec solidus est, pedum duorum, & viginti cum quinquaginta octo sexagesimis quintis. Itaque linea quae extimam templi superficiem cum porticu ambit, est pedum septingentorum circiter. Columnae in porticu viginti octo ex lapide Aegyptiaco easdem fere cum nostris crassitudinis, altitudine pedum quadraginta cum triginta sex sexagesimis quintis, Earumque capita Syracusana facit Plinius. In interioribus autem delubris columnae totidem minores multo. Ad templum ascendebatur gradibus septem: opertum erat rectum regulis aeneis praegravandibus, quarum multas vidimus hac nostra tempestate deponi.

PANTHEI
symmetria cir-
cuitus, altitu-
do.

COLVM-
nae in Pantheo
ex lapide Ae-
gyptiaco 18.

Plin. lib. 34.
V. 3.

COLVM-
nae in delu-
bris Panthei.

TECTVM
aeneum.

PANTHEON
conferitur cum
vna porticu
Israelis, & su-
peratur.

THEATRVM
Scauri opus
omnium ma-
ximum.

Plin. lib. 34.
c. 7. l. 6. c. 2.
& 15.

THEATRUM
Scauriconfide-
ratio, & partes.

SIGNA A E-
nea in theatro
Scauri 3000.
THEATRVM
Scauri capie-
bat hominum
80000.

THEATRVM
Scauri cum a-
trio vno vix
comparatur,
& superatur.

A Scauri. nos certissimum habemus parietem nostrum est pretiosissimo marmore pario fuisse. Columnae ibi marmorae centum viginti: in atrio nostro columnae, quas alias retulimus, quarum vna quaeque vniuersum forte theatri opus aestimatione superat. Quinquaginta est vitro ibi columnae, nullae quidem in nostro fuerunt, cum vitro nullum esset pretium, ubi ne argentum quidem aestimabatur. totidem ex tabulis inauratis, sed trabes nostrae cedrinae pene infinitae, infinitis etiam partibus columnas illas antecellunt; quarum minima longitudo est pedum octo triginta, Statuae ibi aeneae tria millia numero: multo plura nobis ex auro, vel argento candela-bra ad nocturnas tenebras fugandas, aliaque vasa aurea, & argentea infinitae magnitudinis, & pretij. Nemo autem putet saepius nos eadem ornamenta iterasse: tot enim, tantaque fuerunt, ut in multas partes diuisa multis locis pleraque eorum aptari potuerint.

Aquarum similiter ductus orbis miracula Plinius appellat. vnus eorum sic ab eodem describitur. Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis inchoati a Caio Caesare, & peracti a Claudio; quippe a quadragesimo lapide ad eam excelsitatem, ut in omnes Urbis montes eleuarentur. Erogatum in illud opus sesterium ter millies. Quod si quis diligentius aestimauerit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis, suburbanis, villis, spacioque aduenientium extructos arcus, montes perfollos, conualles acquatas; fatebitur nihil magis mirandum fuisse in toto orbe terrarum. Frontinus eam excelsitatem dicit in aliquibus locis esse pedum centum nouem.

Magni ducenda sunt haec? non nego, sed ea, quae sacrae literae de aquarum ductibus, & piscinis Salomonis affirmant, tametsi paucis verbis maximi facienda sunt. Magnificauit, inquit, idem Salomon opera mea, aedificauit mihi domos, & plantauit vineas, feci hortos, & pomaria, &c. extruxi mihi piscinas aquarum. Quae piscinae, quantaque, & quam magnifice fuerint extructae non solum innunt maximi Regis opes, & sapientia, verum etiam id, quod in Nehemiae libro legimus: ubi piscina vocatur, quae grandi opere constructa est. de qua nos suo loco.

Plura qui desiderat de prodigiosis piscinis, & aquarum ductibus a Salomone, plusquam Regia maiestate constructis; consulat Iosephum, qui passim de ijs agit, & ea, quae nos alibi diximus.

Amphiteatri Titiani confusa facies, & forma vere informis, lacera nimirum, & dirupta egegij operis umbra, & cadauer esse videtur; unde nec silentio praetereunda, cum praesertim inter prima Romanorum opera ponant Auctores, qui de eo scripserunt. Locus erat ludicrae voluptatis, ita Graecis dictum, quia gradus circum vndique, & sedilia continenter disposita ambibant in orbem. Arena etiam dicebatur, quia hic locus de fabulari solebat, & arena sterni in usum pugnae; ne lubricus fieret ob nimiam sanguinis effusio: nem: aliquando ex raso marmore arena fiebat, Nero princeps chrysocola strauit, minio Caius, ut non modo opes ostentaret, sed calcari etiam faceret illud dementiae monstrum. Structum id fuit media Vrbe, teste Suetonio, solidata Tyburtini lapidis compage, tanta

AQUARVM
ductus Roma-
nos Plinius
miracula vo-
cat.

AQUARVM
ductus miran-
di.
Frontinus.

AQUARVM
ductus Salo-
monis multis
mirabiliores;
Nehem. 3.
v. 16.

AMPHI-
theatri Titia-
ni moles ma-
xima.

Cassiod. va-
riar. lib. 5.
epist. 12.

Suet. in Caio,
& Vespasiano.

Amilian.
Publ. Victor.
AMPHI-
theatrum vnde
sic dictum.

AMPHI-
theatrum ex
lapide Tybur-
tino.

Sueton.

Ammian. altitudine ut aegre visio humana contingat, inquit, Ammianus. Serlius qui illius partes descripsit excelsitatem facit palmorum Romanorum circiter ducentorum sexdecim, pedum scilicet centum quinquaginta septem. capiebat loca ad centum millia ex Publio Victore: tanta illius magnificentia, ut eruperit Cassiodorus in illa verba: Hoc Tituli potentia principalis, diuitiarum profuso flumine, cogitavit aedificium, fieri, unde caput Urbium potuisset. & Martialis cum mundi miracula laudasset, inquit.

*Omnis Caesareo cedat labor Amphiteatro;
Vnum pro cunctis fama loquatur opus.*

AMPHI- Illius forma rotunda non est, sed porrecta, magis paululum, & oblonga, habetque porticus fornicatas eiusdem figurae duas contiguas in imo solo, quae aedificium ambiunt vniuersum, totidem in superioribus ordinibus; quarum una alteri superextructa est, ut omnes sint octo. Consulendus Lypsius hac de re. Eam molem nos, non minoris, quam antiqui facimus, non tamen dignamur cum vno integro ex atrijs nostris aliqua ratione conferre; siue amplitudinem consideres, siue altitudinem, siue demum materiam, & ornamenta: in his enim omnibus mille partibus Amphiteatri moles ab atrio nostro superatur. Conferatur igitur cum atrio quidem, sed sublaris quatuor castellis angularibus; tamen ea pars, quae superest, Amphiteatri superbam molem exsuperet. Huius enim materiam Tyburtinus lapis parauit, nostrae fabricae notissimus Parius lapis. Circuitus Amphiteatri pedum circiter mille octingentorum, nostrae pedum duorum millium. illius altitudo pedum centum quinquaginta octo, huius vero est pedum ducentorum viginti quinque, praeter infinita alia ornamenta, quae sicut ibi non sunt, ita si in nostro numerare velimus, longum esset.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

I. Lypsius lib. de Amphit.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

AMPHI- theatrum con-
ferrum cum
quatuor portibus
Israelis,
& superatur.

A toto terrarum orbemagnum, quid quid decorum inueniri potuerit, confluisse in montem Moriam visum sit. Itaque non immerito quemlibet sacri Templi lapidem magnitudinis immensae, pretij singularis miraculum fuisse censere debemus: ut cetera orbis aedificia coram Templo nostro, veluti faculae quaedam splendidissimo Solis splendore oppositae splendere minime videantur.

Et reuera neque nos omnia aedificia Salomonis spectauimus, omisimus enim Vrbes ab eo aedificatas, quas etiam sacrae literae magnas appellant. Omisimus hortos, & pomaeria, de quibus in Ecclesiaste Salomon gloriatur. Domum etiam Reginae, & multa de domo Regia, vias omnes, quae ex vniuerso Israelitico regno Hierosolymam, Regiam sedem, deducebant, nigra silice stratas, in quibus omnibus construendis thesauri vim immensam profudit. Imo vero in ipso Templo aliqua sunt aedificia, cum quibus nihil ex prophanis habuimus, quod comparare possemus: Sanctam enim Domum, quae completitur vestibulum, Sanctum, & Sanctum Sanctorum cum aliquo profano aedificio conferre erubimus, & timore quodam, ac reuerentia permoti ita refugimus, ut in eam, quae diuinae maiestatis index erat, ne mentis quidem aciem intendere, ne dum oculos corporis, illius enim splendore auertebantur, ausi sumus. Quemadmodum de materiali illo Templo Iosephus affirmat, quod adeo splendens erat, ut instar Solis oculorum aciem auerteret. Sileant igitur Barbara totius orbis miracula, ut iisdem pene verbis concludam, quae huic collationi exordium dederunt, tot saeculis decantata: Romanae Urbis prodigiosae moles, ne hiscere quidem audeant coram Salomonico Templo.

Illud postremo notandum est tantam Salomonici Templi magnificentiam, opes, & gloriam, a nobis designatam quidem, non tamen pro dignitate laudatam, & suis numeris absolutam vndequaqua cedere alteri Dei Templo, de quo Aggaeus sanctissimus Vares. Et erit, inquit, gloria domus istius nouissimae plusquam primae: Tanta enim est secundi Templi gloria ut ad vltimum sit indicare, posse villo vnquam tempore superari. Itaque haec omnia quae de priori Templo diximus, si quis legerit, dicat, censeatque reliquum orbem vniuersum, non nisi additamentum huius Templi fuisse. At si in secundam, & nouissimam Domum oculos, animumque conuertat, & magnificentiam longe maiorem, quam sequentibus capitibus dicturi sumus, contempletur; is facile prioris Templi obliuiscatur, & omnium, quae viderat in priori, licet augustissimo Salomonis Templo.

EX AGGAEI CAPITE

SECUNDO.

VII. **H**aec dicit Dominus exercituum: Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo caelum, & terram, & mare, & aridam.

VIII. *Et mouebo omnes Gentes: ET VENIET DESIDERATVS cunctis Gentibus: & implebo domum istam gloria, dicit Dominus*

exercituum.

Meum est argentum, & meum est aurum, dicit Dominus exercituum.

Magna erit gloria domus istius nouissimae plusquam primae, dicit Dominus exercituum: & in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

LOCI

OMNIA
orbis miracula
coram Templo
quasi faculae
coram sole,

Ecclesiaste.

IX.

X.

LOCI HVIVS

DIFFICULTATE PROPOSITA

Christus Dominus, Desideratus

Gentibus dicitur, ad

cuius Ecclesiam meri-

to refertur nouissi-

mae domus

gloria.

Cap. LXVI.

VM locus iste de Christi Domini aduentu loquatur, & manifestis signis, quasi digito demonstret Gentium reparationem, & Ecclesiae perpetuam durationem, atque huiusmodi promissionibus, opere

IUDAEORUM cecitas, & malitia, quibus illuminari eorum caecitas posset: ipsi, ac qui rebelles sunt luminis, & Spiritui sancto resistunt, varia confingunt figmenta; quibus ab huius luminis manifesto fulgore oculos, animosque eorum, quos caeci ipsimet ducunt, auertant, dum antiqui, aeternique luminis splendorem pro viribus, sed frustra, conantur extinguere. Ex quo fit ut à sacrae Scripturae Interpretibus, dum attentius huius loci singula examinantur verba, quamplures discutiantur quaestiones, de tempore, quod indicatur; dum dicitur: *Adbuc*

VARIAE huius loci quaestiones. *unum modicum*, de caelo, & terra commouendis. De eo qui promittitur venturus, quare is Desideratus dicatur Gentibus; de prima gloria domus, de secunda maiori, de argento & auro, cuius Deus dicitur esse dominus, & his similibus alijs sexcentis. Sed vnam de commotione caeli, & terrae, reliquarum exemplum, proponam.

COELVM & terra in extremo iudicio commouebuntur. Sanctorum Patrum varius est de his interpretandi modus. Alij enim ad finem saeculi haec referunt, quando *erunt signa in Sole, & Luna, & stellis*. cui sententiae fauere videtur Sanctus Paulus Apostolus ad Hebraeos scribens. Alij ad commotionem passionis Christi, quando *tenebrae factae sunt super uniuersam terram usque ad horam*. Nonam, & petrae scissae sunt, & monumenta aperta sunt; Alij de commotione caeli Angelici, & Virginalis terrae; quasi eo referentes illud Psalmi: *Veritas de terra orta est, & Iustitia de caelo proflexit*: ut opere compleretur ardentissimum illud desiderium, quo diuinam interpellabant misericordiam Patres dicentes: *Rorate caeli de super, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet Saluatorem, & Iustitia oriatur simul*.

IN PASSIONE Christi caelum, & terra commota. Alij de signis quae Natiuitatem Domini No-

AD LITERAM de Natiuitate Christi. stri Iesu Christi praecesserunt haec omnia interpretantur; dum noua quaedam stella Magos ab Oriente duxit; in terra, descriptio orbis à Caesare facta est, in mari, propter cruenta Romanorum bella, terra, marique vbiue locorum gesta, quibus pax ipsa comparata fuit, atque ea composita. *Exijt edictum à Caesare Augusto, ut describeretur uniuersus orbis*: quidam de com-

Amotione Gentium propter Magos, seu Reges, Gentium primitias; qui ab Oriente venerunt Hierosolymam dicentes: *Vbi est qui natus est Rex Iudaeorum?* Vnde turbatus est Herodes, & omnis Ierosolyma cum illo: ad quae, & magna aridae commotio consequitur, ploratus nimirum, & ululatus multus, Rachel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt. Sed cum apud omnes constet aduentum Christi eiusmodi praedictione signari, alienum esse duximus à nostro instituto diligentius inquirere, quinam dicendi modus magis probetur. Super illud autem, *Et veniet desideratus cunctis Gentibus*, maxima est cum Iudaeis disceptatio propter variam lectionem, quam ipsi in Hebraeo produnt, quam licet reddere. Et veniet desiderium omnium Gentium. Septuaginta: Et venient, conuertunt. Electa omnium Gentium: Verumtamen disputationem cum Iudaeis instituere non est animus. Catholicis Vulgatae sensum proponimus, & cum omnium Sanctorum Patrum interpretatione affirmamus intelligenda esse omnia, quae hoc loco à Propheta dicuntur de Christo Domino nostro, neque de alio quoquam posse exponi, aut intelligi. Est enim Christus Dominus desiderium, hoc est, desideratissimus: frequenter enim sacrae literae Hebraeam phrasim imitatae, quasi per auxesim vsurpant abstractum pro concreto, sicut vicissim concretum pro abstracto. sic apud Isaiam: *Blasphemauerunt Sanctum Israel* & in Psalmo: *Et sanctum Israel exacerbauerunt*. Hebraice habetur vox שׂתקאסוס, quam licet exponere sanctitatem, id nimirum omne, quod Sanctum est, & sanctitatem sapit, aut redoler. Et in Canticis: *Media*, inquit, *charitate construit*. Alij vertunt: & medium, lecticae inquam Salomonis, amor, siue amores filiarum Hierusalem, id est, amantissimus, dilectus ab omnibus filiabus Hierusalem. Et ad Danielelem Gabriel *תורתא חמורא* hamuroth athah, desideria tu. Hoc est, desiderabilis, vertunt nonnulli. sed melius Vulgatus: *vir desideriorum tu es*, Et in Psalmo: *Iustus Dominus, & iustitias dilexit, aequitatem vidit vultus eius*. Id est, iustos diligit, benignoque vultu intuetur. Bene igitur explicatur locus hic, si dicas Christum desideratum à cunctis Gentibus ab Aggaeo promitti, desideratum inquam, id est, desiderium omnium Gentium, non Iudaeorum tantum, sed Gentium omnium, quae sub caelo sunt: seu potius desideria omnia, si minus peruersa voluntate cupita, re certe vera digna, quae toto affectu, super omnia desiderantur. Haec inquam omnia desiderabilia in vno desiderio, siue desiderato Christo ventura promittuntur, & iam venisse videntur ab ijs, quibus intelligentiae lumen obortum est. Quae quidem omnia, cum à quam plurimis Scriptoribus, & post alios à nostro Ribera, & accurate discussa, & dilucide tractata, ac recte definita sint, longiorem tractationem deuittantes, ea consulto praetermittimus.

Superest tamen vna difficultas à multis siue antiquis, siue recentibus agitata: quae nostri instituti ita est propria, ut eam dissimulare nequiverimus: pertinet enim ad admirandam illam eius, quod adhuc descripsimus Templi gloriam. Ea est: qua ratione intelligenda sunt illa verba: *Et implebo domum istam gloria*: quam intelligat Propheta domum istam: quare quoque addiderit illa verba: *domus istius nouissimae*: atque id genus alia. In quo reuellendam esse Iudaeorum

DESIDERATUS Gentibus quis dicatur.

CHRISTVS desiderium dicitur hoc est, desideratissimus.

ABSTRACTIS pro concretis vtuntur Hebraei. Isai. 1. v. 4. Ps. 77. v. 41. Cant. 3. v. 9.

Dan. 9. v. 23. Psal. 10. v. 8.

CHRISTVS desideria omnium quare dicatur.

P. RIBERA super Aggaeum.

QUAE SINT nobis examinanda.

infa-

ERRANT
Hebraei ter-
tium templum
vane sperantes.
Aggaeli. 2.
V. 3.

V. 4.

V. 8.

V. 10.

infantiam primo statuimus, qui de tertio quodam A templo à suo Messia, seu potius Antichristo, aedificando interpretantur haec omnia. Qui quidem error facile conuincitur ex ipso contextu, & Dei Optimi Maximi verbis ad Aggaeum dicentis: *Loquere ad Zorobabel filium Salathiel Duce[m] Iuda, & ad Iesum filium Iosedec Sacerdotem magnum, & ad reliquos populi, qui prima captiuitate soluta Domum Dei, quam primum subuerterant Chaldaei, aedificare aggressi erant, dicens: Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima? & post pauca subdit: implebo domum istam gloria, Magna erit gloria domus istius nouissimae plusquam primae.* Qui quidem contextus vi quadam illata, perperam detorquetur ad aliam domum; ad illam enim eandem, quam tunc aedificabant, & praesentem intuebantur, necessario deducendus est, ut ipsa verba demonstrant. Cum enim viderent contemptibile aedificium gloriosissimo subrogari, atque ita prioris aedificij memores secundum despicerent, quasi non esset in oculis suis, eos alloquitur Dominus, dicens: nolite timere, magna erit gloria domus istius nouissimae plusquam primae.

Alij ergo magis ad veritatem accedentes de secundo Templo interpretantur locum hunc: sed cum statim oriatur alia maior difficultas circa sensum verborum illorum: *Maior erit gloria domus istius nouissimae plusquam primae;* ut effugiant hanc difficultatem in alias incidunt plures, atque maiores; ut propterea singillatim, & veluti per partes res tota examinanda sit.

Tres sunt omnino huius loci praecipuae, ac celebres explicationes. Prima est aliquorum Sanctorum Patrum, qui locum hunc interpretari videntur secundum literam de Ecclesia Christi aedificanda tunc per promissum Christum, nunc autem de iam aedificata per sanguinem eius, in maiori gloria, & splendore, quam esset gloria illius primi Templi: quo consolatur afflictos, quasi erigat eorum animos ad spiritualis gloriae contemplationem, neue iam in terrenum auri, & argenti splendore confidant. Sic videtur interpretari Sanctissimus Ambrosius, Doctissimus Cyrillus, Ingeniosissimus Augustinus, & alij ab huius loci expositioribus passim allati.

Sed negant haec secundum literam intelligenda esse diligentiores qui se putant esse, ac perspicaciores loci huius peruestigatores: tum quod hic interpretandi modus ad mysticum, spirituale, seu allegoricum referendus sit sensum, non ad historicum, atque adeo alium oporteat inquirere, qui historicus sit, & per verba significatus, quem semper inquirendum esse, cum nihil repugnat, docent etiam Sancti Patres, & Doctores omnes: tum vero maxime id negant, quod haec promissio gloriae futurae si ad literam, & iuxta historicum sensum de Ecclesia aedificanda per Christi merita intelligatur, esse videatur contra id, quod Deus intendit. Nam cum aedificantes Iudaei maererent, atque animis deficerent, quod Templum humile, & impositum, & cum illo priori, ne minima quidem ex parte conferendum exstruerent, Dominusque eorum animos erigere vellet ad reaedificandum; quid tandem ad eos incitandos, & permouendos conduceret, maiorem futuram esse gloriam Ecclesiae, quam Synagogae? deijceret hoc porius eorum

animos, quam erigeret. Haec sunt eiusdem argumenti verba. Cum quo & nos sentimus ex ea parte, qua bene supponit sensum historicum eum esse, qui proprie acceptis verbis conuenit, neque à praecedentibus, & sequentibus diffidet, neque aliquod importat inconueniens: atque adeo in sensu historico, & primo per verba significato, intelligenda videtur illa eadem domus, quae tunc exstruebatur, ac de eadem domo accipendus est locus, proptereaque Patres illi omnes merito existimabuntur loqui in sensu Allegorico: non est tamen cur negemus ad aliquid à Christo praestandum, & locum, & quamlibet eius interpretationem esse referendam, cuius loci finis est, desideratum Gentibus proponere, ut mox ostendemus.

Secunda vero argumentandi ratio numquam non potuit mihi esse suspecta: quae idcirco Ecclesiam negat intelligi, quod iniqui Iudaei dolerent potius, quam animarentur, si maiorem futuram gloriam Ecclesiae, quam primae illius domus intelligerent. Si enim maestorum Iudaeorum animos promissa Ecclesiae gloria non subleuat, sed deprimit, cum locus hic proprie intendat, ut ipsa verba antecedentia, & consequentia indicant, maestorum animos erigere: neque in Allegorico sensu intelligendus esset de Ecclesia locus. Et quidem videtur hoc argumento conuelli sensum de Christo, & Ecclesia, id quod Dialecticorum more ratiocinantibus, esse poterit magis perspectum. Deus intendit erigere, & non deprimere; sensus de Ecclesia deprimit: ergo sensus de Ecclesia non est intentus à Deo. Maior patet ex contextu, minor est concessa, & consequentia est bona. Sed eam piorum horrent aures, & propter alia multa sacrae Scripturae loca, & quod repugnat communi Sanctorum Patrum interpretationi.

Verum pro loci explicatione notandum duplici ratione posse Hebraeorum, & animus, & desiderium intelligi iuxta duplicem eorum conditionem, & statum. Primum, ut eos intelligamus, qui obscuratum habentes intellectum, omnes promissiones de Christo, de Ecclesia, eiusque gloria ad temporalia referentes, nihil aliud sperabant, quam gloriam huius saeculi, & temporales diuitias auri, & argenti: qui quidem error aliquo modo Discipulorum Christi corda pulsabat, quando accessit mater filiorum Zebedaei cum filiis suis adorans, & petens, ut sedeat, vnus ad dexteram, & vnus ad sinistram in regno: & quidem eiusmodi desiderium numquam Dominus adimplere statuit, quippe quod falso niteretur fundamento, & quod adimpletum detrimentum afferret, non commoda, quae Deus volebat. quare Discipulis huiusmodi gloriam ambientibus, calicem passionis proponit, & bibendum pronunciat, ut animum ab his terrenis abducatur, & ad caelestia erigatur. Sed etsi Dominus Hebraeorum desideria adimplere, & animum deiectum erigere promissionibus intendit, intendit quidem veris, solidis, diuinisque beneficijs, quorum illi tum minime capaces erant. Quare & Christum exinanitum, in forma serui, mansuetum, sedentem super asinam, & pullum eius, cuius Imperium super humerum eius, despectum, & nouissimum virorum, vermem, & non hominem, opprobrium hominum, & abiectionem plebis, ut per alios prophetas promiserat, promittit, etiam si illi non intelligerent: sed sicut ipsi adhuc sperant,

QVIS SIT
historicus sensus.

PATRES
illi in mystico sensu loquuntur, non in literali.

LOCVS DE
Ecclesia apte potest, & debet exponi.

DUPLEX
Hebraeorum desiderium, duplex animus.

DEVS A
terrenis animos subleuat ad caelestia.

CHRISTVS
humilis & mansuetus promittitur, quantum aliter exprobraretur ab Hebraeis.

AD LITERAM
interpretari videntur
Doctores locum hunc de
Ecclesia Christi.

S. Ambros.
lib. 3. cap. 12.
S. Cyrillus
lib. 5. Genes.
S. August.
lib. 18. de
Ciuit.

PRIMUM
argumentum.

SECUNDUM
argumentum.

Isai. 16. v. 1.

NON INEPTA
est lux quam
caeci non a-
mant.
Ioan. 1. v. 9.
v. 5. 6. 3. v. 19

SPERANTI-
bus terrena.
Deus ecclesia
promittit.

Marc. 2. v. 6.

Isa. 7. v. 14.

Act. 3. v. 6.

SANCTVS
Petrus speran-
ti pecuniam
sanitatem do-
nat.

rant, diuitem, gloriosum, auro & argento fulgen-
tem; multisque militum copiis vallatum; superan-
tem regna, & dominantem populis sperarent. qui
quidem non Christus, sed Antichristus potius
dicendus esset. Atque adeo cuius esse poterit in
promptu Deum Optimum, amantissimumque
parentem praedictorum Iudaeorum inutilia, &
vana desideria adimplere minime voluisse. Sed
fuerunt tamen alij vere promissa Dei intelligen-
tes, quorum voces, & desideria caelum, diuinaf-
que aures sollicitate compellabant dicentia: *Emit-
te Agnum Domine dominatorem terrae, de petra
deserti ad montem filiae Sion.* Quod quidem desi-
derium, licet ab omnibus non explicite posside-
retur, tamen eiusmodi est, ut illud omnes de-
buisse habere: hoc est, quod Dominus adim-
plere disposuerat, hac ex causa mentes subleua-
re intendebat Deus, & animos, quando ad plo-
rantes propter ingloriam praesens aedificium,
nuncium, imo & Angelum bonum, bonumque
Euangelium mittit, dicens. *Adhuc vnum modic-
um, & ego commouebo caelum, & terram, & ma-
re & aridam, & commouebo omnes gentes, & ve-
niet Desideratus cunctis Gentibus, & implebo Do-
mum istam gloria.* Hoc vnum nuncium, haec vna
promissio, quae ex aduentu Saluatoris, & aedifi-
catione corporis Christi, quod est Ecclesia consti-
tuta; poterat eorum animos maxima afflictione
deiectos erigere, & consolari, si sani essent men-
te, & haec eadem promittitur à Deo: non quae
huic contraria. Quae sane promissio si non eri-
git, non propterea inepta dicenda est consolatio;
ut nec inepta lux vera, quae illuminat omnem ho-
minem venientem in hunc mundum, ex eo quod
tenebrae eam non comprehendunt, aut quia dile-
xerunt homines magis tenebras, quam lucem: cum
& lux sit, & illuminans, & amabilis. Quare ex
hac parte nullum continet inconueniens, si in-
primo & literali, seu historico Prophetae sensu,
de Ecclesia, hoc est, de corpore Christi mystico,
per caput eiusdem, quod est Christus Gentibus
desideratus, aedificando loqueretur textus, & ita
explicaretur à Sanctis.

Hic certe loquendi modus est Deo frequens,
& identidem usurpatus in sacris literis; quip-
pe cum saepe afflictos consoletur Deus, non
promittendo quae cupiunt, sed quae cuperent
si sciperent. Sic apud Marcum paralytico, quem
fides portantium per tectum immiserat, ut sani-
tatem reciperet, dicit: *Fili, remittuntur tibi pec-
cata tua.* & alias saepe. Et apud Isaiam promit-
tens, Achaz liberandum esse à Regibus superue-
nientibus, ait: *Eccce virgo concipiet, & pariet filium.*
Quid ad victoriam Achaz promissio Christi nati
ex virgine? nisi dicas eum aduentum desideran-
dum à Rege Israelita fuisse, plusquam de inimicis
parta ipsa victoria. Hunc diuinum morem, & in-
tellexerat, & imitatus est Sanctissimus Petrus
Theologorum parens, cum Ioanne diuino Theo-
logo, quando intendenti in eos claudo, speranti-
que se aliquid accepturum ab eis, dixit: *Argen-
tum & aurum non est mihi, quod autem habeo, hoc
tibi do: In nomine Iesu Christi Nazareni surge, &
ambula.* Sed quid inquirimus in alijs locis, quod
hoc loco meridiana luce clarius patet. Si enim in-
terrogem eos ipsos qui contraria sentiunt, quare
Christus dicitur Desideratus cunctis Gentibus?
similis huic quoque, imo maior difficultas orie-
tur. Fuit enim regnum Christi, apud Daniele,
significatum per lapidem sine manibus excisum,

A comminuentem statuam illam, atque adeo re-
gnum Christi comminuit omnem potestatem,
omne imperium Gentium: nec tantum eorum,
qui fuerunt, sed & eorum, qui sunt, & deinceps e-
runt; quare ergo desiderant Gentes, & regum,
principumque suorum contritionem, ac Idolo-
rum despectum, & alia id genus quam plurima,
quae potius timenda viderentur mala, quam bo-
num aliquod desiderandum? Cui certe dubio re-
sponderunt, ut nos respondemus, ideo Desidera-
tum cunctis Gentibus dici, quod omnes Gentes
illius aduentu, & redemptione maxime indige-
bant, qua ratione Philosophus: amare, inquit,
terram, imbrem, & caelum venerandum plenum
imbrem amare cadere in terram, atque ex multis
locis sacrae Scripturae probatur, maxime in usu
esse, ut homines nihil tale cogitantes, cum habere
iudicentur affectum, quem Vulgus eos habuisse
iudicaret, si id quod futurum erat cognoscerent.
Hoc ergo ipsum respondemus obijcienti, quomo-
do maestus, afflictusque Iudaei animo, quasi cades-
centes erigentur? utique promissione Christi, cuius
aduentus, & libertas, & adoptio filiorum, & parti-
cipatio diuinitatis Christi, & vnico verbo, omne
bonum ipsis futurum erat, si eum agnoscerent.
Abscissi enim à naturali oleastro, inserti fuissent
in bonam oliuam, & Synagoga, quae fuerat
prius plantata vinea electa, omne germen verum,
& deinceps malicia sua conuersa erat, in pra-
uum vitis alienae, nunc inferretur in vitem, ut
ferret fructum multum.

Et quidem hic sensus non solum cum textu
congruit, sed ita hic vnus, ut eo sublato, neque
tam magna Dei promissio intelligatur impleta,
neque per eandem desiderio videatur fuisse &
animis Iudaeorum sufficienter prouisum. Non e-
nim satis prouidere videbitur pater filio in regio-
nem longinquam proficiscenti, si quas petit ipse
opes non sufficientes, itineris exiguae parti do-
net, nisi & ultra eas, quas petit, det etiam eas,
quibus scit indigere. Vnde licet tunc Iudaei nihil
aliud appeterent, nisi restitutum Templum anti-
quum, diuitias, & gloriam, quam habuerunt tem-
pore Salomonis; tamen cum Dominus, qui &
benignus, & misericors est, & praestabilis super
malitia, sciret eos magis indigere Templo
vero, illo ipso priori indicato, quam ipso priori,
magisque futuros felices adueniente Christo,
quam Templo Salomonico restituto; ad id at-
tendit, quod desiderare debuissent, non ad id,
quod desiderabant, & semper plura, & maiora
donat, quam quae petuntur. Quem morem sem-
per tenuit, ac tenet diuina largitas, & magni-
ficentia. Petenti siquidem Ezechiae salutem,
respondet per Isaiam Dominus. *Eccce sanauit te,
die tertio ascendes Templum Domini: & addam
diebus tuis quindecim annos; sed & de manu Re-
gis liberabo te,* id est, Assyriorum, & ciuitatem
hanc &c. Et tribus Regibus Israel petentibus a-
quam ut biberent in deserto Idumaeae, respon-
det Eliseus: *Haec dicit Dominus, non videbitis
uentum, neque pluuiam, & alueus iste replebitur
aquis, & bibetis vos, & familiae vestrae, & iu-
menta vestra.* His quidem promissis satisfactum
fuerat omni eorum, non solum petitioni, sed &
desiderio, quod tunc habebant: sed addit Do-
minus: *Parumque est hoc in conspectu Domini;
insuper tradet etiam Moab in manus vestras.*

Sed ad institutum reuertamur, ne communia
exempla inquiramus, ubi suppetunt propria, au-
diendus

DESIDERA-
tus dicitur
Christus quod
si agnosce-
retur, ab omni-
bus desidera-
retur
Aristot. 8.
Ethicor. c. 1.

Q V A N T A
bona asseret
Hebraeis Chri-
stus, si ab eis-
dem agnosce-
retur.

PROVIDVS
pater non quas
filius ignarus
petit dat opes,
sed eas quibus
scit indigere.

PLVRA DO-
nat Deus, &
maiora, quam
petantur.
4. Reg. 20.
v. 6.

4. Reg. 3.
v. 17.

v. 18.

Malach. 3.
v. 3.

S. August. 18.
de ciuitat.
cap. 35.

SANCTOS
potius conso-
latur promif-
sis Deus, quam
errantes pec-
catores.

diendus est Dominus apud Malachiam. *Ecce ego, inquit, mitto Angelum meum, & praeparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum sanctum suum Dominator, quem vos quaeritis, & Angelus testamenti, quem vos vultis.* Sanctus Augustinus. Significauit, inquit, etiam Iudaeos secundum scripturas, quas legunt, Christum quaerere, & velle. Et hoc maxime verum est, cum & tunc multi Prophetarum, imo & ipse Aggaeus, & alij reperirentur, quibus nihil curae erat de materiali templo, & totum desiderium eorum ad aduentum Christi erigebatur, quos potius consolabatur Deus, quam caecos, & ultra terrena nunquam leuantem oculos. Atque adeo quaerere ac velle dicuntur Hebraei id, quod sollicite quaerere, totoque animi affectu vellent, si agnoscerent. Quare negandum omnino non est, Ecclesiae gloriam, solamen Hebraeorum promitti: quippe cum haec una promissio vere posset eorum animos erigere, ad id omne praestandum, quod Dominus hoc loco volebat. An vero sit hic literalis, seu historicus sensus, nec ne? si quis interroget, iudicarem quidem esse Allegoricum; non quia repugnet esse hunc historicum, sed quia iste idem Allegoricus bene quadrat cum historico loci huius, qui eo tendit, ut hunc Allegoricum confirmet, & stabiliat. Haec de prima interpretatione.

DE ILLA DOMO

LOQVVTVS EST AGGAEVS

*Propheta, quam ipse à Zoro
babele aedificari iusserat,
quippe cum aliam futu-
ram fuisse negaret.*

Cap. LXVII.

DE TEM-
plo Herodis
aliqui inter-
preantur lo-
cum.

NOBISCVM
maxime pu-
gnat haec sen-
tentia.

VNT viri ingenio, eruditione, ac virtute praestantes, qui Aggaei locum, quem interpretamur, ita exponunt; ut eius historicum sensum per verba significatum, & per ipsa etiam à Spiritu sancto intentum, de templo ipso secundo Iudaeorum accipiendum esse contendunt: non ut à filiis captiuitatis aedificatum est, sed ut post multos annos reaedificatum est ab Herode. Cuius sententiae duces se sectari iactant Sanctissimum Hieronymum, atque Rupertum. Eam nunc diligentius examinandam suscipimus, quam manente fabulae videntur esse, atque figmenta, quae de Templo primo, eiusque opibus diximus, & de Salomone, quem Regibus vniuersae terrae praetulimus: quippe cum ea omnia à Rege omnium minimo, aegerrimoque nullo negotio potuerint superari. Ego vero appime noui cuicumque cordato viro figmentum oxvideri posse haec,

A quae de Herodiano templo dicuntur, cum animaduertit illis esse contraria, quae de Salomonico diximus: illa enim fere omnia firmissimis insistant sacrae Scripturae testimonijs, haec vnius Iosephi; sed neque antiqui Iosephi, qui minime ausus fuisset coram contribulibus suis similem in Templum Dei proferre blasphemiam. Sed singula examinanda sunt. Atque statuendum est in primis, id quod omnium Doctorem confirmat sententia, tenetque, ac docet Sancta mater Ecclesia, quodque crediderat olim Synagoga; hoc loco Aggaei Christum ita promitti, ut signa etiam dentur eorum, quae eius aduentum, veluti digito commonstrent, & faciem veluti praeferant ijs, qui tenebras non diligunt magis, quam lucem. Ex quo fit ut locus hic, vel vnus ipse omnem praecedat Hebraicae vanitatis praesumptionem, quippe cum domum illam, quam aedificabat Zorobabel, nouissimam appelleret, atque manente illa testetur Christum fuisse venturum. Quod utinam animaduertissent pij viri, qui res Hebraeorum, atque Antichristi ita magnificant, & exaltant, ut eorum omnium, quae illa infelicitissima aetate futura sunt, vnam tantum normam assumant, Hebraeorum libidinem effraenatam, Antichristi superbiam immanem, Daemonis iniquissimi potestatem, ac vires. Quid igitur erit reliquum diuinae prouidentiae, & fidelitati? C numquid non stabit promissis? numquid non prouidebit electis, ut numquam omnino lateat impostoris figmentum, ac vanitas? numquid causam suam non iustificabit cum reprobis, quibus innotescere facile potuisset aliam fuisse superiorem potestatem, quae iniqui illius cohiberet audaciam, ne quid, quid vellet praestaret? Adde his etiam Cyrilli Hierosolymitani testimonium. Non sunt, inquit, Diaboli diuitiae aurum, argentum, quemadmodum nonnulli existimant: fidelis enim hominis vniuersae diuitiae mundi, infidelis vero, ne nummus quidem. Diabolo vero nihil infidelius. Et manifeste per Prophetam dicit Dominus: *meum est aurum, meum est argentum.* Itaque ex his Prophetarum verbis colligit Cyrillus non datum iri Daemone diuitias congerere, ut falsissimum diuinae gloriae inuasorem extollat. plures enim ac omnium maiores Deus optimus olim in Templo congefferat, ut gloriam suam, atque omnipotentiam cunctis saeculis vbique manifestaret. Assentitur his Sanctus Ioannes Chrysostomus, qui irato Deo praecipiente, Templum dirutum fuisse confirmat, nec nisi eis placato, quod numquam erit, instaurandum. Itidem, inquit, nisi ipse esset, qui semel vos deseruit, haud quaquam potuissent ciuitatem vestram diruere, ac Templum vastare; nequaquam huc vsque tanto tempore mansisset solitudinis calamitas; nequaquam vobis saepe conantibus instauracionem, conatus in vanum cessissent. Haec ex Chrysostomo, qui pluribus exemplis, longiorique oratione haec eadem confirmat, & explicat.

Sed haec certe clarissima sunt, & quae nulla alia indigent probatione; praesertim cum quae aduersus Iudaeos tertium templum falso sperantes dicturi sumus, eadem omnia cum his ipsis Antichristi magnificatoribus ex aduerso pugnent. Iam vero hoc ipsum, & pariter confirmandum est, & sententiae illi, quae Herodianum templum iactat, opponendum. Ipsa namque Prophetarum verba, ipse contextus plane demon-

NON QUID
quid cupiunt
Hebraei praes-
stabit Anti-
christus, sed
nec poterit.

Cyrill. cate-
ch. 8.

S. Ioan. Chry-
sost. orat. 3.
contra Iudas.

erat de illa eadem domo, quam tunc aedificabant sermonem fieri. Id plane confirmat Ekius; quia Propheta significanter loquitur de Templo illo secundo, quod aedificabant, non solum per

in hebraea, certificationis, & monstrationis, quod additur in principio vocis *מִן הַבַּיִת* habuit, hoc est, domus istius, sed adiecto simul alio certificante, & monitante discerniculo *מִן הַזֶּה* hoc est, istiusmet. Adde insuper aliam ex ipso contextu, dixerat enim capite primo Propheta: *Ascendite in montem, portate ligna, & aedificate domum*; & subiungit: *& suscitavit Dominus spiritum Zorobabel &c. & ingressi sunt & faciebant opus in domo Domini exercituum Dei sui*. Et in capite secundo retulit Aggaei legationem ad ipsam B Zorobabel, cui dixit Dominus: *Implebo domum istam gloria, magna erit gloria domus istius, istius inquammet, nouissimae plusquam primae*, quis non videt de eadem hic loqui, quam praeceperat Dominus aedificari, & quam spiritu diuino afflari aedificabant Zorobabel, & Iesus, & ceteri, qui redierant ex captiuitate? Effugiunt huius argumenti vim Hebraei quam maxime, eandem esse domum affirmantes, quam aedificabit, quem venturum expectant, cum ea quam aedificauerant in eodem loco postliminio reuersi Iesus, & Zorobabel.

Verum pro Iudaeis contra nos pugnat illa de Herodiano templo sententia. Nam si in ea domo C quam aedificabant non verificatur hic Prophetarum locus, sed in alia ab Herode tunc aedificanda; non minus quam haec opinio à templo Zorobabelico ad templum transtulit Prophetiam. Herodianum, possent Iudaei illam transferre ad aliud aedificandum: imo vero melius, quippe cum illa futura sit nouissima domus, ut appellatur à Propheta; Herodiana vero non item.

Norunt quidem illius sententiae propugnatores huius argumenti vim, quam nisi repellant, corrueat, mihi credite, à fundamentis Babylonica illa turris, vel Gigantum montes montibus superstructi. Sed se tuentur ut possunt, asserentes, quod licet Templum à Zorobabele aedificatum, euersum fuerit à fundamentis, & ab Herode non D uis in eodem loco repositis, aliud extructum: tamen quia statim, & sine interruptione, & sine mora euerfionem subsecutum est aedificium, ideo non duo templa numerantur ab Auctoribus, sed vnum, atque idem, quod secundum dicitur. Nam ita consuetudo loquendi obtinuit, inquit, ut vrbes, ac templa, praesertim continuo in eodem loco reaedificata pro iisdem numerentur: adeo ut de templo à Chaldaeis diruto, & post septuaginta annos aedificari iterum caepto nunc Propheta dicat: *Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima?* Afferunt & alia exempla, ut confirmet illum, quem dixerunt loquendi morem, quorum E quodlibet non contemnendam inuoluit difficultatem, singillatim quidem, & particulatim examinandam. Ego vero quo magis video firmari eiusmodi loquendi rationem, maiorem agnosco vim Textui inferri, ipsamque Iudaeorum temeritatem fulciri, defendi, confirmari. Quid enim: mox est, ut inibi aedificata domus eadem dicatur, etiam si post multos annos aedificetur, ut exemplo confirmatur; nonne ibidem aedificata post quantumuis longum tempus ab eo, quem expectant Antimesia eadem domus diceretur? Accedit Iudaeorum perniciacia locum afferens Psalm.

A mi. *Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies be- psalm. 89. ferna, quae praeterijt: & sic insuper philosophantur. Mille anni tanquam dies, & tres, siue decem, aut quindecim dies, bene dicuntur modicum: multa igitur millia adhuc annorum superfunt transigenda, antequam in tantas angustias redigantur Iudaei, ut ex hoc modico cogantur confiteri Christum venisse: quippe cum eodem plane argumento se tueantur, affirmantes domum aedificandam ibidem post modicum temporis spatium, perinde esse, atque si tunc aedificaretur, eandemque omnino domum dici, quam indicauit Aggaeus. Et quidem quod ego videre possum, nullum sit reliquum argumentum, quo Iudaei ex hoc loco conuincantur, si dicendi modus, quem tuetur illa sententia, verus esse admittatur. Quod durum valde est, atque difficile, validissimum Ecclesiae derubare propugnaculum, quo fere Patres omnes, & Sancti Doctores non semel, sed saepe vtuntur contra Iudaeos.*

Verum ad rem ipsam propius examinandam accedamus. Locus hic Prophetae id postulat, ut certa aliqua ratio assignetur, qua domus haec prima, & domus secunda, siue nouissima, diuersa esse demonstretur. haec inquam Salomonis prima, & Zorobabelis nouissima, cum contra alia ratio sit assignanda, quae Zorobabelis domum vnā, & eandem esse ostendat, cum illa Herodis, quam admittit; alias enim locus nullo modo intelligitur: quod si haec vtrique ratio tota petatur ex eo, quod secunda domus Zorobabelis post septuaginta annos à prima domus euerfione extructa fuerit, tertia vero Herodis domus statim, atque euerfa fuit secunda, ea certe satis infirma esse videtur, quare longe diuersam inire nos cogit Textus philosophandi rationem: cum prima domus plena fuisse dicatur gloria, secunda tam longe abfuerit à gloria, ut pene non fuerit, quasi nihili reputata in oculis videntium; tertia vero, quam illa fingit sententia, gloriosior multo fuerit, quam prima, atque adeo, nisi in vnam, eandemque domum pariter conuenire dicamus ignobilitatem secundam, & gloriam, tertiam; vix quidem videbimur Textui satisfacisse. Praesertim cum citius, aut tardius post euerfionem aedificari domum nihil omnino facere probetur, ut domus tertia eadem dicatur esse cum secunda: haec vero diuersa sit à prima. Nam quo se tuetur illa sententia exemplo: aedificata post septuaginta annos domus secunda eadem appellatur à Propheta cum prima: possent quoque se tueri Hebraei, aedificandam fore, sperantes post multa saecula gloriosiore domum, eandem.

Dicamus igitur id quod est, & quod reuera, exigit Textus: domum tertiam nullam omnino fuisse, neque futuram esse: Id quod verum adeo est, & certum, ut si ab vno quolibet Sanctorum Patrum diceretur contrarium, propter auctoritatem tamen tanti viri esset ille sano modo interpretandus: si à pluribus alijs Doctoribus, propter communem Sanctorum constantemque sententiam, omnes omnino essent merito reiiciendi: Quare non est cur quisquam Sanctissimos viros in contrariam partem detorquere contendat, cum haec sententia sit, ut dixi, constans omnium Sanctorum. Sanctus enim Hieronymus nunquam affirmavit intelligendum esse locum Aggaei de templo Herodis, imo nec templum Herodis in hoc toto Commentario Aggaei nominauit. At verba

NON SVNT Ecclesiae propugnacula à nostris diruenda.

DOMVS prima secunda, & tertia, ex gloriae diuersa participatione distinguuntur.

NULLA fuit, nec erit tertia domus.

DOMVM illam indicat Propheta, quae tunc aedificabatur.

Aggaei 1. v. 8. v. 14.

INEPTVM Hebraeorum responsam.

PRO IV- datus contra nos pugnat illa de Herodiano templo sententia.

TEMPLVM Herodis idem esse contendunt cum Zorobabelis.

Aggaei 2. v. 4.

IUDAEORVM argumentum pro fuisse Antichristi domo.

S. Hieronymus verba Hieronymi, inquit, indicant se de eo A
nyus nunc. Velle locum. Sed age illa ipsa Hieronymi ver-
ba expendamus, quibus se tuentur aduersarij.
Tunc implebo, inquit, domum istam gloria maiore, quam
prioris, & semper vobis addam. Et ne forsitan sponsorem pu-
teris infirmum; meum est argentum, & meum est aurum, &
meae sunt cunctae opes. Ego in ornamentum Templi, aurum,
argentumque donabo, vt maior fiat huius domus gloria, quam
prioris. Haec sunt Hieronymi verba, quae non
video, cur magis ad Herodianum, quam ad Zo-
robabelicum templum referenda sint, cum ea
vera, & certa esse credantur ab omnibus etiam
ijs, qui templi Herodiani nullam habuere ra-
tionem. Sed liceret pro aduersarijs argumentum
huiusmodi componere: cum constet tantam au-
ri, & argenti copiam in templo Zorobabelico non
fuisse, quantam in Salomonico: Hieronymus ve-
ro affirmet primum Templum superandum à po-
steriore diuitijs, & gloria; colligi videtur Hie-
ronymum apprimè eruditum, ac memorem prioris,
& posterioris templi, prophetiam hanc ad tem-
pli Herodiani diuitias retulisse. Sed superuaca-
neum esse censuerim, ac periculosum Sancti viri
mentem velle coniecturis interpretari, quam ip-
semet Sanctus eodem plane loco disertis verbis
exposuit, affirmans omnino oppositum eius, quod
aduersarij contendunt. Non puto, inquit idem Hie-
ronymus, aliquem existimare, quod Aggaeus de argento lo-
quatur, & auro, quae à diuitibus possidentur. Sed adhuc
perstant in sua sententia; qui Hieronymum
vellent à seipso dissentire, vt cum ipsis consen-
tiant. Affirmant enim priorem expositionem de
templo, Hieronymum ad verba suae translati-
onis retulisse, quasi literae sensum explicare cona-
retur: alteram de Ecclesia translationi Septua-
ginta interpretum adiunxisse: vbi spirituales sem-
per sensus edisserit. quod purum putum esse fig-
mentum, & doctissimi Cardinalis, & ipsius Hie-
ronymi non contemnenda auctoritate firmabo.

HUGO CAR-
dinalis S. Hie-
ronymi verba
pro nobis ex-
ponit.

S. Hieronymi
verba quae
mentem illius
exponunt.

Hugo quidem Cardinalis dum locum Ag-
gacii interpretaretur super illud verbum, argen-
tum, sic scribit: Argentum, glossa, opes omnes,
quas dabo vobis in ornamentum templi, vt sit
gloria domus huius maior, quam prioris: vide-
tur quod glossa haec velit intelligere hoc ad lite-
ram: sed non est verum; vnde Hieronymus in
originali, non puto aliquem existimare, quod
de argento loquatur, & auro, quae à diuitibus
possidentur. Haec sunt Hugonis verba, quibus
non solum affirmat hanc interpretationem à Hie-
ronymo cum sua translatione, quam originalem
vocat, fuisse coniunctam; sed & ipsa verba glossae
esse intelligenda secundum hanc Hieronymi in-
terpretationem. Sed ad ipsum Hieronymum ve-
niamus, qui suimet optimum ager interpretem:
postquam enim dixerat: Ego in ornamentum Templi
aurum, argentumque donabo, vt maior fiat huius domus glo-
ria, quam prioris, haec verba subiungit: Et difficile vide-
tur quod polliceor, & humana infidelitas ad maiora promissa
semper haesitat, propterea rursus duo qui promitto, domi-
nus omnipotens sum. Porro quia scio ad aedificationem in-
clitae domus, & quae superatura sit domum pristina nihil
ita facere, vt pacem, ideo & hanc spondeo: dabo enim
in loco isto pacem, dicit Dominus exercituum: vt pax, quae
exsuperat omnem sensum, custodiat domum meam, & sit in
pace locus meus. Nos interim paraphrasticos expositionis
lineas duxerim, vt ex his ad sublimiorem intelligentiam etiam
nobis tacentibus prudens lector ascendat. Haec sunt Hie-
ronymi consequentia verba, quibus certe affir-
mat se in antecedentibus paraphrastem egisse.

quare in sensu Historico ea omnia tractasse cre-
dendum est, & pacem auro, & argento coniun-
xisse, vt non alia, sed eadem prorsus ratione, &
opes, & pacem intelligendam esse significaret.
Accedit quod cum Hieronymus neget intelli-
gendum esse locum de auro, & argento, quod à
diuitibus possidetur, affirmetque se non credere
aliquem existimare, quod de eiusmodi argento
loquatur Dominus; quid est quod scriptores hi
Hieronymum contendunt existimare, quod à ne-
mine putat ipse Hieronymus posse existimari?

Sed age cum his ipsis Aggaei, & Hieronymi
expositoribus pressius disseramus. Certum est
propositis à me Hieronymi verbis, Hieronymum
negare ita esse locum intelligendum, vt aduer-
sarij contendunt, propositis autem ab aduersarijs
eiusdem verbis non affirmat esse intelligendum,
vt illi volunt, sed verba profert, ex quibus vtrum-
que posset colligi; quare ergo ita interpretabi-
mur, vt contradicat Hieronymus sibi, non autem
vt concordet? At, inquit, non sibi contraria-
tur, quia alteram sententiam dicit, vbi suam so-
let frequenter asserere, alteram vero, vbi spiritua-
les sensus adiungere solet; rogo, aut spirituales
sensus ex sua sententia, aut ex aliena? siquidem
ex sua, neque enim aliud potest affirmari, cum
nullum referat, imo translationem Septuaginta
interpretum paulo ante abiecerit: sententia igitur
Hieronymi est: locum hunc, qui ad aurum
pertinet, & argentum, sicut etiam qui ad pacem,
non habere alium historicum sensum, quam spi-
ritualem ipsum. Id quod confirmare videtur se-
quentibus verbis. Ego existimo, inquit, argentum, quo
Domus Dei ornatur eloquia scripturarum, & aurum, quod in
oculto Sanctorum sensu, & in cordis versatur arcano. Af-
fertque locum Psalmi, & Pauli, quo idem confir-
met: de illis qui aedificant super fundamentum
aurum, argentum &c. Sancti Hieronymi senten-
tiam tuetur Sanctus Ambrosius cum omnibus il-
lis, qui ab Ekio, atque ab alijs sunt relati.

Sed ad Rupertum veniamus cuius auctori-
te magis videtur inniti aduersariorum sententia,
ac ne longam disputationem interseramus, eius-
dem verba referre oportet, quae illa sunt. Equidem
Herodes Templum illud, quoniam erat priore minus, deposuit,
& in antiquam magnitudinem reformat, multis, & magnis
aedificijs decorauit. Haec tenus referuntur ab illis: sed
legisse oporteret, aut non subtrahisse, quae sequen-
tur, sed nunquam Dominus exercituum pro gloria reputa-
re sit dignatus, quod homo funestus, rex impius operatus est,
exaequari, vel etiam praeferrì contendens regi magnae opi-
nionis, & Sapientissimo Salomoni. Haec sunt verba Ru-
perti quibus Herodem confirmat, etiam si tem-
plum exornasset, exaedificassetque, ita vt prioris
quam simillimum fieret, tamen non de eo intel-
ligendam esse prophetiam: neque enim inglorij,
& execrandi regis opera, Deum sibi in gloriam
adsciscere credendum est, cui odio sunt impius, &
impietas eius. Accedit etiam opus Herodis ex
iniqua propriae existimationi, inanisque gloriae
cupidine processisse, quare & iniquum Deo vi-
sum fuisse: quippe cum de Herode dicta fuisse
videantur verba Psalmi. Quoniam dolose egit in
conspetu eius, vt inueniatur iniquitas eius ad
odium, & quae sequuntur.

Iam vero cum satis, constet hanc nouam in-
terpretandi rationem neque à Hieronymo, ne-
que à Ruperto, quibus innitebatur fulceri; Inge-
nue mihi fatendum est me non semel, sed saepe,
& quanta maxima diligentia fuisse conquisitum,

S. Hieronymo
injuriam irro-
gant, qui il-
lum putant e-
xistimare, quod
a nemine pu-
tat ipse posse
existimari.

S. HIERO-
nymus existi-
mare videtur
hunc locum
spiritualem
tantum sensum
habere.

Psalm. 11.
1. Corinth. 3.
7. 12.

RUPERTVS
quoque nobis
cum contra-
aduersarios
sentit.

HERODIS
iniquum opus
propter inanis
gloriae cupi-
ditatem, Deo
non placet.
Psalm. 35.
7. 3.

Nullus est vt
interflectas
vel ager no-
stros scriptos
qui illam in-
tentam tue-
tur.

vel

an vllus eam queretur, vt illi possem pro virili mea parte sati facere; & tamen praeter vnum filium Geronis, & sequaces vix inter Hebraeos, inter nostros ne vix quidem vllam adhuc reperisse: cum contra multos inuenerim illam negantes posse teneri, quos suo loco recensebo. Sed quoniam templum ab Herode constructum, & à Iosepho relatum, vnum fuit oppositae sententiae fundamentum, quid de eo sentiant Scriptores, videndum est in primis; Et quidem Origenes.

Ergo inquit, secundum corporalem circumcissionem carnis, secundum corporales legis festiuitates, & sacrificia consequenter, & templum Dei existimabatur, quod ex lapidibus insensatis erat constructum, primum quidem à Salomone, deinde reparatum ab Esdra, postea vero post Christi aduentum à Romanis destructum; & illa existimabatur domus esse orationis, qua destructa, necesse est, vt Iudaei, quasi non iam habentes domum orationis, iam non habeant priuilegium speculationis Dei, neque possint secundum legem Deo seruire. Et Origenes nullam de templo Herodis mentionem faciendam, esse censuit, quippe arbitratus templum ab Esdra instauratum à Romanis fuisse subuersum.

Et Lyra super illis verbis. *Et implebo domum istam gloria*: Quia inquit, in Templo per Zorobabel aedificato Christus fuit à matre oblatus. Haec ille, qui nullam putauit Herodiani templi rationem habendam esse. Postmodum Iacobus de Valentia citat Kimchium in haec verba: Item Salomon postea aedificauit Templum, & murauit ciuitatem, sed in vanum laborauit, quia tam Templum, quam ciuitas fuerunt destructa per Chaldaeos. Item Esdras & Zorobabel iterum reaedificauerunt eam, sed in vanum laborauerunt, quia fuit destructa per Romanos. Item ijdem, idest, Romani, & Christiani, & Sarraceni multoties voluerunt reaedificare illam ciuitatem, tamen pluries fuit destructa. Ecce Kimchium Christi hostem insensissimum inter aedificatores Templi nullam fecisse Herodis mentionem: quam procul dubio ex instituto fecisset, si Templum existimasset ab eo tam gloriosum fuisse aedificatum, quam fingit aduersariorum opinio.

In eadem porro sententia fuisse videntur apud Ioannem Iudaei illi, qui Templi Dominum, & verum templum Christum arguere conantur dicentes. *Quadraginta sex annis aedificatum est templum hoc, & in tribus diebus excitabis illud?* sed & hoc Euangelij testimonium in suam detorquent sententiam, qui oppositam tuentur, id dictum fuisse affirmantes, cum iam illud esset euersum, & alterum aedificatum octo annis. Sed quoniam idem Templum erat, & dicebatur, vt Christum vehementius arguerent de quadraginta sex annorum mora, quam de octo dicere maluerunt, cum vtrumque possent. Haec illi.

Qui fateri coguntur quod neque ausi sunt negare, Hebraeos illos nullam existimasse rationem habendam esse Herodiani templi. Quibus idem ipsum potuisset opponi, & longior mora captiuitatis eorundem imbecillitati tribuenda esse probaretur: cum Regulus quidam Herodes octo idem annis potuerit praestare; Iudaeos hic de templo Zorobabelico loquutos fuisse constat, cum Salomonicum septennio fuerit absolutum. Origenis certe sententia nulli probatur, quae

tempus, quo Dauid Templi opes materiamque praeparauit, aedificationi annumerat. Nullus enim cum aedificasse putabit, cui Dominus ne aedificaret, mandauerat: De templo autem Herodiano cum sic esset, quasi non fuisset, nullus existimauit loquutos fuisse Iudaeos; neque numerus annorum conueniens est. De hoc item templo ante Iosephum nullus vnquam meminit, neque locus aut in Euangelio, aut Actis, siue Canonicis, neque in toto Testamento nouo reperitur, quo illud fuisse ab Herode extructum conuinci possit; imo neque quo indicetur: vnde tota huius historiae veritas ex Iosepho pendet. Is enim quem vna referunt Aegesippus antiquus ille quidem, sed annis aliquot recentior Iosepho; exornatum fuisse putat ab Herode templum, non aedificatum. Tempus porro, quo fuit extructum id templum, ex eodem Iosepho cognoscendum est, eius haec sunt verba: Absolutoque octo annis reliquo aedificio, tandem etiam Templum ipsum eorumdem sacerdotum opera sesquianno perfecit. Ex quibus constat non vltra decennium aedificationem durasse.

Quod si aliquis sibi fingat post absolutam fabricam semper aliquid perficiendum relinquere, vnde dum dimissis operarijs ad perfectum sit opus deductum; idque durasse putet vsque ad annum quadragesimum sextum ab initio extructionis. Id quidem adhuc falsum est: constat enim ex eodem Iosepho hanc aedificationem vsque ad ea tempora perdurasse, quae Christi resurrectionem fuerunt subsecuta, sic enim ait: iam absolutum erat, & Templi aedificium. Populus igitur cum videret esse initio citius octodecim opificum millia solitorum hactenus in Templo ex operarum mercedibus victum quaerere &c. Et post pauca subdit: Rex autem, cuius curae Claudius Caesar fabricam Templi commiserat &c. Cum ergo haec aedificatio Herodiana vltra annos Christi Domini fuerit extensa; nulli credibile videbitur Iudaeos tunc loquutos de aedificatione futura, vel quae nondum fuisset absoluta, cum aedificatum est, dicant, non aedificandum. De alia igitur intelligendus est locus, quam constat ex Esdra durasse ab anno primo Cyri vsque ad secundum Darij, inter quos, licet sit varius computandi modus, omnes tamen Classici Scriptores conueniunt quadraginta sex annos intercessisse, si vera dicunt, canum lumiantes Iudaei. Sic interpretantur locum hunc Toletus, Iansenius, Pereira, Theodoreus, Sanctus Thomas, qui & Alcuinum in eam retulit sententiam.

Hoc assumpto quod obijciens concedit Iudaeos loquutos de Templo Zorobabelico; quis nos coget credere fuisse aliud Herodianum? imo potius, hoc est, quod maxime dubitandum est, an vera dicat Iosephus de templo ab Herode constructo, & vt postea ostendam figmentum potius, quam veritatem sapit historia Iosephi, quae multos decepit. Ex hoc item Ioannis loco firmissimum sane contra oppositam sententiam elici posset argumentum. Si enim Iudaei templum hoc dicunt templum Zorobabelicum, & tunc credere tenentur Christiani impletam esse domum illam gloria maiori, quam fuisset prior: ergo templum Zorobabelicum impletum fuit illa gloria; sed gloria Zorobabelici templi nunquam fuit in aedificij amplitudine, & diuitijs maior, quam Templi Salomonici, vt ex historia Esdrae, & omnibus Pa-

IVDAEI DE templo Zorobabelis loquuntur, cum 46. annis aedificatum dicunt.

NULLA mentio fit Herodiani templi ante Iosephum

Ioseph. 14. Antiq. cap. vlt.

NON POTEST 46. annorum aedificatio ad Herodianam referri.

Ioseph. 10. Antiq. c. 8.

Esdrae 1. AD ZOROBABELIS aedificium referenda sunt Hebraeorum verba apud Ioannem Tolet.

Iansen. concord. c. 19. Peyer. in Daniel. Theodoret. super Ezech. sect. 13. in fine. S. Thom. sup. Ioann. 2. in ca. 14.

IN TEMPO Zorobabelico impleta fuit aggraci propterea.

tribus, & ipsomet obijciente constat: ergo haec gloria ad aliud, quam ad diuitias referenda est, quod sequentibus capitibus amplius patebit.

Ioann. 10.

Ioseph. 20.

Antiq. 6. 14.

PORTICVS

Salomonis

quae, & quare

sic dicta sit.

1. Esdrae 5.

v. 11.

IDEM SEM-

per templum

dictum est,

quoniam orna-

mentis & ma-

gnificientia di-

uersum.

Perstant praeterea in ea sententia confirmanda, quod Herodis templum idem dicendum sit cum Zorobabelico, ex eo quod porticus Salomonis diceretur illa, quam Herodes instaurauerat; quippe cum priorem Salomonicam Chaldaei iam olim subuertissent. Duplici vero hac in parte errore decipiuntur. Primo arbitantes porticum illam, quae Salomonis dicebatur, fuisse dirutam: secundo, fuisse ab Herode instauratam, vtrumque enim negat Iosephus qui sic ait: Suasit regi, Agrippae populus, ut Orientalem instauraret porticum. Ea Templi extrema claud-

bat profundae valli, & angustae imminens, ac proinde subnixa muro, quadringentos alto cubitos, saxi constructo quadratis valde candidis, eratque cuiusque saxi longitudo cubitorum viginti, sex vero altitudo, opus Salomonis Regis, qui primus integrum Templum condidit. Haec ille. Et certe si non falso inniterentur fundamento hoc exemplum plane probaret templum Herodis idem dicendum esse cum Salomonico; non vero cum Zorobabelico, quod aequae pugnaret cum illis, atque nobiscum. Sed haec plene excogitata sunt effugia, non vera. Hoc enim idem, quod paulo ante colligebamus, illo eodem exemplo, quo se tandem tuentur, plane colligitur. Nam apud Esdram. *Nos sumus, inquit, serui Dei caeli, & terrae, & aedificamus templum, quod erat extructum ante hos annos multos, quodque Rex Israel magnus aedificauerat. Nos enim aedificamus, inquit, hoc templum, quod erat antea aedificatum, & fuit destructum; aedificamus quidem idem, quod ad locum, situm, & partes aedificij, finem, & usum spectat: sed longe quidem aliud, quod ad lapides, ligna, ornamenta, & altitudinem, sed tamen eisdem quibus prius nominibus, totum aedificium, eiusque partes nominamus. Atque hoc modo intelligenda sunt omnia, quae afferri possent exempla: est enim idem semper templum, situ, distributione partium, & nomine, re autem diuersum; vnde perperam sane existimarunt idem nomine Templum, re vera, & omni ornamentorum genere esse idem. Simili enim argumento dici posset esse idem Templum Salomonicum cum eo, quod gloriosius promittitur: quod quidem ipsimet Prophetae repugnat. Dicamus igitur id, quod verum ac certum est, illam eandem domum Zorobabelicam gloria implendam fuisse maiori, quoniam nulla alia, vel extructa, vel extruenda fuit.*

HERODIANI

TEMPLI AVT VERI,

aut à Iosepho commenti nul-

lam rationem habuit

Aggaeus Pro-

pheta.

Cap.

LXVIII.

ERAM esse omnino censem sententiam illam, quae Aggaei locum historico sensu, & literaliter intelligendum esse putat de domo illa, quam Hebraei postliminio reuersi sub Zorobabele principe aedificabant, quorum manus dissolutas roborabat Aggaeus, & animos in spem maioris gloriae erigebat. Ita praecise de illa, ut siue Herodes aedificauerit aliam, siue non, de illa Herodiana nullam faciat haec prophetia mentionem. Haec sententia probatur: Primo, quia ut Sanctus Augustinus ab omni Theologorum schola receptus eruditissime statuit; Is est historicus omnino sacrae Scripturae sensus, quem verba Scripturae proprie accepta enuntiant, si tamen bene cum praecedentibus, & sequentibus cohaeret, & nihil continet à recta doctrina fidei, aut morum integritate discrepans. Hic est quidem per verba significatus, ut late supra probauimus, ex duplici demonstratione illius domus: *istius*, istius inquam, quam modo aedificatis, & subdit, *domum istam implebo gloria*. Hic idem sensus cohaeret sane cum praecedentibus, & sequentibus, à quibus longe distat contrarius. Nam exhortabatur aedificantes Propheta ad aedificandam, non futuram, sed illam, quam aedificabant domum; & ut magis excitarentur ad strenue aedificandum, gloriam illiusmet domus pollicetur. Quod si ad alteram domum, promissam referas gloriam, vel aedificantes id intelligunt, aut secus: si primum dicas, quomodo possent aedificantes alacri animo opus vrgere, qui libentius aedificationem domus distulissent usque dum aedificarent domum illam, cuius maior esset gloria futura: aliàs opus, & operam perdidisse viderentur; dum gloriam sperantes, domum aedificarent absque gloria subuertendam. Quod si non intelligebant, decipi viderentur à Propheta, qui gloriam alterius domus proponeret, ut suaderet domum absque gloria fabricare. Cum sequentibus item bene congruit, si eidem domui promittatur maior gloria, quam prioris fuit: qui enim eam promittit, Dominus Deus omnium, omnipotens est, & quicquid voluit, fecit in caelo, & in terra. neque rectae fidei, aut moribus contradicere potest, quia completam dicit fuisse prophetiam aduentu Domini Nostri Iesu Christi; de quo tempore absque dubio loquitur prophetia haec vniuersa.

Hanc autem veram & certam esse loci huius inter-

DE TEM-
plo quod tunc
aedificabat Zo-
robabel, loqui-
tur Aggaeus
propheta

S. August.
lib. 3. de
doctrin. cap.
10. & 11.

EIVSDEM
domus gloria
pollicetur, ut
eam alacri a-
nimo aedifica-
re prosequan-
tur.

interpretationem demonstrabimus: si negemus cum Ekio doctissimo viro, acerrimoque fidei defensore templum ab Herode constructum. Fabulam quidem esse, merumque Iosephi commentum, nullus siquidem eius meminit ante Iosephum, reliqui ab eo accipientes errant errantem sequuntur: tunc enim cum nulla alia domus exstet, de qua locus historico sensu intelligatur, de illa vna intelligendus erit, quae deinde Allegorico Ecclesiam Christi repraesentet. Sed obijcienti hoc maxime mirandum videtur; quocirca & bonitatem, & prudentiam Ekij requirit, quia vnus post hominum memoriam negauit templum ab Herode extructum: requirat & Sanctissimi doctissimique Augustini; requirat & Illustrissimi Cardinalis Toleri; requirat & nostram. negauerunt illi quidem, negamus & nos vera dixisse Iosephum, in eo, quod de historia templi Herodiani commentatur.

Aug. 18
de ciuit. cap.
45. & 48.

HEBRAEI
nihil fecerunt
templum
Herodis.

Primum propter rationes Ekij, quarum prima est ex citato loco Ioannis. quippe cum Iudaei ad templum Zorobabelicum quadraginta sex annis aedificatum confugiant, nullam habentes rationem Herodiani templi, de quo nullo modo intelligi potest locus, vt demonstrauiamus, atque adeo nullum fuisse eiusmodi templum, affirmandum est.

Secunda si nouum templum ab Herode extructum demus, dabimus prophetiam Aggaei non fuisse impletam in templo, quod demonstrabatur, & tunc aedificabatur, neque illa domus, quam aedificabant, nouissima erat; cum ea funditus euerfa fuisse dicatur, atque alia in eius locum successerit.

Tertia quia tertium templum nec ipsi Antichristo concedimus; quia tertia aedificatio multis Prophetarum praedictionibus contradicit: cuiusmodi est illa Hieremiae. *Nolite considerare in verbis mendacij dicentes: Templum Domini, templum Domini, templum Domini est: ter dixit templum, de tribus templi aedificationibus loquutus; mendaces appellauit Propheta eos, qui sibi tertium templum vane promittunt, vt Petrus Nigri contra Iudaeos Ratisbonae induxit: Et Daniel: Ciuitatem, inquit, & Sanctuarium dissipabit populus cum Duce venturo, & finis eius vastitas, & post finem belli statuta desolatio: & iterum: Et vsque ad consummationem, & finem perseuerabit desolatio. Si ergo post primam desolationem subsequutam tempora Danielis, statim sequitur desolatio vsque ad finem: ergo falsum est, quod Herodes desolauerit templum, & postea aliud inibi aedificauerit; alias enim, & nunc possent sperare Iudaei post praesentem desolationem, aliam aedificationem; post quam sequatur illa vltima desolatio vsque in finem, & sic frustrabitur Daniel vero sensu, & fine prophetiae; quod ne licet quidem cogitare. Huc etiam referri possent, quae late de hoc argumento disputamus in Apparatu.*

Multis alijs argumentis probat Galatinus, & alij contra Iudaeos disputantes nullo modo fore tertium aedificandum Templum, etiam ex Rabbiorum testimonijs, quae omnia retorquere possumus aduersus hanc sententiam, affirmantem nouum Herodis templum fuisse extructum.

At disputat valide obijciens contra hanc Ekij sententiam, cuius Primum argumentum est: ita ne, inquit, quod mille quingentis annis nemo

Tomi 2. Explanat. Pars 2.

A vocauit in dubium, nemo non credidit, leuibus & nullius momenti coniecturis inficietur Ekij? Huic rationi nihil aliud videtur respondendum, quam quod cum toto eo tempore viuientium, nullus ausus fuerit figmentum Iosephi, cum stabili sacrae Scripturae veritate conferre: ideo nullus discussit antea hoc, quod nobis noua sententia disputandum proponit. Sed quis vnquam credidit aedificium ab Herode constructum comparandum cum priore? si enim id credidisset Catholicorum vllus, certe in medium protulisset, vt vel hoc argumento Iudaeos conuinceret, ostendens gloriosius templum à Propheta promissum, in aduentu Messiae fuisse constructum; sed hoc nullus induxit: ergo nullus id credidit. Sed quid opus est duci coniecturis leuibus? firmis quidem rationibus, non verborum multitudine legentium mouentur animi: quare ab illis vel referendis, vel refellendis libenter abstinemus.

Probare item contendit obijciens multos alios praeter Iosephum idem affirmasse. Affirmauit alter Iosephus filius Gorionis, Sanctus Hieronymus, Rupertus, & ante omnes Aegesippus. Primum hos auctores aliquid eiusmodi dixisse nihil facit contra Ekium, qui affirmat ex illis, qui Iosephi aetate vixerunt, vel illum antiquitate praecesserunt, nullum dixisse: idque adhuc stat vnus Aegesippus omnium antiquissimus, quippe qui floruit circa tempora Constantini, vt auctor est Baronius, templi Herodiani neminit, fautor, sed huius quidem dicta ita nostram sententiam confirmant, vt non possit sententia Iosephi teneri. Hic quidem author in praefatione illius libri, quem de excidio Hierosolymitano scribit, conuincit Iosephum de multis mendis; postea autem, tum de Herode agit: Templum, inquit, ornauit, omnem illum circa templum loci ambitum circumvallauit muro &c. Ecce Aegesippum Iosephi mendum corrigentem: ecce negantem ab Herode nouum templum extructum: ecce non in dubium sententiam Iosephi vocantem, sed omnino oppositam asserentem: ornare enim longe aliud est ab eo, quod ait Iosephus, nouis solutis fundamentis nouum templum aedificauit.

Quid autem exaedificauerit Herodes, dicit ipse Aegesippus, nempe porticus, & non quidem omnes, sed Meridianam atrij Gentium, vt ex varijs locis eiusdem Iosephi inter se collatis liquido constat.

Quod ad Hieronymum, & Rupertum, ac alios, quos vocat innumeros, spectat, nihil aliud hi omnes praestant, quam quod referunt Iosephum; neque eiusdem hac in parte historiae, aliquid superaddere authoritatis, vel certitudinis volunt, praeter eam, quam habent à Iosepho: quare veritas, aut fictio in ipso fonte inuestiganda est.

Quod ad filium Gorionis attinet, & ad Kimchium, mirandum est, quod ex eorum sententia, aliquid statuatur contra Sanctorum testatam, constantemque sententiam, in his maxime, quae ad Iesu Christi Domini Nostri gloriam attestandam spectant: cum manifestum sit omnium Rabbiorum, praesertim Neotericorum, animos ita in Christum male affectos esse, quem odio habuerunt semper gratis, vt in omnibus scripturae locis, quae de ipso loquuntur, verba mutant, vel de medio tollant, vel saltem

Bbb 2 eorum

QVARE
nullus anti-
quorum in du-
bium reuoca-
uit commen-
tum Iosephi.

S. Hieronym.
sup. Zachar.
11.

Rupertus hic.

AEGESIPPUS
Iosepho
contrarius est.
Caes. Baron.
Tom. 1. An-
nal. an. 34.

Aegesip. lib.
1. cap. 35.

HERODES
Meridianam
porticum atrij
Gentium tan-
tum aedifica-
uit.

Ierem. 7.
v. 4.

TERTIUM
templum An-
tichristo nega-
tur, nedum
Herodi.

Petrus nigri.
Daniel. 9.
v. 26.

Tom. 3. Ap-
par. pars. 1.
lib. 3. cap. 34.
Galatinus, &
alij contra
Iudaeos.

eorum verum sensum conuellere nitantur. Quod ut praestent, fabulas confingunt incredibiles & anilibus quibusdam figmentis libros suos complent, ac mentes, oculosque eorum, quos ducunt, densissimis tenebris obducunt, quasi tenentes eorum oculos, ut non agnoscant: Quare hanc perpetuam legem statuendam putarem, cuiuslibet pio viro Rabbino legenti, ut omnes quas ipsi inducunt Scripturae interpretationes, maxime eorum locorum, qui de Christo Domino pressius loquuntur, pro suspectis habeant, ab ipsisque caueant, sicut ab omnibus Diabolicis suggestionibus, etiamsi nihil mali illis subesse prima facie videatur. Quod & fecit Dominus Daemonis non acquiescens consilio suadentis, ut diceret lapides illos panes fieri: Et iterum, non sinens ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum. Atque ita quicumque Rabbino legit, munens se signo Crucis, saepius Iesu Christi Domini Nostri verba repetat: *vos ex patre Diabolo estis.*

QVOMODO
caute legendi
sunt Rabbin.

Ioann. 8.
v. 44.

IUDAEI
non admit-
runt gloriam
domus ab Ag-
gao promif-
sam praecessis-
se.

ibid. v. 48.

Sed id quacso reducant in memoriam pij, an Iudaei fateantur gloriam secundae domus, quae ab Aggaeo promittitur praecessisse, & an negent Desideratum cunctis Gentibus, hoc est, Dominum Messiam venisse? & tamen manifeste utrumque coniungit Propheta, imo & aduentum Messiae praecedere significat glorificationem domus; quid hinc sequitur? nisi quod quae Iudas de eis quodammodo dixit, de eis nos manifeste dicamus: quicquid ignorant, blasphemant, mendacem quippe his dictis facere praesumunt, impie, Prophetam, semper Spiritui sancto resistentes: nec mirum, si id filij facere audeant exemplo patrum, qui diuinam accusant veritatem, dicentes: *Testimonium dicis de te ipso, testimonium tuum non est verum:* & iterum: *nonne benedicimus nos, quia Samaritanus es tu, & Daemonium habes.* Mirandum etenim maxime est, & deplorandum, viros pios, & eos qui parati sunt cum Christo, imo pro Christo mori, deduci plerumque per inuia, & inaquosa Rabbino- rum scripta ad tam periculosa praecipitia, falsa veri specie delusos.

Sed ad rationes aliquas obijcientis contra Ekium veniamus. Hoc idem, inquit, dixerunt postea innumeri: ipse potius Ekium vnum proferat, qui negauerit. Haec ille, qui paulo ante protulerat Aegessippum negantem aedificium Herodis; quippe qui ornauit, dixit, non aedificauit. Et licet obijciens interprete- tur, forte ornauit, dixit pro aedificauit, non bene commentatur Aegessippum, sed potius credat Aegessippo, & corrigat Iosephum in multis, ut patebit, corrigendum, & dicat, forte aedificauit, dixit Iosephus, pro ornauit.

QVANTA
fides habenda
da Iosepho.

Pergit obijciens Iosephi commendare auctoritatem: Sed si solus Iosephus dixisset, cuius fidem in historia laudant Eusebius, & Hieronymus; quis Sacerdoti, & erudito homini de recenti historia, & de re maxima, & celeberrima paulo ante suam aetatem gesta in vrbe totius Iudaeae clarissima scribenti fidem non haberet? tam demens erat, ut notissimum, & impudentissimum mendacium vniuersis Iudaeis auderet obtrudere? tantumne Herodis memoriae fauebant, ut opus insigne patrum suorum, impio Regi, & omnibus ingrato adscri-

A bi paterentur? Sic argumentatur obijciens. Hunc ego rogare vellem, antequam his interrogationibus respondeam: an forte probare contendat tantam fidem Iosepho in hac Templi historia tribuendam; ut omnia sint necessario credenda? si enim hoc probare intendat, parum, aut nihil praestabit, cum in multis, sacrae Scripturae contrarius sit. Sed demus Iosepho fidem Historiographi; maiorem enim nemo exquireret. Ego hic proferam nonnulla ex multis quae veritati manifeste aduersantur apud Iosephum, ut quod mihi responsum fuerit ad ea, id ego respondere possim propositis ab obijciente argumentationibus.

B Primum de aeneo Altari agens. Ara, inquit, Ioseph. 6. bel- pro Templo quindecim cubitis alta, & longa cubitis qua- li c. 6. dragenis: de quo Altari liber Paralipomenon; 2. Paralip. 4. Fecit quoque Altare aeneum viginti cubitorum, Ioseph. 1. longitudinis, & viginti cubitorum latitudinis, Ioseph. 1. & decem cubitorum altitudinis. Ecce contradi- mendacia cir- citin altitudine Altaris, & latitudine, Scriptu- ca Templi ae- rae sacrae. dificationum.

Deinde agens de porta Sancti quae aperieba- tur ingredientibus a vestibulo in Sancta, sic ait: Ianuae demum fores altitudini parietis proportionem conuenientes addidit, latus cubitos viginti, & auro illitas. Hanc portam Ezechiel: & latitudo portae de- Ezech. 41. v. cem cubitorum erat. & ratione manifesta con- uincitur Iosephi mendum, quia latitudo domus, & longitudo vestibuli conuenientes inter eosdem parietes viginti cubitis distantes erant; inter quos repugnat dari portam eiusdem latitudinis, alias falso diceretur porta. Et iterum: Prima Ioseph. ibi- vero eius porta, inquit, septuaginta cubitis alta erat, & dem, viginti quinque lata &c. ecce manifestum mendum, tum quod nulla portae debita assignatur proportio, tum quia sibi ipsi contrarius est, ut patet eius verba conferenti: tum vero maxime, quod omnes historiae sacrae, quas ipse Iosephus etiam sequutus est, latitudini domus viginti cubitos assignant: quo modo ergo porta erit latior ipsa domo, in qua constituitur?

D Iterum de ianuis Templi sic habet. Ianuae qui- Ioseph. lib. 1. dem Templi altitudine cubitorum erant sexaginta, latitudi- contra Ap- ne vero viginti, omnes deauratae, & pene auro puro con- pio. sectae; has claudebant non minus quam viri ducenti diebus singulis, & relinquere eas apertas nefandum nimis erat. Ecce disputantem cum Appione Iosephum, ut repellat calumniam obiecti mendacij non veritur manifestissimo, & impudentissimo se defendere mendacio. Ducenti, inquit, homines claudunt portas viginti cubitorum. equidem si disponantur homines ducenti quocumque ordine, impossibile est, ut omnes ducenti simul tangant spacium viginti cubitorum: licet enim humeros applicent ad portam, cum homo latus sit in pectore ad minus vno pede, cubitus autem vnus pedem vnum cum dimidiato contineat: & si ad cubitos sacros recurramus ad summum tres homines in vno cubito, possunt humeris, aut manibus pertingere portam: quare si acuatim in tota latitudine portarum applicentur homines, ad summum non excedent numerum sexaginta, quod si alij sexaginta inter horum capita immittant brachia, ut tangant portam; quid interim facient qui superflunt octoginta, quos impossibile est portas pertingere?

E Sed ad ipsa Iosephi verba veniamus, quibus de templo Herodis meminit mendacium illis in- Ioseph. 3. An- terferens omnium impudentissimum. Sublatis itq. cap. 15. deinde

DVCENTI
homines non
possunt portas
10. cubitorum
contingere.

FUNDAMENTA templi exstruuntur longitudine centum cubitorum, altitudi-
ne totidem, & viginti amplius, qui viginti cubiti aliquando
post identibus fundamentis decesserunt, eosque denuo in-
staurare decreuerunt nostri Neronis temporibus. Iisdem
quibus persuadebit Iosephus hoc de decessu vi-
ginti cubitorum, persuadebit etiam illud de
novo aedificio Herodis. Quod utrumque si ali-
cui ex ijs, qui aedificatoriae artis omnino ignari
sunt, videatur credibile; non certe ei, qui aedi-
ficatoriam artem à primo saltem limine saluta-
uerit. Impossibile enim est tantam molem tan-
to motu agi, ut eius altitudinis sexta pars sepul-
ta dehiscat, quin tota moles, aut corruat, aut
ita vitiosa supersit, & rimosa; ut destruenda,
potius, quam inhabitanda videatur. Sed demus,
id quod impossibile est, viginti cubitos decessis-
se, utique Sanctum Sanctorum omnino decesserit;
quid ergo gloriae maneret in Templo?

Ioseph. 6. belli
cap. 6.

3. Reg. 6.
v. 20.

CERTA IV-
dorum im-
pudentia ex
eorundem fig-
mentis con-
vincitur.

Utique Iosephus iterum de Oraculo sic loquitur. Intima vero templi pars viginti cubitorum erat, &c. Sanctique Sanctum vocabatur: quae mensura viginti cubitorum intelligenda est iuxta historiam Libri Regum, ubi sic habet: porro oraculum habebat viginti cubitos longitudinis, & viginti cubitos latitudinis, & viginti cubitos altitudinis. Si ergo viginti cubiti infimi recesserunt, totum utique Sanctum Sanctorum recessit. Quod cui non videbitur impudens figmentum? Et certe, diuina permittente providentia factum fuisse videtur, ut suis figmentis Iudaeorum conuincatur perfidia, qui ne gloriam domus Domini haeredit, & Domini filio concedant, hoc est, Domino Nostro IESU CHRISTO, eam concedunt Regi alienigenae, & omni vitiorum labe commaculato, non Regi, sed Tyranno, fictis quibusdam commentis, quibus in eo ipso, quod domum, eiusque gloriam commendare conantur, ita vituperant, & blasphemant, ut in gloriam templi emendicatam asferre non erubescant, quod iniquus Rex, aut non potuerit, aut nesciuerit fundamenta, molem aedificij supportantia demittere, sed ita debilia, ut ipsis decedentibus sexta pars decederet aedificij cum omni gloria domus, quae erat in Sancto Sanctorum. Quodque magis incredibile facit figmentum illud, id est, quod inibi eiusdem mensurae domus per mille, & eo amplius annos immota permanerat. Sed pudet his refellendis immorari, & solum Iosephi Lectorem deprecor, ut dum hoc tam manifestum mendum corrigit, corrigat & aliud praecedens, & ubi aedificauit, dixit, dicat, ornauit. Quod si adhuc responsum exigatur ad dicta, ipse sibi respondeat Iosephus, qui iterum: Ipsam vero Templum, inquit, in medio positum, hoc est, sanum sacrosanctum duodecim gradibus ascendebatur, & a fronte quidem altitudo eius, & latitudo centenos cubitos habebat. Ecce nunc verisimilius scribit ipse Iosephus, centenos tantum cubitos celsitudini tribuens, subiungensque quod duodecim gradibus ascendebatur, alterum locum mendi conuincit: nam si ut ibi dixerat, viginti cubiti recessissent, descendendi fuissent gradus, non ascendendi.

ETIAM SI
templum aedi-
ficasset Hero-
des, non illud
respexisset
Aggareus.

Sed Iosephi mendis praetermissis videndum iam est, an si libere demus Iosepho Templum Herodis, illud potuerit verbis Aggaei satisfacere? Ego vero in primis non video, cur numerorum exiguo cuidam excessui tantum gloriae tribuendum sit, ut Templum secundum, quod apud Esdram latum fuit cubitis sexaginta despi-

Tom. 2. Explanat. Pars 2.

ciatur, & Templum Herodis maximi fiat, quod ex filio Gorionis latum fuerit centenis. id, quod apud alterum quoque Iosephum, cuius auctoritas alicuius est momenti, videre etiam licuit, cuius haec sunt verba: Et a fronte quidem altitudo eius, & latitudo centenos cubitos habebat: pone autem, quadraginta cubitis angustius erat. aditus enim, veluti quibusdam humeris, utrinque vicentum cubitorum producebantur; & quidem si à centum cubitis auferantur quadraginta, remanent sexaginta cubiti latitudinis domus Herodiana, quae eadem est cum latitudine domus Zorobabelicae: nec enim latitudo humerorum vestibuli latitudini domus adijcienda est; in humerulis enim illis cubacula quaedam extruebantur, parum, aut nihil ad templi gloriam condecencia, ut alias ostendimus.

Sed gloriam Herodiani templi magnifice videntur extulisse verba illa Discipuli apud Marcum: *Magister, aspice quales lapides, & quales structurae.* Ex quibus sic argumentantur: Impositos lapides, & ante quingentos annos in aedificio collocatos ostendisse tibi videtur; an recentiores, & pulcros, & artificiose elaboratos? addere posset huic argumento maiorem vim, si responsum Domini Nostri Iesu Christi retulisset, qui dixit illi: *vides has omnes magnas aedificationes?* voce quidem ipsius veritatis extructio magnificata est. adde quod de Templo nullo videtur loqui Discipulus hic cum alijs, ut habetur apud Lucam. *Et quibusdam dicentibus de Templo, quod bonis lapidibus, & donis ornatum esset, dixit &c.* ubi non solum de aedificio, sed & de donarijs loquuntur, quae quidem donaria ab Herode videntur exhibita, non à Salomone. Sed huic tam valido argumento erit facillimum respondere; si possimus ex Euangelio, aut historijs elicere, quos lapides aspexerit Discipulus ille, qui eos admirans ostendit Domino dicens: *Aspice quales lapides.*

Et quidem duo constant ex historia Euangelica: primum, Dominum nostrum haec dixisse, cum iam Templum egressus fuisset: ait enim, Sanctus Matthaeus. *Et egressus Iesus de Templo, ibat, & accesserunt Discipuli eius, ut ostenderent aedificationes Templi.* Quare exteriores muros, & lapides, non interiores ostendunt. Secundum quod aperte colligitur ex Euangelio, est, Dominum exisse versus Montem oliuarum, quia eadem historiae subiungit Sanctus Marcus. *Et cum sederet in Monte oliuarum contra Templum, accesserunt &c.* idemque apud Sanctum Matthaeum habetur. Item aperre constat ex Zacharia Montem oliuarum esse situm contra Hierusalem ad Orientem. Certum quoque est ex historia Paralipomenon, templum supra montem Moria situm; quae omnia late à nobis suis quaeque locis confirmata sunt. Quare necesse est Dominum descendisse de monte Moria ad vallem Henon, ut trans torrentem Cedron ascenderet in Montem oliuatum; atque adeo descendenti Domino de accliu montis Moria non possunt ostendi alij lapides, neque aliae structurae, quam exteriores muri Templi, qui ad Orientem respiciunt. Quibus perspectis audiendus est Iosephus. *Suasit, inquit, Regi, ut Orientalem instauraret porticum, ea templi extrema clauderet; profundae valli, & angustae imminens, ac proinde subnix a muro quadringentos alto cubitos, saxi constructa quadris valde candidis: eratque cuiusque saxi longitudo cubitorum viginti, sex vero altitudo, opus Salomonis Regis, qui primus integrum templum*

Ioseph. Go-
non. lib. 5.
cap. 25.
FALSO MA-
ior latitudo
Herodiano
templo tribui-
tur, quam Zo-
robabelico.

Marci 3.
v. 1.

Q V O D
templum, & à
discipulo Chri-
sti, & ab ipso
Christo laude-
tur.
Lucae 21.
v. 6.

Matth. 6. 24.
v. 1.

Marc. 6.
v. 3.

TEMPLI
structurae à
Christo lauda-
tae, Salomonis
fuerunt.
Zachar. 14.
v. 4.

2. Paral. 3.
v. 1.

Ioseph. 20.
Antiq. 6. 3.

condidit. Ecce responderet Iosephus ad omnes propositas difficultates. Primum fatetur eam fabricam fuisse celsissimam quadringentorum cubitorum, eius saxa praegrandia viginti cubitorum, & valde alba: licet haec scripserit Iosephus multis annis, postquam Christo ostensi sunt lapides, insuper fuisse opus Salomonis, & non Herodis, quare sicut supra ostendimus, dicebatur porticus muro huic superstructa Salomonis. Quae omnia confirmari videntur ex Historia Actuum Apostolorum quae sic habet. *Petrus autem & Ioannes ascendebant in Templum: ecce necessarium fuit Christum à Templo regredientem descendere: ad horam orationis nonam. Et quidam vir qui erat claudus ex utero matris suae, baiulabatur quotidie; quem ponebant quotidie ad portam Templi, quae dicitur Speciosa, ut peteret eleemosynam ab introeuntibus in Templum.* Quia porta haec erat in extimo muro Templi, ideo ab ingredientibus in templum petebat eleemosynam: quod confirmant sequentia. *Is cum vidisset Petrum, & Ioannem incipientes introire in Templum, haec igitur erat prima, & exterior porta Templi.* cum quo concordat etiam quod qui vidit illum claudum miraculo sanitate donatum; *cucurrit omnis populus ad eos, Petrum inquam, & Ioannem, ad porticum, quae appellatur Salomonis.* Vbi videtur insinuare Evangelista Lucas, factum hoc contigisse ad portam Speciosam, quae aperiiebatur in muro extimo porticus Salomonis, quae erat Gentium porticus, & Apostolis, & claudo paululum procedentibus versus atrium Gentium, & versus Orientalem portam atrij Israel, factus est concursus populi in ipsa porticu Salomonis, ubi factus est numerus credentium ad quinque millia. Constat ergo nihil ex ijs, de quibus sermo Evangelicus loquitur ad Herodem pertinuisse, sed omnia ad Salomonem: quare Salomonis aedificium magnificat Domini testimonium, non Herodis.

Quod vero ad ornamenta pertinet, non negamus ab Herode ornatum templum, maximeque hanc Salomonis porticum, cuius ornatum egredientes de templo Discipuli admirati sunt; egredi si vero fundamenti eius structuram, & lapides. Hoc iterum confirmat Iosephus. Orientale, inquit, latus duplicem habet porticum spectantem ianuam templi sita in meditullio, eam porticum priores reges adornauerant: circum templum affixa erant spolia Barbarica, quae omnia Herodes denuo dedicauerat, additis etiam recentioribus Arabicis. Ornamenta quidem & structuram reperiimus antiquiora Herode, ab eodem fuisse Templo dedicata. Atque ita liquido constat nullam fieri in Euangelio de Herodis aedificatione mentionem; quare neque illud quidquam facere credendum est ad gloriam, quam promittit Prophetia: siquidem omne, quod gloriosum in eo reperitur, antiquius est: quod indecorum, & execrandum, id Herodianum est.

CONSTANS FVIT

SEMPER ECCLESIAE

Catholicae Doctorum sententia, gloriam secundae domus

ad temporalem reſe-
rendam non eſſe.

Cap. LXIX.

ILLIS omnibus de medio sublatis impedimentis iam ratio postulat, ut ad cardinem huius difficultatis veniamus, & examinemus, quae gloria sit haec à Deo per Prophetam domui secundae promissa, quam & maiorem fuisse gloria prioris domus manifestum sit, & certum, ac omnibus exploratum eiusmodi gloria repletam fuisse domum, quam tunc aedificabant Iudaei Zorobabele praecipiente, qui e Babylonica servitute fuerant vindicati. Et quidem antequam ad examinandam quaestionem veniamus: Id primum statuimus tanquam certum, nullique in dubium reuocandum, prophetias omnes, quae de Christo sunt, opere completas esse; cum Dominus Iesus Christus servator noster ante annos mille sexcentos, & eo amplius in terras iam venerit. Atque inter Catholicos ita constat; ut inter eos nulla sit dubitandi ratio circa adimpletam prophetiam, atque etiam circa modum, quo adimpleta est. Haec autem assertio ex eo maxime pendet, quod tenentur Catholici fateri in Ecclesia esse verum sacrae Scripturae sensum, tum in omnibus, tum maxime in ijs, quae ad Christi Domini aduentum pertinent: Sic enim Ecclesiae à Christo promissum est Apostolis dicente. *Cum autem venerit Paraclitis quem ego mittam vobis à Patre, spiritum veritatis qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et iterum: Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.*

Hinc fit ut cum sensus, quem Ecclesia tenet, & tenuit sit in Sanctis Patribus reperiendus, is quidem verus Scripturae sensus repurandus sit, quem Sancti Patres tenent; & ille omnino refellendus, quem Patres refellendum affirmaverint. Sed & hoc ipsum Constantinopolitana sexta Synodo confirmatur: cuius haec sunt verba. Sed etiam ad Scripturam pertinens controuersia aliqua excitata fuerit, non aliter interpretentur, quam quomodo Ecclesiae luminaria, & Doctores suis scriptis exposuerunt, & maiorem ex ijs laudem assequuntur, quam si quae a se dicuntur componant, ne, dum quandoque ad id haesitant, ab eo quod conuenit, excident.

His veluti praeiactis fundamentis triplex est de gloria secundae domus opinio. Prima Iudaeorum, quorum omnium excaecati oculi nihil vident, nisi umbras; qui de deorsum sunt, nihil nisi terrena sapiunt, & sic omnis eorum opinio in idem recidit, ut gloriam in rebus ponant humanis, atque corporeis. Varius est tamen inter illos opinandi modus: quidam enim aureos sibi pollicentur

QVAE GLORIA sit haec quae maior est se confect, & domum Zorobabelis implet se.

VERVS SACRAE SCRIPTURAE SENSUS IN ECCLESIA EST.

QVI SIT VERUS SACRAE SCRIPTURAE SENSUS.

Synod. 6. Can. 19.

HEBRAEO- rum opinio de gloria temporali.

Aflor. 3. V. 1.

Ibid. V. 2.

PORTA Templi Speciosa quae.

Ibid. V. 3.

Ibid. V. 11.

PORTICVM Salomonis ornatu Herodes.

Ioseph. 15. Antiq. c. 14.

centur montes in aduentu sui Messiae, quando sperant sibi aedificandum tertium templum in maiori diuitiarum gloria, quam primum. Huius figmenti author fuit Rabbi Salomon, teste Lyrano, Ekio, & alijs. Rabbi Iaphet conuinci se putans verbis Prophetarum ad credendum de illa secunda domo, quam aedificabat tum temporis Zorobabel cum Iosue, nec inueniens in quo fuerit haec gloria maior, recurrit ad durationem, quam putat excessisse durationem prioris decem annis. Prima enim, inquit, stetit annis quadringentis, & decem; secunda vero viginti & quadringentis, & sic fuit in diebus Herodis, sicut scriptum est, in libro Ioseph, ben Gorion. Rabbi Moses existimat hoc dictum sub conditione, si scilicet perfecte iusti fuerint. sicut ait Zacharias: *Si audiendo audieritis me*. Rabbi David Kimchi sic ait: Diuisi sunt magistri nostri bonae memoriae in hoc; aliqui dicunt maiorem gloriam esse in annis, & aliqui dicunt in aedificio, & utrumque est verum: quoniam domus prima stetit annis decem & quadringentis, secunda vero domus viginti & quadringentis. Fuit etiam domus secunda maior aedificio; sicut scribunt Rabbinus in sermonibus eorum, & in libro Ioseph, filij Gorion scriptum est: quoniam aedificium, quod aedificauit Herodes in domo sanctitatis, non videbatur ab aeterno aedificium ita pulchrum, & bonum, sicut ipsum aedificium Templi.

IN DVRA-
tione maiori
decem anno-
rum gloriam
ponunt.
SVB CONDI-
tione dictum
sonant.
Ioseph, filius
Gorionis.
Rab. Moser
Zachar. V. d.
Rab. David.
Kimchi.

TEMPLVM
Herodis lau-
dant Rabbinus.

CATHOLI-
corum senten-
tia ad Christi
praesentiam
referunt glo-
riam.

OPPOSITA
sententia pro-
ponitur.

EXAMINA-
tur.

Inter Catholicos omnes vnanimi consensu gloria haec in templo illo secundo ita ad praesentiam Christi refertur, ut omnes omnino negent aliter illo modo intelligi posse; huius enim expresse sunt sententiae Sancti Augustinus, Hieronymus, Ambrosius, Hilarius, Cyrillus, & Doctores Rupertus, Lyranus, Burgenis, Prochetus, Galatinus, Hadrianus sinus, Ekius, Palacios, Hugo Cardinalis, & alij mox referendi. Vnus obijciens inter horum sententias mediam tenere volens; ab his discedit, & cum illis omnino non sentit, eius haec sunt verba. Sensem quidem altiore, & sacratiore, & quem potissimum Spiritus sanctus intendit, id est, spirituale, siue Allegoricum, non dubito esse de Ecclesia; quemadmodum Sancti Patres interpretantur: historicum vero per verba significatum, & per ipsa etiam a Spiritu sancto intentum de Templo ipso secundo Iudaeorum. Verum ego non arbitror significari Templum, quale aedificatum est, a filiis captiuitatis, sed quale post multos annos reaedificatum est ab Herode, cuiusque gloriam maiorem fuisse confirmo, quam eius, quod est a Salomone conditum, & ex Seruatoris maxime praesentia, & ex ipso aedificio, etiam si numquam Christus Dominus in illud fuisset ingressus. Haec obijciens. Qui dum verbis hanc sententiam confirmat, subiungit, ut probet istum esse verum historicum sensum; ijs quae praecedunt, & quae sequuntur nihil apertius adhaeret, imo nihil nisi hic sensus adhaeret.

Haec certe sententia in eam partem vergit, quae Iudaeorum est, dum affirmat eorum animos potius deiiciendos, quam erigendos, si spiritualia, & non temporalia promittantur. Quae parte tenet gloriam domus ex praesentia Christi intelligendam, concordat cum Patribus; quae vero & ex aedificio, etiam si Christus non venisset, cum Iudaeis, & non quidem cum omnibus, sed cum duobus, aut tribus Neotericis: quae denique parte utrumque admittit, eam neque

A Christianorum, neque Iudaeorum vllus affirmavit, imo potius nullus adhuc, quem viderim, qui locum hunc, vel aliqua ex parte interpretetur, ex quo non possit ratio aliqua contra sententiam praedictam colligi.

Sed dum eam discutimus oportet primum in medium proferre, quid Patres sentiant: ne, dum pro se Hieronymum, & Rupertum attulit, ego autem in contrarium eos ipsos attulerim, libere ab utrisque citari videantur. Mox argumentis huius sententiae pro virili parte satisfaciam, ostendens, & ex aedificio, & ex aedificante maxime, domum illam ab Herode extructam, ignominia, & dedecore dignissimam, indignam esse nomine gloriae, ac demum ad Rabbinorum obiecta ex ipsis Rabbinis respondebo.

Sanctus Augustinus. Postea quam, inquit, gens Iudaea caepit non habere Prophetas, procul dubio deterior facta est: eo scilicet tempore, quo sperabant instaurato Templo, post captiuitatem, quae fuit in Babylonia, futuram esse meliorem. Sic quippe intelligebat populus ille carnalis, quod praenunciatum est per Aggaeum prophetam, dicentem. *Magna erit gloria domus istius nouissimae plusquam primae*. Quod de nouo Testamento dictum esse paulo superius demonstravi, ubi ait aperte Christum promittens; *Et mouebo omnes Gentes, & veniet Desideratus*

C *cunctis Gentibus*: & deinceps. Propter hoc ergo nec Prophetas ex illo tempore habuit illa gens, sed multis cladibus afflictam est, ab alienigenis regibus, ipsisque Romanis, ne hanc Aggaei prophetiam in illa instauracione templi opinaretur impletam. Ecce Augustinus arbitratur demonstrare Prophetam, gloriam hanc promissam ad nouum Testamentum pertinere, Deumque expresse cauisse, ne Iudaei illam intelligerent in instauracione Templi materiali. Quare ex sententia Augustini plusquam falsa est opinio, quae affirmat intelligi posse prophetiam de gloria promissa in aedificio materiali; etiam si Christus numquam in illud fuisset ingressus. Totum autem illud caput impendit Augustinus ostendens

D successue calamitates, & abominationes Templi dicens. Non multo enim post adueniente Alexandro subiugata est: quando etsi nulla facta est vastatio, quoniam non sunt ausi ei resistere, & ideo placatum facillime subditi receperunt; non erat tamen gloria tanta domus illius, quanta fuit in suorum Regum libera potestate. Hostias sane immolauit Alexander in Dei templo, non ad eius cultum vera pietate conuersus, sed impia vanitate cum dijs eum falsis colendum putans. Deinde Ptolemaeus Lagi filius, post Alexandri mortem captiuos inde in Aegyptum transtulit: quos ei successor Ptolemaeus Philadelphus beneuolentissime inde dimisit. Deinde contriti sunt bellis, quae in Machabaeorum libris explicantur: Post haec capti a Rege Alexandria, Ptolemaeo, qui est appellatus Epiphanes, inde ab Antiocho Rege Syriae multis, & grauissimis malis ad idola colenda compulsi: templumque ipsum repletum sacrilegis superstitionibus Gentium. Non autem multo post Alcimus quidam per ambitionem, cum a genere Sacerdotali esset alienus, (quod nefas erat) Pontifex factus est. Hinc iam post annos ferme quinquaginta, in quibus eis tamen pax non fuit, quamuis aliqua etiam prospere gesserint: primus apud eos Aristobolus assumpto diademate, & Rex, & Pontifex

DISPUTA-
tionis ordo.

S. August.
lib. 18. de
Ciuil. c. 43.

NEGAT. S.
Augustinus
posse intelligi
de temporali
gloria.

EX IPSIS
historijs con-
firmat Augu-
stinus non pos-
se locum hunc
ad temporalia
detorqueri.

se factus est. Cui successit Alexander etiam ipse Rex, & Pontifex, qui crudeliter in suos regnasse traditur. Post hunc vxor eius Alexandra Regina Iudaeorum fuit, ex cuius deinceps tempore mala sunt sequuta grauiora. Filij quippe huius Alexandrae Aristobulus, & Hircanus inter se de imperio dimicantes, vires aduersus Israeliticam Gentem prouocauere Romanas; Hircanus enim ab eis contra fratrem proposcit auxilium. Pompeius ergo Populi Romani praeclarissimus princeps Iudaeam cum exercitu ingressus ciuitatem capit: templum reserat, non deuotione supplicis, sed iure victoris, & ad Sancta Sanctorum, quo nisi Summum Sacerdotem non licebat intrare; non ut venerator, sed ut prophanator accedit. Confirmatoque Hircani Pontificatu, & subiungatae genti posito custode Antipatro, quos tunc Procuratores vocabant, victum secum Aristobulum ducit. Et ex illo die Iudaei etiam tributarij Romanorum esse caeperunt. Postea Cassius etiam templum exspoliavit: deinde post paucos annos etiam Herodem alienigenam Regem habere meruerunt, quo regnante natus est Christus.

S. August.
Ibid. cap. 48. Et iterum idem Sanctus Augustinus: Non itaque prophetia Aggaei, inquit, in templi illius instauratione completa est; ex quo enim instauratum est, numquam ostenditur habuisse tantam

DIMINUTA
gloria domus
ostenditur.

gloriam, quantam habuit tempore Salomonis: imo potius ostenditur primum cessatione prophetiae fuisse domus illius gloriam diminutam: deinde ipsius cladibus tantis usque ad vltimum excidium, quod factum est à Romanis: sicut ea, quae supra sunt commemorata testantur.

S. Ioan. Chrysostom.
3^a super I. Corinth. 15.

Sanctus Ioannes Chrysostomus aduersus eos disputans, qui hoc Aggaei testimonio diuitias commendare studebant, sic scribit: Meum est argentum, meum est aurum apud Prophetam, esse scio: dabo cum, & cui volo, non irem, sed à plebeis istis allatum. & illud idem quo sit à Propheta dictum, exponam. Aggaeus igitur cum assidue Iudaeis denunciasset, post illum à Babylonia reditum, eadem forma templum exhibiturum, quale nuper fuit: & plerique quod post cineres, & ruinam illam instaurari templum impossibile videretur, fidem verbis non haberent, discussurus dubitationem istam Propheta ex persona Dei in ista verba prorupit, quasi dicat, quid timetis? quid dubitatis? Meum est argentum, meum est aurum, non habeo necesse aliunde mutatis ornare templum. Esse porro hanc sententiam declarant quae sequuntur. Et erit, inquit, maiestas domus illius posterioris priore maior. Quae Chrysostomi verba ne quisquam cum ipsis Aggaei, ad temporales diuitias detorquere conetur, ad id illata fuisse intelligat, ut probaret eiusmodi diuitias non semper à Deo praestari, non raro malis artibus acquiri: sed & de Ecclesia per Christi mortem non multo tempore ante Chrysostomi aetatem exstructa locum intelligendum iuxta Chrysostomum, ut probant illa verba, nuper exstructo.

S. Hieron.
super Aggae.

Sanctus Hieronymus iuxta Hebraicum: veniet, inquit, Desideratus cunctis Gentibus Dominus noster atque Saluator: tunc implebo domum istam gloria maiore, quam priorem, & semper vobis addam, dicit Dominus omnipotens, & ne forsitam sponsorem putetis infirmum: meum est aurum, & meum est argentum, & meae sunt cunctae opes: ego in ornamentum templi

aurum, argentumque donabo, ut maior fiat huius domus gloria quam prioris: & difficile videtur quod polliceor, & humana infidelitas ad maiora promissa semper haesitat; propterea rursum dico, qui promitto, Dominus omnipotens sum. Porro quia scio ad aedificationem inclytae domus, & quae superatura sit domum pristinam, nihil ita facere ut pacem, idcirco & hanc spondeo; dabo enim in loco isto pacem dicit Dominus exercituum, ut pax quae exuperat omnem sensum custodiat domum meam, & sit in pace locus meus. has interim paraphrasticas expositionis lineas duxerim, ut ex his ad sublimiorem intelligentiam, etiam nobis tacentibus, prudens Lector ascendat. Haec Hieronymus. Et post non multa subdit: Quod autem dicit meum est argentum, & cetera. non puto quemquam existimare quod de argento loquatur, & auro, quae à diuitibus possidentur, & regibus; hoc enim modo non solum aurum, & argentum Dei est, quasi creatoris, sed & cetera metalla, & quod domat omnia ferrum; sed ego existimo, quod argentum, quo domus Dei ornatur eloquia scripturarum, & aurum, quod in occulto Sanctorum sensu, & in cordis versatur arcano. Videat nunc lector si haec omnia Hieronymi verba coniungat, an Hieronymus loquatur de auro Herodis. & insuper si pax, quae exuperat omnem sensum, non quidem temporalis Herodiana, sed spiritualis, completens omne bonum, magis conducatur ad aedificationem domus, quae superatura sit primam; quapropter minus sufficiens plane erit aurum, & argentum; & pax Herodiana. Haec autem ratio manifeste ostendit quid senserit Hieronymus, qui in contrariam partem detorquendus non est. Nam etiam si aliquando non neget templum ab Herode fuisse constructum, non tamen propterea affirmat gloria dignam fuisse eiusmodi aedificationem, quam paulo ante commemoratione indignam censuerat, scribens: *Aperi Libane portas tuas*: templum intelligitur Iudaeorum, quod instauratum, imo aedificatum à Zorobabele, rursum à Vespasiano, & Tito canitur subuertendum. Haec ille, qui non ab Herode, sed à Tito subuertendum fuisse putauit templum, ut contrariam subuerteret sententiam.

Sanctus Basilius super illud Isaiae. Erit in nouissimis diebus manifestus mons domus Domini, & mons Dei in summitatibus montium, sic ait: Neque enim Israel carnali literae affixus, creationem expectat alterius montis, neque affuturam praestolatur secundae domus fabricam super alias domos. Mons autem Sion, templum quoque etiam num per tempora prophetantis Isaiae in omnium erant prospectu. Itaque quid insinuat sententia haec? non quod conspicua futura haec sint in nouissimis diebus, sed quia admirabilis quaedam, & aperta omnibus Dei dispensatio apparebit erga hominum salutem in nouissimis diebus. Ecce Basilius negat successisse domum secundam gloriosiore prima, sed quod prophetiae, quae id promittere videntur, ut haec Isaiae, eum habeant literalem sensum, & historicum, quem spirituale.

Sanctus Ambrosius ad Irenaeum scribens: *S. Ambros.*
Adhuc ego semel mouebo caelum, & terram, *lib. 3.*
& maria, & desertum: mouerat ante haec, cum de *Epistol. 12.*
Aegypto liberaret populum suum; quando in caelo columna erat ignis; terra inter fluctus, murus in mari, via in aqua: in deserto messis quotidiana

NEGAT
Sanctus Hieronymus intelligenda verba de auro, quod à diuitibus possidentur.

S. Hieron.
super Zachar. 11. c. 1.
TEMPLVM
Zorobabelis à Tito non ab Herode subuertendum.

S. Basilius
super Isai. 2.
V. 2.

NON ERIT
in nouissimis diebus alia domus Domini, quam ecclesia Christi.

§. AMBRO-
fian. commo-
tionem caeli
terrae exponit.

fidem fugum caelestium multiplicabatur, pe-
tra subleuabatur in fontes aquarum. Sed mouit
& postea in passione Domini Iesu, quando cae-
lum tenebris obductum, Sol refugit, petrae scissae,
tumuli aperti, mortui resuscitati, Draco victus,
in fluctibus suis vidit piscatores hominum, non
solum nauigantes in mari, sed etiam ambulantes
sine periculo. Desertum quoque motum, quando
infructuosus nationum populus in messem caepit
deuotionis, & fidei flauescere; & eo usque deserti
Gentium commotio facta est: ut Apostolorum,
quos direxit ad Gentes vocandas, tanta esset, &
tam vehemens praedicatio, ut in omnem terram
exiret sonus eorum, & in fines orbis terrae verba
eorum. tanta inquam, commotio deserti, ut plu-
res filij fierent desertae, quam eius quae habebat
virum, & floreret desertum, ut lilium, introirent
electa Gentium ad residuos populi; quo reliquiae
saluae fierent per electionem gratiae. Et replebo,
inquit, domum hanc argento meo, & auro, elo-
quijs caelestibus, quae sunt, sicut argentum igne
examinatum; & veri claritate luminis, sicut au-
ro spirituali in Sanctorum occultis mentibus re-
fulgente. Has diuitias confert Ecclesiae suae,
quibus intelligibiles thesauri replentur. Et gloria
augetur domus super priorem gloriam, quam
populus habuit electus: pax enim & tranquillitas
animae super omnem domus gloriam est, quia
pax exsuperat omnem sensum.

§. Hilari. in
Psalm. 126.
SALOMO-
nem sanctum.

Sanctus Hilarius super illis verbis Psalmi: *Nisi
Dominus aedificauerit domum &c.* Volunt plures
sanctum Salomonem aedificationi ciuitatis, &
templi studentem, in eo ipso molitionis suae tem-
pore euerfionem ciuitatis, & templi, quod condi-
derat, prophetasse. Putant autem prophetiam
hanc consummatam in ea tempora fuisse, quibus
post captiuitatem populi Dario Rege reditum
impertiente, & aedificata rursus per Zorobabel, &
Iosedech ciuitas fuit: quorum inopem sensum ipsa
illa posset consummatio aedificationis arguere.
Nam per Aggaeum Prophetam ita ad hos eos-
dem instauratores Hierusalem Dominus est lo-
quutus: Adhuc semel, & ego mouebo caelum, &
terram, & mare, & aridam, & subuertam sedes Re-
gum. Psalmi ergo virtus non in tempora tantum
Salomonis, sed etiam in Aggaei intelligenda est
conuenire. Aedificationis enim vtriusque labor
inanis est: aedificata namque per Zorobabel ci-
uitas, solum hodie ex se conflagrationis suae ci-
nerem, & deformium ruinarum praebet faedita-
tem. A Deo ergo domus est aedificanda quae
maneat, quia nisi à Domino aedificata sit, non
manebit &c. ac deinceps ostendit, quae sit domus
Dei mansura, nempe Ecclesia Christi, idque si-
gnificari nomine templi, cumque de eodem in-
teligat Psalmum, & Aggaei prophetiam, nempe
de Ecclesia, non permittit intelligi de aedifica-
tione, Herodis, aut alio corporeo, cum iam om-
nia corruerint.

Theodor. si-
per Aggae.
MAGNITV-
dinem aedifi-
cij negat.

Theodoretus. Magna erit gloria domus istius
nouissimae plusquam primae: non magnitudine,
& pulcritudine aedificij dicit domum illustri-
orem fore, sed conditione, & modo conuersionis
Gentium, cuius fama quaqua versus peruagans,
Dei omnipotentis robur declarauit. Quare com-
motionem caeli & terrae, & maris id factam ap-
pellat, nempe quod omnes metu perterruisset, &
rei miraculo excitati fuissent ad laudandum.
Deum non incolentes solum continentem, & ad
Insulas commorantes; sed praeterea inuisibiles

A potestates in aethere, & in caelo versantes, & in
hoc ipso dabo pacem &c. non enim modo hu-
manos hostes cessare faciam, sed etiam diuinam
pacem eis gratificabor, quae animis conciliat sa-
lutem.

Hugo Cardinalis. Et implebo domum istam
gloria, scilicet filij mei praesentia. Prouerbiorum
decimo, Gloria patris filius sapiens. ad literam
ipse multa miracula ibi fecit; & ita ex hoc fuit
longe maior gloria domus posterioris, quam pri-
mae, sicut maior, & praeciosior est veritas, quam
vmbra. In prima tunc erant arca, mensa, cande-
labrum &c. quae omnia ipsius praesentiam figu-
rabant, alias ad literam numquam domus illa,
quam vidit Aggaeus, tantae gloriae fuit, quantae
fuit altera tempore Salomonis, sed neque esse
poterit; quia olim destructa &c. Et quia magnum
est quod promittitur, ideo toties interserit, *haec
dicit Dominus exercituum*, qui scilicet omnia po-
test: ideo etiam dicit, *meum est aurum &c.* quasi
dicat, bene possum facere quod promitto, quia
omnia mea sunt. *Argentum* glossa: opes omnes
quas dabo vobis in ornamentum templi, ut sit
gloria domus huius maior quam prioris; videtur
ergo quod glossa haec velit intelligere hoc ad li-
teram, sed non est verum. Vnde Hieronymus in
originali; non puto aliquem existimare, quod de
argento loquatur, & auro, quae à diuitibus possi-
dentur. Omnia sunt Hugonis verba.

Rupertus Abbas. Equidem, inquit, Herodes
templum illud, quoniam erat priore minus depo-
suit, & in antiquam magnitudinem reformauit,
multis, & magnis aedificijs decorauit, sed num-
quam Dominus exercituum pro gloria reputare
sit dignatus, quod homo funestus, Rex impius o-
peratus est exaequari, vel etiam praeferrì, con-
tendens regi magnae opinionis, & sapientissimo
Salomoni.

Lyranus de aduentu Christi interpretatur
hanc gloriam, ut supra visum est, & citat Rabbi
Aaquiba, de quo dicitur in libro Zanedrin, qui apud
Hebraeos authenticus est, qui sic exponebat
locum istum: Adhuc vnum modicum est, scilicet
regni venturi Israel post destructionem primae
domus, & post illud regnum; commouebo cae-
lum, & terram, & mouebo omnes Gentes, & ve-
niet Messias, quia post paucos Reges de genere
Machabaeorum Christus venit tempore Herodis.
Magna erit gloria domus istius nouissimae, quam
incaepistis reaedificare, plusquam primae per Sa-
lomonem aedificatae. Ista vero gloria maior non
potest intelligi de aedificijs, nec de ornamentis,
seu diuitijs: ista enim modica fuerunt in secunda
domo respectu primae. Arca enim Testamenti
de qua summe gloriabantur Iudaei, fuit in prima,
& non in secunda, secundum Catholicos, & He-
braeos, & ideo in nullo potuit dici gloria domus
secundae maior gloria domus prioris, nisi ex
praesentia Christi.

Dionysius Carthusianus. Ecce his verbis Do-
minus prohibuit ampliorem esse debere emin-
tiam, & decorem, sublimationem, & dignifica-
tionem templi post reditum à Babylone constru-
cti, quam eius, quod Salomon est molitus.

Cum ergo hi Sancti & Doctores non solum
secundum literalem sensum interpretentur glo-
riam hanc de aduentu Christi, sed omnes af-
firmant nullo modo exponi posse de aedificio-
rum, aut diuitiarum gloria temporali, neque San-
ctus, aut Doctor aliquis adducatur, qui id ita
interpre-

Hugo super
Aggae.
Prouerb. 10.
V. 1.
GLORIA
filij Dei prae-
sentia ad lite-
ram.

NON ERIT
neque esse po-
tuit maior glo-
ria secundae
domus, nisi ad
Christum refe-
ratur.

Rupertus hic.
DEVS PRO
gloria non v-
surpauerit ini-
qui regis ope-
ra.

Nicol. de
Lyra.
Rabbi Aa-
quiba.

ETIAM R.
Aaquiba ad
Christi prae-
sentiam retulit
hanc gloriam.
GLORIA
non potest in-
telligi de aedi-
ficijs.

Dionysius
Carth.

interpretetur, ut vidimus late supra: non puto A sententiam illam secure defendi posse, qua parte tenet maiorem hanc gloriam ex ipso etiam aedificio intelligendam, etiamsi numquam Christus Dominus in illud fuisset ingressus.

Qua interpretatione reiecta firma videtur manere illa, quam nos tuemur, sententia, quam licet adhuc amplius confirmare Sanctissimi Iacobi Apostoli simillima quadam alterius, siue etiam huiusmet loci interpretatione. *Huic concordant,*

inquit, verba Prophetarum. forte & ad locum Aggaei cum alio Amos referri possunt haec Apostoli verba, cum plures referat Prophetas, non

unum, quae est Sancti Hieronymi sententia: Si *super Matth.* fixum, inquit, de scriptura posuisset exemplum, numquam diceret, quod dictum est per Prophetas, sed simpliciter, quod dictum est per Prophetam, nunc autem pluraliter Prophetas vocans, ostendit se non verba de scripturis sumpsisse, sed sensum. Haec Sanctus Doctor. Cum ergo sit vtriusque Aggaei loci, & Amos idem sensus, pariter referetur vterque. *Sicut Scriptum est: Post haec reuertar, & reaedificabo tabernaculum David, quod decidit, & diruta eius reaedificabo, & erigam illud, ut requirant ceteri hominum Dominum. Reaedificabo, & erigam illud: Magna erit gloria domus istius: Ut requirant ceteri hominum: concordant cum illo Septuaginta interpretum, venient electa omnium Gentium, &c. Locum hunc Amos*

LOCVM

Amos perperam interpretatur damnatus Mopsuestensis.

P. Turrianus super lib. 2. constitut. Apostolic. cap. 5.

Hebreor. 12. v. 26.

LOCA VE-
teris testamen-
ti quae in no-
uo exponun-
tur, non licet
aliter inter-
pretari.

OPPOSITA
sententia sano
modo exponi-
tur.

Neque vero quis putet locum Aggaei licere aliter interpretari, quam sancti Patres interpretantur, non autem locum Amos; quod locus Amos sit in nouo Testamento relatus, non autem Aggaei. Quia & hic idem Aggaei locus ibidem relatus fuisse credendus est, ut dixi: sed expresse magis in Epistola ad Hebraeos; ubi partem eius bonam interpretatur Paulus ad literam de aduentu Christi, & permanente Ecclesia. Neque propterea eadem censura notare intendimus interpretationem Aggaei, qua interpretationem Amos notauit Concilium; sed ut ex simili modo interpretandi, qui κατὰ λέξιν dicitur à Theodoro, id est, secundum literam, intelligatur, quam sit falsum, & periculosum affirmare, quod ex ipso aedificio, etiamsi Christus Dominus in illud numquam fuisset ingressus, possit intelligi haec tam manifesta, & magnifica Dei de Christo, & Ecclesia promissio. Discrimen autem, & differentia inter vtrumque modum interpretandi, in hoc consistit: quod Theodorus affirmat locum, qui primario, & in sensu literali, seu historico in Actis exponitur de Christo, intelligendum esse in primo, & literali sensu de Zorobabele, in secundo, & per translationem de Christo, quod damnatum est, & anathemate inhibendum. Haec vero sententia cum qua pugnamus, locum, qui non totus, sed ex parte citatus est à Sanctissimis Apostolis Paulo, & Iacobo; interpretatur quidem, ut Paulus, & Iacobus, ex Seruatoris maxime praesentia, & ex ipso aedificio, quasi minus principaliter. Quod

autem prius dixerat sensum quidem altiore, & sacratiore, & quem potissimum Spiritus sanctus intendit, id est, spirituale, siue allegoricum, non dubito esse de Ecclesia, quemadmodum Patres sancti interpretantur: Historicum autem per verba significatum, & per ipsa etiam à Spiritu sancto intentum de templo ipso secundo Iudaeorum: haec quidem interpretatio, si precise ad templum referatur, ita ut sensus sit; quod loquatur Dominus de illo templo materiali, quod glorificatum fuit, & ex praesentia Christi, & ex aedificio; licet quod ad aedificium pertinet, sit falsa, posset defendi: quod si eadem referatur ad gloriam, quae ex aedificatione resultat, praecise sine praesentia Christi; nescirem illam excusare propter rationes supra allatas.

ETIAMSI HERODES

MAIUS ATQVE OPULENTIVS

templum aedificasse credere-

tur, de eo verba Prophe-

tae intelligi nunquam

possent.

Cap. LXX.

ATIS iam constare arbitrarer, quod etiamsi Herodes templum exaedificasset longe maius, atque opulentiore: tamen, de illo nullo modo intelligi posset haec tam magnifica Dei promissio. Verum quia illa, quam negamus sententia, altas radices, in quorundam animis egisse videtur; idem quod iam satis superque explicatum esse prudens lector censeret, alijs quoque rationibus, & argumentis confirmandum est. Primum ex verbis ipsis Prophetarum: *Implebo,* inquit, *domum istam gloria,* locum hunc interpretandum censent simul cum alio capitis primi eiusdem Prophetarum: *ascendite in montem, portate ligna, & aedificate domum, & acceptabilis mihi erit, & glorificabor dicit Dominus.* Pro glorificabor in origine, עבדא, à verbo כבד cabad, quod significat honorare, glorificare, inde nomen כבוד cabod. Graece δόξα, doxa, Latinis excellentia, praestantia, id omne de quo quis potest gloriari, ut late alias persecuti sumus. Sic in Deuteronomio ad populum Moyses: *Facies te,* inquit, *excelsorem cunctis Gentibus quas creauit, in laudem, & nomen, & gloriam suam,* id est, ut laudetur Deus, & nominetur, & gloriatur de te: *ut sis populus sanctus Domini Dei tui:* & iterum: *Beatus es tu Israel, quis similis tui populi, qui saluaris in Domino: sicutum auxilii tui, & gladius gloriae tuae,* quasi dicat; Deus te beatum super omnes populos constituit, cum se exhibeat tibi sicutum in-

auxi-

ARCA TESTAMENTI, & defensionem, gladium ad vindictam, & gladium quo gloriaris accinctus; est enim gladius gloria militis. Qua etiam ratione testamenti Arca dicitur gloria Domini, quod in ea Deus praesentiam suam populo, à quo glorificabatur, exhibebat, & de qua gloriabatur populus. Sic in Deuteronomio: *Non est alia natio tam grandis, quae habeat Deos appropriuantes sibi, sicut Deus noster adest nobis.* & in Psalmo. *Dilexi decorem domus tuae, & locum habitationis gloriae tuae.* Translata est gloria Domini, inquit historia Regum, id est, Arca testamenti, cuius translationis meminit etiam Psaltes: *Et tradidit in captiuitatem virtutem eorum: & pulchritudinem eorum in manus inimici;* Hebraice, & gloriam eorum in manus inimici.

Ad rem autem nostram accedentes relata verba primi capitis Aggaei Ionathas Chaldaeus Paraphrastes sic vertit: Et complacitum, seu volitum erit ad quiescendum, seu habitandum maiestatem meam in ea in gloria: hoc est, si aedificaueritis mihi domum, complacitum mihi erit, habitare in ea, sicut prius in gloria; ad id enim tendit omnis haec promissio, vt sperent se non minus consolandos, & adiuuandos Dei praesentia, quam prius, quando impleuerat gloria Domini domum Domini. Verum Rabbi Salomon receptus ab Hebraeis affirmat verbo עבדה, deesse תהי, finalem literam, quod probat ex loco Exodi: *& glorificabor in Pharaone.* vbi est idem verbum עבדה, in eadem significatione habens תהי, in fine: vbi affirmat ipse Rabbi Salomon, quod defuit huic dictioni, qua significat Deus gloriam, quam habiturus esset in secunda domo litera ת, qua numerum quinarium significant Hebraei; propter quinque res, quae

QUINQUE res fuerunt in prima domo, & defuerunt in domo secunda; nempe, vrim & thumim, hoc est, iudicium, quod ex irradiatione rationalis Sacerdotalis prodibat, quando Sacerdos consultabat Dominum; secunda ignis; tertia maiestas, hoc est, diuinitas; quarta Spiritus sanctus, hoc est, propheticus; quinta arca, sicut in libro Ioma, hoc est, dierum recenseretur. Galatinus cum Prochetto, & alijs sic interpretatur ista: Vrim & thumim lapides illi duodecim rationalis, quos Summus Sacerdos Sancta Sanctorum semel in anno ingressurus gestabat in pectore, solebant intra adytum mirificum quemdam, & quasi caelestem emittere splendorem, quo Sacerdos Dei clementiam sibi & populo propitiam esse intelligebat, & petita largiri. quem splendorem vocabant vrim, & thumim, hoc est, lumina, & simplicitates, & nunquam visus fuit tempore secundi templi. Ignis caelestis, licet enim ex aqua crassa, quae inaccesserat antiquo caelestique igni, nouus conflagrauerit ignis, vt patet in libro Machabaeorum: ramen illum antiquum acceptionis signum ignis de caelo demissi ad deuorandum sacrificia, nunquam apparuit in secundo templo. Fuisse autem in primo constat ex historia Paralipomenon:

VRIM ET THUMIM quid sit. *Cumque complexset Salomon fundens preces, ignis descendit de caelo, & deuorauit holocausta; & victimas; & maiestas Domini impleuit domum. Nec poterant Sacerdotes ingredi Templum Domini, eo quod impleisset maiestas Domini Templum Domini. Sed & omnes filij Israel videbant descendentem ignem, & gloriam Domini super domum.* Neque gloria Dei quae in primo templo in Sancta Sanctorum inter Cherubim apparere solebat, in se-

A cundo vnquam apparuit. Neque Spiritus sanctus qui in primo Templo ad loquendum cum Prophetis saepissime veniebat, in secundo venire solitus fuerat. Aggaeus enim, & Zacharias, qui prophetarunt tempore aedificationis, post aedificatam domum nunquam prophetarunt. Quod & in Psalmo iam olim praedictum fuerat; quo conqueruntur filij captiuitatis dicentes: *Signa nostra non vidimus, iam non est propheta: & nos non cognoscet amplius: cui succedit consolatoria memoria promissionis diuinae. Deus autem Rex noster ante saecula operatus est salutem in medio terrae: maiorem & vberiore gloriam atque salutem vniuerso orbi tribuens praesentia Christi.* Vltimum quod defuit in posteriori domo, fuit Arca testamenti Domini. In libro enim Ioma sic dicitur: in Sanctuario secundo non fuit Arca. Haec omnia defuisse probantur ex Talmuth Hebraeorum in libro Sanhedrin capite isti sunt captiui, sic dicitur. Ait Rabbi Samuel quinque res defuerunt in vltimo Templo; & numerat eas. Item glosa eiusdem Rabbinum super hoc verbum, quod interpretatur, idem affirmat defuisse quinque res, vrim & thumim id est, lumina & simplicitates, hoc est, rationale iudicij; secunda & Arca; tertia & ignis; quarta & diuinitas; quinta & Spiritus sanctus.

Idem affirmat Rabbi Aha in libro Ioma, id est, dierum, atque etiam in libro Midras Sir hasirin, hoc est, in expositione Cantici Canticorum super illud: Soror nobis parua, & vbera non sunt ei. Isti fuerunt, inquit, ascendentes de captiuitate parua, quia fuerunt inopes in exercitibus, & vbera non sunt ei. Haec sunt quinque res, in quibus vltima domus exitit à prima diminuta.

Hanc certe traditionem nisi negarent, qui contra nos sentiunt, affirmare non auderent Herodiani templi gloriam: sed negant ac probris lacessunt, vel propterea maxime, quod Sanctissimus Hieronymus eius non meminerit. Sed o vtinam liceret apud Sanctum Hieronymum omnia quae tenenda sunt inuenire, at saltem ostendant Hieronymum negasse. Quod cum non possint, permittant nobis cum alijs Sanctis sentire in ijs, quae à Sancto Hieronymo neque negantur, neque affirmantur. Eritque nobis vnus pro multis Sanctissimus, doctissimusque vir Ioannes Chrysostomus, aduersus Iudaeos disputans. Ponamus enim, inquit, iuxta vestram sententiam, moenia ab hominibus fuisse subuersa, ciuitatem dirutam, altare deiectum: num & illud ab hominibus factum, quod Prophetae cessarunt? num & Spiritus gratiam sustulerunt? num alia quae apud vos fuere magnifica, destruxerunt, veluti vocem de propiciatorio reddi, vim vnctionis, declarationem, quae fiebat in lapidibus Sacerdotum: neque enim Iudaica religio origines omnes habebat ex inferioribus, sed plures, ac magnificentiores superne è caelis. Hoc autem dico: permisit sacrificia fieri; altare quidem erat ex inferioribus, quemadmodum gladius, & ligna, necnon Sacerdos. Ceterum ignis venturus in adyta illa, victimasque consumpturus, è supernis habet originem. Nec enim homo inferebat ignem in Templum, sed flamma è sublimi immissa suo ministerio consummabat hostiam. Rursum si quando cognoscendum erat aliquid è propiciatorio, vox quae piam è medio Cherubim prodibat praedicens futura. Rursum è lapidibus, qui erant in pectore Summi Sacerdotis, id vocabant declarationem,

Psal. 73.
v. 9.

SIGNA
quae defue-
runt in secun-
do templo, ma-
iora habentur
in Christo.

Cantic. 8.
v. 8.

NON OM-
nia quae S. Hier-
onymus non
scripsit, vera
non sunt.

S. Ioan. Chry-
sostom. orat.
3. contra Iu-
daeos.

IGNIS QVO-
modo de cae-
lo descende-
ret.

VOLVNTAS
Dei erga anti-
quam eccle-
siam multis si-
gnis indicata.

tionem, relucebat fulgor quidam futura signifi-
cans. Praeterea cum esset aliquis inungendus,
deuolabat Spiritus gratia, & infilliebat in vngu-
tum. Haec autem administrabant Prophetæ.
Quin & nebulae frequenter, & fumus adyta cor-
ripiebant. Haec Sanctus Doctor, quibus propo-
sitis nemo deinceps licere sibi praesumeret senten-
tiam hanc nouum inuentum appellare; à recen-
tioribus Iudæis, quippe impudentioribus, exco-
gitatum. Sed aliqua ex ijs breuissime expendam-
us, à caelesti igne exordium sumentes.

IGNIS DE
caelo an fuerit
in secundo
templo.

Fuit utique in templo illo Zorobabelis mira-
bilis illa conuersio ignis in aquam crassam, & hu-
ius iterum in ignem: at mirabilis illius ac fre-
quentis diuinæ voluntatis attestatio descen-
dentis ignis de caelo, & sacrificia deuorantis,
quam Abelis, Noe, Salomonis, Eliae tempori-
bus fuerant experti, fuerunt semper expertes:
numquam enim ea visa fuit post primam Templi
euerfionem. Hunc autem ignem in adyta pri-
mum descendere consueuisse tradidit idem,
quem laudauit, Chrysostomus, indeque egres-
sum holocausta, & victimas consummasse: non
enim in adytis sacrificia cremabantur, vt late
alias ostensum est.

P. Maluenda
lib. de Anti-
christo 11.
cap. 11.

Secundo vrim, & thumim vocant qui templi
Herodis gloriam inquirunt, lapides ipsos, qui
erant in rationali Pontificis. Quod certe falsum
est, & à nemine probatum. Nam vt post alios
Pater Maluenda, cuius suani consuetudine
frui plerumque, ac delectamur, erudite disse-
ruit, duplex est de vrim, & thumim opinio. Pri-
ma & communis est, quam paulo ante retulimus
ex Chrysostomo, sic appellari existimans splen-
dorem illum, qui ex gemmis rationalis emicabat:
quo iudicare vere poterant de voluntate Dei er-
ga illos, vel placati numinis per splendorem, vel
irati per eius absentiam; vt videre est apud re-
latos ab eodem Scriptores. Et hunc quidem
placati numinis splendorem exposcere videntur
à Deo, qui cum Psalte canunt: *Illuminet vultum
suum super nos*, & id est, *miseretur nostri*. siue
per faciem Sacerdotis illuminatam, siue per Sa-
cerdotium Christi, cuius illuminatum, id est, pla-
catum vultum videre desiderant omnes Gentes.

DE VRIM
& thumim
fuisse gemma-
rum splendore-
m.
Psal. 66.
V. 2.

Ioseph. 3. An
tiq. cap. 9.

In qua certe sententia fuit etiam Iosephus, hanc
gloriam Herodiano templo denegans. Per duo-
decim gemmas, inquit, quas in pectore Pontifex essen-
ti gerat, in bello victoriam nunciare Deus solebat. Nam prius-
quam exercitus se moueret, tantus fulgor ex eis emicabat, vt
toti populo facile innotesceret, adesse Deum, opemque, & au-
xilium suum inuocantibus esse allaturum. Quapropter Grae-
ci, qui a nostra Religione non abhorrent, cum hoc miraculum
pro compertissimo habeant, ita vt negari non possit, essen-
ti vocant *λογιον*, logion, hoc est, oraculum. Desijt tam essen-
ti, quam Sardonix, fulgorem emittere annis ducentis, antequam

VRIM ET
thumim, quan-
do defuerint.

hanc commentaremur, irato Deo propter legum suarum pra-
uocationem. Haec Iosephus. Ex quibus liqui-
do constare poterit eam gloriam facile conce-
dendam templo Herodiano, vt habuerit nouum
rationale Iudicij cum gemmis, huius enim saepe
meminit Iosephus: gloriam tamen illi denegan-
dam esse, quippe cum rationalis eiusmodi la-
pides in tenebris essent, & obseuri, cum iidem
attestante Iosepho in primo templo mirabili
quodam, ac pene diuino splendore illustraren-
tur. Qua quidem ratione contritionem cordis,
& animi deuotionem excitarent; nihil laetum,
gloriosum nihil videre poterant; quin porius cum
Hieremia miseram suam conditionem deplora-

rent dicentes: *Quomodo obscuratum est aurum,
mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides san-
ctuarij in capite omnium platearum.* Threnor. 4.
v. 1.

Aliter tamen de his sentiunt cum Montano
recentiores existimantes rem aliam esse à gem-
mis distinctam, quae hominum artificio minime
facta fuerit, sed diuinitus data Moyfi, vel cum
lege, & tabulis, vel absoluto opere tabernaculi;
eamque fuisse multiplici figura distinctam, simul
etiam claram, lucidam, speculique instar tersam
ex nominum figura, & numero etiam multitudi-
nis intelligimus. In rationali seruata Sacerdo-
tis haerebat pectori, inde vero proferebatur, quo-
ties diuinum responsum petendum erat.

Sed qui hanc nobis protulit sententiam, adhuc
nobiscum sentit, hanc ipsam rem secundo dene-
gans templo, ne dum tercio: sic enim ille: Iam
vero si inquiratur, vbi nam quando, & quomodo
illa Vrim, & Thumim perierint, & an sublata fue-
rint diuinitus, hominumque vsibus negata; id de
hac re nos referemus, quod in primi templi exci-
dio à Hieremia condita sint, nec ulterius reper-
ta: id agente Deo, vt hominum genus sanctio-
rum etiam rerum, quae noui Testamenti tempo-
re oblata sunt, desiderio, & expectatione affi-
ceretur. Haec ille. quibus nihil praeterea ad-
dendum censui.

De Arca testamenti, an ea fuerit in secundo
templo, atque adeo in illo, Herodiano, aut non,
aliquid dicendum est. quippe cum huius dispu-
tationis cardo in hac vna quaestione versetur.

Cum neminem fore existimem aut ita rationis
expertem, aut sacrarum literarum adeo ignatum,
vt existimet gloriosum dici posse Templum illud,
cui deficiet Arca; quae nomen sibi quasi pro-
prium usurpauerat gloriae. Fateor tamen ita
ab omnibus pro comperto haberi Arcam in se-
cundo templo non fuisse, vt neque ipse contra-
riae sententiae auctor illud negare sit ausus: ta-
men si rem apprine notam, in dubium reuocare
conetur. Res tamen tota pendet ex historia li-
bri Machabaeorum, quae sic habet. *Veniens ibi*

2. Machab. 2.
v. 5. & 7. 8.

*Hieremias, inuenit locum speluncae: & taberna-
culum, & Arcam, & altare incensi intulit illuc,
& ostium obstruxit. Et accesserunt quidam simul,
qui sequebantur, vt notarent sibi locum, & non
potuerunt inuenire. Vt autem cognouit Hieremias,
culpans illos, dixit: Quod ignotus erit locus, donec
congreget Deus congregationem populi, & propitius
fiat: & tunc Dominus ostendet haec, & apparebit
maiestas Domini, & nubes erit, sicut & Moyfi ma-
nifestabatur, & sicut cum Salomon perijt, vt locus
sanctificaretur magno Deo, manifestabat haec, ma-
gnifice enim sapientiam tractabat: & vt sapien-
tiam habens obtulit sacrificium dedicationis, & con-
summationis templi: sicut & Moyses orabat ad Do-
minum, & descendit ignis de caelo, & consumpsit
holocaustum.*

Ex hoc loco oritur difficultas: non enim certo
statuere audent, an expleta sit haec prophetia,
an adhuc explenda. Tenent non expletam, ac
propterea neque Arcam fuisse in secundo tem-
plo, Lyranus, Dionysius Carthusianus in eum-
dem locum. Genebrardus libro secundo Chro-
nologiae. Accedit authoritas Dorothei marty-
ris atque Episcopi Tyri in Synopsi de vita ac
morte Prophetarum. Et Epiphanius, qui in libello
de Prophetarum vita ac interitu, in vita Hiere-
miae affirmat Arcam absconditam ab Hieremia,
non apparituram vsque ad finem saeculi. In con-
rariam

DOCTORES
qui tenent ar-
cam nondum
inuentam, nec
inueniendam
vsque ad con-
summationem
saeculi.
Lyran.
Dion. Carth.
Genebrard.
Dorotheus
mart.
Epiphanius.

transiit sententiam afferunt Comestorem, & Canum, quorum ingenia à communi atque recepta discedere voluisse videntur sententia, quo omnium perspicaciora esse sibi, sin minus alijs suaderent. Cum enim inquit, Arca fuerit abscondita in ipsa transmigratione Babylonica, & dicat Hieremias: *ignota erunt haec, donec congreget Deus congregationem populi, & tunc Deus ostendet haec*: de quo populo nisi de eodem loquetur, & de qua congregatione, nisi de ea, quae soluta Septuaginta annorum captiuitate paulatim rediit Iudaeam? Quibus certe non negamus de eodem populo loqui; qui vt tunc dispergebatur, congregandus postea erat: at non eo tempore, quo illi putant, quando soluta fuit septuagennaria captiuitas, quae neque plena, neque perfecta fuit congregatio, sed de illa, de qua loquitur Paulus dicens: *Caecitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob. Et hoc illis à me Testamentum: cum abstulero peccata eorum. Secundum Euangelium quidem inimici propter vos: secundum electionem autem charissimi propter Patres. Sine poenitentia enim sunt dona, & vocatio Dei.* Quare & idem Isaias sic ait: *Reliquiae conuertentur; reliquiae, inquam, Iacob ad Deum fortem. Si enim fuerit populus tuus Israel, quasi arena maris, reliquiae conuertentur ex eo, consummatio abbreviata inundabit iustitiam.* Quare in Psalmo dicitur: *Aedificans Hierusalem Dominus: dispersiones Israelis congregabit.* Et de hac quidem congregatione loquitur Hieremias.

Adhuc tamen in sua insistent sententia: tunc enim soluta Babylonica captiuitate videbatur necessaria manifestatio Arcae ad instaurandam antiquam, siue potius antiquatam religionem; ad praeteritorum malorum leuationem, ad erigendam spem diuinae propitiationis: in fine autem saeculi non videtur utilis haec manifestatio, cum non oporteat Iudaeos ad Mosaycam legem redire: quod disertis verbis testari videtur Hieremias, qui de tempore Messiae loquens ait. *Cumque multiplicati fueritis, & creueritis in terra, in diebus illis, ait Dominus: non dicent ultra: Arca testamenti Domini, neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius: nec visitabitur, nec fiet ultra.*

Sed certe res haec longe aliter se habet: non enim decuit Arcam cum reliquis Templi ornamentis soluta Babylonica captiuitate manifestari propter rationes, quas supra retulimus ex Sanctissimo Augustino. Propter hoc enim, inquit, nec Prophetas ex illo tempore habuit illa gens, sed multis cladibus afflictà est ab alienigenis Regibus, ipsique Romanis, ne hanc Aggaei prophetiam in illa instaurazione templi opinaretur impletam. Haec tamen Sancti Augustini sunt verba, atque eadem ratione qua ille argumentatur, nos quoque possumus ratiocinari. Non fuit illis manifestata Arca, quae dicta fuerat gloria Domini, ne gloria illa, vel gloriae potius umbra contenti, à vera, & sempiterna gloria Christi speranda desisterent. Manifestabitur autem in fine saeculorum, vt certius cognoscant conuersi Iudaei se credentes in Christum veteres Patriarchas, & Prophetas imitari, ac veros esse Abrahæ filios, & Moysis discipulos, cum viderint

A suo tempore expletam Ieremiae prophetiam, & se Arcam habere, qua patres sui diu caruerant. Etenim Elias, & Enoch in Ierusalem interficientur, vt scriptum est in Apocalypsi. Ibi ergo docebunt, & eo confluent Iudaei tempore Antichristi ex omnibus Gentibus putantes verum Messiam iam venisse, atque in eadem vrbe conuertentur reliquiae Israel, & tunc Arca manifestabitur, vt eis liquido constet, quàm bene concordent cum rebus figurae, cum corporibus umbrae.

Quod autem ad eundem Ieremiam nobis obiectum spectat, non est, cur quemquam moueat, cum loci sensus is sit, quem tradit Sanctus Hieronymus, ad Legalium cessationem spectans: non negans implendam ob alios fines, quos idem ipse protulerat Ieremias, vt in libris Machabaeorum legitur: sed praestat audire Hieronymum, qui dum verba Ieremiae, quae immediate relata praecedunt: *Dati sunt, inquit, pastores iuxta cor eius, Apostoli & Apostolici viri. Et pauperunt credentium multitudinem*, non in Iudaicis ceremonijs, sed in scientia Christi, atque doctrina, & in toto orbe praedicatione Euangelij seminata: nequaquam in Arca Domini, quae custos fuit legis Mosaycae. *Habebunt fiduciam*, sed ipsi erunt templum Dei, nec iuxta errantes Nazaraeos abolitis sacrificijs inseruiant, sed spiritualem cultum sectabuntur. Alij vero hoc in fine temporum intelligunt, quando subintrante plenitudine Gentium omnis Israel saluus fiet. Haec tamen Beati Hieronymi sunt verba.

Ex quibus luce clarius patet Arcam Dei, nec in secundo Templo vllò vnquam tempore fuisse, nec in Titi triumpho praelatam, multo minus in Vespasianorum arcu insculptam, Imo ex quo illam in deserti adytis condidit Ieremias, humanis oculis ad hanc vsque diem delituisse, occultandam vsque ad saeculi consummationem.

Cuius nostrae assertionis affectas imo vero patronos habemus Sanctos Epiphanium, Dorotheum, & Thomam. Et ille quidem his verbis expressit, quae Dorotheus retulit. Hic est Ieremias, qui Templum subuertendum praenoscentem Arcam testamenti, cum ijs quae in eadem erant tulit, & precibus eam absorberi fecit in petram: petram vero digito designans nomen Dei impressit. Et factum est sigillum in similitudinem Scripturae, quae ferro cauatur. Et ipsum Domini nomen nobis operimento ita caelatum est, vt ex tunc nec locum quis cognoscere queat, nec nomen legere vsque in hunc diem: & vsque in finem, & pristinae figurae instar ignis; & nubis albae illic sint nocturno tempore, eo quod gloria Domini ab eius lege non desinat. Est autem petra illa in Ieremi terra inter duos montes, inter quos iacent sepulchra Moyses, & Aaron. Dixitque Ieremias praesentibus. Dominus de Sion, ascendit ad caelos, inde cum virtute reuersurus, & erit signum praesentiae eius, quando omnes Gentes adorauerint lignum. Dixitque quod Arcam hanc nemo poterit producere praeter Moysen electum Dei Prophetam, & tabulas, quae in ea sunt nullus aperiet Sacerdotum, nullusque Prophetarum, nisi electus Dei Aaron. Et in prima resurrectione exurget haec Arca, & exibat de petra, & ponetur in Monte Sina: & omnes Sancti congregabuntur ad ipsam, regressum Domini expectantes: & vt vitent inimicum, qui perdere eos affectabat.

C c c

Haec

Apocalyp.
11. v. 7.Ierem. 3. v.
16.HIEREMIAS
negans Arcam
in praetio ha-
bendam, lega-
lium cesatio-
nem indicat.ARCA NVN-
quam apparuit
nec apparebit
vsque ad vlti-
mos dies.S. Epiphanius in
Moyse vi-
ta.
Dorotheus in
Synop.ARCA
gloria Dei ad-
huc obum-
brat.

Dorothe. in Synopsi cap. de Ieremia. Haec Sanctus Epiphanius, cui consonat omnino Dorotheus. Hic inquit, propheta antequam caperetur Templum, Arcam legalem, & quae in illa erant, arripuit, & in petram quamdam abdi fecit, dixitque assistantibus: profectus est Dominus Synai in caelum: & iterum veniet Legislator ex Sion cum potestate, & signum aduentus ipsius erit vobis, quando vniuersae Gentes lignum adorabunt. Dixit etiam Arcam illam nemo arripiet, praeter Aaronem, & tabulas in illa reconditas nemo intropiciet, siue Sacerdotum, siue Prophetarum, praeter Moysen electum Dei. & in die resurrectionis Arca primum resurget, & ex petra prodibit, poneturque in montem Sinai, & congregabuntur ad eam omnes Sancti expectantes Dominum, & fugantes inimicum, occident eum venientem ad hanc petram. Obsignauit autem eam digito per nomen Dei, & facta est sculptura instar sculpturae ferri: & nubes lucida obtexit nomen Dei, nec quicumque locum hunc cognouit, neque obsignationem legere potest in hodiernum usque diem, & ad consummationem usque. Est autem petra in solitudine, ubi & primum fabricata est Arca, inter duos montes, in quibus sepulti iacent Moyses, & Aaron, & noctu nubes velut ignis locum hunc obteggit, iuxta quod olim factum est: numquam enim deesse potest gloria Dei à nomine Dei. Propterea gratiam Ieremiae dedit Deus, ut finem mysterio suo ipse faceret, fieretque confors Moysi, & Aaronis, qui & vna coniuncti sunt ad hunc usque diem: nam & Ieremias Sacerdotali femine prognatus est. Haec totidem fere verbis Angelicus Doctor retulit. Horum fere similia sunt ea quae Geronides dixit, de secundo Templo agens: Arca non aderat, quia detulerat eam Ieremias Propheta, vna cum omnibus cortinis, quas fecerat Moyses seruus Domini in deserto, & posuit eas in monte Debo; ubi inuenit speluncam, in cuius concauitate posuit eas. Cumque sequerentur Sacerdotes, qui fuerunt in diebus istis, Prophetam, ut aduerterent locum, respiciens Ieremias post se, & videns, iratus dixit. Iurauit Dominus non scire homo neque cognoscetur locus; donec venero ego, & Isaias Propheta famulus Domini, tunc restituemus Arcam in locum suum, Sanctorum subter alas Cherubim. Factum est itaque à die illa, & deinceps, & obtulerunt patres nostri oblationes suas, holocausta sua, sacrificia sua, pacifica sua, & iuge sacrificium suum &c.

Ecquis ergo qui haec sedula cogitatione contempletur, Arcam, quam Sanctus Epiphanius, Dorotheus, & Thomas, nec non hostis noster filius Geronis omnino fuisse negant, in secundo templo audeat collocare? Ne quis autem putet prophetiam hanc impletam iam esse, Arcamque Dei in secundo Templo fuisse, audiat quid Iosephus Hebraicarum rerum scriptor, & obseruator diligentissimus scripserit, qui dum de Pompeiana victoria capto Templo ageret, hanc subdit: Lustrum est non mediocriter Templum illud, humanis unctis, nec vestigijs penetratis, nec oculis: ingressus est enim in illud Pompeius, & vna cum eo non pauci alij, & inspexerunt, quod nefas est videre, nisi solis Sacerdotibus. Cumque intus essent ex auro mensa, & candelabrum, & pocula, & odoramentorum magna copia, penetrata in chelantibus sacro pecunia: cernerentur eorum duo milia: nihil horum praecipue, quae in

A iam videris quid in Templi adytis fuerit, mensa, candelabrum, pocula, odoramenta: Arca, ne nominata quidem. Sed clarius in descriptione Templi ab Herode constructi. Cum enim diligentia mirabili, atque studio singulas illius partes, mensuras, & ornamenta descripsisset, post accuratam Sancti descriptionem, eiusque instrumentorum enumerationem, subdit: Intima vero Templi pars viginti cubitorum erat, discernebatur autem similiter velo ab exteriori: nihilque prorsus in ea erat positum; inaccessa, verò & inniolaria, & inuisibilis omnibus habebatur, Sanctique sanctum vocabatur. Quid clarius dici potuit à Iudaeo homine, & Sacerdote, de aeuo suo agente, & qui saepius in Templo sacris assistisse potuit? Quid quod hic vnus Templum ab Herode constructum, vel finxit, vel plusquam par erat laudare contendit, in ipsa Templi magnificentia negat Arcam in eo fuisse, & nostri contendunt in Templum Herodis inferre, quod ipsi Iudaei oculati testes, quique id maxime cuperent, non admittunt?

Non desunt tamen pij, & eruditi viri, qui aliorum somnijs, & apertis plane mendacijs decepti, duo assueverant, quorum neutrum, vllam habet veri similitudinem, ne dum veritatem. Aiunt primo in triumpho Titi praelatam Arcam; deinde se illam sub arcu Titi insculptam inter cetera Ierosolymitani excidij spolia conspexisse.

Et primum Iosephus oculatus testis, & in Titi triumpho accuratissimus spectator, dum de solemni illius pompa ageret, haec scribit: Erant autem per singula pegmata captae ciuitatis Dux, ita ut caprus fuerat, ordinatus, multae etiam naues sequebantur: spolia vero alia quidem passim ferebantur. Eminebant autem, ea quae apud Hierosolymam in Templo reposita sunt: quae tria fuisse dicit. Primo loco, mensa aurea ponderis talem magni: Secundo loco erat, candelabrum similiter quidem auro factum, sed opere commutato ab usus nostri consuetudine: nam media quidem columna basi haerebat, tenues autem ab ea cannulae producebantur formatae ad similitudinem fuscinae, ad summum quaeque ad lychni speciem fabricatae, erant autem numero septem, septimi diei, qui apud Iudaeos est indicantes honorem. Tertio denique loco, posthaec autem portabatur lex Iudaeorum, nouissima spoliolum. Deinde transibant plurimi victoriae simulacra portantes omnia ex auro, & ebore facta. Vbi est iam in hoc solemnissimo triumpho, Arcae sacrosanctae mentio? Iam si eminebant ea quae ex Ierosolymitano templo translata sunt, quomodo igitur non eminebat ficta illa eorum Arca, quam in triumpho praelatam somniant? An ideo Iosephus Arcae mentionem nullam fecit, quod nullus esset ponderis? atqui maxima Hebraeorum gloria Arca erat. Vnde Heli Sacerdotem, quem non teruit funestum de gemina filiorum morte, tremendumque nuncium, non de totius populi intereptione teruit quidem sola cogitatio Arcae: erat cor eius paens pro arca Dei. Cum ergo dixisset nuncius Sacerdoti: fugit Israel coram Philistijs, & ruina magna facta est in populo: ne verbum fecit Heli: insuper & duo filij tui mortui sunt Ophni, & Phineas: non respondit: & Arca Dei capta est. quid fecit tunc & cumque, inquit sacer Textus, ille nominasset Arcam Dei, cecidit de sella retrorsum iuxta ostium, & fractis cruribus mortuus est. Quid simile pene fecit, & natus illius, vnde vocatus est puer, quem genuit in

Idem lib. 6. belli c. 6.

IOSEPHVS negat Arcam in Templo Herodiano fuisse.

Ioseph. 7. belli c. 24.

ARCA NON fuit allata in triumpho Titi.

1. Reg. 4. v. 13. 14. 15. 16. & 17.

QVANTI fieret ab Hebraeis arca.

Ioseph. l. 14. Antiq. cap. 6.

ibidem 21. *Universitas de*
 ijs mortis fluctibus, *Ichabod* dicens, *translata est gloria de Israel, quia capta est Arca Dei.* Quinimo & ipsa audito nuncio mortis foci sui pro foci suo, & pro viro suo, hoc est, loco plorandi focium, aut virum, ait, *translata est gloria ab Israel, eo quod capta esset Arca Dei.* Quod si Hebraei & omnes Israel capta Arca Dei translata gloriam ab Israel arbitrati sunt, & omnium obliti vnicam Arcae iacturam aestimant, & nenijs quasi intercalari voce usurpant: *translata est gloria ab Israel, eo quod capta esset Arca Dei.* quid de Iosepho sacerdote, & Hebraici populi duce strenuo dicendum est? qui se observantissimum legum profitetur. & Dei Optimi Maximi eximium cultorem: Cur Arcae iacturam, & capturam si ea capta est, ut isti commentantur, non lamentatur, imo nec ullam mentionem facit? Iam vero Romani ipsi qui candelabrum, qui legem, qui mensam, ornamenta quidem Templi, non tamen prima, neque ex adytis, ac penetralibus Sancti Sanctorum sumpta ita praeferebant, quid ni praeferebant arcam? Quod si Iosephus delatam Iudaeorum gloriam lamentari posset propter illa,

templi spolia; quid non idem, imo potiori iure dixisset de Arca, si eam triumpho praetulissent Romani. Quid igitur si Iosephus, ut isti somniant, ne dedecus suae genti tam maximum inferret, de Arca omnino siluit: Romani siluissent? vel propterea maxime non siluissent, & triumpho praetulissent Arcam. Quod autem dicunt sub arcu Vespasianorum insculptam in triumphali marmore inter cetera ornamenta templi Arcam testamenti, egregie decipiuntur.

Propterea marmoream tabulam solerti diligentia efformandam, & aere incisam excudendam, & extremae huic disputationi apponendam curauimus. Ea tabula est à sinistris in arcu Titi, in qua omnia sunt ornamenta Hierosolymitani Templi extra quam nihil in arcu toto est, quod ad illud Templum pertinere videatur. Eam vero nos antea eiusque partes omnes saepius, adhibitis etiam testibus diligentissime perspeximus. Quare vel ex hac vna tanquam ex fidelissimo teste facile omnes ubique intelligent, quantum à vero aberrent ij, qui non mensam, sed arcam in eo Titi arcu insculptam esse opinantur.

ARCA NON
 est insculpta
 in arcu Titi.

Itaque tabula haec mirifice cum verbis Iosephi consentit. Titi enim milites laureati tres tabellas praeferunt quadrangulas, titulos nimirum spoliolum. Inter quos primo loco est mensa panum propositionis, extensa, nimirum tabula super teretibus stipitibus, quas columelas vulgo appellaremus: super tabulam vero sunt vasa duo, de quorum usu nos alias disseruimus: è medijs quos dixi, stipitibus, ligneoli quidam eminent, indicantes annulos, quibus vestes inferebantur, illorum similes quibus olim mensa asportabatur. His ligneolis decussatae tubae innituntur; quarum usus erat in Iubilaeo, quarumque nos aliquando Commentarium Deo dante edemus. Mensam sequitur titulus, cui succedit candelabrum, de quo alias locuti sumus. Post candelabrum tertius titulus aperte conspicitur, quem sequi debuit legis volumen; quod tamen ideo non insculpsent, quod minus videretur speciosum spoliolum. Manifestum est igitur Arcam Dei, in secundo Templo non fuisse, in Titi triumpho praelatam, aut in fornice Vespasianorum insculptam nun-

quam. Qui autem aliter senserunt, aut scripserunt, vel haec eadem numquam viderunt: vel minus attente, considerarunt, vel aliorum dictis plus nimio confisi mendacijs assenserunt; vel quod vero similis est minus intelligentes Arcae, & mensae structuram ac differentiam, Arcam putarunt; quae reuera mensa est, quamque Iosephus auream mensam appellat.

Miramur equidem nonnullos eo peruenisse, ut ex libro Machabaeorum tertio probare contendunt, Arcam in secundo Templo extitisse: ostendunt enim sese minime in euoluendis libris fuisse versatos, ijs potissimum quos referunt. Quis enim non videat in illo capite, in quo ipsi reperiunt Arcam in templo fuisse, in eodem expresse loqui libri auctorem de primo, non de secundo Salomonis Templo: verba enim libri illa sunt cuiuscumque sint ea auctoritatis, aut fidei: *Et fecit Iosias Phasam in Ierosolymis Domino, &c. & dixit Leuitis sacris seruis Israel, ut sanctificarent se Domino in positione sanctae Arcae in domo quam aedificauit Salomon.* Quis hic non videat Iosiam multis annis praecessisse Templi prioris vastationem.

3. Machab.
 c. 1. §. 1. & 3.

LIBER TERTIUS
 titulus Machabaeorum
 nunquam de arca
 secundi Templi locutus fuit.

Esd. 3. §. 1.
 2. & 3.

Ccc 2 Sed

Glaber Ro-
dolphus lib.
3. cap. 6.

MENDACIUM
historici
de virgae mi-
raculis, & Ju-
daizante Rege
Galliae.

S. Chrysost.
orat. 4. in
Iudaeos sine.

Jerem. 7.
V. 11.
Ioann. 2.
V. 16.
RESPON-
detur obie-
ctioni.

TEMPLVM
Iudaeorum
absque Deo
infame.

S. Hieronym.
in Jerem. c. 7.

Sed multo magis admiramur viros alioqui pios, & eruditos probabile putasse Arcam iam diu fuisse repertam. Siquidem Historicus quidam, utinam pius, refert, apud Gallias in vrbe Senonensi partem virgae Moyfi repertam tam multa miracula edidisse, ut Rainordi Regis animam in Moyfi legem amplectendam impulerint, ut iam non Christianorum, sed Iudaeorum potius Rex appellari voluerit. Hoc enim tantum abest ut probabilis speciem habeat, ut potius apertissimum mendacium sapiat, vel hostium Christiani nominis inuentum. Contrarium est diuinae prouidentiae miracula quaecumque edere, quae hominem auertant à Christianae religionis syn-cera fide. Hoc enim est mendacem Deum facere, hoc illaqueare animas, & occasionem dare hominibus in dubium reuocandi, sit ne tenenda Iudaeorum superstitio. Itaque nullaratione credendum est, quod auctor ille dixit, de Mosai-cae virgae inuentione & miraculis.

Nemo autem putet Sanctum Chrysostomum nobis aduersari, qui cum Iudaeis agens, Deum inducit cum impijs hominibus loquentem his sa-ne verbis. Atqui ego quidem Templum illud subuerti, & in ruderum aceruum verti, Templum illud venerabile, Templum res verendas, & hor-rendas continens. vos autem habitacula nego-tiationum nihilo meliora speluncis latronum co-litis. Quibus verbis quaedam veluti commenta-ria subnectit Sanctus Chrysostomus. Etenim, si tunc cum essent Cherubim cum Arca, cum ad-huc Spiritus floreret gratia dixit: *Fecistis illam, speluncam latronum*. aut ut refert Ioannes: *domum negotiationis*, propter iniquitates & caedes illorum: nunc postquam illos Spiritus deseruit gratia, cunctaque illi magnifica sublata sunt, etiam cum Deo pugnantibus impiam istam religio-nem celebrant: & subdit: Etenim si iam tum, erat spelunca latronum, cum statum suum obti-neret, nunc etiam si lupanar, si transgressionis locum, si Diaboli speluncam, si animarum exi-tium dixeris, si totius perditionis praecipitium, ac barathrum, denique quicquid addideris, mi-nus pro rei dignitate dixeris. Ex quibus verbis vnum, aut alterum est expendendum; si tunc, inquit, cum Spiritus floreret gratia &c. Certum est autem eundem Chrysostomum nunquam ex-istimasse tempore secundi Templi gratiam Spi-ritus in eo floruisse; quippe cum in hac eadem, Oratione, cuius verba prae manibus habemus, contrarium omnia pluribus argumentis probet. Itaque loquitur de eo tempore, quo haec omnia florebant; nimirum de primo Templo, de cuius tempore prolata primum Ieremiae prophetia est, & ex qua illa verba sumpsisse creditur IESVS

Christus Dominus noster, ut bene Sanctus Hie-ronymus confirmat. Expendendum deinde est il-lud alterum verbum: nunc enim si lupanar &c. per quae verba aperte intelligit de tempore super-stitionis Iudaicae post mortem Christi Domini, ut compararit summam impietatem praesentem cum pietate, quae erat tempore Ieremiae: quo tempore eximia Templi gloria florebat. Caueant igitur omnes ne putent Chrysostomum dixisse Arcam illam, quam Ieremias sanctissimus Vates in abditissimis petrae speluncis abdiderat, nullo repertore reseruata in secundo Templo, & in lucem Ierolysimitanam protulisse, quam Deus Sanctorum Spirituum, & Prophetarum ministe-rio condidit, occlusit ac spississima nube conte-

xit. Qua Arca re vera deficiente, sicut etiam Spiritus gloria, caelesti igne, praesentia Dei, & Vrim & thumim, ut vocant; quid iam gloriae superest in secundo Templo?

Non me latet etiam contra id omne quod tra-dunt Hebraei de litera. ה he, deficiente opponi; quod verbum אכבד ecabda, si scribatur cum ה he, in fine, significat, glorificabo eam: si absque ה he, glorificabor, quod falsum esse patet ex lo-co Exodi (quem afferunt Rabbini) ubi *glorifica-bor in Pharaone*, habent Vulgata, cum tamen, in Hebraeo scribatur verbum אכבדה ecabdah, cum ה he, quare defectus ille literae, mysterium ali-quod indicat. atque ita cum Doctoribus sentien-dum est Hebraeis primum, deinde cum Patribus, & Sanctis omnibus asserentibus Deum non ita glorificatum fuisse in domo illa Zorobabelica, sicut in Salomonica propter auri penuriam, ac ignobile aedificium; sed multo magis propter res illas miraculo partas, & conseruatas: quare de eadem glorificatione maiori intelligendus est locus capitis primi, de qua praesens capitis se-cundi, nempe de aduentu, & praesentia Christi, quae multiplicat gloriam: etiam si Arca gloriae, defuit, auri, & argenti copia, & reliquarum pretiosissimarum rerum abundantia. Atque adeo cum Herodes neque Arcam gloriae ha-buerit, neque gloriam praesentiae Dei, aut re-liqua miracula, quae Deo erant gloriosa: si in illud Christus non venisset, nihil ad huius glo-riae collationem faceret Herodes addito auro, vel argento; etiam si diuitias superiores, aut plu-res coaceruasset, quam Salomon; quod omnino impossibile fuit.

DEFICIEN-
tibus ijs quae
in gloriam
Templi erant,
manet Tem-
plum sine glo-
ria.

Exod. 14.
V. 4.

RESPON-
detur obiectioni.

NIHIL HABVIT TEMPLVM HERODIS

quod gloriae nomine cense-
retur, ut eo respexis-
set Aggaeus Pro-
pheta.

Cap. LXXI.

LORIAM domus Domini pressius inuestigaturi ab ip-sius Prophetae verbis, qui-bus illam pollicetur exordium sumere par est: *Implebo*, inquit Dominus, domum istam gloria. nihil inglorium in ea futurum, nihil non gloria plenum: significat quid

GLORIA
plena futura
promittitur
domus.

quid quid enim in ea fuisse deprehendatur, id A
omne omni & parte gloriosum fore creden-
dum est. Artifex enim materia, forma, finis,
omnia denique simul gloriosa, & in maiori
gloria, quam fuerit prior domus esse debue-
runt.

HERODES
templo quod
condidisset, in-
finitam, non
gloriam adfecit.

HERODIS
herodis.
Ioseph. 2. bel
li c. 4.

Ioseph. 17.
Antiq. c. 17.

INNOCEN-
tia sanguine
resperfas ma-
nus non eligeret
Deus Davidi-
cam ultionem
ad aedifican-
dom aucturatus.

AVRUM
quod à diui-
tibus posside-
tur, secundae
domui non
promittitur.

Quid igitur ut ab auctore Templi gloriam inue-
stigemus; nunquid Salomonis paci, sapientiae,
sanctitati Herodem praefereamus? nunquid Do-
mino gloriosae erunt opes iniquissimi regis, san-
guine, caedibus, latrocinij, sacrilegijs, parricidijs,
& abominandis sceleribus partae? quae
illum hominis nomine indignum reddunt; & di-
gnum Regis nomine censebimus, opibus suis ini-
quis Deum glorificantis, ac operibus manuum B
suarum, quae sanguine plenae sunt? Legat qui
facta Herodis cognoscere cupit, Iosephum, qui
quingenta Legatos Hierosolyma missos cum
alijs octo Iudaeorum millibus Romae degenti-
bus inducit, causam contra Archelaum iniquis-
simi patris iniquum filium ante Caesarem agen-
tes, & de Herode in hunc modum loquentes:
Primum non se Regem, sed omnium qui usquam fuissent
Tyrannorum crudelissimum tolerasse dicebant. Deinde
multis ab eo trucidatis ea pertulisse superstitibus quae sunt,
ut beatiore mortui putarentur. Non enim tormentis so-
lum eum lacerasse corpora subiectorum, sed etiam gentis
suae ciuitatibus deformatis exterius ornauisse, populisque
alienis Iudaeae sanguinem condonasse: pro antiqua vero fe-
licitate, ac patrijs legibus nationem suam tanta egestate
simul ab eo, atque iniquitate repletam, prorsus ut plu-
res, ex Herode paucis annis clades sustinuerint, quam
omni aevo maiores sui, postquam ex Babylone discessere,
perpessi sunt. Eademque iterum idem Iosephus
referens subiungit: Silentio enim praetereundas con-
struptiones virginum, & per contumeliam ereptam matro-
nis pudicitiam; quandoquidem haec patientibus maximum
sit solatium, si quam paucissimis sciatur suum dedecus. In-
summam non aliter ipsis praefuisse Herodem, quam si sae-
uissimae bestiae in eos commissum fuisse imperium. Ita-
que cum multis ea Gens oppressa sit cladibus, nullum ta-
men extare in rerum monumentis exemplum, cum quo
conferri possit praesens per Herodem illata calamitas.

Super addant his sceleribus Christiani, im-
piam crudelem, atque nefariam Innocentum
in Bethlehem, & in omnibus finibus eius inter-
necionem, & videant, an tanto sanguine com-
maculatas manus eligat Deus templum sibi glo-
riosius aedificaturas; qui Dauidicas, sanguine
ex iusta diuinae ultionis occasione consperfas, re-
pulis, & pacem Salomonicam elegit, ne tumultu
bellorum à sollicita Templi aedificatione
auocarentur animi: & erubescant, tandem
asserentes Deum promittentem pacem, loqui
de hac pace Herodiana, cum gens ipsa Iudaeo-
rum nullam aliam cognouerit habuisse ab He-
rode pacem, quam à Lupo Agni, aut à Leone
Haedi.

Sed age diuitias aurum, & argentum Hero-
dis expendamus. *Meum est argentum, meum
est aurum*: ait Dominus. & superuacanea qui-
dem videtur aduersarijs auri, & argenti mentio,
si nihil harum diuitiarum exhibeatur domui,
quam glorificaturum se promittit Dominus: qua-
propter aurum, & argentum, quod à diuitibus
possidetur, domui Domini donatum fuisse con-
tendunt, quo glorificaretur domus; qua in sen-
tentia fuisse putant, ut dixi Hieronymum, &
Chrysostomum. At vero Hieronymum iam
vidimus affirmantem se neminem credere posse,

quod de argento loquatur, & auro, quae à di-
uitibus possidentur: ut propterea non leuem vi-
deantur, ut dixi, iniuriam Hieronymo inferre,
qui quod nullum credit posse intelligere, cre-
dunt intellexisse Hieronymum. Neque cum
illis sentit Chrysostomus, si eius verba mensque
attentius expendatur. Disputans enim contra
diuitiarum sectatores hoc loco Aggaei sese
tuentes, & probantes diuitias quidem viles
esse, quippe à Deo datas: Eorum obiectioni re-
spondens subiungit: Aggaeus igitur cum assidue
Iudaeis denunciasset post illum è Babylone
reditam eadem forma se Templum exhibitum,
quale nuper fuit, & plerique quod post ci-
neres, & ruinam illam instaurari Templum im-
possibile videretur, fidem verbis non haberent;
discussurus dubitationem istam ex persona Dei,
in ista verba prorupit; Quasi dicat: quid time-
tis? quid dubitatis? Meum est argentum,
meum aurum, non habeo necesse aliunde mu-
tuatis ornare templum. Esse porro Chrysosto-
mi sententiam nobis minime contrariam, decla-
rant quae sequuntur. Et erit, inquit Maestas,
domus illa posterior priore maior. Ne igitur te-
las araneorum telae regiae attexamus. Si enim
qui vili inserto stamine viciasse purpuram depre-
henduntur extremam poenam luunt; quanto
magis, qui sacra viciant? Haecenus Chrysosto-
mi verba sunt. qui haec omnia adducit, accusans
eos, qui hoc loco Aggaei conantur diuitias huius
saeculi laudare.

Atqui non defuerunt, qui eundem Chry-
stomum adducerent, ut easdem humanas di-
uitias laudaret, & usque ad Dei templum in-
duceret, & ad illas diuinam, magnificamque
Aggaei promissionem coarctare, seu potius de-
ijcere conaretur, quod ne cuiquam posthac li-
ceat ne cogitare quidem; legat vterius Chrysosto-
mum ita loquentem ad diuites, se etiam tuen-
tes alio loco, qui sic habet: *Diuitiae & pauper-
tas à Domino*; & subiungit: Sed quia parco ve-
hementer vobis, & tumultuantes cernere, tur-
batosque non amplius possum, age, & solutio-
nem adducamus, si prius, & quis, & ad quos,
& quando haec dixit, ostendamus. Neque enim
eodem omnibus modo loquitur Deus, ut neque
nos pueris, & viris aequae. A quo nam igitur,
quomodo, & ad quos dictum est? A Salomone
in veteri testamento ad Iudaeos, nihil aliud,
quam sensibilia ista cogitantes, & ab his diui-
nam potentiam aestimantes; quales sunt, qui di-
cunt, nunquid & panem poterit dare? & quod
tu signum edis nobis? patres nostri comederunt
manna in deserto; quorum Deus venter est;
qui quidem cum ab his rebus Deum aestimarent,
est & hoc, inquit, possibile Deo diuites facere, &
pauperes: non quod omnes omnino faciat ipse,
sed quod possit, cum velit. ut cum dicit: qui mi-
nuitur ipsum exsiccans, & flumina desti-
tuens; tamen nunquam hoc accidet. Cur igitur
hoc Propheta dixit? non quod semper qui-
dem ita fiat, sed quod illi sit factu possibile. Haec
Sanctus Doctor. Ex cuius verbis & rationibus
manifeste colligitur, quod quando Deus se dicit
esse Dominum auri, ut gloria replere possit do-
mum posteriorem; non tamen ex eo sequitur,
quod dederit aurum, sed quod poterit dare:
quare cum constet terrenum aurum non datum;
liquido constabit quid sentiendum sit, quidque
senferit, in hac parte Chrysostomus.

s. Chrysostom.
homil. 34. su-
per secundam
ad Corinth.

s. CHRYSO-
stomus qui di-
uitias vitupe-
rat, asserit in
earum laudem.

Ecclesiast. 11.
v. 44.

NON OM-
nibus eodem
modo loquitur
Deus.

Psal. 77.
v. 20.
Ioann. 2.
v. 8.
Ioann. 6.
v. 31.
Philip. 3.
v. 19.
Naum. 1.
v. 4.

S. Chrysostom.
homil. super
Psal. 47.

GLORIA
Hierusalem
maior spiri-
tualis est, non
corporea.

Maiores tamen adhuc difficultates esse videntur in alio loco Chrysostomi, in quo de ciuitate Hierusalem loquitur illis verbis. Quoniam enim fuit diruta, quoniam radicibus conuulsa, & eius solum propemodum interiit, & desperarunt fore, ut ea in melius mutaretur, adeo ut dicerent, aruerunt ossa mea, lassati sumus, consumpti sumus, nec expectabant fore, ut eam reciperent, eam tamen receperunt, & non talem, qualem amiserant, sed longe meliorem, clariorem atque illustriorem, maiorem, ditiolem, potentiolem & magnificentiolem in aedificijs, in rebus venalibus; in copijs, in facultatibus: erit enim inquit, vltima gloria domus huius supra priorem. Quae quidem gloria Hierusalem, cum nullibi apparuerit corporea, imo potius ex sacris historijs & profanis, ut probauimus, colligatur longe minorem semper fuisse posterioris domus gloriam priore, illa Salomonica; necessario affirmandum est Chrysostomum cum alijs Patribus loqui de gloria, & spirituali eadificatione Ecclesiae, in cuius Templi medio suscepimus misericordiam Dei, in Christo Iesu Domino nostro.

Si quis forte fortuna superioribus rationibus non acquiescens, adhuc sentiret Templum Herodis operosius & magnificentius fuisse illo Salomonis; ut propterea dixerit Dominus: meum est argentum, & meum est aurum: magna erit gloria domus istius nouissimae plusquam primae. Hic certe sentire videtur contra omnes Patres, & interpretari locum Aggaei, ac si loquatur ad literam de aedificatione materiali. Quae expositio mirifice fauet superstitioni Iudaeorum expectationi, ut dixi, & tum à Sanctis Patribus, tum vero à Doctoribus refellitur, ac expresse negatur, ut supra probatum est.

Verum antequam ad argumenta, quae pro eiusmodi sententia confirmanda adduci possunt, refellenda accedamus, examinemus hoc loco; Vnde nam potuit tantas diuitias collegisse Regulus alienigena, Iudaeis exosus, Regni usurpator, Deo infensissimus, homo nouus, Idumaeus, nulla non criminum labe faedatus, siue Idololatram consideres, siue rapinas, siue caedes, & dolos, siue Tyrannidem, siue obscoenitates, adulteria, siue denique quid quid hominem bestiis viliolem reddit, perpendas: homo certe non suis, sed Romanorum viribus regno potitus; apud quos tunc temporis rerum dominos saepe numero delatus, modo fuga, saepe precibus, & donis, non raro dolis, & mendacijs, saepissime caedibus filiorum, & vxoris nefariae vitae consulere coactus sit. Vnde inquam, tantam auri, argenti, gemmarum, lapidum pretiosorum, cedri, eboris, aliarumque rerum pretiosissimarum copiam coacernare potuit ad fabricam templi, Salomonica praestantiolem, pulcriolem, & opulentiolem? Vnde potuit tantam argenti massam collegisse, quantam & lapidum; quod de Salomonis aetate sacrae literae testantur? Vnde tantam cedrinae materiae, quantam siccomorum? vnde tantum auri, ut vnum Davidis legatum superaret nimirum plusquam centum millia auri talenta, & argenti mille millia? vnde denique tantam aeris, quod nihil vilius auro erat, & ferri, ut nullum pondus inueniri potuerit?

An ex tributis? atqui ut ex verbis Agrippae Regis constat, Iudaea, cuius Rex erat Herodes multo minus toto anno soluebat, quam Aegyptus singulis mensibus, nimirum non plusquam

A sexaginta, & sexcenta talenta, quae si per octo-decim annos qui praecesserunt Herodianaefabricae initium multiplicaueris, vix efficient Arctica talenta duodecim millia. Davidis vero & Salomonis tributa non modo Aegyptiacis superiora fuisse probatum est verum etiam quibuslibet, vel Persarum, vel Macedonum, vel Romanorum Principum maiora multo fuisse leguntur: ut ex ijs, quae ex sacris literis colligimus annua Salomonici Regni tributa, ipsis triginta septem Davidis annis ad centum millia auri talenta peruenire potuissent. Poterunt ne Reguli illius impia, & exigua tributula ex tam turbato Regno, & alieno per summam iniuriam detracta, cum tributis Salomonis Regum maximi vlla ratione comparari?

B An ex fodinis? atqui vniuersae totius Romani orbis fodinae ipsis Romanis subiacebant, quod nemo ignorat: ex quibus nulla pars Herodi erat reliqua, cum tamen eae ipsae Romanorum fodinae Salomonicis cederent: quod alibi à nobis ostensum est.

C An ex spolijs Barbarorum? atqui Herodis exercitus omnes, vel ex latrunculis, & vi ad bella pertractis hominibus constabant: vel ex Romanis legionibus, neque ijs multis, ut vix exercitus nomen mereantur, in quo utroque hominum genere nulla apparere potuisset pietatis species, ad templi ornamenta conseruanda. quod si aliqua Herodi cesserunt Barbarorum spolia, ita pauca esse potuerunt, ut vix numeranda sint. Davidis vero exercitus, cum copiosissimi fuerint, infinitam barbarorum Regum multitudinem, quae aliquando plusquam decies centena hostium millia superabat, partim interfecerunt, partim in fugam conuerterunt; omnibus pene ornamenta sublata sunt, quae sanctissimo Dei Templo construendo seruarentur. quanta vero horum ornamenta, quanta quoque auri & argenti summa extiterit, consulenda sunt, quae superiori disputatione diximus. Quomodo igitur Regulus hic & latronum ductor eximius ex spolijs Barbarorum multo maiorem auri, & argenti summam, quam David potentissimus Rex coacernasse potuit, ad melioris templi aedificationem?

E An ex impia sepulcrorum, & cadauerum effossione, ex quibus aurum, & argentum, vel ex ipsis putredinis visceribus eduxerit? Sed certe Herodem impium hominem huiusmodi scelera perpetrasse non negauerim: maiora enim de scelestissimo hominum credere possumus. Verum ex cadaueribus effossis, praesertim ex Sanctissimi Regis Davidis effracto sepulcro, & perturbatis manibus non tantam opum copiam rapuisse putamus, ut ad Salomonis opes, qui illas recondidit quasi quae superfuerunt ex infinitis thesauris, vel longissime accesserit. Nam praeter quam quod quidquid furtiue rapuit ex Davidico sepulcro, reliquiae Salomonicarum opum fuerint; id arguit tantam fuisse Reguli istius inopiam, & auri penuriam, ut quasi vilissimus seruus, ut latrunculo dux, ut impiorum magister, ut teterimus vespillonum dux, non erubuerit intempestae noctis silentio, tenebrarum quasi, ac furum velo contectus, abditissimas quasque terrarum foueas, & sinuosos serpentum cuniculos penetrare, mortuorum sepulcra diruere, putrida cadauerum ossa peruertere, quod nec ipsi Barbari homines faciunt: denique scatentes vermibus latebras

MINIMA
tributa Hero-
dis non potu-
erunt thesau-
ros illi prae-
stare.

660

18

5180

66

11880

FODINIS
caruit Hero-
des.

HERODIS
spolia nulla
si cum Davidi-
cis conseruan-
tur.

IMPIVS
mortuorum
effossor Hero-
des, & sepul-
chrorum in-
humanus spo-
liator.

PAUPERRI-
mus Herodes.

Joseph. lib.
16. Antiq.
c. 16.
S E P V L
chorum effol-
fores vltionis
flamma com-
burit.

latebras petierat, aurum si quod potuit furtim, & per summam violatae religionis iniuriam diripere: cum prius diligentissime cauisset, ne hoc reiceret populus, assumptis tantum suorum amicorum fidelissimis. Ex quibus latebris, & obscurissimo terrarum parathro, quasi nouus Cacodaemon emergens in indignam tali homine lucem hominum pessimus, imo vix inter nebulones numerandus, cum ibi duos satellites facinoris socios perdidisset erumpente ex adytis flamma, quae progredientes temere combussit, impius euasit grauiori seruatus supplicio. Hunc ego concesserim Templum Salomonico augustius, pulchrius, vel opulentiùs construxisset.

Verum enim vero quid contendimus illud idem tot argumentis confirmare, quod ne ipsi quidem aduersarij negare audent? Quid ergo nihil obstantibus his operosius ne Templum esse potuit Herodianum Salomonico? Ita, inquit, multa enim habuit ex prima, & secunda aedificatione, quibus superadditis ijs, quae adiunxit Herodes multo ditior assurgere potuit posterius templum, quam prius. Sed de amplitudine vniuersi aedificij neminem credo sanae mentis dubitare posse; cum primum Templum vniuersum montis Moriae ambitum ita occuparet, vt nihil soli reliquerit nouo aedificio superaddendo, aut amplificando. Sed ea omnia quae assumuntur falso nituntur fundamento, ignoratione scilicet Mathematici cuiusdam principij. Vel enim ornamenta, quae super addidit Herodes maiora fuerunt ijs, quae ex prima aedificatione sublata sunt, vel non; maiora,

QVIDQV
addidit tem-
plo Herodes,
minus fuit ab-
lato, atque ad
eo minus sem-
per fuit totum.

extitisse non potuerunt, si consideretur Reguli illius exigua potentia, exiguum Regnum, tributa, & contra diuina auxilia, ceteraque quae in Salomone excelluerunt. Si fuerunt minora vt fatendum reuera est, ablato certe maiori si superaddatur minus, semper resultat, & emergit id quod minus est. Quod autem plurima ornamenta multo pretiosiora fuerint in prima aedificatione, quam in secunda, patet ex sacra historia. Omnia enim quae fuerunt in secunda aedificatione fuerunt minus preciosa, vt pote de lapide impolito, ac rudi. Non potuit igitur compositum ex secunda, & tertia esse maius, & pulchrius, quam quod in prima. Et confirmatur, quia etiam si aliquam partem Templi, verbi gratia, vnam porticum adiunxisset Herodes gloriosiore multo aliqua Salomonica, quod tamen nulla ratione credibile est: nihilominus cum alia minor super fuerit, ex aedificatione Salomonis, & aliae duae multo minores, & ignobiliores ex aedificatione

SIMILITV-
do partium, &
symmetria de-
corem attulit
templo Salo-
monis, abstulit
Herodiano.

Zorobabelis, totum compositum necessario erit multo minus, & ignobilius: cum ex similibus omnino partibus, & mirabili proportionem dispositis constaret aedificium Salmonicum. Accedit quod ad rationem aedificij commendandam magis facit partium inter se, & cum toto symmetria, quam materiae dignitas. Sed neque in hoc excelluit materiae dignitas: summum enim, ad quod ascendit Iosephi laus est, vt marmore candido constructa sit domus: in sacris autem literis habetur, ex Pario marmore vniuersum constituisse aedificium, quod, teste Plinio, pretiosissimum est, & quo incrustari maximae laudi fuit in eisdem sacris literis domui Assueri: sed & alibi dicit Scriptura, fundamenta domus suae extructa fuisse à Salomone, atque omnes parietes lapidibus magnis, lapidibusque pretiosis. quanto magis domus Dei erit pretiosioribus lapidibus

Esther. 1.
v. 6.
LAPIDES
templi pretio-
si
3. Reg. 7. v.
9. 10. 11.

A extructa, ?

Longitudinem porro Templi Salomonis minorem fuisse contendunt Herodiani templi longitudine, quippe cum illius septuaginta cubitorum, longitudo fuerit, huius vero centum. Sed omnino falsum est fuisse templum longum septuaginta tantum cubitos: Longitudo enim interior vestibuli Sancti, & Sancti Sanctorum tanta fuit, additis vero quaternis parietum crassiudinibus, binis & binis fere duodenum cubitorum, ac tabulatis, de quibus in libris Regum, & Ezechiele, sit vniuersa longitudo domus centum cubitorum: quod late à nobis ex sacro textu ostensum est.

Commendatur praeterea Herodis templum

quod in priori templo parietes interiores auro tecti fuissent, in secundo etiam exteriores; ac si in priori templo exterius non fuerint deaurati parietes: legatur liber Regum: *Texit quaque Cherubim auro, & omnes parietes Templi per circuitum sculpsit varijs caelaturis, & torno, & fecit in eis Cherubin, & palmas, & picturas varias quasi prominentes de pariete, & egredientes, sed & pauimentum domus texit auro intrinsecus, & extrinsecus.* Adde etiam quod Dauid dixerat. *Ego autem totis viribus meis praeparavi impensas domus Dei mei. Aurum ad vasa aurea, & argentum in argentea, aes in aenea, ferrum in ferrea, ligna ad lignea, & lapides onychinos, & quasi stibinos, & diuersorum colorum, omnemque pretiosum lapidem, & marmor Parium abundantissime: & super haec quae obtuli in domum Dei mei de peculio meo, aurum & argentum do in templum Dei mei, exceptis ijs, quae praeparavi in aedem sanctam. Tria millia talenta auri de auro Ophir, & septem millia talentorum argenti probatissimi: ad deaurandos parietes templi.* Quibus verbis aduertendum est quod aedem sanctam vocat eam, de qua est sermo, nempe vestibulum Sanctum, & Sanctum Sanctorum, & pro deaurandis reliquis parietibus templi, exhibentur tria millia talenta auri de auro Ophir, eam summam auri nunquam adeptus esset Herodes, quamuis totum patrimonium vendidisset, vt patet ex historijs: Nam vt auctor est Iosephus, totum Regis istius Herodis legatum,

post illius mortem mille quingentorum talentorum aestimatione fuit. Adde etiam pretiosissimas gemmas, quas affirmat Iosephus ex allato Scripturae sacrae textu auro inclusas, parietes Templi exornauisse: reliqua autem, quae vt magna videantur, singillatim enumerantur, compareret prudens lector cum ijs, quae expresse, & manifeste de eisdem in sacris literis habentur, quaeque à nobis nostris commentarijs sparsim relata sunt.

Ad portam domus Domini veniamus, quae ornata erat, vt aiunt, quadam aurea vite, quam magnifice extollunt Iosephus, & ille alter filius Gorionis, qui affirmat vitis pondus fuisse mille talentorum aureorum: quod quidem licet verum fuisset, non tamen superare potuisset numerus iste centum millia talenta auri, & argenti mille millia, quae habentur, non apud filium Gorionis, sed in Paralipomenis: hoc est, non apud mendacem, & veritatis hostem acerrimum, sed apud infallibilem diuini verbi veritatem. Quibus superaddenda sunt auri, & argenti talenta; de quibus capite vigesimo nono sequenti in eadem sacra historia tractatur, & insuper illa omnia, quae Salomoni in omni gloria sua, ope, & opibus etiam Hiram, aliorumque Regum adiutus, impositis

tam

LONGITV-
do templi Sa-
lomonis cen-
tum cubito-
rum.
Ezechiel.
41. v. 13.

Lib. 4. huius
par. cap. 30.

3. Reg. 6. v.
18. 29. & 30.

PARIETES
templi Salo-
monis interius,
& exterius au-
ro obducti.
1. Paral. 29.
v. 2. 3. 4. 5.

Ioseph. lib.
17. Antiq.
c. 12.

LEGATVM
Herodis vix
minimam par-
tem attingit
Dauidis o-
pum.

VITIS AV-
rea templi.

1. Paral. 23.

tam magnis tribuitis, ut ea fuerint rebellionis causa; & alia quam plurima Sacrae Scripturae loca, quae magnificentiam Templi Salomonici declarant. Quae omnia attentius à pijs viris perpendenda sunt, & non parui facienda ob leue testimonium cuiusdam, Dei & veritatis inimici, nescio cuius filij Gorionis.

VITIS AV-
rea Templi Ty-
rio opere picta
fuit non vera
*Ioseph. 6. bel-
li. c. 6.*

*Idem 15.
Antiq. cap.
24.*

VITIS FILA-
mentis aureis
raperibus in-
textis.

VITIS AV-
rea Semiramidis non est
confundenda
cum Herodis
intexta vite.
*Supra c. 62.
huius libri.*

NULLA AG-
gaei verba ad
fabricam He-
rodiani templi
referenda sunt.

ARGVME-
nti oppositi nul-
la vis.

Verum enim vero nec vera, nec verisimilia, confinxisse hunc filium Gorionis patet ex alterius Iosephi Flauij loco, qui sic habet: Interior vero porta tota inaurata erat, ut dixi, & circum eam auratus paries, desuper autem habebat aureos pampinos, unde rami statura hominis pendebant: & quidem cum hic locus alium referat, addens, ut dixi, quemlibet veritatis historicae indagatorem oportet illum alterum inquirere; is autem habetur in Antiquitatum libris, illis verbis: Ianua vero pene ipsi Templo par, & superliminare aulaeis variegatis ornabatur, floribus purpureis distinctis, & habentibus columnas intextas, sub quarum capitibus vitis expandebatur aurea, dependentibus botryonibus, mirandum sane opus, tam manus, quam materiae pretio. Ecce omnem auri gloriam intertextam cum columnis, & vite; unde quod auream dixit Iosephus, putandum non est illam fuisse ex auro solido factam, sed ex filo aureo aulaeis intexto. Unde colligitur manifestum alterius recentioris filij Gorionis Iosephi mendacium: de alijs enim scriptoribus nullus afferri poterit praeter Iosephum tantopere res Hebraeorum commendare contendentem: nisi forte eo deueniat ignorationis audacia, ut quae de vite aurea Persarum referuntur ab Scriptoribus, quos supra retulimus, cum hac Herodiana impudenter confundat.

De candelabro & mensa, vnum annumerat tantum Iosephus in templo Herodis, cum tamen in libro Paralipomenon decem similia candelabra, & decem mensae habeantur, posita à Salomone in Templo: quare in decupla proportionem superantur illa Herodiana ab illis Salomonicis: nec verum est illa in triumpho Titi praelata fuisse, commutata tamen forma quaedam illorum imagines, ut expresse affirmat Iosephus, & expressius videtur in arcu Titi, qui hodie Romae extat, cuiusque imaginem commodiori loco apposui. Candelabri vero forma nihil fere habet commune cum eo, de quo in sacris literis fit mentio. Vtriusque enim collationem facere poterit in his nostris commentarijs Lector.

His tandem, quae sensim euauerunt, Herodiani templi laudibus, quas nouae sententiae studium excogitauit, enumeratis; neminem puto posse existimare ad Herodiani templi fabricam referri posse illa Prophetae verba: *Magna erit gloria domus istius nouissimae plusquam primae*; aut propter illam dictum fuisse: *meum est argentum, & meum est aurum*. Neminem enim ingenij tam hebetis esse puto, qui quidquam eiusmodi vidisse fateatur, cum omni illa aduersariorum disputatione proposito altero comparationis termino hic ipse alteri ignoto praeferatur: oporteret enim simul cum his, quae sunt de templo Herodis, ab ipsis relata, eadem ostendisse, an fuerint, & qualia in templo Salomonis, aut saltem probasse talia non fuisse in primo Salomonis templo, ut colligere possent haec ab illis superari; sed cum talia non probauerint, imo vero ex historijs sacris constet contrarium, ab omnibus manifeste videbitur falsum omnino esse, quod assumitur. Sed ad ea quae priori aedificatio-

ni superaddita fuisse contendunt, discutienda veniamus.

In atrijs certe Templi gloria maxime enituit, ac illius magnificentia: quod late à nobis tum alibi saepe, tum vero maxime initio huius disputationis ostensum est. Nec minorem gloriae laudem sibi vendicat atrium Gentium propter incredibiles substructiones, quae pene superant humanum captum, nedum fidem. In quibus non negabo erroris ansam dedisse Iosephum sic scribentem: Initio quidem vix Templo, atque areae sufficiebat iacens in summo planities, quod undique praeceps erat, atque decliuus. Cum autem Rex Salomon qui etiam Templum aedificauerat, muro eius partem ab Oriente cinxisset, vna porticus aggeri est imposita, & manebat ex alijs partibus nudum, quo ad saeculis posterioribus semper aliquid aggeris accumulante populo coaequatus collis latior effectus est.

Haecenus ex Iosepho. Ex quo forte colligent, augeri facile potuisse priorem Templi aedificationem huiusmodi populi aggeribus, ac triplici reliqua porticu. Sed certe si de priori aedificatione intelligatur loqui Iosephus, ipse sibi contrarius est; qui alibi affirmat vndeque factas à Salomone substructiones, & quadruplices porticus, ut ostendimus. Sed parum est si ipse sibi contrarius fuisse ostendatur Iosephus, qui cum ipsa sacrae Scripturae veritate pugnet, ut pugnant, qui illam perperam interpretantur. Nam Meridianam Templi substructionem à Salomone conditam fuisse testatur Historia Regum. *Et haec est, inquit, causa rebellionis, quia Salomon aedificauit Mello, & compleuit voraginem ciuitatis patris sui David.* Quem locum ita esse intelligendum ut diximus, late à nobis alibi ostensum est: quare Iosephus sic interpretandus est, ne mendax esse putetur, ut loquatur de aedificatione secunda. Nam cum porticus Orientalis ex priori aedificatione permansisset vsque ad deuastationem Titi, & Vespasiani; reliquas porticus instaurauere Reges reaedificationem Zorobabelis subsecuti. Reges autem licuit appellare eos, penes quos erat imperium, siue Duces essent, siue Iudices. Herodes autem extruxit Meridianam tantum porticum, teste Iosepho, quam quidem neque maiorem, neque ditio-rem fecit priore illa Salomonica, quod ex mensuris eiusdem Iosephi constat, & ex numero columnarum, quem ipse assignauit, quemque nos demonstrauimus ex ipsa aedificij ratione, & porticibus Salomonis fuisse peti- tum, ut ne vna quidem aut demi, aut superaddi potuerit, quin ratio, & pulcritudo omnis perturbaretur. Satis multum fecerit, & eximia laude dignus iudicatur ab Historiographis Herodes, quia Meridianam porticum fecerit aliqua ex parte similem ei, quae permanserat ex aedificatione Salomonis: quae quidem Herodis porticus ita superauit reliquas duas Zorobabelis, aut subsequen- tium Ducum, ut ea cum illis collata, & mirabilis, & omni laude digna videatur porticus Herodiana: non vero cum Salomonica; cuius laudes, & magnificentiam vix attigit, nedum superauit. Iam ergo si perpendat prudens lector has quatuor porticus, ex quibus illa Salomonis ante annos multos extructa, ita ceteras antecelluit, ut Dei, & Domini nostri Iesv Christi exaltata sit verbis illis: *Videte aedificationes has magnas*: in qua re superabit compositum ex his quatuor porticibus compositum ex illis quatuor Salomonicis denuo constructis, & in omni gloria, apparatu, & splendore, quem necessario abstulit

ATRIA
templi magni-
ficentissima.

*Ioseph. 6. bel-
li. cap. 6.*

SVBSTRV-
ctiones templi
omnes à Salo-
mone extru-
ctae fuerunt.

*3. Reg. 11.
v. 27.*

*Tom. 3. Ap-
parat. part. 1.
lib. 2. cap. 8.*

PORTICVS
Meridiana He-
rodiana neque
maior, neque
ditior fuit Sa-
lomonica.

PORTICVS
Herodis Zoro-
babelicis prae-
ferenda est
non Salomoni-
cis.

LAVDATVR
Herodes ab ijs
qui prioris Te-
pli laudes ne
audierant qui-
dem.

TEMPLI
magnificentia
quo redundat.

1. Paral. 22.
v. 5.

2. Paralip. 2.
v. 5.

Ibid. v. 9.

CONFER-
tur cum Salo-
mone Herodes.

OPERARIO-
rum utriusque
Templi colla-
tio.
Ioseph. 6. bel-
li. cap. 6.

stulit hostium crudelis inuidia, incendij vehe-
mens flamma, & latrocinialis cupiditas effraenata,
& furiosa. Vnde licet merito dicat filius ille,
Gorionis se ne medietatem quidem, imo neque
tertiam partem eorum, quae erant in Templo
Herodis magna significasse: immerito quidem
admirationem in animis legentium effecerint,
quod non attente perlegerint, quae de Templo
Salomonis dicuntur magnifica, quaeque hisce
nostris Commentarijs speramus aliquo modo
fore perspecta; licet ne eorum quidem millesi-
mam partem attigisse putemus: non enim verbis,
aut scriptis aliquibus exprimi potest opus diui-
nae sapientiae, magnificentiae, & potestatis: cuius
quidem magnitudine, diuitijs, & gloria, vo-
luit Deus significari inexplicabilem altitudinem
diuitiarum Sapientiae & scientiae Dei, quae pro
nobis carnem assumpsit, & thesauros gratiarum
immensos, quos habet Ecclesia ex sanguine
Christi pro nobis effuso. Cuius quidem rei argu-
mento sunt manifesto ea, quae in sacris literis
habentur de domo prima, quam aedificauit Sa-
lomon. *Domus autem*, inquit idem Salomon,
quam aedificare volo Domino talis esse debet, ut in
cunctis regionibus nominetur. Et iterum. *Domus*
enim quam aedificare cupio magna est: magnus est
enim Deus noster super omnes Deos. Et alibi: *Do-*
mus enim quam cupio aedificare magna est nimis,
& inclyta. Quibus quidem locis omnibus cum
alijs quam plurimis vim intulit ea, quam re-
fellimus sententia, illisque vim omnem atque ef-
ficacitatem quodammodo abstulisse videtur.
Quid enim magnum praestiterunt Dauid, & Sa-
lomon, superatis, & spoliatis quinquaginta Re-
gnis terrae, ex infinitis aureis, & argenteis ar-
mis, vasis, aerarijs, templis Idolorum: adiuti à
tot potentissimis Regibus, ac Regnis, grauatis,
& exhaustis etiam subditis, coaceruatis ex mul-
tis annis, imo vero saeculis, tum tributis maxi-
mis, tum sacris censibus, quorum summa infinita
fuisse pluribus supra probatum est, eductis ex
Indicis fodinis auri, argenti, gemmarum, eboris
thesauris immensis: si Regulus nescio quis,
vnius minimae partis eiusdem Regni Salomonici
fine vlllo apparatu, sine vlllo auxilio exterarum
Gentium; imo Romanis principibus plane subie-
ctus, à quibus non accipiebat singulis annis do-
na, aurea & argentea vasa, & arma bellica, e-
quos, & quadrigas; quemadmodum singulis an-
nis ea Salomon à Regibus vniuersae terrae acci-
piebat; sed potius ipse Herodes Romanis mune-
ra mittebat ad alliciendos eorum animos, ut tu-
tius usurpato regno potiri, ac in eo conservari
posset, potuit hic, inquam, illa eadem superare
gloria, & diuitijs? Nonne illa omnia videntur
fabulae, si haec vera sunt, aut haec sunt som-
nia, quia illa ineffabilis sunt veritatis? Et licet
nulla alia ratione constaret discrimen inter
hoc, & illud aedificium, vel ex operarijs v-
triusque facile constare potest intuenti. Quod
enim maximum ausus est Iosephus proferre, vel
potius fingere, huiusmodi est: Et ex omni artificum
copia peritissimos selegit ad decem millia, & insuper mille.
Sacerdotes stolis Sacerdotalibus suo sumptu vestitos partim
caementariae, partim lignariae fabricae non imperitos, hos-
que omnes adhibuit operi. Sunt ergo omnes operarij
Herodis vndecim millia, qui in templo Herodis
operam nauarunt octo annis. Salomon autem
adhibuit tum ex Israeliticis populis multos, tum
ex Aegyptiacis, & Tyrijs plurimos, non paucos

A ex Profelytis, alijsque Gentibus, quarum om-
nium summa erat mille nongentorum supra qua-
dringenta millia. Fuitque tempus quod in tem-
plo extruendo impendit Herodes anni octo, quos
minime constat an expleuerit; Salomon annos
expleuit septem cum dimidiato: vnde cum ho-
rum operariorum numerus contineat illum plu-
ries, quam tricies & sexies; necessarium est o-
pus Herodianum excedi à Salomonico, vel hac
vna ex parte pluries item, quam tricies &
sexies.

De vasis item Templi obiter aliquid dicamus.
Nemo putet nulla vasa defuisse secundo templo
ex ijs, quae fuerunt in primo: quoniam, Rex
Cyrus protulit vasa templi Domini, quae tulerat
Nabuchodonosor de Hierusalem &c. vbi oportet
aduertisse numerum, qui ibi habetur. *Omnia*
vasa aurea, & argentea quinque millia quadrin-
genta. inter quae & cultri numerantur: cum in
priori templo fuisse compertum sit aurea vasa
quadringenta quadraginta millia, argentea mil-
le millia, & trecenta quadraginta millia. qua-
de re satis à nobis dictum est supra: sed & illud
plane colligitur ex Iosepho, & ex ipsorum aduer-
sariorum confessione, non plura vasa fuisse in
templo Herodis ijs, quae recensentur ab Esdra.

Ad calcem huius capituli addatur quasi dispu-
tationis summa corona, Sanctissimi Augustini ra-
tio non semel à nobis allata. Propter hoc ergo
nec Prophetas ex illo tempore habuit illa Gens,
sed multis cladibus afflictà est ab alienigenis re-
gibus, ipsisque Romanis, ne hanc Aggaei pro-
phetiam in illa instauratione templi opinaretur
impletam. Atque idem omnino dicemus de au-
ro, & argento, quae ideo Herodi denegata
sunt, eo tempore praesertim quando triennio
ante hanc instaurationem templi exhaustus He-
rodes, omnibus consumptis opibus in tantum
egetatis deductus est, ut etiam ipsamet religio-
sa mortuorum sepulcra, quasi emendicans ea,
quae Salomoni superfuerunt, auctore Iosepho,
eruerit, ne putaret quisquam de auri, & argenti
gloria loquutam fuisse Prophetiam; sicut neque
antiquorum vllus putauit, donec recentiores
quidam antiquae illius miserae conditionis ob-
liti, eam praetulerunt potentissimo Regi, cui
loquitur Deus ipse, cuius est aurum, & argen-
tum, dicens: *Diuitias autem, & substantiam,*
& gloriam dabo tibi, ita ut nullus in regibus;
nec ante te, nec post te fuerit similis tui. Quae
verba qui nimis religiose maxime contrahunt,
ad Reges Iudaeae coarctant, quibus annume-
randus est certe Herodes, nisi forte indignus
putetur, qui regis nomine à sacris Scriptoribus
censeatur.

Esdrae. 1.
v. 7. & v.
11.

Supra c. 42.
huius libri, &
sequenti.

QVARE AB
Herode pau-
perimo, non
ab alio ditore
extructum fue-
rit templum.

2. Paral. 1.
v. 12.

GLORIAM SE- CVNDAE DOMVS

priore maiorem una efficit
praesentia Christi.

Cap. LXXII.

ADDITVM
vel sublatum
aurum nihil
addit, aut de-
trahit gloriae
domui, quam
ingressus est
Christus.

3. Reg. 8.
Ps. 10. & 11.

DOMVS
Zorobabelis
sanctior, &
illustrior qua-
cumque alia.

GLORIA
domus poste-
rioris.

AM arbitror Lectorem per-
spicere posse non maiorem
gloriam fuisse aedificiorum,
& auri huius ultimae do-
mus plusquam primae; sed
gloriam omnem, & digni-
tatem, quae omne aurum,
argentumque superat, & omne quod existima-
tione dignum est antecellit, illam fuisse; quod ad
eam venerit Desideratus cunctis Gentibus, Do-
minus quidem auri & argenti, cuius quidem
dignitati maxime derogat, qui eam augendam
esse arbitratur addito auro & argento. Quod si
plusquam omne aurum gloriosum fuit primae
domui, quod de ea scribitur in libris Regum.
*Factum est autem cum exissent Sacerdotes de San-
ctuario, nebula implevit domum Domini, & non
poterant Sacerdotes stare, & ministrare propter
nebulam; impleverat enim gloria Domini domum
Domini.* Quam illustrior, & gloriosior fuit do-
mus posterior, quam non nebula obtexit, quae
Dei praesentiam indicaret, sed Deus ipse nube
carnis obductus adiit, quae diuinam eius vocem
dicentis audiuit, quae miracula magna vidit.
Haec enim sunt quae gloria implere potuerunt
domum Domini; terrena non item. Sed age
tantisper immoremur in domus huius posterioris
a Zorobabele aedificatae consideratione, in
qua veluti in figura expressum comperiemus,
si rem diligentius perpendamus, Deum Opti-
mum Maximum nihil terrena curare, neque
pro gloria aliquo modo reputare diuitias, sa-
pientiam, honores, & reliqua humana, quae
vanitati vanitatum ab ipso Salomone compa-
rantur. Ac primum quidem Zorobabel huius
domus secundae auctor numquam a diuino cul-
tu recessisse legitur, in quo gloriosior multo
fuit quam Salomon, materia laboribus parta
est, & strenue ab hostium incursione seruata, ae-
dificatores erant accincti milites, & ad praelium
parati, a Deo ipso per Aggaeum tanquam ope-
ri instantem excitati; quae res gloriosior multo
est, quam quod ab alienigenis, & indigenis pa-
ce & otio torpentibus extructa fuerit prior.

Demum quod ad illius ornatum, & formam
spectat, Templum secundum lachrymis, ieiunijs,
vigilijs, & orationibus tum Deiparae Virginis
sanctissimae, quae omnem antecellit dignitatem,
& gloriam cuiuscumque hominis, & in quacum-
que aetate ac tempore, siue id quod praecessit
confideres, siue quod futurum est, modo intra pu-
rae, & humanae naturae terminos contineatur:
tum Annae, Simeonis, & Apostolorum Chri-
sti, quin & ipsius Dei, ac Saluatoris nostri prae-
sentia, praedicatione, & miraculis illustratur,
omnium, quae excogitari possent clarissima esse
ostenditur atque ditissima. Quid enim de glo-
riofissima, atque optatissima illa oblatione

A pueruli adhuc & pupuli Christi Domini, dici aut
excogitari potest; quem Virgo Sanctissima in
Templo hoc secundo vlnis caelo purioribus ge-
stans, aeterno Patri pro generis humani salute ob-
tulit? Nonne tibi videbitur impleuisse domum
hanc vera gloria, non gloriae figura; sole non nu-
be; luce, non umbra; corpore, non imagine?

Vnde Simeon iustus quasi totius humani ge-
neris nomine, ac si Aggaei prophetiam vidisset
adimpletam, quam iam diu expectabat, exclama-
uit: *Nunc dimittis seruum tuum Domine se-
cundum verbum tuum in pace. Quia viderunt
oculi mei salutare tuum. Quod paraisti ante fa-
ciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem
Gentium: & gloriam plebis tuae Israel.* Et hic est,
nobilissimus, ac dignissimus finis, propter quem
haec domus secunda aedificata est: & haec est
gloria, quae replet totam domum, non iam ijs,
quae sub ipso erant, sed ipsa humanitate, diuini-
tate, & gloria Christi Dei, & Seruatoris nostri
sedentis ad dexteram maiestatis in excelsis. Et
haec quidem est gloria magna, non absolute so-
lum magna, sed respectu ac comparatione prio-
ris, quam prima est longe magna & maior: &
haec gloria, hae diuitiae merito comparantur au-
ro & argento, quod ita proprium est Dei, ut ne-
que ipsi Salomoni in omni gloria sua concessa sit
huiusmodi gloria, quam se minime daturum pro-
misit Deus. Et hic est historicus sensus, quem ip-
sa prae se ferunt verba: ut propterea neque au-
rum, neque Prophetas, neque Arcam, aut quid-
quam aliud exterius gloriosum habuerit illa do-
mus, quod omnis gloria eius ab intus ex vna Iesu
Christi Domini nostri praesentia prouenerit.

Quae quidem interpretatio maxime quadrat
cum celebri illo Isaiae testimonio, qui quidam
quasi Commentarius est huius loci, quo ille
etiam aliqui obscurus clare intelligitur. *Haec
dicit Dominus: Caelum sedes mea, terra autem
scabellum pedum meorum: quae est ista domus,
quam aedificabitis mihi? & quis est iste locus re-
quiectionis meae? omnia haec manus mea fecit, &
facta sunt vniuersa ista, dicit Dominus.* Ac si di-
cat, ne putetis me ditari, aut gloriari habitatio-
ne domus istius, quam aedificatis, quasi vero
domus mihi ad habitandum desit, aut mihi do-
mus ista sufficiat, quippe magnitudine, & po-
tentia in caelo sedens terram pedibus conculca-
re possum. Nec putetis vestris me diuitijs in-
digere, qui Dominus omnium sum factor ea-
rum, etiam harum, quas affertis in domo ista,
neque quidquam vestrum affertis: non enim
vos fecistis illa, manus mea fecit ea, a me facta
sunt vniuersa, & mea sunt, ego Dominus. neque
propterea oculos meos ad se aduocant: *ad quem
autem respiciam, nisi ad pauperculum, & contri-
tum spiritu, & tremementem sermones meos: sic in-
praesenti. Quid videtis hanc nunc, quasi non sit
in oculis vestris, quia diuitijs & splendore auri,
& argenti vacans; Ego implebo domum istam glo-
ria, qua gloria si rogent, veniet Desideratus
cunctis Gentibus: ad quem quidem licet pauper-
culum, & contritum spiritu, & tremementem sermo-
nes meos, aspiciam oculis Paternis, tanquam ad
Filium dilectum, in quo mihi bene complacui. Quid
enim ego de auro, & argento cogitem, meum
est argentum, meum est aurum: ac si diceret: Ista
omnia quippe, quorum non indiget domus
mea, quasi nihilum reputabo. Et ne quisquam
adhuc vim Prophetiae huius non intelligens,
putaret*

Lucas. 2.
v. 29. 30. 31.

QVIS SIT
Aggaei verus
sensus.

Isaiae 66. v.
1. & 2.
ISAIAE LO-
cus cum Ag-
gaei prophe-
tia confertur.

DEI SVNT
cuncta quae
Deo offeri-
mus.

Deum magnis oblationibus, auri & ar-
genti copia placari, & glorificari, & praefertim
vt exprimat quam odibilis fuerit Deo, & quam
ingloria Iudaeis aedificatio Herodiana, subdit,
Qui immolat bouem, quasi qui interficiat virum;
qui mactat pecus, quasi qui excercebret canem, qui
offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum of-
fendat, qui recordatur thuris, quasi qui benedicat

Idolo: haec omnia elegerunt in vijs suis, & in abo-
minationibus suis anima eorum delectata est.

Postquam autem tot modis negauit fore glorio-
sam Deo oblationem peccatoris, subdit, quam
gloriam promittat, dicens: *Laetamini cum Hie-*
rusalem, &c. vt sugatis, & repleamini ab ubere

consolationis eius: vt mulgeatis, & delitijs afflu-
atis ab omnimoda gloria eius: ecce ego declinabo su-
per eam quasi fluuium pacis: alibi: quasi fluuium
pacem: haec est quam promissit Aggaeus. & in
loco isto dabo pacem, & quasi torrentem inundan-
tem gloriam Gentium: haec est gloria, qua im-
plenda erat domus secunda, magna, & maior,
quam fuerit prioris domus gloria. Quod quidem

testatur Sanctissimus Martyr Stephanus, citans
hunc locum in Actis Apostolorum, & comparans
domum Ecclesiae cum priori Salomonica di-
cens: Salomon autem aedificauit illi domum, sed
non Excelsus in manu sanctis habitat, sicut Pro-
pheta dicit: Caelum mihi sedes est, terra autem
scabellum pedum meorum: quam domum aedifica-
bitis mihi dicit Dominus: aut quis locus quietio-
nis meae est? nonne manus mea fecit haec omnia?

Videtur ergo ille genuinus esse Prophetiae
sensus, vt omnia ad Christi Domini gloriam re-
uocentur. Cuius figura erat Templum illud au-
gustissimum, & cuius Templi gloria Christus est:
sicut Salomonici Templi quasi quaedam gloria
fuit nubes, ignis caelestis, aurum, argentum, pre-
tiosi lapides, cedrina ligna, ebur, gemmae, pluri-
maque alia ornamenta. Quae omnia quam longe
absint, vt cum gloria Christi earundem rerum
factoris & domini, aut cum eius Ecclesiae dona-
rijs, & opibus conferantur nemo non videt. Quip-
pe cum domum illam priorem, quam locum re-
quiescentis appellasset, quod sublato mobili ta-
bernaculo in ea fixam veluti sedem ac perma-
nentem elegisset, tandem deseruit: vt hanc secun-
dam domum ad quam potissimum illa verba re-
spexerant, demum incoletet, & gloria repletet,
quae illi numquam sit defutura. Huc enim respe-
xisse videtur idem gloriae auctor IESVS Chri-
stus Dominus noster amanter suos alloquens:

Ecce ego, inquit, vobiscum sum omnibus diebus,
vsque ad consummationem saeculi. Quo denique
respexisse videtur haec omnis Sanctissimi Eze-
chielis Prophetia quod indicant audita caele-

stium spirituum voces: Benedicta Gloria Domini
de loco Sancto suo. & illud eiusdem Prophetae:
Et eleuauerunt Cherubim alas suas, & rotae cum
eis: & gloria Dei Israel erat super ea. Et ascendit
gloria Domini de medio ciuitatis, stetitque super
montem, qui est ad Orientem vrbis. Quae satis ad
rem exposuit noster laborum socius, & dux bo-
nae memoriae Pater Hieronymus Prado.

Nos vero mirum in modum gaudemus extre-
mam tandem aliquando manum nostris hisce in
lucem edendis commentarijs imposuisse, peculia-
ri de Christi Domini gloria disputatione. Vt e-
nim vniuersa, quae tot annorum spatio qualia-
cumque gessimus, meditati sumus, scripsimus,
edidimus; omnia ad Christi Domini gloriam di-
reximus: ita nunc quoque curauimus nostrarum
lucubrationum finem esse Christi Domini glo-
riam, eiusque Ecclesiae Sacro sanctae vtilitatem.
Cui me, meaque omnia ita dicata velim, vt ei-
dem quoque ac Sanctissimi Domini Nostri Pon-
tificis Maximi, qui caput illius est, censurae iu-
dicio, & correctioni subijciam libentissime.

Atque vt postremus ille labor primo respon-
deat, & singula singulis connectantur, quemad-
modum sub initium tomi primi, noster Hierony-
mus Pradus Sancta illa Cherubim accurate de-
scripsit, eorumque facies & aspectus ad amissim,
quasi penicillo, suisque coloribus ita ornauit, vt
vitam illis dedisse visus sit: ita nunc quoque, abso-
luta hac postrema huius partis tractatione, licet
finem dedisse videamus, acquum sit, & rationi
consonum cum iisdem Sanctis Cherubim, tum
nostra, tum omnium vice, quantum in nobis situm
est Deo Optimo Maximo gloriam, & gratias re-
ferre: Audiamus igitur attentius illa, quae die ac
nocte non cessant, dicentia: *Sanctus, Sanctus, San-*
ctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, qui est, &
qui venturus est, dantque gloriam, & honorem, &
benedictionem sedenti super thronum, & viuenti in
saecula saeculorum. Adiecta etiam à vigintiqua-
tuor Senioribus, qui etiam ipsi deponentes è ca-
pitibus coronas aureas, easque mittentes ante
thronum clamant: *Dignus es Domine Deus noster*
accipere gloriam, & honorem. quibus vocibus suas
subscribit multitudo *Angelorum multorum in*
circuitu throni, & animalium, & Seniorum: quo-
rum numerus est, millia millium dicentium voce
magna: Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere
virtutem, & diuinitatem, & sapientiam, & fortitu-
dinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem.
Audiamus denique omnem creaturam, quae in
caelo est, & super terram, & sub terra, & quae
sunt in mari, & quae in eo, omnes audiamus, di-
centes: *Sedenti in throno, & Agno benedictio, &*
honor, & gloria, & potestas in saecula saeculorum.

A M E N.

INDEX I. LOCORVM SACRAE SCRIPTURAE QVI HAC SECVNDA

SECVNDI TOMI PARTE,
vel omnino vel maxima ex parte explicantur:
vel certe ex proximorum interpreta-
tione illustrantur.

PRIOR NUMERVS PAGINAM INDICAT,
postremus columnam, littera vero columnae partem.

TESTAMENTVM VETVS. EX GENESI.

Cap. I. v. 1.	I N principio creauit Deus caelum & terram. 213. A. 2. Rerum omnium creator Deus. Germinet terra herbam virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum. 155. C. 1. Lignum pomiferum pro quocumque fructum faciente.	Venite igitur, descendamus, & confundamus ibi linguam eorum, vt non audiat vnusquisque vocem proximi sui. 169. A. 2. Audire pro intelligere.	C. 11. v. 7.
v. 11.		Ego protector tuus sum & merces tua magna nimis. 537. E. 1.	C. 15. v. 1.
		Semini tuo dabo terram hanc a flumine Aegypti. &c. 508. B. 2.	v. 18. 19. 20. &c. 21.
v. 17.	In quocumque die comedetis ex eo, morte morieris. 152. A. 1.	Multiplicabo semen tuum. &c. Promittitur Abrahamo sui seminis fecunditas. 541. B. 1.	
C. 2. v. 2.	Et requieuit die septimo ab vniuerso opere quod pararat. 162. B. 2.	Apparuit autem ei Dominus sedenti in ostio tabernaculi sui. 191. D. 2. Ostium pro limine.	C. 18. v. 1.
v. 3.	Benedixit diei septimo, & sanctificauit illum: quia in ipso cessauerat ab omni opere suo. 300. C. 1. Dominicae diei sanctitas.	Obsecro ne irascaris Domine, si loquar adhuc semel: Quid si inuenti fuerint ibi decem? &c. 274. E. 2.	v. 32.
v. 21. & 22.	Tulit vnam de costis eius, & repleuit carnem pro ea. Et aedificauit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem. 271. E. 2. Mulier ex hominis costa.	Idcirco vocatus est locus ille Bersabee: quia ibi vterque iurauit. 423. D. 2. Secundus eorum in Hebraeo pro utroque.	v. 31.
C. 5. v. 29.	Vocauitque nomen eius Noe, dicens: Iste consolabitur nos ab operibus, & laboribus manuum nostrarum in terra, cui maledixit Dominus. 294. E. 1. Consolator, vel quies dicitur Noe.	Extenditque manum, & arripuit gladium vt immolaret filium suum. 232. B. 1. Verus Isaac Christus in cruce immolatus.	C. 22. v. 10.
C. 6. v. 3.	Erunque dies illius centum viginti annorum. 266. A. 2. Vita hominum abbreviata.	Intercedite pro me apud Ephron filium Seer, vt det mihi speluncam duplicem, quam habet in extrema parte agri sui: pecunia digna tradat eam mihi. 288. C. 1. De sepulchro Sarae vxoris sollicitus Abraham.	C. 23. v. 8. & 9.
v. 28.	Et ingredieris arcam tu, & filij tui &c. 255. B. 2. Verbi ingrediendi vsus.	Isti sunt filij Ismaelis: & haec nomina per castella & oppida eorum. 429. D. 2.	C. 25. v. 16.
C. 7. v. 2. & 3.	Ex omnibus animantibus mundis tolle septena & septena, masculum, & foeminam: sed & de volatilibus caeli septena & septena, masculum, & foeminam. 212. C. 1.	Apparuit ei Dominus in ipsa nocte dicens: Ego sum Deus Abraham patris tui, noli timere, quia ego tecum sum. &c. 159. & 160. A. 1. Promissiones Isaac.	C. 26. v. 24.
v. 13.	In articulo diei illius ingressus est Noe, & Sem, & Cham, & Iapheth. 156. D. 2. In articulo diei illius, idest, in illa ipsa die.	Accede huc, vt tangam te fili mi, & probem, vtrum tu sis filius meus Esau, an non. Et non cognouit eum, quia pilosae manus similitudinem maioris expresserant. Tacitus decipit. 50. B. A.	C. 27. v. 21. & 23.
C. 8. v. 11.	Intellexit ergo Noe quod cessassent aquae super terram. 409. D. 1.	Numquid non reseruasti, ait, & mihi benedictionem? 288. B. 2. Patrum ad filios benedictio non parui aestimanda.	v. 36.
C. 9. v. 2.	Omnes pisces maris manui vestrae traditi sunt. 157. & 158. A. 1. Manui, idest, potestati.	Viditque in somnis scalam stantem super terram, & c. 28. v. 11. & c. 28. v. 12. & c. 28. v. 13.	13.
v. 5.	Sanguinem enim animarum vestrarum exquiram de manu cunctorum bestiarum. 158. A. 1. Manus bestiis tribuitur.		

163. D. 2. Scala Iacob.
C.31. V.1. Postquam autem audiuit verba filiorum Laban dicentium: Tulit Iacob omnia, quae fuerunt patris nostri, & de illius facultate ditatus factus est inelytus. 411. D. 2. Ditari.
C.32. V.20. Dixit enim placabo illum muneribus. Munera placant inimicas. 500. D. 1.
C.43. V.11. Fecitque ascendere eum super currum suum secundum. Pharaonis erga Iosephum honorificentia. 526. C. 1.
V.11. Sumite de optimis terrae fructibus in vasis vestris, & deferre viro munera. 499. B. 2.
C.46. V.1. 2. Sufficit mihi, si adhuc Ioseph filius meus viuit: vadam, & videbo illum antequam moriar. Profectusque Israel cum omnibus quae habebat, &c. Ait illi Deus: Ego sum fortissimus Deus patris tui, noli timere, descende in Aegyptum: quia in gentem magnam, faciam te ibi. &c. 159. C. & D. 2. Promissiones Iacob factae.
V.29. Quo cum venisset iuncto Ioseph curru suo ascendit obviam patri suo. Iosephi erga Iacob patrem reuerentia. 526. C. 1.
C.48. V.5. Duo filij tui qui nati sunt tibi in terra Aegypti. &c. Aggregatio filiorum Ioseph filijs Iacob. 540. A. 2.
C.49. V.17. Dan iudicabit populum suum, sicut & alia tribus in Israel. Fiat Dan coluber in via, Ceraastes in semita. 467. B. 2. Vexillum Dan ad Aquilonem.
V.29. Sepelite me cum patribus meis in spelunca. 274. B. 2. Mortuorum etiam cura habenda.
C.50. V.9. Habuit quoque in comitatu suo currus, & equites. 526. E. 1.

E X O D V S.

- C.1. V.21. **E**T quia timuerunt obstetrices Dominum, aedificauit eis domos. 172. A. 1. Id est, sobolem copiosam eis dedit.
C.2. V.23. & Post multum vero temporis mortuus est Rex Aegypti, & ingemiscunt filijs Israel propter opera, vociferati sunt. &c. 226. C. 1.
C.3. V.1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: Ecce vocaui ex nomine Beseleel filium Uri filij Hur, de tribu Iuda, & impleui eum spiritu Dei sapientia, &c. Scientia à Deo indita. 44. A. 2.
V.7. & Vidi afflictionem populi mei in Aegypto, & clamorem eius audiui, propter duritiam eorum, qui praesunt operibus. &c. 226. E. 1. Misericordia Domini.
V.18. Ingredieris tu, & seniores Israel ad Regem Aegypti. 255. B. 2. Verbi ingredi vsus.
V.19. & Sed & ego scio, quod non dimittet vos Rex Aegypti vt eatis, nisi per manum validam. Extendam enim manum meam, &c. 158. A. 2. Manus Domini vindictam indicat.
C.9. V.3. Ecce manus mea erit super agros tuos, & super equos, & asinos, &c. Pestis valde grauis. 158. B. 2.
V. vlt. Sicut praeceperat Dominus per manum Moysi. 10. E. 2.
C.12. V.1. Mensis iste vobis principium mensium primus erit in mensibus anni. 154. D. 1. Primus anni mensis Nisan.
V.3. & Decima die mensis huius tollat vnusquisque agnum. &c. Et seruabit vsque ad decimam quartam diem mensis huius. 156. A. 2. Paschae observatio.
V.7. & Sument de sanguine eius, ac ponent super vtrumque, postem, & in superliminibus. &c. Et aspergite ex eo superliminare, & vtrumque postem. 329. C. 1. Sanguine agni postes aspergendi.
V.41. Eadem die egressus est exercitus Domini de terra Aegypti. 466. A. 2.
C.13. V.21. Dominus autem praecedebat eos ad ostendendam, viam per diem in columna nubis. 249. A. 2. Nubes columna dicitur, quod staret.
C.14. V.6. Iunxit ergo currum & omnem populum suum assumpsit secum. Tulitque sexcentos currus electos &c. Vnus currum in bellis à Pharaone exercitatus. 526. D. 1.
V.17. Glorificabor in Pharaone & in omni exercitu eius, & in curribus & equitibus illius. Dei de Pharaone submerso gloria. 526. D. 1.
V.22. Ingressi sunt filij Israel per medium sicci maris: erat enim aqua quasi murus à dextera, & laeuam. 172. D. 2. Dei potentia in omnibus.
V.27. Fugientibusque Aegyptijs occurrerunt aquae: & inuoluit eos Dominus in medijs fluctibus. 284. B. 1. Potentissimus bellator Dominus.

- Fortitudo mea & laus mea dominus. Laus & psalterium pro eodem. 499. B. 2.
Quando sedebamus super ollas carniū. Ollae & lebetes eodem nomine censentur. 497. E. 1.
Cras ego stabo in vertice collis. 477. C. 1. Pro vertice in Hebraeo caput.
Iam nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi in perpetuum. 370. D. 1. Verba Dei ad fidem generandam, efficacia.
Non moechaberis. 400 B. 2. Non fornicandum. C.20. V.13.
Quod si altare lapideum feceris mihi, non aedificabis illud de sectis lapidibus. 407. A. 2. Ferro polluitur altare.
Non ascendes per gradus ad altare meum. 397. C. 1. In altari gradus fieri au prohibeantur.
Si quis per industriam occiderit proximum suum, & per insidias, ab altari meo auelles eum, vt moriatur. 203. A. 1. Doloso homicidae non suffragatur asylum cum religione quidem coniunctum.
Non apparebis in conspectu meo vacuus. 263. C. 2. C.23. V.15. Munera sibi poscit Deus.
Solemnitatem quoque in exitu anni, quando congregaueris omnes fruges tuas de agro. 154. D. 2. Laudes Deo etiam pro temporalibus debentur.
Ponam autem terminos tuos à Mari rubro vsque ad Mare Palaestinarum, & à deserto vsque ad fluuium. 508. C. 2.
Nec super eos, qui procul recesserant de filiis Israel, misit manum suam. 288. C. 2. Maiores filiorum Israel.
Inde praecipiam, & loquar ad te super propitiatorium de medio duorum Cherubim. 308. D. 1. Locuturum se de propitiatorio pollicetur Dominus.
Facies & mensam de lignis setim, habentem duos cubitos longitudinis, & in latitudine cubitum, & in altitudine cubitum ac semissem. 347. D. 1. Mensae tabernaculi mensurae.
Faciesque illi labium aureum per circuitum, & ipsi labio coronam interrasilem altam quatuor digitis; & super illam, alteram coronam aureolam. 348. C. 1.
Quatuor quoque circulos aureos praeparabis, & pones eos in quatuor angulis eiusdem mensae per singulos pedes. &c. 350. C. 1.
Parabis & acetabula, ac phialas, thuribula, & cyathos, in quibus offerenda sunt libamina ex auro purissimo. 351. C. 2. Omnia haec vasa ad mensam.
Et pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper. 350. B. 2.
Sex calami egredientur de lateribus, tres ex vno latere, & tres ex altero. Tres scyphi quasi in nucis modum per calamos singulos, sphaerulaeque simul, & lilia. &c. 362. B. C. 2. Ad poma cum hastili connectuntur calami.
In ipso autem candelabro erunt quatuor scyphi in nucis modum, sphaerulaeque per singulos, & lilia. 363. A. 1. In hastili candelabri quatuor scyphi.
Sphaerula sub duobus calamis per tria loca, qui simul sex sunt procedentes de hastili vno. 363. B. 2.
Facies & lucernas septem, & pones eas super candelabrum, vt luceant ex aduerso. 364. E. 1.
Omne pondus candelabri cum vniuersis vasis suis habebit talentum auri purissimi. 365. D. 2.
Facies & operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis, & super hoc aliud operimentum de ianthinis pellibus. 305. D. 2.
In lateribus tabulae duae incastraturae fient, quibus tabula alteri tabulae connectatur. 493. C. 2.
Facies & vectes de lignis setim, quinque ad continendas tabulas in vno latere tabernaculi. 272. A. 1.
Et eriges tabernaculum iuxta exemplar, quod tibi in monte monstratum est. 353. C. 2. Dei praescripta, ad amissum sequenda.
Et contra mensam candelabrum in latere tabernaculi Meridiano: mensa enim stabit in latere Aquilonis. 364. D. 2. Facies candelabri versus mensam propositionis.
Faciesque in vsus eius lebetes ad suscipiendos cineres, & forcipes atque fuscinas, & ignium receptacula, omnia vasa ex aere fabricabis. 497. D. 1.
Craticulamque in modum retis aeneam: per cuius quatuor angulos erunt quatuor annuli aenei, quos pones subter arulam altaris: &c. 403. C. 1. & 404. D. 1. In modum retis craticula altaris.

Praecepte

- C.17. **Y. 14.** Praecepit filijs Israel vt afferant tibi oleum de arboribus oliuarum purissimum, piloque contusum, vt ardeat lucerna semper &c. 343. A. 1. Lucerna pro lucernis.
- C.18. **Y. 14.** Et duas catenulas auri purissimi inuicem cohaerentes, quas inferes vncinis. 452. C. 1. Catenulae super humeralis.
- C.19. **Y. 12.** Sumptumque de sanguine vituli pones super cornua altaris digito tuo. 402. E. 2. Expiatio.
- Y. 12.** Reliquum autem sanguinem fundes iuxta basim eius. 287. A. 1.
- C.30. **Y. 1.** Facies quoque altare ad adolendum thymiana, de lignis setim. 332. D. 2.
- Y. 2.** Habens cubitum longitudinis, & alterum latitudinis, idest, quadrangulum, & duos cubitos in altitudine. 334. A. 1. Altaris Mosaici mensurae.
- Y. 6.** Ponesque altare contra velum, quod ante arcam pendet testimonij, coram propitiatorio. 341. B. 2. Altare e regione propitiarij.
- Y. 7. & 8.** Et adolebit incensum super eo Aaron, suae fragrans, mane. Quando componet lucernas, incendet illud: & quando collocabit eas ad vesperum, vret thymiana sempiternum coram Domino in generationes vestras. 341. E. 2.
- Y. 10.** Et deprecabitur Aaron super cornua eius semel per annum in sanguine. &c. 332. B. 1.
- Y. 12.** Quando tuleris summam filiorum Israel iuxta numerum: dabunt singuli pretium pro animabus suis Domino. Lex capitationis. 335. D. 2.
- Y. 12.** Hoc autem dabit omnis qui transit ad nomen, dimidium sicii. Pretium redemptionis animae. 335. E. 2.
- Y. 12.** Diues non addet ad medium sicii, & pauper nihil minuet. 337. B. 1.
- Y. 16.** Susceptamque pecuniam, quae collata est a filijs Israel, trades in vsus tabernaculi testimonij, vt sit monumentum eorum coram Domino. Vsus didrachmatibus. 345. A. 2.
- Y. 18.** Ponesque illud inter tabernaculum testimonij, & altare. 475. C. 2. Mare Salomonis non eodem loco, quo Moyse labrum in tabernaculo.
- Y. 19.** Et missa aqua lauabunt in eo Aaron, & filij eius manus suas, ac pedes, quando ingressuri sunt tabernaculum testimonij &c. 476. A. 1. Ablutio haec Sacramenta Ecclesiae indicat. 489. D. 1.
- C.32. **Y. 6.** Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. 399. D. 2. Peccato idololatriae libido coniuncta.
- Y. 15. & 16.** Et reuersus est Moyses de monte, portans duas tabulas testimonij in manu sua, scriptas ex vtraque parte, & factas opere Dei. &c. 461. C. 2. Manu Dei scripta, lex, maxima laude digna.
- Y. 18.** Non est clamor adhortantium ad pugnam, neque vociferatio compellentium ad fugam; sed vocem cantantium ego audio. Cumque appropinquasset ad castra, vidit vitulum, & choros. 399. D. 2. In peccatum idololatriae incidit Israel.
- C.33. **Y. 11.** Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum. &c. Dei familiaritas cum amicis. 44. B. 1.
- C.34. **Y. 9.** Esto paratus mane, vt ascendas statim in montem Sinai, stabisque mecum super verticem montis. 477. C. 1. Caput pro vertice in Hebraeo.
- Y. 22.** Solemnitatem hebdomadarum facies tibi in primitijs frugum messis tuae triticeae, & solemnitatem, quando redeunte anni tempore cuncta conduntur. 154. D. 2. Solemnitas mensis septimi iniungitur.
- Y. 19. & 30.** Et ignorabat quod cornuta esset facies sua ex consortio sermonis Domini. Videntes autem Aaron & filij Israel cornutam Moysi faciem, timuerunt prope accedere. 337. D. 1. Cornua pro luce & splendore.
- Y. 34.** Quod ingressus ad Dominum, & loquens cum eo, aufererat donec exiret, & tunc loquebatur ad filios Israel omnia, quae sibi fuerat imperata. 255. B. 2. Velamen Moysi.
- C.36. **Y. 6.** Iussit Moyses praeconis voce cantari: Nec vir, nec mulier quidquam offerat vltra in opere sanctuarij. Populi pietas. 511. B. 2.
- Y. 22.** Binae incastraturae erant per singulas tabulas, vt altera alteri iungeretur. 493. C. 2.
- Y. 27.** Contra Occidentem vero, idest, ad eam partem tabernaculi, quae mare respicit, fecit sex tabulas &c. Mare pro plaga Occidentali.
- C.37. **Y. 16.** Et vasa ad diuersos vsus mensae, acetabula, phialas, &

cyathos, & thuribula ex auro puro, in quibus offerenda sunt libamina. 351. E. 2. Vasa mensae deferuentia.

Craticulamque in modum retis fecit aeneam, & subter eam in altaris medio arulam, fufis quatuor annulis per totidem retiaculi summitates. 404. B. 2. Sub arula erat craticula.

Fecit & labrum aeneum cum basi sua de speculis mulierum, quae excubabant in ostio tabernaculi. 485. C. 1. Se offerens Deo, eidem sua etiam offerre debet. 159. B. 2.

Mense primo, prima die mensis, eriges tabernaculum testimonij, & pones in eo arcam, dimittesque ante illam velum: &c. & altare aureum in quo adoletur incensum, coram arca testimonij. 341. E. 1. Extra velum interius, altare fuit.

Cumque intulisset arcam in tabernaculum, appendit ante eam velum, vt expleret Domini iussionem. &c. Posuit & candelabrum in tabernaculo testimonij e regione mensae in parte Australi, locatis per ordinem lucernis, iuxta praeceptum Domini. 341. A. 2. Altare extra velum interius. 365. B. 1. Ordo lucernarum.

LIBER LEVITICVS.

Quicquid obtuleris sacrificij, sale condies, nec auferes sal foederis de sacrificio tuo: in omni oblatione offeres sal. 215. C. 1. Sal sacrificiorum veluti condimentum. 352. D. 2.

Ipsumque quod intulit damni restituet, & quintam partem ponet supra. 331. B. 1. Damnum cum foenore restituendum.

Ignis autem in altari semper ardebit, quem nutriet Sacerdos, subiiciens ligna mane per singulos dies, &c. Ignis est iste perpetuus, qui numquam in altari deficiet. 240. D. 1.

Quae in sartagine oleo conspersa friget: offeret autem eam calidam in odorem suauissimum Domino. 381. D. 2. Oblatio in vntione Sacerdotis offerenda.

Ista est lex hostiae pro peccato: In loco vbi offeretur holocaustum, immolabitur coram Domino. Sanctum Sanctorum est. &c. Quidquid tetigerit carnes eius, sanctificabitur. 382. C. 1. Sacrarum carniū tactu sanctitas acquiritur.

Atreptisque Nadab & Abiu filij Aaron thuribulis, posuerunt ignem, & incensum desuper, offerentes coram Domino ignem alienum &c. Egressusque ignis a Domino, deuorauit eos, & mortui sunt. 343. D. 1. Sanctum ingressos Nadab & Abiu absumit ignis.

Vinum, & omne quod inebriare potest, non bibetis tu & filij tui, quando intratis in tabernaculum testimonij, ne moriamini. 343. A. 2. Crapula ministerijs Dei perficiendis maxime aduersa.

Praesertim cum de sanguine illius non sit illatum intra Sancta. 261. D. 1. Oraculum, Sancta, Sancta Sanctorum idem.

Loquere ad Aaron fratrem tuum, ne omni tempore ingrediatur Sanctuarium, quod est intra velum coram propitiatorio, quo tegitur arca, vt non moriatur (quia in nube apparebo super oraculum) nisi haec ante fecerit: &c. 342. B. 2. Non semper Sanctuarium ingredi licebat summo Sacerdoti. 308. E. 1. In propitiatorio nubes.

Nullus hominum sit in tabernaculo, quando Pontifex Sanctuarium ingreditur &c. donec egrediatur. 343. C. 1. Altare extra Sanctuarium. & 310. E. 1. Exterior domus interdicatur alijs cum ingreditur Sacerdos summus, & 332. B. 1. Qui ad altare orat.

Postquam emundauerit Sanctuarium, & tabernaculum, & altare; tunc offerat hircum viuientem. 344. D. 2. Hirci oblatio extra tabernaculum facienda.

Non consideres personam pauperis, nec honores vultus potentis: sed iuste iudica proximo tuo. 362. A. 2. Acceptio personarum inhibetur.

Honora personam senis. 326. A. 2.

Incensum enim Domini, & panes Dei sui offerunt, & ideo sancti erunt. 347. B. 1. Sanctos esse oportet Sacerdotes.

Panem, & polentam, & pultes non comedetis ex segete usque ad diem, qua offeretis ex ea Deo vestro. 156. D. 1.

- Leuit. C. 23. Sumetisque vobis die primo fructus arboris pulcher-
rimae, spatulasque palmarum &c. 482. E. 1. Festum
tabernaculorum.
V. 40.
C. 24. V. 5. 6. Accipies quoque simlam, & coques ex ea duodecim
& 7. panes; qui singuli habebunt duas decimas: quorum
fenos altrinfecus super mensam purissimam coram
Domino statues: & pones super eos thus lucidissi-
mum, &c. 351. C. 1. Panum in mensa dispositio.
C. 25. V. 3. Sex annis putabis vineam tuam. 499. B. 2.
V. 10. & Sanctificabisque annum quinquagesimum, & vocabis
11. remissionem cunctis habitatoribus terrae tuae: ip-
se est enim iubilaeus. Reuertetur homo &c. 471. E. 2.
Numeri quinquagenarii sacramentum.

LIBER NUMERI.

- C. 1. V. 1. & 3. **T**ollite summam vniuersae multitudinis filiorum
Israel per cognationes & domos suas, & nomi-
na singulorum &c. numerabisque eos per turmas
suas tu, & Aaron. Mandatum de populo Dei recen-
sendo: cum ipsius forma. 536. B. 1.
V. 47. Leuitae autem in tribu familiarum suarum non sunt
49. 50. numerati cum eis &c. Immunitas Leuitarum a cen-
su. 536. C. 1.
C. 2. V. 2. Singuli per turmas, signa, atque vexilla, & domos co-
gnationum suarum castrametabuntur filij Israel per
gyrum tabernaculi foederis. 466. E. 2. Castrorum
ordo mirabilis.
V. 32. Hic numerus filiorum Israel, per domos cognationum
& 33. suarum, & turmas diuisi exercitus, sexcenta tria-
millia, quingenti quinquaginta 466. B. 2.
C. 3. V. 12. 41. Eruntque Leuitae mei. Deus Leuitarum hereditas.
536. D. 1.
V. 27. & Hae sunt familiae Caathitarum recensitae per nomi-
28. na sua: omnes generis masculini ab vno mente &
supra, octomillia sexcenti habebunt excubias San-
ctuarij, & castrametabuntur ad Meridianam pla-
gam. 239. A. 2.
V. 32. Princeps autem principum Leuitarum Eleazar filius
Aaron Sacerdotis, erit super excubitores custodiae
Sanctuarij. 239. B. 2. Custodiae princeps assignatur.
V. 38. Castrametabuntur ante tabernaculum foederis, idest,
ad Orientalem plagam Moyses & Aaron cum filiis
suis, habentes custodiam Sanctuarij in medio filio-
rum Israel. Quisquis alienus accesserit, morietur.
239. B. 2.
C. 4. V. 7. Mensam quoque propositionis inuoluent hyacinthino
pallio, & ponent cum ea thuribula, ac mortariola,
cyathos, & crateras ad liba fundenda: panes sem-
per in ea erunt. 351. E. 2. Vasa ad mensam spe-
ctantia.
C. 7. V. 89. Cumque ingrederetur Moyses tabernaculum foede-
ris, vt consuleret ad oraculum, audiebat vocem,
loquentis ad se de propitiatorio, quod erat super
arcam testimonij, inter duos Cherubim, vnde & lo-
quebatur ei. 269. A. 1. De propitiatorio Dominus
loquitur.
V. 13. Acetabulum argenteum pondo centum triginta siclo-
rum; phyla argentea habens septuaginta siclos,
503. B. 1.
C. 8. V. 24. & Haec est lex Leuitarum a vigintiquinque annis & su-
25. pra, ingredientur vt ministrent in tabernaculo foe-
deris; cumque quinquagesimum aetatis annum
compleuerint, seruire cessabunt. 222. E. 1. Vigin-
tiquinque annis Leuitae ministrant. 536. D. 1. 417.
C. 2. Aetatis ratio habenda in sacerdotibus.
C. 11. V. 23. Numquid manus Domini inualida est? 158. C. 2. Ni-
hil Deo impossibile.
C. 16. V. 17. Tollite singuli thuribula vestra, & ponite super ea in-
censum, offerentes Domino, ducenta quinquagin-
ta thuribula: Aaron quoque teneat thuribulum
suum. 363. E. 1. Vas thuribulo simile.
C. 17. V. 7. & Cum posuisset Moyses coram Domino in tabernacu-
8. lo testimonij: sequenti die regressus, inuenit ger-
minasse virgam Aaron in domo Leui &c. 481. B. 2.
Spes reuiuiscit sicut virga Aaron floruit.
C. 18. V. 9. & Omnis oblatio & sacrificium & quidquid pro pecca-
10. to atque delicto redditur mihi &c. tuum erit & fi-
liorum tuorum. Liberalitas Dei in Leuitas. 546. C. 1.
V. 20. In terra eorum nihil possidebitis nec habebitis par-
tem inter eos: ego pars tua & hereditas tua in me-
dio filiorum Israel. Deus Leuitarum possessio.
546. E. 2.

- Colliget vir mundus cineres vaccae, & effundet eos C. 19. V. 9.
extra castra in loco purissimo, vt sint multitudini
filiorum Israel in custodiam, & in aquam aspersio-
nis. 192. A. 2. Mundum oportet esse ministeria Dei
exercentem.
Cumque eleuasset Moyses manum, percussit virga C. 20. V. 11.
bis filicem. 273. A. 1. Ad ictum virgae Mosaicae
aquae scaturiunt.
Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria C. 24. V. 5.
tua Israel: vt vallis nemorosa vt horti iuxta fluuios
irrigui &c. 468. D. 2. Castrorum Laus.
Et fornicatus est populus cum filiabus Moab. 398. E. 2. C. 25. V. 1.
Impijssimus Idoli Beelphegor cultus.
Quae vocauerunt eos ad sacrificia sua. At illi comede-
runt, & adorauerunt deos earum: initiatusque est
Israel Beelphegor &c. 399. A. 1. Initiari Beelphe-
gor, scortari.
Porro mulier Madianitis quae pariter interfecta est,
vocabatur Cozbi filia Sur principis nobilissimi
Madianitarum. 399. C. 1. Nobilissimae foeminae
Idolorum Scorta.
Hostes vos sentiant Madianitae, & percutite eos:
quia & ipsi hostiliter egerunt contra vos, & dece-
pere infidius per Idolum Phogor, & Cozbi filiam
ducis Madian sororem suam. 399. B. 2. Ad libidi-
nem & idololatriam
Tam vrbes quam viculos, & castella flamma consum- C. 31. V. 10.
psit. 429. C. 2. De Madianitis victoria.
Principes exercitus ad Moysen &c. dixerunt. Ob hanc
causam offerimus in donarijs Domini singuli quod
in praeda auri potuimus inuenire. Antiquus mos
Hebraeis Deo spolia consecrare. 533. A. 1.
Ipsaeque Vrbes dabuntur de possessionibus filiorum C. 35. V. 8.
Israel. Ab his qui plus habent plus auferentur, &
qui minus pauciores, singuli iuxta mensuram he-
reditatis suae dabunt oppida Leuitis. Assignatio
vrbium Leuitis facienda. 540. C. 2.

DEUTERONOMIUM.

- N**ec tu ingredieris illuc, sed Iosue filius Nun. C. 1. V. 37.
minister tuus ipse intrabit pro te. 279. E. 1. Subli-
& 38. mum depressor, humilium exaltator Dominus.
Nec est alia natio tam grandis quae habeat Deos ap- C. 4. V. 7.
propinquantes sibi, sicut Deus noster adest &c. 583.
A. 1. Praesentia Dei in arca.
Et ostendit vobis pactum suum, quod praecepit vt fa-
ceretis, & decem verba quae scripsit in duabus ta-
bulis lapideis. 234. C. 1. Verba, idest, praecepta.
Ne forte decepti faciatis vobis sculptam similitudi-
nem, aut imaginem masculi, vel foeminae. Idolo-
latria. 71. A. 2.
Fac quod placitum est, & bonum in conspectu Domi- C. 6. V. 18.
ni, vt bene sit tibi. 169. E. 2. Non irritandus Do-
minus.
Pones benedictionem super montem Garizim, male- C. 11. V. 29. &
dictionem super montem Hebal: qui sunt trans Ior-
30. danem post viam. quae vergit ad Solis occubitus.
215. E. 2. Diuersis diuersa retributio.
Et coques, & comedes. Modus coquendi, Phase scili- C. 16. V. 7.
cet. 381. C. 2.
Cum aedificaueris domum nouam, facies murum te- C. 21. V. 8.
cti per circuitum: ne effundatur sanguis in domo
tua, & sis reus labente alio, & in praeceptis ruente.
Domatum vltus. 78. D. 1. 176. C. 2. Lata lex in ipsa
legislitoris domo maxime seruanda.
Incrassatus est dilectus, incrassatus, impinguatus, di- C. 23. V. 15.
latatus. 370. D. 1.
Non erit meretrix de filiabus Israel, nec scortator de
filijs Israel. 400. B. 2. Fornicatio inhuita.
Non offeres mercedem prostibuli, nec pretium canis
in domo Domini Dei tui, quidquid illud est, quod
voueris: quia abominatio est vtrumque apud Do-
minum. 400. C. 2. Meretrix abominatio apud Deum.
Faciatur te excelsiorem cunctis Gentibus, quas creauit, C. 26. V. 19. &
in laudem & nomen & gloriam suam &c. Beatus es C. 33. V. 29.
tu Israel quis similis tui popule, qui saluaris in Do-
mino? &c. 582. E. 2. Deus protector Israel.
Adducet Dominus super te Gentem de longinquo, & C. 28. V. 49.
de extremis terrae finibus in similitudinem aquilae
volantis cum impetu; cuius linguam intelligere,
non possis. 169. A. 2. Intelligere & audire idem.
Memento dierum antiquorum, cogita generationes C. 32. V. 7.
singulas.

Deuter. C. 2. Singulas. 362. E. 2.
 9. Pars autem Domini populus eius. 166. B. 1. Pars, id est, hereditas.
 38. Erant autem vinum libaminum. 332. E. 2. Vinum cum panibus offerebatur.
 C. 33. V. 17. Quasi primogeniti tauri pulchritudo eius &c. Hae sunt multitudines Ephraim &c. 467. B. 1. Ad Occidentem vexillum Ephraim.
 7. Moyses centum & viginti annorum erat quando mortuus est: non caligauit oculus eius, nec dentes illius moti sunt. 216. B. 2. Senectutis defectus à Moyse remoti.

I O S V E.

C. 2. V. 15. **D**imisit ergo eos per funem de fenestra: domus enim eius haerebat muro. 271. D. 1. Rahab meretrix exploratores dimittit.
 13. & Cum autem esset Iosue in agro urbis Iericho, leuaui oculos, & vidit virum stantem contra se &c. Sum princeps exercitus Domini, & nunc &c. 164. B. 1. Michael princeps exercitus Domini.
 4. Septimo autem die Sacerdotes tollant septem buccinas, quarum vsus est in iubilatione, & praecedant arcam foederis: septiesque circuibitis ciuitatem. 275. A. 1. Legis antiquae ritus.
 10. Persecutus est eos per viam ascensus Beth-horon. 397. D. 1.
 19. Non fuit ciuitas, quae se traderet filiis Israel. 274. A. 2.
 13. V. 14. Tribui autem Leui non dedit possessionem: sed sacrificia & victimae Domini Dei Israel ipsa est eius hereditas: & iterum: Tribui autem Leui non dedit possessionem: quoniam Dominus Deus Israel ipse est possessio eius. Leuitarum possessio. 548. E. 1.
 3. 4. Duabus enim Tribubus & alteri dimidia dederat Moyses trans Iordanem possessionem absque Leuitis &c. Successio duarum Tribuum Manasse & Ephraim in locum Leuitarum. 540. A. 2.
 15. V. 15. Ab Oriente vero erit initium mare salissimum, vsque ad extrema Iordanis. 310. B. 1. Vocis, vsque ad, notio.
 10. Transiitque iuxta Latus montis Iarim. 308. B. 2.
 47. Gaza cum vicis, & villulis suis vsque ad torrentem Aegypti. 310. B. 1.
 63. Habitauitque Iebusaeus cum filiis Iuda in Ierusalem vsque in praesentem diem. 309. A. 2. Particulae, vsque in, notio.
 16. V. 10. Habitauitque Chananaeus in medio Ephraim, vsque in diem hanc tributarius. 309. A. 2. Particulae, vsque ad, vsus.
 18. V. 18. Et pertransit vsque ad tumulos, qui sunt è regione ascensus Adommim. 397. E. 1. Terminus Meridianus Tribus Benjamin.
 21. V. 3. Dederuntque filij Israel de possessionibus suis iuxta imperium Domini ciuitates & suburbana earum. Obedientia Israel. 540. C. 2.

LIBER IVDICVM.

C. 1. V. 28. **P**ostquam autem confortatus est Israel, fecit illos tributarios & delere noluit. 507. B. 2.
 7. V. 14. Non est hoc aliud nisi gladius Gedeonis filij Toas viri Israelitae. 163. E. 2. Vir pro auctoritate praedito.
 13. V. 17. Quod est tibi nomen, vt si sermo tuus fuerit expletus, honoremus te? 409. B. 2. Honorare.
 25. Coepitque Spiritus Domini esse cum illo. id est, prophetia illi prima vice venit. 274. C. 2.
 16. V. 18. Vidensque illa quod confessus ei esset omnem animum suum, misit ad principes Philistinorum, ac mandauit: Ascendite adhuc semel, quia nunc mihi aperuit cor suum. 171. E. 2. Mulieris versutia perniciofa.
 19. V. 27. Et ecce concubina eius iacebat ante ostium, sparsis in limine manibus. 183. B. 1.
 20. V. 15. & Praeter habitatores Gabaa, qui septingenti erant viri fortissimi, ita sinistra, vt dextra praeliantes &c. 459. C. 2. Solertia.
 31. Sed & filij Benjamin audacter eruperunt de ciuitate, & fugientes aduersarios longe persequuti sunt. 302. C. 1.

R V T H.

C. 4. V. 11. **F**aciat Dominus hanc mulierem, quae ingreditur domum tuam, sicut Rachel, & Liam, quae aedi-

ficauerunt domum Israel. 172. B. 1. Rachelis, & Liam fecunditas.

REGVM I.

Heli Sacerdote sedente super sellam ante postes templi Domini. 257. C. 1. Tabernaculum, Moysis templum dicitur.
 Cum esset Anna amaro animo, orauit ad Dominum. 267. C. 2. In aduersis exorandus Deus.
 Ipsi praeparantur cogitationes. 27. A. 2. C. 2. V. 3.
 Et famelici saturati sunt, donec sterilis peperit plurimos. 212. B. 1. Anna sterilis postea foecunda.
 Sed quicumque immolasset victimam, veniebat puer Sacerdotis dum coquerentur carnes, & habebat fusculam tridentem in manu sua, & mittebat eam in lebetem, &c. 386. D. 1. 493. B. 1. Filiorum Heli Sacerdotum impietas.
 Incendatur primum iuxta morem hodie adeps, & tolle tibi quantumcumque desiderat anima tua. Vnde acciperent carnes filij Heli. 493. E. 1. V. 16.
 Quicumque glorificauerit me, glorificabo eum. 410. D. 1. Honor honore pensatur. V. 30.
 Et sermo Domini erat pretiosus. Raritas. 10. D. 1. C. 3. V. 1.
 Dominus est, quod bonum est in oculis suis faciat. 169. D. 1. Bonum in oculis idem quod placet. V. 18.
 Erat cor eius pauens pro Arca Dei &c. Fugit Israel coram Philistinijm &c. 386. E. 2. Heli de Arca Dei capta terror. C. 4. V. 13. 14. 15. 16. 17.
 Translata est gloria Domini eo quod capta esset Arca Dei 583. & 587. A. 1. Gloria Domini arca testamenti. Eadem arca gloria Israel appellatur. V. 21. 22.
 Tulit Samuel lenticulam olei, & effudit super caput eius. 366. A. 1. Samuel Saulem Regem inungit. C. 10. V. 1.
 Congregatoque exercitu percussit Amalec. 196. D. 1. C. 14. V. 48.
 Er non vidit Samuel ultra Saul vsque ad diem mortis suae. 309. D. 2. Id est, numquam eum vidit. C. 15. V. 35.
 Numquid canis sum, quod tu venis ad me cum baculo? Dixit autem David ad Philistaeum: Tu venis ad me cum gladio &c. ego autem venio ad te in nomine Domini exercituum. 255. A. 2. Bonum est confidere in Domino. C. 17. V. 43. & 45.
 Omnis autem Israel, & Iuda diligebat David: ipse enim ingrediebatur, & egrediebatur ante eos. 256. A. 1. C. 18. V. 16.
 Posuit autem David sermones istos in corde suo, & ex timuit valde. 171. B. 1. C. 21. V. 11.
 Numquid non vir tuus? Et quis alius similis tui in Israel? 183. E. 2. Vir pro eo qui dignitate praestat. C. 26. V. 15.
 Vivit Dominus, quia non eueniet tibi quidquam mali, propter rem hanc. 191. C. 2. C. 28. V. 10.

REGVM II.

Tunc inibis praelium, quia tuus egredietur Dominus ante faciem tuam & percutiet castra Philistinij. Deus in bellis dux David executor. 531. B. 1. C. 5. V. 24. & 25.
 Quam gloriosus fuit hodie Rex David discooperiens se ante ancillas seruorum suorum &c. 410. D. 1. Exprobrat Michol filia Saul Davidem. C. 6. V. 10. & 11.
 Igitur Michol filiae Saul non est natus filius vsque ad diem mortis suae. 309. E. 2. Hoc est, numquam ipsi est natus filius. V. 23.
 Haec dicit Dominus: numquid tu aedificabis mihi domum ad habitandum &c. Cumque completi fuerint dies tui &c. Suscitabo semen tuum &c. Ipse aedificabit domum &c. Ego ero illi in patrem &c. Et fidelis erit domus tua &c. Christus promittitur. 27. D. 1. C. 7. V. 5. 12. 13. & 16.
 Numquid tu aedificabis mihi domum ad habitandum? Neque enim habitavi in domo ex die illa, qua eduxi filios Israel de terra Aegypti, vsque ad diem hanc: sed ambulabam in tabernaculo, & intentorio per cuncta loca, quae transiui cum omnibus filiis Israel. 173. A. 2. In tentorijs habitabat olim Deus. V. 5. & 6.
 Seruauitque Dominus David in omnibus ad quae cumque profectus est. Prosperitas Davidis in omnibus. 332. A. 1. C. 8. V. 6.
 Et tulit David arma aurea quae habebant serui Adezer & detulit ea in Ierusalem. Davidis erga Deum deuotio de victoria reportata. 332. A. 2. V. 7.
 D d d 3 Faciebat

2. Reg. c. 8. *Ÿ*. Faciebat quoque David iudicium, & iustitiam omni populo. Iustitiae Davidis commendatio. 529. B. 1.
- C. 13. *Ÿ*. 15. Exosam eam habuit Amnon odio magno nimis: ita, ut maius esset odium, quo oderat eam, amore quo ante dilexerat. 398. C. 1. Satietaem generat Libido.
- C. 14. *Ÿ*. 6. Ancillae tuae erant duo filij, qui rixati sunt aduersum se in agro, nullusque erat, qui eos prohibere posset: & percussit alter alterum, & occidit eum. 181. B. 2. Alter alterum idem ac, vnus vnus.
- C. 18. *Ÿ*. 27. Vir bonus est, & nuntium portans bonum venit. 274. A. 2. A bono bona speranda.
- C. 19. *Ÿ*. 19. Ne reputes mihi, domine mi, iniquitatem; neque memineris iniuriarum, &c. neque ponas Rex in corde tuo. 171. D. 1. Ponere in corde pro recordari.
- C. 23. *Ÿ*. 20. Ipse percussit duos Leones Moab. 391. A. 1. Leones pro fortissimis hominibus.

R E G V M I I I.

3. Reg. c. 1. *Ÿ*. 1. **C** Vmque operiretur vestibus, non calefiebat. 305. C. 2. Frigida senectus.
- C. 2. *Ÿ*. 27. Eiecit ergo Salomon Abiathar, ut non esset Sacerdos Domini: ut impleteretur sermo Domini, quem locutus est super domum Heli in Silo. 251. A. 1.
- Ÿ*. 35. Et constituit Rex Banaïam filium Ioiadae pro eo super exercitum; & Sadoc Sacerdotem posuit pro Abiathar. 241. A. 1.
- C. 3. *Ÿ*. 8. Seruus tuus in medio est populi, quem elegisti, populi infiniti, qui numerari & supputari non potest praeter multitudinem Salomonis tempore innumerabiles Hebraei. 539. C. 1.
- C. 4. *Ÿ*. 7. Principes super omnem Israel, qui praebebant annonam regi & domui eius: per singulos enim menses in anno, singuli necessaria ministrabant. 508. D. 1.
- Ÿ*. 7. Habebat autem Salomon duodecim Praefectos super omnem Israel qui praebebant annonam Regi & domui eius &c. Praefectorum super prouidendis familiae Salomonis necessarijs descriptio. 508. D. 1.
- C. 4. *Ÿ*. 13. Ipse praeerat in omni regione Argob quae est in Basan sexaginta ciuitatibus magnis atque muratis, quae habebant seras aereas. 508. D. 1.
- Ÿ*. 20. Iudas & Israel innumerabiles sicut arena maris in multitudine. Multitudo populi Israel. 539. C. 1.
- Ÿ*. 21. Salomon autem erat inditione sua, habens omnia regna à flumine terrae Philistim vsque ad terminum Aegypti, offerentium sibi munera, & seruentium ei cunctis diebus vitae eius. 507. A. 1. 508. A. 2. Salomonis ampla ditio.
- Ÿ*. 22. Per singulos dies &c. descriptio victus familiae Salomonis. 523. A. 1.
- Ÿ*. 24. Ipse enim obtinebat omnem regionem, quae erat trans flumen &c. Salomonis imperium. 508. B. 2.
- Ÿ*. 24. & 25. Habebat pacem ex omni parte in circuitu habitabatque Iuda & Israel absque timore vlllo vnusquisque sub vite sua &c. Pax diuitiarum Salomonis causa. 525. C. 1.
- Ÿ*. 25. Habitabatque Iuda & Israel, absque timore vlllo vnusquisque sub vite sua & sub ficu sua, à Dan vsque Berlabee. 513. E. 2. Israelis pax.
- Ÿ*. 26. Ac 2. Paral. 1. *Ÿ*. 17. Equitatus Salomonis describitur. 523. E. 1.
- Ÿ*. 26. & 2. Paral. 9. *Ÿ*. 25. Habebat Salomon quadraginta millia praefepia equorum &c. Et congregauit sibi currus & equites &c. 525. Equorum & curruum Salomonis multitudo describitur. 525. D. 1.
- Ÿ*. 27. Nutriebantque eos supradicti Regis Praefecti. Hordeum quoque & paleas equorum &c. 523. B. 2. Cura Praefectorum circa equos Regis alendos.
- Ÿ*. 28. Salomonis sapientia maior omnium hominum sapientia ostenditur. 513. A. 1.
- Ÿ*. 29. & 30. In anno undecimo, mense Bul (ipse est mensis octauus) perfecta est domus in omni opere suo, & in vniversis utensilibus suis aedificauitque eam annis septem. 206. E. 2. Salomonis in aedificando & perficiendo Templo diligentia.
- C. 5. *Ÿ*. 6. Praecipe igitur ut praecedant mihi serui tui cedros de Libano. Tyrij operarij lignis caedendis deputati. 522. D. 2.
- Ÿ*. 6. & 11. Mercedem operariorum Salomon Hiram praescribit quam ipse petierat. 522. D. 2.

- Elegitque Rex Salomon operarios de omni Israel, & *Ÿ*. 13. & 14. erat indicio triginta millia virorum. Mittebatque & 15. eos in Libanum, decem millia per menses singulos vicissim &c. 463. C. 2. Operarij Libani.
- Fueruntque Salomoni septuaginta millia eorum, qui *Ÿ*. 15. & 16. onera portabant, & octoginta millia latomorum, in monte, absque praepositis &c. 463. E. 1. Operariorum templi numerus.
- Praecipitque Rex ut tollerent lapides grandes, lapides pretiosos in fundamentum templi, & quadrarent eos: quos dolauerunt caementarij Salomonis &c. 464. D. & E. 2. Tyrij in monte potissimum laborarunt. *Ÿ*. 17. & 18.
- Domus autem, quam aedificabat Rex Salomon Domino, habebat sexaginta cubitos in longitudine, & viginti cubitos in latitudine, & triginta cubitos in altitudine. 260. C. 2. 264. E. 2. 438. E. 1. C. 6. *Ÿ*. 2. & 3.
- Et porticus erat ante templum, viginti cubitorum, longitudinis iuxta mensuram latitudinis templi, & habebat decem cubitos latitudinis ante faciem templi. 307. E. 1. 246. C. 2. *Ÿ*. 3.
- Fecitque in templo fenestras obliquas. 199. D. 1.
- Et aedificauit super parietem templi tabulata per gyrum, in parietibus domus per circuitum templi & oraculi, & fecit latera in circuitu. 278. A. 2. 300. D. 2. 273. D. 1. *Ÿ*. 4. *Ÿ*. 5.
- Tabulatum quod subter erat, quinque cubitos habebat latitudinis, & medium tabulatum sex cubitorum latitudinis; & tertium tabulatum septem habens cubitos latitudinis. 285. B. 2. Tabulatorum quae sit longitudo. *Ÿ*. 6.
- Trabes autem posuit in domo per circuitum forinsecus, ut non haerent muris templi. 279. E. 1. Trabes in retractionibus. *Ÿ*. 6.
- Ostium lateris medij in pariete erat domus dextrae: & per cochleam ascendebant in medium coenaculum, & à medio in tertium. 284. A. 1. *Ÿ*. 8.
- Et aedificauit tabulatum super omnem domum, quinque cubitis altitudinis. 287. D. 1. *Ÿ*. 10.
- Et aedificauit parietes domus intrinsecus tabularis cedrinis à pavimento domus vsque ad summam parietum &c. 440. A. 2. Domus ascribis conuulsa. 272. C. 1. *Ÿ*. 15.
- Aedificauitque viginti cubitorum ad posteriorem partem templi tabulata cedrina, à pavimento vsque ad superiora &c. 440. C. 2. Modus camerae. *Ÿ*. 16.
- Et fecit interiorem domum oraculi in Sanctum Sanctorum. 268. C. 1. Triplex Sancti Sanctorum nomen. *Ÿ*. 16.
- Porro quadraginta cubitorum erat ipsum templum, pro foribus oraculi. 267. D. 2. 307. A. 2. 260. D. 2. *Ÿ*. 17.
- Et cedro omnis domus intrinsecus vestiebatur, habens tornaturas, & iuncturas suas fabrefactas, & caelaturas eminentes. 451. D. 2. Catenae Oraculi. 311. B. 1. *Ÿ*. 18.
- Oraculum in medio domus in interiori parte fecerat. 261. A. 2. *Ÿ*. 19.
- Porro oraculum habebat viginti cubitos longitudinis, & viginti cubitos latitudinis, & viginti cubitos altitudinis. 267. C. 1. Murorum omnium oraculi eadem mensura. 440. D. 2. 577. B. 1. 264. B. 2. *Ÿ*. 20.
- Sed & altare vestiuit cedro &c. Sed & totum altare oraculi texit auro. 333. E. 1. & A. 2. Ligna Setim, & cedri eadem. *Ÿ*. 20.
- Domum quoque ante oraculum operuit auro purissimo & affixit laminas clauis aureis. 501. A. 1. *Ÿ*. 21.
- Decem quoque cubitorum erat cherub secundus, in mensura pari: & opus vnus erat in duobus Cherubim. 322. B. 2. Cherubini Moysis, & Salomonis bini singuli eiusdem mensurae. *Ÿ*. 25.
- Texit quoque Cherubim auro. Et omnes parietes templi per circuitum sculpsit varijs celaturis, & torno: & fecit in eis Cherubim, & palmas & picturas varias, quasi prominentes de pariete, & egredientes 324. D. 2. In parietibus templi sculpsi Cherubim. 591. B. 2. *Ÿ*. 28. & 29.
- Et duo ostia de lignis oliuarum: & sculpsit in eis picturam Cherubim, & palmarum species. 323. A. 1. In pluribus templi locis Cherubini sculpsi. *Ÿ*. 32.
- Et in ingressu oraculi fecit duo ostiola de lignis oliuarum, postesque angulorum quinque: & duo ostia de lignis oliuarum. Fecitque in introitu templi postes de lignis oliuarum quadrangulatos: & duo ostia de lignis abiegnis intrinsecus: & vtrumque ostium. *Ÿ*. 31. *Ÿ*. 33.

LOCORVM S. S.

ostium duplex erat, & se inuicem tenens aperiebat. 308. B. & C. 1. Aulæ Sanctæ postes, & valuæ. 331. B. 1.

3. Reg. C. 7. Et sculpsit Cherubim, & palmas, & caelaturas valde eminentes. 311. B. 1.

Y. 35. Et aedificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum, & vno ordine lignorum cedri. 428. E. 1. Triplex contignatio. 241. D. 1. 221. D. 3.

C. Y. 71. Domum autem suam aedificauit Salomon tredecim annis, & ad perfectum vsque perduxit, & c. 431. D. 1. Domus Regia tredecim annis extructa fuit.

Y. 1. 2. 3. Aedificauit quoque domum saltus Libani centum cubitorum longitudinis, & quinquaginta cubitorum latitudinis, & triginta cubitorum altitudinis. Maieestas & Symmetria domus saltus Libani. 501. C. 2.

Y. 2. Centum cubitorum longitudinis, & quinquaginta cubitorum latitudinis, & triginta cubitorum altitudinis. 433. E. 1. Eiusdem mensurae.

Y. 3. 4. 5. Et tabulatis cedrinis vestiuit totam cameram, quae quadraginta quinque columnis sustentabatur, & c. 434. A. 2.

Y. 5. Et super columnas quadrangulata ligna in cunctis aequalia, 430. A. 1. Postes quadrati.

Y. 6. Et alteram porticum in facie maioris porticus: & columnas, & epistylia super columnas fecit. 370. A. 2.

Y. 9. Omnia lapidibus pretiosis, qui ad normam quandam, atque mensuram tam intrinsecus, quam extrinsecus ferrati erant. 234. D. 1. Norma lapidum dolandorum nunc incognita. 557. E. 2.

Y. 10. Fundamenta autem de lapidibus pretiosis, lapidibus magnis octo siue decem cubitorum. Salomonis domus fundamenta. 33. B. 6. 557. E. 2.

Y. 12. Et atrium maius rotundum, trium ordinum de lapidibus sectis, & vnus ordinis de dolata cedro: necnon & in atrio domus Domini interiori, & in porticu domus. 201. E. 2. 221. D. 3. 34. B. 3. C. 1. 242. A. 1.

Y. 13. Misit quoque Rex Salomon, & tulit Hiram de Tyro, filium mulieris viduae, de tribu Nepthali, patre Tyrio, & c. 462. A. 1. Operis exequutor Hiram.

Y. 15. Decem & octo cubitorum altitudinis columnam vnā. 423. C. 1. Columnarum altitudo.

Y. 17. Septena versuum retiacula in capitello vno, & septena retiacula in capitello altero. Et perfecit columnas, & c. 452. D. 1. Retiaculorum numerus.

Y. 17. Et quasi in modum retis, & catenarum sibi inuicem, miro opere contextarum. 451. D. 2. Catenae in corona.

Y. 19. Capitella autem, quae erant super capita columnarum, quasi opere lilij fabricata erant in porticu quatuor cubitorum, & c. 454. E. 2. Perfecta capitelli forma. 451. C. 2.

Y. 20. Malogranatorum autem ducenti ordines erant in circuitu capitelli secundi. 453. C. 1. Malogranatorum ornamenta.

Y. 21. Et statuit duas columnas in porticu templi: cumque statuisset columnam dextram, vocauit eam nomine Iachin: similiter erexit columnam secundam, & vocauit nomen eius Booz. 249. C. 2. In Templi porticu duae columnae.

Y. 22. Et super capita columnarum opus in modum lilij posuit, perfectumque est opus columnarum. 450. D. 2. & 455. B. 1. Triglyphi in aeneis columnis insculpti.

Y. 24. Et sculptura subter tabium circuibat illud decem cubitis ambiens mare, & c. 458. A. 1. Mare aeneum.

A versu 27. vsque ad 39. explicantur bafes aeneae 493. & sequentibus.

Y. 29. Et inter coronulas, & plectas, leones, & boues, & Cherubim. 323. B. 1.

Y. 36. Sculpsit quoque in tabulatis illis, quae erant ex aere, & in angulis Cherubim, & leones, & palmas quasi in similitudinem hominis stantis, vt non caelata, sed apposita per circuitum viderentur. 323. C. 1. Cherubini humana forma.

Y. 39. Et constituit decem bafes, quinque ad dexteram partem templi, & quinque ad sinistram. 229. D. 1. Tot luterus quot bafes.

Y. 41. Columnas duas, & funiculos capitellorum super capitella columnarum duos, & retiacula duo, & c. 452. E. 1. Funiculi.

Y. 42. Et malogranata quadringenta in duobus retiaculis: duos versus malogranatorum in retiaculis singulis. 453. D. 1. Retiacula capitellorum.

Y. 45. Omnia vasa, quae fecit Hiram regi Salomoni in

domo Domini, de aurichalco erant. 484. B. 1. Vasa templi pretiosa.

Posuit Salomon omnia vasa: propter multitudinem, autem nimiam non erat pondus aeris. 497. C. 1. vasa aenea innumera, eorumque pondus inaeftimabile.

Fecitque Salomon omnia vasa in Domo Domini: altare aureum, & mensam, & c. 484. B. 1. Vasis nomine varia comprehenduntur.

Fecitque Salomon omnia vasa in domo Domini: altare aureum, & mensam, super quam ponerentur panes propositionis, auream, & candelabra aurea, & c. 333. D. 1. Altare aureum. 493. C. 2.

Et candelabra aurea quinque ad dexteram, & quinque ad sinistram contra oraculum ex auro puro. 449. C. 1.

Et cardines ostiorum domus interioris Sancti Sanctorum, & ostiorum domus templi, ex auro erant. 368. E. 1. Cardines Hebraeis perthoth.

Conuenit ad Regem Salomonem vnuerfus Israel in. C. 8. Y. 2. et mense Ethanim, in solemnī die, ipse est mensis septem sequens. 201. A. 2. Israel ad orandum Deum conuenit. 225. A. 1. Ordo in deferenda arca.

In arca autem non erat aliud, nisi duae tabulae lapideae, quas posuerat in ea Moyses in Horeb. 344. C. 1. Virgae Aaron non meminit hitoria Regum, cuius mentionem facit Sanctus Paulus. 292. A. 2. Tabulae in arca.

Factum est autem cum exissent Sacerdotes de Sanctuario nebula impleuit domum Domini. 494. C. 1. Maieestas Dei in Templo.

Ergo ne putandum est, quod vere Deus habitet super terram? Si enim caelum, & caeli caelorum te capere non possunt, quanto magis domus haec, quam aedificauit? 244. E. 2. Dignitas domus, in qua habitat Christus, inaeftimabilis. 469. D. 1. Dei Maieestas indicatur.

Aedificauerat Salomon duas domos, & c. Hiram Rege C. 9. Y. 10. & Tyri praebente Salomoni ligna cedrina & abiegna 11.

& aurum iuxta omne quod opus habebat. 509. E. 1. Misit quoque Hiram ad Regem Salomonem centum, viginti talenta auri. 509. E. 1.

Haec est est summa expensarum, quam obtulit Rex Salomon ad aedificandum domum Domini, & domum suam & Mello, & murum Ierusalem, & Hefen & Magedo, & Gazer. 509. A. 2. Vestigalia Salomonis.

De filiis autem Israel non constituit Salomon seruire quamquam, sed erant viri bellatores, & ministri eius, & principes & duces, & praefecti currum & equorum. 507. C. 2. 530. B. 1. Hebraeorum libertas atque nobilitas.

Classē quoque fecit Rex Salomon in Asion gaber, quae est iuxta Ailath, in litore maris rubri, in terra Idumaeae. 511. C. 2.

Misitque Hiram in classe illa seruos suos viros nauticos, & gnaros maris cum seruis Salomonis. 512. D. 2. & infra. Quantum auri afferrent classes.

Sed & Regina Saba audita fama Salomonis in nomine Domini venit tentare eum in aenigmatibus, & ingressa Hierusalem multo cum comitatu & diuitijs: camelis portantibus aromata, & aurum infinitum, nimis, & gemmas pretiosas. 430. E. 1. Regina Saba & eius donaria.

Videns autem Regina Saba omnem Sapientiam Salomonis, & domum, quam aedificauerat, & c. 431. A. 2. Domus saltus Libani.

Gemmae & ligna & classibus allata referuntur, atque laudantur. Versu vero 12. quid ex eis factum sit explicatur. Idemque 2. Paralip. 9. Y. 10. & 11. continetur.

Erat autem pondus auri, quod afferebatur Salomoni per annos singulos sexcentorum sexaginta sex talentorum auri. 513. E. 1. 217. C. 2.

Excepto eo, quod afferebant viri, qui super vestigalia erant. 507. E. 2. 508. C. 1.

Et omnes Reges Arabiae ducesque terrae. 508. E. 1. Vestigalia Salomonis.

Fecit quoque Rex Salomon ducenta scuta de auro purissimo, & c. Et trecentas peltas ex auro probato, & c. Ornamenta equitum Salomonis cum armorum aestimatione. 526. B. 2.

Fecit etiam Rex Salomon thronum de ebore grandem & vesti.

Y. 47.

Y. 48.

Y. 48. & 49.

Y. 50.

Y. 50.

Y. 9.

Y. 10. et 11.

Y. 27.

Y. 14.

Y. 15.

Y. 22.

Y. 26.

Y. 27.

C. 10. Y. 1. & 2.

Y. 4. & 5.

Y. 11.

Y. 14.

Y. 15.

Y. 15.

Y. 16.

et 17.

Y. 17. et 19

- & vestiauit eum auro fuluo nimis. 553. B. 2. Solium Salomonis aureum.
- Y. 17. et 21. Posuit eas Rex in domo saltus Libani, &c. Omnia vasa, quibus potabat Rex Salomon, erant aurea: & vniuersa suppellex domus saltus Libani de auro purissimo. 431. E. 1. Duplex usus domus saltus Libani.
- Y. 22. Classis Regis per mare cum Classe Hiram semel per tres annos ibat in Tharsis, deferens inde aurum & argentum. Non erat argentum, nec alicuius pretij putabatur in diebus Salomonis. 514. B. C. 2. 512. A. 2.
- Y. 24. et 25. Et vniuersa terra desiderabat videre vultum Salomonis, vt audiret sapientiam eius, quam dederat Deus in corde eius. Et singuli deferrebant ei munera, &c. 508. A. 2. 515. A. 2.
- Y. 28. Et educebantur equi Salomoni de Aegypto & de Coa, &c. Regna notantur vnde equi Salomonis emebantur. 525. E. 1.
- Y. 29. Egrediebatur quadriga ex Aegypto sexcentis siclis argenti & equus centum quinquaginta. Pretium equorum Salomonis adnotatur. 525. E. 2.
- C. 11. Y. 1. et 2. Rex autem Salomon adamauit mulieres alienigenas multas, filiam quoque Pharaonis, & Moabitidas, & Ammonitidas, Idumacas, & Sidonias, & Hethacas: de gentibus super quibus dixit Dominus filiis Israel: Non ingrediemini ad eas, neque de illis ingredientur ad vestras: certissime enim auerterent corda vestra vt sequamini Deos earum. 400. A. 1. Ad eiusmodi mulieres accessus, ipsa idololatria.
- Y. 22. Qua enim re apud me indiges? vt quaeras ire ad terram tuam? 446. D. 1. Pharaonis verba.
- Y. 27. Et haec est causa rebellionis aduersus eum, quia Salomon aedificauit Mello, & coequauit voraginem ciuitatis patris sui Dauid 509. D. 2. 592. C. 2. Causa rebellionis Mello.
- Y. 28. Videntque Salomon Ieroboamum adolescentem bonae indolis, & industrium, constituit eum praefectum super tributa vniuersae domus Ioseph. 510. D. 1.
- C. 12. Y. 4. Pater tuus durissimum iugum imposuit nobis: tu itaque nunc imminue paululum de imperio patris tui durissimo, & de iugo grauissimo, quod imposuit nobis & seruiemus tibi. 509. E. 2.
- C. 14. Y. 17. Cumque illa ingrederetur limen domus puer mortuus est. 183. B. 1. Liminis usurpatio.
- C. 15. Y. 11. et 12. et 13. Et fecit Asa rectum ante conspectum Domini, sicut Dauid pater eius: & abstulit effeminatos de terra, purgavit vniuersas fordes idolorum. Insuper & Maacham matrem suam amouit, ne esset princeps in sacris Priapi, & in luo eius. 309. C. 1. Idola fordes dicuntur.
- C. 20. Y. 22. et 23. Vade & confortare, & scito, & vide quid facias: sequenti enim anno Rex Syriae ascendet contra te. Irripio. 46. A. 1.
- C. 22. Y. 49. Rex vero Iosaphat fecerat classes in mari, quae nauigarent in Ophir propter aurum & ire non potuerunt, quia confractae sunt in Asiongaber.

R E G V M I I I I .

- C. 3. Y. 17. **H**Aec dicit Dominus: Non videbitis ventum neque pluuiam, & aluus iste replebitur aquis, & bibetis vos & familiae vestrae, & iumenta vestra. Parumque est, &c. Deus amplius dat quam ab ipso postulatur. 509. E. 2.
- C. 4. Y. 9. et 10. Animaduerte quod vir Dei sanctus est iste, qui transit per nos frequenter. Faciamus ergo ei coenaculum paruum. 271. B. 1. Homines Sancti in hoc etiam mundo honorandi.
- Y. 40. Clamauerunt dicentes: Mors in olla vir Dei. 453. E. 1. Colocynthidae amarae.
- C. 6. Y. 17. Et aperuit Dominus oculos pueri & vidit, & ecce mons equorum & currum igneorum in circuitu Elisei. Angeli iustorum defensores. 528. B. 2.
- C. 7. Y. 1. et 2. et 16. et 18. In tempore hoc eras modius similiae vno statere erit, & duo modij hordei statere vno in porta Samariae. Si Dominus fecerit &c. Factumque est secundum sermonem viri Dei, &c. Pretium tritici & hordei in Samaria exprimitur. 521. E. A. 2.
- Y. 19. Etiam si Dominus fecerit cataractas in caelo. 384. A. 2. Cataractae, siue fenestrae caeli.
- C. 11. Y. 6. Tertia pars vestrum introeat Sabbato, & obseruet excubias domus Regis. Tertia autem pars sit ad portam Sur: & tertia pars sit ad portam, &c. 219. D. 1.

- Rex custodiendus.
- Si quis autem ingressus fuerit septum templi, interficiatur. 439. E. 1. Sacra non profananda.
- Deduxerunt Regem de domo Domini: & venerunt per viam portae scutariorum in palatium, & sedit super thronum Regum. 215. E. 1.
- Et tulit Ioiada Pontifex gazophylacium vnum, aperuitque foramen desuper, & posuit illud iuxta altare ad dexteram ingredientium domum Domini, mittebantque in eo Sacerdotes, qui custodiebant ostia, omnem pecuniam, quae deferrebat ad templum Domini. 204. E. 1. Pecuniae templi custodes Sacerdotes.
- Veruntamen non fiebant ex eadem pecunia hydriae templi Domini. 499. A. 1.
- Tulit Rex Achaz taelatas bases, & luterem, qui erat desuper: & mare deposuit de bobus aereis, qui sustentabant illud, & posuit super pauimentum stratum lapide. Hoc est, in porticibus. 207. A. 2.
- Bibi aquas alienas, & siccaui vestigijs pedum meorum. 193. C. 1. Sennacherib Assyriorum Regis vane se iactantis vox.
- Ecce sanauit te, die tertio ascendes Templum Domini: Et addam diebus tuis quindecim annos, sed & de manu Regis liberabo te, & ciuitatem hanc, &c. Dei maxima liberalitas. 569. E. 2.
- Et protegam urbem istam propter me, & propter Dauid seruum meum. 193. E. 2. Boni alij etiam profunt.
- Et extraxit altaria vniuersae militiae coeli in duobus atrijs templi. 22. B. 2. 205. A. 1. Manasses Templum profanat.
- Extendam super Ierusalem funiculum Samariae, & pondus domus Achab: & delebo Ierusalem, &c. 166. A. 2. Extendere funiculum, & delere hic idem.
- Qui adolebant incensum Baal, et Soli, et Lunae &c. Abstulit quoque equos, quos dederant Reges Iuda, Soly, in introitu templi Domini iuxta exedram Nathanmelech eunucho, qui erat in Pharurim: currus autem Solis combussit igni. 221. B. 1.
- Quia venit Nabuzardan princeps exercitus, seruus Regis Babylonis in Ierusalem, & succendit domum Domini, &c. Euerio templi, & urbis 32. E. 1.
- Decem & octo cubitos altitudinis habebat columna vna, & capitellum aereum super se, &c. 444. C. 2. Zophori altitudo.

P A R A L I P O M E N O N . I .

- F**ecisti me spectabilem super omnes homines Domine Deus. 416. C. 2. Magnus Dei honor.
- Tulit quoque Dauid pharetras aureas quas habuerant serui Adarezer, et attulit eas in Ierusalem. Dauid spolia hostium Deo consecrat. 532. A. 2.
- Neon de Thebath & Chum vrbibus Adarezer aedificauit plurimum, etc. 404. E. 2. Aes maris aenei vnde aduectum.
- Vidit Angelum Domini stantem inter caelum, et terram, et euaginatam gladium in manu eius, et versum contra Ierusalem. 161. B. C. 1. Dauidis visio, terribilis.
- Angelus Domini praecepit Gad, vt diceret Dauid vt ascenderet, extrueretque altare Domino Deo in area Ornan Iebusaei, &c. 161. B. 1. Praeceptum de aedificando altari recipit Dauid.
- Domus autem quam aedificari volo Domino talis esse debet, vt in cunctis regionibus nominetur, etc. Praeparabo ei necessaria, etc. Voluntas Dauidis erga magnificentiam Templi aedificandi cum eius impensarum praeparatione. 529. A. 2. 593. B. 1. Fama templi.
- Salomon filius meus puer paruulus est, & delicatus: domus autem quam aedificari volo Domino talis esse debet, vt in cunctis regionibus nominetur: praeparabo ergo ei necessaria. 173. B. 2. Domus pro templo.
- Filij voluntatis meae fuit vt aedificarem domum nomini Domini Dei. Pietas Dauidis erga Deum. 529. D. & E. 1.
- Ego in paupertate mea praeparavi impensas domus Domini. Humilitas Dauidis in tanta opum affluentia. 535. D. 1.
- Y. 14. & C. 29. Y. 2. 3. 4. quae Dauid praeparauerat templo

PARALIPOMENON II.

TV enim me fecisti Regem super populum tuum C. 1. V. 9. multum, qui tam innumerabilis est, sicut pulvis terrae. Hebraeorum numerus. 539. C. 1.

Diuitias autem, & substantiam, & gloriam dabo tibi, ita vt nullus in Regibus nec ante te, nec post te fuerit similis tui. 593. D. 2. Promittuntur diuitiae Salomoni.

Et numerauit septuaginta millia virorum & c. praepo. C. 2. V. 2. sifosque eorum tria millia sexcentos. 463. E. 2. Prima operariorum deputatio. 463. E. 2.

Domus enim quam aedificare cupio magna est: magnus est enim Deus noster super omnes Deos. 503. C. 2. 593. B. 1. Magnificencia Templi.

Praeterea operarijs qui caesuri sunt ligna seruis tuis dabo tritici coros viginti millia & c. Liberalitas Salomonis erga operarios Regis Tyrionum.

Misi ergo tibi virum prudentem, & sapientissimum. V. 13. & 19. Hiram patrem meum, filium mulieris de filiabus Dan & c. 461. E. 2. Hiram templi Salomonici fuit executor.

Numerauit igitur Salomon omnes viros profelytos, qui erant in terra Israel, post dinumerationem, quam dinumerauit Dauid pater eius, & inuenti sunt centum quinquaginta millia. & c. 463. C. 1. & A. 2. Operariorum numerus.

Et cepit Salomon aedificare domum Domini in Ierusalem in monte Moria, qui demonstratus fuerat Dauid patri eius, in loco quem parauerat Dauid in area Ornan Iebusaei. 251. A. 1. 161. A. 1. In monte Moria fuit domus Domini.

Et haec sunt fundamenta, quae iecit Salomon, vt aedificaret domum Dei, longitudinis cubitos in mensura prima sexaginta, latitudinis viginti. 265. A. 1.

Porticum vero ante frontem, quae condebatur in longum iuxta mensuram latitudinis domus, cubitorum viginti. Porro altitudo centum viginti cubitorum erat. 246. E. 2. Porticus altitudo.

Fecit quoque domum Sancti Sanctorum: longitudinem iuxta latitudinem domus cubitorum viginti: & latitudinem similiter viginti cubitorum. 164. B. 2. Oraculi dimensurae. 267. B. 2. 307. E. 1. Vtraque pars templi domus dicitur.

Sed & clauos fecit aureos, ita vt singuli clauis ficos quinquagenos appenderent. 500. E. 2.

Ipsi autem stabant erectis pedibus, & facies eorum, erant versae ad exteriorem domum. 323. C. 2. Erecti stabant Cherubini.

Necnon & quasi catenulas in Oraculo, & superposuit eas capitibus columnarum. 451. B. 2.

Malogranata etiam centum, quae catenulis interposuit. 433. C. 1.

Ante fores etiam templi duas columnas & c. Ipsas quoque columnas posuit in vestibulo templi, vnā a dextris, & alteram a sinistris: eam, quae erat a dextris vocauit Iachin; & quae ad laeuam, Booz. 249. D. 2.

Fecit quoque altare aeneum viginti cubitorum longitudinis & viginti cubitorum latitudinis & decem cubitorum altitudinis. 576. B. 2. Altaris aenei mensurae. 594. E. 1.

Similitudo quoque bouum erat subter illud, & decem cubitis quaedam extrinsecus caelaturae quasi duobus versibus alium maris circuibant: boues autem erant fusiles. 489. C. 1. Corollae & basis maris.

Fecit quoque conchas decem: & posuit quinque a dextris, & quinque a sinistris, vt lauarent in eis omnia, quae in holocaustum oblaturi erant. 229. D. 1. Conchae, & luteri idem. 493. B. 1.

Porro in mari Sacerdotes lauabantur. 476. A. 1. Vfus maris aenei. D. 1.

Fecit autem & candelabra aurea decem, secundum speciem, qua iussa erant fieri: & posuit ea in templo, quinque a dextris, & quinque a sinistris. Necnon & mensas decem, & c. Phialas quoque aureas centum. 353. D. 2. Ornamentorum templi magnificencia.

Fecit etiam arrium Sacerdotum, & basilicam grandem. 202. D. 1.

Mare autem posuit ad dexteram partem templi contra Orientem ad Meridiem. 475. B. 2. Locus maris aenei

pio continguntur.

C. 14. Centum millia talenta auri, argenti vero mille millia talentorum: aeris vero & ferri non est pondus, vincitur enim numerus magnitudine. 179. E. 1. Ingentis molis ingens apparatus.

C. 16. V. 14. Cecidit ergo fors Orientalis Selemiae. Porro Zachariae filio eius, viro prudentissimo, & erudito, sortito obrigit plaga Septentrionalis. Obededom vero, & filijs eius ad Austrum: in qua parte domus erat seniorum concilium. 218. E. 2.

V. 16. Sephim, & Hofa ad Occidentem, iuxta portam, quae ducit ad viam ascensionis: custodia contra custodiam. 219. B. 1.

V. 18. In cellulis quoque sanitorum ad Occidentem quatuor in via, binique per cellulas. 220. E. 2.

C. 27. V. 1. Filij autem Israel & c. ministrabant necessaria turmis quas ad Regem singulis mensibus mittebant. 530. B. 2.

V. 23. Noluit Dauid numerare eos a viginti inferius: quia dixerat Dominus, vt multiplicaret Israel quasi stellas caeli. 536. E. 1.

V. 25. Super thesauros autem Regis fuit Azmoth filius Adie: his autem thesauris qui erant in vrbibus & in vicis & in turribus praefidebat Ionathan. Thesauris Dauid Principes multi praefecti. 529. E. 2.

V. 26. 27. 28. 29. 30. & 31. Principes possessionum & substantiae Dauidis. 530. A. 1.

V. 27. Cellis autem vinarijs praecerat Zabdias Aphonites. Super apothecas autem olei Iuas. Promptuarij Regis. 76. B. 1.

C. 28. V. 11. Dedit autem Dauid Salomoni filio suo descriptionem porticus, & templi & c. Templi effigies. 71. A. 1. et E. 1.

V. 11. Necnon & omnium quae cogitauerat atriorum, & exedrarium per circuitum in thesauros domus Domini, & c. 203. C. 2. Atriorum effigies denotatur. 75. B. 2.

V. 15. Sed & in candelabra aurea & ad lucernas eorum aurum pro mensura vniuscuiusque candelabri & lucernarum. Similiter & in candelabra argentea, & in lucernas eorum pro diuersitate mensurae pondus argenti tradidit. 498. E. 2.

V. 17. Ad fuscinas quoque, & phialas, & thuribula ex auro purissimo, & leunculos aureos pro qualitate mensurae, pondus distribuit in leunculum, & leunculum. Similiter & in leones argenteos diuersum argenti pondus separauit. Valorum diuersitas. 500. C. 1.

V. 18. Vt ex ipso fieret similitudo quadrigae Cherubim extendentium alas, & velantium arcem foederis Domini. 322. C. 2.

V. 19. Haec enim omnia venerunt scripta manu Domini ad me, vt intelligerem vniuersa opera exemplaris. 416. A. 2. Exemplar templi a Domino datum.

V. 20. & Dixit quoque Dauid Salomoni filio suo: Viriliter age, & confortare, & fac: ne timeas, & ne paueas: Dominus enim Deus meus tecum erit, & non dimittet te, nec derelinquet donec perficias omne opus & c. 412. D. 2. Templi aedificandi subsidia.

C. 29. V. 1. & Locutusque est Dauid Rex ad omnem Ecclesiam: Salomonem filium meum vnum elegit Deus, adhuc puerum, & tenellum: & c. 413. A. 1. Salomoni aedificatio Domus Domini relinquatur.

V. 2. 3. Ego autem totis viribus meis praeparavi impensas domus Dei mei. Aurum ad vasa aurea & argentum in argentea & c. Praeparationes Dauidis ad Templi extruccionem. 591. E. 2.

V. 5. Et si quis sponte offert, impleat manum suam hodie, & offerat quod voluerit Domino. 413. B. 1. Libertas.

V. 7. & Auri talenta quinque millia, ac solidos decem millia; argenti talenta decem millia. Semel sponte ad aedificium templi oblata. 510. E. 1.

V. 9. Laetatusque est populus cum vota sponte promitterent, quia corde toto offerebant ea Domino. Deuota Deo oblatio ab Israel coram Dauide facta. 535. A. 1.

V. 11. 12. 14. Tua est Domine magnificencia & potentia & gloria & c. Deuota Dauidis opum a Deo acceptarum restitutio. 535. A. & B. 2.

V. 22. Vixerunt secundo Salomonem filium Dauid. Vixerunt autem cum Domino in principem, & Sadoc in Pontificem. 240. E. 2. Vna cum Rege vnctus Sacerdos.

V. 28. Et mortuus est Dauid in senectute bona plenus dierum,

- aenei in atrio interiori.
- C. 4. V. 11. & Fecit autem Hiram lebetes, & creagras, & phialas. 12. Et compleuit omne opus Regis in domo Dei &c. 443. E. 2. Columnarum aenearum epistylia.
- V. 13. Malo granata quoque quadringenta, & retiacula duo, ita ut bini ordines malo granatorum singulis retiaculis iungerentur. 453. D. 1. Coronae reticulatae.
- V. 18. Erat autem multitudo valorum innumerabilis, ita ut ignoraretur pondus aeris. 497. C. 1.
- V. 19. Fecitque Salomon omnia vasa domus Dei, & altare aureum, & mensas, & super eas panes propositionis. 514. B. 1. 408. C. 2. Omnibus mensis panes impositi fuerunt.
- V. 20. et Candelabra quoque cum lucernis suis ut lucerent ante oraculum, iuxta ritum ex auro purissimo, & florentia quaedam, et lucernas et forcipes aureos: omnia de auro mundissimo facta sunt. 498. D. 2.
- C. 5. V. 1. Intulit igitur Salomon omnia quae vouerat David pater suus, argentum, et aurum, et vniuersa vasa posuit in thesauris domus Dei. 505. C. 2.
- V. 22. Tam Leuitae, quam Cantores etc. vestiti byssinis, cymbalis, et psalterijs, et citharis concrepabant stantes ad Orientalem plagam altaris. 238. C. 1. In dextro altaris latere Cantores.
- V. 23. Igitur cunctis pariter et tubis, et cymbalis, et organis, et diuersis generis musicorum concinentibus, etc. & dicere: Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in aeternum misericordia eius, impletur domus Dei nube. 226. A. Psalmus 118. in arcae delatione decantatus.
- C. 6. V. 22. Si peccauerit quispiam in proximum suum, et iurare contra eum paratus venerit, seque maledicto confinxerit coram altari, in domo ista tu audies de caelo, & facies iudicium, etc. 173. C. 2. Domus pro templo.
- V. 33. Ut sciant omnes populi terrae nomen tuum, et timeant te sicut populus tuus Israel, et cognoscant quia nomen tuum inuocatum est super domum hanc, quam aedificaui. 173. D. 2. Domus Dei templum.
- V. 41. Consurge Domine Deus in requiem tuam. 294. E. 1.
- C. 7. V. 1. Cumque compleisset Salomon fundens preces ignis descendit de caelo, et deuorauit holocausta, etc. 583. E. 1. Ignis caelestis in templo.
- V. 3. Sed et omnes filij Israel videbant descendentem ignem, et gloriam Domini super domum: et corruentes proni in terram super pauimentum stratum lapide, adorauerunt, et laudauerunt Dominum. 373. D. 1. Porticus orationi dedicatae.
- V. 6. Sacerdotes autem stabant in officijs suis: et Leuitae in organis carminum Domini, quae fecit David Rex ad laudandum Dominum: Quoniam in aeternum misericordia eius. hymnos David canentes per manus suas etc. 225. B. 2. Psalmi in delatione Arcae a Dauide compositi.
- V. 12. Audiui orationem tuam, et elegi locum istum mihi in domum sacrificij. 245. C. 1.
- C. 8. V. 1. Expletis autem viginti annis, postquam aedificauit Salomon domum Domini, et domum suam, etc. 431. E. 1. Domus Domini septennio aedificata.
- V. 7. et 8. Omnem populum, qui derelictus fuerat de Hethaeis, et Amorrhaeis, et Pherezaeis, et Heuacis, et Jebusaeis, qui non erant de stirpe Israel; de filiis eorum, et de posteris, quos non interfecerant filij Israel, subiugauit Salomon in tributarios, vsque in diem hanc. 507. A. 1.
- V. 17. Tunc abiit Salomon in Asiongaber, et in Ailath ad oram Maris rubri, quae est in terra Edom. Excel-lens classis. 512. E. 2.
- V. 18. Tuleruntque (inde nimirum ex Ophir) quadringenta, quinquaginta talenta auri, et attulerunt ad Regem Salomonem. 506. E. 2. Summa auri ex India allati.
- Cap. 9. V. 13. et 14. tributa Salomonis, et donaria exprimuntur, & aurea vasa, et argenti nullum pretium. 506. D. 2. 507. E. 1.
- V. 14. Excepta summa quam legati diuersarum gentium afferre consueuerant. Salomonis vectigales. 508. C. 1.
- V. 18. Posuitque Rex ea in armamentario, quod erat constitutum nemore. 431. C. 2. Armamentarium domus sal-tus Libani.
- V. 18. Qui habebat sex gradus quibus ascendebatur ad solium, et scabellum aureum, etc. Thronus Salomonis describitur. 555. C. 2.
- V. 21. Classes Salomonis enarrantur. 512. A. 2. 513. B. 2.

Magnificatus est igitur Rex Salomon super omnes Reges terrae prae diuitijs et gloria, etc. 507. A. 1. 512. B. 2. 515. B. 2. Reges desiderant videre faciem Salomonis, eique munera mittunt.

Exercuit etiam potestatem super cunctos Reges a flumine Euphrate vsque ad terram Philistinorum, et vsque ad terminos Aegypti. Tantamque copiam praebuit argenti in Ierusalem quasi lapidum, etc. 507. A. 1. 514. C. 2.

Ascendit Sefac Aegyptiorum Rex in Ierusalem, quia peccauerunt Domino, cum centum viginti curribus, & sexaginta millibus equitum, etc. Spoliatio Templi prima ab Aegyptijs. 547. E. 1.

Clypeos aureos, quos fecerat Salomon pro quibus fecit Rex Roboam aeneos, & tradidit illos principibus scutiarum, qui custodiebant vestibulum palatii, etc. 432. C. 1. 526. D. 2. Magnificencia Salomonis in Roboam filio defecit.

Ait Ochozias filius Acab Regis Israel ad Iosaphat: Vadant serui mei cum seruis tuis in nauibus; Noluit Iosaphat. Cautior effectus prophetae monitis; 514. B. 1.

Tertia pars vestrum, qui veniunt ad sabbatum, sacerdotum, & Leuitarum, & ianitorum erit in portis etc. Et veniebant per ordinem sabbati cum his qui impleuerant sabbatum etc. Creatio Regis Ioae. 23. A. C. D. 219. A. 2.

Praecepitque Sacerdos ne occideretur in templo Domini. 203. C. 1. Templum Domini minime profanandum.

Et fecerunt descendere Regem de domo Domini, & introire per medium portae superioris in domum Regis, & collocauerunt eum in folio Regali. 219. E. 1. Porta superior, & porta scutiarum eadem.

Elevatum est cor eius in interitum suum, & neglexit Dominum Deum suum: ingressusque templum Domini adolere voluit incensum super altare thymiamatis. 239. C. 2. Lepra percutitur Azarias, seu Ozias Rex Iuda.

Ezechias autem constituit turmas Sacerdotales, et Leuiticas etc. ut ministrarent, et confiterentur, etc. 471. C. et D. 1. Castrametatio.

Et assauerunt Phaise super ignem: iuxta quod in lege scriptum est. 381. C. 2.

E S D R A E I.

Rex Cyrus protulit vasa Templi Domini, quae tulerat Nabuchodonosor de Ierusalem, et posuerat ea in templo Dei sui. 593. B. 2.

Scyphi aurei triginta, et scyphi argentei secundi quadringenti decem. 500. E. 1.

Omnia vasa aurea et argentea quinque millia quadringenta: vniuersa tulit Salsabasar cum his, qui ascendebant de transmigratione Babylonis in Ierusalem. 502. C. 1. Vasa quae fuerunt relata Ierolymam.

Et surrexit Iosue filius Iosedec, et fratres eius sacerdotes etc. et aedificauerunt altare Dei Israel, ut offerrent in eo holocausta, sicut scriptum est in lege Moyse viri Dei. 394. A. 2. Altaris crepidines.

Collocauerunt autem altare Dei super bases suas, etc. et obtulerunt super illud holocaustum Domino mane et vesperi. Oblatio in secundo templo. 33. C. 1.

Fundato igitur a caementarijs, &c. Omnis quoque populus vociferabatur clamore magno in laudando, &c. Plurimi etiam de sacerdotibus, etc. Flebant voce magna. Templum primum longe augustius secundo. 33. E. 1. et A. 2.

Nos sumus serui Dei caeli et terrae, et aedificamus templum, quod erat extructum ante hos annos multos, etc. 574. C. 1. Templi Zorobabelitici aedificatio.

Anno primo Cyri Regis, Cyrus Rex decreuit, ut domus Dei aedificaretur, quae est in Ierusalem etc. 430. B. 2.

Ordines de lapidibus impositis tres, et sic ordines de lignis nouis, tres contignationes. 34. B. 2.

Seniores autem Iudeorum aedificabant, et prosperabantur iuxta prophetiam Aggae, etc. et aedificauerunt, et construxerunt, iubente Deo Israel, & iubente Cyro, et Dario, et Artaxerxe. 33. E. 3.

Quoniam laetificauerat eos Dominus, et conuerterat

rat cor Regis Assur ad eos, vt adiuuaret manus eorum, &c. Instructio templi. 34.2.A.
 Appendi vasa consecrata domus Dei nostri, quae obtulerat Rex, &c. Secundo vasa relata Ierusalem.
 Crateres aureos viginti, qui habebant solidos millesimos. 500. E. 1. ex 502. C. 2. Solidus pro drachma.
 Et vasa aeris fulgentis optimi duo, pulchra vt aurum. 480. A. 1. Materia vasorum templi.

LIBER NEHEMIAE QVI
 ESDRAE II. DICITVR.

ET vsque ad turrim centum cubitorum sanctificauit eam, vsque ad turrim Hananeel. 310. B. 1.
 Dimiserunt Ierusalem, vsque ad murum plateae latioris. 310. B. 1. Vsque ad usurpatio.
 Qui fuerat praepositus in gazophylacio domus Dei nostri, & proximus Tobiae. Fecit ergo sibi gazophylacium grande. &c. 23. B. 2.
 Omnis Iuda apportabat decimam frumenti, vini, & olei in horrea. &c. quoniam fideles comprobati sunt. &c. Decimae. 23. B. 1.

T O B I A S.

IGorans quod Angelus Dei esset, &c. Videbar quidem vobiscum manducare, & bibere: sed ego cibo inuisibili & potu vtor. Cibus Angelorum spiritalis. 13. C. 2.
 Vos autem benedicite Deum, & enarrate omnia mirabilia eius. 227. A. 1.

E S T H E R.

OMnem populum qui inuentus est in Susam a maximo vsque ad minimum, & iussit septem diebus conuiuium praeparari &c. Assueri Persarum Regis palatium describitur. 557. C. 2.
 Cum venisset tempus singularum per ordinem puellarum. 362. E. 2.
 Et posuit diadema regni in capite eius. 427. B. 2. Cetera diadema.
 Decerne vt pereat, & decem millia talentorum appendam arcarijs gazae tuae, &c. Odium Aman in Mardocheum. 71. E. 2.
 Et accipere regium diadema super caput suum. 427. B. 2. Honor regius.
 Assuerus omnem terram & cunctas maris insulas fecit tributarias, & regnavit ab India vsque ad Aethiopiam super centum viginti septem provincias. 516. C. 1.

I O B.

Dominus dedit Dominus abstulit. Sit nomen Domini benedictum. Benedictio vel gratiarum actio. 537. D. 1.
 Homo nascitur ad laborem, & auis ad volatam. 215. B. 1. Et, pro sicut.
 Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui. &c. 409. A. 2. Confidentia iusti.
 Respondete, obsecro, absque contentione, & loquentes id quod iustum est, iudicate. Iudicium attentum. 65. C. 1.
 Manus tuae fecerunt me, & plasmauerunt me totum in circuitu. 461. C. 2. Manus attentam animi cogitationem denotant.
 Excelsior caelo est, & quid facies? profundior inferno, & vnde cognosces? longior terra mensura eius, & latior mari. 179. C. 1. Infinitus Deus.
 Auellatur de tabernaculo suo fiducia eius. 302. C. 1.
 Igitur saluabit te de ore angusto latissime, & non habente fundamentum subter se: requies autem mensae tuae erit plena pinguedine. 294. A. 1. Non habens fundamentum abyssus.
 Numquid coniungere valebis micantes stellas Pleiades? 383. B. 2. Naturae ordo a solo Deo coaptatur.
 Vna vni coniungitur, & ne spiraculum quidem incedit per eas. 182. C. 2. Vna alteri.

LIBER PSALMORVM.

BEatus vir qui non abiit in consilio impiorum. Hoc est, qui non est sequutus improborum con-

filia. 356. E. 1.
 Lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. &c. 480. D. 2. Iustus fructificat.
 Sacrificate sacrificium iustitiae, & sperate in Domino. Ps. 4. V. 6. 323. C. 1. Coniunctio, &, pro, idest.
 Dominus in templo sancto suo: Dominus in caelo sedes eius. 565. E. 1. Caelum dicitur templum.
 Iustus Dominus, & iustitias dilexit, aequitatem vidit vultus eius. Benignitas Dei erga iustos. 507. D. 2.
 Saluum me fac Domine, quoniam defecit Sanctus. Ps. 11. V. 1. 277. E. 1.
 In circuitu impij ambulant. 202. A. 1.
 Funes ceciderunt mihi in praeclaris: et enim hereditas mea praeclara est mihi. 166. B. 1. Funibus Hebraei agros metiebantur.
 Adipem suum concluderunt: os eorum locutum est superbiam. 202. C. 2. Impiorum prosperitas in superbiam corrumpit.
 Susceperunt me sicut leo paratus ad praedam, & sicut catulus leonis habitans in abditis. 327. C. 1. Qui fame cogitur praedam inquirere, ferocius eam persequitur.
 Eripe animam meam ab impio: frameam tuam ab inimicis manus tuae. 158. C. 1. Manus, idest potentia, virtus, robur.
 Clamauerunt, nec erat qui saluos faceret, ad Dominum, nec exaudiuit eos. 465. C. 2.
 In omnem terram exiuit sonus eorum. 185. C. 1. Sonus; Ps. 18. V. 6. aedificantium Ecclesiam regula.
 In sole posuit tabernaculum suum. 152. A. 1. Hypalage.
 Tauri pingues obsederunt me. 427. A. 2. Hebraei tauri pingues.
 Paraasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me. 340. B. 2. Mensa delicijs affluens Eucharistia.
 Ipse super maria fundauit eam. &c. Terram. 27. A. 1. Ps. 123. V. 2.
 Attollite portas principes vestras, & eleuamini portae aeternales, & introibit Rex gloriae. 279. D. 1. Christus de inferis triumphat.
 Et misericordiarum tuarum, quae a saeculo sunt. Idest aeternae. 269. D. 1.
 Dilexi decorem domus tuae, & locum habitationis gloriae tuae. 583. A. 1. Gloria Israel arca testamenti. 416. D. 2. Res sacrae delectant.
 Vt videam voluptatem Domini, & visitem templum eius. 257. A. 2. Templum Domini voluptas. 366. B. 1. 413. A. 2.
 Verbo Domini caeli firmati sunt: & spiritu oris eius omnis virtus eorum. 208. D. 2. Rerum omnium creator Deus.
 Quoniam dolose egit in conspectu eius: vt inueniatur iniquitas eius ad odium. 572. E. 2. Deo displicet impius.
 Homines, & iumenta saluabis Domine. 179. D. 2. Iniqui iumenta vocantur.
 Os iusti meditabitur sapientiam, & lingua eius loquetur iudicium. 191. E. 2. Bonae arboris fructus boni.
 Concaluit cor meum intra me: & in meditatione mea exardescet ignis. 313. E. 2. Cor irae sedes.
 Ecce mensurabiles posuisti dies meos. 179. B. 1. Breues.
 Sitiuit anima mea ad Deum fortem viuum. 189. B. 1. Ps. 41. V. 3. Fortitudo per antonamasiam Deo tribuitur.
 Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem. 366. D. 1. Iustus amator Deus, iniqui osor.
 Omnis gloria eius, filiae Regis ab intus, in simbrijs aureis, circumamicta varietatibus. 261. B. 2. Interior Sanctuarij aula fascijs aureis vestita.
 Fundatur exultatione vniuersae terrae, mons Sion, latera Aquilonis, ciuitas Regis magni. 465. E. 2. Templum. 505. E. 2. Deus magnus.
 Et homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. 179. E. 2. Iniqui tamquam pecudes.
 Sicut oves in inferno positi sunt, mors depascet eos. Et dominabuntur eorum. &c. 416. A. 1. Coarctare.
 Sacrificium laudis honorificabit me, & illic iter, quo ostendam illi salutare Dei. 475. D. 1. Salutare Christus.
 Verumtamen vani filij hominum, mendaces filij hominum in stateris; vt decipiant ipsi de vanitate in idipsum. 170. B. 1. Vani pauperes, mendaces diuites. Diui-

- Ps. 61. V. 11. Dinitiae si affluant, nolite cor apponere. 171. C. 1. Dinitiae amore indignae.
- Ps. 64. V. 7. Praeparans montes in virtute tua. 27. B. 1.
- Ps. 66. V. 2. Illuminet vultum suum super nos & misereatur nostri. 584. C. 1. Placati numinis in rationali splendor.
- Ps. 67. V. 14. Si dormiatis inter medios cleros. 235. E. 1. Cleros pro fortibus, vel terminis. 386. A. 2. Felicitas magna.
- V. 19. Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem: accepisti dona in hominibus. 476. D. 1. Fons gratiarum Christus.
- Ps. 67. V. 25. Viderunt ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei: Regis mei, qui est in Sancto. 256. B. 2. Ingressus Dominus, cum mundo innotuit.
- V. 26. Praeueniunt principes coniuncti psallentibus, in medio iuencularum tympanistiarum. 256. D. 2. Ingressus Domini, Sanctum est.
- V. 29. & Manda Deus virtuti tuae. &c. Tibi offerent Reges munera. 256. D. 2. Omnis potestas Deo subditur.
- V. 31. Inrepa seras arundinis. 265. B. 2. Hastati milites.
- Ps. 68. V. 23. Mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributiones, & in scandalum. 340. C. 2. Eucharistia Iudaeis scandalum.
- V. 32. Et placebit Deo super vitulum nouellum: cornua producentem, & ungulas. 475. E. 1. Sacrificium Crucis gratissimum Deo. 337. D. 1.
- Ps. 71. V. 9. Et dominabitur a mari vsque ad mare: & a flumine vsque ad terminos orbis terrarum. &c. Christi imperium. 508.5. D. 2.
- Ps. 73. V. 1. Redemisti virgam hereditatis tuae: mons Sion. &c. 166. B. 1. Virga hereditatis, idest hereditas.
- V. 3. Leua manus tuas in superbias eorum in finem. 275. B. 1.
- V. 9. Signa nostra non vidimus iam non est propheta: & nos non cognosceret amplius. 183. A. 2. Prophetiae in secundo templo defuerunt.
- V. 11. Ut quid auertis manum tuam; & dexteram tuam de medio sinu tuo in finem. 158. B. 2. Haec est manus adiutrix.
- Ps. 74. V. 4. Liquefacta est terra, & omnes qui habitant in ea: ego confirmaui columnas eius. 415. C. 2. Iudicium vniuersale.
- Ps. 76. V. 1. Voce mea ad Dominum clamaui; voce mea ad Deum, & intendit mihi. 169. E. 2. Precum exauditor Deus.
- Ps. 77. V. 61. Et tradidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici. 583. A. 1. Pulchritudo Israel Arca foederis.
- V. 67. Repulit tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit. &c. 471. A. 1. Mons Sion electus.
- V. 69. Aedificauit sicut vnicornium sanctificium suum. 244. E. 2. Idest nobilissimum templum.
- Ps. 78. V. 12. Redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum. 389. D. 1. Idest ipsismet.
- Ps. 79. V. 6. Potum dabis nobis in lacrymis in mensura. 170. D. 2. Metonymiae tropus.
- Ps. 80. V. 6. Cum exiret de terra Aegypti, linguam quam non nouerat, audiuit. 169. A. 2. Audire pro intelligere.
- Ps. 81. V. 1. Deus stetit in synagoga deorum: in medio autem deos diiudicat. Iudicum iudex Deus. 45. B.
- Ps. 89. V. 1. Domine refugium, &c. a saeculo, & vsque in saeculum tu es Deus. 369. D. 1. Deus aeternus.
- V. 4. Mille anni ante oculos tuos, tamquam dies hesternae, quae praeteriit. 571. A. 2.
- Ps. 90. V. 1. Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei caeli commorabitur. 294. E. 2. In Deo omnis securitas.
- Ps. 91. V. 8. Cum exorti fuerint peccatores sicut foenum. &c. 481. A. 1. Peccatorum imbecillitas.
- V. 13. Iustus vt palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur. 480. D. 2. Virtutibus auctus.
- V. 14. Plantati in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri florebut. 481. A. 1. Iusti.
- Ps. 102. V. 20. Benedicite Dominum omnes angeli eius: potentes virtute, qui facitis verbum illius. Angelorum ministerium. 11. C. 1.
- Ps. 103. V. 5. Fundasti terram super stabilitatem suam. 286. E. 2. Basis sibi ipsi terra.
- Ps. 105. V. 18. Initiati sunt Beelphegor. 398. D. 2. Beelphegor idolum turpitudinis.
- V. 30. Et stetit Phinees, & placauit: & cessauit quassatio. 399. B. 2. Radix malorum fornicatio.
- Ps. 106. V. 25. Dixit, & stetit spiritus procellae, & exaltati sunt fluctus eius. 444. Diuino cuncta subiiciuntur imperio.
- Ps. 111. V. 8. Paratum cor eius sperare in Domino, confirmatum est cor eius: non commouebitur, donec despiciat

- inimicos suos. 314. B. 1. Iusti in aduersis constantia.
- Caelum caeli Domino: terram autem dedit filijs hominum. 469. D. 1. Caelum Dei sedes.
- Sacrificabo hostiam laudis, & nomen Domini inuocabo. Ps. 115. V. 17. bo. 323. B. 1. Et, pro, idest.
- Constituere diem solemnem in condensis, vsque ad cornu altaris. 482. E. 1. Solemnis ritus.
- Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Ps. 118. V. 1. Appropinquet deprecatio mea in conspectu tuo Domine. &c. Intret postulatio mea in conspectu tuo. 169. & 170.
- &c. 226. B. 1. Peccatorum labe carens, beatus.
- Ad Dominum cum tribularer clamaui, & exaudiuit me. 226. D. 1.
- Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi. 226. E. 1.
- Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuum, ex hoc nunc & vsque in saeculum. 256. A. 1.
- Lactatus sum in his quae dicta sunt mihi: In domum Domini ibimus. 226. E. 1. In domo Domini iucunditas.
- Leuaui oculos meos, qui habitas in caelis. 226. A. 2. Ps. 122. V. 1. Oculi mentis ad Deum leuandi.
- Nisi quia Dominus erat in nobis. &c. Cum exurgerent homines. Torrentem pertransiuit anima nostra. 226. B. 2. Nihil sine Dei auxilio tutum.
- Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion. 226. C. 2. Ps. 124. V. 1. Fiducia firma.
- Nisi Dominus aedificauerit domum, in vanum laborauerunt, qui aedificant eam. 226. D. 2. Dei manus necessaria.
- Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam. 329. E. 2. Vigilare, intentum esse.
- Filij tui sicut nouellae oliuarum in circuitu mensae tuae. 231. E. 1. Liberi, Dei benedictio.
- Benedicat tibi Dominus ex Sion: & videas bona Ierusalem omnibus diebus vitae tuae. Et videas filios filiorum tuorum. &c. 300. D. 1. Et, pro idest.
- Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores. 538. Ps. 128. V. 3. E. 2. Christus Martyrum caput.
- Propter David seruum tuum, non auertas faciem Christi tui. 326. D. 1. Regni Messiae floridam faciem.
- Quoniam elegit Dominus Sion: elegit eam in habitationem sibi. Haec requies mea in saeculum saeculi: hic habitabo quoniam elegi eam. 173. D. 1. Templum. 294. E. 1. Ecclesia.
- Illuc producam cornu Dauid. 337. B. 2. Cornu pro Regia potestate.
- Ecce nunc benedicite Dominum omnes serui Domini. 227. A. 1. Qui statis in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri. 224. E. 2. Ab omnibus benedicendus Deus.
- In noctibus extollite manus vestras in Sancta. 269. E. 2. Vita haec nox est.
- Qui statis in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri. 982. B. 2. Multa atria in scriptura.
- Si descendero in infernum, ades. 278. B. 2. Vbiq; Deus. Ps. 138. V. 8. Obumbrasti super caput meum in die belli. 305. E. 2. Ps. 139. V. 8. Idest, protexisti me.
- Filiae eorum compositae, circumornatae vt similitudo templi. 257. E. 1. Templum maxime decet esse ornatum.
- Hymnus omnibus Sanctis eius, filijs Israel, populo appropinquanti sibi. 409. C. 2. Appropinquare Deo, colere est.

PROVERBIA SALOMONIS.

- Vt addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. 494. A. 2.
- Honora Dominum de tua substantia, & de primitijs omnium frugum tuarum, da ei. 409. D. 2. Honor linguae, & manus.
- Dominus sapientia fundauit terram. 286. E. 2. Sapientia terram fundat sine fundamento.
- Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclyta proteget te. 494. B. 2.
- Dominus possedit me in initio viarum suarum. C. 8. V. 21. & Quando praeparabat caelos, aderam: quando certa lege, & gyro vallabat abyssos. 465. D. 2. Sapientia aeterna.
- Cum eo eram cuncta componens. Quando praeparabat caelos, aderam &c. 269. A. 2. Coaeternus Patri Filius.

Beatus

- Y. 34.** Beatus homo, qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie, & obseruat ad postes ostij mei. 329. D. 1. Felix qui sapientiae vocem audit.
- C. 9. Y. 8.** Immolauit victimas suas sapientia. 212. D. 1.
- C. 9. Y. 12.** Si sapiens fueris, sapiens tibi metipsum eris: si autem illud, tibi portabis malum. Sapientia utilis, malitia perniciofa. 43. A. 2.
- C. 10. Y. 18.** Abscondunt odium labia mendacia: qui profert contumeliam, insipiens est. 305. A. 2. Calumnia in calumniatorem.
- C. 11. Y. 13.** Qui ambulat fraudulentem, reuelat arcana: qui autem fidelis est, celat amici commissum. 305. B. 2.
- C. 14. Y. 4.** Vbi non sunt bones, praesepe vacuum est: vbi autem plurimae segetes, ibi manifesta est fortitudo bonis. 314. E. 1.
- C. 15. Y. 6. 7.** Domus iusti, plurima fortitudo: & in fructibus impij conturbatio. Labia sapientium disseminabunt scientiam: cor stultorum dissimile. 314. A. 1. Fructus pro operibus.
- C. 16. Y. 33.** Sortes mittuntur in sinum. 389. A. 2.
- C. 17. Y. 4.** Malus obedit linguae iniquae, & fallax obtemperat labijs mendacibus. 169. E. 2.
- Y. 9.** Qui celat delictum, quaerit amicitias. 305. B. 2.
- Y. 19.** Qui exaltat ostium suum quaerit ruinam. 191. D. 2. Ostium pro tota domo.
- C. 18. Y. 16.** Donum hominis dilatat viam eius, & ante principes spatium ei faciet. 263. B. 2. Munera viam sternunt.
- C. 19. Y. 10.** Pondus & pondus, mensura & mensura utrumque est abominabile apud Dominum. 170. D. 1. Iniquum iudicium.
- C. 21. Y. 30.** Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum. 104. E. 1.
- C. 21. Y. 11.** Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo. 453. B. 2. Decorum.
- Y. 21.** Si esurierit inimicus tuus ciba illum: si sitierit da ei aquam bibere: prunas enim congregabis super caput eius. 500. A. 1. Benefacere inimicis.
- Y. 24.** Melius est federe in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa. 477. E. 1. Mala mulier graue malum.
- Y. 25.** Aqua frigida animae sicienti, & nuntius bonus de terra longinqua. 215. A. 1. & comparatiua. 446. C. 1.
- C. 27. Y. 3.** Graue est saxum, & onerosa arena: sed ira stulti utroque grauior est. 409. B. 2. Intolerabilis.
- Y. 17.** Ferrum ferro acuitur, & homo exacuit faciem amici sui. 326. E. 1. Facies mores significat.
- C. 28. Y. 5.** Viri mali non cogitant iudicium: qui autem inquirunt Dominum, animaduertunt omnia. 353. A. 2. Malorum & bonorum cogitationes variae.
- Y. 13.** Qui abscondit scelera sua, non dirigitur: qui autem confessus fuerit, & reliquerit ea, misericordiam consequetur. 305. C. 2. Peccatorum confessio.
- C. 31. Y. 30.** Fallax gratia, & vana est pulchritudo. 170. B. 1. Res humanae vanae.

ECCLESIASTES.

- C. 1. Y. 6.** Sol oritur, & occidit, & ad locum suum reuertitur: ibique renascens gyrat per Meridiem, & flectitur ad Aquilonem. 470. A. 1. Solis cursus.
- C. 1. Y. 4. & 8.** Magnificauit opera mea. &c. Coaceruavi mihi argentum & aurum, & substantias regum & prouinciarum. 515. E. 2. 505. B. 1.
- C. 1. Y. 15.** Miserabilis prorsus infirmitas: quomodo venit, sic reuertetur. 208. C. 2. Rerum vicissitudo.
- C. 12. Y. 9.** Cumque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum. 169. D. 2.

CANTICVM CANTICORVM.

- C. 1. Y. 1.** Oleum effusum nomen tuum. 366. E. 1. Nomen Christi odoris eximij.
- Y. 9.** Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilaui te, amica mea. Ecclesiae pulchritudo. 528. C. 2.
- Y. 16.** Ecce tu pulcher es dilecte mi, & decorus: lectulus noster floridus. 454. C. 1.
- C. 2. Y. 1.** Ego flos campi, & lilium conuallium. 454. B. 1. Sanctitas Christi & pulchritudo.
- Y. 5.** Stipate me malis, quia amore laguo. 453. B. 2. Mala aurea.
- Y. 8. & 9.** Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus. En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos. 198. E. 2. Fene-
- Tomi 1. Explanat. Pars 2.

strae, cancelli eadem.

Sicut turris Dauid collum tuum, &c. 483. C. 2. C. 4. Y. 4. Ecclesia.

Pulchra ut Luna, electa ut Sol, terribilis ut castrorum C. 6. Y. 3. acies ordinata. 471. D. 1. Ecclesiae pulchritudo.

Terribilis ut castrorum acies ordinata. Firmitas. Y. 3. 528. E. 2.

Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis. 275. B. 1. Pulchri gressus in Deum tendentes.

Si murus est, aedificemus super eam propugnacula ar. C. 8. Y. 9. gentea. 163. A. 1. Fortis sapientia.

LIBER SAPIENTIAE.

Deus patrum meorum, & Domine misericordiae, qui fecisti omnia verbo tuo, &c. Da mihi sedum tuarum assilicem sapientiam, &c. Tu elegisti me Regem. &c. Et dixisti me aedificare templum in monte sancto tuo. &c. Imaginem tabernaculi tui quod praeparasti ab initio. &c. 465. C. D. 1. Et deinceps fufe explicatur.

Nam nubes castra eorum obumbrabat. 149. A. 2. C. 19. Y. 7.

ECCLESIASTICVS.

Si videris sensatum euigila ad eum, & gradus ostio. C. 6. Y. 36. rum illius exterat pes tuus. 329. C. 2.

Cibabit illum pane vitae, & intellectus & aqua sapientiae salutaris potabit illum. Cibus & potus animae. 24. D. 2.

Sapientia absconsa, & thesaurus inuisus, quae utilitas in vtrisque. Rerum utilitas in vfu est. 2. C. 2.

Gyrum caeli circuiui sola, & profundum abyssi penetraui, &c. 211. D. 2. Vbi requiescat quaerit sapientia. C. 24. Y. 8. 9. & 10.

Et sic in Sion firmata sum, & in ciuitate sanctificata similiter requieui. &c. 211. E. 2. Requies sapientiae charissima. Y. 15.

Posuit Dauid puero suo excitare Regem ex ipso fortissimum. 212. A. 1. Quippe sapiens Rex fortissimus Salomon. Y. 34.

Sicut Sol Oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bonae species in ornamentum domus eius. Lucerna splendens super candelabrum sanctum, & species faciei super aetatem stabilem. 359. C. 2. Pulchritudo laudata. C. 26. Y. 21. & 22.

Sol in aspectu, annuncians in exitu, vas admirabile, opus excelsi. 484. C. 1. & A. 2. Solis pulchritudo admirabilis. C. 43. Y. 2.

Vas castrorum in excelsis, in firmamento caeli resplendens gloriose, &c. 484. B. 2. Copiae militares vasa vocantur. Y. 9.

Et replesti in comparationibus aenigmata, & ad insulas longe diuagatum est nomen tuum. Fama Salomonis. 525. C. 2. C. 47. Y. 17.

Ezechiel qui vidit conspectum gloriae, quam ostendit illi in curru Cherubim. 15. D. 2. Ezechielis laus. C. 46. Y. 10.

ISAIA S.

Confundentur ab idolis, quibus sacrificauerunt. C. 1. Y. 29. 189. C. 1.

Eterit in nouissimis diebus praeparatus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super colles, &c. Ecclesia catholica. 26. E. 2. C. 2. Y. 2.

Ecce enim Dominus exercituum auferet, a Ierusalem, & a Iuda validum, & fortem, &c. 46. B. 2. C. 3. Y. 1. & 3.

Peccatum suum quasi Sodoma praedicauerunt, nec absconderunt. 171. E. 2. Praedicare, palam facere. Y. 9.

Et maecebunt, atque lugebunt portae eius, & desolata in terra sedebit. 268. E. 1. Hierosolymae ruina. Y. 26.

Tantummodo inuocetur nomen tuum super nos. Sponsa si nomen sponsa inuocat. 324. E. 2. C. 4. Y. 1.

Vinea facta est dilectio meo in cornu filio olei. 511. D. 2. C. 5. Y. 1. Vbertas Palaestinae.

Vidi Dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum. Dei maiestas. 11. B. 1. C. 6. Y. 1.

Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum: plena est omnis terra gloria eius. 322. A. 1. Gloria Domini implet orbem. 312. A. 2. Voces Seraphim. Y. 3.

Ecc Et com-

- Y. 4. Et commota sunt superliminaria cardinum à voce clamantis. 330. D. 1. Christo moriente postes commoti.
- Y. 6. Et volauit ad me vnus de Seraphim, & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari. 205. C. 1.
- Y. 26. Conculcabit pes, pedes pauperum, gressus egenorum. 275. A. 1. Sublimis Hierosolyma conculcanda pronuntiatur.
- C. 9. Y. 1. et 2. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephthali: & nouissimo aggrauata est via maris. &c. 410. E. 1. Alleuari pro despectum esse.
- C. 10. Y. 1. Vae qui conducunt leges iniquas. 416. E. 1. Iniustitia.
- Y. 21. Reliquiae conutrentur; reliquiae, inquam, Iacob ad Deum foerem. &c. 385. B. 1. Hebraeorum conuersio.
- Y. 24. In virga percutiet te, & baculum suum lenabit super te in via Aegypti. 373. D. 2. Instar Aegypti.
- C. 11. Y. 2. Et requiescit super eum spiritus Domini. 161. A. 2.
- C. 13. Y. 2. Super montem caliginosum leuate signum. 235. B. 1. Caliginosus idest excelsus.
- C. 14. Y. 13. In caelum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum. &c. 465. E. 2. Superbia mortis aeternae causa.
- C. 16. Y. 1. Emitte agnum domine dominatorem terrae de petra deferri ad montem filiae Sion. Desiderium aduentus Christi. 569. A. 1.
- C. 19. Y. 13. Deceperunt Aegyptum, angulum populorum eius. 462. Angulus pro regno.
- C. 22. Y. 6. & Parietem nudauit clypeus. Et erunt erectae valles tuae. &c. 432. A. 2. Domus saltus Libani opibus.
- Y. 23. et 23. Et figam paxillum in loco fidei, in solum gloriae domui patris sui. Et suspendent super eum. &c. 462. D. 2. Paxillus fixus Christus.
- C. 25. Y. 9. & Et dicet in die illa. Ecce Deus noster iste, expectauimus eum, & saluabit nos. &c. Quia requiescet manus Domini in monte isto. 162. D. 2. Requies patriae innuitur.
- C. 28. Y. 8. Omnes mensae repletae sunt vomitu, sordiumque; ita vt non possit esse vltra locus. 231. E. 1. Crapula fugienda.
- Y. 16. Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem probatum, angularem. &c. 478. C. & D. 2. Lapis arcis, lapis probatus.
- Y. 17. Subuertet grando spem mendacis. Peccatorum spes vana. 497. C. 2.
- C. 29. Y. 1. Vae Ariel, Ariel ciuitas, quam expugnauit Dauid. 390. D. 2. Ierusalem.
- Y. 1. et 2. Additus est annus ad annum, solemnitates euolutae sunt. Et circumuallabo Ariel, & erit tristis, & maerens, & erit mihi quasi Ariel. 391. B. 1. Fortissima, quaeque deiecit Deus.
- Y. 11. et 12. Et erit vobis visio omnium, sicut verba libri signati: quem cum dederit scienti litteras. &c. Ignorantia. 7. A. 1.
- Y. 13. Appropinquat populus iste ore suo, & labijs suis glorificat me: cor autem eius longe est à me. 409. C. 2. Oratio vocis alieno corde.
- C. 31. Y. 8. Et iuuenes eius vectigales erunt. 501. B. 2.
- C. 32. Y. 11. 12. Obstupescite opulentiae, conturbamini confidentes. et 13. &c. Terrae vastitas. 512. A. B. 1.
- C. 33. Y. 22. Dominus enim index noster, Dominus legifer noster. &c. 416. E. 1.
- C. 34. Y. 11. Extendetur super eam mensura, vt redigatur ad nihilum. 166. E. 1. Super Bosra Idumaeae metropoli.
- C. 38. Y. 12. Praecisa est velut à texente vita mea: dum adhuc ordire, succidit me. 298. B. 2. Vita praesens instar telae.
- C. 39. Y. 7. Et de filijs tuis, qui exibunt de te, quos genueris, tolerant, & erunt eunuchi in palatio Regis Babylonis. 257. B. 1.
- C. 42. Y. 4. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium. 216. C. 2. Rectum.
- C. 43. Y. 8. Educ foras podulum caecum, & oculos habentem; & surdum, & aures sunt ei. 170. E. 1. Caecus mente.
- C. 45. Y. 1. Et aperiam coram eo ianuas, & portae claudentur. 366. D. 2.
- C. 48. Y. 10. Et excoxi te, sed non quasi argentum. 451. B. 2.
- Y. 17. Haec dicit Dominus Redemptor tuus Sanctus Israel: Ego Dominus Deus tuus, docens te alia. &c. 269. B. 2. Dei doctrina.
- Y. 18. Vtinam attendisses mandata mea: facta fuisset sicut flumen pax tua, & iustitia tua, sicut gurgites maris. 444. D. 1. Optimi parentis obsequium.
- C. 49. Y. 14. et seqq. Dixit Sion, dereliquit me Dominus Dominus oblitus est mei, Numquid obliuisci potest mulier infantem suum. &c. Ego tamen non obliuiscar tui. Ecce in manibus meis descriptis te. &c. Amor dui perpetuus. 36. A. 2.
- Leua in circulo oculos tuos, & vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. &c. Et circumdabis tibi, eos quasi sponsa. 383. B. 2. Desolatam consolatur Dominus.
- Quia abscissus est de terra viuentium. 298. B. 2. è me. C. 53. Y. 8. dio sublati.
- Adducam eos in montem sanctum meum, & laetificabo eos in domo orationis meae. 202. B. 2. Oratio laetificat.
- Ecce non est abbreviata manus Domini, vt saluare nequeat. 158. D. 2. Non minuitur potentia Dei.
- Et quasi columbae ad fenestras suas. 384. A. 2. C. 60. Y. 8.
- Quasi pannus menstruatus vniuersae nostrae. Imperfectio humana. 537. E. 1. C. 64. Y. 6.
- Haec dicit Dominus: Caelum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum: quae est ista domus, quam aedificatis mihi? & quis est iste locus requiectionis meae. 294. C. 1. Templum Domini requies. 594. C. 2. Dei sunt omnia.
- Qui immolat bouem quasi qui interficiat virum: qui maciat pecus quasi qui ex cerebret canem. &c. 595. A. 1. Legalium despectus.
- Audite verbum Domini, qui tremitis ad verbum eius: dixerunt fratres vestri odientes vos. &c. 410. B. 1. C. 5.
- Laetamini cum Ierusalem. &c. Vt fugatis & repleamini ab vbere consolauimus eius. &c. 595. A. 1. Pax ecclesiae Christi. C. 10. & 11.

I E R E M I A S.

- Q Vid tu vides Ieremias? Virgam vigilantem ego ego video: Et dixit Dominus ad me: Bene vidisti, quia vigilabo ego super verbum meum, vt faciam illud. 329. A. 2. Virga vigilans quae.
- Arguet te malitia tua, & auersio tua increpabit te. Scito et vide quia malum, & amarum est, reliquif se te Dominum Deum tuum. &c. Auersio à Deo pessima. 46. A. 1. C. 2. Y. 19.
- Ergo saltem amodo voca me, Pater meus, dux virginis: tatis meae tu es. 468. D. 2. Deus dux. C. 3. Y. 4.
- Cumque multiplicati fueritis & creueritis in terra in diebus illis ait ait Dominus non dicent vltra: Arca testamenti Domini. 585. D. 1. Arcae occultatio. Y. 16.
- Ventrem meum, ventrem meum dolco. 271. D. 1. Venter pro pectoris concuitate. C. 4. Y. 19.
- Circuite vias Ierusalem. &c. Quaerite in plateis eius an inueniatis virum facientem iudicium, et quarentem seem. 164. A. 1. C. 5. Y. 1.
- Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes: Templum Domini, templum Domini, templum Domini est. 257. C. 2. Ter dicit templum porticus memor templi et oraculi. 573. C. 1. Mendaces sunt qui pollicentur tertium templum. C. 7. Y. 4.
- Fecistis illam speluncam latronum 588. C. 1. Templi Iudaeorum infamia. Y. 11.
- Qui facit terram in fortitudine praeparat orbem in sapientia sua, et prudentia sua extendit caelos. Dei omnipotentia. 45. A. 2. C. 10. Y. 12.
- Non est his similis pars Iacob: qui enim formauit omnia, ipse est: et Israel virga hereditatis eius. 166. C. 1. Pars, virga, hereditas. Y. 16.
- Visitabo super eos quatuor species, gladium ad occisionem. &c. Propter Manasse. &c. Quis enim miserebitur tui Ierusalem? &c. Ruinam populi Manasse. 152. C. 1. C. 15. Y. 3. 4.
- Solum gloriae altitudinis à principio locus sanctificationis nostrae, expectatis Israel Domine. 220. B. 1. Omnis spes nostra Deus. C. 17. Y. 11. & 13.
- Factus est in corde meo quasi ignis exaestuans, claususque in ossibus meis: & defeci, ferre non sustinens. 314. Sanctorum zelus. C. 20. Y. 9.
- Cor meum ad Moab quasi tibia resonabit. 198. D. 2. Fictitia quare. C. 48. Y. 36.
- Saraias autem erat princeps prophetiae. 295. B. 2. C. 51. Y. 59.
- In mense autem quinto, decima mensis. &c. Venit Nabuzardan. &c. & incendit domum Domini. 153. D. 1. & 13.
- Confregerunt eas Chaldaei, & tulerunt omne aes eorum in Babylonem. 486. E. 1. Y. 21.
- De columnis autem decem & octo cubiti altitudinis erant in columna vna. 423. C. 1. Y. 24.

Et re-

- ŷ. 12. Et retiacula, & malogranata super coronam in circuitu. 1. Corona quae.
ŷ. 13. Et fuerunt malogranata nonaginta sex dependentia, & omnia malogranata centum retiaculis circundabantur. 451. E. 1.
ŷ. 19. In anno octauo decimo Nabuchodonosor, animas octingentas triginta duas. 153. D. 1.

THRENI IEREMIAE.

- ŷ. 1. Princeps prouinciarum facta est sub tributo. 507. B. 2.
ŷ. 12. O vos omnes, qui transitis per viam, attendite, & videte si est dolor, sicut dolor meus: quoniam vindemiauit me. 155. D. 2. Vineae confertur.
ŷ. 13. Cogitauit Dominus dissipare murum filiae Sion; tendit funiculum suum. 166. D. 1. Non destruit Deus sine funiculo & mensura.
ŷ. 43. & Operuisti in furore, & percussisti nos. &c. Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio. 305. D. 2. Impietatis nubes.
ŷ. 49. & Oculus meus afflictus est, nec tacuit: eo quod non esset requies, donec respiceret, & videret Dominus de caelis. 309. E. 1. Nulla nisi a Deo requies.
ŷ. 1. Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarij. 584. A. 2. Iudaeorum miseria.

B A R V C H.

- ŷ. 34. Tellae autem dederunt lumen in custodijs suis, & laetatae sunt. 239. E. 1.
ŷ. 20. Nigrae fiunt facies eorum a fumo, qui in domo fit. 384. A. 1. Marmoreae imagines fumo nigrescunt.

E Z E C H I E L.

- ŷ. 4. ET vidi, & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone, & nubes magna, & ignis inuoluens. Dei apparitio. 13. C. 1.
ŷ. 9. & Et in medio eius similitudo quatuor animalium, & hic aspectus eorum similitudo hominis in eis: quatuor facies vni, &c. 319. D. 2. 456. D. & E. 2. Eadem cum Apocalypsis animalibus.
ŷ. 12. & Et assumpsit me spiritus, & audiui post me vocem, commotionis magnae: Benedicta gloria Domini de loco suo. &c. 321. A. 2. Gloria Domini, Arca. 595. A. 1.
ŷ. 16. Et introduxit me in atrium domus Domini interius: & ecce in ostio templi Domini inter vestibulum & altare. 243. C. 2. 22. E. 1. A. 2.
ŷ. 16. Et ecce viri dorsa habentes contra templum Domini, & facies ad Orientem, & adorabant ad ortum Solis. 396. A. 2. Ad Occidentem spectare oportuit Sacerdotes sacrificantes. 71. B. 2.
ŷ. 4. Et eleuata est gloria Domini desuper Cherub ad limen domus: & repleta est domus nube. 173. C. 1. Domus pro templo.
ŷ. 14. Quatuor autem facies habebat vnum: facies vna, facies Cherub, & facies secunda, facies hominis: & in tertio facies leonis, & in quarto facies aquilae.
ŷ. 19. & Et gloria Israel erat super ea. Ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel iuxta fluuium Chobar. 311. D. 2.
ŷ. 10. Ipse aedificabat parietem, illi autem lineabant luto absque paleis. Maceria. 20. C. 1.
ŷ. 18. Et sumpsisti vestimenta tua multicoloria & aperuisti illas. 305. D. 2. Imagines.
ŷ. 24. Et aedificasti tibi lupanar. 439. A. 1.
ŷ. 19. & Et vocatum est nomen eius Excelsum vsque ad hanc diem. Vos polluimini in omnibus idolis vestris vsque hodie. 309. A. 2.
ŷ. 46. & Fili hominis pone faciem tuam contra viam Austris, & stilla ad Aphricum, & propheta ad saltum agri Meridiani. &c. Nunquid non per parabolas loquitur iste. 13. C. 1. 431. D. 2.
ŷ. 21. Et tibi dabo apertum os in medio eorum, & scient quia ego Dominus. 229. A. 2.
ŷ. 30. Filij populi tui, qui loquuntur de te iuxta muros, & in ostijs domorum, & dicunt vnus ad alterum, vir ad proximum suum. 217. C. 2. Vnus ad alterum distributiae.
ŷ. 1. Facta est super me manus Domini. 15. C. 2.
ŷ. 2. In visionibus Dei. Ostenditur templum. 21. C. 1.
Tomi 2. Explanat. Pars 2.

Et dimisit me super montem excelsum nimis: super quem erat quasi aedificium ciuitatis vergentis ad Austrum. Templum. 16. D. 2. & 17. A. 2.
Fenestrae autem eius, & vestibulum, & sculpturae secundum mensuram portae, quae respiciebat ad Orientem. 188. B. 1. Mensura mensurae responderet.
Et introduxit me in templum. &c. Et mensus est longitudinem eius viginti cubitorum ante faciem templi. &c. Sanctum Sanctorum. 24. D. 1.
Introgressus intrinsecus. &c. Dixit ad me; hoc est Sanctum Sanctorum. 16. D. 1.
Et erat interior domus in lateribus domus. 72. C. 1.
Et caelata erant in ipsis ostijs templi Cherubim, & sculptura palmarum, sicut in parietibus quoque, expressae erant &c. 450. A. 1.
Quamobrem & grossiora erant ligna in vestibuli fronte forinsecus. 446. A. 1. 447. E. 2.
Vbi erant gazophylacia in superioribus humiliora, quia supportabant porticus, quae ex illis eminebant. &c. Tristega enim erant, & non habebant columnas. &c. Atria qualia fuerint. 22. E. 2. & 23. A. 1. 430. C. 1. Tres ordines.
Scalas suis locis collocat propheta. 83. E. 2.
Haec sunt gazophylacia sancta, in quibus vescuntur Sacerdotes. &c. Ibi ponent Sancta Sanctorum. Carnes Sanctae sunt partis Sacerdotalis. 212. C. 1.
Cumque compleisset mensuras domus interioris, eduxit me per viam portae, quae respicit ad viam Orientalem. 34. B. 2.
Longitudo & latitudo periboli dimensa est. 82. B. 1. 174. A. 2. Calamo metitur Angelus.
Per quatuor ventos mensus est murum eius vndique per circuitum. &c. 23. D. 2. 228. A. 2. 36. D. 1.
Et duxit me ad portam, quae respiciebat ad viam Orientalem. Et ecce gloria Dei Israel ingrediebatur per viam Orientalem. 321. E. 2. Gloria Dei quae.
Et vidi visionem secundum speciem, quam videram, quando venit vt disperderet ciuitatem. 321. D. 2.
Et eleuauit me spiritus, & introduxit me in atrium interius: & ecce repleta erat gloria Domini Domus. 13. B. 1. 409. A. 1. Gloria templo datur.
Non polluent vltra domus Israel nomen sanctum meum, ipsi & Reges eorum in fornicationibus suis. &c. Qui fabricati sunt limen. &c. Causae excidij templi. 32. D. 1. 151. A. 2.
Tu autem fili hominis ostende domui Israel templum. &c. Figuram domus, & fabricae eius exitus & introitus, & omnem descriptionem eius. &c. Archetypum. 18. E. 1. & 19. E. 1. & 21. B. 1. 13. B. 1. 66. E. 1. 32. C. 1. 38. C. 1. 415. B. 2. 21. B. 1. Sine imaginibus non intelligitur Ezechiel. 151. B. 2.
Ista est lex domus in summitate montis: omnis finis eius in circuitu, Sanctum Sanctorum est. 173. E. 2.
Istae autem mensurae altaris in cubito verissimo, qui habebat cubitum & palmum. 175. A. 2.
Hi sunt ritus altaris, in quacumque die fuerit fabricatum, vt offeratur super illud holocaustum, & effundatur sanguis. &c. Sacrificium. 37. A. 1. 33. B. 1.
Et assumens de sanguine eius pones super quatuor cornua eius, & super quatuor angulos crepidinis, & super coronam in circuitu, & mundabis illud, & expiabis. 402. E. 2. Expiationis ritus. 393. E. 1.
Porta haec clausa erit: non aperietur, & vir non transibit per eam. Virgo mater. 13. C. 1.
Et adduxit me per viam portae Aquilonis in conspectu domus: & vidi, & ecce impleuit gloria Domini domum Domini. 409. A. 1. 15. E. 2. Gloria facie templo datur.
Omnis alienigena, & incircumcissus corde, & incircumcissus carne non ingredietur sanctuarium meum. &c. Obseruantia locis sacris debita. 37. A. 1.
Sacerdotes autem, & Leuitae filij Sadoch, qui custodierunt caeremonias sanctuarij mei, &c. 37. A. 1.
Cumque ingredientur portas atrij interioris, vestibus lineis induentur, nec ascendet super eos quidquam laneum, quando ministrant in portis atrij interioris, & intrinsecus. 222. E. 2.
Et primitiua ciborum vestrorum dabitur Sacerdoti, vt reponat benedictionem domui tuae. 161. B. 2.
Cumque coeperitis terram diuidere sortito separate primitias Domino. 37. B. 1.
Et erit ex omni parte sanctificatum quingentos per quingentos quadrifariam per circuitum, &c. 23. E. 2.
Ecc 2 Porro

ŷ. 2.
ŷ. 22. & 24.
C. 41. ŷ. 1. & 4.
ŷ. 3. & 4.
ŷ. 9.
ŷ. 25.
ŷ. 25.
C. 42. ŷ. 5. & 6.
ŷ. 9.
ŷ. 13.
ŷ. 15.
ŷ. 16. & seq.
ŷ. 20.
C. 43. ŷ. 1. & 2.
ŷ. 3.
ŷ. 5.
ŷ. 7. & 8.
ŷ. 10. & 11.
ŷ. 12.
ŷ. 13.
ŷ. 18. & 19.
ŷ. 20.
C. 44. ŷ. 2.
ŷ. 4.
ŷ. 9. & 10.
ŷ. 15.
ŷ. 17.
ŷ. 30.
C. 45. ŷ. 1.
ŷ. 2.

- Y. 11.** Porro viginti sili, & vigintiquinque sili, & quindecim sili mnam faciunt. Mnae valor ex siliorum numero varius 526. D. 2.
- C. 46. Y. 6.** In die autem Kalendarum vitulum de armento immaculatum. 430. B. 1. Numerorum permutatio Hebraeis frequens.
- Y. 8.** Cumque ingressurus est Princeps, per viam vestibuli portae ingrediatur, & per eandem viam exeat. 390. D. 2. Alia populum, alia decet Principem via.
- Y. 9.** Et cum intrabit populus terrae in conspectu Domini in solemnitatibus: qui ingreditur per portam Aquilonis, ut adoret, egrediatur per viam portae Meridianae. &c. Qui ingreditur per viam portae Meridianae. 396. C. 2. Ne dent dorso templo.
- Y. 13.** Et culinae fabricatae erant subter porticus per gym. 162. E. 2. 429. E. 2.
- C. 47. Y. 12.** Non defluet folium ex eo, & non deficiet fructus eius. &c. 480. D. 2. Iustus.

DANIEL.

- C. 1. Y. 3. & 4.** **E**T ait Rex Asphenez praeposito eunuchorum, ut introduceret de filiis Israel, & de femine Regio, & tyrannorum, pueros. &c. qui possent stare in palatio Regis. 257. B. 1. Prophetia Isaiae completur.
- Y. 3.** Vidi somnium, & mente confusus ignoro quid viderim. 274. D. 2.
- C. 9. Y. 21.** Adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel, quem videram in visione a principio. 164. C. 1. Gabriel vir dictus.
- Y. 26.** Civitatem & sanctuarium dissipabit populus cum Duce venturo. &c. 575. D. 1. Praedicatur subversio Ierusalem.
- C. 10. Y. 1.** Intelligentia enim est opus in visione. 12. C. 1.
- Y. 13.** Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti, & vno diebus: & ecce Michael vnus de Principibus primis venit in adiutorium meum. 543. E. 2. Sollicitudo Angelorum pro salute Gentilium.

OSEE.

- C. 1. Y. 11.** **E**T congregabuntur filij Iuda, & filij Israel pariter. &c. 479. E. 2.
- C. 8. Y. 12.** Scribam ei multiplices leges meas. Scripturae varius sensus. 10. C. 1.
- C. 9. Y. 14.** Vulvam sine liberis, & vbera arentia. Sterilitas terrae. 512. A. 1.
- C. 12. Y. 10.** Et locutus sum super Prophetas, & ego visionem multiplicavi, & in manu Prophetarum assimilatus sum. Varia prophetiarum genera. 10. A. 2.

IOEL.

- C. 2. Y. 17.** **I**nter vestibulum & altare plorabunt Sacerdotes ministri Domini, & dicent: Parce Domine, parce populo tuo. 243. C. 2. Locus Sacerdotum orationi deputatus.

AMOS.

- C. 3. Y. 10.** **T**hesaurizantes iniquitatem, & rapinas in aedibus suis. Avaritia. 76. E. 1.
- Y. 14.** Amputabuntur cornua altaris, & cadent in terram. 393. E. 1. Altaris Bethel.
- C. 7. Y. 7.** Et ecce Dominus stans super murum litum, & in manu eius trulla caementarij, &c. Deus caementarium agens. 20. D. 1.
- C. 8. Y. 3.** Et stridebunt cardines templi in die illa. 257. D. 2. Desolatio praedicatur.
- C. 9. Y. 1.** Vidi Dominum stantem super altare, & dixit: Percute cardinem, & commoveantur superliminaria. 283. C. 1. 361. E. 2.
- Y. 11.** In die illa suscitabo tabernaculum David, quod cecidit, & reaedificabo aperturas murorum eius. &c. ut possideant reliquias Idumaeae, & omnes nationes. Ecclesia. 30. A. 2.

ABDIAS.

- Y. 7.** **V**sque ad terminum emisit te: omnes viri foederis tui illuserunt tibi. 310. A. 1. Vsque ad, notio.

ET omnia sculptilia eius concidentur, & omnes C. 1. Y. 7. mercedes eius comburentur igne, &c. Quia de mercedibus meretricis congregata sunt, & vsque ad mercedem meretricis reuertentur. 400. D. 1.

NAHVAM.

Infirmatus est Basan, & Carmelus, & slos Libani C. 1. Y. 4. elanguit. 362. C. 1.

De domo Dei tui interficiam sculptile, & conflatile, ponam sepulchrum tuum, quia inhonoratus es. 409. D. 1. Despectus.

Diripite argentum, & diripite aurum: & non est finis C. 2. Y. 9. diuitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus. 411. D. & E. 2. Cabod gloria.

HABACVC.

Abscindetur de ouili pecus. 298. A. 2. Abscindi, C. 3. Y. 17. hoc est, perire.

SOPHONIAS.

Dies irae dies illa. &c. Super ciuitates munitas, & C. 1. Y. 15. & super angulos excelsos. 477. A. 2.

Et onocrotalus, & ericius in liminibus eius morabuntur. C. 2. Y. 14. tur. 362. A. 1. Derelictae vrbis periphrasis.

AGGAEVS.

Ascendite in montem, portate ligna, & aedificate C. 1. Y. 8. & 14. domum. 571. B. 1.

Quis in vobis derelictus qui vidit domum istam in gloria sua? 571. D. 1. Gloria Templi prima. 33. E. 1.

Y. 7. 8. 9. 10. fusius explicantur a pag. 567. 568. A. 1. 409. B. 1.

Si tulerit homo carnem sanctificatam in ora vestimentisui, & tetigerit de summitate eius panem, &c. Numquid sanctificabitur? &c. 382. C. 1.

ZACHARIAS.

Domus mea aedificabitur in ea, &c. Perpendicularum extendetur super Ierusalem. 166. D. 1. Perpendicularum aedificationis symbolum.

Et leuauit oculos meos & vidi, & ecce vir, & in manu eius funiculus mensorum. &c. Et ut metiar Ierusalem. &c. 179. A. 1.

Quis tu mons magne coram Zorobabel? &c. 479. B. 1. C. 4. Y. 7. Christi potestas.

Manus Zorobabel fundauerunt domum istam, & manus eius perficient eam. 479. C. 1.

Ecce vir, oriens nomen eius: & subter eum orietur, & aedificabit templum Domino. &c. Et qui procul sunt, venient, & aedificabunt in templo Domini. 257. E. 2. Ecclesia semper aedificatur. 164. D. 1. Christus vir dicitur.

Haec dicit Dominus exercituum: Ieiunium quarti, & C. 8. Y. 19. ieiunium quinti, & ieiunium septimi, & ieiunium decimi erit domui Iuda in gaudium, & laetitiam, & in solemnitates praeclaras. 155. C. 2. Bona opera in gaudium vertuntur.

Dominus exercituum proteget eos. 193. E. 2. In Deo C. 9. Y. 15. refugium nostrum.

Ex ipso angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arcus praelij, C. 10. Y. 4. ex ipso egredietur omnis exactor simul. 462. E. 1.

Et assumpsi mihi duas virgas; vnā vocavi Decorem, C. 11. Y. 7. alteram vocavi Funiculum. 182. B. 2.

Et oculus dexter eius tenebrens obscurabitur. 216. C. 2. Iudicij oculus.

Ecce ego ponam Ierusalem superliminare crapulae. C. 12. Y. 2. omnibus populis in circuitu. 183. B. 1.

Percute pastorem, & dispergentur oves. 156. A. 1. C. 13. Y. 7.

Et erunt lebetes in domo Domini quasi phialae coram altari. Vasorum altaris nitor. 497. A. 2.

Et erit omnis lebes in Ieru salem, & in Iuda sanctificatus Domino exercituum. &c. 497. A. B. 2.

MALACHIAS.

Offertis super altare meum panem pollutum, &c. C. 1. Y. 7. & 13. Dicitis: Mensa Domini contaminata est; & quod superponitur, contemptibile est cum igne, qui illud deuorat. 340. D. 2. Mensa, & altare confunduntur.

Quis

¶ 10. Quis est in vobis, qui claudat ostia, & incendat altare, meum gratuito? 366. D. 1. Ianitorum, ac Sacerdotum auaritia.
C. 3. ¶ 1. Ecce ego mitto Angelum meum & praeparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad Templum suum. 370. A. Deus iustos suo aduentu consolatur.
¶ 8. & Et dixistis in quo configimus te? in decimis, & in primitiis, & in penuria vos maledicti estis, & me vos configitis. &c. Et sit cibus in domo mea, & probate me. &c. Decimae soluendae. 23. C. 2.

MACHABAEORVM I.

C. 1. ¶ 41. & 42. Sanctificatio eius desolata est sicut solitudo, dies festi eius conuersi sunt in luctum, Sabbata eius in opprobrium. &c. 413. B. & C. 1. Ignominia.
C. 3. ¶ 48. Et expandunt libros legis, de quibus scrutabantur Gentes similitudinem simulachrorum suorum. 312. D. 1. E templo aenigmaticae figurae petite.
C. 4. ¶ 38. Et viderunt sanctificationem desertam, & altare profanatum, & portas exustas, & in atrijs virgulta nata sicut in saltu, vel in montibus. 201. C. 11. Diuturnae desolationis argumentum.
¶ 57. Ornauerunt faciem templi coronis aureis, & scutulis. 482. C. 1. Ornare. 483. B. 1.
C. 14. ¶ 26. Et statuerunt ei libertatem, & descripserunt in tabulis aereis, & posuerunt in titulis in monte Sion. 177. D. 1. Mons Sion Templum.

MACHABAEORVM II.

C. 2. ¶ 7. 8. & 9. 10. Veniens ibi Hieremias inuenit locum speluncae: & tabernaculum, & arcam, & altare incensi intulit illuc, & ostium obstruxit. &c. 584. D. 2. Occultatio Arcae.
¶ 30. Sicut enim nouae domus architecto de vniuersa structura curandum est: ei vero qui pingere curat, quae apta sunt ad ornatum exquirenda sunt: ita aestimandum est & in nobis. 46. C. 2.
C. 6. ¶ 3. 4. Pessima autem, & vniuersis grauis erat malorum incurso: nam templum luxuria, & comestationibus Gentium erat plenum, & scortantium cum meretricibus. &c. 401. B. 1. Idololatriae abominatio.
C. 10. ¶ 7. Propter quod Thyrsos, & ramos virides, & palmas praeferebant ei, qui prosperauit mundari locum suum. 482. C. 2. Ramorum ornatus.

NOVVM TESTAMENTVM.
SANCTVS MATTHAEVS.

C. 1. ¶ 25. ET non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum. 309. B. 2. Id est, numquam.
C. 2. ¶ 1. Magi ab Oriente venerunt Ierosolymam dicentes: ubi est, qui natus est rex Iudaeorum. Expleantur Prophetiae. 308. D. 2.
C. 4. ¶ 13. 14. Cum autem audisset IESVS quod Ioannes traditus esset, secessit in Galilaeam. &c. 410. B. 2. Praedicationis Christi exordium summa fuit Galilaeae gloria.
C. 5. ¶ 1. & 3. Et aperiens os suum docebat eos, dicens: Beati pauperes spiritu. &c. 169. B. 1. Pleonasmus.
¶ 16. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent. &c. Vita exemplaris. 35. A. 2.
C. 6. ¶ 6. Ora Patrem tuum in abscondito. 295. A. 1.
¶ 22. Lucerna corporis tui est oculus tuus. 304. C. 2.
C. 34. & 36. Non enim veni pacem mittere, sed gladium: & Inimici hominis domestici eius. Aduersus motus animi prauos. 528. B. 2.
C. 12. ¶ 28. Si autem ego in spiritu Dei eicio daemones, igitur peruenit in vos regnum Dei. 159. B. 1.
C. 13. ¶ 16. Vestri autem beati oculi, quia vident; & aures vestrae, quia audiunt. 329. D. 1.
C. 15. ¶ 4. Honora patrem tuum, & matrem tuam. 410. A. 1.
¶ 7. 8. Hypocritae bene prophetauit de vobis Isaias dicens: Populus hic labijs me honorat: cor autem eorum longe est a me. 409. D. Labiorum honos non cordis.
C. 16. ¶ 18. Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam. Petrus. 25. D. 2.
¶ 18. Portae inferi non praeualebunt. Fortitudo Ecclesiae. 528. E. 2.
C. 12. ¶ 10. 11. Interrogauerunt eum discipuli dicentes: Quid ergo scribae dicunt, quod Eliam oporteat primum veni-
12. 13. Tomi 2. Explanat. Pars 2.

re? At ille respondens, ait eis: Elias quidem venturus est, & restituet omnia. Dico autem vobis, quia Elias iam venit. &c. 375. B. 2. Ioannes Elias vocatur.
Accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum, & dixerunt ei: Magister vester non soluit didrachma? Mirabile exemplum. 538. B. C. 1.
Sit tibi sicut Ethnicus, & publicanus. 220. C. 1. Indignus C. 18. ¶ 17. fratrum numero.
Non vsque septies, sed vsque septuagies septies. 472. ¶ 22. A. 1. Toties, quoties.
Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sororem. C. 19. ¶ 29. &c. centuplum accipiet & vitam aeternam possidebit. Dei munificentia. 546. A. 2.
Ex ore infantium, & lactentium perfecisti laudem. C. 21. ¶ 16. 106. E. 1.
Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. 321. D. 2. C. 23. & 38.
Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. 329. A. 2. Hora mortis incertissima.
Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. 365. C. 2. Charitatem.
Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte: scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis. 156. A. 1.
Hic dixit: Possum destruere templum Dei, & post tri- ¶ 61. duum reaedificare illud. 474. E. 2. Corpus Christi templum vocatur.
Et ecce velum templi scissum est in duas partes a sum- C. 27. ¶ 51. mo vsque deorsum. 330. E. 1. Templi velum.
Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. 595. E. 1. Christi in ecclesia praesentia.

S. MARCVS.

IN qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. C. 4. ¶ 24. 473. B. 2. Remuneratio operibus respondet.
Omnis enim igne salietur, & omnis victima sale sa- C. 9. ¶ 48. lietur. 215. C. 1. Et, pro sicut.
Et non sinebat, vt quisquam transferret vas per tem- C. 11. ¶ 16. plum. 167. A. 2. Templi dignitas, & sanctitas.
Cum egrediretur de templo, ait illi vnus ex discipulis C. 13. ¶ 1. 2. & 3. suis: Magister aspice quales lapides, & quales stru- cturae. &c. 80. D. 1. 177. B. 2.

S. LVCAS.

FACTum est autem cum Sacerdotio fingeretur in C. 1. ¶ 8. & 9. ordine vicis suae ante Deum, secundum consuetudinem Sacerdotij, forte exijt vt incensum poneret. 146. B. 1. Zacharias, non summus Pontifex.
Apparuit illi Angelus Domini stans a dextris altaris incensi. 345. A. 2. ¶ 11.
Et factum est vt impleti sunt dies officij eius, abiit in domum suam. &c. Zacharias. 23. E. 1. ¶ 23.
Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui. 337. B. 2. Cornu salutis, id est, regnum Saluatoris. ¶ 69.
Exijt edictum a Caesare Augusto, vt describeretur C. 2. ¶ 1. vniuersus orbis. 567. E. 1. Mundi descriptio.
In terra pax hominibus bonae voluntatis. 480. C. 1. ¶ 14. Angeli hominum amatores.
Nunc dimittis seruum tuum Domine secundum verbum tuum in pace. &c. 504. A. 1. Simeonis canticum. ¶ 29. 30. 31. 32.
Factum est verbum Domini super Ioannem. 10. B. 2. C. 3. ¶ 2.
Et statuit eum super pinnaculum templi. 479. E. 1. C. 4. ¶ 9. Christus tentatur.
Mensuram bonam & confertam, & coagitatam, & superfluentem dabunt in sinum vestrum. 389. D. 1. In sinum vestrum, id est, vobismetipsis. C. 4. ¶ 38.
Porro si in digito Dei eicio daemones, profectio peruenit in vos regnum Dei. 159. B. 1. In digito, id est in virtute. C. 11. ¶ 10.
Sint lumbi vestri praecincti, & lucernae ardentes in manibus vestris. 240. A. 2. Charitas, & castitas. C. 12. ¶ 35.
Pauperes, ac debiles, & caecos, & claudos. &c. Domine C. 14. ¶ 21. factum est vt imperasti, & adhuc locus est. &c. 474. 22. & 23. E. 1. & A. 2. Omnes ad regnum suum vocat Christus.
¶ 28. Quis enim ex vobis volens turrim aedificare non prius sedens computat sumptus, qui necessarij sunt: si habeat ad perficiendum. &c. 65. B. 1.
¶ 19. Ne posteaquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui vident, incipiant illudere ei: Imprudentia. 65. D. 1. ¶ 30.
Et quibusdam dicentibus de Templo quod bonis lapidibus C. 21. ¶ 5.

pidibus & donis ornatum esset. &c. 577. C. 2. Templi collaudatio.

Y. 25. Erunt signa in Sole, & Luna, 567. D. 1. Signa Iudicij.

S. IOANNES.

C. 1. Y. 9. **L**Vx vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. 471. A. 1. Christus. VERBUM CARO FACTUM EST, & habitavit in nobis. 26. B. 2.

C. 2. Y. 19. & Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Ille autem dicebat de templo corporis sui. 474. D. E. 2. 583. E. 1. Templum corpus Christi. 12. A. 1.

Y. 20. Quadraginta sex annis aedificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? 573. D. 1. Iudeorum perfidia.

Y. 22. Et crediderunt Scripturae, & sermoni, quem dixit Iesus. Fides. 30. C. 1. 29. D. 2.

C. 4. Y. 25. Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus, cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia. 375. A. 2. Veritatis doctor Christus.

C. 7. Y. 37. Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. 481. C. 1. Fons vivus Christus.

Y. 52. Numquid & tu Galilaeus es? Scrutare Scripturas, & vide quia à Galilaea Propheta non surgit. 410. C. & D. 2. Galilaea vilis, Christo gloriosa.

C. 8. Y. 48. Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & daemonium habes? 478. D. 1. Prima Iudeorum reprobatio. 576. C. 1.

Y. 53. Quem te ipsum facis? 196. E. 1.

C. 9. Y. 7. Vade, lava in natatoria Siloe, quod interpretatur Missus. 231. B. 1. Ut nos à crimine lavaret missus Christus.

C. 10. Y. 3. Qui proprias oves vocat nominatim. 44. B. 2.

Y. 9. Ego sum ostium: Per me si quis introierit, salvabitur. 250. B. 1. Ostium salutis Christus. 256. B. 1. Pascua animae quae

Y. 16. Et alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ovili, & illas oportet me adducere: & vocem meam audient, & fiet unum ovile, & unus pastor. 382. C. 2. Atrium & ovile pro eodem. 480. D. 1. 26. A. 2.

C. 12. Y. 1. Iesus ergo ante sex dies Paschae venit Bethaniam. 156. D. 2.

Y. 12. In crastinum autem turba multa, quae venerat ad diem festum, cum audissent quia venit Iesus Hierosolimam, acceperunt ramos palmarum. &c. 156. D. 2. Dies palmarum.

Y. 20. Erant autem quidam gentiles ex ijs, qui ascenderant, ut adorarent in die festo. 167. D. 1.

C. 15. Y. 26. Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis à Patre spiritum veritatis, &c. 578. D. 2. Promissio Christi facta Ecclesiae.

C. 16. Y. 12. Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos. &c. Spiritus sancti adventus. 30. A. 2.

C. 18. Y. 20. Ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga, & in templo, quò omnes Iudaei conveniunt. 269. C. 1.

C. 19. Y. 34. Unus militum lancea latus eius aperuit. Et continuo exiit sanguis, & aqua. 475. E. 2. Latus dextrum Christi apertum. 284. B. 2.

C. 20. Y. 25. Nisi videro in manibus eius fixuram clavorum, & mittam digitum meum in locum clavorum, & mittam manum meam in latus eius. Incredulitas. 59. A. 2.

ACTA APOSTOLORUM.

C. 2. Y. 7. & 8. **N**onne ecce omnes isti qui loquuntur, Galilaei sunt, & quomodo nos audimus. &c. 410. E. 2. Prophetia mirabilis.

C. 3. Y. 1. Petrus autem & Ioannes ascendebant in Templum ad horam orationis notam. Ecce quidam vir baiulabatur quotidie. &c. 578. B. 1. Apostolorum devotio & miraculum.

Y. 6. Argentum & aurum non est mihi: quod autem habeo hoc tibi do. In nomine IESV Christi Nazareni surge & ambula. Dei liberalitas. 569. E. 1.

C. 7. Y. 47. Salomon autem aedificavit illi domum. Sed non excelsus in manu factis habitat, sicut Propheta dicit: Caelum mihi sedes est. &c. Ecclesia Templo praefertur. 595. B. 1.

C. 10. Y. 10. Cum esuriret voluit gustare. Parantibus autem illis cecidit super eum mentis excessus: & vidit caelum.

apertum. &c. Vocatio Gentium. 523. D. 1. Absit Domine, quia numquam manducaui omne commune, & immundum. 189. D. 2. Commune, immundum, profanum idem.

Y. 14. & 15.

Ecce viri, qui missi fuerant à Cornelio, inquirentes domum Simonis, astiterunt ad ianuam. 264. E. 1.

Y. 17.

Viri fratres audite me: Simon narrauit quemadmodum primum Deus visitavit sumere ex Gentibus populum. &c. Huic concordant verba Prophetarum. &c. Posthaec reuertar, & reaedificabo tabernaculum David, quod decidit. &c. Ecclesia. 28. A. 2. 582. B. 1.

C. 15. Y. 13. & 14. & 16.

Eo quod statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in aequitate, in viro, in quo statuit. &c. 164. E. 1. Vir Christus.

C. 17. Y. 31.

S. PAVLI EPISTOLA AD ROMANOS.

Cum cognovissent Deum non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt. &c. Ingratitudo Gentium. 543. D. 2.

C. 1. Y. 21.

Thesaurizas tibi iram in die irae, & revelationis iustitiae iudicij Dei. Peccata peccatis accumulare. 76. E. 2.

C. 2. Y. 5.

Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem: Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum in carne. 277. C. 2. 468. C. 1. Christus damnat peccatum.

C. 8. Y. 3.

Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei. 76. B. 1.

C. 8. Y. 14.

Caecitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret. &c. Veniet ex Sion qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob. &c. 585. B. 1. Vocatio Gentium.

C. 11. Y. 25.

Hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius. 500. B. 1.

C. 12. Y. 20.

Quaecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam, & consolationem scripturarum spem habeamus. Scripturae efficacia. 29. E. 1.

C. 15. Y. 4.

AD CORINTHIOS I.

Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius saeculi? 196. E. 1. Fecit, id est, ostendit esse.

C. 1. Y. 20.

Iudaei signa petunt, & Graeci sapientiam quaerunt. Nos autem praedicamus Christum crucifixum: Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis autem vocatis Iudaeis, atque Graecis Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam. 178. C. 2. Insipientibus stultitia Christus, sapientibus sapientia.

Y. 24. & 24.

Ego plantavi, Apollo rigavit: sed Deus incrementum dedit. 462. D. 1. Incrementum à Deo.

Y. 6.

Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est, quod est Christus IESVS. 478. C. 2. In Christo fundamentum fidei nostrae.

Y. 11.

Vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. 332. B. 2. Cui vult nubat, tantum in Domino. 400. B. 1.

Y. 13.

Neque idololatrae efficiamini, sicut quidam ex ipsis. &c. Neque fornicemur, sicut quidam illorum fornicati sunt. 599. A. 1. Idololatria & Libido.

C. 7. Y. 39.

Caput vero Christi Deus. 525. A. 1. Si linguis hominum loquar, & Angelorum, charitatem autem non habeam, &c. 274. D. 2. Virtutum vita, charitas.

C. 11. Y. 3.

Charitas enim nunquam excidit. 473. B. 2. Qui non sum dignus vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei. 374. C. 2. Superiorum humilitas.

Y. 8.

C. 15. Y. 9.

AD CORINTHIOS II.

Quod si ministratio mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria. &c. Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria. 337. E. 1. Evangelium legi praefendum.

C. 3. Y. 7. & 8.

Id enim quod in praesenti est momentaneum, & leve tribulationis nostrae, supra modum, &c. 411. D. 1. Remuneratio.

C. 4. Y. 17.

Scio hominem in Christo, ante annos quatuordecim, siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio, seq. Deus scit, raptum huiusmodi. &c. Paulus Deum vidit. 13. B. 1.

C. 12. Y. 2. & 3.

AD GALATAS.

1. 1. 9. **I**acobus, & Ioannes, & Cephas, qui videbantur columinae esse, dexteris dederunt mihi, & Barnabae societatem, ut nos in Gentes, ipsi autem in Circumcisionem. 23. C. 1. Columnae Apostoli.
1. 1. 1. **O** inferati Galatae, quis vos fascinauit non obedire Veritati. Fascinatio. 33. C. 2.

AD EPHESIOS.

1. 1. 3. & 6. **Q**ui praedestinavit nos in adoptionem filiorum. &c. 411. E. 2. Praedestinatio Dei opus.
1. 1. 6. **C**onfedere fecit in caelestibus in Christo IESV. 476. C. 1. Per Christum salus parca.
1. 19. **I**am non estis hospites, & advena; sed estis ciues Sanctorum, & domestici Dei, &c. 478. B. 2.
1. 20. **S**uperaedificati super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum, Ecclesiae fundamentum. 26. B. 2.
1. 20. **I**pso summo angulari lapide Christo IESV. 477. D. 1. Lapis angularis Christus.
1. 19. **S**upereminentem scientiae caritatem Christi. 472. A. 1.
1. 16. **C**ompactum, & connexum per omnem iuncturam subministrationis: donec occurramus omnes in virum perfectum. &c. 474. A. 1. Corpus Christi Ecclesia.
1. 14. 15. **S**uccincti lumbos in veritate, & induti lorica iustitiae, & calceati pedes in praeparationem Euangelij. &c. 483. A. 2. Veritas pro iustitia.
1. 16. **S**cutum fidei, galeam salutis, gladium spiritus, lorica iustitiae allumentes. Equitis Christiani arma. 528. E. 2.
1. 19. **E**t pro me, ut detur mihi sermo in aperitione oris mei cum fiducia, notum facere mysterium Euangelij. 229. A. 2.

AD COLOSSENSES.

1. 1. 3. **E**t ephes. 2. 1. 4. Roman. 10. 1. 12. In Christo esse omnes thesauros sapientiae & scientiae Dei affirmat Paulus. 524. C. 2.
1. 7. **R**adicati, & superaedificati in ipso, & confirmati fidei quia in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. 27. D. 1. 278. C. 1. 12. A. 1. Christus verus Deus.
1. 17. **Q**uae sunt umbra futurorum: corpus autem Christi. &c. Testamentum vtrumque. 27. A. 2.
1. 1. 3. **O**rantes simul & pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi. 229. B. 2. Libere praedicandum.

AD HEBRAEOS.

1. 1. 1. **M**ultifariam, multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis: nouissime diebus istis locutus est nobis in Filio. 269. A. 1. Per Prophetas antiquis, nobis per Filium.
1. 3. **P**urgationem peccatorum faciens. 472. A. 1.
1. 18. 19. **F**ortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animae tutam, ac firmam. 268. B. 2.
1. 7. 12. **T**ranslato enim Sacerdotio necesse est ut & legis translatio fiat. 366. C. 1. Lex noua necessaria.
1. 19. **N**ihil ad perfectum adduxit lex. 366. D. 1. Noua lex veteri perfectior.
1. 26. **T**alis enim decebat ut nobis esset Pontifex, Sanctus, innocens, impollutus. &c. 270. B. 1. Christi laus.
1. 1. 3. **E**t veri tabernaculi, quod fixit Deus, & non homo. 466. A. 1. Caelum.
1. 1. 4. **A**ureum habens thuribulum, & arcam testamenti. &c. 343. D. 2. 344. C. 1.
1. 6. **I**n priori quidem tabernaculo semper introibant Sacerdotes. &c. In secundo autem semel in anno solus Pontifex. 342. E. 1. 332. D. 1. Semper pro quotidie.

Christus assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius, & perfectius tabernaculum. &c. Introiuit semel in Sancta, aeterna redemptione inuenta. 269. D. 2. Sancta caelum dicitur. 342. C. 2. 475. E. 1. Verus Pontifex Christus.

1. 11. & 12.

Non enim in manu facta sancta Iesus introiuit exemplaria verorum, sed in ipsam caelum. Ascensio Christi. 35. A. D. 342. D. 2. Semel Christus oblatus est. 269. E. 2.

1. 24.

Impossibile est enim sanguine taurorum, & hircorum auferri peccata: ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam, & oblationem nolui. &c. 475. A. 2. Christus peccata sustulit.

Accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis Ecclesiae catholicae. 25. D. 2.

Quorum enim animalium inferitur sanguis pro peccato in Sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra. 261. D. 1.

SANCTI IACOBI APOSTOLI.

A pud quem non est transmutatio, nec vicissitudo: nis obumbratio. 470. A. 1. Sol verus Christus.

SANCTI PETRI EPISTOLA I.

Non corruptibilibus auro vel argento, &c. sed pretioso sanguine. 528. D. 2.

Propter quod continet Scriptura: Ecce pono in Sion lapidem summum, &c. 378. E. 2.

Vobis igitur honor credentibus: non credentibus autem: Lapidem quem reprobauerunt aedificantes. &c. 479. A. 1. Honori maximo est esse Christianum.

1. 7.

SANCTI IOANNIS EPISTOLA I.

Quod audiuiimus, quod vidimus oculis nostris quod perspeximus; & manus nostrae contrectauerunt de verbo vitae. 30. E. 1.

SANCTI IVDAE APOSTOLI.

Quicumque quidem ignorant, blasphemant. Blasphemia ex ignorantia. 8. B. 2.

1. 10.

APOCALYPSIS.

Princes Regum terrae Rex regum & Dominus dominantium, Christus. 525. A. 3.

Qui vicerit, faciam eum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur. 250. A. 1. Columnae Ecclesiae Apostoli.

Et in medio sedis, & in circuitu sedis, quatuor animalia plena oculis ante & retro. 319. C. 2.

Et animal primum simile leoni; & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem quasi hominis, & quartum animal simile aquilae volanti. &c. Et requiem non habebant die ac nocte, dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens. 317. D. 2. Animalia quatuor. 395. D. 2. 322. A. 1.

1. 7.

& 8.

Et datus est mihi calamus similis virgae, et dictum est mihi: Surge, & metire templum Dei. 166. A. 1.

Atrium autem quod est foris templum, eijce foras, & ne metiaris illud: quoniam datum est gentibus. 173. B. 1. Atrium exterius gentium erat.

1. 2.

Ecce tabernaculum Dei cum hominibus. Christus. 25. C. 2.

Et qui loquebatur mecum, habebat mensuram arundineam auream. 165. D. 2.

1. 15.

Et templum non vidi in ea. 380. B. 2. Tota ciuitas quippe templum quoddam est.

1. 22.

INDEX II.
PHRASIVM SACRAE
SCRIPTVRAE
QVAE PRO LOCORVM
OPPORTVNITATE PASSIM
PERTRACTANTVR,
SACRAE SCRIPTVRAE
STVDIOSIS PERVTILIS.

SVNT ET IN EO HEBRAICAE VOCES NONNVLLAE, EX QVARVM
notione phrascs etiam illustrantur; eiusmodi voces, ne dubium
Lectorem tenerent, * Asterisco notauimus.

PRIOR NVMERVS PAGINAM, POSTREMVS
columnam, littera vero columnae partem indicat.

A

Aron virga cuius rei sit
exemplar. 481.A.2
Abire in consilium impio-
rum quid. 256.A.2
Abyssus quare hypocrita
comparetur. 294.B.1
Ablatio litterae He in di-
ffusione Ecabda, quinque
ablata in secundo templo
denotat. 583.C.1
Abseindi in Scriptura pro perire. 298.B.2
Abstractis pro concretis vtuntur Hebraei. 567.C.2
Ad pro super vsurpant Hebraei. 232.C.1
AS. Paulo IESVS vir appellatur. 164.E.1
Aduerbiu, ecce, ea significat, quae tunc primum
conspiciuntur. 163.D.2
Aedificasse Deum sanctificium suum sicut unicor-
nium, quid sibi velit. 245.A.1
* Ael una significatio, & quae. 185.D.2
Alleuiari, vel leuem esse quid. 409.D.1
Alleuiare, & aggrauare. 410.A.v
Anguli pro turribus. 477.A.2
Angulus pro regno. 461.B.2
Anni in annum, idest per singulos annos. 509.C.2
Ante porcos margaritas mittere. 382.B.1
Apertum os ad loquendum quid significet. 229.A.2
Appropinquare Deo quid sit. 409.C.2
Apud Hebraeos quid significet cognoscere. 309.C.2
Apud Scripturam quid tinnitum facere. 274.D.2
* A qua radice Haccethab deducatur. 155.E.2
Aguas clausas bibere, & vestigijs siccare. 275.C.1
A quo limen deducatur. 183.A.1
* A quo deducatur vox Keren. 337.C.1
Arcae Cherubini cur animalia vocantur. 317.A.1
Ardentes in manibus lucernae, & lumbi praecincti,
quid nobis indicent. 240.A.2

Ariel quare ciuitas dicatur. 392.B.2
Atrium, & ouile pro eodem in Scriptura. 382.C.2
* Atsilag Hebraicae vocis deductio. 228.B.2
* Attic Hebraicum quid significet. 373.A.2
Audire pro intelligere. 169.B.2
Augmenta gratiarum quid. 494.B.2
Auelli quid sit. 302.C.1
Aurea mala in lectis argenteis. 453.B.2
Aures dicuntur balances. 170.A.1
Auribus audire, oculis vel in oculis videre. 160.B.1
* Aurum optimum cur Mupaz significet. 555.B.1
Aurum & argentum caelestia eloquia. 581.B.1
Auxilium veterascere quid sit. 416.B.1

B

* B Achir vel Bachtior quid. 493.C.1
* Banah aedificare. 71.B.1
* Bapothob cardines ostiorum, Hispanice Abraz-
deras. 501.A.2
Basilica, calcidica, vel cauldica quae. 436.B.2
Batilli eadem voce qua forcipes signantur. 497.D.2
Berfabee locum visionum dici. 159.E.2
Bestijs manus etiam attribuitur. 158.A.2
* Beten quid significet. 426.E.2
* Beth praepositionis duplex notio. 451.B.2
* Binian notio, sic coniugationes quasi aedificia vo-
cant Hebrei. 176.E.1
Bis Dominum Patrem caelestem vocari. 269.E.2

C

* C Abad quid nam denotet. 582.E.1
* Cabod excellentiam indicat. 582.E.2
Caelestis ignis consortium terrestris non admittit.
343.E.1
Caelum Scriptura templum vocat. 465.E.2
Caliginosus pro celso saepe assumitur. 23.C.1
Canes vocantur publice inhonesti. 400.C.2
* Caph

* Caph mensurae genus, à curuitate dictae. 499.E.2
 * Caphogb mortaria idola, à curuitate sic dicta. 499.E.2
 Caput pro vertice montis usurpatur. 477.E.1
 Cardines templi stridere quomodo accipiendi. 257.E.2
 * Catfar angustare, arctare significat. 158.D.2
 * Cephor, vel cephir leo dicitur, quod Regium animal sup-
 plici demissione placetur. 500.D.1
 Certissime auertent, quomodo intelligendum. 400.A.1
 * Cetber, vocis notio. 427.A.2
 Charitate constrare quid sit. 205.D.1
 * Chelabim à Salab cuius notio sit. 493.C.2
 * Chene Hebraicum unde deducatur. 165.A.2
 * Chepher expiatio vel oblatio animae. 535.E.2
 * Chir vel Chior à Cur lebetem vel concham denotans. 493.B.1
 Christi facies quae dicatur. 326.D.1
 Christi nomen oleum effusum. 366.E.1
 Christi corpus in Scriptura templum dicitur. 383.E.1
 Christus fixus paxillus quare dicatur. 462.D.2
 Christus dicitur lapis angularis. 46v.C.2
 Christus flos campi, & lilium conuallium. 483.A.2
 Christus Salomoni in curru Pharaonis equitibus suis
 stipato recte assimilari potest. 528.D.2
 Christus ostium cur dicatur. 250.B.1
 Christus Seraphim dicitur. 315.E.1
 Christus desideratus dicitur, quod si agnosceretur ab om-
 nibus desideraretur. 599.A.2
 Cognoscere Hebraeis quid significet. 306.C.2
 Columna nubis, & ignis dicitur Christus. 249.B.2
 Columnam secundam, id est utramque. 423.E.2
 Confundi & festinare pro eodem. 478.E.2
 Coniunctiua particula ve, apud Hebraeos latissime
 patet. 446.C.1
 Contra vel ex aduerso quid. 304.E.1
 Cor conturbare quid significet. 198.C.2
 Cor quasi tibia. 198.D.2
 Cordis decretarij qui dicantur. 416.D.1
 Cornu pro Regia potestate usurpatur. 337.B.2
 Cornu pro robore, potentia, fastu, superbia. 337.A.2
 Cornu pro luce. 337.C.1
 Cornu salutis quid sit. 237.B.2
 Cornu filium olei, pingues montes & excelsos vocat
 Isaias. 511.D.2
 Corona gratiarum quae dicatur. 494.B.2
 Costa ad costam phrasim Hebraea. 274.A.2
 Creagras, serutras, patillos, forcipes, eadem vox Hebraea
 significat. Hispani Cucharas dicerent. 497.C.D.E.2
 Cur à Christo capite omnes Christiani denominamur. 524.E.2
 Cur equitatu Salomonis Christi Ecclesia comparatur. 528.C.2
 Custodire Dominum introitum & exitum quid sibi ve-
 lit. 256.A.1
 Cur sordes Idola dicantur. 399.D.1

D

Daniel dicens: Tu es caput aureum: Regem pro Re-
 gno figurate posuit. 547.E.2
 * Deductio vocis Moria ostenditur. 161.E.1
 * Deductio & radix vocis Oreb. 193.D.1
 Dei nomen Elobim quid sonet. 45.A.2
 Dei manus quid significet. 158.E.1
 Dei nomina El & Elobim qua ratione explicanda sint. 160.A.1
 Dei manus quare dicatur quiescere. 162.A.1
 Dei responsum cur oraculum dictum. 268.D.2
 Dei mons altare dicitur. 390.C.2
 Dei ingressus qui dicantur. 256.B.2
 Densitates appellantur nubes. 370.D.1
 Deo vniuscuiusque anima & vita est pretiosa. 537.C.1
 Deo appropinquare quid significet. 409.D.2

* Derec quid significet. 215.E.2
 Desideria omnium hominum Christus dicitur. 567.D.2
 Deus super Cherubim sedere dicitur. 308.E.1
 Deus cur dimidium sicli ab homine solum exegerit. 537.D.1
 Dianathan nomen Angeli. 459.C.2
 Digitus Dei quare Spiritus sanctus dicatur. 159.A.1
 Dignitatis gratia Christum filium hominis dici. 168.C.2
 Distributivae sumitur unus ad alterum. 277.E.2
 * Discutitur vox Hebraica Hecal. 256.D.1
 Diuites & pariter pauperes vanos esse. 170.B.1
 Domini Spiritum incipere cum aliquo esse quid sibi velit. 274.C.2
 Dominum introitum, & exitum custodire quid sit. 256.A.1
 Domus Domini, & domus simpliciter templum dicitur. 244.D.2
 Domus animae quae dicatur. 268.A.2
 Domus Ioseph, mons Ephraim dicitur. 500.D.2
 Dormire inter medios clericos, quomodo explicandum. 235.E.1.386.D.2
 Dorsum pro latere. 233.C.1
 Draconis & Aquilae pugna Christum refert. 468.C.1

E

Ecce, aduerbium, ea quae tunc primum videntur,
 solet indicare. 162.D.2
 Ecclesia dicitur regnum caelorum. 466.A.1
 Ecclesia nomine castrorum celebratur. 471.D.1
 Ecclesiae firmitatem mysticus Salomonis equitatus de-
 signat. 528.E.2
 * Ecabda à quo verbo deriuetur. 581.E.2
 Egredi, & ingredi quid. 256.A.1
 * El Hebraica vox quid significet. 189.B.1
 * El praepositio Hebraica quid indicet. 272.A.2
 Elegancia sermonis Hebraici numeros permutat. 498.D.2
 Eloquia caelestia auro & argento indicantur. 581.B.1
 Ephraim libido equino monstro indicata. 469.E.1
 Esse grauem, id est honore dignum. 509.A.2
 * Ethanim à qua radice deducatur. 154.B.2
 Et, pro sicut. 446.451.C.1.2
 * Eth habent similitudinem tabernaculi denotat. 71.C.1
 Exactores vectigalium exploratores appellantur. 508.C.1
 Ex equitatu Salomonis pulchritudo, & firmitas Ecclesiae
 optime denotatur. 528.E.2
 Exteriore aulam semper fere Hecal indicat. 257.C.1

F

Facere quam varia significet. 196.C.1
 Facere tinnitum quid sit. 274.D.2
 Facies Christi quae dicatur. 326.D.1
 Facies leonis firmam mentem, & fortem indicat. 212.D.2
 Facta manus Domini quae dicatur. 157.B.2
 Fere semper exteriorem aulam hecal denotat. 257.C.1
 Feras arundinis increpare, quomodo explicetur. 165.B.2
 Festinare, & confundi pro eodem. 478.E.2
 Filius sapientiae iuxta phrasim Hebraeam dicitur
 Christus. 212.E.1
 Filius olei, id est pinguis. 511.D.2
 Fornicatio quare à sacris Scriptaribus Idololatria vocetur, & è conuerso. 400.A.2
 Forcipes qui Hispanis muelles. Italis molle. 407.E.2
 Fortissimi homines leones dicuntur. 391.A.1
 Fouea pro lupanari usurpata. 439.A.1
 Frigus acutum dicitur quod penteret. 527.A.1
 Funi-

Funiculum tendere quo pacto Deus dicatur. 166.E.1

G

- * **G** Ab Hebraicae vocis notio. 390.B.1
 * *Gab*, vel *gabim* dicuntur animalium costae. 192.E.2
 * *Gag* a quo deducatur. 192.E.2
 * *Galba* feudum super adnumeratos, vel de numero recensitorum, indicat. 536.A.1
 * *Gazophylacij* nomen Hebraicum *Liscab*. 2P3.E.2
 * *Gebul* Hebraicum quid significet. 192.B.2
 * *Gizra* Hebraicum unde deducatur. 298.A.2
 * *Ghomed* Hebraicum quid sonet. 166.D.2
Gloria vultus pro splendore. 337.E.1
Gloria aeterna pondus dicitur. 411.D.1
Gloriae nomen arcam testamenti signat. 495.D.1
Gloria Christi est nomen Dei ineffabile in capite suo gestare. 525.A.1
 * *Ghobed*, tributo adiuncta vox seruitutis tributum significat. 507.C.2. & seq.
Graeca phrasis sesterium, vel semisterium pro duobus & semis. 234.A.2
Gressus pulchri quid. 275.B.1

H

- * **H** *Abenith* unde originem trahat. 71.B.1
 * *Hamischar* barochlim, negotiationem institutorum significat. 508.A.1
 * *Hamuroth* atbab, desideria tu vel desiderabilem designat. 567.C.2
 * *Hassacharim*, à circumeundo negotiatores signat. 508.A.1
Hebraei pro concretis utuntur abstractis. 567.C.2
 * *Hebraea* vox *Iod* à qua radice deducatur. 157.C.2
 * *Hebraicae* vocis *Nagad* significatum. 171.D.2
 * *Hebraicum* *Liscab* *gazophylacij* nomen. 203.E.2
Hebraica phrasis, in via, quid indicet. 373.D.2
 * *Hebraicum* *Is*, quid importet. 163.E.2
 * *Hebraicum* *El*, quid indicet, & unde deducatur. 189.B.1
Hierosolymae eversio vineae conflagranti confertur. 461.A.1
Homo mundus dicitur, & omnis creatura. 465.D.2
Hydriam cum Latina voce *scyphi* confundunt nonnulli ex prolationis similitudine. 499.A.2

I

- * **I** *Ad* quid significet. 157.C.2
 * *Iadah*, eiaculari, aut projicere, conuertitur. 147.C.2
 * *Iaghira* forcipes unde dicti. 497.C.2
Imber serotinus Regis clementia. 370.D.1
In corde ponere, pro recordari. 171.D.1
In corpore diei quid significet. 265.E.1
In calamo, vel in cubito metiri quomodo explicandum. 174.A.2
In Domino sperare quid. 322.C.1
In funiculis trahere iniquitatem. 151.B.2
Ingressi, & *egredi* quid sonet. 256.A.1
Iniquitatem in funiculis trahere quidnam significet. 151.B.2
In pecunia plena, aut digna aliquid dare. 288.E.1
In sacris obumbrare, pro protegere. 585.E.2
In Scriptura quid significet simul. 389.D.1
In Scriptura, charitate constare quidnam. 205.D.1
Institores, & *delatores* pro eodem usurpantur. 208.B.1
Institores, & *negotiatores* quo differant. 508.B.1
Inter chytropodes dormire quid. 386.D.2
In via, phrasis Hebraica quid. 373.D.4

- Inuocare Christum* quid sit. 524.D.2
Inuocare nomen super domum quid sit. 173.D.2
 * *Is* Hebraicae vocis significatio. 163.E.2
 * *Is* *Adam* seu *vir* vocatur, à quo *Isa* dicta sponsa, ut à viro *Virago*. 524.E.2
Iudaei ante Christum ut fermentum bonum per mundum dispersi. 543.E.2
Iugum durissimum, imperium durissimum appellantur tributa. 509.E.1

K

- * **K** *Ados* sanctitatem denotat. 567.C.2
 * *Keren* Hebraice vocis notio. 337.C.1

L

- L** *Apidae* mensae quomodo explicandae. 234.C.1
Laus & *psalterium* pro eodem. 490.E.2
Lenticula olei penuriam denotat. 366.B.1
Leo pro homine robusto. 391.A.1
Leunculi aurei & argenti, quoddam vasis genus significant. 500.E.1
Lex vetus ministratio mortis à Sancto Paulo dicitur. 337.E.1. 411.A.2
Lex noua ministratio Spiritus dicitur. 337.A.2
Limen unde dicatur. 183.A.1
 * *Lioth*. Aditamentum, lora, id quod ad ornamentum superadditur. 494.A.2
 * *Lioth*, & *liuyab* quid indicet. 494.A.2
Lithostrotes quid indicet. 205.C.1
 * *Lonaghasa* chem non factum sic denotat. 555.D.2
Lucerna corporis oculus dicitur. 364.C.2
Lumbi praecincti, & *lucernae* ardentes in manibus, quid sibi velint. 240.A.2

M

- * **M** *Aschtboth*, ignium receptacula. 498.C.1.
 500.A.1
 * *Magbelas*, magnificentia, excellentia, nomen, gloria. 503.C.2
 * *Maghon* Hebraicum quid significet. 416.D.2
Mala aurea in lectis argenteis. 453.B.2
Manus Domini, quid significet. 157.B.2
 * *Mas* tributum significat aut censum, quod corpore soluitur, aut substantia. 507.B.2
 * *Masas*, vestigal honoris suis populis, & foedere coniunctis imperatum, non bello subiectis. 509.B.2
Margaritas ante porcos mittere quid. 382.B.1
Menaschim Hebraea vox quid significet. 464.A.1
 * *Mercabah*, quadriga aut currus ad pompam. 495.C.1
 * *Miggannim* à verbo *Gannan*, quod scuto defendere significat, deriuatur. 528.B.1
Militiae vocantur stellae. 484.B.1
Ministerium sempiternum quare dicatur. 342.A.2
 * *Misgaroth*, coronulas plectas. 493.D.2
 * *Mispat* vocis Hebraicae notio. 353.A.2
 * *Mismeuoth*, fuscinulas, vel instrumenta musica, quae cymnirae dicuntur. 499.C.2
 * *Mizlaghot*, fuscinulae, aut vincini. 198.B.1
 * *Mizrachim*, phialas, ab spargendo dictas. 497.E.2
Mons Ephraim & *domus Ioseph* pro eodem. 510.D.2
 * *Munach* quid significet. 291.A.2
 * *Mupaz* roboratum significat. 555.B.2

N

- * **N** *Agad* Hebraicum quid significet. 172.D.2
 * *Negotiatores*, *Hassocharim*, à circumeundo dicti. 508.A.1
 * *Nomi*

- * Nomen ebene de Justio. 165.A.2
 Nomen gagar deriuatio. 193.E.2
 * Notio vocis pagham multiplex. 274.C.2
 * Notio Hebraica vocis Petbach. 229.A.2
 Notio manus multigena. 157.C.2
 Nabis, & ignis columna quare dicatur Christus. 249.B.1
 Numeros permittant Hebraei elegantia sermonis. 498.D.2

O

- Oculis videre, auribus audire apud Scripturam, qua ratione capienda. 169.B.1
 Oleum effusum nomen Christi. 366.E.1
 * Omne quod sanctum vel sanctitatem sapit verbo Kadus indicant Hebraei. 567.C.2
 Omnium Gentium desideria Christus vocatur. 567.D.2
 Oraculum sedes Dei est. 308.D.2
 * Orech Hebraicae vocis deriuatio. 192.D.1
 Oris apertio, siue ostium sermonis. 229.A.2
 Ostium quare dicatur Christus. 250.B.1
 Ouile, & atrium idem. 382.C.2

P

- * Parach quid significet. 480.E.2
 Palmae natura cum homine spirituali congruit. 494.D.1
 * Participium ghomed quid significet. 166.D.2
 Paxillus fixus Christus quare dicatur. 461.D.2
 Peccatores supra dorsum meum fabricauerunt, ad quem referendum sit. 438.E.2
 Per inter chytropodes dormire quid intelligat Scriptura. 386.D.2
 Peribolus sanctorum quis, & quare sic dicatur. 177.E.1
 Per Synecdochen hastae in Paralipomenis pro scutis acuminatis accipitur. 527.C.1
 Phylae aureae quamuis voce similes sint aeneis ab illis diuersae sunt usu. 499.D.2
 Phylae pro communi vasis nomine. 498.A.1
 Phrasis Hebraica, in via, quomodo intelligenda. 373.D.2
 * Pinah quid significet. 477.D.1
 Pingues tauri qui intelligentur. 427.A.2
 Pinna, angulus Regem denotat. 462.B.2
 Ponere cor, aut ponere in corde, quid sibi velit. 171.D.1
 Ponere spem in Deo, est iustum illi reddere sacrificium. 323.C.1
 Pontifex, ac summus Sacerdos verus est Christus. 270.B.1
 Populus Israel exercitus appellatur. 466.A.2
 * Praepositionis beth duplex notio. 451.B.2
 Proprium Christianae Ecclesiae quod sit. 524.D.2
 Pro homine fortissimo leo usurpatur. 391.A.1
 Pro rei potestate, aut dominio usurpatur manus. 157.E.2
 Psalterium pro instrumento sumitur, & pro ipsa cantione. 499.C.2
 Pulchri gressus quomodo capiendi. 275.B.1

Q

- Quae dicatur, facta manus Domini. 157.B.2
 Quae didatur facies Christi. 326.D.1
 Quae sit virga vigilans. 329.A.2
 Quae spes sit mendacis. 497.E.2
 * Quam radicem habeat vox Hebraea Huccethab. 155.E.2
 * Quam radicem habeat atsilag. 288.B.2
 Quid sonet in articulo diei. 156.E.1
 Quid sibi velit nomen inuocari super domum. 173.D.2
 * Quid petbach significet, & unde suum originem trahat. 191.D.2

- Quid sit frontes facere. 196.A.2
 Quid sibi velit charitate consternere. 205.D.1
 Quid sit abscondi, & pro quo usurpetur. 298.B.2
 Quid per lebetes in domo Domini Zacharias intellexerit. 407.E.1
 Quomodo vana spes pereat. 497.C.2

R

- * R Ab, multum, vel multiplicatum, vox est quae Deo tribuitur. 505.E.2
 * Raab Hebraicum quid proprie significet. 169.B.1
 Ratio ob quam Christus Dominus filius hominis vocatur. 168.D.1
 Requiescere sapientiam in tabernaculo quid sit. 211.D.2
 Remissio peccatorum usque septies, & septuagies septies quomodo intelligenda. 472.B.1
 Rex magnus dicitur Deus. 505.E.2
 Robur, potentia, fastus, superbia per cornu indicantur. 337.A.2

S

- * S Abath quid proprie significet. 162.C.2
 * Sachab quid denotet. 453.B.2
 Sacra Scriptura per initiari Beelphegor quid intelligat. 399.B.1
 Sacra Scriptura dum aureos vel argenteos simpliciter scribit, siclos subintelligit. 527.D.1
 Salomon in quo Christi typus fuit. 524.C.2
 Salutis cornu quod dicatur. 337.B.2
 Salutis galea verbum Dei vocatur. 483.C.2
 Salus generis humani cibus est Christi. 523.C.1
 Sanctificium suum tamquam unicornium aedificasse Deum, quid sit. 245.A.1
 Sanctorum peribolus quisnam, ac eius nominis notio. 177.E.1
 * Saph significatio, & radix. 182.A.1
 Sapientia in tabernaculo requiescere quomodo dicatur. 211.D.2
 Scrutras, creagras, batilla, forcipes, eadem vox Hebraica significant. 497.C.D.E.2
 Scrutarij & institores qui dicantur. 508.B.1
 Secunda pro utraque usurpatur. 423.D.2
 Secundus eorum pro ambo ipsi. 423.D.2
 Sedere super Cherubim dicitur Deus. 308.E.1
 * Seguchab, peculiare aurum, asseruatum, clausum. 503.C.2
 Semper pro quotidie. 332.D.1
 * Seni, secunda pro utraque. 423.D.2
 Seraphim vocatur, ac Cherubim Christus. 315.E.1
 Sestertium, & semitertium, Graeca phrasid. 234.A.2
 Sicut, vel secundum Hebraica phrasid. 276.D.1
 * Significatio gebul, quae. 192.B.2
 Siphobt deriuatio quae sit. 499.E.1
 * Siroth, lebetes unde dicti. 497.D.1
 Sol iustitiae Christus vocatur. 470.A.1
 Sol iustus quis dicatur. 470.A.1
 Sol vas admirabile dicitur. 484.A.2
 Solium Salomonis ab alio opere quamuis celebri superari non potuit. 555.D.2
 * Solidum vel roboratum per Mupaz indicatur. 555.B.2
 Spem in Deo ponere, quid sit. 323.C.1
 Spes mendacis, hoc est mendax. 497.C.2
 Spiritum Domini cum aliquo incipere esse, quid significet. 274.C.2
 Stellae militia vocantur. 484.B.2
 * Sufficientia voce rab significatur. 506.A.1
 Summus Sacerdos Christus dicitur. 270.B.1
 Susurriones institores quare dicantur. 508.A.B.1
 * Sur quid significet. 220.A.1

T

- T** Auri pingues qui dicantur. 427.A.2
 Templum, domus Domini, & domus simpliciter quare dicatur. 244.D.2
 Templum dicitur corpus Christi. 383.A.1
 Templum Scripura vocat caelum. 465.C.2
 Tendere funiculum quomodo dicatur Deus. 166.E.2
 * Thachenith exemplar, seu figuram denotat. 66.E.1
 * Thacan quid significet. 415.C.2
 * Tharim, indagatores, inuestigatores, qui nimirum erant super vestigalibus. 508.C.1
 * Thor notio. 416.B.2
 Thuribula unde dicta. 500.A.1
 Tinnitum facere pro quo usurpetur. 274.D.2
 Totum id, quod Herodes extruxit semper minus alio emersit. 591.C.1
 Trahere in funiculis iniquitatem quid significet. 151.B.2
 Tributum, quod corpore soluitur, aut substantia. 507.B.2
 Tributum seruire quo differat ab alio. 507.C.2
 * Tsinah à verbo Itsinach quod frigesce significat deducitur. 527.A.1
 * Tsurath vocis Hebraicae notio. 415.E.2
 * Tur, & Tir voces quid significant. 427.B.2

V

- * **V** Arie significationes Ghauon. 151.C.2
 Vas admirabile sol dicitur. 484.A.2

- Vasa templi quaedam leunculi quare dicantur. 500.E.1
 Vestigalium exactores indagatores appellantur. 508.C.1
 * Verbi Raab propria significatio. 169.B.1
 Verbum tributi, quod dicatur. 509.B.2
 Verbum Dei galea salutis dicitur. 483.C.2
 Verbum anni in annum, idest, per singulos annos. 509.C.2
 Verum templum Christi corpus. 383.A.1
 Veterascere auxilium quid. 416.B.1
 Videre oculis, auribus audire quomodo explicanda. 109.B.2
 Virga vigilans. 329.A.2
 * Vndenam deducatur vox Hebraea Ethamin. 154.B.2
 Vnde vox Moria deducatur. 161.E.1
 * Vnde Petach deducatur. 191.D.2
 Vocem manus ad dominium indicandum transferri. 157.E.2
 * Vocis Derec significatio. 215.E.1
 * Vocis Pagham notio. 274.C.2
 * Vocis Cabod notio. 409.C.1
 * Vox Gag explicatur. 163.E.2
 * Vox Hebraica hecal expenditur. 256.D.1
 Vultus gloria pro splendore. 337.E.1

Z

- * **Z** amar triplex notio. 499.C.2

INDEX III. VERBORVM ET RERVM.

PRIOR NUMERVS PAGINAM, POSTREMVS
columnam, littera vero columnae partem indicat.

ARONI ministerium duplex constitutum, quotidianum vnum, alterum annum. 342. A. 2
Ab aedificatione secundi templi multis cladibus quare afflicti Iudaei ex Sancto Augustino. 593. C. 2
Ab Angelis Angelos illuminari, ab his Prophetas. 178. E. 2
Ab incendio Urbis à Nerone facti ornamenta eius creuerunt. 560. D. 2
Ab igne altaris ligna quomodo non pariantur. 332. B. 2
Abiud & Nadab duplex scelus. 309. C. 1
Abominantur illotis manibus fundentes preces. 489. C. 2
Ab Oriente altaris Cantores. 238. C. 1
Ab Oriente domus non est lata centum cubitos. 298. E. 2
Ab Oriente scalis paruit aditus. 376. A. 1
Abraham Deo spolia hostium obtulisse legitur. 533. C. 1
Abfalonis sepulcrum floribus lapideis exornatum. 483. A. 1
Abfconditae, & toxicae fenestrae quanam. 199. E. 1
Absque muris Hierosolyma inhabitatur. 179. A. 2
Absolute Sanctum pro Sancto Sanctorum. 367. A. 1
Abyssus fors hypocritae. 294. B. 1
Acceptio palmarum pro capitellis. 214. B. 1
Acceptio personarum inhihetur. 326. A. 2
Accubitus, vel triclinia iuxta culinas. 385. E. 2
Acetabuli & phyalae argenteae pondus. 503. B. 1. Aureae. ibid. C
Acetabula patinas licet conuertere. 352. A. 1
Achanti folia, oliuae, & palmae in aedificijs. 456. A. 1
A Christo omnia bona in nos promanant. 462. E. 2
Actiua vita, & contemplatiua. 240. C. 2
Ad aedificium Salomonis Scriptores sacri saepe respiciunt. 476. E. 2
Adadus Syriae Rex post Zareaum Ierusalem obsidet. 547. B. 2
Ad Aquilonem, holocaustum immolabatur. 229. D. 1
Ad Aquilonarem portam exterioris periboli adductus primum fuit Propheta. 163. A. 2
Ad certam partem lumen lucernae candelabri emittunt. 364. E. 2
Ad Christi conuiuium omnes vocamur. 212. A. 2
Ad Christi mysteria respexisse Prophetam, dum se dicit in monte Moria requieuisse. 161. E. 1
A Dauidis tempore Hebraei totum orbem replerunt. 544. E. 2
A Deo aedificata & inhabitata domus omni est laude dignissima. 245. C. 1
Ad dignitatem erectum fuisse vestibulum ante Domini domum. 190. A. 2
A domo Dei cur vnderarius numerus eiectus. 277. A. 2
Ad felicem inflectere parietem. 271. A. 2
Ad frontes columnae quomodo fuerint. 249. B. 2
Ad gradus compositi Psalmi, & gradus pro Psalmorum numero extructi. 225. E. 2
Adiectionem columnae probant sacrae Scripturae. 426. E. 2
Adiectionis, & contracturae ratio conueniens. 426. A. 2
Aditus ad Patrem pater per pedes, & manus Christi. 475. C. 1
Ad libellam pauimenta omnia ordinanda. 181. A. 1
Ad mensam omnia illa vasa spectant, quae recensuit Exodus. 351. D. 2
Ad Meridiem domus saltus Libani extructa. 431. D. 2
Admirabilis symmetria. 266. C. 1
Admirandum ipsius templi artificium in basibus librandis. 181. A. 2
Ad montem Moriam adductus fuit propheta. 161. A. 1
Ad Occidentem statuuntur culinae. 381. E. 1
Ad Occidentem adorabant Hebraei, & cur hoc. 396. A. 2
Ad Occidentem templi suburbia fuisse. 221. C. 1
Ad Orientem quomodo respiciant gradus. 396. A. 1
Ad octo stylobatas mensae octo intra portam aptatae. 231. B. 1
Adoniram seruus Salomonis ad exigenda tabula in Hispaniam missus. 544. D. 1
Ad portam Orientalem quare prius venerit Angelus. 180. C. 1
Ad quam partem Sanctuarij murus illud diuidens pertineat. 262. C. 2

Ad quatuor ventos Ostiarij. 218. A. 2
Ad quid thalami, ac vestibula in portis. 193. A. 2
Ad quid fumi vsus in oraculi ingressu conduxerit. 308. D. 2
Ad quid fumosae imagines dicantur. 384. A. 1
Aduersus Deum consilia non praevalent, quinimmo illi seruiunt. 304. E. 1
Ad victimas excoriandas vicini fuerunt in templo, vt olim in tabernaculo. 237. E. 1
Aduersus Cherubinos primae visionis obiectio soluitur. 311. A. 2
Aedificandi templi Salomonici subsidia. 412. E. 2
Aedificia Salomonis omnia trabibus tecta. 445. E. 1
Aedificia vt denuo inueniantur descriptionibus egent. 38. D. 2
Aedificia à tribus laudari consueuerunt. 554. A. 2
Aedificandi, & intelligendi vox apud Hebraeos fere eadem. 45. D. 2
Aedificationes templi, magnae à Christo fuerunt vocatae. 80. A. 2
Aedificia quomodo delineanda, vt error in partibus metiendis caueatur. 184. E. 2
Aedificati templi sectio quomodo consideranda. 85. C. 2
Aedificij ideae cur ab architecto describendae. 47. E. 1
Aedificij fabrica & ordo longe ab eius ornamentis & materia differt. 33. C. 2
Aedificij omnibus suis numeris absoluti imaginem vidit Ezechiel. 16. B. per totam.
Aedificij rationem reddendam esse docet Vitruuius. 465. D. 1
Aedificij alicuius symbolum mente concipere non potest qui Architectus non sit. 4. A. 2
Aedificij erectas facies facilius qui assueti non sunt, quam illigia percipiunt. 40. A. 1
Aedificiorum templi quaelibet altitudo maior qualibet Romana. 560. C. 2
Aedificiorum Urbis Romae quanta altitudo. 560. B. 2
Aedificiorum ornamenta ex trabeationibus fuerunt primum perita. 445. B. 2
Aedificium Ezechieli ostensum omnibus perfectae architecturae praeeptionibus respondebat. 18. A. D. 1
Aedificium templi origo omnium aedificiorum. 551. C. 2
Aedificium mentis oculis, & quale vidit Propheta Ezechiel, eodem vero quid repraesentaretur. 17. A. D. 2, C. 2
Aedificium, seu Binian, quod dicatur. 298. A. 2
Aedium species secundum Vitruuium quinque. 195. E. 2
Aegesippus quoad Herodis templum Iosepho contrarius. 575. C. 2
Aegypti, & Palaestinae tecta plana. 287. B. 2
Aegyptiorum octoginta millia templo inferuerunt. 460. B. 1
Aegypti & Tyri Regibus absolutis aedificijs quanam dona à Salomone praestita. 553. E. 1
Aegyptiorum sphinges, Cherubinorum simiae. 312. C. 1
Aegyptiacus typhus à populo cultus. 400. A. 1
Aequalia videntur ea, quorum species parem instrumenti occupant partem. 60. D. 2
Aequae distant à parietibus, & ab angulis singuli bini Cherubini. 326. B. 1
Aequiparatur templum ciuitati. ibid. 2
Aenea templi vasa splendentia, vt aurum. 497. A. 2
Aenearum columnarum mensuras reliquarum omnium normam esse. 250. A. 2
Aeneae templi tegulae. 496. C. 1
Aeneae & marmoreae statuariae in Capitolio. 561. A. 2
Aeneae columnae quinquaginta Romanis cubitis altitudine pares. 425. A. 2
Aenei maris pondus. 490. B. 1
Aenei maris pondus cum pondere aquae qua implebatur, conferatur. 490. A. 2
Aenei maris vsus, basia, corollae. 489. B. C. D. 1
Aeneum labrum de speculis mulierum quidnam fuerit, & quomodo factum. 485. C. 1
Aenigmati, & parabolis cur maxima pars scripturae contineatur. 2. D. 2
Aerarium Romanum ex quibus constabat. 518. B. C. 1
Aereae

- Aeræ columnæ reliquis templi pares. 424. A. 1
Aerei cultri auro exornati in sacrificijs. 502. E. 2
Aeris pondus quod fuit expensum in templo. 498. E. 1. & seq.
Aeris quo tecta templi operiebantur, pondus aestimatio, splendor. 496. E. 2. & seq.
Aeris nomen ab augurando deductum. 164. C. 2
Aes Corinthium triplex. 405. B. 1
Aesopus cur pro domus fascino emprus diceretur à consensu. 52. E. 2
Aestuarium in crassioribus muris relinquenda. 273. A. 1
Aetatis nostræ ac temporum penuria in causa est, ut difficile credamus quæ de Davidis opibus referuntur. 506. A. 2
Aetas sæculari, & Ecclesiasticæ militiæ à Deo præscripta. 471. C. 2
Agendorum fundamentum consilium. 287. A. 1
Agentium excubias quis numerus. 220. E. 2
Aggaei propheta in templo Zorobabelis fuit adimplera. 573. E. 2
Aggaeus propheta loquitur de templo, quod tunc à Zorobabele extruebatur. 574. B. 2
Aggaeus domum quam tunc aedificabant Iudæi, indicabat. 571. A. 1
Altaris mensuras non tradit Propheta capite quadragesimo, sed quadragesimo tertio. 243. A. 1
Alexandri imperium brevissimum. 506. C. 2
Alexandri Imperium quam late patuerit, quantumque Persicum excesserit. 516. C. D. 2
Alexandri laus. 516. D. 2
Alexander in amici funere curando decem talentorum millia profudit. 517. E. 2
Alexandri exercitus innumeri thesauros eius exhauriebant. 517. C. 1
Alexandro ditior Salomon. 517. C. 1
Alexandri thesauri 100000. talenta tribuit Iustinus, vestigali annuo. 300000. 517. A. 1
Alexandri profusio militibus exemplo fuit, & inopie causa. 517. C. D. 2
Alexandri in nuptijs profusio maxima. 517. B. C. 2. & seq.
Alexandri magni exercitus aureis & argenteis armis ornabatur. 534. C. 1
Alexandri præda ex vniuersa Asia multum à Davidis thesauro recedit. 534. E. 2
Alienum ab historiae instituto est in minutis recensendis haerere. 193. D. 1
Alijs potius, quam sibi Iustitia nata. 294. D. 2
Aliquid nouum indicat nouus dicendi modus. 320. C. 1
Aliquo sensu deficiente impuros ministros fieri. 223. A. 1
Alis Cherubini conteguntur, honestatis gratia. 323. E. 2
Aliud altaris nomen. 333. C. 2
Alius modus inuestigandi virorum Hebræorum numerum. 541. D. 1
Allegoricus sensus ut intelligatur res significata, cum symbolo conferri debet. 39. B. 2
Allegoria litteræ insitit. 377. E. 1
Altaris Salomonici, & Mosaiici comparatio. 401. B. 2
Altare templo conspicuum fuisse. 243. D. 1
Altare in medio atrio interiore constitutum fuit, è regione vniuersæ, usque portæ atrij. 243. E. 1
Altitudo oraculi viginti, & triginta cubitorum. 267. D. 1
Altitudo tabulati quinque cubitorum pro quo accipitur. 287. D. 1
Altitudo cubiculorum expenditur. 289. D. 1
Alati Cherubim pedes quare dicantur. 324. A. 1
Altare duplex. 331. C. 2
Altare à sacrificio dictum, quasi sacrificij locus. 331. D. 2
Altare oraculi ad orandum fere institutum. 332. B. 1
Altaris thymiamatis à Salomone extructi mentio apud Prophetam. 332. C. 2
Altaris Mosaiici, & Salomonici eadem materia. 333. E. 2
Altare ligneum, Crucis symbolum. 332. D. 1
Altare ex cedro conuectitur auro. 333. E. 1
Altare aureum à Salomone extructum. 333. C. 1
Altaris forma. 333. B. 2
Altaris Mosaiici, & Salomonici quanta altitudo. 334. A. & C. 1
Altare basim in imo habuisse ligneis conclusam asseribus. 338. C. 2
Altare incendi, solitum fuisse, non thuribulum. 339. C. 2
Altare nostrum, in quo caelesti pane pascimur, & viuifico potamur sanguine, mensa dicitur. 340. E. 1
Altare incensi cur mensæ nomine insigniatur. 340. D. 1
Altare mensa secundum Synodum Tridentinam dicitur. 341. A. 1
Altare extra velum interius in tabernaculo fuisse. 341. E. 1
Altare in media aulae sanctæ latitudine. 341. C. 2
Altare extra Sanctum Sanctorum constitutum. 343. B. 1
Altare oraculi quare dicatur. 344. A. 1
Altaris aurei quare mentionem non faciat Sanctus Paulus. 344. B. 1
Altari incensi locus in templo. 345. C. 1
Altare, & crepidines coronis cinguntur. 393. D. 2
Altare Salomonis altari Ezechielis æquale. 392. & 394. E. 1
Altare mons Dei vocatur. 390. C. 2
Altare leoni simile, ut accedentium mores componat. 391. A. 2
Altaris corpus duodecim cubitorum per quadrum. 393. A. 2
Altaris cornua quatuor. 393. C. 1
Altaris corona inter cornua. 394. A. 1
Altaris Salomonici crepidines. 394. A. 2
Altare Salomonicum suis mensuris reperit Ezechiel. 395. C. 1
Altaris ad altare eadem est proportio, quæ distantiae populi in tabernaculo, & templo. 401. E. 2
Altaris proportio ad atrium. 401. C. 2
Altari altitudo dignitatem addebat. 402. C. 1
Altare super atrio Israelis duos calamos erectum. 402. A. 1
Altare non fuit craticula tamquam cancellis cinctum. 403. B. 2
Altaris circulus arula dicitur. 404. E. 1
Altaris cornua digito contingebantur. 403. A. 1
Altaris pondus examinandum. 405. E. 1
Altaris corona duplex. 406. A. 2
Altaris pondus vniuersum. 407. A. 1
Altare vanum fuisse, non fartum. 407. C. 1
Altare holocaustorum quid referat. 475. D. 1
Altera craticulae demonstratio, ac usus. 211. D. 1
Altitudo epistylj digitorum triginta. 443. D. 2
Altitudo phialarum cubito maior. 352. E. 1
Altitudo mensæ ad notam redacta mensuram. 236. E. 2
Altitudo domus cubitorum quadraginta. 267. A. 2
Altitudo graduum templi ad nostras mensuras quanta fuerit. 181. C. 2
Altitudo columnarum primi ordinis quæ fuerit. 196. D. 2
Altitudinem cubiti cum dimidiato fasso mensæ tribui. 234. C. 2
Altitudo gifi, siue periboli duorum cubitorum & semis. 242. A. 2
Altitudo porticus, quæ erat ante templum, centum viginti cubitorum. 246. E. 2
Altitudo graduum quæ fuerit. 248. C. 2
Altitudo domus Occidentalis nonaginta cubitorum. 299. B. 2
Altitudo parietum adyti quanta, & Orientalis portæ. 328. A. 2
Altitudine, & crassitudine minores sunt superiores columnæ inferioribus. 375. B. 1
Altitudo maioris crepidinis quanta. 390. A. 2
Altitudo porticus centum viginti cubitorum. 437. A. 2
Altitudo summae testudinis Sancti quadraginta cubitorum. 439. B. 2
Altitudo oraculi. 440. C. 1
Altitudo zophori cum epistyljo. 444. C. 2
Altitudo capitelli. 456. B. 1
Altitudo parietis atrij Israelis triplici columnarum ordine distincta. 550. D. 2
Altitudo substructionis templi quanta fuerit. 556. B. 1
Altitudo minimæ pyramidis quanta. 559. C. 2
Altitudo turris dupla porricuum. 469. B. 1
Amabilis omnibus sapientia. 508. A. 2
Ambulationes, ac substructionum postes calamus lati. 385. A. 1
Ambulatio, scalæ, ostia gazophylaciorum. 376. B. 2
Amon paterni sceleris heres extitit. 152. D. 1
Amor Israelis quo prosequeretur Salomonem, continuit illum in officio. 510. A. 1
Amphitheatri Titiani altitudo pedum centum quinquaginta septem. 566. A. 1
Amphitheatri notio qualis. 565. E. 2
Amplitudo domus aureæ Neronis quæ erat. 562. E. 1
Amplitudo Thermarum qualis. 563. C. 1
Amulæ phialæ sunt. 498. A. 1
A muro quor distent cubitis singulæ paraclades. 275. E. 2
Amygdalata vasa. 361. E. 1
Anagogice, & symbolice quid sit. 11. A. 1
An calami quingenti intelligendi, an cubiti. 379. B. 1
An in deaurando Capitolio fuerint duodecim talentorum millia expensa. 561. E. 2
An fuerint aliquando gradus ad Meridiem. 396. B. 1
An fuerit fenestra in latere alteris aenei, sicut in latere fuit aurei. 403. D. 2
Animæ cibus quis sit, & potus. 25. A. 1
Animæ domus quæ dicatur. 268. A. 2
Animalia Apocalypsis in vno quatuor, & in quatuor singula. 318. A. 2
Animalia Nabuchodonosorem an significent. 316. C. 1
Animalia quadriformia, non quadricipitia. 323. B. 2
Animalium quatuor symbola. 313. C. 2
Animas creatas ante principium mundi erroneum est existimare. 269. E. 1
Animi mala affectio quo pacto virus quandoque, præsertim in pueros, exhalat. 52. A. B. C. D. 1
Animi propria cordi attribuuntur. 170. B. 2
Animus in Dei cultum quasi natura impellente propendet. 398. D. 1
Angeli nomen Dianathan. 459. C. 2
Angeli mensura iusta, & vetustissima. 389. B. 1
Angeli alati semper fere pinguntur. 324. D. 1
Angeli dant responsa neganti Prophetæ. 321. C. 2
Angeli funiculus lineus cur referatur. 165. B. 1
Angelum stylobatæ non mensum fuisse. 192. A. 2
Angelum in periboli porta Aquilonari stetit. 172. E. 2
Angelus in dimetiendo templo quare calamus adhibuerit. 184. A. 1
Angelus in dimetiendo templo semper eodem vititur cubito. 260. 262. C. 1
Angelus in Sancto Sanctorum assistebat, visibili nonnumquam corpore. 308. A. 1
Angelos, & homines in rebus intelligendis differre. 168. E. 2
Angelus, ac populi doctor Propheta. 171. C. 2
Angularis lapidis dignitas in reliquos lapides diffusa. 478. B. 2
Anguli ex vi vocis recti non indicantur. 477. D. 2
Angulus Regem significat. 462. B. 2
Angulares postes quadrati fuerunt vnius calami. 209. E. 1
Angulus vnus substructionis cum septem Pyramidibus Aegypti confertur. 559. E. 2
Angulus ab aspiciendo dictus, Regium munus indicat. 462. C. 2
Anni initium non idem cum decima die mensis esse ostenditur. 154. D. 1
Anni inter primam, & vltimam visionem Ezechielis transacti sunt viginti. 152. D. 2
Anni ætatis Christi per costarum mensuram pedum triginta trium, indicantur. 278. E. 1
Annis singulis Hebræi Deo didrachma soluebant. 537. D. 2
Annonam Salomonis duodecim principes ministrabant singuli in mensibus singulos. 108. D. 1
Annona Salomonis pinguior, vberior & liberalior Romana fuit. 521. A. 2
Annuli sub arula erant, in quos vestes ad ferendum altare inferebantur. 404. C. 2
Annuli mensa propositionis in arcu Tiri Romæ expressi. 350. D. 1
Annus captiuitatis, & templi incensi. 155. A. 2
An plu-

Ante plures fuerint gradus altaris, an vero vnus acclius ascensus.
397. D. 1.
An ponenda sit in atrio exteriori porta Occidentalis. 218. D. 1.
Ante Christum Iudaei tanquam semen bonum per totum orbem dispersi fuerunt. 543. C. 2.
Ante domus faciem nullum fuit aedificium Orientale, sed tantum patens platea. 302. A. 2.
Anthribulum, quod sacro Expiationis die introducebatur in oraculum, mageset in oraculo. 344. A. 2.
An recte mensae operirentur, & cuius rei gratia. 337. C. 1.
Ante faciem domus Occidentalem erat oraculum, ad Orientalem vero vestibulum. 307. A. 2.
Ante fores quae in extimo muro clauderentur, erant gradus 17. D. 1.
Ante gazophylacia deambulatio. 373. B. 2.
Ante idolorum templa gradus excitasse antiquos. 180. B. 2.
Ante Iosephum nullus meminit Herodiani templi. 573. A. 2.
Antepagmentorum mensura, & ornamenta. 330. A. 1. 460. D. 2.
Ante Pyrium deuictum Romani argento signato non viebantur. 518. D. 1.
Anterides vna cum substructione sunt faciendae. 81. C. 2.
Anteridum, siue costarum crassitudo quatuor definitur cubitis. 272. A. 2.
Antichristo tertium templum negatur, sicut & Herodi. 575. C. 1.
Antiqui fumarii forma. 384. D. 1.
Antiqua sacrorum rituum exempla. 227. D. 1.
Antiqui templi duplex atrium vno noui continetur. 382. D. 2.
Antiqui sculpturis fores exornabant. 369. A. 1.
Antiquitas numismata ponderata, vt nunc etiam multis in regnis. 288. C. 1.
Antiquum, architectandi genus Doricum. 447. A. 1.
Antoninas Thermas ducentae & quadraginta quatuor columnae ornabant. 563. C. 2.
Apertum crassitudine parietum portae thalami. 185. B. 2.
Apollinis statua aenea in templo Dianae. 558. C. 2.
A populo Sacerdotes alendi. 409. B. 2.
Apostolorum a Prophetis, & illorum, qui hos, ab alijs, qui illos audierunt discernunt. 7. E. 1.
Apostoli, cur Scripturae ac verbis Christi credidisse dicantur. 30. C. E. 1.
Apostoli Ecclesiae constructores, & columnae quare dicantur. 165. C. 1.
Apostolorum vocatione, & praedicationis exordio Galilaea gloriosa. 410. B. 2.
Apostolorum, & praedicatorum laus. 463. A. 1.
Apostolus in Deum transit. 463. B. 1.
Apud Prophetas praeteritum pro futuro non raro reperitur. 196. C. 1.
A Propheta visione futuro quae requirantur. 168. B. 1.
Apud Ezechielem idem templum describi, quod in Regum, & Paralipomenon libris. 203. C. 2.
Apud Hebraeos vnus pro vniuersiusque vsus. 362. E. 2.
A pulchritudine templi nomen Hebraice deductum fuit. 257. E. 1.
Aqua pondus qua mare implebatur. 490. C. 1.
Aquaeductus e templo effluens. 233. A. 1.
Aquaeductus Romae mirandi extiterit. 565. C. 2.
A quam radice deducatur Hebraeis mensae nomen. 231. C. 1.
Aquam ductus Salomonici admirabiles. 565. D. 2.
Aquila celerem volatum indicat, ac vim speculandi diuinum fulgorem. 314. A. 2.
Aquila sublimis volans, Christus. 315. D. 2.
Aquila, & draconis pugna, Christum refert. 468. C. 1.
Aquilae varia genera. 468. A. 1.
Aquila Romanorum insigne. 468. D. 1.
Aquilae forma Cherubinis basium non defuit. 494. B. 1.
Aquilonaria gazophylacia. 372. D. 2.
A quo Psalmi sint compositi. 225. E. 1.
Ara vnde sit dicta. 331. E. 1. 404. E. 2.
Arabiae Reges omnes vestigales Salomonis. 508. E. 1.
Arbor mira in insulis Fortunatis. 24. E. 2.
Arbores emortuae sunt peccatores. 481. C. 1.
Arca quaedam in templo, quare gazophylacium dicta. 204. A. 2.
Arca Domini vtrum delata in triumpho Tiri, quae non est in eiusdem arcu Romae insculpta. 587. A. 2.
Arca foederis quo tempore manifestanda. 585. B. 1.
Arca testamenti quamobrem circa finem mundi manifestabitur. 585. E. 1.
Arca testamenti an fuerit in templo secundo? 584. C. 2.
Arca testamenti cur gloria Domini dicatur? 583. A. 1. 495. D. 1. 321. E. 1.
Arca quare in Zorobabelis templo minime extiterit. 585. D. 1.
Arcae Cherubini dicuntur Seraphini. 312. B. 2.
Arcam deferentes tam diu steterunt, donec sacrificia peragerentur. 225. A. 2.
Arcam in templo Herodis extitisse negat Iosephus. 586. A. 2.
Arca Dei quanta apud Iudaeos aestimationis. 586. B. 2.
Archangelus Michael templum metitus existimatur. 436. D. 2.
Architectus qui non est, non facile aedificij alicuius symbolum mente potest concipere. 4. A. 2.
Architecti, & idiotae in iudicando aedificio magnum discrimen. 4. C. 2.
Architecti, & lectores ad huius libri intelligentiam qui requirantur. 5. A. B. 2.
Architectura inter artes quasi in populo princeps. 5. C. 1.
Architectorum penuria iam inde ab Augusto. 38. C. 2.
Architecti ornamenta quatuor. 45. E. 2.
Architecti etiam exercitissimis imagines aedificij necessariae sunt. 58. B. 2.
Architecti ad librum hunc legendum Theologo duce indigent. 40. A. 1.
Architecturae verba explicanda sunt, non minus quam res. 5. A. 1.
Architectus duo facit, aedificium, & architecturam. 42. E. 1.

Architectura ars imperandi est. 41. D. 2.
Architectorum penuria detrimentum Reipublicae affert. 42. C. 1.
Architecti in Graecia rari, alibi vero rarissimi. 42. B. 1.
Architecti nomen quasi iudicis, aut supremae potestatis. 45. B. 1.
Architecto quae facultates necessariae. 42. C. 2.
Architectus pluri faciens est peritus, quam graphidem habens. 45. D. 1.
Architectus graphidem habens absque peritia, aedificia potius destruit. 43. E. 1.
Architectus a pictore quo differat. 43. D. 2. & 46. C. 2.
Architecturae decorem adimit nimis ornatus. 43. C. 2.
Architectis, ac pictoribus seruit graphidis scientia. 43. A. 1. & 40. B. 2.
Architecturae praecepta ex sacris litteris hausit Vitruuius. 45. A. 1.
Architectus cur debeat aedificij ideas depingere. 47. E. 1.
Architecto primum sese offert inuentio. 47. C. 1.
Architectus aedificium aedificandum prius mente concipere debet. 2. B. C. 1.
Architectus triplici ratione ideas conceptas efformabit. 62. B. 2.
Architecti duplex est munus. 65. E. 2.
Architectis quos vnus afferat Scenographia. 64. E. 2.
Architectura templi fons altiarum omnium. 70. C. 2.
Architecto quae sint prauidenda. 286. C. 1.
Architecturae praecepta ex aedificij Ezechielis consideratione desumpta. 374. B. 2.
Architectura templi quae & quanta sit. 414. C. 2.
Architecturae varia genera pertractanda. 415. D. 1.
Architecturae tractatio qua ratione a Vitruvio disponatur. 415. B. 1.
Architecturae eodem semper genere vsus est Salomon. 433. B. 1.
Architecturae ignarus Iosephus. 437. E. 2.
Architecturae ratio breui omnis expenditur. 448. D. 2.
Architecti Tyrij laudes. 460. E. 1.
Architectus templi Salomonici Deus fuit. 461. A. 2.
Arcae Orientalis exterioris atrij mensura. 209. C. 2.
Arca templi quanti constitit. 161. B. 1.
Arca templi in sex mille quadringenta paria quadrata lincis radibus ductis, quomodo diuisa fuerit. 184. E. 2.
Arcae atriorum ad libellam factae, acclius minime fuerunt. 302. A. 1.
Arcae singulae atriorum centenorum cubitorum quadratae. 551. A. 1.
A Regibus vniuersae terrae equi dono Salomoni mittebantur. 525. B. 2.
Argentum plenum, & calamus plenus, quid sit. 288. C. 1.
Argentei clauis in templo interiori non fuerunt. 501. B. 1.
Argentea candelabra in templo. 501. A. 1.
Argenti legati a Dauide moles expenditur. 505. A. 2.
Argentum a Dauide legatum totam domum oraculi solide compleret. 505. B. 2.
Argentum diebus Salomonis pro nihilo reputabatur. 512. A. 2.
Argentum & gemmae a classibus Salomonis allatae minime computantur. 513. A. 2.
Argentum cum auro Salomoni quotannis afferebatur, sed illius nulla ratio habetur. 514. B. 2.
Argenti tanta copia Ierosolymis, quanta lapidum. 514. C. 2.
Argentum a Dauide legatum quot scutis Romanis, vel Hispanis aequaleat. 552. A. 2.
Argentea solia in Thermis. 563. B. 2.
Argumentum facile est negare ea, quae non dixit Scriptura. 339. D. 2.
Argumenta aduersus aedificij Ezechielis ostensi architecturae perfectionem, & ad ea responso. 18. E. 1.
Argumenta eorum qui verba Aggae secundum litteram interpretanda negant. 569. D. E. 1.
Argumentorum contra Echiem negantem Herodis templum, obiectorum solutio. 576. D. 1.
Ariae montani descriptiones templi Salomonis cur improbentur. 20. E. 2.
Ariel altaris nomen. 392. A. 1.
Aristaeas castigatus. 348. C. 2.
Arithmetica cum caeteris Mathematicis scientijs, architecturae pedissequa. 42. B. 2.
Arithmetica proportio in ipsis Scripturae sacrae numeris. 458. A. 2.
Arma militis Christi quae sint. 483. D. 1.
Artifices Mausolaei Cariae quinam. 554. C. 2.
Ars imperandi Architectonica dicitur. 41. D. 2.
Artes reliquas, cum populum princeps, architectura moderatur. 5. C. 1.
Artis cuiuslibet propria vocabula prae alterius idiomatis vocibus sunt difficilia. 5. B. 1.
Artium mechanicarum cognitio Scripturae sacrae interpreti necessaria. 20. C. 1.
Arula altaris quae dicatur. 404. C. 1.
Arundinis feras appellat Propheta milites lanceatos. 165. C. 2.
A Samuele, Saule, & alijs Ducibus spolia hostium Deo etiam sunt consecrata. 532. E. 2.
Assaron mensura. 500. A. 1. 503. A. 1.
Ascensionum Psalmi quare dicti. 225. D. 1.
Asseribus contexta maceria a templo aliena. 429. B. 2.
Asseres incurui testudinem exornabant. 440. A. 2.
Asseruandae in Ecclesia sacrae Eucharistiae antiquus mos, iam inde ab initio legis indicatus. 353. A. 1.
Asseruitur, tributo Israelitas liberauit Salomon. 507. C. 2.
Asia minor quot talenta Romanis annuatim soluebat. 518. A. 2.
Asiae & Africae populi cum lundis opibus addicti. 534. B. 1.
Assiani milites a turis aureis ornari gloriabantur. 534. C. 1.
Asia vixit plusquam quinquagies mille. 542. A. 2.
Asia post Ierusalem, & Syriam spoliata opulentissima est effusa. 548. B. 1.
Assongaber quo loco sita, & quomodo appelletur. 512. C. 2.
Assueri

Affueri Persarum Regis Palatium à Scriptura sacra apprimè descriptur. 557. C. 2
Affueri palatium cum Salomonis domo confertur. 557. D. 2
Altare, ministrorum proprium. 166. D. 2
Altare populi in templo sacris etiam noctu. 499. A. 1
Assuria, Gallacia, & Lusitania quot auri pondo singulis annis Romanis praeestabant. 520. E. 1
Assyrii antiqua iura. 202. C. 2
Assyriorum Regnum ex Affueri potentia cognoscitur. 516. C. 1
Assyriorum imperium nullam habuit tributum rationem. 516. C. 1
Atria & porticus templi modum substructionibus praescribunt. 80. B. 2
Atria quoque templi domum Dei vocari. 173. C. 2
Atria lapidibus pretiosis fuisse strata. 205. E. 2
Atria propter Sanctuarium extructa. 265. C. 2
Atria templi quomodo in tabernaculo primum fuerint insinuata, & quid indicabant. 466. A. 2. 469. E. 2
Atria templi magnificentissima. 592. A. 2
Atrij gentium porticus longitudo, magnificentia. 23. E. 2
Atrij gentium una reperitur mentura in sacris historiis, reliquae discursu requirendae, aut Iosephi testimonijs. 179. A. 2
Atrij mulierum origo quatenus. 208. D. 1
Atrij interioris ab exteriori discrepantia, & paritas. 228. D. 1
Atrij interioris peribolus, quo Sacerdotes à populo secernebantur. 376. B. 1
Atrij nomen quid significet. 201. B. 1
Atrij forma quadrata. 383. B. 1
Atrij interioris area quadrata. 241. D. 1
Atrij interioris peculiaris Ichnographia esse debuit. 83. B. 2
Atrij Israelis paries quot cubitis altus. 550. E. 2
Atrij Moïse cortinae reticulatae. 452. B. 1
Atrio quadrata, & colligata. 372. E. 1. 383. C. 2
Atrio falso putantur fuisse sub dio. 383. E. 1
Atrio quare dicantur. 383. D. 1
Atriorum frontibus portae frontes in altitudine pares. 197. C. 1
Atria quot fuerint utriusque templo, & eorum magnitudo. 22. B. 1. & 13. A. 2
Atrium exterius cur basilica grandis dicatur. 22. C. 2. 203. D. 1
Atrium gentium ad templum pertineas non dimetiri, ut Gentium multitudo indicetur. 180. B. 1
Atrium, & porticus Israelis sancta dicuntur. 187. E. 2
Atrium circumquaque tribus ordinibus constans. 201. D. 2
Atrium quare dicatur exterius, & medium. 201. A. 2
Atrium exterius magnum dicitur. 202. D. 1
Atrium auxilij, vel adiutorij quod, & quare sic dictum. 202. E. 1
Atrium interius tres tantum portas habuisse. 218. E. 1
Atrium gentium à ianitoribus custodiebatur. 218. B. 2
Atrium exterius solido muro circumdatur, interioris autem murus postibus distinctus est. 228. B. 2
Atrium interius centum cubitorum, & peribolo vndique cinctum. 242. E. 1. 372. E. 2
Atrium mulierum in antiquo templo nullum: sed lege tantum à quibusdam locis foeminae arcebantur. 377. D. 2
Atrium Israelis maius & rotundum cur dicatur. 429. E. 1
Atriorum triplex contignatio. 430. E. 1
Atrium Gentium longitudo & latitudo. 550. C. D. 2
Atrocia referens scelera, non propterea negat minora, ea subterendo. 206. C. 1
A tuendo templum dictum. 258. D. 1
Auctor quam viam teneat ad intelligendas scripturas. 8. D. B. 2
Auctoris institutum in hoc opere, & eius inquirendi modus. 21. E. 1
Auctor in suo opere sacrae Scripturae veritatem ante omnia sequitur. 71. A. 1
Auctor quare minores & maiores in suo opere Orthographias formauerit. 83. D. 1
Auctoris compendium. 408. C. 1
Auctor quo principio Cherubim descripsit; ita operis sui fine eodem cantantes adduxit. 595. C. D. 2
Auctoritas vitruuij in Architectura maxima. 43. C. 2
Auctoritas Vulgatae omnibus codicibus praefenda est. 466. C. 2
Auditus & visus quomodo ad scientias necessarij. 59. C. 1
A vestibulo communi, quippe apud eos immundo, Hebraei abstinent. 189. D. 2
S. Augustini modestia. 18. E. 2
Augustus, & Tiberium marmor. 205. D. 2
Augustus Urbem Romanam primus exornauit. 560. D. 2
Augusti forum qualibus statuis decoratum. 564. D. 1
Aubus templi tectum interdicebatur, medium hominibus. 287. D. 2
Aula Graece quare dicatur. 201. C. 1
Aulam sanctam diceret Vitruuius pronaum. 257. D. 1
Aulae Sanctae longitudo, latitudo, & altitudo. 269. E. 2
Aula exterior nomine domus intelligitur. 307. E. 1
Aula Graeca vox, & atrium, & ouile significat. 382. C. 2
Aulae Regum Asianorum ornamenta. 557. A. B. 2
Aurea craticula altari superposita. 339. B. 2
Aurea & argentea templi vasa quot. 501. C. D. 2. 502. B. 1
Aureum seculum Danidis, & Salomonis etiam tempore extitisse censetur. 535. B. 2
Aures suae operit Dominus, ut impiorum non audiat orationes. 303. D. 2
Aurei fenestrarum cancelli. 306. C. 1
Aureum Solis simulachrum curru vehabatur, quo daemon ducentes agebat. 221. C. 2
Auri duplex maxima laus. 364. C. 1. 405. A. 1
Auri effusores in Indiam misit Salomon. 513. B. 1
Auri talenta Salomoni legata quot fuerint. 487. B. 2
Auribus tribui, quae mentis sunt propria. 196. C. 2
Auris indicij, & memoriae symbolum. 170. E. 1
Aurichalcum, & orichalcum quid sit. 485. A. 1
Auro cellas obductas fuisse. 290. A. 2
Auro coniecti portarum cardines. 368. A. 2
Aurum diuinam indicat naturam. 364. C. 1

Aurum aeneas contegens columnas, quantum ponderis habuerit. 487. A. 2
Aurum & argentum à Dauide legatum minime expensum fuit in aedificando templo. 505. C. 2
Aurum, argentum, ceteraque metalla, & opes corruptioni, diuisionique subiacent. 547. A. 1
Aurum & argentum omne quod Dauid reliquerat, in templum iam extructum fuit illatum. 505. C. 2
Aurum, & argentum à Dauide legatum ad formam cubicam redactum quot cubitos efficiat. 552. A. B. 2
Aurum quod singulis annis afferebant classes Salomonis. 506. E. 2
Aurum quod à diuitibus pollideretur, non est secundae domui promissum. 589. E. 1
Australis, atque Aquilonaris costa simul trium & triginta pedum. 274. B. 2
Austeritas cum mansuetudine in Sacerdote desideratur. 324. E. 1
Aulusae porticus quare dicantur. 302. D. 1
Azazel, Sennacherib, & Nabuchodonosor templum spoliarunt. 547. C. D. 2

B

Babylonia cubico maior Hebraeorum cubitus. 175. A. 2
Babylon mons excelsus Ironicè. 235. C. 1
Babyloniae liberorum capita sexcenta millia fuisse. 543. E. 2
Babylonia deuicta Persarum opes fuerunt immensae. 548. C. 1
Babylonij templi Ierusalem, & Regni Syriae omnes opes sustulere. 547. D. 2
Babyloniae muri cum muris templi comparantur. 555. A. 1
Babyloniae muri cur inter mundi miracula numerati. 555. E. 2
Barbari quomodo vocent prophetiam. 6. E. 1
Barbarorum spolijs porticus templi condecoratae fuerunt. 483. C. 1
Baronum porta. 220. E. 1
Basilica grandis cur dicatur atrium exterius. 22. C. 2
Basilicae nomen cur atrium fortietur. 203. D. 1
Bases concharum. 493. A. 2
Basis altaris in imo fuit ligneis asseribus conclusa. 338. C. 2
Basis candelabri duplex. 360. D. 2
Basilica ad causas dicendas. 432. B. 2
Basilicae saltus Libani locus. 436. E. 1
Basis maris aenei. 489. B. 1
Basis distributio, & mensura ex obseruatione Panthei. 457. D. 2
Basis Vitruuij quare. 457. B. 2
Basis regia. 460. E. 2
Basis aenei maris. 460. D. 2
Basilium ac peluuium figura aere incisa. 492. D. 1
Basilium tabulis insculpta Cherubim. 493. D. 2
Basilium luterum quare insculpanitur Chernbin & palmarum. 494. E. 1
Basilium rotae. 495. C. 1
Beatissima Virginis Mariae dignitas maxima. 290. E. 2
Beatissima Virgo Maria semper fuit virgo. 309. B. 2
Beati qui sint vere putandi. 329. D. 1
Beatus Hieronymus verba Aggae de auro, quod à diuitibus possidetur intelligenda negat. 580. B. 2
Beati Dorothei de arca testamenti sententia. 586. A. B. 1
Bebalo quot argenti pondo singulis annis Annibali subministrabat. 520. D. 1
Beelphegor turpitudinis idolum. 398. D. 2
Bellorum damna opibus maxime infesta. 507. C. 1
Bella Populi Romani maximos prouentus exhaurebant. 511. E. 1
Bello civili in octo vrbibus extra Palaestinam Hebraei occisi supra centum octoginta sex millia quingenti. 543. A. 1
Beneuolum, attentum, ac docilem reddere Lectorem prooemio suo Ezechielem. 171. A. 2
Benedicere, & sanctificare. 300. C. 1
Beneficia tria potissimum à Christo capite in corpus Ecclesiae promanant. 462. A. 2
Benedictio Dan ad Samsonem refertur. 468. A. 1
Beneficia inimicis collata quare bona praesent. 500. B. 1
Benignitas Dei & voluntas quot signis erga antiquam Ecclesiam declarata. 584. A. 1
Berenice & Asongaber portus, vnde soluebant classes Salomonis. 512. C. 2
Bestijs manus etiam attribuitur. 158. A. 1
Bestijs assyla quoque constituta, confabulati sunt antiqui. 202. C. 2
Betica provincia non à paucioribus quam à octodecim militum millibus in officio continebatur. 511. D. 1
Betica Hispaniae provincia laudatur. 511. D. 1
Binian coniugationes, quasi aedificia vocant Hebraei. 176. E. 1
Bini singuli Cherubini aequè distant à medijs parietibus, & ab angulis. 326. B. 1
Bini, & bini vncini dispositi, & quare. 237. A. 2
Binas exedras confirmant Septuaginta interpretes. 239. B. 1
Bina ostiola in cancellis atrij interioris. 244. C. 1
Binos calamos distant postes vestibuli à muro templi. 247. D. 1
Binae costae, Australis & Aquilonaris simul computatae, trium & triginta pedum definiuntur. 274. B. 2
Bina extrema Orientalis porticus gazophylacia describit Prophetam. 238. C. 2
Bina cubacula à lateribus vestibuli, quare mutatoria dicuntur. 291. E. 2
Binae tantum Cherubinarum facies cur referantur. 325. A. 1
Bina ostiola quomodo accipienda. 368. A. 1
Bina retiacula, & septena versuum retiacula. 452. A. 2
Bis octona porticus Meridianae, & Aquilonaris intercolumnia. 223. B. 1
Bis mille cubiti vniuersum templum cingunt. 378. E. 2
Bonae mulieris pulchritudo extollitur. 359. C. 2
Bonam in partem manum antiqui accipiebant. 157. D. 2
Bonarum artium studium, Ecclesiae praesidium. 392. D. 1
Bonum omne à Christo in nos dimanat. 462. E. 2
Boues sub mari aeneo altitudine staturae humanae. 489. E. 2
Boui

Boni fortitudo à Sapientia tribuitur.

Bouis velocitas incitata.

Boum leonumque nominibus Cherubini signantur.

Boum capita in tuberculis ouolorum insculpta.

Bractea aurea digitum crassae aeneae contegunt columnas.

Brutis humanae voces minime concedendae.

C

Caelestium Spirituum summa reuerentia.

Caeli tres supra quos raptus est S. Paulus, tria visionum gene-

ra.

Caelorum & templi collatio.

Caeli nomine templum censetur.

Caeli symbolum est vestibulum.

Caeleste, terrenumque templum à similitudine.

Caelestis ignis consortium terrestris non admittit.

Caelum tignorum quod dicatur.

Caelestis harmoniae cognitio à Deo est precibus expostulanda.

465. C. 1

Caeli & terra in passione Christi commota.

Caementarij Salomonis quare Biblij dicantur.

Caetanum non bene craticulam negat altari.

Caius Graecus frumentationem Romanam perpetuam fecit.

520. D. 2

Calamus & mensurae ad templum explicandum opus sunt.

Calamum, funiculum, perpendiculum, aedificandi, aut euerendi

symbola esse solent.

Calami longitudinem quare in libro de mensuris non explicari

Author.

Calami constitutio quae.

Calami longitudo probatur.

Calami usus maximus.

Calamos binos distant vestibuli postes à muro templi.

Calamo aequalis vterque postis, ac muri crassitudini.

Calamus plenus, & argentum plenum, idest, iustum.

Calamum vnum latus postis.

Calami candelabri.

Calami an sint intelligendi quingenti, an vero cubiti.

Calamus diuersa quadam ratione inuentus.

Calamus Angeli quor Romanis & Hispanis palmis sit par.

Calamus aliquos numeros non meretur, & cur.

Calcei pedis militis Christiani.

Caligantes iudicis oculos in poenam dari.

Caliginosus pro cello saepe assumitur.

Caligula in vna caena centum sestertium absumpsit.

Caligulae tempore in Aegypto decies centena millia Hebraeorum

manebant.

Camera dicitur tectum deuexum.

Cameratio fori Romani aenea.

Campanulae pro guttis.

Canalium distributio, & mensurae.

Cancelli ad modum retis facti.

Cancelli, & fenestrae pro eodem sumuntur.

Cancelli ex vtraque parte thalamorum describuntur.

Cancelli vniuersa portae vestibula circumdant.

Cancellorum foramina oculis similia.

Cancellos portam, & postes cingere eadem portae longitudine, ac

latitudine.

Cancellis clausae fenestrae templi fuerunt, non speculati lapide,

aut vitro.

Cancellorum ornamenta quae fuerint.

Cancelli fenestrarum an aurei, vel argentei.

Canes vocantur publice inhonesti.

Candelabrorum dispositio & mensurae, Ecclesiam Dei repraesentat.

353. E. 2

Candelabra & mensas secundum Dei leges facit Salomon.

353. C. 2

Candelabri pulchritudo.

Candelabrum luminis quod fuerit.

Candelabrum vnde dictum, & eius compositio.

359. E. 1. 360. B. 1

Candelabri duplex basis.

Candelabri locus in tabernaculo.

363. C. 1

Candelabri forma quae fuerit.

Candelabri lucernae septem referunt errantes stellas.

364. A. 1

Candelabri emunctoria.

365. B. 1

Candelabra decem.

460. C. 2

Candelabra aurea & argentea fuerunt in atrijs.

497. E. 1. & seq.

Candelabra omnia non eiusdem fuisse mensurae.

499. A. 1

Candelabra templi decem non vnum tantum, vt in tabernaculo.

499. C. 1

Candelabra aerea extra templum ijs quae in templo erant similia,

enarrat Iosephus.

499. D. 1

Candelabra argentea sacer textus retulit.

502. A. 1

Candelabrum in arcu Titi sculpeum nihil simile ijs, quae in sacris

litteris describuntur.

592. D. 1

Candelabra & mensae quor in templo Herodis extiterint.

592. C. 1

Canon, oblectio, indictio, quid significant.

507. D. 1

Cantici ascensionum, quod contentiori canerentur voce.

225. D. 1

Cantharorum vinariorum octoginta millia in templo fuerunt.

499. A. 1

Cantorum gazophylacia in contiguatione fuerunt secunda.

238. B. 1

Capra septem ad quae prophetias Isidorus reuocauit, ad tria reuo-

cat. S. Thomas.

12. C. 2

Capitellorum vncinos, capitella dicuntur à S. Hieronymo.

237. A. 2

Capite Ezechielis quadragesimo mensura altaris non traditur.

243. A. 1

Capitella in modum lilij.

350. A. 1

Capitum tignorum ordo multiplex.

448. A. 1

Capitella quatuor cubitorum.

451. C. 2

Capitelli forma à Scriptura sacra praescripta.

454. E. 2

Capitellum palmis conuestitum visitur in Collegio Romano.

Cherubim, & palmae quomodo in zophoris insculperentur. 450. B. 1
Cherubim formae in capitellis insculptae. 456. D. 2
Cherubim sculpta in tabulis basium. 493. D. 2
Cherubini leonum bouumque nominibus quare appellantur. 494. B. 1
Cherubini in ima, media, & summa basi insculpti. 494. C. 2
Cherubini in similitudinem hominis stantis quare dicantur. 494. B. 1
Cherubim formae quasi humeruli pedem luteris sustinebant. 495. B. 1
Cherubim & palmae mirifice consentiunt. 494. C. 1
Cherubini Ezechielis & Salomonis iidem. 494. C. 1
Christiani militis calcei. 483. A. 2
Christianorum Ecclesia proprie domus Dei vocatur. 245. D. 1
Christianum esse maxime gloriosum est. 479. A. 1
Christi figura fuit Salomon Aethiopiissam ducens uxorem. 508. E. 2
Christi Domini & prophetarum differentia. 9. D. 2. & 10. A. 2
Christi Ecclesia, duplex: caelestis, & visibilis. 26. B. 2
Christus, cur templo corporali repraesentetur. 27. E. 1. & A. 2
Christi flagella in Psalmo praedixit David. 438. E. 2
Christi verba quando intellexerint discipuli. 29. E. 2
Christi aduentus cur extrema, & omnimoda fuerit antiqui templi ruina. 28. A. 2. & 29
Christi sanguine abluti hostiam, & gratas preces offerre possunt. 475. D. 2
Christi aduentum praenuntiabant, locus, tempus, ministeria, personae in visione Zachariae. 345. C. 2
Christi pulchritudo indicatur. 199. A. 1
Christi exemplo manifestatur quanta in veneratione templa habenda sint. 167. E. 2
Christi in nos charitatem effusam denotat conuiuij parabola. 474. A. 2
Christi doctrina manifesta. 169. B. 2
Christi summi Sacerdotis sanctitas. 270. B. 1
Christi caro peccatum damnat. 277. C. 2
Christi dextrum latus apertum. 475. D. 2. & 284. E. 2
Christi requies dicitur Ecclesia. 294. D. 1
Christi praesentia omnium bonorum caput, & summa. 263. C. 1
Christi Ecclesia quantum praestet templo. 34. B. 2
Christi sanguine instaurandam Ecclesiam visio Ezechielis significabat. 37. E. 1
Christum Pater percussit ex affectu gloriae filij & utilitatis nostrae. 156. C. 1
Christo moriente templi velum scissum quid praefigurat. 265. C. 1
Christo nascente summus Pontifex erat Iouazus. 346. A. 2
Christum Dominum praesignari Angelo templi custode. 167. A. 1
Christum dignitatis ergo filium hominis nuncupari. 168. C. 2
Christus finis legis, & Prophetarum. 193. C. 2
Christus in cruce expansus, & oblati, victimis expansis indicatur. 232. B. 1
Christus multa dixit, ac fecit, quae non nisi post eius resurrectionem intellecta sunt. 31. A. 2
Christus perpetuo manet in Ecclesia, opem illi indeficientem allaturus. 162. A. 1
Christus primo aduentu mansuetus adfuit, secundo autem tamquam leo terribilis aduenturus. 325. D. 1
Christus Ecclesiae caput, a quo tria potissimum in eam beneficia dimanant. 462. A. 2
Christus Patriarcharum benedictionibus indicatur. 468. B. 1
Christus toto templo, ac singulis eius partibus referebatur. 476. E. 1
Christus quomodo quando, & quoties fuerit a Iudaeis reprobat. 478. C. 1
Christus factus est in caput anguli. 468. A. 2
Christum e pinnaculo templi deicere cur voluerit diabolus. 479. E. 1
Christus desiderium dicitur, hoc est desideratissimus. 567. B. 2
Christus humilis & mansuetus Hebraeis promittitur. 568. E. 2
Christus totius huius operis & Authoris scopus, & finis. 595. B. 2
Christus Ecclesiae omnia annuntiavit. 375. A. 2
Ciborum delectus in Ecclesia Diuinae legi consentaneus. 377. E. 1
Cibaria Regis Tyrj quot rubijs Romanis, vel Hispanis haecis aequiparentur. 553. A. 1
Cibus, & potus animae quis sit. 25. A. 1
Cicero aurum a Iudaeis Hierosolymam quotannis exportari solitum ait. 545. D. 1
Circa templum quaternas porticus Salomon extruxit. 206. C. 2
Circa templum oportuisse peribolum extrui. 176. C. 2
Circa domum tabulata quae dicantur. 278. D. 2
Circueus altitudo & symmetria Panthei quanta. 565. A. 1
Circulus altaris arula dicitur. 404. E. 1
Circulus craticulam sustinens ara quasi ansa dictus. 404. B. 2
Circumferentia ventris columnae septem cubitorum. 426. B. 2
Ciues Ecclesiae fortes dicuntur. 161. C. 2
Ciuitas Ierusalem vocatur Ariel. 590. D. 2
Clades Iudaeorum in Aegypto sexaginta millium & amplius fuit. 542. D. 2
Classis David. 459. C. 2
Classes quantum auri afferrent Salomoni singulis annis. 506. E. 2
Clauazon, aldaus, terrojos y abraçaderas eran de oro fino. 501. B. 2
Classis Salomonis ram magna ut ad eam videndam visque ad Mare rubrum venerit ipse Salomon. 512. E. 2
Classim in Ophir frustra Iosaphat mittendam curauit. 513. E. 2
Clauj talenti pondere argentei contra Sacram Scripturam. 460. B. 2
Clauj templi quor auri talentis aestimarentur. 504. D. 2
Clauj aurei in papillarum speciem efformati. 501. B. 1
Clauj in imagine sanctuarij designati. 501. D. 1
Clauj aurei vncias pendentes singuli Viginti quinque. 501. A. 1
Clauj aurei caelaturis asperi. 501. C. 1
Clementia leonis in supplices. 391. B. 2
Cleri pro terminis, aut sortibus. 235. E. 1
Clypea inaurata & Quadrigae ex auro in Capitolio. 561. C. 1
Cochlearum fenestrae. 285. A. 1
Codices eos esse corrigendos, qui quadraginta legunt pro viginti.

264. A. 2.
Coenaculum muri quod dicatur. 271. C. 1
Coenaculum templi non posse intelligi, cum septuaginta cubitorum mensurae sit mentio. 298. D. 2
Cogitationes vanae, & absque Deo, exitiosae sunt. 27. B. 1
Cognitio templi in Dei cognitionem ducit. 413. E. 1
Colatio rerum, quae videntur, quomodo fiat. 60. A. 2
Color tantum videtur, & quae rationem coloris induunt. 54. D. 2
Coloris pars quaelibet speciem producit in qualibet parte medij. 56. E. 1
Color non producit speciem in qualibet distantia. 56. C. 2
Colocynthidae quid denotent. 453. A. 2
Colossi Dijs tantum dicantur. 556. B. 2
Colossi vnde dicti. 556. C. 2
Colossus Rhodi cur orbis miraculum. 556. A. 2
Colossus Rhodi cum Mari vel altari aeneo comparatur. 556. E. 2
Eius pondus. ibidem.
Columnellae in basibus concharum. 493. A. 2
Columnarum dispositio admirabilis. 189. E. 1
Columnarum ordo triplex, triplexque trabeatio. 196. C. 2
Columnarum primi ordinis quanta altitudo. 223. B. 2
Columnae ad frontes quomodo fuerint. 249. B. 2
Columnae Hebraicae agnominatio. 249. E. 1
Columnae aereae templi. 249. D. 2
Columnae quare duae nomine proprio nominatae fuerunt. 250. B. 1
Columnarum mensurae afferuntur. 250. B. 2
Columnarum superiorum contractio. 374. E. 1
Columnarum altitudo. 423. C. 1
Columnae in porticibus inferioribus fuerunt, non in superioribus. 375. A. 1
Columnae aereae reliquis templi pares. 428. B. 1. & 424. A. 1
Columnae firmiores in latioribus intercolumnijs constituuntur. 425. E. 1
Columnae aeneae quinquaginta Romanis pedibus altitudine pares. 424. A. 2
Columnarum trabeatio dimensa. 428. A. 1
Columnae striatae fuerunt. 425. D. 2
Columnae adiectionem probant Sacrae Scripturae. 426. E. 2
Columnarum partes quae. 428. C. 1
Columnae primi ordinis triginta. 433. C. 2
Columnarum numerus expenditur. 434. D. 2
Columnae an quadrangulae fuerint. 435. B. 2
Columnarum ordines tres. 435. B. 1
Columnarum mensurae. 435. A. 2
Columnarum altitudo, & porticum latitudo in basilica Salomonis eadem. 436. D. 2
Columnae quindecim in singulis ordinibus. 435. A. 1
Columnarum porticus, vel solij. 436. C. 1
Columnae cuiusque proportio ad vniuersam altitudinem. 443. A. 1
Columnae pro trabibus. 446. A. 2
Columnarum centra, parietum crassitudines, & mediae apertiones quomodo inneniendae. 473. D. 1
Columnae aeneae pondus quantum foret, si ea tota solida fuisset. 486. D. 2
Columnae templi duae auro puro tectae. 487. B. 1
Columnae aedificij ex Pario marmore candido. 550. C. 1
Columnae in templo Salomonis quot nam fuerint. 550. D. 1
Columnae atrij Sacerdotum quadringentae octoginta sex. 558. E. 2
Columnarum in templo Ephesiano numerus & altitudo. 558. B. 2
Columnae in porticu Panthei vigintiocto. 565. B. 1
Commentarij isti priusquam intelligantur, figurae sunt intelligentiae. 19. E. 2
Commendatio vulgatae editionis, & propugnatio. 182. C. 2
Commenta Rabbinorum, de muro templi retunduntur. 177. A. 2
Commercij nullius pretij habebatur argentum. 514. D. E. 2
Commisurae lapidum templi qualiter factae. 550. B. 1
Comites gloriae honor, dilectio, fides. 412. C. 1
Commoda quae attulerint Auctori descriptiones. 39. A. 1
Commoda & fructus, qui ex orationis germinant floribus. 202. B. 2
Commotio caeli & terrae in extremo Iudicio futura. 567. D. 1
Commotio caeli & terrae a Sancto Ambrosio qualiter explicetur. 581. A. 1
Comparatio Capitolij cum domo Saltus Libani. 561. B. 2
Compositio formarum. 317. E. 1
Concilium Zanedrim. 204. A. 1
Concionatores qua ratione Ecclesiam construant. 165. D. 1
Conchae, & luteris pro eodem. 229. E. 1
Conchae striatae fuerunt. 493. B. 1
Conchae decem in templo earumque forma. 493. B. 1
Conchae pondus cum basi. 495. A. B. C. D. E. 2
Concharum bases. 493. A. 2
Conchas etiam fecerat Moyses ad lauandas carnes. 493. E. 1
Concordia diei decimae cum Prophetae promissione. 156. B. 2
Concors rerum differentia. 473. A. 2
Confirmatur Sacrae Scripturae testimonio propugnacula in templo fuisse, contra negantem Lyrannum. 162. E. 2
Confirmatur voce Saph postem significari. 183. A. 2
Confirmatio latitudinis porticum cubitorum quinquaginta. 375. C. 2
Congestio latitudinis aequalis fuit substructioni. 81. A. 2
Coniunctio, & interpretaria. 300. 323. B. 1
Connexio, firmitas, dignitas a Christo in Ecclesiam promanant. 477. B. 1
Consensum veteris ac noui testamenti ad Scripturarum intelligentiam praecipue sequitur Auctor. 8. D. E. 2
Consideratio templi triplex. 414. A. 1
Consilio Dei pro fabricando templo praedam ex hostibus diuitem semper reportauit David. 531. A. 1
Consilio diuino quare Hebraei fuere toto orbe diffusi. 543. C. 2
Consonantiae quinque. 458. C. 2
Constantia in corde statuatur. 314. A. 1
Consolator, aut quies dictus Nôc. 294. A. 2
Con-

Contemplationis diuinae vis maxima . 13. E. 2
 Contempra legis seuerissimas luit poenas Ozias . 396. E. 2
 Contignationis trabes costae dicuntur . 272. B. 1
 Contignatio in vniuerso templo triplex . 428. E. 2
 Contignatione triplici tectum templum, vt tabernaculum tripli-
 ci velo . 430. D. 2
 Contignatio atriorum triplex . 430. E. 2
 Contractio columnae ex decima crassitudinis . 425. B. 1
 Contracturae ratio aedificij propria . 425. B. 2
 Contracturae & adiectionis ratio conueniens . 426. A. 2
 Contritionem peccatorum sequitur consolatio . 36. A. 1
 Conuictur auro altare ex cedro . 333. E. 1
 Conuicti parabola quid nobis designet . 474. A. 2
 Copiae militares vasa in Scripturis vocantur . 484. A. 2
 Cor quasi iuba in facie . 198. D. 2
 Cor Regum inscrutabile . 215. A. 1
 Cor irae sedem esse . 313. E. 2
 Coram Domino esse altare aureum quare dicatur . 341. D. 2
 Cordis parietes sunt praecordia . 271. E. 1
 Cordi tribuuntur animi propria . 170. B. 2
 Corinthij in capitellis palmae folia in achanti commutantur . 100. C. 2
 Corinthum aes triplex . 405. B. 1
 Corinthia domus triglyphis exornata . 445. D. 2
 Corinthios non fuisse primos capitelli inuentiones . 455. E. 2
 Corinthia ac Dorica proportio in Templo perfectissima . 551. D. 2
 Corollae aereae ex quatuor animalium capitibus dependentes sub
 basi . 494. C. 2
 Corollae maris aenei . 489. C. 1
 Cornua sunt obelisci ex intimis altaris angulis assurgentes . 338. C. 1
 Cornua altaris quasi praedae trophaea . 393. A. 2
 Cornua altaris digito contingi poterant . 403. A. 1
 Cornu Regum insigne . 337. C. 2
 Cornu vox Latina, Thracia, Italica, Hispanica ab Hebraea venit . 337. E. 1
 Cornu filio olei montuosam vberemque regionem significat . 511. D. 2
 Corona altaris . 339. D. 2
 Corona super galea . 337. C. 2
 Corona, & limbus duplex . 348. C. 1
 Corona quae dicatur in aedificijs . 348. E. 1
 Coronae mensura dimidij cubiti . 389. C. 2
 Corona, vel peribolus fossae . 389. B. 2
 Corona altaris inter cornua . 394. A. 1
 Corona, terminus, definitio, peribolus altaris . 393. D. 2
 Corona altaris duplex . 406. A. 2
 Corona, diadema, cidaris . 427. A. 2
 Coronae munera . 427. B. 2
 Coronae in templo victorias Iustorum significant . 482. D. 2
 Corona peluim constituebat sub mari in qua lauarentur sacerdotes . 489. B. 2
 Coronulae quae in basibus . 493. D. 2
 Corona gratiarum quae dicatur . 494. B. 2
 Corporeae delectationes satietatem generant . 398. C. 1
 Corporis & Ecclesiae umbra fuit templum . 27. A. 2
 Corpus altaris duodecim cubitorum per quadrum . 393. A. 2
 Corpus Christi templo significatur . 474. E. 2
 Corpus templi, anima, ac mens . 465. B. 2
 Cortinae atrij Mosaiici reticulatae . 452. B. 1
 Corus artabas sex continet . 460. D. 1
 Costae pro lateribus . 272. A. 1
 Costae dicuntur anterides . 272. A. 2
 Costa Australis cum Aquilonari simul trium & triginta pedum
 fuit . 274. B. 2
 Costas, seu pilas quare pedum, non autem cubitorum mensura
 metiatur Propheta . 278. B. 1
 Crassitudo & distantia anteridum qualis esse debet . 81. D. 2
 Crassitudo graduum templi . 181. B. 2
 Crassitudo scapi quae, & quanta . 423. B. 2
 Crassitudo postium vestibuli quinque cubitis definitur . 246. B. 1
 Crassitudo muri calami vnus . 271. C. 2
 Crassitudo muri calami vnus . 271. C. 2
 Crassitudo aeris columnarum solida quatuor digitorum . 426. A. 1
 Crateres duo cum mensa à Ptolomaeo missi . 352. B. 1
 Craticulam in radicibus lineis maxime seruandam . 195. A. 2
 Craticula aurea Altari superposita . 339. B. 2
 Craticulae ratio vsus & forma, & pondus . 402. B. 2
 Craticula cinctum altare non fuit quasi cancellis . 409. B. 2
 Craticula non cylindrica forma, sed conchae marinae instar . 403. B. 1
 Creato homine quieuit Deus, eodem redempto Christus . 162. B. 1
 Crepidio maior quatuor alta cubitos . 390. A. 2
 Crepidio inferior duorum cubitorum . 390. D. 1
 Crepidio inferior, & superior quanta . 293. B. 2
 Crepidines, & altare coronis cinguntur . 393. D. 2
 Crepidines altaris Mosaiici . 394. B. 2
 Crepidinis maioris pondus . 406. B. 1
 Criminosi scilicet sunt, quas iusti ascendunt, & descendunt . 481. D. 1
 Crucis symbolum fuit altare ligneum . 332. D. 1
 Crucis forma in templo spectanda . 383. A. 1
 Cubica Sanctuarij forma quid denotet . 476. D. 1
 Cubicula templi intrinseca quatenam dicantur . 72. C. 1
 Cubicula, siue exedras ab invicem diuidi nisi muris interiacenti-
 bus, non posse . 273. D. 2
 Cubicula sex & sexaginta . 276. A. 2
 Cubicula inter parietes, & costas . 279. B. 1
 Cubicula costas inclusa costae dicuntur . 284. C. 1
 Cubicula duo à lateribus vestibuli, quae mutatoria dicuntur . 291. E. 2
 Cubicula omnia quae circa templum ad orationem deputabantur
 peruia fuerunt . 296. D. 1
 Cubicula ad comedendum sacras carnes deputata illis sanctiora

sunt, quae ad habitandum deputantur . 381. B. 1
 Cubicula ab Angelo quae dimetiuntur . 289. B. 1
 Cubicula in toto aedificio septingenta duodecim . 551. E. 1
 Cubiculorum tecta, seu tabulara . 279. D. 1
 Cubiculorum latitudo . 285. D. 2
 Cubiculorum mutatoriorum mensurae . 299. A. 1
 Cubiculorum exteriorum, & interioris oraculi par altitudo . 441. A. 1
 Cubiculum vtrumque terna ostia habuisse, & vbi constituta . 292. A. 1
 Cubiti longitudo solidatur . 230. D. 2
 Cubiti cum dimidio altitudo non vere attribuitur mensurae . 254. C. 2
 Cubiti decem aperti in Sanctuarij pariete somnium, & commen-
 tum redolent Rabbiorum . 262. B. 1
 Cubiti Sancti quadraginta, computata muri crassitudine . 266. D. 1
 Cubiti sex cum palmo calami perficiunt . 188. A. 2
 Cubitis quot constet stadium . 24. A. 1
 Cubitis quot constiterit atrium Israel . 24. B. 1
 Cubitis omnibus, non singulis calami palmus dandus . 174. C. 2
 Cubitis sacris altare dimensum . 234. A. 2
 Cubitorum minimis numeris totidem adduntur digiti . 195. D. 1
 Cubitorum viginti plateae latitudo . 301. E. 1
 Cubitorum quinquaginta porticum latitudo . 373. B. 1
 Cubitos decem porta cum suis ornamentis lata, alta viginti . 197. E. 2
 Cubitos communes qui confingunt, id quare faciant, ostendere
 deberent . 334. A. 2
 Cubitus Hebraeorum Babylonio, palmo vno maior . 175. A. 2
 Cubitus humanae staturae quarta pars . 249. B. 1
 Cubitus vnus retractionis in crepidinibus singulis . 394. C. 1
 Cubitus nostrae staturae ab Ezechiele non usurpatur . 289. A. 1
 Cubitus magnus à Scriptoribus usurpatus . 395. D. 2
 Cubitus cubicus auri solidus quantum pendat . 505. B. C. 1
 Cubus quinarj vniuersam dat turris celsitudinem . 474. A. 1
 Culinae latitudo . 385. C. 1
 Culinae marmoreis fornicibus concameratae . 385. B. 2
 Culinarum vsus . 372. A. 1
 Culinarum foci . 386. B. 1
 Culpa quamprimum consequitur poena . 151. C. 2
 Culpas, & peccata omnia dimittenda significat Septuagies septies . 277. D. 1
 Cultri aerei forma & vsus in sacrificijs . 502. D. E. 2
 Cum ad atrium Israel peruentum, Canticum Graduum canere inci-
 piebant . 226. B. 1
 Cum aliquid altius memoriae imprimere volebant, aurem velle-
 bant . 170. A. 2
 Cum ciuitate templum comparatur . 162. D. 2
 Cum moribus deprauatis ritus peruersos à Gentibus hauserunt He-
 braei . 221. D. 1
 Cum panibus vinum quoque offerebatur . 352. E. 2
 Cum Salomone Rege Sadoc Sacerdos vnctus fuit . 241. A. 1
 Cum Salomonico templum Ezechielis idem . 285. E. 2
 Cum ad locum refertur, vsque ad terminum indicat, vltra quem ni-
 hil sit . 309. E. 2
 Cuncti Reges terrae ob celeberrimam Salomonis famam dona ei
 offerebant . 525. D. 2
 Cur altare incensi mensae nomine conseatur . 340. D. 1
 Cur Apostoli columnae dicantur Ecclesiae . 250. A. 1
 Cur arca gazophylacium dicta . 204. A. 2
 Cur decimae diei primi mensis ita accurate meminerit Propheta . 156. A. 2
 Cur eadem mensa semper extiterit . 347. E. 2
 Cur formis leoninis altare exornetur . 391. A. 2
 Cur Gentium atrium non mensuret Angelus . 198. E. 1
 Cur mensa propositionis dicatur . 350. D. 2
 Cur mensis septimus, mensis virium, seu fortitudinum dicatur . 154. B. 2
 Cur Meridiani potius ostij, quam Aquilonaris meminerit Prophe-
 ta . 284. B. 2
 Curnam porta patens tanta sollicitudine custodiretur . 219. C. 1
 Curnam sublime sit atrium interius, exterius totum depressius . 224. A. 1
 Curnam historia Regum virgam Aaron inter ea non recensuerit,
 quae in arca continebantur . 344. D. 2
 Curnam ad Orientem, non ad Meridiem altaris gradus consti-
 tuendi fuerint . 396. E. 1
 Cur non omnes Templi formae aequales ab Auctore sunt exhibi-
 tae . 68. D. 1
 Cur à vestibulis stylobatarum proiecturae sublatae . 188. C. 2
 Cur ante vigesimum annum non numerabantur Hebraei . 536. E. 1
 Cur Author disputationem de prioris & posterioris domus gloria
 assumpserit . 554. C. 1
 Cur plures mensas fecerit Salomon . 353. E. 1
 Cur quae in libris Regum scuta dicta sunt, in libris Paralipomenon
 hastae vocentur . 527. A. 1
 Currus gloriose idem qui sub arca testamenti . 495. E. 1
 Currus ad pompam quomodo appelleretur . 495. C. 1
 Currum vsus in Aegypto antiquissimus fuit, & ad pompam indu-
 ctus & ad bellum . 526. B. 1
 Currus in Aegypto meliores ceteris fuere . 526. E. 1
 Cursu pollere bos dicitur . 314. E. 1
 Cur sordes Idola dicantur . 399. D. 1
 Cur thalami, & vestibula in portis fuerint . 193. A. 2
 Cur Vitruuius addat dictionem modicam definiendo ideas . 67. B. 2
 Cur vnā tantum cymatij mensuram referat Vates . 256. A. 2
 Custodia ignis in altari curae plenissima, & sollicitudinis . 240. D. 1
 Cymatium quid indicet . 236. B. 1
 Cymaria folijs insculpta . 236. C. 2
 Cymatium in templo ex electo quadraginta millia . 499. C. 2
 Cyrus Persa Chaldaeis deuictis Asiae opes inuadit . 548. B. 1
 Cyri domus descriptio per Diodorum . 557. C. 1
 Cyri domus cur aurea vocata . 557. E. 1
 Damis

D Annis obnoxia sunt caeli inclementiae ligna exposita quamuis cedrina sint. 278. E. 2
Damna peccati. 444. D. 1
Daniel duodecim annorum prophetavit, Samuel & Ezechiel adhuc pueri. 153. D. 2
Dan benedictio ad Samsonem refertur. 468. A. 1
Darius Histaspis primus tributa indixit. 516. D. 4
Darius infami nomine appellatus, quod primus Persis tributa indixit. 516. D. 1
Darius tributum talenta 14560. 516. E. 1
Drachma & solidus confunduntur. 502. C. 2
Davidis sollicitudo templi magnitudinem indicat. 412. C. 2
Davidis victoriae. 459. B. 2
David constituerat vasa quae fecit Salomon. 500. C. 1
Davidis opibus fidem non adhibemus nostrae aetatis penuriae affuisti. 506. A. 2
David qui maiorem auri argentique copiam Deo obtulisse probatur, quam ullus unquam hominum, nondum potuit votis suis satisfacere. 506. A. 1
Davidis laudatae opes sacrae scripturae infallibilem veritatem ab ignorantiae tuentur. 506. C. 2
David moriturus legatum opulentissimum Deo fecit. 529. C. 1
David spolia aurea Ierusalem Adarezeri Deo Ierolymis consecrat. 532. A. 2
David praeter opes Deo legatas, etiam Salomoni maximas reliquit. 535. C. 1
David sciens se omnes suas opes à Deo accepisse, in paupertate sua paratas fuisse dicit. 535. E. 1. A. 2
David opes hostium omnes compilando eorum arrogantiam deprimebat. 535. A. 1
Davidis, Salomonis, & Templi opes, invidiae omnium Gentium paraverunt. 547. C. 1
Davidis sepulcrum quam magnificum erat. 555. A. 1
Davidis sepulcrum ditijs maximis refertum. 555. C. 1
De altari thymiamatis à Salomone facto meminit Propheta. 532. C. 2
Deambulatio ante gazophylacia. 373. B. 2
Daemoni cur ignem perpetuum consecrarint seductae Gentes. 240. B. 2
Decem cubitorum cum dimidio fuit vestibuli latitudo. 247. E. 1
Decem cubiti in pariete Sanctuarij aperti, somnium redolent Rabinorum. 262. B. 1
Decem mensae cum panibus, totidemque candelabra in templo fuerunt. 354. B. 1
Decem mensis centum vasa quare annumerentur. 354. A. 2
De cardinibus portarum agitur. 368. D. 1
De atrij interioris peribolo, qui Sacerdotes à populo segregabat. 376. B. 1
Decem lutherum pondus. 495. E. 2
Decem fuerunt templi candelabra aurea. 499. C. 1
Decem Principes maximam auri copiam ex possessionibus & substantia Davidis procurabant. 530. A. 1
Deceptus Rabbini redarguitur. 191. A. 1
De Christo intelligenda sunt, quae sub Zorobabelis nomine dicuntur. 479. D. 1
Decima die mensis septimi iubilaei celebrationem inchoatam. 184. A. 2
Decimae omnes Israelis vbinam asseruabantur. 23. A. 2
Decimarum lex Levitis vberissima. 545. E. 2
Decimas ac primitias solventibus quid promittat Deus. 23. C. 2
Decipi Hebraeos, qui additum palmum calamo putant, ut inde teneretur. 175. E. 1
De cochleis, ac quid per eas intelligendum. 284. C. 2
Decupla proportionem altas columnas fecit Vitruvius. 437. A. 1
De Bere, & Beroth aes altaris adnectum. 404. E. 2
Defensio Editionis vulgatae, necnon ipsius commendatio. 182. C. 2
De forma altaris. 337. B. 1
De giso, seu peribolo tria examinanda occurrunt. 242. E. 1
Dei magna opera, magna decent verba. 2. E. 2
Dei manu lex scripta, laude digna. 461. C. 2
Dei manus in resurrectione quiescit. 162. D. 1
Dei mysteria non omnibus aperienda. 172. C. 1
Dei opera in templi fabrica posita quare dicatur. 461. D. 2
Dei templum, & cultus, omnis felicitatis origo. 263. B. 1
Dei sapientia, & scientia in architectis. 44. D. 1
Dei sapientia, potentia, & bonitas ijs indicabantur, quae arca claudebat. 312. A. 2
Dei sapientia in architectura templi maxime elucet. 415. A. 2
Dei folio maxime vicinum atrium interius. 222. C. 1
Dei sunt omnia quae ipsi offerimus. 549. D. 2
Dei templum quare domus nuncupetur. 173. C. 1
Dei visiones cur suam prophetiam vocet Ezechiel. 12. C. 1
Dei voluptas templum dicitur. 413. A. 2
Dei vox, apud Hebraeos pro superlativo saepe usurpatur. 45. C. 1
Delectus ciborum in Ecclesia legi Divinae congruens. 377. E. 1
Delectandae Ichnographiae ratio, & calami usus. 284. A. 2
De loco cinerum in altari. 404. A. 1
Delphica mensa quae dicatur. 348. A. 2
De materia cedri ubi agendum. 311. C. 1
De mensurarum numero quid opinati sint Doctores. 233. D. 1
Denos cubitos alti Cherubini Salomonici. 325. B. 2
Demersos pedes lauabant sacerdotes in maris basi. 489. B. 2
Deo David aurum & argentum ex hostium spolijs deuovebat. 531. C. 1
Deo consecrandi hostium spolia mos fuit Hebraeis. 533. A. 1
Deo minus soluimus, quam renemur. 537. E. 1
Deo vniuscuiusque vita est pretiosa. 537. C. 1
De peccato gloriose victor Christus extitit. 277. E. 2
De pariete anteriori oraculi quaeritur. 264. D. 2

De quarto, & quinto ordine castellarum agitur. 441. C. 2
Derelictae urbis pulchra periphrasis. 362. A. 1
De sacra Eucharistia sub nomine mensae sermo Prophetarum Malachiae perspicuus. 340. D. 2
Describenda aedificia, ne in partibus dimentendis in errorem impingatur. 184. E. 2
Descriptiones rerum alioquin difficillimarum oculis obiectae, easdem faciles reddunt. 18. E. 2
Descriptionem, seu figuram aedificij sibi ostensi, facere cur Ezechiel praeeperit Deus. 19. E. 1
Descriptiones templi Ezechielis ab Aria Montano editae cur minus probentur. 20. E. 2
Descriptiones etiam necessariae sunt ad sensum mysticum huius visionis percipiendum. 39. A. 2
Descriptiones Ichnographicae difficilior quam Orthographicae intelliguntur. 69. A. 1
Descriptiones Templi plures Salomoni datae creduntur. 71. D. 1
Descriptiones domus Dei cur in maiori forma excusae. 75. D. 2
Descriptionum commoda. 292. D. 2
Destitutio Hierosolymae cum vinea conflagrante comparatur. 155. D. 2
Desideratus Gentibus quisnam dicatur. 567. A. 1
Desideria omnium Gentium Christus dicitur. 567. D. 2
Desolationem Palaestinae praedixit Isaias. 512. A. 1
De templo Psalmus. 255. E. 2
Detestandum iniquum est iudicium, rectum autem largitur Deus. 170. D. 1
De tributis in cibum Davidis nihil deducebatur. 530. C. 2
Deum glorificantes glorificantur. 410. D. 1
Deus à terrenis ad caelestia animos erigit. 568. E. 2
Deus exercituum, & Deus Sabaoth. 471. E. 1
Deus appellari dux cupit. 468. D. 2
Deus famulis suis non tantum spiritualia, sed etiam temporalia large subministrat. 546. E. 1
Deus impossibilium imagines plerumque Prophetis ostendit. 46. C. 2
Deus in Leuitas liberalissimus. 546. B. 1
Deus in domo secunda se gloriose habitaturum quare promittat. 583. B. 1
Deus Optimus immensus, omnem exuperans mensuram. 179. C. 1
Deus populo propitius Ezechielis visione ostenditur. 152. B. 1
Deus post hominis creationem, Christus post ipsius redemptionem quieuit. 162. B. 1
Deus quare templum numquam deleri omnino permiserit ante aduentum Christi. 28. A. 2
Deus quare praecipiat templi in visione ostensi imagines Israelitis proponi. 38. D. 1
Deus quid promittat solventibus decimas ac primitias. 23. C. 2
Deus quos diligit, dilectione efficit dignos. 44. D. 2
Deus templum qua ratione tueatur. 258. A. 2
Deus Dux & executor belli David. 531. B. 1
Dextrum latus, hoc est, Meridianum. 284. A. 2
Dextrum Christi latus lancea punctum fuit. 475. D. 2
Diabolus cur voluerit Christum è pinnaculo templi praecipitem dare. 479. E. 1
Diaconos Eucharistiae asseruandae praeficit Concilium Nicenum. 353. C. 1
Diameter ventris quot sit digitorum. 426. B. 2
Didrachma pretium animae seu vitae fuit. 537. B. 1
Didrachma alijs vsibus, quam Leuitis alendis consumebatur. 545. E. 1
Didrachma in usum tabernaculi conuertebatur. 545. A. 2
Diei decimae cum Prophetarum promissione consonantia. 156. B. 2
Diei Expiationis ritus, & caeremoniae. 344. C. 2
Die Expiationis Iudaei censum Deo dabant. 538. A. 1
Differentia inter transmigrationem, & desolationem. 153. A. 2
Differentia inter atrium interius, & exterius. 223. D. 2
Differentia inter Scenographiam, Ichnographiam, & Orthographiam. 64. E. 2
Differentia rerum concors. 437. A. 2
Difficilis locus examinandus. 378. C. 2
Difficilium intellectio suauissima. 3. E. 1
Difficilius est sectum aedificium quam integrum Orthographice efformare. 78. B. 1
Difficultas Scripturae sacrae. 1. D. 1
Difficultas distributionis triglyphorum. 456. B. 2
Digito cornua altaris contingebantur. 403. A. 1
Dignitas Ecclesiae Sanctuarij praefiguratur. 261. B. 2
Dignitas portae Sanctuarij. 331. E. 1
Dignitas magna est in domo Dei operari posse. 462. C. 1
Dignitas hominis degeneri vilitate non maculanda. 476. C. 1
Dignitas lapidis angularis in reliquis lapides effusa. 478. B. 2
Dignitate, & ordine prior Orientalis porta dicitur. 213. D. 2
Dignitatem augebat altaris altitudo. 402. C. 1
Dignitati domui Domini fuisse vestibulum ante eam extructum. 190. A. 2
Dignitatem loco parit non modicam ipsius pavimenti sublimitas. 180. B. 2
Dilationis, vel plateae nomen. 283. C. 2
Dilectio, honor, fides, gloriae comites. 412. C. 1
Dilectione dignos efficit Deus quos diligit. 44. D. 2
Dimensa portae latera. 260. B. 1
Dimensiones pyramidum quales. 559. D. 1
Dimidia Tribus alijs minores numero non fuerunt. 540. E. 2
Diocletianae Thermae columnis ducentis & sexaginta ornatae. 563. E. 2
Diocletianae Thermae sellas ter mille ducentas continebant. 563. D. 1
Discrimen inter Prophetas & Apostolos, & inter eos, qui vel hos, vel illos audierunt. 7. E. 1
Discrimen inter peccatores fideles, & infideles. 481. A. 2
Dispositio in architectura quid sit. 47. B. 1
Dispositionis, in architectura, species sunt tres, & quae. 47. D. 2
Dispositi

Dispositio bini & bini fuerint vicini. 237. A. 2
 Dispositio candelabrorum & mensarum Ecclesiam repraesentat. 353. E. 2
 Dispositio partium candelabri. 363. B. 2
 Dispositio partium in mensa. 351. C. 1
 Dispositio lucernarum. 464. D. 2
 Dispositio Tribuum circa tabernaculum. 466. E. 2
 Dispositionis de admirandis templi dignitas. 459. A. 1
 Dispositio ordinis. 416. B. 2
 Dispositio Orthographia qualis, & quam utilis. 85. A. 2
 Diminutum partium quam mirabilis responsus. 228. C. 2
 Distantia non cernuntur, nisi, quae interiacent, cernantur. 58. E. 1
 Distinctio domus primae, secundae & tertiae ex diuersa gloriae participatione fit. 571. C. 2
 Distributio triglyphorum. 443. B. 1
 Distributio basis, & mensura ex Panthei obseruatione. 417. D. 2
 Distributio canalium, & mensurae. 450. B. 2
 Distributio sumitur singulare pro plurali. 229. C. 2
 Diuersa ratione Angelos, & homines res comprehendere. 168. E. 2
 Diuerso ordine ab Ezechiele, & Ioanne animalia referuntur. 319. D. 1
 Diuina mysteria & perfectam fabricae rationem obseruauit templi Architectus. 74. B. 1
 Diuina visio, & prodigia in antiqui templi violatores. 239. E. 2
 Diuinae visionis in Nadab & Abiu putant causam Haebraei, quod sibi a nimio vini potu non cauissent. 343. E. 1
 Diuinam naturam aurum denotat. 364. C. 1
 Diuinas leges nulla ratione licuit immutare. 396. E. 2
 Diuinis praecedentibus consilijs templum extractum. 416. A. 2
 Diuinitatem in Christo corporaliter habitare quid sit. 27. E. 1
 Diuites, ac pariter pauperes vanos esse. 170. B. 1
 Diuitiae & luxus Salomonis. 506. D. 2
 Diuitiae Dauidis & Salomonis cumulatifsimae. 506. B. 2
 Diuitiae quomodo a Regibus comparentur. 507. B. C. 1
 Diuitiarum & gloriae Salomonis indicam nauigationem causam assignare videntur sacrae literae. 512. A. B. 2
 Diuitiae sapientia maxime augentur. 513. B. 1
 Diuitias Salomonis augebant maxime Regum dona. 515. D. 2
 Diuturnitas patriae palma significatur. 494. E. 1
 Diuitias gloriam templi negat Sanctus Augustinus ad temporalem referendam. 579. B. 2
 Diuitias vituperauit, non vero laudauit S. Chrysostomus. 589. C. 2
 Doctor populi, & Angelus nuncupatur Propheta. 171. C. 2
 Doctores sancti venerandi, suspiciendi, & pro viribus imitandi. 17. D. 1
 Doctores ad literam locum Aggaei de Ecclesia Christi interpretantur. 568. C. 1
 Doctores qui tenent arcam nondum repositam, nec usque ad finem mundi reperiendam qui nam sint. 584. E. 2
 Doctrina Christi perspicua. 269. B. 2
 Domini volupras templum. 257. B. 2
 Dominum Iesum in cruce expansum, & oblatum victimae expansione designabant. 232. B. 1
 Dominus, Dominus, Dei Patris nomen. 269. B. 2
 Dominus aures suas obturat, ne audiat iniquorum orationes. 305. D. 2
 Domus similitudo, non ipsa domus ostensa est Ezechielis. 34. B. 2
 Domus Dei exemplar diuersum ab atriorum figura. 75. D. 2
 Domus pro familia, & gente usurpatur. 172. A. 1
 Domus Parbar quae dicatur. 221. A. 1
 Domus absolute quare dicatur templum. 244. D. 2
 Domus Domini laudes. 245. A. 1
 Domus altitudo quadraginta cubitorum. 267. A. 2
 Domus celsitudinis crassitudo parietum opportuna & accommodata probatur. 272. E. 1
 Domus interior dicitur Sanctum Sanctorum. 168. D. 1
 Domus altitudo triginta, vel quadraginta cubitorum Lyrano. 289. A. 2
 Domus paries exterior lapideus quinque cubitorum. 291. E. 1
 Domus ab Oriente non est lata cubitos centum. 298. E. 2
 Domus Occidentalis altitudo cubitorum nonaginta. 299. B. 2
 Domus fenestras a terra eleuatae. 305. B. 1
 Domus vniuersa auro cooperta. 306. E. 1
 Domus nomine templum, oraculum saepe, non semper indicatur. 307. C. 1
 Domus Dei superliminare immensae magnitudinis & firmitatis. 330. C. 1
 Domus saltus Libani, & porta templi quadrata, idest, angulis rectis. 330. A. 1
 Domus saltus Libani vbi nam fuerit. 431. C. 1
 Domus saltus Libani duplex &c. 431. E. 1
 Domus saltus Libani mensurae. 433. E. 1
 Domus ostia quadrata, non arcuata. 435. D. 1
 Domus interior, & exterior non eadem altitudine fuerunt. 438. E. 1
 Domus Corinthio opere facta triglyphis exornata. 445. D. 2
 Domus Domini, & domus Regiae triglyphi. 448. E. 1
 Domus Dei quam late pateat. 469. D. 1
 Domus & familiam ipsam, & aedificium significat. 478. B. 2
 Domus Cyri ab Architecto qualiter designatur. 557. D. 1
 Domus Neronis aurea vbi constructa. 562. D. 1
 Domus saltus Libani cum Aethiopi palatio confertur. 557. E. 2
 Domus posterioris gloria ex praesentia Christi oritur. 581. A. 2
 Domus saltus Libani stupori fuit Reginae Sabae. 581. B. 2
 Domus futura gloria plena promittebatur. 583. E. 2
 Domus posterioris gloria ex ipsius Seruatoris nostri praesentia, praedicatione & miraculis clarissima esse declaratur. 594. E. 1
 Domus Zorobabelis sanctior & illustrior quacumque alia. 594. D. 1
 Dona operariorum templi Salomonis. 461. E. 1
 Dona Principum ad templum aedificandum oblata. 503. E. 2
 Dona principum quae afferbantur quotannis Salomoni. 508. A. 2
 Doricum architectandi genus Ionico, ac Coriathio quare permixtum. 456. C. 2

Doricum architectandi genus antiquissimum. 447. A. 1
 Duae ideae templi ab auctore proponuntur. 67. E. 2
 Duae partes templi Salomoni descriptae fuerunt datae. 71. E. 1
 Duae columnae cur sint factae. 250. B. 1
 Duorum Tribuum Hebraei & Babylonia reducti quot millia fuerunt. 549. A. 1
 Ductile quod opus dicatur. 359. E. 2
 Ducenti malogranatorum ordines. 453. C. 1
 Ducenti homines nequeunt portas viginti cubitorum simul contingere. 576. D. 2
 Dum ciuitas Dei aedificaretur, qui aedificantibus praerant, mensuras confecerat. 162. B. 2
 Dum se requieuit in monte Moria refert Propheta, ad Christi mysteria respexit. 161. E. 2
 Duodenae mensae in porta nemini probantur. 234. B. 1
 Duo altaria quomodo dignoscantur. 243. B. 1
 Duorum cubitorum murus fuit claudens oraculum. 261. E. 2
 Duodenaria Cardinalium virtutum permixtio. 318. E. 1
 Duas tantum facies quare commemoret Propheta. 326. E. 2
 Duodenarius Cherubimorum numerus. 327. C. 2
 Duo crateres cum mensa a Protonaco missi. 352. B. 1
 Duodenarius Salomon rex creatur. 460. A. 1
 Duodenarius numerus laudatus. 469. A. 2
 Ductus quaternarius in quinarium quid significet. 473. E. 2
 Duo tabernaculi parietes. 479. B. 2
 Duodecim principes annonam Salomoni ministrabant, singuli in menses singulos. 508. D. 1 & B. 2
 Duodecim principes vectigalibus Israelis praefecti. 508. D. 1
 Duodecim Tribus quot auri talenta singulis annis Salomoni soluebant. 1440. 514. E. 1
 Duodecim Tribus Israel duodecim militum turmis omnia necessaria suppediebant. 550. B. 2
 Duodecim Tribus Israel quot hominum millia poterant efficere. 539. D. 2
 Dupla in triclinijs proportio obseruata. 260. E. 2
 Duplex portae facies, exterior & interior. 187. B. 2
 Duplex vestibuli visus. 189. C. 2
 Duplici ratione a media Occidentali porticu porta subleuata. 221. E. 2
 Duplex gazophylacii genus in Scriptura obseruatum. 204. D. 1
 Duplex Nadab & Abim peccatum. 309. C. 1
 Duplicem esse vigiliam. 329. E. 1
 Duplex altare. 331. C. 2
 Duplex ministerium Aaroni in generationes suas constitutum, & quod. 342. A. 2
 Duplex corona, & limbus. 348. C. 1
 Duplex candelabri basis. 360. D. 2
 Duplex atrium templi antiqui vno nouum continetur. 382. D. 2
 Duplex altaris corona. 406. A. 2
 Duplex basis torus insculptus. 418. E. 1

E

Eadem est altaris ad altare proportio, quae distantiae populi in tabernaculo, & templo. 401. E. 2
 Eadem forma omnes Cherubini templi fuisse. 311. E. 2
 Eadem linea atrij terminus, & Sancti. 266. B. 1
 Eadem mensura offerebatur Sacerdotis inuncti oblatio, qua olim manna colligebatur. 382. A. 2
 Eadem Mosaicis altaris, & Salomonici materia. 333. E. 2
 Ea initio simul proponere Scriptores solent, quae deinde per partes sunt explanaturi. 213. A. 2
 Eadem porta fundamenti, quae superior, & scutatorum. 219. A. 2
 Eadem vestibulorum, & portae longitudo, & latitudo. 217. A. 1
 Eadem vidit prima visione Ezechiel, quae in Sancto Sanctorum occultabatur. 311. D. 2
 E Babylone aduentanti ad Austrum apparebat templum. 165. D. 1
 Ebraei cur res videant perturbatas. 57. B. 2
 Ebur, simiae & pau ex India allati Salomoni. 513. D. 2
 Ea quae videntur quomodo inter se conferantur. 60. A. 2
 Ea quae aut dimetiuntur, aut numerantur, parua, illa autem maxima, quae numero carent, aut mensura. 179. B. 1
 Eccebatam 180000. talenta ab Alexandro inuenta. 517. A. 2
 Ecclesia tum Salomonis templo, tum Ezechielis repraesentatur. 21. A. 2
 Ecclesia est domus Dei mansura. 581. D. 1
 Ecclesia Christi duplex. 26. B. 2
 Ecclesia ex omnibus gentibus conflatur. 464. C. 2
 Ecclesia quoque castrorum nomine celebratur. 474. D. 1
 Ecclesia Christi signis indicatur. 470. A. 2
 Ecclesia Christi sanguine iustificanda Ezechielis visione praedictur. 37. E. 1
 Ecclesia quare dicatur Catholica. 179. C. 2
 Ecclesia spiritum sanctum habebit magistrum usque ad finem mundi. 30. B. 1
 Ecclesia Christi sub templi aedificandi nomine promissa. 27. D. 2 & 28. B. 1
 Ecclesia cur eodem symbolo semper significetur. 28. C. 2 & 29. B. 1
 Ecclesia Christi requies vocatur. 294. D. 1
 Ecclesia Christi quantum templo praestet. 34. B. 2
 Ecclesia visibilis, visibili templo aptissime repraesentatur. 26. C. 2
 Ecclesiae latissimus est murus. 380. B. 2
 Ecclesiae celsitudinem significat templum excelso in monte Sabratum. 26. D. 2
 Ecclesiae sanctitas Synagoga praefertur. 497. E. 1 & seq.
 Ecclesiae Christus omnia palam fecit. 375. A. 2
 Ecclesiae Praelatos quales esse oporteat. 314. D. 2
 Ecclesiae dignitatem Sanctuario repraesentari. 261. B. 2
 Ecclesiae columnae quam ob causam dicantur Apostoli. 250. A. 1
 Ecclesiae tempora diuersa portae templi significabant. 25. E. 2
 Ecclesiae aedificator Christus praefiguratur per virum metientem templum. 164. D. 1
 Ecclesiae

- Ecclesiae firmitas marmoreo templo exprimitur. 26. C. 2
Ecclesiae typus fuit templum spolijs Barbarorum praefulgens. 483. C. 1
Ecclesiae Christi nomina quaedam. 28. D. 1
Ecclesiae exemplar tabernaculum. 466. D. 1
Ecclesiae mysteria, quae templo extruendo reuelabantur, quo pacto agnouerit Ezechiel. 37. D. 2
Ecclesiae propugnacula non sunt à nostris diruenda. 571. B. 2
Ecclesiae lumina quo depascantur oleo. 366. A. 1
Ecclesiae tempora cur nouissima dicantur. 26. E. 2
Ecclesias floribus, & coronis ornare quondam vetitum Christianis timore idololatriae. 482. A. 1
Ecclesiae vbertas, & caelestis affluentia Palaestinae vbertate indicatur. 511. D. 2
Ecclesiae, & templi membra re diuersa sunt, similitudine eadem. 34. D. 2
Ecclesiae similitudinem potius quam verum templum extruxit Salomon. 26. D. 1
Ecclesiae Christianorum proprie domus Dei dicuntur. 245. D. 1
Ecclesiae insidiatur publica libido. 399. C. 2
Ecclesiae triumphantis & militantis duplex symbolum, & vnicum. 25. C. 2
Ecclesiam diuellunt, qui sacrarum studia litterarum ab illa auferunt. 392. D. 1
Ecclesiam Christi ordinatam ordinato etiam aedificio repraesentari decuit. 17. C. 2
Ecclesiam vnus Christus sustentare potest. 479. A. 2
Ecclesiae potissimum annuncianda Dei mysteria. 172. E. 1
Ecclesiae aedificatores fuerunt Apostoli. 185. C. 1
Ecclesiam Iudaeis constantem, & Gentilibus, templum indicat vniuersum. 178. C. 2
Ecclesiam Ezechiel repraesentari aedificio templi Salomonici maxime decebat. 25. C. 1 & B. 2 & 26. B. 1
Ecclesiam Christi nominibus Hierosolymae, Sionis, Moriae montis posse insigniri. 161. C. 2
Ecclesiam repraesentat candelabrorum, & mensarum dispositio. 353. E. 2
Editio vulgata commendatur, & defenditur. 182. C. 2
Educta è duabus cellis sepulchri Dauidis talenta sex millia. 555. E. 1
Eductum ex Aegypto populum primus enarrat Psalmus Cantici Graduum. 226. C. 1
Efflores auri in Indiam misit Salomon. 513. B. 1
Electionis porta, & Sur. 220. B. 2
Eiusdem mensuris Salomon mensam fecit, quibus ante Moyses. 347. E. 2
Eiusdem domus gloriam Aggaeus propheta promittit, vt aedificantes alacriores reddat. 574. D. 2
Eiusdem aedificij plures fieri debent Ichnographiae. 70. A. 1
E lebetibus in quibus carnes lauabantur, iurabantur carnes filij Heli. 493. E. 1
E lignis thynis, aut pineis sulchra domus & instrumenta musica facta sunt. 513. B. C. 2
E medio mostra tollenda sunt. 320. D. 2
Eminabant cornua altaris haud secus quam taurorum. 393. D. 1
Emunctoria candelabri. 365. B. 1
Eodem semper cubito templum metitur Angelus. 262. C. 1
Eodem architecturae genere semper, vsus Salomon. 433. B. 1
Eorum sententia refellitur, qui cubacula seminarum templi parietibus proxima fuisse putarunt. 299. E. 2
E paradiso ligna altaris educta. 332. D. 2
Ephraim & Manasse in locum Leui successerunt. 540. A. 2
Epistylia cum humeris conferuntur. 434. C. 1
Epistylia non fuisse rotunda. 427. D. 2
Epistylia quare sic dicta. 434. B. 2
Epistylia quae sint. 370. B. 2
Epistylia, zophori, & coronae aenearum columnarum. 443. B. 2
Epistylia latitudo. 444. B. 2
Epistylia altitudo triginta digitorum. 443. D. 2
Epistylorum primi ordinis mensura eadem, quae antepagmen-torum. 330. E. 2
Epistylum fascijs cinctum. 444. C. 1
Epistylum dicitur melathrum. 444. B. 1
Epistolae ad Hebraeos interpretes fuit S. Lucas. 10. A. 1
Epistolarum Pauli verus interpretes S. Io: Chrysostomus. 10. B. 1
Epitheton atrij exterioris quasi proprium, vt magni, vel maius vocetur. 202. D. 1
E prima templi parte euentes, & vendentes à Christo eiiciuntur. 167. C. 1
E propitiatorio vox audiebatur. 308. E. 1
Equi Salomonis à remotissimis Regnis optimi emebantur. 525. E. 1
Equi, non boues soli mactabantur. 221. A. 2
Equi Solis ab impijs Regibus vbi positi. 221. B. 1
Equitatus Salomonis pacem Christi aeternam figurate potuit. 528. B. 2
Equitum Salomonis duodecim millia fuerant. 523. E. 2
Erasmata vna cum muro facienda & colliganda sunt. 81. D. 2
Errant qui arcem foederis in triumpho Titi delatam putant. 587. C. 2
Errant Hebraei vane tertium templum expectantes. 568. A. 1
Errantibus quomodo ad profectus suos vtatur Ecclesia. 180. A. 1
Errare Rabbinos, atrium mulierum referentes. 209. D. 2
Erroneum est censere animas ante mundi exordium fuisse à Deo creatas. 269. E. 1
E solidioribus floribus symbola petuntur in templo. 362. D. 1
Esse gratum, idest, honore dignum. 409. A. 2
Ethanum mensis cur sic dictus. 202. A. 2
Ethecarum mensura expendenda. 302. C. 2
Etiam trabes dicuntur densitates. 370. E. 1
Etiam in medio aduersariorum iustus securus. 340. B. 2
Etiam in parietibus templi, & oraculi insculpti Cherubim. 317. E. 2
Etiam Sanctum Sanctorum vocatur oraculum. 269. B. 2
Etiam si Herodes templum extruxisset, non illud respexisset Ag-gaeus propheta. 577. E. 1
Euangelium legi à Sancto Paulo praepositum. 337. E. 1
Euangelium cum lege confertur à S. Paulo. 9. E. 1
Eugubini licentia arguitur. 339. D. 1
Eundem semper ordinem in portis dimetiendis ab Angelo fuisse obseruatum. 260. B. 1
Eunuchus Nathammelech quis extiterit. 221. D. 2
Eupolemi testimonia Christianos confundunt rerum sacrae Scri-pturae extenuatores. 504. E. 2
Eupolemi auctoritas commendatur. 504. E. 1
Eupolemi numerus de victimis longe à sacra Scriptura remotus. 461. B. 1
Ex aduerso templi gazophylacia. 373. A. 1
Exactores qui, & quare sic dicti. 463. A. 1
Ex Asia tribus annis quot tributum nomine collecta talenta. 548. B. 2
Ex auro solido mensa facta. 348. C. 1
Ex aere de Thebath & Chun vrbibus Adazer educto, Salomon mare aeneum, columnas, & vasa aenea fecit. 532. B. 2
Ex asseribus compactus murus cubitis sexaginta inferendus. 266. D. 2
Ex Babylonia quot millia Hebraeorum egressi. 540. B. 1
Excauatis fossis aspera tellus fuit. 439. D. 1
Excelsus admodum & procerum montem Moriam vocari. 161. E. 1
Excelsus mons Ironice dicta Babylon. 235. C. 1
Exedrae binae à Septuaginta interpretibus confirmantur. 239. B. 1
Exedrae Aquilonares domum spectabant. 373. A. 1
Exedratum varia nomina, & situs. 201. D. 2
Exempla Smaragdorum prodigiosae magnitudinis, & pondus. 205. B. 2
Exemplar aedificij templi fuit datum Salomoni à Davide. 71. C. 1
Exemplum corporis Christi in vestigio templi obseruatur. 475. E. 1
Exercitus Sefac Regis Aegyptiorum fuit innumerabilis. 547. E. 1
Ex fodinis tota Asia & Africa diffusis opes aurei seculi colligi po-tuerunt. 533. C. 2
Exiguum imperium propter soli vbertatem infinitos propemodum deferebat proventus. 511. B. 1
Eximia & admiranda architecti in candelabro fabricando sapientia resplendet. 363. E. 2
Ex minimis deducti maiores numeri, eosdem minimos confirmant. 300. A. 2
Ex ostensis mensuris numerus viginti cubitorum colligitur. 293. A. 2
Expansae viclimae quare iugulentur. 232. A. 1
Expenditur cubiculorum altitudo. 289. D. 1
Expensas templi omnino ignoramus. 503. E. 1
Explicatur vox, rotundum. 202. A. 1
Explicatur sententia, quae computationis initium, Regni Assyrio-rum initio tribuit. 153. C. 1
Ex primoribus & flore iuuentutis equites Salomonis electi, & qua-les fuerunt. 526. B. D. 2
Ex Prophetae contextu, quo pacto astruatur palmum vnum senis adiungendum cubitis. 175. E. 2
Ex qualibet constituta aedificij parte reliquae deducuntur. 448. E. 2
Ex quarta altitudinis columnae parte trabecationes fiunt. 223. C. 2
Ex quinta dimidij atrij parte altaris latitudo. 401. D. 2
Ex quinta latitudinis parte postes facti. 331. B. 1
Extensio pro longitudine viurpat. 338. B. 2
Ex talentis 666. leuta & peltae aureae Salomonis conflatae fue-runt. 527. E. 2
Exterior porta quare dicatur inferior. 209. E. 2
Exterioris atrij forma. 201. A. 2
Exterioris atrium quare humilior, interior autem sublimior. 224. A. 1
Exteriores esse viarum portas. 220. E. 1
Exteriore ianuam porticum Israelis limen habuisse rectum, in-teriore fornicatum. 187. E. 1
Exterior, & medium atrium cur dicatur. 201. A. 2
Exteriores Israelis porticus perpetuo cur pariete claudendae fuerint. 228. E. 1
Exteriore portae introitum vocat ostium Propheta, interiorē vero vestibulum dicit. 232. B. 2
Extra Ierusalem milites praeda contenti libentissime Regi serui-e-bant. 530. B. 2
Extra domum interiorem fenestras. 310. C. 1
Extra Sanctum Sanctorum altare constitutum. 343. B. 1
Extra velum interius fuit altare in tabernaculo. 341. E. 1
Ex tribus fontibus seu capitibus thesaurum immensum David coa-cervauit. 529. A. 2
Ex vasorum magnitudine argentea nota, eorundem pondus aureum cognoscimus. 503. C. 1
Exultatio, & gaudium fructus orationis. 202. B. 2
Ex vno perpetuo lapide postes singuli. 330. A. 2
Ex gemmis rationalis splendor emicabat, qui Vrim & Thumim di-cebatur. 584. C. 1
Exterior domus paries lapideus quinque cubitorum. 291. E. 1
Ezechiel Hierosolymam fuit translatus spiritu, non corpore. 13. E. 1
Ezechielis fuit Geometra, sicut & Palaestinae exploratores. 19. A. 2
Ezechiel Propheta fenestras negat oraculo. 209. D. 1
Ezechiel cubitum nostrae staturae non viurpat. 289. A. 1
Ezechiel templum non modo verbis, sed etiam lineamentis descri-psit. 32. E. 2
Ezechiel Deum audire in nube loquentem. 15. C. 1
Ezechiel Geometriae peritus. 19. A. 2
Ezechiel Spiritu sancto repletus. 13. B. 1
Ezechiel quodnam templum viderit instaurandum. 29. C. 1
Ezechiel & Iosephus concordant circa atriorum templi magnitu-dinem. 23. D. 2
Ezechiel visiones videt sensibiles. 13. B. 1
Ezechiel cur visionem suam ita obscure ac aenigmatice tradiderit. 3. A. D. 1

Ezechiel hominis filius vocatur, ut dignitatem naturae à verbo assumptae agnoscat. 168. D. 2. 160. E. 1
 Ezechiel in sua prophetia cum stylo duplici usus sit. 4. C. D. E. 1
 Ezechiel de Salomonis templo locutum esse vnde constat. 31. A. 1
 Ezechiel cur non intelligant Hebraei. 5. E. 1
 Ezechiel templum vidisse Salomonis. 270. A. 2
 Ezechiel ostentum aedificium omnibus perfectae architecturae praeceptoribus respondens. 18. A. D. 1
 Ezechiel dedit Deus, ad secundi instaurationem, verissimum prioris exemplar. 36. C. 2
 Ezechiel cur praeceperit Deus figuras, ac descriptiones facere aedificij sibi ostensi. 19. E. 1
 Ezechiel visio cum Apocalypsis visione confertur. 315. D. 2
 Ezechiel visio cur adhuc inexplicata remanserit. 20. E. 1
 Ezechiel visionem absque imaginibus percipi non posse Mathematici intelligunt. 38. E. 1
 Ezechiel templi architecturae cur noua inuentio fuerit adhibenda. 47. A. 2
 Ezechiel visionem sine ecstasi non fuisse probatur. 15. B. 2
 Ezechiel visioni nullum historiae sensum subesse, cur arbitratus sit S. Gregorius. 18. E. 2
 Ezechiel visionis duplex finis. 32. C. 1. & D. 2
 Ezechiel extremae visionis quis sit finis. 35. D. 2
 Ezechiel templum allegorice explicare, cur partim impellamur, partim etiam retineamur. 25. D. 1
 Ezechiel prophetia an Hebraeis, qui templum viderant, difficilis non minus fuerit, quam nostris. 4. D. E. 2
 Ezechiel gazophylacia non arcae, sed cubicula. 204. E. 2
 Ezechiel sermo maxime ornatus. 13. D. 1
 Ezechiel Salomonis altare descripsit, idest eius simile. 394. D. 2
 Ezechiel templum Salomonici est imago. 24. E. 1. B. 2
 Ezechiel visio illis simillima, quibus felicitatem Patriarchis Deus pollicebatur. 160. B. 1
 Ezechiel & Salomonis fabricae eadem. 494. C. 1
 Ezechiel Cherubini sex alas habere quare dicantur. 313. B. 1
 Ezechiel visionem explicare qui velit, pluribus indiget. 37. E. 2
 Ezechiel visionem Dei clementia indicatur. 151. B. 1
 Ezechiel phrasim vsitatissimam. 159. B. 1
 Ezechiel visio illustris. 11. E. 2
 Ezechiel visio cum Pauli in tertium caelum raptu confertur. 14. per totam. & 15. per totam.
 Ezechiel visio cur aliquando explicanda fuerit. 2. B. 2
 Ezechiel visio quo tempore acciderit. 13. B. 2
 Ezechiel prophetia liber obfignatus. 7. B. 2
 Ezechiel prophetiae verba duplicem habent difficultatem. 4. E. 2
 Ezechiel prophetiae difficultas. 1. E. 1. & 2. A. B. C. 1
 Ezechiel, & Salomonis altare idem. 392. C. 1
 Ezechiel raptus Hierosolymam, idem cum raptu Christi in pinnaculum templi. 15. C. 1

F

Fabrica templi metiri praecipit Deus. 2. B. 1
 Fabrica vtriusque templi eadem, ornamenta diuersa. 33. D. 2
 Fabrica & ordo aedificij ab eius ornamentis & materia longe differt. 33. C. 2
 Fabrica mundi sub aedificij translatione. 415. D. 2
 Fabrica quae dicatur. 415. B. 2
 Fabrica contracta, & modica idem. 416. C. 1
 Fabrica templi quasi quaedam rerum omnium imago. 461. A. 2
 Fabricae Salomonis & Ezechielis eadem. 494. C. 1
 Fabricae Salomonis excellunt omnia orbis miracula. 560. A. 1
 Fabrica Herodiani templi minime ad verba Aggae referenda est. 592. E. 1
 Facies Cherubim Christo assignantur. 315. B. 2
 Facies solum binae quare referantur. 325. A. 1
 Facies hominis omni decore, ac pulcritudine insignis. 326. D. 2
 Facies vestibuli fornicata. 245. D. 2
 Faculae quasi coram Sole omnia orbis miracula templo aequiparata. 566. A. 2
 Facunditas quorundam Hebraeorum quanta fuerit. 541. C. 1
 Falsa collatio Herodiani templi refellitur. 300. B. 2
 Falsi testes quare dicantur, qui Christi verba videntur referre. 474. E. 2
 Falso latitudo maior Herodis templo tribuitur, quam Zorobabelis. 577. A. 2
 Fallum est substructiones templi ab Herode factas fuisse. 81. C. 1
 Fallum est quid quid de Mosaiscae virgae inuentione & miraculis à quodam auctore dicitur. 588. B. 1
 Famuli equorum Salomonis quatuordecim mille & quadringenti. 523. C. 2
 Fascia olim Reges pro corona vsos fuisse. 337. E. 2
 Fascinare, & inuidere cur Graeci eodem verbo significant. 53. D. 2
 Fascinatio quomodo fiat. 53. A. 1
 Fascinatos cur Galatas dicat Apostolus. 53. D. 2
 Fascinatores quidam qui laudando fascinant, & huiusmodi fascinum effugiendi modus. 52. C. D. 2
 Fascini damnum ab oculis, non verò à labijs laudantium promanant. 52. E. 2
 Fascini auertendi modus quidam antiquus. 52. E. 2
 Fastidium afferunt corporis oblectamenta. 398. C. 1
 Felices qui sunt dicendi. 339. D. 1
 Felicitas, nec non populi calamitas signis notatur aptissimis. 385. B. 2
 Felicitatem secum visiones Dei ferunt. 159. C. 2
 Felicitatis origo Dei templum, & cultus. 263. B. 1
 Fenestrae templi cancellis clausae, non speculati lapide, aut vitro. 304. A. 1
 Fenestrarum triplex operimentum. 306. A. 1

Fenestrae domui inferuntur. 306. E. 2
 Fenestra an fuerit in latere aenei altaris, sicut fuit in latere aurei. 403. D. 2
 Fenestrae ad retis modum factae. 199. D. 2
 Fenestrae obliquae pro cancellis. 303. B. 2
 Fenestras intus latas, & extra angustas fuisse, simul etiam intus angustas, & extra latas. 199. E. 2
 Fenestrae pro fumarijs. 384. E. 1
 Fenestrae, siue cataractae caeli. 384. A. 2
 Fenestrae quae dicantur. 198. C. 2
 Fenestrae quomodo in Ichnographia signentur. 69. C. 2
 Fenestrae lumini, & prospectui seruientes. 304. C. 1
 Fenestrae cochlearum. 285. A. 1
 Fenestrae domus à terra eleuabantur. 305. B. 1
 Fenestrae templi maiores quot nam fuerint. 550. D. 1
 Fenestrae, & cancelli pro eadem vsarantur. 198. E. 2. 214. A. 1
 Feras antiquitus suum quoque asylum habuisse. 202. D. 2
 Ferculum missus significat, mensa discum. 231. D. 1
 Fere palmum Hispanorum gradus templi alti. 181. D. 2
 Fere semper exteriorem aulam Hecal denotat. 257. C. 1
 Ferrerij Philippi secundi Regis Catholici architecti, de templo luculentum testimonium. 18. B. 1
 Ferro polluitur altare, & quare. 407. C. 2
 Festa fronde portas templi coronare licitum, & praeceptum Hebraeis. 482. D. 2
 Festum tabernaculorum. 482. E. 1
 Festum in Salomonis templo. 481. E. 2
 Fideles in caelestibus quomodo sedent. 476. D. 1
 Fideles iusti à peccatoribus etiam fidelibus quo distent. 480. C. 2
 Fidelium parentum fideles filios honorat Deus. 241. A. 1
 Fidem Iosephi habendam censet Theodoretus. 322. E. 2
 Fidem Ecclesiae maxime confirmat, idem esse Salomonis, & Ezechielis templum. 31. B. 2
 Figmentis poeticis inuisibiles spiritus adumbrat Scriptura. 317. A. 2
 Figmentum Iosephi de cubitis viginti recedentibus. 438. C. 1
 Figura galeae Tryphonis. 337. D. 2
 Figura, ordo, dispositio quae. 415. E. 2
 Figurae candelabri ratio redditur. 359. C. 1
 Figurae opus sunt ad res oculis perspectas declarandum. 19. A. 2
 Figurae & delineationes templi Ezechielis prius sunt intelligentiae, quam isti commentarij intelligantur. 19. E. 2
 Figurae prius recognoscendae quam hic liber ematur. 39. E. 1
 Filiae prunae apud Hebraeos. 215. B. 1
 Filij Heli in lebetes quibus carnes lauabantur, fuscinas mittebant. 493. E. 1
 Filij sapientiae immolantur, ut filij fiant. 212. E. 1
 Filium suum Deus Pater non in perditionem, sed in salutem nostram percussit. 156. C. 1
 Filius hominis cur vocetur Ezechiel. 16. E. 2
 Finis aedificationis domus secundae quis nobilissimus fuerit. 594. B. 2
 Fingendorum cubitorum communium ratio esset reddenda. 334. A. 2
 Finis proprius templi ostensi. 36. A. C. 2
 Firmiores columnae in latioribus intercolumnijs statuuntur. 425. E. 1
 Firmissima templi Christi fiducia. 258. A. 1
 Firmitatem Ecclesiae marmoreum templum significabat. 26. C. 2
 Firmitas, connexio, ac dignitas singularis in Ecclesiam per Christum promanant. 477. B. 1
 Flagella Christi in Psalmo praedicta. 438. E. 2
 Flagella aliquando manus Dei indicat. 118. C. 1
 Flores malorum puniceorum. 362. E. 1
 Floribus, & coronis Ecclesias ornare quondam Christianis vetitum ob timorem idololatriae. 482. A. 1
 Floribus exornatum templum Christum indicat Nazareum florem campi. 483. A. 1
 Floribus, ac frondium fasciculis summum templum coronatum fuit. 482. D. 2
 Fluxa sunt omnia mundi huius bona. 472. D. 1
 Frequentiae hominum, & iumentorum enarratio quid sibi velit. 179. D. 2
 Frequens est apud sacros Scriptores Pleonasmus vsus. 169. A. 1
 Frontes portae quae dicantur. 258. D. 2
 Frontes, vel columnarum ordines altitudine ipsa aequales. 197. A. 1
 Frontes in aedificijs quae dicantur. 188. E. 2
 Frons, & aspectus aedificij. 210. D. 1
 Fructibus suis Sacerdotes contentos esse oportet. 387. C. 2
 Fructum, ac voluptatem ex lectione haurire volenti, quomodo liber hic legendus. 39. D. 2
 Fructus est mysticus Scripturae sensus, litteralis verò radix. 20. B. 1
 Fructus triplex Scripturae sacrae. 39. A. 2
 Fructus sacrificiorum quis. 391. D. 2
 Fructus lacrymarum fecundos in summo gradu refrigerari. 216. C. 2
 Fructus orationis perquam fecundus. 202. B. 2
 Frumentatio Romana quo tempore adhibita. 520. D. 2
 Foci culinarum. 386. B. 1
 Foci, & lebetum foramina in culinis. 386. D. 1
 Foculus quid significet. 402. C. 2
 Fodinis caruit Herodes. 590. B. 2
 Foedissimi apud idololatrias nuptiarum ritus. 400. B. 1
 Foeminae principes, ac Reginae scorta efficiebantur ob Idolorum suorum cultum. 399. C. 1
 Foemur in candelabro. 360. E. 2
 Foemur vnde dicatur. 360. A. 2
 Folia achanti, oliuae, & palmae insculpta. 456. A. 1
 Fons omnium praeceptorum Architectonicae aedificij templi. 551. C. 2
 Fons, & origo miseriarum populi fuit rex Manasses. 152. B. 1
 Fora oblonga aliquantum Romani faciebant. 564. C. 1
 Fora Romae septendecim praecipua fuisse. 564. B. 1
 Fora-

Foramen in Intere fuit, vt infideret pedi. 494. E. 2
Foramina singulorum reticulorum quatuor & viginti. 452. E. 2
Foramina cancellorum oculis similia. 216. D. 2
Forcipes, creagras, ferutras, batillos eadem voce significat Hebraeus sermo, quas Hispani cucharas appellaremus, aut muelles. 497. C. D. E. 2
Forcipes, qui dicantur. 497. C. 2
Fores sculpruris decorabant antiqui. 369. A. 1
Fores templi aureis grauissimis clauis exornabantur. 501. E. 1
Fores templi ex argento fabricatae. 553. B. 2
Forma candelabri. 361. C. 1. 363. E. 1
Forma crucis in templo spectanda. 383. A. 1
Forma veli templi, materia, & ornamenta. 244. E. 1. & A. 2
Forma humana Cherubini templi fuerunt. 323. D. 1
Forma scyphorum candelabri. 361. D. 1
Forma eadem praedicti omnes templi Cherubini fuerunt. 311. E. 2
Forma capitelli a Scriptura data. 454. E. 2
Forma Sancti innuitur. 327. A. 2
Forma rhomborum. 349. C. 2
Forma periboli quatenam. 177. C. 1
Forma phylarum. 237. C. 2
Forma atri exterioris. 215. A. 1
Forma Amphitheatri Titiani quatenam. 566. B. 1
Forma valuarum. 367. D. 2
Forma craticulae. 402. D. 2
Forma altaris. 333. B. 2
Formae eiusdem Salomonis, ac Moyfis fuisse Cherubinos. 322. C. 2
Formae rerum mouent peripicuam; hoc vero visus instrumenta. 54. B. 2
Formam leonis templum retulit. 298. E. 2
Formarum absque materia susceptius est quilibet sensus. 52. A. 2
Formarum compositio. 317. E. 1
Fornicatum tectum, caelum significat. 439. C. 1
Fornicibus marmoreis culinae concameratae. 385. B. 2
Forte specie religionis ducti, gradus altaris ab Oriente deflexe-
runt Israelitae. 296. B. 2
Fortis leo, potens, robustus. 391. A. 1
Fortitudo boni attribuitur. 314. E. 1
Fortunae templum in domo Neronis ex lapide sphengite. 562. C. 2
Fossae corona, vel peribolus. 389. B. 2
Fossa, retractio altaris. 394. E. 2
Fratrum odium, graue malum. 410. B. 1
Fulcra parietis, & partes. 272. B. 2
Fumarij antiqui forma. 384. D. 1
Fumi in ingressu oraculi quis vsus. 308. D. 2
Fumo marmora inficiuntur. 383. D. 2
Fumosae imagines quare dicantur. 384. A. 1
Fundamenta domus saltus Libani pretiosa. 561. C. 2
Fundare, quid proprie significet. 286. E. 2
Fundata latera quare dicantur. 287. C. 1
Funiculus caementariorum. 164. D. 2
Funiculus, & calamus, quibus solent homines mensurare. 185. B. 1
Funis, virga pro parte hereditatis sumitur. 166. A. 1
Fuscinulae vnde dictae, & quos vsus habeant. 498. B. 1
Futurum pro praeterito. 196. C. 1

G

Gabrielem viri nomine indicari opinantur plerique. 164. C. 1
Galea salutis quare sit. 483. C. 2
Galea Tryphonis. 337. D. 2
Galilaeae fertilitas quatenam. 539. B. 2
Galilaeae gloria praedicationis exordium, & vocatio Apostolo-
rum. 410. B. 2
Gallia Romanis toridem fere pendebat, quot Aegyptus. 519. C. 1
Gallus inter aues zelantissimus. 337. E. 2
Gazophylacia super pavemento. 208. E. 2
Gazophylacia muratoria quatenam. 298. A. 1
Gazophylacia alia in atrio fuisse exteriori, & quare. 204. D. 2
Gazophylacia dicuntur, quae alias thalami. 230. D. 1
Gazophylacia Sacerdotum habitationi deputata quare fuerint. 208. A. 1
Gazophylacia, vel intercolumnia qua ratione triginta compu-
tentur. 210. E. 2
Gazophylacia Cantorum in secunda contignatione. 238. B. 1
Gazophylacia Aquilonaria. 372. D. 2
Gazophylacia ex aduerso templi. 373. A. 1
Gazophylacia Sancta. 377. B. 1
Gazophylacii nomen expenditur. 203. E. 2
Gazophylacii, & amplis porticibus atrium interius cinctum, non
solo peribolo. 241. C. 2
Gazophylaciorum ostia, ambulatio, scalae. 376. B. 2
Gazophylacium dici quemcumque locum, in quo diuitiae asser-
uantur. 204. D. 1
Gazophylacium quid significet. 204. D. 1
Gazophylacium Sacerdotum ad Aquilonem respiciens. 240. C. 1
Gemmis quamplurimis auro inclusis templum exornatum. 263. A. 1
Genera permista quare sint facta in fabricis. 456. C. 2
Generationis vnus tempus quodnam. 541. E. 1
Genera Smaragdi multiplicia, & eorum pretia. 205. C. 2
Gentes etiam imperio Salomonis subiectae Regios cibos prou-
debant. 523. B. 1
Gentes ex sacris ritibus mutuatae sunt, vt manus abluerent sacri-
ficaturi. 489. C. D. 2
Gentes ex domo Domini architecturam mutuatae sunt. 451. E. 2
Gentium atrium, Infidelium synagoga. 178. B. 2
Gentium atrium Ianitores custodiebant. 218. B. 2
Gentium porticus a Salomone extructa, omnia atria interiora
circumdans. 206. D. 2
Gentium atrium cum duobus reliquis a Salomone constructum
fuisse. 26. A. 1

Genus quoddam Idololatriae nefandum. 398. E. 1
Geometrica proportione omnia sunt plena. 458. A. 2
Geometra fuit Ezechiel, sicut & Palestinae Exploratores. 19. A. 2
Geometriae scientia in terrae dimensione falli non solet. 19. C. 2
Germinare tabernaculum quid sit. 259. B. 1
Gibbus vnde dicatur. 438. D. 2
Giblij Salomonis caementarij quare sic dicti. 393. E. 2
Gifi, seu periboli altitudo duorum cubitorum & semis. 243. A. 2
Gilon, vel septum atri Sacerdotum. 206. B. 2
Gladius Spiritus quis sit. 483. C. 2
Gloria domus secundae in Christi Ecclesia vera. 595. D. 1
Gloria temporalis domus secundae a Sancto Augustino imminuta
declaratur. 580. E. 1
Gloria domus secundae conuersione Gentium, non aedificij pulcri-
tudine maior. 581. E. 1
Gloria domus posterioris ex Deiparae Virginis, & aliorum Sancto-
rum ieiunijs & orationibus nobilissima fuit. 594. E. 1
Gloria pro excellentia. 411. E. 1
Gloria templi maxima. 412. D. 1
Gloria pondus est, tribulatio leuitas. 411. D. 1
Gloria saepe templo datur. 409. A. 1
Gloria quid significet. 411. C. 1
Gloria pro opibus. 411. D. 2
Gloria gratiae quare dicatur. 412. A. 1
Gloria templi ex operariorum maxima multitudine facile digno-
scitur. 464. B. 2
Gloria Domini dicitur Arca. 321. E. 1
Gloria Israel Arca Dei. 586. E. 2
Gloria templi secundi de aedificijs minime intelligi potest. 581. D. 2
Gloria Dei adhuc Arca testamenti obumbratur. 585. D. 2
Gloriae nomen. 409. C. 1
Gloriam laus seclatur. 412. A. 1
Gloriam repraesentatura, gloria minime caritura. 413. E. 2
Gloriam, quam beati in caelo vident, an viderit Paulus in hac vita.
14. B. 2
Glorificantes Deum glorificantur. 410. D. 1
Gloriosa Christi de peccato parata victoria. 277. E. 2
Gloriosissima Virgo Maria semper extitit virgo intacta. 309. B. 2
Gloriosum maxime est Christianum esse. 479. A. 1
Goronidis sententia de Arca testamenti. 506. C. 1
Graeci in Asiae opes inhiant easque obtinent. 548. D. 1
Graecia raros habet architectos; aliae regiones rarissimos. 42. A. 1
Graece aula quare dicatur. 201. C. 1
Graeci Hebraeos imitati, vestibula intra domum constituebant. 190. D. 1
Graecorum Regnum aeri a Daniele comparatum, & quare. 584. E. 1
Gradus ad Orientem quomodo respiciant. 396. A. 1
Gradus vestibuli. 248. A. 1
Gradus diuersimode in substructione fiunt. 82. D. 2
Gradus duodecim in atrio mulierum in posteriore, non in priore
templo fuisse. 180. E. 2
Gradus omnes templi viginti quinque quomodo computentur ab
atrio Gentium vsque ad Sanctuarium conscendendi. 248. C. 2
Gradus in porta Australi quot. 217. D. 1
Gradus erant sub pelui maris aenei. 489. C. 2
Gradus secundi templi cum gradibus primi conferuntur. 224. D. 1
Gradus quindecim fuisse in templo Salomonis. 225. C. 1
Gradus septem in singulis exterioribus portis fuerunt. 214. C. 1
Gradus ante fores, quare in extremo claudebantur muro. 217. D. 1
Gradus ad Meridiem altaris an fuerint aliquando. 396. B. 1
Gradus substructioni quare subijciuntur. 82. B. 2
Graduum Psalmos a Dauide compositos fuisse, & quare. 225. B. 2
Graduum prohibendorum quare causa fuerit. 397. B. 2
Graduum altitudo quanta. 248. C. 2
Graduum primae portae Orientalis numerus. 180. D. 2
Graduum numerus, qui in atrijs, ac vestibulo templi ascenduntur. 181. B. 2
Graphidem ab optice discernit Vitruuius. 64. B. 1
Graphidis scientia quare dicatur. 42. E. 2
Graphidis scientia quibus seruiat. 34. A. 1
Graphis in architecto absque peritia, quid damni afferat. 43. E. 1
Graphis in architecto minoris facienda est, quam peritia. 43. D. 1
Graue malum, fratrum odium. 410. B. 1
Grauem esse quid sit. 409. A. 2
Gregem congregantis pastoris parabola eadem est, ac lapidis
vtrumque parietem neccentis. 480. D. 1
Grossiora ligna quare intelligantur a Prophetis. 447. E. 2
Guttae in epistylis Corinthijs. 456. E. 1
Guttae in epistylis sub triglyphis. 450. C. 2

H

Habiraculi caelestis symbolum est oraculum. 263. A. 1
Habitat Deus in templo, quod idcirco Dei domus dicitur. 173. A. 2
Haereticorum ecclesiae non dicendae Catholicae. 179. C. 2
Harmonica proportio in diuisione totius in suas partes. 458. E. 2
Harmoniae caelestis cognitio a Deo precibus expetenda est. 465. C. 1
Haud secus quam taurorum eminebant cornua altaris. 393. D. 1
Hebraea vox, facies. 210. C. 1
Hebraea nomina indeclinabilia. 298. E. 1
Hebraei cur Ezechielem non intelligant. 5. E. 1
Hebraei nihili aestimarunt templum Herodis. 575. B. 2
Hebraei tribus rationibus foecundissimi fuerunt. 541. A. 1
Hebraei

Hebraei non raro numeros permutant. 410. C. 1
 Hebraei toto orbe diffusi. 542. B. 1
 Hebraei ne intelligent Scripturas, duplex habent impedimentum, & quod. 8. A. 1
 Hebraei in memoriam vrbis excisae ieiunia certis temporibus obseruabant. 155. C. 2
 Hebraei, qui templum viderant, an Ezechielis prophetia aequae difficilis fuerit, ac nobilis. 4. D. B. 2
 Hebraei quare in infinitum non creuerint. 541. D. 2
 Hebraei diffinitiva nomina, repetitione singularis numeri suppleant. 362. D. 2
 Hebraei non pauciores in toto orbe, quam in Palaestina. 543. B. 2
 Hebraei liberales in decimis & primitijs Deo soluendis. 538. B. C. 2
 Hebraei ad pro super, vsurpant. 232. C. 1
 Hebraei a seruitute sub Salomone Rege liberi. 530. B. 1
 Hebraeis coniunctio, & comparationem indicat. 214. E. 2
 Hebraeorum impietas a suis Rabbiniis carpitur. 476. D. 2
 Hebraeorum desiderium dupliciter in loco Aggaei intelligi potest. 568. D. 2
 Hebraeorum census iustior & mitior Romano fuit. 536. A. 2
 Hebraeos falli, qui opinantur palmum additum calamo, vt inde comprehenderetur. 175. E. 1
 Hebraeos sequuti Graeci, intra domum statuebant vestibula. 190. D. 1
 Hebraei verbum, veniendi, quid sonet. 255. A. 2
 Hebraeus sermo quantum a nostris versionibus distet. 6. D. 1
 Hebraica columnae agnominatio. 249. E. 1
 Hebraica praepositio Ghal, super, significat, & ad. 267. C. 2
 Hebraicae vocis, iudicium, expositio. 253. B. 2
 Hebraicarum vocum multae ad Graecos, & Latinos; plurimae vero nullo modo transierunt. 8. B. C. D. 1
 Hebraei si Christum agnoscerent, multis gratijs ab eo donarentur. 569. C. 2
 Hebraicum phialae nomen in scutellam posset conuertere. 352. A. 2
 Hebraicum parietis nomen vnde desumptum. 270. D. 2
 Hereditaria scelera vindictam exposcunt. 151. B. 2
 Herodes tantas diuitias non potuit cumulare, quantas habuit monum. 590. D. 1
 Herodes templum ornauit, non vero aedificauit. 575. C. 2
 Herodes qua ratione thesauros sepulcri Dauidis perquisiuerit. 590. E. 2
 Herodes capitella in templo opere Corinthio fecit. 455. D. 2
 Herodes neque ex tributis, fodinis, hostium spolijs, aut sepulcrorum effossione potuit ingentes diuitias congerere. 590. E. 1. B. C. D. 2
 Herodis legatum vix minimam partem opum Dauidis attigit. 591. D. 2
 Herodis iniqui opera Deus pro gloria minime vsurpauit. 581. E. 2
 Herodiani templi cum Salomonico falsa collatio refutatur. 300. B. 2
 Herodis templum cum Zorobabelis templo idem Iudaei esse contendunt. 571. C. 1
 Herodes quot talenta e Dauidis sepulcro extulerit. 555. D. 1
 Herodes cadauerum effossor & sepulcrorum spoliator impius. 590. D. 2
 Herodis flagitia quatenus a Iosepho describantur. 589. B. 1
 Herodis cum Salomone comparatio. 593. D. 1
 Hierarchiam Leuiticam instaurauit Ezechiel, vt antea Dauid. 36. D. 2
 S. Hieronymus templum, ac tabernaculum vera fuisse negans quomodo intelligendus. 35. A. B. 1
 Hierosolymae nomen perperam interpretatur Eupolemus. 461. A. 1
 Hierosolymam decima die mensis ingreditur Christus Dominus. 157. A. 1
 Hierosolymam translatus fuit Ezechiel spiritu, non corpore. 13. E. 1
 Hierosolymis fuit domus saltus Libani. 431. C. 1
 Hierosolymitani operarij numero 165000. 464. D. 1
 Hippotrophium pulcherrimum in Syria iuxta Apamiam Vrbem. 525. A. 2
 Hiram Dauidis, & Salomonis tributarius. 510. B. 1
 Hiram Salomoni singulis annis mittebat centum viginti talenta auri. 509. E. 1. & seq. 461. B. 2
 Hiram operis exequutor templi Salomonis. 514. E. 1
 Hiram quotannis pendebat auri talenta. 462. A. 1
 Hiram praefecti operis laudes. 512. D. 2
 Hiram misit Salomoni naues & nautas, vt afferrent aurum ex Ophir. 555. D. 1
 Hircanus Pontifex quot talenta e Dauidis sepulcro eduxit. 520. A. 1
 Hispania auri & argenti fodinis abundat. 344. D. 1
 Historia Regum cur virgam Aaron non enumerauerit inter ea, quae erant in arca. 18. E. 2
 Historiae sensum nullum subesse Ezechielis visioni, cur arbitratus sit Sanctus Gregorius. 568. A. 2
 Historicus sensus quis dicatur. 588. A. 1
 Galliae Iudaizante, mendacium profert. 475. D. 1
 Holocaustorum altare quid referat. 229. D. 1
 Holocaustum ad Aquilonem immolatum. 231. C. 2
 Holocaustum, & hostia pro delicto quare in eodem loco immolentur. 465. D. 2
 Homo mundus dicitur, & omnis creatura. 465. E. 1
 Homo, mundus, templum laudes Dei inuicem concinunt. 471. B. 2
 Homo labori ferendo idoneus quando censeatur. 471. A. 1
 Homo officij sui admonetur castrorum dispositione. 523. E. 1
 Homines 48600, in familia Salomonis. 168. E. 2
 Homines & Angelos in rebus comprehendendis discrepare. 315. B. 1
 Homini labor quasi a natura comparatus. 326. D. 2
 Hominis facies omni decore praedita, & pulchritudine. 476. C. 1
 Hominis dignitas minime foedanda. 473. C. 2
 Hominis, & templi collatio.

Hominis filius quamobrem vocetur Ezechiel. 168. D. 2
 Hominum, & iumentorum multitudinis commemoratio quid indicet. 179. D. 2
 Hominum vestigia quae proprie dicantur. 38. B. 1
 Honellaris ergo Cherubini alis conteguntur. 323. E. 2
 Honestatis maxima ratio habenda in imaginibus efformandis. 324. D. 1
 Honestas, & pudicitia antiquis commendatissima. 397. E. 2
 Honor, celsitudo, diuturnitas patriae, palma signatur. 494. E. 1
 Honor parentibus impendendus. 410. A. 1
 Honor linguae, & manus. 409. D. 2
 Honor, dilectio, fides, gloriae comites. 4. 2. C. 1
 Honorifice de Deo sentientes, de templo quoque magnifice sentiant. 413. C. 1
 Honoris ergo prius templum, deinde altare nominatur. 244. A. 1
 Horri Babylonis pensiles quales erant. 556. C. 1
 Hugo Cardinalis Sancti Hieronymi verba in loco Aggaei rite exponit. 572. C. 1
 Huius Ezechielis Prophetiae expositio a Rabbiniis Elias creditur futurus. 193. C. 2
 Humana forma fuisse templi Cherubinos. 323. D. 1
 Humanae voces brutis nulla ratione tribuendae. 317. D. 2
 Humani pedis proportio mensuram anteridum refert. 82. B. 2
 Humani corporis symmetria. 471. E. 1
 Humanitatis Christi symbola, palmae in Sanctuario. 476. B. 1
 Humanitas a Verbo assumpta singulis fere templi partibus indicatur. 472. D. 1
 Humanum corpus totius architecturae est exemplar. 73. D. 2
 Humeruli luterem sustinentes qui sint. 494. D. 2
 Humerus pro latere sumitur. 208. B. 2
 Humilitas ad sacras Scripturas intelligendas necessaria. 1. E. 2
 Humilitas Superiores profundior decet. 374. C. 2
 Hydriae a nomine postis dictae, quod ad postes domus Domini affervarentur. 499. E. 1
 Hydriam & scyphum quare permutant Hebraei. 499. A. 1
 Hydrias vinarios cantharos appellat Iosephus. 499. A. 1
 Hypallage, seu metonymia Rhetorum tropus. 170. C. 2
 Hypocritae fors, abyssus. 194. B. 1
 Hypogaeae templi structurae mirabiliter aedificatae fuerunt. 556. A. 1

I

Iacob filijs propria distribuit nobilitatis stemmata. 467. B. 1
 Ianuae interioris lumen rectum, exterioris vestibuli fornicatum. 187. E. 1
 Ichnographia domus Domini tripliciter repraesentanda. 72. B. 2
 Ichnographiae definitio quae sit. 68. E. 2
 Ichnographia & Orthographia quo genere optices formentur. 66. B. 2
 Ichnographia quare inuenta. 67. B. 1
 Ichnographiae considerandae alia quaedam explicatio. 69. D. 2
 Ichnographia praeceptis opticeis etiam innititur. 69. C. 1
 Ichnographiae propria definitio. 69. C. 1
 Ichnographia a quo verbo Graeco deducta. 68. B. 2
 Idea fabricae prius formanda, quam Ezechielis prophetia intelligatur. 19. C. 1
 Idearum parua mensura quo pacto constituta. 184. E. 2
 Ideae aedificiorum lineis sunt efformandae. 62. D. 1
 Ideae aedificij cur describere debeat architectus. 47. E. 1
 Idem est gloria, quod excellentia. 411. B. 2
 Idem templum apud Ezechielem, ac in Libris Regum describi. 203. C. 2
 Idem calamus longitudinem, latitudinem, celsitudinemque partitur. 473. C. 1
 Idem murus portam simul & thalamos claudit. 194. D. 1
 Idiota & architectus in iudicando de re aliqua longe differunt. 4. C. 2
 Idola cur sordes dicantur. 399. D. 1
 Idola leuia, nullius momenti. 409. E. 1
 Idoli varia nomina. 398. A. 2
 Idololatria libidini permixta ad alliciendum potens. 398. B. 1
 Idololatriae impudicitia. 398. A. 1
 Idololatriae quercui marcidiae similes pronuntiantur. 189. C. 1
 Idolum Peor. 398. E. 2
 Ieremias negando Arcam in pretio habendam, legalium cessationem indicauit. 585. B. 2
 Ieremias confors Moysis & Aaronis. 586. C. 1
 Ieroboamus vnus Tribus Ioseph collegit tributa ad aedificia. 510. D. 1
 Ierusalem pro quinta parte Tribus Iudae capitur. 540. A. 1
 Ierusalem multarum regionum caput. 542. C. D. 1
 Iesus Christus Patriarcharum benedictionibus praesignatur. 468. B. 1
 Iesus Christus in caput anguli factus est. 478. A. 2
 Ignem de caelo an habuerit secundum templum. 584. E. 1
 Ignitis lapidibus stratum pauimentum. 205. C. 1
 Ignis super craticulam ponebatur, non subtus. 403. E. 1
 Ignis quomodo altaris ligna non laederet. 332. B. 2
 Ignis longe distans cur noctu maior appareat, quam interdiu. 35. A. 2
 Ignis caelestis consortium terrestris non patitur. 343. E. 1
 Ignis in altari perpetuus. 240. D. 1
 Ignis nouus sub Salomone de caelo descendit. 383. E. 1
 Ignis, ac nubes columna Christus. 249. B. 2
 Ignis custodia, sollicitudinis, & operae plenissima. 240. D. 1
 Ignis vitae symbolum, & pudicitiae. 240. C. 2
 Ignis in introitu Sancti Sanctorum afferendus praecipitur. 308. C. 2
 Ignis de caelo quomodo descenderet. 583. E. 1
 Ijs rebus vnumquemque capi, quae cum suo quadrant ingenio. 169. E. 2
 Ilex, & robur vnde dicantur. 189. B. 1
 Illotus

Illoribus manibus fundentes preces exosi superis. 489. C. 2
Illuminatio diuersa, oculum diuersa afficit. 55. C. 2
Illustrissimi Francisci Gonzagae Mantuani Episcopi codex manu-
scriptus quidnam dicat de sepulcro Adonirami. 544. D. 2
Imagines sunt ob oculos ponendae scribenti, ac legenti de archite-
ctura. 38. E. 1
Imagines impossibilium plerumque Prophetis ostendit Deus. 16. C. 2
Imagines aedificij necessariae sunt architectis, etiam peritissimis. 38. B. 2
Imago quaedam rerum omnium in templo continetur. 473. E. 1
Immensa magnitudo superliminarium domus Dei, ac firmitas. 330. C. 1
Immensam auri summam Dauid ex hostium spolijs colligere po-
tuit: & quantam. 534. A. B. C. 2
Immensus Deus, omni carens mensura. 179. C. 1
Impensas templi quas vocet Dauid. 503. B. 2
Impensas omnes templo construendo praeparauit Dauid. 529. E. 1
Impensae à Dauide praeparatae pro virili sua parte, non quae ad tem-
plum sufficerent extruendum. 506. A. 1
Impensae à Dauide praeparatae quomodo intelligendae. 505. E. 2
Impensum in templo aurum quanti aestimetur ab Apulemo. 504. E. 1. & seq.
Imperandi ars architectonica dicitur. 41. D. 2
Imperator Titus censum nouum Hebraeis non imposuit, sed solum
transtulit. 538. E. 1
Imperator Augustus quo anno lustrauit populum. 537. B. 2
Imperia quatuor ab inclinatione Israelitici vsque ad imperium
Christi. 516. B. 1
Imperiti aedificiorum ideas & figuras aestimant inuiles, cum ta-
men sint necessariae. 62. E. 1
Imperium Romanorum omnium diuturnius, potentius, & paten-
tius. 518. B. 1
Imperium Salomonis quam late patuerit. 507. A. 1
Imperium Christi toto ferrarum orbe diffusum, Salomonici late pa-
tentibus sinibus indicatur. 508. C. 2
Impietas Hebraeorum à suis Rabbis reprehenditur. 476. D. 2
Impium est asserere animas ante mundi principium creatas fuisse. 269. E. 1
Impossibile est iuxta Iosephum templi fundamenta viginti cubitos
decessisse. 577. A. 1
Impuros fieri ministros, si sensus aliquis deficiat. 223. A. 1
In altari quadrato craticula circularis quare fuerit. 402. E. 2
In altari cornua quae dicantur. 338. C. 1
In altari oraculi sacrificia consumebantur. 332. D. 1
In arca deferenda qui Psalmi decantati. 226. A. 1
In atrijs angulis castella erecta. 387. C. 1
In caelis spes nostra sicut innitur fundamento. 268. C. 2
In candelabro plures lucernae fuerunt. 364. B. 2
In candelabro foemur quid. 360. B. 2
Incendendi vis Seraphinis propria, Cherubinis etiam conceditur. 314. C. 2
Incensum quotidie offerre minoribus Sacerdotibus etiam licuit. 343. A. 1
In Christi morte velum templi scissum. 265. C. 1
In Christo quo pacto dicatur spiritus requieuisse. 161. A. 2
Inclina costis cubula costae appellantur. 284. C. 1
In corde constantia constituitur. 314. A. 1
Incorporeos spiritus & inuisibiles figmentis poeticis depingunt sa-
cras Scripturas. 317. A. 2
In costis retractiones. 279. E. 1
In crassioribus muris aestuaria relinquenda esse. 273. A. 1
In crassitudine parietum portae thalami aperti. 185. E. 2
In Crucis altari omnia sacrificia consummata. 332. D. 1
Incruentum sacrificium praesentis altaris, priori illa mensa prae-
figuratum fuit. 347. A. 1
In cuius rei specie visio Ezechielis fuerit. 164. E. 1
In culinis quae carnes coquerentur. 387. A. 2
Iniuria affligunt Sanctum Hieronymum, qui existimant illum pu-
tasse, quod à nemine existimari posse putauit. 572. A. 2
In Dei cultum animus propendit quasi natura duce. 398. D. 1
In Dei laudem laus templi cedit. 412. A. 2
In Deum aliquid moliri vanum & stultum est. 304. E. 1
Indica Nauigatio peculiari Dei prouidentia successit Salomoni. 514. B. 1
Indictionem, siue tributum Salomonis indicant sacrae litterae. 507. E. 1
In Ecclesia à Christo restauratum verum altare Salomonicum. 394. E. 2
In facienda mensa Salomon à mensuris Moysis minime recessit. 347. E. 2
Infamiam Herodes templo, quod condidisset, magis quam gloriam
intulisset. 589. A. 1
Inferior porticus in octonas fornices distributa. 381. E. 1
Inferior crepido duorum cubitorum. 390. D. 1
Inferioribus qua ratione superiora aedificia respondeant. 384. C. 2
Inferioris crepidinis pondus. 406. E. 1
Infideles in quo à peccatoribus fidelibus differant. 481. A. 2
In figura partium nomina continentur, & mensurae. 389. A. 1
Infimum tabularum quinque cubitorum. 286. B. 1
Infiniti thesauri Salomonis exhauriri minime potuerunt tot ac tam
magnificis extructis operibus. 515. D. E. 2
Ingenium, & disciplina non in summo tantum architecto, sed & in
reliquis exiguntur. 46. D. 1
In graduum prohibitionem an casui prouideatur, an certo crimini. 397. B. 2
Ingredi quomodo vsurpetur. 255. B. 2
In historia Regum, pauimentum stratum lapide etiam reperitur. 207. A. 2
In Iachin & Booz columnis quot aeris talenta consumpta. 552. C. 2
Inimicos munera placant. 500. D. 1
Iniquorum factis, ac sceleribus ascendunt iusti quasi scalis. 481. D. 1

In Italia, Gallia, & Pollonia, Hebraei diffusi. 543. C. D. E. 1
Initiati Beelphegor omnes occisi. 399. A. 2
Initium iubilaei à decima mensis septimi die desumptum fuisse. 154. A. 2
In Ianiena vicini fuerunt, & ad quid. 235. C. 2
In maiorem Christi gloriam vergere, si summus Pontificatus Za-
chariae negetur. 346. C. 2
In media aulae sanctae latitudine fuit altare. 341. C. 2
In media porta interiori immolatae carnes in frustra concideban-
tur. 230. E. 2
In media atrij area oraculum viginti cubitorum statuitur. 266. A. 1
In medio interiore atrio altare statutum, è regione vniuscuique
portae atrij. 243. E. 1
In medijs muris semicolumnas extruisse. 189. E. 1
In medio Occidentali pariete pila vna fuit extructa. 273. D. 2
In memoriam vastatae vrbs ierunabant Hebraei. 155. C. 2
In metiendo templo cur calamo vltus fuerit Angelus. 184. A. 1
In mensa sculpsit maeander, gemmis variegatus. 349. B. 2
In mensis marmoreis quae lauarentur. 230. B. 1
In metopis capita Cherubimorum. 369. E. 1
In minutis immolari, alienum ab historia videtur. 193. D. 1
In modum lilij capitella efformata. 350. A. 1
Inanis gloria, & solida. 412. B. 1
Inimici manus quae dicantur. 158. D. 1
Innocentum sanguine manus contaminatas respuit Deus ad aedifi-
candum, qui Davidis vltices repulit. 589. D. 1
In nostris Sacerdotibus requiritur sanctitas, & castitas. 347. C. 1
In omnibus gradibus aequalem esse exteriorum stylobatarum alti-
tudinem, nempe calamus vnum. 248. C. 2
In oraculo nulla fuit fenestra. 308. C. 1
In Orientali, & Occidentali porticu septena intercolumnia aequa-
lia. 213. A. 1
In Orthographia ex lateribus abscedentibus nihil videtur, quod
non sit oculo praesens. 66. E. 2
In Orthographia partes aedificij aequales apparent, aliae minores,
nullae maiores. 67. C. 1
In parietibus templi, & oraculi expressi Cherubini. 327. E. 2
In pariete templi non sunt factae retractiones. 280. C. 1
In parietibus templi sculpsi Cherubini. 324. C. 2
In partu Virginis caelum & terra commota. 567. E. 1
In porta Meridiana verum mensae fuerint. 273. A. 2
In porticibus inferioribus columnae, non in superioribus. 375. A. 1
In posterioribus angustum erat templum, in anterioribus latum. 298. B. 1
In priori tabernaculo visio Zachariae ostensa fuit. 345. B. 2
In quadrata area diuisa in partes aequales, sit Ichographia. 184. B. 1
In quo portae templi ab atrijs portis discrepent. 259. D. 2
In quo differat atrium interius ab exteriori. 223. D. 2
In radicibus lineis maxime craticulae cura gerenda. 195. A. 2
In sacrificijs quare aeneis cultis vterentur. 503. A. 1
In Sacris literis duplex gazophylacij genus licet obseruare. 204. D. 1
Insanabiles qui sint. 399. E. 2
In Sancti longitudine murus computatur. 266. D. 1
In Sancto Sanctorum astabat Angelus, assumpto visibili corpore. 308. A. 1
Insculpta folijs cymatia. 236. C. 2
In septem areas diuisum atrium exterius. 201. A. 2
Inferuntur domui fenestras. 306. E. 2
Insidias parat Ecclesiae publica libido. 399. C. 2
In singulis crepidinibus cubitus vnus retractionis. 394. C. 1
In singulis candelabri partibus lilium, pomum, & scyphus. 363. D. 2
In singulis intercolumnijs atrij singuli luteri in atrio erant in-
teriori. 229. A. 2
In singulis portis exterioribus gradus septem. 214. C. 1
Instauratio templi, vrbsque non ex equo prioribus respondit. 37. C. 1
Institores, delatores, susurriones, scrutarij pro eodem vsurpantur. 508. A. B. 1
Institutum Auctoris in hoc opere, & eius inquirendi modus. 21. E. 1
Instrumenta sensuum sunt magnitudines. 57. B. 1
Instrumenta templi plurima in eius Ichographia ab auctore exhibi-
ta. 83. D. 2
Instrumentorum musicorum ex electro fecit Salomon quadraginta
millia. 499. C. 2. & 501. E. 2
Instrumenta, & ornamenta vtriusque templi longe diuersa fuerunt. 34. C. 1
In summo gradu vberis lacrymarum fructus referuntur. 226. C. 2
Insularum Fortunatarum mira arbor. 24. E. 2
In tabernaculo Mosae nullas fuisse fenestras. 308. E. 2
Intellectu quae percipiunt, audire etiam, & tangere dicuntur Pro-
phetiae. 15. A. B. 1
Intelligendi, & aedificandi vox apud Hebraeos fere eadem. 45. D. 2
Intelligentia quid sit. 45. A. 2
In templo requies, in quo Deus sedet. 294. E. 2
In templo nihil videri potuisse praeter marmor, cedrum, argen-
tum, & aurum. 217. C. 2
In templo quatuor Cherubini quare facti. 322. D. 1
In thalamis nullas fenestrarum vltus. 199. B. 2
In templo forma crucis consideranda. 383. A. 1
Interpres Epistolae ad Hebraeos fuit Sanctus Lucas. 10. A. 1
Interpres verus Sancti Pauli quis fuerit. 10. B. 1
Interpres plerumque locis, quos suscipiunt elucidandos, difficul-
tatem addere. 229. B. 1
Interpretatio Lyran in Ezechielem qualis. 20. E. 2
Interpretatio Richardi in Ezechielem cur minus successerit. 20. C. 2
Interpretatiue non raro sumitur coniunctio, &. 300. C. 1
In ternas ambulationes porticus diuisas fuisse. 209. B. 1
Intercolumnium medium latius esse debuisse. 182. A. 2
Inter duos Cherubinos palma quoque fuit. 324. E. 2
Inter binos thalamos postis quidam intercessit. 185. D. 2
Inter murum oraculi, & ipsum oraculum nullum spatium interces-
sisse. 261. A. 2
Inter

Inter columnas reliquus locus. 291. C. 2
 Inter cellam & cellam intercurrisse. 280. E. 2
 Inter vestibulum & altare sexaginta cubiti computandi. 249. C. 1
 Inter muros & duplicem columnarum ordinem ternae reliquae am-
 bulationes. 191. D. 1
 Inter templum & thalamum sparium non intercessisse. 292. D. 1
 Inter tributa Salomonis argentum non computatur, & quare. 514. B. 2
 Inter angulos altaris, & cornua discrimen. 393. E. 1
 Inter vestibulum & altare locus Sacerdotum orationi assignatus. 243. C. 1
 Inter phylas alias minores, alias maiores fuere. 237. D. 2
 Interior porta Sanctuarij. 261. D. 1
 Interior portae pavementum cum solo atrij Sacerdotum aequali-
 ter libratum. 252. E. 1
 Interior domus cur oraculum vocetur. 268. E. 2
 Interiorem, & exteriorem porticum ad atrium exterius pertinui-
 se. 228. D. 2
 Interior Sanctuarij aula fascijs aureis vestita fuit. 261. B. 2
 Interior angulus & exterior. 383. C. 1
 Interiores portae quare intelligantur vna e regione alterius. 218. A. 1
 Interioris atrij quae mensura. 241. E. 1
 Interius atrium folio Dei maxime proximum. 222. C. 1
 Interius vestibulum exteriora respexit. 228. A. 1
 In terra Galaad ciuitates magnae erant sexaginta. 539. A. 2
 Intra 42. annos generationis vnus quot superstites, tum parentes
 tum filij. 541. E. 1
 Intra vestibulum mensae. 238. D. 1
 In tres partes templum diuisum. 246. D. 2
 In Tribu Iuda vrbes 116. praeter vicos & villas. 539. E. 2
 Introitus, & exitus pro forma. 376. E. 1
 In tympanis Cherubim & palmae. 368. C. 2
 Inualidum est argumentum ea negans, quae non expressit Scriptura. 339. D. 2
 Inuentio primum sese offert architecto. 47. C. 1
 Inuenta aliqua aedificij templi parte potest quilibet Architectus
 totius proportionem dignoscere. 551. B. 2
 In vestibulis thalamos extitisse. 198. D. 2 & 200. C. 1
 Inuentores capitelli non fuerunt primi Corinthij. 455. E. 2
 In vestibulo templi quare vnderarius numerus. 277. B. 2
 In vestigio templi exemplum corporis Christi observatur. 475. B. 1
 Inuidere, & fascinare cur eodem verbo significant Graeci. 53. D. 2
 In visione quae requirantur. 171. E. 1
 In visione quae contigerunt, ea potissimum Ecclesiae detegenda. 172. E. 1
 In vniverso Israel fuerunt hominum sexagies sexies centena millia. 540. A. 1
 In vna porta quid quid mensuratur, id omnibus alijs est commune. 221. E. 1
 In vere mundum ex nihilo a Deo productum fuisse. 155. A. 1
 Ioannis Ferrerij luculentum de templo testimonium. 18. B. 1
 Ioannis, & Ezechielis verba mutuo conferuntur. 319. D. 2
 Ioas quomodo creatus fuerit Rex a Ioiada. 23. C. 1
 Ioazarus summus Pontifex fuit, cum Christus nasceretur. 346. A. 2
 Iosaphat Rex classem in Ophir frustra mittendam curauit. 513. E. 2
 Iosephi Oniae nepotis industria ac solertia populum a Ptolomaei
 liberat ira. 510. C. 2 & seq.
 Iosephi figmentum de recedentibus viginti cubitis. 438. C. 1
 Iosephi error manifestus circa gradus. 248. E. 2
 Iosephi mendacia circa templi aedificium quatenam sint. 576. B. 2
 Iosephi de cellis sententia. 289. B. 2
 Iosephi figmentum de Herodis templo cur nemo in dubium addu-
 xerit. 575. A. 2
 Iosepho quanta fides adhibenda. 576. E. 1
 Iosephum veluti quendam esse sacrae Scripturae interpretem. 160. B. 1
 Iosephus & Ezechiel concordant circa atriorum templi magnitu-
 dinem. 23. D. 2
 Iosephus Moisaicum altare describit. 402. C. 2
 Iosephus Oniae iniqui Pontificis nepos illius causam coram Pto-
 lomaeo tuetur. 510. B. C. 2
 Iosephus architecturae non admodum peritus. 437. E. 2
 Iosephus sacrae Scripturae contrarius refellitur. 305. A. 1
 Iosephus castigatus. 354. A. 1
 Iosiae probitas dilationem vindictae Dei in populum impetrat. 152. D. 1
 Iouis Olympici simulacrum a quo fabricatum. 555. E. 1
 Ira Dei in elatos saeuit, clementia supplicibus parcat. 391. C. 2
 Irae sedes cor dicitur. 313. E. 2
 Isabella Austriae Princeps laudatur. 496. B. 1
 Isaiae testimonium cum Aggaei prophetia maxime quadrat. 594. C. 2
 Isaiam cum Ieremia venturum in fine seculi Iudaei augurantur. 586. D. 1
 Isidorus reuocat prophetias ad septem capita. 12. B. 2
 Israelis atrium, auxilij dictum, & cur. 202. E. 1
 Israelis atrium, & porticus non communia, sed Sancta. 189. E. 2
 Israelis atrium latitudine atrio Gentium capax, longitudine
 inferius. 203. E. 1
 Israelis castra templi ideam retulisse. 239. B. 2
 Israelis totius decimae vbinam asservantur. 23. A. 2
 Israelis exteriores porticus quare solido, ac perpetuo claudendae
 pariete. 228. E. 1
 Israelis atrium maius, & rotundum quare dictum. 429. E. 1
 Israelitae & Gentes operarijs Salomonis necessaria suppeditabant. 521. C. 2
 Israelitae immunes erant a seruitutis tributo Salomonis aetate. 507. C. 2
 Israelitae quomodo per capita recenscebantur. 536. A. B. 1
 Israelitici Imperij laus maxima. 508. E. 1. 509. A. 1
 Itali quid dictione, profilo, denotent. 67. D. 2
 Iucunditas poenitentiae fructus. 155. C. 2

Tomus 2. Explanat. Pars 2.

Iudaei arguentes Christum de templo de Zorobabelico loquuntur,
 non de Herodiano. 573. A. 2
 Iudaei gloriam domus ab Aggaeo promissam non fatentur prae-
 cessisse. 576. B. 1
 Iudaei ad frumentationem Romanam admissi. 521. B. 1
 Iudaei ijs quae de Herodiano templo dicuntur maxime nituntur. 571. C. 1
 Iudaei vna aurum cum ipso Capitationis didrachmate perfolue-
 runt. 478. C. 1
 Iudaei Dauidis & Salomonis temporibus etiam alienas regiones
 incolebant. 544. B. 1
 Iudaei in duratione maiori decem annorum gloriam ponunt. 579. A. 1
 Iudaeis seruicute detentis cur templum instaurandum promittatur. 36. C. D. 1
 Iudicis caligantes oculi in poenam. 216. C. 2
 Iudaeorum certa impudentia ex eorum commentis conuincitur. 577. C. 1
 Iudaeorum argumenta pro futura Antichristi domo. 571. E. 1
 Iudaeorum verba apud Ioannem ad templum Zorobabelis referen-
 da sunt. 573. C. 2
 Iudaeorum magna caecitas. 567. B. 1
 Iugum durissimum, & imperium durissimum appellantur tributa. 509. B. 2
 Iulij Caesaris forum qualiter ornatum. 564. 1. D
 Iulius Caesar frumentationem restrinxit, quam Augustus Caesar
 postea auxit. 520. E. 2
 Iura alyli antiqua quae. 202. C. 2
 Iusta calami longitudo iterum subducitur. 198. B. 1
 Iusti fideles in quo distent a peccatoribus, etiam fidelibus. 480. C. 2
 Iusti in medio persequentium securitas. 340. B. 2
 Iustis viles sunt peccatores. 481. C. 1
 Iustitia alijs potius, quam sibi nata. 294. D. 2
 Iustus palmae, & cedro plantatis in domo Domini assimilatur. 481. A. 1
 Iuuenes unde appellari. 536. E. 2
 Iuuenum passionum impedimento sunt scientiae, & amor Diuino
 assequendo. 295. E. 1
 Iuuentutis flos Salomonis satellitium fuit. 432. A. 1
 Iuxta Ezechielem gazophylacia sunt cubacula, non arcae. 204. E. 2

K

Imchius Rabbini Herodiani templi nullam fecit mentio-
 nem, cum tamen ex instituto debuisset. 573. C. 1

L

Labij mensae, seu cymatij mensura palmi vnus. 236. A. 2
 Labium, & margo in quo conueniant. 235. D. 1
 Labor homini tamquam a natura comparatus. 215. B. 1
 Labor in Scripturis intelligendis superbiam domat. 6. B. 2
 Labori ferendo homo idoneus vigesimo aetatis suae anno. 471. B. 2
 Labrum aeneum de speculis mulierum factum. 485. C. 1
 Labrum Moysis quam pretiosum, ac pulchrum. 485. D. 2
 Labrum Salomonis labro Moysis pulchrius fuit. 485. E. 2
 Lacrymae Manassis Deum placauerunt. 152. C. 1
 Laetitiam sincera parit poenitentia. 155. C. 2
 Laetus promissae libertatis, ac patriae nuntius in tertio gradu. 216. A. 2
 Psalmo canitur. 230. A. 1
 Lapide stratum pavementum subter gazophylacia, non ad latum eo-
 rum extitisse. 230. A. 1
 Lapidem, quo Christus refertur, in summo statuere quam sit conue-
 niens. 477. C. 2
 Lapidem templi qualiter supra inuicem componebantur. 550. A. 1
 Lapidem templi Salomonici & Herodiani inter se conferuntur. 591. E. 1
 Lapidem aedificij Salomonis aliqui quot cubitos longi. 549. D. 2
 Lapidem fundamenti domus salus Libani pretiosi. 557. E. 2
 Lapidem aedificij omnes candidi, & serra secti in monte Libano. 249. E. 2
 Lapidem parietem domus exteriorem, non materiaceum fuisse. 291. D. 1
 Lapidibus ignitis pavementum stratum. 205. C. 1
 Lapidibus rudibus extructum altare. 407. A. 2
 Lapidibus atrium Gentium stratum. 207. B. 1
 Lapidis angularis propria quatenam exquirenda. 478. A. 1
 Lapidis angularis mentionem faciens Psaltes ad Christum respo-
 dit. 478. C. 2
 Lapidis Smaragdi prelia, & genera diuersa. 205. C. 2
 Lapis angularis summus dicitur. 477. D. 1
 Lapis ab aedificatoribus reprobatus qua ratione fuerit. 478. B. 1
 Lapis flammens in manu Zorobabel quid denotet. 479. C. 1
 Lapis angularis Meridianum, & Aquilonarem parietem connectit. 479. D. 2
 Lapis primarius, vel capitis. 479. B. 1
 Laqueariorum ornamenta. 439. E. 1
 Latera fundata quatenam. 287. C. 1
 Latera domus quaternis asseribus obducta. 440. E. 2
 Latera portae quae dicantur. 260. B. 1
 Laterculi aurei quinque cubitorum domum intrinsecus operiunt. 460. B. 2
 Latina vox, Cornu, Graeca, Italica, Hispanica ab Hebraea deduci-
 tur. 337. C. 1
 Latine candelabrum unde dicatur. 359. A. 2
 Latissimus est Ecclesiae sanctae murus. 380. B. 2
 Latitudo portae vestibuli quatuordecim cubitorum. 246. A. 2
 Latitudo porticum quinquaginta cubitorum. 373. B. 1
 Latitudo cubiculorum. 285. D. 2
 Latitudo ostij templi cum tabernaculi latitudine confertur. 259. C. 2
 Latitudo vestibuli cubitorum decem cum dimidio. 247. E. 1
 Latitudo porticum quinquaginta cubitorum, longitudo muri
 Israel

- Iisrael quingentorum cubitorum fuit. 209. B. 1
 Latitudo, ac longitudo portae quid denotet. 222. D. 2
 Latitudo porticum perpetua quinquaginta cubitorum. 375. D. 1
 Latitudo altaris ex quinta atriij parte. 401. D. 2
 Latitudinis ad longitudinem proportio. 436. A. 2
 Latitudo porticum ex tertia camerae. 436. D. 2
 Latitudo culinae quae. 385. C. 1
 Latitudo portae, ac calami iusta mensura. 193. E. 1
 Latitudo plateae viginti cubitorum. 301. E. 1
 Latitudo Turris domus Dei cubitorum sexaginta quatuor. 551. B. 1
 Latitudo liminis portae quae dicatur. 192. C. 1
 Latitudo pro platea, vel area sumitur. 210. B. 1
 Latius esse oportuisse intercolumnium medium. 188. A. 2
 Latroni non idem cum onera portantibus. 463. E. 2
 Latus Christi dextrum lancea fuit perforatum. 284. B. 2
 Latus dextrum, idest, Meridianum. 475. D. 2
 Lauant in mari sacerdotes manus & pedes, & quomodo. 284. A. 2
 Laudabile sacrae Scripturae studium. 489. E. 1
 Laudatur Herodes ab ijs, qui ne prioris templi laudes quidem audierunt. 392. C. 1
 Laudes templi cum ignominia collatae. 593. A. 1
 Laudes domus saltus Libani. 413. D. 2
 Laudes templi Salomonis quare Gentes tacuerint. 561. D. 2
 Laus templi in Dei laudem vergit. 554. E. 1
 Laus gloriam sequitur. 412. A. 1
 Laus Apostolorum, ac Verbi Divini praedicatorum. 463. A. 1
 Lebetes & ollae eodem nomine censentur. 497. E. 1
 Lebetis quare sic dicti & eorum usus. 497. D. E. 1
 Leberum foramina in culinis. 386. D. 1
 Lectorem sollertem exigunt haec scripta. 39. C. 1
 Lectores, & architectos quos requirat hic liber, ut intelligatur. 5. A. B. & 6. D. 2
 Legenti sacras Scripturas quis sit futurus scopus. 6. A. 2
 Legati Davidis aurei quanta fuerit moles cubitis expensa. 505. C. 1
 palmis vero Romanis & Hispanis. D. E. 1
 Legatorum Davidis summa ad nostrum computum redacta. 504. C. D. 1
 Legarum ab Herode factum quot talentorum. 591. D. 2
 Lege Capitationis quot talenta argenti Deo solui potuerint intra centum annis. 541. B. 2
 Lege capitationis didrachma Deo soluebatur. 537. B. 1
 Lege capitationis cur nemo plus vel minus didrachma solueret. 537. C. 1
 Legem castimoniae sub poena capitis a Salomone latam, suum semper postea vigorem retinuisse. 199. A. 1
 Leges templi, ac religio. 291. A. 1
 Leges Divinas innovare nullo modo licitum. 396. E. 2
 Leges multiplices quae dicantur in Scriptura. 10. D. 1
 Legis Divinae consentaneus ciborum in Ecclesia delectus. 377. E. 1
 Legis novae cum antiqua collatio. 366. D. 1
 Legis consummatio, & Prophetarum Christus. 195. C. 2
 Leo Dei, & lux Dei altare dictum. 392. B. 1
 Leo Dei in plurimis biblijs legitur. 392. A. 2
 Leo Dei quare dicatur altare. 390. D. 2
 Leo fortis, potens, robustus. 391. A. 1
 Leoninae iuba in pectore, & dorso quid significant. 314. D. 1
 Leones, boues, Cherubim sculpta in tabulis basium. 493. D. 2
 Leoni altare simile, ut sacrificantium componat mores. 391. A. 2
 Leoninis formis quare exornetur altare. 391. A. 2
 Leonis formam templum rerulit. 298. E. 2
 Leonis clementia in supplices. 391. B. 2
 Leonis, vel caruli vox ab operiendo dicta. 327. A. 1
 Leonis facies firmam mentem significat, & fortem. 313. D. 2
 Leonum bouumque nominibus Cherubini appellantur. 494. B. 1
 Leuia Idola, nullius ponderis. 409. E. 1
 Leuitae, Senes, faeminae, infirmi, serui, & exteri cur non censentur. 536. D. E. 2
 Leuitae ex decimis, primitijs, & sacrificijs omnia necessaria habebant. 545. B. 2
 Leuitae cur immunes a censu. 536. D. 1
 Leuitae a lege capitationis immunes. 536. C. 1
 Leuiticam hierarchiam instituit Ezechiel, ut ante fecerat David. 35. D. 2
 Leuiticum ministerium in portis templi exercendum. 471. D. 2
 Leuiticum Sacerdotium, Christi Sacerdotij fuit figura, & exemplar. 345. C. 2
 Leuiculi aurei & argentei quaedam templi vasa significant. 500. E. 1
 Leuiculi dicuntur, vasa quia Cherubimorum formis forte exornabantur. 500. A. 2
 Leuiculi dicuntur vasa quaedam templi. 500. A. 1
 Lex Dei manu exarata laudem meretur. 461. C. 2
 Lex cum Evangelio confertur a S. Paulo. 9. E. 1
 Libani operarij. 463. C. 2
 Liber hic quomodo sit legendus. 5. C. 2
 Liber hic, ut intelligatur, quos requirat architectos, & lectores. 5. A. B. & D. 2
 Liber hic quopasto in lucem prodierit. 18. C. 1
 Liber obfignatus prophetia Ezechielis. 7. B. 2
 Libido Ephraim equino monstro significata. 469. C. 2
 Libri scribendi occasio. 408. B. 1
 Librorum auctoris ordo. 415. B. 1
 Libidini permixta Idololatria ad alliciendum efficax. 398. B. 1
 Libido publica, morbus incurabilis. 399. C. 2
 Librum hunc legendi modus. 39. D. 2
 Librum hunc empturo figurae prius recognoscendae. 39. E. 1
 Licentia Eugubini confutatur. 339. D. 1
 Ligna thyina eorumque materia describitur. 513. D. 2
 Ligna ab igne quomodo non patiantur. 352. B. 2
 Ligna caeli iniurijs exposita, etiam si cedrina, multis damnis esse obnoxia. 278. E. 2
 Ligna grossiora quae vocet Propheta. 447. E. 2
 Ligna praetiosissima a classibus Salomoni allata. 513. B. C. 2
 Ligna altaris e paradisoeducta. 332. D. 2
 Ligna setim, & cedri colore, ac nomine tantum diuersa, re autem ipsissima. 334. A. 1
 Ligneae valuarum materia. 367. B. 1
 Ligneum altare Crucis Christi symbolum. 332. D. 1
 Ligneum altare cur dicatur, quod alias aurum. 332. E. 1
 Ligni proportio ad aes quae sit. 486. B. 2
 Linguae, & manus honor. 409. D. 2
 Lingua vernacula scripturas tradi non decet. 6. D. 2
 Lilia in Psalmorum titulis. 455. D. 1
 Lilia singula, singulaeque sphaerulae singulis scyphis attribuendae. 362. D. 2
 Lilium quodnam referatur. 455. C. 1
 Limbus, & corona duplex. 348. C. 1
 Liminis uterque postis, fornix, & paries calamo aequalis. 187. C. 2
 Linea recta cur dicatur definire posse ea quae praesentia sunt, vel illuminari possunt. 49. D. 1
 Lineae radices obseruandae. 433. B. 2
 Linea visionis quatenus cathetus dicatur. 53. B. 2
 Linea eadem & atriij, & Sancti terminus. 266. B. 1
 Lineae radices in Ichthyographia indefinite extendendae. 195. B. 1
 Lineae perfectiorum quomodo accipiantur. 50. C. 1
 Lineae in superficie aliqua ductae possunt rem ad vitium repraesentare. 63. C. 1
 Lineae, puncta, aut superficies lucis quomodo hic accipiantur ab auctore. 51. E. 2
 Lingua ambitiosa quae dicatur. 10. B. & C. 1
 Linguae manus qua ratione dicantur. 158. B. 2
 Linguarum diuersitas superbiae poena. 6. A. 2
 Litigiosa mulier grauissima, & molestissima. 477. A. 2
 Literalem scripturae sensum cur plerumque conuellant sancti, & quando conuellere non liceat. 17. B. 1
 Literae sacrae quos, & quales abhorreant, eadem a quibus explicandae. 3. A. 2. ibid. B. 7. C. 2
 Literas sciens quis dicatur; quis vero nesciens. 7. C. 2
 Loca ea libenter expendit Auctor, de quibus plura Scripturae reperiuntur testimonia. 418. A. 2
 Loci orationis latitudo, non luminis dimensa. 297. A. 1
 Loci difficultas exponitur. 274. C. 1
 Loci relictus latitudo quanta. 292. E. 1
 Loci orationis dignitas maxima. 290. A. 2
 Loci orationis latitudo quinque cubitorum. 297. C. 1
 Locum Aggaei aliqui de templo Herodis interpretantur. 570. E. 1
 Locum Aggaei spirituale sensum habere, Sanctus Hieronymus putare videtur. 572. C. 2
 Locus candelabri in tabernaculo. 363. C. 1
 Locus, tempus, ministeria, personae in visione Zachariae, Christi aduentum praenuntiabant. 441. C. 2
 Locus maris aenei in atrio interiori. 471. B. 2
 Locus Vitruuij loquens de proportionibus antea explicatur. 82. C. 1
 Locus in templo arcae, siue gazophylacij quis statutus fuerit. 104. A. 2
 Locus sepositus dicitur, is in quo aliquid asseruatur. 292. E. 1
 Locus altari, incensi in templo. 345. C. 1
 Locus Isaiae elucidatus. 391. B. 1
 Locus Aggaei ex ipsis historijs ad temporalia non potest detorque-ri. 579. D. 2
 Locus basilicae saltus Libani. 436. E. 1
 Locus relictus inter costas. 291. C. 2
 Locus visionum, Bersabee appellatur. 159. E. 2
 Locus orationi deputatus. 373. D. 1
 Locus Aggaei de Ecclesia potest apte exponi. 568. B. 2
 Locus in quo malogranata insculpta fuerunt. 451. E. 1
 Locutorium dicitur oraculum. 269. B. 1
 Longitudo cubiculi quae. 285. D. 2
 Longitudo portae quae. 192. D. 1
 Longitudinem vestibuli ex aequo respondisse domus latitudini. 247. A. 1
 Longitudo aulae Sanctae cubitorum quadraginta, viginti latitudo. 260. E. 2
 Longitudo porticum centum cubitorum. 373. B. 1
 Longitudo portarum refertur. 208. D. 2
 Longitudo templi Salomonis centum cubitorum. 591. A. 2
 Longitudo calami probatur. 194. C. 2
 Longitudo & latitudo mensae ad nostram reuocata mensuram. 236. E. 2
 Longitudo portae quanta. 197. D. 1
 Longitudo, & altitudo periboli, eiusque mysticus sensus. 177. D. 2
 Longitudo thalami quanta. 174. E. 1. 374. A. 1
 Longobardorum architectura monstruosa. 20. B. 2
 Lora ex aere dependentia quae. 494. A. 2
 Lorica templi. 303. C. 2
 Lucentia cur dicat Aristoteles in lumine non videri, sed tantum colorata. 55. B. 1
 Lucernae candelabri septem referunt stellas errantes. 364. A. 1
 Lucernae in forma lampadis non fuerunt. 364. E. 2
 Lucernarum dispositio. 364. D. 2
 Lucernae in candelabro plures fuerunt. 364. B. 2
 Lucis & illuminationis natura prius est ijs inuestiganda, qui ad visum spectantia nosse cupiunt. 48. E. 1
 Lucis Physica consideratio, quid a perspectiva differat. 48. C. 2
 Lucius Tarquinius auctor fabricae Capitolinae. 560. E. 1
 Lumen cur quorundam noctu lucentium visionem impediatur. 55. B. 1
 Lumen per foramen aliquod in obscurum cubiculum ingrediens quando videatur, & quando non. 54. E. 2. & 55. A. 1
 Lumen vndeque diffunditur in sphaerae modum. 49. A. 2
 Lumen primum quod vocetur. 49. D. 1
 Lumen & species quo differant. 55. B. 2
 Lumina Ecclesiae quo oleo depascantur. 366. A. 1
 Luminis

Luminis de prospectu fenestras inferuentes. 394. C. 1
Luminis candelabrum quod dicatur. 359. B. 2
Luminosi partibus quatenam medij pars praesens esse dicatur. 49. D. 1
Luteri pedes infidebat, hic basi. 494. E. 2
Luteri idem, quae conchae. 219. E. 1
Lux non ideo incepta, quia eam caeci non amant. 569. C. 1
Lux, aut umbra quatenam maxima sit. 51. D. 2
Lux, & perspicuum quomodo videantur. 54. D. 2
Lux maxima noctu in templo apparens, templi ruinam denotabat. 499. B. 1
Lux non multiplex, sed eadem intensior à pluribus luminosis in eadem parte medij recipitur. 49. C. D. E. 2
Lux in totum orbem ex Asia irrepit. 548. E. 2
Lydia plurimis auri fodinis abundauit. 534. A. 1
Lyran interpretatio in Ezechielem, qualis. 20. B. 2
Lyran audax dictum aduersus Vulgaram. 446. B. 1
Lyran sententia de orationis loco improbat. 296. B. 2

M

Maceria asseribus recta à templo longe remouenda. 429. B. 1
Macrobio Aethiopiae populi captiuos aureis catenis vinciebant. 533. C. 2
Maestas templi, ac sanctitas. 210. A. 1
Maior longe sanctitas in veri Agni corpus, & sanguinem immolante requiritur, quam in hircorum, aut vitulorum carnes offerente. 382. E. 1
Maior tempi gloria ex aduentu & praesentia Christi. 588. C. 2
Maiorem argenti, quam auri vim conferebat Salomoni Hiram. 514. E. 2
Maiorem Babyloniae partem Hebraei incolebant. 540. D. 1
Maioris crepidinis pondus. 406. B. 1
Maus atrium quod, & quare rotundum dicatur. 201. C. 2
Magistrum habebit Ecclesia Spiritum sanctum vsque ad mundi finem. 30. B. 1
Magia in imo substructio à congestione propellitur. 82. E. 1
Malachiae Prophetiae sermo perspicuus de sacrosancta Eucharistia. 340. D. 2
Maledictionis aries aliud altaris nomen. 391. E. 2
Malgranata quo in loco insculpta. 451. E. 1
Malgranata in corona quid denotent. 453. E. 1
Malgranatorum ducenti ordines. 453. C. 1
Malgranata nonaginta sex. 453. B. 1
Malgranata quadringenta. 453. D. 1
Malorum puniceorum flores. 362. E. 1
Magna pudicitiae ratio apud antiquos habita. 397. E. 2
Magna partium atriiorum, & templi symmetria. 265. E. 2
Magna Dei opera magna decent verba. 2. E. 2
Magnificencia templi in quo consistebat. 493. B. 1
Magnificencia exquisita Reges se Salomonis studiosos declarabant. 515. C. 2
Magnificencia Salomonis ex ipsius equis & curribus maxima fuisse deprehenditur. 525. C. 1
Magnitudinem templi indicat Davidis sollicitudo. 411. C. 2
Magnitudines sunt instrumenta sensuum. 57. B. 1
Magnitudo cubiti confirmatur. 230. D. 2
Magnitudo panum propositionis. 350. D. 2
Magnitudo inaudita atriiorum templi. 23. A. 1
Magnum adiutorium templum dicitur. 203. D. 1
Magnitudo & pondus singulorum vasorum aureorum, 502. B. C. 2
503. A. B. 1
Magnum, vel maius atrium quodnam dicatur. 203. E. 1
Magnus Deus quare dicatur. 505. E. 2
Maior crepido quatuor cubitos alta. 390. A. 2
Maiora & plura quam petantur Deus semper elargitur. 569. D. 2
Maiores natu sepositi dicuntur à plebe. 288. E. 2
Maiores numeros ex minimis collectos, hos atque illos confirmare. 300. A. 2
Manasses ad perdendum Israel Deum concitauit. 152. B. 1
Mancia Aethiopica Salomoni allata. 513. D. 2
Manibus non lotis preces non sunt fundendae. 489. C. 2
Manifestatio oraculi. 369. C. 1
Manifestus Iosephi error detegitur. 248. E. 2
Manna Sabbatis non pluebat. 351. B. 1
Manuetudo cum feueritate in Sacerdote exigitur. 324. E. 1
Manu Dei scripta lex, laude digna est. 461. C. 2
Manum pro bono vsurpasse antiquos. 157. D. 2
Manus inimici quae vocentur. 158. D. 1
Manus in scriptura quid significet. 10. E. 2
Manus extensa, & abbreviata. 158. D. 2
Manus Dei quam causam ob quiescere dicatur. 162. A. 1
Manus, & linguae honor. 409. D. 2
Manus bestiis tribuitur, sub notione potestatis. 158. A. 1
Marcidae quercui idololatrae aequiparantur. 189. C. 1
Mare aeneum quid denotet. 475. B. 2
Mare pro Occidente in Scriptura. 299. D. 1
Maris aenei vsus Sacramenta Ecclesiae denotat. 476. A. 1
Maris aenei pondus, quot talentorum erat. 552. B. 2
Maris aenei vsus. 489. D. 1
Maris aenei pondus. 490. B. 2
Maris aenei basis. 489. B. 1
Maris rubri transitus memoratur in quinto gradum Psalmo. 226. B. 2
Margo, peribolus, testum thalami. 192. B. 2
Margo, & labium qua ratione conueniant. 235. D. 1
Marmora facile fumo inscuntur. 383. D. 2
Martyrum caput Christus. 438. E. 2
Materia ostiorum oraculi. 368. B. 1
Materia vasorum templi quatenam. 484. E. 2
Materia templi aedificandi quomodo, & à quibus Hierosolymam asportaretur. 460. A. 2
Materia vasis aenei quae, & quantum valuerit. 486. D. 1

Materia, ornamenta, forma veli templi. 244. E. 1. & A. 2
Materia, & ornamenta aedificij ab eius ordine & fabrica longe distant. 33. C. 2
Materia speculorum quatenam aptior. 485. A. 2
Mathematici agnoscunt, visionem hanc absque imaginibus intelligi non posse. 38. A. 1
Mathematicam rationem securi sunt Septuaginta in columnarum computatione. 424. D. 2
Mathematicae, & Philosophiae concordia. 49. B. C. 1
Mathematicae artes architecturae sunt pedissequae. 42. B. 2
Mathematici quare radios visum mouentes a se inuicem diffitos dicant. 60. B. 1
Mathematicus nec fallit, nec fallitur. 48. D. 2
Mausoleum Cariae cum sepulcro Davidis collatum. 554. E. 2
Mausolei Cariae amplitudo & altitudo. 554. C. 2
Maxima idololatriae impudicitia. 398. A. 1
Maxima architecti cura in vna Sanctuarij facie condecoranda. 249. D. 2
Maxima religione templa colenda esse Christi exemplum indicat. 167. E. 2
Maxima orbis aedificia cum Salomonis templo conferuntur. 554. C. 1
Maxima orationis energia. 505. E. 2
Maximus calami vsus. 211. B. 1
Maeandrum ornamentum genus. 349. E. 2
Maeandrus fluuius Phrygiae, seu Moeoniae. 349. E. 2
Maeander in mensa sculptus, gemmis distinctus & ornatus. 349. B. 2
Medetur sceleri dolor. 151. A. 2
Medij quatenam pars luminosi partibus praesens dicatur. 49. D. 1
Media porta quae dicenda. 197. A. 2
Medium sili didrachma est. 537. B. 1
Medium continuum est visioni maxime necessarium. 55. D. 2
Medium tabulatum sex cubitorum. 286. B. 1
Medium non recipit lucem multiplicem in eadem sui parte à pluribus luminosis, sed eadem intensiorem. 49. C. D. E. 2
Medium intercolumnium latius patere debuisset. 188. A. 2
Media ambulatio non est relicta peruia, sed extrema. 385. D. 1
Melathron quid sit. 279. A. 1
Membra aedificij in Orthographia & Ichonographia aequalia sunt ipsius aedificij membris. 66. E. 2
Membra superiora quomodo temperanda sint. 449. B. 1
Membra similia non eadem omnia esse debent. 228. E. 1
Meminit quoque pauimenti lapide strati Regum historia. 207. A. 2
Memoriae, apud profanos auri est symbolum. 170. E. 1
Memoriam promissae olim ex Aegyptiaca seruitute libertatis recolunt decima die Hebraei. 156. C. 2
Mendi coarguitur vterque codex Iosephi. 396. D. 1
Mensa illa priori incruentum sacri altaris sacrificium indicabatur. 347. A. 1
Mensa tabernaculi, ac eius mensurae. 347. E. 1
Mensa vasis, vel phialis indiguit. 351. A. 2
Mensa eadem cur semper fuerit. 347. E. 2
Mensa quasi missa. 231. C. 1
Mensae lapidum, idest, singulae ex singulis lapidibus. 234. B. 1
Mensae quaternae in atrio interiore, totidemque in exteriori. 230. C. 2
Mensae intra vestibulum. 238. D. 1
Mensae & candelabra secundum Dei praescripta à Salomone facta. 353. C. 2
Mensam altare dici putauit Theodoretus. 347. A. 1
Mensarum vsus quisnam. 234. C. 2
Mensae magnitudo. 347. B. 2
Mensas ex auro solido & grauissimo retulit Iosephus fuisse extra templum. 499. D. 1
Mensae an tectis operirentur, & ad quid. 237. C. 1
Mensas sacrificiorum altitudo ad nobis notam mensuram redacta. 236. E. 2
Mensas nomen cum altari conuenire. 340. D. 1
Mensas, quarum meminit Propheta, pedibus caruisse. 231. A. 2
Mense septimo populus Israeliticus arcam in templum intulit. 154. C. 2
Mensis anni primus Nisan dicebatur. 154. E. 1
Mensis Ethanim quare sic dictus. 202. A. 2
Mensis decem quare vasa centum attribuantur. 354. A. 2
Mensura Hia & Assaron. 500. A. 1. 503. A. 1
Mensura quingentorum cubitorum ex singularum partium mensura colligitur. 379. A. 2
Mensura epityliorum primi ordinis eadem quae antepagmentorum. 330. E. 2
Mensura arcae Orientalis atrij exterioris. 209. C. 2
Mensura antepagmentorum. 330. A. 1
Mensura cymarij palmi vnus. 236. A. 2
Mensura coronae dimidij cubiti. 389. C. 2
Mensura omnium porticum atrij gentium. 207. A. 1
Mensura vna cognita reliquarum est norma. 293. E. 1
Mensura quare dicatur calamus. 165. D. 2
Mensura ethetarum expendenda. 302. C. 2
Mensurae, ac calamus opus sunt ad templi explicationem. 21. A. 1
Mensurae partium trabecationis facile statui possunt, ornamenta non item. 443. C. 2
Mensurae vtriusque templi quomodo eadem dicantur, cum alterum duplo altius altero fuerit. 34. A. 1
Mensurae Ezechielis conferuntur cum mensuris Salomonici templi. 260. D. 2
Mensurae Prophetarum fenestris oraculi locum non praebent. 307. B. 2
Mensurae templi omnes ex auro vel argento. 501. D. 2
Mensurae altaris colliguntur. 394. B. 1
Mensurae domus salus Libani. 433. E. 1
Mensurae columnarum. 435. A. 2
Mensurae columnarum declarantur. 250. B. 2
Mensurarum Vitruuij cum sacrae Scripturae mensuris collatio. 447. B. 1
Mentis quies oratio. 294. A. 2

Meridiana Porticus Herodis Salomonica nec maior nec ditior fuit. 592. D. 2
 Merces variae ex Iudaea in Indiam missae à Salomone. 513. D. 2
 Meretriculae nostri temporis perniciosissimae. 399. B. 2
 Meridianam porticum atrijs Gentium Herodes tantum extruxit. 575. D. 2
 Metonymia pluribus sacrae Scripturae locis explicandis accommodata. 170. D. 2
 Metonymia sacris frequens. 196. E. 1
 Metopae, & triglyphi unde originem duxerint. 445. C. 2
 Metoparum ornamenta, & zophori nomen. 450. E. 1
 Metoparum ratio redditur. 446. C. 2
 Metopae, siue intertignia. 435. E. 2
 Metalia eximia in Turdetania nascuntur. 520. A. 1
 Metallum auro pretiosius. 405. A. 1
 Michael Archangelus fuisse putatur, qui templum metiretur. 164. B. 1
 Militaris indictio, & ad templi fabricam honori erat Israel, non decori. 507. E. 2
 Militares copiae in Scripturis vasa appellantur. 484. A. 2
 Milites Hebraei aurum & argentum libentissime Deo offerebant. 535. A. 1
 Milites Davidis in duodecim turmas erant diuisi. 530. E. 1
 Militis Christi arma quatenus sint. 483. D. 1
 Militiae saeculari, ac ecclesiasticae aetas à Deo constituta. 471. C. 2
 Milium suorum debita contracta omnia soluit Alexander. 517. D. 2
 Milliones 24, singulis annis ab Israele Salomoni pendebantur. 511. A. 1
 Minarum genus in sacris litteris quadruplex reperitur. 527. D. 2
 Ministerium sempiternum quod dicatur. 342. A. 2
 Ministerium Leuiticum in portis templi exercebatur. 471. D. 2
 Minime decur gradus altaris ad Meridiem conuertit. 396. D. 2
 Minime acclines fuerunt atrijs areae ad regulam factae. 302. A. 1
 Minimis cubitorum numeris totidem superaddendos digitos esse. 195. D. 1
 Ministri templi stellis per similes. 239. A. 2
 Ministri impuri redduntur sensu aliquo deficiente. 227. A. 1
 Ministorum altare proprium. 166. D. 2
 Minores sunt altitudine, & crassitudine columnae superiores inferiores. 375. B. 1
 Minoribus etiam Sacerdotibus incensum quotidie offerre licebat. 343. A. 1
 Minorum numerorum nullam rationem habere Scriptores, dum maiores referunt. 266. A. 2
 Mirabilis sapientia architecti in candelabro elucet. 363. E. 2
 Miranda stellarum compositio. 383. B. 2
 Mirandum pauimenti opus. 207. E. 1
 Missus ferculum, mensa discum significat. 231. D. 1
 Mithridatis Asiae regis curus aurei, & argentei Romam aduecti. 548. C. 2
 Modica mensura cubitorum quomodo accipiat. 79. B. 2
 Moduli ratio praescribitur. 184. C. 1
 Moduli inuestigandi ratio. 433. A. 2
 Modus deueniendi ad summam Davidis Deo legatam. 529. D. 2
 Modus propheterandi quadruplex. 12. E. 1
 Modus sapientiae inquirendae quis sit. 329. C. 2
 Modus retractionum, ac mensura. 279. C. 2
 Modus recensendi Populum Israel qualis. 536. B. 1
 Modus examinandi mensuram, & pondus columnarum aenearum. 486. A. 2
 Modus camerae. 440. C. 2
 Moles aurei legati Davidis cubitis dimensa quanta fuerit. 505. C. 1
 Palmis Romanis & Hispanis expenditur. ibid. D. E. 1
 Monetae vnius visio quomodo aequalis sit visioni, qua caelum, & res aliae maximae conspiciuntur. 60. C. 2
 Monetae Romanae, & Hispanae quot aureis area templi empta fuerit. 161. B. 1, & D. 1
 Mons Moria excelsus nimis dicitur. 161. E. 1
 Mons tumens delectus. 479. B. 1
 Mons Dei vocatur altare. 390. C. 2
 Mons caliginosus pro excelsu usurpatur. 235. C. 1
 Mons Ephraim, & domus Ioseph pro eodem. 510. D. 1
 Mons Moria est mons domus, ad quem fuit adductus Propheta Ezechiel. 161. A. 1
 Montium firmitati confert eos qui spem suam in Deo collocant, sextus gradum Plalmus. 226. C. 2
 Monstra de medio tollenda. 320. D. 2
 Morbus insanabilis, publica libido. 399. C. 2
 Mores architecti quales esse debeant. 44. D. 2
 Morte praeventus David non potuit votis suis satisfacere in parandis templi expensis. 506. A. 1
 Mortuo sapiente Salomone populus rebellat. 510. A. 1
 Morum mutatio à poenitentia incipit. 35. E. 2
 Mos lustrandi populum Hebraeis antiquior quam Romanis. 535. E. 2
 Mos offerendi aureas coronas victoribus ex Asia emerit. 548. D. 2
 Mos quidam Regum, ac Ducum suas litteras aliquo mittentium. 30. A. 1
 Mosaici altaris crepidines. 394. B. 2
 Mosaici, & Salomonici altaris collatio. 401. B. 2
 Mosaici altaris mensurae. 334. A. 1
 Mosaici labri usus. 489. D. 1
 Mosaici, & Salomonici altaris eadem materia. 333. E. 2
 Mosaici atrijs cortinae reticulatae fuerunt. 452. B. 1
 Mosaicum altare descriptum à Iosepho. 402. C. 2
 Motus naturalis rectus est. 49. D. 1
 Motus idem à duplici, & ab vno productus mouente. 51. B. 1
 Moyse tabernaculum nullas habuit fenestras. 308. F. 2
 Moyse labrum quam pretiosum, ac pulchrum. 485. D. 2
 Moyses, ac Salomonis Cherubinos eiusdem formae fuisse. 322. C. 2
 Mugitus pro laude absoni. 317. B. 2
 Mulier litigiosa quam se molesta. 477. A. 2
 Mulieres se Deo dicantes, specula Deo offerebant in templo. 485. D. 1

Mulieres menstruatae quomodo specula inficiant. 53. C. 2
 Mulieris bonae puichritudo laudatur. 359. E. 2
 Mulierum atrium non primum in templo Salomonis fuisse, sed post captiuitatem. 180. D. 2
 Multas Romani auri fodinas habebant. 519. E. 2
 Multi Iudaei in Babylonia post captiuitatem remanserunt. 540. C. 1
 Multiplices mensurae vestibuli latitudini datae, qua sint ratione intelligendae. 247. B. 1
 Multiplex ornamentorum templi consideratio. 310. D. 2
 Multiplex ordo capitum signorum. 448. A. 1
 Multiplex vocis, facies, notio. 326. D. 1
 Multiplex Septuaginta interpretum lectio. 182. D. 1
 Multiplicia periboli nomina elucidantur. 176. E. 2
 Multitudinem scientiae interpretantur Patres nomen Cherubini. 314. C. 2
 Mundi fabrica sub aedificij translatione. 415. D. 2
 Mundi creatio sub aedificij translatione relata. 465. D. 2
 Mundus hic tabernaculi exemplar. 465. C. 2
 Mundus, tabernaculum, templum, Ecclesia, similia sunt. 18. E. 2
 Mundus, & mundana omnia caduca sunt. 432. D. 1
 Mundus qua ratione in castris repraesentaretur. 468. C. 2
 Mundus, homo, ac templum laudes Dei simul praedicant. 465. E. 1
 Mundus homo dicitur, & omnis creatura. 465. D. 2
 Munera inimicos placent. 500. D. 1
 Muri mensuram multis difficilem visam fuisse. 172. A. 2
 Muri paraleli, & recti rotam ambiunt domum. 264. C. 2
 Muri longitudinem domus longitudini, celsitudinem huius celsitudini parem esse. 271. B. 2
 Muri coenaculum quodnam dicatur. 271. C. 1
 Muri nomen. 262. C. 2
 Muris vndique munitum fuit oraculum. 267. C. 1
 Muro ambienti totam domum extrinsecus pares sunt vestibuli portes. 246. B. 1
 Murorum vitata complementa quos asserant usus. 272. D. 2
 Murum solidum thalami non fuisse. 192. E. 2
 Murum eundem qui thalamos, portam simul clausisse. 194. D. 1
 Muros Ierusalem Salomon extruxit. 461. A. 1
 Muri atrijs Israel quingentorum cubitorum. 379. E. 1
 Murus peribolus, antemurale, aedificium dicitur, & binian. 172. E. 2
 Murus ex asseribus cubitis sexaginta includendus. 266. D. 2
 Murus Sanctuarium diuidens ad quam eius partem pertineat. 262. C. 2
 Murus in longitudine Sancti comprehenditur. 266. D. 1
 Murus claudens oraculum, duorum cubitorum. 261. E. 2
 Murus oraculum à Sancto separans, sexaginta cubitorum longitudine includitur. 264. E. 2
 Muri crassitudo calami vnius. 271. C. 2
 Musica instrumenta quare fuscinae appellantur. 499. C. 2
 Mutatoria gazophylacia quae. 298. A. 1
 Mutatoria cubacula, & eorum mensurae. 299. A. 1
 Mutua Cherubinarum, & Seraphinorum collatio. 314. E. 2
 Mutuli sub corona. 451. A. 2
 Myrrha pocula, & chrystallus in Capitolio. 561. E. 1
 Mytheria Ecclesiae, quae templo existuendo reuelabantur quo pacto agnouerit Ezechiel. 37. D. 2
 Mytheris non caret pilarum numerus. 277. A. 1
 Mytheria Dei non cuius manifestanda. 172. C. 1
 Mytherici sensus qua ratione persequendi. 233. D. 2
 Mytherice explicantur periboli altitudo, & longitudo. 177. D. 2

N

Nabuchodonosor templi demolitus est Cherubinos. 317. C. 1
 Nabuchodonosorem animalia num significent. 316. C. 1
 Nadab & Abiud duplex scelus punitum. 309. C. 1
 Nadab & Abiud ad quod altare incensum obtulerint, quando eos deuorauit ignis. 343. D. 1
 Nascente Domino nostro Iesu Christo summum gerebat Pontificatum Iozarus. 346. A. 2
 Nathan Propheta architekturam edocuit. 416. B. 2
 Nathan melech eunuchus quis fuerit. 221. D. 2
 Naturam diuinam denotat aurum. 364. C. 1
 Naturae operculis scelus velarum. 398. E. 2
 Naues & nautas Hiram misit Salomoni vt aurum India afferrent. 512. D. 2
 Naufragium classis Iosaphat. 514. A. 1
 Nebula, vt quoduis aliud perspicuum, cur remota tantum, non autem proxima oculis abundat. 55. D. 1
 Necessario circa templum constituendum fuisse peribolum. 176. C. 2
 Ne cum Gentium ritibus polluerentur Hebraei, ad Occidentem verum Deum adorabant. 366. A. 2
 Nefandum idolatriae genus. 398. E. 1
 Negat Sanctus Hieronymus de auro, quod à diuitibus possidentur Aggae locum intelligendum. 572. B. 1
 Negat Lyranus in templo propugnacula fuisse, quae tamen ex sacra Scriptura probantur. 162. E. 2
 Negant aliqui templum porticibus à Salomone fuisse cinctum. 206. A. 2
 Negotiatorum iniqui mores. 508. A. 1
 Negotiatores maiores merces vendunt, Infiores minutiores huc illuc deferunt. 508. B. 2
 Negotiatores & Infiores tributa Salomoni soluebant. 508. B. 1
 Negotiatores Salomonis quot fuerint per vniuersam terram diffusi. 515. B. C. 1
 Negotiatorum multitudo. 515. D. 1
 Negotiatores, à circumuendo sic dicti. 508. A. 1
 Neminem Deus, nec quidem flagitiosus vult perire. 152. C. 1
 Nemo Scripturam locum Aggae Herodiano templo adiudicabit. 572. E. 2
 Nemo duodenas mensas in porta admittit. 234. B. 1
 Nemo ex Hebraeis ante vigesimum annum censebatur. 536. E. 1
 Neronianae domus ornamenta qualia fuerunt. 562. B. 2
 Neronis domus Vrbs tota vocabatur. 562. E. 1
 Nil

Nihil in diebus glorijs de tribus erogabat Salomon. 538. A. 2
 Nihil habere commune ordines templi cum Iosephi giso. 242. B. 1
 Nihil continet vna mensura alijs repugnans. 188. D. 1
 Nihil praefer inarmor, cedrum, argentum, aurum in templo vide-
 ri potuisse. 217. C. 2
 Nima profuso & luxu regnorum thesauros exhaurit. 511. A. 2
 Nix candelabri, ac vinitas. 359. D. 2
 Nobilitatis propria stemmata distribuit Iacob. 467. B. 1
 Noctis quoque in templo sacris operabantur ministri affante po-
 pulo. 499. A. 1
 Noe nomen vnde dicitur. 294. E. 1
 Noe consolator, aut quies dicitur. 294. A. 2
 Nomen arii quid significet. 201. B. 1
 Nomen aeris ab augurando deducunt nonnulli. 184. C. 2
 Nomen mensae cum altari incensi quadrat. 340. D. 1
 Nomen gloriae. 409. C. 1
 Nomen ducis sibi petit Deus. 468. D. 2
 Nomen ostij valuas nonnunquam significat. 366. E. 2
 Nomen viri quid denotet. 163. B. 2
 Nomen viri quomodo vsurpetur. 323. A. 2
 Nomina Hebraea indeclinabilia. 298. E. 1
 Nomina exedrarum multiplicia, & situs. 203. D. 2
 Nomina Dei El, & Elohim quid significant. 160. A. 1
 Nomina quaedam Ecclesiae Christi. 28. D. 1
 Nomine vasis multa, ac varia in Scripturis significantur. 484. C. 1
 Nomine templi etiam atria indicari. 257. D. 2
 Nomine vasis quidnam intelligatur. 167. A. 2
 Nomine portae quid capiatur. 191. C. 2
 Nomine castelli templum insignitur. 163. A. 1
 Nomine aedificij quidnam sic intelligendum. 176. D. 1
 Nomine domus plerumque templum, & oraculum indicatur, non
 semper. 307. C. 1
 Nona hora noctis populus in templo aderat. 499. B. 1
 Non id omne Antichristus praestabit Iudaeis quod optant, quia nec
 poterit. 570. E. 1
 Non agere Prophetam de instaurato à Zorobabele templo. 157. E. 1
 Non alibi quam ad propitiatorium vultus habuerunt Cherubim. 317. A. 1
 Non apta sunt plura capita mysterijs indicandis. 315. B. 2
 Non ascendere gradus quomodo intelligatur. 395. B. 2
 Non cylindrica forma fuit craticula. 403. B. 1
 Non decuit altaris gradus ad Meridiem conuerti. 396. D. 2
 Non dimensum atrium Gentium quid indicet. 178. D. 2
 Non eguit fenestris oraculum. 307. D. 2
 Non eodem ordine Ioannes, & Ezechiel animalia recensent. 319. D. 1
 Non eodem omnibus modo loquitur Deus. 589. D. 2
 Non erit alia domus domini in nouissimis diebus quam Ecclesia
 Christi. 580. E. 2
 Non fornicata, sed quadrata templi ostia fuerunt. 259. D. 1
 Non fuerunt atriola sub dio. 383. C. 1
 Non foeminea, non puerili, sed virili forma fuerunt Cherubim. 323. A. 2
 Non hominibus modo, verum etiam ipsis auibus ad templi tectum
 aditus interdictus. 287. D. 2
 Non in autumnno, sed in vere mundus creatur. 155. A. 1
 Non idem est anni exordium, & decima dies mensis. 154. D. 1
 Non idem ordo in interioribus, qui in exterioribus portis recen-
 sendis. 222. D. 1
 Non modo coniectura, verum efficax argumentum qualibet nota
 mensura in similibus exigendis. 187. E. 2
 Non murum, sed ipsum oraculum metitur Angelus. 264. D. 1
 Non omnes Salomonis fabricae cum orbis miraculis in compara-
 tionem adductae. 566. B. 2
 Non omnia Scriptura minutatim refert. 339. D. 2
 Non omnia vera non sunt quod à Sancto Hieronymo non sint
 scripta. 583. C. 2
 Non omnibus Dei mysteria patefacienda. 172. C. 1
 Non omnimoda partium similitudo pulcritudinem praestat. 73. B. 2
 Non posse octo intercolumnia in porticibus poni, in quibus por-
 tae aperiuntur. 212. E. 2
 Non quotidie summo Sacerdoti licitum erat & liberum adyta in-
 trogredi. 342. B. 1
 Non scripta lege contenti Hebraei, Ianitores in portis stauerunt,
 ipsius legis tutores. 190. C. 1
 Non semper vestes in mensa sicut in arca, & quare. 350. A. 2
 Non singulos palmos singulis cubitis attribuendos esse, sed vnum
 omnibus. 174. C. 2
 Non sunt appellandae Catholicae haereticorum Ecclesiae, &
 quare. 179. C. 2
 Non temere promittendum. 170. A. 2
 Non vna sed decem mensae cum panibus, ac totidem in templo
 candelabra fuerunt. 354. B. 1
 Norma sunt reliquarum omnium mensurae aenearum columna-
 rum. 250. A. 2
 Nosse ex nomine, in Scriptura, quid sit. 44. B. 2
 Nostrae staturae cubitum non vsurpat Ezechiel. 289. A. 1
 Nostri templis maxima religio deferenda. 202. D. 2
 Notio anteridum & erisnatum quae nam sit. 81. B. 2
 Notio vocis Vlam. 243. E. 2
 Notionem viri Angelum indicare. 164. A. 1
 Notiones vocum explicant Rabbini, non aedificij fabricam, quam
 ignorarunt. 223. D. 1
 Nova lex cum antiqua confertur. 366. D. 1
 Noua craticulae demonstratio, & vsus. 211. D. 1
 Nouissimae domus gloria ex collatione prioris elucescit. 554. C. 1
 Nonam in visione ciuitatem vidit Ioannes. 380. B. 2
 Nouum quidpiam indicat nouus dicendi modus. 320. C. 1
 Nubes densitates dicuntur. 370. D. 1
 Nubes pluuiarum ferotinae. 370. D. 1
 Nucis quae dicantur. 361. A. 2

Nudos fuisse Cherubinos, non vestibus contextos. 323. D. 2
 Nulla columna minor in altitudine cubitorum quindecim. 550. C. 1
 Nulla fenestra fuit in Oraculo. 308. C. 1
 Nulla personarum in iudicio ferendo habenda est ratio. 526. A. 2
 Nulla ratione cum aliqua templi parte turris Pharos comparanda. 538. E. 1
 Nullam rationem de templo Herodis habuere Hebraei. 573. E. 1
 Nullam pili licet addere, aut ab eis subtrahere mensuram. 276. C. 2
 Nullam habuit portam porticus Occidentalis. 218. D. 2
 Nulli parebat domus exterior, cum esset interior aperienda. 310. E. 1
 Nulli oraculum visum, aut accessum, nisi summo Pontifici. 267. C. 1
 Nullum paritur Sol senium. 221. B. 2
 Nullum Orientale aedificium ante faciem domus fuisse, sed tantum
 patentem plateam. 302. A. 2
 Nullum spatium interiacet inter murum oraculi, ac ipsum oracu-
 lum. 263. A. 2
 Nullum fumi spiramentum praeter fenestras. 384. B. 1
 Nullum ab Herode fuit aedificatum Templum. 575. A. 1
 Nullum in antiquo templo atrium mulierum: lege enim tantum à
 quibusdam locis foeminae repellebantur. 377. D. 2
 Nullus in thalamis fenestrarum vsus. 199. B. 2
 Num Psalmi graduum ad templi pertineant gradus. 224. B. 2
 Numeri quinquagenarij sacramentum. 471. E. 2
 Numeros cardinales refert Scriptura, eorum frequenter non me-
 moratis partibus additis. 175. C. 2
 Numero singulari pro plurali gaudent Hebraei frequentius. 222. A. 2
 Numeris cubitorum cum numeris totidem digiti adijciendi. 195. D. 1
 Numerorum minorum rationem non habere Scriptores, dum ma-
 iores referunt. 266. A. 2
 Numeros permittunt Hebraei. 498. D. 2
 Numeros permittunt frequenter Hebraei. 430. C. 1
 Numerum, vel mensuram quae paritur, parua; quae ijs carent,
 maxima. 179. B. 1
 Numerum inuenire tricennarium gazophylaciorum, perdifficile. 210. D. 2
 Numerum Psalmorum ad graduum numerum respexisse consen-
 tiunt Doctores. 225. A. 1
 Numerus centum cubitorum deducitur. 300. E. 1
 Numerus Cherubinarum duodenarius. 327. C. 2
 Numerus quinquagenarius fabricae Salomonicae proprius. 425. A. 1
 Numerus animarum Aegypto egressarum. 466. C. 2
 Numerus columnarum expenditur. 434. D. 2
 Numerus viginti cubitorum ex ostensis mensuris colligitur. 93. A. 2
 Numerus partium candelabri. 363. A. 2
 Numerus singularis pro plurali vsurpatur. 227. C. 2
 Numerus graduum atriorum, ac templi vestibuli quis fuerit. 181. B. 2
 Numerus cellarum. 283. D. 2
 Numerus triglyphorum in singulis intercolumnijs. 447. E. 1
 Numerus operatorum templi 401900. 464. B. 2
 Numerus quingentorum quid denotet. 472. C. 1
 Numerus striarum, & mensura. 426. D. 1
 Numerus senarius calamo non aptus. 175. E. 2
 Numquam absque sanguine Sanctuarium adibat summus Sacerdos. 342. B. 2
 Nunquam Arca testamenti in secundo templo apparuit, nec nisi in
 fine seculi apparebit. 585. C. 2
 Numismata antiquitus fuisse ponderata. 188. C. 1
 Nummus argenteus quidam faciem vestibuli praefertens. 245. E. 2
 Nuptiarum foedissimi gentium ritus. 400. B. 1

O bductae auro cellae fuerunt. 290. A. 2
 Obiectum auro cellae fuerunt. 290. A. 2
 Obiectum cur non totum simul videatur. 60. C. 1
 Obiectum cur aliter atque aliter à speciebus repraesentetur. 59. B. 2
 Ob Iosiam distulit vindictam Deus. 152. D. 1
 Obiectio aduersus Cherubinos primae visionis. 311. A. 2
 Obiectioni respondet Auctor. 183. D. 1
 Oblatio inuncti Sacerdotis in quibus culinis coqueretur. 381. D. 2
 Oblatio Christi pueruli à virgine Sanctissima in templo Deo Patri
 facta impleuit domum secundam vera gloria. 594. A. 2
 Oblationes Sancti Sanctorum quae dicuntur. 381. B. 2
 Oblationes impiorum Deo odibiles. 595. A. 1
 Oblationum carnes quae comedendae, quae nentiquam. 261. E. 1
 Oblationum conatibus aliquando obstitendum, & obiectionibus
 respondendum. 70. B. 2
 Obliquae fenestrae pro cancellis. 303. B. 2
 Obliquae fenestrae. 199. C. 1
 Obturat aures Deus, ne improborum preces audiat. 305. D. 2
 Occidentales pilae dimensae. 301. E. 2
 Occidentalis domus alitrudo nonaginta cubitorum. 259. B. 2
 Occidentalis latitudo Sanctuarij cubitorum quinquaginta qua-
 tuor. 276. A. 1
 Occiduum porticum porta caruisse. 218. D. 2
 Odtingenta talenta in fabrica turris Pharos expensa. 558. E. 1
 Octo longum cubitis portae vestibulum. 187. A. 2
 Octo mensas ad totidem stylobatas intra portam aptatas fuisse. 231. B. 1
 Octo intercolumnia in porticibus poni nequeunt, in quibus portae
 aperiendae. 211. E. 2
 Octodecim cubiti pares pedibus viginti septem. 424. A. 2
 Octoginta Aegyptiorum millia templo aedificando deseruiunt. 460. B. 1
 Octonas mensas concedit Richardus ternis singulis portis inte-
 rioribus. 251. B. 2
 Oculi

- Oculi iudicis caligantes dantur in poenam. 216. C. 2
 Oculi vnius vna visio quomodo terminetur. 58. B. 1
 Oculi, sicut & cetera sensuum instrumenta cur caui sint. 54. B. 1
 Oculi ut a diuersa illuminatione afficiatur. 55. C. 2
 Oculi quare sit sphaericus. 54. D. 1
 Occultum esse oportuit, quidquid erat super propitiatorio. 308. B. 2
 Oculi non videt distantias rerum. 63. E. 1
 Odium fratrum, graue malum. 410. B. 1
 Offerebatur vinum in mensa propositionis cum panibus. 352. E. E
 Offerentium manus victimarum capitibus imponebantur, priusquam iugularentur. 378. B. 1
 Olei penuriam indicat lenticula. 366. B. 1
 Olei lata quot, operarijs a Salomone dabantur. 553. C. 1
 Oliuae folia, achanti, & palmae insculpta. 456. A. 1
 Omne donum immundum longe ab Ecclesia Dei femouendum. 400. D. 2
 Omnes expensas templi quomodo praeparasse dicatur David. 505. E. 2
 Omnes ad Christi inuitantur conuiuium. 212. A. 2
 Omnes vrbes quae bonum agrum habent Iudaeis fuerunt refectae. 542. D. 1
 Omnes atrij interioris porticus, pares atrij exterioris porticibus. 228. D. 1
 Omnes Cherubini sedentem in propitiatorio respiciunt. 318. C. 1
 Omnes columnarum atrij ordines, pares, cubitorum sexaginta latitudinis. 197. A. 1
 Omnes templi Cherubinos eadem forma fuisse. 311. E. 2
 Omnes templi partes dici Hecal, & cur ita. 257. D. 2
 Omnes eiusdem aedificij partes in Ichnographia simul fieri debent. 70. B. 1
 Omnes Deus vult saluos fieri etiam sceleratos. 152. C. 1
 Omnes gradus templi quinque & viginti fuisse ab atrio gentium, usque ad Sanctuarium conuendendos, & qua ratione computentur. 248. C. 2
 Omnes templi trabes cedrinae diuersimode sculptae & ornatae. 552. C. 1
 Omnes equi Salomonis 57600. praeter mulos & alia iumenta. 523. E. 1
 Omni dignissima laude Dei domus est ab ipso aedificata, & inhabitata. 245. C. 1
 Omnis terra plena Domini gloria quo pacto sumendum. 312. B. 1
 Omnis qui progressum in spiritualibus sibi facit, alijs etiam facere tenetur. 172. D. 1
 Omnia malogranata numero centum. 453. B. 1
 Omnia orbis & Vrbs miracula a monte Moria comprehenduntur. 566. D. 1
 Omnia equitum ornamenta prae auri copia aurea fuisse conijciuntur. 528. C. 1
 Omnia cubacula ad orationem fuisse peruia. 296. D. 1
 Omnia domus Regiae Salomonis instrumenta & ornamenta aurea. 558. C. 1
 Omnia vasa, quae in Exodo enumerantur, ad mensam pertinuisse. 351. D. 2
 Omnia templi vasa, aurea & argentea quot fuerint. 501. C. D. 2
 Omnia cubacula paria. 276. B. 2
 Omnia peccata condonanda indicat Christus, quando septuagies septies dixit. 277. D. 1
 Omnibus spiritibus caelestibus sex alae a Sancto Dionysio tribuuntur. 316. A. 2
 Omnium sacrificiorum condimentum sal. 215. C. 1
 Omnium murorum atriorum templi aequa latitudo. 185. B. 1
 Omnium porticum atrij gentium mensura. 207. A. 1
 Omnium gentium nationibus Ecclesia constituitur. 464. C. 2
 Omnium bonorum summa, & caput Christi est praesentia. 263. C. 1
 Omnium mensurarum omnes mensurae. 234. E. 1
 Omnium columnarum centra in perpendicularo parietis. 375. D. 1
 Omnium pyramidum Aegypti soliditas quanta. 559. D. 2
 Omnium templi proportionum fundamentum. 184. C. 2
 Omnis Israel vnica arcae iactura reliquorum omnium obliti. 587. A. 1
 Omnis gloria domus secundae ex Christi in eam ingressu procedit. 594. B. 1
 Opera portantes, & latomi longe a se diuersi. 463. E. 2
 Oniae pontificis sordidae negligentiae mores. 510. B. C. 2
 Omnia quae ad fabricam necessaria videbantur impensas templi appellat David. 503. B. 2
 Opera duplex quare dicatur. 457. E. 2
 Opera Dei quare in templi fabrica posita dicatur. 461. D. 2
 Operarij templi Herodis cum Salomonicis conferuntur. 593. E. 1
 Operarij Tyrj in sex classes videntur distributi. 521. E. 2
 Operarij murorum Babylonis quot. 555. E. 2
 Operarij in Libano. 463. B. 2
 Operarij Hierosolymitani 165000. 464. D. 1
 Operariorum Salomonis annona qualis. 521. B. 2
 Operariorum templi numerus qualis. 522. E. 2
 Operarijs sub discessum quid a Salomone liberaliter erogatum. 552. E. 2
 Operariorum praefecti qui, & quot. 461. E. 1
 Operariorum dona templi Salomonici. 461. C. 1
 Operariorum templi numerus 401900. 464. B. 2
 Operariorum frequens numerus gloriam templi per se praedicat. 464. B. 2
 Opercula phialarum. 352. B. 2
 Operimentum fenestrarum triplex. 306. A. 1
 Operis exequutor Hiram, quem Hispani dicunt Aparejador. 461. E. 2
 Operis omnibus Salomon quam annonam faciebat. 553. B. 1
 Operum Libani praepositi 3600. 464. A. 1
 Opes Salomonis. 507. A. B. 1. & seq.
 Opes Davidis Deo soluisse facile potuerunt Iudaei Palaestini. 540. E. 2
 Ophir eadem quae aurea regio, Iosepho. 512. D. 2
 Ophiricam nauigationem magni faciunt Historici sacri. 512. E. 1
 Opibus acquirendis bella aduersantur. 507. C. 1
 Opinio Iudaeorum, de gloria domus secundae temporalis. 578. E. 2
 Oppida curruum, vbi custodiebantur, constituit Salomon. 526. E. 1
 Opiniones sinistrae de templi architectura reiiciendae. 414. B. 1
 Oportet Sanctum esse Sacerdotem Sancta ingressum. 270. A. 1
 Oppilatio quid, & vnde dicta. 273. C. 2
 Opus triglyphorum expeditum. 448. C. 2
 Optices scientia circa quae versetur. 48. C. 1
 Optices scientiam esse cur quidam negant. 48. A. 2
 Optices, seu perspectiua, cur scientiarum pulcherrima. 47. E. 2
 Optices innelligandae initia. 48. B. 1
 Opticae practicae definitio & eius finis. 63. C. 1
 Optices principia, quae videntur Physicis traditionibus contraria. 48. B. 2
 Optices principia cur ab Auctore tradita. 64. C. 1
 Optimum in vno quoque genere a voce dicitur Hebraeis quae putare significat, quasi putatum aut sepositum a communi. 499. B. 2
 Opus aedificij templi vere Diuinum, & omnium primum. 551. E. 2
 Opus cerostrotum non aptum ianuis. 368. E. 2
 Opus hoc quo pacto in lucem prodierit. 18. C. 1
 Opus Herodis iniquum ob superbiam Deo displicet. 572. E. 2
 Oraculi manifestatio. 269. C. 1
 Oraculi altare ad orandum fere institutum. 332. B. 1
 Oraculi, & Sancti altitudo diuersa. 438. A. 2
 Oraculi sanctitas, & dignitas. 440. B. 1
 Oraculi altitudo. 440. C. 1
 Oraculi altare quare dicatur altare aureum. 344. A. 1
 Oraculi fenestris Prophetarum mensurae locum non relinquunt. 307. B. 2
 Oraculum fenestris minime caruit. 307. D. 2
 Oraculum vno summo Pontifice excepto, omnibus fuit inaccessum, & inuisum. 267. C. 1
 Oraculum fenestris caruit. 308. C. 1
 Oraculum viginti cubitorum in media atrij interioris area constitutum fuit. 266. A. 1
 Oraculum ipsum altum viginti cubitis, non autem paries quo clauditur. 440. D. 2
 Oraculum metitur Angelus, non ipsum murum. 264. D. 1
 Oraculum caelestis habitaculi symbolum. 268. A. 1
 Oraculum omni ex parte muris munitum fuit. 267. C. 1
 Oratio Agrippae Regis ad Iudaeos qualis. 519. A. 1
 Oratio quies mentis dicitur. 294. A. 1. & A. 2
 Oratori deputatae porticus pulcherrimo lapide stratae. 373. D. 1
 Oratoris locus dignissimus. 290. A. 2
 Oratoris fructus vberimus. 202. B. 2
 Ordines lapidum tres quid indicent. 430. A. 1
 Ordines columnarum quomodo computandi. 433. D. 2
 Ordines tres lapidum, ordinemque lignorum non recte aliqui interpretantur. 241. E. 2
 Ordinis secundi triglyphi examinantur. 449. A. 2
 Ordines lapidum tres in porticu domus inueniendi. 429. B. 2
 Ordines templi nihil habere commune cum giso Iosephi. 242. B. 1
 Ordines tres vestibuli templi fuerunt. 430. B. 2
 Ordines dicuntur castella. 429. E. 2
 Ordinum proportionem. 443. B. 1
 Ordo primus vestibuli cum trabecatione quinquaginta cubitorum. 440. A. 1
 Ordo quis dicatur. 419. B. 2
 Ordo, figura, dispositio quae. 415. E. 2
 Ordo processionis in arca deferenda obseruatus. 225. C. 2
 Ordo librorum ipsius auctoris. 415. B. 1
 Ordo vnius non est, cum supponat numerum. 346. B. 1
 Ordo in interioribus portis recensendis non idem, atque in exterioribus. 222. D. 1
 Orichalcum, & aurichalcum quid sit. 485. A. 1
 Orthographia dissecti templi ab auctore proposita. 68. A. 1
 Orientale aedificium nullum ante domus faciem fuit, sed tantum patens platea. 302. A. 2
 Orientalem portam aliqui putant esse portam Sur, at falso. 220. D. 1
 Orientalis areae atrij exterioris mensura. 209. C. 2
 Orientalis platea, & eius mensurae. 293. B. 2
 Orientalis platea. 301. D. 1
 Orientalis substructio in quo a Meridiana differat. 81. D. 1
 Orientalis portae forma, ac eius rationes. 185. B. 1
 Orientalis porta prior dicitur dignitate, & ordine. 113. D. 2
 Origo atrij mulierum vnde sumpta. 208. D. 1
 Ornamenta, materia, ac forma veli quod in templo erat. 244. E. 1. & A. 2
 Ornamenta in templo Salomonis fuerunt, quae Itali appellant festoni. 481. E. 2
 Ornamenta laqueariorum. 439. E. 1
 Ornamenta portae, aut pilas secundi templi vestibulum non habuit. 247. D. 2
 Ornamenta triglyphorum. 450. A. 1
 Ornamenta templi. 265. A. 1
 Ornamenta zophori, quae dicuntur triglyphi. 369. B. 1
 Ornamenta fori Traiani qualia. 564. B. 2
 Ornamenta, & instrumenta vtriusque templi diuersa. 34. C. 1
 Ornamenta aedificiorum ex trabecationibus primum fuerunt petita. 445. B. 2
 Ornamenta cancellorum quae fuerint. 306. D. 1
 Ornamentorum templi multiplex consideratio. 310. D. 2
 Ornatus nimis decorem adimit architecturae. 43. C. 2
 Orthographia & Ichnographia sine differunt a Schenographia. 66. B. 1
 Orthographia Sanctuarij quadruplex esse debet. 73. B. 1
 Ostia in ipsis aperiebantur costis. 296. B. 1
 Ostia domus quadrata, non arcuata. 435. D. 1
 Ostia templi quadrata fuisse, non fornicata. 259. D. 1
 Ostia cubiculorum vbi aperiebantur. 284. A. 1
 Ostia

Ostia thalamorum inter se diuersa.
Ostia ad quatuor gentes.
Ostia templi latitudo tabernaculi latitudini confertur.
Ostia nomen valuas aliquando significat.
Ostia bina qua ratione capienda.
Ostia bina in cancellis atrij interioris.
Ostia oraculi, eorumque materia.
Ovulorum sculptura in basi.

194. D. 1
218. A. 2
259. C. 2
366. E. 2
368. A. 1
244. C. 1
368. B. 1
458. B. 1

P

Palaestinae regionis instauratione cum templi instauratione Ezechielis ostensa est. 36. E. 2
Palaestinae praesens sterilitas antiquae vbertati nihil derogat. 511. E. 2
Palaestina, Samaria, Syria, Chaldaea, Arabia cum alijs Salomoni seruebant. 509. A. B. 1
Palaestinae vbertatis antiquae, qui fuit auctor Deus, idem & praesentis sterilitatis. 512. B. 1
Palaestina reliqua Asia fuit vberior. 512. C. 1
Palaestinae vbertas, & celsitudo Ecclesiae sanctae denotat e caelo missam pinguedinem. 512. D. 2
Palaestinae, & Aegypti tellus plana. 287. B. 2
Palaestinae exploratores Geometrae fuerunt, sicut & Ezechiel. 19. A. 2
Palaestis sexta cubiti pars. 174. D. 2
Palmae in frontibus quae. 200. B. 2
Palmae pro capitellis. 214. B. 1
Palmae, & Cherubim qua ratione in zophoris insculperentur. 450. B. 1
Palmae hominum symbola, & in Sanctuario humanitatis Christi. 476. B. 1
Palmae, & Cherubim acta Apostolorum & gesta indicant. 325. C. 1
Palmae commendatio: eadem cum diuinis spiritibus mirifice consentiens. 494. D. 1
Palma quoque inter duos fuisse Cherubinos. 325. E. 2
Palmarum spatulis capitella ornata. 369. E. 2
Palmarum & Cherubim consensio mira. 494. C. 1
Palmarum Hispanorum fere alti gradus templi. 181. D. 2
Palmarum est semicubitus. 390. A. 1
Palmarum maior quis. 389. D. 2
Pares ideae minus viles aedificio existunt. 67. C. 2
Panes singuli quare duas continerent mensuras Gomor. 351. B. 1
Pantheon Romanum a quo extructum. 564. E. 2
Pantheon cum vna porticu Israelis comparatur. 565. C. 1
Panum propositio magnitudo. 350. D. 2
Panum dispositio in menta. 351. C. 1
Parabola pastoris gregem seruantis, & lapidis vtrumque parietem iungentis, eadem est. 480. D. 1
Parabola conuinij quid denotet. 474. A. 2
Parabola veritas a Paulo explicata. 342. C. 2
Parabola & aenigmatum cur maxima scripturae pars contineatur. 2. D. 2
Paradyfus, seu vinea idem aedificium vocatur. 462. E. 1
Parbar domus quae dicatur. 221. A. 1
Parcellarum in singulis ordinibus mensura, in omnibus non item. 190. B. 1
Par vestibulorum omnium ornatus, & constitutio. 188. B. 1
Parallelae figurae sectio in orthographia & orthographia fit ad angulos rectos. 66. C. 2
Parastades palmae dicuntur, propter capitella palmis exornata. 327. D. 1
Parastades singulae quot cubitis a muro distent. 275. E. 2
Parastades in angulis vestibuli. 370. A. 1
Parentes honorandi sunt. 410. A. 1
Parentum fidelium fideles filios honore dignatur Deus. 241. A. 1
Paria omnia fuisse cubacula. 276. B. 2
Parietem saepe in inferioribus latiore fundari, non nihil eleuatum restringi. 193. C. 1
Parietes, basis, anguli, siue cornua altaris lignea. 338. E. 2
Parietes turris super extruendae crassiores, ac firmiores fuisse. 291. A. 2
Parietes templi Salomonis interius & exterius auro contexti. 591. B. 2
Parietes Sanctuarij palmis interiectis in binas singuli partes diuiduntur. 325. D. 2
Parietis domus trabes tribuit Richardus, quas textus negat. 280. D. 2
Parietis partes, & fulcra. 272. B. 2
Parietis Hebraicum nomen vnde desumptum. 270. D. 2
Parietis Meridianus, & Aequilonaris lapide angulari connectuntur, ac copulantur. 479. D. 2
Partes columnarum quae. 428. C. 1
Partes templi tres. 216. D. 2
Partes templi quomodo fuerint connexae. 481. D. 2
Pauis contenti esse debent Sacerdotes. 387. E. 2
Paries thalamorum latus quinque, altus nonaginta cubitos. 299. E. 1
Paries in latere domus interior sex cubitorum. 273. B. 1
Paries substructionis qualiter crassus. 549. C. 2
Paries, qui a Sancto oraculum diuidit, in sexaginta cubitorum longitudine includendus. 264. E. 2
Paries lapideus, non materiaceus. 291. D. 1
Paries atrij Israelis quot palmis aequabatur. 550. D. 2
Parietum templi atriorum quatenus crassitudo. 185. B. 1
Parietum altaris pondus. 406. A. 1
Parietum adytis altitudo quanta, & portae Orientalis. 328. A. 2
Parietum crassitudo celsitudini domus opportuna probatur. 272. E. 1
Parthianus Ipherinus Graphidis peritissimus & perspectiuus. 63. D. 2
Partium dissimilium admirandus plane responsus. 228. C. 2
Particula, vique ad, tempus significat nondum expletum. 309. E. 1

Partis 2. tom. 2. index rerum & verborum.
Partium candelabri dispositio. 363. B. 2
Partium substructionis ratio. 385. E. 1
Partium candelabri numerus. 363. A. 2
Partium altaris aenei descriptio. 84. C. 1
Partium atriorum, & templi pulcherrima symmetria. 265. B. 2
Pars domus Dei sancta vocata cubitis viginti lata, longitudine dupla. 551. D. 1
Paruarum idearum mensurae constructio. 184. E. 2
Pastophoros Venus dicitur. 204. B. 1
Pater, & Magister Hiram dicitur, dignitatis ergo. 462. C. 1
Pater prouidus opes quibus filium scit indigere, non quas optat erogat. 569. C. 2
Patrum sceleris heres fuit Amon. 152. D. 2
Patres locum Aggae mystice interpretati videntur. 568. A. 2
Patria requies cum visione coniuncta. 453. C. 2
Patrum vox vna de palmo omnibus cubitis superaddendo, non autem singulis. 174. C. 2
Passiones iuuenum scientiam Diuinam, & amorem impedire. 295. E. 1
Pauimenti opus stupore dignum. 207. E. 1
Pauimenti sublimitas non parum parit loco dignitatem. 180. B. 2
Pauimenta ad libellam omnia constituenda esse. 181. A. 1
Pauimentum pro vniuersa porticu per Synecdochen Sumi. 207. A. 2
Pauimentum totius aedificij quale. 552. E. 1
Pauimentum lapide stratum subter gazophylacia fuisse, non ad eorum latus. 230. A. 1
Pauli, & Ezechielis visiones conferuntur. 15. D. 1
Pauperes simul & diuites esse vanos. 170. B. 1
Pauli, simiae, & ebut Salomoni ex India allata. 513. D. 2
Pax Israelis Salomonis tempore. 508. B. 2
Peccati damna. 444. D. 1
Peccati medicina, poenitentia. 151. A. 2
Peccati symbolum vnderarius numerus. 277. C. 1
Peccatores arbores sunt aridae, & infructuosae. 481. C. 1
Peccatores si non sibi, saltem iustis sunt proficui. 481. C. 1
Peccatorum contritionem sequitur consolatio. 36. A. 1
Peccatorum expiator Christus. 475. A. 2
Peccatorum spes quasi segetis grandine perit. 497. C. 2
Pectus leonis inuictum. 391. C. 1
Pedes alati cur dicantur. 324. A. 1
Pedes aqua demersos lauabant sacerdotes. 489. B. 2
Pedibus mensae caruerunt, quarum meminit Propheta. 231. A. 2
Pedis luterum forma & caelaturae. 495. A. B. 1
Pedis humani longitudo in tres partes diuiditur. 82. A. 2
Peltae Salomonis, quod auri pondus duplum habeant, maiores scutis fuerunt. 528. B. 1
Peltae ab Equitibus Salomonis ad pompam solummodo gestabantur. 527. B. 2
Peltae & scuta domus saltus Libani aurea. 562. C. D. 1
Penuria Architectorum iam inde ab Augusto. 38. C. 2
Per Angelum stantem Christum repraesentari. 167. A. 1
Per auris auditum magis internum, quam externum intelligi. 169. C. 2
Per calamus quidnam in candelabro sit intelligendum. 362. C. 2
Percussa ciuitas quare dicatur, non subuersa. 156. C. 1
Percussa ad correptionem dicitur Hierosolyma, cui instaurationem pollicetur Deus. 155. E. 2
Percussantur Prophetae Angeli respondent. 321. C. 2
Percussus pastor Christus a Patre suo dicitur, quia pro nobis illum percussit, permittit. 156. A. 1
Perfectio numeri senarij. 474. B. 1
Periboli forma cubicis constabat aris. 177. C. 1
Periboli atrij explicatio. 81. B. 1
Peribolum necessario circa templum fuisse extruendum. 176. C. 2
Periboli varia explicantur nomina. 176. E. 2
Periboli altitudo quanta fuerit. 242. A. 2
Peribolum obliquis fenestris perterebratum fuisse. 303. E. 2
Peribolum marmoreus. 199. E. 2
Peribolum, antemurale, aedificium, & binian appellatur murus. 172. E. 2
Peribolum atrij Israelis quingentorum vndique cubitorum fuit. 380. B. 1
Peor idolum. 398. E. 2
Peritia in architecto pluris facienda, quam graphidis excellentia. 43. D. 1
Peristylia quae dicantur. 207. B. 2
Per manum Dei Spiritum sanctum nonnumquam indicari. 158. E. 2
Per manus, ac pedes Christi patet aditus ad Patrem. 475. C. 1
Per manus, & digitorum e brachio emanationem, Spiritus sancti ex Patre, & Filio processio innuitur. 158. E. 2
Per omnes Aegypti Praefecturas Hebraei dispersi. 542. C. 1
Perpendiculum, funiculum, calamus aut aedificandi, aut destruendi esse symbola. 166. D. 1
Perpetua Dei inhabitatio Ecclesiae, sub figura templi promittitur. 173. E. 1
Perpetuo Christus in Ecclesia manet, illamque fouet, & regit. 162. A. 1
Perpetuum ignem quare daemone dicantur Gentes dementatae. 240. B. 2
Perpetuus in altari ignis fuit. 240. D. 1
Perfarum Regnum cur argenteum vocatum. 548. C. 1
Perfarum Reges sedi aureae insidiebant. 557. A. 2
Per scalas in gazophylacia ascensus. 205. A. 1
Personarum acceptio prohibetur. 326. A. 2
Perspectiua, seu optices, cur scientiarum pulcherrima. 47. E. 2
Perspectiuae ratio quae sit. 63. E. 2
Perspectui negant visionem fieri in indiuisibili. 57. A. 2
Perspectui a Philosopho discrimen, in lucis consideratione. 48. C. 2
Perspectui ad vnum punctum figuras concurrere suadent. 62. A. 1
Perspe-

- Perspectiva nihil habet Philosophiae contrarium. 50. D. 2
 Perspectivorum lineae quomodo accipiantur. 50. C. 1
 Perspicuum quid sit. 52. D. 1
 Perspicuum, & lux quomodo videantur. 54. D. 2
 Per templum Christi corpus, per eius ruinas huius mortem praefignari. 168. C. 2
 Per vellere aurem, quid apud Profanos. 170. A. 2
 Per virum templum dimittentem Christus praesignatur Ecclesiae aedificator. 164. D. 1
 Pes luteris animalibus infidebat. 495. B. 1
 Pes luteris eiusque mensurae. 494. E. 2
 Pes sine basis luteris describitur. 494. D. 2
 Pessimos etiam a perditione conatur Deus reuocare. 152. C. 1
 Pessuli templi, & repagula ex auro. 501. A. 2
 Pharaon quinquam fuerit. 559. E. 1
 Phoenicum, ac Tyrionum octoginta millia in templo defudant. 460. E. 1
 Phrasis sacrae Scripturae difficilis. 418. C. 1
 Phylae ad effundendum sanguinem. 497. E. 2
 Phylae aureae vsu diuersae ab aeneis. 499. D. E. 2
 Phylae nomen pro communi vasis sumitur. 498. A. 1
 Phylae Hebraicum nomen in scutellam posset conuertere. 352. A. 2
 Phylae aureae sacro cubito altiores. 503. A. 1
 Phylae aureae pondus, & argenteae. 503. B. C. 1
 Phylarum varia nomina. 498. A. 1
 Phylas suos pedes habuisse. 237. C. 2
 Phylarum altitudo cubito maior. 352. E. 1
 Phylarum opercula. 352. B. 2
 Phylarum forma. 237. C. 2
 Philistaeos, Moabitas, Idumacos, Syros, Damascenos, Ammonitas, Amalecitas aliasque gentes David suo imperio subiugavit. 531. D. E. 1, & A. B. C. D. E. 2
 Philosophia, & Mathematicae concordet. 49. B. C. 1
 Philosophi canes dicti. 400. D. 2
 Phinees iram Dei cur auerterit. 399. B. 2
 Phrasis Ezechielis frequens. 159. B. 1
 Phrygiae, seu Moesia fluvius Meandrus. 349. E. 2
 Phydias ob Iouis Olympici simulacrum artificiose factum laudatus. 555. A. 2
 Pictor & architectus quo differant. 43. D. 2, & 46. C. 2
 Pictorum quorundam nobile certamen. 48. A. 1
 Pictoribus, atque architectis seruit Graphidis scientia, & utrum sit eadem. 43. A. B. 1
 Pictura adumbrata inutilis Architecturae. 62. D. 2
 Pictura in quo differt a Scenographia. 63. E. 1
 Picturae origo Graphidis peritia. 63. E. 2
 Pietati & templi religioni impendebat Hebraicus populus, quod vanitati subtrahebat, & luxuri. 511. E. 2
 Pila una in medio Occidentali pariete extructa fuit. 273. D. 2
 Pilae quae dicantur. 273. B. 2
 Pilae vestibuli in primo ordine quadraginta cubitorum. 439. C. 2
 Pilarum Occidentalium dimensio. 301. E. 2
 Pilarum numerus mysteriorum plenus. 277. A. 1
 Pilis nullam addere licet, vel ab eis subtrahere mensuram. 276. C. 2
 Pinna ab Hebraea voce deducta quid significet. 477. E. 1
 Pio viro Vulgata minime respuenda. 363. B. 1
 Plagas Christi denotant templi ostia. 368. D. 1
 Planetae septem atrijs indicantur. 469. E. 2
 Plenissima curae ignis custodia. 240. D. 1
 Platea totam domum undique cingebat. 293. E. 1
 Platea Orientalis, eiusque mensurae. 293. B. 2
 Plateae, vel dilatationis nomen. 283. C. 2
 Platea Orientalis. 701. D. 1
 Plectra dicuntur coronae, aut plexae, quod maris vndas implexas referant. 493. E. 2
 Plectra, hoc est plexae, aut plenae quare dicantur coronae, aut ferta. 493. E. 2
 Plena omnis terra gloria Domini quomodo sit intelligenda. 322. B. 1
 Pleonasmus Rhetoricae tropum sacris Scripturibus non esse infrequentem. 169. A. 1
 Pleura, Graeca vox costas hominis, ac navis significat, necnon fluminis ripas. 272. C. 1
 Plura capita significantis mysterijs non sunt apta. 315. B. 2
 Plura praestabat populus templo aut tabernaculo, quam quae exigebantur. 511. B. 2
 Plura simul non videntur perfecte. 60. D. 1
 Pluviae ferotinae nubes. 370. D. 1
 Plura vasa etiam argentea in templo fuerunt. 354. B. 2
 Plures classes a Salomone in Indiam mittebantur. 513. C. 1
 Plures currus habuit Salomon, quam Pharaon. 526. D. 1
 Plura emebantur Salomonis equi, quam Romanorum. 526. A. 1
 Plures Principes thesauris sacris praefecit David. 512. E. 2
 Plures Cheruborum pedes quomodo accipiendi. 316. B. 2
 Plures an fuerint gradus altaris, an vnus acclivis ascensus. 397. D. 1
 Plures principes Thesauris Davidis diuersis in locis praefecti erant. 529. E. 2
 Pluribus templi locis Cherubini formati fuerunt. 323. A. 1
 Podiola quomodo deducantur. 443. C. 1
 Poena quam citissime culpam consequitur. 151. C. 2
 Poenitentia est initium mutationis morum. 35. E. 2
 Porticis figmentis inuisibiles spiritus pingunt sacrae Litterae. 317. A. 2
 Politorum lapidum ordinibus ternis constans atrium. 201. D. 2
 Polluitur ferro altare, quod effundendi sanguinis ferrum esset instrumentum. 407. C. 2
 Poma in retiaculorum foraminibus disposita. 451. A. 2
 Pompeius Magnus infinitos thesauros victa Asia in triumpho ostentavit. 548. C. 2
 Pompeius & Augustus quae nam donaria in Capitolium insulerint. 561. D. 1
 Ponderandi aeneas columnas modus quis. 486. A. 2
 Pondus aeris quo tecta templi operiebantur quomodo inuestigetur. 496. A. 2, & seq.
 Pondus aquae qua mare implebatur aeneum. 490. C. 1
 Pondus auri aeneas columnas tegentis quantum fuerit. 487. A. 2
 Pondus est gloria, tribulatio leuitas. 411. D. 1
 Pondus altaris examinandum. 405. E. 1
 Pondus craticulae. 405. E. 2
 Pondus maris aeni. 490. B. 1
 Pondus vnus columnae aeneae, si ea tota solida fuisset, quantum foret. 486. D. 2
 Pondus & magnitudo singulorum vasorum aureorum. 501. B. C. 2
 Pondus aeris quod in templo fuit expensum. 498. E. 1, & seq.
 Pondus conchae ac singularum partium, & decem simul luterum. 495. A. B. C. D. E. 2
 Pondus altaris vniuersum. 407. A. 1
 Pontifex summus nunquam sine sanguinis effusione Sanctuarium ingrediebatur. 342. B. 2
 Populi vestimenta prophana. Sacerdotum sancta. 578. B. 1
 Populi felicitas, & miseria signis aptissimis indicatur. 385. B. 2
 Populo sub vtraque specie communicare quondam permissum, nunc quare prohibitum. 353. D. 1
 Populum cum Angelis coniungit Christus. 480. C. 1
 Populus in gazophylacio atrij interioris munera quo pacto offerret. 294. C. 2
 Porphyreticum templi pavimentum. 205. E. 2
 Porta templi similis ei, quae in Pantheo Romano. 330. C. 2
 Porta templi, & domus saltus Libani quadrata, hoc est, rectis angulis. 330. A. 1
 Porta Sancti Sanctorum portae exteriori similis. 330. E. 2
 Portae templi diuersae Ecclesiae tempora significabant. 25. E. 2
 Porta templi speciosa quanam. 578. B. 1
 Porta templi quadrata, non fornicata. 329. B. 1
 Porta exterior cur inferior dicatur. 209. E. 2
 Porta interior quare recta aspiceret exteriorem, & e conuerso. 218. A. 1
 Porta patens quae dicatur. 219. C. 2
 Porta Scutariorum quae. 219. E. 1
 Porta Orientalis quibus modis dicatur prior. 215. D. 2
 Porta, vel ostium Sancti Sanctorum sex patens cubitos: humerorum septem hinc, & septem illinc. 264. A. 1
 Porta vestibuli circumdatur. 212. D. 2
 Porta Sur quae dicatur. 219. E. 2
 Porta secunda eadem quae interior. 232. E. 2
 Porta pastophorij quae. 220. B. 2
 Porta cum suis ornamentois lata cubitos decem, alta vero viginti. 197. E. 2
 Porta Baronum. 220. E. 1
 Portae Orientalis forma quanam. 185. B. 1
 Portae latera quae dicantur. 260. B. 1
 Portae vestibulum octo cubitorum longitudinis. 187. E. 2
 Porta, ad quam venit Angelus dimenso peribolo, est atrij Israelis, quod atrium exterius dicitur. 178. E. 1
 Portae introitus, siue spatium in media porta relictum. 191. B. 2
 Portae ornamentis, & firmamentis caruit secundi templi vestibulum. 247. D. 2
 Portae templi quomodo a portis atriorum distinguantur. 259. D. 2
 Portae interioris pavimentum cum solo atrij Sacerdotum aequum libratum. 232. E. 1
 Portae Capitolij laminis aureis contextae. 561. E. 1
 Portae altitudo cubitorum viginti. 260. A. 1
 Portae frontes quae dicantur. 258. D. 2
 Portae nomine quidnam intelligatur. 191. C. 2
 Portae latitudo, & calami iusta mensura. 193. E. 1
 Portae frontes atriorum frontibus pares, cubitorum nempe sexaginta. 197. C. 1
 Portae longitudo quae. 197. D. 1
 Portae loci ad orationem. 295. C. 2
 Portae longitudo quanam. 192. D. 1
 Portae ab atrio ingredienti in cubicula. 296. A. 1
 Portae vestibuli latitudo cubitorum quatuordecim. 246. A. 2
 Portam Occidentalem Sanctuarij negat Lyranus. 273. A. 2
 Portarum vestibula stylobatarum proiectiones non agnouisse. 188. B. 2
 Porticibus amplis atrium interius cinctum fuisse, & gazophylacijs, non solo peribolo, ut quidam somniant. 241. C. 2
 Portas templi fusta fronde coronare licitum, olim Hebraeis. 482. D. 1
 Porticum Meridianam tantum extruxit Herodes. 592. D. 2
 Porticum Gentium ceteris porticibus dispositione fuisse similem. 189. A. 2
 Porticus quatuor circa aedem. 433. E. 2
 Porticum occidentum nullam habuisse portam. 218. D. 2
 Porticus Gentium paries quantae longitudinis. 549. D. 2
 Porticus templi quaternae, cum earum custodijs. 244. C. 2
 Porticus ante templum longitudo viginti cubitorum, latitudo decem. 246. C. 2
 Porticus altitudo centum viginti cubitorum. 437. A. 2
 Porticus fornicata. 186. D. 2
 Porticus quoniplices habuerit vtrumque templum. 22. D. 2
 Porticus templi Barbarorum spolijs erant ornatae. 483. C. 1
 Porticus atrij Gentium longitudo, & magnificentia. 23. E. 2
 Porticus columnarum, vel solij. 436. C. 1
 Porticus Salomonis ab Herode ornata. 578. D. 1
 Porticus, & atrium Israelis Sancta vocata. 189. E. 2
 Porticus Salomonis quanam sit & quare sic dicta. 574. B. 1
 Porticus quadrata tribus iuncta porticibus. 373. A. 2
 Porticum Salomonis ad Gentes, non ad Sacerdotes pertinuisse. 167. D. 1
 Porticus singulae nouenos latae calamos. 385. B. 1
 Porticum latitudo perperna quinquaginta cubitorum. 375. D. 1
 Porticus Herodis Zorobabelicam, non Salomonicam superauit. 592. E. 2

Porticus Gentium cum Neronis domo confertur. 562. E. 2
 Porticus quaternae circa templum à Salomone erectae. 206. C. 2
 Porticus omnes interiores omnino pares exterioribus. 228. D. 1
 Porticus triplices aequales. 191. C. 1
 Porticus templi quibus insigniatur nominibus. 243. D. 2
 Porticum latitudo ex tertia camerae. 436. D. 2
 Porticum templi postes numerat Septenarius. 112. B. 1
 Porticum omnium atriij Gentium quae mensura. 207. A. 1
 Porticum latitudo, & longitudo quanta. 209. B. 1
 Porticum in ternas ambulationes diuisio. 209. E. 1
 Porticum distributio Scripturarum sacrarum consensione confidatur. 211. B. 2
 Porticum longitudo centum cubitorum. 373. B. 1
 Portionem subduplam toto in aedificio fuisse obseruatam. 195. C. 1
 Postu respondisse ex aequo longitudinem vestibuli latitudini domus. 247. A. 1
 Post annum quinquagesimum nemo recensetur. 536. B. 2
 Post captiuitatem fuit in Salomonis templo atrium Gentium, non antea. 180. D. 1
 Post poenitentiam Deus gaudium pollicetur. 155. C. 2
 Post resurrectionem Dei manus quiescisse recte dicitur. 162. D. 1
 Postem voce Saph significari astringitur. 183. A. 2
 Postes subdupla vestibuli proportionem. 195. C. 1
 Postes, frontes, vestibula, thalami intra portam constituenda. 200. A. 2
 Postes vestibuli pares muro ambienti totam domum extrinsecus. 246. B. 2
 Postes substructionum calamus lati, ac tantundem ambulationes. 385. A. 1
 Postes portae dimensi. 261. D. 2
 Postes qui, & quare frontes appellantur. 189. D. 1
 Postes ex vno perpetuo lapide singuli. 330. A. 2
 Postes porticum atrijs reliquis pares. 303. A. 2
 Postes angulares quadratos calami vnus fuisse. 209. E. 1
 Postes superliminare sustinentes lati cubitum vnum. 259. C. 1
 Postes vestibuli dimensi. 245. C. 2
 Postes portae aulae Sanctae dimetiuntur. 329. D. 2
 Postes ex quinta latitudinis parte. 331. B. 1
 Postum stylobatae quam habuerint latitudinem. 185. B. 2
 Potens ad delinendum idololatria libidini coniuncta. 398. B. 1
 Potentiam, sapientiam, & bonitatem Dei indicabant ea, quae in arca erant. 312. A. 2
 Praecepta ex sacris fabricis hausit Vitruuius. 427. A. 1
 Praeda Susis, & Arbelae ab Alexandro capta. 517. D. E. 2
 Praeceptum suum Vitruuius ex templi obseruatione deprompsit. 184. B. 1
 Praeceptum Dei de victimis saepe condiendis triplex. 215. D. 1
 Praeceptis illotis manibus fuisse excedendae. 489. C. 2
 Praecisa Scapi altitudo. 423. E. 1
 Praecordia quasi cordis parietes. 271. E. 1
 Praeda Suesae Pomaetiae causa maiestatis aedificij Capitolini. 561. A. 1
 Praedicationis exordium, & Apostolorum vocatio Galilaeae gloria. 410. B. 2
 Praedicatores quomodo Ecclesiam aedificent. 165. D. 1
 Praefecti principes dicuntur, & Regi adstant. 3300. 464. B. 1
 Praefecti duodecim annonam praebebant familiae Salomonis. 523. A. 1
 Praefecti operariorum qui, & quot. 463. E. 1
 Praefectus vestigalium vnus sexaginta praecerat ciuitatibus magnis, atque muratis. 508. D. 1
 Praefectus operis templi Hiram laudatus. 462. A. 1
 Praefiscini, & praefiscinae qui. 52. D. 2
 Praelata non fuit Arca in Tiri triumpho. 586. C. 2
 Praelati Ecclesiae cuiusmodi esse debeant. 314. D. 2
 Prae paupertate reliquias opum Salomonis ex Dauidico sepulcro Herodes rapuit. 590. E. 2
 Praepositi operum Libani ter mille sexcenti. 464. A. 1
 Praeposito Hebraica Ghal, & super, significat, & ad. 267. C. 2
 Praeter fenestras nullum fumi spiramentum. 384. B. 1
 Praeteritum pro futuro frequens apud Prophetas. 196. C. 1
 Pretiosum & rarum eadem voce significantur. 10. D. 2
 Pretiosissimos in templo lapides fuisse. 207. D. 1
 Pretiosus Turquesae lapis. 263. A. 1
 Pretiosus auro quoddam aeris genus. 405. A. 1
 Prima Ezechielis visio throno Dei in oraculo simillima. 308. A. 2
 Prima Christi reprobatio à Iudaeis facta. 478. D. 1
 Primae Ichnographiae descriptio loco proprio tractatur. 77. A. 2
 Prima omnium arborum flores emittit amygdalus. 361. A. 2
 Prima aedificandi principia. 271. A. 1
 Primi, ac secundi templi gradus inter se conferuntur. 224. D. 1
 Primi, ac secundi templi collatio. 243. B. 2
 Primi ordinis columnarum altitudo viginti cubitorum. 196. D. 2
 Primae Orientalis portae graduum numerus. 180. D. 2
 Primi ordinis epistylorum mensura eadem quae antepagmentorum. 330. E. 2
 Primi ordinis columnarum quae altitudo. 223. B. 2
 Primitiarum lex quam pinguis Leuitis. 545. E. 2
 Primo aduentu Christus fuit mansuetissimus, terribilis & severus secundo futurus. 325. D. 1
 Primo, secundo, tertio quoque anno classis mittebatur in Indiam. 513. C. 1
 Primitias ac decimas soluentibus, quid promittat Deus. 23. C. 2
 Primitias & decimas vbicumque erant Hebraei, Deo persoluebant. 538. D. 2
 Primo ad portam Aquilonarem periboli exterioris adductus Propheta fuit. 263. A. 2
 Primus anni mensis Nisan. 154. E. 1
 Primus graduum Psalmus eductum ex Aegypto populum narrat. 226. C. 1
 Princeps Sacerdotum Zacharias vnus è multis. 346. A. 1
 Princeps Sacerdotum per gradus quindecim in Sanctum Sancto-

rum ascendebat. 224. D. 2
 Principes semel templo sponte offerunt auri talenta quinque millia octingenta triginta tria, & eo amplius. 510. A. 2
 Principes Israel victis Madianitis praedam Deo offerunt. 533. B. 1
 Principes foeminae, ac Reginae propter Idolorum cultum Scotta fiebant. 399. C. 1
 Principes populi dona offerunt aedificando templo, aurum, argentum, aes, ferrum, gemmas. 503. D. E. 2
 Principis amor populos in officio continet. 510. A. 1
 Principum ecclesiae aequitas, puritas, sanctitas. 497. B. 2
 Prioribus posteriora, imis summa apte in Ezechielis aedificio respondent. 241. A. 2
 Prius templum, deinde altare, honoris ergo nominari. 244. A. 1
 Prius tabernaculum saeculare, aut mundanum dicitur. 342. C. 1
 Processionis ordo, dum arca deferretur. 225. C. 2
 Prodigia, & vltio Diuina in antiqui templi violatores. 239. E. 2
 Prodigiosorum smaragdorum exempla. 205. B. 2
 Pro domo nonnumquam capitur ostium. 191. D. 2
 Pro hereditatis partae accipitur funis, virga. 166. A. 1
 Proiecturae periboli quare ab Auctore signatae. 69. B. 2
 Proiecturae ornamentorum sicut aedificij membra in Ichnographia designantur. 69. E. 1
 Proiecturae stylobatarum. 193. A. 1
 Proiecturae spirarum extra solidum non debent procedere. 384. B. 2
 Proiectura stylobatarum demonstratur. 188. E. 1
 Pro familia, & gente accipitur domus. 172. A. 1
 Profanus Hebraeis vsus vestibuli, quia commune vestibulum. 189. D. 2
 Profundissimis vallibus templum vndique cinctum fuisse. 176. D. 2
 Pro latere humerus vsurpatur. 208. B. 2
 Pro latere foemur vsurpatur. 360. D. 2
 Pro lateribus costae vsurpantur. 272. A. 1
 Pro laude mugitus absoni videntur. 317. B. 2
 Pro longitudine extensio sumitur. 338. B. 2
 Pro luce cornu vsurpatur. 337. C. 1
 Promittendum non temere. 170. A. 2
 Promissae libertatis, & patriae laetus nuntius in tertio Psalmo graduum occiditur. 226. A. 2
 Pronum diceretur à Vitruvio aula sancta. 257. D. 1
 Pro Occidente mare vsurpatur. 299. D. 1
 Pro opibus gloria accipitur. 411. D. 2
 Propheta Ezechiel negat oraculo fenestras. 309. D. 1
 Propheta quis dicendus sit. 11. C. 2
 Propheta ad montem Moriam adductus. 161. A. 1
 Propheta feras arundinis nuncupat milites lanceis instructos. 105. C. 2
 Propheta Nathan architecturam docuit. 416. B. 2
 Propheta Zacharias non fuit summus Sacerdos. 346. E. 1
 Propheta populi doctor, & Angelus. 171. C. 2
 Prophetiae etiam audire, & tangere dicuntur, quae intellectu percipiunt. 15. A. B. 1
 Prophetiae de Christo loquentes difficiliore quare fuerint. 4. C. 1
 Prophetiae quot modis rerum supernaturalium visiones recipiant. 12. D. 2
 Prophetiae exordium quid contineat. 152. A. 1
 Prophetiae ab Apostolis, & illi, qui hos, ab alijs qui illos audierunt quomodo differant. 7. E. 1
 Prophetiae vt videntes, sic prophetiae visiones dicuntur. 9. D. 1
 Prophetiae quoniam veritatis occultandae viam tenuerint. 4. B. 1
 Prophetiae mensurae fenestris oraculi locum non relinquunt. 307. B. 2
 Prophetiae ab Euangelistis relati non vnus, sed plurium verba sumuntur. 582. B. 1
 Prophetam de restituto à Zorobabele templo minime intellexisse. 157. E. 1
 Prophetandi modus quadruplex. 12. E. 1
 Prophetarum munus praecipuum quod fuerit. 10. E. 1
 Prophetarum à Christo differentia. 9. D. 2. & 10. A. 2
 Prophetarum dignitas ex ipsa visionum qualitate. 11. D. 2
 Prophetia Ezechielis vt intelligatur, idea fabricae prius formanda. 19. C. 1
 Prophetia Aggae Ecclesiae Christi gloriam demonstrat. 567. B. 1
 Prophetia Ezechielis liber obsignatus. 7. B. 2
 Prophetia Ezechielis cur tam obscure, ac aenigmatice tradita. 3. A. D. 1
 Prophetia requies dicitur. 295. B. 2
 Prophetia cur visio dicatur. 15. A. 1
 Prophetiae Ezechielis finis quis sit. 29. D. 1
 Prophetiae ad septem capita reuocantur ab Isidoro. 12. B. 2
 Prophetiae genus quodplex sit. 10. B. 2
 Prophetiae Ezechielis difficultas. 11. E. 1. & A. B. C. 1
 Prophetiae diuersae diuersa ratione explicandae. 17. D. 1
 Prophetiam Ezechielis cur scribi praeceperit Deus. 39. E. 1
 Prophetiae Ezechielis intelligentiam ad Eliae tempora futura. Rabbini referunt. 193. C. 2
 Prophetiam quomodo vocent Barbari. 6. E. 1
 Prophetias, ac scripturas intellexisse quo pacto quis cognosci possit. 8. C. 2
 Prophetias ad tria capita reuocat S. Thomas. 12. C. 2
 Prophetis non omnibus eodem modo sua mysteria Deus reuelauit. 9. B. 2
 Proportio ligni ad aes quae sit. 486. B. 2
 Pro platea, vel arca sumitur latitudo. 210. B. 1
 Proportio altaris ad atrium. 401. C. 2
 Proportio, seu ratio in qua sensus consistit, quae sit. 57. C. 1
 Proportio cuiusque columnae ad vniuersam altitudinem. 443. A. 1
 Proportio latitudinis ad longitudinem. 436. A. 2
 Proportio dupla in trilineis seruata. 260. E. 2
 Proportionum templi omnium fundamentum. 184. C. 2
 Proportio triplex. 458. E. 1
 Pro porticu castrum licet intelligere. 387. B. 1
 Propositionis panes quare sic dicti. 350. B. 2
 Proposi-

Propositum Davidis de aedificando Templo sub initium Regni sui fuit. 529. D. 1
 Pro praeterito futurum. 196. C. 1
 Proprie domus Dei dicuntur Ecclesiae Christianorum, & quare. 245. D. 1
 Propria recensentur Ecclesiae. 161. D. 2
 Pro Regia potestate cornu usurpatur. 337. B. 2
 Propter Sanctuarium atria extructa. 165. C. 2
 Pro superliminari tabernaculum. 259. C. 1
 Proventus Regis ad tria capita reuocantur. 507. C. 1
 Pro vno & altero vnum & vnum. 182. B. 2
 Proventus Regios Hispanice appellamus, Tercias, alcaualas, pechos. 507. C. D. 1
 Proventus Salomonis Romanis vberiores. 511. C. 1
 Prouerbum, Ad felicem inspicere parietem, vnde desumptum. 271. A. 2
 Prophetis impossibilem imagines plerumque Deus ostendit. 16. B. C.
 Prudentia potius quam armis Salomonis regnum administrabatur. 547. D. 1
 Prudentissimus, & sapientissimus quis secundum Ciceronem. 345. D. 1
 Prunae ignis viui super caput inimici beneficijs obligati congeruntur. 500. B. 1
 Psalmi vt decantarentur in gradibus compositi, non gradus ad numerum Canticorum facti. 225. D. 2
 Psalmorum numerum ad graduum numerum respexisse adstruunt Doctores. 225. A. 1
 Psalmos graduales Dauidem composuisse. 225. B. 2
 Psalmum extremum quare vitimum quotidie canat mater Ecclesia. 227. B. 1
 Psalmus de templo. 256. B. 2
 Psalmus vere de Christo sub templi vmbra. 256. E. 2
 Psaltes ad Christum respexit, cum lapidis angularis meminit. 476. D. 2
 Psyllorum, Africanae gentis, natura mirabilis, & eorum mos prolem, an legitima esset, experiendi. 53. AB.
 Ptolomaeus cum mensa duos misit crateres. 352. B. 1
 Ptolomaeus Aegypti Rex ad quid turrim in Pharo insula Alexandria extruxit. 558. E. 1
 Publica libidinis ostentatio graue malum. 400. B. 2
 Publica libido, morbus insanabilis. 399. C. 2
 Publice inhonesti canes dicuntur. 400. C. 2
 Publius Clodius pretium annonae fustulit. 520. E. 2
 Pueris ad auertendum fascinum quandoque res collo turpiculae appenduntur. 52. BE.
 Pulchra derelictae urbis periphrasis. 362. A. 1
 Pulcherrimus iuuentutis flos Salomonis fuit satellitium. 432. A. 1
 Pulchritudo utilis amplectenda, inutilis respuenda. 74. A. 1
 Pulchritudo equitum, & ipsorum ornamentorum, fuit admiranda. 256. B. 2
 Pulchritudo mulieris bonae laudatur. 359. C. 2
 Puncta, lineae, aut superficies lucis quomodo hic accipiantur ab Auctore. 514. E. 2
 Pyramides vnde dictae. 559. C. 1
 Pyramidis maximae demensiones. 559. B. 2
 Pyramidum tres praecipuae fuere. 559. C. 1
 Pyramis luminosa ad quolibet medij punctum terminatur. 49. B. 1
 Pyramis quomodo fiat in quolibet puncto medij. 56. A. 1

Q

Qua de causa Salomon hordeum operarijs Tyrijs praeberet. 522. D. 1
 Qua Hebraeorum congregatione facta Arca testamenti manifestanda sit. 585. B. 1
 Qua gloria implendam domum secundam Deus promittat. 595. B. 1
 Qua ratione duo dignoscantur altaria. 243. B. 1
 Qua ratione sit sapientia inuestiganda. 329. C. 2
 Qua ratione in partes porticus distribuuntur. 211. E. 1
 Qua ratione spiritus requieuerit in Christo. 161. A. 2
 Qua ratione Ecclesia denijs & iniquis ad suos vtatur profectus. 189. A. 1
 Qua ratione Hebraei soluebant censum Hierosolymis, eadem Titus Romae soluere iussit. 538. E. 1
 Qua de causa Populus Israel recensetur. 536. A. 2
 Qua ratione mysticos sensus pertractet Auctor. 359. C. 1
 Qua ratione par omnium cubiculorum mensura dici possit, quare ratione impar. 290. B. 1
 Qua ratione ex contextu Prophetarum probetur, palmum vnum senis cubitis addendum. 175. E. 2
 Quare causa fuerit graduum prohibendorum. 397. B. 2
 Quare sit porta patens. 219. C. 2
 Quare dicatur corona in aedificijs. 348. E. 1
 Quare oblationum carnes forent edendae, quare vero minime. 261. E. 2
 Quare emungebantur recipiebant vas thuribulo per simile. 365. E. 1
 Quare sit cubiculi longitudo. 285. D. 2
 Quare sapientia describitur, in libris, quos Sapientiales vocant. 211. C. 2
 Quare haec in Paralipomenis intelligantur. 527. C. 1
 Quare nam tributorum summa Populo Romano post Pompeij triumphum quaesita. 518. E. 1
 Quare sint grossiora ligna. 369. D. 1
 Quare & Babylone redierunt vasa, non expleuerunt numerum vasorum templi. 502. C. D. E. 1, & seq.
 Quare oblationes Sancta Sanctorum dicantur. 381. B. 2
 Qua forma fuerint templi Cherubini. 323. D. 1
 Quare fuerint candelabri compositio. 360. B. 1
 Quare fuerint cancellorum ornamenta. 306. D. 1
 Quare populo permissum aliquando fuerit sub ytraque specie communicare; nunc inhibetur. 363. D. 1

Quare semel sanctificata sunt, in vsus prophanos non conuertenda. 382. D. 1
 Quare sit loci ad orationem longitudo. 397. E. 1
 Quare dicantur porticus auulsae. 302. D. 1
 Quare sint architecto praecuidenda. 286. C. 1
 Quare in Sancto Sanctorum abscondebantur, eadem vidit prima visione Ezechiel. 311. D. 2
 Quare dicantur sphaerulae. 361. D. 2
 Quare aduersus Deum capiuntur consilia, euanescent, ipsique Deo inseruiunt. 304. E. 1
 Quare dicatur liminis portae latitudo. 192. C. 1
 Quare dicantur pilae in aedificijs. 275. E. 2
 Quare dimetiatur cubacula Angelus. 289. B. 1
 Quare dicatur gloria gratiae. 412. A. 1
 Quare tabulata dicantur. 278. B. 2
 Quare sit laterum longitudo. 275. B. V
 Quare vestibula dicantur. 187. A. 1
 Quare sint grossiora ligna. 389. D. 1
 Quare sint columnarum mensurae. 250. B. 2
 Quare fuerint altaris Mosaici mensurae. 334. A. 1
 Quare dicantur frontes. 188. E. 2
 Quare exigantur a Propheta visionem contemplaturo. 168. B. 1
 Quare sit latitudo portae septem cubitorum. 263. D. 2
 Quare commoda Ichnographia praestet. 69. E. 2
 Quare paribus maioribus, & minoribus angulis cernuntur, ea paria maiora, & minora esse videntur. 60. E. 2
 Quare gloria maior fuisse, & domum Zorobabelis impleisse constat. 578. B. 2
 Quare de Templo Herodis ad locum Aggaei afferuntur, omnino signa censentur. 570. E. 1
 Quare carnes coquerentur in culinis. 387. A. 2
 Quare sunt mentis propria, auribus attribuntur. 169. C. 2
 Quare dicantur fenestrae. 198. C. 2
 Quare fuerit mensae magnitudo. 337. B. 2
 Quaelibet in aedificio concordia nota mensura, similitum efficax argumentum. 187. B. 2
 Quanam in visione contingant. 271. E. 1
 Quaelio de pariete anteriori oraculi. 264. D. 2
 Quanam dicantur epistylia. 370. B. 2
 Quanam in mensis lauarentur. 230. B. 1
 Quanam fuerit graduum altitudo. 248. C. 3
 Quanam graduum attritorum crassitudo. 181. E. 2
 Quadrageinta auri talenta a Salomone in ducentis scutis aureis erogata fuerunt. 527. D. 1
 Quadrageinta sex annorum aedificatio, ad templum Herodis non potest referri. 573. C. 2
 Quadriformia animalia, non quadrupedia. 313. B. 2
 Quadrangulae fuerint columnae. 435. B. 2
 Quadrata templi porta, non fornicata. 329. B. 1
 Quadrangula epistylia sexdecim columnis suffulta quindecim. 435. D. 2
 Quadrata porticus tribus porticibus iuncta. 373. A. 2
 Quadrata atriola. 372. E. 1
 Quadrata area quomodo sit dimensa. 210. A. 2
 Quadrata fuit area Aquilonaris. 215. B. 2
 Quadrata atrij interioris area. 241. D. 2
 Quadrata atrij forma. 383. B. 1
 Quadrata fuit porta templi, & domus saltus Libani, hoc est angulis rectis. 330. A. 1
 Quadratum fuisse atrium exterius. 201. C. 2
 Quadrigae Salomonis sexcentis, & equi centum quinquaginta argenteis fclis constabant. 525. E. 2
 Qualia ianuae exterioris, & interioris limina. 187. E. 1
 Qualia Templi fundamenta iecerit Salomon. 549. E. 1
 Quales esse deceat Ecclesiae Praelatos. 314. D. 2
 Qualiter numerus Hebraeorum in Palaestina habitantium dignosci potest. 539. A. 2
 Qualiter Thermae erant ornatae. 565. E. 1
 Quam ob causam numerus vnderarius a domo Dei sit reiectus. 277. A. 2
 Quam ob causam Hierosolyma percussa tantum, non euerfa commemoretur. 156. C. 1
 Quam ob rem mensura nomen calami fortitur. 165. D. 2
 Quam fuerit pinguis erga operas templi, Salomonis annona. 524. D. 1 A. 2
 Quam varia apud Septuaginta legantur. 182. D. 1
 Quam eximia Christi summi Sacerdotis sanctitas. 270. B. 1
 Quam ob rem stylobatarum proiecturae a vestibulis semotae. 188. C. 2
 Quam seruent intercolumnia templi proportionem. 195. C. 2
 Quam ob causam propositionis panes sic dicti sint. 350. B. 2
 Quamplurimis Scripturae enodandis locis aptissima Hypallage. 170. D. 2
 Quamprimum Angelum res plene intelligere, nec falli, nec obliuisci. 160. A. 1
 Quamuis Herodes maius, & opulentiore templum extruxisset, non potest de eo intelligi Aggaei prophetia. 582. D. 2
 Quamuis ubique gentium fere aurum reperitur, in Hispania tamen pulcherrimum est. 519. E. 2
 Quamuis templum ornamentis & magnificentia diuersum, tamen idem semper templum dictum fuit. 574. D. 4
 Quanam ratione requiescere in tabernaculo dicatur Sapientia. 211. E. 2
 Quanam ratione dimensa sit area quadrata. 210. A. 2
 Quanam in porta steterit Angelus. 172. E. 2
 Quanam fuerit postium vestibuli crassitudo. 246. B. 1
 Quanam sacrificia dicantur Sancta Sanctorum. 377. D. 1
 Quanam sit mensura quingentorum cubitorum. 379. B. 2
 Quanam ab Authore examinanda in quaestione de templi gloria suscipiantur. 567. E. 2
 Quando Deus quieuisse dicatur, quando Christus. 162. B. 1
 Quanta fuerit in diuersis regionibus Iudaeorum strages. 542. E. 2
 Quan-

- Quanta fuerit panem propositionis magnitudo. 350.D.2
 Quanta religione templa colenda sint, Christi exemplo ostenditur. 167.E.2
 Quanta altitudo parietis porticus gentium. 550.B.2
 Quanta religione voluerit Deus templi custodiam obseruari. 239.C.1
 Quanta fuerit columnarum primi ordinis altitudo. 196.D.2
 Quanta sit altitudo parietum adyti, ac portae Orientalis. 328.A.2
 Quanta sanctitas nobis exigatur, qui rerum longe sanctiorum participes effecti sumus. 382.E.1
 Quanta fenestrae in templo. 550.D.1
 Quanta in vna sepulchri Davidis cella diuitiae. 555.D.1
 Quanti pretii erant equi quos equites Romani habebant. 526.A.1
 Quantum decimae frumenti ex Sicilia aestimabantur. 519.D.1
 Quantum tributi aut vectigalis nomine soluendum fuerit templo. 509.C.2
 Quantum talentorum auri, & argenti David ex hostium praeda collegit. 543.C.D.2
 Quantum Asia Cassio, & Bruto dederit in duobus annis. 519.E.1
 Quantum aeris in decem luteribus cum basibus suis impensum. 552.D.2
 Quantum auri singulis annis afferrent classes Salomoni. 513.D.1
 Quantus frumentantium sub Seuero Imperatore numerus. 521.C.2
 Quantus militum numerus cum omnis Israel a Dauide computaretur. 532.C.D.1
 Quantum auri in templum fuerit impensum ex Eupolemo. 540.E.1 & seq.
 Quare duas tantum commemoret Propheta Cherubinarum facies. 326.E.2
 Quare Deus non permiserit Classem Iosaphat venire in Tharsis. 514.B.1
 Quare coram Domino dicatur esse altare aureum. 341.D.2
 Quare in tabernaculo duo, in templo Cherubini quatuor. 322.D.1
 Quare interior domus oraculum dicatur. 268.E.2
 Quare ollae dicantur sortes. 385.E.2
 Quare craticula circularis fuerit in altari quadrato. 402.E.2
 Quare ligneum dicatur altare, quod alias aureum dicitur. 331.E.1
 Quare ab Herode pauperrimo extructum fuerit templum, & non ab alio ditore. 593.C.2
 Quare decima die libertas promittatur. 156.C.2
 Quare atrium maius rotundum dicatur. 201.C.2
 Quare cubacula derelicta, vel dimissa vocentur. 292.D.1
 Quare Sanctus Paulus altaris incensi non meminerit. 344.B.1
 Quare Babylon mons procerus dicatur, cum tamen esset campestris. 235.C.1
 Quare panes singuli duas contingerent mensuras gomor. 351.B.1
 Quare parastades palmae dicantur. 327.D.1
 Quare postes dicantur frontes, & qui sint. 189.D.1
 Quare ab Hebraeis numero multitudinis scalae efferantur. 284.E.2
 Quare holocaustum, & hostia pro peccato eodem in loco immolentur. 231.C.2
 Quare altare Leo Dei dicatur. 390.D.2
 Quare formis leoninis decoretur altare. 391.A.2
 Quare atriola dicantur. 383.D.1
 Quare potissimum altare oraculi sit extructum. 332.B.1
 Quare atrium gentium non metiatur Angelus. 178.E.1
 Quare dicatur lineus funiculus. 165.B.1
 Quare Sacerdotes dicantur sancti. 377.D.1
 Quare vasa libaminum munda dicantur. 352.D.2
 Quare vnus Phinees iram Dei auerterit. 399.B.2
 Quare fuerit obseruata distantiae ratio. 402.B.1
 Quare extremum canticum extremo loco quotidie decantet Ecclesia. 217.B.1
 Quare Spiritus sanctus, Dei nuncupetur digitus. 159.A.1
 Quare mensa semper eadem fuerit. 247.E.2
 Quaternae porticus templi, earumque custodiae. 244.C.2
 Quaternae in atrio interiore mensae, ac totidem in exterioribus. 230.C.2
 Quaternarius in quinarium ductus quid significet. 471.E.2
 Quatuor cubitis costarum latitudo definitur. 272.A.2
 Quatuor porticus circa aedem. 433.E.2
 Quatuor Cherubini in templo cur sint facti. 322.D.1
 Quatuor talentorum miliones cum dimidiato in templum datos fuisse Sacris, & prophanis historicis notum. 504.B.C.2
 Quatuor ventos spectasse quatuor porticum atrij Israelis portas. 206.C.2
 Quatuor animalium symbola. 313.C.2
 Quereui euanidae comparantur idolorum cultores. 189.C.1
 Quid sit contra, vel ex aduerso. 304.E.1
 Quid indicet in vestibulo templi vnderarius numerus. 277.B.2
 Quid denotet portae latitudo, ac longitudo. 222.D.2
 Quid sint cornua in altari. 338.C.1
 Quid portae nomine intelligendum. 191.C.2
 Quidnam victimis illis expansis praefiguraretur. 232.B.1
 Quid proprie significet fundare. 286.E.2
 Quid significet apud profanos, aurem peruellere. 170.A.2
 Quid Psalmi graduum singuli enarrant, & repraesentent. 226.C.1 & sequentibus.
 Quid apud Ezechielem sint gazophylacia. 204.E.2
 Quidquid in vna porta mensuratur, id alijs omnibus est commune. 221.E.1
 Quid significet gazophylacium. 204.D.1
 Quid significet immolare. 231.D.2
 Quid significet Lithostrotos. 205.C.1
 Quid Dei nomina El, & Elohim indicent. 160.A.1
 Quid non dimensum atrium gentium praesignet. 178.D.2
 Quid significet sinus. 389.D.1
 Quid gloria significet. 411.C.1
 Quidnam in Prophetarum exordio contineatur. 151.A.1
 Quid praefigurat quod ter templum Domini aedificandum negetur. 218.A.1
 Quid significet viri nomen. 163.E.2
- Quid de mensurarum numero Doctores senserint. 233.D.1
 Quid calami in candelabro significant. 361.B.1
 Quid nomine vasis significetur. 167.A.2
 Quid significet tabernaculum. 259.A.1
 Quidquid propitiatorio inerat, occultum esse oportuit. 308.B.2
 Quietem veram parit iustitia. 294.D.2
 Quies orationis, & securitas. 295.A.2
 Quiescere Dei manus cur dicatur. 162.A.1
 Quies homini praeretur naturam. 215.C.1
 Quilibet vicus Galileae supra quindecim millia colonorum habebat. 539.B.2
 Quindecim gradus in secundo templo pro septenis prioris. 214.E.1
 Quinam Prophetarum Arcam testamenti sunt manifestaturi. 585.E.2
 Qui dicantur Ichypali. 400.C.1
 Qui coctis ad extra fuit paries, latus cubitos quinque. 274.A.1
 Qui sint felices existimandi. 329.D.1
 Quinam insanabiles. 399.E.2
 Quibus prouincijs Romani ante Pompeij tempora imperitarint. 518.B.2
 Quibus in locis equi Salomonis nutriebantur. 523.D.2
 Quia scenographia mensurari nequit noua oprices ratio inuenta fuit. 66.E.2
 Quibus nam populis indictum fuerit a Salomone tributum talentorum 666. 507.B.2
 Quibus rebus pretiosis constabat domus saltus Libani. 161.E.2
 Quibus fuerint indicta aedificiorum vectigalia, & quibus exactoribus. 509.D.2
 Quid indicet aquilae symbolum. 314.A.2
 Quingenti cubiti ex singularum partium mensura colliguntur. 379.A.2
 Quinquagenarij numeri sacramentum. 471.E.2
 Quinquagenarij praefecti. 464.C.1
 Quinquagenarius numerus fabricae Salomonicae proprius. 425.A.1
 Quingentorum cubitorum murus atrij Israel. 379.E.1
 Quinque cubitorum in omnibus portis vestibulum fuit. 223.B.1
 Quinque cubitorum loci orationis latitudo. 207.C.2
 Quinque res defuerunt in domo secunda, quae fuerunt in prima. 583.C.1
 Quis dicatur calamus plenus, & argentum plenum. 288.C.1
 Quis sit partium candelabri numerus. 363.A.2
 Quis fumi vsus in ingressu oraculi. 308.D.2
 Quis cinerum in altari locus. 404.A.1
 Quis fuerit summus Sacerdos tempore Zachariae. 346.E.1
 Quis sit historicus sacrae scripturae sensus. 574.E.2
 Quis fuerit captiuitatis annus, & incensi templi. 155.A.2
 Quis thalamorum situs, ac numerus. 183.E.2
 Quis sacrificiorum fructus. 391.D.2
 Quisquis in spiritualibus proficit, alijs etiam prodesse eum oportet. 171.D.2
 Quo pacto graduum retractiones constituuntur. 181.E.2
 Quo pacto Hecal basilicam significet. 275.A.1
 Quo caelesti pane, ac saluifero reficimur sanguine, altare mensa dicitur. 340.E.1
 Quo tempore domus interior erat aperienda, omnibus omnino hominibus exterior interdiceretur. 320.E.1
 Quoniam pretio templi aream comparauerit David. 161.B.1
 Quo discrepent atrium interius, ex exterius. 213.D.2
 Quoniam modo populus munera offerret in gazophylacio atrij interioris. 204.C.2
 Quo distet a transmigratione desolatio. 153.A.2
 Quoniam abierint templi, & Hierosolymorum opes. 549.A.B.1
 Quod dicatur aedificium, seu binian. 298.A.2
 Quo tempore mundus fuerit creatus. 155.A.1
 Quod sit magnum, vel maius atrium. 203.E.2
 Quo templum a Christo, & eius discipulo laudatum. 577.E.2
 Quod proprie dicatur templi vestibulum. 244.B.2
 Quodlibet Romae existens forum cum porticu, & castello comparatur. 564.C.2
 Quomodo sectio conij visionis eandem producat visionem quam res ipsa quae eiusmodi cono videretur. 63.A.2
 Quomodo centenarius cubitorum longitudinis domus numerus colligatur. 300.E.1
 Quomodo intelligendum non ascendere per gradus ad altare. 395.B.2
 Quomodo Angeli, quomodo homines res intelligant. 168.E.2
 Quomodo linguae manus tribuantur. 158.B.1
 Quomodo lineae in Perspectiua ad medium accedant. 64.B.1
 Quomodo templum tueatur Deus. 258.A.2
 Quomodo vna moneta videatur aequalis visioni qua caelum, terra, & alia conspiciuntur. 60.C.2
 Quomodo viri nomen vsurpetur. 323.A.2
 Quomodo sint mystici sensus persequendi. 233.D.1
 Quomodo plures Cherubinarum pedes sint capiendi. 316.B.2
 Quos afferant vsus complementa murorum vitata. 272.D.2
 Quot Hebraei centesimo secundo anno ab Egypti egressu esse potuerint. 541.A.1
 Quot homines ali potuissent ex frumento Regibus a Salomone praestito. 523.A.1
 Quot talenta tres Praefecturae in Asia minore Persis pensabant. 518.B.2
 Quot homines ex hordeo quod equitibus, & equis Salomon dabant in frumentum redacto ali potuissent. 525.A. & C.2
 Quot talenta efficiant tributa Davidis, per triginta annos, quibus toti Israel imperauit multiplicata. 520.C.2
 Quot millia virorum bellatorum Ierosolymis erant tempore regis Iosaphat. 539.D.1
 Quot fuerint templi gradus ab atrio gentium vsque ad Sanctuarium ascendendi. 248.C.2
 Quot talenta Celtiberi Marco Marcello soluerint. 519.E.1
 Quot operariorum millia frumentatione Salomonica ali potuerint. 522.B.2
 Quot talenta soluerit Ptolomaeo Iosephus legatus. 510.C.2
 Quot

Quot argenti talenta ex Hispaniae fodinis Romani extrahebant. 520.A.1
Quot hominum millia in qualibet duodena portione Palaestinae. 539.C.2
Quot Romani ciues sub Claudio recensiti. 521.D.1
Quot lapides in templo Salomonis tot quasi miracula. 559.A.1
Quot cubitos in se comprehendat calamus. 176.A.1
Quot scuta Romana, & Hispanica efficiat legatum à Dauide aurum. 552.E.1
Quot talenta annuatim soluebat Aegyptus Auletæ Regi. 518.D.2
Quot Cantorum Gazophylacia. & ubi fuerint. 238.A.2
Quot hominum millia ali potuissent ex hordeo operis templi praestito. 522.E.1
Quotidianos Ragiae mensae cibos binae Ciuitates procurabant in mensem. 524.B.2

R

Rabbini triginta tria computant tabulata. 276.E.1
Rabbini sententia de spatio inter vtramque Ezechielis visionem, computatur. 254.A.1
Rabbi Aaquiha gloriam domus secundae ad Christi praesentiam retulit. 581.D.2
Rabbini neoterici in Christum male affecti. 575.E.2
Rabbi Salomon castigatus est, & explicatus. 279.E.2
Rabbini ostenduntur à vero sacrae Scripturae sensu deficere. 280.E.1
Rabbini notiones vocum explicare posse, non vero aedificium, quod nescierunt. 223.D.1
Rabbini de cochleis sententiae. 283.D.1
Rabbi nomen quid significet. 10.A.2
Rabbini ignorantia. 338.E.1
Rabbini error, atrium mulierum referentium. 209.D.2
Rabbini non sunt audiendi. 318.B.1
Rabbini refelluntur. 263.A.2
Rabbini de muro templi figmenta refelluntur. 177.A.2
Rabbini commentum. 360.A.1
Rabbini testimonia de Christi morte, & resurrectione. 30.B.1
Rabbini hallucinantur. 306.B.2
Radices lineae. 265.C.2
Rabbini quomodo caute legendi. 576.A.1
Rabbi Salomonis error detegitur. 191.A.1
Rabbini in scitis, & errores. 273.B.1
Radices lineae in ichnographia indefinitae praemittendae. 195.B.1
Radij linearum more cur videntur in sole. 50.A.1
Radios visum mouentes cur à se inuicem distitos esse dicant Mathematici. 60.A.1
Radius quis sit, qui in quavis visione non fractus recipitur. 59.E.1
Ratio redditur cur in libro de mensuris calami longitudo ab Auctore non sit pertractata, & explicata. 174.A.1
Ratio metoparum exponitur. 446.C.2
Ratio inuestigandi moduli. 433.A.2
Retia, & tintinabula totum templum operiunt. 460.E.2
Ratio distantiae quare obseruata. 402.B.1
Ratio, ob quam Angelus calamo templum dimensus fuerit. 184.A.1
Ratio moduli datur. 184.C.1
Ratio figurae candelabri redditur. 359.C.1
Ratio propter quam ad Orientem, non ad Meridiem constituendi gradus altaris forent. 396.E.1
Ratio vniuersae areae. 209.C.1
Ratio partium substructionis. 381.E.1
Ratio contracturae huius aedificij propria. 525.B.2
Ratio cur Princeps Regni Persarum in Daniele resistebat. Arcangelo Gabrieli. 543.E.2
Ratio inter columniarum vnde petita sit. 196.A.1
Ratio ob quam Dei templum appellatur domus. 173.C.1
Ratio ob quam Ecclesia vocetur Catholica. 179.C.2
Ratio, qua area quadrata dimensa est. 210.A.2
Ratio ob quam mensura calamus vocetur. 165.D.2
Retiaculorum numerus expenditur. 452.D.2
Recensentur Ecclesiae conuenientia. 161.D.2
Recta visione videri non possunt ea quae retro sunt. 61.A.2
Recti, ac paralleli muri totam domum circumcingunt. 264.C.2
Redempto homine quiescente dicitur Dei manus. 162.D.1
Redditum annuorum tam Dauidis quam Salomonis quantia summa. 553.C.2
Refellitur Rabbini de foribus sententia. 367.A.2
Refelluntur hi, qui putant agnum die quarta decima assum, semel non singulis annis fuisse praeceptum. 157.D.1
Refraetio rem alibi representat. 59.B.1
Regem quopacto Ioam creauerit Ioiada. 23.A.1
Regio, seu templum. 429.C.2
Regi Tyrio quae cibaria Salomon praebebat. 553.A.1
Regina Saba domum saltus Libani admiratur. 431.A.2
Reginae, ac principes foeminae ob idolorum cultum scorta reddebantur. 399.C.1
Regionum prouentus soli vbertate, & expensarum subductione pensandi. 511.C.1
Regiones plurimae Salomoni seruiebant. 509.A.B.1
Regum insigne cornu. 327.C.2
Regum regionumque Salomoni subiectae. 509.A.B.1
Regum studium, & largitas in sapientes effusa. 515.A.B.C.2
Regum dona maxime potuerunt Salomonis diuitias augere. 515.D.2
Regum dona Salomoni missa permagna fuerunt. 515.E.1 & seq.
Regum corda inscrutabilia. 215.A.1
Regula similitudinis à Richardo confirmatur. 216.C.1
Reipublicae detrimento est architectorum penuria. 42.A.1
Religio, & ius asyli tabernaculo, & templo quae censeatur. 203.A.1
Religionis specie, gradus altaris Israelitae deflexerunt. 367.B.2
Reliquis porticibus gentium porticus dispositione quam simillima. 189.A.2

Rem pro signo, vel è contra metonymia accipit. 196.E.1
Remissionis gratia in Ecclesia quantum antiquae Synagogae praestit. 472.A.1
Reperiendi tricenarij numeri difficultas non mediocris. 210.D.2
Requies in templo, in quo Deus sedet. 294.F.2
Requies propheta dicitur. 225.B.2
Requies patriae cum visione coniuncta. 453.C.2
Requiescere in tabernaculo quomodo dicatur. 211.F.2
Rerum multitudo in Sacris, negatione mensurae, vel numeri indicatur. 179.B.1
Rerum alioquin difficillimarum descriptiones oculis obiectae, easdem reddunt. 18.B.1
Rerum supernaturalium visiones recipiendi triplex modus. 12.B.1
Rerum sacrarum, Sacerdotumque sanctitas. 273.C.1
Res vera etiam dicitur, quae mysticae opponitur. 35.A.B.1
Respexisse sub aenigmate Salomonem ad corporis, & sanguinis Christi sublimem conuiuium. 212.B.2
Responsio ad argumenta aduersus aedificij architecturae rationem mota. 18.A.1
Respondet Auctor obiectis in se militantibus. 183.D.1
Responsio Sancti Petri in solutione didrachmatis quomodo intelligatur. 538.B.1
Responsio negantibus atrium gentium à Salomone aedificatum. 206.D.1
Responsio ad obiecta. 437.C.2
Responsum Dei oraculum dictum. 268.D.1
Resurrectio Christi, & gentium vocatio indicantur Amos. 9. v. 11. & 12. 31.A.1
Retia, & poma in coronis aliquo modo sunt imitati externi architecti. 454.D.1
Retiacula, quae malogranata cingebant. 451.A.1
Retiaculorum singulorum foramina viginti quatuor. 452.E.2
Rex qui putatur, stabularius est. 221.D.1
Rex Manasses initium perditionis populi. 152.E.1
Rex magnus Salomon vocatur. 460.B.1
Richardi sententia partim confirmatur, partim confutatur. 217.C.1
Richardus cur perperam Ezechielem interpretatus. 20.B.1
Rituum sacrarum antiqua exempla. 227.D.1
Ritus improbos cum de prauis moribus à Gentibus hausisse Hebraeos. 221.D.2
Ritus diei expiationis. 344.C.2
Ritus templi recensentur à Deo accepti. 33.A.1
Ritus nuptiarum apud gentes foedissimi. 400.E.1
Robam à Salomoni prudentia non parum recessit. 547.D.1
Robur, & ilex vnde dicatur. 189.B.1
Robusti, & fortes appellantur ciues Ecclesiae. 161.C.2
Roganti Prophetae Angeli respondent. 321.C.2
Romae quatenus praecipua aedificia. 560.E.1
Romani olim ferreos annulos in digitis gestabant. 548.A.2
Romani quare à Daniele ferro comparati. 548.A.2
Romani in Asianas opes conspirarunt, eisque potiti sunt. 548.C.1
Romani census quis fuit institutor. 536.B.2
Romani deuicta Asia ditissimi effecti. 548.B.2
Romani numquam pro tributo aurum imperitarunt, sed tantum argentum. 518.D.1
Romani quando lustrabant populum. 537.A.2
Romanorum luxuriam fuit ingens Asia deuicta. 548.B.2
Romanorum insigne aquila. 468.D.1
Romanum forum qualiter ornatum. 564.B.1
Romanum Collegium capitellum palmis conuestitum asseruat. 455.A.2
Romanus populus egestate coactus tributis subditur. 511.E.1
Romborum forma. 349.C.2
Rotae basium, & currus Cherubim similes. 459.D.1
Rotunda non fuerunt epistylia. 527.D.2
Rupertus idem nobiscum in loco Aggaei sentit. 572.C.2

S

Sacerdotium vestimentorum sanctitas. 377.A.2
Sacerdotes sancti quare dicantur. 377.A.1
Sacerdotes igniferi quare dicti. 204.B.1
Sacerdotes itatutis temporibus, non semper templum ingrediebantur. 296.D.2
Sacerdotes sua sorte, & fructibus à Deo statutis contenti esse debent. 387.C.2
Sacerdotum, ac rerum sacrarum sanctitas. 378.C.1
Sacrae Scripturae veritatem ab ignorationis telis vindicamus dum opes Dauidis commendamus. 506.C.2
Sacerdotum principum per quindecim gradus in Sanctum Sanctorum ascendebat. 224.D.2
Sacerdotum habitationi quae fuerint gazophylacia data. 208.A.1
Sacerdotum orationi locus inter vestibulum, & altare datus. 243.C.2
Sacerdos, & seuerus, & mansuetus esse debet. 324.E.1
Sacrae Scripturae consensu distributio porticum confirmatur. 211.B.2
Sacra Scriptura cur atrium gentium sub hoc ipso nomine non referat. 206.E.1
Sacrae Scripturae sensus verus quis sit. 578.D.2
Sacrae Literae pro Regia potestate coronae usurpant. 337.B.2
Sacrae Scripturae verus sensus in Ecclesia est. 578.C.2
Sacramenta Ecclesiae visu maris aenei denotantur. 476.A.1
Sacramenta veteris Testamenti umbrac, Christus veritas dicitur, aut corpus. 12.A.1
Sacrorum rituum antiqua exempla. 227.D.1
Sacrarum carnum contactu sanctitas acquiritur. 381.C.1
Salomon aureum extruxit altare. 333.C.1
Salomon Rex magnus appellatur. 460.B.1
Salomon plures mensas cur fecerit. 325.E.1
Salomon duodecim regnare incipit. 460.A.1
Salomon effores etiam auri in Indiam misit. 520-

Salomon gentium aeternum extruxisse. 206.A.1
 Salomon a S. Hilario sanctus vocatur. 581.C.1
 Salomon muris ac turribus Hierosolymam communivit. 461.A.1
 Salomon non designatus est usque ad fines Imperij sui ad viden-
 dam classem venire. 512.E.2
 Salomonici altaris crepidines. 394.A.2
 Salomonici Imperij finibus Regnum Christi indicatur; finibus prae-
 amplitudine carens. 568.C.2
 Salomonici Imperij praeuentus immensis. 510.B.2
 Salomonici templi architectus Deus fuit. 462.A.2
 Salomonici Imperij vastitas Abrahamo promissa, & Moyse. 508.B.2
 Salomonis porticum non Sacerdotibus, sed gentibus deputatum
 fuisse. 267.D.1
 Salomonis, & Moysi altaris comparatio. 401.B.2
 Salomonis affluentia argentum pro nihilo reputabat. 512.A.2
 Salomonis templum, & illud Ezechielis quopactio inter se conferri
 possint. 21.B.C.D.1
 Salomonis caementarij quare Biblij dicantur. 393.E.2
 Salomonis annona liberalior fuit, & familia Romana. 524.B.1
 Salomonis altare huic Ezechielis aequale. 394.E.1
 Salomonis templum quomodo primum dispositum fuerit. 184.D.1
 Salomonis opum praecipuam causam assignare videntur sacrae
 litterae, indicam navigationem. 512.E.1
 Salomonis, & Ezechielis altare idem. 392.C.1
 Salomonis sapientia non ipsum solum Salomonem ditabat, sed &
 ipsum Regnum, & subditorum singulos. 515.E.1
 Salomonis aedificia omnia trabibus recta. 445.E.1
 Salomonis tributa annua talentorum argenteorum quanta erant.
 519.C.2
 Salomonis templum Ezechiel vidit. 270.A.2
 Salomonis satellitium, iuuenutis flos fuit. 432.A.1
 Salomonis templum Ecclesiae symbolum fuit. 25.B.1
 Salomonis templum pariete a Sancto Sanctorum distinctum fuisse,
 in secundo vero templo velo tantummodo. 265.B.1
 Salomonis tributa, & donaria. 506.D.2
 Salomonis imperium quam late patuerit. 507.A.1
 Salomonis labrum pulchrius fuit Moysi labro. 458.E.2
 Salomonis tempore Hebraei erant innumerabiles. 538.C.1
 Salomonis tributa quadragies fere plura quam Persarum. 516.B.2
 Salus Libani fundamenta incomparabilia. 558.A.1
 Salus Libani Domus non in Libano, sed Hierosolymis fuit. 431.C.1
 Saluatoris aduentum confirmabat templi instaurandi ostensio. 35.A.1
 Samariae altare turpissimum. 402.D.1
 Samuel, & Ezechiel pueri donum prophetiae sunt consecuti, Da-
 niel duodennis. 153.D.2
 Sancta Domus tota laminis aureis operata. 552.D.1
 Sancti, & Oraculi non eadem altitudo. 438.A.2
 Sancti a Deo promissis potius consolantur, quam errantes peccato-
 res. 570.E.1
 Sancti Sanctorum porta exteriori portae similis. 330.E.2
 Sanctitas quae in nostris Sacerdotibus exigitur. 374.C.1
 Sanctificatio templo quam maxime apta. 413.C.2
 Sanctuarij porta interior. 261.D.1
 Sanctuarij Occidentalis latitudo cubitorum quatuor & quinquaginta.
 276.A.2
 Sanctorum Patrum consensus de palmo omnibus cubitis, non singu-
 lis addendo. 174.C.2
 Sanctuarij parietes palmis interiectis in duas singuli partes diui-
 duntur. 325.D.2
 Sanctuarij portae dignitas. 331.E.1
 Sanctificare, & benedicere in Sacris. 300.C.1
 Sanctuarij cubica forma quid significet. 476.D.1
 Sanctuarium Ecclesiae denotat dignitatem. 261.B.2
 Sanctum, & Sanctum Sanctorum eiusdem mensurae in utroque
 templo. 24.A.1
 Sanctum Sanctorum longum latum altum viginti cubitis. 551.E.1
 Sanctum canibus minime dandum. 382.C.1
 Sanctum cubitorum quadraginta, comprehensa tamen muri crassi-
 tudine. 266.D.1
 Sanctum Sanctorum est tertium caelum. 6.A.1
 Sanctum pro Sancto Sanctorum. 367.A.1
 Sanctum debere esse Sacerdotem Sancta ingressurum. 170.A.1
 Sancti Sanctorum nomen triplex. 268.D.1
 Sanctum Sanctorum oraculum vocatur. 209.B.2
 Sanctum, idest, semotum. 269.D.2
 Sanctus Chrysostomus verba Aggaei ad Christi Ecclesiam retulit.
 580.D.1
 Sanctus Chrysostomus de gloria maiori spirituali non corporea,
 cum alijs Patribus locutus est. 590.B.1
 Sanguine Christi abluti, hostiam, & gratas preces afferre facile
 possunt. 475.D.2
 Sapienti dona sponte deferuntur. 515.A.B.2
 Sapientia Dei in Architectura splendet. 415.A.2
 Sapientia eibus pariter, ac potus. 24.B.1
 Sapientia sola est animae cibum, & potus. 25.A.1
 Sapientia amabilis valde. 508.A.2
 Sapientiae pulcherrimum symbolum. 24.B.1
 Sapientia ad augendas diuitias utilis. 513.B.1
 Sapientia Salomonis maior omnium hominum sapientia. 513.A.1
 Sapientia, & Scientia Dei in architectis. 44.A.1
 Sapientia quid sit. 45.E.1
 Sapientia Dei in Architectura elucescit. 445.B.1
 Sapientia aduersariorum nutui inseruit Diuino. 304.E.1
 Sapientia Dei, potentia, bonitas ipsi significabatur, quae arca clau-
 debat. 312.A.2
 Sapientia quo pacto requiescere in tabernaculo dicatur. 211.E.2
 Scab ab Oriente paruit aditus. 376.A.1
 Scapi altitudo quae. 423.E.1
 Scavi altitudo cubitorum 172. 456.C.1
 Sceleris medicamentum, est dolor. 151.A.2
 Scenographia Architecto necessaria. 64.E.1
 Scenographia quid repraesentet. 64.D.1

Scenographiae notio quae sit. 3.A.1
 Scenographia dicitur sectio coni vnus visionis. 64.E.1
 Scenographia quare dicatur a Vitruvio adumbratio. 64.A.2
 Scenographia non ita vtilis operarijs sicut Architecto. 66.D.1
 Scenographia quid sit. 62.B.2
 Scenographiae exemplum ab Auctore exhibitum. 65.B.2
 Scenographia explicatur. 325.B.2
 Scenographiam ad optem pertinere, non est in conueniens. 63.A.1
 Scenographiae ars difficilis. 64.E.1
 Sciagraphia quid sit. 62.E.2
 Scientia geometriae falli non finit in terrae dimensione. 19.B.1
 Scientia duplex necessaria cupienti intelligere scripturas. 7.A.2
 Scientiarum eget praefidio Architectura. 41.A.1
 Scientiarum, & artium inventor Deus. 44.B.1
 Scientiae duplex genus. 46.A.1
 Scientiam, ac amorem Diuinum passionem iuuenum impediunt.
 295.E.1
 Scientijs addiscendis cur haec nostra tempora magis apta. 1.A.2
 Sciphi candelabri, & eorum forma. 61.D.1
 Scipulum, & hydrian quare permittunt. 499.A.1
 Scire quam late pateat. 45.B.1
 Scriptura sacra intellectu difficilis, & ubi praefertim. 1.D.1
 Scripta haec quem exigant lectorem. 39.A.1
 Scriptores sacri ad aedificium Salomonis respiciunt, quoties aedifi-
 cij meminerunt. 476.E.2
 Scriptores negant templum ab Herode fuisse aedificatum. 573.A.1
 Scriptura sacra plerumque Pleonasmio gaudet. 169.A.1
 Scripturae sacrae fructus triplex. 29.B.1
 Scripturae sacrae cur occultentur, idest ita obscure tradantur.
 5.B.2
 Scripturae sacrae lectorum quis scopus. 6.A.2
 Scriptura sacra quos, & quales abhorreat. 3.A.2 Eadem a quibus
 explicanda. ibid.B.1
 Scripturae sacrae interpreti necessaria est artium mechanicarum
 cognitio. 20.A.1
 Scripturae Vulgata latina editio maxime omnium authentica. 8.B.1
 Scripturas, ac Prophetias intellexisse, quopactio quis cognosci pos-
 sit. 8.B.1
 Scripturas ne intelligant Hebraei duplex habent impedimentum.
 8.A.1
 Scripturis sacris intelligendis humilitas necessaria. 2.E.2
 Sculpti Cherubini in parietibus templi fuerunt. 324.C.2
 Sculpturae artificiosissimae in domo saltus Libani. 561.D.2
 Sculpturis fores apud antiquos exornatae. 369.A.1
 Scura aurea, & peltas aureas Salomon equitibus suis se comi-
 tantibus fecit. 516.C.2
 Scura aurea, seu scutula ad templi ornatum. 483.B.1
 Scutariorum porta quatenam. 219.E.1
 Secunda porta eadem quae interior. 232.E.2
 Secunda Christi reprobatio. 478.E.1
 Secundi templi vestibulum portae ornamentis caruit, ac firmamen-
 tis. 147.D.2
 Secundi, ac primi templi graduum collatio. 224.D.1
 Secundae domus gloria nisi ad Christum referatur maior esse non
 potuit. 581.B.2
 Secundi templi arcae infinitis partibus a prioribus separantur.
 242.C.2
 Secundus graduum Psalmus spem Israelis in Deo collocatam.
 decantat. 216.D.1
 Securidaca herba. 460.B.2
 Securitas iusti in medio persequentium. 340.B.2
 Securitas orationis, & quies. 296.A.2
 Sedentem in propitiatorio omnes Cherubini respiciunt. 328.C.1
 Sellas mille sexcentas Therae Antonianae habebant. 563.D.1
 Sagunti sepulchri Adonirami manuscriptum quale sit. 544.B.2.C.1
 Sedes irae cor. 312.E.2
 Senarij numeri perfectio. 474.B.1
 Senarium numerum non esse calamo aptum. 175.E.2
 Senas alas habebant Cherubim arcae. 312.C.2
 Seniores viginti quatuor Apocalypsis toridem Cherubinos templi
 respexisse. 327.C.2
 Sensus sacrae Scripturae duplex. 453.D.2
 Sensus ut allegoricus intelligatur, collatio rei significatae cum suo
 symbolo est necessaria. 39.B.1
 Sensus literalis radici, mysticus fructui comparatur. 20.A.1
 Sensus quilibet susceptivus est formarum absque materia. 52.B.1
 Sensus exterior ad multa utilis, interior ad confirmandam fidem.
 454.A.1
 Sensus corrumpitur a vehementi sensibili. 52.B.1
 Sensus quoniam ratione, seu proportionem consistat. 57.A.1
 Sententia Lyran de scipis redarguitur. 361.C.2
 Sententiae Rabbiorum de cochleis. 283.D.1
 Sententiae Patrum de gloria templi secunda. 579.A.2
 Semel sanctificata, in usus profanos minime conuertenda. 383.D.1
 Semel, bis, saepius, significat vox pagham. 274.E.2
 Semel euertenda verus Hierosolyma, nec ultra restauranda fuit.
 161.C.2
 Semiramidis aurea vitis cum Herodis vite cur non sit confun-
 denda. 592.C.1
 Sancti Epiphaniij sententia de arca testamenti. 685.E.2
 Separatum quod dicatur. 298.B.2
 Sepositi dicuntur a plebe maiores natu. 288.B.2
 Septem orbis miracula quatenam fuerint. 554.D.1
 Septem gradus fuisse in singulis portis exterioribus. 214.C.1
 Septem hominum genera a censu libera. 536.D.2
 Septem habuit porta Australis gradus. 217.D.1
 Septena intercolumia in Orientali, & Occidentali portica, paria.
 213.A.1
 Septenarius numerat porticum templi postes. 212.B.1
 Septuaginta Mathematicam rationem computantes secuti sunt.
 424.D.2
 Septum, siue gison atrij Sacerdotum. 206.B.2

- Septuaginta interpretes paraphrastica potius, quam ad verbum. 190.C.2
translatisse videntur vniuersum Ezechielis visionem. 190.C.2
Septuagies septies omnia peccata dimittenda significat. 277.D.1
Septuaginta interpretum lectio expenditur. 280.A.2
Sepulchrum Abisalonis lapideis floribus condecoratum. 483.A.1
Sepulchrum Davidis qualiter fabricatum. 555.B.1
Sepulchrorum efflores vindex flamma adussit. 591.A.1
Seraphini dicuntur arcae Cherubini. 312.B.2
Seruitutis, & substantiae tributum gentibus subiugatis indictum. 507.D.2
Seraphini, & Cherubini mutuo inter se conferuntur. 314.E.2
Sesac Aegypti Rex templum primum spoliat. 547.E.1
Serim, & cedri ligna colore tantum, ac nomine diuersa, re autem eadem. 334.A.1
Seueritas cum mansuetudine in Sacerdote requiritur. 324.E.1
Sex cubiti cum quarta parte cubiti calamus complent. 288.A.2
Sex alas omnibus caelestibus Spiritibus tribuit S. Dionysius. 316.A.2
Sex cubitorum cum quarta cubiti parte muri fuit crassitudo. 271.C.1
Sex alarum animalia. 312.E.2
Sex cubitorum cum palmo calamus fuisse. 174.E.1
Sexaginta sex cubacula an templum computentur. 176.A.2
Sexaginta ciuitates magnae in duodecima parte Israelitici Imperij. 508.D.1
S. Hieronymus numquam Aggaeum ad templum Herodis respexisse putauit. 572.A.1
S. Hieronymus Vulgatae interpres laudatus. 500.C.2
S. Hieronymus negat gloriam templi ex auro quod à diuitibus possidetur resultare. 589.A.2
Scelus immane naturae operculis frustra coonestatum. 398.B.2
Sicut anchoram spem tutam habemus in Christo. 268.B.2
Si Deus in antiqui templi violatores adeo saeuijt, quanto magis in noui, ac veri templi profanatores defauiet. 240.A.1
Sigma Graecorum olim nostro C, quam simillimum. 386.B.1
Siloe idem quod missus. 231.C.1
Sine ratione altare Samariae constructum. 402.D.1
Signa caelestia, & Tribus inter se similia. 469.E.1
Signa, & vexilla Ducum Israel. 467.A.1
Signa maiora habentur in Christo quae defuerunt in secundo templo. 583.A.2
Significatum verbi annunciare. 171.E.2
Signis apposis populis felicitas, & miseria designatur. 385.B.2
Singulari distributivae usurpatur, pro plurali. 229.E.2
Singularis numerus pro plurali Hebraeo sermone frequens. 222.A.2
Singularum porticum longitudo centum cubitorum, propter quadrata inter porticus spatia. 210.B.2
Singulas parastades à muro extare cubitos vndecim. 275.E.2
Singulis Euangelistis quatuor facies, sicuti Cherubinis, conueniunt. 318.E.2
Singulis in intercolumnijs atrijs interioris, conchas singulas extitisse. 219.A.2
Singulis thalamis suae portae tribuendae. 194.D.1
Singulis candelabris scyphis singulae adnumerantur sphaerulae, singulaque lilia. 362.D.2
Simeon Christum vnus suscipiens Aggaei prophetiam impletam. 594.A.2
Simiae, ebur, & pauis allati Salomoni ex India. 513.D.2
Simile semper non debet esse posticum antico. 74.D.1
Similia membra non omnia eadem esse debere. 228.E.1
Similis reliquis fuit porticibus gentium porticus. 189.A.2
Similitudinem carnis peccati sine peccato induit Christus. 278.A.1
Similitudinis praualidum in aedificio argumentum. 191.D.1
Similitudines Seraphim non ad cultum, sed ad signum ministerij positae. 312.B.2
Similitudinis ratio certa. 214.D.1
Similitudo vtriusque templi, & cur prius hic tractetur, quam fabrica. 22.A.B.C.1
Similium partium mensurae similes. 227.C.2
Simulachrum touis olympicum folio Salomonis confertur. 555.B.2
Simulachrum turpissimum, terribilamentum dicebatur. 399.E.1
Sine muris incolitur Hierosolyma. 179.A.2
Situs hexedarum, diuersaeque earum nomina. 203.D.2
Situs ipsius oraculi, ac mensura. 266.A.1
Situs, & numerus thalamorum. 183.E.2
Smaragdi lapidis pretia, ac genera varia. 205.C.2
Sol in Scripturis quare vocetur vas admirabile. 484.A.2
Solemnitas antiqua decima mensis die celebrabatur. 156.A.2
Solicitude Davidis templi magnitudinem insinuat. 412.C.2
Solida gloria, ac inanis. 412.B.1
Solida aeris crassitudo quatuor digitorum. 426.A.1
Solido circumcingitur muro atrium exterius, murus interioris atrijs postibus distinctus est. 228.B.2
Solidus pro drachma. 502.C.2
Solis equi ab impijs Regibus vbi positi. 221.B.1
Solis locum sibi vendicat Dei sedes. 470.A.1
Solium Salomonis à Sacra scriptura solemniter celebratum. 555.D.2
Somnium Rabbinum Scripturae repugnans. 367.D.1
Sors hypocritae abyssus. 294.B.1
Spatium inter vtramque Ezechielis visionem, viginti annorum. 252.D.2
S. Paulus Deum vidit in hac vita. 14.B.1
S. Paulus quid sciat, & quid nescire se dicat. 14.A.1
Speciei magnitudo, & visionis modus. 57.B.1
Speciem producere non potest color in qualibet distantia. 56.B.1
Speciem producit quaelibet coloris pars in qualibet parte medij. 56.A.1
Species circa coloratum in sphaerae modum producuntur. 56.A.1
Species vna omnes visibiles partes repraesentat. 56.B.1
Species visibiles cur visum non moueat in diuersis recepta potentij. 57.A.1
Specierum refractio visionem amouet. 59.D.2
Species visuae immateriales, & spiritualibus formis perfimiles. 54.A.1
Species aedium quinque iuxta Vitruuium. 191.E.2
Species visibiles ad quae loca tantum deferantur. 53.A.1
Species extensae in subiecto extenso esse debent. 57.A.1
Species non videntur. 56.A.1
Species visibiles lumini perfimiles. 55.B.1
Species visuae naturales qualitates non producant, 55.B.1
Species in directum tendunt non impeditae. 56.A.1
Species parem occupantes instrumenti partem res aequales videri faciunt. 60.B.1
Species quomodo differant à lumine. 55.B.1
Species vna repraesentat plura visibilia. 56.B.1
Species cur diuersimode obiectum repraesentet. 59.B.1
Species diuersarum rerum quare non confundantur in oculo. 58.B.1
Species an vna sit vnus visionis. 58.A.1
Specula Deo in templo offerebant mulieres, se Domino dedicantes. 485.D.1
Specula quomodo inficiant menstruatae mulieres. 53.B.1
Specula ex qua materia fiant aptiora. 485.A.2
Specula ex varia metalli materia. 485.C.2
Specula ad quem finem sint inuenta. 486.A.1
Speculorum vsus in aedificijs quis. 485.B.2
Spem Israelis in Deo viuo defixam secundus Psalmus decantat. 226.D.1
Spem in Deo ponere, est iustum illi redere sacrificium. 333.C.1
Spes mortua in peccatore per gratiam Dei reuiuiscit. 481.A.2
Spes peccatorum quomodo pereat. 497.C.2
Spes nostra in caelis firma. 268.C.2
Spes, & timor Auctoris in hac prophetia explicanda vnde cauenter. 2.D.1
S. Petrus poscenti pecuniam sanitatem confert. 569.E.1
Sphaerulae quae dicantur. 561.D.2
Sphinges Aegyptiorum, Cherubimorum similia. 312.C.1
Sphingis quanta dimensio. 559.A.2
Sphengiris lapidis claritas qualis. 562.C.2
Sphinx maxima ex lapide inter pyramides ad quid constituta. 559.E.1
Spiritu Sancto magistro vsque ad finem mundi vtetur Ecclesia. 30.A.1
Spiratum proiecturae non procedant extra Solidum. 384.E.2
Spiritus Sanctus cur Dei digitus vocetur. 159.A.1
Spiritu, non corpore translatus est Ezechiel Hierosolymam. 13.A.1
Spiritus qui caelestia degustant palmis similes in multis sunt. 494.D.1
Spiritus gladius quis sit. 483.C.2
Spiritus in Christo quomodo requieuerit. 161.A.2
Spirituum caelestium reuerentia. 324.C.1
Splendidissimum Hecatae signum in templo Dianae. 558.C.2
Splendor Domus saltus Libani à Iosepho optime indicatus. 558.B.C.1
Spolia Herodis minima cum Davidicis collata. 590.C.2
Stabularius est, qui Rex existimatur. 221.D.2
Stadium quot cubitis constet. 24.A.1
Stanneus lapis in manu Zorobabel quid indicet. 479.C.1
Statim plene Angelum cognoscere, nec decipi, nec obliuisci. 169.A.1
Stato die Hebraei Deo censum persoluebant. 538.A.1
Statuae quoniam in Pantheo. 565.A.1
Statuae aeneae tria milia numero in Scauri theatro. 565.A.2
Stellae omnes cur in eadem videntur esse superficiei. 58.B.1
Stellis perfimiles templi ministri. 239.A.2
Stellarum mira connexio, ac compositio. 383.B.2
Sternere, & stratum. 278.B.2
Stolarum Sacerdotalium, & leuiticarum ducenta, & decem milia. 501.D.E.2
Structura domus saltus Libani admirabilis. 433.A.2
Structurae templi à Christo laudatae Salomonis fuerunt. 577.D.2
Stupendum pauimenti opus. 207.E.1
Stupendum templi artificium in basium libratione. 181.A.2
Stylobatae postium quam lani. 185.B.2
Stylo duplici in sua prophetia cur vsus sit Ezechiel. 4.C.D.E.1
Stylobatarum proiectura probatur. 188.E.1
Stylobatarum proiecturae. 193.A.1
Stylobatas non dimensus est Angelus, & cur. 192.A.2
Stylobatarum proiecturis vestibula portarum caruisse. 188.B.2
Sub arula erat craticula, & annuli. 404.C.2
Sub dio atria semper fuisse existimantur. 383.E.1
Subductio quingentorum cubitorum periboli atrijs Israelis. 380.B.1
Subiectum extensum species requirit extensas. 57.A.1
Sub templi figura perpetuam inhabitationem Ecclesiae pollicetur Deus. 173.E.1
Sub specie panis tantum asseruandam esse Eucharistiam. 353.D.1
Sub duplam proportionem in vniuerso aedificio obseruatam fuisse. 195.C.1
Sublime altaris lignei mysterium. 332.A.2
Subsidia templi Salomonici aedificandi. 412.E.2
Subuersionis templi causa. 34.A.1
Suburbia ad Occidentem templi. 221.C.1
Sub umbra templi Psalmus de Christo vere accipiendus. 356.E.2
Substructio, & congestio diuersimode dicuntur. 81.A.1
Substructio templi à Iosepho laudata. 81.B.1
Substructio, & congestio inter se differunt. 81.A.1
Substructiones templi omnes à Salomone fabricatae fuerunt. 592.B.2
Substructiones templi à Christo commendantur. 80.D.1
Substructionis templi Salomonis laudes. 556.A.1
Substructionis paries longus cubitos mille. 549.C.2
Substructionum Orthographia prima qualis. 80.B.1
Summa legarum Davidis pro templo extruendo. 504.C.1
Summa hominum quos Salomon pascebat. 524.A.1
Summa totius capitis colligitur. 200.A.2
Summo Sacerdoti non quoridie licebat adyta penetrare. 342.B.1
Summo Pontifice excepto, nulli patuit oraculum. 267.C.1
Summum templum floribus, ac frondium fasciculis coronatum. 482.D.2

Summus sacerdos nunquam sine sanguine Sanctuarium introibat .
 Sumptus subducendi, & prouentus regionis expendantur . 511.C.1
 Super arrio Israelis duos praecise calamos erectum summum altare
 aeneum . 402.A.1
 Super craticulam ignis, non subtus ponebatur . 403.E.1
 Super mensis oblata caro in frusta concedebatur . 237.A.1
 Super pavimento gazophylacia extructa . 180.H.2
 Super idem quod ad . 10.B.2
 Superbiat domus labor in addiscendis scripturis . 6.B.2
 Superbiat puncta lineae, lucis quomodo hic accipiantur . 51.B.1
 Superior porta eadem quae scutariorum . 219.B.1
 Superior crepido cubitorum quatuordecim . 393.B.2
 Superiora aedificia quomodo inferioribus respondeant . 374.C.2
 Superiora membra quae ratione temperanda . 449.B.1
 Superiores esse debent humiliores . 374.C.2
 Superiora oculis quo magis ab oculo recedunt, eo magis descende-
 re videntur . 61.B.E.2
 Superbiae poena linguarum diuersitas . 6.A.2
 Superiores Angeli inferiores illuminant, ab iisdem illuminantur
 Prophetarum . 178.E.2
 Superiores columnae inferioribus minores quarta harum parte .
 436.E.2
 Superliminaris latitudo, ac postium illud sustinentium, cubiti vnus .
 159.C.1
 Superliminaria domus Dei immensae magnitudinis, ac firmitatis .
 330.C.1
 Superiorum contractio columnarum . 374.E.1
 Super omnia orbis miracula Salomonis thronus laudatur . 555.D.2
 Supremum tabulatum septem cubitorum . 286.C.2
 Suppellex omnis ministerij Regis Salomonis aurea . 561.D.2
 Supplices ad aras orare . 334.B.2
 Supplicibus parcat leo . 392.B.2
 Suspenda gazophylacia, ad quae per scalas ascensus . 205.A.1
 Suis imensa praeda capta ab Alexandro . 517..E.D.1
 Sustinere lapidi etiam angulari conuenit . 478.C.2
 Suum etiam asylum ferac habuerunt, quo ab alijs feris protegeren-
 tur . 202.D.2
 Symbola in templo e solidioribus floribus desumuntur . 355.D.1
 Symbola animalium quatuor . 313.C.2
 Symbolice, & anagogice quid sit . 11.A.1
 Symbolum esse peccati numerum vnderarium . 177.C.1
 Symbolum duplex, & vnicum Ecclesiae duplicis . 25.B.1
 Symbolum ignis vitae, & castitatis . 240.C.2
 Symbolum obedientiae victima . 131.E.2
 Symmetriae partium in substructionibus exacte seruanda . 82.A.1
 Symmetriae humani corporis . 472.E.1
 Symmetria templi maxima . 310.A.2
 Symmetria partium decorem attulit templo Salomonis, qua ca-
 ruit Herodianum . 591.D.1
 Symmetria architecturae sacrae in tabulas digesta . 441.D.1

T

Tabernaculi exemplar hic mundus est . 465.C.2
 Tabernaculi mensurae mensurae . 347.E.1
 Tabernaculi parietes duo . 379.B.2
 Tabernaculorum festum . 482.E.1
 Tabernaculo iura asyli omnia statuta, quae in templo illo Salomo-
 nis . 203.A.1
 Tabernaculum pro superliminari . 259.C.1
 Tabernaculum templi descripta forma fuit . 466.D.1
 Tabernaculum quid significet . 259.A.1
 Tabernaculum germinare quid sit . 259.B.1
 Tabernaculum Moysis fenestris caruit . 308.E.2
 Tabernaculum cum suis instrumentis in templo reponitur .
 461.B.1
 Tabernaculum, & templum vera non fuisse sed imagines tantum,
 verorum affirmat Hieronymus . 35.A.1
 Tabernaculum primum dicitur saeculare, vel mundanum, & quare,
 342.C.2
 Tabula partium trabeationis . 449.C.1
 Tabulae proportionum tertiae vsus . 236.C.2
 Tabulae descriptio . 348.B.2
 Tabularum fabrica, & numerorum proportionibus . 443.D.1
 Tabularum vsus . 441.A.2
 Tabulatorum mensurae . 285.B.2
 Tabulata quae dicantur . 278.B.2
 Tabulatum infimum quinque cubitorum . 286.B.2
 Tactus etiam decipitur . 59.A.1
 Tactus, an visus certior . 59.A.1
 Tabulatum quinque cubitorum . 287.D.1
 Talenta auri quot attulorint Salomoni naues ex Ophir . 512.E.2
 Talenta auri quot legata Salomoni fuerint . 387.B.2
 Talenta templo primum oblata, cum nostris numeris conferuntur .
 504.A.1 & seq.
 Talenta sacrae Scripturae qui ad fideles reuocant propter Eupole-
 mum, ab Eupolemo confunduntur . 505.A.1
 Talentorum quatuor miliones templo dati . 504.B.C.1
 Talentorum diuersus numerus quomodo diuersus non fuisse osten-
 datur . 513.D.1
 Talentorum summa in clauos templi impenfa . 504.C.D.2
 Talentorum Eupolemi cum Talentis sacrae Scripturae collatio .
 504.B.C.2
 Talentum Hebraicum Aegypto maius . 510.D.2
 Talentum atticum librarum 62 2/3. drachmarum 6000 . 516.A.2
 Tam manifestam Ezechielis visionem esse, vt vel minima percen-
 tear . 160.A.2
 Tamquam aeris splendentis speciem, fuisse Ezechielis visionem .
 164.E.1
 Tanta periboli ambientis cunctum aedificium altitudo & crassitu-
 do, quanta parietis crassitudo . 550.E.1

Tantum sub panis specie asseruanda Eucharistia . 353.D.1
 Teeta, seu tabulata cubiculorum . 279.D.1
 Teeta Palaestinae, & Aegypti plana . 287.B.2
 Teeta cubiculorum, strata ligno dicuntur . 304.C.2
 Teeta templi eorumque mensurae . 496.A.B.C.2
 Teeta templi tegulis aeneis operiebantur . 496.C.1
 Teeta exedraru absconditae templi fenestrae . 305.C.2
 Teetum altaris in craticulae modum factum . 339.D.1
 Teetum fornicatum, quod caelum indicat . 439.C.1
 Teetum templi aeneis tegulis opertum . 552.C.2
 Teetum, siue craticula altaris . 338.E.2
 Teetum Panthaei tegulis aeneis opertum . 565.B.1
 Teetum templi aibus inhibeat, potiori ratione hominibus .
 287.D.2
 Tegulae templi quare inuestigandae . 596.B.1
 Tegulae aeneae templum contegunt . 460.C.2
 Tegulae templi aeneae cuius ponderis erant . 552.C.2
 Tegularum templi crassitudo . 496.D.1
 Templi Salomonis dispositio prima quae fuerit . 184.D.1
 Templi fabrica rerum omnium quasi quaedam imago . 461.A.1
 Templi religio, & leges . 291.A.1
 Templi Christi vera fiducia . 258.D.1
 Templi ostia quadrata, non fornicata fuisse . 259.D.1
 Templi Zorobabelici altitudo sexaginta cubitorum . 438.B.1
 Templi, & hominis collatio . 475.C.2
 Templo vtrique quot aia fuerint, & eorum magnitudo . 23.A.1
 Templi fabricam metiri praecipit Deus . 21.A.1
 Templi ruinam lux maxima noctu apparens denotabat . 499.B.1
 Templi Cherubinos vidit Ezechiel . 321.B.1
 Templi vasa aurea, & argentea quot fuerint . 501.CD.2
 Templi Symmetria accuratissima . 310.A.2
 Templi cognitio in Dei Optimi cognitionem adducit . 413.E.1
 Templi operatorum numerus 401900 . 464.B.2
 Templi fenestrae lignis in terrasilibus clausae, non speculari lapide,
 vel vitro . 504.A.1
 Templi, idest Ecclesiae, longitudo, latitudo, sublimitas, & pro-
 fundum . 28.A.1
 Templi ministri stellis comparandi . 239.A.2
 Templi expensas omnes ignoramus . 503.E.1
 Templi gloria quae prima fuerit, quae secunda . 411.A.1
 Templi commentarius a Deo Dauidi, ab hoc Salomoni traditus .
 461.C.2
 Templi porticus quibus nominibus appelleretur . 243.D.2
 Templi fabricae inferuire honori fuit israeli, non de decori, aut ser-
 uilituti . 507.E.2
 Templi capisella palmarum spatulis condecorata . 200.C.2
 Templi corpus, anima, & mens . 465.B.2
 Templi incensi, & captiuitatis quis fuerit annus . 255.A.2
 Templi vtriusque ordines iidem . 34.A.1
 Templi cultodiam quanta religione obseruari voluerit Deus .
 239.C.2
 Templi architectura quanta . 414.C.2
 Templi inter columnarum proportio . 195.C.2
 Templi Sanctitas, & maiestas . 220.A.1
 Templi aia Dei domum etiam dici . 175.C.2
 Templi Dianae circuitus . 558.B.2
 Templi ideae sub modica cubitorum mensura ab Auctore expressae .
 83.A.2
 Templi graduum altitudo ad nostras relata mensuras . 181.C.2
 Templi figura quare Orthographia, & Ichnographia fuerit demon-
 stranda . 68.C.1
 Templi secundi gloria cur maior fuerit quam primi . 34.A.1
 Templi Herodiani cum Salomonico falsa retunditur collatio .
 300.B.2
 Templi ostia Christi plagas indicant . 368.D.1
 Templi, & Ecclesiae membra re diuersa sunt, similitudine eadem .
 34.B.1
 Templi vtriusque similitudo, cur prius hic tractetur, quam fa-
 brica . 22.A.B.C.E.2
 Templi domus quatenam dicantur . 71.C.2
 Templi caelorumque collatio . 16.A.1
 Templi instaurandi ostensione, Saluatoris aduentus confirmatur .
 36.A.1
 Templi euersio omnem captiuis Iudaeis spem cur ademerit . 36.A.1
 Templi, & Urbis instauratio non ex aequo prioribus respondit .
 37.A.1
 Templi vasa ex qua fuerint materia . 484.E.2
 Templi vestibulum in propria Latinae vocis notione accipitur .
 244.D.1
 Templi consideratio triplex . 414.A.2
 Templi aedificandi nomine quid promittebatur . 17.B.D. & 28.A.1
 Templi porphyreticum pavementum . 205.E.2
 Templi vtriusque fabrica eadem, ornamenta diuersa . 33.B.1
 Templi laudes cum ignominia collatae . 413.D.2
 Templi Pantheon Romae porta, eiusque mensurae . 330.C.2
 Templi Salomonici aedificio Ecclesiam Ezechielis representari
 maxime decebat . 25.A.1 & B.1 & 26.A.1
 Templi ostensi finis proprius . 36.A.1
 Templi Salomonici aedificandi subsidia . 412.E.2
 Templi Ezechielis descriptiones ab Aria Montano editae cur non
 satisfaciunt . 20.B.1
 Templi gloria magnificentissima . 412.D.1
 Templi Salomonis cum templo Ezechielis quo pacto fieri possit
 collatio . 21.B.1
 Templi Salomonici verissimum exemplar a Deo datum est ad se-
 cundi instauracionem . 36.B.1
 Templi in visione ostensi cur imagines proponi Israelitis praeci-
 piat Deus . 38.A.1
 Templi porta quadrata, non fornicata . 329.B.1
 Templi area quanti a Dauide empti fuerit . 163.B.1
 Templi Dianae cum vno Salomonici templi atrio comparatio .
 558.D.2

- Templi atriâ Deo inspirante à Dauide excogitata. 76.A.1
 Templi vtriusque mensurae quomodo eadem dicantur, cum alterius sit altitudine duplum. 34.A.1
 Templi Ezechielis architectatio cur noua inuentione opus habuit. 247.B.2
 Templis nostris religio debetur. 202.D.2
 Templo conspicuum altare fuisse. 243.D.2
 Templo Deus ipse quodammodo refertur. 413.E.1
 Templo corpus Christi significatur. 474.E.2
 Templo corporali cur Christus representeretur. 27.A.1 & B.2
 Templo quantum praeter Christi Ecclesia. 34.A.2
 Templum adiutorium dicitur. 203.D.1
 Templum in superioribus culmen non habuisse. 287.B.2
 Templo gloria non raro attribuitur. 409.A.1
 Templum vniuersum quid repraesentet. 178.C.2
 Templum Salomonis ab Ezechiele visum. 270.A.2
 Templum idem esse Salomonis, & Ezechielis, Ecclesiae fidem maxime confirmat. 31.B.2
 Templum non modo verbis, sed etiam lineamentis descripsit Ezechiel. 32.B.2
 Templum cur Deus numquam omnino deleri permiserit ante Christi aduentum. 28.B.2
 Templum ingredi Sacerdotibus fas tantum fuit, statutis à Lege temporibus. 296.D.2
 Templum primum, ac secundum inter se conferuntur. 242.B.2
 Templum à pulchritudine dictum. 257.E.1
 Templum voluptas Domini. 257.B.2
 Templum cur domus Dei dicatur. 20.B.2
 Templum angustum in posterioribus, latum, in anterioribus. 298.B.1
 Templum imaginem quamdam corporis Christi refert. 277.A.2
 Templum floribus ornatum quem referat. 483.A.1
 Templum, & Ecclesia dicitur Christi requies. 294.D.1
 Templum vmbra fuit Christi corporis, & Ecclesiae. 27.B.2
 Templum leonis formam retulisse. 298.E.2
 Templum castrorum nomine censetur. 471.D.1
 Templum triplici testum contignatione, sicut tabernaculum triplici velo. 430.D.1
 Templum ad hominis formam vniuersum est conditum. 471.E.1
 Templum tabernaculo simile. 468.E.2
 Templum, ac tabernaculum, cur verum exemplaria solum aliquando dicantur. 35.A.2
 Templum spolijs Barbarorum ornatum: Ecclesiae typus fuit. 483.C.1
 Templum saepe spoliatum ante Babylonicam transmigrationem. 502.A.1 A.2
 Templum à tuendo dictum. 258.D.1
 Templum caeleste, & terrenum à similitudine. 258.C.1
 Templum Ezechielis vniuersum cum Salomonico potest conferri. 395.E.1
 Templum quomodo Deus tueatur. 258.A.2
 Templum cur instaurandum Indaris captiuis proponatur. 36.C.1
 Templum quare Dei voluptas dicatur. 36.A.1
 Templum celsissimis vallibus circumdatum. 176.D.2
 Templum quodnam viderit Ezechiel instaurandum. 29.A.2
 Templum cur subuersum fuerit. 32.A.2
 Templum porticibus à Salomone non circumdatum; aliquorum est falsa sententia. 206.A.2
 Templum Ezechielis allegoricè explicare, cur partim impellamur, partim retineamur. 25.A.2
 Templum qui sine mensuris, ac calamo explicare conantur, operam ludunt. 21.A.1
 Templum Ezechielis ostensum cur idem cum templo Salomonis esse debuerit. 32.B.1
 Templum manet sine gloria deficientibus ijs, quae in gloriam templi erant. 588.A.1
 Templum Dei, ac cultus, omnis felicitatis fons, & origo. 263.B.1
 Templum vniuersum Israelis bis mille cubitis cingitur. 378.E.2
 Templum caeli nomine censetur. 16.A.1
 Templum vtrumque quoruplices porticus habuerit. 22.B.1
 Templum Dei quare dicatur domus. 173.C.1
 Templum Ezechielis idem cum Salomonico. 283.E.2
 Templum castellum nuncupatur. 163.A.1
 Templum Salomonis Ecclesiae fuit symbolum. 25.B.1
 Templum Dianae Ephesiae qualiter aedificatum. 558.B.2
 Templum Iudaeorum absque Deo ignominiosum. 558.D.2
 Templum excelso in monte extructum, Ecclesiae celsitudinem, significat. 26.B.1
 Tempora nouissima quare dicantur Ecclesiae tempora. 26.B.2
 Templum cum ciuitate confertur. 162.D.2
 Tempora haec nostra cur scientijs addiscendis magis apta. 2.A.2
 Tempore Salomonis omnis Israel pace maxima fruebatur. 525.D.1
 Tempora Ecclesiae diuersa, templi portis significantur. 25.B.1
 Tempus nondum expletum significat particula, vsque ad. 309.E.1
 Ternarius numerus Deitatis symbolum. 278.C.1
 Ternis singulis interioribus portis octonas mensas Richardus tribuit. 233.B.2
 Terra omnium rerum fundamentum, nulli alij innititur fundamento. 186.B.2
 Terrae vbertas cessauit adueniente caelesti vbertate. 511.E.2
 Terrenae, & caelestis habitationis charitas est mensura. 473.A.2
 Terrena sperantibus caelestia Deus promittit. 569.D.1
 Tertia domus nulla fuit, nec vnquam erit. 571.E.2
 Tertia Christi Domini reprobatio. 474.E.1
 Testamenti veteris ac noui consensus in interpretandis scripturis praecipue obseruetur. 8.B.2
 Testamenti veteris sacramenta vmbrae; Christus verò veritas dicitur, aut corpus. 12.A.1
 Testimonia Dei credibilia facta sunt nimis. 546.B.2
 Testimonia Rabbiorum de Christi morte, & resurrectione. 30.B.1
 Testimonijs, & exemplis columnae venter probatur. 427.B.1
 Testimonium luculentum Ferrerij Philippi secundi architecti, de templo. 28.A.1
 Testudines cedrinae. 439.B.1
 Testudo cedrina in Sancto. 438.D.2
 Testudo aspera fuit ordine fossis excauatis. 439.D.1
 Tesserades Christi genealogias ad columnarum numerum, forte respexisse. 212.D.2
 Textus ipse explicatus. 280.E.1
 Textus qui non eadem auri talenta ex Ophir allata fuisse testari videntur quomodo conciliantur. 513.D.1
 Thalami murus non solidus. 192.E.2
 Thalami in vestibulis. 190.D.2
 Thalami, & gazophylacia pro eodem accipiuntur. 230.D.1
 Thalamorum ratio, & vestibulorum in portis. 193.A.2
 Thamarum singularum cum atrijs singulis collatio. 563.C.2
 Thalamorum paries latus quinque cubitos, altus nonaginta. 299.E.2
 Thalamorum situs, ac numerus. 183.E.2
 Thalamorum ostia inuicem aduersa. 194.D.1
 Thalamorum in crassitudines parietum portae apertio. 785.E.2
 Thamos in vestibulis fuisse. 200.C.1
 Thalamorum vsus & nomen. 185.C.1
 Theatri Scauri descriptio. 565.D.1
 Theatri Scauri cum vno atrijs collatio. 565.E.1
 Theatrum Scauri octoginta millia hominum capiebat. 565.D.1
 Theatrum Scauri omnium operum maximum. 575.D.1
 Theodorus Mopuestiae perperam locum Amos interpretatur. 585.C.1
 Theologum ducem omnino habeant Architecti librum hunc lecturi. 40.A.1
 Thermanum numerus Romae infinitus. 563.B.2
 Thesaurus ex tribus Herodes minime colligere potuit. 590.A.2
 Thesaurus à Dauide legatus plura regna locupletaret. 506.C.2
 Thesaurus generaliter omnia, quae afferuntur significantur. 76.A.2
 Throno Dei in oraculo, prima Ezechielis visio quam simillima. 308.A.2
 Thuribula etiam aenea ad vsus altaris aenei fuerunt. 498.C.1
 Thuribuli nomen facile altari applicaretur. 343.E.2
 Thuribulorum duplex vsus, diuersusque numerus. 500.C.1
 Thuribulum, quod die Sacro expiationis in oraculum inferebat summus Sacerdos, an maneret in oraculo. 344.A.1
 Thuris pretium, in singulas libras quatuor denarij. 516.A.2
 Thuris millena talenta Dario ab Arabia quotannis missa triburi nomine. 516.E.1
 Tiberium, & Augustum marmor. 205.D.2
 Tignorum caelum dicitur testudo lignea. 440.B.2
 Timor, & spes Auctoris in hac propheta explicanda, vnde emulatur. 2.D.1
 Titi Amphiteatrum quo lapide constet. 165.B.2
 Troiani Amphiteatri circuitus. 566.C.1
 Titi Amphiteatrum cum porticibus Israelis confertur, & superatur. 565.C.1
 Tributum honorarium non feruile Israelitis impositum. 507.E.2
 Trabeatio columnarum dimensa. 428.A.1
 Trabeatio ex quarta columnae altitudinis parte. 428.D.2
 Trabeationes ex quarta parte altitudinis sunt. 223.C.2
 Trabes interioris contignationis exterius apparuisse. 446.A.1
 Trabes quoque densitates dicuntur. 370.E.1
 Trabes contignationis costae dicuntur. 272.E.1
 Trabes Domus Dei crassae duobus cubitis cum dimidiato. 521.B.1
 Trabes parietum domus negat textus, quas tribuit Richardus. 380.D.2
 Trabes Domus Dei longae cubitis sexaginta quatuor. 552.B.1
 Trabant numerus, & magnitudo quanta. 552.A.1
 Traiani columna in foro Traiano pedum centum viginti octo. 564.B.2
 Transitus Maris rubri in quinto graduum Psalmo memoratur. 226.B.2
 Transmigratione à desolatione discrepat. 153.A.2
 Transmigratione Iechoniae, populi dicitur. 153.B.2
 Transyberinam Urbis partem Iudaei tempore Agrippae incoluerunt. 543.B.1
 Trecenta millia Hebraeorum Alexandriam inhabitauerunt. 542.C.2
 Tres ordines lapidum, ordo lignorum male ab aliquibus exponuntur. 241.E.2
 Tres pilas in Occidentali muro templi à muro templi extasse quomodo verum sit. 273.E.2
 Tria hominum genera Salomon liberaliter pascebat. 521.B.2
 Tria idolatriae capita. 399.A.1
 Tribulatio leuitas est, gloria pondus. 411.D.1
 Tribus lapidum ordinibus constat atrium exterius. 201.D.2
 Tribus locis basium Cherubini insculpti. 494.C.2
 Tribus Israel aequaliter distributae. 539.E.2
 Tribus, & signa caelestia sunt similia. 469.E.1
 Tributa Salomonis annua, quae cognoscuntur Attica talenta quot constituerent 57876. 516.B.2
 Tributa libenter soluantur instante iusta causa, qua cessante rebelat populus. 509.E.2
 Tributum feruile alienigenis imperatum. 507.C.2
 Tributum sponte soluit Regina Sabba Salomoni. 510.C.1
 Tributum ab infirmitatibus, & negotiatoribus Salomoni allatum ex proportionem potest conijci. 508.B.1
 Tributa Gentium 666. Hiram aurea 120. Tributum 2440. omnia simul. 2226. 514.D.1 & A.2
 Tributum Salomonis expenditur. 507.E.1
 Tributum dispositio circa tabernaculum. 466.E.2
 Tributum ad aedificia impositum non idem, quod ad regis annuam. 510.D.1
 Tributum seruitutis non pendebant Israelitae Salomonis aetate. 507.C.2
 Tributum à Salomone Gentibus imperatum 666. talenta auri. 514.D.1
 Tricenarij numeri reperiendi difficultas. 201.D.2
 Triclinia iuxta culinas. 385.E.2
 Triginta prouinciae simul singulis annis tricies sestertium soluebant Romanis. 519.B.2
 Triginta tria tabulata à Rabbinis computata. 276.E.2
 Trigon-

Triginta gazophylacia, vel intercolumnia quomodo computentur.

Triglyphi primi ordinis arriorum.	448. D. 1
Triglyphi secundi ordinis.	449. A. 2
Triglyphi domus Domini, & domus Regiae.	448. E. 1
Triglyphi quare ad normae cacumen insculperentur.	450. A. 2
Triglyphi in aeneis columnis insculpti.	450. D. 2
Triglyphi, & metopae vnde originem traxerint.	445. C. 2
Triglyphi in omnibus ordinibus.	447. E. 2
Triglyphi apud Iosephum.	436. A. 1
Triglyphorum modus in singulis intercolumniis.	447. E. 1
Triglyphorum distributio.	447. B. 1
Triglyphorum ornamenta.	450. A. 1
Triglyphos contra medios columnarum tetrantes statui quid sit.	447. D. 1
Triplex contiguatio in vniuerso templo.	428. E. 2
Triplex fenestrarum operimentum.	306. A. 1
Triplex aes Corinthum.	405. B. 1
Triplex columnarum ordo, altitudinis, & latitudinis.	196. C. 2
Triplex porticus aequales.	191. C. 1
Triplex sunt dispositionis alicuius aedificij ideae.	62. B. 2
Triplex praeepto obstringit Deus, vt quidquid offertur, sale condatur.	215. D. 1
Tryphonis Galeae figura ligno expressa.	337. D. 2
Torus basis duplex insculptus.	458. B. 1
Toto orbe diffusi Hebraei sacrificia in Ierusalem fieri curabant.	546. B. 1
Tota Europa, Asia, & Africa Iudaei diffusi.	543. E. 1
Tota corporis dispositione hominem referebant Cherubini.	320. D. 1
Totam vndique domum circumdedit platea.	293. B. 1
Totius altaris mensurae.	406. C. 2
Totum templum, & singulae eius partes Christum referebant.	476. E. 1
Tubarum ducentamillia fecit Salomon.	501. D. 2
Turpitudinis idolum Beelphegor.	398. D. 2
Turpissimum simulachrum, terribilimentum dicebatur.	399. E. 1
Turquesa pretiosus lapis.	263. A. 1
Turres vniuersae cubitis nonaginta altae.	551. A. 1
Turris Pharos Architectus Solstrates Gnidius.	558. E. 1
Turris domus Dei centum viginti quinque cubitis alta.	551. C. 1
Turrium altitudinis quanta fuerit.	550. E. 2
Tyberius Caesar annonam adauxit.	521. A. 1
Tyriorum, & Phoenicum octoginta millia templo diseruierunt.	460. E. 1

V

Variae rationes, cur mensis septimus dicatur mensis fortitudinis.	154. B. 2
Vanitati subiecti sunt locupletes, & inopes.	170. B. 1
Valles cellissimae templum vndeque cingebant.	176. D. 1
Varia Septuaginta interpretum lectio.	182. D. 1
Vatubus falso altitudinem cubiti & dimidij mensurae tribuit.	342. C. 2
Variae mensurae latitudini vestibuli assignatae quomodo sint accipiendae.	247. B. 1
Vasa argentea, & aurea in cellis potissimum asseruabantur.	290. B. 2
Variae referuntur auctorum sententiae.	297. A. 2
Varia locorum sacrae Scripturae collatio.	323. C. 2
Varijs in templi locis Cherubinos sculptos.	323. A. 1
Vasis, vel phyalis mensam indiguiffe.	351. A. 2
Vas thure plenum alijs sale panibus propositionis imponebatur.	352. B. 2
Vasa libaminum.	352. D. 2
Vasa argentea plura etiam in templo fuerunt.	354. B. 2
Vasa amygdalata.	361. E. 1
Vas thuribulo simile quae emungebantur recipiebat.	365. E. 1
Vasa quibus oleum asseruabatur in templo.	365. C. 2
Valuarum non autem ianuarum sit mentio.	366. D. 2
Valuarum forma.	367. D. 2
Vasa idoli nomina.	398. A. 2
Vanum fuit altare, non fartum.	407. C. 1
Vasis nomine multa in Scripturis denotantur.	484. C. 1
Vasa templi ex quam materia fuerint.	484. C. 2
Vas aeneum ex qua materia factum fuerit.	486. D. 1
Vasa altaris aenea pulchra sicut aurum.	497. A. 2
Vasa altaris recensentur, & explicantur.	497. D. 1. & seq.
Vasa quaedam templi quare leunculi dicerentur.	500. A. 1
Vasa quae fecit Salomon constituerat prius David.	500. C. 1
Vasa quaedam templi aurea, & argentea leunculi dicti.	500. E. 1
Vasa quae leunculi dicuntur, expiatoria appellantur.	500. E. 1
Vasa templi aurea & argentea quot.	501. C. D. 2
Vasa templi aurea etiam minima.	502. C. 2
Vasa templi saepius confecta ante Babylonicam captiuitatem.	502. A. B. 2
Vasa omnia templi neque Babylonem adducta, neque inde reducta fuerunt.	502. C. D. E. 1. & seq.
Vasorum aureorum pondus & magnitudo.	502. B. C. 2
Vasa conuiuij Salomonis ex auro solido, & lapide pretioso.	512. B. 2
Vasorum templi aureorum & argenteorum quantus numerus.	552. E. 1
Vasa Capitolij argentea, & eius limina aenea.	561. C. 1
Variae de Aggaei prophetia quaestiones ortae.	567. C. 1
Vasorum vtriusque templi collatio.	593. B. 2
Vbertate Ecclesiae adueniente, Palaestinae vbertas cessauit.	511. E. 2
Vbertatis antiquae in Palaestina nullum superest vestigium isto Dei iudicio.	512. B. 1
Vbinam ostia cubiculorum aperirentur.	234. A. 1
Vbi, & quot fuerint gazophylacia cantorum.	238. A. 2
Vestes non semper in mensa sicut in arca, & quare.	350. A. 2
Vestigalia Salomonis & ab Israele soluebantur.	508. C. 1
Vestigalia aedificiorum, quibus imperata: & quibus exactoribus.	509. D. 2
Vestigal ad aedificia Israeli indictum.	509. C. 2

Vestigalia & donaria Salomonis computare non potuimus.	515. A. 1
Vellebant aurem antiqui, cum aliquid retinere firmiter volebant.	244. E. 1. & A. 2
Veli templi materia, ornamenta, & forma.	314. E. 1
Velocitas bouis refertur.	265. C. 1
Velum templi in Christi morte scissum quid mysterij contineat.	167. C. 1
Vendentes, & ementes e porticu Salomonis expellit Christus.	245. E. 2
Venerijs nummus argenteus vestibuli praeferebat faciem.	152. C. 1
Veniam a Deo obtinuit Manasses.	163. D. 1
Veniens e Babylone e templum ad Austrum apparuisse.	427. B. 1
Venter columnae testimonij, & exemplis probatur.	426. B. 2
Vntis columnae circumferentia cubitorum septem.	426. B. 2
Vntis diametere quot digitorum.	426. B. 2
Verba architecturae propria aeque explicatione indigent, ac res ipsae.	5. A. 1
Verba Sancti Hieronymi super loco Aggaei quaenam.	572. E. 1
Verbis Christi, ac Scripturae, cur credidisse dicantur Apostoli.	30. E. 1
Verborum prophetiae Ezechielis difficultas duplex.	4. E. 2
Verborum Ioannis, & Ezechielis mutua collatio.	319. D. 2
Verbum, faciendi, Hebraeis late petens.	196. C. 1
Verbum annunciare quid.	171. E. 2
Verbum veniendi Hebraicum quid significet.	235. A. 2
Veritatem parabola explicat Beatus Paulus.	342. C. 2
Veritatis occultandae viam quoduplicem tenuerint prophetae.	4. B. 1
Vernum aequinoctium creati mundi exordium fuisse.	155. A. 1
Versus quam mundi plagam culinae statutae fuerint.	381. C. 1
Versiones nostrae quantum ab Hebraeo sermone differunt.	6. D. 1
Verubus aureis deluper tectum templi muniebatur.	287. E. 2
Verus loci sensus decubilis circa templum.	292. D. 1
Verus Aggaei sensus & historicus quis sit.	594. C. 2
Vestigia difficillime: facies autem erectas facilius percipiunt qui assueti non sunt.	40. A. 1
Vestigium secundum domus Domini quare cum secundo vestigio arriorum pingitur.	78. B. 2
Vestigium tertium, quartum, & quintum arriorum quare non exprimantur.	78. C. 2
Vestigium Planta ab Hispanis Italica, & Gallis dicitur.	68. D. 2
Vestibuli derivatio, & significatum.	187. A. 1
Vestibula omnia paria in dispositione, & ornatu.	188. B. 1
Vestibuli duplex usus.	189. C. 2
Vestibulum inter ianuam.	189. B. 2
Vestibulum dici, quod porta antea dicebatur a Propheta.	216. D. 2
Vestibulorum eadem quae portae longitudo, & latitudo.	217. A. 1
Vestibulum pro postibus vestibuli.	223. A. 2
Vestibulum interius respexit exteriora.	228. A. 1
Vestibulum templi in propria Latinae vocis acceptione vsurpatur.	244. D. 1
Vestibuli facies fornicata.	245. D. 2
Vestibuli altitudo centum viginti cubitorum.	247. B. 2
Vestibuli templi ordines tres.	430. B. 2
Vestibuli pilae primae quadraginta cubitorum.	439. C. 2
Vestibulum cubitis duodecim cum dimidiato latum.	551. C. 1
Vestigium vtrum ab Ichnographia sit diuersum.	68. D. 2
Vestimentorum ornatu Cherubini caruerunt.	323. D. 2
Veterem Hierosolimam semel subuertendam, nec amplius instaurandam.	161. C. 2
Veteres virginem terram nacti plurimum auri eruisse certum est.	533. D. 2
Veteris testamenti loca non aliter, quam in nouo testamento explicantur interpretanda.	582. D. 1
Vexilla, & signa Ducum Israel.	467. A. 1
Vestimentorum Sacerdotum sanctitas.	377. A. 2
Via ad interpretandas scripturas quae sit tenenda.	8. D. B. 2
Via inter cubacula vtriusque posita cubitis quadringentis, octoginta septem longa.	551. B. 2
Via inter peribolum, & atrium Gentium quantum lata.	550. A. 2
Viam occultandae veritatis quoduplicem tenuerint prophetae.	4. B. 1
Viam meretur Angelus.	378. A. 2
Viarum portae exteriores sunt.	220. E. 1
Vi belloque partum imperium, vi, belloque administratur.	511. D. 1
Victimae cur expanae ingulerentur.	232. A. 1
Victimarum capibus manus imponebant offerentes priusquam iugularentur.	378. B. 1
Victoriam gloriosam de peccato Christus reportauit.	277. E. 2
Victoria David in bellis fere viginti semper feliciter partae.	531. C. 1
Victorias iustorum significant coronae in templo.	482. D. 2
Viginti cubitorum portae altitudo.	260. A. 1
Viginti, & triginta sunt cubitorum altitudo oraculi.	267. D. 1
Viginti quatuor superiores Apocalypsis totidem Cherubinos templi respexisse.	327. C. 2
Vinariorum cantharorum octoginta millia in templo.	499. A. 1
Vindictam hereditaria merentur scelera.	151. B. 2
Vinea, seu paradisus idem aedificium appellatur.	462. E. 1
Vini Operariorum annona qualis.	553. B. C. 1
Vinum quoque cum panibus offerebatur.	352. E. 2
Violatores antiqui templi puniunt rigide Deus, multo ergo iuenerius in veri templi violatores animaduertet.	240. A. 1
Viri notio Angelum indicat.	164. A. 1
Viri nomen quomodo vsurpetur.	323. A. 2
Virili forma fuerunt Cherubini, non formineae, aut puerili.	256. E. 2
Virginis vterus Domini hecal, seu introitus.	300. B. 2
Virginis beatissimae virginitas integra, ac perpetua.	44. D. 2
Virutes quae in architecto requirantur.	318. E. 1
Virtutum Cardinalium duodenaria permixtio.	55. B. C. D. 1
Virus, in pueros praefertim, quopactio exhalant aliquando animi male affecti.	305. E. 2
Vis orationis maxima.	54. C. 2
Visibile quid sit.	56. B. 2
Visibilia plura repraesentat vna species.	56. A. 2
Visibilis partes omnes vna species repraesentat.	48. D. 2
Vitio quomodo fiat.	Vitio

- Visio ut fiat quot requirantur. 52. C. 1
 Visio Zachariae quo in loco facta fuerit. 345. B. 2
 Visio plurium rerum simul perfecta esse non potest. 60. D. 1
 Visio Ezechielis, aliquando explicanda fuit. 2. B. 2
 Visio Ezechielis quando acciderit. 13. B. 2
 Visio triplex, & quae. 12. E. 1
 Visio non sit in indiuisibili. 57. A. 1
 Visio quorundam noctu lucentium cur à lumine impediatur. 55. B. 1
 Visio Ezechielis cur haecenus inexplicata remanserit. 20. E. 1
 Visio Ezechielis Christi sanguine instaurandam Ecclesiam significabat. 37. E. 1
 Visio vna vnius oculi quomodo terminetur. 58. B. 1
 Visio intellectualis euidens & manifesta, in dubium adducit, an in corpore videatur, an extra. 14. D. 2
 Visio, secundum perspectivos, non sit in indiuisibili. 57. A. 2
 Visio Ezechielis cum Apocalypsis visione confertur. 315. D. 2
 Visio statuæ Nabuchodonosor Regis breuiter explicata. 548. A. 1
 Visionem Ezechielis absque imaginibus percipi non posse Mathematici intelligunt. 38. A. 1
 Visionem suam cur ita obscure, & aenigmatice tradiderit Ezechiel. 3. A. D. 1
 Visionem immutat specierum refraçtio. 59. C. 2
 Visionem Ezechielis explicare qui velit pluribus indiget. 37. E. 2
 Visionem primam Ezechielis throno Dei in oraculo fuisse simillimam. 302. A. 2
 Visionem Ezechielis sine ecstasi non fuisse probatur. 15. B. 2
 Visionem Ezechielis tamquam aeris splendentis fuisse. 164. E. 1
 Visiones rerum supernaturalium quot modis Prophetæ recipiant. 12. D. 2
 Visiones Dei felicitatem prae se ferre. 159. C. 2
 Visiones videri sensibiles Ezechiel. 13. B. 1
 Visiones quatenus in Scriptura tractentur. 11. A. 2
 Visioni Ezechielis cur nullum historiae sensum subesse arbitratus sit Sanctus Gregorius. 18. E. 2
 Visioni maxime necessarium est medium continuum. 55. D. 2
 Visionis totius extremæ nouem capitibus comprehensæ finis quis sit. 35. D. 2
 Visionis huius interpreti maxime animaduertendi maiores numeri. 213. E. 2
 Visionum tria genera sunt tres caeli, de quibus loquitur Paulus. 14. A. 2
 Visionum ex qualitate prophetarum dignitas attenditur. 11. D. 2
 Visum cur non moueat species visibilis in diuersis recepta potentij. 57. E. 1
 Visum cur maxime diligamus. 58. A. 2
 Visus decipitur in rerum magnitudine, & situ percipiendis. 60. E. 1
 Visus an tactus certior. 59. C. 1
 Visus instrumenta à quo moueantur. 54. B. 2
 Visus & auditus quomodo ad scientias necessarij. 59. C. 1
 Visus circa rerum magnitudines aliquando decipitur. 60. E. 1
 Vita praesens cum futura collata, nox est tenebris obsita. 270. A. 1
 Vitae, ac castitatis symbolum ignis. 240. C. 2
 Virtuosum est abscondere in aedificio membra. 82. E. 2
 Vitae aeternae templi Herodiani Tyrio opere intexta non solido auro facta. 592. A. 1
 Vitruuius ex Sacris fabricis hausit praecepta. 427. A. 1
 Vitio, Diuina contra antiqui templi profanatores. 239. E. 2
 Umbra triplex ex eodem umbroso & luminoso procedunt. 50. B. 2
 Umbra & res conuenient, si plures parietes in vno angulo copulentur. 479. B. 2
 Umbra, vel lux quatenus sit maxima. 51. D. 2
 Umbrae non sunt velut res ipsae exornandae. 480. B. 1
 Umbrae quando appareant maiores, minores, vel aequales opaco cuius sunt umbrae. 51. C. D. E. 1
 Umbras recta tendere ostenditur. 50. E. 1
 Vna Salomon Rex, & Sadoc Sacerdos vncti fuerunt. 241. A. 1
 Vna Christi praesentia domum secundam impleuit gloria. 582. A. 1
 Vna mensura nihil alteri aduersatur mensurae. 188. D. 1
 Vnde dicta sit oppilatio. 273. C. 2
 Vnde dictum sit atrium. 201. D. 1
 Vnde omnia operis necessaria Salomon suppeditabat. 553. D. 1
 Vnde dicatur Noe nomen. 294. E. 1
 Vndenam petita intercolumniorum ratio. 196. A. 1
 Vndenarius numerus peccati Symbolum. 277. C. 1
 Vnica atrij gentium inuenitur in Sacris literis mensura. 178. A. 2
 Vnicuique Euangelistae sicut Cherubino, quatuor facies conueniunt. 318. E. 2
 Vnicuique antepagamento tres quintae cubiti partes obueniunt. 331. C. 1
 Vnitatem Ecclesiae eodem semper symbolo significari decuit. 28. C. 2. & 29. B. 1
 Vniuersa portae vestibula cancellis circumcinguntur. 216. D. 1
 Vniuersa templi capitella spatulis palmarum ornata fuisse. 200. C. 2
 Vniuersalis Ichnographiae ratio. 302. C. 2
 Vniuersum templum Ezechielis cum Salomonico potest conferri. 395. E. 1
 Vniuersus Israel quotannis templo soluebat auri talenta 1440. 510. A. 2
 Vnius non est ordo, supponit enim numerum. 346. B. 1
 Vniuscuiusque mensurae mensura. 234. E. 1
 Vno eodemque cubito metitur semper templum Angelus. 262. C. 1
 Vnum Christum in nouo Testamento filium hominis dici, in veteri vnum Ezechielem. 168. C. 1
 Vnus Christus totam sustinere Ecclesiam potest. 479. A. 2
 Vniuscuique ijs rebus oblectatur, quae cum ingenio conueniunt suo. 169. E. 2
 Vocabula propria cuiuslibet artis quam difficilia sint. 5. B. 1
 Vocatio gentium, & resurrectio Christi indicatur Amos 9. v. 11. & 12. 31. C. 1
 Vocum Hebraicarum multae tum ad Graecos, tum etiam ad Latinos transierunt: plurimae verò sunt ab his linguis prorsus alienae. 8. B. C. D. 1
 Voluptas Dei templum dicitur. 423. A. 2
 Vox, rotundum, explicatur. 202. A. 1
 Vox, medium, explicatur. 284. B. 1
 Vox sicut, pro cognata sua sic, usurpatur. 376. B. 2
 Vox pagham in diuersis numeris, semel, bis, saepius, significat. 274. E. 2
 Vox è propitiatorio reddebatur. 308. E. 1
 Urbem Romanam auctores quidam mundi miraculum vocauere. 560. C. D. 1
 Urbis possumdatae memoriam Hebraei ieiunijs reolebant. 155. C. 2
 Urbs è regione templi sita erat. 163. D. 1
 Vrim & thumim quando deserunt fulgorem emittere. 584. E. 1
 Vrim & thumim omnino ab Herodiano templo abfuerunt. 584. B. 2
 Vrim & thumim fuit quaedam res rationali diuinitus superaddita. 584. A. 2
 Vtique ad, temporis terminum, aut continuationem indicat. 309. B. 1
 Vtique ad limen interius adoraturus princeps ingrediebatur. 596. E. 2
 Vtique ad, cum ad locum refertur, terminum significat, ultra quem nihil sit praeterea. 309. E. 2
 Vtus domus saltus Libani duplex. 431. E. 2
 Vtus calami, & delineandae Ichnographiae modus. 184. A. 2
 Vtus mensarum quis fuerit. 234. C. 2
 Vtus maris aenei & labri Mosaiici. 489. D. 1
 Vtus tabulae proportionum tertiae. 256. C. 2
 Vtus thalamorum quis, quod eorum nomen. 185. C. 1
 Vtus fossae quis. 390. C. 1
 Vtus quis craticulae. 402. B. 2
 Vtus speculorum in aedificijs. 485. B. 2
 Vt filij fiant Sapientiae, immolantur. 212. E. 1
 Vt gentium denotetur multus numerus, atrium gentium non fuisse dimensum. 180. B. 1
 Vt Orientalis, sic Aquilonaris arca quadrata. 215. B. 2
 Vtramque porticum, interiorem & exteriorem ad atrium exterius pertinuisse. 228. D. 2
 Vtriusque porticus quanta altitudo. 550. C. 2
 Vterque postis calamo aequalis, & muri crassitudini. 183. A. 1
 Vtrum in atrio exteriore porta Occidentalis ponenda sit. 218. D. 1
 Vtrum in Meridiana porta mensae extiterint. 233. A. 2
 Vtrumque cubiculum terna habuisse ostia, & vbi. 292. A. 1
 Vtrumque postem mensus est Angelus. 183. A. 2
 Vulgari, seu vernaculo idiomate Scripturas edi non decet. 6. D. 2
 Vulgata aeditio à calumnia vindicatur. 500. B. 2
 Vulgata à Rabbiorum commentis defenditur. 286. C. 2
 Vulgatae magis adhaerendum, quam Rabbini, in ipsa quoque partium orationis distinctione. 303. B. 1
 Vulgatae defensio. 446. D. 1
 Vulgatae Latinae editionis dignitas, & certitudo confirmatur. 8. B. 2
 Vulgatam pio viro non licet abijcere. 363. E. 1
 Vultus non alio, quam ad propitiatorium conuertisse Cherubinos. 317. A. 1

Z

- Zachariae visio in priori tabernaculo facta fuit. 345. B. 2
 Zachariae tempore quoniam summus extiterit Sacerdos. 346. E. 1
 Zacharias princeps Sacerdotum vnus è multis. 346. A. 1
 Zanedrim concilium quod. 204. A. 1
 Zareus Aethiopum Rex innumero exercitu post Sefac Aegypti Regem Ierusalem obsidet. 547. A. 2
 Zophori cum epistylia altitudo. 444. C. 2
 Zophori, epistylia, coronae columnarum aenearum. 443. E. 2
 Zophori ornamenta, quae triglyphi dicuntur. 369. B. 1
 Zophori altitudo digitorum quinque & quadraginta. 444. E. 2
 Zophori nomen, & metoparum ornamenta. 450. E. 1
 Zorobabelis templum à Salomonico diuersum. 33. E. 1. & vnde colligatur. 37. B. 1
 Zorobabelici templi altitudo. 438. B. 1
 Zorobabelis templum ab Imperatore Tico, non ab Herode subuertendum canebatur. 580. D. 2
 Zorobabel in quo gloriosior fuerit Salomone. 594. D. 1

656

INDEX IIII.

EARVM VOCVM QVAE EX ARCHITECTVRAE

vsu in hanc secundam secundi tomi partem translata sunt.

LATINAE VOCES.

HISPANICAE. ITALICAE.

LATINAE VOCES.

HISPANICAE. ITALICAE.

A

A Croteriae, arulae in summo fastigio collocatae, quibus insunt statuae, aut alia ornamenta.

Adytum secretior templi pars: ad quam nulli pater aditus.

Aesturia, spiramenta, & veluti nares, per quas grauis spiritus relaxetur.

Ancones, siue Prothyrides ad latera portae exculpantur, supercilium, aut coronam sustinentes.

Antae, pilae parieti insertae aliquota latitudinis parte a muro extantes. Quadratas columnas vocant Grammatici.

Antepagmenta, lapides utrumque ostij latus munientes.

Anterides sunt pilae muris obnitentes. Arcostylos, rarius quam oportet inter se diductis columnis.

Astragali pro torulis vsurpantur tum in summa columna tum vero in media basi.

Arcus, siue Affes, sunt seculares tabulae ligneae, inde coaxatio, & coassatio.

B

Basis, in vniuersum cuiuslibet rei fulcimentum significat: sed frequenter pro columnae fulcimento, & veluti pede. Eius formam vide, pag. 421.

C

Camera: Cauaedium, Cauum aedium, locus sub dio porticibus cinctus.

Cauliculus, diminutiuum Caulis, hic conuoluitur in summis angulis capitelli.

Canterij: oblonga tecti ligna a culmine ad extremum tectum descendencia.

Capitellum, quasi columnae caput. Nostrum formam habes. pag. 420.

Cerostrotum opus, tessellatum cornea materia.

Columen, trabs per longum extensa in summo tecto, cui omnia tecti ligna inniuntur, vt minores pilae spiniae, maximae.

Concamerare.

Corona, Coronica fascia.

Coronamenta pro trabeationibus vsurpantur.

Coronix, pars summa aedificij quasi perficiens, & ornans.

Corixa est quaedam epistylj, vel antepagmentorum veluti fascia.

Cremathra, in vniuersum quodcumque conceptaculum suspensum significat.

Crepidines, basium plinthos significant.

Crepidus: rei cuiusque extrema ora, vsurpatur autem pro basi altaris.

Crusta, vnde Crustari parietes dicuntur, hoc est, crusta tecti.

Cryptoporticus: vel Hypogaea sunt subterranea aedificia, fornicata.

Cuasi dicuntur lapides, quibus arcus constant: a forma sic dicti.

Remates del edificio.

La parte interior del templo.

Canales, o respiraderos.

Modillones a los lados de la puerta.

Pilastras.

Las jambas.

Esribos.

Quando el intercolumnio es mas largo de lo que conuenie.

Bocelos pequeños astragalos.

Tablas de madera. Tablado.

Basa.

Boueda.

Patio.

Cogollo. Cauliculo.

Las tiseras del tejado.

Capitel.

Taracea de marfil.

Lauiga que sustenta el cauallote del tejado.

Cubrir de boueda.

La corona.

Toda la cornija con su Architrabe y friso.

Cornija.

Faxa.

Qualquiera lugar, que esta colgado para guardar alguna cosa, o secar fruta.

Los plintos.

Termino, orlo de alguna cosa.

Corteza. Pared encalada, o entablada.

Soterraños.

Las buñas del arco.

Piedestalli ouero Acroterie.

La parte interior del templo.

Canali da respirare.

Mensule, o cartelle alli fianchi della porta.

Pilastri.

Pilastrate della porta, ouero erte.

Speroni, contraforti.

Che ha l'intercolumnio troppo largo.

Tondini.

Tauole di legno. Tauolato.

Basa.

Volta.

Cortile.

Il gambo del Herba piu tenero.

I traucelli che appoggiano sopra il colmello & sopra il muro.

Capitello.

Comesso di corna, o d'auorio.

Colmello.

Copriva a volta.

Gocciolatoio.

La cornice tutta intiera.

Cornice.

Fascia.

Luogo sospeso per conseruare, o secare i frutti.

Zoccoli delle basi.

Il termine, o finimento, o sponda.

Scorza, muro incollato, o coperto di tauolo.

Cantina, Volte sotterrefra.

Bugne.

Cymatium ornamenti genus de quo nos. Pag. 236. B.C.1

Cythropodes.

D

Diastylodium columnarum in intercolumnio.

E

Echinus, lineamento rotundae lancia non absimilis est. Multo tamen magis voce & forma similis est marino ericio.

Epistilium. Trabs est capitellis columnarum superimposita, vnde nomen accepit. Eius forma ostenditur. p. 420

Epistilium portae.

Erismae, eadem quae anterides: pilae muris obnitentes.

Etheca: vox Hebraea, postes significat, aut porticus postibus fustas.

Eustylos, interualloz in illa distributione, duarum columnarum & quartae partis.

Exhedra locus ad confedendum.

Exemplar operis.

F

Fastigium.

Fibulae: Ferramenta quibus ligna coniunguntur.

Forma operis.

Fornicatum opus.

Fornicatus paries.

Fornix in vniuersum, cameram significat, aut arcum, propriae quoddam genus camerae.

Frontes, semicolumnae.

G

Gazophylacia. Loca illa significant in quibus gazae, aut opes asseruantur.

Glyphides. Sculpturae, aut concauitates.

Graduum retractiones.

Graduum crassitudines.

H

Hemisphaerium, est camerae genus a forma sic dictum.

Hexastylus, sex columnarum.

Hyalostrotum, opus.

Hyperthyron.

Hypogaea, sunt subterranea aedificia fornicata.

Hypotrachelium, subrotunda pars columnae aut capituli. Columnae vero summum Hypotrachelium dicitur illa pars, qua contractura terminatur mox in apophygyum dilatanda.

I

Ichnographia, vestigium.

Ideae aedificij.

Imagines, figurae.

Impages, a pangendo dictae, quod valiam veluti compingant, ac figant, tranuersarij asseres.

Talon.

Olla con pier.

Quando el intercolumnio es de tres columnas.

Medio bocel.

Architrabe.

Dintel.

Esriuos.

Pilares, o portales sobre pilares.

Quando el intercolumnio es de dos columnas y un quarto.

Apuesto.

Modelo.

Frontispicio.

Lanas de hierro.

Modelo.

Cubierta con bouedas.

Abierto con arcos.

Boueda, o arco.

Medias columnas, o pilastras.

El arco, o estancia donde se guardan las riquezas.

Sculptura.

Las Huellas.

Peralter.

Boueda de horno.

De seis columnas.

Mosaico.

El friso sobre la puerta.

Soterraños.

El cuello de la columna, o capitel.

La planta.

Las traças.

Las traças.

Las traçes de la puerta.

Gola rimersa, cimasa.

Pignatta con piedi.

Che ha l'intercolumnio di tre colonne.

Vuouolo.

Architraue.

Il ciglio della porta.

Contraforti speroni.

Pilastrini portici sopra li pilastri.

Che ha gl'intercolumnio di due colonne, et un quarto.

Stanza.

Modello.

Frontispicio.

Fibbie.

Modello.

Fatto a volta.

Fatto con archi.

Volta o arco.

Meze colonne.

Cassa, o camera dove si conseruano le cose preziose.

Sculptura.

La faccia delli gradi.

L'altezza delli scalfini.

Cuppola.

Di sei colonne.

Mosaico.

Il fregio sopra l'architrave della porta.

Cantina, o volte sotto terra.

Il collo della colonna, o del capitel.

La pianta.

I disegni.

I disegni.

Le traçes de la porta.

Imus scapus.

Incumbae, sunt pilae quibus arcus incumbunt.

Intellinum opus, quod lignis confat.

L

Lacunaria, proprie contignationum sunt excavatae lacunae: pro ipsa contignatione vsu pantur.

Laquearia: Pars ima contignationis. idem quod lacunaria.

Latera: Pilae sunt, aut cubicula à lateribus domus.

Limbus: extrema pars.

Loculamenta: Sigillorum, siue imaginum in parietibus loca.

Lorica est quoddam veluti sepimentum aut peribolus: à similitudine, vsus & formae loricae militum, fortasse sic dicta.

Luter: vas genus ad lauandum comparatus.

M

Maeander: Ornamenti genus connotatum, quod fluium sic dictum imitetur.

Melathrum idem quod epistylum.

Metope: quadrata spatia inter triglyphos.

Modulus: mensura est cuius aedificio propria: quia omnes partes sunt dimetiendae.

Mutuli.

O

Oboli: Ornamenti genus, quo vnus echinus solet incidere, à forma, sic dicti.

Octastylus, octo columnarum.

Oeci magni.

Orthographia est erecta frontis imago exterior vel interior.

Ossa aedificij dicuntur ea, quae solidiorem exigunt structuram: vt pilae, anguli, &c.

P

Paraclata.

Pastophoria: Thalami sunt.

Peribolus.

Peristyllia, loca sunt columnis, clausa & vndique septa.

Pessili.

Picrostylus: Crebris columnis, vnus & dimidiatae columnae habens intercolumnium.

Pilam quadratam columnam liceret appellare.

Plinthus. Plinthis, vel Plinthis. Pars basis ima, quadratum laterem vt forma ita Graeco nomine referens: eius formam vide pag. 421.

Podium: Perpetuum aedificium cui insunt columnae.

Proiecturae, in vniuersam appellantur partes illae vel ornamenta, quae à perpendiculari proijciuntur: sic spirarum proiecturae dicuntur partes basium quae scapum superant. Ecphorae appellantur à Vitruvio.

Prothyrides siue ancones.

Q

Quadra, Regula: Ornamenti genus, quo omnia coronarum, basium ac reliquarum partium ornamenta diuiduntur. vt vides pag. 421.

R

Regula. Quadra, frequens est in omnibus ornamentis quippe quae vna reliqua omnia diuidat.

Romulus: figura quatuor paribus lateribus constans, angulis tantum oppositis aequalibus.

S

Scapus Cardinalis: afferes sunt maximi quibus valuae cardines insunt.

La parte inferior de la columna.

Impositas.

Obra de madera.

Cosa fatta di legname.

Arie fones, o eliechodemadera.

Caziquamies.

Pilastros, o camaras à los lados del edificio.

El borde.

Nichos.

Antepecho.

Bacia para lavar.

Vna labor à cara celso à remolinos.

Architrabe.

Metopae.

Modelo. Medita.

propria y vniuersal.

Modillones.

Oboli.

Oboli.

De ocho columnas.

Salas grandes.

La fachata.

El perfil.

Las esquinas y pilares del edificio.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Sale grandi.

L'alzato. La facciata.

Il profilo.

Le cantonate & pilastri.

Di otto colonne.

Pag.	Col.	Litt.	Lin.	Errata	Corrige.	Pag.	Col.	Litt.	Lin.	Errata	Corrige.	Pag.	Col.	Litt.	Lin.	Errata	Corrige.
17	1	D	8	suspiciamus	fuspiciamus	199	1	B	6	pates	partes	373	1	A	8	portius	porticus
17	1	C	1	portione	proportione	199	1	D	13	calusae	clausae	404	1	C	13	artais	altaris
24	1	E	5	ad adyta	ad aditus	199	2	B	12	Quibur	Quibus	415	1	C	8	pataremus	putaremus
36	1	C	9	Sed ne	Sed &	199	2	C	vlr.	fermoenm	fermonem	431	1	E	1	Salomonis	Salomoni
64	1	E	4	edeis	ideis	200	1	C	9	vestioulis	vestibulis	432	2	B	12	forentes	forentes
69	1	D	1	a &c	& a	203	2	E	4	im	in	433	2	E	4	respixesse	respexisse
152	2	A	1	caus	carnit	204	1	D	2	possidemusis	gnificatur, pos-	436	2	B	12	Albertoc,	Alberto, c
153	1	E	10	paulim	paulatim					(fidemus, significatur.		472	2	A	12	ad marginem.	8. 14. 8. 19
154	2	A	8	iubilari	iubilei	204	2	C	9	Sara	Sacra	487	B	2	6	In margine	841500
154	2	E	3	fortium	fortium	206	2	A	3	historicos	historicus						134640
155	2	C	7	menfae	menfe	208	2	C	5	longitupini	longitudini						96910078
156	2	B	5	publicae	publice	210	2	B	penult. ex	eas							Hanc summam in
158	1	D	4	framem	frameam.	211	1	A	2	araec	araec	489	1	B	1	inter adde	8c
160	1	D	4	qua	quibus.	213	1	A	2	additus	addita	493	2	A	8	y z.	8 p
160	2	A	7	adductus	adductum	215	1	D	5	maclate	maclatae	500	1	A	2	nin.	Hin.
161	1	B	1	lacrymis	lacrymas	215	1	E	vlr. protam	portam	503	2	A	1	denarium	donarium	
161	1	B	5	¶. 13.	¶. 18.	223	2	B	13	Chaldaeus, lege	Septuaginta	510	1	C	9	aut inferior	vt inferiora
161	2	D	9	exultauimus	exultabimus					lin. vero vltima, mensus fuerat, mensi fuerant.		510	2	A	2	adde	triginta tria
162	1	C	9	runc,	tunc					In margine adde, Dixi cap. 22. huius.							esse
162	2	D	4	aedificatur	aedificabatur	227	1	C	4	omes	omnes		2	D	3	decies	duodecies
163	1	B	4	eant	erant	231	2	A	12	car-ens	carnes						plurquam
163	2	D	11	silet	sollet	237	2	A	12	sustinernt	sustinerent	519	2	A	10	dragmus	drachmas
166	1	A	12	maximae	maxime	238	2	C	vlr. quis	qui	519	2	C	5	coniectum	coniectura	
166	2	A	12	veluerit	voluerit	244	1	D	9	quamuis	quamuis	520	1	C	7	dragmas	drachmas
168	2	B	11	goria	gloria	248	1	B	12	ve	vel	520	2	D	10	Lutius	Lutius
171	1	B	5	proprius	propius	249	1	A	penult. mentiri	metiri	520	2	D	13	Graechus	Gracchus	
174	2	E	9	ecrte	certe					D In marg. arcae,	aereae,	521	2	D	3	horde	hordei
175	1	A	6	fit	fit	256	1	A	2	optimae	optime	527	2	D	3	filos	ficios
175	1	A	7	fit	fit	261	1	C	5	exreriora	exteriora	529	1	C	1	copia	copiam
176	1	A	In marg. ex,	sex. onstat, constar		264	2	B	nomine & In C.	rit. & nomine	537	2	D	10	merentur	fruerentur	
177	1	D	1	stylobate	stylobatae	274	2	B	10	non	dele	545	1	B	12	cuius.	cuius.
179	1	A	12	meriti	metiri	303	1	A	1	eti	Sancti	547	2	D	8	epxlirari	explicari
179	1	D	7	sublimae	sublime	309	1	A	4	adderens	addentes	551	1	D	10	habeant	habebant
181	1	E	2	illas	illas	321	1	C	5	testimonis	testimonijs	559	2	C	1		33966490
189	2	B	3	verbis	verbis	327	1	B	5	Chebim	Cherubim		2	C	3	sesquitercio	sesquitercio
189	2	C	12	inuilatis	inuitatis	334	1	A	1	colere	colore						84916225
195	2	B	9	dimentiamur	dimetiamur	334	2	C	14	alitudine	altitudine						4717568
198	1	B	7	porte	portae	337	1	C	12	ignae	igneae						altitudinis.
198	1	E	7	spiarum	spirarum	349	1	A	1	diffimila	diffimilia						924268
198	2	C	In marg. dicatur	dicantur	350	1	D	13	exprefsa	exprefsi							Ac ne videamur. Vique ad finem
199	1	A	7	respiciens	respiciens	370	2	C	1	praelibutis	praelibatis						columnae omnia sic corrige

Vt ergo omnes septem pyramides simul computemus, ponamus tres maximas, reliquas minores: vt numero maioris per ternarium ducto, minoris numero per quaternarium multiplicato, summa collecta sit cubitorum cubitorum 17349776. His positis vtique meridianum angulum subtractionis, & eum qui ad Orientem, & eum qui ad Occidentem respicit ob oculos ponamus, praetermissis anteridum projecturis. Hi enim anguli sex quadratis basibus centenum cubitorum insunt, quae aequales sunt quadratis cubitis 60000 hos si per minimam subtractionum celsitudinem trecentorum cubitorum multiplicaueris, sient cubiti cubici 18000000. qui numerus superiore numero omnium pyramidum maior est cubitis cubicis 150224.

R E G E S T V M

* * a b c d e f g n o p q r s t u x y z

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Vu Xx Yy Zz

Aaa Bbb Ccc Ddd Eee Fff Ggg Hhh

Omnes sunt terniones praeter * * qui est duernio, & g Ff Mm quaderni. Sunt autem in Gg & Mm figurae aeneae in folio. Praeterea signaturae h i k l m consulto fuerunt praetermissae cum suis numeris paginarum, quorum loco interferendae sunt quindecim maximae figurae aeneae, quarum catalogum, formam, & ordinem habes pag. 88.

R O M A E

Superiorum Permissu. Et cum Priuilegijs.

Typis Illelsoni Ciacconij, Excudebat Carolus Vullietus. Absoluitque tandem hanc partem in Vigilia Natiuitatis Sancti Ioannis Baptistae. Anno Domini MDCV. à qua die tres simul tomi incipient euulgari.

